Collège Doctoral
Languedoc-Roussillon

THÈSE DE DOCTORAT

Un récit ininterrompu de la beauté de la nature, de l'amour et de sa protection par l'homme, sources de fécondité et de préservation de la biodiversité
dans
Les manuels scolaires de Littérature, refuges de littérature de jeunesse, moyens de créer une conscience écologique de masse et un accompagnement spirituel aux élèves de l'école primaire grecque (1975-2023)

Αδιάκοπη διήγηση της ομορφιάς της φύσης, αγάπης και φροντίδας της από τον άνθρωπο, πηγή καρποφορίας και διατήρησης της βιοποικιλότητας, στα Σχολικά Ανθολόγια, καταφύγια παιδικής λογοτεχνίας, μέσα δημιουργίας μαζικής οικολογικής συνείδησης και πνευματικής καθοδήγησης των μαθητών της ελληνικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (1975-2023)

Présentée en vue de l'obtention du grade de docteur
en **Études néo-helléniques de l'université Paul-Valéry-Montpellier 3**
en cotutelle avec l'université de Thessalie
École doctorale n° 58 - Unité de recherche ReSo

Présentée par Mme Aikaterini D. VERGETAKI-PEIRASMAKI

Dirigée par **Monsieur Constantin ANGÉLOPOULOS**
Co-encadrée par **Monsieur Nicolas KARAPIDAKIS** et par **Madame Tasoula TSILIMENI**

Soutenue publiquement **le 23 Novembre 2023** devant le jury composé de

M. Constantin Angélopoulos, *Professeur émérite, Université Paul Valéry Montpellier III*	Directeur
M. Nicolas Karapidakis, *Professeur émérite, Université Paul Valéry Montpellier III*	Co-directeur
Mme Tasoula Tsilimeni, *Professeur, Université de Thessalie*	Co-directrice
Mme Irida Tsevreni, *Maîtresse des conférences, Université de Thessalie*	Examinatrice
M. Constantin Aggelakos, *Professeur, Université ionienne de Corfou*	Examinateur
Mme Fryni Kakoyianni-Doa, *Maîtresse des conférences, Université de Chypre*	Examinatrice
M. Dimitrios Anoyatis-Pélé, *Professeur émérite, Université ionienne de Corfou*	Président
Mme Fotini Vaki, *Maîtresse des conférences, Université ionienne de Corfou*	Examinatrice

Στη μνήμη του μπαμπά μου, Δημήτρη
Στη μνήμη της γιαγιάς μου, Κατίνας

Στη μαμά μου, Σούλα
Στον σύζυγό μου, Ιορδάνη
Στην κόρη μου, Χριστίνα
Στον γιο μου, Γιάννη

Η συγγραφέας Αικατερίνη Δ. Βεργετάκη-Πειρασμάκη, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα Διδακτορική Διατριβή με τίτλο ***Αδιάκοπη διήγηση της ομορφιάς της φύσης, αγάπης και φροντίδας της από τον άνθρωπο, πηγή καρποφορίας και διατήρησης της βιοποικιλότητας, στα Σχολικά ανθολόγια, καταφύγια παιδικής λογοτεχνίας, μέσα δημιουργίας μαζικής οικολογικής συνείδησης των μαθητών της ελληνικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (1975-2023) - Un récit ininterrompu de la beauté de la nature, de l'amour et de sa protection par l'homme, sources de fécondité et de préservation de la biodiversité dans Les manuels scolaires de Littérature, refuges de littérature de jeunesse, moyens de créer une conscience écologique de masse aux élèves de l'école primaire grecque (1975-2023)***, αποτελεί αυστηρά προϊόν προσωπικής πνευματικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία, όπου έχω χρησιμοποιήσει κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, παρατίθενται εντός εισαγωγικών, σημειώνονται και αναφέρονται ευδιάκριτα, τόσο στις υποσελίδιες βιβλιογραφικές αναφορές και παραπομπές όσο και στο τμήμα της βιβλιογραφίας με πλήρη περιγραφή.

Η δηλούσα,
Αικατερίνη Δ. Βεργετάκη – Πειρασμάκη

Copyright © Αικατερίνη Δ. Βεργετάκη-Πειρασμάκη, 2023.
Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.
Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και μόνο.

Ευχαριστίες

Ολοκληρώνοντας την παρούσα Διατριβή, αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω από τα βάθη της καρδιάς μου, τους ανθρώπους που στάθηκαν δίπλα μου σε όλη αυτή την πνευματική διαδρομή. Όχι από υποχρέωση, αλλά ουσιαστικά, αφού όλοι όσοι αναφέρονται, διαδραμάτισαν έναν σημαντικό ρόλο κι επηρέασαν ο καθένας με τον τρόπο του, την πορεία και την εξέλιξη των ακαδημαϊκών σπουδών μου.

Πρώτον απ' όλους, θέλω να ευχαριστήσω εγκάρδια τον επιβλέποντα Καθηγητή μου, Ομότιμο Καθηγητή του Πανεπιστημίου Paul Valéry-Montpellier 3, κύριο Κωνσταντίνο Αγγελόπουλο. Πρόκειται για τον μέντορά μου, ο οποίος μου δίδαξε τη Μέθοδο Ανάλυσης Περιεχομένου και μου χάρισε τα «φτερά» μου για να μπορώ να πετάξω θαρραλέα στους απέραντους αιθέρες της Έρευνας και της Γνώσης. Τον ευχαριστώ θερμά, διότι με συμβούλευε και μου προσέφερε τον χρόνο και τις πολύτιμες γνώσεις του, καθ' όλη την διάρκεια της εκπόνησης της παρούσας Διατριβής, στηρίζοντάς με όχι μόνο πνευματικά, αλλά και ψυχολογικά.

Έπειτα, θα ήθελα να απευθύνω τις θερμές ευχαριστίες μου, στους Επιβλέποντες Καθηγητές μου, κυρία Τασούλα Τσιλιμένη και κύριο Νικόλαο Καραπιδάκη, οι οποίοι εμπλούτισαν με τις γνώσεις τους, τις δικές μου και μου παρείχαν τη συμπαράστασή τους στην όμορφη αυτή πνευματική διαδρομή, καθώς επίσης και στην Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, κυρία Ίριδα Τσεβρένη, η οποία ως μέλος της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής, και ειδικευθείσα στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, μου παρείχε τα απαραίτητα εκείνα εφόδια, που μου χρησίμευσαν στην εύρεση της κατάλληλης για το θέμα μου βιβλιογραφίας.

Ευχαριστώ, επίσης θερμά, τα μέλη της Επιτροπής Υποστήριξης τον Ομότιμο Καθηγητή του Ιονίου Πανεπιστημίου, κύριο Δημήτρη Ανωγιάτη-Πελέ (Πρόεδρο της Επιτροπής Υποστήριξης), την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια και Πρόεδρο του Τμήματος Γαλλικών κι Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κύπρου, κυρία Φρύνη Κακογιάννη-Ντοά, την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ιστορίας της Φιλοσοφίας και Πρόεδρο του Τμήματος Ιστορίας του Ιονίου Πανεπιστημίου κυρία Φωτεινή Βάκη, καθώς και τον Καθηγητή Ιστορίας της Εκπαίδευσης, του Τμήματος Ιστορίας του Ιονίου Πανεπιστημίου, κύριο Κωνσταντίνο Αγγελάκο, που

δέχτηκαν να μελετήσουν προσεκτικά κι αφιέρωσαν τον πολύτιμο χρόνο τους στην αξιολόγηση της παρούσας Διατριβής.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω εγκάρδια, την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας του Πανεπιστημίου Κύπρου, κυρία Αφροδίτη Αθανασοπούλου για την αποδοχή να μελετήσει και να αξιολογήσει την Διδακτορική μου Διατριβή.

Ξεχωριστά, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου στον Ομότιμο Καθηγητή Παιδικής Λογοτεχνίας του Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, κύριο Βασίλη Αναγνωστόπουλο, ο οποίος συνέβαλε ουσιαστικά στην γνωριμία μου με την επιβλέπουσά μου, κυρία Τασούλα Τσιλιμένη, ευνοώντας έτσι τη σύναψη πρωτοκόλλου συνεργασίας ανάμεσα στα δύο Πανεπιστήμια και στην από κοινού διεύθυνση της Διατριβής μου.

Έπειτα από τις ευχαριστίες που απηύθυνα στην πνευματική μου οικογένεια, θα ήθελα να απευθύνω τις θερμότερες ευχαριστίες μου, στη βιολογική μου οικογένεια. Στους ανθρώπους που με γέννησαν και με ανέθρεψαν, προσφέροντάς μου με την άνευ όρων και ορίων αγάπη τους, πέρα από τα απαιτούμενα υλικά αγαθά, κυρίως πνευματικά αγαθά και αξίες, όπως η ηθική, η τιμιότητα, η εργατικότητα, η καλοσύνη, η αλληλεγγύη, η ειλικρίνεια, η ευγένεια, η αισιοδοξία, η δοτικότητα και η ευγνωμοσύνη, σφυρηλατώντας έτσι, τον χαρακτήρα μου. Στην μητέρα μου, η οποία με στήριζε κι εξακολουθεί να με στηρίζει πλημμυρίζοντάς με, με απέραντη αγάπη και προσφέροντάς μου το ιδανικό πρότυπο όχι μόνο μητέρας, αλλά και ανθρώπου. Όσο για τον πατέρα μου, ήταν εκείνος που μου εμφύσησε τις κατάλληλες εκείνες πνευματικές δεξιότητες, οι οποίες μου επέτρεψαν να ολοκληρώσω τις σπουδές μου, καθώς και την παρούσα Διατριβή κι ελπίζω να είναι περήφανος για την κόρη του από την γειτονιά των αστεριών και των αγγέλων, όπου βρίσκεται.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά, τα μικρότερα αδέρφια μου, Γιάννη και Βάσω, που μαζί τους έπαιξα, μάλωσα, διασκέδασα, έμαθα, και που ήταν και είναι πάντα δίπλα μου σε όλη τη ζωή μου και σε κάθε βήμα μου.

Ευχαριστώ από τα βάθη της ψυχής μου, τη γιαγιά μου, Κατίνα, η οποία συχνά μου κρατούσε συντροφιά με τα παραμύθια της κι εμπλούτιζε, χωρίς να το γνωρίζει, τη φαντασία μου και διεύρυνε τον πλούτο της μητρικής μου γλώσσας κι

η οποία, ελπίζω, να είναι, επίσης, περήφανη για την εγγονή της, βλέποντάς την από την γειτονιά των αστεριών και των αγγέλων.

Θα ήθελα επίσης, να ευχαριστήσω από καρδιάς, τον σύζυγό μου, Ιορδάνη, ο οποίος στάθηκε δίπλα μου με κατανόηση και υπομονή στηρίζοντας τον αγώνα μου όλα αυτά τα χρόνια, δημιουργώντας στην καθημερινότητά μας ένα όμορφο κλίμα χαράς και ηρεμίας και αναλαμβάνοντας συχνά και τον δικό μου ρόλο, αυτόν της μητέρας, όταν οι απαιτήσεις των Σπουδών και της Έρευνάς μου με κρατούσαν μακριά από τον ίδιο και τα δύο παιδιά μας.

Νιώθω επίσης την ανάγκη, να ευχαριστήσω εγκάρδια τα δύο μου παιδιά, Χριστίνα και Γιάννη, που με την καλοσύνη, την ευγένεια και τη διακριτικότητα του χαρακτήρα τους, αλλά και με τη γενικότερη συμπεριφορά τους, με βοήθησαν να ολοκληρώσω τις σπουδές μου και την παρούσα Διατριβή, χωρίς να με στοιχειώνουν οι τύψεις, όταν αναπόφευκτα, τους στερούσα τον χρόνο μου. Πάντα, με παρότρυναν να συνεχίζω προσηλωμένη την εκπόνησή της, εκφράζοντάς μου τον θαυμασμό τους και τον παραδειγματισμό τους, καταβάλλοντας και τα ίδια, την προσπάθειά τους στον δικό τους καθημερινό μαθητικό/φοιτητικό αγώνα.

Έχοντας ευχαριστήσει την πνευματική και βιολογική οικογένειά μου, θα ήθελα να απευθύνω τις θερμότερες ευχαριστίες μου, σε μια τρίτη οικογένεια. Στην οικογένεια που επιλέγουμε και δεν είναι άλλη, από αυτή των φίλων!
Έτσι, θέλω να ευχαριστήσω από τα βάθη της καρδιάς μου, την καλή μου φίλη, την «αδερφή» μου στο Μονπελιέ, δασκάλα στη γαλλική Πρωτοβάθμια εκπαίδευση, Κυριακή Λεούση, για τη συνεχή κι απεριόριστη βοήθειά της σε προβλήματα της καθημερινότητας που αντιμετώπισα κατά τη διάρκεια των σπουδών μου και της διαμονής μου στο Μονπελιέ. Την ευχαριστώ όμως, επίσης, και για τις όμορφες στιγμές που μοιραστήκαμε, κατά τη διάρκεια των οποίων διασκεδάσαμε, εμπλουτίσαμε τις γνώσεις μας και δημιουργήσαμε δεσμούς ζωής, τόσο με την ίδια όσο και με την οικογένειά της.

Στη συνέχεια, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά, την καλή μου φίλη, τη συμφοιτήτριά μου κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών μας σπουδών, Frédérique Lemaire-Bon και τον καλό φίλο και σύζυγό της, Philippe Bon, που αποτελούν την «οικογένειά» μου στη Lille, για τη στήριξή τους, τις συμβουλές τους και τις γνώσεις που μου μετέδωσαν κι εξακολουθούν, διδάσκοντάς μου τη γαλλική νοοτροπία και κουλτούρα και διευρύνοντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, τους ορίζοντές μου.

Θερμές ευχαριστίες θα ήθελα, επίσης, να απευθύνω στις Γαλλίδες φίλες μου, Janique Guiramand και Christine Benistant, οι οποίες με τιμούν με την φιλία τους, με φιλοξενούν εγκάρδια και αφιλοκερδώς στο σπίτι τους, στο οποίο νιώθω σαν στο σπίτι μου και φροντίζουν να μου μαθαίνουν την γαλλική κουλτούρα μέσα από το φαγητό, τα γαλλικά επιτραπέζια παιχνίδια και τις εκδρομές σε διάφορες περιοχές της Νότιας Γαλλίας.

Ευχαριστώ θερμά επίσης, την καλή μου φίλη και συμφοιτήτρια, Ελένη Μητσογιάννη, για τις όμορφες φοιτητικές στιγμές που μοιραστήκαμε, δημιουργώντας μια υπέροχη φιλία.

Θα ήθελα ακόμα να ευχαριστήσω εγκάρδια, τη Marie-Ange Masse από το Saint-Etienne και τη Magali Mondange από τη Sète, καλές μου φίλες και συμφοιτήτριες, για όλες τις αγωνίες, τις ανησυχίες, τους προβληματισμούς, αλλά και τις προσπάθειες που μοιραστήκαμε στον κοινό αγώνα της ολοκλήρωσης των σπουδών μας.

Θερμές ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω και στην καλή μου φίλη, Jasmine Boularan, με την οποία γνωριστήκαμε κατά την διάρκεια των σπουδών μας στο Μονπελιέ και με την οποία διατηρούμε δεσμούς φιλίας στηρίζοντας η μία την άλλη, όχι μόνο ψυχολογικά, αλλά και πρακτικά, ανταλλάσσοντας επιστημονικές απόψεις και συζητώντας για διάφορα θέματα.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς, τον καλό φίλο και Μεταδιδάκτορα ερευνητή του Ιονίου Πανεπιστημίου, Ανδρέα Σαμαλτάνο, τη σύζυγό του, Ζαχαρώ Δαγκινάκη και την οικογένειά τους, για την φιλία τους, την πίστη τους στις ικανότητές μου και για την γενικότερη στήριξη και συνεργασία μας, όλα αυτά τα χρόνια των σπουδών μου.

Θα ήθελα επίσης, να εκφράσω τις θερμότερες ευχαριστίες μου στις δύο καθηγήτριές μου των γαλλικών, Όλγα Μουντούλια και Αγγελική Μπαρμπατσάλου για τις γνώσεις, αλλά και για την αγάπη για τη Γαλλία, τα ήθη και τα έθιμά της, που μου εμφύσησαν.

Ξεχωριστά, θα ήθελα να ευχαριστήσω, τον ελληνικό Σύλλογο του Μονπελιέ «Euro-Grèce-France», τα μέλη και κυρίως τον τέως Πρόεδρο, Γιώργο

Μάλτα και τη σύζυγό του Élisabeth, οι οποίοι με αγκάλιασαν ως ισότιμο μέλος του Συλλόγου και μου εξέφρασαν την αγάπη και τη στήριξή τους.

Ένα ξεχωριστό ευχαριστώ, οφείλω, επίσης, να απευθύνω και στους μαθητές μου, οι οποίοι μου συμπαραστάθηκαν με κατανόηση και υπομονή σ' αυτή την διαδρομή μου, ειδικότερα όταν καθυστερούσα να διορθώσω τις εργασίες τους, λόγω του φόρτου εκπόνησης και συγγραφής της Διατριβής μου.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω από τα βάθη της καρδιάς μου, όλους τους συγγενείς και φίλους, οι οποίοι δεν αναφέρονται ονομαστικά, αλλά οι ίδιοι γνωρίζουν καλά την αγάπη κι εκτίμηση που τρέφω κι εκφράζω στο πρόσωπό τους, και οι οποίοι ήταν πάντα δίπλα μου διακριτικά, στηρίζοντας σε κάθε βήμα την προσπάθειά μου.

Οι ανωτέρω ευχαριστίες, δεν αποτελούν ένα τυπικό κομμάτι της παρούσας εργασίας, αλλά μια ουσιαστική αναγνώριση κι έναν φόρο τιμής, σε όλους όσοι μου συμπαραστάθηκαν με την παρουσία τους, ο καθένας με τον τρόπο του κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών σπουδών μου και κυρίως σ' αυτά τα τελευταία έτη της εκπόνησης της Διδακτορικής μου Διατριβής, χωρίς τη στήριξη των οποίων, η παρούσα έρευνα, δεν θα είχε ποτέ ολοκληρωθεί.

Σας ευχαριστώ θερμά από τα βάθη της καρδιάς μου και σας εύχομαι ολόψυχα, υγεία, ευτυχία κι ευημερία!

Με την ειλικρινή και απεριόριστη εκτίμησή μου,
Κατερίνα Δ. Βεργετάκη-Πειρασμάκη

Πίνακας περιεχομένων

Αδιάκοπη διήγηση της ομορφιάς της φύσης, αγάπης και φροντίδας της από τον άνθρωπο, πηγή καρποφορίας και διατήρησης της βιοποικιλότητας, στα Σχολικά ανθολόγια, καταφύγια παιδικής λογοτεχνίας, μέσα δημιουργίας μαζικής οικολογικής συνείδησης και πνευματικής καθοδήγησης των μαθητών της ελληνικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (1975-2023)

Υπεύθυνη δήλωση εναντίον της λογοκλοπής	5
Copyright © Αικατερίνη Βεργετάκη-Πειρασμάκη, 2023.	6
Ευχαριστίες	8
Πίνακας περιεχομένων	14
Εισαγωγή	25
Πρώτο εισαγωγικό μέρος: απαραίτητες και καθιερωμένες βασικές δομικές πληροφορίες, οι οποίες αφορούν στην παρουσίαση και αιτιολόγηση της κεντρικής θεματικής, του *corpus*, της μεθόδου ανάλυσης περιεχομένου, της προβληματικής καθώς και της θεματικής αρχιτεκτονικής	27
Δεύτερο εισαγωγικό μέρος: επιλεγμένη επεξεργασία της Διατριβής με βασική επιδίωξη την διευκόλυνση κατανόησης της δομικής και θεματικής σημασίας των διαφόρων τμημάτων της	34
Α) Επιλογή μιας γενικής κεντρικής θεματικής, ενός περιορισμένου corpus και μιας επιλεγμένης μεθοδολογικής ανάλυσης περιεχομένου	35
Β) Κατηγοριοποίηση στο corpus όλων των αποσπασμάτων, τα οποία αναφέρονται στη επιλεγμένη κεντρική θεματική.	35

Γ) Παρουσίαση και σχολιασμός των ανακαλύψεων, οι οποίες προέκυψαν χάρη της προηγούμενης κατηγοριοποίησης. 36

Δ) Μετάφραση ξενόγλωσσων βιβλιογραφικών αποσπασμάτων στην ελληνική 37

Ε) Ένταξη σε ένα παράρτημα, το οποίο τοποθετήθηκε αμέσως μετά το τέλος του επιλόγου της Διατριβής, στοιχείων εμπλουτισμού του κυρίως σώματος. 39

ΣΤ) Ενσωμάτωση οδηγών έρευνας, οι οποίοι κρίθηκαν απαραίτητοι για να διευκολυνθεί η οργανωμένη και συστηματική αναζήτηση του περιεχόμενου της Διατριβής από μελλοντικούς ερευνητές. 41

Ζ) Δημιουργία μιας όμορφης *Διεπαφής* (interface). 42

Η) Προσανατολισμός των επιμέρους θεματικών ενοτήτων, οι οποίες οδήγησαν στην τελική επιλογή της κεντρικής θεματικής (του τελικού τίτλου), έτσι όπως αναγράφεται στο εξώφυλλο της Διατριβής. 47

Τρίτο εισαγωγικό μέρος: παρουσίαση και μελέτη των ιστορικών, θεσμικών, πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών συνθηκών, στο πλαίσιο των οποίων λαμβάνει χώρα η παρούσα ερευνητική εργασία καθώς και παράθεση της βασικής θεωρίας, η οποία επεξηγεί και θεμελιώνει τις θεωρητικές επιλογές, οι οποίες εμφανίζονται στο σχολιασμό της κάθε θεματικής ενότητας της Διατριβής. 50

Α) Άσκηση της εξουσίας: από την αταξία στην τάξη και από την τάξη στην αταξία 57

α) Από την αταξία στην τάξη 67

1) Ένα τέλος 67

2) Μία αρχή 70

β) Συνεχείς οικονομικές κρίσεις και χρεοκοπίες 72

γ) Covid-19: Μια πανδημία, αντανάκλαση της δύναμης της κρατικής εξουσίας, αλλά και μοχλός για μια εκ νέου ανακάλυψη της φύσης 74

Β) Κυριαρχία και επιβολή αποφάσεων της άρχουσας τάξης, στην εκπαίδευση, στον έλεγχο της δημιουργίας και έκδοσης των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών, όπως και των σχολικών εγχειριδίων, πηγές κατασκευής και συντήρησης Τόπων μνήμης, συλλογικών και πολιτιστικών αναπαραστάσεων καθώς και καταφύγιο παιδικής κι εφηβικής λογοτεχνίας στο Δημοτικό σχολείο. 77

α) Ο θεσμός της εκπαίδευσης: δράση των ενήλικων γενεών σε όσους δεν είναι ακόμη ώριμοι για την κοινωνική ζωή 80

β) Η Παιδεία στα ελληνικά συντάγματα (1844 - 2019): 175 χρόνια φροντίδας ενός δημόσιου αγαθού 87
1) Η Παιδεία «διατελεί υπό την άνωτάτην έποπτείαν του Κράτους». 89
2) Η Παιδεία «ενεργείται δαπάνη του Κράτους» 90
3) Η Παιδεία είναι υποχρεωτική, αλλά η διάρκεια αυτής της υποχρέωσης διαφορετική 91
4) Η Παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους οριοθετώντας και συντηρώντας τον χώρο μύησης των μαθητών σε γνώσεις και αξίες, οι οποίες στηρίζουν την εθνική ταυτότητα των Ελλήνων και συνεισφέρουν στην «κατασκευή» μελλοντικών πολιτών. 92

γ) Τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών, πυξίδες της καθημερινής διδακτικής πράξης. 97

δ) Το σχολικό εγχειρίδιο, μοναδικό εκπαιδευτικό μέσο και αδιαφιλονίκητος πλαστουργός Τόπων μνήμης του ελληνικού Έθνους, συλλογικών και πολιτιστικών αναπαραστάσεων της ελληνικής κοινωνίας καθώς και φωλιά παιδικής κι εφηβικής λογοτεχνίας 103

1) Μέσο, σημαντικό, μετάδοσης γνώσεων και ερμηνειών γεγονότων και φαινομένων 105
2) Σμίλη Τόπων μνήμης, συλλογικών και κοινωνικών αναπαραστάσεων 109
3) Λιμάνι παιδικών κι εφηβικών λογοτεχνημάτων 118
3.1) Απόπειρες περιοδοποίησης και απόκτηση εκπαιδευτικού ενδιαφέροντος 118
3.2) Από την εσωστρέφεια του 1975 στην εξωστρέφεια του 2003, αλλά με τα τελευταία να μειονεκτούν αριθμητικά σε κείμενα παιδικής λογοτεχνίας 124
3.3) Τα Ανθολόγια του 1975 υπερτερούν σε κείμενα παιδικής λογοτεχνίας με αναπαραστάσεις της φύσης έναντι των σύγχρονων…ή μήπως όχι; 149

Γ) Διαρκής αναζήτηση και έκφραση του ανθρώπου για τη φύση, τροφή αργοπορημένης προστασίας της, η οποία αποτελεί πηγή εκπαίδευσης, αλλά και ενδεχόμενης άσκησης βίας; 163

α) Αδιάκοπες φιλοσοφικές σκέψεις και καλλιτεχνικές ανησυχίες 167

β) Αργοπορημένη προστασία μιας φύσης, που κινδυνεύει, αλλά και που αποτελεί πηγή ανανεώσιμων και μη, μορφών ενέργειας 173
1) Συνεχής, αλλά ελλιπής φροντίδα της φύσης 174
2) Θεμελιώδης πάροχος πηγών ενέργειας 177

γ) Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στο Δημοτικό Σχολείο, εργαλείο απόκτησης γνώσεων, δεξιοτήτων και ανάληψης πρωτοβουλιών για επίλυση και πρόληψη περιβαλλοντικών προβλημάτων 182
1) Διεθνείς αποφάσεις θεμελιωτές της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα 182
2) Η ελληνική πραγματικότητα, έκφραση συνειδητοποίησης, ευαισθητοποίησης, δραστηριοποίησης και γενικότερης προσπάθειας αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων από τους μαθητές 186
2.1) Οριοθέτηση νόησης ενός ελλιπούς αλλά αισιόδοξου πλαισίου 186
2.2) Ανθολόγια με τυχαίες εμβόλιμες αναφορές και θεματικά προσδιορισμένες, αρωγοί στην προσπάθεια διαθεματικής προσέγγισης της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης 190
2.2.1) Τυχαίες εμβόλιμες αναφορές 190
2.2.2) Θεματικά προσδιορισμένες αναφορές 193

δ) Η προστασία της φύσης ως σκοπός ή/και ως μέσο; 194
1) Η προστασία της φύσης είναι μακροχρόνιος σκοπός, ο οποίος συνδέει το παρόν και το μέλλον 201
2) Οι άνθρωποι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο συμμετέχοντας στην επιλογή αποφάσεων ελεύθερα και όχι καταδυναστευμένοι από πολιτικές και οικονομικές ομάδες 205
2.1) Εξαγγέλλοντας την αναγκαιότητα να προστατευτεί η φύση και η αειφορία μέσω της διαλεκτικής μεταξύ κρατικής δύναμης και «αδύναμων πολιτών» 206
2.2) Διακηρύσσοντας την αναγκαιότητα να προστατευτεί η φύση και η αειφορία στα σχολικά βιβλία μέσω της κυριαρχικής θέσης της Παιδείας απέναντι σε «αδύναμους μαθητές» 216

Επίλογος τρίτου εισηγητικού μέρους 219

Μέρος 1°
Ομορφιά: από την επίκληση στο συναίσθημα και την καλλιέργεια της καλαισθησίας, στην έκφραση επιστημονικής πραγματικότητας 223

Εισαγωγή πρώτου μέρους 224

Κεφάλαιο 1°: Η ομορφιά της φύσης μέσα από τις εναλλαγές των εποχών: από τη μοναδικότητά τους, στον διαχωρισμό του χρόνου στα δύο και στην κυριαρχία του Χειμώνα και του Καλοκαιριού 225

Α) Χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, παινεμένη και χιλιοτραγουδισμένη, άνοιξη 226

Β) Όμορφο, μοσχομυριστό και καρποφόρο καλοκαίρι 241

Γ) Οι δυο κυρίαρχες εποχές του χρόνου 248

Κεφάλαιο 2°: Ομορφιά της φύσης: το μεγαλείο της, όπως φωτίζεται από τον ήλιο και τ' αστέρια, όπως το αρωματίζουν τ' άνθη, το ζωγραφίζουν ποιητές και συγγραφείς, το καταδεικνύει η πλούσια χλωρίδα και πανίδα της σε γη, ουρανό και θάλασσα 259

Α) Μεγαλοπρεπής, επιβλητική 261

Β) Ήλιος, ο φωτεινός σηματοδότης της 270

Γ) Ο ουρανός, απέραντος και γεμάτος με πλουμιστά, φωτεινά, ουράνια σώματα 287

Δ) Αρώματα ανθισμένων λουλουδιών, που ευωδιάζουν 297

Ε) Ζωντανά Χρώματα 305

ΣΤ) Χλωρίδα, πανίδα και υπέδαφος που μαγεύουν 318

Ζ) Στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά 345

Η) Απέραντη και κρυστάλλινη θάλασσα 370

Επίλογος πρώτου μέρους 381

Μέρος 2°
Φροντίδα: Συνύπαρξη εφήμερου με το διαχρονικό, εγκυκλοπαιδική γνώση και αλληλοπροστασία 393

Εισαγωγή δεύτερου μέρους 394

Κεφάλαιο 1°: Ο άνθρωπος αγαπά και φροντίζει διαρκώς τη φύση, η οποία τον αποζημιώνει με τους καρπούς της. 395

Α) Διαχρονική αγάπη, φροντίδα, περιποίηση της φύσης και απόλαυση των καρπών της 396

Β) Λαχανικά που ευδοκιμούν πάντα, πηγές γευστικής ευχαρίστησης 434

Κεφάλαιο 2°: Η φύση, ο άνθρωπος: αρμονικοί συγκάτοικοι κι αέναοι υπερασπιστές της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων 445

Α) Η φύση προστατεύει και αυτοπροστατεύεται συνεχώς 446

Β) Διαρκής βιοποικιλότητα και διαχρονικά οικοσυστήματα 465

α) Βιοποικιλότητα: μακροχρόνια αγαστή συνεργασία, μηχανή ισορροπίας 467

1) Πτηνά: αλληλοσυμπλήρωση, αλληλοπροστασία και πανουργία για την επίτευξη της ισορροπίας στην φύση 481

2) Θαλάσσια θηλαστικά ή κητώδη: προσαρμοστικότητα, αποτέλεσμα χρονοβόρας εξέλιξης ή ατυχήματος 493

β) Οικοσυστήματα: συνέργεια, παράγοντας καρποφορίας και τοπικών γνωρισμάτων 496

1) Χερσαίοι βιότοποι: αλληλεπίδραση, αλληλοεξημέρωση, αλληλοσεβασμός 509

2) Υδροβιότοποι: γαλήνη, μαγεία, ομορφιά που συντροφεύει τον άνθρωπο, ο οποίος την διασαλεύει αλλά και δέχεται τους καρπούς της 526

3) «Υβριδικοί» βιότοποι: πλούτος, ευφορία, ταυτότητα 530

3.1) Ομορφιά και καρποφορία, συνεργασία και απόλαυση αγαθών 533

3.2) Αξιοθαύμαστη ελληνική γη, στοιχείο εθνικής και τοπικής ταυτότητας 535

Επίλογος δεύτερου μέρους 543

Επίλογος Διατριβής 544

Κεφάλαιο 1°: Πρώτο μέρος επιλόγου: συμπεράσματα, ποιοτικά και ποσοτικά της έρευνας 544

Κεφάλαιο 2°: Δεύτερο μέρος επιλόγου: συνεισφορά στην επιστήμη. Ένα ορυχείο πληροφοριών για τους εκπαιδευτικούς και ένα μάθημα ζωής για όλους. 559

Κεφάλαιο 3°: Τρίτο μέρος επιλόγου: «παράθυρο»…στο μέλλον. 561

Παράρτημα 567

Περιεχόμενα παραρτήματος 567

Κεφάλαιο 1° παραρτήματος: μεθοδολογική διαδρομή 567

Α) Πρώτο στάδιο κατηγοριοποίησης: γραμμική σημείωση δεδομένων. 572

Β) Δεύτερο στάδιο κατηγοριοποίησης: έναρξη θεματικής κατηγοριοποίησης και ανάδυση θεματικής διάρθρωσης. 574

Γ) Τρίτο στάδιο κατηγοριοποίησης: βελτίωση θεματικής κατηγοριοποίησης με οριζόντιες συνθέσεις και ανάδυση θεματικής αρχιτεκτονικής. 581

Δ) Τέταρτο στάδιο κατηγοριοποίησης: εξέλιξη και βελτίωση του θεματικού προσανατολισμού των διαφόρων τμημάτων της Διατριβής. 590

Ε) Πέμπτο στάδιο κατηγοριοποίησης: συνθετική τελειοποίηση θεματικής αρχιτεκτονικής. 602

ΣΤ) Έκτο στάδιο κατηγοριοποίησης: πρόσθετη συνθετική τελειοποίηση θεματικής αρχιτεκτονικής, όταν ο πίνακας περιέχει πολυάριθμα δεδομένα, τα οποία επιβάλλουν συμπληρωματική θεματική σύνθεση. 602

Ζ) Έβδομο στάδιο κατηγοριοποίησης επιπρόσθετης συνθετικής κατηγοριοποίησης, όταν αυτό επιβάλλεται εξαιτίας πολυάριθμων δεδομένων. 621

Κεφάλαιο 2° παραρτήματος: βοηθήματα, τα οποία συμπληρώνουν, επεκτείνουν, πλουταίνουν και προστίθενται στις βασικές τοποθετήσεις και ερμηνείες του σχολιασμού 637

Α) Εξώφυλλα Ανθολογίων 637

Β) Επίσημα έγγραφα 643

α) Ψηφιακά Αρχεία Αναλυτικών Προγραμμάτων 1899 – 1999 643

β) Περιβαλλοντική εκπαίδευση 661

γ) Εξώφυλλο εγχειριδίου δασκάλου Περιβαλλοντικής εκπαίδευσης 672

δ) COP (Conference Of Parties) 673

ε) Zones à Faibles Émissions | Montpellier Méditerranée Métropole. Ζώνη Χαμηλών Εκπομπών 675

Γ) Εικαστικά έργα, χειρόγραφα, μεταφράσεις, έργα τέχνης (πίνακες, μουσικά έργα, φωτογραφίες, αφίσες, λογοτεχνικά έργα, κλπ.), τα οποία χρησιμοποιήθηκαν τόσο ως βιβλιογραφική υποστήριξη όσο και ως μέσο απόδοσης καλαισθησίας στην παρούσα επιστημονική έρευνα 683

α) Φωτογραφία από το αρχείο του μεταφραστή του ποιήματος του Rimbaud, *Le Dormeur du val*. 683

β) Μετάφραση του ποιήματος του Arthur Rimbaud, *Le Dormeur du val* από τον Στ. Γ. Κλώρη. 683

γ) Baudelaire Charles, IV. – *Correspondances* 684

δ) Beethoven, *Συμφωνία Νο. 6, Ποιμενική* 685

ε) *Letter to Theo Van Gogh* 685

στ) *La Mer* - Charles Trenet 686

ζ) Φωτογραφία του εξώφυλλου του βιβλίου του Ιουλίου Βερν, *20000 λεύγες κάτω από τη θάλασσα* 688

η) «La Madeleine» του Marcel Proust 689

θ) *Les cerises* του Francis Jammes 690

ι) Ποιητές που εμπνεύστηκαν από την ομορφιά της θάλασσας 690

1) Κωνσταντίνος Π. Καβάφης: *Φωνή από τη θάλασσα* (απόσπασμα) 690
2) Οδυσσέας Ελύτης : *Μικρή Πράσινη Θάλασσα* 691
3) Κώστας Καρυωτάκης: *Το Εγκώμιο της Θαλάσσης* 692
4) Κατερίνα Βεργετάκη: *Αιώνιοι εραστές* 693
5) Ιωάννης Πολέμης: Το δέντρο του Σταυρού 694

κ) Fontana di Trevi 695

Δ) *Η γη είναι το σπίτι μας. Πως τα νέα παιδιά προφυλάσσουν τον πλανήτη μας. La terre, notre maison. Comment les jeunes protègent notre planète* 696

Ε) Η Σημαία της Ανγκουίλα 704

Κεφάλαιο 3° παραρτήματος: Μεταφράσεις βιβλιογραφικών αναφορών 705

Κεφάλαιο 4° παραρτήματος: Πίνακας παιδικής λογοτεχνίας με θέμα την φύση 745

Κεφάλαιο 5° παραρτήματος: Οδηγοί έρευνας 766

Α) Ευρετήριο συγγραφέων αποσπασμάτων στα ανθολόγια 766

Β) Ευρετήριο με θέμα την πανίδα 777

Γ) Ευρετήριο με θέμα την χλωρίδα 783

Δ) Ευρετήριο με θέμα τα φυσικά φαινόμενα 791

Ε) Ευρετήριο με θέμα τους ήχους της φύσης 801

ΣΤ) Ευρετήριο με θέμα τα χρώματα της φύσης 803

Ζ) Ευρετήριο με θέμα τα αρώματα της φύσης 806

Η) Ευρετήριο με θέμα την ομορφιά της φύσης 808

Θ) Ευρετήριο εννοιών 813

Ι) Πίνακες ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου 827

Κ) Στατιστικοί πίνακες ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου 829

Λ) Διαγράμματα ράβδων 831

Μ) Φωτογραφίες, πίνακες ζωγραφικής 837

Corpus 839

Βιβλιογραφία 840

Κεφάλαιο 1° βιβλιογραφίας: Ελληνόγλωσση 841

Κεφάλαιο 2° βιβλιογραφίας: Ξενόγλωσση 869

Κεφάλαιο 3° βιβλιογραφίας: Δικτυογραφία 889

Γλωσσάρι άγνωστων λέξεων 906

Περιλήψεις 910

Κεφάλαιο 1° περιλήψεων: ελληνική 910

Κεφάλαιο 2° περιλήψεων: Résumé (γαλλική) 958

Résumé (identique de ce qui est déposé dans l'ADUM de 4.000 caractères) 1013

Κεφάλαιο 3° περιλήψεων: Abstract (αγγλική) 1016

Κεφάλαιο 4° περιλήψεων: Sommario (στην ιταλική) 1026

Εισαγωγή

Ίσως η παρούσα εισαγωγή να ξεφεύγει κάπως από τα επιστημονικά *είθισται* και να είναι περισσότερο εκτενής, πλήρης, σαφής, και ενδιαφέρουσα! Η επεξεργασία της αντιστοιχεί στον τρόπο με τον οποίο δόθηκαν απαντήσεις σε ένα δίλημμα, συνέπεια «διαφορετικών συνηθειών» εκπόνησης των διδακτορικών διατριβών, γεγονός το οποίο αποκαλύπτουν ολοένα και περισσότερο, την τελευταία εικοσαετία, οι διευθύνσεις των Διατριβών με συνεπίβλεψη. Οι συνεργασίες εμφανίζουν το λιγότερο δύο προσεγγίσεις δόμησης μιας Διατριβής, οι οποίες στηρίζονται στην θέση της θεωρίας και του σχολιασμού των τοποθετήσεων. Περιληπτικά και αναπόφευκτα με τρόπο ελλιπή, όσον αφορά μόνο την γενική δομή μιας Διατριβής και όχι την μεθοδολογική επιλογή ανάλυσης περιεχομένου, εκτός από την εισαγωγή και τον επίλογο, οι οποίες αντιστοιχούν σε μία διαφορετική «εγκεφαλική λειτουργία», ο πρώτος τρόπος προσέγγισης, δομείται μέσω δύο βασικών μερών, εκ των οποίων το πρώτο αφιερώνεται στην θεωρία και το δεύτερο στο αναλυόμενο σώμα, το οποίο έχει μελετήσει ο/η υποψήφιος/α διδάκτορας. Σε αυτή την περίπτωση, πολλές φορές, προστίθεται και ένα τρίτο μέρος, το οποίο αποκαλείται «συζήτηση» και αντιπροσωπεύει μία διαλεκτική (σχολιασμός;) μεταξύ του πρώτου θεωρητικού μέρους και του δεύτερου μέρους, όπου αναλύεται το επιλεγμένο σώμα. Ο δεύτερος τρόπος προσέγγισης δόμησης μιας διδακτορικής Διατριβής, εκτός, όπως προαναφέρεται, από την εισαγωγή και τον επίλογο, αποτελείται από τόσα μέρη όσα αποκαλύπτει η μεθοδολογική ανάλυση περιεχομένου του σώματος και τα οποία, τις περισσότερες φορές, είναι δύο ή τρία. Σε αυτή την περίπτωση δεν υφίσταται ούτε ξεχωριστό θεωρητικό μέρος, διότι εμφανίζεται σε κάθε ένα από τα μέρη της θεματικής αρχιτεκτονικής, έτσι όπως την αποκαλύπτει η ανάλυση και, στις καλύτερες Διατριβές, σύνθεση, των δεδομένων, ούτε και ξεχωριστή «συζήτηση», διότι εντάσσεται σε κάθε τοποθέτηση του εκάστοτε ερευνητή και ερευνήτριας. Η συγγραφέας της παρούσας Διατριβής και οι επιβλέποντες, δεν θέλησαν να επιλέξουν μία από τις δύο δομές εκπόνησης. Αντιθέτως, ενθαρρύνθηκε μία συνθετική ματιά, «συμφιλιωτική», η οποία επιτρέπει μία πολύ σοβαρή, επιστημονική δόμηση των δεδομένων, αποτελεί μία νέα και πρωτότυπη πρόταση εκπόνησης και εμπνέει αισιοδοξία.

Όπως προαναφέρεται, «ίσως η παρούσα εισαγωγή να ξεφεύγει κάπως από τα επιστημονικά *είθισται* και να είναι περισσότερο εκτενής, πλήρης, σαφής και ενδιαφέρουσα» ! Οδηγός αυτής της επιτυχούς σύνθεσης διαφορετικών συνηθειών, η καλή θέληση των τριών επιβλεπόντων, η άριστη συνεργασία τους με την υποψήφια διδάκτορα καθώς και η εκπληκτική θέση και πρόταση ενός από τους μεγαλύτερους αντιπροσώπους της παγκόσμιας διανόησης, του ακαδημαϊκού και καθηγητή φιλοσοφίας, *Michel Serres*[1]: *l'Entre*: «Ιδού: όταν ένας θαρραλέος

[1] ACADÉMIE FRANÇAISE, https://www.academie-francaise.fr/les-immortels/michel-serres
Michel Serres, γεννήθηκε την 1η Σεπτεμβρίου 1930 στο Αζέν (Agen), στη νοτιοδυτική Γαλλία και πέθανε την 1η Ιουνίου 2019. Προσπελάστηκε την 1η Μαρτίου 2023 στις 12:52.

κολυμβητής διασχίζει ένα πλατύ ποτάμι ή ένα ευρύ στενό, με την γεωγραφική έννοια του όρου, η διαδρομή του ταξιδιού του χωρίζεται σε τρία μέρη. Όσο διατηρεί στο οπτικό του πεδίο την όχθη της αναχώρησης ή ανακαλύπτει την όχθη της άφιξης, εξακολουθεί να κατοικεί στην αρχική του πατρίδα ή ήδη στον στόχο της επιθυμίας του- με άλλα λόγια, Γάλλος, εδώ, ή Ιάπωνας, εκεί. Ωστόσο, προς τη μέση του ταξιδιού, έρχεται μια στιγμή, αποφασιστική και σύγχυσης, όταν, σε ίση απόσταση από τις δύο ακτές, κατά τη διάρκεια του περάσματος, λιγότερο ή περισσότερο διαρκούς, μιας μεγάλης ουδέτερης ή λευκής ζώνης, δεν είναι ακόμα ούτε το ένα ούτε το άλλο και, ίσως, ήδη γίνεται το ένα και το άλλο, ταυτόχρονα. Ανήσυχος, αιωρούμενος, σαν να βρίσκεται σε ισορροπία στην κίνησή του, αναγνωρίζει έναν ανεξερεύνητο χώρο, που απουσιάζει από όλους τους χάρτες και που κανένας άτλαντας ούτε ο ταξιδιώτης έχουν περιγράψει. Η προθυμία του να ερμηνεύσει, συνεπάγεται το ξεθώριασμα της μετάβασης που δηλώνει η γαλλική πρόθεση *Ανάμεσα* (*Entre*), κινείται κατά μήκος ενός άξονα ή βουτάει σε ένα παράξενο υδατοφράχτη γύρω από τον οποίο πρέπει να περιστρέφονται οι διαφορές του κόσμου»[2].

Με αυτή την προοπτική, η παρούσα Διατριβή καλύπτει περισσότερους από τους προβλεπόμενους στόχους. Αποτελεί, θεμελιακά, μία μελέτη των αναπαραστάσεων της φύσης στα σχολικά ανθολόγια προτείνοντας, με αυτόν τον τρόπο, μια ιστορία τους, συμφιλιώνει δύο διαφορετικούς τρόπους εκπόνησης Διατριβών και ερευνητικών εργασιών, εισηγείται μια ξεχωριστή αντιμετώπιση ανάλυσης περιεχομένου, η οποία στηρίζεται σε θεματικές κατηγοριοποιήσεις, καθώς και, χάρη του εκτενούς σχολιασμού των ευρημάτων, προσφέρει σε κάθε εκπαιδευτικό, σύμφωνα με το περιεχόμενο των αναλυτικών προγραμμάτων και την ολιστική, διαθεματική και εμβολιαστική προσέγγισή τους, έναν ευρύ και ποικίλο χώρο διασυνδεδεμένων θεματικά γνώσεων σε σχέση με την ιστορία των αναπαραστάσεων της φύσης στα σχολικά Ανθολόγια, οι οποίες μπορεί να χρησιμοποιηθούν κατά τη διάρκεια του μαθήματος στην τάξη για να το διανθίσουν. Αυτή η χρήση μπορεί να αποδειχθεί πολύ αποτελεσματική προσεγγίζοντας διαθεματικά τόσο την περιβαλλοντική εκπαίδευση όσο και άλλα γνωστικά αντικείμενα, όπως φυσική, γεωγραφία, ιστορία, θρησκευτικά και άλλα.

---

[2] SERRES Michel, *Atlas*, Champs Flammarion, Paris 1996, σελίδες 24-26.
«Voici: lorsqu'un nageur courageux traverse un fleuve large ou un détroit éventé, l'itinéraire de son voyage se divise en trois parties. Aussi longtemps qu'il garde en vue la rive du départ ou découvre celle d'arrivée, il habite encore son gîte d'origine ou déjà le but de son désir ; autrement dit, français, ici, ou japonais, là. Or, vers le beau milieu du parcours, vient un moment, décisif et pathétique, où, à égale distance des deux rivages, pendant le passage, plus ou moins durable, d'une grande bande neutre ou blanche, il n'est encore ni l'un ni l'autre et, devient peut-être, déjà, l'un et l'autre, à la fois. Inquiet, suspendu, comme en équilibre dans son mouvement, il reconnaît un espace inexploré, absent de toutes les cartes et qu'atlas ni voyageur ne décrivirent.
Sa bonne volonté de traduire passe par le fondu enchaîné de la transition que désigne, en langue française, la préposition *entre,* longe un axe ou plonge dans un sas étrange autour desquels doivent tourner les différences du monde»
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

Βλέπε επίσης: SERRES Michel, *Le Tiers-Instruit*, Éditeur François Bourin, Paris 1991, σελίδες 193-201.

Η ένταξη της Διατριβής στο *Entre*, εν πάση περιπτώσει, ήταν και ο πρωταρχικός στόχος, που ενέπνευσε την επιλεγμένη δομή της εισαγωγής, η οποία αποτελείται από τα τρία ακόλουθα μέρη: το πρώτο είναι αφιερωμένο στις αρχικές απαραίτητες και καθιερωμένες βασικές δομικές πληροφορίες, οι οποίες αφορούν στην παρουσίαση και αιτιολόγηση της κεντρικής θεματικής, του corpus, της μεθόδου ανάλυσης περιεχομένου, της προβληματικής καθώς και της θεματικής αρχιτεκτονικής της Διατριβής· το δεύτερο στην παρουσίαση της επιλεγμένης επεξεργασίας της με βασική επιδίωξη την διευκόλυνση κατανόησης της δομικής και θεματικής σημασίας των διαφόρων τμημάτων της Διατριβής· και το τρίτο στην ένταξη της θεματικής της διάρθρωσης στον χρόνο. Κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί ότι η ένταξη της θεματικής διάρθρωσης στο χρόνο δεν αποτελεί μία στεγνή χρονολογική παρουσίαση των διαφόρων θεματικών χαρακτηριστικών της κεντρικής θεματικής διακριτά, αλλά συνθετικά, γεγονός το οποίο πηγάζει από την επιλογή του διασυνδετικού χαρακτήρα τους έτσι όπως αναδύθηκε χάρη στην ανάλυση περιεχομένου, στην κατηγοριοποίηση των δεδομένων καθώς και στον θεμελιακό χαρακτήρα του corpus, έκφραση δύναμης άσκησης της εξουσίας.

<u>Πρώτο εισαγωγικό μέρος</u>: *απαραίτητες και καθιερωμένες βασικές δομικές πληροφορίες, οι οποίες αφορούν στην παρουσίαση και αιτιολόγηση της κεντρικής θεματικής, του corpus, της μεθόδου ανάλυσης περιεχομένου, της προβληματικής καθώς και της θεματικής αρχιτεκτονικής*

Την τελευταία, σχεδόν, εικοσαετία και ειδικότερα από την 28η Μαρτίου έως την 7η Απριλίου του 1995, όπου για πρώτη φορά διεξήχθη η Διάσκεψη των Μερών των Ηνωμένων Εθνών[3] ή αλλιώς COP 1[4], στο Βερολίνο, τέθηκε το πλαίσιο για την προστασία του περιβάλλοντος και την καταπολέμηση της μόλυνσής του από τον άνθρωπο και τις πρακτικές του.

Από τότε και έως τις μέρες μας, έχουν διεξαχθεί 27 τέτοιες Διασκέψεις, με τελευταία την COP 27[5], η οποία διεξήχθη στο Σαρμ Ελ Σέιχ της Αιγύπτου από την 6η έως την 18η Νοεμβρίου του 2022. Η Διάσκεψη των Μερών των Ηνωμένων Εθνών COP 28[6] έχει προγραμματιστεί να διεξαχθεί από την 30η Νοεμβρίου 2023 έως την 12η Δεκεμβρίου 2023 στο Ντουμπάι, στα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα.

Σύμφωνα με τα προαναφερόμενα, την τελευταία εικοσαετία παρατηρείται μια έντονη κινητοποίηση κι ευαισθητοποίηση σε παγκόσμιο επίπεδο, που αφορά την προστασία της φύσης και του περιβάλλοντος από την σταδιακή και διαρκή μόλυνσή τους από τον

[3] Αναλυτικές πληροφορίες σχετικά με τις Διασκέψεις των Μερών των Ηνωμένων Εθνών ή αλλιώς COP, βλέπε στο Παράρτημα.

[4] https://enb.iisd.org/events/unfccc-cop-1. Προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 στις 13:13.

[5] https://unfccc.int/cop27. Προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 στις 13:20.

[6] https://unfccc.int/conference/second-sessional-period-2023. Προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 στις 13:23.

άνθρωπο. Αυτός ήταν και ο βασικός λόγος που ενέπνευσε την επιλογή του θέματος της έρευνας της παρούσας Διατριβής.

Συνεπώς, το θέμα της παρούσας Διατριβής αφορά την μελέτη των αναπαραστάσεων της φύσης στα σχολικά εγχειρίδια λογοτεχνίας από το 1975 έως αυτά που διδάσκονται σήμερα, εν έτη 2023. Το συγκεκριμένο θέμα έχει επιλεγεί, διότι η μόλυνση του περιβάλλοντος αποτελεί, σύμφωνα και με τα προαναφερόμενα, ένα θέμα μείζονος σημασίας για τον σύγχρονο κόσμο, αφού επηρεάζει σημαντικά την ποιότητα ζωής, όχι μόνο των ανθρώπων, αλλά και κάθε άλλου ζωντανού οργανισμού, που κατοικεί στον πλανήτη μας. Η προστασία του περιβάλλοντος, βεβαίως, δεν στηρίζεται μόνο σε αποφάσεις που λαμβάνουν οι πολιτικοί αντιπρόσωποι των κρατών, αλλά βασίζεται κυρίως και στην εκπαίδευση των κατοίκων της γης, από μικρή ηλικία. Σε αυτή την περίπτωση, το σχολείο αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους χώρους διαπαιδαγώγησης των παιδιών, ο οποίος συνεπικουρεί σημαντικά στην αγωγή, που το παιδί λαμβάνει από το μικρότερο κύτταρο της κοινωνίας, την οικογένεια κι εν γένει, από τον κοινωνικό περίγυρο. Ένας από τους πιο σημαντικούς εκπροσώπους της σχολικής παιδείας είναι και το σχολικό βιβλίο, στο οποίο αντικατοπτρίζονται οι αποφάσεις που υλοποιούν οι εκπρόσωποι της εκάστοτε άρχουσας τάξης.

Το corpus, της παρούσας ερευνητικής εργασίας, αποτελούν τα σχολικά Ανθολόγια της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, από το 1975 έως αυτά που εκδόθηκαν το 2003 και διδάσκονται έως τις μέρες μας. Με τον όρο corpus εννοείται η πηγή ή το σύνολο των πηγών, όπου μελετάται, αποκλειστικά, το θέμα που ερευνάται. Έτσι, στην προκειμένη περίπτωση, το corpus της παρούσας Διατριβής αποτελούν τα σχολικά εγχειρίδια Λογοτεχνίας της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης από το 1975 έως τα σύγχρονα, δηλαδή, συνολικά έξι (6) Ανθολόγια, ένα για κάθε δύο τάξεις του Δημοτικού Σχολείου. Ο λόγος για τον οποίο επιλέχθηκαν τα σχολικά εγχειρίδια, είναι διττός. Αρχικά, είναι βιβλιογραφικός κι έπειτα μεθοδολογικός. Βιβλιογραφικός, διότι τα σχολικά Ανθολόγια του Δημοτικού του 1975 είναι αυτά που εκδίδονται αμέσως μετά την πτώση της Δικτατορίας και μεθοδολογικός, καθώς το σχολικό εγχειρίδιο αποτελεί το κατεξοχήν μέσο διδασκαλίας και μάθησης στα σχολεία, θεωρείται, όχι μόνο δομικό στοιχείο της παιδαγωγικής πρακτικής και της παιδείας των μελλοντικών πολιτών, αλλά και καθρέφτης της πολιτικής βούλησης, η οποία κρύβεται πίσω απ' τη δημιουργία του. Σε αυτά περιέχονται οι αναπαραστάσεις, εθνικοί *Τόποι μνήμης,* «μια χαρακτηριστική μονάδα, υλικής ή ιδεατής τάξης, την οποία η θέληση των ανθρώπων ή το πέρασμα του χρόνου έχει καταστήσει συμβολικό στοιχείο μίας δεδομένης κοινότητας;»[7],

[7] NORA Pierre (sous la direction de), *Les Lieux de mémoire*, tome 1, *La République*, Paris, Gallimard, Paris 1997, 1642 σελίδες.
Ο όρος αυτός είναι εμπνευσμένος από τον ορισμό που προτείνει από το 1993 και εξής LE GRAND ROBERT DE LA LANGUE FRANÇAISE: «unité significative, d'ordre matériel ou idéal, dont la volonté des hommes ou le travail du temps a fait un élément symbolique d'une quelconque communauté?».
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

καθώς *και συλλογικές και πολιτιστικές αναπαραστάσεις,* οι οποίες, όπως και οι *Τόποι μνήμης*, γίνονται το νήμα μετάδοσης μέσω του οποίου η κοινωνία παράγει την πολιτιστική της κληρονομιά και τη διαμορφώνει συνεχώς: «Οι κοινωνικές και πολιτιστικές αναπαραστάσεις γίνονται ο ιμάντας μετάδοσης μέσω του οποίου, αφενός, η κοινωνία παράγει την πολιτιστική της κληρονομιά και τη διαμορφώνει συνεχώς και, αφετέρου, η κοινωνία αυτή αντλεί από αυτή την κληρονομιά προκειμένου να προσανατολίσει την αέναη οργάνωσή της»[8].

Σε αυτό το σημείο κρίνεται όμως σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι η παρούσα Διατριβή δεν έχει ως σκοπό τη μελέτη των αποτυπωμάτων, που αφήνει ενδεχομένως στο νου των μαθητών του Δημοτικού σχολείου, η δομημένη, προγραμματισμένη ή τυχαία μελέτη των αναπαραστάσεων. Με αυτόν τον τρόπο διαχωρίζονται οι *Τόποι μνήμης και οι συλλογικές αναπαραστάσεις* από τις *προσωπικές* των οποίων η σύγκριση αναλύεται στο ομώνυμο έργο του Émile Durkheim[9], εκ των οποίων αυτές, οι οποίες αφορούν στη φύση και αποτελούν την ουσιαστική θεματική της παρούσας Διατριβής, γεγονός το οποίο επιβάλει το ακόλουθο ερώτημα: οι αναπαραστάσεις της φύσης στα σχολικά ανθολόγια έχουν εθνικό (*Τόποι μνήμης*) ή συλλογικό και πολιτιστικό χαρακτήρα; Η απάντηση είναι διττή και αποτελεί θεμέλιο της παρούσας ερευνητικής εργασίας. Πρώτον, μία συλλογική αναπαράσταση μπορεί να έχει χαρακτήρα εθνικής ταυτότητας, αλλά όχι πάντα! Ένας *Τόπος μνήμης*, όπως για παράδειγμα, η θυσία των πολιορκημένων στο Μεσολόγγι (15 Απριλίου 1825 – 10 Απριλίου 1826), το *Μολών λαβέ* του Λεωνίδα στις Θερμοπύλες (480 π.Χ.) ή το *Όχι* του Ιωάννη Μεταξά (28η Οκτωβρίου 1940), έχει και εθνικό και, αναπόφευκτα, πολιτιστικό χαρακτήρα, γεγονός που δεν ισχύει για το δελφίνι, παραδείγματος χάρη, το οποίο έχει εμπνεύσει από την Αρχαιότητα, ποιητές, φιλοσόφους, καλλιτέχνες… και που μπορεί να αποτελεί χαρακτηριστικό τοπικής ταυτότητας για έναν Κρητικό ή για έναν Κυκλαδίτη, χάρη των απεικονίσεών τους σε ψηφιδωτά, τα οποία, είναι, αυτά, εθνικοί *Τόποι μνήμης* ως καλλιτεχνικά δημιουργήματα ανεκτίμητης αξίας.

---

[8] FILION Martin, *Les représentations sociales et culturelles, approche méthodologique appliquée au corpus des mémoires écrits déposés dans le cadre des commissions d'études*, doctorat en formation régionale, université du Québec à Chicoutimi, https://ceim.uqam.ca/db/IMG/pdf/metho_2005-01-Filion.pdf, σελίδα 2.
Προσπελάστηκε στις 12 Φεβρουαρίου, στις 05:42
«Les représentations sociales et culturelles deviennent la courroie de transmission par laquelle d'une part, la société produit son héritage culturel et le façonne continuellement et d'autre part, cette société puise dans cet héritage afin d'orienter son organisation perpétuelle».
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής:

[9] DURKHEIM Émile, *Représentations individuelles et représentations collectives*, version numérique produite par Jean-Marie Tremblay, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi. Une édition électronique réalisée à partir Émile DURKHEIM (1898), «Représentations individuelles et représentations collectives » Publié dans la *Revue de Métaphysique et de Morale, tome* VI, numéro de mai 1898.
Site web : http://bibliotheque.uqac.uquebec.ca/ index.htm, 25 σελίδες.
Édition électronique réalisée avec le traitement de textes Microsoft Word 2001 pour Macintosh.

Αντίθετα, το δελφίνι είναι *Τόπος Μνήμης* της *Ανγκουίλα*, η οποία βρίσκεται στον Ατλαντικό Ωκεανό, στην Καραϊβική, και αποτελεί υπερπόντιο βρετανικό έδαφος, διότι εμφανίζεται στη σημαία της από το 1990 και εξής και αποτελεί τοπικό χαρακτηριστικό ταυτότητας που συμβολίζει «αντοχή, ενότητα και δύναμη»[10].

Δεύτερον, στα ελληνικά Ανθολόγια, τα οποία αποτελούν το Corpus της παρούσας Διατριβής, η *φύση* είναι *Τόπος μνήμης*, έτσι όπως αυτός ο όρος ορίστηκε προηγουμένως, ιδιαίτερα όταν αντιπροσωπεύει ένα χαρακτηριστικό της εθνικής ελληνικής ταυτότητας: «Οι συγγραφείς των εγχειριδίων αρχαίας ιστορίας αποδίδουν στους ανθρώπους (Έλληνες) εξαιρετικά φυσικά χαρίσματα με άμεσο ή ασαφή τρόπο. Όσον αφορά τα χαρίσματα που αποδίδονται άμεσα, είναι το κλίμα και η ευφυΐα που βρίσκονται στην αφετηρία της πνευματικής και σωματικής δύναμης των προγόνων, ιδιότητες που τους ενέπνευσαν τον ηρωισμό και τον πατριωτισμό. Όσον αφορά το κλίμα, το σημαντικότερο φυσικό χάρισμα, ορισμένοι συγγραφείς (των σχολικών εγχειριδίων ιστορίας – 1950-1989) είναι πιο εύγλωττοι από άλλους. …». Η παρουσίαση του κλίματος οργανώνεται γύρω από δύο βασικές ιδέες, η μία αφορά τη φυσική του πλευρά και η άλλη τα οφέλη του για τον άνθρωπο. Πράγματι, αυτό το δώρο της φύσης ήταν «εξαιρετικό, καθαρό, διαυγές», «απαλό», το οποίο έκανε «τους ανθρώπους ζωηρούς, δραστήριους και ευφυείς»· το «ποικίλο» κλίμα «έκανε τους ανθρώπους υγιείς, ευφυείς, χαρούμενους και ευαίσθητους στην ομορφιά»· ήταν επίσης «αξιοθαύμαστο» «επιτρέποντας στους ανθρώπους να ζουν συχνά στην ύπαιθρο»· θεωρείται και ως «η απαρχή της διαύγειας της ελληνικής φιλοσοφίας», η οποία «καθιστούσε τους ανθρώπους ευαίσθητους και ικανούς να αγαπούν τα όμορφα πράγματα», ενώ επέτρεπε «στους Αθηναίους να ζουν στον καθαρότερο αέρα»· «το κλίμα της Ιωνίας είναι το καλύτερο από όσα γνωρίζει ο άνθρωπος». Ο ήλιος ήταν «ο δωρητής όλων των αγαθών στη χώρα της σοφίας και της καλοσύνης»· «η ομορφιά του τοπίου επηρέασε βαθιά τους Έλληνες» και «ήταν αυτός ο ουρανός, ο πιο καθαρός, και αυτή η ατμόσφαιρα, η πιο διαφανής, που έδωσε στους Έλληνες το πολυτιμότερο αγαθό της ζωής: το μέτρο»· «ο καθαρός ορεινός αέρας τους προίκισε με την αγάπη για την ελευθερία και για την ανεξαρτησία... Η θάλασσα έπαιζε με χίλιους τρόπους με τον ήλιο και ξυπνούσε... το πάθος να φύγει και να γνωρίσει άλλες χώρες»· «το κλίμα βοήθησε τον άνθρωπο που ζούσε στη φύση να εξασκήσει την παρατηρητικότητά του...». «Η χώρα πλημμύριζε από φως τις περισσότερες φορές. Η ατμόσφαιρα ήταν τόσο διαφανής... που το μάτι χαιρόταν να την αγναντεύει. Οι αρμονικές γραμμές των βουνών, ακόμη και των υψηλότερων, η ελκυστική και

[10] https://www.cosmovisions.com/$Anguilla.htm
Βλέπε τη σημαία στο παράρτημα.
Προσπελάστηκε την 12η Φεβρουαρίου 2023 στις 05:51

ήρεμη φύση, με τα απείρως ποικίλα χρώματα, γραμμές και σχήματα, καλλιεργούσαν μια βαθιά αίσθηση ομορφιάς και αρμονίας ...»[11]. Τα προηγούμενα αποσπάσματα αποδεικνύουν ότι οι αναπαραστάσεις της φύσης δεν αντιστοιχούν μόνο σε μία απλή παρουσίασή της, αλλά και σε μέσο ανύψωσης του πνεύματος, σε θεμέλιο του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, σε *Τόπο μνήμης*, σε ανεκτίμητο χαρακτηριστικό δύναμης και δημιουργίας των προγόνων των μαθητών του σχολείου, σε βασικό στοιχείο μιας κοινής ταυτότητας, η οποία, χάρη της σχέσης τους με τους προγόνους τους, διέσχισε τον χρόνο και έφτασε αμετάβλητη έως τη σημερινή εποχή.

Για να μελετηθεί όμως το ανωτέρω θέμα στα προαναφερόμενα σχολικά εγχειρίδια Λογοτεχνίας, τα οποία αποτελούν το Corpus της παρούσας Διατριβής, ο ερευνητής χρειάζεται ένα ερευνητικό «εργαλείο», δηλαδή, έναν τρόπο, με τον οποίο θα το μελετήσει. Στην προκειμένη ερευνητική εργασία, το ερευνητικό «εργαλείο», που χρησιμοποιήθηκε ονομάζεται Μέθοδος Ανάλυσης Περιεχομένου, η οποία στηρίζεται σε θεματικές κατηγοριοποιήσεις. Εδώ, κρίνεται απαραίτητη η διευκρίνιση ότι τέτοιου είδους ερευνητικά «εργαλεία» υπάρχουν ποικίλα και είναι στην διάθεση του εκάστοτε ερευνητή, η επιλογή του ενός ή του άλλου, έτσι ώστε να διεκπεραιώσει επιτυχώς αυτές τις λεπτές τομές στο επιστημονικό του έργο, οι οποίες, όμως του ανοίγουν αμέτρητα παράθυρα…στην γνώση!

---

[11] ANGELOPOULOS Constantin, *Un nouveau théâtre grec : Pédagogies et mémoire dans la Grèce contemporaine (1950-1989) : les manuels d'histoire de l'enseignement secondaire*, Université Paul-Valéry, 1990, σελίδες 542-550.

Η μετάφραση των αποσπασμάτων πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής από τα γαλλικά στα ελληνικά. Πρόκειται για αποσπάσματα, τα οποία ο συγγραφέας του βιβλίου είχε μεταφράσει από τα ελληνικά στα γαλλικά, γεγονός που σημαίνει ότι η παρούσα μετάφραση δεν αποδίδει ακριβώς τα αντίστοιχα κείμενα των σχολικών εγχειριδίων, που είχαν κατηγοριοποιηθεί.

Μετάφραση: «Ce sont les auteurs des manuels d'histoire ancienne qui attribuent aux personnages des dons naturels exceptionnels de manière directe ou imprécise. En ce qui concerne les dons attribués de manière directe, c'est le climat et l'intelligence qui sont à l'origine de la puissance intellectuelle et physique des ancêtres; qualités qui leur ont inspiré l'héroïsme et le patriotisme. Pour ce qui est du climat, le don naturel le plus important, quelques auteurs sont plus éloquents que d'autres…». La présentation du climat est organisée autour de deux idées directrices, l'une sur son aspect naturel, l'autre sur ses bienfaits sur les hommes. En effet, ce don de la Nature était «extraordinaire, pur, clair », «doux », ce qui rendait les hommes vifs, actifs et intelligents »; le climat «varié » «rendait les hommes sains, intelligents, gais et sensibles à la beauté »; il était également «admirable» «permettant aux hommes de vivre souvent en plein air »; il fut aussi «à l'origine de la clarté de la philosophie grecque» «qui rendait les hommes sensibles et capables d'aimer les belles choses » tout en permettant aux «Athéniens de vivre dans l'air le plus limpide »; c'est «le climat de l'Ionie qui est le meilleur que l'homme connaisse». Le soleil même était «donateur de tout bien à la patrie de la sagesse et du bien»; cette «beauté du paysage a influencé profondément les Grecs»·«c'est ce ciel, le plus pur et cette atmosphère, la plus transparente qui ont offert aux Grecs le bien le plus précieux de la vie: la modération»· «l'air pur de la montagne leur a donné l'amour de la liberté et de l'indépendance … ». «La mer jouait de mille façons avec le soleil et réveillait… la passion de partir et de connaître d'autres pays»· «le climat aidait l'homme qui habitait dans la nature, à exercer ses qualités d'observation…». «Le pays était la plupart du temps inondé de lumière. L'atmosphère était tellement transparente… que l'œil se réjouissait de la voir. Les lignes harmonieuses des montagnes, même des plus hautes, la nature attrayante et calme, aux couleurs, aux lignes et aux formes infiniment variées, cultivaient profondément le sentiment de la beauté et de la harmonie …».

Η Μέθοδος Ανάλυσης[12] που εφαρμόστηκε στην Διατριβή είναι τόσο ποιοτική όσο και ποσοτική. Στην ποιοτική ανάλυση περιεχομένου[13], ολόκληρο το περιεχόμενο των Ανθολογίων, μελετήθηκε και στίχοι ή φράσεις των ανθολογημένων λογοτεχνικών κειμένων, κατηγοριοποιήθηκαν[14] θεματικά, ανάλογα με το σημασιολογικό τους φορτίο, επιτρέποντας κατ' αυτόν τον τρόπο την ανάδυση της θεματικής αρχιτεκτονικής της παρούσας Διατριβής. Στην ποσοτική ανάλυση περιεχομένου[15], το περιεχόμενο των ποιοτικών πινάκων, καταμετρήθηκε και καταγράφηκε σε πίνακες, έτσι ώστε να μετατραπούν σε ποσοτικά, τα κατά τα άλλα, ποιοτικά δεδομένα τους. Για να επιτευχθεί η αντικειμενικότητα στην παρούσα ερευνητική εργασία, όσον αφορά τα ποιοτικά δεδομένα, αυτά σχολιάζονται, όπου είναι εφικτό, σύμφωνα με το τρίπτυχο *Θέση – Αντίθεση – Σύνθεση*, ενώ για τον ίδιο λόγο, όσον αφορά την ποσοτική καταμέτρηση των δεδομένων, αυτή επιτυγχάνεται με την καταγραφή τους σε τρία επίπεδα, δηλαδή, σε επίπεδο αποσπασμάτων, σε επίπεδο λέξεων και σε επίπεδο χαρακτήρων. Τα αποτελέσματα της ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου, εκφράζονται μέσω γραφημάτων σε μορφή ραβδογραμμάτων, τόσο συνολικά όσο και κατά περίπτωση.

Με την ολοκλήρωση του σταδίου της θεματικής κατηγοριοποίησης, αλλά και του σταδίου της ποσοτικής καταμέτρησης, η συγγραφέας της Διατριβής καλείται να παρουσιάσει και να σχολιάσει, υπό το φως της βιβλιογραφίας, τις ανακαλύψεις και τα ευρήματα, που επέτρεψε η Ανάλυση Περιεχομένου, που εφαρμόστηκε, να αναδυθούν.

---

[12] ANGELOPOULOS Constantin, *État, éducation, reconstructeurs d'un passé national grec*, Montpellier, Presses Universitaires de la Méditerranée, 2008, 252 σελίδες.

[13] ΒΕΡΓΕΤΑΚΗ-ΠΕΙΡΑΣΜΑΚΗ Αικατερίνη, «Μέθοδος Ανάλυσης Περιεχομένου, εφαρμογή στη μελέτη των αναπαραστάσεων της φύσης στα ανθολόγια του Δημοτικού από το 1975 έως σήμερα: ασυνέχεια», στο ΚΑΝΤΑΡΤΖΗ Ευαγγελία (επιμ.), *6ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εκπαίδευση και Πολιτισμός στον 21ο αιώνα*, *Πρακτικά Συνεδρίου Τόμος Α'*, Αθήνα, 2021, σελίδες 394-403.

BERELSON, Bernard, *Content Analysis in Communication Research*, Hafner Press, New York, 1952, 220 σελίδες.

[14] Περισσότερες πληροφορίες για τα στάδια της κατηγοριοποίησης, βλέπε στο Παράρτημα.
Όσον αφορά την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, βλέπε, επίσης:
CLARKE, V., BRAUN V., & HAYFIELD N., Thematic analysis. In J. Smith (Ed.), Qualitative psychology: A practical guide to research methods, Sage Publications Ltd, 2015, pages 222-248.

BRAUN Virginia, CLARKE Victoria, Using thematic analysis in psychology, Qualitative Research in Psychology, Volume 3, Numéro 2, pages 77-101.
ROULSTON Kathryn, «Data analysis and "theorizing as ideology"», Qualitative Research», December 2001, Volume 1, issue 3, 279 pages.
WANLIN, Ph., «L'analyse de contenu comme méthode d'analyse qualitative d'entretiens: une comparaison entre les traitements manuels et l'utilisation des logiciels ». In Actes du Colloque *Bilan Et Prospectives De La Recherche Qualitative*, Association pour la recherche qualitative, 2007, pages 243- 272). ISSN : 1715-8702.

[15] ROUSSEAU, Frédéric, *Manuel d'initiation à l'histoire quantitative (histoire contemporaine), Documents et Histoire*, Orphys, Paris, 1994, 159 σελίδες.

Η Μέθοδος Ανάλυσης Περιεχομένου είναι αυτή που επέτρεψε, επίσης, την ανάδυση της θεματικής αρχιτεκτονικής της Διατριβής, η οποία έχει την κάτωθι δομή:

Τίτλος Διατριβής

Αδιάκοπη διήγηση της ομορφιάς της φύσης, αγάπης και φροντίδας της
από τον άνθρωπο, πηγή καρποφορίας και διατήρησης της βιοποικιλότητας,
στα
Σχολικά Ανθολόγια, καταφύγια παιδικής λογοτεχνίας,
μέσα δημιουργίας μαζικής οικολογικής συνείδησης και
πνευματικής καθοδήγησης
των μαθητών της ελληνικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (1975-2023)

Μέρος 1ο

Ομορφιά

Από την επίκληση στο συναίσθημα και την καλλιέργεια της καλαισθησίας
στην έκφραση της επιστημονικής πραγματικότητας

Μέρος 2ο

Φροντίδα

Εμπειρία που πηγάζει από τα χρόνια ενασχόλησης με τη γη και που προσφέρει χαρά, καθώς και συνειδητοποίηση του χρέους,
που καθιστά τον σεβασμό και την διαιώνιση αναγκαίους, με άμεση συνέπεια την ανταπόδοση της φύσης με τους καρπούς της στον άνθρωπο

Όπως παρατηρείται στην θεματική διάρθρωση που προηγείται, η Διατριβή επιμερίζεται σε δύο μέρη. Παρατηρείται, επίσης, ότι οι τίτλοι και των δύο μερών της, συνθετικά παρουσιάζονται σε μια και μόνο φράση εμφανίζοντας μ' αυτόν τον τρόπο, όχι μόνο την γραμματική και συντακτική σχέση μεταξύ των κεφαλαίων και υποκεφαλαίων που τα αποτελούν, αλλά και την θεματική τους αλληλοσύνδεση και αλληλεξάρτηση. Στο πρώτο μέρος της Διατριβής, ερευνάται η ομορφιά της φύσης, η οποία εξετάζεται υπό το πρίσμα της επίκλησης στο συναίσθημα των μαθητών, στην καλλιέργεια της καλαισθησίας τους και στην έκφραση της επιστημονικής πραγματικότητας των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών κειμένων. Η συγκεκριμένη πρόταση αποτελεί και υπόθεση εργασίας. Άρα, θα επιβεβαιωθεί ή θα διαψευστεί από την έρευνα στην πορεία της Διατριβής;

Στο δεύτερο μέρος της παρούσας ερευνητικής εργασίας, ερευνάται η αγάπη και η φροντίδα της φύσης από τον άνθρωπο, η οποία εξετάζεται υπό το πρίσμα της εμπειρίας που

πηγάζει από τα χρόνια ενασχόλησης με την γη, μια ενασχόληση, η οποία προσφέρει χαρά, καθώς και από τη συνειδητοποίηση του χρέους, που καθιστά τον σεβασμό και την διαιώνιση αναγκαίους, με άμεση συνέπεια την ανταπόδοση της φύσης με τους καρπούς της στον άνθρωπο. Ομοίως, η συγκεκριμένη πρόταση, αποτελεί υπόθεση εργασίας, η οποία μένει να επιβεβαιωθεί ή να απορριφθεί από την έρευνα στην πορεία της παρούσας Διατριβής.

Συνοψίζοντας, οι δύο προαναφερόμενες υποθέσεις εργασίας ενέπνευσαν τον συλλογισμό της προβληματικής της Διατριβής, η οποία είναι η ακόλουθη: *Η δημιουργία οικολογικής συνείδησης επιτυγχάνεται με την διδαχή της ομορφιάς της φύσης, η οποία επικαλείται το συναίσθημα, την καλλιέργεια της καλαισθησίας και την έκφραση της επιστημονικής πραγματικότητας, καθώς και από τη διδασκαλία της φροντίδας της από τον άνθρωπο, η οποία πηγάζει από τα χρόνια ενασχόλησης με τη γη και που προσφέρει χαρά, καθώς και συνειδητοποίηση του χρέους, που καθιστά τον σεβασμό και την διαιώνιση αναγκαίους, με άμεση συνέπεια την ανταπόδοση της φύσης με τους καρπούς της στον άνθρωπο;*

<u>Δεύτερο εισαγωγικό μέρος</u>: *επιλεγμένη επεξεργασία της Διατριβής με βασική επιδίωξη την διευκόλυνση κατανόησης της δομικής και θεματικής σημασίας των διαφόρων τμημάτων της*

Στον παρόντα εισαγωγικό χώρο, δεδομένων των πολλαπλών συνηθειών στους οποίους στηρίζεται η εκπόνηση μιας Διατριβής, κρίνεται απαραίτητο να οριοθετηθεί η διαδρομή που ακολούθησε η συγγραφέας της παρούσας ερευνητικής εργασίας καθώς και οι δομικές επιλογές, τις οποίες πραγματοποίησε. Είναι ευνόητο ότι η κατωτέρω κείμενη παρουσίαση δεν έχει ως σκοπό να αιτιολογήσει την επιλεγμένη διαδρομή εκπόνησης ασκώντας κριτική σε άλλες συνήθειες, οι οποίες δεν προτιμήθηκαν. Έχει ως σκοπό να παραθέσει επιχειρήματα τα οποία τεκμηριώνουν τον αποδεκτό χαρακτήρα αυτής που ακολουθεί και η οποία διάνυσε οκτώ διαφορετικά και συμπληρωματικά θεματικά στάδια: Α) την επιλογή, όπως προαναφέρθηκε, μιας γενικής κεντρικής θεματικής, ενός περιορισμένου Corpus και μιας επιλεγμένης μεθοδολογικής ανάλυσης περιεχομένου, Β) την κατηγοριοποίηση στο Corpus όλων των αποσπασμάτων, τα οποία αναφέρονταν στη επιλεγμένη κεντρική θεματική, Γ) την παρουσίαση και σχολιασμό των ανακαλύψεων, οι οποίες προέκυψαν χάρη της προηγούμενης κατηγοριοποίησης, Δ) την μετάφραση ξενόγλωσσων βιβλιογραφικών αποσπασμάτων στην ελληνική, Ε) την ένταξη σε ένα παράρτημα, το οποίο τοποθετήθηκε αμέσως μετά το τέλος του επιλόγου της Διατριβής, στοιχείων εμπλουτισμού του κυρίως σώματος, ΣΤ) την ενσωμάτωση οδηγών έρευνας, Ζ) μία, επιλέγοντας έναν σύγχρονο όρο πληροφορικής, όμορφη *Διεπαφή* (interface) καθώς και Η) τον προσανατολισμό των επιμέρους ενοτήτων, οι οποίες οδήγησαν

στην επιλογή της προσανατολισμένης θεματικά κεντρικής θεματικής (του τελικού τίτλου) έτσι όπως αναγράφεται στο εξώφυλλο της Διατριβής.

Α) Επιλογή μιας γενικής κεντρικής θεματικής, ενός περιορισμένου Corpus και μιας επιλεγμένης μεθοδολογικής ανάλυσης περιεχομένου

Όπως προαναφέρεται στο πρώτο μέρος της παρούσας εισαγωγής, το πρώτο στάδιο εκπόνησης αφιερώθηκε στην επιλογή ενός θέματος αναπόφευκτα γενικού χαρακτήρα εξ αιτίας της έλλειψης δεδομένων, τα οποία μόνο η ανάλυση περιεχομένου είναι ικανή να εμφανίσει, καθώς και ο ταυτόχρονος περιορισμός του Corpus. Η διαλεκτική η οποία επιβλήθηκε μεταξύ της κεντρικής προσωρινής θεματικής και του Corpus, δεν επέβαλε σημαντικές αλλαγές σε αυτές τις δύο πρώτες επιλογές, ούτε χρονολογικές ούτε θεματικές, γεγονός το οποίο επέτρεψε την διατήρηση του προσωρινού θέματος που, μέχρι την τελική διαχείρισή του με οδηγούς τις προερχόμενες από την ανάλυση περιεχομένου ανακαλύψεις και τις στηριγμένες σε βιβλιογραφία τοποθετήσεις στον συνεχή σχολιασμό του κάθε θεματικού τμήματος της Διατριβής, διατηρήθηκε ως εξής: *Αναπαραστάσεις της φύσης στα σχολικά εγχειρίδια λογοτεχνίας της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης από το 1975 έως σήμερα*[16]. Από τη στιγμή που η προαναφερόμενη διαλεκτική επέτρεψε τη διατήρηση και της κεντρικής θεματικής και του Corpus, η εκπόνηση προχώρησε στο τρίτο της στάδιο επεξεργασίας, το οποίο επέτρεψε την μελέτη των *Αναπαραστάσεων της φύσης (θέμα) στα σχολικά εγχειρίδια λογοτεχνίας της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης από το 1975 έως σήμερα (Corpus).* Αυτή η μελέτη, όπως προαναφέρεται στο πρώτο μέρος της παρούσας εισαγωγής, στηρίχτηκε σε θεματική κατηγοριοποίηση **όλων** των αποσπασμάτων των επιλεγμένων Ανθολογίων του Corpus σε θεματικούς πίνακες.

Β) Κατηγοριοποίηση στο Corpus όλων των αποσπασμάτων, τα οποία αναφέρονται στην επιλεγμένη κεντρική θεματική.

Αυτά τα αποσπάσματα εντάχθηκαν σε πίνακες, οι οποίοι περιείχαν τόσες θεματικές κολόνες όσες και τα σχολικά Ανθολόγια και υπεβλήθηκαν σε επεξεργασία, σε επτά διαφορετικά στάδια κάθετων και οριζοντίων θεματικών συνθέσεων, γεγονός το οποίο επέτρεψε την επιλογή και ένταξη του πέμπτου σταδίου στο κυρίως σώμα της Διατριβής. Ωστόσο, όταν ο πίνακας περιέχει πολυάριθμα δεδομένα, τα οποία επιβάλλουν συμπληρωματική θεματική σύνθεση, η θεματική κατηγοριοποίηση τελειοποιείται σε ένα έκτο και, ενδεχομένως, σε ένα

[16] Όπως παρατηρείται στο εξώφυλλο της παρούσας Διατριβής, ο τελικός τίτλος άλλαξε χάρη στην προσαρμογή του στις θεματικές ανακαλύψεις και τις στηριγμένες σε βιβλιογραφία τοποθετήσεις στον συνεχή σχολιασμό του κάθε θεματικού τμήματος της Διατριβής.

έβδομο στάδιο θεματικής επεξεργασίας. Τα επτά αυτά στάδια επίπονης και συνεχούς κατηγοριοποίησης παρουσιάζονται στο παράρτημα της Διατριβής με σκοπό να γίνει κατανοητή, όχι μόνο η μεθοδολογική πορεία που επιλέχθηκε, αλλά και η τεράστια προσοχή, που δόθηκε στις θεματικές οριζόντιες και κάθετες συνθέσεις, οι οποίες θεωρήθηκαν ως οι μόνες ικανές να επιτρέψουν την ανάδυση της θεματικής αρχιτεκτονικής της Διατριβής. Αν και είναι κουραστικό, η συγγραφέας της παρούσας ερευνητικής εργασίας, ζητώντας συγγνώμη στον κάθε αναγνώστη η/και αξιολογητή της Διατριβής της, θα επαναλαμβάνει, όταν το κρίνει σκόπιμο, ότι η θεματική διάρθρωση δεν είναι προϊόν ούτε αυταρχικής επιλογής ούτε κονσερβοποιημένη κατάληξη αντιγραφής άλλων ερευνητικών εργασιών, αλλά, θεμελιακά, μοναδική συνέπεια, αφενός, της μεθοδολογικής ανάλυσης περιεχομένου με θεματικές κατηγοριοποιήσεις και αφετέρου, των επιλεγμένων τοποθετήσεων στο σχολιασμό, τα οποία θεωρήθηκαν ως τα μόνα ικανά να την εμφανίσουν.

Γ) Παρουσίαση και σχολιασμός των ανακαλύψεων, οι οποίες προέκυψαν χάρη της προηγούμενης κατηγοριοποίησης.

Το επόμενο στάδιο εκπόνησης της Διατριβής, αφιερώθηκε στην συνθετική παρουσίαση των ανακαλύψεων, έτσι όπως προέκυψαν από την ανάλυση του περιεχομένου των πινάκων. Σε αυτή την περίπτωση, δεν υπήρξε ένταξη βιβλιογραφικών στηριγμάτων, αλλά, μόνο, η συνθετική, όπως προαναφέρθηκε, ποσοτική και ποιοτική παρουσίαση των θεματικών διασυνδέσεων, οι οποίες, στη συνέχεια, σχολιάστηκαν σε κάθε τμήμα της Διατριβής. Σε αυτό το σημείο, κρίνεται ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι ο σχολιασμός δεν επηρεάζεται από τοποθετήσεις άλλων ερευνητών, αλλά αντιπροσωπεύει τον αποκλειστικό τρόπο με τον οποίο η συγγραφέας της Διατριβής επέλεξε να ερμηνεύσει τα αναδυόμενα θεματικά αλληλοσυνδεόμενα δεδομένα. Η επιλεγμένη σειρά παρουσίασης δεν είναι «βιβλιογραφία-ερμηνεία-δεδομένο», αλλά «δεδομένο-ερμηνεία-βιβλιογραφία». Μεταξύ των δύο προσεγγίσεων μεσολαβούν- για να χρησιμοποιηθεί μία συνηθισμένη έκφραση, την οποία όλοι οι υποψήφιοι μεταπτυχιακών και διδακτορικών άκουγαν στα ερευνητικά σεμινάρια, που οργανώνονταν στο γαλλικό ινστιτούτο Ελλάδας …- «δισεκατομμύρια έτη φωτός». Αυτή η έκφραση νοούνταν έξω από επιβαλλόμενες «συνήθειες» σε παγκόσμιο επίπεδο, που καταλήγουν σε υπολογισμό και κατάταξη των ερευνητών όλης της γης, ανάλογα με τις περιβόητες, αλλά και αναπόφευκτα «κολακευτικές» «ετεροαναφορές» και είχε ως σκοπό την ανεξαρτητοποίηση των νέων ερευνητών από … «ογκώδεις» ερευνητικές υποδουλώσεις. Πώς είναι δυνατό να επιβάλλονται σε έναν ερευνητή «επιλεγμένες» ερμηνείες τη στιγμή κατά την οποία, ένας τεράστιος αριθμός από αυτές είναι «κρυμμένες» εξαιτίας της γλώσσας έκδοσης, των πολιτικών διακείμενων συγκυριών, της εκάστοτε «ερευνητικής μόδας», επιλογών, που

προκύπτουν από συλλογικές, πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές πιέσεις… ; Η συγγραφέας της Διατριβής θέλησε, στην προσπάθειά της να συγγράψει μία αποκλειστικά δική της εργασία, να ενθαρρύνει αυτά που είχε στην ψυχή της και στο νου της και να τα στηρίξει σε δικές της βιβλιογραφικές προτιμήσεις… όσο αυτό ήταν δυνατό. Η ενδεχόμενη αδυναμία επιλογής βιβλιογραφικών στηριγμάτων, συνέπεια των προαναφερόμενων δυσκολιών, καλύπτονται από την ανάλυση περιεχομένου και την εμφάνιση αμιγώς ξεκάθαρων ανακαλύψεων, οι οποίες παρουσιάζονται αμέσως πριν τον σχολιασμό και ο οποίος περιέχει ό,τι έχει άμεση σχέση με τον θεματικό χαρακτήρα των αναπαραστάσεων της φύσης. Κάθε άλλη πληροφορία, είναι ενταγμένη στο παράρτημα και εκτελεί χρέη εμπλουτισμού της παρουσίασης των ανακαλύψεων καθώς και του σχολιασμού τους.

Δ) Μετάφραση ξενόγλωσσων βιβλιογραφικών αποσπασμάτων στην ελληνική

Φαινόμενο σύνηθες και απαραίτητο σε μια ερευνητική εργασία, η εκπόνηση της παρούσας Διατριβής στηρίχτηκε σε έρευνα βιβλιογραφικών αναφορών, οι οποίες είχαν ως στόχο την στήριξη τοποθετήσεων. Δεδομένης της γλώσσας σύνταξης, που είναι η ελληνική, πολλές φορές η συγγραφέας ανέτρεξε σε ξένη βιβλιογραφία, γεγονός που επέβαλε την μετάφραση πολλών αποσπασμάτων από ξένη γλώσσα προς την ελληνική. Όταν δεν ήταν δυνατή η εύρεση και η μελέτη επίσημης μετάφρασης των βιβλίων, τα οποία περιείχαν τα επιλεγμένα αποσπάσματα, αυτά μεταφράστηκαν στα ελληνικά. Ιδιαίτερα, χάρη της συνεπίβλεψης, ενθαρρύνθηκε η επιλογή βιβλιογραφικών στηριγμάτων των επιλεγμένων τοποθετήσεων στην γαλλική γλώσσα, χωρίς αυτό να εμποδίζει και την χρήση βιβλιογραφικών αναφορών σε άλλες γλώσσες, όπως στα αγγλικά ή στα ιταλικά. Η μετάφραση αποτέλεσε έναν σημαντικό τομέα έρευνας και βασίστηκε όχι μόνο στην πολύ καλή γνώση της γαλλικής, ιταλικής και αγγλικής γλώσσας, αλλά και στην εμπειρία, η οποία αποκτήθηκε κατά την διάρκεια των προπτυχιακών και μεταπτυχιακών σπουδών στο Τμήμα Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Paul Valéry-Montpellier 3. Καταβλήθηκε σοβαρή προσπάθεια για να είναι οι μεταφράσεις αυτές, όσο το δυνατόν, περισσότερο πιστές στα αντίστοιχα πρωτότυπα, αν και επιλέχτηκε η πραγματοποίηση «ελεύθερων» περασμάτων στα ελληνικά, ενθαρρύνοντας, με αυτόν τον τρόπο, την, όσο το δυνατό, περισσότερο πιστή μεταφορά του νοήματος του πρωτοτύπου. «Όσο το δυνατό», ενδεχομένως, να μην είναι αρκετό, αλλά η ένταξη των πρωτοτύπων σε υποσελίδια σημείωση επιτρέπει, από τους ερευνητές που γνωρίζουν και τις δύο γλώσσες, την μελέτη της πιστότητας της μετάφρασης. Πρόκειται για έναν τομέα του πνεύματος πολύ ενδιαφέρον, απαραίτητο στην σημερινή ζωή, καθώς, όμως και μεθυστικό, μαγευτικό, διότι, το ίδιο κείμενο, είναι δυνατό να μεταφραστεί και να αναμεταφραστεί πολλές φορές. Τέλεια μετάφραση δεν υπάρχει και αυτό σημειώνουν πολυάριθμοι μελετητές της, όπως ο *Paul*

Ricœur, ο οποίος σε μία διάλεξη που έδωσε στην *Unesco* διατύπωσε την «έννοια αποδοχής της απώλειας, η ίδια, ιδέα του πένθους. Πενθούμε ήδη την τέλεια μετάφραση. Δεν υπάρχει τέλεια μετάφραση, πάντα μπορεί κανείς να αναμεταφράσει, και η μετάφραση βρίσκεται πάντα σε διαρκή κίνηση»[17], επιτρέποντας ταυτόχρονα με το πέρασμα από την μία γλώσσα στην άλλη, την μετάβαση από τον ένα πολιτισμό στον άλλο, από επιλεγμένες πολιτιστικές αξίες σε άλλες, πολλές φορές, διαφορετικές: «Η μετάφραση δεν είναι απλώς μια τεχνική που εφαρμόζεται αυθόρμητα από τους ταξιδιώτες, τους εμπόρους, τους πρεσβευτές, τους λαθρέμπορους, τους προδότες και, ως επαγγελματικός κλάδος, από τους μεταφραστές και τους διερμηνείς: είναι ένα παράδειγμα για όλες τις ανταλλαγές, όχι μόνο από γλώσσα σε γλώσσα, αλλά και από πολιτισμό σε πολιτισμό»[18]. Όταν μεταφράζεται ένα κείμενο, το περιεχόμενο του ταξιδεύει και, ταυτόχρονα, ταξιδεύουν και οι πολιτιστικές αξίες, τις οποίες περιέχει, που, όταν φτάνουν στον προορισμό τους, επιβάλλονται, αποδυναμώνονται, εξαφανίζονται, γεγονός το οποίο καθιστά την μετάφραση ένα δύσκολο επιχείρημα. «Τι σημαίνει να μεταφράζω διερωτήθηκε ο *Umberto Eco*; Θα θέλαμε να δώσουμε αυτή την πρώτη καθησυχαστική απάντηση: λέγοντας το ίδιο πράγμα σε μια άλλη γλώσσα. Μόνο που, πρώτον, είναι δύσκολο να ορίσουμε τι σημαίνει "λέω το ίδιο πράγμα", και δεν το γνωρίζουμε πολύ καλά αυτό, για επιχειρήματα, όπως η παράφραση, ο ορισμός, η εξήγηση, η αναδιατύπωση, για να μην αναφέρουμε τις συνώνυμες αντικαταστάσεις. Στη συνέχεια, επειδή όταν βρισκόμαστε αντιμέτωποι με ένα κείμενο προς μετάφραση, δεν ξέρουμε τι είναι το "πράγμα". Τέλος, σε ορισμένες περιπτώσεις, καταλήγουμε να αμφιβάλλουμε και για το τι σημαίνει "λέω"»[19].

Στην παρούσα διδακτορική Διατριβή, οι μεταφράσεις πραγματοποιήθηκαν επισταμένως και δόθηκε μεγάλη προσοχή στην επίλυση του ακόλουθου αναπόφευκτου

---

[17] RICŒUR Paul, «Cultures, du deuil à la traduction», Horizons Débats, LE MONDE, Paris, Mardi, 25 mai 2004, Le texte suivant est une version révisée d'une communication prononcée aux « Entretiens du XXIe siècle », le 28 avril 2004, à l'Unesco, σελίδα 3: «(La deuxième notion, sur laquelle je voudrais terminer, c'est) idée d'acceptation de la perte, idée du deuil. Nous avons déjà le deuil de la traduction parfaite. Il n'y a pas de traduction parfaite, on peut retraduire toujours, et la traduction est toujours en marche».

[18] RICŒUR Paul, «Cultures, du deuil à la traduction», Horizons Débats, Op. Cit., σελίδα 2: «La traduction ne se réduit pas à une technique pratiquée spontanément par des voyageurs, des marchands, des ambassadeurs, des passeurs, des traîtres et, en discipline professionnelle, par les traducteurs et les interprètes: elle constitue un paradigme pour tous les échanges, non seulement de langue à langue, mais, aussi de culture à culture».

[19] ECO Umberto, *Dire presque la même chose, Expériences de traduction,* Éditions Grasset, cet e-book contient un filigrane (watermark) et une identification: VmQAPVYwVmpQNgZiVmJeZlpmV2IKNAA1UD4HNQQ6AmZRMww3UmAHbFI0 - 64469f42b6fd0, © *2003 R.C.S. Libri S.p.A., Bompiani, Milan. © Éditions Grasset & Fasquelle, Paris 2006 pour la traduction française.*978-2-246-78475-3. Πρόκειται για απόσπασμα, που βρίσκεται στην εισαγωγή του ηλεκτρονικού βιβλίου, όπου δεν αναγράφεται ο αριθμός της σελίδας: «Que signifie traduire ? On aimerait donner cette première réponse rassurante : dire la même chose dans une autre langue. Si ce n'est que, d'abord, on peine à définir ce que signifie « dire la même chose », et on ne le sait pas très bien pour les opérations du type paraphrase, définition, explication, reformulation, sans parler des substitutions synonymiques. Ensuite parce que, devant un texte à traduire, on ne sait pas ce qu'est la chose. Enfin, dans certains cas, on en vient à douter de ce que signifie dire».

διλλήματος: Τα αποσπάσματα θα εντάσσονταν στο κυρίως σώμα στην γλώσσα σύνταξής τους, για να υπογραμμιστεί, με αυτόν τον τρόπο, η αυθεντικότητά τους ή σε υποσημείωση για να επιτραπεί μία ομαλή ανάγνωση και μελέτη της Διατριβής; Επιλέχτηκε η δεύτερη λύση και, ταυτόχρονα, εντάχθηκε, δειλά, στην εκπόνηση της παρούσας εργασίας και το πεδίο της μετάφρασης και της μεταφρασεολογίας. Με αυτόν τον τρόπο επιτεύχθηκαν ακόμα δύο παράλληλοι και συμπληρωματικοί στόχοι εκπόνησης. Πρώτον, αποτέθηκε φόρος τιμής σε μαθήματα μετάφρασης και μεταφρασεολογίας, τα οποία ήταν αναπόφευκτα σε ένα Τμήμα Νεοελληνικών Σπουδών σε γαλλικό Πανεπιστήμιο. Δεύτερον, οι αποκτημένες γνώσεις στον προαναφερόμενο τομέα, οδήγησαν σε μία έρευνα ομαδοποιημένης καταγραφής των μεταφρασμένων αποσπασμάτων από τη γλώσσα -πηγή- προς την γλώσσα -στόχο-, η οποία είναι ενταγμένη στο παράρτημα. Ο στόχος είναι η αιτιολόγηση των μεταφράσεων, οι οποίες, στη σύγχρονη εποχή, αντιπροσωπεύουν μεν την καθημερινή πραγματικότητα, αλλά και, δεδομένης της προαναφερόμενης ευαισθησίας τους, επιβάλλουν μεγάλη προσοχή. Θεωρείται ότι οι προτεινόμενες μεταφράσεις είναι σωστές και ότι αντιπροσωπεύουν το πνεύμα του συντάκτη του πρωτοτύπου. Με κάποιο συγκρατημένο ενθουσιασμό, θα μπορούσε να υποστηριχτεί μάλιστα ότι αποτέλεσαν και πηγή χαράς, ενδιαφέροντος και ικανοποίησης, διότι, «πέρα από την υποψία της προδοσίας, που πλανάται συνεχώς πάνω της, η μετάφραση, αυτή η πρόκληση, εμφανίζεται τελικά στο φιλόσοφο, ως μια ευτυχία: αυτή της γλωσσικής φιλοξενίας»[20].

Ε) Ένταξη σε ένα παράρτημα, το οποίο τοποθετήθηκε αμέσως μετά το τέλος του επιλόγου της Διατριβής, στοιχείων εμπλουτισμού του κυρίως σώματος.

Το γεγονός ότι πρόκειται για μια Διατριβή με λογοτεχνικό περιεχόμενο, παρέχει τη δυνατότητα χρήσης όλων εκείνων των εκφραστικών μέσων, προκειμένου ο λόγος, αν και επιστημονικός, να εκφράζει τέχνη. Το παράρτημα θα μπορούσε έτσι να παρομοιαστεί μ' ένα βοηθητικό δωμάτιο σπιτιού, στο οποίο φυλάγονται όλα όσα είναι χρήσιμα, κατά περιόδους. Όπως για παράδειγμα, τα χριστουγεννιάτικα ή τα πασχαλινά διακοσμητικά, τα χαλιά για τον χειμώνα, τα βότσαλα και τα κοχύλια που μαζεύτηκαν στις περσινές καλοκαιρινές διακοπές, καθώς και τα παλιά σχολικά βιβλία.

Έτσι λοιπόν, το παράρτημα, αποτελεί εκείνο το βοηθητικό κομμάτι της Διατριβής, στο οποίο μπορεί ο αναγνώστης ν' ανατρέξει για ν' αντλήσει πληροφορίες, που χρειάζεται και οι οποίες, θα δυσχέραιναν την ροή της ανάγνωσής της στο κυρίως σώμα.

[20] RICŒUR Paul, *Sur la traduction, Collection Les Belles Lettres, Collection* Traductologiques, N° dans la collection, 8, Préface de Marc De Launay, Première publication, 14/09/2016, EAN13 : 9782251700083, Paris 2021, Οπισθόφυλλο. «Par-delà le soupçon toujours vivace de la «trahison» qui pèse sur elle, la traduction, ce «défi», apparaît en fin de compte au philosophe comme un « bonheur»: celui de « l'hospitalité langagière».

Αυτό βέβαια, σε καμία περίπτωση, δε σημαίνει ότι αποτελεί τμήμα ήσσονος σημασίας. Αντιθέτως, όπως και ο βοηθητικός χώρος του σπιτιού, αποτελεί κομμάτι που διαφυλάττει στολίδια κι αναμνήσεις κι άρα, αντικείμενα σημαντικά ως προς τη συναισθηματική τους αξία, έτσι και το παράρτημα, αποτελεί τμήμα μείζονος σημασίας της Διατριβής.

Το παράρτημα περικλείει πέντε ξεχωριστά και συμπληρωματικά μέρη. Το πρώτο είναι αφιερωμένο στη μεθοδολογική διαδρομή, η οποία θεωρείται θεμέλιο της Διατριβής. Το δεύτερο, αφορά στα βοηθήματα των οποίων η συνεισφορά είναι σημαντική στην εδραίωση των βιβλιογραφικών στηριγμάτων και φωτισμάτων των τοποθετήσεων στο σχολιασμό και στο θεωρητικό πανόραμα, το οποίο αποτελεί το τρίτο εισαγωγικό μέρος. Το τρίτο, το οποίο παρουσιάστηκε στην προηγούμενη υποενότητα, περιλαμβάνει όλα τα μεταφρασμένα κείμενα, καθώς και τα αντίστοιχα πρωτότυπα, για να καθίσταται δυνατή η μελέτη, η αξιολόγησή τους και, στο μέλλον, μεταφρασεολογικές αναλύσεις. Το τέταρτο, αφιερώθηκε στους Πίνακες Παιδικής Λογοτεχνίας με θέμα την φύση, οι οποίοι εντάσσονται, στο κυρίως σώμα, πλήρεις. Το πέμπτο, για το οποίο θα γίνει λόγος στην επόμενη υποενότητα, προορίζεται στους μελλοντικούς αναγνώστες και ιδιαίτερα στους ερευνητές και ερευνήτριες, προσφέροντάς τους έναν οδηγό ανάγνωσης της Διατριβής και έρευνας.

Η παρούσα διάρθρωση του παραρτήματος κρίθηκε αναγκαία για τους δύο ακόλουθους λόγους.

- Πρώτον, η μεθοδολογική ανάλυση περιεχομένου, όπως παρουσιάστηκε και αιτιολογήθηκε στην κεντρική εισαγωγή της παρούσας Διατριβής, αποτελεί το θεμέλιο, την « ψυχή » της. Στηρίχτηκε, όπως προαναφέρεται, σε κατηγοριοποιήσεις αποσπασμάτων σε μορφή πινάκων, των οποίων το περιεχόμενο είναι οργανωμένο κάθετα σε θεματικές κολόνες, όλων των αποσπασμάτων των σχολικών εγχειριδίων, δηλαδή του Corpus, τα οποία επιλέχτηκαν χάρη στη θεματική τους σημασία, η οποία εμπεριείχε την έννοια της φύσης, δηλαδή της κεντρικής θεματικής της Διατριβής. Η παρουσίαση της μεθοδολογικής διαδρομής στο παράρτημα στηρίζεται σε παραδείγματα, τα οποία έχουν σαν στόχο την κατανόηση του πολύπλοκου και πολυδιάστατου χαρακτήρα της και ιδιαίτερα για να επιτευχθεί πλήρης αντίληψη ότι οι πίνακες, που βρίσκονται στο κυρίως σώμα της Διατριβής δεν είναι προϊόν αυθαίρετης επιλογής, αλλά προκύπτουν από αναλύσεις και συνθέσεις, οι οποίες παρουσιάστηκαν στην κεντρική εισαγωγή καθώς και σε αυτήν του αντίστοιχου μέρους του παραρτήματος.

- Δεύτερον, όσον αφορά στα βοηθήματα, τα οποία συμπληρώνουν, επεκτείνουν, πλουταίνουν και προστίθενται στις βασικές τοποθετήσεις και ερμηνείες του σχολιασμού, η λεπτομερής καταχώρησή τους κρίθηκε αναγκαία. Σε αυτήν την περίπτωση, η συγγραφέας της παρούσας Διατριβής, θα ήθελε να κάνει μία αναπόφευκτη παρατήρηση. Η παρούσα κεντρική θεματική μελετάται στα σχολικά εγχειρίδια, στα Ανθολόγια, του Δημοτικού σχολείου, τα οποία

μελετήθηκαν και αγαπήθηκαν σαν μαγευτικοί σύντροφοι, όχι μόνο της παιδικής της ηλικίας, αλλά και ως μητέρας, η οποία διάβαζε με μεγάλη επιμέλεια, ευθύνη και χρέος τα δύο της παιδιά. Αναπόφευκτο είναι να βρέθηκε αντιμέτωπη με ένα δίλημμα, το οποίο αντιπροσώπευσε μια όμορφη συντροφιά κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της Διατριβής. Πρόκειται για έναν εντυπωσιακό συνδυασμό μεταξύ της γλυκύτητας των παιδικών σχολικών χρόνων, που η οικογενειακή τρυφερότητα και αγάπη στην οποία μεγάλωσε την κατέστησαν μαγική, καθώς και της επιστημονικής αντικειμενικότητας, όσο αυτό ήταν δυνατό, με την οποία έπρεπε να ερμηνεύσει τις ανακαλύψεις, τις οποίες ανέδυε βαθμηδόν η ανάλυση περιεχομένου. Η αντικειμενική επιστημονική στάση, η οποία χαρακτηρίστηκε από έναν καταιγισμό γνώσεων, ανησυχιών και ψυχικής ικανοποίησης, απέναντι στις παιδικές τρυφερές αναμνήσεις, οδήγησε σε ερμηνείες, μέσω βιβλιογραφικών στηριγμάτων και φωτισμάτων, που δεν ήταν δυνατό να ενταχθούν στο κυρίως σώμα της Διατριβής. Δεδομένων των ορίων που επιβάλλει η κεντρική θεματική της Διατριβής, ένα μικρό μέρος από αυτά παρουσιάζονται στο παράρτημα. Άλλωστε, είναι και ο λόγος για τον οποίο υπάρχουν τα παραρτήματα στις Διατριβές, τα οποία περιέχουν υποχρεωτικά και οδηγούς έρευνας, οι οποίοι διευκολύνουν την εκπόνηση άλλων εργασιών μελλοντικών ερευνητών.

ΣΤ) Ενσωμάτωση οδηγών έρευνας, οι οποίοι κρίθηκαν απαραίτητοι για να διευκολυνθεί η οργανωμένη και συστηματική αναζήτηση του περιεχόμενου της Διατριβής από μελλοντικούς ερευνητές.

Η συγγραφέας της παρούσας Διατριβής, ερευνήτρια στα πρώτα της βήματα, συμβουλεύεται συγγράμματα, βιβλία, άρθρα, Διατριβές για να αντλήσει αναγκαίες γνώσεις και στηρίγματα, τα οποία υποστηρίζουν τις ερμηνείες και τοποθετήσεις της. Ιδιαίτερα όσον αφορά στις διδακτορικές Διατριβές, των οποίων ο όγκος είναι μεγάλος, πολλές φορές τεράστιος, όσον αφορά στις παλιές Διδακτορικές Διατριβές Καθηγεσίας (Doctorat d'État) - και όχι υφηγεσίας όπως η παρούσα Διατριβή, και δεδομένου ότι ο ερευνητής πρέπει να βρει όσο πιο γρήγορα είναι δυνατό αυτό που χρειάζεται, απαιτείται, ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΑ, ένας ή περισσότεροι οδηγοί έρευνας, οι οποίοι να το επιτρέπουν. Βέβαια, στη σημερινή εποχή, το ψηφιακό σάρωμα των βιβλίων και των Διατριβών, προσφέρει τη δυνατότητα ταχείας έρευνας, πράγμα όμως που δεν υφίσταται όταν η πηγή διατίθεται σε « χαρτώα » έκδοση καθώς και όταν η έλλειψη αντίστοιχων οδηγών δεν προσανατολίζει τους ερευνητές και σε άλλες κατευθύνσεις, τις οποίες δεν είχαν σκεφτεί. Αυτή η σκέψη δεν αντιτίθεται στην προαναφερόμενη άποψη[21] κατά την οποία ένας ερευνητής, όπως η συγγραφέας της παρούσας Διατριβής, στην προσπάθειά του να συγγράψει μία αποκλειστικά δική του εργασία, ενθαρρύνει αυτά που έχει στην ψυχή και στο νου του και

[21] Βλέπε *Γ) Παρουσίαση και σχολιασμός των ανακαλύψεων, οι οποίες προέκυψαν χάρη της προηγούμενης κατηγοριοποίησης.*

επιθυμεί να τα βασίζει σε δικά του επιχειρήματα και να τα στηρίζει σε δικές του βιβλιογραφικές προτιμήσεις… όσο αυτό είναι δυνατό.

Γι' αυτό τον λόγο, εντάσσονται στο παράρτημα, όχι μόνο ένα, αλλά δεκατρία ευρετήρια, α) συγγραφέων αποσπασμάτων στα ανθολόγια, β) πανίδας, γ) χλωρίδας, δ) φυσικών φαινομένων, ε) ήχων της φύσης, στ) χρωμάτων της φύσης, ζ) αρωμάτων της φύσης, η) ομορφιάς της φύσης, θ) εννοιών, ι) πινάκων ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου, κ) στατιστικών πινάκων ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου, λ) διαγραμμάτων ράβδων, μ) φωτογραφιών και πινάκων ζωγραφικής, καθώς και ένα γλωσσάρι άγνωστων λέξεων. Τα ευρετήρια έχουν βέβαια και έναν άλλο σκοπό, διότι επιτρέπουν ταυτόχρονα και την αξιολόγηση των επιλογών, τις οποίες πραγματοποιεί ο ερευνητής, καθώς και της προσοχής που αποδίδει σε ορισμένες έννοιες, τις οποίες νοεί ως καθοριστικές.

Είναι ευνόητο ότι οι οδηγοί έρευνας αποτελούν σημαντικό μέσο αποτελεσματικής χρήσης μιας ερευνητικής εργασίας, η οποία, αναπόφευκτα, εξαρτάται και από τον «καλλιτεχνικό» τρόπο με τον οποίο είναι επεξεργασμένη.

Ζ) Δημιουργία μιας όμορφης Διεπαφής (interface)[22].

Θα ήταν ενδεχομένως τολμηρό να νοηθεί μια ερευνητική, επιστημονική εργασία, ως χώρος, όπου μορφή και χρώματα επιτρέπουν μια «όμορφη» έρευνα και μελέτη.

Όσον αφορά στην πραγματοποιημένη μορφή της Διατριβής, η συγγραφέας της παρούσας εργασίας δίνει πολύ μεγάλη προσοχή 1) στην απαραίτητη στοίχιση των διαφόρων τμημάτων της, 2) στον λόγο σύνταξης, 3) στην παρουσίαση της βιβλιογραφίας καθώς και 4) στην δομημένη παρουσίαση των πινάκων και των φωτογραφιών.

1) Η στοίχιση του γραπτού λόγου ακολουθεί τρεις διαφορετικές τάσεις ανάλογα με το τμήμα. Το κείμενο έχει κατακόρυφο προσανατολισμό με πλήρη στοίχιση, η οποία εμφανίζει ευθείες ακμές και στις δύο πλευρές της κάθε παραγράφου. Τα ραβδογραφήματα, οι πίνακες ποιοτικής ή στατιστικής ανάλυσης των δεδομένων και οι φωτογραφίες εμφανίζονται με στοίχιση στο κέντρο κατακόρυφα μεταξύ του επάνω και του κάτω περιθωρίου. Στο παράρτημα, στο ευρετήριο, η στοίχιση βρίσκεται στα αριστερά.

[22] *Διεπαφή ή Διασύνδεση Προγραμματισμού Εφαρμογών*, από το *Application Programming Interface* (API). Interface de programmation applicative ou interface de programmation d'application. Η API είναι μια δεδομένη οργάνωση εφαρμογών πληροφορικής, η οποία επιτρέπει σε αυτές να επικοινωνούν μεταξύ τους και να ανταλλάσσουν υπηρεσίες ή δεδομένα. Η οργάνωση αυτή είναι πολύ σημαντική και σε έναν δικτυακό τόπο, του οποίου η χρήση, όσον αφορά στην αλληλοσύνδεση των υπηρεσιών και των δεδομένων, πρέπει να είναι όσο το δυνατό περισσότερο εύχρηστη, αποτελεσματική, λειτουργική, εργονομική και όμορφη.

Παρατηρείται επίσης και αποφυγή του φαινομένου της «χήρας» και των «ορφανών» στο κάτω μέρος ή στην αρχή της κάθε σελίδας με προσαρμογή, όπου αυτό επιβάλλεται, του μεσοδιαστήματος.

2) Ο λόγος σύνταξης, ελέγχθηκε προσεκτικά για να μην προσβάλλεται από ορθογραφικά λάθη και είναι παράλληλα επιστημονικός και λογοτεχνικός για να επιτρέπει ταυτόχρονα σοβαρή, αποτελεσματική, άνετη και όμορφη ανάγνωση. Η επιλογή των λέξεων και η οργάνωση των φράσεων, η οποία υιοθετήθηκε είναι ταυτόχρονα επιστημονικά σοβαρή και λογοτεχνική. Επιστημονικά σοβαρή, διότι η «στυγνή» ανάλυση περιεχομένου και ανάδυση των θεματικών δεδομένων αποτελεί πηγή αριθμητικής σχεδόν διατύπωσης· λογοτεχνική, διότι η συγγραφέας της Διατριβής, εκτός από ερευνήτρια, είναι, επίσης, λογοτέχνης και έχει ήδη εκφράσει την ομορφιά με την οποία νιώθει τις ανθρώπινες σχέσεις, καθώς και το περιβάλλον, το οποίο τις περιβάλλει, με έκδοση ποιητικής συλλογής, που φέρει τον τίτλο *Φυλαχτό*[23].

3) Η βιβλιογραφία, ηλεκτρονική και μη, σε υποσελίδια σημείωση, υιοθετεί τον τύπο AFNOR Z44-005[24] και εκτελεί τρεις βασικές αποστολές: διότι η κάθε βιβλιογραφική παράθεση επιτρέπει την αποφυγή λογοκλοπής[25], διότι αποκαλύπτει τις πηγές άντλησης πληροφοριών[26] και διότι αντιπροσωπεύει τα στηρίγματα, τα οποία υποστηρίζουν τις επιλεγμένες ερμηνείες και τοποθετήσεις.

Όσον αφορά σε ηλεκτρονικές αναφορές, παρουσιάζεται η ημερομηνία και η ώρα προσπέλασης. Ο τύπος παρουσίασης για ένα βιβλίο είναι ο ακόλουθος: ΕΠΩΝΥΜΟ, Όνομα, *ο τίτλος με πλάγια γραφή*, Εκδοτικός οίκος, Πόλη έκδοσης, ημερομηνία έκδοσης, σελίδα όπου βρίσκεται το απόσπασμα. Στην κεντρική βιβλιογραφία, ο αριθμός της σελίδας αναπληρώνεται από το σύνολο των σελίδων του βιβλίου.

Ο τύπος παρουσίασης για ένα άρθρο, που είναι δημοσιευμένο σε περιοδικό είναι ο ακόλουθος: ΕΠΩΝΥΜΟ, Όνομα, «Ο τίτλος του άρθρου εντός εισαγωγικών», *ο τίτλος του περιοδικού με πλάγια γραφή*, Εκδοτικός οίκος, Πόλη έκδοσης, ημερομηνία έκδοσης, σελίδα όπου βρίσκεται το απόσπασμα. Στην κεντρική βιβλιογραφία, ο αριθμός της σελίδας αναπληρώνεται από το σύνολο των σελίδων που καλύπτει το άρθρο.

---

[23] ΒΕΡΓΕΤΑΚΗ Κατερίνα, *Φυλαχτό*, Εκδόσεις ΗΡΑ, Βόλος, 2014, 112 σελίδες.

[24] LEGIFRANCE.GOUV.FR, https://www.legifrance.gouv.fr/contenu/menu/autour-de-la-loi/entreprises/normes-afnor-d-application-obligatoire
Προσπελάστηκε την 23η Φεβρουαρίου 2023 στις 13:45.
AFNOR - https://www.boutique.afnor.org
Προσπελάστηκε την 23η Φεβρουαρίου 2023 στις 15:51.

[25] JACQUET Renaud, BOEDEC Fabien, *Guide de rédaction des références bibliographiques*, Bibliothèques de l'Université d'Orléans, Université d'Orléans, https://scd.univ-orleans.fr/sites/default/files/contributeurs/guide-biblio-orle.pdf, σελίδα 2.

[26] JACQUET Renaud, BOEDEC Fabien, *Guide de rédaction des références bibliographiques*, Op. Cit., σελίδα 2.

Όπως προαναφέρεται, τα αποσπάσματα σε ξένη γλώσσα, τις περισσότερες φορές στη γαλλική, εντάσσονται ως υποσελίδια σημείωση, καθώς έχει επιλεγεί η χρήση της μετάφρασης στο κυρίως κείμενο, που συντάσσεται στην ελληνική, για την διευκόλυνση και την ομαλή ροή της ανάγνωσης της Διατριβής. Κρίνεται, επίσης, αναγκαίο να σημειωθεί ότι οι βιβλιογραφικές αναφορές, που βρίσκονται εντός αποσπασμάτων, τα οποία έχουν αντληθεί από άλλες ερευνητικές εργασίες ως στηρίγματα των θέσεων της συγγραφέως της Διατριβής, των οποίων η αναφορά δίνεται αναλυτικά τόσο σε υποσελίδιες σημειώσεις όσο και στην κεντρική βιβλιογραφία, εντάσσονται στο κείμενο με τον τρόπο που έχει επιλέξει ο εκάστοτε ερευνητής-συγγραφέας που την εκπόνησε.

4) Η συγγραφέας, της παρούσας ερευνητικής εργασίας, δομεί με μεγάλη προσοχή την παρουσίαση των γραφημάτων και των φωτογραφιών, χρησιμοποιώντας χρώματα για να επιτύχει μεγαλύτερη ευκρίνεια και άνεση σε ενδεχόμενη μελέτη της Διατριβής από μελλοντικούς ερευνητές.

4.1) Πρώτον, οι πίνακες και τα γραφήματα ακολουθούν μία επιλεγμένη αρίθμηση, η οποία εντάσσεται σε ένα πλαίσιο αλληλοσύνδεσης. Ο Πίνακας 1.1.Α., *Χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, παινεμένη και χιλιοτραγουδισμένη, άνοιξη*, σημειώνεται με τον κωδικό 1.1.Α., ο οποίος σημαίνει 1= πρώτο μέρος, 1= πρώτο κεφάλαιο και Α= πρώτο υποκεφάλαιο. Ο πίνακας 1.2.γ., Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου, *Ο ουρανός, απέραντος και γεμάτος με πλουμιστά φωτεινά ουράνια σώματα*, σημαίνει 1= πρώτο μέρος, 2= δεύτερο κεφάλαιο και γ= τρίτο υποκεφάλαιο. Α= πίνακας ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου, α= πίνακας ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου για να ξεχωρίζει ο πίνακας ποιοτικής με αυτόν ποσοτικής ανάλυσης. Στα γραφήματα, ακολουθείται μία αντίστοιχη τακτική: Γράφημα 1.2.Δ., Συνολική Στατιστική Μελέτη, *Αρώματα ανθισμένων λουλουδιών που ευωδιάζουν.* 1= πρώτο μέρος, 2= δεύτερο κεφάλαιο και Δ= τέταρτο υποκεφάλαιο, ενώ στην περίπτωση του Γραφήματος 1.2.Δ.γ. Αρώματα ανθισμένων λουλουδιών που ευωδιάζουν, Χαρακτήρες, 1= πρώτο μέρος, 2= δεύτερο κεφάλαιο και Δ= τέταρτο υποκεφάλαιο και γ= Τρίτη επιμέρους ποσοτική αναπαράσταση του ποσοτικού βάρους της αντίστοιχης θεματικής σε αριθμό χαρακτήρων (τα δύο προηγούμενα επιμέρους γραφήματα αντιπροσωπεύουν τον αριθμό των αποσπασμάτων – α – και τον αριθμό λέξεων – β –).

4.2) Δεύτερον, όσον αφορά τις φωτογραφίες, κρίνεται αναγκαίο να σημειωθεί ότι δεν είναι απαραίτητα πηγή ομορφιάς, γεγονός το οποίο εξαρτάται από αυτό που απεικονίζεται, τον πραγματικό ή όχι χαρακτήρα του, καθώς και από το σχόλιο, το οποίο τη συνοδεύει. Η συγγραφέας της παρούσας εργασίας δεν αμφισβητεί ότι η χρήση μιας φωτογραφίας προϋποθέτει μεγάλη προσοχή: «Η εικόνα δεν συμπίπτει με την πραγματικότητα που αντιπροσωπεύει…, η εικόνα δεν αντιπροσωπεύει μια απόδοση της πραγματικότητας, αλλά μια ανακατασκευή της. Η εικόνα είναι πάντα μια αλλοίωση, εκούσια ή ακούσια, της πραγματικότητας»[27]. Έχοντας υπόψη την προηγούμενη παρατήρηση, θεωρείται ότι οι

[27] TARDY Michel, *Le Professeur et les images: essai sur 1'initiation aux messages visuels*, Presses Universitaires

φωτογραφίες, οι οποίες παρατίθενται στην Διατριβή, επιλεγμένες πολλές φορές από το προσωπικό αρχείο της συγγραφέως της Διατριβής, εντάσσονται στο πλαίσιο του σχολιασμού κι έχουν άμεση σχέση με αυτό που σχολιάζεται, αναλύεται, υποστηρίζεται ή αναδεικνύεται κάθε φορά. Για να το επιτύχει αυτό, δεδομένης της αγάπης της για τη φύση, προέβη σε προσωπική έρευνα στο πεδίο, κάνοντας επισκέψεις σε οικοσυστήματα, καθώς και στο Ελληνικό Κέντρο Θαλασσίων Ερευνών στην Κρήτη, επιθυμώντας να θέσει σε όσο το δυνατό πραγματική σχέση, τον τρόπο με τον οποίο σχολιάζει τις θεματικές ανακαλύψεις και την φωτογραφική απεικόνισή τους. Μία εικόνα αξίζει όσο χίλιες λέξεις και, συχνά, οι φωτογραφίες, όταν είναι αντικειμενικά επιλεγμένες, κάνουν απτά τα ευρήματα. Οι φωτογραφίες, οι οποίες παρατίθενται στην Διατριβή, έχουν άρα άμεση σχέση με αντίστοιχο μέρος του σχολιασμού, ο οποίος τις «ερμηνεύει» κατά κάποιον τρόπο, μην επιτρέποντας στον ενδεχόμενο μελετητή, μία απροσάρμοστη κατανόηση των όσων σχολιάζονται: «Η εικόνα δεν είναι αντικειμενική, διότι εκφράζει έναν συγκεκριμένο τρόπο θεώρησης του κόσμου, ο οποίος είναι αυτός του δημιουργού της, αλλά δεν είναι αντικειμενική ούτε στην πρόσληψή της: κάθε ένας την ερμηνεύει ανάλογα με το τι είναι, τι γνωρίζει και τι αισθάνεται»[28]. Αυτή η παρατήρηση είναι πολύ σημαντική, διότι, σε μια εποχή, η οποία χαρακτηρίζεται από καθημερινό βομβαρδισμό εικόνων και φωτογραφιών, που εισβάλλουν ακόμα και στα σπίτια μας, αυτές της Διατριβής έχουν διττό χαρακτήρα: αποτελούν αποκλειστικά ένα μέσο στηρίγματος του σχολιασμού και συνεισφέρουν στην ανάδειξη είτε της ομορφιάς της φύσης είτε της απεικόνισης ενός φαινομένου. Το γεγονός ότι αποδίδεται στην παρούσα Διατριβή ένας πολυτροπικός χαρακτήρας, χρησιμοποιώντας όλα εκείνα τα μέσα, όπως εικόνες, μουσικά κομμάτια, πίνακες ζωγραφικής, ποιήματα κλπ., βασίζεται ξεκάθαρα στην αγάπη της συγγραφέως, για τις τέχνες, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο συνθέτει τις ανακαλύψεις της μ' αυτές και οι οποίες επιτρέπουν την οπτικοποίηση ή την ακουστική διάσταση μιας επιλεγμένης ερμηνείας. Όσον αφορά το παράδειγμα της διάθλασης του φωτός, διευκρινίζεται ότι πρόκειται για αναφορά στο πλαίσιο της διαθεματικής προσέγγισης της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, το οποίο προτείνεται σύμφωνα με τα αναλυτικά προγράμματα σπουδών. Σημειώνεται εδώ, ακόμα μια φορά, ότι η παράθεση φωτογραφιών πραγματοποιείται χωρίς να ξεφεύγει ο σχολιασμός από το πλαίσιο της ερμηνείας της εκάστοτε αναπαράστασης, όπως αυτή έχει αναδυθεί μέσα από την ανάλυση περιεχομένου και η οποία κατηγοριοποιείται θεματικά στους πίνακες. Τέλος, ισχύει και σ' αυτή

---

de France, L'Éducateur, Paris, 1973, σελίδα 68: « Or, l'image ne coïncide pas avec la réalité qu'elle représente. … l'image n'est pas restitution, mais reconstitution de la réalité. … L'image est toujours altération, volontaire ou involontaire, de la réalité». Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[28] AVANZINI Guy (sous la direction de), *La pédagogie au 20ème siècle*, Histoire Contemporaine des Sciences Humaines, Privat, Toulouse 1975, σελίδα 279.
«L'image n'est pas objective, parce qu'elle exprime une certaine manière de voir le monde, qui est celle de celui qui l'a créée, mais elle n'est pas objective non plus dans sa réception: chacun l'interprète en fonction de ce qu'il est, de ce qu'il sait et de ce qu'il sent».
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

την περίπτωση ότι ισχύει και για τα χρώματα, δηλαδή δεν μειώνουν την σοβαρότητα της εργασίας, αντιθέτως αναδεικνύουν την σοβαρότητα με την οποία οδηγείται η έρευνα και προσεγγίζεται το θέμα της Διατριβής, που δεν είναι άλλο από τις αναπαραστάσεις της φύσης στα σχολικά Ανθολόγια. Και η φύση είναι … πολύχρωμη!

4.3) Τρίτον, οι πίνακες, τα γραφήματα και οι φωτογραφίες περιέχουν χρώματα με σκοπό τον θεματικό διαχωρισμό διαφορετικών θεματικών ενοτήτων καθώς και την περισσότερο ευκρινή και άνετη μελέτη των δεδομένων.

Όσον αφορά τα χρώματα στο πλαίσιο παρουσίασης του πλάνου κάθε μέρους και κάθε κεφαλαίου, αυτή η επιλογή έγινε, διότι τα χρώματα διαχωρίζουν μ' ευκολία κι ευκρίνεια τα μέρη της Διατριβής, αλλά και τους ποιοτικούς πίνακες κάθε μέρους. Όσον αφορά τα γραφήματα, τα χρώματα έχουν επιτακτικό χαρακτήρα, καθώς διαχωρίζουν τα τρία επίπεδα καταμέτρησης των δεδομένων. Επιπλέον, δεν στερούν από την Διατριβή την σοβαρότητα που της αποδίδει η επιστημονικότητα του λόγου, η εκτενής ανάλυση περιεχομένου, οι ποικίλες συνθέσεις κι αναλύσεις των ευρημάτων, καθώς και ο σχολιασμός και οι στέρεες επιλογές σε βιβλιογραφικά στηρίγματα.

Παραδείγματος χάρη, το 1ο Μέρος, με θέμα την *Ομορφιά της φύσης,* εμφανίζεται με πράσινο χρώμα, ενώ το 2ο Μέρος, με θέμα την *Φροντίδα της φύσης,* με «σομόν». Αυτή η επιλογή επέδρασε στην παρουσίαση όλων των πινάκων κατηγοριοποίησης με συνέπεια αυτοί του 1ου Μέρους να εμφανίζονται με πράσινο, ενώ αυτοί του 2ου Μέρους, με «σομόν». Η ίδια παρατήρηση ισχύει και για τα ραβδογραφήματα, στα οποία απεικονίζονται οι στατιστικές μετρήσεις των αποσπασμάτων με μπλε χρωματισμό, των λέξεων με πορτοκαλί και των χαρακτήρων με γκρι. Αυτός ο διαχωρισμός δεν αποφέρει βέβαια σημαντικές διαφορές στην κατανόηση του περιεχομένου των πινάκων κατηγοριοποίησης ή των ραβδογραφημάτων, αλλά, απλά, όχι μόνο προσθέτει μία περισσότερο χαρούμενη άποψη από αυτή ενός «στεγνού» άχρωμου αντίστοιχου πλαισίου, αλλά και αγγίζει την ίδια μας την ψυχή: «Κατά κανόνα, λοιπόν, το χρώμα δεν αποτελεί μέσο άμεσης επιρροής στην ψυχή. Το χρώμα είναι το άγγιγμα. Το μάτι είναι το σφυρί. Η ψυχή είναι το πιάνο με πολυάριθμες χορδές. Ο καλλιτέχνης είναι το χέρι που, με τη σωστή και προσαρμοσμένη χρήση ενός ή άλλου πλήκτρου, θέτει σε δόνηση την ανθρώπινη ψυχή. Είναι επομένως σαφές ότι η αρμονία των χρωμάτων πρέπει να βασίζεται αποκλειστικά στην αρχή της αποτελεσματικής επαφής με την ανθρώπινη ψυχή. Αυτή η βάση θα οριστεί ως η αρχή της εσωτερικής αναγκαιότητας»[29].

[29] KANDINSKY Wassily, *Du Spirituel dans l'art, et dans la peinture en particulier*, Denoël, Folio essais, Paris, 1989, σελίδα 5. «Κατά κανόνα, λοιπόν, το χρώμα δεν αποτελεί μέσο άμεσης επιρροής στην ψυχή. Το χρώμα είναι το άγγιγμα. Το μάτι είναι το σφυρί. Η ψυχή είναι το πιάνο με πολυάριθμες χορδές. Ο καλλιτέχνης είναι το χέρι που, με τη σωστή και προσαρμοσμένη χρήση ενός ή άλλου πλήκτρου, θέτει σε δόνηση την ανθρώπινη ψυχή. Είναι

Αλλοίμονο αν η επιστημονική σοβαρότητα εκφραζόταν μόνο από το «στυγνό» χαρακτήρα της παρουσίασης των δεδομένων! Πρόταση: επιστήμονες όλου του κόσμου, όπου αυτό είναι δυνατό, γίνετε ποιητές και τραγουδήστε, στις έρευνές σας, την ομορφιά![30]

Η) Προσανατολισμός των επιμέρους θεματικών ενοτήτων, οι οποίες οδήγησαν στην τελική επιλογή της κεντρικής θεματικής (του τελικού τίτλου), έτσι όπως αναγράφεται στο εξώφυλλο της διατριβής.

Η παρούσα αιτιολόγηση κρίνεται άκρως σημαντική, διότι εκφράζει την επιμονή και την πνευματική υποχρέωση της συγγραφέως της παρούσας Διατριβής να παρουσιάσει μία ερευνητική εργασία όσο το δυνατό περισσότερο αντικειμενική, καθώς και όσο το δυνατό περισσότερο πρωτότυπη. Αποφεύχθηκε έτσι, η κάθε ενδεχόμενη επιρροή από προγενέστερες μελέτες και αναγνώσεις από την ανάλυση περιεχομένου, δηλαδή της κατηγοριοποίησης σε θεματικούς πίνακες όλων των πληροφοριών, που ανακαλύφθηκαν στο Corpus και είχαν αποκλειστική θεματική σχέση με την κεντρική θεματική της Διατριβής. Όπως προαναφέρεται, αυτή η προσέγγιση επέτρεψε την ανάδυση της θεματικής διάρθρωσης της εργασίας, της οποίας το κάθε τμήμα ήταν θεματικά προσανατολισμένο. Αυτός ο προσανατολισμός, τον οποίο ενέπνευσε ο καθηγητής Charles-Olivier Carbonell, για τον οποίο γίνεται λόγος προηγουμένως, κατά τη διάρκεια της επίβλεψης των ερευνητικών εργασιών του Καθηγητή Κωνσταντίνου Αγγελόπουλου, ο οποίος είναι και ο βασικός επιβλέπων της παρούσας Διατριβής: *dire le sens* (να ειπωθεί, να υποδειχθεί το θεματικό νόημα) ήταν μία αρχή, η οποία αποτελούσε γι' αυτόν, όχι μόνο πηγή ευκρίνειας, αλλά και έκφραση ευφυΐας. Αυτή η αρχή αποτελεί ένα θεμέλιο της παρούσας Διατριβής, το οποίο εντρυφήθηκε από το πρώτο έτος προπτυχιακών σπουδών στα μαθήματα μεθοδολογίας της πανεπιστημιακής έρευνας του Τμήματος Νεοελληνικών Σπουδών, του Πανεπιστημίου Paul Valéry-Montpellier 3, καθώς και στα ερευνητικά σεμινάρια από τον Καθηγητή Κωνσταντίνο Αγγελόπουλο: *Dire le sens*!

Ωστόσο, *Dire le sens* δεν είναι και τόσο εύκολο, αν δεν υποβληθεί το Corpus σε «ξεσκόνισμα», που η επιλεγμένη ανάλυση περιεχομένου επιτρέπει αποτελεσματικά,

---

επομένως σαφές ότι η αρμονία των χρωμάτων πρέπει να βασίζεται αποκλειστικά στην αρχή της αποτελεσματικής επαφής με την ανθρώπινη ψυχή. Αυτή η βάση θα οριστεί ως η αρχή της εσωτερικής αναγκαιότητας».
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
Βλέπε επίσης: SARGET Marie-Noëlle, «Du Spirituel dans l'art», à partir de Vassily Kandinsky, σελίδα 3, http://www.res-systemica.org/afscet/resSystemica/symbolique11/SargetSS.pdf
Προσπελάστηκε την 24η Φεβρουαρίου 2023 στις 10:46.

[30] Βλέπε σε επόμενη θεματική ενότητα, Γ) Διαρκής αναζήτηση και έκφραση του ανθρώπου για τη φύση, τροφή αργοπορημένης προστασίας της, η οποία αποτελεί πηγή εκπαίδευσης, αλλά και ενδεχόμενης άσκησης βίας;, δ) Η προστασία της φύσης ως σκοπός ή/και ως μέσο;, Lucien Febvre, *Annales,* XII, 29 στο βιβλίο του BRAUDEL Fernand, *La Méditerranée*, Tome-I, L'espace et l'histoire, Champs Flammarion, Paris, 1999, σελίδα 9.

απομακρύνοντας δυναμικά την κατασκευή «κονσερβοποιημένων» ερευνητικών εργασιών. Για να αποφευχθεί κάθε παρεξήγηση, κρίνεται απαραίτητο να διατυπωθεί ότι η μέθοδος ανάλυσης περιεχομένου με θεματικές κατηγοριοποιήσεις δεν είναι η μόνη, που επιτρέπει την απομάκρυνση «κονσερβοποιημένης» έρευνας, αλλά στην περίπτωση της παρούσας εκπόνησης, πρόκειται γι' αυτήν, η οποία επιλέχθηκε.

Η εμφάνιση μιας ξεκάθαρης θεματικής αρχιτεκτονικής, χάρη της θεματικής κατηγοριοποίησης, επιτρέπει, στη συνέχεια, όπως προαναφέρεται, την θεματική παρουσίαση των ανακαλύψεων, καθώς και τον σχολιασμό τους, γεγονός, το οποίο, πολλές φορές, επιβάλλει, χάρη των επιλεγμένων τοποθετήσεων, τον εμπλουτισμό της θεματικής αρχιτεκτονικής, η οποία μεταβάλλεται βαθμηδόν. Η πορεία, που ακολουθείται, αποτελείται από πέντε στάδια, τα οποία εντάσσονται στην θεματική διάρθρωση της Διατριβής, η οποία, τις περισσότερες φορές, είναι η εξής: *Μέρος, Κεφάλαιο, Α, α, 1.*

Η συγγραφέας, της παρούσας ερευνητικής εργασίας, ζητά από τον ενδεχόμενο αναγνώστη εκ των προτέρων συγγνώμη, για τις συχνές επαναλήψεις τύπου, που ακολουθούν, των οποίων η χρήση έχει ως σκοπό την καλύτερη δυνατή κατανόηση της διαδρομής επιλογής των θεματικών τίτλων της παρούσας Διατριβής.

Ο προσανατολισμένος θεματικός τίτλος του «α» εξαρτάται από τη θεματική σύνθεση των προσανατολισμένων θεματικά τίτλων των υποενοτήτων, που το αποτελούν και οι οποίες είναι κωδικοποιημένες «1, 2, 3, …»[31].

Ο προσανατολισμένος θεματικός τίτλος του «Α» εξαρτάται από τη θεματική σύνθεση των προσανατολισμένων θεματικά τίτλων των υποενοτήτων, που το αποτελούν και οι οποίες είναι κωδικοποιημένες «α, β, γ, …».

Ο προσανατολισμένος θεματικός τίτλος του κάθε «Κεφαλαίου» εξαρτάται από τη θεματική σύνθεση των προσανατολισμένων θεματικά τίτλων των υποκεφαλαίων, που το αποτελούν και οι οποίες είναι κωδικοποιημένες «Α, Β, Γ, …».

Ο προσανατολισμένος θεματικός τίτλος του κάθε «Μέρους» εξαρτάται από τη θεματική σύνθεση των προσανατολισμένων θεματικά τίτλων των κεφαλαίων, που το αποτελούν και οι οποίες είναι κωδικοποιημένες «1ο Κεφάλαιο, 2ο Κεφάλαιο».

Ο τίτλος της Διατριβής, έτσι όπως αναγράφεται στο εξώφυλλό της, εξαρτάται από τη θεματική σύνθεση των προσανατολισμένων θεματικά τίτλων των μερών της Διατριβής, τα οποία είναι κωδικοποιημένα «1ο Μέρος, 2ο Μέρος». Με αυτόν τον τρόπο, ο αναπόφευκτα «προσωρινός» πρώτος τίτλος, μεταβάλλεται τελεσίδικα στο τέλος της εργασίας, γεγονός το οποίο σημαίνει, ότι αυτή η μεταβολή είναι και το τελευταίο στάδιο εκπόνησης της Διατριβής. Αν, στη συνέχεια, πραγματοποιηθούν εσωτερικές διορθώσεις, μπορεί να επηρεαστεί και ο τελικός τίτλος της Διατριβής.

[31] Αν η θεματική υποενότητα (1) αποτελείται από μικρότερες θεματικές διαιρέσεις, ο θεματικός της τίτλος εξαρτάται από τη θεματική σύνθεση αυτών των υποδιαιρέσεων, οι οποίες είναι κωδικοποιημένες (1.1, 1.2, 1.3, …).

Σε αυτό το σημείο, η συγγραφέας της παρούσας Διατριβής, θα ήθελε να εντάξει με μεγάλο σεβασμό και χρέος, αυτή την προσπάθεια σε μια κληρονομιά, την οποία της μεταβίβασε ο ουσιαστικός επιβλέπων της Διατριβής, Καθηγητής Κωνσταντίνος Αγγελόπουλος, που, συνεχώς, αναφερόταν με μεγάλη συγκίνηση στον δικό του Δάσκαλο, Καθηγητή σύγχρονης ιστορίας στο πανεπιστήμιο Paul Valéry-Montpellier 3, Charles-Olivier Carbonell, στον οποίο ανταπέδιδε, ευχαριστώντας τον, την διάδοση των όσων του είχε κληροδοτήσει. Εμφανίζεται, βέβαια, περίεργο να ανταποδίδεται, συχνά, με μεγάλη συγκίνηση, τιμή και σεβασμός στους Δασκάλους, σε μια επιστημονική εργασία, η οποία πρέπει να έχει «ωμό», αυστηρό χαρακτήρα, συμβατό με μια νόηση της επιστήμης, της οποίας ο στόχος είναι να προσφέρει «στεγνά» μέσα βελτίωσης της ζωής των ανθρώπων, καθώς και του φυσικού, πολιτικού και κοινωνικού περιβάλλοντος στο οποίο ζουν. Η συγγραφέας της παρούσας Διατριβής επέλεξε να συνδυάσει «το τερπνόν μετά του ωφελίμου», τη σοβαρότητα με έναν όμορφο τρόπο παρουσίασης, επιχειρώντας να σχηματίσει μια αιτιώδη σχέση μεταξύ του «βαρύ» χαρακτήρα της επιστήμης με την ομορφιά με την οποία αντικρίζει και αισθάνεται τη ζωή. Θα ήθελε, επίσης, να μην παρεξηγηθούν οι προηγούμενες αράδες, και να μην ερμηνευτούν ως προσπάθεια επιβολής μιας εικόνας για τον εαυτό της, πλαστής ή επιτηδευμένης. Ο στόχος της δεν είναι να εντυπωσιάσει, αλλά να εκφράσει το χρέος της σε όλα αυτά που κληρονόμησε καθώς επίσης, όπως προαναφέρθηκε, και όλη την ομορφιά που νιώθει ότι γεμίζει την ψυχή της.

Βέβαια, στην παρούσα Διατριβή, όπου τα σχολικά εγχειρίδια λογοτεχνίας πρωταγωνιστούν κι αποτελούν τις πηγές, όπου μελετάται αποκλειστικά το θέμα των αναπαραστάσεων της φύσης, κρίνεται υποχρεωτική η αναφορά στο ιστορικό-κοινωνικό-πολιτικό-εκπαιδευτικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο το σχολικό εγχειρίδιο, με την πάροδο του χρόνου, αλλά και με τις αλλαγές στο πολιτικό σκηνικό, διαμορφώθηκε έτσι ώστε να εκπαιδεύσει και να διαμορφώσει μαζικά τη συνείδηση των μαθητών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Το ακόλουθο πλαίσιο εμπνέεται από την κεντρική θεματική της παρούσας διατριβής, η οποία επικεντρώνεται στη μελέτη *Αναπαραστάσεων της φύσης στα σχολικά ανθολόγια του Δημοτικού σχολείου από το 1975 έως σήμερα*.

Στον προαναφερθέντα τίτλο, υπάρχουν τρία συνδετικά και συμπληρωματικά θεματικά στοιχεία τα οποία είναι, η ιστορική περίοδος μελέτης (*1975 έως σήμερα*), ο χώρος στον οποίο διεξάγεται αποκλειστικά (τα σχολικά εγχειρίδια του Δημοτικού) καθώς και το επιλεγμένο θέμα, το οποίο ερευνά σε αυτά (*Αναπαραστάσεις της φύσης*), γεγονός που αποκλείει κάθε άλλο. Δεδομένου του χαρακτήρα της ερευνητικής εργασίας, η οποία είναι διδακτορική Διατριβή, τα τρία αυτά θεματικά στοιχεία βρίσκονται ταυτόχρονα, αναπόφευκτα, σε αλληλεξάρτηση ακολουθώντας την επόμενη θεματική λογική: Με το μοναδικό του χαρακτήρα, το σχολικό Ανθολόγιο του Δημοτικού σχολείου, αποτελεί χώρο κοινωνικοποίησης και ιδεολογικής μύησης, είναι προϊόν επιλογών της άρχουσας τάξης, η οποία, χάρη της δύναμης,

που διαθέτει, επιλέγει και επιβάλλει περιεχόμενα, που ταυτίζονται με τους ιδεολογικούς της προσανατολισμούς. Η προαναφερόμενη έννοια προσδίδει στην Παιδεία έναν χαρακτήρα ενδεχομένως αρνητικό, διότι θεωρείται «δεσμευμένη» και όχι «ελεύθερη». Είναι όμως μια αναπόφευκτη ερμηνεία δεδομένου ότι τα επίσημα έγγραφα, καθώς και η διοικητική πρακτική και συνήθειες, που την οργανώνουν και την πλαισιώνουν, εκδίδονται και ελέγχονται από την πολιτική εξουσία και ιδιαίτερα την νομοθετική και την εκτελεστική, οι οποίες χαρακτηρίζονται από πολιτική χροιά: «εδώ, όταν λέμε πολιτική, εννοούμε μόνο την ηγεσία ή την επίδραση της ηγεσίας μιας πολιτικής οργάνωσης, άρα σήμερα, ενός κράτους»[32] … «πολιτική» για μας σημαίνει αγώνα για να μετάσχουμε στην εξουσία, ή για να επηρεάσουμε τη διανομή εξουσίας, είτε μεταξύ κρατών είτε μεταξύ ομάδων μέσα σε ένα κράτος»[33]. Σε αυτό το σημείο, όσον αφορά την εκπαιδευτική υπουργοκεντρική διοίκηση και «αποτελεσματικότητα», οι αμέτρητες ερευνητικές εργασίες την εκφράζουν ξεκάθαρα δεδομένου «ότι ο διοικητικός μηχανισμός στην εκπαίδευση και ευρύτερα, αλλά κυρίως στην εκπαίδευση, έχει ένα χαρακτήρα υπουργοκεντρικού γραφειοκρατισμού, αφού η μεταβίβαση εξουσίας και ευθύνης εξαρτάται σε όλα τα διοικητικά επίπεδα αποκλειστικά από την πολιτική βούληση του Υπουργού Παιδείας»[34].

Έτσι, χαράζεται και η θεματική διαδρομή του πλαισίου, η οποία εντάσσει το κεντρικό θέμα της παρούσας Διατριβής και τις τρεις ενότητες που την αποτελούν, στο χρόνο από την ανεξαρτησία του ελληνικού κράτους και εξής, στον συγκεκριμένο χώρο, που είναι αυτός της άσκησης της εξουσίας, καθώς και στον τρόπο με τον οποίο ασκήθηκε στην ελληνική Παιδεία και αναλυτικότερα στον έλεγχο της δημιουργίας και έκδοσης των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών, των σχολικών εγχειριδίων, καθώς και σε αυτόν της ένταξης της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στο Δημοτικό σχολείο.

Τρίτο εισαγωγικό μέρος: παρουσίαση και μελέτη των ιστορικών, θεσμικών, πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών συνθηκών, στο πλαίσιο των οποίων λαμβάνει χώρα η παρούσα ερευνητική εργασία, καθώς και παράθεση της βασικής θεωρίας, η οποία επεξηγεί και θεμελιώνει τις θεωρητικές επιλογές, οι οποίες εμφανίζονται στον σχολιασμό της κάθε θεματικής ενότητας της Διατριβής.

[32] WEBER Max, *Η πολιτική ως επάγγελμα,* Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1987, σελίδα 96.
Αυτή η τοποθέτηση αναλύεται εκτενέστερα στο αντίστοιχο επόμενο κεφάλαιο, το οποίο φέρει ως τίτλο Α) Άσκηση της εξουσίας: από την αταξία στην τάξη και από την τάξη στην αταξία

[33] WEBER Max, *Η πολιτική ως επάγγελμα,* Op. Cit., σελίδα 97.

[34] ΑΓΓΕΛΑΚΟΣ Κώστας, «Η διοικητική ανομία ως παράγοντας ακύρωσης εκπαιδευτικών αλλαγών», Πηγή: Πρακτικά επιστημονικού συνεδρίου *Αντιστάσεις στον εκπαιδευτικό αποκλεισμό: Εκπαιδευτική ένταξη παιδιών με ρόμικη προέλευση 1997-200*, 4ο επιστημονικό συνέδριο, Ιωάννινα, 8–9 Ιουνίου 2001, σελίδα 81 των πρακτικών του συνεδρίου.
http://reader.ekt.gr/bookReader/show/index.php?lib=EDULLL&item=339&bitstream=339_01#page/84/mode/1up. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 20η Μαρτίου 2023 στις 16:32.

Κρίνεται αναγκαίο να υπογραμμιστεί ότι η παρούσα συνθετική ένταξη της Διατριβής στον χρόνο είναι προσαρμοσμένη στις προαναφερόμενες απαιτήσεις των δύο διαφορετικών προσεγγίσεων εκπόνησης μιας Διατριβής και, κατά συνέπεια, έχει συμπληρωματικό και διττό χαρακτήρα. Πρώτον, αποτελείται από την απαραίτητη αναφορά στην ιστορική συγκυρία (contexte historique)[35], η οποία περιέχει την παρουσίαση και μελέτη των ιστορικών, θεσμικών, πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών συνθηκών, στο πλαίσιο των οποίων λαμβάνει χώρα η παρούσα ερευνητική εργασία και δεύτερον, περιλαμβάνει την βασική θεωρία, η οποία επεξηγεί και θεμελιώνει τις θεωρητικές επιλογές, οι οποίες εμφανίζονται στον σχολιασμό της κάθε θεματικής ενότητας της Διατριβής.

Το έτος 1975, όσο κι αν η επιλογή χρονικών ορίων είναι αυταρχική, σηματοδοτεί στην ιστορία του ελληνικού κράτους, ένα τέλος και μία αρχή. Το τέλος μιας μακράς περιόδου πολιτικής, κοινωνικής και θεσμικής αστάθειας, η οποία χαρακτηρίστηκε από εσωτερικές οικονομικές κρίσεις, από πολιτικές έριδες, άκρατο κοινωνικό και πολιτικό φανατισμό, όπως το 1915, που χωρίστηκε το ελληνικό κράτος στα δύο, από τη μια οι φιλελεύθεροι βενιζελικοί και από την άλλη οι βασιλικοί, καθώς και κατά τη διάρκεια της εσωτερικής σύρραξης, 1943-1949, που ερμηνεύτηκε ιστοριογραφικά ως « εμφύλιος πόλεμος », από πολέμους εθνικής απελευθέρωσης, οι οποίοι μάστισαν τα Βαλκάνια, από δύο παγκόσμιους πολέμους και μία παγκόσμια οικονομική κρίση, 1914-1944, από τη Μικρασιατική εκστρατεία και την « Καταστροφή », από κοινωνικές ταραχές, οι οποίες προκλήθηκαν από την άφιξη στην Ελλάδα, από τους Βαλκανικούς Πολέμους έως την επόμενη ημέρα της υπογραφής της Συνθήκης της Λωζάνης τον Απρίλιο του 1923, 1.500.000 μεταναστών οι οποίοι, προσέφεραν στο ελληνικό κράτος το εργατικό δυναμικό, που είχε ανάγκη, αλλά, παράλληλα, αύξησαν απότομα τον πληθυσμό του[36], από τον ψυχρό πόλεμο, από κοινωνικούς διωγμούς, απαγορεύσεις, επαναστάσεις ή κοινωνικές και πολιτικές εξεγέρσεις, από θεσμικές ανισορροπίες, από δικτατορίες…

Όπως προαναφέρθηκε, η κεντρική θεματική της παρούσας διατριβής επαφίεται στη μελέτη αναπαραστάσεων της φύσης στα σχολικά ανθολόγια του Δημοτικού σχολείου, από το 1975 έως σήμερα. Αν εξεταστεί με μεγαλύτερη προσοχή η κεντρική θεματική της διατριβής, την οποία αποκαλύπτει η προηγούμενη φράση, θα εμφανιστούν τρία βασικά της, θεματικά χαρακτηριστικά, τα συγκεκριμένα σχολικά εγχειρίδια, ένα μέρος από το περιεχόμενό τους, που

[35] Στα ερευνητικά σεμινάρια, στα οποία συμμετείχαν φοιτητές και φοιτήτριες εγγεγραμμένοι στο μάστερ και στη διδακτορική Διατριβή νεοελληνικών σπουδών του πανεπιστημίου Paul Valéry-Montpellier 3, που οργάνωνε ο καθηγητής Κωνσταντίνος Αγγελόπουλος, η ιστορική συγκυρία παρομοιαζόταν με ένα «χωνί», το οποίο επέτρεπε το πέρασμα από το «γενικό» στο «ειδικό».

[36] Απογραφή του 1907: 2.754.770. Απογραφή του 1928: 6.204.684 (Πηγή: ελληνική στατιστική αρχή, *Απογραφές πληθυσμού-κατοίκων 1821-2021.* https://www.statistics.gr/documents/20181/17202034/ELSTAT_APOGRAFES_1821_2021.pdf). Προσπελάστηκε την 31η Ιανουαρίου 2023 στις 08:45.

αφορά σε εικόνες της *φύσης,* οι οποίες εμπεριέχονται ασυνεχώς, καθώς και ο χρονικός περιορισμός της μελέτης, που οριοθετείται από το 1975 και εξής. Αυτά τα τρία θεμελιακά στοιχεία της κεντρικής θεματικής, επιβάλουν την ένταξή τους σε έναν ευρύτερο θεματικό χώρο, ο οποίος είναι συνέπεια της τριγωνικής τους σχέσης και η οποία προϋποθέτει τη μελέτη της επικράτειας, όπου εμφανίστηκαν και εμφανίζονται τα σχολικά Ανθολόγια, που αποτελούν τις πηγές μελέτης της παρούσας διατριβής, του τρόπου με τον οποίο επιβλήθηκαν και επιβάλλονται, τις πολιτικές ομάδες, οι οποίες τα επινόησαν και τα επινοούν, τα εφάρμοσαν και τα εφαρμόζουν, καθώς και την κοινωνία, τους κατοίκους, τους ανθρώπους, τον λαό, τα παιδιά στα οποία απευθύνονται.

Οι όροι, που χρησιμοποιούνται, απαιτούν μεγάλη προσοχή, διότι, επηρεασμένοι από καθημερινές γλωσσικές συνήθειες, μπορούν να οδηγήσουν σε σύγχυση, η οποία, όσο αυτό είναι δυνατό, θα επιχειρηθεί να περιοριστεί.

Η λογική αλληλουχία, η οποία προτείνεται είναι η ακόλουθη: ομάδες που ασκούσαν και ασκούν την εξουσία, επέλεξαν και επιλέγουν θεματικούς προσανατολισμούς της γνώσης, οι οποίοι εντάχθηκαν και εντάσσονται στα σχολικά εγχειρίδια με σκοπό να συμβάλλουν στην αποτελεσματική «κατασκευή» των μελλοντικών πολιτών[37]. Η προηγούμενη σκέψη επιβάλει, ακόμα μία φορά, την ακόλουθη παρατήρηση: η παρούσα Διατριβή δεν έχει ως σκοπό τη μελέτη της αποτελεσματικότητας των σχολικών εγχειριδίων, όσον αφορά στη μύηση των παιδιών, των μαθητών, στην σημαντική πρωταρχική προσφορά της φύσης στον πλανήτη μας και κατά προέκταση, στην ανθρώπινη ζωή· ούτε προτάσεις στους δασκάλους για να βελτιώσουν το μάθημά τους, προτάσεις οι οποίες, όπως αυτό είναι γνωστό, κατά ένα εντυπωσιακό ποσοστό, υποπίπτουν, σχεδόν άμεσα, σε αχρηστία, διότι η άρχουσα τάξη επιλέγει τις δικές της· ούτε τρόπους διδασκαλίας, οι οποίοι ενδεχομένως θα μπορούσαν να υιοθετηθούν για να καταστήσουν καλύτερο ένα μάθημα στην τάξη, γεγονός που αναλαμβάνει ένας άλλος χώρος μελέτης, που είναι αυτός της διδακτικής. Η παρούσα Διατριβή, απλά, εντάσσει τη μελέτη στον χώρο της ιστορίας των αναπαραστάσεων, έχοντας ως σκοπό να αποδείξει, ότι, «αν και δεν υπάρχει (όμως) γενική συμφωνία ούτε για τη γένεση της ιδεολογίας, ούτε για τη σχέση της με την επιστήμη, ούτε για το ρόλο της στην ανθρώπινη συμπεριφορά και στην ιστορία »[38], δεν υπάρχει ένα περιεχόμενο εγχειριδίων, αλλά πάρα πολλά, τα οποία ήταν και είναι

---

[37] Η θεματική αυτή αλληλουχία εκφράζει την τοποθέτηση του καθηγητή μας στο τμήμα νεοελληνικών σπουδών του πανεπιστημίου Paul Valéry του Montpellier 3, κύριο Κωνσταντίνο Αγγελόπουλο, ο οποίος, από το πρώτο έτος του προπτυχιακού μας ενέπνευσε, μεταδίδοντας την κληρονομιά που του άφησε ο δάσκαλός του καθηγητής Charles-Olivier Carbonell, μέσα από τα αλησμόνητα μαθήματα και ερευνητικά σεμινάρια, την υιοθέτηση οργανωμένων σκέψεων στο χώρο της ιστορίας της ιστορίας, των πολιτικών μύθων και των τόπων μνήμης. Στην προκειμένη περίπτωση πρόκειται για τη διδακτορική του Διατριβή στην Ιστορία: ANGÉLOPOULOS Constantin, *Un nouveau théâtre grec : Pédagogies et mémoire dans la Grèce contemporaine (1950- 1989) : les manuels d'histoire de l'enseignement secondaire*, Université Paul Valéry, janvier 1990, 904 σελίδες (sous microfiches).

[38] ΣΒΟΡΩΝΟΣ Νίκος, *Ανάλεκτα νεοελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας*, Ιστορική βιβλιοθήκη, Θεμέλιο, Αθήνα 1982, σελίδα 55.

προσαρμοσμένα στην εποχή και την κοινωνία που τα γέννησε και τα γεννά, καθώς και στα ιδανικά και την ιδεολογία της εκάστοτε άρχουσας τάξης[39]. Το σχολικό εγχειρίδιο, το οποίο μελετάται στην παρούσα Διατριβή, νοείται θεμελιακά ως ιδεολογικό εργαλείο[40] και είναι ευνόητο ότι προστατεύεται από το Σύνταγμα, από κανόνες δικαίου και οριοθετείται από τα αναλυτικά και ωρολόγια σχολικά προγράμματα, που επιβάλλονται στους συντάκτες τους με τρόπο επεξηγηματικό, περιοριστικό και … άκρως υποχρεωτικό. Στην περίπτωση των σχολικών Ανθολογίων, πηγές αποκλειστικές της παρούσας Διατριβής, η οποία μελετάει τις αναπαραστάσεις της φύσης, καταβάλλεται, αναπόφευκτα, προσπάθεια σύνδεσης της κεντρικής θεματικής με τα προαναφερθέντα προγράμματα, τα οποία αναφέρονται στη φύση, στην εκπαίδευση και το περιβάλλον, όπως και στα μοντέλα, που χρησιμοποιήθηκαν διεθνώς για την ένταξη δραστηριοτήτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε αυτά. Ο σκοπός αυτής της θεματικής σύνδεσης, είναι η εμφάνιση της συνάφειας, που υφίσταται μεταξύ της κεντρικής θεματικής και της σχέσης/επιρροής επ' αυτής του περιεχομένου των Συνταγμάτων, των σύγχρονων αναθεωρήσεων του ισχύοντος Συντάγματος του 1975, των νόμων, που επιβάλει η νομοθετική και δικαστική, ενδεχομένως, εξουσία, χάρη της νομολογίας, των αποφάσεων της εκτελεστικής εξουσίας, καθώς και των σχολικών προγραμμάτων, στη σύνταξη του περιεχομένου των αντίστοιχων σχολικών βιβλίων.

Παράλληλα, η παρούσα εργασία έχει ως σκοπό να επιδείξει, ότι τα παλιά σχολικά εγχειρίδια δεν είναι για πέταμα, αλλά προσφέρονται ως δείγμα στους «προγραμματιστές» της παιδείας, που αντί να ακολουθούν πιστά και αποκλειστικά νέες προτάσεις, που προτείνει η επιστήμη και αντιπροσωπεύουν νέες τάσεις, καλά θα κάνουν να ελέγχουν τα απομεινάρια του παρελθόντος, τα οποία εμπεριέχουν πολύ καλές ιδέες. Εξάλλου, αν και τα ελληνικά σχολικά βιβλία παραμένουν πολυάριθμα χρόνια[41], πώς θα ήταν δυνατό να νοηθεί διαφορετικά ο χαρακτήρας των μεταρρυθμίσεων της παιδείας, οι οποίες επιβάλλονται, χωρίς να υπογραμμιστεί ο ατελής χαρακτήρας του τρόπου σύνταξης των εγχειριδίων, τα οποία … αντικαθίστανται;

---

[39] ALTHUSSER Louis, « Idéologie et appareils idéologiques de l'État : notes pour une recherche », *Pensée*, N° 151, juin 1970, σελίδες 2-38.

[40] ΣΒΟΡΩΝΟΣ Νίκος, *Ανάλεκτα νεοελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας*, Ιστορική βιβλιοθήκη, Θεμέλιο, Αθήνα 1982, σελίδα 55: «Όλοι βέβαια συμφωνούμε ότι η ιδεολογία είναι το σύνολο των ιδεών που έχει διαμορφώσει ο άνθρωπος για να συλλάβει και εξηγήσει τον κόσμο και το ιστορικό γίγνεσθαι και ότι η πολιτική θεωρία που καθορίζει άμεσα την πολιτική πράξη είναι ένα μέρος της ιδεολογίας».
- Βλέπε επίσης ALTHUSSER Louis, «Idéologie et appareils idéologiques de l'État : notes pour une recherche », Pensée, N° 151, juin 1970, σελίδα 24): η ιδεολογία είναι «une représentation du rapport imaginaire des individus a leurs conditions réelles d'existence»: «μια αναπαράσταση της φαντασιακής σχέσης των ατόμων με τις πραγματικές συνθήκες ύπαρξής τους».
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[41] Τα σχολικά ανθολόγια του 1975 χρησιμοποιήθηκαν έως το 2003, δηλαδή κατά τη διάρκεια 28 ετών, ενώ αυτά του 2003 έως σήμερα, δηλαδή για 20 χρόνια… προς το παρόν!

Στην παρουσίαση που ακολουθεί, οι προαναφερθείσες παρατηρήσεις εμφανίζουν μια διαρθρωτική συγκεκριμένη διαδρομή, η οποία στηρίζεται στη μοναδική σχέση μεταξύ σχολικών εγχειριδίων και άσκησης της εξουσίας και επιβάλει την ένταξή της σε έναν χώρο σκέψης, όπου συναντώνται τουλάχιστον τρεις θεμελιακές συνιστώσες: Α) η άσκηση της εξουσίας, από μια ομάδα, η οποία κυβερνά, αλλά και προστατεύει όλο και περισσότερο την παιδεία «χαράζοντας αυτή την προστασία ακόμα και στο μάρμαρο»[42], δηλαδή εντάσσοντας και στο Σύνταγμα αντίστοιχα άρθρα, τα οποία, όμως, όπως και όλες οι διατάξεις του άρθρου 16 «δεν περιέχονται στον κατάλογο του άρθ. 110 παρ. 1 ούτε ανήκουν σε εκείνες που καθορίζουν τη βάση και τη μορφή του πολιτεύματος ως Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας και είναι κατά συνέπεια δυνατή η αναθεώρησή τους»[43], Β) η συνέπεια της κυριαρχίας και επιβολής των αποφάσεων της άρχουσας τάξης, στην εκπαίδευση, στον έλεγχο της δημιουργίας και έκδοσης των σχολικών εγχειριδίων, πηγές κατασκευής και συντήρησης *Τόπων Μνήμης*, συλλογικών και πολιτιστικών αναπαραστάσεων καθώς και Γ) στην διαρκή αναζήτηση και έκφραση του ανθρώπου για τη φύση, τροφή αργοπορημένης προστασίας της, η οποία αποτελεί πηγή εκπαίδευσης στο Δημοτικό σχολείο.

Πιο συγκεκριμένα, το παρόν Ιστορικό-κοινωνικό-πολιτικό-οικονομικό-εκπαιδευτικό πλαίσιο, διαρθρώνεται θεματικά με τον ακόλουθο τρόπο[44]:

Α) Άσκηση της εξουσίας: από την αταξία στην τάξη και από την τάξη στην αταξία

α) Από την αταξία στην τάξη

1) Ένα τέλος

2) Μία αρχή

β) Συνεχείς οικονομικές κρίσεις και χρεοκοπίες

γ) Covid-19: Μια πανδημία, αντανάκλαση της δύναμης της κρατικής εξουσίας, αλλά και μοχλός για μια εκ νέου ανακάλυψη της φύσης

---

[42] «Graver dans le marbre ». «Χαράζω στο μάρμαρο», είναι γαλλική έκφραση, που αναφέρεται σε επιγραφές της Αρχαιότητας, προσδίδοντάς τους άυλη υπόσταση.

[43] ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Ανδρέας, «Παιδεία και Σύνταγμα», στο https://www.ipaidia.gr/paideia/paideia-kai-sintagma/. Προσπελάστηκε την 1η Φεβρουαρίου 2023 στις 12:10.

[44] Αν και ο πίνακας περιεχομένων, ο οποίος είναι τοποθετημένος στην αρχή της Διατριβής, περιέχει αναλυτικά την θεματική αρχιτεκτονική της, αποφασίστηκε να ενταχθεί και σε αυτόν τον χώρο, με την μορφή πλάνου, για να διευκολύνει την αποτελεσματική μελέτη της παρούσας θεματικής ενότητας από ερευνητές, που ενδεχομένως θα την συμβουλευτούν αποσπασματικά.

Β) Κυριαρχία και επιβολή αποφάσεων της άρχουσας τάξης, στην εκπαίδευση, στον έλεγχο της δημιουργίας και έκδοσης των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών, όπως και των σχολικών εγχειριδίων, πηγές κατασκευής και συντήρησης *Τόπων μνήμης*, *συλλογικών και πολιτιστικών αναπαραστάσεων* καθώς και καταφύγιο παιδικής κι εφηβικής λογοτεχνίας στο Δημοτικό σχολείο.

α) Ο θεσμός της εκπαίδευσης: δράση των ενήλικων γενεών σε όσους δεν είναι ακόμη ώριμοι για την κοινωνική ζωή

β) Η Παιδεία στα ελληνικά συντάγματα (1844 - 2019): 175 χρόνια φροντίδας ενός δημόσιου αγαθού

1) Η Παιδεία «διατελεί υπό την άνωτάτην έποπτείαν του Κράτους».

2) Η Παιδεία «ενεργείται δαπάνη του Κράτους»

3) Η Παιδεία είναι υποχρεωτική, αλλά η διάρκεια αυτής της υποχρέωσης διαφορετική

4) Η Παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους οριοθετώντας και συντηρώντας το χώρο μύησης των μαθητών σε γνώσεις και αξίες, οι οποίες στηρίζουν την εθνική ταυτότητα των Ελλήνων και συνεισφέρουν στην «κατασκευή» μελλοντικών πολιτών.

γ) Τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών, πυξίδες της καθημερινής διδακτικής πράξης

δ) Το σχολικό εγχειρίδιο, μοναδικό εκπαιδευτικό μέσο και αδιαφιλονίκητος πλαστουργός *Τόπων μνήμης* του ελληνικού Έθνους, συλλογικών και πολιτιστικών αναπαραστάσεων της ελληνικής κοινωνίας καθώς και φωλιά παιδικής κι εφηβικής λογοτεχνίας

1) Μέσο, σημαντικό, μετάδοσης γνώσεων και ερμηνειών γεγονότων και φαινομένων

2) Σμίλη *Τόπων μνήμης, συλλογικών και κοινωνικών αναπαραστάσεων*

3) Λιμάνι παιδικών κι εφηβικών λογοτεχνημάτων

3.1) Απόπειρες περιοδοποίησης και απόκτηση εκπαιδευτικού ενδιαφέροντος

3.2) Από την εσωστρέφεια του 1975 στην εξωστρέφεια του 2003, αλλά με τα τελευταία να μειονεκτούν αριθμητικά σε κείμενα παιδικής λογοτεχνίας

3.3) Τα Ανθολόγια του 1975 υπερτερούν σε κείμενα παιδικής λογοτεχνίας με αναπαραστάσεις της φύσης έναντι των σύγχρονων…ή μήπως όχι;

Γ) Διαρκής αναζήτηση και έκφραση του ανθρώπου για τη φύση, τροφή αργοπορημένης προστασίας της, η οποία αποτελεί πηγή εκπαίδευσης, αλλά και ενδεχόμενης άσκησης βίας;

α) Αδιάκοπες φιλοσοφικές σκέψεις και καλλιτεχνικές ανησυχίες

β) Αργοπορημένη προστασία μιας φύσης, που κινδυνεύει, αλλά και που αποτελεί πηγή ανανεώσιμων και μη, μορφών ενέργειας

1) Συνεχής, αλλά ελλιπής φροντίδα της φύσης

2) Θεμελιώδης πάροχος πηγών ενέργειας

γ) Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στο Δημοτικό Σχολείο, εργαλείο απόκτησης γνώσεων, δεξιοτήτων και ανάληψης πρωτοβουλιών για επίλυση και πρόληψη περιβαλλοντικών προβλημάτων

1) Διεθνείς αποφάσεις θεμελιωτές της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα

2) Η ελληνική πραγματικότητα, έκφραση συνειδητοποίησης, ευαισθητοποίησης, δραστηριοποίησης και γενικότερης προσπάθειας αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων από τους μαθητές

2.1) Οριοθέτηση νόησης ενός ελλιπούς αλλά αισιόδοξου πλαισίου

2.2) Ανθολόγια με τυχαίες εμβόλιμες αναφορές και θεματικά προσδιορισμένες, αρωγοί στην προσπάθεια διαθεματικής προσέγγισης της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης

2.2.1) Τυχαίες εμβόλιμες αναφορές

2.2.2) Θεματικά προσδιορισμένες αναφορές

δ) Η προστασία της φύσης ως σκοπός ή/και ως μέσο;

1) Η προστασία της φύσης είναι μακροχρόνιος σκοπός, ο οποίος συνδέει το παρόν και το μέλλον

2) Οι άνθρωποι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο συμμετέχοντας στην επιλογή αποφάσεων ελεύθερα και όχι καταδυναστευμένοι από πολιτικές και οικονομικές ομάδες

2.1) Εξαγγέλλοντας την αναγκαιότητα να προστατευτεί η φύση και η αειφορία μέσω της διαλεκτικής μεταξύ κρατικής δύναμης και «αδύναμων πολιτών»

2.2) Διακηρύσσοντας την αναγκαιότητα να προστατευτεί η φύση και η αειφορία στα σχολικά βιβλία μέσω της κυριαρχικής θέσης της Παιδείας απέναντι σε «αδύναμους μαθητές»

Α) Άσκηση της εξουσίας: από την αταξία στην τάξη και από την τάξη στην αταξία

Η παρούσα θεματική ενότητα έχει ως στόχο την ένταξη ιστορικής συγκυρίας, που συνοδεύεται από αντίστοιχο θεωρητικό πανόραμα, και η οποία θέτει σε σχέση την δύναμη της ομάδας, που ασκεί την εξουσία, με, όπου αυτό είναι δυνατό, την φύση.

Το ιστορικό παρελθόν της σύγχρονης Ελλάδας χαρακτηρίζεται όχι μόνο από αγώνες και θυσίες, οι οποίες έσωσαν το έθνος-κράτος από εξωτερικές ή εσωτερικές απειλές, αλλά και από «αταξίες », οι οποίες θα μπορούσαν να το είχαν καταστρέψει. Αυτή η περίοδος, που αρχίζει με τον αγώνα του 1821 για την κρατική ανεξαρτησία ερμηνεύεται κολακευτικά συνδέοντας την θυσία των αγωνιζόμενων «παιδιών» της με αυτήν των προγόνων-ηρώων, οι οποίοι, από την αρχαιότητα έως σήμερα, ήταν και είναι έτοιμα να συνδράμουν για να προστατεύσουν την πατρίδα τους. Έθνος, κράτος, λαός, πρόγονοι και θυσίες, μελλοντικοί αγωνιστές… πρόκειται για μηνύματα και έννοιες, οι οποίες συντροφεύουν από την παιδική ηλικία, πριν ακόμα ο οδοστρωτήρας «σχολείο», «μέσα από τους εκπαιδευτικούς του μηχανισμούς»[45], ισοπεδώσει, αναμορφώσει και διαμορφώσει τη συνείδηση των μελλοντικών πολιτών-προστατών του έθνους, του κράτους, του έθνους-κράτους, του κράτους-έθνους, της πατρίδας… «εξαρτώντας, αναπαράγοντας και μεταμορφώνοντας ιδεολογικά»[46].

Αν και η παρουσίαση και ο ορισμός των προαναφερόμενων εννοιών δεν αποτελεί σκοπό μελέτης της παρούσας εργασίας, δεδομένου του κρατικού και εθνικού χαρακτήρα της εκπαίδευσης, κάποιες διευκρινήσεις είναι απαραίτητες για την κατανόηση τόσο της θεματικής διάρθρωσης του πολιτικού-θεσμικού-κοινωνικού-οικονομικού-εκπαιδευτικού παρόντος πλαισίου, το οποίο χτίζεται σιγά-σιγά όσο και της στήριξης της κεντρικής επιλεγμένης θεματικής αρχιτεκτονικής της παρούσας Διατριβής. Ωστόσο, η έννοια του έθνους είναι πανταχού παρούσα στο χώρο της Παιδείας, ακόμα και αν το σχολικό εγχειρίδιο δεν την αφορά άμεσα. Και αυτό είναι κατανοητό, διότι «Η Παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και

---

[45] ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κωνσταντίνος, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Ιστορική Βιβλιοθήκη, Θεμέλιο, 4η έκδοση, Αθήνα 1985, 654 σελίδες.

[46] ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κωνσταντίνος, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Op. Cit., 654 σελίδες.

υπεύθυνους πολίτες»[47]. Περίεργο που το αρμόδιο Υπουργείο Παιδείας στερείται τον χαρακτηρισμό «Εθνικής», που για λόγους, που δεν θεωρούνται απαραίτητοι να σημειωθούν, αφαιρέθηκε το 2009[48], αλλά, εκτός από αυτή την αφαίρεση, η έννοια του *έθνους* θεωρείται θεμελιακή… και είναι άμεσα ή έμμεσα παρούσα σε επίσημα κείμενα, τα οποία διαχειρίζεται η εκάστοτε ηγεσία. Για παράδειγμα, στο *Πρόγραμμα σχεδιασμού Και Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση,* «η έννοια του περιβάλλοντος στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση αντιμετωπίζεται με την ολιστική διάστασή του και περιλαμβάνει τις παρακάτω εκφάνσεις: Φυσικό, Τεχνητό/δομημένο, Κοινωνικό-Οικονομικό και Ιστορικό περιβάλλον. Για το λόγο αυτό κάθε θέμα/πρόβλημα μελετάται διεπιστημονικά και διαθεματικά»[49]. Το περιβάλλον με την «ιστορική» προαναφερόμενη έννοια, που στα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας, εκθειάζεται θεμελιακά αποτελώντας ένα βασικό στοιχείο της εθνικής ταυτότητας[50], έχει και εθνική σημασία, η οποία στρέφεται γύρω από τους τρεις ακόλουθους βασικούς θεματικούς άξονες. Ο πρώτος εκφράζει την υλική του υπόσταση, ο δεύτερος υπενθυμίζει την εθνική του σημασία και ο τρίτος θεωρείται μέσο συνάντησης και κατανόησης των *Άλλων*. Η υλική υπόσταση του περιβάλλοντος, εντάσσεται σε μια γενική θεματική, η οποία φέρει ως τίτλο «Ενδεικτικές θεμελιώδεις έννοιες διαθεματικής προσέγγισης»[51], όπου αναφέρεται ως «χώρος, χρόνος, ταξινόμηση, μεταβολή, μονάδα, σύνολο, αειφορία», που εκτός από τη φυσική του υπόσταση, εκφράζει και έναν ιστορικό χώρο, ο οποίος με την πάροδο του χρόνου, μεταβλήθηκε, ταξινομήθηκε και αποτελεί (πια) μια ενιαία μονάδα, ένα σύνολο. Δεν θα ήταν υπερβολικό να θεωρηθεί ότι ο φυσικός χώρος, η ελληνική επικράτεια, μεταβλήθηκε με την πάροδο του χρόνου υλοποιώντας τους στόχους, που εξέφρασαν ο Διαφωτισμός (τέλη 17ου- αρχές 18ου αιώνα), η Γαλλική Επανάσταση, η Αρχή των Εθνοτήτων, ο ελληνικός *Διαφωτισμός*, η Πολιτική της Μεγάλης Ιδέας, με την επανάκτηση, μετά από την ίδρυση του ελληνικού κράτους στην αρχή του 19ου αιώνα, και όχι την κατάληψη, και στη συνέχεια την προσάρτηση, ενσωμάτωση, των Επτανήσων το 1864, της Άρτας και της Θεσσαλίας το 1881,

[47] Άρθρο 16 της αναθεώρησης του 2019 του Συντάγματος του 1975.

[48] *Εθνικής Παιδείας* ονομάστηκε το αντίστοιχο Υπουργείο το 1955, όταν Πρωθυπουργός ήταν ο Κωνσταντίνος Καραμανλής.

[49] ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Προγράμματα Σχεδιασμού Και Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση,* http://www.pi-schools.gr/download/programs/depps/31depps_Peribalontikis.pdf Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 4η Φεβρουαρίου 2023 στις 04:17.

[50] ANGELOPOULOS Constantin, «La grandeur des ancêtres à travers les manuels scolaires grecs de 1950 à nos jours», in *Mélanges offerts à Astérios Argyriou,* Ouvrage collectif dirigé par Irini Tsamadou-Jacoberger, L'Harmatan, Éditions grecques, Paris 2000, σελίδες 24-25.

[51] ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Προγράμματα Σχεδιασμού Και Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση,* Op. Cit., σελίδα 640.

της Ηπείρου, της Μακεδονίας, της Κρήτης … Με αυτή την σημασία, πρόκειται για έναν χώρο, ο οποίος έχει και εθνική υπόσταση, γεγονός το οποίο υπογραμμίζεται στο προαναφερόμενο επίσημο κείμενο[52] ξεκάθαρα: «Η άμεση δράση σε τοπικό επίπεδο με στόχο μακροχρόνια αποτελέσματα σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο». Ο όρος *εθνικός* εμφανίζεται λοιπόν στο επίσημο κείμενο, που διαθέτει και διαδίδει το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και διαχωρίζεται από τον όρο *Τοπικός*: «Βασικές Αρχές της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Θεματική ενότητα: Έδαφος: Φυσική, γεωλογική και ιστορική μελέτη του τοπικού, εθνικού, παγκόσμιου ανάγλυφου[53]»· «Στόχοι, Θεματικές ενότητες, Ενδεικτικές Δραστηριότητες, Στόχος: Να διακρίνουν το τοπικό από το εθνικό και παγκόσμιο ανάγλυφο»[54]· «Στόχος: Να συνδέσουν την τοπική με την εθνική και παγκόσμια χλωρίδα και πανίδα»[55]· Ενδεικτικό μεθοδολογικό πλαίσιο ανάπτυξης προγράμματος, Επιλογή θέματος: Η επιλογή του θέματος συναποφασίζεται από τους μαθητές και εκπαιδευτικούς και αφορά στο τοπικό, εθνικό και στη συνέχεια παγκόσμιο περιβάλλον»[56]. Ο χώρος έχει αναπόφευκτα υλική υπόσταση, υπενθυμίζει την εθνική του σημασία, αλλά και θεωρείται μέσο συνάντησης και κατανόησης των *Άλλων*. Ο όρος *Άλλων* προϋποθέτει το διαφορετικό, το οποίο νοείται όχι μόνο στο πλαίσιο της καταγωγής, της γλώσσας ή των διαφορετικών πολιτιστικών συνηθειών, αλλά και της εν γένει ταυτότητας, η οποία, πριν από κάθε άλλο γνώρισμά της, είναι εθνική: «Άξονες Γνωστικού περιεχομένου, Γενικοί στόχοι, Ενδεικτικές θεμελιώδεις έννοιες διαθεματικής προσέγγισης, Ανθρώπινες σχέσεις και αξίες, να σέβονται τις διαφορετικές απόψεις, τον τρόπο ζωής και τη δημιουργική δράση των άλλων»[57]· «Ελευθερία, ανεξαρτησία, συνεργασία, αλληλεπίδραση, επικοινωνία, μονάδα, σύνολο, πολιτισμός, σεβασμός, αλληλεγγύη»[58]· «Στόχοι, Θεματικές ενότητες, Ενδεικτικές Δραστηριότητες, να διακρίνουν τους διαφορετικούς πολιτισμούς, τον τρόπο ζωής

---

[52] ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Προγράμματα Σχεδιασμού Και Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση,* Op. Cit., σελίδες 640-646.

[53] ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Προγράμματα Σχεδιασμού Και Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση,* Op. Cit., σελίδα 642.

[54] ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Προγράμματα Σχεδιασμού Και Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση,* Op. Cit., σελίδα 642.

[55] ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Προγράμματα Σχεδιασμού Και Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση,* Op. Cit., σελίδα 643.

[56] ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Προγράμματα Σχεδιασμού Και Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση,* Op. Cit., σελίδα 645.

[57] ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Προγράμματα Σχεδιασμού Και Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση,* Op. Cit., σελίδα 641.

[58] ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Προγράμματα Σχεδιασμού Και Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση,* Op. Cit., σελίδα 642.

και τις διαφορετικές αντιλήψεις των άλλων ανθρώπων»[59]· «Να αναπτύξουν θετικές στάσεις και συμπεριφορές για τους διαφορετικούς λαούς που ζουν και εργάζονται στη χώρα μας»[60]· «Ενδεικτικό μεθοδολογικό πλαίσιο ανάπτυξης προγράμματος, Ενδεικτική δραστηριότητα: Ανάπτυξη σχεδίου εργασίας και έκθεσης με θέμα *Οι διάφορες εθνικότητες της περιοχής – Στοιχεία του πολιτισμού, ήθη και έθιμά τους*»[61]. Κρίνεται αναγκαίο, βέβαια, να σημειωθεί ότι έννοιες όπως, έθνος, κράτος, έθνος-κράτος, κράτος-έθνος συγχέονται συχνά, ιδιαίτερα όταν εντάσσονται στον χώρο της μετάφρασης, η οποία μεταφέρει από ένα πολιτιστικό πεδίο σε ένα άλλο. Στη γαλλική γλώσσα, η *αστυνομική* ταυτότητα μεταφράζεται *εθνική* αν και η τελευταία περιέχει μόνο κρατικά στοιχεία, όπως το έτος γεννήσεως ή το όνομα της αρχής, η οποία την εξέδωσε.

Η Ελλάδα είναι έθνος-κράτος και όχι κράτος-έθνος, διότι το έθνος προηγείται του κράτους, το οποίο, νεοσύστατο, αναδύθηκε στην αρχή του 19ου αιώνα. Μα… τι είναι έθνος; Ερώτημα το οποίο απαντήθηκε αμέτρητες φορές και αποτέλεσε μήλο της έριδας, δημόσιες διαφωνίες, παρεξηγήσεις με αποτέλεσμα να μην υπάρχει ένας ακριβής ξεκάθαρος ορισμός. Επιλέχθηκε ο ορισμός του Νικόλαου Σβορώνου, ο οποίος κατακρίθηκε και αμφισβητήθηκε από τα μέσα του 1990: «μια διαμορφωμένη σταθερή κοινότητα ανθρώπων με συνείδηση ότι αποτελεί ένα ενιαίο και αλληλέγγυο σύνολο με δική του πολιτισμική φυσιογνωμία και ψυχοσύνθεση, με κοινά υλικά και πνευματικά συμφέροντα και με σταθερά εκφρασμένη τη βούληση ή τάση πολιτισμικής ή πολιτικής αυτονομίας, που μπορεί να φτάσει ως την απαίτηση κρατικής ανεξαρτησίας»[62]. Παράλληλα, θα ήταν ενδιαφέρον να παρουσιαστεί ο ορισμός του Ernest Renan στην περίφημη διάλεξη που πραγματοποιήθηκε στο πανεπιστήμιο της Σορβόννης το 1882[63]: «Ένα έθνος είναι μια ψυχή, μια αρχή πνευματικού χαρακτήρα. Αυτή η ψυχή, αυτή η πνευματική αρχή, αποτελείται από δύο πράγματα, τα οποία στην πραγματικότητα είναι ένα και το αυτό. Το ένα έγκειται στο παρελθόν, το άλλο στο παρόν. Το ένα είναι η κοινή κατοχή

---

[59] ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Προγράμματα Σχεδιασμού Και Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση,* Op. Cit., σελίδα 644.

[60] ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Προγράμματα Σχεδιασμού Και Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση,* Op. Cit., σελίδα 644.

[61] ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Προγράμματα Σχεδιασμού Και Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση,* Op. Cit., σελίδα 644.

[62] ΣΒΟΡΩΝΟΣ Νίκος, *Το Ελληνικό έθνος. Γένεση και διαμόρφωση του Νέου Ελληνισμού*, Εκδόσεις ΠΟΛΙΣ-ISTORIA, σελίδα 22.

[63] RENAN Ernest, *Qu'est-ce qu'une nation ?,* Conférence en Sorbonne, 11 mars 1882.
«Une nation est une âme, un principe spirituel. Deux choses qui, à vrai dire, n'en font qu'une, constituent cette âme, ce principe spirituel. L'une est dans le passé, l'autre dans le présent. L'une est la possession en commun d'un riche legs de souvenirs ; l'autre est le consentement actuel, le désir de vivre ensemble, la volonté de continuer à faire valoir l'héritage qu'on a reçu indivis».
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας εργασίας.

μιας πλούσιας κληρονομιάς αναμνήσεων- το άλλο είναι η παρούσα συναίνεση, η επιθυμία κοινού ζην, η θέληση να συνεχίσουν να αξιοποιούν την αδιαίρετη περιουσία που έχουν κληρονομήσει» [64].

Στον ορισμό του Ernest Renan, παρατηρείται μια πολύ σημαντική έκφραση, η οποία δεν υπάρχει σε αυτόν του Νίκου Σβορώνου: *η επιθυμία κοινού ζην, le désir de vivre ensemble,* η οποία προϋποθέτει τον υποκειμενικό χαρακτήρα της έννοιας του έθνους, το οποίο, δεδομένων των δύο ορισμών, θα μπορούσε να οριστεί «το σύνολο των χαρακτηριστικών ταυτότητας ενός λαού, το οποίο έχει αντικειμενικό ή/και υποκειμενικό χαρακτήρα». Δεν είναι θεμιτό να οργανωθεί μια αντιπαράθεση μεταξύ των δύο εννοιών, η οποία δεν αποσκοπεί σε επιχειρηματολογία, απαραίτητα, της παρούσας Διατριβής, για δύο λόγους. Πρώτον, το ενδιαφέρον που προκαλεί η έννοια του έθνους στην διδακτορική Διατριβή έγκειται στο γεγονός ότι η Παιδεία, ιδιαίτερα στο Δημοτικό σχολείο, που είναι ένας χώρος, όπου, «ουσιαστικά «παίζεται» η σχολική και «κοινωνική» σταδιοδρομία της μεγάλης πλειοψηφίας των μαθητών»[65], οργανώνεται από την άρχουσα τάξη (κράτος), η οποία οριοθετεί με μεγάλη προσοχή και επιμέλεια το επιτυχές πέρασμα εθνικής μύησης, μέσα από τη σμίλευση *Τόπων μνήμης* (έθνος), καθώς και οποιασδήποτε ιδεολογικής μεταλλαγής, «έστω κι αν μετασχηματισμοί όμως των συνειδησιακών σημείων αναφοράς δεν παίρνουν πάντα την ίδια μορφή ούτε και ενεργοποιούνται κατά τον ίδιο τρόπο και ούτε απαιτούν μια απαραίτητα ενδεχόμενη ιδεολογική μεταμόρφωση» [66].

Δεύτερον, κάθε δημόσια συζήτηση με θέμα την εθνική ταυτότητα είναι καταδικασμένη σε αποτυχία, διότι οι γνώμες διίστανται και διότι η αναπόφευκτη ανυποχώρητη ισχυρογνωμοσύνη υπερκεράζει ακόμα και τοποθετήσεις και προτάσεις πανεπιστημιακών. Παράδειγμα θα μπορούσε να θεωρηθεί η αποτυχημένη δημόσια συζήτηση, την οποία οργάνωσε και ανήγγειλε την Κυριακή, 25 Οκτωβρίου του 2009, ο Γάλλος υπουργός Μετανάστευσης Eric Besson, με θέμα την *Εθνική Ταυτότητα*, η οποία, ανεξέλεγκτη, καταδικάστηκε σε παταγώδη αποτυχία και εγκαταλείφτηκε την 28η Φεβρουαρίου του 2010. Στην Ελλάδα, παρόμοιες δημόσιες συζητήσεις έλαβαν πολλές φορές χώρα και αν, κάποιες από αυτές, οδήγησαν σε λήψη αποφάσεων και μέτρων, η ατμόσφαιρα στις οποίες διεξήχθησαν ήταν πάντα εκρηκτική!

Αν η έννοια του Έθνους δημιουργεί αντιθέσεις ακόμα και σε χώρους, όπου κυβερνά η παρουσία ανθρώπων του πνεύματος, είναι και διότι «ας μην γελιόμαστε: η εικόνα που έχουμε για άλλους λαούς ή για τον εαυτό μας συνδέεται με την ιστορία που μας διηγήθηκαν

---

[64] FOREST Philipe, *Qu'est-ce qu'une Nation. Texte intégral d'Ernest Renan*, Éditions Pierre Bordas et fils, Paris 1991, σελίδα 41.

[65] ΝΟΥΤΣΟΣ Χαράλαμπος, *Ιδεολογία και εκπαιδευτική πολιτική*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1986, σελίδα 129.

[66] ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κωνσταντίνος, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Ιστορική Βιβλιοθήκη, Θεμέλιο, 4η έκδοση, Αθήνα 1985, σελίδες 383-385.

όταν είμαστε παιδιά. Μας σημαδεύει για ολόκληρη την ζωή μας. Πάνω σε αυτή την αναπαράσταση, η οποία είναι επίσης για τον καθένα μας μια ανακάλυψη του κόσμου, του παρελθόντος των κοινωνιών, μπολιάζονται στη συνέχεια απόψεις, ιδέες φευγαλέες ή μόνιμες, όπως ένας έρωτας …, ενώ τα ίχνη των πρώτων μας περιεργειών, των πρώτων μας συναισθημάτων, παραμένουν ανεξίτηλα» [67]. Αντίθετα η έννοια του Κράτους, παρόλη την έκφραση διαφορετικών απόψεων[68], οι οποίες όμως, υποχρεωτικά εξαλείφονται στο πλαίσιο του διεθνούς δημοσίου δικαίου[69], ορίζεται φωτεινότερα ως «ένας χώρος, επικράτεια, που περιορίζεται από σύνορα, στον οποίο είναι εγκατεστημένος ένας πληθυσμός, λαός, ουσιαστικά υπόδουλος στην πολιτική εξουσία»[70].

Σε αυτό το σημείο, είναι σημαντικό να παρατηρηθεί ότι ο λαός νοείται ως «πολιτική κοινότητα υπέρτερης σε σχέση με τη διαίρεση σε τάξεις»[71].

---

[67] FERRO Marc, *Comment on raconte l'histoire aux enfants*, Petite bibliothèque Payot, Documents, Paris 1992, σελίδα 7: «ne nous y trompons pas : l'image que nous avons des autres peuples, ou de nous-mêmes, est associée à l'Histoire qu'on nous a racontée quand nous étions enfants. Elle nous marque pour l'existence entière. Sur cette représentation, qui est aussi pour chacun une découverte du monde, du passé des sociétés, se greffent ensuite des opinions, des idées fugitives ou durables, comme un amour …, alors que demeurent indélébiles, les traces de nos premières curiosités, de nos premières émotions».

[68] ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κωνσταντίνος, *ΚΡΑΤΟΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΕΡΓΑΣΙΑ στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Εκδόσεις Θεμέλιο, 1986, σελίδα 55: «Η οποιαδήποτε προσπάθεια προσέγγισης τού σύγχρονου κράτους προϋποθέτει μια προκαταρκτική επιλογή θεωρητικού «αντικειμένου», μίαν επιλογή πού, παρ' όλες τίς απροσμέτρητες προεκτάσεις της, παραμένει συχνά αδιατύπωτη η, ακόμη, και ασυνείδητη: περισσότερο, Ίσως, από άλλα κοινωνικά φαινόμενα, το κράτος μπορεί να ενοχοποιηθεί από περισσότερες από μία σκοπιές, πού μολονότι δεν είναι κατ' ανάγκην ασύμβατες μεταξύ τους, έχουν την τάση να λειτουργούν ως αποκλειστικές. Έτσι, από τη μια μεριά, το κράτος εμφανίζεται ως ή έκφραση, ή ενσάρκωση και το όργανο της οργανωμένης σε πολιτεία κοινωνίας, είτε τούτο θεωρείται ως υλοποίηση ενός συλλογικού η γενικού συμφέροντος, είτε αντιμετωπίζεται ως συμπύκνωση ενός εμπεδωμένου συστήματος εκμεταλλευτικών σχέσεων. Από την άλλη μεριά, το ίδιο αυτό κράτος εκφράζεται ως υλικός μηχανισμός, στους κόλπους του όποιου εκκολάπτονται, οργανώνονται και φωλιάζουν τα συγκεκριμένα ατομικά ιδιωτικά συμφέροντα, όπως και οι στάσεις, βλέψεις και προσδοκίες εκείνων που τον στελεχώνουν. Η λεγόμενη δημόσια σφαίρα νοείται, λοιπόν, εξ ορισμού και συγχρόνως ως μια οντότητα καθολική και αφηρημένη και ως ένα δίκτυο πεπερασμένων και συγκεκριμένων κοινωνικών μηχανισμών, ως ένας ειδικός κοινωνικός χώρος, στα πλαίσια τού όποιου συνάπτονται και κρυσταλλώνονται ειδικές ατομικές σχέσεις».

[69] Αυτή η εξάλειψη είναι αναπόφευκτη, διότι, διαφορετικά, οι διεθνείς σχέσεις θα ήταν αδύνατες! Διαφορές ερμηνείας υπάρχουν, αλλά περιορίζονται χάρη της νομολογίας του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης. Και όταν οι αποφάσεις του Δικαστηρίου δεν λαμβάνονται υπόψη ή όταν οι αντίδικοι δεν καταφεύγουν σε αυτό, τότε εμφανίζονται πολεμικές συρράξεις των οποίων το τραγικό ΠΑΝΤΑ αποτέλεσμα είναι η σπατάλη ανθρώπινων ζωών.

[70] COLLIARD Claude-Albert, *Institutions des Relations Internationales*, Dalloz (7ème édition), Paris 1978, σελίδες 81 και 81 έως 83.

[71] ΜΠΑΛΙΜΠΑΡ Ετιέν, ΒΑΛΛΕΡΣΤΑΙΝ Ιμμανουέλ, *Φυλή, Έθνος, Τάξη, οι διφορούμενες ταυτότητες*, Εκδόσεις Ο Πολίτης, Αθήνα 1991, σελίδα 78.
Στη σελίδα 107 του ίδιου βιβλίου, ο συγγραφέας του έλκει την προσοχή σε μία ιδιαιτερότητα της έννοιας του «λαού», αναφέροντας ότι «τίποτα δε μοιάζει περισσότερο προφανές από την ταυτότητα και την έννοια ενός λαού. Οι λαοί έχουν ονόματα, οικεία ονόματα. Φαίνεται επίσης ότι έχουν μακραίωνη ιστορία. Και όμως,, όλοι οι ειδικοί δημοσκοπήσεων ξέρουν ότι αν τεθεί σε άτομα που υποτίθεται ότι ανήκουν στον ίδιο «λαό» η «ανοιχτή» ερώτηση «τι είσθε;», οι απαντήσεις θα είναι απίστευτα ποικίλες ιδίως αν το ζήτημα δεν ανήκει στην καυτή επικαιρότητα». Η συγγραφέας της παρούσας Διατριβής προσθέτει «και ιδίως αν η κατάσταση δεν είναι εμπόλεμη».

Αυτά είναι τα τρία συστατικά στοιχεία ενός κράτους, το οποίο διέπεται από την αρχή της «αποτελεσματικότητας», αν μεταφράζεται σωστά ο όρος «effectivité»[72]. Πρόκειται για έναν ορισμό του κράτους έτσι όπως αναφέρεται στο διεθνές δίκαιο και περιέχεται στο βιβλίο του Claude-Albert Colliard, του οποίου η βιβλιογραφική αναφορά παρουσιάζεται προηγουμένως. Ο ορισμός που προτείνεται στο προαναφερόμενο βιβλίο του Γάλλου νομικού, περιέχει, ξεκάθαρα, έναν όρο ύψιστης σημασίας, ο οποίος εκφράζει την καταναγκαστική σχέση του λαού με την εξουσία: «Ορισμός του συνταγματολόγου Αριστόβουλου Μάνεση: Κράτος είναι οργάνωσις εξουσίας αυτοδυνάμου, διέπουσα την συμβίωσιν του συνόλου των ανθρώπων των διαβιούντων εντός ορισμένης χώρας. Σε αυτή την περίπτωση εμφανίζεται το στοιχείο καταναγκασμού»[73]. Αυτός ο ορισμός δεν είναι μοναδικός, εφόσον ο συνταγματολόγος Δημήτριος Τσάτσος ορίζει το κράτος υποστηρίζοντας τη «σύνδεσή του με το δίκαιο και με την κοινωνία. Σε αυτή την περίπτωση, αντιθέτως, χάνεται το στοιχείο του καταναγκασμού και υπερβαίνει ο λειτουργικός διαχωρισμός του κράτους από την κοινωνία»[74]. Η έννοια του «καταναγκασμού»[75], η οποία επιβάλλεται από την ομάδα που ασκεί την εξουσία στους ανθρώπους που διαμένουν στην κρατική επικράτεια και υποστηρίζεται από τη συγγραφέα της παρούσας εργασίας, εκφράζεται μέσα από την αποκλειστική, κι αν κριθεί αναγκαίο, βίαιη ακόμα και νομιμοποιημένη, νομική και διοικητική διαχείριση της παιδείας, την οργάνωση διαγωνισμών επιλογής και έκδοσης των σχολικών εγχειριδίων, τη δωρεάν διανομή τους, καθώς

[72] Στο χώρο που διέπει το δημόσιο διεθνές δίκαιο, « η έννοια της αποτελεσματικότητας χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει τον χαρακτήρα μιας κατάστασης που υφίσταται στην πραγματικότητα ». AMSELEK Paul, *Perspectives critiques d'une réflexion épistémologique sur la théorie du droit*, Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris, 1964, σελίδα 340.

[73] ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Λίνα, Επίκουρη Καθηγήτρια Συνταγματικού Δικαίου, Τμήμα Νομικής ΑΠΘ, *1η ενότητα: Κράτος, Κυριαρχία*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ανοιχτά ακαδημαϊκά μαθήματα, Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους, σελίδα 23.
Προσπελάστηκε την 1η Φεβρουαρίου 2023 στις 19:25, σελίδα 24.
https://opencourses.auth.gr/modules/document/file.php/OCRS101/Παρουσιάσεις%20Μαθήματος/ΕΝΟΤΗΤΑ%2001η%20%28ΚΡΑΤΟΣ%20%26%20ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ%29.pdf

[74] ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Λίνα, *1η ενότητα: Κράτος, Κυριαρχία*, Op. Cit, σελίδα 24.

[75] Πρόκειται για μία θεμελιακή έννοια της παρούσας Διατριβής, η οποία στηρίζει το ερμηνευτικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η προαναφερόμενη, στο τέλος του δεύτερου εισηγητικού μέρους, θεωρητική λογική της και η οποία, υπενθυμίζεται ότι είναι η ακόλουθη: «Με το μοναδικό του χαρακτήρα, το σχολικό ανθολόγιο του δημοτικού σχολείου, ο οποίος είναι χώρος κοινωνικοποίησης και ιδεολογικής μύησης, είναι προϊόν επιλογών της άρχουσας τάξης, η οποία, χάρη της δύναμης, που διαθέτει, επιλέγει και επιβάλλει περιεχόμενα, που ταυτίζονται με τους ιδεολογικούς της προσανατολισμούς». Η έννοια της θα χρησιμοποιηθεί και ως στήριγμα τοποθετήσεων στην θεματική ενότητα, η οποία φέρει ως τίτλο Γ) Διαρκής αναζήτηση και έκφραση του ανθρώπου για τη φύση, τροφή αργοπορημένης προστασίας της, η οποία αποτελεί πηγή εκπαίδευσης.

και τη σύνταξη των σχολικών προγραμμάτων: «Το κράτος είναι ο θεσμός ο οποίος, σε μια δεδομένη κοινωνική ομάδα, κατέχει το μονοπώλιο της νομιμοποιημένης φυσικής βίας» [76].

Και αυτό το μονοπώλιο είναι δικαίωμα: «Το κράτος είναι η μοναδική πηγή του «δικαιώματος» για τη χρησιμοποίηση βίας»[77]. Αυτό, βέβαια, κατοχυρώνει και την αποτελεσματικότητα της άσκησης της εξουσίας, η οποία όμως, για να έχει δημοκρατικό χαρακτήρα, πρέπει απαραίτητα να στηρίζεται στην ισορροπία μεταξύ της νομιμότητας, που εκφράζει την συμβατότητα μιας πράξης, μιας απόφασης, μιας ενέργειας … με τους επίσημους κανόνες δικαίου, και της νομιμοποίησης, η οποία εδραιώνεται χάρη στην αποδοχή τους από τους ανθρώπους στους οποίους επιβάλλονται : «Ο πιο δυνατός δεν είναι ποτέ αρκετά δυνατός για να είναι πάντα ο ηγεμόνας, αν δεν μετατρέψει τη δύναμή του σε δίκαιο, σε νόμο, και την υπακοή σε καθήκον»[78]. Η μετατροπή της δύναμης σε νόμο εκφράζει τη νομιμότητα, ενώ αυτή της υπακοής σε καθήκον τη νομιμοποίηση. Η προηγούμενη παρουσίαση εντάσσει τη σχέση κυβερνώντος και κυβερνώμενου σε έναν χώρο συνεχούς πάλης, γεγονός που δεν είναι ασυμβίβαστο με την πραγματικότητα που βιώνουμε στην Ελλάδα, στην Ευρώπη, στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στο δυτικό εν γένει κόσμο. Κυβερνήτες τέλειοι δεν υπάρχουν παρά στα βιβλία και τα λεγόμενα κάποιων φιλοσόφων. Έστω κι αν το απόσπασμα είναι μακροσκελές, παρουσιάζεται αυτό της *Πολιτείας* του Πλάτωνα, που αφορά στο φιλόσοφο βασιλιά, τόσο για να τονιστεί η έλλειψη τέτοιων κυβερνώντων όσο και για να εκφραστεί αισιόδοξα ότι, πολλές φορές, τα σχολικά προγράμματα και τα αντίστοιχα εγχειρίδια που … «γέννησαν», αποτέλεσαν

---

[76] WEBER Max, *Le savant et le politique*, Op. Cit., σελίδα 22.
Site web :http://bibliotheque.uqac.uquebec.ca/ index.htm,
«*L'État est l'institution qui possède, dans une collectivité donnée, le monopole de la violence «physique» légitime*».
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας εργασίας.
Βλέπε επίσης: WEBER Max, Op. Cit., σελίδα 96: «… το κράτος είναι η κοινότητα εκείνη των ανθρώπων, που διεκδικεί (αποτελεσματικά) το μονοπώλιο στη νόμιμη χρήση της φυσικής βίας».
Θεωρούμε ότι η ερμηνεία της βίας ως «νόμιμης» είναι ατυχής και ότι αυτή ως «νομιμοποιημένης» επιτυχής. Βλέπε σημειώσεις 53 και 54. Βέβαια, η ταυτόχρονη χρήση των δύο εννοιών είναι πραγματική, διότι χαρακτηρίζει την αναπόφευκτη φύση της άσκησης της εξουσίας, της οποίας η αποτελεσματικότητα και ο δημοκρατικός ιδιαίτερα χαρακτήρας, εξαρτάται από την ισορροπία των δύο προηγούμενων εννοιών.

[77] WEBER Max, *Η πολιτική ως επάγγελμα,* Op. Cit., σελίδα 97.
«Πρόκειται για τη διάλεξη, πού έκαμε ο Max Weber το 1918 στο Πανεπιστήμιο του Μονάχου, με τίτλο : Η πολιτική ως επάγγελμα. Η απόδοση του τίτλου : Η πολιτική ως επάγγελμα, δεν αντιστοιχεί απόλυτα στον γερμανικό : *Politik als Beruf. Beruf* σημαίνει : 1) Τη δραστηριότητα με την οποία το άτομο αντλεί τα μέσα για τη ζωή του κατ υπηρετεί το κοινωνικό σύνολο (επάγγελμα). 2) Την εσωτερική κλήση (rufen), τον προορισμό για μια τέτοια δραστηριότητα. Ό σ. χρησιμοποιεί τη λέξη Beruf πότε με τη μια, πότε με την άλλη, παραπάνω, σημασία», σελίδα 95.

[78] ROUSSEAU Jean-Jacques, *Du contrat social ou Principes Du Droit Politique*, Chapitre 1:3 intitulé «Du droit du plus fort», version numérique produite par Jean-Marie Tremblay, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi.
Site web :http://bibliotheque.uqac.uquebec.ca/ index.htm, σελίδα 11.
«Le plus fort n'est jamais assez fort pour être toujours le maître, s'il ne transforme sa force en droit, et l'obéissance en devoir»Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας εργασίας.

πολύ καλές διδακτικές πηγές γνώσεων και απόκτησης δεξιοτήτων: «Αν δεν συμβεί, είπα εγώ, ή να κυβερνήσουν στις πολιτείες οι φιλόσοφοι ή να ασχοληθούν με τη φιλοσοφία, ανυστερόβουλα και άξια, αυτοί τους οποίους τώρα τους αποκαλούν βασιλιάδες και άρχοντες, έτσι ώστε η πολιτική δύναμη και η φιλοσοφία να συναντηθούν στο αυτό πρόσωπο, κι αν τούτος ο θεσμός όσων σήμερα πορεύονται χωριστά προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση δεν εμποδιστεί δια της βίας να το κάνει αυτό, δεν θα 'χουν τελειωμό, φίλε Γλαύκων, οι συμφορές για τις πολιτείες, νομίζω ούτε και για το ανθρώπινο γένος, κι ούτε τούτο το πολίτευμα, που τώρα μόλις το περιγράψαμε θεωρητικά, πρόκειται ποτέ να λάβει, προτού να γίνουν αυτά, αληθινή υπόσταση και να βγει στο φως του ήλιου. Αυτό είναι που ώρα τώρα διστάζω να το πω, καθώς βλέπω πόσο παράδοξο θα ακουστεί· δύσκολο, βλέπεις, να το αντιληφθεί κανείς πως δεν είναι δυνατόν να υπάρξει άλλος τρόπος να ευτυχήσουν ούτε τα άτομα ούτε το σύνολο!»[79]. Και όμως, δεδομένης της αδυναμίας των ανθρώπων, που θεωρούν τις κοινωνικές και πολιτικές τους σχέσεις εγωκεντρικά, σε έναν κοινωνικό χώρο που θεσπίζεται από συνεχή σύγκρουση ταυτοτήτων, ο μεν ηγεμόνας πρέπει να συμβιβάζει δύναμη και ενδεχομένως βία με ευφυΐα και ανθρωπιά, διότι με αυτόν τον τρόπο θα καταφέρει να κυβερνήσει αποτελεσματικά: «… με αυτόν τον δάσκαλο που είναι μισός άνθρωπος και μισός θηρίο, εννοούσαν ότι ένας πρίγκιπας πρέπει να έχει, κατά κάποιον τρόπο, και τις δύο φύσεις και ότι η μία πρέπει να υποστηρίζεται από την άλλη. Γιατί αν είναι μόνο λιοντάρι, δεν θα δει τις παγίδες- αν είναι μόνο αλεπού, δεν θα αμυνθεί ενάντια στους λύκους- και πρέπει να είναι αλεπού για να δει τις παγίδες και λιοντάρι για να τρομάξει τους λύκους. Εκείνοι που απλά μένουν στο να είναι λιοντάρια είναι πολύ αδέξιοι»[80]. Ο δε άνθρωπος, πρέπει να κατανοήσει ότι δεν είναι ζώο, αλλά πολίτης ενός κράτους, μέλος μιας κοινωνικής ομάδας και ότι πρέπει να ενεργεί έχοντας ως ύψιστη αρχή, το καθήκον, το οποίο επιβάλει η κοινωνική συμβίωση και ο σεβασμός των νόμων. Κάποιος

---

[79] PLATON, *La République*, Traduction et notes par R. Baccou, Garnier Flammarion, Texte intégral, V/Paris 1966, σελίδα 229.
Η μετάφραση από *Πύλη, Κατάλογος κειμένων, Πλ.Πολ. 473β-474c,* 2006 – 2008, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. https://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?m=1&t=528. Προσπελάστηκε την 2α Φεβρουαρίου 2023, στις 17:50 η ώρα.
«Tant que les philosophes ne seront pas rois dans les cités, ou que ceux qu'on appelle aujourd'hui rois et souverains ne seront pas vraiment et sérieusement philosophes; tant que la puissance politique et la philosophie ne se rencontreront pas dans le même sujet; tant que les nombreuses natures qui poursuivent actuellement l'un ou l'autre de ces buts de façon exclusive ne seront pas mises dans l'impossibilité d'agir ainsi, il n'y aura de cesse, mon cher Glaucon, aux maux des cités, ni, ce me semble, à ceux du genre humain, et jamais la cité que nous avons décrite tantôt ne sera réalisée, autant qu'elle peut l'être, et ne verra la lumière du jour. Voilà ce que j'hésitais depuis longtemps à dire, prévoyant combien ces paroles heurteraient l'opinion commune. Il est en effet difficile de concevoir qu'il n'y ait pas de bonheur possible autrement, pour l'État et pour les particuliers».

[80] Machiavel Nicola, *Le Prince*, Version numérique produite par Jean-Marie Tremblay, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi, Édition numérique réalisée le 12 octobre 2007 à Chicoutimi, Ville de Saguenay, province de Québec, Canada, σελίδα 70.
« … par cet instituteur moitié homme et moitié bête, ils ont voulu signifier qu'un prince doit avoir en quelque sorte ces deux natures, et que l'une a besoin d'être soutenue par l'autre. Le prince devant donc agir en bête, tâchera d'être tout à la fois renard et lion : car, s'il n'est que lion, il n'apercevra point les pièges; s'il n'est que renard, il ne se défendra point contre les loups ; et il a également besoin d'être renard pour connaître les pièges, et lion pour épouvanter les loups. Ceux qui s'en tiennent tout simplement à être lions sont très malhabiles».
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας εργασίας:

μεγάλος δικηγόρος της Αθήνας, που έχει φύγει πια από τη ζωή, υποστήριζε εκπαιδεύοντας τα παιδιά του, ότι «αν δεν ανεχόμαστε ένα νόμο, πρέπει να αγωνιστούμε έντιμα και δημοκρατικά για να τον αλλάξουμε. Όσο όμως βρίσκεται σε ισχύ, πρέπει πάντα να τον σεβόμαστε»[81]: «Το πέρασμα, η μετάβαση, από τη φυσική κατάσταση στην πολιτική κοινωνία προκαλεί, έτσι, στον άνθρωπο "μια πολύ αξιοσημείωτη αλλαγή". Έχει ως αποτέλεσμα τη μετατροπή, της de facto τάξης σε de jure τάξη, δημιουργώντας ηθική. Οι λέξεις "καθήκον" και "δίκαιο" δεν έχουν νόημα παρά μόνο όταν η κοινωνία έχει συσταθεί. Η αιτία είναι ότι, μέχρι τότε, ο άνθρωπος "κοιτούσε μόνο τον εαυτό του" και ότι τώρα "είναι υποχρεωμένος να ενεργεί σύμφωνα με άλλες αρχές". Υπάρχει κάτι πάνω από αυτόν το οποίο είναι υποχρεωμένος να υπολογίζει (καθήκον) και το οποίο οι συνάνθρωποί του είναι υποχρεωμένοι επίσης να υπολογίζουν (δικαίωμα)». Il y a au-dessus de lui quelque chose avec quoi il est obligé de compter (devoir), et avec quoi ses semblables sont obligés de compter également (droit)»[82]. Ο άνθρωπος, πολιτικό και κοινωνικό όν, έχει υποχρεώσεις, έχει όμως και δικαιώματα. Ο ασκών αποτελεσματικά την εξουσία, πρέπει να μπορεί να μετατρέψει τη δύναμή του σε νόμο, αλλά και ο λαός υποτίθεται ότι πρέπει να ενεργεί όχι ως δούλος, στον οποίο, όπως προαναφέρθηκε, ασκείται βία έστω και νομιμοποιημένη, αλλά και ως αυτόνομη δημοκρατική πυγμή, η οποία συμπεριφέρεται ενσυνείδητα και συμμετέχει αποτελεσματικά στην άσκηση της εξουσίας: «Πριν καν ακόμα αναδειχθεί σε συμμετοχικά βουλευόμενο και δρώντα λαό, ο ήδη ελεύθερος -υποτίθεται- λαός πρέπει να μπορεί να γνωρίζει όχι μόνο ότι είναι και ότι μπορεί και οφείλει να είναι «λαός», αλλά κυρίως ότι «θέλει» και «οφείλει να θέλει» συλλογικά ως προτάσσων λαός, δηλαδή ως παραγωγός μιας εμπρόθετης κοινής πολιτικής βούλησης που θα αναδειχθεί στους κόλπους μιας κλειστής και δεδομένης κοινωνίας. Και αυτό προϋποθέτει ότι το κοινωνικό σώμα έχει ήδη αχθεί στο να ασπασθεί τη φαντασίωση της συλλογικής δύναμης και εξουσίας ως απορρέουσας, έστω έμμεσα, από την ελεύθερη συλλογική του βούληση, ή τουλάχιστον από τη δεδομένη συλλογική του «ύπαρξη» και συνείδηση»[83].

Η ελληνική πολιτική και κοινωνική ιστορία χαράχτηκε, πριν από την μεταπολίτευση και την ισχύ του Δημοκρατικού Συντάγματος το 1975, από ανισορροπίες και περιπέτειες των συνταγματικών θεσμών. Τα προβλήματα, που έθιξαν το ελληνικό κράτος και

---

[81] Το διηγήθηκε ο καθηγητής Κωνσταντίνος Αγγελόπουλος σε ένα από τα αλησμόνητα ερευνητικά σεμινάρια στο γαλλικό ινστιτούτο Ελλάδας, στην οδό Σίνα, στην Αθήνα.

[82] DURKHEIM Émile, *Le « CONTRAT SOCIAL » de Rousseau*, version numérique produite par Jean-Marie Tremblay, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi.
Site web :http://bibliotheque.uqac.uquebec.ca/ index.htm, σελίδα 27.
Édition électronique réalisée avec le traitement de textes Microsoft Word 2001 pour Macintosh.
«Le passage de l'état de nature à l'état civil produit donc dans l'homme "un changement très remarquable". Il a pour effet de transformer l'ordre de fait en ordre de droit, de donner naissance à la moralité. Les mots de devoir et de droit n'ont de sens qu'une fois que la société est constituée. La raison en est que, jusque-là, l'homme "n'avait regardé que lui-même", et que maintenant, "il se voit obligé d'agir d'après d'autres principes"».
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας εργασίας.

[83] ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κωνσταντίνος, *Η εξουσία ως Λαός και ως Έθνος. Περιπέτειες σημασιών,* Ιστορική Βιβλιοθήκη, Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σελίδα 136.

την ελληνική κοινωνία, φέρνοντας αντιμέτωπους πολιτικούς και πολίτες, πολλές φορές βίαια, επιδεικνύοντας ασέβεια για τα καθήκοντά τους ή για τους νόμους, ήταν εσωτερικά και εξωτερικά. Στο εσωτερικό, ο πόλεμος της Ανεξαρτησίας, η πολιτική της *Μεγάλης Ιδέας,* που κατηύθυνε, προστατευμένη από την Αρχή των Εθνοτήτων, την εξωτερική πολιτική της Ελλάδας προς νέες προσαρτήσεις, ο πολιτικός και κοινωνικός φανατισμός, οι επεμβάσεις στη χώρα ξένων δυνάμεων, που καλούσαν συχνά οι ίδιοι Έλληνες πολιτικοί, ο εμφύλιος…, καθώς και οι συνεχείς πολεμικές συρράξεις, στα Βαλκάνια, στην Ευρώπη, στον κόσμο, προκάλεσαν αναστατώσεις, των οποίων τα επακόλουθα ήταν δραματικά. Το 1975, όμως, μετά από την περιπέτεια της δικτατορίας των Συνταγματαρχών, οι θεσμικές, πολιτικές και κοινωνικές αταξίες αντικαταστάθηκαν από μια δεδομένη τάξη. Ωστόσο, δύο το λιγότερο τομείς παρέμειναν «άτακτοι», αυτός της οικονομίας με αποκορύφωμα την κρίση του 2008/2009 και, πρόσφατα, την ενεργειακή κρίση, που βιώνει όλος ο πλανήτης, καθώς και η πανδημία Covid-19, που τάραξε τα ήσυχα νερά μιας εποχής κατά την οποία οι άνθρωποι του πλανήτη θεωρούσαν ότι η κρατική μέριμνα τους προστάτευε από όλα τα κακά και που υποχρέωσε τις κυβερνήσεις να τοποθετήσουν, πάλι, την ανθρώπινη διάσταση στο επίκεντρο των ευθυνών τους εγκαταλείποντας το «*Tout marché», την κυριαρχία των Αγορών!*

α) Από την αταξία στην τάξη

Το έτος 1975, το οποίο χαράχτηκε από την θέση σε ισχύ του δημοκρατικού Συντάγματος του 1975, το οποίο καθιέρωσε την Προεδρευομένη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία, όσο κι αν η επιλογή χρονικών ορίων είναι αυταρχική, σηματοδοτεί, στην ιστορία του ελληνικού κράτους, ένα τέλος και μια αρχή.

1) Ένα τέλος, πρώτα, διότι κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, πριν από το 1975, το ελληνικό κράτος σείστηκε από εσωτερικές οικονομικές κρίσεις, από πολιτικές έριδες, άκρατο κοινωνικό και πολιτικό φανατισμό, όπως το 1915, που χωρίστηκε στα δύο, από τη μια, οι φιλελεύθεροι βενιζελικοί και από την άλλη, οι βασιλικοί, καθώς και κατά τη διάρκεια της εσωτερικής σύρραξης, 1943-1949, που ερμηνεύτηκε ιστοριογραφικά ως « εμφύλιος πόλεμος », από πολέμους εθνικής απελευθέρωσης, οι οποίοι μάστισαν τα Βαλκάνια, από δύο Παγκόσμιους Πολέμους και μια παγκόσμια οικονομική κρίση, 1914-1944, από τη Μικρασιατική εκστρατεία και την «Καταστροφή », από κοινωνικές ταραχές, οι οποίες προκλήθηκαν από την άφιξη στην Ελλάδα, από τους Βαλκανικούς Πολέμους έως την επόμενη ημέρα της υπογραφής της Συνθήκης της Λωζάνης τον Απρίλιο του 1923, καθώς και μέχρι το τέλος του 1924, 1.300.000 με 1.500.000 προσφύγων, οι οποίοι προσέφεραν μεν στο ελληνικό κράτος το εργατικό δυναμικό, που είχε ανάγκη, αλλά, παράλληλα, αύξησαν απότομα τον πληθυσμό του[84], από τον

[84] Απογραφή του 1907: 2.754.770. Απογραφή του 1928: 6.204.684 (Πηγή: ελληνική στατιστική αρχή, *Απογραφές πληθυσμού-κατοίκων 1821-2021.*

ψυχρό πόλεμο, από κοινωνικούς διωγμούς, απαγορεύσεις, επαναστάσεις ή κοινωνικές και πολιτικές εξεγέρσεις, από θεσμικές ανισορροπίες, από δικτατορίες… Πράγματι, «με την απελευθέρωσή της από τη δικτατορία των Συνταγματαρχών, τον Ιούλιο του 1974, η Ελλάδα δεν απαλλασσόταν μόνο από ένα αυταρχικό καθεστώς, που πάνω από επτά χρόνια την είχε καθυποτάξει· έβγαινε και από μια μακρά περίοδο αδιάκοπης πολιτικής και θεσμικής αστάθειας, περίοδο που ουσιαστικά είχε αρχίσει πολύ πριν ή όξυνση των πολιτικών αντιθέσεων μετά τον πόλεμο οδηγήσει στο πραξικόπημα του Απριλίου του 1967»[85]. Θα ήταν δείγμα ασέβειας να ερμηνεύσουμε με τον δικό μας τρόπο την παρουσίαση του Νίκου Αλιβιζάτου στη διδακτορική του Διατριβή (Doctorat d'État), η οποία υποστηρίχτηκε στο Université Panthéon-Assas, Paris II, το 1977 και δημοσιεύτηκε το 1979[86]. Η παρουσίαση των κρίσεων, που χάραξαν τη σύγχρονη ελληνική ιστορία τον 20ο αιώνα είναι πολύ κατατοπιστική και είναι η ακόλουθη: «Η περίοδος αυτή, που η αρχή της ανάγεται στην εποχή του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, χαρακτηρίζεται από διαδοχικές κρίσεις. Οι κρίσεις αυτές, που οφείλονταν σε διαφορετικά αίτια, πήραν ποικίλες μορφές, «εσωτερικοποίησαν» αλληλοσυγκρουόμενες ξένες επιρροές και προσέδωσαν στην πολιτική και θεσμική εξέλιξη της χώρας τον ασυνήθιστο πλούτο της. *Κρίσεις πολιτικές,* κατά πρώτο λόγο, μιας οξύτητας χωρίς προηγούμενο, στο μέτρο που ο τόπος κυριολεκτικά χωρίστηκε στα δύο, δυο φορές σε λιγότερο από μισό αιώνα: την πρώτη φορά στα πλαίσια του εθνικού διχασμού, από το 1915 ως το 1935· τη δεύτερη, μετά από μια νέα σύγκρουση με σοβαρότερες επιπτώσεις, που ο εμφύλιος πόλεμος του 1946-1949 δεν αποτελούσε παρά τη δραματικότερη φάση της. *Κρίσεις κοινωνικές,* στη συνέχεια, καθώς η Ελλάδα, χώρα κατεξοχήν αγροτική ως πρόσφατα, αντιμετώπισε για πρώτη φορά τα προβλήματα που συνεπάγεται η απαρχή μιας εκβιομηχάνισης. Άλλωστε, η απότομη μεταβολή των γεωπολιτικών, πληθυσμιακών και συνεπώς κοινωνικών δεδομένων του τόπου την επαύριον της Μικρασιατικής Καταστροφής καθιστούσε στη συγκεκριμένη περίπτωση την εκβιομηχάνιση αυτή πιο επείγουσα, αλλά και πιο περίπλοκη. *Κρίσεις ταυτότητας,* τέλος, αφού μετά τη χρεοκοπία, σε συνθήκες εξαιρετικά τραυματικές, της Ιδεολογίας της Μεγάλης Ιδέας, επίσης το 1922, οι Έλληνες βρέθηκαν χωρίς σαφείς δικές τους αξίες, σε αναζήτηση νέων κατευθυντήριων αρχών, κατάλληλων να στηρίξουν τις τεράστιες προσπάθειες που τους περίμεναν για την

https://www.statistics.gr/documents/20181/17202034/ELSTAT_APOGRAFES_1821_2021.pdf). Προσπελάστηκε την 31η Ιανουαρίου 2023 στις 08:45.

[85] ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ Νίκος, *Πολιτικοί θεσμοί δε κρίση 1922-1974. Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Ιστορική βιβλιοθήκη, Θεμέλιο, Αθήνα 1983, σελίδα 21.

[86] ALIVIZATOS, Nikos, *Les institutions politiques de la Grèce à travers les crises (1922-1974)*, Paris, 1979, 626 σελίδες.

ανοικοδόμηση του τόπου σε νέες βάσεις»[87]. Σε αυτές τις κρίσεις, μπορεί να προστεθούν και θεσμικές, οι οποίες, μετά από το δημοκρατικό Σύνταγμα της Επιδαύρου της 1ης Ιανουαρίου 1821, όπου, για πρώτη φορά, οι κάτοικοι του νεοσύστατου μελλοντικά κράτους, ονομάστηκαν «Έλληνες»[88], έως το ισχύον σύνταγμα του 1975, το οποίο αναθεωρήθηκε τέσσερις φορές, το 1986, το 2001, το 2008 και το 2019, πηγάζουν από την περιπέτεια των ελληνικών Συνταγμάτων, που αντικατοπτρίζουν τις περιπέτειες του ελληνικού λαού και της άσκησης της εξουσίας, περιπέτεια η οποία χάραξε την πορεία του ελληνικού καθεστώτος σε έξι ακόλουθες περιόδους: α) σε αυτήν της Συνταγματικής Μοναρχίας (1843-1862), β) στην πρώτη περίοδο του πολιτεύματος της Βασιλευομένης Δημοκρατίας (1864-1909), γ) στη δεύτερη περίοδο του πολιτεύματος της Βασιλευομένης Δημοκρατίας και την ανακήρυξη της Αβασίλευτης Δημοκρατίας (1911-1924), η οποία ακολουθήθηκε από μια περίοδο οκτώ ετών κατά την οποία ίσχυσε το Σύνταγμα του 1927 μέχρι την επαναφορά του Συντάγματος του 1864 αναθεωρημένο από τον Ελευθέριο Βενιζέλο το 1911, δ) στην τρίτη περίοδο του πολιτεύματος της Βασιλευομένης Δημοκρατίας (1952-1967) καθώς και ε) στην καθιέρωση της Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, που καθιερώθηκε από το Σύνταγμα του 1975 έως σήμερα.

Περισσότερο συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια αυτής της άτακτης θεσμικά περιόδου, εμφανίστηκαν[89], μετά την απόλυτη μοναρχία του Όθωνα, 1832-1843, το Ηγεμονικό Σύνταγμα του 1844, το αυταρχικό Σύνταγμα του 1864, «που ακολούθησε τη λαϊκή εξέγερση»[90], η σημαντική αναθεώρησή του το 1911, η οποία επέφερε σημαντικές μεταβολές, εκ των οποίων σημαντικότερες ήταν η «ενίσχυση των ατομικών ελευθεριών, («το Δημόσιον Δίκαιο των Ελλήνων» κατά την ορολογία της εποχής) και του κράτους δικαίου, και ο γενικότερος εκσυγχρονισμός των θεσμών»[91]. Σε αυτή την θεσμική ταραχή, η οποία ήταν συνέπεια της διαμάχης μεταξύ των κοινωνικών κινητοποιήσεων και της άσκησης της εξουσίας, μεσολάβησε, «με την αποφασιστική συμβολή του Αλεξάνδρου Παπαναστασίου, η «Δ' εν Αθήναις Συντακτική Συνέλευσις»[92], η κατάργηση, την 25η Μαρτίου 1924, της βασιλείας και η

---

[87] ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ Νίκος, *Πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974. Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Ιστορική βιβλιοθήκη, Θεμέλιο, Αθήνα 1983, σελίδες 21-22.

[88] Άρθρο β'γ' : « Όσοι αυτόχθονες κάτοικοι της Επικρατείας της Ελλάδος πιστεύουσιν εις Χριστόν, εισίν 'Έλληνες και απολαμβάνουσιν άνευ τινος διαφοράς όλων των πολιτικών δικαιωμάτων ». Αυτό το σύνταγμα αναθεωρήθηκε, το Απρίλιο του 1823, από τη Β' Εθνοσυνέλευση, στο Άστρος.

[89] https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagmatiki-Istoria/

[90] https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagmatiki-Istoria/ : *Η πρώτη περίοδος του πολιτεύματος της βασιλευομένης δημοκρατίας (1864-1909).*

[91] https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagmatiki-Istoria/ : *Η δεύτερη περίοδος του πολιτεύματος της βασιλευομένης δημοκρατίας και η ανακήρυξη της αβασίλευτης δημοκρατίας (1911-1924).*

[92] https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagmatiki-Istoria/: *Το Σύνταγμα του 1927.*

ανακήρυξη της Αβασίλευτης Δημοκρατίας, ψηφίστηκε το Σύνταγμα του 1925, το οποίο αποδείχθηκε θνησιγενές, έργο της επιτροπής του Αλ. Παπαναστασίου, και τις δικτατορίες Πάγκαλου και Κονδύλη, το 1925 και 1926, αντιστοίχως, η Αβασίλευτη Δημοκρατία καθιερώθηκε τελικώς με το δημοκρατικό Σύνταγμα του 1927, το οποίο για «πρώτη φορά, τέλος, ελληνικό Σύνταγμα περιέλαβε διάταξη που όριζε ότι η κυβέρνηση όφειλε «να απολάβει της εμπιστοσύνης της Βουλής». Με τον τρόπο αυτό καθιέρωσε και θεσμικώς, πλέον, την αρχή της «δεδηλωμένης» του 1875»[93]. Αυτό το Σύνταγμα ίσχυσε μόνο οκτώ χρόνια μέχρι την επαναφορά του μακρόβιου Συντάγματος του 1864, που είχε αναθεωρηθεί από τον Ελευθέριο Βενιζέλο το 1911 και ίσχυσε μέχρι την επεξεργασία και ισχύ του Συντάγματος του 1952 και την έναρξη της τρίτης περιόδου του ελληνικού πολιτικού καθεστώτος, της Βασιλευομένης Δημοκρατίας, 1952-1967. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι πριν από την θέση σε ισχύ του Συντάγματος του 1975, τέθηκε σε ισχύ το Δικτατορικό Σύνταγμα του 1968, το οποίο αντικαταστάθηκε από αυτό του 1973, το οποίο καταργήθηκε από την Καταστατική Συντακτική Πράξη της 1ης Αυγούστου 1974, κατά την οποία το Υπουργικό Συμβούλιο, υπό την προεδρεία του Κωνσταντίνου Καραμανλή, ενέκρινε τη Συντακτική Πράξη «περί αποκαταστάσεως της δημοκρατικής νομιμότητας και ρυθμίσεως θεμάτων του δημόσιου βίου μέχρι του οριστικού καθορισμού του πολιτεύματος και της καταρτίσεως νέου Συντάγματος της χώρας», που πραγματοποιήθηκε με την ψήφιση και ισχύ του Συντάγματος του 1975, το οποίο χειραφέτησε, επιτέλους, τις ιδεολογικές και πολιτικές δυνάμεις του ελληνικού κράτους.

2) Το έτος 1975, σηματοδοτεί, στην ιστορία του ελληνικού κράτους, **μία αρχή,** διότι μετά την πτώση της δικτατορίας των Συνταγματαρχών, αποδεσμευμένο από τα δεσμά της προηγούμενης περιόδου, που χαράχτηκε από επαναλαμβανόμενες κρίσεις, το ελληνικό κράτος κατάφερε να ακολουθήσει μια δημοκρατική πορεία, που, ενδεχομένως, να μην ήταν δυνατό να ακολουθηθεί χωρίς τη μεσολάβηση της δικτατορίας των Συνταγματαρχών: «Η σημαντικότερη, ίσως, συνέπεια της δικτατορίας, ως ιστορικής συγκυρίας για τη συντακτική πολιτική του 1974-1975, είναι η απελευθέρωση των ιδεολογικών και πολιτικών δυνάμεων που επήλθε με την πτώση της. Οι ιδεολογικές και πολιτικές αυτές δυνάμεις ήσαν επί δεκαετίες φιμωμένες και υπό απαγόρευση. Το μεγάλο, με παγκόσμιες διαστάσεις, κίνημα των νέων κατά των καταλοίπων του θεσμικού και του κοινωνικού αυταρχισμού, το κίνημα του Μάη του ‘68, δεν έλαβε χώρα στην Ελλάδα. Βρήκε, βεβαίως, τη στιγμιαία αλλά καθοριστικής πολιτικής σημασίας έκφρασή του με τις εξεγέρσεις των φοιτητών της Νομικής Σχολής και του Πολυτεχνείου. Ως κοινωνικό-πολιτική δύναμη, όμως, μετατέθηκε και έδρασε τον, αμέσως μετά την πτώση του δικτατορικού

[93] https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagmatiki-Istoria/: *Το Σύνταγμα του 1927.*

καθεστώτος, χρόνο. Αυτά όλα δεν μπορούσαν παρά να παίξουν καθοριστικό ρόλο στη χάραξη της συντακτικής πολιτικής για ένα νέο Σύνταγμα »[94]. Επιτέλους, η Δημοκρατία υπεβλήθη μετά από τόσα χρόνια, από τον αγώνα για την ανεξαρτησία εναντίον της οθωμανικής κυριαρχίας στην αρχή του 19ου αιώνα έως την καθοριστική ήττα του Βασιλιά στο δημοψήφισμα της 8ης Δεκεμβρίου του 1974, όταν 69,2% των Ελλήνων ψηφοφόρων επέλεξαν την Αβασίλευτη Δημοκρατία, η οποία «υπέφωσκε συνεχώς, και όταν δεν εκδηλωνόταν, ως πάγιο ζωντανό πολιτικό αίτημα του ελληνικού λαού. Η Δημοκρατία χωρίς κληρονομικό αρχηγό θεσπίστηκε ελεύθερα τρεις φορές με τον αγώνα των ελληνικών πολιτικών δυνάμεων και καταλύθηκε τις δύο πρώτες με την παρέμβαση των δυνάμεων που επέβαλαν και στήριξαν τη μοναρχία. Την τρίτη φορά, η Τρίτη Δημοκρατία, η Δημοκρατία του 1974/1975, εδραιώθηκε οριστικά, περίπου ενάμιση αιώνα από την Πρώτη και μισό αιώνα από τη Δεύτερη»[95]. Στη δημοσιευμένη στα ελληνικά διδακτορική του Διατριβή το 1983, ο Νίκος Αλιβιζάτος διατύπωσε ότι «είναι, αναμφισβήτητα, πολύ νωρίς για να κάνει κανείς προβλέψεις για το μέλλον της Γ΄ Ελληνικής Δημοκρατίας. Σημαδεμένη από την Ισχυρή προσωπικότητα του κύριου αρχιτέκτονά της δεν μπόρεσε ακόμη να πάρει την οριστική μορφή της. Το βέβαιο είναι ότι, πέρα από τα τρωτά του συνταγματικού της συστήματος, από τα όποια προσπαθήσαμε να επισημάνουμε εκείνα που, σύμφωνα με τις εμπειρίες του παρελθόντος, μπορούν να αποβούν μοιραία σε μια δύσκολη συγκυρία, η Δημοκρατία, έτσι όπως λειτουργεί σήμερα, λίγα μόνο χρόνια μετά την εγκαθίδρυσή της, είναι το πιο δημοκρατικό πολίτευμα που γνώρισε η Ελλάδα από μισό αιώνα και πλέον. Περισσότερο κοινοβουλευτική παρά Προεδρική και, κυρίως, λειτουργώντας μέσα στα πλαίσια των συνταγματικών κανόνων και όχι, όπως στο παρελθόν, πέρα και παρά τούς κανόνες αυτούς, η Ελληνική Δημοκρατία μοιάζει σήμερα να συμβιβάζει δύο επιταγές οι οποίες, κατά τη διάρκεια των πέντε, έξι τελευταίων δεκαετιών, φαίνονταν στη χώρα μας ασυμβίβαστες: την αποτελεσματικότητα στην άσκηση της εξουσίας με τον αυτοπεριορισμό των κυβερνώντων. Στο πεδίο των ελευθεριών, εξάλλου, επειδή για πρώτη φορά μετά από πολλές δεκαετίες δεν υπάρχουν πια ούτε «παρασύνταγμα» ούτε επίσημες πολιτικές διακρίσεις, όλα τα ιδεολογικά ρεύματα μπορούν, καταρχήν, να εκφράζονται ελεύθερα, έτσι που η διαπάλη των ιδεών να διεξάγεται περισσότερο στο πεδίο των καθημερινών αγώνων και μέσα στο κοινοβούλιο, παρά στα έκτακτα δικαστήρια και τις Επιτροπές Ασφαλείας. Αυτές είναι πραγματικότητες που ορισμένες πρόσφατες ενδείξεις, ακόμη κι αν καμιά φορά είναι ανησυχητικές, δεν μπορούν κατά

[94] ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ Γιώργος, «Η μετάβαση στη Δημοκρατία και το Σύνταγμα του 1975», Όμιλος «Αριστόβουλος Μάνεσης », https://www.constitutionalism.gr: https://www.constitutionalism.gr/1811-i-metabasi-sti-dimokratia-kai-to-syntagma-toy-1975/

[95] ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ Γιώργος, «Η μετάβαση στη Δημοκρατία και το Σύνταγμα του 1975», Op. Cit., https://www.constitutionalism.gr/1811-i-metabasi-sti-dimokratia-kai-to-syntagma-toy-1975/

κανέναν τρόπο να ελαχιστοποιήσουν». Αυτή η αισιοδοξία, σαράντα χρόνια μετά τη δημοσίευση του βιβλίου του Νίκου Αλιβιζάτου, δεν διαψεύστηκε προς το παρόν. Το ελληνικό κράτος, μέλος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας από την 1η Ιανουαρίου 1981 και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μετά την υπογραφή την 7η Φεβρουαρίου 1992 της συνθήκης του Μάαστριχτ και την έναρξη ισχύος την 1η Νοεμβρίου 1993, ακολούθησε μια αναμφισβήτητη δημοκρατική πορεία, που άνθισε θεμελιακούς τομείς εγγύησης των βασικών ελευθεριών του ανθρώπου, όπως η ελευθερία του λόγου, η προστασία της ανθρώπινης υπόστασης, η ίση πρόσβαση στην παιδεία, η συνδικαλιστική ελευθερία, η παροχή έννομης προστασίας …, που αντικατοπτρίζουν, αλλά και προστατεύονται από τα τρία θεμέλια της αρχαίας ελληνικής δημοκρατίας, την ισηγορία, την ισοκρατία και την ισονομία. Το νέο καθεστώς εξασφαλίζει «την αποκατάσταση μιας κανονικής πολιτικής ζωής στην οποία εκπροσωπούνται όλες οι πολιτικές αποχρώσεις: η βασιλική ακροδεξιά, η μετριοπαθής κεντροδεξιά στο νέο κόμμα "Νέα Δημοκρατία" (Ν.Δ.), το οποίο δεν διαφέρει πολύ από τους παραδοσιακούς φιλελεύθερους της "Ένωσης Δημοκρατικού Κέντρου" (Ε.Δ.Η.Κ.)· η σοσιαλιστική αριστερά στο "Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (Π.Α.Σ.Ο.Κ.)· η κομμουνιστική αριστερά χωρίζεται σε δύο ομάδες: το παραδοσιακό "Κομμουνιστικό Κόμμα" (Κ.Κ.Ε.) και το κομμουνιστικής κατεύθυνσης "Κομμουνιστικό Κόμμα Εσωτερικού", με άλλα προοδευτικά και σοσιαλιστικά κινήματα να σχηματίζουν μικρές ομάδες. Οι εκλογές του Νοεμβρίου 1974 έδωσαν στη "Νέα Δημοκρατία" μια πολύ ισχυρή πλειοψηφία, η οποία επιβεβαιώθηκε (αν και με λιγότερες ψήφους) από τις εκλογές του Νοεμβρίου 1971»[96].

β) Συνεχείς οικονομικές κρίσεις και χρεοκοπίες

Οι οικονομικές κρίσεις δεν αποτελούν ένα σπάνιο φαινόμενο στην Ελλάδα και στον κόσμο. Περιοδικά, εμφανίζονται και διαταράσσουν τα φαινομενικά ήρεμα νερά της λίμνης, όπου, στην πραγματικότητα, δίνεται άγρια κοινωνική μάχη επιβίωσης, που στηρίζεται στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι διαχειρίζονται τις πηγές παραγωγής των αγαθών. Πριν ακόμα από την ανεξαρτησία του ελληνικού κράτους, στην αρχή της Επανάστασης του 1821, την 21η Φεβρουαρίου του 1824, το αγωνιζόμενο ελληνικό κράτος δανείστηκε και υπέστη διεθνή έλεγχο, ο οποίος είχε ως στόχο την εξόφληση του δανείου[97]. Η Ελλάδα δανειζόταν, ελεγχόταν και διαπραγματευόταν με τους δανειστές, όπως, πρόσφατα, γεγονός που παρακολούθησε όλος ο ελληνικός λαός μέσα από τον εφιάλτη των μνημονίων και των επιβαλλόμενων θυσιών, των οποίων τα αποτυπώματα είναι ακόμα εμφανή και στην εθνική

[96] SVORONOS Nicolas, *Histoire de la Grèce moderne*, Presses Universitaires de France, Que sais-je ?, Paris 1980, σελίδα 122. Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[97] ΡΩΜΑΙΟΣ Γιώργος, *Η Ελλάδα των δανείων και των χρεοκοπιών*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2012, 381 σελίδες. ISBN: 9789601644936. ISBN 10: 960-16-4493-8.

οικονομία και στις ψυχές των Ελλήνων. Η πτώχευση, η κρατική χρεοκοπία, αποφεύχθηκε στην κρίση του 2009, και του 1965, αλλά όχι σε παλιότερες όπως αυτή του 1827, το 1843, το 1893 ή του 1930. Η διάγνωση της εμβέλειας του κυματισμού, που προκαλείται από την πηγή της διαταραχής και η οποία θέτει σε ανισορροπία την κρατική διαχείριση της οικονομίας, στηρίζεται, βεβαίως, στην ικανότητα πρόληψης, κάτι που είναι αδύνατο. Αυτό μας διδάσκει η ιστορία της οικονομικής σκέψης, η οποία μας διδάσκει τι έγινε στο παρελθόν και όχι πώς να προβλέψουμε το μέλλον. Λύσεις βρίσκονται, τις περισσότερες φορές, αργά και οδυνηρά. Πόλεμοι και καταστροφές επιτρέπουν ανοικοδόμηση και νέο ξεκίνημα. Ιδιοφυείς επιστήμονες βρίσκουν τα τρωτά σημεία του φαινομένου και προτείνουν ιδέες φαεινές και αποτελεσματικές. Η διεθνής κρίση του 1929, η οποία άγγιξε βαθιά το ελληνικό κράτος το 1930, λύθηκε με έναν παγκόσμιο πόλεμο και από ιδιοφυΐες εκ των οποίων ο John Maynard Keynes. Περίφημος οικονομολόγος, ευφυής και επαναστάτης στην οικονομική επιστήμη[98], έκανε προτάσεις για να λυθεί η κρίση υπερπαραγωγής, η οποία έφθειρε τις παγκόσμιες οικονομίες, αυξάνοντας τους μισθούς και επιτρέποντας με αυτόν τον τρόπο στους καταναλωτές να απομυζήσουν τα αγαθά. Όσον αφορά το ζήτημα της απασχόλησης και των μισθών[99], για παράδειγμα, ο John Maynard Keynes «επιμένει ότι οι μισθοί δεν είναι μόνο ένα κόστος παραγωγής, αλλά παίζουν επίσης σημαντικό ρόλο στη ζήτηση. Επιπλέον, δείχνει ότι οι ονομαστικοί μισθοί δεν είναι πλήρως ευέλικτοι. Οι εργαζόμενοι συνήθως αρνούνται τη μείωση των συμβατικά εγγυημένων αποδοχών τους. Επιπλέον, δεν είναι επιθυμητή μια τέτοια μείωση, καθώς θα συμπιέσει τη ζήτηση και θα κινδυνεύσει να προκαλέσει αποπληθωριστικό σπιράλ. Επομένως, ο μόνος τρόπος για να προσαρμοστούν οι μισθοί που είναι πολύ υψηλοί είναι να παίξουμε με τον πληθωρισμό, ο οποίος επιτρέπει τη μείωση των πραγματικών μισθών. Τέλος, καταδεικνύοντας ότι η πολύ χαμηλή ζήτηση (ή οι πολύ απαισιόδοξες προσδοκίες) μπορεί να οδηγήσει σε υποπαραγωγή, ο Keynes δείχνει ότι μπορεί να υπάρξει ακούσια ανεργία ως αποτέλεσμα αυτής της ανισορροπίας. Σε αυτό, αντιτίθεται στους κλασικούς οικονομολόγους για τους οποίους η ανεργία ήταν μόνο εθελοντική και οφειλόταν στην άρνηση των εργαζομένων να προσφέρουν την εργασία τους στην τιμή ισορροπίας της τελευταίας»[100].

Οι κρίσεις που εμφανίστηκαν στην Ελλάδα είναι πολυάριθμες, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η ελληνική οικονομία ήταν συνεχώς κακή: «Πράγματι, οι περίοδοι πληθωρισμού ή αντιπληθωρισμού (μέχρι τουλάχιστον πριν τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο) ήταν δηλωτικοί

---

[98] *Πρόκειται για την «κεϋνσιανή* επανάσταση» στην οικονομική επιστήμη: GUITTON Henri, VITRY Daniel, *Économie politique. Introduction générale. Analyse micro-économique. Analyse macro-économique*, Précis Dalloz, Douzième édition, Paris 1978, σελίδα 93.

[99] KEYNES John Maynard, *Théorie générale de l'emploi, de l'intérêt et de la monnaie*, Éditions Payot, Paris 1946, 265 σελίδες.

[100] https://www.economie.gouv.fr/facileco/john-maynard-keynes#
Προσπελάστηκε την 1η Φεβρουαρίου 2023 στις 08:15.

περιόδων άνθησης και ύφεσης της οικονομίας αντίστοιχα. Γνωρίζουμε ακόμη ότι η ελληνική οικονομία μετά την επιβολή του ΔΟΕ[101] (1898) πέτυχε να βάλει τα δημοσιονομικά της σε τάξη, έτσι αφενός ανταποκρίνονταν στις υποχρεώσεις της ως προς τους πιστωτές της, αφετέρου μπορούσε να διαθέτει και ποσά για την οικονομική της ανάπτυξη. Τα οικονομικά στοιχεία δείχνουν ότι αυτό επιτεύχθηκε στις αρχές του εικοστού αιώνα»[102]. Οι δύο τελευταίες χρεοκοπίες, οι οποίες εμφανίστηκαν, η πρώτη, από το 2008 έως τα τέλη του 2009, που ήταν αποτέλεσμα παγκόσμιας ύφεσης, αλλά και χείριστης διαχείρισης εξωτερικών και εσωτερικών δανείων, καθώς και αλόγιστη σπατάλη του δημόσιου χρήματος και η δεύτερη, στην αρχή του 2022, εξαιτίας του πολέμου στην Ουκρανία, που προκάλεσε παγκόσμιες ενεργειακές δυσχέρειες και απρόβλεπτο πληθωρισμό, δεν είναι οι μόνες και ούτε, ενδεχομένως, οι τελευταίες. Θύματα, πάντα οι άνθρωποι των οποίων όμως την προσωπική αγωνία και τα προσωπικά προβλήματα δεν διατηρεί, ούτε συντηρεί η ιστορία, αλλά που, η πανδημία του Covid-19, έφερε πάλι στην επικαιρότητα, διότι «υπενθύμισε τον ουσιώδη ρόλο του κράτους στη διασφάλιση της ευημερίας όλων των πολιτών του, ανεξάρτητα από τον τόπο διαμονής τους, την ηλικία τους ή το αν έχουν πληρώσει ή όχι στο παρελθόν την συνδρομή τους στην κοινωνική ασφάλιση»[103].

γ) Covid-19: Μια πανδημία, αντανάκλαση της δύναμης της κρατικής εξουσίας, αλλά και μοχλός για μια εκ νέου ανακάλυψη της φύσης

[101] Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος, που επιβλήθηκε στην Ελλάδα μετά την πτώχευση του 1893. Βλέπε ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ Γεώργιος, ΑΖΕΛΗΣ Αγαθοκλής, ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ Νικόλαος, ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ Θεοχάρης, ΦΩΤΙΑΔΗΣ Κωνσταντίνος, Η συγγραφή και η επιστημονική επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας*, Γ΄ Γενικού Λυκείου, Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας Και Θρησκευμάτων Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Ομάδας Προσανατολισμού Ανθρωπιστικών Σπουδών και Σπουδών Οικονομίας & Πληροφορικής, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ», Επίσημο σχολικό βιβλίο του Υπουργείου Παιδείας για την σχολική χρονιά 2022 – 2023, Αθήνα, 2014, σελίδα 37.
Κωδικός Βιβλίου: 0-22-0163 ISBN 9789600624182 9789600614725

[102] TSOULFIDIS Lefteris, (University of Macedonia), From Economic Prosperity to the Depression of 1930s, *Από την Οικονομική Άνθηση στην Κρίση του 1930*, https://www.researchgate.net/publication/277758470_Apo_ten_Oikonomike_Anthese_sten_Krise_tou_1930, December 2010, σελίδα 9.
Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 8η Ιανουαρίου 2023 στις 04:35.

[103] SCHMIT Nicolas, (Commissaire européen à l'Emploi et aux droits sociaux), *Quel avenir pour l'État providence après la crise du coronavirus?*, https://www.afdt-asso.fr/regards-18.
Προσπελάστηκε την 10η Μαΐου 2023 στις 17:33.
«La Covid -19 est venu nous rappeler le rôle essentiel de l'État dans la sauvegarde du bien-être de tous ses citoyens, quel que soit leur lieu de résidence, leur âge ou s'ils ont par le passé cotisé à l'assurance sociale ou non». Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας εργασίας.

Θα θεωρούταν υπερβολικό, ασεβές και επικίνδυνο, να συνδεθεί η παρούσα θεματική ενότητα με την κεντρική θεματική της Διατριβής, που, όπως προαναφέρεται, αφορά στις αναπαραστάσεις της φύσης στα σχολικά Ανθολόγια του Δημοτικού σχολείου, από το 1975 και εξής.

-Θα θεωρούταν υπερβολικό, διότι θα συνδεόταν η κεντρική θεματική με έναν τομέα, αυτόν της οικονομίας, ο οποίος θα την έθετε «εκτός των επιλεγμένων θεματικά ορίων».

-Θα θεωρούταν ασεβές, διότι θα επέβαλε την ένταξη της Διατριβής σε έναν τομέα, αυτόν της οικονομίας, όπου η συγγραφέας της παρούσας εργασίας, εκτός από γνώσεις, οι οποίες προκύπτουν από την επιθυμία κατανόησης της περιόδου, που διανύει η παγκόσμια κοινότητα, διεκδικεί μια κατανοητή αδυναμία.

-Θα θεωρούταν επικίνδυνο, διότι η απουσία γνώσεων δεν θα επέτρεπε, μία στέρεα νόηση και υπεράσπιση των επιλεγμένων τοποθετήσεων.

Εντούτοις, η πανδημία του Covid-19 επέβαλε μια τεράστια αναστάτωση, η οποία δεν είναι ακόμα πλήρως κατανοητή, αλλά εμφανίζεται μέσα από τις διαμορφωμένες μετά το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, σχέσεις μεταξύ του καπιταλισμού, των Αγορών και της κρατικής πρόνοιας, της οποίας στόχος ήταν η προστασία της ανθρώπινης ζωής και, ενδεχομένως, ευτυχίας.

Θα ήταν δυνατό να υποστηριχτεί ότι η προαναφερόμενη παγκόσμια ύφεση, που εμφανίστηκε απότομα το 2008 και επέτρεψε την ανάδυση της ανθρώπινης συμφοράς και την εκ νέου παρέμβαση του κρατικού μηχανισμού για να την περιορίσει όσο το δυνατό περισσότερο, ήταν αποτέλεσμα τόσο της αδιαφορίας για την ανθρώπινη ζωή, που επέδειξαν οι δανειακές εταιρίες και Τράπεζες όσο και της έλλειψης ρευστότητας εξαιτίας της τιτλοποίησης[104] των δανείων, διότι όταν τα νοικοκυριά δεν δύνανται να αποπληρώσουν τα χρέη τους, έχαναν μεν τα σπίτια τους, αλλά σε αυτές τις επιχειρήσεις απέμεναν … πέτρες και όχι χρήματα. Αυτή η κρατική φροντίδα ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο χάρη στην πανδημία του Covid-19, η οποία εμφανίστηκε απότομα και επέβαλε την δυναμική παρέμβαση της κρατικής εξουσίας, στην Ελλάδα, στην Γαλλία, στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στον κόσμο, η οποία ήταν σε θέση χάρη της δύναμης, που διαθέτει, να απαγορεύει την κυκλοφορία, να επιβάλλει απομονώσεις, εγκλεισμό στα σπίτια, καραντίνες, εμβολιασμούς, ακινητοποιήσεις, έλεγχο στις αφίξεις ξένων… Και τότε, μαγικά, αναπόφευκτα, οι αποκλεισμένοι κάτοικοι, στράφηκαν εκ νέου, προς την φύση, «μεταβάλλοντας τον τρόπο με τον οποίο την απολαμβάνουμε»[105]. Αυτή η επιστροφή στη γενέτειρα φύση, στο καταφύγιο αυτό, την ανέδειξε

---

[104] Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, https://www.consilium.europa.eu/el/policies/capital-markets-union/securitisation/, Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 11η Μαΐου στις 17:13.
«Τιτλοποίηση αποκαλείται η διαδικασία με την οποία ένας δανειστής (π.χ. μια τράπεζα) «επανασυσκευάζει» τα δάνεια που διακρατεί (π.χ. υποθήκες) και τα μετατρέπει σε τίτλους οι οποίοι μπορούν να πωληθούν σε επενδυτές. Οι επενδυτές εισπράττουν στη συνέχεια έσοδα από τα υποκείμενα δάνεια».

[105] FOUCAUD-SCHEUNEMANN Catherine, «Si près, si loin: ce que la Covid a changé dans notre façon de profiter de la nature», https://www.inrae.fr/actualites/si-pres-si-loin-ce-que-covid-change-notre-facon-profiter-nature, INRAE, Institut National de Recherche pour l'Agriculture, l'Alimentation et l'Environnement, Publié le 09 juillet 2021, προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 11η Μαΐου στις 11:14.
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας εργασίας.

«σίγουρη αξία»[106] και δικαιολόγησε όλη την εκστρατεία, που επικεντρώνεται στην προστασία της, καθώς και αυτή της αειφόρου ανάπτυξης, οι οποίες μελετώνται σε επόμενες θεματικές ενότητες της παρούσας Διατριβής[107]: «Περιορισμοί, αποσυμφόρηση... τα υγειονομικά μέτρα που συνόδευαν το Covid-19 επιβάρυναν τις επιθυμίες και δυνατότητές μας να βγούμε έξω και να πάρουμε μια ανάσα φρέσκου αέρα. (...) Μια πλούσια διδακτική αναδρομή, που συνδέει τη φύση με την ποιότητα ζωής και αναδεικνύει το δάσος σε αξία καταφυγίου»[108]. Η ανάγκη πρόσβασης στην φύση-καταφύγιο ήταν τόσο μεγάλη, που, όταν αυτό δεν ήταν δυνατό, οι «διψασμένοι» για φύση, κατέφευγαν ακόμα και σε αποϋλοποιημένες της εικόνες: «Ταυτόχρονα, παρατηρείται μια αποϋλοποίηση της εμπειρίας της φύσης και της υπαίθριας ζωής. Ψηφιακές πρωτοβουλίες, όπως εικονικές περιηγήσεις σε πάρκα, διαδικτυακές κάμερες, τηλεοπτικά ή ραδιοφωνικά προγράμματα, τα οποία είναι δυνατόν να ανακτηθούν και να μεταφερθούν σε μια ψηφιακή συσκευή αναπαραγωγής ή διαδικτυακές πύλες εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, αποδεικνύονται εναλλακτικές εμπειρίες. Για παράδειγμα, ενώ το πάρκο Yellowstone είναι κλειστό λόγω της πανδημίας Covid-19, είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί ένας "εικονικός περίπατος" (δηλαδή να παρακολουθηθεί ένα βίντεο) στο εγκαταλελειμμένο μονοπάτι προς την πηγή Dragon's Mouth[2]. Φαίνεται παράδοξο το γεγονός ότι η εξιδανικευμένη εμπειρία της φύσης είναι ουσιαστικά δυνατή χωρίς την παρουσία πολλών άλλων επισκεπτών. Όταν δεν είναι δυνατή η αυτοπρόσωπη επίσκεψη στα πάρκα, σε περιόδους περιορισμού ή για τους "αποκλεισμένους", αυτές οι εικονικές εμπειρίες αποτελούν μέρος της λύσης. Πράγματι, ακόμη και η εικονική έκθεση σε σκηνές της φύσης παράγει ευεργετικές επιδράσεις σε όποιον τις βλέπει (Ellard, στο Church, 2019)»[109]. Μα… αυτές οι προαναφερόμενες αποϋλοποιημένες

---

[106] FOUCAUD-SCHEUNEMANN Catherine, «Si près, si loin: ce que la Covid a changé dans notre façon de profiter de la nature», Op. Cit. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 11η Μαΐου στις 11:14.

[107] Βλέπε επόμενη θεματική ενότητα, η οποία φέρει ως τίτλο, Γ) Διαρκής αναζήτηση και έκφραση του ανθρώπου για τη φύση, τροφή αργοπορημένης προστασίας της, η οποία αποτελεί πηγή εκπαίδευσης, αλλά και ενδεχόμενης άσκησης βίας;

[108] FOUCAUD-SCHEUNEMANN Catherine, «Si près, si loin: ce que la Covid a changé dans notre façon de profiter de la nature», Op. Cit.
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας εργασίας.
«Confinement, déconfinement… les mesures sanitaires qui ont accompagné la Covid-19 ont mis à mal nos envies et possibilités de sortir prendre un bon bol d'air frais. (…) Une rétrospective riche d'enseignements qui lie la nature et la qualité de vie, et hisse la forêt au rang de valeur-refuge».

[109] FALARDEAU Isabelle et HERSBERGER Christine , «Nature, récréotourisme et Covid-19: échange épistolaire et réflexion à quatre mains»,
https://journals.openedition.org/teoros/7572?lang=fr, σελίδα 6.
Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 11η Μαΐου στις 13:24
«En même temps, on assiste à une dématérialisation de l'expérience de nature et de plein-air. Des initiatives numériques telles que les visites virtuelles de parcs, les webcams, les baladodiffusions ou les portails d'activités éducatives en ligne s'avèrent des expériences alternatives. À titre d'exemple, alors que le parc Yellowstone est fermé en raison de la pandémie de Covid-19, il est possible de faire une «marche virtuelle» (c'est-à-dire regarder une vidéo) du sentier, déserté, menant au geyser Dragon's Mouth Spring2 . Il apparaît tout de même paradoxal que l'expérience idéalisée de la nature soit virtuellement possible sans la présence de nombreux autres visiteurs. Quand il n'est pas possible de visiter les parcs en personne, en temps de confinement ou pour les « exclus », ces

εικόνες δεν είναι ίδιες με αυτές, που περιέχονται στα σχολικά Ανθολόγια, τα οποία αποτελούν και το *Corpus* της παρούσας Διατριβής; Δεν είναι παρόμοιες με αυτές που αναπαριστούν τα αποσπάσματα που κατηγοριοποιήθηκαν και επέτρεψαν την ανάδυση της θεματικής της αρχιτεκτονικής; Αυτές που, εμπνευσμένοι από τη φύση, τραγουδούν οι ποιητές, συνθέτουν οι μουσουργοί, δημιουργούν οι καλλιτέχνες· αυτές που εμποτίζουν τις ψυχές, όταν υποδουλώνονται από τα «νέφη» των πόλεων, την πίεση των επαγγελματικών ενασχολήσεων, την καθημερινότητα; Η απάντηση είναι θετική και υπογραμμίζει το ενδιαφέρον της κεντρικής θεματικής της παρούσας ερευνητικής εργασίας.

Σύμφωνα με την προηγούμενη τοποθέτηση, καθώς και με τον επιλεγμένο θεματικό χαρακτήρα της Διατριβής, κρίνεται σκόπιμο να σημειωθεί ότι το κράτος, η ομάδα, που ασκούσε την εξουσία, ήταν ταυτόχρονα σε θέση να επιβάλει απαγορεύσεις, αλλά και να βρίσκει λύσεις για να τις καταστήσει καλύτερα διαχειρίσιμες και περισσότερο αποδεκτές. Η κρίση του Covid-19 το απέδειξε περίτρανα αντανακλώντας τη δύναμη της κρατικής εξουσίας.

Β) Κυριαρχία και επιβολή αποφάσεων της άρχουσας τάξης, στην εκπαίδευση, στον έλεγχο της δημιουργίας και έκδοσης των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών, όπως και των σχολικών εγχειριδίων, πηγές κατασκευής και συντήρησης *Τόπων μνήμης*, *συλλογικών και πολιτιστικών αναπαραστάσεων* καθώς και καταφύγιο παιδικής κι εφηβικής λογοτεχνίας στο δημοτικό σχολείο.

Η διαχρονική παρουσίαση, που προηγήθηκε στην θεματική ενότητα Α) Άσκηση της εξουσίας: από την αταξία στην τάξη και από την τάξη στην αταξία, εμφανίζει την ισχύ της άρχουσας τάξης, της οποίας η αποτελεσματικότητα ήταν συνέπεια δύο προαναφερόμενων εννοιών, της μετατροπής της δύναμης σε νόμο και της υπακοής σε καθήκον, γεγονός που καλλιεργείται βέβαια στο πλαίσιο της οικογένειας, αλλά επιτυγχάνεται με μεγάλη αποτελεσματικότητα στο σχολείο, αρχίζοντας από το Δημοτικό, δηλαδή, όπως προαναφέρθηκε στο κεφάλαιο περί Α) Άσκησης της εξουσίας: από την αταξία στην τάξη και από την τάξη στην αταξία, «εκεί δηλαδή που ουσιαστικά «παίζεται» η σχολική και «κοινωνική» σταδιοδρομία της μεγάλης πλειοψηφίας των μαθητών»[110].

Η μελέτη του ελληνικού παρελθόντος, το οποίο χαράχτηκε από πολιτικές και κοινωνικές αποφάσεις και πράξεις, που δεν είχαν πάντα δημοκρατικό χαρακτήρα, τουλάχιστον μέχρι το 1975, υποτάσσονταν και υποτάσσονται σε αποτελεσματικό και επιτυχές πέρασμα οποιασδήποτε ιδεολογικής μεταλλαγής, όπως για παράδειγμα αυτής της «διαδικασίας της

expériences virtuelles constituent une partie de la solution. D'ailleurs, même l'exposition virtuelle à des scènes de nature produit des effets bénéfiques sur qui les voit (Ellard, dans de l'Église, 2019)».
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας εργασίας.

[110] ΝΟΥΤΣΟΣ Χαράλαμπος, *Ιδεολογία και εκπαιδευτική πολιτική*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1986, σελίδα 129.

ιδεολογικής εγχάραξης»[111], η οποία προϋποθέτει τη δυνατότητα επιβολής «συμβολικής βίας»[112], δεδομένου ότι «Κάθε παιδαγωγική δράση (ΠΔ) είναι αντικειμενικά μια συμβολική βία, η οποία νοείται όταν ασκείται εκ μέρους μιας αυθαίρετης εξουσίας, ως επιβολή μιας πολιτιστικής αυθαιρεσίας»[113], η έννοια η οποία χρησιμοποιείται στο πλαίσιο της «κοινωνικής αναπαραγωγής», όπως, για παράδειγμα, εμφανίζεται και στο προαναφερόμενο βιβλίο του Pierre Bourdieu, καθώς και σε αυτό του Κωνσταντίνου Τσουκαλά[114], ο οποίος αναφέρει,

[111] Πρόκειται για μία θεμελιακή έννοια της παρούσας Διατριβής, η οποία στηρίζει το ερμηνευτικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η προαναφερόμενη, στο τέλος του δεύτερου εισηγητικού μέρους, θεωρητική λογική της και η οποία, υπενθυμίζεται ότι είναι η ακόλουθη: «Με το μοναδικό του χαρακτήρα, το σχολικό ανθολόγιο του δημοτικού σχολείου, ο οποίος είναι χώρος κοινωνικοποίησης και ιδεολογικής μύησης, είναι προϊόν επιλογών της άρχουσας τάξης, η οποία, χάρη της δύναμης, που διαθέτει, επιλέγει και επιβάλλει περιεχόμενα, που ταυτίζονται με τους ιδεολογικούς της προσανατολισμούς». Η έννοια της «ιδεολογικής εγχάραξης» θα χρησιμοποιηθεί και ως στήριγμα τοποθετήσεων στην θεματική ενότητα, η οποία φέρει ως τίτλο Γ) Διαρκής αναζήτηση και έκφραση του ανθρώπου για τη φύση, τροφή αργοπορημένης προστασίας της, η οποία αποτελεί πηγή εκπαίδευσης.

[112] DUBOIS Jacques, DURAND Pascal, WINKIN Yves, *Aspects du symbolique dans la sociologie de Pierre Bourdieu, Formation et transformations d'un concept générateur*: https://doi.org/10.4000/contextes.5661, σελίδα 1. https://journals.openedition.org/contextes/5661?lang=en#ftn1
Προσπελάστηκε την 1η Φεβρουαρίου 2023 στις 6:33.
Le terme de « symbolique » n'apparaît lui-même qu'à de rares occasions dans des intitulés d'articles ou d'ouvrages et, pour fréquent qu'il soit dans le corps des textes, encore est-ce le plus souvent sous forme adjectivale ; signe, peut-être, qu'il s'agit moins d'un concept que d'un paradigme ou, pour le dire plus simplement, d'une coloration spéciale apportée à d'autres concepts. Coloration est cependant un mot bien faible pour rendre sensible l'inflexion fondamentale que ce terme fait subir à des concepts tels que ceux de *représentation*, *capital*, *violence*, *domination* ou *pouvoir*: «Ο όρος «συμβολικός» δεν εμφανίζεται παρά σε σπάνιες περιπτώσεις σε τίτλους άρθρων ή βιβλίων, και ακόμη και αν είναι συχνός στο κυρίως σώμα των κειμένων, τις περισσότερες φορές εμφανίζεται ως επίθετο, γεγονός το οποίο σημαίνει ότι πρόκειται λιγότερο για μια έννοια παρά ένα παράδειγμα ή, για να το θέσουμε πιο απλά, ένας ειδικός χρωματισμός που δίνεται σε άλλες έννοιες. Χρωματισμός, ωστόσο, είναι μια πολύ αδύναμη λέξη για να καταστήσει κατανοητή τη θεμελιώδη κάμψη, που ο όρος αυτός επιφέρει σε άλλες έννοιες όπως αναπαράσταση, κεφάλαιο, βία, κυριαρχία ή εξουσία».
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας εργασίας.
Για την έννοια της «συμβολικής βίας», βλέπε επίσης BOURDIEU Pierre, PASSERON Jean-Claude, *La Reproduction. Éléments d'une théorie du système d'enseignement*, Collection Le sens commun, Paris 1970, σελίδα 19. ISBN : 9782707302267. σελίδες 11, 12, 13, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 26, 28, 30, 35, 39, 42, 47, 49, 52, 56, 59, 78, 81, 83, 84. ISBN : 9782707302267.
Πρόκειται για μία θεμελιακή έννοια της παρούσας Διατριβής, η οποία στηρίζει το ερμηνευτικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η προαναφερόμενη, στο τέλος του δεύτερου εισηγητικού μέρους, θεωρητική λογική της και η οποία, υπενθυμίζεται ότι είναι η ακόλουθη: «Με το μοναδικό του χαρακτήρα, το σχολικό ανθολόγιο του δημοτικού σχολείου, ο οποίος είναι χώρος κοινωνικοποίησης και ιδεολογικής μύησης, είναι προϊόν επιλογών της άρχουσας τάξης, η οποία, χάρη της δύναμης, που διαθέτει, επιλέγει και επιβάλλει περιεχόμενα, που ταυτίζονται με τους ιδεολογικούς της προσανατολισμούς». Η έννοια της «συμβολικής βίας» θα χρησιμοποιηθεί και ως στήριγμα τοποθετήσεων στην θεματική ενότητα, η οποία φέρει ως τίτλο Γ) Διαρκής αναζήτηση και έκφραση του ανθρώπου για τη φύση, τροφή αργοπορημένης προστασίας της, η οποία αποτελεί πηγή εκπαίδευσης.

[113] BOURDIEU Pierre, PASSERON Jean-Claude, *La Reproduction. Éléments d'une théorie du système d'enseignement*, Op. Cit., σελίδα 19. ISBN : 9782707302267.
«Toute action pédagogique (AP) est objectivement une violence symbolique en tant qu'imposition, par un pouvoir arbitraire, d'un arbitraire culturel».
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας εργασίας.

[114] Το βιβλίο του *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, είναι μετάφραση της διδακτορικής του Διατριβής, την οποία υποστήριξε το 1976 στο Πανεπιστήμιο Paris I, και φέρει ως τίτλο *Dépendance et reproduction. Le rôle social des appareils scolaires en Grèce.*

επιβάλλοντας την ακόλουθη μακροσκελή αναφορά, ότι «στο σημείο αυτό πρέπει να θυμηθούμε, ότι το ρεύμα της κοινωνικής κινητικότητας που κυριαρχεί στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα, χαρακτηρίζεται από το μαζικό πέρασμα από τη μικρή αγροτιά στη μικρή αστική τάξη των πόλεων. Ο τύπος αυτός της ταξικής μετακίνησης (…) προσδίδει ιδιαίτερη σημασία στη διαδικασία της ιδεολογικής εγχάραξης. Βέβαια, όλες οι ταξικές μεταπηδήσεις συναρτώνται με μετασχηματισμούς των ιδεολογικών συντεταγμένων των μετακινουμένων φορέων. Οι μετασχηματισμοί όμως των συνειδησιακών σημείων αναφοράς δεν παίρνουν πάντα την ίδια μορφή ούτε και ενεργοποιούνται κατά τον ίδιο τρόπο. Όταν, π.χ., πρόκειται για μετάβαση από την αγροτιά στο προλεταριάτο, η ιδεολογική μεταμόρφωση εκβιάζεται από τον πραγματικό κοινωνικό εξαναγκασμό των προλεταριοποιημένων φορέων, που, στερημένοι όπως είναι από κάθε παραγωγικό μέσο, δεν μπορούν να κάνουν αλλιώς παρά να πουλήσουν την εργατική τους δύναμη στην αγορά. Έτσι η ενσωμάτωση των φορέων αυτών σαν μισθωτών εργατών στη διαδικασία της καπιταλιστικής παραγωγής που προκύπτει, ενεργοποιείται με τρόπο σχεδόν αυτόματο, έτσι ώστε η επιβεβλημένη και όχι διαλεγμένη ταξική μετάβαση να μην προαπαιτεί κανενός τύπου ιδεολογική μεταμόρφωση. Αντίθετα, όπου πρόκειται για πρόσβαση προς τη μικρή αστική τάξη, η εσκεμμένη μεταβολή της ταξικής κατάστασης συνοδεύεται συνήθως με διαδικασίες ιδεολογικής μεταλλαγής. Η μεταλλαγή αυτή παίρνει μορφές τόσο εγχάραξης γνώσεων (ανάγνωση, γραφή και, ενδεχομένως, αριθμητικές γνώσεις) όσο και σμίλευσης μιας ειδικής ιδεολογίας (νοοτροπία κινητικότητας, δεκτικότητα προς τη μικροαστική κοινωνική δεκτικότητα, και, για την ελληνική περίπτωση συγκεκριμένα, ταύτιση με το εθνικιστικό ιδεολογικό ρεύμα …). … Η σμίλευση των νέων ιδεολογικών προτύπων δεν μπορεί παρά μερικά να δράσει μέσα στο πλαίσιο της οικογένειας (και στην περίπτωσή μας της αγροτικής οικογένειας) … Ο ρόλος αυτός, αντίθετα, μπορεί κατεξοχήν να αναληφθεί από το σχολείο, που είναι ικανό να μεταβιβάσει μαζικά στους επίδοξους φορείς το τεχνικό και ιδεολογικό οπλοστάσιο της ταξικής τους μετάθεσης. … Ο σχολικός μηχανισμός έχει τα εξής ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. … Στους κόλπους του, πράγματι, η εγχάραξη οποιουδήποτε ιδεολογικού μηνύματος γίνεται κατά τρόπο τυποποιημένο, συλλογικό, γενικοποιημένο και πανηγυρικό»[115].

Η μελέτη της Παιδείας στον παρόντα χώρο της διδακτορικής Διατριβής, δεν μπορεί παρά να είναι περιορισμένος. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον δόθηκε σε εξαιρετικά βιβλία, όπως για παράδειγμα στα προαναφερόμενα του Κωνσταντίνου Τσουκαλά[116] και του Pierre Bourdieu, που συνέγραψε με τον Jean-Claude Passeron [117] και που έχει μεταφραστεί στην ελληνική γλώσσα,

---

[115] ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κωνσταντίνος, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Ιστορική Βιβλιοθήκη, Θεμέλιο, 4η έκδοση, Αθήνα 1985, σελίδες 383-385.

[116] ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κωνσταντίνος, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Op. Cit., σελίδες 383-385.

[117] BOURDIEU Pierre, PASSERON Jean-Claude, *La Reproduction. Éléments d'une théorie du système d'enseignement*, Collection Le sens commun, Paris 1970, 284 σελίδες. ISBN : 9782707302267.

για να διαπιστωθεί όχι μόνο η ευρύτητα αυτού του χώρου, αλλά και η βαρύτητα που έχει προσδοθεί στην ιστορική διαδρομή, την οποία έχει διανύσει. Όπου αυτό είναι δυνατό, θα ενταχθούν στην παρούσα ιστορική συγκυρία, αποσπάσματα, τα οποία θα στηρίξουν μεν τοποθετήσεις της συγγραφέως της Διατριβής, αλλά και θα την εμπλουτίσουν, όσο αυτό το επιτρέπει ο περιορισμένος χαρακτήρας της μελέτης. Με αυτόν τον τρόπο, θα παρουσιαστεί η κυριαρχία και επιβολή αποφάσεων της άρχουσας τάξης στην εκπαίδευση, στον έλεγχο της δημιουργίας και έκδοσης των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών, όπως και των σχολικών εγχειριδίων, πηγές κατασκευής και συντήρησης *Τόπων Μνήμης*, καθώς και στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στο Δημοτικό σχολείο.

α) Ο θεσμός της εκπαίδευσης: δράση των ενήλικων γενεών σε όσους δεν είναι ακόμη ώριμοι για την κοινωνική ζωή

Θεσμός είναι οποιαδήποτε κοινωνική δράση, η οποία είναι κοινωνικά αποδεκτή, χαρακτηρίζεται από καθολικότητα, από σταθερή και ομοιόμορφη επανάληψη και έχει υποχρεωτικό χαρακτήρα. Ο υποχρεωτικός χαρακτήρας του θεσμού, τον διαφοροποιεί από το έθιμο και δημιουργείται από την επανάληψη μιας κοινωνικά αποδεκτής δράσης, όπως προαναφέρεται, η οποία εξυπηρετεί κοινωνικές ανάγκες. Όταν αυτή η δράση εξελίσσεται σε καθολική και τυποποιημένη ενέργεια και σταδιακά αποκτά σταθερότητα, με άμεσο επακόλουθο να μετατρέπεται σε υποχρεωτική, τότε γίνεται αναφορά στην διαδικασία της *θεσμοποίησης*, ενώ όταν η υποχρεωτικότητα επιβεβαιώνεται με τυπικές πράξεις, όπως νόμους ή διατάγματα, τότε γίνεται αναφορά στην διαδικασία της *θεσμοθέτησης*[118]. Έτσι, τα μέλη της κοινωνίας, για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους, όπως η προαναφερόμενη αναπαραγωγή, η μετάδοση της γνώσης, η επίλυση συγκρούσεων και άλλες, δημιουργούν θεσμούς. Έτσι, υπάρχουν οικογενειακοί θεσμοί, οικονομικοί, πολιτικοί, θρησκευτικοί και εκπαιδευτικοί, οι οποίοι εξασφαλίζουν τη μετάδοση γνώσεων και αξιών[119]. Οι θεσμοί λειτουργούν σε αλληλεξάρτηση, όπως για παράδειγμα ο θεσμός της εκπαίδευσης, ο οποίος συνδέεται με τους θεσμούς της οικογένειας, της θρησκείας, του πολιτεύματος και άλλους. Ο θεσμός της εκπαίδευσης αποτελεί καθολικό φαινόμενο, αφού υπάρχει σε παραλλαγές σε όλες τις κοινωνίες. Στις σύγχρονες κοινωνίες, η εκπαίδευση παρέχεται με την βοήθεια πλήθους θεσμοθετημένων θεσμών, όπως το Νηπιαγωγείο, το Δημοτικό, το Γυμνάσιο, το Λύκειο, το Πανεπιστήμιο και άλλους[120].

BOURDIEU Pierre, PASSERON Jean-Claude, *Η αναπαραγωγή. Στοιχεία για μια θεωρία του εκπαιδευτικού συστήματος,* Πρόλογος: Νίκος Παναγιωτόπουλος, Μετάφραση: Γιώργος Καράμπελας, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, α' έκδοση, Αθήνα, Φεβρουάριος 2014, σελίδα 304, ISBN: 978-960-221-593-7.

[118] ΒΕΡΓΕΤΗ Μαρία, «Θεσμός» στο ΞΩΧΕΛΛΗΣ Παναγιώτης (επιμέλεια) *Λεξικό της Παιδαγωγικής*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2007, σελίδα 322.

[119] ΠΕΤΡΟΥ Ιωάννης, *Κοινωνιολογία*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2007, σελίδα 230.

[120] ΒΕΡΓΕΤΗ Μαρία, Op. Cit., σελίδες 322-323.

Θα ήταν ενδιαφέρον να νοήσουμε τον θεσμό της εκπαίδευσης ως την «δράση των ενήλικων γενεών σε όσους δεν είναι ακόμη ώριμοι για την κοινωνική ζωή. Σκοπός της είναι να επιφέρει και να αναπτύξει στο παιδί ορισμένα σωματικά, διανοητικά και ηθικά χαρακτηριστικά που απαιτούνται από την πολιτική κοινωνία στο σύνολό της και από το ειδικό περιβάλλον για το οποίο είναι ιδιαίτερα κατάλληλο»[121]. Θα ήταν όμως επίσης ενδιαφέρον να νοηθεί η εκπαίδευση και εκτός των συνόρων που επιβάλει ο θεσμοποιημένος τρόπος πραγματοποίησής της. Στο ζωικό βασίλειο, για παράδειγμα, τα νεογέννητα εκπαιδεύονται για να προστατεύονται, τα θηράματα για να προφυλάσσονται και οι θηρευτές, για να τρέφονται. Όσον αφορά την εκπαίδευση, πρόκειται για μια διαδικασία, «στην οποία συμμετέχουν ενήλικες ως εκπαιδευτές και μη ενήλικες ως εκπαιδευόμενοι»[122] [123]. Στα ελληνικά Συντάγματα, για τα οποία θα γίνει λόγος στην επόμενη θεματική ενότητα, η παιδεία «όλων» των Ελλήνων θεσμοποιείται ως υποχρεωτική το 1911 με τη μεταρρύθμιση του Συντάγματος του 1864 και τα έτη υποχρεωτικής φοίτησης από έξι στο Σύνταγμα του 1927, έως εννέα από το Σύνταγμα του 1975 και εξής. Αυτή η δημοκρατικοποίηση της εκπαίδευσης αντιτίθεται σε θεσμούς άλλων περιόδων της ιστορίας, διότι «ανεξάρτητα από την εξεταζόμενη κοινωνία, το σχολείο σχεδιάστηκε αρχικά για μια μειονότητα. Τα ελληνιστικά σχολεία για τους εγγράμματους, τα ρωμαϊκά σχολεία για τους πατρικίους και ορισμένους πληβείους, και σίγουρα όχι για τους δούλους (...), και τα διάσπαρτα και ποικίλα μοναστηριακά σχολεία που επιφυλάσσονταν για λίγους προνομιούχους, όπως είχαν ιδρυθεί. Στη Δυτική Ευρώπη, κατά την περίοδο των Καρολιδών, παρατηρείται ένα πραγματικό δίκτυο σχολείων, τα οποία όμως προορίζονταν κυρίως για τους μελλοντικούς ιερείς και δημόσιους υπαλλήλους (...)»[124].

---

[121] DURKHEIM Émile, *Éducation et sociologie*, version numérique produite par Jean-Marie Tremblay, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi. Une édition électronique réalisée à partir du livre d'Émile Durkheim (1922), *Éducation et sociologie*. Site web : http://bibliotheque.uqac.uquebec.ca/ index.htm, σελίδα 10.
Édition électronique réalisée avec le traitement de textes Microsoft Word 2001 pour Macintosh.
«action exercée par les générations adultes sur celles qui ne sont pas encore mûres pour la vie sociale. Elle a pour objet de susciter et de développer chez l'enfant un certain nombre d'états physiques, intellectuels et moraux que réclament de lui et la société politique dans son ensemble et le milieu spécial auquel il est Particulièrement destiné».
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[122] ISAMBERT-JAMATI Viviane (professeur à l'université de Paris-IV-Sorbonne-René-Descartes), « Éducation - Types et fins de l'éducation », *Encyclopædia Universalis* [en ligne], consulté le 5 février 2023. URL : https://www.universalis.fr/encyclopedie/education-types-et-fins-de-l-education/

[123] DURKHEIM Émile, *Éducation et sociologie*, Op. Cit, σελίδα 10.

[124] ISAMBERT-JAMATI Viviane, «Éducation - Types et fins de l'éducation», Op. Cit.
«Quelle que soit en effet la société considérée, l'école est d'abord conçue pour une minorité. Écoles hellénistiques pour les lettrés, écoles romaines pour les patriciens et certains plébéiens, non certes pour les esclaves (…), écoles de monastères dispersées et diverses, réservées, (…), à quelques privilégiés. En Europe occidentale, c'est à

Οι θεσμοί θεωρούνται «ως πολύπλοκες και πολυεπίπεδες ανθεκτικές κοινωνικές κατασκευές, που αποτελούνται από συμβολικά στοιχεία, κοινωνικές δραστηριότητες και υλικούς πόρους, τείνουν να μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά, να διατηρούνται και να αναπαράγονται και να επιδεικνύουν σχετική σταθερότητα και αντίσταση στην κοινωνική αλλαγή»[125]. Όταν αυτές οι κοινωνικές κατασκευές εξελίσσονται σε καθολικές και τυποποιημένες ενέργειες και σταδιακά αποκτούν σταθερότητα, με άμεσο επακόλουθο να μετατρέπονται σε υποχρεωτικές, τότε γίνεται αναφορά στην διαδικασία της *θεσμοποίησης*, ενώ όταν η υποχρεωτικότητα επιβεβαιώνεται με τυπικές πράξεις, όπως νόμους ή διατάγματα, τότε γίνεται αναφορά στην διαδικασία της *θεσμοθέτησης*[126]. Έτσι, τα μέλη της κοινωνίας, για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους, όπως η αναπαραγωγή, η μετάδοση της γνώσης, η επίλυση συγκρούσεων και άλλες, δημιουργούν θεσμούς. Έτσι, υπάρχουν οικογενειακοί θεσμοί, οικονομικοί, πολιτικοί, θρησκευτικοί και εκπαιδευτικοί, οι οποίοι εξασφαλίζουν τη μετάδοση γνώσεων και αξιών[127]. Οι θεσμοί λειτουργούν «προκειμένου να προσφέρουν σταθερότητα και τάξη, και μειώνουν την αβεβαιότητα προσδίδοντας δομή στην καθημερινή πρακτική, υπόκεινται και οι ίδιοι σε μεταβολή, είτε σταδιακή και συνεχή είτε δραστική και απότομη»[128]. Επίσης, οι θεσμοί λειτουργούν αλληλεξαρτώμενοι, όπως για παράδειγμα ο θεσμός της εκπαίδευσης, ο οποίος συνδέεται με τους θεσμούς της οικογένειας, της θρησκείας, του πολιτεύματος και άλλους. Ο θεσμός της εκπαίδευσης αποτελεί καθολικό φαινόμενο, αφού υπάρχει σε παραλλαγές σε όλες τις κοινωνίες. Στις σύγχρονες κοινωνίες, η εκπαίδευση παρέχεται με την βοήθεια πλήθους θεσμοθετημένων θεσμών, όπως το Νηπιαγωγείο, το Δημοτικό, το Γυμνάσιο, το Λύκειο, το Πανεπιστήμιο και άλλοι[129].

«Η εκπαίδευση συνιστά, πρωτίστως, κοινωνικά οργανωμένη και συστηματική διαδικασία μόρφωσης του ανθρώπου. Η μόρφωση αφορά στην αφομοίωση των επιτευγμάτων του πολιτισμού καθώς και των τρόπων πολιτιστικής δημιουργίας και, ως εκ τούτου, στην απόκτηση μορφής προσώπου, προσωπικότητας (…). Η «μορφή» του ατόμου, ο τύπος της προσωπικότητας με ένα σύνολο χαρακτηριστικών (γνώσεων, ικανοτήτων, δεξιοτήτων,

---

l'époque carolingienne que l'on observe la création d'un véritable réseau d'écoles, mais elles sont destinées avant tout aux futurs prêtres et aux futurs fonctionnaires (…)».
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[125] *Εισαγωγή στην Εκπαιδευτική Πολιτική*, https://eclass.upatras.gr , PPT. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 5η Φεβρουαρίου 2023 στις 22:18.

[126] ΒΕΡΓΕΤΗ Μαρία, «Θεσμός» στο ΞΩΧΕΛΛΗΣ Παναγιώτης (επιμέλεια) *Λεξικό της Παιδαγωγικής*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2007, σελίδα 322.

[127] ΠΕΤΡΟΥ Ιωάννης, *Κοινωνιολογία*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2007, σελίδα 230.

[128] *Εισαγωγή στην Εκπαιδευτική Πολιτική*, https://eclass.upatras.gr , PPT. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 5η Φεβρουαρίου στις 22:18.

[129] ΒΕΡΓΕΤΗ Μαρία, Op. Cit., σελίδες 322-323.

πεποιθήσεων, στάσεων), δεν υφίσταται μόνον ως αποτέλεσμα της παιδαγωγίας, αλλά και ως αφετηριακή ιδεατή προτρέχουσα σύλληψή του, ως κατευθυντήριος σκοπός του μορφωτικού εγχειρήματος»[130]. Συνεπώς, η εκπαίδευση αποτελεί θεσμό, ο οποίος συμβάλλει στην κοινωνικά οργανωμένη και συστηματική διαδικασία μόρφωσης του ανθρώπου.

Ποιους στόχους, όμως, καλείται να πετύχει η εκπαίδευση; «Η εκπαίδευση σκοπεύει σε διπλό στόχο: από τη μια, να αναπτύξει στον εκπαιδευόμενο ικανότητες τέτοιες, που να του επιτρέπουν να ταξινομήσει συστηματικά τις όποιες πολιτιστικές ή τεχνικές γνώσεις απόκτησε μέχρι τώρα με τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης και να πάρει κριτική στάση απέναντί τους και από την άλλη, να τον ενημερώσει ότι η εικόνα του κόσμου, που μέχρι τώρα είχε σχηματίσει είναι περιορισμένη και να τον πείσει ότι πρέπει να ψάξει ενεργά για πηγές, που θα βαθαίνουν την προοπτική και θα καλυτερεύουν την ποιότητα αυτής της εικόνας. Αναλαμβάνει τη βαριά ευθύνη να ξυπνήσει, να καλλιεργήσει και ν' αναπτύξει όλες τις σωματικές, ψυχικές και πνευματικές δυνάμεις και όλες τις προδιαθέσεις, που από τη γέννησή του φέρει ο άνθρωπος και να τον μεταβάλει από ένα, έστω και προικισμένο δημιούργημα, σε κορωνίδα της Δημιουργίας»[131]. Η ευθύνη της εκπαίδευσης είναι δικαίωμα, αλλά και καθήκον της Πολιτείας. Συνεπώς, «σε κάθε κράτος, ανάλογα με τις ανάγκες, τις ιδιαιτερότητες και τους οραματισμούς του, η επίσημη Πολιτεία καθορίζει ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα εκπαίδευσης, το οποίο εξυπηρετεί προκαθορισμένους σκοπούς. Οι σκοποί αυτοί εξαρτώνται από την πολιτικοοικονομική δομή της κοινωνίας, από την πολιτιστική της παράδοση και τους ιδιαίτερους στόχους της συγκεκριμένης χρονικής, πολιτικής και πολιτιστικής στιγμής»[132].

Σε αυτό το σημείο, θα ήταν εύλογο να σημειωθεί ότι ένας πολύ σημαντικός σκοπός, ήταν να επιτραπεί η φοίτηση σε όσο το δυνατόν περισσότερα παιδιά, όχι μόνο των αστικών κέντρων, αλλά και της υπαίθρου, στη στοιχειώδη εκπαίδευση, πρώτα, και στη συνέχεια στις δύο ακόλουθες βαθμίδες, γεγονός στο οποίο ο ρόλος της κρατικής εξουσίας στην Ελλάδα ήταν τεράστιος: «αν λάβουμε υπόψη μας ότι ήδη από το 1925-1930, φοίτηση στο Δημοτικό είναι σχεδόν καθολική, τα ποσοστά πρέπει να είχαν φτάσει ήδη, στα μέσα του περασμένου αιώνα (19ο), στα 40% (…) πράγμα που για έναν πληθυσμό που ήταν ακόμα κατά 80% αγροτικός (…) είναι αρκετά εντυπωσιακό»[133], «η εισροή των παιδιών στα σχολεία υπήρξε, ανεξάρτητα από κάθε άλλο παράγοντα, και αποτέλεσμα της ταχύτατης εγκαθίδρυσης ενός σχολικού δικτύου

---

[130] ΠΑΥΛΙΔΗΣ Περικλής, «Αναζητώντας τους σκοπούς της εκπαίδευσης – Για επανεξέταση του ιδεώδους της αυτονομίας», στο *Φιλοσοφία της Εκπαίδευσης*, http://users.auth.gr/ppavlidi/Pavlidis_5.pdf. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 5η Φεβρουαρίου 2023 στις 09:58, σελίδα 99-127.

[131] *Η εκπαίδευση και οι σκοποί της,* http://www2.stat-athens.aueb.gr/~jpan/diatrives/Mpouras/chapter2.pdf, σελίδα 3. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 1η Φεβρουαρίου 2023 στις 00:20.

[132] *Η εκπαίδευση και οι σκοποί της,* http://www2.stat-athens.aueb.gr/~jpan/diatrives/Mpouras/chapter2.pdf , Op. Cit., σελίδα 4. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 1η Φεβρουαρίου 2023 στις 00:20.

[133] ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κωνσταντίνος, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Op. Cit., σελίδα 395.

στο οποίο η πρόσβαση διευκολυνόταν σημαντικά ακριβώς εξαιτίας του δωρεάν χαρακτήρα της[134]».

Όσον αφορά την εκπαίδευση και τις λειτουργίες που αυτή επιτελεί, «συνήθως έχουμε την εντύπωση ότι στόχος της εκπαίδευσης είναι η μετάδοση συγκεκριμένων γνώσεων σχετικά με μια προκαθορισμένη θεματολογία»[135], όμως, η εκπαίδευση επιτελεί κι ένα πλήθος άλλων λειτουργιών, οι οποίες μπορεί να έχουν έναν χαρακτήρα ηθελημένο, ασυνείδητο, φανερό ή λανθάνων, μπορεί ν' αποτελούν αποτέλεσμα της αλληλεξάρτησης της εκπαιδευτικής πράξης με το κοινωνικό σύνολο που την περιβάλλει ή να προέρχονται από την οργάνωση της εκπαιδευτικής πράξης, καθώς «ο υποκειμενικός τρόπος που ο μαθητής και ο δάσκαλος αντιλαμβάνονται την εκπαιδευτική πράξη επενεργεί και επηρεάζει τον τρόπο που αυτή λειτουργεί»[136]. Η κοινωνία, όπως προαναφέρεται, καθιερώνει εκπαιδευτικούς θεσμούς, «οι οποίοι συχνά προσδιορίζονται ανάλογα με τις γνώσεις που προσφέρουν»[137]. Έτσι, δημιουργείται η «εντύπωση ότι εκπαίδευση είναι μόνο η απόκτηση γνώσεων πάνω σε συγκεκριμένες θεματολογίες»[138]. Όμως, η εκπαίδευση δεν είναι μόνο εκμάθηση συγκεκριμένων γνώσεων, σχολικών, που «ποικιλότροπα καθορίζονται από την κρατική εξουσία για να διδαχτούν υποχρεωτικά σε διάφορες σχολικές βαθμίδες και τάξεις»[139]. Η εκπαίδευση επιτελεί και άλλες λειτουργίες, οι οποίες μπορεί να διαφέρουν κατά περίπτωση, καθώς δεν είναι πάντα ίδιες και γι' αυτό δεν μπορούν ν' απαριθμηθούν. Έτσι, ενδεικτικά αναφέρονται ορισμένες από αυτές. Μια από τις σημαντικότερες λειτουργίες της εκπαίδευσης είναι η «μεταβίβαση αξιών και συμπεριφορών που εκφράζουν έναν πολιτισμό»[140], αφού κάθε κοινωνική ομάδα, μεταδίδει στα νέα μέλη της, τον τρόπο σκέψης, τις αξίες και τις συμπεριφορές που την χαρακτηρίζουν. Η συγκεκριμένη εκπαιδευτική λειτουργία, είναι πολύ σημαντική, καθώς πολλές άλλες λειτουργίες πηγάζουν ή σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με αυτή.

---

[134] ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κωνσταντίνος, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Op. Cit., σελίδα 397.

[135] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, https://static.eudoxus.gr/books/21/chapter-22705921.pdf, σελίδα 19. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 6η Φεβρουαρίου 2023 στις 01:24.

[136] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 19.

[137] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 21.

[138] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 21.

[139] ΝΟΥΤΣΟΣ Χαράλαμπος, *Ιδεολογία και εκπαιδευτική πολιτική*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1986, σελίδα 117. «Στο σχολείο βέβαια οι μαθητές δε μαθαίνουν μονάχα από αυτές τις γνώσεις. Μαθαίνουν ακόμα και από τη γενικότερη οργάνωση του σχολείου και ιδιαίτερα από τις συγκεκριμένες πρακτικές στη σχολική τάξη. Όλα αυτά είναι ασφαλώς πασίγνωστα, έστω κι αν παρουσιάζονται συχνά με μοντέρνες θεωρητικές επενδύσεις που συχνά καταλήγουν να συσκοτίζουν τη διερεύνηση της κοινωνικής λειτουργίας του σχολείου.' Εδώ μας ενδιαφέρουν μονάχα οι γνώσεις που ρητά επιλέγονται και ιεραρχούνται στην εκπαίδευση από τους διάφορους φορείς της κρατικής εξουσίας. Αυτές οι γνώσεις είναι δυνατό να διερευνηθούν σε πολλά επίπεδα: Σε επίπεδο π.χ, επίσημου αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος, σχολικών εγχειριδίων, καθημερινής διδακτικής πράξης, εξετάσεων, στις σχέσεις τους με τις διάφορες αγορές εργασίας και με τα κοινωνικά οφέλη που αποκομίζουν οι κάτοχοί τους κ.λπ.».

[140] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 22.

Μια άλλη λειτουργία που επιτελεί η εκπαίδευση είναι ο «κοινωνικός έλεγχος»[141], αφού συχνά, δεν αρκεί μόνο η μετάδοση αξιών και προτύπων συμπεριφορών, αν αυτά δεν εφαρμόζονται στην πράξη, με άμεση συνέπεια να «δημιουργείται ένα ολόκληρο σύστημα κοινωνικού ελέγχου με αμοιβές και τιμωρίες που έχει σκοπό τη συμμόρφωση προς συγκεκριμένες κοινωνικές απαιτήσεις»[142], όπως για παράδειγμα, η υποχρέωση του παιδιού να υπακούει σε συγκεκριμένους κανόνες συμπεριφοράς, μέσα στο πλαίσιο της τάξης.

Μια άλλη λειτουργία της εκπαίδευσης είναι να «παρέχει στην κοινωνία στελέχη που καλύπτουν τις ανάγκες της»[143], όπως για παράδειγμα «ο καθορισμός των εισακτέων σε μια ανώτατη σχολή με βάση τις μελλοντικές ανάγκες της χώρας στον συγκεκριμένο κλάδο»[144].

Μια άλλη λειτουργία που επιτελεί η εκπαίδευση είναι «η παραγωγή νέων γνώσεων, αξιών και ιδεών»[145]. Πρόκειται για μια λειτουργία, η οποία είναι περισσότερο έντονη σε πανεπιστημιακό επίπεδο και πιο συγκεκριμένα στις μεταπτυχιακές σπουδές, όπου μπορούν «να δημιουργηθούν νέα πολιτισμικά στοιχεία ή να παραχθούν νέες γνώσεις που να επηρεάσουν τον τρόπο ζωής ενός κοινωνικού συνόλου»[146]. Συνοψίζοντας, γίνεται αντιληπτό ότι η εκπαίδευση προσφέρει κάτι περισσότερο από απλή εκμάθηση γνώσεων και «είτε ηθελημένα είτε συνεπακόλουθα συνδέεται και με ποικίλες λειτουργίες»[147].

Επιπλέον, όσον αφορά τις λειτουργίες της εκπαίδευσης, που προκύπτουν από τη σχέση εκπαιδευτικής πράξης με το κοινωνικό σύνολο που την περιβάλλει αναφέρεται ότι «κάθε εκπαιδευτική πράξη δεν είναι αυθύπαρκτη [αλλά] εντάσσεται και αποτελεί μέρος ενός κοινωνικού και πολιτισμικού συνόλου το οποίο δίδει νόημα και σημασία»[148]. Έτσι, σημασία έχει η αξία που η μάθηση αποκτά για ένα κοινωνικό σύνολο αντικατοπτρίζοντας κι επηρεάζοντας την εκπαιδευτική πράξη. Και αντιστρόφως, οι αξίες που ένα κοινωνικό σύνολο επενδύει σε μια εκπαιδευτική πράξη έχουν άμεση επίδραση στον τρόπο που αυτή λειτουργεί. Συνοψίζοντας, προκειμένου να γίνει κατανοητή η κοινωνική σημασία της λειτουργίας μιας εκπαιδευτικής πράξης, δεν θα πρέπει να εξεταστεί ξέχωρα από το κοινωνικό της περιβάλλον, αλλά και η έμφαση στο κοινωνικό περιβάλλον, δεν θα πρέπει να συμβάλλει ώστε να αγνοηθεί η εσωτερική οργάνωση κάθε εκπαιδευτικής πράξης[149].

---

[141] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 22.

[142] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 22.

[143] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 23.

[144] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 23.

[145] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 23.

[146] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 23.

[147] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 24.

[148] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 25.

[149] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 29.

Όσον αφορά τις λειτουργίες που προκύπτουν από την δομή και την οργάνωση της εκπαιδευτικής πράξης, αυτές «μπορεί να επιτελούνται μέσα από τον τρόπο που είναι οργανωμένη μια εκπαιδευτική πράξη»[150] κι ενδεικτικά αναφέρονται ορισμένες. Ένας κύριος συντελεστής της εκπαιδευτικής πράξης είναι ο μαθητής. Για παράδειγμα, «ο προσδιορισμός του μαθητή με βάση κοινωνικά κριτήρια είναι ένα παράδειγμα λειτουργίας που δεν έχει σχέση με την εκμάθηση συγκεκριμένων γνώσεων»[151]. Ένας άλλος συντελεστής της εκπαιδευτικής πράξης είναι ο καθηγητής, ο οποίος «μπορεί επίσης να επιτελεί και άλλες λειτουργίες εκτός από τον ρόλο του μεταδότη γνώσεων»[152].

Η διδακτέα ύλη αποτελεί, επίσης, στοιχείο της εκπαιδευτικής πράξης, ο καθορισμός της οποίας «προϋποθέτει ήδη μια επιλογή μέσω κάποιων πολιτισμικών κριτηρίων»[153]. Μάλιστα, σύμφωνα με το βιβλίο της Άννας Φραγκουδάκη *Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού σχολείου* «τονίζει ότι η επιλογή και διασκευή κειμένων των αναγνωστικών ήταν τέτοια ώστε μέσα από αυτά να μεταδίδονται στους μαθητές συγκεκριμένες αξίες»[154], όπως η υποταγή στις υποδείξεις και τα πρότυπα συμπεριφοράς, αφού «το παιδί όχι μόνο δεν έχει κανένα δικαίωμα, αλλά έχει συνείδηση αυτής της κατάστασης και εμφανίζεται να οφείλει ευγνωμοσύνη όταν του δίνουν την άδεια να μιλήσει ή να παίξει»[155].

Ένας άλλος συντελεστής της εκπαιδευτικής πράξης είναι η μέθοδος διδασκαλίας, η οποία μπορεί, επίσης, να προκαλέσει ορισμένες λειτουργίες. Για παράδειγμα «μια μέθοδος που προσπαθεί να κάνει το μαθητή να αυτενεργήσει και μια μέθοδος που βασίζεται στην αποστήθιση εκπροσωπούν πιθανώς δύο διαφορετικά συστήματα αξιών»[156].

Άλλοι συντελεστές της εκπαιδευτικής πράξης είναι οι στόχοι και η αξιολόγηση, αφού η εκπαίδευση θέτει συγκεκριμένους στόχους, οι οποίοι καθορίζονται συχνά από πολιτισμικά κριτήρια και τους οποίους επιχειρεί να επιτύχει[157]. Όσον αφορά την αξιολόγηση,

---

[150] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 29.

[151] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 29.

[152] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 30.

[153] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 31.

[154] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 31.

[155] ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ Άννα, *Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου,* 1979, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1979, σελίδα 28.

[156] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, https://static.eudoxus.gr/books/21/chapter-22705921.pdf, σελίδα 32. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 6η Φεβρουαρίου 2023 στις 01:24.

[157] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 33.

αυτή αποτελεί τον τρόπο με τον οποίο διαπιστώνεται «αν έχουν επιτευχθεί οι στόχοι μιας εκπαιδευτικής πράξης»[158]. Οι εξετάσεις, τα γραπτά διαγωνίσματα ή τα τεστ, αποτελούν μια μορφή αξιολόγησης.

Τέλος, ο συντελεστής της «κοινότητας/διοίκησης»[159], η οποία αναφέρεται στα άτομα που συμμετέχουν σε μια εκπαιδευτική πράξη συνιστώντας κοινότητα, η οποία με τη σειρά της, «έχει τη δυνατότητα της δράσης και την προϋπόθεση κάποιας μορφής διοίκησης»[160].

Σύμφωνα με τα προαναφερόμενα, αποδεικνύεται ότι οι λειτουργίες που επιτελεί η εκπαίδευση «δεν έχουν σχέση με το δεδηλωμένο έργο μετάδοσης γνώσεων, [και] μπορεί να πηγάζουν από διάφορα στοιχεία της εκπαιδευτικής πράξης»[161]. Η οργάνωση και η δομή του κάθε στοιχείου μιας εκπαιδευτικής πράξης μπορεί να προκαλέσει κάποιες λειτουργίες, οι οποίες να εκφράζονται «μέσα από περισσότερα του ενός στοιχεία, δημιουργώντας διάφορους συνδυασμούς». Εν κατακλείδι, συμπεραίνεται ότι μια λειτουργία είναι δυνατόν να εκφράζεται μέσα από «τη συνολικά οργανωμένη δομή της εκπαιδευτικής πράξης»[162].

β) Η Παιδεία στα ελληνικά Συντάγματα (1844 - 2019): 175 χρόνια φροντίδας ενός δημόσιου αγαθού

Στην προσπάθεια ανάλυσης της σημασίας της παιδείας από την ίδρυση του ελληνικού Κράτους έως σήμερα, παρατηρήθηκε η συνεχής φροντίδα και οργάνωσή της από το Κράτος-εξουσία. Αμέτρητα βιβλία και άρθρα έχουν συγγραφεί με θέμα την εξέλιξη αυτού του θεσμού και μεγάλη προσοχή επιδείχτηκε στην ένταξη της παιδείας στα ελληνικά Συντάγματα, αλλά και σε κανόνες δικαίου, νόμους, διατάγματα…, τα οποία είχαν και έχουν ως σκοπό την οργάνωση και τη ρύθμισή του. Ο όρος Παιδεία γίνεται αντιληπτός με τρεις διακριτές και συμπληρωματικές έννοιες, η πρώτη, διανοητική, που σημαίνει απόκτηση γνώσεων (instruction), η δεύτερη, επίσης διανοητική, που αναφέρεται στον ιδεολογικό προσανατολισμού των αξιών (éducation) και η τρίτη, υλική, που προϋποθέτει την ύπαρξη ενός εκπαιδευτικού χώρου όπου ο αρμόδιος φορέας οργανώνει τα δύο προηγούμενα αποκτήματα. Για παράδειγμα, αν, για έναν Γάλλο και έναν Έλληνα μαθητή, ο Λεωνίδας ο Σπαρτιάτης είναι ένας βασιλιάς της Αρχαίας Σπάρτης που διακρίθηκε στη μάχη των

[158] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 33.

[159] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 34.

[160] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 34.

[161] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 34.

[162] *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, Op. Cit., σελίδα 36.

Θερμοπύλων το 480 π.χ. (instruction), για τον Έλληνα είναι επίσης ένας μεγαλειώδης πρόγονος, ο οποίος θυσιάστηκε στο όνομα των πολιτιστικών και πολιτικών αξιών της πατρίδας του (éducation). Ο συνταγματολόγος Καθηγητής Ανδρέας Δημητρόπουλος, αναφέρεται στις δύο από τις τρεις προηγούμενες έννοιες, αποδίδοντας, στις δύο πρώτες, πνευματική διάσταση: «Ο όρος «παιδεία» γίνεται αντιληπτός με δύο αδιαχώριστες έννοιες,ουσιαστική και τυπική (που αντιστοιχούν στις δύο ανάλογες έννοιες του όρου «καλλιέργεια»). Κατά κυριολεξία πρόκειται για δύο διαστάσεις υλική και πνευματική, του ιδίου δισυπόστατου αγαθού. Η συνταγματική προστασία της παιδείας αφορά και τις δύο αυτές έννοιες»[163]. Γίνεται έτσι κατανοητή η σημασία και το ενδιαφέρον του ίδιου όρου, «παιδεία», ο οποίος έχει υλική υπόσταση, ο οποίος επιτρέπει στις ομάδες, που ασκούν την εξουσία, να επιλέγουν και να ελέγχουν τον χώρο αυτό, εκπαιδευτικά δημόσια ιδρύματα, σχολεία, πανεπιστήμια, τον προσανατολισμό, που επιθυμούν και έχουν ανάγκη στη γνώση. Σε επόμενο κεφάλαιο της παρούσας διαδρομής στη συγκυρία, η οποία οριοθετεί θεματικά και χρονολογικά την κεντρική θεματική της παρούσας διατριβής, αναλύεται αυτή η εκπληκτική ευκαιρία ελέγχου της εκπαίδευσης χάρη στην παρουσίαση των *Τόπων Μνήμης*.

Όσον αφορά την θέση περιωπής που κατείχε και κατέχει η Παιδεία στα Συντάγματα, όπως συνηθίζεται στην παρούσα Διατριβή, η μεθοδολογική πορεία, που ακολουθήθηκε είναι η ακόλουθη: α) επιλέχτηκαν όλα τα ελληνικά Συντάγματα από το 1844 έως την τέταρτη μεταρρύθμιση το 2019 του ισχύοντος του 1975, β) το περιεχόμενό τους σημειώθηκε γραμμικά και στη συνέχεια γ) κατηγοριοποιήθηκε ανάλογα με τη θεματική του σημασία. Σε αυτό το σημείο, δυστυχώς, στην προσπάθεια εύρεσης βιβλιογραφίας ανακαλύφθηκε το άρθρο του συνταγματολόγου Ανδρέα Δημητρόπουλου, Καθηγητή της Νομικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών, το οποίο αναλύει ξεκάθαρα τη θέση που οι δημιουργοί του ισχύοντος Συντάγματος αφιέρωσαν στην Παιδεία. Στην ακόλουθη ανάλυση και σύνδεση των δεδομένων των κατηγοριοποιημένων πινάκων, εμφανίζεται θεματική παρουσίαση της συγκεκριμένης επιλεγμένης θεματικής, η οποία προεκτάθηκε σε όλα τα ελληνικά Συντάγματα τα οποία είναι τα εξής: των ετών 1844 (ηγεμονικό, αυταρχικό), 1864 (αυταρχικό), 1911 (αναθεώρηση του 1864), 1925 που καθιερώθηκε το 1926 και θεωρήθηκε θνησιγενές, 1927, το οποίο καθιέρωσε την Αβασίλευτη Ελληνική Δημοκρατία και ίσχυσε 8 χρόνια, 1952, το οποίο περιείχε την περιβόητη φράση κατά την οποία η θρησκεία της Ανατολικής Ορθοδόξου του Χριστού Εκκλησία θεωρούταν «μόνο» ως επικρατούσα, 1968, το οποίο συντάχθηκε από τη διδακτορία των Συνταγματαρχών, 1975, που καθιέρωσε εκ νέου την Αβασίλευτη Δημοκρατία και στις τέσσερις αναθεωρήσεις του τελευταίου, που πραγματοποιήθηκαν το 1986, το 2001, το 2008 και το 2019.

Η συγγραφέας της Διατριβής θεωρεί σκόπιμο να υπογραμμιστεί ότι δεν είναι συνταγματολόγος και ότι η θέση της παιδείας στα προαναφερθέντα Συντάγματα έχει περισσότερο ιστορικό-θεματικό χαρακτήρα, ο οποίος είναι προσαρμοσμένος στην κεντρική

[163] ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Ανδρέας, «Παιδεία και Σύνταγμα», στο https://www.ipaidia.gr/paideia/paideia-kai-sintagma/. Προσπελάστηκε την 1η Φεβρουαρίου στις 12:10 η ώρα.

θεματική της διατριβής, που εντάσσεται στο χώρο της παιδείας. Ο επικαλούμενος στόχος είναι η ανάδειξη του ενδιαφέροντος που αντιπροσώπευσε και αντιπροσωπεύει η παιδεία.

Η ανάλυση περιεχομένου επιτρέπει τις ακόλουθες παρατηρήσεις: η Παιδεία των Ελλήνων, με τις τρεις προηγούμενες έννοιες, θεωρούταν και θεωρείται χώρος πολύ σημαντικός, ο οποίος εμφανίζεται όμως διαφορετικά, ανάλογα με το Σύνταγμα, το οποίο την οριοθετούσε ή την οριοθετεί.

Οι θεματικές ενότητες που ανέδειξε η ανάλυση περιεχομένου έχουν διττό χαρακτήρα και είναι συνεχείς ή αναδυόμενες κατά τη διάρκεια της ύπαρξης του ανεξάρτητου ελληνικού Κράτους και εμφανίζεται ως θεσμός συνεχούς ενδιαφέροντος, που ενεργείται δαπάνη του Κράτους, είναι υποχρεωτικός, αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους επιτρέποντας την μύηση των μαθητών σε γνώσεις και αξίες, οι οποίες στηρίζουν την εθνική ταυτότητα των Ελλήνων και συνεισφέρουν στην «κατασκευή» μελλοντικών πολιτών.

Όλα τα προαναφερόμενα Συντάγματα περιέχουν άρθρα που οριοθετούν τον χαρακτήρα του προκείμενου ενδιαφέροντος: Η Παιδεία διατελεί υπό την ανώτατη εποπτεία του Κράτους, δαπάνη αυτού και είναι υποχρεωτική.

1) «Η Παιδεία διατελεί υπό την ανωτάτην έποπτείαν του Κράτους»[164].

Αυτή η θεματική επιδέχεται δύο παρατηρήσεις. Πρώτον, ο όρος «εποπτεία» δεν υπάρχει στα Συντάγματα του 1844[165] και του 1864[166], αλλά η δυναμική μεσολάβηση του Κράτους είναι δεδομένη χάρη της χρηματοδότησής της, για την οποία θα γίνει λόγος αργότερα. Δεύτερον, στο ισχύον Σύνταγμα του 1975, καθώς και στις τέσσερις αναθεωρήσεις του, το 1986, το 2001, το 2008 και το 2019, ο όρος «εποπτεία» αναγράφεται μεν, αλλά και συμπληρώνεται από δύο τουλάχιστον αναφορές, οι οποίες τον εκφράζουν με περισσότερες λεπτομέρειες προσθέτοντας ότι το Κράτος έχει υποχρέωση να αναπτύξει και να προαγάγει την παιδεία, η οποία αποτελεί και βασική του αποστολή: 1) «Η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες· η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί <u>υποχρέωση</u> του Κράτους. Η ακαδημαϊκή ελευθερία και η ελευθερία της διδασκαλίας <u>δεν απαλλάσσουν από το καθήκον της υπακοής στο Σύνταγμα</u>»[167]. 2) Η Παιδεία, όπως προαναφέρεται, στην ενότητα, η οποία φέρει ως τίτλο Α) Άσκηση της εξουσίας: από την αταξία στην τάξη και από την τάξη στην αταξία, «αποτελεί <u>βασική αποστολή του Κράτους</u> και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής

[164] Συντάγματα 1911 (αναθεώρηση του 1864), άρθρο 16, 1926, άρθρο 21, 1027, άρθρο 23, 1952, άρθρο 16 και 1968, άρθρο 17.

[165] Άρθρο 11.

[166] Άρθρο 16.

[167] Άρθρο 16.

συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες»[168]. Σε αυτήν την περίπτωση, «ο όρος «παιδεία» γίνεται αντιληπτός με δύο αδιαχώριστες έννοιες, ουσιαστική και τυπική (που αντιστοιχούν στις δύο ανάλογες έννοιες του όρου «καλλιέργεια»). Κατά κυριολεξία πρόκειται για δύο διαστάσεις υλική και πνευματική, του ιδίου δισυπόστατου αγαθού. Η συνταγματική προστασία της παιδείας αφορά και τις δύο αυτές έννοιες. Η Παιδεία προστατεύεται από τον συντακτικό νομοθέτη και ως «ουσία», ως εκπαιδευτική ύλη και ως διαδικασία, ως εκπαιδευτικό δηλαδή σύστημα. Η Παιδεία αποτελεί το υπόβαθρο της πνευματικής υπόστασης του ανθρώπου. Είναι καθοριστική για την ανάπτυξη των πνευματικών ιδιοτήτων και ικανοτήτων του ανθρώπου. Αποτελεί τη βάση για την εξέλιξη του ατόμου αλλά και της κοινωνίας»[169]. Θα ήταν ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι από το Σύνταγμα του 1844, «έκαστος έχει το δικαίωμα να συσταίνει εκπαιδευτικά καταστήματα, συμμορφούμενος με τους νόμους του κράτους»[170], γεγονός που εκφράζει τη δυνατότητα ίδρυσης ιδιωτικών σχολικών μονάδων, των οποίων όμως, η λειτουργία έπρεπε να ελέγχεται από το κράτος. Ο όρος «ιδιωτικόν εκπαιδευτήριον» προστέθηκε στο Σύνταγμα του 1927[171] και εξαφανίστηκε σε αυτό του 1952: «Επιτρέπεται, κατόπιν αδείας της αρχής, εις ιδιώτας μη εστερημένους των πολιτικών δικαιωμάτων και εις νομικά πρόσωπα η ίδρυσις εκπαιδευτηρίων λειτουργούντων κατά το Σύνταγμα και τους νόμους του Κράτους»[172], αλλά, εντάχθηκε εκ νέου σε αυτό του 1975 καθώς και στις τέσσερις (4) μεταρρυθμίσεις του: «Νόμος ορίζει τις προϋποθέσεις και τους όρους χορήγησης άδειας για την ίδρυση και λειτουργία εκπαιδευτηρίων που δεν ανήκουν στο Κράτος, τα σχετικά με την εποπτεία που ασκείται πάνω σ' αυτά, καθώς και την υπηρεσιακή κατάσταση του διδακτικού προσωπικού τους»[173].

Η Παιδεία διατελεί υπό την ανώτατη εποπτεία του Κράτους, αλλά και δαπάνη αυτού.

2) «Η Παιδεία ενεργείται δαπάνη του Κράτους»

[168] Άρθρο 16.

[169] ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Ανδρέας, «Παιδεία και Σύνταγμα», στο https://www.ipaidia.gr/paideia/paideia-kai-sintagma/. Προσπελάστηκε την 1η Φεβρουαρίου 2023 στις 12:10.

[170] Άρθρο 11 (1844), άρθρο 16 (1864)

[171] Άρθρο 23 (1927).

[172] Άρθρο 16 (1952).

[173] Άρθρο 16 (1975), άρθρο 16 (1986, 2001, 2008 και 2019).

Ο θεσμός της παιδείας είναι τόσο σημαντικός, που ενεργείται με δαπάνη του Κράτους. Αυτή η φροντίδα είναι πανταχού παρούσα. Είναι ενταγμένη σε όλα τα Συντάγματα, που μελετήθηκαν, αλλά όχι με τον ίδιο τρόπο, γεγονός που επιβάλει τις τρεις ακόλουθες παρατηρήσεις. Πρώτον, στα δύο πρώτα Συντάγματα, του 1844 και του 1864, η συμμετοχή του Κράτους είναι ταυτόχρονα εμφανής και περιορισμένη, εμφανής διότι το Κράτος αναλαμβάνει τη δαπάνη της ανωτέρας εκπαίδευσης και περιορισμένη, διότι, όσον αφορά στη δημοτική, το Κράτος, δεδομένης της αυτονομίας των δήμων, επεμβαίνει ανάλογα με τις ανάγκες του κάθε ενός από αυτούς: «η ανωτέρα εκπαίδευσις ενεργείται δαπάνη του Κράτους εις δε τη δημοτικήν συντρέχει και το Κράτος κατά το μέτρον της ανάγκης των δήμων»[174]. Θα μπορούσε όμως παράλληλα να παρατηρηθεί, ότι το περιεχόμενο των άρθρων 11 (1844) και 16 (1864) αφήνει να νοηθεί ότι η έστω και περιορισμένη παρέμβαση του Κράτους στη δημοτική εκπαίδευση, αναδεικνύει την Παιδεία ως δημόσιο αγαθό, το οποίο, με την πάροδο του χρόνου, χάρη στην Αναθεώρηση, το 1911, του Συντάγματος του 1864, χρηματοδοτήθηκε ολοκληρωτικά: «Η στοιχειώδης εκπαίδευσις … παρέχεται δε δωρεάν υπό του Κράτους»[175]. Η ίδια τάση ανύψωσης του θεσμού της παιδείας σε δημόσιο αγαθό, εμφανίζεται και στα τέσσερα επόμενα Συντάγματα καθώς και στις 4 αναθεωρήσεις του Συντάγματος του 1975. Σε αυτό του 1926 και του 1927, «Η έκπαίδευσις … ένεργείται δαπάνη αύτού (του Κράτους) ή των οργανισμών της τοπικής αυτοδιοικήσεως. Η στοιχειώδης εκπαίδευσις …, παρέχεται δε δωρεάν υπό του Κράτους, η των οργανισμών τοπικής αυτοδιοικήσεως»[176]· του 1968: Η Παιδεία …, παρέχεται δαπάναις αυτού (του Κράτους)»[177]· Σε αυτό του 1975: «Πάντες οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας, καθ' όλας τας βαθμίδας αυτής, εις τα κρατικά εκπαιδευτήρια»[178]· Στις τέσσερις αναθεωρήσεις του Συντάγματος του 1975: «Όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες της, στα κρατικά εκπαιδευτήρια»[179].

Η Παιδεία διατελεί υπό την ανώτατη εποπτεία του Κράτους, δαπάνη αυτού και είναι υποχρεωτική.

[174] Άρθρο 11 (1844), άρθρο 16 (1864).

[175] Άρθρο 16 (1911).

[176] Άρθρο 21 (1926) και άρθρο 23 (1927).

[177] Άρθρο 17 (1968).

[178] Άρθρο 16 (1975).

[179] Άρθρο 16 (1986, 2001, 2008 και 2019).

3) Η Παιδεία είναι υποχρεωτική, αλλά η διάρκεια αυτής της υποχρέωσης διαφορετική

Ο υποχρεωτικός χαρακτήρας της παιδείας και ιδιαίτερα της στοιχειώδους, διότι περί αυτής πρόκειται στην παρούσα διδακτορική Διατριβή, εμφανίζεται το 1911 στην Αναθεώρηση του Συντάγματος του 1864: Η εκπαίδευσις, διατελούσα υπό την ανωτάτην εποπτείαν του Κράτους, ενεργείται δαπάνη αυτού. Η στοιχειώδης εκπαίδευσις είναι δι' άπαντες υποχρεωτική, παρέχεται δε δωρεάν υπό του Κράτους»[180]. Έκτοτε, εμφανίζεται σε όλα τα επόμενα Συντάγματα[181]. Αντίθετα, αυτό που αλλάζει αφορά στη διάρκεια αυτής της υποχρέωσης, η οποία είναι έξι έτη, «Ο νόμος ορίζει διά την στοιχειώδη εκπαίδευσιν τα έτη της υποχρεωτικής φοιτήσεως, τα οποία δεν δύνανται να είναι ολιγώτερα των έξ»[182], μέχρι την θέση σε ισχύ του Συντάγματος του 1975, οπότε μεταβλήθηκε σε εννέα: «Τα έτη υποχρεωτικής φοίτησης δεν μπορεί να είναι λιγότερα από εννέα»[183]. Αυτή η υποχρέωση έχει τον ακόλουθο διττό ρόλο. Πρώτον, είναι περιορισμένη σε έξι ή εννέα έτη και δεύτερον, επιτρέπει, μετά από αυτά τα υποχρεωτικά χρόνια φοίτησης, στον κάθε νέο μαθητή και, ενδεχομένως στους κηδεμόνες του, να αποφασίσουν αν θα συνεχίσει ή όχι. Στην προκειμένη περίπτωση, η «ελευθερία της παιδείας έχει θετικό και αρνητικό περιεχόμενο. Η θετική ελευθερία είναι η ελευθερία συμμετοχής, ενώ αντίθετα η αρνητική είναι η ελευθερία αποχής από την παιδεία. Στη γενικότερη ελευθερία της παιδείας περιέχεται η θετική και αρνητική ελευθερία εκπαίδευσης. Ο φορέας του δικαιώματος είναι καταρχήν ελεύθερος να αποφασίσει, αν θα εκπαιδευτεί. Την αρνητική ελευθερία παιδείας σχετικοποιεί η διάταξη της παραγράφου 3 του άρθρου 16, η οποία ορίζει, ότι τα έτη υποχρεωτικής φοίτησης δεν μπορεί να είναι λιγότερα από εννέα. Η αρνητική ελευθερία εκπαίδευσης κάμπτεται από τον έντονο χαρακτήρα της και ως υποχρέωσης. Στο Σύνταγμα (άρθ. 16 § 3) ορίζεται όμως ότι τα έτη υποχρεωτικής φοίτησης δεν μπορεί να είναι λιγότερα από εννέα. Με τη διάταξη αυτή ο συντακτικός νομοθέτης εισάγει εξαίρεση στην (αρνητική) ελευθερία της παιδείας. Το Σύνταγμα καθιερώνει την αρχή της υποχρεωτικής φοίτησης. Η Παιδεία κατά τα πρώτα της στάδια δεν αποτελεί επομένως απλά και μόνο δικαίωμα αλλά και υποχρέωση. Η υποχρεωτικότητα της φοίτησης δεν αναφέρεται μόνον στον φορέα του δικαιώματος, αλλά και προς τα πρόσωπα, που έχουν την επιμέλεια, τα

[180] Άρθρο 16 (1911).

[181] Άρθρο 21 (1926), άρθρο 23 (1927), άρθρο 17 (1968), άρθρο 16 (1975), άρθρο 16 (1986, 2001, 2008 και 2019).

[182] Άρθρο 21 (1926), άρθρο 23 (1927), άρθρο 17 (1968).

[183] Άρθρο 16 (1975), άρθρο 16 (1986, 2001, 2008 και 2019).

οποία όχι μόνον δεν δικαιούνται να μην παρεμποδίσουν, αλλ' οφείλουν και να μεριμνήσουν σχετικά»[184].

Η Παιδεία διατελεί υπό την ανώτατη εποπτεία του Κράτους, χρηματοδοτείται από αυτό, είναι υποχρεωτική και αποτελεί βασική αποστολή του επιτρέποντας την μύηση των μαθητών σε γνώσεις και αξίες, οι οποίες στηρίζουν την εθνική ταυτότητα των Ελλήνων και συνεισφέρουν στην κατασκευή μελλοντικών πολιτών.

4) Η Παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους οριοθετώντας και συντηρώντας το χώρο μύησης των μαθητών σε γνώσεις και αξίες, οι οποίες στηρίζουν την εθνική ταυτότητα των Ελλήνων και συνεισφέρουν στην «κατασκευή» μελλοντικών πολιτών.

Ενώ τα Συντάγματα, τα οποία τέθηκαν σε ισχύ μετά από το 1926, με εξαίρεση αυτό του 1927 παρουσιάζουν την Παιδεία έχουσα ως «σκοπό την ηθικήν και πνευματικήν άγωγήν»[185], το Σύνταγμα του 1926 λαμβάνει υπόψη και τις βιοτικές ανάγκες και θεωρεί ότι η Παιδεία επιδιώκει «όπως τα πνευματικά αγαθά γίνωνται κτήμα όλων των πολιτών, δια τους οποίους πρέπει να δημιουργούνται από απόψεως εκπαιδεύσεως εξ ίσου ευνοϊκαί συνθήκαι προς ανάπτυξιν της ιδιοφυΐας των και εν γένει των πνευματικών των ικανοτήτων»[186]. Στην πνευματική αγωγή, στα Συντάγματα του 1952 και του 1968 επανήλθε η «ηθική»[187] αγωγή, ενώ από το 1975 και εξής αναδύθηκαν και η «φυσική και επαγγελματική» αγωγή[188]. Αυτό σημαίνει ότι με την πάροδο του χρόνου, ο σκοπός της Παιδείας επεκτείνεται, μετατρέπεται σε «βασική αποστολή»[189] αγκαλιάζοντας και άλλους στόχους αναλαμβάνοντας να ενσωματώσει στην εκπαιδευτική δυναμική και άλλους στόχους εκ των οποίων ο σημαντικότερος είναι, από το Σύνταγμα του 1952 και εξής η μύηση των μαθητών στα δύο θεμέλια του εθνικού ελληνικού κράτους, τον Ελληνισμό και τον Χριστιανισμό, «όπως και την διάπλασιν αυτών ώς έλευθέρων καί υπευθύνων πολιτών»[190]. Στην προκειμένη περίπτωση παρατηρείται ότι η Παιδεία με την υλική έννοια του όρου, συνδράμει και στη διανοητική διάστασή της, που προϋποθέτει και

[184] ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Ανδρέας, «Παιδεία και Σύνταγμα», στο https://www.ipaidia.gr/paideia/paideia-kai-sintagma/. Προσπελάστηκε την 1η Φεβρουαρίου 2023 στις 12:10.

[185] Άρθρο 16 (1952).

[186] Άρθρο 21 (1926).

[187] Άρθρο 16 (1952), άρθρο 17 (1968).

[188] Άρθρο 16 (1975), άρθρο 16 (1986, 2001, 2008 και 2019).

[189] Άρθρο 16 (1975), άρθρο 16 (1986, 2001, 2008 και 2019).

[190] Άρθρο 16 (1975), άρθρο 16 (1986, 2001, 2008 και 2019). «Και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες» (άρθρο 16 (1986, 2001, 2008 και 2019).

απόκτηση γνώσεων (instruction) και ιδεολογικό προσανατολισμό των αξιών (éducation), των οποίων ο στόχος είναι, όπως προαναφέραμε, η ολοκληρωμένη εκπαίδευση των μελλοντικών Ελλήνων πολιτών. Τέλος, από το Σύνταγμα του 1975 και εξής, όπως είχε ενταχθεί και σε αυτό του 1926, γίνεται ειδική μνεία στην ελευθερία με την οποία ο συντακτικός νομοθέτης ορίζει την τέχνη και την επιστήμη, την έρευνα και την διδασκαλία»[191]: «Η παιδεία υπήρξε ανέκαθεν τομέας που ιδιαίτερα προσείλκυσε το κρατικό ενδιαφέρον. Με την παραπάνω διάταξη (§2)[192] το ισχύον Σύνταγμα αναγνωρίζει ρητά το ενδιαφέρον αυτό και ανάγει την παιδεία σε βασική αποστολή του κράτους»[193]. «Παρόλα ταύτα, η επιστήμη δεν ταυτίζεται με την παιδεία, δεδομένου ότι η επιστήμη μπορεί να αναπτυχθεί και να καλλιεργηθεί και εκτός του εκπαιδευτικού συστήματος. Τα ανωτέρω ισχύουν και για τη σχέση μεταξύ παιδείας και τέχνης, η οποία μπορεί να αναπτυχθεί τόσο εντός του εκπαιδευτικού συστήματος (π.χ. Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών) όσο και εκτός αυτού»[194].

Κατά τη διάρκεια όλης της περιόδου, η οποία χαρακτηρίζεται από την κρατική ανεξαρτησία του ελληνικού Έθνους, από 1830 έως σήμερα, ο κρατικός έλεγχος της ελληνικής Παιδείας δεν έχει περιοριστεί. Αξιοσημείωτο είναι, ότι το αναδυόμενο ελληνικό κράτος στην αρχή του 19ου αιώνα, απέκτησε μια μονοκεντρική μορφή άσκησης της εξουσίας και όχι πολυκεντρική, όπως αυτή διεκδικείτο από τους «προνομιούχους» της Οθωμανικής κυριαρχίας, γεγονός που την κατέστησε περισσότερο αποτελεσματική, γεγονός όμως που ενίσχυσε τον πελατειακό της χαρακτήρα, διότι οι προαναφερόμενοι «βολεμένοι» κατέφυγαν στην κεντρική διοίκηση: «Στον εσωτερικό τομέα, η πολιτική αντιπαράθεση βασίζεται στην αντίθεση μεταξύ των αντιπροσωπευτικών δυνάμεων του πελατειακού συστήματος και των δυνάμεων της αστικής τάξης που φιλοδοξούν στην ανάπτυξη της ελληνικής κοινωνίας και στον εξορθολογισμό των κοινωνικών και πολιτικών θεσμών. Η αντιπαράθεση αυτή δεν έχει τις ρίζες της στο προηγούμενο της μετάβασης από τη φεουδαρχία στο καπιταλιστικό σύστημα, καθώς η ελληνική κοινωνία δεν έχει βιώσει ένα τέτοιο καθεστώς. Επικεντρώνεται πολιτικά στο ζήτημα της πελατειακής ή ορθολογικής λειτουργίας των αντιπροσωπευτικών και φιλελεύθερων θεσμών που εισήγαγαν τα αστικά και πνευματικά στρώματα του Ελληνισμού. Αποτελούσαν το ιδανικό όχημα για την ενσωμάτωση της πολυκεντρικής οικονομικής τάξης με τη λογική του κεντρικού κράτους και την εγκαθίδρυση του πελατειακού συστήματος. Σε αυτό το πλαίσιο, τα πολιτικά κόμματα ήταν οι ουσιαστικοί παράγοντες για την εγκαθίδρυση και τη λειτουργία των

[191] Άρθρο 20 (1926), Άρθρο 16 (1975), άρθρο 16 (1986, 2001, 2008 και 2019).

[192] Άρθρο 20 (1926), Άρθρο 16 (§2) (1975), άρθρο 16 (§2) (1986, 2001, 2008 και 2019).

[193] ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Ανδρέας, «Παιδεία και Σύνταγμα», στο https://www.ipaidia.gr/paideia/paideia-kai-sintagma/. Προσπελάστηκε την 1η Φεβρουαρίου 20233 στις 12:10.

[194] ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Ανδρέας, «Παιδεία και Σύνταγμα», στο https://www.ipaidia.gr/paideia/paideia-kai-sintagma/. Προσπελάστηκε την 1η Φεβρουαρίου 2023 στις 12:10.

πελατειακών σχέσεων, την ιδιοποίηση του κράτους και του κοινωνικού αγαθού και, κατ' επέκταση, οι κατ' εξοχήν μηχανισμοί για την τελική κυριαρχία της πολιτικής τάξης»[195].

Αντίθετα, όπως παρατηρήθηκε, ο έλεγχος της ελληνικής Παιδείας αυξάνεται. Ένα μόνο κοινό έχει σε αυτό το επίπεδο, το ελληνικό σχολικό εκπαιδευτικό σύστημα με το αντίστοιχο γαλλικό, που έστω κι αν αυτό φανεί υπερβολικό, διότι αναφέρεται στα τέλη του 19ου αιώνα, σηματοδοτεί τη δύναμη της ελληνικής κεντρικής κρατικής εξουσίας: «Έτσι, η ελληνική εκπαίδευση πλησίασε πολύ το ιδανικό του Ναπολέοντα, που καμάρωνε που ήξερε κάθε στιγμή της ημέρας τι ακριβώς διδάσκεται σε κάθε τάξη, κάθε σχολείου της Γαλλίας. Μόνο που ο Ναπολέων είχε πεθάνει πριν από 70 χρόνια, και η εκπαίδευση στον τόπο του καθώς και στον υπόλοιπο ευρωπαϊκό χώρο είχε ακολουθήσει στο μεταξύ άλλους δρόμους»[196]. Και όμως, το κυρίαρχο πνεύμα εξέφραζε συχνά την προσπάθεια οργάνωσης μιας Παιδείας μακριά από κομματικά και άλλα συμφέροντα. Παρατίθεται απόσπασμα από μια «Συζήτηση Στρογγυλής Τραπέζης με συνομιλητές τους: Κ. Τσάτσο, Ε. Π. Παπανούτσο, Κ. Καλλία, Ι. Κακριδή, και συντονιστή τον Κ. Μπαστιά. Οργανώθηκε από το περιοδικό *Άλφα* στις 6 Οκτωβρίου 1965», δηλαδή κατά τη διάρκεια μιας κοινωνικής, πολιτικής και θεσμικής ανισορροπίας, η οποία έπληττε την Ελλάδα, δέκα-οκτώ μήνες πριν από το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου του 1967: «Ο Ιδανικός Άνθρωπος. Παπανούτσος: (…) Πρέπει να σταθούμε στα πράγματα, όχι στην αφηρημένη θεωρία. Πρέπει να παραδεχθούμε ότι είναι ένα ιδεώδες αυτό, να συνεννοηθούν τα κόμματα και ν' αποφασίσουν μια κοινή εκπαιδευτική πολιτική. Στην πραγματικότητα όμως, τούτο δεν γίνεται. Υποθέσετε, ότι αποφασίζουμε σε συνεννόηση διακομματική να κάνουμε κοινό πρόγραμμα εκπαιδευτικό. Σε ποια σημεία μπορούμε να συμφωνήσουμε; (…) Αλλά σε ό,τι αφορά το βαθύτερο, το Ιδεολογικό περιεχόμενο των σπουδών, σε ό,τι άφορα τις βλέψεις, τις επιδιώξεις της Παιδείας, ας παραδεχθούμε, Κύριοι, ότι «ά-πολιτική εκπαιδευτική πολιτική» δεν υπάρχει! Κάθε πολιτική παράταξη πιστεύει στον τύπο ανθρώπου που οραματίζεται να διαπλάσει. Όταν πας να συντάξεις ένα εκπαιδευτικό νομοσχέδιο (τουλάχιστον εγώ έτσι δούλεψα στη ζωή μου) έχεις στο νου σου τον άνθρωπο που θέλεις να πλάσεις. Αυτός ο άνθρωπος θα είναι συγχρονισμένος στο μυαλό, στις αντιλήψεις, στην πολιτική τοποθέτηση; Θα είναι ελεύθερος, υπερήφανος, θαρραλέος, θα έχει και θα ξέρει ότι έχει δικαιώματα; (…) Τι

---

[195] CONTOGEORGIS Georges, *Histoire de la Grèce*, Hatier, Nations de l'Europe, Paris 1992, σελίδα 375. «Dans le domaine intérieur l'affrontement politique s'articule sur l'opposition entre les forces représentatives du système clientéliste et les forces de la bourgeoisie qui aspirent au développement de la société grecque et à la rationalisation des institutions sociales et politiques. Cet affrontement ne trouve pas ses racines dans le précédent du passage de la féodalité au système capitaliste, puisque la société grecque n'a pas fait l'expérience d'un tel régime. Il se focalise politiquement sur la question du fonctionnement clientéliste ou rationnel des institutions représentatives et libérales introduites par les couches bourgeoises et intellectuelles de l'hellénisme. Elles ont été le vecteur idéal de l'intégration de l'ordre financier polycentrique à la logique de l'État central et de l'établissement du système clientéliste. Dans ce contexte, les partis politiques ont été les facteurs essentiels de la mise en place et du fonctionnement du clientélisme, de l'appropriation de l'État et du bien social et, par prolongement, les mécanismes par excellence de la domination finale de la classe politique». Βλέπε επίσης σελίδες 355, 356 και 360. Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας εργασίας.

[196] ΔΗΜΑΡΑΣ Αλέξης, Η Μεταρρύθμιση που δεν έγινε (Τεκμήρια Ιστορίας) ΙΒΣΙ-1894, Α' τόμος, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Εκδοτική Ερμής, Αθήνα 1985, σελίδα μς.

είδους σχέση θα έχει αυτός ο άνθρωπος (του μέλλοντος) με την Ιστορία του; Πώς θα έχει απορροφήσει και θα αξιοποίηση τον προγονικό του θησαυρό; Και πώς θα έχει προσαρμοσθεί στις νέες ανάγκες της ζωής; Ουμανιστική θα είναι η Παιδεία μας, και με ποιο νόημα ουμανιστική; Θα στραφεί προς τις θετικές επιστήμες και την Τεχνική. Και έως ποιο βαθμό; Και θα θητεύει στη Δημοκρατία; Και σε τι είδους Δημοκρατία; - γιατί γίνεται σήμερα τόση κατάχρηση της λέξεως «δημοκρατία», ώστε διστάζουμε- να τη ξεστομίσουμε, χωρίς εξηγήσεις ... Όλα αυτά, όμως, είναι θέματα που αποτελούν το περιεχόμενο ενός πολιτικού προγράμματος. (…) Στο εκπαιδευτικό θέμα δεν πρέπει να γίνεται συμβιβασμός ως προς τις ιδεολογικές κατευθύνσεις. …»[197].

Η Παιδεία είναι βασικός παράγοντας μύησης σε εθνικές, κρατικές, κοινωνικές και πολιτιστικές αξίες. Είναι δυνατό να κατηγορηθεί η έλλειψη απόλυτης ελευθερίας στην οργάνωση αυτού του θεσμού, αλλά, η σημασία του είναι υψίστης σημασίας, όσον αφορά όχι μόνο την απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων, αλλά και τη δυνατότητα αντίληψης, έστω και περιορισμένης, μιας κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας. Η Παιδεία έστω και πολιτικά και πολιτιστικά προσανατολισμένη, προσδίδει δυνατότητα προσαρμογής στην κοινωνία, που τη γεννά. Και αυτή η δυνατότητα δεν προσφέρεται σε όλα τα παιδιά του κόσμου. Παρατίθεται σε μορφή ποιήματος, το υπέροχο κείμενο του Βίκτωρος Ουγκώ, το οποίο αποτελεί ένα σθεναρό κάλεσμα στην πρόσβαση στη γνώση και την εκπαίδευση, ενώ καταγγέλλει την πνευματική και ηθική εγκατάλειψη, στην οποία έχουν περιέλθει πολλά παιδιά στον κόσμο.

Το κάτωθι ποίημα φέρει ως τίτλο:

Σε κάθε παιδί που εκπαιδεύουμε αντιστοιχεί ένας άνθρωπος που κερδίζουμε[198].

Victor Hugo, Jersey, 27 février 1853, Les Quatre vents de l'Esprit (Οι τέσσερις άνεμοι του πνεύματος*).*

Chaque enfant qu'on enseigne est un homme qu'on gagne.

Quatre-vingt-dix voleurs sur cent qui sont au bagne Ne sont jamais allés à l'école une fois,

Et ne savent pas lire, et signent d'une croix. C'est dans cette ombre-là qu'ils ont trouvé le crime.

L'ignorance est la nuit qui commence l'abîme. Où rampe la raison, l'honnêteté périt.

Dieu, le premier auteur de tout ce qu'on écrit,

[197] ΔΗΜΑΡΑΣ Αλέξης, Η Μεταρρύθμιση που δεν έγινε (Τεκμήρια Ιστορίας) ΙΒΣΙ-1894, Α' τόμος, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Εκδοτική Ερμής, Αθήνα 1985, σελίδες 286-288.

[198] Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

A mis, sur cette terre où les hommes sont ivres, Les ailes des esprits dans les σελίδες des livres.

Tout homme ouvrant un livre y trouve une aile, et peut Planer là-haut où l'âme en liberté se meut.

L'école est sanctuaire autant que la chapelle. L'alphabet que l'enfant avec son doigt épelle

Contient sous chaque lettre une vertu ; le cœur S'éclaire doucement à cette humble lueur.

Donc au petit enfant donnez le petit livre. Marchez, la lampe en main, pour qu'il puisse vous suivre.

La nuit produit l'erreur et l'erreur l'attentat.

Faute d'enseignement, on jette dans l'état[2] Des hommes animaux, têtes inachevées,

Tristes instincts qui vont les prunelles crevées, Aveugles effrayants, au regard sépulcral,

Qui marchent à tâtons dans le monde moral. Allumons les esprits, c'est notre loi première,

Et du suif [4] le plus vil faisons une lumière. L'intelligence veut être ouverte ici-bas;

Le germe a droit d'éclore ; et qui ne pense pas Ne vit pas. Ces voleurs avaient le droit de vivre.

Songeons-y bien, l'école en or change le cuivre, Tandis que l'ignorance en plomb transforme l'or.

Je dis que ces voleurs possédaient un trésor,

Leur pensée immortelle, auguste et nécessaire ; Je dis qu'ils ont le droit, du fond de leur misère,

De se tourner vers vous, à qui le jour sourit, Et de vous demander compte de leur esprit ;

Je dis qu'ils étaient l'homme et qu'on en fit la brute ; Je dis que je nous blâme et que je plains leur chute ;

Je dis que ce sont eux qui sont les dépouillés ; Je dis que les forfaits dont ils se sont souillés

Ont pour point de départ ce qui n'est pas leur faute ; Pouvaient-ils s'éclairer du flambeau qu'on leur ôte ?

Ils sont les malheureux et non les ennemis. Le premier crime fut sur eux-mêmes commis ;

On a de la pensée éteint en eux la flamme ; Et la société leur a volé leur âme.

γ) Τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών, πυξίδες της καθημερινής διδακτικής πράξης

Η διαμόρφωση ενός σύγχρονου εκπαιδευτικού συστήματος, αποτελεί ένα περίπλοκο και πολυδιάστατο πρόβλημα, που απασχολεί αναμφίβολα κάθε χώρα και «όπου συνωστίζονται επαΐοντες και μη, καταθέτοντας «αδιαμφισβήτητες» λύσεις και προτάσεις»[199]. Πρόκειται για «ένα σκηνικό στο οποίο ο μαθητής, αμέτοχος παρατηρητής, υποχρεώνεται να εξαργυρώνει τις επικρατούσες κατά καιρούς εκπαιδευτικές επιταγές των μεγάλων»[200].

«Το παιδί, στις πιο μικρές ηλικίες, υπόκειται εύκολα στις επιδράσεις των προσώπων και των θεσμών κύρους και γίνεται εύκολα «δέκτης αυθεντίας». Ωστόσο, είναι, ήδη, μια μικρή προσωπικότητα, εύπλαστη, που το σχολείο καλείται να την καλλιεργήσει με τον πιο σωστό τρόπο, όχι βεβαία θεωρώντας τον μαθητή αποθήκη γνώσεων που θα τη γεμίσει· ένα σχολείο που με τη σειρά του έχει σκληρούς ανταγωνιστές σε μια κοινωνία με «ποικιλώνυμες αυθεντίες» και «παραπλανητικές σειρήνες», όπως λ.χ. τα Μ.Μ.Ε., το διαδίκτυο και όχι μόνο, που διακινούν πληροφορίες και γνώσεις χωρίς το απαιτούμενο «παιδαγωγικό εισιτήριο». Ένα σχολείο που πρέπει να αντιδράσει και να ισχυροποιήσει το παιδαγωγικό του περιβάλλον για να συνεχίσει να είναι κορυφαίος κοινωνικός θεσμός»[201].

Τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες[202]: α) στα παραδοσιακά, στα οποία δίνεται έμφαση κυρίως στην ύλη που πρέπει να εξαντληθεί σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, β) στα νέου τύπου, τα οποία είναι γνωστά και ως curriculum, των οποίων σημαντικά στοιχεία αποτελούν οι σαφείς διατυπωμένοι στόχοι, τα περιεχόμενα μάθησης, οι μέθοδοι διδασκαλίας, καθώς και οι τρόποι αξιολόγησης των παραπάνω, και γ) σ' αυτά που είναι της μορφής curriculum, αλλά που αποτελούν έναν ενδιάμεσο τύπο των δύο προηγούμενων.

Τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών στην Ελλάδα αποτελούν το υποχρεωτικό πλαίσιο αναφοράς του εκπαιδευτικού έργου και την πυξίδα που προσανατολίζει την καθημερινή διδακτική πράξη[203]. Αν και τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών ονομάζονται

---

[199] ΑΛΑΧΙΩΤΗΣ Σταμάτης, «ΓΙΑ ΕΝΑ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ, Η Διαθεματικότητα και η Ευέλικτη Ζώνη αλλάζουν την παιδεία και αναβαθμίζουν την ποιότητα της Εκπαίδευσης», Op. Cit., σελίδα 1.

[200] ΑΛΑΧΙΩΤΗΣ Σταμάτης, «ΓΙΑ ΕΝΑ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ, Η Διαθεματικότητα και η Ευέλικτη Ζώνη αλλάζουν την παιδεία και αναβαθμίζουν την ποιότητα της Εκπαίδευσης», Op. Cit., σελίδα 1.

[201] ΑΛΑΧΙΩΤΗΣ Σταμάτης, «Πώς θα είναι το σχολείο του μέλλοντος», στο *Το Βήμα της Κυριακής*, 2002β, 24 Μαρτίου.

HARGREAVES A., *Changing teachers. Changing Times: Teacher's work and Culture in the Post-modern age*, Cassel, London, 1994, 272 σελίδες.

[202] WESTPHALEN Klaus, *Αναμόρφωση των Αναλυτικών Προγραμμάτων*, Μετάφραση ΠΥΡΓΙΩΤΑΚΗΣ Ι., Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1982, 114 σελίδες.

[203] ΓΚΟΤΖΟΣ Δημήτριος, «Το Αναλυτικό Πρόγραμμα», https://eclass.edc.uoc.gr/modules/document/file.php/PTDEU126/Το Αναλυτικό Πρόγραμμα1.pdf, σελίδα 5. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 3η Φεβρουαρίου 2023 στις 15:17.

διαθεματικά, η διαθεματικότητα είναι μόνο συμπληρωματική, αφού η αρχή της διατήρησης των διακριτών μαθημάτων κυριαρχεί. Σε όλα τα μαθήματα, όμως, προτείνονται διεπιστημονικές συγκλίσεις[204].

Όσον αφορά τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών, δομικά στοιχεία τους αποτελούν οι γενικοί και ειδικοί στόχοι τους, τα περιεχόμενα μάθησης, που αφορούν την διδακτέα ύλη, υποδείξεις για τη μεθόδευση της διδασκαλίας, η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας της διδασκαλίας, το πρόσθετο βοηθητικό υλικό, καθώς και τα ενδεικτικά σχέδια μαθήματος. Στα ανοιχτά Αναλυτικά Προγράμματα η ευθύνη για την διατύπωση ειδικών στόχων έγκειται στην διακριτική ευχέρεια του εκπαιδευτικού[205].

Σύμφωνα με τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών, η διδακτική μεθοδολογία ακολουθεί την διαθεματική ολιστική προσέγγιση περιορίζοντας τον γνωσιοκεντρικό και δασκαλοκεντρικό προσανατολισμό της διδασκαλίας, αφού ο εκπαιδευτικός λειτουργεί ως διαμεσολαβητής της μαθησιακής διαδικασίας, με συνέπεια, ο μαθητής ή η μαθήτρια, μέσω της ανακαλυπτικής και ομαδοσυνεργατικής μάθησης να αναπτύσσει νοητικές δεξιότητες, που θα του/της εξασφαλίζουν την δυνατότητα αντιμετώπισης προβλημάτων και διαμόρφωσης θετικών στάσεων και συμπεριφορών[206]. Οι προτεινόμενες διδακτικές στρατηγικές διακρίνονται στις τρεις ακόλουθες: α) στην διερεύνηση και την ανακάλυψη, β) στις επιδείξεις οπτικοακουστικού υλικού, προσομοιώσεων και μοντελοποίησης και γ) στη συζήτηση σε ομάδες και στην αφήγηση, αποτελώντας και οι τρεις, μαθητοκεντρικές διδακτικές προσεγγίσεις, αφού οι μαθητές/-τριες συνδιαμορφώνουν παρεμβαίνοντας στην οργανωτική διαδικασία, όπως συμβαίνει λόγου χάρη με τα προγράμματα της Ευέλικτης Ζώνης[207].

Ερευνώντας το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών, παρατίθενται οι τρεις (3) Πίνακες που παρουσιάζουν τους στόχους, τις θεματικές ενότητες και τις ενδεικτικές δραστηριότητες του μαθήματος της Λογοτεχνίας. Κάθε Πίνακας αντιπροσωπεύει δύο (2) τάξεις του Δημοτικού, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τα σχολικά Ανθολόγια. Στο σημείο αυτό, κρίνεται απαραίτητη η παρατήρηση ότι το μάθημα της Λογοτεχνίας, δεν αποτελεί ξεχωριστό μάθημα, στα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών, αλλά συνεπικουρεί κι εμπλουτίζει το μάθημα της Γλώσσας. Ο λόγος για τον οποίο έχει γίνει αυτή η επιλογή, η οποία αποτελεί απόφαση, είναι διότι «σύγχρονες έρευνες στον τομέα της γλώσσας και της λογοτεχνίας εστιάζουν στην άρρηκτη σχέση μεταξύ των δύο, καθώς η λογοτεχνία, ως εξαίρετη μορφή λόγου αναδεικνύει τη δύναμη του γλωσσικού μέσου, τις απεριόριστες δυνατότητες που παρέχει στον άνθρωπο για την αποτύπωση της δημιουργικότητας και της ευαισθησίας του. Επιπρόσθετα, η κατάκτηση της γλώσσας επιταχύνεται μέσω της επαφής των

[204] ΓΚΟΤΖΟΣ Δημήτριος, *Το Αναλυτικό Πρόγραμμα*, Op. Cit., σελίδα 12.

[205] ΓΚΟΤΖΟΣ Δημήτριος, *Το Αναλυτικό Πρόγραμμα*, Op. Cit., σελίδα 15.

[206] ΓΚΟΤΖΟΣ Δημήτριος, *Το Αναλυτικό Πρόγραμμα*, Op. Cit., σελίδα 28.

[207] ΓΚΟΤΖΟΣ Δημήτριος, *Το Αναλυτικό Πρόγραμμα*, https://eclass.edc.uoc.gr/modules/document/file.php/PTDEU126/To_Αναλυτικό_Πρόγραμμα1.pdf, σελίδα 29. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 3η Φεβρουαρίου 2023 στις 15:17.

παιδιών με τη λογοτεχνία, ενώ ταυτόχρονα το αισθητικό τους κριτήριο καλλιεργείται και ενισχύεται η διανοητική τους συγκρότηση, παράγοντες που συμβάλλουν στη βαθύτερη προσπέλαση του νοήματος των κειμένων»[208].

Παρατηρώντας τον Πίνακα 1, που αφορά τον γραπτό λόγο στις δύο πρώτες τάξεις του Δημοτικού, οι στόχοι του μαθήματος της Λογοτεχνίας είναι η βαθμιαία άσκηση του μαθητή, έτσι ώστε να εξοικειώνεται βιωματικά με τη μορφή και το περιεχόμενο των λογοτεχνικών κειμένων, να ψυχαγωγείται με τα κείμενα και να τα απολαμβάνει ως ακροατής, να εξοικειώνεται διαισθητικά με απλά κείμενα νεωτερικής λογοτεχνίας, να αντιλαμβάνεται τις εναλλακτικές δυνατότητες της γλώσσας τόσο στο σημασιολογικό όσο και στο φωνητικό-μορφολογικό επίπεδο, να έρχεται σε επαφή με την παράδοση του τόπου και το λαϊκό πολιτισμό, να αποκτά αίσθηση του χιούμορ διαμέσου επιλεγμένων λογοτεχνικών κειμένων και να οξύνει την φαντασία του, να ενθαρρύνεται στη δημιουργία κι έκφραση δικών του ιστοριών και να εξοικειώνεται με τη χωροχρονική αντίληψη και τέλος, να γνωρίζει, περισσότερο ως ακροατής, κατάλληλα για την ηλικία του κείμενα, των κυριότερων εκπροσώπων και ειδών της ελληνικής – κυρίως – λογοτεχνίας και παράδοσης.

Οι θεματικές ενότητες, στις οποίες επιμερίζονται τα ανθολογημένα λογοτεχνικά κείμενα των σύγχρονων Ανθολογίων είναι τα παραδοσιακά και νεωτερικά λογοτεχνικά κείμενα για ακρόαση και αναδιήγηση, μικρά λογοτεχνικά κείμενα για σιωπηρή και μεγαλόφωνη ανάγνωση, ποιήματα για απαγγελία, λογοτεχνήματα για καλλιέργεια του χιούμορ και της φαντασίας και τέλος, κείμενα που αντιπροσωπεύουν διάφορα λογοτεχνικά είδη, σχολές και δημιουργούς.

Οι δραστηριότητες που προτείνονται ενδεικτικά είναι: η ακρόαση και αναδιήγηση λογοτεχνικών κειμένων όπως μικρές ιστορίες, διηγήματα και παραμύθια, οι απαγγελίες ποιημάτων και η χρήση της μελοποιημένης ποίησης, γλωσσικά παιχνίδια ρυθμού, ομοιοκαταληξίας, επανάληψης, αστείων λέξεων και συλλαβών, γλωσσοδέτες κ.α., η συλλογή λαϊκών παραμυθιών, παραδόσεων, παροιμιών, αινιγμάτων από την οικογένεια και ανακοίνωση, ανάγνωση, παιχνίδια, δραματοποίηση στην τάξη, ποιήματα, ιστορίες, παραμύθια με κωμικό περιεχόμενο, για ακρόαση, ανάγνωση, δραματοποίηση, παντομίμα, ημιτελείς ιστορίες που το παιδί διαβάζει ή ακούει για να μαντέψει το τέλος τους, να τις συνεχίσει και να τις ολοκληρώσει ή και να δημιουργήσει δικές του εκδοχές, οι παιγνιώδεις ασκήσεις αντιστροφής των στοιχείων συνέχειας μιας ιστορίας, προκειμένου να τις τακτοποιήσει με τη φυσική χρονολογική σειρά, η αφήγηση από τον δάσκαλο, επιλεγμένων κειμένων των κυριότερων εκπροσώπων της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας, καθώς και παραμυθιών άλλων λαών, η σιωπηρή ανάγνωση κειμένων με σκοπό την κατανόηση του περιεχομένου τους και

[208] *Πρόγραμμα Σπουδών Νεοελληνικής Γλώσσας*, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, 2021, σελίδα 13.

τέλος, η μεγαλόφωνη ανάγνωση, με εκφορά και έκφραση προσαρμοσμένη στο είδος του λόγου, στο περιεχόμενο και την περίσταση.

Στόχοι	Θεματικές Ενότητες	Ενδεικτικές Δραστηριότητες
Ο μαθητής ασκείται βαθμιαία, ώστε να είναι σε θέση να: Εξοικειώνεται βιωματικά με τη μορφή και το περιεχόμενο των λογοτεχνικών κειμένων. Ψυχαγωγείται με τα κείμενα και τα απολαμβάνει ως ακροατής. Εξοικειώνεται διαισθητικά και με απλά κείμενα νεωτερικής λογοτεχνίας. Αντιλαμβάνεται τις εναλλακτικές δυνατότητες της γλώσσας τόσο στο σημασιολογικό όσο και στο φωνητικό- μορφολογικό επίπεδο. Έρχεται σε επαφή με την παράδοση του τόπου και το λαϊκό πολιτισμό. Αποκτά αίσθηση του χιούμορ διαμέσου επιλεγμένων λογοτεχνικών κειμένων και να οξύνει τη φαντασία του. Ενθαρρύνεται στη δημιουργία και έκφραση δικών του ιστοριών και εξοικειώνεται με τη χωρο-χρονική αντίληψη. Γνωρίζει, περισσότερο ως ακροατής, κατάλληλα για την ηλικία του κείμενα, των κυριότερων εκπροσώπων και ειδών της ελληνικής -κυρίως– λογοτεχνίας και παράδοσης.	Παραδοσιακά και νεωτερικά λογοτεχνικά κείμενα για ακρόαση και αναδιήγηση Μικρά λογοτεχνικά κείμενα για σιωπηρή και μεγαλόφωνη ανάγνωση Ποιήματα για απαγγελία Λογοτεχνήματα για καλλιέργεια του χιούμορ και της φαντασίας Κείμενα που αντιπροσωπεύουν διάφορα λογοτεχνικά είδη, σχολές και δημιουργούς	Ακρόαση και αναδιήγηση λογοτεχνικών κειμένων (μικρών ιστοριών, διηγημάτων, παραμυθιών). Απαγγελίες ποιημάτων, χρήση μελοποιημένης ποίησης. Γλωσσικά παιχνίδια ρυθμού, ομοιοκαταληξίας, επανάληψης, αστείων λέξεων και συλλαβών, γλωσσοδέτες κ.ά. Συλλογή λαϊκών παραμυθιών, παραδόσεων, παροιμιών, αινιγμάτων από την οικογένεια και ανακοίνωση, ανάγνωση, παιχνίδια, δραματοποίηση στην τάξη. Ποιήματα, ιστορίες, παραμύθια με κωμικό περιεχόμενο, για ακρόαση, ανάγνωση, δραματοποίηση, παντομίμα. Ημιτελείς ιστορίες που το παιδί διαβάζει ή ακούει για να μαντέψει το τέλος τους, να τις συνεχίσει και να τις ολοκληρώσει ή και να δημιουργήσει δικές του εκδοχές (δημιουργική αφήγηση). Παιγνιώδεις ασκήσεις αντιστροφής των στοιχείων συνέχειας μιας ιστορίας (π.χ. κάποτε - τώρα - μετά - χθες - σήμερα - αύριο), προκειμένου να τις τακτοποιήσει με τη φυσική χρονολογική σειρά. Αφήγηση από το δάσκαλο επιλεγμένων κειμένων των κυριότερων εκπροσώπων της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας, καθώς και παραμυθιών άλλων λαών (π.χ. παραμύθια των βαλκανικών λαών, παραμύθια από την Ευρώπη, παραμύθια από την Ασία). Σιωπηρή ανάγνωση κειμένων με σκοπό την κατανόηση του περιεχομένου. Μεγαλόφωνη ανάγνωση, με εκφορά και έκφραση προσαρμοσμένη στο είδος του λόγου, στο περιεχόμενο και στην περίσταση (λ.χ. ένταση της φωνής ανάλογα με τον χώρο)

Πίνακας 1. Γραπτός Λόγος – Λογοτεχνία Α' – Β' Δημοτικού[209]

Στον Πίνακα 2 του Δ.Ε.Π.Π.Σ. – Α.Π.Σ. που ακολουθεί και αφορά τις Γ' – Δ' Τάξεις του Δημοτικού, όπως και ανωτέρω, παρουσιάζονται οι στόχοι, οι θεματικές ενότητες και οι προτεινόμενες ενδεικτικές δραστηριότητες.

Έτσι, οι μαθητές των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού ασκούνται βαθμιαία, ώστε να είναι σε θέση να διευρύνουν την αναγνωστική τους ικανότητα προσεγγίζοντας και τον βιωματικό λόγο, κατανοούν τον τρόπο με τον οποίο ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τα γλωσσικά μέσα, για να προκαλέσει τις εντυπώσεις που θέλει, εξοικειώνονται με τα στοιχεία δομής και περιεχομένου των λογοτεχνικών κειμένων, εξηγούν το νόημα κειμένων με απαιτητική σύνταξη, λεξιλόγιο και νοηματική δομή, εξοικειώνονται αισθητικά με απλά κείμενα νεωτερικής λογοτεχνίας, προσεγγίζουν βαθμιαία ευρύ φάσμα κατάλληλων κειμένων των κυριότερων εκπροσώπων και ειδών της ελληνικής λογοτεχνίας σε όλη τη χρονική και γεωγραφική της έκταση και τέλος, γνωρίζουν δειγματικά κείμενα βαλκανικής και παγκόσμιας λογοτεχνίας.

Όσον αφορά τις θεματικές ενότητες στις οποίες επιμερίζονται τα ανθολογημένα κείμενα, αυτές, αφορούν την ανάγνωση λογοτεχνικών κειμένων, την προσέγγιση του μεταφορικού λόγου, την ελεύθερη ανάγνωση, την απαγγελία, την δημιουργική αφήγηση και την δημιουργική γραφή.

[209] Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, *Δ.Ε.Π.Π.Σ – Α.Π.Σ. Ελληνικής Γλώσσας για το Δημοτικό*, http://www.pi-schools.gr/programs/depps/ , σελίδα 30. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 3η Φεβρουαρίου 2023 στις 15:44.

Στις προτεινόμενες ενδεικτικές δραστηριότητες για τις Γ' – Δ' Τάξεις του Δημοτικού, ανήκουν: η ανάγνωση κειμένων με σκοπό την κατανόηση σημασιών πέραν των κυριολεκτικών, ασκήσεις μετασχηματισμού και αντικατάστασης ποιητικών φράσεων με αντίστοιχες του καθημερινού λόγου και αντίστροφα, συζητήσεις κατά τις οποίες προβάλλονται εναλλακτικές ή συμπληρωματικές ερμηνείες, διατύπωση επιχειρηματολογίας και αξιολογικών κρίσεων για λογοτεχνικά κείμενα, η αναδιήγηση λογοτεχνικών κειμένων, όπως μικρές ιστορίες, διηγήματα κλπ., σύγκριση νεωτερικών / παραδοσιακών ποιημάτων, απαγγελίες ποιημάτων, χρήση μελοποιημένης ποίησης, συγκρότηση λογοτεχνικών Ανθολογίων, σύγκριση κειμένων διαφορετικών περιοχών, περιόδων, συγγραφέων, τόσο ως προς το θέμα και τη λογοτεχνική γραφή όσο και ως προς την οπτική γωνία, μέσα από την οποία ένας συγγραφέας αντιμετωπίζει ένα θέμα ή πρόβλημα, σύνδεση των λογοτεχνικών κειμένων με τα υπόλοιπα μαθήματα, ενθάρρυνση της αυθόρμητης ανάγνωσης με κύριο σκοπό την ψυχαγωγία, η καθιέρωση ώρας ελεύθερης ανάγνωσης και τέλος, η σύνδεση του περιεχομένου των κειμένων με το αντίστοιχο περιεχόμενο άλλων μαθημάτων κατά περίπτωση.

Στόχοι	**Θεματικές Ενότητες**	**Ενδεικτικές Δραστηριότητες**
Ο μαθητής ασκείται βαθμιαία, ώστε να είναι σε θέση να: Διευρύνει την αναγνωστική ικανότητα προσεγγίζοντας και το βιωματικό λόγο. Κατανοεί τον τρόπο με τον οποίο ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τα γλωσσικά μέσα, για να προκαλέσει τις εντυπώσεις που θέλει.	Ανάγνωση λογοτεχνικών κειμένων Προσέγγιση του μεταφορικού λόγου Ελεύθερη ανάγνωση Απαγγελία	Ανάγνωση κειμένων με σκοπό την κατανόηση σημασιών πέραν των κυριολεκτικών. Ασκήσεις μετασχηματισμού και αντικατάστασης ποιητικών φράσεων με αντίστοιχες του καθημερινού λόγου και αντίστροφα. Συζητήσεις κατά τις οποίες προβάλλονται εναλλακτικές ή συμπληρωματικές ερμηνείες. Διατύπωση επιχειρηματολογίας και αξιολογικών κρίσεων για λογοτεχνικά κείμενα.
Εξοικειώνεται με στοιχεία δομής και περιεχομένου των λογοτεχνικών κειμένων. Εξηγεί το νόημα κειμένων με απαιτητική σύνταξη, λεξιλόγιο και νοηματική δομή. Εξοικειώνεται διαισθητικά με απλά κείμενα νεωτερικής λογοτεχνίας. Προσεγγίζει βαθμιαία ευρύ φάσμα κατάλληλων κειμένων των κυριότερων εκπροσώπων και ειδών της ελληνικής λογοτεχνίας σε όλη τη χρονική και γεωγραφική της έκταση. Γνωρίζει δειγματικά κείμενα βαλκανικής και παγκόσμιας λογοτεχνίας.	Δημιουργική αφήγηση Δημιουργικό γράψιμο	Αναδιήγηση λογοτεχνικών κειμένων (μικρών ιστοριών, διηγημάτων κτλ.) Σύγκριση νεωτερικών / παραδοσιακών ποιημάτων Απαγγελίες ποιημάτων, χρήση μελοποιημένης ποίησης, συγκρότηση λογοτεχνικών ανθολογίων. Σύγκριση κειμένων διαφορετικών περιοχών, περιόδων, συγγραφέων, τόσο ως προς το θέμα και τη λογοτεχνική γραφή όσο και ως προς την οπτική γωνία, μέσα από την οποία ένας συγγραφέας αντιμετωπίζει ένα θέμα ή πρόβλημα. Σύνδεση των λογοτεχνικών κειμένων με τα υπόλοιπα μαθήματα Ενθάρρυνση της αυθόρμητης ανάγνωσης με κύριο σκοπό την ψυχαγωγία. Καθιέρωση ώρας ελεύθερης ανάγνωσης. Σύνδεση του περιεχομένου των κειμένων με το αντίστοιχο περιεχόμενο άλλων μαθημάτων κατά περίπτωση.

Πίνακας 2. Γραπτός Λόγος – Λογοτεχνία Γ' – Δ' Δημοτικού[210]

Ο Πίνακας 3 του ΔΕΠΠΣ – ΑΠΣ που αφορά τις τάξεις Ε' – ΣΤ' του Δημοτικού, που ακολουθεί, ομοίως, παρουσιάζει τους στόχους, τις θεματικές ενότητες και προτείνει ενδεικτικές δραστηριότητες για το μάθημα της Λογοτεχνίας, το οποίο, όπως προαναφέρεται, περιγράφεται στο Αναλυτικό Πρόγραμμα της Γλώσσας.

Όσον αφορά τους στόχους, που καλούνται οι μαθητές να επιτύχουν, είναι οι ίδιοι που προαναφέρονται και για τις Γ' – Δ' Τάξεις του Δημοτικού, ενώ το ίδιο ισχύει και για τις θεματικές ενότητες, οι οποίες, επίσης, επαναλαμβάνονται. Τέλος, τονίζεται το γεγονός ότι και οι προτεινόμενες, ενδεικτικά, δραστηριότητες για τους μαθητές των Ε' – ΣΤ' Τάξεων, επίσης, επαναλαμβάνονται, με μόνη εξαίρεση την αναδιήγηση λογοτεχνικών κειμένων, τα οποία διάβασε ή άκουσε ο μαθητής.

Παρατηρείται, λοιπόν, ότι για τους μαθητές των Ε' – ΣΤ' Τάξεων, δεν προτείνεται κάτι διαφορετικό από αυτό που προτείνεται για τους μαθητές των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού. Δεν αναγράφεται, δηλαδή, στο πρόγραμμα κανένας στόχος, ο οποίος να είναι προσαρμοσμένος στην ηλικιακή ομάδα, καθώς και στη διεύρυνση των γνώσεων ή δεξιοτήτων, των μαθητών των Ε' – ΣΤ' Τάξεων. Δεν υπάρχει καμία διαφορετική θεματική ενότητα από αυτές των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού και τέλος, οι προτεινόμενες, ενδεικτικά, δραστηριότητες είναι πάλι κοινές με αυτές που προτείνονται για τις δύο μεσαίες τάξεις. Εν ολίγοις, πρόκειται για μια επανάληψη των ίδιων στόχων, των ίδιων θεματικών, με τις ίδιες προτεινόμενες δραστηριότητες.

Στόχοι	Θεματικές Ενότητες	Ενδεικτικές Δραστηριότητες
Ο μαθητής ασκείται βαθμιαία, ώστε να είναι σε θέση να: Διευρύνει την αναγνωστική ικανότητα προσεγγίζοντας και το βιωματικό λόγο. Κατανοεί τον τρόπο με τον οποίο ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τα γλωσσικά μέσα, για να προκαλέσει τις εντυπώσεις που θέλει. Εξοικειώνεται με στοιχεία δομής και περιεχομένου των λογοτεχνικών κειμένων. Εξηγεί το νόημα κειμένων με απαιτητική σύνταξη, λεξιλόγιο και νοηματική δομή. Εξοικειώνεται διαισθητικά με απλά κείμενα νεωτερικής λογοτεχνίας. Προσεγγίζει βαθμιαία ευρύ φάσμα κατάλληλων κειμένων των κυριότερων εκπροσώπων και ειδών της ελληνικής λογοτεχνίας σε όλη τη χρονική και γεωγραφική της έκταση. Γνωρίζει δειγματικά κείμενα βαλκανικής και παγκόσμιας λογοτεχνίας.	Ανάγνωση λογοτεχνικών κειμένων Προσέγγιση του μεταφορικού λόγου Ελεύθερη ανάγνωση Απαγγελία Δημιουργική αφήγηση Δημιουργικό γράψιμο	Ανάγνωση κειμένων με σκοπό την κατανόηση σημασιών πέραν των κυριολεκτικών. Παιχνίδια μετασχηματισμού και αντικατάστασης ποιητικών φράσεων με αντίστοιχες του καθημερινού λόγου και αντίστροφα. Συζητήσεις, κατά τις οποίες προβάλλονται εναλλακτικές ή συμπληρωματικές ερμηνείες λέξεων, φράσεων, κειμένων. Διατύπωση επιχειρηματολογίας και αξιολογικών κρίσεων για λογοτεχνικά κείμενα Αναδιήγηση λογοτεχνικών κειμένων *(μικρών ιστοριών, διηγημάτων κτλ.)* που διάβασε ή άκουσε. Σύγκριση νεωτερικών / παραδοσιακών ποιημάτων Απαγγελίες ποιημάτων, χρήση μελοποιημένης ποίησης, συγκρότηση λογοτεχνικών ανθολογίων. Σύνδεση των λογοτεχνικών κειμένων με τα υπόλοιπα μαθήματα Ενθάρρυνση της αυθόρμητης ανάγνωσης με κύριο σκοπό την ψυχαγωγία. Καθιέρωση ώρας ελεύθερης ανάγνωσης. Σύγκριση κειμένων διαφορετικών περιοχών, περιόδων, συγγραφέων, τόσο ως προς το θέμα και τη λογοτεχνική γραφή όσο και ως προς την οπτική γωνία μέσα από την οποία αντιμετωπίζεται ένα θέμα ή πρόβλημα.

[210] Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, *Δ.Ε.Π.Π.Σ – Α.Π.Σ. Ελληνικής Γλώσσας για το Δημοτικό*, http://www.pi-schools.gr/programs/depps/ , σελίδες 30-31, προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 3η Φεβρουαρίου 2023 στις 15:44.

Πίνακας 3. Γραπτός Λόγος – Λογοτεχνία Ε' – ΣΤ' Δημοτικού[211]

Σύμφωνα, πάντα, με τα Δ.Ε.Π.Π.Σ. – Α.Π.Σ., η λογοτεχνία παίζει σημαντικό ρόλο στην γλωσσική και, γενικότερα, στην αισθητική καλλιέργεια του ατόμου και στην ευαισθητοποίησή του απέναντι στα προβλήματα της ζωής, γι' αυτό και κρίνεται σκόπιμη η μερική αποσύνδεση της διδασκαλίας των λογοτεχνικών κειμένων από την διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος[212]. Τέλος, στη λογοτεχνία «επιχειρείται η ολιστική προσέγγιση των λογοτεχνικών κειμένων, ενώ εισάγεται η διαπολιτισμική αντίληψη και προσέγγισή τους»[213].

δ) Το σχολικό εγχειρίδιο, μοναδικό εκπαιδευτικό μέσο και αδιαφιλονίκητος πλαστουργός *Τόπων Μνήμης* του ελληνικού Έθνους, συλλογικών και πολιτιστικών αναπαραστάσεων της ελληνικής κοινωνίας, καθώς και φωλιά παιδικής κι εφηβικής λογοτεχνίας

Η μοναδικότητα αυτού του εργαλείου συνάδει και με την αναγκαιότητα συνένωσης των διάφορων πολιτιστικών χώρων, οι οποίοι συγκροτούν ένα Κράτος, έτσι όπως ορίστηκε προηγουμένως, γεγονός το οποίο αντίκειται στην καθημερινότητα. Ζούμε και εργαζόμαστε όλοι μας σε έναν χώρο, που τις περισσότερες φορές είναι αυτός, όπου εργαζόμαστε και στον οποίο μεταφερόμαστε από εκείνον στον οποίο ζούμε. Πρόκειται για έναν χώρο γεωμετρικά «ευκλείδειο»[214], ο οποίος όμως δεν ανταποκρίνεται σε αυτόν τον πολυδιάστατο στον οποίο ζούμε στην πραγματικότητα. Οι διάφοροι χώροι, οι οποίοι μας περιτριγυρίζουν, συνδέονται μεταξύ τους και αν όχι, το σχολείο, τα εγχειρίδια, η διδασκόμενη και επιβαλλόμενη κουλτούρα

[211] Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, *Δ.Ε.Π.Π.Σ – Α.Π.Σ. Ελληνικής Γλώσσας για το Δημοτικό*, http://www.pi-schools.gr/programs/depps/ , σελίδα 31. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 3η Φεβρουαρίου 2023 στις 15:44.

[212] Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, *Δ.Ε.Π.Π.Σ – Α.Π.Σ. Ελληνικής Γλώσσας για το Δημοτικό*, Op. Cit., σελίδα 44.

[213] ΑΛΑΧΙΩΤΗΣ Σταμάτης, «ΓΙΑ ΕΝΑ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ, Η Διαθεματικότητα και η Ευέλικτη Ζώνη αλλάζουν την παιδεία και αναβαθμίζουν την ποιότητα της Εκπαίδευσης», στο *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών θεμάτων*, Νο 7, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα, 2002, σελίδα 8.

[214] SCHLENKER Jean-Marc, « ESPACE, *mathématique* », *Encyclopædia Universalis* [en ligne], consulté le 8 février 2023. URL : https://www.universalis.fr/encyclopedie/espace-mathematique/:
La géométrie antique, telle qu'elle apparaît dans les *Éléments* d'Euclide, propose une vision formalisée de l'espace. Elle traite d'objets géométriques idéalisés – points, droites, polyèdres, sections coniques, etc. – selon leurs propriétés d'incidence et leurs mesures (longueurs, aires, volumes). La description repose sur un petit nombre de propositions admises sans discussion, les axiomes, dont toutes les autres propriétés découlent par une suite de démonstrations précises.
Η ακόλουθη μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
«Η αρχαία γεωμετρία, όπως εμφανίζεται στα «Στοιχεία Ευκλείδου», προσφέρει μια τυποποιημένη άποψη του χώρου. Ασχολείται με εξιδανικευμένα γεωμετρικά αντικείμενα - σημεία, γραμμές, πολύεδρα, κωνικές τομές κ.λπ. - σύμφωνα με τις ιδιότητες και τις μονάδες μέτρησής τους (μήκη, εμβαδά, όγκοι). Η περιγραφή βασίζεται σε έναν μικρό αριθμό προτάσεων που γίνονται αποδεκτές χωρίς συζήτηση, τα αξιώματα, από τα οποία προκύπτουν όλες οι άλλες ιδιότητες μέσω μιας σειράς ακριβών επιδείξεων».

τα ενώνει. Πολλές φορές, συμβαίνει το αντίθετο. Οι υποχρεωτικές επιλεγμένες πολιτιστικές αξίες, διαχωρίζουν ήδη συνδεδεμένους χώρους.

Το σχολικό εγχειρίδιο, που είναι το κυριότερο μέσο διδασκαλίας στην ελληνική Παιδεία, περιέχει και μεταδίδει τα επιλεγμένα σημεία σύνδεσης ή αποσύνδεσης των διάφορων χώρων, επιτυγχάνοντας με αυτόν τον τρόπο την μοναδικότητα των πολιτιστικών αξιών μιας κοινωνίας καθώς και τη διαφοροποίησή της από όλες τις άλλες ή από κάποιες από αυτές[215].

---

[215] SERRES Michel, « Discours et parcours », in *L'identité*, Claude Lévi-Strauss, Quadrige, Presses universitaires de France, Paris 1987, σελίδες 30-31.
Το μακροσκελές απόσπασμα κρίθηκε αναγκαίο για την κατανόηση των όσων πρότεινε ο Michel Serres στο συλλογικό βιβλίο, το οποίο διηύθυνε ο Claude-Lévi Strauss :
«Et l'espace euclidien fut élu dans nos cultures du travail parce qu'il est l'espace du travail, du maçon, de l'arpenteur ou de l'architecte. D'où l'idée culturelle de l'origine praxique de la géométrie qui est une tautologie, puisque le seul espace reconnu est justement celui du travail, du transport. Mon corps n'est donc pas plongé dans un espace unique, mais dans l'intersection difficile de cette famille nombreuse, dans l'ensemble des connexions et raccordements à pratiquer entre ces variétés. Cela n'est pas donné, ou n'est pas, comme on dit, toujours déjà là. Cette intersection, ces raccordements sont toujours à construire. Et l'on dira malade en général qui manque cette construction. Son corps explose par la déconnection d'espaces. Ceci n'est qu'un début, ou n'est point le début réel, s'il existe. Mon corps habite, une fois encore, autant d'espaces qu'en ont formé la société, le groupe ou le collectif. La maison euclidienne, la rue et son réseau, le jardin ouvert et fermé, l'église ou les espaces clos du sacré, l'école et ses variétés à point fixe, et l'ensemble complexe des organigrammes. Ceux du langage, de l'usine, de la famille, du parti politique, et ainsi de suite. Dès lors, il est plongé, non plus dans un espace, mais dans l'intersection ou les raccordements de cette multiplicité. On dira, de nouveau, désadapté, ou délinquant, ou désorienté, celui qui manque ou qui refuse de passer, comme tous, dans l'échangeur de ces multiples connexions. Qui demeure dans un des espaces ou, à l'inverse, répugne à tous. Celui qui, par exemple, reste gelé, perdu, dans l'arbre familial. Ou qui craint de sortir du paradis fermé, entre deux bras de fleuve. Celui qui veut déchirer le réseau, souffert comme prison, ou carcan d'esclavage. Ceci nous amène au début. C'est qu'une culture, en général, construite, dans son histoire et par elle, une intersection originale entre de telles variétés, un nœud de connexions bien précis et particulier. Cette construction, je crois bien, est son histoire même. Ce qui différencie les cultures, c'est la forme de l'ensemble des raccordements, son allure, sa place, et, aussi bien, ses changements d'états, ses fluctuations. Mais ce qu'elles ont en commun et qui les institue comme telles, c'est l'opération même de raccorder, de connecter».

Η ακόλουθη μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
«Και ο ευκλείδειος χώρος επιλέχθηκε στις εργασιακές μας κουλτούρες, επειδή είναι ο χώρος της εργασίας, του χτίστη, του τοπογράφου ή του αρχιτέκτονα. Εξ ου και η πολιτισμική ιδέα της πρακτικής προέλευσης της γεωμετρίας, η οποία είναι ταυτολογία, αφού ο μόνος αναγνωρισμένος χώρος είναι ακριβώς αυτός της εργασίας, της μεταφοράς. Επομένως, το σώμα μου δεν είναι βυθισμένο σε έναν ενιαίο χώρο, αλλά στη δύσκολη διασταύρωση αυτής της πολυάριθμης οικογένειας, στο σύνολο των συνάψεων και των συνδέσεων που πρέπει να γίνουν μεταξύ αυτών των ποικιλιών. Αυτό δεν είναι δεδομένο, ή δεν είναι, όπως λέμε, πάντα ήδη εκεί. Αυτή η διασταύρωση, αυτές οι συνδέσεις πρέπει πάντα να κατασκευάζονται. Και γενικά, θα θεωρηθεί κάποιος άρρωστος που του λείπει αυτή η κατασκευή. Το σώμα του εκρήγνυται μέσω της αποσύνδεσης των χώρων. Αυτή είναι μόνο μια αρχή, ή δεν είναι η πραγματική αρχή, αν υπάρχει. Το σώμα μου κατοικεί, για άλλη μια φορά, σε τόσους χώρους όσους έχει διαμορφώσει η κοινωνία, η ομάδα ή η συλλογικότητα. Το ευκλείδειο σπίτι, ο δρόμος και το δίκτυό του, ο ανοιχτός και ο κλειστός κήπος, η εκκλησία ή οι κλειστοί χώροι του ιερού, το σχολείο και οι ποικιλίες σταθερού σημείου του και το σύνθετο σύνολο των οργανογραμμάτων. Το σώμα μου κατοικεί σε αυτούς της γλώσσας, του εργοστασίου, της οικογένειας, του πολιτικού κόμματος κ.ο.κ. Από εκεί και πέρα, βυθίζεται, όχι σε έναν χώρο, αλλά στη διασταύρωση ή στις διασυνδέσεις αυτής της πολλαπλότητας. Για άλλη μια φορά, θα θεωρήσουμε κακοπροσαρμοσμένο, ή παραβάτη, ή αποπροσανατολισμένο, αυτόν που αποτυγχάνει ή αρνείται να περάσει, όπως όλοι οι άλλοι, μέσα από την εναλλαγή αυτών των πολλαπλών συνδέσεων. Αυτόν τον οποίο παραμένει σε έναν από τους χώρους ή, αντίθετα, απωθείται από όλους τους χώρους. Αυτόν που, για παράδειγμα, παραμένει παγωμένος, χαμένος, στην οικογενειακή θαλπωρή. Ή αυτόν που φοβάται να εγκαταλείψει τον κλειστό παράδεισο ανάμεσα σε δύο βραχίονες ποταμών. Εκείνον που θέλει να καταστρέψει το δίκτυο, που υπέφερε φυλακισμένος, ή σκλάβος έγκλειστος με ζουρλομανδύα. Αυτό μας φέρνει στην αρχή. Είναι ότι ένας πολιτισμός, γενικά, κατασκευάζει, στην ιστορία του και μέσω αυτής, μια πρωτότυπη διασταύρωση μεταξύ αυτών των

Το σχολικό εγχειρίδιο, μέσα από το μοναδικό του χαρακτήρα, επιτρέπει, ταυτόχρονα, τη διάδοση επιλεγμένων γνώσεων καθώς και την αντανάκλαση του ιδεολογικού προσανατολισμού της εκάστοτε άρχουσας τάξης. Στις σελίδες που ακολουθούν μελετώνται τα δύο αυτά θεμελιακά χαρακτηριστικά των σχολικών εγχειριδίων, τα οποία είναι αλληλένδετα και συμπληρωματικά.

1) Μέσο, σημαντικό, μετάδοσης γνώσεων και ερμηνειών γεγονότων και φαινομένων

«Το σχολικό εγχειρίδιο είναι το κυριότερο μέσο διδασκαλίας με τη μορφή βιβλίου που ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του Αναλυτικού Προγράμματος, έχει υποστεί επιτυχώς τη διαδικασία έγκρισης από το Υπουργείο Παιδείας, είναι γραμμένο με τρόπο που να συνεπικουρεί το μαθητή στην προσπάθειά του για μάθηση και χρησιμοποιείται από το μαθητή και τους εκπαιδευτικούς»[216]. Έτσι, πρόκειται για το σημαντικότερο μέσο μετάδοσης της γνώσης στο σχολικό περιβάλλον. «Το σχολικό εγχειρίδιο ως παιδαγωγικό εργαλείο σχεδιάστηκε ως μεσάζων ανάμεσα στον άνθρωπο και τις γνώσεις που περιέχει. Ο στόχος του είναι η αύξηση της αποτελεσματικότητας του μαθητή στην εκπαιδευτική διαδικασία. Το σχολικό εγχειρίδιο – διαμορφωτής πρέπει να είναι το προϊόν μιας ανάπτυξης των παιδαγωγικών και διδακτικών συστημάτων, προκειμένου να διευκολύνει την προσπάθεια που καταβάλλει ο μαθητής. Επίσης, πρόκειται ν' αναπτύξει τα μέσα επιτρέποντας να «μπολιάσει» στην δυναμική της εκμάθησης, «λύσεις» συγκεκριμένες σε σχέση με την δυσκολία που συναντάται. Με άλλα λόγια, είναι βασικό να προσφέρει στον μαθητή εκείνα τα απαραίτητα μέσα σε κάθε συνέχεια πνευματικών πράξεων, έτσι ώστε να έχει πρόσβαση σε ένα επίπεδο κατανόησης και απομνημόνευσης πιο απλό και πιο ευρύ»[217].

ποικιλιών, έναν πολύ ακριβή και ιδιαίτερο κόμβο συνδέσεων. Αυτή η κατασκευή, πιστεύω, είναι η ίδια η ιστορία της. Αυτό που διαφοροποιεί τους πολιτισμούς είναι η μορφή του συνόλου των συνδέσεων, ο ρυθμός του, ο τόπος του και, επίσης, οι αλλαγές της κατάστασής του, οι διακυμάνσεις του. Αυτό όμως που έχουν κοινό και που τις καθιστά αυτές καθαυτές είναι αυτή η ίδια η λειτουργία της σύνδεσης».

[216] ΚΑΨΑΛΗΣ Αχιλλέας, ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ Δημήτρης, *Σχολικά εγχειρίδια. Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη Προβληματική*, Εκδόσεις Έκφραση, Αθήνα, 1995, σελίδα 113, 404 σελίδες.

[217] ANGELOPOULOS Constantin, *Un nouveau théâtre grec : Pédagogies et mémoire dans la Grèce contemporaine (1950-1989) : les manuels d'histoire de l'enseignement secondaire*, Université Paul-Valéry, 1990, σελίδα 8.
Το απόσπασμα αποτελεί ελεύθερη μετάφραση της συγγραφέως της παρούσας Διατριβής από το πρωτότυπο που παρατίθεται.
«Το σχολικό εγχειρίδιο ως παιδαγωγικό εργαλείο σχεδιάστηκε ως μεσάζων ανάμεσα στον άνθρωπο και τις γνώσεις που περιέχει. Ο στόχος του είναι η αύξηση της αποτελεσματικότητας του μαθητή στην εκπαιδευτική διαδικασία. Το σχολικό εγχειρίδιο – διαμορφωτής πρέπει να είναι το προϊόν μιας ανάπτυξης των παιδαγωγικών και διδακτικών συστημάτων, προκειμένου να διευκολύνει την προσπάθεια που καταβάλλει ο μαθητής. Επίσης, πρόκειται ν' αναπτύξει τα μέσα επιτρέποντας να «μπολιάσει» στην δυναμική της εκμάθησης, «λύσεις» συγκεκριμένες σε σχέση με την δυσκολία που συναντάται. Με άλλα λόγια, είναι βασικό να προσφέρει στον

Τα σχολικά εγχειρίδια είναι το κατεξοχήν μέσο διδασκαλίας και μάθησης στο σχολικό περιβάλλον, είναι κρατικά, έχουν μοναδικό χαρακτήρα κι εκφράζουν την πολιτική βούληση των αρμοδίων οργάνων του Υπουργείου Παιδείας[218]. Ο μοναδικός αυτός χαρακτήρας υπεβλήθη με το νόμο του ΒΡΛ της 14ης Ιανουαρίου του 1893 εναντίον του οποίου κινήθηκαν συγγραφείς σχολικών εγχειριδίων υποβάλλοντας, εννέα μήνες μετά, τον Οκτώβριο του 1993 υπόμνημα διαμαρτυρίας περί διδακτικών βιβλίων στον Πρωθυπουργό Χαρίλαο Τρικούπη[219]: «Το πλημμελές. Του ισχύοντος Νόμου περί διδακτικών βιβλίων δεν είναι ορθή, κατά την γνώμη ημών, ούτε ή αποκλειστική έγκρισης και χρήσης ενός και μόνου βιβλίου δι' έκαστον μάθημα, ούτε ή διεξαγωγή του διαγωνισμού ανά παν τρίτον έτος μόνον, ούτε ό τρόπος του διορισμού των κριτών.[...] 'Αλλά το πάντων ολεθριώτατον, εκ του οποίου παρέπονται τα λοιπά, είναι το πρώτον ψεχθέν, η αποκλειστική δηλονότι έγκριση και χρήση ενός και μόνου βιβλίου δια τούς αμέσως εφεξής εκτιθέμενους λόγους. Αποκρούομε το μοναδικό του βιβλίου, διότι πρώτον το ένα βιβλίο εξαναγκάζει τους μαθητές και τους διδασκάλους να σκέπτονται πάντες ακριβώς με τον ίδιο τρόπο, όπως σκέφτηκε και εργάστηκε ένας και μόνος, ο συγγράψας αυτό, το οποίο αντίκειται στους νόμους της φύσεως, διότι πάντες οι άνθρωποι δεν σκέπτονται και δεν κρίνουν ομοιοτρόπως, αλλ' έκαστοι έχουν τρόπον ίδιον, διαλλάσσοντα προς τον των λοιπών, και διότι η αυτή αλήθεια ή ιδέα διαφορετική με την παρ' άλλου διατυπωμένη συμβαίνει να καθίσταται εις άλλους μάλλον ευαντίληπτος. Δεύτερον, διότι το μονοπώλιο της μαθήσεως και της σοφίας δεν φαίνεται ότι είναι πράγμα εύκολο, δια θετών νόμων επιβαλλόμενο. Τρίτον, διότι το εν βιβλίο είναι αυτόχρημα βιβλιοκαπηλικό μονοπώλιο, το οποίο δεν διενεργεί μεν το Κράτος, αλλά παραδίδει εις άτομα το μονοπώλιο δε των βιβλίων απεδείχθη εκ των δύο προτελεσθέντων διαγωνισμών ήκιστα συντελεστικό εις την πνευματική κίνηση του τόπου μας, διότι καταδίκασε μεν εις αργία και νάρκη επί χρόνο μακρόν τας χείρας και τις πνευματικές δυνάμεις των δυναμένων και έφιεμένων σε συγγραφές, παρέσχε δε εις τη νεολαία βιβλία ουχί πάντοτε τα άριστα και των αποκλεισθέντων ομοειδών υπέρτερα. …»[220].

Επίσης, «το γεγονός ότι το σχολικό εγχειρίδιο παρουσιάζει τη γνώση μιας συγκεκριμένης επιστημονικής περιοχής με σύστημα, οργάνωση και διάρθρωση ενισχύει την αυθεντία του και την άποψη πως είναι αναπόσπαστα και αναπόδραστα δεμένο με τη διδακτική

μαθητή εκείνα τα απαραίτητα μέσα σε κάθε συνέχεια πνευματικών πράξεων, έτσι ώστε να έχει πρόσβαση σε ένα επίπεδο κατανόησης και απομνημόνευσης πιο απλό και πιο ευρύ».

[218] ΒΕΡΓΕΤΑΚΗ-ΠΕΙΡΑΣΜΑΚΗ Αικατερίνη, «Μέθοδος Ανάλυσης Περιεχομένου, εφαρμογή στη μελέτη των αναπαραστάσεων της φύσης στα ανθολόγια του Δημοτικού από το 1975 έως σήμερα: ασυνέχεια», στο ΚΑΝΤΑΡΤΖΗ Ευαγγελία (επιμ.), *6ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εκπαίδευση και Πολιτισμός στον 21ο αιώνα*, *Πρακτικά Συνεδρίου Τόμος Α'*, Αθήνα, 2021, σελίδες 394-403.

[219] Το ακόλουθο απόσπασμα έχει καταγραφεί σε μονοτονικό σύστημα και μεταφραστεί στη δημοτική διατηρώντας, όσο αυτό κρίθηκε δυνατό, λέξεις τις καθαρεύουσας.

[220] ΔΗΜΑΡΑΣ Αλέξης, Η Μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Τόμος Α', Op. Cit., σελίδες 295-296.

πράξη»[221]. Μάλιστα, η χρήση των σχολικών εγχειριδίων στο σχολείο, ενδεχομένως, για μερικούς μαθητές, να σημαίνει και την μοναδική επαφή τους με το βιβλίο ως το μοναδικό μέσο πληροφόρησης, λόγω της κοινωνικοοικονομικής κατάστασης της οικογένειας[222]. Επίσης, το σχολικό εγχειρίδιο αποτελεί πηγή πληροφόρησης, παρακινεί τους μαθητές και προσφέρει αυτόνομη, έγκυρη και γενικής αποδοχής συλλογή υλικού, το οποίο μπορεί να καταστεί αντικείμενο επεξεργασίας χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες[223].

Το σχολικό εγχειρίδιο οφείλει να επιτελεί ορισμένες λειτουργίες. Με τον όρο λειτουργίες των σχολικών εγχειριδίων, γίνεται αναφορά σε προγραμματισμένες μορφές χρησιμοποίησης των δυνατοτήτων που προσφέρουν, οι οποίες δεν αποτελούν σταθερά χαρακτηριστικά, αλλά μεταβάλλονται ανάλογα με τις εκπαιδευτικές συνθήκες, τους σκοπούς της εκπαίδευσης, τις μεθόδους διδασκαλίας[224]. Ειδικότερα, οφείλει να παρουσιάζει και να συνδέει τη διδακτέα ύλη με την πραγματική ζωή, έτσι ώστε η διδασκαλία να έχει νόημα και άμεση σχέση με την κοινωνική πραγματικότητα και να ικανοποιεί τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα του μαθητή[225]. Μια άλλη λειτουργία που οφείλει να επιτελεί το σχολικό εγχειρίδιο είναι η δραστηριοποίηση των κινήτρων μάθησης, η οποία εξασφαλίζει μια επιτυχημένη διδασκαλία και βοηθά τον μαθητή να οδηγηθεί στην αυτόνομη μάθηση εξασκώντας τρόπους, πρακτικές και πνευματικές δραστηριότητες που άσκησε στο σχολείο[226]. Επιπρόσθετα, το σχολικό εγχειρίδιο οφείλει να εντάσσει τους μαθητές στον ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο και να ασκεί σημαντική επίδραση στις στάσεις, στις αξίες και στις νόρμες των μαθητών[227].

---

[221] ΚΕΡΑΜΑΡΗΣ Κωνσταντίνος, ΜΠΑΡΜΠΑΓΙΑΝΝΗ Ευγενία, ΣΚΑΡΛΑΤΙΔΟΥ Μαρία, ΤΑΟΥΚΤΣΗ Χριστίνα, *Το σύστημα των αξιών της ελληνικής κοινωνίας μέσα στα σχολικά εγχειρίδια της Λογοτεχνίας του Δημοτικού Σχολείου*, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Αλεξανδρούπολη, 2010, σελίδα 29.

[222] ΚΑΨΑΛΗΣ Αχιλλέας, ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ Δημήτρης, *Σχολικά εγχειρίδια. Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη Προβληματική*, Εκδόσεις Έκφραση, Αθήνα, 1995, σελίδα 115.

[223] ΜΠΟΝΙΔΗΣ Κυριάκος, *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας. Διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*, Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004, σελίδα 2.

[224] ΚΑΨΑΛΗΣ Αχιλλέας, ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ Δημήτρης, *Σχολικά εγχειρίδια. Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη Προβληματική*, Εκδόσεις Έκφραση, Αθήνα, 1995, σελίδα 126.

[225] Δ.Ε.Π.Π.Σ. – Α.Π.Σ., ΦΕΚ 303, τεύχος Β'/13-03-2003.

[226] ΚΑΨΑΛΗΣ Αχιλλέας, ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ Δημήτρης, *Σχολικά εγχειρίδια. Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη Προβληματική*, Εκδόσεις Έκφραση, Αθήνα, 1995, σελίδες 137-140.

[227] ΚΑΨΑΛΗΣ Αχιλλέας, ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ Δημήτρης, *Σχολικά εγχειρίδια. Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη Προβληματική*, Εκδόσεις Έκφραση, Αθήνα, 1995, σελίδα 144.

Η συγγραφή των τριών πρώτων σχολικών εγχειριδίων Λογοτεχνίας του Δημοτικού, ξεκίνησε το 1974 και ολοκληρώθηκε το 1975[228]. Κάθε ένα από τα τρία Ανθολόγια, σχεδιάστηκε για να χρησιμοποιηθεί σε δύο τάξεις του Δημοτικού Σχολείου επικουρικά σε σχέση με τα «Αναγνωστικά» των τάξεων[229]. Ο πρώτος τόμος σχεδιάστηκε για τις Α' και Β' τάξεις Δημοτικού και ήταν αφιερωμένος στον Ζαχαρία Παπαντωνίου, ο δεύτερος τόμος για τις Γ' και Δ' Δημοτικού και ήταν αφιερωμένος στον Γρηγόριο Ξενόπουλο και ο τρίτος τόμος για τις Ε' και ΣΤ' τάξεις του Δημοτικού αφιερώθηκε στην Πηνελόπη Δέλτα. «Μέλη της συντακτικής επιτροπής και των τριών Ανθολογίων ήταν ο Αριστείδης Βουγιούκας, ο Αλέξης Δημαράς, η Καλή Δοξιάδη, ο Γιώργος Ιωάννου, η Λίνα Κάσδαγλη και η Καλλιόπη Μουστάκα. Επόπτες ήταν ο Μιχαήλ Δ. Στασινόπουλος μέχρι τον Νοέμβριο του 1974 και στο μεγαλύτερο διάστημα ο Γιώργος Π. Σαββίδης. Την τυπογραφική επιμέλεια έκανε ο Εμμανουήλ Χ. Κάσδαγλης»[230]. Στην παρούσα Διατριβή επιχειρείται η ανίχνευση των αναπαραστάσεων της φύσης στα σχολικά Ανθολόγια, όπως αυτές παρουσιάζονται μέσα από τον λογοτεχνικό λόγο. Ζητήματα που αφορούν την συμβολή των σχολικών Ανθολογίων στην διδακτική της Λογοτεχνίας, δεν απασχολούν την παρούσα Διατριβή[231].

Τα σύγχρονα εγχειρίδια Λογοτεχνίας συγγράφηκαν βασισμένα στο σχεδιασμένο και θεσμοθετημένο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.)[232]. Το προαναφερόμενο Δ.Ε.Π.Π.Σ., αποτελεί καρπό πολλών συνεργασιών των μελών του

---

[228] Ξεκίνησε επί υπουργίας Νικολάου Κ. Λούρου και ολοκληρώθηκε επί υπουργίας Παναγιώτη Ζέπου, βλέπε ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ Κ. και άλλοι, 1975γ, σελίδα 327, καθώς επίσης και τις παρατηρήσεις στο ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Μ., 1975, σελίδα 8.

[229] Βλέπε Προεδρικό Διάταγμα 1034/12-11-1977/ τ. Α – ΦΕΚ 347 «Περί διδασκομένων μαθημάτων και του Αναλυτικού και Ωρολογίου Προγράμματος του Δημοτικού Σχολείου», σ. 3193: Β) Διδακτέα ύλη Γ', Δ', Ε' και ΣΤ' τάξεων. Ως αναγνωστική ύλη χρησιμοποιείται το αναγνωστικό της τάξεως και επικουρικά ή ευκαιριακά άλλα κατάλληλα αναγνώσματα (ανθολόγια, ιστορικά απομνημονεύματα, περιγραφές, ταξιδιωτικές εντυπώσεις κ.τ.λ.).

[230] ΓΡΑΙΚΟΣ Νικόλαος, «Λογοτεχνικός λόγος και πολυτροπικό νόημα στο πλαίσιο της γλωσσοεκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1976. Το παράδειγμα της εικονογράφησης των «Ανθολογίων για τα παιδιά του Δημοτικού» (1974-1975)» στο *Επετειακό-Επιστημονικό Συνέδριο 1976-2011: 35 χρόνια από τη γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση*, σελίδα 1, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), 4 – 6 Νοεμβρίου 2011, Δίον Πιερίας.

[231] Για τα ζητήματα αυτά, βλέπε ενδεικτικά: ΒΟΛΤΗΣ Α. Δ., *Αναγνωστικά δύο αιώνων στο Δημοτικό Σχολείο. 150 χρόνια παιδευτικής πορείας (1830-1984). Αγώνες και αγωνίες, αξίες και θεσμοί περιεχομένων, γλωσσική περιπέτεια*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1997, 408 σελίδες.

ΜΠΟΝΙΔΗΣ Κ., *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας. Διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*, Σμυρνιωτάκης, Αθήνα, 2004.

ΚΑΨΑΛΗΣ, Διονύσης – ΜΑΝΤΖΑΒΙΝΟΥ Ιωάννα, *Καλλιτέχνες και λογοτέχνες στα αναγνωστικά 1860-1960*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 2010, 239 σελίδες.

[232] ΦΕΚ 303Β & 304Β – 13-3-03, http://www.pi-schools.gr/programs/depps/ , προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 3η Φεβρουαρίου 2023 στις 14:38.
ΦΕΚ 1196 – 26-8-03, http://cogsci.phs.uoa.gr/fileadmin/cogsci.phs.uoa.gr/uploads/files/Main_files/FEK_1196B_26Ayg2003_PMS.pdf . Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 3η Φεβρουαρίου 2023 στις 14:38.

Παιδαγωγικού Ινστιτούτου (Π.Ι.) και συνεδριάσεων των συλλογικών του οργάνων[233], αφού «για πρώτη φορά έγινε τόσο σοβαρή, μακρόχρονη και μεγάλη προετοιμασία πριν τη συγγραφή νέων βιβλίων και την προγραμματισθείσα εισαγωγή τους στα σχολεία»[234]. Κατά συνέπεια, η προετοιμασία για τη συγγραφή των νέων σχολικών εγχειριδίων είχε μια σημαντική διάρκεια εκπόνησης, πριν από την προγραμματισμένη εισαγωγή τους στα σχολεία και προκάλεσε μεγάλη συμμετοχή της εκπαιδευτικής κοινότητας.

«Η σχετική διαδικασία εκπόνησης του εκπαιδευτικού υλικού που άρχισε τον Μάιο του 2003 προκάλεσε μεγάλη συμμετοχή της εκπαιδευτικής κοινότητας και της ελληνικής διανόησης· περίπου 2000 υποψήφιοι κριτές-αξιολογητές ή υποψήφιοι συγγραφείς συμμετείχαν στην πρόσκληση του Π.Ι. Το διαχειριστικό μέρος του όλου εγχειρήματος (βλ. Πράξη _7 /03 Συντονιστικού Συμβουλίου Π.Ι., Ιστοσελίδα Π.Ι.) ίσως δεν πρέπει να αγνοηθεί καθώς πρόκειται για ένα τεράστιο έργο που υλοποιείται με πρωτόγνωρες διαφανείς διαδικασίες όπως λ.χ. το ανώνυμο των υπό κρίση δειγμάτων γραφής και η κωδικοποιημένη με αριθμούς κλήρωση των κριτών-αξιολογητών μετά την κατάθεση των προς κρίση δειγμάτων γραφής»[235]. Και πριν από τις «πρωτόγνωρες διαφανείς διαδικασίες», τι συνέβαινε; Με ποιον τρόπο επιλέγονταν τα λογοτεχνικά κείμενα των σχολικών Ανθολογίων.

2) Σμίλη *Τόπων Μνήμης, συλλογικών και πολιτιστικών αναπαραστάσεων*

Ένας Έλληνας, μια Ελληνίδα, οι οποίοι εκπαιδεύτηκαν σε ελληνικό σχολείο, όπως η συγγραφέας της παρούσας ερευνητικής εργασίας, συνοδεύτηκαν καθ' όλη τη διάρκεια των μαθητικών τους χρόνων από σχολικά βιβλία. Σύντροφοι αλησμόνητοι, περιείχαν την απαραίτητη κι επιλεγμένη με μεγάλη προσοχή γνώση, η οποία, όπως προαναφέρθηκε στο κεφάλαιο με θέμα *την Παιδεία στα ελληνικά Συντάγματα*, ήταν και είναι πολιτιστικά, πολιτικά και ιδεολογικά προσανατολισμένη, διότι, ταυτόχρονα, ο πρωταρχικός και ο απώτερος σκοπός της Παιδείας, είναι η «κατασκευή» μελλοντικών πολιτών, προσαρμοσμένων στην κοινωνία, που τους γέννησε. Η γνώση και ο τρόπος μελέτης αφήνουν ζωντανά χνάρια, τα οποία δεν σβήνουν ποτέ και, έτσι, συντροφεύουν το μαθητή από τη μικρή του ηλικία και μαθητικά χρόνια, μέχρι το τέλος της ζωής του: «ας μην γελιόμαστε: η εικόνα που έχουμε για άλλους λαούς ή για τον εαυτό μας συνδέεται με την ιστορία που μας διηγήθηκαν όταν είμαστε παιδιά. Μας σημαδεύει για ολόκληρη την ζωή μας. Πάνω σε αυτή την αναπαράσταση, η οποία είναι επίσης για τον καθένα μας μια ανακάλυψη του κόσμου, του παρελθόντος των κοινωνιών, μπολιάζονται στη συνέχεια απόψεις, ιδέες φευγαλέες ή μόνιμες, όπως ένας έρωτας …, ενώ τα

---

[233] ΑΛΑΧΙΩΤΗΣ Σταμάτης, «ΓΙΑ ΕΝΑ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ, Η Διαθεματικότητα και η Ευέλικτη Ζώνη αλλάζουν την παιδεία και αναβαθμίζουν την ποιότητα της Εκπαίδευσης», στο *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών θεμάτων*, Νο 7, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα, 2002δ, σελίδα 9, σελίδες 7-18.

[234] ΑΛΑΧΙΩΤΗΣ Σταμάτης, «ΓΙΑ ΕΝΑ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ, Η Διαθεματικότητα και η Ευέλικτη Ζώνη αλλάζουν την παιδεία και αναβαθμίζουν την ποιότητα της Εκπαίδευσης», Op. Cit., σελίδα 8.

[235] ΑΛΑΧΙΩΤΗΣ Σταμάτης, «ΓΙΑ ΕΝΑ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ, Η Διαθεματικότητα και η Ευέλικτη Ζώνη αλλάζουν την παιδεία και αναβαθμίζουν την ποιότητα της Εκπαίδευσης», Op. Cit., σελίδα 16, σελίδες 7-18.

ίχνη των πρώτων μας περιεργειών, των πρώτων μας συναισθημάτων, παραμένουν ανεξίτηλα»[236]. Τα σχολικά εγχειρίδια, που αποτέλεσαν τις πηγές μελέτης της παρούσας ερευνητικής εργασίας δεν είναι αυτά της ιστορίας, αλλά τα Ανθολόγια, που και αυτά, όμως, διηγούνται ιστορίες, τις οποίες απευθύνουν στους μαθητές. Δεν αναφέρονται, όπως τα εγχειρίδια της ιστορίας σε γεγονότα του παρελθόντος, τα οποία μαζεύονται στις ψυχές των ανθρώπων επιβάλλοντας μια μοναδική, «αληθινή» ονομάζεται, διότι στηρίζεται σε αφήγηση γεγονότων «όπως πράγματι έγιναν»[237], εικόνα του παρελθόντος, όπου η κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκουν οι μαθητές, στους οποίους απευθύνεται, ηγείται και κυριαρχεί στον χώρο απέναντι σε άλλες. Διηγούνται όμως και αυτά ιστορίες, παραμύθια και, στη συγκεκριμένη περίπτωση των πηγών της Διατριβής, την ομορφιά μιας φύσης, που αποζητά, απεγνωσμένα πια, φροντίδα. Διηγούνται με εύμορφα επιλεγμένα λόγια ποιητών και συγγραφέων τον φυσικό χώρο, στον οποίο ζουν οι μαθητές, αγγίζοντας την ευαίσθητη ψυχή τους, ιδιαίτερα αυτών του Δημοτικού, και προσπαθώντας να τους βοηθήσουν να κατανοήσουν ότι το υγιές φυσικό περιβάλλον είναι και χαρακτηριστικό ταυτότητας και μάλιστα εθνικής. Ποιος Έλληνας δεν καυχιέται για τη γλυκύτητα του κλίματος, που νοείται ως μια τρυφερή συνάντηση του ανθρώπου με τη φύση του τόπου του, που τον περιβάλλει, για την ομορφιά της θάλασσας, για τα χρώματα του ουρανού, για τα αρώματα, που γεννούν σαγηνευτικά συναισθήματα, για την ορεινή γοητεία των βουνών της, τα οποία καλύπτουν 80% του κρατικού χώρου, για τη μαγεία της Άνοιξης, για την ηρεμία του Χειμώνα, για την πολυχρωμία του Φθινοπώρου, για τη ζεστασιά του καλοκαιριού… Ο φυσικός χώρος είναι στοιχείο ταυτότητας του κάθε Έλληνα και της κάθε Ελληνίδας και με αυτή την εθνική και πολιτιστική του διάσταση μετατρέπεται σε χαρακτηριστικό σύγκρισης και αυτοκολακείας, που συχνά νοείται και στο χώρο της ετερότητας[238]. Στην προκειμένη περίπτωση, θεωρείται αναγκαίο να υπογραμμιστεί ότι ο χώρος της Παιδείας, με την υλική του διάσταση, το σχολικό εγχειρίδιο, πηγή της παρούσας Διατριβής, το κάθε μάθημα που περιέχει, το κάθε ποίημα που τραγουδάει τη φύση, η κάθε αναπαράσταση

---

[236] FERRO Marc, *Comment on raconte l'histoire aux enfants*, Petite bibliothèque Payot, Documents, Paris 1992, σελίδα 7.

Η επανάληψη του ακόλουθου αποσπάσματος του Marc Ferro, για την οποία έγινε αναφορά στο κεφάλαιο 2) Το σχολικό εγχειρίδιο, σμίλη *Τόπων μνήμης*, κρίθηκε αναγκαία για δύο λόγους· ο πρώτος έγκειται στο ενδιαφέρον που προκαλεί η δυναμική της σχολικής διδασκαλίας, ενώ ο δεύτερος στηρίζεται στη δομική οργάνωση της παρούσας Διατριβής, η οποία προσφέρεται χάρη των οδηγών έρευνας, οι οποίοι είναι ενταγμένοι στο παράρτημα, σε κάθε μελλοντικό ερευνητή, που θα τη συμβουλευτεί αναπόφευκτα με τρόπο περιορισμένο.

Η μετάφραση του ακόλουθου αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας εργασίας: «ne nous y trompons pas : l'image que nous avons des autres peuples, ou de nous-mêmes, est associée à l'Histoire qu'on nous a racontée quand nous étions enfants. Elle nous marque pour l'existence entière. Sur cette représentation, qui est aussi pour chacun une découverte du monde, du passé des sociétés, se greffent ensuite des opinions, des idées fugitives ou durables, comme un amour …, alors que demeurent indélébiles, les traces de nos premières curiosités, de nos premières émotions».

[237] ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κωνσταντίνος, *Η εξουσία ως Λαός και ως Έθνος. Περιπέτειες σημασιών,* Ιστορική Βιβλιοθήκη, Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σελίδα 336: «… η πειστική ιστορική αφήγηση πρέπει να θεωρείται ως αντίστοιχη και ομόλογη με μία εξ υποθέσεως δομημένη και άρτια «πραγματικότητα», που λογίζεται ως υπάρχουσα και υπάρξασα, άσχετα από την επιγενόμενη συνείδηση της ύπαρξής της»: σελίδα 338.

[238] MUCCHIELLI Alex, *L'Identité, Presses universitaires de France, Que sais-je ?,* Paris, 1986, σελίδα 31.

του φυσικού περιβάλλοντος είναι θεμελιακά *Τόπος Μνήμης*[239]! Όπως προαναφέρθηκε στην κεντρική εισαγωγή της παρούσας Διατριβής, «ο όρος αυτός είναι εμπνευσμένος από τον απαράβατο ορισμό που προτείνει ο τόσο σημαντικός αντιπρόσωπος της Σχολής των Annales, *Pierre Nora,* στο βιβλίο του *Les lieux de mémoire*»[240] , ο οποίος έχει καθιερωθεί παγκόσμια στον χώρο της μελέτης της πολιτικής μυθολογίας: «μια χαρακτηριστική μονάδα, υλικής ή ιδεατής τάξης, την οποία η θέληση των ανθρώπων ή το πέρασμα του χρόνου έχει καταστήσει συμβολικό στοιχείο μιας δεδομένης κοινότητας». «Οι τόποι μνήμης ανήκουν και στις δύο έννοιες, πράγμα που τους καθιστά ενδιαφέροντες, αλλά και πολύπλοκους: απλοί και διφορούμενοι, φυσικοί και τεχνητοί, προσφέρονται άμεσα στην πιο ευαίσθητη εμπειρία και, ταυτόχρονα, ανήκουν στην πιο αφηρημένη επεξεργασία. Είναι χώροι, στην πραγματικότητα, και με τις τρεις έννοιες της λέξης, υλικοί, συμβολικοί και λειτουργικοί, αλλά ταυτόχρονα και σε διαφορετικό βαθμό. Ακόμη και ένας τόπος που φαίνεται καθαρά υλικός, όπως ένα αρχείο, είναι τόπος μνήμης μόνο αν η φαντασία τον επενδύσει με μια συμβολική αύρα. Ακόμη και ένας καθαρά λειτουργικός χώρος, όπως ένα εγχειρίδιο, μια διαθήκη, ένας σύλλογος βετεράνων, δεν εντάσσεται σε αυτήν την κατηγορία παρά μόνο αν αποτελεί αντικείμενο μιας τελετουργίας. Ακόμη και η ενός λεπτού σιγή, που φαίνεται να αποτελεί ένα ακραίο παράδειγμα συμβολικής σημασίας, είναι ταυτόχρονα υλική αποκοπή μιας χρονικής μονάδας και χρησιμεύει, περιοδικά, ως μια συγκεντρωτική υπενθύμιση ανάμνησης. Οι τρεις διαστάσεις, πτυχές, του όρου συνυπάρχουν πάντα. Είναι ο τόπος μνήμης τόσο αφηρημένος όσο και η έννοια της γενεάς; Έχει υλική διάσταση χάρη του δημογραφικού της περιεχομένου; Υποθετικά λειτουργική, αφού εξασφαλίζει τόσο την αποκρυστάλλωση της μνήμης όσο και τη μετάδοσή της, αλλά και συμβολική λόγω του ορισμού της, αφού χαρακτηρίζει μέσω ενός γεγονότος ή μιας εμπειρίας, που έζησε ένας μικρός αριθμός ανθρώπων μια πλειοψηφία που δεν συμμετείχε σε αυτό»[241].

---

[239] Πρόκειται για μία θεμελιακή έννοια της παρούσας Διατριβής, η οποία στηρίζει το ερμηνευτικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η προαναφερόμενη, στο τέλος του δεύτερου εισηγητικού μέρους, θεωρητική λογική της και η οποία, υπενθυμίζεται ότι είναι η ακόλουθη: «Με το μοναδικό του χαρακτήρα, το σχολικό ανθολόγιο του δημοτικού σχολείου, ο οποίος είναι χώρος κοινωνικοποίησης και ιδεολογικής μύησης, είναι προϊόν επιλογών της άρχουσας τάξης, η οποία, χάρη της δύναμης, που διαθέτει, επιλέγει και επιβάλλει περιεχόμενα, που ταυτίζονται με τους ιδεολογικούς της προσανατολισμούς». Η έννοια του «Τόπου μνήμης» θα χρησιμοποιηθεί και ως στήριγμα τοποθετήσεων στην θεματική ενότητα, η οποία φέρει ως τίτλο Γ) Διαρκής αναζήτηση και έκφραση του ανθρώπου για τη φύση, τροφή αργοπορημένης προστασίας της, η οποία αποτελεί πηγή εκπαίδευσης.

[240] NORA Pierre (sous la direction de), *Les Lieux de mémoire*, tome 1, *La République*, Paris, Gallimard, Paris 1997, 1642 σελίδες.

[241] NORA Pierre (sous la direction de), *Les Lieux de mémoire*, tome 1, *La République*, Paris, Op. Cit., σελίδα 37. Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής: «unité significative, d'ordre matériel ou idéal, dont la volonté des hommes ou le travail du temps a fait un élément symbolique d'une quelconque communauté». « Les lieux de mémoire appartiennent aux deux règnes, c'est ce qui fait leur intérêt, mais aussi leur complexité: simples et ambigus, naturels et artificiels, immédiatement offerts à l'expérience la plus sensible et, en même temps, relevant de l'élaboration la plus abstraite. Ils sont lieux, en effet, dans les trois sens du mot, matériel, symbolique et fonctionnel, mais simultanément, à des degrés seulement divers. Même un lieu d'apparence purement matériel, comme un dépôt d'archives, n'est lieu de mémoire que si l'imagination l'investit d'une aura symbolique. Même un lieu purement fonctionnel, comme un manuel de classe, un testament, une association d'anciens combattants, n'entre dans la catégorie que s'il est l'objet d'un rituel. Même une minute de silence, qui paraît l'exemple extrême d'une signification symbolique, est en même temps comme le découpage matériel d'une unité temporelle et sert, périodiquement, à un rappel concentré du souvenir. Les trois aspects coexistent toujours. S'agit-il d'un lieu de mémoire aussi abstrait que la notion de génération ? Elle est matérielle par son contenu démographique, fonctionnelle par hypothèse, puisqu'elle assure à la fois la

Οι *τόποι μνήμης* είναι καθημερινοί σύντροφοι της ζωής μας, την οποία οι οργανωτές, οι διαχειριστές, της παιδείας, από πολύ νωρίς, ενέταξαν σε μια ανθρώπινη, πολιτιστική και εθνική διαδρομή ταυτότητας και ταυτοποίησης, που, συναντώντας το χρήσιμο και το ευφάνταστο, μας τοποθετεί πλάι ή απέναντι στους άλλους, που μας περιτριγυρίζουν. Στον κόσμο στον οποίο βιώνουμε «το χρήσιμο και το φανταστικό είναι άρρηκτα συνυφασμένα (...) Έτσι, η απαρχή κάθε δημιουργίας του ανθρώπινου νου, τόσο θεωρητικής όσο και της πρακτικής, διέπεται από τη φανταστική λειτουργία»[242]. Στην προκειμένη περίπτωση, όπως προαναφέρεται στην κεντρική εισαγωγή της Διατριβής, θεωρείται ενδιαφέρον να υπενθυμιστεί η θεματική σχέση των *Τόπων μνήμης*, οι οποίοι έχουν εθνικό χαρακτήρα με τις συλλογικές και πολιτιστικές αναπαραστάσεις οι οποίες, όπως και οι *Τόποι μνήμης*, «γίνονται το νήμα μετάδοσης μέσω του οποίου, η κοινωνία παράγει την πολιτιστική της κληρονομιά και τη διαμορφώνει συνεχώς». Έτσι, οι σχολικές προσανατολισμένες γνώσεις, συντροφιά με τη φαντασία του μικρού μαθητή, τον οδηγούν με σιγουριά, τον ταξιδεύουν στον τόπο και τον χρόνο στους χώρους-καταφύγια των πιο πολύτιμων πολιτιστικών και εθνικών αξιών για να βρει και να νιώσει ασφάλεια και περηφάνεια. Αυτή η τοποθέτηση είναι πολύ σημαντική και απαιτεί μεγάλη προσοχή. Η Παιδεία αφαιρεί από τους μαθητές, την ελευθερία επιλογής; Οι μαθητές είναι υπόδουλοι στους εκπαιδευτές τους και στο περιεχόμενο των σχολικών προγραμμάτων και εγχειριδίων; Ο τρόπος με τον οποίο θα νοήσουν στη συνέχεια τις σχέσεις τους με τους συνανθρώπους τους και τον κόσμο, που τους περιβάλει, είναι από την αρχή δεδομένος; Η απάντηση είναι ταυτόχρονα θετική και αρνητική. Θετική, διότι είναι εύλογο να εκπαιδευτεί αποτελεσματικά ένα παιδί, του οποίου ο νους είναι εύπλαστος και το οποίο δεν έχει τη δυνατότητα να αντισταθεί στη δυναμική που εκφράζει η εκπαίδευση στην οποία υποβάλλεται: «η μη συμμόρφωση στις μεταδιδόμενες αξίες θα οδηγούσε σε αυτό που ο Freud ονόμασε «ασυνείδητο αίσθημα ενοχής»[243], το οποίο ασκεί «κατασταλτικές λειτουργίες στις αντίθετες τάσεις συμπεριφοράς»[244]. Η απάντηση είναι και αρνητική, διότι η χειραφέτηση ενός ανθρώπου είναι βέβαια αναπόφευκτα συνδεδεμένη με τη δύναμη της παιδείας στην οποία υποτάχτηκε, αλλά ταυτόχρονα και με την καλλιέργειά του, τις

---

cristallisation du souvenir et sa transmission; mais symbolique par définition, puisqu'elle caractérise par un événement ou une expérience vécue par un petit nombre une majorité qui n'y a pas participé».

[242] DURAND Gilbert, Les *Structures Anthropologiques de l'Imaginaire*, Introduction à l'Archétypologie Générale, Bordas, Paris 1969, σελίδα 461.
«L'utile et l'imaginatif sont inextricablement mêlés (...) Ainsi, l'aube de toute création de l'esprit humain, tant théorique que pratique, est gouvernée par la fonction fantastique».
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής:
Η πολιτική εξουσία λοιπόν, μέσα από το σχολικό εγχειρίδιο, συνδέει το μικρό μαθητή με τον χρόνο, με τις καταβολές του και την πολιτιστική του κληρονομιά, με το φυσικό περιβάλλον στο οποίο ζει και τα οποία τον διαφοροποιούν από τους άλλους, τον κάνουν μοναδικό και καλύτερο!

[243] FREUD Sigmund, *Essais de psychanalyse*, Petite bibliothèque Payot, Paris 1972, σελίδα 195.
«La non-conformité aux valeurs transmises entraînerait ce que Freud a appelé un « sentiment de culpabilité inconscient».
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[244] ANSART Pierre, *Manuels d'histoire et inculcation du rapport affectif au passé*, « Enseigner l'histoire : des manuels à la mémoire », Peter Lang, Berne 1984, σελίδα 68.
«… qui exerce des fonctions de « refoulement sur les tendances contraires».
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

γνώσεις και τις εμπειρίες που αποκόμισε στο ταξίδι του προς την Ιθάκη, καθώς και χάρη της ευφυΐας του. Αυτή η τοποθέτηση απαλύνει σε μέγιστο βαθμό την πίεση που επιβάλλει η Παιδεία, το οικογενειακό και το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο ζούμε, διότι αν η ευφυΐα είναι ανεξήγητο προίκισμα της φύσης, ο μαθητής, με λίγη τύχη, είναι ικανός να συνεχίσει τις σπουδές του, οι οποίες, αν και τα ίχνη της υποχρεωτικής παιδείας δεν είναι δυνατόν να σβήσουν ποτέ, θα τον οδηγήσουν, ενδεχομένως, προς την χειραφέτηση του νου του. Η πολιτική μυθολογία και η εργαλειοποίηση της μνήμης στο σχολείο οδηγεί προς την επιλογή μιας τοποθέτησης, η οποία αφορά στην δυναμική της παιδικής εκπαίδευσης, που στηρίζεται σε συμβολισμούς του παρελθόντος και των αξιών, που δεν είναι εύκολα προσβάσιμοι στην κριτική κατανόηση από το νου, γεγονός που δεν εμποδίζει τη συνοδοιπορία τους στο σχολείο με την ορθολογική σκέψη. Σε αυτή την περίπτωση, είναι δυνατό, στην υπόλοιπη ζωή του να «αφυπνίσει» τον άνθρωπο να αισθανθεί, να γνωρίσει την «αληθινή» εθνική του φύση στην πολυπλοκότητά της και να την ενσωματώσει στην καθημερινή του ζωή; «Με άλλα λόγια, η μνήμη του κοιμώμενου ανθρώπου δεν λειτουργεί πλέον με τον ίδιο βαθμό ακρίβειας και δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε τόσο πολύπλοκα σύνολα αναμνήσεων όσο η μνήμη αυτού του ανθρώπου, που δεν κοιμάται, ο οποίος έχει στη διάθεσή του όλες τις διανοητικές του ικανότητες και μέσω, αυτών, μπορεί να αντλήσει από τη συλλογική εμπειρία, η οποία είναι πολύ πιο σταθερή και καλύτερα οργανωμένη και πολύ πιο εκτεταμένη από τη δική του»[245].

Δεν θα ήταν δυνατό να νοηθεί η σχολική εκπαίδευση χωρίς να γίνει αναφορά στη συγκατοίκηση της ορθής σκέψης με τις συμβολικές αναπαραστάσεις, τις οποίες οι μικροί και λιγότερο μικροί μαθητές συναντούν κατά τη διάρκεια των σπουδών τους. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι η ορθή σκέψη, όπως προαναφέρθηκε, επιτρέπει, σε μικρές ηλικίες, όπως αυτές των μαθητών του Δημοτικού, να αξιολογήσουν σωστά τα γεγονότα, τα σύμβολα από τα οποία βομβαρδίζονται καθημερινά. Οι *Τόποι μνήμης* χειραγωγούνται από τις πολιτικές και κοινωνικές ομάδες, που ασκούν εξουσία, εργαλειοποιώντας τη μνήμη, την οποία προσαρμόζουν σε ιδανικά που προστατεύουν και επιλέγοντας τον πολιτικό, ιδεολογικό και πολιτιστικό προσανατολισμό της γνώσης. Αυτή η «αυταρχικότητα» στο πλαίσιο άσκησης της εξουσίας, η οποία στηρίζεται στον έλεγχο της «μνήμης»[246], ανάλογα με την περίσταση και αποσκοπεί στην κατασκευή των μελλοντικών πολιτών, δεν είναι, ωστόσο, «ιδιαιτερότητα μόνο των ολοκληρωτικών καθεστώτων- είναι το προνόμιο όλων των ζηλωτών της δόξας»[247] και προειδοποιεί για αρνητικές

---

[245] HALBWACHS Maurice, *Les cadres sociaux de la mémoire*, Version numérique produite par Jean-Marie Tremblay, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi σελίδα 56.
«En d'autres termes, la mémoire de l'homme endormi ne fonctionne plus avec le même degré de précision, et elle ne peut s'appliquer à des ensembles de souvenirs aussi complexes que la mémoire de l'homme éveillé, qui dispose de toutes ses facultés intellectuelles, et, par elles, peut s'appuyer sur l'expérience collective, bien plus stable et mieux organisée et bien plus étendue que la sienne».
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής:

[246] NORA Pierre (sous la direction de), *Les Lieux de mémoire*, tome 1, *La République*, Op. Cit., σελίδα 24.

[247] TODOROV Tzvetan, *Les abus de la mémoire*, Arléa, Paris 1995, σελίδα 13.
«Cette mainmise sur la mémoire, écrit *Tzvetan Todorov*, n'est néanmoins pas « la spécialité de seuls régimes totalitaires ; elle est l'apanage de tous les zélés de la gloire».
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

συνέπειες κατάχρησης της μνήμης. Η χειραγώγηση της μνήμης, αυτής της πολιτιστικής κληρονομιάς, είναι γνωστή από όλους του Πρίγκηπες του κόσμου, που την εγαλειοποιούν ανάλογα με τις ανάγκες αποτελεσματικότητας της άσκησης εξουσίας. Η μάχη του Μαραθώνα για παράδειγμα, κατεξοχήν *Τόπος μνήμης* στα σχολικά εγχειρίδια της Αρχαίας Ιστορίας πριν από το 1975, έχουν υποπέσει πρόσφατα σε αδράνεια, διότι η χρησιμοποίησή τους δεν είναι, προς το παρόν αναγκαία. Αν το επιβάλλει η πολιτική και κοινωνική συγκυρία, θα εμφανιστεί εκ νέου με τρόπο όσο το δυνατό περισσότερο αποτελεσματικό[248]. Η μνήμη, γράφει ο *Pierre Nora* «είναι ζωή, συντηρείται πάντα από ανθρώπινες ομάδες και βρίσκεται, έτσι, σε διαρκή εξέλιξη. Στηρίζεται στη διαλεκτική μεταξύ ανάμνησης και λήθης, είναι ασύνειδης όσον αφορά στις διαδοχικές της μεταβολές και ευάλωτη σε κάθε χρήση και σε κάθε χειρισμό που μπορούν να υποπέσουν σε πολύχρονη αδράνεια και σε ξαφνικές αναζωογονήσεις»[249]. Αυτή η πολιτιστική κληρονομιά, η τόσο σημαντική, που μεταδίδεται από γενιά σε γενιά και συντηρείται από την άρχουσα τάξη ανάλογα με τα ιδεώδη της, δεν είναι ούτε ψέμα, ούτε αλήθεια. Αποτελεί ένα φαινόμενο αμετακίνητο στον χρόνο και στον χώρο και προσδίδει, στην κοινωνική ομάδα, συνοχή και δύναμη αποτελώντας ένα θεμελιακό χαρακτηριστικό ταυτότητας. «Με τον όρο *μύθο* εννοούμε κάθε αφήγηση και οποιαδήποτε αναπαράσταση, με τη γραφική ή θεατρική έννοια του όρου, που μεταδίδεται ευρέως από γενεά σε γενεά, προσδίδοντας στην κοινωνική ομάδα, ταυτόχρονα, πολιτιστική συνοχή και ηθική ακεραιότητα (κανόνες συμπεριφοράς, σκοπός της ιστορίας ...). Ο *Μύθος* ενώνει τα μέλη μιας κοινωνικής ομάδας, επιτρέπει την νόηση του κόσμου και θεωρεί τη διαδρομή που ακολούθησε η ομάδα ως ενάρετη. Ένας *μύθος* ενώνει και κινητοποιεί. Δεν είναι ψέμα ή αλήθεια, πιθανότητα ή αμφισβήτηση. Συμμετέχει στον κόσμο της θρησκείας, του άυλου, της βεβαιότητας, του παράλογου. (...) Μπορεί να εξαφανιστεί, αλλά για να επανεμφανιστεί. Φυσικά, "υπάρχουν τόσοι πολλοί *μύθοι* και τόσο οικείοι σε μας που είναι σχεδόν αδύνατο να τους διαχωρίσουμε στο νου μας με σαφήνεια." (Paul Valéry, Variétés II). Ωστόσο, ο πολιτικός επιστήμονας δεν μπορεί να παραιτηθεί από την προσπάθεια ανάλυσης και κατανόησης αυτής της τεράστιας μετατόπισης εξουσίας, αυτής της πολιτιστικής κληρονομιάς που επικαλείται, κινητοποιείται και χειραγωγείται από όλους τους ηγεμόνες του κόσμου»[250].

---

[248] ANGELOPOULOS Constantin, *À la recherche de la gloire de Marathon dans les manuels scolaires grecs d'histoire de l'enseignement secondaire, lieux fondamentaux de mémoire nationale : une Bataille témoin d'un patriotisme panhellénique bridé,* Dépôt HAL 16 février 2921, hal-03142943v1, σελίδες 15-16.

[249] NORA Pierre (sous la direction de), *Les Lieux de mémoire*, tome 1, *La République*, Op. Cit., σελίδα 24.
La mémoire, «est la vie, toujours portée par des groupes vivants et à ce titre, elle est en évolution permanente. Ouverte à la dialectique du souvenir et de l'amnésie, inconsciente à ses déformations successives, vulnérable à toutes les utilisations et manipulations, susceptibles de longues latences et de soudaines revitalisations».
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[250] CARBONELL Charles-Olivier, « Mythes et politiques », *Mythes et mythologies politiques. Approche d'une définition et d'une typologie*, Centre d'études et de recherche sur la mythographie politique, Presses de l'institut d'Études politiques de Toulouse, Toulouse 1990, σελίδες 10-11.
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τον καθηγητή ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟ Κωνσταντίνο, *Δια ανθύμησιν καιρού και τόπου,* « Το θέμα της κρατικής και εθνικής κυριαρχίας του κυπριακού λαού μέσα από τα λογοτεχνικά κείμενα του σχολικού εγχειριδίου της Γ' Λυκείου », Éditions Imprinta, Nicosie 2015, σελίδες 691 – 719: «Nous entendons par mythe tout récit et toute représentation, au sens graphique ou au sens théâtral du terme, (largement) diffusés, transmis de génération en génération, qui donnent au groupe à la fois sa cohésion culturelle et sa cohérence morale (règles de conduite, sens de l'histoire ...). Un mythe soude les

Η παιδεία των νέων ξεπερνά, βέβαια, το προαναφερόμενο στάδιο άσκησης πίεσης, το οποίο αν και χαράζει τη ζωή του μαθητή, επιτρέπει, ταυτόχρονα, κοινωνικοποίηση χάρη της ένταξής τους σε έναν χώρο ρυθμιστή των ιδεολογικών, πολιτικών και κοινωνικών σχέσεων, οι οποίες καθρεφτίζουν τον χαρακτήρα της ανθρώπινης ομάδας, της οποίας είναι μέλη. Ιδιαίτερα στη στοιχειώδη εκπαίδευση, δηλαδή κατά τη διάρκεια των πρώτων βημάτων που ενεργεί το μικρό παιδί συναντώντας, σε έναν οργανωμένο θεσμικά χώρο, σχολικά εγχειρίδια, τα οποία περιέχουν τη μνημειακή κληρονομιά της εθνικής ομάδας. Εκεί, διδάσκεται, μαθαίνει, συναισθάνεται, πιστός στο «καθήκον του να θυμάται»[251], πιστός στο «καθήκον μνήμης»[252] ή στην «αναγκαιότητα»[253] να θυμάται, γεγονός το οποίο έχει εξελιχθεί σε «κατηγορική προσταγή»[254] των σύγχρονων εθνικών κοινωνιών, γεγονός που εμφανίζει τη σχέση μεταξύ της προαναφερθείσας «εκπαιδευτικής πίεσης», την οποία ασκεί ο νομοθέτης καθώς και της ελευθερίας, ανύπαρκτης (;) την οποία γεύεται ο μικρός μαθητής. Η ελευθερία, όμως, των ανθρώπων στην κοινωνία στην οποία ζουν, δεν προϋποθέτει την ολοκληρωτική απουσία φραγμών, αλλά, αντίθετα, στηρίζεται στη βούληση, η οποία εκφράζεται ορθολογικά στο πλαίσιο επιλεγμένων ηθικών και θεσμικών κωδίκων συνύπαρξης. Στον χώρο της Παιδείας, ο κάθε μαθητής το μαθαίνει και αυτό. Στη Γαλλία, όπου η συγγραφέας της παρούσας Διατριβής σπουδάζει τα τελευταία οκτώ χρόνια, καθημερινά, μέσα και έξω από το Πανεπιστήμιο, συναντάται το ίδιο δίλημμα, το οποίο εκφράζει η συνηθισμένη φράση, «είμαι ελεύθερος και κάνω ό,τι θέλω» ή «η ελευθερία του ενός σταματά εκεί που αρχίζουν να θίγονται τα όρια της ελευθερίας των άλλων». Πρόκειται για παραλλαγή του άρθρου 4 της *Διακήρυξης των*

éléments d'un corps social, dévoile l'intelligibilité du monde et balise la route suivie comme la route à suivre. Un mythe est donc rassembleur et mobilisateur. Il se situe en deçà du vrai et du faux, du probable et du contestable. Il participe au monde du sacré, de l'intangible, de l'évidence, de la certitude, de l'irrationnel. Le mythe, et c'est la condition même de sa survie dans la très longue durée, résume en lui un nombre infini de situations analogues. Il peut disparaître, mais, pour réapparaître. Il revêt des masques changeants sous lesquels se dissimule l'immuable figure. Certes, "il y a tant de mythes en nous et si familiers qu'il est presqu'impossible de séparer nettement de notre esprit quelque chose qui n'en soit point". (Paul Valéry, Variétés II). Pourtant le politologue ne peut renoncer devant ce continent englouti, à analyser et comprendre ce formidable glissement de pouvoirs, ce patrimoine culturel évoqué, mobilisé, manipulé par tous les princes du monde».

[251] RICŒUR Paul, *La Mémoire, l'Histoire, l'Oubli*, Le Seuil, collection «L'ordre philosophique», Paris septembre 2000, σελίδα106.
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[252] RICŒUR Paul, *La Mémoire, l'Histoire, l'Oubli*, Op. Cit., σελίδα106.
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[253] RICŒUR Paul, *La Mémoire, l'Histoire, l'Oubli*, Op. Cit., σελίδα106.
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[254] RICŒUR Paul, *La Mémoire, l'Histoire, l'Oubli*, Op. Cit., σελίδα106.
«Impératif catégorique» : η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη[255], η οποία ψηφίστηκε από τη Συντακτική Συνέλευση το 1789 στην απαρχή της Γαλλικής Επανάστασης[256] και εμφανίζεται στο προοίμιο του ισχύοντος Συντάγματος της γαλλικής Δημοκρατίας: «Ο γαλλικός λαός διακηρύσσει επισήμως την προσήλωσή του στα ανθρώπινα δικαιώματα και στις αρχές της εθνικής κυριαρχίας, όπως ορίζονται από τη Διακήρυξη του 1789…». Ο μαθητής και ιδιαίτερα αυτός που φοιτά στη στοιχειώδη εκπαίδευση, διδάσκεται αυτό το θεμέλιο της κοινωνικής ζωής από τα πρώτα χρόνια της σχολικής του ζωής, για να μάθει και να αισθανθεί ότι η ενδεχόμενη ευτυχία του πρέπει να στηριχτεί σε αλληλοεπίδραση και σε μοιρασιά, πάντα όμως πιστός στο «καθήκον του να θυμάται», πιστός στο «καθήκον μνήμης» ή στην «αναγκαιότητα» να θυμάται, πιστός στην υποχρέωση να θυμάται και να μη λησμονεί, γεγονός το οποίο έχει εξελιχθεί, όπως προαναφέρθηκε σε «κατηγορική προσταγή». Με αυτόν τον τρόπο είναι δυνατόν να νοηθεί όλη η διδασκαλία της ιστορίας του ελληνικού παρελθόντος, σημαντικών παγκόσμιων γεγονότων και φαινομένων ή προτάσεις που έχουν πραγματοποιηθεί για να επουλωθεί και να περιοριστεί η λήθη γεγονότων εξίσου σημαντικών, όπως, πρόσφατα, αυτή που έκανε η Καθηγήτρια Τασούλα Τσιλιμένη με την υποψήφια διδάκτορα Γεωργία Καραντώνα, όσον αφορά στη διδασκαλία του Ολοκαυτώματος στα σχολεία[257]. Αν και η παρούσα διατριβή δεν εκπονείται στο χώρο της ιστορίας της φιλοσοφίας, η «κατηγορική προσταγή[258]» του «να θυμόμαστε» για να μην ξεχνάμε, παραπέμπει στη ομώνυμη θεωρία του Emmanuel Kant[259], η οποία διαχωρίζει στο πλαίσιο επιλογής μιας καθολικής, δεσμευτικής και υποχρεωτικής ιδέας, τις υποθετικές από τις κατηγορικές προσταγές: «…όλες οι προσταγές επιτάσσουν είτε υποθετικά είτε κατηγορικά. Οι υποθετικές προσταγές αντιπροσωπεύουν την πρακτική αναγκαιότητα μιας πιθανής πράξης, θεωρούμενη ως μέσο για να επιτευχθεί κάτι άλλο στο οποίο κάποιος αποβλέπει (ή τουλάχιστον

---

[255] DECLARATION DES DROITS DE L'HOMME ET DU CITOYEN, «La liberté consiste à pouvoir faire tout ce qui ne nuit pas à autrui: ainsi, l'exercice des droits naturels de chaque homme n'a de bornes que celles qui assurent aux autres Membres de la Société la jouissance de ces mêmes droits. Ces bornes ne peuvent être déterminées que par la Loi»: «η ελευθερία συνίσταται στο να μπορεί κανείς να κάνει ό,τι δεν βλάπτει τους άλλους: έτσι, η άσκηση των φυσικών δικαιωμάτων κάθε ανθρώπου δεν έχει άλλα όρια εκτός από εκείνα που εξασφαλίζουν την απόλαυση των ίδιων αυτών δικαιωμάτων από τα άλλα μέλη της κοινωνίας. Τα όρια αυτά μπορούν να καθοριστούν μόνο από το νόμο».

[256] Τα τελευταία άρθρα συμπληρώθηκαν την 26η Αυγούστου του 1789.

[257] ΚΑΡΑΝΤΩΝΑ Γεωργία, ΤΣΙΛΙΜΕΝΗ Τασούλα *Graphic novel και ολοκαύτωμα. Διδακτικές Προτάσεις και Εφαρμογές για την Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*, Εκδότης Ροπή, Σειρά βιβλίου Θέματα λογοτεχνίας & εκπαίδευσης, Θεσσαλονίκη, 2022, ISBN 9786185289690, 558 σελίδες.

[258] L'injonction à la mémoire.

[259] KANT Emmanuel (1785), *Fondements de la métaphysique des mœurs*, Traduit de l'Allemand en français par Victor Delbos (1862-1916)à partir de l'édition de 1792, version numérique produite par Jean-Marie Tremblay, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi.
Site web : http://bibliotheque.uqac.uquebec.ca/ index.htm, σελίδες 28-29, 43, 60-61, 67, 72.
Édition électronique réalisée avec le traitement de textes Microsoft Word 2004 pour Macintosh.

που είναι δυνατόν να θέλει). Η κατηγορική προσταγή θα ήταν εκείνη που θα αντιπροσώπευε μια πράξη ως αναγκαία καθαυτή, και χωρίς σχέση με οποιονδήποτε άλλο σκοπό, ως αντικειμενικά αναγκαία»[260]. Κι όμως, *Τόποι μνήμης*, οι οποίοι είναι πανταχού παρόντες καθ' όλη τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας και περιέχονται στα σχολικά εγχειρίδια, όπως, άρα, και σε αυτά, τα Ανθολόγια, τα οποία αποτελούν τις βασικές πηγές μελέτης της παρούσας ερευνητικής εργασίας, θα μπορούσαν να νοηθούν και μέσω υποθετικής και μέσω κατηγορικής προσταγής. Εντάσσοντας την προηγούμενη καταφατική πρόταση στο πλαίσιο των προαναφερόμενων εγχειριδίων, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι, δεδομένου ότι, βαθμηδόν, η όμορφη και απαραίτητη φύση, την οποία πρέπει να φροντίσει ο άνθρωπος για να προστατεύσει και το περιβάλλον και τον εαυτό του, μετατρέπεται σε *Τόπο μνήμης*[261], γίνονται αποδεκτές και οι δύο έννοιες. Σε αυτή την περίπτωση η προστασία της φύσης νοείται και ως μέσο για να επιτευχθεί η προστασία της γήινης ζωής (υποθετική προσταγή), καθώς και ως καθαυτή αναγκαία πράξη (κατηγορική προσταγή), γεγονός το οποίο, όμως, δεν ελέγχει ένας μικρός μαθητής του Δημοτικού σχολείου.

Τα σχολικά εγχειρίδια αποτελούν τα κυριότερα μέσα μετάδοσης γνώσεων και ερμηνειών γεγονότων και φαινομένων, καθώς και τον αδιαφιλονίκητο αρχιτέκτονα *Τόπων μνήμης* του ελληνικού Έθνους και της ελληνικής κοινωνίας. Ασυναγώνιστες παραγωγές, οι οποίες καθρεφτίζουν τις ιδεολογικές επιλογές, που πραγματοποιεί η εκάστοτε άρχουσα τάξη. Στην περίοδο κατανόησης των καταστροφικών και δραματικών συνεπειών της ανθρώπινης δραστηριότητας στη φύση, ιδιαίτερα των αναπτυγμένων βιομηχανικά πολιτικών κοινωνιών, αναίσθητων διαχειριστών των μέσων παραγωγής και αδιάφορων πολιτών, οι οποίοι ρυπαίνουν τον περιβάλλον, λαμβάνονται, καθυστερημένα, μέτρα πρόληψης και μείωσης της μόλυνσης, τα οποία τρέφονται όχι μόνο από την πρόοδο της επιστήμης, αλλά και από την διαχρονική εξέλιξη της φιλοσοφικής σκέψης. Σε αυτό το πλαίσιο, προς το τέλος της δεκαετίας 1980, πραγματοποιήθηκαν κινήσεις, οι οποίες στηρίχτηκαν όχι μόνο στην καταπολέμηση της ρύπανσης, αλλά και στην ένταξη μαθημάτων στα σχολεία για να εκπαιδευτούν ανάλογα από πολύ νωρίς οι μαθητές, από την προσχολική τους ηλικία στους παιδικούς σταθμούς, στα νηπιαγωγεία και στη Ελλάδα, πιο συστηματικά, από το Δημοτικό σχολείο. Η προστασία του περιβάλλοντος

[260] KANT Emmanuel (1785), *Fondements de la métaphysique des mœurs*, op.cit., σελίδες 28-29.
«… tous les impératifs commandent ou *hypothétiquement* ou *catégoriquement*. Les impératifs hypothétiques représentent la nécessité pratique d'une action possible, considérée comme moyen d'arriver à quelque autre chose que l'on veut (ou du moins qu'il est possible qu'on veuille). L'impératif catégorique serait celui qui représenterait une action comme nécessaire pour elle-même, et sans rapport à une autre but, comme nécessaire objectivement».
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[261] Η φύση είναι *Τόπος μνήμης,* διότι έχει και υλική αναπόφευκτα διάσταση, και συμβολική διάσταση, διότι είναι απαραίτητη για τον άνθρωπο, ο οποίος έχει καθήκον να την προστατεύσει, και λειτουργική διάσταση, διότι οι επιστήμονες, οι εκπαιδευτικοί, οι πολιτικοί, οι «προγραμματιστές» και συγγραφείς των σχολικών εγχειριδίων …, την διηγούνται όλο και περισσότερο, αντικειμενικά, στα σχολικά προγράμματα και άρα και στα ανθολόγια καθώς και στα λογοτεχνικά ενταγμένα στα σχολικά ανθολόγια αποσπάσματα, των οποίων οι συγγραφείς εμπνεύστηκαν από την ίδια την ομορφιά της φύσης.

στηρίζεται στην ένταξη της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στα σχολεία.

3) Λιμάνι παιδικών κι εφηβικών λογοτεχνημάτων

Όπως προαναφέρεται, τα σχολικά εγχειρίδια αποτελούν τα κυριότερα μέσα μετάδοσης γνώσεων και ερμηνειών γεγονότων και φαινομένων, καθρέφτη της πολιτικής βούλησης της άρχουσας τάξης, καθώς και τον αδιαφιλονίκητο αρχιτέκτονα *Τόπων μνήμης* του ελληνικού Έθνους και της ελληνικής κοινωνίας. Όμως, όσον αφορά συγκεκριμένα τα σχολικά εγχειρίδια λογοτεχνίας της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, αυτά αποτελούν, επιπλέον, λιμάνι παιδικών κι εφηβικών λογοτεχνημάτων, αφού τα λογοτεχνικά κείμενα, πεζά και ποιήματα, που επιλέγονται από τα αρμόδια όργανα του Υπουργείου Παιδείας και συνιστούν το περιεχόμενό τους, είναι λογοτεχνήματα, που έχουν κριθεί ως κατάλληλα να απευθύνονται σε μαθητές Δημοτικού και κατατάσσονται, τόσο στην ελληνική όσο και στην παγκόσμια λογοτεχνία γενικότερα, και ενίοτε, πιο συγκεκριμένα, στην παιδική κι εφηβική.

Στο παρόν υποκεφάλαιο, λαμβάνουν χώρα, μια σύντομη ιστορική αναδρομή στους κυριότερους σταθμούς της Παιδικής Λογοτεχνίας, τον 20ο αιώνα, καθώς και δύο, διττές, ποιοτικές και ποσοτικές, μελέτες των περιεχομένων των εξεταζόμενων Ανθολογίων.

Τέλος, στην υποενότητα, που ακολουθεί, παρουσιάζονται οι απόπειρες περιοδοποίησης της Παιδικής Λογοτεχνίας, καθώς και η σημαντικότητα της διδασκαλίας της ως αυτόνομο μάθημα στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση.

3.1. Απόπειρες περιοδοποίησης και απόκτηση εκπαιδευτικού ενδιαφέροντος

Τα λογοτεχνικά αποσπάσματα που συνιστούν τα Ανθολόγια, θα μπορούσαν να κατανεμηθούν σε διάφορα λογοτεχνικά είδη. Έτσι, άλλοτε αποτελούν κομμάτια διηγημάτων ή μυθιστορημάτων, άλλοτε αποτελούν μικρές ιστορίες[262] ή σύγχρονα παραμύθια κι άλλοτε ποιήματα. Όμως, ο σύντομος και αυτοτελής χαρακτήρας τους, είτε πρόκειται για πεζά λογοτεχνικά κείμενα είτε για ποιήματα, επιτρέπει να θεωρηθούν ως *σύντομες αφηγήσεις*[263]. Τα

[262] ΤΣΙΛΙΜΕΝΗ Τασούλα, *Οι μικρές ιστορίες κατά την εικοσαετία 1970-1990: γραμματολογική, παιδαγωγική και γλωσσική εξέταση*, σελίδα 26, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος, 1999, 369 σελίδες.
Στη σελίδα 26 της προαναφερόμενης βιβλιογραφικής αναφοράς, δίνεται ο ακόλουθος ορισμός των μικρών ιστοριών, ο οποίος έχει αντληθεί από το ΔΕΛΩΝΗΣ Αντώνης, *Ελληνική Παιδική Λογοτεχνία*, 1986 στις σελίδες 33 & 123-130 και σύμφωνα με τον οποίο: «Μικρή ιστορία είναι μια πολύ σύντομη διήγηση, η οποία στα πλαίσια μιας πλέον ρεαλιστικής αντιμετώπισης της καθημερινότητας, δίνει μια εικόνα ζωής από τον κόσμο του παιδιού, με λόγο αφαιρετικό αλλά προσιτό στην αντιληπτικότητά του, οικείο και άμεσο και συγχρόνως συγκεκριμένο».

[263] Ο ορισμός *σύντομες αφηγήσεις* αποτελεί πρόταση της συγγραφέως της παρούσας Διατριβής, καθώς ο σύντομος κι αυτοτελής χαρακτήρας των λογοτεχνικών κειμένων, πεζών ή ποιημάτων, που εμπεριέχονται στα Ανθολόγια, επιτρέπει να θεωρηθούν ως τέτοιες. Μάλιστα, σύμφωνα με την προαναφερόμενη βιβλιογραφική αναφορά, ΤΣΙΛΙΜΕΝΗ Τασούλα, Op. Cit., σελίδα 52, τα ποιήματα έχουν τη «μορφή έμμετρων αφηγημάτων».

Ανθολόγια, που αποτελούν ένα, και κάποτε, το μοναδικό ενδεχομένως, μέσο διδασκαλίας της λογοτεχνίας, διηγούνται στους μαθητές την λογοτεχνία. Έτσι, σε μια παράφραση του σπουδαίου ιστορικού της Σχολής των Annales, Marc Ferro[264]: «πώς διηγούμαστε την λογοτεχνία στα παιδιά»;…η απάντηση είναι με *σύντομες αφηγήσεις*!

Με τον όρο Παιδική Λογοτεχνία υποδηλώνονται «όχι μόνο τα έργα που έχουν γραφτεί για παιδιά, αλλά και όσα απευθύνονται σε μεγάλους και είναι δυνατόν να προσπελαστούν κι από τα παιδιά. Ίσως ο όρος «Λογοτεχνία για παιδιά» να ήταν ορθότερος. Πάντως, θα λέγαμε τελικά ότι η Λογοτεχνία, θεωρητικά κυρίως, απευθύνεται σε όποιον γνωρίζει ανάγνωση»[265]. Σύμφωνα με τον Μαλαφάντη, «η παιδική λογοτεχνία δεν είναι καθόλου εύκολη υπόθεση»[266], καθώς στην αναγνωστική διαδικασία «εισχωρούν [κι] άλλοι παράγοντες (…) όπως η ηλικία και η ατομική κουλτούρα»[267].

Στην παιδική λογοτεχνία «ανήκουν μόνο τα αισθητικά αξιόλογα και δικαιωμένα λογοτεχνικά κείμενα ενήλικων προσώπων που απευθύνονται στο παιδί και μπορούν να του μεταδώσουν την αισθητική τους συγκίνηση, αλλά και μόρφωση και γενικότερη παιδεία»[268]. Έτσι, το περιεχόμενο του παιδικού λογοτεχνήματος μπορεί να καλύπτει διάφορους τομείς γνώσης, προβλήματα της ζωής και του πολιτισμού, ώστε να συνάδει με την ηλικία του παιδιού, καθώς αυτή μεταβάλλεται κάθε χρόνο. Συνεπώς, η παιδική λογοτεχνία έχει από τη φύση της και παιδαγωγικό χαρακτήρα. «Η αγωγή ανέκαθεν αξιοποιεί την έμμεση δύναμη υποβολής της λογοτεχνίας, για να επηρεάσει με τη μίμηση των προτύπων το αδιαμόρφωτο παιδί, να το καλλιεργήσει αισθητικά και, παράλληλα, να του μεταδώσει έμμεσα ορισμένα μηνύματα, τα οποία με την αφηρημένη διδασκαλία και το γυμνό θεωρητικό λόγο θα το απωθούσαν»[269].

Η επιτυχία του παιδικού λογοτεχνήματος έγκειται σε διάφορους παράγοντες. Ορισμένοι από αυτούς είναι: «η εκφραστική του αξία, όταν διαθέτει εικονοπλαστική δύναμη, όταν κινεί το ενδιαφέρον, όταν έχει χιούμορ, όταν δημιουργεί στο παιδί βιώματα και του διεγείρει τον ανθρωπισμό του, το βοηθάει στη συνειδητοποίηση της εθνικής του ταυτότητας

---

[264] FERRO Marc, *Comment on raconte l'Histoire aux enfants*, Petite bibliothèque Payot, Documents, Paris 1992, 336 pages.

[265] ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ Γιάννης, «Η σύγχρονη ελληνική Παιδική Λογοτεχνία. Οι τάσεις, τα έργα, οι δημιουργοί» στο *Γράμματα και τέχνες*, σελίδα 21, Περιοδική Έκδοση Τέχνης, Κριτικής και Κοινωνικού Προβληματισμού, Αφιέρωμα στην Παιδική Λογοτεχνία, Γ' Περίοδος, αριθ. τεύχους 77, Απρίλιος-Ιούνιος 1996, 47 σελίδες.

[266] ΜΑΛΑΦΑΝΤΗΣ Κωνσταντίνος, «Πρόλογος» στο *Διαδρομές στην παιδική λογοτεχνία*, Κωνσταντίνος ΜΑΛΑΦΑΝΤΗΣ, Μαρία ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗ (επιμέλεια), σελίδα 14, Εκδόσεις Ψυχογιός, Αθήνα, 2017, σελίδες 13-17.

[267] ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ Γιάννης, Op. Cit., σελίδα 21.

[268] ΜΑΛΑΦΑΝΤΗΣ Κωνσταντίνος, Op. Cit., σελίδες 14-15.

[269] ΜΑΛΑΦΑΝΤΗΣ Κωνσταντίνος, Op. Cit., σελίδα 15.

και ιδιοτυπίας (χωρίς βέβαια εθνικιστικές υπερφίαλες εξάρσεις) και το κάνει να συνειδητοποιεί πληρέστερα τη θέση του στο κοινωνικό σύνολο και στο σύγχρονο κόσμο»[270].

Η Παιδική Λογοτεχνία αποτελεί ένα ανεξάρτητο είδος λογοτεχνίας, αφού «είναι διαπιστωμένο ότι έχει ιδιαιτερότητες, μορφικές και θεματολογικές»[271]. Μάλιστα, «υπάρχει μια πλειονότητα συγγραφέων που γράφει αποκλειστικά για παιδιά»[272]. Ο συγγραφέας παιδικών βιβλίων φέρει μεγάλη ευθύνη, καθώς γράφει «για την τέρψη, τη μόρφωση, αλλά και τη γλωσσική καλλιέργεια του παιδιού»[273]. Κατά συνέπεια, ο συγγραφέας παιδικών βιβλίων «εκτός από ευαισθητοποιημένη αντίληψη και καλή γνώση αυτού που θέλει να μεταδώσει, πρέπει να γνωρίζει άριστα και το πώς θα το μεταδώσει. Πρέπει να ξέρει τους τρόπους με τους οποίους είναι δυνατό να μεταδοθεί κάτι στο παιδί της κάθε ηλικίας»[274]. Έτσι, ο συγγραφέας παιδικών βιβλίων θα πρέπει να είναι και παιδαγωγός.

Για τους προαναφερόμενους λόγους κρίνεται όλο και πιο επιτακτική η μελέτη και «η συζήτηση για την ανάγκη συγγραφής της ιστορίας της παιδικής λογοτεχνίας»[275], καθώς υπάρχει ανάγκη να διαπιστωθούν «η μακρά περίοδος της προπαρασκευής της, οι πνευματικές ζυμώσεις της, οι συγκρούσεις της, η διασταύρωση των τάσεων και των ιδεών, των δοκιμών και των διερευνήσεών της»[276]. Προσπάθεια να καταγραφεί η ιστορία της παιδικής λογοτεχνίας, δεν έχει γίνει μόνο μία. Μέχρι σήμερα, έχουν εκδοθεί τέσσερις Ιστορίες της Παιδικής Λογοτεχνίας. «Η πρώτη *Ιστορία της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας από τον ιθ' αιώνα έως σήμερα*, Αθήνα, 1977, 117 σελίδα , είναι η βραβευμένη από την Ακαδημία Αθηνών μελέτη του Δημήτρη Γιάκου (1914-1999). Ο Δημήτρης Γιάκος, νομικός και συγγραφέας, δίνει με το έργο του πυκνή και ευσύνοπτη ιστορία της παιδικής λογοτεχνίας διαιρώντας το περιεχόμενό της σε τέσσερα κεφάλαια: Α'. Ελληνική παιδική λογοτεχνία του ιθ' αιώνα. Πρωτότυπα έργα και μεταφράσεις· Β'. Ελληνική παιδική λογοτεχνία του κ' αιώνα. Πρωτότυπα έργα και μεταφράσεις· Γ'. Ελληνικά παιδικά περιοδικά· Δ'. Μελοποιήσεις παιδικών ποιημάτων»[277]. Στην ίδια Ιστορία της

---

[270] ΜΑΛΑΦΑΝΤΗΣ Κωνσταντίνος, Op. Cit., σελίδα 15-16.

[271] ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ Γιάννης, Op. Cit., σελίδα 21.

[272] ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ Γιάννης, Op. Cit., σελίδα 21.

[273] ΜΑΛΑΦΑΝΤΗΣ Κωνσταντίνος, Op. Cit., σελίδα 16.

[274] ΜΑΛΑΦΑΝΤΗΣ Κωνσταντίνος, Op. Cit., σελίδα 16.

[275] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, «Η ελληνική παιδική-νεανική λογοτεχνία στα παιδαγωγικά τμήματα των πανεπιστημίων υπό το πρίσμα των σημερινών εκπαιδευτικών, διδακτικών και ερευνητικών απαιτήσεων: γενική θεώρηση» στο *Ελληνική, Παιδική-Νεανική Λογοτεχνία, Ιστορία, Κριτική, Διδασκαλία*, Αλέξανδρος ΑΚΡΙΤΟΠΟΥΛΟΣ (επιστημονική επιμέλεια), σελίδα 73, Εκδόσεις Ηρόδοτος, Αθήνα, 2013, 748 σελίδες.

[276] ΜΑΛΑΦΑΝΤΗΣ Κωνσταντίνος, Op. Cit., σελίδα 16.

[277] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, Op. Cit., σελίδα 73.

ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας «στην θ' έκδοση του 1991 (εκδ. Παπαδήμας) πρόσθεσε και το κεφάλαιο Ε': «Η παιδική μας λογοτεχνία στην εικοσαετία 1970-1990».»[278].

Η δεύτερη Ιστορία Παιδικής Λογοτεχνίας είναι η «μελέτη με τίτλο *Νεοελληνική παιδική λογοτεχνία* της φιλολόγου Νινέττας Κοντράρου [που] εκδόθηκε από το βιβλιοπωλείο της Εστίας ένα χρόνο αργότερα το 1978 (219 σελίδα)»[279]. Η συγκεκριμένη μελέτη διαιρείται σε τέσσερις περιόδους και τα κριτήρια της διαίρεσης αυτής «είναι ιστορικά και λογοτεχνικά, μικτά αλλά νόμιμα (…)»[280]. Έτσι: «Α'. Πρώτη περίοδος της νεοελληνικής παιδικής λογοτεχνίας (1821-1880)· Β'. Δεύτερη περίοδος της νεοελληνικής παιδικής λογοτεχνίας (1880-1917)· Γ'. Τρίτη περίοδος της νεοελληνικής παιδικής λογοτεχνίας (1917-1940)· Δ'. Τέταρτη περίοδος της νεοελληνικής παιδικής λογοτεχνίας (1945 ως σήμερα)»[281].

Η τρίτη προσπάθεια καταγραφής μιας Ιστορίας της παιδικής λογοτεχνίας γίνεται το 1982, οπότε και «κυκλοφορεί η *Ιστορία της παιδικής λογοτεχνίας, Ελληνική και Παγκόσμια. Από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας. Με στοιχεία θεωρίας*, του παιδαγωγού και συγγραφέα Χάρη Σακελλαρίου (1923-2007), θ' έκδοση, βελτιωμένη και συμπληρωμένη, εκδ. Νόηση, 1996, 623 σελίδα »[282]. Στην συγκεκριμένη μελέτη, «δεν ακολουθείται αυστηρά ιστορικό διάγραμμα σε περιόδους, σταθμούς, τομές κ.λ.π., αλλά με βάση την ειδολογική διαίρεση προσεγγίζονται το υλικό και οι εκπρόσωποι όχι μόνο της παιδικής λογοτεχνίας αλλά και της ευρύτερης ελληνικής (αρχαίας και νεωτέρας) λογοτεχνίας»[283]. Η συγκεκριμένη μελέτη περιλαμβάνει παρένθετα θεωρητικά κείμενα και «150 και πλέον σελίδες για την παγκόσμια παιδική λογοτεχνία»[284] έχοντας ως συνέπεια, μια ασαφή εικόνα για την πορεία της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας[285].

---

[278] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, Op. Cit., σελίδα 74.

[279] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, Op. Cit., σελίδα 74.

[280] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, Op. Cit., σελίδα 74.

[281] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, Op. Cit., σελίδα 74.

[282] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, Op. Cit., σελίδα 74.

[283] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, Op. Cit., σελίδα 74.

[284] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, Op. Cit., σελίδα 74.

[285] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, Op. Cit., σελίδα 74.

Η τέταρτη Ιστορία της Παιδικής Λογοτεχνίας, κυκλοφορεί το 1986 «από τις εκδόσεις Ηράκλειτος»[286] με τίτλο «η *Ελληνική παιδική λογοτεχνία*, 1835-1985, *από τις πρώτες ρίζες μέχρι σήμερα* (215 σελίδα) του εκπαιδευτικού-συγγραφέα Αντώνη Δελώνη»[287]. Σ' αυτή τη μελέτη «γίνεται κάποιος συγκερασμός απόψεων των προηγούμενων μελετών σχετικά με την περιοδολόγηση, ακολουθούνται δηλαδή κριτήρια όχι μόνο πολιτικά (όπως δηλώνεται στην εισαγωγή), αλλά και πολλά άλλα ώστε να ακυρώνονται οι αρχικές προτεινόμενες περίοδοι της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας (…)»[288]. Έτσι, στη συγκεκριμένη μελέτη, οι περίοδοι χωρίζονται ως εξής: «Α' περίοδος, 1835-1858· Β' περίοδος, 1858-1917· Γ' περίοδος, 1917-1940· Δ' περίοδος, 1940-1974· Ε' περίοδος, 1974-σήμερα»[289].

Εκτός από τις προαναφερθείσες μελέτες, αξίζει να αναφερθεί και το ιστορικό διάγραμμα που προτείνει ο Β. Δ. Αναγνωστόπουλος και το οποίο «βασίζεται αφενός στα πολιτικά-ιστορικά γεγονότα για τον προσδιορισμό των περιόδων κι αφετέρου στα λογοτεχνικά-γραμματολογικά γεγονότα για τον προσδιορισμό των υποπεριόδων. Η εξέταση (δηλαδή καταγραφή, αξιολόγηση, μελέτη, ερμηνεία, αίτια, κ.λ.π.) γίνεται σύμφωνα με το διάγραμμα, μέσα στο πλαίσιο δηλαδή των περιόδων και των υποπεριόδων. Έτσι, παρακολουθεί κανείς παράλληλα τη γέννηση και την εξέλιξη όλων των γενών και των ειδών της παιδικής λογοτεχνίας (ποίηση, πεζογραφία, μυθιστόρημα, διήγημα, παραμύθι, θέατρο, κ.λ.π.), καθώς και την περιρρέουσα πολιτική, εκπαιδευτική και λογοτεχνική πραγματικότητα που την επηρεάζει και τη διαμορφώνει»[290]. Από το ιστορικό διάγραμμα του Β. Δ. Αναγνωστόπουλου[291], παρατίθεται μόνο το απόσπασμα εκείνο, που αναφέρεται στον 20ο αιώνα, για δύο λόγους. Πρώτον, διότι συνάδει με την περίοδο των εξεταζόμενων Ανθολογίων της Διατριβής και δεύτερον, διότι «τον 20ο αιώνα, η παιδική λογοτεχνία αναπτύσσεται αλματωδώς»[292].

[286] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, Op. Cit., σελίδα 75.

[287] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, Op. Cit., σελίδα 75.

[288] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, Op. Cit., σελίδα 75.

[289] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, Op. Cit., σελίδα 75.

[290] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, Op. Cit., σελίδα 75.

[291] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, Op. Cit., σελίδα 75.

[292] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, Op. Cit., σελίδα 78.

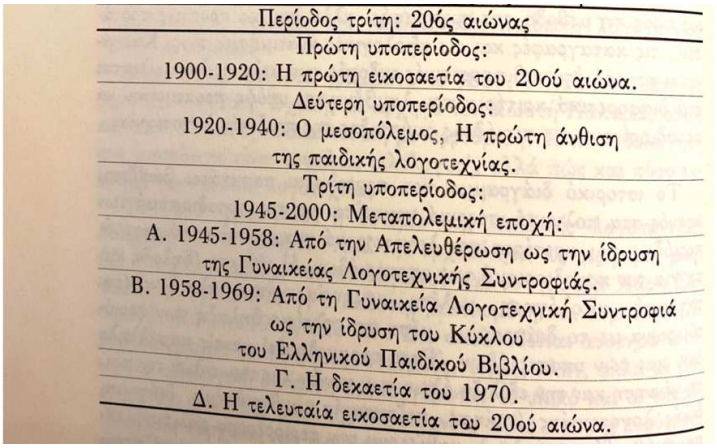
Περίοδος τρίτη: 20ός αιώνας
Πρώτη υποπερίοδος:
1900-1920: Η πρώτη εικοσαετία του 20ού αιώνα.
Δεύτερη υποπερίοδος:
1920-1940: Ο μεσοπόλεμος, Η πρώτη άνθιση της παιδικής λογοτεχνίας.
Τρίτη υποπερίοδος:
1945-2000: Μεταπολεμική εποχή:
Α. 1945-1958: Από την Απελευθέρωση ως την ίδρυση της Γυναικείας Λογοτεχνικής Συντροφιάς.
Β. 1958-1969: Από τη Γυναικεία Λογοτεχνική Συντροφιά ως την ίδρυση του Κύκλου του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου.
Γ. Η δεκαετία του 1970.
Δ. Η τελευταία εικοσαετία του 20ού αιώνα.

[293]

Εικόνα ε.1.: *Ιστορικό Διάγραμμα Παιδικής Λογοτεχνίας Β. Δ. Αναγνωστόπουλου*

Σύμφωνα με το ανωτέρω ιστορικό Διάγραμμα του Β. Δ. Αναγνωστόπουλου, ο 20ος αιώνας της παιδικής λογοτεχνίας, επιμερίζεται σε τρεις υποπεριόδους, ενώ η τρίτη υποπερίοδος υποδιαιρείται σε τέσσερις επιμέρους υποπεριόδους, που είναι οι ακόλουθες: Α. 1945-1958: Από την Απελευθέρωση ως την ίδρυση της Γυναικείας Λογοτεχνικής Συντροφιάς· Β. 1958-1969: Από τη Γυναικεία Λογοτεχνική Συντροφιά ως την ίδρυση του Κύκλου του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου· Γ. Η δεκαετία του 1970 και Δ. Η τελευταία εικοσαετία του 20ου αιώνα[294].

Όπως προαναφέρεται, η παιδική λογοτεχνία αναπτύσσεται αλματωδώς, κατά την διάρκεια του 20ου αιώνα, ήδη από την πρώτη εικοσαετία του. Βέβαια, σ' αυτή την αλματώδη ανάπτυξή της, ένα πλήθος παραγόντων έχει συμβάλει σημαντικά. Οι κυριότεροι παράγοντες ανάπτυξης της παιδικής λογοτεχνίας είναι οικονομικοί, κοινωνικοί, πολιτικοί και παιδαγωγικοί. «Είναι φυσικό η οικονομική ανάπτυξη της μεταπολεμικής Ελλάδας, ιδιαίτερα με την είσοδό μας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, να συμβάλει στην αύξηση της παραγωγής και πώλησης του βιβλίου, με την παράλληλη, βέβαια, αλλαγή της κοινωνίας και της οικογένειας στις επιδιώξεις τους, αλλά και στον παιδαγωγικό και εκπαιδευτικό ρόλο του παιδικού βιβλίου»[295]. Κατά την διάρκεια του 20ου αιώνα, και ειδικότερα κατά την τελευταία εικοσαετία του, όπου η παιδική λογοτεχνία σημειώνει εξαιρετική άνθιση, κρίνεται απαραίτητο να σημειωθούν ορισμένες σημαντικές εξελίξεις. Καταρχήν, «με το παιδικό βιβλίο ασχολείται πλήθος συγγραφέων και εικονογράφων, πλήθος εκδοτικών οίκων, απονέμονται βραβεία, οργανώνονται συνέδρια και σεμινάρια θεωρητικής και πρακτικής φύσης, ιδρύονται παιδικές βιβλιοθήκες· η ελληνική παιδική λογοτεχνία γνωρίζεται με την ευρωπαϊκή και παγκόσμια παιδική λογοτεχνία μέσω του εθνικού τμήματος της IBBY του Κύκλου του Ελληνικού

[293] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, *Ιστορικό Διάγραμμα Παιδικής Λογοτεχνίας* (απόσπασμα), Op. Cit., σελίδα 76.

[294] Αναλυτικότερα για τα έργα και τους συγγραφείς της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας κατά την διάρκεια της περιόδου του 20ου αιώνα, βλέπε ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, Op. Cit., σελίδες 76-80.

[295] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, Op. Cit., σελίδα 79.

Παιδικού βιβλίου· εισάγεται η παιδική λογοτεχνία ως αυτόνομο μάθημα στα παιδαγωγικά τμήματα των πανεπιστημίων[296] [297] (ήδη από το 1984) και εκπονούνται σχετικές διατριβές [και] μελέτες·»[298] γεγονός που συμβάλει «στην ανάπτυξη της μελέτης και της έρευνας της παιδικής λογοτεχνίας»[299]· «εκδίδονται οι τέσσερις Ιστορίες της παιδικής λογοτεχνίας (…) και [τέλος], εκδίδονται επίσης, δύο θεωρητικά περιοδικά: οι *Διαδρομές* στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους (από το 1986-) και η *Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας* (1987-1997)»[300].

Συνοψίζοντας, σύμφωνα πάντα με το ιστορικό διάγραμμα του Β. Δ. Αναγνωστόπουλου, τα εξεταζόμενα Ανθολόγια, που περιέχουν πεζά και ποιήματα της παιδικής λογοτεχνίας, τοποθετούνται χρονολογικά στις δύο τελευταίες υποπεριόδους της τρίτης υποπεριόδου του 20ου αιώνα.

3.2. Από την εσωστρέφεια του 1975 στην εξωστρέφεια του 2003, αλλά με τα τελευταία να μειονεκτούν αριθμητικά σε κείμενα παιδικής λογοτεχνίας

Πριν από την ερμηνευτική προσέγγιση του Πίνακα, που ακολουθεί, κρίνεται απαραίτητο να δοθούν ορισμένες διευκρινίσεις σχετικά με τα Ανθολόγια, οι οποίες θα καταστήσουν ευκολότερη την κατανόηση των ευρημάτων. Μελετώντας τον Πίνακα, παρατηρείται ότι τα Ανθολόγια του 1975 δεν εμφανίζουν την ύπαρξη μεταφρασμένων λογοτεχνικών κειμένων, πεζών ή ποιημάτων, ξενόγλωσσων συγγραφέων ή ποιητών. Αυτό δικαιολογείται, από το γεγονός ότι τον Ιούλιο του 1974, αμέσως μετά την πτώση της δικτατορίας, «με υπουργό Παιδείας τον Ν. Λούρο, ορίστηκε Υφυπουργός ο Δ. Τσάτσος και σύμβουλος ο Δ. Μαρωνίτης. Με την ανάληψη των καθηκόντων του ο Μαρωνίτης, ειδοποίησε αμέσως τον Κ. Χάρη να αναλάβει για την προσεχή σχολική χρονιά 1974-1975, να οργανώσει την άμεση αντικατάσταση των βιβλίων, Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας, ώστε να μην ξεκινήσει η νέα χρονιά με βιβλία της δικτατορίας, ουσιαστικά του ανάθεσε την οργάνωση της

---

[296] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, «Λογοτεχνία και Εκπαιδευτικός» στο *Διαδρομές*, σελίδες 167-174, τ. 19, Λέσχη Μελέτης και Έρευνας της Παιδικής Λογοτεχνίας ΟΙ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ, Αθήνα, Φθινόπωρο 1990, 231 σελίδες.

[297] ΜΙΡΑΣΓΕΖΗ Μαρία, «Η Παιδική Λογοτεχνία στα Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης» στο *Διαδρομές*, σελίδες 174-180, τ. 7, Εκδόσεις Νίκη Δελώνη, Αθήνα, Φθινόπωρο 1987, 241 σελίδες.

[298] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, «Η ελληνική παιδική-νεανική λογοτεχνία στα παιδαγωγικά τμήματα των πανεπιστημίων υπό το πρίσμα των σημερινών εκπαιδευτικών, διδακτικών και ερευνητικών απαιτήσεων: γενική θεώρηση» στο *Ελληνική, Παιδική-Νεανική Λογοτεχνία, Ιστορία, Κριτική, Διδασκαλία*, Αλέξανδρος ΑΚΡΙΤΟΠΟΥΛΟΣ (επιστημονική επιμέλεια), σελίδες 79-80, Εκδόσεις Ηρόδοτος, Αθήνα, 2013, 748 σελίδες.

[299] ΤΣΙΛΙΜΕΝΗ Τασούλα, *Οι μικρές ιστορίες κατά την εικοσαετία 1970-1990: γραμματολογική, παιδαγωγική και γλωσσική εξέταση*, σελίδα 4, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος, 1999, 369 σελίδες.

[300] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, Op. Cit., σελίδα 80.

εκπαίδευσης»[301]. Όσον αφορά τα σχολικά βιβλία, «κρίθηκαν περίπου πεντακόσια βιβλία. Μερικά εκδόθηκαν όπως είχαν, άλλα διασκευάστηκαν, άλλα (των τάξεων Ε' και ΣΤ' Δημοτικού που ήταν γραμμένα στην καθαρεύουσα) μεταγλωττίστηκαν. Για το γλωσσικό μάθημα των Α'-Β', Γ'-Δ' και Ε'-ΣΤ' τάξεων του Δημοτικού, παράλληλα προς τα αναγνωστικά, καταρτίστηκαν αντίστοιχα, τρία τεύχη «Ανθολόγια» με συλλογές αναγνωσμάτων «επιλεγμένων από τα καλύτερα της νεοελληνικής γραμματείας»[302]»[303]. Αυτός είναι και ο λόγος, για τον οποίο τα Ανθολόγια του 1975 δεν διαθέτουν μεταφρασμένα λογοτεχνικά κείμενα, πεζά και ποιήματα, ξενόγλωσσων συγγραφέων και ποιητών.

Στον Πίνακα, που ακολουθεί, κατηγοριοποιούνται και καταγράφονται **όλα** τα είδη παιδικής λογοτεχνίας, τα οποία περιλαμβάνονται στα υπό μελέτη σχολικά Ανθολόγια. Έτσι, παρατηρούνται κείμενα, που ανήκουν στην ελληνική πεζογραφία, στην ελληνική και δημοτική ποίηση, και όσον αφορά τα σύγχρονα Ανθολόγια, επιπλέον, στην ξενόγλωσση μεταφρασμένη πεζογραφία, καθώς και στην ξενόγλωσση μεταφρασμένη ποίηση. Οι συγκεκριμένες κατηγορίες αναδύθηκαν χάρη στην ανάλυση περιεχομένου των Περιεχομένων των σχολικών Ανθολογίων και εντός του Πίνακα καταγράφονται οι τίτλοι των λογοτεχνικών έργων, η σελίδα, όπως εμφανίζεται στα περιεχόμενα, καθώς και το όνομα του δημιουργού. Μάλιστα, όσον αφορά τα Ανθολόγια του 1975, όπου αυτό αναγραφόταν, δίνεται και η πληροφορία της πηγής, δηλαδή από πού αντλήθηκε το κάθε λογοτεχνικό κείμενο, που περιέχεται σ' αυτά. Εδώ, κρίνεται απαραίτητη η παρατήρηση ότι τα Ανθολόγια του 1975, περιλάμβαναν, σε γενικές γραμμές, περισσότερο πλήρεις βιβλιογραφικές αναφορές των πηγών, σε σχέση με τα αντίστοιχα σύγχρονα, στα οποία δεν αναγράφονται, οι πηγές, δηλαδή, εκείνα τα λογοτεχνικά έργα, απ' όπου αντλήθηκαν τα επιλεγμένα αποσπάσματα, προκειμένου να συνταχθούν τα σχολικά Ανθολόγια. Η συγκεκριμένη παρατήρηση, βασίζεται σε ενδελεχή έρευνα της πρωτογενούς βιβλιογραφίας των πηγών, η οποία παρατίθεται στο παράρτημα, στο τέλος της Διατριβής.

Επικουρικά, στον ακόλουθο Πίνακα, υπάρχει και ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, καταγράφοντας το πλήθος ανά είδος των κειμένων ή ποιημάτων που περιέχονται ανά Ανθολόγιο και ανά εξεταζόμενη περίοδο.

Πίνακας Περιεχομένων Ανθολογίων 1975 - σήμερα					
Ανθολόγιο Α' – Β'	**Ανθολόγιο**	**Ανθολόγιο**	**Ανθολόγιο Α' – Β'**	**Ανθολόγιο**	**Ανθολόγιο**

[301] ΚΑΛΕΡΑΝΤΕ Ευαγγελία, ΧΑΡΗΣ Κώστας, «Εκπαιδευτική πολιτική 1974-1976: Η δημοτική γλώσσα στα Αναλυτικά Προγράμματα της Α' και Β' Δημοτικού» στο *Επετειακό-Επιστημονικό Συνέδριο 1976-2011: 35 χρόνια από τη Γλωσσοεκπαιδευτική Μεταρρύθμιση*, σελίδα 3, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Δίον Πιερίας, 4-6 Νοεμβρίου 2011, σελίδες 1-18.

[302] Τα Ανθολόγια καταρτίστηκαν από Επιτροπή, με επόπτη, στην αρχή τον Μ. Στασινόπουλο και στη συνέχεια τον Γ. Σαββίδη. Μέλη ήταν: Α. Βουγιούκας, Α. Δημαράς, Κ. Δοξιάδη, Γ. Ιωάννου, Λ. Κάσδαγλη και Κ. Μουστάκα.

[303] ΚΑΛΕΡΑΝΤΕ Ευαγγελία, ΧΑΡΗΣ Κώστας, Op. Cit., σελίδα 4.

Δημοτικού 1975	Γ' – Δ' Δημοτικού 1975	Ε' – ΣΤ' Δημοτικού 1975	Δημοτικού 2003	Γ' – Δ' Δημοτικού 2003	Ε' – ΣΤ' Δημοτικού 2003
Ελληνική πεζογραφία					
Κικιρίκου! να η αυγή!, σελίδα 14, από το Αλφαβητάρι με τον ήλιο.	*Ο πρώτος μου πόθος*, σελίδα 17, Επ. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ – Δ. ΒΟΥΤΥΡΑΣ, από το Αναγνωστικό Γ' Δημοτικού *Ο ήλιος*.	*Η Ασία χύνεται στην Ευρώπη*, σελίδα 13, Γιάννης ΜΗΛΙΑΔΗΣ, *Ιστορίες από τον Ηρόδοτο*. Εκδ. Οίκος Ν. Αλικιώτης και Υιοί. Αθήναι, γ' έκδοση.	*Η κουκουβάγια και η πέρδικα*, σελίδα 14, λαϊκός μύθος.	*Το πορτοκάλι και μια ηλιαχτίδα*, σελίδα 10, Μάνος ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ.	*Ο αστρολάβος*, σελίδα 13, Φώτης ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ.
Ο γερο-Βαγγέλης, ο τσαγκάρης, σελίδα 15, από το Αλφαβητάρι με τον ήλιο.	*Το παραμύθι που δεν είχε τέλος*, σελίδα 26, Κώστας ΒΑΡΝΑΛΗΣ, *Δώδεκα διαλεχτά παραμύθια*, Αθήνα 1960.	*Βασίλειος ο Μακεδών*, σελίδα 20, Φώτης ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ, *Φημισμένοι άντρες και λησμονημένοι*. Εκδ. Αετός, Αθήνα 1942.	*Η κλώσα*, σελίδα 26, Χρυσούλα ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΙΟΥ	*Όπου η Τρελούτσικη γίνεται ένας ήλιος αρμυρός, ήλιος θαλασσινός*, σελίδα 19, Ζωή ΒΑΛΑΣΗ.	*Η πολιτεία της λίμνης*, σελίδα 24, Ι. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ.
Καλύτερα βρεμένος παρά φορτωμένος, σελίδα 17, από το Αλφαβητάρι με τον ήλιο.	*Μάνα και ψυχομάνα*, σελίδα 34, Γεωργία ΤΑΡΣΟΥΛΗ, *Οι φίλοι μας τα ζώα*. Εκδοτικός Οίκος Ν. Αλικιώτης και Υιοί, Αθήναι.	*Η φυγή στην Αίγυπτο*, σελίδα 29, Σοφία ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ-ΠΑΠΑΔΑΚΗ, *Το λάθημα της καμπάνας*, Εκδ. Νίκη. Αθήνα 1965.	*Ξ…όπως ξιφίας*, σελίδα 35, Μαρία ΦΡΑΓΚΙΑ. [Το στοίχημα], σελίδα 39, Μάρω ΛΟΪΖΟΥ.	*Έκτακτα μέτρα στη Λιλιπούπολη για το νέφος*, σελίδα 23, Μαριανίνα ΚΡΙΕΖΗ – Ρεγγίνα ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΗ.	[Ο ασημένιος δρόμος], σελίδα 30, Γιώργος ΜΠΟΝΤΗΣ.
Το πουλάκι, σελίδα 19, από το Αλφαβητάρι με τον ήλιο.	*«Η αλεπού δέκα χρονών και τ' αλεπουδάκι έντεκα»*, σελίδα 44, ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ, *Ελληνικά Παραμύθια*, Εκλογή Γ. Α. Μέγα, Σειρά Δευτέρα. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι. Δ. Κολλάρου και ΣΙΑ. Αθήναι 1962.	*Ο Πρωτοστράτορας του Μυτζηθρά*, σελίδα 36, Άγγελος ΤΕΡΖΑΚΗΣ, *Η Πριγκιπέσσα Ιζαμπώ*. Ηρωικό μυθιστόρημα. Οι φίλοι του Βιβλίου.	*Ψέμα πρωταπριλιάτικο*, σελίδα 42, Σοφία ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΟΥ.	*Η χελωνίτσα Καρέττα-Καρέττα και το παλιό Φολκσβάγκεν*, σελίδα 28, Χρήστος ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ.	*Η Ασπρούδα*, σελίδα 34, Ελένη ΧΩΡΕΑΝΘΗ.
Μπροστά στη θάλασσα, σελίδα 21, από το Αλφαβητάρι με τον ήλιο.	*Η αλεπού και τα σύκα*, σελίδα 45, λαϊκό, *Νεοελληνικά Λαογραφικά Κείμενα*, Επιμέλεια Δ. Σ. Λουκάτου. Βασική Βιβλιοθήκη	*Ο πρώτος ταξιδιώτης*, σελίδα 46, Ηλίας ΒΕΝΕΖΗΣ, *Αιολική γη*. Μυθιστόρημα.	[Φοβάμαι!], σελίδα 45, Ελένη ΒΑΛΑΒΑΝΗ.	*Λιοντάρι κι αγριόχοιρος*, σελίδα 46, ΑΙΣΩΠΟΣ.	*Η Χιονάτη της Πάρνηθας*, σελίδα 37, Ηλίας ΒΕΝΕΖΗΣ.

	«Αετού», αριθ. 48, Εκδοτικός Οίκος Ι. Ν. Ζαχαροπούλου, Αθήναι.	Εκδ. Εστία. Αθήνα, ε' έκδοση.			
Μην το κάνεις αυτό, μητέρα, σελίδα 24, Δημοσθένη Ανδρεάδη, Αλφαβητάριο το Νέο, Μέρος Β', Αθήνα, Εκδοτικός Οίκος Δημητράκου.	*Το παραμύθι του Κεφάλα*, σελίδα 49, Αλέξης ΣΥΜΕΩΝ, *Το παραμύθι του Κεφάλα, της Πηδηχτής και του Γελαστού*.	[Οι δώδεκα μήνες], σελίδα 57, Στρατής ΔΟΥΚΑΣ, *Οδοιπόρος*. Εκδ. Διαγώνιος. Θεσσαλονίκη 1968.	*Η Αλφαβήτα δίχως ρο*, σελίδα 48, Πέπη ΔΑΡΑΚΗ.	*Το λιοντάρι και το αγριογούρουν*, σελίδα 48, Τάσος ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ.	*Τα πουλιά*, σελίδα 51, Δημήτρης ΠΟΤΑΜΙΤΗΣ.
Το πρωινό ντύσιμο, σελίδα 26, Γεωργίας ΤΑΡΣΟΥΛΗ, Στης μαμάς την αγκαλιά. Εκδόσεις Μ. Πεχλιβανίδης και ΣΙΑ Α.Ε., Αθήνα.	*Οι μεγάλες λύπες*, σελίδα 54, Τέλλος ΑΓΡΑΣ, Περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*, 14 Μαρτίου 1936.	*Ο Κύριός μου Αλκιβιάδης*, σελίδα 62, Άγγελος ΒΛΑΧΟΣ, *Ο Κύριός μου Αλκιβιάδης*. Αθήνα 1953.	*Φύλλο φύλλο της κουκιάς*, σελίδα 56, ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ.	*Ο ποντικός και η θυγατέρα του*, σελίδα 50, ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ.	*Δρακοπαραμύθι*, σελίδα 57, Αγγελική ΒΑΡΕΛΛΑ.
Τι όνειρο είδε η Δαφνούλα για τον ήλιο, σελίδα 33, από το Αλφαβητάριο, Μέρος Β', Αθήνα, Εκδόσεις Δ. Δημητράκος, 1917.	*Το γουρουνάκι*, σελίδα 66, Γεωργία ΤΑΡΣΟΥΛΗ, Περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*, 2 Φεβρουαρίου 1929.	*Μακάριοι άνθρωποι*, σελίδα 67, Φώτης ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ, *Ιστορίες και περιστατικά*. Εκδ. Σ. Νικολόπουλος. Αθήνα 1944.	*Μια φορά ήταν…η Κολοτούμπα*, σελίδα 65, Σοφία ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ.	*Ο θεός Διόνυσος*, σελίδα 53, Χάρης ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ.	*Ένα παιδί μετράει τ' άστρα*, σελίδα 65, Μενέλαος ΛΟΥΝΤΕΜΗΣ.
Δυο κατσίκες σ' ένα γεφύρι, σελίδα 38, Αρ. Π. ΚΟΥΡΤΙΔΗ, *Ιστορίες*. Αναγνωστικό Β' Δημοτικού, έκδοση 18η.	*Κοντά στους ανθρώπους*, σελίδα 70, Φράνση ΣΤΑΘΑΤΟΥ, *Ήταν κάποτε μια νεράιδα*, Εκδότης «Χρυσή Πέννα».	[Η σύλληψη του Ρήγα], σελίδα 75, Θανάσης ΠΕΤΣΑΛΗΣ, *Οι Μαυρόλυκοι*. Δεύτερο μέρος 1670-1799. Αθήνα 1948.	*Το μέλι*, σελίδα 69, ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ.	*Ο μόχθος της μύγας*, σελίδα 61, ΠΑΡΑΜΥΘΙ από την Καλαβρία.	*Σ' ένα συνοριακό σταθμό*, σελίδα 67, Αντώνης ΣΑΜΑΡΑΚΗΣ.
Πώς ένα άλογο κι ένας σπουργίτης βοηθούν ο ένας τον άλλο, σελίδα 39, Αρ. Π. ΚΟΥΡΤΙΔΗ, *Ιστορίες*.	*Ο παπάς, η αλεπού κι ο γάιδαρος*, σελίδα 81, ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ, *Νεοελληνικά Λαογραφικά Κείμενα*, Επιμέλεια Δ. Σ. Λουκάτου.	*Η πατρίδα*, σελίδα 84, ανέκδοτο, Γιάννης ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ, *Ιστορική Ανθολογία*. Αθήναι 1967.	[Ο τελευταίος ιππόκαμπος], σελίδα 76, Βαγγέλης ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ.	*Ο Πρασινοσκούφης*, σελίδα 63, Πιπίνα ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ.	*Ο Θωμάς*, σελίδα 69, Λίτσα ΨΑΡΑΥΤΗ.
Ο γνωστικός βάτραχος, σελίδα 42, Αρ. Π. ΚΟΥΡΤΙΔΗ, *Ιστορίες*.	*Γάτα, λιοντάρι και άνθρωπος*, σελίδα 87, ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ, *Ελληνικά Παραμύθια*, Εκλογή Γ. Α. Μέγα, Σειρά Δευτέρα.	*Οι Μισολογγίτισσες*, σελίδα 86, Διονύσιος ΣΟΛΩΜΟΣ, *Η γυναίκα της Ζάκυνθος*. Εκδ. Ίκαρος. Αθήνα 1944.	*Το γιασεμί, η ροδιά και η χαρουπιά*, σελίδα 80, ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ.	*Ο Νορντιν στην εκκλησιά*, σελίδα 72, Έλσα ΧΙΟΥ.	[Αποκριάτικη ιστορία], σελίδα 90, Μάνος ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ.
Το γλυκό, σελίδα 47, Ελένης ΘΕΟΧΑΡΗ-	*Το σχέδιο της Αγιάς Σοφιάς*, σελίδα 90, ΛΑΪΚΗ	*Απομνημονεύματα*, σελίδα 87,	*Το τρομαγμένο χελιδονάκι*,	*Τότε που πήγαμε βόλτα*	*Η μαμά μας η θάλασσα*,

ΠΕΡΡΑΚΗ, Σκανδαλιές της Σουβλίτσας.	ΠΑΡΑΔΟΣΗ, Νικόλαος Πολίτης, *Παραδόσεις Α'*. Εκδότης «Εργάνη», Αθήναι 1965.	Γιάννης ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ, *Απομνημονεύματα*. Εκδ. Γαλαξίας. Αθήνα 1964.	σελίδα 87, Γεωργία ΤΑΡΣΟΥΛΗ.	*τον Επιτάφιο*, σελίδα 79, Βούλα ΜΑΣΤΟΡΗ.	σελίδα 95, Λότη ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ-ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ.
Η γιαγιά άρχισε το παραμύθι, σελίδα 54, από το *Αλφαβητάρι με τον ήλιο*. Μέρος Β', Έκδοση 19η, 1938, Αρχαίος Εκδοτικός Οίκος Δημητράκου, Α.Ε.	*Ένα γατάκι στον καθρέφτη*, σελίδα 92, Γρηγόριος ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Αθηναϊκές επιστολές*. Εκδότης Μπίρης, Αθήναι.	*Άγουρα ανθίσματα*, σελίδα 89, Γιάννης ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ, *Μεγάλα χρόνια*. Εκδ. Εστία.	*Ο σπουργίτης και το ουράνιο τόξο*, σελίδα 93, Μάνος ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ.	*Το ξύλινο άλογο*, σελίδα 84, Καλλιόπη ΣΦΑΕΛΛΟΥ.	[Το καυκασιανό παραμύθι], σελίδα 99, Ι. Δ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ.
Το άσχημο βασιλόπουλο, σελίδα 62, Γαλάτειας ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ, *Οι τρεις φίλοι*, Αναγνωστικό Β' Δημοτικού, Αθήνα, 1917.	*Τα ζώα μου και τα πουλιά*, σελίδα 102, Γεώργιος ΔΡΟΣΙΝΗΣ, *Σκόρπια φύλλα της ζωής μου*. Εκδότης Ι. Ν. Σιδέρης, Αθήναι 1940.	*Το φιλί του Μάρκου*, σελίδα 92, ανέκδοτο, Γιάννης ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ, *Ιστορική Ανθολογία*. Αθήνα 1927.	*Οι πεταλουδίτσες*, σελίδα 97, Ε. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ – ΠΕΤΡΩΝΔΑ.	*Ένας περίπατος στην πόλη*, σελίδα 89, Νώντας ΕΛΑΤΟΣ.	*Η Βαγγελίτσα*, σελίδα 105, Έλλη ΑΛΕΞΙΟΥ.
Λύκος, αλεπού και γάδαρος, σελίδα 76, *Ελληνικά Παραμύθια*, Εκλογή Γ. Α. Μέγα. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ιωάννου Δ. Κολλάρου και ΣΙΑ Α.Ε.	*Το πιο πολύτιμο δώρο*, σελίδα 111, Δημ. ΨΑΘΑΣ, Εφημερίδα *Τα Νέα*, Αθήναι.	*Της φτώχεια τα στερνά*, σελίδα 94, Γιάννης ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ, *Διηγήματα και Μελέτες*. Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων.	*Η ευγνωμοσύνη του μικρού μυρμηγκιού*, σελίδα 100, ΑΙΣΩΠΟΣ.	*Οι Γερμανοί και οι πρόκες*, σελίδα 99, Άλκη ΖΕΗ.	*Ένα σακί μαλλιά*, σελίδα 112, Παντελής ΚΑΛΙΟΤΣΟΣ.
Ένα τσαμπί σταφύλι, σελίδα 83, Μαρίας ΚΟΥΒΑΛΙΑ-ΓΟΥΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Πες μου κάτι, Μανούλα*. Εκδόσεις «Έλαφος», Αθήνα, 1971.	*Ο Μέγας Αλέξανδρος και το καταραμένο φίδι*, σελίδα 118, Ευγένιος ΣΠΑΘΑΡΗΣ, Μεταγραφή από δίσκο της Columbia.	*Άφοβος σ' όλα*, σελίδα 100, ανέκδοτο, Γιάννης ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ, *Ιστορική Ανθολογία*. Αθήνα 1927.	*Δώσε την αγάπη*, σελίδα 107, Αγγελική ΒΑΡΕΛΛΑ.	*Ο Τζοβάνι*, σελίδα 104, Λιλίκα ΝΑΚΟΥ.	[Η Αστραδενή στο νέο σχολείο της], σελίδα 115, Ευγενία ΦΑΚΙΝΟΥ.
Η Σουσουράδα, σελίδα 90, ΚΥΡΑ-ΜΑΡΘΑΣ, Περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*, 21 Ιανουαρίου 1917.	*Το ταξίδι του Διόνυσου*, σελίδα 130, Σμαράγδα ΜΟΣΤΡΑΤΟΥ, *Τρία παραμύθια*, παρμένα από τους ομηρικούς ύμνους. Αθήναι 1950.	*Αποκάλυψη μέσα στη νύχτα*, σελίδα 103, Φράνση ΣΤΑΘΑΤΟΥ, *Φως από το Αρκάδι*. Ιστορικό μυθιστόρημα. Εκδ. Εστία.	*Ο Αϊ-Βασίλης θα βρει το δρόμο του*, σελίδα 113, Κατερίνα ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ.	*Εδώ Πολυτεχνείο…*, σελίδα 109, Μάρω ΔΟΥΚΑ.	*Παιδική μνήμη*, σελίδα 125, Νίκος Γαβριήλ ΠΕΝΤΖΙΚΗΣ.
Το χρυσόψαρο, σελίδα 94, *Ελληνικά Παραμύθια*, εκλογή Γ. Α. Μέγα.	*Ο Γαβριήλ ο μυλωνάς και η κερα-Μαριώ*, σελίδα 134, ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ, *Παραμύθια του λαού μας*, Επιμέλεια Γιώργου Ιωάννου. Εκδότης «Ερμής», Αθήνα 1973.	*Δημοτικό Σκολειό*, σελίδα 115, Νίκος ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ, *Αναφορά στον Γκρέκο*. Μυθιστόρημα. Αθήνα 1961.	*Το λαγουδάκι της Λαμπρής*, σελίδα 117, Αντιγόνη ΜΕΤΑΞΑ (Θεία Λένα).	*Χαρμόσυνο γεγονός*, σελίδα 113, Δημήτρης ΡΑΒΑΝΗΣ-ΡΕΝΤΗΣ.	

Τ' αρνίτσι-μπίτσι, σελίδα 98, Γεωργίας ΤΑΡΣΟΥΛΗ, *Τα παραμύθια που αγαπώ*. Εκδόσεις Μ. Πεχλιβανίδης και ΣΙΑ Α.Ε., Αθήνα.	*Τα χέρια του παππού*, σελίδα 141, Θέτις ΦΡΑΝΤΖΗ, *Παραμύθια για μεγάλους και μικρούς*. Κέντρον Νεοελληνικών Μελετών, Austin, Texas, U.S.A. 1969.	[Μετά τις γιορτές], σελίδα 118, Έλλη ΑΛΕΞΙΟΥ, *Γ' Χριστιανικόν Παρθεμαγωγείον*. Μυθιστόρημα. Εκδ. Κύκλος. Αθήνα 1934.	*Ο Χριστός και τα πουλιά*, σελίδα 119, λαϊκός θρύλος.	*Χαρούμενοι χαρταετοί*, σελίδα 115, Μαρία ΠΥΛΙΩΤΟΥ.	[Ένα γράμμα στη Μίνα], σελίδα 130, περιλαμβάνει το ποίημα *Τα βουνά*, με το ψευδώνυμο Τάκης Μαλικοκός και γι' αυτό εγγράφεται στην θεματική ελληνική ποίηση, Γιώργος ΣΕΦΕΡΗΣ.
Σπιτόγατος, σελίδα 107, Κ. Α. ΣΦΑΕΛΛΟΥ, *Τα Απομνημονεύματα ενός γάτου*. Δωρικός.	*Τα περιστέρια και τα παιδιά*, σελίδα 150, Αγγελική ΒΑΡΕΛΛΑ, Περ. *Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός της Νεότητος*, Ιαν. 1972.	[Η μάνα του στρατιώτη], σελίδα 121, Παντελής Πρεβελάκης, *Ο ήλιος του θανάτου*. Μυθιστόρημα. Εκδ. Εστία. Αθήνα.	*Ασπρογάλανο πανί*, σελίδα 122, Γαλάτεια ΣΟΥΡΕΛΗ.	*Η Δόνα Τερηδόνα*, σελίδα 122, Ευγένιος ΤΡΙΒΙΖΑΣ.	*Η καρδούλα*, σελίδα 136, Σοφία Ι. ΦΙΛΝΤΙΣΗ.
Ο Γιαννάκης και ο Φλοξ, σελίδα 124, Γεωργίας ΤΑΡΣΟΥΛΗ, *Τα παραμύθια που αγαπώ*.	*Θεοφάνια σ' ένα νησάκι*, σελίδα 157, Πέτρος ΓΛΕΖΟΣ, *Το σπίτι με τα περιστέρια*. Εκδοτικός Οίκος «Αστήρ», Αλ. Και Ε. Παπαδημητρίου, Αθήναι.	*Ο Παύλος Μελάς*, σελίδα 128, Ναταλία ΜΕΛΑ, *Παύλος Μελάς*. Βιογραφία. Β' έκδοσις. Αθήναι 1963.	*Τα ελληνάκια*, σελίδα 125, Ευγενία ΦΑΚΙΝΟΥ.	*Ο ωραίος Δαρείος*, σελίδα 127, Σοφία ΖΑΡΑΜΠΟΥΚΑ.	*Οι ψαράδες που έπιασαν μια πέτρα*, σελίδα 141, ΑΙΣΩΠΟΣ.
Τρία χτυπήματα στην πόρτα, σελίδα 133, Χρυσούλας ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΙΟΥ, *Ήλιε μου, ήλιε μου*, μικρές ιστορίες για μικρά παιδιά. Αθήνα 1973.	*Οι βόλοι*, σελίδα 168, Πηνελόπη ΔΕΛΤΑ, *Ο Τρελαντώνης*, 5η έκδοση. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι. Δ. Κολλάρου και ΣΙΑ, Αθήναι.	*Στα μυστικά του Βάλτου*, σελίδα 131, Π. Σ. ΔΕΛΤΑ, *Στα μυστικά του Βάλτου*. Γ' έκδοση. Εκδ. Εστία. Αθήνα 1957.	*Ο αγωνιστής με την πένα*, σελίδα 128, Αγγελική ΒΑΡΕΛΛΑ.	*Η Κατερίνα και ο Αόρατος στο σκοτάδι*, σελίδα 132, Μάρω ΛΟΪΖΟΥ.	*Ο κάβουρας και η μάνα του*, σελίδα 142, ΑΙΣΩΠΟΣ.
Οι άνεμοι, σελίδα 136, Χρυσούλας ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΙΟΥ, *Ήλιε μου, ήλιε μου.*	*Από το αεροπλάνο*, σελίδα 181, Λίνα ΚΑΣΔΑΓΛΗ, Περιοδικό *Η Οδηγός*, Νοέμβριος 1963.	[Οι χαρταετοί], σελίδα 139, Κοσμάς ΠΟΛΙΤΗΣ, *Στου Χατζηφράγκου*. Μυθιστόρημα. Εκδ. Α. Καραβίας. Αθήναι 1963.	*Ο Μέγας Αλέξανδρος και το Καταραμένο φίδι*, σελίδα 132, Ευγένιος ΣΠΑΘΑΡΗΣ.	*Η αιμοδοσία*, σελίδα 135, Λότη ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ-ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ.	*Η Ηλιογέννητη*, σελίδα 144, Στράτης ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ.
Η μερμηγκοφωλιά, σελίδα 141, Μαρίας ΚΟΥΒΑΛΙΑ-ΓΟΥΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Πες μου κάτι, Μανούλα*.	*Στο χωριό*, σελίδα 185, Βάσος ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, *Οι ξεριζωμένοι*, Αθήνα 1930.	*Ο Δημοτικός Κήπος*, σελίδα 144, Γιώργος ΘΕΟΤΟΚΑΣ, *Λεωνής*. Μυθιστόρημα. Δ'	[Οι τηγανίτες του Τραγοπόδη], σελίδα 137, Πιπίνα ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ.	*Ο πονόδοντος του Γκρινιάρη*, σελίδα 138, Γρηγόριος ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ.	[Ο γιος], σελίδα 155, Νίκος ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ.

		έκδοση. Εκδ. Εστία.			
Γιατί τα σκυλιά κυνηγάνε τις γάτες και οι γάτες τους ποντικούς, σελίδα 150, Φανής ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ, *Ιστορίες σαν παραμύθια*. Εκδοτικός Οίκος «Αστήρ», Αλ. Και Ε. Παπαδημητρίου, Αθήνα.	*Η θεία μου και τα ονόματα*, σελίδα 191, Παντελής ΠΡΕΒΕΛΑΚΗΣ, *Ο ήλιος του θανάτου*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι. Δ. Κολλάρου και ΣΙΑ, Αθήναι 1959.	[Παιδικά χρόνια], σελίδα 150, Τατιάνα ΣΤΑΥΡΟΥ, *Το καλοκαίρι πέρασε*. Εκδ. Γλάρος. Αθήνα.	*Η ηλεκτρική σκούπα και η λαχτάρα των δύο φίλων*, σελίδα 150, Φιλίσα ΧΑΤΖΗΧΑΝΝΑ.	*Ένας αλλιώτικος ποδοσφαιρικός αγώνας*, σελίδα 143, Παντελής ΚΑΛΙΟΤΣΟΣ.	[Η αγάπη], σελίδα 161, Απόστολος Παύλος.
Το ξένο αυγό, σελίδα 161, Ελένης ΒΑΛΑΒΑΝΗ, Κύκλος του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου, *Το χρυσό ρόδι*. Σύγχρονη ελληνική παιδική λογοτεχνία, Αθήνα 1974.	*Τα στάχυα*, σελίδα 196, ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ, Νικόλαος Πολίτης, *Παραδόσεις Α'*.	*Λωξάντρα*, σελίδα 154, Μαρία ΙΟΡΔΑΝΙΔΟΥ, *Λωξάντρα*. Β' έκδοση. Αθήνα 1965.	*Ο Σαλίγκαρος βγαίνει αμαξάδα*, σελίδα 154, Ζωή ΚΑΝΑΒΑ.	*Σπύρος Λούης*, σελίδα 147, Αγγελική ΒΑΡΕΛΛΑ.	*Τα Χριστούγεννα του Τα Κι Κο*, σελίδα 164, Ειρήνη ΜΑΡΡΑ.
Οι τρεις συμβουλές, σελίδα 169, Λότης ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ-ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *17 ελληνικά λαϊκά παραμύθια* διασκευασμένα για παιδιά. Οι Εκδόσεις των Φίλων, Αθήνα 1973.	*Ένα θαυμάσιο ταξίδι στους αιθέρες*, σελίδα 197, Φανή ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ, *Ο γερο-Όλυμπος*. Εκδοτικός Οίκος «Αστήρ», Αλ. Και Ε. Παπαδημητρίου, Αθήναι 1972.	[Ήρθαν οι Έλληνες], σελίδα 159, Διδώ Σωτηρίου, *Ματωμένα χώματα*. Μυθιστόρημα. Β' έκδοση. Εκδ. Θεμέλιο. Αθήνα.	*Το ρολόι της Μάρως*, σελίδα 155, Λότη ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ – ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ.	*Το περιβόλι του Σαμίχ*, σελίδα 154, Λίτσα ΨΑΡΑΥΤΗ.	*Τα κόκκινα αυγά*, σελίδα 175, Γρηγόριος ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ. *Τ' αγνάντεμα*, σελίδα 178, Αλέξανδρος ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ.
Το γεφύρι τ' ουρανού, σελίδα 176, Γεωργίας ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ – ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ, *Ο Νάνος Τραλαλάς*, β' έκδοση, «Μίνωας».	*Ο Κατεβατός κι ο Νότος*, σελίδα 213, ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ, Νικόλαος Πολίτης, *Παραδόσεις Α'*.	[Ο διωγμός και η προσφυγιά], σελίδα 162, λαϊκή αφήγηση, *Ο Κοινός Λόγος*. Επιμέλεια Έλλης Παπαδημητρίου. Εκδ. Το Ελληνικό Βιβλίο.		*Παππούς και εγγονή*, σελίδα 160, Φωτεινή ΦΡΑΓΚΟΥΛΗ.	[Συνάντηση με τον Διγενή Ακρίτα], σελίδα 183, ΜΑΡΙΑ ΛΑΜΠΑΔΑΡΙΔΟΥ-ΠΟΘΟΥ.
Ο Κουτόγιαννος, σελίδα 187, Ελίζας ΧΑΤΖΙΔΑΚΗ, *Πιρλιπίνος Μικρούτσικος και άλλα παραμύθια*, Αθήνα 1972.	*Ένας νοικοκύρης τυφλοπόντικας*, σελίδα 216, Α. ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ, *Το ραζακί σταφύλι*, Αναγνωστικό για την Δ' Δημοτικού, έκδοση γ', Αθήνα 1933.	*Προσωπική προσβολή*, σελίδα 173, Γιάννης ΜΠΕΡΑΤΗΣ, *Το πλατύ ποτάμι*, Εκδ. Ταχυδρόμος. Αθήνα 1965.		*Συνάντηση στο διάστημα*, σελίδα 178, Κίρα ΣΙΝΟΥ.	[Ο Μυστράς], σελίδα 187, Κώστας ΟΥΡΑΝΗΣ.
Ο Πιτσιρίκος, σελίδα 198, Δανάης ΤΣΟΥΚΑΛΑ, *Τα*	*Μποϋκοτάζ στα πολεμικά παιχνίδια*,	*Άνθρωποι και σπίτια*, σελίδα			

παραμύθια της Νεφέλης. Δεύτερη έκδοση συμπληρωμένη. Ίκαρος. *Τα δελφίνια*, σελίδα 207, Φανής ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ, *Ιστορίες σαν παραμύθια.* *Πώς ο Λιάς είδε κάτι που οι άλλοι δεν μπορούσαν να δουν*, σελίδα 220, Βάσας ΣΟΛΩΜΟΥ – ΞΑΝΘΑΚΗ, *Περιπέτειες του μικρού Λιά*, «Κασταλία». *Πώς ο Λιάς διάγνωσε μια αρρώστια*, σελίδα 225, Βάσας ΣΟΛΩΜΟΥ – ΞΑΝΘΑΚΗ, *Περιπέτειες του μικρού Λιά.* *Πώς ο Λιάς έσπαζε το κεφάλι του για το πού θα 'βρισκε η μάνα του ψάρι,* σελίδα 229, Βάσας ΣΟΛΩΜΟΥ – ΞΑΝΘΑΚΗ, *Περιπέτειες του μικρού Λιά.* *Το γαϊτανάκι*, σελίδα 240, Ζωρζ ΣΑΡΡΗ, *Το γαϊτανάκι*, παραμύθι για παιδιά. Αθήνα 1973, εκδόσεις «Κέδρος». Το ποίημα είναι του Γιάννη Ρίτσου.	σελίδα 224, Παντελής ΚΑΛΙΟΤΣΟΣ, *Τα ξύλινα σπαθιά*. «Κέδρος», 1974. *Η κουκουβάγια και η πέρδικα*, σελίδα 232, ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ, *Ελληνικά Παραμύθια*, Εκλογή Γ. Α. Μέγα. *Ο καλογιάννος*, σελίδα 235, ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ, Νικόλαος Πολίτης, *Παραδόσεις Α'*. *Η γιδούλα μας*, σελίδα 236, Αθαν. ΠΑΠΑΧΑΡΙΣΗΣ, Περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*, 26 Σεπτεμβρίου 1920. *Από μικρός στα βάσανα της ζωής*, σελίδα 244, Βάσος ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, *Οι ξεριζωμένοι*. *Το Πάσχα της γιαγιάς*, σελίδα 248, Αιμιλία ΠΕΤΡΑΚΗ, Περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*, 30 Απριλίου 1932. *Η λοιδοριά*, σελίδα 256, λαϊκή παράδοση, Νικόλαος Πολίτης, *Παραδόσεις Α'*.	179, Αντρέας ΦΡΑΓΚΙΑΣ, *Άνθρωποι και σπίτια*. Μυθιστόρημα. Αθήνα 1955. *Η φυσαρμόνικα*, σελίδα 183, Λιλίκα Νάκου, *Η κόλαση των παιδιών*. Εκδ. Εστία. *Μια Κυριακή*, σελίδα 192, Ελένη ΒΛΑΧΟΥ, *Επίκαιρα*. Εκδ. Αετός. Αθήναι 1948. [Μέρες του 1943], σελίδα 195, Χρήστος ΖΑΛΟΚΩΣΤΑΣ, *Το χρονικό της σκλαβιάς*. Αθήνα. *Αναστάσεως ημέρα*, σελίδα 199, Παύλος ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, *Άπτερη Νίκη*. Εκδ. «Άλφα» Ι. Μ. Σκαζίκη. Αθήνα 1947. *Το φοινικόδεντρο*, σελίδα 202, Αγγελική ΒΑΡΕΛΛΑ, Περιοδικό *Συνεργασία* της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος. Οκτώβριος 1973. [Ένας ηρωικός Κύπριος μαθητής], σελίδα 207, Κώστας ΜΟΝΤΗΣ, *Κλειστές πόρτες*. Έκδοση Εθνικού		*Ο μικρός μπουρλοτιέρης*, σελίδα 198, Γαλάτεια ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ-ΣΟΥΡΕΛΗ. [Είμαστε εις το «εμείς»], σελίδα 202, Γιάννης ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ. [Οι πρόσφυγες], σελίδα 206, Διδώ ΣΩΤΗΡΙΟΥ. [Στα βουνά της Αλβανίας], σελίδα 213, Γιάννης ΜΠΕΡΑΤΗΣ. [Η παρέλαση], σελίδα 215, Άλκη ΖΕΗ. *Τα κουλουράκια*, σελίδα 218, Ζωρζ ΣΑΡΡΗ. [Η εξέγερση], σελίδα 223, Μαργαρίτα ΛΥΜΠΕΡΑΚΗ.

		Συμβουλίου Νεολαίας Κύπρου. Λευκωσία 1964.			
	Συσσίτιο, σελίδα 257, Άλκη Ζέη, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*. «Κέδρος», 1971.	*Τ' αυγά*, σελίδα 217, λαϊκός μύθος, Γ. Α. Μέγας, *Ελληνικά παραμύθια*. Σειρά Δευτέρα. Εκδ. Εστία. Αθήνα 1963.			*Κάποτε ριζώνουν και τα λόγια*, σελίδα 234, ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ.
	Το δελφίνι, σελίδα 264, Θέμος ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΣ, *Ο Ψευτοθόδωρος*, Εκδόσεις «Ατλαντίς», Μ. Πεχλιβανίδη και ΣΙΑ, Αθήναι.	*Η Σαρακοστή*, σελίδα 221, Γ. ΑΝΝΙΝΟΣ , Περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*, 1936.			*Ο κυρ Λάζαρος κι οι δράκοι*, σελίδα 236, ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ.
	Ένας ταξιδευτής από την αρχαία Φώκαια, σελίδα 269, Τάκης ΧΑΤΖΗΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ, *Ήτε παίδες…* Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι. Δ. Κολλάρου και ΣΙΑ, Αθήναι 1966.	*Το πρώτο μου Πάσχα*, σελίδα 227, Γρηγόριος ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ, Περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*, 1936.			*Η Ευρώπη κι ο ταύρος*, σελίδα 246, Χάρης ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ.
	Τα μεγάλα Παναθήναια, σελίδα 276, Α. ΚΟΥΡΤΙΔΗΣ – Γ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Στα παλιά χρόνια*, Αναγνωστικό Δ' Δημοτικού, έκδοση δεκάτη, Ι. Δ. Κολλάρος και ΣΙΑ, Αθήναι 1933.	*Παιδικοί καημοί και πασχαλινή χαρά*, σελίδα 231, Αθαν ΠΑΠΑΧΑΡΙΣΗΣ, Περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*, 1929.			*Η Βροχούλα, ο Μουντζούρης κι ένα χριστουγεννιάτικο όνειρο*, σελίδα 250, Χρήστος ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ.
		Η κόκκινη κορδέλα, σελίδα 240, Ζαχαρίας ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ, *Πεζοί ρυθμοί*. Εκδ. Ελευθερουδάκης. Αθήναι 1922.			*Το χαμογελαστό συννεφάκι*, σελίδα 253, Μάρω ΛΟΪΖΟΥ.
	Στα πανιά, σελίδα 283, Στράτης ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ, *Ο Αργοναύτης*, Τρίτη έκδοση. Ι. Δ. Κολλάρος, Αθήναι.	*Το γέλιο*, σελίδα 241, Γαλάτεια ΣΑΡΑΝΤΗ, *Να θυμάσαι τη Βίλνα*. Διηγήματα. Εκδ. Βάκων. Αθήνα 1972.			[Οι φίλοι μας οι τσιγγάνοι], σελίδα 256, Ελένη ΣΑΡΑΝΤΙΤΗ.
		Δυο παιδιά μπροστά σ' έναν τάφο, σελίδα 247,			*Η καλλονή με το φιδίσιο κορμί*, σελίδα

		Στρατής ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ, *Το πράσινο βιβλίο*. Δ' έκδοση. Εκδ. Εστία. *Οι ξεριζωμένοι*, σελίδα 255, Βασίλης ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, *Οι ξεριζωμένοι*, Αθήνα 1930. *Η θεία Παγωνίτσα ή Μπράτσαινα*, σελίδα 259, Εύα ΒΛΑΜΗ, *Γαλαξίδι*. Β' έκδοση. Εκδ. Εστία. *Εισαγωγικές εξετάσεις*, σελίδα 265, Μιχ. Δ. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Η συντροφιά μας*. Παιδικό μυθιστόρημα. Εκδ. Αστήρ, Αλ. Και Ε. Παπαδημητρίου. Αθήναι 1973. *Μέσα στην καταιγίδα*, σελίδα 271, Ι. ΑΓΓΕΛΟΥ, *Ένα καλοκαίρι γεμάτο βροχή*. Μυθιστόρημα για μεγάλα παιδιά. Εκδ. Ερμής. Αθήνα 1973. *Οι βαρετές Κυριακές, ο Ίκαρος και η προπαίδεια*, σελίδα 277, Άλκη ΖΕΗ, *Το καπλάνι της βιτρίνας*, Μυθιστόρημα για νέους. Εκδ. Θεμέλιο. Αθήνα 1963. *Η τσάντα και το τσαντάκι*, σελίδα 283, Δημήτρης ΨΑΘΑΣ, *Η Θέμις*			261, (περιλαμβάνει και ποίημα γι' αυτό και εγγράφεται και στην αντίστοιχη κατηγορία της ελληνικής ποίησης), Ειρήνη ΜΑΡΡΑ. *Το άρρωστο άλογο*, σελίδα 271, Ζαχαρίας ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ. [Η θλιμμένη αγελάδα], σελίδα 273, Ευγένιος ΤΡΙΒΙΖΑΣ. *Ο παράξενος πραματευτής*, σελίδα 277, Ζωή ΒΑΛΑΣΗ.

		έχει νεύρα. Εκδ. Μαρής. Αθήναι. *Απομεσήμερο με τα λιοντάρια*, σελίδα 289, Ι. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Αφρικανική περιπέτεια*. Εκδ. Αστήρ. Αθήναι. *Το ποδήλατο*, σελίδα 295, Αντώνης ΣΑΜΑΡΑΚΗΣ, *Ζητείται Ελπίς*. Διηγήματα. Αθήνα 1954.			
Σύνολο ελληνικών πεζογραφημάτων					
35	**41**	**51**	**28**	**29**	**46**
Ελληνική Ποίηση					
Προσευχή, σελίδα 13, Δημοτικό.	*Προσευχή*, σελίδα 13, Ευγενία ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ-ΠΕΤΡΩΝΔΑ, από *Το πρώτο αναγνωστικό μου – Για τα παιδιά των απόδημων που αφήνουν το αλφαβητάρι.* Μεσεβρινός, Λευκωσία/Lund 1974.	*Ο Διγενής Ακρίτας*, σελίδα 12, δημοτικό, Ν. Γ. Πολίτης, *Εκλογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού λαού*. Αθήναι, α' έκδοση 1914.	*Τα δελφίνια*, σελίδα 8, Β. Δ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ.	*Ο εφιάλτης της Περσεφόνης*, σελίδα 26, ΝΙΚΟΣ ΓΚΑΤΣΟΣ.	*Ο ήλιος ο ηλιάτορας*, σελίδα 16, Οδυσσέας ΕΛΥΤΗΣ.
Φεγγαράκι μου λαμπρό!, σελίδα 13, Δημοτικό.	*Φεγγαράκι*, σελίδα 14, Τέλλος ΑΓΡΑΣ, *Καθημερινές, 1923-1930.*	*Το θαλασσινό τριφύλλι*, σελίδα 19, Οδυσσέας ΕΛΥΤΗΣ, *Τα Ρω του έρωτα*. Εκδόσεις Αστερίας. Αθήνα 1972.	*Η γελαστή οικογένεια*, σελίδα 12, Μαρία ΓΟΥΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ.	*Πρωινό άστρο*, σελίδα 34, Γιάννης ΡΙΤΣΟΣ.	[Στον κήπο], σελίδα 18, Κωστής ΠΑΛΑΜΑΣ.
Το πουλάκι, σελίδα 20, από το Αλφαβητάρι με τον ήλιο.	*Η Αστροναύτισσα*, σελίδα 15, Ρένα ΚΑΡΘΑΙΟΥ, *Χαρταετοί στον ουρανό.* *Κικιρίκου! Κικιρί!*, σελίδα 24, Ρένα	*Τα τζιτζίκια*, σελίδα 28, Οδυσσέας ΕΛΥΤΗΣ, *Τα Ρω του έρωτα*. Εκδόσεις Αστερίας. Αθήνα 1972. *Δρομί, δρομάκι*, σελίδα 55,	*Νανουρίσματα και ταχταρίσματα*, σελίδα 18. [Η Αρετούσα],	*Λούνα παρκ, παππούλη μου!*, σελίδα 39, Θέτη ΧΟΡΤΙΑΤΗ. *Γλωσσοδέτης*, σελίδα 57,	[Να σ' αγναντεύω θάλασσα], σελίδα 20, Κώστας ΒΑΡΝΑΛΗΣ.

Τραγουδάκια για το μωρό, σελίδα 23, Δημοτικά.	ΚΑΡΘΑΙΟΥ, *Χαρταετοί στον ουρανό.*	Τέλλος ΑΓΡΑΣ, Περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*.	σελίδα 20, Βιτσέντζος ΚΟΡΝΑΡΟΣ.	Νανά ΝΙΚΟΛΑΟΥ.	[Τραγουδάκια του Φωτούλη], σελίδα 22, Γιάννης ΡΙΤΣΟΣ.
	Ο παππούλης, σελίδα 25, Βασίλης ΡΩΤΑΣ, *Αυγούλα*, Αθήνα 1974.	*Τα Ελληνάκια*, σελίδα 61, Οδυσσέας ΕΛΥΤΗΣ, *Τα ρω του έρωτα*.	*Ο παππούλης*, σελίδα 24, Βασίλης ΡΩΤΑΣ.	*Παροιμίες*, σελίδα 58.	
Ντίλι-ντίλι-ντίλι…, σελίδα 28, Δημοτικό.	*Γλωσσοδέτης*, σελίδα 32, *Παιχνίδια και τραγούδια λαϊκά*, για παιδιά 7 χρονών κι απάνω, Αθήνα, Τυπογραφείο Μυρτίδη, 1957.	*Του κυρ Βοριά*, σελίδα 65, δημοτικό, Ν. Γ. Πολίτης, *Εκλογαί*.	*Η Μαργαρίτα*, σελίδα 33, Μιχάλης ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ.	*Παροιμιόμυθοι*, σελίδα 58.	*Στο Καλοκαίρι*, σελίδα 27, Ανδρέας ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ.
Μαργαρίτα, σελίδα 44, Μιχ. Δ. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ, Αρμονία. Ποιήματα για τα παιδιά, Αθήνα.	*Ο ανυπόμονος*, σελίδα 33, Ζαχαρία ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ: από το βιβλίο Ζαχ. Λ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ – Γεωργίου Ε. Λαμπελέτ, *Παιδικά τραγούδια*. Εκδοτικός Οίκος Δημητράκου, Αθήνα 1931.	*Κατάνακρα στο σύνορο*, σελίδα 71, Βασίλης ΡΩΤΑΣ, *Κιθάρα και Γαρούφαλο*. Εκδ. Ίκαρος. Αθήνα 1953.	*Ο παπαγάλος*, σελίδα 37, Ζαχαρίας ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ.	*Αινίγματα*, σελίδα 59.	[Στο νησί των Φαιάκων], σελίδα 46, ΟΜΗΡΟΣ.
Η πεταλούδα, σελίδα 45, Ζαχαρία ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ: από το βιβλίο Ζαχ. Λ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ – Γεωργίου Ε. Λαμπελέτ, *Παιδικά τραγούδια*.	*Ταχτάρισμα*, σελίδα 42, Δημοτικό, Νεοελληνική Βιβλιοθήκη, Παράρτημα1, *Νανουρίσματα, Ταχταρίσματα, Παιχνιδάκια*, Ανθολόγημα με σημειώσεις Φανής Σαρεγιάννη, Αθήνα 1953.	*Του νεκρού αδελφού*, σελίδα 72, δημοτικό, Ν. Γ. Πολίτης, *Εκλογαί*.	*Χαρταετοί*, σελίδα 51, Νίκος ΚΑΝΑΚΗΣ.	*Λογοπαίχνιδο*, σελίδα 60.	*Προμηθέας Δεσμώτης*, σελίδα 48, ΑΙΣΧΥΛΟΣ.
Πυροσβεστική, σελίδα 52, Μαρίας ΓΟΥΔΕΛΗ, *Ζωγραφιές και τραγούδια*, Δίφρος.	*Νανούρισμα*, σελίδα 43, Δημοτικό, Νεοελληνική Βιβλιοθήκη, Παράρτημα1, *Νανουρίσματα, Ταχταρίσματα, Παιχνιδάκια.*	*Της Λιάκαινας*, σελίδα 85, δημοτικό, Ν. Γ. Πολίτης, *Εκλογαί*.	[Η οδοντόβουρτσα], σελίδα 54, Λιάνα ΑΡΑΝΙΤΟΥ.	*Ύπνε μου, έπαρέ μου το*, σελίδα 66, Νανούρισμα.	*Προμηθέας ή το παιχνίδι μιας μέρας*, σελίδα 50, Νικηφόρος ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ.
Μαστόροι, σελίδα 53, Μαρίας ΓΟΥΔΕΛΗ, *Ζωγραφιές και τραγούδια.*	*Ο θυρωρός*, σελίδα 46, Μιχ.	*Του κλέφτη το κιβούρι*, σελίδα	[Είτανε μια κοπέλα από	*Η Ειρήνη, ο Ιησούς και το*	*Της ξενιτιάς*, σελίδα 56, ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ.

Γλωσσοδέτες, σελίδα 61, Δημοτικά.	Δ. Στασινόπουλος, *Αρμονία*, Αθήνα 1956.	93, δημοτικό, Ν. Γ. Πολίτης, *Εκλογαί*.	τη Σάμο], σελίδα 54, Γιώργος Σεφέρης.	*πουλί*, σελίδα 68, Νικηφόρος Βρεττάκος.	*Η μητέρα μου στην εκκλησιά*, σελίδα 77, Νικηφόρος Βρεττάκος.
Η σάλπιγγα, σελίδα 70, Παιδική βιβλιοθήκη. *Τα πρώτα βήματα* – Ποιήματα διά παιδιά – υπό Ιωάννου ΠΟΛΕΜΗ. Εν Αθήναις, Κατάστημα του Συλλόγου 1904.	*Γλωσσοδέτης*, σελίδα 47, λαϊκό, *Παιχνίδια και τραγούδια λαϊκά*.	*Της Άρτας το γιοφύρι*, σελίδα 101, δημοτικό, Γιώργος Ιωάννου, *Τα δημοτικά μας τραγούδια*. Εκδ. Ταχυδρόμος. Αθήνα 1966.	*Η πινεζοβροχή*, σελίδα 60, Ευγένιος ΤΡΙΒΙΖΑΣ.	*Η δική μου προσευχή*, σελίδα 76, Ντίνα ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ.	*Δέησις*, σελίδα 79, Κ. Π. ΚΑΒΑΦΗΣ.
Καντηλάκι, σελίδα 71, Στέλιου Σπεράντζα, *Μικρές φωνές*. Μ. Πεχλιβανίδης και ΣΙΑ, Αθήνα, 1962.	*Οι σπανοί κι ο πολυγένης*, σελίδα 48, λαϊκό, *Παιχνίδια και τραγούδια λαϊκά*.	*Νανούρισμα*, σελίδα 113, δημοτικό, Φανή Σαρεγιάννη, *Νανουρίσματα, Ταχταρίσματα, Παιχνιδάκια*. Αθήνα 1953.	*Συμφωνία μ' ένα δέντρο*, σελίδα 72, Γιώργης ΚΡΟΚΟΣ.	*Πρωτοχρονιάτικα Κάλαντα της Κεφαλονιάς*, σελίδα 77.	*Η μάνα μου*, σελίδα 81, Λευτέρης ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ.
Τρεις κοτούλες, σελίδα 72, Χάρη ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, *Χαρούμενες φωνές*. Ι. Βασιλείου, 1962.	*Παπαρούνες*, σελίδα 52, Γεώργιος ΔΡΟΣΙΝΗΣ, *Σπίθες στη στάχτη*, 1940.	*Ο Δωδεκαετής*, σελίδα 114, Άγγελος ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ, *Λυρικός Βίος*. Ίκαρος. Δ' έκδοση. Αθήνα 1967.	*Ο Χιονάνθρωπος*, σελίδα 74, Έλλη Αλεξίου.	*Η μάνα του Χριστού*, σελίδα 82, Κώστας ΒΑΡΝΑΛΗΣ.	*Ο κορυδαλλός*, σελίδα 83, Ανδρέας ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ.
Μου 'λεγε η μάνα μου, σελίδα 73, Δημοτικά.	*Το τρεχούμενο νερό*, σελίδα 53, *Φευγάτα χελιδόνια, 1911-1935*. Εκδότης Σιδέρης, Αθήναι 1936.	*Χωρισμός*, σελίδα 120, Αλέξανδρος ΠΑΛΛΗΣ, Λέκα Αρβανίτη, Μαλλιαρού. *Κούφια καρύδια*. Λίβερπουλ 1915.	*Τα παιχνίδια του αγέρα*, σελίδα 85, Ντίνα Χατζηνικολάου.	*Θούριος*, σελίδα 92, Ρήγας ΒΕΛΕΣΤΙΝΛΗΣ.	*Πώς ήθελα*, σελίδα 128, Αλέξανδρος ΠΑΛΛΗΣ.
Ο κουλουράς, σελίδα 74, Γιώργης ΚΡΟΚΟΣ, *Παιδικά χαμόγελα*. Ι. Σιδέρης, 1963.	*Χελιδονοφωλιές*, σελίδα 62, Τέλλος ΑΓΡΑΣ, Περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*, 1936.	*Ο Τάκη-Πλούμας*, σελίδα 126, Μιλτιάδης ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ, *Συντρίμματα*. Εκδ. Ι. Σιδέρης. Αθήναι.	*Το φεγγαράκι*, σελίδα 91, Γεώργιος ΒΙΖΥΗΝΟΣ.	*Το μικρό κλεφτόπουλο*, σελίδα 94, ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ.	*Τα Βουνά*, σελίδα 130, Γιώργος Σεφέρης με το ψευδώνυμο Τάκης Μαλικοκός.
Τα βγάζουμε;, σελίδα 79, Δημοτικό.	*Κάτω απ' το χιόνι*, σελίδα 63, Τέλλος ΑΓΡΑΣ, Περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*, 31 Οκτωβρίου 1936.	*Δικό μου φως*, σελίδα 130, Ι. ΓΡΥΠΑΡΗΣ, *Άπαντα*. Τερρακότες 1895-1904. Επιμέλεια Γ. Βαλέτα. Αθήνα.	[Τα τζιτζίκια στήσανε χορό], σελίδα 96, Γιάννης ΡΙΤΣΟΣ.	*Ελεύθεροι πολιορκημένοι*, σελίδα 95, Διονύσιος ΣΟΛΩΜΟΣ.	*Οι γκιόνηδες*, σελίδα 143, Ιούλιος Τυπάλδος.

Η αλεπού καλόγρια, σελίδα 80, Γεωργίου Δροσίνη, *Παραμύθια*, Εν Αθήναις, εκδότης Γεώργιος Κασδόνης, 1889.	*Το «καθαρό» γουρουνάκι*, σελίδα 64, Νίκος ΚΑΝΑΚΗΣ, *Τραγούδια για μικρά παιδιά*. Θ. Γέρου, *Ειδική Διδακτική*, τόμος Β', Εκδότης Πιττακός.	*Η αγνώριστη*, σελίδα 137, Διονύσιος ΣΟΛΩΜΟΣ, *Άπαντα*. Εκδ. Μ. Γ. Βασιλείου και ΣΙΑ. Αθήναι 1936.	*Όταν κάνουνε πόλεμο*, σελίδα 105, Γιώργος ΜΑΡΙΝΟΣ.	*Ο Διάκος*, σελίδα 97, Κώστας ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ.	*Ένας Θεός*, σελίδα 163, Κωστής ΠΑΛΑΜΑΣ.
Μαντέματα, σελίδα 82, Δημοτικά.	*Χειμώνας*, σελίδα 65, Νίκος ΚΑΝΑΚΗΣ, *Τραγούδια για μικρά παιδιά*.	*Το τρελοβάπορο*, σελίδα 143, Οδυσσέας ΕΛΥΤΗΣ, *Ο ήλιος ο ηλιάτορας*. Εκδ. Ίκαρος.	*Προσευχή*, σελίδα 110, Θέτη Χορτιάτη.	*Αιγιαλούσα*, σελίδα 119, Κυριάκος Χαραλαμπίδης.	*Μοραΐτικα κάλαντα*, σελίδα 169.
Ξύπνημα, σελίδα 87, Βασίλης ΡΩΤΑΣ, *Αυγούλα*, τραγουδάκια, στιχοπαίγνιδα, μύθοι, Αθήνα 1974.	*Παροιμίες με ζώα*, σελίδα 79, *Νεοελληνικά Λαογραφικά Κείμενα*, Επιμ. Δ. Σ. Λουκάτου.	*Ο Διγενής*, σελίδα 171, Κωστής ΠΑΛΑΜΑΣ, *Ο Τάφος με τους Ίαμβους και ανάπαιστους*. Τόμος τρίτος. Αθήνα 1958.	*Χριστουγεννιάτικο δέντρο*, σελίδα 111, Ρένα ΚΑΡΘΑΙΟΥ.	*Ο γλάρος*, σελίδα 152, Οδυσσέας ΕΛΥΤΗΣ.	*Τα γόνατα του Ιησού*, σελίδα 170, Νικηφόρος Βρεττάκος.
Γέλια και κλάματα, σελίδα 88, Βασίλης ΡΩΤΑΣ, *Αυγούλα.* *Το πιο μεγάλο*, σελίδα 89, Βασίλης ΡΩΤΑΣ, *Αυγούλα.*	*Νεραντζιά*, σελίδα 80, Κ. Γ. ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ, *Ποιήματα και Πεζά*, Επιμέλεια Γ. Σαββίδη. Εκδότης «Ερμής», Αθήνα 1972.	*Ο ήλιος επαντρεύτηκε*, σελίδα 182, δημοτικό, Γιώργος Ιωάννου, *Το δημοτικό τραγούδι. Παραλογές*. Εκδ. Ερμής. Αθήνα 1970.	*Κάλαντα Πρωτοχρονιάς*, σελίδα 115. *Ήρθε η πασχαλιά*, σελίδα 116, Χάρης ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ.	*Το τραγούδι του κλόουν*, σελίδα 158, Γιώργος-Μενέλαος Μαρίνος.	*Η Ανάσταση του Ιησού*, σελίδα 173, Ρωμανός ο Μελωδός.
Τα καβούρια κάνουν γάμο, σελίδα 96, Δημοτικό. *Παιχνίδια και τραγούδια λαϊκά.*	*Παροιμίες με ζώα*, σελίδα 83, *Νεοελληνικά Λαογραφικά Κείμενα*, Επιμ. Δ. Σ. Λουκάτου.	*Ο τάφος*, σελίδα 191, Κωστής ΠΑΛΑΜΑΣ, *Ο Τάφος με τους Ίαμβους και ανάπαιστους*. Τόμος τρίτος. Αθήνα 1958.	*Η γιορτή του ΟΧΙ*, σελίδα 124, Κώστας ΚΑΛΑΠΑΝΙΔΑΣ.		*Της Λένως του Μπότσαρη*, σελίδα 190, ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ.
Μαντέματα, σελίδα 97, Δημοτικό. *Παιχνίδια και τραγούδια λαϊκά.*	*Ποντικός σαμαρωμένος*, σελίδα 84, *Παιχνίδια και τραγούδια λαϊκά.* *Μια μπουλντόζα στο χωριό μας*, σελίδα 85, Νίκος	*Πατρίδα*, σελίδα 198, Λορέντσος ΜΑΒΙΛΗΣ, *Τα σονέτα*. Επιμέλεια Γερ. Σπαταλά. Έκδοση β'. Π. Δημητράκος. Αθήνα. [Για το θάνατο της θυγατέρας	*Παροιμίες – Γλωσσοδέτες*, σελίδα 135.		*Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι*, σελίδα 191, Διονύσιος ΣΟΛΩΜΟΣ.

Η Αννιώ, σελίδα 105, Γιάννης ΚΟΥΓΙΟΥΛΗΣ, Ρένος Ηρακλή ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ, *Ανθολογία της Νεοελληνικής Γραμματείας – Η Ποίηση*. Τα Νέα Ελληνικά, Αθήνα.	ΚΑΝΑΚΗΣ, *Τραγούδια για μικρά παιδιά*.	μου Ναθαλίας], σελίδα 205, Αριστοτέλης ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ, *Βίος και έργα*. Τόμος β'. Τύποις Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ. Εν Αθήναις 1907.	*Χελιδόνισμα*, σελίδα 141, λαϊκό.		*Ο φιλόπατρις*, σελίδα 194, Ανδρέας ΚΑΛΒΟΣ.
Μπαλόνια, σελίδα 106, Γ. ΚΟΤΖΙΟΥΛΑΣ, *Άπαντα*, τομ. Γ'. Δίφρος 1959.	*Γλωσσοδέτης*, σελίδα 89, *Παιχνίδια και τραγούδια λαϊκά*.	*Ο τσαλαπετεινός κι η καρακάξα*, σελίδα 211, ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ, Γ. Α. Μέγας, *Ελληνικά παραμύθια*. Σειρά Δευτέρα. Εκδ. Εστία. Αθήνα 1963.	*Αινίγματα*, σελίδα 145.		*Ο ξένος*, σελίδα 196, Άγγελος Σικελιανός.
Το τραγούδι της Ψιψίνας, σελίδα 120, Λίνας ΚΑΣΔΑΓΛΗ, Περιοδικό *Η Οδηγός*, Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 1952.	*Νανούρισμα*, σελίδα 91, Νεοελληνική Βιβλιοθήκη, *Νανουρίσματα, Ταχταρίσματα, Παιχνιδάκια*.	*Οι γερανοί*, σελίδα 213, Αριστομένης ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ, *Ποιήματα*. Εκδ. Εστία. Αθήναι 1916.	*Κύριε Ντεσιμπέλ*, σελίδα 148, Δημήτρης ΜΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ.		*Μπαρμπαγιάννη Μακρυγιάννη*, σελίδα 204, Νίκος Γκάτσος.
Οι καλύτεροί μου φίλοι, σελίδα 121, Ρένας ΚΑΡΘΑΙΟΥ, *Χαρταετοί στον ουρανό*, Αθήνα 1973.	*Εφτά μαύροι γάτοι*, σελίδα 96, Διαλεχτή ΖΕΥΓΩΛΗ-ΓΛΕΖΟΥ, *Ο κύκλος των πικρών ωρών*. Οι Εκδόσεις των Φίλων, Αθήνα 1964.	*Φθινόπωρο*, σελίδα 215, ΜΕΛΙΣΣΑΝΘΗ, *Προφητείες*. Ποιήματα. Αθήνα 1932.	*Ο υπολογιστής μου*, σελίδα 152, Θέτη ΧΟΡΤΙΑΤΗ.		*Ένας στρατιώτης μουρμουρίζει στο αλβανικό μέτωπο*, σελίδα 211, Νικηφόρος ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ.
Γύρω γύρω όλοι, σελίδα 122, Ρένας ΚΑΡΘΑΙΟΥ, *Χαρταετοί στον ουρανό*.	*Τέσσερα αδέρφια*, σελίδα 98, Αλέξανδρος ΠΑΛΛΗΣ, *Κούφια καρύδια*, Λίβερπουλ 1915.	*Ταχιά ταχιά είν' αρχιμηνιά…*, σελίδα 219, δημοτικό, *Παιχνίδια και τραγούδια λαϊκά*. Αθήνα 1957.			*Λαός*, σελίδα 222, Γιάννης ΡΙΤΣΟΣ.
Μαλλιαρός, σελίδα 131, Αλέξανδρος ΠΑΛΛΗΣ [Λέκα Αρβανίτη], *Κούφια καρύδια*. Λίβερπουλ 1915.	*Μάντεμα*, σελίδα 100, λαϊκό, *Παιχνίδια και τραγούδια λαϊκά*.	*Μεγάλη Πέμπτη*, σελίδα 224, Ζωή ΚΑΡΕΛΛΗ, *Τα ποιήματα*. Τόμος δεύτερος 1955-1973. Οι Εκδόσεις των Φίλων. Αθήνα 1973.			*Το παραμύθι της γιαγιάς*, σελίδα 227, Ιωάννης ΠΟΛΕΜΗΣ.

Πουλάκι του χειμώνα, σελίδα 139, Μιχ. Δ. Στασινόπουλου, *Αρμονία*.	*Παροιμίες για τους μήνες και τις εποχές*, σελίδα 100, *Παιχνίδια και τραγούδια λαϊκά.*	*Ακουαρέλα*, σελίδα 226, Κώστας ΟΥΡΑΝΗΣ, *Ποιήματα*. Εκδ. Εστία. Αθήνα 1953.			*Παιδικά νανουρίσματα*, σελίδα 229.
Το ποταμάκι, σελίδα 140, Ζαχαρία ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ: από το βιβλίο Ζαχ. Λ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ – Γεωργίου Ε. Λαμπελέτ, *Παιδικά τραγούδια*. Εκδοτικός Οίκος Δημητράκου, Αθήνα 1931.	*Ένας πελαργός,* σελίδα 109, Γεώργιος ΑΘΑΝΑΣ, *Ευδοκία*. Εκδόσεις «Άλφα», Ι. Μ. Σκαζίκη, Αθήνα 1955.	*Στους πέντε δρόμους*, σελίδα 230, Νικηφόρος Βρεττάκος, *Οδοιπορία. Ποιήματα* 1958-1967. Εκδ. Διογένης. Αθήνα 1972.			*Παροιμιόμυθοι*, σελίδα 231.
Ο Ήλιος και ο Αέρας, σελίδα 148, Γεώργιος ΔΡΟΣΙΝΗΣ, *Παραμύθια*.	*Το παγόνι*, σελίδα 110, Ζαχαρίας ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ, *Παιδικά τραγούδια*.	*Αγροτικό*, σελίδα 238, Ζαχαρίας ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ, *Παιδικά τραγούδια*. Εκδοτικός Οίκος Δημητράκου Α.Ε. Αθήναι 1931.			*Λιανοτράγουδα*, σελίδα 232.
Ο ποντικούλης, σελίδα 157, Ζαχαρία ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ, *Παιδικά τραγούδια*.	*Οι ποντικοί στο ταξίδι*, σελίδα 114, λαϊκό, *Παιχνίδια και τραγούδια λαϊκά*.	*Ειδύλλιο*, σελίδα 239, Ζαχαρίας ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ, *Τα θεία δώρα*. Ποιήματα. Εκδ. Δημητράκος.Αθήναι 1931.			[Μπροστά στις Καρυάτιδες], σελίδα 238, Ιωάννης ΠΟΛΕΜΗΣ.
Το ρολόι, σελίδα 159, Μιχ. Δ. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Αρμονία*.	*Ο παπαγάλος*, σελίδα 116, Ζαχαρίας ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ, *Παιδικά τραγούδια*.	*Τ' αηδόνι*, σελίδα 245, Ναπολέων ΛΑΠΑΘΙΩΤΗΣ, *Τα ποιήματα*. Εκδ. Οίκος Γ. Φέξη. Αθήναι 1964.			*Ειρήνη*, σελίδα 243, Γιάννης ΡΙΤΣΟΣ.
Κούκος, σελίδα 168, Τέλλος ΑΓΡΑΣ, Περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*, 18 Ιανουαρίου 1936.	*Γλωσσοδέτης*, σελίδα 117, λαϊκό, *Παιχνίδια και τραγούδια λαϊκά.*	*Το μαστορόπουλο*, σελίδα 254, Γιώργος ΚΟΤΖΙΟΥΛΑΣ, *Άπαντα*. Τόμος τρίτος. Ποιήματα 1943-1956. Εκδ. Δίφρος. Αθήνα 1959.			*Η καλλονή με το φιδίσιο κορμί*, σελίδα 261, Ειρήνη ΜΑΡΡΑ.
	Ο Κύριος Κανείς, σελίδα 128, Ν.	*Τετράστιχο*, σελίδα 263,			

Τα παιδιά της γης, σελίδα 184, Λίνας ΚΑΣΔΑΓΛΗ, Περιοδικό *Η Οδηγός*, 1952.	Ποριώτης, Μυρτιώτισσα, *Παιδική Ανθολογία*, με πρόλογο Κωστή Παλαμά, τομ. Β', *Ξένα ποιήματα και μύθοι*, Αθήνα 1929.	Κωστής ΠΑΛΑΜΑΣ, *Ο κύκλος των τετράστιχων*. Εκδ. Ο Κοραής. Αθήναι 1929.			
Νανουρίσματα, σελίδα 214, Δημοτικά.	*Μαντέματα*, σελίδα 133, λαϊκά, *Παιχνίδια και τραγούδια λαϊκά*.	*Μεσημέρι, Πελοπόννησος*, σελίδα 264, Αλέξανδρος Μπάρας, *Συνθέσεις. Βιβλίο τέταρτο*. Οι Εκδόσεις των Φίλων. Αθήνα 1963.			
Πάπιες, χήνες του γιαλού, σελίδα 216, Δημοτικό.	*Ο θαλασσοπόρος*, σελίδα 139, Ρίτα Μπούμη-Παπά, *Η μαγική φλογέρα*, «Δωρικός», Αθήνα 1965.	*Δειλινό*, σελίδα 276, Λίνα ΚΑΣΔΑΓΛΗ, *Ηλιοτρόπια*. Αθήνα 1952.			
Χελιδονάκι μου γοργό, σελίδα 216, Δημοτικό.	*Γαλανό*, σελίδα 140, Γιώργης ΚΡΟΚΟΣ, *Παιδικά χαμόγελα*. Εκδότης Ι. Σιδέρης, 1962.	*Τραγουδάκι*, σελίδα 293, Μιλτιάδης ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ, *Άπαντα*, τόμ. Α'. Αθήναι 1964.			
Μάρτη, Μάρτη βροχερέ, σελίδα 216, Δημοτικό.	*Χριστούλη μου*, σελίδα 147, Γιώργης ΚΡΟΚΟΣ, *Παιδικό Θέατρο, Εφηβικό Θέατρο, Ποιήματα, Τραγούδια*, Αθήνα 1972.	*Όνειρο καλοκαιρινού μεσημεριού*, σελίδα 294, Γιάννης ΡΙΤΣΟΣ, *Ποιήματα* 1930-1960. Εκδ. Κέδρος.			
Καλημερούδια, σελίδα 217, Αλέξανδρος ΠΑΛΛΗΣ, *Κούφια καρύδια*.	*Ανθονήσι*, σελίδα 148, Γεώργιος ΔΡΟΣΙΝΗΣ, *Φευγάτα χελιδόνια*.	*Δέηση για την ψυχή του Παπαδιαμάντη*, σελίδα 298, Λάμπρος Πορφύρας, *Σκιές*. Β' έκδοσις. Εκδ. Ζηκάκης. Αθήναι 1926.			
Το παιδί και τ' αστέρια, σελίδα 218, Μαρίας	*Το στερνό παραμύθι*, σελίδα 149, Λάμπρος Πορφύρας, *Σκιές*, Εκδοτικός Οίκος				

ΚΟΥΒΑΛΙΑ-ΓΟΥΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Το κουκί και το ρεβύθι*. Εκδόσεις «Δαμασκός». *Η Ξανθούλα*, σελίδα 236, Διονύσιος ΣΟΛΩΜΟΣ, *Άπαντα*, τόμος πρώτος, Ποιήματα, επίμ. Λίνου Πολίτη, Ίκαρος, Αθήνα 1948. *Μητέρα*, σελίδα 238, Τέλλος ΑΓΡΑΣ, Περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*, 9 Ιανουαρίου 1937.	Ζηκάκη, Αθήναι 1926. *Προσευχή ενός μικρού κοριτσιού*, σελίδα 156, Ρένα ΚΑΡΘΑΙΟΥ, *Χαρταετοί στον ουρανό*. *Η χρυσόμυγα*, σελίδα 166, Τίμος ΜΩΡΑΪΤΙΝΗΣ, Περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*, 12 Δεκεμβρίου 1925. *Φώτα*, σελίδα 167, Στέλιος ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ, *Όμορφοι κόσμοι*, Μ. Πεχλιβανίδης και ΣΙΑ, Αθήναι 1956. *Πλουμιστός αετός*, σελίδα 184, Στέλιος ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ, *Μικρές φωνές*. Μ. Πεχλιβανίδης και ΣΙΑ, Αθήναι 1962. *Δουλειές*, σελίδα 188, Βασίλης ΡΩΤΑΣ, *Αυγούλα*. *Μας έφτασε ο βαρύς χειμώνας*, σελίδα 194, Διαλεχτή ΖΕΥΓΩΛΗ-ΓΛΕΖΟΥ, *Τα δυο φεγγάρια*, «Ιωλκός», Αθήνα 1970. *Ο Μάρτης και η μάνα του*, σελίδα 195, Ρίτα Μπούμη-Παπά, *Η μαγική φλογέρα*.				

	Ο Όλυμπος κι ο Κίσαβος, σελίδα 212, δημοτικό, Γιώργος Ιωάννου, *Τα δημοτικά μας τραγούδια*, Εκδότης «Ταχυδρόμος», Αθήνα 1966. *Αφώλιαστο πουλί*, σελίδα 214, Τέλλος ΑΓΡΑΣ, Περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*, 6 Φεβρουαρίου 1937. *Καλότυχα 'ναι τα βουνά*, σελίδα 215, Γιώργος Ιωάννου, *Τα δημοτικά μας τραγούδια*. *Άι-Δημήτρης*, σελίδα 222, Βασίλης ΡΩΤΑΣ, *Αυγούλα*. *Η ρίζα του δέντρου*, σελίδα 233, Γεώργιος ΔΡΟΣΙΝΗΣ, *Φωτερά σκοτάδια*, 1903-1914, έκδοση γ'. Ι. Ν. Σιδέρης, Αθήναι 1915. *Μου παράγγειλε τ' αηδόνι*, σελίδα 234, *Παιχνίδια και τραγούδια λαϊκά*. *Το τραγούδι του μαγκανοπήγαδου*, σελίδα 242, Ρένα ΚΑΡΘΑΙΟΥ, *Χαρταετοί στον ουρανό*. *Καναρίνι*, σελίδα 246, Βασίλης ΡΩΤΑΣ, *Αυγούλα*. *Προσευχή του μικρού κοριτσιού*, σελίδα 255, Ζαχαρίας ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟ				

	Υ, *Παιδικά τραγούδια*. *Διαβατάρικο τρυγόνι*, σελίδα 262, Γεώργιος ΔΡΟΣΙΝΗΣ, *Κλειστά βλέφαρα, 1914-1917*. Ι. Ν. Σιδέρης, Αθήναι 1918. *Χορεύουν τα κλεφτόπουλα*, σελίδα 263, δημοτικό, Γιώργος Ιωάννου, *Τα δημοτικά μας τραγούδια*. *Καλοκαιρινές φιλίες*, σελίδα 268, Γιώργης ΚΡΟΚΟΣ, *Χελιδονοφωλιές*, Αθήνα 1973. *Θάμα*, σελίδα 274, Γεώργιος ΔΡΟΣΙΝΗΣ, *Σπίθες στη στάχτη*. *Θύελλα*, σελίδα 275, Γεώργιος ΒΙΖΥΗΝΟΣ, *Τα άπαντα*, επιμέλεια Κ. Μαμώνη. Εκδ. Οίκος «Βίβλος». *Τα δέντρα του δρόμου*, σελίδα 281, Γιώργης ΚΡΟΚΟΣ, *Χελιδονοφωλιές*. *Ο τζίτζικας*, σελίδα 282, Ζαχαρίας ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟ Υ, *Παιδικά τραγούδια*. *Γαλήνη*, σελίδα 293, Διονύσιος ΣΟΛΩΜΟΣ, *Άπαντα*, τόμος α', *Ποιήματα*, επιμέλεια Λίνου Πολίτη, Ίκαρος, Αθήνα 1948.				

Σύνολο ελληνικών ποιημάτων					
44	**65**	**40**	**27**	**20**	**34**
Μεταφρασμένη ξενόγλωσση Πεζογραφία					
-	-	-	*Ποιος διευθύνει;*, σελίδα 16, Τζιάνι ΡΟΝΤΑΡΙ. *Θα σ' αγαπώ ό,τι κι αν γίνει*, σελίδα 22, Ντέμπι ΓΚΛΙΟΡΙ. *Η πρώτη μέρα στο σχολείο*, σελίδα 30, Κλοντ Γκούτμαν. [Οι μεγάλοι είναι πολύ περίεργοι], σελίδα 50, Αντουάν ντε Σαιντ – Εξυπερύ. *Η σφυρίχτρα*, σελίδα 63, λαϊκό γαλλικό παραμύθι. *Η Πίτυς και ο Παν*, σελίδα 78, Οβίδιος. *Ο μικρός κάστορας και η ηχώ*, σελίδα 101, Άμυ ΜΑΚ ΝΤΟΝΑΛΝΤ.	*Η πτώση του φύλλου που το έλεγαν Φρέντυ*, σελίδα 12, Λέο ΜΠΟΥΣΚΑΛΙΑ. *Το τραγούδι της φάλαινας*, σελίδα 15, Ντάιαν ΣΕΛΝΤΟΝ. *Πώς βάφτηκαν κόκκινα τ' αστεράκια*, σελίδα 36, Ρούντο ΜΟΡΙΤΣ. *Η ιστορία του Ερνέστου*, σελίδα 41, Μερσέ Κόμπανυ. *Η τρεχάλα*, σελίδα 167, Ρόαλντ ΝΤΑΛ. *Περίπατος στο βυθό της θάλασσας*, σελίδα 169, Ιούλιος Βερν. *Άντζελμαν*, σελίδα 173, Ντιντιέ Λεβύ.	[Ένας σκύλος σωτήρας], σελίδα 40, Τζακ ΛΟΝΤΟΝ. *Περιπέτεια με την τηλεόραση*, σελίδα 60, Τζιάννι ΡΟΝΤΑΡΙ. *Η καρδιά ενός ποντικού*, σελίδα 85, Ρόαλντ ΝΤΑΛ. *Οι έλεγχοι*, σελίδα 108, Ζαν Ζακ Σεμπέ – Ρενέ Γκοσινύ. [Η βιβλιοθήκη μας], σελίδα 120, Φιλίπ Μπαρμπώ. *Οι κάλοι της Κλάρας*, σελίδα 133, Ντιμίτερ Ινκιόφ. *Η Σακοράφα*, σελίδα 147, Χανς Κρίστιαν Άντερσεν. [Το παιχνίδι της

			Τα δυο αδέρφια, σελίδα 143, ΠΑΡΑΜΥΘΙ από τη Μέση ανατολή.		μεταμφίεσης] , σελίδα 150, Μισέλ Τουρνιέ. *Όνειρα με χαρταετούς και περιστέρια*, σελίδα 244, Φερεϋντούν Φαριάντ. [Η Ευρώπη], σελίδα 248, Ζακ Λε Γκοφ. [Ταξίδια γεμάτα περιπέτειες], σελίδα 265, ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ. [Στρατός για…κλάματα], σελίδα 268, Ρενέ Γκοσινύ – Αλμπέρ Ουντερζό. *Η φάλαινα κι ο οισοφάγος της*, σελίδα 280, Ράντγιαρντ ΚΙΠΛΙΝΓΚ.
Σύνολο μεταφρασμένων ξενόγλωσσων πεζογραφημάτων					
-	**-**	**-**	**8**	**7**	**13**
Μεταφρασμένη ξενόγλωσση ποίηση					
-	-	-	-	*Είσαι ο ουρανός ο απέραντος*, σελίδα 70, Ραμπιντρανάθ ΤΑΓΚΟΡ. *Ο μαύρος Ήλιος*, σελίδα 130, Τζιάνι ΡΟΝΤΑΡΙ.	*Ο σκαντζόχοιρος*, σελίδα 29, Τσου Τσεν ΠΑΙ. *Νανούρισμα*, σελίδα 88, Ναζίμ ΧΙΚΜΕΤ. *Η καλόγρια η τσιγγάνα*,

				Ας δώσουμε τον κόσμο στα παιδιά, σελίδα 164, Ναζίμ ΧΙΚΜΕΤ.	σελίδα 153, Φεντερίκο Γκαρθία ΛΟΡΚΑ.
Σύνολο μεταφρασμένων ξενόγλωσσων ποιημάτων					
-	-	-	-	**3**	**3**

Όπως προαναφέρεται, στον ανωτέρω Πίνακα, εμφανίζονται κατηγοριοποιημένοι ανά είδος όλοι οι τίτλοι των λογοτεχνικών έργων, πεζών και ποιημάτων, που περιέχονται στα εξεταζόμενα Ανθολόγια.

Στον ακόλουθο πίνακα ποσοτικής ανάλυσης, που ακολουθεί, μεταγράφονται, συγκεντρωτικά, από τον προηγούμενο πίνακα της ποιοτικής ανάλυσης, τα αριθμητικά σύνολα των λογοτεχνικών έργων, σε απόλυτο αριθμό.

Συνολική ποσότητα, σε απόλυτο αριθμό, σε πεζά, ποιήματα, μεταφρασμένα πεζά και μεταφρασμένα ποιήματα στα Ανθολόγια από το 1975 έως σήμερα

	Ανθολόγιο Α' - Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Γ' - Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε' - ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Α' - Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ' - Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε' - ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Πεζά	35	41	51	28	29	46
Ποιήματα	44	65	40	27	20	34
Μεταφρασμένα πεζά	0	0	0	8	7	13
Μεταφρασμένα ποιήματα	0	0	0	0	3	3
Σύνολο	**79**	**106**	**91**	**63**	**59**	**96**

Έτσι, μελετώντας τον ανωτέρω ποσοτικό πίνακα, παρατηρείται ότι όσον αφορά τα πεζά λογοτεχνικά κείμενα, τα Ανθολόγια του 1975 περιέχουν, σε απόλυτο αριθμό, μεγαλύτερο πλήθος κειμένων από τα αντίστοιχα σύγχρονα Ανθολόγια. Μάλιστα, συγκριτικά, το Ανθολόγιο των Α’ – Β’ τάξεων του Δημοτικού του 1975 καταγράφει συνολικά 35 πεζά έναντι 28 του αντίστοιχου σύγχρονου, το Ανθολόγιο των Γ’ – Δ’ τάξεων του Δημοτικού του 1975 καταγράφει

συνολικά 41 πεζά έναντι 29 του αντίστοιχου σύγχρονου και τέλος, το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' τάξεων του Δημοτικού του 1975 καταγράφει 51 πεζά έναντι 46 του αντίστοιχου σύγχρονου.

Το ίδιο μοτίβο ακολουθείται και όσον αφορά τα ποιητικά έργα που περιλαμβάνονται στα Ανθολόγια. Έτσι, συγκριτικά πάντα, το Ανθολόγιο των Α' – Β' τάξεων του Δημοτικού του 1975 καταγράφει συνολικά 44 ποιήματα έναντι 27 του αντίστοιχου σύγχρονου, το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' τάξεων του Δημοτικού του 1975 καταγράφει συνολικά 65 ποιήματα έναντι 20 του αντίστοιχου σύγχρονου και τέλος, το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' τάξεων του Δημοτικού του 1975 καταγράφει 40 ποιήματα έναντι 34 του αντίστοιχου σύγχρονου.

Παρατηρείται επίσης, ότι τόσο στα πεζά όσο και στα ποιήματα, που εμπεριέχονται στα Ανθολόγια, η μικρότερη διαφορά, σε απόλυτο αριθμό, παρουσιάζεται στα Ανθολόγια των μεγαλύτερων τάξεων.

Όσον αφορά τα μεταφρασμένα ξενόγλωσσα πεζογραφήματα και τα μεταφρασμένα ξενόγλωσσα ποιήματα, εξηγείται ανωτέρω η ανυπαρξία τους από τα Ανθολόγια του 1975, με αποτέλεσμα να καταγράφονται 8, 7 και 13 πεζά στα αντίστοιχα σύγχρονα Ανθολόγια των Α' – Β', Γ' – Δ' και Ε' – ΣΤ' τάξεων και 3 και 3 ποιήματα, αντίστοιχα, στα Ανθολόγια των μεσαίων και μεγαλύτερων τάξεων, ενώ απουσιάζουν εντελώς από το σύγχρονο Ανθολόγιο των Α' – Β' τάξεων του Δημοτικού.

Συνολικά, παρατηρείται ότι το Ανθολόγιο με το μεγαλύτερο πλήθος λογοτεχνικών έργων, είναι αυτό των Γ' – Δ' Τάξεων Δημοτικού του 1975, το οποίο καταμετρά 106 πεζά και ποιήματα, έπεται το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003, με 96 λογοτεχνικά έργα, την 3η και 4η θέση καταλαμβάνουν τα Ανθολόγια των Ε' – ΣΤ' και Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, αντίστοιχα, ενώ στην 5η και 6η θέση, βρίσκονται τα σύγχρονα Ανθολόγια των Α' – Β' και Γ' – Δ' Τάξεων Δημοτικού του 2003, με 63 και 59 λογοτεχνικά έργα, αντίστοιχα.

Στον ποσοτικό πίνακα, που ακολουθεί, οι ανωτέρω διαφορές ανάγονται σε ποσοστό επί τοις %. Έτσι, η ποσοτική διαφορά ανάμεσα στα Ανθολόγια γίνεται ακόμα πιο ευκρινής.

Συνολικό ποσοστό επί τοις % σε πεζά, ποιήματα, μεταφρασμένα πεζά και μεταφρασμένα ποιήματα στα Ανθολόγια από το 1975 έως σήμερα

	Ανθολόγιο Α' - Β' Δημοτικού 1975	Ανθολόγιο Γ' - Δ' Δημοτικού 1975	Ανθολόγιο Ε' - ΣΤ' Δημοτικού 1975	Ανθολόγιο Α' - Β' Δημοτικού 2003	Ανθολόγιο Γ' - Δ' Δημοτικού 2003	Ανθολόγιο Ε' - ΣΤ' Δημοτικού 2003
Πεζά	55,69%	38,68%	56,04%	44,44%	49,15%	47,92%
Ποιήματα	44,31%	61,32%	43,96%	42,86%	33,91%	35,42%
Μεταφρασμένα πεζά	0%	0%	0%	12,70%	11,86%	13,54%
Μεταφρασμένα ποιήματα	0%	0%	0%	0%	5,08%	3,12%

Μελετώντας των ανωτέρω ποσοτικό πίνακα σε ποσοστό επί τοις %, αξίζει να παρατηρηθεί ότι στο σύνολο των λογοτεχνικών κειμένων, που περιλαμβάνουν τα εξεταζόμενα Ανθολόγια, το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων Δημοτικού του 1975 περιλαμβάνει 55,69% πεζά κείμενα και 44,31% ποιήματα. Αντίστοιχα, το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων Δημοτικού του 1975 περιλαμβάνει μόλις 38,68% πεζά λογοτεχνικά κείμενα και 61,32% ποιήματα. Παρατηρείται, έτσι, ότι τα ποιήματα καταλαμβάνουν, σχεδόν, το διπλάσιο ποσοστό στο συγκεκριμένο Ανθολόγιο. Τέλος, το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 1975 περιλαμβάνει 56,04% πεζά λογοτεχνικά κείμενα και 43,96% ποιήματα.

Αντίστοιχα, στα σύγχρονα Ανθολόγια, το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων Δημοτικού περιλαμβάνει 44,44% πεζά λογοτεχνικά κείμενα, 42,86% ποιήματα και 12,70% μεταφρασμένα πεζά λογοτεχνικά κείμενα. Παρατηρείται, λοιπόν, ότι τα πεζά και τα ποιήματα είναι σχεδόν ισομοιρασμένα. Αντίστοιχα, στο Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Δημοτικού του 2003, περιλαμβάνει 49,15% πεζά λογοτεχνικά κείμενα, 33,91% ποιήματα, 11,86% μεταφρασμένα πεζά λογοτεχνικά κείμενα και 5,08% μεταφρασμένα ποιήματα. Παρατηρείται, έτσι, ότι η μεταφρασμένη ποίηση, σε σχέση με την μεταφρασμένη πεζογραφία, υστερεί ποσοτικά. Τέλος, στο Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού, περιλαμβάνει 47,92% πεζά λογοτεχνικά κείμενα, 35,42% ποιήματα, 13,54% μεταφρασμένα πεζά λογοτεχνικά κείμενα και 3,12% μεταφρασμένα ποιήματα. Παρατηρείται ξανά, όπως και στο Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων ότι η μεταφρασμένη ποίηση υστερεί σε σχέση με την μεταφρασμένη πεζογραφία. Κατά τα άλλα, στα νεοελληνικά λογοτεχνικά κείμενα, παρατηρείται η ίδια, σχεδόν, ποσοτική σχέση ανάμεσα στα πεζά και τα ποιήματα, που περιλαμβάνουν τα σύγχρονα Ανθολόγια, με την πεζογραφία να υπερτερεί έναντι της ποίησης.

Οι προαναφερόμενες διαφορές, παρουσιάζονται συγκεντρωτικά στο ραβδογράφημα, που ακολουθεί:

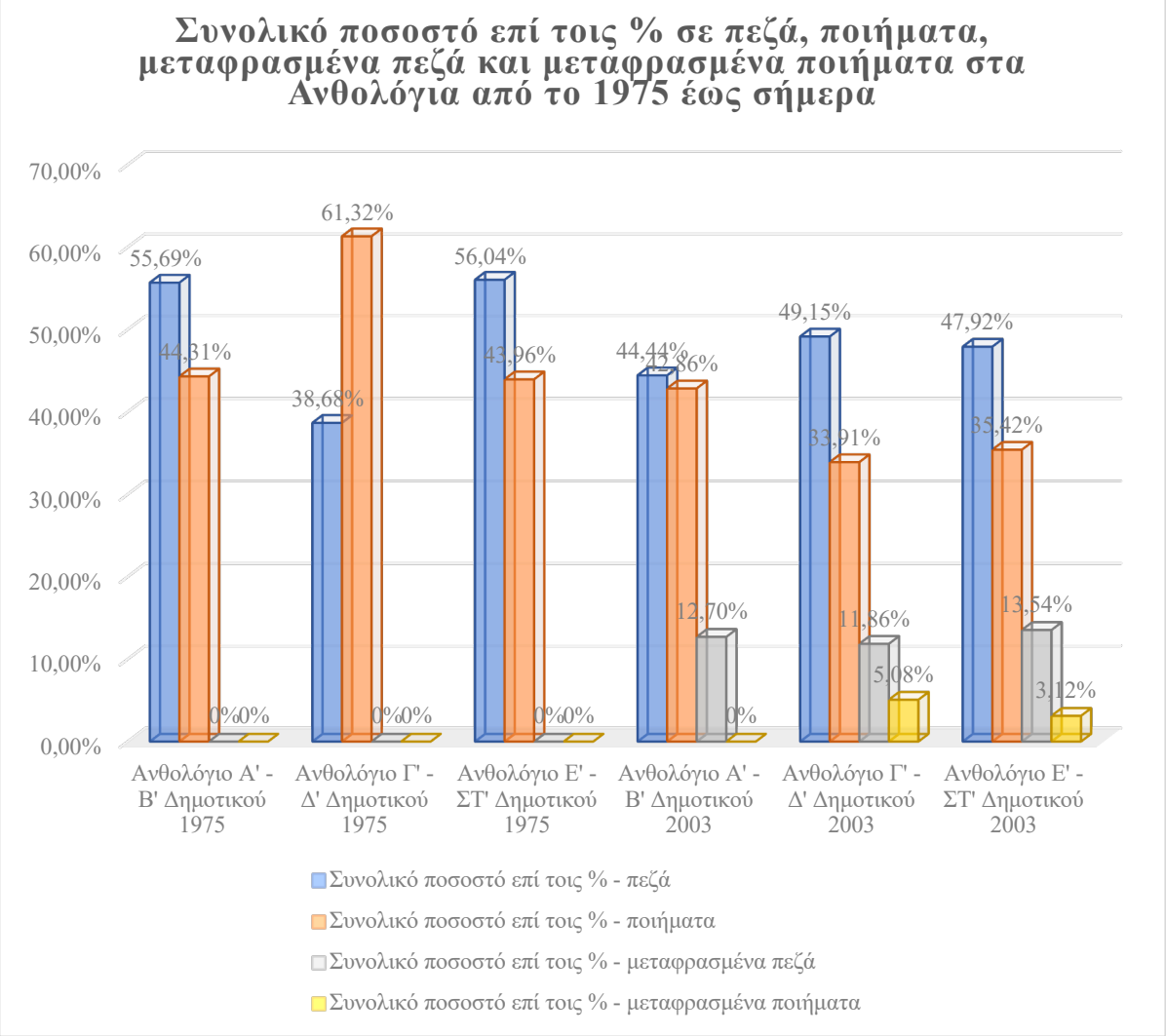

Η ανωτέρω μελέτη αφορά **όλα** τα λογοτεχνικά κείμενα που εμπεριέχονται στα σχολικά Ανθολόγια. Στην υποενότητα που ακολουθεί, μελετώνται και καταγράφονται τα λογοτεχνικά κείμενα, πεζά και ποιήματα, που εμφανίζουν τις εξεταζόμενες αναπαραστάσεις της φύσης και κατά συνέπεια, πιο εξειδικευμένα, το θέμα της παρούσας Διατριβής.

3.3. Τα Ανθολόγια του 1975 υπερτερούν σε κείμενα παιδικής λογοτεχνίας με αναπαραστάσεις της φύσης έναντι των σύγχρονων…ή μήπως όχι;

Πριν από την ερμηνευτική ανάλυση του κατωτέρω πίνακα, κρίνεται απαραίτητη η διευκρίνιση ότι οι τίτλοι των λογοτεχνικών αποσπασμάτων ή ποιημάτων, που κατηγοριοποιούνται εντός του, καταγράφονται και μετρούνται **μόνο** μια φορά. Αυτή η διευκρίνιση είναι απαραίτητη για δύο λόγους. Πρώτον, για την αποφυγή της επανάληψης, καθώς και διότι δικαιολογεί την έκτασή του. Ο συγκεκριμένος πίνακας καλύπτει συνολικά εννιά σελίδες, έναντι των τριάντα-δύο, που καλύπτει ο συγκεντρωτικός πίνακας, που παρατίθεται στο Παράρτημα, όπου οι τίτλοι των εξεταζόμενων λογοτεχνικών κειμένων ή ποιημάτων, καταγράφονται σε ποικίλες προσδιορισμένες θεματικές, τις οποίες μπορεί να

παρατηρήσει οποιοσδήποτε αναγνώστης. Συχνά, τα λογοτεχνικά κείμενα ή ποιήματα των εξεταζόμενων Ανθολογίων, τα οποία ανήκουν στην παιδική λογοτεχνία, πραγματεύονται ποικίλες έννοιες και αναπαραστάσεις της φύσης και κατά συνέπεια, διαφορετικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις ανάλογα με το εκάστοτε εξεταζόμενο θέμα.

Στον ακόλουθο Πίνακα, καταγράφονται ανά είδος και ανά Ανθολόγιο, όπως προαναφέρεται και στην προηγούμενη υποενότητα, πιο εξειδικευμένα τώρα, όλα εκείνα τα λογοτεχνικά κείμενα, τα οποία έχουν ερευνηθεί και προσεγγιστεί ερμηνευτικά στο κύριο μέρος της Διατριβής, κι εμφανίζουν διάφορες αναπαραστάσεις της φύσης. Έτσι, τα κείμενα νεοελληνικής πεζογραφίας, εμφανίζονται στην θεματική *Ελληνική πεζογραφία*, τα νεοελληνικά ποιήματα, κατατάσσονται στην θεματική *Ελληνική ποίηση*, ενώ τα μεταφρασμένα πεζογραφήματα και ποιήματα, κατηγοριοποιούνται στις θεματικές *Μεταφρασμένη Ξενόγλωσση πεζογραφία* και *Μεταφρασμένη Ξενόγλωσση ποίηση*, αντίστοιχα.

Πίνακας Παιδικής Λογοτεχνίας με θέμα την φύση					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Ελληνική πεζογραφία					
Η γιαγιά άρχισε το παραμύθι, σελίδα 54, ΑΓΝΩΣΤΟΣ, Από το *Αλφαβητάρι με τον ήλιο, Μέρος Β΄.*	[Φοβάμαι!], σελίδα 45, Ελένη ΒΑΛΑΒΑΝΗ.	*Ένας νοικοκύρης τυφλοπόντικας*, σελίδα 216, Ανδρέας ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ.	*Το πορτοκάλι και μια ηλιαχτίδα*, σελίδα 10, ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ Μάνος.	[Οι δώδεκα μήνες], σελίδα 57, Στρατής ΔΟΥΚΑΣ.	[Ο γιος], σελίδα 155, Νίκος ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ.
Το γαϊτανάκι, σελίδα 240, Ζωρζ ΣΑΡΡΗ, (περιλαμβάνει ποίημα του Γιάννη Ρίτσου «Αν όλα τα παιδιά της γης…» κι εγγράφεται επίσης, στην θεματική ελληνική ποίηση).	*Η Αλφαβήτα δίχως ρο*, σελίδα 48, Πέπη ΔΑΡΑΚΗ.	*Ο πρώτος μου πόθος*, σελίδα 17, ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ Επ. – ΒΟΥΤΥΡΑΣ Δ., Από το Αναγνωστικό *Ο ήλιος*.	*Όπου η Τρελούτσικη γίνεται ένας ήλιος αρμυρός, ήλιος θαλασσινός*, σελίδα 19, ΒΑΛΑΣΗ Ζωή.	*Μέσα στην καταιγίδα*, σελίδα 271, ΑΓΓΕΛΟΥ Ι. Από το μυθιστόρημα *Ένα καλοκαίρι γεμάτο βροχή*.	*Η πολιτεία της λίμνης*, σελίδα 24, ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Μ.
Τι όνειρο είδε η Δαφνούλα για τον ήλιο, σελίδα	*Ο σπουργίτης και το ουράνιο τόξο*, σελίδα	*Κοντά στους ανθρώπους*, σελίδα 70,		*Ο πρώτος ταξιδιώτης*, σελίδα 46, ΒΕΝΕΖΗΣ	*Ο αστρολάβος*, σελίδα 13,

33, Επ. ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ.	93, Μάνος ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ.	ΣΤΑΘΑΤΟΥ Φράνση, Από το βιβλίο *Ήταν κάποτε μια νεράιδα*.	*Ο ποντικός και η θυγατέρα του*, σελίδα 50, ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ,	Ηλίας, από το μυθιστόρημα *Αιολική γη*.	ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης.
Τα δελφίνια, σελίδα 207, ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, Από το βιβλίο *Ιστορίες σαν παραμύθια*.	*Ασπρογάλανο πανί*, σελίδα 122, Γαλάτεια ΣΟΥΡΕΛΗ.	*Μάνα και ψυχομάνα*, σελίδα 34, ΤΑΡΣΟΥΛΗ Γεωργία, Από το βιβλίο *Οι φίλοι μας τα ζώα*.	*Ο Πρασινοσκούφης*, σελίδα 63, ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ Πιπίνα.	*Μακάριοι άνθρωποι*, σελίδα 67, ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης, από το βιβλίο *Ιστορίες και περιστατικά*.	[*Ο ασημένιος δρόμος*], σελίδα 30, ΜΠΟΝΤΗΣ Γιώργος.
Η μερμηγκοφωλιά, σελίδα 141, ΚΟΥΒΑΛΙΑ-ΓΟΥΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ Μαρία, Από το βιβλίο *Πες μου κάτι, Μανούλα*.	*Το γιασεμί, η ροδιά και η χαρουπιά*, σελίδα 80, ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ των Μικρασιατών Ελλήνων από τη Ν. Αλικαρνασσό της Κρήτης.	*Οι μεγάλες λύπες*, σελίδα 54, ΑΓΡΑΣ Τέλλος, Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*.	*Το περιβόλι του Σαμίχ*, σελίδα 154, ΨΑΡΑΥΤΗ Λίτσα.	*Ο τσαλαπετεινός κι η καρακάξα*, σελίδα 211, ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ.	*Η Ασπρούδα*, σελίδα 34, ΧΩΡΕΑΝΘΗ Ελένη.
Τα παιδιά της γης, σελίδα 184, ΚΑΣΔΑΓΛΗ Λίνα, Από το περιοδικό *Η Οδηγός,* 1952.	[*Οι τηγανίτες του Τραγοπόδη*], σελίδα 137, ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ Πιπίνα.	*Θεοφάνια σ' ένα νησάκι*, σελίδα 157, ΓΛΕΖΟΣ Πέτρος, από το βιβλίο *Το σπίτι με τα περιστέρια*.	*Παππούς και εγγονή*, σελίδα 160, ΦΡΑΓΚΟΥΛΗ Φωτεινή.	*Δυο παιδιά μπροστά σ' έναν τάφο*, σελίδα 247, ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ Στρατής, από τη συλλογή διηγημάτων *Το πράσινο βιβλίο*.	*Η καλλονή με το φιδίσιο κορμί*, σελίδα 261, ΜΑΡΡΑ Ειρήνη.
Πώς ο Λιάς έσπαζε το κεφάλι του για το πού θα 'βρισκε η μάνα του ψάρι, σελίδα 229, ΞΑΝΘΑΚΗ-ΣΟΛΩΜΟΥ Βάσα, Από το βιβλίο *Περιπέτειες του μικρού Λιά*.	*Φύλλο φύλλο της κουκιάς*, σελίδα 56, ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ από τη Μήλο.	*Από το αεροπλάνο*, σελίδα 181, ΚΑΣΔΑΓΛΗ Λίνα, από το περιοδικό *Η Οδηγός*.	*Η Χελωνίτσα Καρέττα-Καρέττα και το παλιό Φολκσβάγκεν*, σελίδα 28, ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ Χρήστος.	*Απομεσήμερο με τα λιοντάρια*, σελίδα 289, ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Μ., από το βιβλίο *Αφρικανική περιπέτεια*.	*Η μαμά μας η θάλασσα*, σελίδα 95, ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ-ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Λότη.
Πώς ένα άλογο κι ένας σπουργίτης βοηθούν ο ένας τον άλλο, σελίδα 39, ΚΟΥΡΤΙΔΗΣ Αρ., από το βιβλίο *Ιστορίες*,	*Δώσε την αγάπη*, σελίδα 107, ΒΑΡΕΛΛΑ Αγγελική.	*Στο χωριό*, σελίδα 185, ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Βάσος, από το βιβλίο *Οι ξεριζωμένοι*.	*Έκτακτα μέτρα στη Λιλιπούπολη για το νέφος*, σελίδα 23, ΚΡΙΕΖΗ Μαριανίνα –		*Η Χιονάτη της Πάρνηθας*, σελίδα 37, ΒΕΝΕΖΗΣ Ηλίας.

Αναγνωστικό Β' Δημοτικού.			ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΗ Ρεγγίνα.		
Ο γνωστικός βάτραχος, σελίδα 42, ΚΟΥΡΤΙΔΗΣ Αρ., από το βιβλίο *Ιστορίες*, Αναγνωστικό Β' Δημοτικού.	[*Ο τελευταίος ιππόκαμπος*], σελίδα 76, ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Βαγγέλης.	*Η γιδούλα μας,* σελίδα 236, ΠΑΠΑΧΑΡΙΣΗΣ Αθαν., από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*.	*Ο θεός Διόνυσος*, σελίδα 53, ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ Χάρης.		
Το ξένο αυγό, σελίδα 161, ΒΑΛΑΒΑΝΗ Ελένη από το βιβλίο *Το χρυσό ρόδι*.	*Η ευγνωμοσύνη του μικρού μυρμηγκιού*, σελίδα 100, ΑΙΣΩΠΟΣ.	*Το πιο πολύτιμο δώρο*, σελίδα 111, ΨΑΘΑΣ Δημ. από *χρονογράφημα της εφημερίδας Τα Νέα*.	*Ο μόχθος της μύγας*, σελίδα 61, ΠΑΡΑΜΥΘΙ από την Καλαβρία.		*Τα πουλιά*, σελίδα 51, ΠΟΤΑΜΙΤΗΣ Δημήτρης.
Ο Πιτσιρίκος, σελίδα 198, ΤΣΟΥΚΑΛΑ Δανάη από το βιβλίο *Τα παραμύθια της Νεφέλης*.	*Ξ…όπως Ξιφίας*, σελίδα 35, ΦΡΑΓΚΙΑ Μαρία.	*Το παραμύθι του Κεφάλα*, σελίδα 49, ΣΥΜΕΩΝ Αλέξης, από *Το παραμύθι του Κεφάλα, της Πηδηχτής και του Γελαστού*.	*Λιοντάρι και αγριόχοιρος*, (Μύθος διασκευασμένος από τη συγγραφέα Έλλη Αλεξίου), σελίδα 46, ΑΙΣΩΠΟΣ.		[*Ο Μυστράς*], σελίδα 187, ΟΥΡΑΝΗΣ Κώστας.
Η σουσουράδα, σελίδα 90, ΚΥΡΑ-ΜΑΡΘΑ, από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*.	*Ο Αϊ-Βασίλης θα βρει το δρόμο του*, σελίδα 113, ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ Κατερίνα.	*Γάτα, λιοντάρι και άνθρωπος*, σελίδα 87, ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ.	*Ένας αλλιώτικος ποδοσφαιρικός αγώνας*, σελίδα 143, ΚΑΛΙΟΤΣΟΣ Παντελής.		*Η Βροχούλα, ο Μουντζούρης κι ένα χριστουγεννιάτικο όνειρο*, σελίδα 250, ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ Χρήστος.
Ο Γιαννάκης και ο Φλοξ, σελίδα 124, ΤΑΡΣΟΥΛΗ Γεωργία, από το βιβλίο *Τα παραμύθια που αγαπώ*.		*Ένα θαυμάσιο ταξίδι στους αιθέρες*, σελίδα 197, ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, από το βιβλίο *Ο γερο-Όλυμπος*.	*Σπύρος Λούης*, σελίδα 147, ΒΑΡΕΛΛΑ Αγγελική.		*Δρακοπαραμύθι*, σελίδα 57, ΒΑΡΕΛΛΑ Αγγελική.
Πώς ο Λιάς είδε κάτι που οι άλλοι δεν μπορούσαν να δουν, σελίδα 220, ΞΑΝΘΑΚΗ-ΣΟΛΩΜΟΥ Βάσα, από το βιβλίο *Περιπέτειες του μικρού Λιά*.		*Ο καλογιάννος*, σελίδα 235, ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ από το Αγρίνιο.			*Ο παράξενος πραματευτής*, σελίδα 277, ΒΑΛΑΣΗ Ζωή.

Καλύτερα βρεμένος παρά φορτωμένος, σελίδα 17, από το *Αλφαβητάρι με τον ήλιο*.		*Η λοιδοριά*, σελίδα 256, ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ.			*Το άρρωστο άλογο*, σελίδα 271, ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας.
Τρία χτυπήματα στην πόρτα, σελίδα 133, ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΙΟΥ Χρυσούλα, από το βιβλίο *Ήλιε μου, ήλιε μου*.		*Το δελφίνι*, σελίδα 264, ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΣ Θέμος, από το βιβλίο *Ο ψευτοθόδωρος*.			[*Η θλιμμένη αγελάδα*], σελίδα 273, ΤΡΙΒΙΖΑΣ Ευγένιος.
Οι άνεμοι, σελίδα 136, ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΙΟΥ Χρυσούλα, από το βιβλίο *Ήλιε μου, ήλιε μου*.		*Η λοιδοριά*, σελίδα 256, ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ, από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.			[*Οι φίλοι μας οι τσιγγάνοι*], σελίδα 256, ΣΑΡΑΝΤΙΤΗ Ελένη.
Ένα τσαμπί σταφύλι, σελίδα 83, ΚΟΥΒΑΛΙΑ-ΓΟΥΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ Μαρία, από το βιβλίο *Πες μου κάτι, Μανούλα*.		*Εφτά μαύροι γάτοι*, σελίδα 96, ΖΕΥΓΩΛΗ-ΓΛΕΖΟΥ Διαλεχτή, από τη συλλογή *Ο κύκλος των πικρών ωρών*.			
Τ' αρνίτσι-μπίτσι, σελίδα 98, ΤΑΡΣΟΥΛΗ Γεωργία, από το βιβλίο *Τα παραμύθια που αγαπώ*.		*Το παραμύθι που δεν είχε τέλος*, σελίδα 26, ΒΑΡΝΑΛΗΣ Κώστας, από τα *Δώδεκα διαλεχτά παραμύθια*.			
Λύκος, αλεπού και γάδαρος, σελίδα 76, ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ.					
Γιατί τα σκυλιά κυνηγάνε τις γάτες και οι γάτες τους					

ποντικούς, σελίδα 150, ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, από το βιβλίο *Ιστορίες σαν παραμύθια*.					
Σύνολο ελληνικών πεζογραφημάτων					
21	**12**	**18**	**13**	**7**	**16**
Ελληνική Ποίηση					
Κούκος, σελίδα 168, Τέλλος ΑΓΡΑΣ, Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*.	*Ήρθε η πασχαλιά*, σελίδα 116, Χάρης ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ.	*Νεραντζιά*, σελίδα 80, Κώστας ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ.	*Ο Διάκος*, σελίδα 97, Κώστας ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ.	*Ο ήλιος επαντρεύτηκε*, σελίδα 182, Δημοτικό.	[*Στον κήπο*], σελίδα 18, ΠΑΛΑΜΑΣ Κωστής.
Μάρτη, Μάρτη βροχερέ, σελίδα 216, Δημοτικό.	*Χελιδόνισμα*, σελίδα 141, λαϊκό.	*Κάτω απ' το χιόνι*, σελίδα 63, Τέλλος ΑΓΡΑΣ.	*Ο γλάρος*, σελίδα 152, ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας.	*Πατρίδα*, σελίδα 198, ΜΑΒΙΛΗΣ Λορέντσος, Από το βιβλίο *Τα σονέτα.*	*Ο κορυδαλλός*, σελίδα 83, ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ Ανδρέας.
Το γαϊτανάκι, σελίδα 240, Ζωρζ ΣΑΡΡΗ,	*Ο Παππούλης*, σελίδα 24, ΡΩΤΑΣ Βασίλης.	*Μας έφτασε ο βαρύς χειμώνας*, σελίδα 194, Διαλεχτή ΖΕΥΓΩΛΗ-ΓΛΕΖΟΥ.	*Ο εφιάλτης της Περσεφόνης*, σελίδα 26, Γκάτσος Νίκος.	*Κατάνακρα στο σύνορο*, σελίδα 71, ΡΩΤΑΣ Βασίλης, Από την ποιητική συλλογή *Κιθάρα και γαρούφαλο*.	*Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι*, σελίδα 191, ΣΟΛΩΜΟΣ Διονύσιος.
Γύρω γύρω όλοι, σελίδα 122, ΚΑΡΘΑΙΟΥ Ρένα, Από το βιβλίο *Χαρταετοί στον ουρανό*.	*Συμφωνία μ' ένα δέντρο*, σελίδα 72, ΚΡΟΚΟΣ Γιώργης.				[*Να σ' αγναντεύω θάλασσα*], σελίδα 20, ΒΑΡΝΑΛΗΣ Κώστας.
Τα παιδιά της γης, σελίδα 184, ΚΑΣΔΑΓΛΗ Λίνα, από το περιοδικό *Η Οδηγός,* 1952.	*Άτιτλο 4στιχο*, σελίδα 41, ΚΑΝΑΚΗΣ Νίκος.	*Διαβατάρικο τρυγόνι*, σελίδα 262, Γεώργιος ΔΡΟΣΙΝΗΣ.		[*Για το θάνατο της θυγατέρας μου Ναθαλίας*], σελίδα 205, ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ Αριστοτέλης, *Βίος και Έργα*.	[*Τραγουδάκια του Φωτούλη*], σελίδα 22, ΡΙΤΣΟΣ Γιάννης.
Νανουρίσματα, σελίδα 214, Δημοτικά.	*Όταν κάνουνε πόλεμο*, σελίδα 10, Μαρίνος Γιώργος.	*Τα δέντρα του δρόμου*, σελίδα 281, Γιώργης ΚΡΟΚΟΣ.		*Οι γερανοί*, σελίδα 213, ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ Αριστομένης,	*Ειρήνη*, σελίδα 243, ΡΙΤΣΟΣ Γιάννης.

				Από το βιβλίο *Ποιήματα.*	
Το ποταμάκι, σελίδα 140, ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, από το βιβλίο *Παιδικά Τραγούδια.*	*Κύριε Ντεσιμπέλ...*, σελίδα 148, ΜΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ Δημήτρης.	*Κικιρίκου! Κικιρί!*, σελίδα 24, ΚΑΡΘΑΙΟΥ Ρένα, Από τη συλλογή *Χαρταετοί στον ουρανό*.		*Το θαλασσινό τριφύλλι*, σελίδα 19, ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας, από την ποιητική συλλογή *Τα ρω του έρωτα.*	*Στο καλοκαίρι*, σελίδα 27, ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ Ανδρέας.
Ο Ήλιος και ο Αέρας, σελίδα 148, ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, από το βιβλίο *Παραμύθια*.		*Καλοκαιρινές φιλίες*, σελίδα 268, ΚΡΟΚΟΣ Γιώργης, Από τις *Χελιδονοφωλιές.*		*Φθινόπωρο*, σελίδα 215, ΜΕΛΙΣΣΑΝΘΗ, από την ποιητική συλλογή *Προφητείες.*	*Της ξενιτιάς*, σελίδα 56, ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ.
Η αλεπού καλόγρια, σελίδα 80, ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, από το βιβλίο *Παραμύθια.*		*Γαλανό*, σελίδα 140, ΚΡΟΚΟΣ Γιώργης, Από τα *Παιδικά χαμόγελα.*		*Τ' αηδόνι*, σελίδα 245, ΛΑΠΑΘΙΩΤΗΣ Ναπολέων, *Τα ποιήματα.*	*Δέησις*, σελίδα 79, ΚΑΒΑΦΗΣ Κ.Π.
Ο Ποντικούλης, σελίδα 157, ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, από το βιβλίο *Παιδικά τραγούδια.*		*Ανθονήσι*, σελίδα 148, ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, Από τα *Φευγάτα χελιδόνια.*			
Πουλάκι του χειμώνα, σελίδα 139, ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ Μιχ., από το βιβλίο *Αρμονία. Πάπιες, χήνες του γιαλού*, σελίδα 216, Δημοτικό.		*Θάμα*, σελίδα 274, ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, Από τις *Σπίθες στη στάχτη.*			
Οι καλύτεροί μου φίλοι, σελίδα 121, ΚΑΡΘΑΙΟΥ Ρένα, από το βιβλίο *Χαρταετοί στον ουρανό.*		*Γαλήνη*, σελίδα 293, ΣΟΛΩΜΟΣ Διονύσιος, Από τα *Ποιήματα.*			
		Η Αστροναύτισσα, σελίδα 15,			

		ΚΑΡΘΑΙΟΥ Ρένα, Από τη συλλογή *Χαρταετοί στον ουρανό*. *Ο Παππούλης*, σελίδα 25, ΡΩΤΑΣ Βασίλης, Από τη συλλογή *Αυγούλα*. *Τρεχούμενο νερό*, σελίδα 53, ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, από τα *Φευγάτα Χελιδόνια.* *Ένας πελαργός*, σελίδα 109, ΑΘΑΝΑΣ Γεώργιος, από την *Ευδοκία*. *Το παγόνι*, σελίδα 110, ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, από τα *Παιδικά τραγούδια*. *Ο παπαγάλος*, σελίδα 116, ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, από τα *Παιδικά τραγούδια*. *Η χρυσόμυγα*, σελίδα 166, ΜΩΡΑΪΤΙΝΗΣ Τίμος, από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. *Πλουμιστός αετός*, σελίδα 184,			

		ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ Στέλιος, από τις *Μικρές φωνές*. *Αφώλιαστο πουλί*, σελίδα 214, ΑΓΡΑΣ Τέλλος, από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. *Η ρίζα του δέντρου*, σελίδα 233, ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, από τα *Φωτερά σκοτάδια*. *Ο τζίτζικας*, σελίδα 282, ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, από τα *Παιδικά τραγούδια.* *Καναρίνι*, σελίδα 246, ΡΩΤΑΣ Βασίλης, από την *Αυγούλα*. *Χελιδονοφωλιές*, σελίδα 62, ΑΓΡΑΣ Τέλλος, από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. *Χειμώνας*, σελίδα 65, ΚΑΝΑΚΗΣ Νίκος, από τα *Τραγούδια για μικρά παιδιά*. *Ο θυρωρός*, σελίδα 46, Στασινόπουλος Μ., από την *Αρμονία*.			

Σύνολο ελληνικών ποιημάτων					
13	**7**	**26**	**3**	**8**	**9**
Μεταφρασμένη Ξενόγλωσση πεζογραφία					
-	*Τα δυο αδέρφια,* σελίδα 143, ΠΑΡΑΜΥΘΙ από τη Μέση Ανατολή. *Ο μικρός κάστορας και η ηχώ*, σελίδα 101, Μακ Ντοναλντ Άμυ.	-	*Η πτώση του φύλλου που το έλεγαν Φρέντυ*, σελίδα 12, Λέο ΜΠΟΥΣΚΑΛΙΑ. *Πώς βάφτηκαν κόκκινα τ' αστεράκια*, σελίδα 36, ΜΟΡΙΤΣ Ρούντο. *Περίπατος στο βυθό της θάλασσας*, σελίδα 169, Βερν Ιούλιος. *Το τραγούδι της φάλαινας*, σελίδα 15, ΣΕΛΝΤΟΝ Ντάιαν. *Η τρεχάλα*, σελίδα 166, ΝΤΑΛ Ρόαλντ. *Ο μαύρος ήλιος*, σελίδα 130, ΡΟΝΤΑΡΙ Τζιάνι.	-	[*Ταξίδια γεμάτα περιπέτειες*], σελίδα 265, ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, Μετάφραση: Καλοκύρης Δημήτρης *Η φάλαινα κι ο οισοφάγος της*, σελίδα 280, ΚΙΠΛΙΝΓΚ Ράντγιαρντ. *Περιπέτεια με την τηλεόραση*, σελίδα 60, ΡΟΝΤΑΡΙ Τζιάννι, Απόδοση: Ζέη Άλκη [*Ένας σκύλος σωτήρας*], σελίδα 40, ΛΟΝΤΟΝ Τζακ, Μετάφραση: Μενδράκος Τάκης. *Στη φωλιά της Αλκυόνας*, σελίδα 266, [Ταξίδια γεμάτα περιπέτειες], ...ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ
Σύνολο μεταφρασμένων ξενόγλωσσων πεζογραφημάτων					
-	**2**	**-**	**6**	**-**	**5**
Μεταφρασμένη Ξενόγλωσση ποίηση					
-	-	-	*Ας δώσουμε τον κόσμο*	-	

			στα παιδιά, σελίδα 164, ΧΙΚΜΕΤ Ναζίμ.		*Νανούρισμα*, σελίδα 88, ΧΙΚΜΕΤ Ναζίμ, Μετάφραση: ΡΙΤΣΟΣ Γιάννης *Ο σκαντζόχοιρος*, σελίδα 29, ΠΑΙ Τσου Τσεν. Μετάφραση: Σκαρτσής Σωκράτης.
Σύνολο μεταφρασμένων ξενόγλωσσων ποιημάτων					
-	**-**	**-**	**1**	**-**	**2**

Όπως προαναφέρεται, στον ανωτέρω Πίνακα, εμφανίζονται κατηγοριοποιημένοι ανά είδος όλοι οι τίτλοι των λογοτεχνικών έργων, πεζών και ποιημάτων, που περιέχονται στα εξεταζόμενα Ανθολόγια κι εμφανίζουν διάφορες αναπαραστάσεις της φύσης.

Στον ακόλουθο πίνακα ποσοτικής ανάλυσης, που ακολουθεί, μεταγράφονται, συγκεντρωτικά, από τον προηγούμενο πίνακα της ποιοτικής ανάλυσης, τα αριθμητικά σύνολα των προηγουμένως κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών έργων, σε απόλυτο αριθμό.

Πίνακας συνολικής ποσότητας, σε απόλυτο αριθμό, σε πεζά, ποιήματα, μεταφρασμένα πεζά και μεταφρασμένα ποιήματα στα Ανθολόγια από το 1975 έως σήμερα, που αναπαριστούν τη φύση

	Ανθολόγιο Α' - Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α' - Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ' - Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ' - Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε' - ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε' - ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Πεζά	21	12	18	13	7	16
Ποιήματα	13	7	26	3	8	9
Μεταφρασμένα πεζά	0	2	0	6	0	5
Μεταφρασμένα ποιήματα	0	0	0	1	0	2
Σύνολο	**34**	**21**	**44**	**23**	**15**	**32**

Έτσι, μελετώντας τον ανωτέρω ποσοτικό πίνακα, παρατηρείται ότι όσον αφορά τα λογοτεχνικά κείμενα, που εμφανίζουν αναπαραστάσεις της φύσης, τα Ανθολόγια του 1975, με εξαίρεση αυτό των Ε’ – ΣΤ’ Τάξεων, περιέχουν, σε απόλυτο αριθμό, μεγαλύτερο πλήθος κειμένων από τα αντίστοιχα σύγχρονα Ανθολόγια.

Συμπερασματικά παρατηρείται ότι το Ανθολόγιο των Α’ – Β’ Τάξεων Δημοτικού του 1975 υπερτερεί, με συνολικά 34 λογοτεχνικά κείμενα, έναντι του αντίστοιχου σύγχρονου, που καταμετρά συνολικά 21 λογοτεχνικά κείμενα. Στο ίδιο μοτίβο κινούνται και τα Ανθολόγια των μεσαίων τάξεων, με αυτά του 1975 να υπερτερούν, με 44 συνολικά λογοτεχνικά κείμενα, έναντι των 23, που καταμετρά το αντίστοιχο σύγχρονο. Τέλος, στα Ανθολόγια των μεγαλύτερων τάξεων παρατηρείται μια ανατροπή, καθώς το σύγχρονο Ανθολόγιο υπερτερεί, με 32 λογοτεχνικά κείμενα, έναντι του αντίστοιχου του 1975, που καταμετρά συνολικά 15 λογοτεχνικά κείμενα.

Γίνεται έτσι, εύκολα αντιληπτό, ότι σε απόλυτο αριθμό, τα Ανθολόγια του 1975 περιέχουν λογοτεχνικά κείμενα, που εκφράζουν διάφορες αναπαραστάσεις της φύσης, υπερτερούν αριθμητικά. Όμως, είναι πράγματι έτσι; Το συγκεκριμένο ερώτημα απαντάται με την ολοκλήρωση της αναγωγής της ποσοτικής μελέτης σε ποσοστό επί τοις %, στον ποσοτικό πίνακα, που ακολουθεί και που περιλαμβάνει όλες τις προαναφερθείσες διαφορές, αναγόμενες σε ποσοστό επί τοις %.

Πίνακας Συνολικού ποσοστού επί τοις % σε πεζά, ποιήματα, μεταφρασμένα πεζά και μεταφρασμένα ποιήματα στα Ανθολόγια από το 1975 έως σήμερα, που αναπαριστούν τη φύση

	Ανθολόγιο Α' - Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α' - Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ' - Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ' - Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε' - ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε' - ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Συνολικό ποσοστό επί τοις % - πεζά	26,58%	19,05%	16,98%	22,03%	7,69%	16,67%
Συνολικό ποσοστό επί τοις % - ποιήματα	16,46%	11,11%	24,53%	5,08%	8,79%	9,38%
Συνολικό ποσοστό επί τοις % - μεταφρασμένα πεζά	0%	3,17%	0%	10,17%	0%	5,21%
Συνολικό ποσοστό επί τοις % - μεταφρασμένα ποιήματα	0%	0%	0%	1,69%	0%	2,08%
Σύνολο	**43,04%**	**33,33%**	**41,51%**	**38,97%**	**16,48%**	**33,34%**

Μελετώντας τον ανωτέρω πίνακα, παρατηρούνται, εκ νέου, όλες εκείνες οι διαφορές, που προαναφέρθηκαν και σε απόλυτο αριθμό. Έτσι, το Ανθολόγιο των Α’ – Β’ Τάξεων Δημοτικού του 1975, περιέχει συνολικά 43,04% λογοτεχνικά κείμενα που αναπαριστούν την φύση, έναντι του αντίστοιχου σύγχρονου, που καταγράφει ποσοστό 33,33%· το Ανθολόγιο των Γ’ – Δ’ Τάξεων Δημοτικού του 1975, υπερτερεί με 41,51%, έναντι του αντίστοιχου σύγχρονου, που καταμετρά συνολικά 38,97% λογοτεχνικά κείμενα, που αναπαριστούν τη φύση και τέλος, διαπιστώνεται η σημαντική διαφορά ανάμεσα στο σύγχρονο Ανθολόγιο των Ε’ – ΣΤ’ Τάξεων Δημοτικού, το οποίο υπερτερεί κατά το διπλάσιο, σχεδόν, με 33,34%, έναντι του αντίστοιχου Ανθολογίου του 1975, το οποίο καταμετρά 16,48% λογοτεχνικών κειμένων, που αναπαριστούν τη φύση.

Οι προαναφερόμενες διαφορές γίνονται ακόμα περισσότερο ευκρινείς στο συγκεντρωτικό διάγραμμα, που ακολουθεί:

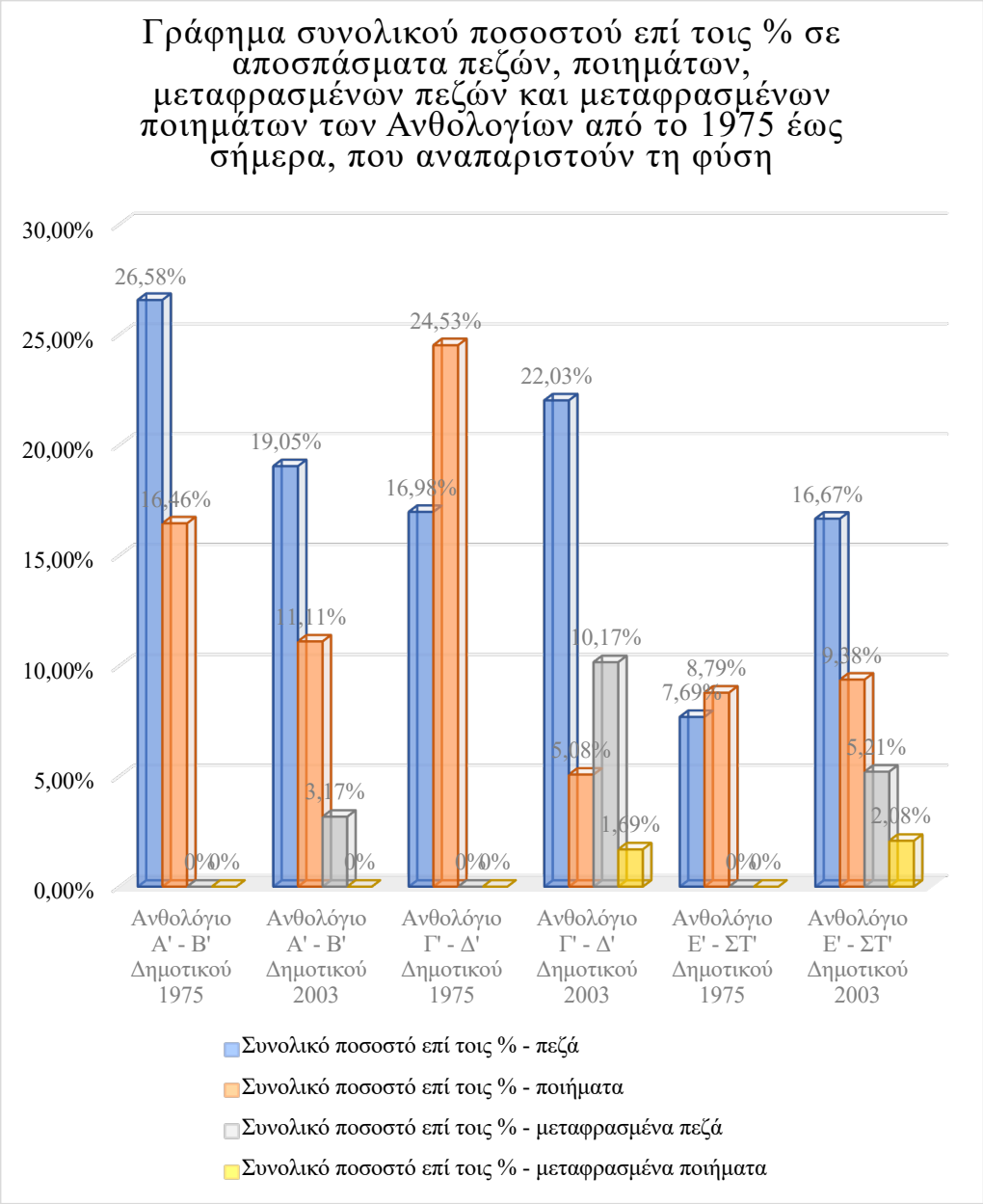

Κι ενώ, αν μελετηθούν μεμονωμένα τα ζεύγη των Ανθολογίων, εκφράζουν τις προαναφερόμενες διαφορές, με εμφανή την υπεροχή των Ανθολογίων του 1975, εντούτοις, στον πίνακα που ακολουθεί και μελετά συνολικά το ποσοστό και των τριών τευχών των Ανθολογίων ανά εξεταζόμενη περίοδο, με έκπληξη, διαπιστώνεται η υπεροχή των σύγχρονων Ανθολογίων σε λογοτεχνικά κείμενα, που εκφράζουν αναπαραστάσεις της φύσης.

	Ανθολόγια 1975	**Ανθολόγια 2003**
Πίνακας Συνόλου λογοτεχνικών κειμένων με αναπαραστάσεις της φύσης, σε σχέση με το σύνολο των λογοτεχνικών κειμένων των Ανθολογίων	33,68%	35,21%

Όπως παρατηρείται στον ανωτέρω συγκεντρωτικό πίνακα, τα σύγχρονα Ανθολόγια, καταγράφουν, συνολικά, ποσοστό της τάξης του 35,21%, έναντι των Ανθολογίων του 1975, που καταμετρά, αντίστοιχα, ποσοστό της τάξης του 33,68% σε λογοτεχνικά κείμενα, που εκφράζουν αναπαραστάσεις της φύσης.

Στο ακόλουθο ραβδογράφημα, παρουσιάζεται ευκρινώς αυτή η συνολική υπεροχή των σύγχρονων Ανθολογίων, σε λογοτεχνικά κείμενα, που εκφράζουν την φύση και τις διάφορες αναπαραστάσεις της.

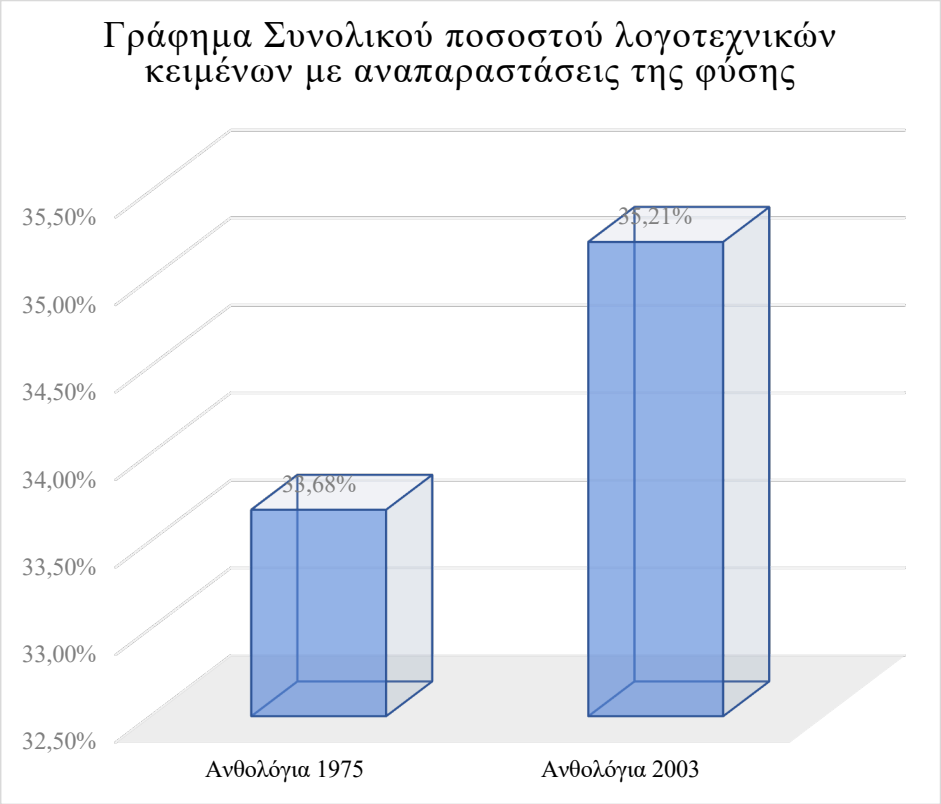

Συνοψίζοντας, διαπιστώνεται ότι η αρχική θεώρηση, δηλαδή ότι τα Ανθολόγια του 1975 περιέχουν μεγαλύτερο πλήθος λογοτεχνικών κειμένων, που αναπαριστούν τη φύση, αποδείχθηκε εσφαλμένη, αφού κατόπιν της ποσοτικής έρευνας που διεξήχθη έπειτα από την ποιοτική, παρατηρείται, εν τέλει, η συνολική υπεροχή των σύγχρονων Ανθολογίων μ' ένα ποσοστό της τάξης του 2%, περίπου.

Γ) Διαρκής αναζήτηση και έκφραση του ανθρώπου για τη φύση, τροφή αργοπορημένης προστασίας της, η οποία αποτελεί πηγή εκπαίδευσης, αλλά και ενδεχόμενης άσκησης βίας;

Περίεργη σύμπτωση αποτελεί η ανακάλυψη των κινδύνων που διατρέχει η φύση με την αλλαγή του πολιτικού καθεστώτος στην Ελλάδα με την θέση σε ισχύ του Συντάγματος του 1975. Πράγματι, το 1976, στο πλαίσιο κοινωνικών κινημάτων[304], που ήταν συνέπεια συνειδητοποίησης των κινδύνων, που διέτρεχε η φύση, ιδιαίτερα εξαιτίας της βιομηχανικής αναισθησίας, η Οργάνωση Ηνωμένων Εθνών διακήρυξε ότι ο πλανήτης γη κινδύνευε από την ανθρώπινη βιομηχανική δραστηριότητα. Γιατί όμως αυτό το ενδιαφέρον για την φύση και την προστασία της; Αν και κρίνεται ότι δεν είναι ώριμο να αναζητηθούν τα πραγματικά αίτια αυτής της … αφύπνισης, η οποία, ερμηνευμένη στο πλαίσιο των πολιτικών επιστημών, καθώς και της κοινωνιολογίας, θα επέβαλε μια ενδεχόμενη απομάκρυνση από τα επιλεγμένα θεματικά όρια της Διατριβής, ωστόσο, οι ακόλουθες τοποθετήσεις οριοθετούν, κατά κάποιο τρόπο, τον χώρο στον οποίο εντάσσεται η παρούσα μελέτη.

Κρίνεται αναγκαίο να σημειωθεί ότι το ενδιαφέρον της διεθνούς αυτής οργάνωσης συνεργασίας δεν εξέφραζε μια πρωτογενή ανησυχία για το μέλλον του φυσικού περιβάλλοντος, καθώς, από πολύ νωρίς, διαπιστώθηκε η ανάγκη να στραφεί το βλέμμα των ανθρώπων προς την κατανόηση των φυσικών φαινομένων, που έθρεψαν όχι μόνο τη φιλοσοφική και καλλιτεχνική σκέψη, αλλά και πυροδότησαν πρωτοβουλίες και ενέργειες για την προστασία της, εκ των οποίων η ανάπτυξη οικολογικής συνείδησης από τα πρώτα κιόλας σχολικά χρόνια. Ωστόσο, η αντίδραση των διεθνών αρμόδιων οργανισμών και κρατών ενθαρρύνθηκε μεν από

---

[304] ΜΠΟΤΕΤΖΑΓΙΑΣ Ιωσήφ, ΚΑΡΑΜΙΧΑΣ Γιάννης, Περιβαλλοντική κοινωνιολογία, Εκδόσεις Κριτική, Πρόλογος Δημήτρης Στεβής, Αθήνα, 2008, σελίδα 127, ISBN 9789602186114.
«Την Τετάρτη 22 Απριλίου 1970, περίπου 20 εκατομμύρια Αμερικανοί πολίτες συμμετείχαν σε εκδηλώσεις σε κάθε γωνιά των ΗΠΑ για την (πρώτη) «Ημέρα της Γης» (Earth Day). Εκδηλώσεις έγιναν σε περίπου «2.000 κολέγια και πανεπιστήμια, 10.000 λύκεια, γυμνάσια και δημοτικά σχολεία και σε χιλιάδες κοινότητες». Στη Ν. Υόρκη τμήμα της 5ης Λεωφόρου έκλεισε για τα αυτοκίνητα με τη σύμφωνη γνώμη του δημάρχου της πόλης ενώ το Κογκρέσο ανέστειλε τις εργασίες του για τη συγκεκριμένη μέρα ώστε οι βουλευτές να μιλήσουν στις εκδηλώσεις που οργανώθηκαν στις εκλογικές τους περιφέρειες. Ήδη από την παραμονή, εφημερίδες μεγάλης κυκλοφορίας όπως οι *New York Times* και η *Washington Post* δημοσίευαν στην πρώτη σελίδα τους το πρόγραμμα των εκδηλώσεων. Τρεις μήνες αργότερα, ψηφιζόταν ο νόμος για τη δημιουργία του Γραφείου Περιβαλλοντικής Προστασίας (Environmental Protection Agency - EPA) των ΗΠΑ».

τις κοινωνικές κινητοποιήσεις, αλλά, επίσης και από τη διαπίστωση ότι η φύση, πηγή ζωής, κινδυνεύει αλλά και, ταυτόχρονα, είναι σε θέση να προσφέρει άλλους τρόπους δημιουργίας ενέργειας, ανανεώσιμης και μη, μορφής. Απλά, έπρεπε να μυηθούν οι κάτοικοι των κρατών από πολύ μικρή ηλικία, χωρίς όμως αυτό να προκαλέσει το άγχος, «οικο-άγχος ή οικολογικό άγχος ή οικολογική θλίψη», τα οποία προκαλούνται από τον καθημερινό βομβαρδισμό των «ανήσυχων» πολιτικών, επιστημόνων και δημοσιογράφων, που εισβάλλουν στα σπίτια και, κρούοντας των κώδωνα του κινδύνου, αναφέρονται σε καταστροφές, πλημμύρες, σεισμούς, τσουνάμι, ξηρασίες, άνοδο της θερμοκρασίας, πυρκαγιές, τυφώνες, ανεμοστρόβιλους, λιώσιμο των πάγων, το οποίο συνεπάγεται έκλυση μεθανίου, που είναι βλαβερό για την γήινη ζωή … «Η κλιματική αλλαγή διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη συχνότητα εμφάνισης και επηρεάζει την ένταση ακραίων καιρικών φαινομένων, όπως είναι οι μεγάλες καταιγίδες, οι πλημμύρες, οι ξηρασίες και τα κύματα καύσωνα. Η έκθεση σε τέτοιου είδους φαινόμενα υποβάλλει τους ανθρώπους σε σημαντικά επίπεδα στρες, άγχους και αγωνίας, και μπορεί να πυροδοτήσει πιο σοβαρά προβλήματα ψυχικής υγείας»[305]. Την ίδια διαπίστωση εκφράζει και η συλλογική ακόλουθη μελέτη: «Σύμφωνα με τον Sobel, η έλλειψη της εξοικείωσης με το περιβάλλον σχετίζεται άμεσα με την κλιματική αλλαγή και αποδεικνύει την ανάγκη άμεσης επαφής του ανθρώπου και των παιδιών, ειδικότερα, με αυτό (2007:17). Σε μελέτη για την ανάδειξη των συναισθημάτων των σχετικών με την κλιματική αλλαγή, ζητήθηκε από 247 παιδιά του Δημοτικού σχολείου στην Αγγλία και το Μεξικό να ζωγραφίσουν την εικόνα της γης σε πενήντα χρόνια και τα έργα τους **έδειξαν την απαισιοδοξία και το άγχος τους** για προβλήματα όπως η ρύπανση, το φαινόμενο του θερμοκηπίου, η εξαφάνιση πολλών ειδών, η έλλειψη νερού και η ερημοποίηση (Barraza,1999)»[306].

Σε αυτό το σημείο, κρίνεται απαραίτητο να τεθεί το ακόλουθο ερώτημα: αυτός ο καθημερινός βομβαρδισμός, του οποίου ο σκοπός είναι η προστασία της φύσης, δεν αποτελεί ταυτόχρονα, στο όνομα της συντήρησης και προστασίας συμφερόντων ορισμένων κοινωνικών ομάδων, πολιτικών, χρηματοδοτικών, κεφαλαιοκρατικών…, και ένα μέσο ελέγχου και

---

[305] ΠΟΛΕΜΙΚΟΥ Άννα, «Οικολογικό Άγχος (Eco-Anxiety): Μια Σύγχρονη Έννοια που Συνδέει την Ψυχική Υγεία με την Κλιματική Αλλαγή», Preprint, February 2022 DOI: 10.13140/RG.2.2.10383.46245, https://www.researchgate.net/publication/358524855_Oikologiko_anchos_eco-anxiety_Mia_synchrone_ennoia_pou_syndeei_ten_psychike_ygeia_me_ten_klimatike_allage, Σελίδα 4.
Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 9η Απριλίου 2023 στις 8:25.

[306] ΤΑΡΛΑ Μαρία, ΤΣΑΝΤΡΙΖΟΥ Χρυσούλα, ΜΠΟΥΝΤΙΝΑ Ευαγγελία, ΛΕΩΝ Γεωργία, ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ Γεωργία, ΟΡΦΑΝΟΥΔΑΚΗ Αναστασία, ΒΑΡΔΑΞΗ Μαρία, «Αειφόρο Σχολείο "ZeroWaste"», 8ο ΣΥΝΕΔΡΙΟ της Π.Ε.ΕΚ.Π.Ε., *Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση με στόχο την Αειφορία στην εποχή της κλιματικής αλλαγής*, Έκδοση Π.Ε.ΕΚ.Π.Ε., Πάτρα, 11-13 Σεπτεμβρίου 2020, ISBN: 978-960-86120-8-2, σελίδες 959 – 960.
Στο παρόν απόσπασμα, οι βιβλιογραφικές αναφορές, που παρατίθενται, ακολουθούν τον τύπο APA, καθώς πρόκειται για απόσπασμα, που αντλήθηκε από την προαναφερόμενη ερευνητική εργασία.
https://www.researchgate.net/publication/349992133_To_oikologiko_apotypoma_tou_scholeiou_mou_Ypo_ekdose_Praktika_tou_8ou_Synedriou_tes_PEEKPE
Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 9η Απριλίου 2023 στις 10:35.

καταναγκασμού της ζωής των «απλών» πολιτών, των «απλών» ανθρώπων, φορτώνοντας την πλάτη τους με το ασήκωτο βάρος της διαφύλαξης ολόκληρου του πλανήτη και, ποιος ξέρει, όλου του διαπλανητικού και εξωπλανητικού συστήματος; Με λίγα λόγια, ο κίνδυνος που πλήττει την φύση και γενικά την γήινη ζωή, προκαλεί φόβο, άγχος, αγωνία… Ο φόβος είναι ένα συναίσθημα, το οποίο μελέτησαν πάρα πολλοί επιστήμονες, που ανήκουν σε διαφορετικά επιστημονικά πεδία. Ιστορικοί, ψυχολόγοι, κοινωνιολόγοι, αντιπρόσωποι πολιτικών επιστημών, οικονομολόγοι… Περίφημο έργο, αυτό του Jean Delumeau, το οποίο μελετήθηκε στο πρώτο εξάμηνο του Μάστερ Νεοελληνικών Σπουδών, στο πανεπιστήμιο Paul Valéry – Montpellier 3, στο οποίο ο συγγραφέας αναφέρεται στο αίσθημα του φόβου από τα μέσα του 14ου αιώνα έως τα τέλη του 18ου αιώνα[307], προσφέροντας, διαχωρίζοντας «φόβο και αγωνία»[308], ένα μάθημα κατανόησης της σημερινής κρίσης, που μαστίζει το φυσικό περιβάλλον, καθώς και τον νου: «Πώς μπορούν οι επιθέσεις που υφίστανται οι ομάδες να μην προκαλέσουν κινητοποιήσεις ενέργειας, ιδίως αν προσθέτονται ή επαναλαμβάνονται με μεγάλη ένταση; Και λογικά, αυτές πρέπει να καταλήξουν είτε σε κρίσεις πανικού, είτε σε εξεγέρσεις, είτε, αν δεν οδηγήσουν σε άμεσες εξωτερικευμένες δράσεις, στην εγκαθίδρυση ενός κλίματος άγχους, ή ακόμη και νεύρωσης, το οποίο μπορεί αργότερα να επιλυθεί σε βίαιες εκρήξεις ή σε διώξεις αποδιοπομπαίων τράγων»[309].

Ο φόβος, «διαστρεβλώνει την αντίληψή μας για την πραγματικότητα, ενώ πλήττει την ψυχραιμία και την καθαρότητα της σκέψης μας»[310], γεγονός το οποίο δημιουργείται όχι μόνο από τη διαπίστωση ότι οι ανθρώπινη δραστηριότητα θέτει την ανθρώπινη ζωή σε κίνδυνο, αλλά και από την συνειδητοποίηση ότι αυτός ο κίνδυνος είναι πραγματικός: «Εκτός από τους φόβους που οφείλονται σε "φυσικά" στοιχεία του περιβάλλοντός μας (όπως ο φόβος των καταιγίδων και των επακόλουθων πλημμυρών ή ακόμη και των τσουνάμι) και ο φόβος ορισμένων ζώων (ερπετά, έντομα, αιλουροειδή κ.λ.π.), συζητούνται σήμερα οι φόβοι για την υποβάθμιση του περιβάλλοντος. ... Σε αυτό προστίθεται ένας παγκόσμιος φόβος για το ίδιο το μέλλον της Γης. Οι ανθρώπινες δραστηριότητες έχουν εξαιρετικά επιζήμιες επιπτώσεις στο κλίμα σε ολόκληρο τον κόσμο. Μέσω της απελευθέρωσης αερίων του θερμοκηπίου, συμβάλλουν στην υπερθέρμανση του πλανήτη. Ενώ οι απαισιόδοξοι προβλέπουν, τον επόμενο αιώνα, αύξηση της θερμοκρασίας κατά 4,8°, η πλειοψηφία των ειδικών θεωρεί πολύ πιθανή μια αύξηση της θερμοκρασίας άνω του 1,5° μέχρι το 2100. "Σε προηγούμενες εκθέσεις της, η

---

[307] DELUMEAU Jean, *La peur en Occident, XIVe-XVIIIe siècles, une cité assiégée*, Éditions Fayard, Pluriel, 608 σελίδες.

[308] DELUMEAU Jean, *La peur en Occident, XIVe-XVIIIe siècles, une cité assiégée*, Op. Cit., σελίδα 30.

[309] DELUMEAU Jean, *La peur en Occident, XIVe-XVIIIe siècles, une cité assiégée*, Op. Cit., σελίδα 35.
«Comment les agressions subies par les groupes pourraient-elles ne pas provoquer, surtout si elles s'additionnent ou se répètent avec trop d'intensité, des mobilisations d'énergie? Et celles-ci doivent logiquement se traduire soit par des paniques, soit par des révoltes, soit, si elles n'aboutissent pas à des extériorisations immédiates, par l'installation d'un climat d'anxiété, voire de névrose, lui-même capable de se résoudre plus tard en explosions violentes ou en persécutions de boucs émissaires».
Η μετάφραση του προηγούμενου αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[310] ΚΑΡΙΚΗ Μαρία, «Φόβος: ο χειρότερος σύμβουλος» στην ηλεκτρονική εφημερίδα Η Ροδιακή, δημοσιεύτηκε την Τρίτη 7 Ιανουαρίου 2014 στις 11:33 και προσπελάστηκε την 27η Φεβρουαρίου 2023 στις 00:11.

IPCC (Διακυβερνητική Επιτροπή για την Κλιματική Αλλαγή) ανέφερε ήδη τα ακόλουθα ως πιθανές συνέπειες της αύξησης της θερμοκρασίας: αύξηση του αριθμού των ανθρώπων που εκτίθενται σε υδατικό στρες λόγω ξηρασίας, επιτάχυνση της εξαφάνισης ειδών, μείωση της παραγωγικότητας των καλλιεργειών δημητριακών σε περιοχές με χαμηλό υψόμετρο ή ετήσια έκθεση των ανθρώπων σε πλημμύρες σε παράκτιες περιοχές... μια κατάσταση ζημιών που θα μπορούσε να ισοδυναμεί με το 20% του παραγόμενου πλούτου ετησίως". (Denis, 2014, σ. 75)»[311]. Με δεδομένη την συνύπαρξη του κινδύνου, που διατρέχει ο πλανήτης γη, των μέτρων, που λαμβάνονται για την προστασία του, πολλά εκ των οποίων επιβάλλονται, καθώς και της αντίστοιχης συνειδητοποίησής του, η οποία γεννά όχι μόνο προσαρμογή της ζωής μας σε αυτά, αλλά και φόβο, διατυπώνεται το προαναφερόμενο ερώτημα, το οποίο θα απαντηθεί, δεδομένων των θεματικών ορίων της Διατριβής, αναπόφευκτα, επιφανειακά: και αν η προστασία της φύσης δεν είναι μόνο σκοπός, αλλά και μέσο ελέγχου και κυριαρχίας ομάδων, των οποίων ο στόχος είναι η προστασία των συμφερόντων τους;

Η παρούσα μελέτη στηρίζεται έτσι στην ακόλουθη θεματική αρχιτεκτονική, η οποία, προτείνεται, αντικειμενικά, μέσα από την κάτωθι μακρά συντακτική περίοδο για να διατυπωθεί ο θεματικός αλληλοσυνδεμένος της χαρακτήρας: αν και το ενδιαφέρον του ανθρώπου για την φύση απασχόλησε από πολύ νωρίς τους ανθρώπους, τους φιλόσοφους και τους καλλιτέχνες, η προστασία της, δεδομένου ότι έχει αποδειχθεί ότι κινδυνεύει, θεωρείται αργοπορημένη, έστω και αν εμπεριέχει μέσα επίλυσης του προβλήματος χάρη σε ανανεώσιμες και μη, πηγές ενέργειας, γεγονός το οποίο επιβάλλει την μύηση των κατοίκων για να αποκτήσουν συνείδηση αυτού του κινδύνου, με την ένταξη μαθημάτων στο σχολείο από πολύ νωρίς, όπως αυτό της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στο Δημοτικό Σχολείο, εργαλείο απόκτησης γνώσεων, δεξιοτήτων και ανάληψης πρωτοβουλιών για επίλυση και πρόληψη περιβαλλοντικών προβλημάτων, δημιουργώντας, αναπόφευκτα το ερώτημα, αν, τελικά, η προστασία της φύσης δεν είναι μόνο σκοπός, αλλά και μέσο καταναγκασμού και ελέγχου! Σε αυτή την περίπτωση, το σχολικό εγχειρίδιο αποτελεί σημείο συνάντησης των δύο

---

[311] VISSCHER Pierre (De), «Craintes, peurs, insécurités» in Les Cahiers Internationaux de Psychologie Sociale 2015/4 (Numéro 108), Éditions Presses universitaires de Liège, σελίδα 736, ISSN 0777-0707. ISBN 9782875620903 DOI 10.3917/cips.108.0719.

Στο παρόν απόσπασμα, οι βιβλιογραφικές αναφορές, που παρατίθενται, ακολουθούν τον τύπο APA, καθώς πρόκειται για απόσπασμα, που αντλήθηκε από την προαναφερόμενη ερευνητική εργασία.

«En plus des peurs dues à des éléments "naturels" de notre environnement (telle la peur de l'orage et des inondations subséquentes, voire des tsunamis), et la peur de certains animaux (reptiles, insectes, félins, etc.), ce sont les peurs d'une dégradation de l'environnement qui font actuellement débat. …S'y ajoute une peur globale quant à l'avenir même de la Terre. En effet les activités humaines influencent de façon hautement dommageable le climat dans l'ensemble du globe. Via les rejets de gaz à effet de serre, elles contribuent au réchauffement global. Les pessimistes prévoyant une augmentation de 4,8° durant le prochain siècle, la majorité des experts estime hautement probable un réchauffement de plus de 1,5° d'ici à 2100. Dans ses rapports précédents, le GIEC (Groupe d'experts intergouvernemental sur l'évolution du climat) évoquait déjà comme conséquences probables du réchauffement: l'augmentation du nombre de personnes exposées à des épisodes de stress hydrique du fait des sécheresses, l'accélération de la disparition des espèces, la baisse de productivité des cultures céréalières pour les basses altitudes ou encore l'exposition annuelle de personnes aux inondations dans les zones côtières… état de dommages pouvant équivaloir à 20% des richesses produites annuellement.» (Denis, 2014, p.75).

Η μετάφραση του προηγούμενου αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

κοινωνιολογιών, της «πράσινης» και της «κόκκινης», καθώς από τη μια, η φροντίδα και η προστασία του περιβάλλοντος εμπεριέχονται ως σκοπός και ταυτόχρονα, από την άλλη, σύμφωνα με τα προαναφερόμενα, ως μέσο μύησης.

Η προτεινόμενη θεματική αρχιτεκτονική είναι άρα η ακόλουθη:

α) Αδιάκοπες φιλοσοφικές σκέψεις και καλλιτεχνικές ανησυχίες

β) Αργοπορημένη προστασία μιας φύσης, που κινδυνεύει, αλλά και που αποτελεί πηγή ανανεώσιμων και μη, μορφών ενέργειας

γ) Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στο Δημοτικό Σχολείο, εργαλείο απόκτησης γνώσεων, δεξιοτήτων και ανάληψης πρωτοβουλιών για επίλυση και πρόληψη περιβαλλοντικών προβλημάτων

δ) Η προστασία της φύσης ως σκοπός ή/και ως μέσο;

α) Αδιάκοπες φιλοσοφικές σκέψεις και καλλιτεχνικές ανησυχίες

Από την Αρχαιότητα, οι άνθρωποι κοιτούσαν τον ουρανό και από τον έκτο αιώνα π.Χ. και μετά, άρχισαν να αναρωτιούνται ποιο ήταν το πρωταρχικό στοιχείο της γέννησης του κόσμου.

Περίφημοι ήταν οι φυσικοί και ταυτόχρονα φιλόσοφοι της Ιωνίας, οι οποίοι εξηγούσαν τη γέννηση του σύμπαντος, την *Αρχή*, όχι εξαιτίας μιας θεϊκής παρέμβασης και δημιουργίας, αλλά ενός πρωταρχικού στοιχείου από το οποίο γεννήθηκαν αυτά που ακολούθησαν. Οι απόψεις τους μεταδόθηκαν και διαδόθηκαν διότι, ταυτόχρονα, αναδύθηκε ένας μοναδικός χώρος επικοινωνίας, ο οποίος ήταν η αλφαβητική γραφή: «Ανάμεσα στην Ιωνία και την Αθήνα το ιστοριογραφικό θαύμα ενσωματώνεται στο θαύμα της γνώσης. Μ' ένα σύνολο αρκετών εκατοντάδων χιλιάδων ανθρώπων που κατέχουν αυτόν τον υπερπολλαπλασιαστή της επικοινωνίας, μια αλφαβητική γραφή με έναν ορισμένο αριθμό συμφώνων και φωνηέντων (...) που ζουν σε μια γη που διαπερνάται από τη θάλασσα, η οποία αποτελεί έναν πολλαπλασιαστή των μεταφορικών μέσων σε ένα ορισμένο επίπεδο τεχνικής ικανότητας - το ελληνικό θαύμα είναι πρωτίστως μια πυκνότητα εγκεφάλων που επικοινωνούν μεταξύ τους (...)»[312].

[312] CHAUNU Pierre, *Histoire, science sociale, La Durée, l'Espace et l'Homme à l'Époque Moderne,* Op. Cit., σελίδες 30-31: «… C'est entre l'Ionie et Athènes, que le miracle historiographique s'intègre au miracle de la connaissance. Un groupe de plusieurs centaines de milliers d'hommes qui possèdent ce surmultiplicateur de la communication, une écriture alphabétique avec consignation des consonnes et des voyelles (…) vivant sur une terre pénétrée par la mer, multiplicateur à un certain niveau de capacité technique des moyens de transport ; le miracle grec, c'est d'abord et surtout, une densité de cerveaux communiquant entre eux (…)».
Η μετάφραση του προηγούμενου αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

Περισσότερο γνωστοί ήταν οι τρεις φυσικοί της Ιωνίας, Θαλής, Αναξίμανδρος και Αναξιμένης, των οποίων η θεωρία αν και φαίνεται σήμερα αφελής, εκφράζει το μεγαλείο της ανθρώπινης διανόησης, η οποία, για πρώτη φορά «απέδειξε» την ύπαρξη σχέσεων μεταξύ φαινομένων απομακρύνοντάς την από το θείο και προσδίδοντάς της έναν αφηρημένο χαρακτήρα, ο οποίος μελετάται ως έναρξη της φιλοσοφικής σκέψης: «Παρ' όλα αυτά, δείχνουν μια πρώτη προσπάθεια να συνδεθεί η παραγωγή των παγκόσμιων γεγονότων με φυσικές δυνάμεις. Έτσι, ο Θαλής προτείνει το Νερό ως το πρωταρχικό στοιχείο από το οποίο προήλθε ο κόσμος. Τα αστέρια γεννιούνται από τη φωτιά και περιστρέφονται γύρω από τη Γη σαν τροχός. Ενώ για τον Αναξιμένη η αρχέγονη μορφή της φύσης είναι ο Αέρας. Στερεοποιώντας, ο Αέρας δημιουργεί τον «Κρύσταλλο», ένα είδος διαφανούς σώματος, που προορίζεται ως αόρατο στήριγμα για τα αστέρια. Ο Αναξιμένης παραδέχεται, επίσης, ότι υπάρχουν συνεχείς ανταλλαγές μεταξύ γης και ουρανού με τη μορφή εξάτμισης, βροχής, χαλαζιού ή χιονιού»[313]. Σε αυτό το σημείο, αρμόζει μια σημαντική διευκρίνηση και διαχωρισμός μεταξύ της «φυσικής φιλοσοφίας» και της «φιλοσοφίας της φύσης», οι οποίοι, δεδομένου του χαρακτήρα της παρούσας Διατριβής, που δεν πραγματοποιείται στον χώρο της φιλοσοφίας, υποδεικνύουν τη συνεχή τάση του ανθρώπου να κατανοήσει και να εξηγήσει τα φυσικά φαινόμενα: Στη μελέτη του *Les Philosophies de la nature*, ο Michel Ambacher διακρίνει τη «φυσική φιλοσοφία» από τη «φιλοσοφία της φύσης» και νοεί την πρώτη «με την έννοια ότι ο Γαλιλαίος[314] και ο Νεύτωνας[315], ο Comte[316] ή ο Δαρβίνος[317] μιλούσαν για μια φυσική φιλοσοφία. Δηλαδή, υπό το πρίσμα μιας σφαιρικής και αντικειμενικής γνώσης των διαφόρων κατηγοριών φαινομένων που συνθέτουν τον κόσμο». Όσον αφορά τις φιλοσοφίες της φύσης, γράφει, «δόγματα όπως αυτά του Leibniz[318] ή του Berkeley[319], του Schelling[320], του Hegel[321] ή του Bergson[322] (…) προσπάθησαν να αναβαθμίσουν, ενάντια στις μηχανικές και αφηρημένες αναπαραστάσεις, μια ποιοτική και διαισθητική προσέγγιση της φύσης»[323].

---

[313] AMBACHER Michel, *Les philosophies de la nature*, Presses Universitaires de France, Collection *Que sais-je ?*, Paris 1974, σελίδες 10-11: «Néanmoins elles laissent percer un premier effort en vue de rattacher la production des évènements du monde à des forces naturelles. C'est ainsi que Thalès propose l'Eau comme l'élément primitif à partir duquel le monde a pris naissance. Les êtres terrestres flottent sur l'Océan et s'en nourrissent, tandis que les astres naviguent sur les eaux d'un monde supérieur. Avec Anaximandre par contre, il n'est plus question d'eaux d'en Haut ou d'en Bas. Les astres naissent du feu et tournent autour de la Terre à la manière d'une roue. Tandis que chez Anaximène la forme primordiale de la Nature est l'Air. En se solidifiant l'Air donne naissance au « Cristallin », sorte de corps transparent, destiné à servir de support invisible pour les astres. Anaximène admet en outre qu'il se produit entre terre et ciel de continuels échanges sous forme d'évaporation, de pluie, de grêle ou de neige».
Η μετάφραση του προηγούμενου αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[314] GALILEE, *Dialogue sur les deux grands systèmes du monde*, Traduit de l'italien par René Fréreux avec le concours de François De Gandt, Sciences humaines, Divers Sciences, Paris, 21/06/2000, 672 σελίδες, EAN 9782020416351.

[315] NEWTON Isaac, *Principes mathématiques de la Philosophie naturelle, (Philosophiae Naturalis Principia Mathematica), Définitions. Axiomes ou Lois du Mouvement*, Par feue Madame la Marquise du Chastellet, Tome 1, Paris, 1759, (UCAQ), σελίδες 1 - 76.

Un document produit en version numérique par Jean-Marc Simonet, bénévole, Courriel: Jean-Marc Simonet@uqac.ca
Dans le cadre de la collection: « Les classiques des sciences sociales », Site web : http://classigues.ugac.ca/
Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi Site web : http://bibliotheque.uqac.ca/

NEWTON Isaac, *Principes mathématiques de la Philosophie naturelle, (Philosophiae Naturalis Principia Mathematica), Livre Premier. Du mouvement du corps. Sections I à VI*, Par feue Madame la Marquise du Chastellet, Tome 1, Paris, 1759, (UCAQ), σελίδες 78-166.
Un document produit en version numérique par Jean-Marc Simonet, bénévole, Courriel: Jean-Marc Simonet@uqac.ca
Dans le cadre de la collection: « Les classiques des sciences sociales », Site web : http://classigues.ugac.ca/
Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi Site web : http://bibliotheque.uqac.ca/

NEWTON Isaac, *Principes mathématiques de la Philosophie naturelle, (Philosophiae Naturalis Principia Mathematica), Livre Premier. Du mouvement du corps. Sections VII à XI*, Par feue Madame la Marquise du Chastellet, Tome 1, Paris, 1759, (UCAQ), σελίδες 168-245.
Un document produit en version numérique par Jean-Marc Simonet, bénévole, Courriel: Jean-Marc Simonet@uqac.ca
Dans le cadre de la collection: « Les classiques des sciences sociales », Site web : http://classigues.ugac.ca/
Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi Site web : http://bibliotheque.uqac.ca/

NEWTON Isaac, *Principes mathématiques de la Philosophie naturelle, (Philosophiae Naturalis Principia Mathematica), Livre Premier. Du mouvement du corps. Sections XII, XIII & XIV*, Par feue Madame la Marquise du Chastellet, Tome 1, Paris, 1759, (UCAQ), σελίδες 246-290.
Un document produit en version numérique par Jean-Marc Simonet, bénévole, Courriel: Jean-Marc Simonet@uqac.ca
Dans le cadre de la collection: « Les classiques des sciences sociales », Site web : http://classigues.ugac.ca/
Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi Site web : http://bibliotheque.uqac.ca/

NEWTON Isaac, *Principes mathématiques de la Philosophie naturelle, (Philosophiae Naturalis Principia Mathematica), Livre Second. Du mouvement du corps. Sections I à VI*, Par feue Madame la Marquise du Chastellet, Tome 1, Paris, 1759, (UCAQ), σελίδες 292-386.
Un document produit en version numérique par Jean-Marc Simonet, bénévole, Courriel: Jean-Marc Simonet@uqac.ca
Dans le cadre de la collection: « Les classiques des sciences sociales », Site web : http://classigues.ugac.ca/
Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi Site web : http://bibliotheque.uqac.ca/

NEWTON Isaac, *Principes mathématiques de la Philosophie naturelle, (Philosophiae Naturalis Principia Mathematica), Livre Second. Du mouvement du corps. Sections VII, VIII & IX*, Par feue Madame la Marquise du Chastellet, Tome 1, Paris, 1759, (UCAQ), σελίδες 388-464.
Un document produit en version numérique par Jean-Marc Simonet, bénévole, Courriel: Jean-Marc Simonet@uqac.ca
Dans le cadre de la collection: « Les classiques des sciences sociales », Site web : http://classigues.ugac.ca/
Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi Site web : http://bibliotheque.uqac.ca/

NEWTON Isaac, *Principes mathématiques de la Philosophie naturelle, (Philosophiae Naturalis Principia Mathematica), Livre Troisième. Du système du monde (Début). Règles qu'il faut suivre dans l'étude de la physique. Phénomènes. Propositions,* Par feue Madame la Marquise du Chastellet, Tome 2, Paris, 1759, (UCAQ), σελίδες 466-540.
Un document produit en version numérique par Jean-Marc Simonet, bénévole, Courriel: Jean-Marc Simonet@uqac.ca
Dans le cadre de la collection: « Les classiques des sciences sociales », Site web : http://classigues.ugac.ca/
Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi Site web : http://bibliotheque.uqac.ca/

NEWTON Isaac, *Principes mathématiques de la Philosophie naturelle, (Philosophiae Naturalis Principia Mathematica), Livre Troisième. Du système du monde (Fin). Du mouvement des nœuds de la Lune,* Par feue Madame la Marquise du Chastellet, Tome 2, Paris, 1759, (UCAQ), σελίδες 542-635.
Un document produit en version numérique par Jean-Marc Simonet, bénévole, Courriel: Jean-Marc Simonet@uqac.ca
Dans le cadre de la collection: « Les classiques des sciences sociales », Site web : http://classigues.ugac.ca/

Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi Site web : http://bibliotheque.uqac.ca/

[316] COMTE Auguste, *Considérations philosophiques sur les sciences et les savants*, Article en trois livraisons du Producteur, t1, 1825, σελίδες 289-305, 348-374, 450-469, 64 σελίδες.

[317] DARWIN Charles, *L'origine des espèces au moyen de la sélection naturelle ou La lutte pour l'existence dans la nature,* Traduit sur l'édition anglaise définitive par Édmond Barbier, Édition Alfred Costes, Paris, 1921, 602 σελίδες.
Un document produit en version numérique par Jean-Marc Simonet, bénévole, Courriel: Jean-Marc Simonet@uqac.ca
Dans le cadre de la collection: « Les classiques des sciences sociales », Site web : http://classigues.ugac.ca/
Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi Site web : http://bibliotheque.uqac.ca/

[318] LEIBNIZ Gottfried Wilhelm, *Œuvrez philosophiques*, Éditeur Hachette Bnf, Collection Philosophie, Édition originale de 1900, Tome 1, Paris, 2012, 848 σελίδες.

LEIBNIZ Gottfried Wilhelm, *Œuvrez philosophiques*, Éditeur Hachette Bnf, Collection Philosophie, Édition originale de 1900, Tome 2, Paris, 2022, 624 σελίδες.

[319]BERKELEY Georges, *Œuvres*, Tome 1, Presses Universitaires de France, Collection Épiméthée, Sciences humaines et sociales, Paris 1985, 432 σελίδες.

BERKELEY Georges, *Œuvres*, Tome 2, Presses Universitaires de France, Collection Épiméthée, Sciences humaines et sociales, Paris 1987, 400 σελίδες.

BERKELEY Georges, *Œuvres*, Tome 3, Presses Universitaires de France, Collection Épiméthée, Sciences humaines et sociales, Paris 1997, 418 σελίδες.

[320] SCHELLING Friedrich Wilhelm Joseph von, *Essais,* Traduits et préfacés par S. Jankélévitch, Aubier Éditions Montaigne, Paris 1946, 560 σελίδες.

SCHELLING Friedrich Wilhelm Joseph von, *Œuvres métaphysiques,* Éditions Gallimard, Sciences Humaines et Sociales, Paris 1980, 424 σελίδες.

SCHELLING Friedrich Wilhelm Joseph von, *Du vrai concept de la philosophie de la nature et de la bonne manière d'en résoudre les problèmes*, Librairie philosophique J. Vrin, Bibliothèque des textes philosophiques, Paris, 1988, 272 σελίδες.

SCHELLING Friedrich Wilhelm Joseph von, *Exposition de mon système de la philosophie sur le vrai concept de la philosophie de la nature,* Suivi de J.G. Fichte, Sur *l'exposition du système de l'identité de Schelling*, Éditions J. Vrin, Bibliothèque des Textes Philosophiques, Paris 2000, 192 σελίδες.

[321] HEGEL Georg Wilhelm Friedrich, *Philosophie de la nature,* Traduite pour la première fois et accompagnée d'une introduction et d'un commentaire perpétuel par A. Véra, Tome premier, Librairie Philosophique de langage, Paris 1863, 628 σελίδες
(Site Gallica – BNF : https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k77035r/f644.item.texteImage).

HEGEL Georg Wilhelm Friedrich*, Précis de l'Encyclopédie des sciences philosophiques : La logique, la philosophie de la nature*, *La philosophie de l'esprit*, Éditions J. Vrin, Collection Librairie Philosophique, Paris, 1990, 320 σελίδες.

[322] BERGSON Henri, *Matière et Mémoire,* Presses Universitaires de France, Paris 2012, 552 σελίδες, ISBN 978-2-13-060823-3 - octobre 2012.

BERGSON Henri, *Œuvres,* Presses Universitaires de France, Tome 1, Paris 1991, 1664 σελίδες.

Οι αντιπρόσωποι της «φιλοσοφίας της φύσης» είναι πολυάριθμοι και ο χαρακτήρας του παρόντος πλαισίου της Διατριβής δεν επιτρέπει περαιτέρω εμβάθυνση της *Naturphilosophie* και των εμπνευστών της. Η συγγραφέας της Διατριβής αρκέστηκε στη βιβλιογραφική παράθεση ορισμένων από αυτούς, οι οποίοι θεωρήθηκαν σημαντικοί χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπήρχαν και δεν υπάρχουν κι άλλοι εξίσου σημαντικοί, επιλέγοντας, όταν ή όσο αυτό ήταν δυνατό, έργα τα οποία, νόμιμα, δικτυακοί τόποι επιτρέπουν την τηλεφόρτωσή τους. Θα ήταν όμως αναπόφευκτο να μην προταθεί και ο Albert Einstein[324], του οποίου η θεωρία της σχετικότητας, όχι μόνο επιβλήθηκε ως μια από τις πιο σημαντικές θεωρίες της φύσης, αλλά και απετέλεσε τομή, η οποία κατέρριψε τη θεωρία του Newton. Αν και ο διαχωρισμός αυτός είναι πολύ σημαντικός, αυτό δεν αποδυναμώνει την συνεχή προσπάθεια του ανθρώπου να κατανοήσει τα φυσικά φαινόμενα και την ίδια τη φύση, γεγονός που ενδιαφέρει στην παρούσα Διατριβή: «Φαίνεται λοιπόν αναμφισβήτητο ότι η ιστορία της δυτικής σκέψης μας δείχνει τη δημιουργία ενός είδους διπολικής ζωής στη φιλοσοφική συνείδηση. Στα μάτια ορισμένων, φαίνεται να είναι μια κοινή δραστηριότητα, ουσιαστικά εγκυκλοπαιδική, που αποσκοπεί στη συνένωση των επιστημών σε ένα κοινό όραμα για τον κόσμο. Ενώ για άλλους, η ουσία του φιλοσοφικού πνεύματος φαίνεται να συνίσταται σε μια στάση αποδέσμευσης από τα δεδομένα της κοσμικής συνείδησης, ώστε να μάθουμε να ζούμε, όπως έλεγε ο Πλάτωνας, «έξω από το σπήλαιο». Είναι ακριβώς μια παρόμοια αντίθεση με αυτή της στάσης που συναντάμε στην αντίθεση που χρησιμεύει ως θέμα αυτής της μελέτης και η οποία φέρνει αντιμέτωπες τη «Φυσική Φιλοσοφία» και την αντίπαλό της «Φιλοσοφία της φύσης»[325]. Πρέπει ταυτόχρονα να υπογραμμιστεί ότι η φύση δεν αποτέλεσε ενδιαφέρον μόνο για τους φιλοσόφους, αλλά και για τους συγγραφείς, ποιητές και άλλους καλλιτέχνες, ζωγράφους, μουσικούς… .

BERGSON Henri, *Œuvres,* Presses Universitaires de France, Tome 2, Paris 2015, 1128 σελίδες.

[323] ELIE Maurice, «NATURE, PHILOSOPHIES DE LA», *Encyclopædia Universalis* [en ligne], consulté le 11 février 2023. URL : https://www.universalis.fr/encyclopedie/philosophies-de-la-nature/
«Dans son étude sur *Les Philosophies de la nature*, Michel Ambacher distingue la « philosophie naturelle » de la « philosophie de la nature », et il entend la première « au sens où Galilée et Newton, Comte ou Darwin ont parlé d'une *philosophie naturelle*. C'est-à-dire sous l'aspect d'une connaissance globale et objective des diverses catégories de phénomènes qui composent le monde ». Quant aux philosophies de la nature, écrit-il encore, « des doctrines comme celles de Leibniz ou de Berkeley, de Schelling, de Hegel ou de Bergson (…), ont tenté de revaloriser, à l'encontre des représentations mécaniques et abstraites, une approche qualitative et intuitive de la nature».
Η μετάφραση του προηγούμενου αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[324] EINSTEIN Albert, *La théorie de la relativité restreinte et générale*, Préface de Marc Lachièze-Rey, https://ekladata.com/r05n4KxKp3APhT_FnYTYmaxX7IA/Einstein-La-Theorie-de-la-Relativite-Restreinte-et-de-la-Relativite-Generale.pdf
Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 12η Φεβρουαρίου 2023 στις 13:25.

[325] AMBACHER Michel, *Les philosophies de la nature*, Presses Universitaires de France, Collection *Que sais-je ?*, Paris 1974, σελίδες 6-7.

Όσον αφορά την συγγραφή της φύσης, αξιοσημείωτο είναι, παραδείγματος χάριν, το έργο του 3ου αιώνα μ.Χ., «Δάφνις και Χλόη», στα *Ποιμενικά* του Λόγγου, ο οποίος περιγράφει γλαφυρά τη φύση της Λέσβου μέσα από τις διηγήσεις των συναντήσεων των δύο ερωτευμένων, του τσοπανάκου και της βοσκοπούλας, καθώς οι δύο συνόδευαν τα κοπάδια τους στα βοσκοτόπια[326]: «Στο νησί της Λέσβου, κυνηγώντας σε ένα δάσος αφιερωμένο στις Νύμφες, είδα το πιο όμορφο πράγμα που έχω δει ποτέ στη ζωή μου, μια ζωγραφισμένη εικόνα, μια ιστορία αγάπης. Το πάρκο, από μόνο του, ήταν όμορφο· δεν έλειπαν τα λουλούδια, τα πυκνά δέντρα, μια δροσερή πηγή που έτρεφε τη γη και τα δέντρα και τα λουλούδια· αλλά ο ζωγραφικός πίνακας, ακόμη πιο ευχάριστος από όλα τα υπόλοιπα, απεικόνιζε τον έρωτα και αυτό το θαυμάσιο τέχνασμα· τόσο πολύ, ώστε πολλοί, ακόμη και ξένοι, που είχαν ακούσει γι' αυτόν, ήρθαν εκεί αφοσιωμένοι στις Νύμφες και περίεργοι να δουν αυτή την ζωγραφισμένη ομορφιά. Είδα γυναίκες να γεννούν, άλλες να τυλίγουν τα παιδιά σε σάβανα, μικρά μωρά εγκαταλειμμένα στο έλεος της τύχης, θηρία να τα ταΐζουν, βοσκοί να τα παίρνουν μακριά, νέους ενωμένους από έρωτα, πειρατές στη θάλασσα, εχθρούς στη στεριά να τρέχουν μέσα στη χώρα, και πολλά άλλα πράγματα, τα οποία όλα τα κοίταξα με τόσο μεγάλη ευχαρίστηση και τα βρήκα τόσο όμορφα, που ήθελα να τα καταγράψω»[327]. Θα ήταν ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι τον 19ο αιώνα, το 1825, ο Βαρώνος François Gérard, εμπνευσμένος από το προαναφερθέν έργο, ζωγράφισε τον ομώνυμο πίνακα, ο οποίος βρίσκεται στο Μουσείο του Λούβρου, στο Παρίσι:

«Il parait donc incontestable que l'histoire de la pensée occidentale nous fait assister à la création d'une sorte de vie bipolaire au sein de la conscience philosophique. Au regard des uns elle se montre commune activité essentiellement encyclopédique, destinée à rassembler les sciences en une vision du monde. Tandis que pour les autres l'essentiel de l'esprit philosophique paraît fait d'une attitude de désengagement envers les données de la conscience mondaine, de manière à apprendre à vivre, comme disait Platon, «hors de la caverne». C'est précisément une opposition tout à fait parente de cette attitude que l'on retrouve dans l'antithèse qui sert de thème à cette étude: celle qui dresse, l'une contre l'autre, la «Philosophie naturelle» et sa rivale la «Philosophie de la Nature».
Η μετάφραση του προηγούμενου αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[326] LONGUS, *Daphnis et Chloé*, Traduction de Paul-Louis Courrier, Librairie de la Bibliothèque Nationale, Paris 1875, 189 σελίδες.

[327] LONGUS, *Daphnis et Chloé*, Traduction de Paul-Louis Courrier, Librairie de la Bibliothèque Nationale, Paris 1875, σελίδες 13-14: «En l'ile de Lesbos, chassant dans un bois consacré aux Nymphes, je vis la plus belle chose que j'aie vue en ma vie, une image peinte, une histoire d'amour. Le parc, de soi-même, était beau ; fleurs n'y manquaient, arbres épais, fraiche fontaine qui nourrissait et les arbres et les fleurs; mais la peinture, plus plaisante encore que tout le reste, était d'un sujet amoureux et ce merveilleux artifice; tellement que plusieurs, même étrangers, qui en avaient ouï parler, venaient là dévots aux Nymphes et curieux de voir cette peinture. Femmes s'y voyaient accouchant, autres enveloppant de langes des enfants, des petits poupards exposés à la merci de fortune, bêtes qui les nourrissaient, pâtres qui les enlevaient, jeunes gens unis par amour, des pirates en mer, des ennemis à terre qui couraient le pays, avec bien d'autres choses, et toutes amoureuses, lesquelles je regardai en si grand plaisir, et les trouver si belles, qu'il me prit envie de les coucher par écrit».
Η μετάφραση του προηγούμενου αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

Εικόνα ε.2.: Baron François Gérard - *Daphnis et Chloé* (1825) - Musée du Louvre, Paris[328]

Εκτός από λογοτέχνες και καλλιτέχνες, η φύση μελετήθηκε από επιστήμονες και από πολιτικούς, οι οποίοι, πεπεισμένοι από τον κρουώμενο επιστημονικό κώδωνα, αποφάσισαν να επέμβουν αποτελεσματικά με οποιοδήποτε τρόπο για να την προστατεύσουν.

β) Αργοπορημένη προστασία μιας φύσης, που κινδυνεύει, αλλά και που αποτελεί πηγή ανανεώσιμων και μη, μορφών ενέργειας

Παρά το γεγονός ότι ο άνθρωπος ενδιαφερόταν από την αρχαιότητα, ακόμα, για την φύση και την προστασία της, θεσπίζοντας μέχρι και νόμους καταδικάζοντας εις θάνατον τους παραβάτες, εν τούτοις, μετά την βιομηχανική επανάσταση στα μέσα του 18ου αιώνα, το περιβάλλον μολύνθηκε και «παρά τις βελτιώσεις αυτές, η βιομηχανία εξακολουθεί να ευθύνεται για μια σημαντική επιβάρυνση στο περιβάλλον μας όσον αφορά τη ρύπανση και τα

[328] Musée du Louvre, Département des Peintures, Paris 1825, INV 4740, C 55.

απόβλητα που παράγει ο τομέας»[329]. Η βιομηχανία του δυτικού κόσμου προσέφερε πολλά οικονομικά και κοινωνικά οφέλη, όπως εργασία, της οποίας η έλλειψη μάστιζε τις εθνικές οικονομίες μέχρι την βιομηχανική επανάσταση, αλλά, ταυτόχρονα, μόλυνε σε μεγάλο βαθμό και έθεσε σε κίνδυνο την ισορροπία του γήινου περιβάλλοντος. Η διεθνής κοινότητα αντέδρασε δυναμικά για να περιοριστεί ο κίνδυνος με θέσπιση μέτρων, λήψη αποφάσεων, έλεγχο των ρυπογόνων μονάδων με την σύσταση των προαναφερόμενων COP (Commission Of the Parties) των Ηνωμένων Εθνών, καθώς και την μύηση των πολιτών από τη σχολική τους ηλικία, με σκοπό την δημιουργία μαζικής οικολογικής συνείδησης. Το μέλλον θα δείξει εάν τα μέτρα που έχουν ληφθεί μέχρι σήμερα είναι αποτελεσματικά (2.1). Ωστόσο, αυτά τα πρόσφατα μέτρα δεν είναι τα μόνα που διαχρονικά εκφράζουν την φροντίδα των ανθρώπων προς τη φύση, διότι από την Αρχαιότητα αποτελούσε έναν σοβαρό προβληματισμό, χάρη της πολύ σημαντικής της προσφοράς στην ανθρώπινη ύπαρξη. Πράγματι, ένα υγιές φυσικό περιβάλλον, παρέχει, ακόμα και όταν ρυπαίνεται, λύσεις όχι μόνο προσφέροντας αγαθά καλύπτοντας την βασική ανάγκη του ανθρώπου για τροφή, αλλά και προστατεύοντας την υγεία τους, ψυχική και σωματική, με καθαρό αέρα και νερό, μ' ένα όμορφο περιβάλλον, αλλά και προτείνοντας λύσεις στην σύγχρονη ενεργειακή κρίση, που μαστίζει τον κόσμο, με την παραγωγή ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (Α.Π.Ε.) (2.2).

1) Συνεχής, αλλά ελλιπής φροντίδα της φύσης

Αν και η σημερινή εποχή χαρακτηρίζεται από υιοθέτηση στρατηγικών για την προστασία της προσβαλλόμενης από την βιομηχανική δραστηριότητα φύση, η ανθρώπινη σκέψη, από την Αρχαιότητα, εξέφραζε μια ανησυχία, την οποία τροφοδοτούσε η αντίληψη και κατανόηση της χρησιμότητάς της: «Παρουσιάζονται τα αρχικά στάδια προστασίας του περιβάλλοντος στην Αρχαία Ελλάδα. Αρχικά η προστασία του περιβάλλοντος στην Αρχαία Ελλάδα είχε συνδεθεί με τον σεβασμό σε θεότητες με αποτέλεσμα να υπάρχει «απόλυτος» σεβασμός στο περιβάλλον»[330]. Η ίδια συγγραφέας, συνεχίζει στο άρθρο της υποστηρίζοντας ότι «στην αρχαία Ελλάδα η προστασία του περιβάλλοντος ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με την ιερότητα της φύσης. Η φύση θεωρείτο ως σύνολο μορφών θεϊκής καταγωγής… Θεότητες που προστάτευαν το περιβάλλον, όπως ο Δίας, ο οποίος είχε αναθέσει την προστασία του φυσικού

[329] ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, https://www.eea.europa.eu/el/themes/industry/intro. Προσπελάστηκε την 12η Φεβρουαρίου 2023 στις 20:53.

[330] ΚΑΛΛΙΑ Αγγελική, «Η προστασία του περιβάλλοντος στην Αρχαία Ελλάδα. Συγκριτική θεώρηση με το ισχύον περιβαλλοντικό δίκαιο», στο *Περιβάλλον και δίκαιο, Φυσικό περιβάλλον, Ενέργεια, Χωροταξία, Πολεοδομία, Δόμηση, Δημόσια έργα, Μνημεία,* Ψηφιακή νομική βιβλιοθήκη, Τεύχος 3, Αθήνα 2020, σελίδες 400-406.

περιβάλλοντος σε θεές και σε κατώτερες θεότητες. Η Ήρα λάτρευε τα άνθη, και μαζί με την θεά Άρτεμη επόπτευαν την πανίδα και την χλωρίδα και τιμωρούσαν σκληρότατα όποιον τολμούσε να καταστρέψει το φυσικό περιβάλλον. Η Άρτεμις, θεά των ελληνικών δασών, του κυνηγιού και ολόκληρης της φύσης και αδελφή του θεού Απόλλωνα, συνοδευόταν από τις Νύμφες, κόρες του ωκεανού, που βρίσκονταν στα ποτάμια, στις πηγές και στα βουνά όπου πηγάζουν ποτάμια. Προστάτιδες της φύσης ήταν και οι Μούσες. Ο θεός Απόλλων θεωρείτο επίσης προστάτης των δασών και των ιερών αλσών. Ορισμένα δένδρα θεωρούνταν ότι προστατεύονται από συγκεκριμένους θεούς, όπως η δρυς από τον Δία, η ελιά από την θεά Αθηνά, το αμπέλι από τον θεό Διόνυσο. Οι Έλληνες υμνούσαν τη φύση έτσι όπως αναφέρεται στον Ορφικό ύμνο προς *Μουσαίον 10*, ο οποίος εκφράζει τον σεβασμό στο περιβάλλον: « ώ φύση, πολυμήχανη μητέρα, πολύπλοκη, μεγίστη, φιλική, πάντροφη κόρη, γης και θάλασσας άνασσα. Συ είσαι όλων των πλασμάτων πατέρας και μητέρα, κραταιή, αθάνατη, αιώνιας ζωής πρόνοια, βασίλισσα όλων»[331]. Η προστασία της υμνούμενης φύσης συνοδεύεται επίσης και από την πρόνοια για τη φροντίδα της, επιδιώκοντας ταυτόχρονα τον εξωραϊσμό της προσφέροντας ευχαρίστηση σε όσους υπεύθυνα συμβάλλουν στην υλοποίηση αυτού του σκοπού: «Ενώ από τη μία, θα κάνουν τη χώρα απρόσιτη στον εχθρό, από την άλλη, δεν θα παραλείψουν τίποτα για να διευκολύνουν την πρόσβαση στους πολίτες, στα ζώα που χρησιμοποιούνται για τη μεταφορά φορτίων και στα κοπάδια, φροντίζοντας τα μονοπάτια να είναι ομαλά και βολικά, ώστε η βροχή, αντί να προκαλεί ζημιές στη γη, να διατηρεί τη γονιμότητά της, εξασφαλίζοντας για το νερό που προέρχεται [761b] από υψηλά μέρη μια ροή προς τα εδάφη που βρίσκονται στις πλαγιές των βουνών, και διατηρώντας το εκεί, με κτίσματα και τάφρους. Με αυτόν τον τρόπο, το νερό που συγκεντρώνεται σε αυτές τις λεκάνες, και εισχωρεί στους κόλπους της γης, θα αναβλύζει σε πηγές και σιντριβάνια στους αγρούς και στα κατώτερα μέρη, και το πιο άνυδρο από τη φύση του έδαφος θα καταστεί, έτσι, πολύυδρο και εύυδρο. Όσο για τα τρεχούμενα νερά, είτε πρόκειται για ποτάμια είτε για πηγές είτε για κρήνες, κοσμημένα με φυτείες [761c] και όμορφες κατασκευές, με εξόρυξη διαφόρων μεταλλευμάτων θα φέρουν την αφθονία παντού και ανά πάσα στιγμή είτε το άλσος είτε ο ναός, που τα περιβάλει είτε οι ρεματιές στολίζονται αφιερώνοντάς τα στο ιερό των θεών. Παντού σε αυτούς τους καθαγιασμένους τόπους οι νέοι θα χτίσουν γυμναστήρια για τον εαυτό τους, και θα ιδρύσουν εκεί θερμά λουτρά, με προμήθειες [761d] ξηρής και καύσιμης ύλης, για τους ηλικιωμένους, τους ασθενείς και τους κουρασμένους εργάτες του αρότρου· ένα φάρμακο πολύ πιο θεραπευτικό από οποιοδήποτε από εκείνα που χορηγεί ένας μέτριος γιατρός. Όλα αυτά τα έργα, καθώς και άλλα παρόμοιας φύσης, θα χρησιμεύσουν για τον εξωραϊσμό και την ωφέλεια της χώρας, και θα προσφέρουν επίσης μια πολύ ευγενική τέρψη για εκείνους που

[331] ΚΑΛΛΙΑ Αγγελική, «Η προστασία του περιβάλλοντος στην Αρχαία Ελλάδα. Συγκριτική θεώρηση με το ισχύον περιβαλλοντικό δίκαιο», στο *Περιβάλλον και δίκαιο, Φυσικό περιβάλλον, Ενέργεια, Χωροταξία, Πολεοδομία, Δόμηση, Δημόσια έργα, Μνημεία,* Op. Cit., σελίδες 403-404.

θα είναι υπεύθυνοι για την πραγματοποίησή τους»[332]. Θα πρέπει να σημειωθεί και η τιμωρία, που επιβαλλόταν σε όσους ασεβώς κατέστρεφαν τη φύση, υποδεικνύοντας με αυτόν τον τρόπο, τη σοβαρότητα με την οποία η Πολιτεία προστάτευε τη φύση, τιμωρώντας τους ακόμα και με θάνατο: «Κατά τον παλαιόν καιρόν επώλει τον καρπόν των μορίων η πόλις· και αν κανείς εξερρίζωνε καμμίαν ελαίαν μορίαν ή υλοτόμει, τον εδίκαζεν η εξ Αρείου Πάγου βουλή, και τον εκύρηττεν ένοχον, τον κατεδίκαζον εις θάνατον»[333].

Η κινητοποίηση για την προστασία, συντήρηση, διατήρηση και διαφύλαξη της φύσης, δεν είναι πρόσφατη : Κατά τον Robert Barbault[334], αν και η αρχή της «συντήρησης» της φύσης εμφανίζεται τον 19ο αιώνα, οριοθετείται και πιο νωρίς, από τον 18ο αιώνα, ακόμα, χάρη στο έργο του Buffon, *Histoire naturelle, générale et particulière*[335].

Έκτοτε, η φύση αποτέλεσε έναν διαρκή προβληματισμό, ο οποίος κρίθηκε ελλιπής κατά την συνειδητοποίηση του μεγέθους μόλυνσης και βαθμιαίας καταστροφής του περιβάλλοντος, στο τέλος της δεκαετίας του 1990, οπότε και συνήλθε η Επιτροπή των Μερών των Ηνωμένων Εθνών, με σκοπό την εύρεση λύσεων περιορισμού του προβλήματος· ορισμένων λύσεων, οι οποίες έχουν διττή σημασία, όπως η μείωση της ατμοσφαιρικής

---

[332] ΠΛΑΤΩΝ, *Άπαντα Πλάτωνος, Νόμοι ἢ περὶ νομοθεσίας, πολιτικός, Βιβλίον Ϛ', 761 a - 761 d.*

«… *[761.a]…* δύσβατα δὲ δὴ πάντα ποιεῖν μὲν τοῖς ἐχθροῖς, τοῖς δὲ φίλοις ὅτι μάλιστα εὔβατα, ἀνθρώποις τε καὶ ὑποζυγίοις καὶ βοσκήμασιν, ὁδῶν τε ἐπιμελουμένους ὅπως ὡς ἡμερώταται ἔκασται γίγνωνται, καὶ τῶν ἐκ Διὸς ὑδάτων, ἵνα τὴν χώραν μὴ κακουργῇ, μᾶλλον δ᾽ ὠφελῇ ῥέοντα ἐκ [b] τῶν ὑψηλῶν εἰς τὰς ἐν τοῖς ὄρεσι νάπας ὅσαι κοῖλαι, τὰς ἐκροὰς αὐτῶν εἴργοντας οἰκοδομήμασί τε καὶ ταφρεύμασιν, ὅπως ἂν τὰ παρὰ τοῦ Διὸς ὕδατα καταδεχόμεναι καὶ πίνουσαι, τοῖς ὑποκάτωθεν ἀγροῖς τε καὶ τόποις πᾶσιν νάματα καὶ κρήνας ποιοῦσαι, καὶ τοὺς αὐχμηροτάτους τόπους πολυύδρους τε καὶ εὐύδρους ἀπεργάζωνται· τά τε πηγαῖα ὕδατα, ἐάντε τὶς ποταμὸς ἐάντε καὶ κρήνη ᾖ, κοσμοῦντες φυτεύμασί [c] τε καὶ οἰκοδομήμασιν εὐπρεπέστερα, καὶ συνάγοντες μεταλλείαις νάματα, πάντα ἄφθονα ποιῶσιν, ὑδρείαις τε καθ᾽ ἑκάστας τὰς ὥρας, εἴ τί που ἄλσος ἢ τέμενος περὶ ταῦτα ἀφειμένον ᾖ, τὰ ῥεύματα ἀφιέντες εἰς αὐτὰ τὰ τῶν θεῶν ἱερά, κοσμῶσι. πανταχῇ δὲ ἐν τοῖς τοιούτοις γυμνάσια χρὴ κατασκευάζειν τοὺς νέους αὐτοῖς τε καὶ τοῖς γέρουσι γεροντικὰ λουτρὰ θερμὰ παρέχοντας, ὕλην παρατιθέντας αὖην [d] καὶ ξηρὰν ἄφθονον, ἐπ᾽ ὀνήσει καμνόντων τε νόσοις καὶ πόνοις τετρυμένα γεωργικοῖς σώματα δεχομένους εὐμενῶς, ἰατροῦ δέξιν μὴ πάνυ σοφοῦ βελτίονα συχνῷ.

Ταῦτα μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα κόσμος τε καὶ ὠφελία τοῖς τόποις γίγνοιτ᾽ ἂν μετὰ παιδιᾶς οὐδαμῇ ἀχαρίτου· …»

Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[333] ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, *Αθηναίων Πολιτεία,* 60.2.

[334] BARBAULT Robert, « PROTECTION DE LA NATURE - Vue d'ensemble », *Encyclopædia Universalis* [en ligne], consulté le 11 février 2023.
URL : https://www.universalis.fr/encyclopedie/protection-de-la-nature-vue-d-ensemble/

[335] BUFFON Georges-Louis Leclerc, comte de, *Histoire naturelle, générale et particulière, Imprimerie royale,* Tome 1, Paris 1749, 647 σελίδες.

ρύπανσης[336] εξαιτίας της χρήσης ορυκτών καυσίμων και η εύρεση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.

2) Θεμελιώδης πάροχος πηγών ενέργειας

Η φύση προσφέρει πηγές ενέργειες, ανανεώσιμες και μη, οι οποίες έχουν καταντήσει απαραίτητες. Η εποχή την οποία διανύει ο κόσμος, μαστίζεται από μια ενεργειακή κρίση, που καθιστά την χρησιμοποίηση πηγών ενέργειας στο στόχαστρο θεσμικών, πολιτικών, κοινωνικών, χρηματοοικονομικών κι επιστημονικών αντιθέσεων. Μέχρι τη σημερινή εποχή, η παραγωγή ενέργειας έλυνε προβλήματα ζωτικής φύσης, αλλά και δημιουργούσε άλλα επίσης σημαντικά, όπως ρύπανση του περιβάλλοντος, επικινδυνότητα στην όρυξη των συγκεκριμένων ορυκτών ή στη λειτουργία των αντίστοιχων εργοστασίων παραγωγής, ιδιαίτερα στα πυρηνικά. Ακόμα και οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας λύνουν και ταυτόχρονα, δημιουργούν προβλήματα.

Σε αυτό το σημείο, κρίνεται απαραίτητη η ένταξη μακροσκελούς αποσπάσματος, το οποίο παρουσιάζει με σχετική σαφήνεια τον απαραίτητο χαρακτήρα αυτού του θεμελιώδους αγαθού που προσφέρει η φύση και καλείται ενέργεια: «Η πετρελαϊκή κρίση της δεκαετίας του 1970 μας έκανε να συνειδητοποιήσουμε το πρόβλημα της ενέργειας και την σημασία της στην εξέλιξη της κοινωνίας μας. Είναι φανερό ότι αυτή η συνειδητοποίηση έγινε πάρα πολύ αργά αν αναλογιστεί κανείς ότι ο άνθρωπος άρχισε να χρησιμοποιεί την ενέργεια από τα πολύ παλιά χρόνια και συγκεκριμένα από την εποχή που έκλεψε ο προμηθέας τη φωτιά από τους θεούς. Σήμερα είναι γενικά παραδεκτό ότι το ύψος της παραγωγής και της κατανάλωσης της ενέργειας είναι συνδεδεμένο με το βιοτικό επίπεδο και την ανάπτυξη της κοινωνίας. Η ενέργεια λοιπόν μπήκε στην ζωή του ανθρώπου σαν αναγκαίο αγαθό και μετατράπηκε με την ανάπτυξη της Τεχνολογίας και της Επιστήμης σε καταναλωτικό αγαθό. Έτσι στις μέρες μας, σχεδόν οι περισσότερες από τις διεθνείς τριβές οφείλονται σε προσπάθειες ελέγχου περιοχών που έχουν αρκετές ενεργειακές πηγές. Μέχρι το 1850 η κύρια πηγή ενέργειας ήταν το ξύλο. Στη συνέχεια μέχρι το 1910 το ξύλο αντικαταστάθηκε από το κάρβουνο. Στο διάστημα 1910-1960 το κάρβουνο παραχώρησε τη θέση του στο πετρέλαιο και στο φυσικό αέριο που φάνηκαν να είναι πιο φτηνά και πιο εύχρηστα. Τις τελευταίες δεκαετίες λόγω του τετραπλασιασμού της τιμής του πετρελαίου, της συνειδητοποίησης της στρατηγικής του σημασίας και της περιορισμένης ποσότητάς του παρατηρήθηκε επιστροφή προς το κάρβουνο και εντατικοποίηση της έρευνας για άλλες μορφές ενέργειας. Αυτή η μεταστροφή ήταν αναγκαία γιατί οι ενεργειακές ανάγκες

[336] ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, https://www.eea.europa.eu/el/themes/air/intro. Προσπελάστηκε την 12η Φεβρουαρίου 2023 στις 21:39.

αυξάνονταν αρκετά γρήγορα και όλα τα αποθέματα ιδιαίτερα το πετρέλαιο και το κάρβουνο θα εξαντληθούν στις επόμενες δεκαετίες. Έτσι άρχισε η ανάπτυξη άλλων μορφών ενέργειας όπως η σύντηξη και οι ήπιες μορφές που αντιπροσωπεύουν ποσά ενέργειας τα οποία είναι ικανά να λύσουν τις ενεργειακές ανάγκες του πλανήτη μας»[337].

Είναι γνωστό ότι η ορυκτή καύσιμη ύλη προκαλεί μόλυνση του περιβάλλοντος. Αξέχαστη είναι σε προηγούμενες γενιές η μόλυνση που έπληξε ελληνικές πόλεις κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1970 και ιδιαίτερα την Αθήνα, με την εμφάνιση μιας τρομακτικής λέξης που συνδυάστηκε με μια εφιαλτική ατμόσφαιρα: το *νέφος*. Ξαφνικά, οι κάτοικοι της Αθήνας υποχρεώθηκαν σε μια ασυνήθη εκ περιτροπής κυκλοφορία των αυτοκινήτων τους στο κέντρο της πόλης, η οποία υφίσταται ακόμη και σήμερα. Η αιτία ήταν η παλαιότητα των αυτοκινήτων που δημιουργούσε ένα μολυσμένο μαύρο σύννεφο, που καταπλάκωνε την πόλη και τις ψυχές των κατοίκων της.

Είναι γνωστό ότι σύμφωνα με τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Περιβάλλοντος «η ατμοσφαιρική ρύπανση βλάπτει την υγεία του ανθρώπου και το περιβάλλον. Στην Ευρώπη, οι εκπομπές πολλών ατμοσφαιρικών ρύπων έχουν μειωθεί σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες με αποτέλεσμα τη βελτίωση της ποιότητας της ατμόσφαιρας στην περιοχή. Ωστόσο, οι συγκεντρώσεις ατμοσφαιρικών ρύπων παραμένουν σε υπερβολικά υψηλό επίπεδο και τα προβλήματα ποιότητας του αέρα εξακολουθούν να υπάρχουν. Σημαντικό ποσοστό του ευρωπαϊκού πληθυσμού κατοικεί σε περιοχές, ιδιαίτερα σε πόλεις, όπου παρουσιάζονται υπερβάσεις στα πρότυπα ποιότητας του αέρα: το όζον, το διοξείδιο του αζώτου και τα αιωρούμενα σωματίδια (ΑΣ) ενέχουν σοβαρούς κινδύνους για την υγεία. Πολλές χώρες έχουν υπερβεί ένα ή περισσότερα από τα όρια εκπομπών του 2010 για τέσσερις σημαντικούς ατμοσφαιρικούς ρύπους. Ως εκ τούτου, το θέμα της ατμοσφαιρικής ρύπανσης παραμένει σημαντικό»[338].

Όπως προαναφέρεται, η φύση προσφέρει γενναιόδωρα ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, τις οποίες ο άνθρωπος εκμεταλλεύεται βαθμηδόν και είναι οι ακόλουθες: «…αιολική ενέργεια, ηλιακή ενέργεια, υδροηλεκτρική ενέργεια, ενέργεια από τους ωκεανούς, γεωθερμική ενέργεια, βιομάζα και βιοκαύσιμα, αποτελούν εναλλακτικές λύσεις αντί των ορυκτών καυσίμων και συμβάλλουν στη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, στη διαφοροποίηση του ενεργειακού εφοδιασμού και στη μείωση της εξάρτησης από αναξιόπιστες

[337] ΠΑΝΤΗΣ Γεώργιος, *Πηγές ενέργειας*, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 2004, σελίδες 13-14.

[338] ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, https://www.eea.europa.eu/el/themes/air/intro, π *Ατμοσφαιρική ρύπανση*, προσπελάστηκε την 12η Φεβρουαρίου 2023 στις 21:39.

και ασταθείς αγορές ορυκτών καυσίμων, ειδικότερα πετρελαίου και φυσικού αερίου»[339]. Ωστόσο, η ανωτέρω παρουσίαση είναι ελλιπής, διότι απουσιάζει μια ταυτόχρονα αποτελεσματική και που έχει πολύ κατακριθεί, ιδιαίτερα από οικολογικούς κύκλους, η πυρηνική ενέργεια. Αν και η Ελλάδα συγκαταλέγεται στις μη πυρηνικές χώρες, εκφράζοντας ξεκάθαρα την θέση της κατά της πυρηνικής ενέργειας[340], στην Γαλλία, τα τελευταία χρόνια, η αυξανόμενη δύναμη των οικολογικών ομάδων, κατέκρινε δυναμικά την παραγωγή ηλεκτρισμού από πυρηνικά εργοστάσια και υποχρέωσε τις εκάστοτε κυβερνήσεις να λάβουν μέτρα για περιορισμό αυτού του είδους παραγωγής ενέργειας, με αποτέλεσμα να κλείσουν πυρηνικά εργοστάσια, τα οποία χαρακτηρίστηκαν ως ανακαινίσιμα. Αυτό το κίνημα, στο πλαίσιο της τελευταίας ενεργειακής κρίσης, που επέβαλλε ο πόλεμος στην Ουκρανία, εγκαταλείφθηκε δειλά από τους κατακριτές της πυρηνικής ενέργειας, καθώς «η πυρηνική ενέργεια από σχάση μπορεί να αντιμετωπίσει τις ενεργειακές ανάγκες για εκατονταετίες. Δυστυχώς υπάρχουν πολλά προβλήματα στους πυρηνικούς αντιδραστήρες σχάσης και έτσι η πυρηνική σχάση δεν μπορεί μακροπρόθεσμα να θεωρηθεί σα λύση του ενεργειακού προβλήματος. Η πυρηνική σύντηξη παρουσιάζει ενδιαφέρον»[341]. Ωστόσο, αυτή η κριτική, που ασκήθηκε κατά της πυρηνικής πηγής ενέργειας και εγκαταλείφθηκε, όπως προαναφέρεται, επέτρεψε, στη Γαλλία, στα δύο τελευταία κυβερνώντα κόμματα, των οποίων ηγέτης ήταν ο Πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας, *Emmanuel Macron*, *La République en Marche* και *Renaissance,* όχι μόνο να θέσουν βαθμηδόν σε επαναλειτουργία τα ήδη κλειστά πυρηνικά εργοστάσια, αλλά και να επιδιώξουν, αδιαφορώντας, προς το παρόν, τόσο για τον ενδεχόμενο κίνδυνο όσο και για το τεράστιο πρόβλημα διαχείρισης των ραδιενεργών αποβλήτων[342], την κατασκευή νέων[343]: «Ο στόλος των αντιδραστήρων παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας που

---

[339] ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/70/ανανεωσιμες-πηγες-ενεργειας , *Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας*, προσπελάστηκε την 2α Φεβρουαρίου 2023 στις 04:14.

[340] ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ (ΕΕΑΕ), https://eeae.gr/πυρηνική-ασφάλεια/διεθνές-πλαίσιο-και-συνεργασία, *Πυρηνική ασφάλεια, Διεθνές πλαίσιο και συνεργασία*, προσπελάστηκε την 13η Φεβρουαρίου 2023 στις 03:25. «Η Ελλάδα είναι μη πυρηνική χώρα, με καθαρή θέση κατά της χρήσης της πυρηνικής ενέργειας».

[341] ΠΑΝΤΗΣ Γεώργιος, *Πηγές ενέργειας*, Op. Cit., σελίδα 14.

[342] ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ (ΕΕΑΕ), https://eeae.gr/ασφάλεια-ακτινοβολιών/διαχείριση-ραδιενεργών-αποβλήτων, *Ασφάλεια ακτινοβολιών, Διαχείριση ραδιενεργών αποβλήτων*, προσπελάστηκε την 13η Φεβρουαρίου 2023 στις 03:28.
«Ραδιενεργά απόβλητα είναι τα εναπομείναντα «άχρηστα» προϊόντα που προκαλούνται από ανθρώπινες δραστηριότητες με ραδιενεργά υλικά».

[343] MINISTERE DE LA TRANSITION ECOLOGIQUE ET DE LA COHESION DES TERRITOIRES. MINISTERE DE LA TRANSITION ENERGETIQUE, *Examen des conditions de mise en œuvre d'un programme de construction de nouveaux réacteurs nucléaires en France,*

λειτουργούν σήμερα στη Γαλλία περιλαμβάνει συνολικά 56 αντιδραστήρες πεπιεσμένου ύδατος Pressurized Water Reactor (PWR), γνωστούς ως «γενιά ΙΙ», και έναν Ευρωπαϊκό αντιδραστήρα πεπιεσμένου ύδατος (EPR) υπό κατασκευή στο Flamanville της Μάγχης, γνωστό ως «γενιά ΙΙΙ»[344]. Η επιλογή αυτή ήταν αναπόφευκτη, γεγονός που αποδεικνύει ο κάτωθι πίνακας, στον οποίο γίνεται άμεσα αντιληπτό ότι η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας προερχόμενη από την πυρηνική, μη ανανεώσιμη πηγή, αντιπροσωπεύει το εκπληκτικό ποσοστό της τάξης του 68% !

Εικόνα ε.3: *Παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας ανά πηγή, στη Γαλλία*[345]

Αν η πυρηνική παραγωγή ηλεκτρισμού στη Γαλλία θεωρείται ως μία μη ανανεώσιμη πηγή, οι άλλες που προτείνονται αναπόφευκτα αλλά και δυναμικά, με αποτέλεσμα

---

https://www.ecologie.gouv.fr/examen-des-conditions-mise-en-oeuvre-dun-programme-construction-nouveaux-reacteurs-nucleaires-en-0, προσπελάστηκε την 13η Φεβρουαρίου 2023 στις 03:40.

[344] ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΡΑΔΙΟΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΥΡΗΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ «INSTITUT DE RADIOPROTECTION ET DE SURETE NUCLEAIRE», *Savoir et comprendre*, «Le parc des réacteurs nucléaires français», https://www.irsn.fr/FR/connaissances/Installations_nucleaires/Les-centrales-nucleaires/reacteurs-nucleaires-France/Σελίδες/0-sommaire-parc-reacteurs-nucleaires-France.aspx#.Y-patS8itD8, προσπελάστηκε την 13η Φεβρουαρίου 2023 στις 03:42.
«Le parc des réacteurs de production d'électricité actuellement en exploitation en France comprend un total de 56 réacteurs à eau sous pression (REP), dits «de génération II», et un réacteur EPR (European Pressurized water Reactor) en cours de construction à Flamanville (Manche), dit « de génération III».
Η μετάφραση του ανωτέρω αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[345] RTE, le gestionnaire du réseau de transport d'électricité en France, https://www.rte-france.com.
Προσπελάστηκε την 13η Φεβρουαρίου 2023 στις 03:11.

να μεταβάλουν τις συνήθειές μας, και κατ' επέκταση τον τρόπο ζωής μας, ανήκουν στον τομέα των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, οι οποίες, ωστόσο, όπως παρατηρείται ανωτέρω, δεν αποδίδουν σημαντικά ποσοστά παραγωγής ηλεκτρισμού. Θα ήταν ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι όπως η παρούσα ενεργειακή κρίση έχει ως συνέπεια τη δραματική αύξηση των καυσίμων κυκλοφορίας και ιδιαίτερα θέρμανσης, ακόμα και σε αστικές περιοχές, οι κάτοικοι επιλέγουν να χρησιμοποιούν καυσόξυλα για να ζεστάνουν τις κατοικίες τους με αποτέλεσμα να ρυπαίνουν το περιβάλλον[346] και να μετατρέπονται σε … ξυλοκόπους.

Από τα ανωτέρω σχόλια συμπεραίνεται ότι η παραγωγή ενέργειας ήταν και είναι ένα τεράστιο πρόβλημα με πολλές αντικρουόμενες συνιστώσες, που αφορούν ταυτόχρονα στη θέρμανση, στη ρύπανση του περιβάλλοντος, στη διαχείριση των αποβλήτων … και ότι η ιδανική λύση θα είναι η ολοκληρωτική παραγωγή ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, γεγονός που, προς το παρόν, είναι αδύνατο: «Τέλος οι ήπιες μορφές ενέργειας θα μπορούσαν να καλύψουν εξολοκλήρου τις ενεργειακές μας ανάγκες. Όπως θα δούμε όμως υπάρχουν και γι' αυτές αρκετοί παράγοντες που δρουν περιοριστικά. Τελικά θα δούμε ότι στο εγγύς μέλλον καμμιά από αυτές τις μορφές ενέργειας δεν θα μπορέσει να αντιμετωπίσει το ενεργειακό πρόβλημα από μόνη της»[347].

Χαριτολογώντας, δεδομένου ότι το προσδόκιμο ζωής του ήλιου είναι 5 δισεκατομμύρια χρόνια, υπάρχει η αισιοδοξία ότι οι επιστήμονες, απαλλαγμένοι από πολιτικές και χρηματοοικονομικές πιέσεις, για όσο αυτό θα είναι δυνατό, θα είναι σε θέση ή να ανακαλύψουν άλλες, άγνωστες έως σήμερα πηγές ενέργειας, ή, επιτέλους, να χρησιμοποιήσουν ολοκληρωτικά, τουλάχιστον, τις ήδη γνωστές. Προς το παρόν, όμως, ανανεώσιμες πηγές ενέργειας ενθαρρύνονται από επιστήμονες, από οικολόγους, ακόμα και από χρηματοοικονομικούς κύκλους, με δεδομένα τα συμφέροντά τους και αδιαφορώντας για τους πάντες.

Αναπόφευκτα όμως, το περιβάλλον και η προστασία του αποτελούν πρόβλημα μείζονος σημασίας, έχοντας ως συνέπεια την κινητοποίηση της Πολιτείας και Διεθνών Οργανισμών προς την εκπαίδευση των νέων, από τα σχολικά τους χρόνια και δη, από το Δημοτικό Σχολείο. Έτσι, από το 1985, συντάχθηκε το αρχικό κείμενο της UNESCO, το οποίο δημιούργησε υποχρεώσεις στα κράτη όλου του κόσμου για την οργάνωση και την ένταξη μαθημάτων στο σχολείο, με σκοπό την προσπάθεια δημιουργίας μαζικής οικολογικής συνείδησης. Το κάθε κράτος-μέλος ερμήνευσε με τον δικό του τρόπο αυτή την υποχρέωση προσαρμόζοντάς την στην εσωτερική, θεσμική, πολιτική, κοινωνική, οικονομική και εκπαιδευτική πραγματικότητα.

---

[346] GRATSEA Myrto, LIAKAKOU Eleni, MIHALOPOULOS Nikos, ADAMOPOULOS Anastasios, TSILIBARI Eirini, GERASOPOULOS Evangelos, «The combined effect of reduced fossil fuel consumption and increasing biomass combustion on Athens' air quality, as inferred from long term CO measurements», in *Science of the Total Environment, Science of the Total Environment*, 2017, σελίδα 116.
«The latter induced on one hand cut down of industrial activities and vehicle's use and on the other hand an increase of residential wood burning».

[347] ΠΑΝΤΗΣ Γεώργιος, *Πηγές ενέργειας*, Op. Cit., σελίδα 14.

γ) Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στο Δημοτικό Σχολείο, εργαλείο απόκτησης γνώσεων, δεξιοτήτων και ανάληψης πρωτοβουλιών για επίλυση και πρόληψη περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Στην Ελλάδα το μάθημα της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης δεν ήταν πάντα τόσο ξεκάθαρα ενταγμένο στις σχολικές σπουδές για δύο λόγους. Πρώτον, δεν υπήρχε εθνική ούτε και διεθνής συνείδηση του κινδύνου που διέτρεχε το φυσικό περιβάλλον και δεύτερον, δεν υπήρχε το αντίστοιχο θεσμικό εκπαιδευτικό πλαίσιο, δηλαδή το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών που να το προβλέπει. Στην παρουσίαση που ακολουθεί, γίνεται προσπάθεια αναζήτησης εκείνων των διεθνών αποφάσεων-πλαισίων, οι οποίες συνέβαλλαν ουσιαστικά στην υλοποίηση ένταξης της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης ως ξεχωριστό μάθημα στα ελληνικά σχολεία: «οι Άξονες του Γνωστικού περιεχομένου των προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης καθώς και οι Γενικοί Στόχοι, οι οποίοι είναι κοινοί για όλους τους άξονες, είναι προσανατολισμένοι στις αποφάσεις των διεθνών Συνδιασκέψεων και Συνόδων Κορυφής και αφορούν και τις δύο βαθμίδες της Εκπαίδευσης»[348].

Με αυτόν τον τρόπο, αναλύεται η συνέπεια της επίπτωσης των διεθνών αποφάσεων στο ελληνικό σχολείο, καθώς και η πραγματικότητα, που κυριαρχεί στα σχολικά Ανθολόγια, τα οποία αποτελούν τις μοναδικές πηγές της παρούσας Διατριβής.

1) Διεθνείς αποφάσεις θεμελιωτές της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα

Για τη σχέση περιβάλλοντος κι εκπαίδευσης υπάρχει μια συστηματοποιημένη διατύπωση, η οποία βασίζεται στο αρχικό κείμενο της UNESCO No 17[349], όπου συγκεκριμένα αναφέρει τρία είδη σχέσης, τα οποία είναι: α) «εκπαίδευση για το περιβάλλον, όταν γίνεται αναφορά κυρίως σε γνώσεις και δεξιότητες σε σχέση με το περιεχόμενο της μάθησης»[350], β) «εκπαίδευση από το περιβάλλον, όταν αυτό χρησιμοποιείται ως εργαλείο-πεδίο μάθησης για

[348] ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Προγράμματα Σχεδιασμού Και Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση,* http://www.pi-schools.gr/download/programs/depps/31depps_Peribalontikis.pdf. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 4η Φεβρουαρίου 2023 στις 04:17.

[349] UNESCO – UNEP, *International Environmental Education Programme*, Environmental Education Series No 17, 1985.

[350] ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ Στέφανος, ΚΟΡΦΙΑΤΗΣ Κωνσταντίνος, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση – Θεωρίες και Μέθοδοι*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2017, 2022, σελίδα 55, 186 σελίδες.

απόκτηση γνώσεων και καλλιέργεια συναισθημάτων»[351] και γ) «εκπαίδευση για χάρη του περιβάλλοντος, όπου γίνεται αναφορά κυρίως στην ανάπτυξη αξιών και στην διαμόρφωση στάσεων, καθώς και στην υιοθέτηση συμπεριφορών για τη διατήρηση και προστασία του περιβάλλοντος»[352].

Τα βασικά πλαίσια και κείμενα για την περιβαλλοντική εκπαίδευση βασίζονται σε τρεις συναντήσεις, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στη Στοκχόλμη, στο Βελιγράδι και στην Τυφλίδα. Την «5η Ιουνίου 1972, συνεκλήθη συνδιάσκεψη στη Στοκχόλμη»[353] από τον Ο.Η.Ε., με θέμα το ανθρώπινο περιβάλλον…, ημέρα που καθιερώνεται από τότε ως Παγκόσμια Ημέρα Περιβάλλοντος στην οποία συμμετείχαν εκπρόσωποι διαφόρων οργανισμών του Ο.Η.Ε., μη κυβερνητικές οργανώσεις και αντιπρόσωποι από 113 χώρες» [354].

Στη συνέχεια, πλαίσια και κείμενα για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση βασίζονται στον χάρτη του Βελιγραδίου[355], καθώς και στην διακήρυξη της Τυφλίδας[356], θεωρώντας τα ως θεμελιακά. Σύμφωνα με τον χάρτη του Βελιγραδίου, ο οποίος υιοθετήθηκε από μια διάσκεψη του ΟΗΕ, το 1976, είχε ως κύριο στόχο, αρχικά, την ανάπτυξη ενός παγκόσμιου πληθυσμού, ο οποίος να είναι ενημερωμένος για το περιβάλλον και τα προβλήματά του και κατ' επέκταση, την ανάπτυξη για τον σκοπό αυτό, γνώσεων, δεξιοτήτων, κινήτρων και ανάληψη πρωτοβουλιών για την επίλυσή τους και την πρόληψη δημιουργίας νέων. Η διακήρυξη της Τυφλίδας στηρίχτηκε στον χάρτη του Βελιγραδίου, επικύρωσε τους σκοπούς και τις κατευθυντήριες αρχές για την περιβαλλοντική εκπαίδευση, η τελική της έκθεση περιλάμβανε 40 προτάσεις και έγινε γνωστή ως «Διακήρυξη για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση». Ορισμένοι από τους στόχους της Διακήρυξης της Τυφλίδας είναι «η συνειδητοποίηση της

---

[351] ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ Στέφανος, ΚΟΡΦΙΑΤΗΣ Κωνσταντίνος, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση – Θεωρίες και Μέθοδοι*, Op. Cit., σελίδα 55.

[352] ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ Στέφανος, ΚΟΡΦΙΑΤΗΣ Κωνσταντίνος, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση – Θεωρίες και Μέθοδοι*, Op. Cit., σελίδα 55.

[353] ΡΑΓΚΟΥ Πολυξένη, «Διδακτική της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Ιστορική Εξέλιξη της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Ι», Έκδοση 1.0., Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: http://eclass.auth.gr/courses/OCRS439/.
Επεξεργασία: Παπανικολάου Αναστάσιος, Θεσσαλονίκη, 30/ 6/ 2015., σελίδα 8.
Προσπελάστηκε την 10η Ιανουαρίου 2023 στις 04:34.

[354] ΡΑΓΚΟΥ Πολυξένη, «Διδακτική της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Ιστορική Εξέλιξη της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Ι», Op. Cit., σελίδες 5-10.
Βλέπε επίσης στη σελίδα 10 ότι «Καρπός της διεθνούς διάσκεψης της Στοκχόλμης θεωρείται η δημιουργία του προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον (U.N.E.P.). Το τελευταίο σε συνεργασία με την U.N.E.S.C.O. αναπτύσσει το Διεθνές Πρόγραμμα για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση (I.E.E.P.). Στα πλαίσια του προγράμματος αυτού σιγά-σιγά θα αναπτυχθούν δραστηριότητες έρευνας, επιμορφωτικών σεμιναρίων και συναντήσεων για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση (ΠΕ)».

[355] UNESCO/UNEP, «The Belgrade Charter», Connect 1, No 1, 1976: 1-2.

[356] UNESCO/UNEP, «The Tbilisi Declaration», Connect 3, No 1, 1978: 1-8.

οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής διάστασης των περιβαλλοντικών προβλημάτων, η παροχή ευκαιριών απόκτησης της αναγκαίας γνώσης και των δεξιοτήτων για την προστασία του περιβάλλοντος, η διαμόρφωση αξιών και νέων τρόπων συμπεριφοράς των ατόμων, ομάδων και κοινωνιών απέναντι στο περιβάλλον»[357]. Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, σύμφωνα με το πλαίσιο αυτό, έχει θέσει ως βασικό στόχο την «κατανόηση της σύνθετης διάστασης της φύσης μέσα από την αλληλεπίδραση των φυσικών, κοινωνικών, βιολογικών και πολιτιστικών παραγόντων και [την] απόκτηση γνώσεων, αξιών, συμπεριφορών και δεξιοτήτων, έτσι ώστε να ενθαρρυνθεί η συμμετοχή στην δράση για την αντιμετώπιση και πρόληψη των περιβαλλοντικών προβλημάτων»[358].

Οι κατευθυντήριες αρχές για την περιβαλλοντική εκπαίδευση, οι οποίες προκύπτουν από τα κείμενα των προαναφερθέντων διασκέψεων είναι συνοπτικά: η μελέτη του περιβάλλοντος στο σύνολό του, η διεπιστημονική προσέγγιση του περιβάλλοντος, η συνεχής και ισόβια διαδικασία (από την προσχολική ηλικία ακόμα), η εξέταση περιβαλλοντικών προβλημάτων (από τοπική, εθνική, περιφερειακή και διεθνή άποψη), «η ιστορική προοπτική στη μελέτη των περιβαλλοντικών προβλημάτων, η προώθηση ανάγκης της τοπικής, εθνικής και διεθνούς συνεργασίας για την πρόληψη και τη λύση περιβαλλοντικών προβλημάτων, η εξέταση των περιβαλλοντικών προοπτικών και πτυχές στα σχέδια για την ανάπτυξη και εξέλιξη, η δυνατότητα ευκαιρίας στους μαθητές να έχουν ενεργό ρόλο στον προγραμματισμό της μάθησης και της αποκτώμενης εμπειρίας, η προσοχή στις γνώσεις, στις δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων και στη διευκρίνιση των αξιών για κάθε ηλικία, με ιδιαίτερη έμφαση στην απόκτηση περιβαλλοντικής ευαισθησίας κατά τα πρώτα σχολικά χρόνια, η παροχή βοήθειας στους μαθητές, ώστε να ανακαλύπτουν τις πραγματικές αιτίες και συνέπειες των περιβαλλοντικών προβλημάτων, η ιδιαίτερη προσφορά στην πολυπλοκότητα των περιβαλλοντικών προβλημάτων και, για τον λόγο αυτό, η ανάγκη ανάπτυξης κριτικής σκέψης στην επίλυση προβλημάτων και τέλος, η χρήση διαφόρων μαθησιακών περιβαλλόντων και μιας ευρείας σειράς εκπαιδευτικών προσεγγίσεων διδασκαλίας»[359].

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση άρχισε να λειτουργεί θεσμοθετημένα στην Ελλάδα, το 1990, με την διάταξη της παραγράφου 13, του Άρθρου 111, του νόμου 1892/31-7-1990 ΦΕΚ 101, τ. Α', η οποία ορίζει ότι η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση αποτελεί τμήμα των προγραμμάτων των σχολείων της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, σύμφωνα με την σχετική Υπουργική Απόφαση Γ1/308/3-4391 ΦΕΚ 223/12-4-1991, τ. Β'. Οι εκπαιδευτικοί αφιερώνουν κάποιες ώρες εντός του σχολικού ωραρίου εκπαιδεύοντας μια ομάδα μαθητών για περιβαλλοντικά ζητήματα. Οι εκπαιδευτικοί είναι αυτοί που επιλέγουν τον τρόπο με τον οποίο

[357] ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ Στέφανος, ΚΟΡΦΙΑΤΗΣ Κωνσταντίνος, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση – Θεωρίες και Μέθοδοι*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2017, 2022, σελίδα 60, 186 σελίδες.

[358] ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ Στέφανος, ΚΟΡΦΙΑΤΗΣ Κωνσταντίνος, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση – Θεωρίες και Μέθοδοι,* Op. Cit., σελίδα 61.

[359] ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ Στέφανος, ΚΟΡΦΙΑΤΗΣ Κωνσταντίνος, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση – Θεωρίες και Μέθοδοι,* Op. Cit., σελίδες 61-62.

θα εργαστεί η ομάδα, αποφασίζουν αν θα γίνει ή όχι κάποια εκπαιδευτική επίσκεψη και στο τέλος της σχολικής χρονιάς υποβάλλουν μια έκθεση στον υπεύθυνο περιβαλλοντικής εκπαίδευσης για τα πεπραγμένα της ομάδας. Αυτό είναι συνοπτικά το πλαίσιο εφαρμογής της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στα ελληνικά σχολεία[360].

Τα μοντέλα που χρησιμοποιήθηκαν διεθνώς για την ένταξη δραστηριοτήτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών είναι, συνοπτικά, τα εξής: α) το μοντέλο εμβολιασμού, β) το διεπιστημονικό μοντέλο και γ) το ολιστικό μοντέλο[361].

Το μοντέλο του εμβολιασμού έχει στο επίκεντρο την περιβαλλοντική εκπαίδευση, η οποία εμβολιάζει τα διάφορα μαθήματα, με τα αντίστοιχα περιβαλλοντικά θέματα[362]. Το διεπιστημονικό μοντέλο απαντάται με διπλή μορφή: η πρώτη, προτείνει την κατάρτιση ενός καινούριου μαθήματος, όπου όλες οι επιστήμες συνεισφέρουν δομώντας μια ενότητα και η δεύτερη, προτείνει διεπιστημονικές προσεγγίσεις στο ήδη υπάρχον Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών[363]. Τέλος, το ολιστικό μοντέλο, θεωρείται ότι αποτελεί την καλύτερη εκδοχή έκφρασης της ολιστικότητας του περιβάλλοντος, καθώς και των ποικίλων επιστημών, που συνεισφέρουν στην κατανόησή του[364].

Εμπνευσμένη, όπως προαναφέρεται από τις αποφάσεις διεθνών συνδιασκέψεων και συνόδων κορυφής «η έννοια του περιβάλλοντος στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση αντιμετωπίζεται με την ολιστική διάστασή του και περιλαμβάνει τις παρακάτω εκφάνσεις: Φυσικό, Τεχνητό/δομημένο, Κοινωνικό-Οικονομικό και Ιστορικό περιβάλλον. Για τον λόγο αυτό κάθε θέμα/πρόβλημα μελετάται διεπιστημονικά και διαθεματικά»[365].

---

[360] ΓΙΑΝΝΙΡΗΣ Κ., Έρευνα για τα 20 χρόνια Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στην Ελλάδα, και Διπλωματική Έρευνα του ιδίου: YANNIRIS, C. (2011). *Environmental education in Greece: Attitude of teachers towards environmental education and the role of science teachers*. Unpublished postgraduatethesis, Hellenic Open University (in Greek) 2012.

[361] ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ Αλέξανδρος, ΤΣΑΛΙΚΗ Ελισάβετ, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση – Αρχές, Φιλοσοφία, Μεθοδολογία, Παιχνίδια & Ασκήσεις*, σελίδα 57-63, Gutenberg, Αθήνα, 1993, 164 σελίδες.

[362] ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ Αλέξανδρος, ΤΣΑΛΙΚΗ Ελισάβετ, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση – Αρχές, Φιλοσοφία, Μεθοδολογία, Παιχνίδια & Ασκήσεις*, Op., Cit., σελίδες 57-63.

[363] ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ Αλέξανδρος, ΤΣΑΛΙΚΗ Ελισάβετ, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση – Αρχές, Φιλοσοφία, Μεθοδολογία, Παιχνίδια & Ασκήσεις*, Op., Cit., σελίδες 57-63.

[364] ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ Αλέξανδρος, ΤΣΑΛΙΚΗ Ελισάβετ, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση – Αρχές, Φιλοσοφία, Μεθοδολογία, Παιχνίδια & Ασκήσεις*, Op., Cit., σελίδες 57-63.

[365] ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Προγράμματα Σχεδιασμού Και Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση,* http://www.pi-schools.gr/download/programs/depps/31depps_Peribalontikis.pdf, Op. Cit., Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 4η Φεβρουαρίου 2023 στις 04:17.

2) Η ελληνική πραγματικότητα, έκφραση συνειδητοποίησης, ευαισθητοποίησης, δραστηριοποίησης και γενικότερης προσπάθειας αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων από τους μαθητές

Στο πλαίσιο εκπόνησης της παρούσας Διατριβής και σύνταξης της συγκυρίας, κρίνεται ενδιαφέρον να μελετηθεί η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση με την παρουσία της φύσης στα σχολικά εγχειρίδια, για να διαπιστωθεί η σχέση των διεθνών αποφάσεων και της εφαρμογής τους από τα αρμόδια όργανα του ελληνικού κράτους. Τα εγχειρίδια που έχουν επιλεγεί είναι αυτά που αποτελούν τις πηγές της παρούσας Διατριβής.

2.1) Οριοθέτηση νόησης ενός ελλιπούς, αλλά αισιόδοξου πλαισίου

Η εξοικείωση με το περιβάλλον και η συνειδητοποίηση και κατανόηση εκ μέρους των κατοίκων της γης και όχι μόνο των πολιτών, των προκλήσεων της κλιματικής αλλαγής, καθώς και η ανάληψη ευθυνών γι' αυτήν, αποτελεί πρωτεύον μέλημα όλων των κρατών και των διεθνών οργανισμών. Είναι αναμφισβήτητο γεγονός, η έναρξη αυτής της μύησης να τοποθετηθεί όσο πιο νωρίς είναι δυνατό, δηλαδή από τις πρώτες κιόλας ημέρες της ζωής ενός ανθρώπου. Για να γίνει κατανοητή αυτή η τοποθέτηση, θα υποστηριζόταν εύκολα, έστω και υπερβολικά, να αρχίζει η περιβαλλοντική εκπαίδευση ενός ανθρώπου, από την εμβρυϊκή του ηλικία: «Η οικολογική μετάβαση αποτελεί πρόκληση από την άποψη της γνώσης και της συμμετοχής των πολιτών προκειμένου να κατανοήσουν και να αναλάβουν την ευθύνη για τα ζητήματα της κλιματικής αλλαγής, της εξάντλησης των πόρων, της ενεργειακής μετάβασης και της ανάκτησης της βιοποικιλότητας... προς ένα οικονομικό και κοινωνικό μοντέλο, που ανανεώνει τους τρόπους κατανάλωσης, παραγωγής, διαβίωσης, εργασίας και συμβίωσης. Μέσω της ποικιλίας των πρωτοβουλιών και δράσεων ευαισθητοποίησης, ενημέρωσης, εκπαίδευσης και συμμετοχής που προσφέρει σε όλους τους πολίτες, καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους, η εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη αποτελεί, επομένως, βασικό σημείο στήριξης των δημόσιων πολιτικών του Υπουργείου. Παρέχει τα κλειδιά για την κατανόηση των προκλήσεων της οικολογικής μετάβασης, για την ανάληψη δράσης και για την εξασφάλιση της υιοθέτησης των αλλαγών από τον μεγαλύτερο δυνατό αριθμό ανθρώπων, βοηθώντας τους πολίτες και τα ενδιαφερόμενα μέρη να κινηθούν υπέρ της μετάβασης αυτής»[366]. Την ίδια σοβαρότητα εκφράζει και το αντίστοιχο κείμενο, το οποίο εμφανίστηκε

[366] «La transition écologique pose un défi de connaissance et d'ancrage citoyen pour appréhender et s'approprier les enjeux du changement climatique, de la raréfaction des ressources, de la transition énergétique ou de la reconquête de la biodiversité… vers un modèle économique et social qui renouvelle nos façons de consommer, de produire, d'habiter, de travailler, de vivre ensemble. Par la diversité des initiatives et actions de sensibilisation, d'information, d'éducation et de participation qu'elle propose à tous les publics, tout au long de la vie, l'éducation à l'environnement et au développement durable constitue donc un point d'appui essentiel d'accompagnement des politiques publiques du ministère. Elle donne des clés pour comprendre les enjeux de la transition écologique, agir

στην παράγραφο 13, του άρθρου 111, του νόμου 1892/31-7-1990 ΦΕΚ 101, τ. Α' και το οποίο επίσης εξέδωσε το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο: «Σκοπός της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης είναι να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές τη σχέση του ανθρώπου με το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον του, να ευαισθητοποιηθούν για τα προβλήματα που συνδέονται με αυτό και να δραστηριοποιηθούν με ειδικά προγράμματα, ώστε να συμβάλουν στη γενικότερη προσπάθεια αντιμετώπισής τους»[367]. Η προηγούμενη έννοια συμπληρώνεται στον δικτυακό τόπο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, όπου ορίζεται: «ως εκπαιδευτική διαδικασία / δραστηριότητα οδηγεί στη διασαφήνιση εννοιών, την αναγνώριση αξιών, την ανάπτυξη / καλλιέργεια ψυχοκινητικών δεξιοτήτων και στάσεων που είναι απαραίτητες στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και στη διαμόρφωση κώδικα συμπεριφοράς γύρω από τα προβλήματα που αφορούν στην ποιότητα του περιβάλλοντος σε ατομικό και στη συνέχεια σε ομαδικό/ κοινωνικό επίπεδο» [368]. Το αντίστοιχο κείμενο είναι μακροσκελές, αλλά κρίνεται αναγκαίο να ενταχθεί στο παράρτημα με τίτλο, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*.

Στο Φύλλο της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως 101, στην παράγραφο 13, του άρθρου 111, του νόμου 1892/31-7-1990, εκφράζεται επίσης η σοβαρότητα της απόφασης περί ένταξης του μαθήματος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στα σχολεία, διότι ο νομοθέτης προβλέπει ταυτόχρονα την απόσπαση, καθήκοντα και αρμοδιότητες του εκπαιδευτικού, ο οποίος θα αναλάβει την αντίστοιχη ευθύνη: «Με αποφάσεις του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων καθορίζονται τα πλαίσια και ο τρόπος εφαρμογής και χρηματοδότησης ειδικών προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Σε κάθε Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης: μπορεί να αποσπάται για τρία (3) χρόνια ένας εκπαιδευτικός με απόφαση του οικείου νομάρχη, ως υπεύθυνος περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Τα καθήκοντα και οι αρμοδιότητες των υπευθύνων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης καθορίζονται με αποφάσεις του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και θρησκευμάτων, που δημοσιεύονται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Με όμοιες αποφάσεις μπορεί να ιδρύονται Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Κ.Π.Ε.) και να καθορίζονται οι στόχοι τους, καθώς και ο τρόπος στελέχωσης

---

et permettre que les transformations soient appropriées par le plus grand nombre, en concourant à la mise en mouvement des citoyens et des parties prenantes en faveur de la transition»
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
MINISTERE DE LA TRANSITION ECOLOGIQUE ET DE LA COHESION DES TERRITOIRES. MINISTERE DE LA TRANSITION ENERGETIQUE, *L'éducation à l'environnement et au développement durable,* https://www.ecologie.gouv.fr/leducation-lenvironnement-et-au-developpement-durable. Προσπελάστηκε την 14η Φεβρουαρίου 2023 στις 06:20.

[367] 1) ΦΕΚ 101, Τ. Α', ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΣ 13, ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 111, ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ 1892/31-7-1990.
2) ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Προγράμματα Σχεδιασμού Και Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση,* http://www.pi-schools.gr/download/programs/depps/31depps_Peribalontikis.pdf. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 4η Φεβρουαρίου 2023 στις 04:17.

[368] ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Προγράμματα Σχεδιασμού Και Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση,* http://www.pi-schools.gr/download/programs/depps/31depps_Peribalontikis.pdf Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 4η Φεβρουαρίου 2023 στις 04:17.

και λειτουργίας τους»[369]. Ωστόσο, θα μπορούσε να δημιουργηθεί έκπληξη από την παρατήρηση ότι, σύμφωνα με το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών[370], ενώ η περιβαλλοντική εκπαίδευση αποτελεί ξεχωριστό μάθημα, εντούτοις, δεν διαθέτει κανένα σχολικό εγχειρίδιο, για καμία τάξη του Δημοτικού σχολείου, παρά μόνο έναν *Οδηγό Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*, ο οποίος απευθύνεται αποκλειστικά στους δασκάλους[371]. Στον αντίποδα, όσον αφορά το μάθημα *Μελέτη Περιβάλλοντος*, κρίνεται αναγκαίο να σημειωθεί ότι δεν αποτελεί τμήμα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, αλλά, σύμφωνα με το *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών,* ανήκει στο μάθημα της *Μελέτης Περιβάλλοντος*, του οποίου ο γενικός σκοπός είναι διαφορετικός και ο ακόλουθος: «είναι η απόκτηση γνώσεων και η ανάπτυξη δεξιοτήτων, αξιών και στάσεων, που επιτρέπουν στο μαθητή να παρατηρεί, να περιγράφει, να ερμηνεύει και σε κάποιο βαθμό να προβλέπει τη λειτουργία, τους συσχετισμούς και τις αλληλεπιδράσεις του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η ανθρώπινη δραστηριότητα στο χώρο και στο χρόνο, με τρόπο ώστε να οδηγείται στη συνειδητοποίηση των πλεονεκτημάτων και της ανάγκης για αειφόρο ανάπτυξη του πλανήτη. Η διαδικασία αυτή αποσκοπεί στη δημιουργία μιας σφαιρικής αντίληψης για τη ζωή που συνιστά κυρίως την ανάπτυξη γνωστικών διασυνδέσεων και αλληλεπιδράσεων μεταξύ διαφορετικών αντικειμένων, στις οποίες η έμφαση δίνεται στην αντιμετώπιση του μαθητή ως ερευνητή»[372]. Σε αυτή την περίπτωση το συγκεκριμένο μάθημα *Μελέτης Περιβάλλοντος* «συνιστά έναν ενιαίο τομέα μάθησης με διεπιστημονικό χαρακτήρα, στον οποίο ενσωματώνονται στοιχεία από το φυσικό, κοινωνικό, θρησκευτικό, πολιτισμικό, ιστορικό και οικονομικό περιβάλλον»[373]. Βέβαια, στο προαναφερόμενο μάθημα παρατηρείται η εμβόλιμη ένταξη θεματικών, οι οποίες ανήκουν στο ξεχωριστό μάθημα της *Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*, όπως για την Α' Δημοτικού, οι θεματικές: *Φυσικό περιβάλλον, φυτά και ζώα, Ήλιος, αλλαγή ημέρας και νύχτας·* για την Β' Δημοτικού, οι θεματικές: *Φυτά και ζώα του τόπου μου, Έμβια και Άβια, Κύκλος του νερού – Καιρός·* για την Γ' Δημοτικού, οι θεματικές: *Φυτά και ζώα του τόπου μου, Αλληλεπίδραση Ανθρώπου-Περιβάλλοντος - ο Τόπος όπου ζω – Προστασία του τόπου μου·* και τέλος για τη Δ' Δημοτικού, οι θεματικές: *Οικοσυστήματα του*

---

[369] ΦΕΚ 101, Τ. Α', ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΣ 13, ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 111, ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ 1892/31-7-1990.

[370] ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Προγράμματα Σχεδιασμού Και Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση,* http://www.pi-schools.gr/download/programs/depps/31depps_Peribalontikis.pdf
Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 4η Φεβρουαρίου 2023 στις 04:17.

[371] Το αντίστοιχο εξώφυλλο βρίσκεται στο παράρτημα της παρούσας Διατριβής στον ομώνυμο θεματικό χώρο.

[372] ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών, Μελέτη Περιβάλλοντος,* http://www.pi-schools.gr/programs/depps/ ,
Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 4η Φεβρουαρίου 2023 στις 05:23.

[373] ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών, Μελέτη Περιβάλλοντος,* http://www.pi-schools.gr/programs/depps/ ,
Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 4η Φεβρουαρίου 2023 στις 05:23.

γεωγραφικού μας Διαμερίσματος, Προστασία του περιβάλλοντος, Ο ατμοσφαιρικός αέρας και Το φως, δηλαδή δύο θεματικές για την Α' Δημοτικού, τρεις θεματικές για την Β' Δημοτικού, δύο θεματικές για την Γ' Δημοτικού και τέλος, τέσσερις θεματικές για την Δ' Δημοτικού, συνολικά, έντεκα (11) θεματικές από τις πενήντα-πέντε (55) για τις τέσσερις πρώτες τάξης του Δημοτικού σχολείου, όπου διδάσκεται το συγκεκριμένο μάθημα[374], δηλαδή καλύπτει το 1/5 της συνολικής ύλης, το οποίο αφήνεται να ερμηνευτεί από τον εκάστοτε αναγνώστη. Δεδομένης, όμως, της παγκόσμιας κινητικότητας για την προστασία του Περιβάλλοντος και τη μύηση των νέων σε αυτήν, η οποία θα μπορούσε να θεωρηθεί περιορισμένη, δεν θα μπορούσε να προταθεί ο εμπλουτισμός του σχολικού βιβλίου του συγκεκριμένου μαθήματος ή, τι πιο προφανές, από τη δημιουργία ενός ξεχωριστού σχολικού εγχειριδίου, το οποίο θα αφορά εξ ολοκλήρου στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση; Σε αυτό το ερώτημα, οι εκπαιδευτικοί και ερευνητές έχουν ήδη απαντήσει αρνητικά, διότι υποστηρίζουν ότι η διδασκαλία του περιβάλλοντος δεν πρέπει να έχει συμβατικό χαρακτήρα ενθαρρύνοντας, με αυτόν τον τρόπο, την εθελοντική συμμετοχή μαθητών και εκπαιδευτικών. Οι βιβλιογραφικές αναφορές και προτάσεις εκπαιδευτικών, οι οποίες στηρίζουν την εθελοντική συμμετοχή στην περιβαλλοντική εκπαίδευση είναι … αμέτρητες και διατίθενται και ελεύθερα στο διαδίκτυο. Επιλέγεται μία από αυτές, η οποία είναι σαφής: «Στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση οι μεγάλες επιτυχίες οφείλονται στην εθελοντική συμμετοχή μαθητών και εκπαιδευτικών. Προτείνεται λοιπόν η διατήρηση του εθελοντικού χαρακτήρα της. Εάν και η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση ενταχθεί στο Ωρολόγιο Σχολικό Πρόγραμμα και γίνει υποχρεωτικό μάθημα, που θα ανατίθεται σε καθηγητές απλά για να συμπληρώσουν το ωράριό τους, είναι βέβαιο ότι θα χάσει την ομορφιά της και την ελκυστικότητά της. Εάν θέλουμε πραγματικά να βοηθήσουμε την Π.Ε., δεν χρειάζεται να την κάνουμε συνηθισμένο μάθημα, απλά πρέπει να μειωθούν οι ώρες των μαθημάτων και οι πολλές εξωσχολικές υποχρεώσεις των μαθητών για να μπορούν όλο και περισσότεροι να ασχολούνται με αυτή. Όσο για τους εκπαιδευτικούς τους συνιστούμε να δοκιμάσουν την περιβαλλοντική εμπειρία, σίγουρα θα αποκτήσουν μια πολύ διαφορετική θεώρηση των εκπαιδευτικών πραγμάτων»[375].

Στο πλαίσιο της προαναφερόμενης διαθεματικής προσέγγισης του μαθήματος *Μελέτης Περιβάλλοντος*, το οποίο επικουρικά συμβάλλει στην ολιστική προσέγγιση του μαθήματος της *Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*, οφείλουμε να προσθέσουμε και τα σχολικά Ανθολόγια λογοτεχνικών κειμένων, τα οποία περιέχουν, επίσης εμβόλιμα, αναφορές στην φύση και αποτελούν το Corpus της παρούσας Διατριβής. Άξιο παρατήρησης είναι ότι

---

[374] ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών, Μελέτη Περιβάλλοντος,* http://www.pi-schools.gr/programs/depps/ , σελίδες 306-311.
Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 4η Φεβρουαρίου 2023 στις 05:23.

[375] ΚΥΡΟΥ Νίκος, «Σχεδιασμός Και Υλοποίηση Προγράμματος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης», 3Ο Γυμνάσιο Νάουσας, υποδιευθυντής, υπεύθυνος προγράμματος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Κύρου Νίκος, e-mail: nkyroy@sch.gr, 1ο Συνέδριο Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Ισθμός Κορίνθου, 23-25 Σεπτεμβρίου 2005, σελίδα 357.

εμφανίζονται δύο διαφορετικές προσεγγίσεις ανθολόγησης των κειμένων, καθώς, σε αυτά του 1975, τα λογοτεχνικά κείμενα, που εμπεριέχονται, τοποθετούνται με τυχαία σειρά και περιέχουν διάσπαρτα αναφορές στη φύση, των οποίων οι αναπαραστάσεις αποτελούν αντικείμενο έρευνας, ανάλυσης, σύνθεσης και ερμηνείας της παρούσας Διατριβής. Η ίδια τάση παρατηρείται και στα σχολικά Ανθολόγια του 2003, τα οποία διδάσκονται έως σήμερα, δηλαδή, εμβόλιμα διαθέτουν αναφορές στην φύση στην πλειοψηφία των ανθολογημένων κειμένων τους, ενώ παρατηρείται ταυτόχρονα και μια σημαντική διαφορά, η οποία αφορά την ανθολόγηση των λογοτεχνικών κειμένων, που εμπεριέχονται σ' αυτά, με την ένταξή τους σε διάφορες θεματικές.

2.2) Ανθολόγια με τυχαίες εμβόλιμες αναφορές και θεματικά προσδιορισμένες, αρωγοί στην προσπάθεια διαθεματικής προσέγγισης της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης

Αν και όλα τα σχολικά Ανθολόγια, δηλαδή τόσο αυτά του 1975 όσο και αυτά του 2003, περιέχουν, εμβόλιμα, λογοτεχνικά κείμενα με αναφορές στη φύση, εντούτοις, τα σύγχρονα, σε αντίθεση με αυτά του 1975, ανθολογούν τα λογοτεχνικά αποσπάσματα στο πλαίσιο διαφόρων θεματικών. Πρόκειται για μια ουσιαστική διαφορά, αφού τα λογοτεχνικά κείμενα του σχολικού Ανθολογίου του 1975, ανθολογούνται τυχαία, χωρίς να χωρίζονται θεματικά.

2.2.1) Τυχαίες εμβόλιμες αναφορές

Στην παρούσα παράγραφο παρατίθενται δύο είδη παραδειγμάτων: πρώτον, παραδείγματα αποσπασμάτων των ανθολογημένων λογοτεχνικών κειμένων, τα οποία αναφέρονται στη φύση κι έχουν τυχαία θέση εντός του σχολικού Ανθολογίου. Γεγονός, αναπόφευκτο, αφού στα σχολικά εγχειρίδια λογοτεχνίας του 1975, τα ανθολογημένα κείμενα τοποθετούνται γραμμικά, χωρίς να ακολουθούν μια θεματική κατανομή. Και δεύτερον, στα σύγχρονα Ανθολόγια, παρά το γεγονός της θεματικής κατανομής των λογοτεχνικών κειμένων, που περιέχουν, εντούτοις, εμβόλιμα και τυχαία, εμφανίζονται αναφορές στη φύση και σε κείμενα, τα οποία ανήκουν σε διαφορετικές θεματικές ενότητες από αυτή της φύσης.

<u>Πρώτο παράδειγμα, που αφορά τα σχολικά ανθολόγια του 1975:</u>

«(...)

Μη λες παιδί μου τέτοια λόγια για το Μάρτη. Αυτός είναι από τους καλύτερους μήνες του χρόνου. Αυτός μας φέρνει την άνοιξη. Αυτός κάνει και μπουμπουκιάζουν τα δέντρα και ανοίγουν τα λουλούδια. Αυτός λέει του ήλιου και ζεσταίνει πιο πολύ, και λιώνουν τα χιόνια

και μας έρχονται πάλι τα πουλιά από τα ξένα μέρη. Και πόσα άλλα καλά δε μας φέρνει ο Μάρτης, ο καλός ο μήνας! (...)
(Γρ. 6-14, σελίδα 58)
(...)
Και είναι άλλος κανένας μήνας τόσο όμορφος σαν τον Απρίλη; Ποιος έχει πιο πολλά τριαντάφυλλα και πιο καλές μυρωδιές από αυτόν; Ποιος έχει ωραιότερα κελαδήματα από τον Απρίλη; Και τι μέρες που μας κάνει! Μήτε ζέστη μήτε κρύο. (...)
(Γρ. 25, σελίδα 58, γρ. 1-5, σελίδα 59)»[376]

« «Κούκου! κούκου!» Κούκος και λαλεί.
Τι χαρά! τ' ακούσατε παιδιά;
Άνοιξη φωνάζει το πουλί!
(...)
(Στ. 1-3, σελίδα 168)»[377]

««Μάρτη, Μάρτη βροχερέ»

Μάρτη, Μάρτη βροχερέ
και Απρίλη δροσερέ,
τα πουλάκια κελαηδούν,
τα δεντράκια φύλλα ανθούν,
τα πουλάκια αυγά γεννούν
κι αρχινούν να τα κλωσούν.»[378]

«(...)
Επιτέλους έφτασε η πρώτη μέρα της Άνοιξης! Η Γη στολισμένη την περίμενε. Τα λουλούδια είχανε ντυθεί με χίλια χρώματα και τα πουλιά τραγουδούσανε τα πιο όμορφα τραγούδια τους. Ο ουρανός ήταν ασυννέφιαστος κι ο ήλιος έλαμπε μ' όλη τη δύναμή του, φωτίζοντας τις ομορφιές της πλάσης. (...)

[376] ΑΓΝΩΣΤΟΣ, *Η γιαγιά άρχισε το παραμύθι*, σελίδες 54-60. Από το *Αλφαβητάρι με τον ήλιο, Μέρος Β'.* Από το Ανθολόγιο Α' – Β' Δημοτικού του 1975.

[377] ΑΓΡΑΣ Τέλλος, *Κούκος*, σελίδα 168. Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. Από το Ανθολόγιο Α' – Β' Δημοτικού του 1975.

[378] ΔΗΜΟΤΙΚΟ. Από το Ανθολόγιο Α' – Β' Δημοτικού του 1975.

(Γρ. 17-23, σελίδα 247)»[379]

Δεύτερο παράδειγμα, που αφορά τα σύγχρονα ανθολόγια, αλλά λογοτεχνικά κείμενα που δεν ανήκουν στην θεματική *Παιδί και φύση*, αλλά στις θεματικές *Κοινωνική Ζωή, Θρησκευτική Ζωή,* καθώς και στη θεματική *Η Πολιτιστική μας Κληρονομιά:*

«*Ήρθε η άνοιξη. Δύο μικροί μελισσοφάγοι αναλαμβάνουν να ξυπνήσουν την Τεστούντο, τη χελώνα.*

Ο ήλιος είπε δυνατά: Σήμερα θα ζεστάνω τα δάση. Ο ανοιξιάτικος άνεμος δε θύμωσε. (...)
Τα δέντρα τίναξαν χαρούμενα τα κλαδιά τους.
- Ήρθε η άνοιξη είπαν. Ζεσταθήκαμε.

Ο ήλιος είπε πάλι:
- Σήμερα πρέπει πια να ξυπνήσει και η Τεστούντο η χελώνα.

Ο ανοιξιάτικος άνεμος το 'φερε το μήνυμα του ήλιου, στο δάσος, στα δέντρα, στα δέντρα, στα πουλιά.
(Γρ. 1-12, σελίδα 45)»[380]

«- Ήρθε η πασχαλιά!
λένε τα πουλιά
πάνω στα κλαδάκια.

- Ήρθε η πασχαλιά!
λεν όλο χαρά
και τα λουλουδάκια.

- Ήρθε η πασχαλιά!
λέει, καθώς κυλά
και το ποταμάκι. (...) (Στ, 1-9, σελίδα 116)»[381]

[379] ΣΑΡΡΗ Ζωρζ, *Το γαϊτανάκι*, σελίδες 240-250. Από το βιβλίο *Το γαϊτανάκι*. Από το Ανθολόγιο Α' – Β' Δημοτικού του 1975.

[380] ΒΑΛΑΒΑΝΗ Ελένη, [*Φοβάμαι!*], σελίδες 45-46. Από το Ανθολόγιο Α' – Β' Δημοτικού του 2003.

[381] ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ Χάρης, *Ήρθε η Πασχαλιά*, σελίδα 116. Από το Ανθολόγιο Α' – Β' Δημοτικού του 2003.

«*Την πρώτη μέρα του Μάρτη τα παιδιά επισκέπτονται τα σπίτια τραγουδώντας το τραγούδι της Χελιδόνας για να δείξουν το τέλος του χειμώνα και τον ερχομό της άνοιξης.*

Ήρθε, ήρθε χελιδόνα,
ήρθε κι άλλη μελιδόνα,
κάθισε και λάλησε,
και γλυκά κελάηδησε:
«Μάρτη, Μάρτη μου καλέ,
και Φλεβάρη φοβερέ,
κι αν φλεβίσεις κι αν τσικνίσεις,
καλοκαίρι θα μυρίσεις.
Κι αν χιονίσεις, κι αν κακίσεις,
πάλιν άνοιξη θ'ανθίσεις» »[382]

Έπειτα από την παρουσίαση των τυχαία εμβόλιμων αναφορών στη φύση, θα παρατεθούν παραδείγματα, που αφορούν μόνο τα σύγχρονα Ανθολόγια, καθώς είναι τα μόνα των οποίων τα ανθολογημένα λογοτεχνικά κείμενα ακολουθούν μια θεματική κατάταξη.

2.2.2) Θεματικά προσδιορισμένες αναφορές

Στην παρούσα παράγραφο, παρατίθενται παραδείγματα, τα οποία αφορούν, αναπόφευκτα, το φυσικό περιβάλλον, το οποίο παρουσιάζεται, όπως προαναφέρθηκε, μόνο στα σύγχρονα Ανθολόγια. Θα ήταν ενδιαφέρον να παρατηρηθεί ότι, παραδείγματος χάριν, στο σχολικό Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 2003, η θεματική *Παιδί και φύση*, καλύπτει 28 σελίδες από τις 169, που διαθέτει συνολικά, δηλαδή, καλύπτει ένα ποσοστό της τάξης του 16,56%.

«(...)
Πέρασε μέσα από το μεγάλο δάσος. Είδε τα λιοντάρια, τις τίγρεις, τους ελέφαντες, τις μαϊμούδες. (...)
Μετά από το μεγάλο δάσος, ο σπουργίτης βρέθηκε στη μεγάλη θάλασσα. Είδε τα κύματα, είδε τα ψάρια, είδε τα καράβια, είδε και τους γλάρους. (...)
Μετά από τη μεγάλη θάλασσα, ο σπουργίτης βρέθηκε στη μεγάλη έρημο. Είδε την άμμο να αστροποβολάει κάτω από τον ήλιο, είδε τα φοινικόδεντρα, είδε τις καμήλες. (...)

[382] Δημοτικό τραγούδι από τη Θράκη, *Χελιδόνισμα*, σελίδα 141. Από το Ανθολόγιο Α' – Β' Δημοτικού του 2003.

Μετά από τη μεγάλη έρημο, ο σπουργίτης βρέθηκε στα μεγάλα βουνά. Είδε τα χιόνια, είδε τους αϊτούς, είδε τις αρκούδες, είδε τις δροσερές πηγές και τα πανύψηλα έλατα. (...)
(Γρ. 9-25, σελίδα 93) »[383] .

Σε αυτή τη θεματική ενότητα μελετήθηκε η Γ) Διαρκής αναζήτηση και έκφραση του ανθρώπου για τη φύση, τροφή αργοπορημένης προστασίας της, η οποία αποτελεί πηγή εκπαίδευσης, αλλά και ενδεχόμενης άσκησης βίας, γεγονός το οποίο επέτρεψε την παρουσίαση α) Αδιάκοπων φιλοσοφικών σκέψεων και καλλιτεχνικών ανησυχιών καθώς και β) μιας Αργοπορημένης προστασίας της φύσης, που κινδυνεύει, αλλά και που αποτελεί πηγή ανανεώσιμων και μη, μορφών ενέργειας. Μία από τις προτεινόμενες λύσεις είναι και η προαναφερθείσα ένταξη γ) της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στο Δημοτικό Σχολείο, εργαλείο απόκτησης γνώσεων, δεξιοτήτων και ανάληψης πρωτοβουλιών για επίλυση και πρόληψη περιβαλλοντικών προβλημάτων, γεγονός που εμφάνισε ένα δίλλημα, όσον αφορά τον επιδιωκόμενο στόχο της προστασίας της φύσης. Δεδομένων των προαναφερόμενων τοποθετήσεων[384], οι οποίες θεωρούν την Παιδεία ως χώρο, που διαχειρίζεται η πολιτική εξουσία καθώς και οι θεσμοί που επιβάλλει, αυτή η προστασία αποτελεί στο σχολείο, σκοπό, ο οποίος στηρίζεται στη μύηση κι ευαισθητοποίηση των παιδιών, των μαθητών, στους περιβαλλοντικούς κινδύνους ή (και) μέσο «καταναγκασμού», ο οποίος θα επιτρέψει στο μέλλον (και) τον έλεγχο των ανθρώπων για την πραγματοποίηση κάποιων οικονομικών συμφερόντων;

δ) Η προστασία της φύσης ως σκοπός ή/και ως μέσο;

Η απάντηση στο ανωτέρω ερώτημα προϋποθέτει δύο διευκρινήσεις.

Πρώτον, η παρούσα Διατριβή δεν εκπονείται στο πλαίσιο της οικολογίας, της προστασίας, συντήρησης και διατήρησης του περιβάλλοντος, αλλά μόνο σε αυτό της διαχρονικής σημασίας των αναπαραστάσεων της φύσης στα σχολικά Ανθολόγια του Δημοτικού σχολείου, από το 1975 και εξής. Η μελέτη αυτή επέβαλε, βέβαια, την μελέτη του ανωτέρω ερευνητικού τομέα, αλλά μόνο ως μία προσπάθεια κατανόησης και ένταξης της

[383] ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ Μάνος, *Ο σπουργίτης και το ουράνιο τόξο*, σελίδες 93-94. Από το Ανθολόγιο Α' – Β' Δημοτικού του 2003.

[384] Τρίτο εισαγωγικό μέρος της παρούσας Διατριβής: παρουσίαση και μελέτη των ιστορικών, θεσμικών, πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών συνθηκών, στο πλαίσιο των οποίων λαμβάνει χώρα η παρούσα ερευνητική εργασία καθώς και παράθεση της βασικής θεωρίας, η οποία επεξηγεί και θεμελιώνει τις θεωρητικές επιλογές, οι οποίες εμφανίζονται στο σχολιασμό της κάθε θεματικής ενότητας της Διατριβής.
Α) Άσκηση της εξουσίας: από την αταξία στην τάξη και από την τάξη στην αταξία
Β) Κυριαρχία και επιβολή αποφάσεων της άρχουσας τάξης, στην εκπαίδευση, στον έλεγχο της δημιουργίας και έκδοσης των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών, όπως και των σχολικών εγχειριδίων, πηγές κατασκευής και συντήρησης *Τόπων μνήμης*, *συλλογικών και πολιτιστικών αναπαραστάσεων* καθώς και καταφύγιο παιδικής κι εφηβικής λογοτεχνίας στο δημοτικό σχολείο.

Διατριβής σε ένα θεωρητικό πανόραμα όσο το δυνατόν περισσότερο «κατατοπιστικό» στο πλαίσιο μελέτης της προαναφερόμενης επιλεγμένης κεντρικής θεματικής.

Δεύτερον, η έννοια της «προστασίας της φύσης», η οποία ακολουθεί και συναντάται πολύ συχνά στην θεωρητική παρουσίαση του αντίστοιχου ερευνητικού πεδίου, συνδέεται στενά με αυτή της αειφόρου ανάπτυξης, διότι αν νοιάζεται ο σημερινός άνθρωπος για την σωτηρία του φυσικού περιβάλλοντος, δεν είναι μόνο για να βελτιώσει την ζωή του, αλλά και για να κληροδοτήσει στους απογόνους του έναν υγιή πλανήτη, γεγονός το οποίο επιβάλλει την ένταξη του ακόλουθου εκτενούς αποσπάσματος. Ως αειφόρος ανάπτυξη, «ορίστηκε στην έκθεση Brundtland της Διεθνούς Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη του 1987 «Το κοινό μέλλον μας» ως «μια ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να διακυβεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες». Η αειφόρος ανάπτυξη θέλει να συγκεράσει την οικονομική ανάπτυξη και την προστασία των κοινωνικών και περιβαλλοντικών ισορροπιών. Το 2001 η ΕΕ ενέκρινε μια στρατηγική υπέρ της αειφόρου ανάπτυξης. Αυτή η στρατηγική αναθεωρήθηκε το 2006 και προέβλεψε «ένα μακροπρόθεσμο όραμα για την αειφορία στο οποίο η οικονομική μεγέθυνση, η κοινωνική συνοχή και η προστασία του περιβάλλοντος συνδυάζονται μεταξύ τους και αλληλοϋποστηρίζονται». Η επανεξέταση της στρατηγικής από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2009 υπογράμμισε ότι εξακολουθούν να υπάρχουν ορισμένες μη αειφόρες τάσεις καθώς και ότι πρέπει να γίνουν περισσότερες προσπάθειες σε αυτό το πεδίο. Ωστόσο, σημείωσε επίσης την πρόοδο της ΕΕ όσον αφορά τη συνεκτίμηση της αειφόρου ανάπτυξης σε πολλές από τις πολιτικές της (μεταξύ άλλων πολιτική για το εμπόριο και την ανάπτυξη) και επισήμανε την τροπή που πήρε σε σχέση με την κλιματική αλλαγή και την προώθηση μιας οικονομίας χαμηλών ανθρακούχων εκπομπών. Η αειφόρος ανάπτυξη κατέστη επισήμως ένας από τους μακροπρόθεσμους στόχους της Ευρωπαϊκής Ένωσης δυνάμει του άρθρου 3 παράγραφος 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση»[385]. Οι διεθνείς συναντήσεις είναι συνεχείς και στηρίζονται σε μια διαρκή διαλεκτική μεταξύ του κινδύνου, που διατρέχει η φύση, καθώς και της υπεύθυνης αντίδρασης των ανθρώπων. Για παράδειγμα, αυτές τις τελευταίες ημέρες εκπόνησης της παρούσας Διατριβής, η προσοχή της συγγραφέως αποσπάστηκε από κρίσιμη διεθνή συνάντηση με θέμα την σύνταξη μιας παγκόσμιας συνθήκης με σκοπό την μείωση της πλαστικής ρύπανσης (29 Μαΐου-2 Ιουνίου 2023, στο Παρίσι)[386]: «Η Συνθήκη αυτή βρίσκεται

[385] *Αειφόρος ανάπτυξη,*
https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM:sustainable_development
Προσπελάστηκε την 13η Απριλίου 2023 στις 08:26.

[386] MINISTERE DE LA TRANSITION ECOLOGIQUE ET DE LA COHESION DES TERRITOIRES, MINISTERE DE LA TRANSITION ENERGETIQUE, «Vers un traité mondial pour mettre fin à la pollution plastique»,
https://www.ecologie.gouv.fr/traite-pollution-plastique-presentation#:~:text=Pour%20parvenir%20à%20un%20accord,à%20deux%20reprises%20en%202024.
«Le traité mondial contre la pollution plastique est directement issu d'une résolution de l'Assemblée des Nations unies pour l'environnement, adoptée en mars 2022. Celle-ci ouvre la voie à une négociation, étalée sur deux ans et mobilisant 193 États, qui aboutira à un texte contraignant et comportant des mesures prenant en compte

ήδη υπό διαπραγμάτευση και η *Greenpeace* ενώνει τη φωνή της μαζί με οργανώσεις, φορείς, ομάδες, επιστήμονες και δεκάδες χιλιάδες πολίτες σε όλον τον κόσμο που καλούν τους ηγέτες των κρατών να έρθουν σε συμφωνία. Η πλαστική ρύπανση είναι ένα παγκόσμιο πρόβλημα που απαιτεί παγκόσμια λύση, ειδικά εφόσον οι αλυσίδες εφοδιασμού των προϊόντων και το εμπόριο των ίδιων των απορριμμάτων είναι και αυτά παγκόσμια. Επίσης, η πλαστική ρύπανση δεν γνωρίζει σύνορα, αντιθέτως διαφεύγει πολύ εύκολα στο περιβάλλον και «ταξιδεύει» σε ολόκληρο τον πλανήτη. «*Είναι ξεκάθαρο: δεν μπορούμε να σταματήσουμε την πλαστική ρύπανση, αν δεν περιορίσουμε την παραγωγή πλαστικού μιας χρήσης. Μαζί με τους υποστηρικτές και τους συμμάχους μας, στοχεύουμε να δείξουμε πώς ένα επίμονο παγκόσμιο κίνημα μπορεί να πετύχει την υπογραφή μιας Παγκόσμιας Συνθήκης για τα Πλαστικά που θα "κλείσει τη βρύση" του πλαστικού και θα βάλει τέλος στην κυριαρχία του – για εμάς, την υγεία μας, τις κοινότητες του κόσμου, το κλίμα και τον πλανήτη μας."*, δήλωσε ο Γενικός Διευθυντής του ελληνικού γραφείου της Greenpeace, Νίκος Χαραλαμπίδης»[387]. Η ρύπανση δεν προκαλείται όμως μόνο από τις βιομηχανίες, αλλά και από τους ίδιους τους ανθρώπους. Αξιοσημείωτη είναι η πρόσφατη μελέτη με θέμα την ρύπανση στο Έβερεστ, όπου, οι ακράτητοι και ενθουσιώδεις εξερευνητές, οι οποίοι, εκτός των άλλων δαπανών, πληρώνουν 10.000 ευρώ στο Νεπάλ για να μπορέσουν να κατακτήσουν την κορυφή του κόσμου και να αυτοκολακευτούν στον κοινωνικό τους κύκλο, καθώς και στην υπόλοιπη γη μέσω των κοινωνικών δικτύων, έχουν συγκεντρώσει, … 30 τόνους σκουπίδια: «Το Έβερεστ έχει μετατραπεί στην υψηλότερη χωματερή του κόσμου: οι 35.000 επισκέπτες που κάνουν πεζοπορία στην περιοχή κάθε χρόνο αφήνουν πίσω τους πολλά απορρίμματα. Παρά τις οργανωμένες επιχειρήσεις συλλογής, η έλλειψη πόρων σημαίνει ότι τα απόβλητα αυτά είναι δύσκολο να επεξεργαστούν και καταλήγουν να πετιούνται στην ύπαιθρο. Με την υποστήριξη του προγράμματός μας Génération Climat, τρεις νεαροί φοιτητές μηχανικοί από τη *Grenoble* με πάθος για τα βουνά αναλαμβάνουν μια πρόκληση τόσο

---

l'ensemble du cycle de vie des plastiques, depuis leur production, leur consommation et jusqu'à leur fin de vie. Une fois le texte finalisé, les États seront invités à le ratifier. Pour parvenir à un accord final en 2024, cinq sessions de négociations ont été identifiées: la première étape des négociations a eu lieu en Uruguay en novembre 2022; la deuxième étape aura lieu à Paris, à partir du 29 mai prochain; trois autres réunions se tiendront fin 2023 et à deux reprises en 2024».

«Η παγκόσμια συνθήκη κατά της πλαστικής ρύπανσης είναι το άμεσο αποτέλεσμα ενός ψηφίσματος που εγκρίθηκε από τη Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον τον Μάρτιο του 2022. Αυτό ανοίγει το δρόμο για μια διετή διαδικασία διαπραγματεύσεων με τη συμμετοχή 193 χωρών, η οποία θα καταλήξει σε ένα δεσμευτικό κείμενο που θα περιέχει μέτρα που θα λαμβάνουν υπόψη ολόκληρο τον κύκλο ζωής των πλαστικών, από την παραγωγή και την κατανάλωσή τους έως το τέλος της ζωής τους. Μόλις οριστικοποιηθεί το κείμενο, τα κράτη μέλη θα κληθούν να το επικυρώσουν. Για την επίτευξη μιας τελικής συμφωνίας το 2024, έχουν προσδιοριστεί πέντε διαπραγματευτικές συναντήσεις: το πρώτο στάδιο των διαπραγματεύσεων πραγματοποιήθηκε στην Ουρουγουάη τον Νοέμβριο του 2022· το δεύτερο στάδιο θα πραγματοποιηθεί στο Παρίσι, ξεκινώντας στις 29 Μαΐου· άλλες τρεις συναντήσεις θα πραγματοποιηθούν στο τέλος του 2023 και δύο φορές το 2024».

Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[387] https://www.greenpeace.org/greece/issues/plastika/48609/telos-stin-epoxi-tou-plastikou/
Προσπελάστηκε την 30η Μαΐου 2023 στις 07:52.

επικίνδυνη όσο και η αναρρίχηση σε ένα βουνό: να προτείνουν λύσεις, να ευαισθητοποιήσουν και να εκπαιδεύσουν τους κατοίκους του χωριού *Pangboche* στην καλύτερη διαχείριση των αποβλήτων»[388].

Η προηγούμενη παρουσίαση των προβλημάτων ρύπανσης, της ανάγκης προστασίας της φύσης και της αειφόρου ανάπτυξης, οριοθετεί τον χαρακτήρα της τελευταίας και την θεωρεί «ένα μακροπρόθεσμο όραμα για την αειφορία στο οποίο η οικονομική μεγέθυνση, η κοινωνική συνοχή και η προστασία του περιβάλλοντος συνδυάζονται μεταξύ τους και αλληλοϋποστηρίζονται»[389]. Οικονομία, προστασία του περιβάλλοντος και κοινωνική συνοχή, η οποία προβάλλει τον άνθρωπο και την ευημερία του, «αλληλοϋποστηρίζονται», χωρίς να θυσιάζεται κανένα από τα τρία προαναφερόμενα πεδία. Ωστόσο, απουσιάζει μια πολύ σημαντική παράμετρος, η οποία γεννήθηκε στο Ναϊρόμπι, κατά τη διάρκεια της συνάντησης COP 5, το 2000: αυτή «… της διατήρησης, της αειφόρου χρήσης και της δίκαιης και ισότιμης κατανομής των οφελών που προκύπτουν από τη χρήση των γενετικών πόρων»[390]: Όλο το απόσπασμα είναι το ακόλουθο: «Η οικοσυστημική προσέγγιση είναι μια στρατηγική για την ολοκληρωμένη διαχείριση της γης, των υδάτων και των έμβιων πόρων, η οποία προωθεί τη διατήρηση και την διαρκή χρήση τους με δίκαιο τρόπο. Έτσι, η εφαρμογή μιας τέτοιας προσέγγισης θα συμβάλει στη διασφάλιση της ισορροπίας μεταξύ των τριών στόχων της Σύμβασης, δηλαδή της διατήρησης, της αειφόρου χρήσης και της δίκαιης και ισότιμης κατανομής των οφελών που προκύπτουν από τη χρήση των γενετικών πόρων»[391]. Η ανωτέρω

---

[388] FONDATION POUR LA NATURE ET L'HOMME,
https://www.fnh.org/jeunes-traitent-dechets-abandonnes-everest/
«L'Everest est devenu la plus haute décharge du monde : les 35 000 visiteurs qui randonnent chaque année dans la zone y abandonnent de nombreux déchets. Malgré les opérations de collecte organisées, faute de moyens ces déchets peinent à être traités et finissent entreposés à ciel ouvert. Avec le soutien de notre programme Génération Climat, trois jeunes étudiants en ingénierie à *Grenoble* et passionnés de montagne, relèvent un défi aussi périlleux que l'ascension d'un sommet : proposer des solutions, sensibiliser et former les habitants du village *Pangboche*, à une meilleure gestion des déchets».
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
Προσπελάστηκε την 30η Μαΐου 2023 στις 08:29.

[389] *Αειφόρος ανάπτυξη,*
https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM:sustainable_development
Προσπελάστηκε την 13η Απριλίου 2023 στις 08:26.

[390] BERGANDI Donato, BLANDIN Patrick, «De la protection de la nature au développement durable : Genèse d'un oxymore éthique et politique», Dans Revue d'histoire des sciences, Éditions Armand Colin, *Naturalismes*, Tome 65, Paris, Juillet 2012, σελίδα 106, Όλο το βιβλίο περιέχει 272 σελίδες, EAN 9782200928018, ISSN 0151-4105 ISBN 9782200928018 DOI 10.3917/rhs.651.0103: «conservation et l'utilisation durable d'une manière équitable et le partage juste et équitable des avantages découlant de l'utilisation des ressources génétiques».
Η μετάφραση του προηγούμενου αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[391] BERGANDI Donato, BLANDIN Patrick, «De la protection de la nature au développement durable : Genèse d'un oxymore éthique et politique», Dans Revue d'histoire des sciences, Op. Cit., σελίδες 105-106.
«L'approche écosystémique est une stratégie de gestion intégrée des terres, des eaux et des ressources vivantes, qui favorise la conservation et l'utilisation durable d'une manière équitable. Ainsi, l'application d'une telle

τοποθέτηση εμφανίζει τη θεματική σχέση, που επιβάλει η προστασία της φύσης και η οποία πρέπει να «συμβάλλει στη διασφάλιση της ισορροπίας μεταξύ των τριών στόχων (…), δηλαδή της διατήρησης, της αειφόρου χρήσης και της δίκαιης και ισότιμης κατανομής των οφελών που προκύπτουν από τη χρήση των γενετικών πόρων» [392]. Με άλλα λόγια, η φύση του πλανήτη γη διέρχεται μεγάλο κίνδυνο, ο οποίος επιβάλλει πρωτίστως την συνειδητοποίησή του, αλλά και, δεδομένης της εξέλιξης των πολιτικών θεσμών, τουλάχιστον στον δυτικό κόσμο, την δημοκρατική διαχείρισή του: «Οι συνθήκες ζωής έχουν αλλάξει με την πάροδο του χρόνου και η περιφρόνηση των μοναρχών, των πριγκίπων και των ιερέων για τον απλό λαό, δηλαδή για την άμορφη, ακαλλιέργητη, ακατέργαστη αυτή μάζα ανθρώπων, έχει εξαφανιστεί, αλλά θα ήταν πιο ακριβές να υποστηρίξουμε ότι η παλιά περιφρόνηση, με την ανάδυση της σύγχρονης αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, έχει πάρει άλλες μορφές πιο κατάλληλες για τον σημερινό κόσμο. Έχει μετατραπεί με μαγικό τρόπο σε έναν δημόσια επιδεικνυόμενο, και μερικές φορές ακατέργαστο, σεβασμό για την καθολική ψηφοφορία και τη λαϊκή κυριαρχία εκ μέρους των επαγγελματιών πολιτικών. Ωστόσο, η σχέση υποταγής μεταξύ του λαού και των ελίτ δεν έχει εξαφανιστεί, αλλά μάλλον έχει μετατραπεί σε μια συνειδητά συναινετική ανάθεση εξουσίας»[393]. Αυτό επιτρέπει να θεωρηθεί η συμμετοχή του λαού στην άσκηση της εξουσίας και στην λήψη αποφάσεων, η οποία, αν και δεν έχει την ίδια μορφή με το πολίτευμα της αρχαίας Αθήνας, όπου πρωτοεμφανίστηκε με την μεταρρύθμιση του Κλεισθένη στην αρχή του 5ου π.Χ. αιώνα, το 508-507 π.Χ., που επέτρεπε την άμεση συμμετοχή των πολιτών στις αποφάσεις, που λαμβάνονταν στην Αγορά, προϋποθέτει την έμμεση συμμετοχή του, χάρη στην επιλογή αντιπροσώπων. Η ισοκρατία, «ίσο δικαίωμα συμμετοχής στις δημόσιες υποθέσεις» της

approche aidera à assurer l'équilibre entre les trois objectifs de la Convention que sont la conservation, l'utilisation durable et le partage juste et équitable des avantages découlant de l'exploitation des ressources génétiques».
Η μετάφραση του προηγούμενου αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[392] BERGANDI Donato, BLANDIN Patrick, «De la protection de la nature au développement durable : Genèse d'un oxymore éthique et politique», Dans Revue d'histoire des sciences, Op. Cit., σελίδες 105-106.
«… θα συμβάλει στη διασφάλιση της ισορροπίας μεταξύ των τριών στόχων της Σύμβασης, δηλαδή της διατήρησης, της αειφόρου χρήσης και της δίκαιης και ισότιμης κατανομής των οφελών που προκύπτουν από τη χρήση των γενετικών πόρων».
Η μετάφραση του προηγούμενου αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[393] BERGANDI Donato, «Environnement, éthique et politique: les limites d'une démocratie inaboutie», Victoire éditions, Revue Vraiment durable, n° 5/ 6, Paris, 2014, σελίδα 85.
«Les conditions de vie ont changé avec le temps et le mépris des monarques, des princes et des prêtres pour la populace, cette masse informe, inculte et brute a disparu, mais il serait plus juste de dire que l'ancien mépris, avec l'avènement de la démocratie représentative moderne, a pris d'autres formes plus adaptées au monde actuel. Il s'est transmuté comme par magie en un respect publiquement affiché, et parfois grossièrement, du suffrage universel et de la souveraineté populaire de la part des politiques professionnels. Toutefois la relation de subordination entre le peuple et les élites n'a pas disparu pour autant, elle s'est plutôt transformée en une délégation de pouvoir consciemment consentie».
Η μετάφραση του προηγούμενου αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από την συγγραφέα της παρούσης Διατριβής.

πόλης»[394], είναι μαζί με την ισονομία, «ισότητα απέναντι στον νόμο» και την ισηγορία, «ελευθερία του λόγου» ένα από τα τρία θεμέλια του δημοκρατικού πολιτεύματος: «Περήφανοι που είναι ελεύθεροι πολίτες, οι Αθηναίοι είναι ίσως ακόμη περισσότερο περήφανοι που είναι ισότιμοι πολίτες. Είναι μάλιστα η ισότητα που αποτελεί γι' αυτούς την προϋπόθεση της ελευθερίας· επειδή μάλιστα είναι όλοι αδέρφια γεννημένα από μια κοινή μητέρα, δεν μπορούν να είναι ούτε δούλοι ούτε αφέντες ο ένας του άλλου. Οι μόνες λέξεις που χρησιμοποιούνται στη γλώσσα τους για να διακρίνουν το δημοκρατικό καθεστώς από τα άλλα καθεστώτα είναι αυτές της ισονομίας, της ισότητας ενώπιον του νόμου, και της ισηγορίας, του ίσου δικαιώματος του λόγου»[395]. Τα τρία όμως αυτά θεμέλια ενός δημοκρατικού πολιτεύματος, υφίστανται την σημερινή εποχή; Η απάντηση, αυθόρμητα, δεν μπορεί να είναι αρνητική, αν και, πολλοί είναι αυτοί οι οποίοι απαντούν αρνητικά: «Δεν είναι υπερβολικό να θεωρήσουμε ότι, σε παγκόσμιο επίπεδο, τα σημερινά πολιτικά συστήματα αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, σε διάφορες και πολύμορφες μορφές, τείνουν να είναι περισσότερο ψευδοδημοκρατίες παρά πραγματικές δημοκρατίες. Αυτό συμβαίνει επειδή οι δημοκρατίες μας διατρέχουν τον μόνιμο κίνδυνο να απαχθούν από μια εθνική και διεθνή πολιτικοοικονομική ολιγαρχική κάστα που καθιστά τα σκοτεινά συμφέροντα, αυτά τα στερημένα από ήθος συμφέροντα, πολιτική της προτεραιότητα».[396] «Μόνο η ανάδυση μιας ώριμης και γνήσιας δημοκρατίας, της άμεσης δημοκρατίας, θα μπορέσει να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τα σκοτεινά συμφέροντα μιας πολιτικοοικονομικής κάστας ή μιας μειοψηφίας ικανής να απειλήσει τόσο το γενικό συμφέρον και το κοινό καλό των ανθρώπων όσο και τη διατήρηση της πλανητικής οικολογικής ισορροπίας»[397].

---

[394] DUJARDIN Philippe, «De quoi sommes-nous contemporains ? Essai d'anthropologie politique», Dans Cahiers Sens public, Éditions Association Sens-Public, n° 11-12, Paris, 2009, σελίδα 47. ISSN 1767-9397, ISBN 9782952494731.

[395] GLOTZ Gustave, *La Cité Grecque*, Éditions La Renaissance du livre, Paris, 1928, σελίδα 151.
«Fiers d'être des citoyens libres, les Athéniens le sont peut-être plus encore d'être des citoyens égaux. C'est même l'égalité qui est pour eux la condition de la liberté; c'est bien parce qu'ils sont tous frères nés d'une mère commune qu'ils ne peuvent être ni esclaves ni maîtres les uns des autres. Les seuls mots qui servent dans leur langue à distinguer le régime républicain des autres régimes sont ceux *d'isonomia*, égalité devant la loi, et *d'isègoria*, droit égal de parler».
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[396] BERGANDI Donato, «Environnement, éthique et politique: les limites d'une démocratie inaboutie», Op. Cit., σελίδα 88.
«Il n'est pas excessif de considérer que, globalement, les systèmes politiques de démocratie représentative actuels, sous des formes variées et multiformes, tendent à être des pseudo-démocraties plutôt que des démocraties véritables. Cela est dû au fait que nos démocraties courent le risque permanent d'être kidnappées par une caste oligarchique politico-économique nationale et internationale qui fait des *sinister interests*, de ces intérêts dévoyés, sa priorité politique».
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[397] BERGANDI Donato, «Environnement, éthique et politique: les limites d'une démocratie inaboutie», Op. Cit., σελίδα 95.
«(…) Seule l'émergence d'une démocratie aboutie et véritable, la démocratie directe, sera en mesure de faire face efficacement aux sinister interests d'une caste politicoéconomique ou minorité influente capable à la fois de

Αν και αυτή η τοποθέτηση είναι ενδιαφέρουσα, δεν θα σχολιαστεί, διότι, με αυτόν τον τρόπο, θα προσανατολιζόταν η Διατριβή προς τον τομέα των πολιτικών επιστημών απομακρυνόμενη, με αυτόν τον τρόπο, από την μελέτη των αναπαραστάσεων της φύσης στα σχολικά εγχειρίδια του Δημοτικού σχολείου, αν και «Η άμεση συμμετοχή των πληθυσμών στη διαχείριση της *res publica socio-ecologica* είναι πιθανότατα η μόνη εγγύηση ενάντια στην παράλογη εκμετάλλευση της φύσης από βιομηχανικούς και οικονομικούς ομίλους, που βρίσκουν φυσικό σύμμαχο σε μια πολιτική ελίτ, η οποία, πολύ συχνά, αγνοεί τα συμφέροντα και την ευημερία των πολιτών που την εξέλεξαν»[398]. Σε αυτό το σημείο, κρίνεται ενδιαφέρον να παρατηρηθεί ότι η συμμετοχή των πληθυσμών στην προστασία της φύσης και την συντήρηση και διατήρηση της αειφόρου ανάπτυξης είναι δυνατή, αλλά και ότι πρέπει απαραίτητα να αποφευχθεί να υποπέσει στην προστασία ατομικών ή ομαδικών συμφερόντων, τα οποία την απομακρύνουν από τον πρωταρχικό της σκοπό, γεγονός το οποίο οδηγεί στα δύο ακόλουθα υποθέματα: 1) η προστασία της φύσης είναι μακροχρόνιος σκοπός, ο οποίος συνδέει το παρόν και το μέλλον και θεωρεί 2) ότι οι άνθρωποι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο συμμετέχοντας στην επιλογή αποφάσεων ελεύθερα και όχι καταδυναστευμένοι από πολιτικές και οικονομικές ομάδες, των οποίων ο στόχος είναι η προστασία των δικών τους συμφερόντων. Αυτή η παρατήρηση προϋποθέτει όμως ότι οι άνθρωποι, έχοντας συνείδηση του καθήκοντος να προστατεύσουν την φύση και να κληροδοτήσουν έναν υγιή πλανήτη στις μελλοντικές γενιές, θα είναι σε θέση να συμμετάσχουν ελεύθερα έχοντας επίγνωση των υποχρεώσεών τους. Ωστόσο, ποιος θα τους εκπαιδεύσει, τη σημερινή εποχή, για να ευαισθητοποιηθούν και να θεωρήσουν, την διαδρομή που συνενώνει την προστασία της φύσης και την αειφορία, ως καθήκον; Σε αυτό το σημείο, αναπόφευκτα, επεμβαίνει η Παιδεία, με την προσανατολισμένη της διδασκαλία και τα επιλεγμένα της σχολικά εγχειρίδια, της οποίας ο ρόλος θεωρείται θεμελιακός και υφίσταται μέσα στα γρανάζια άσκησης της εξουσίας, έτσι όπως αναλύθηκε στην προηγούμενη θεματική ενότητα, η οποία φέρει ως τίτλο, «Β) Κυριαρχία και επιβολή αποφάσεων της άρχουσας τάξης, στην εκπαίδευση, στον έλεγχο της δημιουργίας και έκδοσης των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών, όπως και των σχολικών εγχειριδίων, πηγές κατασκευής και συντήρησης *Τόπων μνήμης*, *συλλογικών και πολιτιστικών αναπαραστάσεων* καθώς και καταφύγιο παιδικής κι εφηβικής λογοτεχνίας στο Δημοτικό σχολείο» και ιδιαίτερα

menacer l'intérêt général et le bien commun des populations ainsi que la préservation des équilibres écologiques planétaires».
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[398] BERGANDI Donato, «Environnement, éthique et politique: les limites d'une démocratie inaboutie», Op. Cit., σελίδα 95.
«La participation directe des populations à la gestion de la *res publica socio-ecologica* est très vraisemblablement l'unique sauvegarde contre l'exploitation irrationnelle de la nature de la part de groupes industriels et financiers qui trouvent un allié naturel dans une élite politique trop souvent oublieuse des intérêts et du bien-être des citoyens qui l'ont élue».
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

στο «α) Ο θεσμός της εκπαίδευσης: δράση των ενήλικων γενεών σε όσους δεν είναι ακόμη ώριμοι για την κοινωνική ζωή». Ας επιτραπεί η επανένταξη της ακόλουθης βιβλιογραφικής αναφοράς, η οποία οριοθετεί τον χώρο στον οποίο αναλύεται ο ρόλος της Παιδείας σε άμεση συνάρτηση με την άσκηση της εξουσίας: «Ο πιο δυνατός δεν είναι ποτέ αρκετά δυνατός για να είναι πάντα ο ηγεμόνας, αν δεν μετατρέψει τη δύναμή του σε δίκαιο, σε νόμο, και την υπακοή σε καθήκον»[399].

Σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο, κρίνεται σκόπιμο να επικληθούν δύο διαφορετικές ερμηνείες, οι οποίες πηγάζουν από τον τομέα της «περιβαλλοντικής κοινωνιολογίας»[400], που εμφανίστηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής την ίδια περίοδο, δηλαδή αυτή της δεκαετίας του 1970, και θεωρούν την προστασία της φύσης ως σκοπό ή ως μέσο, ως σκοπό και ως μέσο! Ως σκοπό, πρώτα, την ερμηνεύει η «πράσινη κοινωνιολογία»[401], ενώ ως μέσο την μελετά η «κόκκινη κοινωνιολογία»[402].

1) Η προστασία της φύσης είναι μακροχρόνιος σκοπός, ο οποίος συνδέει το παρόν και το μέλλον

Σε προηγούμενη θεματική ενότητα, η οποία φέρει ως τίτλο «Γ) Διαρκής αναζήτηση και έκφραση του ανθρώπου για τη φύση, τροφή αργοπορημένης προστασίας της, η οποία αποτελεί πηγή εκπαίδευσης, αλλά και ενδεχόμενης άσκησης βίας;» και ιδιαίτερα στο «γ) Η περιβαλλοντική εκπαίδευση στο Δημοτικό Σχολείο, εργαλείο απόκτησης γνώσεων, δεξιοτήτων και ανάληψης πρωτοβουλιών για επίλυση και πρόληψη περιβαλλοντικών προβλημάτων», μελετήθηκε η ανάγκη να μυηθούν οι άνθρωποι, κατάλληλα, από μικρή ηλικία για να συνειδητοποιήσουν την αμέριστη ευθύνη που έχουν για να προστατεύσουν το περιβάλλον. Το σχολείο, η διδασκαλία, το εγχειρίδιο, έτσι, αναλαμβάνουν την υποχρέωση να εκπαιδεύσουν,

---

[399] ROUSSEAU Jean-Jacques, *Du contrat social ou Principes Du Droit Politique*, Chapitre 1:3 intitulé «Du droit du plus fort», version numérique produite par Jean-Marie Tremblay, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi.
Site web :http://bibliotheque.uqac.uquebec.ca/ index.htm, σελίδα 11.
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας εργασίας.

[400] ΜΠΟΤΕΤΖΑΓΙΑΣ Ιωσήφ, ΚΑΡΑΜΙΧΑΣ Γιάννης, Περιβαλλοντική κοινωνιολογία, Op. Cit., 264 σελίδες, ISBN 9789602186114.

[401] MAUZ Isabelle, «Le sociologue peut-il être neutre ? La sociologie de la nature est une jungle», Espaces naturels, Revue des professionnels de la nature n° 16, Octobre 2006, Collection Études-Recherches, Cemagref (Centre d'Étde du Machinisme Agricole et du Génie Rural des Eaux et Forêts) devenu IRSTEA (Institut national de recherche en sciences et technologies pour l'environnement et l'agriculture), σελίδα 1. http://www.espaces-naturels.info/sociologie-nature-est-jungle, Προσπελάστηκε την 15η Ιανουαρίου 2023 στις 03:17.

[402] MAUZ Isabelle, «Le sociologue peut-il être neutre ? La sociologie de la nature est une jungle», Espaces naturels, Op. Cit., σελίδα 1.

να μυήσουν, θεωρώντας αυτή την υποχρέωση ως εκπαιδευτικό σκοπό, γεγονός το οποίο μελετάει η «πράσινη κοινωνιολογία». Στα σχολικά ανθολόγια, τα οποία αποτελούν το *Corpus* της παρούσας Διατριβής, θεωρείται ότι ακολουθείται αυτός ο ίδιος προσανατολισμός, ο οποίος αποτελεί θεμέλιο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

Στον χώρο αυτής της «πράσινης κοινωνιολογίας», οι ερευνητές, παραδείγματος χάρη, «Παίρνουν το μέρος των «όντων της φύσης», όπως οι μεγάλοι θηρευτές, και των προστατών τους. Αυτή η προσέγγιση μπορεί να χαρακτηριστεί ως «πράσινη» κοινωνιολογία… Η «Στρατηγική Ανάλυση Περιβαλλοντικής Διαχείρισης (…)», οι αρχές και τα στάδια της οποίας υπενθυμίστηκαν σε πρόσφατο άρθρο του Gérard Mermet (2005), είναι ίσως ένα από τα πιο προφανή και επιτυχημένα παραδείγματα αυτής της «πράσινης» κοινωνιολογίας. Ο κοινωνιολόγος ξεκινά εντοπίζοντας ένα περιβαλλοντικό πρόβλημα, για παράδειγμα την έλλειψη μεγάλων θηρευτών. Στη συνέχεια προσπαθεί να αξιολογήσει την αποτελεσματικότητα της διαχείρισής της και να εντοπίσει τις πηγές της αναποτελεσματικότητάς της: θέλει να γείρει την ισορροπία προς όφελος των «καλών» παραγόντων, εκείνων που, στο παράδειγμά μας, ευνοούν την αύξηση του αριθμού των μεγάλων θηρευτών εις βάρος εκείνων που την εμποδίζουν»[403]. Όπως προαναφέρθηκε, η «πράσινη κοινωνιολογία» θεωρεί την προστασία της φύσης ως σκοπό. Αυτή η ερμηνεία είναι η περισσότερο συνήθης, δεδομένου ότι μας συνοδεύει πια καθημερινά! Έχει γίνει αχώριστος σύντροφός μας, που χρωματίζει πολιτιστικά και διευθύνει την ζωή μας, γεγονός το οποίο κληροδοτείται από γενιά σε γενιά μέχρι να καταστεί αέναο χαρακτηριστικό ταυτότητας! Για να παραφραστεί ο Fernand Braudel, αυτός ο γίγαντας της ιστορικής επιστήμης, ο οποίος, στην εισαγωγή της περίφημης *Μεσογείου*[404]*,* περιλαμβάνει απόσπασμα του Lucien Febvre[405], ιδρυτή με τον Marc Bloch, της περιβόητης ιστορικής *École des Annales* (την 15η Ιανουαρίου 1929)*,* που συνδέει το παρελθόν με το παρόν και παρουσιάζει την ανθρώπινη εφευρετικότητα και ανακαλύψεις μέσα από την δύναμη αυτή των ανθρώπων να

---

[403] MAUZ Isabelle, «Le sociologue peut-il être neutre ? La sociologie de la nature est une jungle», Espaces naturels, Op. Cit., σελίδα 1.
«(Ils) prennent parti pour des «êtres de nature», comme les grands prédateurs, et pour leurs protecteurs. Cette approche peut être qualifiée de sociologie «verte». L'Analyse stratégique de la gestion environnementale (Asge)», dont les principes et les étapes ont été rappelés dans un article récent de Gérard Mermet (2005), offre sans doute l'un des exemples les plus manifestes et les plus aboutis de cette sociologie «verte». Le sociologue commence par identifier un problème environnemental, par exemple la rareté des grands prédateurs. Il cherche alors à évaluer l'efficacité de la gestion et à traquer ses sources d'inefficacité : il veut faire pencher la balance du côté des « bons » acteurs, ceux qui, dans notre exemple, favorisent la progression des effectifs des grands prédateurs au détriment de ceux qui la freinent».
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[404] BRAUDEL Fernand, *La Méditerranée*, Tome-I, L'espace et l'histoire, Op. Cit., σελίδες 9 - 10.

[405] FEBVRE Lucien, *Annales,* XII, 29.

οικειοποιούνται αυτά που κυριαρχούν: «αν οι παππούδες μας έρχονταν σήμερα να ζήσουν για λίγο μαζί μας, οι εκπλήξεις, που θα δοκίμαζαν, θα διαδέχονταν η μία την άλλη»[406]! Θα συναντούσαν απογόνους, των οποίων καθημερινός αχώριστος σύντροφος είναι η … προστασία της φύσης καθώς και οι αναπόφευκτες τύψεις, όταν μία πράξη ή απόφαση την θέτει σε κίνδυνο! Στο σπίτι, στον χώρο εργασίας, στον περίπατο, σε χώρο θεάματος, διακοπών, στην μετάβαση από έναν χώρο σε έναν άλλο, πεζοί, με ποδήλατο, πατίνι, αυτοκίνητο, τρένο, πλοίο, αεροπλάνο…, σε οποιονδήποτε τόπο… παντού! Θα συναντούσαν την προστασία της φύσης στο σπίτι, όταν θα ανάβαμε το φως, όταν θα πλέναμε, σώμα, ρούχα, αντικείμενα, το ίδιο το σπίτι…! Θα την συναντούσαν στην εναπόθεση σε ειδικούς κάδους, των ληγμένων φαρμάκων στα φαρμακεία, των χρησιμοποιημένων μπαταριών, των πλαστικών καπακιών των μπουκαλιών, τα οποία συγκεντρώνονται και επαναχρησιμοποιούνται στην κατασκευή αναπηρικών αμαξιδίων, των παλαιών ρούχων και γενικά, άχρηστων αντικειμένων χωρίς να δύνανται να απαντήσουν στην θεμελιακή ερώτηση … αν μπορούν να ανακυκλωθούν…! Θα την συναντούσαν, όταν θα αγοράζαμε προϊόντα φροντίζοντας να παραδίδονται με όσο το δυνατό λιγότερες συσκευασίες! Διαβάζοντας ένα βιβλίο, θα προσπαθούσαν να μας παρηγορήσουν, όταν θα νιώθαμε τύψεις, διότι θα αναρωτιόμασταν πόσα δέντρα κόπηκαν για να δημοσιευτεί! Θα έμεναν έκπληκτοι σε κάθε φαγητό, όταν θα διερωτώμασταν αν αποτελεί βιολογική τροφή ή αν πρόκειται για αγαθό χημικής καλλιέργειας, το οποίο είναι βλαβερό για την φύση...! Θα μας περιγελούσαν, όταν θα τους αναφέραμε, ότι οι αγελάδες ευθύνονται για την έκλυση μεθανίου, το οποίο είναι και «απόρροια των αγροτικών και κτηνοτροφικών δραστηριοτήτων, της καύσης βιομάζας καθώς και της διαχείρισης απορριμμάτων. … Τα βοοειδή, όπως και αλλά ζώα βοσκής παράγουν μεθάνιο κατά τη διαδικασία της πέψης τους, ενώ ο πληθυσμός των πρώτων ξεπερνάει τα 1,4 δισεκατομμύρια με τάση αύξησης, όσο αυξάνεται και η ζήτηση της ανθρωπότητας για βοδινό κρέας και αγελαδινό γάλα»[407]. Θα γνώριζαν μόνο την κομποστοποίηση και αυτή, ενδεχομένως, όχι ως όνομα, αλλά ως διαδικασία εμπλουτισμού του εδάφους! Οι εκπλήξεις, που θα δοκίμαζαν, θα διαδέχονταν πράγματι η μία την άλλη. Κι όμως, η προστασία της φύσης έχει πλέον εισχωρήσει βαθιά στην ζωή των

---

[406] BRAUDEL Fernand, *La Méditerranée*, Tome-I, Op. Cit., σελίδα 9.
«Αν ο Ηρόδοτος, ο πατέρας της ιστορίας που έζησε τον 5ο αιώνα π.Χ., ξαναερχόταν να αναμειχθεί στους σημερινούς τουρίστες, οι εκπλήξεις, που θα δοκίμαζε, θα διαδέχονταν η μία την άλλη». «Si Hérodote, le père de l'histoire qui a vécu au Ve siècle avant notre ère, revenait mêlé aux touristes d'aujourd'hui, il irait de surprise en surprise».
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[407] ΤΣΙΝΝΑΣ Κωνσταντίνος, *Πόση ευθύνη έχουν τελικά οι αγελάδες στο φαινόμενο του θερμοκηπίου*, https://www.envinow.gr/post/πόση-ευθύνη-έχουν-τελικά-οι-αγελάδες-στο-φαινόμενο-του-θερμοκηπίου, δημοσιεύτηκε την 23η Αυγούστου 2019 και προσπελάστηκε την 6η Απριλίου 2023 στις 19:32.

κατοίκων των ανεπτυγμένων χωρών και όλες αυτές οι «εκπλήξεις» δεν είναι πια παρά έκφραση της καθημερινής συνηθισμένης πραγματικότητας. Ας επιτραπεί, ακόμα μια φορά, μια σύντομη αναφορά στο προαναφερόμενο βιβλίο του Fernand Braudel, που, εκτός από το περιεχόμενό του, το οποίο συμβολίζει την φύση και την εξέλιξή της, έτσι όπως αναδεικνύεται μέσα από το πέρασμα του χρόνου, υποστηρίζει την ανωτέρω τοποθέτηση: «Αν ο Ηρόδοτος, ο πατέρας της ιστορίας που έζησε τον 5ο αιώνα π.Χ., ξαναερχόταν να αναμειχθεί στους σημερινούς τουρίστες, οι εκπλήξεις, που θα δοκίμαζε, θα διαδέχονταν η μία την άλλη. Τον φαντάζομαι, γράφει ο Lucien Febvre, «να πραγματοποιεί σήμερα την περιήγησή του στην ανατολική Μεσόγειο. Τι εκπλήξεις! Αυτά τα χρυσά φρούτα, μέσα σε αυτά τα σκουροπράσινα χαμόδεντρα, πορτοκαλιές, λεμονιές, μανταρινιές, αλλά δεν θυμάται να τα έχει δει ποτέ στη ζωή του. Μάλιστα! Είναι από την Άπω Ανατολή, που τα μετέφεραν οι Άραβες. Αυτά τα παράξενα φυτά με τις ασυνήθιστες σιλουέτες, με αγκάθια, ανθισμένοι μίσχοι, με ξένα ονόματα, κάκτοι, αγάβες, αλόες, φραγκοσυκιές… μα δεν είδε ποτέ κανένα στη ζωή του. Μάλιστα! Είναι από την Αμερική. Αυτά τα ψηλά δέντρα με το χλωμό φύλλωμα που, όμως, έχουν ελληνικό όνομα, ευκάλυπτος: ποτέ δεν είδε ένα τέτοιο δέντρο. Μάλιστα! Είναι από την Αυστραλία. Και τα κυπαρίσσια, ούτε αυτά δεν τα είδε ποτέ, είναι από την Περσία. Όλα αυτά για τη διακόσμηση. Αλλά και για το πιο μικρό γεύμα, πάλι εκπλήξεις θα δοκίμαζε - είτε πρόκειται για την ντομάτα, την περουβιανή, για τη μελιτζάνα, την ινδική, για την πιπεριά, την γκουανέζικη, για το καλαμπόκι, το μεξικάνικο, για το ρύζι, αυτή την αραβική ευλογία, για να μην αναφερθούμε στο φασόλι, στην πατάτα, στο ροδάκινο το επονομαζόμενο ως «βουνίσιος κινέζος», που έγινε Ιρανός, ή στον καπνό. Κι όμως, όλα αυτά έχουν γίνει το ίδιο το τοπίο της Μεσογείου»: Μια Ριβιέρα χωρίς πορτοκαλιές, μια Τοσκάνη χωρίς κυπαρίσσια, πάγκοι χωρίς πιπεριές... τι πιο αδιανόητο για μας σήμερα;»[408].

[408] BRAUDEL Fernand, *La Méditerranée*, Tome-I, Op. Cit., σελίδες 9:
«Si Hérodote, le père de l'histoire qui a vécu au Ve siècle avant notre ère, revenait mêlé aux touristes d'aujourd'hui, il irait de surprise en surprise. Je l'imagine, écrit Lucien Febvre, «refaisant aujourd'hui son périple de la Méditerranée orientale. Que d'étonnements! Ces fruits d'or, dans ces arbustes vert sombre, orangers, citronniers, mandariniers, mais il n'a pas le souvenir d'en avoir vu de son vivant. Parbleu! Ce sont des Extrême-Orientaux, véhiculés par les Arabes. Ces plantes bizarres aux silhouettes insolites, piquants, hampes fleuries, noms étrangers, cactus, agaves, aloès, figuiers de Barbarie - mais il n'en vit jamais de son vivant. Parbleu ! Ce sont des Américains. Ces grands arbres au feuillage pâle qui, cependant, portent un nom grec, eucalyptus : oncques n'en a contemplé de pareils. Parbleu ! Ce sont des Australiens. Et les cyprès, jamais non plus, ce sont des Persans. Tout ceci pour le décor. Mais, quant au moindre repas, que de surprises encore - qu'il s'agisse de la tomate, cette péruvienne; de l'aubergine, cette indienne; du piment, ce guyanais; du maïs, ce mexicain; du riz, ce bienfait des Arabes, pour ne pas parler du haricot, de la pomme de terre, du pêcher, montagnard chinois devenu iranien, ni du tabac. Pourtant, tout cela est devenu le paysage même de la Méditerranée». Une Riviera sans oranger, une Toscane sans cyprès, des éventaires sans piments... quoi de plus inconcevable, aujourd'hui, pour nous?».
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

Μια ημέρα χωρίς να ασχοληθούμε με την προστασία της φύσης, ένα μέλλον κοντινό χωρίς αυτή η προστασία να αιωρείται επιβλητικά στο νου επηρεάζοντας τα σχέδια των ανθρώπων, την ίδια τους τη ζωή… τι πιο αδιανόητο για μας σήμερα; Ο αγώνας μύησης στους κινδύνους, που οφείλονται στην ασέβεια της φύσης είναι καθημερινός και καθιστά την φύση και την προστασία της, σοβαρό και αυστηρό αξιολογητή των πράξεών μας! Έτσι, η προστασία της φύσης, πλέον, έχει αποκτήσει ανθρώπινη μορφή και μας ελέγχει κάθε στιγμή, όπως οι Νόμοι της πόλης των Αθηνών στην περίπτωση της «Προσωποποιΐας των νόμων που συμβουλεύουν τον Σωκράτη να μη δραπετεύσει γιατί θα προξενήσει κακό στην πατρίδα του»[409]. … Η φύση παίρνει καθημερινά ανθρώπινη μορφή και επιβάλλει αυστηρά συγκεκριμένες συμπεριφορές. Και αν αυτή η ανάδυση της συνείδησης, η οποία στηρίζεται στη διαλεκτική μεταξύ ημών και του εαυτού μας, παραμελείται από κάποιους, τότε, ο νόμος επεμβαίνει αυστηρά και τιμωρεί, διότι οι κανονισμοί, νόμοι και αποφάσεις, που αποβλέπουν στην προστασία της φύσης, αποτελούν, πολλές φορές, κανόνες δικαίου, που δεν μπορούν να αγνοηθούν. Παρά την προκείμενη επανάληψη, κρίνεται σκόπιμο να σημειωθεί, ότι δεν πρόκειται για προτάσεις, αλλά για υποχρεωτικούς κανονισμούς, γεγονός το οποίο επιτρέπει το ακόλουθο ερώτημα: Η προστασία της φύσης σε αυτήν την περίπτωση, σκοπός της «πράσινης κοινωνιολογίας», δεδομένης της υποχρέωσης προσαρμογής στις επίσημες αποφάσεις, που επιβάλουν αρμόδια πολιτικά όργανα, δεν αντιπροσωπεύει και ένα μέσο άσκησης καταναγκασμού; Αυτό μελετά η «κόκκινη κοινωνιολογία».

2) Οι άνθρωποι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο συμμετέχοντας στην επιλογή αποφάσεων ελεύθερα και όχι καταδυναστευμένοι από πολιτικές και οικονομικές ομάδες;

Στον χώρο της «κόκκινης κοινωνιολογίας», οι ερευνητές, … «προσπαθούν να υποστηρίξουν ομάδες, που θεωρούν ότι κυριαρχούνται. Βλέπουν την προστασία της φύσης ως έναν νέο τρόπο για τους κυρίαρχους να εδραιώσουν την υπεροχή τους και να υπερασπιστούν

[409] ΜΟΣΚΟΒΗΣ Βασίλης, *Κρίτων*, Σχολικό εγχειρίδιο Αρχαίων Ελληνικών Γ' Γυμνασίου, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα, 1967, σελίδα 35. Το κείμενο στην δημοτική και με μονοτονικό από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής: «Σωκράτης. Σκέψου έτσι για να καταλάβεις· αν, ενώ εμείς πρόκειται ή να δραπετεύσουμε απ' εδώ, είτε όπως αλλιώς θέλεις να χαρακτηρίσουμε αυτή μας την πράξη, έρθουν και σταθούν από πάνω μας οι νόμοι κι η πατρίδα και μας ρωτήσουν· «Πες μου Σωκράτη, τι σκοπεύεις να κάμεις; Μ' αυτό που επιχειρείς, τι άλλο έβαλες στο νου σου παρά να καταστρέψεις εμάς τους νόμους κι όλη την πόλη όσο περνά από το χέρι σου; Ή νομίζεις πως είναι δυνατό να διατηρηθεί και να μην ανατραπεί η πολιτεία εκείνη, όπου οι δικαστικές αποφάσεις δεν έχουν καμία ισχύ, αλλά ακυρώνονται και καταπατούνται από τους πολίτες;». Τι θα απαντήσουμε, Κρίτων, σ' αυτά και σ' άλλα παρόμοια; Γιατί πολλά θα μπορούσε να πει κανείς, αν μάλιστα είναι και ρήτορας, για υπεράσπιση του νόμου εκείνου που καθορίζει να έχουν κύρος οι δικαστικές αποφάσεις και κινδυνεύει τώρα να καταπατηθεί. Ή θα απαντήσουμε σε αυτούς ότι μας αδίκησε η πολιτεία και δεν έβγαλε δίκαιη απόφαση; Αυτή την απάντηση θα δώσουμε ή κάποιαν άλλη;». (σελίδα 35).

τα συμφέροντά τους. Για παράδειγμα, και για να το κάνουμε περισσότερο κατανοητό, οι προστατευόμενες περιοχές μπορούν να ερμηνευτούν ως μια μορφή αποικισμού των αγροτικών περιοχών από τους κατοίκους των πόλεων και ως μία προσπάθεια να επιβληθούν στους τοπικούς πληθυσμούς αξίες και πρακτικές, που τους είναι άγνωστες. Για αυτή την κοινωνιολογία, την οποία προτείνουμε να ονομάσουμε (για λόγους συντομίας) «κόκκινη», η παρουσίαση της προστασίας της φύσης ως επιταγή εξυπηρετεί συμφέροντα και ωφελεί κάποιους»[410].

Η πρόταση της ερευνήτριας είναι συνταρακτική και είναι δυνατόν να αναλυθεί χάρη της ένταξής της στο ακόλουθο τριγωνικό πλαίσιο: πρώτον, συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας να προστατευτεί η φύση και η αειφορία για να διασωθεί ο πλανήτης γη και η ανθρώπινη ζωή, καθώς και για να κληροδοτηθεί στους απογόνους ένα υγιές μέλλον, δεύτερον, κρατική ισχύς, που θεσμοθετεί επιβάλλοντας την υποχρεωτική υιοθέτηση συμπεριφορών, τρίτον, Παιδεία, χώρος εκπαίδευσης και μύησης στα πράγματα της *Πόλης*[411], όπου το σχολικό εγχειρίδιο αντιπροσωπεύει την πολιτική βούληση της άρχουσας τάξης.

Η τριγωνική αυτή θεματική σχέση, συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας να προστατευτεί η φύση καθώς και η αειφορία, κρατική ισχύς και Παιδεία, μύηση, σχολικό εγχειρίδιο, εντάσσει την παρούσα τοποθέτηση σε έναν χώρο, του οποίου η μελέτη, έστω κι αν έχει τονιστεί, προηγουμένως και επανειλημμένως, ο ρόλος επιβολής νόμιμης, νομιμοποιημένης και συμβολικής βίας από την άρχουσα τάξη, απαιτεί μεγάλη προσοχή, διότι θα ήταν άτοπο και άδικο να παρομοιαστεί η περιβαλλοντική φροντίδα ως μέσο ελέγχου ενός μέρους ή ενός ολόκληρου κοινωνικού συνόλου, ελεγχόμενο από ομάδες των οποίων ο μοναδικός στόχος είναι η προστασία των συμφερόντων τους.

2.1) Εξαγγέλλοντας την αναγκαιότητα να προστατευτεί η φύση και η αειφορία μέσω της διαλεκτικής μεταξύ κρατικής δύναμης και «αδύναμων πολιτών»

Το δημοκρατικό πολίτευμα μπορεί να επιτρέψει, τουλάχιστον θεωρητικά, την ύπαρξη αποφάσεων, κανόνων, οι οποίοι να στηρίζονται στην καθολική αποδοχή τους από τους παράγοντες μιας κοινωνικής ομάδας, πολιτικούς και τον λαό. Αρκεί ο λαός να συμμετέχει στην λήψη αυτών των αποφάσεων. Στην αρχαία Αθήνα, αυτό ήταν γεγονός, δεδομένου ότι μετά από

[410] MAUZ Isabelle, «Le sociologue peut-il être neutre ? La sociologie de la nature est une jungle», Espaces naturels, Op. Cit., σελίδα 1.
(Les chercheurs), «s'efforcent d'apporter leur appui à des groupes qu'ils estiment dominés. Ils voient, dans la protection de la nature, une nouvelle façon pour les dominants d'asseoir leur suprématie et de défendre leurs intérêts. Par exemple, et en forçant le trait pour le rendre plus visible, les espaces protégés peuvent être interprétés comme une forme de colonisation des territoires ruraux par les urbains et comme une tentative d'imposer aux populations locales des valeurs et des pratiques qui leur sont étrangères. Pour cette sociologie, que l'on propose de qualifier (pour faire bref) de « rouge », la présentation de la protection de la nature comme un impératif sert des intérêts et profite à certains».
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[411] Αναφορά στην αρχαία Πόλη.

την μεταρρύθμιση του Κλεισθένη (508-507 π.Χ.), οι Αθηναίοι είχαν δικαίωμα και καθήκον να συγκεντρώνονται στην αγορά και να συμμετέχουν άμεσα στην λήψη αποφάσεων με στόχο την επίλυση των προβλημάτων της Πόλης τους. Δεν θα επιμείνουμε όμως σε αυτήν την συμμετοχή. Δεν θα απαντήσουμε δηλαδή στο ερώτημα, ποιος είχε το δικαίωμα να συμμετέχει, Αθηναίοι πολίτες, άνδρες κλπ. Κρίνεται σκόπιμο μόνο να σημειωθεί ότι η «Άμεση Δημοκρατία» είναι το πολίτευμα αυτό, το οποίο επιτρέπει την άμεση συμμετοχή των πολιτών στην λήψη αποφάσεων χωρίς κάποιοι αντιπρόσωποι να επεμβαίνουν για να τις εγκρίνουν ή να τις εντάξουν σε διαδικασία αξιολόγησής τους για ενδεχόμενη αποδοχή ή απόρριψη. Βέβαια, στη σύγχρονη εποχή, κατά την οποία δεσπόζει η «Αντιπροσωπευτική δημοκρατία», δεδομένου του μεγάλου αριθμού πολιτών, η άμεση συμμετοχή τους στη λήψη αποφάσεων είναι σχεδόν αδύνατη εκτός αν πρόκειται για δημοψήφισμα. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια, στη Γαλλία, πολιτικοί και συνδικαλιστές λαμβάνουν εμβληματικές πρωτοβουλίες οργάνωσης διαλογικών συναντήσεων, οι οποίες επιτρέπουν, όσο αυτό είναι δυνατό, την συμμετοχή πολιτών σε λήψη αποφάσεων, όπως για παράδειγμα το 2019, όταν ο «πρωθυπουργός *Édouard Philippe* κήρυξε, την Παρασκευή 4 Οκτωβρίου, την *Πρώτη σύνοδο της Σύμβασης των Πολιτών για το Κλίμα*. 150 τυχαία επιλεγμένοι πολίτες κλήθηκαν να υποβάλουν συγκεκριμένες προτάσεις για το περιβάλλον και την οικολογική μετάβαση»[412]. Παρατηρείται ότι, σε αυτήν την περίπτωση, ο αριθμός των συμμετεχόντων πολιτών ήταν περιορισμένος, αν και η δεδομένη πρωτοβουλία, η οποία εκφράζει το ενδιαφέρον για την «Συμμετοχική» ή «Διαλογική» δημοκρατία, είναι και αξιοσημείωτο και άξιο …θαυμασμού! Ο σκοπός ήταν η «πρόταση μέτρων για τη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά τουλάχιστον 40% έως το 2030, σε πνεύμα κοινωνικής δικαιοσύνης: αυτός ήταν ένας από τους στόχους της Συνέλευσης των Πολιτών για το Κλίμα (ΣΠΚ), η οποία συνεδρίασε από τον Οκτώβριο του 2019 έως τον Ιούνιο του 2020 κατόπιν αιτήματος του Προέδρου της Δημοκρατίας»[413] *Emmanuel Macron*. Κρίνεται σκόπιμο να ενταχθεί περιορισμένος, αναπόφευκτα, σχολιασμός με θέμα τη συμμετοχική δημοκρατία, διαδικασία στην οποία προσανατολίζονται μερικές φορές οι πολιτικοί, όσον αφορά τα

---

[412] GOUVERNEMENT, https://www.gouvernement.fr/actualite/11171-discours-lors-de-la-premiere-session-de-la-convention-citoyenne-pour-le-climat, Publié 04/10/2019: «Le Premier ministre, Édouard Philippe, a ouvert ce vendredi 4 octobre 2019 la 1ère session de la Convention citoyenne pour le climat. 150 citoyens tirés au sort y ont été invités à faire des propositions concrètes en faveur de l'environnement et de la transition écologique».
Η προηγούμενη μετάφραση, από τα γαλλικά στα ελληνικά, πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
Προσπελάστηκε την 16η Απριλίου 2023 στις 10:43.

[413] VIE-PUBLIQUE, https://www.vie-publique.fr/eclairage/279701-convention-citoyenne-pour-le-climat-experience-democratique-inedite, Rédaction de Vie-Publique, Publié le 18 mai 2021:
«Proposer des mesures pour réduire les émissions de gaz à effet de serre d'au moins 40% d'ici 2030 dans une logique de justice sociale : tel a été l'un des objectifs de la Convention citoyenne pour le climat (CCC), réunie d'octobre 2019 à juin 2020 à la demande du président de la République.
Η προηγούμενη μετάφραση, από τα γαλλικά στα ελληνικά, πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
Προσπελάστηκε την 16η Απριλίου 2023 στις 11:25.

περιβαλλοντικά προβλήματα, της οποίας το μοντέλο είναι εμπνευσμένο από τον Γερμανό φιλόσοφο *Jürgen Habermas*: «Η συμμετοχική δημοκρατία, που συχνά παρουσιάζεται ως μια μορφή ανανέωσης της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, βρίσκεται σε ένα ενδιάμεσο χώρο μεταξύ άμεσης και αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Το μοντέλο της συμμετοχικής δημοκρατίας είναι έντονα επηρεασμένο από τη θεωρία της κοινοτικής δράσης του Jürgen Habermas (1981), η οποία συνδέει τη δυναμική των πολιτισμικών, κοινωνικών και ψυχολογικών διαδικασιών σε ένα ενιαίο ερμηνευτικό πλαίσιο και αποτελεί τη βάση της θεωρίας του για την κοινωνία»[414]. Ωστόσο, οι πρόσφατες κοινωνικές εκρήξεις, παραδείγματος χάρη, στην Ελλάδα, μετά την 28η Φεβρουαρίου 2023, η οποία επισκιάστηκε από το σιδηροδρομικό δυστύχημα κοντά στον οικισμό Ευαγγελισμός Τεμπών Λάρισας, καθώς και στην Γαλλία, πριν και μετά την επικύρωση από το Συνταγματικό Συμβούλιο της αύξησης του ορίου συνταξιοδότησης από τα 62 στα 64 έτη, διαδηλώσεις εξέφρασαν την κοινωνική αγανάκτηση, εκ μέρους πολιτών, οι οποίοι δεν λαμβάνουν άμεσα μέρος στην λήψη αποφάσεων· στην περίπτωση της Ελλάδας, όσον αφορά την «αδιαφορία» των πολιτικών υπεύθυνων, η οποία επικρατεί στην αναγκαία ανακαίνιση του ελληνικού σιδηροδρομικού δικτύου. Θεμέλιο οποιασδήποτε μορφής ενός δημοκρατικού πολιτεύματος δεν μπορεί να είναι άλλο εκτός από το συλλογικό συμφέρον, γεγονός το οποίο είναι πολύ δύσκολο να πραγματοποιηθεί και να αξιολογηθεί.

Στην περίπτωση της Γαλλίας, όσον αφορά λήψη αποφάσεων στο Κοινοβούλιο με την χρήση του άρθρου 49, παράγραφος 3 του Συντάγματος, το οποίο επιτρέπει την αποφυγή από την Κυβέρνηση «αμφίβολης ψηφοφορίας στο Κοινοβούλιο»[415]. … Κι αν οι πολίτες συμμετείχαν ενεργά στην λήψη αντίστοιχων αποφάσεων, η πολιτική και κοινωνική ατμόσφαιρα θα ήταν περισσότερο αποτελεσματική; Δεν θα απαντηθεί αυτό το ερώτημα, αλλά θα υποστηριχθεί ότι αν οι πολίτες λάμβαναν μέρος σε αποφάσεις, το δημοκρατικό πολίτευμα θα ήταν «ενδεχομένως» περισσότερο… δημοκρατικό, ιδιαίτερα αν αυτές οι αποφάσεις λαμβάνονταν εκτός των προσωπικών και ομαδικών συμφερόντων: «(…) διπλή ενδεχομενικότητα των αποφάσεων των φορέων (…) είναι παρούσα στην επικοινωνιακή δράση,

---

[414] BERGANDI Donato, «Environnement, éthique et politique: les limites d'une démocratie inaboutie», Op. Cit., σελίδα 85.
«La démocratie participative, souvent présentée comme une forme de renouvellement de la démocratie représentative, se trouve dans un espace intermédiaire entre la démocratie directe et la démocratie représentative. Le modèle de la démocratie participative est fortement influencé par la théorie de l'agir communicationnel de Jürgen Habermas (1981), qui lie dans un seul cadre interprétatif les dynamiques des processus culturels, sociaux et psychologiques et qui représente la base de sa théorie de la société».
Η προηγούμενη μετάφραση, από τα γαλλικά στα ελληνικά, πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[415] ΚΑΠΟΓΙΑΝΝΗΣ Φίλιππος, «49 παρ. 3: μια αμφιλεγόμενη εξουσία του Γαλλικού Συντάγματος και η επίκλησή της από τον Εμμάνουελ Μακρόν», Δικαιώματα, Σύνταγμα, Μάρτιος 2023.
https://www.syntagmawatch.gr/youth-view/49-par-3-mia-amfilegomenh-exousia-tou-gallikou-syntagmatos-kai-h-epiklhsh-ths-apo-ton-emmanuel-macron/
Προσπελάστηκε την 17η Απριλίου 2023 στις 12:32.

επειδή κάθε συμμετέχων μπορεί να προβάλλει (ή όχι) ισχυρισμούς, που είναι καταρχήν αμφισβητήσιμοι, και μπορεί να τους αποδεχθεί (ή να τους απορρίψει)· ο κάθε ένας λαμβάνει τις αποφάσεις του με την προϋπόθεση ότι το ίδιο ισχύει και για τους άλλους συμμετέχοντες. Η διπλά ενδεχομενική διαδικασία επίτευξης κατανόησης στηρίζεται στα ερμηνευτικά επιτεύγματα των δρώντων, οι οποίοι, εφόσον δεν προσανατολίζονται εγωκεντρικά στη δική τους επιτυχία, αλλά στην αμοιβαία κατανόηση, και εφόσον θέλουν να επιτύχουν τους στόχους τους μέσω της επικοινωνιακής συμφωνίας, πρέπει να προσπαθήσουν να καταλήξουν σε έναν κοινό ορισμό μιας κατάστασης»[416]. Αυτή η συγκυρία, βέβαια, υφίσταται σε θεωρητικό πλαίσιο, διότι, οι συμμετέχοντες σε μια συζήτηση, σπάνια αποφεύγουν να επιδιώξουν την πραγματοποίηση των προσωπικών τους συμφερόντων ή αυτών της ομάδας την οποία αντιπροσωπεύουν. Στην προκειμένη περίπτωση, επιλέγοντας το προσωπικό τους συμφέρον, σείουν τα θεωρητικά, τουλάχιστον, θεμέλια του δημοκρατικού πολιτεύματος, διότι η προστασία των δικών τους συμφερόντων αποτελεί τον «κύριο λόγο για τις ηθικές και πολιτικές ανισορροπίες των ατόμων και οι οποίες έρχονται σε αντίθεση με το συλλογικό συμφέρον»[417], γεγονός το οποίο θα μπορούσε να περιορίσει η συμμετοχική δημοκρατία, αρκεί να είναι εμπνευσμένη από πραγματικά, αληθινά, κίνητρα: «Η συμμετοχική δημοκρατία είναι στη μόδα. Οι δήμοι και τα κόμματα αναφέρονται όλο και περισσότερο σε αυτήν και τη χρησιμοποιούν ως μέσο για να της προσδώσουν ψυχή και νομιμότητα. Πρόκειται για πραγματική δημοκρατική πρόοδο ή για δημαγωγικό προπέτασμα καπνού, για απάτη και χειραγώγηση; Οι απόψεις

---

[416] Η μετάφραση από τα αγγλικά στα ελληνικά πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

Μετάφραση στην αγγλική γλώσσα: HABERMAS Jürgen, The Theory Of Communicative Action, Volume 2, Lifeworld and system: a critique of functionalist reason, Translated by Thomas McCarthy, Beacon Press Boston, Originally published as Theorie des kommunikativen Handelns, Band 2: Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft, 1981 by Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main; 3d corrected edition 1985, σελίδα 162.
ISBN 0-8070-1506-7 (v. 1) ISBN 0-8070-1400-1 (v. 2).
«… the double contingency of actors' decisions (…) is present in communicative action because each participant can raise (or refrain from raising) claims that are criticizable in principle, and can accept (or reject) such claims; he makes his decisions on the presupposition that the same is true for the other participants. The doubly contingent process of reaching understanding rests on the interpretive accomplishments of actors who—so long as they are not oriented egocentrically to their own success but to mutual understanding, and so long as they want to achieve their goals by way of communicative agreement—must endeavor to arrive at a common definition of a situation».

Μετάφραση στην γαλλική γλώσσα: HABERMAS Jürgen, *Théorie de l'agir communicationnel***,** Tome 2**,** *Pour une critique de la raison fonctionnaliste*, Fayard, L'espace du politique, Paris, 1987, σελίδα 288.
«Dans l'agir communicationnel, la double contingence se manifeste en ce que chaque partie prenante de l'interaction peut fondamentalement élever (ou non), et admettre (ou rejeter) des prétentions critiquables ; chacun prend ses décisions en présupposant que cela vaut aussi des autres parties de l'interaction. L'intercompréhension doublement contingente repose sur des opérations d'interprétations d'acteurs : tant qu'ils ne visent pas égoïstement leur succès propre, mais l'intercompréhension, et tant qu'ils veulent atteindre leurs buts moyennant un accord obtenu par la communication, ils doivent être décidés à atteindre une définition commune de la situation».

[417] BERGANDI Donato, «Environnement, éthique et politique: les limites d'une démocratie inaboutie», Op. Cit., σελίδα 88. « … la raison principale des déséquilibres moraux et politiques des individus et qui vont à l'encontre de l'intérêt collectif».
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

διίστανται. Αλλά ένα πράγμα είναι βέβαιο: η κομματική αντιπροσωπευτική δημοκρατία δεν μπορεί πλέον να είναι αυτάρκης, αν μπορούσε ποτέ να είναι, και γι' αυτό είναι επιτακτική ανάγκη να επινοήσουμε, να οργανώσουμε και να ζωντανέψουμε τους χίλιους και έναν τόπους - συμβούλια γειτονιάς, ενδεχομένως και μεταξύ άλλων, αλλά και κάθε είδους αστικούς ή πολιτειακούς συλλόγους, φορείς λαϊκής εκπαίδευσης, συνέδρια πολιτών κ.λπ. –όπου μπορεί να ασκηθεί η συλλογική ελευθερία, η οποία είναι και ο στόχος της πολιτικής»[418]. Δημοκρατική πρόοδος ή δημαγωγικό προπέτασμα καπνού, απάτη και χειραγώγηση; Ενδεχομένως και τα δύο. Πρόκειται για δημοκρατική πρόοδο, δεδομένου ότι ο κάθε πολίτης θα μπορούσε να εκφράσει ελεύθερα την γνώμη του· πρόκειται για δημαγωγικό προπέτασμα καπνού, απάτη και χειραγώγηση, αν αναλογιστεί κανείς ότι πίσω από κάθε πολίτη θα βρίσκεται, αναπόφευκτα, ένας σύλλογος, ένα πολιτικό κόμμα ή μια χρηματοοικονομική ομάδα, ότι θα πρέπει να βρίσκεται ο απαραίτητος χρόνος για να συμβιβαστεί η ζωή και η επαγγελματική ενασχόληση των συμμετεχόντων, καθώς και ότι ο κάθε ένας από αυτούς θα είναι σε θέση να συμβιβάσει τα δικά του συμφέροντα με αυτά του πολιτικού χώρου, που οργανώνει την συμμετοχή στην λήψη αποφάσεων: «Είναι ακόμη πιο δελεαστικό για τους δήμους να παραιτηθούν, διότι η συμμετοχική δημοκρατία απαιτεί χρόνο και χρησιμοποιείται κυρίως για την εκπαίδευση αντιπάλων. (…) Η συμμετοχική δημοκρατία ξεκινάει από τα μικρά πράγματα, το φανάρι του δρόμου που δεν λειτουργεί, τα περιττώματα των σκύλων, τις βρύσες που στάζουν. Και αυτό είναι καλό. Γιατί, προσδιορίζει ο G. Goncharov, μόνο αν οι δήμοι πάρουν στα σοβαρά τους ανθρώπους για αυτά τα μικρά πράγματα, θα τους πείσουν ότι θα τους πάρουν στα σοβαρά και για τα μεγάλα. Δεδομένης αυτής της παρατήρησης, τίθεται το πρόβλημα του πλαισίου και της κλίμακας της συμμετοχής: η γειτονιά, η κοινότητα, το καντόνι, το διαμέρισμα, η περιφέρεια κ.λπ. "Η μεγάλη μαύρη τρύπα είναι στην πραγματικότητα το διαδημοτικό επίπεδο", στο οποίο προκύπτουν τα περισσότερα προβλήματα αλλά και στο οποίο δεν αντιστοιχεί επαρκής χρηματοδότηση. (Η ομιλήτρια) πάνω απ' όλα, επιμένει, ότι είναι αδύνατο να συμμετάσχουν πραγματικά οι πολίτες χωρίς να αλλάξουν οι συνθήκες διαβίωσης και εργασίας τους. Πώς μπορούν οι εργαζόμενοι που είναι εξαντλημένοι από τις πολλές εργάσιμες ημέρες και υπόκεινται σε μια καθημερινή πίεση να μετατραπούν, ως εκ θαύματος, και αμέσως, σε ελεύθερους και ενάρετους πολίτες; (…) Αυτό που εντυπωσιάζει, όταν συχνάζει κανείς τα εκλεγμένα όργανα, είναι πόσο μοναρχική έχει παραμείνει η γαλλική κοινωνία μας και πόσο

[418] CAILLE Alain, «De la démocratie participative, Voies de l'alterdémocratie (participative, délibérative, multitudinesque…), a) Repères, Expériences, débats», Dans Revue du MAUSS, *Alter démocratie, alter économie, Chantiers de l'espérance,* Éditions La Découverte, N° 26, Paris 2005, σελίδα 155.
«La démocratie participative est à la mode. Municipalités et partis s'y réfèrent et s'en prévalent de plus en plus pour y chercher comme un supplément d'âme et de légitimité. Réel progrès démocratique ou bien poudre aux yeux démagogique, trompe-l'œil et manipulation ? Les avis sont partagés. Mais une chose est sûre : la démocratie représentative partidaire ne peut plus se suffire à elle-même, si elle l'a jamais pu, et il est donc impératif d'inventer, d'organiser et de faire vivre les mille et un lieux – conseils de quartier, peut-être et entre autres, mais aussi associations civiles ou civiques en tout genre, organes d'éducation populaire, conférences citoyennes, etc. – où peut s'exercer cette liberté collective en quoi consiste le politique».
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

συνεχίζει να μην εμπιστεύεται τους "ενδιάμεσους φορείς" και τους συλλόγους. Το όνειρο κάθε εκλεγμένου αξιωματούχου, κάθε δημάρχου ή κάθε προέδρου, είναι στην πραγματικότητα, να επικοινωνεί απευθείας με κάθε μεμονωμένο πολίτη αποφεύγοντας τους συλλόγους»[419].

Η προηγούμενη τοποθέτηση και απόσπασμα, αν και θεωρεί ότι η συμμετοχική δημοκρατία είναι, τουλάχιστον σε θεωρητικό επίπεδο, ένα όραμα, περιορίζει την σημασία της συμμετοχής των πολιτών στην λήψη αποφάσεων, γεγονός το οποίο εκφράζει την καθημερινή πραγματικότητα της άσκησης της εξουσίας: οι αποφάσεις λαμβάνονται από τους εκλεγμένους και διορισμένους αντιπροσώπους της πολιτικής ομάδας, η οποία αντιπροσωπεύει την άρχουσα τάξη. Στην εποχή μας, στο πλαίσιο της ισχύουσας αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, η προστασία του περιβάλλοντος, η αειφορία και η ενεργειακή μετάβαση ελέγχονται από τους πολιτικούς αντιπροσώπους της άρχουσας τάξης, οι οποίοι θεωρούν, ενδεχομένως, τους προαναφερόμενους τομείς ως μέσο, το οποίο μελετάται στην παρούσα θεματική ενότητα της Διατριβής.

Για παράδειγμα, από την αρχή του 2023, το κέντρο της πόλης του Montpellier, θεωρείται «ZFE»[420], όπου απαγορεύεται η κυκλοφορία ρυπογόνων οχημάτων. Η απόφαση αυτή, υλοποιημένη σε επίσημο δημοτικό έγγραφο, το οποίο διατίθεται και σε ψηφιακή μορφή[421], περιέχει πληροφορίες, οι οποίες παρουσιάζονται σε 10 διαφορετικές θεματικές

---

[419] GRANET Estelle, «De la démocratie participative, Voies de l'alterdémocratie (participative, délibérative, multitudinesque…), a) Repères, Expériences, débats», «IIe Table ronde : la démocratie participative en France sur une base locale», Dans Revue du MAUSS, *Alter démocratie, alter économie, Chantiers de l'espérance,* Éditions La Découverte, N° 26, Paris 2005, N° 26, Paris 2005, σελίδες 159-160. «Il est d'autant plus tentant pour les municipalités de démissionner que la démocratie participative, ça prend du temps et que ça sert principalement à former des opposants. (…) C'est sur des petites choses – le lampadaire qui ne marche pas, le trop-plein de crottes de chien, les robinets qui fuient – que la démocratie participative s'amorce. Et c'est bien ainsi. Car, précise G. Gontcharov, c'est uniquement si les municipalités prennent les gens au sérieux sur ces petites choses qu'ils les convaincront qu'ils seront aussi pris au sérieux sur les plus grandes. Cela étant, le problème se pose du cadre et de l'échelle de la participation : le quartier, la commune, le canton, le département, la région, etc. ? « Le grand trou noir, c'est en fait le niveau intercommunal », échelle à laquelle se posent la plupart des problèmes mais à laquelle ne correspondent pas les financements adéquats. (…) (L'interocuttrice) insiste avant tout sur le fait qu'il est impossible de pousser les gens à participer véritablement sans changer leurs conditions de vie et de travail. Comment des salariés harassés par de longues journées de travail et soumis toute la journée à une situation de domination pourraient-ils comme par miracle et instantanément se muer en libres citoyens vertueux ? (…) Ce qui frappe, à fréquenter les instances élues, c'est de constater à quel point notre société française est restée monarchique et combien elle continue à se méfier des « corps intermédiaires » et des associations. Le rêve de chaque élu, de chaque maire ou de chaque président, est en fait de communiquer directement avec chaque citoyen pris individuellement en passant par-dessus la tête des associations».
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[420] Zone à Faibles Émissions, Ζώνη Χαμηλών Εκπομπών, όπου ρυπογόνα οχήματα δεν δύνανται να κυκλοφορήσουν. Βλέπε στο παράρτημα το αντίστοιχο έγγραφο, το οποίο αφορά, προς το παρόν, 35 Δήμους της Γαλλίας.

[421] ΔΗΜΟΣ ΤΟΥ Montpellier, https://www.montpellier3m.fr/vivre-transport/zone-faibles-emissions, ZFE, *La zone à faibles émissions de Montpellier méditerranée métropole*, «Luttons ensemble contre la pollution de l'air», προσπελάστηκε την 10η Απριλίου 2023 στις 09:12.
Βλέπε επίσης: https://www.ffve.org/IMG/pdf/brochure_zfe_montpellier.pdf,

ενότητες, που, συνθετικά αποτελούν μόνο τις τέσσερις ακόλουθες: πρώτο, τα οικολογικά προβλήματα, που ενέπνευσαν την οικολογική πολιτική του οικολόγου Δημάρχου, δεύτερο, τα οχήματα που αφορά η απαγόρευση, τρίτο, τη ζώνη, την προθεσμία διέλευσης χωρίς πρόστιμο σε αυτήν, το ποσό προστίμου, το οποίο θα επιβάλλεται σε οχήματα ανάλογα με το διακριτικό σήμα, που θα επικολλάται σε εμφανές χώρο του οχήματος και την χρονική περίοδο ανοχής παραβάσεων, καθώς και, τέταρτο, την οικονομική βοήθεια για αγορά άλλου αυτοκινήτου για συμμόρφωση με την Ζώνη Χαμηλών Εκπομπών. Η απαγόρευση αυτή δεν εκπλήσσει. Ήδη, όπως προαναφέρθηκε στη θεματική ενότητα «Θεμελιώδης πάροχος πηγών ενέργειας»[422], κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1970, εξ αιτίας του περιβόητου νέφους, που σκέπαζε την Αθήνα, εφαρμόστηκε υποχρεωτική εκ περιτροπής κυκλοφορία των αυτοκινήτων στο κέντρο της πόλης, η οποία υφίσταται ακόμη και σήμερα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, «κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, (…) πρωτοστάτησε σε σειρά προσπαθειών (…) για τη σταδιακή μείωση των εκπομπών ατμοσφαιρικών ρύπων από τα οδικά οχήματα, μέσω της βελτίωσης της ποιότητας των καυσίμων και του καθορισμού ολοένα και πιο αυστηρών ορίων εκπομπών για τα νέα οχήματα»[423]. Ανάλογες αποφάσεις ελήφθησαν και από την ελληνική κυβέρνηση, από τα αρμόδια Υπουργεία Περιβάλλοντος και Ενέργειας, Προστασίας του πολίτη, Υποδομών και μεταφορών, οι οποίες δημοσιεύτηκαν στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως[424] και περιέχουν πληροφορίες, όπως για παράδειγμα, ο χωρικός περιορισμός των ελεγχόμενων ζωνών κυκλοφορίας καθώς και το ειδικό σήμα, που πρέπει να ξεχωρίζει έναν οδηγό παραβάτη από έναν νομιμόφρονα. Παρόμοιες αποφάσεις έχουν ληφθεί και σε άλλα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το αντίστοιχο έγγραφο του Δήμου του Montpellier, όπου βρίσκεται και το Πανεπιστήμιο εκπόνησης της παρούσας Διατριβής, περιέχει πολλές λεπτομέρειες, εκ των οποίων τρεις αξίζουν ιδιαίτερης μνείας. Εκτός από τις προαναφερθείσες

---

[422] Γ) Διαρκής αναζήτηση και έκφραση του ανθρώπου για τη φύση, τροφή αργοπορημένης προστασίας της, η οποία αποτελεί πηγή εκπαίδευσης, αλλά και ενδεχόμενης άσκησης βίας;

α) Αδιάκοπες φιλοσοφικές σκέψεις και καλλιτεχνικές ανησυχίες

β) Αργοπορημένη προστασία μιας φύσης, που κινδυνεύει, αλλά και που αποτελεί πηγή ανανεώσιμων και μη, μορφών ενέργειας

1) Συνεχής, αλλά ελλιπής φροντίδα της φύσης

2) **Θεμελιώδης πάροχος πηγών ενέργειας**

[423] ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ, *Η ΕΕ παίρνει μέτρα για τη μείωση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης που προκαλούν τα αυτοκίνητα: Ερωτήσεις και απαντήσεις*,
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/MEMO_17_2821
δημοσιεύτηκε την 31η Αυγούστου 2017 και προσπελάστηκε την 10η Απριλίου 2023 στις 10:17.

[424] ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ, *Μέτρα περιορισμού κυκλοφορίας οχημάτων στο κέντρο της Αθήνας περιόδου 2021 – 2022*, Αριθμός Φύλλου 4860, 20 Οκτωβρίου 2021, Τεύχος δεύτερο, Αριθμός οικ-289738/Φ.911

θεματικές, όπως «τα οχήματα που αφορά η απαγόρευση, τη ζώνη, την προθεσμία διέλευσης χωρίς πρόστιμο σε αυτήν, το διακριτικό σήμα, που θα επικολλάται σε εμφανές χώρο του οχήματος και την χρονική περίοδο ανοχής παραβάσεων», τρεις από αυτές ελκύουν την προσοχή: τα οικολογικά προβλήματα, που ενέπνευσαν την οικολογική πολιτική του οικολόγου Δημάρχου, το πρόστιμο, το οποίο θα επιβάλλεται στους παραβάτες, καθώς και η οικονομική βοήθεια για αγορά άλλου αυτοκινήτου προς συμμόρφωση με την Ζώνη Χαμηλών Εκπομπών.

Η θεματική σχέση μεταξύ των τριών αυτών διατάξεων, είναι απλή και μπορεί να παρουσιαστεί ως εξής: η προστασία της φύσης, σκοπός-επιταγή-υποχρέωση-κανόνας-προσταγή, εμπνέεται από περιβαλλοντικά γνωστά προβλήματα, τα οποία απαιτούν επίλυση και, ενδεχομένως, θυσίες και άσκηση «νόμιμης, νομιμοποιημένης βίας»[425], όπως το πρόστιμο-τιμωρία των παραβατών, που δεν συμμορφώνονται με τον αποκλεισμό των οχημάτων τους, τα οποία μολύνουν το περιβάλλον. Ας μην ανησυχούν όμως, διότι ο Δήμος τους προτείνει λύσεις για να «αγοράσουν» ένα «υγιές» όχημα … αδιαφορώντας για το αν έχουν ή όχι την οικονομική δυνατότητα για να πραγματοποιήσουν αυτήν την αγορά. Με λίγα λόγια, αυτοί, οι οποίοι, μετά από την αντικατάσταση του οχήματος, που ρύπαινε το περιβάλλον, θα έχουν την οικονομική δυνατότητα να αγοράσουν ένα άλλο, θα μπορέσουν να συνεχίσουν να ζουν, όπως πριν, ενώ οι άλλοι, που δεν θα μπορούν να καταβάλλουν το αντίστοιχο ποσό, θα μετατραπούν σε … πεζούς! Αυτή η «λογική», στηρίζεται στην παρουσίαση και αντιμετώπιση του προβλήματος, η οποία είναι περιβαλλοντική και οικονομική. Στο προαναφερόμενο Δημοτικό έγγραφο του Montpellier, για παράδειγμα, περιέχονται δύο από τα σοβαρότερα προβλήματα, που επιβάλει η ρύπανση του περιβάλλοντος, ο θάνατος ανθρώπων, καθώς και η δαπάνη και σπατάλη του δημόσιου χρήματος: «κάθε χρόνο, στη Γαλλία πεθαίνουν 40.000 άνθρωποι[426] εξαιτίας έκθεσης

[425] Βλέπε θεματικές ενότητες της παρούσας εισαγωγής, οι οποίες ανήκουν στο Τρίτο εισαγωγικό μέρος· όσον αφορά στην έννοια του «καταναγκασμού» στο *Α) Άσκηση της εξουσίας: από την αταξία στην τάξη και από την τάξη στην αταξία*, όσον αφορά στις έννοιες της «συμβολικής βίας», του «μονοπωλίου της νομιμοποιημένης βίας» και της «ιδεολογικής εγχάραξης» στο Β) Κυριαρχία και επιβολή αποφάσεων της άρχουσας τάξης στην εκπαίδευση, στον έλεγχο της δημιουργίας και έκδοσης των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών, όπως και των σχολικών εγχειριδίων, πηγές κατασκευής και συντήρησης τόπων μνήμης, καθώς και στην περιβαλλοντική εκπαίδευση στο δημοτικό σχολείο, καθώς και, όσον αφορά στην έννοια των «Τόπων μνήμης», στο Γ) Διαρκής αναζήτηση και έκφραση του ανθρώπου για τη φύση, τροφή αργοπορημένης προστασίας της, η οποία αποτελεί πηγή εκπαίδευσης, 2) Σμίλη *Τόπων μνήμης, συλλογικών και πολιτιστικών αναπαραστάσεων.*

[426] Υποσημείωση στο ίδιο έγγραφο, στη γαλλική γλώσσα, επεξηγεί ότι αυτή η πληροφορία στηρίζεται σε έκθεση του εθνικού οργανισμού δημόσιας υγείας, που ιδρύθηκε τον Μάιο του 2016 με διάταγμα και διάταγμα και αποτελεί δημόσιο διοικητικό ίδρυμα υπό την εποπτεία του Υπουργείου Υγείας, (https://www.santepubliquefrance.fr).
ΔΗΜΟΣ ΤΟΥ Montpellier, https://www.montpellier3m.fr/vivre-transport/zone-faibles-emissions, ZFE, *La zone à faibles émissions de Montpellier méditerranée métropole*, «Luttons ensemble contre la pollution de l'air», σελίδα 3. Προσπελάστηκε την 10η Απριλίου 2023 στις 09:12.

σε λεπτά σωματίδια, με το κόστος ρύπανσης για το Δήμο του Montpellier, να αγγίζει κάθε χρόνο τα 180.000.000 €»[427] [428].

Σε αυτήν την περίπτωση, κρίνεται απαραίτητη η ακόλουθη διευκρίνηση: η προηγούμενη δαπάνη εμφανίζεται ως υπέρογκη για μια πόλη, στην οποία ο μητροπολιτικός χώρος, εγκλείει κατά την απογραφή του 2020, «300.000»[429] κατοίκους, αλλά πρόκειται ακριβώς για το ποσό, το οποίο αναφέρεται στο έγγραφο της Ευρωπαϊκής Ένωσης Δημόσιας Υγείας (EUPHA)[430]. Σε προσπάθεια σύγκρισης, στο Παρίσι, πόλη 2.165.423 κατοίκων[431] [432], η αντίστοιχη δαπάνη φτάνει τα 3.505.300.000 €, στο Λονδίνο (greater city), με 8.797.000 κατοίκους[433], τα 11.380.070.000 € και στην Αθήνα, με 664.046 κατοίκους[434], μόνο στον Δήμο Αθηναίων, τα 1.126.600.000 €.

---

[427] MAIRIE DE MONTPELLIER, https://www.montpellier3m.fr/vivre-transport/zone-faibles-emissions, ZFE, *La zone à faibles émissions de Montpellier méditerranée métropole*, «Luttons ensemble contre la pollution de l'air», σελίδα 3. Προσπελάστηκε την 10η Απριλίου 2023 στις 09:12.

[428] Υποσημείωση στο ίδιο έγγραφο στην αγγλική γλώσσα, (MAIRIE DE MONTPELLIER, https://www.montpellier3m.fr/vivre-transport/zone-faibles-emissions, ZFE, *La zone à faibles émissions de Montpellier méditerranée métropole*, «Luttons ensemble contre la pollution de l'air», σελίδα 3. Προσπελάστηκε την 10η Απριλίου 2023 στις 09:12), επεξηγεί ότι αυτή η πληροφορία στηρίζεται σε έκθεση της EUROPEAN PUBLIC HEALTH ALLIANCE, *Health costs of air pollution in European cities and the linkage with transport*, https://epha.org/wp-content/uploads/2020/10/final-health-costs-of-air-pollution-in-european-cities-and-the-linkage-with-transport.pdf, σελίδα 63. Προσπελάστηκε την 10η Απριλίου 2023 στις 10:18.

[429] MONTPELLIER.FR, *Recensement,* https://www.montpellier.fr/189-recensement.htm
Προσπελάστηκε την 12η Απριλίου 2023 στις 12:40.

[430] EUROPEAN PUBLIC HEALTH ALLIANCE, *Health costs of air pollution in European cities and the linkage with transport*, https://epha.org/wp-content/uploads/2020/10/final-health-costs-of-air-pollution-in-european-cities-and-the-linkage-with-transport.pdf, σελίδα 63. Προσπελάστηκε την 10η Απριλίου 2023 στις 10:18.

[431] MAIRIE DE PARIS, *La population et les habitants de Paris*, https://www.annuaire-mairie.fr/ville-paris.html,
Προσπελάστηκε την 10η Απριλίου 2023 στις 15:07.

[432] Κρίνεται σκόπιμο να διευκρινιστεί ότι η αντίστοιχη μείζονος περιοχή του Παρισιού (aire urbaine) έχει 10.784.000 κατοίκους. Μείζον περιοχή, aire urbaine, ορίζεται ως «μία αστική περιοχή ή "μεγάλη αστική περιοχή", μια ομάδα δήμων, ενιαία και χωρίς θύλακες, αποτελούμενη από ένα αστικό κέντρο (αστική μονάδα) με περισσότερες από 10.000 θέσεις εργασίας και από αγροτικούς δήμους ή αστικές μονάδες (περιαστικός δακτύλιος), όπου τουλάχιστον το 40% του μόνιμου πληθυσμού με εργασία εργάζεται στο κέντρο ή σε δήμους που έλκονται από αυτό»: Μείζον περιοχή, «Une aire urbaine ou « grande aire urbaine » est un ensemble de communes, d'un seul tenant et sans enclave, constitué par un pôle urbain (unité urbaine) de plus de 10 000 emplois, et par des communes rurales ou unités urbaines (couronne périurbaine) dont au moins 40 % de la population résidente ayant un emploi travaille dans le pôle ou dans des communes attirées par celui-ci».
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
INSEE, https://www.insee.fr/fr/metadonnees/definition/c2070, *Aire urbaine, définition* :
Προσπελάστηκε την 10η Απριλίου 2023 στις 15:45.

[433] GREATER LONDON AUTORITY, https://data.london.gov.uk/dataset/londons-population,
Προσπελάστηκε την 10η Απριλίου 2023 στις 10:54.

[434] ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ, https://www.cityofathens.gr/o-dimos/,
Προσπελάστηκε την 10η Απριλίου 2023 στις 12:59.

Αναλυτικότερα και σε προσπάθεια ανάδειξης μιας περισσότερο ακριβούς εικόνας του προβλήματος της ρύπανσης των πόλεων στον ακόλουθο πίνακα, στον οποίο παρουσιάζονται οι 25 ευρωπαϊκές πόλεις με το υψηλότερο συνολικό κόστος ζημιών από την ατμοσφαιρική ρύπανση:

Table 6 - Top 25 cities with the highest total damage costs of air pollution[435]

No.	Country	City	Total damage costs
1	United Kingdom	London (greater city)	€ 11,380,722,416
2	Romania	Bucuresti	€ 6,345,139,087
3	Germany	Berlin	€ 5,237,257,544
4	Poland	Warszawa	€ 4,222,682,712
5	Italy	Roma	€ 4,144,344,954
6	Poland	Metropolia Silesia	€ 3,596,193,823
7	France	Paris	€ 3,505,259,275
8	Italy	Milano	€ 3,498,940,399
9	Spain	Madrid	€ 3,383,362,222
10	Hungary	Budapest	€ 3,272,079,833
11	Germany	Hamburg	€ 2,936,377,930
12	Germany	München	€ 2,877,847,412
13	Bulgaria	Sofia	€ 2,575,337,596
14	Austria	Wien	€ 2,567,485,526
15	United Kingdom	Greater Manchester	€ 2,409,496,795
16	Czech Republic	Praha	€ 2,253,053,555
17	Spain	Barcelona	€ 2,020,417,033
18	Italy	Torino	€ 1,815,447,357
19	United Kingdom	West Midlands urban area	€ 1,806,623,126
20	Germany	Köln	€ 1,786,891,554
21	Belgium	Bruxelles / Brussel	€ 1,585,778,013
22	Poland	Kraków	€ 1,490,117,352
23	Germany	Frankfurt am Main	€ 1,344,636,105
24	Croatia	Zagreb	€ 1,312,028,080
25	Poland	Wroclaw	€ 1,239,522,247

Ο προηγούμενος πίνακας αποδεικνύει τον επικίνδυνο χαρακτήρα της ατμοσφαιρικής ρύπανσης, που προέρχεται από την κυκλοφορία οχημάτων, η οποία, όπως προαναφέρθηκε και εμφανίζεται στο Δημοτικό προηγούμενο έγγραφο της πόλης του Montpellier, μόνο στη Γαλλία, προκαλεί τον θάνατο 40.000 ανθρώπων, γεγονός το οποίο είναι απαράδεκτο και ανυπόφορο. Αυτή η καταστροφική παρουσίαση των συνεπειών της περιβαλλοντικής ρύπανσης, επιτρέπει για την αποτελεσματική της αντιμετώπιση, όχι μόνο την νόμιμη επιβολή μέτρων, ενδεχομένως καταναγκαστικού χαρακτήρα, αλλά και την αποδοχή τους, εκ μέρους των πολιτών, ως καθήκον, γεγονός που τους προσδίδει νομιμοποίηση. Ας επιτραπεί ακόμα μια τρίτη φορά η περίφημη αυτή φράση, η οποία ξεπερνάει τα όρια της πολιτικής επιστήμης, αντιπροσωπεύοντας την ίδια την καθημερινή ζωή των ανθρώπων και η οποία περιέχεται στο *Κοινωνικό Συμβόλαιο*: «Ο πιο δυνατός δεν είναι ποτέ αρκετά δυνατός για να είναι πάντα ο ηγεμόνας, αν δεν μετατρέψει τη δύναμή του σε δίκαιο, σε νόμο, και την

[435] EUROPEAN PUBLIC HEALTH ALLIANCE, *Health costs of air pollution in European cities and the linkage with transport*, https://epha.org/wp-content/uploads/2020/10/final-health-costs-of-air-pollution-in-european-cities-and-the-linkage-with-transport.pdf, σελίδες 23-24. Προσπελάστηκε την 10η Απριλίου 2023 στις 10:18.

υπακοή σε καθήκον»[436]. Σε αυτό το σημείο κρίνεται σκόπιμο να παρατηρηθεί ότι αν στους πολίτες υπαγορεύεται νόμιμη και νομιμοποιημένη βία, στους μαθητές επιβάλλεται και συμβολική βία, η οποία μελετήθηκε σε προηγούμενη θεματική ενότητα[437]: «Κάθε παιδαγωγική δράση (ΠΔ) είναι αντικειμενικά μια συμβολική βία, η οποία νοείται όταν ασκείται εκ μέρους μιας αυθαίρετης εξουσίας, ως επιβολή μιας πολιτιστικής αυθαιρεσίας»[438].

2.2) Διακηρύσσοντας την αναγκαιότητα να προστατευτεί η φύση και η αειφορία στα σχολικά βιβλία μέσω της κυριαρχικής θέσης της Παιδείας απέναντι σε «αδύναμους μαθητές»

Ποιος θα ήταν ο ρόλος του σχολικού εγχειριδίου στην «μύηση» των μαθητών στην προστασία της φύσης και της αειφορίας; Υπενθυμίζεται ότι η αειφορία αποσκοπεί σε «μία ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να διακυβεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες»[439]. Όπως προαναφέρθηκε στο παρόν θεωρητικό πανόραμα, το σχολικό εγχειρίδιο είναι ένα πολύ σημαντικό εργαλείο, το οποίο επιτρέπει μεν την μελέτη των σκοπών της ομάδας που ασκεί την εξουσία, αλλά δεν παρέχει δε, την δυνατότητα ανάλυσης της αποτελεσματικότητάς του, διότι, απλά, θα έπρεπε ο ερευνητής να παρακολουθήσει ΟΛΑ τα μαθήματα, σε ΟΛΕΣ τις τάξεις των σχολείων. Θα απέφευγε, με αυτόν τον τρόπο, να επιλέξει ένα στατιστικό δείγμα, το οποίο, ως δείγμα, δεν θα μπορούσε να έχει παρά μια αξία περιορισμένη. Το σχολικό εγχειρίδιο, όμως, είναι πάντα παρόν, λάμποντας χάρη της μοναδικότητάς του και αποτελώντας ένα εξίσου μοναδικό μέσο μελέτης των «αξιών», τις οποίες προβάλει, επιβάλλει, η άρχουσα τάξη, κάτω, βέβαια, σε ένα δημοκρατικό καθεστώς, από πιέσεις τις οποίες ασκούν κοινωνικές ομάδες, ανάλογα, πάντα, με

[436] ROUSSEAU Jean-Jacques, *Du contrat social ou Principes Du Droit Politique*, Chapitre 1:3 intitulé «Du droit du plus fort», version numérique produite par Jean-Marie Tremblay, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi.
Site web :http://bibliotheque.uqac.uquebec.ca/ index.htm, σελίδα 11.
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας εργασίας.

[437] Τρίτο εισαγωγικό μέρος: Β) Κυριαρχία και επιβολή αποφάσεων της άρχουσας τάξης στην εκπαίδευση, στον έλεγχο της δημιουργίας και έκδοσης των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών, όπως και των σχολικών εγχειριδίων, πηγές κατασκευής και συντήρησης τόπων μνήμης, καθώς και στην περιβαλλοντική εκπαίδευση στο δημοτικό σχολείο.

[438] BOURDIEU Pierre, PASSERON Jean-Claude, *La Reproduction. Éléments d'une théorie du système d'enseignement*, Op. Cit., σελίδα 19. ISBN : 9782707302267: «Toute action pédagogique (AP) est objectivement une violence symbolique en tant qu'imposition, par un pouvoir arbitraire, d'un arbitraire culturel».
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας εργασίας.

[439] *Αειφόρος ανάπτυξη,*
https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM:sustainable_development
Προσπελάστηκε την 13η Απριλίου 2023 στις 08:26.

τα συμφέροντά τους και πιστεύω. Αυτή η παρατήρηση είναι δυνατόν να υποστηριχθεί αν ληφθούν υπόψη προαναφερόμενες απόψεις, οι οποίες παρατίθενται ακολούθως: η έννοια του Κράτους, παρ' όλη την έκφραση διαφορετικών απόψεων, ορίζεται ως «ένας χώρος, επικράτεια, που περιορίζεται από σύνορα, στον οποίο είναι εγκατεστημένος ένας πληθυσμός, λαός, ουσιαστικά υπόδουλος στην πολιτική εξουσία»[440]· το «Κράτος είναι οργάνωσις εξουσίας αυτοδυνάμου, διέπουσα την συμβίωσιν του συνόλου των ανθρώπων των διαβιούντων εντός ορισμένης χώρας. Σε αυτή την περίπτωση εμφανίζεται το στοιχείο καταναγκασμού»[441]. «Το κράτος είναι η κοινότητα εκείνη των ανθρώπων, που διεκδικεί (αποτελεσματικά) το μονοπώλιο στη νόμιμη χρήση της φυσικής βίας»[442]· «κάθε παιδαγωγική δράση (ΠΔ) είναι αντικειμενικά μια συμβολική βία, η οποία νοείται, όταν ασκείται εκ μέρους μιας αυθαίρετης εξουσίας, ως επιβολή μιας πολιτιστικής αυθαιρεσίας»[443]· «ο σχολικός μηχανισμός έχει τα εξής ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. … Στους κόλπους του, πράγματι, η εγχάραξη οποιουδήποτε ιδεολογικού μηνύματος γίνεται κατά τρόπο τυποποιημένο, συλλογικό, γενικοποιημένο και πανηγυρικό»[444]· η Παιδεία, ιδιαίτερα στο Δημοτικό σχολείο, είναι ένας χώρος, όπου, «ουσιαστικά «παίζεται» η σχολική και «κοινωνική» σταδιοδρομία της μεγάλης πλειοψηφίας των μαθητών»[445]. Με αυτό το σκεπτικό, αν γίνει αποδεκτή η υπόθεση, η οποία προτάθηκε στην προηγούμενη θεματική ενότητα[446], «στο πλαίσιο της ισχύουσας αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, η προστασία του περιβάλλοντος, η αειφορία και η ενεργειακή μετάβαση ελέγχονται από τους πολιτικούς αντιπροσώπους της άρχουσας τάξης, οι οποίοι θεωρούν, ενδεχομένως, τους προαναφερόμενους τομείς και ως σκοπό και ως μέσο». Σε αυτήν την περίπτωση, το σχολικό εγχειρίδιο, χώρος εργαλειοποίησης της μνήμης και «κατασκευής» προσανατολισμένης πολιτικής και κοινωνικής συμπεριφοράς, αποκτά και έναν άλλο ρόλο, ο οποίος, εκφράζοντας την πολιτική βούληση που κρύβεται πίσω από την δημιουργία του, είναι αυτός της «μύησης»,

---

[440] COLLIARD Claude-Albert, *Institutions des Relations Internationales*, Dalloz (7ème édition), Paris 1978, σελίδες 81 και 81 έως 83.

[441] ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Λίνα, Επίκουρη Καθηγήτρια Συνταγματικού Δικαίου, Τμήμα Νομικής ΑΠΘ, *1η ενότητα: Κράτος, Κυριαρχία*, Op. Cit., σελίδα 23.
Προσπελάστηκε την 1η Φεβρουαρίου 2023, στις 19:25 η ώρα Ελλάδας, σελίδα 24.
https://opencourses.auth.gr/modules/document/file.php/OCRS101/Παρουσιάσεις%20Μαθήματος/ENOTHTA%2001η%20%28ΚΡΑΤΟΣ%20%26%20ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ%29.pdf

[442] WEBER Max, *Le savant et le politique*, Op. Cit.., σελίδα 22.

[443] BOURDIEU Pierre, PASSERON Jean-Claude, *La Reproduction. Éléments d'une théorie du système d'enseignement*, Op. Cit., σελίδα 19.

[444] ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κωνσταντίνος, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Op. Cit., σελίδες 383-385.

[445] ΝΟΥΤΣΟΣ Χαράλαμπος, *Ιδεολογία και εκπαιδευτική πολιτική*, Op. Cit., σελίδα 129.

[446] 2.1) Εξαγγέλλοντας την αναγκαιότητα να προστατευτεί η φύση και η αειφορία μέσω της διαλεκτικής μεταξύ κρατικής δύναμης και «αδύναμων πολιτών».

της ευαισθητοποίησης των μελλοντικών πολιτών στην προστασία του περιβάλλοντος και την αειφορία, καθώς και στην αναπόφευκτη ενεργειακή μετάβαση, ούτως ώστε, να καθίσταται μελλοντικά δυνατός, ευκολότερα, ο έλεγχος των «εκπαιδευμένων» πια πολιτών και η επιβολή μέτρων, τα οποία θα προστατεύουν αποτελεσματικότερα επιλεγμένα συμφέροντα.

Η προηγούμενη παρατήρηση απομακρύνει το σχολικό εγχειρίδιο και από τον βασικό του στόχο, που είναι η παιδεία των μελλοντικών πολιτών, καθώς και από την θεμελιακή του αναπαράσταση, η οποία το εμφανίζει ως χώρο στον οποίο εντάσσονται οι πολιτιστικές και πολιτισμικές αξίες μιας ανθρώπινης κοινότητας, που, παραφράζοντας τον προαναφερόμενο ορισμό του πολιτικού μύθου του Charles-Olivier Carbonell, καθώς και τον ορισμό των Τόπων μνήμης του Pierre Nora, «μεταδίδονται από γενιά σε γενιά προσδίδοντας στην κοινωνική ομάδα ταυτόχρονα πολιτιστική συνοχή και ηθική ακεραιότητα (...), ενώνοντας τα μέλη μιας κοινωνικής ομάδας, επιτρέποντας την νόηση του κόσμου, θεωρώντας τη διαδρομή που ακολούθησε η ομάδα ως ενάρετη, (…) ενώνοντας και κινητοποιώντας χωρίς να είναι ψέμα ή αλήθεια, πιθανότητα ή αμφισβήτηση, συμμετέχοντας στον κόσμο της θρησκείας, του άυλου, της βεβαιότητας, του παράλογου, (...) ικανές να εξαφανιστούν, αλλά για να επανεμφανιστούν…»[447]. Πρόκειται για τις πολιτιστικές και πολιτισμικές αυτές αξίες μιας ανθρώπινης κοινότητας, οι οποίες «στηρίζονται στη διαλεκτική μεταξύ ανάμνησης και λήθης, είναι ασύνειδεις όσον αφορά στις διαδοχικές τους μεταβολές και ευάλωτες σε κάθε χρήση και σε κάθε χειρισμό και μπορούν να υποπέσουν σε πολύχρονη αδράνεια και σε ξαφνικές αναζωογονήσεις»[448]. Η προηγούμενη παρατήρηση προβάλλει το σχολικό εγχειρίδιο ως μέσο καταναγκασμού, του οποίου ο στόχος θα απέβλεπε μόνο στην προστασία των συμφερόντων ορισμένων ομάδων, γεγονός στο οποίο δεν θα ήθελε να πιστεύει η συγγραφέας της παρούσας Διατριβής. Απλά, αυτή η παρατήρηση γεννήθηκε από συζητήσεις με επαγγελματίες κάθε τομέα ενασχόλησης, κάθε πολιτικού χώρου, καθώς και από μελέτες ερευνών, ένα μέρος των οποίων χρησιμοποιήθηκε ως βιβλιογραφικό στήριγμα των επιλεγμένων τοποθετήσεων στην παρούσα θεματική ενότητα. Ωστόσο, η ερμηνεία της προστασίας του περιβάλλοντος και της αειφόρου ανάπτυξης ως μέσο επιβολής μέτρων οχύρωσης συμφερόντων, αν και επιβάλλει προσοχή όσον αφορά στην ευθύνη, που κάθε πολίτης έχει σε μια δημοκρατική ανθρώπινη κοινότητα, δεν αποδυναμώνει τον εκπαιδευτικό στόχο μύησης των μαθητών στην αναγκαιότητα υιοθέτησης προσεκτικής συμπεριφοράς απέναντι στο περιβάλλον, τις αντοχές του και τον θεμελιακό ρόλο που παίζει στην γήινη ζωή. Η περιβαλλοντική εκπαίδευση, είτε με τον αντισυμβατικό, προς το παρόν, χαρακτήρα της, είτε με τυχαίες εμβόλιμες ή θεματικά προσδιορισμένες αναφορές, έχει ως σκοπό, στο σχολείο, την ευαισθητοποίηση των μελλοντικών πολιτών. Όσο για το σχολικό

[447] CARBONELL Charles-Olivier, «Mythes et politiques», *Mythes et mythologies politiques. Approche d'une définition et d'une typologie*, Op. Cit. σελίδες 10-11.

[448] NORA Pierre (sous la direction de), *Les Lieux de mémoire*, tome 1, *La République*, Op. Cit., σελίδα 24.

εγχειρίδιο, ιδιαίτερα στο Δημοτικό σχολείο, του οποίου τα Ανθολόγια αποτελούν και το βασικό *Corpus* της παρούσας Διατριβής, το περιεχόμενό του αντιπροσωπεύει την προσανατολισμένη πολιτική βούληση, που το καθιερώνει και η οποία αντικατοπτρίζει την μεγάλη σημασία αυτού του σκοπού.

Επίλογος τρίτου εισηγητικού μέρους

Στην παρουσίαση που προηγείται και, όπως προαναφέρθηκε στην εισαγωγή του παρόντος πλαισίου, ακολουθεί μια συγκεκριμένη διαρθρωτική διαδρομή, η οποία στηρίζεται στη μοναδική σχέση μεταξύ της άσκησης της εξουσίας στον χώρο της Παιδείας και της προσπάθειας που καταβάλλεται για ένταξη μελέτης του περιβάλλοντος στα Σχολεία.

Μεγάλη σημασία δίνεται στη δύναμη της άρχουσας τάξης, που διαχειρίστηκε το ελληνικό έθνος-κράτος από την ανεξαρτησία ως τη σημερινή εποχή, περίοδος η οποία χωρίζεται σε δύο μέρη, μέχρι το 1975 και από το 1975 και εξής. Το 1975 αποτελεί κομβικό ιστορικό σημείο, που εκφράζει την έναρξη της Μεταπολίτευσης και πιο συγκεκριμένα, το πέρασμα του ελληνικού κράτους από την θεσμική, πολιτική, οικονομική και κοινωνική ανισορροπία και αστάθεια στην Δημοκρατία, από την αταξία στην τάξη.

Παρατηρείται ότι η άρχουσα τάξη επέβαλλε αποφάσεις σε όλους τους τομείς και ιδιαίτερα στην εκπαίδευση με σκοπό την οργάνωσή της και τον απόλυτο έλεγχό της οριοθετώντας με μεγάλη ακρίβεια την Παιδεία στα ελληνικά Συντάγματα, όπου κανόνες την θέτουν να διατελεί υπό την ανώτατη εποπτεία του κράτους, να ενεργείται δαπάνη του κράτους, να είναι υποχρεωτική και γενικά, να αποτελεί βασική αποστολή του κράτους οριοθετώντας και συντηρώντας τον χώρο μύησης των μαθητών σε γνώσεις και αξίες, οι οποίες στηρίζουν την εθνική ταυτότητα των Ελλήνων και συνεισφέρουν στην «κατασκευή» μελλοντικών πολιτών.

Η Παιδεία οργανώνεται με σκοπό την προστασία των συμφερόντων και ιδεολογικών προσανατολισμών της άρχουσας τάξης, χάρη στην δημιουργία και έλεγχο αναλυτικών προγραμμάτων σπουδών που νοούνται πυξίδες της καθημερινής διδακτικής πράξης, καθώς και δια μέσου υποχρεωτικών «συμβουλών» στους δασκάλους και στους συγγραφείς των σχολικών εγχειριδίων, τα οποία θεωρούνται μοναδικά εκπαιδευτικά μέσα και αδιαφιλονίκητοι πλαστουργοί *Τόπων Μνήμης* του ελληνικού έθνους-κράτους και της ελληνικής κοινωνίας.

Τα τελευταία πενήντα χρόνια περίπου, το ενδιαφέρον για τη φύση που εξέφραζαν φιλόσοφοι και άνθρωποι του πνεύματος από την αρχαία εποχή έως τη σημερινή, θεσμοποιήθηκε από Διεθνείς Οργανισμούς μπροστά στον κώδωνα του κινδύνου, που κρούουν

επιστήμονες όλου του κόσμου επισημαίνοντας τον κίνδυνο που διατρέχει ο πλανήτης μας, λόγω της κακής διαχείρισης των φυσικών πηγών ενέργειας. Ο κίνδυνος αυτός έγινε κατανοητός από τις ομάδες άσκησης εξουσίας σε όλο τον κόσμο, οι οποίες επιχειρούν να μυήσουν τους κατοίκους της γης στη συνειδητοποίηση και κατανόηση των ευθυνών τους. Με αυτόν τον τρόπο, εντάσσονται στα σχολεία μαθήματα, προτάσεις, σκέψεις, προσχέδια, έτσι ώστε η αργοπορημένη προστασία της φύσης που κινδυνεύει, να φροντίζεται από τους ανθρώπους, οι οποίοι δεν είναι, όμως, απομονωμένοι, αλλά βοηθούνται και από την ίδια τη φύση, η οποία αποτελεί πηγή ανανεώσιμων και μη, μορφών ενέργειας. Η Παιδεία είναι θεμελιώδης χώρος μύησης, καθώς η σχολική διδασκαλία παρέχει, όλο και περισσότερο, περιβαλλοντική εκπαίδευση από πολύ νωρίς στο Δημοτικό Σχολείο, αλλά μέχρι και στο Νηπιαγωγείο, η οποία θεωρείται εργαλείο απόκτησης γνώσεων, δεξιοτήτων και ανάληψης πρωτοβουλιών για επίλυση και πρόληψη περιβαλλοντικών προβλημάτων.

Αυτός ο τομέας της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στην Ελλάδα εμπνέεται από διεθνείς αποφάσεις, οι οποίες την θεμελιώνουν κι εκφράζει όλο και περισσότερο συνειδητοποίηση, ευαισθητοποίηση, δραστηριοποίηση και γενικότερα, προσπάθεια αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβλημάτων από τους μαθητές. Έτσι, ιδιαίτερα στο Δημοτικό Σχολείο που αποτελεί τον τομέα στον οποίο επιλέχθηκε το *Corpus* της παρούσας Διατριβής, οριοθετείται η νόηση ενός ελλιπούς, αλλά αισιόδοξου πλαισίου και όπου Ανθολόγια εκφράζουν κρατικές και διεθνείς επιλογές με τυχαίες εμβόλιμες αναφορές, καθώς και θεματικά προσδιορισμένες μετατρεπόμενες, έτσι, σε αρωγούς στην προσπάθεια διαθεματικής προσέγγισης της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Ωστόσο, κρίνεται σκόπιμο ένα τελευταίο ερώτημα: η προστασία της φύσης είναι σκοπός ή/και μέσο; Η απάντηση, που δίνεται είναι ότι η προστασία της φύσης και η αειφόρος ανάπτυξη είναι μακροχρόνιος σκοπός, ο οποίος συνδέει το παρόν και το μέλλον και ο οποίος θεμελιώνεται από τους ίδιους τους ευαισθητοποιημένους ανθρώπους, που διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο συμμετέχοντας στην επιλογή αποφάσεων ελεύθερα. Αυτή ελευθερία συμμετοχής στις αντίστοιχες αποφάσεις νοείται και ως πραγματική, αλλά και ως περιορισμένη από συμφέροντα πολιτικών και οικονομικών ομάδων, γεγονός το οποίο είναι δυνατόν να μελετηθεί και μέσα από την εξαγγελία της αναγκαιότητας να προστατευτεί η φύση και η αειφορία μέσω της διαλεκτικής μεταξύ κρατικής δύναμης και «αδύναμων πολιτών», καθώς και μέσα από την διακήρυξη της αναγκαιότητας να προστατευτεί η φύση και η αειφορία στα σχολικά βιβλία μέσω της κυριαρχικής θέσης της Παιδείας απέναντι σε «αδύναμους μαθητές».

Στο κυρίως σώμα της παρούσας Διδακτορικής Διατριβής, που έπεται, η θεματική αρχιτεκτονική συνδέεται με το παρόν ιστορικό-κοινωνικό-πολιτικό-οικονομικό-εκπαιδευτικό πλαίσιο και επιτρέπει τη συγκριτική μελέτη αναπαραστάσεων της φύσης στα σχολικά Ανθολόγια από το 1975 έως αυτά που διδάσκονται μέχρι τη σημερινή εποχή, εν έτη 2023. Η ανάλυση περιεχομένου, που στηρίχθηκε στην μέθοδο, η οποία προαναφέρεται στη κεντρική

εισαγωγή της παρούσας Διατριβής, ανέδειξε μια θεματική διάρθρωση η οποία εκφράζει την ακόλουθη προβληματική:

Η ομορφιά της φύσης, η οποία επικαλείται το συναίσθημα, την καλλιέργεια της καλαισθησίας και την έκφραση της επιστημονικής πραγματικότητας, στηρίζεται στη φροντίδα της από τον άνθρωπο, η οποία πηγάζει από τα χρόνια ενασχόλησης με τη γη και που προσφέρει χαρά, καθώς και συνειδητοποίηση του χρέους, που καθιστά τον σεβασμό και την διαιώνιση αναγκαίους, με άμεση συνέπεια την ανταπόδοση της φύσης με τους καρπούς της στον άνθρωπο;

Μέρος 1ο
Ομορφιά
Από την επίκληση στο συναίσθημα και την καλλιέργεια της καλαισθησίας, στην έκφραση της επιστημονικής πραγματικότητας

Εισαγωγή πρώτου μέρους

Αφού προηγήθηκε το θεωρητικό πλαίσιο, το οποίο περιλαμβάνει την μεθοδολογική διαδρομή που ακολουθήθηκε, στο πρώτο μέρος της παρούσας Διατριβής αναδεικνύεται η ομορφιά της φύσης, μέσω των αναπαραστάσεων που την εκφράζουν και που έχει έναν τριπλό λειτουργικό ρόλο, ο οποίος είναι: επίκληση στο συναίσθημα, καλλιέργεια της καλαισθησίας, καθώς και έκφραση επιστημονικής πραγματικότητας στους μαθητές.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η Ανάλυση Περιεχομένου που διεξήχθη, ανέδειξε την θεματική δομή της παρούσας Διατριβής. Έτσι, πιο συγκεκριμένα, το πρώτο μέρος, στο οποίο ερευνάται η ομορφιά της φύσης, δομείται ως ακολούθως:

Μέρος 1ο
Ομορφιά

Κεφάλαιο 1ο

Η ομορφιά της φύσης μέσα από τις εναλλαγές των εποχών : από τη μοναδικότητά τους, στον διαχωρισμό του χρόνου στα δύο και στην κυριαρχία του Χειμώνα και του Καλοκαιριού

Κεφάλαιο 2ο

Ομορφιά της φύσης: το μεγαλείο της, όπως φωτίζεται από τον ήλιο και τ' αστέρια, όπως το αρωματίζουν τ' άνθη, το ζωγραφίζουν ποιητές και συγγραφείς, το καταδεικνύει η πλούσια χλωρίδα και πανίδα της σε γη, ουρανό και θάλασσα

Παρατηρείται, λοιπόν, ότι το πρώτο μέρος της παρούσας Διατριβής αποτελείται από δύο κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο, η ομορφιά της φύσης μελετάται μέσα από τις εναλλαγές των εποχών και στο δεύτερο κεφάλαιο, εμφανίζεται μέσα από αναπαραστάσεις αισθητικές, καθώς φωτίζεται από τον ήλιο και τ' αστέρια, την αρωματίζουν τα λουλούδια και την χρωματίζει η πλάση ολόκληρη.

Στο πρώτο κεφάλαιο, του πρώτου μέρους, οι εναλλαγές των εποχών αναπαριστούν και παρουσιάζουν την φύση και την ομορφιά της, από την μοναδικότητά τους μέχρι το

μοίρασμα του χρόνου στις δύο κυρίαρχες εποχές, που δεν είναι άλλες από τον Χειμώνα και το Καλοκαίρι.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, του πρώτου μέρους, η ομορφιά της φύσης αναπαρίσταται ως μεγαλοπρεπής κι επιβλητική, την φωτίζει ο ήλιος και τα υπόλοιπα ουράνια σώματα, την αρωματίζουν ευωδιαστά άνθη και φυτά, την ζωγραφίζουν με χρώματα τα λουλούδια και την στολίζουν, η χλωρίδα, η πανίδα και η απέραντη, κρυστάλλινη θάλασσα.

Κεφάλαιο 1ο

Η ομορφιά της φύσης μέσα από τις εναλλαγές των εποχών: από τη μοναδικότητά τους, στον διαχωρισμό του χρόνου στα δύο και στην κυριαρχία του Χειμώνα και του Καλοκαιριού

Πριν την παρουσίαση και τον σχολιασμό των ευρημάτων, του παρόντος κεφαλαίου, που ήρθαν στο φως με την Ανάλυση Περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων Λογοτεχνίας του 1975 και των σύγχρονων, κρίνεται απαραίτητη η αναφορά στην δομή του. Κατά συνέπεια, ο Πίνακας που μελετάται στο παρόν κεφάλαιο αποτελείται από τρία (3) υποκεφάλαια θεματικού χαρακτήρα.

Το πρώτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους, δομείται ως ακολούθως:

Κεφάλαιο 1ο

Η ομορφιά της φύσης μέσα από τις εναλλαγές των εποχών: από τη μοναδικότητά τους, στον διαχωρισμό του χρόνου στα δύο και στην κυριαρχία του Χειμώνα και του Καλοκαιριού

Α) Χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, παινεμένη και χιλιοτραγουδισμένη, άνοιξη

Β) Όμορφο, μοσχομυριστό και καρποφόρο καλοκαίρι

Γ) Οι δύο κυρίαρχες εποχές του χρόνου

Παρατηρείται λοιπόν, ότι το πρώτο κεφάλαιο με τίτλο *Η ομορφιά της φύσης μέσα από τις εναλλαγές των εποχών: από τη μοναδικότητά τους, στον διαχωρισμό του χρόνου στα δύο και στην κυριαρχία του Χειμώνα και του Καλοκαιριού*, επιμερίζεται σε τρία (3) υποκεφάλαια, όπως προαναφέρεται.

Ο τίτλος του πρώτου υποκεφαλαίου είναι *Χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, παινεμένη και χιλιοτραγουδισμένη, άνοιξη*, το δεύτερο υποκεφάλαιο τιτλοφορείται *Όμορφο, μοσχομυριστό και καρποφόρο καλοκαίρι* και τέλος, το τρίτο υποκεφάλαιο φέρει ως τίτλο: *Οι δύο επικρατέστερες εποχές του χρόνου*.

Στο πρώτο υποκεφάλαιο που ακολουθεί, μελετάται η εποχή της άνοιξης, η οποία χαρακτηρίζεται ως χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, παινεμένη και χιλιοτραγουδισμένη. Αλήθεια, δεν είναι υπέροχη η άνοιξη; Δεν ομορφαίνει την πλάση με τα λογιώ-λογιώ ευωδιαστά λουλούδια της, με το γλυκό κελάηδισμα των πουλιών, με την θέρμη του ήλιου, ο οποίος προβάλει για να την ζεστάνει από το κρύο του χειμώνα, με τις χρυσές αχτίδες του;

Α) Χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, παινεμένη και χιλιοτραγουδισμένη, άνοιξη

Στο πρώτο υποκεφάλαιο της παρούσας Διατριβής, μελετάται η *Χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, παινεμένη και χιλιοτραγουδισμένη, άνοιξη,* η οποία αναλύεται στο τμήμα του Πίνακα που ακολουθεί και που επιβάλλεται να μελετηθεί πριν από την παρουσίαση και τον σχολιασμό των ευρημάτων, καθώς, χάρη στον συγκεκριμένο Πίνακα εξήχθησαν τα συμπεράσματα, που ακολουθούν και τα οποία αναλύονται εκτενέστερα κατωτέρω.

Πίνακας 1.1.Α.
Χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, παινεμένη και χιλιοτραγουδισμένη, άνοιξη

Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
(...) Μη λες παιδί μου τέτοια λόγια για το Μάρτη. Αυτός είναι από τους καλύτερους μήνες του χρόνου. Αυτός μας φέρνει	*Ήρθε η άνοιξη. Δύο μικροί μελισσοφάγοι αναλαμβάνουν να ξυπνήσουν την Τεστούντο, τη χελώνα.*	(...) χαίρεται τ' ανθάκια της, χαίρεται το Μάη, παίζει με τον άνεμο και μοσκοβολάει. (Στ. 13-16, σελίδα 80)	Μέρα του Απρίλη. Πράσινο λάμπος, γελούσε ο κάμπος με το τριφύλλι. Ως την εφίλει	-	-

την άνοιξη. Αυτός κάνει και μπουμπουκιάζουν τα δέντρα και ανοίγουν τα λουλούδια. Αυτός λέει του ήλιου και ζεσταίνει πιο πολύ, και λιώνουν τα χιόνια και μας έρχονται πάλι τα πουλιά από τα ξένα μέρη. Και πόσα άλλα καλά δε μας φέρνει ο Μάρτης, ο καλός ο μήνας! (...) (Γρ. 6-14, σελίδα 58) (...) Και είναι άλλος κανένας μήνας τόσο όμορφος σαν τον Απρίλη; Ποιος έχει πιο πολλά τριαντάφυλλα και πιο καλές μυρωδιές από αυτόν; Ποιος έχει ωραιότερα κελαδήματα από τον Απρίλη; Και τι μέρες που μας κάνει! Μήτε ζέστη μήτε κρύο. (...)	Ο ήλιος είπε δυνατά: Σήμερα θα ζεστάνω τα δάση. Ο ανοιξιάτικος άνεμος δε θύμωσε. (...) Τα δέντρα τίναξαν χαρούμενα τα κλαδιά τους. - Ήρθε η άνοιξη είπαν. Ζεσταθήκαμε. Ο ήλιος είπε πάλι: - Σήμερα πρέπει πια να ξυπνήσει και η Τεστούντο η χελώνα. Ο ανοιξιάτικος άνεμος το ‘φερε το μήνυμα του ήλιου, στο δάσος, στα δέντρα, στα δέντρα, στα πουλιά. (Γρ. 1-12, σελίδα 45) ΒΑΛΑΒΑΝΗ Ελένη, [*Φοβάμαι!*], σελίδες 45-46.	 ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ Κ., *Νεραντζιά*, σελίδα 80. Από τα *Ποιήματα και πεζά.* Ήρθε ο Απρίλης. Όλος ο κάμπος ήταν πράσινος και λουλουδιασμένος. Τα κοτσύφια, οι κορυδαλλοί, τ’ αηδόνια, όλα τα πουλιά φτερούγιζαν στα κλαριά και κελαηδούσαν χαρούμενα. (...) (Γρ. 1-5, σελίδα 216) ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ Ανδρέας, *Ένας νοικοκύρης τυφλοπόντικας*, σελίδες 216-222. Από το αναγνωστικό *Το ραζακί σταφύλι*.	το πρωινό θάμπος, η φύση σάμπως γλυκά να ομίλει. Εκελαδούσαν πουλιά, πετώντας όλο πιο πάνω. Τ’ άνθη ευωδούσαν. Κι είπε απορώντας: «Πώς να πεθάνω;». ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ Κώστας, *Ο Διάκος*, σελίδα 97.		

(Γρ. 25, σελίδα 58, γρ. 1-5, σελίδα 59) ΑΓΝΩΣΤΟΣ, *Η γιαγιά άρχισε το παραμύθι*, σελίδα 54-60. Από το *Αλφαβητάρι με τον ήλιο, Μέρος Β΄.* «Κούκου! κούκου!» Κούκος και λαλεί. Τι χαρά! τ' ακούσατε παιδιά; Άνοιξη φωνάζει το πουλί! (...) (Στ. 1-3, σελίδα 168) ΑΓΡΑΣ Τέλλος, *Κούκος*, σελίδα 168. Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. «Μάρτη, Μάρτη βροχερέ»	- Ήρθε η πασχαλιά! λένε τα πουλιά πάνω στα κλαδάκια. - Ήρθε η πασχαλιά! λεν όλο χαρά και τα λουλουδάκια. - Ήρθε η πασχαλιά! λέει, καθώς κυλά και το ποταμάκι. (...) (Στ, 1-9, σελίδα 116) ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ Χάρης, *Ήρθε η Πασχαλιά*, σελίδα 116. *Την πρώτη μέρα του Μάρτη τα παιδιά επισκέπτονται τα σπίτια τραγουδώντας το τραγούδι της Χελιδόνας για να δείξουν το τέλος του χειμώνα και τον*				

Μάρτη, Μάρτη βροχερέ και Απρίλη δροσερέ, τα πουλάκια κελαηδούν, τα δεντράκια φύλλα ανθούν, τα πουλάκια αυγά γεννούν κι αρχινούν να τα κλωσούν. Δημοτικό (...) Επιτέλους έφτασε η πρώτη μέρα της Άνοιξης! Η Γη στολισμένη την περίμενε. Τα λουλούδια είχανε ντυθεί με χίλια χρώματα και τα πουλιά τραγουδούσανε τα πιο όμορφα τραγούδια τους. Ο ουρανός ήταν ασυννέφιαστος κι ο ήλιος έλαμπε μ' όλη τη δύναμή του, φωτίζοντας τις ομορφιές της πλάσης. (...) (Γρ. 17-23, σελίδα 247)	*ερχομό της άνοιξης.* Ήρθε, ήρθε χελιδόνα, ήρθε κι άλλη μεληδόνα, κάθισε και λάλησε, και γλυκά κελάηδησε: «Μάρτη, Μάρτη μου καλέ, και Φλεβάρη φοβερέ, κι αν φλεβίσεις κι αν τσικνίσεις, καλοκαίρι θα μυρίσεις. Κι αν χιονίσεις, κι αν κακίσεις, πάλιν άνοιξη θ'ανθίσεις». ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ από τη Θράκη, *Χελιδόνισμα*, σελίδα 141.				

ΣΑΡΡΗ Ζωρζ, *Το γαϊτανάκι*, σελίδες 240-250. Από το βιβλίο *Το γαϊτανάκι*.					

Μελετώντας το ανωτέρω απόσπασμα του πίνακα, επιτρέπεται η εξής παρατήρηση, διττής φύσεως, διότι έχει τόσο **ποιοτικό** όσο και **ποσοτικό χαρακτήρα**. **Ποιοτικό χαρακτήρα**, διότι η διαχρονικότητα της ομορφιάς της Άνοιξης, παρατηρείται μόνο στα Ανθολόγια των Α'-Β' τάξεων του Δημοτικού και σ' αυτά των Γ'-Δ' τάξεων του Δημοτικού, ενώ είναι απούσα από τα Ανθολόγια των δύο μεγαλύτερων τάξεων, δηλαδή, των Ε'-ΣΤ' Δημοτικού. Και **ποσοτικό**, διότι παρατηρείται μια σταδιακή μείωση των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, από το Ανθολόγιο της Α'-Β' Δημοτικού, όπου παρατηρείται κι ο μεγαλύτερος αριθμός αυτών, στη μείωση των αποσπασμάτων του Ανθολογίου των Γ'-Δ' Δημοτικού κι εν τέλει, μέχρι την πλήρη απουσία τους από το Ανθολόγιο των Ε'-ΣΤ' τάξεων του Δημοτικού. Αυτή, η **ποσοτικού** χαρακτήρα παρατήρηση, θα μελετηθεί αναλυτικότερα μετά την ολοκλήρωση του σχολιασμού της ποιοτικής ανάλυσης των ευρημάτων του παρόντος υποκεφαλαίου και παρουσιάζεται με την μορφή πίνακα καταμέτρησης και γραφημάτων.

Όσον αφορά την **ποιοτική** ανάλυση περιεχομένου, τα ευρήματα της έρευνας που διεξήχθη και τα οποία είναι κατηγοριοποιημένα σύμφωνα με το σημασιολογικό τους περιεχόμενο στις θεματικά προσδιορισμένες κολόνες του ανωτέρω πίνακα, μελετώνται διεξοδικά και σχολιάζονται, όταν αυτό είναι εφικτό, βασισμένα στο τρίπτυχο *Θέση – Αντίθεση – Σύνθεση*, με σκοπό την επίτευξη της αντικειμενικότητας της εργασίας.

Παρατηρώντας τον ανωτέρω πίνακα και τα Ανθολόγια των Α'-Β' τάξεων του Δημοτικού, εξάγονται τα εξής **τρία** συμπεράσματα: **πρώτον**, η ομορφιά της άνοιξης παρουσιάζεται διαχρονικά μέσα από την αναγγελία της άφιξής της, από την λουλουδιασμένη γη, από τα τραγούδια των παιδιών και τα χαρούμενα κελαηδίσματα των πουλιών, από την θέρμη του ήλιου κι από το ελαφρύ αεράκι που φυσά. **Δεύτερον**, και στα δύο Ανθολόγια, υπάρχουν δημοτικά ή παραδοσιακά[449] τραγούδια, με κοινό περιεχόμενο την αναγγελία της άνοιξης. Τα χελιδονίσματα ονομάζονται και κάλαντα της άνοιξης, καθώς όπως περιγράφεται στην εισαγωγή του κατηγοριοποιημένου αποσπάσματος, το τραγουδούν ακόμα τα παιδιά σε

[449] ΜΟΣΧΟΣ Κ., ΤΟΥΜΠΑΚΑΡΗ Ν., ΤΟΜΠΛΕΡ Μ., *Μουσικό Ανθολόγιο Α'-ΣΤ' Δημοτικού, Βιβλίο Δασκάλου*, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα, σελίδα 19, σελίδες 200.
«Με τον όρο «παραδοσιακά τραγούδια», προσδιορίζονται τα τραγούδια που ο αρχικός τους δημιουργός είναι άγνωστος και διαμορφώθηκαν με τη συμβολή πολλών διαφορετικών ανθρώπων και που, περνώντας από το φίλτρο του χρόνου, διασώθηκαν μέχρι τις μέρες μας.»

κάποιες περιοχές της επαρχίας. « Η λέξη «κάλαντα» προέκυψε από τη λέξη καλαντάρι ή καλεντάρι (λατινικά calendarium) που σημαίνει ημερολόγιο. Τα κάλαντα έχουν ευχετικό, αφηγηματικό και διδακτικό χαρακτήρα. Σε κάθε γιορτή αναγγέλλουν κι εξιστορούν το σχετικό μύθο του κύκλου της ζωής και του χρόνου. Τραγουδιούνται τις παραμονές μεγάλων εορτών από παιδιά (…). »[450]. Ο διδακτικός χαρακτήρας των δημοτικών ή παραδοσιακών ποιημάτων, έγκειται στο γεγονός ότι αποτελούν σύνδεσμο και με άλλα μαθήματα[451] και συνεπώς, αφετηρία για περαιτέρω έρευνα και μελέτη.

Τρίτον, παρατηρείται μια διαφορά, καθώς στο σύγχρονο Ανθολόγιο, και πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, γίνεται αναφορά σε επιστημονικούς όρους, όπως για παράδειγμα το επιστημονικό όνομα της χελώνας, την οποία, η συγγραφέας, ονομάζει Τεστούντο[452]. Επίσης, στο ίδιο απόσπασμα, γίνεται έμμεση αναφορά στη χειμερία νάρκη[453] της χελώνας, καθώς αναλαμβάνουν οι μελισσοφάγοι[454] να την ξυπνήσουν, αντί για τον κούκο[455], ο οποίος είναι περισσότερο γνωστός και διαδεδομένος στα παιδιά, καθώς διαλαλεί τον ερχομό της άνοιξης στην πλάση.

---

[450] ΜΟΣΧΟΣ Κ., ΤΟΥΜΠΑΚΑΡΗ Ν., ΤΟΜΠΛΕΡ Μ., *Μουσικό Ανθολόγιο Α'-ΣΤ' Δημοτικού, Βιβλίο Δασκάλου*, Op. Cit., σελίδα 19.

[451] ΜΟΣΧΟΣ Κ., ΤΟΥΜΠΑΚΑΡΗ Ν., ΤΟΜΠΛΕΡ Μ., *Μουσικό Ανθολόγιο Α'-ΣΤ' Δημοτικού, Βιβλίο Δασκάλου*, Op. Cit., σελίδα 20.

[452] AZEMA De CASTET-FLAMANT Marie, *Flore Fongique Cutanée et Parasitisme digestif des Tortues Terrestres : Étude d'une Population Composée de Testudo Hermanni, T. Graeca et T. Horsfieldii,* Thèse pour le Doctorat Vétérinaire, École Nationale Vétérinaire d'Alfort, 2002, France, σελίδα 22.
Στην οικογένεια των Testudinidae, υπάρχουν διάφορα είδη χελώνας, εκ των οποίων η Testudo Hermanni, η Testudo Graeca, η Testudo Horsfieldii, η Testudo Marginata και άλλες. (Το παρόν απόσπασμα αποτελεί περιληπτικό σχόλιο της συγγραφέως της παρούσας Διατριβής, κατόπιν μελέτης της ανωτέρω βιβλιογραφικής αναφοράς).

[453] AZEMA De CASTET-FLAMANT Marie, *Flore Fongique Cutanée et Parasitisme digestif des Tortues Terrestres : Étude d'une Population Composée de Testudo Hermanni, T. Graeca et T. Horsfieldii*, Op. Cit., σελίδες 20-23.

[454] ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΥ Α., *Αγορά υπηρεσιών για την διεξαγωγή μελέτης οικονομικών επιπτώσεων των μελισσοφάγων στην κυπριακή μελισσοκομία. Αξιολόγηση μεθόδων απομάκρυνσής τους από τα μελισσοκομεία. Τελική έκθεση 2013.,* Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Γεωπονικής, Σχολή Γεωπονίας, Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος, Εργαστήριο Μελισσοκομίας-Σηροτροφίας, Αρχείο σε PDF, σελίδα 2, 37 σελίδες.

[455] ΘΕΟΔΩΡΑΚΑΤΟΣ Δημήτρης, ΚΑΨΑΛΗΣ Θάνος (βιολόγος), ΑΛΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ Γιώργος (βιολόγος), ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ Σωτήρης (Δρ. βιολόγος), ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΥ Σοφία (βιολόγος), ΚΑΛΛΙΠΕΤΗ Δέσποινα (βιολόγος), ΑΥΓΕΡΙΝΟΣ Δήμος (βιολόγος), ΒΟΪΚΛΗ Αγλαΐα (βιολόγος), ΒΟΥΤΣΙΝΑΣ Γεράσιμος, (βιολόγος, ερευνητής Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. "Δημόκριτος"), ΒΡΑΧΝΙΑΡΗΣ Χρήστος (γεωπόνος), ΖΩΓΡΑΦΑΚΗΣ Στάθης (Δρ. χημείας, πτυχιούχος φυσιογνωστικού τμήματος), ΚΑΡΚΑ Τζίνα (βιολόγος), ΚΛΕΤΣΑΣ Δημήτρης (βιολόγος, ερευνητής Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. "Δημόκριτος"), ΚΟΛΛΑΡΟΣ Δημήτρης (βιολόγος, ερευνητής Πανεπιστημίου Κρήτης), ΚΟΥΤΡΑΣ Ηλίας (φυσικός), ΚΩΤΟΥΛΑΣ Κώστας (χημικός), ΜΑΓΟΥΛΑΣ Αντώνης (βιολόγος), ΜΠΟΥΡΣΙΝΟΣ Αποστόλης (βιολόγος), ΥΠΕΡΜΑΧΟΣ Τάκης (βιολόγος), ΦΟΥΡΤΟΥΝΗΣ Γιώργος (βιολόγος), Ο κόσμος των φυτών και των ζώων – Μεγάλη Έγχρωμη Φυσιογνωστική Εγκυκλοπαίδεια, Παγκόσμιος Εκδοτικός Οργανισμός Χρ. Γιοβάνης ΑΕΒΕ, Αθήνα 1994, Τόμος Α', σελίδα 177.

> « (...) Πιο γνωστός απ' όλους είναι ο Κοινός Κούκος, ο μόνος που φωνάζει καθαρά το όνομά του.
> Η φωνή του, δυνατή κι επίμονη, διαλαλεί τον ερχομό της άνοιξης από τη Βρετανία ως την Ιαπωνία.

[456]

Εικόνα 1.1.α. *Φωτογραφία μιας χελώνας Testudo Graeca.*

Υπενθυμίζεται ότι στην παρούσα εργασία δεν μελετάται ο λόγος για τον οποίο επιλέχθηκε το συγκεκριμένο λογοτεχνικό κείμενο ούτε και η αποτελεσματικότητά του, καθώς θ' αποτελούσε μια άλλη εργασία, απλώς, παρατηρείται το φαινόμενο κι ερμηνεύεται από την συγγραφέα της Διατριβής.

Παρατηρείται, λοιπόν, μια στροφή της λογοτεχνίας προς την επιστήμη. Αυτή η σχέση της λογοτεχνίας με την επιστήμη δεν είναι καινούρια, καθώς έννοιες όπως ο προβληματισμός γύρω από τη φύση, οι πηγές και τα όρια της γνώσης[457], οδήγησαν προς τον Διαφωτισμό με αποτέλεσμα την κορύφωσή του και το περίφημο sapere aude[458]!

Συμπερασματικά, « Η επιστήμη είναι ένα αναπόσπαστο τμήμα του πολιτισμού μας και έχει τεράστια επίδραση στην καθημερινή μας ζωή. Πρόκειται για μια ανθρώπινη δραστηριότητα της οποίας οι αδυναμίες οφείλονται στις δικές μας διανοητικές και γνωστικές

Το γνωστό « κου-κου » είναι το ανοιξιάτικο ερωτικό τραγούδι των αρσενικών και ακούγεται στην πραγματικότητα ακριβώς όμοια με την απομίμησή του των ρολογιών-κούκων. Το κελάηδημα του θηλυκού είναι ένα είδος κελαρυστού συγκεντρωμένου γέλιου. (...) ».

[456] Φωτογραφία από το προσωπικό αρχείο της συγγραφέως της παρούσας Διατριβής. Η συγκεκριμένη, απεικονίζει μια χελώνα Τεστούντο, στον λόφο της Γορίτσας, στον Βόλο, πόλη του Νομού Μαγνησίας στην περιφέρεια της Θεσσαλίας. Συνελήφθη από τον φωτογραφικό φακό την 14η Νοεμβρίου 2022 στις 12:32.

[457] LOCKE John, *Essai sur l'entendement humain*, Édition inconnue, Paris, 1839, Bibliothèque nationale de France, date de mise en ligne : 19/6/2013, 676 σελίδες, https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6430444j/f31.item , consulté le 13 novembre 2021 à 10 :02.

[458] KANT Emmanuel, *Réponse à la question «Qu'est-ce que les Lumières?»*, décembre 1784, Berlinische Monatsschrift, κείμενο σε ψηφιακή μορφή PDF, https://philosophie.cegeptr.qc.ca/wp-content/documents/Quest-ce-que-les-Lumi%C3%A8res%EF%80%A5-1784.pdf, προσπελάστηκε την 13 Νοεμβρίου 2021 στις 09:47.

ικανότητες. Αλλά είναι ακριβώς αυτό το χαρακτηριστικό της που την κάνει τον πιο αντικειμενικό τρόπο για τη μελέτη της φύσης και την κατανόηση της ζωής δίχως τη συνδρομή υπερφυσικών παραγόντων. Επιπλέον, οι αδυναμίες της επιστήμης μπορεί να είναι στην πραγματικότητα το δυνατό της χαρακτηριστικό: το κίνητρο να ερευνήσει κανείς περαιτέρω, να κατανοήσει καλύτερα και τελικά να κατορθώσει να μάθει περισσότερα. »[459]. Ειδικά, όταν πρόκειται για την μεταλαμπάδευση της γνώσης και την καλλιέργεια της κριτικής σκέψης στους μαθητές, όπου το πνεύμα τους είναι ακόμα τρυφερό κι εύπλαστο. «Το μεγάλο λάθος που έχω παρατηρήσει στην ανατροφή των παιδιών των ανθρώπων είναι ότι αυτό δεν έχει φροντιστεί αρκετά στην κατάλληλη εποχή, ότι το μυαλό δεν έχει γίνει υπάκουο στην πειθαρχία και ευλύγιστο στη λογική, όταν στην αρχή ήταν πιο τρυφερό, πιο εύκολο να υποκύψει»[460].

Συνεχίζοντας την έρευνα, παρατηρώντας πάντα τον ανωτέρω πίνακα και μελετώντας τα Ανθολόγια των Γ'-Δ' τάξεων του Δημοτικού, διαχρονικά, εξάγονται **τρία** συμπεράσματα. **Πρώτον**, και στα δύο Ανθολόγια, η ομορφιά της φύσης εμφανίζεται μέσα από τα χαρούμενα παιχνιδίσματα των δέντρων με τον άνεμο, από τα ευωδιαστά άνθη, από τον ζεστό πρωινό ήλιο και τα γλυκά κελαηδίσματα των πουλιών, που άλλοτε πετούν χαρούμενα στους αιθέρες κι άλλοτε ήρεμα, καθισμένα στα κλαδιά των δέντρων προσφέρουν απλόχερα το τραγούδι τους στην πλάση. **Δεύτερον**, και στα δύο Ανθολόγια των Γ'-Δ' τάξεων του Δημοτικού, κατηγοριοποιούνται ποιήματα του Καρυωτάκη (απόσπασμα και ολόκληρο ποίημα). Και **τρίτον**, στο σύγχρονο Ανθολόγιο των Γ'-Δ' τάξεων του Δημοτικού, παρατηρείται η αναφορά στην αντιφατική έννοια του θανάτου, με την μορφή ρητορικής ερώτησης ως κατακλείδα στο κατηγοριοποιημένο ποίημα του Καρυωτάκη. Γίνεται λόγος στην αντιφατική έννοια του θανάτου μέσα στην άνοιξη, την εποχή της αναγέννησης[461] της φύσης, η οποία είναι γεμάτη ζωή. Όμως, δεν είναι η πρώτη φορά στη λογοτεχνία που παρατηρείται αυτή η αντίφαση, καθώς ο ποιητής εμπνεύστηκε από τους γνωστούς στίχους « Για ιδές καιρό που διάλεξε ο Χάρος να με πάρει, τώρα που ανθίζουν τα κλαδιά και βγάζει η γης χορτάρι », που αποδίδονται στον Αθανάσιο Διάκο, λίγο πριν τον μαρτυρικό θάνατό του, και του αφιέρωσε το συγκεκριμένο

[459] ΚΟΥΛΑΪΔΗΣ Βασίλης, ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ, Αλέξανδρος, ΚΑΜΠΟΥΡΑΚΗΣ, Κώστας, *Η φύση των Επιστημών Διδακτικές Προσεγγίσεις*, Φεβρουάριος 2008, Εκδόσεις: Child Services, Εκπαιδευτήρια Γείτονα, ISBN : 978-960-98209-0-5

[460] LOCKE John, *Some thoughts concerning education*, Edition by John Locke, Ruth Weissbourd Grant, Nathan Tarcov, Indianapolis, Hackett, 1996, sec. 34, 35-26.
«The great mistake I have observed in people's breeding their children has been that this has not been taken care enough of in its due season, that the mind has not been made obedient to discipline and pliant to reason when at first it was most tender, most easy to be bowed».

[461] MESNIL Jacques, *Botticelli*, Éditeur: Albin Michel, Paris, 1938, PDF Bibliothèque Nationale de France, σελίδα 52-53, 404 σελίδες.
«Moment unique et fugitif analogue à ces journées de renouveau où, sous la caresse des brises tièdes, la nature semble renaître, les bourgeons crèvent, les premières fleurs s'ouvrent et des bouffées de joie montent au cerveau des hommes».

ποίημα. Επίσης, ενδιαφέρουσα παρατήρηση αποτελεί το γεγονός ότι και τα δύο ποιήματα που αναφέρονται στην άνοιξη, τα έγραψε ο Καρυωτάκης. « Τα ποιήματα του Κ. Καρυωτάκη, όλα σχεδόν πηγήν έχουν τον πόνο, έχουν μητέρα, όπως λέγει ο ίδιος, την Λύπη »[462]. Παρατηρείται, λοιπόν, ότι παρά το γεγονός της μελαγχολίας[463] που διέπει, κατά κύριο λόγο, την ποίηση του Καρυωτάκη, η εποχή της άνοιξης τον συγκινεί και τον εμπνέει. Άλλωστε, στο ποίημά του, δεν εκφράζει μόνο τα τελευταία λόγια του Αθανασίου Διάκου, αλλά και την δική του άποψη, αφού «Έχει ασφαλώς κι ο Καρυωτάκης αρκετές ευτυχισμένες στιγμές, όπου τον αισθάνεσαι ότι χτυπά τα φτερά του με ορμή και κοντεύει να πετάξει»[464].

Η χρήση της έννοιας του θανάτου, με τη μορφή ρητορικής ερώτησης ως κατακλείδα του ποιήματος, έχει ως στόχο την επίτευξη συναισθηματικής φόρτισης του μικρού αναγνώστη[465], αφού ο ποιητής από την πρώτη παράγραφο και μέχρι το τέλος, πλέκει το εγκώμιο της άνοιξης, επιχειρηματολογώντας, επί της ουσίας, με τον ίδιο του τον εαυτό. Συνεπώς, εύλογα αναρωτιέται κανείς, πώς να πεθάνει, μια τόσο όμορφη μέρα, που η φύση είναι στην καλύτερή της ώρα;

«Ο Καρυωτάκης έζησε και έγραψε μέσα στα καλλιτεχνικά και ιδεολογικά πλαίσια και το κλίμα του γαλλικού και ελληνικού συμβολισμού, επηρεάστηκε μάλιστα από ποιητές που υπήρξαν οι κύριες αφετηρίες του συμβολιστικού κινήματος»[466], όπως ο Baudelaire και ο Rimbaud. Μάλιστα, φαίνεται να είναι τόσο επηρεασμένος από τον τελευταίο, Γάλλο ομότεχνό

---

[462] ΠΑΡΑΣΧΟΣ Κλέων, « Ανθολόγιο Κριτικής για τον Κ. Γ. Καρυωτάκη » στο *Γράμματα και Τέχνες, Μηνιαία Επιθεώρηση Τέχνης, Κριτικής και Κοινωνικού Προβληματισμού, Κ. Γ. Καρυωτάκης* (Αφιέρωμα), Αρ. Τεύχους 41, Ιούνιος – Ιούλιος 1985, σελίδα 44, σελίδες 53.
«Η συγκεκριμένη κριτική του Παράσχου, γράφτηκε στις 22 Σεπτεμβρίου του 1921 και συμπεριλαμβάνεται στο Γράμματα και Τέχνες, όπως προαναφέρεται».

[463] ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γεώργιος, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Δεύτερη Έκδοση, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., Αθήνα 2002, PDF, σελίδα 1067.
«μελαγχολία αρχ. < μελάγχολος «σκυθρωπός» < μέλας, -ανος «μαύρος» +-χολος < χολή. Η λ. πρωτοαπαντά στον Ιπποκράτη, ο οποίος θεωρούσε ότι η ψυχική διάθεση του ανθρώπου εξαρτάται από τον βαθμό αναμίξεως των σωματικών χυμών, που διαμορφώνει τη σχέση σωματικών και ψυχικών λειτουργιών. Η λ. πέρασε σε πολλές ξέν. γλώσσες, πβ. αγγλ. melancholy, γαλλ. mélancolie, γερμ. Melancholie κ.ά.».

[464] ΘΕΟΤΟΚΑΣ Γιώργος, « Ανθολόγιο Κριτικής για τον Κ. Γ. Καρυωτάκη » στο *Γράμματα και Τέχνες, Μηνιαία Επιθεώρηση Τέχνης, Κριτικής και Κοινωνικού Προβληματισμού, Κ. Γ. Καρυωτάκης* (Αφιέρωμα), Αρ. Τεύχους 41, Ιούνιος – Ιούλιος 1985, σελίδα 46, σελίδες 53.
«Η συγκεκριμένη κριτική του Θεοτοκά, πρωτοδημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Νεοελληνικά Γράμματα*, Β', 68, 19 Μαρτίου 1938, και συμπεριλαμβάνεται στο Γράμματα και Τέχνες όπως προαναφέρεται».

[465] CUDDON John Anthony Bowden, *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*, Fifth Edition, Revised by M. A. R. Habib, Wiley – Blackwell Publication, West Sussex UK, 2013, σελίδα 606.
Η συγγραφέας αντλεί από την συγκεκριμένη αναφορά μόνο την ερμηνεία, η οποία υποστηρίζει τα γραφόμενά της: «It is used primarily for stylistic effect, and is a very common device in public speaking – especially when the speaker is trying to work up the emotional temperature».

[466] ΜΕΚΑΤΩΡΟΣ Στέφανος, «Το ψωμί της εξορίας», στο *Γράμματα και Τέχνες, Μηνιαία επιθεώρηση Τέχνης, Κριτικής και Κοινωνικού Προβληματισμού*, σελίδα 12, Εκδόσεις: Κ. Γ. Παπαγεωργίου, Αθήνα, Ιούνιος – Ιούλιος 1985, Τεύχος αριθμός 41, 48 σελίδες.

του, που εμφανίζεται να τον μιμείται, καθώς το κατηγοριοποιημένο ποίημά του, που είναι αφιερωμένο στον Αθανάσιο Διάκο, με αφορμή τα τελευταία του λόγια, ομοιάζει σε αυτό του Arthur Rimbaud, *Le dormeur du val*[467]. Αξίζει να σημειωθεί ότι το ποίημα του Καρυωτάκη σε σχέση με τα λόγια του Διάκου, εμφανίζει μια αντίφαση, καθώς ο Διάκος, πριν αφήσει την τελευταία του πνοή, πρώτα αναφέρεται στον Χάρο, που έρχεται για να τον πάρει κι έπειτα, στην ομορφιά της φύσης την εποχή της άνοιξης. Όσον αφορά, το ποίημα του Rimbaud, παρουσιάζει την ίδια δομή, δηλαδή, αρχικά αναφέρεται στην ομορφιά και την ηρεμία της φύσης και του τοπίου, για να εμφανίσει στο τέλος, την τραγική φιγούρα ενός άντρα που κείτεται νεκρός, όπως ακριβώς, έχει γράψει ο Καρυωτάκης στο τέλος του συγκεκριμένου ποιήματος, αφού, τόσο στο ποίημα του Rimbaud όσο και σ' αυτό του Καρυωτάκη, τίποτα δεν προμηνύει το ανατρεπτικό τέλος. Κρίνεται σημαντικό ν' αναφερθεί, επίσης, το γεγονός ότι ο Rimbaud, έγραψε το συγκεκριμένο ποίημα, το 1870, σε ηλικία 16 ετών, σε μια φυγή του, όταν διέσχισε ζώνες κατεστραμμένες από τον Γαλλοπρωσικό πόλεμο. Η φρίκη του πολέμου, του ενέπνευσε πολλά κείμενα, ένα από τα πιο διάσημα για την νηφαλιότητα της καταγγελίας του, είναι ίσως *Ο εις την κοιλάδα κοιμώμενος*[468] [469]. Άξιο σχολιασμού κρίνεται, επίσης, το γεγονός ότι το συγκεκριμένο, κατηγοριοποιημένο ποίημα του Καρυωτάκη, πραγματεύεται την έννοια του θανάτου και ως οξύμωρο σχήμα, αναφέρεται στην ομορφιά της φύσης την άνοιξη, ενώ απευθύνεται σε παιδιά ηλικίας 8 έως 10 ετών. Εύλογα, λοιπόν, διερωτάται κανείς, με ποια κριτήρια επιλέχθηκε το συγκεκριμένο ποίημα να ενταχθεί στο σύγχρονο σχολικό εγχειρίδιο Λογοτεχνίας και πού αποσκοπεί, δεδομένου του γεγονότος ότι φέρνει σε επαφή τις τρυφερές ψυχές των παιδιών με την θλιβερή έννοια του θανάτου και κατ' επέκταση, με την φρικαλεότητα του πολέμου; Το συγκεκριμένο ερώτημα είναι ρητορικό, καθώς δεν μελετώνται οι λόγοι ούτε, όμως, και τα κριτήρια επιλογής των ανθολογημένων κειμένων, αλλά αποτελεί τροφή για σκέψη, καθώς οι ψυχές των παιδιών, αν δεν είναι τρυφερές, για οποιονδήποτε λόγο, οφείλουν να είναι, και οι ενήλικες, οφείλουν να συμβάλλουν ουσιαστικά σ' αυτό.

Ολοκληρώνοντας τον σχολιασμό των ευρημάτων της παρούσας θεματικής, η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, οδήγησε την έρευνα στην ποσοτική ανάλυση, με σκοπό την εξαγωγή ακριβέστερων συμπερασμάτων. Έτσι, προέκυψαν και τα ερευνητικά ερωτήματα που μελετώνται στη συνέχεια. Ποιο Ανθολόγιο έχει τα περισσότερα κατηγοριοποιημένα στοιχεία; Ποιος θα ήταν ο σωστός τρόπος καταμέτρησης; Γιατί να καταμετρηθούν τα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα; Πού θ' αποσκοπούσε μια ποσοτική μελέτη; Πώς θα μπορούσε να επιτευχθεί αυτό;

---

[467] Το συγκεκριμένο ποίημα παρατίθεται ολόκληρο στο Παράρτημα της παρούσας Διατριβής, συνοδευόμενο από μετάφρασή του. Βλέπε σελίδες 138-139.

[468] Το συγκεκριμένο σχόλιο, αποτελεί μετάφραση της συγγραφέως της παρούσας Διατριβής, από τον ακόλουθο δικτυακό τόπο: https://www.bacdefrancais.net/le-dormeur-du-val-rimbaud.php. Προσπελάστηκε την 23η Δεκεμβρίου 2022 στις 22:54.

[469] RIMBAUD Arthur, *Le dormeur du val*, Μετάφραση: ΚΛΩΡΗΣ Στ. Γ., *Ο εις την κοιλάδα κοιμώμενος*, https://www.stcloris.gr/?p=18156. Προσπελάστηκε την 24η Δεκεμβρίου 2022 στις 00:20.

Για ν' απαντηθούν τα ανωτέρω ερευνητικά ερωτήματα, που αφορούν την ποσοτική ανάλυση, και πρώτα απ' όλα, το ερώτημα «ποιο Ανθολόγιο έχει τα περισσότερα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα;», θεωρήθηκε ουσιαστική η καταμέτρηση των δεδομένων σε τρία επίπεδα, δηλαδή, σε επίπεδο αποσπασμάτων, σε επίπεδο λέξεων και σε επίπεδο χαρακτήρων, με σκοπό τον ακριβέστερο αριθμό καταγραφής των δεδομένων. Σε αυτό το σημείο επιβάλλεται η ακόλουθη παρατήρηση.

Οι ποσοτικές αναλύσεις, οι οποίες στηρίζονται στη μελέτη του αριθμού των αποσπασμάτων, λέξεων και χαρακτήρων του χώρου, που καλύπτουν οι αναπαραστάσεις της φύσης στα σχολικά Ανθολόγια, αποκάλυψαν μια αταξία στην εμφάνιση των διαγραμμάτων. Ενώ στον οριζόντιο άξονα, των τετμημένων ή άξονα χ, η εμφάνιση των Ανθολογίων είναι ομαλή, στον κατακόρυφο άξονα, των τεταγμένων ή άξονα των y, οι τιμές είναι συχνά πολύ υψηλές όσον, αναπόφευκτα, αφορά, στον αριθμό των χαρακτήρων. Αυτή η αριθμητική διαφορά δεν επέτρεψε μια ιδανικά ξεκάθαρη συγκριτική απεικόνιση των στατιστικών ράβδων μεταξύ των διαγραμμάτων των αποσπασμάτων, των λέξεων και των χαρακτήρων. Έτσι, προτιμήθηκε να παρουσιαστούν ξεκάθαρα, τόσο σε διαφορετικά διαγράμματα όσο και σε μία συνολική στατιστική απεικόνιση, αποσπασμάτων, λέξεων και χαρακτήρων, που, δεδομένων ιδιαίτερα των κάθετων διαστάσεων των σελίδων Α4, είναι περισσότερο ευανάγνωστη.

Έτσι, από την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, όπως εμφανίζεται στον πίνακα που ακολουθεί, παρατηρούνται οι ποσοτικές διαφορές ανάμεσα στα Ανθολόγια του '75 και στα σύγχρονα, όπως προέκυψαν έπειτα από την καταμέτρηση των δεδομένων στα τρία προαναφερόμενα επίπεδα.

Πίνακας 1.1.α.
Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου
Χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, παινεμένη και χιλιοτραγουδισμένη άνοιξη

	Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	4	3	2	1	0	0
Λέξεις	190	168	38	38	0	0
Χαρακτήρες	940	830	210	190	0	0

Στην πρώτη βαθμίδα, δηλαδή στο Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού του 1975, έχουν κατηγοριοποιηθεί τέσσερα (4) αποσπάσματα, τα οποία αποτελούνται από 190 λέξεις και 940

χαρακτήρες[470], στους οποίους δεν προσμετρώνται τα κενά και τα οποία παρουσιάζουν την ομορφιά της άνοιξης, έναντι τριών (3) στο αντίστοιχο σύγχρονο Ανθολόγιο, το οποίο αποτελείται από 168 λέξεις και 830 χαρακτήρες, στους οποίους, όπως και ανωτέρω, δεν προσμετρώνται τα κενά. Το ίδιο ισχύει και για τη δεύτερη βαθμίδα Ανθολογίων, δηλαδή της Γ'-Δ' Δημοτικού, με αυτό του 1975 να περιέχει δύο (2) αποσπάσματα, τα οποία αποτελούνται από 38 λέξεις και 210 χαρακτήρες, έναντι του σύγχρονου Ανθολογίου, που περιέχει μόνο ένα (1) απόσπασμα, το οποίο αποτελείται από 38 λέξεις και 190 χαρακτήρες. Συμπερασματικά, αυτό που παρατηρείται επίσης διαχρονικά, στο παρόν τμήμα του πίνακα, είναι η φθίνουσα πορεία της έννοιας της ομορφιάς της άνοιξης, η οποία εμφανίζεται και σχηματικά στο γράφημα που ακολουθεί:

Γράφημα 1.1.Α.
Συνολική Στατιστική Μελέτη
Χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, και χιλιοτραγουδισμένη άνοιξη

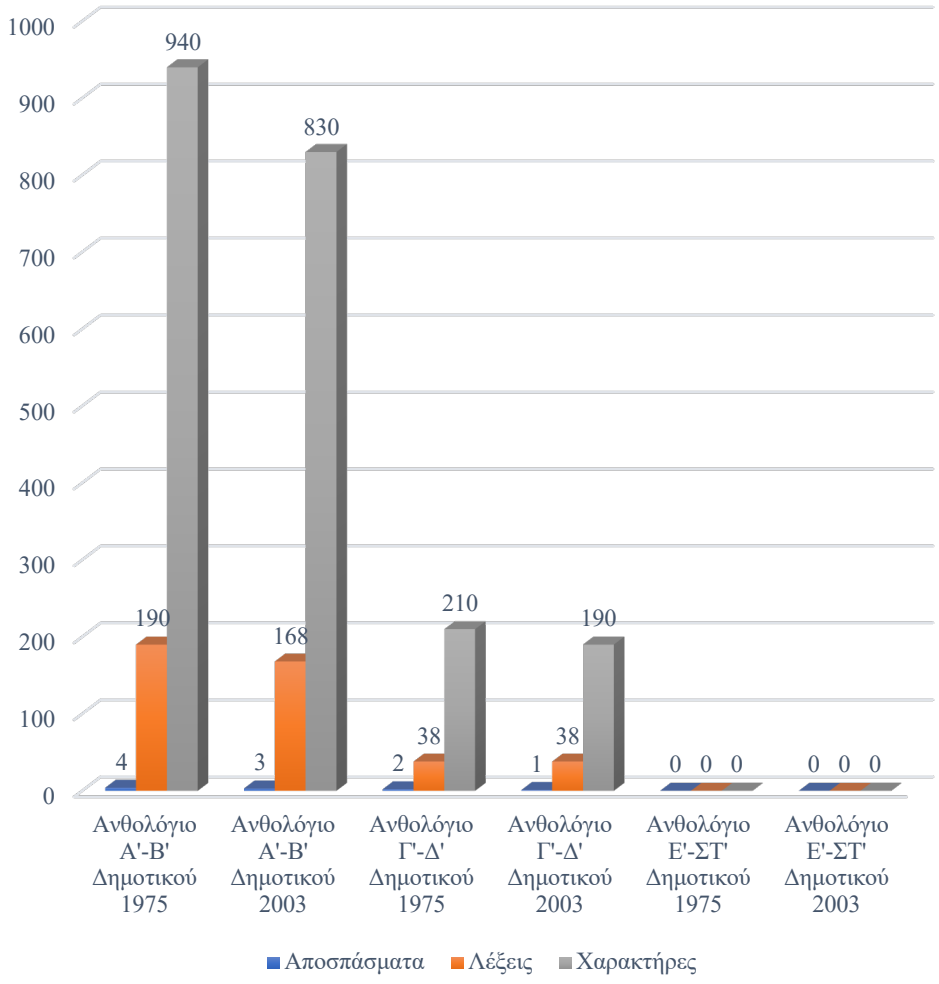

[470] Όπως έχει αναφερθεί στην εισαγωγή της παρούσας Διατριβής, στο χώρο παρουσίασης της Μεθόδου Ανάλυσης Περιεχομένου, όπου εμφανίζεται ο αριθμός των χαρακτήρων των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, δεν προσμετρώνται σ' αυτόν, τα κενά.

Παρατηρείται λοιπόν, ότι από την πληθώρα των αποσπασμάτων που αναπαριστούν την ομορφιά της Άνοιξης, στο Ανθολόγιο των Α'-Β' τάξεων Δημοτικού του 1975, συμπεραίνεται η έλλειψη αποσπασμάτων, που αντιπροσωπεύουν, την ίδια πάντα, αναπαράσταση, με αρνητικό αποκορύφωμα, τα Ανθολόγια των Ε'-ΣΤ' τάξεων Δημοτικού, όπου δεν εμφανίζεται κανένα απόσπασμα που ν' αναπαριστά την ομορφιά της άνοιξης.

Η Ποσοτική Ανάλυση Περιεχομένου, επέτρεψε μια ακριβέστερη ανάλυση των, κατά τα άλλα, θεωρητικών δεδομένων. Αυτό προέκυψε από την μέτρηση, όχι μόνο των αποσπασμάτων, αλλά και των λέξεων που τ' απαρτίζουν, καθώς και των γραμμάτων που αποτελούν τις λέξεις. Ο λόγος, ο οποίος εξηγεί και δικαιολογεί την συγκεκριμένη επιλογή, είναι ο κάτωθι: όπως παρατηρείται, τόσο στον πίνακα της ποσοτικής ανάλυσης που προηγείται όσο και στα γραφήματα που παρατίθενται, διαπιστώνεται το εξής φαινόμενο: παρά το γεγονός ότι η καμπύλη των αποσπασμάτων των Ανθολογίων, φθίνει, παρατηρήθηκε μια ισοψηφία στις λέξεις των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, στα Ανθολόγια των Γ'-Δ' τάξεων του Δημοτικού του 1975 και του 2003. Άρα, διαπιστώνεται ότι, αν και από το Ανθολόγιο των Γ'-Δ' Δημοτικού του 2003, έχει κατηγοριοποιηθεί μόνο ένα απόσπασμα που αναπαριστά την ομορφιά της άνοιξης, εντούτοις, διαθέτει την ίδια ποσότητα λέξεων με το Ανθολόγιο των Γ'-Δ' Δημοτικού του 1975, από το οποίο έχουν κατηγοριοποιηθεί δύο αποσπάσματα, προφανώς, μικρότερα σε έκταση.

Έτσι, στο Γράφημα 1.1.Α.α. που ακολουθεί, παρατηρείται η φθίνουσα πορεία της έννοιας της άνοιξης, στα σχολικά Ανθολόγια, σε επίπεδο καταμέτρησης των αποσπασμάτων που την εκφράζουν.

Γράφημα 1.1.Α.α.
Χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, παινεμένη και χιλιοτραγουδισμένη άνοιξη
Αποσπάσματα

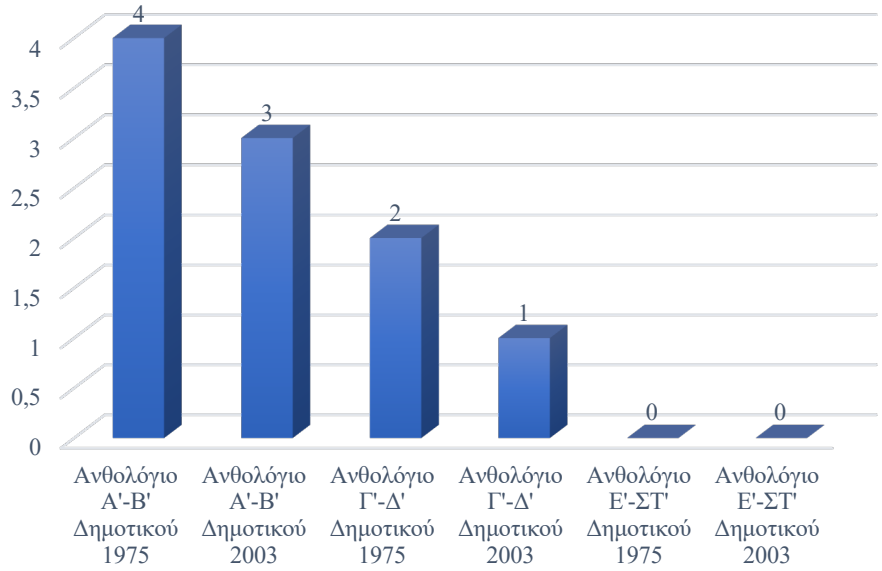

Στη συνέχεια, στο γράφημα 1.1.Α.β. που ακολουθεί, και αναπαριστά, γραφικά, τις λέξεις, που έχουν κατηγοριοποιηθεί κι εκφράζουν την έννοια της ομορφιάς της άνοιξης, παρατηρείται να εντείνεται το χάσμα αυτής της φθίνουσας πορείας και από τις 190 και 168 λέξεις αντίστοιχα, στα Ανθολόγια των Α’ – Β’ Τάξεων του Δημοτικού, να κατηγοριοποιούνται μόλις 38 στα Ανθολόγια των Γ’ – Δ’ Τάξεων του Δημοτικού.

Σημαντικό κρίνεται επίσης να παρατηρηθεί ότι παρά την διαφορά σε επίπεδο αποσπασμάτων στα Ανθολόγια των Γ’ – Δ’ Τάξεων του Δημοτικού, εντούτοις σε επίπεδο λέξεων, εμφανίζεται μια ισοψηφία. Η συγκεκριμένη ανακάλυψη, έρχεται να επιβεβαιώσει την επιλογή της συγγραφέως της παρούσας Διατριβής, η οποία είχε ως σκοπό την εξαγωγή ακριβέστερων συμπερασμάτων, όπως προαναφέρεται.

Γράφημα 1.1.Α.β.
Χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, παινεμένη και χιλιοτραγουδισμένη άνοιξη
Λέξεις

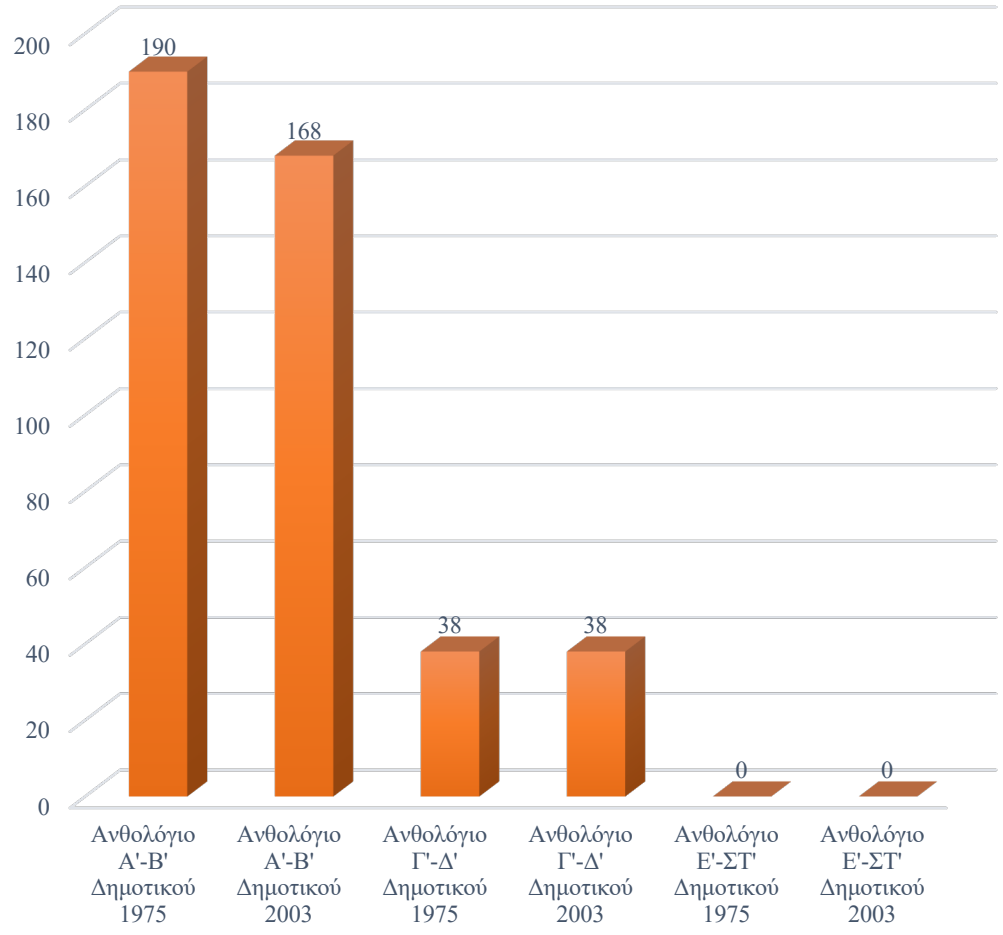

Τέλος, όσον αφορά το Γράφημα 1.1.Α.γ. που ακολουθεί και που εκφράζει παραστατικά τους κατηγοριοποιημένους χαρακτήρες, που εκφράζουν την ομορφιά της άνοιξης, παρατηρείται μια αρκετά σημαντική διαφορά ανάμεσα στα Ανθολόγια των Α’ – Β’ Τάξεων και σ’ αυτά των Γ’ – Δ’ Τάξεων του Δημοτικού, αντίστοιχα. Έτσι, από τις 940 και 830 λέξεις, που κατηγοριοποιούνται στα Ανθολόγια των Α’ – Β’ Τάξεων, σ’ αυτά των Γ’ – Δ’ Τάξεων, καταμετρώνται μόνο 210 και 190 χαρακτήρες, αντίστοιχα.

Έτσι, συμπεραίνεται ότι η μέτρηση, μόνο, των αποσπασμάτων, θα ήταν ανεπαρκής και τ’ αποτελέσματα που θα είχαν εξαχθεί, θα παρέκκλιναν της πραγματικότητας. Συνεπώς, η αναλυτική μέτρηση αποσπασμάτων, λέξεων και χαρακτήρων, καθιστά την παρούσα μελέτη περισσότερο αντικειμενική, αφού εξαλείφει, με αυτόν τον τρόπο, την πιθανότητα παρεκκλίσεων και λαθών.

Συνοψίζοντας, στο παρόν υποκεφάλαιο, μελετήθηκε η αναπαράσταση της ομορφιάς της άνοιξης, όπως αναδύθηκε έπειτα από την ανάλυση περιεχομένου που διεξήχθη στα Σχολικά Ανθολόγια Λογοτεχνικών Κειμένων, όλων των τάξεων του Δημοτικού, από το 1975 έως αυτά που διδάσκονται ως σήμερα. Τα συμπεράσματα της **ποιοτικής ανάλυσης** που εξήχθησαν, αναφέρονται συνθετικά και είναι τα ακόλουθα **τρία**: **πρώτον**, η ομορφιά της άνοιξης παρουσιάζεται διαχρονικά μέσα από τον ζεστό ήλιο, τον χαρούμενο άνεμο, την στολισμένη μ' ευωδιαστά λουλούδια γη και με τα τραγούδια των πουλιών και των παιδιών που την καλωσορίζουν. **Δεύτερον**, η ομορφιά της άνοιξης, εμφανίζεται μέσα από την ποίηση ανώνυμων κι επώνυμων ποιητών, οι οποίοι εμπνεύστηκαν από αυτή και **τρίτον**, συνθετικά, παρατηρούνται δύο διαφορές ή δύο καινοτομίες, αφού στα σύγχρονα Ανθολόγια γίνεται χρήση επιστημονικών όρων στα λογοτεχνικά κείμενα που έχουν επιλεγεί και τέλος, εμφανίζεται η έννοια του θανάτου.

Γίνεται, έτσι, προφανής η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, με τον χαρούμενο άνεμο και τα ευωδιαστά λουλούδια, με τα τραγούδια των παιδιών και των πουλιών, όπως γίνεται προφανής η καλλιέργεια της καλαισθησίας, αφού η ομορφιά της άνοιξης δημιουργεί στους μαθητές, όμορφες εικόνες μέσα από την ποίηση και τέλος, τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, εκφράζουν στα παιδιά την επιστημονική πραγματικότητα, αφού υπάρχουν αναφορές στα επιστημονικά ονόματα των ζώων-ηρώων των ανθολογημένων λογοτεχνικών κειμένων ή ποιημάτων.

Όσον αφορά την **ποσοτική ανάλυση**, το συμπέρασμα που προκύπτει είναι προφανές. Πρόκειται για μια φθίνουσα πορεία, σε επίπεδο κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, με το Ανθολόγιο των Α'-Β' τάξεων του Δημοτικού του '75 να έχει τα περισσότερα, ενώ η αναπαράσταση της ομορφιάς της φύσης είναι εντελώς απούσα από τα Ανθολόγια των Ε'-ΣΤ' τάξεων, διαχρονικά. Παρ' όλ' αυτά, στα Ανθολόγια των Γ'-Δ' τάξεων, παρατηρείται μια ισότητα σε επίπεδο λέξεων. Έτσι, διαπιστώνεται ότι διαχρονικά, στα Ανθολόγια των Γ'-Δ' Δημοτικού η αναπαράσταση της ομορφιάς της άνοιξης είναι ισόποση σε επίπεδο λέξεων, τουλάχιστον.

Στον κύκλο του χρόνου, πάντα μετά την όμορφη άνοιξη, έρχεται το καλοκαίρι. Έτσι, στο δεύτερο υποκεφάλαιο που ακολουθεί, μελετάται το *Όμορφο, μοσχομυριστό και καρποφόρο καλοκαίρι*.

Β) Όμορφο, μοσχομυριστό και καρποφόρο καλοκαίρι

Στο παρόν υποκεφάλαιο παρουσιάζεται το *Όμορφο, μοσχομυριστό και καρποφόρο καλοκαίρι,* το οποίο κατέχει, πάντα, ξεχωριστή θέση στις καρδιές των ανθρώπων και το οποίο παρουσιάζεται αναλυτικά από το κάτωθι τμήμα του Πίνακα, το οποίο, επίσης επιβάλλεται να μελετηθεί, πριν από την παρουσίαση και τον σχολιασμό των ευρημάτων της έρευνας:

Πίνακας 1.1.Β. Όμορφο, μοσχομυριστό και καρποφόρο καλοκαίρι					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
-	-	-	-	(...) Όταν ξεσήκωσα και τους δώδεκα μήνες, είχε περάσει η άνοιξη. Μες στ' αυγινό αγέρι, τα τριαντάφυλλα της αυλής άνοιγαν κι η μοσκοβολιά τους με μέθαγε. Έξω απ' τα παράθυρά μου τα πουλιά κελαηδούσαν, ο ήλιος έλαμπε. (...) (Γρ. 11-14, σελίδα 60) ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, [*Οι δώδεκα μήνες*], σελίδες 57-60. Από το βιβλίο *Οδοιπόρος*.	Ο Αύγουστος ήταν για μένα, όταν ήμουν παιδί, κι είναι ακόμα, ο πιο αγαπημένος μου μήνας· αυτός που φέρνει, μαθές, τα σταφύλια και τα σύκα, τα πεπόνια, τα καρπούζια· τον ονομάτισα Άγιον Αύγουστο· (...) (Γρ. 1-3, σελίδα 155) ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ Νίκος, [*Ο γιος*], σελίδες 155-157.

Η μελέτη του ανωτέρω τμήματος του πίνακα, επιτρέπει τις εξής **δύο** παρατηρήσεις, η πρώτη, **ποιοτικού** χαρακτήρα και η δεύτερη, **ποσοτικού**: η **πρώτη**, αφορά την διαπίστωση ότι η διαχρονικότητα της ομορφιάς του καλοκαιριού, εμφανίζεται **μόνο** στα Ανθολόγια των Ε'-ΣΤ' τάξεων Δημοτικού, ενώ είναι παντελώς απούσα από τα Ανθολόγια των μικρότερων τάξεων. Η **δεύτερη** παρατήρηση, **ποσοτικού** χαρακτήρα, αφορά την κατηγοριοποίηση ενός μόνο αποσπάσματος για κάθε ένα από τα δύο Ανθολόγια.

Τα ευρήματα της έρευνας, μελετώνται διεξοδικά και σχολιάζονται, όπου αυτό είναι εφικτό, βασισμένα στο τρίπτυχο *Θέση – Αντίθεση – Σύνθεση*, με σκοπό την επίτευξη της αντικειμενικότητας της παρούσας εργασίας, όπως έχει προαναφερθεί.

Όσον αφορά την **ποιοτική ανάλυση**, η μελέτη του ανωτέρω πίνακα, επέτρεψε την εξαγωγή **τριών** συμπερασμάτων. **Αρχικά**, παρατηρείται ότι η διαχρονικότητα της ομορφιάς του καλοκαιριού εμφανίζεται μόνο στα Ανθολόγια των Ε'-ΣΤ' τάξεων του Δημοτικού και απουσιάζει από αυτά των μικρών και μεσαίων τάξεων. **Δεύτερον**, παρατηρείται, επίσης, μια διαφορά ανάμεσα στα Ανθολόγια, καθώς στο Ανθολόγιο της πρώτης περιόδου, το

κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα αφορά την έναρξη του καλοκαιριού και αναφέρεται, συνεπώς, στον Ιούνιο και τα ευωδιαστά τριαντάφυλλά του, ενώ το κατηγοριοποιημένο απόσπασμα του Ανθολογίου της δεύτερης περιόδου, αναφέρεται στον Αύγουστο, που είναι ο τελευταίος μήνας του καλοκαιριού και πιο συγκεκριμένα, στους καρπούς που προσφέρει. **Τέλος**, παρατηρείται ότι και οι δύο συγγραφείς, των οποίων τα λογοτεχνικά αποσπάσματα έχουν κατηγοριοποιηθεί, ανήκουν στην γενιά του '30[471] και τα δύο έργα, έχουν εκδοθεί την ίδια περίοδο, αφού η χρονική διαφορά που έχουν μεταξύ τους είναι επτά χρόνια, με τον *Οδοιπόρο* του Στρατή Δούκα να κυκλοφορεί το 1968[472] και την *Αναφορά στον Γκρέκο* του Καζαντζάκη να εκδίδεται μετά τον θάνατό του, το 1961[473].

Η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, οδήγησε την έρευνα στην ποσοτική ανάλυση, με σκοπό την εξαγωγή ακριβέστερων συμπερασμάτων για το ποιο Ανθολόγιο περιέχει μεγαλύτερο αριθμό καταγεγραμμένων δεδομένων.

Από την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, όπως εμφανίζεται στον πίνακα που ακολουθεί, παρατηρούνται οι ποσοτικές διαφορές ανάμεσα στα Ανθολόγια του '75 και στα σύγχρονα, όπως προέκυψαν έπειτα από καταμέτρηση των δεδομένων σε τρία επίπεδα, Δηλαδή, σε επίπεδο αποσπασμάτων, σε επίπεδο λέξεων και σε επίπεδο χαρακτήρων.

Πίνακας 1.1.β.
Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου
Όμορφο, μοσχομυριστό και καρποφόρο καλοκαίρι

	Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	0	0	0	0	1	1
Λέξεις	0	0	0	0	36	33
Χαρακτήρες	0	0	0	0	175	162

[471] ΠΟΛΙΤΗΣ Λίνος, *Ιστορία της Νεοελληνική Λογοτεχνίας*, Δ' Έκδοση, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1985, σελίδες 323-324.

«Οι πεζογράφοι της γενιάς του '30 είχαν παρουσιαστεί όλοι κατά την δεκαετία πριν από τον πόλεμο και οι πιο πολλοί είχαν δώσει μέσα στην δεκαετία αυτή τα πιο αντιπροσωπευτικά τους έργα.»

[472] Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=461&t=164.
Προσπελάστηκε την 3η Δεκεμβρίου 2021 στις 22:23.

[473] KAZANTZAKI Nikos, *Lettre au Gréco. Souvenir de ma vie,* Edition-Originale.com, https://www.edition-originale.com/en/literature/first-and-precious-books/kazantzaki-lettre-au-greco-souvenir-de-ma-vie-1961-47384, προσπελάστηκε την 3η Δεκεμβρίου 2021 στις 23:05.

Όπως αναφέρεται και προηγουμένως, στον ανωτέρω πίνακα Ποσοτικής Ανάλυσης, διαπιστώνεται ότι η διαχρονικότητα του καλοκαιριού εμφανίζεται μόνο στα δύο σχολικά εγχειρίδια των μεγαλύτερων τάξεων του Δημοτικού και μέσα από ένα (1) απόσπασμα για το καθένα. Η ποσοτική μελέτη που διεξήχθη, επιτρέπει επίσης, την παρατήρηση ότι τα αποσπάσματα που έχουν κατηγοριοποιηθεί εκφράζοντας την ομορφιά του καλοκαιριού, είναι σχεδόν ισοδύναμα με μικρή διαφορά μεταξύ τους, αφού αποτελούνται από τριάντα έξι (36) και τριάντα τρεις (33) λέξεις και από εκατόν εβδομήντα πέντε (175) κι εκατόν εξήντα δύο (162) χαρακτήρες, αντίστοιχα.

Έτσι, στο Γράφημα 1.1.Β. που ακολουθεί και που αφορά τη Συνολική Στατιστική Μελέτη, που διεξήχθη και αφορά το *Όμορφο, μοσχομυριστό και καρποφόρο καλοκαίρι*, παρατηρείται η πλήρης απουσία της συγκεκριμένης αναπαράστασης από τα Σχολικά Ανθολόγια των μικρών και μεσαίων Τάξεων του Δημοτικού, ενώ διαχρονικά εμφανίζεται μόνο στα Ανθολόγια των Ε’ – ΣΤ’ Τάξεων.

Γράφημα 1.1.Β.
Συνολική Στατιστική Μελέτη
Όμορφο, μοσχομυριστό και καρποφόρο καλοκαίρι

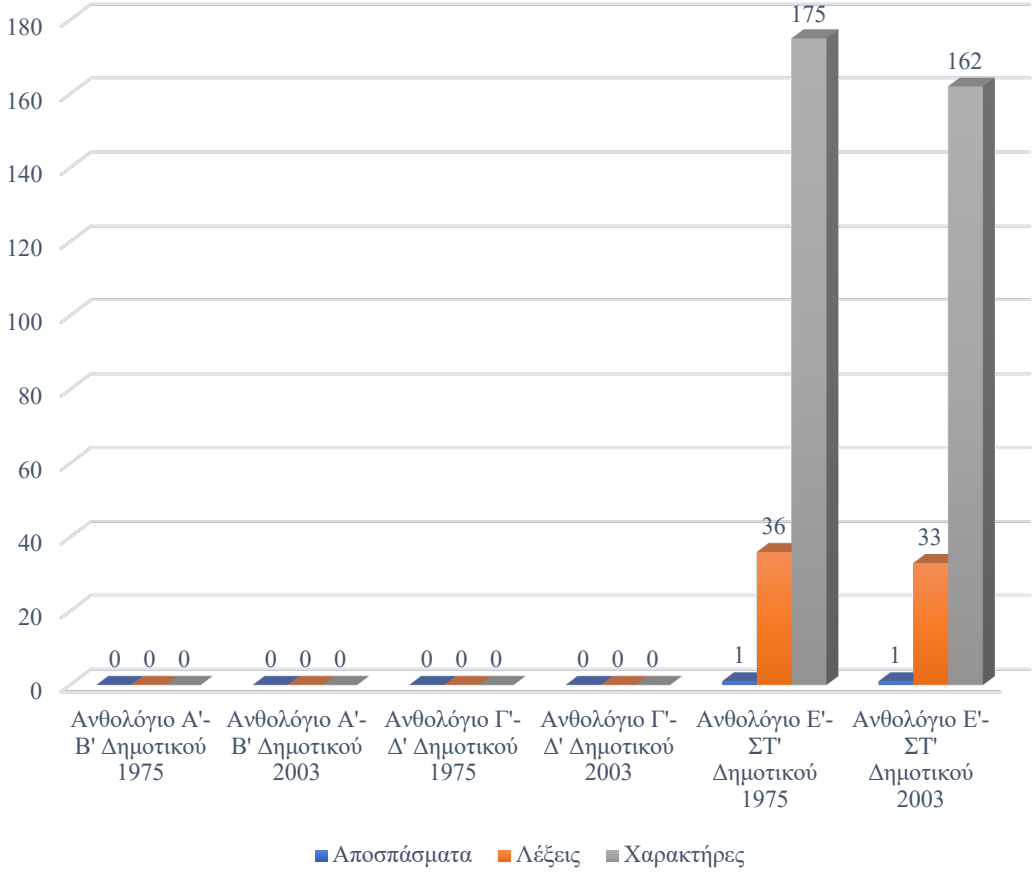

Στο Γράφημα 1.1.Β.α. που ακολουθεί παρατηρείται ότι κατηγοριοποιείται μόλις ένα λογοτεχνικό απόσπασμα, που να εκφράζει την αναπαράσταση της ομορφιάς του καλοκαιριού στα Ανθολόγια των Ε’ – ΣΤ’ Τάξεων, διαχρονικά.

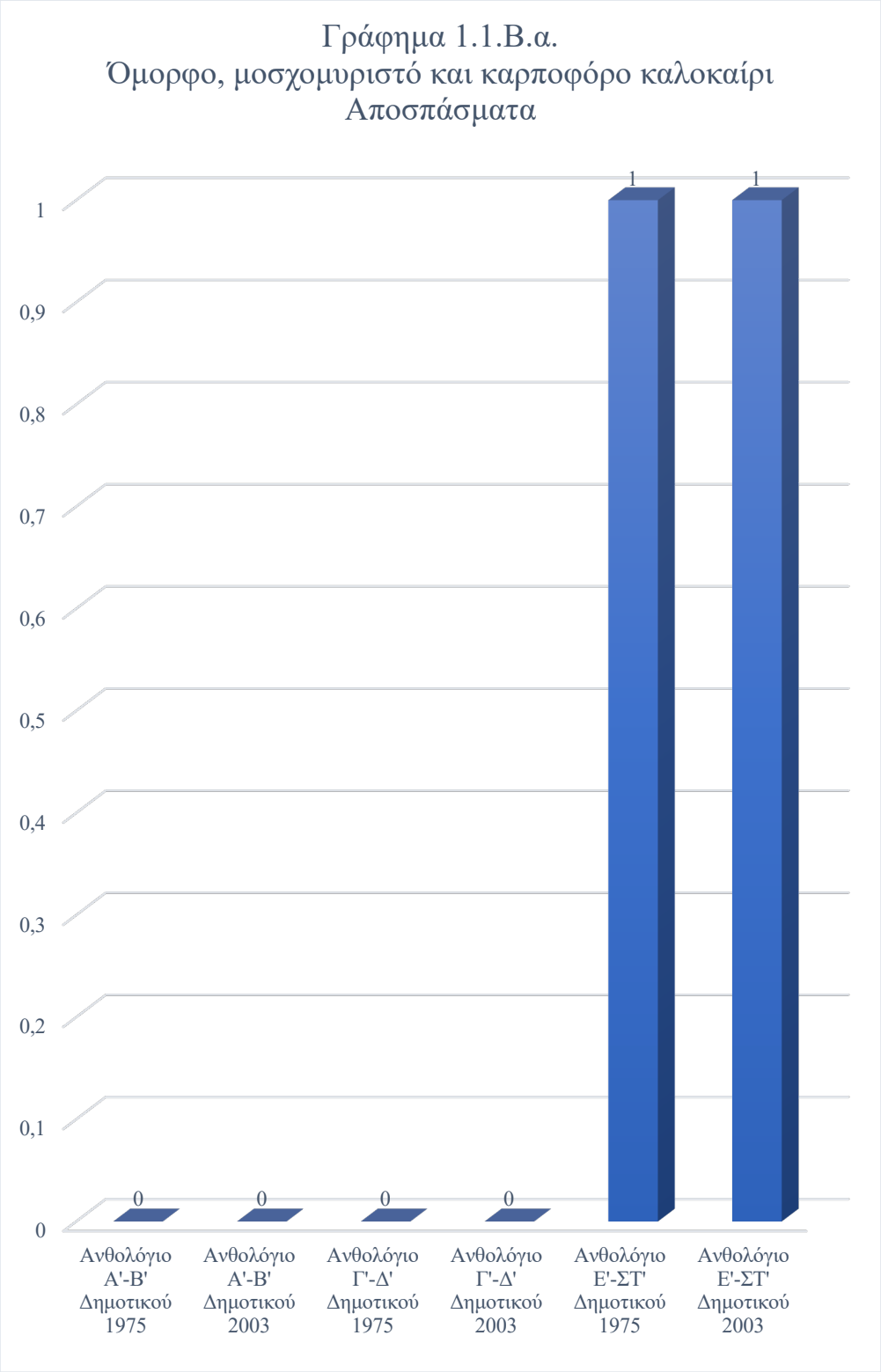

Στο Γράφημα 1.1.Β.β. που ακολουθεί, παρατηρείται μια, σχεδόν, ισοψηφία ανάμεσα στα κατηγοριοποιημένα στοιχεία των δύο Ανθολογίων, καταγράφοντας 36 λέξεις στο Ανθολόγιο του 1975 έναντι 33 στο Ανθολόγιο του 2003.

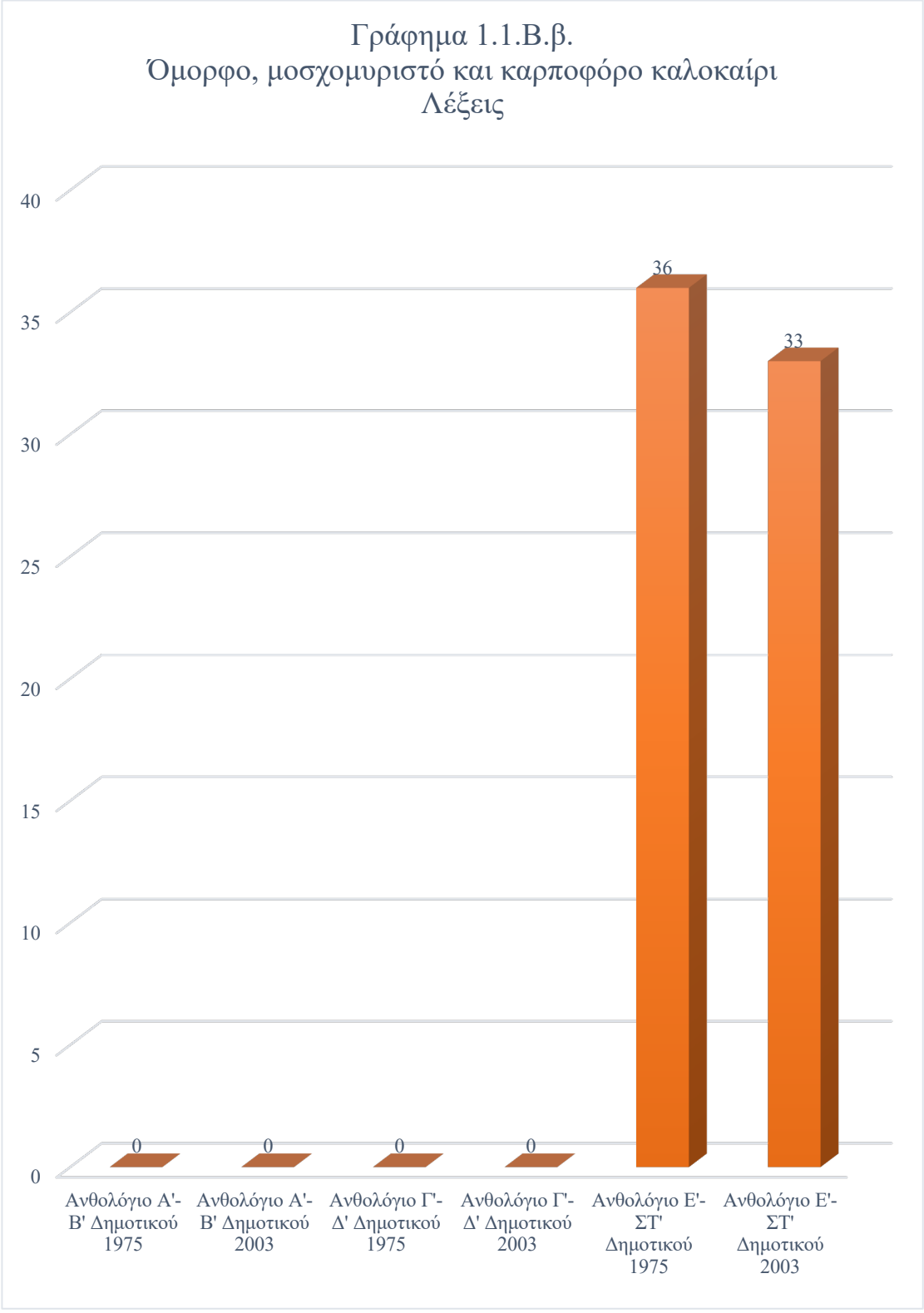

Στο Γράφημα 1.1.Β.γ. που ακολουθεί και που εκφράζει τους κατηγοριοποιημένους χαρακτήρες, παρατηρείται μια διαφορά της τάξης των 13 χαρακτήρων, ανάμεσα στα υπό μελέτη Ανθολόγια. Έτσι, το Ανθολόγιο των Ε'- ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975 καταμετρά περισσότερα στοιχεία από το σύγχρονο Ανθολόγιο, που καταμετρά 162 χαρακτήρες.

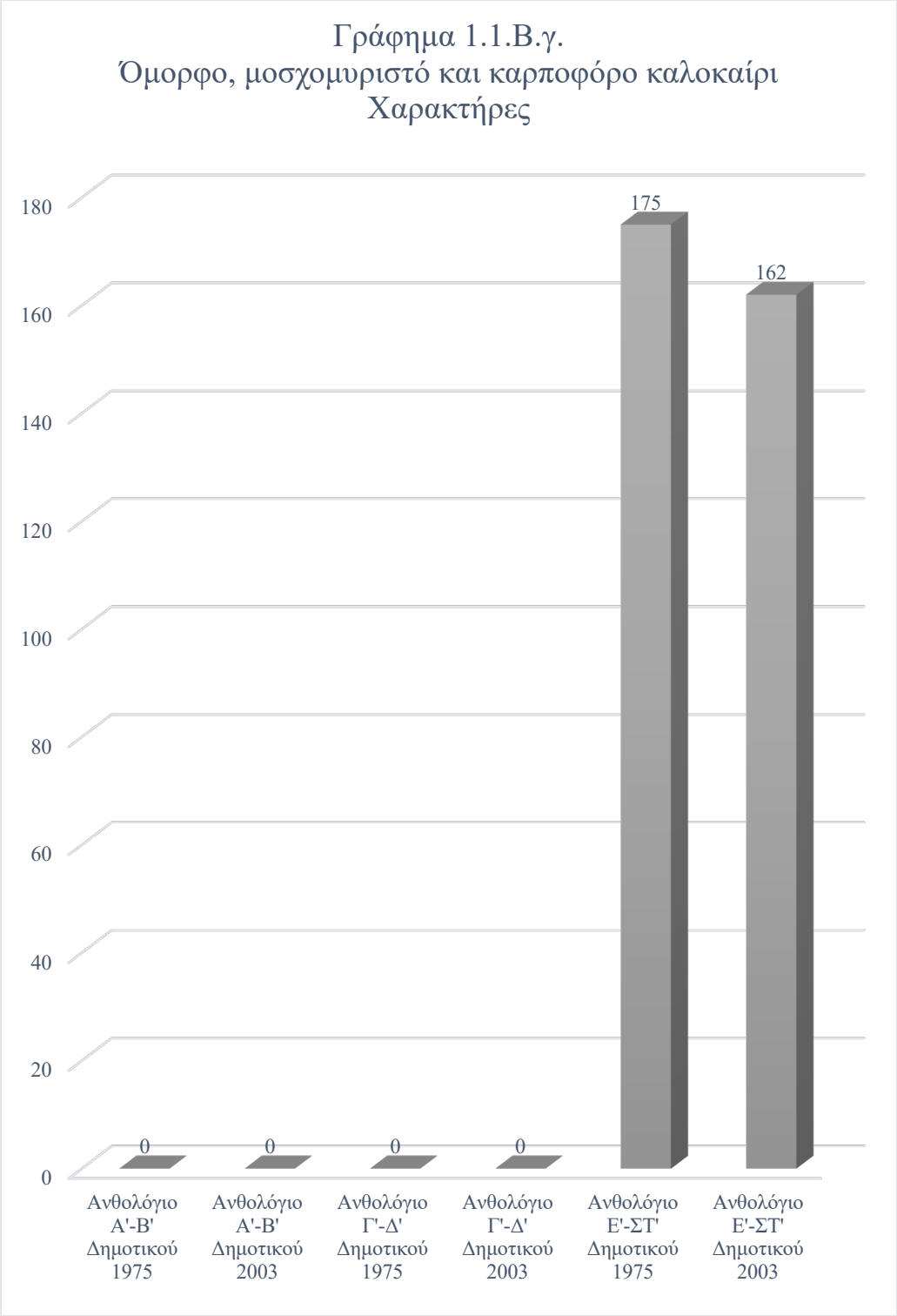

Συνεπώς, η ποσοτική μελέτη που διεξήχθη και παρουσιάζεται ανωτέρω με τη μορφή γραφημάτων, επιτρέπει την εξαγωγή του συμπεράσματος ότι το μέρος που καλύπτει η ομορφιά του καλοκαιριού, διαχρονικά, στα σχολικά εγχειρίδια των Ε'-ΣΤ' τάξεων Δημοτικού, αν και με μικρή διαφορά μεταξύ τους, είναι σχεδόν ίσο, είτε σε επίπεδο αποσπασμάτων είτε σε επίπεδο λέξεων είτε σε επίπεδο χαρακτήρων. Όμως, σημαντικό είναι να παρατηρηθεί ότι έστω και με ελάχιστη διαφορά, το Ανθολόγιο των Ε'-ΣΤ' Δημοτικού του 1975, περιέχει μεγαλύτερη ποσότητα στοιχείων που αναπαριστούν το καλοκαίρι.

Όσον αφορά την ποιοτική μελέτη, γίνεται, προφανής η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, με το απόσπασμα του Καζαντζάκη, ο οποίος αποκαλεί τον Αύγουστο, άγιο, λόγω των καρπών που προσφέρει. Κατά τον ίδιο τρόπο, γίνεται προφανής και η καλλιέργεια της καλαισθησίας, αφού η ομορφιά του τοπίου, του κατηγοριοποιημένου αποσπάσματος του Στρατή Δούκα, δημιουργεί στους μαθητές, όμορφες εικόνες μέσα από την αφήγηση και τέλος, το κατηγοριοποιημένο απόσπασμα του Καζαντζάκη, εκφράζει στα παιδιά την επιστημονική πραγματικότητα, αφού αναφέρει τα ονόματα των καρπών και των φρούτων, που ευδοκιμούν τον Αύγουστο.

Συνοψίζοντας, στο παρόν υποκεφάλαιο, ποιοτικά, παρατηρήθηκε ότι τα αποσπάσματα που κατηγοριοποιήθηκαν και που αναπαριστούν το καλοκαίρι, αποτελούν λογοτεχνικά έργα που ανήκουν στην ίδια χρονική περίοδο και οι συγγραφείς τους, ανήκουν στην ίδια λογοτεχνική γενιά. Ποσοτικά, παρατηρήθηκε μια σχεδόν ισόποση αναλογία τόσο σε επίπεδο αποσπασμάτων όσο και σε επίπεδο λέξεων και χαρακτήρων, που αναπαριστούν το καλοκαίρι, με το Ανθολόγιο του '75 να υπερέχει με ελάχιστη διαφορά από το σύγχρονο.

Μέχρι τώρα, στην παρούσα έρευνα, η ομορφιά της φύσης αναπαρίσταται διαχρονικά μέσα από τις εποχές της άνοιξης και του καλοκαιριού. Στο υποκεφάλαιο που ακολουθεί, η ομορφιά της φύσης παρουσιάζεται μέσα από τη σύγκριση των δύο επικρατέστερων εποχών, του χειμώνα και του καλοκαιριού.

Γ) Οι δύο κυρίαρχες εποχές του χρόνου

Κι ενώ η ομορφιά της φύσης, εμφανίζεται διαχρονικά μέσα από τις εποχές της άνοιξης και του καλοκαιριού, στο τρίτο υποκεφάλαιο του πρώτου μέρους, της παρούσας Διατριβής, στον Πίνακα, που ακολουθεί, μελετώνται *Οι δύο κυρίαρχες εποχές του χρόνου* και εξετάζεται η ομορφιά της φύσης, συγκρινόμενη ανάμεσα στις δύο επικρατέστερες εποχές του χρόνου, που δεν είναι άλλες από τον χειμώνα και το καλοκαίρι.

Πίνακας 1.1.Γ. Οι δύο κυρίαρχες εποχές του χρόνου					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
-	-	Σκέψου – τι πράματα γλυκά κοιμούνται κάτωθε απ' το χιόνι. Κοιμάται ο σπόρος, μυστικά, καθώς το φύτρο του φυτρώνει. Κοιμούνται αμέτρητα σπαρτά - κι όλο ονειρεύονται τ' αστάχυα. Τ' άγρια μπουμπούκια, σφαλιστά, ύπνος τα παίρνει, μες στα βράχια... Έχει όλ' η πλάση κοιμηθεί κάτω απ' το κάτασπρο σεντόνι, ωσότου να της πει στ' αυτί μια συλλαβή το χελιδόνι. Και τότες! ρόδα, γιασεμιά, γλυκά κεράσια, χρυσά στάχυα, κι η αγαπημένη η κυκλαμιά «Ευχαριστώ» θα πει στα βράχια. ΑΓΡΑΣ Τέλλος, *Κάτω απ' το χιόνι*, σελίδες 63-64. Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*.	Η Άνοιξη είχε περάσει. Το ίδιο και το καλοκαίρι. (...) (Γρ. 1, σελίδα 12) (...) Του Φρέντυ του άρεσε που ήταν φύλλο. Αγαπούσε το κλωνάρι του, τους ανάλαφρους φυλλωτούς φίλους του, τη θέση του ψηλά στον ουρανό, το θρόισμα που έφερνε ο άνεμος, τις ηλιαχτίδες που τον ζέσταιναν, το φεγγάρι που τον σκέπαζε με απαλές, άσπρες σκιές. (...) (Γρ. 6-9, σελίδα 12) (...) Η ίδια αύρα, το ίδιο αεράκι, που σε άλλη εποχή έκανε τα φύλλα να χορεύουν ανάλαφρα, τώρα τα φυσούσε δυνατά πάνω στο κοτσάνι τους και τα τράνταζε αγριεμένα. Μερικά φύλλα δεν άντεξαν το ανεμόδαρμα, κόπηκαν από τα κλαράκια τους και βρέθηκαν να πετούν ψηλά στον αέρα. Στο τέλος, έπεφταν μαλακά πάνω στη γη. (...) (Γρ. 18-23, σελίδα 12)	-	-

		Μας έφτασε ο βαρύς χειμώνας χωρίς τραγούδια και πουλιά, στα σύννεφα τρυπώνει ο ήλιος και το φεγγάρι στην ομίχλη, τα φύλλα τα χλωμά ένα ένα ρίχνει στη γη η κληματαριά. Μουχρώσαν* τα βουνά και οι κάμποι, τα στενορύμια* και οι αυλές, αμίλητα στοιχειά τα δέντρα στέκουνε ολόρθα στους ανέμους, στοιχειώσανε τα μονοπάτια κι ερήμαξαν οι ακρογιαλιές. Φεύγουνε οι μέρες του χειμώνα, σαν ταξιδιάρικα πουλιά, θα βγει απ' τα σύννεφα κι ο ήλιος κι απ' την ομίχλη το φεγγάρι, πράσινα φύλλα θα βλαστήσουν και πάλι στις κληματαριές, τα μονοπάτια θα ξυπνήσουν, θα ζωντανέψουν τ' ακρογιάλια, θα λουλουδίσουν τα μπαλκόνια, θα λουλουδίσουν τα κλαδιά, και θα 'ρθουνε τα χελιδόνια. ΖΕΥΓΩΛΗ- ΓΛΈΖΟΥ Διαλεχτή, *Μας έφτασε ο βαρύς χειμώνας...*, σελίδες 194-195.	(...) Είδε, μάλιστα, ότι μερικά φύλλα αντιστέκονταν για λίγο στις ριπές του ανέμου πριν πέσουν. Άλλα πάλι αφήνονταν να κοπούν από το κλωνάρι τους με το πρώτο Φύσημα του ανέμου κι έπεφταν απαλά στη γη. Γρήγορα το δέντρο έμεινε σχεδόν γυμνό. (...) (Γρ. 25-29, σελίδα 12) (...) Πιο πολύ απ' όλα, δεν ήξερε ότι εκεί, κοιμισμένα μέσα στο δέντρο και τη γη, υπήρχαν κιόλας σχέδια για να βγουν νέα φύλλα την Άνοιξη. (Γρ. 11-14, σελίδα 13) ΜΠΟΥΣΚΑΛΙΑ Λέο, *Η πτώση του φύλλου που το έλεγαν Φρέντυ*, σελίδα 12-13.		

		Από τη συλλογή *Τα δυο φεγγάρια*. (...) Κι άνθισαν τα δέντρα, κι έλιωσαν στις βουνοκορφές τα χιόνια• τον Απρίλη πάλι επέρασαν τ' άλλα τρυγόνια... ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, *Διαβατάρικο τρυγόνι*, σελίδες 262-263. Από τα *Κλειστά βλέφαρα*. Σ' ένα δρόμο αράδα αράδα δέντρο δέντρο αντικριστά κλώνο δίνει, κλώνο αγγίζει, το 'να τ' άλλο χαιρετά. - Καλημέρα, Πολυάνθη. - Καλημέρα, Ισκιερέ. - Πώς περνάς, καλέ μου φίλε, Πυκνοφύλλη δροσερέ; - Τη μισή χρονιά πεθαίνω κι ανασταίνομαι ξανά. Μια με φύλλα, μια με γύμνια όλ' η ζήση μου περνά. - Καληνύχτα, Βαθιορίζη. - Καληνύχτα, Φωλιαστή. - Καληνύχτα, Αστεροκλάδη. - Καληνύχτα, Χορευτή. ΚΡΟΚΟΣ Γιώργης, *Τα δέντρα του*			

		δρόμου, σελίδα 281. Από τις *Χελιδονοφωλιές*.			

Η μελέτη του ανωτέρω τμήματος του Πίνακα, επιτρέπει τις εξής **δύο** παρατηρήσεις, η πρώτη, **ποιοτικού** χαρακτήρα και η δεύτερη, **ποσοτικού**: η **πρώτη**, αφορά την διαπίστωση ότι η διαχρονικότητα της συγκρινόμενης ομορφιάς μέσα από τις δύο επικρατέστερες εποχές του χρόνου, εμφανίζεται **μόνο** στα Ανθολόγια των Γ'-Δ' τάξεων Δημοτικού, ενώ είναι παντελώς απούσα από τα Ανθολόγια των υπολοίπων τάξεων. Η **δεύτερη** παρατήρηση, **ποσοτικού** χαρακτήρα, αφορά το πλήθος και την αναγωγή σε ποσότητα, των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, για κάθε ένα από τα δύο Ανθολόγια, με εμφανή τη διαφορά που υπάρχει ανάμεσά τους.

Ποιοτικά, στο παρόν υποκεφάλαιο, ερευνάται η διαχρονικότητα της συγκρινόμενης ομορφιάς ανάμεσα στις δύο επικρατέστερες εποχές στα Σχολικά Ανθολόγια. Έτσι, όπως αναφέρεται παραπάνω, παρατηρώντας τον πίνακα, διαπιστώνεται ότι η ομορφιά της φύσης όπως συγκρίνεται ανάμεσα στις δύο επικρατέστερες εποχές του χρόνου, εμφανίζεται μόνο στα Ανθολόγια των Γ'-Δ' τάξεων του Δημοτικού, ενώ είναι διαχρονικά απούσα, από αυτά των υπολοίπων τάξεων.

Παρατηρώντας τον πίνακα, συνθετικά, διαπιστώνεται ότι διαχρονικά, η ομορφιά ανάμεσα στις δύο επικρατέστερες εποχές του χρόνου, παρουσιάζεται μέσα από όμορφες περιγραφές, για σπόρους που κοιμούνται κάτω από το χιόνι, περιμένοντας την άνοιξη και το καλοκαίρι για ν' ανθίσουν, για φύλλα που αγαπούν το κλωνάρι τους και τις εποχές που περνούν από πάνω τους, διαδοχικά, συζητήσεις ανάμεσα στα δέντρα και τον ερχομό των αποδημητικών πουλιών. Για να γίνει, όμως, αντιληπτή η ομορφιά της άνοιξης και του καλοκαιριού, τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, συγκρίνουν την άνοιξη και το καλοκαίρι με τον χειμώνα, ο οποίος περιγράφεται γλαφυρά, ως βαρύς, χωρίς τραγούδια και πουλιά, με τα φύλλα τα χλωμά να πέφτουν στη γη, με τους κάμπους και τις αυλές να σκοτεινιάζουν και τα δέντρα να στέκονται όρθια, σαν να αντιστέκονται, στους ανέμους.

Συνθετικά, παρατηρείται η σύγκριση ανάμεσα στην εποχή του χειμώνα και του καλοκαιριού. Και στα δύο Ανθολόγια, ο χειμώνας ως εποχή, αντιπροσωπεύει τον θάνατο της φύσης, ενώ η άνοιξη και το καλοκαίρι, την αναγέννησή της. Ενδεικτικά αναφέρονται τα κάτωθι κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα:

«Σκέψου – τι πράματα γλυκά
κοιμούνται κάτωθε απ' το χιόνι.
Κοιμάται ο σπόρος, μυστικά,
καθώς το φύτρο του φυτρώνει.

Κοιμούνται αμέτρητα σπαρτά
- κι όλο ονειρεύονται τ' αστάχυα.
Τ' άγρια μπουμπούκια, σφαλιστά,
ύπνος τα παίρνει, μες στα βράχια...

Έχει όλ' η πλάση κοιμηθεί
κάτω απ' το κάτασπρο σεντόνι,
ωσότου να της πει στ' αυτί
μια συλλαβή το χελιδόνι.»

Στο απόσπασμα του ποιήματος του Τέλλου Άγρα, που βρίσκεται στο Ανθολόγιο των Γ'-Δ' τάξεων του 1975, αναφέρεται ότι όλη η πλάση κοιμάται κάτω απ' το κάτασπρο σεντόνι του χιονιού, μέχρι να την ξυπνήσει το χελιδόνι. Αντίστοιχα, στο σύγχρονο Ανθολόγιο, «(...) Πιο πολύ απ' όλα, δεν ήξερε ότι εκεί, κοιμισμένα μέσα στο δέντρο και τη γη, υπήρχαν κιόλας σχέδια για να βγουν νέα φύλλα την Άνοιξη.» (Γρ. 11-14, σελίδα 13). Συνεχίζοντας την έρευνα, παρατηρείται στο Ανθολόγιο του '75, η αναφορά στα σχέδια για την άνοιξη, όπως ακριβώς και στο προαναφερόμενο λογοτεχνικό απόσπασμα του Λέο Μπουσκάλια.

«Φεύγουνε οι μέρες του χειμώνα,
σαν ταξιδιάρικα πουλιά,
θα βγει απ' τα σύννεφα κι ο ήλιος
κι απ' την ομίχλη το φεγγάρι,
πράσινα φύλλα θα βλαστήσουν
και πάλι στις κληματαριές,
τα μονοπάτια θα ξυπνήσουν,
θα ζωντανέψουν τ' ακρογιάλια,
θα λουλουδίσουν τα μπαλκόνια,
θα λουλουδίσουν τα κλαδιά,
και θα 'ρθουνε τα χελιδόνια.»

Αυτές οι αναφορές και οι συγκρίσεις ανάμεσα στις δύο εποχές είναι εμφανείς, όπως επίσης είναι διακριτική και αλληγορική η εισαγωγή της εύθραυστης ισορροπίας των εννοιών ζωή και θάνατος[474].

[474] WALKER Mary Edith, JONES Judie, « When Children Die: Death in Current Children's Literature and its Use in a Library » in *Bulletin of the Medical Library Association 74 (1),* January 1986, ISSN: 0025-7338, σελίδα 16, 94 σελίδες.
«The Fall of Freddy the Leaf, by Leo Buscaglia, is an allegory depicting the delicate balance between life and death».

«- Τη μισή χρονιά πεθαίνω
κι ανασταίνομαι ξανά.
Μια με φύλλα, μια με γύμνια
όλ' η ζήση μου περνά.»

Επίσης, τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα αναφέρονται στον κύκλο των εποχών, εκφράζοντας έτσι μια ατέρμονη διαδικασία, η οποία παραπέμπει στο άπειρο. Άλλωστε, η εύθραυστη ισορροπία, δεν βρίσκεται, επίσης, παντού; Μήπως και η αιωνιότητα, δεν είναι η δίδυμη αδερφή, ενός άλλου ατέρμονου κύκλου, του μηδενός[475]; Έτσι, και η ανακύκλωση των εποχών, θα μπορούσε κάλλιστα να παραλληλιστεί αλληγορικά με την ανακύκλωση υλικών, όπως γυαλί, χαρτί και πλαστικό και ν' αποτελέσει, επίσης, έναυσμα για μια οικολογική διδακτική προσέγγιση με κύριο θέμα την προστασία του περιβάλλοντος.

Η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, όπως έχει προαναφερθεί, οδήγησε στην ποσοτική ανάλυση, με σκοπό την εξαγωγή ακριβέστερων συμπερασμάτων όσον αφορά την ποσότητα των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων.

Από την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, όπως εμφανίζεται στον πίνακα που ακολουθεί, παρατηρούνται οι ποσοτικές διαφορές ανάμεσα στα Ανθολόγια του '75 και στα σύγχρονα, όπως προέκυψαν έπειτα από καταμέτρηση των δεδομένων σε τρία επίπεδα. Δηλαδή, σε επίπεδο αποσπασμάτων, σε επίπεδο λέξεων και σε επίπεδο χαρακτήρων.

Πίνακας 1.1.γ.
Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου
Οι δύο κυρίαρχες εποχές του χρόνου

	Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	0	0	4	1	0	0
Λέξεις	0	0	261	169	0	0
Χαρακτήρες	0	0	1355	798	0	0

[475] SEIFE Charles, *Zero: the biography of a dangerous idea*, Publisher Viking, New York, 2000, Chapter 6, «Infinity's twin (The infinite nature of zero) », ISBN: 9780670884575, σελίδες 131-156.

Μελετώντας τον ανωτέρω πίνακα ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου, παρατηρείται ότι τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα είναι περισσότερα στο Ανθολόγιο των Γ'-Δ' Τάξεων Δημοτικού του 1975 και λιγότερα στο σύγχρονο Ανθολόγιο. Αυτό που αξίζει, επίσης, να σημειωθεί και που επέτρεψε η ποσοτική ανάλυση ν' ανακαλυφθεί, είναι το γεγονός πως αν και μόνο ένα απόσπασμα είναι κατηγοριοποιημένο από το Σύγχρονο Ανθολόγιο, εντούτοις, η διαφορά σε επίπεδο λέξεων και κατά συνέπεια, χαρακτήρων, ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια, δεν είναι τόσο σημαντική.

Ας εξεταστούν όμως αναλυτικά, τα γραφήματα που ακολουθούν. Έτσι, στο Γράφημα 1.1.Γ. που ακολουθεί και παρουσιάζει τη συνολική στατιστική εικόνα των ευρημάτων, παρατηρείται ότι οι δύο κυρίαρχες εποχές του χρόνου εμφανίζονται, διαχρονικά, μόνο στα Ανθολόγια των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού και απουσιάζουν τόσο από τα Ανθολόγια των μικρών Τάξεων όσο και από αυτά των μεγαλύτερων.

Γράφημα 1.1.Γ.
Συνολική Στατιστική Μελέτη
Οι δύο κυρίαρχες εποχές του χρόνου

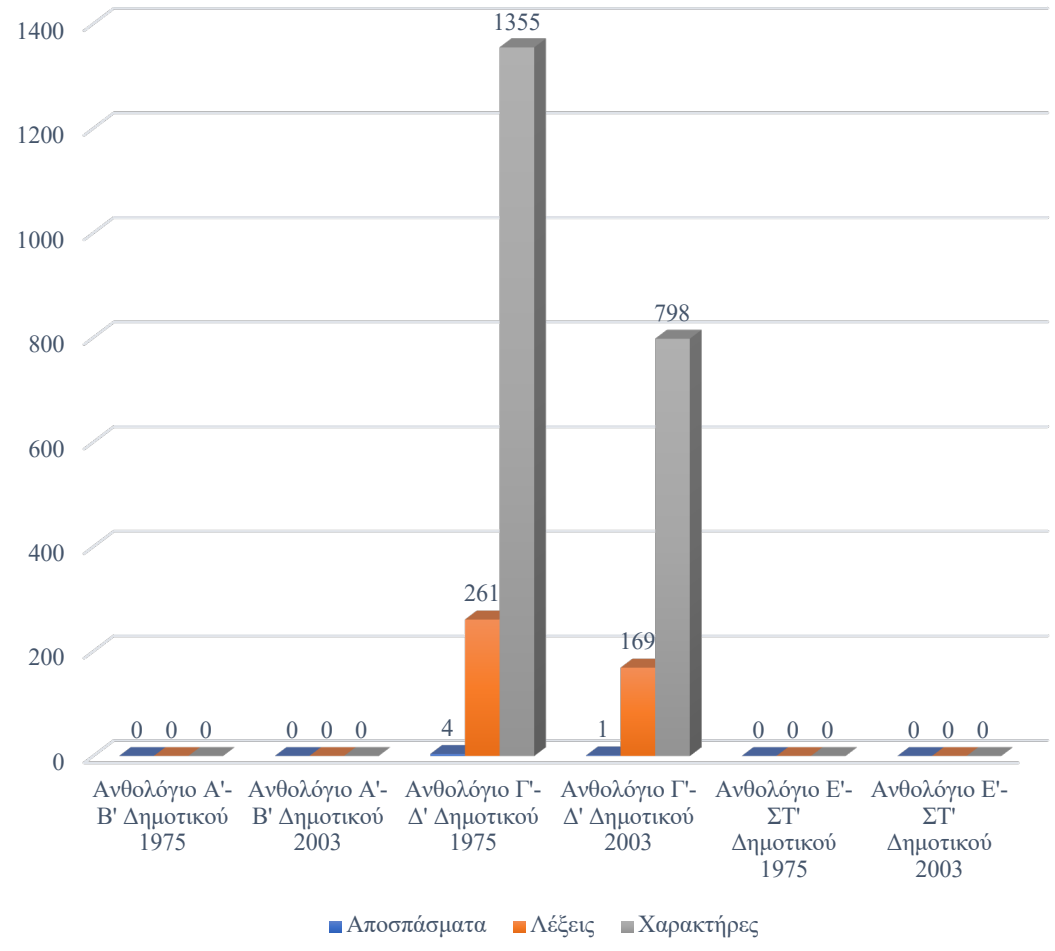

Όσον αφορά το Γράφημα 1.1.Γ.α. που ακολουθεί και παρουσιάζει την ποσότητα των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων της ίδιας θεματικής, παρατηρείται ότι το Ανθολόγιο του 1975 καταμετρά 4 κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα έναντι ενός, που καταμετράται στο σύγχρονο.

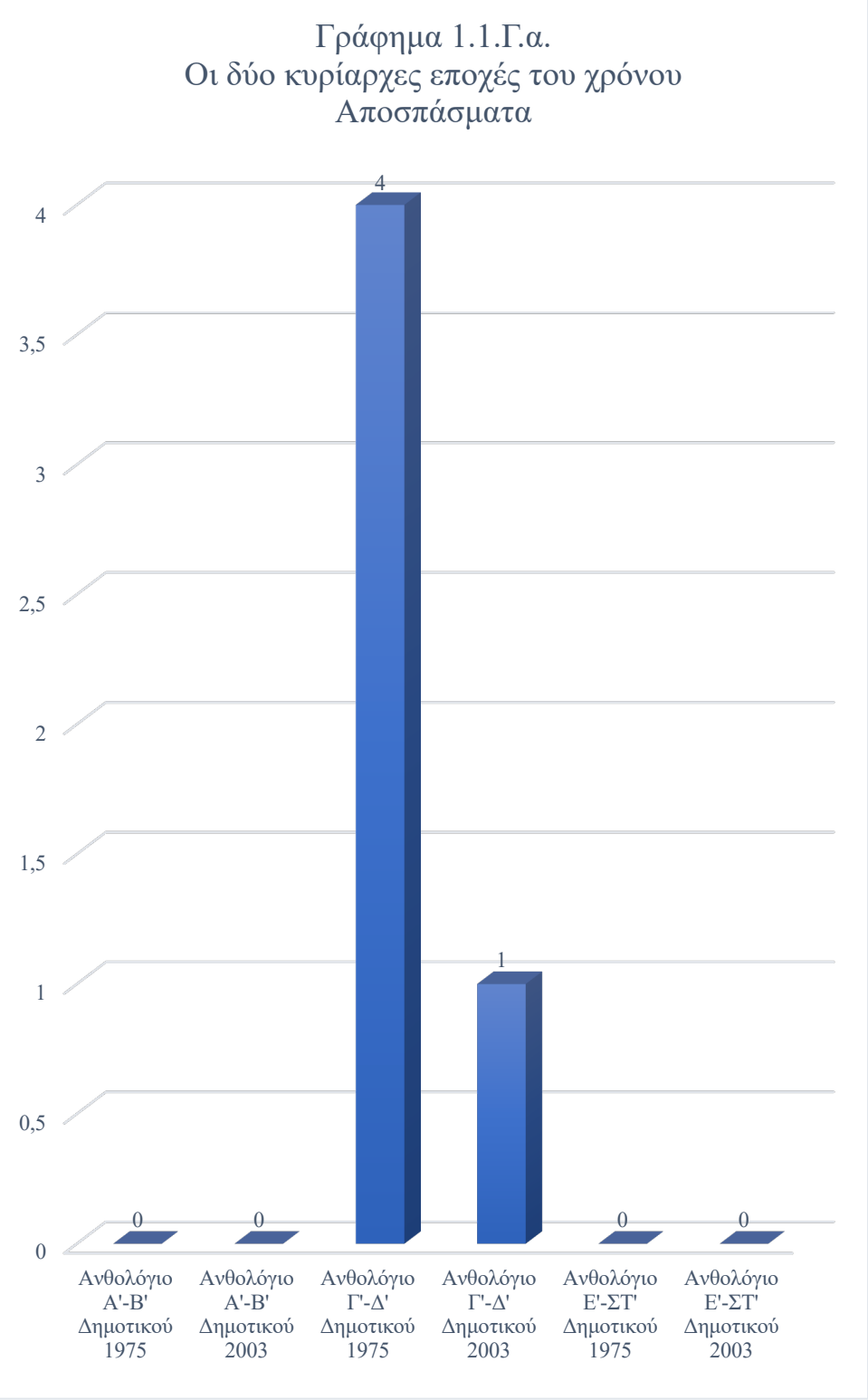

Εντούτοις, παρά τη σημαντική διαφορά που εμφανίζουν τα δύο Ανθολόγια σε επίπεδο αποσπασμάτων, στο Γράφημα 1.1.Γ.β. που ακολουθεί, παρατηρείται, σε επίπεδο λέξεων, μια μικρή διαφορά, της τάξης των 92 λέξεων, ανάμεσά τους.

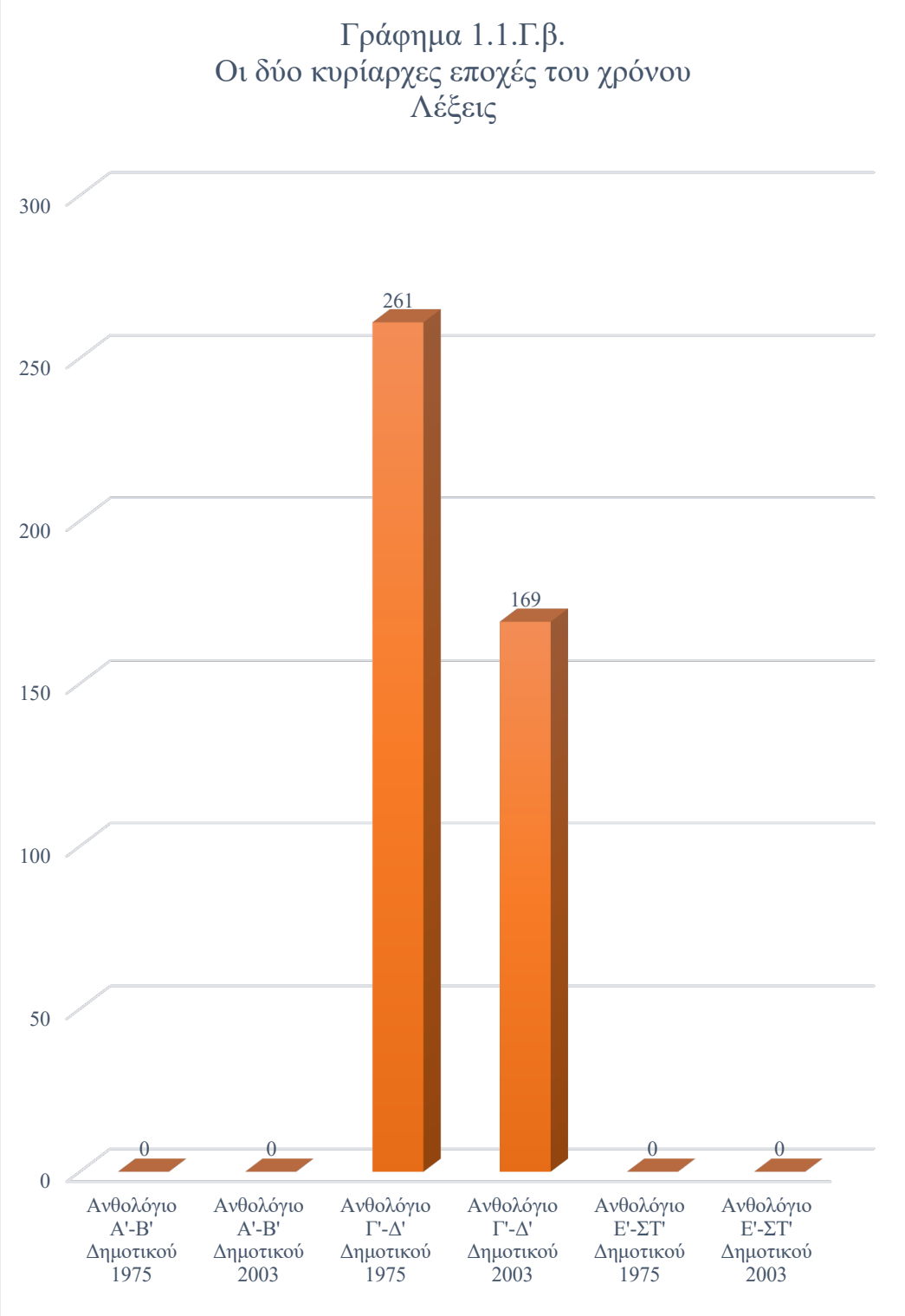

Στο Γράφημα 1.1.Γ.γ. που ακολουθεί και που παρουσιάζει την αριθμητική διαφορά σε επίπεδο χαρακτήρων ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια, παρατηρείται ότι το Ανθολόγιο των Γ’ – Δ’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975 καταγράφει 1355 χαρακτήρες έναντι 798 που καταγράφονται στο σύγχρονο.

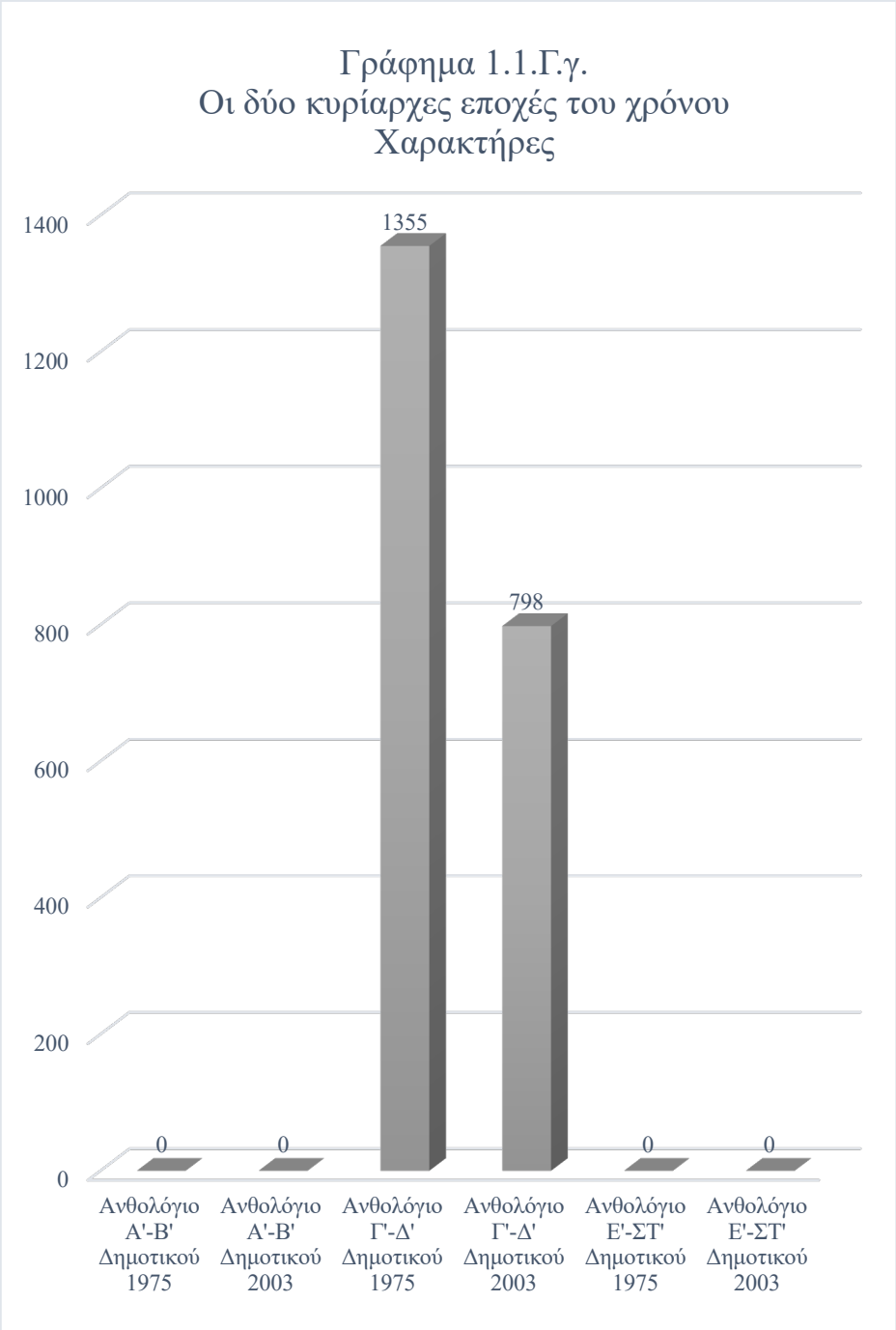

Όπως παρατηρείται, η ποσοτική μελέτη που διεξήχθη και παρουσιάζεται ανωτέρω με τη μορφή γραφημάτων, επιτρέπει την εξαγωγή του συμπεράσματος ότι το μέρος που καλύπτει διαχρονικά, η συγκρινόμενη ομορφιά ανάμεσα στις δύο επικρατέστερες εποχές, στα σχολικά εγχειρίδια των Γ’-Δ’ τάξεων Δημοτικού, παρά την αρκετά μεγάλη διαφορά μεταξύ

τους, σε επίπεδο αποσπασμάτων, εν τέλει, σε επίπεδο λέξεων ή σε επίπεδο χαρακτήρων, δεν είναι τόσο σπουδαία. Βέβαια, οφείλει να παρατηρηθεί ότι έστω και με μικρή διαφορά, το Ανθολόγιο των Γ'-Δ' Δημοτικού του 1975, περιέχει μεγαλύτερη ποσότητα λογοτεχνικών αποσπασμάτων που αναπαριστούν τη σύγκριση ανάμεσα στις δύο επικρατέστερες εποχές.

Όσον αφορά την ποιοτική ανάλυση, στο παρόν υποκεφάλαιο, γίνεται, προφανής η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, τόσο με τον διάλογο ανάμεσα στα δέντρα, στο κατηγοριοποιημένο ποίημα του Γιώργη Κρόκου, *Τα δέντρα του δρόμου,* όσο και στα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, τα οποία αναφέρονται έμμεσα στον θάνατο και την αναγέννηση. Η καλλιέργεια της καλαισθησίας, είναι, επίσης, προφανής, αφού η ομορφιά των εποχών, όπως εμφανίζεται στα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, δημιουργεί στους μαθητές, όμορφες εικόνες από τους σπόρους, που κοιμούνται κάτω από το λευκό σεντόνι του χιονιού, περιμένοντας καρτερικά να έρθει η άνοιξη και τέλος, τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, εκφράζουν στα παιδιά την επιστημονική πραγματικότητα, αφού αναφέρονται στην εναλλαγή των εποχών, στην πτώση των φύλλων και στον ερχομό των αποδημητικών πουλιών.

Συνοψίζοντας, στο παρόν κεφάλαιο, μελετήθηκε η ομορφιά της φύσης μέσα από τις εναλλαγές των εποχών και διαπιστώθηκε η διαχρονική της εμφάνιση στα σχολικά εγχειρίδια Λογοτεχνίας των Γ'-Δ' τάξεων του Δημοτικού. Ως διαχρονική εμφάνιση, εννοείται η εμφάνιση της ίδιας κατηγορίας αναπαραστάσεων των αποσπασμάτων, τόσο στα σχολικά εγχειρίδια του 1975 όσο και στα σύγχρονα, χωρίς ν' αποτελεί προϋπόθεση η παρουσία τους στα Ανθολόγια όλων των τάξεων του Δημοτικού. Δηλαδή, ακόμα κι αν η εν λόγω αναπαράσταση δεν απαντάται στα Ανθολόγια όλων των τάξεων του Δημοτικού, αλλά μόνο στο Ανθολόγιο μιας βαθμίδας, π.χ. σ' αυτά των Γ'-Δ' Δημοτικού, αρκεί ν' απαντάται διαχρονικά, από αυτό του 1975 έως το σύγχρονο.

Ολοκληρώνοντας τη μελέτη της ομορφιάς της φύσης μέσα από τις εναλλαγές των εποχών, ακολουθεί η μελέτη του δεύτερου κεφαλαίου του πρώτου μέρους, όπου ερευνάται η *Ομορφιά της φύσης: το μεγαλείο της, όπως φωτίζεται από τον ήλιο και τ' αστέρια, όπως το αρωματίζουν τ' άνθη, το ζωγραφίζουν ποιητές και συγγραφείς, το καταδεικνύει η πλούσια χλωρίδα και πανίδα της, σε γη, ουρανό και θάλασσα*.

Κεφάλαιο 2ο

Ομορφιά της φύσης: το μεγαλείο της, όπως φωτίζεται από τον ήλιο και τ' αστέρια, όπως το αρωματίζουν τ' άνθη, το ζωγραφίζουν ποιητές και συγγραφείς, το καταδεικνύει η πλούσια χλωρίδα και πανίδα της σε γη, ουρανό και θάλασσα

Αφού μελετήθηκε το πρώτο κεφάλαιο και η ομορφιά της φύσης μέσα από τις εναλλαγές των εποχών, στο παρόν κεφάλαιο, μελετάται το μεγαλείο της ομορφιάς της φύσης.

Αυτό το μεγαλείο εμφανίζεται μέσα από τα διαφορετικά υποκεφάλαια που αναδύθηκαν από την Ανάλυση Περιεχομένου και την θεματική κατηγοριοποίηση των αποσπασμάτων όλων των Ανθολογίων, διαχρονικά, από το 1975 έως τα σύγχρονα.

Έτσι, η Ανάλυση Περιεχομένου επέτρεψε και σχημάτισε την θεματική διάρθρωση του παρόντος κεφαλαίου, η οποία παρουσιάζεται στο πλάνο που ακολουθεί και έχει την κάτωθι δομή:

Κεφάλαιο 2ο

Ομορφιά της φύσης: το μεγαλείο της, όπως φωτίζεται από τον ήλιο και τ' αστέρια, όπως το αρωματίζουν τ' άνθη, το ζωγραφίζουν ποιητές και συγγραφείς, το καταδεικνύει η πλούσια χλωρίδα και πανίδα της σε γη, ουρανό και θάλασσα

Α) Μεγαλοπρεπής, επιβλητική

Β) Ήλιος, ο φωτεινός σηματοδότης της

Γ) Ο ουρανός, απέραντος και γεμάτος με πλουμιστά, φωτεινά, ουράνια σώματα

Δ) Αρώματα ανθισμένων λουλουδιών, που ευωδιάζουν

Ε) Ζωντανά Χρώματα

ΣΤ) Χλωρίδα, πανίδα και υπέδαφος που μαγεύουν

Ζ) Στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά

Η) Απέραντη και κρυστάλλινη θάλασσα

Παρατηρείται λοιπόν, ότι το δεύτερο κεφάλαιο με τίτλο: *Ομορφιά της φύσης: το μεγαλείο της, όπως φωτίζεται από τον ήλιο και τ' αστέρια, όπως το αρωματίζουν τ' άνθη, το ζωγραφίζουν ποιητές και συγγραφείς, το καταδεικνύει η πλούσια χλωρίδα και πανίδα της, σε γη, ουρανό και θάλασσα*, επιμερίζεται σε **οκτώ** (8) υποκεφάλαια.

Μεγαλοπρεπής, επιβλητική η ομορφιά της φύσης στο **πρώτο** υποκεφάλαιο. Στο **δεύτερο** υποκεφάλαιο ο *Ήλιος, ο φωτεινός σηματοδότης της…*ομορφιάς της φύσης μέσα από το φως του. *Ο ουρανός, απέραντος και γεμάτος με πλουμιστά, φωτεινά, ουράνια σώματα*, στο **τρίτο** υποκεφάλαιο, μελετά την ομορφιά της φύσης μέσα από την απεραντοσύνη του και τα ουράνια σώματά του, που τόσο μαγευτικά στολίζουν όχι μόνο τη φύση, αλλά και την πλάση ολόκληρη. Το **τέταρτο** υποκεφάλαιο μελετά τ' *Αρώματα ανθισμένων λουλουδιών, που*

ευωδιάζουν και μέσα απ' αυτά, «αρωματίζεται» η ομορφιά της φύσης. Στο **πέμπτο** υποκεφάλαιο τα *Ζωντανά χρώματα*, «χρωματίζουν» την απαράμιλλη ομορφιά της. Στο **έκτο**, η *Μαγευτική χλωρίδα και πανίδα,* όπως και η *στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά*, στο **έβδομο** υποκεφάλαιο, αποτελούν πηγή της μεγαλειώδους ομορφιάς της φύσης που μας περιβάλλει. Τέλος, η *απέραντη και κρυστάλλινη θάλασσα*, στο **όγδοο** υποκεφάλαιο του παρόντος κεφαλαίου, έρχεται να προσθέσει τη δική της ομορφιά στη φύση, αφού αποτελεί και η ίδια, κομμάτι του πλανήτη που μας φιλοξενεί.

Αφού παρουσιάστηκε το απόσπασμα του πίνακα που ερευνάται στο παρόν κεφάλαιο, καθώς και τα υποκεφάλαια που το αποτελούν, ακολουθεί η παρουσίαση των ευρημάτων, όπως αναδύθηκαν από την Ανάλυση Περιεχομένου, που διεξήχθη και με τη σειρά που περιγράφονται ανωτέρω, στο πλάνο του παρόντος κεφαλαίου.

Α) Μεγαλοπρεπής, επιβλητική

Μεγαλοπρεπής, (κι) επιβλητική εμφανίζεται η ομορφιά της φύσης στο πρώτο υποκεφάλαιο, το οποίο αναλύεται στο τμήμα του Πίνακα που ακολουθεί και που επιβάλλεται, όπως έχει ήδη προαναφερθεί, να μελετηθεί, πριν από την παρουσίαση και τον σχολιασμό των ευρημάτων της παρούσας ερευνητικής εργασίας:

Πίνακας 1.2.Α.
Μεγαλοπρεπής, επιβλητική

Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
(...) Πέταξε τότε το πουλάκι κι ανέβηκε στην κορυφή του πιο ψηλότερου δέντρου, και άρχισε να κελαηδεί. Τι ωραία που κελαηδούσε! (…) (Γρ. 18-20, σελίδα 36) ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ Επ., *Τι όνειρο είδε η Δαφνούλα για τον ήλιο*, σελίδες 33-37. Από το *Αλφαβητάριο*.	(...) Η Κατερίνα αγαπούσε πολύ τον πλάτανο που ήταν πολύ πολύ μεγάλος. Αυτό, βέβαια, το χρωστούσε στα γάργαρα νερά της πηγής που κυλούσαν δίπλα του και τον πότιζαν μέρα νύχτα. Κι αυτός όλο μεγάλωνε μεγάλωνε. Τα κλαδιά του άγγιζαν τα σύννεφα. (Γρ. 18-21, σελίδα 48)	-	-	-	-

	ΔΑΡΑΚΗ Πέπη, *Η Αλφαβήτα δίχως ρο*, σελίδες 48-49. (...) Πέρασε μέσα από το μεγάλο δάσος. Είδε τα λιοντάρια, τις τίγρεις, τους ελέφαντες, τις μαϊμούδες. (...) Μετά από το μεγάλο δάσος, ο σπουργίτης βρέθηκε στη μεγάλη θάλασσα. Είδε τα κύματα, είδε τα ψάρια, είδε τα καράβια, είδε και τους γλάρους. (...) Μετά από τη μεγάλη θάλασσα, ο σπουργίτης βρέθηκε στη μεγάλη έρημο. Είδε την άμμο να αστροποβολάει κάτω από τον ήλιο, είδε τα φοινικόδεντρα, είδε τις καμήλες. (...) Μετά από τη μεγάλη έρημο, ο σπουργίτης βρέθηκε στα μεγάλα βουνά. Είδε τα χιόνια, είδε τους αϊτούς, είδε τις αρκούδες, είδε τις δροσερές πηγές και τα πανύψηλα έλατα. (...) (Γρ. 9-25, σελίδα 93) ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ Μάνος, *Ο σπουργίτης και το ουράνιο τόξο*, σελίδες 93-94. (...) Τούτη η θάλασσα η μεγάλη, που μας δίνει χαρά και ζωή, θέλουμε να χωρέσει τη σημαία μας. (Γρ.				

	26-27, σελίδα 123) ΣΟΥΡΕΛΗ Γαλάτεια, *Ασπρογάλανο πανί*, σελίδες 122-123.				

Η μελέτη του ανωτέρω τμήματος του πίνακα, επιτρέπει τις εξής **δύο** παρατηρήσεις, η πρώτη, **ποιοτικού** χαρακτήρα και η δεύτερη, **ποσοτικού**: η **πρώτη**, αφορά την διαπίστωση ότι η μεγαλοπρέπεια και η επιβλητικότητα της ομορφιάς της φύσης, αναδύεται μέσα από τις γλαφυρές περιγραφές τοπίων, ζώων και πουλιών κι εμφανίζεται **μόνο** στα Ανθολόγια των Α'-Β' τάξεων Δημοτικού, ενώ είναι απούσα από τα Ανθολόγια των υπολοίπων τάξεων. Η **δεύτερη** παρατήρηση, **ποσοτικού** χαρακτήρα, αφορά το πλήθος και την αναγωγή σε ποσότητα, των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, για κάθε ένα από τα δύο Ανθολόγια, με εμφανή τη διαφορά που υπάρχει ανάμεσά τους.

Όσον αφορά την ποιοτική ανάλυση, παρατηρώντας τον ανωτέρω πίνακα, στον οποίο έχουν κατηγοριοποιηθεί τα αποσπάσματα των λογοτεχνικών κειμένων των Ανθολογίων, διαπιστώνεται ότι τα ψηλά δέντρα, αποτελούν, διαχρονικά, σύμβολο μεγαλοπρέπειας κι επιβλητικότητας της ομορφιάς της φύσης. Διαπιστώνεται επίσης, ότι το υγρό στοιχείο, δηλαδή το ρυάκι με το γάργαρο νερό, καθώς και η απεραντοσύνη της θάλασσας, αποδίδουν έναν σημαντικό ρόλο στην έκφραση αυτής της μεγαλοπρέπειας κι ομορφιάς. Τέλος, παρατηρείται ότι τα άγρια ζώα και το εξωτικό, τροπικό τοπίο της ερήμου, προσδίδει μια σημαντική αίσθηση θαυμασμού, η οποία τονίζει την μεγαλοπρέπεια και την επιβλητικότητα της φύσης κι εκφράζεται μέσα από τα μάτια του μικρού σπουργίτη.

Αναλυτικότερα, η επιβλητικότητα της φύσης, παρουσιάζεται μέσα από το ύψος των δέντρων, τα οποία μοιάζουν ν' αγγίζουν τον ουρανό. Ένα παιδί, αντιλαμβάνεται το μέγεθος των αντικειμένων που το περιβάλλουν σε συντονισμό με τον αντιληπτικό χειρισμό των κινήσεων του σώματός του[476]. Έτσι, στο κατηγοριοποιημένο απόσπασμα, η μικρή Κατερίνα, βλέπει τον πλάτανο να μεγαλώνει πολύ, τόσο πολύ που τα κλαδιά του μοιάζουν ν' αγγίζουν τα σύννεφα, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τις κινήσεις των χεριών της ίδιας. Παρατηρείται,

[476] PIAGET Jean, INHELDER Barbel, *The child's conception of space*, Translated by LANGDON F. J. & LUNZER J. L., Routledge & Kegan Paul, London, 1956, σελίδα 11.
Η συγγραφέας αντλεί από την συγκεκριμένη αναφορά μόνο την ερμηνεία, η οποία υποστηρίζει τα γραφόμενά της.
«As for size constancy, it is linked with the co-ordination of perceptually controlled movements».
«Όσον αφορά τη σταθερότητα μεγέθους, συνδέεται με το συντονισμό των αντιληπτικά ελεγχόμενων κινήσεων».

συνεπώς, το φαινόμενο της παιδικής χωρικής αντίληψης, το οποίο συνδέεται με την κινητική του δραστηριότητα[477].

Η χωρική αντίληψη των παιδιών ότι τα δέντρα είναι ψηλά, σε σύγκριση, πάντα, με το δικό τους παιδικό σώμα, τους προκαλεί το αίσθημα του θαυμασμού. Τα μέρη που συναντά ο μικρός σπουργίτης, στο κατηγοριοποιημένο απόσπασμα μέσω της αφήγησης, τροφοδοτούν τον θαυμασμό των μαθητών για την φύση, η οποία αποτελεί πηγή δύναμης. «Ο κόσμος ενός παιδιού είναι φρέσκος, νέος και όμορφος, γεμάτος θαυμασμό και ενθουσιασμό. Είναι η ατυχία μας ότι για τους περισσότερους από εμάς η καθαρή όραση, αυτό το αληθινό ένστικτο για το τι είναι όμορφο και τι προκαλεί δέος, αμβλύνεται ή και χάνεται πριν φτάσουμε στην ενηλικίωση. Αν είχα επιρροή στην καλή νεράιδα που υποτίθεται ότι προΐσταται της βάφτισης όλων των παιδιών, θα ζητούσα το δώρο της σε κάθε παιδί του κόσμου να είναι μια αίσθηση θαυμασμού τόσο άφθαρτη που να διαρκεί σε όλη τη ζωή, ως αλάθητο αντίδοτο ενάντια στην πλήξη και την απογοήτευση των μετέπειτα χρόνων, τη στείρα ενασχόληση με πράγματα που είναι τεχνητά, την αποξένωση από τις πηγές της δύναμής μας»[478]. Μια πηγή δύναμης, η οποία σβήνει ή και χάνεται, ακόμα πριν φτάσουμε στην ενηλικίωση, αφού, καθώς αποξενωνόμαστε από την Φύση, αναλωνόμαστε σε στείρα ενασχόληση με πράγματα τεχνητά κι απογοητεύσεις, χάνοντας το αληθινό αίσθημα της αγνής όρασης, αυτού του αλάνθαστου ενστίκτου για το τι είναι όμορφο κι αξιοθαύμαστο[479].

---

[477] PIAGET Jean, INHELDER Barbel, *The child's conception of space*, Op. Cit., σελίδα 12.
Η συγγραφέας αντλεί από την συγκεκριμένη αναφορά μόνο την ερμηνεία, η οποία υποστηρίζει τα γραφόμενά της.
«The second type of relationship arises from the progressive grouping of movements, displacement of objects by the hands, or eye movements bringing about estimates of size; and also from the transposition of dimensional relations (similarities). In this way the development of perceptual constancies is evidence of a complete elaboration of space, both projective and Euclidean, on the single level of sensori-motor activity».

[478] CARSON Rachel, *The sense of wonder*, Harper Collins Publishers, New York, 1998, σελίδα 55.
Για την εμβάθυνση στο έργο της Carson, αφορμή στάθηκε το ακόλουθο επιστημονικό άρθρο, το οποίο παραθέτουμε βιβλιογραφικά: ΤΣΕΒΡΕΝΗ Ίριδα, «Η αίσθηση του θάμβους και της κατάπληξης όταν τα μικρά παιδιά προσεγγίζουν τη φύση: ξαναδιαβάζοντας την Rachel Carson» στο *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση για την αειφορία*, 2(1) σελίδες 42-52, DOI**:** https://doi.org/10.12681/ees.21734,
https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/enveducation/index
«A child's world is fresh and new and beautiful, full of wonder and excitement. It is our misfortune that for most of us the clear-eyed vision, that true instinct for what is beautiful and awe-inspiring, is dimmed and even lost before we reach adulthood. If I had influence with the good fairy who is supposed to preside over the christening of all children, I should ask that her gift to each child in the world be a sense of wonder so indestructible that it would last throughout life, as an unfailing antidote against the boredom and disenchantments of later years, the sterile preoccupation with things that are artificial, the alienation from the sources of our strength».
Το ανωτέρω απόσπασμα μεταφράστηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[479] Η συγκεκριμένη πρόταση, αποτελεί σύντομη συνθετική μετάφραση του προαναφερόμενου αποσπάσματος της Carson, την οποία επιμελήθηκε η συγγραφέας της παρούσας Διατριβής, όχι μόνο για την διευκόλυνση στην ανάγνωση, αλλά κυρίως για να τονίσει τη σημασία της καλλιέργειας του θαυμασμού της φύσης στα μικρά παιδιά.

Ολοκληρώνοντας την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, μελετάται η ποσοτική ανάλυση, η οποία διεξήχθη με σκοπό την εξαγωγή ακριβέστερων συμπερασμάτων.

Από την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, όπως εμφανίζεται στον πίνακα που ακολουθεί, παρατηρούνται οι ποσοτικές διαφορές ανάμεσα στα ανθολόγια του ‘75 και στα σύγχρονα, όπως προέκυψαν έπειτα από καταμέτρηση των δεδομένων σε τρία επίπεδα, Δηλαδή, σε επίπεδο αποσπασμάτων, σε επίπεδο λέξεων και σε επίπεδο χαρακτήρων.

Πίνακας 1.2.α.
Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου
Μεγαλοπρεπής, επιβλητική

	Ανθολόγιο Α’-Β’ Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α’-Β’ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ’-Δ’ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ’-Δ’ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε’-ΣΤ’ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε’-ΣΤ’ Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	1	3	0	0	0	0
Λέξεις	20	150	0	0	0	0
Χαρακτήρες	102	731	0	0	0	0

Μελετώντας τον ανωτέρω πίνακα ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου, παρατηρείται ότι τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα είναι λιγότερα στο Ανθολόγιο των Α’-Β’ Τάξεων Δημοτικού του 1975 και περισσότερα στο σύγχρονο Ανθολόγιο. Μέχρι στιγμής, η ποσοτική ανάλυση, έχει επιτρέψει την διαπίστωση, ότι τα Ανθολόγια του 1975, συνήθως, προσφέρουν μεγαλύτερο όγκο κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, συγκριτικά με τα σύγχρονα. Βέβαια, αυτό το συμπέρασμα, μένει ν’ αποδειχθεί στο τέλος της παρούσας Διατριβής, όταν όλα τα στοιχεία θα έχουν αναδυθεί στην επιφάνεια.

Ας εξεταστούν όμως, αναλυτικά, τα γραφήματα που ακολουθούν. Στο Γράφημα 1.2.Α. που ακολουθεί και που παρουσιάζει την συνολική στατιστική μελέτη του συγκεκριμένου υποκεφαλαίου, η μεγαλοπρεπής κι επιβλητική ομορφιά της φύσης, παρατηρείται, διαχρονικά, μόνο στα Ανθολόγια των Α’ – Β’ Τάξεων του Δημοτικού, ενώ είναι απούσα από τα Ανθολόγια των μεσαίων και μεγαλύτερων τάξεων.

Παρατηρείται επίσης, ότι το σύγχρονο Ανθολόγιο, περιέχει περισσότερα κατηγοριοποιημένα στοιχεία από αυτό του 1975.

Γράφημα 1.2.Α.
Συνολική Στατιστική Μελέτη
Μεγαλοπρεπής, επιβλητική

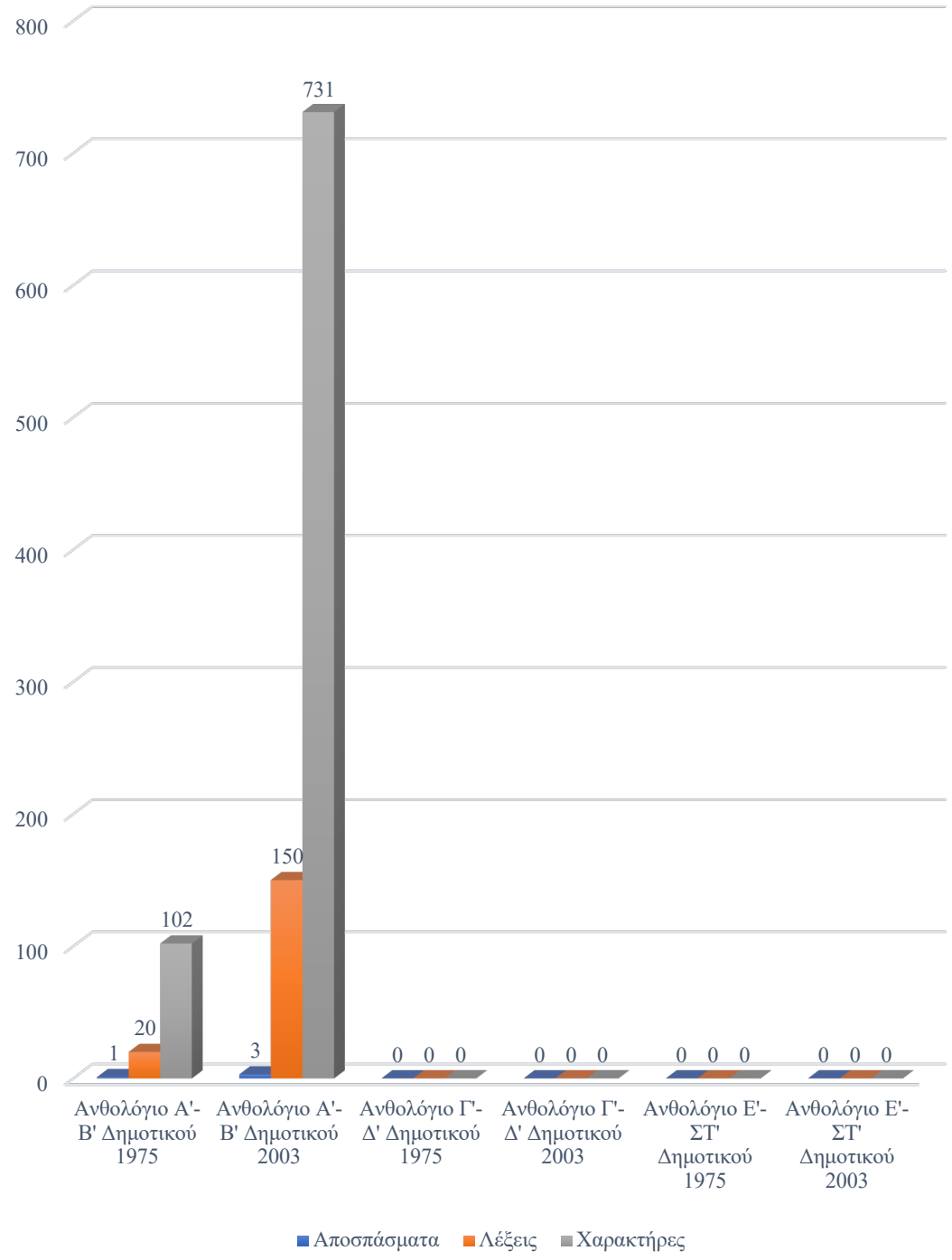

Στο Γράφημα 1.2.Α.α. που ακολουθεί κι εκφράζει το πλήθος των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, παρατηρείται ότι το σύγχρονο Ανθολόγιο περιέχει την τριπλάσια ποσότητα.

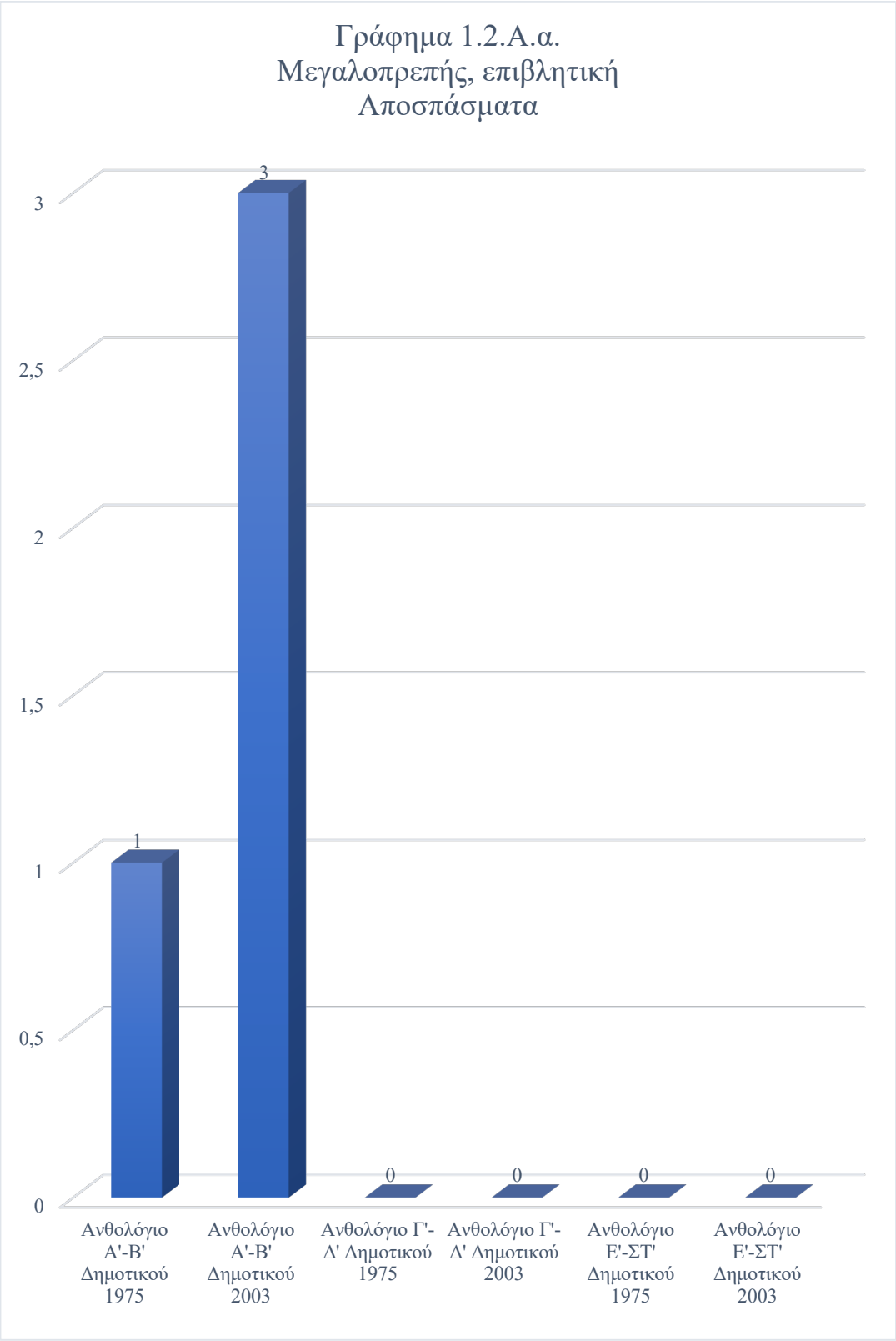

Στο γράφημα 1.2.Α.β. που ακολουθεί κι εκφράζει το πλήθος των λέξεων, που αναπαριστούν την μεγαλοπρεπή κι επιβλητική ομορφιά της φύσης, παρατηρείται ότι το σύγχρονο Ανθολόγιο περιέχει, σχεδόν, οχταπλάσια ποσότητα λέξεων από αυτό του 1975.

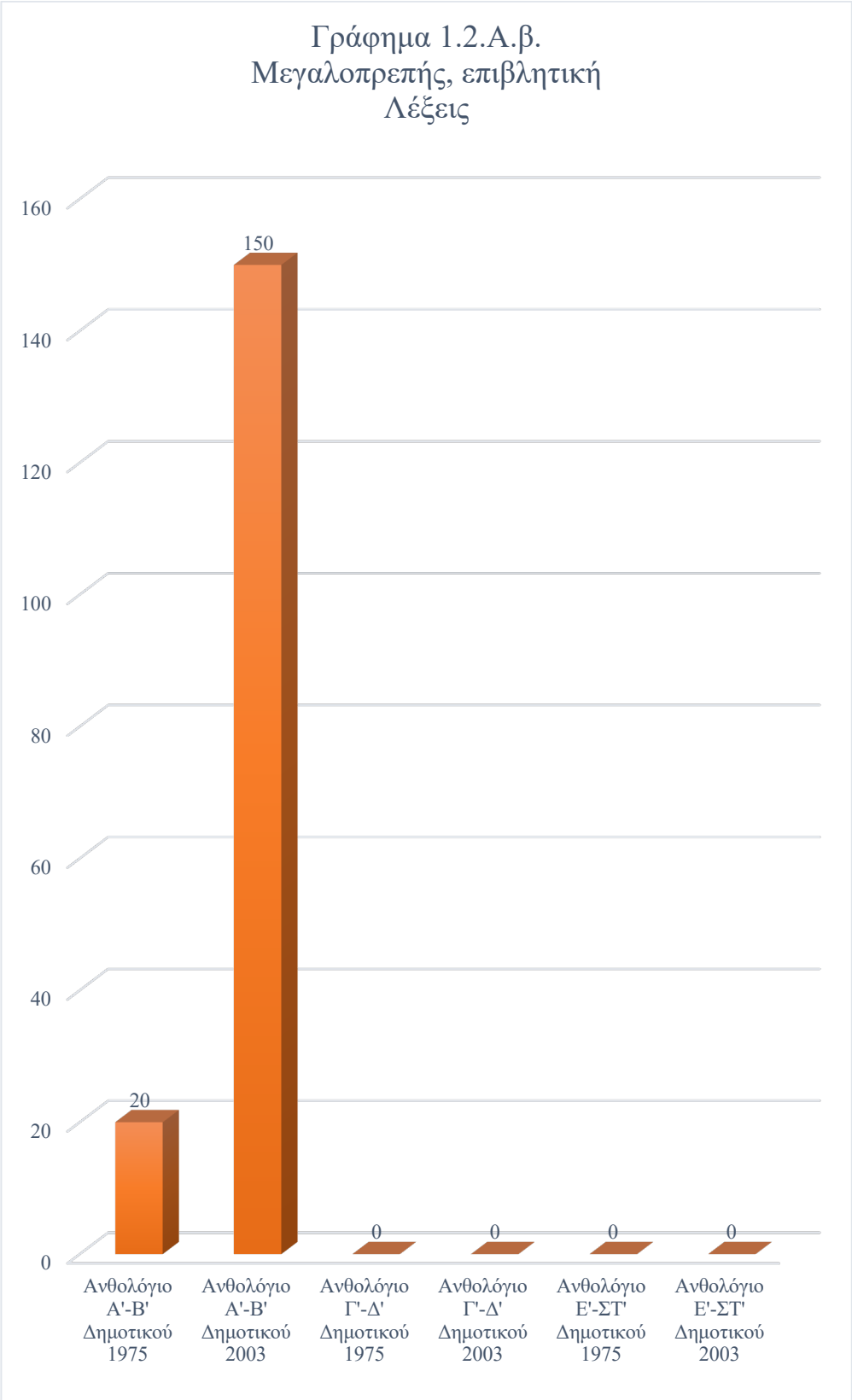

Ενώ, αντίστοιχα, στο Γράφημα 1.2.Α.γ. που ακολουθεί, παρατηρείται ότι το σύγχρονο Ανθολόγιο περιέχει επτά (7) φορές περισσότερους χαρακτήρες από αυτό του 1975.

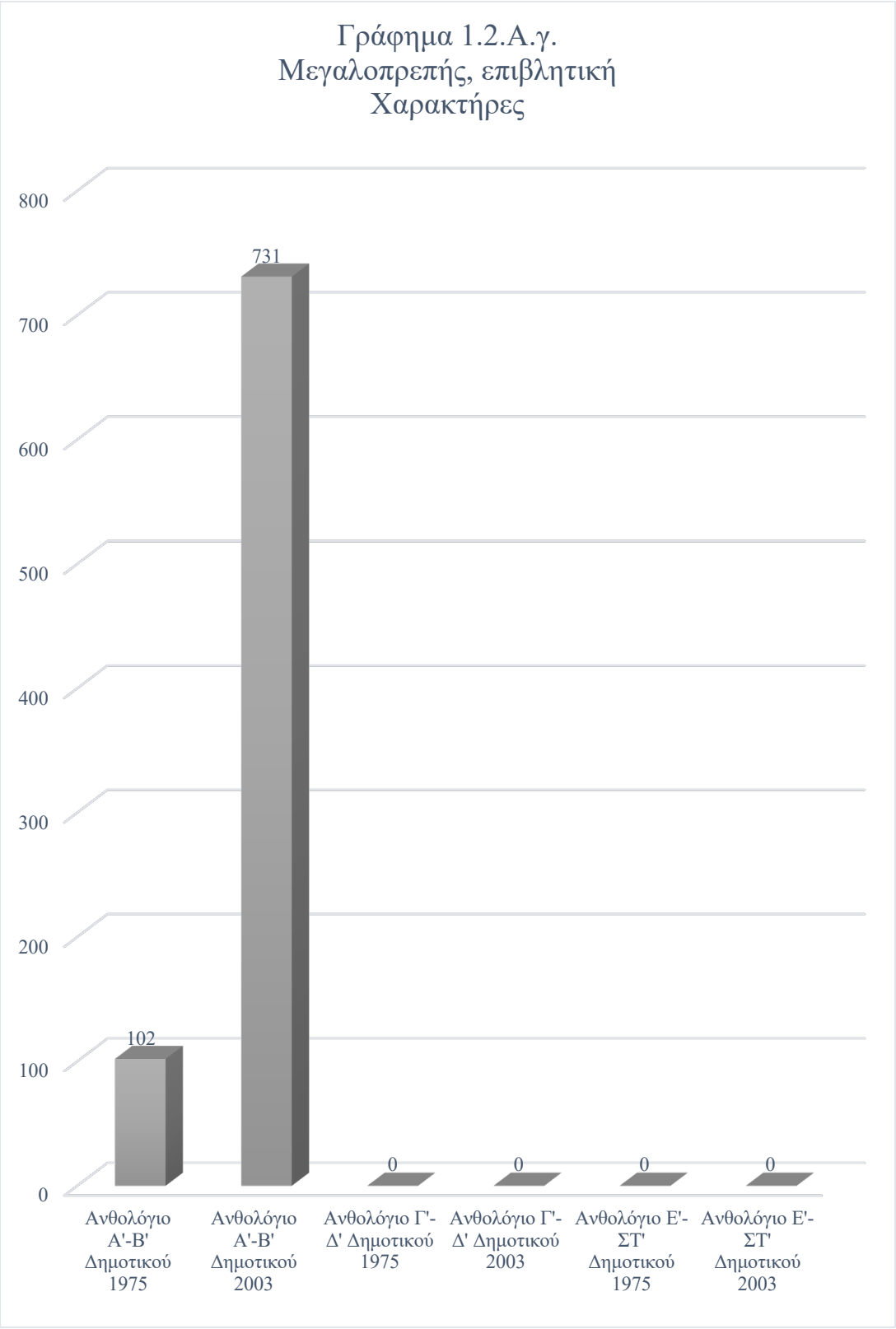

Συνεπώς, η ποσοτική μελέτη που διεξήχθη και παρουσιάζεται ανωτέρω με τη μορφή γραφημάτων, επιτρέπει την εξαγωγή του συμπεράσματος ότι το μέρος που καταλαμβάνει η μεγαλοπρεπής κι επιβλητική ομορφιά της φύσης, διαχρονικά, στα σχολικά εγχειρίδια των Α’ - Β’ τάξεων Δημοτικού, είναι μεγαλύτερο στο σύγχρονο Ανθολόγιο.

Σημαντικό είναι, εξίσου, να παρατηρηθεί ότι το Ανθολόγιο των Α' - Β' Δημοτικού του 1975, περιέχει αρκετά μικρότερη ποσότητα στοιχείων που αναπαριστούν τη μεγαλοπρέπεια και την επιβλητικότητα της ομορφιάς της φύσης. Η συγκεκριμένη παρατήρηση είναι εμφανής από τα δύο ανωτέρω γραφήματα, τόσο σε επίπεδο αποσπασμάτων όσο και σε επίπεδο λέξεων και χαρακτήρων, όπως εμφανίζεται συγκεντρωτικά και στον πίνακα ποσοτικής ανάλυσης και ο οποίος παρατίθεται πιο πάνω.

Συνοψίζοντας, γίνεται, προφανής η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, με την παρουσίαση της επιβλητικότητας της φύσης και την αφήγηση των συναισθημάτων που βιώνει η μικρή ηρωίδα, η Κατερίνα, βλέποντας τον πλάτανο να ψηλώνει και να φτάνει μέχρι τον ουρανό. Η καλλιέργεια της καλαισθησίας ενθαρρύνεται μέσω των γλαφυρών περιγραφών των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, τα οποία αφηγούνται την επιβλητικότητα της φύσης, με αποτέλεσμα να δημιουργούν στους μαθητές, όμορφες εικόνες και τέλος, τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, εκφράζουν στα παιδιά την επιστημονική πραγματικότητα, αφού αναφέρονται, έμμεσα, στην χωρική αντίληψη, η οποία είναι άμεσα συνυφασμένη με την ανάπτυξή τους.

Στη συνέχεια, στο δεύτερο υποκεφάλαιο, ο *Ήλιος, ο φωτεινός σηματοδότης της*…ομορφιάς της φύσης, θα λάμψει για να τη φωτίσει.

Β) Ήλιος, ο φωτεινός σηματοδότης της

Ο Ήλιος, το λαμπρότερο άστρο του γαλαξία, ως φωτεινός σηματοδότης της ομορφιάς της φύσης, έχει αναλυθεί και μελετάται σ' αυτό το δεύτερο υποκεφάλαιο, της παρούσας Διατριβής κι εμφανίζεται στο απόσπασμα του Πίνακα που ακολουθεί:

Πίνακας 1.2.Β.
Ήλιος, ο φωτεινός σηματοδότης της

Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
-	-	(...) Μεγάλη ευχαρίστηση είχα να βλέπω τον ήλιο, το πρωί όταν έβγαινε, και το δειλινό, όταν τραβούσε κατά τη ρεματιά, για να κρυφτεί πίσω από τα μακρινά βουνά της δύσης. (...)	Ήταν κάποτε μια μικρή ηλιαχτίδα. (...) (Γρ. 1, σελίδα 10) Ώσπου μια μέρα αποφάσισε να έρθει στη γη. (...) (Γρ. 5-6, σελίδα 10) Έπαιξε με τα κύματα. Κρύφτηκε μέσα στα σκοτεινά φυλλώματα των δέντρων. Δροσίστηκε στα νερά	-	-

		(Γρ. 28, σελίδα 18, γρ. 1-3, σελίδα 19) (...) Μόλις όμως βγήκα έξω στη γυμνή κορυφή του βουνού, τα έχασα. Αντί να βρεθεί το φλογοκόκκινο τόπι στα χέρια μου, όπως ενόμιζα, φάνηκε χαμηλά, πολύ χαμηλά, να προβάλλει μέσα από κάτι που πρώτη φορά έβλεπα. Μέσα από κάποιον ουρανό που δεν ήταν απάνω, παρά κάτω. (...) (Γρ. 11-16, σελίδα 22) ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ Επ. – ΒΟΥΤΥΡΑΣ Δ., *Ο πρώτος μου πόθος*, σελίδα 17-23. Από το Αναγνωστικό *Ο ήλιος*. Κόκορας χρυσός ο ήλιος στης αυγής το φράχτη βγαίνει. Κικιρίκου, όλοι ξυπνήστε, κι ειν' η ώρα περασμένη! Φως ανοίγει τις φτερούγες, το κεφάλι φως σηκώνει. Φως στον κήπο, φως στο δρόμο, φως στον κόσμο ως πέρα απλώνει. Κικιρίκου! Κι ανεβαίνει,	των ποταμών. Κουβέντιασε, καθισμένη πάνω στα πέταλα μιας μαργαρίτας, με τις μέλισσες και τις πεταλούδες. Ακούμπησε πάνω στις φτερούγες ενός αηδονιού και τραγούδησε μαζί του.(...) (Γρ. 7-11, σελίδα 10) «Αχ, είναι όμορφη η Γη!» του απαντούσε εκείνη. «Άσε με να μείνω για πάντα!». (...) (Γρ. 13-14, σελίδα 10) Έψαξε εκεί που φυτρώνουν τα λουλούδια. Κι εκεί που υψώνονται τα πεύκα. Εκεί που κοιμούνται τα ελάφια. Κι εκεί που ξεδιψούνε τα πουλιά. Παντού ήταν όμορφα! Ποιο μέρος να πρωτοδιαλέξει; Ώσπου μια μέρα συνάντησε ένα δέντρο. Μικρό ήταν. Μα είχε καταπράσινα φύλλα, με όμορφη μυρωδιά. Είχε και κάτι ολοστρόγγυλους καρπούς, που κρεμόντουσαν από τα κλαδιά του. Κάτω από τη φλούδα τους – κι αυτή μυρωδάτη ήταν – η ηλιαχτίδα άκουσε τους χυμούς να την προσκαλούνε : «Σ' εμάς μείνε!», είπαν. «Σ' αυτό το πορτοκάλι!». Κι έτσι έκανε. Από τότε είναι που το πορτοκάλι έχει αυτό το λαμπερό χρώμα. Όταν το πιάνεις στα χέρια σου, λες και κρατάς τον ήλιο. Ίδια μ' αυτόν λάμπει. (Γρ. 18-29, σελίδα 10)		

		πάει ψηλά κλαρί κλαρί. Φτάνει στ' ουρανού το θόλο: Κικιρίκου! Κικιρί! (...) (Στ. 1-12, σελίδα 24) ΚΑΡΘΑΙΟΥ Ρένα, *Κικιρίκου! Κικιρί!*, σελίδα 24. Από τη συλλογή *Χαρταετοί στον ουρανό*. (...) Το φως του ήλιου έκαμε τα στάχυα να χρυσίζουν. Έν' αγέρι ανάλαφρο, που φυσούσε από τ' ανατολικά, λύγιζε τα σπαρτά σ' έναν ατέλειωτο κυματισμό. Τα χρυσαφένια τούτα κύματα έκαναν τη Δανάη να σκεφτεί πως η ευλογημένη από τους θεούς καρπερή χώρα έμοιαζε ν' ανασαίνει σαν ζωντανό πλάσμα κάτω από τη γλυκιά ζεστασιά του ήλιου. (Γρ. 7-13, σελίδα 70) (...) Ανάμεσα στα λυγερόκορμα, χρυσά στάχυα, ξεπρόβαλαν οι τελευταίες παπαρούνες, ολοπόρφυρες*. (...) (Γρ. 22-23, σελίδα 71) ΣΤΑΘΑΤΟΥ Φράνση, *Κοντά στους ανθρώπους*, σελίδες 70-79.	ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ Μάνος, *Το πορτοκάλι και μια ηλιαχτίδα*, σελίδα 10. (…) Ο ήλιος έμοιαζε μ' ένα πελώριο φανάρι στον ουρανό κι έβαφε κόκκινο όλο τον κόσμο. Η λίμνη, τα λιβάδια, οι αγροί, όλα ρόδιζαν από το φως του. Μόνο το πράσινο του δάσους είχε πάρει ένα σκούρο τόνο καθώς το σούρουπο πλησίαζε. (...) (Γρ. 1-4, σελίδα 36) ΜΟΡΙΤΣ Ρούντο, *Πώς βάφτηκαν κόκκινα τ' αστεράκια*, σελίδες 36-37. (…) Κι η Τρελούτσικη βούτηξε στη θάλασσα κι έγινε ένας μικρός ήλιος με πουκαμισάκι από αλάτι κι αφρό, ήλιος αρμυρός, να φωτίζει τα ψαράκια, να ομορφαίνει τα θαλασσινά λουλούδια, να λέει παραμύθια για τα δελφίνια και τα φεγγαρόψαρα. (Γρ. 25-29, σελίδα 21) ΒΑΛΑΣΗ Ζωή, *Όπου η Τρελούτσικη γίνεται ένας ήλιος αρμυρός, ήλιος θαλασσινός*, σελίδες 19-21. (...) - Ήλιε την παίρνεις τη θυγατέρα μου γυναίκα; Δε θέλω να τη δώσω σ' άλλονα τόσο όμορφη, μόνο σε σένα που 'σαι τόσο όμορφος και δυνατός. - Αχ! του λέει ο ήλιος για να τον ξεφορτωθεί, δεν είμαι γω, όπως με θαρρείς, δυνατότερος απ' όλους στον κόσμο. Διε κείνα – να τα		

		Από το βιβλίο *Ήταν κάποτε μια νεράιδα*. Έχω φίλο μου τον ήλιο κι ένα τζίτζικα τρελό. Το τζιτζίκι σ' ένα κλώνο και τον ήλιο στο γιαλό. Το τζιτζίκι μου παινεύει την ξανθή καλοκαιριά κι ο κυρ ήλιος ζωγραφίζει τη γαλάζια απλοχωριά. Το τζιτζίκι με μαθαίνει ξένοιαστα να τραγουδώ κι ο κυρ ήλιος σαν το γλάρο πά' στο κύμα να πηδώ. Το τζιτζίκι κι ο κυρ ήλιος, Σα δασκάλοι μου καλοί, μ' έχουν μάθει πως να κάνω καλοκαίρι τη ζωή. ΚΡΟΚΟΣ Γιώργης, *Καλοκαιρινές φιλίες*, σελίδα 268. Από τις *Χελιδονοφωλιές*.	σύννεφα, άμα με πλακώσουνε, σκοτεινιάζω και τίποτα δεν μπορώ να τα κάμω. (...) (Γρ. 6-12, σελίδα 50) ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ, *Ο ποντικός και η θυγατέρα του*, σελίδες 50-52. (...) Ήταν ένα σπήλαιο μικρούτσικο κι αυτό, μα όμορφο και γεμάτο από λαμπερά γυαλιά και πετράδια, κόκκινα, πράσινα, κίτρινα, άσπρα και γαλάζια, που λαμποκοπούσαν σα να βρίσκονταν έξω και να τα χτύπαε το φως κι ο ήλιος. (...) (Γρ. 9-12, σελίδα 63) ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ Πιπίνα, *Ο Πρασινοσκούφης*, σελίδες 63-65. (...) Ο αέρας λες και σταμάτησε να φυσάει ανάμεσα στα φύλλα και τα κλωνάρια χαμήλωσαν πάνω από τα κεφάλια μας, για να δουν το μαγικό κόσμο που φανερωνόταν μπροστά μας. Πώς μπόρεσε η μικρή Ρασμίγια να χωρέσει τόση ομορφιά μέσα σ' εκείνα τα παλιόχαρτα; (...) πού βρήκε τέτοιο γαλάζιο χρώμα για να φτιάξει τον ουρανό; Και τα χωράφια, γιατί τα ζωγράφισε μενεξελιά, σαν να ήταν σπαρμένα με μενεξέδες; Κι αυτός ο ήλιος, στημένος μεσούρανα, πώς έγινε τόσο φλογερός και πρέπει να σκιάσεις τα μάτια σου για να μην σου τα θαμπώσει; (...)		

			(Γρ. 24-25, σελίδα 155, Γρ. 1-8, σελίδα 156) ΨΑΡΑΥΤΗ Λίτσα, *Το περιβόλι του Σαμίχ*, σελίδες 154-157. (...) Μέσα από τις τρύπες του θόλου της σκεπής έβλεπαν το φως να μπαίνει, ματσάκια ματσάκια κυκλάμινα. Και από το μικρό παράθυρο στο βάθος, ο διάδρομος της θάλασσας. Μπλε, θυμωμένος απ' τον Ντελή-Βοριά. (...) (Γρ. 9-12, σελίδα 162) ΦΡΑΓΚΟΥΛΗ Φωτεινή, *Παππούς και εγγονή*, σελίδες 160-163. (...) Πάνω από το κεφάλι μου έβλεπα την επιφάνεια της θάλασσας που ήταν γαλήνια. Βαδίζαμε πατώντας σε λεπτή άμμο, ομαλή κι όχι ρυτιδωμένη, όπως στους γιαλούς. Κι αυτή η αμμουδιά αντανακλούσε με καταπληκτική ένταση τις ακτίνες του ήλιου. (...) (Γρ. 23-26, σελίδα 170) (...) Η ώρα ήταν τότε δέκα κι οι ακτίνες του ήλιου, καθώς έσπαζαν πάνω στην επιφάνεια της θάλασσας, έδιναν φαντασμαγορικά χρώματα στην υποβρύχια άνθηση που αντίκριζα. (...) (Γρ. 31-34, σελίδα 170) ΒΕΡΝ Ιούλιος, *Περίπατος στο βυθό της θάλασσας*, σελίδες 169-172.		

Η μελέτη του ανωτέρω τμήματος του πίνακα, επιτρέπει τις εξής **δύο** παρατηρήσεις, η πρώτη, **ποιοτικού** χαρακτήρα και η δεύτερη, **ποσοτικού**: η **πρώτη**, αφορά την διαπίστωση ότι ο ήλιος, φεγγοβολάει, σκορπίζει τη λάμψη και τη θέρμη του στη γη και την ομορφαίνει, διαχρονικά μόνο στα δύο Ανθολόγια Γ'-Δ' Δημοτικού. Η **δεύτερη** παρατήρηση, **ποσοτικού** χαρακτήρα, αφορά το πλήθος και την αναγωγή σε ποσότητα, των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, για κάθε ένα από τα δύο Ανθολόγια, με εμφανή τη διαφορά που υπάρχει ανάμεσά τους.

Όσον αφορά την ποιοτική ανάλυση, στον ανωτέρω πίνακα, παρατηρείται η ευχαρίστηση να βλέπει κανείς τον ήλιο, κατά τη διάρκεια της χαραυγής και του δειλινού. Ο ήλιος, χαρακτηρίζεται ως «*φλογοκόκκινο τόπι*» και περιγράφεται τόσο όμορφα η ώρα της χαραυγής, κατά την οποία, μοιάζει να αναδύεται από τη θάλασσα «*μέσα από κάποιον ουρανό που δεν ήταν απάνω, παρά κάτω*».

Ο ήλιος, έστειλε λοιπόν, τη θυγατέρα του, την ηλιαχτίδα στη γη για να την ομορφύνει με το άγγιγμά της. Η ηλιαχτίδα τόσο πολύ αγάπησε τη γη, που θέλησε να μείνει για πάντα. Παντού ήταν όμορφα για την ηλιαχτίδα, μα όταν αντίκρυσε την πορτοκαλιά, ένιωσε να την προσκαλεί να μείνει σ' ένα πορτοκάλι, αφού ο καρπός της μοιάζει με «*μικρό ήλιο*». Κι έπειτα, «*βούτηξε στη θάλασσα κι έγινε ένας μικρός ήλιος με πουκαμισάκι από αλάτι*» για να φωτίζει όλα τα πλάσματα του βυθού.

Παρατηρείται, επίσης, ότι ο ήλιος, παρομοιάζεται αλληγορικά με τον πετεινό, ο οποίος διαλαλεί το ξημέρωμα. Το φως του, παρομοιάζεται με φτερούγες, τις οποίες απλώνει παντού στην πλάση και κάνει τα «*στάχυα να χρυσίζουν*» και τις «*παπαρούνες να προβάλουν ολοπόρφυρες*». Ο ήλιος παρομοιάζεται επίσης, μ' ένα «*πελώριο φανάρι στον ουρανό*», το οποίο ροδίζει την πλάση όταν σουρουπώνει και ζωγραφίζει τον γαλάζιο θόλο. Τέλος, ο ήλιος παρουσιάζεται όμορφος, δυνατός και φλογερός τόσο, που πρέπει να σκιάσει κανείς τα μάτια του, αφού ομορφαίνει με τη λάμψη του ακόμα κι ένα σπήλαιο και την υποβρύχια άνθηση της θάλασσας.

Αναλυτικότερα κι εμβαθύνοντας την έρευνα στα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα του πίνακα, παρατηρείται μια διαφορά, η οποία αφορά τους συγγραφείς τους. Παρατηρείται, λοιπόν, ότι το σύγχρονο Ανθολόγιο των Γ' - Δ' τάξεων Δημοτικού, διαθέτει δύο μεταφρασμένα αποσπάσματα λογοτεχνικών έργων ξένων συγγραφέων, σε αντίθεση με το αντίστοιχο Ανθολόγιο του '75, τα αποσπάσματα του οποίου ανήκουν αποκλειστικά σε Έλληνες συγγραφείς. Είναι γνωστό, βέβαια, από τα Αναλυτικά Προγράμματα που αναφέρονται στην εισαγωγή της παρούσας Διατριβής, ότι τα Ανθολόγια του '75 περιέχουν κείμενα της νεοελληνικής λογοτεχνίας, τα οποία παρουσιάζουν εντονότερα τις υφολογικές ιδιορρυθμίες συγγραφέων και τις αποκλίσεις τους από το πρότυπο της υιοθετημένης γλώσσας[480].

[480] ΧΑΤΖΗΣΑΒΒΙΔΗΣ Σοφρώνης, *Το ιστορικό της αναμόρφωσης του μαθήματος της νεοελληνικής γλώσσας*, Εκδόσεις: Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 1992, σ.σ. 103-105, 184 σελίδες.

Συνθετικά, παρατηρείται επίσης, ότι το χρονολογικό εύρος ανάμεσα στα ανθολογημένα λογοτεχνικά κείμενα του σύγχρονου Ανθολογίου του 2003 και τα οποία εμφανίζουν την παρούσα θεματική του φωτεινού και ζεστού ήλιου, κυμαίνεται από το 1870 έως και το 2000. Αντίθετα, το χρονολογικό εύρος στο οποίο ανήκουν τα λογοτεχνικά κείμενα που περιλαμβάνονται στο σχολικό ανθολόγιο του '75 και τα οποία βρίσκονται κατηγοριοποιημένα στην προαναφερθείσα θεματική, κυμαίνονται από 1920 έως και το 1972. Συνεπώς, στην περίπτωση του Ανθολογίου του '75, τα επιλεγμένα λογοτεχνικά κείμενα που παρουσιάζουν τον ήλιο ως φωτεινό και ζεστό, αναδεικνύοντας την ομορφιά της φύσης, έχουν μια διαφορά 52 ετών ή μισού αιώνα, ενώ στο σύγχρονο Ανθολόγιο, τα επιλεγμένα λογοτεχνικά κείμενα που εμφανίζονται κατηγοριοποιημένα στον ανωτέρω πίνακα, διαφέρουν μεταξύ τους 130 χρόνια ή αλλιώς, έναν αιώνα κι ένα τρίτο του.

Αφού μελετήθηκαν, σ' ένα πρώτο επίπεδο έρευνας, οι προφανείς παρατηρήσεις, οι οποίες οφείλονται εξ ολοκλήρου στην συγκεκριμένη Μεθοδολογική διαδρομή που ακολουθήθηκε και οι οποίες αναδείχθηκαν έπειτα από την κατάρτιση του πίνακα ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου του παρόντος υποκεφαλαίου, σ' ένα δεύτερο επίπεδο έρευνας, μελετώνται συνθετικά τα κατηγοριοποιημένα, εντός του προαναφερόμενου πίνακα, αποσπάσματα.

Εξετάζοντας, λοιπόν, σε βάθος τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα στον ανωτέρω πίνακα, παρατηρείται το παιχνίδι του ήλιου με τον κάμπο, τα βουνά, τα δάση, με την επιφάνεια της θάλασσας, αλλά και με τον βυθό της. Παρατηρείται επίσης, το γεγονός ότι όλα τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα βρίθουν παρομοιώσεων, μεταφορών και προσωποποιήσεων. Στο σημείο αυτό, θεωρείται απαραίτητο να σημειωθεί ότι στην παρούσα Διατριβή, δεν μελετάται η λογοτεχνικότητα των κατηγοριοποιημένων ανθολογημένων κειμένων, καθώς θ' αποτελούσε μια άλλη ερευνητική εργασία. Παρ' όλ' αυτά, κι επειδή το φαινόμενο της ύπαρξης των προαναφερθέντων σχημάτων λόγου παρατηρείται σε όλα ανεξαιρέτως τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, κρίθηκε σημαντική η σύντομη αναφορά σ' αυτό το φαινόμενο. Άλλωστε, ο κύριος λόγος, ο οποίος επέβαλλε την παρούσα επιλογή, δεν είναι άλλος από το γεγονός ότι ο λειτουργικός ρόλος των σχημάτων λόγου, στα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, επιτελείται στο έπακρο, αφού αναδεικνύει την ομορφιά της φύσης με τρόπο περιγραφικό και προσδίδοντάς της ζωντάνια.

Προτού όμως, μελετηθούν αναλυτικά τα αποσπάσματα, κρίνεται αναγκαίο να δοθούν οι ορισμοί των συγκεκριμένων σχημάτων λόγου. Έτσι, χρησιμοποιείται ο όρος παρομοίωση, όταν «θέλουμε να τονίσουμε ιδιαίτερα και να προβάλουμε με ζωηρό τρόπο μια ιδιότητα ή ένα γνώρισμα ενός προσώπου (ή ενός πράγματος ή γενικά μιας έννοιας) [και] το συγκρίνουμε με κάτι άλλο που έχει την ίδια αυτή ιδιότητα σε μεγαλύτερο βαθμό. Από τα δύο συγκρινόμενα στοιχεία, το δεύτερο εκφέρεται με τα: σαν, όπως, καθώς, όμοιος. (…) Από τα δύο συγκρινόμενα στοιχεία, το πρώτο λέγεται δεικτικό (…) και το δεύτερο αναφορικό (…). Η παρομοίωση, ως σχήμα λόγου, βρίσκεται πολύ κοντά στη μεταφορά. Εύκολα, δηλαδή, μια

παρομοίωση μετασχηματίζεται σε μεταφορά (ή μια μεταφορά σε παρομοίωση): π.χ. – Δεν ήταν άνθρωπος με λεπτά αισθήματα και ευαισθησίες· η καρδιά του ήταν σκληρή σαν πέτρα (=είχε πέτρινη καρδιά ή η καρδιά του ήταν πέτρα: μεταφορά). Όπως φαίνεται από αυτό το παράδειγμα και ιδιαίτερα από την έκφραση «πέτρινη καρδιά», η μεταφορά περιέχει ένα είδος λανθάνουσας (=όχι φανερής) παρομοίωσης»[481]. «Με τη μεταφορά, οι λέξεις αποκτούν μιαν άλλη σημασία, που είναι διαφορετική από την κυριολεκτική. Η ουσιαστική, επομένως, λειτουργία της μεταφοράς είναι ότι διευρύνει και μεταλλάσσει το σημασιολογικό περιεχόμενο των λέξεων. Αυτό σημαίνει ότι η γλώσσα και οι λέξεις με τη μεταφορά ανανεώνονται, «φρεσκάρονται», ξαναγεννιούνται με διαφορετικές σημασιολογικές αποχρώσεις και πλουτίζουν τη γλώσσα με καινούριες εκφραστικές δυνατότητες»[482]. «Πολύ συχνά, σε διάφορα λογοτεχνικά κείμενα, πεζά ή ποιητικά, έχουμε παρατηρήσει το εξής: άψυχα στοιχεία της φύσης (δέντρα, ποτάμια, βουνά κτλ.) αποκτούν ιδιότητες και συμπεριφορές που ανήκουν αποκλειστικά στον άνθρωπο: έχουν ανθρώπινη φωνή και μιλούν, κλαίνε, μαλώνουν, θυμώνουν, συναισθάνονται και γενικά συμπεριφέρονται όπως ακριβώς ο άνθρωπος»[483].

Κι αφού αποδόθηκαν οι ορισμοί των σχημάτων λόγου που παρατηρούνται στην παρούσα θεματική ενότητα, μελετώνται τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, τα οποία εμφανίζουν τις συγκεκριμένες λογοτεχνικές ιδιότητες και τα οποία παρουσιάζονται επίσης θεματικά στον πίνακα που ακολουθεί. Είναι σημαντικό ν' αναφερθεί ότι ο συγκεκριμένος βοηθητικός πίνακας προέκυψε αναλύοντας τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα του προηγούμενου και αποτελεί αρωγό στον σχολιασμό τους.

Βοηθητικός Πίνακας 1.2.Β.		
Μεταφορές	**Παρομοιώσεις**	**Προσωποποιήσεις**
«Μόλις όμως βγήκα έξω στη γυμνή κορυφή του βουνού, τα έχασα.» «Αντί να βρεθεί το φλογοκόκκινο τόπι στα χέρια μου,» «Μέσα από κάποιον ουρανό που δεν ήταν απάνω, παρά κάτω.» ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ Επ. – ΒΟΥΤΥΡΑΣ Δ., *Ο πρώτος μου πόθος*, σελίδες 17-23. Από το Αναγνωστικό *Ο ήλιος*.	«Όταν το πιάνεις στα χέρια σου, λες και κρατάς τον ήλιο. Ίδια μ' αυτόν λάμπει.» ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ Μάνος, *Το πορτοκάλι και μια ηλιαχτίδα*, σελίδα 10. Ανθολόγιο (2003) «Ο ήλιος έμοιαζε μ' ένα πελώριο φανάρι στον ουρανό»	«Ήταν κάποτε μια μικρή ηλιαχτίδα.» «Ώσπου μια μέρα αποφάσισε να έρθει στη γη.» «Έπαιξε με τα κύματα. Κρύφτηκε μέσα στα σκοτεινά φυλλώματα των δέντρων. Δροσίστηκε στα νερά των ποταμών. Κουβέντιασε, καθισμένη πάνω στα πέταλα μιας μαργαρίτας, με τις μέλισσες και τις πεταλούδες. Ακούμπησε πάνω στις φτερούγες ενός αηδονιού και τραγούδησε μαζί του.»

[481] ΠΑΡΙΣΗΣ Ιωάννης, ΠΑΡΙΣΗΣ Νικήτας, *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, Εκδόσεις Πατάκη, Ινστιτούτο Τεχνολογίας και Υπολογιστών «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ», Αθήνα, 2015, σ.σ. 142-143, 240 σελίδες.

[482] ΠΑΡΙΣΗΣ Ιωάννης, ΠΑΡΙΣΗΣ Νικήτας, *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, Op. Cit. σελίδα 109.

[483] ΠΑΡΙΣΗΣ Ιωάννης, ΠΑΡΙΣΗΣ Νικήτας, *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, Op. Cit. σελίδα 153.

(Ανθολόγιο 1975) «Κι η Τρελούτσικη βούτηξε στη θάλασσα κι έγινε ένας μικρός ήλιος με πουκαμισάκι από αλάτι κι αφρό, ήλιος αρμυρός, να φωτίζει τα ψαράκια, να ομορφαίνει τα θαλασσινά λουλούδια, να λέει παραμύθια για τα δελφίνια και τα φεγγαρόψαρα.» ΒΑΛΑΣΗ Ζωή, *Όπου η Τρελούτσικη γίνεται ένας ήλιος αρμυρός, ήλιος θαλασσινός*, σελίδες 19-21. (Ανθολόγιο 2003) «Κόκορας χρυσός ο ήλιος στης αυγής το φράχτη βγαίνει.» «Φως ανοίγει τις φτερούγες, το κεφάλι φως σηκώνει.» ΚΑΡΘΑΙΟΥ Ρένα, *Κικιρίκου! Κικιρί!*, σελίδα 24. Από τη συλλογή *Χαρταετοί στον ουρανό*. (Ανθολόγιο 1975) «Ανάμεσα στα λυγερόκορμα, χρυσά στάχυα,» «Εν' αγέρι ανάλαφρο, που φυσούσε από τ' ανατολικά, λύγιζε τα σπαρτά σ' έναν ατέλειωτο κυματισμό.» ΣΤΑΘΑΤΟΥ Φράνση, *Κοντά στους ανθρώπους,* σελίδες 70-79. Από το βιβλίο *Ήταν κάποτε μια νεράιδα*. Ανθολόγιο (1975) «Το τζιτζίκι κι ο κυρ ήλιος, Σα δασκάλοι μου καλοί, μ' έχουν μάθει πως να κάνω καλοκαίρι τη ζωή.» «Το τζιτζίκι μου παινεύει την ξανθή καλοκαιριά κι ο κυρ ήλιος ζωγραφίζει τη γαλάζια απλοχωριά.» ΚΡΟΚΟΣ Γιώργης, *Καλοκαιρινές φιλίες*, σελίδα 268. Από τις *Χελιδονοφωλιές*.	ΜΟΡΙΤΣ Ρούντο, *Πώς βάφτηκαν κόκκινα τ' αστεράκια*, σελίδες 36-37. Ανθολόγιο (2003) «Το τζιτζίκι κι ο κυρ ήλιος, Σα δασκάλοι μου καλοί, μ' έχουν μάθει πως να κάνω καλοκαίρι τη ζωή.» «κι ο κυρ ήλιος σαν το γλάρο πά' στο κύμα να πηδώ.» ΚΡΟΚΟΣ Γιώργης, *Καλοκαιρινές φιλίες*, σελίδα 268. Από τις *Χελιδονοφωλιές*. Ανθολόγιο (1975) «που λαμποκοπούσαν σα να βρίσκονταν έξω και να τα χτύπαε το φως κι ο ήλιος.» ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ Πιπίνα, *Ο Πρασινοσκούφης*, σελίδες 63-65.	««Αχ, είναι όμορφη η Γη!» του απαντούσε εκείνη. «Άσε με να μείνω για πάντα!».» «Έψαξε εκεί που φυτρώνουν τα λουλούδια.» «Ώσπου μια μέρα συνάντησε ένα δέντρο.» «η ηλιαχτίδα άκουσε τους χυμούς να την προσκαλούνε : «Σ' εμάς μείνε!», είπαν. «Σ' αυτό το πορτοκάλι!».» ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ Μάνος, *Το πορτοκάλι και μια ηλιαχτίδα*, σελίδα 10. Ανθολόγιο (2003) «Κι η Τρελούτσικη βούτηξε στη θάλασσα» ΒΑΛΑΣΗ Ζωή, *Όπου η Τρελούτσικη γίνεται ένας ήλιος αρμυρός, ήλιος θαλασσινός*, σελίδα 19-21. (Ανθολόγιο 2003) «Τα χρυσαφένια τούτα κύματα έκαναν τη Δανάη να σκεφτεί πως η ευλογημένη από τους θεούς καρπερή χώρα έμοιαζε ν' ανασαίνει σαν ζωντανό πλάσμα κάτω από τη γλυκιά ζεστασιά του ήλιου.» ΣΤΑΘΑΤΟΥ Φράνση, *Κοντά στους ανθρώπους,* σελίδες 70-79. Από το βιβλίο *Ήταν κάποτε μια νεράιδα*. Ανθολόγιο (1975) «Το τζιτζίκι μου παινεύει την ξανθή καλοκαιριά κι ο κυρ ήλιος ζωγραφίζει τη γαλάζια απλοχωριά.» ΚΡΟΚΟΣ Γιώργης, *Καλοκαιρινές φιλίες*, σελίδα 268. Από τις *Χελιδονοφωλιές*. Ανθολόγιο (1975) «- Ήλιε την παίρνεις τη θυγατέρα μου γυναίκα; Δε θέλω να τη δώσω σ' άλλονα τόσο όμορφη, μόνο σε

Ανθολόγιο (1975) «Μέσα από τις τρύπες του θόλου της σκεπής έβλεπαν το φως να μπαίνει, ματσάκια ματσάκια κυκλάμινα.», «οι ακτίνες του ήλιου, καθώς έσπαζαν πάνω στην επιφάνεια της θάλασσας (…)» ΦΡΑΓΚΟΥΛΗ Φωτεινή, *Παππούς και εγγονή*, σελίδες 160-163. Ανθολόγιο (2003)		σένα που ‘σαι τόσο όμορφος και δυνατός. » ΛΑΪΚΌ ΠΑΡΑΜΥΘΙ, *Ο ποντικός και η θυγατέρα του*, σελίδες 50-52. Ανθολόγιο (2003)

Μελετώντας τον ανωτέρω βοηθητικό πίνακα, είναι δυνατό να γίνουν οι κάτωθι παρατηρήσεις ποσοτικού και ποιοτικού χαρακτήρα: ποσοτικά παρατηρείται ότι τέσσερα (4) από τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα του Ανθολογίου του ‘75 και δύο (2) αποσπάσματα του σύγχρονου, περιέχουν το σχήμα λόγου της μεταφοράς, δύο (2) κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα του σύγχρονου Ανθολογίου και ένα (1) απόσπασμα του Ανθολογίου του ‘75, περιέχουν το σχήμα λόγου της παρομοίωσης και τέλος, τρία (3) αποσπάσματα του σύγχρονου Ανθολογίου και δύο (2) αποσπάσματα του Ανθολογίου του ‘75, περιέχουν το σχήμα λόγου της προσωποποίησης.

Πριν συνεχιστεί η ποιοτική ανάλυση, κρίνεται αναγκαίο ν’ αναφερθεί ότι όλα τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα στον κύριο πίνακα του παρόντος υποκεφαλαίου, διαθέτουν τουλάχιστον ένα ή και περισσότερα από τα προαναφερόμενα σχήματα λόγου. Αυτός είναι και ο κύριος λόγος για την κατάρτιση του βοηθητικού πίνακα που παρουσιάζεται.

Οι μεταφορές που παρατηρούνται στον ανωτέρω βοηθητικό πίνακα είναι: «η γυμνή κορυφή του βουνού», η οποία αναφέρεται σε μια βουνοκορφή χωρίς βλάστηση, «το φλογοκόκκινο τόπι», χαρακτηρίζει τον ήλιο, στον οποίο και αναφέρεται. « (…) ένας ουρανός που δεν ήταν απάνω, παρά κάτω» και δεν είναι άλλος από την θάλασσα, « (…) έγινε ένας μικρός ήλιος με πουκαμισάκι από αλάτι κι αφρό, ήλιος αρμυρός», που αναφέρεται στην βουτιά της ηλιαχτίδας στην θάλασσα και την μετουσίωσή της σ’ έναν μικρό ήλιο. « (…) κόκορας χρυσός ο ήλιος στης αυγής τον φράχτη βγαίνει», αφού ξεπροβάλλει, όπως ο κόκορας, όταν ξημερώνει, «φως ανοίγει τις φτερούγες, το κεφάλι φως σηκώνει» αφού όσο ανατέλλει, τόσο περισσότερο φως σκορπά στην πλάση. « (…) τα λυγερόκορμα χρυσά στάχυα», τα οποία είναι λυγερόκορμα, διότι τα φυσάει ένα απαλό αεράκι και χρυσά, διότι το χρώμα τους σε συνδυασμό με το φως του ήλιου, φαίνεται χρυσό, «Έν’ αγέρι ανάλαφρο, που φυσούσε από τ’ ανατολικά, λύγιζε τα σπαρτά σ’ έναν ατέλειωτο κυματισμό», ένας ατελείωτος κυματισμός, ο οποίος παραπέμπει στην θάλασσα, αλλά, σε μια θάλασσα γήινη.

«Το τζιτζίκι κι ο κυρ ήλιος,
(…)

μ’ έχουν μάθει πως να κάνω
καλοκαίρι τη ζωή.»
«Το τζιτζίκι μου παινεύει
την ξανθή καλοκαιριά
κι ο κυρ ήλιος ζωγραφίζει
τη γαλάζια απλοχωριά.»

«μ’ έχουν μάθει πως να κάνω καλοκαίρι τη ζωή», που σημαίνει ότι η ζωή δεν είναι πάντα εύκολη, αλλά διαθέτει και δυσκολίες και το να ξέρει κανείς πώς να κάνει καλοκαίρι τη ζωή, σημαίνει ότι ξέρει πώς να διαχειρίζεται τις δυσκολίες της και να εστιάζει στα θετικά της. « (…) η ξανθή καλοκαιριά», η οποία είναι ξανθή λόγω του φωτός του ήλιου «κι ο κυρ ήλιος ζωγραφίζει τη γαλάζια απλοχωριά», αφού ο ήλιος όταν ανατέλλει κι όταν δύει, σκορπά διάφορα χρώματα τον ουρανό. Άλλοτε σκορπά χρώματα στις αποχρώσεις του ροζ και του μοβ κι άλλοτε χρώματα στις αποχρώσεις του πορτοκαλί και του κόκκινου, ζωγραφίζοντας τον γαλάζιο απέραντο χώρο που καλύπτει ο ουρανός. Αυτό το φαινόμενο οφείλεται «στη σκέδαση του φωτός (…), αφού λόγω της πλάγιας πορείας των φωτεινών ακτίνων [του ήλιου] πρέπει να διέλθουν από παχύτερα στρώματα ατμόσφαιρας»[484] με αποτέλεσμα τις χρωματικές μεταβολές που προαναφέρονται.

« (…) έβλεπαν το φως να μπαίνει, ματσάκια ματσάκια κυκλάμινα» και πόσο υπέροχη εικόνα, να μοιάζουν οι δέσμες φωτός με ματσάκια από κυκλάμινα και «οι ακτίνες του ήλιου, (…) [που] έσπαζαν πάνω στην επιφάνεια της θάλασσας (…)», δηλαδή, το φως του ήλιου διαθλάτο στην επιφάνεια της θάλασσας. Σε ποιο φαινόμενο, όμως, οφείλεται η διάθλαση του φωτός; «Όταν μια δέσμη φωτεινών ακτίνων, η οποία κινείται μέσα σε ένα διαφανές μέσο, (π.χ. αέρας), προσπέσει σε επιφάνεια που το διαχωρίζει από κάποιο άλλο διαφανές οπτικό μέσο, (π.χ. νερό), τότε ένα μέρος της δέσμης ανακλάται, ενώ το υπόλοιπο περνάει στο δεύτερο μέσο, αλλάζοντας πορεία διάδοσης. Αυτό το φαινόμενο ονομάζεται διάθλαση του φωτός»[485]. «Στο φαινόμενο της διάθλασης οφείλονται και οι οφθαλμαπάτες, όπως π.χ. το φαινομενικό σπάσιμο μιας ράβδου που ένα τμήμα της είναι βυθισμένο μέσα στο νερό. Για τον ίδιο λόγο και τα κουπιά στις βάρκες φαίνονται, μέσα στη θάλασσα, σαν να είναι σπασμένα»[486] όπως παρατηρείται στην εικόνα που ακολουθεί.

[484] ΓΑΛΙΑΤΣΑΤΟΣ Α. Αριστείδης, *Βασικές αρχές οδοντικής αισθητικής, χρώμα και χαρακτηριστικά*, Σύνδεσμος ελληνικών ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα 2015, σελίδα 46.

[485] ΓΑΛΙΑΤΣΑΤΟΣ Α. Αριστείδης, *Βασικές αρχές οδοντικής αισθητικής, χρώμα και χαρακτηριστικά*, Op : Cit ., σελίδα 46.

[486] ΓΑΛΙΑΤΣΑΤΟΣ Α. Αριστείδης, *Βασικές αρχές οδοντικής αισθητικής, χρώμα και χαρακτηριστικά*, Op : Cit ., σελίδα 46.

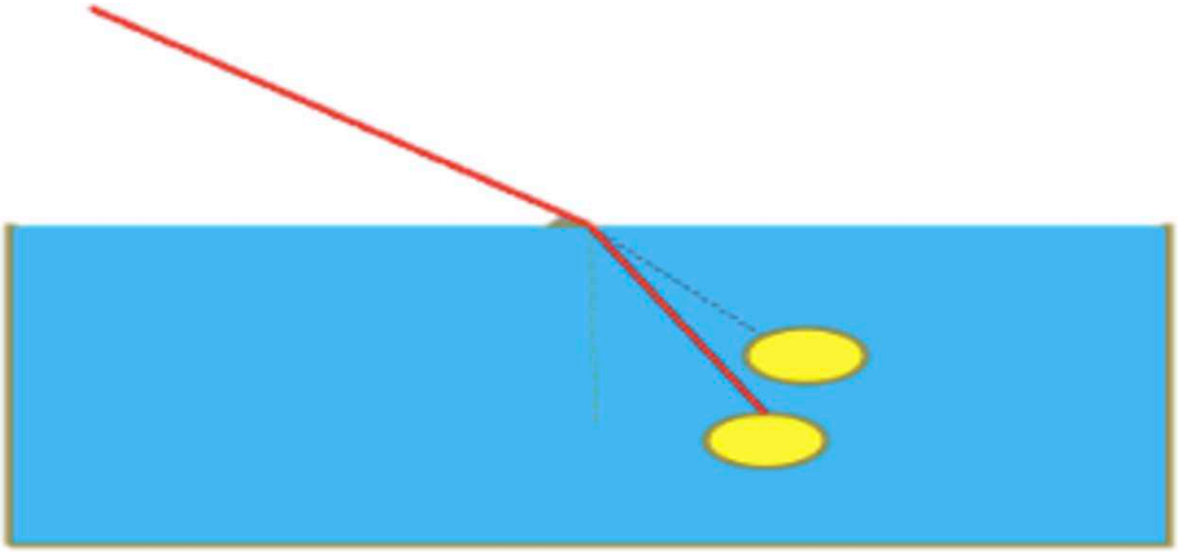

Εικόνα 1.2.α. Σχηματική επεξήγηση της διάθλασης του φωτός[487].

Στην κατηγορία των παρομοιώσεων, το πορτοκάλι μοιάζει με τον ήλιο, ο ήλιος μοιάζει μ' ένα πελώριο φανάρι στον ουρανό, το τζιτζίκι κι ο ήλιος παρομοιάζονται με δασκάλους, οι οποίοι μαθαίνουν στο παιδί να κάνει καλοκαίρι τη ζωή και να πηδά σαν τον γλάρο πάνω στο κύμα και τέλος, παρατηρείται η λάμψη υπογείων κρυστάλλων, οι οποίοι μοιάζουν σαν να τροφοδοτούνται από το φως του ήλιου. Οι παρομοιώσεις αποτελούν μια μορφή σύγκρισης[488] και χρησιμοποιούνται όταν «θέλουμε να τονίσουμε ιδιαίτερα ή να προβάλουμε με ζωηρό τρόπο μια ιδιότητα ή ένα γνώρισμα ενός προσώπου (ή ενός πράγματος ή γενικά μιας έννοιας), το συγκρίνουμε με κάτι άλλο που έχει την ίδια αυτή ιδιότητα σε μεγαλύτερο βαθμό»[489]. Έτσι, επιτυγχάνεται η δημιουργία εικόνων που βοηθά στην καλλιέργεια της φαντασίας των μαθητών, η οποία με τη σειρά της, αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την παραγωγή του γραπτού λόγου.

Στις προσωποποιήσεις, παρατηρείται η ηλιαχτίδα να λαμβάνει αποφάσεις όπως θα έκανε ένας άνθρωπος, να παίζει με τα κύματα σαν μικρό παιδάκι, να κρύβεται στα φυλλώματα των δέντρων σαν να παίζει κρυφτό, να ξεδιψά με τα νερά των ποταμών όπως θα ξεδιψούσε οποιοσδήποτε άνθρωπος, να κουβεντιάζει καθισμένη στα πέταλα των λουλουδιών με τις πεταλούδες και τις μέλισσες, ν' ακουμπάει στις φτερούγες του αηδονιού και να τραγουδάει μαζί του. Παρατηρείται επίσης, να εκφράζει και να εκθειάζει την ομορφιά της γης, να ψάχνει εκεί που φυτρώνουν τα λουλούδια, για να βρει ένα σπίτι να κατοικήσει κι εν τέλει, η ηλιαχτίδα ν' ακούει τους χυμούς της πορτοκαλιάς να την προσκαλούν να μείνει στους καρπούς της.

---

[487] ΓΑΛΙΑΤΣΑΤΟΣ Α. Αριστείδης, *Βασικές αρχές οδοντικής αισθητικής, χρώμα και χαρακτηριστικά*, Op : Cit ., σελίδα 46.

[488] ΠΑΡΙΣΗΣ Ιωάννης, ΠΑΡΙΣΗΣ Νικήτας, *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, Εκδόσεις Πατάκη, Ινστιτούτο Τεχνολογίας και Υπολογιστών «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ», Αθήνα, 2015, σελίδα 142.

[489] ΠΑΡΙΣΗΣ Ιωάννης, ΠΑΡΙΣΗΣ Νικήτας, *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, Op. Cit., σελίδα 142.

Έπειτα μια άλλη ηλιαχτίδα, η Τρελούτσικη, βουτάει στη θάλασσα σαν κολυμβητής, ο θεσσαλικός κάμπος ανασαίνει σαν ζωντανό πλάσμα, το τζιτζίκι επαινεί την καλοκαιριά, ο ήλιος ζωγραφίζει και τέλος, ο ποντικός, ο οποίος με ανθρώπινη φωνή, μιλά στον ήλιο και τον ρωτά αν θέλει να παντρευτεί την κόρη του, την μικρή ποντικίνα. Όλα τα σχήματα λόγου έχουν ως στόχο τον εμπλουτισμό των κειμένων, βέβαια, πιο συγκεκριμένα, «οι προσωποποιήσεις που λειτουργούν μέσα στα λογοτεχνικά κείμενα, προσδίδουν σ' αυτά ζωντάνια και παραστατικότητα και καθιστούν τη λογοτεχνική γραφή ιδιαίτερα και έντονα δραστική»[490].

Μέσω της διδασκαλίας της λογοτεχνίας, εκτός από την καλλιέργεια της φαντασίας των παιδιών και τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου τους, επιτυγχάνεται η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, καθώς και η καλλιέργεια μιας ποικιλίας αναγνωστικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων[491].

Ολοκληρώνοντας τον σχολιασμό των ευρημάτων που ανέδειξε η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, στη συνέχεια ερευνώνται τα ευρήματα της ποσοτικής ανάλυσης.

Από την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, όπως εμφανίζεται στον πίνακα που ακολουθεί, παρατηρούνται οι ποσοτικές διαφορές ανάμεσα στα ανθολόγια του '75 και στα σύγχρονα, όπως προέκυψαν έπειτα από καταμέτρηση των δεδομένων σε τρία επίπεδα, Δηλαδή, σε επίπεδο αποσπασμάτων, σε επίπεδο λέξεων και σε επίπεδο χαρακτήρων.

Πίνακας 1.2.β.
Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου
Ήλιος, ο φωτεινός σηματοδότης της

	Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	0	0	4	8	0	0
Λέξεις	0	0	261	393	0	0
Χαρακτήρες	0	0	1264	1941	0	0

Μελετώντας τον ανωτέρω πίνακα ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου, παρατηρείται ότι **ποσοτικά**, κατηγοριοποιούνται τέσσερα (4) αποσπάσματα στο Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού του 1975 και οκτώ (8) στο σύγχρονο Ανθολόγιο Γ' - Δ' Δημοτικού. Ποσοτικά, παρατηρείται τέλος, ότι η διαφορά ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια, σε επίπεδο λέξεων ή χαρακτήρων, είναι επίσης διπλάσια, όπως διπλάσια είναι και τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματά τους, στο σύγχρονο Ανθολόγιο.

Οι ανωτέρω παρατηρήσεις παρουσιάζονται σχηματικά, στα γραφήματα που ακολουθούν. Έτσι, στο Γράφημα 1.2.Β. της Συνολικής Στατιστικής Μελέτης του παρόντος

[490] ΠΑΡΙΣΗΣ Ιωάννης, ΠΑΡΙΣΗΣ Νικήτας, *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, Op. Cit., σελίδα 145.

[491] *Πρόγραμμα σπουδών για την διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας και της λογοτεχνίας, της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και γραμματείας στην υποχρεωτική εκπαίδευση*, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα, 2011, σελίδα 22.

υποκεφαλαίου, παρατηρείται ότι ο ήλιος, ο φωτεινός σηματοδότης της ομορφιάς της φύσης, εμφανίζεται, διαχρονικά, μόνο στα Ανθολόγια των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού, ενώ απουσιάζει από αυτά των μικρότερων και μεγαλύτερων τάξεων.

Γράφημα 1.2.Β.
Συνολική Στατιστική Μελέτη
Ήλιος, ο φωτεινός σηματοδότης της

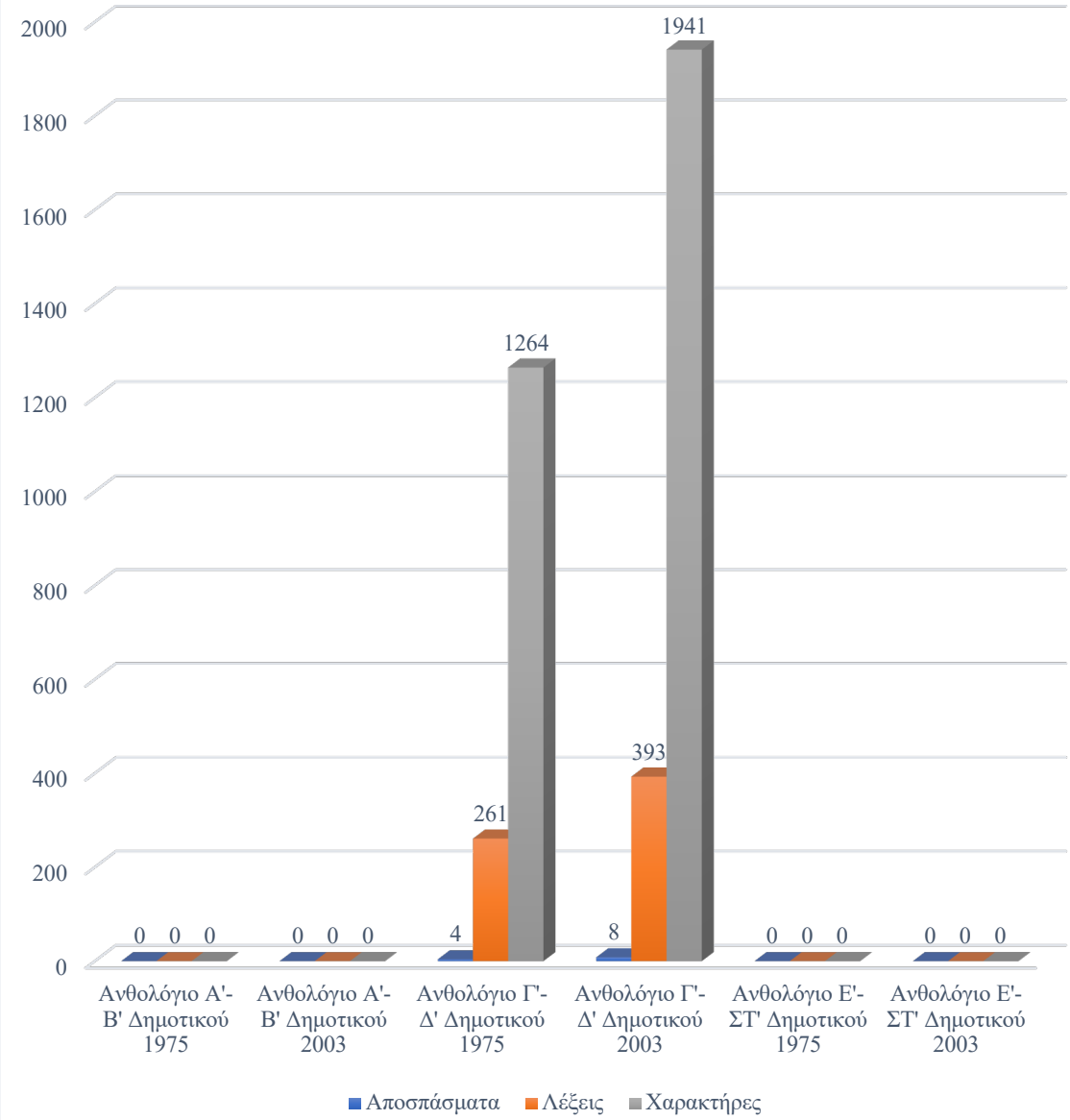

Στο Γράφημα 1.2.Β.α. που ακολουθεί κι εκφράζει το πλήθος των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, παρατηρείται ότι το σύγχρονο Ανθολόγιο, περιέχει την διπλάσια ποσότητα από αυτό του 1975. Δηλαδή, στο σύγχρονο Ανθολόγιο καταμετρώνται οκτώ (8) αποσπάσματα έναντι τεσσάρων (4) στο Ανθολόγιο του 1975.

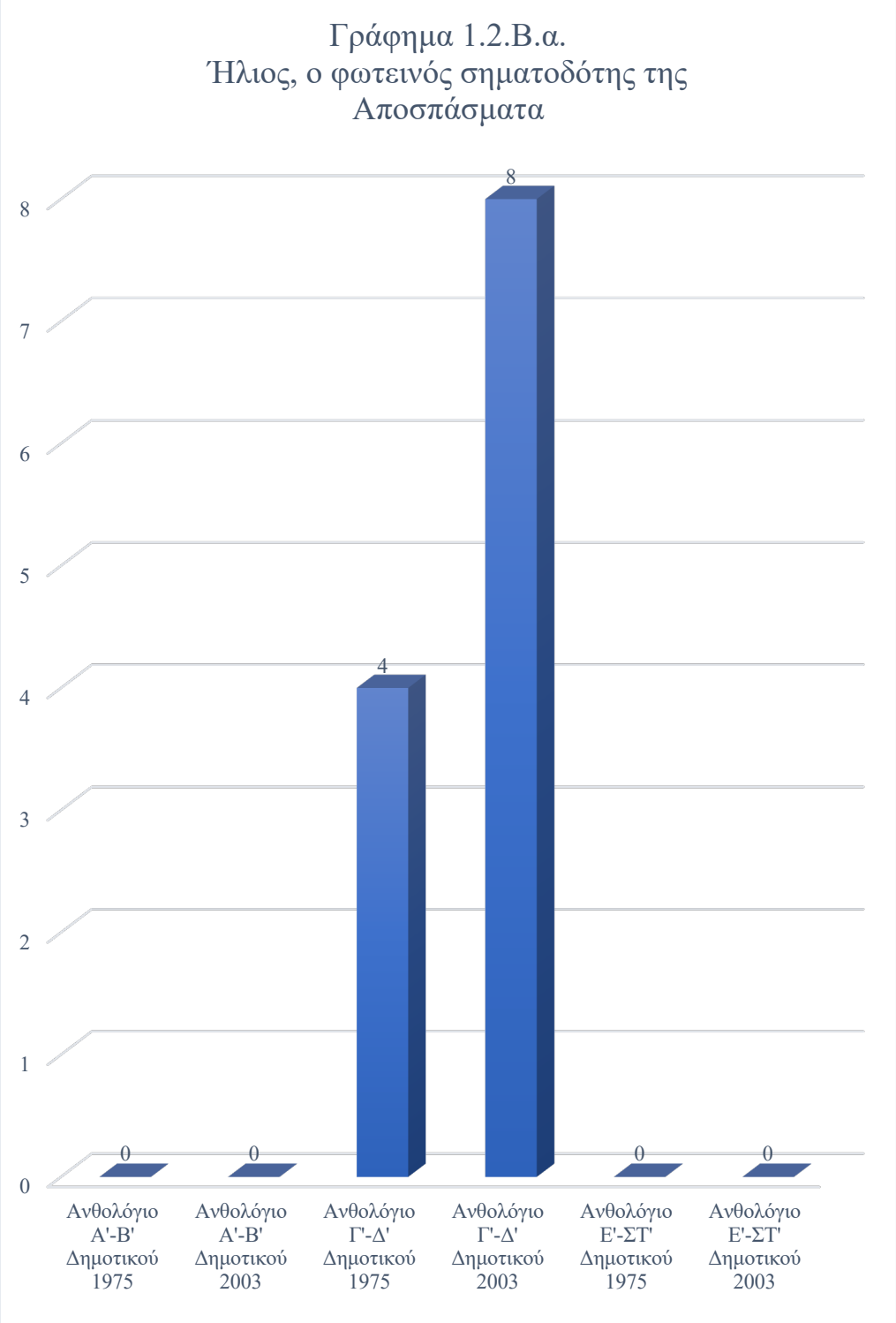

Στο Γράφημα 1.2.Β.β. που ακολουθεί κι εκφράζει το πλήθος των κατηγοριοποιημένων λέξεων, παρατηρείται ότι η διαφορά, ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια, κλείνει, αφού παρά το γεγονός του διπλάσιου αριθμού αποσπασμάτων του σύγχρονου Ανθολογίου, δεν παρατηρείται και το διπλάσιο πλήθος στις λέξεις που τα αποτελούν. Έτσι, το σύγχρονο Ανθολόγιο καταμετρά 393 λέξεις έναντι 261 που καταμετρά το Ανθολόγιο του 1975.

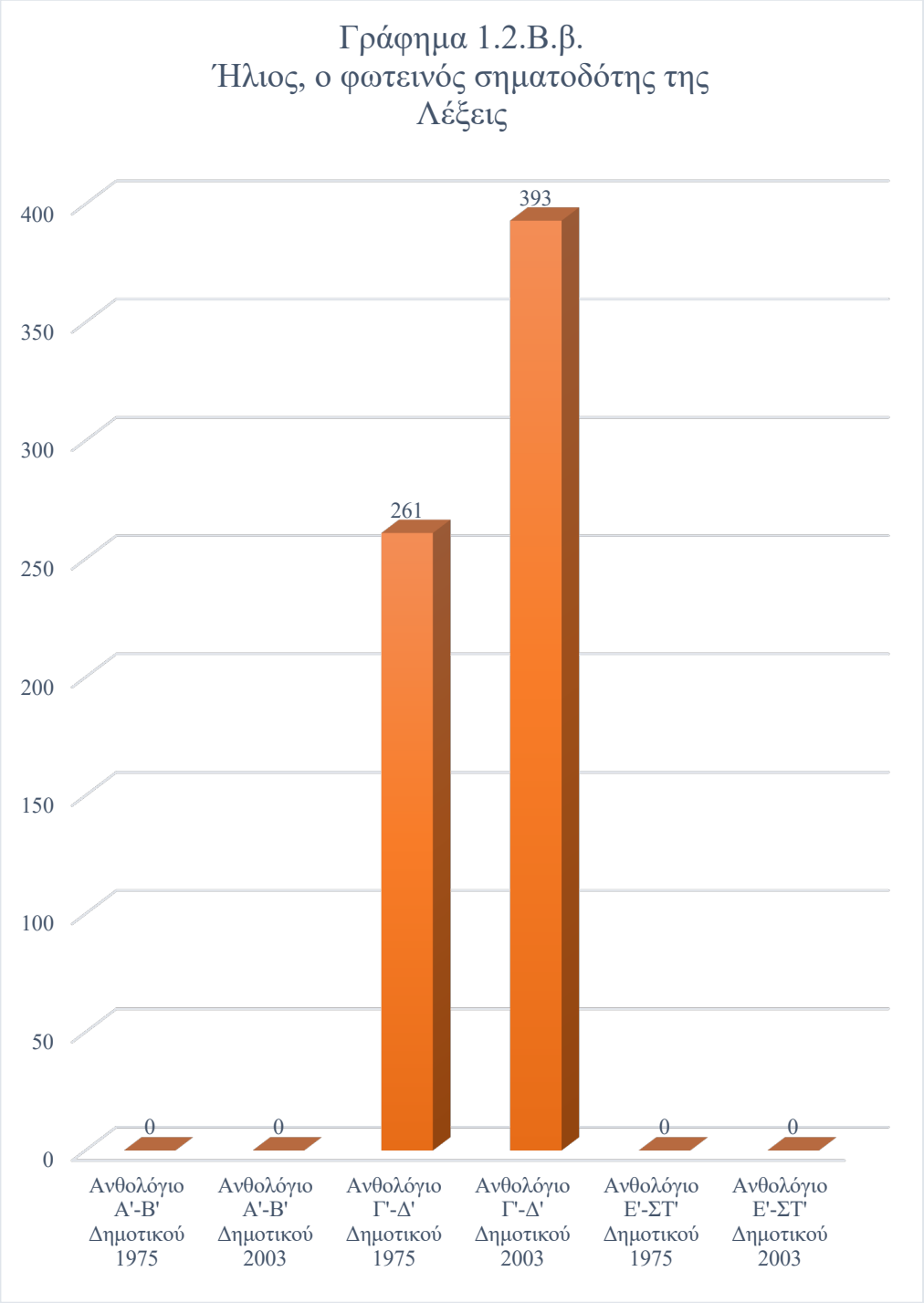

Στο Γράφημα 1.2.Β.γ. που ακολουθεί εκφράζοντας τους κατηγοριοποιημένους χαρακτήρες του παρόντος υποκεφαλαίου, παρατηρείται μια διαφορά της τάξης των 677 χαρακτήρων, με το σύγχρονο Ανθολόγιο να προηγείται με 1941 έναντι των χαρακτήρων που καταμετρώνται στο Ανθολόγιο του 1975 και είναι 1264.

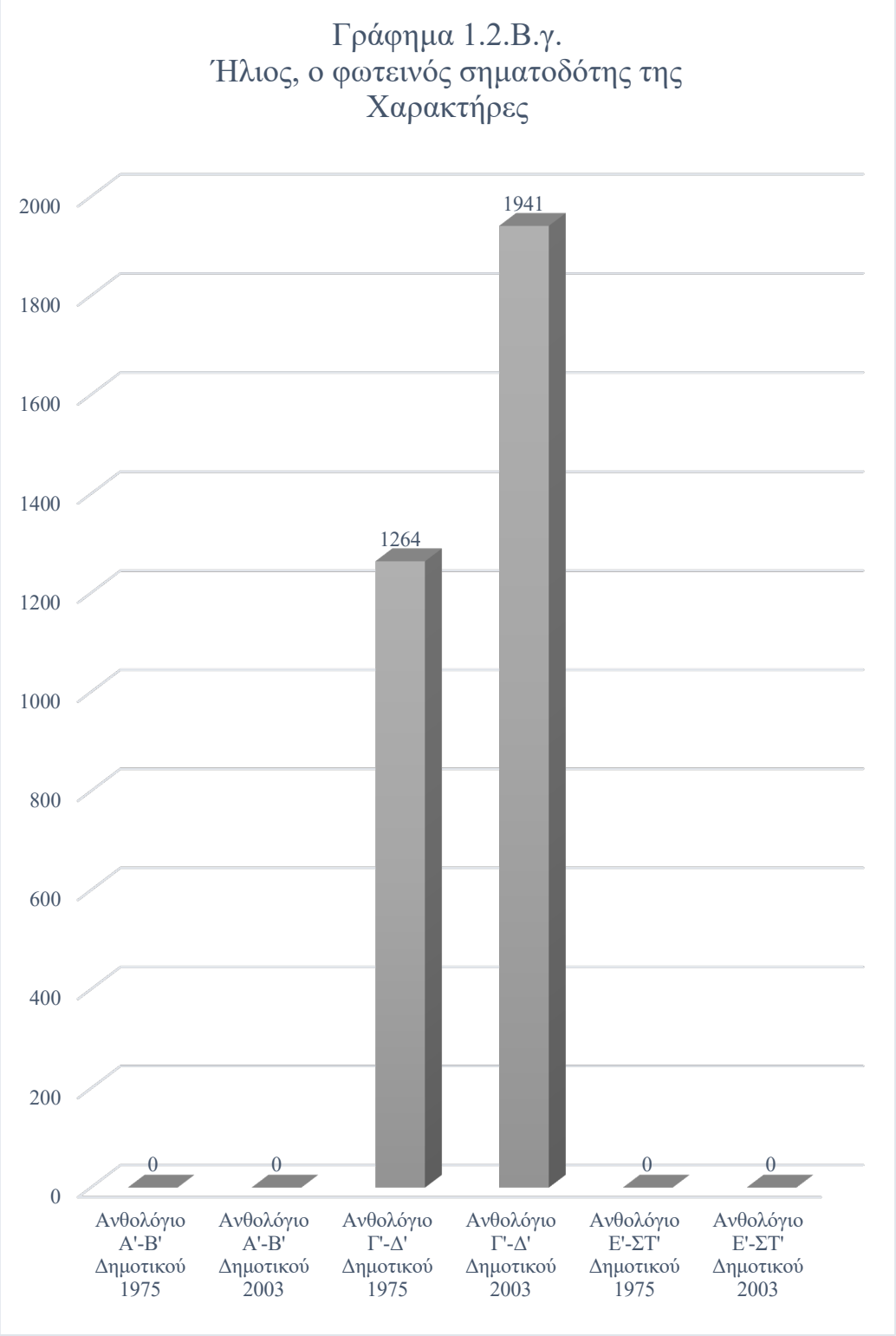

Παρατηρώντας, τον πίνακα ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου του παρόντος υποκεφαλαίου, διαπιστώνεται η διαχρονική εμφάνιση της αναπαράστασης του ήλιου, ο οποίος είναι ο φωτεινός σηματοδότης της ομορφιάς της φύσης, στα σχολικά εγχειρίδια Γ'-Δ' Δημοτικού, καθώς επίσης και η διαχρονική απουσία της συγκεκριμένης αναπαράστασης, από τα Ανθολόγια των υπολοίπων τάξεων.

Συνοψίζοντας, γίνεται, προφανής η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, με την παρουσίαση της φωτεινότητας του ήλιου, ο οποίος φωτίζει την ομορφιά της φύσης, μέσα από τα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, καθώς τους προκαλούν συναισθήματα. Η καλλιέργεια της καλαισθησίας ενθαρρύνεται μέσω των λεπτομερών περιγραφών των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, τα οποία αφηγούνται την ομορφιά της φύσης με όμορφα χρώματα και τοπία, με αποτέλεσμα να δημιουργούν στους μαθητές, όμορφες εικόνες και τέλος, τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, εκφράζουν στα παιδιά την επιστημονική πραγματικότητα, αφού αναφέρονται με λογοτεχνικό, πάντα, τρόπο, στην διάθλαση του φωτός και τις δέσμες, που αυτό προκαλεί όταν καταφέρνει να περάσει μέσα από μια σχισμή.

Έτσι, αφού στο παρόν υποκεφάλαιο «φωτίστηκε» η ομορφιά τη φύσης με το φως του ήλιου, σ' αυτό που ακολουθεί, ερευνώνται ο γαλανός ουρανός και τα υπόλοιπα ουράνια σώματα, που επίσης στολίζουν κι ομορφαίνουν τη φύση.

Γ) Ο ουρανός απέραντος και γεμάτος με πλουμιστά φωτεινά ουράνια σώματα

Ο ουρανός, απέραντος και γεμάτος με πλουμιστά, φωτεινά ουράνια σώματα, εμφανίζεται σ' αυτό το τρίτο υποκεφάλαιο της παρούσας Διατριβής και στο απόσπασμα του Πίνακα που ακολουθεί:

Πίνακας 1.2.Γ.
Ο ουρανός, απέραντος και γεμάτος με πλουμιστά φωτεινά ουράνια σώματα

Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
-	-	-	-	Ο ήλιος επαντρεύτηκε και πήρε το φεγγάρι, ακάλεσε και στη χαρά συμπεθερούς τ' αστέρια· τα σύγνεφα τους έστρωσε στρώματα για να κάτσουν, τους έβαλε προσκέφαλα τις ράχες ν' ακουμπήσουν, τους έβαλε και τράπεζα στους	(...) Κι ο ήλιος κοκκίνιζε περισσότερο τις στέγες των σπιτιών κι έκανε τα ολόστρωτα νερά να φωσφορίζουν. Ο τόπος αυτός δεν είναι μόνο μοναδικός από το Ταίναρο ίσαμε τη Ροδόπη από την άποψη της τοποθεσίας• είναι και αξιαγάπητος για τον πραγματικό του πολιτισμό, ένα πολιτισμό που γίνεται σημαντικότερος εδώ

				κάμπους τα λουλούδια, τους έβαλε φαΐ να φαν το μόσκο και τα άνθια. Κρασί τους έδωσε να πιουν θάλασσες και ποτάμια• κι απ' όλα τ' άστρια τ' ουρανού Αυγερινός δεν έρθε• κι αυτού προς το ξημέρωμα Αυγερινός εφάνη• φέρνει τον ύπνο ζωντανό στα νιόγαμπρα πεσκέσι, φέρνει και στους συμπεθερούς λυχνάρι να τους φέξει, να φύγ'ν να παν στα σπίτια τους, τα νιόγαμπρα νυστάζουν. Δημοτικό, *Ο ήλιος επαντρεύτηκε*, σελίδα 182. Πάλε ξυπνάει της άνοιξης τ' αγέρι• στην πλάση μυστικής αγάπης γλύκα. Σα νύφ' η γη πόχει άμετρα άνθη προίκα, λάμπει ενώ σβηέται της αυγής το αστέρι. Πεταλούδες πετούν ταίρι με ταίρι, εδώ βουίζει μέλισσα, εκεί σφήκα. Τη Φύση στην καλή της ώρα εβρήκα• Λαχταρίζει η ζωή σ' όλα τα μέρη. Κάθε μοσχοβολιά και κάθε χρώμα, κάθε πουλιού κελάηδημα ξυπνάει	απάνω, ανάμεσα στους ακραίους σταθμούς της χώρας. Η πρώτη εντύπωση είναι καταπληκτική• η δεύτερη κάτι περισσότερο: μαγευτική. (...) (Γρ. 3-10, σελίδα 24) ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Μ., *Η πολιτεία της λίμνης*, σελίδες 24-25. (...) Την πλάση οι αρχαίοι Έλληνες τη λέγανε Κόσμο, που θα πει στολίδι, μα ιδιαίτερα Κόσμο είπανε όσα βρίσκουνται απάνω στη Γης και τη στολίζουνε σα να 'ναι το πλουμισμένο ρούχο της. Τον παλιόν καιρό οι κοπέλες κεντούσανε στα ρούχα τους ξόμπλια που παρασταίνανε αλλού τον Ουρανό με τ' άστρα, αλλού τη Γης με τα λουλούδια, αλλού τη Θάλασσα με τα ψάρια. Και τα πιο πολλά αγάλματα παρασταίνουνε αλληγορικά με πρόσωπα πότε τη Θάλασσα, πότε τον Ήλιο, πότε το Φεγγάρι κι άλλα. Τα πιο μεγαλόπρεπα στολίδια της Γης είναι τα βουνά, που πολλά από δαύτα φτάνουνε σ' ένα ψήλος να ζαλιστεί άνθρωπος, τέσσερις χιλιάδες μπόγια και παραπάνου, θεμελιωμένα στον αιώνα. (...) (Γρ. 20-29, σελίδα 13) ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης, *Ο αστρολάβος*, σελίδες 13-14.

				πόθο στα φυλλοκάρδια μου κι ελπίδα να σου ξαναφιλήσω τ' άγιο χώμα, να ξαναϊδώ και το δικό σου Μάη, όμορφή μου, καλή, γλυκιά πατρίδα. ΜΑΒΙΛΗΣ Λορέντσος, *Πατρίδα*, σελίδα 198. Από το βιβλίο *Τα σονέτα.* (...) Απότομα τα σύννεφα σκίστηκαν. Μια μικρή ηλιαχτίδα πρόφτασε να γλιστρήσει μέσα από μια χαραγματιά. Ένα ουράνιο τόξο στεφάνωνε τις βουνοκορφές. Μέσα στις σταγόνες που αιωρούνταν και τις παράσερνε ο άνεμος, σχηματίστηκαν χιλιάδες ουράνια τόξα. Ένας αποβροχάρης* ήλιος έστελνε τις στερνές του αχτίνες, που έπαιζαν με τις σταγόνες. Το φως θρυμματιζόταν. Το απόβραχο έφευγε. Ξαναγέλασε το βουνό, οι χαράδρες που οι ίσκιοι είχαν αρχίσει να τις κατακτούν. Πέρα στην αντικρινή βουνοπλαγιά απόβρεχε ακόμη. Το τελευταίο σύννεφο έφυγε καβάλα στον άνεμο. (...)	

				(Γρ. 10-19, σελίδα 275) ΑΓΓΕΛΟΥ Ι. *Μέσα στην καταιγίδα*, σελίδες 271-275. Από το μυθιστόρημα *Ένα καλοκαίρι γεμάτο βροχή*.	

Επειδή το προηγούμενο υποκεφάλαιο είναι αφιερωμένο στον ήλιο, είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ότι ο ήλιος αναπαρίσταται και στη συγκεκριμένη θεματική. Βέβαια, όπως τα λογοτεχνικά αποσπάσματα κατηγοριοποιούνται σύμφωνα με το σημασιολογικό τους περιεχόμενο, στο παρόν υποκεφάλαιο, ο ήλιος φωτίζει την ομορφιά της φύσης, αλλά αποτελεί και κομμάτι τ' ουρανού συντροφιά και με άλλα φωτεινά ουράνια σώματα. Συνεπώς, ο λόγος, που επέβαλλε τον διαχωρισμό ανάμεσα στις δύο θεματικές, ήταν η ερμηνεία του σημασιολογικού περιεχομένου των αναπαραστάσεων από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής, καθώς είναι ο εκάστοτε ερευνητής αυτός που καλείται να αναλύσει, να κατηγοριοποιήσει και να ερμηνεύσει τα ευρήματα της έρευνάς του[492]. Έτσι, αφού διευκρινίστηκε η ύπαρξη αποσπασμάτων που περιέχουν τον ήλιο, παρά το γεγονός της ύπαρξης του σε ξεχωριστή θεματική, ερευνώνται τα ευρήματα του παρόντος υποκεφαλαίου.

Η μελέτη του ανωτέρω τμήματος του πίνακα, επιτρέπει τις εξής **δύο** παρατηρήσεις, η πρώτη, **ποιοτικού** χαρακτήρα και η δεύτερη, **ποσοτικού**: η **πρώτη**, αφορά την διαπίστωση ότι ο ουρανός με όλα τα ουράνια φωτεινά σώματά του, ομορφαίνει τη γη, διαχρονικά μόνο στα δύο Ανθολόγια των Ε'-ΣΤ' τάξεων του Δημοτικού. Η **δεύτερη** παρατήρηση, **ποσοτικού** χαρακτήρα, αφορά το πλήθος και την αναγωγή σε ποσότητα, των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, για κάθε ένα από τα δύο Ανθολόγια. Όπως παρατηρείται, φαινομενικά, το Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού του 1975, έχει περισσότερα κατηγοριοποιημένα στοιχεία από το σύγχρονο.

Μελετώντας τον ανωτέρω πίνακα, συνθετικά, παρατηρείται ο ήλιος να γίνεται ζευγάρι με το φεγγάρι και να καλεί όλα τ' αστέρια τ' ουρανού για συμπεθέρους, σύμφωνα με το δημοτικό τραγούδι. Παρατηρείται, επίσης, να φωτίζει τις στέγες των σπιτιών και να κάνει τα γαλήνια νερά να φωσφορίζουν. Και τέλος, εμφανίζεται μια ηλιαχτίδα που δημιουργεί το ουράνιο τόξο, το οποίο κοσμεί με την σειρά του τον ουράνιο θόλο, όπως κάνουν τ' αστέρια.

Αναλυτικότερα και μελετώντας με την σειρά τα κατηγοριοποιημένα δεδομένα, αναδύεται το εξής ερώτημα: πότε ο ήλιος συναντά το φεγγάρι και γίνονται ζευγάρι; Ο ήλιος

[492] ΒΕΡΓΕΤΑΚΗ-ΠΕΙΡΑΣΜΑΚΗ Αικατερίνη, «Μέθοδος Ανάλυσης Περιεχομένου, εφαρμογή στη μελέτη των αναπαραστάσεων της φύσης στα ανθολόγια του Δημοτικού από το 1975 έως σήμερα: ασυνέχεια», στο ΚΑΝΤΑΡΤΖΗ Ευαγγελία (επιμ.), *6ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εκπαίδευση και Πολιτισμός στον 21ο αιώνα*, *Πρακτικά Συνεδρίου Τόμος Α'*, Αθήνα, 2021, σελίδες 380-389.

γίνεται ζευγάρι με το φεγγάρι, σε δύο περιπτώσεις: στην έκλειψη ηλίου και στην έκλειψη σελήνης. Βέβαια, σύμφωνα με το κατηγοριοποιημένο απόσπασμα, η περίπτωση της έκλειψης της σελήνης είναι αυτή που περιγράφεται, καθώς εμφανίζονται και τ' αστέρια. Όμως, πώς δημιουργείται το φαινόμενο της έκλειψης της σελήνης; Η έκλειψη της σελήνης δημιουργείται όταν η γη φωτισμένη από τον ήλιο, προκαλεί μια σκιά στη σελήνη[493].

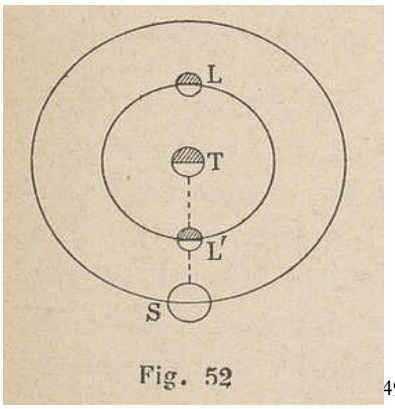

[494]

Εικόνα 1.2.β. Σχηματική επεξήγηση του φαινομένου της έκλειψης σελήνης

Το παραπάνω διάγραμμα παρουσιάζει τις αντίστοιχες θέσεις της γης, της σελήνης και του ήλιου, όπου S συμβολίζεται ο ήλιος, όπου T η γη και όπου L και L' η σελήνη. Η διαφορά είναι πως όταν η σελήνη βρίσκεται στην θέση L', τότε έχουμε έκλειψη ηλίου. Συνεπώς, όπως είναι προφανές, για να επιτευχθεί η έκλειψη σελήνης, θα πρέπει η γη να παρεμβάλλεται ανάμεσα στον ήλιο και τη σελήνη, η οποία θα πρέπει να βρίσκεται στην θέση L.

Βέβαια, εύλογα ίσως μπορεί ν' αναρωτηθεί κανείς για την σχέση που υπάρχει ανάμεσα στο φαινόμενο της έκλειψης της σελήνης και της φύσης, την οποία πραγματεύεται η παρούσα Διατριβή. Η αιτία που προκαλεί το φυσικό φαινόμενο της παλίρροιας, δηλαδή, της άμπωτης και της πλημμυρίδας, είναι η βαρυτική έλξη που ασκείται στη γη, από τον ήλιο και τη σελήνη, που οφείλεται στις διαχρονικά μεταβαλλόμενες αποστάσεις τους, λόγω της σχετικής κίνησης της σελήνης ως προς τη γη και της γης ως προς τον ήλιο[495]. Κατά συνέπεια, όταν γίνεται αναφορά στη φύση και το περιβάλλον, οφείλουν να ερευνηθούν και όλοι οι παράγοντες που επιδρούν πάνω τους. Στην συγκεκριμένη ερευνητική εργασία, το έναυσμα δόθηκε από το κατηγοριοποιημένο, στον ανωτέρω πίνακα, λογοτεχνικό απόσπασμα, του δημοτικού τραγουδιού, το οποίο βασίστηκε στην παρατήρηση του φαινομένου της έκλειψης της σελήνης, το οποίο και καταγράφηκε με λογοτεχνικό ύφος.

---

[493] GRIGNON A., *Cosmographie, à l'usage des élèves de rhétorique et de seconde moderne*, 2ème édition, Paris, 1897, Bibliothèque Nationale de France, σελίδα 79.

[494] GRIGNON A., *Cosmographie, à l'usage des élèves de rhétorique et de seconde moderne*, Op. Cit. σελίδα79.

[495] ΜΗΛΑΣ Παρασκευάς, *Μελέτη των γήινων παλιρροιών από καταγραφές βαρύτητας. Εφαρμογή στην περιοχή των Αθηνών*, Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα, 1993, σελίδα 18, ΕΑΔΔ, https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/2364?lang=el#page/18/mode/2up, προσπελάστηκε την 2η Φεβρουαρίου 2022 στις 22:48.

Το ουράνιο τόξο, από την άλλη πλευρά, αποτελεί πάντα ένα θαυμαστό φαινόμενο για τα παιδιά. Την ανακάλυψη της δημιουργίας του ουράνιου τόξου, την έκανε ο Νεύτωνας. Σ' αυτό το πείραμα, ο Νεύτωνας, άφησε μια ακτίνα λευκού φωτός να περάσει διαμέσου ενός τριγωνικού πρίσματος και παρατήρησε ότι με την έξοδό της από το πρίσμα, αυτή διαχωρίστηκε στα χρώματα του ουράνιου τόξου, δηλαδή στα χρώματα του ορατού φάσματος: *«το χρώμα είναι μέσα στο φως, όχι στο γυαλί, και το φως που οι άνθρωποι βλέπουν και αντιλαμβάνονται ως λευκό είναι στην πραγματικότητα μια μίξη από όλα τα χρώματα του φάσματος»*[496]. Γίνεται έτσι κατανοητό ότι είναι το φως του ήλιου, το οποίο διαθλάται μέσα από τις σταγόνες που βρίσκονται εγκλωβισμένες μέσα στα σύννεφα και αποτελούν πρίσματα μέσα από τα οποία απελευθερώνονται σε δέσμες τα χρώματα του ουράνιου τόξου ή αλλιώς τα χρώματα της Ίριδας ή επιστημονικά, τα χρώματα του ορατού φάσματος.

Στο παρόν υποκεφάλαιο, αναδύεται, ξεκάθαρα, ο ρόλος που διαδραματίζουν τα φωτεινά σώματα στην ανάδειξη της ομορφιάς της φύσης.

Ολοκληρώνοντας την μελέτη των ευρημάτων της ποιοτικής ανάλυσης, ακολουθεί η μελέτη της ποσοτικής ανάλυσης, για την εξαγωγή ακριβέστερων συμπερασμάτων.

Από την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, όπως εμφανίζεται στον πίνακα που ακολουθεί, παρατηρούνται οι ποσοτικές διαφορές ανάμεσα στα ανθολόγια του '75 και στα σύγχρονα, όπως προέκυψαν έπειτα από καταμέτρηση των δεδομένων σε τρία επίπεδα, Δηλαδή, σε επίπεδο αποσπασμάτων, σε επίπεδο λέξεων και σε επίπεδο χαρακτήρων.

Πίνακας 1.2.γ.

Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου

Ο ουρανός, απέραντος και γεμάτος με πλουμιστά φωτεινά ουράνια σώματα

	Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	0	0	0	0	3	2
Λέξεις	0	0	0	0	121	51
Χαρακτήρες	0	0	0	0	645	259

[496] ΓΑΛΙΑΤΣΑΤΟΣ Α. Αριστείδης, *Βασικές αρχές οδοντικής αισθητικής, χρώμα και χαρακτηριστικά*, Op. Cit ., σελίδα 63.

Μελετώντας τον ανωτέρω πίνακα ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου, παρατηρείται ότι **ποσοτικά**, κατηγοριοποιούνται τρία (3) αποσπάσματα στο Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού του 1975 και δύο (2) στο αντίστοιχο σύγχρονο Ανθολόγιο. Τέλος, ποσοτικά, η διαφορά ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια, σε επίπεδο αποσπασμάτων, δεν είναι τόσο σημαντική, ενώ σε επίπεδο λέξεων ή χαρακτήρων, η διαφορά της σχεδόν διπλασιάζεται.

Οι ανωτέρω παρατηρήσεις παρουσιάζονται σχηματικά, στα γραφήματα που ακολουθούν. Έτσι, στο Γράφημα 1.2.Γ. της Συνολικής Στατιστικής Μελέτης του παρόντος υποκεφαλαίου, που ακολουθεί, παρατηρείται ότι η απεραντοσύνη του ουρανού με τα πλουμιστά φωτεινά σώματά του, εμφανίζεται, διαχρονικά, μόνο στα Ανθολόγια των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού, ενώ απουσιάζει από τα Ανθολόγια των μικρών και μεσαίων τάξεων.

Γράφημα 1.2.Γ.
Συνολική Στατιστική Μελέτη
Ο ουρανός, απέραντος και γεμάτος με πλουμιστά φωτεινά ουράνια σώματα

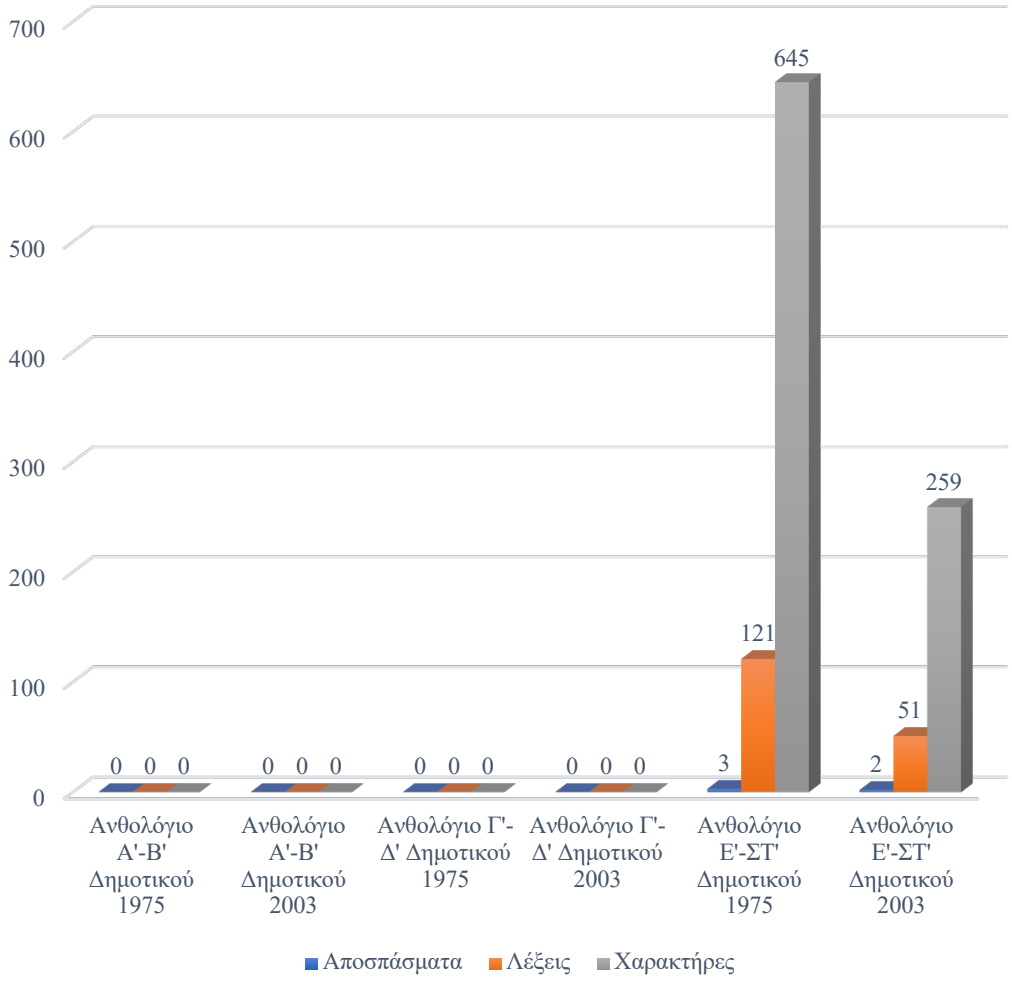

Στο Γράφημα 1.2.Γ.α. που ακολουθεί κι εκφράζει τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα της συγκεκριμένης θεματικής, παρατηρείται ότι με ένα (1) απόσπασμα διαφορά, προηγείται το Ανθολόγιο του 1975 έναντι του σύγχρονου.

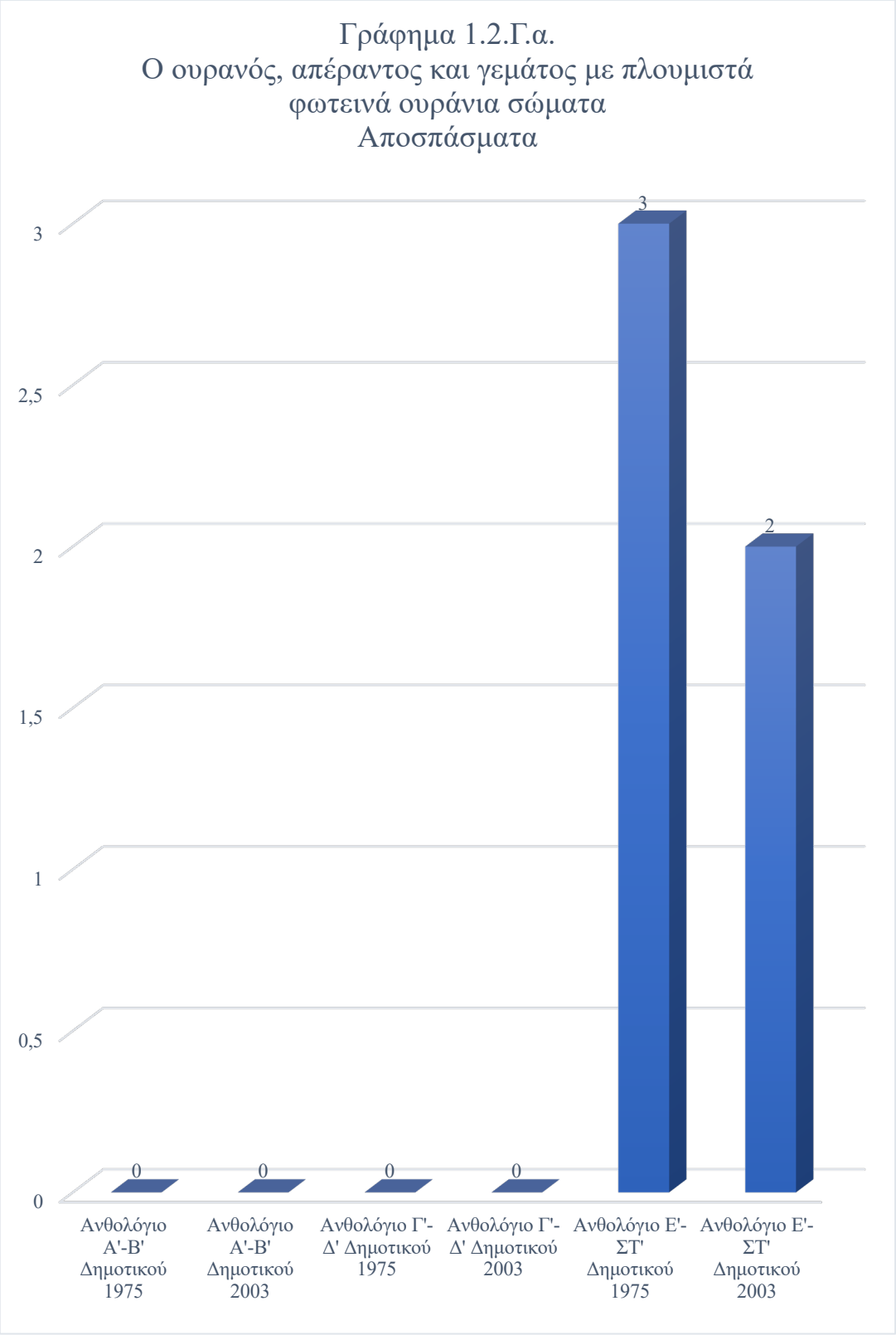

Στο Γράφημα 1.2.Γ.β. που ακολουθεί κι εκφράζει τις κατηγοριοποιημένες λέξεις, παρατηρείται ότι στο Ανθολόγιο του 1975 καταμετρώνται 121 λέξεις, έναντι 51 που καταμετρώνται στο σύγχρονο Ανθολόγιο.

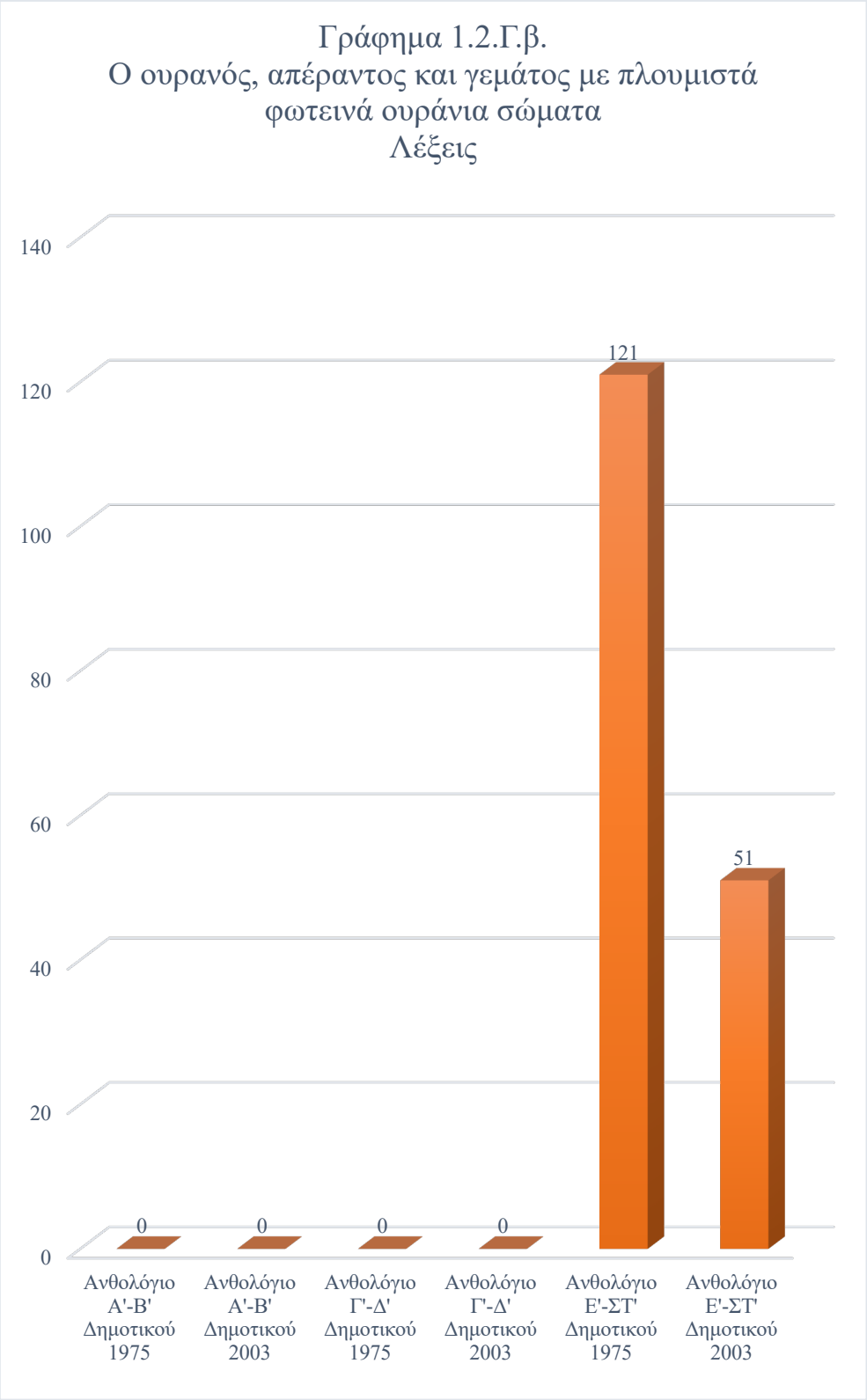

Στο Γράφημα 1.2.Γ.γ. που ακολουθεί κι εκφράζει την ποσότητα των κατηγοριοποιημένων χαρακτήρων, παρατηρείται ότι η διαφορά ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια έχει ως εξής: 645 χαρακτήρες καταμετρά το Ανθολόγιο του 1975 και 259 χαρακτήρες καταμετρά το σύγχρονο.

Γράφημα 1.2.Γ.γ.
Ο ουρανός, απέραντος και γεμάτος με πλουμιστά φωτεινά ουράνια σώματα
Χαρακτήρες

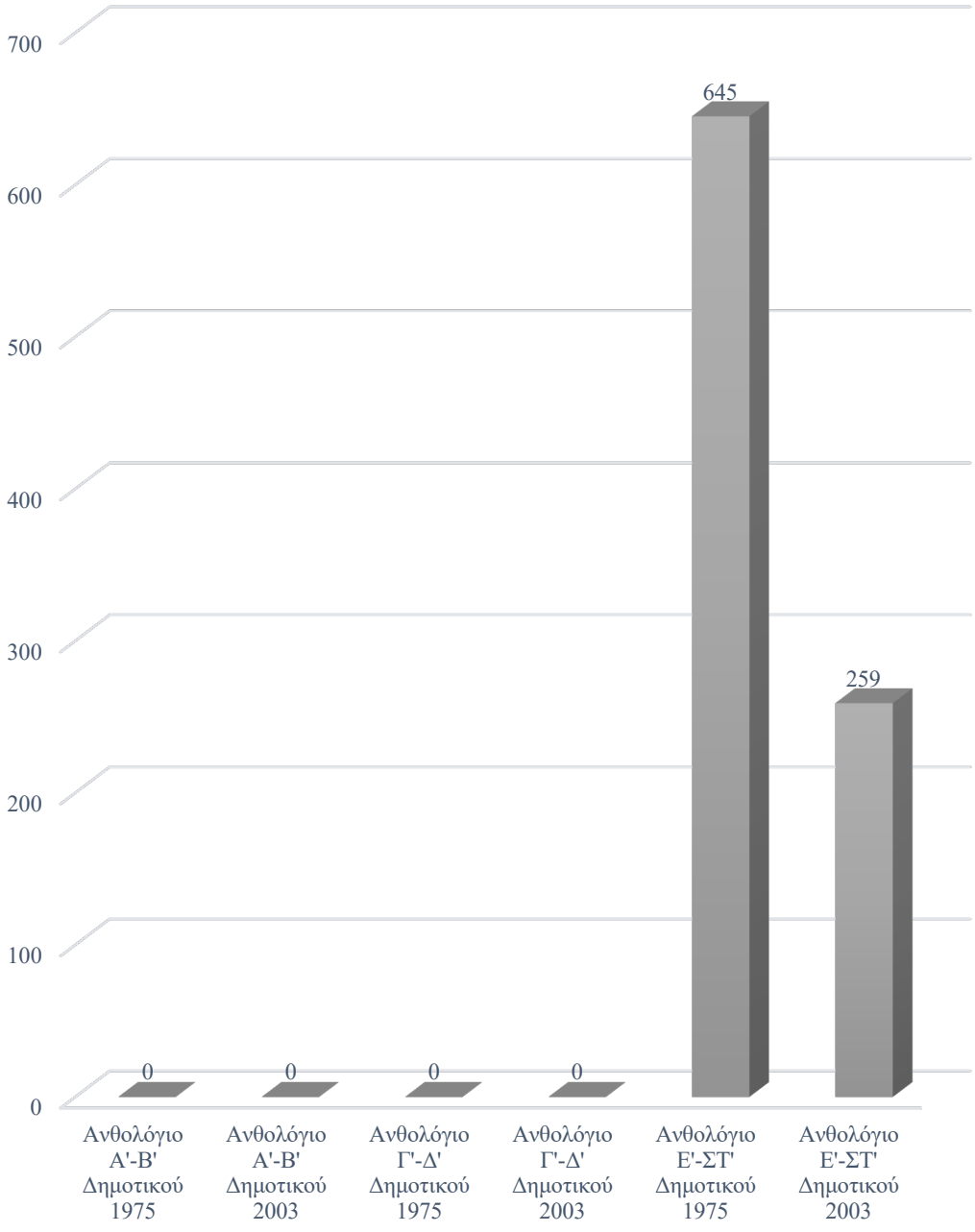

Συνοψίζοντας, παρατηρώντας, τον πίνακα ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου του παρόντος υποκεφαλαίου, η διαχρονικότητα της ομορφιάς της φύσης, όπως την φωτίζουν τα φωτεινά σώματα του ουράνιου θόλου. Ο ουρανός εμφανίζεται όμορφος κι επιβλητικός, με τον ήλιο, το φεγγάρι και με τ' άστρα, αλλά και με το ουράνιο τόξο, το φυσικό φαινόμενο, που οφείλεται στη διάθλαση των ακτινών του ήλιου και στις εγκλωβισμένες στα σύννεφα, βρόχινες σταγόνες. Όπως παρατηρείται στον ανωτέρω πίνακα Ανάλυσης Περιεχομένου, η συγκεκριμένη θεματική, που αναπαριστά την απεραντοσύνη τ' ουρανού, καθώς και τα όμορφα, φωτεινά ουράνια σώματα, που αποτελούν τα πλουμιστά στολίδια του και προσθέτουν κι αυτά, αξία στην ομορφιά της φύσης, απαντάται διαχρονικά στα σχολικά εγχειρίδια Ε'-ΣΤ' Δημοτικού, καθώς επίσης, αναδύεται και η διαχρονική απουσία της συγκεκριμένης αναπαράστασης, από τα Ανθολόγια των υπολοίπων τάξεων.

Ανακεφαλαιώνοντας, γίνεται, προφανής η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, με την παρουσίαση της ομορφιάς της φύσης, όπως την φωτίζουν τα φωτεινά ουράνια σώματα, μέσα από τα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, καθώς τους προκαλείται το συναίσθημα της χαράς με τον γάμο του ήλιου και του φεγγαριού, με το γλέντι που ακολούθησε και που καλεσμένοι ήταν τ' αστέρια. Η καλλιέργεια της καλαισθησίας ενθαρρύνεται μέσω των όμορφων περιγραφών των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, τα οποία αφηγούνται την ομορφιά της φύσης, όπως αυτή φωτίζεται από τα φωτεινά ουράνια σώματα, καθώς οι συγκεκριμένες αφηγήσεις, δημιουργούν στους μαθητές, όμορφες εικόνες και τέλος, τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, εκφράζουν στα παιδιά την επιστημονική πραγματικότητα, αφού αναφέρονται στα ουράνια σώματα του πλανητικού συστήματος.

Έτσι, στο παρόν υποκεφάλαιο «φωτίστηκε» η ομορφιά τη φύσης, όχι μόνο με το φως του ήλιου, αλλά και από τον γαλανό ουρανό και τα υπόλοιπα ουράνια σώματα, που, επίσης, τη στολίζουν και την ομορφαίνουν με το φως τους.

Κι από το φως του καταγάλανου ουρανού και των φωτεινών σωμάτων του, στο τέταρτο υποκεφάλαιο της παρούσας Διατριβής, ακολουθεί η μελέτη των ανθισμένων κι ευωδιαστών λουλουδιών, που αρωματίζουν την φύση.

Δ) Αρώματα ανθισμένων λουλουδιών που ευωδιάζουν

Στο παρόν υποκεφάλαιο, η έρευνα περνά από τον ουρανό και το φως του, στη γη και στα *Αρώματα ανθισμένων λουλουδιών που ευωδιάζουν*, διαχρονικά. Τα κατηγοριοποιημένα, στον Πίνακα που ακολουθεί, δεδομένα, αναπαριστούν κι εκφράζουν με λέξεις, τα ευωδιαστά αρώματα των ανθισμένων λουλουδιών.

Πίνακας 1.2.Δ. Αρώματα ανθισμένων λουλουδιών που ευωδιάζουν					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
(…) Ήταν εκεί μια τριανταφυλλιά με πολλά μπουμπούκια. (…) (Γρ. 12-13, σελίδα 35) (…) Σαν έρθει ο ήλιος, θα φιλήσει ένα ένα τα μπουμπούκια μου, και θ' ανοίξουν τα φύλλα τους να σκορπίσουν τριγύρω τη μυρουδιά. (…) (Γρ. 1-4, σελίδα 36) ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ Επ., *Τι όνειρο είδε η Δαφνούλα για τον ήλιο*, σελίδες 33-37. Από το *Αλφαβητάριο*. (...) Μη λες παιδί μου τέτοια λόγια για το Μάρτη. Αυτός είναι από τους καλύτερους μήνες του χρόνου. Αυτός μας φέρνει την άνοιξη. Αυτός κάνει και μπουμπουκιάζουν τα δέντρα και ανοίγουν τα λουλούδια. Αυτός λέει του ήλιου και ζεσταίνει πιο πολύ, και λιώνουν τα χιόνια και μας έρχονται πάλι τα πουλιά από τα ξένα μέρη. Και πόσα άλλα καλά δε μας φέρνει ο Μάρτης, ο καλός ο μήνας! (...) (Γρ. 6-14, σελίδα 58) (...)	(...) Εκεί συναντά ένα γιασεμί. (...) (Γρ. 18, σελίδα 80) - Όπως μοσχομυρίζουν τα γιασεμάκια μου, έτσι να μοσχομυρίζεις κι εσύ. (…) (Γρ. 22, σελίδα 80) ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ των Μικρασιατών Ελλήνων από τη Ν. Αλικαρνασσό της Κρήτης, σελίδες 80-83.	-	-	-	-

Και είναι άλλος κανένας μήνας τόσο όμορφος σαν τον Απρίλη; Ποιος έχει πιο πολλά τριαντάφυλλα και πιο καλές μυρωδιές από αυτόν; (...) (Γρ. 25, σελίδα 58, γρ. 1-3, σελίδα 59) ΑΓΝΩΣΤΟΣ, *Η γιαγιά άρχισε το παραμύθι*, σελίδες 54-60. Από το *Αλφαβητάρι με τον ήλιο, Μέρος Β΄.*					

Η μελέτη του ανωτέρω τμήματος του πίνακα, επιτρέπει τις εξής **δύο** παρατηρήσεις, η πρώτη, **ποιοτικού** χαρακτήρα και η δεύτερη, **ποσοτικού**: η **πρώτη**, αφορά την διαπίστωση ότι τα ανθισμένα λουλούδια που ευωδιάζουν κι αρωματίζουν τη φύση, παρατηρούνται διαχρονικά μόνο στα δύο Ανθολόγια των Α'-Β' τάξεων του Δημοτικού. Η **δεύτερη** παρατήρηση, **ποσοτικού** χαρακτήρα, αφορά το πλήθος και την αναγωγή σε ποσότητα, των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, για κάθε ένα από τα δύο Ανθολόγια. Όπως παρατηρείται, το Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού του 1975, έχει περισσότερα κατηγοριοποιημένα στοιχεία από το σύγχρονο. Παρ' όλ' αυτά, ακριβέστερα συμπεράσματα εξάγονται από την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου που ακολουθεί αυτή της ποιοτικής.

Μελετώντας τον ανωτέρω πίνακα Ανάλυσης Περιεχομένου, συνθετικά, παρατηρείται η αναφορά στις ευωδιές, κυρίως, των τριαντάφυλλων και του γιασεμιού, αλλά και των υπολοίπων λουλουδιών, που ομορφαίνουν την φύση όχι μόνο με τα διάφορα χρώματά τους, αλλά και με τα ποικίλα αρώματά τους.

Πώς όμως παράγεται η ευωδιά των λουλουδιών; «Τα αρωματικά και φαρμακευτικά φυτά αποτελούν μια σχετικά μικρή, αλλά ιδιαίτερα εξελιγμένη ομάδα ειδών του φυτικού βασιλείου, με σημαντικές ιδιότητες, τις οποίες οφείλουν στα αιθέρια έλαια που περιέχουν»[497]. «Με την γενική ονομασία αιθέρια έλαια περιγράφεται μια μεγάλη ομάδα φυσικών προϊόντων που περιλαμβάνει πολυσύνθετα, πτητικά μίγματα, που περιέχουν πολλές διαφορετικές ενώσεις και προσδίδουν στο φυτό που τα παράγει, την χαρακτηριστική του οσμή»[498]. «Όσον αφορά την

[497] ΔΕΛΗΒΟΠΟΥΛΟΣ Γ.Σ., *Μορφολογία και ανατομία των φυτών*, Έκδοση ιδιωτική, Αθήνα, Δεκ.1994, ISBN-13: 9789603170150.

[498] ΦΛΕΚΚΑ Κωνσταντίνα, *Χρήση νανοτεχνολογίας για την βελτίωση των χαρακτηριστικών των αιθέριων ελαίων στα καλλυντικά*, Μεταπτυχιακή Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Φαρμακευτικής, Εργαστήριο Φαρμακευτικής Τεχνολογίας, Πάτρα, 2017, σελίδα 1.

χρησιμότητά τους στα φυτά, τα αιθέρια έλαια προέρχονται από πολύπλοκες μεταβολικές οδούς με σκοπό την προστασία των φυτών από ποικίλους παθογόνους μικροοργανισμούς. Απωθούν έντομα-φορείς φυτοπαθογόνων ασθενειών, καθώς και φυτοφάγων οργανισμών προσδίδοντας στα φυτά δυσάρεστη γεύση. Λαμβάνοντας δε, υπόψη την μεγάλη επιρροή που ασκεί η μυρωδιά στα έντομα, τα αιθέρια έλαια διευκολύνουν την επικονίαση και την αναπαραγωγή των φυτών προσελκύοντας έντομα που βοηθούν στην διασπορά της γύρης και των καρπών»[499], αποτελώντας μ' αυτόν τον τρόπο, έναν εξαιρετικό μηχανισμό αυτοπροστασίας της φύσης.

Εμβαθύνοντας την έρευνα, παρατηρείται ότι τόσο το γιασεμί όσο και το τριαντάφυλλο, συγκαταλέγονται στα άνθη που περιέχουν υψηλά ποσοστά σε μη τοξικές κετόνες, οι οποίες «όταν χρησιμοποιούνται στην αρωματοθεραπεία, έχουν ωφέλιμα αποτελέσματα για το σώμα»[500]. Συνεπώς, η φύση, όχι μόνο αυτοπροστατεύεται, αλλά αποτελεί και σημαντικό όφελος για τον άνθρωπο. Έτσι, τα λουλούδια, τα φυτά και τα δέντρα, όχι μόνο ομορφαίνουν την φύση με τα φύλλα και τα χρώματά τους, αλλά τ' αρώματά τους, βοηθούν τόσο στην αναπαραγωγή όσο και στην προστασία της από ποικίλους παθογόνους μικροοργανισμούς.

Ολοκληρώνοντας την ποιοτική ανάλυση, η έρευνα οδηγείται στην ποσοτική ανάλυση περιεχομένου για την εξαγωγή ακριβέστερων συμπερασμάτων όσον αφορά την ποσότητα των κατηγοριοποιημένων δεδομένων.

Από την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, όπως εμφανίζεται στον πίνακα που ακολουθεί, παρατηρούνται οι ποσοτικές διαφορές ανάμεσα στα Ανθολόγια του '75 και στα σύγχρονα, όπως προέκυψαν έπειτα από καταμέτρηση των δεδομένων σε τρία επίπεδα, Δηλαδή, σε επίπεδο αποσπασμάτων, σε επίπεδο λέξεων και σε επίπεδο χαρακτήρων.

Πίνακας 1.2.δ.
Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου
Αρώματα ανθισμένων λουλουδιών που ευωδιάζουν

	Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	2	1	0	0	0	0
Λέξεις	117	15	0	0	0	0
Χαρακτήρες	552	81	0	0	0	0

[499] ΦΛΕΚΚΑ Κωνσταντίνα, *Χρήση νανοτεχνολογίας για την βελτίωση των χαρακτηριστικών των αιθέριων ελαίων στα καλλυντικά*, Op. Cit., σελίδα 4, 226 σελίδες.

[500] ΦΛΕΚΚΑ Κωνσταντίνα, *Χρήση νανοτεχνολογίας για την βελτίωση των χαρακτηριστικών των αιθέριων ελαίων στα καλλυντικά*, Op. cit., σελίδα 7.

Μελετώντας τον ανωτέρω πίνακα ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου, παρατηρείται ότι **ποσοτικά**, κατηγοριοποιούνται δύο (2) αποσπάσματα στο Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού του 1975 και ένα (1) στο αντίστοιχο σύγχρονο Ανθολόγιο. Τέλος, ποσοτικά, παρατηρείται ότι η διαφορά ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια, είναι σημαντική σε όλα τα επίπεδα.

Οι ανωτέρω παρατηρήσεις παρουσιάζονται σχηματικά, στα γραφήματα που ακολουθούν. Έτσι, στο Γράφημα 1.2.Δ. της Συνολικής Στατιστικής Μελέτης του παρόντος υποκεφαλαίου, παρατηρείται ότι τα αρώματα των ανθισμένων λουλουδιών που ευωδιάζουν, εμφανίζονται, διαχρονικά, μόνο στα Ανθολόγια των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού, ενώ απουσιάζουν από τα Ανθολόγια των μεσαίων και μεγαλύτερων τάξεων.

Γράφημα 1.2.Δ.
Συνολική Στατιστική Μελέτη
Αρώματα ανθισμένων λουλουδιών
που ευωδιάζουν

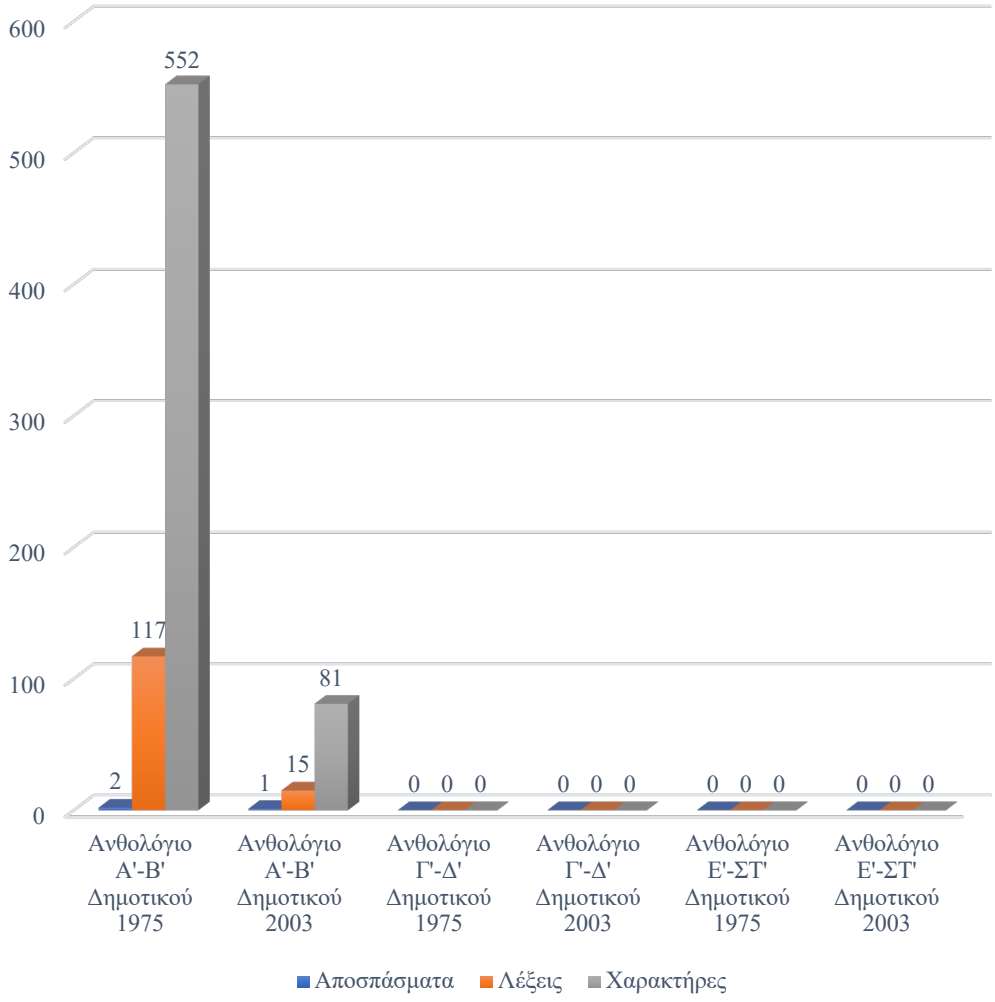

Στο Γράφημα 1.2.Δ.α. που ακολουθεί κι εκφράζει το πλήθος των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, παρατηρείται ότι το Ανθολόγιο του 1975 περιέχει δύο

(2) κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, έναντι ενός (1), το οποίο κατηγοριοποιείται στο σύγχρονο.

Γράφημα 1.2.Δ.α.
Αρώματα ανθισμένων λουλουδιών που ευωδιάζουν
Αποσπάσματα

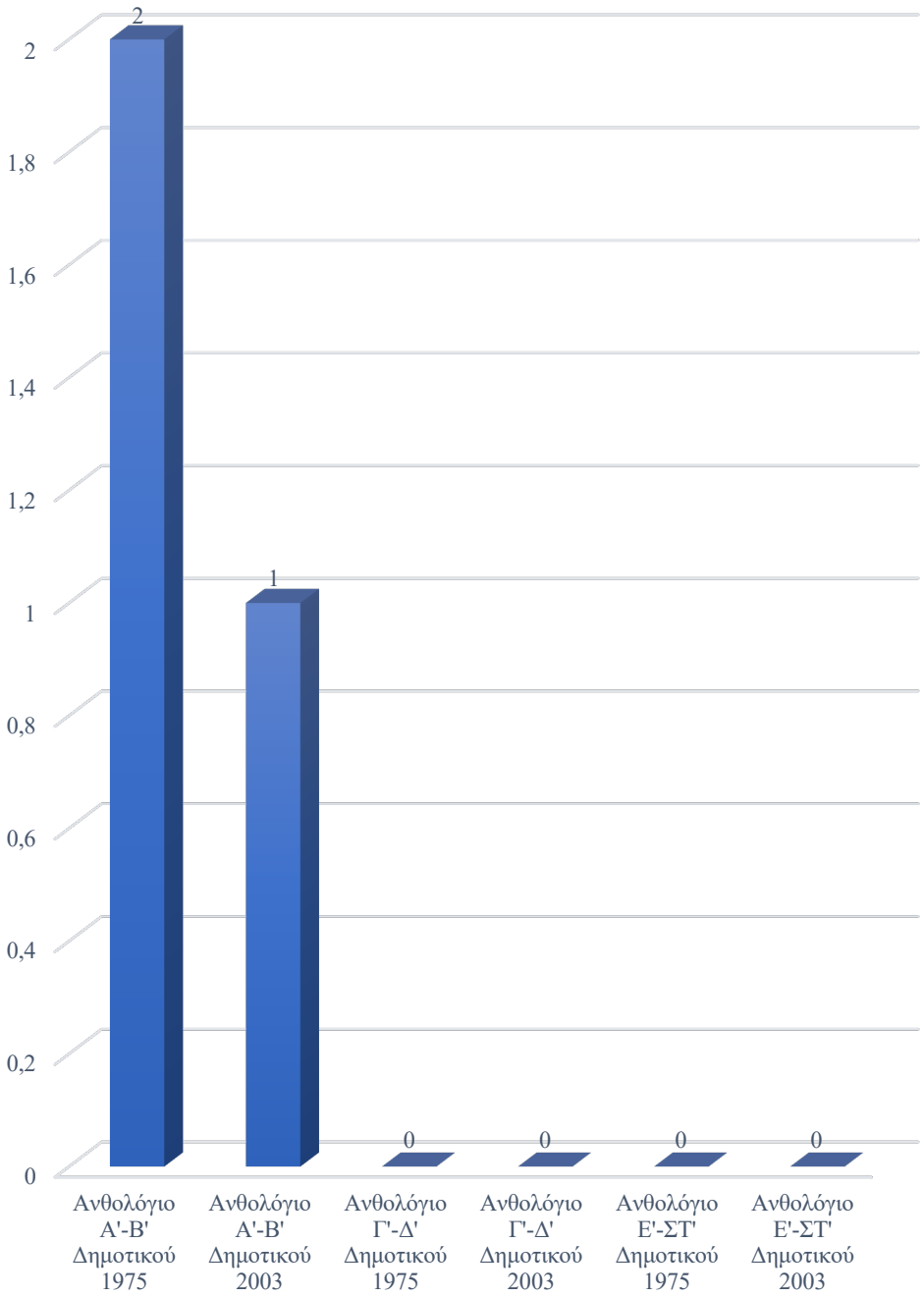

Στο Γράφημα 1.2.Δ.β. που ακολουθεί κι εκφράζει το πλήθος των κατηγοριοποιημένων λέξεων, παρατηρείται ότι η διαφορά εκατονταπλασιάζεται, αφού το Ανθολόγιο του 1975 καταμετρά 117 λέξεις, έναντι 15 που καταμετρά το σύγχρονο.

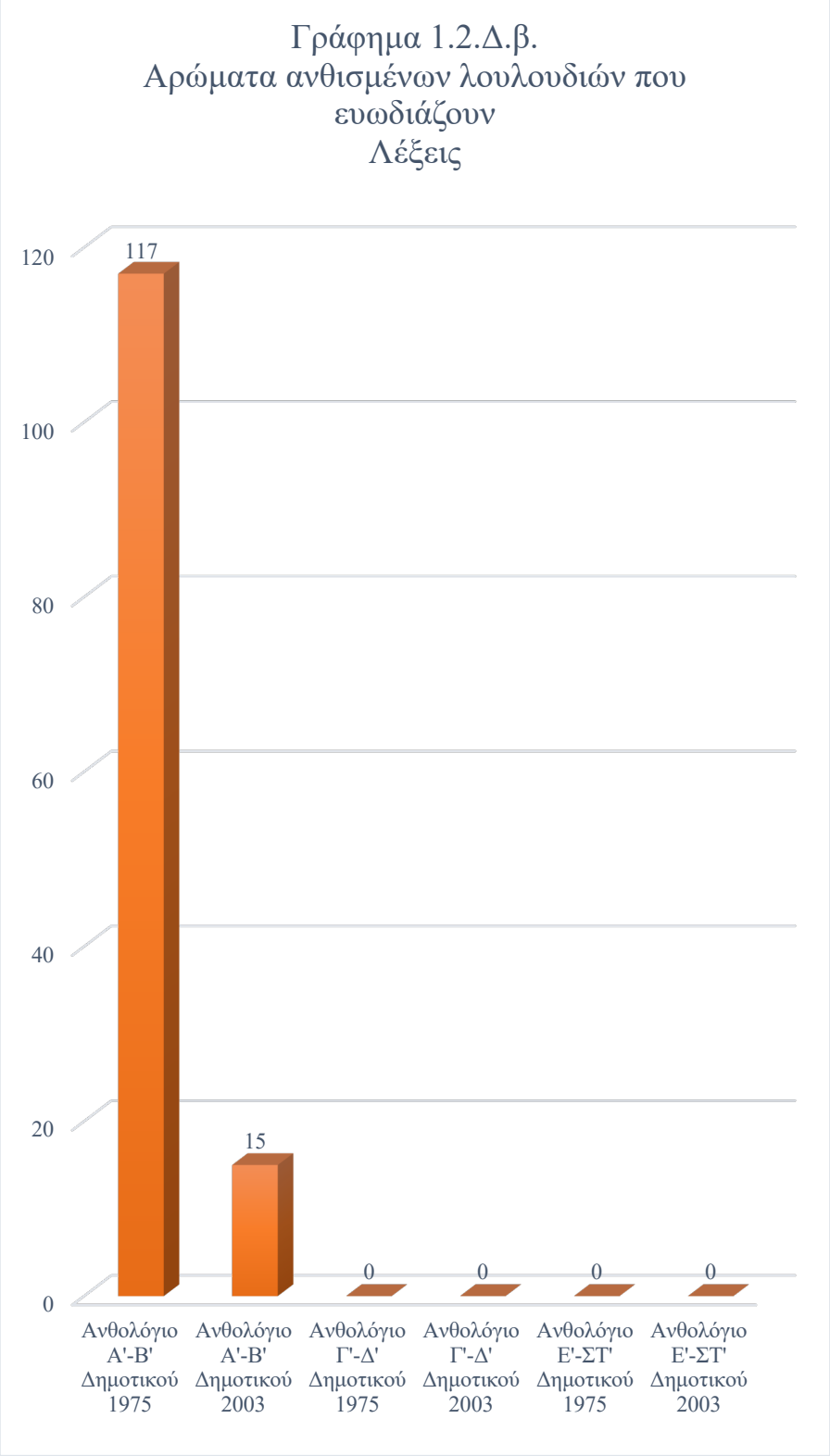

Στο Γράφημα 1.2.Δ.γ. που ακολουθεί κι εκφράζει το πλήθος των κατηγοριοποιημένων χαρακτήρων, παρατηρείται ότι το Ανθολόγιο του 1975 καταμετρά 552 χαρακτήρες, έναντι 52 που καταμετρά το σύγχρονο.

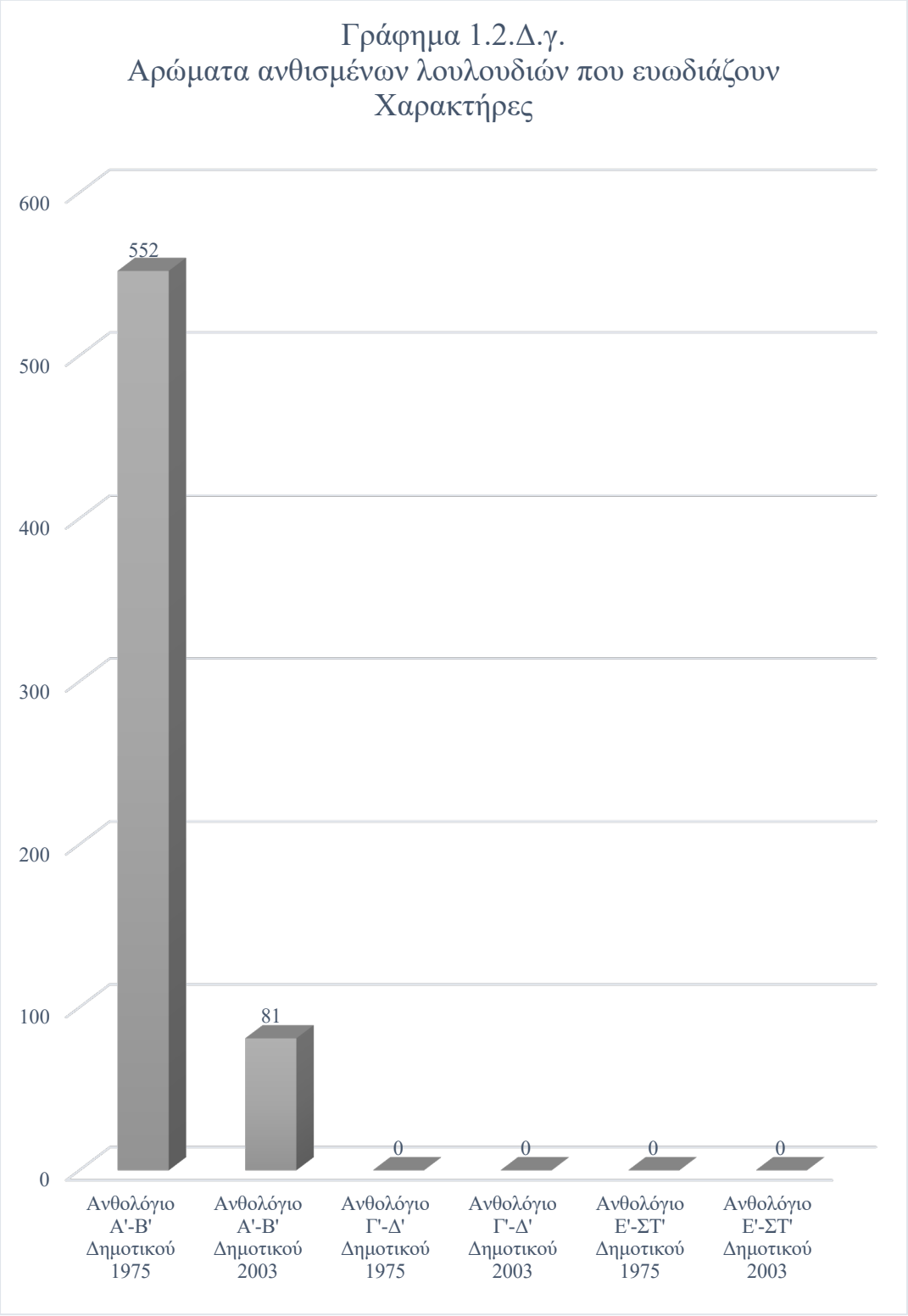

Αφού ολοκληρώθηκε η ποσοτική ανάλυση του παρόντος υποκεφαλαίου, εξάγεται με ασφάλεια το συμπέρασμα, ότι οι αναπαραστάσεις που εκφράζουν τ' αρώματα των ανθισμένων λουλουδιών που ευωδιάζουν κι έχουν κατηγοριοποιηθεί στον ανωτέρω πίνακα, είναι περισσότερες στο Ανθολόγιο των Α'-Β' τάξεων του Δημοτικού του 1975 παρά στο αντίστοιχο σύγχρονο Ανθολόγιο.

Έχοντας εκθέσει λεπτομερώς την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου που διεξήχθη στο παρόν υποκεφάλαιο κι εξετάζοντας τα αποσπάσματα που έχουν κατηγοριοποιηθεί στον ανωτέρω πίνακα, εξάγεται το συμπέρασμα ότι τα αρώματα των λουλουδιών, εμφανίζονται διαχρονικά, στα δύο Ανθολόγια των Α'-Β' τάξεων του Δημοτικού, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στ' αρώματα των τριαντάφυλλων και του γιασεμιού, τα οποία, όπως προκύπτει από την έρευνα, ανήκουν στα άνθη εκείνα, που περιέχουν υψηλά ποσοστά μη τοξικών κετονών κι είναι ωφέλιμα για τον άνθρωπο.

Συνοψίζοντας, γίνεται, προφανής η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, με την παρουσίαση της ομορφιάς της φύσης, μέσα από τις περιγραφές των αρωματικών λουλουδιών. Άλλωστε, τ' αρώματα των λουλουδιών, προκαλούν ευφορία, μυρίζοντάς τα. Επίσης, η καλλιέργεια της καλαισθησίας ενθαρρύνεται, μέσω των γλαφυρών περιγραφών των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, τα οποία αφηγούνται την ομορφιά της φύσης, μέσω των αρωμάτων των λουλουδιών, με αποτέλεσμα να εξιτάρουν την φαντασία των μαθητών, δημιουργώντας τους όμορφες εικόνες λουλουδιών. Τέλος, τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, εκφράζουν στα παιδιά την επιστημονική πραγματικότητα, αφού αναφέρονται, έμμεσα, στα ωφέλιμα για τον άνθρωπο συστατικά τους.

Κι από τ' αρώματα…στα χρώματα! Στο πέμπτο υποκεφάλαιο της παρούσας Διατριβής που ακολουθεί, ερευνώνται τα χρώματα της φύσης, τα οποία την ομορφαίνουν και προσφέρουν έμπνευση σε καλλιτέχνες για να την ζωγραφίσουν.

Ε) Ζωντανά χρώματα

Έπειτα από τη μελέτη των αρωμάτων των λουλουδιών, στο παρόν υποκεφάλαιο ερευνώνται τα *Ζωντανά χρώματα*, που ομορφαίνουν τη φύση, όπως εμφανίζονται στο απόσπασμα του Πίνακα που ακολουθεί και ο οποίος επιβάλλεται να μελετηθεί, πριν από την παρουσίαση και την ερμηνεία των ανακαλύψεων:

Πίνακας 1.2.Ε. Ζωντανά χρώματα					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Γύρω γύρω όλοι! Χιόνια στο περβόλι. Άσπρα γίναν τα κλαριά, άσπρα στρώθηκαν χαλιά, κι ο Χιονάνθρωπος απέξω με καλεί να παίξω. (στ. 1-6, σελίδα σελίδα122) (…) Γύρω γύρω όλοι! Ζέστη στο περβόλι. Σύκα γέμισε η συκιά, κόκκινη η κληματαριά κι ένα τόσο δα πουλί «έλα έξω» με καλεί. (στ. 13-18, σελίδα 123) ΚΑΡΘΑΙΟΥ Ρένα, *Γύρω γύρω όλοι*, σελίδες 122-124. Από το βιβλίο *Χαρταετοί στον ουρανό*. (...) («Το μικρό μας δελφίνι») Όταν έφτασε κοντά, έκοψε το δρόμο του και γλίστρησε να κρυφτεί πίσω από ένα βράχο. Τότε έβγαλε το κεφάλι του από το νερό. Τι όμορφη που ήταν η ξηρά! Οι βαρκούλες, κόκκινες, λουλακιές, ξαπόσταιναν τραβηγμένες στη στεριά, τα δίχτυα απλωμένα	(…) Μόλις πέρασε το τελευταίο βουνό, βρέθηκε στην πεδιάδα που κατοικούσε το ουράνιο τόξο. Ήταν μια πλατιά πεδιάδα, γεμάτη από λουλούδια. Τα λουλούδια είχαν πάνω τους τα χρώματα του ουράνιου τόξου. Υπήρχαν και μερικές λίμνες. Τα νερά τους είχαν χρώματα του ουράνιου τόξου. Υπήρχαν και πουλιά που τα φτερά τους είχαν τα χρώματα του ουράνιου τόξου. Υπήρχε και το ίδιο το ουράνιο τόξο. Όμορφο που ήταν! (...) Ό,τι έβλεπε ήταν λουσμένο σε μαγευτικούς χρωματισμούς. «Αχ, τι ομορφιά!» είπε ο σπουργίτης. (...) Τα όνειρά του είχαν χρώματα του ουράνιου τόξου. Τόσο	-	-	-	-

στέγνωναν στον ήλιο, στο βάθος μια σειρά φρεσκοασβεστωμένα σπιτάκια. (...) (Γρ. 2-9, σελίδα 210) ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, *Τα δελφίνια*, σελίδα 207-214. Από το βιβλίο *Ιστορίες σαν παραμύθια*. (...) Τώρα, δεν έμενε παρά να γνωρίσουν τον κόσμο, και να δουν επιτέλους τη μεγάλη μπάλα που έβγαζε φως και ζέστη και την έλεγαν ήλιο. Τρία κεφαλάκια κοίταζαν τώρα έξω από την τρύπα της μερμηγκοπολιτείας. Τρεις μικρές καρδούλες πλημμύριζαν από ευτυχία στο αντίκρισμα της όμορφης γης, που ήταν σκεπασμένη με ξανθά σιτάρια. (Γρ. 17-24, σελίδα 147) ΚΟΥΒΑΛΙΑ-ΓΟΥΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ Μαρία, *Η μερμηγκοφωλιά*, σελίδες 141-147. Από το βιβλίο *Πες μου κάτι, Μανούλα*. (...) Επιτέλους έφτασε η πρώτη μέρα της Άνοιξης! Η Γη στολισμένη την περίμενε. Τα λουλούδια είχανε ντυθεί με χίλια	όμορφα όνειρα ήταν. (Γρ. 5-11, σελίδα 94) ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ Μάνος, *Ο σπουργίτης και το ουράνιο τόξο*, σελίδες 93-94. (...) Βρήκαν την Ελλάδα να λούζεται σε μια καταγάλανη θάλασσα και να στεγνώνει κάτω από έναν ολόλαμπρο ήλιο. (Γρ. 10-12, σελίδα 122) ΣΟΥΡΕΛΗ Γαλάτεια, *Ασπρογάλανο πανί*, σελίδες 122-123. (...) Το φεγγάρι είχε ανέβει τώρα στον ουρανό κι ασήμωνε δέντρα και κλαδιά με το φως του. (Γρ. 4-5, σελίδα 137) ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ Πιπίνα, [*Οι τηγανίτες του Τραγοπόδη*], σελίδα 137-140. (...) Πάει παραπέρα και συναντά μια				

χρώματα και τα πουλιά τραγουδούσανε τα πιο όμορφα τραγούδια τους. Ο ουρανός ήταν ασυννέφιαστος κι ο ήλιος έλαμπε μ' όλη τη δύναμή του, φωτίζοντας τις ομορφιές της πλάσης. (...) (Γρ. 17-23, σελίδα 247) ΣΑΡΡΗ Ζωρζ, *Το γαϊτανάκι*, σελίδες 240-250. Από το βιβλίο *Το γαϊτανάκι*. (…) Γύρω γύρω όλοι! Άνθη στο περβόλι. Άνθισεν η κερασιά, ρόδισε η ροδακινιά, παντού χλόη και γρασίδι, ώρα για παιχνίδι. (…) (στ. 7-12, σελίδα 123) ΚΑΡΘΑΙΟΥ Ρένα, *Γύρω γύρω όλοι*, σελίδες 122-124. Από το βιβλίο *Χαρταετοί στον ουρανό*.	ροδιά (...). (Γρ. 23, σελίδα 80) (...) - Όπως είναι τα ρόδια μου κόκκινα, έτσι κόκκινα να γίνουν τα μαγουλάκια σου, της ευχήθηκε η ροδιά. Πάει παραπέρα, βρίσκει μια χαρουπιά (...). (Γρ. 2-4, σελίδα 81) (...) Όπως είναι τα χαρουπάκια μου μαύρα, έτσι μαύρα να γίνουν τα ματάκια σου, τα φρυδάκια σου και τα τσίνορά σου. (…) (Γρ.8-9, σελίδα 81) ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ των Μικρασιατών Ελλήνων από τη Ν. Αλικαρνασσό της Κρήτης, σελίδες 80-83.				

Η μελέτη του ανωτέρω τμήματος του πίνακα, επιτρέπει τις εξής **δύο** παρατηρήσεις, η πρώτη, **ποιοτικού** χαρακτήρα και η δεύτερη, **ποσοτικού**: η **πρώτη**, αφορά την διαπίστωση ότι τα ζωντανά χρώματα που «ζωγραφίζουν» τη φύση, παρατηρούνται διαχρονικά μόνο στα δύο Ανθολόγια των Α'-Β' τάξεων του Δημοτικού. Η **δεύτερη** παρατήρηση, **ποσοτικού** χαρακτήρα, αφορά το πλήθος και την αναγωγή σε ποσότητα, των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, για κάθε ένα από τα δύο Ανθολόγια. Παρατηρείται στον ανωτέρω Πίνακα ότι τα δύο Ανθολόγια Α'-Β' Δημοτικού, έχουν, περίπου, τον ίδιο αριθμό κατηγοριοποιημένων στοιχείων. Αυτή η παρατήρηση, όμως, θα επιβεβαιωθεί ή θα απορριφθεί, από την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, η οποία ερευνάται στην επόμενη παράγραφο.

Παρατηρώντας τον ανωτέρω πίνακα Ανάλυσης Περιεχομένου, τα ζωντανά χρώματα, εμφανίζονται μέσα από τις αναπαραστάσεις της φύσης, του ουρανού, των δέντρων και των καρπών τους, των λουλουδιών, των σιτηρών και της θάλασσας. Μια βαθύτερη ανάλυση, στα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, επιτρέπει την ανάδυση μιας ευρείας γκάμας χρωμάτων στην φύση. Γίνεται έτσι αντιληπτό ότι τα απαλά χρώματα του ουράνιου τόξου, εμφανίζονται μόνο στο σύγχρονο Ανθολόγιο, ενώ παρατηρείται ότι στο αντίστοιχο Ανθολόγιο του 1975, τα χρώματα είναι έντονα. Αυτή η διαφορά, όμως, δεν είναι η μόνη στη συγκεκριμένη θεματική. Με μια ενδελεχή ματιά στα ευρήματα του πίνακα, παρατηρείται επίσης, ότι το Ανθολόγιο του 1975, αναφέρεται στο λευκό χρώμα μέσω της αναπαράστασης του χιονιού, ενώ στο αντίστοιχο σύγχρονο Ανθολόγιο, γίνεται αναφορά στο μαύρο χρώμα, μέσα από την αναπαράσταση της χαρουπιάς. Παρατηρούνται, κατ' αυτόν τον τρόπο, οι αντιθέσεις ανάμεσα στα δύο σχολικά εγχειρίδια. Συνεπώς, από το λευκό και τα έντονα χρώματα του παρελθόντος, σήμερα, το μαύρο και τα απαλά χρώματα του ουράνιου τόξου, αναπαριστούν την χρωματική παλέτα της φύσης, η οποία ξεδιπλώνεται στα μάτια των μαθητών.

Αναλυτικότερα, εμβαθύνοντας την έρευνα στα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα εντός του Πίνακα, αναδύονται ποικίλα ερευνητικά ερωτήματα. Όπως για παράδειγμα, γιατί τα σχολικά Ανθολόγια των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, αναφέρονται στο λευκό και στα έντονα χρώματα, προκειμένου να περιγράψουν τη φύση, ενώ το αντίστοιχο σύγχρονο την περιγράφει με απαλά χρώματα; Το συγκεκριμένο ερώτημα, γίνεται ακόμη πιο ενδιαφέρον, αν αναλογιστεί κανείς ότι απευθύνεται σε παιδιά ηλικίας 6 έως 8 ετών. Παρόλο που, όπως προαναφέρεται, δεν μελετώνται οι λόγοι για τους οποίους έχουν γίνει οι συγκεκριμένες επιλογές από τα αρμόδια όργανα του Υπουργείου Παιδείας, εντούτοις, γίνεται μια προσπάθεια προσέγγισης της διαφοράς αυτής, που προέκυψε από την ανάλυση περιεχομένου των σχολικών Ανθολογίων. Έτσι, στον ανωτέρω Πίνακα, παρατηρείται η αναφορά, μεταξύ άλλων, στο κόκκινο, το μπλε και το πράσινο χρώμα. Σύμφωνα με την τριχρωματική θεωρία, «υπάρχουν τρεις υπεύθυνοι, για την αντίληψη του χρώματος από τον εγκέφαλο, φωτοϋποδοχείς στον αμφιβληστροειδή του οφθαλμού. Ο κάθε υποδοχέας είναι φωτοευαίσθητος μόνο για ένα χρώμα: το κόκκινο, το πράσινο [και] το μπλε»[501]. «Το φως παίζει τον κυρίαρχο ρόλο στην αντίληψη του περιβάλλοντος και του χώρου γενικά, και είναι αυτό το οποίο κάνει μοναδική την αίσθηση της όρασης. Για να γίνεται η αναγνώριση των αντικειμένων που δεν θα ήταν διακριτά από τη φωτεινότητα ή από το σχήμα, σημαντικό ρόλο παίζει η έγχρωμη όραση και αντίληψη»[502]. Εκτός, όμως, από την φυσιολογία του οφθαλμού, η οποία βοηθάει ουσιαστικά στην κατανόηση αντίληψης της πρόσληψης των χρωμάτων, σημαντικό ρόλο παίζει επίσης, η ψυχολογία των χρωμάτων. Οι επιδράσεις των χρωμάτων στην ψυχοσυναισθηματική σύνθεση

[501] ΠΑΤΕΡΑΣ Ευάγγελος, *Εγχειρίδιο Κλινικής Οπτομετρίας Εργαστηριακός Οδηγός*, Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις, Αθήνα, 2022, σελίδα 202, https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/8123/1/196-PATERAS-CLINICAL-OPTOMETRY-ch09.pdf, προσπελάστηκε την 14η Δεκεμβρίου 2022 στις 23:50.

[502] ΠΑΤΕΡΑΣ Ευάγγελος, *Εγχειρίδιο Κλινικής Οπτομετρίας Εργαστηριακός Οδηγός*, Op. Cit., σελίδα 202.

του ανθρώπου, αποτελεί, πια, κοινή παραδοχή και «ο άνθρωπος είναι ο κάτοχος του αρτιότερου συστήματος χρωματικής όρασης και αντίληψης»[503]. Έτσι, για τον άνθρωπο είναι αδύνατο να υπάρξει ένας κόσμος χωρίς χρώμα, καθώς ο εγκέφαλός του είναι γεμάτος από εικόνες των αληθινών χρωμάτων της φύσης. Η συνέχιση του χρώματος από την τέχνη προς τη φύση[504] αποτελεί έννοια και βασική προϋπόθεση της ύπαρξης μιας αδιάσπαστης συνέχειας από τον φυσικό κόσμο του χρώματος στις τέχνες. Έτσι, στην τέχνη του χρώματος, η φύση είναι αυτή που αποτελεί την πιο σημαντική πηγή άντλησης έμπνευσης, αφού παράγει μαγευτικές αρμονίες χρωμάτων, καθώς μπορούν να γίνουν διακριτά από τα πιο έντονα και λαμπερά χρώματα, όπως το ασημί του φεγγαριού και το χρυσό του ήλιου, έως τα πιο αιθέρια και απαλά, όπως αυτά του ουράνιου τόξου, στα οποία γίνεται αναφορά στα καταγεγραμμένα δεδομένα του Πίνακα, που αφορούν τα σύγχρονα Ανθολόγια.

Τι συμβολίζει όμως το ουράνιο τόξο; «Στην Ελλάδα, το ουράνιο τόξο είναι η Ίριδα, η γρήγορη αγγελιοφόρος των θεών. Συμβολίζει, επίσης, μ' έναν τρόπο γενικό, τις σχέσεις ανάμεσα στον ουρανό και την γη, ανάμεσα στους θεούς και τους ανθρώπους: είναι μια θεϊκή συνομιλία»[505]. Κατά συνέπεια, το ουράνιο τόξο γεφυρώνει τους θνητούς με το θεϊκό κι εκφράζει μια διαδρομή προς την πνευματικότητα.

Είναι σημαντικό, επίσης, να αναφερθεί ότι, πολλές φορές μάλιστα, τα παιδιά μαθαίνουν τον κόσμο μέσα από τα μαγευτικά μονοπάτια της φαντασίας: «Πράγματι, υπό το πρίσμα της επιτευγμάτων των προφορικών πολιτισμών στην παροχή διανοητικής συνοχής και ασφάλειας και την αίσθηση της συμμετοχής στον φυσικό κόσμο, θα μπορούσαμε ακόμη και να αρχίσουμε να αμφισβητήσουμε την υποτιθέμενη ανωτερότητα του δυτικού ορθολογισμού, ή τουλάχιστον να ξεπεράσουμε την εξελικτική αίσθηση μιας ιστορικής κίνησης από την "πρωτόγονη" στην "ορθολογική" σκέψη. Πρόκειται για κατάλληλες μορφές σκέψης σε διαφορετικά περιβάλλοντα για διαφορετικούς σκοπούς»[506]. Με αυτόν τον τρόπο,

---

[503] ΠΑΝΤΟΣ Θεόδωρος, *Το Χρώμα: Σύλληψη, αντίληψη, αίσθηση, πρακτική*, Εκδόσεις Κάλβος, Αθήνα, 1990, 224 σελίδες.

[504] ITTEN Johannes, *Η Τέχνη του Χρώματος*, Μετάφραση: ΟΜΟΡΦΟΠΟΥΛΟΥ Ιωάννα, Εκδόσεις Κείμενα εικαστικών καλλιτεχνών, Αθήνα, 1998, 162 σελίδες.

[505] CHEVALIER Jean, GHEERBRANT Alain, *Dictionnaire des Symboles : Mythes, Rêves, Coutumes, Castes, Formes, Figures, Couleurs, Nombres*, σελίδα 71, R. Laffont : Jupiter, Paris1982, 1062 σελίδες.
Η κάτωθι αναφορά, έχει μεταφραστεί ελεύθερα από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
« En Grèce, l'arc-en-ciel est Iris, la messagère rapide des dieux. Il symbolise aussi de façon générale des relations entre le ciel et ta terre, entre les dieux et les hommes : il est un langage divin. »

[506] EGAN, Kieran, «Teaching as Story Telling», in *Canadian Journal of Education*, Revue Canadienne de l'éducation. 13. 10.2307/1494927, 1988, σελίδα 12.
«Indeed, in light of the achievements of oral cultures in providing intellectual coherence and security and a sense of participation in the natural world, we might even begin to question the presupposed superiority of Western rationality, or at least overcome the evolutionary sense of an historical movement from "primitive" to "rational" thinking. They are appropriate forms of thought in different environments for different purposes».
file:///Users/conange/Desktop/(PDF)%20Teaching%20as%20Story%20Telling.html
Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 22η Μαΐου 2023 στις 18:15.
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

επιβεβαιώνεται, ότι η αφήγηση φέρνει σε επαφή τα παιδιά με τα μυστικά του κόσμου και αποτελεί ένα κατάλληλο μέσο διδασκαλίας[507], αφού στην προκειμένη περίπτωση, οι μαθητές μαθαίνουν μέσα από τον φανταστικό κόσμο της λογοτεχνίας και των παραμυθιών: «Αυτό που ονομάζουμε φαντασία είναι επίσης ένα εργαλείο μάθησης»[508]. Όπως προαναφέρεται, η σημασία των χρωμάτων στην ψυχολογία τόσο των ενηλίκων όσο κυρίως των παιδιών, παίζει σημαντικό ρόλο, καθώς τα χρώματα βοηθούν τα παιδιά ν' αντιληφθούν το περιβάλλον γύρω τους. «Το χρώμα είναι μια εγκεφαλική διαδικασία, όπου μέσω του οπτικού νεύρου, γίνονται αντιληπτά ηλεκτρικά σήματα και ερεθίσματα. Η όραση είναι μια πολύπλοκη διαδικασία, η οποία δεν ολοκληρώνεται στον οπτικό φλοιό με την απλή υποδοχή των οπτικών αυτών ερεθισμάτων, αλλά αντιθέτως πραγματοποιούνται ποικίλες άλλες αισθητηριακές λειτουργίες του εγκεφάλου»[509]. «Επομένως, το χρώμα ενός σώματος γίνεται αντιληπτό, γιατί τα μόριά του απορροφούν όλα τα άλλα μήκη κύματος του φωτός που το φωτίζει εκτός από το μήκος κύματος του χρώματος που βλέπουμε, το οποίο δεν απορροφάται, αλλά αντανακλάται από το σώμα. Έτσι, ένα τριαντάφυλλο φαίνεται κόκκινο επειδή αντανακλά το μήκος κύματος της ακτινοβολίας που αντιστοιχεί στο κόκκινο χρώμα και απορροφά όλα τα υπόλοιπα. Αντίστοιχα, ένα φύλλο δένδρου αντανακλά μόνο το πράσινο, διαμορφώνοντας έτσι την οπτική αντίληψη για το πράσινο χρώμα του»[510].

Σημαντικό ρόλο παίζει, επίσης, ο τρόπος με τον οποίο ένα παιδί αντιλαμβάνεται τον χώρο στον οποίο βρίσκεται, δηλαδή το περιβάλλον του. «Ο τρόπος με τον οποίο ένα παιδί κατανοεί και ερμηνεύει τον χώρο, και πιο ειδικά τις χωρικές σχέσεις, επηρεάζει το πώς θα κινηθεί μέσα σε αυτόν, θα παίξει και θα μάθει. Επηρεάζει τη συμμετοχή του σε κινητικά παιχνίδια ή αθλήματα, την εκτέλεση απλών καθημερινών δραστηριοτήτων, το παιχνίδι του, τις δεξιότητες οργάνωσης του χώρου και του χρόνου του»[511]. «Η Αντίληψη Χωρικών Σχέσεων πρόκειται για την ικανότητα αντίληψης της θέσης δύο ή περισσότερων αντικειμένων, και της

---

[507] ΓΙΑΝΝΙΚΟΠΟΥΛΟΥ Αγγελική & ΠΡΕΒΕΖΑΝΟΥ Βαρβάρα, *Λογοτεχνία και Φυσικές Επιστήμες. Διαθεματικές προσεγγίσεις στο νηπιαγωγείο*, Αθήνα: Εκδόδεις Παπαδόπουλος, 2010, 56 σελίδες.

[508] EGAN Kieran, *Teaching as storytelling: An alternative approach to teaching and curriculum in the elementary school*, University of Chicago Press, Chicago, 1989, σελίδα 17.
Η μετάφραση του ακόλουθου αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής: «What we call imagination is also a tool of learning».

[509] ΚΟΝΤΑΞΑΚΗΣ Γεώργιος, *Χρωματική Θεωρία και Πρακτική Ι, συσχετισμός συνεπίπεδων χρωμάτων*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Αθήνα, 1999, σελίδα 10.
ΓΑΪΤΗ Βασιλική, *Η επίδραση του χρώματος και των τεχνητών φωτισμών στην παιδική ανάπτυξη*, Α.Ε.Ι. Πειραιά Τ.Τ., Σχολή Τεχνολογικών Εφαρμογών, Τμήμα Κλωστοϋφαντουργών Μηχανικών Τ.Ε., Αιγάλεω, 2018, 85 σελίδες.

[510] ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ ΚΔ, Μαρίνος ΔΙ. *Φυσική. "Οπτική – ηλεκτρομαγνητισμός - ατομική και πυρηνική φυσική"*. Τόμος 2ος, σελίδα 64, Εκδόσεις Χατζηπέρη, Αθήνα, 1978.

[511] ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΥ Λέτα, Εργοθεραπεύτρια, https://paidagogiko.gr/blog/xwrikessxeseis: Προσπελάστηκε την 15η Δεκεμβρίου 2022 στις 02:05.

σχέσης μεταξύ τους ή με τον παρατηρητή. Είναι μια από τις πιο σημαντικές δεξιότητες οπτικής αντίληψης, και προϋποθέτει την κατανόηση των βασικών χωρικών εννοιών, όπως πάνω/κάτω, μπροστά/πίσω, δεξιά/αριστερά»[512]. «Η κατανόηση του χώρου και των χωρικών σχέσεων είναι μια ικανότητα που αναπτύσσεται από πολύ μικρή ηλικία, καθώς το παιδί μαθαίνει το σώμα του και τις δυνατότητές του μέσα από το παιχνίδι»[513].

Συνεπώς, το περιβάλλον, όπου ζουν και κινούνται τα παιδιά, σε συνδυασμό με τον φωτισμό και τα χρώματα, συμβάλλουν κι επιδρούν σημαντικά, όχι μόνο στην αντίληψη του χώρου, αλλά και στην ψυχοσύνθεσή τους.

Με αφορμή όσα προαναφέρονται, γίνεται μια προσπάθεια η παρούσα μελέτη ν' αποτελέσει διδακτική πρόταση, συστήνεται η χρήση της συγκεκριμένης θεματικής από τους εκπαιδευτικούς συνδυάζοντάς τη με την γνώση ότι τα παιδιά μαθαίνουν μέσα από το περιβάλλον, όπου ζουν και κινούνται, προκειμένου να στρέψουν τους μαθητές προς την κατανόηση του «άλλου», του «ξένου», του «διαφορετικού», ειδικά από την στιγμή που το εκπαιδευτικό περιβάλλον, αποτελεί χώρο συγκέντρωσης παιδιών διαφόρων πολιτισμών κι εθνικοτήτων και η ειρηνική συμβίωση όλων, τώρα περισσότερο από ποτέ, αποτελεί σημαντικό διακύβευμα. Έτσι, προχωρώντας ένα βήμα ακόμα προς την κατάλυση του ρατσισμού, η εκπαίδευση των παιδιών στο σχολείο, μπορεί ν' αποτελέσει ίαση των φαινομένων ρατσιστικών συμπεριφορών, όχι μόνο στον μικρό και προστατευμένο χώρο του σχολείου, αλλά να εφαρμοστεί με επιτυχία και στους υπόλοιπους χώρους της κοινωνικής ζωής των μαθητών, αφού θα μάθουν να σέβονται, να εκτιμούν και ν' αγαπούν τους συνανθρώπους τους, βασισμένοι όχι στις διαφορές τους, αλλά στα κοινά τους στοιχεία, τις κοινές ανάγκες, τα κοινά δικαιώματα, τις κοινές υποχρεώσεις.

Είναι γνωστό ότι το λευκό, ως χρώμα, εμπεριέχει όλα τα χρώματα του ορατού φάσματος[514], όπως ακριβώς οι άνθρωποι με διαφορετικές πολιτιστικές συνήθειες, διαφορετικό χρώμα, θρήσκευμα ή πεποιθήσεις. Έτσι, όλοι οι άνθρωποι μπορούν να συμβιώσουν ειρηνικά κι αρμονικά, αφήνοντας πίσω όλα τα στοιχεία εκείνα που προκαλούν διαφορές κι ενθαρρύνοντας όλα όσα δημιουργούν γέφυρες και κατά συνέπεια, διόδους προσέγγισης του «άλλου», του «ξένου», του «διαφορετικού», αφού «η καλή θέληση να καταλάβουμε τον άλλο, περνά από το σταδιακό ξεθώριασμα της μετάβασης που διαγράφει, στην γαλλική γλώσσα, η

---

[512] ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΥ Λέτα, Εργοθεραπεύτρια, https://paidagogiko.gr/blog/xwrikessxeseis, Op. Cit. Προσπελάστηκε την 15η Δεκεμβρίου 2022 στις 02:05.

[513] ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΥ Λέτα, Εργοθεραπεύτρια, https://paidagogiko.gr/blog/xwrikessxeseis, Op. Cit. Προσπελάστηκε την 15η Δεκεμβρίου 2022 στις 02:10.

[514] ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ ΚΔ, Μαρίνος ΔΙ. *Φυσική. "Οπτική – ηλεκτρομαγνητισμός - ατομική και πυρηνική φυσική"*. Τόμος 2ος, σελίδα 63, Εκδόσεις Χατζηπέρη, Αθήνα, 1978.

«Το συμπέρασμα, στο οποίο κατέληξε ο Νεύτωνας, ήταν επαναστατικό: «το χρώμα είναι μέσα στο φως, όχι στο γυαλί, και το φως που οι άνθρωποι βλέπουν και αντιλαμβάνονται ως λευκό είναι στην πραγματικότητα μια μίξη από όλα τα χρώματα του φάσματος»».

πρόθεση *ανάμεσα*, που τείνει έναν άξονα ή βουτάει σε μια περίεργη δεξαμενή ανύψωσης σε διώρυγα γύρω από τους οποίους πρέπει να γυρίσουν οι διαφορές του κόσμου. Και όπως κάθε μια από αυτές (τις διαφορές) αδειάζει το χρώμα της σ' αυτό το κέντρο, ανεξάρτητα από το πού περνάμε όλοι για να έχουμε πρόσβαση σε όλους, προστίθενται όλα σε μια χλωμή διαφάνεια, αφού το λευκό, περιέχει συνολικά και πραγματικά, όλα τα χρώματα του ουράνιου τόξου: αυτή η πυράκτωση το καθιστά αόρατο (το ουράνιο τόξο και τα χρώματά του)»[515].

Ολοκληρώνοντας τον σχολιασμό των ποιοτικών ανακαλύψεων, η έρευνα οδηγήθηκε στην ποσοτική ανάλυση, με σκοπό την εξαγωγή ακριβέστερων συμπερασμάτων.

Έτσι, από την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, όπως εμφανίζεται στον πίνακα που ακολουθεί, παρατηρούνται οι ποσοτικές διαφορές ανάμεσα στα ανθολόγια του '75 και στα σύγχρονα, όπως προέκυψαν έπειτα από καταμέτρηση των δεδομένων σε επίπεδο αποσπασμάτων, σε επίπεδο λέξεων και σε επίπεδο χαρακτήρων.

Πίνακας 1.2.ε.
Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου
Ζωντανά χρώματα

	Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	5	4	0	0	0	0
Λέξεις	212	172	0	0	0	0
Χαρακτήρες	1076	855	0	0	0	0

Μελετώντας τον ανωτέρω πίνακα ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου, παρατηρείται ότι **ποσοτικά**, κατηγοριοποιούνται πέντε (5) αποσπάσματα στο Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού του 1975 και τέσσερα (4) στο αντίστοιχο σύγχρονο Ανθολόγιο. Τέλος, ποσοτικά, παρατηρείται ότι η διαφορά ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια, δεν είναι σημαντική. Αξίζει όμως, να σημειωθεί ότι το Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού του 1975, έχει, έστω και με μικρή διαφορά, περισσότερα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, που αναπαριστούν τη ζωντάνια των χρωμάτων της φύσης.

[515] SERRES Michel, *Atlas*, σελίδες 24-25, Champs Flammarion, Paris, novembre 1996, 279 σελίδες.

Η μετάφραση αποτελεί προϊόν της συγγραφέως της παρούσας Διατριβής. Προκειμένου να γίνει κατανοητό αυτό το πυκνογραμμένο απόσπασμα, χρησιμοποιούνται επεξηγήσεις στις παρενθέσεις της μετάφρασης.
« Sa bonne volonté de traduire passe par le fondu enchaîné de la transition que désigne, en langue française, la préposition *entre,* longe un axe ou plonge dans un sas étrange autour desquels doivent tourner les différences du monde. Et comme chacune d'elles verse sa teinte en ce centre, indifférencié, par où nous passons tous pour accéder à tous, il les additionne toutes en une transparence pâle, puisque le blanc contient, en somme et en réalité, toutes les couleurs de l'arc-en-ciel : cette incandescence le rend invisible. ».

Οι ανωτέρω παρατηρήσεις παρουσιάζονται σχηματικά, στα γραφήματα που ακολουθούν. Έτσι, στο Γράφημα 1.2.Ε. της Συνολικής Στατιστικής Μελέτης του παρόντος υποκεφαλαίου, που ακολουθεί, παρατηρείται ότι οι αναπαραστάσεις των ζωντανών χρωμάτων της φύσης εμφανίζονται μόνο στα Ανθολόγια των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού, ενώ απουσιάζει από τα Ανθολόγια των μεσαίων και μεγαλύτερων τάξεων.

Γράφημα 1.2.Ε.
Συνολική Στατιστική Μελέτη
Ζωντανά χρώματα

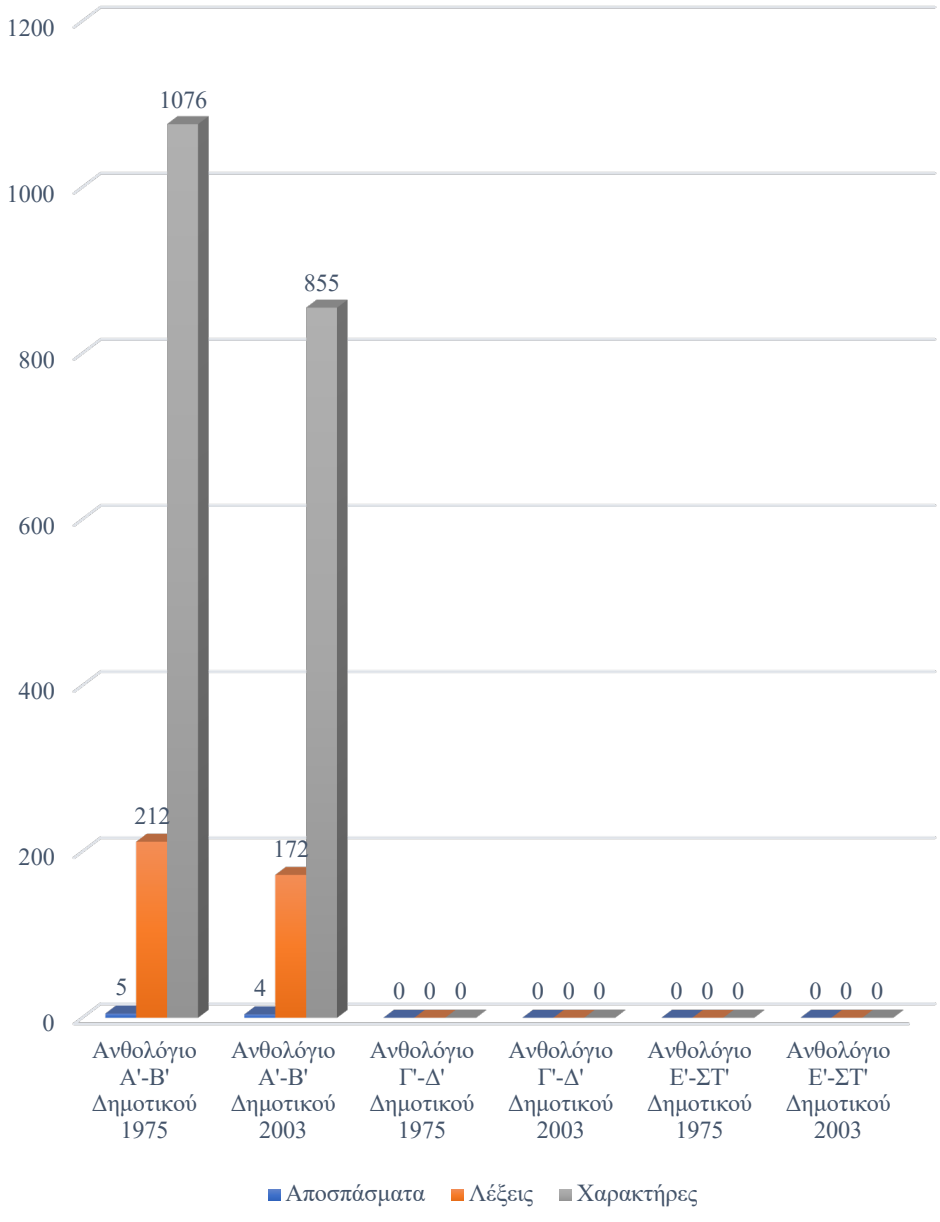

Στο Γράφημα 1.2.Ε.α. που ακολουθεί κι εκφράζει το πλήθος των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, παρατηρείται ότι το Ανθολόγιο του 1975 προπορεύεται του σύγχρονου, που καταμετρά ένα (1) απόσπασμα λιγότερο.

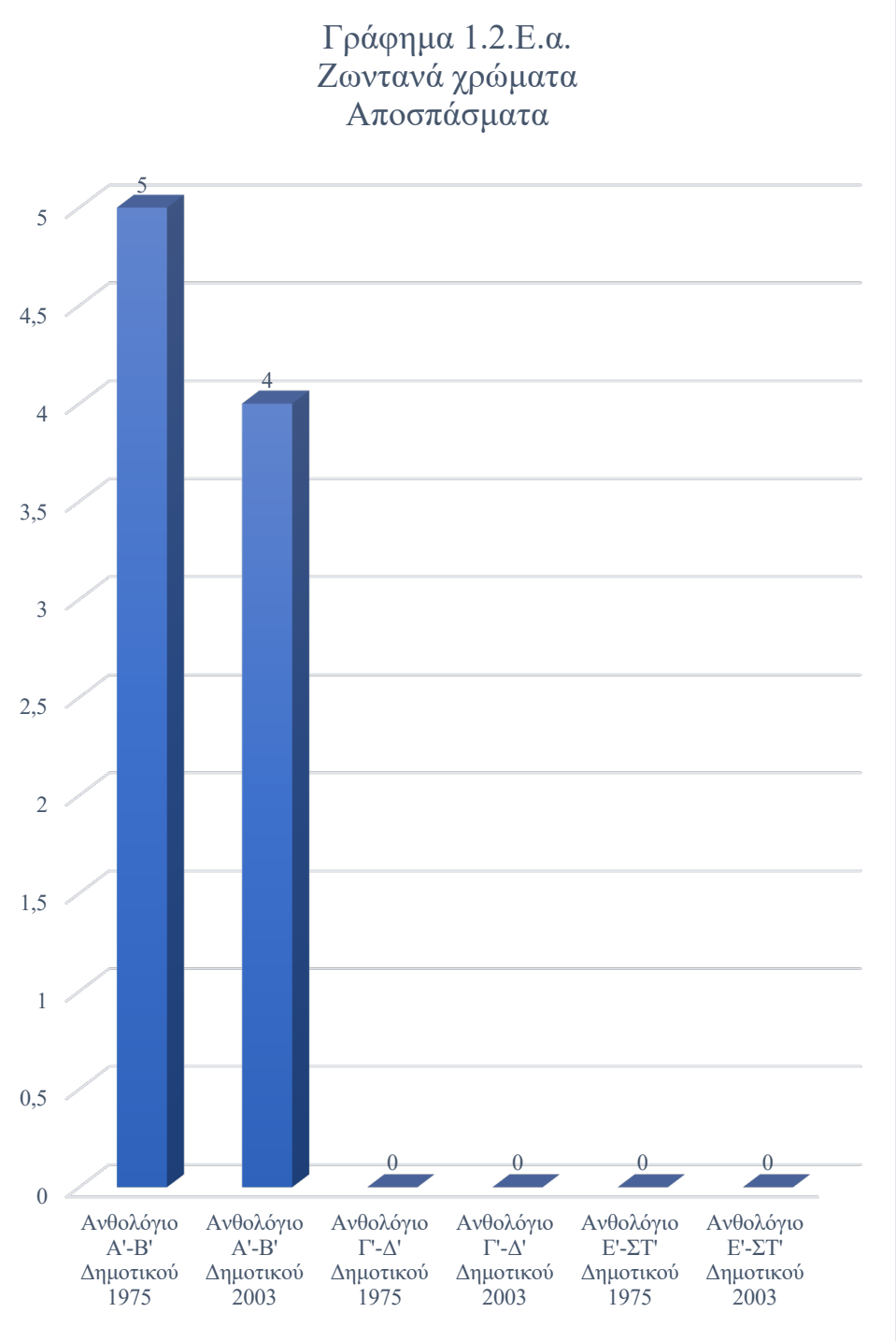

Στο Γράφημα 1.2.Ε.β. που ακολουθεί κι εκφράζει το πλήθος των κατηγοριοποιημένων λέξεων της παρούσας θεματικής, παρατηρείται ότι το Ανθολόγιο του

1975 καταμετρά 212 λέξεις, έναντι 172 που καταμετρά το σύγχρονο. Παρατηρείται, λοιπόν, μια διαφορά της τάξης των 40 λέξεων.

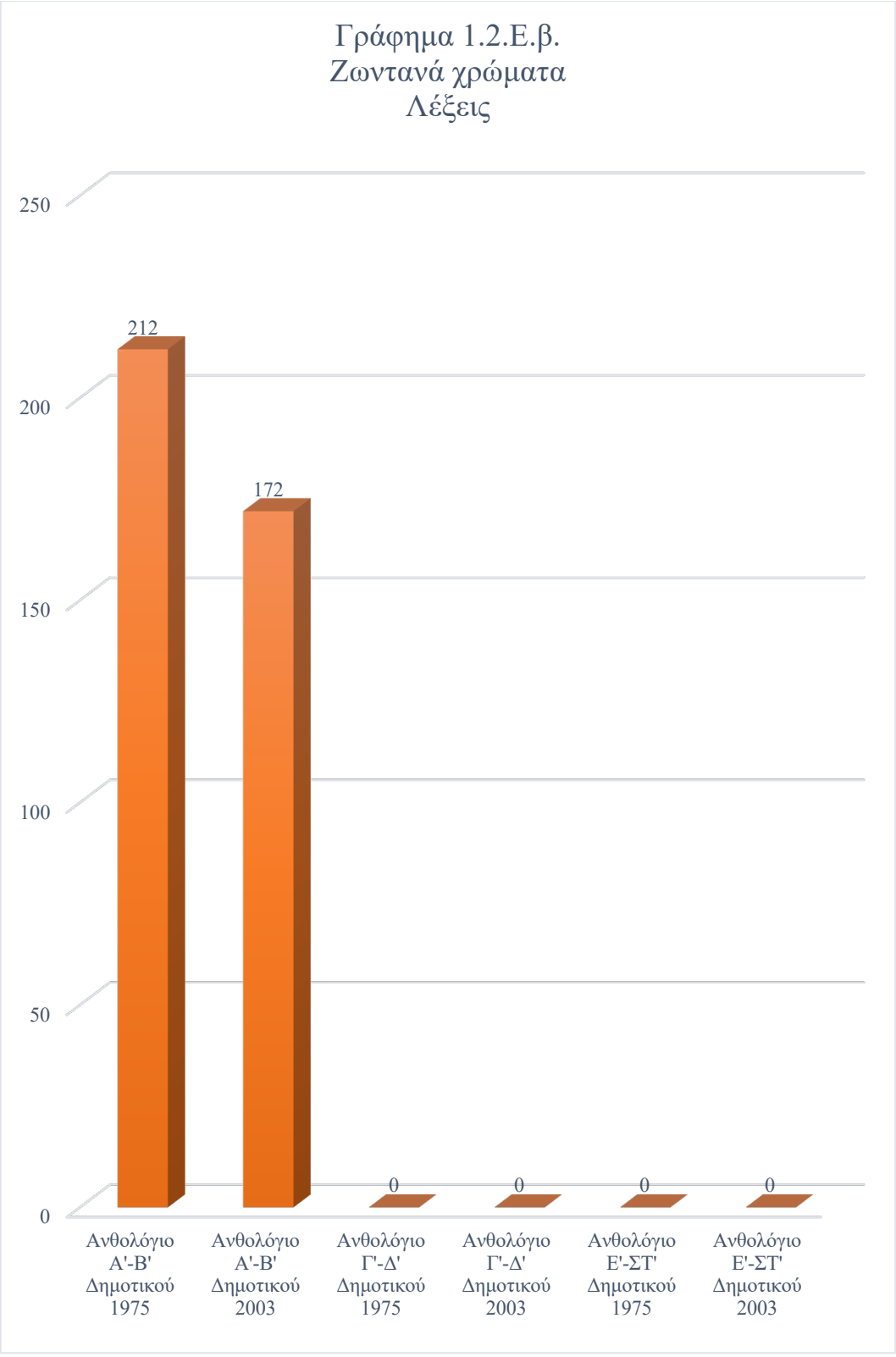

Στο γράφημα 1.2.Ε.γ. που ακολουθεί κι εκφράζει το πλήθος των κατηγοριοποιημένων χαρακτήρων, παρατηρείται ότι το Ανθολόγιο του 1975 καταμετρά 1076 χαρακτήρες, ενώ το σύγχρονο καταμετρά 855.

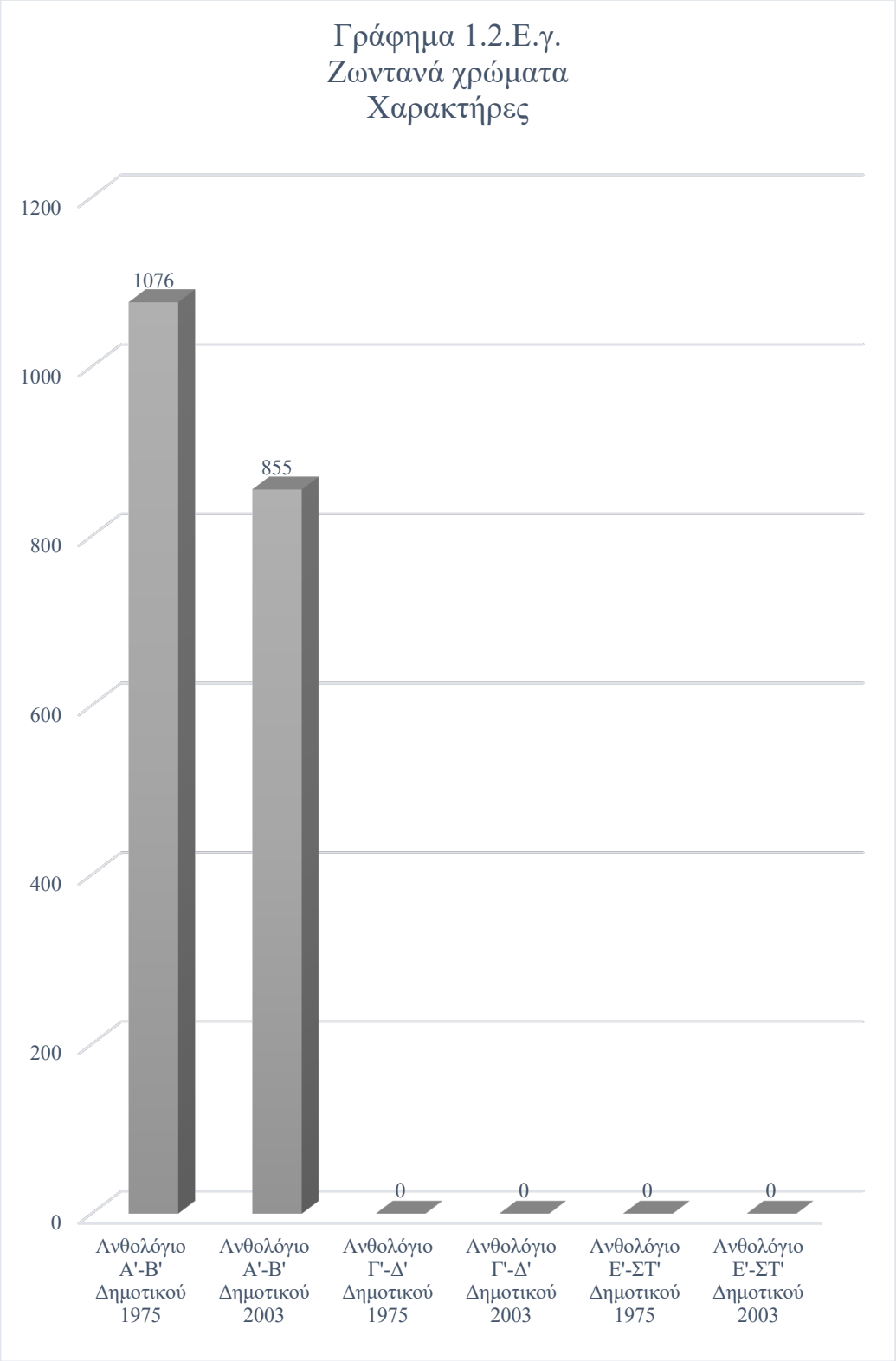

Ολοκληρώνοντας την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, γίνεται προφανής η ελάχιστη διαφορά ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια Α'-Β' Δημοτικού, όχι μόνο σε επίπεδο κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, αλλά και σε επίπεδο λέξεων και χαρακτήρων. Παρ' όλ' αυτά, δεν παύει να έχει περισσότερα κατηγοριοποιημένα στοιχεία, το Ανθολόγιο του 1975.

Συνοψίζοντας, παρατηρείται ότι τα χρώματα παίζουν σημαντικό ρόλο στην έκφραση της ομορφιάς της φύσης. Τη «χρωματίζουν» και την ομορφαίνουν σε κάθε εποχή. Άξιο παρατήρησης είναι, επίσης, το γεγονός ότι τα χρώματα που κυριαρχούν στα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, συνθετικά, είναι το λευκό, που περικλείει όλα τα χρώματα του ορατού φάσματος, δηλαδή τα χρώματα του ουράνιου τόξου, το κόκκινο, το γαλάζιο ή λουλακί, το χρυσό του ήλιου, το ασημί του φεγγαριού, το μαύρο και το πράσινο της χλόης.

Συμπερασματικά, γίνεται, προφανής η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, με την παρουσίαση της ομορφιάς της φύσης μέσω των χρωμάτων της, καθώς τα χρώματα, τους δημιουργούν συναισθήματα. Επίσης, η καλλιέργεια της καλαισθησίας ενθαρρύνεται μέσω των λεπτομερών περιγραφών των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, τα οποία αφηγούνται την ομορφιά της φύσης, μέσω των χρωμάτων, με αποτέλεσμα να δημιουργούν στους μαθητές, όμορφες εικόνες. Τέλος, τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, εκφράζουν στα παιδιά την επιστημονική πραγματικότητα, αφού αναφέρονται, στο ουράνιο τόξο και την δημιουργία του μετά την βροχή.

Έτσι, έχοντας αναλύσει τα χρώματα της φύσης και την σπουδαιότητά τους στην καλλιέργεια της φαντασίας και της χωρικής αντίληψης των μαθητών, στο έκτο υποκεφάλαιο που ακολουθεί, ερευνώνται η χλωρίδα, η πανίδα και το υπέδαφος.

ΣΤ) Χλωρίδα, πανίδα και υπέδαφος που μαγεύουν

Αφού στο προηγούμενο υποκεφάλαιο μελετήθηκαν τα χρώματα της Φύσης, θα δανειστούμε το πράσινο της χλόης και στο παρόν υποκεφάλαιο, θα ερευνηθούν οι *Χλωρίδα, πανίδα και υπέδαφος που μαγεύουν,* όπως εμφανίζονται στο απόσπασμα του πίνακα που ακολουθεί:

Πίνακας 1.2.ΣΤ.
Χλωρίδα, πανίδα και υπέδαφος που μαγεύουν

Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003	Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975	Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003	Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975	Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003
-	-	(...) Ανάμεσα στα λυγερόκορμα, χρυσά στάχυα,	Ήταν κάποτε μια μικρή ηλιαχτίδα. (...) (Γρ. 1, σελίδα 10)	-	-

		ξεπρόβαλαν οι τελευταίες παπαρούνες, ολοπόρφυρες*. (...) (Γρ. 22-23, σελίδα 71) ΣΤΑΘΑΤΟΥ Φράνση, *Κοντά στους ανθρώπους,* σελίδες 70-79. Από το βιβλίο *Ήταν κάποτε μια νεράιδα*. Απ' όλα τα πουλιά της κυρα-Λένης, το πιο νόστιμο ήταν το Μαυρούλι. Όχι γιατί οι άλλες κότες ήταν άσχημες, και μάλιστα η μάνα του η Σκουφάτη, που ήταν άσπρη και παχουλή μ' ένα μικρό λοφίο στο κεφάλι, αλλά το Μαυρούλι είχε τόσο έξυπνα ματάκια, τόσο γυαλιστερά μαύρα φτερά, που αμέσως το ξεχώριζες απ' όλα τ' άλλα. Τα πόδια του μάλιστα τα σκέπαζαν μικρά μαύρα πούπουλα, και αυτό το πράγμα έκανε την κυρα-Λένη να καμαρώνει όσο παίρνει. (...) (Γρ. 1-11, σελίδα 34) ΤΑΡΣΟΥΛΗ Γεωργία, *Μάνα και ψυχομάνα*, σελίδες 34-41. Από το βιβλίο *Οι φίλοι μας τα ζώα*. (...) Όλα τ' αρνάκια του κόσμου είν' όμορφα – και ποιο δεν είναι; Και το	Ώσπου μια μέρα αποφάσισε να έρθει στη γη. (...) (Γρ. 5-6, σελίδα 10) Έπαιξε με τα κύματα. Κρύφτηκε μέσα στα σκοτεινά φυλλώματα των δέντρων. Δροσίστηκε στο νερά των ποταμών. Κουβέντιασε, καθισμένη πάνω στα πέταλα μιας μαργαρίτας, με τις μέλισσες και τις πεταλούδες. Ακούμπησε πάνω στις φτερούγες ενός αηδονιού και τραγούδησε μαζί του.(...) (Γρ. 7-11, σελίδα 10) «Αχ, είναι όμορφη η Γη!» του απαντούσε εκείνη. «Άσε με να μείνω για πάντα!». (...) (Γρ. 13-14, σελίδα 10) Έψαξε εκεί που φυτρώνουν τα λουλούδια. Κι εκεί που υψώνονται τα πεύκα. Εκεί που κοιμούνται τα ελάφια. Κι εκεί που ξεδιψούνε τα πουλιά. Παντού ήταν όμορφα! Ποιο μέρος να πρωτοδιαλέξει; Ώσπου μια μέρα συνάντησε ένα δέντρο. Μικρό ήταν. Μα είχε καταπράσινα φύλλα, με όμορφη μυρωδιά. Είχε και κάτι ολοστρόγγυλους καρπούς, που κρεμόντουσαν από τα κλαδιά του. Κάτω από τη φλούδα τους – κι αυτή μυρωδάτη ήταν – η ηλιαχτίδα άκουσε τους χυμούς να την προσκαλούνε : «Σ' εμάς μείνε!», είπαν. «Σ' αυτό το πορτοκάλι!». Κι έτσι έκανε. Από τότε είναι που το πορτοκάλι έχει αυτό το λαμπερό χρώμα. Όταν το πιάνεις στα χέρια σου, λες και κρατάς τον ήλιο. Ίδια μ' αυτόν λάμπει. (Γρ. 18-29, σελίδα 10)		

		δικό μας ήταν όμορφο, κι ας ήταν μοναχά άσπρο – και τίποτ' άλλο. Πολλά έχουνε πινελιές, πότε στο πόδι, πότε στην ουρά, πότε στη μούρη. Τούτο δεν είχε τίποτα... (...) (Γρ. 18-19, σελίδα 54, γρ. 1-3, σελίδα 55) ΑΓΡΑΣ Τέλλος, *Οι μεγάλες λύπες*, σελίδα 54-62. Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. Σκέψου – τι πράματα γλυκά κοιμούνται κάτωθε απ' το χιόνι. Κοιμάται ο σπόρος, μυστικά, καθώς το φύτρο του φυτρώνει. Κοιμούνται αμέτρητα σπαρτά - κι όλο ονειρεύονται τ' αστάχυα. Τ' άγρια μπουμπούκια, σφαλιστά, ύπνος τα παίρνει, μες στα βράχια... Έχει όλ' η πλάση κοιμηθεί κάτω απ' το κάτασπρο σεντόνι, ωσότου να της πει στ' αυτί μια συλλαβή το χελιδόνι. Και τότες! ρόδα, γιασεμιά, γλυκά κεράσια, χρυσά στάχυα, κι η αγαπημένη η κυκλαμιά «Ευχαριστώ» θα πει στα βράχια.	ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ Μάνος, *Το πορτοκάλι και μια ηλιαχτίδα*, σελίδα 10. (…) Ο ήλιος έμοιαζε μ' ένα πελώριο φανάρι στον ουρανό κι έβαφε κόκκινο όλο τον κόσμο. Η λίμνη, τα λιβάδια, οι αγροί, όλα ρόδιζαν από το φως του. Μόνο το πράσινο του δάσους είχε πάρει ένα σκούρο τόνο καθώς το σούρουπο πλησίαζε. (...) (Γρ. 1-4, σελίδα 36) ΜΟΡΙΤΣ Ρούντο, *Πώς βάφτηκαν κόκκινα τ' αστεράκια*, σελίδα 36-37. (...) - Όμορφος που 'ναι ο γιαλός! θαύμασε. - Όμορφος που 'ναι ο Μάης! της αποκρίθηκε το σγουρό κύμα. (...) (Γρ. 2-3, σελίδα 19) (...) Το κύμα έγινε σύννεφο κι ανέβηκε στον ουρανό. (…) Κι η Τρελούτσικη βούτηξε στη θάλασσα κι έγινε ένας μικρός ήλιος με πουκαμισάκι από αλάτι κι αφρό, ήλιος αρμυρός, να φωτίζει τα ψαράκια, να ομορφαίνει τα θαλασσινά λουλούδια, να λέει παραμύθια για τα δελφίνια και τα φεγγαρόψαρα. (Γρ. 25-29, σελίδα 21) ΒΑΛΑΣΗ Ζωή, *Όπου η Τρελούτσικη γίνεται ένας ήλιος αρμυρός, ήλιος θαλασσινός*, σελίδες 19-21. Η πρώτη λέξη που ψιθύρισε η χελωνίτσα Καρέττα-Καρέττα με το που βγήκε απ' τ' αυγό ήταν: «Αστέρια!!». Για την ακρίβεια, ανασηκώνοντας το		

		ΑΓΡΑΣ Τέλλος, *Κάτω απ' το χιόνι*, σελίδες 63-64. Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. Η κυρά μας θάλασσα πλένει στο λουλάκι αμμουδιά και βότσαλο βράχο και νησάκι. Πλένει τα καράβια της, πλένει τα λιμάνια, κι αν λουλάκι της λειφτεί παίρνει από τα ουράνια. ΚΡΟΚΟΣ Γιώργης, *Γαλανό*, σελίδα 140. Από τα *Παιδικά χαμόγελα*. Γλάστρα που 'χουν στήσει σε θρονί ψηλό βγαίνει το Ανθονήσι μέσ' απ' το γιαλό. Χέρσο, χωρίς να 'χει μια νεροπηγή, γύρω γύρω βράχοι και δυο πήχες γη, ποιος του τα 'χει φέρει τ' άνθη απ' τη στεριά; γλάρος, περιστέρι, Φύσημα βοριά; Τ' άλλα νησιά ξέρες, και μονάχα αυτό του Απριλιού τις μέρες θάμα ονειρευτό,	κεφάλι της είπε με θαυμασμό: «Ποπό, αστέρια!». Και τούτο γιατί γεννήθηκε στην άμμο, πλάι στ' ακρογιάλι, μια καλοκαιριάτικη νύχτα με αστροφεγγιά, που εκατομμύρια αστέρια, μικρά, μεγάλα, μεγαλύτερα, κι ακόμη πιο μεγάλα, λαμπύριζαν ψηλά στον ουρανό, τρεμόσβηναν, σαν να της έκλειναν φιλικά το μάτι. Κι εκείνη, μαγεμένη από την τόση ομορφιά, βάλθηκε να τα μετράει ένα ένα, χωρίς όμως να ξέρει πως είναι αμέτρητα. (…) Γιατί η μικρή Καρέττα-Καρέττα, όπως οι γονείς της κι οι παππούδες της, κι οι προπαππούδες της, αιώνες τώρα, από πάντα δηλαδή, ήταν προορισμένη να ζει στις νερένιες γειτονιές, στη θάλασσα. Εκεί θα ήταν το σπίτι της, όχι στη στεριά. (…) (Γρ. 1-9, γρ. 14-17, σελίδα 28) ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ Χρήστος, *Η Χελωνίτσα Καρέττα-Καρέττα και το παλιό Φολκσβάγκεν*, σελίδες 28-31. (...) Ήταν ένα σπήλαιο μικρούτσικο κι αυτό, μα όμορφο και γεμάτο από λαμπερά γυαλιά και πετράδια, κόκκινα, πράσινα, κίτρινα, άσπρα και γαλάζια, που λαμποκοπούσαν σα να βρίσκονταν έξω και να τα χτύπαε το φως κι ο ήλιος. (...) άλλοι πελεκούσαν κι έδιναν όμορφα σχήματα στα πετράδια. (Γρ. 9-12, γρ. 21-22, σελίδα 63)		

		γλάστρα που ‘χουν στήσει σε θρονί ψηλό βγαίνει το Ανθονήσι μέσ’ απ’ το γιαλό. ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, *Ανθονήσι*, σελίδα 148. Από τα *Φευγάτα χελιδόνια*. Θάμα: απ’ του πεύκου τον κορμό ξεκόλλησε μια φλούδα. Δεν έπεσε, φτερούγισε κι έγινε πεταλούδα. ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, *Θάμα*, σελίδα 274. Από τις *Σπίθες στη στάχτη*. Σ’ ένα δρόμο αράδα αράδα δέντρο δέντρο αντικριστά κλώνο δίνει, κλώνο αγγίζει, το ‘να τ’ άλλο χαιρετά. - Καλημέρα, Πολυάνθη. - Καλημέρα, Ισκιερέ. - Πώς περνάς, καλέ μου φίλε, Πυκνοφύλλη δροσερέ; - Τη μισή χρονιά πεθαίνω κι ανασταίνομαι ξανά. Μια με φύλλα, μια με γύμνια όλ’ η ζήση μου περνά. - Καληνύχτα, Βαθιορίζη.	ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ Πιπίνα, *Ο Πρασινοσκούφης*, σελίδες 63-65. (...) Το χωριατόσπιτο του Σαμίχ ήταν χτισμένο στην άκρη του περιβολιού, κάτω από μια θεόρατη λεύκα. Οι ρίζες της ρουφούσαν νερό από το πηγάδι της αυλής και τα κλωνάρια της θέριεψαν κ έφταναν ως τον ουρανό. Ήταν μια παραδεισένια γωνιά μέσα στη ζέστη κα την ξεραΐλα του στρατοπέδου. Τα φύλλα της, που τρεμούλιαζαν με το παραμικρό Φύσημα, σε καλούσαν να δροσιστείς στη σκιά της, ν’ ακουμπήσεις στον κορμό της και να νιώσεις τους χυμούς της ν’ ανεβαίνουν από τις ρίζες. (...) (Γρ. 6-12, σελίδα 154) ΨΑΡΑΥΤΗ Λίτσα, *Το περιβόλι του Σαμίχ*, σελίδες 154-157. (...) Ο αέρας λες και σταμάτησε να φυσάει ανάμεσα στα φύλλα και τα κλωνάρια χαμήλωσαν πάνω από τα κεφάλια μας, για να δουν το μαγικό κόσμο που φανερωνόταν μπροστά μας. Πώς μπόρεσε η μικρή Ρασμίγια να χωρέσει τόση ομορφιά μέσα σ’ εκείνα τα παλιόχαρτα; (...) πού βρήκε τέτοιο γαλάζιο χρώμα για να φτιάξει τον ουρανό; Και τα χωράφια, γιατί τα ζωγράφισε μενεξελιά, σαν να ήταν σπαρμένα με μενεξέδες; Κι αυτός ο ήλιος, στημένος μεσούρανα, πώς έγινε τόσο φλογερός και πρέπει να σκιάσεις τα		

		- Καληνύχτα, Φωλιαστή. - Καληνύχτα, Αστεροκλάδη. - Καληνύχτα, Χορευτή. ΚΡΟΚΟΣ Γιώργης, *Τα δέντρα του δρόμου*, σελίδα 281. Από τις *Χελιδονοφωλιές*. Δεν ακούεται ούτ' ένα κύμα εις την έρμη ακρογιαλιά• λες και η θάλασσα κοιμάται μες στης γης την αγκαλιά. ΣΟΛΩΜΟΣ Διονύσιος, *Γαλήνη*, σελίδα 293. Από τα *Ποιήματα*.	μάτια σου για να μην σου τα θαμπώσει; (...) (Γρ. 24-25, σελίδα 155, Γρ. 1-8, σελίδα 156) ΨΑΡΑΥΤΗ Λίτσα, *Το περιβόλι του Σαμίχ*, σελίδες 154-157. (...) Μέσα από τις τρύπες του θόλου της σκεπής έβλεπαν το φως να μπαίνει, ματσάκια ματσάκια κυκλάμινα. Και από το μικρό παράθυρο στο βάθος, ο διάδρομος της θάλασσας. Μπλε, θυμωμένος απ' τον Ντελή-Βοριά. (...) (Γρ. 9-12, σελίδα 162) ΦΡΑΓΚΟΥΛΗ Φωτεινή, *Παππούς και εγγονή*, σελίδες 160-163. Ας δώσουμε τον κόσμο στα παιδιά έστω και για μια μέρα ας τον δώσουμε να παίξουν σαν ένα πολύχρωμο μπαλόνι να παίξουν τραγουδώντας ανάμεσα στ' αστέρια ας δώσουμε τον κόσμο στα παιδιά σαν ένα τεράστιο μήλο, σαν ψίχα ολόζεστου ψωμιού να χορτάσουν μια μέρα τουλάχιστον ας δώσουμε τον κόσμο στα παιδιά να μάθει έστω και για μια μέρα ο κόσμος τη φιλία τα παιδιά θα πάρουν απ' τα χέρια μας τον κόσμο θα φυτέψουν αθάνατα δέντρα. ΧΙΚΜΕΤ Ναζίμ, *Ας δώσουμε τον κόσμο στα παιδιά*, σελίδα 164. (...) Πάνω από το κεφάλι μου έβλεπα την επιφάνεια της		

			θάλασσας που ήταν γαλήνια. Βαδίζαμε πατώντας σε λεπτή άμμο, ομαλή κι όχι ρυτιδωμένη, όπως στους γιαλούς. Κι αυτή η αμμουδιά αντανακλούσε με καταπληκτική ένταση τις ακτίνες του ήλιου. (...) (Γρ. 23-26, σελίδα 170) (...) Η ώρα ήταν τότε δέκα κι οι ακτίνες του ήλιου, καθώς έσπαζαν πάνω στην επιφάνεια της θάλασσας, έδιναν φαντασμαγορικά χρώματα στην υποβρύχια άνθηση που αντίκριζα. (...) (Γρ. 31-34, σελίδα 170) ΒΕΡΝ Ιούλιος, *Περίπατος στο βυθό της θάλασσας*, σελίδες 169-172.		

Η μελέτη του ανωτέρω τμήματος του πίνακα, επιτρέπει τις εξής **δύο** παρατηρήσεις, η πρώτη, **ποιοτικού** χαρακτήρα και η δεύτερη, **ποσοτικού**: η **πρώτη**, αφορά την διαπίστωση ότι η χλωρίδα, η πανίδα και το υπέδαφος που αποτελούν επίσης, κομμάτι της ομορφιάς της Φύσης, παρατηρούνται διαχρονικά μόνο στα δύο Ανθολόγια των Γ'-Δ' τάξεων του Δημοτικού. Η **δεύτερη** παρατήρηση, **ποσοτικού** χαρακτήρα, αφορά το πλήθος και την αναγωγή σε ποσότητα, των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, για κάθε ένα από τα δύο Ανθολόγια. Παρατηρείται, οπτικά, ότι το Ανθολόγιο του 1975, έχει μικρότερο αριθμό κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων που αναπαριστούν τη συγκεκριμένη θεματική. Αυτή η παρατήρηση, όμως θα επιβεβαιωθεί ή θα απορριφθεί, από την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, η οποία ερευνάται κατωτέρω.

Εξετάζοντας, λοιπόν, τον ανωτέρω πίνακα, παρατηρείται ότι το παρόν υποκεφάλαιο έχει μια τριπλή υπόσταση. Τα αποσπάσματα που έχουν κατηγοριοποιηθεί στον ανωτέρω πίνακα, αναπαριστούν τη χλωρίδα, την πανίδα και το υπέδαφος. Στο υπέδαφος, κατατάσσονται και τα αποσπάσματα εκείνα που αφορούν τον βυθό της θάλασσας, με εξαίρεση εκείνα, που πραγματεύονται την υποβρύχια βλάστηση και τα θηλαστικά ή τα ψάρια, τα οποία αφορούν τη χλωρίδα και την πανίδα αντίστοιχα και σχολιάζονται αναλόγως.

Έτσι, μελετώντας τον ανωτέρω Πίνακα, παρατηρούνται η χλωρίδα, η πανίδα και το υπέδαφος, συνθετικά, μέσα από τις ακόλουθες αναπαραστάσεις: από τα λυγερόκορμα στάχυα και τις ολοπόρφυρες παπαρούνες, από τις κότες με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, όπως λοφία και πούπουλα στα πόδια, από την πλάση γύρω από τα νερά των ποταμών και τα

φυλλώματα των δέντρων, από τα πέταλα της μαργαρίτας και την συζήτηση με τις μέλισσες και τις πεταλούδες, από τις φτερούγες και το τραγούδι του αηδονιού, από τους τόπους, όπου φυτρώνουν τα λουλούδια κι εκεί όπου υψώνονται πεύκα, εκεί που κοιμούνται τα ελάφια και ξεδιψούν τα πουλιά. Η χλωρίδα, η πανίδα και το υπέδαφος, εμφανίζονται, επίσης, μέσω της αναπαράστασης της πορτοκαλιάς με την όμορφη μυρωδιά της και τους ολοστρόγγυλους καρπούς της, που μοιάζουν με μικρούς ήλιους, καθώς κρέμονται από τα κλαδιά, από τ' άσπρα αρνάκια, αλλά και από όλα τ' αρνάκια του κόσμου, ακόμα κι αυτά που έχουν πινελιές σε διάφορα σημεία του σώματός τους, από τους σπόρους που κοιμούνται κάτω απ' το χιόνι, περιμένοντας καρτερικά την άνοιξη να φτάσει, από τη λίμνη, τα λιβάδια, τους αγρούς και τα δάση, από το χελιδόνι, τα ρόδα, τα γιασεμιά, τα κεράσια, τα κυκλάμινα, από τα περιβόλια με τις λεύκες, τα δέντρα και τα χωράφια, από τον όμορφο γιαλό, την χρυσή και ψιλή άμμο, την θάλασσα με τα ψαράκια, τα δελφίνια, τα φεγγαρόψαρα και τα θαλασσινά λουλούδια με τα φαντασμαγορικά χρώματα της υποβρύχιας άνθησης και τέλος, από το σπήλαιο, με τα όμορφα, πλουμιστά πετράδια του, που καθώς το φως του ήλιου βρίσκει μια σχισμή και το διαπερνά, λάμπουν κι αντανακλούν τα υπέροχα χρώματά τους.

Αναλυτικότερα, πριν από την έρευνα των αναπαραστάσεων της χλωρίδας, της πανίδας, του εδάφους και του υπεδάφους, όπως εμφανίζονται κατηγοριοποιημένες εντός του ανωτέρω Πίνακα, κρίνεται απαραίτητο να δοθούν οι ορισμοί εννοιών όπως βιοποικιλότητα, χλωρίδα και πανίδα. Ο όρος «βιολογική ποικιλότητα» [516], «αποδίδεται στον Αμερικανό βιολόγο Dr. Thomas Eugene Lovejoy, προτάθηκε στις αρχές της δεκαετίας του '80 και αφορά στην ποικιλία της ζωής σε όλες της μορφές, τα επίπεδα και τους συνδυασμούς τους. Ως βιολογική ποικιλότητα ή βιοποικιλότητα ορίζεται ειδικότερα η ποικιλία των ζωντανών οργανισμών (χερσαίων, θαλάσσιων και άλλων υδατικών) και των οικολογικών συμπλεγμάτων που σχηματίζουν»[517].

Αυτοί οι σχηματισμοί οικολογικών συμπλεγμάτων που προαναφέρονται, αποτελούν τα οικοσυστήματα. Συνεπώς, «ως οικοσύστημα ορίζουμε μία οργανωμένη ενότητα έμβιων όντων και αβιοτικών στοιχείων μέσα στην οποία ανταλλάσσονται υλικά και ενέργεια με κινητήρια δύναμη μια πηγή ενέργειας. Η έννοια του οικοσυστήματος αφορά δηλαδή όχι μόνο στους ζωντανούς οργανισμούς ενός τόπου αλλά και σε κάθε τι που τους περιβάλλει και τους επηρεάζει και που ουσιαστικά συνθέτει το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζουν.

[516] ΜΑΡΔΙΡΗΣ Θεόδωρος, ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Μαγδαληνή, ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Αθανάσιος, *Περιοχές με ιδιαίτερη βιοποικιλότητα (χλωρίδα – πανίδα)*, Προγράμματα ανοικτών Περιβαλλοντικών τάξεων «Καλλιστώ», Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης σελίδα 4, (144 σελίδες). http://reader.ekt.gr/bookReader/show/index.php?lib=EDULLL&item=1429&bitstream=1429_01#page/2/mode/2up, προσπελάστηκε την 15η Δεκεμβρίου 2022 στις 23:40.

[517] Πρόγραμμα Περιβάλλοντος Ηνωμένων Εθνών, Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα, Ρίο 1992.

Περιλαμβάνει ακόμα τις σχέσεις ανάμεσα στους οργανισμούς και ανάμεσα σ' αυτούς και τα επιμέρους στοιχεία του φυσικού τους περιβάλλοντος»[518].

Όπως παρατηρείται στον ανωτέρω Πίνακα και σύμφωνα με τα καταγεγραμμένα δεδομένα εντός του, γίνεται αντιληπτό ότι «η Ελλάδα φιλοξενεί μια ιδιαίτερα σημαντική ποικιλία ειδών, οικοσυστημάτων και τοπίων, γεγονός που αποδίδεται στη γεωγραφική της θέση, στις έντονες φυσιογραφικές αντιθέσεις (κλιματικές και γεωλογικές), στο νησιωτικό της χαρακτήρα και στη διαρκή επίδραση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων για περισσότερα από 8.000 χρόνια. Η χώρα μας βρίσκεται στα όρια τριών ηπείρων. Η πλειοψηφία των ελληνικών ειδών είναι ευρωπαϊκής προέλευσης, συναντώνται όμως και είδη ασιατικής και αφρικανικής προέλευσης. Το έντονο εδαφικό ανάγλυφο της Ελλάδας, το μεγάλο μήκος ακτών και τα πολυάριθμα νησιά διαμορφώνουν ένα ιδιαίτερα ποικίλο φυσικό τοπίο, ευνοούν τη γεωγραφική απομόνωση πληθυσμών και συμβάλλουν σε αυξημένα ποσοστά ενδημισμού. Ανάμεσα στους βασικούς τύπους οικοσυστημάτων που συναντώνται στην Ελλάδα συγκαταλέγονται θαλάσσια οικοσυστήματα, λιμνοθάλασσες, ύφαλοι, παραλιακά έλη και αλίπεδα, αλμυρές στέπες, χαλικώδεις και αμμώδεις ακτές, αμμοθίνες, βραχώδεις ακτές, ρέοντα ύδατα, στάσιμα ύδατα, τέλματα και έλη, παραποτάμια δάση, φρύγανα, μακί, ξερά λιβάδια, υγρολίβαδα, αλπικοί και υποαλπικοί λιβαδικοί σχηματισμοί, φυλλοβόλα δάση, μεσογειακά δάση κωνοφόρων, σκληρόφυλλοι δενδρώνες, σάρες, εσωτερικοί βραχώδεις σχηματισμοί, εσωτερικά σπήλαια και ηφαιστειακά πεδία»[519].

Το ποικίλο φυσικό τοπίο, όπως παρουσιάζεται παραπάνω, ερευνάται, αναλυτικότερα, μέσω των αναπαραστάσεων της φύσης, που έχουν κατηγοριοποιηθεί στον ανωτέρω Πίνακα ανάλυσης περιεχομένου. Παρατηρείται, λοιπόν, στο Ανθολόγιο των Γ'-Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, ανάμεσα στα λυγερόκορμα χρυσά στάχυα, να ξεπροβάλλουν οι τελευταίες ολοπόρφυρες παπαρούνες. Η συγκεκριμένη αναπαράσταση, δηλαδή να φυτρώνουν κατακόκκινες παπαρούνες ανάμεσα στα στάχυα, δεν εντοπίζεται για πρώτη φορά στη Νεοελληνική Λογοτεχνία. Έτσι, παρατίθεται απόσπασμα του ποιήματος «Αν τα λόγια μου

---

[518] ΜΑΡΔΙΡΗΣ Θεόδωρος, ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Μαγδαληνή, ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Αθανάσιος, *Περιοχές με ιδιαίτερη βιοποικιλότητα (χλωρίδα – πανίδα)*, Προγράμματα ανοικτών Περιβαλλοντικών τάξεων «Καλλιστώ», Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, σελίδα 5. http://reader.ekt.gr/bookReader/show/index.php?lib=EDULLL&item=1429&bitstream=1429_01#page/2/mode/2up. Προσπελάστηκε την 15η Δεκεμβρίου 2022 στις 23:50.

[519] ΜΑΡΔΙΡΗΣ Θεόδωρος, ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Μαγδαληνή, ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Αθανάσιος, *Περιοχές με ιδιαίτερη βιοποικιλότητα (χλωρίδα – πανίδα)*, Προγράμματα ανοικτών Περιβαλλοντικών τάξεων «Καλλιστώ», Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης,

http://reader.ekt.gr/bookReader/show/index.php?lib=EDULLL&item=1429&bitstream=1429_01#page/2/mode/2up, Op. Cit., σελίδες 16-17. Προσπελάστηκε την 16η Δεκεμβρίου 2022 στις 00:00.

είναι τόσο πικρά», από τη συλλογή *Στα ριζά της σιωπής*, του Καρδιτσιώτη ποιητή, Βαγγέλη Κάσσου:

«Αν τα λόγια μου είναι τόσο πικρά
γι' αυτό φταίει η θεσσαλική μαυρόη
που δε μ' έκανε παπαρούνα
ν' ανθίσω μιαν άνοιξη μόνο
ανάμεσα στα στάχυα
να μη μάθω ποτέ
τι θα πει ξηρασία
και τι παγωνιά»[520]

Με το συγκεκριμένο ποιητικό απόσπασμα, παρατηρείται ότι εκεί που υπάρχουν στάχυα, φυτρώνουν παπαρούνες. Συνεπώς, επιβεβαιώνεται η αλληλεπίδραση στο οικοσύστημα του θεσσαλικού κάμπου. Εκτός όμως από την αλληλεπίδραση του οικοσυστήματος, είναι σημαντικό ν' αναφερθεί ότι η ύπαρξη παπαρούνας στα χωράφια, όπου υπάρχουν σιτηρά, σηματοδοτεί την έλλειψη φυτοφαρμάκων. «Το περιβάλλον φαίνεται να είναι η υπ' αριθμόν ένα ανησυχία του σύγχρονου ανθρώπου, και η ανησυχία αυτή έχει αυξηθεί με την τρέχουσα υγειονομική κρίση. Φέτος, είδαμε μεγάλο αριθμό παπαρούνων, και ενώ συμβολίζουν την απουσία φυτοφαρμάκων στα χωράφια, αποτελούν επίσης καταφύγιο για τη βιοποικιλότητα. Με τη χαρακτηριστική κόκκινη σαν το αίμα στεφάνη της, η παπαρούνα εμφανίζεται στα χωράφια και τους κήπους μας από τον Μάιο και μετά. Έχει τραγουδηθεί και ζωγραφιστεί από πολλούς καλλιτέχνες, όπως το περίφημο έργο του Μονέ «Παπαρούνες». Σήμερα, έχει γίνει σύμβολο της βιοποικιλότητας στα χωράφια με την «Έκκληση για τις παπαρούνες» (Appel des Coquelicots) του δημοσιογράφου του Charlie Hebdo Fabrice Nicolino. Η προσοχή που δίνεται σε αυτό το λουλούδι δείχνει πόσο μπορούμε να ευαισθητοποιηθούμε για το οικοσύστημά μας και να το διατηρήσουμε φροντίζοντας τη γη»[521]. Στο προηγούμενο βιβλιογραφικό απόσπασμα

---

[520] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Βασίλης Δ., ΛΑΛΑΓΙΑΝΝΗ Βασιλική (επιμέλεια), *Η Θεσσαλία στη Λογοτεχνία και Γραμματεία*, Εργαστήριο Λόγου και Πολιτισμού Π. Τ. Ν. Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Βόλος, 1998, ISBN: 960-86012-6-6, σελίδα 18.

[521] SINAPIN Marie Noeline, *L'éthique du care et l'agilité : une vision élargie du monde vivant*, [Rapport de recherche] LITEM, UnivEvry, IMT-BS, Université Paris-Saclay, 91025, Evry, France, 2021, hal-03363071, https://hal.science/hal-03363071/ , προσπελάστηκε την 12η Ιουνίου 2023 στις 22:28.
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε, από το πρωτότυπο που ακολουθεί, σε ελεύθερη μετάφραση από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
«L'environnement semble être la première préoccupation de l'homme moderne et elle s'est accentuée avec la crise sanitaire actuelle. Cette année, nous avons constaté la présence importante de coquelicots et si les coquelicots sont un symbole de l'absence de pesticides dans les champs, ils sont aussi un refuge pour la biodiversité. « Avec sa corolle rouge sang reconnaissable entre toutes, le coquelicot apparaît dans nos champs et jardins dès le mois de mai. Il a été chanté et peint par de nombreux artistes, dont le célèbre « Les Coquelicots » de Monet. Aujourd'hui, il est érigé en symbole de la biodiversité des champs avec « l'Appel des Coquelicots » de Fabrice Nicolino, journaliste de Charlie Hebdo. L'attention portée à cette fleur montre combien l'homme pourrait prendre conscience de son écosystème et le préserver en prenant soin de la terre».

γίνεται αναφορά στον πασίγνωστο πίνακα του Μονέ, «Οι παπαρούνες», ο οποίος κρίνεται αναγκαίο να παρουσιαστεί, αφού αντικατοπτρίζει τόσο υπέροχα «τις ολοπόρφυρες παπαρούνες ανάμεσα στα λυγερόκορμα στάχυα».

Εικόνα 1.2.γ.: Claude Monet, *Coquelicots*, huile sur toile [522]

Επίσης, γίνεται αντιληπτό ότι πολλοί συγγραφείς έχουν εμπνευστεί από την ομορφιά του απέραντου θεσσαλικού κάμπου, αφού άλλωστε και το κατηγοριοποιημένο, εντός του ανωτέρω πίνακα, στοιχείο, αποτελεί τμήμα του λογοτεχνικού έργου της Φράνσης Σταθάτου, το οποίο αναφέρεται, επίσης, στον θεσσαλικό κάμπο. Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι ένας από τους σημαντικότερους συγγραφείς που εμπνεύστηκε από την ομορφιά του θεσσαλικού κάμπου, είναι ο Ανδρέας Καρκαβίτσας. «Από τα πρώτα ηθογραφικά έργα της πεζογραφίας μας που για πολλά χρόνια στάθηκε υπόδειγμα γραφής είναι ο *Ζητιάνος* του Καρκαβίτσα, κείνος ο πανούργος Κραβαρίτης που ήρθε στη Θεσσαλία για να ξεσκεπάσει την αφέλεια και την ευπιστία των Καραγκούνηδων κάνοντας γητειές και πουλώντας σερνικοβότανα και άλλα θαυματουργά ματζούνια. Ποιος δεν θυμάται την αρχή του

[522] MONET Claude, Coquelicots, en 1873, huile sur toile, H. 50,0 ; L. 65,3 cm., Donation Etienne Moreau-Nélaton, 1906,© Musée d'Orsay, Dist. RMN-Grand Palais/Patrice Schmidt, http://www.musee-orsay.fr/fr/oeuvres/coquelicots-1010 , προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 12η Ιουνίου 2023 στις 23:31.

μυθιστορήματος;»[523]. «Το νεχτερέμι δεν είναι και από τα μεγάλα χωριά της Θεσσαλίας. Ριγμένο εκεί, κατά τις εκβολές του Πηνειού, στο γούπατο του πολύκαρπου κάμπου (…)»[524].

Πολύκαρπος ο κάμπος με τα στάχυα του, όμως, όπως παρατηρείται στον ανωτέρω πίνακα, την εποχή του χειμώνα, ο σπόρος κι αμέτρητα σπαρτά κοιμούνται κάτω από το λευκό σεντόνι του χιονιού κι ονειρεύονται τα στάχυα, μέχρι να τους ψιθυρίσει το χελιδόνι τον ερχομό της άνοιξης. Και τότε, όλη η πλάση θ' ανθίσει και ακόμη και η κυκλαμιά θα ευχαριστήσει τα βράχια, που την φιλοξενούν. Παρατηρείται, λοιπόν, ότι τα κατηγοριοποιημένα στοιχεία στον ανωτέρω πίνακα, επιβεβαιώνουν τα όσα προαναφέρονται σχετικά με την ποικιλία του ελληνικού φυσικού τοπίου και των οικοσυστημάτων του.

Ένα παράδειγμα θαλάσσιου οικοσυστήματος, αυτή τη φορά, αποτελούν τα κατηγοριοποιημένα, στον ανωτέρω πίνακα, ποιήματα: *Γαλανό,* του Γιώργη Κρόκου και *Ανθονήσι*, του Γεώργιου Δροσίνη, τα οποία περιγράφουν με γλαφυρότητα το ανάγλυφο της περιοχής, αναφέρονται κυρίως στην θάλασσα, αλλά και στην άμμο, στα βότσαλα και στα βράχια. Σημαντική παρατήρηση, επίσης, αποτελεί το γεγονός ότι στο κατηγοριοποιημένο ποίημα του Δροσίνη, μια στροφή αναφέρεται στην αλληλεπίδραση που συντελείται μέσα σ' ένα οικοσύστημα, αφού ο ποιητής αναρωτιέται, κι έτσι δημιουργεί και στον μικρό αναγνώστη την ίδια απορία, ποιος είναι αυτός που έχει μεταφέρει τα λουλούδια από τη στεριά σ' αυτό το νησί, αφού όλα τα υπόλοιπα τριγύρω είναι ξέρες; Μήπως κάποιος γλάρος; Μήπως κάποιο περιστέρι ή το φύσημα του βοριά; Είναι κοινά αποδεκτό ότι οι μέλισσες, οι πεταλούδες, γενικά τα έντομα, αλλά και τα πτηνά, καθώς και το φύσημα του ανέμου μεταφέρουν την γύρη και τους σπόρους, με συνέπεια να συντελούνται οι διαδικασίες εκείνες της επικονίασης, της άνθησης, και όσον αφορά τα δέντρα, την καρποφορία.

Τι εννοούμε, όμως, με τον όρο επικονίαση; «Η επικονίαση αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο της αναπαραγωγικής δραστηριότητας, επιβίωσης και εξέλιξης των φυτικών ειδών. Ο όρος επικονίαση αναφέρεται κυρίως στην απελευθέρωση και με οποιονδήποτε τρόπο μεταφορά της γύρης από τους στήμονες ενός άνθους στο στίγμα ενός άλλου άνθους. Αυτό αποτελεί και το πρώτο βήμα στην αναπαραγωγή του φυτού»[525]. Συνεπώς, σύμφωνα με το, κατηγοριοποιημένο στον Πίνακα, ποίημα, η ακόλουθη φράση επιβεβαιώνει το εύρημα ότι «οι κυριότεροι τρόποι επικονίασης στα αγγειόσπερμα είναι ο άνεμος, τα έντομα και τα πουλιά και

---

[523] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Βασίλης Δ., ΛΑΛΑΓΙΑΝΝΗ Βασιλική (επιμέλεια), *Η Θεσσαλία στη Λογοτεχνία και Γραμματεία*, Op. Cit., σελίδα 20.

[524] ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Βασίλης Δ., ΛΑΛΑΓΙΑΝΝΗ Βασιλική (επιμέλεια), *Η Θεσσαλία στη Λογοτεχνία και Γραμματεία*, Op. Cit., σελίδα 21.

[525] ΧΑΤΖΗΝΑ Φανή, *Επικονίαση των καλλιεργουμένων φυτών*, https://www.hellenic-beeresearch.gr/wp-content/uploads/2015/01/POLLINATION_EPIKONIASI-II-2007.pdf, σελίδα 1, ανακτήθηκε την 17η Δεκεμβρίου 2022 στις 00:18.

σε κάθε περίπτωση η γύρη προσαρμόζεται στον τρόπο με τον οποίο μεταφέρεται»[526]. Έτσι, «από τη δραστηριότητα αυτή [της επικονίασης] (…) προκύπτουν γενικότερα οφέλη, όπως η βελτίωση ποιότητας και παραγωγής φρούτων, καρπών και σπόρων, η ποικιλότητα της αυτοφυούς βλάστησης, η διατήρηση της βιολογικής ισορροπίας και άλλα»[527].

Μια άλλη συνθετική αναπαράσταση της χλωρίδας, που βρίσκεται κατηγοριοποιημένη στον ανωτέρω Πίνακα, είναι αυτή που αναφέρεται στα δέντρα και πιο συγκεκριμένα, στο πεύκο, από το οποίο έπεσε μια φλούδα από τον κορμό του και η οποία δεν έπεσε στο χώμα, διότι, ενδεχομένως, ο άνεμος όπως φύσηξε την μεταμόρφωσε σε πεταλούδα. Τι όμορφη εικόνα, αλήθεια! Η συγκεκριμένη συνθετική αναπαράσταση, εκτός από το πεύκο αναφέρεται και σε συστάδες δέντρων, στα οποία έχουν δοθεί ονόματα και ανθρώπινες ιδιότητες από τον ποιητή κι εμφανίζονται να συνομιλούν μεταξύ τους. Αυτό που αποτελεί ενδιαφέρον να σχολιαστεί, είναι το γεγονός ότι στο συγκεκριμένο ποίημα του Γιώργη Κρόκου, γίνεται αναφορά στα φυλλοβόλα δέντρα, αφού…

«- Τη μισή χρονιά πεθαίνω
κι ανασταίνομαι ξανά.
Μια με φύλλα, μια με γύμνια
όλ' η ζήση μου περνά.»[528]

Αξιοσημείωτο είναι, επίσης, το γεγονός ότι το δέντρο, μέσα από τις λέξεις του ποιητή, εμφανίζεται να πεθαίνει τη μισή χρονιά και ν' ανασταίνεται την άλλη μισή. Συνεπώς, είναι αδύνατο να μην τρέξει ο νους στο γνωστό τραγούδι *Les feuilles mortes* ή στην ελληνική απόδοσή του, *Φύλλα φθινοπωρινά*.

«Les feuilles mortes se ramassent à la pelle
Les souvenirs et les regrets aussi,
Mais mon amour silencieux et fidèle

[526] ΧΑΤΖΗΝΑ Φανή, *Επικονίαση των καλλιεργουμένων φυτών*, https://www.hellenic-beeresearch.gr/wp-content/uploads/2015/01/POLLINATION_EPIKONIASI-II-2007.pdf, Op. Cit., σελίδα 2.

[527] ΧΑΤΖΗΝΑ Φανή, *Επικονίαση των καλλιεργουμένων φυτών*, https://www.hellenic-beeresearch.gr/wp-content/uploads/2015/01/POLLINATION_EPIKONIASI-II-2007.pdf, Op. Cit., σελίδα 2.

[528] ΚΡΟΚΟΣ Γιώργης, *Τα δέντρα του δρόμου*, σελίδα 281. Από τις *Χελιδονοφωλιές*., στο σχολικό Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού, έτους 1975.

Sourit toujours et remercie la vie»[529] [530].

Άλλωστε, το φθινόπωρο είναι «μια δεύτερη άνοιξη, όπου όλα τα φύλλα είναι σαν λουλούδια»[531] [532].

[533]

Εικόνα 1.2.δ. *Paysage d'automne*

Και τα φύλλα είναι σαν λουλούδια, διότι διαθέτουν μια υπέροχη ποικιλία χρωμάτων κατά την διάρκεια του φθινοπώρου, αφού αλλάζουν χρώμα, χάνοντας το πράσινο. Οι πιο σημαντικοί παράγοντες, που συμβάλλουν στο φαινόμενο αυτής της αλλαγής χρώματος, είναι οι μικρότερες ώρες φωτός κατά την διάρκεια της ημέρας και οι μεγαλύτερες ώρες νύχτας, που επηρεάζουν τη χημική διαδικασία μέσα σε κάθε φύλλο ξεχωριστά. «Μερικές από τις άλλες χρωστικές που βρίσκονται στα φυτά είναι τα καροτενοειδή, τα οποία είναι υπεύθυνα για το

[529] MONTAND Yves, *Les feuilles mortes - Yves Montand chante Jacques Prévert*, https://www.youtube.com/watch?v=8Na0VbDT9BI , το τραγούδι κυκλοφόρησε το 1962, προσπελάστηκε την 17η Δεκεμβρίου 2022 στις 00:53.

[530] Απόσπασμα από τους στίχους του τραγουδιού. Εδώ, σε ελεύθερη μετάφραση της συγγραφέως της παρούσας Διατριβής, «Τα νεκρά φύλλα μαζεύονται με το φτυάρι – οι αναμνήσεις και οι θλίψεις, επίσης – αλλά η αγάπη μου, αθόρυβη και πιστή – χαμογελά πάντα κι ευχαριστεί την ζωή».

[531] CAMUS Albert, *Le Malentendu suivi de Caligula*, σελίδα 75, Nouvelles versions, σελίδες 9-95, Les Éditions Gallimard, Paris, 1958, 229 σελίδες, Collection NRF. En forme PDF téléchargé de http://classiques.uqac.ca/ le 28/9/2019 à 22:55.

[532] Μετάφραση, της συγγραφέως της παρούσας Διατριβής, από το πρωτότυπο: *Un deuxième printemps, où toutes les feuilles sont comme des fleurs.*

[533] VAN GOGH Vincent, *Paysage d'automne*, Nuenen, Οκτώβριος 1885, Λάδι σε καμβά, Y: 64,5 cm, M: 86,5 cm, βρίσκεται στη συλλογή του Μουσείου Fitzwilliam του Cambridge.

πορτοκαλί χρώμα, και οι ανθοκυανίνες, που δίνουν κόκκινα και μοβ φύλλα»[534]. Έτσι, παρατηρείται η σταδιακή αλλαγή στο χρώμα των φύλλων με αποκορύφωμα την τελική πτώση τους από τα κλαδιά. Γιατί όμως τα φύλλα πέφτουν;

Τον χειμώνα, τα δέντρα, πρέπει να αντιμετωπίσουν τον παγετό. Έτσι, με την πτώση των φύλλων, μειώνουν τον μεταβολισμό τους, με σκοπό την καλύτερη προσαρμογή τους στις νέες καιρικές συνθήκες. Το αποτέλεσμα της πτώσης των φύλλων είναι η μείωση της επιφάνειας εξάτμισης, προκειμένου να μην αφυδατώνονται τα δέντρα κατά την διάρκεια των μηνών, που το έδαφος είναι παγωμένο, καθώς επίσης, δεν χρειάζεται να τροφοδοτούν τα φύλλα με θρεπτικά συστατικά. Επίσης, κατά την διάρκεια του χειμώνα, ένα δέντρο χωρίς φύλλα προσφέρει μικρότερη επιφάνεια επαφής με το χιόνι, με αποτέλεσμα τα κλαδιά να μην σπάνε από το φορτίο του χιονιού πάνω τους. Τέλος, τα φύλλα που πέφτουν στο έδαφος, προστατεύουν τις ρίζες των δέντρων και λειτουργούν σαν ένα μονωτικό στρώμα, καθώς αποτελούν ένα φυσικό λίπασμα για την άνοιξη[535].

Όμως, εκτός από την χλωρίδα και τις ποικίλες διεργασίες στις οποίες υπόκειται σε κάθε εποχή, στο παρόν υποκεφάλαιο εξετάζεται, επίσης, και η πανίδα, μέσα από το ακόλουθο κατηγοριοποιημένο, εντός του Πίνακα, απόσπασμα: «(...) Όλα τ' αρνάκια του κόσμου είν' όμορφα – και ποιο δεν είναι; Και το δικό μας ήταν όμορφο, κι ας ήταν μοναχά άσπρο – και τίποτ' άλλο. Πολλά έχουνε πινελιές, πότε στο πόδι, πότε στην ουρά, πότε στη μούρη. Τούτο δεν είχε τίποτα... (...)»[536]. Τα αρνάκια και τα πρόβατα, όπως όλα τα ζώα, ταξινομούνται σε διάφορες φυλές, ανάλογα με τα διακριτά χαρακτηριστικά τους. Έτσι, στις ελληνικές φυλές προβάτων, η ταξινόμηση γίνεται σύμφωνα με τρία ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους: το είδος της ουράς τους, το είδος του μαλλιού τους και τον τόπο (ορεινός ή πεδινός), όπου απαντώνται. Από τις ελληνικές φυλές προβάτων που ταξινομούνται σε έρευνα του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, η περιγραφή του αρνιού του κατηγοριοποιημένου εντός του πίνακα αποσπάσματος, εικάζεται να είναι το Καραγκούνικο. Το Καραγκούνικο ανήκει στα μεγαλόσωμα ελληνικά πρόβατα, έχει λεπτή ουρά και κυρτό επιρρίνιο και τα χρώματα του μαλλιού του, κυμαίνονται από λευκό έως και μαύρο, αφού «καραγκούν» σημαίνει μαύρη γούνα. Σήμερα, τα περισσότερα αρνιά και πρόβατα, αυτής της φυλής, είναι λευκά με διαφορετικής έκτασης μαύρες κηλίδες στο πρόσωπο

[534] ΚΑΠΑΝΤΑΗΣ Μανώλης, Δασολόγος-Περιβαλλοντολόγος, τέως Διευθυντής Πρασίνου, *Τα φύλλα του Φθινοπώρου*, https://dasarxeio.com/2021/11/30/105414/. Προσπελάστηκε την 18η Δεκεμβρίου 2022 στις 15:20.

[535] ΚΑΠΑΝΤΑΗΣ Μανώλης, Δασολόγος-Περιβαλλοντολόγος, τέως Διευθυντής Πρασίνου, *Τα φύλλα του Φθινοπώρου*, https://dasarxeio.com/2021/11/30/105414/, Op. Cit., προσπελάστηκε την 18η Δεκεμβρίου 2022 στις 15:30. Η σύνθεση της παραγράφου πραγματοποιήθηκε από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[536] ΑΓΡΑΣ Τέλλος, *Οι μεγάλες λύπες*, σελίδα 54-62 του σχολικού Ανθολογίου Γ'-Δ' Δημοτικού του 1975, Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*.

και τα άκρα[537]. Έτσι, σύμφωνα με το κατηγοριοποιημένο απόσπασμα, παρατηρείται η ταύτιση με το αρνάκι της περιγραφής, το οποίο είναι ολόλευκο, χωρίς ούτε μια μαύρη κηλίδα και που στα μάτια των παιδιών φαίνεται όμορφο.

Όμορφος είναι, όμως, και ο βυθός με την υποβρύχια χλωρίδα και πανίδα του. Το θαλάσσιο οικοσύστημα είναι εξίσου πλούσιο σε χλωρίδα και πανίδα με το οικοσύστημα της στεριάς. Όπως παρατηρείται στο κατηγοριοποιημένο απόσπασμα που ακολουθεί, έχει και ο βυθός ανάγκη από το φως του ήλιου, προκειμένου «να φωτίζει τα ψαράκια, να ομορφαίνει τα θαλασσινά λουλούδια, να λέει παραμύθια για τα δελφίνια και τα φεγγαρόψαρα»[538], να συντελεί, έτσι, στην θρέψη των υποβρύχιων φυτών και λουλουδιών, αλλά και να συμβάλλει σημαντικά στην ανάπτυξη των ψαριών και των δελφινιών.

«Το φως του ήλιου είναι η κινητήρια δύναμη της ζωής στον πλανήτη μας»[539]. Η ηλιακή ακτινοβολία φτάνει στη γη, έπειτα «από ένα ταξίδι 150 εκατομμυρίων χιλιομέτρων και δεσμεύεται από ειδικά οργανίδια των φυτών, τους χλωροπλάστες, που τη μετατρέπουν σε χημική ενέργεια και την αποθηκεύουν στα μόρια των σακχάρων και διαφόρων άλλων οργανικών ενώσεων. Αυτή η διεργασία μετατροπής ονομάζεται φωτοσύνθεση»[540]. «Με τη φωτοσύνθεση τρέφεται, άμεσα ή έμμεσα, το σύνολο σχεδόν του έμβιου κόσμου του πλανήτη μας»[541]. Τα φύκη, αποτελούν μια από τις κατηγορίες φωτοσυνθετικών οργανισμών[542]. Αυτό σημαίνει ότι έχουν ανάγκη από τις ακτίδες του ήλιου, που διαπερνά το νερό της θάλασσας, προκειμένου να συλλέξουν το φως του, για να μπορέσουν να τραφούν με την διαδικασία της φωτοσύνθεσης, όπως αυτή η τελευταία ορίστηκε ανωτέρω.

Έτσι, σύμφωνα με το κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα του Ιουλίου Βερν, «Η ώρα ήταν τότε δέκα κι οι ακτίνες του ήλιου, καθώς έσπαζαν πάνω στην επιφάνεια

---

[537] *Φυλές προβάτων*, http://archive.eclass.uth.gr/eclass/modules/document/file.php/SEYB225/ΦΥΛΕΣ ΠΡΟΒΑΤΩΝ 2009.pdf. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 19η Δεκεμβρίου 2022 στις 23:10.

[538] ΒΑΛΑΣΗ Ζωή, *Όπου η Τρελούτσικη γίνεται ένας ήλιος αρμυρός, ήλιος θαλασσινός*, σελίδα 19-21 του σύγχρονου Ανθολογίου Γ'-Δ' Δημοτικού 2003.

[539] CAMPBELL Neil, REECE Jane, «Κεφάλαιο 10, Φωτοσύνθεση», στο *Βιολογία, Τόμος Ι, Η χημεία της ζωής – Το κύτταρο – Γενετική*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2011, σελίδα 227, Μετάφραση: Κοκκορόγιαννης Θόδωρος, Βακάκη Βασιλική, https://pdbio.pev.gr/wp-content/uploads/2018/02/Campbell-Reece_CUP_enotites-10.2_10.3_10.4.pdf. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 25η Δεκεμβρίου 2022 στις 22:43.

[540] CAMPBELL Neil, REECE Jane, «Κεφάλαιο 10, Φωτοσύνθεση», στο *Βιολογία, Τόμος Ι, Η χημεία της ζωής – Το κύτταρο – Γενετική*, Op. Cit., σελίδα 227.

[541] CAMPBELL Neil, REECE Jane, «Κεφάλαιο 10, Φωτοσύνθεση», στο *Βιολογία, Τόμος Ι, Η χημεία της ζωής – Το κύτταρο – Γενετική*, Op. Cit., σελίδα 227.

[542] CAMPBELL Neil, REECE Jane, «Κεφάλαιο 10, Φωτοσύνθεση», στο *Βιολογία, Τόμος Ι, Η χημεία της ζωής – Το κύτταρο – Γενετική*, Op. Cit., σελίδα 227.

της θάλασσας, έδιναν φαντασμαγορικά χρώματα στην υποβρύχια άνθηση που αντίκριζα»[543], ο ήλιος δεν αποτελεί μόνο κινητήρια δύναμη για την θρέψη των φυτών, που με τη σειρά τους αποτελούν την υποβρύχια βλάστηση, αλλά με τις αχτίδες του, φωτίζει και χαρίζει φαντασμαγορικά χρώματα στον βυθό.

Όμως ο βυθός, εκτός από τα φύκη και γενικά την υποβρύχια βλάστηση, αποτελείται και από διάφορα ψάρια και θηλαστικά, που αποτελούν την πανίδα του. Από αυτά, ξεχωριστή θέση, κατέχουν τα φεγγαρόψαρα και τα δελφίνια.

Όσον αφορά τα φεγγαρόψαρα, φωτογραφία του οποίου παρατίθεται, γίνεται αμέσως αντιληπτός ο λόγος για τον οποίο του απέδωσαν το συγκεκριμένο όνομα. Πολύ απλά, διότι προσομοιάζει στο φεγγάρι.

[544]

Εικόνα 1.2.ε. *Φεγγαρόψαρο*

Εμβαθύνοντας την έρευνα σχετικά με το φεγγαρόψαρο, διαπιστώθηκε ότι απαντάται σε όλα τα εύκρατα και τροπικά ύδατα του κόσμου, ότι τα θηλυκά φεγγαρόψαρα γεννούν τα περισσότερα αυγά από οποιοδήποτε άλλο σπονδυλωτό ζώο, δηλαδή μέχρι και 300 εκατομμύρια αυγά την φορά, ότι είναι είδος παμφάγο, καθώς τρέφεται με φύκη και μικρά

[543] ΒΕΡΝ Ιούλιος, *Περίπατος στο βυθό της θάλασσας*, σελίδες 169-172, από το Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003.

[544] Φωτογραφία φεγγαρόψαρου, https://animals.net/sunfish/ , προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 00:24.

ψάρια, ενώ οι μέδουσες και άλλοι ζελατινώδεις οργανισμοί αποτελούν το 15% της συνολικής διατροφής του[545].

Μια άλλη διαφορά, που διαπιστώθηκε, προέρχεται από την μετάφραση του ονόματος του φεγγαρόψαρου. Η ορολογία του, στην αγγλική γλώσσα, είναι sunfish, δηλαδή ηλιόψαρο και όχι φεγγαρόψαρο. Ίσως, επειδή έχει το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό να κάνει συχνά ηλιοθεραπεία, στην επιφάνεια της θάλασσας[546]! Αυτό το χαρακτηριστικό του φεγγαρόψαρου, εξηγεί και υποστηρίζει το κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, όπου η μικρή ηλιαχτίδα «(…) φωτίζει τα ψαράκια, (…) ομορφαίνει τα θαλασσινά λουλούδια, (…) [και] λέει παραμύθια για τα δελφίνια και τα φεγγαρόψαρα»[547].

Κι αφού μελετήθηκε το φεγγαρόψαρο και διαπιστώθηκε ότι η συγγραφέας αναφέρεται στην επιστημονική πραγματικότητα του συγκεκριμένου είδους, η έρευνα οδηγείται στην μελέτη ενός από τα πιο γνωστά κι αγαπητά από τα παιδιά, θαλάσσια θηλαστικά, που δεν είναι άλλο από το δελφίνι.

548

Εικόνα 1.2.στ. *Δελφίνι*

[545] Ocean Sunfish, https://www.nationalgeographic.com/animals/fish/facts/ocean-sunfish , προσπελάστηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 00:47. Η παρούσα παράγραφος διατυπώθηκε συνθετικά και μεταφράστηκε από το πρωτότυπο, από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

[546] Ocean Sunfish, https://www.nationalgeographic.com/animals/fish/facts/ocean-sunfish , προσπελάστηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 01:10. Η παρούσα παράγραφος διατυπώθηκε συνθετικά και μεταφράστηκε από το πρωτότυπο, από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής. «They are frequently seen basking in the sun near the surface and are often mistaken for sharks when their huge dorsal fins emerge above the water».

[547] ΒΑΛΑΣΗ Ζωή, *Όπου η Τρελούτσικη γίνεται ένας ήλιος αρμυρός, ήλιος θαλασσινός*, σελίδα 19-21, από το Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού του 2003.

[548] ADAIR Christian, *Dolphin Quest*, https://www.nationalgeographic.it/animali/2022/05/i-delfini-sono-in-grado-di-identificare-gli-amici-attraverso-il-senso-del-gusto. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 00:31.

«Πρωταγωνιστές σε ιστορίες ναυτικών, σε θρύλους και μύθους, τα δελφίνια αποτελούν ένα από τα συναρπαστικότερα και πιο αγαπημένα θηλαστικά των θαλασσών. Απεικονίσεις τους βρίσκουμε σε ψηφιδωτά, κτίσματα και αγγεία, ενώ δελφίνια συναντάμε και στην ελληνική μυθολογία. Τα δελφίνια αποτελούν ένα είδος θαλάσσιων θηλαστικών που εντάσσονται στην ομάδα των κητωδών. Έχουν τους δικούς τους κώδικες επικοινωνίας που δύσκολα θα φανταζόμασταν ότι μπορεί να έχει άλλο είδος πέραν του ανθρώπου. Μπορούν να προσανατολιστούν, να βρουν την τροφή τους αλλά και να επικοινωνήσουν μεταξύ τους μέσω ενός συστήματος ηχοεντοπισμού, ενώ ακούν συχνότητες 10 φορές πιο υψηλές από αυτές που ακούει ένας άνθρωπος. Είναι πλάσματα πολύ έξυπνα, κοινωνικά και ζουν σε κοινότητες που περιλαμβάνουν χιλιάδες άτομα»[549]. Υπάρχουν τρία σημαντικά στοιχεία, που αφορούν τα δελφίνια κι αυτά είναι: πρώτον, «κάθε δελφίνι έχει τη δική του μοναδική ηχητική υπογραφή. Με λίγα λόγια, το δικό του «όνομα»»[550]. Δεύτερον, «το δελφίνι κολυμπάει με μέση ταχύτητα 37 χλμ./ώρα»[551] και τρίτον, «τα δελφίνια κοιμούνται με το μισό ημισφαίριο του εγκεφάλου τους. Το άλλο μισό μένει ξύπνιο για να διατηρεί στοιχειώδεις λειτουργίες πλεύσης και αναπνοής»[552].

Ένα άλλο είδος του θαλάσσιου οικοσυστήματος, του οποίου η αναπαράσταση απαντάται εντός του πίνακα, είναι αυτό της χελώνας Καρέττα-Καρέττα. Η χελώνα Καρέττα-Καρέττα είναι ένα από τα επτά είδη θαλάσσιων χελωνών, «που έχουμε την τύχη να φωλιάζει στις ελληνικές θάλασσες»[553]. Σύμφωνα με το κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, «(…) η μικρή Καρέττα-Καρέττα, όπως οι γονείς της κι οι παππούδες της, κι οι προπαππούδες της, αιώνες τώρα, από πάντα δηλαδή, ήταν προορισμένη να ζει στις νερένιες γειτονιές, στη θάλασσα. Εκεί θα ήταν το σπίτι της, όχι στη στεριά.»[554], διαπιστώνεται ότι οι χελώνες «συνεχίζουν να κολυμπάνε στις θάλασσες του πλανήτη μας για περισσότερα από 100

---

[549] WWF Greece, *Δελφίνι*, https://www.wwf.gr/ti_kanoume/fysh/apeiloumena_eidh/delphini/. Προσπελάστηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 01:27.

[550] WWF Greece, *Δελφίνι*, https://www.wwf.gr/ti_kanoume/fysh/apeiloumena_eidh/delphini/, Op. Cit. Προσπελάστηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 01:33.

[551] WWF Greece, *Δελφίνι*, https://www.wwf.gr/ti_kanoume/fysh/apeiloumena_eidh/delphini/, Op. Cit. Προσπελάστηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 01:35.

[552] WWF Greece, *Δελφίνι*, https://www.wwf.gr/ti_kanoume/fysh/apeiloumena_eidh/delphini/, Op. Cit. Προσπελάστηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 01:37.

[553] https://www.wwf.gr/ti_kanoume/fysh/apeiloumena_eidh/helona_caretta/. Προσπελάστηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 18:51.

[554] ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ Χρήστος, *Η Χελωνίτσα Καρέττα-Καρέττα και το παλιό Φολκσβάγκεν*, σελίδα 28-31, από το Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003.

εκατομμύρια χρόνια!»[555]. Γι' αυτό και θεωρείται «ο πανάρχαιος κάτοικος των ελληνικών θαλασσών»[556]. Στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, συγκαταλέγονται τα εξής τρία: πρώτον, «έχουν μήκος σώματος 75-100 εκ. και βάρος 100-135 κιλά, χωρίς να αποκλείονται τα μεγαλύτερα μεγέθη. Ζουν περισσότερα από 100 χρόνια και αποτελούν μεταναστευτικό είδος»[557]. Δεύτερον, «οι θηλυκές καρέτα επιστρέφουν για να γεννήσουν στις ίδιες παραλίες όπου γεννήθηκαν. Σε κάθε αναπαραγωγική περίοδο μια καρέτα φτιάχνει 2-3 φωλιές»[558]. Και τρίτον, «σε κάθε φωλιά η χελώνα αποθέτει έως 120 αυγά που θα μείνουν 55-60 ημέρες στη φωλιά μέχρι να εκκολαφθούν. Μόλις 1 στα 1000 χελωνάκια καταφέρνει να επιβιώσει και να ενηλικιωθεί»[559]. Στην φωτογραφία που ακολουθεί, αναπαρίστανται εικονικά νεογέννητα χελωνάκια Καρέττα-Καρέττα, που παίρνουν τον δρόμο προς την θάλασσα «και τούτο γιατί γεννήθηκε στην άμμο, πλάι στ' ακρογιάλι»[560], σύμφωνα με το κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα.

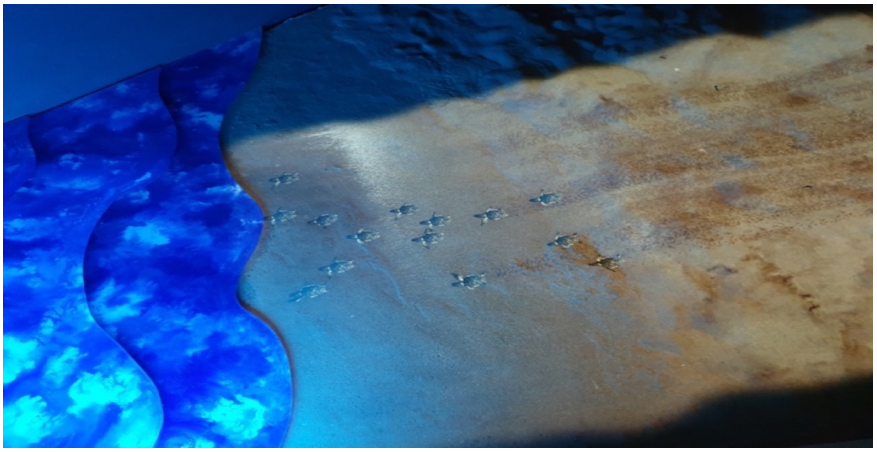
[561]

Εικόνα 1.2.ζ. *Νεογέννητες Καρέτα-Καρέτα*

[555] https://www.wwf.gr/ti_kanoume/fysh/apeiloumena_eidh/helona_caretta/. Προσπελάστηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 18:56.

[556] https://www.wwf.gr/ti_kanoume/fysh/apeiloumena_eidh/helona_caretta/. Προσπελάστηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 18:59.

[557] https://www.wwf.gr/ti_kanoume/fysh/apeiloumena_eidh/helona_caretta/. Προσπελάστηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 22:27.

[558] https://www.wwf.gr/ti_kanoume/fysh/apeiloumena_eidh/helona_caretta/. Προσπελάστηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 22:29.

[559] https://www.wwf.gr/ti_kanoume/fysh/apeiloumena_eidh/helona_caretta/, προσπελάστηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 22:31.

[560] ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ Χρήστος, *Η Χελωνίτσα Καρέττα-Καρέττα και το παλιό Φολκσβάγκεν*, σελίδα 28-31, από το Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003.

[561] Φωτογραφία από το φωτογραφικό υλικό της συγγραφέως της παρούσας Διατριβής, συνελήφθη από τον φωτογραφικό φακό της, την 25η Ιουλίου 2021 στις 12:37, τόπος: Ελληνικό Κέντρο Θαλασσίων Ερευνών, Ηράκλειο Κρήτης.

Στο πλαίσιο της έρευνας, κατά την διάρκεια της εκπόνησης της παρούσας διατριβής, σημαντικό ρόλο έπαιξε η επίσκεψη στο Ελληνικό Κέντρο Θαλασσίων Ερευνών Ηρακλείου Κρήτης, απ' όπου αντλήθηκαν σημαντικές πληροφορίες τόσο για τις χελώνες Καρέττα-Καρέττα όσο και γι' άλλα είδη της υποβρύχιας χλωρίδας και πανίδας. Φωτογραφίες από το φωτογραφικό υλικό που άντλησε η συγγραφέας της παρούσας Διατριβής, από αυτή την ερευνητική επίσκεψη, θα παρατίθενται όπου κρίνεται απαραίτητο. Έτσι, κρίνεται σημαντικό να παρουσιαστεί μια ακτινογραφία χελώνας Καρέττα-Καρέττα, προκειμένου να παρουσιαστεί η φυσιολογία ενός ζωντανού οργανισμού, ο οποίος παίζει σημαντικό ρόλο στα θαλάσσια οικοσυστήματα, καθώς «βοηθούν στο να διατηρηθεί η υγεία των κοραλλιογενών υφάλων και των θαλάσσιων λιβαδιών»[562].

[563]

Εικόνα 1.2.η. *Ακτινογραφία χελώνας Καρέτα-Καρέτα*

«Ειδικότερα, ο τρόπος με τον οποίο αναζητούν την τροφή τους (…) σκάβοντας και σκαλίζοντας τον βυθό, συνεισφέρει στην ανακύκλωση σημαντικών θρεπτικών ουσιών και διατηρεί την ισορροπία στα βενθικά ιζήματα»[564]. Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι οι Καρέττα-

[562] ΜΑΡΑΓΚΟΥ Παναγιώτα, Συντονίστρια Δράσεων Επιστημονικής Τεκμηρίωσης, WWF Factsheet, *Ζωή στη θάλασσα*, «Ο Πανάρχαιος κάτοικος των ελληνικών θαλασσών», σελίδα 3. https://wwfeu.awsassets.panda.org/downloads/caretta_caretta_wwf.pdf. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 23:23.

[563] Φωτογραφία από το φωτογραφικό υλικό της συγγραφέως της παρούσας Διατριβής, συνελήφθη από τον φωτογραφικό φακό της, την 25η Ιουλίου 2021 στις 13:10, τόπος: Ελληνικό Κέντρο Θαλασσίων Ερευνών, Ηράκλειο Κρήτης.

[564] ΜΑΡΑΓΚΟΥ Παναγιώτα, Συντονίστρια Δράσεων Επιστημονικής Τεκμηρίωσης, WWF Factsheet, *Ζωή στη θάλασσα,* «Ο Πανάρχαιος κάτοικος των ελληνικών θαλασσών». https://wwfeu.awsassets.panda.org/downloads/caretta_caretta_wwf.pdf, σελίδα 3. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 23:23.

Καρέττα «κουβαλούν στο καβούκι τους ολόκληρες αποικίες από μικρά φυτά και ζώα λειτουργώντας οι ίδιες ως ένα σημαντικό ενδιαίτημα», ενώ έχουν ήδη καταμετρηθεί «μέχρι και 100 διαφορετικά είδη (…) πάνω σε μια και μόνο χελώνα καρέτα»[565].

Αφού μελετήθηκαν τα φαντασμαγορικά χρώματα του βυθού, οι διεργασίες εκείνες, που συμβάλλουν στην ανάπτυξη της υποβρύχιας χλωρίδας και πανίδας, καθώς και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του φεγγαρόψαρου, του δελφινιού και της χελώνας Καρέττα-Καρέττα, η έρευνα προχωρά στη μελέτη του υπεδάφους, όπως αυτό εμφανίζεται μέσα από τις αναπαραστάσεις, που το αφορούν, και οι οποίες απαντώνται εντός του ακόλουθου κατηγοριοποιημένου λογοτεχνικού αποσπάσματος. «Ήταν ένα σπήλαιο μικρούτσικο κι αυτό, μα όμορφο και γεμάτο από λαμπερά γυαλιά και πετράδια, κόκκινα, πράσινα, κίτρινα, άσπρα και γαλάζια, που λαμποκοπούσαν σα να βρίσκονταν έξω και να τα χτύπαε το φως κι ο ήλιος»[566]. Ως πολύτιμοι λίθοι ορίζονται τα «ορυκτά που χρησιμοποιούνται για κοσμήματα ή για τον στολισμό αντικειμένων και πρέπει να ικανοποιούν ένα πλήθος κριτηρίων όπως, σπανιότητα, αντοχή στον χρόνο και στην διάβρωση κατά την ανθρώπινη επαφή και τα καλλυντικά»[567]. «Αποτελούν πολύτιμες και σπάνιες ποικιλίες κοινών ορυκτών που βρίσκονται στη φύση σε μεγάλη κλίμακα»[568]. «Για να χαρακτηριστεί ένα ορυκτό ως πολύτιμος λίθος θα πρέπει να πληροί κάποιες προϋποθέσεις, να έχει δηλαδή κάποιες συγκεκριμένες ιδιότητες και χαρακτηριστικά: η μεγάλη σκληρότητα, το χρώμα, η διαύγεια, ο μεγάλος δείκτης διάθλασης [και] η σπανιότητα»[569], αποτελούν αυτές τις προϋποθέσεις.

Εκτός από τους πολύτιμους λίθους, στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα αναφέρονται και τα χρωματιστά γυαλιά, ενδεχομένως κρύσταλλοι, αφού κρύσταλλοι ονομάζονται τα πολυεδρικά σώματα που δημιουργούνται κατά τον σχηματισμό ορυκτού «κάτω από ορισμένες συνθήκες και όταν υπάρχει ο κατάλληλος χώρος για να αναπτυχθεί»[570]. «Η Ελλάδα έχει μία εξαιρετική γεωλογική ιστορία που έχει προκαλέσει το

---

[565] ΜΑΡΑΓΚΟΥ Παναγιώτα, Συντονίστρια Δράσεων Επιστημονικής Τεκμηρίωσης, WWF Factsheet, *Ζωή στη θάλασσα,* «Ο Πανάρχαιος κάτοικος των ελληνικών θαλασσών», https://wwfeu.awsassets.panda.org/downloads/caretta_caretta_wwf.pdf, Op. Cit., σελίδα 3.

[566] ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ Πιπίνα, *Ο Πρασινοσκούφης*, σελίδα 63-65, από το Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003.

[567] FRITSCH Emmanuel, RONDEAU Benjamin, «Gemology: The Developing Science of Gems», in Elements, Vol. 5, DOI:10.2113/gselements.5.3.147, σελίδες 147-152, 2009. https://www.researchgate.net/publication/250084569_Gemology_The_Developing_Science_of_Gems. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 11η Φεβρουαρίου 2023 στις 12:06

[568] ΜΕΛΦΟΣ Βασίλης, *Ορυκτά και πολύτιμοι λίθοι της Ελλάδας*, Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Βόλου, Σεπτέμβριος 2012, https://docplayer.gr/5346974-Orykta-kai-polytimoi-lithoi-tis-elladas.html, σελίδα 6. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 27η Δεκεμβρίου 2022 στις 00:20.

[569] ΜΕΛΦΟΣ Βασίλης, *Ορυκτά και πολύτιμοι λίθοι της Ελλάδας*, Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Βόλου, Σεπτέμβριος 2012, σελίδα 6, https://docplayer.gr/5346974-Orykta-kai-polytimoi-lithoi-tis-elladas.html, Op. Cit., σελίδα 7.

[570] ΜΕΛΦΟΣ Βασίλης, *Ορυκτά και πολύτιμοι λίθοι της Ελλάδας*, Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Βόλου, Σεπτέμβριος 2012, σελίδα 6, https://docplayer.gr/5346974-Orykta-kai-polytimoi-lithoi-tis-elladas.html, Op. Cit., σελίδα 5.

σχηματισμό σημαντικών πετρωμάτων και ορυκτών»[571]. Το Αμερικανικό Γεμολογικό Ινστιτούτο έχει καθιερώσει βασικές αρχές αξιολόγησης κι εκτίμησης πολύτιμων λίθων, που ισχύουν μέχρι σήμερα και είναι αναγνωρισμένοι σε διεθνές επίπεδο[572]. Έτσι, η τιμή των πολύτιμων λίθων εξαρτάται από: την κοπή, το χρώμα, το βάρος σε καράτια και την καθαρότητα, γι' αυτό, όπως εμφανίζεται από το κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα…«άλλοι πελεκούσαν κι έδιναν όμορφα σχήματα στα πετράδια»[573].

Γίνεται, έτσι, προφανής, όχι μόνο η έκφραση της επιστημονικής πραγματικότητας, αφού εξηγείται το φαινόμενο της ύπαρξης πολύτιμων λίθων στο υπέδαφος, αλλά και η καλλιέργεια της καλαισθησίας, αφού γίνεται αναφορά στην ομορφιά του λαμπερού υπεδάφους, που λάμπει από τα χρωματιστά πετράδια σαν να το φωτίζει ο ήλιος, καθώς και η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, αφού η θέαση ενός τόσο μαγευτικού τοπίου προκαλεί διάφορα συναισθήματα.

Ολοκληρώνοντας την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, η έρευνα οδηγείται στην ποσοτική ανάλυση, με σκοπό την εξαγωγή ακριβέστερων συμπερασμάτων.

Από την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, όπως εμφανίζεται στον πίνακα που ακολουθεί, παρατηρούνται οι ποσοτικές διαφορές ανάμεσα στα ανθολόγια του '75 και στα σύγχρονα, όπως προέκυψαν έπειτα από καταμέτρηση των δεδομένων σε τρία επίπεδα, Δηλαδή, σε επίπεδο αποσπασμάτων, σε επίπεδο λέξεων και σε επίπεδο χαρακτήρων.

Πίνακας 1.2.στ.
Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου
Χλωρίδα, πανίδα και υπέδαφος που μαγεύουν

	Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	0	0	9	10	0	0
Λέξεις	0	0	395	526	0	0
Χαρακτήρες	0	0	1953	2643	0	0

Μελετώντας τον ανωτέρω πίνακα ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου, παρατηρείται ότι **ποσοτικά**, κατηγοριοποιούνται εννιά (9) αποσπάσματα στο Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού του 1975 και δέκα (10) στο αντίστοιχο σύγχρονο Ανθολόγιο. Τέλος, ποσοτικά, παρατηρείται ότι η διαφορά ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια, είναι μικρή. Αξίζει όμως, να

[571] ΜΕΛΦΟΣ Βασίλης, *Ορυκτά και πολύτιμοι λίθοι της Ελλάδας*, Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Βόλου, Σεπτέμβριος 2012, σελίδα 6, https://docplayer.gr/5346974-Orykta-kai-polytimoi-lithoi-tis-elladas.html, Op. Cit., σελίδα 9.

[572] https://www.gia.edu/gem-encyclopedia. Προσπελάστηκε την 27η Δεκεμβρίου 2022 στις 00:48.

[573] ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ Πιπίνα, *Ο Πρασινοσκούφης*, σελίδα 63-65, από το Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003.

σημειωθεί ότι το σύγχρονο Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού, έχει, έστω και με μικρή διαφορά από αυτό του 1975, περισσότερα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, που αναπαριστούν τη χλωρίδα, την πανίδα και το υπέδαφος.

Οι ανωτέρω παρατηρήσεις παρουσιάζονται σχηματικά, στα γραφήματα που ακολουθούν. Έτσι, στο Γράφημα 1.2.ΣΤ. της Συνολικής Στατιστικής Μελέτης του παρόντος υποκεφαλαίου, παρατηρείται ότι η χλωρίδα, η πανίδα και το υπέδαφος που μαγεύουν εμφανίζονται μόνο στα Ανθολόγια των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού, ενώ απουσιάζει από τα Ανθολόγια των μικρότερων και μεγαλύτερων τάξεων.

Γράφημα 1.2.ΣΤ.
Συνολική Στατιστική Μελέτη
Χλωρίδα, πανίδα και υπέδαφος που μαγεύουν

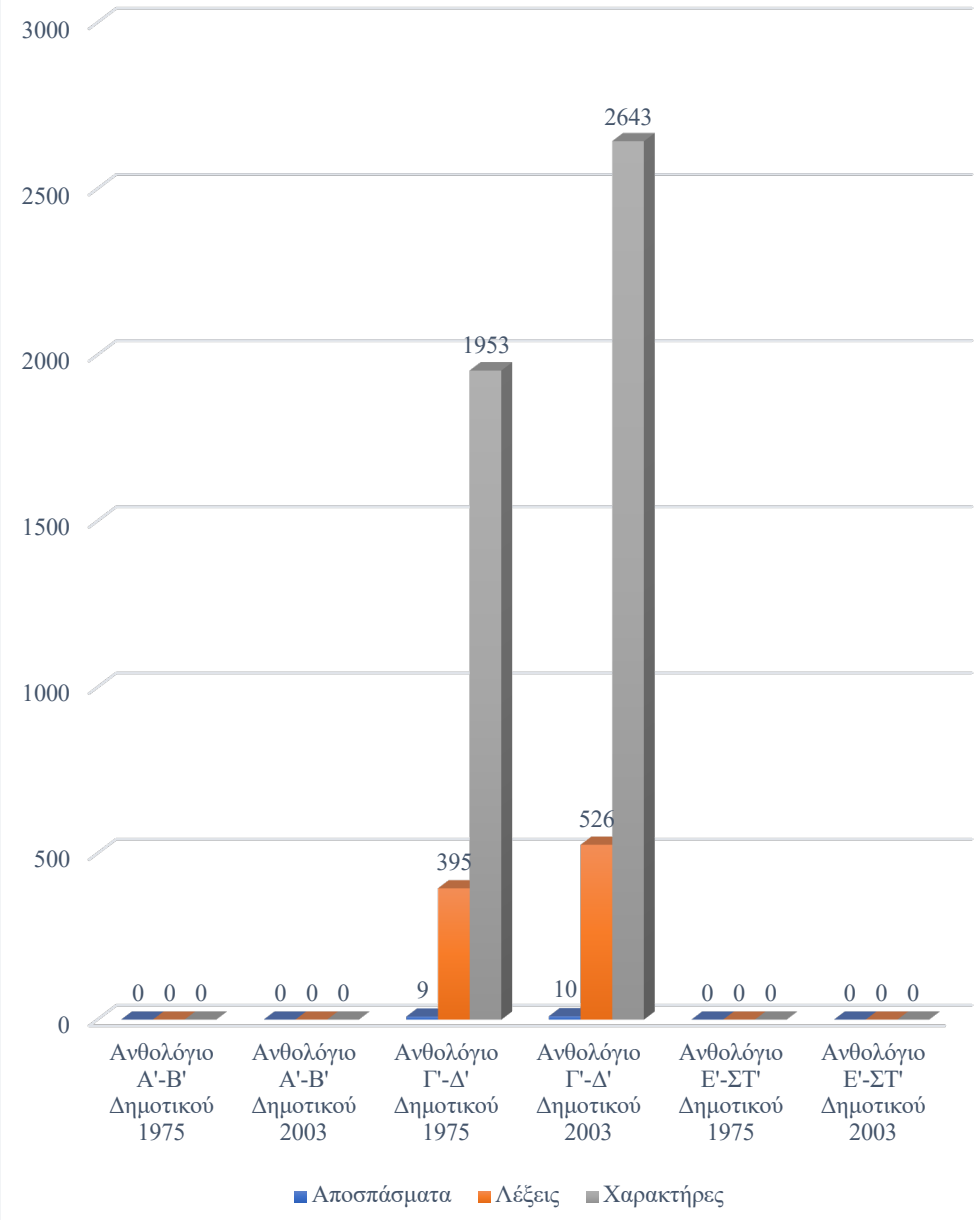

Στο Γράφημα 1.2.ΣΤ.α. που ακολουθεί κι εκφράζει το πλήθος των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, παρατηρείται ότι το σύγχρονο Ανθολόγιο περιέχει 10 κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, έναντι 9 που καταμετρά το Ανθολόγιο του 1975.

Γράφημα 1.2.ΣΤ.α.
Χλωρίδα, πανίδα και υπέδαφος που μαγεύουν
Αποσπάσματα

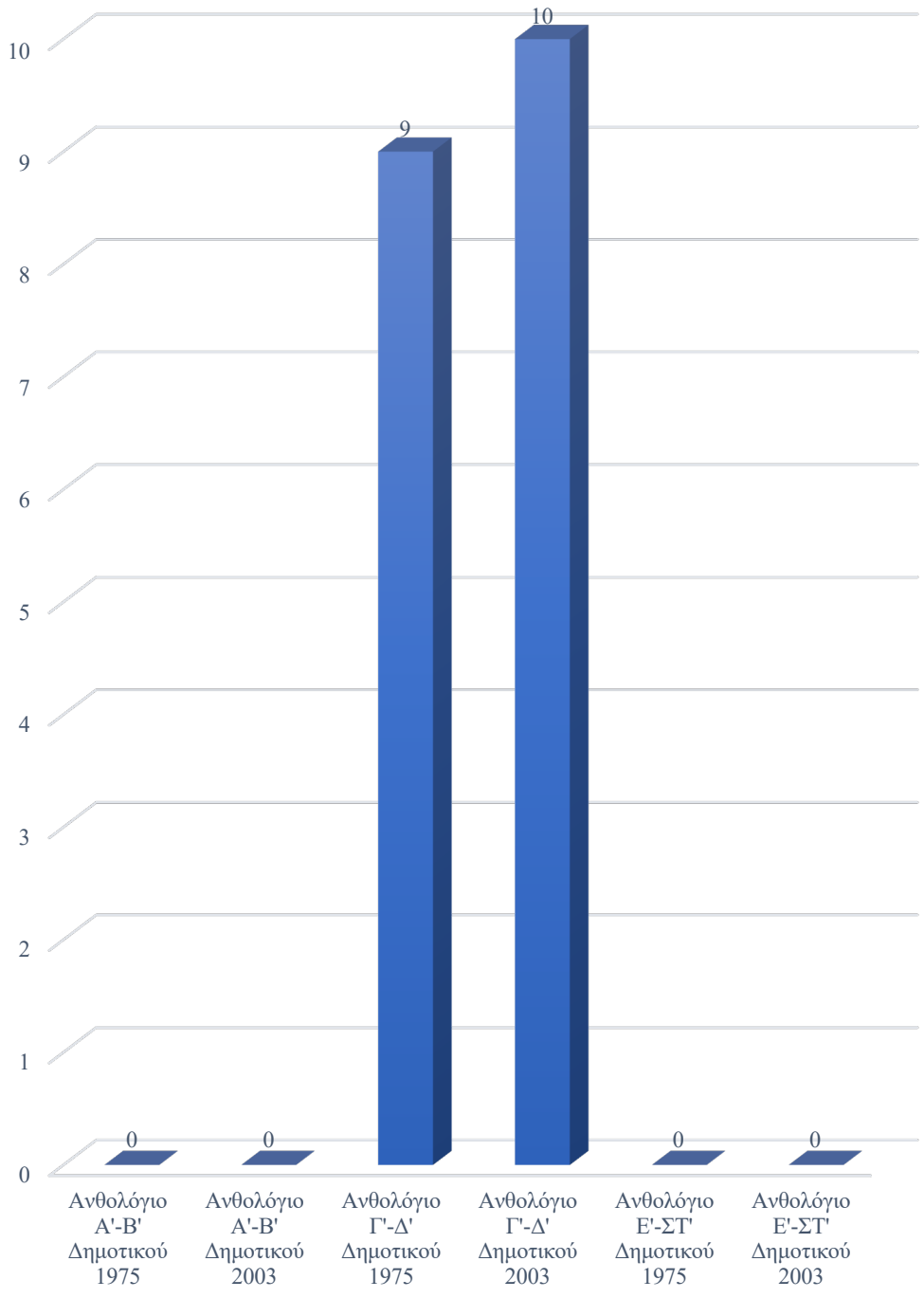

Στο Γράφημα 1.2.ΣΤ.β. που ακολουθεί κι εκφράζει το πλήθος των κατηγοριοποιημένων λέξεων, παρατηρείται ότι το σύγχρονο Ανθολόγιο καταμετρά 526 λέξεις, ενώ το Ανθολόγιο του 1975 καταμετρά 395.

Γράφημα 1.2.ΣΤ.β.
Χλωρίδα, πανίδα και υπέδαφος που μαγεύουν
Λέξεις

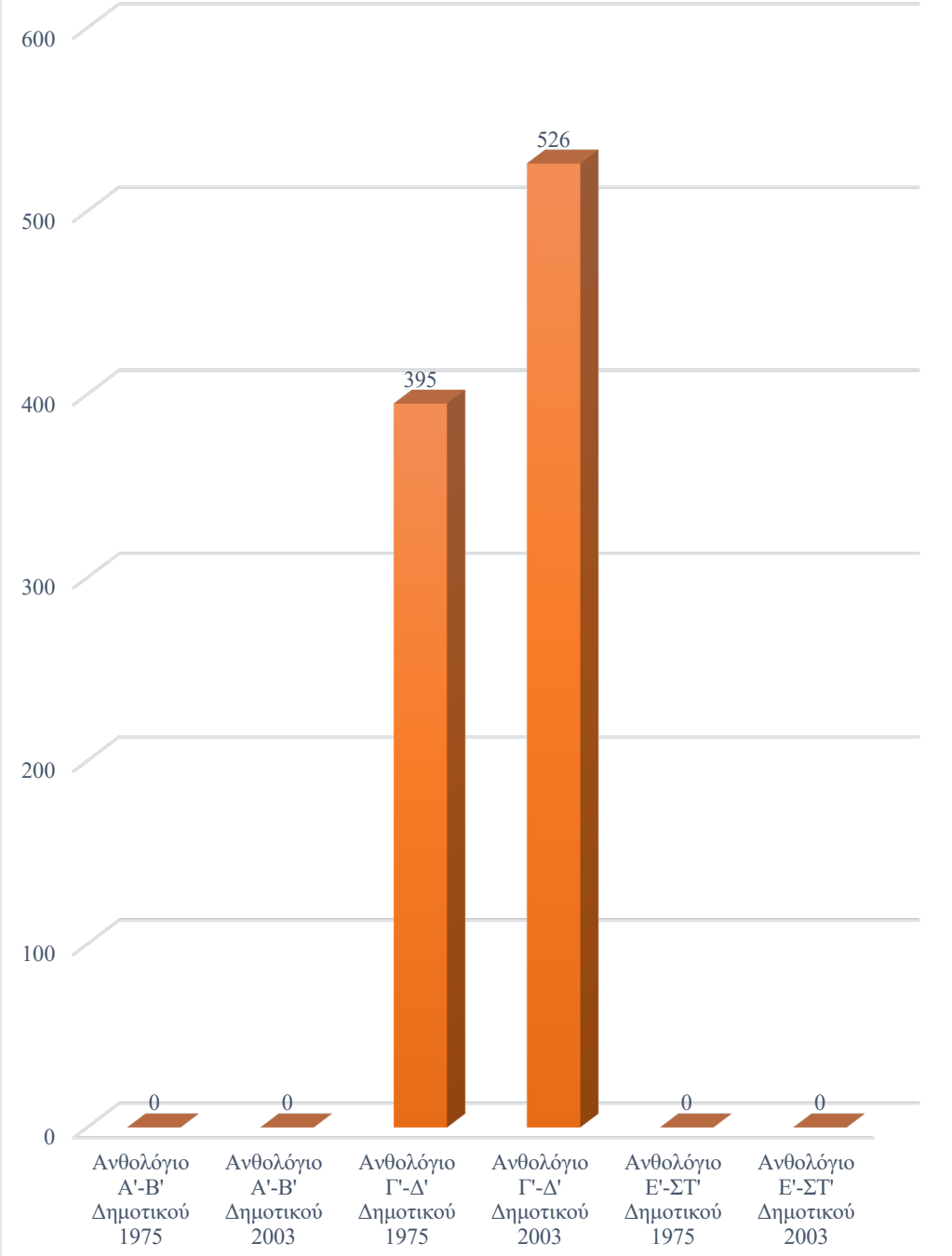

Στο Γράφημα 1.2.ΣΤ.γ. που ακολουθεί κι εκφράζει τους κατηγοριοποιημένους χαρακτήρες, παρατηρείται ότι στο σύγχρονο Ανθολόγιο καταμετρώνται 2643, έναντι 1953 χαρακτήρων, που καταμετρώνται στο αντίστοιχο του 1975.

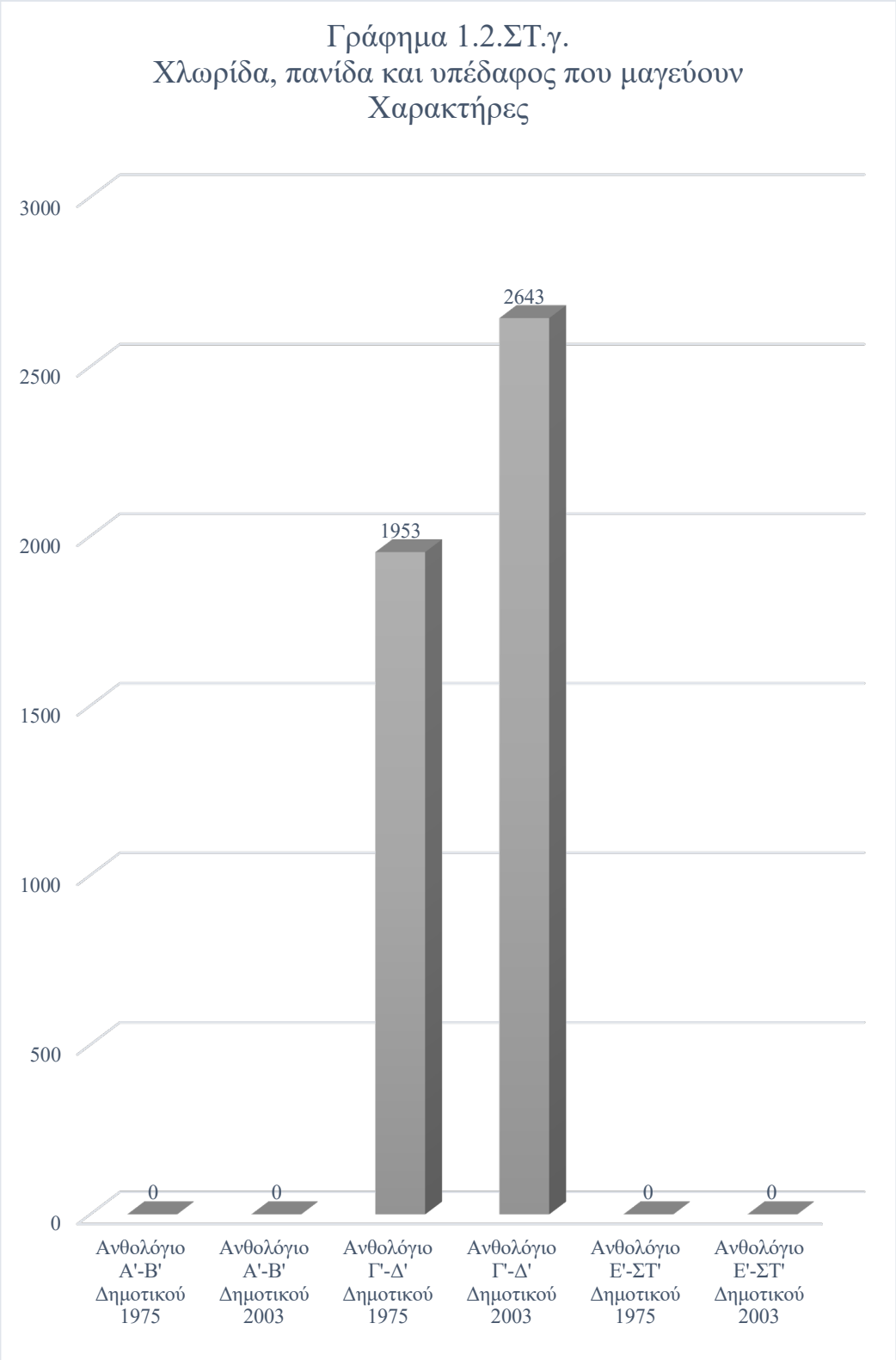

Ολοκληρώνοντας την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου του συγκεκριμένου υποκεφαλαίου, γίνεται προφανής η μικρή διαφορά ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια Γ'-Δ' Δημοτικού, όχι μόνο σε επίπεδο κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, αλλά και σε επίπεδο λέξεων και χαρακτήρων. Παρ' όλ' αυτά, το σύγχρονο Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού, έχει περισσότερα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα που αναπαριστούν τη χλωρίδα, την πανίδα και το υπέδαφος.

Συνοψίζοντας, γίνεται, προφανής η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, με την παρουσίαση της ομορφιάς της φύσης, μέσω της χλωρίδας, της πανίδας, του εδάφους και του υπεδάφους, από την αφήγηση των συναισθημάτων που βιώνει ο μικρός ήρωας, για το αρνάκι του, καθώς και από τα συναισθήματα που γεννιούνται στους μαθητές, με τις αναφορές στον θάνατο και την αναγέννηση των φύλλων των δέντρων, καθώς και στην περιγραφή της ομορφιάς του λαμπερού από τα πετράδια υπεδάφους. Επίσης, η καλλιέργεια της καλαισθησίας ενθαρρύνεται μέσω των γλαφυρών περιγραφών των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, τα οποία αφηγούνται την ομορφιά της φύσης, μέσω όλων εκείνων των ζωντανών οργανισμών και του περιβάλλοντος, όπου ζουν, αναπτύσσονται κι εξελίσσονται, με αποτέλεσμα να δημιουργούν στους μαθητές, όμορφες εικόνες. Τέλος, τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, εκφράζουν στα παιδιά την επιστημονική πραγματικότητα, αφού αναφέρονται σε διάφορα οικοσυστήματα, καθώς και σε διεργασίες, όπως η πτώση των φύλλων κατά την διάρκεια του φθινοπώρου, η γέννηση της χελώνας Καρέττα-Καρέττα στις ακρογιαλιές, αλλά και ύπαρξη πολύτιμων λίθων στο υπέδαφος.

Έτσι, συνθετικά, η χλωρίδα αναπαρίσταται από «*λυγερόκορμα στάχυα*», «*παπαρούνες, ολοπόρφυρες*», «*φυλλώματα δέντρων*», «*πέταλα μαργαρίτας*», δέντρα καρποφόρα και μη, από τα λιβάδια, τα χωράφια, τα περιβόλια και τους αγρούς, τα δάση, τα διάφορα λουλούδια, καθώς και από την υποβρύχια και παράκτια βλάστηση.

Η πανίδα αναπαρίσταται από όλα εκείνα τα ζώα, οικόσιτα και μη, τα ψάρια, το δελφίνι και την χελώνα Καρέττα-Καρέττα.

Τέλος, το υπέδαφος αναπαρίσταται από τον «*σπόρο*» που κοιμάται στη γη, μέχρι να έρθει η άνοιξη, από τα σπήλαια με τα πλουμιστά πετράδια τους κι από τις ρίζες των δέντρων που τρέφονται από τα υπόγεια νερά.

Κι από την μελέτη της χλωρίδας, της πανίδας και του υπεδάφους, η έρευνα κατευθύνεται στην στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά.

Ζ) Στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά

Στο παρόν υποκεφάλαιο και στο απόσπασμα του πίνακα που ακολουθεί, μελετάται η στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη, στεριά.

Πίνακας 1.2.Ζ. Στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
-	-	-	-	(...) (Απρίλιος:) Λιώσανε πια τα χιόνια. Τα κουδούνια λαλούν γλυκά, τα ποτάμια κατηφορίζουν. (...) Τ' αυλάκια, οι φράχτες κελαηδούν. (...) Στο σπίτι, μέσα στην αυλή, η τριανταφυλλιά μεγάλωσε και σκάλωσε ως το παράθυρο. Από κει απλώνει η κοπέλα το χέρι και κόβει το πρώτο τριαντάφυλλο, για να στολίσει το κεφάλι... (...) (Γρ. 25-26, γρ. 28, γρ. 29-32, σελίδα 58) (...) Μες στ' αυγινό αγέρι, τα τριαντάφυλλα της αυλής άνοιγαν κι η μοσκοβολιά τους με μέθαγε. Έξω απ' τα παράθυρά μου τα πουλιά κελαηδούσαν, ο ήλιος έλαμπε. (...) (Γρ. 12-14, σελίδα 60) ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, [*Οι δώδεκα μήνες*], σελίδες 57-60. Από το βιβλίο *Οδοιπόρος*. Κατάνακρα* στο σύνορο στεριάς και του πελάγου, που τα νερένια δάχτυλα την αμμουδιά χαϊδεύουν,	(...) Την πλάση οι αρχαίοι Έλληνες τη λέγανε Κόσμο, που θα πει στολίδι, μα ιδιαίτερα Κόσμο είπανε όσα βρίσκουνται απάνω στη Γης και τη στολίζουνε σα να 'ναι το πλουμισμένο ρούχο της. Τον παλιόν καιρό οι κοπέλες κεντούσανε στα ρούχα τους ξόμπλια που παρασταίνανε αλλού τον Ουρανό με τ' άστρα, αλλού τη Γης με τα λουλούδια, αλλού τη Θάλασσα με τα ψάρια. Και τα πιο πολλά αγάλματα παρασταίνουνε αλληγορικά με πρόσωπα πότε τη Θάλασσα, πότε τον Ήλιο, πότε το Φεγγάρι κι άλλα. Τα πιο μεγαλόπρεπα στολίδια της Γης είναι τα βουνά, που πολλά από δαύτα φτάνουνε σ' ένα ψήλος να ζαλιστεί άνθρωπος, τέσσερις χιλιάδες μπόγια και παραπάνου, θεμελιωμένα στον αιώνα. (...) (Γρ. 20-29, σελίδα 13) ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης, *Ο αστρολάβος*, σελίδες 13-14. Στον κήπο μου γελούσανε τα ρόδα, οι μενεξέδες

				βγήκε μια μάνα καβουρού και νέθει* στη λιακάδα· νέθει το φως χρυσόνεμα*, νέθει και κουβαριάζει, και νεθοκουβαριάζοντας* γλυκό τραγούδι λέει: «Χαρά να χαίρεσαι ζωή, χαρά να ζεις και να 'σαι, μακάρι και κατάνακρα στο σύνορο του κόσμου». ΡΩΤΑΣ Βασίλης, *Κατάνακρα στο σύνορο*, σελίδα 71. Από την ποιητική συλλογή *Κιθάρα και γαρούφαλο*. Ο ήλιος επαντρεύτηκε και πήρε το φεγγάρι, ακάλεσε και στη χαρά συμπεθερούς τ' αστέρια• τα σύγνεφα τους έστρωσε στρώματα για να κάτσουν, τους έβαλε προσκέφαλα τις ράχες ν' ακουμπήσουν, τους έβαλε και τράπεζα στους κάμπους τα λουλούδια, τους έβαλε φαΐ να φαν το μόσκο και τα άνθια. Κρασί τους έδωσε να πιουν θάλασσες και ποτάμια• κι απ' όλα τ' άστρια τ' ουρανού Αυγερινός δεν έρθε• κι αυτού προς το ξημέρωμα Αυγερινός εφάνη• φέρνει τον ύπνο ζωντανό στα νιόγαμπρα πεσκέσι, φέρνει και στους συμπεθερούς λυχνάρι να τους φέξει,	κάτου από πέπλους μού έστελναν δροσοχαιρετισμούς. Και πέρασα. Οι αμύριστοι στοχαστικοί πανσέδες με κοίταζαν, ασάλευτοι. Και στάθηκα σ' αυτούς. ΠΑΛΑΜΑΣ Κωστής, [*Στον κήπο*], σελίδα 18. (...) Κι ο ήλιος κοκκίνιζε περισσότερο τις στέγες των σπιτιών κι έκανε τα ολόστρωτα νερά να φωσφορίζουν. Ο τόπος αυτός δεν είναι μόνο μοναδικός από το Ταίναρο ίσαμε τη Ροδόπη από την άποψη της τοποθεσίας• είναι και αξιαγάπητος για τον πραγματικό του πολιτισμό, ένα πολιτισμό που γίνεται σημαντικότερος εδώ απάνω, ανάμεσα στους ακραίους σταθμούς της χώρας. Η πρώτη εντύπωση είναι καταπληκτική• η δεύτερη κάτι περισσότερο: μαγευτική. (...) (Γρ. 3-10, σελίδα 24) (...) Οι λόφοι γύρω πρασινίζουν, τα σπίτια της πολιτείας με τους ξύλινους σκεπαστούς εξώστες και τις σκιερές αυλές ή με τις βεράντες και τα μπαλκόνια του σύγχρονου ρυθμού ανθίζουν και φεγγοβολούν σε απίστευτη ποικιλία χρωμάτων. Είναι ο καιρός που, που ανοίγουν τις δέσμες των λουλουδιών τους οι ορτανσίες. Οι γλάστρες είναι κατάφορτες από την ατελεύτητη

				να φύγ'ν να παν στα σπίτια τους, τα νιόγαμπρα νυστάζουν. Δημοτικό, *Ο ήλιος επαντρεύτηκε*, σελίδα 182. Πάλε ξυπνάει της άνοιξης τ' αγέρι• στην πλάση μυστικής αγάπης γλύκα. Σα νύφ' η γη πόχει άμετρα άνθη προίκα, λάμπει ενώ σβηέται της αυγής το αστέρι. Πεταλούδες πετούν ταίρι με ταίρι, εδώ βουίζει μέλισσα, εκεί σφήκα. Τη Φύση στην καλή της ώρα εβρήκα• Λαχταρίζει η ζωή σ' όλα τα μέρη. Κάθε μοσχοβολιά και κάθε χρώμα, κάθε πουλιού κελάηδημα ξυπνάει πόθο στα φυλλοκάρδια μου κι ελπίδα να σου ξαναφιλήσω τ' άγιο χώμα, να ξαναϊδώ και το δικό σου Μάη, όμορφή μου, καλή, γλυκιά πατρίδα. ΜΑΒΙΛΗΣ Λορέντσος, *Πατρίδα*, σελίδα 198. Από το βιβλίο *Τα σονέτα.* Τώρα, π' ανθίζ' η κυκλαμιά και κάθε σπόρο πόχει κρυφό κρεβάτι μες στη γη ξυπνά το πρωτοβρόχι, που πριν αρχίσουν οι χιονιές, η πάχνη, τ' αγριοκαίρι*,	ανθοφορία τους, οι κήποι γεμίζουν από τα πλατιά, καταπράσινα φύλλα και τ' αγέρινα, μαζεμένα σαν χαρούμενο μελίσσι, ματάκια των ανοιγμένων μπουμπουκιών. (...) (Γρ. 22-29, σελίδα 24) ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Μ., *Η πολιτεία της λίμνης*, σελίδες 24-25. (...) «Μόνο γι' αυτό;», ρώτησε πάλι η Ντίνκα και η φωνή της είχε κάτι από τα χιόνια ατέλειωτων χειμώνων και κάτι από το άρωμα ατέλειωτων καλοκαιριάτικων βραδιών. (...) «Μόνο γι' αυτό;», ξαναρώτησε η Ντίνκα και η φωνή της είχε κάτι από τη μουσική της βροχής ατέλειωτων φθινόπωρων και κάτι από το απαλό άγγιγμα της γύρης από γενιές λουλουδιών ατέλειωτων ανοίξεων. (...) (Γρ. 23-25, 28-30, σελίδα 31) ΜΠΟΝΤΗΣ Γιώργος, [*Ο ασημένιος δρόμος*], σελίδες 30-33. (...) Υπήρχαν, βέβαια, κι άλλα πουρνάρια και μεγάλα δέντρα στην περιοχή. Μα τέτοιο μπόι και λεβεντιά δεν είχε κανένα. Το θαύμαζε όλος ο γύρω κόσμος, έτσι που ανέβαινε κωνωτό προς τα ουράνια! (...) (Γρ. 35-37, σελίδα 34)

				ξεγελασμένα τα κλαριά με τη στερνή γλυκάδα, π' ολόγυρά του φεύγοντας σκορπά το καλοκαίρι, στολίζονται με μυρωδιές, μ' ανθούς, με πρασινάδα – (...) Μοσχοβολά η αλισφακιά, μικρή μου Ναθαλούλα, τα ρείκη*, οι δάφνες, οι μυρτιές ποτίζονται δροσούλα, και τον αγέρα πλημμυρούν με την αναπνοή τους. Στον ήλιο του φθινόπωρου σα ζωντανά λουλούδια οι καλογιάννοι χαίρονται. Με τη γλυκιά φωνή τους στο βάτο π' ακουρμαίνεται* λαλούν τα στεφανούδια* (...) (Στ. 1-6, σελίδα 205, στ. 3-8, σελίδα 206) ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ Αριστοτέλης, [*Για το θάνατο της θυγατέρας μου Ναθαλίας*], σελίδες 205-206. *Βίος και Έργα*. (...) Ήλθ' ο Μάρτης και ξυπνά σα νυφούλα η πλάση, λουλουδίζουνε βουνά, πρασινίζουν δάση. (...) (Στ. 13-16, σελίδα 214) ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ Αριστομένης, *Οι γερανοί*, σελίδες 213-214. Από το βιβλίο *Ποιήματα.* (...)	(...) Το πουρνάρι μας ήταν ευλογημένο απ' το Θεό. Ήταν ένα θαύμα στην περιοχή και τίποτ' άλλο! (...) (Γρ. 6-7, σελίδα 35) ΧΩΡΕΑΝΘΗ Ελένη, *Η Ασπρούδα*, σελίδες 34-36. Γλυκά θροΐζουν γύρω μου τα δένδρα. Τι υψηλός και αίθριος που είναι ο ουρανός! Μες στην ψυχή μου το ουράνιον τόξον και στην καρδιά μου μέσα – στιλπνός, πασίχαρος κορυδαλλός – λαλεί ο μικρός μου γιος. ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ Ανδρέας, *Ο κορυδαλλός*, σελίδα 83. (...) Τον ύπνο φέρνω σου από κήπων μονοπάτια Τί πράσινες κληματαριές στα καστανά σου μάτια (...) Τον ύπνο φέρνω σου απ' του πόντου τον αφρό (...) κάτω απ' τ' ανέμου το λευκό πανί (...) (Στ. 2, 3, 8, 11, σελίδα 88) ΧΙΚΜΕΤ Ναζίμ, *Νανούρισμα*, σελίδα 88. Μετάφραση: ΡΙΤΣΟΣ Γιάννης Ο Αύγουστος ήταν για μένα, όταν ήμουν παιδί, κι είναι ακόμα, ο πιο αγαπημένος μου μήνας• αυτός που φέρνει, μαθές, τα σταφύλια και τα σύκα, τα πεπόνια, τα

				Απότομα τα σύννεφα σκίστηκαν. Μια μικρή ηλιαχτίδα πρόφτασε να γλιστρήσει μέσα από μια χαραγματιά. Ένα ουράνιο τόξο στεφάνωνε τις βουνοκορφές. Μέσα στις σταγόνες που αιωρούνταν και τις παράσερνε ο άνεμος, σχηματίστηκαν χιλιάδες ουράνια τόξα. Ένας αποβροχάρης* ήλιος έστελνε τις στερνές του αχτίνες, που έπαιζαν με τις σταγόνες. Το φως θρυμματιζόταν. Το απόβραχο έφευγε. Ξαναγέλασε το βουνό, οι χαράδρες που οι ίσκιοι είχαν αρχίσει να τις κατακτούν. Πέρα στην αντικρινή βουνοπλαγιά απόβρεχε ακόμη. Το τελευταίο σύννεφο έφυγε καβάλα στον άνεμο. (...) (Γρ. 10-19, σελίδα 275) ΑΓΓΕΛΟΥ Ι. *Μέσα στην καταιγίδα*, σελίδες 271-275. Από το μυθιστόρημα *Ένα καλοκαίρι γεμάτο βροχή*.	καρπούζια• τον ονομάτισα Άγιον Αύγουστο• (...) (Γρ. 1-3, σελίδα 155) ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ Νίκος, [*Ο γιος*], σελίδες 155-157. (...) Λευκό βουνάκι πρόβατα κινούμενο βελάζει, και μες στη θάλασσα βαθιά ξαναπετιέται πάλι, π' ολονυχτίς εσύσμιξε με τ' ουρανού τα κάλλη. Και μες στης λίμνης τα νερά, όπ' έφθασε μ' ασπούδα, έπαιξε με τον ίσκιο της γαλάζια πεταλούδα, που ευώδιασε τον ύπνο της μέσα στον άγριο κρίνο• το σκουληκάκι βρίσκεται σ' ώρα γλυκιά κι εκείνο. Μάγεμα η φύσις κι όνειρο στην ομορφιά και χάρη• Η μαύρη πέτρα ολόχρυση και το ξερό χορτάρι. (...) (Στ. 3-11, σελίδα 191) ΣΟΛΩΜΟΣ Διονύσιος, *Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι*, σελίδα 191. (...) Αχ! Κι ήταν τόσο όμορφα τριγύρω...χιλιάδες μυρωδιές τρύπωσαν στα ρουθούνια του. Εδώ μοσχοβολούσε μέντα, εκεί φασκόμηλο, πιο πέρα χαμομήλι κι αρμπαρόριζα. Πετούσαν τα χελιδόνια, οι σπίνοι και οι σουσουράδες. Κελαηδούσαν μαγευτικά τα αηδόνια

					στις ρεματιές και τα λουλούδια γέμιζαν τα μάτια με χρωματιστές ομορφιές. (...) (Γρ. 5-9, σελίδα 261) ΜΑΡΡΑ Ειρήνη, *Η καλλονή με το φιδίσιο κορμί*, σελίδες 261-263.

Η μελέτη του ανωτέρω τμήματος του πίνακα, μας επιτρέπει να κάνουμε τις εξής **δύο** παρατηρήσεις, η πρώτη, **ποιοτικού** χαρακτήρα και η δεύτερη, **ποσοτικού**: η **πρώτη**, αφορά την διαπίστωση ότι η στεριά με τις ιδιότητες που της αποδίδονται, σύμφωνα πάντα, με τα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, παρατηρούνται διαχρονικά μόνο στα δύο Ανθολόγια των Ε'-ΣΤ' τάξεων του Δημοτικού. Η **δεύτερη** παρατήρηση, **ποσοτικού** χαρακτήρα, αφορά το πλήθος και την αναγωγή σε ποσότητα, των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, για κάθε ένα από τα δύο Ανθολόγια. Όπως παρατηρείται, το Ανθολόγιο του 1975, έχει, φαινομενικά, μικρότερο αριθμό κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων που αναπαριστούν τη συγκεκριμένη θεματική. Παρ' όλ' αυτά, η ποσοτική ανάλυση περιεχομένου θα επιβεβαιώσει ή θ' απορρίψει την ανωτέρω παρατήρηση.

Όσον αφορά την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, εμβαθύνοντας την έρευνα στα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, γίνεται εμφανής ο λόγος για τον οποίο η στεριά χαρακτηρίζεται στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη[574]. Όπως προαναφέρεται, τα ανωτέρω χαρακτηριστικά, που της αποδίδονται, απαντώνται διαχρονικά και στα δύο Ανθολόγια Ε'-ΣΤ' τάξεων του Δημοτικού, δηλαδή και σ' αυτά του 1975 και σ' αυτά του 2003. Έτσι, συνθετικά, η στεριά είναι στολισμένη με τα βουνά, τους κάμπους, τις ράχες, τους λόφους που πρασινίζουν, τους κήπους, τις γλάστρες, που είναι κατάφορτες από ατελεύτητη ανθοφορία, τ' ανθισμένα τριαντάφυλλα και τα λογής λογής λουλούδια. Επίσης, η στεριά χαρακτηρίζεται ευωδιαστή, διότι εντός των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων, γίνεται αναφορά στις ευωδιές των ανθισμένων λουλουδιών. Τέλος, χαρακτηρίζεται γλυκόλαλη η στεριά, διότι εντός των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων, γίνεται αναφορά στα κουδούνια των κοπαδιών που λαλούν γλυκά, στο κελάρυσμα του ποταμού, στο θρόισμα των φύλλων, στο ζουζούνισμα της μέλισσας και της σφήκας, καθώς και στο κελάηδισμα των πουλιών και στο φύσημα του αέρα.

[574] Στο παρόν υποκεφάλαιο, κρίνεται απαραίτητη η αναφορά στον Baudelaire και στο έργο του, όπως βιβλιογραφικά παρατίθεται κατωτέρω, καθώς στο συγκεκριμένο ποίημά του αναφέρεται στα λουλούδια που στολίζουν τη φύση, στις ευωδιές της και στους ήχους της.

BAUDELAIRE Charles, « Correspondances », in *Le fleurs du mal*, Les fleurs du mal ; Les épaves ; Bribes ; relevé de variantes par Antoine Adam (1857-1861), σελίδα 19, Ebooks libres et gratuits, juin 2003, 291 σελίδες, προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 11:54. Βλέπε στο Παράρτημα.

Αναλυτικότερα, στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα εξηγείται ο λόγος για τον οποίο οι αρχαίοι Έλληνες ονόμασαν την πλάση, *Κόσμος*. «Την πλάση οι αρχαίοι Έλληνες τη λέγανε Κόσμο, που θα πει στολίδι, μα ιδιαίτερα Κόσμο είπανε όσα βρίσκουνται απάνω στη Γης και τη στολίζουνε σα να 'ναι το πλουμισμένο ρούχο της. Τον παλιόν καιρό οι κοπέλες κεντούσανε στα ρούχα τους ξόμπλια που παρασταίνανε (…) αλλού τη Γης με τα λουλούδια (…) Τα πιο μεγαλόπρεπα στολίδια της Γης είναι τα βουνά, που πολλά από δαύτα φτάνουνε σ' ένα ψήλος να ζαλιστεί άνθρωπος, τέσσερις χιλιάδες μπόγια και παραπάνου, θεμελιωμένα στον αιώνα.»[575]. «Ο Κόσμος είναι το ιδεατό αρχέτυπο κάθε δημιουργικής κατάστασης και κάθε δημιουργίας – αλλά είναι επίσης επειδή ο Κόσμος είναι ένα έργο θεϊκό: είναι αγιασμένος μέσα στην δομή του. Κατ' επέκταση ό,τι είναι τέλειο, πλήρες, αρμονικό, γόνιμο, με μια λέξη: ό,τι είναι κεκοσμημένο, ό,τι μοιάζει με έναν Κόσμο είναι ιερό.»[576]. Έτσι, σύμφωνα με το κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, ό,τι βρίσκεται πάνω στη γη, τα λουλούδια και τα βουνά, αποτελούν στολίδια και πηγή έμπνευσης, αφού οι κοπέλες κεντούσανε στα ρούχα τους τη γη με τα λουλούδια και μ' αυτόν τον τρόπο τα στόλιζαν, επίσης.

Συνεχίζοντας την έρευνα, σύμφωνα με το κατηγοριοποιημένο απόσπασμα:

«ξεγελασμένα τα κλαριά με τη στερνή γλυκάδα,
π' ολόγυρά του φεύγοντας σκορπά το καλοκαίρι,
στολίζονται με μυρωδιές, μ' ανθούς, με πρασινάδα»[577]

τα κλαδιά στολίζονται με μυρωδιές, άνθη και πρασινάδα. Βέβαια, ένα άλλο στολίδι της φύσης είναι και το πουρνάρι, που, όπως εμφανίζεται στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα: «Υπήρχαν, βέβαια, κι άλλα πουρνάρια και μεγάλα δέντρα στην περιοχή. Μα τέτοιο μπόι και λεβεντιά δεν είχε κανένα. Το θαύμαζε όλος ο γύρω κόσμος, έτσι που ανέβαινε κωνωτό προς τα ουράνια! (...) Το πουρνάρι μας ήταν ευλογημένο απ' το Θεό. Ήταν ένα θαύμα στην περιοχή και τίποτ' άλλο!»[578], αποτελεί αντικείμενο θαυμασμού από τον κόσμο, καθώς οι διαστάσεις του ξεπερνούσαν άλλα μεγάλα δέντρα, γεγονός που το χαρακτηρίζει ως θαύμα. Επίσης, σύμφωνα με άλλο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, είναι:

---

[575] ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης, *Ο αστρολάβος*, σελίδα 13-14, από το Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

[576] CHEVALIER Jean, GHEERBRANT Alain, *Dictionnaire des Symboles Mythes, Rêves. Coutumes. Gestes. Formes. Figures, Couleurs. Nombres*, σελίδα 292, Éditions Robert Laffont SA. et Éditions Jupiter, Paris, 1982, 1040 σελίδες, ISBN : 2.221.50319.8.
Σε ελεύθερη μετάφραση του ακόλουθου πρωτότυπου αποσπάσματος, από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής. *«(...) non seulement parce que le Cosmos est l'archétype idéal à la fois de toute situation créatrice et de toute création — mais aussi parce que le Cosmos est une œuvre divine: il est donc sanctifié dans sa structure même. Par extension tout ce qui est parfait, plein, harmonieux, fertile, en un mot : tout ce qui est cosmisé, tout ce qui ressemble à un Cosmos, est sacré.».*

[577] ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ Αριστοτέλης, «Για το θάνατο της θυγατέρας μου Ναθαλίας», σελίδες 205-206. *Βίος και Έργα*, από το Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού του 1975.

[578] ΧΩΡΕΑΝΘΗ Ελένη, *Η Ασπρούδα*, σελίδες 34-36, από το Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

«Μάγεμα η φύσις κι όνειρο στην ομορφιά και χάρη·
Η μαύρη πέτρα ολόχρυση και το ξερό χορτάρι.»[579]

αποτελούν, επίσης, πηγή θαυμασμού, αφού με τη σειρά τους στολίζουν τη φύση. Γενικότερα, «Κόσμος μὲν οὖν ἐστι σύστημα ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ τῶν ἐν τούτοις περιεχομένων φύσεων. Λέγεται δὲ καὶ ἑτέρως κόσμος ἡ τῶν ὅλων τάξις τε καὶ διακόσμησις, ὑπὸ θεοῦ τε καὶ διὰ θεὸν φυλαττομένη. Ταύτης δὲ τὸ μὲν μέσον, ἀκίνητόν τε καὶ ἑδραῖον ὄν, ἡ φερέσβιος εἴληχε γῆ, παντοδαπῶν ζῴων ἑστία τε οὖσα καὶ μήτηρ.»[580]. Σύμφωνα με τον Σεκούνδο τον Σιωπηλό, ο Κόσμος αποτελεί αιώνιο διακράτημα, γεγονός που παρατηρείται στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, αφού «Τα πιο μεγαλόπρεπα στολίδια της Γης είναι τα βουνά, που πολλά από δαύτα φτάνουνε σ' ένα ψήλος να ζαλιστεί άνθρωπος, τέσσερις χιλιάδες μπόγια και παραπάνου, θεμελιωμένα στον αιώνα.»[581], θεμελιώνονται στον αιώνα.

Κι από την στολισμένη, με πάσης φύσης στολίδια, γη, η έρευνα οδηγείται στις ευωδιές και τ' αρώματα, που την αρωματίζουν κι ευφραίνουν τις ψυχές των ανθρώπων. Άλλωστε, οι μυρωδιές αποτελούν την πρώτη μαρτυρία της συγχώνευσής μας στον κόσμο, «Les odeurs! Premier temoignage de notre fusion au monde»[582].

Έτσι, μελετώντας τον πίνακα, παρατηρείται το ακόλουθο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα: «τους έβαλε φαΐ να φαν το μόσκο και τα άνθια»[583]. Παρατηρείται, λοιπόν, μια αναφορά στα άνθη και πιο συγκεκριμένα στον μόσχο, ο οποίος κατέχει ξεχωριστή θέση ανάμεσα στα υπόλοιπα λουλούδια. Ο μόσχος ή musk, ανήκει στην οικογένεια Geraniaceae[584], είναι αγγειόσπερμο και φύεται μεταξύ άλλων, στη Νότια και Δυτική Ευρώπη[585].

---

[579] ΣΟΛΩΜΟΣ Διονύσιος, *Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι*, σελίδα 191, από το Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

[580] ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, *Περί Κόσμου*, 391b, http://www.physics.ntua.gr/mourmouras/greats/aristoteles/peri_kosmou.pdf. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 29η Δεκεμβρίου 2022 στις 22:37.

[581] ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης, *Ο αστρολάβος*, σελίδα 13-14, από το Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

[582] BACHELARD Gaston, *La poétique de la rêverie*, Les Presses universitaires, 4e édition, Paris, 1968, σελίδα 143. (1ère édition, 1960).

[583] ΔΗΜΟΤΙΚΟ, *Ο ήλιος επαντρεύτηκε*, σελίδα 182, από το Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού του 1975.

[584] Jardim Botânico, Flora Digital de Portugal. Espécie Erodium moschatum, https://jb.utad.pt/especie/Erodium_moschatum. Προσπελάστηκε την 31η Δεκεμβρίου 2022 στις 23:27.

[585] Jardim Botânico, Flora Digital de Portugal. Espécie Erodium moschatum, Op. Cit., η μετάφραση από τα πορτογαλικά, καθώς και η σύνταξη της πρότασης έγιναν από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής, Προσπελάστηκε την 31η Δεκεμβρίου 2022 στις 23:33.

[586]

Εικόνα 1.2.θ. *Μόσχος ή Musk*

Μάλιστα, κρίνεται άξιο να σημειωθεί το γεγονός ότι η παραδοσιακή χρήση αυτής της ποικιλίας των γερανιών, χρησιμοποιούνταν για την θεραπεία διαφόρων ασθενειών[587].

Γλωσσολογικά, το συγκεκριμένο λουλούδι αποτελεί τη ρίζα γνωστών λέξεων που συνδέονται άρρηκτα με την αίσθηση της όσφρησης, όπως για παράδειγμα: μοσχοβολάει, μοσχομυρίζει, μοσχοβολιά και άλλες. Το ρήμα «μοσχοβολώ» έχει ως πρώτο συνθετικό το «μοσχο-» που δηλώνει ότι κάτι: «έχει ή αναδίδει άρωμα, γλυκιά και ευχάριστη μυρωδιά»[588]. Άλλωστε, τα αρώματα και οι μυρωδιές, όπως η γεύση[589], έχουν κι αυτά μνήμη. Πρόκειται για

---

[586] Jardim Botânico, Flora Digital de Portugal. Espécie Erodium moschatum, Op. Cit., *Erodium moschatum*. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 31η Δεκεμβρίου 2022 στις 23:25.

[587] MUNEKATA Paulo, ALCANTARA Cristina et al., *Ethnopharmacology, phytochemistry and biological activity of Erodium species: A review, in Food Research International, 126,* 2019, σελίδα 2.

[588] ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γεώργιος, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, σελίδα 1123, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., Αθήνα, 2002, 2032 σελίδες.

[589] PROUST Marcel, *À la recherche du temps perdu*, *Du côté de chez Swann, I partie*, Gallimard, Paris, 1946-47, σελίδα 99.
«Et tout d'un coup le souvenir m'est apparu. Ce goût, c'était celui du petit morceau de madeleine que le dimanche matin à Combray (parce que ce jour-là je ne sortais pas avant l'heure de la messe), quand j'allais lui dire bonjour dans sa chambre, ma tante Léonie m'offrait après l'avoir trempé dans son infusion de thé ou de tilleul. La vue de la petite madeleine ne m'avait rien rappelé avant que je n'y eusse goûté ; peut-être parce que, en ayant souvent aperçu depuis, sans en manger, sur les tablettes des pâtissiers, leur image avait quitté ces jours de Combray pour se lier à d'autres plus récents ; peut-être parce que, des souvenirs abandonnés si longtemps hors de la mémoire, rien survivait, tout s'était désagrégé ; les formes – et celle aussi du petit coquillage de pâtisserie, si grassement sensuel sous son plissage sévère et dévot – s'étaient abolies, ou, ensommeillées, avaient perdu la force d'expansion qui leur eût permis de rejoindre la conscience».
«Και ξαφνικά εμφανίστηκε η ανάμνηση. Αυτή η γεύση ήταν εκείνη του μικρού κομματιού μαντλέν, που, τα πρωινά της Κυριακής στο Combray (γιατί εκείνη την ημέρα δεν έβγαινα έξω πριν από τη λειτουργία), όταν πήγαινα να την χαιρετήσω στο δωμάτιό της, μου πρόσφερε η θεία μου η Léonie, αφού το είχε μουλιάσει στο τσάι της ή στο έγχυμα φλαμουριάς. Η θέα της μικρής μαντλέν δεν μου είχε θυμίσει τίποτα μέχρι που τη δοκίμασα· ίσως επειδή, έχοντάς τις δει συχνά από τότε στα ράφια των ζαχαροπλαστείων, χωρίς να τις φάω, η εικόνα τους είχε απομακρυνθεί από εκείνες τις μέρες του Combray, για να συνδεθεί με άλλες πιο πρόσφατες· ίσως επειδή, από τις αναμνήσεις που απομονώθηκαν για τόσο καιρό έξω από τη μνήμη, τίποτα δεν είχε επιβιώσει, τα πάντα είχαν διαλυθεί· οι μορφές – όπως και αυτή του μικρού κελύφους της ζαχαροπλαστικής, τόσο πλούσια αισθησιακή κάτω από την αυστηρή και κατανυκτική αναδίπλωσή της- είχαν αυτοκαταργηθεί ή, νυσταγμένες, είχαν χάσει τη δύναμη της επέκτασης, που θα τους επέτρεπε να αγγίξουν την συνείδηση».
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

«αυτές τις αναμνήσεις των αλλοτινών αρωμάτων, που τα ξαναβρίσκει κανείς κλείνοντας τα μάτια. Κλείσαμε τα μάτια άλλοτε για να τα απολαύσουμε σε βάθος. Κλείσαμε τα μάτια, οπότε αμέσως ονειρευτήκαμε λίγο. Ονειρευόμενοι καλά, ονειρευόμενοι απλώς μέσα σε μια ήσυχη ονειροπόληση, θα τις ξαναβρούμε. Στο παρελθόν όπως και στο παρόν, μια οσμή αγαπημένη είναι το κέντρο μιας οικειότητας. Είναι μνήμες πιστές σ' αυτή την οικειότητα. Οι ποιητές πρόκειται να μας δώσουν μαρτυρίες πάνω στις μυρωδιές της παιδικής ηλικίας, πάνω σ' αυτές τις μυρωδιές, που εμποτίζουν τις εποχές της παιδικής ηλικίας»[590]. Όπως και σ' ένα άλλο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, όπου:

«Κάθε μοσχοβολιά και κάθε χρώμα,
κάθε πουλιού κελάηδημα ξυπνάει
πόθο στα φυλλοκάρδια μου κι ελπίδα

να σου ξαναφιλήσω τ' άγιο χώμα,
να ξαναϊδώ και το δικό σου Μάη,
όμορφή μου, καλή, γλυκιά πατρίδα.»[591]

κάθε μοσχοβολιά, ξυπνάει τον πόθο και την ελπίδα του ξενιτεμένου, να επιστρέψει για να ξαναφιλήσει το άγιο χώμα και να ξαναδεί τον Μάη της πατρίδας του.

Μελετώντας τον ανωτέρω πίνακα παρατηρείται επίσης ότι:

«ξεγελασμένα τα κλαριά με τη στερνή γλυκάδα,
π' ολόγυρά του φεύγοντας σκορπά το καλοκαίρι,
στολίζονται με μυρωδιές, μ' ανθούς, με πρασινάδα – (...)

Μοσχοβολά η αλισφακιά, μικρή μου Ναθαλούλα,
τα ρείκη*, οι δάφνες, οι μυρτιές ποτίζονται δροσούλα,
και τον αγέρα πλημμυρούν με την αναπνοή τους»[592]

---

[590] BACHELARD Gaston, *La poétique de la rêverie*, Paris, Les Presses universitaires ; 4e édition, 1968, 1ère édition, 1960, σελίδα 143.
«Ces souvenirs des odeurs d'autrefois, on les retrouve en fermant les yeux. On a fermé les yeux jadis pour en savourer la profondeur. On a fermé les yeux, donc tout de suite on a rêvé un peu. En rêvant bien, en rêvant simplement dans une rêverie tranquille, on va les retrouver. Dans le passé comme dans le présent, une odeur aimée est le centre d'une intimité. Il est des mémoires fidèles à cette intimité. Les poètes vont nous donner des témoignages sur ces odeurs d'enfance, sur ces odeurs qui imprègnent les saisons de l'enfance.».

[591] ΜΑΒΙΛΗΣ Λορέντσος, *Πατρίδα*, σελίδα 198, Από το βιβλίο *Τα σονέτα,* από το Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού του 1975.

[592] ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ Αριστοτέλης, «Για το θάνατο της θυγατέρας μου Ναθαλίας», σελίδα 205-206. *Βίος και Έργα*, από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 1975.

τα κλαδιά, στολίζονται με μυρωδιές, όπως της αλισφακιάς, της δάφνης και της μυρτιάς, οι οποίες πλημμυρίζουν τον αέρα με την αναπνοή τους, δηλαδή, σκορπούν τ' αρώματά τους στην πλάση.

Σε άλλα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα γίνεται αναφορά στο «άρωμα ατέλειωτων καλοκαιριάτικων βραδιών»[593], στο παιχνίδισμα της πεταλούδας «που ευώδιασε τον ύπνο της μέσα στον άγριο κρίνο·»[594] , καθώς και στην ομορφιά, που αναδεικνύεται μέσα από τις μυρωδιές: «Αχ! Κι ήταν τόσο όμορφα τριγύρω...χιλιάδες μυρωδιές τρύπωσαν στα ρουθούνια του. Εδώ μοσχοβολούσε μέντα, εκεί φασκόμηλο, πιο πέρα χαμομήλι κι αρμπαρόριζα»[595]. «Τα αρώματα φωλιάζουν μέσα μας το βάθος της ψυχής μας. Την αποτελούν επίσης, κρύβονται εκεί, αναδύονται όταν δεν το περιμένουμε».[596], αποδεικνύοντας έτσι την δύναμη της οσφρητικής μνήμης, καθώς «οι μυρωδιές προκαλούν αναμνήσεις περισσότερο οξυδερκείς και συναισθηματικές παρά σημασιολογικές και εννοιολογικές»[597].

Κι από τις ευωδιές, τ' αρώματα και τις μοσχοβολιές της φύσης, η έρευνα κατευθύνεται στο τραγούδι της, όπως το τραγουδούν τα πουλιά, όπως το ψιθυρίζει ο άνεμος στο φύσημά του με το θρόισμα των φύλλων, όπως το τραγουδά το κελάρυσμα του νερού στο ποτάμι και όπως το πλαισιώνουν με τους ήχους τους, τα κουδουνάκια των κοπαδιών στις πλαγιές.

---

[593] ΜΠΟΝΤΗΣ Γιώργος, [*Ο ασημένιος δρόμος*], σελίδες 30-33, από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

[594] ΣΟΛΩΜΟΣ Διονύσιος, *Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι*, σελίδα 191, από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

[595] ΜΑΡΡΑ Ειρήνη, *Η καλλονή με το φιδίσιο κορμί*, σελίδες 261-263, από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

[596] CLAUDEL Philippe, *La mémoire olfactive*, À propos de ce livre, Le Cherche-Midi, 2015, 192 σελίδες.
Η μετάφραση από το πρωτότυπο που παρατίθεται έγινε από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
«Les parfums insèrent en nous le profond de nos âmes. Ils les constituent aussi, s'y cachent, ressurgissent quand nous ne les attendons pas».

[597] SAIVE Anne-Lise, *Les odeurs, une passerelle vers les souvenirs : caractérisation des processus cognitifs et des fondements neuronaux de la mémoire épisodique olfactive*, σελίδα 59, Neurosciences [q-bio.NC]. Université Claude Bernard – Lyon I, 2015, français, NNT : 2015LYO10078.
«(…) les odeurs évoquent des souvenirs plus perceptifs et émotionnels que sémantiques et conceptuels». Η συγκεκριμένη πρόταση, ανακτήθηκε από την προαναφερόμενη διδακτορική Διατριβή.
Η μετάφραση του αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

HERZ RS, CUPCHIK GC, «An experimental characterization of odor-evoked memories in humans», in *Chem Senses 17*, 1992, σελίδες 519-528.

GODDARD L., PRING L., FELMINGHAM N., «The effects of cue modality on the quality of personal memories retrieved», in *Memory*, 2005, σελίδες 79-86.

WILLANDER J., LARSSON M., «Olfaction and emotion: the case of autobiographical memory», in *Mem Cogn* 35, 2007, σελίδες 1659-1663.

Μελετώντας τα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, παρατηρείται ότι: «Τα κουδούνια λαλούν γλυκά, τα ποτάμια κατηφορίζουν. (...) Τ' αυλάκια, οι φράχτες κελαηδούν. (…) Έξω απ' τα παράθυρά μου τα πουλιά κελαηδούσαν, ο ήλιος έλαμπε (…)»[598].

Τα κουδούνια, πράγματι, λαλούν γλυκά, διότι ο τσοπάνης επιλέγει κουδούνια διαφόρων τύπων, «έτσι ώστε αυτά να δίνουν ξεχωριστό χαρακτήρα στην ηχητική ταυτότητα του κοπαδιού»[599], αφού υπάρχουν «μεγάλα και βαριά κουδούνια με μπάσα φωνή, τα οποία κρεμιούνται στα κριάρια ή τραγιά που οδηγούν το κοπάδι, τους μπροστάρηδες»[600] και που αποτελούν τη βασική αρμάτα κουδουνιών.

Εμβαθύνοντας λίγο περισσότερο την έρευνα , όσον αφορά τα κουδούνια, στα οποία γίνεται αναφορά, είναι, χρήσιμο να γνωρίζει κανείς ότι «χρησιμοποιούνται στα ζώα αδιάκοπα από την αρχαιότητα έως και σήμερα. (…) Στις μέρες μας όμως το κρέμασμα των κουδουνιών στα κοπάδια γιδοπροβάτων καθώς και άλλων ζώων εξυπηρετεί πρακτικά τον τσοπάνη κατά τη βοσκή. Ο ήχος τους κάνει τα ζώα να πηγαίνουν όλα μαζί, να μονοιάζουνε»[601]. Έτσι, «ο τσοπάνης από τον ήχο των κουδουνιών, ξέρει ανά πάσα στιγμή πού βρίσκονται τα ζώα του και σε ποια απόσταση»[602]. Επίσης, «καταλαβαίνει από τον ήχο, αν τα ζώα του βόσκουν, ξεκουράζονται, πίνουν νερό ή αν τους συμβαίνει κάτι. Ξέρει όμως και αν βρίσκεται κοντά του κάποιο ξένο κοπάδι, γιατί εκτός από τον ήχο του δικού του κοπαδιού, ξέρει να αναγνωρίζει και τον ήχο των γειτονικών κοπαδιών»[603]. Έτσι, «σε περίπτωση που μπλεχτούν μεταξύ τους τα κοπάδια, ξέρει από τον ήχο τους να ξεχωρίζει τα δικά του ζώα από τα ξένα. Επίσης, ο ήχος των κουδουνιών συντροφεύει τον βοσκό στη μοναξιά της υπαίθρου και του δίνει χαρά. Στα παλαιότερα [χρόνια] οι βοσκοί έφτιαχναν την φλογέρα τους και την κούρδιζαν ανάλογα για να ταιριάζει με τον ήχο του κοπαδιού τους»[604].

---

[598] ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, [*Οι δώδεκα μήνες*], σελίδα 57-60, Από το βιβλίο *Οδοιπόρος*, από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 1975.

[599] *Το κουδούνι στην ελληνική κτηνοτροφία*, https://koudounia.com/i-istoria/. Προσπελάστηκε την 2α Ιανουαρίου 2023 στις 09:57.

[600] *Το κουδούνι στην ελληνική κτηνοτροφία*, Op. Cit., https://koudounia.com/i-istoria/. Προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 09:57.

[601] *Το κουδούνι στην ελληνική κτηνοτροφία*, Op. Cit., https://koudounia.com/i-istoria/. Προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 09:57.

[602] *Το κουδούνι στην ελληνική κτηνοτροφία,* Op. Cit., https://koudounia.com/i-istoria/. Προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 09:57.

[603] *Το κουδούνι στην ελληνική κτηνοτροφία,* Op. Cit., https://koudounia.com/i-istoria/. Προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 09:57.

[604] *Το κουδούνι στην ελληνική κτηνοτροφία,* Op. Cit., https://koudounia.com/i-istoria/. Προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 09:57.

Συμπερασματικά, γίνονται αντιληπτοί οι λόγοι, για τους οποίους, ο ήχος των κουδουνιών των κοπαδιών δεν αποτελεί μόνο έναν γλυκό σκοπό, σύμφωνα με το κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, αλλά, η έρευνα αποδεικνύει ότι επιτελεί και λειτουργικό ρόλο, αφού εκτός από την γλυκύτητα του ήχου των κουδουνιών, που προσφέρει συντροφιά και χαρά στον τσοπάνη, τον καθιστά, επίσης, ικανό να γνωρίζει κάθε κίνηση του κοπαδιού του, αλλά και ν' αναγνωρίζει από το ξεχωριστό κουδούνισμά τους, το καθένα από τα ζώα του, αν τύχει και μπλεχτούν με ζώα άλλου, γειτονικού κοπαδιού.

Σε άλλα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα αναφέρονται τα γέλια των ρόδων και οι δροσοχαιρετισμοί των μενεξέδων:

«Στον κήπο μου γελούσανε τα ρόδα, οι μενεξέδες
κάτου από πέπλους μού έστελναν δροσοχαιρετισμούς».[605]

καθώς και οι γλάστρες, οι οποίες φορτωμένες από μπουμπούκια, ακούν το τραγούδι τους στο φύσημα του αέρα: «Οι γλάστρες είναι κατάφορτες από την ατελεύτητη ανθοφορία τους, οι κήποι γεμίζουν από τα πλατιά, καταπράσινα φύλλα και τ' αγέρινα, μαζεμένα σαν χαρούμενο μελίσσι, ματάκια των ανοιγμένων μπουμπουκιών»[606]. Στα δύο προαναφερόμενα, κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, οι ήχοι της φύσης δεν είναι άμεσα αναφερόμενοι, αλλά σ' ένα δεύτερο επίπεδο έρευνας είναι παρόντες, προκαλώντας τόσο την επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών όσο και καλλιεργώντας τους, την καλαισθησία. Αυτό επιτυγχάνεται με την χρήση των σχημάτων λόγου της προσωποποίησης και της παρομοίωσης, τα οποία παρατηρούνται στα προαναφερόμενα, κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα. Έτσι, γίνεται αναφορά στα γέλια των ρόδων, στους δροσοχαιρετισμούς των μενεξέδων και στο τραγούδι, που μοιάζει με χαρούμενο μελίσσι, των ανοιγμένων μπουμπουκιών.

Εμβαθύνοντας την έρευνα, όσον αφορά την προσωποποίηση, σε διάφορα λογοτεχνικά κείμενα παρατηρείται το εξής: «άψυχα στοιχεία της φύσης (δέντρα, ποτάμια, βουνά κτλ.) αποκτούν ιδιότητες και συμπεριφορές που ανήκουν αποκλειστικά στον άνθρωπο: έχουν ανθρώπινη φωνή και μιλούν, κλαίνε, μαλώνουν, θυμώνουν, συναισθάνονται και γενικά συμπεριφέρονται όπως ακριβώς ο άνθρωπος»[607]. Έτσι, λοιπόν, στα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, παρατηρούνται τα ρόδα να γελούν και οι μενεξέδες να στέλνουν δροσοχαιρετισμούς. Όμως, όπως προαναφέρθηκε, εκτός από το σχήμα λόγου της

[605] ΠΑΛΑΜΑΣ Κωστής, [*Στον κήπο*], σελίδα 18, από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

[606] ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ιωάννης Μιχαήλ, *Η πολιτεία της λίμνης*, σελίδα 24-25, από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' δημοτικού του 2003.

[607] ΠΑΡΙΣΗΣ Ιωάννης, ΠΑΡΙΣΗΣ Νικήτας, Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων, σελίδα 153, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος», Έκδοση 2016, ISBN: 978-960-06-2329-1, 238 σελίδες.

προσωποποίησης, στα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, παρατηρείται και το σχήμα λόγου της παρομοίωσης, η οποία «στην ουσία είναι μια μορφή σύγκρισης»[608]. Έτσι, όταν «θέλουμε να τονίσουμε ιδιαίτερα και να προβάλουμε με ζωηρό τρόπο μια ιδιότητα ή ένα γνώρισμα ενός προσώπου (ή ενός πράγματος ή γενικά μιας έννοιας), το συγκρίνουμε με κάτι άλλο που έχει την ίδια αυτή ιδιότητα σε μεγαλύτερο βαθμό. Από τα δύο συγκρινόμενα στοιχεία, το δεύτερο εκφέρεται με τα: σαν, όπως, καθώς, όμοιος»[609]. Όπως στο προαναφερόμενο, κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, στο οποίο εμφανίζονται «αγέρινα, μαζεμένα σαν χαρούμενο μελίσσι [τα] ματάκια των ανοιγμένων μπουμπουκιών»[610]. Τα σχήματα λόγου «(…) που λειτουργούν μέσα στα λογοτεχνικά κείμενα, προσδίδουν σ' αυτά ζωντάνια και παραστατικότητα και καθιστούν τη λογοτεχνική γραφή ιδιαίτερα κι έντονα δραστική»[611].

Μάλιστα, πρόκειται για «ορισμένα σύμβολα [που] αποτελούν σε αντίθεση με τις φόρμες, τα χρώματα και τις ποικιλίες των σημασιών τους (τριαντάφυλλα, γαρίφαλα, αγριοβιολέτες, γεράνια) τομείς σε οργανωμένα λεξικά. Αυτά τα έμβρυα της δόμησης, προκαλούν την διερώτηση πάνω στον ρόλο που παίζει η «γλώσσα των λουλουδιών» σε σχέση με την ανθρώπινη γλώσσα. Είναι μια κρυπτογράφηση της φυσικής γλώσσας, όπως μπορούν να μας κάνουν να πιστεύουμε οι *Γλώσσες των Λουλουδιών*, πραγματικά συμβολικά λεξικά, και γι' αυτό ένας υποκατάστατος κώδικας;»[612].

---

[608] ΠΑΡΙΣΗΣ Ιωάννης, ΠΑΡΙΣΗΣ Νικήτας, Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων, Op. Cit., σελίδα 142.

[609] ΠΑΡΙΣΗΣ Ιωάννης, ΠΑΡΙΣΗΣ Νικήτας, Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων, Op. Cit., σελίδα 142.

[610] ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ιωάννης Μιχαήλ, *Η πολιτεία της λίμνης*, σελίδα 24-25, από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' δημοτικού του 2003.

[611] ΠΑΡΙΣΗΣ Ιωάννης, ΠΑΡΙΣΗΣ Νικήτας, Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων, σελίδα 154, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος», Έκδοση 2016, ISBN: 978-960-06-2329-1, 238 σελίδες.

[612] BIAGIOLI Nicole, «Dites-le avec des fleurs: le code symbolique floral ou comment construire les émotions en discours en se passant des mots» in *Semen* Revue de sémio-linguistique des textes et discours 35, σελίδα 2, 2013, https://journals.openedition.org/semen/9829 , προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 13:50. Η μετάφραση της ακόλουθης παραγράφου από το πρωτότυπο που παρατίθεται, πραγματοποιήθηκε από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
«Certains signes constituent par l'opposition des formes, des couleurs, et des variétés de leurs signifiants (roses, œillets, giroflées, géraniums) des pans de lexique organisés. Ces embryons de structuration font s'interroger sur le rôle que joue le « langage des fleurs » par rapport au langage humain (Biagioli 1998 : 201). Est-il un cryptage de la langue naturelle, comme peuvent le faire croire les Langages des fleurs (désormais LDF), véritables dictionnaires symboliques, et donc un code substitutif ? Ou bien son approche indirecte et pragmatique de la communication émotionnelle en fait-elle un code complémentaire de la langue?»: «Ορισμένα σημεία αποτελούν, μέσω της αντίθεσης των μορφών, των χρωμάτων και των ποικιλιών των σημαινόντων τους (τριαντάφυλλα, γαρύφαλλα, άνθη τοίχου, γεράνια), μέρη ενός οργανωμένου λεξικού. Αυτές οι εμβρυακές δομές εγείρουν ερωτήματα σχετικά με τον ρόλο που διαδραματίζει η "γλώσσα των λουλουδιών" σε σχέση με την ανθρώπινη γλώσσα (Biagioli 1998: 201). Πρόκειται για μια κρυπτογράφηση της φυσικής γλώσσας, όπως μας κάνουν να πιστεύουμε οι Γλώσσες των λουλουδιών (εφεξής DFL), πραγματικά συμβολικά λεξικά, και επομένως (πρόκειται) για έναν υποκατάστατο κώδικα; Ή μήπως η έμμεση και πραγματολογική προσέγγισή της στην συναισθηματική επικοινωνία την καθιστά συμπληρωματικό κώδικα της γλώσσας;».

Συμπερασματικά, με τον τρόπο αυτό, επιτυγχάνεται η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, καθώς και η καλλιέργεια της καλαισθησίας.

Στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα που ακολουθεί, το φύσημα του αέρα, το βουητό των μελισσών και των σφηκών, καθώς και κάθε πουλιού κελάηδημα, συντελούν σ' ένα γλυκό τραγούδι της φύσης, αφού:

«Πάλε ξυπνάει της άνοιξης τ' αγέρι·
στην πλάση μυστικής αγάπης γλύκα. (…)
Πεταλούδες πετούν ταίρι με ταίρι,
εδώ βουίζει μέλισσα, εκεί σφήκα. (…)
(…) κάθε πουλιού κελάηδημα ξυπνάει
πόθο στα φυλλοκάρδια μου κι ελπίδα (…)»[613]

Σύμφωνα με το προαναφερόμενο, κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, από το φύσημα του αέρα μέχρι το κελάηδισμα του πουλιού, όλα αποτελούν την μουσική της φύσης. Έτσι, είναι αδύνατο να μην αναλογιστεί και ανατρέξει ο λογισμός στην γνωστή 6η Συμφωνία του Beethoven, η οποία ονομάζεται και «ποιμενική» κι αποτελεί έναν ύμνο στη φύση[614].

Εμβαθύνοντας, όμως, την έρευνα στο βουητό της μέλισσας, κρίνεται απαραίτητο να εξηγηθεί ότι «το βουητό που παράγουν οι μέλισσες είναι το κύριο μέσο επικοινωνίας τους με τα άλλα μέλη της κυψέλης. Οι μέλισσες παράγουν αυτόν τον ήχο συσπώντας γρήγορα τους μυς τους και προκαλώντας δονήσεις που αντηχούν σε ολόκληρο το σώμα τους»[615]. «Οι μέλισσες βουίζουν για διάφορους λόγους και κυρίως κατά την διάρκεια της σύστασής τους σε σμήνος. Ο ήχος δημιουργείται από το γρήγορο χτύπημα των φτερών, που έχουν μια συχνότητα

[613] ΜΑΒΙΛΗΣ Λορέντσος, *Πατρίδα*, σελίδα 198. Από το βιβλίο *Τα σονέτα.* Από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 1975.

[614] BEETHOVEN: *Symphony No. 6 Pastoral* / Bernard Haitink & Berlin Philharmonic (complete symphony) https://www.youtube.com/watch?v=9ORsinmqm0M. Προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 15:25. Βλέπε Παράρτημα, σελίδα 141.

[615] «Le bourdonnement des abeilles et la communication des essaims» in https://www.apicolturalaterza.com/fr/le-bourdonnement-des-abeilles-et-la-communication-des-essaims, δημοσιεύτηκε την 16η Μαΐου 2022, προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 16:06.
Η μετάφραση της συγκεκριμένης παραγράφου από το πρωτότυπο, πραγματοποιήθηκε από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
«Le bourdonnement que font les abeilles est leur principal moyen de communication avec les autres membres de la ruche. Les abeilles font ce bruit en contractant rapidement leurs muscles et en provoquant des vibrations qui résonnent dans tout leur corps».

250 Hz περίπου»[616]. Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι οι μέλισσες-βασίλισσες, παράγουν διαφορετικό βουητό από τις μέλισσες-εργάτριες. Μάλιστα, ονομάζεται ως το τραγούδι των βασιλισσών των μελισσών και είναι «ένας τρόπος προειδοποίησης στις άλλες μέλισσες-βασίλισσες που τις ανταγωνίζονται, για να τους επικοινωνήσουν ότι η νέα μέλισσα-βασίλισσα είναι έτοιμη να ανταποκριθεί στην πρόκληση. Πράγματι, είναι γνωστό, ότι κάθε κυψέλη έχει χώρο παρά μόνο για μια βασίλισσα και γι' αυτό τον λόγο, οι μέλισσες συγκρούονται για να εκλέξουν μια μόνο ηγέτιδα για όλη την κυψέλη»[617].

Συμπερασματικά, από τους στίχους του κατηγοριοποιημένου λογοτεχνικού αποσπάσματος, γίνεται εμφανής τόσο η επίκληση στο συναίσθημα όσο και η καλλιέργεια της καλαισθησίας των μαθητών, καθώς της άνοιξης τ' αγέρι ξυπνά μυστικής αγάπης γλύκα, οι πεταλούδες πετούν ταίρι με ταίρι, οι μέλισσες και οι σφήκες βουίζουν και κάθε πουλιού κελάηδημα, ξυπνά πόθο κι ελπίδα στα φυλλοκάρδια του ποιητή. Εικόνες και συναισθήματα, που αφηγούνται στους μαθητές οι στίχοι του κατηγοριοποιημένου λογοτεχνικού αποσπάσματος και οι οποίοι συντελούν στα προαναφερόμενα συμπεράσματα.

Στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα που ακολουθεί, παρατηρείται ότι η βροχή αποτελεί την μουσική του φθινοπώρου: «(…) είχε κάτι από τη μουσική της βροχής ατέλειωτων φθινόπωρων (…)»[618]. Ο ήχος της βροχής έχει ρυθμό[619], κατά συνέπεια με ήχο και ρυθμό παράγεται μουσική. Τη μουσική στη φύση, όμως, «δεν την φέρανε στη γη ούτε οι θεοί ούτε τα μαγικά πουλιά. Τη δημιούργησε η ανάγκη του ανθρώπου να μπορεί να εκφράζει τα συναισθήματά του, να μπορεί ομαδικά να εξωτερικεύει τη συγκίνηση και τον ενθουσιασμό

---

[616] «Le bourdonnement des abeilles et la communication des essaims» in https://www.apicolturalaterza.com/fr/le-bourdonnement-des-abeilles-et-la-communication-des-essaims, Op. Cit., προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 16:27.
Η μετάφραση της συγκεκριμένης πρότασης από το πρωτότυπο που παρατίθεται, πραγματοποιήθηκε από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
«Les abeilles bourdonnent pour diverses raisons et notamment lors de l'essaimage. Le son est causé par le battement rapide des ailes, qui a une fréquence d'environ 250 Hz».

[617] «Le bourdonnement des abeilles et la communication des essaims» in https://www.apicolturalaterza.com/fr/le-bourdonnement-des-abeilles-et-la-communication-des-essaims, Op. Cit., προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 16:27.
Η μετάφραση της συγκεκριμένης πρότασης από το πρωτότυπο που παρατίθεται, πραγματοποιήθηκε από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
«(…) est une forme d'avertissement aux autres reines des abeilles en compétition pour communiquer que le nouveau-né est prêt à relever le défi. En effet, comme on le sait, chaque ruche n'a de place que pour une seule reine et, pour cette raison, les spécimens s'affrontent pour élire une seule souveraine de toute la ruche».

[618] ΜΠΟΝΤΗΣ Γιώργος, [*Ο ασημένιος δρόμος*], σελίδα 30-33. Από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

[619] ΨΑΛΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΜΙΝΗ Ντόρα, *Μουσικοθεραπεία: ο Τρίτος Δρόμος*, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και βοηθήματα, Κάλλιπος, Αθήνα, 2015, 206 σελίδες, https://fr.calameo.com/read/003094022815 26e6a3274. Προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 21:56.

του»[620]. Γι' αυτό, συχνά στην ποίηση, αλλά και στη λογοτεχνία γενικότερα, η βροχή παρομοιάζεται με το κλάμα τ' ουρανού[621]. Συμπερασματικά, γίνεται προφανής η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών.

Στη συνέχεια, το τραγούδι των καλογιάννων εκφράζει την χαρά τους και τα λουλούδια λαλούν καθώς πλέκονται σε στεφάνια:

«Στον ήλιο του φθινόπωρου σα ζωντανά λουλούδια
οι καλογιάννοι χαίρονται. Με τη γλυκιά φωνή τους
στο βάτο π' ακουρμαίνεται* λαλούν τα στεφανούδια»[622]

Στο ανωτέρω κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, γίνεται αναφορά στο χαρούμενο τραγούδι των καλογιάννων. Ο καλογιάννος, δεν είναι άλλος από τον γνωστό μας κοκκινολαίμη, του οποίου το κελάηδημα το χειμώνα, «είναι πιο μελαγχολικό από εκείνο του καλοκαιριού»[623]. «Το λατινικό όνομα του είδους είναι *Erithacus rubecula* και προέρχεται από το ελληνικό όνομα Ερύθακος»[624], ενώ είναι, επίσης, γνωστός ως το αηδόνι του χειμώνα, καθώς κελαηδά [τον χειμώνα] έναν από τους μελωδικότερους σκοπούς[625].

Επίσης, στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, που ακολουθεί:

«Γλυκά θροΐζουν γύρω μου τα δένδρα.
(…)– στιλπνός, πασίχαρος κορυδαλλός – λαλεί ο μικρός μου γιος»[626], παρατηρείται ότι: τα φύλλα θροΐζουν γλυκά και σαν πασίχαρος κορυδαλλός λαλεί ο μικρός γιος του ποιητή. Άλλωστε, ο κορυδαλλός είναι «μικρό ωδικό πτηνό με καφετί ή γκριζωπό φτέρωμα, που έχει

[620] PILKA George, *Ο κόσμος της μουσικής,* Εκδόσεις Κάλβος, Αθήνα, 1985, 336 σελίδες.

[621] ΣΤΑΥΡΑΚΑΚΗΣ Γιώργος (Μιχαλόμπας), *Μαντινάδες αγάπης*, «Λιάζει την ώρα που γελάς, όταν δακρύζεις βρέχει, κι όταν κοιτάζεις χαμηλά η μέρα φως δεν έχει», https://www.mantinades.gr/mantinada/gelas-kai-liazei-o-oyranos. Προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 22:40.

[622] ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ Αριστοτέλης, «*Για το θάνατο της θυγατέρας μου Ναθαλίας*», σελίδες 205-206. *Βίος και Έργα.* Από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 1975.

[623] ΤΡΑΤΣΑ Μάχη, «Κοκκινολαίμης, το αηδόνι του χειμώνα», δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Το βήμα* την 25η Φεβρουαρίου 2012, αναδημοσιεύτηκε στον ακόλουθο δικτυακό τόπο την 2η Δεκεμβρίου 2016 https://dasarxeio.com/2016/12/02/37731/ , προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 23:23.

[624] ΤΡΑΤΣΑ Μάχη, «Κοκκινολαίμης, το αηδόνι του χειμώνα», Op. Cit., προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 23:23.

[625] ΤΡΑΤΣΑ Μάχη, «Κοκκινολαίμης, το αηδόνι του χειμώνα», Op. Cit., προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 23:23.

[626] ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ Ανδρέας, *Ο κορυδαλλός*, σελίδα 83. Από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

μελωδικό κελάηδημα σε υψηλούς τόνους»[627]. Έτσι, το ίδιο μελωδικά ηχεί, στ' αυτιά του γονέα, η φωνούλα του παιδιού του. Συμπερασματικά, γίνεται εμφανής τόσο η επίκληση στο συναίσθημα όσο και η καλλιέργεια της καλαισθησίας των μαθητών, μέσα από το γλυκό θρόισμα των φύλλων και το κελάηδημα του κορυδαλλού.

Σε άλλο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, ένα «Λευκό βουνάκι πρόβατα κινούμενο βελάζει (…)»[628]. Έτσι, αλληγορικά, παρατηρείται ότι και τα πρόβατα με το βέλασμά τους συμμετέχουν σ' αυτή τη συμφωνία της φύσης, με συνέπεια να καλλιεργούν την καλαισθησία στους μαθητές.

Όπως και τα γέλια του βουνού για το πέρασμα της βροχής και την εκ νέου άφιξη του ήλιου, συμβάλλουν στην μουσική αυτή συμφωνία, αφού «Ξαναγέλασε το βουνό (…)»[629]. Στο ανωτέρω κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, παρατηρείται ότι το βουνό ξαναγέλασε. Έτσι, γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι πρόκειται για το σχήμα λόγου της προσωποποίησης, η οποία όπως έχει προαναφερθεί, συμβάλλει στον εμπλουτισμό του λογοτεχνικού λόγου και κάνει την αφήγηση περισσότερο έντονη, έχοντας ως άμεση συνέπεια την επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών.

Στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, που ακολουθεί, παρατηρείται το πέταγμα των χελιδονιών, των σπίνων και των σουσουράδων, όμως κυρίως, παρατηρείται το μαγευτικό κελάηδισμα των αηδονιών στις ρεματιές: «Πετούσαν τα χελιδόνια, οι σπίνοι και οι σουσουράδες. Κελαηδούσαν μαγευτικά τα αηδόνια στις ρεματιές (…)»[630]. «Το αηδόνι, λόγω της φωνής του, είναι ίσως το πιο ξακουστό πτηνό της χώρας μας»[631]. Θεωρείται ο βασιλιάς των ωδικών πτηνών, αφού «κανένα ωδικό πτηνό δεν το φτάνει σε γλυκύτητα και διάρκεια τραγουδιού»[632]. «Το μελωδικό του κελάηδημα αντηχεί την άνοιξη, κυρίως την εποχή του

---

[627] ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Μανόλης, Ηλεκτρονικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=κορυδαλλός&dq=. Προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 23:41.

[628] ΣΟΛΩΜΟΣ Διονύσιος, *Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι*, σελίδα 191. Από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

[629] ΑΓΓΕΛΟΥ Ι. *Μέσα στην καταιγίδα*, σελίδα 271-275. Από το μυθιστόρημα *Ένα καλοκαίρι γεμάτο βροχή*. Από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 1975.

[630] ΜΑΡΡΑ Ειρήνη, *Η καλλονή με το φιδίσιο κορμί*, σελίδες 261-263. Από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

[631] *Αηδόνι (Luscinia megarhynchos),* δημοσιεύτηκε στον ακόλουθο δικτυακό τόπο την 1οη Δεκεμβρίου 2007, https://petbirds.gr/threads/%CE%91%CE%B7%CE%B4%CF%8C%CE%BD%CE%B9-luscinia-megarhynchos.17645/. Προσπελάστηκε την 3η Ιανουαρίου 2023 στις 00:06.

[632] *Αηδόνι (Luscinia megarhynchos),* δημοσιεύτηκε στον ακόλουθο δικτυακό τόπο την 1οη Δεκεμβρίου 2007, https://petbirds.gr/threads/%CE%91%CE%B7%CE%B4%CF%8C%CE%BD%CE%B9-luscinia-megarhynchos.17645/, Op. Cit.

ζευγαρώματος και ειδικά το σούρουπο και τη νύχτα έως τις πρώτες πρωινές ώρες»[633]. Το κελάηδημα των αηδονιών «είναι δυνατό, μελωδικό, ποικιλόμορφο με μικρές ενδιάμεσες παύσεις και αποτελείται από τρίλιες, σφυρίγματα που μοιάζουν με φλάουτο και γαργαρίσματα. Έχει την ικανότητα να αλλάζει από είκοσι έως εικοσιτέσσερις στροφές»[634]. Μάλιστα, άξιο αναφοράς κρίνεται το γεγονός ότι «όταν προσπαθεί να προσελκύσει το θηλυκό, το αρσενικό τραγουδά έως και το 50% της διάρκειας της νύχτας, με αποτέλεσμα να χάνει ένα ποσοστό από το βάρος του κάθε βράδυ». Το αηδόνι όταν κελαηδά, συνήθως «κάθεται σ' ένα ψηλό κλαδί, σε ανοιχτό μέρος για να μπορεί να αντιληφθεί τους εχθρούς του»[635].

Τέλος, στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα που ακολουθεί, παρατηρείται ότι δεν είναι μόνο τα λουλούδια, τα φύλλα, τα ποτάμια, η βροχή και τα πουλιά της στεριάς που τραγουδούν, αλλά και οι ζωντανοί οργανισμοί της θάλασσας αποτελούν μέλη αυτής της φυσικής χορωδίας:

«(…) βγήκε μια μάνα καβουρού και νέθει* στη λιακάδα·
νέθει το φως χρυσόνεμα*, νέθει και κουβαριάζει,
και νεθοκουβαριάζοντας* γλυκό τραγούδι λέει:
«Χαρά να χαίρεσαι ζωή, χαρά να ζεις και να 'σαι,
μακάρι και κατάνακρα στο σύνορο του κόσμου»»[636]

πρόκειται, έτσι, για μια καβουρίνα, η οποία έχει βγει στην ακροθαλασσιά, γνέθει στη λιακάδα το φως του ήλιου σε χρυσόνημα και τραγουδά γλυκά για την χαρά της ζωής ακόμα κι αν βρίσκεται κανείς, στην άκρη του κόσμου. Συμπερασματικά, και στο συγκεκριμένο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, παρατηρείται το σχήμα λόγου της

---

[633] *Αηδόνι (Luscinia megarhynchos),* δημοσιεύτηκε στον ακόλουθο δικτυακό τόπο την 1οη Δεκεμβρίου 2007, https://petbirds.gr/threads/%CE%91%CE%B7%CE%B4%CF%8C%CE%BD%CE%B9-luscinia-megarhynchos.17645/, Op. Cit.

[634] *Αηδόνι (Luscinia megarhynchos),* δημοσιεύτηκε στον ακόλουθο δικτυακό τόπο την 1οη Δεκεμβρίου 2007, https://petbirds.gr/threads/%CE%91%CE%B7%CE%B4%CF%8C%CE%BD%CE%B9-luscinia-megarhynchos.17645/, Op. Cit.

[635] *Αηδόνι (Luscinia megarhynchos),* δημοσιεύτηκε στον ακόλουθο δικτυακό τόπο την 1οη Δεκεμβρίου 2007, https://petbirds.gr/threads/%CE%91%CE%B7%CE%B4%CF%8C%CE%BD%CE%B9-luscinia-megarhynchos.17645/, Op. Cit.

[636] ΡΩΤΑΣ Βασίλης, *Κατάνακρα στο σύνορο*, σελίδα 71. Από την ποιητική συλλογή *Κιθάρα και γαρούφαλο*, από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 1975.

προσωποποίησης, αφού αποδίδονται στην καβουρίνα ανθρώπινες ιδιότητες, όπως το πλέξιμο στη λιακάδα και το τραγούδι της, κάνοντας επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών.

Ολοκληρώνοντας την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, η έρευνα οδηγείται στην ποσοτική ανάλυση, με σκοπό την εξαγωγή ακριβέστερων συμπερασμάτων όσον αφορά την ποσότητα των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων.

Από την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, όπως εμφανίζεται στον πίνακα που ακολουθεί, παρατηρούνται οι ποσοτικές διαφορές ανάμεσα στα ανθολόγια του ‘75 και στα σύγχρονα, όπως προέκυψαν έπειτα από καταμέτρηση των δεδομένων σε τρία επίπεδα, Δηλαδή, σε επίπεδο αποσπασμάτων, σε επίπεδο λέξεων και σε επίπεδο χαρακτήρων.

Πίνακας 1.2.ζ.
Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου
Στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά

	Ανθολόγιο Α’-Β’ Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α’-Β’ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ’-Δ’ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ’-Δ’ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε’-ΣΤ’ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε’-ΣΤ’ Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	0	0	0	0	7	10
Λέξεις	0	0	0	0	355	484
Χαρακτήρες	0	0	0	0	1830	2582

Μελετώντας τον ανωτέρω πίνακα ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου, παρατηρείται ότι **ποσοτικά**, κατηγοριοποιούνται επτά (7) αποσπάσματα στο Ανθολόγιο Ε’-ΣΤ’ Δημοτικού του 1975 και δέκα (10) στο αντίστοιχο σύγχρονο Ανθολόγιο. Τέλος, ποσοτικά, παρατηρείται ότι η διαφορά ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια, δεν είναι μεγάλη. Αξίζει όμως, να σημειωθεί ότι το σύγχρονο Ανθολόγιο Ε’-ΣΤ’ Δημοτικού, έχει, περισσότερα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα από αυτό του 1975, που αναπαριστούν τη στεριά.

Οι ανωτέρω παρατηρήσεις παρουσιάζονται σχηματικά, στα γραφήματα που ακολουθούν. Έτσι, στο Γράφημα 1.2.Ζ. της Συνολικής Στατιστικής Μελέτης του παρόντος υποκεφαλαίου, παρατηρείται ότι οι αναπαραστάσεις της στολισμένης, ευωδιαστής και γλυκόλαλης στεριάς απαντώνται, διαχρονικά, μόνο στα σχολικά Ανθολόγια των Ε’ – ΣΤ’ Τάξεων του Δημοτικού, ενώ απουσιάζουν από τα Ανθολόγια των μικρότερων και μεσαίων τάξεων.

Γράφημα 1.2.Ζ.
Συνολική Στατιστική Μελέτη
Στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά

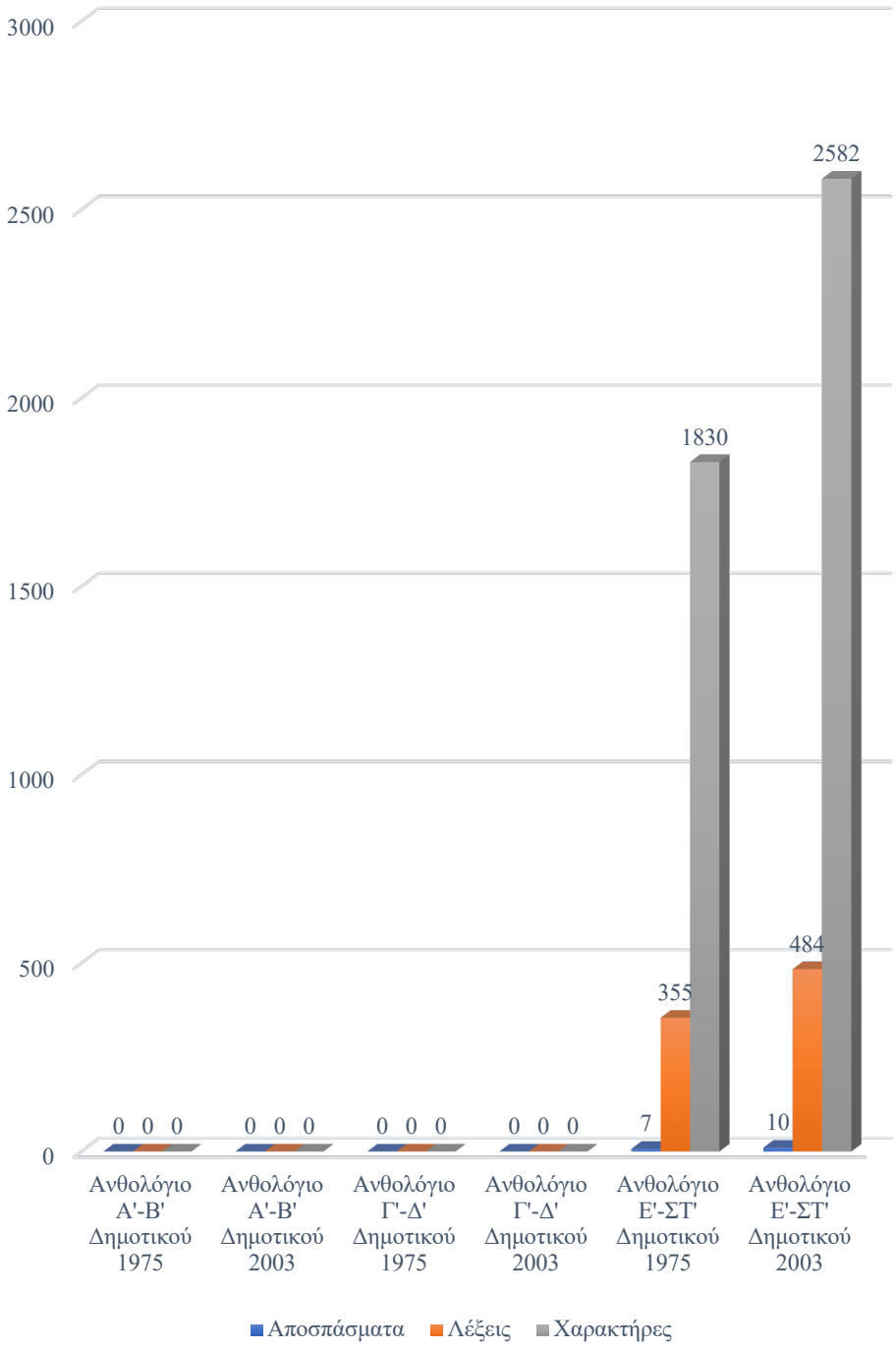

Στο Γράφημα 1.2.Ζ.α. που ακολουθεί κι εκφράζει το πλήθος των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων, παρατηρείται ότι στο σύγχρονο Ανθολόγιο καταμετρώνται 10, ενώ στο αντίστοιχο Ανθολόγιο του 1975 καταμετρώνται 7 αποσπάσματα.

Γράφημα 1.2.Ζ.α.
Στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά
Αποσπάσματα

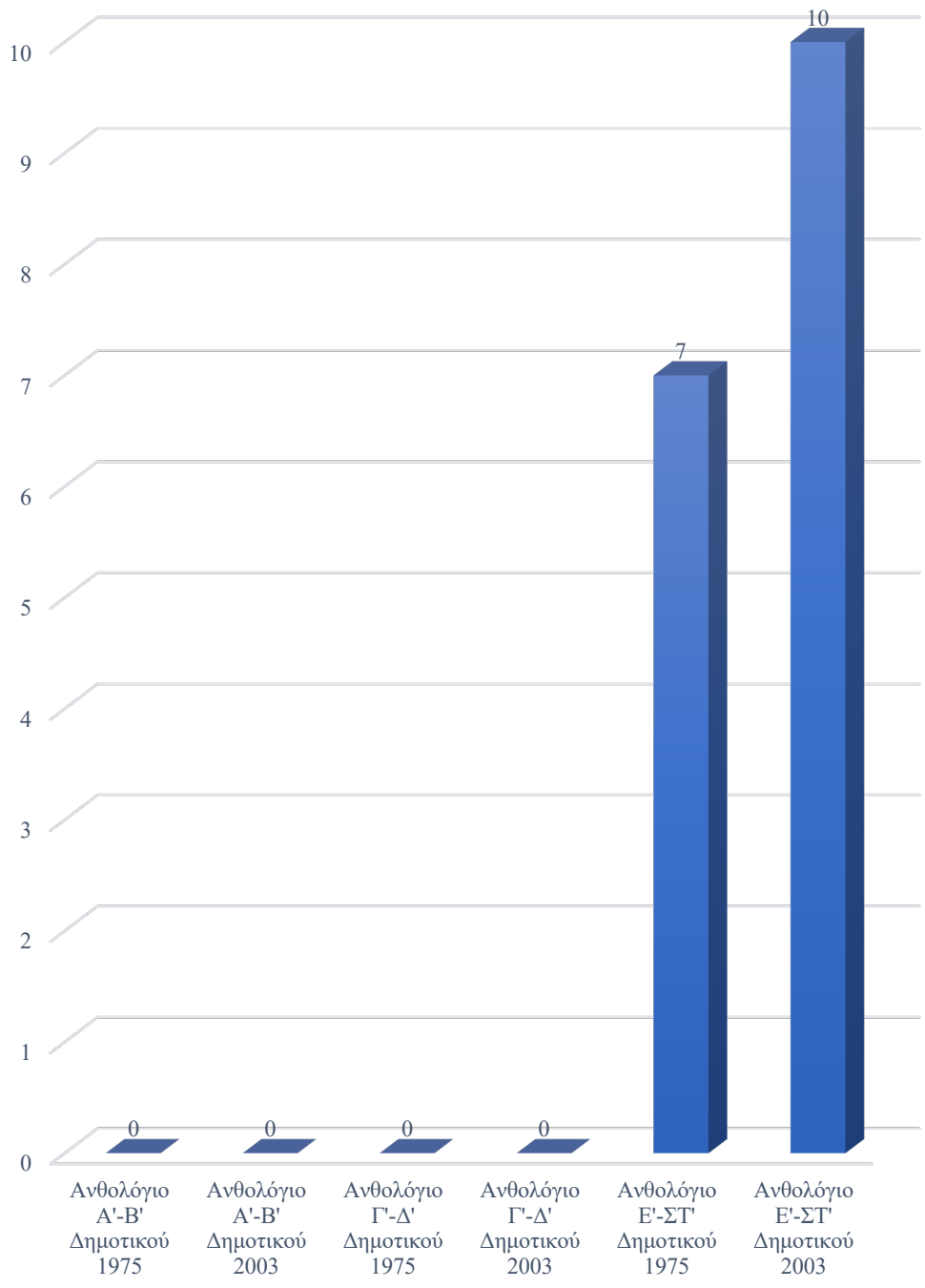

Στο Γράφημα 1.2.Ζ.β. που ακολουθεί κι εκφράζει το πλήθος των κατηγοριοποιημένων λέξεων, παρατηρείται ότι στο Ανθολόγιο του 1975 καταμετρώνται 355 λέξεις, ενώ στο αντίστοιχο σύγχρονο καταμετρώνται 484.

Γράφημα 1.2.Ζ.β.
Στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά
Λέξεις

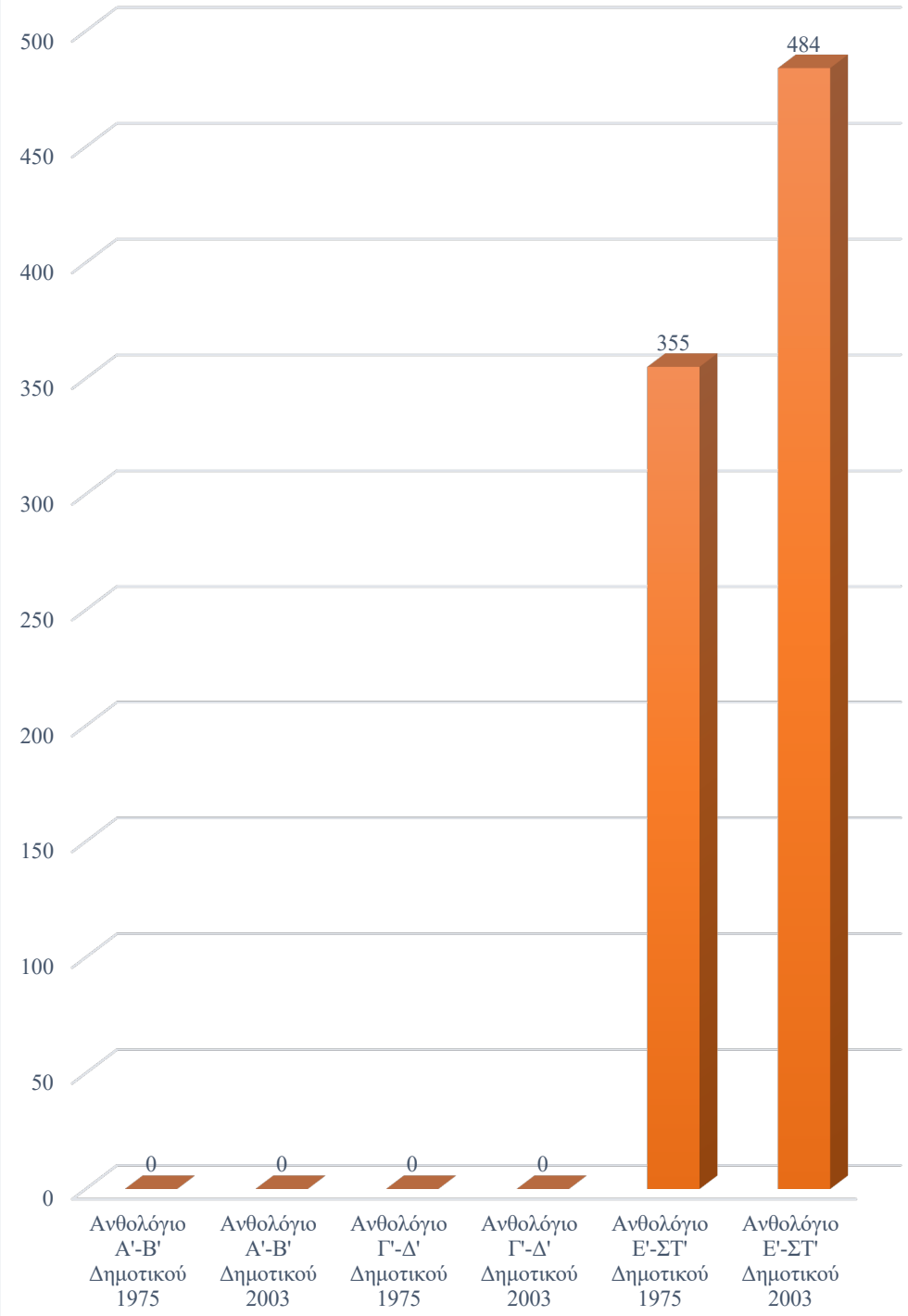

Στο Γράφημα 1.2.Ζ.γ. που ακολουθεί κι εκφράζει το πλήθος των χαρακτήρων, παρατηρείται ότι το Ανθολόγιο του 1975 καταμετρά 1830 χαρακτήρες, ενώ το αντίστοιχο σύγχρονο καταμετρά 2582.

Γράφημα 1.2.Ζ.γ.
Στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά
Χαρακτήρες

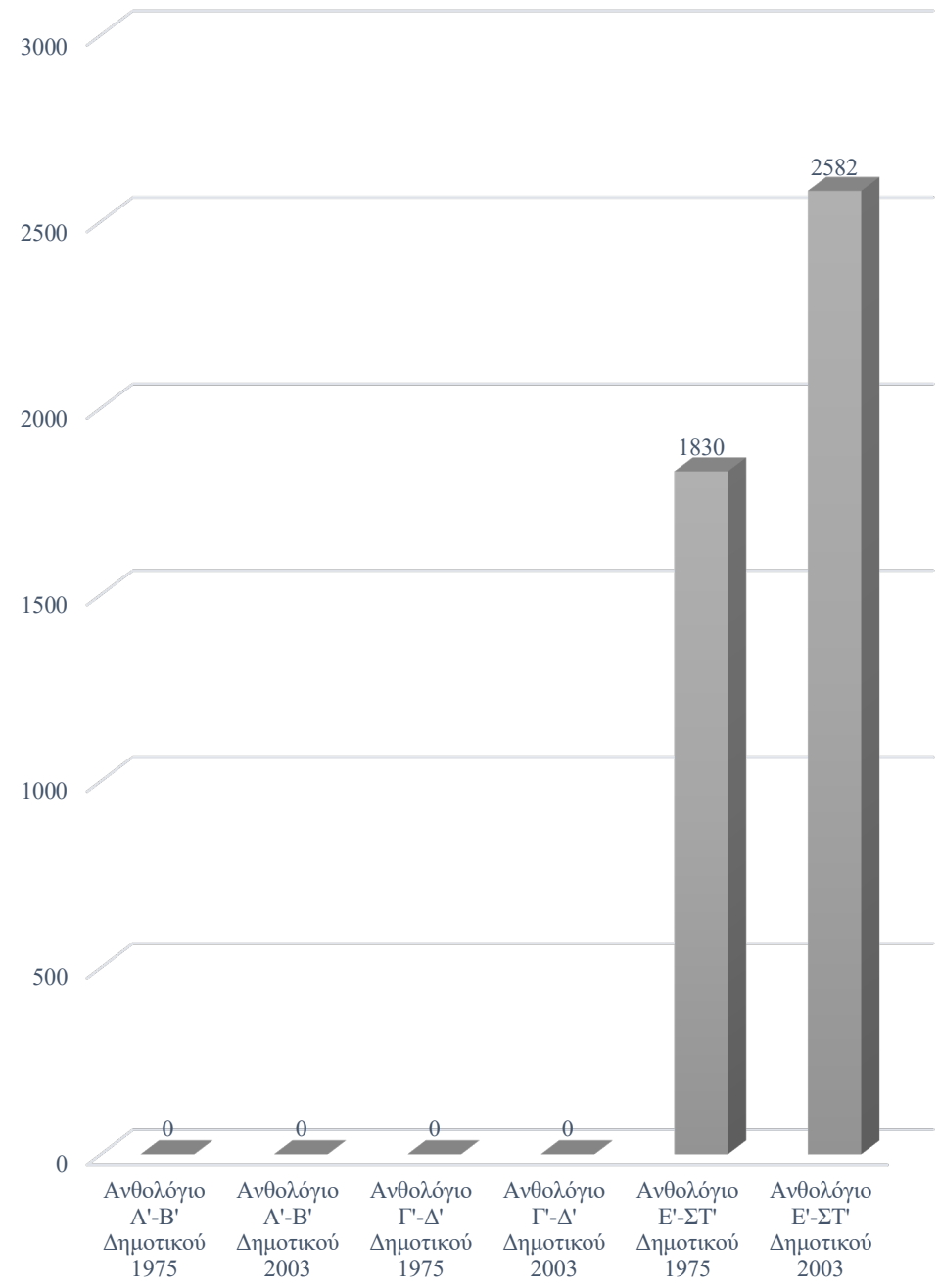

Ολοκληρώνοντας την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, γίνεται προφανής η μικρή διαφορά ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια των Ε'-ΣΤ' τάξεων του Δημοτικού, κυρίως σε επίπεδο λέξεων και χαρακτήρων. Παρ' όλ' αυτά, το σύγχρονο Ανθολόγιο, έχει περισσότερα

κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα που αναπαριστούν τη στεριά ως στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη.

Συνοψίζοντας, γίνεται, προφανής η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, με την παρουσίαση της γλυκόλαλης ομορφιάς της φύσης και την αφήγηση των συναισθημάτων που προκαλούν. Η καλλιέργεια της καλαισθησίας ενθαρρύνεται μέσω των γλαφυρών περιγραφών των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων, τα οποία αφηγούνται την ομορφιά της φύσης, μέσα από τον στολισμό της με λογής λογής λουλούδια, καρπούς και πρασινάδα, με αποτέλεσμα να δημιουργούν στους μαθητές, όμορφες εικόνες και τέλος, τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, εκφράζουν στα παιδιά την επιστημονική πραγματικότητα, αφού αναφέρονται, στον καλογιάννο, στον κορυδαλλό και στο αηδόνι και το κελάηδισμά τους.

Ολοκληρώνοντας τη μελέτη της στολισμένης, ευωδιαστής και γλυκόλαλης στεριάς, στο παρόν υποκεφάλαιο, σ' αυτό που έπεται, ερευνάται η απέραντη και κρυστάλλινη θάλασσα.

Η) Απέραντη και κρυστάλλινη θάλασσα

Έπειτα από τη μελέτη της στεριάς στο υποκεφάλαιο που προηγήθηκε, στο παρόν, ερευνάται η *Απέραντη και κρυστάλλινη θάλασσα.*

Πίνακας 1.2.Η.
Απέραντη και κρυστάλλινη θάλασσα

Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
-	-	-	-	Κατάνακρα* στο σύνορο στεριάς και του πελάγου, που τα νερένια δάχτυλα την αμμουδιά χαϊδεύουν, βγήκε μια μάνα καβουρού και νέθει* στη λιακάδα• νέθει το φως χρυσόνεμα*, νέθει και κουβαριάζει, και νεθοκουβαριάζοντας* γλυκό τραγούδι λέει: «Χαρά να χαίρεσαι ζωή, χαρά να ζεις και να 'σαι,	Να σ' αγναντεύω, θάλασσα, να μη χορταίνω, απ' το βουνό ψηλά στρωτήν και καταγάλανη και μέσα να πλουταίνω απ' τα μαλάματά σου τα πολλά. Να 'ναι χινοπωριάτικον απομεσήμερ', όντας μετ' άξαφνη νεροποντή χιμάει μες απ' τα σύννεφα θαμπωτικά γελώντας ήλιος χωρίς μαντύ. Να ταξιδεύουν στον αγέρα τα νησάκια, οι κάβοι,

				μακάρι και κατάνακρα στο σύνορο του κόσμου». ΡΩΤΑΣ Βασίλης, *Κατάνακρα στο σύνορο*, σελίδα 71. Από την ποιητική συλλογή *Κιθάρα και γαρούφαλο*. Ο ήλιος επαντρεύτηκε και πήρε το φεγγάρι, ακάλεσε και στη χαρά συμπεθερούς τ' αστέρια• τα σύγνεφα τους έστρωσε στρώματα για να κάτσουν, τους έβαλε προσκέφαλα τις ράχες ν' ακουμπήσουν, τους έβαλε και τράπεζο στους κάμπους τα λουλούδια, τους έβαλε φαΐ να φαν το μόσκο και τα άνθια. Κρασί τους έδωσε να πιουν θάλασσες και ποτάμια• κι απ' όλα τ' άστρια τ' ουρανού Αυγερινός δεν έρθε• κι αυτού προς το ξημέρωμα Αυγερινός εφάνη• φέρνει τον ύπνο ζωντανό στα νιόγαμπρα πεσκέσι, φέρνει και στους συμπεθερούς λυχνάρι να τους φέξει, να φύγ'ν να παν στα σπίτια τους, τα νιόγαμπρα νυστάζουν. Δημοτικό, *Ο ήλιος επαντρεύτηκε*, σελίδα 182.	τ' ακρογιάλια σα μεταξένιο αχνοί και με τους γλάρους συνοδιά κάποτ' ένα καράβι ν' ανοίγουν να το παίρνουν οι ουρανοί. ΒΑΡΝΑΛΗΣ Κώστας, [*Να σ' αγναντεύω θάλασσα*], σελίδα 20. (...) Τον ύπνο φέρνω σου από κήπων μονοπάτια Τί πράσινες κληματαριές στα καστανά σου μάτια (...) Τον ύπνο φέρνω σου απ' του πόντου τον αφρό (...) κάτω απ' τ' ανέμου το λευκό πανί (...) (Στ. 2, 3, 8, 11, σελίδα 88) ΧΙΚΜΕΤ Ναζίμ, *Νανούρισμα*, σελίδα 88. Μετάφραση: ΡΙΤΣΟΣ Γιάννης (...) Κρύσταλλο γαλάζιο έμοιαζε το νερό, τόσο πεντακάθαρο, που ξεχώριζες ένα ένα τα βοτσαλάκια και τα χρωματιστά χαλίκια στο βυθό. (...) Στο κάτω κάτω οι επιστήμονες λένε πως μακρινή μητέρα όλων των ανθρώπων είναι η θάλασσα (...) (Γρ. 8-10, σελίδα 97, γρ. 12-13, σελίδα 97) ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ-ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Η μαμά μας η θάλασσα*, σελίδες 95-97. (...) Την πλάση οι αρχαίοι Έλληνες τη λέγανε Κόσμο, που θα πει στολίδι, μα ιδιαίτερα Κόσμο είπανε όσα βρίσκουνται απάνω στη Γης και τη στολίζουνε σα να 'ναι το πλουμισμένο ρούχο της. Τον παλιόν

					καιρό οι κοπέλες κεντούσανε στα ρούχα τους ξόμπλια που παρασταίνανε αλλού τον Ουρανό με τ' άστρα, αλλού τη Γης με τα λουλούδια, αλλού τη Θάλασσα με τα ψάρια. Και τα πιο πολλά αγάλματα παρασταίνουνε αλληγορικά με πρόσωπα πότε τη Θάλασσα, πότε τον Ήλιο, πότε το Φεγγάρι κι άλλα. Τα πιο μεγαλόπρεπα στολίδια της Γης είναι τα βουνά, που πολλά από δαύτα φτάνουνε σ' ένα ψήλος να ζαλιστεί άνθρωπος, τέσσερις χιλιάδες μπόγια και παραπάνου, θεμελιωμένα στον αιώνα. (...) (Γρ. 20-29, σελίδα 13) ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης, *Ο αστρολάβος*, σελίδες 13-14.

Η μελέτη του ανωτέρω τμήματος του πίνακα, επιτρέπει τις εξής **δύο** παρατηρήσεις, η πρώτη, **ποιοτικού** χαρακτήρα και η δεύτερη, **ποσοτικού**: η **πρώτη**, αφορά την διαπίστωση ότι η θάλασσα με τις ιδιότητες που της αποδίδονται, σύμφωνα πάντα, με τα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, παρατηρούνται διαχρονικά, μόνο στα δύο Ανθολόγια των Ε'-ΣΤ' τάξεων του Δημοτικού. Η **δεύτερη** παρατήρηση, **ποσοτικού** χαρακτήρα, αφορά το πλήθος και την αναγωγή σε ποσότητα, των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, για κάθε ένα από τα δύο Ανθολόγια. Όπως παρατηρείται, το Ανθολόγιο του 1975, έχει, φαινομενικά, μικρότερο αριθμό κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων που αναπαριστούν τη συγκεκριμένη θεματική.

Εξετάζοντας λοιπόν, τον ανωτέρω πίνακα, συνθετικά, παρατηρείται ότι η απεραντοσύνη της θάλασσας, εμφανίζεται από τα σύνορά της με τη στεριά, από το αγνάντεμα κι από τον χαρακτηρισμό της ως «*πόντο*». Η ιδιότητά της ως κρυστάλλινη, παρατηρείται στον ανωτέρω πίνακα, από τους χαρακτηρισμούς «*καταγάλανη*» και «*κρύσταλλο γαλάζιο*».

Αναλυτικότερα, εμβαθύνοντας στα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα που την αναπαριστούν:

«Κατάνακρα* στο σύνορο στεριάς και του πελάγου,
που τα νερένια δάχτυλα την αμμουδιά χαϊδεύουν»[637]

[637] ΡΩΤΑΣ Βασίλης, *Κατάνακρα στο σύνορο*, σελίδα 71. Από την ποιητική συλλογή *Κιθάρα και γαρούφαλο*. Από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 1975.

στο συγκεκριμένο απόσπασμα η θάλασσα μοιάζει να έχει δάχτυλα από νερό και να χαϊδεύει την αμμουδιά. Έτσι, στο ανωτέρω απόσπασμα χρησιμοποιείται το σχήμα λόγου της προσωποποίησης. Όπως έχει προαναφερθεί, όπου χρησιμοποιείται η προσωποποίηση, η αφήγηση του κειμένου γίνεται περισσότερο έντονη. Επίσης, το σημείο εκείνο που ενώνει την θάλασσα με τη στεριά, αποτελεί το ακρογωνιαίο σύνορο ανάμεσά τους. Άλλωστε, εκτός από τα σύνορα που ορίζουν οι άνθρωποι, πάντα υπήρχαν και τα φυσικά σύνορα. Ένα σύνορο, λοιπόν, αποτελεί και η στεριά με την θάλασσα.

Στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα που ακολουθεί: «Κρασί τους έδωσε να πιούν θάλασσες (…)·»[638], η θάλασσα παρομοιάζεται με κρασί. Σ' αυτόν τον στίχο, ο φιλόσοφος λαός, συγκρίνει την ποσότητα του κρασιού, που προσφέρεται στον γάμο του ήλιου με το φεγγάρι, με την απεραντοσύνη της θάλασσας, για να δείξει ότι το κρασί έρρεε άφθονο.

Κι ενώ στο προηγούμενο απόσπασμα η θάλασσα παρομοιάζεται με κρασί, στο κατηγοριοποιημένο απόσπασμα που ακολουθεί,

«Να σ' αγναντεύω, θάλασσα, να μη χορταίνω,
απ' το βουνό ψηλά
στρωτήν και καταγάλανη και μέσα να πλουταίνω
απ' τα μαλάματά σου τα πολλά»[639]

περιγράφεται η εικόνα της θάλασσας από το ύψωμα ενός βουνού, έτσι όπως εμφανίζεται στρωτή και καταγάλανη και λαμπερή σαν μάλαμα.

Κι έπειτα, στο απόσπασμα από το νανούρισμα,

«Τον ύπνο φέρνω σου απ' του πόντου τον αφρό (...)»[640]

ο ύπνος προσφέρεται σαν κάτι ακριβό, αφού προέρχεται από του πόντου τον αφρό. Πόντος, εδώ, καλείται η ανοιχτή θάλασσα, το πέλαγος[641].

Στη συνέχεια, «Κρύσταλλο γαλάζιο έμοιαζε το νερό, τόσο πεντακάθαρο, που ξεχώριζες ένα ένα τα βοτσαλάκια και τα χρωματιστά χαλίκια στο βυθό. (...) Στο κάτω κάτω οι επιστήμονες λένε πως μακρινή μητέρα όλων των ανθρώπων είναι η θάλασσα. (...)»[642], παρατηρείται η καθαρότητα των νερών της θάλασσας και παρομοιάζονται με κρύσταλλο

[638] ΔΗΜΟΤΙΚΟ, *Ο ήλιος επαντρεύτηκε*, σελίδα 182, από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 1975.

[639] ΒΑΡΝΑΛΗΣ Κώστας, [*Να σ' αγναντεύω θάλασσα*], σελίδα 20. Από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

[640] ΧΙΚΜΕΤ Ναζίμ, *Νανούρισμα*, σελίδα 88. Μετάφραση: ΡΙΤΣΟΣ Γιάννης, από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

[641] ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γεώργιος, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, σελίδα 1452, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., Αθήνα, 2002, 2032 σελίδες.

[642] ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ-ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Λότη, *Η μαμά μας η θάλασσα*, σελίδα 95-97. Από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

γαλάζιο. Μάλιστα, διαφαίνεται τόσο καθαρή, που ξεχωρίζει κανείς, ένα ένα τα χρωματιστά βότσαλα και χαλίκια του βυθού.

Τέλος, «Τον παλιόν καιρό οι κοπέλες κεντούσανε στα ρούχα τους ξόμπλια που παρασταίνανε (…) αλλού τη Θάλασσα με τα ψάρια. Και τα πιο πολλά αγάλματα παρασταίνουνε αλληγορικά με πρόσωπα (…) τη Θάλασσα (…)»[643]. Στο συγκεκριμένο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, παρατηρείται ότι η θάλασσα με τα ψάρια, αποτελούσε πάντα πηγή έμπνευσης σε καλλιτεχνικές δραστηριότητες τόσο των γυναικών, όπως το κέντημα, με το οποίο ασχολούνταν όσο και στις πλαστικές τέχνες, όπως η γλυπτική, αναπαριστώντας έτσι τον πλούτο και την απεραντοσύνη της, ως κάτι το ακριβό κι εκλεκτό. Η ομορφιά της θάλασσας ενέπνευσε, όμως, και ζωγράφους, έτσι, λόγω της συνεργασίας ανάμεσα στο Πανεπιστήμιο Paul Valéry-Montpellier 3 και στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, ενδεικτικά παρατίθενται δύο έργα γνωστών ζωγράφων, τα οποία αναπαριστούν τις θάλασσες, όχι μόνο της κάθε χώρας, αλλά και της εκάστοτε περιοχής. Έτσι, στον πίνακα του Βολανάκη,

644

Εικόνα 1.2.ι. *Παραλία του Βόλου στο φως του φεγγαριού*

αναπαρίσταται η θάλασσα στην παραλία του Βόλου υπό το φως του φεγγαριού. Αντίστοιχα, ένας άλλος μεγάλος ζωγράφος εμπνέεται από την θάλασσα της Νότιας Γαλλίας και ζωγραφίζει στην Saintes-Maries-de-la-Mer, κοντά στο Μονπελιέ, το περίφημο έργο:

[643] ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης, *Ο αστρολάβος*, σελίδα 13-14. Από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

[644] ΒΟΛΑΝΑΚΗΣ Κωνσταντίνος (17 Μαρτίου 1987 – 29 Ιουνίου 1907), *Παραλία του Βόλου στο φως του φεγγαριού*, ο πίνακας βρίσκεται σε ιδιωτική συλλογή.

[645]

Εικόνα 1.2.κ. *Seascape near Saintes-Maries-de-la-Mer*

Μάλιστα, ο ίδιος ο Van Gogh, σε επιστολή του στον Theo Van Gogh[646], περιγράφει την θάλασσα ν' αλλάζει χρώματα και δευτερόλεπτα μετά, να παίρνει ροζ και γκρίζες αποχρώσεις.

Όμως, εκτός από ζωγράφους, η θάλασσα ενέπνευσε και μουσικούς και συγγραφείς και ποιητές. Όσον αφορά τη μουσική, παρατίθεται το γνωστό τραγούδι, το οποίο συνέθεσε και τραγούδησε ο Charles Trenet, *La Mer*[647] και που αποτελεί έναν ύμνο στην θάλασσα. Όσον αφορά τους συγγραφείς, η θάλασσα και κυρίως ο βυθός της, ενέπνευσε τον Ιούλιο Βερν[648], ο οποίος έγραψε το γνωστό σε όλους, *20.000 λεύγες κάτω από την θάλασσα*, καθώς και άλλα μυθιστορήματα, όπως *Τα Παιδιά του Πλοιάρχου Γκραντ*, στο οποίο επίσης κάνει εκτενείς αναφορές στον Ειρηνικό Ωκεανό. Όσον αφορά τους ποιητές, στο παράρτημα, ενδεικτικά, παρατίθενται τα ποιήματα τριών κορυφαίων ποιητών[649], όπως ο Καβάφης, ο Ελύτης κι ο Καρυωτάκης. Μάλιστα, η θάλασσα ενέπνευσε, κι εξακολουθεί να εμπνέει, και τη συγγραφέα

---

[645] VAN GOGH Vincent, *Seascape near Saintes-Maries-de-la-Mer*, June 1888, Rights : Van Gogh Museum, Amsterdam, Netherlands.

[646] Βλέπε στο παράρτημα την αλληλογραφία.

[647] TRENET Charles, *La Mer*, https://www.youtube.com/watch?v=PXQh9jTwwoA. Προσπελάστηκε την 3η Ιανουαρίου 2023 στις 16:00. Βλέπε στο παράρτημα τους αντίστοιχους στίχους.

[648] Βλέπε στο παράρτημα το εξώφυλλο του αντίστοιχου βιβλίου.

[649] Βλέπε στο παράρτημα τα ποιήματα και των τριών ποιητών.

της παρούσας Διατριβής. Έτσι, στο παράρτημα παρατίθεται κι ένα ποίημά της, με τίτλο *Αιώνιοι εραστές*[650].

Ολοκληρώνοντας την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, η έρευνα οδηγείται στην ποσοτική ανάλυση, με σκοπό την εξαγωγή ακριβέστερων συμπερασμάτων, όσον αφορά την ποσότητα των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων.

Από την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, όπως εμφανίζεται στον πίνακα που ακολουθεί, παρατηρούνται οι ποσοτικές διαφορές ανάμεσα στα ανθολόγια του ‘75 και στα σύγχρονα, όπως προέκυψαν έπειτα από καταμέτρηση των δεδομένων σε τρία επίπεδα, Δηλαδή, σε επίπεδο αποσπασμάτων, σε επίπεδο λέξεων και σε επίπεδο χαρακτήρων.

Πίνακας 1.2.η.
Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου
Απέραντη και κρυστάλλινη θάλασσα

	Ανθολόγιο Α’-Β’ Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α’-Β’ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ’-Δ’ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ’-Δ’ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε’-ΣΤ’ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε’-ΣΤ’ Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	0	0	0	0	2	4
Λέξεις	0	0	0	0	22	104
Χαρακτήρες	0	0	0	0	120	508

Μελετώντας τον ανωτέρω πίνακα ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου, παρατηρείται ότι **ποσοτικά**, κατηγοριοποιούνται δύο (2) αποσπάσματα στο Ανθολόγιο Ε’-ΣΤ’ Δημοτικού του 1975 και τέσσερα (4) στο αντίστοιχο σύγχρονο Ανθολόγιο. Τέλος, ποσοτικά, παρατηρείται ότι η διαφορά ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια, είναι σημαντική, με το σύγχρονο Ανθολόγιο, να έχει, περισσότερα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα από αυτό του 1975, που αναπαριστούν τη θάλασσα.

Οι ανωτέρω παρατηρήσεις παρουσιάζονται σχηματικά, στα γραφήματα που ακολουθούν. Έτσι, στο Γράφημα 1.2.Η. της Συνολικής Στατιστικής Μελέτης του παρόντος υποκεφαλαίου, παρατηρείται ότι οι αναπαραστάσεις της απέραντης και κρυστάλλινης θάλασσας εμφανίζονται μόνο στα Ανθολόγια των Ε’ – ΣΤ’ Τάξεων του Δημοτικού, ενώ απουσιάζει από τα Ανθολόγια των μικρότερων και μεσαίων τάξεων.

[650] ΒΕΡΓΕΤΑΚΗ Δ. Κατερίνα, «Αιώνιοι εραστές» στην *Ανθολογία Μαγνησιωτών Συγγραφέων,* σελίδα 61, Κέντρο Βιβλίου Μαγνησιωτών Συγγραφέων, Βόλος, 2019, 396 σελίδες. Βλέπε επίσης στο παράρτημα το αντίστοιχο ποίημα.

Γράφημα 1.2.Η.
Συνολική Στατιστική Μελέτη
Απέραντη και κρυστάλλινη θάλασσα

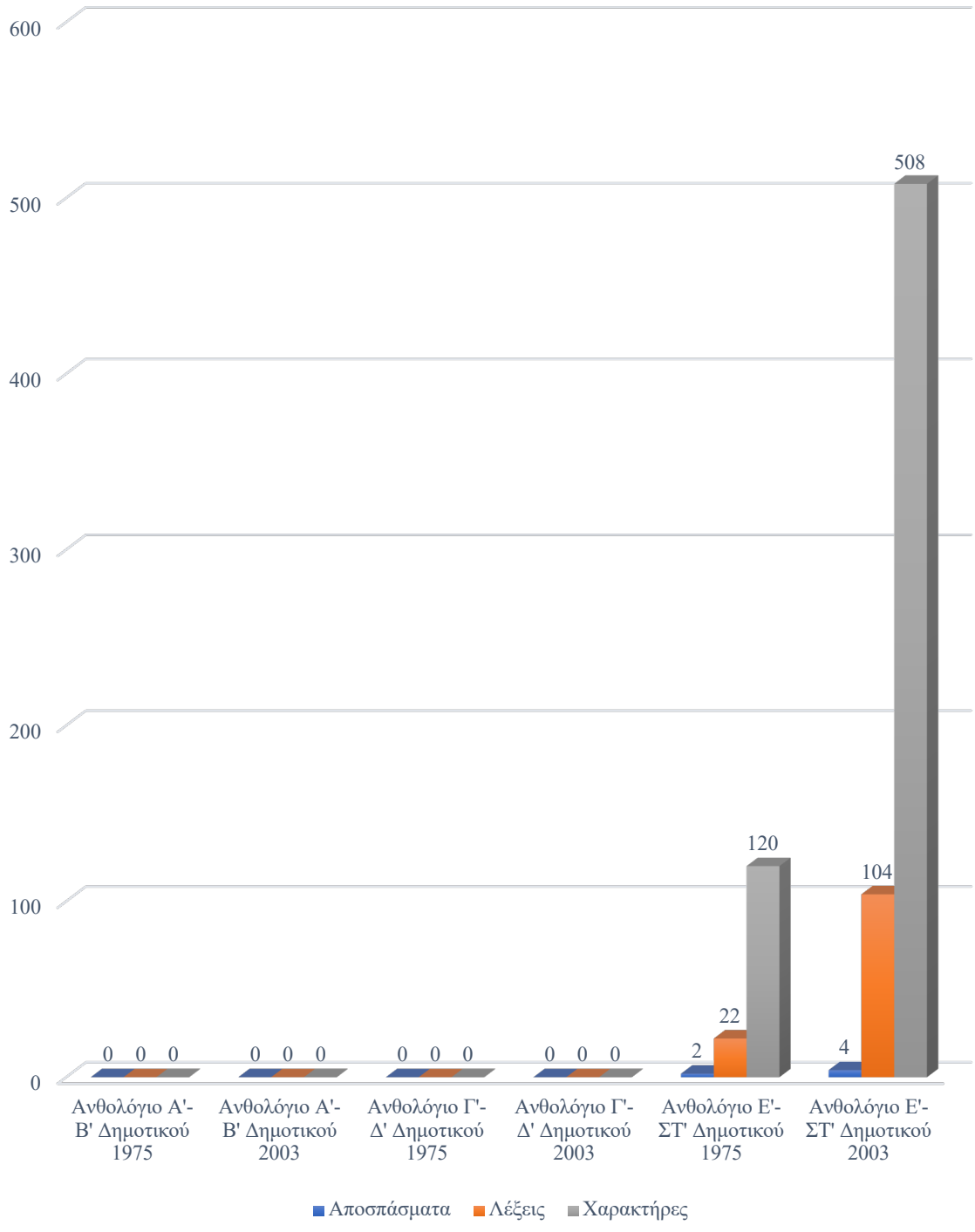

Στο Γράφημα 1.2.Η.α. που ακολουθεί κι εκφράζει το πλήθος των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων, παρατηρείται ότι το σύγχρονο Ανθολόγιο καταμετρά διπλάσιο αριθμό αποσπασμάτων από το αντίστοιχο Ανθολόγιο του 1975.

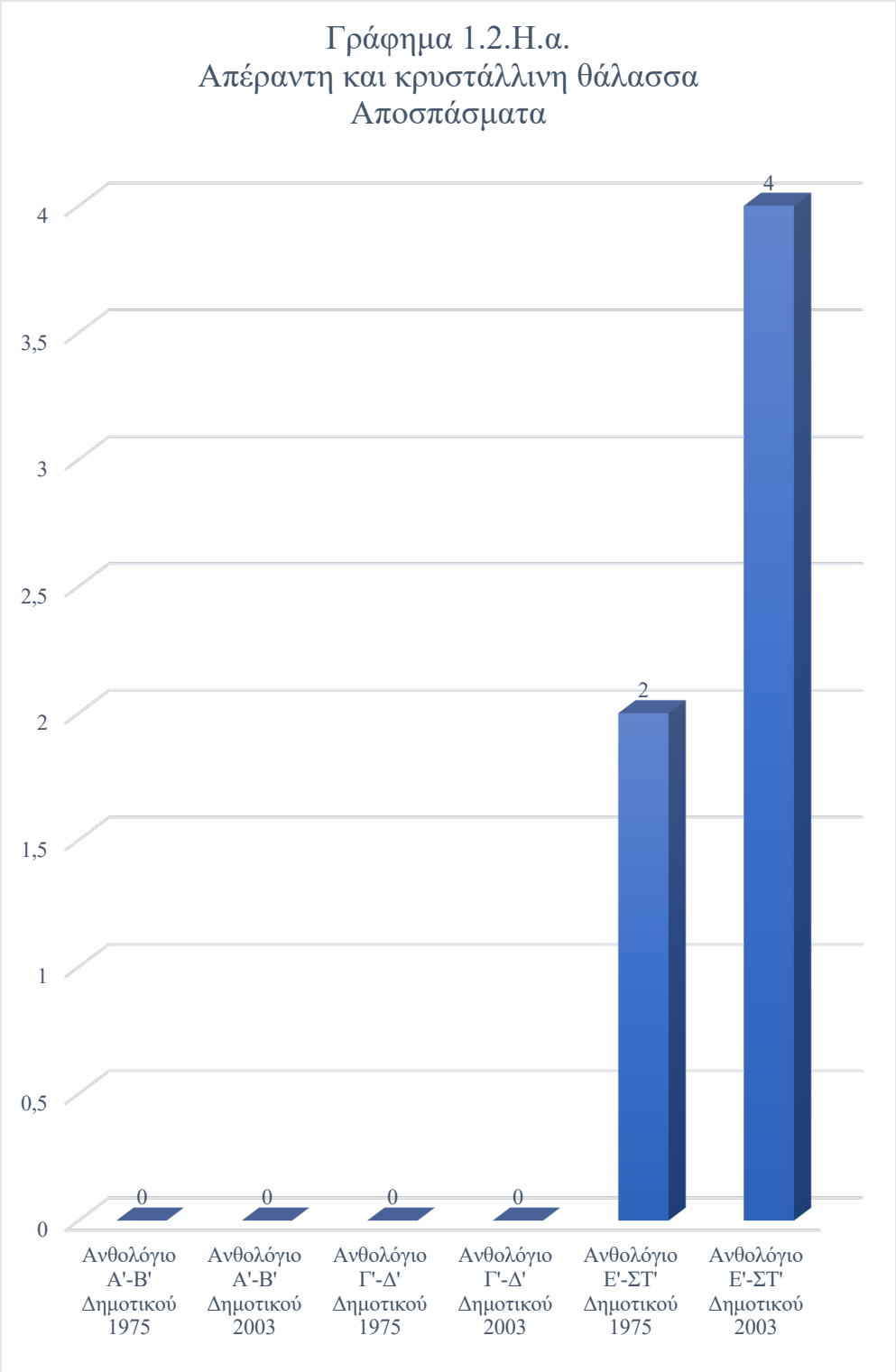

Στο Γράφημα 1.2.Η.β. που ακολουθεί κι εκφράζει το πλήθος των κατηγοριοποιημένων λέξεων, παρατηρείται ότι στο σύγχρονο Ανθολόγιο καταμετρώνται πέντε φορές περισσότερες λέξεις από το αντίστοιχο του 1975. Δηλαδή, καταμετρώνται 104 λέξεις στο σύγχρονο Ανθολόγιο, έναντι των 22, που καταμετρώνται στο αντίστοιχο του 1975.

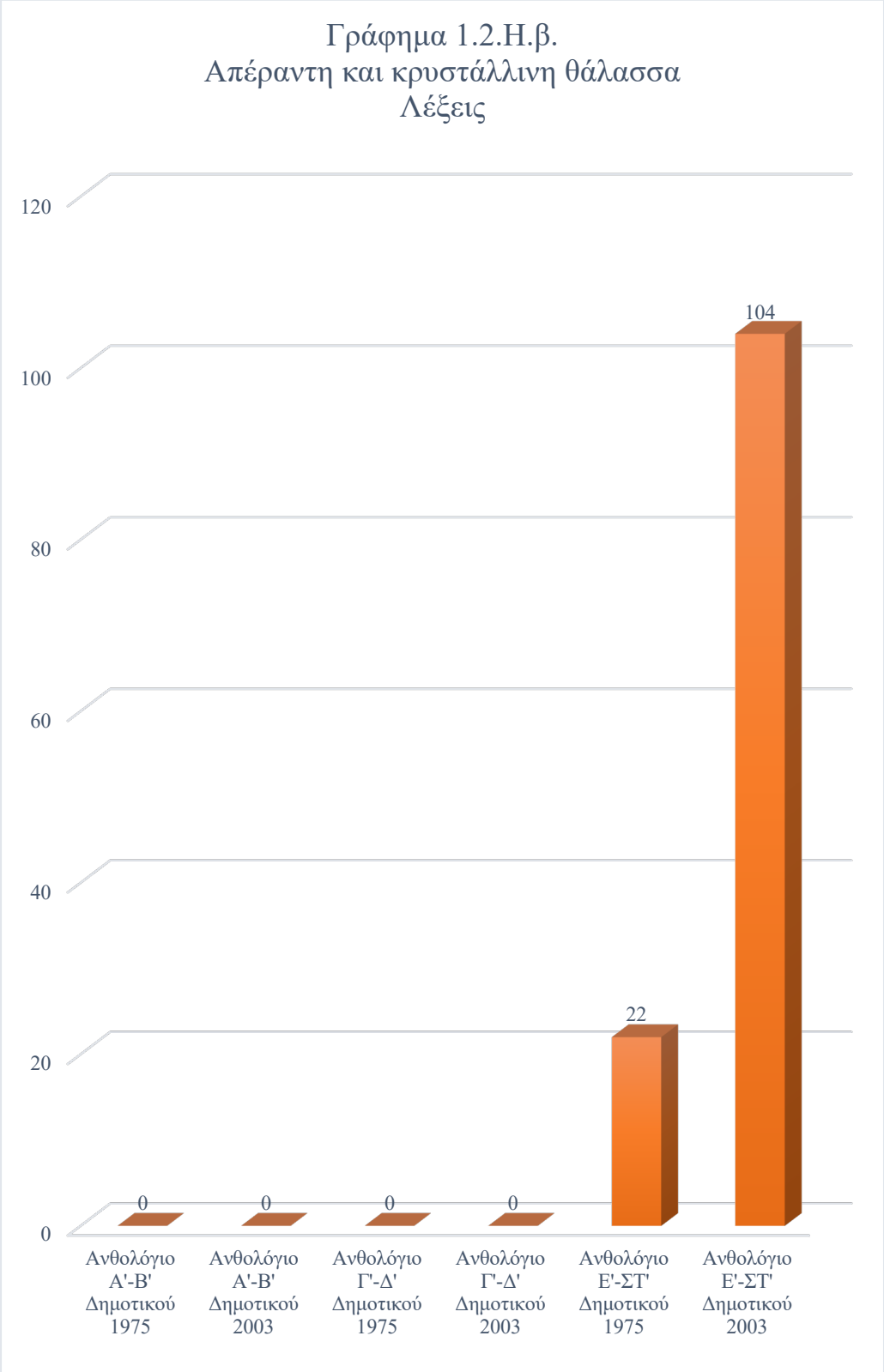

Στο Γράφημα 1.2.Η.γ. που ακολουθεί κι εκφράζει το πλήθος των κατηγοριοποιημένων χαρακτήρων, παρατηρείται ότι στο Ανθολόγιο του 1975 καταμετρώνται 120 χαρακτήρες, ενώ στο αντίστοιχο σύγχρονο Ανθολόγιο καταμετρώνται 508.

Γράφημα 1.2.Η.γ.
Απέραντη και κρυστάλλινη θάλασσα
Χαρακτήρες

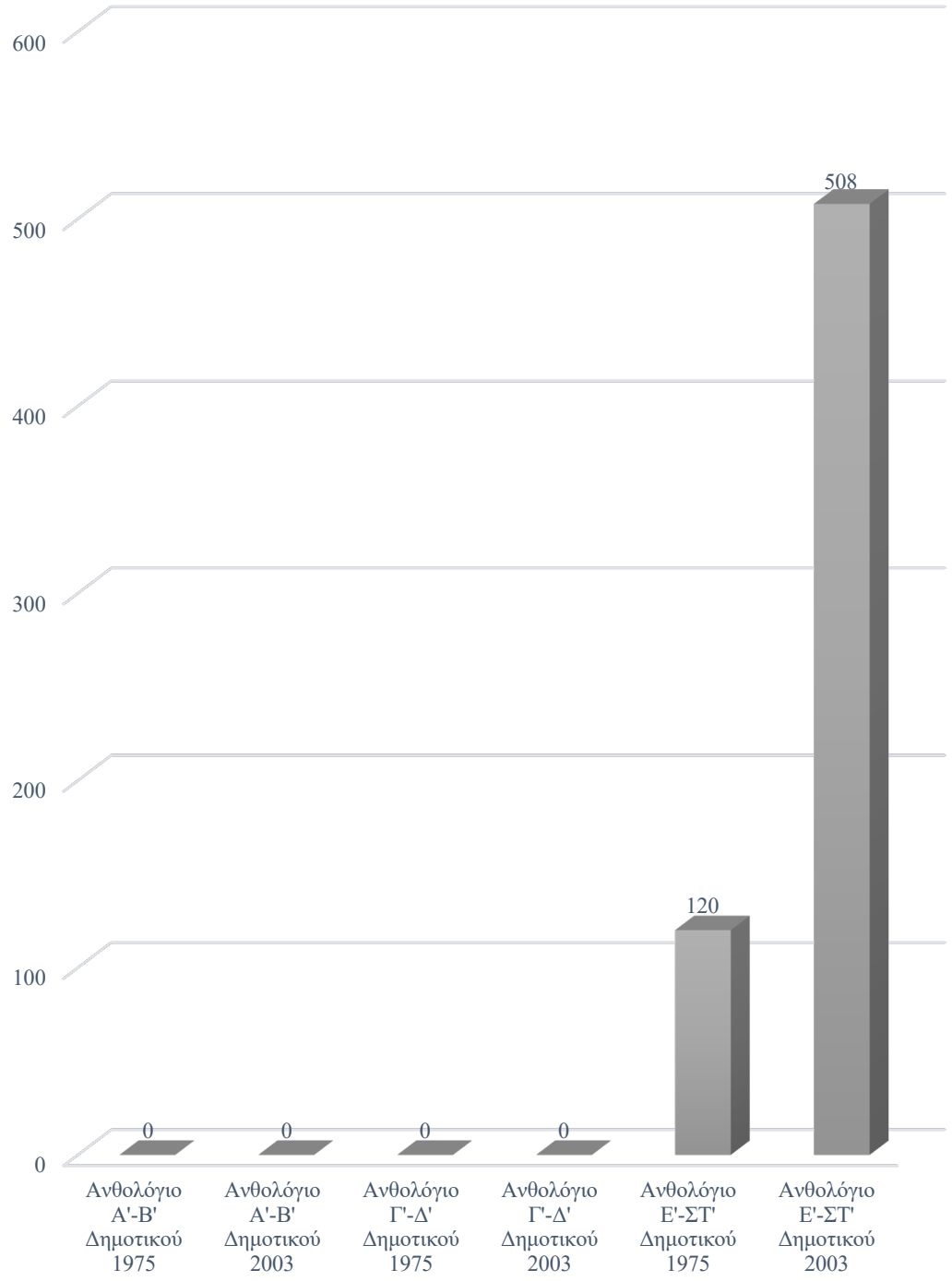

Ολοκληρώνοντας την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, γίνεται προφανής η σημαντική διαφορά ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια των Ε'-ΣΤ' τάξεων του Δημοτικού, σε όλα τα επίπεδα. Παρατηρείται ότι το σύγχρονο Ανθολόγιο, έχει περισσότερα κατηγοριοποιημένα

αποσπάσματα που αναπαριστούν τη θάλασσα ως απέραντη και κρυστάλλινη σε σχέση με το αντίστοιχο Ανθολόγιο του 1975.

Συνοψίζοντας, γίνεται, προφανής η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, με την παρουσίαση της στρωτής, μαλαματένιας θάλασσας και τα συναισθήματα που βιώνει ο ήρωας αντικρίζοντάς την από την κορυφή του βουνού, καθώς μέσα του πλουταίνει. Η καλλιέργεια της καλαισθησίας ενθαρρύνεται μέσω των γλαφυρών περιγραφών των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, τα οποία αφηγούνται την απεραντοσύνη της θάλασσας, με αποτέλεσμα να δημιουργούν στους μαθητές, όμορφες εικόνες και τέλος, τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, εκφράζουν στα παιδιά την επιστημονική πραγματικότητα, αφού «οι επιστήμονες λένε πως μακρινή μητέρα όλων των ανθρώπων είναι η θάλασσα»[651].

Έτσι, στο δεύτερο κεφάλαιο, μελετήθηκαν, όχι μόνο ποιοτικά, αλλά και ποσοτικά, η ***Ομορφιά της φύσης: το μεγαλείο της, όπως φωτίζεται από τον ήλιο και τ' αστέρια, όπως το αρωματίζουν τ' άνθη, το ζωγραφίζουν ποιητές και συγγραφείς, το καταδεικνύει η πλούσια χλωρίδα και πανίδα της σε γη, ουρανό και θάλασσα*** και αναδύθηκαν οι ακόλουθοι τρεις κοινοί θεματικοί άξονες: 1ος η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, μέσα από την αφήγηση των συναισθημάτων, όπως αυτά περιγράφονται εντός των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών κειμένων, 2ος η καλλιέργεια της καλαισθησίας τους, μέσα από τα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά κείμενα, τα οποία δημιουργούν εικόνες στην φαντασία των μαθητών και 3ος η έκφραση της επιστημονικής πραγματικότητας, αφού συχνά, εντός των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων, παρατηρούνται αναφορές στις επιστημονικές ονομασίες ζώων, αναφορές σε φυσικά φαινόμενα, καθώς και αναφορές σε διάφορες άλλες λειτουργίες της φύσης. Και βέβαια, όλα αυτά, προσφέρονται στους μαθητές μ' έναν λόγο όμορφο, εμπλουτισμένο με σχήματα λόγου και όχι αυστηρά επιστημονικό.

Επίλογος πρώτου μέρους

Ολοκληρώνοντας το πρώτο μέρος της παρούσας Διατριβής, με την Μέθοδο Ανάλυσης Περιεχομένου, η οποία είναι τόσο ποιοτική με πίνακες όσο και ποσοτική με πίνακες και γραφήματα, ερευνήθηκαν τα σχολικά εγχειρίδια Λογοτεχνίας της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης από το 1975 έως αυτά που εκδόθηκαν το 2003 και διδάσκονται μέχρι σήμερα κι αποτελούν το Corpus της παρούσας ερευνητικής εργασίας. Στα προαναφερόμενα Ανθολόγια, συνθετικά, μελετήθηκαν η ομορφιά της φύσης κατά την περίοδο της άνοιξης και του καλοκαιριού, η ομορφιά της φύσης μέσα από τις εναλλαγές των εποχών, η μεγαλοπρέπεια και η επιβλητικότητα της φύσης, ο ήλιος και τα υπόλοιπα φωτεινά ουράνια σώματα, που την φωτίζουν, τ' αρώματα και τα χρώματα των λουλουδιών, η χλωρίδα, η πανίδα και το υπέδαφος,

[651] ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ-ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Λότη, *Η μαμά μας η θάλασσα*, σελίδες 95-97. Από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

η στεριά, που είναι στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη και τέλος, η απέραντη και κρυστάλλινη θάλασσα.

Όλες οι προαναφερόμενες θεματικές, ερευνήθηκαν, ποιοτικά, υπό το πρίσμα ενός τριπλού άξονα, οπότε κι εξήχθησαν τα επιμέρους συμπεράσματα. Ο τριπλός αυτός άξονας είναι: επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, μέσα από την αφήγηση των συναισθημάτων, όπως αυτά περιγράφονται εντός των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων, καλλιέργεια της καλαισθησίας τους, μέσα από τα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, τα οποία δημιουργούν εικόνες στην φαντασία των μαθητών και έκφραση της επιστημονικής πραγματικότητας, αφού συχνά, εντός των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων, παρατηρούνται αναφορές στις επιστημονικές ονομασίες ζώων, αναφορές σε φυσικά φαινόμενα, καθώς και αναφορές σε διάφορες άλλες λειτουργίες της φύσης. Μάλιστα, τα σχολικά Ανθολόγια, προσφέρουν αυτή την γνώση, μ' έναν λόγο όμορφο, εμπλουτισμένο με σχήματα λόγου και όχι αυστηρά επιστημονικό, γι' αυτό και σύνθετες επιστημονικές έννοιες γίνονται εύκολα αντιληπτές από τους μαθητές.

Όσον αφορά την ποσοτική ανάλυση, ο Πίνακας Συνολικής Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου που παρατίθεται, παρουσιάζει κι εκφράζει το αποτέλεσμα αυτής της μελέτης:

Πίνακας 1.Σ.
Συνολικής Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου
1ου Μέρους

	Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	12	11	19	20	13	17
Λέξεις	539	505	955	1126	534	672
Χαρακτήρες	2670	2497	4782	5572	2770	3511

Έτσι, παρατηρείται ότι σε επίπεδο αποσπασμάτων, το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975 έχει κατηγοριοποιημένα δώδεκα (12) αποσπάσματα, ενώ το αντίστοιχο σύγχρονο καταμετρά έντεκα (11). Επίσης, το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003 έχει κατηγοριοποιημένο ένα (1) απόσπασμα περισσότερο από το αντίστοιχο του 1975 και τέλος, το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003 έχει κατηγοριοποιημένα τέσσερα (4) περισσότερα από το αντίστοιχο του 1975. Αντίστοιχα, σε

επίπεδο λέξεων, είναι προφανές ότι το Ανθολόγιο του 1975 καταγράφει περισσότερες λέξεις από το αντίστοιχο σύγχρονο, δηλαδή 539 λέξεις έναντι 505, ενώ στα σύγχρονα Ανθολόγια των μεσαίων και μεγαλύτερων τάξεων, καταγράφονται περισσότερες λέξεις από τα αντίστοιχα του 1975, δηλαδή, 1126 λέξεις έναντι 955 για τα Ανθολόγια των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού και 672 λέξεις έναντι 534 για τα Ανθολόγια των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού, αντίστοιχα.

Συνεπώς, στα γραφήματα που ακολουθούν, εμφανίζονται, και παραστατικά, τα αποτελέσματα της ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου του πρώτου μέρους της παρούσας διατριβής, τόσο συνολικά όσο και επιμέρους, δηλαδή σε επίπεδο αποσπασμάτων, λέξεων και χαρακτήρων.

Έτσι, στο Συγκεντρωτικό Γράφημα 1.Σ.α. που ακολουθεί κι εκφράζει το συνολικό πλήθος των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων, που αναπαριστούν τις θεματικές της φύσης, όπως αυτές αναδύθηκαν στην παρούσα Διατριβή, ανά Ανθολόγιο και ανά χρονολογική περίοδο, παρατηρείται ότι το σύγχρονο Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Δημοτικού, καταμετρά τα περισσότερα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, δηλαδή είκοσι (20) συνολικά. Έπειτα, ακολουθεί το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975 με 19 συνολικά κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, ενώ στην τρίτη θέση βρίσκεται το σύγχρονο Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού με 17 κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα. Στην τέταρτη και πέμπτη θέση, αντίστοιχα, βρίσκονται τα Ανθολόγια των Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 1975 και το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού της ίδιας χρονικής περιόδου (1975). Τέλος, στην έκτη και τελευταία θέση βρίσκεται το σύγχρονο Ανθολόγιο των Α' – Β' Δημοτικού, το οποίο καταμετρά μόλις έντεκα (11) κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα που αναπαριστούν την ομορφιά και την φροντίδα της φύσης.

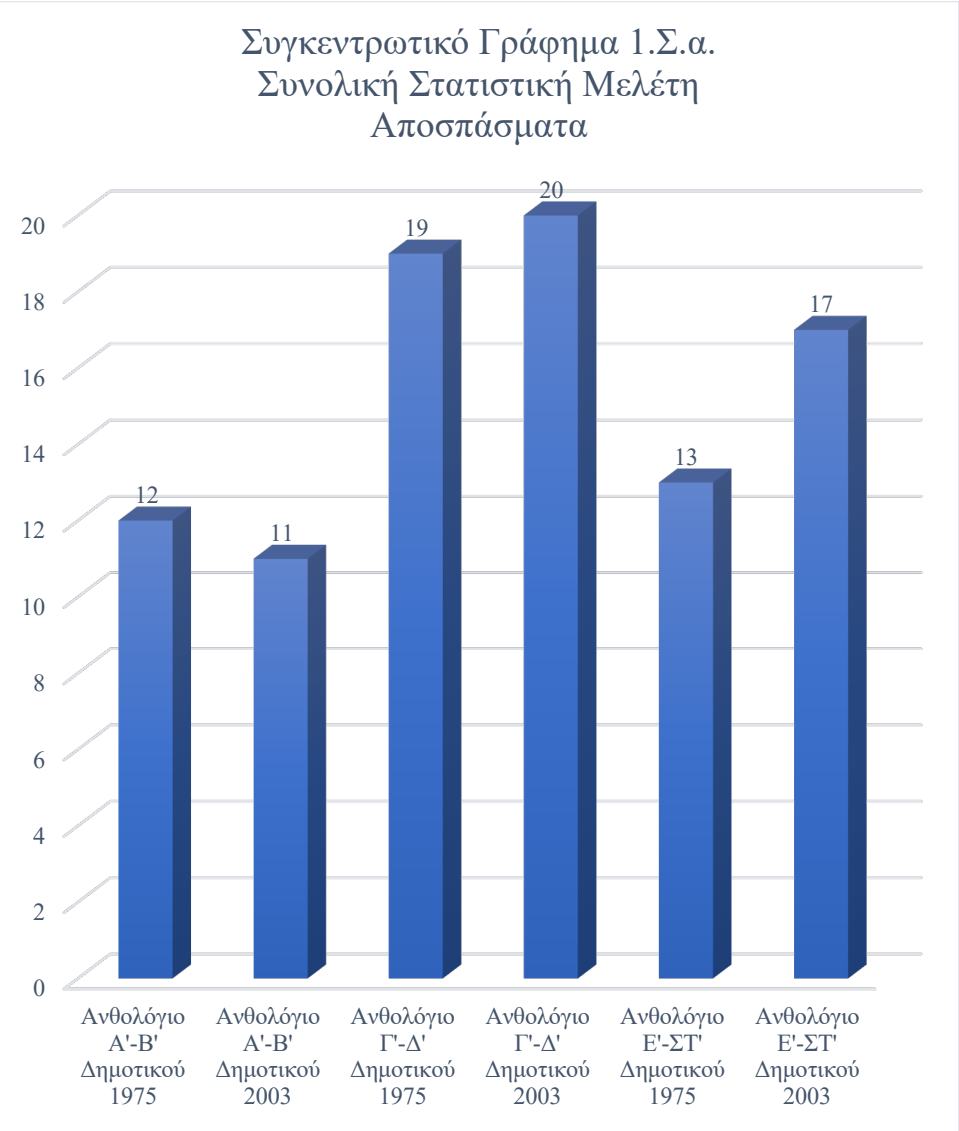

Στο Συγκεντρωτικό Γράφημα 1.Σ.β. που ακολουθεί κι εκφράζει το συνολικό πλήθος των κατηγοριοποιημένων λέξεων, ανά Ανθολόγιο και ανά χρονολογική περίοδο, παρατηρείται ότι το σύγχρονο Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού, καταμετρά 1.126 λέξεις έναντι του αντίστοιχου Ανθολογίου του 1.975, που καταμετρά 955, επίσης, το σύγχρονο Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού προπορεύεται, καταμετρώντας 672 λέξεις, έναντι του αντίστοιχου του 1975, που καταμετρά 534 και τέλος, το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, καταμετρά 539 λέξεις, έναντι του αντίστοιχου σύγχρονου, το οποίο καταμετρά 505 λέξεις.

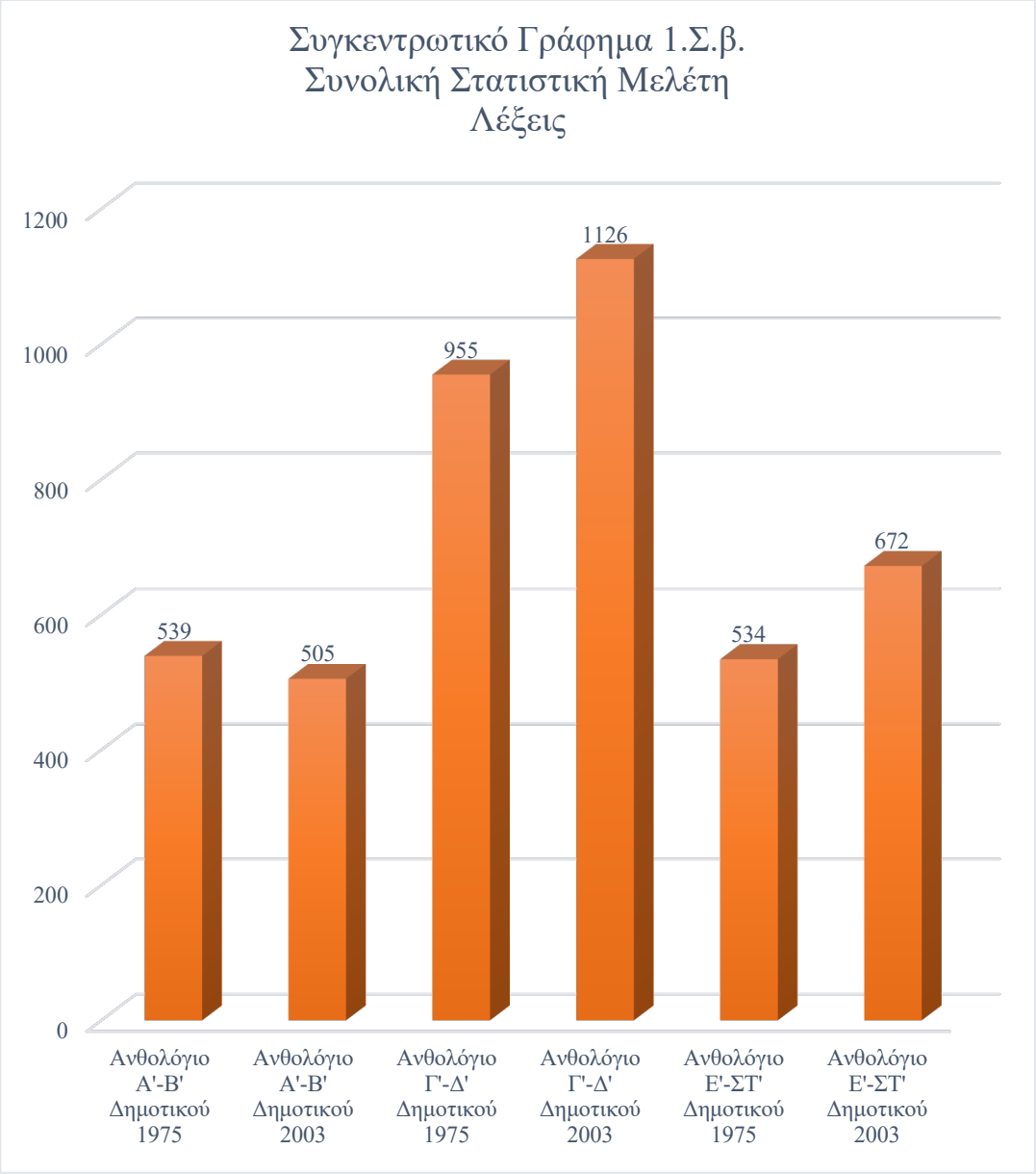

Στο Συγκεντρωτικό Γράφημα 1.Σ.γ. που ακολουθεί κι εκφράζει το συνολικό πλήθος των κατηγοριοποιημένων χαρακτήρων, ανά Ανθολόγιο κι ανά χρονολογική περίοδο, παρατηρείται ότι το σύγχρονο Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού καταμετρά,

συνολικά, 5.572 χαρακτήρες, σε σύγκριση με το αντίστοιχο Ανθολόγιο του 1975, που καταμετρά, συνολικά, 4.782. Επίσης, παρατηρείται ότι το σύγχρονο Ανθολόγιο των Ε’ – ΣΤ’ Τάξεων του Δημοτικού, καταγράφει 3.511 χαρακτήρες σε σύγκριση με το αντίστοιχο του 1975, που καταμετρά 2.770. Τέλος, παρατηρείται ότι το Ανθολόγιο των Α’ – Β’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975, καταμετρά 2.670 χαρακτήρες, έναντι 2.497, που καταμετρά το αντίστοιχο σύγχρονο.

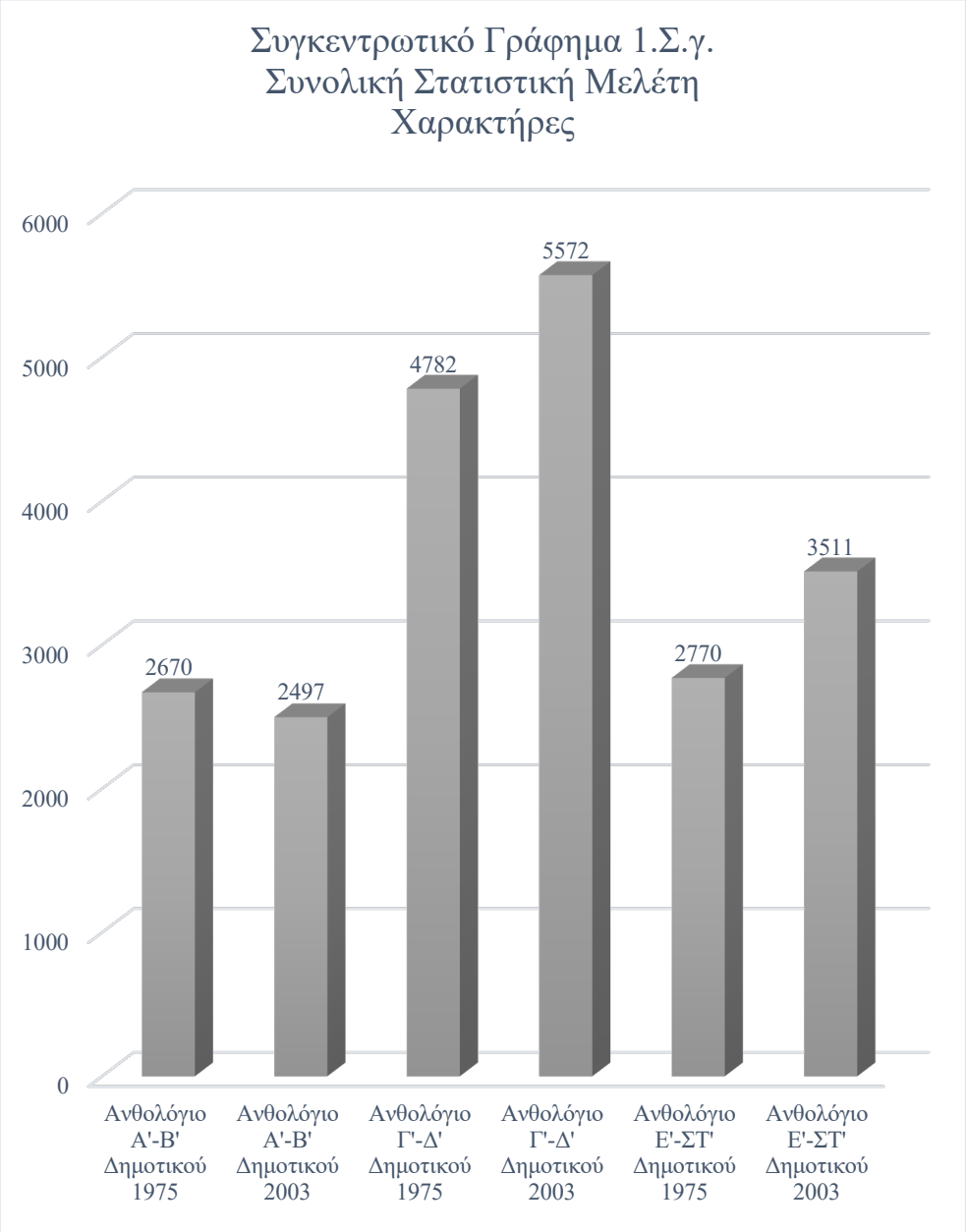

Συμπερασματικά, στον συγκεντρωτικό πίνακα που παρατίθεται, παρατηρείται ότι τα σύγχρονα Ανθολόγια περιέχουν, συνολικά, μεγαλύτερο πλήθος κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων από αυτά του 1975, και τα οποία εκφράζουν την ομορφιά και την φροντίδα της φύσης.

Πίνακας 1.σ. Συνολικής Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου Για το σύνολο των Σχολικών Εγχειριδίων, για κάθε εξεταζόμενη χρονολογική περίοδο		
	Ανθολόγια 1975	**Ανθολόγια 2003**
Αποσπάσματα	44	48
Λέξεις	2.028	2.303
Χαρακτήρες	10.222	11.580

Έτσι, μελετώντας τα συγκεντρωτικά γραφήματα σε επίπεδο αποσπασμάτων, λέξεων και χαρακτήρων, παρατηρείται και επιβεβαιώνεται και σχηματικά το προαναφερθέν συμπέρασμα.

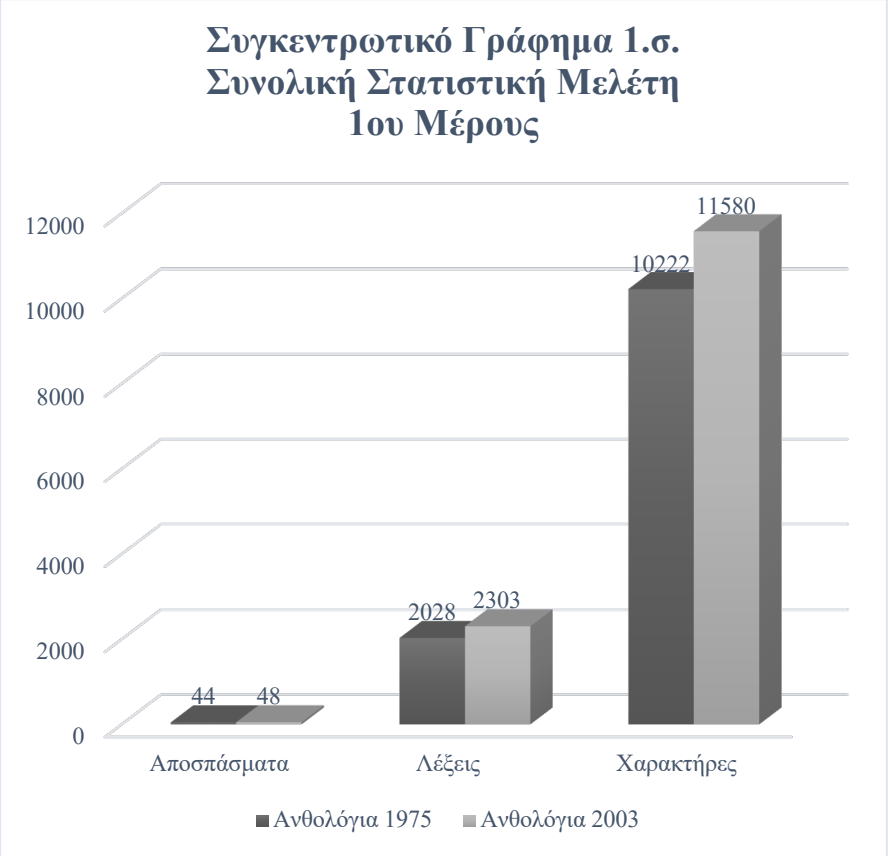

Σύμφωνα με το Συγκεντρωτικό Γράφημα 1.σ.α. που ακολουθεί κι εκφράζει το συνολικό πλήθος ανά ομάδα Ανθολογίων, παρατηρείται ότι τα σύγχρονα Ανθολόγια όλων των τάξεων καταμετρούν, συνολικά, 48 κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, ενώ τα

αντίστοιχα Ανθολόγια του 1975, καταμετρούν τέσσερα (4) λιγότερα, δηλαδή συνολικά 44 αποσπάσματα.

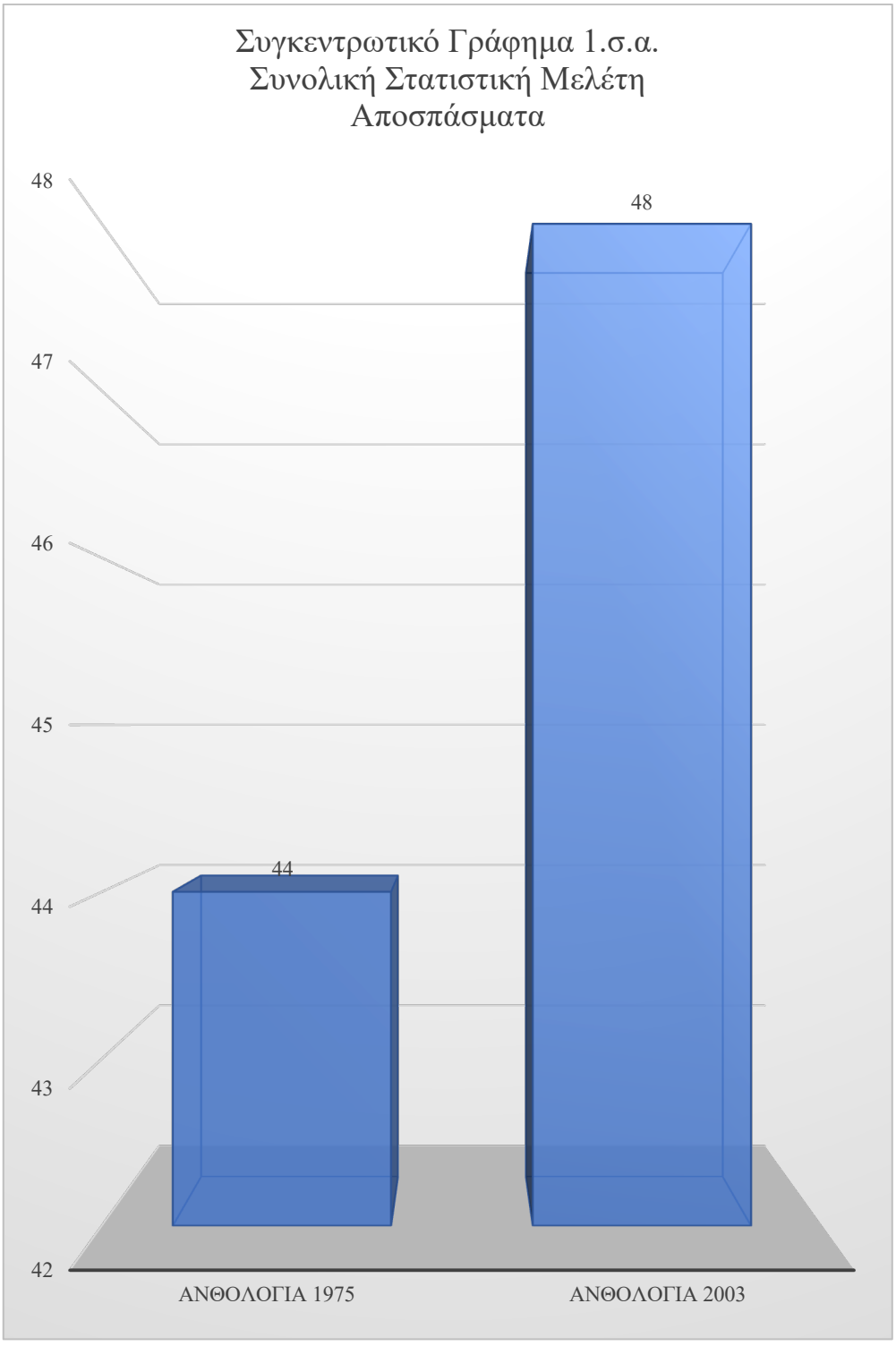

Σύμφωνα με το Συγκεντρωτικό Γράφημα 1.σ.β. της Συνολικής Στατιστικής Μελέτης, που ακολουθεί κι εκφράζει το συνολικό πλήθος των κατηγοριοποιημένων λέξεων, παρατηρείται, βέβαια, το προφανές. Ότι, δηλαδή, το σύνολο των σχολικών Ανθολογίων του 2003 καταμετρά,

συνολικά, 2.303 λέξεις, έναντι 2.028, που καταμετρούν, συνολικά, τα αντίστοιχα σχολικά Ανθολόγια του 1975.

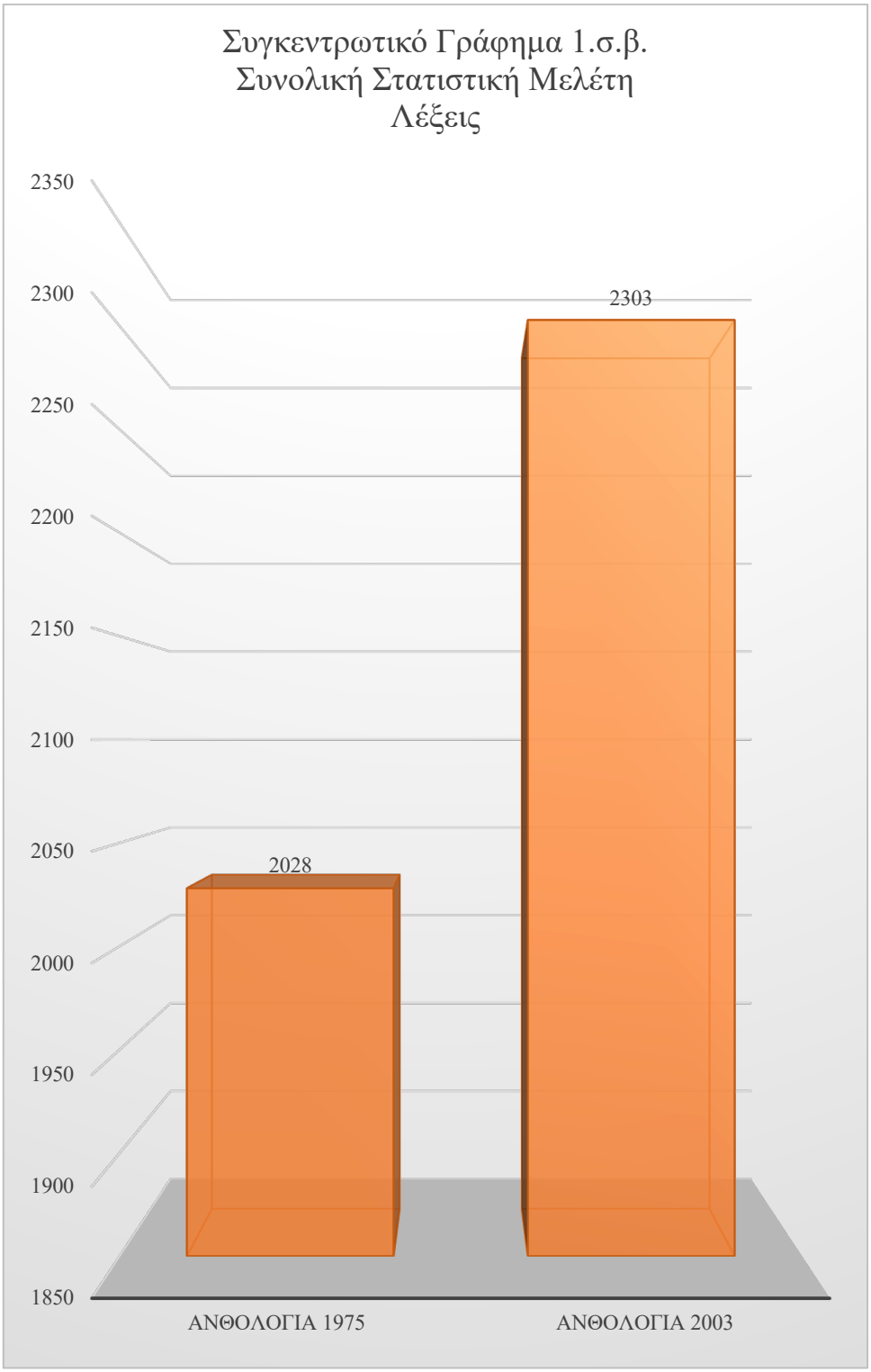

Σύμφωνα με το Συγκεντρωτικό Γράφημα 1.σ.γ. της Συνολικής Στατιστικής Μελέτης που ακολουθεί κι εκφράζει το συνολικό πλήθος των κατηγοριοποιημένων

χαρακτήρων, παρατηρείται ότι τα σύγχρονα Ανθολόγια όλων των τάξεων, καταμετρούν, συνολικά, 11.580 χαρακτήρες, έναντι 10.222, που καταμετρούν, επίσης συνολικά, τα αντίστοιχα Ανθολόγια του 1975.

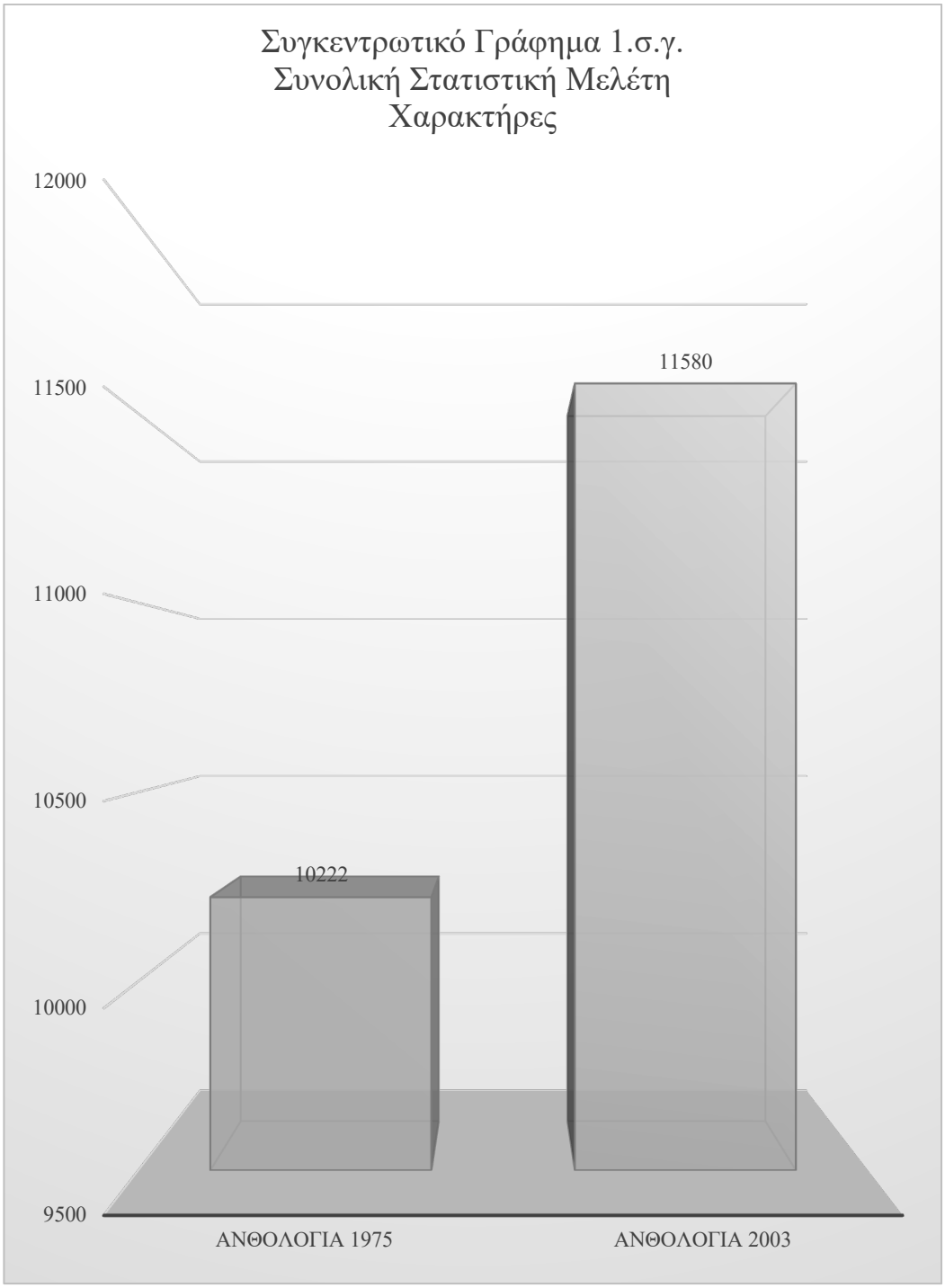

Για να υπάρξει και να συνεχίσει να υπάρχει η ομορφιά της φύσης, βασική προϋπόθεση αποτελεί η φροντίδα της. Συνεπώς, στο δεύτερο μέρος, που ακολουθεί, ερευνάται η φροντίδα της φύσης, όπως εμφανίζεται μέσα από τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα που την αναπαριστούν και μέσα από έναν τριπλό θεματικό άξονα που περιλαμβάνει την χαρά της

ενασχόλησης με τη γη, τη συνειδητοποίηση του χρέους που καθιστά τον σεβασμό και την διαιώνιση, αναγκαίους, με άμεση συνέπεια την ανταπόδοση της φύσης με τους καρπούς της στον άνθρωπο και τέλος, την εμπειρία που πηγάζει με τα χρόνια ενασχόλησης με τη γη.

Μέρος 2ο

Φροντίδα

Συνύπαρξη εφήμερου με το διαχρονικό,
εγκυκλοπαιδική γνώση και αλληλοπροστασία

Εισαγωγή Δεύτερου Μέρους

Αφού μελετήθηκε το πρώτο μέρος και το μεγαλείο της ομορφιάς της φύσης, στο παρόν, μελετάται η διαχρονική αγάπη, προάσπιση και φροντίδα της, από τον άνθρωπο, καθώς και η ανταπόδοση των ευχαριστιών της φύσης γι' αυτή τη φροντίδα. Άλλωστε, δεν μπορεί να υπάρξει ομορφιά στη φύση, αν ο άνθρωπος, κυρίως, δεν φροντίσει τη γη, η οποία αποτελεί το σπίτι[652] ολόκληρης της ανθρωπότητας.

Έτσι, όπως και στο πρώτο μέρος της παρούσας Διατριβής, ερευνήθηκε το corpus, το οποίο αποτελείται από τα έξι (6) σχολικά εγχειρίδια λογοτεχνίας του Δημοτικού, τα γνωστά σε όλους Ανθολόγια, κατά την χρονική περίοδο από την Μεταπολίτευση, δηλαδή από το 1975 έως αυτά που διδάσκονται μέχρι σήμερα. Ολόκληρο το περιεχόμενό τους αναλύθηκε και κατηγοριοποιήθηκε θεματικά, σύμφωνα με το σημασιολογικό περιεχόμενο λέξεων, στίχων, φράσεων ή/και παραγράφων, σε πίνακες προσδιορισμένους, επίσης, θεματικά, εμφανίζοντας, κατ' αυτόν τον τρόπο την διάρθρωση ολόκληρης της Διατριβής, αλλά και του παρόντος δεύτερου μέρους της:

Κεφάλαιο 1ο

Ο άνθρωπος αγαπά και φροντίζει διαρκώς τη φύση, η οποία τον αποζημιώνει με τους καρπούς της.

Κεφάλαιο 2ο

Η φύση, ο άνθρωπος: αρμονικοί συγκάτοικοι κι αέναοι υπερασπιστές της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων

Μελετώντας το πλάνο, παρατηρείται ότι το δεύτερο μέρος της παρούσας Διατριβής επιμερίζεται σε δύο (2) κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο, παρουσιάζονται οι αναπαραστάσεις εκείνες, που εμφανίζουν την αγάπη και τη φροντίδα του ανθρώπου προς την φύση, καθώς κι εκείνες, που εμφανίζουν την καρποφορία της, η οποία αποτελεί συνέπεια αυτής της φροντίδας.

[652] *La Terre, notre maison*, Google Earth, Le respect et l'action au service de notre planète, La plus grande leçon du monde. Αρχείο σε μορφή PDF, https://worldslargestlesson.globalgoals.org/wp-content/uploads/2020/09/French-Earth_Its-Everybodys-Home-lesson-planv2_FR.pdf. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 5η Ιανουαρίου 2023 στις 22:35. Παγκόσμιο μάθημα απευθυνόμενο σε εκπαιδευτικούς, αλλά κυρίως σε παιδιά ηλικίας 8 έως 14 ετών, δηλαδή σε μαθητές του Δημοτικού, παγκοσμίως. Η συγκεκριμένη παγκόσμια εκπαιδευτική πρόταση παρατίθεται στο παράρτημα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, παρουσιάζονται οι αναπαραστάσεις εκείνες, που εκφράζουν την διαρκή υπεράσπιση της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων, τόσο από τον άνθρωπο όσο και από την ίδια την φύση, ώστε να διαφυλαχθεί η κλιματική ισορροπία.

Κεφάλαιο 1ο

Ο άνθρωπος αγαπά και φροντίζει διαρκώς τη φύση, η οποία τον αποζημιώνει με τους καρπούς της.

Στο παρόν κεφάλαιο, μελετάται η διαχρονική αγάπη και φροντίδα της φύσης από τον άνθρωπο, καθώς και η ανταπόδοση αυτής της φροντίδας από την πλευρά της φύσης, η οποία απλόχερα προσφέρει τους καρπούς της. Η διαχρονική φροντίδα της φύσης από τον άνθρωπο, ερευνάται μέσα από τα διαφορετικά υποκεφάλαια που δημιουργήθηκαν κατά τη διάρκεια της Ανάλυσης Περιεχομένου και της θεματικής κατηγοριοποίησης των αποσπασμάτων όλων των Ανθολογίων, διαχρονικά, από το 1975 έως τα σύγχρονα.

Έτσι, όπως αναδύθηκε η θεματική διάρθρωση, στο πλάνο που ακολουθεί, το πρώτο κεφάλαιο του δεύτερου μέρους, έχει την κάτωθι δομή:

Κεφάλαιο 1ο

Ο άνθρωπος αγαπά και φροντίζει διαρκώς τη φύση, η οποία τον αποζημιώνει με τους καρπούς της.

Α) Διαχρονική αγάπη, φροντίδα, περιποίηση της φύσης και απόλαυση των καρπών της

Β) Λαχανικά και φρούτα που ευδοκιμούν πάντα

Παρατηρείται, λοιπόν, ότι το πρώτο κεφάλαιο με τίτλο: *Ο άνθρωπος αγαπά και φροντίζει διαρκώς τη φύση, η οποία τον αποζημιώνει με τους καρπούς της*, επιμερίζεται σε **δύο** (2) υποκεφάλαια.

Στο **πρώτο** υποκεφάλαιο, μελετάται η *Διαχρονική αγάπη, φροντίδα, περιποίηση της φύσης και απόλαυση των καρπών της* και στο **δεύτερο** υποκεφάλαιο, ερευνώνται *Λαχανικά και φρούτα που ευδοκιμούν πάντα.*

Αφού παρουσιάστηκε το πλάνο του πίνακα που μελετάται στο παρόν κεφάλαιο, καθώς και τα υποκεφάλαια που το αποτελούν, στη συνέχεια, παρουσιάζονται τα ευρήματα, όπως αποκαλύφθηκαν από την Ανάλυση Περιεχομένου που διεξήχθη και με τη σειρά που περιγράφονται ανωτέρω, παρουσιάζοντας και σχολιάζοντάς τα, συνθετικά.

Α) Διαχρονική αγάπη, φροντίδα και περιποίηση της φύσης και απόλαυση των καρπών της

Όπως περιγράφει ο τίτλος, στο απόσπασμα του πίνακα του πρώτου υποκεφαλαίου, του παρόντος κεφαλαίου που ακολουθεί, μελετάται η *Διαχρονική αγάπη, φροντίδα, περιποίηση της φύσης και απόλαυση των καρπών της*. Ο άνθρωπος φροντίζει, περιποιείται και καλλιεργεί τη γη κι εκείνη του προσφέρει απλόχερα τους καρπούς της.

Πίνακας 2.1.Α.
Διαχρονική αγάπη, φροντίδα και περιποίηση της φύσης,
Καθώς και απόλαυση των καρπών της

Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Λεμόνι Ο χειμώνας κι αν θυμώνει, Λεμονιά γερτή ως το χώμα, Τον καρπό της καμαρώνει: Δροσερή χαρά στο στόμα, Ζουμερό, ξανθό λεμόνι. Πορτοκάλι Μόλις η άνοιξη θα 'ρθεί, Πώς μυρίζουν οι άσπροι ανθοί! Και στο κρύο, στη συννεφιά, Φως και χρώμα κι ομορφιά –	Ο παππούλης σαν κοπέλι κάθε μέρα πάει στ'αμπέλι. Το σκαλίζει, το ποτίζει και το διπλοκαθαρίζει Και το Μάη με τους ανθούς κορφοκόβει τους βλαστούς. Κι ως να διπλοξεφυλλίσει η αγουρίδα έχει γυαλίσει. Τώρα φέρνει στο μαντήλι	(...) Πάω να ρίξω χώμα σάκους σε κρατήρες και σε λάκκους. Πάω αέρα, πάω νερό και λουλούδια ένα σωρό. Πάω να φτιάσω μιαν αυλή φεγγαρίσια, στρογγυλή, με πολλά μυριστικά*, γλάστρες και βασιλικά. Και στη μέση θα διαλέξω	(...) Μαζί με τον αχώριστο φίλο του τον Πρίγκιπα έχουν ξεχυθεί στους δρόμους και μαζεύουν τα σκουπίδια. (...) (Γρ. 14-15, σελίδα 23) ΚΡΙΕΖΗ Μαριανίνα – ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΗ Ρεγγίνα, *Έκτακτα μέτρα στη Λιλιπούπολη για το νέφος*, σελίδες 23-25. (...)	(...) Έπειτα, μες στη σιγαλιά ακούγεται το χτύπημα του ξυλοκόπου. Δυο άντρες κόβουνε ξύλα. Η γυναίκα τα σηκώνει από χάμω με κόπο. Εδώ απάνω στα βουνά, που η ζωή είναι φτωχή με πολλά βάσανα, μονάχα τα νερά είναι μπόλικα και τα ξύλα... (...) (Γρ. 20-24, σελίδα 58) (...) (Ιούνιος:)	(...) **ΙΙΙ** Χτες μου χάρισαν οι χωριανοί μια κότα. Σήμερα μου γέννησε ένα αυγό. Τ' άσπρο και το κίτρινο θε να το φάω και το τσόφλι τρούλο θα το βάλω σε μιαν εκκλησούλα ασβεστωμένη. ΡΙΤΣΟΣ Γιάννης, [*Τραγουδάκια του Φωτούλη*], σελίδα 22.

Πορτοκάλια χρυσαφιά. Κρεμμύδι Λέει το κρεμμύδι: «Δεν μπορώ να νιώσω Γιατί όλοι κλαίνε σαν βρεθούν κοντά μου. Εγώ είμαι τρυφερό κι ήμερο τόσο Κι όλους τους αγαπώ με την καρδιά μου». Φασολάκι Το φασολάκι σκαρφαλώνει όπου κι αν βρει. Κι έκανε το φουστάνι του κουρέλι. Μα λέει η μητέρα η φασολιά: «Ας χαρεί, Κι εγώ του το μπαλώνω, δε με μέλει». Τα κεράσια «Το Μάη θα γίνουν τα κεράσια» λένε Οι σπουργίτες. «Καλά θα βολευτούμε!» Και τα κεράσια που τ' ακούνε κλαίνε Και ρωτάν: «Πού θα πάμε να κρυφτούμε;» Μουριά Μόλις η μουριά τα πρώτα φύλλα της πετάξει, Μεγαλώνουν τα σκουλήκια που μας κάνουν το μετάξι. Κι όταν έρθει το ζεστό,	κόκκινο γλυκό σταφύλι. Τώρα κάθεται δραγάτης ο παππούς ανοιχτομάτης και του πάμε το φαΐ του και μας δίνει την ευχή του μας φιλεύει και σταφύλια σε καλάθια, σε μαντίλια. ΡΩΤΑΣ Βασίλης, *Ο Παππούλης*, σελίδα 24 (...) - Γριούλα μου, θα πάω να σκάψω το αμπελάκι μου, αλλά να μου δώσεις και δυο-τρία κουκιά να το φυτέψω. (...) (Γρ. 6-8, σελίδα 56) ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ από τη Μήλο, *Φύλλο φύλλο της κουκιάς*, σελίδες 56-58. Έχω φίλο μου πιστό ένα δέντρο φουντωτό. Συμφωνία του 'χω κάνει με χαρτί και με μελάνι. Να του δίνω εγώ νερό. Να μου δίνει αυτό χορό. Να παινεύω τα πουλιά του. Να του λέω σ' αγαπώ.	μια γαζία να φυτέψω. Να 'χει ολάνθιστους χρυσούς, μικροφέγγαρους ανθούς, που το ολόγιομο φεγγάρι για παιδιά του θα τους πάρει. Κι όταν τ' άρωμά τους νιώσει, μοναξιά δεν θα 'χει τόση. (...) (Στ. 7-22, σελίδες 15-16) ΚΑΡΘΑΙΟΥ Ρένα, *Η Αστροναύτισσα*, σελίδες 15-16. Από τη συλλογή *Χαρταετοί στον ουρανό*. Ο παππούλης σαν κοπέλι κάθε μέρα πάει στ'αμπέλι. Το σκαλίζει, το ποτίζει και το διπλοκαθαρίζει Και το Μάη με τους ανθούς κορφοκόβει τους βλαστούς. Κι ως να διπλοξεφυλλίσει η αγουρίδα έχει γυαλίσει. Τώρα φέρνει στο μαντήλι κόκκινο γλυκό σταφύλι. Τώρα κάθεται δραγάτης* ο παππούς ανοιχτομάτης	Γύρω γύρω στο πλοίο άρχισαν να τρέχουν κύματα όχι από αρμυρό θαλασσινό νερό, αλλά από κρασί ολόξανθο και μυρωδάτο. Η ευωδιά του χύθηκε πάνω στο καράβι κι οι ναύτες δεν χόρταιναν να την αναπνέουν. Την ίδια στιγμή μια κληματόβεργα ξεφύτρωσε από τη βάση τού καταρτιού, τυλίχτηκε ολόγυρά του, έφτασε ίσαμε την κορυφή του κι ύστερα, γέρνοντας προς τα κάτω, φορτώθηκε με ωραία, γυαλιστερά, ρόδινα σταφύλια. (...) (Γρ. 28-35, σελίδες 54-55) ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ Χάρης, *Ο θεός Διόνυσος*, σελίδα 53-55. (...) Και σε κείνο το αφάνταστο και παράξενο κρύο δύο βόδια σ' έναν κάμπο τραβούσαν με κόπο το άροτρο. (...) (Γρ. 8-10, σελίδα 61) ΠΑΡΑΜΥΘΙ από την Καλαβρία, *Ο μόχθος της μύγας*, σελίδα 61-62.	Έφτασε το θέρος. Ο κόσμος είναι χυμένος έξω στα χωράφια και δουλεύει. Όλη τη μέρα θερίζουν, δεματίζουνε. Τα βράδια φτάνουνε κουρασμένα. Οι γυναίκες με τα γαϊδουράκια φεύγουν μονάχες για το χωριό. Οι άντρες κάθονται να φαν κι ύστερα ξαπλώνουν δίπλα στα δεμάτια. (...) (Γρ. 5-9, σελίδα 59) (...) (Αύγουστος:) Απ' το πρωί, οι κοπέλες βγήκαν στ' αμπέλια. (...) Οι βαγενάδες* που φτιάχνουν τα βαγένια* τους... (...) (Γρ. 18, γρ. 20-21, σελίδα 59) (...) (Σεπτέμβριος:) Τα σταφύλια κουβαλήθηκαν στα σπίτια και πέφτουν με κοφίνια και με κάδους μες στα πατητήρια. Τ' ανοιχτά κατώγια των σπιτιών μυρίζουν. Βγαίνουν τα καινούρια τσίπουρα και τα πετιμέζια... (...) (Γρ. 22-25, σελίδα 59) (...) Τα βόδια ανασηκώνουνε παντού τ' αφράτα χώματα,	(...) Η φύση τα έδινε σε όλους ίσα! (...) (Γρ. 15, σελίδα 35) ΧΩΡΕΑΝΘΗ Ελένη, *Η Ασπρούδα*, σελίδες 34-36. (...) Τα παράξενα πλάσματα με τα δυο πόδια όλη τη μέρα σκύβαν στη γη και τη σκάβανε, την ξεκολνούσαν και πάλι την άφηναν στον τόπο της. Όλη τη μέρα βογκούσαν, ώσπου ερχόταν η νύχτα και βγαίναν τα άστρα. Τότε μόνο, σαν πέφτανε να κοιμηθούν, ησύχαζαν. Και πάλι, όταν τα άστρα φεύγανε, πάλι άρχιζαν να χτυπούν τη γη, σα μια δύναμη σκοτεινή να τους πρόσταζε όλο να σκάβουν κι όλο να βασανίζονται βγάζοντας το χώμα απ' τη γη. Όμως το χώμα πάλι έπεφτε πίσω, η γη ήταν ατέλειωτη , ατέλειωτο ήταν και το μαρτύριο των ανθρώπων. Περίεργα τα ελάφια πήγαν πιο κοντά και τους κοίταξαν μες στα μάτια. Για πρώτη φορά είδαν δάκρυα στα

τ' αγαπημένο καλοκαίρι, Στα παιδιά με τα πανέρια μούρα ολόγλυκα θα φέρει. Μηλιά Απ' τη μηλιά γλυκόμηλο, Κατέβα σε παρακαλώ. Σε περιμένουν τα παιδιά Με τη χαρούμενη καρδιά. Κυδωνιά Χρυσοχέρα η Κυδωνιά, Δεν προφταίνει στη δουλειά. Χίλια δυο γλυκά μας δίνει Και πελτέ σαν το ρουμπίνι. ΚΑΣΔΑΓΛΗ Λίνα, *Τα παιδιά της γης*, σελίδες 184-187. Από το περιοδικό *Η Οδηγός,* 1952. (...) Να, ο γείτονας κούρευε τα πρόβατα, κι ο Λιάς θέλησε να δει πώς γίνεται το κούρεμα. (...) (Γρ. 5-7, σελίδα 230) ΞΑΝΘΑΚΗ-ΣΟΛΩΜΟΥ Βάσα, *Πώς ο Λιάς έσπαζε το κεφάλι του για το πού θα 'βρισκε η μάνα του ψάρι*, σελίδες 229-235. Από το βιβλίο *Περιπέτειες του μικρού Λιά*.	Να μου δίνει τον καρπό. Ν' αγκαλιάζω τον κορμό του. Να με λέει κι αδερφό του. Και να ζήσουμε μαζί όσο ζω κι όσο θα ζει. ΚΡΟΚΟΣ Γιώργης, Συμφωνία μ' ένα δέντρο, σελίδα 72. (...) Όλα τα παιδιά κρατούσαν στο χέρι τους ένα μήλο που μιλούσε για την αγάπη. Το χάρηκαν σαν να ήταν παιχνίδι. Κι άρχισαν να πετούν το ένα στο άλλο το μήλο λέγοντας: «Δώσε την αγάπη όπως δίνεις ένα μήλο. Έτσι απλά». (Γρ. 7-9, σελίδα 108) ΒΑΡΕΛΛΑ Αγγελική, *Δώσε την αγάπη*, σελίδα 107-108. (...) Τα μισά παιδιά της ζούσαν στη στεριά, παιδεύονταν με τη γη και τα βουνά. (Γρ. 16, σελίδα 122) (...) Τα βρήκε να παλεύουν με τα δίχτυα. Να τα τραβούν με κόπο, γιατί ήταν γιομάτα απ' ασημένια λαχταριστά	και του πάμε το φαΐ του και μας δίνει την ευχή του μας φιλεύει και σταφύλια σε καλάθια, σε μαντίλια. ΡΩΤΑΣ Βασίλης, *Ο Παππούλης*, σελίδα 25. Από τη συλλογή *Αυγούλα*. (...) Της κότας τα πούπουλα και του προβάτου το μαλλί είναι δυο μυρωδιές που σου μαθαίνουνε πολλά, (πιο πολλά κι από ένα παραμύθι.) (...) (Γρ. 23-26, σελίδα 57) ΑΓΡΑΣ Τέλλος, *Οι μεγάλες λύπες*, σελίδες 54-62. Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. (...) Στα χωράφια δούλευαν πολλοί άνθρωποι. (...) Θέριζαν τα ώριμα στάχυα και φόρτωναν τα δεμάτια σε μεγάλα κάρα. (...) (Γρ. 11 και 13-14, σελίδα 71) (...) Με τ' αριστερό χέρι χούφτωνε ένα μάτσο στάχυα, και με το γυριστό δρεπάνι, που κρατούσε	(...) Καθόταν κάτω από τη λεύκα και ξεκούκκιζε ένα ρόδι. Τα χείλια της, τα δόντια της και τα δάχτυλά της, είχαν βαφτεί μελιτζανιά. Κοίταζα λαίμαργα το λαχταριστό ρόδι και το 'τρωγα με τα μάτια μου. (...) η ροδιά μας ήταν φορτωμένη με ώριμα ρόδια με σκασμένη φλούδα κι εμείς χιμούσαμε σαν τα σπουργίτια και τσιμπολογούσαμε τα ρουμπινιά σπυριά. (...) (Γρ. 4-10, σελίδα 155) ΨΑΡΑΥΤΗ Λίτσα, *Το περιβόλι του Σαμίχ*, σελίδα 154-157.	που χύνονται μαλακά γύρω από τ' αλέτρι. (...) (Γρ. 27-28, σελίδα 59) (...) Από κει πάλι ακούεται το πελέκι που κόβει κλαδί για το χειμώνα. (...) (Γρ. 30-31, σελίδα 59) ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, [*Οι δώδεκα μήνες*], σελίδα 57-60. Από το βιβλίο *Οδοιπόρος*.	μάτια των ανθρώπων. Τότε κι εκείνα δάκρυσαν. Κι από κείνη τη μέρα όλα τα ελάφια του κόσμου κλαίνε – για τη μνήμη των ανθρώπων της γης που βασανίζονται. (Γρ. 4-16, σελίδα 39) ΒΕΝΕΖΗΣ Ηλίας, *Η Χιονάτη της Πάρνηθας*, σελίδες 37-39. (...) και κάθε χρόνο τον περίμενα να 'ρθει, να τρυγήσει τ' αμπέλια της Κρήτης, να πατήσει τα σταφύλια και να κάμει το θάμα του, να βγάλει από τα σταφύλια κρασί. (...) (Γρ. 16-18, σελίδα 155) (...) Η αγουρίδα γίνεται σταφύλι, το σταφύλι γίνεται κρασί, το κρασί το πίνουν οι ανθρώποι και μεθούνε• (...) (Γρ. 23-25, σελίδα 155) (...) Τον Αύγουστο ξάπλωναν και στους οψιγιάδες τα σταφύλια, να τα ξεράνει ο ήλιος να γίνουν σταφίδα. (...) (Γρ. 28-29, σελίδα 155)

	ψάρια. (Γρ. 23-24, σελίδα 122) ΣΟΥΡΕΛΗ Γαλάτεια, *Ασπρογάλανο πανί*, σελίδες 122-123. Δύο αδέρφια καλλιεργούσαν μαζί ένα κομμάτι γης και μοιράζονταν τη σοδειά. (...) (Γρ. 1-2, σελίδα 143) ΠΑΡΑΜΥΘΙ από τη Μέση Ανατολή, *Τα δυο αδέρφια,* σελίδα 143.	στο δεξί, τα έκοβε χαμηλά, κοντά στη ρίζα. (...) (Γρ. 1-4, σελίδα 72) (...) Η Δανάη άρχισε τότε, με γρηγοράδα αξιοζήλευτη, να μαζεύει σε μικρούς σωρούς τα στάχυα και να τα δένει έπειτα σ' όμορφα δεμάτια, όπως είχε δει την προηγούμενη μέρα να κάνουν οι θεριστάδες σε κάποιον αγρό. Η δουλειά τούτη τη διασκέδαζε αφάνταστα. Έβρισκε μεγάλη ευχαρίστηση να βλέπει τα δεμάτια της καλοσχηματισμέν α, υψωμένα σαν ένα μικρό χόρτινο* τείχος στην άκρη του χωραφιού. (...) (Γρ. 11-19, σελίδα 72) ΣΤΑΘΑΤΟΥ Φράνση, *Κοντά στους ανθρώπους,* σελίδα 70-79. Από το βιβλίο *Ήταν κάποτε μια νεράιδα.* (...) Και οι γυναίκες φροντίζουν τότε ακόμη πιο πολύ τα λίγα κατσικάκια τους και τις κοτούλες τους, τα μόνα ζωντανά του Θεού που ζουν και τρέφονται			ΚΑΖΑΝΤΖΑ-ΚΗΣ Νίκος, [*Ο γιος*], σελίδες 155-157. (...) Ο πατέρας που γυρνάει τ' απόβραδο μ' ένα φαρδύ χαμόγελο στα μάτια μ' ένα ζεμπίλι στα χέρια του γεμάτο φρούτα κι οι σταγόνες του ιδρώτα στο μέτωπό του είναι όπως οι σταγόνες του σταμνιού που παγώνει το νερό στο παράθυρο, είναι η ειρήνη. (...) (Στ. 5-11, σελίδα 243) ΡΙΤΣΟΣ Γιάννης, *Ειρήνη*, σελίδα 243.

		πάνω στο γυμνό νησάκι, και ζουν και τρέφουν με το γαλατάκι τους και τ' αυγά τους τα παιδιά του τόπου. (...) (Γρ. 17-22, σελίδα 158) ΓΛΕΖΟΣ Πέτρος, *Θεοφάνια σ' ένα νησάκι*, σελίδες 157-165. Από το βιβλίο *Το σπίτι με τα περιστέρια*. (...) Να ο Ισθμός της Κορίνθου, να ο Κορινθιακός, κι οι ακτές της Ρούμελης με τις αμέτρητες πτυχές – εδώ, μας λένε, είναι το Αίγιο, κάτω στο βάθος το Μεσολόγγι. Ύστερα η Ακαρνανία με τις λίμνες...Βουνά, βουνά, χάνεις το νου σου από την κακοτράχαλη γη, όλο πέτρα. Λιγοστά τα δάση στις πλαγιές, μικρά τα χωριουδάκια κι η πρασινάδα γύρω τους φτωχή, καταλαβαίνεις με τι μόχθο κάνουν τούτοι οι άνθρωποι τη γη να δώσει τον καρπό της. (...) (Γρ. 12-20, σελίδα 182) ΚΑΣΔΑΓΛΗ Λίνα, *Από το*			

		αεροπλάνο, σελίδες 181-183. Από το περιοδικό *Η Οδηγός*. (...) Το γάλα που κατέβαζε ήτανε άλλο πράμα, και κάθε χρόνο, αλάθευτα, θα μας γεννούσε δυο όμορφα κατσικάκια με σκουλαρίκια στο λαιμό, που από την πρώτη κιόλας βδομάδα πηδοβολάγανε σαν αγρίμια ένα γύρο στη μάντρα ή απάνω στη σκεπή του φουρνόσπιτου. Την άνοιξη βάναμε και δυο τρεις κλώσες, τ' αυγά δε μας απολείπανε ποτέ, και με το χοίρο που θρέφαμε και σφάζαμε κάθε Χριστούγεννα, η μητέρα μου έφτιανε καπνιστά σύγγλενα* και λουκάνικα, που μας βαστούσαν ολοχρονικής*. (...) (Γρ. 11-20, σελίδα 186) ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Βάσος, *Στο χωριό*, σελίδες 185-188. Από το βιβλίο *Οι ξεριζωμένοι*. Στα μικρά μου χρόνια, θυμούμαι, είχαμε μια γίδα. (...) (Γρ. 1-2, σελίδα 236)			

		Και, σα μας έβλεπε, άρχιζε και βέλαζε. Λες και μας καλησπερούσε. Κι εμείς την προσμέναμε σαν αδελφός τον αδελφό. Φιλιά και χάδια. Τη φιλεύαμε ψωμί κρατημένο από το κομμάτι που μας λάχαινε να φάμε το γιόμα. Στερούσαμε τον εαυτό μας. (…) Να σου πω, Χαραλάμπαινα, της λέει ο πιστικός της μάνας μου, την πρόφτακα και της άρμεξα το φαρμακωμένο γαίμα. (…) Κι η μάνα μου σήκωσε την γίδα στην αγκαλιά της και την επήρε μέσα στο σπίτι. Την έβαλε σε μιαν άκρη και της έριξε πρινάρι, αν ήθελε να φάει. (…) Χαμηλά στην άλλη άκρη του σπιτιού, η γίδα στέκονταν ορθή μπροστά στο πρινάρι κι έτρωε. (…) Την εσίμωσε και τη φίλησε στα μάτια. (Γρ. 9-13, σελίδα 237, γρ. 11-13, σελίδα 239, γρ. 22-24, σελίδα 239, γρ. 15-16, σελίδα 241, γρ. 23, σελίδα 241) ΠΑΠΑΧΑΡΙΣΗΣ Αθαν., *Η γιδούλα μας,* σελίδες 236-242.			

		Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*.			

Η μελέτη του ανωτέρω τμήματος του πίνακα, επιτρέπει τις εξής **δύο** παρατηρήσεις, η πρώτη, **ποιοτικού** χαρακτήρα και η δεύτερη, **ποσοτικού**: η **πρώτη**, αφορά την διαπίστωση ότι η διαχρονική αγάπη, φροντίδα και περιποίηση της φύσης από τον άνθρωπο και η απόλαυση των καρπών της, παρατηρείται διαχρονικά σε όλα τα ανθολόγια, όλων των τάξεων του Δημοτικού. Η **δεύτερη** παρατήρηση, **ποσοτικού** χαρακτήρα, αφορά το πλήθος και την αναγωγή σε ποσότητα, των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, για κάθε ένα από τα Ανθολόγια, τόσο σε συνολικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο ανά ζεύγος Ανθολογίων.

Όσον αφορά την παρατήρηση **ποιοτικού** χαρακτήρα, μελετώντας τον ανωτέρω πίνακα, γίνεται εμφανής η διαχρονική παρουσία της αγάπης και της φροντίδας της φύσης, καθώς και της καρποφορίας της, η οποία αποτελεί αποτέλεσμα αυτής της αγάπης και φροντίδας, σε όλα τα Ανθολόγια, από το 1975 έως σήμερα.

Παρατηρείται λοιπόν, ο μόχθος των ανθρώπων για να καλλιεργήσουν την γη, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο την αγαπούν και την φροντίζουν, ποτίζοντάς την και κορφοκόβοντας τους βλαστούς όπου απαιτείται. Παρατηρείται επίσης, ο πλούτος σε καρπούς κάθε είδους, με τους οποίους η φύση ανταμείβει τον άνθρωπο για τον μόχθο που καταβάλλει φροντίζοντάς την. Καθώς επίσης, παρουσιάζεται και η φροντίδα που παρέχει ο άνθρωπος στα οικόσιτα ζώα, όπως οι γίδες και τα πρόβατα, τα οποία του προσφέρουν το γάλα τους, αλλά και οι κότες, οι οποίες γεννούν κάθε μέρα, φρέσκα αυγά, προκειμένου να τραφεί ο ίδιος, αλλά και για να θρέψει και την οικογένειά του.

Τι τύχη, αλήθεια, για τα παιδιά που μεγαλώνουν σε αγροτικές περιοχές και τρέφονται με αγνά αγαθά που τους προσφέρει απλόχερα το αγρόκτημα ή ο κήπος τους!

Αναλυτικότερα, ο μόχθος των ανθρώπων για να καλλιεργήσουν τη γη, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο την αγαπούν και την φροντίζουν παρουσιάζεται από τα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, που ακολουθούν.

Μάλιστα, στα δύο πρώτα, κατά σειρά εμφάνισης, αποσπάσματα, παρατηρείται τόσο η εμπειρία που πηγάζει από τα χρόνια ενασχόλησης με τη γη όσο και η χαρά της ενασχόλησης μαζί της, αφού:

«Ο παππούλης σαν κοπέλι
κάθε μέρα πάει στ'αμπέλι.
Το σκαλίζει, το ποτίζει
και το διπλοκαθαρίζει
Και το Μάη με τους ανθούς
κορφοκόβει τους βλαστούς.
Κι ως να διπλοξεφυλλίσει
η αγουρίδα έχει γυαλίσει.

Τώρα φέρνει στο μαντήλι
κόκκινο γλυκό σταφύλι.
Τώρα κάθεται δραγάτης
ο παππούς ανοιχτομάτης»[653]

Ο παππούλης, έχοντας εμπειρία από αμπέλια, το φροντίζει, το σκαλίζει, το ποτίζει και κορφοκόβει τους βλαστούς, μέχρι να γυαλίσουν οι ρόγες στα τσαμπιά. Παρατηρείται, επίσης, ότι η ενασχόληση με το αμπέλι του, του προσφέρει χαρά και ευεξία, αφού νιώθει «σαν κοπέλι». Η ίδια εμπειρία αναπαρίσταται, από την άλλη πλευρά, και στα σύγχρονα Ανθολόγια, αφού στο κατηγοριοποιημένο απόσπασμα που ακολουθεί, ένας παππούς ζητάει από την γριούλα του, να του δώσει δυο-τρία κουκιά για να φυτέψει. «(...) - Γριούλα μου, θα πάω να σκάψω το αμπελάκι μου, αλλά να μου δώσεις και δυο-τρία κουκιά να τα φυτέψω. (...)»[654].
Έτσι, σκαλίζοντας το αμπέλι του, ο παππούλης, θα φυτέψει και κουκιά, για να έχουν, αφού όπως αναφέρεται παρακάτω, τα όσπρια μαζί με τα δημητριακά, αποτελούν βασικά είδη διατροφής για τον άνθρωπο.

655

Εικόνα 2.1.α. Διατροφική πυραμίδα

[653] ΡΩΤΑΣ Βασίλης, *Ο Παππούλης*, σελίδα 24, του Ανθολογίου των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 2003, αλλά και στη σελίδα 25, από τη συλλογή *Αυγούλα,* όπως αναφέρει το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[654] Λαϊκό παραμύθι από τη Μήλο, *Φύλλο φύλλο της κουκιάς*, σελίδες 56-58. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

[655] ΣΑΛΟΝΙΚΙΔΗΣ Γιάννης, Διατροφική πυραμίδα, Εκδόσεις ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Φωτόδεντρο Μαθησιακά Αντικείμενα (LOR) , http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3685, υλοποίηση προγράμματος στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ 2007-2013, https://e-geografia.eduportal.gr/i-diatrofiki-pyramida/. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 6η Ιανουαρίου 2023 στις 18:08.

Όπως παρατηρείται στην διατροφική πυραμίδα, γίνεται άμεσα αντιληπτός ο λόγος για τον οποίο τα δημητριακά, το ρύζι και τα όσπρια, από την αρχαιότητα ακόμα, είχαν κι εξακολουθούν να έχουν εξέχουσα θέση τόσο στην ζωή των ανθρώπων όσο και στο τραπέζι τους.

Στο κατηγοριοποιημένο απόσπασμα που ακολουθεί, παρατηρείται η εποχή και ο μόχθος του τρύγου, αφού: «(...) (Αύγουστος:) Απ' το πρωί, οι κοπέλες βγήκαν στ' αμπέλια. (...) Οι βαγενάδες* που φτιάχνουν τα βαγένια* τους... (...)»[656]. Κι έπειτα, ο κόπος με τον οποίο: «(...) (Σεπτέμβριος:) Τα σταφύλια κουβαλήθηκαν στα σπίτια και πέφτουν με κοφίνια και με κάδους μες στα πατητήρια. Τ' ανοιχτά κατώγια των σπιτιών μυρίζουν. Βγαίνουν τα καινούρια τσίπουρα και τα πετιμέζια... (...)»[657]. Όπως και στο ακόλουθο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα που «(...) κάθε χρόνο τον περίμενα να 'ρθει, να τρυγήσει τ' αμπέλια της Κρήτης, να πατήσει τα σταφύλια και να κάμει το θάμα του, να βγάλει από τα σταφύλια κρασί. (...)»[658]. Παρατηρείται, λοιπόν, ότι: «το σταφύλι, ως πρώτη ύλη, ασκεί μεγάλη επίδραση στη γεύση, το άρωμα και γενικά την ποιότητα των προϊόντων που προκύπτουν από τις διάφορες διεργασίες αυτού (κρασί, τσίπουρο, πετιμέζι κλπ.)»[659].

Και βέβαια, δεν υπάρχει κάματος μόνο με την καλλιέργεια της γης, όπως προαναφέρεται. Μόχθος υπάρχει και σε όσους ασχολούνται με τους καρπούς που προσφέρει η θάλασσα, όπως παρατηρείται στο ακόλουθο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα: «(...) Τα μισά παιδιά της ζούσαν στη στεριά, παιδεύονταν με τη γη και τα βουνά.
(...) Τα βρήκε να παλεύουν με τα δίχτυα. Να τα τραβούν με κόπο, γιατί ήταν γιομάτα απ' ασημένια λαχταριστά ψάρια»[660].

Και μήπως είναι μόνο η γη, που προσφέρει απλόχερα τους καρπούς της στον άνθρωπο; Μήπως και η θάλασσα δεν του προσφέρει, επίσης, τα αγαθά της;

Από την προϊστορία ακόμα αντλούνται σημαντικές πληροφορίες: «από εθνοαρχαιολογικές μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί σε σύγχρονες προβιομηχανικές κοινωνίες, από ιστορικές πηγές που αναφέρονται στην αλιευτική δραστηριότητα στους

---

[656] ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, [*Οι δώδεκα μήνες*], σελίδες 57-60. Από το βιβλίο *Οδοιπόρος*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[657] ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, Op. Cit., σελίδες 57-60.

[658] ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ Νίκος, *Ο γιος*, σελίδες 155-157. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

[659] ΤΗΛΕΜΑΧΟΣ Κωνσταντίνος, *Ανάπτυξη Μεθόδου για τον προσδιορισμό μεθανόλης σε τσίπουρα από το σταφύλι Ζαμπέλα*, σελίδα 12, Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Πελοποννήσου, Τμήμα Τεχνολογίας Τροφίμων, Καλαμάτα, 2017, 85 σελίδες.

[660] ΣΟΥΡΕΛΗ Γαλάτεια, *Ασπρογάλανο πανί*, σελίδες 122-123. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

ιστορικούς χρόνους, καθώς και από εικονογραφικό υλικό διαφόρων περιόδων»[661]. Μάλιστα, σύμφωνα με μελέτες, «στο σπήλαιο Bruniquel της Γαλλίας βρέθηκε το αρχαιότερο οστέινο αγκίστρι»[662], ενώ το ψάρεμα με το δίχτυ, που αποτελεί έναν πιο αποτελεσματικό τρόπο ψαρέματος, γίνεται ήδη από την Μεσολιθική περίοδο.

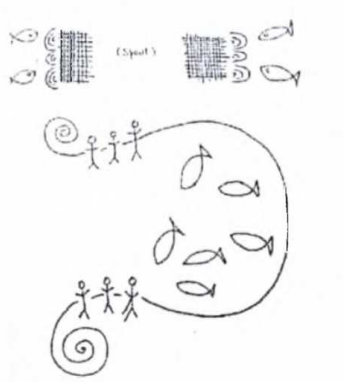

663

Εικόνα 2.1.β. *Fishing in the Prehistoric Aegean*

Μια από τις σημαντικότερες αναπαραστάσεις, η οποία απεικονίζει έναν ψαρά με την ψαριά του, αποτελεί η ακόλουθη, διάσημη τοιχογραφία, η οποία εκτίθεται κι εμπλουτίζει τη μόνιμη έκθεση του Μουσείου Προϊστορικής Θήρας και η οποία αποδεικνύει ότι η πρακτική της αλιείας εφαρμοζόταν ήδη από την αρχαιότητα.

Εικόνα 2.1.γ. *Ψαράς από το Ακρωτήρι της Θήρας*[664]

[661] POWELL Judith, *Fishing in the Prehistoric Aegean*, Paul Åström Forlag, Jonsered, Sweden, 1996, Η φράση στην ελληνική αποτελεί περίληψη εννοιών, που βρίσκονται στις σελίδες 1-3 της προαναφερθείσας βιβλιογραφικής αναφοράς.

[662] ΚΟΥΡΤΕΣΗ-ΦΙΛΙΠΠΑΚΗ Γεωργία, «Η οικονομία και ο τρόπος ζωής» στο *Αρχαιολογία και Τέχνες,* Τεύχος 58, σελίδα 74, https://www.archaiologia.gr/αρχείο-τευχών/?fc=1139&is=1649, προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 6η Ιανουαρίου 2023 στις 14:36.

[663] POWELL Judith, *Fishing in the Prehistoric Aegean*, Paul Åström Forlag, Jonsered, Sweden, 1996, σελίδα 110.

[664] *Περιήγηση στην τέχνη*, *Ψαράς από το Ακρωτήρι της Θήρας*, Νωπογραφία, Έτος δημιουργίας: 1550 π.Χ. περίπου, Αρχαιολογικό Μουσείο Θήρας, ύψος 109 εκ., περισσότερες πληροφορίες για την συγκεκριμένη τοιχογραφία, βλέπε στον ακόλουθο δικτυακό τόπο:

Κι από τον ψαρά και την αλιεία, επιστροφή στη στεριά και στη φροντίδα της φύσης. Έτσι, στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα που ακολουθεί:

«Πάω να ρίξω χώμα σάκους
σε κρατήρες και σε λάκκους.
Πάω αέρα, πάω νερό
και λουλούδια ένα σωρό.
Πάω να φτιάσω μιαν αυλή
φεγγαρίσια, στρογγυλή,
με πολλά μυριστικά*, γλάστρες και βασιλικά»[665],

η φροντίδα γίνεται εμφανής μέσα από την ρίψη σάκων χώματος, μέσα από τον καθαρό αέρα, μέσα από το νερό για το πότισμα και βέβαια, μέσα από το φύτεμα λουλουδιών και μυρωδικών, όπως ο βασιλικός[666]. «Η ελληνική ύπαιθρος είναι γεμάτη από υπέροχα βότανα και μυρωδικά. (…) Τα φρέσκα μυρωδικά δίνουν αξεπέραστη γεύση στο φαγητό, γι' αυτό και η καλλιέργεια τους είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη σε ερασιτεχνικούς κήπους και σε γλάστρες»[667]. Έτσι, γίνεται κατανοητός ο λόγος για τον οποίο ο βασιλικός, καθώς και άλλα μυρωδικά είναι τόσο δημοφιλή που υπάρχουν όχι μόνο σε οικιακούς κήπους και αυλές, αλλά ακόμα και σε γλάστρες σε μπαλκόνια.

Έπειτα, στα αποσπάσματα που ακολουθούν, παρατηρείται ότι η δουλειά στα χωράφια δεν είναι πάντα μοναχική υπόθεση. Έτσι, στο απόσπασμα που ακολουθεί:
«Δύο αδέρφια καλλιεργούσαν μαζί ένα κομμάτι γης και μοιράζονταν τη σοδειά. (...)»[668].

Στη συνέχεια, παρατηρείται ένα πλήθος ανθρώπων να θερίζουν τον κόπο μιας ολόκληρης χρονιάς, προκειμένου να συλλέξουν τα πολύτιμα, για όλη την ανθρωπότητα, δημητριακά: «(...) Στα χωράφια δούλευαν πολλοί άνθρωποι. (...)
Θέριζαν τα ώριμα στάχυα και φόρτωναν τα δεμάτια σε μεγάλα κάρα. (...)

---

http://www.pi-schools.gr/lessons/aesthetics/eikastika/afises/index.php?id=3&v=2. Προσπελάστηκε την 6η Ιανουαρίου 2023 στις 15:46.

[665] ΚΑΡΘΑΙΟΥ Ρένα, *Η Αστροναύτισσα*, σελίδα 15-16. Από τη συλλογή *Χαρταετοί στον ουρανό*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[666] Σύμφωνα με το Ανώτατο Ειδικό Επιστημονικό Συμβούλιο, Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας, 1999, ο βασιλικός, η ρίγανη, τα άγρια χόρτα, ο μαϊντανός και άλλα μυρωδικά, αποτελούν ορισμένα από τα συστατικά της Μεσογειακής διατροφής, τα οποία δεν αναφέρονται, επειδή καταναλώνονται σε μικρές ποσότητες, με αποτέλεσμα να μην τους αποδίδεται η βαρύτητα που τους αναλογεί. Αξίζει να αναφερθεί ότι τα μυρωδικά, θα μπορούσαν κάλλιστα να αντικαταστήσουν την προσθήκη αλατιού, η οποία αποτελεί επιβαρυντικό παράγοντα στη σύγχρονη διατροφή, με αποτέλεσμα να γίνεται άμεσα αντιληπτή η σημασία των μυρωδικών στην διατροφή των ανθρώπων.

[667] https://www.mistikakipou.gr/aromatika-fita-mirodika-se-glastra/. Προσπελάστηκε την 6η Ιανουαρίου 2023 στις 22:04.

[668] Παραμύθι από τη Μέση Ανατολή, *Τα δυο αδέρφια,* σελίδα 143. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

(...) Με τ' αριστερό χέρι χούφτωνε ένα μάτσο στάχυα, και με το γυριστό δρεπάνι, που κρατούσε στο δεξί, τα έκοβε χαμηλά, κοντά στη ρίζα. (...)
(...) Η Δανάη άρχισε τότε, με γρηγοράδα αξιοζήλευτη, να μαζεύει σε μικρούς σωρούς τα στάχυα και να τα δένει έπειτα σ' όμορφα δεμάτια, όπως είχε δει την προηγούμενη μέρα να κάνουν οι θεριστάδες σε κάποιον αγρό. Η δουλειά τούτη τη διασκέδαζε αφάνταστα. Έβρισκε μεγάλη ευχαρίστηση να βλέπει τα δεμάτια της καλοσχηματισμένα, υψωμένα σαν ένα μικρό χόρτινο* τείχος στην άκρη του χωραφιού. (...)»[669].

Γιατί, όμως, τα δημητριακά χαρακτηρίζονται πολύτιμα; Γιατί «ο homo sapiens, ανάμεσα στην «πρωτόγονη» τροφοσυλλογή και την καλλιέργεια του εδάφους, υπήρξε συστηματικός συλλέκτης δημητριακών»[670]. Μάλιστα, «μαζί με το σιτάρι και το κριθάρι, η συγκομιδή επεκτάθηκε και στα άγρια όσπρια [όπως] ο αρακάς, η φακή, τα κουκιά, το λαθούρι και τα ρεβίθια»[671].

Παράλληλα, παρατηρείται και η χαρά της ενασχόλησης με τη γη, αφού τη Δανάη, «η δουλειά τούτη τη διασκέδαζε αφάνταστα»[672] κι «έβρισκε μεγάλη ευχαρίστηση να βλέπει τα δεμάτια της καλοσχηματισμένα, υψωμένα σαν ένα μικρό χόρτινο* τείχος στην άκρη του χωραφιού. (...)»[673].

Στο ακόλουθο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα είναι: «Λιγοστά τα δάση στις πλαγιές, μικρά τα χωριουδάκια κι η πρασινάδα γύρω τους φτωχή, καταλαβαίνεις με τι μόχθο κάνουν τούτοι οι άνθρωποι τη γη να δώσει τον καρπό της. (...)»[674]. Το φαινόμενο του θερισμού, παρατηρείται και στο ακόλουθο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα. «(...) (Ιούνιος:) Έφτασε το θέρος. Ο κόσμος είναι χυμένος έξω στα χωράφια και δουλεύει. Όλη τη μέρα θερίζουν, δεματίζουνε. Τα βράδια φτάνουνε κουρασμένα. Οι γυναίκες με τα γαϊδουράκια φεύγουν μονάχες για το χωριό. Οι άντρες κάθονται να φαν κι ύστερα ξαπλώνουν δίπλα στα δεμάτια. (...)»[675]. Έτσι, εμφανίζεται και η συνειδητοποίηση του χρέους των ανδρών να μείνουν και να κοιμηθούν δίπλα στα δεμάτια της συγκομιδής. Εκτός, όμως, από τον μόχθο των ανθρώπων που καλλιεργούν τη γη, εμφανίζεται και ο κόπος των ζώων, που συμβάλλουν, επίσης, με τον δικό τους κάματο στο όργωμα, όπως παρατηρείται στα ακόλουθα

---

[669] ΣΤΑΘΑΤΟΥ Φράνση, *Κοντά στους ανθρώπους,* σελίδες 70-79. Από το βιβλίο *Ήταν κάποτε μια νεράιδα*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[670] ΚΟΤΙΔΗΣ Κώστας, *Η γεωργική παραγωγή στη Στερεά Ελλάδα, κατάσταση, προβλήματα & προοπτικές*, σελίδα 34, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Πειραιάς, 2016, 139 σελίδες.

[671] CAUVIN J., *Γέννηση των θεοτήτων-Γέννηση της γεωργίας*, σελίδα 3, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1994, 332 σελίδες.

[672] ΣΤΑΘΑΤΟΥ Φράνση, *Κοντά στους ανθρώπους,* σελίδες 70-79. Από το βιβλίο *Ήταν κάποτε μια νεράιδα*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[673] ΣΤΑΘΑΤΟΥ Φράνση, *Κοντά στους ανθρώπους,* Op. Cit., σελίδες 70-79.

[674] ΚΑΣΔΑΓΛΗ Λίνα, *Από το αεροπλάνο*, σελίδες 181-183. Από το περιοδικό *Η Οδηγός*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[675] ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, [*Οι δώδεκα μήνες*], σελίδες 57-60. Από το βιβλίο *Οδοιπόρος*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα: «(...) Και σε κείνο το αφάνταστο και παράξενο κρύο δύο βόδια σ' έναν κάμπο τραβούσαν με κόπο το άροτρο. (...)»[676]. «(...) Τα βόδια ανασηκώνουνε παντού τ' αφράτα χώματα, που χύνονται μαλακά γύρω από τ' αλέτρι. (...)»[677], το οποίο απεικονίζεται στην κάτωθι εικόνα:

678

Εικόνα 2.1.δ. *Ξύλινο άροτρο με μεταλλικό υνί*

Ενώ, στην εικόνα που ακολουθεί, απεικονίζεται ένας γεωργός μ' ένα ζευγάρι βόδια να οργώνει το χωράφι του:

Εικόνα 2.1.ε. *Όργωμα με βόδια*[679]

[676] ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΛΑΒΡΙΑ, *Ο μόχθος της μύγας*, σελίδες 61-62. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

[677] ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, [*Οι δώδεκα μήνες*], σελίδες 57-60. Από το βιβλίο *Οδοιπόρος*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[678] Ξύλινο άροτρο με μεταλλικό υνί. Βασικό εργαλείο του γεωργού για το όργωμα του χωραφιού, κατασκευάζεται από ξύλο, εκτός από το σκαπτικό τριγωνικό του τμήμα, το υνί, που είναι σιδερένιο. Αποτελείται από τρία μέρη: το στοιβάρι, μακρύ στέλεχος που ενώνει το αλέτρι με το ζυγό, την αλετροπόδα, το στέλεχος όπου προσαρτάται το μεταλλικό υνί και τον χερουλάτη, το στέλεχος με το οποίο γίνεται η καθοδήγηση, από το γεωργό. Το αλέτρι το τραβούν τα ζώα, με τα οποία συνδέεται με το ζυγό, όταν αυτά είναι βόδια, ή με την παλάντζα, όταν τα ζώα είναι άλογα ή μουλάρια. Χρήσιμο εργαλείο για το αλέτρι είναι επίσης το ξόνι, ξύλινο εργαλείο που απολήγει σε μεταλλική αιχμή και χρησιμοποιείται για το ξύσιμο της λάσπης από το υνί., Μουσείο Περιβάλλοντος Στυμφαλίας, https://www.europeana.eu/fr/item/2064141/index_php_object_number_GR_20PIOP_20M06_0047_priref_822 , Προσπελάστηκε την 7η Ιανουαρίου 2023 στις 00:26.

[679] Η συγκεκριμένη φωτογραφία δημοσιεύτηκε στην ηλεκτρονική εφημερίδα «Τα Νέα», την 27η Σεπτεμβρίου 2019, στον ακόλουθο δικτυακό τόπο: https://www.tanea.gr/2019/09/27/people/to-arotro-pou-esernan-vodia-epeteine-tin-anisotita/, *Το άροτρο που έσερναν βόδια επέτεινε... την ανισότητα,* προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 7η Ιανουαρίου 2023 στις 12:19.

Παρατηρώντας τα ανωτέρω κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, αξίζει να σημειωθεί ότι ο μόχθος των ανθρώπων που καλλιεργούν τη γη, εμφανίζεται διαχρονικά τόσο στα Ανθολόγια του 1975 όσο και στα σύγχρονα. Επιπλέον, παρατηρείται το γεγονός ότι παρά τις αλλαγές στις πρακτικές καλλιέργειας της γης, οι οποίες έχουν υποστεί εκμηχάνιση, με συνέπεια να λιγοστεύουν τον κόπο των ανθρώπων σε σχέση με τα παλιότερα χρόνια, εντούτοις, τα σχολικά εγχειρίδια λογοτεχνίας, διαχρονικά, επιμένουν να προωθούν την αναπαράσταση του μόχθου και του κάματου κατά την καλλιέργεια της γης.

Κι από τον κάματο του κάμπου, στον μόχθο των κατοίκων των βουνών. «(...) Έπειτα, μες στη σιγαλιά ακούγεται το χτύπημα του ξυλοκόπου. Δυο άντρες κόβουνε ξύλα. Η γυναίκα τα σηκώνει από χάμω με κόπο. Εδώ απάνω στα βουνά, που η ζωή είναι φτωχή με πολλά βάσανα, μονάχα τα νερά είναι μπόλικα και τα ξύλα... (...)»[680]. Όπως και στο ακόλουθο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα: «(...) Από κει πάλι ακούεται το πελέκι που κόβει κλαδί για το χειμώνα. (...)»[681]. «Στη χώρα μας, μέχρι τη δεκαετία του 1950, το 15% της ενέργειας προερχόταν από το δάσος»[682], «υπό μορφή καυσόξυλων και ξυλανθράκων»[683]. Επίσης, σ' ένα δεύτερο, βαθύτερο επίπεδο έρευνας, όσον αφορά τα νερά, που είναι μπόλικα στα βουνά, όπως αναφέρεται στο ανωτέρω λογοτεχνικό απόσπασμα, θα μπορούσε να εκτιμηθεί, ενδεχομένως, το γεγονός ότι πρόκειται για χρήση της υδάτινης ανανεώσιμης ενεργειακής πηγής. Η υδροϊσχύς, όπως λέγεται, «αξιοποιείται εδώ και χιλιάδες χρόνια [ενώ] οι υδροτροχοί εμφανίστηκαν περίπου το 200 π.Χ.»[684]. «Ο σημαντικότερος λόγος της ύπαρξης πληθώρας νερών σε ολόκληρη την οροσειρά του Βαρνούντα είναι ότι τα βουνά αποτελούνται κυρίως από γρανιτικά πετρώματα που, ως αδιαπέραστα από το νερό, το αναγκάζουν να ρέει επιφανειακά»[685]. Έτσι, γίνεται άμεσα κατανοητός ο λόγος ύπαρξης πολλών νερών στα βουνά.

---

[680] ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, [*Οι δώδεκα μήνες*], σελίδες 57-60. Από το βιβλίο *Οδοιπόρος*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[681] ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, [*Οι δώδεκα μήνες*], Op. Cit., σελίδες 57-60. Από το βιβλίο *Οδοιπόρος*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[682] ΚΟΜΠΕΛΙΤΟΥ Μαρία, ΚΟΣΚΙΝΑ Ειρήνη, *Η ενεργειακή αξιοποίηση της βιομάζας από ξυλεία*, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Τμήμα μηχανικών Διαχείρισης Ενεργειακών Πόρων, Κοζάνη, 2004, 153 σελίδες.

[683] ΜΠΟΥΤΕΤΣΙΟΥ Ελένη, ΚΑΤΣΟΥΛΑΚΟΣ Νίκος, «Ενεργειακή Αξιοποίηση Δασικής Βιομάζας: Η περίπτωση του Μετσόβου», στο 6ο *Συνέδριο MIRC,* όπως εμφανίζεται στον ακόλουθο δικτυακό τόπο: http://old.ntua.gr/MIRC/6th_conference/presentations/1_main_sessions/5th_session/BOUTETSIOY%20EL%20KATSOYLAKOS%20N.pdf. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 6η Ιανουαρίου 2023 στις 23:21.

[684] ΑΝΔΡΙΤΣΟΣ Νικόλαος, «Ενέργεια και Περιβάλλον. 1. Ενέργεια: Ορισμοί, Μορφές και Χρήσεις», Πανεπιστημιακό Σύγγραμμα, του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. https://eclass.uth.gr/modules/document/file.php/MIE_U_198/Enotita_1.pdf. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 7η Ιανουαρίου 2023 στις 00:51.

[685] «Οι παραδοσιακοί νερόμυλοι της περιοχής Φλώρινας-Πρεσπών. Ιστορικό πλαίσιο – Γεωγραφικός εντοπισμός – Τυπολογία – Προτάσεις αξιοποίησης», δημοσιεύτηκε στον ακόλουθο δικτυακό τόπο, την 31η Αυγούστου 2015,

Στη συνέχεια, «(...) Τα παράξενα πλάσματα με τα δυο πόδια όλη τη μέρα σκύβαν στη γη και τη σκάβανε, την ξεκολνούσαν και πάλι την άφηναν στον τόπο της. Όλη τη μέρα βογκούσαν, ώσπου ερχόταν η νύχτα και βγαίναν τα άστρα. Τότε μόνο, σαν πέφτανε να κοιμηθούν, ησύχαζαν. Και πάλι, όταν τα άστρα φεύγανε, πάλι άρχιζαν να χτυπούν τη γη , σα μια δύναμη σκοτεινή να τους πρόσταζε όλο να σκάβουν κι όλο να βασανίζονται βγάζοντας το χώμα απ' τη γη. Όμως το χώμα πάλι έπεφτε πίσω, η γη ήταν ατέλειωτη, ατέλειωτο ήταν και το μαρτύριο των ανθρώπων. Περίεργα τα ελάφια πήγαν πιο κοντά και τους κοίταξαν μες στα μάτια. Για πρώτη φορά είδαν δάκρυα στα μάτια των ανθρώπων» [686]. Στο συγκεκριμένο λογοτεχνικό απόσπασμα, ο μόχθος των ανθρώπων, που φροντίζουν και καλλιεργούν τη φύση, φαίνεται μέσα από την μετάβαση των αισθημάτων τους και των δακρυσμένων ματιών τους, στα ελάφια, που πρώτη φορά είδαν να δακρύζουν οι άνθρωποι από κούραση. Έτσι, σύμφωνα, πάντα με το λογοτεχνικό απόσπασμα, από «τότε κι εκείνα δάκρυσαν. Κι από κείνη τη μέρα όλα τα ελάφια του κόσμου κλαίνε – για τη μνήμη των ανθρώπων της γης που βασανίζονται»[687].

Μια άλλη αγροτική δραστηριότητα, που εμφανίζεται στο ακόλουθο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα είναι η αποξήρανση της σταφίδας, αφού «(...) τον Αύγουστο ξάπλωναν και στους οψιγιάδες τα σταφύλια, να τα ξεράνει ο ήλιος να γίνουν σταφίδα. (...)»[688]. «Η διαδικασία ξεκινά με το πολύ σπουδαίο στάδιο της ξήρανσης στον ήλιο (σε αλώνια – ακάλυπτα χωμάτινα ξηραντήρια), πάνω σε σταφιδόχαρτο, σε ξηραντήρια από σκυρόδεμα και σε τζιβιέρες (σιδερένια ή ξύλινα πλαίσια με συρμάτινη επιφάνεια) ή στη σκιά πάντα με την ευθύνη και επίβλεψη του παραγωγού. (…) Η διαδικασία διαρκεί 10 ημέρες στο αλώνι, ενώ ενδιάμεσα γίνεται η αναστροφή με ειδικά χτένια (ομοιόμορφη αποξήρανση)»[689].

Κι αφού μελετήθηκε η αποξήρανση της σταφίδας, στο κατηγοριοποιημένο απόσπασμα που ακολουθεί, ερευνάται η αναπαράσταση του μόχθου του πατέρα, ο οποίος παρά την κούραση από την ενασχόληση με τη γη, επιστρέφει στο σπίτι του, μ' ένα φαρδύ χαμόγελο στα μάτια: «(...) Ο πατέρας που γυρνάει τ' απόβραδο μ' ένα φαρδύ χαμόγελο στα μάτια» [690]

---

https://www.archaiologia.gr/blog/2015/08/31/οι-παραδοσιακοί-νερόμυλοι-της-περιοχ/. Προσπελάστηκε την 7η Ιανουαρίου 2023 στις 01:02.

[686] ΒΕΝΕΖΗΣ Ηλίας, *Η Χιονάτη της Πάρνηθας*, σελίδες 37-39. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

[687] ΒΕΝΕΖΗΣ Ηλίας, *Η Χιονάτη της Πάρνηθας*, Op. Cit., σελίδες 37-39. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

[688] ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ Νίκος, [*Ο γιος*], σελίδες 155-157. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

[689] ΒΑΝΤΑΡΑΚΗΣ Γεώργιος, *Αξιολόγηση Κύκλου Ζωής της Κορινθιακής σταφίδας*, σελίδα 48, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σχολή Επιστημών Υγείας, Τμήμα Ιατρικής, Λάρισα, 2015, 176 σελίδες.

[690] ΡΙΤΣΟΣ Γιάννης, *Ειρήνη*, σελίδα 243. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

και «μ' ένα ζεμπίλι στα χέρια του γεμάτο φρούτα» [691], καθώς «οι σταγόνες του ιδρώτα στο μέτωπό του είναι όπως οι σταγόνες του σταμνιού που παγώνει το νερό στο παράθυρο (...)»[692].

Στο ανωτέρω απόσπασμα, δεν αναπαρίσταται μόνο ο μόχθος του πατέρα, ο οποίος αγωνίζεται να φροντίσει και να καλλιεργήσει τη γη του, αλλά αναπαρίσταται και η χαρά της ενασχόλησης με τη γη, αφού «γυρνάει τ' απόβραδο μ' ένα φαρδύ χαμόγελο στα μάτια» [693].

Κι από τον μόχθο και τον κάματο των ανθρώπων που ασχολούνται με την φροντίδα, την αγάπη και την καλλιέργεια της γης, η έρευνα προχωρά στους καρπούς που αποδίδει αυτή η φροντίδα. Έτσι, οι καρποί αναπαρίστανται από τα κάτωθι κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα:

«Λεμόνι
Ο χειμώνας κι αν θυμώνει,
Λεμονιά γερτή ως το χώμα,
Τον καρπό της καμαρώνει:
Δροσερή χαρά στο στόμα,
Ζουμερό, ξανθό λεμόνι.

Πορτοκάλι
Μόλις η άνοιξη θα 'ρθεί,
Πώς μυρίζουν οι άσπροι ανθοί!
Και στο κρύο, στη συννεφιά, Φως και χρώμα κι ομορφιά –
Πορτοκάλια χρυσαφιά.

Κρεμμύδι
Λέει το κρεμμύδι: «Δεν μπορώ να νιώσω
Γιατί όλοι κλαίνε σαν βρεθούν κοντά μου.
Εγώ είμαι τρυφερό κι ήμερο τόσο
Κι όλους τους αγαπώ με την καρδιά μου».

Φασολάκι
Το φασολάκι σκαρφαλώνει όπου κι αν βρει.

[691] ΡΙΤΣΟΣ Γιάννης, *Ειρήνη*, σελίδα 243. Op. Cit., σελίδα 243. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

[692] ΡΙΤΣΟΣ Γιάννης, *Ειρήνη*, σελίδα 243. Op. Cit., σελίδα 243. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

[693] ΡΙΤΣΟΣ Γιάννης, *Ειρήνη*, σελίδα 243. Op. Cit., σελίδα 243. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

Κι έκανε το φουστάνι του κουρέλι.
Μα λέει η μητέρα η φασολιά: «Ας χαρεί,
Κι εγώ του το μπαλώνω, δε με μέλει».

Τα κεράσια
«Το Μάη θα γίνουν τα κεράσια» λένε
Οι σπουργίτες. «Καλά θα βολευτούμε!»
Και τα κεράσια που τ' ακούνε κλαίνε
Και ρωτάν: «Πού θα πάμε να κρυφτούμε;»

Μουριά
Μόλις η μουριά τα πρώτα
φύλλα της πετάξει,
Μεγαλώνουν τα σκουλήκια
που μας κάνουν το μετάξι.
Κι όταν έρθει το ζεστό,
τ' αγαπημένο καλοκαίρι,
Στα παιδιά με τα πανέρια
μούρα ολόγλυκα θα φέρει.

Μηλιά
Απ' τη μηλιά γλυκόμηλο,
Κατέβα σε παρακαλώ.
Σε περιμένουν τα παιδιά
Με τη χαρούμενη καρδιά.

Κυδωνιά
Χρυσοχέρα η Κυδωνιά,
Δεν προφταίνει στη δουλειά.
Χίλια δυο γλυκά μας δίνει
Και πελτέ σαν το ρουμπίνι»[694]

Στο ανωτέρω κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα παρουσιάζονται τα λεμόνια, τα πορτοκάλια, το κρεμμύδι, το φασολάκι, τα κεράσια, τα μούρα, τα μήλα και τα κυδώνια ως ορισμένοι από τους καρπούς, που μας χαρίζει η γη, επειδή την φροντίζουμε με αγάπη και την καλλιεργούμε. Μάλιστα, καθένας από αυτούς τους καρπούς, όταν επεξεργαστεί, προσφέρει στους ανθρώπους ακόμα περισσότερα. Για παράδειγμα, ο χυμός του λεμονιού, ο

[694] ΚΑΣΔΑΓΛΗ Λίνα, *Τα παιδιά της γης*, σελίδες 184-187. Από το περιοδικό *Η Οδηγός,* 1952. Από το Ανθολόγιο Α' - Β' Δημοτικού του 1975.

οποίος αναφέρεται στο ανωτέρω κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, όπως και το ξύσμα του, δεν χρησιμοποιούνται μόνο για την παρασκευή σπιτικής λεμονάδας, αλλά χρησιμοποιούνται και στα σπιτικά γλυκά, σε κέικ, σε κρέμες, καθώς βέβαια και στην μαγειρική. Το ίδιο ισχύει και για το πορτοκάλι, το οποίο παρουσιάζεται εντός του κατηγοριοποιημένου λογοτεχνικού αποσπάσματος ως χρυσαφένιο, άρα, ως κάτι πολύτιμο. Και πράγματι είναι, διότι δεν χρησιμοποιείται μόνο ως φρούτο ούτε μόνο ως χυμός. Το ξύσμα του πορτοκαλιού, αρωματίζει, επίσης, πολλά και ποικίλα ελληνικά παραδοσιακά γλυκά και χρησιμοποιείται ακόμα και η φλούδα του, για την παρασκευή του πασίγνωστου γλυκού του κουταλιού, πορτοκάλι.

695

Εικόνα 2.1.στ. Γλυκό του κουταλιού πορτοκάλι

Έπειτα, το κρεμμύδι, όπως αναφέρεται στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, κάνει τους ανθρώπους να «κλαίνε». Άραγε, γιατί συμβαίνει αυτό; Η απάντηση κρύβεται…στη χημεία! Καθώς κόβει κάποιος ένα κρεμμύδι, «τα σουλφοξείδια αμινοξέων σχηματίζουν σουλφενικά οξείδια. Αυτά τα ένζυμα, τα οποία είναι απομονωμένα, με το κόψιμο του κρεμμυδιού απελευθερώνονται για να ενωθούν με τα σουλφενικά οξείδια, προκειμένου να παραγάγουν S-οξείδια προπανίου, γνωστά και ως 1-σουλφινυλο-προπάνιο, ένα πτητικό αέριο θειικής ένωσης, το οποίο ανεβαίνει και εισέρχεται στα μάτια. Αυτό το αέριο αντιδρά με το νερό που περιέχουν τα δάκρυα στους δακρυϊκούς πόρους και δημιουργούν θειικό οξύ. Το θειικό οξύ, καίει, ενεργοποιώντας τα μάτια να απελευθερώσουν περισσότερα δάκρυα, έτσι ώστε να ξεπλύνουν τον ερεθιστικό αυτό παράγοντα»[696].

---

[695] ΠΕΤΡΕΤΖΙΚΗΣ Άκης, *Γλυκό του κουταλιού πορτοκάλι*, https://akispetretzikis.com/recipe/5188/glyko-toy-koytalioy-portokali. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 7η Ιανουαρίου 2023 στις 15:19.

[696] HELMENSTINE Anne Marie, *Why Onions Make You Cry and How to Curb the Effects*, δημοσιεύτηκε στον ακόλουθο σύνδεσμο την 13η Ιουνίου 2019, https://www.thoughtco.com/why-do-onions-make-you-cry-604309. Προσπελάστηκε την 8η Ιανουαρίου 2023 στις 14:20.
Η μετάφραση της συγκεκριμένης παραγράφου, από το πρωτότυπο που παρατίθεται, πραγματοποιήθηκε από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
«Amino acid sulfoxides form sulfenic acids as you slice into an onion. These enzymes which were isolated are now free to mix with the sulfenic acids to produce propanethial S-oxide, a volatile sulfur compound gas which

Όσον αφορά το φασολάκι, στο ανωτέρω κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, παρουσιάζεται η αναρριχητική του ιδιότητα, αφού ανάμεσα στις ποικιλίες των φασολιών, οι οποίες χωρίζονται ανάλογα με το μήκος του βλαστού τους, χωρίζονται σε νάνες, ημιαναρριχώμενες και αναρριχώμενες[697]. Επίσης, μαζί με το κρεμμύδι αποτελούν βασικά αγαθά της μεσογειακής διατροφής (βλέπε παραπάνω, στο παρόν υποκεφάλαιο, την διατροφική πυραμίδα).

Στη συνέχεια τα κεράσια, που αποτελούν από τα πιο αγαπημένα φρούτα των παιδιών, σύμφωνα με το κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, αποτελούν κι ένα αγαπημένο έδεσμα για τα σπουργίτια. Το συγκεκριμένο λογοτεχνικό απόσπασμα, προτρέπει σ' ένα άλλο ποίημα, ένα σονέτο, που τιτλοφορείται «Les Cerises», δηλαδή «Τα Κεράσια», το οποίο έγραψε ο Γάλλος ποιητής Francis Jammes, όπου πολύ όμορφα περιγράφει τον κατακόκκινο καρπό ως ρουμπίνι, καθώς και την αγάπη των σπουργιτιών γι' αυτό το τόσο γλυκό έδεσμα. Έτσι, παρατίθενται δυο στροφές από το σονέτο[698], για δύο λόγους. Ο πρώτος, διότι όπως προαναφέρεται, περιγράφει την αγάπη των σπουργιτιών για τα κεράσια και ο δεύτερος, διότι η δεύτερη μεταφρασμένη στροφή, η οποία είναι η τρίτη στροφή του σονέτου, αποτελεί γλυκιά ανάμνηση των παιδικών χρόνων της συγγραφέως της Διατριβής.

«Οι ροζ κερασιές με τον ασημί φλοιό τους,
που οι καρποί τους είναι σαν κοράλλια της Αβησσυνίας,
κλαίγοντας τα χρυσά τους δάκρυα πάνω από τα χαμόδεντρα,
θα μας έλεγαν το τραγούδι των σπουργιτιών το μαγεμένο.

Και θα σου μαζέψω από αυτές τις φρέσκες κερασιές
κεράσια που θα τα έδενε μαζί ένα κλαδάκι
για να τα βάλεις όπως και τα σκουλαρίκια»[699]

Μια γλυκιά ανάμνηση, την οποία διαιώνισε στα παιδιά της, αφού συνήθιζε να κρεμά και στα δικά τους αυτάκια, τα κόκκινα, ρουμπινί κι ολόγλυκα αυτά σκουλαρίκια.

---

wafts upward and into your eyes. This gas reacts with the water in your tears to form sulfuric acid. The sulfuric acid burns, stimulating your eyes to release more tears to wash the irritant away».

[697] ΔΗΜΗΤΡΑΚΗΣ Κωνσταντίνος Γ., *Λαχανοκομία*, Αγροτύπος, Αθήνα, 1998, 384 σελίδες.

[698] JAMMES Francis, «Les Cerises» in *Vers*, recueil poétique, Paul Ollendorff, Paris, 1894, σελίδα 39. Για ολόκληρο το ποίημα, βλέπε στο παράρτημα.

[699] Η μετάφραση, από το πρωτότυπο που παρατίθεται στο Παράρτημα, έγινε από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

700

Εικόνα 2.1.ζ. *Cherry earrings*

Κι έπειτα από τα κεράσια, στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, αναπαρίστανται τα μούρα, τα οποία όχι μόνο προσφέρουν τους γλυκούς καρπούς τους, το καλοκαίρι, στα παιδιά, αλλά συμβάλλουν σημαντικά στην καλλιέργεια της σηροτροφίας[701], με άμεσο αποτέλεσμα την παραγωγή του μεταξιού.

Τέλος, στο συγκεκριμένο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, οι καρποί της φύσης που αναπαρίστανται, δεν είναι άλλοι από τα γνωστά χειμερινά φρούτα, δηλαδή τα μήλα και τα κυδώνια. Τα μήλα και τα κυδώνια είναι φρούτα ιδιαίτερα αγαπητά από τα παιδιά: «όλα τα παιδιά κρατούσαν στο χέρι τους ένα μήλο»[702], καθώς είτε είναι εκ φύσεως γλυκά είτε τρώγονται γλυκά, με την προσθήκη ζάχαρης και μια ελαφριά επεξεργασία. Ειδικά όσον αφορά τα μήλα, είναι γνωστή η λαϊκή παροιμία «ένα μήλο την ημέρα, τον γιατρό τον κάνει πέρα». Είναι, συνεπώς, αδιαμφισβήτητη η σημασία κατανάλωσης μήλων, για την υγεία όλων, αλλά κυρίως των παιδιών. Επιπλέον, τα μήλα αξιοποιούνται, επίσης, τόσο στη μαγειρική όσο και στη ζαχαροπλαστική, αλλά και στην παραγωγή του γνωστού ελαφρού οινοπνευματώδους ποτού, του μηλίτη.

Τα κυδώνια από, την άλλη πλευρά, σε αντίθεση με τα μήλα, θα πρέπει να μαγειρευτούν, δηλαδή να ψηθούν και να φαγωθούν με την προσθήκη λίγης ζάχαρης ή να

---

[700] MORGAN Frederick, *Cherry earrings*, https://iamachild.wordpress.com/2011/02/07/frederick-morgan-1847-1927-english-3/. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 7η Ιανουαρίου 2023 στις 15:36.

[701] Απόσπασμα από τον ακόλουθο δικτυακό τόπο της Αργολικής Αρχειακής Βιβλιοθήκης, https://argolikivivliothiki.gr/2012/01/10/metaxi/ , προσπελάστηκε την 7η Ιανουαρίου 2023 στις 15:52.
«Τον 16ο – 19ο αιώνα ευνοείται η καλλιέργεια της **μουριάς** κι έτσι η σηροτροφία αναπτύσσεται από τη Λακωνία ως τη Θράκη τροφοδοτώντας τόσο την τοπική όσο και την Ευρωπαϊκή μεταξουργία (Γαλλία και κυρίως Ιταλία) με κουκούλια και μεταξόνημα, με ιδιαίτερη άνθηση από το 1920 μέχρι τον πόλεμο του 1940. Μεταπολεμικά, παρά τις προσπάθειες της Πολιτείας (Υπουργείο Γεωργίας) με προγράμματα και επιδοτήσεις, δεν κατέστη δυνατή η ανάπτυξη της σηροτροφίας σε ικανοποιητικά επίπεδα εξαιτίας των χαμηλών τιμών του μεταξιού, μια και το ανταγωνίζονταν οι τεχνητές και συνθετικές ίνες.»

[702] ΒΑΡΕΛΛΑ Αγγελική, *Δώσε την αγάπη*, σελίδες 107-108. Από το Ανθολόγιο Α’ - Β’ Δημοτικού του 2003.

βράσουν, να βγάλουν όλη την πηκτίνη από το κουκούτσι τους και με λίγη προσθήκη ζάχαρης να γίνει ένα γλυκό, που είναι περισσότερο γνωστό σε προηγούμενες γενιές, αλλά και στη συγγραφέα της παρούσας ερευνητικής εργασίας. Όπως αναφέρει το κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, ο πελτές του κυδωνιού, «κόκκινος σαν το ρουμπίνι» [703], αποτελούσε ένα υπέροχο γλυκό των παιδικών χρόνων πολλών σημερινών ενηλίκων.

704

Εικόνα 2.1.η. *Πελτές κυδώνι*

Έτσι, παρατηρείται ότι η γη προσφέρει απλόχερα στους ανθρώπους που την φροντίζουν και την καλλιεργούν, όχι μόνο τους καρπούς της, όπως «(...) Ο πατέρας που γυρνάει τ' απόβραδο μ' ένα φαρδύ χαμόγελο στα μάτια, μ' ένα ζεμπίλι στα χέρια του γεμάτο φρούτα (…)»[705], αλλά «καρπούς» σ' ένα πολυδιάστατο πλαίσιο, αφού με την αξιοποίησή τους, προσφέρουν πολλαπλάσια οφέλη τόσο στην υγεία σε προσωπικό και κατ' επέκταση σε κοινωνικό επίπεδο, αλλά και σε οικονομικό επίπεδο, αφού πολλές φορές, οι διάφορες συγκομιδές υπερκαλύπτουν τις οικιακές ανάγκες, έχοντας ως άμεση συνέπεια την συνεισφορά στον οικογενειακό προϋπολογισμό, από την πώληση όχι μόνο των προαναφερθέντων φρούτων και λαχανικών, αλλά και των παρασκευασμάτων τους.

Σε συνάφεια με τα προαναφερόμενα, είναι και το ακόλουθο, κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, αφού «δύο αδέρφια καλλιεργούσαν μαζί ένα κομμάτι γης και μοιράζονταν τη σοδειά»[706]. Έτσι, παρατηρείται ότι, συχνά, η ενασχόληση με τη γη, φροντίζοντάς τη, όχι μόνο αποδίδει καρπούς, αλλά συμβάλλει ουσιαστικά στον βιοπορισμό των ανθρώπων που την καλλιεργούν.

Στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα που ακολουθεί, ο καρπός του ροδιού αναπαρίσταται παρόμοια με το κεράσι, που αναφέρεται ανωτέρω. Σύμφωνα, λοιπόν, με

---

[703] ΚΑΣΔΑΓΛΗ Λίνα, *Τα παιδιά της γης*, σελίδες 184-187. Από το περιοδικό *Η Οδηγός,* 1952. Από το Ανθολόγιο Α' - Β' Δημοτικού του 1975.

[704] ΜΠΑΡΜΠΑΡΙΓΟΥ Αργυρώ, *Πελτές κυδώνι*, https://www.argiro.gr/recipe/peltes-kydoni/. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 7η Ιανουαρίου 2023 στις 16:13.

[705] ΡΙΤΣΟΣ Γιάννης, *Ειρήνη*, σελίδα 243. Από το Ανθολόγιο Ε' - ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

[706] Παραμύθι από τη Μέση Ανατολή, *Τα δυο αδέρφια,* σελίδα 143. Από το Ανθολόγιο Α' - Β' Δημοτικού του 2003.

το απόσπασμα: «(...) Καθόταν κάτω από τη λεύκα και ξεκούκκιζε ένα ρόδι. Τα χείλια της, τα δόντια της και τα δάχτυλά της, είχαν βαφτεί μελιτζανιά. Κοίταζα λαίμαργα το λαχταριστό ρόδι και το 'τρωγα με τα μάτια μου. (...) η ροδιά μας ήταν φορτωμένη με ώριμα ρόδια με σκασμένη φλούδα κι εμείς χιμούσαμε σαν τα σπουργίτια και τσιμπολογούσαμε τα ρουμπινιά σπυριά. (...)»[707], το ρόδι εμφανίζεται «λαχταριστό», «ώριμο» με «σκασμένη φλούδα» και με «ρουμπινιά σπυριά», έτσι ώστε τα παιδιά σαν σπουργίτια «χιμούσαν» για να τα φάνε. Αναλυτικότερα, ενώ η εικόνα του σκασμένου ροδιού και των παιδιών που τρέχουν χαρούμενα για να γευτούν τους σπόρους του ροδιού, αποτελούν μια χαρούμενη αναπαράσταση, εντούτοις, το σκάσιμο της φλούδας του ροδιού, αποτελεί ένα από τα φυσιολογικά προβλήματα, που παρουσιάζονται στην καλλιέργειά του και ένας από τους λόγους[708] στους οποίους οφείλεται αυτό το φαινόμενο είναι στη μεγάλη διακύμανση της θερμοκρασίας μεταξύ ημέρας και νύχτας, καθώς η υψηλή ηλιοφάνεια, σκληραίνει και νεκρώνει τη φλούδα του καρπού, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται σχισίματα[709].

Συνοψίζοντας, η χαρά της απόλαυσης των καρπών της φύσης, ειδικότερα στην παιδική ηλικία, συχνά, αγνοεί την σκληρότητα της επιστημονικής πραγματικότητας. Στο ανωτέρω λογοτεχνικό απόσπασμα, τα παιδιά παρομοιάζονται με σπουργίτια που χιμούν στα ρουμπινί σπυριά του ροδιού, όμως στην πραγματικότητα, τα σπουργίτια, που είναι κυρίως εντομοφάγα, μπορούν να καταναλώσουν και σπόρους όταν δεν βρίσκουν έντομα, τα οποία αποτελούν την βασική τροφή τους[710]. Στη συνέχεια, πάντα στο ίδιο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, γίνεται λόγος στα βαμμένα μελιτζανιά, χείλη, δόντια και δάχτυλα της μικρής, καθώς «ξεκουκκίζει» ένα ρόδι. Και πράγματι, το ρόδι διαθέτει έντονες χρωστικές, με αποτέλεσμα να λειτουργεί ως ενισχυτικό χρώματος σε διάφορα προϊόντα της βιομηχανίας τροφίμων, αλλά να χρησιμοποιείται και ως «βαφή μάλλινων και μεταξωτών νημάτων»[711].

Κι από το ρόδι και τα ρουμπινί σπυριά του, στα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα που ακολουθούν, η έρευνα μεταφέρεται στα σταφύλια και τις ποικιλίες τους, αφού άλλοτε είναι κόκκινα και άλλοτε ξανθά.

---

[707] ΨΑΡΑΥΤΗ Λίτσα, *Το περιβόλι του Σαμίχ*, σελίδες 154-157. Από το Ανθολόγιο Γ' - Δ' Δημοτικού του 2003.

[708] «Άλλοι λόγοι που επιδρούν στο σκάσιμο του ροδιού είναι η έλλειψη υγρασίας στο χώμα, η οποία θα πρέπει να διατηρείται σταθερή καθ' όλη τη διάρκεια της ωρίμανσης του καρπού, η καθυστέρηση της συγκομιδής ή κάποια σοβαρή προσβολή από έντομα ή ασθένειες, καθώς και η έλλειψη βορίου», Plantpro, «Καλλιέργεια και εχθροί της ροδιάς. Ροδιά: Όλα όσα πρέπει να ξέρει ένας καλλιεργητής», https://plantpro.gr/post/362. Προσπελάστηκε την 8η Ιανουαρίου 2023 στις 22:34.

[709] ΑΓΑΘΟΣ Ν. Δ., *Σύγχρονη Δενδροκομία, Γενική και Ειδική*, Εκδόσεις Σπύρος Σπύρου, Αθήνα, 1975, σελίδες 579-586.

[710] DECROUY Antoine, *Que mange un moineau? – Alimentation du moineau*, actualisé, sur le site suivant, le 6 juillet 2022, https://www.planeteanimal.com/que-mange-un-moineau-alimentation-du-moineau-3111.html#anchor_6. Προσπελάστηκε την 8η Ιανουαρίου 2023 στις 23:31.

[711] ΖΩΓΡΑΦΟΥ Ελένη, *Αντιοξειδωτικές και αντιμικροβιακές ιδιότητες εμπορικών χυμών με βάση το ρόδι*, σελίδα 17, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Σχολή Θετικών Επιστημών, Τμήμα Χημείας, Εργαστήριο Χημείας Τροφίμων, Μεταπτυχιακή Ειδίκευση στην Επιστήμη και Τεχνολογία Τροφίμων, Ιωάννινα, 2016, 104 σελίδες.

«Τώρα φέρνει στο μαντήλι
κόκκινο γλυκό σταφύλι.
(…) μας φιλεύει και σταφύλια σε καλάθια, σε μαντίλια»[712]

Έτσι, σύμφωνα με το ανωτέρω κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, τα σταφύλια προσφέρονται σε καλάθια και μαντήλια, όπως ακριβώς εμφανίζεται και στο ακόλουθο: «(...) (Σεπτέμβριος:) Τα σταφύλια κουβαλήθηκαν στα σπίτια και πέφτουν με κοφίνια και με κάδους μες στα πατητήρια. Τ' ανοιχτά κατώγια των σπιτιών μυρίζουν. Βγαίνουν τα καινούρια τσίπουρα και τα πετιμέζια... (...)»[713]. Όπως επίσης και το κρασί…«κρασί ολόξανθο και μυρωδάτο. Η ευωδιά του χύθηκε πάνω στο καράβι κι οι ναύτες δεν χόρταιναν να την αναπνέουν. Την ίδια στιγμή μια κληματόβεργα ξεφύτρωσε από τη βάση του καταρτιού, τυλίχτηκε ολόγυρά του, έφτασε ίσαμε την κορυφή του κι ύστερα, γέρνοντας προς τα κάτω, φορτώθηκε με ωραία, γυαλιστερά, ρόδινα σταφύλια. (...)»[714]. Σταφύλια, που περιμένουν κάποιον να τα τρυγήσει, όπως και στο ακόλουθο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα: «(...) και κάθε χρόνο τον περίμενα να 'ρθει, να τρυγήσει τ' αμπέλια της Κρήτης, να πατήσει τα σταφύλια και να κάμει το θάμα του, να βγάλει από τα σταφύλια κρασί. (...)»[715], όταν, βέβαια, έρθει η ώρα που…«(...) Η αγουρίδα γίνεται σταφύλι, το σταφύλι γίνεται κρασί, το κρασί το πίνουν οι ανθρώποι και μεθούνε· (...)»[716], με λίγα λόγια, όταν έρθει η ώρα του τρύγου, συνήθως «(...) Τον Αύγουστο ξάπλωναν και στους οψιγιάδες τα σταφύλια, να τα ξεράνει ο ήλιος να γίνουν σταφίδα. (...)»[717], που εκτός από τον τρύγο, αποξηραίνουν και τις σταφίδες στον ήλιο.

Έτσι, συνοψίζοντας, εντός των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων παρουσιάζονται και όλα εκείνα τα αγαθά που προσφέρουν τα σταφύλια, αφού όπως προαναφέρεται, η γη δεν προσφέρει στους καλλιεργητές και φροντιστές της, μόνο καρπούς, αλλά μέσω των καρπών, οι οποίοι υπόκεινται μια σχετική επεξεργασία, τους προσφέρει και διάφορα άλλα αγαθά, όπως τσίπουρα, πετιμέζια, κρασί και σταφίδες. Όμως, τα προαναφερόμενα αγαθά, δεν είναι τα μόνα που προσφέρει η φροντίδα των αμπελιών, αφού

---

[712] ΡΩΤΑΣ Βασίλης, *Ο Παππούλης*, σελίδα 24, Ανθολόγιο Α' – Β' 2003 Το ίδιο απόσπασμα και στο Γ' – Δ' του 1975.

[713] ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, [*Οι δώδεκα μήνες*], σελίδες 57-60. Από το βιβλίο *Οδοιπόρος*. Από το Ανθολόγιο Ε' - ΣΤ' Δημοτικού του 1975.

[714] ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ Χάρης, *Ο θεός Διόνυσος*, σελίδες 53-55. Από το Ανθολόγιο Γ' - Δ' Δημοτικού του 2003.

[715] ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ Νίκος, [*Ο γιος*], σελίδες 155-157. Από το Ανθολόγιο Ε' - ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

[716] ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ Νίκος, [*Ο γιος*], Op. Cit., σελίδες 155-157. Από το Ανθολόγιο Ε' - ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

[717] ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ Νίκος, [*Ο γιος*], Op. Cit., σελίδες 155-157. Από το Ανθολόγιο Ε' - ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

ακόμα και ο καθαρός μούστος μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την παρασκευή κι άλλων γνωστών εδεσμάτων, όπως η παραδοσιακή μουσταλευριά πασπαλισμένη με καρύδια, τα αγαπημένα μαλακά μουστοκούλουρα με έντονα αρώματα κανέλας, αλλά και τα διάσημα βολιώτικα, παραδοσιακά μουστολούκουμα του «παππού»[718] γεμιστά με ολόκληρο καρύδι. Όλα τα προαναφερόμενα αποτελούν γλυκές αναμνήσεις της συγγραφέως της παρούσας Διατριβής. Αναμνήσεις, τις οποίες φροντίζει να διατηρεί ζωντανές μέχρι σήμερα, αφού η επαφή των γευστικών καλύκων με γεύσεις από τα παιδικά χρόνια, παρατείνει την αθωότητα του παιδιού, που κρύβεται στην ψυχή των ανθρώπων.

Άλλωστε, είναι τα παιδιά με την υπέροχη αθωότητά τους, που κάνουν συμφωνίες με την φύση, και πιο συγκεκριμένα με τα δέντρα, τις οποίες τηρούν για όλη τους την ζωή, σύμφωνα με το ακόλουθο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα.

«Έχω φίλο μου πιστό
ένα δέντρο φουντωτό.
Συμφωνία του ‘χω κάνει
με χαρτί και με μελάνι.
Να του δίνω εγώ νερό.
Να μου δίνει αυτό χορό.
Να παινεύω τα πουλιά του.
Να του λέω σ’ αγαπώ.
Να μου δίνει τον καρπό.
Ν’ αγκαλιάζω τον κορμό του.
Να με λέει κι αδερφό του.
Και να ζήσουμε μαζί
όσο ζω κι όσο θα ζει»[719]

Έτσι, στο ανωτέρω κατηγοριοποιημένο ποίημα, το παιδί έχει συμφωνήσει με το δέντρο, μάλιστα έχει υπογράψει συμβόλαιο «με χαρτί και με μελάνι», να είναι φίλοι αδερφικοί, να ζήσουν μαζί για όλη τους τη ζωή, το παιδί να αγαπά το δέντρο και το δέντρο, να του προσφέρει τον καρπό του, καθώς και τη χαρά ν’ ακούει τα πουλιά, που κελαηδούν στα κλαδιά του.

[718] ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, «Ο Παππούς», Ανθίμου Γαζή 135Β, Πλατεία Ελευθερίας, Βόλος. Βλέπε στο Παράρτημα φωτογραφία της χαρακτηριστικής συσκευασίας, καθώς και φωτογραφία του υπέροχου αυτού γλυκίσματος. Περισσότερες πληροφορίες για τα παραδοσιακά βολιώτικα μουστολούκουμα, μπορεί να αντλήσει κανείς από τον δικτυακό τόπο της Βολιώτισσας σεφ, Ελένης Ψυχούλη, https://www.pirouni.gr/moystoloykoyma-toy-pappoy/. Προσπελάστηκε την 9η Ιανουαρίου 2023 στις 00:47.

[719] ΚΡΟΚΟΣ Γιώργης, *Συμφωνία μ’ ένα δέντρο*, σελίδα 72. Από το Ανθολόγιο Α’ - Β’ Δημοτικού του 2003.

Όμως, δεν είναι μόνο η στεριά που προσφέρει τους καρπούς της στον άνθρωπο, αλλά και η θάλασσα, η οποία προσφέρει στους ψαράδες της, τα δικά της αγαθά. Όπως στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα που ακολουθεί, όπου η φύση τα παιδιά της: «τα βρήκε να παλεύουν με τα δίχτυα. Να τα τραβούν με κόπο, γιατί ήταν γιομάτα απ' ασημένια λαχταριστά ψάρια»[720]. Άλλωστε, σύμφωνα με το ακόλουθο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, τα αγαθά της «(...) η φύση τα έδινε σε όλους ίσα! (...)»[721]. Έτσι, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η γη, που αποτελεί το «σπίτι» της ανθρωπότητας, προσφέρει στον άνθρωπο τα απαραίτητα εκείνα αγαθά για να τραφεί, με την προϋπόθεση, όμως, ότι ο άνθρωπος την σέβεται, την αγαπά, την φροντίζει και την καλλιεργεί.

Κι από τους καρπούς, που προσφέρει, ως ανταπόδοση, η γη στον άνθρωπο, για την φροντίδα που της παρέχει, η έρευνα προχωρά στην αγάπη και την φροντίδα του ανθρώπου προς τα οικόσιτα ζώα, καθώς και στα αγαθά, που αυτή η φροντίδα αποδίδει στον άνθρωπο.

Έτσι, σύμφωνα με το κατηγοριοποιημένο απόσπασμα που ακολουθεί, παρατηρείται ότι ο γείτονας είχε πρόβατα και τα κούρευε: «(...) Να, ο γείτονας κούρευε τα πρόβατα, κι ο Λιάς θέλησε να δει πώς γίνεται το κούρεμα. (...)»[722]. Στο ανωτέρω λογοτεχνικό απόσπασμα, παρατηρείται αυτή η φροντίδα του κουρέματος, που παρέχει ο κτηνοτρόφος στα πρόβατά του, παίρνοντας, αναπόφευκτα, ως αντάλλαγμα, το μαλλί τους. Είναι σημαντικό ν' αναφερθεί ότι το κούρεμα[723] των προβάτων, πραγματοποιείται, «στα τέλη της άνοιξης με αρχές του καλοκαιριού»[724], διότι «ευνοεί την υγεία, την ανάπτυξη και την παραγωγή τους»[725]. Με το κούρεμα, οι κτηνοτρόφοι, φροντίζουν τα ζώα τους, καθώς η συγκεκριμένη εργασία είναι «ευεργετική διότι απαλλάσσει το πρόβατο από το πυκνό μαλλί του, που θα του δημιουργούσε προβλήματα θερμοπληξίας κατά τους θερινούς μήνες»[726].

---

[720] ΣΟΥΡΕΛΗ Γαλάτεια, *Ασπρογάλανο πανί*, σελίδες 122-123. Από το Ανθολόγιο Α' - Β' Δημοτικού του 2003.

[721] ΧΩΡΕΑΝΘΗ Ελένη, *Η Ασπρούδα*, σελίδες 34-36. Από το Ανθολόγιο Ε' - ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

[722] ΞΑΝΘΑΚΗ-ΣΟΛΩΜΟΥ Βάσα, *Πώς ο Λιάς έσπαζε το κεφάλι του για το πού θα 'βρισκε η μάνα του ψάρι*, σελίδες 229-235. Από το βιβλίο *Περιπέτειες του μικρού Λιά*. Ανθολόγιο Α' – Β' 1975.

[723] Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το κούρεμα των προβάτων, βλέπε, επίσης, ΜΑΚΡΗΣ Κίτσος, *Υφαντά Θεσσαλίας*, Εθνικός Οργανισμός Ελληνικής Χειροτεχνίας, Αθήνα, 1961, 32 σελίδες.

[724] ΓΙΟΛΔΑΣΗΣ Δημήτριος, *Μελέτη ίδρυσης προβατοτροφικής επιχείρησης δυναμικότητας 500 προβατίνων*, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Επιστήμης Ζωικής Παραγωγής και Υδατοκαλλιεργειών, Εργαστήριο γενικής και ειδικής ζωοτεχνίας, Αθήνα, 2010, σελίδα 104.

[725] ΓΙΟΛΔΑΣΗΣ Δημήτριος, *Μελέτη ίδρυσης προβατοτροφικής επιχείρησης δυναμικότητας 500 προβατίνων*, Op. Cit., σελίδα 104.

[726] ΓΙΟΛΔΑΣΗΣ Δημήτριος, *Μελέτη ίδρυσης προβατοτροφικής επιχείρησης δυναμικότητας 500 προβατίνων*, Op. Cit., σελίδα 151.

[727]

Εικόνα 2.1.θ. *«Το κούρεμα των προβάτων»*

Έτσι, διαπιστώνεται ότι ο άνθρωπος φροντίζοντας τα πρόβατά του, απολαμβάνει τον «καρπό» του μαλλιού τους, και όχι μόνο, αφού σύμφωνα με το κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα που ακολουθεί: «(...) Και οι γυναίκες φροντίζουν τότε ακόμη πιο πολύ τα λίγα κατσικάκια τους και τις κοτούλες τους, τα μόνα ζωντανά του Θεού που ζουν και τρέφονται πάνω στο γυμνό νησάκι, και ζουν και τρέφουν με το γαλατάκι τους και τ' αυγά τους τα παιδιά του τόπου. (...)»[728]. Συνεπώς, φροντίζοντας τα κατσικάκια τους και τις κοτούλες τους, απολαμβάνουν το φρέσκο γάλα και τ' αυγά τους, μεγαλώνοντας με τον καλύτερο τρόπο τα παιδιά του τόπου. Βέβαια, εκτός από το γάλα, το μαλλί και τ' αυγά από τις κότες, στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα που ακολουθεί, παρατηρείται και μια αντίθεση. Ο άνθρωπος φροντίζει τα οικόσιτα ζώα, τα οποία, κάποιες φορές, χρησιμοποιεί για να τραφεί. Έτσι: «(...) Το γάλα που κατέβαζε ήτανε άλλο πράμα, και κάθε χρόνο, αλάθευτα, θα μας γεννούσε δυο όμορφα κατσικάκια με σκουλαρίκια στο λαιμό, που από την πρώτη κιόλας βδομάδα πηδοβολάγανε σαν αγρίμια ένα γύρο στη μάντρα ή απάνω στη σκεπή του φουρνόσπιτου. Την άνοιξη βάναμε και δυο τρεις κλώσες, τ' αυγά δε μας απολείπανε ποτέ, και με το χοίρο που θρέφαμε και σφάζαμε κάθε Χριστούγεννα, η μητέρα μου έφτιανε καπνιστά σύγγληνα* και λουκάνικα, που μας βαστούσαν ολοχρονικής* (...)»[729], παρουσιάζοντας πιστά τόσο την καθημερινή ζωή της υπαίθρου με τις ασχολίες της, καθώς και την φροντίδα των οικόσιτων ζώων, τα οποία συνέβαλαν στην διατροφή όλης της οικογένειας.

Από λογοτεχνικής άποψης, το προαναφερθέν κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα ανήκει στο βιβλίο *Οι ξεριζωμένοι*, που εκδόθηκε το 1930, χρονιά κατά την οποία

---

[727] ΝΤΕΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Γεώργιος, «Το κούρεμα των προβάτων», στο *Εικόνες Μέσα στο Χρόνο: Φωτογραφικό αρχείο Ν. Ημαθίας*, 1950, http://medusa.libver.gr/jspui/handle/123/7483. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 16η Ιανουαρίου 2023 στις 22:12. Ο προηγούμενος δικτυακός τόπος δεν λειτουργεί πια και αντικαταστάθηκε από τον επόμενο: https://www.searchculture.gr/aggregator/edm/medusa/000114-123_7483. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 19η Μαΐου 2023 στις 11:15.

[728] ΓΛΕΖΟΣ Πέτρος, «Θεοφάνια σ' ένα νησάκι», σελίδες 157-165. Από το βιβλίο *Το σπίτι με τα περιστέρια*. Ανθολόγιο Γ' – Δ' 1975.

[729] ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Βάσος, *Στο χωριό*, σελίδες 185-188. Από το βιβλίο *Οι ξεριζωμένοι*. Ανθολόγιο Γ' – Δ' 1975.

«εισάγεται το ηθογραφικό διήγημα με κυριότερο εκπρόσωπο τον Γεώργιο Βιζυηνό»[730], ενώ «άλλοι λογοτέχνες που ξεχωρίζουν για τα ηθογραφικά τους διηγήματα, επηρεάζονται από τον ρεαλισμό[731] και τον νατουραλισμό[732]»[733]. Έτσι, παρατηρείται το γεγονός της διήγησης ενός απλού θέματος της καθημερινής ζωής της υπαίθρου αναπαριστώντας, πιστά, την πραγματικότητα της εποχής. Μιας εποχής, η οποία χαρακτηρίζεται και από την σκληρότητα της ζωής της υπαίθρου, η οποία μεταφέρεται μέσα από το ρήμα «σφάζαμε» του ανωτέρω κατηγοριοποιημένου λογοτεχνικού αποσπάσματος. Πρόκειται για ένα λογοτεχνικό κείμενο, του Ανθολογίου των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, που μάθαινε στα παιδιά για την ζωή στο χωριό, με αφοπλιστική ειλικρίνεια, αλλά και που τα έφερνε σε επαφή με την βία, που εκφράζει το προαναφερθέν ρήμα. Στην προκειμένη περίπτωση, οι συγγραφείς του σχολικού βιβλίου και δημιουργοί, αντικειμενικά ή μη, της αναπαράστασης, ήρθαν αντιμέτωποι με το εξής δίλημμα, να αφήσουν τον μαθητή έρμαιο της φαντασίας του[734] μπροστά στην ομορφιά της φροντίδας της φύσης ή να τον οδηγήσουν απευθείας στον σκληρό χαρακτήρα της: «Λυπάται κανείς έναν δυστυχισμένο, μόνο όταν νομίζει ότι βρίσκεται σε δυστυχία»[735].

Και βέβαια, οι απόψεις όχι μόνο διίστανται, αλλά ποικίλλουν, καθώς μπορεί να θεωρηθεί ότι τα παιδιά πρέπει να μαθαίνουν την αλήθεια, όσο σκληρή κι αν είναι αυτή, μπορεί, επίσης, να θεωρηθεί ότι τα παιδιά πρέπει να μαθαίνουν την αλήθεια, αλλά με όμορφο και

---

[730] *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, https://e-logotexnia.gr/d-periodos/1880-1930/25--80.html, *Νέα Αθηναϊκή Σχολή ή Γενιά του '80,* προσπελάστηκε την 17η Ιανουαρίου 2023 στις 22:41.

[731] Περισσότερα για τον όρο του ρεαλισμού στην ελληνική λογοτεχνία, βλέπε στο ΠΑΡΙΣΗΣ Ιωάννης, ΠΑΡΙΣΗΣ Νικήτας, *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, σελίδα 160-161, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος», 2016, ISBN: 978-960-06-2329-1, 238 σελίδες.

[732] Περισσότερα για τον όρο του νατουραλισμού στην ελληνική λογοτεχνία, βλέπε στο ΠΑΡΙΣΗΣ Ιωάννης, ΠΑΡΙΣΗΣ Νικήτας, *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, σελίδες 126-127, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος», 2016, ISBN: 978-960-06-2329-1, 238 σελίδες.

[733] *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, https://e-logotexnia.gr/d-periodos/1880-1930/25--80.html, προσπελάστηκε την 17η Ιανουαρίου 2023 στις 22:41.

[734] ROUSSEAU Jean-Jacques, *Émile ou de l'éducation – Livre IV*, Édition électronique réalisée à partir du livre publié en 1762, σελίδα 20. Cette édition électronique a été réalisée par TREMBLAY Jean-Marie, professeur de sociologie au Cégep de Chicoutimi.
«On ne plaint pas non plus un mouton qu'on voit paître, quoiqu'on sache qu'il sera bientôt égorgé, parce qu'on juge qu'il ne prévoit pas son sort»: «Ούτε λυπούμαστε ένα πρόβατο που βλέπουμε να βόσκει, παρόλο που ξέρουμε ότι σύντομα θα σφαγεί, επειδή κρίνουμε ότι δεν προβλέπει τη μοίρα του».
Η μετάφραση που ακολουθεί, πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
Αυτό το απόσπασμα, ο Rousseau, το επεκτείνει και στην ανθρώπινη φύση, η οποία, όμως, δεν μελετάται στον συγκεκριμένο σχολιασμό.

[735] ROUSSEAU Jean-Jacques, *Émile ou de l'éducation – Livre IV*, Op. Cit., σελίδα 20. Ελεύθερη μετάφραση από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής, από το πρωτότυπο που παρατίθεται: «On ne plaint un malheureux qu'autant qu'on croit qu'il se trouve à plaindre», αποτελεί μέρος του κεφαλαίου «La pitié qu'on a du mal d'autrui ne se mesure pas sur la quantité de ce mal, mais sur le sentiment qu'on prête à ceux qui le souffrent»: «Ο οίκτος που αισθανόμαστε για την δυστυχία των άλλων δεν μετριέται με την ποσότητα αυτού του κακού, αλλά με το συναίσθημα που έχουμε για εκείνους που το υφίστανται.»

διακριτικό τρόπο και τέλος, μπορεί να θεωρηθεί ότι τα παιδιά, όσο είναι παιδιά, δεν θα πρέπει να έρχονται σε επαφή με την σκληρή πραγματικότητα, διατηρώντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, την ψυχή τους ανέγγιχτη. Βέβαια, κάποιοι ειδικοί[736], θεωρούν ότι τα παιδιά πρέπει να μαθαίνουν και να διδάσκονται την αλήθεια, όσο σκληρή κι αν είναι, γεγονός που υφίσταται σε μια κοινωνία, όπου επικρατεί ειρήνη και όπου οι συνθήκες διαβίωσης δεν στηρίζονται στην εκμετάλλευση παιδιών[737]. Την ίδια άποψη συμμερίζεται και ο ποιητής Μανόλης Αναγνωστάκης, του οποίου το ποίημα παρατίθεται:

Στο παιδί μου…

Στο παιδί μου δεν άρεσαν ποτέ τα παραμύθια
Και του μιλούσανε για Δράκους και για το πιστό σκυλί
Για τα ταξίδια της Πεντάμορφης και για τον άγριο λύκο
Μα στο παιδί δεν άρεσαν ποτέ τα παραμύθια
Τώρα, τα βράδια, κάθομαι και του μιλώ
Λέω το σκύλο σκύλο, το λύκο λύκο, το σκοτάδι σκοτάδι,
Του δείχνω με το χέρι τους κακούς, του μαθαίνω
Ονόματα σαν προσευχές, του τραγουδώ τους νεκρούς μας.
Α, φτάνει πια! Πρέπει να λέμε την αλήθεια στα παιδιά.[738]

Η συγγραφέας της παρούσας Διατριβής υποστηρίζει, επίσης, την ίδια πεποίθηση, ακολουθώντας τα μαθήματα του τόσο σύγχρονου Jean-Jacques Rousseau, ο οποίος υποστηρίζει μια εκπαίδευση «κατ' εξοχήν πρακτική, ακόμα και με την βιοτεχνική έννοια του όρου. Το παιδί πρέπει να μάθει, καθώς ως ενήλικας, θα πρέπει να είναι σε θέση να ζήσει αυτόνομα»[739], αντιμέτωπος με την σκληρή πραγματικότητα.

---

[736] Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την άποψη των ειδικών επί του θέματος, βλέπε στον ακόλουθο δικτυακό τόπο, ΜΑΝΘΟΥ Μαργαρίτα (Κλινική Ψυχολόγος), «Πρέπει να λέμε την αλήθεια στα παιδιά;», ΠΑ.ΣΥ.Π.Π.Π.Η. (Πανελλήνιος Σύλλογος Παιδαγωγών Πρώιμης Ηλικίας), https://pasypppi.gr/el/thematikes-enotites/goneis/psihologia/200-must-speak-the-truth-to-children.html, ο οποίος προσπελάστηκε την 18η Ιανουαρίου 2023 στις 23:20.

[737] INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION, «Child labour in mining and quarrying», *Advancing social justice, promoting decent work*, https://www.ilo.org/ipec/areas/Miningandquarrying/lang--en/index.htm Προσπελάστηκε την 20η Ιανουαρίου 2023 στις 11:20.

[738] ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ Μανόλης, «Στο παιδί μου», ποιητική συλλογή *Ο Στόχος*, https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/browse.html?cnd_id=2&text_id=93 , προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 18η Ιανουαρίου 2023 στις 22:36.

[739] MARTINEAU Stéphane, BUYSSE Alexandre, « Rousseau et l'éducation : apports et tensions » in Revue Phronesis - *Quelle place pour les fondements de l'éducation dans le travail éducatif aujourd'hui*, Vol. 5, Numéro 2, 2016, πρόκειται περί ελεύθερης μετάφρασης της συγγραφέως της παρούσας Διατριβής από το πρωτότυπο που παρατίθεται : « L'éducation rousseauiste est une éducation éminemment pratique y compris au sens artisanal du terme. L'enfant doit apprendre, car, adulte, il devra être capable de vivre par lui-même ». Πρόκειται για απόσπασμα του τρίτου μέρους του επιστημονικού άρθρου, το οποίο φέρει ως τίτλο: *Rousseau aujourd'hui*, σελίδα 19.

Θα ήταν, ενδεχομένως, ενδιαφέρον να ενταχθεί σε αυτόν τον συλλογισμό και να παραλληλιστεί με την τοποθέτηση του Bettelheim, ο οποίος αναφέρεται στην διαδρομή που διανύει ένα μικρό παιδί, από την αρχή της ικανοποίησης μέχρι την επίτευξη της αρχής της πραγματικότητας, καθώς η ταυτοποίηση με τα *τρία γουρουνάκια* «διδάσκει ότι υπάρχουν εξελίξεις-δυνατότητες προόδου από την αρχή της ευχαρίστησης στην αρχή της πραγματικότητας, η οποία, δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια τροποποίηση της πρώτης. Η ιστορία των τριών μικρών γουρουνιών προτείνει μια μεταμόρφωση, στην οποία πολλή ευχαρίστηση διατηρείται, επειδή τώρα η ικανοποίηση αναζητείται με αληθινό σεβασμό για τις απαιτήσεις της πραγματικότητας»[740]. Στο κατηγοριοποιημένο απόσπασμα παρατηρείται η αρχή της ευχαρίστησης και της ικανοποίησης με την εικόνα των ζώων που γεννούν δημιουργώντας αυτάρκεια, καθώς και η αρχή της πραγματικότητας, η οποία εκφράζεται με το σφάξιμο του γουρουνιού. Επιπλέον, και πάντα σύμφωνα με τον Bettelheim, το κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, δεν οδηγεί την παιδική σκέψη, έτσι ώστε να συνεισφέρει στην βαθμηδόν ανάπτυξή της, επιτρέποντας στο παιδί να εξάγει τα δικά του συμπεράσματα, αλλά του προσφέρει έτοιμη την εικόνα του γουρουνιού, που σφάζεται για να μετατραπεί σε καπνιστά σύγγλενα και λουκάνικα. Συνοψίζοντας, σύμφωνα με τον Bettelheim και την αναφορά του στο γνωστό παραμύθι με τα *τρία γουρουνάκια*, η ανωτέρω ερμηνεία αποδεικνύεται, αφού « το παραμύθι «Τα τρία γουρουνάκια» κατευθύνει την παιδική σκέψη προς δική της εξέλιξη και ανάπτυξη, χωρίς να πει ποτέ τι θα πρέπει να γίνει, επιτρέποντας στο παιδί να εξάγει τα δικά του συμπεράσματα. Αυτή και μόνο η διαδικασία κάνει για την αληθινή ωρίμανση, ενώ λέγοντας στο παιδί τι να κάνει, απλώς αντικαθιστά την υποδούλωση της δικής του ανωριμότητας με μια άλλη υποδούλωση, αυτή της σκλαβιάς των αποφάσεων των ενηλίκων»[741].

---

[740] BETTELHEIM Bruno, *The uses of enchantment. The Meaning and Importance of Fairy Tales*, Vintage Books Edition, New York, 2010, Digital book, Copyright 1975, 1976 by Bruno Bettelheim, eISBN: 978-0-307-77352-4, σελίδα 54.
Το απόσπασμα του πρωτοτύπου, που παρατίθεται στην παρούσα βιβλιογραφική αναφορά, μεταφράστηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
«But identification with the little pigs of the fairy tale teaches that there are developments—possibilities of progress from the pleasure principle to the reality principle, which, after all, is nothing but a modification of the former. The story of the three pigs suggests a transformation in which much pleasure is retained, because now satisfaction is sought with true respect for the demands of reality».

[741] BETTELHEIM Bruno, *The uses of enchantment. The Meaning and Importance of Fairy Tales*, Vintage Books Edition, New York, 2010, Digital book, Copyright 1975, 1976 by Bruno Bettelheim, eISBN: 978-0-307-77352-4, σελίδα 56.
Το απόσπασμα του πρωτοτύπου, που παρατίθεται στην παρούσα βιβλιογραφική αναφορά, μεταφράστηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
«The Three Little Pigs" directs the child's thinking about his own development without ever telling what it ought to be, permitting the child to draw his own conclusions. This process alone makes for true maturing, while telling the child what to do just replaces the bondage of his own immaturity with a bondage of servitude to the dicta of adults».

Σε κάθε περίπτωση, εκτός από την αλήθεια, αυτό που πρέπει να διδαχτούν τα μικρά παιδιά, είναι ο σεβασμός απέναντι στα ζώα. Ένας σεβασμός, ο οποίος θα πρέπει να διαφαίνεται μέσα από την φροντίδα των οικόσιτων ζώων, ανεξάρτητα αν πρόκειται για ζώα συντροφιάς, όπως γάτες, σκύλοι και άλλα, ή αν πρόκειται για ζώα, τα οποία προορίζονται για την διατροφή των ανθρώπων, όπως κότες, κουνέλια, αρνιά, κατσίκια και άλλα. Μάλιστα, στη Γαλλία, τα τελευταία χρόνια, υπάρχει μια κοινωνικοπολιτική κι εκπαιδευτική, κατά συνέπεια, κινητοποίηση όσον αφορά την ευημερία των ζώων, τη λεγόμενη bien-être animal[742], που θα πρέπει να τα συνοδεύει μέχρι και την σφαγή τους, όσον αφορά αυτή την κατηγορία των ζώων, που προορίζονται, δηλαδή, για την διατροφή των ανθρώπων. Η συγκεκριμένη εκπαιδευτική δράση πραγματοποιείται ήδη στις Ανώτατες Γεωργικές Σχολές της Γαλλίας, με έρευνες, των οποίων τα αποτελέσματα δημοσιεύονται[743].

Η ευημερία και η φροντίδα των ζώων, παρατηρείται ξεκάθαρα στο απόσπασμα που ακολουθεί, αφού: «Στα μικρά μου χρόνια, θυμούμαι, είχαμε μια γίδα. (...) Και, σα μας έβλεπε, άρχιζε και βέλαζε. Λες και μας καλησπερούσε. Κι εμείς την προσμέναμε σαν αδελφός τον αδελφό. Φιλιά και χάδια. Τη φιλεύαμε ψωμί κρατημένο από το κομμάτι που μας λάχαινε να φάμε το γιόμα. Στερούσαμε τον εαυτό μας. (…) Να σου πω, Χαραλάμπαινα, της λέει ο πιστικός της μάνας μου, την πρόφτακα και της άρμεξα το φαρμακωμένο γαίμα. (…) Κι η μάνα μου σήκωσε την γίδα στην αγκαλιά της και την επήρε μέσα στο σπίτι. Την έβαλε σε μιαν άκρη και της έριξε πρινάρι, αν ήθελε να φάει. (…) Χαμηλά στην άλλη άκρη του σπιτιού, η γίδα στέκονταν ορθή μπροστά στο πρινάρι κι έτρωε. (…) Την εσίμωσε και τη φίλησε στα μάτια»[744]. Παρατηρείται, λοιπόν, η αγάπη όλης της οικογένειας και η φροντίδα που πρόσφεραν στην γιδούλα τους, αφού, χαρακτηριστικά, τα παιδιά την περίμεναν να επιστρέψει όπως ο αδερφός προσμένει τον αδερφό του και διότι, στερούσανε τον εαυτό τους από ένα κομμάτι ψωμί, το οποίο το έδιναν στην γίδα τους, για να την ταΐσουν το βράδυ. Χαρακτηριστική είναι, επίσης, και η αντίδραση της γίδας, η οποία όταν τους έβλεπε, άρχιζε και βέλαζε σαν να τους καλησπέριζε. Η αγάπη είναι ο βασικός λόγος, για τον οποίο, στο συγκεκριμένο απόσπασμα, γίνεται λόγος στην φροντίδα της γίδας, την οποία δάγκωσε φίδι και στην οποία παρασχέθηκαν

---

[742] Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με την συγκεκριμένη εκπαιδευτική δράση, βλέπε στον ακόλουθο δικτυακό τόπο, *La prise en compte du bien-être animal dans l'enseignement agricole,* https://agriculture.gouv.fr/la-prise-en-compte-du-bien-etre-animal-dans-lenseignement-agricole. Προσπελάστηκε την 18η Ιανουαρίου 2023 στις 22:45.

[743] Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα αποτελέσματα των ερευνών του εξεταζόμενου θέματος που δημοσιεύονται, βλέπε στον ακόλουθο δικτυακό τόπο https://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-01886042/document. Προσπελάστηκε και το υλικό του ανακτήθηκε την 18η Ιανουαρίου 2023 στις 22:51.

[744] ΠΑΠΑΧΑΡΙΣΗΣ Αθαν., *Η γιδούλα μας,* σελίδες 236-242. Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. Ανθολόγιο Γ' – Δ' 1975.

οι πρώτες βοήθειες σαν να ήταν άνθρωπος. Μάλιστα, η μάνα «σήκωσε την γίδα στην αγκαλιά της και την επήρε μέσα στο σπίτι» [745], αφού σύμφωνα με κτηνιατρικές οδηγίες[746], θα πρέπει να ακινητοποιηθεί όσο γίνεται το ζώο, διότι κάθε σωματική κίνηση βοηθά στην απορρόφηση του δηλητηρίου από τον οργανισμό του και βέβαια, αντενδείκνυται ν' αφεθεί το ζώο να περπατήσει μόνο του, για τον λόγο που προαναφέρεται. Γίνεται, έτσι, άμεσα αντιληπτό, εντός του κατηγοριοποιημένου λογοτεχνικού αποσπάσματος, το γεγονός ότι οι κάτοικοι της υπαίθρου, διαθέτουν εμπειρία σε τέτοιου είδους καταστάσεις, αφού, συχνά, καταφέρνουν να ξεπεράσουν παρόμοια προβλήματα, χωρίς την συνδρομή κτηνιάτρων. Στο τέλος του κατηγοριοποιημένου λογοτεχνικού αποσπάσματος, παρατηρείται η στοργή και η τρυφερότητα με την οποία η μικρή κόρη της οικογένειας, βλέποντας την γιδούλα όρθια να τρώει το πουρνάρι της, την πλησιάζει και την φιλά στα μάτια.

Στο ακόλουθο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, παρατηρείται η καλοσύνη των κατοίκων του χωριού, οι οποίοι, χάρη στην φροντίδα που παρέχουν στη φύση, απολαμβάνουν, όχι μόνο οι ίδιοι, τα πολύμορφα αγαθά της, αλλά τα προσφέρουν και στους γείτονες:

«(...) Χτες μου χάρισαν οι χωριανοί μια κότα.
Σήμερα μου γέννησε ένα αυγό.
Τ' άσπρο και το κίτρινο θε να το φάω
και το τσόφλι τρούλο θα το βάλω
σε μιαν εκκλησούλα ασβεστωμένη»[747]

Έτσι, η κότα, που χάρισαν στον ποιητή, του γέννησε ένα αυγό. Παρατηρείται, λοιπόν, ο γλαφυρός τρόπος με τον οποίο παρουσιάζει, ο ποιητής, το αυγό, χαρακτηρίζοντας άσπρο το ασπράδι και κίτρινο τον κρόκο του, καθώς και το τσόφλι, το οποίο θα χρησιμοποιήσει ως τρούλο σ' ένα μικρό εκκλησάκι ασβεστωμένο. Έμμεσα, η αναπαράσταση του κατηγοριοποιημένου λογοτεχνικού αποσπάσματος, αναφέρεται στο ασβέστιο, που περιέχεται στο κέλυφος του αυγού[748] και το οποίο αγγίζει το 96% της συνολικής ποσότητας των

---

[745] ΠΑΠΑΧΑΡΙΣΗΣ Αθαν., *Η γιδούλα μας,* σελίδες 236-242. Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. Ανθολόγιο Γ' – Δ' 1975.

[746] Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την φροντίδα των ζώων από δάγκωμα φιδιού, βλέπε στον ακόλουθο δικτυακό τόπο: *Δάγκωμα φιδιού, αντιμετώπιση,* https://agrotikistegi.gr/δάγκωμα-φιδιού-αντιμετώπιση/. Προσπελάστηκε την 20η Ιανουαρίου 2023 στις 12:15.

[747] ΡΙΤΣΟΣ Γιάννης, [*Τραγουδάκια του Φωτούλη*], σελίδα 22. Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' 2003.

[748] ΣΚΑΡΒΕΛΑΚΗ Κωνσταντίνα, *Εκτίμηση της φρεσκότητας αποκελυφωμένου αυγού και ποσοτικός προσδιορισμός της φρουκτόζης σε δείγμα ολόκληρου αυγού, λέκιθου και αλβουμίνης ωοπαραγωγών ορνίθων (Gallus Gallus Domesticus) με χρήση αέριας χρωματογραφίας-φασματομετρίας μαζών*, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Επιστήμης Τροφίμων και Διατροφής του Ανθρώπου, Εργαστήριο Χημείας & Ανάλυσης Τροφίμων, Αθήνα, 2022, σελίδα 27.

ανόργανων συστατικών του[749]. Βέβαια, το προαναφερόμενο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, εμπνέει την αναφορά στις ευεργετικές ιδιότητες του κελύφους των αυγών, στην φροντίδα και περιποίηση των κηπευτικών και των φυτών, που καλλιεργούνται οικιακά, καθώς αν θρυμματιστούν και τοποθετηθούν σε γλάστρες, προστατεύουν, τοπικά, από σαλιγκάρια, καθώς και από την ασθένεια της ξηρής κορυφής, η οποία ευθύνεται για τα χαρακτηριστικά μαυρίσματα στους καρπούς της ντομάτας, της πιπεριάς και του καρπουζιού, αφού μπορεί να λειτουργήσει ως λίπασμα ασβεστίου[750].

Βέβαια, στα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα του παρόντος υποκεφαλαίου, η αναπαράσταση της αγάπης και της φροντίδας της φύσης είναι πανταχού παρούσα και διαφαίνεται μέσα από διάφορες περιστάσεις, όπως ήδη αναφέρεται. Το ίδιο ισχύει και για το τελευταίο, προς διερεύνηση κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, καθώς: «(...) Μαζί με τον αχώριστο φίλο του τον Πρίγκιπα έχουν ξεχυθεί στους δρόμους και μαζεύουν τα σκουπίδια (...)»[751]. Έτσι, παρατηρείται η εθελοντική ενεργός δράση δυο φίλων να φροντίσουν και να προστατεύσουν τη φύση από την μόλυνση, η οποία μπορεί να επέλθει από την παρουσία σκουπιδιών. Άλλωστε, «υλικά που δεν υπάρχουν στη φύση, δεν χρησιμοποιούνται, γιατί η φύση δεν έχει μάθει να τα διαχειρίζεται χωρίς να βλάπτουν τον κύκλο της»[752]. Για τον λόγο αυτό, το ανωτέρω κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, εμπνέει μια αναφορά στην εκπαίδευση των μαθητών ότι «όλα όσα χρησιμοποιούνται για την παραγωγή και βγαίνουν σαν προϊόντα και απομεινάρια από τη διεργασία της παραγωγής και της χρήσης των προϊόντων, επιστρέφονται. [και] Επίσης δεν υπάρχουν σκουπίδια στη φύση, που δεν μπορούν να γίνουν χώμα μετά από κάποια διεργασία»[753]. Με τον τρόπο αυτό, οι μαθητές μπορούν να εκπαιδευτούν να διαχωρίζουν τα σκουπίδια τους, σε κατηγορίες: σε αυτά που καταλήγουν στην ανακύκλωση, καθώς η φύση δεν μπορεί να τα ανακυκλώσει, σύμφωνα με τα προαναφερόμενα, σε αυτά που αποτελούν φυσικό λίπασμα, όπως τα ξερά φθινοπωρινά φύλλα, το χόρτο του γκαζόν που κουρεύεται και συγκεντρώνεται στις ειδικές μηχανές και τέλος

---

[749] ΣΚΑΡΒΕΛΑΚΗ Κωνσταντίνα, *Εκτίμηση της φρεσκότητας αποκελυφωμένου αυγού και ποσοτικός προσδιορισμός της φρουκτόζης σε δείγμα ολόκληρου αυγού, λέκιθου και αλβουμίνης ωοπαραγωγών ορνίθων (Gallus Gallus Domesticus) με χρήση αέριας χρωματογραφίας-φασματομετρίας μαζών*, Op. Cit., σελίδα 27.

[750] Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το τσόφλι των αυγών και τις ευεργετικές ιδιότητές του ως προς την φροντίδα των φυτών, του κήπου και κατά συνέπεια της φύσης, βλέπε στον ακόλουθο δικτυακό τόπο: https://www.mistikakipou.gr/tsofli-avgou-fita-xriseis-kipos/. Προσπελάστηκε την 20η Ιανουαρίου 2023 στις 15:31.

[751] ΚΡΙΕΖΗ Μαριανίνα – ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΗ Ρεγγίνα, *Έκτακτα μέτρα στη Λιλιπούπολη για το νέφος*, σελίδες 23-25. Ανθολόγιο Γ' – Δ' 2003.

[752] ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΙΔΟΥ Αικατερίνη, *Βιολογική Καλλιέργεια ελιάς*, σελίδα 30, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών, Αγροχημεία και βιολογικές καλλιέργειες, Τμήμα Χημείας, Ιωάννινα, 2010, 105 σελίδες.

[753] ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΙΔΟΥ Αικατερίνη, *Βιολογική Καλλιέργεια ελιάς*, Op. Cit., σελίδα 30.

στα αποφάγια, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν στην διαδικασία κομποστοποίησης[754] και να επανέλθουν στο χώμα ως ωμή οργανική ουσία, βοηθώντας στην βελτίωση της δομής του εδάφους και κατά συνέπεια, στην ουσιαστική φροντίδα της φύσης.

Ολοκληρώνοντας τον σχολιασμό των ευρημάτων του παρόντος υποκεφαλαίου, αξίζει να σημειωθεί ότι κατά την διάρκεια της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου, κρίθηκε αναγκαία και η ποσοτική ανάλυση των κατηγοριοποιημένων δεδομένων, η οποία πραγματοποιήθηκε με σκοπό την εξαγωγή ακριβέστερων συμπερασμάτων σε επίπεδο ποσότητας.

Από την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, όπως εμφανίζεται στον πίνακα που ακολουθεί, παρατηρούνται οι ποσοτικές διαφορές ανάμεσα στα ανθολόγια του ’75 και στα σύγχρονα, όπως προέκυψαν έπειτα από καταμέτρηση των δεδομένων σε τρία επίπεδα, Δηλαδή, σε επίπεδο αποσπασμάτων, σε επίπεδο λέξεων και σε επίπεδο χαρακτήρων.

Έτσι, στον Πίνακα 2.1.α. της Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου, που ακολουθεί, παρατηρείται ότι η αγάπη, η φροντίδα και η περιποίηση της φύσης, εμφανίζονται διαχρονικά στα Ανθολόγια όλων των Τάξεων του Δημοτικού, τόσο σε αυτά του 1975 όσο και στα σύγχρονα.

Πίνακας 2.1.α.
Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου
Διαχρονική αγάπη, φροντίδα και περιποίηση της φύσης, καθώς και απόλαυση των καρπών της

	Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	2	6	8	4	1	5
Λέξεις	216	231	566	155	155	284
Χαρακτήρες	1022	1028	2737	772	800	1269

Μελετώντας τον ανωτέρω πίνακα ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου, παρατηρείται ότι **ποσοτικά**, κατηγοριοποιούνται δύο (2) αποσπάσματα στο Ανθολόγιο Α’-Β’ Δημοτικού του 1975 και έξι (6) στο αντίστοιχο σύγχρονο Ανθολόγιο. Στο Ανθολόγιο Γ’-Δ’ Δημοτικού, κατηγοριοποιούνται οχτώ (8) αποσπάσματα και τέσσερα (4) στο αντίστοιχο σύγχρονο Ανθολόγιο. Στο Ανθολόγιο Ε’-ΣΤ’ Δημοτικού, κατηγοριοποιείται ένα (1) απόσπασμα και πέντε (5) στο αντίστοιχο σύγχρονο Ανθολόγιο. Τέλος, ποσοτικά, παρατηρείται ότι υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στα Ανθολόγια όλων των τάξεων, τόσο σε επίπεδο αποσπασμάτων όσο και σε επίπεδο λέξεων και χαρακτήρων.

[754] Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την διεργασία της κομποστοποίησης και τις ευεργετικές της ιδιότητες στην φροντίδα της φύσης και την καλλιέργεια, βλέπε ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΙΔΟΥ Αικατερίνη, *Βιολογική Καλλιέργεια ελιάς*, Op. Cit., 105 σελίδες.

Οι ανωτέρω παρατηρήσεις παρουσιάζονται σχηματικά, στα γραφήματα που ακολουθούν:

Γράφημα 2.1.Α.
Συνολική Στατιστική Μελέτη
Διαχρονική αγάπη, φροντίδα και περιποίηση της φύσης και απόλαυση των καρπών της

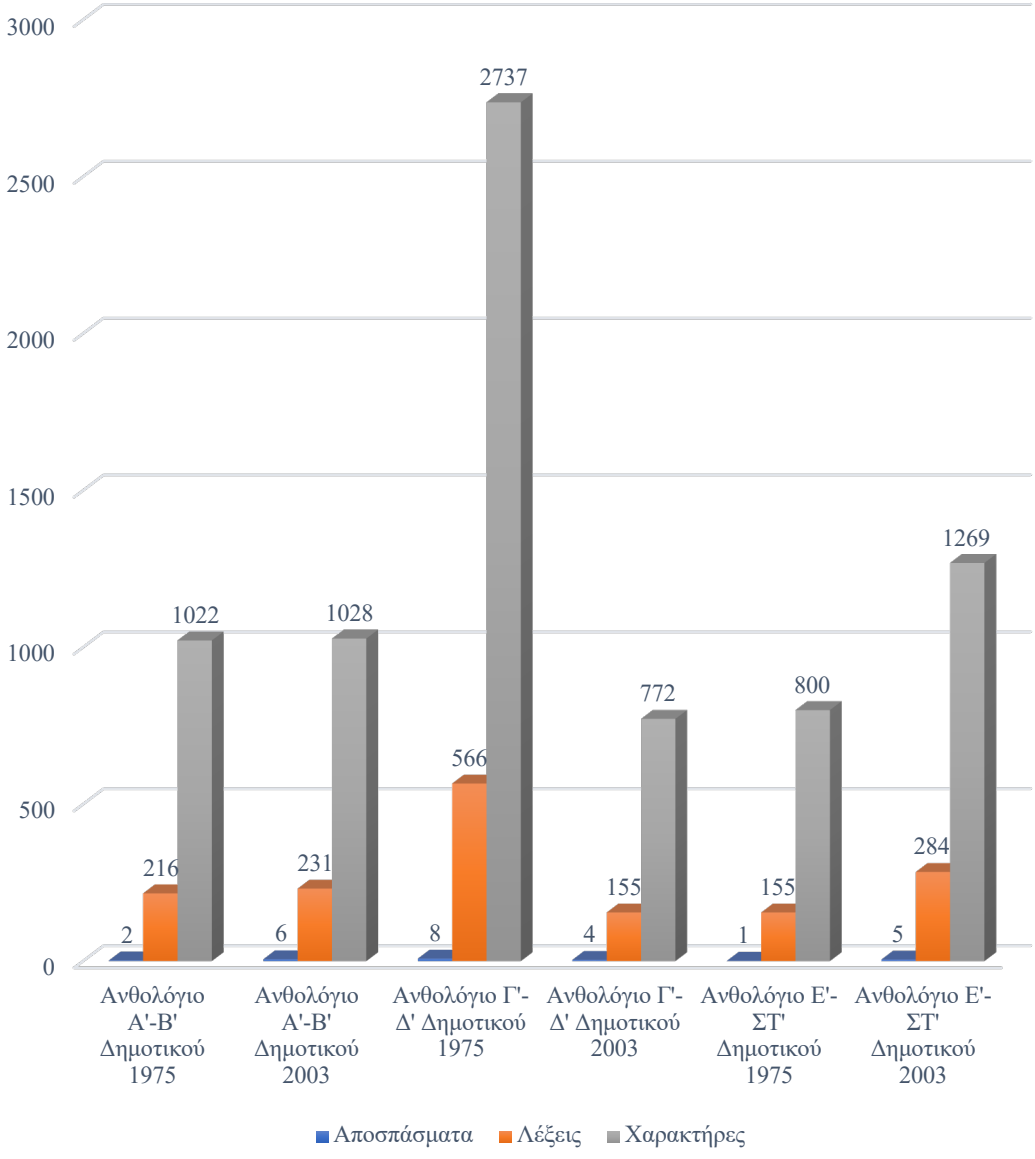

Έτσι, στο Γράφημα 2.1.Α. της Συνολικής Στατιστικής Μελέτης που προηγείται, διαπιστώνεται ότι η αναπαράσταση της φροντίδας της φύσης από τον άνθρωπο, καθώς και η ανταμοιβή του με τους καρπούς της, παρατηρείται, διαχρονικά, σε όλα τα Ανθολόγια.

Όσον αφορά την μελέτη των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων, που παρουσιάζεται στο Γράφημα 2.1.Α.α., παρατηρείται ότι το Ανθολόγιο που καταγράφει το μεγαλύτερο πλήθος αποσπασμάτων, που αφορούν την φροντίδα της φύσης, είναι αυτό των Γ’

– Δ’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975, το οποίο καταμετρά οκτώ (8) αποσπάσματα, δηλαδή τα διπλάσια από το αντίστοιχο σύγχρονο. Δεύτερο στη σειρά, κατατάσσεται το σύγχρονο Ανθολόγιο των Α’ – Β’ Τάξεων του Δημοτικού, το οποίο καταμετρά έξι (6) αποσπάσματα σε σχέση με το αντίστοιχο Ανθολόγιο του 1975, που καταμετρά μόλις δύο (2). Τέλος, στην Τρίτη θέση, κατατάσσονται τα Ανθολόγια των Ε’ – ΣΤ’ Τάξεων του Δημοτικού, που καταμετρούν πέντε (5) κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα το σύγχρονο, έναντι του ενός (1) που καταμετρά το αντίστοιχο Ανθολόγιο του 1975.

Γράφημα 2.1.Α.α.
Διαχρονική αγάπη, φροντίδα και περιποίηση της φύσης και απόλαυση των καρπών της
Αποσπάσματα

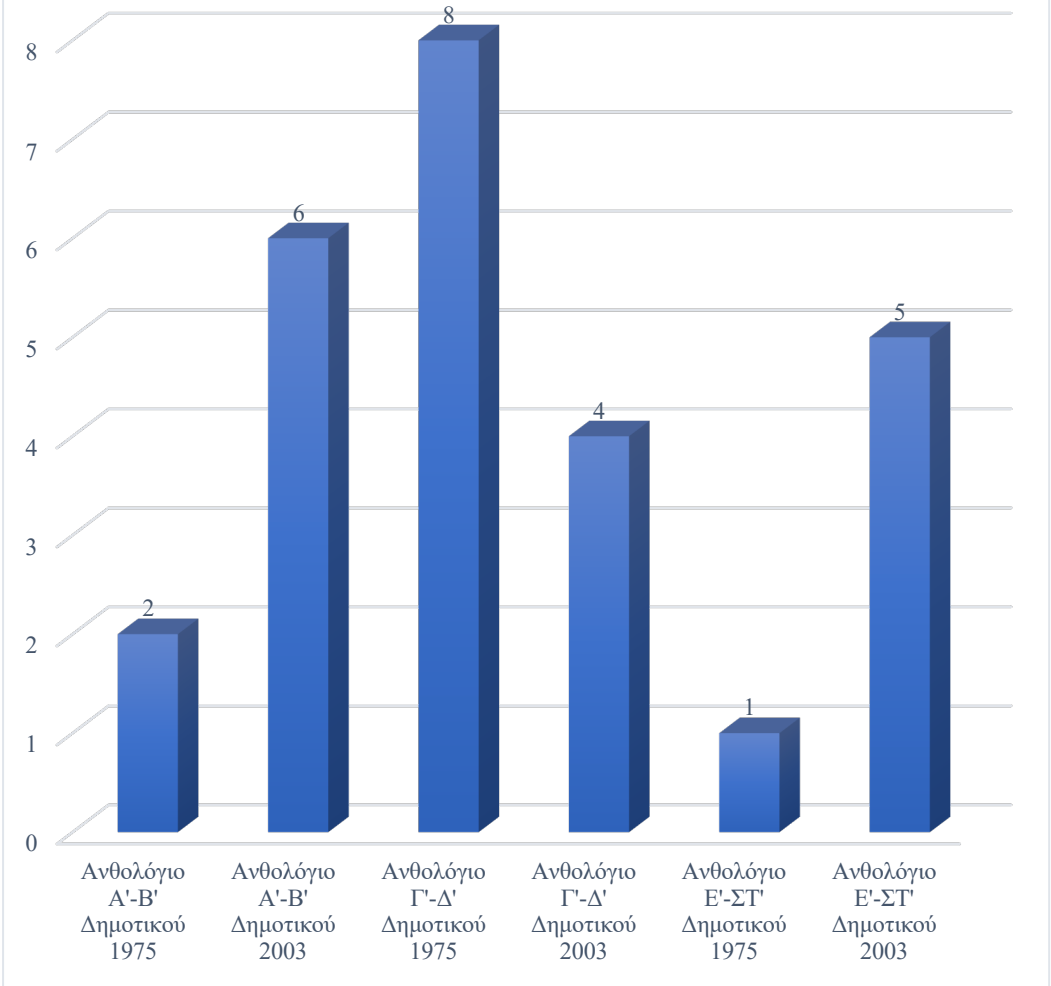

Έτσι, σε επίπεδο αποσπασμάτων, παρατηρείται ότι το Ανθολόγιο με το μεγαλύτερο πλήθος σε αναφορές σχετικές με την αγάπη, την φροντίδα και την καρποφορία της φύσης είναι αυτό των Γ’ – Δ’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975. Έπεται το Ανθολόγιο των Α’ – Β’ Τάξεων του Δημοτικού του 2003, καθώς κι αυτό των Ε’ – ΣΤ’ της ίδιας χρονιάς. Ενώ, τα Ανθολόγια

των Α’ – Β’ και Ε’ – ΣΤ’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975, εμφανίζουν λιγότερα αποσπάσματα σχετικά με την αγάπη, την φροντίδα και την καρποφορία της φύσης.

Όσον αφορά την καταμέτρηση σε επίπεδο λέξεων, στο Γράφημα 2.1.Α.β., που ακολουθεί, παρατηρείται ότι το Ανθολόγιο των Γ’ – Δ’ Τάξεων του 1975, αναπόφευκτα, υπερέχει σε αριθμό λέξεων, αφού καταμετρά τα περισσότερα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, με συνολικά 566 λέξεις, έναντι 155 του σύγχρονου. Μάλιστα, παρατηρείται και μια ισοψηφία, πάντα σε επίπεδο λέξεων, ανάμεσα στο σύγχρονο Ανθολόγιο των Γ’ – Δ’ Τάξεων του Δημοτικού και σ’ αυτό των Ε’ – ΣΤ’ Τάξεων του 1975, παρά το γεγονός ότι, σε επίπεδο αποσπασμάτων το σύγχρονο σχολικό Ανθολόγιο Γ’ – Δ’ Τάξεων του Δημοτικού καταμετρά τέσσερα (4) αποσπάσματα, έναντι του ενός (1), που καταμετρά αυτό των Ε’ – ΣΤ’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975. Τέλος, στις τρεις τελευταίες θέσεις, κατατάσσονται: το σύγχρονο Ανθολόγιο των Ε’ – ΣΤ’ Τάξεων του Δημοτικού με 284 λέξεις, το σύγχρονο Ανθολόγιο των Α’ – Β’ Τάξεων του Δημοτικού, με 231 λέξεις και τέλος, το Ανθολόγιο των Α’ – Β’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975, με 216 λέξεις, αντίστοιχα.

Γράφημα 2.1.Α.β.
Διαχρονική αγάπη, φροντίδα και περιποίηση της φύσης και απόλαυση των καρπών της
Λέξεις

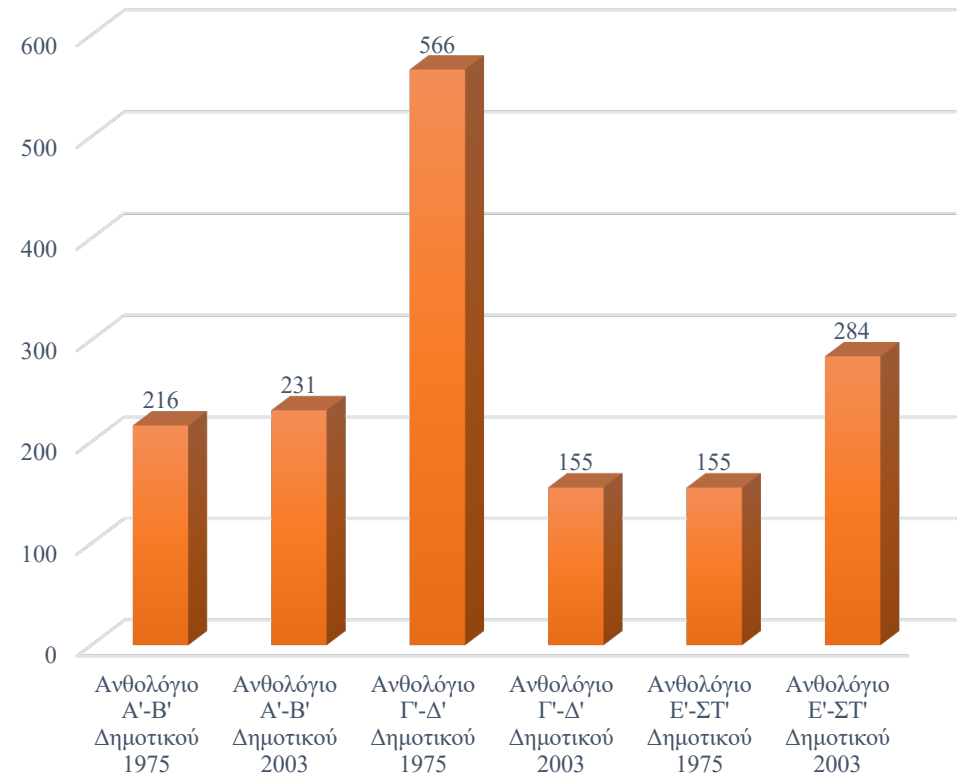

Σε επίπεδο λέξεων, παρατηρείται ότι το Ανθολόγιο των Γ’ – Δ’ Δημοτικού του 1975 έχει το μεγαλύτερο πλήθος λέξεων, καθώς διαθέτει και το μεγαλύτερο πλήθος

κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων απ’ όλα τα υπόλοιπα Ανθολόγια. Αυτό, όμως, που αξίζει να σημειωθεί είναι το γεγονός ότι τα υπόλοιπα Ανθολόγια, με εξαίρεση το σύγχρονο των Ε’ – ΣΤ’ Τάξεων του Δημοτικού, έπονται με μικρές διαφορές μεταξύ τους.

Στο Γράφημα 2.1.Α.γ., που ακολουθεί και που εκφράζει το πλήθος των κατηγοριοποιημένων χαρακτήρων, παρατηρείται ότι το Ανθολόγιο των Γ’ – Δ’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975 καταμετρά τον μεγαλύτερο αριθμό χαρακτήρων, δηλαδή, 2737, με το σύγχρονο Ανθολόγιο των Ε’ – ΣΤ’ Τάξεων να έπεται με 1269 καταμετρημένους χαρακτήρες και τα υπόλοιπα Ανθολόγια να ακολουθούν με μικρές ποσοτικές διαφορές μεταξύ τους.

Γράφημα 2.1.Α.γ.
Διαχρονική αγάπη, φροντίδα και περιποίηση της φύσης και απόλαυση των καρπών της
Χαρακτήρες

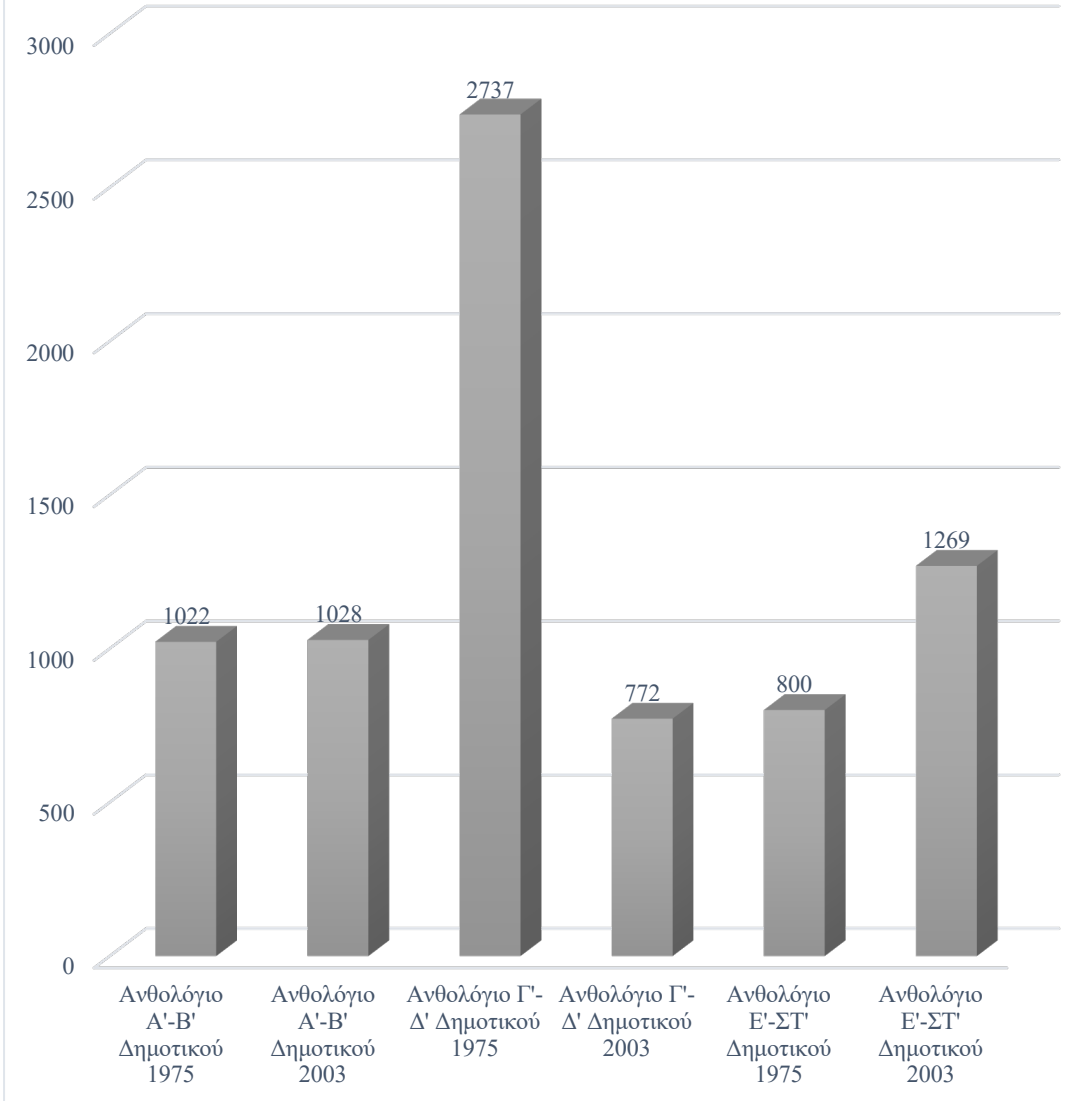

Σε επίπεδο χαρακτήρων, οι παρατηρήσεις είναι πανομοιότυπες με αυτές που αφορούν την καταμέτρηση των λέξεων. Συνεπώς, το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, περιέχει το μεγαλύτερο πλήθος χαρακτήρων συγκριτικά με τα υπόλοιπα Ανθολόγια.

Συμπερασματικά, παρατηρείται, λοιπόν, ότι το Ανθολόγιο με το μεγαλύτερο πλήθος αποσπασμάτων, λέξεων και χαρακτήρων που αναπαριστούν την αγάπη και την φροντίδα της φύσης, είναι αυτό των Γ'-Δ' τάξεων του Δημοτικού του 1975.

Συνοψίζοντας, στο παρόν υποκεφάλαιο, μελετήθηκε η αγάπη και η φροντίδα της φύσης, έχοντας ως άμεση συνέπεια την απόλαυση των πολύμορφων καρπών της. Με τον όρο αγάπη και φροντίδα της φύσης, δεν εννοείται μόνο η αγάπη και η φροντίδα της γης, αλλά και η αγάπη και φροντίδα, που ο άνθρωπος παρέχει στα οικόσιτα ζώα του, τα οποία, συχνά, αποτελούν σημαντικό κομμάτι της καθημερινής του διατροφής, αφού τα ζώα, του προσφέρουν το γάλα, το μαλλί, το κρέας τους, ενώ οι κότες, του προσφέρουν, επιπλέον, και τα αυγά τους.

Εν κατακλείδι, για να συνεχίσει η φύση να ανταμείβει τους ανθρώπους με τους πολύμορφους καρπούς της, ο άνθρωπος θα πρέπει να συνεχίσει να την αγαπά και να την φροντίζει, έχοντας ως άμεση συνέπεια, την διαχρονική ευδοκίμηση λαχανικών, η οποία ερευνάται στο υποκεφάλαιο που ακολουθεί.

Β) Λαχανικά που ευδοκιμούν πάντα, πηγές γευστικής ευχαρίστησης

Στο δεύτερο υποκεφάλαιο του παρόντος κεφαλαίου, ερευνώνται τα λαχανικά που ευδοκιμούν διαχρονικά…στα ανθολόγια του Δημοτικού και προϋποθέτουν την διαρκή αγάπη και φροντίδα της φύσης από τους ανθρώπους, που τα καλλιεργούν και τα οποία αποτελούν πηγή γευστικής ευχαρίστησης.

Το απόσπασμα του πίνακα, που παρατίθεται, προέκυψε έπειτα από την ανάλυση περιεχομένου που διεξήχθη, καθώς κι από ενδελεχή οριζόντια σύνθεση και φιλτράρισμα των κατηγοριοποιημένων δεδομένων, σύμφωνα πάντα, με το σημασιολογικό τους περιεχόμενο. Για τον προαναφερόμενο λόγο, κρίνεται απαραίτητο, ο Πίνακας 2.1.Β., να μελετηθεί πριν από την παρουσίαση και τον σχολιασμό των ευρημάτων, τα οποία βρίσκονται κατηγοριοποιημένα εντός του, και αναπαριστούν τα λαχανικά που ευδοκιμούν πάντα κι αποτελούν πηγές γευστικής ευχαρίστησης.

Πίνακας 2.1.Β. Λαχανικά που ευδοκιμούν πάντα, πηγές γευστικής ευχαρίστησης					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
-	-	(...) - Κρεμμύδια, άνθρωπέ μου. - Κρεμμύδια δεν έχει ο πολυχρονεμένος μας αφέντης; - Ούτε έχει ούτε και τα ξέρει. (...) - Πολυχρονεμένε Πατισάχ (...) σου έφερα ένα δώρο, που ούτε το είδες ποτέ σου ούτε το ξέρεις. Να το μαγειρέψεις και να το φας (...) και θα σχωρνάς τα πεθαμένα σου. (...) - Τι είναι ορέ; Τι δώρο είναι αυτό; Και πώς το λένε; - Κρεμμύδια, Πατισάχ! - Και τι θα πει αυτό; - Φάε και θα το δεις.	(…) Ξεπέζευαν στο μεγάλο πλάτανο της κυρίας Ευστρατίας και ο παππούς μάζευε χορτάρια. Της έδειχνε τα σχήματα. Τα πικροράδικα, τα περδικοπατήματα, τις καυκαλήθρες. (...) (Γρ. 1-3, σελίδα 160) ΦΡΑΓΚΟΥΛΗ Φωτεινή, *Παππούς και εγγονή*, σελίδες 160-163.	-	-

		Διατάζει ο Πατισάχ να μαγειρέψουν τα κρεμμύδια, τα τρώει και τρελαίνεται. (...) Και τρώει αχόρταγα, ευχαριστιέται, χαϊδεύει την κοιλιά του (...) (Γρ. 4-7, σελίδα 112, γρ. 15-19, σελίδα 112, γρ. 22-25, σελίδα 112, γρ. 1-3, σελίδα 113, γρ. 7-8, σελίδα 113) (...) Το πολυχρονεμένο άστρο του Βιλαετιού – κι αφέντης του μιλετιού – δε δείχνει καθόλου αδιαφορία, παρά δοκιμάζει ένα σκόρδο και τρελαίνεται. (...) Μωρέ τούτο εδώ κλαψουρίζει λιγάκι και φέρνει μεγάλη χαρά στο στόμα και στο στομάχι. Μα το μεγάλο Γιαραμπή*, τέτοιο νόστιμο πράμα δεν έφαγα ποτέ. (...)			

		(Γρ. 23-26, σελίδα 113, γρ. 3-5, σελίδα 114) ΨΑΘΑΣ Δημ. *Το πιο πολύτιμο δώρο*, σελίδες 111-114. Από *χρονογράφημα της εφημερίδας Τα Νέα*.			

Η μελέτη του ανωτέρω τμήματος του πίνακα, επιτρέπει τις εξής **δύο** παρατηρήσεις, η πρώτη, **ποιοτικού** χαρακτήρα και η δεύτερη, **ποσοτικού**: η **πρώτη**, αφορά την διαπίστωση ότι τα λαχανικά και τα φρούτα που ευδοκιμούν, παρατηρείται διαχρονικά μόνο στα Ανθολόγια των Γ'-Δ' τάξεων του Δημοτικού. Η **δεύτερη** παρατήρηση, **ποσοτικού** χαρακτήρα, αφορά το πλήθος και την αναγωγή σε ποσότητα, των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, για κάθε ένα από τα δύο Ανθολόγια.

Όσον αφορά την παρατήρηση **ποιοτικού** χαρακτήρα, μελετώντας τον ανωτέρω πίνακα, γίνεται εμφανής η αναφορά στα κρεμμύδια και τα σκόρδα, καθώς και στα χόρτα του αγρού, τις καυκαλήθρες, τα οποία ευδοκιμούν και νοστιμεύουν τα φαγητά.

Μια διδακτορική Διατριβή είναι μια επιστημονική εργασία, η οποία πρέπει να στηρίζεται σε βιβλιογραφικές αναφορές, επιστημονικού, αναπόφευκτα, χαρακτήρα. Κάποιες φορές, όμως, συναντώνται επιστήμη και αναμνήσεις, οι οποίες προκαλούν ένα αίσθημα θαλπωρής στην καρδιά. Γι' αυτόν τον λόγο, ας συγχωρήσει ο αναγνώστης της παρούσας Διατριβής, την επιθυμία της συγγραφέως της, να εντάξει σ' αυτή, μια προσωπική εμπειρία, η οποία εμπνεύστηκε, αναπόφευκτα, από το ακόλουθο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα: «Ξεπέζευαν στο μεγάλο πλάτανο της κυρίας Ευστρατίας και ο παππούς μάζευε χορτάρια. Της έδειχνε τα σχήματα. Τα πικροράδικα, τα περδικοπατήματα, τις καυκαλήθρες (...)»[755].

[755] ΦΡΑΓΚΟΥΛΗ Φωτεινή, *Παππούς και εγγονή*, σελίδες 160-163, από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

Ως διαβάτες του χρόνου, ο νους της τρέχει σε στιγμές παιδικής αθωότητας, που θυμίζουν παιδική ζωγραφιά[756]. Κι επειδή η γεύση έχει μνήμη[757]… «Από μικρή ηλικία, μου άρεσε να βλέπω την γιαγιά μου και την μητέρα μου να μαγειρεύουν. Με μάγευε όλη αυτή η ιεροτελεστία της προετοιμασίας των γευμάτων. Πιο έντονα απ' αυτές τις στιγμές, όμως, ανακαλώ στη μνήμη μου και τις δύο, να καθαρίζουν, μαζί, διάφορα χόρτα του αγρού, τσουκνίδες, καυκαλήθρες, μυρώνια και άλλα, τα οποία είχε μαζέψει η μητέρα μου από τον κήπο της, να τα πλένουν εξονυχιστικά, «πολλά νερά», όπως έλεγε η γιαγιά μου, να τα κόβουν και να τα ρίχνουν στη λεκάνη με το σπανάκι και τα σέσκουλα, με μπόλικο ξερό κρεμμύδι κι ένα μάτσο φρέσκα κρεμμυδάκια και άνηθο, να τα τρίβουν με το αλάτι για να βγάλουν τα υγρά τους και να «μαραθούν» όπως μου έλεγαν, κι αφού η μητέρα μου, άνοιγε επτά φύλλα, λεπτά και διάφανα σαν σεντόνια, πάνω στα οποία έστρωνε επιδέξια την μοσχοβολιστή γέμιση, μετουσιώνονταν στην πιο υπέροχη χορτόπιτα του κόσμου»[758].

Στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, που ακολουθεί, παρατηρείται η νοστιμιά που δίνει το κρεμμύδι στο φαγητό.

«(…) – Κρεμμύδια, άνθρωπέ μου.

- Κρεμμύδια δεν έχει ο πολυχρονεμένος μας αφέντης;

- Ούτε έχει ούτε και τα ξέρει. (...)

- Πολυχρονεμένε Πατισάχ (...) σου έφερα ένα δώρο, που ούτε το είδες ποτέ σου ούτε το ξέρεις. Να το μαγειρέψεις και να το φας (...) και θα σχωρνάς τα πεθαμένα σου. (...)

- Τι είναι ορέ; Τι δώρο είναι αυτό; Και πώς το λένε;

- Κρεμμύδια, Πατισάχ!

- Και τι θα πει αυτό;

- Φάε και θα το δεις.

Διατάζει ο Πατισάχ να μαγειρέψουν τα κρεμμύδια, τα τρώει και τρελαίνεται. (...)

Και τρώει αχόρταγα, ευχαριστιέται, χαϊδεύει την κοιλιά του (...)»[759]

Χαρακτηριστική εικόνα, της προαναφερόμενης αναπαράστασης, αποτελούν οι ακόλουθες εκφράσεις του κατηγοριοποιημένου λογοτεχνικού αποσπάσματος: «τα τρώει και τρελαίνεται» και «τρώει αχόρταγα, ευχαριστιέται και χαϊδεύει την κοιλιά του».

Η ίδια αναπαράσταση της νοστιμιάς παρατηρείται και στο ακόλουθο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, το οποίο αποτελεί συνέχεια του προηγούμενου.

---

[756] ΒΕΡΓΕΤΑΚΗ Κατερίνα, *Φυλαχτό*, σελίδα 67, Εκδόσεις ΗΡΑ, Βόλος, 2014, 112 σελίδες, (Βλέπε παράρτημα).

[757] PROUST Marcel, « Du côté de chez Swann », première partie, *À la recherche du temps perdu*, I, édition numérisée reprend le texte de l'édition Gallimard, Paris, 1946-47, en 15 volumes, σελίδες 95-101. (Βλέπε παράρτημα).

[758] Από ανέκδοτη συλλογή διηγημάτων της συγγραφέως της παρούσας Διατριβής.

[759] ΨΑΘΑΣ Δημ. *Το πιο πολύτιμο δώρο*, σελίδες 111-114. Από *χρονογράφημα της εφημερίδας Τα Νέα*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

«(...) Το πολυχρονεμένο άστρο του Βιλαετιού – κι αφέντης του μιλετιού – δε δείχνει καθόλου αδιαφορία, παρά δοκιμάζει ένα σκόρδο και τρελαίνεται. (...)
Μωρέ τούτο εδώ κλαψουρίζει λιγάκι και φέρνει μεγάλη χαρά στο στόμα και στο στομάχι. Μα το μεγάλο Γιαραμπή*, τέτοιο νόστιμο πράμα δεν έφαγα ποτέ. (...)»[760]
Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, η αναπαράσταση της νοστιμιάς που δίνει το σκόρδο στο φαγητό, παρατηρείται από τις εκφράσεις: «δοκιμάζει ένα σκόρδο και τρελαίνεται», «φέρνει μεγάλη χαρά στο στόμα και στο στομάχι» και «τέτοιο νόστιμο πράμα δεν έφαγα ποτέ».

Όμως, τι είναι η νοστιμιά; Και γιατί προκαλεί τόση ευχαρίστηση στον άνθρωπο; Κι επιπλέον, ποια επιθυμία οδηγεί τον άνθρωπο στο φαγητό;

Σύμφωνα με τον Επίκουρο[761], οι επιθυμίες χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: τις φυσικές και τις κενές. Οι φυσικές επιθυμίες χωρίζονται σε δύο υποκατηγορίες: σε φυσικές και αναγκαίες, και, σε φυσικές και μη αναγκαίες. Οι φυσικές και αναγκαίες επιθυμίες επιμερίζονται σε τρεις κατηγορίες: σ' αυτές που ωφελούν το σώμα, σ' αυτές που συμβάλλουν στην ευδαιμονία και τρίτον, σ' αυτές που είναι αναγκαίες για την ίδια την ανθρώπινη ζωή. Στην τελευταία αυτή κατηγορία, ανήκει και η επιθυμία του ανθρώπου για φαγητό, αφού για να επιβιώσει ο άνθρωπος, πρέπει να τραφεί, ικανοποιώντας μ' αυτόν τον τρόπο, την φυσική και αναγκαία αυτή επιθυμία του. Βέβαια, λίγο ψωμί θα έφτανε για να ικανοποιήσει την ανάγκη του ανθρώπου για επιβίωση, όμως «η ευχαρίστηση είναι αυτή που ευθύνεται, έτσι ώστε να μην υποφέρει το σώμα και να είναι χωρίς πρόβλημα η ψυχή»[762], να μην υποφέρει το σώμα από την πείνα και η ψυχή ν' αγγίζει την «ευδαιμονία»[763].

Άλλωστε, σύμφωνα με τον Brillat-Savarin[764], η γεύση προκαλεί τρία διαφορετικά είδη αισθήσεων: «την άμεση αίσθηση, την ολοκληρωμένη αίσθηση και την αντανακλώμενη

---

[760] ΨΑΘΑΣ Δημ. *Το πιο πολύτιμο δώρο*, σελίδες 111-114. Από *χρονογράφημα της εφημερίδας Τα Νέα*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[761] ÉPICURE, *Lettre à Ménécée*, Traduction de HAMELIN Octave (1910), Édition électronique (ePub, PDF) : Les Échos du Maquis, 2011, 7 σελίδες.

[762] ÉPICURE, *Lettre à Ménécée*, Op. Cit., σελίδα 5.

[763] JERPHAGNON Lucien, *Eudémonisme*, https://www.universalis.fr/encyclopedie/eudemonisme/ , προσπελάστηκε την 25η Ιανουαρίου 2023 στις 10:36.
« Du grec *eudaimonia* (bonheur). Se dit des systèmes où l'activité morale consiste dans la recherche du bonheur, tenu pour souverain bien. Les eudémonismes diffèrent selon la définition qu'ils donnent du bonheur : harmonie de diverses vertus et dispositions (Platon) ; activité noétique et éthique accompagnée d'occurrences favorables (Aristote) ; constance d'un plaisir consistant essentiellement dans l'absence de douleur (Épicure) ; accord volontaire de soi-même avec l'ordre cosmique (les stoïciens). Kant restreint la définition de l'eudémonisme : il est la morale du bonheur individuel, blâmable comme fin de l'action quand il s'agit de soi, puisque c'est la perfection qu'il faut vouloir. Mais, quand il s'agit des autres, la recherche de leur bonheur est un devoir, qui s'impose au nom de la raison et implique donc une fin supérieure au bonheur lui-même ».

[764] BRILLAT-SAVARIN Jean Anthelme, *Physiologie du goût*, Édition Gabriel De Gonet, Paris, 1848, σελίδα 16.

αίσθηση»[765]. Η άμεση αίσθηση «είναι αυτή η πρώτη εντύπωση, που γεννιέται από την άμεση εργασία των οργάνων του στόματος»[766], όπως στο προαναφερόμενο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, όπου αναφέρεται η πρώτη αντίδραση του άρχοντα τρώγοντας τα σκόρδα: «Μωρέ τούτο εδώ κλαψουρίζει λιγάκι και φέρνει μεγάλη χαρά στο στόμα (…)». Η ολοκληρωμένη αίσθηση «είναι αυτή που αποτελείται από την προαναφερόμενη πρώτη εντύπωση και από την εντύπωση που γεννιέται όταν η τροφή εγκαταλείπει την αρχική της θέση, περνάει στο πίσω μέρος του στόματος και πλήττει όλα τα όργανα με τη γεύση της και το άρωμά της»[767], αυτό συμβαίνει στη συνέχεια του κατηγοριοποιημένου λογοτεχνικού αποσπάσματος, όπου το σκόρδο δεν φέρνει μεγάλη χαρά μόνο στο στόμα, αλλά και στο στομάχι. Τέλος, η αντανακλώμενη αίσθηση «είναι η κρίση της ψυχής πάνω στις εντυπώσεις που της μετέφερε το όργανο [της γεύσης]»[768].

Κατά την διάρκεια της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου, κρίθηκε αναγκαία η ποσοτική ανάλυση των κατηγοριοποιημένων δεδομένων, η οποία πραγματοποιήθηκε με σκοπό την εξαγωγή ακριβέστερων συμπερασμάτων σε επίπεδο ποσότητας.

Από την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, όπως εμφανίζεται στον πίνακα 2.1.β., που ακολουθεί, παρατηρούνται οι ποσοτικές διαφορές ανάμεσα στα ανθολόγια του ’75 και στα σύγχρονα, όπως προέκυψαν έπειτα από καταμέτρηση των δεδομένων σε τρία επίπεδα, Δηλαδή, σε επίπεδο αποσπασμάτων, σε επίπεδο λέξεων και σε επίπεδο χαρακτήρων.

Πίνακας 2.1.β.
Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου
Λαχανικά που ευδοκιμούν πάντα, πηγές γευστικής ευχαρίστησης

	Ανθολόγιο Α’-Β’ Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α’-Β’ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ’-Δ’ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ’-Δ’ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε’-ΣΤ’ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε’-ΣΤ’ Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	0	0	1	1	0	0
Λέξεις	0	0	137	22	0	0
Χαρακτήρες	0	0	655	137	0	0

[765] BRILLAT-SAVARIN Jean Anthelme, *Physiologie du goût*, Op. Cit., σελίδα 16.

[766] BRILLAT-SAVARIN Jean Anthelme, *Physiologie du goût*, Op. Cit., σελίδα 16.

[767] BRILLAT-SAVARIN Jean Anthelme, *Physiologie du goût*, Op. Cit., σελίδα 16.

[768] BRILLAT-SAVARIN Jean Anthelme, *Physiologie du goût*, Op. Cit., σελίδα 16.

Μελετώντας τον ανωτέρω πίνακα ποσοτικής ανάλυσης, παρατηρείται ότι τόσο το ανθολόγιο του ’75 όσο και το σύγχρονο, αποτελούνται από ένα (1) απόσπασμα το καθένα, το οποίο αναπαριστά τα λαχανικά που ευδοκιμούν και που νοστιμίζουν τα φαγητά. Ιδιαίτερο, όμως, ενδιαφέρον, παρουσιάζουν και οι υπόλοιπες υποδιαιρέσεις του πίνακα, σε επίπεδο λέξεων και χαρακτήρων, οι οποίες παρουσιάζουν με ευκρίνεια την ποσοτική διαφορά ανάμεσα στα δύο ανθολόγια και τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματά της.

Παρατηρείται, λοιπόν, ότι το απόσπασμα που είναι κατηγοριοποιημένο στο ανθολόγιο του ’75, είναι μεγαλύτερο σε έκταση από το σύγχρονο, αφού αποτελείται από εκατόν τριάντα επτά (137) λέξεις και εξακόσιους πενήντα πέντε (655) χαρακτήρες έναντι των είκοσι δύο (22) λέξεων και εκατόν τριάντα επτά (137) χαρακτήρων, οι οποίοι βρίσκονται κατηγοριοποιημένοι στο σύγχρονο ανθολόγιο.

Στα γραφήματα που ακολουθούν, παρουσιάζονται σχηματικά οι διαφορές ανάμεσα στα δύο εν λόγω ανθολόγια:

Γράφημα 2.1.Β.
Συνολική Στατιστική Μελέτη
Λαχανικά που ευδοκιμούν πάντα,
πηγές γευστικής ευχαρίστησης

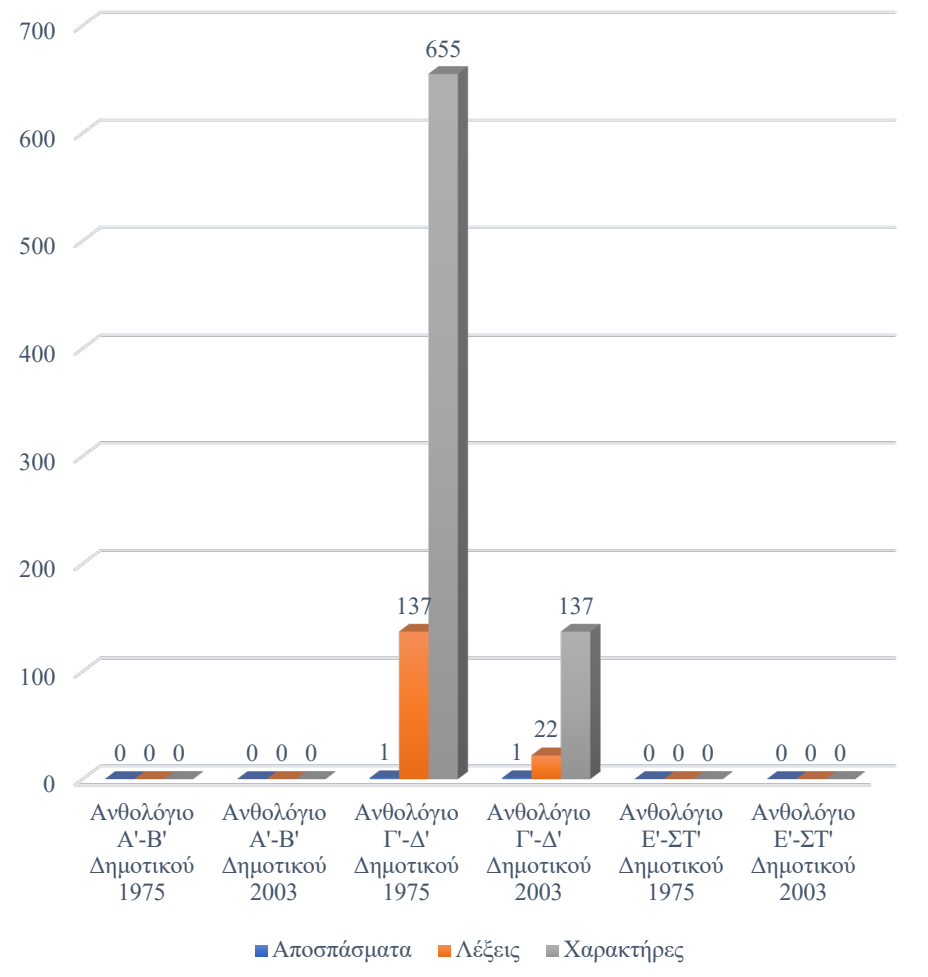

Στο Γράφημα 2.1.Β.α. που ακολουθεί, παρατηρείται ότι τόσο το Ανθολόγιο των Γ’ – Δ’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975 όσο και το αντίστοιχο σύγχρονο, καταμετρούν από ένα κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα.

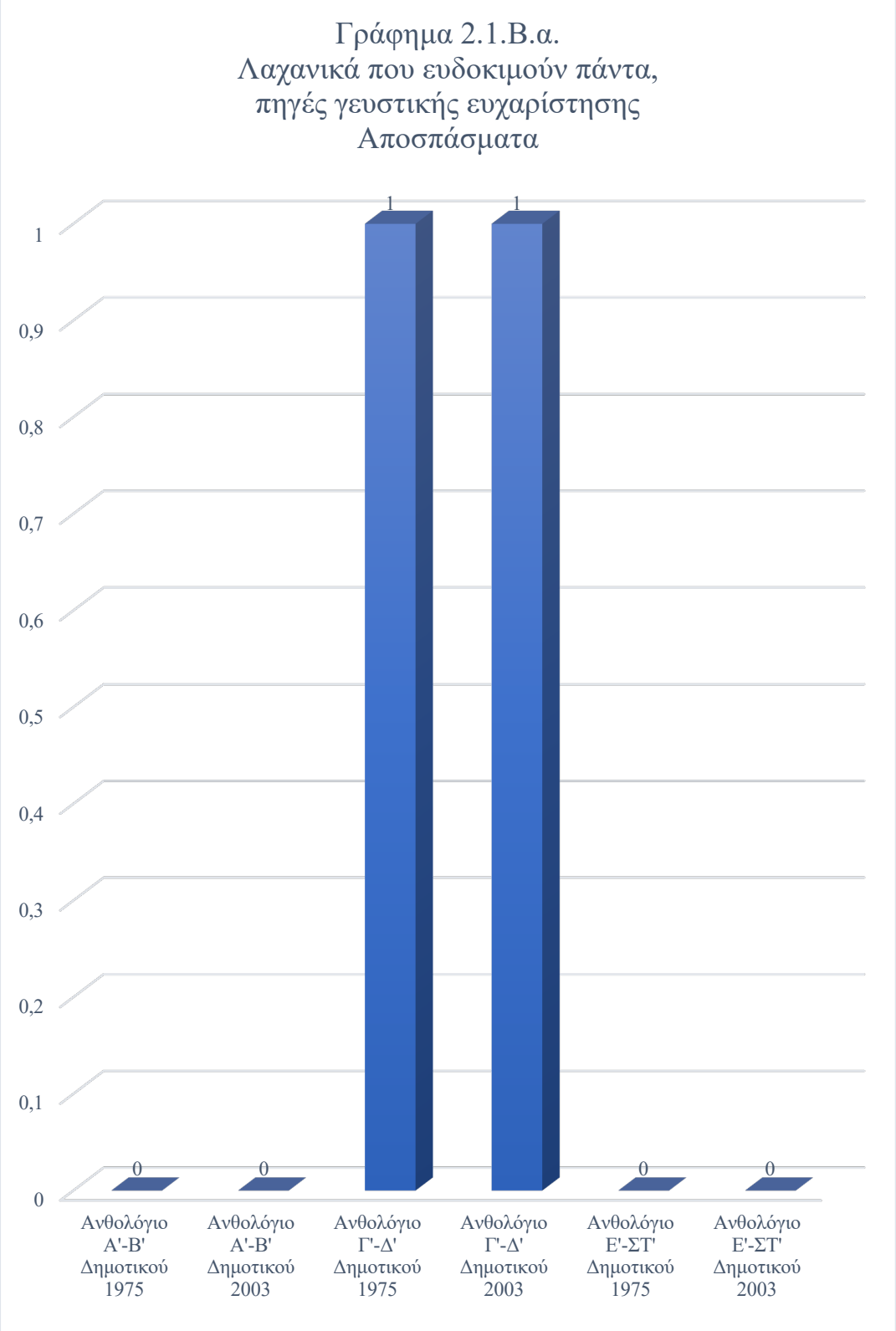

Ομοίως, στο Γράφημα 2.1.Β.β., που ακολουθεί και αναπαριστά τον αριθμό των λέξεων από τις οποίες αποτελείται το κάθε απόσπασμα, παρατηρείται μια σημαντική διαφορά ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια, με αυτό του 1975 να προηγείται καταμετρώντας 137 λέξεις, έναντι 22, που καταμετρά το σύγχρονο.

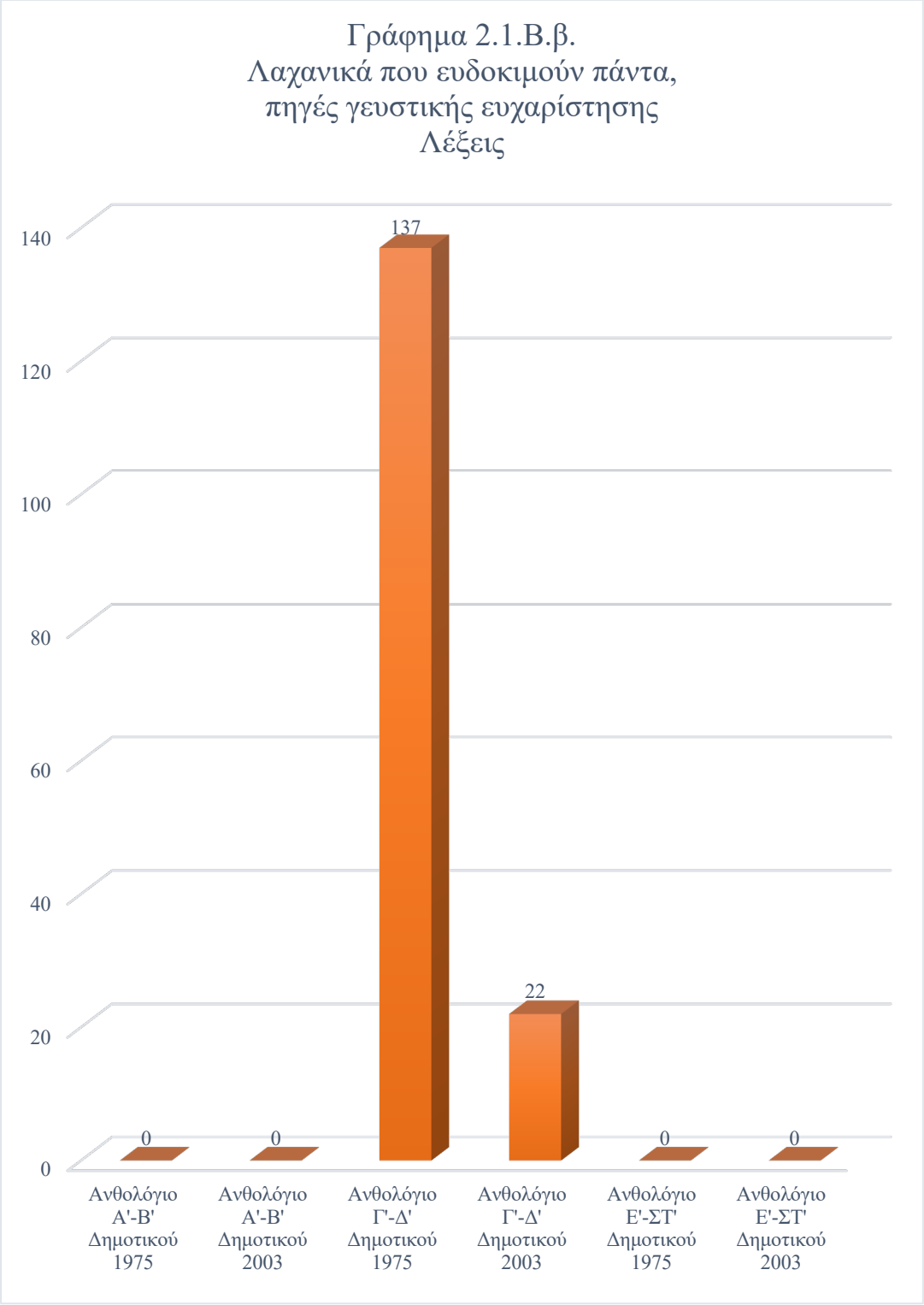

Στο Γράφημα 2.1.Β.γ., που ακολουθεί και που εκφράζει το πλήθος των κατηγοριοποιημένων χαρακτήρων, παρατηρείται, αναπόφευκτα, ότι τον μεγαλύτερο αριθμό εξ αυτών, καταμετρά το Ανθολόγιο των Γ’ – Δ’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975, αφού το αντίστοιχο σύγχρονο καταμετρά μόλις 137.

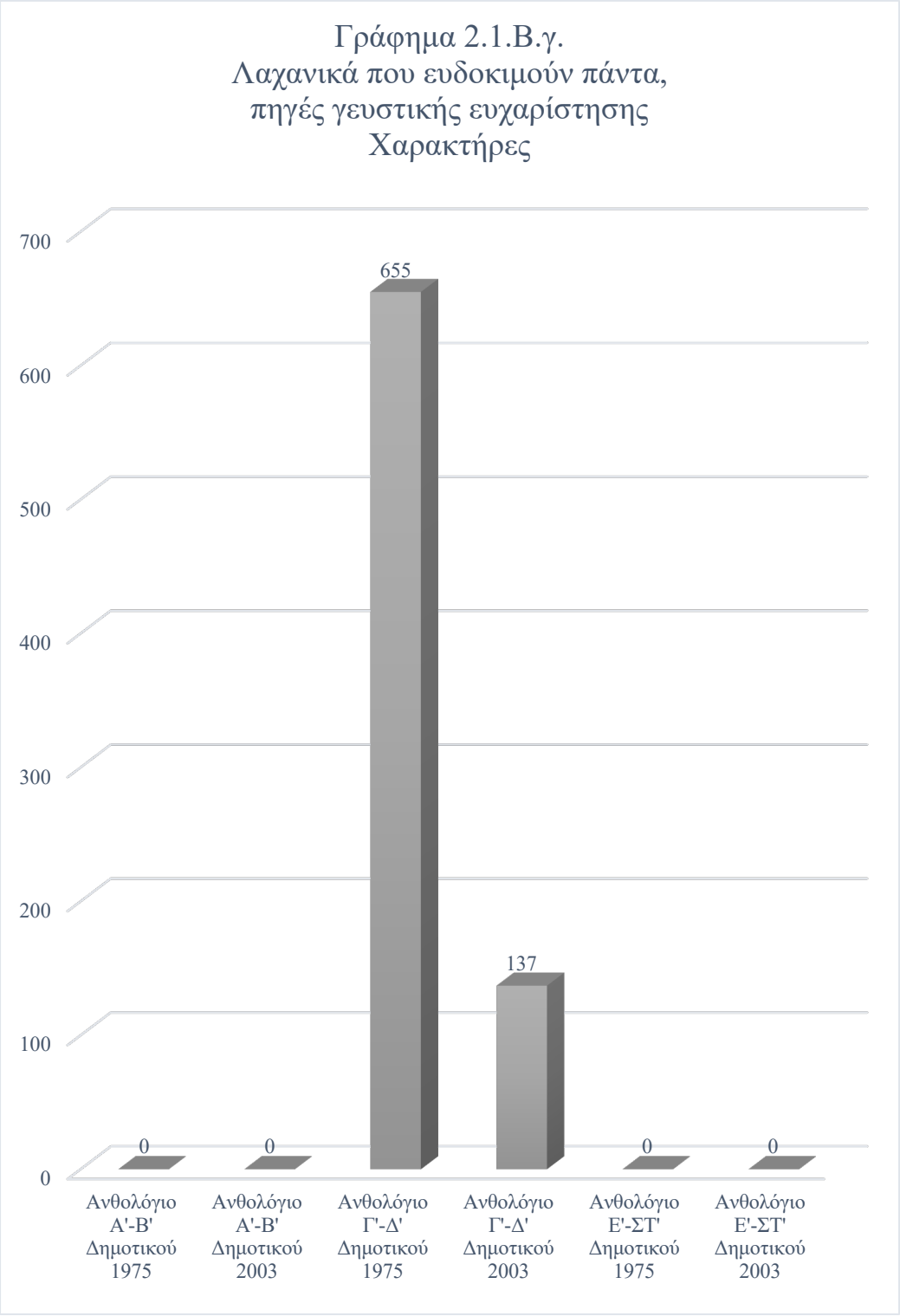

Συμπερασματικά, παρατηρείται, λοιπόν, ότι το Ανθολόγιο με το μεγαλύτερο πλήθος λέξεων και χαρακτήρων που αναπαριστούν τα λαχανικά που ευδοκιμούν διαχρονικά, είναι αυτό των Γ'-Δ' τάξεων του Δημοτικού του 1975.

Και από τα λαχανικά που ευδοκιμούν και τις γευστικές μνήμες που δημιουργούν, στο κεφάλαιο που ακολουθεί, μελετώνται η φύση και τα οικοσυστήματα, καθώς και η προστασία της τόσο από τον άνθρωπο όσο και από την ίδια την φύση.

Κεφάλαιο 2ο
Η φύση, ο άνθρωπος: αρμονικοί συγκάτοικοι κι αέναοι υπερασπιστές της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων

Στο προηγούμενο κεφάλαιο του δεύτερου μέρους, μελετήθηκαν η αγάπη και η φροντίδα της φύσης από τον άνθρωπο, καθώς και το αποτέλεσμα αυτής της φροντίδας, απολαμβάνοντας τους πολυποίκιλους καρπούς της φύσης και τα λαχανικά που ευδοκιμούν διαχρονικά κι αποτελούν πηγές γευστικής ευχαρίστησης. Στο παρόν κεφάλαιο, η έρευνα προσανατολίζεται στην προστασία της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων, όχι μόνο από τον άνθρωπο, αλλά και από την ίδια τη φύση.

Η έρευνα του παρόντος κεφαλαίου, ακολουθεί την κάτωθι δομή, όπως εμφανίζεται στο πλάνο που ακολουθεί:

Κεφάλαιο 2ο

Η φύση, ο άνθρωπος: αρμονικοί συγκάτοικοι κι αέναοι υπερασπιστές της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων

Α) Η φύση πραστατεύει και αυτοπροστατεύεται

Β) Διαρκής βιοποικιλότητα και οικοσυστήματα

Αφού παρουσιάστηκε το πλάνο της έρευνας, που μελετάται στο παρόν κεφάλαιο, καθώς και τα υποκεφάλαια που την αποτελούν, η έρευνα προχωρά στην παρουσίαση των ευρημάτων, όπως αναδύθηκαν από την Ανάλυση Περιεχομένου που διεξήχθη και με τη σειρά που περιγράφονται ανωτέρω, παρουσιάζοντας ένα-ένα τα αποσπάσματα του υπό μελέτη πίνακα.

Α) Η φύση προστατεύει και αυτοπροστατεύεται

Στο παρόν υποκεφάλαιο, μελετάται η φύση, η οποία εμφανίζεται διαχρονικά, από το 1975 έως σήμερα, ως προστάτιδα, αφού προστατεύει και αυτοπροστατεύεται στα Ανθολόγια των Α'-Β' τάξεων του Δημοτικού.

Στον Πίνακα 2.2.Α., που ακολουθεί, παρουσιάζονται τα ευρήματα της έρευνας, όπως κατηγοριοποιήθηκαν σύμφωνα με το σημασιολογικό τους περιεχόμενο.

Πίνακας 2.2.Α.
Η φύση προστατεύει και αυτοπροστατεύεται

Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
(...) Τα σπουργίτια δεν έβρισκαν τροφή και πεινούσαν. Ένα σπουργίτη πέταξε στο στάβλο του αλόγου. - Μου δίνεις την άδεια να φάω κι εγώ λίγους σπόρους; Του λέει. Όλα γύρω τα σκέπασαν τα χιόνια. Δε βρίσκω να φάω και πεινώ το άμοιρο. Αν έβρισκα, δε θα ζητιάνευα. Το άλογο αποκρίθηκε με καλοσύνη:	(...) Θα κάνουμε μια πανθαλάσσια επιτροπή για την προστασία του τελευταίου ιππόκαμπου! (Γρ. 13-14, σελίδα 77) ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Βαγγέλης, [*Ο τελευταίος ιππόκαμπος*], σελίδες 76-77. (...) Τότε, το είδε ένα περιστέρι και το λυπήθηκε. Του έριξε ένα κλαδί, και το μυρμήγκι πιάστηκε και σώθηκε. (Γρ. 5-7)	-	-	-	-

- Έλα κοντά με θάρρος και φάε όσο θέλεις. Είναι εδώ αρκετό κριθάρι και για μένα και για σένα. Το σπουργίτι πλησίασε, κι έτσι έτρωγαν μαζί, σαν αγαπημένοι φίλοι. (...) (Γρ. 5-9, σελίδα 39, γρ. 1-9, σελίδα 40) (...) Πλήθος μύγες ήταν στο στάβλο και πείραζαν το άλογο και δεν το άφηναν να ησυχάσει. (...) ο σπουργίτης (...) πέταξε μέσα στο στάβλο και κατάπινε τις μύγες. Έτσι χόρταινε, μα και λευτέρωνε το φίλο του από τη μεγάλη ενόχληση. (...) (Γρ. 3-5, σελίδα 41, γρ. 8-11, σελίδα 41) ΚΟΥΡΤΙΔΗΣ Αρ., *Πώς ένα άλογο κι ένας σπουργίτης βοηθούν ο ένας*	ΑΙΣΩΠΟΣ, *Η ευγνωμοσύνη του μικρού μυρμηγκιού*, σελίδα 100.				

τον άλλο, σελίδες 39-41. Από το βιβλίο *Ιστορίες*, Αναγνωστικό Β' Δημοτικού. (...) Από σήμερα, όποιο καράβι πλέει στο πέλαγος, να το ακολουθεί πάντα ένα κοπάδι δελφινιών. Όταν τυχαίνει και πιάνει φουρτούνα και πέφτουν οι άνθρωποι ναυαγοί στη θάλασσα, όπως είδαμε τόσες φορές, να βρίσκονται πάντα κοντά τους τα δελφίνια, να τους παίρνουν στη ράχη τους και να τους βγάζουν στην ξηρά... (...) (Γρ. 14-21, σελίδα 213) ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, *Τα δελφίνια*, σελίδες 207-214. Από το βιβλίο *Ιστορίες σαν παραμύθια*.					

Η μελέτη του ανωτέρω τμήματος του πίνακα, επιτρέπει τις εξής **δύο** παρατηρήσεις, η πρώτη, **ποιοτικού** χαρακτήρα και η δεύτερη, **ποσοτικού**: η **πρώτη**, αφορά την διαπίστωση ότι η φύση ως προστάτιδα, παρατηρείται διαχρονικά μόνο στα ανθολόγια των Α'-Β' τάξεων του Δημοτικού. Η **δεύτερη** παρατήρηση, **ποσοτικού** χαρακτήρα, αφορά το πλήθος και την αναγωγή σε ποσότητα, των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, για κάθε ένα από τα δύο Ανθολόγια.

Όσον αφορά την παρατήρηση **ποιοτικού** χαρακτήρα, μελετώντας τον ανωτέρω πίνακα, η φύση αναπαρίσταται ως προστάτιδα μέσα από την καλοσύνη του αλόγου να προσφέρει φαγητό στο πεινασμένο σπουργίτι, που δεν έβρισκε τροφή λόγω του χιονιού, αλλά και στην ανταπόδοση της καλοσύνης, αφού το σπουργίτι, αργότερα, απάλλασσε το άλογο από τα ενοχλητικά τσιμπήματα των μυγών, μέσα από μια πανθαλάσσια οργάνωση, που θέλησαν να δημιουργήσουν τα διάφορα πλάσματα του βυθού για την προστασία του τελευταίου ιππόκαμπου, καθώς και από την σωτήρια επέμβαση του περιστεριού, προκειμένου να σωθεί το μυρμήγκι. Τέλος, η φύση εμφανίζεται ακόμα και ως προστάτιδα του ανθρώπου, αφού είναι τα δελφίνια, που αναλαμβάνουν να βγάλουν τους ναυαγούς σώους στην στεριά.

Στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα που ακολουθεί, παρουσιάζεται η αναπαράσταση των σπουργιτιών, που λόγω του χιονιά και της κακοκαιρίας, δεν έβρισκαν τροφή και θα πέθαιναν από την πείνα:

«(...) Τα σπουργίτια δεν έβρισκαν τροφή και πεινούσαν.
Ένα σπουργίτη πέταξε στο στάβλο του αλόγου.
- Μου δίνεις την άδεια να φάω κι εγώ λίγους σπόρους; Του λέει. Όλα γύρω τα σκέπασαν τα χιόνια. Δε βρίσκω να φάω και πεινώ το άμοιρο. Αν έβρισκα, δε θα ζητιάνευα.
Το άλογο αποκρίθηκε με καλοσύνη:
- Έλα κοντά με θάρρος και φάε όσο θέλεις. Είναι εδώ αρκετό κριθάρι και για μένα και για σένα.
Το σπουργίτι πλησίασε, κι έτσι έτρωγαν μαζί, σαν αγαπημένοι φίλοι. (...)»[769]

Έτσι, παρατηρείται η καλοσύνη του αλόγου να επιτρέψει στον σπουργίτη να φάει όσο θέλει από το κριθάρι του. Παρατηρείται, λοιπόν, η αναπαράσταση ότι ένα άλλο ζώο της φύσης, το άλογο, στην προκειμένη περίπτωση, συμπαραστέκεται στον σπουργίτη, ο οποίος μες στο καταχείμωνο δεν έβρισκε τροφή και διαφορετικά θα πέθαινε. Αυτό, όμως, που είναι αξιοσημείωτο, είναι το γεγονός ότι στη συνέχεια του ίδιου κατηγοριοποιημένου λογοτεχνικού αποσπάσματος, παρατηρείται η αναπαράσταση του σπουργιτιού, που ανταποδίδει την χάρη στο άλογο, αφού: «(...) Πλήθος μύγες ήταν στο στάβλο και πείραζαν το άλογο και δεν το άφηναν να ησυχάσει. (...) ο σπουργίτης (...) πέταξε μέσα στο στάβλο και κατάπινε τις μύγες.

[769] ΚΟΥΡΤΙΔΗΣ Αρ., *Πώς ένα άλογο κι ένας σπουργίτης βοηθούν ο ένας τον άλλο*, σελίδες 39-41. Από το βιβλίο *Ιστορίες*, Αναγνωστικό Β' Δημοτικού. Από το Ανθολόγιο Α' – Β' Δημοτικού του 1975.

Έτσι χόρταινε, μα και λευτέρωνε το φίλο του από τη μεγάλη ενόχληση. (...)»[770]. Παρατηρείται, όπως προαναφέρεται, η ανταπόδοση της χάρης που έκανε το άλογο στον σπουργίτη, αφού είναι ο σπουργίτης, που απαλλάσσει το άλογο από τα ενοχλητικά τσιμπήματα των μυγών.

Παρόμοια, στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα που ακολουθεί, παρατηρείται η σωτήρια παρέμβαση του περιστεριού, που πετά ένα κλαδί και το μυρμήγκι πιάνεται και σώζεται: «(...) Τότε, το είδε ένα περιστέρι και το λυπήθηκε. Του έριξε ένα κλαδί, και το μυρμήγκι πιάστηκε και σώθηκε»[771].

Έτσι, γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι η φύση αυτοπροστατεύεται ή «αυτορυθμίζεται». Χαρακτηριστικό παράδειγμα υποστήριξης του συγκεκριμένου συμπεράσματος αποτελεί έρευνα[772] που διεξήχθη ανάμεσα στο Πανεπιστήμιο της Μαδρίτης και του Πανεπιστημίου της Γρανάδας και αφορά την ελιά. Σύμφωνα με την συγκεκριμένη έρευνα, μελετήθηκε το φως που απορροφούν τα φύλλα του ελαιόδεντρου κατά την διάρκεια του έτους, με αποτέλεσμα να γίνεται προφανές το γεγονός ότι το ελαιόδεντρο απορροφά, μέσω του φυλλώματός του, τόσο φως όσο χρειάζεται, κάθε φορά, για να καλύψει τις ανάγκες του. Μάλιστα, σε περιπτώσεις που ο ήλιος ανυψώνεται σε χαμηλές γωνίες, όπως για παράδειγμα τον χειμώνα, «ολόκληρο το φυτό μπορεί να εκμεταλλευτεί τις εποχιακές αλλαγές στην ηλιακή θέση που είναι χαρακτηριστικές για τα μεσαία γεωγραφικά πλάτη, αναπτύσσοντας μια συναινετική αρχιτεκτονική διάταξη που επιτρέπει βαθύτερη διείσδυση του φωτός σε χαμηλές γωνίες ηλιακής ανύψωσης»[773].

Παρατηρείται, έτσι, το γεγονός ότι το ελαιόδεντρο δεν βρίσκεται εντελώς στο έλεος του περιβάλλοντος, αλλά μπορεί να προσαρμοστεί στις ανάγκες του, αφού, για παράδειγμα, κατά την διάρκεια της ημέρας, οι μεσημεριανές ώρες είναι περισσότερο φωτεινές και ζεστές,

---

[770] ΚΟΥΡΤΙΔΗΣ Αρ., *Πώς ένα άλογο κι ένας σπουργίτης βοηθούν ο ένας τον άλλο*, σελίδες 39-41. Από το βιβλίο *Ιστορίες*, Αναγνωστικό Β' Δημοτικού. Από το Ανθολόγιο Α' – Β' Δημοτικού του 1975.

[771] ΑΙΣΩΠΟΣ, *Η ευγνωμοσύνη του μικρού μυρμηγκιού*, σελίδα 100. Από το Ανθολόγιο Α' – Β' Δημοτικού του 2003.

[772] VENTRE-LESPIAUCQ Agustina, ESCRIBANO-ROCAFORT Adrian, DELGADO Juan Antonio, JIMENEZ Maria Dolores, RUBIO DE CASSAS Rafael, GRANADO-YELA Carlos, BALAGUER Luis, «Field patterns of temporal variations in the light environment within the crowns of a Mediterranean evergreen tree (Olea europaea)», in *Trees*, Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2016, 15 σελίδες.
https://www.researchgate.net/publication/287506229_Field_patterns_of_temporal_variations_in_the_light_environment_within_the_crowns_of_a_Mediterranean_evergreen_tree_Olea_europaea/link/56e9985f08aec8bc07810b56/download , προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 20η Φεβρουαρίου 2023 στις 12:44.

[773] VENTRE-LESPIAUCQ Agustina, ESCRIBANO-ROCAFORT Adrian, DELGADO Juan Antonio, JIMENEZ Maria Dolores, RUBIO DE CASSAS Rafael, GRANADO-YELA Carlos, BALAGUER Luis, «Field patterns of temporal variations in the light environment within the crowns of a Mediterranean evergreen tree (Olea europaea)», in *Trees,* Op. Cit., σελίδα 13.
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
«the entire plant can take advantage of the seasonal changes in solar position typical of mid-latitudes by developing a consensual architectural layout that allows deeper light penetration at low solar elevation angles».

γεγονός που μπορεί να βλάψει το δέντρο. Για τον λόγο αυτό, το φύλλωμα της ελιάς συλλέγει λιγότερο φως, έτσι ώστε να μην καίγεται, ενώ συλλέγει περισσότερο φως τις πρωινές ώρες, που ο ήλιος δεν καίει τόσο. Κατά παρόμοιο τρόπο, η φύση φαίνεται να έχει προνοήσει και για την περίπτωση του αλόγου και του σπουργιτιού, καθώς και στην περίπτωση του περιστεριού και του μυρμηγκιού, αφού το ένα έχει ανάγκη το άλλο, για να καταφέρουν να επιβιώσουν και τα δύο, κάτω από δύσκολες, καιρικές και μη, συνθήκες.

Τέλος, δεν γίνεται αναφορά στη θεωρία της εξέλιξης, που διατύπωσε ο Δαρβίνος, την οποία πολυάριθμοι ερευνητές δεν αποδέχονται, όπως ο γνωστός εξελικτικός βιολόγος Søren Løvtrup, που δίδασκε στο πανεπιστήμιο Umeå στη Βόρεια Σουηδία[774], καθώς και άλλοι εκ των οποίων ένας περιορισμένος αριθμός περιέχεται στο βιβλίο του Daniel Raffard de Brienne, για παράδειγμα στη σελίδα 6, «Για να μπει ένα τέλος στην εξέλιξη ή στην αφερεγγυότητα των εξελικτικών θεωριών, του Δαρβίνου, της φυσικής επιλογής, της τύχης, της ζωικής κληρονομικότητας του ανθρώπου και άλλων δογμάτων για την προέλευση των ειδών ....» [775].

Γίνεται, έτσι, αναφορά στη θεωρία της προσαρμογής[776], η οποία υποστηρίζει ότι όλοι οι ζωντανοί οργανισμοί προσαρμόζονται « με αγώνα για να επιζήσουν »[777] στο περιβάλλον τους ή εξαφανίζονται, ιδιαίτερα όταν μεταβάλλεται ο βιότοπος στον οποίο ζουν.

Η συγκατοίκηση οργανισμών δεν είναι τόσο ιδεατή, όπως εμφανίζεται στο κατηγοριοποιημένο απόσπασμα ή σε μύθους του Lafontaine, όπως για παράδειγμα σ' αυτόν του λιονταριού και του ποντικού[778]. Πολλές φορές, παράσιτα φυτά δεν προσβάλλουν άλλα

---

[774] LØVTRUP Søren, *Darwinism: The Refutation of a Myth,* ISBN-10: *0709941536,* ISBN-13*:* 9780709941538, 480 σελίδες.

[775] RAFFARD DE BRIENNE Daniel, *Pour en finir avec l'évolution ou la faillite des théories évolutionnistes, Darwin, la sélection naturelle, le hasard, l'hérédité animale de l'homme et autres dogmes sur l'origine des espèces,* Perrin et Perrin, Paris 1999, 168 σελίδες - http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb37182599x .
Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
«Pour en finir avec l'évolution ou la faillite des théories évolutionnistes, Darwin, la sélection naturelle, le hasard, l'hérédité animale de l'homme et autres dogmes sur l'origine des espèces ….».

[776] DARWIN Charles, *L'origine des espèces au moyen de la sélection naturelle ou La lutte pour l'existence dans la nature,* Traduit sur l'édition anglaise définitive par Édmond Barbier, Édition Alfred Costes, Paris, 1921, σελίδα 81, 602 σελίδες.
« Mais le seul fait de l'existence de variabilité individuelles et de quelques variétés bien tranchées, quoique nécessaires comme point de départ pour la formation des espèces, nous aide fort peu à comprendre comment se forment ces espèces à l'état de nature, comment se sont perfectionnées toutes ces admirables adaptations d'une partie de l'organisme dans ses rapports avec une autre partie, ou avec les conditions de la vie, ou bien encore, les rapports d'un être organisé avec un autre. Les rapports du pic et du gui nous offrent un exemple frappant de ces admirables coadaptations. », σελίδες 80 – 81.

[777] Darwin Charles, *L'origine des espèces au moyen de la sélection naturelle ou La lutte pour l'existence dans la nature*, Op. Cit., σελίδα 80.

[778] Jean de La Fontaine, Le lion et le *rat, Onzième* fable du livre II, premier recueil, première édition en 1668.
Le Lion et le Rat :

φυτά ή λουλούδια, και η συγκατοίκησή τους είναι δυνατή, όπως στο παράδειγμα του ιξού, το γνωστό γκι, το οποίο φύεται πάνω σε κορμούς και κλαδιά δέντρων και του πουλιού Picus viridis, το οποίο τρέφεται από αυτό, αλλά και διασπείρει τους σπόρους του σε άλλα δέντρα[779] με σκοπό την επίτευξη της επικονίασής του.

Στα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα που ακολουθούν, η έρευνα μεταφέρεται από τη στεριά στην θάλασσα και στον χώρο όπου η φύση προστατεύει τον άνθρωπο, σύμφωνα με την αναπαράσταση των δελφινιών, αλλά και όπως προαναφέρθηκε αυτοπροστατεύεται, αφού είναι τα υπόλοιπα θαλάσσια όντα, που θέλουν να αναλάβουν δράση για την προστασία του τελευταίου ιππόκαμπου.

Σύμφωνα με το κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα που ακολουθεί, παρατηρείται η αναπαράσταση των δελφινιών που ακολουθούν πάντα τα καράβια: «(...) Από σήμερα, όποιο καράβι πλέει στο πέλαγος, να το ακολουθεί πάντα ένα κοπάδι δελφινιών. Όταν τυχαίνει και πιάνει φουρτούνα και πέφτουν οι άνθρωποι ναυαγοί στη θάλασσα, όπως είδαμε τόσες φορές, να βρίσκονται πάντα κοντά τους τα δελφίνια, να τους παίρνουν στη ράχη τους και να τους βγάζουν στην ξηρά... (...)»[780]. Όσον αφορά τη συγκεκριμένη αναπαράσταση, σύμφωνα με την έρευνα που διεξήγαγε η συγγραφέας της παρούσας Διατριβής, διαπιστώνεται ότι δεν είναι η πρώτη φορά, που γίνεται αναφορά στα δελφίνια, τα οποία μεταφέρουν στην πλάτη τους, τους ανθρώπους που ναυαγούν, βγάζοντάς τους στη στεριά και σώζοντάς τους από πνιγμό.

Il faut, autant qu'on peut, obliger tout le monde :
On a souvent besoin d'un plus petit que soi.
De cette vérité deux Fables feront foi,
Tant la chose en preuves abonde.
Entre les pattes d'un Lion
Un Rat sortit de terre assez à l'étourdie.
Le Roi des animaux, en cette occasion,
Montra ce qu'il était, et lui donna la vie.
Ce bienfait ne fut pas perdu.
Quelqu'un aurait-il jamais cru
Qu'un Lion d'un Rat eût affaire ?
Cependant il advint qu'au sortir des forêts
Ce Lion fut pris dans des rets,
Dont ses rugissements ne le purent défaire.
Sire Rat accourut, et fit tant par ses dents
Qu'une maille rongée emporta tout l'ouvrage.
Patience et longueur de temps
Font plus que force ni que rage.

[779] DARWIN Charles, *L'origine des espèces au moyen de la sélection naturelle ou La lutte pour l'existence dans la nature,* Traduit sur l'édition anglaise définitive par Édmond Barbier, Édition Alfred Costes, Paris, 1921, σελίδα 81, 602 σελίδες.
«Les rapports du pic et du gui nous offrent un exemple frappant de ces admirables coadaptations».

[780] ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, *Τα δελφίνια*, σελίδες 207-214. Από το βιβλίο *Ιστορίες σαν παραμύθια*. Από το Ανθολόγιο Α' – Β' Δημοτικού του 1975.

Από την αρχαία Ελλάδα ακόμα, σώζονται μύθοι για τους θεούς του Ολύμπου, κάποιοι εκ των οποίων, όπως ο Απόλλωνας, η Αφροδίτη και άλλοι, συνδέονται με τα δελφίνια. Μύθοι και πραγματικότητα πλέκουν ένα γαϊτάνι σχετικά με τα δελφίνια, αφού μέσα από τα κείμενα του Ομήρου, του Πλούταρχου και του Ηρόδοτου, εκφράζονται οι εξομολογήσεις πολυταξιδεμένων ναυτικών, οι οποίοι σώθηκαν χάρη σ' αυτά τα υπέροχα και τόσο έξυπνα πλάσματα της θάλασσας. Σύμφωνα μάλιστα με τον Ομηρικό *Ύμνο εις Απόλλωνα*, ο θεός Απόλλωνας αναζητώντας τόπο για το μαντείο, καταλήγει στους Νότιους πρόποδες του Παρνασσού, δηλαδή τους Δελφούς, όπως ονομάστηκε ο τόπος, αφού ο θεός μεταμορφώθηκε σε κοπάδι δελφινιών οδηγώντας εκεί ένα καράβι Κρητών, πείθοντας τους ναύτες του να τον υπηρετήσουν στο ιερό του[781]. Ένας άλλος θεός που σχετίζεται με τα δελφίνια είναι ο Διόνυσος, ο οποίος, σύμφωνα με μύθους, φέρεται να τον κουβαλούν δελφίνια από και προς τον άλλο κόσμο. Βασισμένοι σε αυτόν τον μύθο, καθώς και στις εξαφανίσεις των δελφινιών κατά την διάρκεια του χειμώνα, οι αρχαίοι Έλληνες, παρατηρώντας τον ουρανό και τ' αστέρια, συνέδεσαν αυτό το γεγονός με τον αστερισμό Δελφίν[782], ο οποίος δεν είναι ορατός από την Ελλάδα κατά τους μήνες Νοέμβριο έως Μάιο.

Όπως προαναφέρεται, από την αρχαιότητα ακόμα, υπάρχουν κείμενα κι αναφορές στα δελφίνια[783], ενώ ενδεικτικά γίνεται αναφορά στο κείμενο του Πατέρα της Ιστορίας, του Ηρόδοτου[784], ο οποίος περιγράφει την ιστορία του Αρίωνα από τη Μήθυμνα της Λέσβου, τον εξαιρετικό της εποχής κιθαρωδό, τον οποίο κουβάλησε στη ράχη του ένα δελφίνι και τον έβγαλε στο ακρωτήριο του Ταίναρου. Όμως, δεν είναι μόνο οι ιστορικοί της Αρχαιότητας που εμπνεύστηκαν από τα δελφίνια. Τα υπέροχα αυτά θηλαστικά, σε συνδυασμό με την ελληνική μυθολογία, γοήτευσαν και τους Ρωμαίους, οι οποίοι αναπαράστησαν τον θεό της Αγάπης, τον Έρωτα, καθισμένο στην πλάτη ενός δελφινιού.

---

[781] ΟΜΗΡΟΣ, *Ύμνος εις Απόλλωνα*, https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/anthology/literature/browse.html?text_id=28#m1, προσπελάστηκε την 21η Φεβρουαρίου 2023 στις 00:13.

[782] Ελληνική Ερασιτεχνική Αστρονομική Ένωση, https://astronomia.org.gr/delfin/, Δελφίν, προσπελάστηκε την 21η Φεβρουαρίου 2023 στις 00:30.

[783] Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με τις αναφορές των δελφινιών στα αρχαία κείμενα, βλέπε στο Παράρτημα.

[784] HERODOTE, *Histoire*, T.1, traduction du grec par LARCHER Pierre-Henri, Paris, 1850, https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k203223n/texteBrut , ημερομηνία δημοσίευσης: 15η Οκτωβρίου 2007, ημερομηνία προσπέλασης: 21η Φεβρουαρίου 2023 στις 00:55.
Το πρωτότυπο κείμενο που ακολουθεί, παρατίθεται σε μετάφραση και περιληπτικά στο κυρίως σώμα της παρούσας Διατριβής, από τη συγγραφέα της.
«Ce Périandre, qui donna avis à Thrasybule de la réponse de l'oracle, était fils de Cypsélus; il régnait à Corinthe. Les habitants de cette ville racontent qu'il arriva de son temps une aventure très-merveilleuse dont il fut témoin, et les Lesbiens en conviennent aussi. Ils disent qu'Arion de Méthymne, le plus habile joueur de cithare qui fût alors, et le premier, que je sache, qui ait fait et nommé le dithyrambe, et l'ait exécuté à Corinthe, fut porté sur le dos d'un dauphin jusqu'au promontoire de Ténare».

Εικόνα 2.2.α.: *Ο θεός Έρωτας στην ράχη του δελφινιού*, Ρωμαϊκή περίοδος[785]

Όπως προαναφέρεται και στην εισαγωγική συγκυρία της παρούσας Διατριβής, το δελφίνι, εκτός από τους ιστορικούς, τους ποιητές και τους καλλιτέχνες, ενέπνευσε, επίσης, και την διακόσμηση σπιτιών και νομισμάτων. Μάλιστα, στις Συρακούσες βρέθηκε ασημένιο νόμισμα με το πρόσωπο της νύμφης Αρέθουσας πλαισιωμένο από δελφίνια.

Εικόνα 2.2.β.: *Αρχαίο νόμισμα με τη μορφή της νύμφης Αρέθουσας πλαισιωμένο από δελφίνια*[786]

[785] Μωσαϊκό της Ρωμαϊκής περιόδου στη Bulla Regia, η οποία ήταν η πρωτεύουσα ενός μικρού Νουμιδικού βασιλείου, το οποίο συμπεριλαμβάνονταν στη Ρωμαϊκή Επαρχία της Αφρικής, τον 1ο αιώνα π. Χ.. Το εικονιζόμενο μωσαϊκό, βρέθηκε στον *Οίκο της Αμφιτρίτης*, όπως τον ονόμασαν, από ένα εξαιρετικά φίνο μωσαϊκό, το οποίο πιστεύονταν ότι απεικόνιζε την Αμφιτρίτη, σύζυγο του Ποσειδώνα, θεού της θάλασσας. https://www.romeartlover.it/Bulla2.html#Venus , προσπελάστηκε την 10η Ιουνίου 2023 στις 21:56.

[786] Το συγκεκριμένο ασημένιο νόμισμα χρονολογείται μεταξύ 400 και 390 π.Χ., βρέθηκε στις Συρακούσες, στη Σικελία, έχει διάμετρο 36 χιλιοστά και βάρος 43,47 γραμμάρια και ανήκει στη συλλογή BMC Greek (Sicily) / Catalogue of Greek coins: Sicily, εμφανίζεται στην προαναφερόμενη συλλογή από το 1876.

Από τις ανωτέρω αναφορές, γίνεται εύκολα κατανοητή η σημασία που αποδίδεται στα δελφίνια από την αρχαιότητα ακόμα, γεγονός που καθιστά την αναπαράστασή της όχι μόνο ως μια απλή κοινωνική αναπαράσταση[787], αλλά ενίοτε της αποδίδει και θέση *Τόπου Μνήμης*, αφού όπως προαναφέρεται στην εισαγωγική συγκυρία, αποτελεί χαρακτηριστικό ταυτότητας για έναν Κρητικό ή έναν Κυκλαδίτη, αλλά και στην Ανγκουίλα της Καραϊβικής, η οποία αποτελεί υπερπόντιο βρετανικό έδαφος, αφού από το 1990 έως σήμερα, τα δελφίνια απεικονίζονται στη σημαία της.

Βέβαια, η αναπαράσταση των δελφινιών που κολυμπούν, πάντα, κοντά στα καράβια και προστατεύουν τους ανθρώπους κουβαλώντας τους στην ράχη τους, σε περίπτωση που ναυαγήσουν, καθώς και η χαρά όλων, μικρών και μεγάλων, στη θέα δελφινιών που κολυμπούν και τινάζονται έξω απ' το νερό κατά την διάρκεια των διακοπών, αποτελούν μόνο την μια όψη του νομίσματος.

Έτσι, σύμφωνα με ορισμένες μελέτες[788], οι λόγοι για τους οποίους τα δελφίνια ακολουθούν τα καράβια, είναι πολύ διαφορετικοί απ' ότι μπορεί κανείς να φανταστεί. Οι κυριότεροι λόγοι για τους οποίους τα δελφίνια ακολουθούν τα καράβια είναι για να τραφούν[789] και να εξοικονομήσουν ενέργεια, αφού τα υπόγεια ρεύματα που δημιουργούνται από τις μηχανές τους, δίνουν ώθηση στην κολύμβησή τους. Για τον ίδιο λόγο, τα δελφίνια τινάζονται στον αέρα, αφού ένα τέτοιο τίναγμα τους επιτρέπει να διανύσουν μεγαλύτερη απόσταση[790]. Ας φανταστεί κανείς αθροισμένα πολλά τέτοια τινάγματα!

---

https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1841-0726-288 , προσπελάστηκε την 21η Φεβρουαρίου 2023 στις 01:41.

[787] DURKHEIM Émile, «Représentations individuelles et représentations collectives», publié dans la *Revue de Métaphysique et de Morale, tome* VI, numéro de mai 1898.
Un document produit en version numérique par Jean-Marie Tremblay, professeur de sociologie au Cégep de Chicoutimi Courriel: jmt_sociologue@videotron.ca, Site web: http://σελίδες.infinit.net/sociojmt
Dans le cadre de la collection: «Les classiques des sciences sociales».
Site web: http://www.uqac.uquebec.ca/zone30/Classiques_des_sciences_sociales/index.html
Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque
Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi
Site web: http://bibliotheque.uqac.uquebec.ca/index.htm

[788] DI-MEGLIO N., DAVID L., CAPOULADE F., GAMBAIANI D., MAYOL P., McKENZIE C., McKENZIE E. & SCHNEIDER M., «Impact du trafic maritime sur les cétacés: Synthèse bibliographique» in *Synthèse des connaissances sur l'impact du trafic maritime. Rapport réalisé par le Groupement d'Intérêt Scientifique Mammifères Marins de Méditerranée* (GIS 3M) pour le compte de la partie française du Sanctuaire Pelagos, 2010, σελίδες 1-85, 351 σελίδες.

[789] DI-MEGLIO N., DAVID L., CAPOULADE F., GAMBAIANI D., MAYOL P., McKENZIE C., McKENZIE E. & SCHNEIDER M., «Impact du trafic maritime sur les cétacés: Synthèse bibliographique» in *Synthèse des connaissances sur l'impact du trafic maritime. Rapport réalisé par le Groupement d'Intérêt Scientifique Mammifères Marins de Méditerranée* (GIS 3M) pour le compte de la partie française du Sanctuaire Pelagos, 2010, σελίδα 9, 351 σελίδες.

[790] DI-MEGLIO N., DAVID L., CAPOULADE F., GAMBAIANI D., MAYOL P., McKENZIE C., McKENZIE E. & SCHNEIDER M., «Impact du trafic maritime sur les cétacés: Synthèse bibliographique» in *Synthèse des connaissances sur l'impact du trafic maritime. Rapport réalisé par le Groupement d'Intérêt Scientifique*

Όπως προαναφέρεται, όμως, αυτή είναι η μια όψη του νομίσματος, αφού στον αντίποδα, μελέτες[791] αποδεικνύουν ότι τα δελφίνια κολυμπούν για να αποφύγουν τα καράβια, τα οποία με τον θόρυβο των μηχανών τους, εμποδίζουν την επικοινωνία ανάμεσα στα δελφίνια του κοπαδιού και κυρίως, ανάμεσα στις μητέρες και τα μικρά τους. Έτσι, παρατηρείται το φαινόμενο των φωνών που παράγουν κατά την διάρκεια των τιναγμάτων τους έξω από το νερό, αφού με αυτόν τον τρόπο προσπαθούν να αποκαταστήσουν την επικοινωνία τους[792]. Τέλος, σύμφωνα, πάντα, με την ίδια μελέτη, σε περιοχές όπου ανθίζει ο τουρισμός του τύπου «κολυμπήστε με τα δελφίνια»[793], έχει αποδειχθεί ότι τα δελφίνια που περιτριγυρίζονται από καράβια τρέφονται και κοιμούνται λιγότερο ή οι διαδικασίες αυτές διακόπτονται, είναι λιγότερο κοινωνικά και αντιθέτως ανάλογα, αυξάνεται ο χρόνος κολύμβησής τους, αλλάζοντας συχνά θέση στο κοπάδι, αφού πασχίζουν να ξεφύγουν από τις μηχανές και τους ανθρώπους, οι οποίοι στο πλαίσιο της διασκέδασής τους, ταράζουν ολόκληρο το οικοσύστημά τους[794].

Συνοψίζοντας, η αλήθεια, ενδεχομένως, να βρίσκεται κάπου στην μέση. Δηλαδή, τα δελφίνια είναι πανέξυπνα θηλαστικά και μοιάζουν πολύ με τους ανθρώπους, καθώς

Mammifères Marins de Méditerranée (GIS 3M) pour le compte de la partie française du Sanctuaire Pelagos, 2010, σελίδες 9-10, 351 σελίδες.

[791] DI-MEGLIO N., DAVID L., CAPOULADE F., GAMBAIANI D., MAYOL P., McKENZIE C., McKENZIE E. & SCHNEIDER M., «Impact du trafic maritime sur les cétacés: Synthèse bibliographique» in *Synthèse des connaissances sur l'impact du trafic maritime. Rapport réalisé par le Groupement d'Intérêt Scientifique Mammifères Marins de Méditerranée* (GIS 3M) pour le compte de la partie française du Sanctuaire Pelagos, 2010, σελίδες 1-85, 351 σελίδες.

[792] DI-MEGLIO N., DAVID L., CAPOULADE F., GAMBAIANI D., MAYOL P., McKENZIE C., McKENZIE E. & SCHNEIDER M., «Impact du trafic maritime sur les cétacés: Synthèse bibliographique» in *Synthèse des connaissances sur l'impact du trafic maritime. Rapport réalisé par le Groupement d'Intérêt Scientifique Mammifères Marins de Méditerranée* (GIS 3M) pour le compte de la partie française du Sanctuaire Pelagos, 2010, σελίδα 21, 351 σελίδες.
«Par exemple, chez les grands dauphins des eaux peu profondes, le bruit généré par de petits bateaux passant à moins de 50 mètres et se déplaçant à une vitesse de seulement 5 nœuds peut effectivement réduire leur portée de communication de 26 %».
Η μετάφραση του ανωτέρω αποσπάσματος πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
«Για παράδειγμα, στα ρινοδέλφινα σε ρηχά νερά, ο θόρυβος που παράγεται από μικρά σκάφη που περνούν σε απόσταση 50 μέτρων και κινούνται με ταχύτητα μόλις 5 κόμβων, μπορεί να μειώσει αποτελεσματικά την εμβέλεια επικοινωνίας τους κατά 26%».

[793] THE HUMANE SOCIETY OF THE UNITED STATES, *Swim-with-the-dolphins attractions*, «Don't believe the myth: they aren't safe for people or dolphins», https://www.humanesociety.org/resources/swim-dolphins-attractions, προσπελάστηκε την 21η Φεβρουαρίου 2023 στις 11:53.

[794] DI-MEGLIO N., DAVID L., CAPOULADE F., GAMBAIANI D., MAYOL P., McKENZIE C., McKENZIE E. & SCHNEIDER M., «Impact du trafic maritime sur les cétacés: Synthèse bibliographique» in *Synthèse des connaissances sur l'impact du trafic maritime. Rapport réalisé par le Groupement d'Intérêt Scientifique Mammifères Marins de Méditerranée* (GIS 3M) pour le compte de la partie française du Sanctuaire Pelagos, 2010, σελίδα 6, 351 σελίδες.

διαθέτουν αρχές και αξίες σύμφωνα με τον Αριστοτέλη[795], είναι πολύ πιθανό, άλλοτε να κολυμπούν δίπλα στα καράβια, προκειμένου να εξοικονομήσουν ενέργεια κι άλλοτε να υποφέρουν στην προσπάθειά τους να τα αποφύγουν.

Κι από τα δελφίνια, η έρευνα κατευθύνεται σε ένα άλλο υπέροχο και ιδιαίτερο πλάσμα των θαλασσών, τους ιππόκαμπους, οι οποίοι απειλούνται με εξαφάνιση, όπως εμφανίζεται στο ακόλουθο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα: «(...) Θα κάνουμε μια πανθαλάσσια επιτροπή για την προστασία του τελευταίου ιππόκαμπου!»[796].

Έτσι, παρατηρείται η συσπείρωση όλων των θαλάσσιων όντων, τα οποία θέλουν να δημιουργήσουν μια πανθαλάσσια επιτροπή για να προστατέψουν τον τελευταίο ιππόκαμπο από την εξαφάνιση. Όπως προαναφέρεται, η φύση όχι μόνο προστατεύει, αλλά και αυτοπροστατεύεται, γεγονός που παρουσιάζεται ξεκάθαρα και στο ανωτέρω κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα.

Ο ιππόκαμπος έχει ένα παρόμοιο παρελθόν όπως και το δελφίνι, που εξετάστηκε προηγουμένως. Δηλαδή, πρόκειται για έναν ζωντανό οργανισμό, ο οποίος ζει στις θάλασσες εδώ και 13.000.000 χρόνια[797]! Υπήρξε, όμως, όπως και το δελφίνι, ιδιαίτερα προσφιλής ως θεματολογία ποιητών, συγγραφέων και καλλιτεχνών κατά την αρχαιότητα, αποδίδοντάς του λόγω της ιδιαίτερης μορφολογίας του, μια μυθική διάσταση. Ενδεικτικά, αναφέρονται στους ιππόκαμπους, ο Όμηρος, ο Απολλώνιος ο Ρόδιος, ο Παυσανίας, ο Στράβων και άλλοι[798]. Όσον

---

[795] ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, *Των περί τα ζώα ιστοριών*, Βιβλίον 6ον , [566b], σελίδα 92, 176 σελίδες, http://www.physics.ntua.gr/mourmouras/greats/aristoteles/ton_peri_ta_zoa_istorion.pdf , προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 21η Φεβρουαρίου 2023 στις 10:54.

Σύμφωνα με το ακόλουθο απόσπασμα, παρατηρείται η αρχή και η αξία της οικογένειας στα δελφίνια, αφού τα θηλυκά, όχι μόνο θηλάζουν τα μικρά τους, αλλά και μένουν μαζί τους μέχρι να ενηλικιωθούν. «Δελφὶς δὲ καὶ φάλαινα καὶ τὰ ἄλλα κήτη, ὅσα μὴ ἔχει βράγχια ἀλλὰ φυσητῆρα, ζῳοτοκοῦσιν, ἔτι δὲ πρίστις καὶ βοῦς· οὐδὲν γὰρ τούτων φαίνεται ἔχον ᾠά, ἀλλ᾽ εὐθέως κύημα, ἐξ οὗ διαρθρουμένου γίνεται τὸ ζῷον, καθάπερ ἄνθρωπος καὶ τῶν τετραπόδων τὰ ζῳοτόκα. Τίκτει δ᾽ ὁ μὲν δελφὶς τὰ μὲν πολλὰ ἕν, ἐνίοτε δὲ καὶ δύο· ἡ δὲ φάλαινα ἢ δύο τὰ πλεῖστα καὶ πλεονάκις, ἢ ἕν. Ὁμοίως δὲ τῷ δελφῖνι καὶ ἡ φώκαινα· καὶ γάρ ἐστιν ὅμοιον δελφῖνι μικρῷ, γίνεται δ᾽ ἐν τῷ Πόντῳ. Διαφέρει δὲ φώκαινα δελφῖνος· ἔστι γὰρ τὸ μέγεθος ἔλαττον, εὐρύτερον δ᾽ ἐκ τοῦ νώτου· τὸ χρῶμα ἔχει κυανοῦν. Πολλοὶ δὲ δελφίνων τι γένος εἶναί φασι τὴν φώκαιναν. Ἀναπνεῖ δὲ πάντα ὅσα ἔχει φυσητῆρα, καὶ δέχεται τὸν ἀέρα· πλεύμονα γὰρ ἔχουσιν. Καὶ ὅ γε δελφὶς ὦπται, ὅταν καθεύδῃ, ὑπερέχων τὸ ῥύγχος, καὶ ῥέγχει καθεύδων. ***Ἔχει δ᾽ ὁ δελφὶς καὶ ἡ φώκαινα γάλα, καὶ θηλάζονται· καὶ εἰσδέχονται δὲ τὰ τέκνα μικρὰ ὄντα. Τὴν δ᾽ αὔξησιν τὰ τέκνα τῶν δελφίνων ποιοῦνται ταχεῖαν· ἐν ἔτεσι γὰρ δέκα μέγεθος λαμβάνουσι τέλεον. Κύει δὲ δέκα μῆνας. Τίκτει δ᾽ ὁ δελφὶς ἐν τῷ θέρει, ἐν ἄλλῃ δ᾽ ὥρᾳ οὐδεμιᾷ· συμβαίνει δὲ καὶ ἀφανίζεσθαι αὐτὸν ὑπὸ κύνα περὶ τριάκονθ᾽ ἡμέρας. Παρακολουθεῖ δὲ τὰ τέκνα πολὺν χρόνον, καὶ ἔστι τὸ ζῷον φιλότεκνον.*** Ζῇ δ᾽ ἔτη πολλά· δῆλοι γὰρ ἔνιοι γεγόνασι βιοῦντες οἱ μὲν πλείω ἔτη ἢ πέντε καὶ εἴκοσιν, οἱ δὲ τριάκοντα· ἀποκόπτοντες γὰρ ἐνίων τὸ οὐραῖον οἱ ἁλιεῖς ἀφιᾶσιν, ὥστε τούτῳ γνωρίζουσι τοὺς χρόνους αὐτῶν.»

[796] ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Βαγγέλης, [*Ο τελευταίος ιππόκαμπος*], σελίδες 76-77. Από το Ανθολόγιο Α’ – Β’ Δημοτικού του 2003.

[797] ΙΠΠΟΚΑΜΠΟΣ ΕΝΑΛΙΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, «Προϊστορία», https://www.hippocampus-institute.org/αρχείο/τεκμηρίωση/γενικά-στοιχεία, προσπελάστηκε την 21η Φεβρουαρίου 2023 στις 22:44.

[798] ΙΠΠΟΚΑΜΠΟΣ ΕΝΑΛΙΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, «Ο ιππόκαμπος στην αρχαιότητα», https://www.hippocampus-institute.org/αρχείο/τεκμηρίωση/γενικά-στοιχεία , προσπελάστηκε την 21η Φεβρουαρίου 2023 στις 22:44.

αφορά τους καλλιτέχνες, δύο φτερωτοί ιππόκαμποι αναπαρίστανται σ' ένα από τα πιο γνωστά σιντριβάνια του κόσμου, στη Fontana di Trevi[799] της Ρώμης, που αποτελεί γλυπτό του 18ου αιώνα[800], έργο του Nicola Salvi, το οποίο, όμως, ολοκλήρωσε ο Giuseppe Pannini[801].

Κι από την απαραίτητη σύντομη ιστορική αναφορά στους ιππόκαμπους, η έρευνα οδηγείται στους λόγους, που συμβάλλουν στην απειλή αυτού του τόσο ιδιαίτερου θαλάσσιου είδους. Επειδή, γίνεται αναφορά στις απειλές που προκαλούν την εξαφάνιση του ιππόκαμπου, η οποία έχει άμεση σχέση με το θέμα της εξεταζόμενης αναπαράστασης, που δεν είναι άλλη από την προστασία του τελευταίου ιππόκαμπου, ας δικαιολογήσει ο αναγνώστης της παρούσας Διατριβής τον εκτενή χαρακτήρα της ακόλουθης βιβλιογραφικής αναφοράς. Έτσι, σύμφωνα με το Ενάλιο Ινστιτούτο: «η κυριότερη απειλή που αντιμετωπίζουν οι ιππόκαμποι είναι δυστυχώς η ακούσια αλιεία τους. Εξαιτίας του ότι κατοικούν κοντά στην ακτογραμμή και σε μικρό σχετικά βάθος, πιάνονται τυχαία στα δίχτυα των ψαράδων που τους προωθούν έπειτα στην αγορά είτε ζωντανούς για να κοσμήσουν το «φυσικό» περιβάλλον ενός ενυδρείου είτε αποξηραμένους για να πουληθούν σαν ενθύμια σε τουρίστες που επισκέπτονται τους γραφικούς παραθαλάσσιους οικισμούς.

Υπάρχει και ένα διόλου ευκαταφρόνητο ποσοστό που τους χρησιμοποιεί σα συστατικό σε παραδοσιακές ιατρικές αγωγές. Ήδη από τα ρωμαϊκά χρόνια ο Πλίνιος ο Πρεσβύτερος, Ρωμαίος φυσικός, φιλόσοφος και ιστοριογράφος είχε αναφερθεί στο έργο του «Φυσική Ιστορία» στους ιππόκαμπους και τις θεραπευτικές τους ιδιότητες. Σήμερα, υπολογίζεται ότι πωλούνται ετησίως τουλάχιστον 20 εκατομμύρια ιππόκαμποι μόνο στην αγορά της παραδοσιακής κινέζικης ιατρικής. Θεωρείται ότι μπορούν να συνεισφέρουν δραστικά στη σωστή λειτουργία του κυκλοφορικού όσο και να θεραπεύσουν προβλήματα όπως σεξουαλική ανικανότητα και στειρότητα, άσθμα, νεφρική ανεπάρκεια, βρογχοκήλη, κάποιες

---

[799] Βλέπε φωτογραφία στο Παράρτημα.

[800] Η Fontana di Trevi αναπαριστά «στη βαθιά κεντρική κόγχη βρίσκεται το άγαλμα του Ωκεανού, τοποθετημένο πάνω από ένα μεγάλο κοχύλι που το σέρνουν δύο φτερωτά θαλάσσια άλογα, το ένα θυμωμένο και το άλλο ειρηνικό, με επικεφαλής έναν νεαρό και έναν ενήλικο Τρίτωνα για να τονίσουν τα διαφορετικά χαρακτηριστικά της εποχής του ανθρώπου και της φύσης. Τέλος, τα πλευρικά τμήματα της κόγχης δίνουν τη θέση τους στα αγάλματα της Σωτηρίας και της Αφθονίας του Filippo Della Valle, ενώ τα ανάγλυφα απεικονίζουν την Παναγία να δείχνει την πηγή στους στρατιώτες του Grossi».

Η μετάφραση του πρωτοτύπου που παρατίθεται, πραγματοποιήθηκε ελεύθερα, από την ιταλική προς την ελληνική γλώσσα, από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

«Nella profonda nicchia centrale si trova la statua dell'Oceano posta sopra una grande conchiglia trascinata da due cavalli marini alati, uno arrabbiato e l'altro pacifico, guidati da un tritone giovane e uno adulto a sottolineare le diverse caratteristiche dell'età dell'uomo e della natura. Infine, le sezioni laterali della nicchia lasciano spazio alle statue della Salvezza e dell'Abbondanza di Filippo Della Valle, mentre i rilievi raffigurano la Vergine che mostra la sorgente ai soldati di Grossi», https://www.museumsrome.com/it/il-nostro-blog-su-roma/la-fontana-di-trevi-a-roma , προσπελάστηκε την 21η Φεβρουαρίου 2023 στις 23:20.

[801] La Fontana di Trevi a Roma αποτελεί ένα μεγαλειώδες γλυπτό, μήκους 20 μέτρων και ύψους 26 μέτρων, αντίστοιχα., https://www.museumsrome.com/it/il-nostro-blog-su-roma/la-fontana-di-trevi-a-roma.
Προσπελάστηκε την 21η Φεβρουαρίου 2023 στις 23:20.

δερματικές παθήσεις και να μειώσουν τη χοληστερίνη. Χρησιμοποιούνται γενικότερα σαν τονωτικά και ισχυρά αφροδισιακά καθώς και για να διευκολύνουν τον τοκετό.

Στη κόκκινη λίστα του Διεθνούς Οργανισμού International Union for Conservation of Nature για τα απειλούμενα είδη (IUCN Red List of Threatened Species), ο ιππόκαμπος ο βραχύρυγχος και ο στικτός είχαν χαρακτηριστεί το 1996 ως «τρωτά» (VU-vulnerable) είδη. Από το 2003 έως σήμερα χαρακτηρίζονται ως είδη που δεν έχουν επαρκώς καταγραφεί (DD-data deficient) και γι' αυτό εν δυνάμει είναι απειλούμενα προς εξαφάνιση. Τουλάχιστον τέσσερις ευρωπαϊκές και διεθνείς συμβάσεις που έχει προσυπογράψει η χώρα μας, προστατεύουν αυτά τα είδη. Τα υπουργεία Αγροτικής Ανάπτυξης, Εμπορικής Ναυτιλίας και το ΥΠΕΧΩΔΕ έχουν αναλάβει την ευθύνη για την εφαρμογή των σχετικών διατάξεων κατά τις οποίες απαγορεύεται με κάθε τρόπο η αλίευση τους αλλά και επιβάλλεται νομικά η προστασία τους»[802].

Εκτός, όμως, από την προστασία που μπορεί να προσφέρει ο άνθρωπος στη φύση, αλλά και της αυτοπροστασίας της ή της «αυτορρύθμισής» της, όπως προαναφέρθηκε τόσο στο παρόν κεφάλαιο όσο και στην εισαγωγική συγκυρία της παρούσας Διατριβής, ανήκει και ο αρσενικός ιππόκαμπος, ο οποίος κυοφορεί[803] και κατά την διάρκεια της εγκυμοσύνης «ο θύλακος του πατέρα τους, τους παρέχει οξυγόνο για να ζήσουν και τις κατάλληλα ελεγχόμενες συνθήκες για να εκκολαφθούν. Μέσα εκεί θα συνηθίσουν το θαλασσινό νερό εφόσον έχει τη δυνατότητα να ρυθμίζει και την περιεκτικότητα στο αλάτι του νερού που βρίσκεται μέσα στο θύλακο»[804]. Παρατηρείται, συνεπώς, ότι η φύση έχει προνοήσει για όλα τα ζωντανά πλάσματα που την κατοικούν…με εξαίρεση τον άνθρωπο, του οποίου οι κινήσεις, συχνά, θέτουν σε κίνδυνο, ακόμα και την ύπαρξη ορισμένων ειδών.

Ολοκληρώνοντας την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου και τον σχολιασμό των ευρημάτων, η έρευνα οδηγείται στην ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, όπως αυτή εμφανίζεται στον πίνακα που ακολουθεί, δίνοντας την δυνατότητα να παρατηρηθούν οι ποσοτικές διαφορές ανάμεσα στα ανθολόγια του '75 και στα σύγχρονα, όπως προέκυψαν έπειτα από καταμέτρηση των δεδομένων σε τρία επίπεδα, δηλαδή, σε επίπεδο αποσπασμάτων, σε επίπεδο λέξεων και σε επίπεδο χαρακτήρων.

---

[802] ΙΠΠΟΚΑΜΠΟΣ ΕΝΑΛΙΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, «Ο ιππόκαμπος προστατευόμενο είδος», https://www.hippocampus-institute.org/αρχείο/τεκμηρίωση/γενικά-στοιχεία, προσπελάστηκε την 21η Φεβρουαρίου 2023 στις 22:44.

[803] Είναι το μόνο είδος στον πλανήτη μας, που το αρσενικό κυοφορεί και γεννάει τα μικρά του.

[804] ΙΠΠΟΚΑΜΠΟΣ ΕΝΑΛΙΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, «Εγκυμοσύνη», https://www.hippocampus-institute.org/αρχείο/τεκμηρίωση/γενικά-στοιχεία , προσπελάστηκε την 21η Φεβρουαρίου 2023 στις 22:44.

Πίνακας 2.2.α. Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου Η φύση προστατεύει και αυτοπροστατεύεται						
	Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	2	2	0	0	0	0
Λέξεις	166	29	0	0	0	0
Χαρακτήρες	794	155	0	0	0	0

Μελετώντας τον ανωτέρω πίνακα ποσοτικής ανάλυσης, παρατηρείται ότι τόσο το Ανθολόγιο του '75 όσο και το σύγχρονο, αποτελούνται από δύο (2) αποσπάσματα το καθένα, τα οποία αναπαριστούν την φύση ως προστάτιδα. Ιδιαίτερο, όμως, ενδιαφέρον, παρουσιάζουν και οι υπόλοιπες υποδιαιρέσεις του πίνακα, σε επίπεδο λέξεων και χαρακτήρων, οι οποίες παρουσιάζουν με ευκρίνεια την ποσοτική διαφορά ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια και τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματά τους.

Παρατηρείται, λοιπόν, ότι το απόσπασμα που είναι κατηγοριοποιημένο στο Ανθολόγιο του '75, είναι μεγαλύτερο σε έκταση από το σύγχρονο, αφού αποτελείται από εκατόν εξήντα έξι (166) λέξεις και επτακόσιους ενενήντα τέσσερις (794) χαρακτήρες έναντι των είκοσι εννιά (29) λέξεων και εκατόν πενήντα πέντε (155) χαρακτήρων, οι οποίοι βρίσκονται κατηγοριοποιημένοι στο σύγχρονο Ανθολόγιο.

Στα γραφήματα που ακολουθούν, παρουσιάζονται σχηματικά οι διαφορές ανάμεσα στα δύο προαναφερόμενα ανθολόγια. Έτσι, παρατηρώντας το Γράφημα 2.2.Α της Συνολικής Στατιστικής Μελέτης του παρόντος κεφαλαίου γίνονται εμφανείς όχι μόνο οι ομοιότητές τους, αλλά και οι διαφορές τους. Σύμφωνα με το Γράφημα 2.2.Α, το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, ενώ διαθέτει τον ίδιο αριθμό κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων με το αντίστοιχο σύγχρονο, εντούτοις, διαθέτει μεγαλύτερα σε έκταση κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα σε σύγκριση με το σύγχρονο που καταμετρά μόλις είκοσι-εννιά (29) λέξεις και εκατόν πενήντα πέντε (155) χαρακτήρες.

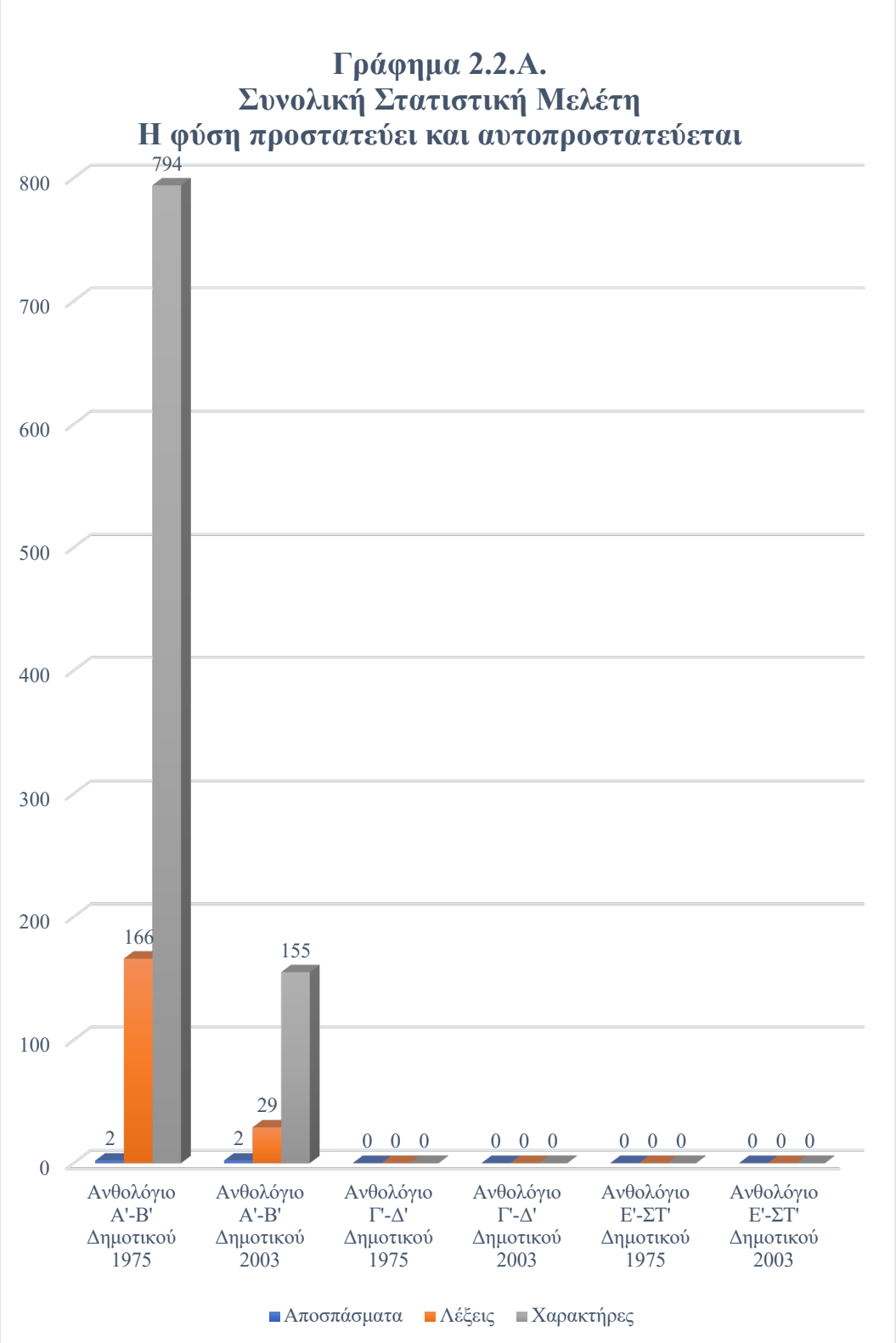

Στο Γράφημα 2.2.Α.α., που ακολουθεί και που εκφράζει την μέτρηση σε επίπεδο αποσπασμάτων, παρατηρείται ακριβώς το γεγονός ότι τόσο το Ανθολόγιο των Α’ – Β’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975 όσο και το αντίστοιχο σύγχρονο, διαθέτουν την ίδια ποσότητα κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών κειμένων.

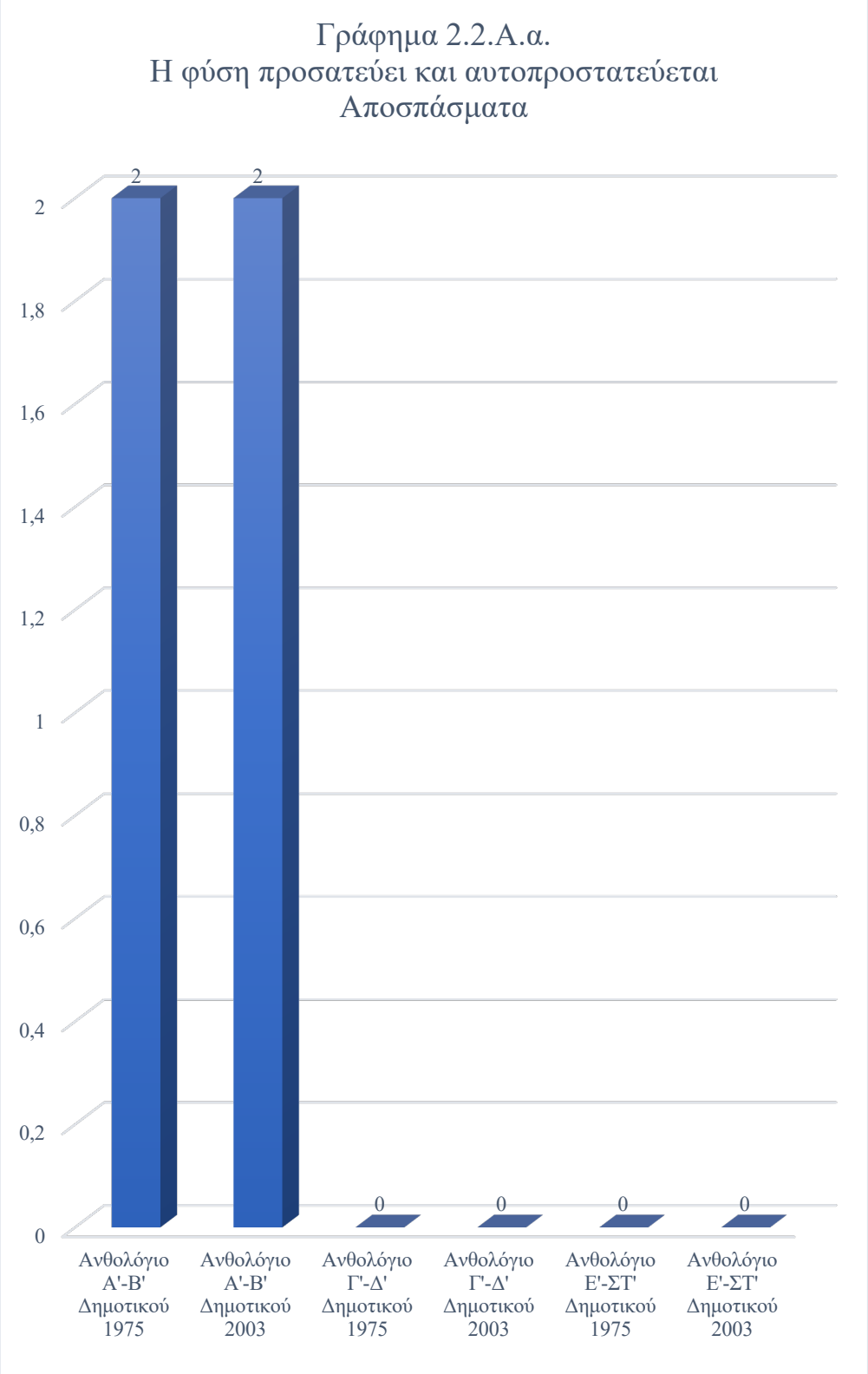

Στο Γράφημα 2.2.Α.β., που εκφράζει το πλήθος των λέξεων των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων, παρατηρείται ότι το Ανθολόγιο των Α’ – Β’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975, καταμετρά 166 λέξεις έναντι 29, που καταμετρώνται στο αντίστοιχο σύγχρονο.

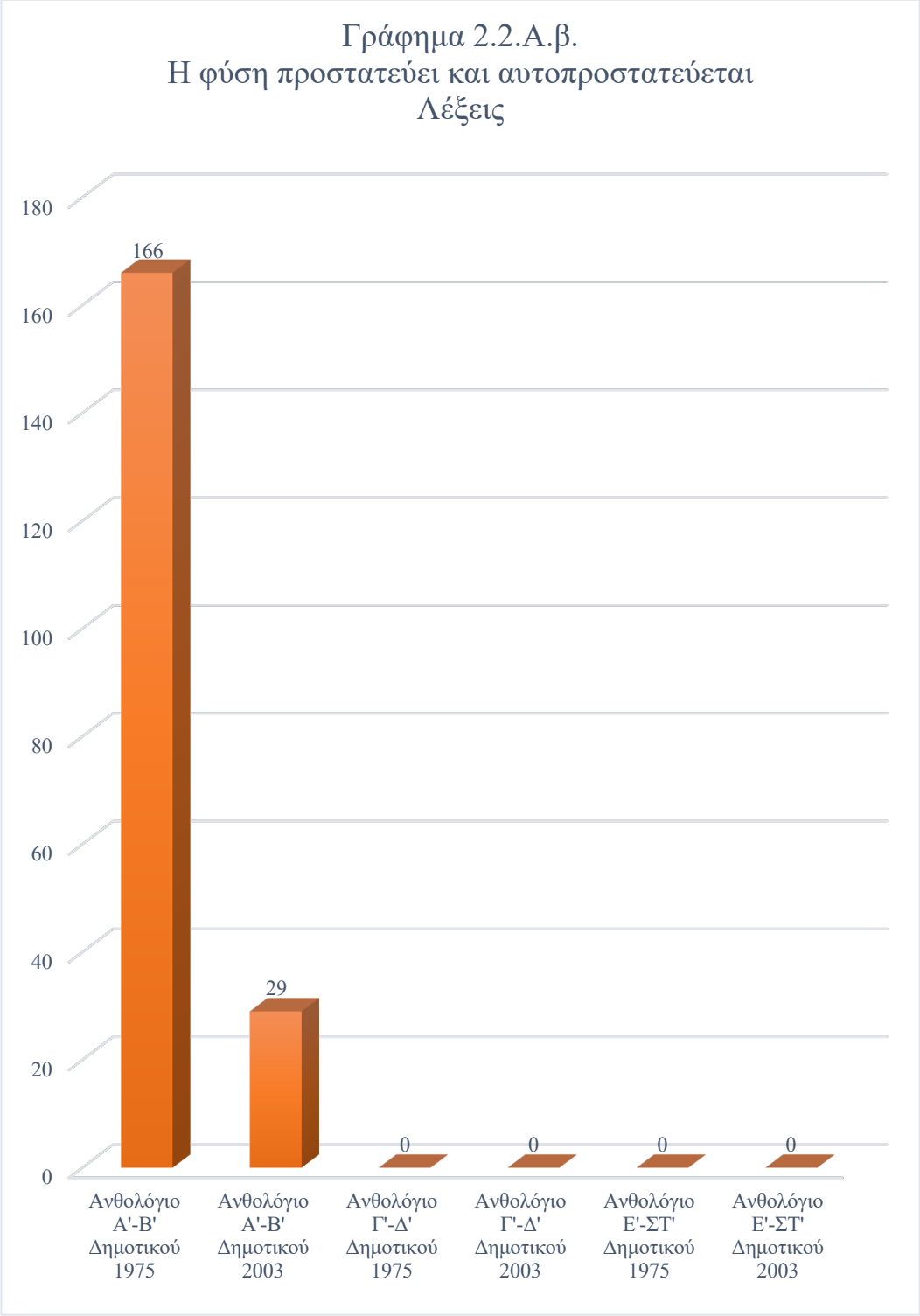

Στο Γράφημα 2.2.Α.γ., που ακολουθεί και που εκφράζει το πλήθος των χαρακτήρων των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων, παρατηρείται ότι το Ανθολόγιο των Α’ – Β’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975 καταγράφει 794 χαρακτήρες, έναντι 155 του αντίστοιχου σύγχρονου.

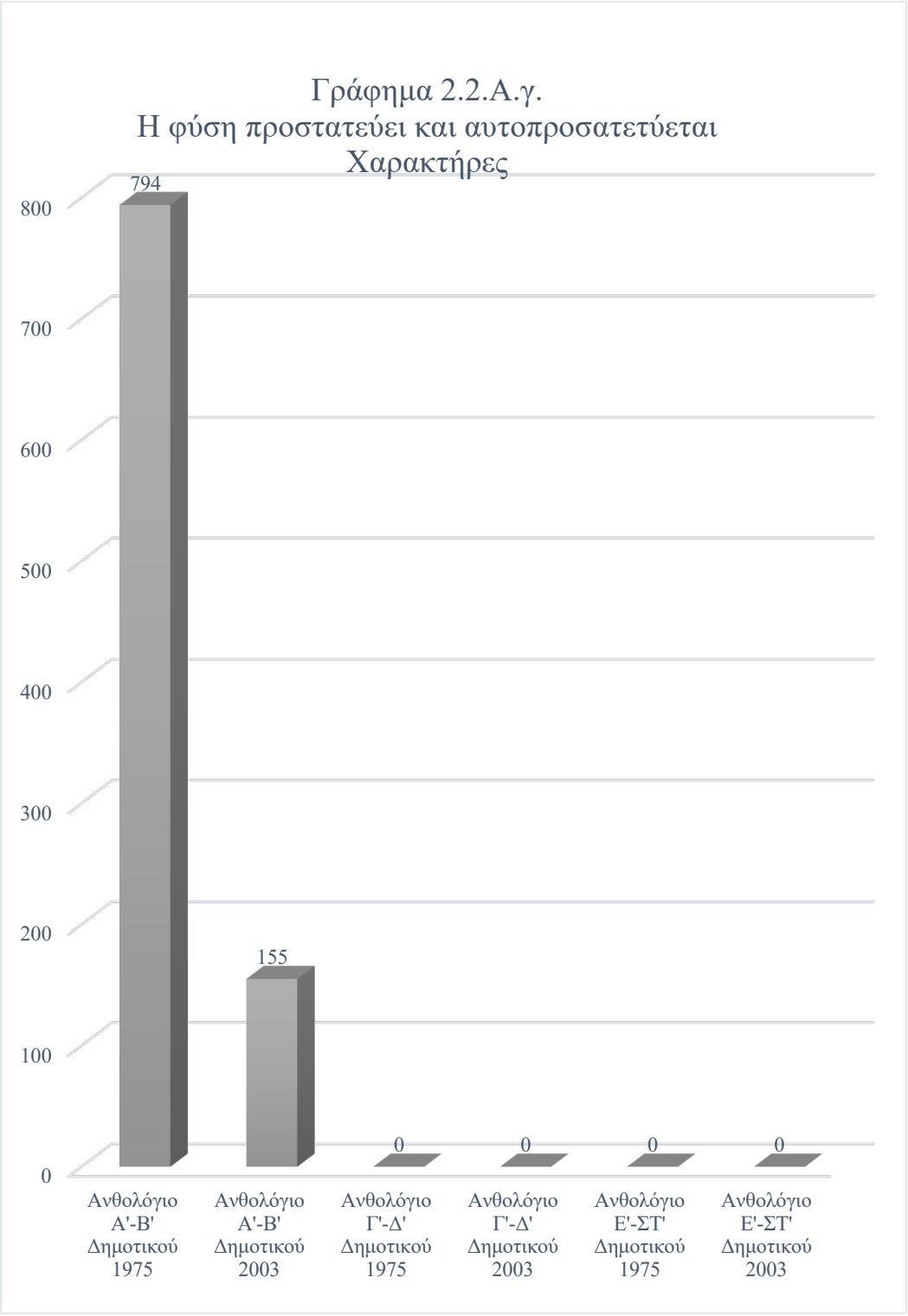

Συμπερασματικά, παρατηρείται, λοιπόν, ότι το Ανθολόγιο με το μεγαλύτερο πλήθος λέξεων και χαρακτήρων που αναπαριστούν την φύση ως προστάτιδα, είναι αυτό των Α’ – Β’ τάξεων του Δημοτικού του 1975.

Συνοψίζοντας, παρατηρείται ότι η φύση όχι μόνο προστατεύει, αλλά και αυτοπροστατεύεται ή «αυτορυθμίζεται». Κι όπως μελετάται στο υποκεφάλαιο που ακολουθεί, αυτή η προστασία, οδηγεί στην βιωσιμότητα της βιοποικιλότητας.

Β) Διαρκής βιοποικιλότητα και οικοσυστήματα, συνύπαρξη εφήμερου με το διαχρονικό

Στο παρόν υποκεφάλαιο μελετάται η βιοποικιλότητα, η οποία εμφανίζεται διαχρονικά, από το 1975 έως σήμερα, στα Ανθολόγια όλων των τάξεων του Δημοτικού.

Πριν από την μελέτη του Πίνακα 2.2.Β., που ακολουθεί, κρίνεται απαραίτητη η επεξήγηση του όρου «βιοποικιλότητα» ή «βιολογική ποικιλότητα», η οποία εξετάζεται στο παρόν υποκεφάλαιο.

Ο όρος «βιολογική ποικιλότητα» [805], «αποδίδεται στον Αμερικανό βιολόγο Dr. Thomas Eugene Lovejoy, προτάθηκε στις αρχές της δεκαετίας του ’80 και αφορά στην ποικιλία της ζωής σε όλες τις μορφές, τα επίπεδα και τους συνδυασμούς της. Ως βιολογική ποικιλότητα ή βιοποικιλότητα ορίζεται ειδικότερα η ποικιλία των ζωντανών οργανισμών (χερσαίων, θαλάσσιων και άλλων υδατικών) και των οικολογικών συμπλεγμάτων που σχηματίζουν»[806]. Αυτοί οι σχηματισμοί οικολογικών συμπλεγμάτων που προαναφέρονται, αποτελούν τα οικοσυστήματα. Συνεπώς, «ως οικοσύστημα ορίζουμε μία οργανωμένη ενότητα έμβιων όντων και αβιοτικών στοιχείων μέσα στην οποία ανταλλάσσονται υλικά και ενέργεια με κινητήρια δύναμη μια πηγή ενέργειας. Η έννοια του οικοσυστήματος αφορά, δηλαδή, όχι μόνο τους ζωντανούς οργανισμούς ενός τόπου αλλά και σε κάθε τι που τους περιβάλλει και τους επηρεάζει και που ουσιαστικά συνθέτει το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζουν. Περιλαμβάνει ακόμα τις σχέσεις ανάμεσα στους οργανισμούς και ανάμεσα σ’ αυτούς και τα επιμέρους στοιχεία του φυσικού τους περιβάλλοντος»[807].

Έτσι, στο παρόν υποκεφάλαιο ερευνάται τόσο η βιοποικιλότητα όσο και ο περιβάλλον χώρος, δηλαδή το οικοσύστημα, όπου ζει, αναπτύσσεται κι εξελίσσεται ο κάθε

---

[805] ΜΑΡΔΙΡΗΣ Θεόδωρος, ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Μαγδαληνή, ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Αθανάσιος, *Περιοχές με ιδιαίτερη βιοποικιλότητα (χλωρίδα – πανίδα)*, Προγράμματα ανοικτών Περιβαλλοντικών τάξεων «Καλλιστώ», Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης σελίδα 4, 144 σελίδες http://reader.ekt.gr/bookReader/show/index.php?lib=EDULLL&item=1429&bitstream=1429_01#page/2/mode/2up , προσπελάστηκε την 15η Δεκεμβρίου 2022 στις 23:40.

[806] Πρόγραμμα Περιβάλλοντος Ηνωμένων Εθνών, Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα, Ρίο 1992.

[807] ΜΑΡΔΙΡΗΣ Θεόδωρος, ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Μαγδαληνή, ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Αθανάσιος, *Περιοχές με ιδιαίτερη βιοποικιλότητα (χλωρίδα – πανίδα)*, Προγράμματα ανοικτών Περιβαλλοντικών τάξεων «Καλλιστώ», Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης σελίδα 5, 144 σελίδες http://reader.ekt.gr/bookReader/show/index.php?lib=EDULLL&item=1429&bitstream=1429_01#page/2/mode/2up, προσπελάστηκε την 15η Δεκεμβρίου 2022 στις 23:50.

οργανισμός, όπως εμφανίζεται στα σχολικά Ανθολόγια του Δημοτικού από το 1975 έως αυτά που διδάσκονται στις μέρες μας.

Η μελέτη του Πίνακα 2.2.Β.[808], ο οποίος τοποθετήθηκε στο Παράρτημα αφήνοντας την θέση του στους Πίνακες 2.2.Β.α. και 2.2.Β.β., που έπονται, επιτρέπει τις εξής **δύο** παρατηρήσεις, η πρώτη, **ποιοτικού** χαρακτήρα και η δεύτερη, **ποσοτικού**: η **πρώτη**, αφορά την διαπίστωση ότι η βιοποικιλότητα, παρατηρείται διαχρονικά στα Ανθολόγια όλων των τάξεων του Δημοτικού. Η **δεύτερη** παρατήρηση, **ποσοτικού** χαρακτήρα, αφορά το πλήθος και την αναγωγή σε ποσότητα, των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, για κάθε ένα από τα Ανθολόγια, ξεχωριστά.

Όσον αφορά την πρώτη παρατήρηση ποιοτικού χαρακτήρα και πριν από την ποιοτική ανάλυση των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, τι σημαίνει ο όρος βιοποικιλότητα; « Οι διαφορετικές δομές με τις οποίες εκφράζεται η ζωή στα διαφορετικά επίπεδα οργάνωσής της, από το γενετικό, το επίπεδο των ειδών, το επίπεδο των οικοσυστημάτων, μέχρι το επίπεδο του τοπίου, όπου κι αν βρίσκονται αυτές οι δομές, δηλαδή στην ξηρά, στο νερό ή στον αέρα, καθώς και τον τρόπο έκφρασης της ποικιλίας σε χωρική και χρονική κλίμακα»[809] ονομάζεται βιολογική ποικιλότητα ή βιοποικιλότητα.

Η βιοποικιλότητα, στον ανωτέρω πίνακα αναπαρίσταται μέσα από μια πληθώρα αναπαραστάσεων, που αφορούν τόσο την πανίδα και την χλωρίδα όσο και το φυσικό περιβάλλον και τις δομές του, στις οποίες, αυτές οι πρώτες, εντάσσονται. Παρατηρείται λοιπόν, ότι η βιοποικιλότητα αναπαρίσταται από τους βάτραχους που ζούσαν σε μια λίμνη, με την πάπια που έκανε κύκλους κολυμπώντας, από τα βουνά που είναι γεμάτα έλατα και κάθε λογής δέντρο, τις φάλαινες στην θάλασσα και τα διάφορα φυτά του βυθού, από κάθε λογής έντομο, πουλί, ζώο ή φυτό, από ερπετά, από ολόκληρη τη Γη και το στερέωμά της.

Σύμφωνα με την παρουσίαση των ευρημάτων, τα οποία είναι κατηγοριοποιημένα στο απόσπασμα του πίνακα που ακολουθεί, παρατηρείται ότι η βιοποικιλότητα και τα οικοσυστήματα είναι αδιάκοπα εμφανή, τόσο στα σχολικά Ανθολόγια του 1975 όσο και σ' αυτά του 2003, τα οποία διδάσκονται μέχρι σήμερα. Διαπιστώνεται, λοιπόν, ότι η βιοποικιλότητα και τα οικοσυστήματα απασχόλησαν και απασχολούν διαχρονικά τα αρμόδια όργανα επιλογής των λογοτεχνικών κειμένων των Ανθολογίων.

Λόγω του όγκου των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων σε συνδυασμό με το κοινό χαρακτηριστικό που εκφράζει κάθε αναπαράσταση ξεχωριστά, κρίθηκε απαραίτητος ο επιμερισμός της σε ομάδες, οι οποίες σχολιάζονται συνθετικά. Η συγκεκριμένη

---

[808] Για τον Πίνακα 2.2.Β., βλέπε στο Παράρτημα.

[809] Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, *Άρθρο 2 – Ορισμοί,* « Βιολογική ποικιλότητα ή βιοποικιλότητα », http://www.opengov.gr/minenv/?p=833 , αναρτήθηκε την 5η Ιουλίου 2010, προσπελάστηκε την 29η Σεπτεμβρίου 2021 στις 09:45.

προσέγγιση, δεν ήταν δυνατό να χρησιμοποιηθεί στα προηγούμενα υποκεφάλαια, για δύο λόγους. Πρώτον, διότι ο όγκος των δεδομένων δεν ήταν τόσο εκτενής και δεύτερον, κυρίως, διότι δεν υπήρχαν κοινές θεματικές αναπαραστάσεις, που να επιτρέπουν μια ομαδική προσέγγιση σχολιασμού, όπως στο παρόν υποκεφάλαιο.

Έτσι, ο επιμερισμός που πραγματοποιήθηκε επέτρεψε την ανάδυση της κάτωθι θεματικής δομής του παρόντος υποκεφαλαίου:

α) Βιοποικιλότητα: μακροχρόνια αγαστή συνεργασία, πηγή ισορροπίας

1) Πτηνά: αλληλοσυμπλήρωση, αλληλοπροστασία και πανουργία για την επίτευξη της ισορροπίας στην φύση

2) Θαλάσσια θηλαστικά ή Κητώδη: προσαρμοστικότητα, αποτέλεσμα χρονοβόρας εξέλιξης ή ατυχήματος

β) Οικοσυστήματα: συνέργεια, παράγοντας καρποφορίας και τοπικών γνωρισμάτων

1) Χερσαίοι βιότοποι: αλληλεπίδραση, αλληλοεξημέρωση, αλληλοσεβασμός

2) Υδροβιότοποι: γαλήνη, μαγεία, ομορφιά που συντροφεύει τον άνθρωπο, ο οποίος την διασαλεύει αλλά και δέχεται τους καρπούς της

3) «Υβριδικοί» βιότοποι: πλούτος, ευφορία, ταυτότητα

…σύμφωνα με την οποία θα πραγματοποιηθεί ο σχολιασμός των ευρημάτων του παρόντος υποκεφαλαίου.

α) Βιοποικιλότητα: μακροχρόνια αγαστή συνεργασία, πηγή ισορροπίας

Σύμφωνα με τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Περιβάλλοντος «Βιοποικιλότητα ονομάζεται η ποικιλία των οικοσυστημάτων (φυσικό κεφάλαιο), των ειδών και των γονιδίων που υπάρχουν στον κόσμο ή σε έναν συγκεκριμένο οικότοπο. Έχει ζωτική σημασία για την ευημερία του ανθρώπου διότι παρέχει υπηρεσίες οι οποίες στηρίζουν τις οικονομίες και τις κοινωνίες τους. Η βιοποικιλότητα είναι επίσης ιδιαίτερα σημαντική για τις οικοσυστημικές υπηρεσίες –τις υπηρεσίες που παρέχει η φύση– όπως η επικονίαση, η ρύθμιση του κλίματος, η αντιπλημμυρική προστασία, η γονιμότητα του εδάφους και η παραγωγή τροφίμων, καυσίμων, ινών και φαρμάκων»[810].

[810] ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, Βιοποικιλότητα – Οικοσυστήματα, https://www.eea.europa.eu/el/themes/biodiversity/intro, προσπελάστηκε την 23η Φεβρουαρίου 2023 στις 23:39.

Στην παρούσα κατηγορία σχολιάζονται συλλογικά, σύμφωνα με τα προλεγόμενα, τα πτηνά και τα θηλαστικά-κητώδη, ενώ τα αμφίβια, τα τρωκτικά, τα ερπετά και τα έντομα, οι γάτες, οι σκύλοι και οι καμήλες, που αποτελούν τα ζώα της Ανατολής, δεν εξετάζονται, παρά το γεγονός ότι κατηγοριοποιούνται εντός του πίνακα, διότι η παρουσία τους αποτελεί απλή αναφορά στο οικοσύστημά τους και μάλιστα σε μικρή έως απειροελάχιστη ποσότητα.

Πίνακας 2.2.Β.α.
Διαρκής Βιοποικιλότητα

Πτηνά	**Θαλάσσια θηλαστικά ή Κητώδη**	**Αμφίβια, τρωκτικά, ερπετά και έντομα**	**Γάτες – Σκύλοι**	**Ζώα της Ανατολής**
«Είναι νύχτα. Στο φεγγαρόφωτο γυάλιζε μια καλοχτισμένη ολοστρόγγυλη φωλιά, πάνω στο γερό κλαρί ενός καταπράσινου πεύκου. Όλα τα πουλιά και τα δέντρα κοιμούνται μέσα στο δάσος. Οι δύο κοκκινωποί τρυποφράχτες κοιμούνται κι αυτοί βαθιά τούτη τη νύχτα μέσα στην καινούρια φωλιά τους και δεν μπορούν ν' ακούσουν τίποτα μα τίποτα. Είχαν αποκοιμηθεί απάνω στα πέντε νεογέννητα αυγουλάκια τους. (...) Είδε τον κούκο, το μαυριδερό πουλί με τις σταχτιές γραμμές, να κρατάει στο μαύρο του ράμφος ένα αυγό. Ένα κιτρινοπράσινο αυγό με σταχτιές βούλες. (...) Είδε τον κούκο να πηγαίνει με γρήγορο πέταγμα	«Ήταν μια φορά ένα μικρό δελφίνι. Ζούσε με το κοπάδι του στ' ανοιχτά της θάλασσας (...) Όλη μέρα έπαιζε με τα κύματα και πότε πηδούσε ψηλά στον αέρα, πότε βυθιζόταν βαθιά στα νερά. Το σταχτόμαυρο κορμί του γυάλιζε σαν ατσάλι στον ήλιο κι η σβελτάδα του δεν είχε ταίρι. (...) Κάποτε όμως το «μικρό μας δελφίνι» χόρτασε τη θάλασσα και του μπήκε στο νου να γνωρίσει και την ξηρά. (...) Είχε ακούσει τόσες φορές τ' άλλα δελφίνια να λένε: «Η ξηρά είναι άλλος κόσμος, δεν είναι για μας». (...) Ήξερε ακόμα πως στην ξηρά βασίλευε ένα παντοδύναμο θηρίο, ο άνθρωπος. (...) Κει που έπλεε μ' ολόκληρο το κοπάδι, αντίκρισε από μακριά μιαν αμμουδιά.	«Πολλοί βάτραχοι ζούσαν μέσα σε μια λίμνη. (...)» ΚΟΥΡΤΙΔΗΣ Αρ., *Ο γνωστικός βάτραχος,* σελίδα 42-43. Από το βιβλίο *Ιστορίες*, Αναγνωστικό Β' Δημοτικού. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «(...) – Ποντικέ, ποντικέ, ακούς μια βοή μέσα στους τοίχους μου; Τι θαρρείς πως είναι; Αντρειωμένα θεριά, ποντικοί, που με κατατρώνε και κοντεύουνε να με ρίξουνε κάτω. Απ' τους ποντικούς πλειότερο αντρειωμένος και δυνατός κανείς δεν είναι στον κόσμο και καθόλου κανένα να μην ακούς. (...)». ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ, *Ο ποντικός και η θυγατέρα του*, σελίδες 50-52. Από	«(...) Το λιοντάρι πήγε κοντά της και τη μυρίστηκε κι ύστερα της λέει: - Και συ από τη δική μας τη γενιά μοιάζεις, αλλά πολύ μικρή είσαι. (...)». ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ, *Γάτα, λιοντάρι και άνθρωπος*, σελίδες 87-89. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «(...) Σε μια χιονισμένη πολιτεία ζούσε η Βροχούλα, μια άσπρη γάτα με καφετιές πιτσίλες, που ούτε πλούσιο είχε γι' αφεντικό ούτε καν τον πιο φτωχό απ' τους φτωχούς. Μόνη κι αδέσποτη... Στο δρόμο την έβρισκαν οι μέρες και οι νύχτες. (...) Στην άλλη άκρη της γης, σε μια άλλη χιονισμένη πολιτεία, όπου οι άνθρωποι μιλούσαν	«(...) Η συντροφική καμήλα γέννησε ένα καμηλάκι. Ο Αλής πολλές φορές είδε τις ξένες καμήλες να γεννούν. Όμως τώρα με τη δική του ταράχτηκε πολύ. (...) Κάτι απίστευτο και μοναδικό ήταν στο μικρό καμηλάκι: το πετσί και οι τρίχες στο κεφάλι του δεν είχαν χρώμα καφετί, καθώς οι άλλες καμήλες. Ήταν άσπρες. Ήταν ένα καμηλάκι με άσπρο κεφάλι: το μοναδικό καμηλάκι με άσπρο κεφάλι που έγινε σ' όλη την Ανατολή. (...)». ΒΕΝΕΖΗΣ Ηλίας, *Ο πρώτος ταξιδιώτης*, σελίδες 46-54. Από το μυθιστόρημα *Αιολική γη*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

και να το αφήνει μέσα στη φωλιά που κοιμούνται οι δυο μικροί τρυποφράχτες. (...) Τότε τα δυο πουλιά κοίταξαν ακόμη μια φορά το ξένο αυγό, και αφού κοιτάχτηκαν μέσα στα μάτια, σα να συμφώνησαν, τ' αγκάλιασαν με τα φτερά τους και το ανακάτεψαν με τα άλλα πέντε ασπρουδερά αυγουλάκια τους. - Ε! Τι πέντε, τι έξι, είπε η τρυποφράχτισσα· χ ώρο έχουμε. Θα το κλωσήσω μαζί με τα δικά μας. - Θα γίνει παιδί μας, είπε ο τρυποφράχτης κι άνοιξε τα φτερά του με χαρά κι έφυγε να φροντίσει για φαγητό. Τη δέκατη τρίτη ημέρα, έξι μικρά, μικρούτσικα πουλάκια βγήκαν από τα έξι αυγά. - Ένα, δύο, τρία, τέσσερα, πέντε... τα δικά μας, μέτρησε η μαμά. - Έξι, θέλεις να πεις! Τη διόρθωσε ο μπαμπάς. Έξι δικά μας παιδάκια... (...) - Δικό μας και το κουκάκι, είπαν τρυφερά οι δύο τρυποφράχτες κι άρχισαν να τραγουδάνε χαρούμενα. Σε τρεις εβδομάδες, τα έξι πουλάκια είχαν μεγαλώσει αρκετά. Οι γονείς τους έτρεχαν οληµερίς και τους έφερναν τροφή: κάμπιες,	Καμώθηκε τότες πως κουράστηκε, έμεινε επίτηδες ξοπίσω, το κοπάδι σιγά σιγά ξεμάκραινε, κι όταν έφυγε αρκετά μπροστά, το «μικρό μας δελφίνι» όρμησε σαν τρελό για την ξηρά. (...)». ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, *Τα δελφίνια*, σελίδες 207-214. Από το βιβλίο *Ιστορίες σαν παραμύθια*. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «(...) Το δελφίνι είχε βάλει πλώρη για το νοτιά. (...) Από τότε δεν ξαναφάνηκε δελφίνι στην Άνδρο». ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΣ Θέμος, *Το δελφίνι*, σελίδες 264-268. Από το βιβλίο *Ο ψευτοθόδωρος*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «(...) «Μια φορά κι έναν καιρό», άρχισε, «ο ωκεανός ήταν γεμάτος φάλαινες. Φάλαινες μεγάλες σαν τους λόφους κι ήρεμες σαν το φεγγάρι. Ήταν τα πιο θαυμαστά πλάσματα στον κόσμο.» (...) Υπήρχαν φάλαινες εδώ, εκατομμύρια χρόνια πριν εμφανιστούν τα πλοία και οι πόλεις, ή ακόμα και οι	το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003. «(...) Και στου απόβροχου τη σκόλη βγαίνουν για σεργιάνι οι σαλίγκαροι όλοι (...) Και λογής λογής ένα ένα όλα τα ζούδια ξεφαντώνουν απ' τη γης κι από μέσα από τα φλούδια. Κι ένας μύρμηγκας σκαλώνει σ' ένα αγκάθι φουντωτό ν' αγναντέψει όλο τον κόσμο από τέτοιο λιακωτό*. (...) Να, το αυλάκι (...) και το δρασκελούν βαθράκοι*. (...) Κόσμοι ολόκληροι ζωύφια ταξιδεύουν με πιρόγες* τα κελύφια. (...)». ΜΕΛΙΣΣΑΝΘΗ, *Φθινόπωρο*, σελίδες 215-216. Από την ποιητική συλλογή *Προφητείες*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «(...) Καλοκαίρι ξερό και διψασμένο, (...) Μας γεμίζεις κουνούπια, σκορπιούς, σφήκες, Και κάθ' άλλο ερπετό φαρμακεμένο. (...)».	άλλη γλώσσα κι είχαν άλλο χρώμα, ζούσε ο Μουντζούρης, ένας μικρός κατάμαυρος σκύλος. Πού τον έχανες, πού τον έβρισκες, στις στέγες των σπιτιών. Λες κι ήτανε κεραμιδόγατος. Δεν είχε αφεντικό κι αυτός, κι όπως η Βροχούλα, ανήμερα Χριστούγεννα, είχε ξεπαγιάσει και χάιδευε ολοένα με τα μπροστινά του πόδια την άδεια του κοιλιά, σαν να 'θελε να την παρηγορήσει. (...)». ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ Χρήστος, *Η Βροχούλα, ο Μουντζούρης κι ένα χριστουγεννιάτικο όνειρο*, σελίδες 250-252. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.	

μύγες, σπόρους, χόρτα για να χορτάσουν. Όλα, όλα τα παιδιά χόρταιναν, εκτός από το πιο μεγάλο με τα σκούρα φτερά. (...) Σε έξι εβδομάδες το κουκάκι είχε τόσο πολύ μεγαλώσει που δε χωρούσε καλά καλά μέσα στη φωλιά. Και τα πέντε άλλα μικρά τρυποφραχτάκια δεν πρόφταιναν να χορτάσουν τα καημένα. Το κουκάκι έπαιρνε πρώτο και καλύτερο το φαγητό από το στόμα των γονιών του και άφηνε τα μικρά να το κοιτάζουν μ' ανοιχτά τα ράμφη τους και νηστικά. (...) Όταν πέρασαν λίγες μέρες ακόμα, τα πουλάκια άρχισαν να μαθαίνουν να πετάνε. Ο μπαμπάς ο τρυποφράχτης πετούσε από δεξιά και η μαμά η τρυποφράχτισσα πετούσε από αριστερά, και στη μέση τα έξι παιδιά τους, κι άρχιζε έτσι το μάθημα της πτήσης. Όμως, μόνο το κουκάκι πέταξε αμέσως· ήταν το πιο μεγάλο. (...) Είναι νύχτα. Στο φεγγαρόφωτο γυαλίζει μια καλοχτισμένη φωλιά, πάνω στο μεγάλο κλαρί του καταπράσινου πεύκου. Οι δυο	άνθρωποι των σπηλαίων» (...)». ΣΕΛΝΤΟΝ Ντάιαν, *Το τραγούδι της φάλαινας*, σελίδες 15-17. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003. «Μια φορά κι ένα καιρό υπήρχε, Πολυαγαπημένη μου, μέσα στη θάλασσα μια φάλαινα, κι αυτή η φάλαινα έτρωγε τα ψάρια. Έτρωγε το λαυράκι και το γάδο, τον κέφαλο και το σκουμπρί, το χέλι με την ψαλιδωτή ουρά, την κόρη του κι όλη του τη φαμελιά. Όλα τα ψάρια που έβρισκε σ' ολόκληρη τη θάλασσα τα καταβρόχθιζε με το στόμα της – να έτσι! Μέχρι που στο τέλος δεν έμεινε παρά μόνο ένα μοναδικό ψαράκι σ' όλη τη θάλασσα κι ήταν ένα μικρό παμπόνηρο ψαράκι που κολυμπούσε ακριβώς πίσω απ' το δεξί αυτί της φάλαινας για να μη γίνει καμιά παρανόηση. (...) Αλλά, από κείνη τη μέρα, η σχάρα που 'χει στον οισοφάγο της και που δεν μπόρεσε ποτέ να βγάλει με το βήξιμο ούτε και να την καταπιεί, δεν την αφήνει να τρώει παρά τα μικρά, πολύ μικρά ψαράκια, κι αυτός	ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ Ανδρέας, *Στο καλοκαίρι*, σελίδα 27. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003. «Σαν προχωράει, μοιάζει με πελότα όλο καρφίτσες που κινείται· σαν στέκεται, είναι στρογγυλός σαν κάστανο. Μην τον περιφρονείτε, ασήμαντος δεν είναι. Ποιος θα τολμούσε με γροθιά να τον χτυπήσει;». ΠΑΙ Τσου Τσεν, *Ο σκαντζόχοιρος*, σελίδα 29. Μετάφραση: ΣΚΑΡΤΣΗΣ Σωκράτης. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003. «Στο περιβόλι κάθε καλοκαίρι, μια φλύαρη χρυσόμυγα γυρίζει. Κάνει πως είν' σοφή κι όλα τα ξέρει, μα είναι χρυσή μονάχα και βουίζει... Στα ταπεινά λουλούδια που γυρνά, Για κοσμογυρισμένη τους περνά· κι αλήθεια έχει γυρίσει όλη τη σφαίρα κι έχει κάνει ταξίδια μακρινά: επήγε ως τη γωνιά του κήπου πέρα!		

κοκκινωποί τρυποφράχτες κοιμούνται βαθιά τούτη τη νύχτα, καθώς και τα πέντε από τα παιδιά τους. Μόνο το ένα, το μεγαλύτερο παιδί, το μαυριδερό, δεν κοιμάται. Πάει στην πόρτα της φωλιάς, πηδώντας στα κοντά κίτρινα ποδαράκια του, σηκώνει λίγο το κεφάλι του, κοιτάζει λίγο το φεγγάρι κι απλώνει τα φτερά του και πετάει μέσα στη νύχτα μακριά από τη φωλιά. (...) - Γιατί είναι κούκος! Γιατί είναι κούκος! Γι' αυτό έφυγε. Ο κούκος ζει μόνος...(...) Τότε οι δυο τρυποφράχτες πήραν τα πέντε παιδιά τους και πέταξαν όλοι μαζί για να βρούνε τροφή. (...) Ο ήλιος μάζεψε αργά τις ακτίνες του, καθώς ερχόταν το βράδυ. Την ώρα εκείνη οι τρυποφράχτες γύριζαν πίσω χορτάτοι στη φωλίτσα τους. - Κούκου... κούκου... ακούστηκε από μακριά το τραγούδι του κούκου». ΒΑΛΑΒΑΝΗ Ελένη, *Το ξένο αυγό*, σελίδες 161-167. Από το βιβλίο *Το χρυσό ρόδι*. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.	είναι ο λόγος που οι φάλαινες σήμερα δεν τρώνε ανθρώπους, αγοράκια ή κοριτσάκια». ΚΙΠΛΙΝΓΚ Ράντγιαρντ, *Η φάλαινα κι ο οισοφάγος της*, σελίδες 280-282. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.	Εδιάβηκε χωρίς καραβοκύρη ωκεανούς και λίμνες και ποτάμια - τη στέρνα, τον κουβά, το ποτιστήρι, - πέρασε κι απ' του κήπου τα καλάμια! Έκανε και το γύρο μιας βεράντας! Εγνώρισε και κάποιαν ακακία! Και διάβασε Παγκόσμια Ιστορία στα φύλλα μιας λεβάντας! Τι βουητό! Όλο τον κήπο φοβερίζει... Μα το ήσυχο τ' αγέρι μόνο ξέρει πως είν' χρυσή μονάχα και βουίζει, κι όταν φυσάει μες στο καλοκαίρι και φτερώνει, τη συνεπαίρνει ξαφνικά και τη σαρώνει». ΜΩΡΑΪΤΙΝΗΣ Τίμος, *Η χρυσόμυγα*, σελίδες 166-167. Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.		

« «Πάπιες, χήνες του γιαλού» Πάπιες. Χήνες του γιαλού, πέρδικες του ποταμού (...) «Χελιδονάκι μου γοργό!» - Χελιδονάκι μου γοργό που ‘ρθες απ’ την έρημο (...)». ΔΗΜΟΤΙΚΑ. Από το Ανθολόγιο των Α’ – Β’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «Ένας πελαργός είχε μείνει αργός και στο μπουχαρί* βγήκε να χαρεί πάνω απ’ τη φωλιά τη χρυσή αντηλιά. Σα μικρός θεός στο ‘να πόδι ορθός, ώρες θα σκεφτεί ποιος το ξέρει τι!» ΑΘΑΝΑΣ Γεώργιος, *Ένας* *πελαργός*, σελίδα 109. Από την *Ευδοκία*. Από το Ανθολόγιο των Γ’ – Δ’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «Το πανέμορφο παγόνι κατηγόραγε τ’ αηδόνι: «Τραγουδεί στην ερημιά και θαυμάζουν τη φωνή του. Μα δε βλέπουν το κορμί του που ‘χει τόση ασκημιά; Σταχτερό κοντούλι σώμα, μήτε ουρά και μήτε χρώμα.				

Πού η λαμπρή μου θεωρία και της όψης μου τα μάγια! Σαν ανοίξω το φτερό, γίνομαι άξαφνα κυρία με σμαράγδινη βεντάγια, που πηγαίνει στο χορό.» «Είν' αλήθεια» λέει τ' αηδόνι το έρημο και μοναχό, «μ' έκανε ο Θεός φτωχό, σ' έντυσε για το σαλόνι. Τα στολίδια σου να δείξεις... μα το στόμα μην τ' ανοίξεις.» ». ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, *Το παγόνι*, σελίδα 110. Από τα *Παιδικά τραγούδια*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «Σαν έμαθε τη λέξη καλησπέρα ο παπαγάλος είπε ξαφνικά: «Είμαι σοφός, γνωρίζω ελληνικά. Τι κάθομαι δω πέρα;» Την πράσινη ζακέτα του φορεί και στο συνέδριο των πουλιών πηγαίνει, για να τους πει μια γνώμη φωτισμένη. Παίρνει μια στάση λίγο σοβαρή, ξεροβήχει, κοιτάζει λίγο πέρα, και τους λέει: «Καλησπέρα».				

Ο λόγος του θαυμάστηκε πολύ. «Τι διαβασμένος, λένε, ο παπαγάλος! Θα ‘ναι σοφός αυτός πολύ μεγάλος, αφού μπορεί και ανθρώπινα μιλεί. Απ’ τις Ινδίες φερμένος, ποιος το ξέρει πόσα βιβλία μαζί του να ‘χει φέρει, με τι σοφούς εμίλησε και πόσα να ξέρει στων γραμματικών τη γλώσσα! - Κυρ παπαγάλε, θα ‘χωμε την τύχη να ‘κούσωμε τι λες και παραπέρα;» Ο παπαγάλος βήχει, ξεροβήχει... μα τι να πει; Ξανάπε: «Καλησπέρα» ». ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, *Ο παπαγάλος*, σελίδες 116-117. Από τα *Παιδικά τραγούδια*. Από το Ανθολόγιο των Γ’ – Δ’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «Τα χελιδόνια τα πουλιά στ’ ανώφλια* χτίζουν τη φωλιά και στη σκεπή την άσπρη, με χόρτο και με λάσπη. Μέσα από μούσκουλην* ογρή* συνάζει* ο σπίνος ό,τι βρει και φορτωμένος τρέχει και τη φωλιά του πλέχει.				

Ρίζες και τούφες το μαλλί η καρδερίνα κουβαλεί, και, σα βαθύς τεχνίτης, χτίζει φωλιά δική της. Πουλάκια χτίζουν τις φωλιές σε κούφια δέντρα, σε σπηλιές. Θες φλώρος, θες σπουργίτι, έχει δικό του σπίτι. - Μα εσύ, καλέ τραγουδιστή, φωλιά δε νοιάζεσαι – γιατί; Κούκο καλέ μου, στάσου: Πού τα γεννάς τ' αυγά σου; - Να χτίζω εγώ δεν ευκαιρώ. Τραγούδι θέλω να χαρώ... Γεννώ σε ξένο τόπο και βγαίνω από τον κόπο. Αυγά κι αν κάνω περισσά, ξένη φτερούγα τα κλωσά. Μα η πλάση δε χωρίζει, και ξένον δεν γνωρίζει!» ΑΓΡΑΣ Τέλλος, *Αφώλιαστο πουλί*, σελίδες 214-215. Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «Βασιλιάς των πουλιών είναι ο καλογιάννος· γιατί μια φορά εζητούσαν τα				

πουλιά βασιλιά, και ο Θεός τους είπε να γίνει εκείνος που θα πετάξει ψηλότερα. Τα πουλιά δεν ήθελαν, γιατί ήξευραν πως θα γίνει ο αετός· μόνον ο καλογιάννος επέμενε. Παραδέχτηκαν λοιπόν τα πουλιά, πετάει ο αετός, και άμα επέρασε όλα τα πουλιά στο ύψος και έφτασε ως εκεί που δεν ημπορούσε να πετάξει πλέον ψηλότερα, εφώναξε: «Ποιος μπορεί να πετάξει ψηλότερα από μένα;» Ο καλογιάννος που είχε κρυφτεί στη ράχη του αϊτού, ανατινάχτη ολίγο και εφώναξε: «Εγώ!» Και έτσι έγινε βασιλιάς» ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΑΓΡΙΝΙΟ, *Ο καλογιάννος*, σελίδα 235. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «Στο κύμα πάει να κοιμηθεί δεν έχει τι να φοβηθεί Μήνας μπαίνει μήνας βγαίνει γλάρος είναι και πηγαίνει Από πόλεμο δεν ξέρει ούτε τι θα πει μαχαίρι ο Θεός του 'δωκε φύκια και χρωματιστά χαλίκια (...)»				

ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας, *Ο γλάρος*, σελίδα 152. Από το Ανθολόγιο των Γ’ – Δ’ Τάξεων του Δημοτικού του 2003. «Μια μέρα η καρακάξα καθόταν πάνω σ’ ένα δέντρο κοντά στην άκρη του χωριού κι εκοίταζε τα περιστέρια που κατέβαιναν κοπάδι από τις φωλιές τους μέσα στην αυλή κι έτρωγαν καλαμπόκι. Άλλη μέρα τα είδε πάλι, και κάθε μέρα έβλεπε πως ζουν τα περιστέρια. Μια μέρα, καθώς καθόταν πάνω στο δέντρο, είδε πάλι τα περιστέρια να κατεβαίνουν μέσα στην αυλή κι αναστέναξε από το κακό της. Σ’ ένα άλλο δέντρο εκεί κοντά καθόταν ο τσαλαπετεινός. Άμα άκουσε την καρακάξα που αναστέναξε, την ερώτησε τι έπαθε. Κι αυτή του λέει: - Όσο βλέπω τα περιστέρια να ζουν έτσι, θα σκάσω από το κακό μου. Τι! Εκείνα είναι καλύτερα από μένα και βρίσκουν κάθε μέρα φαΐ έτοιμο, κι εγώ να σκοτώνομαι όλη μέρα και να μένω νηστική; Της λέει κι ο τσαλαπετεινός: - Κάθεσαι και μαραζώνεις γι’ αυτό το πράμα; Εύκολο είναι να ζεις κι εσύ σαν τα περιστέρια.				

- Με ποιον τρόπο; Τον ερωτά η καρακάξα. - Με ποιον τρόπο; Να σου πω, της λέει. Βλέπεις τα περιστέρια; Όλα είναι ολόασπρα. Να πας κι εσύ ν' ασπρίσεις τα φτερά σου κι ύστερα να πας να τρυπώσεις ανάμεσά τους. Δε θα σε καταλάβει κανένας και θα καλοπερνάς σαν εκείνα. (...) Πέταξε η καρακάξα από το δέντρο κι επήγε ίσια στον ποταμό. Εκεί ήταν ένας νερόμυλος. Πέφτει μέσα στ' αυλάκι, έγινε μουσκίδι. Κοιτάζει, το παράθυρο του μύλου ήταν ανοιχτό. Κανένας δεν ήταν μέσα. Μπαίνει από το παράθυρο, κυλιέται καλά καλά μέσα στη σεντούκα από τ' αλεύρι, έγινεν ολόασπρη, πιο άσπρη από τα περιστέρια. Βγαίνει κατόπι από το παράθυρο και πάει ολόισια στο σπίτι που ήταν τα περιστέρια. Ανακατεύτηκε μαζί τους κι έτρωγε. Κάμποσες μέρες περνούσε ζωή χαρισάμενη. (...)» ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ, *Ο τσαλαπετεινός κι η καρακάξα*, σελίδες 211-213. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.				

«Κάποιο βραδάκι του Μαγιού, μες στη χρονιά κρυμμένο - το πιο μονάχο της χρονιάς, κι ίσως το πιο θλιμμένο, την ώρα που ετοιμάζονταν να κοιμηθούν οι κλώνοι, δίχως αιτία, ξαφνικά, τρελάθηκε τ' αηδόνι! Πολλές φορές αναγερτοί στον πλάτανο αποκάτου, ακούγαμε τις τρίλιες του και τα πιπίσματά* του· συχνά, πάλι, γυρίζοντας τις ώρες που βραδιάζει, τ' ακούσαμε, τις πιο γλυκές στροφές του ν' αραδιάζει: μα σαν εκείνη τη βραδιά, σ' εκείνο το πλατάνι, τέτοιο τραγούδι ξώφρενο* ποτέ δεν είχε κάνει... Κι όπως τραβούσα πάρωρα*, στη μοναξιά του δρόμου, αναπολώντας μυστικά δεν ξέρω ποιον καημό μου, - πουλάκι του μεσονυχτιού, πουλάκι της ερήμου, ήρθ' η φωνή σου, σύχαρα*,				

και πήρε την ψυχή μου... Κι ήταν η νύχτα διάφανη, κι έλαμπε αγάλια η πούλια· είχαν σωπάσει, από νωρίς, τ' άλλα τα νυχτοπούλια, και μέσ' απ' τ' άστρα τα νωθρά*, που φέγγαν σα βελούδα, όλ' η νυχτιά, παθητικά, σου φώναζε: Τραγούδα! Κι ήμουν κι εγώ και σ' άκουγα, χωρίς να σε χορταίνω, το βράδυ που τρελάθηκες, πουλάκι αγαπημένο...». ΛΑΠΑΘΙΩΤΗΣ Ναπολέων, *Τ' αηδόνι*, σελίδες 245-246. *Τα ποιήματα*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «(...) Θεές τώρα μόνο η αηδόνα, η χελιδόνα, η πέρδικα και η περιστέρα! (...)». ΠΟΤΑΜΙΤΗΣ Δημήτρης, *Τα πουλιά*, σελίδες 51-54. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003. «(...) Η Αλκυόνα, κάπου τόση κι αυτή, καθόταν πάνω στη φωλιά				

κλωσώντας τ' αυγά της (...)». ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, [*Ταξίδια γεμάτα περιπέτειες*], σελίδες 265-267. Μετάφραση: ΚΑΛΟΚΥΡΗΣ Δημήτρης. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.				

Στην πρώτη εξεταζόμενη κατηγορία ερευνώνται τα πτηνά. Πτηνά όμορφα, ωδικά, μεταναστευτικά, τροπικά, καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα αναπαραστάσεων των ζωντανών αυτών οργανισμών που αλωνίζουν τους αιθέρες κι ομορφαίνουν την φύση και τη ζωή, άλλοτε με τα πλουμιστά και πολύχρωμα φτερά τους, άλλοτε με το τραγούδι τους, άλλοτε με τα ταξίδια τους κι άλλοτε πάλι με τις μιμήσεις τους.

1) Πτηνά: αλληλοσυμπλήρωση, αλληλοπροστασία και πανουργία για την επίτευξη της ισορροπίας στην φύση

Τα πουλιά δεν αποτελούν μόνο μια ξεχωριστή τάξη στην βιοποικιλότητα, αλλά, όπως παρατηρείται στο παρόν υποκεφάλαιο, παρουσιάζει διαχρονικά και μια πληθώρα αναπαραστάσεων στα υπό μελέτη σχολικά Ανθολόγια.

«Τα πτηνά είναι ομοιόθερμα σπονδυλωτά, που το δέρμα τους είναι λεπτό και καλύπτεται από φτερά. Τα πτηνά έχουν προσαρμοστεί στην πτήση, με εξαίρεση μερικά τα οποία έχασαν αυτή την ικανότητα, όπως η στρουθοκάμηλος»[811]. Τα πτηνά παρουσιάζουν μορφολογικές ομοιότητες με τα ερπετά. Αυτές οι μορφολογικές ομοιότητες «επέτρεψαν τη συνένωσή τους σε μια ομάδα με το όνομα σαυροψίδια. Η συγκριτική ανατομία και η παλαιοντολογία συμφωνούν ότι τα πτηνά προήλθαν από τα ερπετά»[812], γι' αυτό τα πτηνά αποκαλούνται, επίσης, «φτερωτά ερπετά»[813].

[811] ΑΠΛΑΔΑ Ειρήνη, *Πτηνά*, http://www.parnitha-np.gr/ptina.htm. Προσπελάστηκε την 14η Απριλίου 2023 στις 20:50.

[812] ΑΠΛΑΔΑ Ειρήνη, *Πτηνά*, Op. Cit.

[813] ΘΕΟΔΩΡΑΚΑΤΟΣ Δημήτρης, ΚΑΨΑΛΗΣ Θάνος (βιολόγος), ΑΛΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ Γιώργος (βιολόγος), ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ Σωτήρης (Δρ. βιολόγος), ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΥ Σοφία (βιολόγος), ΚΑΛΛΙΠΕΤΗ Δέσποινα (βιολόγος), ΑΥΓΕΡΙΝΟΣ Δήμος (βιολόγος), ΒΟΪΚΛΗ Αγλαΐα (βιολόγος), ΒΟΥΤΣΙΝΑΣ Γεράσιμος, (βιολόγος, ερευνητής Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. "Δημόκριτος"), ΒΡΑΧΝΙΑΡΗΣ Χρήστος (γεωπόνος), ΖΩΓΡΑΦΑΚΗΣ Στάθης (Δρ. χημείας, πτυχιούχος φυσιογνωστικού τμήματος), ΚΑΡΚΑ Τζίνα (βιολόγος), ΚΛΕΤΣΑΣ Δημήτρης (βιολόγος,

Όπως προαναφέρεται, στο παρόν υποκεφάλαιο μελετώνται οι αναπαραστάσεις διαφόρων πτηνών, τα οποία διανθίζουν τον λογοτεχνικό λόγο των σχολικών Ανθολογίων με τις περιπέτειες και τα χαρακτηριστικά, που τους αποδίδουν συγγραφείς και ποιητές. Έτσι, στα ακόλουθα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, ερευνώνται οι αναπαραστάσεις που αφορούν τα πτηνά.

Στο πρώτο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, που ακολουθεί, παρατηρείται η αναπαράσταση του κούκου, που εναποθέτει το αυγό του στην φωλιά των τρυποφραχτών για να το κλωσήσουν ως δικό τους: «Είναι νύχτα. Στο φεγγαρόφωτο γυάλιζε μια καλοχτισμένη ολοστρόγγυλη φωλιά, πάνω στο γερό κλαρί ενός καταπράσινου πεύκου. Όλα τα πουλιά και τα δέντρα κοιμούνται μέσα στο δάσος. Οι δύο κοκκινωποί τρυποφράχτες κοιμούνται κι αυτοί βαθιά τούτη τη νύχτα μέσα στην καινούρια φωλιά τους και δεν μπορούν ν' ακούσουν τίποτα μα τίποτα. Είχαν αποκοιμηθεί απάνω στα πέντε νεογέννητα αυγουλάκια τους. (...)

Είδε τον κούκο, το μαυριδερό πουλί με τις σταχτιές γραμμές, να κρατάει στο μαύρο του ράμφος ένα αυγό. Ένα κιτρινοπράσινο αυγό με σταχτιές βούλες. (...)

Είδε τον κούκο να πηγαίνει με γρήγορο πέταγμα και να το αφήνει μέσα στη φωλιά που κοιμούνται οι δυο μικροί τρυποφράχτες. (...)

Τότε τα δυο πουλιά κοίταξαν ακόμη μια φορά το ξένο αυγό, και αφού κοιτάχτηκαν μέσα στα μάτια, σα να συμφώνησαν, τ' αγκάλιασαν με τα φτερά τους και το ανακάτεψαν με τα άλλα πέντε ασπρουδερά αυγουλάκια τους.

- Ε! Τι πέντε, τι έξι, είπε η τρυποφράχτισσα· χώρο έχουμε. Θα το κλωσήσω μαζί με τα δικά μας.

- Θα γίνει παιδί μας, είπε ο τρυποφράχτης κι άνοιξε τα φτερά του με χαρά κι έφυγε να φροντίσει για φαγητό.

Τη δέκατη τρίτη ημέρα, έξι μικρά, μικρούτσικα πουλάκια βγήκαν από τα έξι αυγά.

- Ένα, δύο, τρία, τέσσερα, πέντε... τα δικά μας, μέτρησε η μαμά.

- Έξι, θέλεις να πεις! Τη διόρθωσε ο μπαμπάς. Έξι δικά μας παιδάκια... (...)

- Δικό μας και το κουκάκι, είπαν τρυφερά οι δύο τρυποφράχτες κι άρχισαν να τραγουδάνε χαρούμενα.

Σε τρεις εβδομάδες, τα έξι πουλάκια είχαν μεγαλώσει αρκετά. Οι γονείς τους έτρεχαν ολημερίς και τους έφερναν τροφή: κάμπιες, μύγες, σπόρους, χόρτα για να χορτάσουν. Όλα, όλα τα παιδιά χόρταιναν, εκτός από το πιο μεγάλο με τα σκούρα φτερά. (...)

Σε έξι εβδομάδες το κουκάκι είχε τόσο πολύ μεγαλώσει που δε χωρούσε καλά καλά μέσα στη φωλιά.

ερευνητής Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. "Δημόκριτος"), ΚΟΛΛΑΡΟΣ Δημήτρης (βιολόγος, ερευνητής Πανεπιστημίου Κρήτης), ΚΟΥΤΡΑΣ Ηλίας (φυσικός), ΚΩΤΟΥΛΑΣ Κώστας (χημικός), ΜΑΓΟΥΛΑΣ Αντώνης (βιολόγος), ΜΠΟΥΡΣΙΝΟΣ Αποστόλης (βιολόγος), ΥΠΕΡΜΑΧΟΣ Τάκης (βιολόγος), ΦΟΥΡΤΟΥΝΗΣ Γιώργος (βιολόγος), *Ο κόσμος των φυτών και των ζώων – Μεγάλη Έγχρωμη Φυσιογνωστική Εγκυκλοπαίδεια*, Παγκόσμιος Εκδοτικός Οργανισμός Χρ. Γιοβάνης ΑΕΒΕ, Αθήνα 1994, Τόμος ΣΤ', σελίδα 11.

Και τα πέντε άλλα μικρά τρυποφραχτάκια δεν πρόφταιναν να χορτάσουν τα καημένα. Το κουκάκι έπαιρνε πρώτο και καλύτερο το φαγητό από το στόμα των γονιών του και άφηνε τα μικρά να το κοιτάζουν μ' ανοιχτά τα ράμφη τους και νηστικά. (...)

Όταν πέρασαν λίγες μέρες ακόμα, τα πουλάκια άρχισαν να μαθαίνουν να πετάνε. Ο μπαμπάς ο τρυποφράχτης πετούσε από δεξιά και η μαμά η τρυποφράχτισσα πετούσε από αριστερά, και στη μέση τα έξι παιδιά τους, κι άρχιζε έτσι το μάθημα της πτήσης. Όμως, μόνο το κουκάκι πέταξε αμέσως· ήταν το πιο μεγάλο. (...)

Είναι νύχτα. Στο φεγγαρόφωτο γυαλίζει μια καλοχτισμένη φωλιά, πάνω στο μεγάλο κλαρί του καταπράσινου πεύκου. Οι δυο κοκκινωποί τρυποφράχτες κοιμούνται βαθιά τούτη τη νύχτα, καθώς και τα πέντε από τα παιδιά τους. Μόνο το ένα, το μεγαλύτερο παιδί, το μαυριδερό, δεν κοιμάται. Πάει στην πόρτα της φωλιάς, πηδώντας στα κοντά κίτρινα ποδαράκια του, σηκώνει λίγο το κεφάλι του, κοιτάζει λίγο το φεγγάρι κι απλώνει τα φτερά του και πετάει μέσα στη νύχτα μακριά από τη φωλιά. (...)

- Γιατί είναι κούκος! Γιατί είναι κούκος! Γι' αυτό έφυγε. Ο κούκος ζει μόνος...(...)

Τότε οι δυο τρυποφράχτες πήραν τα πέντε παιδιά τους και πέταξαν όλοι μαζί για να βρούνε τροφή. (...)

Ο ήλιος μάζεψε αργά τις ακτίνες του, καθώς ερχόταν το βράδυ. Την ώρα εκείνη οι τρυποφράχτες γύριζαν πίσω χορτάτοι στη φωλίτσα τους.

- Κούκου... κούκου... ακούστηκε από μακριά το τραγούδι του κούκου»[814]. Στο ανωτέρω κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, παρατηρείται η έννοια της αλληλοπροστασίας της φύσης, μέσα από την αναπαράσταση των τρυποφραχτών, οι οποίοι αποφασίζουν να κλωσήσουν το αυγό του κούκου μαζί με τα δικά τους και να μεγαλώσουν το κουκάκι μαζί με τα δικά τους πουλάκια. Αντίστοιχα, η ίδια έννοια, αυτή της αλληλοπροστασίας, παρατηρείται και στο ακόλουθο κατηγοριοποιημένο ποίημα, όπου παρουσιάζεται ο τρόπος που τα υπόλοιπα πουλιά χτίζουν τις φωλιές τους, σε σχέση πάντα με τον κούκο, ο οποίος, σύμφωνα με την αναπαράσταση, αποζητά μόνο το τραγούδι και την καλοπέραση, γι' αυτό και τα αυγά του τα κλωσούν άλλα πουλιά.

«Τα χελιδόνια τα πουλιά
στ' ανώφλια* χτίζουν τη φωλιά
και στη σκεπή την άσπρη,
με χόρτο και με λάσπη.

Μέσα από μούσκουλην* ογρή*
συνάζει* ο σπίνος ό,τι βρει
και φορτωμένος τρέχει
και τη φωλιά του πλέχει.

[814] ΒΑΛΑΒΑΝΗ Ελένη, *Το ξένο αυγό*, σελίδες 161-167. Από το βιβλίο *Το χρυσό ρόδι*. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

Ρίζες και τούφες το μαλλί
η καρδερίνα κουβαλεί,
και, σα βαθύς τεχνίτης,
χτίζει φωλιά δική της.

Πουλάκια χτίζουν τις φωλιές
σε κούφια δέντρα, σε σπηλιές.
Θες φλώρος, θες σπουργίτι,
έχει δικό του σπίτι.

- Μα εσύ, καλέ τραγουδιστή,
φωλιά δε νοιάζεσαι – γιατί;
Κούκο καλέ μου, στάσου:
Πού τα γεννάς τ' αυγά σου;

- Να χτίζω εγώ δεν ευκαιρώ.
Τραγούδι θέλω να χαρώ...
Γεννώ σε ξένο τόπο
και βγαίνω από τον κόπο.
Αυγά κι αν κάνω περισσά,
ξένη φτερούγα τα κλωσά.
Μα η πλάση δε χωρίζει,
και ξένον δεν γνωρίζει!»[815]

Όπως παρατηρείται στο ανωτέρω κατηγοριοποιημένο ποίημα, ο κούκος γεννά τ' αυγά του σε ξένες φωλιές και ξένες φτερούγες κλωσούν τα περίσσια αυγά του, όμως, σύμφωνα με τα προαναφερόμενα και πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την έννοια της αλληλοπροστασίας, «η πλάση δεν χωρίζει, και ξένον δεν γνωρίζει!», δηλαδή, τα άλλα πουλιά δέχονται ως δικά τους αυγά, τα αυγά του κούκου. Η έννοια της αλληλοπροστασίας στην φύση, δεν παρατηρείται μόνο ανάμεσα στα ζώα, αλλά και σε σχέση με τον άνθρωπο, όπως απαντάται στο έργο του Εμμανουήλ Ροΐδη, *Ιστορία ενός αλόγου*[816]. Στην προαναφερόμενη ιστορία, «πράγματι, άλογο και παιδί αναπτύσσουν μια ιδιαίτερα τρυφερή σχέση αλληλοπροστασίας, η οποία υπερβαίνει την ειδολογικής τάξης διάκριση ανάμεσα στη ζωική και την κοινωνική οργάνωση»[817]. Βέβαια,

[815] ΑΓΡΑΣ Τέλλος, *Αφώλιαστο πουλί*, σελίδες 214-215. Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[816] ΡΟΪΔΗΣ Εμμανουήλ, *Ιστορία ενός αλόγου*, έτος έκδοσης 1894, Εργογραφία στο http://users.uoa.gr/~nektar/arts/tributes/emmanuel_roides/roidhs-ergografia.htm. Προσπελάστηκε την 16η Απριλίου 2023 στις 21:59.

[817] ΒΟΓΙΑΤΖΑΚΗ Εύη, «Ο Εμμανουήλ Ροΐδης και η μεταφορά της επιστήμης» στο *Σύγκριση*, Τόμος 18, 2017, σελίδα 58, σελίδες 47-71.

δεν είναι η πρώτη φορά στην ιστορία της λογοτεχνίας, που ένα ζώο προστατεύει ένα παιδί, καθώς είναι γνωστή η ιστορία του Μόγλη, του ήρωα του Κίπλινγκ στο *Βιβλίο της Ζούγκλας*[818], το οποίο εκδίδεται για πρώτη φορά τον Μάιο του 1894, την ίδια χρονιά που εκδίδεται και η *Ιστορία ενός αλόγου* του Εμμανουήλ Ροΐδη.

Στο κατηγοριοποιημένο ποίημα που ακολουθεί, παρουσιάζεται η αναπαράσταση του πελαργού, ο οποίος βγαίνει στην καμινάδα για να χαρεί την ομορφιά της φύσης:

«Ένας πελαργός
είχε μείνει αργός
και στο μπουχαρί*
βγήκε να χαρεί

πάνω απ' τη φωλιά
τη χρυσή αντηλιά.

Σα μικρός θεός
στο 'να πόδι ορθός,

ώρες θα σκεφτεί
ποιος το ξέρει τι!»[819]

Όπως παρατηρείται στο ανωτέρω ποίημα, ο πελαργός εμφανίζεται να αρέσκεται να στέκεται ορθός στο ένα πόδι πάνω σε καμινάδα, γεγονός που επιβεβαιώνεται και επιστημονικά, αφού αποτελεί ένα «σχετικά συνηθισμένο είδος, κυρίως σε πεδινές και ημιορεινές περιοχές. Ανθρωπόφιλο είδος, φωλιάζει κοντά σε ανθρώπινους οικισμούς, σε περιοχές με υγρότοπους, πλημμυρισμένους ορυζώνες, λιβάδια και εκτατικές καλλιέργειες, με μέση πυκνότητα 9,61 ζευγ./100 τ.χλμ. (…) Παλαιότερα έφτιαχνε την φωλιά του σε μεγάλα δέντρα, ενώ σήμερα το 81% φωλιάζει σε στύλους της ΔΕΗ, ενώ το 14% σε στέγες εκκλησιών και σπιτιών (ΕΚΔΠ

[818] KIPLING Rudyard, *The Jungle Book*, London Macmillan and Co., United Kingdom, 1894, 122 σελίδες. *Το Βιβλίο της Ζούγκλας* και το *Βιβλίο της Ζούγκλας 2*, έχουν συνολικά 324 σελίδες. https://www.gutenberg.org/files/236/236-h/236-h.htm, *Το Βιβλίο της Ζούγκλας* σε ηλεκτρονική μορφή, δημοσιεύτηκε το 2006 από την Gutenberg. Προσπελάστηκε την 16η Απριλίου 2023 στις 22:08. https://johnatkinsonbooks.co.uk/book/rudyard-kipling-the-jungle-books-the-jungle-book-the-second-jungle-book-first-edition-books-1894-5/, η σπάνια πρώτη έκδοση του *Βιβλίου της Ζούγκλας* πωλείται στον ανωτέρω σύνδεσμο για 2.750 λίρες Αγγλίας. Προσπελάστηκε την 16η Απριλίου 2023 στις 22:09. https://www.abebooks.com/servlet/SearchResults?an=KIPLING%2C+RUDYARD&bi=0&bx=off&ds=30&pics=on&recentlyadded=all&sortby=1&sts=t&tn=Jungle+Book&x=102&y=14&yrh=1894, η σπάνια πρώτη έκδοση του *Βιβλίου της Ζούγκλας*, πωλείται στον συγκεκριμένο ιστότοπο από 11.000 δολάρια και μέχρι 12.467,14 δολάρια. Προσπελάστηκε την 16η Απριλίου 2023 στις 22:17.

[819] ΑΘΑΝΑΣ Γεώργιος, *Ένας πελαργός*, σελίδα 109. Από την *Ευδοκία*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975 (*Ευδοκία*, Εκδόσεις Άλφα Ι.Μ. Σκαζίκη, Αθήνα, 1955, 198 σελίδες).

αδημ. Αναφορά)»[820]. Κι ενώ ο πελαργός αναπαρίσταται στο ανωτέρω ποίημα του Ανθολογίου των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975 να βγαίνει να χαρεί την ομορφιά της φύσης και να στέκεται ώρες όρθιος στο ένα του πόδι, εντούτοις «ο πληθυσμός του είδους στην Ελλάδα από τα τέλη της δεκαετίας του '50 μέχρι και την τελευταία απογραφή του 2004/05 παρουσιάζει μείωση κατά 75% περίπου»[821]. Αυτή η μείωση οφείλεται στην «εκτεταμένη καταστροφή που έχουν υποστεί, ιδιαίτερα τις τρεις τελευταίες δεκαετίες, τα πεδινά υγροτοπικά οικοσυστήματα της Ελλάδας και κυρίως τα φυσικά υγρολίβαδα, που είναι το βασικό ενδιαίτημά του»[822], συνεπώς, για τον λόγο αυτό, ο πελαργός δεν μπορεί πια να χαρεί την ομορφιά της φύσης. Έτσι, στις μέρες μας, ο πελαργός αποτελεί «προστατευόμενο είδος [και] μεγάλο μέρος του αναπαραγόμενου στην Ελλάδα πληθυσμού απαντάται σε περιοχές του δικτύου ΖΕΠ/Natura 2000»[823].

Ακολουθώντας τα χνάρια της βιοποικιλότητας των υγροτοπικών οικοσυστημάτων, όπως προαναφέρονται, στο ακόλουθο κατηγοριοποιημένο ποιητικό απόσπασμα, παρατηρούνται οι πάπιες και οι χήνες του γιαλού, οι πέρδικες του ποταμού, αλλά και το χελιδονάκι, που ήρθε από την έρημο.

« «Πάπιες, χήνες του γιαλού»
Πάπιες. Χήνες του γιαλού,
πέρδικες του ποταμού (...)
«Χελιδονάκι μου γοργό!»
- Χελιδονάκι μου γοργό
που 'ρθες απ' την έρημο (...)»[824].

Στο ανωτέρω κατηγοριοποιημένο ποιητικό απόσπασμα, παρατηρείται η μετανάστευση των χελιδονιών, που κάθε χρόνο την άνοιξη, εμφανίζονται στην χώρα μας για να περάσουν τους ζεστούς μήνες του καλοκαιριού. Το χελιδόνι ανήκει στα αποδημητικά ή μεταναστευτικά είδη, τα οποία «μεταναστεύουν κατά σμήνη σε θερμότερες περιοχές για να περάσουν τον χειμώνα και επανέρχονται την άνοιξη»[825].

---

[820] ΚΟΜΗΝΟΣ Θεόδωρος, ΚΑΤΣΑΔΩΡΑΚΗΣ Γεώργιος, «Λευκός πελαργός» στο *Πουλιά, Το κόκκινο βιβλίο των απειλούμενων ζώων της Ελλάδας*, ΧΑΝΔΡΙΝΟΣ Γιώργος (επιμ.) σελίδα 297, https://contentarchive.wwf.gr/images/pdfs/birds.pdf. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 11η Απριλίου 2023 στις 22:34.

[821] ΚΟΜΗΝΟΣ Θεόδωρος, ΚΑΤΣΑΔΩΡΑΚΗΣ Γεώργιος, Op. Cit., σελίδα 297.

[822] ΚΟΜΗΝΟΣ Θεόδωρος, ΚΑΤΣΑΔΩΡΑΚΗΣ Γεώργιος, Op. Cit., σελίδα 297.

[823] ΚΟΜΗΝΟΣ Θεόδωρος, ΚΑΤΣΑΔΩΡΑΚΗΣ Γεώργιος, Op. Cit., σελίδα 297.

[824] ΔΗΜΟΤΙΚΑ. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[825] ΑΠΛΑΔΑ Ειρήνη, *Πτηνά*, http://www.parnitha-np.gr/ptina.htm. Προσπελάστηκε την 14η Απριλίου 2023 στις 20:50.

Στο ακόλουθο κατηγοριοποιημένο ποίημα, παρατηρείται μια διένεξη ανάμεσα στο αηδόνι και το παγόνι. Μέσα από την διένεξή τους αυτή, παρατηρείται και η έννοια της αλληλοσυμπλήρωσης της φύσης, αφού σύμφωνα με την αναπαράσταση, το παγόνι έχει αξιοθαύμαστη ομορφιά, αλλά το αηδόνι έχει αξιοθαύμαστη φωνή.

«Το πανέμορφο παγόνι
κατηγόραγε τ' αηδόνι:
«Τραγουδεί στην ερημιά
και θαυμάζουν τη φωνή του.
Μα δε βλέπουν το κορμί του
που 'χει τόση ασκημιά;
Σταχτερό κοντούλι σώμα,
μήτε ουρά και μήτε χρώμα.
Πού η λαμπρή μου θεωρία
και της όψης μου τα μάγια!
Σαν ανοίξω το φτερό,
γίνομαι άξαφνα κυρία
με σμαράγδινη βεντάγια,
που πηγαίνει στο χορό.»
«Είν' αλήθεια» λέει τ' αηδόνι
το έρημο και μοναχό,
«μ' έκανε ο Θεός φτωχό,
σ' έντυσε για το σαλόνι.
Τα στολίδια σου να δείξεις...
μα το στόμα μην τ' ανοίξεις.» »[826].

Στο ανωτέρω ποίημα, μέσα από την διένεξη του παγονιού με το αηδόνι, παρατηρείται η έννοια της αλληλοσυμπλήρωσης, αφού το παγόνι μπορεί να έχει όμορφο φτέρωμα, αλλά δεν έχει όμορφο κελάηδισμα, όπως έχει το αηδόνι, το οποίο όμως υστερεί σε εξωτερική ομορφιά. Έτσι, γίνεται άμεσα αντιληπτό ότι «στη φύση υπάρχει αρμονία, όλα έχουν τη θέση τους. Το ένα συμπληρώνει το άλλο ολοκληρώνοντας την αλυσίδα της βιοποικιλότητας»[827].

Η ομορφιά του κελαηδίσματος του αηδονιού παρατηρείται και στο ακόλουθο κατηγοριοποιημένο ποίημα:

[826] ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, *Το παγόνι*, σελίδα 110. Από τα *Παιδικά τραγούδια*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[827] ΑΥΔΙΚΟΣ Ευάγγελος, «Τα βλίτα και οι άνθρωποι» στο https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/35202_ta-blita-kai-oi-anthropoi , δημοσιεύτηκε την 27η Ιουλίου 2015 στις 23:24. Προσπελάστηκε την 16η Απριλίου 2023 στις 18:22.

«Κάποιο βραδάκι του Μαγιού,
μες στη χρονιά κρυμμένο
- το πιο μονάχο της χρονιάς,
κι ίσως το πιο θλιμμένο,

την ώρα που ετοιμάζονταν
να κοιμηθούν οι κλώνοι,
δίχως αιτία, ξαφνικά,
τρελάθηκε τ' αηδόνι!

Πολλές φορές αναγερτοί*
στον πλάτανο αποκάτου,
ακούγαμε τις τρίλιες του
και τα πιπίσματά* του·

συχνά, πάλι, γυρίζοντας
τις ώρες που βραδιάζει,
τ' ακούσαμε, τις πιο γλυκές
στροφές του ν' αραδιάζει:

μα σαν εκείνη τη βραδιά,
σ' εκείνο το πλατάνι,
τέτοιο τραγούδι ξώφρενο*
ποτέ δεν είχε κάνει...

Κι όπως τραβούσα πάρωρα*,
στη μοναξιά του δρόμου,
αναπολώντας μυστικά
δεν ξέρω ποιον καημό μου,

- πουλάκι του μεσονυχτιού,
πουλάκι της ερήμου,
ήρθ' η φωνή σου, σύχαρα*,
και πήρε την ψυχή μου...

Κι ήταν η νύχτα διάφανη,

κι έλαμπε αγάλια η πούλια·
είχαν σωπάσει, από νωρίς,
τ' άλλα τα νυχτοπούλια,

και μέσ' απ' τ' άστρα τα νωθρά*,
που φέγγαν σα βελούδα,
όλ' η νυχτιά, παθητικά,
σου φώναζε: Τραγούδα!

Κι ήμουν κι εγώ και σ' άκουγα,
χωρίς να σε χορταίνω,
το βράδυ που τρελάθηκες,
πουλάκι αγαπημένο...»[828].

Το τραγούδι του αηδονιού εμφανίζεται τόσο όμορφο, που πήρε την ψυχή του ποιητή. Κι άλλωστε, πόσες φορές δεν μένει κανείς εκστατικός στο άκουσμα ενός τόσο γλυκού κελαηδίσματος;

Στο ακόλουθο κατηγοριοποιημένο ποίημα, παρατηρείται η ικανότητα ορισμένων πουλιών να μιμούνται την ανθρώπινη λαλιά. Ένα από αυτά τα πουλιά είναι ο παπαγάλος:

«Σαν έμαθε τη λέξη καλησπέρα
ο παπαγάλος είπε ξαφνικά:
«Είμαι σοφός, γνωρίζω ελληνικά.
Τι κάθομαι δω πέρα;»

Την πράσινη ζακέτα του φορεί
και στο συνέδριο των πουλιών πηγαίνει,
για να τους πει μια γνώμη φωτισμένη.
Παίρνει μια στάση λίγο σοβαρή,
ξεροβήχει, κοιτάζει λίγο πέρα,
και τους λέει: «Καλησπέρα».

Ο λόγος του θαυμάστηκε πολύ.
«Τι διαβασμένος, λένε, ο παπαγάλος!
Θα 'ναι σοφός αυτός πολύ μεγάλος,
αφού μπορεί και ανθρώπινα μιλεί.

[828] ΛΑΠΑΘΙΩΤΗΣ Ναπολέων, *Τ' αηδόνι*, σελίδες 245-246. *Τα ποιήματα*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

Απ' τις Ινδίες φερμένος, ποιος το ξέρει
πόσα βιβλία μαζί του να 'χει φέρει,
με τι σοφούς εμίλησε και πόσα
να ξέρει στων γραμματικών τη γλώσσα!
- Κυρ παπαγάλε, θα 'χωμε την τύχη
να 'κούσωμε τι λες και παραπέρα;»

Ο παπαγάλος βήχει, ξεροβήχει...
μα τι να πει; Ξανάπε: «Καλησπέρα» »[829].

Στο ανωτέρω κατηγοριοποιημένο ποίημα, παρατηρείται η ικανότητα των παπαγάλων να μιμούνται την ανθρώπινη λαλιά, όμως σύμφωνα με έρευνα, αυτό που είναι εκπληκτικό, και αφορά τα συγκεκριμένα πτηνά, είναι η ευφυΐα τους. Πρόκειται για μια ανώτερη γνωστική λειτουργία του εγκεφάλου τους, η οποία παρατηρήθηκε από ερευνητές του Πανεπιστημίου της Βιέννης[830] Σύμφωνα με την προαναφερόμενη έρευνα, οι παπαγάλοι πέρασαν δύο τεστ εφευρετικότητας, στα οποία επέδειξαν εκπληκτική ικανότητα προσαρμογής και κατασκευής εργαλείων, έτσι ώστε να επιτύχουν τον σκοπό τους. «Οι παπαγάλοι καταλαμβάνουν την ίδια θέση στην κλίμακα των πτηνών με αυτή που καταλαμβάνουν τα τετράποδα στη σειρά των θηλαστικών. Ο εγκέφαλός τους είναι πιο ανεπτυγμένος από εκείνον των άλλων φτερωτών όντων. Οι παπαγάλοι είναι, εξάλλου, οι ομιλούντες πίθηκοι. Γνωρίζουμε σε ποιο βαθμό απολαμβάνουν αυτή την ικανότητα μίμησης που τους επιτρέπει να αναπαράγουν αρθρωμένους ήχους. Οι φυσιοδίφες, - και κυρίως οι φιλόσοφοι, έχουν υποστηρίξει ότι αυτή η γλώσσα ήταν καθαρά μηχανική, ότι αυτό το πουλί δεν ήξερε τι έλεγε, εξ ου και η παροιμία: «Μιλά σαν παπαγάλος». Αυτό μπορεί να ισχύει θεωρητικά- ωστόσο έχω παρατηρήσει ότι ορισμένοι παπαγάλοι αποδίδουν νόημα σε ορισμένες λέξεις»[831]!

---

[829] ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, *Ο παπαγάλος*, σελίδες 116-117. Από τα *Παιδικά τραγούδια*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[830] ANGIER Natalie, «Parrots are a lot more than 'pretty bird'», in *New York Times*, https://www.nytimes.com/2016/03/22/science/parrots-are-a-lot-more-than-pretty-bird.html, δημοσιεύτηκε την 21η Μαρτίου 2016. Προσπελάστηκε την 16η Απριλίου 2023 στις 23:19.

[831] CHENU Jean-Charles, *Les Trois règnes de la nature : lectures d'histoire naturelle,* Recueil publié sous la direction du Dr J. – C. Chenu, Paris, 22 décembre 1866, http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb412246271 , προσπελάστηκε την 16η Απριλίου 2023 στις 23:25.
«Les Perroquets proprement dits se posent rarement à terre ; cette faculté semble réservée à quelques Loris et aux Perruches. L'écartement du point d'attache des membres inférieurs chez les Perroquets proprement dits leur rend la marche pénible, aussi quittent-ils rarement les arbres où, à l'aide de leur bec qui leur sert comme de troisième pied ou de main auxiliaire, ils savent s'accrocher et se suspendre. Ils montent, descendent, passent de branche en branche avec mouvements lents, compassés et méticuleux qui n'ont rien de la prestesse des gestes de l'oiseau, mais rappellent plutôt ceux des grimpeurs quadrupèdes, nous ne disons pas quadrumanes, car ces derniers sont aussi vifs et aussi agiles que les Perroquets le sont peu».
Η μετάφραση του πρωτοτύπου που προηγείται πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.

Η πανουργία και η εξυπνάδα των πουλιών παρατηρείται και στα δύο ακόλουθα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα. Στο πρώτο, βασιλιάς των πουλιών αναδείχθηκε ο καλογιάννος: «Βασιλιάς των πουλιών είναι ο καλογιάννος· γιατί μια φορά εζητούσαν τα πουλιά βασιλιά, και ο Θεός τους είπε να γίνει εκείνος που θα πετάξει ψηλότερα. Τα πουλιά δεν ήθελαν, γιατί ήξευραν πως θα γίνει ο αετός· μόνον ο καλογιάννος επέμενε. Παραδέχτηκαν λοιπόν τα πουλιά, πετάει ο αετός, και άμα επέρασε όλα τα πουλιά στο ύψος και έφτασε ως εκεί που δεν ημπορούσε να πετάξει πλέον ψηλότερα, εφώναξε: «Ποιος μπορεί να πετάξει ψηλότερα από μένα;» Ο καλογιάννος που είχε κρυφτεί στη ράχη του αϊτού, ανατινάχτη ολίγο και εφώναξε: «Εγώ!» Και έτσι έγινε βασιλιάς»[832]. Παρατηρείται η εξυπνάδα του καλογιάννου να κρυφτεί στη ράχη του αετού διατηρώντας την δύναμή του για το τελικό και κατά συνέπεια, νικητήριο λάκτισμα, που του πρόσφερε την θέση του βασιλιά των πουλιών.

Αντίστοιχα, στο δεύτερο απόσπασμα, ο τσαλαπετεινός συμβουλεύει την καρακάξα να «μεταμφιεστεί», έτσι ώστε να μοιάζει στα περιστέρια για να μπορεί να βρίσκει κι εκείνη εύκολα τροφή: «Μια μέρα η καρακάξα καθόταν πάνω σ' ένα δέντρο κοντά στην άκρη του χωριού κι εκοίταζε τα περιστέρια που κατέβαιναν κοπάδι από τις φωλιές τους μέσα στην αυλή κι έτρωγαν καλαμπόκι. Άλλη μέρα τα είδε πάλι, και κάθε μέρα έβλεπε πως ζουν τα περιστέρια. Μια μέρα, καθώς καθόταν πάνω στο δέντρο, είδε πάλι τα περιστέρια να κατεβαίνουν μέσα στην αυλή κι αναστέναξε από το κακό της.

Σ' ένα άλλο δέντρο εκεί κοντά καθόταν ο τσαλαπετεινός. Άμα άκουσε την καρακάξα που αναστέναξε, την ερώτησε τι έπαθε. Κι αυτή του λέει:

- Όσο βλέπω τα περιστέρια να ζουν έτσι, θα σκάσω από το κακό μου. Τι! Εκείνα είναι καλύτερα από μένα και βρίσκουν κάθε μέρα φαΐ έτοιμο, κι εγώ να σκοτώνομαι όλη μέρα και να μένω νηστική;

Της λέει κι ο τσαλαπετεινός:

- Κάθεσαι και μαραζώνεις γι' αυτό το πράμα; Εύκολο είναι να ζεις κι εσύ σαν τα περιστέρια.

- Με ποιον τρόπο; Τον ερωτά η καρακάξα.

- Με ποιον τρόπο; Να σου πω, της λέει. Βλέπεις τα περιστέρια; Όλα είναι ολόασπρα. Να πας κι εσύ ν' ασπρίσεις τα φτερά σου κι ύστερα να πας να τρυπώσεις ανάμεσά τους. Δε θα σε καταλάβει κανένας και θα καλοπερνάς σαν εκείνα. (...)

Πέταξε η καρακάξα από το δέντρο κι επήγε ίσια στον ποταμό. Εκεί ήταν ένας νερόμυλος. Πέφτει μέσα στ' αυλάκι, έγινε μουσκίδι. Κοιτάζει, το παράθυρο του μύλου ήταν ανοιχτό. Κανένας δεν ήταν μέσα. Μπαίνει από το παράθυρο, κυλιέται καλά καλά μέσα στη σεντούκα από τ' αλεύρι, έγινεν ολόασπρη, πιο άσπρη από τα περιστέρια. Βγαίνει κατόπι από το παράθυρο και πάει ολόισια στο σπίτι που ήταν τα περιστέρια. Ανακατεύτηκε μαζί τους κι έτρωγε.

[832] ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΑΓΡΙΝΙΟ, *Ο καλογιάννος*, σελίδα 235. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

Κάμποσες μέρες περνούσε ζωή χαρισάμενη. (...)»[833]. Εκτός από την πανουργία και την ευφυΐα των πουλιών, στο ανωτέρω απόσπασμα παρατηρείται επίσης και η προσπάθεια του τσαλαπετεινού να βοηθήσει την καρακάξα, η οποία δεν έβρισκε εύκολα τροφή και πέθαινε της πείνας. Διαπιστώνεται έτσι, ότι η έννοια της αλληλοπροστασίας στην φύση είναι διάχυτη.

Στα τρία τελευταία κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, τα οποία μελετώνται μαζί συνθετικά, παρατηρείται ο ξένοιαστος γλάρος, ως θεές η αηδόνα, η χελιδόνα, η πέρδικα και η περιστέρα, καθώς και η Αλκυόνα, που κλωσά τ' αυγά στην φωλιά της.

Ο γλάρος είναι ξένοιαστος, διότι δεν ξέρει τι θα πει πόλεμος και μαχαίρι, αφού «ο Θεός του έδωσε φύκια και χρωματιστά χαλίκια»:

«Στο κύμα πάει να κοιμηθεί
δεν έχει τι να φοβηθεί
Μήνας μπαίνει μήνας βγαίνει
γλάρος είναι και πηγαίνει

Από πόλεμο δεν ξέρει
ούτε τι θα πει μαχαίρι
ο Θεός του 'δωκε φύκια
και χρωματιστά χαλίκια (...)»[834].

Στην ακόλουθη κατηγοριοποιημένη φράση, από το λογοτεχνικό έργο *Τα πουλιά*, παραδέχονται ως: «(...) Θεές τώρα μόνο η αηδόνα, η χελιδόνα, η πέρδικα και η περιστέρα! (...)»[835]. Τέλος, στο τελευταίο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, αντίστοιχα: «(...) Η Αλκυόνα, κάπου τόση κι αυτή, καθόταν πάνω στη φωλιά κλωσώντας τ' αυγά της (...)»[836]. Παρατηρείται η Αλκυόνα να κλωσά τα αυγά της στην φωλιά.

Συνοψίζοντας, στο συγκεκριμένο υπόθεμα, παρατηρούνται οι έννοιες της αλληλοπροστασίας, της αλληλοσυμπλήρωσης και της πανουργίας, μεταξύ των πτηνών, με σκοπό την επίτευξη της ισορροπίας στην φύση. Τέλος, στο υπόθεμα που ακολουθεί, μελετώνται τα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα των σχολικών Ανθολογίων, που αναπαριστούν τα θαλάσσια θηλαστικά ή κητώδη.

---

[833] ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ, *Ο τσαλαπετεινός κι η καρακάξα*, σελίδες 211-213. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[834] ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας, *Ο γλάρος*, σελίδα 152. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

[835] ΠΟΤΑΜΙΤΗΣ Δημήτρης, *Τα πουλιά*, σελίδες 51-54. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.

[836] ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, [*Ταξίδια γεμάτα περιπέτειες*], σελίδες 265-267. Μετάφραση: ΚΑΛΟΚΎΡΗΣ Δημήτρης. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.

2) Θαλάσσια θηλαστικά – Κητώδη: προσαρμοστικότητα, αποτέλεσμα χρονοβόρας εξέλιξης ή ατυχήματος

Τα θαλάσσια θηλαστικά ή κητώδη, όπως και τα πτηνά, «εμφανίστηκαν πριν 205 εκατομμύρια χρόνια, έμοιαζαν με ερπετά, είχαν μικρό εγκέφαλο σε σχέση με το σώμα τους και μειωμένες αισθήσεις. Μερικά εκατομμύρια χρόνια μετά, κυριάρχησαν στη Γη. Τότε, κάποια σαρκοφάγα θηλαστικά, τα οποία ήταν τετράποδα, με τρίχωμα και ουρά, άρχισαν να κυνηγούν σε θαλάσσιες περιοχές πλούσιες διατροφικά. Μέσα από διάφορες εξελικτικές διαδικασίες, κάποια από αυτά προσαρμόστηκαν στις συνθήκες ζωής που επικρατούσαν στη στεριά, ενώ άλλα επέστρεψαν στη θάλασσα, όπως τα θαλάσσια θηλαστικά»[837], τα οποία ερευνώνται στο παρόν υπόθεμα της Διατριβής.

Η λέξη θηλαστικό προέρχεται από το ελληνικό ρήμα θηλάζω. «Τα θηλαστικά αποτελούν μια ζωική ομάδα με μεγάλη ανομοιομορφία, αφού περιλαμβάνει είδη με μεγάλες διαφορές, όπως η νυχτερίδα και ο ρινόκερος, αλλά και ο άνθρωπος»[838]. Παρ' όλ' αυτά, συγκαταλέγονται στα θηλαστικά, διότι «έχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά. Κάποια από αυτά είναι χαρακτηριστικά αποκλειστικά των θηλαστικών, ενώ άλλα μπορεί να τα μοιράζονται και με τις ζωικές ομάδες»[839]. Τα χαρακτηριστικά των θηλαστικών είναι τρία. Πρώτον, «το σώμα τους έχει τρίχες (γούνα, μαλλιά, μουστάκια). Ακόμη και οι φαινομενικές εξαιρέσεις, όπως τα δελφίνια ή οι φάλαινες, έχουν τρίχες σε κάποια μέρη του σώματός τους, έστω και περιστασιακά. Οι τρίχες των ανθρώπων, όπως και όλων των θηλαστικών, είναι από κερατίνη. Δεν είναι ζωντανά τμήματα, δεν πονάνε κ.λ.π.»[840]. Δεύτερο κοινό χαρακτηριστικό των θηλαστικών είναι ότι «τα θηλυκά φέρουν γαλακτοφόρους αδένες οι οποίοι παράγουν γάλα για τη διατροφή των νεογνών. Θηλάζουν, δηλαδή, τα μικρά τους»[841]. Και τέλος, όλα τα θηλαστικά «έχουν σπονδυλική στήλη»[842].

Τα θαλάσσια θηλαστικά ζουν στη θάλασσα. «Περίπου 120 είδη θαλάσσιων θηλαστικών είναι καταγεγραμμένα στον κόσμο, ενώ στην Ελλάδα ζουν εννέα μόνιμα και πέντε περιστασιακά. Αν και πολύ μικρές σε μέγεθος και όγκο συγκριτικά με τους ωκεανούς του πλανήτη μας, οι ελληνικές θάλασσες αποτελούν σημαντικούς θαλασσινούς βιότοπους της Μεσογείου. Οκτώ από τα εννέα θαλάσσια θηλαστικά ανήκουν στην τάξη των κητωδών –

[837] ΛΙΒΑΝΟΥ Μαρία, ΠΑΡΑΒΑΣ Βαγγέλης, *Τα θαλάσσια θηλαστικά των ελληνικών θαλασσών*, Λυχνία Α.Ε., WWF Ελλάς, Mom/Εταιρεία για τη Μελέτη και Προστασία της Μεσογειακής Φώκιας, σελίδα 9, ISBN: 978-960-7506-27-6.

[838] ΛΙΒΑΝΟΥ Μαρία, ΠΑΡΑΒΑΣ Βαγγέλης, Op. Cit., σελίδα 9.

[839] ΛΙΒΑΝΟΥ Μαρία, ΠΑΡΑΒΑΣ Βαγγέλης, Op. Cit., σελίδα 9.

[840] ΛΙΒΑΝΟΥ Μαρία, ΠΑΡΑΒΑΣ Βαγγέλης, Op. Cit., σελίδα 9.

[841] ΛΙΒΑΝΟΥ Μαρία, ΠΑΡΑΒΑΣ Βαγγέλης, Op. Cit., σελίδα 9.

[842] ΛΙΒΑΝΟΥ Μαρία, ΠΑΡΑΒΑΣ Βαγγέλης, Op. Cit., σελίδα 9.

συγκεκριμένα η πτεροφάλαινα, ο φυσητήρας, ο ζιφιός, η φώκαινα, το ρινοδέφλινο, το σταχτοδέλφινο, το ζωνοδέφλινο, το κοινό δελφίνι – ενώ το ένατο, η μεσογειακή φώκια, ανήκει στην τάξη των σαρκοφάγων, υποτάξη πτερυγιόποδα»[843].

Το όνομα των κητωδών «προέρχεται από την αρχαία λέξη «κήτος», που σημαίνει μεγαλόσωμο θαλάσσιο ζώο. Πρόκειται για ζώα που είναι άριστα προσαρμοσμένα στο θαλάσσιο περιβάλλον, διαφέρουν όμως από τα ψάρια, αφού πρέπει να ανεβαίνουν στην επιφάνεια της θάλασσας για να αναπνέουν οξυγόνο από την ατμόσφαιρα, όπως και τα υπόλοιπα θηλαστικά»[844].

Όπως προαναφέρεται τόσο στο θεωρητικό πανόραμα της Διατριβής όσο και στο κυρίως σώμα της, «πολιτιστικά και ιστορικά, τα θαλάσσια θηλαστικά αποτελούν ένα τεράστιο κεφάλαιο του τόπου μας. Οι αρχαίοι θεωρούσαν τις φώκιες ιερά ζώα και πίστευαν ότι ήταν προστατευόμενες του Ποσειδώνα και του Απόλλωνα. Απεικονίσεις δελφινιών κοσμούν κτίσματα, ψηφιδωτά, νομίσματα, αγγεία και πιάτα, ενώ δελφίνια συναντάει κανείς και στην ελληνική μυθολογία»[845]. Άλλωστε, όπως προαναφέρεται, η πρώτη επιστημονική αναφορά στα θαλάσσια θηλαστικά χρονολογείται στο 350 π.Χ., στο *Των Περί τα Ζώα Ιστοριών* του Αριστοτέλη, ο οποίος τα ξεχώρισε από τα υπόλοιπα ζώα, διότι αναπνέουν ατμοσφαιρικό αέρα και φροντίζουν τα μικρά τους, θηλάζοντάς τα.

Στα ακόλουθα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα που μελετώνται στο παρόν υπόθεμα, παρατηρείται ότι δύο από αυτά αναφέρονται στα δελφίνια και τα υπόλοιπα δύο, στις φάλαινες.

Στο πρώτο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, παρατηρείται ένα μικρό δελφίνι να θέλει να γνωρίσει την ξηρά: «Ήταν μια φορά ένα μικρό δελφίνι. Ζούσε με το κοπάδι του στ' ανοιχτά της θάλασσας (...) Όλη μέρα έπαιζε με τα κύματα και πότε πηδούσε ψηλά στον αέρα, πότε βυθιζόταν βαθιά στα νερά. Το σταχτόμαυρο κορμί του γυάλιζε σαν ατσάλι στον ήλιο κι η σβελτάδα του δεν είχε ταίρι. (...) Κάποτε όμως το «μικρό μας δελφίνι» χόρτασε τη θάλασσα και του μπήκε στο νου να γνωρίσει και την ξηρά. (...) Είχε ακούσει τόσες φορές τ' άλλα δελφίνια να λένε: «Η ξηρά είναι άλλος κόσμος, δεν είναι για μας». (...) Ήξερε ακόμα πως στην ξηρά βασίλευε ένα παντοδύναμο θηρίο, ο άνθρωπος. (...) Κει που έπλεε μ' ολόκληρο το κοπάδι, αντίκρισε από μακριά μιαν αμμουδιά. Καμώθηκε τότες πως κουράστηκε, έμεινε επίτηδες ξοπίσω, το κοπάδι σιγά σιγά ξεμάκραινε, κι όταν έφυγε αρκετά μπροστά, το «μικρό

[843] ΛΙΒΑΝΟΥ Μαρία, ΠΑΡΑΒΑΣ Βαγγέλης, *Τα θαλάσσια θηλαστικά των ελληνικών θαλασσών*, Λυχνία Α.Ε., WWF Ελλάς, Mom/Εταιρεία για τη Μελέτη και Προστασία της Μεσογειακής Φώκιας, σελίδα 10, ISBN: 978-960-7506-27-6.

[844] ΛΙΒΑΝΟΥ Μαρία, ΠΑΡΑΒΑΣ Βαγγέλης, Op. Cit., σελίδα 10.

[845] ΒΑΝΟΥ Μαρία, ΠΑΡΑΒΑΣ Βαγγέλης, Op. Cit., σελίδα 11.

μας δελφίνι» όρμησε σαν τρελό για την ξηρά. (...)»[846]. Βέβαια, δεν είναι η πρώτη φορά, που παρατηρείται αυτή η επιθυμία του δελφινιού να γνωρίσει την ξηρά. Από την αρχαιότητα ακόμα υπάρχουν αναφορές στα δελφίνια και στη σχέση τους με τον άνθρωπο. Ενδεικτικά, γίνεται αναφορά στο κείμενο του Πατέρα της Ιστορίας, του Ηρόδοτου[847], ο οποίος περιγράφει την ιστορία του Αρίωνα από τη Μήθυμνα της Λέσβου, τον εξαιρετικό της εποχής κιθαρωδό, τον οποίο κουβάλησε στη ράχη του ένα δελφίνι και τον έβγαλε στο ακρωτήριο του Ταίναρου. Βέβαια, με βάση την προαναφερθείσα εξελικτική θεωρία των ειδών, ίσως, το δελφίνι ν' αποτελεί ένα από τα είδη των θηλαστικών, που επέλεξαν την θάλασσα ως το οικοσύστημα που θα τα φιλοξενήσει και συχνά, το DNA τους, τους υπενθυμίζει κι αναπολούν την ζωή τους στην ξηρά, με αποτέλεσμα την εκδήλωση της επιθυμίας να την επισκεφτούν ξανά ή έστω να την προσεγγίσουν.

Στο δεύτερο και τελευταίο απόσπασμα, που ερευνάται και αναφέρεται, όμως, στα δελφίνια, παρατηρείται, σε αντιδιαστολή με το προηγούμενο, η απομάκρυνση του δελφινιού από τον άνθρωπο: «(...) Το δελφίνι είχε βάλει πλώρη για το νοτιά. (...) Από τότε δεν ξαναφάνηκε δελφίνι στην Άνδρο»[848]. Σύμφωνα με το ανωτέρω απόσπασμα, το δελφίνι απομακρύνεται από τους ανθρώπους βάζοντας πλώρη για το νοτιά.

Στα δύο ακόλουθα λογοτεχνικά αποσπάσματα, που κατηγοριοποιούνται εντός του ανωτέρω πίνακα, γίνεται αναφορά στις φάλαινες. Στο πρώτο λογοτεχνικό απόσπασμα γίνεται λόγος για το μέγεθός τους, αλλά και για το γεγονός ότι οι φάλαινες εμφανίστηκαν στον κόσμο εδώ και εκατομμύρια χρόνια: «(...) «Μια φορά κι έναν καιρό», άρχισε, «ο ωκεανός ήταν γεμάτος φάλαινες. Φάλαινες μεγάλες σαν τους λόφους κι ήρεμες σαν το φεγγάρι. Ήταν τα πιο θαυμαστά πλάσματα στον κόσμο.» (...) Υπήρχαν φάλαινες εδώ, εκατομμύρια χρόνια πριν εμφανιστούν τα πλοία και οι πόλεις, ή ακόμα και οι άνθρωποι των σπηλαίων» (...)»[849].

---

[846] ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, *Τα δελφίνια*, σελίδες 207-214. Από το βιβλίο *Ιστορίες σαν παραμύθια*. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[847] HERODOTE, *Histoire*, T.1, traduction du grec par LARCHER Pierre-Henri, Paris, 1850, https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k203223n/texteBrut , ημερομηνία δημοσίευσης: 15η Οκτωβρίου 2007. Προσπελάστηκε την 21η Φεβρουαρίου 2023 στις 00:55.
Το πρωτότυπο κείμενο που ακολουθεί, παρατίθεται σε μετάφραση και περιληπτικά στο κυρίως σώμα της παρούσας Διατριβής, από τη συγγραφέα της.
«Ce Périandre, qui donna avis à Thrasybule de la réponse de l'oracle, était fils de Cypsélus; il régnait à Corinthe. Les habitants de cette ville racontent qu'il arriva de son temps une aventure très-merveilleuse dont il fut témoin, et les Lesbiens en conviennent aussi. Ils disent qu'Arion de Méthymne, le plus habile joueur de cithare qui fût alors, et le premier, que je sache, qui ait fait et nommé le dithyrambe, et l'ait exécuté à Corinthe, fut porté sur le dos d'un dauphin jusqu'au promontoire de Ténare».

[848] ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΣ Θέμος, *Το δελφίνι*, σελίδα 264-268. Από το βιβλίο *Ο ψευτοθόδωρος*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[849] ΣΕΛΝΤΟΝ Ντάιαν, *Το τραγούδι της φάλαινας*, σελίδες 15-17. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

Στο δεύτερο και τελευταίο λογοτεχνικό απόσπασμα, γίνεται αναφορά στην ποσότητα τροφής που κατανάλωνε η φάλαινα στο παρελθόν, σύμφωνα με τον μύθο, που ιστορεί ο Ράντγιαρντ Κίπλινγκ, λόγω ενός «ατυχήματος», αφού από τη λαιμαργία της έφαγε μια σχάρα, η οποία «κόλλησε» στον οισοφάγο της: «Μια φορά κι ένα καιρό υπήρχε, Πολυαγαπημένη μου, μέσα στη θάλασσα μια φάλαινα, κι αυτή η φάλαινα έτρωγε τα ψάρια. Έτρωγε το λαυράκι και το γάδο, τον κέφαλο και το σκουμπρί, το χέλι με την ψαλιδωτή ουρά, την κόρη του κι όλη του τη φαμελιά. Όλα τα ψάρια που έβρισκε σ' ολόκληρη τη θάλασσα τα καταβρόχθιζε με το στόμα της – να έτσι! Μέχρι που στο τέλος δεν έμεινε παρά μόνο ένα μοναδικό ψαράκι σ' όλη τη θάλασσα κι ήταν ένα μικρό παμπόνηρο ψαράκι που κολυμπούσε ακριβώς πίσω απ' το δεξί αυτί της φάλαινας για να μη γίνει καμιά παρανόηση. (...)
Αλλά, από κείνη τη μέρα, η σχάρα που 'χει στον οισοφάγο της και που δεν μπόρεσε ποτέ να βγάλει με το βήξιμο ούτε και να την καταπιεί, δεν την αφήνει να τρώει παρά τα μικρά, πολύ μικρά ψαράκια, κι αυτός είναι ο λόγος που οι φάλαινες σήμερα δεν τρώνε ανθρώπους, αγοράκια ή κοριτσάκια.»[850]. Στο ανωτέρω απόσπασμα παρατηρείται η λαιμαργία της φάλαινας, η οποία καταβρόχθιζε τα πάντα στο διάβα της και που αποτέλεσε τον λόγο για το «ατύχημα» με την κατάποση της σχάρας. Ένα ατύχημα, το οποίο όμως είχε ως άμεση συνέπεια την προστασία του υπόλοιπου θαλάσσιου οικοσυστήματος, διότι διαφορετικά, θα είχε εξολοθρεύσει κάθε είδος ψαριού, από την λαιμαργία της.

Συνοψίζοντας, στο παρόν υπόθεμα μελετήθηκαν τα θαλάσσια θηλαστικά ή κητώδη και η προσαρμογή τους στο οικοσύστημά τους, η οποία προκλήθηκε είτε λόγω μακροχρόνιας εξέλιξης είτε λόγω ενός «ατυχήματος», σύμφωνα με την ιστορία του Κίπλινγκ.

Στο ακόλουθο υπόθεμα ερευνώνται τα διάφορα οικοσυστήματα, στα οποία ζουν κι εξελίσσονται όλοι οι έμβιοι οργανισμοί, που κατηγοριοποιούνται στον πίνακα του παρόντος υποθέματος και αφορούν την βιοποικιλότητα.

β) Οικοσυστήματα: συνέργεια, παράγοντας καρποφορίας και τοπικών γνωρισμάτων

Ο όρος οικοσύστημα αποτελεί έναν από τους βασικότερους όρους της οικολογίας, διότι εκφράζει περισσότερο από όλα, την βασική φιλοσοφία της οικολογίας, όχι μόνο ως επιστήμης με ολοκληρωμένη θεώρηση της δομής και λειτουργίας της φύσης όσο και ως επιστήμης με σαφή κοινωνικό προσανατολισμό.

[850] ΚΙΠΛΙΝΓΚ Ράντγιαρντ, *Η φάλαινα κι ο οισοφάγος της*, σελίδες 280-282. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.

Το 1935 ο «Arthur G. Tansley[851] επινόησε τον όρο οικοσύστημα για τα βιοτικά και τα αβιοτικά συστατικά, τα οποία θεώρησε ως ένα άρρηκτα συνδεδεμένο σύνολο»[852]. Σύμφωνα με τον Tansley, «(…) το σύμπλεγμα των φυσικών παραγόντων, τα οποία σχηματίζουν αυτό που ονομάζουμε περιβάλλον του «βιώματος», όπως παράγοντες κατοικίας με την ευρεία έννοια (…) αυτά τα οικοσυστήματα (…) είναι πολυποίκιλης φύσης και μεγέθους»[853].

Στον Πίνακα 2.2.Β.β., που ακολουθεί, μελετάται το οικοσύστημα, όπως εμφανίζεται στα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα. Σύμφωνα με τα προλεγόμενα, αλλά και όπως παρατηρείται στον πίνακα, το παρόν υποκεφάλαιο, εξετάζεται επιμερισμένο σε τρία διακριτά μέρη: στο οικοσύστημα της στεριάς, στους υδροβιότοπους και στους χώρους, στους οποίους συνυπάρχουν τα δύο προαναφερθέντα οικοσυστήματα, ακολουθώντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, έναν ολικό τρόπο προσέγγισης[854], σύμφωνα με τον Odum, όπου το σύστημα εξετάζεται ως μια ενιαία μονάδα.

Πίνακας 2.2.Β.β. Οικοσύστημα		
Χερσαίοι βιότοποι	**Υδροβιότοποι**	**«Υβριδικοί» χώροι**
«(...) Πέρασε το φρεσκοοργωμένο χωράφι, σκαρφαλώνοντας πάνω στα μικρά βουναλάκια του και	«(...) Κάποτε είδε μια μικρή πάπια, που έκανε κύκλους κολυμπώντας.	«(...) Στα πόδια της ο κάμπος απλωνόταν ως το βάθος απέραντος, χωρισμένος σε μεγάλα

[851] Ο Sir Arthur G. Tansley (1871-1955) ήταν ένας διακεκριμένος Άγγλος βοτανολόγος και ένας από τους συνιδρυτές της πρώτης στον κόσμο Οικολογικής Επιστημονικής Εταιρείας της British Ecological Society. Το πεδίο της εξειδίκευσής του ήταν η βλάστηση, όμως σε αντίθεση με ότι συμβαίνει με πολλούς ειδικούς, αυτός είχε ευρύτερα ενδιαφέροντα, ανάμεσα στα οποία ήταν η Γεωλογία, η Φυσιολογία και η Φιλοσοφία της Επιστήμης με την μεθοδολογία της. Αυτός όχι μόνο αναγνώριζε ότι τα ζώα εξαρτώνται από τα φυτά, αλλά και ότι τα φυτά εξαρτώνται με πολλούς τρόπους από τα ζώα και τέλος, ότι αμφότερα συνδέονται με τον άβιο κόσμο.

[852] Επιστημονικό Σύγγραμμα, «Η έννοια του οικοσυστήματος», http://www.teiep.gr/kte/pdf/oikosyst/1.pdf , προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 24η Φεβρουαρίου 2023 στις 20:45, σελίδα 1, 84 σελίδες.

[853] TANSLEY A. G., «The use and abuse of Vegetational Concepts and Terms», in *Ecology*, Vol. 16, No 3, Ecological Society of America, 1935, 284-307 σελίδες.
Η μετάφραση του πρωτοτύπου που ακολουθεί πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
«These ecosystems, as we may call them, are of the most various kinds and sizes», σελίδα 299.

[854] ODUM Eugene, Fundamentals of ecology, W. B. Saunders Company, Philadelphia and London, 2nd edition, London, 1959, 546 σελίδες.
Η μετάφραση του πρωτοτύπου που παρατίθεται, πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
«Η συν-οικολογία ασχολείται με την μελέτη ομάδων οργανισμών, οι οποίες συνδέονται μεταξύ τους ως ενιαία μονάδα», «Synecology deals with the study of groups of organisms which are associated together as a unit», σελίδα 8.

κατρακυλώντας στα ισιοχαραγμένα χαντάκια, και βγήκε στον κάμπο. Εκεί που πήγαινε, σκουντούφλησε σ' ένα αγκάθι και πάρ' τον κάτω. (...)
Τι μεγάλο που ήταν το δάσος! Πού να καθόταν το πουλάκι; (...)
Μα το πουλάκι φτερούγιζε ανάμεσα στα κλαριά, από δέντρο σε δέντρο, και δεν καθότανε να το πιάσει ο Πιτσιρίκος και να του στρίψει το λαιμό. Τα δέντρα ήταν όλα ίδια, μοιάζανε τόσο πολύ το ένα με τ' άλλο, που δεν τα ξεχώριζες. Ολοτρόγυρα χτυπούσαν τα τρυποκάρυδα τους κορμούς με τις μύτες τους, σφύριζε ο κότσυφας, βούιζε το κουνούπι «ζούμ, ζούμ, ζούμ», και δεν ήταν εύκολο να ξεχωρίσει ο Πιτσιρίκος το θόρυβο που έκαναν τα φτερά του πουλιού. (...)
Τι τρομερό που ήταν το δάσος! Ο λύκος παραμόνευε πίσω από τους κορμούς, η αλεπού σκάλιζε το χώμα με τα νύχια της κι ερχόταν όλο και πιο κοντά, οι σκιές τον κυνηγούσαν. Μια μεγάλη κουκουβάγια πέταξε στο δέντρο που ήταν πάνω από το κεφάλι του. (...)
Όλα γύρω μονομιάς άλλαξαν όψη· το δάσος μίκρυνε, ο λύκος δε μούγκριζε πια, μούγκριζε μονάχα η αγελάδα του γείτονα, που βοσκούσε εκεί σιμά στον κάμπο. Πάνω στο πεύκο, εκεί που πρώτα τον παραμόνευε η κουκουβάγια, τώρα καθόταν ένας σπουργίτης. (Όλα ημέρεψαν μόλις είδαν τη μανούλα κι έγιναν διαφορετικά.)».

ΤΣΟΥΚΑΛΑ Δανάη, *Ο Πιτσιρίκος*, σελίδες 198-206. Από το βιβλίο *Τα παραμύθια της Νεφέλης*. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

«(...) Στον κήπο του φύτρωναν κι άνθιζαν όλων των λογιών τα λουλούδια: τριαντάφυλλα, τουλίπες, μαργαρίτες, κυκλάμινα, ζουμπούλια κι όμορφα κατακόκκινα γαρίφαλα. (...)».

ΣΑΡΡΗ Ζωρζ, *Το γαϊτανάκι*, σελίδες 240-250. Από το βιβλίο *Το*

(…) Κάποτε είδαν μια μικρή ενυδρίδα, που γλιστρούσε ολομόναχη πάνω κάτω στην όχθη. (…) Κάποτε είδαν μια μικρή χελώνα, που λιάζονταν ολομόναχη πάνω σ' ένα βράχο. (...) Εκεί ζούσε ολομόναχος, ένας σοφός γερο-κάστορας σε ένα σπίτι από λάσπη».

ΜΑΚ ΝΤΟΝΑΛΝΤ Άμυ, *Ο μικρός κάστορας και η ηχώ*, σελίδες 101-104. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

«(...) τότε που η γης ήταν πιο καινούρια από σήμερα, ζούσε στη θάλασσα ένα παράξενο ψάρι (...) Πότε καινούρια κοχύλια σκαρφαλωμένα στις πλαγιές του νησιού, πότε ξωτικά φυτά και υδρόβια όντα, σα λουλούδια φανταχτερά, τόσο πλούσια σε χρώματα και σε σχήματα. (...)
Τους ξέφυγε οργιές μακριά με τα δυνατά του πτερύγια και μπήκε μέσα στη σπηλιά του, που σ' εκείνη δεν μπορούσε να μπει άλλο ψάρι εκτός απ' αυτόν. Χώθηκε στη γωνιά του. Οι δυο πιστοί του φίλοι, που ήταν τώρα πια ένας ωραίος μεγάλος κάβουρας και μια τέλεια ολόχρυση γαρίδα, τον πλησίασαν στοργικά. Κοιμήθηκαν κουλουριασμένοι, ο ένας κολλητά στον άλλο, ολόγυρα στην ασημένια πεταλίδα τους. (...)».

ΣΥΜΕΩΝ Αλέξης, *Το παραμύθι του Κεφάλα*, σελίδες 49-52. Από *Το παραμύθι του Κεφάλα, της Πηδηχτής και του Γελαστού*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

«Στου χωριού το μονοπάτι,
κάθε αυγή, κάθε καιρό,
σύντροφο έχω ένα διαβάτη:
το τρεχούμενο νερό.

Πότε πάει όπου πηγαίνω
με το βήμα μου το αργό,
πότε, σα μετανιωμένο,
πάει αυτό κι έρχομαι εγώ.

Μα κι αν έρχεται κι αν πάει,
σα δυο σύντροφοι καλοί,
περπατούμε πλάι πλάι,

χωράφια σπαρμένα με στάρι και άλλα δημητριακά. (...)
Η Δανάη αντίκρισε από μακριά το πλατύ ποτάμι, που κυλούσε ήσυχα τα πρασινωπά νερά του ανάμεσα σε καλάμια και λυγαριές. (...)».

ΣΤΑΘΑΤΟΥ Φράνση, *Κοντά στους ανθρώπους,* σελίδες 70-79. Από το βιβλίο *Ήταν κάποτε μια νεράιδα*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

«Η Γης είναι η μητέρα μας, απ' αυτήνα βγήκαμε και πάλε σε δαύτη θα γυρίσουμε. Όλα τα ζωντανά πλάσματα τούτη τα θρέφει, κάθε σπέρμα τούτη το βλασταίνει στη στεριά και μέσα στη θάλασσα, στα ποτάμια και στις λίμνες. Στα σπλάχνα της πάλε βαστά άλλα τόσα άψυχα, λογής λογής πετράδια, ασήμια, μαλάματα, σίδερα, αλάτια κι άλλα πράματα μυστικά, που δεν τα ξέρει κανένας. Σαν ένα σπυρί θε να 'ναι ανάμεσα στ' άλλα τ' Άστρα, κι αυτό είναι το πιο μεγάλο πράμα που ξέρουμε. Απορεί άνθρωπος με τι τρόπο σηκώνει τα βαριά βουνά, τις θάλασσες, τις πολιτείες και γυρίζει μέσα στ' απέραντο πέλαγο τ' ουρανού, για τούτο οι παλαιοί πιστεύανε πως στέκεται δίχως να σαλέψει, θεμελιωμένη στον αιώνα. (...)
Απάν' απάνου οι κορφές τους είναι καπλαντισμένες μ' ατσαλένια βράχια, φαγωμένα από τα δρολάπια κι απ' τ' αστροπελέκια. Δεν έχουμε εδώ στον τόπο μας βουνά τόσο ψηλά όσο είναι σε άλλες χώρες, και μολαταύτα τα βουνά της Ελλάδας πολλές φορές φαντάζουνε σαν πιο μεγαλόπρεπα και πιο αψηλά παρά κείνα τα θεόρατα Ιμαλάγια της Ιντίας, επειδής τον περισσότερον καιρό ο αγέρας είναι καθαρός και κρουσταλλιασμένος και τα δείχνει καθαρά, που θαρρείς πως είναι πέτρες κειτάμενες στον κάμπο, να τις αγγίξεις με το χέρι σου. (...)
Το ίδιο είναι κι ο μέρμηγκας, τριγυρίζει γύρω από μια πέτρα και θαμάζεται και λέει μέσα του τι θεόρατο βουνό είναι τούτο, γιατί

γαϊτανάκι. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

«(...) Εκείνο τον καιρό το γρασίδι δεν ήταν και πολύ μακριά απ' το σπίτι. Πράσινο χορταράκι ξεφύτρωνε κάμποσο παραπέρα, ως είκοσι λεπτά δρόμο· πράσινο χορταράκι σε λακκούβες, σε ισιώματα, άκρη σε πεσμένους τοίχους· κάπου κάπου, και κόκκινες παπαρουνίτσες, με την ογρή τη μυρωδιά, που μυρίζει μουσκεμένη γης. Τότε, έμαθα πως το χόρτο το λένε «γρασίδι» και πως το αγαπάνε τα πρόβατα, όπως εμείς, τα παιδιά, αγαπάμε τις πατάτες. (...)
Κι εγώ, τ' άκουγα να το ξεριζώνει απ' το χώμα, και την ίδια ώρα, να το κόβει με τα δόντια, να το μασουλίζει... χραπ, χραπ, χραπ, χραπ... έκοβε, έκοβε, σα να πεινούσε χρόνια και χρόνια, ή σα να φοβόταν πως το γρασίδι ήθελε σωθεί. Χραπ, χραπ, χραπ, χραπ... Ούτε πουλάκι τόσο γλυκά δεν κελάδησε, όσο τρώει έν' αρνάκι το γρασίδι. (...)».

ΑΓΡΑΣ Τέλλος, *Οι μεγάλες λύπες*, σελίδες 54-62. Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

«(...) Πλησίασαν στο φράχτη του κήπου. Μουριές ήταν ολόγυρα και χαμόκλαδα πυκνά κι αγκαθωτά. Κοίταξαν από μια τρύπα κι είδαν τον κήπο μέσα ολοπράσινο. Ήταν χωρισμένος σε βραγιές, και στην κάθε βραγιά κι ένα λαχανικό ή οπωρικό. Εδώ μαρούλια, εκεί κοκκινογούλια*, παραπέρα φράουλες· αλλού ήταν μπάμιες και μελιτζάνες, αλλού φασολάκια, αλλού κολοκυθιές, και κάπου λουλούδια λογής λογής. (...)
Έτσι σε λίγο τρύπωσαν κάτω από τον κήπο. Εκεί άρχισαν αμέσως να φτιάνουν τη φωλιά τους. Πρώτα έσκαψαν το μέρος που θα μείνουν και θ' αναθρέψουν τα μικρά τους. Έπειτα, μια πιθαμή αποπάνω, άνοιξαν μεγάλη κουλούρα – τ' ανώγια τους, να πούμε – και τρία του μιλώ και μου μιλεί».

ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, *Τρεχούμενο νερό*, σελίδα 53. Από τα *Φευγάτα Χελιδόνια*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

«Η πρώτη λέξη που ψιθύρισε η χελωνίτσα Καρέττα-Καρέττα με το που βγήκε απ' τ' αυγό ήταν: «Αστέρια!!» (...)
Γιατί η μικρή Καρέττα-Καρέττα, όπως οι γονείς της κι οι παππούδες της, κι οι προπαππούδες της, αιώνες τώρα, από πάντα δηλαδή, ήταν προορισμένη να ζει στις νερένιες γειτονιές, στη θάλασσα. Εκεί θα ήταν το σπίτι της, όχι στη στεριά. (...)».

ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ Χρήστος, *Η χελωνίτσα Καρέττα-Καρέττα και το παλιό Φολκσβάγκεν*, σελίδες 28-31. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

«(...) Τα δάση, όπου θα πάμε, είναι υποβρύχια, του εξήγησα. (...)
Πολυάριθμα μαλάκια ζούσαν στο μαγικό εκείνο βυθό και πονούσε η καρδιά μου που τα πατούσα. (...)
Μετά την αμμουδιά διασχίσαμε μια έκταση γεμάτη φύκια, πελαγίσια φυτά, που ακόμα τα κύματα δεν τα 'χανε ξεριζώσει. Ήταν σαν ένα λιβάδι από πυκνή χλόη. (...)».

ΒΕΡΝ Ιούλιος, *Περίπατος στο βυθό της θάλασσας*, σελίδες 169-172. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

«(...) Μες στα σκοτεινά τα φύκια
μες στα πράσινα χαλίκια
Το φυτεύουνε και βγαίνει
πριν ο ήλιος ανατείλει
Το μαγεύουνε και βγαίνει
το θαλασσινό τριφύλλι. (...)».

ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας, *Το θαλασσινό τριφύλλι*, σελίδα 19. Από την ποιητική συλλογή *Τα ρω του έρωτα*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

κείνη η πέτρα είναι σε αναλογία με το μπόι του, ενώ η Γκιόνα και τ' Άγραφα είναι γι' αυτόν ακατανόητα, επειδής δεν ημπορεί να τα τηράξει και να τα θαμάξει. (...)
Η θάλασσα η δική μας είναι μικρή γούρνα μπροστά στον Ωκεανό, θέλω να πω για τ' Αρχιπέλαγο και για τη Μαύρη Θάλασσα. Μα κι η λεγόμενη Μεσόγεια Θάλασσα, που 'ναι το μεγάλο πέλαγο για τα καράβια μας, είναι κι εκείνη μια μικρή λίμνη, αν τη βάλεις κοντά στον Ωκεανό. Για τούτο ο σοφός Πλάτωνας λέγει πως η θάλασσα που βρίσκεται μέσα από τις Κολόνες του Ηρακλέα φαίνεται σα λιμάνι με μια στενή μπούκα κι οι άνθρωποι που ζούνε γύρω της είναι ίδια μερμήγκια ή βαθρακοί γύρω από 'ναν βάλτο. (...)».

ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης, *Ο αστρολάβος*, σελίδες 13-14. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.

«(...) Αντίκρυ στο βουνό αυτό είναι άλλο, πιο ψηλό, γεμάτο έλατα.
Και κατά την ανατολή άλλο, γεμάτο βελανιδιές, και προς τη δύση, πολύ μακριά, φαίνονταν άλλα βουνά γυμνωμένα.
Από τα βουνά κατέβαιναν ρεματιές γεμάτες νερό, χειμώνα καλοκαίρι, που έκαναν το ποταμάκι, που περνούσε στα πόδια των σπιτιών, να ποτίζει τα περιβόλια και να γυρίζει δυο τρεις μύλους. (...) Και κοράκια πολλά, πάμπολλα, γύριζαν ψηλά και απάνω από το ποτάμι, και ξέσκιζαν τ' αυτιά με τους κρωγμούς: κρα! Κρα! (...)
Ήθελα να είμαι έξω, να βλέπω τον ήλιο, τα σύννεφα, τα πουλιά, και προπάντων τα γεράκια, τα όρνια και τους αετούς. (...)».

ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ Επ. – ΒΟΥΤΥΡΑΣ Δ., *Ο πρώτος μου πόθος*, σελίδες 17-23. Από το Αναγνωστικό *Ο ήλιος*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

«Μέσα στη μεγάλη κάψα του καλοκαιριού, βρέθηκαν ένα

τέσσερα λοξά δρομάκια για ν' ανεβοκατεβαίνουν από τη φωλιά τους εκεί. Από κει πάλι έσκαψαν προς τα κάτω πέντε λοξά δρομάκια, πέρασαν τη φωλιά τους κι άνοιξαν από κάτω άλλη κουλούρα, σα να πούμε τα κατώγια τους. Τέλος από τα πλάγια της κουλούρας έσκαψαν διάφορα άλλα δρομάκια, ίσια και μακριά.
- Μηχανικός μια φορά, ε! είπε στη γυναίκα του θαυμάζοντας το έργο του ο τυφλοπόντικας. (...)».

ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ Ανδρέας, *Ένας νοικοκύρης τυφλοπόντικας*, σελίδες 216-222. Από το αναγνωστικό *Το ραζακί σταφύλι*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

«Το δέντρο υψώνεται πανέμορφο
και πρασινίζει κι ευωδιάζει·
τ' άνθη, τα φύλλα καμαρώνομε,
τη ρίζα – ποιος τη λογαριάζει;

Μα εκείνη, ταπεινή κι αθώρητη,
- μάνα γεμάτη καλοσύνη –
από τη σάρκα, από το αίμα της
την ομορφιά του δέντρου δίνει».

ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, *Η ρίζα του δέντρου*, σελίδες 233-234. Από τα *Φωτερά σκοτάδια*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

«(...) Την ώρα που οι Εβραίοι οι τεχνίτες εδοκίμασαν να φτιάσουν το σταυρό, είδαν με απορία τους πως ό,τι ξύλο έπιαναν δεν άφηνε να το πελεκούν και να το κάνουν όπως θέλουν, μόνο εστριφογύριζε, κι έσπαζε κι εχαλούσε, και πως όλοι οι κόποι τους επήγαιναν χαμένοι. Αφού τα εδοκίμασαν όλα τα ξύλα και δεν μπόρεσαν να κατορθώσουν το θέλημά τους, έπιασαν και ξύλο λοιδοριάς, και μόνο αυτό δεν τους έκαμε αντίσταση· κι έτσι έφτιασαν το σταυρό».

ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ, *Η λοιδοριά*, σελίδα 256. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

«Η βλάστηση είναι κυριολεκτικά οργιαστική· πανύψηλα δέντρα διαγράφουν αναπαυτικά σχήματα ολόγυρα στην ακρογιαλιά. (...) Στη λίμνη κάτω ελαφρά μονόξυλα ανοίγουν τ' αυλάκια τους στο νερό· ψαράδες συναθροίζουν το χρυσάφι της λίμνης, τα ποικιλότατα ψαράκια της, που πουλιούνται σε όλη τη γύρω περιοχή και ακόμη μακρύτερα· (...)».

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ιωάννης Μιχαήλ, *Η πολιτεία της λίμνης*, σελίδες 24-25. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.

λιοντάρι κι ένας αγριόχοιρος κοντά σε μια μικρή πηγή, όπου έτρεχε δροσερό νεράκι. Είχαν κι οι δυο τους τέτοια δίψα, που δεν είχαν την υπομονή να περιμένουν να πιει πρώτα ο ένας κι ύστερα ο άλλος. Έσπρωξε το λιοντάρι με τόση ορμή τον αγριόχοιρο, που ο αγριόχοιρος βρέθηκε δυο μέτρα πέρα απ' το νερό. Μα κι αυτός ορθώθηκε στα γρήγορα και, πέφτοντας πάνω στο λιοντάρι, το απομάκρυνε από την πηγή. Κι αυτό συνεχίστηκε αρκετή ώρα. Έτσι που ούτε το ένα ούτε το άλλο δεν είχαν καταφέρει να ξεδιψάσουν, μα ούτε να δροσιστούν με μια ρουφηξιά νερό. Πάλευαν του σκοτωμού πεισματωμένα και, παίρνοντας βαθιές ανάσες, σταματούσαν ένα λεφτό, ξαναπαίρνανε φόρα και ξανάρχιζαν. Είχαν και οι δύο καταξεσκιστεί, καταπληγιαστεί.
Τους είδαν από ψηλά δυο σαρκοβόρα, αρπακτικά πουλιά, γύπας και κοράκι, κατέβηκαν χαμηλά και πετούσαν από πάνω τους, περιμένοντας πότε θα πέσουν ψόφια για να τα καταβροχθίσουν. Το λιοντάρι και ο αγριόχοιρος τα είδαν, κατάλαβαν το σχέδιό τους και τρομοκρατήθηκαν.
- Βλέπεις τι γίνεται από πάνω μας; Είπε το λιοντάρι στον αγριόχοιρο. Περιμένουν να αλληλοφαγωθούμε, για να γλεντήσουν με τις σάρκες μας. (...)».

ΑΙΣΩΠΟΣ, *Λιοντάρι και αγριόχοιρος*, (Μύθος διασκευασμένος από τη συγγραφέα Έλλη Αλεξίου), σελίδα 46. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

«(...) Κάτω απ' τα πόδια τους έχασκε η πανέμορφη κοιλάδα, που είχε μια σπάνια, άγρια ομορφιά, καθώς ανοιγόταν ανάμεσα στους απότομους γκρεμούς του Ολύμπου απ' τη μια, της Όσσας απ' την άλλη, εκεί που έβρισκε πέρασμα ο Πηνειός ποταμός. Το μήκος του ξεπερνούσε τα έξι χιλιόμετρα, ενώ το πλάτος του έπαιζε ανάμεσα στα τριάντα και τα πενήντα μέτρα. Παντού βαθύσκιωτα πλατάνια, λεύκες λυγερές, γυμνά καλάμια,

«Πού είσαι τάχα εδώ κοντά μου, τζίτζικά μου, τζίτζικά μου, πού είσαι τάχα σκαλωμένος και λαλείς ευτυχισμένος; Τι χαρούμενος που θα ‘σαι! Μες στην πράσινη μουριά μου τραγουδείς κι αποκοιμάσαι, τζίτζικά μου, τζίτζικά μου! Τραγουδείς το μεσημέρι, τζίτζικά μου, τζίτζικά μου, τραγουδείς το καλοκαίρι που στο δέντρο σ’ έχει φέρει. Τραγουδείς πολύ κοντά μου. Στον κορμό, στον κλάδο να ‘σαι; Δε σε πιάνω, μη φοβάσαι, τζίτζικά μου, τζίτζικά μου!». ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, *Ο τζίτζικας*, σελίδα 282. Από τα *Παιδικά τραγούδια*. Από το Ανθολόγιο των Γ’ – Δ’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «(...) Η μητέρα και το ζαρκαδάκι της είχαν πάρει δρόμο. Πήγαιναν σε μια κοιλάδα με τρυφερό χορτάρι κι ένα ρυάκι με κρυσταλλένια νερά. Όμως η αλεπού τους πήρε από πίσω. Ήταν εύκολο ν’ ακολουθήσει τα ίχνη τους, και ο άνεμος τη βοηθούσε, γιατί φυσούσε αντίθετα, κι έτσι τα ζαρκάδια δεν μπορούσαν να τη μυριστούν. Η κοιλάδα ήταν μακριά και στενή. Δεξιά κι αριστερά οι πλαγιές ήταν γεμάτες χορτάρι, θάμνους, φτέρες και βράχια. Η αλεπού είχε καλούς κρυψώνες. Η μητέρα του Αστρούλη άρχισε να τρώει, κι αυτός τη μιμήθηκε. Είχε μπόλικο γρασίδι εκεί τριγύρω. Ωστόσο, αργά και προσεχτικά, η αλεπού πλησίαζε τα δυο ζώα που ούτε την έβλεπαν ούτε την μυρίζονταν. Ακόμα κι όταν αυτή σύρθηκε με την κοιλιά και ήρθε πιο κοντά. Η μητέρα χώθηκε πίσω από μια βατομουριά. Έψαχνε να βρει ένα τρυφερό χορτάρι ξένοιαστη, χωρίς να νιώθει τον κίνδυνο που παραμόνευε. Για μερικές στιγμές το ζαρκαδάκι έμεινε μόνο, κι αυτό ακριβώς περίμενε η αλεπού.		πλούσια, πολύχρωμη, νερόχαρη* βλάστηση, κι εδώ κι εκεί γάργαρα ρυάκια που κύλαγαν φιδίσια μες στην παχιά τη χλόη ή γκρεμίζονταν απ’ τους ψηλούς τους βράχους, πάνω απ’ την όχθη του ποταμού που ακολουθούσε ήρεμα, κελαηδιστά, χαρούμενα, τον νερένιο του δρόμο.(...) - Όχι, ψηλά το βουνό είναι γυμνό, φαλακρό. «Στα 2.000 μέτρα αρχίζει η αλπική ζώνη, έτσι δεν έλεγε ο παππούς;» σκέφτηκε ο Γιάννος μέσα του. - Πιο κάτω υπάρχουν έλατα, πεύκα, οξιές. «Κάτω απ’ τα 2.000 μέτρα, στη δασική ζώνη» (...) - Και πιο κάτω ακόμα έχει καστανιές, κούμαρα κι ύστερα έρχονται τα βοσκοτόπια, με δάση από θάμνους, πρίνα, κέδρα, κρανιές... (...) - Και ζώα; - Έχει λύκους, αλεπούδες, αγριογούρουνα, λαγούς. (...)». ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, *Ένα θαυμάσιο ταξίδι στους αιθέρες*, σελίδες 197-212. Από το βιβλίο *Ο γερο-Όλυμπος*. Από το Ανθολόγιο των Γ’ – Δ’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «(...) Να είχα νερ’ απ’ τον τόπο μου και μήλ’ απ’ τη μηλιά μου, σταφύλι ροδοστάφυλο απ’ την κληματαριά μου.». ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΎΔΙ, *Της ξενιτιάς*, σελίδα 56. Από το Ανθολόγιο των Ε’ – ΣΤ’ Τάξεων Δημοτικού του 2003. «Ήταν μια εξαίσια ανοιξιάτικη μέρα, όταν επισκέφθηκα το Μυστρά. (...) Ο αέρας ήταν αρωματισμένος, η πρασινάδα είχε μιαν ασύγκριτη δροσιά κι ο Ευρώτας, μέσα στ’ άσπρα χαλίκια της κοίτης του, δεν ήταν παρά ένα μικρό και φλύαρο ειδυλλιακό ποτάμι. Τα πλατάνια ριγούσαν στο χάδι της αύρας, οι μεγάλες ροδοδάφνες των οχθών του Ευρώτα γέμιζαν ρόδινα σαλπίσματα την ησυχία και, πάνω στη χλόη, τ’ αναρίθμητα

Ζύγιασε το κορμί της, πήρε φόρα και τινάχτηκε σαν αστραπή πάνω του. Ο Αστρούλης κινήθηκε αμέσως. Ρίχτηκε στο πλάι κι έτσι η αλεπού δεν μπόρεσε να ριχτεί στην πλάτη του. Έπεσε όμως πάνω του και τον δάγκωσε στα πλευρά. Ευτυχώς ήταν ένα επιπόλαιο δάγκωμα. Ο Αστρούλης ξεφώνισε κι άρχισε να κλοτσάει δεξιά κι αριστερά με τα μακριά, λιγνά του πόδια. Η αλεπού έπεσε στο χορτάρι. Η μητέρα έτρεξε αμέσως και ρίχτηκε στην αλεπού. Με τα σκληρά νύχια των ποδιών της, της χτύπαγε το κοκκινότριχο κορμί της άσπλαχνα, χωρίς σταματημό σαν να 'χε σφυριά. Τώρα η αλεπού δεν κοίταζε το ζαρκαδάκι, αλλά πώς να γλιτώσει τη ζωή της. Οι οπλές της μητέρας τη βάραγαν στα πλευρά και στο κεφάλι. (...)». ΜΟΡΙΤΣ Ρούντο, *Πώς βάφτηκαν κόκκινα τ' αστεράκια*, σελίδες 36-37. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003. «(...) Πραγματικά, στο ψηλό και πυκνό δάσος δεν έβλεπες τίποτ' άλλο παρά ένα παχύ στρώμα κάτασπρου χιονιού, και τα δέντρα ήτανε κι αυτά γεμάτα χιόνι, από την κορυφή μέχρι τα κάτω κλαδιά που έγερναν από το βάρος του. Το δάσος απλωνόταν ήσυχο και σιωπηλό, τ' αγρίμια, μικρά και μεγάλα, είχαν τρυπώσει στις φωλιές τους, και μονάχα κάπου κάπου φαινόνταν πάνω στο χιόνι τίποτα αχνάρια από λύκο ή αλεπού. (...)». ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ Πιπίνα, *Ο Πρασινοσκούφης*, σελίδες 63-65. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003. «(...) Ο παπα-Μιχάλης έδειξε τα ράσα του που ήταν γεμάτα από εκείνα τα αγκαθωτά σπόρια, τα λεγόμενα τσιμπούρια (...)». ΚΑΛΙΟΤΣΟΣ Παντελής, *Ένας αλλιώτικος ποδοσφαιρικός αγώνας*, σελίδες 143-146. Από το		αγριολούλουδα κεντούσαν συνθέσεις μαγευτικές. (...) - κι από την κατάφωτη πεδιάδα δεν ανέβαιναν ως την επίσημη σιγή του παρά ειρηνικά βελάσματα προβάτων...». ΟΥΡΑΝΗΣ Κώστας, [*Ο Μυστράς*], σελίδες 187-189. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.

Ανθολόγιο των Γ’ – Δ’ Τάξεων του Δημοτικού του 2003. «(...) (Μάρτιος Μέσα στο πυκνό δάσος, μέσα στην αστέναχτη* φύση, τ’ όρνιο περνά ψηλά κρώζοντας. (...) Τα χωράφια απλώνονται σα βελούδο, ανεβαίνοντας ως το δάσος, σιμά στ’ αγριοβαλάνια. (...)». ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, [*Οι δώδεκα μήνες*], σελίδες 57-60. Από το βιβλίο *Οδοιπόρος*. Από το Ανθολόγιο των Ε’ – ΣΤ’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «(...) Θα σας πάγω σήμερα σε κάποια μέρη ξεχασμένα, κοντά σ’ ένα βουνό γίγαντα, λεγόμενο Τσιμποράθο. (...) Πέτρες κείτουνται σωριασμένες, κι απάνω σ’ αυτές τις πεθαμένες πέτρες και στα χαλάσματα κάθουνται οι γουστέρες κατακαιγόμενες από τον ήλιο· το κορμί τους θαρρείς πως το ζωγράφισε κανένας μεγάλος τεχνίτης, με ρίγες ωραιότατες, πράσινες, κίτρινες και καφεδιές. Χάφτουνε τις μύγες. (...)». ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης, *Μακάριοι άνθρωποι*, σελίδες 67-71. Από το βιβλίο *Ιστορίες και περιστατικά*. Από το Ανθολόγιο των Ε’ – ΣΤ’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «(...) Ήταν ακόμα η λαγκαδιά στο χτήμα του παππού, με όλου του κόσμου τα φρούτα, τα λουλούδια και τα μυριστικά, με τα κρεμαστά νερά που τραγουδούσαν στις γούρνες και με τα πουλιά, τις πεταλούδες με τα τριανταφυλλιά φτερά, και τις χελώνες, που χτυπούσαν αστεία τα καβούκια τους χωμένες στην πρασινάδα. (...) Σ’ όλον το χωραφόδρομο περνούσαν κάτω από συκιές φορτωμένες μελωμένα σύκα, κάτω από απιδιές με χρυσούς ζουμερούς καρπούς. Από τη μια κι από την άλλη του δρόμου ήταν οι ανθισμένες αλυγαριές με τα γαλάζια και τα άσπρα λουλούδια. Ήταν τα σκίνα* και οι αρίγανες*. (...)».		

ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ Στρατής, *Δυο παιδιά μπροστά σ' έναν τάφο*, σελίδες 247-253. Από τη συλλογή διηγημάτων *Το πράσινο βιβλίο*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «Τα «εθνικά πάρκα», χώροι ακαταμέτρητοι, είναι τα άσυλα των ζώων της Αφρικής. Τ' αφήνουν λεύτερα μέσα κει, να ζήσουν τη ζωή τους καταπώς τους βολεί*. Άνθρωπος να τα πειράξει δεν επιτρέπεται. Έτσι τα ζώα δεν τρέμουν πια τους ανθρώπους. (...) Εδώ κι εκεί συναπαντούμε* καμηλοπάρδαλη που σηκώνει τον τεράστιο λαιμό της και προσπαθεί να κορφολογήσει το δέντρο της, το δέντρο της καμηλοπάρδαλης. Ή μαραμπού*, που συνεδριάζουν μέσα στον ήλιο ασάλευτοι. Ή ζαρκάδια, που ξεμακραίνουν με λυγερά πηδήματα. (...) Τέλος, ένα πόδι ανάστροφο ανακινεί ράθυμα τα κλαδιά. Το λιοντάρι βρίσκεται ξαπλωμένο μπροστά στα μάτια μας, ανάμεσα στους θάμνους· με πολλή προσοχή ξεχωρίζουμε το μουσούδι του, την κοιλιά του. Πότε στρέφεται στο 'να πλευρό, πότε στ' άλλο. Κοιμάται βαθιά. (...) Το λιοντάρι ανακλαδίζεται ήσυχα ήσυχα, διώχνει τον ύπνο από τα βλέφαρά του κι ανασηκώνεται. Είναι μια λιόντισσα*, με γυμνό λαιμό, χωρίς χαίτη – από τούτο την ξεχωρίζουμε. (...) (...) κατεβαίνει στο χαντάκι. Πίσω της έρχονται δυο άλλα λιοντάρια (...) Το ένα είναι θηλυκό, το άλλο αρσενικό. Χαϊδολογιούνται, κυλιούνται, γυμνάζονται για το κυνήγι της νύχτας. (...) Τα λιοντάρια να μη νοιάζονται καθόλου για ό,τι συμβαίνει, τα πουλιά τα μαραμπού να σηκώνονται σε μαύρη νεφέλη και να πηγαίνουν να συνεχίσουν τη συνεδρίαση τους σε απόμερο σύδεντρο, κατάψηλα, απάνου στις ισοπεδωμένες από την καμηλοπάρδαλη κορφές. Τέλος, τα λιοντάρια αφήνουν το δρόμο, πέφτουν στη δασοτοπιά. Εκεί		

συναντιούνται μ' ένα κοπάδι σκύμνους*, μπορέσαμε να μετρήσουμε εννιά, και κάνουν μαζί τους πολλές χαρές. Μια σκηνή οικογενειακής ευτυχίας. Οι μάνες οι λιόντισσες αναγαλλιάζουν. Τα τρίβουν απάνου τους, τα γλείφουν, τα κανακεύουν καθώς μάνες ανθρώπων. Αλλού κοιμούνται οι σκύμνοι, σε μέρος πιο ασφαλισμένο από ξαφνική επιδρομή, αλλού οι γονιοί. Με τη νύχτα, η οικογενειακή συγκέντρωση προχωρεί, ένα σώμα, προς τα κυνηγετικά πεπρωμένα τους. Πρέπει και τα λιονταράκια να μάθουν να κερδίζουν τη ζωή τους με δική τους ευθύνη και με κόπο δικό τους. Στήνουν παγάνες*, όλοι μαζί, να σκοτώσουν το ανυποψίαστο ζώο και να ευωχηθούν*. Με το χάραμα του ήλιου, θα ξεχωρίσουν και πάλι. Οληµερίς τα λιοντάρια κοιμούνται. (...) Μια φορά ξεμεσημεριάζαμε σε μέρη απόσκια, μέσα στη σαβάνα* της Ντίρε-Ντάουας. Το λιοντάρι βγήκε ξαφνικά από σύδεντρο, στάθηκε στο χείλος του όχτου και μας περιεργαζόταν. Οι γυναίκες πήγαν να ξεφωνίσουν, προσπαθήσαμε να πιάσουμε τα τουφέκια, που είχαμε αφήσει παράμερα, τα χέρια μας είχαν μουδιάσει από φρίκη και τρόμο, το λιοντάρι μας περιεργαζόταν με την ησυχία του. Τέλος, έστριψε τη ράχη με άπειρη περιφρόνηση και ξεμάκρυνε. Τι να φάει από μας; Να, αυτό σημαίνει, επιτέλους, πώς το ζώο βρίσκεται σφηνωμένο μέσα στην καθημερινή ζωή της Αφρικής. Στο Μόσι και στο Νταρ-Σαλάμ είδα σε φιλόξενα και πολυτελέστατα σπίτια σαύρες να σαλεύουν στους τοίχους, μέσα στις κάμαρες. Ανατρόμαξα. - Δεν κάνουν κακό. Σκοτώνουν τα κουνούπια, τις μύγες, τις αράχνες, μου είπαν· τις έχουμε συνηθίσει και τις αφήνουμε λεύτερες. (...) Οφείλω να ομολογήσω, πως τέτοιο εντομοκτόνο δε θα μπορούσα να το φανταστώ. (...)». ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ιωάννης Μιχαήλ, *Απομεσήμερο με τα*		

λιοντάρια, σελίδες 289-293. Από το βιβλίο *Αφρικανική περιπέτεια*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «(...) « Όπως ξέρετε, είχα σκοπό να ταξιδέψω στον κόσμο των ανθρώπων. Πρέπει να μάθουμε περισσότερα γι' αυτούς. Μου είπαν ότι οι γάτες τούς ξέρουν καλά, ζουν μαζί τους και μάλιστα ανεξάρτητες. Πώς τα κατάφερναν; Θα πρέπει να το μάθουμε. Μπορεί να υπάρχει κάποιος τρόπος να συνεννοηθούμε με τους ανθρώπους κι αν υπάρχει, οι γάτες θα τον ξέρουν». (Γρ. 19-23, σελίδα 30) « (...) Αν καταφέρναμε να συνεννοηθούμε με τους ανθρώπους, μπορεί να μην πείραζαν το δάσος, και οι γάτες ίσως να ξέρουν κάποιο τρόπο». (...) Και δε φοβάσαι να πας σ' έναν τόσο τρομερό κόσμο;», ρώτησε μια χελώνα. (...) «Τότε γιατί πας;». (...) «Γιατί πρέπει να σώσουμε το δάσος», είπε ο Πορκιουπίνος. (...) Πώς να ήταν ο παραμυθένιος κόσμος του βυθού της λίμνης των βατράχων; Τι να έβλεπαν τα πουλιά σ' εκείνα τα θαυμαστά βουνά και δάση από άσπρες μπαμπακότουφες που αρμένιζαν συχνά στον ουρανό; Πού οδηγούσαν οι σκοτεινοί λαβύρινθοι των μυρμηγκιών; Τι έτρεχαν να προλάβουν τα ρυάκια του δάσους;». ΜΠΟΝΤΗΣ Γιώργος, [*Ο ασημένιος δρόμος*], σελίδες 30-33. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003. «Η Ασπρούδα ήταν το πιο περήφανο πουρνάρι της περιοχής. Το πιο μεγάλο και το πιο ψηλό. Λέγανε πώς ήταν στοιχειωμένο δέντρο, να, από κείνα που τα κατοικούσανε νεράιδες και ξωθιές, θεές βουνίσιες, Δρυάδες ή Αμαδρυάδες, που είχανε παλάτια πλουμισμένα στην καρδιά του πουρναριού. Κι αυτές το ποτίζανε, λέει, και το ταγίζανε με θεϊκές		

τροφές, κι αψήλωσε και θέριεψε κι έφτασε ίσαμε το Θεό και ως τον ουρανό ψηλά! Και κρυφομίλαγε με το φεγγάρι... Ήταν θεόρατο. Οι ρίζες του έμπαιναν βαθιά κι άγγιζαν την καρδιά της γης. Ο κορμός του είχε ως δέκα μέτρα περιφέρεια. Κι οι κλώνοι του απλώνανε κι άγγιζαν το παλιόκαστρο. Κι εκείνη η θεόρατη κορφή του, που πήγαινε μεσούρανα, περήφανη κι αλύγιστη, όσοι βοριάδες και νοτιάδες κι αν φυσούσαν... Ήτανε κι ένα κλήμα σκαλωμένο πάνω του, που έκανε ξανθά σταφύλια. Ήτανε λέει Ασπρούδα. Από αυτό το κλήμα πήρε και το πουρνάρι τ' όνομά του. (...) Τότε, που τα παιδιά στην ύπαιθρο μεγάλωναν ανάμεσα στα δέντρα και στα ζωντανά... (...) Πάντως εκεί στον ίσκιο της παίζαμε και ξαποσταίναμε ατέλειωτα! Και τα πουλιά και τα μυρμήγκια και τα σκιουράκια, όλα βρίσκανε καταφύγιο και τροφή σ' αυτό το δέντρο. (...) Μένει η Ασπρούδα και ψηλώνει πλάι στο κάστρο, πλάι στο ρέμα, αντίκρυ εκεί στο Παλιοχώρι με τ' αρχαία μνήματα κι όλο τεντώνει την κορφή της προς τον ουρανό, να τον αγγίξει. (...) Κι η Ασπρούδα πάντα εκεί με τα πουλιά και τα μυρμήγκια και τα σκιουράκια. Υψώνεται κατακόρυφα και πότε πέφτει η σκιά της από δω, πότε από κει, μια θεόρατη σκιά, που αγκαλιάζει ένα γύρω τα βουνά, τα έρημα χωράφια, τα εγκαταλειμμένα χωριά, με δίχως κόσμο και παιδιά, μονάχα με αγριοπούλια στα χαλάσματα κι ένα σωρό αγριόγατες και φίδια, που χώνονται στις τρύπες των σπιτιών και στις ραγισματιές της γης. (...) Τίποτα δεν απόμεινε εκεί στο πρόσχαρο χωριό. Μονάχα η Ασπρούδα αντιμάχεται την ερημιά· και μια σκιά, πελώρια σκιά, η σκιά της, απλώνεται πάνω από την εγκατάλειψη.». ΧΩΡΕΑΝΘΗ Ελένη, *Η Ασπρούδα*, σελίδες 34-36. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.		

«(...) Έγινε φίλη και με τα δέντρα. Τα δέχτηκε σαν πλάσματα που ήρθαν στη γη μονάχα για να την ευχαριστούνε: να της κάνουν σκιά άμα έχει ήλιο, ή να σαλεύουν τα φύλλα τους όταν φυσά τ' αγέρι, για να παίζει. (...) Ήταν μια άλλη Χιονάτη, ένα κοριτσάκι βοσκών που ζούσε στην Ελλάδα. Εκεί στα μέρη της Πάρνηθας. (...) Έτυχε όμως να περάσει μια μέρα απ' το καλύβι της ένα ελαφάκι, το μοναδικό ελαφάκι που ζούσε στα βουνά της Πάρνηθας. (...) Εγώ ζω βαθιά μες στο δάσος που είναι πέρα απ' το «Άρμα», πέρα απ' τη μεγάλη χαράδρα». (...) Έχω τα φύλλα που βουίζουν στα δέντρα και που μηνούν τον καιρό που θα 'ρθει, έχω τα σκουλήκια που σαλεύουν στη γη, έχω το χορτάρι που φυτρώνει ύστερα από τη βροχή. (...) Ζούσανε, λέει, τα ελάφια σε μεγάλα παρθένα δάση και ήταν πολύ καλά έτσι που ζούσαν ξένοιαστα με τ' άλλα θεριά και τα πουλιά, όταν κάποτε ξεστράτισαν. Βγήκαν απ' τα λημέρια τους, περιπλανήθηκαν πολλές μέρες και πολλες νύχτες, κι άξαφνα βρέθηκαν μες στη χώρα των ανθρώπων. Ήταν οι πρώτοι άνθρωποι που αντίκριζαν τα πρώτα ελάφια του κόσμου. Κάθισαν τα ελάφια και τους παραφύλαξαν. (...)» ΒΕΝΕΖΗΣ Ηλίας, *Η Χιονάτη της Πάρνηθας*, σελίδες 37-39. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.		
«(...) Μια χρονιά είχαμε πάει στο αμπέλι μας και μέναμε στο εξοχικό μας σπιτάκι· ο αγέρας μύριζε, η γης καίγουνταν, τα τζιτζίκια καίγουνταν κι αυτά, σα να κάθουνταν απάνω σε κάρβουνα αναμμένα. (...)». ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ Νίκος, [*Ο γιος*], σελίδες 155-157. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.		

Όπως προαναφέρεται, στην πρώτη υποενότητα, που ακολουθεί, ερευνάται, συνθετικά, το χερσαίο οικοσύστημα, μέσα από τα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, που το αναπαριστούν.

1) Χερσαίοι βιότοποι: αλληλεπίδραση, αλληλοεξημέρωση, αλληλοσεβασμός

Το χερσαίο οικοσύστημα, αποτελεί μέρος του συνόλου της φύσης, αφού σύμφωνα με όσα προαναφέρονται, «(…) αυτά τα οικοσυστήματα (…) είναι πολυποίκιλης φύσης και μεγέθους»[855]. Έτσι, στα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, που ακολουθούν, παρουσιάζεται εκείνος ο περιβάλλον χώρος, που αποτελεί ένα οικοσύστημα.

Στο ακόλουθο απόσπασμα «(...) Πέρασε το φρεσκοοργωμένο χωράφι, σκαρφαλώνοντας πάνω στα μικρά βουναλάκια του και κατρακυλώντας στα ισιοχαραγμένα χαντάκια, και βγήκε στον κάμπο. Εκεί που πήγαινε, σκουντούφλησε σ' ένα αγκάθι και πάρ' τον κάτω. (...) Τι μεγάλο που ήταν το δάσος! Πού να καθόταν το πουλάκι; (...)
Μα το πουλάκι φτερούγιζε ανάμεσα στα κλαριά, από δέντρο σε δέντρο, και δεν καθότανε να το πιάσει ο Πιτσιρίκος και να του στρίψει το λαιμό. Τα δέντρα ήταν όλα ίδια, μοιάζανε τόσο πολύ το ένα με τ' άλλο, που δεν τα ξεχώριζες. Ολοτρόγυρα χτυπούσαν τα τρυποκάρυδα τους κορμούς με τις μύτες τους, σφύριζε ο κότσυφας, βούιζε το κουνούπι «ζούμ, ζούμ, ζούμ», και δεν ήταν εύκολο να ξεχωρίσει ο Πιτσιρίκος το θόρυβο που έκαναν τα φτερά του πουλιού. (...)
Τι τρομερό που ήταν το δάσος! Ο λύκος παραμόνευε πίσω από τους κορμούς, η αλεπού σκάλιζε το χώμα με τα νύχια της κι ερχόταν όλο και πιο κοντά, οι σκιές τον κυνηγούσαν. Μια μεγάλη κουκουβάγια πέταξε στο δέντρο που ήταν πάνω από το κεφάλι του. (...) Όλα γύρω μονομιάς άλλαξαν όψη· το δάσος μίκρυνε, ο λύκος δε μούγκριζε πια, μούγκριζε μονάχα η αγελάδα του γείτονα, που βοσκούσε εκεί σιμά στον κάμπο. Πάνω στο πεύκο, εκεί που πρώτα τον παραμόνευε η κουκουβάγια, τώρα καθόταν ένας σπουργίτης. (Όλα ημέρεψαν μόλις είδαν τη μανούλα κι έγιναν διαφορετικά.)»[856], παρατηρείται το οικοσύστημα του δάσους, το οποίο συναντά ο πιτσιρίκος, καθώς περνά τα μικρά βουναλάκια και τον κάμπο. Σύμφωνα με την αναπαράσταση, το δάσος, στα μάτια του φοβισμένου μικρού παιδιού, φαντάζει ως τρομερό. Τις ιστορίες και τα παραμύθια για λύκους και αλεπούδες, για κουκουβάγιες και άλλα ζώα και πτηνά του δάσους, τα ζωντάνεψε ο φόβος του, ενώ, όλα επανήλθαν στην πραγματική διάστασή τους όταν ο μικρούλης είδε την μανούλα του. Έτσι, παρατηρείται ότι «ο φόβος διαστρεβλώνει την αντίληψή μας για την πραγματικότητα, ενώ πλήττει την ψυχραιμία και την καθαρότητα της

[855] TANSLEY A. G., «The use and abuse of Vegetational Concepts and Terms», in *Ecology*, Vol. 16, No 3, Ecological Society of America, 1935, 284-307 σελίδες.

[856] ΤΣΟΥΚΑΛΑ Δανάη, *Ο Πιτσιρίκος*, σελίδες 198-206. Από το βιβλίο *Τα παραμύθια της Νεφέλης*. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

σκέψης μας»[857]. Το ίδιο συνέβη και στον μικρούλη ήρωα. Βέβαια, είναι σημαντικό να αναφερθεί το γεγονός ότι το δάσος και το οικοσύστημά του, για τα μικρά παιδιά, φαντάζει ως ένας χώρος τρομακτικός, αφού από την μικρή ηλικία ακόμα, στα γνωστά σε όλους παραμύθια, ο λύκος παραμονεύει την κοκκινοσκουφίτσα στο δάσος, η Χρυσομαλλούσα χάθηκε στο δάσος και μπήκε στο σπίτι των τριών αρκούδων, η αλεπού, επίσης, παραμονεύει στο δάσος για το θήραμά της και η κουκουβάγια πετάει από κλαδί σε κλαδί, κυρίως το βράδυ, αφού είναι νυκτόβιο πτηνό. Με αυτόν τον τρόπο διαφαίνεται η επιδραστικότητα του παραμυθιού στα παιδιά, ιδίως της προσχολικής ηλικίας και της πρώτης σχολικής ηλικίας. Μάλιστα, «το παραμύθι έχει την εσωτερική δύναμη της επιβολής του, πέρα και ανεξάρτητα από οποιουσδήποτε όρους και τρόπους χρησιμοποίησης και διδασκαλίας του»[858]. Όμως, το δάσος αποτελεί κυρίαρχο στοιχείο της φύσης στα λαϊκά παραμύθια, ενώ στη συμβολική γλώσσα, το δάσος εκφράζει «την αναπαράσταση της χαώδους ψυχικής κατάστασης του ανθρώπου που δεν έχει βρει ακόμα το δρόμο του»[859]. Τέλος, σύμφωνα με τον Delumeau, αν ο φόβος ξεπεράσει μια ανεκτή δόση, γίνεται παθολογικός και προκαλεί φραγμούς[860].

Στα αποσπάσματα, που ακολουθούν, παρατηρείται η αναφορά στο οικοσύστημα του κήπου, όπου ανθίζουν ποικίλα λουλούδια, καθώς και η αναφορά στο γρασίδι που τα αρνάκια απολαμβάνουν να τρώνε. Έτσι: «(...) Στον κήπο του φύτρωναν κι άνθιζαν όλων των λογιών τα λουλούδια: τριαντάφυλλα, τουλίπες, μαργαρίτες, κυκλάμινα, ζουμπούλια κι όμορφα κατακόκκινα γαρίφαλα. (...)»[861], αλλά και: «(...) Εκείνο τον καιρό το γρασίδι δεν ήταν και πολύ μακριά απ' το σπίτι. Πράσινο χορταράκι ξεφύτρωνε κάμποσο παραπέρα, ως είκοσι λεπτά δρόμο· πράσινο χορταράκι σε λακκούβες, σε ισιώματα, άκρη σε πεσμένους τοίχους· κάπου κάπου, και κόκκινες παπαρουνίτσες, με την ογρή τη μυρωδιά, που μυρίζει μουσκεμένη γης. Τότε, έμαθα πως το χόρτο το λένε «γρασίδι» και πως το αγαπάνε τα πρόβατα, όπως εμείς, τα παιδιά, αγαπάμε τις πατάτες. (...) Κι εγώ, τ' άκουγα να το ξεριζώνει απ' το χώμα, και την ίδια ώρα, να το κόβει με τα δόντια, να το μασουλίζει... χραπ, χραπ, χραπ, χραπ... έκοβε, έκοβε, σα να πεινούσε χρόνια και χρόνια, ή σα να φοβόταν πως το γρασίδι ήθελε σωθεί. Χραπ, χραπ,

[857] ΚΑΡΙΚΗ Μαρία, «Φόβος: ο χειρότερος σύμβουλος» στην ηλεκτρονική εφημερίδα *Η Ροδιακή*, δημοσιεύτηκε την Τρίτη 7 Ιανουαρίου 2014 στις 11:33 και προσπελάστηκε την 27η Φεβρουαρίου 2023 στις 00:11.

[858] ΜΕΡΑΚΛΗΣ Μιχάλης, *Το λαϊκό παραμύθι*, Αθήνα, 1999, Ελληνικά Γράμματα, σελίδα 198.

[859] ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ Μαρία, *Φυτά και ζώα στο ελληνικό λαϊκό παραμύθι: Οι σχέσεις τους με τον άνθρωπο*, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Αλεξανδρούπολη, 2020, σελίδα 136.

[860] DELUMEAU Jean, *La peur en Occident, XIVe-XVIIIe siècles, une cité assiégée*, Éditions Fayard, Pluriel, Paris, 1978, σελίδα 10.
Η μετάφραση του πρωτοτύπου που ακολουθεί, πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής. «Mais si elle dépasse une dose supportable, elle devient pathologie et crée des blocages».

[861] ΣΑΡΡΗ Ζωρζ, *Το γαϊτανάκι*, σελίδες 240-250. Από το βιβλίο *Το γαϊτανάκι*. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

χραπ, χραπ... Ούτε πουλάκι τόσο γλυκά δεν κελάδησε, όσο τρώει έν' αρνάκι το γρασίδι. (...)»[862].

Στο απόσπασμα που ακολουθεί, παρατηρείται ακόμα μια αναπαράσταση του οικοσυστήματος του κήπου, ο οποίος είναι καταπράσινος και γεμάτος με οπωρικά και λαχανικά και γι' αυτό, αποτελεί τον κατάλληλο χώρο για να φτιάξουν την φωλιά τους οι τυφλοπόντικες: «(...) Πλησίασαν στο φράχτη του κήπου. Μουριές ήταν ολόγυρα και χαμόκλαδα πυκνά κι αγκαθωτά. Κοίταξαν από μια τρύπα κι είδαν τον κήπο μέσα ολοπράσινο. Ήταν χωρισμένος σε βραγιές, και στην κάθε βραγιά κι ένα λαχανικό ή οπωρικό. Εδώ μαρούλια, εκεί κοκκινογούλια*, παραπέρα φράουλες· αλλού ήταν μπάμιες και μελιτζάνες, αλλού φασολάκια, αλλού κολοκυθιές, και κάπου λουλούδια λογής λογής. (...) Έτσι σε λίγο τρύπωσαν κάτω από τον κήπο. Εκεί άρχισαν αμέσως να φτιάνουν τη φωλιά τους. Πρώτα έσκαψαν το μέρος που θα μείνουν και θ' αναθρέψουν τα μικρά τους. Έπειτα, μια πιθαμή αποπάνω, άνοιξαν μεγάλη κουλούρα – τ' ανώγια τους, να πούμε – και τρία τέσσερα λοξά δρομάκια για ν' ανεβοκατεβαίνουν από τη φωλιά τους εκεί. Από κει πάλι έσκαψαν προς τα κάτω πέντε λοξά δρομάκια, πέρασαν τη φωλιά τους κι άνοιξαν από κάτω άλλη κουλούρα, σα να πούμε τα κατώγια τους. Τέλος από τα πλάγια της κουλούρας έσκαψαν διάφορα άλλα δρομάκια, ίσια και μακριά.

- Μηχανικός μια φορά, ε! είπε στη γυναίκα του θαυμάζοντας το έργο του ο τυφλοπόντικας. (...)»[863]. Όπως παρατηρείται στο ανωτέρω απόσπασμα και στην συγκεκριμένη αναπαράσταση, πράγματι, ο τυφλοπόντικας ζει μόνος με την οικογένειά του, η αναπαραγωγή του γίνεται περί τα τέλη της άνοιξης, ενώ η διάρκεια ζωής του είναι τα 5 έτη. Βρίσκεται, κυρίως, 10 με 20 εκατοστά κάτω από την επιφάνεια της γης, επιλέγοντας μαλακά εδάφη για να μπορεί να σκάψει τις στοές του, οι οποίες ενίοτε φτάνουν και το ένα μέτρο βάθος. Ο τυφλοπόντικας δεν δημιουργεί προβλήματα στις φυτικές καλλιέργειες και τρέφεται κυρίως με γαιοσκώληκες που φτάνουν τα 30 κιλά περίπου σε ετήσια κατανάλωση, ενώ συμπληρώνει την διατροφή του με έντομα[864].

Στα δύο ακόλουθα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, παρατηρούνται στο οικοσύστημα του στερεού φλοιού της γης, τα διάφορα δέντρα, που ψηλώνουν, που πρασινίζουν, που δίνουν άνθη ευωδιαστά και καρπούς και που η ρίζα τους είναι αυτή που τα θρέφει κι ας μην φαίνεται, αφού είναι βυθισμένη στο χώμα.

«Το δέντρο υψώνεται πανέμορφο

---

[862] ΑΓΡΑΣ Τέλλος, *Οι μεγάλες λύπες*, σελίδες 54-62. Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[863] ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ Ανδρέας, *Ένας νοικοκύρης τυφλοπόντικας*, σελίδες 216-222. Από το αναγνωστικό *Το ραζακί σταφύλι*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[864] ΟΛΟΚΤΣΙΔΗΣ Αργύρης, ΣΑΜΑΡΑΣ Ζήσης, *Ζημιογόνα τρωκτικά*, Εκδόσεις ΑΛΚΩΝ, 2010, ISBN: 978-960-99203-0-8, 188 σελίδες.

και πρασινίζει κι ευωδιάζει·
τ' άνθη, τα φύλλα καμαρώνομε,
τη ρίζα – ποιος τη λογαριάζει;

Μα εκείνη, ταπεινή κι αθώρητη,
- μάνα γεμάτη καλοσύνη –
από τη σάρκα, από το αίμα της
την ομορφιά του δέντρου δίνει»[865].

Στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα που ακολουθεί, παρατηρείται η αναφορά στον τύπο ξύλου που δίνουν ορισμένα δέντρα, όπως για παράδειγμα αυτό της λοιδοριάς: «(...) Την ώρα που οι Εβραίοι οι τεχνίτες εδοκίμασαν να φτιάσουν το σταυρό, είδαν με απορία τους πως ό,τι ξύλο έπιαναν δεν άφηνε να το πελεκούν και να το κάνουν όπως θέλουν, μόνο εστριφογύριζε, κι έσπαζε κι εχαλούσε, και πως όλοι οι κόποι τους επήγαιναν χαμένοι. Αφού τα εδοκίμασαν όλα τα ξύλα και δεν μπόρεσαν να κατορθώσουν το θέλημά τους, έπιασαν και ξύλο λοιδοριάς, και μόνο αυτό δεν τους έκαμε αντίσταση· κι έτσι έφτιασαν το σταυρό»[866]. Το συγκεκριμένο λογοτεχνικό απόσπασμα, ανήκει στην λαϊκή παράδοση κι έχει θρησκευτικό χαρακτήρα, αφού αναφέρεται στη Σταύρωση του Χριστού. Παρ' όλ' αυτά, παρατηρείται η αναφορά στη φύση και τα δέντρα, τα οποία δεν επέτρεψαν στους ανθρώπους να τα διαχειριστούν έτσι ώστε να φτιάξουν τον σταυρό από το ξύλο τους. Συνοψίζοντας, σύμφωνα με το λογοτεχνικό απόσπασμα, μόνο το ξύλο της λοιδοριάς δεν αντιστάθηκε κι έτσι κατάφεραν να φτιάξουν τον σταυρό οι Εβραίοι τεχνίτες. Τέλος, η συγκεκριμένη παράδοση, ενέπνευσε και τον ποιητή Ιωάννη Πολέμη, ο οποίος έγραψε το ποίημα *Το δέντρο του σταυρού*[867].

Στα ακόλουθα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, γίνεται αναφορά στα τζιτζίκια, τα οποία σκαρφαλωμένα στα κλαδιά των δέντρων τραγουδούν ευτυχισμένα, κατά την περίοδο του καλοκαιριού, που η γη «καίγεται» από τον ήλιο και τις υψηλές θερμοκρασίες: «(...) Μια χρονιά είχαμε πάει στο αμπέλι μας και μέναμε στο εξοχικό μας σπιτάκι· ο αγέρας μύριζε, η γης καίγουνταν, τα τζιτζίκια καίγουνταν κι αυτά, σα να κάθουνταν απάνω σε κάρβουνα αναμμένα. (...)»[868]. Αντίστοιχα, στο ποίημα που ακολουθεί, ο τζίτζικας καθισμένος πάνω στα κλαδιά των δέντρων τραγουδά ευτυχισμένος:

---

[865] ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, *Η ρίζα του δέντρου*, σελίδες 233-234. Από τα *Φωτερά σκοτάδια*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[866] ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ, *Η λοιδοριά*, σελίδα 256. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[867] Για το ποίημα του Ιωάννη Πολέμη, βλέπε στο Παράρτημα.

[868] ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ Νίκος, [*Ο γιος*], σελίδες 155-157. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.

«Πού είσαι τάχα εδώ κοντά μου,
τζίτζικά μου, τζίτζικά μου,
πού είσαι τάχα σκαλωμένος
και λαλείς ευτυχισμένος;

Τι χαρούμενος που θα ‘σαι!
Μες στην πράσινη μουριά μου
τραγουδείς κι αποκοιμάσαι,
τζίτζικά μου, τζίτζικά μου!

Τραγουδείς το μεσημέρι,
τζίτζικά μου, τζίτζικά μου,
τραγουδείς το καλοκαίρι
που στο δέντρο σ’ έχει φέρει.

Τραγουδείς πολύ κοντά μου.
Στον κορμό, στον κλάδο να ‘σαι;
Δε σε πιάνω, μη φοβάσαι,
τζίτζικά μου, τζίτζικά μου!»[869].

Τα τζιτζίκια είναι, γενικώς, γνωστά για τους ήχους, που παράγουν. Πιο συγκεκριμένα, χρησιμοποιούν ακουστικά σήματα, τα οποία παράγονται από μια μοναδική δομή στην πλευρά της κοιλίας, που ονομάζεται τύμπανο. Οι ήχοι που παράγουν τα τζιτζίκια χρησιμεύουν στην επικοινωνία μεταξύ τους, στο μαρκάρισμα της περιοχής τους και μερικώς, για την άμυνά τους. Στον άνθρωπο είναι γνωστά τα τραγούδια του κοινού τζιτζικιού, που παράγει ήχους ειδικά το καλοκαίρι και που όλοι όσοι ζουν σε χώρες της Μεσογείου, τα έχουν ακούσει. Επιπλέον, ο ήχος παράγεται μόνο από τα αρσενικά τζιτζίκια. Τα θηλυκά δεν έχουν τύμπανο και κατά συνέπεια, δεν μπορούν να παράγουν ήχους. Μπορούν όμως να χρησιμοποιήσουν τα πτερύγιά τους για την παραγωγή του ήχου, ο οποίος δεν γίνεται αντιληπτός από τον άνθρωπο, αλλά από τζιτζίκια του ίδιου είδους[870]. Τα τζιτζίκια είναι ευρέως γνωστά στην Ελλάδα, καθώς και σε άλλους μεσογειακούς τόπους. Τα τζιτζίκια είναι, επίσης, γνωστά στα παιδιά και μέσα από τον δημοφιλή μύθο του Αισώπου, *Ο τζίτζικας κι ο*

[869] ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, *Ο τζίτζικας*, σελίδα 282. Από τα *Παιδικά τραγούδια*. Από το Ανθολόγιο των Γ’ – Δ’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[870] BIEDERMANN Robert, NIEDRINGHAUS Rolf, *The Plant- and Leafhoppers of Germany, Identification key to all species*, Edition WABV, Frund, 2009, 409 σελίδες.

μέρμηγκας[871], σύμφωνα με τον οποίο αναπαρίσταται η εργατικότητα του μυρμηγκιού και η τεμπελιά και διασκέδαση του τζιτζικιού, το οποίο, όμως, δεν είχε μεριμνήσει, έτσι ώστε να έχει φαγητό για τον χειμώνα. Για τους Έλληνες κι ενδεχομένως γι' άλλους μεσογειακούς λαούς, τα τζιτζίκια αποτελούν κομμάτι νοσταλγικών αναμνήσεων των καλοκαιρινών διακοπών, αναμνήσεων, που έχουν επενδυθεί με την εξαίσια μουσική των τζιτζικιών. Μια μουσική, η οποία έχει τραγουδηθεί κι επαινεθεί από διάφορους συγγραφείς και ποιητές, μεταξύ των οποίων, ο Οδυσσέας Ελύτης, ο οποίος έγραψε το ποίημα *Τα τζιτζίκια*[872], μιμούμενος το τραγούδι τους. Κι ενώ τα τζιτζίκια είναι, κατά κύριο λόγο, αγαπητά και αντιπροσωπεύουν την χαρά του καλοκαιριού, εντούτοις, για κάποιους άλλους λαούς, που δεν τα γνωρίζουν, αποτελούν ακόμα και πηγή ενόχλησης[873].

Συνεχίζοντας την έρευνα, στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, που ακολουθεί, παρατηρείται το οικοσύστημα της κοιλάδας και τα ζώα που φιλοξενεί, όπως ζαρκάδια και αλεπούδες. Μάλιστα, σύμφωνα με το απόσπασμα, παρατηρείται η προσπάθεια της αλεπούς να χιμήξει στο μικρό ζαρκαδάκι: «(...) Η μητέρα και το ζαρκαδάκι της είχαν πάρει δρόμο. Πήγαιναν σε μια κοιλάδα με τρυφερό χορτάρι κι ένα ρυάκι με κρυσταλλένια νερά. Όμως η αλεπού τούς πήρε από πίσω. Ήταν εύκολο ν' ακολουθήσει τα ίχνη τους, και ο άνεμος τη βοηθούσε, γιατί φυσούσε αντίθετα, κι έτσι τα ζαρκάδια δεν μπορούσαν να τη μυριστούν.
Η κοιλάδα ήταν μακριά και στενή. Δεξιά κι αριστερά οι πλαγιές ήταν γεμάτες χορτάρι, θάμνους, φτέρες και βράχια. Η αλεπού είχε καλούς κρυψώνες. Η μητέρα του Αστρούλη άρχισε να τρώει, κι αυτός τη μιμήθηκε. Είχε μπόλικο γρασίδι εκεί τριγύρω.
Ωστόσο, αργά και προσεχτικά, η αλεπού πλησίαζε τα δυο ζώα που ούτε την έβλεπαν ούτε την μυρίζονταν. Ακόμα κι όταν αυτή σύρθηκε με την κοιλιά και ήρθε πιο κοντά.
Η μητέρα χώθηκε πίσω από μια βατομουριά. Έψαχνε να βρει ένα τρυφερό χορτάρι ξένοιαστη, χωρίς να νιώθει τον κίνδυνο που παραμόνευε. Για μερικές στιγμές το ζαρκαδάκι έμεινε μόνο, κι αυτό ακριβώς περίμενε η αλεπού. Ζύγιασε το κορμί της, πήρε φόρα και τινάχτηκε σαν αστραπή πάνω του.

---

[871] ΑΙΣΩΠΟΣ, https://paramythades.org/2012/09/22/ο-τζίτζικας-κι-ο-μέρμηγκας/. Προσπελάστηκε την 6η Μαρτίου 2023 στις 22:16.

[872] ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας, «Τα τζιτζίκια» από τη συλλογή *Τα Ρω του Έρωτα,* σελίδα 5, http://dim-agnant.kar.sch.gr/autosch/joomla15/images/bibliothiki/biblia/elliniki_logotexnia/poisi/Ta_Pw_tou_Erwta.pdf. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 6η Μαρτίου 2023 στις 22:55.

[873] Σύμφωνα με το δημοσίευμα του CNN Ελλάδας, στον σύνδεσμο που ακολουθεί, τουρίστρια απείλησε με μήνυση ξενοδοχείο, καθώς την ενοχλούσε ο «θόρυβος» των τζιτζικιών. CNN Greece, «Ο θόρυβος» των τζιτζικιών, https://www.cnn.gr/ellada/story/188002/kriti-apeilise-xenodoxeio-me-minysi-giati-tin-enoxloysan-ta-tzitzikia, CNN Greece, 20 Αυγούστου 2019. Προσπελάστηκε την 6η Μαρτίου 2023 στις 22:34. https://www.cnn.gr/ellada/story/188002/kriti-apeilise-xenodoxeio-me-minysi-giati-tin-enoxloysan-ta-tzitzikia. Προσπελάστηκε την 6η Μαρτίου 2023 στις 22:34.

Ο Αστρούλης κινήθηκε αμέσως. Ρίχτηκε στο πλάι κι έτσι η αλεπού δεν μπόρεσε να ριχτεί στην πλάτη του. Έπεσε όμως πάνω του και τον δάγκωσε στα πλευρά. Ευτυχώς ήταν ένα επιπόλαιο δάγκωμα. Ο Αστρούλης ξεφώνισε κι άρχισε να κλοτσάει δεξιά κι αριστερά με τα μακριά, λιγνά του πόδια. Η αλεπού έπεσε στο χορτάρι.

Η μητέρα έτρεξε αμέσως και ρίχτηκε στην αλεπού. Με τα σκληρά νύχια των ποδιών της, της χτύπαγε το κοκκινότριχο κορμί της άσπλαχνα, χωρίς σταματημό σαν να 'χε σφυριά. Τώρα η αλεπού δεν κοίταζε το ζαρκαδάκι, αλλά πώς να γλιτώσει τη ζωή της. Οι οπλές της μητέρας τη βάραγαν στα πλευρά και στο κεφάλι. (...)»[874]. Στο ανωτέρω απόσπασμα, παρατηρείται επίσης, η άμεση αντίδραση της μητέρας, η οποία, όπως κάθε σωστή μητέρα, κινητοποιείται για να σώσει το παιδί της. Και τότε, η μάνα γίνεται θηρίο και είναι ικανή να κάνει δυνατά ακόμα και τα αδύνατα. Έτσι, οι οπλές της μητέρας παρομοιάζονται με σφυριά που βαρούν στο κεφάλι και στα πλευρά την αλεπού, η οποία τόλμησε να τραυματίσει το ζαρκαδάκι της.

Στο ακόλουθο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, παρατηρείται, το οικοσύστημα του δάσους, καθώς και των ζώων που το κατοικούν: «(...) Πραγματικά, στο ψηλό και πυκνό δάσος δεν έβλεπες τίποτ' άλλο παρά ένα παχύ στρώμα κάτασπρου χιονιού, και τα δέντρα ήτανε κι αυτά γεμάτα χιόνι, από την κορυφή μέχρι τα κάτω κλαδιά που έγερναν από το βάρος του. Το δάσος απλωνόταν ήσυχο και σιωπηλό, τ' αγρίμια, μικρά και μεγάλα, είχαν τρυπώσει στις φωλιές τους, και μονάχα κάπου κάπου φαινόνταν πάνω στο χιόνι τίποτα αχνάρια από λύκο ή αλεπού. (...)»[875]. Σύμφωνα με το ανωτέρω απόσπασμα, το δάσος καλύπτεται από ένα παχύ στρώμα χιονιού, τ' αγρίμια που κατοικούν σ' αυτό είχαν κρυφτεί στις φωλιές τους λόγω του ψύχους και μόνο πάνω στο χιόνι φαίνονταν χνάρια από λύκο ή αλεπού.

Στα επόμενα δύο κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, παρατηρείται τόσο το οικοσύστημα του δάσους με τις αγριοβελανιδιές όσο και ορισμένα από τα ζιζάνια του αγρού: «(...) Ο παπα-Μιχάλης έδειξε τα ράσα του που ήταν γεμάτα από εκείνα τα αγκαθωτά σπόρια, τα λεγόμενα τσιμπούρια (...)»[876]. Σε όσους έχουν μεγαλώσει σε αγροτικές περιοχές, όπως και η συγγραφέας της παρούσας Διατριβής, συχνά, έχουν έρθει αντιμέτωποι με την δυσκολία να απαλλαγούν από τα αγκαθωτά αυτά σπόρια, τα λεγόμενα τσιμπούρια, σύμφωνα

[874] ΜΟΡΙΤΣ Ρούντο, *Πώς βάφτηκαν κόκκινα τ' αστεράκια*, σελίδες 36-37. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

[875] ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ Πιπίνα, *Ο Πρασινοσκούφης*, σελίδες 63-65. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

[876] ΚΑΛΙΟΤΣΟΣ Παντελής, *Ένας αλλιώτικος ποδοσφαιρικός αγώνας*, σελίδες 143-146. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

με το λογοτεχνικό απόσπασμα, τα ευρέως γνωστά ως κολλιτσίδες[877], αφού πράγματι κολλάνε σαν τσιμπούρια πάνω στα ρούχα των περαστικών.

Στα ακόλουθα αποσπάσματα, παρουσιάζεται τόσο το οικοσύστημα του δάσους και οι αγριοβελανιδιές[878] του όσο και οι λαγκαδιές και τα χωράφια. Τα κάτωθι αποσπάσματα μελετώνται συνθετικά, καθώς οι αναπαραστάσεις που εκφράζουν, συνδέονται. «(...) (Μάρτιος: Μέσα στο πυκνό δάσος, μέσα στην αστέναχτη* φύση, τ' όρνιο περνά ψηλά κρώζοντας. (...) Τα χωράφια απλώνονται σα βελούδο, ανεβαίνοντας ως το δάσος, σιμά στ' αγριοβαλάνια. (...)»[879]. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, η αναπαράσταση που εκφράζει, θα μπορούσε να προσεγγιστεί ερμηνευτικά υπό ένα διπλό πρίσμα. Πρώτον, από την άποψη της συνύπαρξης του χαρακτήρα της καλλιεργημένης γης με τον χαρακτήρα του ακαλλιέργητου δάσους και τις αγριοβελανιδιές του και δεύτερον, υπό το πρίσμα του εφήμερου χαρακτήρα των καλλιεργειών και της διαχρονικότητας, που εμφανίζει η ζωή της αγριοβελανιδιάς, η οποία είναι υπέρ-αιωνόβιο δέντρο[880]. Η ίδια αναπαράσταση εμφανίζεται και στο ακόλουθο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα. «Η Ασπρούδα ήταν το πιο περήφανο πουρνάρι της περιοχής. Το πιο μεγάλο και το πιο ψηλό. Λέγανε πως ήταν στοιχειωμένο δέντρο, να, από κείνα που τα κατοικούσανε νεράιδες και ξωθιές, θεές βουνίσιες, Δρυάδες ή Αμαδρυάδες, που είχανε παλάτια πλουμισμένα στην καρδιά του πουρναριού. Κι αυτές το ποτίζανε, λέει, και το ταγίζανε με θεϊκές τροφές, κι αψήλωσε και θέριεψε κι έφτασε ίσαμε το Θεό και ως τον ουρανό ψηλά! Και κρυφομίλαγε με το φεγγάρι...

---

[877] Academic Dictionaries and Encyclopedias, https://greek_greek.en-academic.com/220733/κολλιτσίδα. Προσπελάστηκε την 7η Μαρτίου 2023 στις 22:34.
«Κοινή ονομασία του ποώδους φυτού γάλιο η απαρίνη της οικογένειας των ρουβιιδών (δικοτυλήδονα), που αυτοφύεται σε όλη την Ελλάδα, σε καλλιεργημένους και χέρσους αγρούς, θαμνότοπους, φράχτες κ.α. Χαρακτηρίζεται από τους λεπτούς και τετραγωνικούς βλαστούς της, οι οποίοι προσκολλώνται στα ενδύματα με τις πυκνές, μικροσκοπικές και γυρισμένες προς τη βάση τρίχες που φέρουν. Η κ. έχει λογχοειδή φύλλα, σε ομάδες των 6-9 ανά σπόνδυλο, και πολύ μικρά, λευκά άνθη, με σταυροειδή στεφάνη. Ο καρπός είναι κάψα, σχηματισμένη από δύο όμοιους σφαιρικούς ή ωοειδείς λοβούς, καθένας από τους οποίους περιέχει δύο σπέρματα εφοδιασμένα με μικροσκοπικές αγκιστροειδείς τρίχες, με τις οποίες προσκολλώνται στο τρίχωμα των ζώων. Με την κοινή ονομασία κ. χαρακτηρίζονται επίσης τα φυτά τρίβολος ο χερσαίος και ξάνθιο το ακανθωτό, που αυτοφύονται σε όλη την Ελλάδα και είναι ετήσια, ποώδη ζιζάνια».

[878] Academic Dictionaries and Encyclopedias, Academic Dictionaries and Encyclopedias, https://greek_greek.en-academic.com/searchall.php?SWord=αγριοβελανιδιά&from=en&to=xx&did=greek_greek&stype= , προσπελάστηκε την 7η Μαρτίου 2023 στις 22:42.
«Αγριοβελανιδιά — Κοινή ονομασία του δέντρου κήρρις. Το ύψος του φτάνει έως 40 μ. Έχει φύλλωμα στενό, κωνικό και φύλλα με μίσχο. Οι καρποί του, με μικρό μίσχο, ωριμάζουν το δεύτερο έτος. Το είδος αυτό είναι κοινό στην ελληνική χλωρίδα σε δάση χαμηλού υψόμετρου …».

[879] ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, [*Οι δώδεκα μήνες*], σελίδες 57-60. Από το βιβλίο *Οδοιπόρος*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[880] Σύμφωνα με δημοσίευμα της 1ης Οκτώβρη 2010 της Le Monde, η γηραιότερη βελανιδιά του πλανήτη μετράει 13.000 έτη και φύεται στην κοιλάδα της Καλιφόρνιας, από τότε που η τελευταία εποχή των παγετώνων έφτανε στο τέλος της. https://www.lemonde.fr/planete/article/2010/01/01/un-chene-survit-depuis-13-000-ans-sur-une-colline-de-californie_1286556_3244.html. Προσπελάστηκε την 12η Μαρτίου 2023 στις 23:48.

Ήταν θεόρατο. Οι ρίζες του έμπαιναν βαθιά κι άγγιζαν την καρδιά της γης. Ο κορμός του είχε ως δέκα μέτρα περιφέρεια. Κι οι κλώνοι του απλώνανε κι άγγιζαν το παλιόκαστρο. Κι εκείνη η θεόρατη κορφή του, που πήγαινε μεσούρανα, περήφανη κι αλύγιστη, όσοι βοριάδες και νοτιάδες κι αν φυσούσαν...

Ήτανε κι ένα κλήμα σκαλωμένο πάνω του, που έκανε ξανθά σταφύλια. Ήτανε λέει Ασπρούδα. Από αυτό το κλήμα πήρε και το πουρνάρι τ' όνομά του. (...)

Τότε, που τα παιδιά στην ύπαιθρο μεγάλωναν ανάμεσα στα δέντρα και στα ζωντανά... (...)

Πάντως εκεί στον ίσκιο της παίζαμε και ξαποσταίναμε ατέλειωτα! Και τα πουλιά και τα μυρμήγκια και τα σκιουράκια, όλα βρίσκανε καταφύγιο και τροφή σ' αυτό το δέντρο. (...)

Μένει η Ασπρούδα και ψηλώνει πλάι στο κάστρο, πλάι στο ρέμα, αντίκρυ εκεί στο Παλιοχώρι με τ' αρχαία μνήματα κι όλο τεντώνει την κορφή της προς τον ουρανό, να τον αγγίξει. (...)

Κι η Ασπρούδα πάντα εκεί με τα πουλιά και τα μυρμήγκια και τα σκιουράκια. Υψώνεται κατακόρυφα και πότε πέφτει η σκιά της από δω, πότε από κει, μια θεόρατη σκιά, που αγκαλιάζει ένα γύρω τα βουνά, τα έρημα χωράφια, τα εγκαταλειμμένα χωριά, με δίχως κόσμο και παιδιά, μονάχα με αγριοπούλια στα χαλάσματα κι ένα σωρό αγριόγατες και φίδια, που χώνονται στις τρύπες των σπιτιών και στις ραγισματιές της γης. (...)

Τίποτα δεν απόμεινε εκεί στο πρόσχαρο χωριό. Μονάχα η Ασπρούδα αντιμάχεται την ερημιά· και μια σκιά, πελώρια σκιά, η σκιά της, απλώνεται πάνω από την εγκατάλειψη.»[881].

Όπως παρατηρείται στο ανωτέρω κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, το πουρνάρι είναι η αγριοβελανιδιά, μάλιστα, αναφέρεται ξεκάθαρα στις Δρυάδες ή Αμαδρυάδες, τις νύμφες που κατοικούσαν στην καρδιά του πουρναριού, που το έκαναν να μεγαλώνει και να ψηλώνει. Είναι γενικά παραδεκτό ότι το ξύλο της βελανιδιάς είναι ένα ξύλο αξίας, όχι μόνο διότι αποτελεί το ιερό δέντρο, τη φηγό των αρχαίων, καθώς τα περισσότερα βακούφικα δάση ή άλση, είναι από βελανιδιά, αλλά κυρίως διότι το συγκεκριμένο είδος χρησιμοποιείται ολοκληρωτικά. Δηλαδή, τα κλαδιά και το φύλλωμά της για τροφή των οικόσιτων ζώων, κατά την περίοδο του χειμώνα, αλλά και το ξύλο της, ως χρήσιμη ξυλεία στην βιομηχανία, στην επιπλοποιία, στη ναυπηγική, στο χτίσιμο και αλλού[882] ή ως καύσιμη ξυλεία. Τα διάφορα ονόματα της βελανιδιάς, ποικίλουν από περιοχή σε περιοχή και συνδέονται με τις υλικές ανάγκες του ανθρώπου. Αυτός είναι και ο λόγος της «ιεροποίησής» της[883].

---

[881] ΧΩΡΕΑΝΘΗ Ελένη, *Η Ασπρούδα*, σελίδες 34-36. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.

[882] COUTANCE Amédée, *Histoire du chêne dans l'Antiquité & dans la nature : ses applications à l'industrie, aux constructions navales, aux sciences et aux arts*, Librairie J. – B. Baillière et fils, Paris, 1873, 558 σελίδες, https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6489756z/f9.item.texteImage, σελίδα 1, consulté le 12 mars 2023 à 23:39.

[883] ΝΙΤΣΙΑΚΟΣ Βασίλης (Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων), *Η βελανιδιά*, άρθρο που δημοσιεύτηκε στον ακόλουθο δικτυακό τόπο https://dasarxeio.com/2021/02/01/92911/, την 1η Φεβρουαρίου 2021. Προσπελάστηκε την 13η Μαρτίου 2023 στις 00:11.

Στο ακόλουθο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, εμφανίζεται η ίδια αναπαράσταση, αλλά από την αντίθετη οπτική. Δηλαδή, οι αιωνόβιες χελώνες εμφανίζονται στην εφήμερη λαγκαδιά στο χτήμα του παππού, ενώ στο προηγούμενο απόσπασμα ήταν η καλλιεργημένη γη, που έφτανε μέχρι τα αιωνόβια δέντρα. «(...) Ήταν ακόμα η λαγκαδιά στο χτήμα του παππού, με όλου του κόσμου τα φρούτα, τα λουλούδια και τα μυριστικά, με τα κρεμαστά νερά που τραγουδούσαν στις γούρνες και με τα πουλιά, τις πεταλούδες με τα τριανταφυλλιά φτερά, και τις χελώνες, που χτυπούσαν αστεία τα καβούκια τους χωμένες στην πρασινάδα. (...) Σ' όλον το χωραφόδρομο περνούσαν κάτω από συκιές φορτωμένες μελωμένα σύκα, κάτω από απιδιές με χρυσούς ζουμερούς καρπούς. Από τη μια κι από την άλλη του δρόμου ήταν οι ανθισμένες αλυγαριές με τα γαλάζια και τα άσπρα λουλούδια. Ήταν τα σκίνα* και οι αρίγανες*. (...)»[884]. Το γεγονός ότι στα ανωτέρω κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα συνυπάρχει το εφήμερο με το διαχρονικό, έγκειται στο γεγονός ότι: «Τα όντα του φυτικού κόσμου έχουν μια ιστορία, όπως και οι άνθρωποι έχουν τη δική τους. Υπάρχει, ωστόσο, μια διαφορά: στην πρώτη περίπτωση, το άτομο εξαφανίζεται πριν από το είδος, στη δεύτερη περίπτωση, είναι αντίθετα το είδος που, τις περισσότερες φορές, δίνει τη θέση του στο άτομο»[885]. Γίνεται, έτσι, εύκολα κατανοητός ο λόγος, για τον οποίο συνυπάρχει το εφήμερο με το διαχρονικό στα ανωτέρω λογοτεχνικά αποσπάσματα. Μάλιστα, «μια σελίδα από την ιστορία της ελιάς μπορεί να μας πει περισσότερα για την ιστορία της ανθρωπότητας από ότι εκατό σελίδες της ζωής ενός κατακτητή. Πώς μπορούμε να συγκρίνουμε τις υπηρεσίες που προσέφερε το πιο ταπεινό από τα δημητριακά μας με εκείνες ενός Αλέξανδρου ή ενός Καίσαρα; Το φυτό υπηρετεί τον άνθρωπο σε όλες τις εποχές, θα έλεγα σχεδόν σε όλους τους τόπους. Ο διάσημος άνθρωπος τον υπηρετεί μόνο για μια μέρα, σε ένα μέρος, και η τοπική του χρησιμότητα έχει συχνά το αντίστοιχο του να είναι επιβλαβής για τον μεγαλύτερο αριθμό»[886].

Συνοψίζοντας, αν και τα φυτά ορισμένες φορές έχουν εφήμερο χαρακτήρα, εντούτοις, χρησιμεύουν στον άνθρωπο διαχρονικά, δηλαδή, σε όλες τις εποχές και όλους τους τόπους, προσδίδοντάς τους την μεγάλη αξία, που τους αναλογεί και που αξίζουν.

---

[884] ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ Στρατής, *Δυο παιδιά μπροστά σ' έναν τάφο*, σελίδες 247-253. Από τη συλλογή διηγημάτων *Το πράσινο βιβλίο*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[885] COUTANCE Amédée, Op. Cit., σελίδα 1.
Η μετάφραση του πρωτοτύπου που παρατίθεται, πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
«Les êtres du monde végétal ont une histoire comme les hommes ont la leur. Il y a cependant une différence : dans le premier cas, l'individu disparaît devant l'espèce ; dans le second, c'est au contraire l'espèce qui, le plus souvent, s'efface devant l'individu», https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6489756z/f9.item.texteImage.

[886] COUTANCE Amédée, Op. Cit., σελίδα 1.
Η μετάφραση του πρωτοτύπου που παρατίθεται, πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
«Une page de l'histoire de l'olivier nous en apprendra peut-être plus sur celle de l'humanité que cent sellides de la vie d'un conquérant. Comment comparer les services rendus par la plus humble de nos céréales avec ceux d'un Alexandre ou d'un César ? La plante sert l'homme de tous les temps , je dirais presque de tous les lieux. L'homme fameux ne le sert qu'un jour, en un seul lieu, et son utilité locale a souvent pour contre-partie d'être dommageable au plus grand nombre», σελίδα 1, https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6489756z/f9.item.texteImage , consulté le 12 mars 2023 à 23:39.

Στα δύο ακόλουθα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, παρατηρείται η αναφορά σε τόπους άγνωστους και μακρινούς για τους μαθητές του Δημοτικού της περιόδου από το 1975 έως το 2003. Σύμφωνα με το πρώτο απόσπασμα, γίνεται αναφορά σ' ένα από τα μεγαλύτερα βουνά του Ισημερινού, του λεγόμενου Τσιμποράθο, το οποίο όμως απαντάται και ως Τσιμποράσο ή Χιμποράζο. «(...) Θα σας πάγω σήμερα σε κάποια μέρη ξεχασμένα, κοντά σ' ένα βουνό γίγαντα, λεγόμενο Τσιμποράθο. (...) Πέτρες κείτουνται σωριασμένες, κι απάνω σ' αυτές τις πεθαμένες πέτρες και στα χαλάσματα κάθουνται οι γουστέρες κατακαιγόμενες από τον ήλιο· το κορμί τους θαρρείς πως το ζωγράφισε κανένας μεγάλος τεχνίτης, με ρίγες ωραιότατες, πράσινες, κίτρινες και καφεδιές. Χάφτουνε τις μύγες. (...)»[887]. Στο ανωτέρω απόσπασμα γίνεται αναφορά στο Τσιμποράθο ή Χιμποράζο, το οποίο βρίσκεται στο Εκουαδόρ, στη Δυτική Κορδιλιέρα των Άνδεων με υψόμετρο 6.310 μέτρα. Είναι η ψηλότερη κορυφή των Άνδεων. Το Τσιμποράθο είναι ένα ανενεργό ηφαίστειο με πολλούς κρατήρες και είναι έντονα παγετώδες, αφού από τα 4.700 μέτρα υψόμετρο, καλύπτεται μόνιμα από χιόνι[888]. Όσον αφορά τις πεθαμένες πέτρες του κατηγοριοποιημένου λογοτεχνικού αποσπάσματος, θα μπορούσαν, ίσως, να ερμηνευτούν ως έμμεση αναφορά στον ανενεργό χαρακτήρα του ηφαιστείου. Επιπλέον, οι γουστέρες[889], όπως ονομάζονται αλλιώς οι σαύρες, ζουν κυρίως σε ξηρούς και βραχώδεις βιότοπους[890], όπως αναφέρει και το λογοτεχνικό απόσπασμα. Παρατηρείται έτσι, ότι αν και ξερότοπος γεμάτος πέτρες, το Τσιμποράθο, αποτελεί τον ιδανικό βιότοπο για τις σαύρες, οι οποίες ζουν κυρίως σε βραχώδεις περιοχές και αγαπούν τον ήλιο. Μάλιστα, η αγάπη που τρέφουν για τον ήλιο, δεν είναι θέμα συνήθειας, αλλά εξάρτησης, αφού ο ήλιος βοηθά στην διατήρηση της θερμοκρασίας του σώματός τους[891].

Συνοψίζοντας, το οικοσύστημα αποτελείται τόσο από έμβια όσο και από άβια στοιχεία, όπως ακριβώς οι πέτρες του Τσιμποράθο, οι οποίες παρ' όλ' αυτά, αποτελούν, όπως προαναφέρεται, τον ιδανικό βιότοπο για τις σαύρες. Με αυτόν τον τρόπο, μαθαίνοντας στους μαθητές ότι το κάθε οικοσύστημα αποτελεί το «σπίτι» κάθε ζωντανού οργανισμού,

---

[887] ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης, *Μακάριοι άνθρωποι*, σελίδες 67-71. Από το βιβλίο *Ιστορίες και περιστατικά*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[888] ENCYCLOPEDIA BRITTANICA, https://www.britannica.com/place/Chimborazo-mountain-Ecuador. Προσπελάστηκε την 13η Μαρτίου 2023 στις 22:14.

[889] ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γεώργιος, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 2η Έκδοση, Αθήνα 2002, σελίδα 1573.

[890] ARNOLD Edwin, Nicholas, BURTON John A. & OVENDEN W. Denys, *Reptiles and Amphibians of Britain and Europe*, Collins, London, 1978, 320 σελίδες.

[891] https://greenagenda.gr/οι-ελληνικές-σαύρες-που-υποφέρουν-α/. Προσπελάστηκε την 13η Μαρτίου 2023 στις 23:59.

επιτυγχάνεται η ευαισθητοποίησή τους σε θέματα προστασίας τόσο του περιβάλλοντος όσο και των ζωντανών οργανισμών που κατοικούν σ' αυτό, δημιουργώντας μια μαζική οικολογική συνείδηση.

Στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα που ακολουθεί, γίνεται λόγος για έναν άλλο τόπο, για μιαν άλλη ήπειρο. Πιο συγκεκριμένα, στο ακόλουθο λογοτεχνικό απόσπασμα, γίνεται αναφορά στα «εθνικά πάρκα», που αποτελούν άσυλα για τα ζώα της Αφρικάνικης ηπείρου και δίνει πληροφορίες για τα λιοντάρια, αλλά και για τα υπόλοιπα ζώα, στους μαθητές. Σύμφωνα με το ακόλουθο απόσπασμα: «Τα «εθνικά πάρκα», χώροι ακαταμέτρητοι, είναι τα άσυλα των ζώων της Αφρικής. Τ' αφήνουν λεύτερα μέσα κει, να ζήσουν τη ζωή τους καταπώς τους βολεί*. Άνθρωπος να τα πειράξει δεν επιτρέπεται. Έτσι τα ζώα δεν τρέμουν πια τους ανθρώπους. (...)

Εδώ κι εκεί συναπαντούμε* καμηλοπάρδαλη που σηκώνει τον τεράστιο λαιμό της και προσπαθεί να κορφολογήσει το δέντρο της, το δέντρο της καμηλοπάρδαλης. Ή μαραμπού*, που συνεδριάζουν μέσα στον ήλιο ασάλευτοι. Ή ζαρκάδια, που ξεμακραίνουν με λυγερά πηδήματα. (...)

Τέλος, ένα πόδι ανάστροφο ανακινεί ράθυμα τα κλαδιά. Το λιοντάρι βρίσκεται ξαπλωμένο μπροστά στα μάτια μας, ανάμεσα στους θάμνους· με πολλή προσοχή ξεχωρίζουμε το μουσούδι του, την κοιλιά του. Πότε στρέφεται στο 'να πλευρό, πότε στ' άλλο. Κοιμάται βαθιά. (...)

Το λιοντάρι ανακλαδίζεται ήσυχα ήσυχα, διώχνει τον ύπνο από τα βλέφαρά του κι ανασηκώνεται. Είναι μια λιόντισσα*, με γυμνό λαιμό, χωρίς χαίτη – από τούτο την ξεχωρίζουμε. (...)

(...) κατεβαίνει στο χαντάκι. Πίσω της έρχονται δυο άλλα λιοντάρια (...)

Το ένα είναι θηλυκό, το άλλο αρσενικό. Χαϊδολογιούνται, κυλιούνται, γυμνάζονται για το κυνήγι της νύχτας. (...)

Τα λιοντάρια να μη νοιάζονται καθόλου για ό,τι συμβαίνει, τα πουλιά τα μαραμπού να σηκώνονται σε μαύρη νεφέλη και να πηγαίνουν να συνεχίσουν τη συνεδρίαση τους σε απόμερο σύδεντρο, κατάψηλα, απάνου στις ισοπεδωμένες από την καμηλοπάρδαλη κορφές. Τέλος, τα λιοντάρια αφήνουν το δρόμο, πέφτουν στη δασοτοπιά. Εκεί συναντιούνται μ' ένα κοπάδι σκύμνους*, μπορέσαμε να μετρήσουμε εννιά, και κάνουν μαζί τους πολλές χαρές. Μια σκηνή οικογενειακής ευτυχίας. Οι μάνες οι λιόντισσες αναγαλλιάζουν. Τα τρίβουν απάνου τους, τα γλείφουν, τα κανακεύουν καθώς μάνες ανθρώπων. Αλλού κοιμούνται οι σκύμνοι, σε μέρος πιο ασφαλισμένο από ξαφνική επιδρομή, αλλού οι γονιοί. Με τη νύχτα, η οικογενειακή συγκέντρωση προχωρεί, ένα σώμα, προς τα κυνηγετικά πεπρωμένα τους. Πρέπει και τα λιονταράκια να μάθουν να κερδίζουν τη ζωή τους με δική τους ευθύνη και με κόπο δικό τους.

Στήνουν παγάνες*, όλοι μαζί, να σκοτώσουν το ανυποψίαστο ζώο και να ευωχηθούν*. Με το χάραμα του ήλιου, θα ξεχωρίσουν και πάλι. Ολημερίς τα λιοντάρια κοιμούνται. (...)
Μια φορά ξεμεσημεριάζαμε σε μέρη απόσκια, μέσα στη σαβάνα* της Ντίρε-Ντάουας. Το λιοντάρι βγήκε ξαφνικά από σύδεντρο, στάθηκε στο χείλος του όχτου και μας περιεργαζόταν. Οι γυναίκες πήγαν να ξεφωνίσουν, προσπαθήσαμε να πιάσουμε τα τουφέκια, που είχαμε αφήσει παράμερα, τα χέρια μας είχαν μουδιάσει από φρίκη και τρόμο, το λιοντάρι μας περιεργαζόταν με την ησυχία του. Τέλος, έστριψε τη ράχη με άπειρη περιφρόνηση και ξεμάκρυνε. Τι να φάει από μας; Να, αυτό σημαίνει, επιτέλους, πως το ζώο βρίσκεται σφηνωμένο μέσα στην καθημερινή ζωή της Αφρικής. Στο Μόσι και στο Νταρ-Σαλάμ είδα σε φιλόξενα και πολυτελέστατα σπίτια σαύρες να σαλεύουν στους τοίχους, μέσα στις κάμαρες. Ανατρόμαξα.
- Δεν κάνουν κακό. Σκοτώνουν τα κουνούπια, τις μύγες, τις αράχνες, μου είπαν· τις έχουμε συνηθίσει και τις αφήνουμε λεύτερες. (...)
Οφείλω να ομολογήσω, πως τέτοιο εντομοκτόνο δε θα μπορούσα να το φανταστώ. (...)»[892].

Όπως προαναφέρεται, το συγκεκριμένο απόσπασμα προσφέρει εγκυκλοπαιδικές γνώσεις στους μαθητές, μέσα από τον όμορφο λογοτεχνικό λόγο του. Αναφέρει ονομαστικά τα μέρη της Αφρικής, όπου βρίσκονται τα «εθνικά πάρκα», καθώς και τα ζώα, που συνήθως φιλοξενούνται σε αυτά. Μάλιστα, αναφέρεται ξεκάθαρα στο γεγονός ότι οι άνθρωποι δεν επιτρέπεται να πειράξουν τα ζώα, έτσι, με τον τρόπο αυτό, τα ζώα προστατεύονται από τους ανθρώπους, αφού ζουν ελεύθερα μέσα στο φυσικό τους περιβάλλον, στο οικοσύστημά τους. Πράγματι, σύμφωνα με την έρευνα, προκύπτει ότι: «Σκοπός των εθνικών πάρκων στην Αφρική είναι η προστασία της πανίδας, της χλωρίδας και, γενικότερα, του βιοτόπου από τις αρνητικές συνέπειες των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Τα εθνικά πάρκα διαδραματίζουν έναν σημαντικό οικονομικό ρόλο για τις διάφορες αφρικανικές χώρες, λόγω του τουριστικού ενδιαφέροντος που παρουσιάζουν. Η φύση των εθνικών πάρκων στην Αφρική ποικίλλει σημαντικά. Οι διαφορές αυτές υπάρχουν όχι μόνο από χώρα σε χώρα αλλά και εντός πολλών ορίων: το επίπεδο ασφάλειας, η προσβασιμότητα και ο τύπος του περιβάλλοντος που προστατεύεται. Ορισμένα εθνικά πάρκα στην Αφρική έχουν χάσει τον αρχικό ανθρώπινο πληθυσμό τους- άλλα ήταν πάντα ακατοίκητα, αν και υπάρχουν ορισμένα με μεγάλο πληθυσμό. Τα εθνικά πάρκα στην Αφρική βρίσκονται στην πλειονότητα των αφρικανικών χωρών, ιδίως στη Γκαμπόν, την Κένυα και την Τανζανία. Ορισμένες χώρες διαθέτουν περιοχές που έχουν χαρακτηριστεί ως ιδιωτικά πάρκα, καταφύγια θηραμάτων, δασικά καταφύγια, θαλάσσια καταφύγια, εθνικά

[892] ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ιωάννης Μιχαήλ, *Απομεσήμερο με τα λιοντάρια*, σελίδες 289-293. Από το βιβλίο *Αφρικανική περιπέτεια*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

καταφύγια και φυσικά πάρκα»[893]. Τα εθνικά πάρκα[894] στην Αφρική αποτελούν χαρακτηριστικό του έθνους-κράτους, σύμφωνα με την έρευνα, αφού: «Στη Νότια Αφρική, η ανάδυση της έννοιας του εθνικού πάρκου ως χαρακτηριστικό του έθνους-κράτους έγινε τη δεκαετία του 1920 με τη δημιουργία του Εθνικού Πάρκου Kruger, του Εθνικού Πάρκου της Νότιας Αφρικής και του Συμβουλίου Εθνικών Πάρκων της Νότιας Αφρικής, το οποίο είναι υπεύθυνο για τη

[893] AFRIQUE TOURISME, https://www.afrique-tourisme.com/parcs-nationaux-afrique/ , προσπελάστηκε την 25η Μαρτίου 2023 στις 22:43. Ο προαναφερόμενος δικτυακός τόπος, παρατίθεται επιπλέον, διότι καταγράφει αναλυτικά και ανά περιοχή τα εθνικά πάρκα της. Κατά συνέπεια, σε περίπτωση περαιτέρω μελέτης των εθνικών πάρκων της Αφρικής, συνιστάται η επίσκεψη στον ανωτέρω σύνδεσμο.
Η μετάφραση του πρωτοτύπου, που παρατίθεται, πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
« Les parcs nationaux en Afrique ont vocation de protéger la faune, la flore et, plus généralement, le biotope des conséquences négatives des activités humaines.
Les parcs nationaux ont également un rôle économique important pour les différents pays africains compte tenu de l'intérêt touristique qu'ils présentent.
La nature des parcs nationaux en Afrique varie considérablement.
Ces variations existent non seulement d'un pays à l'autre mais également à l'intérieur de nombreuses frontières : le niveau de sécurité, l'accessibilité et le type d'environnement à protéger. Certains parcs nationaux en Afrique ont vu disparaître leur population humaine d'origine ; d'autres ont toujours été inhabités alors qu'il en existe abritant de nombreuses populations.
Les parcs nationaux en Afrique se situent dans une majorité des pays africains, particulièrement au Gabon, au Kenya et en Tanzanie. Certains pays disposent des zones désignées comme parcs privés, réserves de chasse, réserves forestières, réserves marines, réserves nationales et parcs naturels ».

[894] Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα εθνικά πάρκα, παρατίθεται η ακόλουθη ενδεικτική βιβλιογραφία και δικτυογραφία:
Βιβλιογραφία
GIRAUT Frédéric, GUYOT Sylvain, HOUSSAY-HOLZSCHUCH Myriam – «Les aires protégées dans les recompositions territoriales africaines», in *L'Information Géographique*, Armand Colin, vol. 68, Paris, décembre, 2004, σελίδες 340-368.
GERVAIS-LAMBONY Philippe, Territoires citadins, quatre villes africaines, Belin, collection Mappemonde, Paris, 2003, 272 σελίδες. ISBN: 9782701133751.
GERVAIS -LAMBONY Philippe, «Afrique du Sud, les temps du changement», La Découverte, Hérodote n°111, 2003/4, σελίδες 81-98.
GERVAIS-LAMBONY Philippe, L'Afrique du Sud et les États voisins, Armand Colin, collection "U", Paris, 2013, 272 σελίδες.
GUYOT Sylvain – *Rivages, Zoulous: l'environnement au service du politique en Afrique du Sud?*, Éditions Karthala, Paris, 2006, 248 σελίδες.
GUYOT Sylvain, «Derrière le masque de l'écotourisme, le politique : conservation et discrimination territoriale en Afrique du Sud», in *Revue Tiers-Monde*, t. XLV, n°178, 2004, σελίδες 341-363.
GUYOT Sylvain, «Les conflits environnementaux à St Lucia (Afrique du Sud), entre protection et exclusion», in *Annales de Géographie*, n°634, Armand Colin, Paris, 2003, σελίδες 608-627.
GUYOT Sylvain et REY Benoît, Archives du site de l'Académie d'Aix – Marseille, *Conflits spatiaux et jeux d'acteurs au Maputaland, entre conservation d'un patrimoine naturel et développement communautaire (Kwazulu-Natal, Afrique du Sud)*, 2001, http://histgeo.ac-aix-marseille.fr/a/div/d010.htm, προσπελάστηκε την 25 Μαρτίου 2023 στις 05:32.
Δικτυογραφία
IUCN, Union Internationale pour la Conservation de la Nature : www.iucn.org
Parcs de la paix en Afrique Australe : www.peaceparks.org
Parcs nationaux sud-africains : www.sanparks.org
Parcs nationaux du Botswana : www.parks.it/world/BW/Findex.html
Site officiel du Greater St Lucia Wetland Park : www.wetlands.co.za

διαχείριση αυτών των περιοχών»[895]. Παρά το γεγονός ότι ο άνθρωπος απαγορεύεται να πειράξει τα ζώα των εθνικών πάρκων, εντούτοις, σύμφωνα με την έρευνα, υπάρχουν χώροι, οι οποίοι ενδείκνυνται για οργανωμένα σαφάρι, δηλαδή παρατήρηση των άγριων ζώων στο φυσικό τους περιβάλλον, για οικονομικούς κυρίως λόγους, όπως η ενίσχυση της οικονομίας αυτών των περιοχών. Στην Αφρική, υπάρχουν, επίσης, και χώροι, οι οποίοι αποτελούν μέρη, όπου επιτρέπεται το κυνήγι. Έτσι, παρά το γεγονός ότι δίνεται η ευκαιρία, στους λάτρεις του κυνηγιού, να θηρεύσουν υπό προϋποθέσεις, δεν παύει να υπάρχει και το φαινόμενο της λαθροθηρίας[896], το οποίο βασίζεται στην απληστία των ανθρώπων. Η απληστία αποτελεί «ένα πάθος τόσο παλιό, από την δημιουργία του κόσμου και μια επικαιρότητα πάντα «καυτή» (…). Αυτή η «βίαιη και άκρατη επιθυμία για απόλαυση ή κατοχή», «να κατέχεις όλο και περισσότερα και να υποφέρεις επειδή δεν έχεις αρκετά», «είναι αιώνια»[897]. Η απληστία χαρακτηρίζεται, επίσης, ως μάστιγα, στο γνωστό έργο του Μολιέρου *Ο φιλάργυρος*[898], αλλά και δεν είναι τυχαίο, που η απληστία θεωρείται ένα από τα επτά θανάσιμα αμαρτήματα της χριστιανορθόδοξης πίστης[899].

Στο ακόλουθο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, ο σκαντζόχοιρος Πορκιουπίνος, εκφράζει την επιθυμία του να δράσει, να έρθει σε επικοινωνία με τον άνθρωπο, προκειμένου να σώσει το δάσος, δηλαδή το οικοσύστημα στο οποίο ζει, καθώς αποτελεί το σπίτι του: «(...) « Όπως ξέρετε, είχα σκοπό να ταξιδέψω στον κόσμο των ανθρώπων. Πρέπει να μάθουμε περισσότερα γι' αυτούς. Μου είπαν ότι οι γάτες τους ξέρουν καλά, ζουν μαζί τους

---

[895] GIRAUT Frédéric, GUYOT Sylvain, HOUSSAY-HOLZSCHUCH Myriam, « La nature, les territoires et le politique en Afrique du Sud », in *Annales. Histoire, Sciences Sociales* 2005/4, Éditions de l'EHESS, ISBN : 9782200920296, σελίδες 695-717.
Η μετάφραση του πρωτοτύπου, που παρατίθεται, πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
« En Afrique du Sud, l'émergence de la notion de parc national en tant qu'attribut de l'État-nation s'effectue dans les années 1920 avec la création du Parc national Kruger et celle du South African National Parks Board, chargé de la gestion de ces espaces ».

[896] https://www.courrierinternational.com/article/braconnage-les-vautours-victimes-des-braconniers-en-afrique-australe , προσπελάστηκε την 25η Μαρτίου 2023 στις 23:52.

[897] ZASK Joëlle, «Picsou, quelques remarques sur la cupidité», in *Essais*, publié le 21/04/2017, προσπελάστηκε την 27η Μαρτίου 2023 στις 22:12.
Η μετάφραση του πρωτοτύπου, που παρατίθεται, πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από την συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.
«Il existe une passion vieille comme le monde et d'une actualité toujours brûlante : la cupidité. Ce «désir violent et immodéré de jouir ou de posséder», «de posséder toujours davantage et de souffrir de ne pas avoir assez», «est sans âge».

[898] MOLIERE, Jean-Baptiste Poquelin, *L'avare*, Jean Ribou, Paris, 1669, σελίδα 14.

[899] https://www.dogma.gr/diafora/pos-dimiourgithike-i-lista-me-ta-7-thanasima-amartimata/105144/.
Προσπελάστηκε την 27η Μαρτίου 2023 στις 22:36.

και μάλιστα ανεξάρτητες. Πώς τα κατάφερναν; Θα πρέπει να το μάθουμε. Μπορεί να υπάρχει κάποιος τρόπος να συνεννοηθούμε με τους ανθρώπους κι αν υπάρχει, οι γάτες θα τον ξέρουν». « (...) Αν καταφέρναμε να συνεννοηθούμε με τους ανθρώπους, μπορεί να μην πείραζαν το δάσος, και οι γάτες ίσως να ξέρουν κάποιο τρόπο».

(...) Και δε φοβάσαι να πας σ' έναν τόσο τρομερό κόσμο;», ρώτησε μια χελώνα. (...)

«Τότε γιατί πας;».

(...) «Γιατί πρέπει να σώσουμε το δάσος», είπε ο Πορκιουπίνος.

(...) Πώς να ήταν ο παραμυθένιος κόσμος του βυθού της λίμνης των βατράχων; Τι να έβλεπαν τα πουλιά σ' εκείνα τα θαυμαστά βουνά και δάση από άσπρες μπαμπακότουφες που αρμένιζαν συχνά στον ουρανό; Πού οδηγούσαν οι σκοτεινοί λαβύρινθοι των μυρμηγκιών; Τι έτρεχαν να προλάβουν τα ρυάκια του δάσους;»[900].

Το ίδιο ισχύει και για το κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, που ακολουθεί. Δηλαδή, τα ελάφια βρέθηκαν στη χώρα των ανθρώπων και κάθισαν να τους παρακολουθήσουν: «(...) Έγινε φίλη και με τα δέντρα. Τα δέχτηκε σαν πλάσματα που ήρθαν στη γη μονάχα για να την ευχαριστούνε: να της κάνουν σκιά άμα έχει ήλιο, ή να σαλεύουν τα φύλλα τους όταν φυσά τ' αγέρι, για να παίζει. (...) Ήταν μια άλλη Χιονάτη, ένα κοριτσάκι βοσκών που ζούσε στην Ελλάδα. Εκεί στα μέρη της Πάρνηθας. (...)

Έτυχε όμως να περάσει μια μέρα απ' το καλύβι της ένα ελαφάκι, το μοναδικό ελαφάκι που ζούσε στα βουνά της Πάρνηθας. (...)

Εγώ ζω βαθιά μες στο δάσος που είναι πέρα απ' το «Άρμα», πέρα απ' τη μεγάλη χαράδρα». (...) Έχω τα φύλλα που βουίζουν στα δέντρα και που μηνούν τον καιρό που θα 'ρθει, έχω τα σκουλήκια που σαλεύουν στη γη, έχω το χορτάρι που φυτρώνει ύστερα από τη βροχή. (...)

Ζούσανε, λέει, τα ελάφια σε μεγάλα παρθένα δάση και ήταν πολύ καλά έτσι που ζούσαν ξένοιαστα με τ' άλλα θεριά και τα πουλιά, όταν κάποτε ξεστράτισαν. Βγήκαν απ' τα λημέρια τους, περιπλανήθηκαν πολλές μέρες και πολλές νύχτες, κι άξαφνα βρέθηκαν μες στη χώρα των ανθρώπων. Ήταν οι πρώτοι άνθρωποι που αντίκριζαν τα πρώτα ελάφια του κόσμου. Κάθισαν τα ελάφια και τους παραφύλαξαν. (...)»[901]. Και στα δύο λογοτεχνικά αποσπάσματα, παρατηρείται ότι είναι τα ζώα αυτά που προσεγγίζουν τους ανθρώπους, έχοντας ως σκοπό την κοινή αρμονική συμβίωσή τους. Στο πρώτο απόσπασμα με τον Πορκιουπίνο, ο σκοπός παρουσιάζεται ξεκάθαρα, αφού ψάχνει να βρει έναν τρόπο να επικοινωνήσει με τους ανθρώπους για να σώσει το οικοσύστημα του δάσους, διότι είναι ο άνθρωπος που το

[900] ΜΠΟΝΤΗΣ Γιώργος, [*Ο ασημένιος δρόμος*], σελίδες 30-33. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.

[901] ΒΕΝΕΖΗΣ Ηλίας, *Η Χιονάτη της Πάρνηθας*, σελίδες 37-39. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.

καταστρέφει. Μάλιστα, στο συγκεκριμένο λογοτεχνικό απόσπασμα, ο μικρός σκαντζόχοιρος εκφράζει την ιδέα να ρωτήσει τις γάτες, οι οποίες έχουν μάθει να συμβιώνουν με τους ανθρώπους διατηρώντας την ανεξαρτησία τους. Πιθανολογείται ότι αν και οι γάτες ανήκουν στα οικόσιτα ζώα, εντούτοις δεν είναι εντελώς εξημερωμένες, οπότε εύλογα συμπεραίνεται ότι κατά κάποιον τρόπο και οι γάτες έχουν «εξημερώσει» τον άνθρωπο, αφού ο τελευταίος την αποδέχεται με την ανεξαρτησία του χαρακτήρα της. Έτσι και ο Πορκιουπίνος, θέλει να συναντήσει τον άνθρωπο και να τον «εξημερώσει», δηλαδή να τον εκπαιδεύσει από μικρή ηλικία ακόμα, έτσι ώστε να ζήσουν όλοι αρμονικά στη φύση αποδεχόμενοι ο ένας τον άλλο.

Δεν είναι τυχαίο ότι από μικρή ηλικία, μαθαίνουν τα παιδιά, δηλαδή οι μαθητές, ότι ο λύκος είναι κακός, η αλεπού πονηρή κι ο γαϊδαράκος εργατικός. Γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι μέσα από τα παραμύθια, τα ζώα, μέσω των αναπαραστάσεων και των συμβολισμών τους αποκτούν μια θέση στη συνείδηση των μαθητών και κατ' επέκταση, μελλοντικά, των ενηλίκων. Ας αναλογιστεί κανείς πώς θα ήταν αν ο λύκος αντιμετωπιζόταν με την ίδια στοργή και αγάπη που αντιμετωπίζονται τα μικρά κουταβάκια, αν αποκτούσε συνήθειες όμοιες με αυτές των σκύλων, οι οποίοι νοιάζονται κι αγαπούν άνευ όρων τους ανθρώπους, που τα φροντίζουν. Τότε, και ο άνθρωπος δεν θα είχε, ενδεχομένως, ανάγκη να σηκώσει το όπλο του απέναντι σ' ένα οποιοδήποτε από τα λεγόμενα άγρια ζώα. Ο φόβος για το άγνωστο κι ενδεχομένως «άγριο» δεν θα όπλιζε, ίσως, το χέρι του ανθρώπου, με αποτέλεσμα να εξαγριώνει τα «άγρια» ζώα, τα οποία με τη σειρά τους, προσπαθούν απλώς να προστατέψουν τα μικρά τους και να προστατευτούν τα ίδια από μια, εκ των προτέρων, άνιση, χαμένη μάχη με τα όπλα των ανθρώπων. Υπάρχουν διάφορα ντοκιμαντέρ[902], που αποδεικνύουν ότι τίγρεις και λιονταράκια, που συναναστρέφονται με ανθρώπους, που τα φροντίζουν, από μικρή ηλικία, κάθε άλλο παρά άγρια είναι. Μάλιστα, σε κάθε συνάντηση με τον φροντιστή τους, επιδεικνύουν στοργή κι αγάπη, όπως κάνουν και με τους γονείς τους. Σαφέστατα και θα πρέπει να διαχωριστεί στο σημείο αυτό η αναφορά στα ένστικτα επιβίωσης των ζώων, καθώς καλούνται να κυνηγήσουν για να τραφούν, αλλά ο άνθρωπος δεν αποτελεί είδος που ανήκει στην τροφική τους αλυσίδα. Επιπλέον, μια νεαρή υγιής τίγρης δεν είναι ποτέ αυτή που πρώτη θα επιτεθεί σ' έναν άνθρωπο[903]. Παρομοίως και ο άνθρωπος, όταν νιώσει ν' απειλείται, ενεργοποιεί το ένστικτο της επιβίωσής του.

---

[902] https://www.youtube.com/watch?v=17ZeeItyyN0 , δημοσιεύτηκε την 24η Φεβρουαρίου 2017 και προσπελάστηκε την 29η Μαρτίου 2023 στις 22:22.

[903] «Τι τρώνε οι τίγρεις;», https://vk-spy.ru/el/technology-and-the-internet/chem-pitaetsya-tigr-amurskii-tigr-ussuriiskii-tigr/ , δημοσιεύτηκε την 04/12/2019 και προσπελάστηκε την 29η Μαρτίου 2023 στις 16:51.

2) Υδροβιότοποι: γαλήνη, μαγεία, ομορφιά που συντροφεύει τον άνθρωπο, ο οποίος την διασαλεύει αλλά και δέχεται τους καρπούς της

Ο ορισμός του υδροβιότοπου ή υγρότοπου, το οικοσύστημα του οποίου μελετάται στο παρόν υποκεφάλαιο, δόθηκε με τη Συνθήκη του Ramsar το 1971 και περιγράφεται στο πρώτο άρθρο της[904].

«1. Για τους σκοπούς της παρούσας Συνθήκης, οι υγρότοποι είναι περιοχές με βάλτους, έλη, τύρφη ή νερού, φυσικές ή τεχνητές, μόνιμες ή προσωρινές, με νερό που είναι στατικό ή ρέον, γλυκό, υφάλμυρο ή αλμυρό, συμπεριλαμβανομένων των θαλάσσιων υδάτων των οποίων το βάθος στην άμπωτη δεν υπερβαίνει τα έξι μέτρα.

2. Για τους σκοπούς της παρούσας Συνθήκης, τα υδρόβια πτηνά είναι πτηνά που εξαρτώνται οικολογικά από υγροτόπους»[905]. Όπως φαίνεται ανωτέρω, στην δεύτερη παράγραφο του πρώτου άρθρου της Συνθήκης του Ramsar, προσδιορίζεται επιπλέον και ο ορισμός των υδρόβιων πτηνών, τα οποία ανήκουν κι εξαρτώνται από το συγκεκριμένο οικοσύστημα. Σύμφωνα με τα παραπάνω και σε συνδυασμό με όσα προαναφέρονται στην κεντρική εισαγωγή, σημαντική διαπίστωση αποτελεί το γεγονός ότι οι χώρες, που συμμετείχαν σ' αυτή την διάσκεψη, πρώτα ενδιαφέρθηκαν για τους υδροβιότοπους και το οικοσύστημά τους κι έπειτα για το υπόλοιπο περιβάλλον, αφού η Συνθήκη του Ramsar[906] προηγείται αυτών της Τυφλίδας[907], του Βελιγραδίου[908] και της Στοκχόλμης[909], καθώς και των COP[910]. Συνθήκες και Διασκέψεις, που δημιουργούν εκείνο το απαραίτητο πλαίσιο ορισμών και κανόνων, πάνω στο οποίο εδραιώθηκε όχι μόνο η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, αλλά και γενικότερα η συνείδηση

---

[904] DIRECTOR, OFFICE OF INTERNATIONAL STANDARDS AND LEGAL Affairs, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), *Convention on Wetlands of International Importance especially as Waterfowl Habitat*, Ramsar, Iran, 02/02/1971.
«1. For the purpose of this Convention wetlands are areas of marsh, fen, peatland or water, whether natural or artificial, permanent or temporary, with water that is static or flowing, fresh, brackish or salt, including areas of marine water the depth of which at low tide does not exceed six metres.
2. For the purpose of this Convention waterfowl are birds ecologically dependent on wetlands».

[905] Η μετάφραση του πρωτοτύπου που παρατίθεται ανωτέρω, πραγματοποιήθηκε από τη συγγραφέα της Διατριβής.

[906] DIRECTOR, OFFICE OF INTERNATIONAL STANDARDS AND LEGAL Affairs, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), *Convention on Wetlands of International Importance especially as Waterfowl Habitat*, Op. Cit.

[907] UNESCO/UNEP, The Tbilisi Declaration, Connect 3, No 1, 1978: 1-8.

[908] UNESCO/UNEP, The Belgrade Charter, Connect 1, No 1, 1976: 1-2.

[909] 5η Ιουνίου 1972.

[910] 28η Μαρτίου έως την 7η Απριλίου του 1995.

του χρέους των ανθρώπων απέναντι στην προστασία του περιβάλλοντος, το οποίο αποτελεί, στο σύνολό του, το δικό του οικοσύστημα.

Μελετώντας τα ακόλουθα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, παρατηρούνται τόσο οι έμβιοι όσο και οι άβιοι οργανισμοί των ποικίλων υδροβιοτόπων, όπως αυτοί ορίζονται ανωτέρω. Έτσι, οι πάπιες, οι ενυδρίδες, οι χελώνες, ο κάστορας, τα διάφορα ψάρια, οι γαρίδες, τα μαλάκια, τα φύκια, είναι μόνο μερικοί από τους οργανισμούς, που ζουν κι εξελίσσονται στους υδροβιότοπους και γενικότερα στα υγρά οικοσυστήματα.

Στο απόσπασμα που ακολουθεί παρατηρείται η ηρεμία και η γαλήνη του οικοσυστήματος της λίμνης: «(...) Κάποτε είδε μια μικρή πάπια, που έκανε κύκλους κολυμπώντας. (…) Κάποτε είδαν μια μικρή ενυδρίδα, που γλιστρούσε ολομόναχη πάνω κάτω στην όχθη. (…) Κάποτε είδαν μια μικρή χελώνα, που λιάζονταν ολομόναχη πάνω σ' ένα βράχο. (...) Εκεί ζούσε ολομόναχος, ένας σοφός γερο-κάστορας σε ένα σπίτι από λάσπη»[911].

Στο ακόλουθο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, παρατηρείται η συντροφικότητα, ακόμα και ανάμεσα σε πλάσματα, τα οποία δεν ανήκουν στο ίδιο είδος: «(...) τότε που η γης ήταν πιο καινούρια από σήμερα, ζούσε στη θάλασσα ένα παράξενο ψάρι (...) Πότε καινούρια κοχύλια σκαρφαλωμένα στις πλαγιές του νησιού, πότε ξωτικά φυτά και υδρόβια όντα, σα λουλούδια φανταχτερά, τόσο πλούσια σε χρώματα και σε σχήματα. (...) Τους ξέφυγε οργιές μακριά με τα δυνατά του πτερύγια και μπήκε μέσα στη σπηλιά του, που σ' εκείνη δεν μπορούσε να μπει άλλο ψάρι εκτός απ' αυτόν. Χώθηκε στη γωνιά του. Οι δυο πιστοί του φίλοι, που ήταν τώρα πια ένας ωραίος μεγάλος κάβουρας και μια τέλεια ολόχρυση γαρίδα, τον πλησίασαν στοργικά. Κοιμήθηκαν κουλουριασμένοι, ο ένας κολλητά στον άλλο, ολόγυρα στην ασημένια πεταλίδα τους. (...)»[912]. Παρατηρείται η συντροφικότητα ανάμεσα σε πλάσματα που μοιάζουν, ενδεχομένως, αταίριαστα, προωθώντας κατ' αυτόν τον τρόπο, παρ' όλ' αυτά, και διδάσκοντας την αρμονική συμβίωση με τον «άλλο», τον «ξένο», τον «διαφορετικό».

Σύμφωνα με τα ανωτέρω, στο υδάτινο οικοσύστημα ανήκει και το τρεχούμενο νερό. Έτσι, στο ακόλουθο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, το τρεχούμενο νερό παρομοιάζεται αλληγορικά μ' έναν σύντροφο διαβάτη, που με αργό ρυθμό πηγαίνει προς μια κατεύθυνση και που του αποδίδεται η ανθρώπινη ιδιότητα της ομιλίας, αφού συνομιλεί με τον ποιητή:

«Στου χωριού το μονοπάτι,
κάθε αυγή, κάθε καιρό,
σύντροφο έχω ένα διαβάτη:
το τρεχούμενο νερό.

[911] ΜΑΚ ΝΤΟΝΑΛΝΤ Άμυ, *Ο μικρός κάστορας και η ηχώ*, σελίδες 101-104. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

[912] ΣΥΜΕΩΝ Αλέξης, *Το παραμύθι του Κεφάλα*, σελίδες 49-52. Από *Το παραμύθι του Κεφάλα, της Πηδηχτής και του Γελαστού*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

Πότε πάει όπου πηγαίνω
με το βήμα μου το αργό,
πότε, σα μετανιωμένο,
πάει αυτό κι έρχομαι εγώ.

Μα κι αν έρχεται κι αν πάει,
σα δυο σύντροφοι καλοί,
περπατούμε πλάι πλάι,
του μιλώ και μου μιλεί»[913].

Σύμφωνα με τη Συνθήκη του Ramsar και την εξέλιξή της, η οποία περιλαμβάνει και το σύστημα ταξινόμησης των υγροτόπων, ποταμοί και ρυάκια με συνεχή ροή, συμπεριλαμβανομένων και των καταρρακτών, κατατάσσονται στους «εσωτερικούς υγρότοπους»[914].

Εκτός όμως από το τρεχούμενο νερό, στους υδροβιότοπους ανήκει και η θάλασσα, καθώς και η αμμουδιά της, η οποία φιλοξενεί, μεταξύ άλλων, τα αυγά της χελώνας Καρέτα, όπως παρατηρείται στο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, που ακολουθεί: «Η πρώτη λέξη που ψιθύρισε η χελωνίτσα Καρέττα-Καρέττα με το που βγήκε απ' τ' αυγό ήταν: «Αστέρια!!» (...) Γιατί η μικρή Καρέττα-Καρέττα, όπως οι γονείς της κι οι παππούδες της, κι οι προπαππούδες της, αιώνες τώρα, από πάντα δηλαδή, ήταν προορισμένη να ζει στις νερένιες γειτονιές, στη θάλασσα. Εκεί θα ήταν το σπίτι της, όχι στη στεριά. (...)»[915]. Τα μικρά χελωνάκια, αμέσως μόλις γεννηθούν κατευθύνονται προς τη θάλασσα και τα πρώτα βήματά τους είναι και τα σημαντικότερα της ζωής τους[916].

Στα δύο ακόλουθα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, παρατηρείται η υποβρύχια βλάστηση και ζωή, καθώς και η ομορφιά του τοπίου του βυθού: «(...) Τα δάση, όπου θα πάμε, είναι υποβρύχια, του εξήγησα. (...) Πολυάριθμα μαλάκια ζούσαν στο μαγικό εκείνο βυθό και πονούσε η καρδιά μου που τα πατούσα. (...) Μετά την αμμουδιά διασχίσαμε μια έκταση γεμάτη φύκια, πελαγίσια φυτά, που ακόμα τα κύματα δεν τα 'χανε ξεριζώσει. Ήταν

[913] ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, *Τρεχούμενο νερό*, σελίδα 53. Από τα *Φευγάτα Χελιδόνια.* Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[914] MATTHEWS Geoffrey Vernon Townsend, *The Ramsar Convention on Wetlands: its History and Development*, Re-issued Ramsar Convention Secretariat, Published by the Ramsar Convention Bureau, Gland, 2013, Switzerland, σελίδα 41, ISBN: 2-940073-00-7.

[915] ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ Χρήστος, *Η χελωνίτσα Καρέττα-Καρέττα και το παλιό Φολκσβάγκεν*, σελίδες 28-31. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

[916] WWF, *Τα πρώτα βήματα της χελώνας Καρέτα είναι και τα σημαντικότερα της ζωής της!*, https://www.youtube.com/watch?v=CjazlL1hlzM , δημοσιεύτηκε 10 Ιουνίου 2016. Προσπελάστηκε την 8η Απριλίου 2023 στις 14:50.

σαν ένα λιβάδι από πυκνή χλόη. (...)»[917]. Σύμφωνα με το ανωτέρω απόσπασμα, τα φύκια έμοιαζαν να σχηματίζουν ένα λιβάδι από πυκνή χλόη, και να τα κατοικούν πολυάριθμοι οργανισμοί. Εντύπωση προκαλεί, επίσης, η παρατήρηση ότι ο Ιούλιος Βερν περιγράφει το συναίσθημα που βιώνει ο ήρωάς του, πατώντας αυτή την υποβρύχια βλάστηση, γράφοντας χαρακτηριστικά «πονούσε η καρδιά μου που τα πατούσα»[918]. Με αυτόν τον τρόπο, μεταφέρει, στους μαθητές, το συναίσθημα του ήρωά του, που δοκίμασε συνειδητοποιώντας ότι πατά πάνω σε ζωντανούς οργανισμούς.

Στο δεύτερο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, γίνεται, επίσης, λόγος για την υποβρύχια βλάστηση και γενικά για το υποβρύχιο οικοσύστημα, αφού:

«(...) Μες στα σκοτεινά τα φύκια
μες στα πράσινα χαλίκια
Το φυτεύουνε και βγαίνει
πριν ο ήλιος ανατείλει
Το μαγεύουνε και βγαίνει
το θαλασσινό τριφύλλι. (...)»[919]

…στο ποίημα του Ελύτη, εκεί φυτεύουνε το θαλασσινό τριφύλλι. Το θαλασσινό τριφύλλι, αποτελεί υδρόβιο φυτό, που φύεται σε τραγάνες. Οι τραγάνες είναι σχετικά ομαλοί βυθοί, μοιάζουν με πεδιάδες και «συνιστούν περιζήτητα αλιευτικά πεδία για είδη σημαντικής εμπορικής αξίας, όπως ο αστακός, η συναγρίδα, η στήρα, ο μπαλάς, το φαγγρί, το λυθρίνι, το μπαρμπούνι, η σκορπίνα» και άλλα ψάρια[920]. Εκεί φύεται το θαλασσινό τριφύλλι ή *Trifolium Squamosum L*[921].

Στο τελευταίο κατηγοριοποιημένο απόσπασμα του παρόντος υποκεφαλαίου, παρατηρείται το οικοσύστημα της λίμνης, όπου: «Η βλάστηση είναι κυριολεκτικά οργιαστική· πανύψηλα δέντρα διαγράφουν αναπαυτικά σχήματα ολόγυρα στην ακρογιαλιά. (...) Στη λίμνη κάτω ελαφρά μονόξυλα ανοίγουν τ' αυλάκια τους στο νερό· ψαράδες συναθροίζουν το χρυσάφι της λίμνης, τα ποικιλότατα ψαράκια της, που πουλιούνται σε όλη τη γύρω περιοχή και ακόμη

[917] ΒΕΡΝ Ιούλιος, *Περίπατος στο βυθό της θάλασσας*, σελίδες 169-172. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

[918] ΒΕΡΝ Ιούλιος, *Περίπατος στο βυθό της θάλασσας*, σελίδες 169-172. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

[919] ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας, *Το θαλασσινό τριφύλλι*, σελίδα 19. Από την ποιητική συλλογή *Τα ρω του έρωτα*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[920] WWF Factsheet, «Ζωή στη θάλασσα – Ο άγνωστος βυθός των ελληνικών θαλασσών», σελίδα 2, https://www.contentarchive.wwf.gr/images/pdfs/coral-factsheet.pdf. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 8η Απριλίου 2023 στις 16:32.

[921] *Trifolium squamosum L.*, https://www.gbif.org/species/5359194. Προσπελάστηκε την 8η Απριλίου 2023 στις 16:18.

μακρύτερα· (...)»[922]. Παρατηρώντας το ανωτέρω λογοτεχνικό απόσπασμα, παρατηρείται η πλούσια ζωή του υγροβιότοπου της λίμνης, αφού τα ποικίλα ψάρια της, παρομοιάζονται με χρυσάφι, καθώς η αλιεία προσφέρει σημαντικά έσοδα στους κατοίκους της περιοχής. Οι λίμνες αποτελούν σημαντικούς υγροβιότοπους για πολλά και ποικίλα είδη, όπως η υδρόβια χλωρίδα, η ορνιθοπανίδα, η πανίδα των αμφιβίων και η ιχθυοπανίδα[923].

Συνοψίζοντας, παρατηρείται ο πλούτος των υγροβιότοπων σε υδρόβια χλωρίδα και πανίδα και κατά συνέπεια, η σοβαρότητα του λόγου για τον οποίο τα κράτη του πλανήτη μας ενδιαφέρθηκαν πρωτίστως γι' αυτούς και κατ' επέκταση για το υπόλοιπο περιβάλλον. Άλλωστε, η γη καλύπτεται κυρίως από νερό[924].

3) «Υβριδικοί» βιότοποι: πλούτος, ευφορία, ταυτότητα

Αφού στα δύο προηγούμενα υποκεφάλαια μελετήθηκαν ξεχωριστά τα στεριανά οικοσυστήματα και οι υγροβιότοποι, στο παρόν υποκεφάλαιο μελετώνται οι αναπαραστάσεις εκείνων των βιότοπων, οι οποίοι εμφανίζουν μια ολιστική προσέγγιση[925] του περιβάλλοντος, καθώς στα λογοτεχνικά αποσπάσματα που κατηγοριοποιούνται, το χερσαίο οικοσύστημα ήταν αδύνατο να διαχωριστεί από τον υδροβιότοπο, αλλά κυρίως επειδή εμπλέκονται με τη φυσική τους παρουσία οι ήρωες. Επιπλέον, τα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, εκφράζουν την ομορφιά, την καρποφορία και την απόλαυση αγαθών, που προσφέρουν οι υπό μελέτη βιότοποι, καθώς και την αξιοθαύμαστη ελληνική γη, η οποία αποτελεί στοιχείο εθνικής και τοπικής ταυτότητας, όπως ακριβώς υποδεικνύεται και στα Αναλυτικά Προγράμματα

[922] ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ιωάννης Μιχαήλ, *Η πολιτεία της λίμνης*, σελίδες 24-25. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.

[923] *Natura Graeca*, «Λίμνες», https://www.naturagraeca.com/ws/129,191,192,1,1,Λίμνη-Άγρα-Βρυττών-Νησίου. Προσπελάστηκε την 8η Απριλίου 2023 στις 16:56.

[924] Μονάδα Ποιότητας Ποτάμιων Συστημάτων, Σχολή Θετικών Επιστημών Α.Π.Θ., *Κατανομή του νερού στη φύση*, http://river.bio.auth.gr/language/el/1-κατανομη-του-νερου-στη-φυση/. Προσπελάστηκε την 8η Απριλίου 2023 στις 17:03.

[925] Η ολιστική προσέγγιση αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς τρόπους της εκπαιδευτικής διαδικασίας, η οποία περιλαμβάνει «τη διανοητική, κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη των εκπαιδευομένων, την ενδυνάμωση της φαντασίας τους, καθώς και της χαράς κατά τη μαθησιακή διαδικασία», σύμφωνα με:
ΤΣΕΒΡΕΝΗ, Ι. & ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ Γ. (2015β), «Θεραπεύοντας την αποξένωση του σύγχρονου ανθρώπου από τη φύση. Διαμόρφωση παιδαγωγικής μεθοδολογίας για την ενδυνάμωση της σχέσης με το δασικό και αγροτικό περιβάλλον», στο *ΘΕΡΦΥΣ,* ΑγροΕΤΑΚ, ΕΛΓΟ-ΔΗΜΗΤΡΑ, Ινστιτούτο Ελιάς, Υποτροπικών Φυτών και Αμπέλου (Ι.ΕΛ.Υ.Α.), Τμήμα Ελαίας και Οπωροκηπευτικών, Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης & Κοινωνικής Αλληλεγγύης, ΕΣΠΑ 2007-2013.

Σπουδών[926]. Έτσι, εφόσον πρόκειται για συνύπαρξη των δύο προηγούμενων οικοσυστημάτων, υιοθετείται η λέξη «υβριδικός»[927], για να εκφράσει ακριβώς αυτή την αρμονική συνύπαρξη.

Πίνακας 2.2.Β.γ.
«Υβριδικοί» βιότοποι: πλούτος, ευφορία, ταυτότητα

Ομορφιά και καρποφορία, συνεργασία κι απόλαυση αγαθών	**Αξιοθαύμαστη ελληνική γη, στοιχείο εθνικής και τοπικής ταυτότητας**
«(...) Στα πόδια της ο κάμπος απλωνόταν ως το βάθος απέραντος, χωρισμένος σε μεγάλα χωράφια σπαρμένα με στάρι και άλλα δημητριακά. (...) Η Δανάη αντίκρισε από μακριά το πλατύ ποτάμι, που κυλούσε ήσυχα τα πρασινωπά νερά του ανάμεσα σε καλάμια και λυγαριές.(…)» «(...) Αντίκρυ στο βουνό αυτό είναι άλλο, πιο ψηλό, γεμάτο έλατα. Και κατά την ανατολή άλλο, γεμάτο βελανιδιές, και προς τη δύση, πολύ μακριά, φαίνονταν άλλα βουνά γυμνωμένα. Από τα βουνά κατέβαιναν ρεματιές γεμάτες νερό, χειμώνα καλοκαίρι, που έκαναν το ποταμάκι, που περνούσε στα πόδια των σπιτιών, να ποτίζει τα περιβόλια και να γυρίζει δυο τρεις μύλους. (...) Και κοράκια πολλά, πάμπολλα, γύριζαν ψηλά και απάνω από το ποτάμι, και ξέσκιζαν τ' αυτιά με τους κρωγμούς: κρα! Κρα! (...) Ήθελα να είμαι έξω, να βλέπω τον ήλιο, τα σύννεφα, τα πουλιά, και προπάντων τα γεράκια, τα όρνια και τους αετούς. (…)» «Μέσα στη μεγάλη κάψα του καλοκαιριού, βρέθηκαν ένα λιοντάρι κι ένας αγριόχοιρος κοντά σε μια μικρή πηγή, όπου έτρεχε δροσερό νεράκι. Είχαν κι οι δυο τους τέτοια δίψα, που δεν είχαν την υπομονή να περιμένουν να πιει πρώτα ο ένας κι ύστερα ο άλλος. Έσπρωξε το λιοντάρι με τόση ορμή τον αγριόχοιρο, που ο αγριόχοιρος βρέθηκε δυο μέτρα πέρα απ' το	«Η Γης είναι η μητέρα μας, απ' αυτήνα βγήκαμε και πάλε σε δαύτη θα γυρίσουμε. Όλα τα ζωντανά πλάσματα τούτη τα θρέφει, κάθε σπέρμα τούτη το βλασταίνει στη στεριά και μέσα στη θάλασσα, στα ποτάμια και τις λίμνες. Στα σπλάχνα της πάλε βαστά άλλα τόσα άψυχα , λογής λογής πετράδια, ασήμια, μαλάματα, σίδερα, αλάτια κι άλλα πράματα μυστικά, που δεν τα ξέρει κανένας. Σαν ένα σπυρί θε να 'ναι ανάμεσα στ' άλλα τ' Άστρα, κι αυτό είναι το πιο μεγάλο πράμα που ξέρουμε. Απορεί άνθρωπος με τι τρόπο σηκώνει τα βαριά βουνά, τις θάλασσες, τις πολιτείες και γυρίζει μέσα στ' απέραντο πέλαγο τ' ουρανού, για τούτο οι παλαιοί πιστεύανε πως στέκεται δίχως να σαλέψει, θεμελιωμένη στον αιώνα. (...) Απάν' απάνου οι κορφές της είναι καπλαντισμένες μ' ατσαλένια βράχια, φαγωμένα από τα δρολάπια κι απ' τ' αστροπελέκια. Δεν έχουμε εδώ στον τόπο μας βουνά τόσο ψηλά όσο είναι σε άλλες χώρες, και μολαταύτα τα βουνά της Ελλάδας πολλές φορές φαντάζουνε σαν πιο μεγαλόπρεπα και πιο αψηλά παρά κείνα τα θεόρατα Ιμαλάγια της Ιντίας, επειδής τον περισσότερον καιρό ο αγέρας είναι καθαρός και κρουσταλλιασμένος και τα δείχνει καθαρά, που θαρρείς πως είναι πέτρες κειτάμενες στον κάμπο, να τις αγγίξεις με το χέρι σου. (...) Το ίδιο είναι κι ο μέρμηγκας, τριγυρίζει γύρω από μια πέτρα και θαμάζεται και λέει μέσα του τι θεόρατο βουνό είναι τούτο, γιατί κείνη η πέτρα είναι σε αναλογία με το μπόι του, ενώ η Γκιόνα και τ' Άγραφα

[926] Περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών, βλέπε στο αντίστοιχο υποκεφάλαιο της κεντρικής εισαγωγής της Διατριβής.

[927] ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Μανόλης, Ηλεκτρονικό Λεξικό, Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα, https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq="υβριδικός=-ή=-ό"&dq. Προσπελάστηκε την 8η Απριλίου 2023 στις 23:30.

νερό. Μα κι αυτός ορθώθηκε στα γρήγορα και, πέφτοντας πάνω στο λιοντάρι, το απομάκρυνε από την πηγή. Κι αυτό συνεχίστηκε αρκετή ώρα. Έτσι που ούτε το ένα ούτε το άλλο δεν είχαν καταφέρει να ξεδιψάσουν, μα ούτε να δροσιστούν με μια ρουφηξιά νερό. Πάλευαν του σκοτωμού πεισματωμένα και, παίρνοντας βαθιές ανάσες, σταματούσαν ένα λεφτό, ξαναπαίρνανε φόρα και ξανάρχιζαν. Είχαν και οι δύο καταξεσκιστεί, καταπληγιαστεί. Τους είδαν από ψηλά δυο σαρκοβόρα, αρπακτικά πουλιά, γύπας και κοράκι, κατέβηκαν χαμηλά και πετούσαν από πάνω τους, περιμένοντας πότε θα πέσουν ψόφια για να τα καταβροχθίσουν. Το λιοντάρι και ο αγριόχοιρος τα είδαν, κατάλαβαν το σχέδιό τους και τρομοκρατήθηκαν. - Βλέπεις τι γίνεται από πάνω μας; Είπε το λιοντάρι στον αγριόχοιρο. Περιμένουν να αλληλοφαγωθούμε, για να γλεντήσουν με τις σάρκες μας. (…)»	είναι γι' αυτόν ακατανόητα, επειδής δεν ημπορεί να τα τηράξει και να τα θαμάξει. (...) Η θάλασσα η δική μας είναι μικρή γούρνα μπροστά στον Ωκεανό, θέλω να πω για τ' Αρχιπέλαγο και για τη Μαύρη Θάλασσα. Μα κι η λεγόμενη Μεσόγεια Θάλασσα, που 'ναι το μεγάλο πέλαγο για τα καράβια μας, είναι κι εκείνη μια μικρή λίμνη, αν τη βάλεις κοντά στον Ωκεανό. Για τούτο ο σοφός Πλάτωνας λέγει πως η θάλασσα που βρίσκεται μέσα από τις Κολόνες του Ηρακλέα φαίνεται σα λιμάνι με μια στενή μπούκα κι οι άνθρωποι που ζούνε γύρω της είναι ίδια μερμήγκια ή βαθρακοί γύρω από 'ναν βάλτο. (…)»
«(...) Κάτω απ' τα πόδια τους έχασκε η πανέμορφη κοιλάδα, που είχε μια σπάνια, άγρια ομορφιά, καθώς ανοιγόταν ανάμεσα στους απότομους γκρεμούς του Ολύμπου απ' τη μια, της Όσσας απ' την άλλη, εκεί που έβρισκε πέρασμα ο Πηνειός ποταμός. Το μήκος του ξεπερνούσε τα έξι χιλιόμετρα, ενώ το πλάτος του έπαιζε ανάμεσα στα τριάντα και τα πενήντα μέτρα. Παντού βαθύσκιωτα πλατάνια, λεύκες λυγερές, γυμνά καλάμια, πλούσια, πολύχρωμη, νερόχαρη* βλάστηση, κι εδώ κι εκεί γάργαρα ρυάκια που κύλαγαν φιδίσια μες στην παχιά τη χλόη ή γκρεμίζονταν απ' τους ψηλούς τους βράχους, πάνω απ' την όχθη του ποταμού που ακολουθούσε ήρεμα, κελαηδιστά, χαρούμενα, τον νερένιο του δρόμο.(...) - Όχι, ψηλά το βουνό είναι γυμνό, φαλακρό. «Στα 2.000 μέτρα αρχίζει η αλπική ζώνη, έτσι δεν έλεγε ο παππούς;» σκέφτηκε ο Γιάννος μέσα του. - Πιο κάτω υπάρχουν έλατα, πεύκα, οξιές. «Κάτω απ' τα 2.000 μέτρα, στη δασική ζώνη» (...) - Και πιο κάτω ακόμα έχει καστανιές, κούμαρα κι ύστερα έρχονται τα βοσκοτόπια, με δάση από θάμνους, πρίνα, κέδρα, κρανιές... (...) - Και ζώα; - Έχει λύκους, αλεπούδες, αγριογούρουνα, λαγούς. (…)»	«(...) Να είχα νερ' απ' τον τόπο μου και μήλ' απ' τη μηλιά μου, σταφύλι ροδοστάφυλο απ' την κληματαριά μου.» «Ηταν μια εξαίσια ανοιξιάτικη μέρα, όταν επισκέφθηκα το Μυστρά. (...) Ο αέρας ήταν αρωματισμένος, η πρασινάδα είχε μιαν ασύγκριτη δροσιά κι ο Ευρώτας, μέσα στ' άσπρα χαλίκια της κοίτης του, δεν ήταν παρά ένα μικρό και φλύαρο ειδυλλιακό ποτάμι. Τα πλατάνια ριγούσαν στο χάδι της αύρας, οι μεγάλες ροδοδάφνες των οχθών του Ευρώτα γέμιζαν ρόδινα σαλπίσματα την ησυχία και, πάνω στη χλόη, τ' αναρίθμητα αγριολούλουδα κεντούσαν συνθέσεις μαγευτικές. (...) - κι από την κατάφωτη πεδιάδα δεν ανέβαιναν ως την επίσημη σιγή του παρά ειρηνικά βελάσματα προβάτων…»

Όπως παρατηρείται στον ανωτέρω πίνακα κι όπως έχει ήδη προαναφερθεί, η ανάλυση περιεχομένου σε συνδυασμό με τις οριζόντιες θεματικές συνθέσεις επέτρεψαν την ανάδυση των δύο ακόλουθων θεματικών: πρώτον, της ομορφιάς, της καρποφορίας, της συνεργασίας και της απόλαυσης αγαθών και δεύτερον, της αξιοθαύμαστης ελληνικής γης, που αποτελεί στοιχείο εθνικής και τοπικής ταυτότητας.

3.1) Ομορφιά και καρποφορία, συνεργασία κι απόλαυση αγαθών

Στα λογοτεχνικά αποσπάσματα που ακολουθούν και που βρίσκονται κατηγοριοποιημένα εντός του ανωτέρω πίνακα, παρατηρείται η συνύπαρξη του στεριανού οικοσυστήματος μ' έναν υγροβιότοπο. Επιπλέον, όπως προαναφέρεται, στα κάτωθι κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, οι συγγραφείς μεταφέρουν τις εμπειρίες των ηρώων τους, μέσα από την διήγηση, χαρίζοντας στους μαθητές μια ολιστική προσέγγιση κατά την εκπαιδευτική διαδικασία.

Έτσι, «(...) Στα πόδια της ο κάμπος απλωνόταν ως το βάθος απέραντος, χωρισμένος σε μεγάλα χωράφια σπαρμένα με στάρι και άλλα δημητριακά. (...) Η Δανάη αντίκρισε από μακριά το πλατύ ποτάμι, που κυλούσε ήσυχα τα πρασινωπά νερά του ανάμεσα σε καλάμια και λυγαριές. (...)»[928]. Μελετώντας το ανωτέρω απόσπασμα, παρατηρείται ότι ο κάμπος αποτελεί πηγή αγαθών πρώτης ανάγκης, όπως τα δημητριακά και πιο συγκεκριμένα, το στάρι. Παρατηρείται, επίσης, και η συνύπαρξη του κάμπου με το πλατύ ποτάμι, που κάνει τις φυτείες και γενικότερα την περιοχή, ακόμα πιο εύφορες, για να προσφέρουν τα τόσο πολύτιμα αγαθά τους στους ανθρώπους.

Αντίστοιχα και στο ακόλουθο λογοτεχνικό απόσπασμα, παρατηρείται το βουνό να συνυπάρχει αρμονικά με τις ρεματιές, που περνούν και ποτίζουν τα περιβόλια: «(...) Αντίκρυ στο βουνό αυτό είναι άλλο, πιο ψηλό, γεμάτο έλατα. Και κατά την ανατολή άλλο, γεμάτο βελανιδιές, και προς τη δύση, πολύ μακριά, φαίνονταν άλλα βουνά γυμνωμένα. Από τα βουνά κατέβαιναν ρεματιές γεμάτες νερό, χειμώνα καλοκαίρι, που έκαναν το ποταμάκι, που περνούσε στα πόδια των σπιτιών, να ποτίζει τα περιβόλια και να γυρίζει δυο τρεις μύλους. (...) Και κοράκια πολλά, πάμπολλα, γύριζαν ψηλά και απάνω από το ποτάμι, και ξέσκιζαν τ' αυτιά με τους κρωγμούς: κρα! Κρα! (...) Ήθελα να είμαι έξω, να βλέπω τον ήλιο, τα σύννεφα, τα πουλιά, και προπάντων τα γεράκια, τα όρνια και τους αετούς. (...)»[929]. Στο ανωτέρω απόσπασμα παρατηρείται η ευφορία που προσφέρει το νερό στα περιβόλια, καθώς και τα αγαθά από το άλεσμα των δημητριακών, αφού το νερό με τη δύναμή του γυρίζει δυο τρεις μύλους.

[928] ΣΤΑΘΑΤΟΥ Φράνση, *Κοντά στους ανθρώπους,* σελίδες 70-79. Από το βιβλίο *Ήταν κάποτε μια νεράιδα*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.
[929] ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ Επ. – ΒΟΥΤΥΡΑΣ Δ., *Ο πρώτος μου πόθος*, σελίδες 17-23. Από το Αναγνωστικό *Ο ήλιος*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

Στην παρούσα θεματική, εκτός από την ομορφιά και την ευφορία, γίνεται λόγος και για συνεργασία. Έτσι, στο λογοτεχνικό απόσπασμα, που ακολουθεί, παρατηρείται τόσο η συνύπαρξη του στεριανού οικοσυστήματος με το υγρό στοιχείο της πηγής όσο και η συνεργασία ανάμεσα στο λιοντάρι και τον αγριόχοιρο: «Μέσα στη μεγάλη κάψα του καλοκαιριού, βρέθηκαν ένα λιοντάρι κι ένας αγριόχοιρος κοντά σε μια μικρή πηγή, όπου έτρεχε δροσερό νεράκι. Είχαν κι οι δυο τους τέτοια δίψα, που δεν είχαν την υπομονή να περιμένουν να πιει πρώτα ο ένας κι ύστερα ο άλλος. Έσπρωξε το λιοντάρι με τόση ορμή τον αγριόχοιρο, που ο αγριόχοιρος βρέθηκε δυο μέτρα πέρα απ' το νερό. Μα κι αυτός ορθώθηκε στα γρήγορα και, πέφτοντας πάνω στο λιοντάρι, το απομάκρυνε από την πηγή. Κι αυτό συνεχίστηκε αρκετή ώρα. Έτσι που ούτε το ένα ούτε το άλλο δεν είχαν καταφέρει να ξεδιψάσουν, μα ούτε να δροσιστούν με μια ρουφηξιά νερό. Πάλευαν του σκοτωμού πεισματωμένα και, παίρνοντας βαθιές ανάσες, σταματούσαν ένα λεφτό, ξαναπαίρνανε φόρα και ξανάρχιζαν. Είχαν και οι δύο καταξεσκιστεί, καταπληγιαστεί. Τους είδαν από ψηλά δυο σαρκοβόρα, αρπακτικά πουλιά, γύπας και κοράκι, κατέβηκαν χαμηλά και πετούσαν από πάνω τους, περιμένοντας πότε θα πέσουν ψόφια για να τα καταβροχθίσουν. Το λιοντάρι και ο αγριόχοιρος τα είδαν, κατάλαβαν το σχέδιό τους και τρομοκρατήθηκαν.

- Βλέπεις τι γίνεται από πάνω μας; Είπε το λιοντάρι στον αγριόχοιρο. Περιμένουν να αλληλοφαγωθούμε, για να γλεντήσουν με τις σάρκες μας. (...)»[930]. Έτσι, γίνεται προφανής ο λόγος για τον οποίο θα πρέπει να υπάρχει συνεργασία, έχοντας ως κοινό στόχο την αρμονική συμβίωση. Άλλωστε, είναι γνωστή η ρήση «η ισχύς εν τη ενώσει»[931].

Τέλος, στο τελευταίο κατηγοριοποιημένο λογοτεχνικό απόσπασμα, παρατηρείται η ομορφιά της βλάστησης των βουνών σε συνδυασμό με το πέρασμα του Πηνειού ποταμού. Κι εδώ, όπως και στα προηγούμενα αποσπάσματα, παρατηρείται η ανθρώπινη παρουσία σε άμεση σχέση με το φυσικό περιβάλλον: «(...) Κάτω απ' τα πόδια τους έχασκε η πανέμορφη κοιλάδα, που είχε μια σπάνια, άγρια ομορφιά, καθώς ανοιγόταν ανάμεσα στους απότομους γκρεμούς του Ολύμπου απ' τη μια, της Όσσας απ' την άλλη, εκεί που έβρισκε πέρασμα ο Πηνειός ποταμός. Το μήκος του ξεπερνούσε τα έξι χιλιόμετρα, ενώ το πλάτος του έπαιζε ανάμεσα στα τριάντα και τα πενήντα μέτρα. Παντού βαθύσκιωτα πλατάνια, λεύκες λυγερές, γυμνά καλάμια, πλούσια, πολύχρωμη, νερόχαρη* βλάστηση, κι εδώ κι εκεί γάργαρα ρυάκια που κύλαγαν φιδίσια μες στην παχιά τη χλόη ή γκρεμίζονταν απ' τους ψηλούς τους βράχους, πάνω απ' την όχθη του ποταμού που ακολουθούσε ήρεμα, κελαηδιστά, χαρούμενα, τον νερένιο του δρόμο.(...)

- Όχι, ψηλά το βουνό είναι γυμνό, φαλακρό.

«Στα 2.000 μέτρα αρχίζει η αλπική ζώνη, έτσι δεν έλεγε ο παππούς;» σκέφτηκε ο Γιάννος μέσα του.

---

[930] ΑΙΣΩΠΟΣ, *Λιοντάρι και αγριόχοιρος*, (Μύθος διασκευασμένος από τη συγγραφέα Έλλη Αλεξίου), σελίδα 46. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

[931] Λόγιο διαχρονικό δάνειο από την καθαρεύουσα.

- Πιο κάτω υπάρχουν έλατα, πεύκα, οξιές.
«Κάτω απ' τα 2.000 μέτρα, στη δασική ζώνη» (...)
- Και πιο κάτω ακόμα έχει καστανιές, κούμαρα κι ύστερα έρχονται τα βοσκοτόπια, με δάση από θάμνους, πρίνα, κέδρα, κρανιές... (...)
- Και ζώα;
- Έχει λύκους, αλεπούδες, αγριογούρουνα, λαγούς. (...)»[932]. Έτσι, στο ανωτέρω λογοτεχνικό απόσπασμα, παρατηρούνται: η βλάστηση και η ποικιλία των δέντρων στα δύο μεγάλα βουνά, τον Όλυμπο και την Όσσα, τα δάση και η πλούσια χλωρίδα και πανίδα τους και βέβαια, η αρμονική συνύπαρξη του στεριανού οικοσυστήματος με τον νερένιο δρόμο του ποταμού, ο οποίος στο διάβα του, περνά και ποτίζει τη γη. Και η γη, αποζημιώνει τον άνθρωπο με όλα της τα αγαθά, με λογής λογής καρπούς, δημητριακά, δέντρα, αλλά και λαγούς και αγριογούρουνα.

Στο υποκεφάλαιο που ακολουθεί, μελετώνται εκείνα τα λογοτεχνικά αποσπάσματα, που αναπαριστούν την αξιοθαύμαστη ελληνική γη, η οποία αποτελεί στοιχείο εθνικής και τοπικής ταυτότητας.

3.2) Αξιοθαύμαστη ελληνική γη, στοιχείο εθνικής και τοπικής ταυτότητας

Το περιβάλλον, όπως προαναφέρεται στο θεωρητικό πλαίσιο της παρούσας εργασίας, με την «ιστορική» προαναφερόμενη έννοια, εκθειάζεται θεμελιακά, στα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας, αποτελώντας ένα βασικό στοιχείο της εθνικής ταυτότητας[933]. Σύμφωνα με τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών[934] υπογραμμίζεται και διαχωρίζεται ο εθνικός χαρακτήρας του περιβάλλοντος από τον τοπικό και τον παγκόσμιο: «Βασικές Αρχές της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Θεματική ενότητα: Έδαφος: Φυσική, γεωλογική και ιστορική μελέτη του τοπικού, εθνικού, παγκόσμιου ανάγλυφου»[935].

Στα ακόλουθα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα παρατηρούνται εκείνα τα οικοσυστήματα, τα οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με την ιστορία του τόπου αναπαριστώντας τα στοιχεία εκείνα, που καλλιεργούν και προάγουν την εθνική η τοπική ταυτότητα.

---

[932] ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, *Ένα θαυμάσιο ταξίδι στους αιθέρες*, σελίδες 197-212. Από το βιβλίο *Ο γερο-Όλυμπος*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

[933] ANGELOPOULOS Constantin, «La grandeur des ancêtres à travers les manuels scolaires grecs de 1950 à nos jours», in *Mélanges offerts à Astérios Argyriou,* Ouvrage collectif dirigé par Irini Tsamadou-Jacoberger, L'Harmatan, Éditions grecques, Paris 2000, σελίδες 24-25.

[934] ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Προγράμματα Σχεδιασμού Και Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση***,** Op. Cit., σελίδες 640-646.

[935] ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Προγράμματα Σχεδιασμού Και Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση,* Op. Cit., σελίδα 642.

Έτσι, στο ακόλουθο λογοτεχνικό απόσπασμα: «Η Γης είναι η μητέρα μας, απ' αυτήνα βγήκαμε και πάλε σε δαύτη θα γυρίσουμε. Όλα τα ζωντανά πλάσματα τούτη τα θρέφει, κάθε σπέρμα τούτη το βλασταίνει στη στεριά και μέσα στη θάλασσα, στα ποτάμια και στις λίμνες. Στα σπλάχνα της πάλε βαστά άλλα τόσα άψυχα, λογής λογής πετράδια, ασήμια, μαλάματα, σίδερα, αλάτια κι άλλα πράματα μυστικά, που δεν τα ξέρει κανένας.

Σαν ένα σπυρί θε να 'ναι ανάμεσα στ' άλλα τ' Άστρα, κι αυτό είναι το πιο μεγάλο πράμα που ξέρουμε. Απορεί άνθρωπος με τι τρόπο σηκώνει τα βαριά βουνά, τις θάλασσες, τις πολιτείες και γυρίζει μέσα στ' απέραντο πέλαγο τ' ουρανού, για τούτο οι παλαιοί πιστεύανε πως στέκεται δίχως να σαλέψει, θεμελιωμένη στον αιώνα. (...)

Απάν' απάνου οι κορφές της είναι καπλαντισμένες μ' ατσαλένια βράχια, φαγωμένα από τα δρολάπια κι απ' τ' αστροπελέκια. Δεν έχουμε εδώ στον τόπο μας βουνά τόσο ψηλά όσο είναι σε άλλες χώρες, και μολαταύτα τα βουνά της Ελλάδας πολλές φορές φαντάζουνε σαν πιο μεγαλόπρεπα και πιο αψηλά παρά κείνα τα θεόρατα Ιμαλάγια της Ιντίας, επειδής τον περισσότερον καιρό ο αγέρας είναι καθαρός και κρουσταλλιασμένος και τα δείχνει καθαρά, που θαρρείς πως είναι πέτρες κειτάμενες στον κάμπο, να τις αγγίξεις με το χέρι σου. (...)

Το ίδιο είναι κι ο μέρμηγκας, τριγυρίζει γύρω από μια πέτρα και θαμάζεται και λέει μέσα του τι θεόρατο βουνό είναι τούτο, γιατί κείνη η πέτρα είναι σε αναλογία με το μπόι του, ενώ η Γκιόνα και τ' Άγραφα είναι γι' αυτόν ακατανόητα, επειδής δεν ημπορεί να τα τηράξει και να τα θαμάξει. (...)

Η θάλασσα η δική μας είναι μικρή γούρνα μπροστά στον Ωκεανό, θέλω να πω για τ' Αρχιπέλαγο και για τη Μαύρη Θάλασσα. Μα κι η λεγόμενη Μεσόγεια Θάλασσα, που 'ναι το μεγάλο πέλαγο για τα καράβια μας, είναι κι εκείνη μια μικρή λίμνη, αν τη βάλεις κοντά στον Ωκεανό. Για τούτο ο σοφός Πλάτωνας λέγει πως η θάλασσα που βρίσκεται μέσα από τις Κολόνες του Ηρακλέα φαίνεται σα λιμάνι με μια στενή μπούκα κι οι άνθρωποι που ζούνε γύρω της είναι ίδια μερμήγκια ή βαθρακοί γύρω από 'ναν βάλτο. (...)»[936]. Μελετώντας το ανωτέρω λογοτεχνικό απόσπασμα παρατηρείται όχι μόνο η αρμονική συνύπαρξη του στεριανού οικοσυστήματος με το υδάτινο, αλλά και γίνεται αναφορά στην Μεσόγειο θάλασσα και στα βουνά της Ελλάδας, καθώς και στην εθνική ταυτότητα, αφού αναφέρεται στον Πλάτωνα και τη σοφία του.

Στο ακόλουθο λογοτεχνικό απόσπασμα, αποτελεί τμήμα δημοτικού τραγουδιού της ξενιτιάς:

«(...) Να είχα νερ' απ' τον τόπο μου και μήλ' απ' τη μηλιά μου,
σταφύλι ροδοστάφυλο απ' την κληματαριά μου»[937].

[936] ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης, *Ο αστρολάβος*, σελίδες 13-14. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.

[937] ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ, *Της ξενιτιάς*, σελίδα 56. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.

Στο ανωτέρω απόσπασμα, εκτός από την αρμονική συνύπαρξη του στεριανού οικοσυστήματος με τους υγρότοπους, παρατηρείται η αναφορά σε ότι πιο αγαπημένο έχει καθένας στον τόπο του. Έτσι, γίνεται μνεία στο νερό, στα μήλα και τα σταφύλια, που λείπουν περισσότερο στον ξενιτεμένο. Στοιχεία της τοπικής ταυτότητας, αφού αναφέρεται ξεκάθαρα στον τόπο του και στην ιδιοκτησία του.

Ομοίως και σ' αυτό το τελευταίο λογοτεχνικό απόσπασμα, παρατηρείται ότι: «Ήταν μια εξαίσια ανοιξιάτικη μέρα, όταν επισκέφθηκα το Μυστρά. (...) Ο αέρας ήταν αρωματισμένος, η πρασινάδα είχε μιαν ασύγκριτη δροσιά κι ο Ευρώτας, μέσα στ' άσπρα χαλίκια της κοίτης του, δεν ήταν παρά ένα μικρό και φλύαρο ειδυλλιακό ποτάμι. Τα πλατάνια ριγούσαν στο χάδι της αύρας, οι μεγάλες ροδοδάφνες των οχθών του Ευρώτα γέμιζαν ρόδινα σαλπίσματα την ησυχία και, πάνω στη χλόη, τ' αναρίθμητα αγριολούλουδα κεντούσαν συνθέσεις μαγευτικές. (...) – κι από την κατάφωτη πεδιάδα δεν ανέβαιναν ως την επίσημη σιγή του παρά ειρηνικά βελάσματα προβάτων...»[938]. Στο ανωτέρω απόσπασμα παρατηρείται η ομορφιά που συνθέτει το τοπίο με την δροσερή ανοιξιάτικη μέρα στον Μυστρά, το φλύαρο ποτάμι του Ευρώτα και τα ειρηνικά βελάσματα των προβάτων. Κι εδώ, ο Μυστράς και ο Ευρώτας αποτελούν στοιχεία τόσο τοπικής όσο και εθνικής ταυτότητας.

Ολοκληρώνοντας την ποιοτική ανάλυση περιεχομένου του δεύτερου κεφαλαίου της Διατριβής, η έρευνα οδηγείται στην ποσοτική ανάλυσή του, με σκοπό την εξαγωγή ακριβέστερων συμπερασμάτων. Έτσι, από την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, όπως εμφανίζεται στον πίνακα που ακολουθεί, παρατηρούνται οι ποσοτικές διαφορές ανάμεσα στα Ανθολόγια του '75 και στα σύγχρονα, όπως προέκυψαν έπειτα από καταμέτρηση των δεδομένων σε τρία επίπεδα, Δηλαδή, σε επίπεδο αποσπασμάτων, σε επίπεδο λέξεων και σε επίπεδο χαρακτήρων.

Στο συγκεκριμένο υποκεφάλαιο, κρίνεται απαραίτητη η διευκρίνιση ότι η ποσοτική ανάλυση περιεχομένου διεξήχθη στον πίνακα ποιοτικής ανάλυσης, που βρίσκεται στο Παράρτημα, και όχι στους θεματικούς υποπίνακες, που εν τέλει δημιουργήθηκαν συνθετικά για λόγους οικονομίας της έρευνας και παρουσιάζονται στο παρόν υποκεφάλαιο.

Πίνακας 2.2.β.
Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου
Η φύση, ο άνθρωπος: αρμονικοί συγκάτοικοι κι αέναοι υπερασπιστές της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων

	Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	7	1	19	9	9	14
Λέξεις	948	44	1611	773	1221	1502
Χαρακτήρες	4687	241	7933	3849	6300	7308

[938] ΟΥΡΑΝΗΣ Κώστας, [*Ο Μυστράς*], σελίδες 187-189. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.

Μελετώντας τον ανωτέρω πίνακα ποσοτικής ανάλυσης, παρατηρούνται σημαντικές ποσοτικές διακυμάνσεις ανάμεσα στα Ανθολόγια του ’75 και τα σύγχρονα.

Η ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, επιτρέπει τις εξής **τρεις** παρατηρήσεις ποσοτικού χαρακτήρα: **πρώτον**, παρατηρείται, ότι το ανθολόγιο των Α’-Β’ τάξεων του Δημοτικού του ’75, έχει περισσότερα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα από το αντίστοιχο σύγχρονο. **Δεύτερον**, παρατηρείται ότι το ανθολόγιο των Γ’-Δ’ τάξεων του Δημοτικού του ’75, έχει περισσότερα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα από το αντίστοιχο σύγχρονο και **τρίτον**, παρατηρείται διαφοροποιούμενο, ότι το σύγχρονο ανθολόγιο των Ε’-ΣΤ’ τάξεων του Δημοτικού, έχει περισσότερα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα από το αντίστοιχο ανθολόγιο του ’75.

Στα γραφήματα που ακολουθούν, παρουσιάζονται σχηματικά οι διαφορές ανάμεσα στα εν λόγω ανθολόγια.

Γράφημα 2.2.Β.
Συνολική Στατιστική Μελέτη
Η φύση, ο άνθρωπος: αρμονικοί συγκάτοικοι κι αέναοι υπερασπιστές της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων

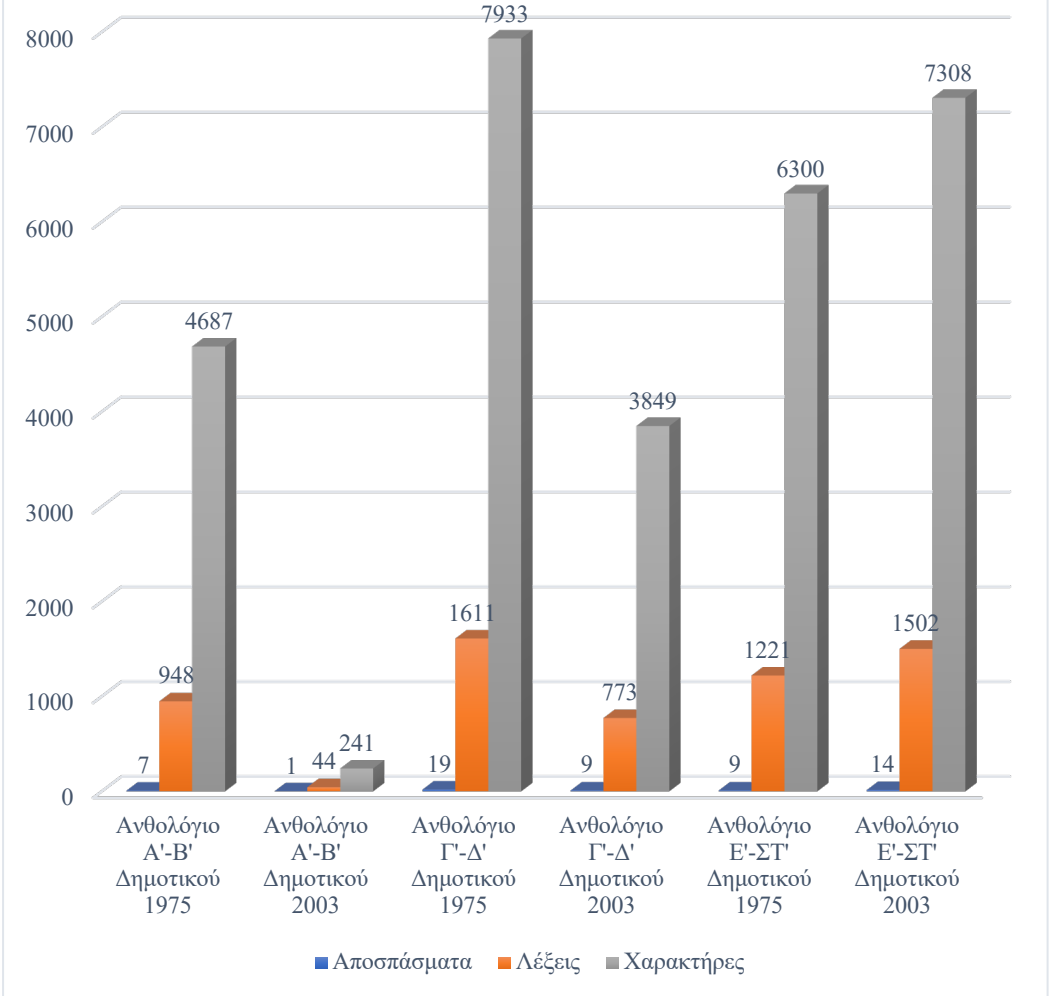

Έτσι, στο Γράφημα 2.2.Β.α., που καταμετρά σε επίπεδο αποσπασμάτων τα κατηγοριοποιημένα δεδομένα, παρατηρείται ότι το μεγαλύτερο πλήθος των αναπαραστάσεων κατηγοριοποιείται στο Ανθολόγιο των Γ’ – Δ’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975 με 19 αποσπάσματα. Δεύτερο σε πλήθος αποσπασμάτων, έρχεται το Ανθολόγιο των Ε’ – ΣΤ’ Τάξεων του Δημοτικού του 2003 με 14 κι ακολουθούν τα Ανθολόγια των Ε’ – ΣΤ’ Τάξεων του 1975 και των Γ’ – Δ’ Τάξεων του 2003, με 9 αποσπάσματα. Τέλος, έπεται το Ανθολόγιο των Α’ – Β’ Τάξεων του 1975 με 7 αποσπάσματα και τελευταίο κατατάσσεται το αντίστοιχο των Α’ – Β’ Τάξεων του 2003 με ένα απόσπασμα.

Γράφημα 2.2.Β.α.
Η φύση, ο άνθρωπος: αρμονικοί συγκάτοικοι κι αέναοι υπερασπιστές της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων
Αποσπάσματα

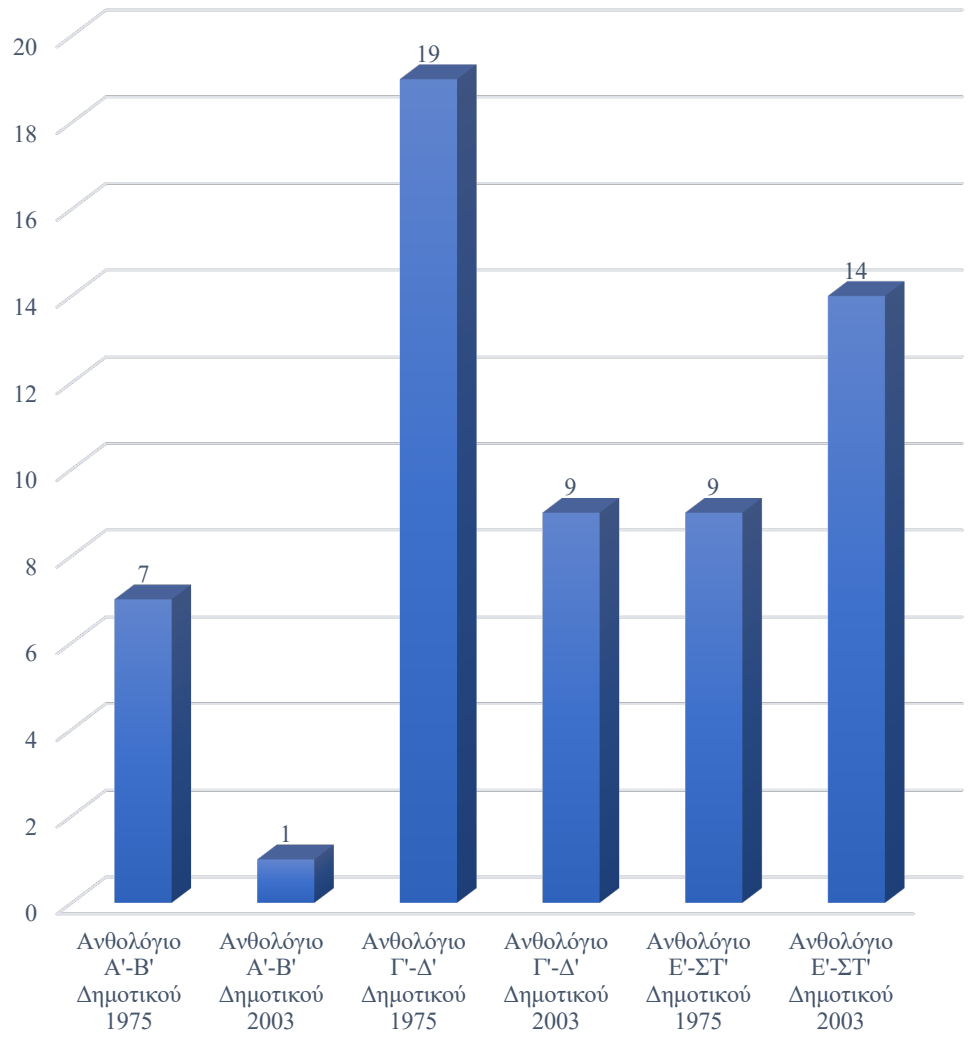

Στο Γράφημα 2.2.Β.β., που ακολουθεί και καταμετρά τα κατηγοριοποιημένα δεδομένα σε επίπεδο λέξεων, παρατηρείται να μικραίνει το εύρος τιμών σε σχέση με το προηγούμενο γράφημα, το οποίο εμφανίζει μια μεγαλύτερη διαφορά ανάμεσα στα Ανθολόγια, σε επίπεδο αποσπασμάτων. Έτσι, δεν διαφοροποιείται το προηγούμενο γράφημα, αλλά παρατηρείται η μικρή διαφορά που υπάρχει, σε επίπεδο λέξεων, ανάμεσα στο Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975 και στο Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003, τα οποία διαφέρουν, κατά προσέγγιση, περί τις εκατό λέξεις μόνο.

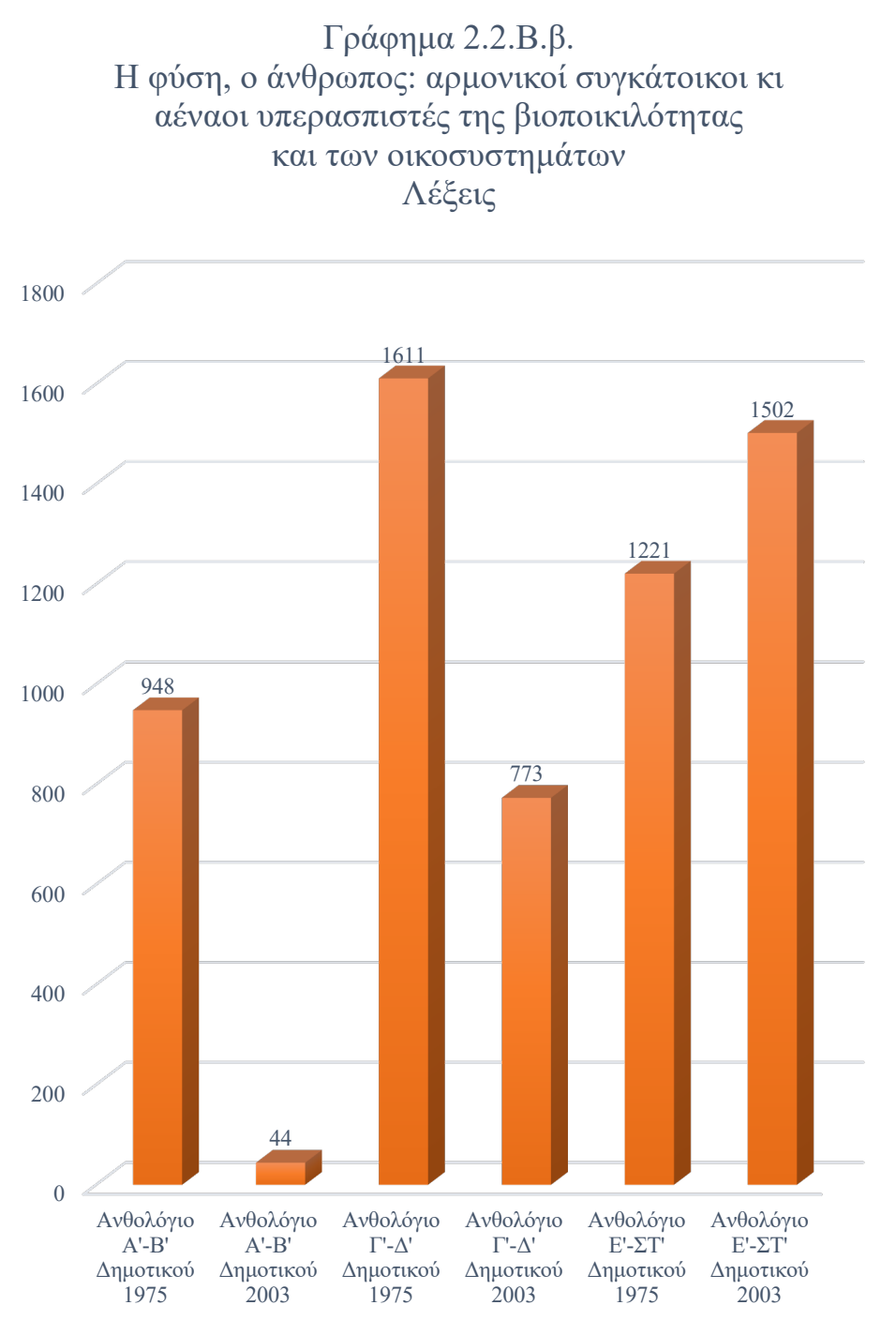

Στο Γράφημα 2.2.Β.γ., που ακολουθεί και καταμετρά τα κατηγοριοποιημένα δεδομένα σε επίπεδο χαρακτήρων, παρατηρείται ότι το Ανθολόγιο των Γ’ – Δ’ Τάξεων του Δημοτικού του 1975, προηγείται με 7.933 χαρακτήρες, το Ανθολόγιο των Ε’ – ΣΤ’ Τάξεων του 2003, έπεται με 7.308 χαρακτήρες, τρίτο κατά σειρά βρίσκεται το Ανθολόγιο των Ε’ – ΣΤ’ Τάξεων του 1975 με 6.300 χαρακτήρες, στην τέταρτη θέση βρίσκεται το Ανθολόγιο των Α’ – Β’ του 1975 με 4.687 χαρακτήρες, έπεται το Ανθολόγιο των Γ’ – Δ’ Τάξεων του 2003 με 3.849 χαρακτήρες και τέλος, το Ανθολόγιο που καταμετρά τα λιγότερα κατηγοριοποιημένα δεδομένα σε επίπεδο χαρακτήρων είναι αυτό των Α’ – Β’ Τάξεων του 2003 με 241 χαρακτήρες.

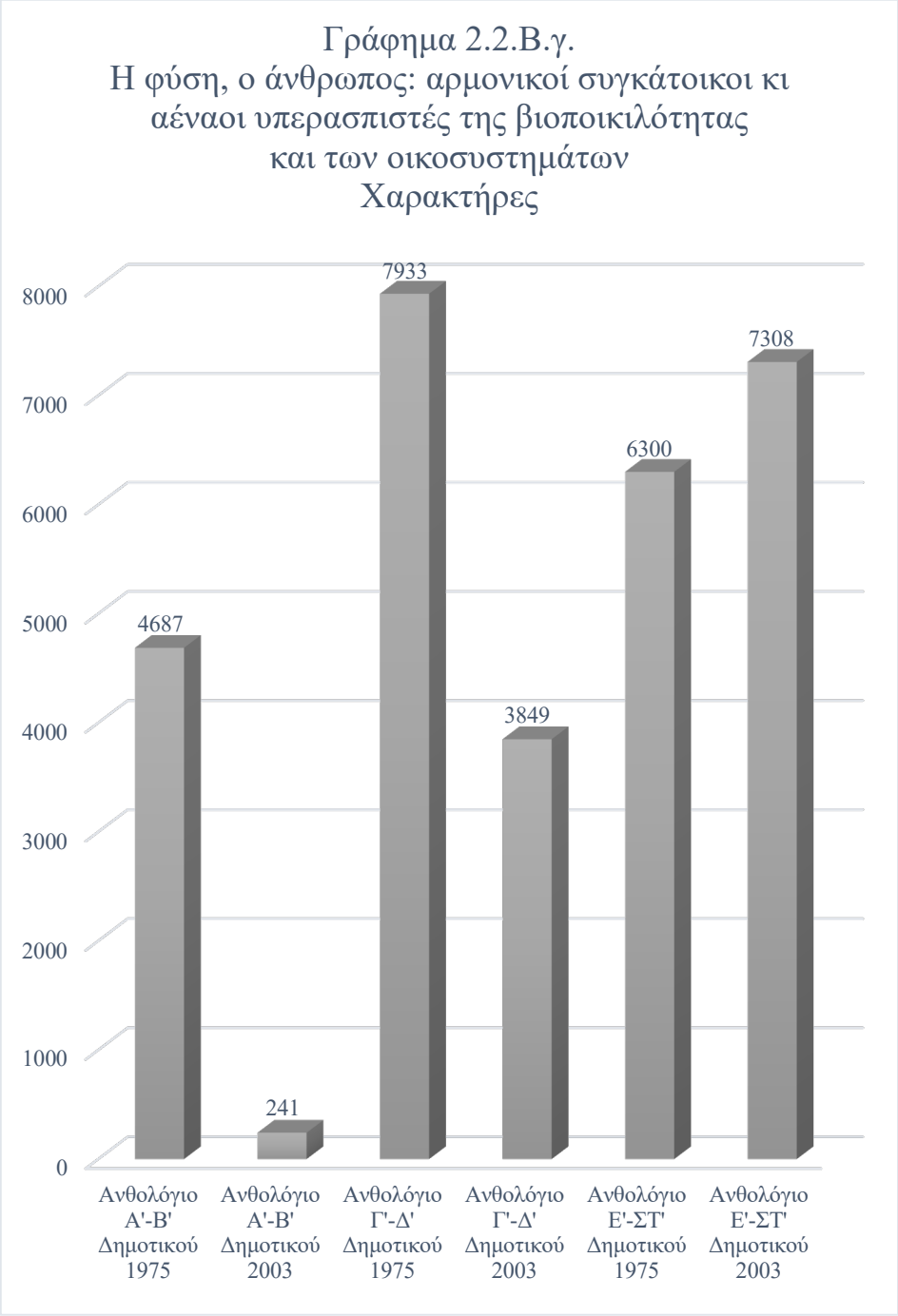

Συμπερασματικά, παρατηρείται, λοιπόν, ότι το ανθολόγιο με το μεγαλύτερο πλήθος αποσπασμάτων, λέξεων και χαρακτήρων που αναπαριστούν την διαρκή βιοποικιλότητα και τα οικοσυστήματα, είναι αυτό των Γ' – Δ' τάξεων του Δημοτικού του 1975.

Συνοψίζοντας, οι αναπαραστάσεις της φύσης, που μελετήθηκαν στο παρόν κεφάλαιο και κατηγοριοποιήθηκαν κατά την διάρκεια της ανάλυσης περιεχομένου, εκφράζουν τη φύση και τον άνθρωπο ως αρμονικούς συγκάτοικους, καθώς κι ως αέναους υπερασπιστές της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων, που την φιλοξενούν.

Σύμφωνα με τις αναπαραστάσεις που μελετήθηκαν, παρατηρήθηκε ότι η φύση προστατεύει και αυτοπροστατεύεται, συνεχώς, καθώς επίσης, εκφράζεται ο διαρκής χαρακτήρας της βιοποικιλότητας και η διαχρονικότητα των οικοσυστημάτων από το 1975 έως τις μέρες μας.

Όσον αφορά την βιοποικιλότητα, οι αναπαραστάσεις της φύσης, που κατηγοριοποιήθηκαν, εκφράζουν μια μακροχρόνια και αγαστή συνεργασία ανάμεσα στα διάφορα είδη, η οποία αποτελεί πηγή ισορροπίας. Οι δύο κύριες κατηγορίες βιοποικιλότητας, που μελετήθηκαν, στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, είναι τα πτηνά και τα θαλάσσια θηλαστικά ή κητώδη.

Οι αναπαραστάσεις, των οποίων η θεματική τους αφορά τα πτηνά, εκφράζουν έννοιες όπως η αλληλοσυμπλήρωση, η αλληλοπροστασία και η πανουργία, που έχουν ως στόχο την επίτευξη της ομαλότητας στη φύση. Όσον αφορά την θεματική των αναπαραστάσεων, που αφορούν τα θαλάσσια θηλαστικά ή κητώδη, παρατηρήθηκε η έννοια της προσαρμοστικότητας, η οποία είναι αποτέλεσμα χρονοβόρας εξέλιξης ή ατυχήματος.

Στην θεματική των αναπαραστάσεων, που αφορά τα οικοσυστήματα, παρατηρείται η έννοια της συνέργειας, η οποία αποτελεί παράγοντα καρποφορίας και τοπικών γνωρισμάτων και η οποία επιμερίζεται σε τρεις επιμέρους κατηγορίες, μία για κάθε εξεταζόμενο οικοσύστημα. Έτσι, παρατηρείται πρώτο το χερσαίο οικοσύστημα, όπου αναδύθηκαν έννοιες όπως η αλληλεπίδραση, η αλληλοεξημέρωση και ο αλληλοσεβασμός. Δεύτερο παρατηρείται το οικοσύστημα των υδροβιότοπων, όπου η γαλήνη, η μαγεία και η ομορφιά συντροφεύουν τον άνθρωπο, ο οποίος αν και διασαλεύει αυτή την γαλήνη και την ομορφιά, εντούτοις, δέχεται τους καρπούς του οικοσυστήματος. Και τέλος, μελετήθηκαν οι «υβριδικοί» βιότοποι, οι οποίοι εκφράζουν πλούτο, ευφορία, αλλά και αποτελούν χαρακτηριστικό, τόσο της τοπικής όσο και της εθνικής ταυτότητας.

Η φροντίδα της φύσης εκφράζεται μέσα από δύο διπλές, αλλά και ταυτόχρονα διττές οπτικές. Πρώτον, μέσα από τη συνύπαρξη του εφήμερου με το διαχρονικό και δεύτερον, από την εγκυκλοπαιδική γνώση και την αλληλοπροστασία.

Ερευνώνται οι αναπαραστάσεις εκείνες, που εκφράζουν την αγάπη και την φροντίδα της φύσης από τον άνθρωπο, καθώς και η ανταπόδοση της φύσης προσφέροντας τους καρπούς της στον φροντιστή και καλλιεργητή της. Μελετώνται η διαχρονική αγάπη, η φροντίδα και η περιποίηση της φύσης, που έχουν ως αποτέλεσμα την απόλαυση των καρπών της, καθώς και οι αναπαραστάσεις εκείνες, που εκφράζουν τα λαχανικά που ευδοκιμούν πάντα κι αποτελούν πηγές γευστικής ευχαρίστησης.

Στην παρούσα ερευνητική εργασία, η φύση κι ο άνθρωπος συγκατοικούν αρμονικά και υπερασπίζονται αδιάκοπα την βιοποικιλότητα και τα οικοσυστήματα. Επιπλέον, η φύση προστατεύει και αυτοπροστατεύεται διαρκώς, προκειμένου να διαφυλάξει την ακεραιότητά της και ερευνώνται η βιοποικιλότητα και τα οικοσυστήματα, καθώς και ο αδιάκοπος χαρακτήρας τους.

Η βιοποικιλότητα εκφράζεται μέσω μιας μακροχρόνιας και αγαστής συνεργασίας ανάμεσα στα διάφορα είδη, η οποία συμβάλλει στην διατήρηση της ισορροπίας στη φύση. Ερευνώνται οι αναπαραστάσεις που αφορούν τα πτηνά, οι οποίες εκφράζουν έννοιες όπως η αλληλοσυμπλήρωση, η αλληλοπροστασία και η πανουργία, έχοντας ως στόχο την επίτευξη της ομαλότητας στην φύση. Οι αναπαραστάσεις, που αφορούν τα θαλάσσια θηλαστικά ή κητώδη, από την άλλη πλευρά, μελετώνται υπό το πρίσμα της προσαρμοστικότητας, που εμφανίζεται ως αποτέλεσμα χρονοβόρας εξέλιξης ή ατυχήματος.

Η έρευνα των οικοσυστημάτων εκφράζει την έννοια της συνέργειας, που αποτελεί παράγοντα όχι μόνο καρποφορίας, αλλά και τοπικών γνωρισμάτων, και μελετώνται τρία είδη τους. Το πρώτο οικοσύστημα, που ερευνάται είναι το χερσαίο, το οποίο εκφράζει έννοιες όπως η αλληλεπίδραση, η αλληλοεξημέρωση και ο αλληλοσεβασμός. Εν συνεχεία, μελετάται το οικοσύστημα των υδροβιότοπων, όπου εκφράζονται έννοιες όπως γαλήνη, μαγεία και ομορφιά, οι οποίες συντροφεύουν τον άνθρωπο, που φαίνεται να τις διασαλεύει, αλλά και να δέχεται τους καρπούς που του προσφέρουν οι υγρότοποι. Τέλος, η έρευνα της παρούσας Διατριβής ολοκληρώνεται με τη μελέτη των «υβριδικών» βιότοπων, οι οποίοι εκφράζουν πλούτο, ευφορία, αλλά και αποτελούν χαρακτηριστικά τοπικής και εθνικής ταυτότητας, αφού όπως έγραψε και ο Νομπελίστας ποιητής Οδυσσέας Ελύτης: «Εάν αποσυνδέσεις την Ελλάδα, στο τέλος θα δεις να σου απομένουν μια ελιά, ένα αμπέλι κι ένα καράβι. Που σημαίνει: με άλλα τόσα την ξαναφτιάχνεις»[939].

[939] ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας, *Ο μικρός ναυτίλος, XIV*, σελίδα 12, 1985, http://dim-agnant.kar.sch.gr/autosch/joomla15/images/bibliothiki/biblia/elliniki_logotexnia/poisi/O_Mikros_Naftilos.pdf. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 19η Απριλίου 2023 στις 23:57.

Επίλογος Διατριβής

Έπειτα από τρία χρόνια κι έξι μήνες έρευνας, μελέτης, και συγγραφής της Διατριβής, ήρθε εκείνη η στιγμή, που την ονειρεύεται κάθε ερευνητής, και δεν είναι άλλη από την έναρξη συγγραφής του επιλόγου. Είναι εκείνη η στιγμή, που ο ερευνητής καλείται να κάνει μια αναδρομή στην ίδια του την ερευνητική εργασία. Είναι η στιγμή, που συνειδητοποιεί δειλά δειλά ότι ένας εξαιρετικά σημαντικός ακαδημαϊκός κύκλος σπουδών, κλείνει. Και τότε, γίνεται ο λεγόμενος απολογισμός. Ένας απολογισμός που θα διαρκέσει, μέχρι να τοποθετηθεί, στην παρούσα ερευνητική εργασία, η τελευταία τελεία.

Βέβαια, το γεγονός ότι ένας κύκλος κλείνει, συνήθως σηματοδοτεί ένα τέλος και πυροδοτεί ποικίλα συναισθήματα, όμως το σημαντικότερο συναίσθημα που προκαλεί η ολοκλήρωση της παρούσας Διατριβής, είναι αυτό της χαρμολύπης. Ένα συναίσθημα αντικρουόμενο εκ φύσεως, αφού περιλαμβάνει την χαρά της προσδοκώμενης ολοκλήρωσης της εκπόνησης της Διατριβής και από την άλλη, την λύπη για τον ίδιο λόγο. Η εκπόνηση μιας Διατριβής θα μπορούσε να παρομοιαστεί αλληγορικά με τη γέννηση ενός παιδιού, στην προκειμένη περίπτωση πνευματικού, το οποίο το κυοφορείς, το γεννάς, το μεγαλώνεις και τριάμισι χρόνια μετά, έρχεται η στιγμή που πρέπει να αφήσει την οικογενειακή κοιτίδα για να πάει στο σχολείο κι εσύ, ως γονιός, καλείσαι να το αποχωριστείς, για λίγες ώρες τουλάχιστον.

Έτσι, σ' αυτό το πλαίσιο, που είναι γεμάτο από συναισθήματα χαράς και συγκίνησης, αλλά και επιστημονικής σοβαρότητας και ακεραιότητας, γράφεται ο επίλογος της παρούσας Διατριβής, ο οποίος επιμερίζεται σε τρία μέρη, που είναι τα ακόλουθα:

Πρώτο μέρος επιλόγου: συμπεράσματα, ποιοτικά και ποσοτικά, της έρευνας

Δεύτερο μέρος επιλόγου: **συνεισφορά στην επιστήμη. Ένα ορυχείο πληροφοριών για τους εκπαιδευτικούς και ένα μάθημα ζωής για όλους.**

Τρίτο μέρος επιλόγου: «Παράθυρο»…στο μέλλον

Στο πρώτο μέρος του, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα, ποιοτικά και ποσοτικά, της έρευνας, που διεξήχθη· στο δεύτερο μέρος του, παρατίθενται οι προτάσεις προς την επιστήμη· και στο τρίτο μέρος του, παρουσιάζεται το ερευνητικό «άνοιγμα» στο μέλλον.

Πρώτο μέρος επιλόγου: συμπεράσματα, ποιοτικά και ποσοτικά, της έρευνας

Όπως προαναφέρεται, στο πρώτο μέρος του επιλόγου παρουσιάζονται τα συμπεράσματα, ποιοτικά και ποσοτικά της έρευνας. Έτσι, συνοψίζοντας, κρίνεται σκόπιμο να

γίνει μια πολύ σύντομη αναδρομή στην δομή της παρούσας Διατριβής, της οποίας η κεντρική θεματική ήταν η μελέτη των αναπαραστάσεων της φύσης στα σχολικά Ανθολόγια του Δημοτικού Σχολείου από το 1975 έως τις μέρες μας. Αυτή η μελέτη πραγματοποιήθηκε βασιζόμενη σ' ένα πολύ βασικό θεμέλιο, που είναι η Ανάλυση Περιεχομένου. Αυτή η κατηγοριοποίηση, που αποτελεί θεμελιακό εργαλείο, επέτρεψε την ανάδυση της θεματικής αρχιτεκτονικής της Διατριβής, η οποία αποτελεί το βασικό εύρημα της παρούσας μελέτης. Σε προσπάθεια προσαρμογής αυτής της διαδρομής με συνήθειες, που κυριαρχούν στον ελληνικό χώρο, εμπλουτίστηκε η παρούσα μελέτη με μία εκτενή ιστορική-κοινωνική-πολιτική-οικονομική-πολιτιστική-περιβαλλοντική-εκπαιδευτική συγκυρία, η οποία απέκτησε σημαντικότερο εύρος από αυτή που συνηθίζεται σε ορισμένες επιστήμες των γαλλικών Πανεπιστημίων και στις οποίες πραγματοποίησε τις σπουδές της η συγγραφέας της παρούσας Διατριβής. Η διαδρομή, που ακολουθήθηκε ήταν πρωτότυπη, άκρως ενδιαφέρουσα και πηγή νέων δομικών, και όχι μόνο, ανακαλύψεων. Δεδομένου ότι η προαναφερθείσα συγκυρία συντάχθηκε μετά την ολοκλήρωση της ανάλυσης περιεχομένου, της παρουσίασης των ευρημάτων και του σχολιασμού τους, αναπόφευκτα, τροφοδοτήθηκε από τις ανακαλύψεις, αφού η συγγραφέας δεν επηρεάστηκε από την μελέτη προγενέστερων αναγνωσμάτων, που δεν είχαν απόλυτη σχέση με το εξεταζόμενο θέμα. Η διαδρομή που ακολουθήθηκε είναι συνεπώς πρωτότυπη, καθώς δεν είναι το θεωρητικό πανόραμα, αυτό που επηρέασε τις ανακαλύψεις της παρούσας ερευνητικής εργασίας, αλλά ήταν ο σχολιασμός αυτών των ανακαλύψεων, που τροφοδότησε την επιλογή της απαιτούμενης θεωρίας. Με αυτόν τον τρόπο, το κυρίως σώμα της Διατριβής αποτελείται αποκλειστικά από τις ερευνητικές ανακαλύψεις και τον σχολιασμό τους υπό το φως της βιβλιογραφίας.

Όσον αφορά το εισαγωγικό θεωρητικό πλαίσιο, σ' αυτό δίνονται όλες εκείνες οι απαραίτητες και καθιερωμένες βασικές δομικές πληροφορίες, οι οποίες αφορούν στην παρουσίαση και αιτιολόγηση της κεντρικής θεματικής, του corpus, της μεθόδου ανάλυσης περιεχομένου, της προβληματικής, καθώς και της θεματικής αρχιτεκτονικής της εργασίας. Έπειτα, παρουσιάζεται μια επιλεγμένη επεξεργασία της, με βασική επιδίωξη την διευκόλυνση κατανόησης της δομικής και θεματικής σημασίας των διαφόρων τμημάτων της Διατριβής. Και τέλος, παρουσιάζονται και μελετώνται οι ιστορικές, θεσμικές, πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές συνθήκες, στο πλαίσιο των οποίων λαμβάνει χώρα η παρούσα ερευνητική εργασία, καθώς επίσης, παρατίθεται η βασική θεωρία, η οποία επεξηγεί και θεμελιώνει τις θεωρητικές επιλογές, οι οποίες εμφανίζονται στο σχολιασμό της κάθε θεματικής ενότητας της Διατριβής.

Στο προαναφερόμενο πλαίσιο, πραγματοποιείται η συνθετική ένταξη της Διατριβής στον χρόνο, η οποία αποτελείται από την απαραίτητη αναφορά στην ιστορική συγκυρία, η οποία περιλαμβάνει όλες εκείνες τις συνθήκες, ιστορικές, κοινωνικές, πολιτικές,

θεσμικές, οικονομικές και πολιτιστικές, εντός των οποίων λαμβάνει χώρα η παρούσα ερευνητική εργασία.

Έτσι, από το 1975 κι έπειτα, χρονιά που σηματοδοτεί στην ιστορία του ελληνικού κράτους, ένα τέλος και μια αρχή, η άσκηση της εξουσίας περιέρχεται από την αταξία στην τάξη και από την τάξη στην αταξία. Αρχικά, η κομβική χρονιά 1975 σηματοδοτεί ένα τέλος, διότι το ελληνικό κράτος κλονίστηκε από εσωτερικές οικονομικές κρίσεις, πολιτικές έριδες και άκρατο κοινωνικό και πολιτικό φανατισμό, με αποκορύφωση τον εμφύλιο πόλεμο κατά την διάρκεια 1943-1949, από δύο παγκόσμιους πολέμους, μια παγκόσμια οικονομική κρίση, από την Μικρασιατική Καταστροφή, από κοινωνικές ταραχές, που προκλήθηκαν με την άφιξη 1.500.000 προσφύγων, από κοινωνικές ή πολιτικές εξεγέρσεις, θεσμικές ανισορροπίες έως την δικτατορία των Συνταγματαρχών. Η Ελλάδα, το 1975, απαλλάχτηκε από ένα αυταρχικό καθεστώς και ορθοποδούσε σιγά σιγά από μια μακρά και αδιάκοπη πολιτική και θεσμική αστάθεια. Από την άλλη, το 1975, σηματοδοτεί στην ιστορία του ελληνικού κράτους, όπως προαναφέρεται, και μια αρχή. Μια αρχή, διότι μετά την πτώση της δικτατορίας, το ελληνικό κράτος αποδεσμεύτηκε από τα δεσμά της προηγούμενης περιόδου και κατάφερε να ακολουθήσει μια δημοκρατική πορεία.

Ένας σημαντικός παράγοντας από τους προαναφερόμενους, που συνέβαλε στην αταξία που βίωσε το ελληνικό κράτος , είναι ο οικονομικός, καθώς οι οικονομικές κρίσεις δεν αποτελούν σπάνιο φαινόμενο. Από το 1821 ακόμα, το ελληνικό κράτος δανειζόταν κι ελεγχόταν για την ικανότητα αποπληρωμής του δανείου και διαπραγματεύονταν με τους δανειστές, όπως συνέβη και πρόσφατα, με την οικονομική κρίση του 2009.

Εκτός όμως από τις οικονομικές κρίσεις, η Ελλάδα, όπως και ο υπόλοιπος κόσμος, γνώρισε μια ακόμα κρίση με σοβαρό αντίκτυπο στην ανθρώπινη ύπαρξη. Μια κρίση υγειονομικού χαρακτήρα. Μια πανδημία…αυτή της νόσου Covid-19, η οποία αποκάλυψε την δύναμη της κρατικής εξουσίας, αλλά συνέβαλε και στην εκ νέου ανακάλυψη της φύσης. Όσον αφορά την δύναμη της κρατικής εξουσίας, αυτή εμφανίστηκε με ποικίλους τρόπους, αφού απαγόρευε την κυκλοφορία, επέβαλλε απομονώσεις, εγκλεισμούς, καραντίνες, εμβολιασμούς κι έλεγχο στις αφίξεις ξένων. Όσον αφορά την εκ νέου ανακάλυψη της φύσης, αυτή πραγματοποιήθηκε από την ανάγκη, των εγκλεισμένων κατοίκων στα σπίτια τους, να βγουν και ν’ αναπνεύσουν καθαρό αέρα, συνδέοντας έτσι την φύση με την ποιότητα ζωής και αναδεικνύοντας το δάσος σε αξία καταφυγίου.

Βέβαια, η δυναμική κρατική παρέμβαση και η επιβολή αποφάσεων της άρχουσας τάξης, δεν περιορίζεται μόνο στην προαναφερόμενη περίπτωση της πανδημίας. Το κράτος κυριαρχεί κι επιβάλλει τις αποφάσεις του σε όλους τους τομείς και κατ’ επέκταση και στην εκπαίδευση. Έτσι, το κράτος μετατρέπει τη δύναμή του σε νόμο και ορίζει την υπακοή ως καθήκον. Αυτή η δύναμη και αντίστοιχα, υπακοή, καλλιεργείται από το πλαίσιο της οικογένειας αρχικά, αλλά και επιτυγχάνεται με μεγάλη αποτελεσματικότητα στο σχολείο. Η κυριαρχία και η επιβολή των αποφάσεων της άρχουσας τάξης στην εκπαίδευση,

πραγματοποιείται με τον έλεγχο της δημιουργίας και έκδοσης των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών και των σχολικών εγχειριδίων, τα οποία αποτελούν πηγές κατασκευής και συντήρησης τόπων μνήμης, καθώς και στην περιβαλλοντική εκπαίδευση στο Δημοτικό Σχολείο.

Η Εκπαίδευση αποτελεί έναν από τους θεσμούς του ελληνικού κράτους, καθώς χαρακτηρίζεται από καθολικότητα, από σταθερή και ομοιόμορφη επανάληψη και έχει υποχρεωτικό χαρακτήρα, ενώ επιπλέον, συμβάλλει στην κοινωνικά οργανωμένη και συστηματική διαδικασία μόρφωσης του ανθρώπου. Ο σκοπός της Εκπαίδευσης είναι να αναλάβει την ευθύνη να ξυπνήσει, να καλλιεργήσει και να αναπτύξει όλες τις σωματικές, ψυχικές και πνευματικές δυνάμεις και προδιαθέσεις, που φέρει από τη γέννησή του ο άνθρωπος και να τον μεταβάλει από προικισμένο δημιούργημα σε κορωνίδα της Δημιουργίας. Η ευθύνη της εκπαίδευσης είναι δικαίωμα, αλλά και καθήκον της Πολιτείας.

Ως καθήκον της Πολιτείας, η Παιδεία παρουσιάζεται στα ελληνικά Συντάγματα από το 1844 έως το 2019, όπου καταμετρώνται 175 χρόνια φροντίδας ενός δημόσιου αγαθού, αφού από την ίδρυση του ελληνικού κράτους έως σήμερα παρατηρείται η συνεχής οργάνωση και ρύθμισή της από το κράτος-εξουσία. Έτσι, η Παιδεία ενεργείται δαπάνη του κράτους, είναι υποχρεωτική, αποτελεί βασική αποστολή του κράτους επιτρέποντας την διάδοση γνώσεων και αξιών, οι οποίες στηρίζουν την εθνική ταυτότητα των Ελλήνων και συνεισφέρουν στην κατασκευή μελλοντικών πολιτών.

Συνεπώς, ως καθήκον της Πολιτείας, η Παιδεία προστατεύεται ως εκπαιδευτικό σύστημα, αποτελεί το υπόβαθρο της πνευματικής υπόστασης του ανθρώπου, ενεργείται δαπάνη του κράτους και είναι υποχρεωτική. Ο υποχρεωτικός χαρακτήρας της στοιχειώδους παιδείας, καθώς περί αυτής πρόκειται στην παρούσα ερευνητική εργασία, εμφανίζεται το 1911 στην Αναθεώρηση του Συντάγματος του 1864, οπότε κι έκτοτε εμφανίζεται σε όλα τα Συντάγματα, με διαφορές στο πλήθος των ετών της υποχρεωτικής φοίτησης.

Η Παιδεία είναι βασικός παράγοντας μύησης σε εθνικές, κρατικές, κοινωνικές και πολιτιστικές αξίες. Η σημασία της είναι υψίστης σημασίας, όσον αφορά όχι μόνο την απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων, αλλά και τη δυνατότητα αντίληψης, έστω και περιορισμένης, μιας κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας. Η Παιδεία έστω και πολιτικά και πολιτιστικά προσανατολισμένη, προσδίδει δυνατότητα προσαρμογής στην κοινωνία, που τη γεννά. Και αυτή η δυνατότητα δεν προσφέρεται σε όλα τα παιδιά του κόσμου.

Η διαμόρφωση ενός σύγχρονου εκπαιδευτικού συστήματος, στην Ελλάδα, βασίζεται μεταξύ άλλων και στα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών, τα οποία αποτελούν το υποχρεωτικό πλαίσιο αναφοράς του εκπαιδευτικού έργου και την πυξίδα που προσανατολίζει την καθημερινή διδακτική πράξη.

Στο προαναφερόμενο πλαίσιο αναφοράς του εκπαιδευτικού έργου, εντάσσεται και το σχολικό εγχειρίδιο, που αποτελεί το μοναδικό εκπαιδευτικό μέσο κι έναν αδιαφιλονίκητο πλαστουργό *Τόπων μνήμης* του ελληνικού Έθνους, συλλογικών και πολιτιστικών

αναπαραστάσεων της ελληνικής κοινωνίας, καθώς και φωλιά παιδικής κι εφηβικής λογοτεχνίας.

Το σχολικό εγχειρίδιο είναι μοναδικό και πολύ σημαντικό μέσο διδασκαλίας στην ελληνική Παιδεία. Μέσω αυτού μεταδίδονται πολιτιστικές αξίες μιας κοινωνίας, που την διαφοροποιούν από όλες τις άλλες ή από κάποιες από αυτές. Το σχολικό εγχειρίδιο, μέσα από το μοναδικό του χαρακτήρα, επιτρέπει, ταυτόχρονα, τη διάδοση επιλεγμένων γνώσεων καθώς και την αντανάκλαση του ιδεολογικού προσανατολισμού της εκάστοτε άρχουσας τάξης.

Το σχολικό εγχειρίδιο αποτελεί το σημαντικότερο μέσο μετάδοσης της γνώσης στο σχολικό περιβάλλον κι εκτελεί χρέη μεσάζοντα ανάμεσα στον άνθρωπο και την γνώση που περιέχει, ενώ ο στόχος του είναι η αύξηση της αποτελεσματικότητας του μαθητή στην εκπαιδευτική διαδικασία. Μάλιστα, η χρήση των σχολικών εγχειριδίων στο σχολείο, ενδεχομένως, για μερικούς μαθητές, να σημαίνει και την μοναδική επαφή τους με το βιβλίο ως το μοναδικό μέσο πληροφόρησης, λόγω της κοινωνικοοικονομικής κατάστασης της οικογένειας. Ορισμένες από τις λειτουργίες που οφείλει να επιτελεί το σχολικό εγχειρίδιο είναι η σύνδεση της διδακτέας ύλης με την πραγματική ζωή, να ικανοποιεί τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα του μαθητή, να παρέχει κίνητρα μάθησης και να βοηθά τον μαθητή να οδηγηθεί στην αυτόνομη μάθηση.

Τα σχολικά εγχειρίδια συντροφεύουν τους Έλληνες μαθητές, που εκπαιδεύονται στα ελληνικά σχολεία, καθ' όλη τη διάρκεια των μαθητικών τους χρόνων. Αποτελούν συντρόφους αλησμόνητους, περιέχουν την απαραίτητη κι επιλεγμένη με μεγάλη προσοχή γνώση έχοντας ως πρωταρχικό και απώτερος σκοπό την «κατασκευή» μελλοντικών πολιτών προσαρμοσμένων στην κοινωνία που τους γέννησε, αφού ο τρόπος μελέτης τους αφήνει ζωντανά χνάρια από την μικρή ηλικία του μαθητή μέχρι το τέλος της ζωής του. Τα σχολικά εγχειρίδια αποτελούν *Τόπο Μνήμης*, αφού αποτελούν χώρους υλικούς, συμβολικούς και λειτουργικούς ταυτόχρονα, αλλά κι έχουν θεματική σχέση με τις συλλογικές και πολιτιστικές αναπαραστάσεις. Η πολιτική μυθολογία και η εργαλειοποίηση της μνήμης στο σχολείο οδηγεί προς την επιλογή μιας τοποθέτησης, η οποία αφορά στην δυναμική της παιδικής εκπαίδευσης, που στηρίζεται σε συμβολισμούς του παρελθόντος και των αξιών, που δεν είναι εύκολα προσβάσιμοι στην κριτική κατανόηση από το νου, γεγονός που δεν εμποδίζει τη συνοδοιπορία τους στο σχολείο με την ορθολογική σκέψη. Οι *Τόποι μνήμης* χειραγωγούνται από τις πολιτικές και κοινωνικές ομάδες, που ασκούν εξουσία, εργαλειοποιώντας τη μνήμη, την οποία προσαρμόζουν σε ιδανικά που προστατεύουν και επιλέγοντας τον πολιτικό, ιδεολογικό και πολιτιστικό προσανατολισμό της γνώσης. Αυτή η πολιτιστική κληρονομιά, η τόσο σημαντική, που μεταδίδεται από γενιά σε γενιά και συντηρείται από την άρχουσα τάξη ανάλογα με τα ιδεώδη της, δεν είναι ούτε ψέμα, ούτε αλήθεια. Αποτελεί ένα φαινόμενο αμετακίνητο στο χρόνο και στο χώρο και προσδίδει στην κοινωνική ομάδα συνοχή και δύναμη αποτελώντας ένα θεμελιακό χαρακτηριστικό ταυτότητας.

Όπως προαναφέρεται, τα σχολικά εγχειρίδια αποτελούν τα σημαντικότερα μέσα μετάδοσης γνώσεων και ερμηνειών γεγονότων και φαινομένων, καθρέφτη της πολιτικής βούλησης της άρχουσας τάξης, καθώς και τον αδιαφιλονίκητο αρχιτέκτονα Τόπων Μνήμης του ελληνικού Έθνους, όμως, τα εξεταζόμενα Ανθολόγια, αποτελούν, επιπλέον, λιμάνι παιδικών κι εφηβικών λογοτεχνημάτων. Τα λογοτεχνικά αποσπάσματα που συνιστούν τα Ανθολόγια κατανέμονται σε διάφορα λογοτεχνικά είδη κι ο χαρακτήρας τους είναι σύντομος και αυτοτελής. Επιπλέον, επειδή πρόκειται για λογοτεχνικά κείμενα, τα οποία έχουν εγκριθεί και απευθύνονται σε παιδιά, κατατάσσονται στην Παιδική Λογοτεχνία, αφού έχει διαπιστωθεί ότι διαθέτουν μορφικές και θεματολογικές ιδιαιτερότητες. Η μελέτη της Παιδικής Λογοτεχνίας αποτελεί επιτακτική ανάγκη, έτσι ώστε να διαπιστωθούν όλες εκείνες οι πτυχές των διερευνήσεών της. Έτσι, μέχρι σήμερα, έχουν καταγραφεί τέσσερις προσπάθειες συγγραφής μιας Ιστορίας της Παιδικής Λογοτεχνίας, ενώ σημαντική μελέτη αποτελεί και το ιστορικό διάγραμμα που προτείνει ο Β. Δ. Αναγνωστόπουλος, σύμφωνα με το οποίο κατηγοριοποιούνται όλα τα γένη και είδη της παιδικής λογοτεχνίας, η οποία αναπτύσσεται αλματωδώς κατά την διάρκεια του 20ου αιώνα.

Τα Ανθολόγια του 1975, δεν παρουσιάζουν την ύπαρξη μεταφρασμένων πεζών κειμένων ή ποιημάτων, καθώς η κρίση κι αξιολόγηση των βιβλίων έγινε σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, ενώ τα λογοτεχνικά κείμενα που κατήρτισαν τα σχολικά Ανθολόγια, επιλέχθηκαν από την εγχώρια λογοτεχνική παραγωγή και μάλιστα, με αναγνώσματα από τα καλύτερα της νεοελληνικής γραμματείας. Έτσι, στον πίνακα ανάλυσης των περιεχομένων των Ανθολογίων που καταρτίστηκε, παρατηρούνται όλες εκείνες οι διαφορές ανάμεσα σ' αυτά του 1975 και στα αντίστοιχα σύγχρονα. Βέβαια, εκτός από τον ποιοτικό πίνακα, καταρτίστηκε αντίστοιχα και πίνακας ποσοτικής ανάλυσης των περιεχομένων των Ανθολογίων, όπου συνολικά, παρατηρείται ότι το Ανθολόγιο με το μεγαλύτερο πλήθος λογοτεχνικών έργων, είναι αυτό των Γ' – Δ' Τάξεων Δημοτικού του 1975, το οποίο καταμετρά 106 πεζά και ποιήματα, έπεται το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003, με 96 λογοτεχνικά έργα, την 3η και 4η θέση καταλαμβάνουν τα Ανθολόγια των Ε' – ΣΤ' και Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, αντίστοιχα, ενώ στην 5η και 6η θέση, βρίσκονται τα σύγχρονα Ανθολόγια των Α' – Β' και Γ' – Δ' Τάξεων Δημοτικού του 2003, με 63 και 59 λογοτεχνικά έργα, αντίστοιχα.

Έπειτα από την ανωτέρω γενική ανάλυση των περιεχομένων των Ανθολογίων, διεξήχθη έρευνα για να προσδιοριστεί το σύνολο των λογοτεχνικών κειμένων που αναπαριστούν, πιο συγκεκριμένα, τη φύση, αφού αποτελεί την κεντρική θεματική της παρούσας ερευνητικής εργασίας. Έτσι, καταρτίστηκαν δύο πίνακες, ένας ποιοτικής ανάλυσης κι ένας ποσοτικής. Στον πίνακα ποιοτικής ανάλυσης, τα λογοτεχνικά κείμενα που περιλαμβάνονται στα Ανθολόγια, κατηγοριοποιούνται ανά είδος και ανά Ανθολόγιο, σε νεοελληνικά πεζά κείμενα, σε νεοελληνικά ποιήματα, σε μεταφρασμένα ξενόγλωσσα πεζά και σε μεταφρασμένα ξενόγλωσσα ποιήματα. Όσον αφορά την ποσοτική ανάλυση, που διεξήχθη αναφορικά με το πλήθος των λογοτεχνικών αποσπασμάτων, πεζών και ποιημάτων, συντελείται

μια σημαντική ανακάλυψη. Έτσι, αν μελετηθούν μεμονωμένα τα ζεύγη των Ανθολογίων, εκφράζουν διαφορές, με εμφανή την υπεροχή των Ανθολογίων του 1975, εντούτοις, στον πίνακα που μελετά συνολικά το ποσοστό και των τριών τευχών των Ανθολογίων ανά εξεταζόμενη περίοδο, με έκπληξη, διαπιστώνεται η υπεροχή των σύγχρονων σε λογοτεχνικά κείμενα, που εκφράζουν αναπαραστάσεις της φύσης.

Αν και το ενδιαφέρον του ανθρώπου για την φύση απασχόλησε από πολύ νωρίς τους ανθρώπους, η προστασία της, δεδομένου ότι έχει αποδειχθεί ότι κινδυνεύει, θεωρείται αργοπορημένη, έστω και αν εμπεριέχει μέσα επίλυσης του προβλήματος χάρη σε ανανεώσιμες και μη, πηγές ενέργειας, γεγονός το οποίο επιβάλλει την μύηση των κατοίκων για να αποκτήσουν συνείδηση αυτού του κινδύνου, με την ένταξη μαθημάτων στο σχολείο από πολύ νωρίς, όπως αυτό της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στο Δημοτικό Σχολείο, εργαλείο απόκτησης γνώσεων, δεξιοτήτων και ανάληψης πρωτοβουλιών για επίλυση και πρόληψη περιβαλλοντικών προβλημάτων, δημιουργώντας, αναπόφευκτα το ερώτημα, αν, τελικά, η προστασία της φύσης δεν είναι μόνο σκοπός, αλλά και μέσο καταναγκασμού και ελέγχου! Σε αυτή την περίπτωση, το σχολικό εγχειρίδιο αποτελεί σημείο συνάντησης των δύο κοινωνιολογιών, της «πράσινης» και της «κόκκινης», καθώς από τη μια, η φροντίδα και η προστασία του περιβάλλοντος εμπεριέχονται ως σκοπός και ταυτόχρονα, από την άλλη, σύμφωνα με τα προαναφερόμενα, ως μέσο μύησης.

Το περιβάλλον και η προστασία του αποτελούν, αδιαμφισβήτητα, πρόβλημα μείζονος σημασίας, έχοντας ως συνέπεια την κινητοποίηση της Πολιτείας και Διεθνών Οργανισμών προς την εκπαίδευση των νέων, από τα σχολικά τους χρόνια και δη, από το Δημοτικό Σχολείο. Έτσι, από το 1985, συντάχθηκε το αρχικό κείμενο της UNESCO, το οποίο δημιούργησε υποχρεώσεις στα κράτη όλου του κόσμου για την οργάνωση και την ένταξη μαθημάτων στο σχολείο, με σκοπό την προσπάθεια δημιουργίας μαζικής οικολογικής συνείδησης. Το κάθε κράτος-μέλος ερμήνευσε με τον δικό του τρόπο αυτή την υποχρέωση προσαρμόζοντάς την στην εσωτερική, θεσμική, πολιτική, κοινωνική, οικονομική και εκπαιδευτική πραγματικότητα. Έτσι, το μάθημα της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης δεν ήταν πάντα τόσο ξεκάθαρα ενταγμένο στις σχολικές σπουδές για δύο λόγους. Πρώτον, δεν υπήρχε εθνική ούτε και διεθνής συνείδηση του κινδύνου που διέτρεχε το φυσικό περιβάλλον και δεύτερον, δεν υπήρχε το αντίστοιχο θεσμικό εκπαιδευτικό πλαίσιο, δηλαδή το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών που να το προβλέπει. Η σχέση περιβάλλοντος κι εκπαίδευσης βασίζεται στο αρχικό κείμενο της UNESCO No 17, όπου αναφέρονται τρία είδη σχέσης, τα οποία είναι: η εκπαίδευση για το περιβάλλον, η εκπαίδευση από το περιβάλλον και η εκπαίδευση για χάρη του περιβάλλοντος, ενώ τα βασικά πλαίσια και κείμενα για την περιβαλλοντική εκπαίδευση βασίζονται στα κείμενα που δημιουργήθηκαν από τις συνδιασκέψεις που πραγματοποιήθηκαν στη Στοκχόλμη, στο Βελιγράδι και στην Τυφλίδα. Η περιβαλλοντική εκπαίδευση άρχισε να λειτουργεί θεσμοθετημένα στην Ελλάδα το 1990, με την διάταξη της παραγράφου 13, του Άρθρου 111, του νόμου 1892/31-7-1990 ΦΕΚ 101, τ. Α’, η οποία ορίζει ότι η Περιβαλλοντική

Εκπαίδευση αποτελεί τμήμα των προγραμμάτων των σχολείων της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, σύμφωνα με την σχετική Υπουργική Απόφαση Γ1/308/3-4391 ΦΕΚ 223/12-4-1991, τ. Β'.

Παρά το γεγονός ότι υπάρχουν διάφορα κείμενα που οριοθετούν το πλαίσιο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, εντούτοις έκπληξη προκαλεί το γεγονός ότι δεν διαθέτει κανένα σχολικό εγχειρίδιο για καμία τάξη του Δημοτικού Σχολείου, παρά μόνο έναν *Οδηγό Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*, το οποίο απευθύνεται αποκλειστικά στους δασκάλους. Επιπλέον, σ' ένα πλαίσιο διαθεματικής προσέγγισης με το μάθημα της *Μελέτης Περιβάλλοντος*, το οποίο επικουρικά συμβάλλει στην ολιστική προσέγγιση του μαθήματος της *Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*, οφείλουν να προστεθούν και τα σχολικά Ανθολόγια λογοτεχνικών κειμένων, τα οποία περιέχουν, επίσης εμβόλιμα, αναφορές στην φύση και αποτελούν το corpus της παρούσας Διατριβής. Άξιο παρατήρησης είναι ότι εμφανίζονται δύο διαφορετικές προσεγγίσεις ανθολόγησης των κειμένων, καθώς, σε αυτά του 1975, τα λογοτεχνικά κείμενα, που εμπεριέχονται, τοποθετούνται με τυχαία σειρά και περιέχουν διάσπαρτα αναφορές στη φύση, των οποίων οι αναπαραστάσεις αποτελούν αντικείμενο έρευνας, ανάλυσης, σύνθεσης και ερμηνείας της παρούσας Διατριβής. Η ίδια τάση παρατηρείται και στα σχολικά ανθολόγια του 2003, τα οποία διδάσκονται έως σήμερα, δηλαδή, εμβόλιμα διαθέτουν αναφορές στην φύση στην πλειοψηφία των ανθολογημένων κειμένων τους, ενώ παρατηρείται ταυτόχρονα και μια σημαντική διαφορά, η οποία αφορά την ανθολόγηση των λογοτεχνικών κειμένων, που εμπεριέχονται σ' αυτά, με την ένταξή τους σε διάφορες θεματικές.

Όσον αφορά τις προαναφερόμενες εμβόλιμες αναφορές στην φύση, στα σχολικά Ανθολόγια του 1975, αυτές περιέχονται διάσπαρτα στα λογοτεχνικά κείμενα, που τα απαρτίζουν, καθώς δεν ακολουθούν κάποια θεματική κατανομή. Αντιθέτως, στα σύγχρονα Ανθολόγια, παρά το γεγονός ότι τα κείμενά τους κατανέμονται θεματικά, εντούτοις, εμφανίζονται αναφορές στη φύση και σε κείμενα, τα οποία ανήκουν και σε διάφορες άλλες θεματικές.

Η προσπάθεια για την προστασία της φύσης και την αειφορία πρέπει να είναι, αναμφισβήτητα, διαρκής. Στην δεκαετία του 1970, εμφανίστηκαν δύο διαφορετικές ερμηνείες από τον τομέα της «περιβαλλοντικής κοινωνιολογίας», που θεωρούν την προστασία της φύσης ως σκοπό ή ως μέσο, ως σκοπό και ως μέσο. Η «πράσινη κοινωνιολογία» την ερμηνεύει ως σκοπό, ενώ η «κόκκινη κοινωνιολογία» ως μέσο. Το σχολείο, η διδασκαλία, το εγχειρίδιο, αναλαμβάνουν την υποχρέωση να εκπαιδεύσουν, να μυήσουν, θεωρώντας αυτή την υποχρέωση ως εκπαιδευτικό σκοπό, γεγονός το οποίο μελετάει η «πράσινη κοινωνιολογία». Στα σχολικά ανθολόγια, τα οποία αποτελούν το *Corpus* της παρούσας Διατριβής, θεωρείται ότι ακολουθείται αυτός ο ίδιος προσανατολισμός, ο οποίος αποτελεί θεμέλιο της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Στον αντίποδα, στον χώρο της «κόκκινης κοινωνιολογίας», οι ερευνητές, «προσπαθούν να υποστηρίξουν ομάδες, που θεωρούν ότι κυριαρχούνται. Βλέπουν την

προστασία της φύσης ως έναν νέο τρόπο για τους κυρίαρχους να εδραιώσουν την υπεροχή τους και να υπερασπιστούν τα συμφέροντά τους. Γι' αυτή την «κόκκινη κοινωνιολογία», η παρουσίαση της προστασίας της φύσης ως επιταγή, εξυπηρετεί συμφέροντα και ωφελεί κάποιους. Ο ρόλος του σχολικού εγχειριδίου στην «μύηση» των μαθητών στην προστασία της φύσης, είναι σημαντικός αδιαμφισβήτητα, αφού αποτελεί, όπως έχει προαναφερθεί, ένα σημαντικό εργαλείο και είναι πάντα παρόν, αποτελώντας ένα εξίσου μοναδικό μέσο μελέτης των «αξιών», τις οποίες προβάλει, επιβάλλει, η άρχουσα τάξη, κάτω, βέβαια, σε ένα δημοκρατικό καθεστώς, από πιέσεις τις οποίες ασκούν κοινωνικές ομάδες, ανάλογα, πάντα, με τα συμφέροντά τους και πιστεύω. Η προστασία της φύσης και η αειφόρος ανάπτυξη είναι μακροχρόνιος σκοπός, ο οποίος συνδέει το παρόν και το μέλλον και ο οποίος θεμελιώνεται από τους ίδιους τους ευαισθητοποιημένους ανθρώπους, που διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο συμμετέχοντας στην επιλογή αποφάσεων ελεύθερα. Αυτή η ελευθερία συμμετοχής στις αντίστοιχες αποφάσεις νοείται και ως πραγματική, αλλά και ως περιορισμένη από συμφέροντα πολιτικών και οικονομικών ομάδων, γεγονός το οποίο είναι δυνατόν να μελετηθεί και μέσα από την εξαγγελία της αναγκαιότητας να προστατευτεί η φύση και η αειφορία μέσω της διαλεκτικής μεταξύ κρατικής δύναμης και «αδύναμων πολιτών», καθώς και μέσα από την διακήρυξη της αναγκαιότητας να προστατευτεί η φύση και η αειφορία στα σχολικά βιβλία μέσω της κυριαρχικής θέσης της Παιδείας απέναντι σε «αδύναμους μαθητές».

Αφού προηγήθηκε η αναδρομή στο θεωρητικό πανόραμα της Διατριβής, ακολουθεί η αναδρομή στο πρώτο μέρος της, όπου και αναδεικνύεται η ομορφιά της φύσης, μέσω των αναπαραστάσεων που την εκφράζουν και που έχει έναν τριπλό λειτουργικό ρόλο, ο οποίος είναι: επίκληση στο συναίσθημα, καλλιέργεια της καλαισθησίας, καθώς και έκφραση επιστημονικής πραγματικότητας στους μαθητές. Αυτή η τριπλή υπόσταση των αναπαραστάσεων της φύσης, εμφανίζεται στις ανακαλύψεις ολόκληρου του πρώτου μέρους.

Τα συμπεράσματα της **ποιοτικής ανάλυσης** που εξήχθησαν κι αφορούν την *χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, παινεμένη και χιλιοτραγουδισμένη άνοιξη*, αναφέρονται συνθετικά και είναι τα ακόλουθα **τρία**: **πρώτον**, η ομορφιά της άνοιξης παρουσιάζεται διαχρονικά μέσα από τον ζεστό ήλιο, τον χαρούμενο άνεμο, την στολισμένη μ' ευωδιαστά λουλούδια γη και με τα τραγούδια των πουλιών και των παιδιών που την καλωσορίζουν. **Δεύτερον**, η ομορφιά της άνοιξης, εμφανίζεται μέσα από την ποίηση ανώνυμων κι επώνυμων ποιητών, οι οποίοι εμπνεύστηκαν από αυτή και **τρίτον**, συνθετικά, παρατηρούνται δύο διαφορές ή δύο καινοτομίες, αφού στα σύγχρονα Ανθολόγια γίνεται χρήση επιστημονικών όρων στα λογοτεχνικά κείμενα που έχουν επιλεγεί και τέλος, εμφανίζεται η έννοια του θανάτου. Γίνεται, έτσι, προφανής η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, με τον χαρούμενο άνεμο και τα ευωδιαστά λουλούδια, με τα τραγούδια των παιδιών και των πουλιών, επίσης γίνεται προφανής η καλλιέργεια της καλαισθησίας, αφού η ομορφιά της άνοιξης δημιουργεί στους μαθητές, όμορφες εικόνες μέσα από την ποίηση και τέλος, τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, εκφράζουν στα παιδιά την επιστημονική πραγματικότητα, αφού υπάρχουν

αναφορές στα επιστημονικά ονόματα των ζώων-ηρώων των ανθολογημένων λογοτεχνικών κειμένων ή ποιημάτων. Όσον αφορά την **ποσοτική ανάλυση** της προαναφερόμενης θεματικής, παρατηρείται μια φθίνουσα πορεία, σε επίπεδο κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, με το Ανθολόγιο των Α'-Β' τάξεων του Δημοτικού του '75 να έχει τα περισσότερα, ενώ η αναπαράσταση της ομορφιάς της φύσης είναι εντελώς απούσα από τα Ανθολόγια των Ε'-ΣΤ' τάξεων, διαχρονικά. Τέλος, διαπιστώνεται ότι, επίσης, διαχρονικά, στα Ανθολόγια των Γ'-Δ' Δημοτικού η αναπαράσταση της ομορφιάς της άνοιξης είναι ισόποση σε επίπεδο λέξεων, τουλάχιστον.

Όσον αφορά την ποιοτική μελέτη, που αφορά το *όμορφο, μοσχομυριστό και καρποφόρο καλοκαίρι*, γίνεται, προφανής η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, με το απόσπασμα του Καζαντζάκη, ο οποίος αποκαλεί τον Αύγουστο, άγιο, λόγω των καρπών που προσφέρει. Κατά τον ίδιο τρόπο, γίνεται προφανής και η καλλιέργεια της καλαισθησίας, αφού η ομορφιά του τοπίου, του κατηγοριοποιημένου αποσπάσματος του Στρατή Δούκα, δημιουργεί στους μαθητές, όμορφες εικόνες μέσα από την αφήγηση και τέλος, το κατηγοριοποιημένο απόσπασμα του Καζαντζάκη, εκφράζει στα παιδιά την επιστημονική πραγματικότητα, αφού αναφέρει τα ονόματα των καρπών και των φρούτων, που ευδοκιμούν τον Αύγουστο. Συνοψίζοντας, στο υποκεφάλαιο του *όμορφου, μοσχομυριστού και καρποφόρου καλοκαιριού*, ποιοτικά, παρατηρήθηκε ότι τα αποσπάσματα που κατηγοριοποιήθηκαν και που το αναπαριστούν, αποτελούν λογοτεχνικά έργα που ανήκουν στην ίδια χρονική περίοδο και οι συγγραφείς τους, ανήκουν στην ίδια λογοτεχνική γενιά. Ποσοτικά, παρατηρήθηκε μια σχεδόν ισόποση αναλογία τόσο σε επίπεδο αποσπασμάτων όσο και σε επίπεδο λέξεων και χαρακτήρων, που αναπαριστούν το καλοκαίρι, με το Ανθολόγιο του '75 να υπερέχει με ελάχιστη διαφορά από το σύγχρονο.

Στο υποκεφάλαιο που φέρει ως τίτλο *οι δύο κυρίαρχες εποχές του χρόνου*, γίνεται, προφανής η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, τόσο με τον διάλογο ανάμεσα στα δέντρα, στο κατηγοριοποιημένο ποίημα του Γιώργη Κρόκου, *Τα δέντρα του δρόμου,* όσο και στα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, τα οποία αναφέρονται έμμεσα στον θάνατο και την αναγέννηση. Η καλλιέργεια της καλαισθησίας, είναι, επίσης, προφανής, αφού η ομορφιά των εποχών, όπως εμφανίζεται στα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, δημιουργεί στους μαθητές, όμορφες εικόνες από τους σπόρους, που κοιμούνται κάτω από το λευκό σεντόνι του χιονιού, περιμένοντας καρτερικά να έρθει η άνοιξη και τέλος, τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, εκφράζουν στα παιδιά την επιστημονική πραγματικότητα, αφού αναφέρονται στην εναλλαγή των εποχών, στην πτώση των φύλλων και στον ερχομό των αποδημητικών πουλιών. Έτσι, στο πρώτο κεφάλαιο της Διατριβής, μελετήθηκε η ομορφιά της φύσης μέσα από τις εναλλαγές των εποχών και διαπιστώθηκε η διαχρονική της εμφάνιση στα σχολικά εγχειρίδια Λογοτεχνίας των Γ'-Δ' τάξεων του Δημοτικού. Ως διαχρονική εμφάνιση, υπενθυμίζεται ότι εννοείται η εμφάνιση της ίδιας κατηγορίας αναπαραστάσεων των αποσπασμάτων, τόσο στα σχολικά εγχειρίδια του 1975 όσο και στα σύγχρονα, χωρίς ν' αποτελεί προϋπόθεση η παρουσία

τους στα Ανθολόγια όλων των τάξεων του Δημοτικού. Δηλαδή, ακόμα κι αν η εν λόγω αναπαράσταση δεν απαντάται στα Ανθολόγια όλων των τάξεων του Δημοτικού, αλλά μόνο στο Ανθολόγιο μιας βαθμίδας, π.χ. σ' αυτά των Γ'-Δ' τάξεων του Δημοτικού, αρκεί ν' απαντάται διαχρονικά, από αυτό του 1975 έως το σύγχρονο.

Στο δεύτερο κεφάλαιο της Διατριβής, μελετήθηκε η ομορφιά της φύσης, το μεγαλείο της, όπως φωτίζεται από τον ήλιο και τ' αστέρια, όπως το αρωματίζουν τ' άνθη, το ζωγραφίζουν ποιητές και συγγραφείς και το καταδεικνύει η πλούσια χλωρίδα και πανίδα της σε γη, ουρανό και θάλασσα. Έτσι, στο πρώτο υποκεφάλαιο, που αναφέρεται στη μεγαλοπρεπή και επιβλητική φύση, συνοψίζοντας, γίνεται, προφανής η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, με την παρουσίαση της επιβλητικότητας της φύσης και την αφήγηση των συναισθημάτων που βιώνει η μικρή ηρωίδα, η Κατερίνα, βλέποντας τον πλάτανο να ψηλώνει και να φτάνει μέχρι τον ουρανό. Η καλλιέργεια της καλαισθησίας ενθαρρύνεται μέσω των γλαφυρών περιγραφών των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, τα οποία αφηγούνται την επιβλητικότητα της φύσης, με αποτέλεσμα να δημιουργούν στους μαθητές, όμορφες εικόνες και τέλος, τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, εκφράζουν στα παιδιά την επιστημονική πραγματικότητα, αφού αναφέρονται, έμμεσα, στην χωρική αντίληψη, η οποία είναι άμεσα συνυφασμένη με την ανάπτυξη των παιδιών. Όσον αφορά την ποσοτική μελέτη που διεξήχθη και παρουσιάζεται με τη μορφή γραφημάτων, επιτρέπει την εξαγωγή του ακόλουθου συμπεράσματος, ότι, δηλαδή, το μέρος που καταλαμβάνει η μεγαλοπρεπής κι επιβλητική ομορφιά της φύσης, διαχρονικά, στα σχολικά εγχειρίδια των Α'-Β' τάξεων Δημοτικού, είναι μεγαλύτερο στο σύγχρονο Ανθολόγιο. Σημαντικό είναι, εξίσου, να παρατηρηθεί ότι το Ανθολόγιο των Α'-Β' Δημοτικού του 1975, περιέχει αρκετά μικρότερη ποσότητα στοιχείων που αναπαριστούν τη μεγαλοπρέπεια και την επιβλητικότητα της ομορφιάς της φύσης.

Στο υποκεφάλαιο, που φέρει τον τίτλο *ήλιος, ο φωτεινός σηματοδότης της*, συνοψίζοντας, γίνεται, προφανής η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, με την παρουσίαση της φωτεινότητας του ήλιου, ο οποίος φωτίζει την ομορφιά της φύσης, μέσα από τα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, καθώς τους προκαλούν συναισθήματα. Η καλλιέργεια της καλαισθησίας ενθαρρύνεται μέσω των λεπτομερών περιγραφών των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, τα οποία αφηγούνται την ομορφιά της φύσης με όμορφα χρώματα και τοπία, με αποτέλεσμα να δημιουργούν στους μαθητές, όμορφες εικόνες και τέλος, τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, εκφράζουν στα παιδιά την επιστημονική πραγματικότητα, αφού αναφέρονται με λογοτεχνικό, πάντα, τρόπο, στην διάθλαση του φωτός και τις δέσμες, που αυτό προκαλεί όταν καταφέρνει να περάσει μέσα από μια σχισμή. Όσον αφορά τα συμπεράσματα της ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου διαπιστώνεται η διαχρονική εμφάνιση της αναπαράστασης του ήλιου, ο οποίος είναι ο φωτεινός σηματοδότης της ομορφιάς της φύσης, στα σχολικά εγχειρίδια Γ'-Δ' Δημοτικού, με το σύγχρονο Ανθολόγιο, να περιέχει την διπλάσια ποσότητα σε κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα από αυτό του 1975, καθώς επίσης

και η διαχρονική απουσία της συγκεκριμένης αναπαράστασης, από τα Ανθολόγια των υπολοίπων τάξεων.

Η ομορφιά της φύσης, στο τρίτο υποκεφάλαιο, εμφανίζεται μέσα από τις αναπαραστάσεις του ουρανού και των ουράνιων φωτεινών σωμάτων του. Σ' αυτό το υποκεφάλαιο γίνεται προφανής η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, με την παρουσίαση της ομορφιάς της φύσης, όπως την φωτίζουν τα φωτεινά ουράνια σώματα, μέσα από τα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, καθώς τους προκαλείται το συναίσθημα της χαράς με τον γάμο του ήλιου και του φεγγαριού, με το γλέντι που ακολούθησε και που καλεσμένοι ήταν τ' αστέρια. Η καλλιέργεια της καλαισθησίας ενθαρρύνεται μέσω των όμορφων περιγραφών των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, τα οποία αφηγούνται την ομορφιά της φύσης, όπως αυτή φωτίζεται από τα φωτεινά ουράνια σώματα, καθώς οι συγκεκριμένες αφηγήσεις, δημιουργούν στους μαθητές, όμορφες εικόνες και τέλος, τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, εκφράζουν στα παιδιά την επιστημονική πραγματικότητα, αφού αναφέρονται στα ουράνια σώματα του πλανητικού μας συστήματος. Όσον αφορά τα συμπεράσματα της ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου, η διαφορά ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια, σε επίπεδο κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, δεν είναι τόσο σημαντική, ενώ σε επίπεδο λέξεων ή χαρακτήρων, η διαφορά τους σχεδόν διπλασιάζεται, με το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' τάξεων Δημοτικού του 1975 να υπερτερεί έναντι του σύγχρονου.

Η ομορφιά της φύσης, στο τέταρτο υποκεφάλαιο παρουσιάζεται μέσα από τις περιγραφές των αρωματικών λουλουδιών κάνοντας έτσι προφανή την επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών. Άλλωστε, τ' αρώματα των λουλουδιών, προκαλούν ευφορία, μυρίζοντάς τα. Επίσης, η καλλιέργεια της καλαισθησίας ενθαρρύνεται, μέσω των γλαφυρών περιγραφών των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, τα οποία αφηγούνται την ομορφιά της φύσης, μέσω των αρωμάτων των λουλουδιών, με αποτέλεσμα να εξιτάρουν την φαντασία των μαθητών, δημιουργώντας τους όμορφες εικόνες. Τέλος, τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, εκφράζουν στα παιδιά την επιστημονική πραγματικότητα, αφού αναφέρονται, έμμεσα, στα ωφέλιμα για τον άνθρωπο συστατικά τους. Όσον αφορά την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, παρατηρείται ότι τα αρώματα των ανθισμένων λουλουδιών που ευωδιάζουν, εμφανίζονται, διαχρονικά, μόνο στα Ανθολόγια των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού, με αυτό του 1975 να υπερέχει σε πλήθος κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων από το αντίστοιχο σύγχρονο, ενώ απουσιάζουν από τα Ανθολόγια των μεσαίων και μεγαλύτερων τάξεων, διαχρονικά.

Εκτός από τα αρώματα των λουλουδιών, τα χρώματα παίζουν σημαντικό ρόλο στην έκφραση της ομορφιάς της φύσης. Τη «χρωματίζουν» και την ομορφαίνουν σε κάθε εποχή. Τα χρώματα που κυριαρχούν στα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, συνθετικά, είναι το λευκό, που περικλείει όλα τα χρώματα του ορατού φάσματος, δηλαδή τα χρώματα του ουράνιου τόξου, το κόκκινο, το γαλάζιο ή λουλακί, το χρυσό του ήλιου, το ασημί του φεγγαριού, το μαύρο και το πράσινο της χλόης. Συνοψίζοντας, η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών,

επιτυγχάνεται με την παρουσίαση της ομορφιάς της φύσης μέσω των χρωμάτων της, καθώς τα χρώματα, τους δημιουργούν συναισθήματα. Επίσης, η καλλιέργεια της καλαισθησίας ενθαρρύνεται μέσω των λεπτομερών περιγραφών των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, τα οποία αφηγούνται την ομορφιά της φύσης, μέσω των χρωμάτων, με αποτέλεσμα να δημιουργούν στους μαθητές, όμορφες εικόνες. Τέλος, τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, εκφράζουν στα παιδιά την επιστημονική πραγματικότητα, αφού αναφέρονται, στο ουράνιο τόξο και την δημιουργία του μετά την βροχή. Ποσοτικά, γίνεται προφανής η ελάχιστη διαφορά ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια Α'-Β' τάξεων του Δημοτικού, όχι μόνο σε επίπεδο κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, αλλά και σε επίπεδο λέξεων και χαρακτήρων. Παρ' όλ' αυτά, δεν παύει να έχει περισσότερα κατηγοριοποιημένα στοιχεία, το Ανθολόγιο του 1975.

Όσον αφορά την ομορφιά της φύσης μέσω της χλωρίδας, της πανίδας και του υπεδάφους, η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών επιτυγχάνεται με την αφήγηση των συναισθημάτων που βιώνει ο μικρός ήρωας, για το αρνάκι του, καθώς και από τα συναισθήματα που γεννιούνται στους μαθητές, με τις αναφορές στον θάνατο και την αναγέννηση των φύλλων των δέντρων, καθώς και στην περιγραφή της ομορφιάς του λαμπερού από τα πετράδια υπεδάφους. Επίσης, η καλλιέργεια της καλαισθησίας ενθαρρύνεται μέσω των γλαφυρών περιγραφών των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, τα οποία αφηγούνται την ομορφιά της φύσης, μέσω όλων εκείνων των ζωντανών οργανισμών και του περιβάλλοντος, όπου ζουν, αναπτύσσονται κι εξελίσσονται, με αποτέλεσμα να δημιουργούν στους μαθητές, όμορφες εικόνες. Τέλος, τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, εκφράζουν στα παιδιά την επιστημονική πραγματικότητα, αφού αναφέρονται σε διάφορα οικοσυστήματα, καθώς και σε διεργασίες, όπως η πτώση των φύλλων κατά την διάρκεια του φθινοπώρου, η γέννηση της χελώνας Καρέττα-Καρέττα στις ακρογιαλιές, αλλά και η ύπαρξη πολύτιμων λίθων στο υπέδαφος. Έτσι, συνθετικά, η χλωρίδα αναπαρίσταται από «*λυγερόκορμα στάχυα*», «*παπαρούνες, ολοπόρφυρες*», «*φυλλώματα δέντρων*», «*πέταλα μαργαρίτας*», δέντρα καρποφόρα και μη, από τα λιβάδια, τα χωράφια, τα περιβόλια και τους αγρούς, τα δάση, τα διάφορα λουλούδια, καθώς και από την υποβρύχια και παράκτια βλάστηση. Η πανίδα αναπαρίσταται από όλα εκείνα τα ζώα, οικόσιτα και μη, τα ψάρια, το δελφίνι και την χελώνα Καρέττα-Καρέττα. Τέλος, το υπέδαφος αναπαρίσταται από τον «*σπόρο*» που κοιμάται στη γη, μέχρι να έρθει η άνοιξη, από τα σπήλαια με τα πλουμιστά πετράδια τους κι από τις ρίζες των δέντρων που τρέφονται από τα υπόγεια νερά. Ποσοτικά, η ανάλυση ποσοτικού περιεχομένου του συγκεκριμένου υποκεφαλαίου, εμφανίζει τη μικρή διαφορά ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια Γ'-Δ' Δημοτικού, όχι μόνο σε επίπεδο κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, αλλά και σε επίπεδο λέξεων και χαρακτήρων. Παρ' όλ' αυτά, το σύγχρονο Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού, έχει περισσότερα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα που αναπαριστούν τη χλωρίδα, την πανίδα και το υπέδαφος.

Η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, επιτυγχάνεται με την παρουσίαση της γλυκόλαλης ομορφιάς της φύσης και την αφήγηση των συναισθημάτων που προκαλούν. Η καλλιέργεια της καλαισθησίας ενθαρρύνεται μέσω των γλαφυρών περιγραφών των

κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων, τα οποία αφηγούνται την ομορφιά της φύσης, μέσα από τον στολισμό της με λογής λογής λουλούδια, καρπούς και πρασινάδα, με αποτέλεσμα να δημιουργούν στους μαθητές, όμορφες εικόνες και τέλος, τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, εκφράζουν στα παιδιά την επιστημονική πραγματικότητα, αφού αναφέρονται, στον καλογιάννο, στον κορυδαλλό και στο αηδόνι και το κελάηδισμά τους. Τα συμπεράσματα της ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου έδειξαν ότι υπάρχει μια μικρή διαφορά ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια των Ε'-ΣΤ' τάξεων του Δημοτικού, κυρίως σε επίπεδο λέξεων και χαρακτήρων. Παρ' όλ' αυτά, το σύγχρονο Ανθολόγιο, εμφανίζει περισσότερα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα που αναπαριστούν τη στεριά ως στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη από το αντίστοιχο του 1975.

Η ομορφιά της φύσης παρουσιάζεται, επίσης, από την απέραντη και κρυστάλλινη θάλασσα. Η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών επιτυγχάνεται με την παρουσίαση της στρωτής, μαλαματένιας θάλασσας και τα συναισθήματα που βιώνει ο ήρωας αντικρίζοντάς την από την κορυφή του βουνού, καθώς μέσα του πλουταίνει. Η καλλιέργεια της καλαισθησίας ενθαρρύνεται μέσω των γλαφυρών περιγραφών των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, τα οποία αφηγούνται την απεραντοσύνη της θάλασσας, με αποτέλεσμα να δημιουργούν στους μαθητές, όμορφες εικόνες και τέλος, τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, εκφράζουν στα παιδιά την επιστημονική πραγματικότητα, αφού «οι επιστήμονες λένε πως μακρινή μητέρα όλων των ανθρώπων είναι η θάλασσα»[940].

Συνοψίζοντας, στο δεύτερο κεφάλαιο, μελετήθηκαν, όχι μόνο ποιοτικά, αλλά και ποσοτικά, η ***Ομορφιά της φύσης: το μεγαλείο της, όπως φωτίζεται από τον ήλιο και τ' αστέρια, όπως το αρωματίζουν τ' άνθη, το ζωγραφίζουν ποιητές και συγγραφείς, το καταδεικνύει η πλούσια χλωρίδα και πανίδα της σε γη, ουρανό και θάλασσα*** και αναδύθηκαν οι ακόλουθοι τρεις κοινοί θεματικοί άξονες: 1ος η επίκληση στο συναίσθημα των μαθητών, μέσα από την αφήγηση των συναισθημάτων, όπως αυτά περιγράφονται εντός των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών κειμένων, 2ος η καλλιέργεια της καλαισθησίας τους, μέσα από τα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά κείμενα, τα οποία δημιουργούν εικόνες στην φαντασία των μαθητών και 3ος η έκφραση της επιστημονικής πραγματικότητας, αφού συχνά, εντός των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων, παρατηρούνται αναφορές στις επιστημονικές ονομασίες ζώων, αναφορές σε φυσικά φαινόμενα, καθώς και αναφορές σε διάφορες άλλες λειτουργίες της φύσης. Και βέβαια, όλα αυτά, προσφέρονται στους μαθητές μ' έναν λόγο όμορφο, εμπλουτισμένο με σχήματα λόγου και όχι αυστηρά επιστημονικό. Τα συμπεράσματα της ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου, αναδεικνύουν τη σημαντική διαφορά ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια των Ε'-ΣΤ' τάξεων του Δημοτικού, σε όλα τα επίπεδα. Παρατηρείται ότι το σύγχρονο Ανθολόγιο, έχει περισσότερα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα που αναπαριστούν τη θάλασσα ως απέραντη και κρυστάλλινη σε σχέση με το αντίστοιχο Ανθολόγιο του 1975. Συγκεντρωτικά, η ποσοτική ανάλυση περιεχομένου του

[940] ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ-ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Λότη, *Η μαμά μας η θάλασσα*, σελίδες 95-97. Από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

πρώτου μέρους, παρουσιάζει την υπεροχή των σύγχρονων Ανθολογίων, καθώς περιέχουν, συνολικά, μεγαλύτερο πλήθος κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων από αυτά του 1975, και τα οποία εκφράζουν την ομορφιά και την φροντίδα της φύσης.

Στο δεύτερο μέρος της Διατριβής μελετάται η φροντίδα της φύσης μέσα από τη συνύπαρξη του εφήμερου με το διαχρονικό, την εγκυκλοπαιδική γνώση και την αλληλοπροστασία. Έτσι, παρατηρείται η διαχρονική αγάπη και φροντίδα της φύσης από τον άνθρωπο, καθώς και η ανταπόδοση αυτής της φροντίδας από την πλευρά της φύσης, η οποία απλόχερα προσφέρει τους καρπούς της. Η διαχρονική φροντίδα της φύσης από τον άνθρωπο, ερευνάται μέσα από τα διαφορετικά υποκεφάλαια που δημιουργήθηκαν κατά τη διάρκεια της Ανάλυσης Περιεχομένου και της θεματικής κατηγοριοποίησης των αποσπασμάτων όλων των Ανθολογίων, διαχρονικά, από το 1975 έως τα σύγχρονα.

Με τον όρο αγάπη και φροντίδα της φύσης, δεν εννοείται μόνο η αγάπη και η φροντίδα της γης, αλλά και η αγάπη και φροντίδα, που ο άνθρωπος παρέχει στα οικόσιτα ζώα του, τα οποία, συχνά, αποτελούν σημαντικό κομμάτι της καθημερινής του διατροφής, αφού τα ζώα, του προσφέρουν το γάλα, το μαλλί, το κρέας τους, ενώ οι κότες, του προσφέρουν, επιπλέον, και τα αυγά τους. Έτσι, η αγάπη και η φροντίδα της φύσης, έχουν ως άμεση συνέπεια την απόλαυση των πολύμορφων καρπών της. Στα συμπεράσματα που εξάγονται από την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου παρατηρείται, ότι το Ανθολόγιο με το μεγαλύτερο πλήθος αποσπασμάτων, λέξεων και χαρακτήρων που αναπαριστούν την αγάπη και την φροντίδα της φύσης, είναι αυτό των Γ'-Δ' τάξεων του Δημοτικού του 1975 έναντι του αντίστοιχου σύγχρονου.

Η αγάπη και η φροντίδα της φύσης αντανακλάται, επίσης, και στα λαχανικά, που ευδοκιμούν διαρκώς κι αποτελούν πηγές γευστικής ευχαρίστησης. Σύμφωνα με την ανάλυση περιεχομένου, αυτά τα λαχανικά είναι τα σκόρδα και τα κρεμμύδια, καθώς και τα χόρτα του αγρού. Ποσοτικά, συμπεραίνεται ότι το Ανθολόγιο με το μεγαλύτερο πλήθος λέξεων και χαρακτήρων που αναπαριστούν τα λαχανικά που ευδοκιμούν διαχρονικά κι αποτελούν πηγές γευστικής ευχαρίστησης, είναι αυτό των Γ'-Δ' τάξεων του Δημοτικού του 1975.

Βασική προϋπόθεση, για την αρμονική συνύπαρξη και την αειφορία στη φύση, έτσι ώστε να προστατευτούν και να διαφυλαχτούν η βιοποικιλότητα και τα οικοσυστήματα, αποτελεί η αγάπη και η φροντίδα της. Η φύση έχει μεριμνήσει για τους διάφορους κινδύνους, που μπορεί να την απειλήσουν κι έτσι, άλλοτε προστατεύει κι άλλοτε αυτοπροστατεύεται, ώστε να διατηρεί την διαρκή ροή της. Ποσοτικά, συμπεραίνεται ότι το Ανθολόγιο με το μεγαλύτερο πλήθος λέξεων και χαρακτήρων που αναπαριστούν την φύση ως προστάτιδα, είναι αυτό των Α' – Β' τάξεων του Δημοτικού του 1975.

Η διαρκής βιοποικιλότητα και τα οικοσυστήματα εξετάζονται υπό το πρίσμα της συνύπαρξης του εφήμερου με το διαχρονικό. Η βιοποικιλότητα εκφράζεται μέσα από μακροχρόνια αγαστή συνεργασία, η οποία αποτελεί πηγή ισορροπίας. Η βιοποικιλότητα παρουσιάζεται από τις αναπαραστάσεις των πτηνών και των θαλάσσιων θηλαστικών ή κητωδών. Τα πτηνά, εμφανίζονται μέσα από εκείνες τις κατηγοριοποιημένες αναπαραστάσεις, οι οποίες εκφράζουν την αλληλοσυμπλήρωση, την αλληλοπροστασία, αλλά και πανουργία, προκειμένου να επιτευχθεί η ισορροπία στη φύση. Όσον αφορά τα θαλάσσια θηλαστικά ή

κητώδη, εμφανίζονται μέσα από αναπαραστάσεις, που εκφράζουν προσαρμοστικότητα, η οποία προήλθε έπειτα από χρονοβόρα εξέλιξη ή ατύχημα.

Τα οικοσυστήματα μελετώνται μέσα από τις αναπαραστάσεις που εκφράζουν συνέργεια κι αποτελούν παράγοντα καρποφορίας και τοπικών γνωρισμάτων και επιμερίζονται σε τρεις κατηγορίες: στο χερσαίο οικοσύστημα, στους υδροβιότοπους και στους «υβριδικούς» βιότοπους. Το χερσαίο οικοσύστημα ερευνάται μέσα από αναπαραστάσεις, που εκφράζουν αλληλεπίδραση, αλληλοεξημέρωση και αλληλοσεβασμό. Οι υδροβιότοποι μελετώνται μέσα από αναπαραστάσεις, που εκφράζουν γαλήνη, μαγεία κι ομορφιά που συντροφεύει τον άνθρωπο, ο οποίος διασαλεύει αυτή την ηρεμία, αλλά και που απολαμβάνει τους καρπούς της φύσης. Τέλος, οι «υβριδικοί» βιότοποι μελετώνται μέσα από αναπαραστάσεις, που εκφράζουν πλούτο, ευφορία και αποτελούν χαρακτηριστικό ταυτότητας. Συνοψίζοντας, οι αναπαραστάσεις της φύσης, που μελετήθηκαν και κατηγοριοποιήθηκαν κατά την διάρκεια της ανάλυσης περιεχομένου, εκφράζουν τη φύση και τον άνθρωπο ως αρμονικούς συγκάτοικους, καθώς κι ως αέναους υπερασπιστές της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων, που την φιλοξενούν. Ποσοτικά, συμπεραίνεται ότι το Ανθολόγιο με το μεγαλύτερο πλήθος αποσπασμάτων, λέξεων και χαρακτήρων που αναπαριστούν την διαρκή βιοποικιλότητα και τα οικοσυστήματα, είναι αυτό των Γ’ – Δ’ τάξεων του Δημοτικού του 1975.

Ολοκληρώνοντας το πρώτο μέρος του επιλόγου, όπου παρουσιάζονται συνοπτικά τα ποιοτικά και ποσοτικά συμπεράσματα της έρευνας, που διεξήχθη, στο ακόλουθο επιλογικό μέρος, παρουσιάζονται οι προτάσεις προς την επιστήμη.

Δεύτερο μέρος επιλόγου: **συνεισφορά στην επιστήμη. Ένα ορυχείο πληροφοριών για τους εκπαιδευτικούς και ένα μάθημα ζωής για όλους.**

Η πρόταση στην επιστήμη, της παρούσας Διατριβής, έχει έναν τετραπλό χαρακτήρα. Εκπαιδευτικό, δομικό, μεθοδολογικό κι αισθητικό. Εκπαιδευτικό, διότι προτείνει τον εμπλουτισμό του βιβλίου δασκάλου, που αφορά το πεδίο της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, με τέτοιο τρόπο ώστε ν’ ακολουθεί την πορεία της Μεθοδολογικής Διαδρομής που ακολουθήθηκε κατά την διάρκεια εκπόνησης της Διατριβής. Δηλαδή, επιλογής των αποσπασμάτων, στα οποία οι αναπαραστάσεις της φύσης αναφέρονται στην επίκληση του συναισθήματος, στην καλλιέργεια της καλαισθησίας κ.λ.π. μέσα από την ανάδειξη της ομορφιάς της φύσης και μέσα από την υποχρέωση της φροντίδας, προκειμένου να συμβάλλει ουσιαστικά στη συνειδητοποίηση ότι, διαφορετικά, η φύση καταστρέφεται.

Η συγκεκριμένη Διατριβή αποτελεί ορυχείο πληροφοριών, στο οποίο μπορεί να ανατρέξει ο κάθε εκπαιδευτικός για να εμπλουτίσει το μάθημά του. Αποτελεί, επίσης, πολυχρηστικό εργαλείο, διότι τα 13 ευρετήρια κι ένα γλωσσάρι επιτρέπουν την ευκολότερη έρευνα από μελλοντικούς ερευνητές, η οποία στηρίζεται σε μια συνεχή διαλεκτική μεταξύ των

αναζητούμενων δεδομένων, των ευρετηρίων και της εύκολης πρόσβασης στις πληροφορίες μετατρέποντας την Διατριβή σε μια μηχανή μελέτης. Αποτελεί, όμως, κι ένα μάθημα ζωής, δεδομένου ότι ο σχολιασμός στηρίχτηκε σε τρεις θεμελιακούς πυλώνες νόησης, που είναι η θέση, όταν αποδεχόμαστε τις προτάσεις των συγγραφέων των πηγών, η αντίθεση, όταν οργανώνεται κριτική απέναντι στις τοποθετήσεις των συγγραφέων των πηγών και η συμφιλίωση, αποδοχής και κριτικής, όταν οι δύο συγκλίνουν προς έναν επιλεγμένο συμβιβασμό, ο οποίος περιέχει την αιτιολόγηση της αποδοχής και των δύο. Σ' αυτή την περίπτωση, πρόκειται για ένα μάθημα ζωής, που απευθύνεται σε όλους, εκπαιδευτικούς και μαθητές, διότι, στηρίζεται στον αποκλειστικό σκοπό της διδασκαλίας, ο οποίος θεωρεί την γνώση όχι μόνο ως σκοπό, αλλά και ως μέσο παιδείας. Με άλλα λόγια, φανερώνεται στους προαναφερθέντες ότι σε όλη τους την ζωή θα περιτριγυρίζονται από άλλους, με τους οποίους θα έχουν, αναπόφευκτα, σχέσεις ταυτότητας, οι οποίες τις περισσότερες φορές οργανώνονται στον χώρο της ετερότητας και συμβουλεύει την κατανόηση ότι το κάθε γεγονός, το κάθε φαινόμενο, είναι δυνατό να ερμηνευτεί από τον καθένα διαφορετικά και ποικιλοτρόπως, και όσο αυτό είναι δυνατό να επιτευχθεί συμφιλίωση, πηγή σεβασμού και ειρηνικής κοινωνικής ζωής.

Η παρούσα εργασία απευθύνεται στους αντιπροσώπους της ηγεσίας, που αποφασίζει· στους συγγραφείς των σχολικών βιβλίων, που προσαρμόζονται σύμφωνα με τις αποφάσεις που ορίζονται και στους εκπαιδευτικούς, που αποτελούν τα εκτελεστικά όργανα των προηγούμενων, εκπαιδεύοντας τους μαθητές.

Μ' αυτόν τον τρόπο, οι αναπαραστάσεις της φύσης ενταγμένες σ' ένα σχολικό εγχειρίδιο νοούνται όχι μόνο ως σκοπός της εκπαιδευτικής διαδικασίας, όσον αφορά την απόκτηση γνώσεων, αλλά και ως μέσο διεκπεραίωσής της, όσον αφορά τη συνειδητοποίηση του χαρακτήρα της φύσης, καθώς και της μεγαλειώδους συνεισφοράς της στην ζωή των ανθρώπων και της εν γένει παιδείας των μαθητών.

Δεύτερον, δομικό, λόγω της συνεισφοράς του τρόπου συγγραφής της Διατριβής, όσον αφορά την εκπόνηση διδακτορικών Διατριβών στο Πανεπιστήμιο, η οποία λαμβάνει υπόψη της και προσαρμόζει δύο διαφορετικούς τρόπους δόμησής τους. Η προσπάθεια «συμφιλίωσης» που καταβλήθηκε και που προαναφέρεται στην κεντρική εισαγωγή, εμπνεύστηκε από το ερευνητικό έργο του Michel Serres.

Αυτή η τάση συμφιλίωσης μεταξύ δύο αντίθετων απόψεων, δεν αποτελεί μόνο μια πρόταση, αλλά ταυτόχρονα και μια ευχή, διότι πάνω σ' αυτή στηρίζεται η ομαλή συμβίωση με τους άλλους, που τους περιτριγυρίζουν, στην καθημερινή τους ζωή, στην οικογένεια, στο φιλικό περιβάλλον, στον χώρο του σχολείου, της εργασίας, στους «ξένους» και «διαφορετικούς», διότι οι σχέσεις των ανθρώπων είναι, αποκλειστικά, σχέσεις ταυτότητας!

Τρίτον, μεθοδολογικό, διότι μεγάλη προσοχή δίνεται στην ανάλυση περιεχομένου με θεματικές κατηγοριοποιήσεις, η οποία οδηγεί με ασφάλεια τον ερευνητή στην ανάδυση της θεματικής αρχιτεκτονικής των εργασιών του.

Τέταρτον, αισθητικό, καθώς προτείνεται ένας άλλος τρόπος σχολιασμού των ευρημάτων των Διατριβών, των θεωρητικών επιστημών, ο οποίος θα στηρίζεται, όπου αυτό

είναι εφικτό, στην ανάδειξη της ομορφιάς, με τη χρήση λογοτεχνικού λόγου και πλούσιου λεξιλογίου. Ο «στεγνός» επιστημονικός λόγος, θα χρησιμοποιείται μόνο για την παρουσίαση της ασχήμιας, διότι πώς θα ήταν δυνατό να παρουσιαστεί διαφορετικά; Εκτός αν χρησιμοποιηθεί ένα σχήμα λόγου, που δεν είναι άλλο από το οξύμωρο.

Ολοκληρώνοντας τις προτάσεις προς την επιστήμη, στο τρίτο και τελευταίο επιλογικό μέρος, ανοίγεται ένα παράθυρο στο μέλλον της ερευνητικής πορείας της συγγραφέως της παρούσας Διατριβής. Πρόκειται για ένα μέλλον, το οποίο έχει ήδη προδιαγραφεί κι επιβάλλεται από τον όγκο, όχι μόνο των δεδομένων, αλλά κυρίως των ανακαλύψεων, που αναδύθηκαν χάρη στην ανάλυση περιεχομένου.

Τρίτο μέρος επιλόγου: «Παράθυρο»…στο μέλλον

Το μέλλον της παρούσας ερευνητικής εργασίας έχει ήδη προδιαγραφεί. Όπως προαναφέρεται, στο πλαίσιο της εκπόνησης, έχει ολοκληρωθεί και η ανάλυση περιεχομένου ενός Μεταδιδακτορικού επί Καθηγεσίας, μιας HDR (Habilitation à Diriger la Recherche), επί της ουσίας, ή/και ένα Μεταδιδακτορικό, όπως νοείται στην Ελλάδα, λόγω του όγκου των δεδομένων και κυρίως των ανακαλύψεων, που αναδύθηκαν χάρη στην ανάλυση περιεχομένου. Πρόκειται, σύμφωνα με το γαλλικό εκπαιδευτικό σύστημα, για το ανώτατο εκείνο Πανεπιστημιακό Δίπλωμα, το οποίο δίνει την δυνατότητα στον/στην εκάστοτε ερευνητή/ερευνήτρια να διεκδικήσει θέση Πρωτοβάθμιου Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο, αφού σύμφωνα μ’ αυτό, αποδεικνύει την ικανότητά του να διευθύνει την έρευνα σε όλα τα επίπεδα (προπτυχιακό, μεταπτυχιακό και διδακτορικό).

Έτσι, ακολουθώντας την ίδια μεθοδολογική διαδρομή, που ακολουθήθηκε στην Διατριβή, μελετώντας τις ομοιότητες των αναπαραστάσεων της φύσης στα σχολικά Ανθολόγια, διαχρονικά από το 1975 έως σήμερα, η συγγραφέας, στο Μεταδιδακτορικό επί Καθηγεσίας θα μελετήσει τις διαφορές τους. Όπως προαναφέρεται, η θεματική μελέτη των διαφορών έχει ήδη κατηγοριοποιηθεί σε ποιοτικούς πίνακες, θεματικά προσδιορισμένους, οι οποίοι έχουν αναδείξει την θεματική αρχιτεκτονική της μέλλουσας ερευνητικής εργασίας και διαδρομής. Απομένει η παρουσίαση των ανακαλύψεων και ο σχολιασμός των ευρημάτων με την βοήθεια της βιβλιογραφίας. Παρατίθενται δύο παραδείγματα κατηγοριοποίησης, που αντιπροσωπεύουν τον θεμελιακό, θεματικό και μεθοδολογικό χαρακτήρα του Μεταδιδακτορικού επί Καθηγεσίας, τα οποία εκφράζουν ταυτόχρονα την ερευνητική πορεία που ακολουθεί και θα συνεχίσει ν’ ακολουθεί στο μέλλον η συγγραφέας. Έτσι, στον Πίνακα 1, παρατηρείται μια διακοπτόμενη θεματική, η οποία φέρει ως τίτλο *Δημιουργία μιας βροχής…που σίγασε* και στον Πίνακα 2, παρατηρείται μια αναδυόμενη θεματική, που τιτλοφορείται *Ένας χειμώνας που «αγίασε».*

Πίνακας Διακοπτόμενης θεματικής Δημιουργία μιας βροχής…που σίγασε					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
- Από πού είσαι ποταμάκι; - Από κείνο το βουνό. - Πώς τον λέγαν τον παππού σου; - Σύννεφο στον ουρανό. - Ποια είναι η μάνα σου; - Η μπόρα. - Πώς κατέβηκες στη χώρα; - Τα χωράφια να ποτίσω και τους μύλους να γυρίσω. - Στάσου να σε ιδούμε λίγο, ποταμάκι μου καλό. - Βιάζομαι πολύ να φύγω, ν' ανταμώσω το γιαλό. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, *Το ποταμάκι*, σελ. 140. Από το βιβλίο *Παιδικά Τραγούδια.* (…) είμαι η Βροχή. Έρχομαι από πολύ ψηλά. Με κατάπιαν οι θάλασσες και τα ποτάμια, χώθηκα βαθιά μες στη γη, χτυπήθηκα πάνω στις πέτρες, ξέπλυνα όλους τους	-	-	-	-	-

δρόμους σας και τις αυλές. (...) Κι όρμησε η Βροχή απ' τις γρίλιες των παραθυριών κι απ' το σπασμένο τζάμι, έβρεξε τις κουρτίνες και τους τοίχους και μούσκεψε το πάτωμα και το χαλάκι. (...) (Γρ. 5-9, σελ. 134, γρ. 14-17, σελ. 134) ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΙΟΥ Χρυσούλα, *Τρία χτυπήματα στην πόρτα*, σελ. 133-135. Από το βιβλίο *Ήλιε μου, ήλιε μου.*					

Πίνακας Αναδυόμενης θεματικής Ένας χειμώνας που «αγίασε»					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
-	-	-	-	-	Καλοκαίρι σε λένε ειρωνικώς. (...) Εσύ μας καις, μας ψένεις ανηλεώς· Και ξεραίνεις τη Γη με τη φωτιά σου. (...) Ο Χειμώνας είν' άγιος εμπροστά σου. (Στ. 1, 3, 4, 8, σελ. 27) ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ Ανδρέας, *Στο καλοκαίρι*, σελ. 27.

Με τον όρο διακοπτόμενη θεματική, εννοείται η κάθε θεματική που εμφανίζεται **μόνο** στα Ανθολόγια του 1975. Πρόκειται, δηλαδή, για τις αναπαραστάσεις εκείνες της φύσης, που δεν απαντώνται στα αντίστοιχα σύγχρονα Ανθολόγια. Παρατηρώντας στον ανωτέρω Πίνακα 1, γίνεται άμεσα αντιληπτό ότι τα λογοτεχνικά αποσπάσματα, που αναπαριστούν το φαινόμενο της δημιουργίας της βροχής εμφανίζονται **μόνο** στο Ανθολόγιο των Α' – Β' τάξεων του Δημοτικού του 1975. Αντίστοιχα, με τον όρο αναδυόμενη θεματική, εννοείται η κάθε θεματική που εμφανίζεται **μόνο** στα σύγχρονα Ανθολόγια. Πρόκειται, δηλαδή, για τις αναπαραστάσεις εκείνες της φύσης, που δεν απαντώνται στα προγενέστερα Ανθολόγια, καθώς αναδύονται **μόνο** στα σύγχρονα. Παρατηρώντας στον ανωτέρω Πίνακα 2, γίνεται άμεσα αντιληπτό ότι τα λογοτεχνικά αποσπάσματα, που αναπαριστούν τον χειμώνα ως «άγιο», εμφανίζονται **μόνο** στο σύγχρονο Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' τάξεων του Δημοτικού. Συνεπώς, κατά τον ίδιο τρόπο, η μελλοντική αυτή ερευνητική εργασία, θα επιμερίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο, θα μελετηθούν οι διακοπτόμενες θεματικές, καθώς έπαψαν να υπάρχουν στα σύγχρονα Ανθολόγια και στο δεύτερο μέρος, θα μελετηθούν οι αναδυόμενες θεματικές, οι οποίες αποτελούν νέες λογοτεχνικές προσεγγίσεις όσον αφορά την φύση.

Εν κατακλείδι, ακόμα και μέσω αυτού του μικρού παραδείγματος έρευνας, παρατηρείται, από το 1975, η αλλαγή της πολιτικής βούλησης, εκούσια ή ακούσια, αφού τα σύγχρονα Ανθολόγια, που εκδόθηκαν το 2003, «καταργούν» θεματικές της φύσης που προϋπήρχαν κι αντίστοιχα, περιλαμβάνουν νέες θεματικές της, που δεν υπήρχαν στα προγενέστερα. Υπενθυμίζεται ότι, όπως και στην παρούσα ερευνητική εργασία, δεν θα μελετηθούν οι λόγοι για τους οποίους αποφασίστηκε και πραγματοποιήθηκε αυτή η επιλογή από τα αρμόδια όργανα του Υπουργείου Παιδείας, αλλά θα ερευνηθεί το επιλεγμένο περιεχόμενό τους φέρνοντας στο φως νέες ανακαλύψεις σχετικά με τις προαναφερόμενες επιλογές.

Ολοκληρώνοντας, η συγκεκριμένη ερευνητική εργασία, έφτασε στο τέλος της. Ένα τέλος, που μόνο τέλος δεν μπορεί να χαρακτηριστεί, δεδομένου του ατελούς, εξ ορισμού, χαρακτήρα όλων των ερευνητικών εργασιών. Η συγκεκριμένη Διατριβή σηματοδοτεί, έτσι, μια έναρξη στον υπέροχο και μαγικό κόσμο της ακαδημαϊκής έρευνας, που συχνά συνδυάζεται με την διδασκαλία και την εκπαίδευση, η οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την επαφή με τα παιδιά. Τα παιδιά, που αποτελούν το μέλλον της ανθρωπότητας και που είναι χρέος της πολιτείας να εκπαιδεύσει κατάλληλα, για να καταφέρουν να ενσωματωθούν στο σύνολό της και να είναι σε θέση ν' ανταπεξέλθουν στις ανάγκες τους, όπως αυτές διαμορφώνονται κάθε φορά. Γι' αυτό… «ας δώσουμε τον κόσμο στα παιδιά», στα «μικρά παιδιά, που κρατούνε στο χέρι τους, σαν το μύλο το χάρτινο τις ελπίδες μας…»[941].

[941] ΑΡΛΕΤΑ, *Τα μικρά παιδιά*, https://www.youtube.com/watch?v=zxes1XP976E , προσπελάστηκε την 13η Ιουνίου 2023 στις 00:18.

«Ας δώσουμε τον κόσμο στα παιδιά έστω και για μια μέρα
ας τον δώσουμε να παίξουν σαν ένα πολύχρωμο μπαλόνι
να παίξουν τραγουδώντας ανάμεσα στ' αστέρια
ας δώσουμε τον κόσμο στα παιδιά
σαν ένα τεράστιο μήλο, σαν ψίχα ολόζεστου ψωμιού
να χορτάσουν μια μέρα τουλάχιστον
ας δώσουμε τον κόσμο στα παιδιά
να μάθει έστω και για μια μέρα ο κόσμος τη φιλία
τα παιδιά θα πάρουν απ' τα χέρια μας τον κόσμο
θα φυτέψουν αθάνατα δέντρα»[942].

[942] ΧΙΚΜΕΤ Ναζίμ, *Ας δώσουμε τον κόσμο στα παιδιά*, σελίδα 164, από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων Δημοτικού του 1975.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Όπως αναφέρθηκε στο δεύτερο εισαγωγικό μέρος, το παρόν παράρτημα περικλείει πέντε ξεχωριστά και συμπληρωματικά μέρη. Το πρώτο είναι αφιερωμένο στη μεθοδολογική διαδρομή της Διατριβής, η οποία θεωρείται το θεμέλιό της. Το δεύτερο αφορά στα βοηθήματα των οποίων η συνεισφορά είναι σημαντική στην εδραίωση των βιβλιογραφικών στηριγμάτων και φωτισμάτων των τοποθετήσεων στο θεωρητικό πανόραμα και στον σχολιασμό. Το τρίτο, περιλαμβάνει όλα τα μεταφρασμένα κείμενα, καθώς και τα αντίστοιχα πρωτότυπα, για να καθίσταται δυνατή η μελέτη και αξιολόγησή τους. Το τέταρτο, αφιερώθηκε στους Πίνακες Παιδικής Λογοτεχνίας με θέμα την φύση, οι οποίοι εντάσσονται, στο κυρίως σώμα, πλήρεις. Το πέμπτο, προορίζεται στους μελλοντικούς αναγνώστες, στους εκπαιδευτικούς, μαθητές και ιδιαίτερα στους ερευνητές και ερευνήτριες, προσφέροντάς τους έναν οδηγό ανάγνωσης της Διατριβής και έρευνας.

Περιεχόμενα παραρτήματος

Κεφάλαιο 1ο: μεθοδολογική διαδρομή της Διατριβής

Α) Πρώτο στάδιο κατηγοριοποίησης: γραμμική σημείωση δεδομένων.

Β) Δεύτερο στάδιο κατηγοριοποίησης : έναρξη θεματικής κατηγοριοποίησης και ανάδυση θεματικής διάρθρωσης.

Γ) Τρίτο στάδιο κατηγοριοποίησης: βελτίωση θεματικής κατηγοριοποίησης με οριζόντιες συνθέσεις και ανάδυση θεματικής αρχιτεκτονικής.

Δ) Τέταρτο στάδιο κατηγοριοποίησης: εξέλιξη και βελτίωση του θεματικού προσανατολισμού των διαφόρων τμημάτων της διατριβής.

Ε) Πέμπτο στάδιο κατηγοριοποίησης: συνθετική τελειοποίηση θεματικής αρχιτεκτονικής.

ΣΤ) Έκτο στάδιο κατηγοριοποίησης: πρόσθετη συνθετική τελειοποίηση θεματικής αρχιτεκτονικής, όταν ο πίνακας περιέχει πολυάριθμα δεδομένα, τα οποία επιβάλλουν συμπληρωματική θεματική σύνθεση.

Ζ) Έβδομο στάδιο κατηγοριοποίησης: όταν αυτό επιβάλλεται εξαιτίας της πολυάριθμων δεδομένων, επιπρόσθετη συνθετική κατηγοριοποίηση.

Κεφάλαιο 2ο: βοηθήματα, τα οποία συμπληρώνουν, επεκτείνουν, πλουταίνουν και προστίθενται στις βασικές τοποθετήσεις και ερμηνείες του σχολιασμού

Α) εξώφυλλα Ανθολογίων

Β) Επίσημα έγγραφα

α) Ψηφιακά Αρχεία Αναλυτικών Προγραμμάτων 1899 – 1999

β) Περιβαλλοντική εκπαίδευση

γ) Εξώφυλλο εγχειριδίου δασκάλου Περιβαλλοντικής εκπαίδευσης

δ) COP (Conference Of Parties)

ε) Zone à Faibles Émissions | Montpellier Méditerranée Métropole
Ζώνη Χαμηλών Εκπομπών

Γ) Εικαστικά έργα, χειρόγραφα, μεταφράσεις έργα τέχνης (πίνακες, μουσικά έργα, φωτογραφίες, αφίσες, λογοτεχνικά έργα, κλπ.), τα οποία χρησιμοποιήθηκαν τόσο ως βιβλιογραφική υποστήριξη όσο και ως μέσο απόδοσης καλαισθησίας στην παρούσα επιστημονική έρευνα

α) Φωτογραφία από το αρχείο του μεταφραστή του ποιήματος
του Rimbaud, Le Dormeur du val.

β) Μετάφραση του ποιήματος του Arthur Rimbaud, Le dormeur du val από τον Στ. Γ. Κλώρη.

γ) Baudelaire Charles, IV. – Correspondances

δ) Beethoven, Συμφωνία No. 6, Ποιμενική

ε) Letter to Theo Van Gogh

στ) La Mer - Charles Trenet

ζ) Φωτογραφία του εξώφυλλου του βιβλίου του Ιουλίου Βερν, 20000 λεύγες κάτω από τη θάλασσα

η) La Madeleine του Marcel Proust

θ) Les cerises του Francis Jammes

ι) Ποιητές που εμπνεύστηκαν από την ομορφιά της θάλασσας

1) Κωνσταντίνος Π. Καβάφης: Φωνή από τη θάλασσα (απόσπασμα)
2) Οδυσσέας Ελύτης : Μικρή Πράσινη Θάλασσα
3) Κώστας Καρυωτάκης: Το Εγκώμιο της Θαλάσσης
4) Κατερίνα Βεργετάκη: Αιώνιοι εραστές

κ) Fontana di Trevi

Δ) Η γη είναι το σπίτι μας. Πως τα νέα παιδιά προφυλάσσουν τον πλανήτη μας
La terre, notre maison. Comment les jeunes protègent notre planète

Ε) Σημαία της Ανγκουίλα

Κεφάλαιο 3ο: Μεταφράσεις βιβλιογραφικών αναφορών

Κεφάλαιο 4° παραρτήματος: Πίνακας παιδικής λογοτεχνίας με θέμα την φύση

Κεφάλαιο 5ο: Οδηγοί έρευνας

Α) Ευρετήριο συγγραφέων αποσπασμάτων στα ανθολόγια

Β) Ευρετήριο με θέμα την πανίδα

Γ) Ευρετήριο με θέμα την χλωρίδα

Δ) Ευρετήριο με θέμα τα φυσικά φαινόμενα

Ε) Ευρετήριο με θέμα τους ήχους της φύσης

ΣΤ) Ευρετήριο με θέμα τα χρώματα της φύσης

Ζ) Ευρετήριο με θέμα τα αρώματα της φύσης

Η) Ευρετήριο με θέμα την ομορφιά της φύσης

Θ) Ευρετήριο εννοιών

Ι) Πίνακες ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου

Κ) Στατιστικοί πίνακες ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου

Λ) Διαγράμματα ράβδων

Μ) Φωτογραφίες, πίνακες ζωγραφικής

Corpus

Βιβλιογραφία

Γλωσσάρι άγνωστων λέξεων

Περιλήψεις

Κεφάλαιο 1° περιλήψεων: ελληνική
Κεφάλαιο 2° περιλήψεων: résumé (γαλλική)
Κεφάλαιο 3° περιλήψεων: Abstract (αγγλική)
Κεφάλαιο 4° περιλήψεων: Riassunto (στην ιταλική)

Κεφάλαιο 1ο: Μεθοδολογική διαδρομή της Διατριβής

Η μεθοδολογία της έρευνας που ακολουθεί αντιπροσωπεύει το θεμέλιο της παρούσας διδακτορικής Διατριβής. Πρόκειται για παράδειγμα της επιλεγμένης ανάλυσης περιεχομένου, η οποία στηρίζεται σε κατηγοριοποίηση όλων των αναφορών στην κεντρική θεματική, οι οποίες εμπεριέχονται στα σχολικά εγχειρίδια, που αποτελούν το αποκλειστικό corpus της έρευνας.

Η κάτωθι παρουσίαση υπογραμμίζει τον πολύπλοκο και πολυδιάστατο χαρακτήρα της κατηγοριοποίησης: πολύπλοκο, διότι η ένταξη απαίτησε εύρεση και κάθετη θεματική κατανομή των επιλεγμένων αποσπασμάτων ανάλογα με την εννοιολογική τους σημασία, όπως και πολυδιάστατο, διότι, μετά από την κάθετη θεματική οργάνωση, πραγματοποιήθηκε και οριζόντια, πράγμα το οποίο επέτρεψε την ανάδυση αναπόφευκτα αόρατων προηγουμένως θεματικών ενοτήτων.

Η μεθοδολογική διαδρομή περιέχει έξι στάδια μελέτης, της οποίας ο χαρακτήρας είναι ταυτόχρονα αναλυτικός και συνθετικός, τα οποία παρουσιάζονται αποσπασματικά, διότι, δεδομένου του μεγάλου όγκου των δεδομένων, η ένταξη όλων των πινάκων, που αποτελούν τα πέντε προαναφερόμενα στάδια, κατέστη αδύνατη. Πράγματι, η παρουσίαση του συνόλου των δεδομένων θα κάλυπτε ακριβώς 549 σελίδες, ποσότητα ασυμβίβαστη με την έκταση ενός παραρτήματος μιας σύγχρονης διδακτορικής Διατριβής. Το πέμπτο και τελευταίο στάδιο ταξινόμησης και σύνθεσης των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων αποτελείται από πίνακες που καλύπτουν 165 σελίδες, οι οποίες είναι ενταγμένες στο κυρίως κείμενο της Διατριβής και αποτελούν το θεμέλιο, την « ψυχή » της παρούσας διδακτορικής εργασίας.

Τα πέντε στάδια της κατηγοριοποίησης, τα οποία οδήγησαν στην ανάδυση και επιλογή της τελικής θεματικής διάρθρωσης της διατριβής, παρατίθενται αποσπασματικά μέσω περιορισμένου ποσοτικά παραδείγματος και είναι τα ακόλουθα:

Πρώτο στάδιο κατηγοριοποίησης : γραμμική σημείωση δεδομένων.

Απόσπασμα από την κατηγοριοποίηση του περιεχομένου του Ανθολογίου της Α’ – Β’ Δημοτικού 1975-2003.

Δεύτερο στάδιο κατηγοριοποίησης: έναρξη θεματικής κατηγοριοποίησης και ανάδυση θεματικής διάρθρωσης.

Απόσπασμα από την κατηγοριοποίηση του περιεχομένου του Ανθολογίου της Α’ – Β’ Δημοτικού 1975-2003 σε πίνακες.

Τρίτο στάδιο κατηγοριοποίησης: Βελτίωση θεματικής κατηγοριοποίησης με οριζόντιες συνθέσεις και ανάδυση θεματικής αρχιτεκτονικής.

Απόσπασμα από την κατηγοριοποίηση του περιεχομένου του Ανθολογίου της Α’ – Β’ Δημοτικού 1975-2003 και 2003-έως σήμερα. (Πραγματοποίηση παράλληλης ένταξης του περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων όλου του Corpus. Στην προκειμένη περίπτωση πρόκειται για την παρουσίαση ενός αποσπάσματος του πρώτου μέρους και τριών πρώτων κεφαλαίων της διατριβής, τα οποία δεν είναι ακόμα ολοκληρωτικά θεματικά προσανατολισμένα.).

Τέταρτο στάδιο κατηγοριοποίησης: εξέλιξη και βελτίωση του θεματικού προσανατολισμού των διαφόρων τμημάτων της διατριβής.

Απόσπασμα από την κατηγοριοποίηση του περιεχομένου του Ανθολογίου της Α’ – Β’ Δημοτικού 1975-2003 και 2003-έως σήμερα. (Βελτίωση θεματικής κατηγοριοποίησης με παράλληλη ένταξη του περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων όλου του Corpus ανά θεματική ενότητα. Στην προκειμένη περίπτωση παρατηρείται ένας περισσότερο ολοκληρωμένος θεματικός προσανατολισμός).

Πέμπτο στάδιο κατηγοριοποίησης: συνθετική τελειοποίηση θεματικής αρχιτεκτονικής.

Οι πίνακες όπως εμφανίζονται στο κυρίως μέρος της διδακτορικής Διατριβής.

Έκτο στάδιο κατηγοριοποίησης: πρόσθετη συνθετική τελειοποίηση θεματικής αρχιτεκτονικής, όταν ο πίνακας περιέχει πολυάριθμα δεδομένα, τα οποία επιβάλλουν συμπληρωματική θεματική σύνθεση.

Έβδομο στάδιο κατηγοριοποίησης: όταν αυτό επιβάλλεται εξαιτίας των πολυάριθμων δεδομένων, επιπρόσθετη συνθετική κατηγοριοποίηση.

Α) Πρώτο στάδιο κατηγοριοποίησης : γραμμική σημείωση δεδομένων. Απόσπασμα από την κατηγοριοποίηση του περιεχομένου του Ανθολογίου της Α' – Β' Δημοτικού 1975-2003. (Παρουσίαση μικρού αριθμού δεδομένων ως παράδειγμα).

Ήταν μεσημέρι πολύ ζεστό, κι η Ασπρούλα γύρευε ένα δροσερό μέρος να καθίσει με τα κλωσοπούλια της. Τέλος βρήκε μια κουφάλα ενός δέντρου και τρύπωσε μέσα. (Γρ. 1-3, σελίδα 26)
ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΙΟΥ, Χρυσούλα, *Η κλώσα*, σελίδες 26-27

Ένα πελώριο δίχτυ, αυτό που οι άνθρωποι λένε "τράτα", σάρωνε χωρίς έλεος το βυθό, φυλακίζοντας προς το θάνατο ό,τι έβρισκε στο διάβα του. (Γρ. 14-16, σελίδα 36)
ΦΡΑΓΚΙΑ Μαρία, *Ξ…όπως Ξιφίας*, σελίδες 35-36.

Ήρθε η άνοιξη. Δύο μικροί μελισσοφάγοι αναλαμβάνουν να ξυπνήσουν την Τεστούντο, τη χελώνα.
Ο ήλιος είπε δυνατά: Σήμερα θα ζεστάνω τα δάση. Ο ανοιξιάτικος άνεμος δε θύμωσε. (...)
Τα δέντρα τίναξαν χαρούμενα τα κλαδιά τους.
- Ήρθε η άνοιξη είπαν. Ζεσταθήκαμε.
Ο ήλιος είπε πάλι:
- Σήμερα πρέπει πια να ξυπνήσει και η Τεστούντο η χελώνα.
Ο ανοιξιάτικος άνεμος το'φερε το μήνυμα του ήλιου, στο δάσος, στα δέντρα, στα δέντρα, στα πουλιά.
(Γρ. 1-12, σελίδα 45)
ΒΑΛΑΒΑΝΗ Ελένη, [*Φοβάμαι!*], σελίδες 45-46.

Η Κατερίνα αγαπούσε πολύ τον πλάτανο που ήταν πολύ πολύ μεγάλος. Αυτό, βέβαια, το χρωστούσε στα γάργαρα νερά της πηγής που κυλούσαν δίπλα του και τον πότιζαν μέρα νύχτα. Κι αυτός όλο μεγάλωνε μεγάλωνε. Τα κλαδιά του άγγιζαν τα σύννεφα.
(Γρ. 18-21, σελίδα 48)
ΔΑΡΑΚΗ Πέπη, *Η Αλφαβήτα δίχως ρο*, σελίδες 48-49.

- Γριούλα μου, θα πάω να σκάψω το αμπελάκι μου, αλλά να μου δώσεις και δυο-τρία κουκιά να τα φυτέψω. (...)
(Γρ. 6-8, σελίδα 56)
ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ από τη Μήλο, *Φύλλο φύλλο της κουκιάς*, σελίδες 56-58.

Εκεί όμως που έψαχνε, δεν είδε τη γριά, που σιγά σιγά την πλησίασε από πίσω και την τσάκωσε από την ουρά. Η σουσουράδα, τρομαγμένη, έκαμε τότε να πετάξει. Αλλά η γριά την κρατούσε τόσο σφιχτά, ώστε η ουρά ξεριζώθηκε κι έμεινε στα χέρια της. Η καημένη η σουσουράδα, χωρίς ουρά, δεν μπορούσε πια να πετάξει ψηλά και να γυρίσει στη φωλιά της.
(Γρ. 6-14, σελίδα 90)
ΚΥΡΑ-ΜΑΡΘΑ, *Η σουσουράδα*, σελίδες 90-93,
Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*.

Η ευχή της θείας Σοφίας είχε γίνει αληθινή. Είχε μεταμορφωθεί σε σκύλο, και ο Φλοξ είχε μεταμορφωθεί σε παιδί! (...)
Σώπα, του είπε τότε ο Φλοξ-παιδί, μου πήρες το κεφάλι με τα γαβγίσματά σου! και τον χτύπησε μ' ένα ραβδί.
- Μη χτυπάς το σκύλο σου! Είπε η φωνή της θείας Σοφίας.
- Μπα, τι πειράζει; Τα σκυλιά δεν είναι παιδιά!
Για να γλιτώσει κι άλλο ξύλο, ο καημένος ο Γιαννάκης-σκυλί κρύφτηκε κάτω από τον καναπέ. Σε λίγο όμως άρχισε να τον θερίζει η πείνα και βγήκε και άρχισε να τρίβεται στα πόδια του μικρού του αφέντη, με την ελπίδα πως θα του έδινε λίγο ψωμί ή λίγο γαλατάκι.
- Φύγε από δω! είπε το παιδί και τον κλότσησε δυνατά.
Και το δυστυχισμένο τετράποδο, που είχε άλλοτε δυο πόδια, έφυγε ουρλιάζοντας στον κήπο. Ο κύριός του του έριξε μια πέτρα που το χτύπησε στο πόδι.
Ο Γιαννάκης έβαλε ακόμα μεγαλύτερες φωνές κι έτρεξε να κρυφτεί μες στα χαμόκλαδα.
- Περίμενε και θα ιδείς! Τώρα θα πάω να βρω μια κατσαρόλα και θα τη δέσω στην ουρά σου, και τότε θα ιδείς πως θα γαβγίζεις! Ακούγοντας αυτή τη φοβέρα, ο Γιαννάκης έτρεξε και κρύφτηκε σε μια γωνιά του κήπου για να γλιτώσει απ' το κακό αφεντικό του. Όταν νύχτωσε, το δυστυχισμένο ζώο ξαναγύρισε στο σπίτι. Σηκώθηκε στα μπροστινά του πόδια κι απ' το παράθυρο είδε πως είχαν στρώσει κιόλας το τραπέζι για το βραδινό φαγητό. Κι είχε μια πείνα... Έβγαλε ένα δειλό γάβγισμα. Άκουσε τότε μια φωνή, που ήταν σαν της θείας Σοφίας, να λέει: - Να ο Φλοξ, ζητάει να μπει μέσα. Άνοιξέ του! – Ας περιμένει! Δεν μπορώ εγώ να σηκώνομαι όλην την ώρα για να κάνω τον υπηρέτη του σκυλιού μου! Πέρασε ένα λεπτό, κι

ύστερα κι άλλο λεπτό, έπειτα μισή ώρα, έπειτα μία, κι ο άμοιρος ο σκύλος ήταν ακόμα έξω και νηστικός. (...) Ο καημένος ο αληθινός Γιαννάκης-σκύλος ξαναγύρισε στον κήπο, όπου ύστερα από πολλήν ώρα – γιατί η κοιλιά του ήταν άδεια – κατάφερε να κοιμηθεί. (...) (Γρ. 11-13, σελίδα 127, γρ. 18-25, σελίδα 127, γρ. 1-25, σελίδα 128, γρ. 1-13, σελίδα 129, γρ. 18-21, σελίδα 129).

Β) Δεύτερο στάδιο κατηγοριοποίησης : έναρξη θεματικής κατηγοριοποίησης και ανάδυση θεματικής διάρθρωσης.

Απόσπασμα από την κατηγοριοποίηση του περιεχομένου του Ανθολογίου της Α' – Β' Δημοτικού 1975-2003. (Έναρξη θεματικής κατηγοριοποίησης και δειλή ανάδυση θεματικής διάρθρωσης).

Ομορφιά της φύσης, όπως αναδεικνύεται από την εναλλαγή των εποχών και την παρατήρηση των φυσικών φαινομένων		***Αγάπη, φροντίδα, περιποίηση και αμφίδρομη προστασία της φύσης προς τον άνθρωπο και του ανθρώπου προς τη φύση, αποτελούν πηγή ευδοκίμησης και απόλαυσης των καρπών της και διατήρησης της βιοποικιλότητας***		***Έλλειψη σεβασμού και προσοχής της φύσης, καταστροφή, ρύπανση και καταπάτησή της, προκαλούν καταστροφικά φυσικά φαινόμενα και θέτουν σε κίνδυνο την πανίδα***
Εναλλαγή των εποχών Η ομορφιά της Φύσης Παρατήρηση των φυσικών φαινομένων	Αγάπη, φροντίδα, περιποίηση, προστασία της Φύσης και απόλαυση των καρπών της	Πώς η Φύση μας προστατεύει Βιοποικιλότητα Η αλυσίδα της Φύσης Οικόσιτα ζώα Αποδημητικά πουλιά Αρμονική συμβίωση του ανθρώπου με τα ζώα	Καταστροφή, ρύπανση και καταπάτηση της Φύσης από τον άνθρωπο Εκμετάλλευση των ζώων από τον άνθρωπο	Σεβασμός και προσοχή στη Φύση Η Φύση εκδικείται Ζώα που εξαγριώνονται προκαλώντας σοβαρά ατυχήματα στους ανθρώπους Καταστροφικά φυσικά φαινόμενα
Ανθολόγιο Α' – Β' Δημοτικού				
Ήρθε η άνοιξη. Δύο μικροί μελισσοφάγοι αναλαμβάνουν να ξυπνήσουν την Τεστούντο, τη χελώνα. Ο ήλιος είπε δυνατά: Σήμερα θα ζεστάνω τα δάση. Ο	Ο παππούλης σαν κοπέλι κάθε μέρα πάει στ'αμπέλι. Το σκαλίζει, το ποτίζει και το διπλοκαθαρίζει	Ήταν μεσημέρι πολύ ζεστό, κι η Ασπρούλα γύρευε ένα δροσερό μέρος να καθίσει με τα κλωσοπούλια της. Τέλος βρήκε μια κουφάλα ενός δέντρου και τρύπωσε	(...) Ένα πελώριο δίχτυ, αυτό που οι άνθρωποι λένε "τράτα", σάρωνε χωρίς έλεος το βυθό, φυλακίζοντας προς το θάνατο ό,τι έβρισκε στο διάβα	(…) Και τότε τα σύννεφα θύμωσαν. Κατέβηκαν πολύ πολύ χαμηλά. Κι έγινε ξαφνικά μια τέτοια ομίχλη που τα παιδιά της γειτονιάς έχασαν τα τόπια μέσ' από τα χέρια τους.

ανοιξιάτικος άνεμος δε θύμωσε. (...) Τα δέντρα τίναξαν χαρούμενα τα κλαδιά τους. - Ήρθε η άνοιξη είπαν. Ζεσταθήκαμε. Ο ήλιος είπε πάλι: - Σήμερα πρέπει πια να ξυπνήσει και η Τεστούντο η χελώνα. Ο ανοιξιάτικος άνεμος το'φερε το μήνυμα του ήλιου, στο δάσος, στα δέντρα, στα δέντρα, στα πουλιά. (Γρ. 1-12, σελίδα 45) ΒΑΛΑΒΑΝΗ Ελένη, [*Φοβάμαι!*], σελίδες 45-46. (...) Η Κατερίνα αγαπούσε πολύ τον πλάτανο που ήταν πολύ πολύ μεγάλος. Αυτό, βέβαια, το χρωστούσε στα γάργαρα νερά της πηγής που κυλούσαν δίπλα του και τον πότιζαν μέρα νύχτα. Κι αυτός όλο μεγάλωνε μεγάλωνε. Τα κλαδιά του άγγιζαν τα σύννεφα. (Γρ. 18-21, σελίδα 48) ΔΑΡΑΚΗ Πέπη, *Η* *Αλφαβήτα δίχως ρο*, σελίδες 48-49. (...) Εκεί συναντά ένα γιασεμί. (...)	Και το Μάη με τους ανθούς κορφοκόβει τους βλαστούς. Κι ως να διπλοξεφυλλίσει η αγουρίδα έχει γυαλίσει. Τώρα φέρνει στο μαντήλι κόκκινο γλυκό σταφύλι. Τώρα κάθεται δραγάτης ο παππούς ανοιχτομάτης και του πάμε το φαΐ του και μας δίνει την ευχή του μας φιλεύει και σταφύλια σε καλάθια, σε μαντίλια. ΡΩΤΑΣ Βασίλης, *Ο Παππούλης*, σελίδα 24. (...) - Γριούλα μου, θα πάω να σκάψω το αμπελάκι μου, αλλά να μου δώσεις και δυο-τρία κουκιά να τα φυτέψω. (...) (Γρ. 6-8, σελίδα 56) ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ από τη Μήλο, *Φύλλο φύλλο* *της κουκιάς*, σελίδες 56-58. Έχω φίλο μου πιστό ένα δέντρο φουντωτό.	μέσα. (Γρ. 1-3, σελίδα 26) ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΙΟΥ, Χρυσούλα, *Η κλώσα*, σελίδες 26-27 (...) Ένα φόβο είχαν μονάχα. Φοβόντουσαν τα πουλάκια που τις κυνηγούσαν. Οι καημένες δεν μπορούσαν να χαρούν αμέριμνα τις ομορφιές της Άνοιξης. Ο φόβος του εχθρού βασάνιζε τη μικρή τους ύπαρξη. Μια καλή Ηλιαχτίδα τότε, που λυπήθηκε πολύ τις φτωχές πεταλουδίτσες, θέλησε να τις προστατέψει. (...) Προσπαθήστε σε περίπτωση κινδύνου να βρίσκει η καθεμιά το κατάλληλο καταφύγιο. Και να κρύβεστε. (...) - Η καθεμιά πρέπει να τρέχει και να κρύβεται στο μέρος, στο λουλούδι, στο φύλλο, που ταιριάζει με το χρώμα της. Με το χρώμα των φτερών της. Τότε ο εχθρός δε θα μπορεί εύκολα να σας ξεχωρίσει. (...) - Εσύ για παράδειγμα κοκκινόφτερη πεταλουδίτσα, να τρέχεις και να χώνεσαι μέσα σ' ένα κόκκινο λουλούδι.	του. (Γρ. 14-16, σελίδα 36) ΦΡΑΓΚΙΑ Μαρία, *Ξ…όπως Ξιφίας*, σελίδες 35-36. Και τσιμέντο στο τσιμέντο έγινε η παλιά μας πόλη απ' τη μια στιγμή στην άλλη τσιμεντένιο περιβόλι. ΚΑΝΑΚΗΣ Νίκος, *άτιτλο 4στιχο*, σελίδα 41. Οι ψαράδες δεν αποτελούν πια το μοναδικό κίνδυνο! Τώρα υπάρχουν και οι συλλέκτες! Αυτοί μαζεύουν όλα τα παράξενα πλάσματα των βυθών και τα κάνουν εκθέματα στις βιτρίνες τους! Αν πιαστείς απ' αυτούς, αλίμονό σου! Μετά από βασανιστήρια, που συχνά τα λένε "έρευνες", καταλήγεις να διακοσμείς τις βιτρίνες των σαλονιών τους. (Γρ. 15-20, σελίδα 76) (...) Υπάρχουν όμως ολόκληρα είδη που κινδυνεύουν να εξαφανιστούν! (Γρ. 24-25, σελίδα 76) (...) Άλλωστε, αν εξαφανιστούν ολόκληρα είδη, τότε	Και δεν τα ξαναβρήκαν ποτέ όσο κι αν έψαξαν. (Γρ. 1-5, σελίδα 49) ΔΑΡΑΚΗ Πέπη, *Η* *Αλφαβήτα δίχως ρο*, σελίδες 48-49. Ένα μυρμήγκι πλησίασε σ' ένα ποταμάκι να πιει νερό. Αλλά το ρεύμα το παρέσυρε και κινδύνευε να πνιγεί. (Γρ. 2-4) ΑΙΣΩΠΟΣ, *Η* *ευγνωμοσύνη του* *μικρού μυρμηγκιού*, σελίδα 100. (...) Το μυρμήγκι έτρεξε όσο πιο γρήγορα μπορούσε και, τη στιγμή που ο κυνηγός ετοιμαζόταν να πιάσει το περιστέρι, το μυρμηγκάκι τον δάγκωσε δυνατά στην πατούσα και τον ξάφνιασε. Έτσι το περιστέρι πρόλαβε και πέταξε μακριά. (Γρ. 10-13) ΑΙΣΩΠΟΣ, *Η* *ευγνωμοσύνη του* *μικρού μυρμηγκιού*, σελίδα 100. Ο Ιβάν και η οικογένειά του εγκαταλείπουν τον τόπο τους κι όλα τα υπάρχοντά τους, μαζί και την Ευτυχού, τη γάτα τους, εξαιτίας

- Όπως μοσχομυρίζουν τα γιασεμάκια μου, έτσι να μοσχομυρίζεις κι εσύ. (...) Πάει παραπέρα και συναντά μια ροδιά (...). (...) - Όπως είναι τα ρόδια μου κόκκινα, έτσι κόκκινα να γίνουν τα μαγουλάκια σου, της ευχήθηκε η ροδιά. Πάει παραπέρα, βρίσκει μια χαρουπιά (...). (...) Όπως είναι τα χαρουπάκια μου μαύρα, έτσι μαύρα να γίνουν τα ματάκια σου, τα φρυδάκια σου και τα τσίνορά σου. (Γρ. 18-34, σελίδες 80-81) ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ των Μικρασιατών Ελλήνων από τη Ν. Αλικαρνασσό της Κρήτης, σελίδα 80-83. (...) Πέρασε μέσα από το μεγάλο δάσος. Είδε τα λιοντάρια, τις τίγρεις, τους ελέφαντες, τις μαϊμούδες. (...) Μετά από το μεγάλο δάσος, ο σπουργίτης βρέθηκε στη μεγάλη θάλασσα. Είδε τα κύματα, είδε τα ψάρια, είδε τα καράβια, είδε και τους γλάρους. (...)	Συμφωνία του ‘χω κάνει με χαρτί και με μελάνι. Να του δίνω εγώ νερό. Να μου δίνει αυτό χορό. Να παινεύω τα πουλιά του. Να του λέω σ’ αγαπώ. Να μου δίνει τον καρπό. Ν’ αγκαλιάζω τον κορμό του. Να με λέει κι αδερφό του. Και να ζήσουμε μαζί όσο ζω κι όσο θα ζει. ΚΡΟΚΟΣ Γιώργης, Συμφωνία μ’ ένα δέντρο, σελίδα 72. (...) Θα κάνουμε μια πανθαλάσσια επιτροπή για την προστασία του τελευταίου ιππόκαμπου! (Γρ. 13-14, σελίδα 77) ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Βαγγέλης, [*Ο τελευταίος ιππόκαμπος*], σελίδες 76-77. (...) Όλα τα παιδιά κρατούσαν στο χέρι τους ένα μήλο που μιλούσε για την αγάπη. Το χάρηκαν σαν να ήταν παιχνίδι. Κι άρχισαν να πετούν το ένα στο άλλο το μήλο λέγοντας: «Δώσε την	Σε μια παπαρούνα, σε ένα άνθος ροδιάς, σε ένα κόκκινο γεράνι ή σε ένα κόκκινο τριαντάφυλλο. (...) - Εσύ Λευκόφτερη να τρέχεις στα κρίνα ή στα άσπρα τριαντάφυλλα ή τ’ άσπρα γαρίφαλα. - Κι εγώ θα τρέχω στα κίτρινα ανθάκια, στις κίτρινες μαργαρίτες, είπε η Κιτρινόφτερη πεταλουδίτσα. -Μα βέβαια. Τώρα καταλάβατε όλες το μάθημά σας. (...) Ξαφνικά άκουσαν φτερουγίσματα και κάμποσα πουλάκια πέταξαν προς το μέρος τους. - Κίνδυνος! Κίνδυνος! Κρυφτείτε πεταλουδίτσες! Τρέξε Κοκκινόφτερη στην Παπαρουνίτσα! Πέταξε Λευκόφτερη μέσα στ’ άσπρο κρίνο! Κίτρινη, στην κίτρινη τρέξε μαργαρίτα! Κι εσύ Γαλανόφτερη στο γαλάζιο μενεξέ! (Γρ. 6-43) ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ-ΠΕΤΡΏΝΔΑ Ε., *Οι πεταλουδίτσες*, σελίδες 97-98. (...) Τότε, το είδε ένα περιστέρι και το λυπήθηκε. Του έριξε ένα κλαδί, και το μυρμήγκι πιάστηκε και σώθηκε. (Γρ. 5-7)	η ισορροπία της φύσης στο βυθό θα διαταραχτεί! (Γρ. 30-31, σελίδες 76-77) ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Βαγγέλης, [*Ο τελευταίος ιππόκαμπος*], σελίδες 76-77. (...) Στην όχθη που βγήκε το μυρμήγκι, είδε έναν κυνηγό που είχε βάλει στο μάτι το περιστέρι. (Γρ. 8-9) ΑΙΣΩΠΟΣ, *Η ευγνωμοσύνη του μικρού μυρμηγκιού*, σελίδα 100. Όταν κάνουνε πόλεμο η γη έχει πονόλαιμο πονάει η καρδιά της και κλαίνε τα παιδιά της κι όλο κάνουνε πόλεμο κι άντε με τον πονόλαιμο τον άρρωστο λαιμό της από τον πόλεμό της. (...) (Στ. 1-8, σελίδα 105) ΜΑΡΙΝΟΣ Γιώργος, *Όταν κάνουνε πόλεμο*, σελίδα 10 Να λιγώνεται στο κλάμα το μικρό μου το αδερφάκι, έξω κομπρεσέρ, καμιόνια,	της καταστροφής που προκάλεσε μια χιονοστιβάδα. (Γρ. 2-4, σελίδα 113) ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ Κατερίνα, Ο Αϊ-Βασίλης θα βρει το δρόμο του, σελίδες 113-114.

Μετά από τη μεγάλη θάλασσα, ο σπουργίτης βρέθηκε στη μεγάλη έρημο. Είδε την άμμο να αστροποβολάει κάτω από τον ήλιο, είδε τα φοινικόδεντρα, είδε τις καμήλες. (...) Μετά από τη μεγάλη έρημο, ο σπουργίτης βρέθηκε στα μεγάλα βουνά. Είδε τα χιόνια, είδε τους αϊτούς, είδε τις αρκούδες, είδε τις δροσερές πηγές και τα πανύψηλα έλατα. (...) Μόλις πέρασε το τελευταίο βουνό, βρέθηκε στην πεδιάδα που κατοικούσε το ουράνιο τόξο. Ήταν μια πλατιά πεδιάδα, γεμάτη από λουλούδια. Τα λουλούδια είχαν πάνω τους τα χρώματα του ουράνιου τόξου. Υπήρχαν και μερικές λίμνες. Τα νερά τους είχαν χρώματα του ουράνιου τόξου. Υπήρχαν και πουλιά που τα φτερά τους είχαν τα χρώματα του ουράνιου τόξου. Υπήρχε και το ίδιο το ουράνιο τόξο. Όμορφο που ήταν! (...) Ό,τι έβλεπε ήταν λουσμένο σε μαγευτικούς χρωματισμούς. «Αχ, τι ομορφιά!» είπε ο σπουργίτης. (...) Τα όνειρά του είχαν χρώματα του ουράνιου τόξου.	αγάπη όπως δίνεις ένα μήλο. Έτσι απλά». (Γρ. 7-9, σελίδα 108) ΒΑΡΕΛΛΑ Αγγελική, *Δώσε την αγάπη*, σελίδες 107-108. (...) Τα μισά παιδιά της ζούσαν στη στεριά, παιδεύονταν με τη γη και τα βουνά. (Γρ. 16, σελίδα 122) (...) Τα βρήκε να παλεύουν με τα δίχτυα. Να τα τραβούν με κόπο, γιατί ήταν γιομάτα απ' ασημένια λαχταριστά ψάρια. (Γρ. 23-24, σελίδα 122) ΣΟΥΡΕΛΗ Γαλάτεια, *Ασπρογάλανο πανί*, σελίδες 122-123. Δύο αδέρφια καλλιεργούσαν μαζί ένα κομμάτι γης και μοιράζονταν τη σοδειά. (...) (Γρ. 1-2, σελίδα 143) ΠΑΡΑΜΥΘΙ από τη Μέση Ανατολή, *Τα δυο αδέρφια,* σελίδα 143.	ΑΙΣΩΠΟΣ, *Η ευγνωμοσύνη του μικρού μυρμηγκιού*, σελίδα 100. (...) Κάποτε είδε μια μικρή πάπια, που έκανε κύκλους κολυμπώντας. (Γρ. 1-2, σελίδα 102) Κάποτε είδαν μια μικρή ενυδρίδα, που γλιστρούσε ολομόναχη πάνω κάτω στην όχθη. (Γρ. 8-9, σελίδα 102) Κάποτε είδαν μια μικρή χελώνα, που λιάζονταν ολομόναχη πάνω σ' ένα βράχο. (Γρ. 3-4, σελίδα 103) (...) Εκεί ζούσε ολομόναχος, ένας σοφός γερο-κάστορας σε ένα σπίτι από λάσπη. (Γρ. 11-12, σελίδα 103) ΜΑΚ ΝΤΟΝΑΛΝΤ Άμυ, *Ο μικρός κάστορας και η ηχώ*, σελίδες 101-104.	μια Γιαμάχα, Καβασάκι, πάνω ραδιοτσιρίδες που σου σπαν τις ωτοασπίδες κι ένα στερεοφωνικό, φονικό να κουνιέται ο πολυέλαιος, κύριε Ντεσιμπέλ μου, έλεος! Και το βίντεο των κάτω στη διαπασών να παίζει μια ταινία, δράση όλο να «ξυπνούν» οι Κογκολέζοι. Η κυρία η από πλάι δυνατά σαν πολυβόλο να μιλάει, να μιλάει, κι εγώ πού 'μαθα πως τάχα είν' η σιωπή χρυσάφι... κύριε Ντεσιμπέλ, νισάφι! ΜΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ Δημήτρης, *Κύριε Ντεσιμπέλ...*, σελίδα 148.	

Τόσο όμορφα όνειρα ήταν. (Γρ. 9-43, σελίδες 93-94) ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ Μάνος, *Ο σπουργίτης και το ουράνιο τόξο*, σελίδες 93-94. (...) Ξαφνικά άκουσε κάτι παράξενο. Στην άλλη άκρη της λίμνης κάποιος άλλος έκλαιγε μαζί του. Ο μικρός κάστορας σταμάτησε να κλαίει, για να ακούσει. Αμέσως σταμάτησε να κλαίει και ο άλλος. (...) «Μπουχ, χουχ, χουου», έκανε. «Μπουχ, χουχ, χουου», έκανε και η φωνή, στην απέναντι πλευρά της λίμνης. (...) «Γεια σου!», φώναξε. «Γεια σου!», φώναξε και η φωνή, από την απέναντι πλευρά της λίμνης. (...) «Είμαι μόνος μου», είπε. «Χρειάζομαι ένα φίλο». «Είμαι μόνος μου», είπε η φωνή από την απέναντι πλευρά της λίμνης. «Χρειάζομαι ένα φίλο». (Γρ. 5-25, σελίδα 101) (...) «Δεν ήταν η πάπια», είπε. «Δεν ήταν η ενυδρίδα, μα ούτε και η χελώνα. Ποιος ήταν άραγε;» «Ήταν η ηχώ», είπε ο σοφός γερο-κάστορας.				

«Και πού μένει;» ρώτησε ο μικρός κάστορας. «Στην άλλη άκρη της λίμνης», είπε ο σοφός γερο-κάστορας. «Όπου και αν βρίσκεσαι, η ηχώ, είναι πάντοτε στην απέναντι πλευρά της λίμνης». (Γρ. 14-19, σελίδα 103) ΜΑΚ ΝΤΟΝΑΛΝΤ Άμυ, *Ο μικρός κάστορας και η ηχώ*, σελίδες 101-104. - Ήρθε η πασχαλιά! λένε τα πουλιά πάνω στα κλαδάκια. - Ήρθε η πασχαλιά! λεν όλο χαρά και τα λουλουδάκια. - Ήρθε η πασχαλιά! λέει, καθώς κυλά και το ποταμάκι. (...) (Στ, 1-9, σελίδα 116) ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ Χάρης, *Ήρθε η Πασχαλιά*, σελίδα 116. (...) Βρήκαν την Ελλάδα να λούζεται σε μια καταγάλανη θάλασσα και να στεγνώνει κάτω από έναν ολόλαμπρο ήλιο. (Γρ. 10-12, σελίδα 122) (...) Τούτη η θάλασσα η μεγάλη, που μας δίνει χαρά και ζωή, θέλουμε να χωρέσει				

τη σημαία μας. (Γρ. 26-27) ΣΟΥΡΕΛΗ Γαλάτεια, *Ασπρογάλανο πανί*, σελίδες 122-123. (...) Το φεγγάρι είχε ανέβει τώρα στον ουρανό κι ασήμωνε δέντρα και κλαδιά με το φως του. (Γρ. 4-5, σελίδα 137) ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ Πιπίνα, [*Οι τηγανίτες του Τραγοπόδη*], σελίδες 137-140. *Την πρώτη μέρα του Μάρτη τα παιδιά επισκέπτονται τα σπίτια τραγουδώντας το τραγούδι της Χελιδόνας για να δείξουν το τέλος του χειμώνα και τον ερχομό της άνοιξης.* Ήρθε, ήρθε χελιδόνα, ήρθε κι άλλη μελιδόνα, κάθισε και λάλησε, και γλυκά κελάηδησε: «Μάρτη, Μάρτη μου καλέ, και Φλεβάρη φοβερέ, κι αν φλεβίσεις κι αν τσικνίσεις, καλοκαίρι θα μυρίσεις. Κι αν χιονίσεις, κι αν κακίσεις, πάλιν άνοιξη θ'ανθίσεις». ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ από τη				

Θράκη, *Χελιδόνισμα*, σελίδα 141.				

Γ) Τρίτο στάδιο κατηγοριοποίησης : Βελτίωση θεματικής κατηγοριοποίησης με οριζόντιες συνθέσεις και ανάδυση θεματικής αρχιτεκτονικής.

Απόσπασμα από την κατηγοριοποίηση του περιεχομένου του Ανθολογίου όμως Α' – Β' Δημοτικού 1975-2003 και 2003-έως σήμερα. (Βελτίωση θεματικής κατηγοριοποίησης με οριζόντιες συνθέσεις και ανάδυση θεματικής αρχιτεκτονικής όμως διατριβής με παράλληλη ένταξη του περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων όλου του Corpus. Στην προκειμένη περίπτωση πρόκειται για την παρουσίαση όμως αποσπάσματος του πρώτου μέρους και τριών πρώτων κεφαλαίων όμως διατριβής, τα οποία δεν είναι ακόμα ολοκληρωτικά θεματικά προσανατολισμένα.).

Μέρος πρώτο

Ομορφιά όμως φύσης, όμως αναδεικνύεται από την εναλλαγή των εποχών και την παρατήρηση των φυσικών φαινομένων

Ανθολόγια Α'-Β' Δημοτικού

Κεφάλαιο 1ο : Εναλλαγή των εποχών

Κεφάλαιο 2ο : Ομορφιά όμως φύσης

Κεφάλαιο 3ο : Παρατήρηση των φυσικών φαινομένων

Κεφάλαιο 1ο **Εναλλαγή των εποχών**	
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**
(...) Βρέχει, βρέχει δυνατά. (...)	*Ήρθε η άνοιξη. Δύο μικροί μελισσοφάγοι αναλαμβάνουν να ξυπνήσουν την Τεστούντο, τη χελώνα.*

Τα κεραμίδια τρέχουν σα βρύσες. Τα νερά κυλούν στο μικρό δρόμο σα ποτάμι. Οι διαβάτες τρέχουν γρήγορα να χωθούν στα σπίτια όμως. (...)
(Γρ. 5, σελίδα 17, γρ. 7-10, σελίδα 17)

Από το Αλφαβητάρι με τον ήλιο, *Καλύτερα βρεμένος παρά φορτωμένος*, σελίδες 17-18.

Ήταν χειμώνας, χιόνια σκέπαζαν τα βουνά και όμως κάμπους• κάτασπρες ήταν οι στέγες των σπιτιών.
(...)
(Γρ. 1-4, σελίδα 39)

(...)
Πέρασε ο χειμώνας, ήρθε η άνοιξη, ύστερα το καλοκαίρι. Πολύ μεγάλη ήταν η ζέστη. (...)
(Γρ. 17, σελίδα 40, γρ. 1-2, σελίδα 41)

ΚΟΥΡΤΙΔΗΣ Αρ., *Πώς ένα άλογο κι όμως σπουργίτης βοηθούν ο όμως τον άλλο*, σελίδες 39-41.

Από το βιβλίο *Ιστορίες*, Αναγνωστικό Β' Δημοτικού.

(...)
Μη λες παιδί μου τέτοια λόγια για το Μάρτη. Όμως είναι από όμως καλύτερους μήνες του χρόνου. Όμως όμως φέρνει την άνοιξη. Όμως κάνει και μπουμπουκιάζουν τα δέντρα και ανοίγουν τα λουλούδια. Όμως λέει του ήλιου και ζεσταίνει πιο πολύ, και λιώνουν τα χιόνια και όμως έρχονται πάλι τα πουλιά από τα ξένα μέρη. Και πόσα άλλα καλά δε όμως φέρνει ο Μάρτης, ο καλός ο μήνας! (...)
(Γρ. 6-14, σελίδα 58)

(...)
Και είναι όμως κανένας μήνας τόσο όμορφος σαν τον Απρίλη; Ποιος έχει πιο πολλά τριαντάφυλλα και πιο καλές μυρωδιές από αυτόν; Ποιος έχει ωραιότερα κελαδήματα από τον Απρίλη; Και τι μέρες που όμως κάνει! Μήτε ζέστη μήτε κρύο. (...)
(Γρ. 25, σελίδα 58, γρ. 1-5, σελίδα 59)

ΑΓΝΩΣΤΟΣ, *Η γιαγιά άρχισε το παραμύθι*, σελίδες 54-60.

Από το *Αλφαβητάρι με τον ήλιο, Μέρος Β΄.*

Ο ήλιος είπε δυνατά: Σήμερα θα ζεστάνω τα δάση. Ο ανοιξιάτικος άνεμος δε θύμωσε. (...)
Τα δέντρα τίναξαν χαρούμενα τα κλαδιά όμως.
- Ήρθε η άνοιξη είπαν. Ζεσταθήκαμε.

Ο ήλιος είπε πάλι:
- Σήμερα πρέπει πια να ξυπνήσει και η Τεστούντο η χελώνα.

Ο ανοιξιάτικος άνεμος το'φερε το μήνυμα του ήλιου, στο δάσος, στα δέντρα, στα δέντρα, στα πουλιά.
(Γρ. 1-12, σελίδα 45)

ΒΑΛΑΒΑΝΗ Ελένη, [*Φοβάμαι!*], σελίδες 45-46.

- Ήρθε η πασχαλιά!
Λένε τα πουλιά
πάνω στα κλαδάκια.

- Ήρθε η πασχαλιά!
Λεν όλο χαρά
και τα λουλουδάκια.

- Ήρθε η πασχαλιά!
Λέει, καθώς κυλά
και το ποταμάκι. (...) (Στ, 1-9, σελίδα 116)

ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ Χάρης, *Ήρθε η Πασχαλιά*, σελίδα 116.

Την πρώτη μέρα του Μάρτη τα παιδιά επισκέπτονται τα σπίτια τραγουδώντας το τραγούδι όμως Χελιδόνας για να δείξουν το τέλος του χειμώνα και τον ερχομό όμως άνοιξης.

Ήρθε, ήρθε χελιδόνα,
ήρθε κι άλλη μελιδόνα,
κάθισε και λάλησε,
και γλυκά κελάηδησε:
«Μάρτη, Μάρτη μου καλέ,
και Φλεβάρη φοβερέ,
κι αν φλεβίσεις κι αν τσικνίσεις,
καλοκαίρι θα μυρίσεις.
Κι αν χιονίσεις, κι αν κακίσεις,
πάλιν άνοιξη θ'ανθίσεις».

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ από τη Θράκη, *Χελιδόνισμα*, σελίδα 141.

(...)
Οι δικοί όμως, καθώς και όμως ο μερμηγκόκοσμος,
έλειπαν στη δουλειά. Ήταν η εποχή όμως σοδειάς.
Ζεστό καλοκαιράκι, βλέπετε, και στα θερισμένα
χωράφια υπήρχε πολλή τροφή για μερμήγκια. (...)
(Γρ. 14-18, σελίδα 142)

ΚΟΥΒΑΛΙΑ-ΓΟΥΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ Μαρία,
Η μερμηγκοφωλιά, σελίδες 141-147.

Από το βιβλίο *Πες μου κάτι, Μανούλα*.

«Κούκου! Κούκου!» Κούκος και λαλεί.
Τι χαρά! Τ' ακούσατε παιδιά;
Άνοιξη φωνάζει το πουλί!
(...)
(Στ. 1-3, σελίδα 168)

ΑΓΡΑΣ Τέλλος, *Κούκος*, σελίδα 168.

Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*.

«Μάρτη, Μάρτη βροχερέ»

Μάρτη, Μάρτη βροχερέ
και Απρίλη δροσερέ,
τα πουλάκια κελαηδούν,
τα δεντράκια φύλλα ανθούν,
τα πουλάκια αυγά γεννούν
κι αρχινούν να τα κλωσούν.

Δημοτικό

Ήταν χειμώνας, χιόνια σκέπαζαν τα βουνά και όμως
κάμπους• κάτασπρες ήταν οι στέγες των σπιτιών.
(...)
(Γρ. 1-4, σελίδα 39)

(...)
Πέρασε ο χειμώνας, ήρθε η άνοιξη, ύστερα το
καλοκαίρι. Πολύ μεγάλη ήταν η ζέστη. (...)
(Γρ. 17, σελίδα 40, γρ. 1-2, σελίδα 41)

ΚΟΥΡΤΙΔΗΣ Αρ., *Πώς ένα άλογο κι όμως σπουργίτης βοηθούν ο όμως τον άλλο*, σελίδες 39-41. Από το βιβλίο *Ιστορίες*, Αναγνωστικό Β' Δημοτικού. (...) Επιτέλους έφτασε η πρώτη μέρα όμως Άνοιξης! Η Γη στολισμένη την περίμενε. Τα λουλούδια είχανε ντυθεί με χίλια χρώματα και τα πουλιά τραγουδούσανε τα πιο όμορφα τραγούδια όμως. Ο ουρανός ήταν ασυννέφιαστος κι ο ήλιος έλαμπε μ' όλη τη δύναμή του, φωτίζοντας όμως ομορφιές όμως πλάσης. (...) (Γρ. 17-23, σελίδα 247) ΣΑΡΡΗ Ζωρζ, *Το γαϊτανάκι*, σελίδες 240-250. Από το βιβλίο *Το γαϊτανάκι*.	
Κεφάλαιο 2ο **Ομορφιά της Φύσης**	
(...) Πέταξε τότε το πουλάκι κι ανέβηκε στην κορυφή του πιο ψηλότερου δέντρου, και άρχισε να κελαηδεί. Τι ωραία που κελαηδούσε! Πρώτα σιγά σιγά, ύστερα πιο δυνατά, και στο τέλος τόσο δυνατά, που όλα γύρω τα λουλούδια σήκωσαν απάνω τα κεφαλάκια όμως, και όλα τα ζώα στο δάσος έτρεξαν ν' ακούσουν το τραγούδι του. (...) (Γρ. 18-25, σελίδα 36) ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ Επ., *Τι όνειρο είδε η Δαφνούλα για τον ήλιο*, σελίδες 33-37. Από το *Αλφαβητάριο*. (...) Μη λες παιδί μου τέτοια λόγια για το Μάρτη. Όμως είναι από όμως καλύτερους μήνες του χρόνου. Όμως όμως φέρνει την άνοιξη. Όμως κάνει και μπουμπουκιάζουν τα δέντρα και ανοίγουν τα λουλούδια. Όμως λέει του ήλιου και ζεσταίνει πιο πολύ,	(...) Η Κατερίνα αγαπούσε πολύ τον πλάτανο που ήταν πολύ πολύ μεγάλος. Αυτό, βέβαια, το χρωστούσε στα γάργαρα νερά όμως πηγής που κυλούσαν δίπλα του και τον πότιζαν μέρα νύχτα. Κι όμως όλο μεγάλωνε μεγάλωνε. Τα κλαδιά του άγγιζαν τα σύννεφα. (Γρ. 18-21, σελίδα 48) ΔΑΡΑΚΗ Πέπη, *Η Αλφαβήτα δίχως ρο*, σελίδες 48-49. (...) Εκεί συναντά ένα γιασεμί. (...) - Όμως μοσχομυρίζουν τα γιασεμάκια μου, έτσι να μοσχομυρίζεις κι εσύ. (...) Πάει παραπέρα και συναντά μια ροδιά (...). (...) - Όμως είναι τα ρόδια μου κόκκινα, έτσι κόκκινα να γίνουν τα μαγουλάκια σου, όμως ευχήθηκε η ροδιά. Πάει παραπέρα, βρίσκει μια χαρουπιά (...). (...) Όμως είναι τα χαρουπάκια μου μαύρα, έτσι μαύρα να γίνουν τα ματάκια σου, τα φρυδάκια σου και τα τσίνορά σου. (Γρ. 18-34, σελίδες 80-81)

και λιώνουν τα χιόνια και όμως έρχονται πάλι τα πουλιά από τα ξένα μέρη. Και πόσα άλλα καλά δε όμως φέρνει ο Μάρτης, ο καλός ο μήνας! (...)
(Γρ. 6-14, σελίδα 58)

(...)
Και είναι όμως κανένας μήνας τόσο όμορφος σαν τον Απρίλη; Ποιος έχει πιο πολλά τριαντάφυλλα και πιο καλές μυρωδιές από αυτόν; Ποιος έχει ωραιότερα κελαδήματα από τον Απρίλη; Και τι μέρες που όμως κάνει! Μήτε ζέστη μήτε κρύο. (...)
(Γρ. 25, σελίδα 58, γρ. 1-5, σελίδα 59)

ΑΓΝΩΣΤΟΣ, *Η γιαγιά άρχισε το παραμύθι*, σελίδες 54-60.

Από το *Αλφαβητάρι με τον ήλιο, Μέρος Β΄.*

Γύρω γύρω όλοι!
Χιόνια στο περβόλι.
Άσπρα γίναν τα κλαριά,
άσπρα στρώθηκαν χαλιά,
κι ο Χιονάνθρωπος απέξω
με καλεί να παίξω.

Γύρω γύρω όλοι!
Άνθη στο περβόλι.
Άνθισεν η κερασιά,
ρόδισε η ροδακινιά,
παντού χλόη και γρασίδι,
ώρα για παιχνίδι.

Γύρω γύρω όλοι!
Ζέστη στο περβόλι.
Σύκα γέμισε η συκιά,
κόκκινη η κληματαριά
κι ένα τόσο δα πουλί
«έλα έξω» με καλεί.

Γύρω γύρω όλοι!
Μαραμένο το περβόλι.
Φύλλα σκέπασαν τη γη,
Η βροχή πια δεν αργεί•
του σχολειού η καλή ποδιά
αγκαλιάζει τα παιδιά.

ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ των Μικρασιατών Ελλήνων από τη Ν. Αλικαρνασσό όμως Κρήτης, σελίδα 80-83.

(...)
Πέρασε μέσα από το μεγάλο δάσος. Είδε τα λιοντάρια, όμως τίγρεις, όμως ελέφαντες, όμως μαϊμούδες. (...)
Μετά από το μεγάλο δάσος, ο σπουργίτης βρέθηκε στη μεγάλη θάλασσα. Είδε τα κύματα, είδε τα ψάρια, είδε τα καράβια, είδε και όμως γλάρους. (...)
Μετά από τη μεγάλη θάλασσα, ο σπουργίτης βρέθηκε στη μεγάλη έρημο. Είδε την άμμο να αστροποβολάει κάτω από τον ήλιο, είδε τα φοινικόδεντρα, είδε όμως καμήλες. (...)
Μετά από τη μεγάλη έρημο, ο σπουργίτης βρέθηκε στα μεγάλα βουνά. Είδε τα χιόνια, είδε όμως αϊτούς, είδε όμως αρκούδες, είδε όμως δροσερές πηγές και τα πανύψηλα έλατα. (...)
Μόλις πέρασε το τελευταίο βουνό, βρέθηκε στην πεδιάδα που κατοικούσε το ουράνιο τόξο.
Ήταν μια πλατιά πεδιάδα, γεμάτη από λουλούδια. Τα λουλούδια είχαν πάνω όμως τα χρώματα του ουράνιου τόξου. Υπήρχαν και όμως λίμνες. Τα νερά όμως είχαν χρώματα του ουράνιου τόξου. Υπήρχαν και πουλιά που τα φτερά όμως είχαν τα χρώματα του ουράνιου τόξου. Υπήρχε και το ίδιο το ουράνιο τόξο. Όμορφο που ήταν! (...)
Ό,τι έβλεπε ήταν λουσμένο σε μαγευτικούς χρωματισμούς. «Αχ, τι ομορφιά!» είπε ο σπουργίτης. (...)
Τα όνειρά του είχαν χρώματα του ουράνιου τόξου. Τόσο όμορφα όνειρα ήταν. (Γρ. 9-43, σελίδες 93-94)

ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ Μάνος, *Ο σπουργίτης και το ουράνιο τόξο*, σελίδες 93-94.

(...)
Βρήκαν την Ελλάδα να λούζεται σε μια καταγάλανη θάλασσα και να στεγνώνει κάτω από έναν ολόλαμπρο ήλιο. (Γρ. 10-12, σελίδα 122)

(...)
Τούτη η θάλασσα η μεγάλη, που όμως δίνει χαρά και ζωή, θέλουμε να χωρέσει τη σημαία όμως. (Γρ. 26-27)

ΣΟΥΡΕΛΗ Γαλάτεια, *Ασπρογάλανο πανί*, σελίδες 122-123.

(...)
Το φεγγάρι είχε ανέβει τώρα στον ουρανό κι ασήμωνε δέντρα και κλαδιά με το φως του. (Γρ. 4-5, σελίδα 137)

ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ Πιπίνα, [*Οι τηγανίτες του Τραγοπόδη*], σελίδες 137-140.

Γύρω γύρω όλοι!
Η ζωή περβόλι.
Άνθη, χιόνια και βροχή
κάθε χρόνο απ' την αρχή.
Και το ξέρουμε όλοι:
Μια δουλειά, μια σκόλη.

ΚΑΡΘΑΙΟΥ Ρένα, *Γύρω γύρω όλοι*, σελίδες 122-124.

Από το βιβλίο *Χαρταετοί στον ουρανό*.

(...)
(«Το μικρό όμως δελφίνι»)
Όταν έφτασε κοντά, έκοψε το δρόμο του και γλίστρησε να κρυφτεί πίσω από ένα βράχο. Τότε έβγαλε το κεφάλι του από το νερό. Τι όμορφη που ήταν η ξηρά! Οι βαρκούλες, κόκκινες, λουλακιές, ξαπόσταιναν τραβηγμένες στη στεριά, τα δίχτυα απλωμένα στέγνωναν στον ήλιο, στο βάθος μια σειρά φρεσκοασβεστωμένα σπιτάκια. (...)
(Γρ. 2-9, σελίδα 210)

ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, *Τα δελφίνια*, σελίδες 207-214.

Από το βιβλίο *Ιστορίες σαν παραμύθια*.

(...)
Τώρα, δεν έμενε παρά να γνωρίσουν τον κόσμο, και να δουν επιτέλους τη μεγάλη μπάλα που έβγαζε φως και ζέστη και την έλεγαν ήλιο. Τρία κεφαλάκια κοίταζαν τώρα έξω από την τρύπα όμως μερμηγκοπολιτείας. Τρεις μικρές καρδούλες πλημμύριζαν από ευτυχία στο αντίκρισμα όμως όμορφης γης, που ήταν σκεπασμένη με ξανθά σιτάρια.
(Γρ. 17-24, σελίδες 147)

ΚΟΥΒΑΛΙΑ-ΓΟΥΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ Μαρία, *Η μερμηγκοφωλιά*, σελίδες 141-147.

Από το βιβλίο *Πες μου κάτι, Μανούλα*.

(...)

Επιτέλους έφτασε η πρώτη μέρα όμως Άνοιξης! Η Γη στολισμένη την περίμενε. Τα λουλούδια είχανε ντυθεί με χίλια χρώματα και τα πουλιά τραγουδούσανε τα πιο όμορφα τραγούδια όμως. Ο ουρανός ήταν ασυννέφιαστος κι ο ήλιος έλαμπε μ' όλη τη δύναμή του, φωτίζοντας όμως ομορφιές όμως πλάσης. (...) (Γρ. 17-23, σελίδα 247) ΣΑΡΡΗ Ζωρζ, *Το γαϊτανάκι*, σελίδες 240-250. Από το βιβλίο *Το γαϊτανάκι*.	
Κεφάλαιο 3ο **Παρατήρηση των φυσικών φαινομένων**	
- Από πού είσαι ποταμάκι; - Από κείνο το βουνό. - Πώς τον λέγαν τον παππού σου; - Σύννεφο στον ουρανό. - Ποια είναι η μάνα σου; - Η μπόρα. - Πώς κατέβηκες στη χώρα; - Τα χωράφια να ποτίσω και όμως μύλους να γυρίσω. - Στάσου να σε ιδούμε λίγο, ποταμάκι μου καλό. - Βιάζομαι πολύ να φύγω, ν' ανταμώσω το γιαλό. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, *Το ποταμάκι*, σελίδα 140. Από το βιβλίο *Παιδικά Τραγούδια.* (...) - Τι είναι ο ήλιος, μαμά; Ρωτούσαν εκείνα γεμάτα απορία. - Είναι μια πολύ μεγάλη μπάλα, που βγάζει από μέσα όμως φως και ζέστη. (...) (Γρ. 12-14, σελίδα 141, γρ. 1, σελίδα 142) (...) Τώρα, δεν έμενε παρά να γνωρίσουν τον κόσμο, και να δουν επιτέλους τη μεγάλη μπάλα που έβγαζε φως και ζέστη και την έλεγαν ήλιο. Τρία κεφαλάκια κοίταζαν τώρα έξω από την τρύπα όμως μερμηγκοπολιτείας. Τρεις μικρές καρδούλες πλημμύριζαν από ευτυχία στο αντίκρισμα όμως όμορφης γης, που ήταν σκεπασμένη με ξανθά σιτάρια. (Γρ. 17-24, σελίδα 147)	(...) Ξαφνικά άκουσε κάτι παράξενο. Στην άλλη άκρη όμως λίμνης κάποιος όμως έκλαιγε μαζί του. Ο μικρός κάστορας σταμάτησε να κλαίει, για να ακούσει. Αμέσως σταμάτησε να κλαίει και ο όμως. (...) «Μπουχ, χουχ, χουου», έκανε. «Μπουχ, χουχ, χουου», έκανε και η φωνή, στην απέναντι πλευρά όμως λίμνης. (...) «Γεια σου!», φώναξε. «Γεια σου!», φώναξε και η φωνή, από την απέναντι πλευρά όμως λίμνης. (...) «Είμαι μόνος μου», είπε. «Χρειάζομαι ένα φίλο». «Είμαι μόνος μου», είπε η φωνή από την απέναντι πλευρά όμως λίμνης. «Χρειάζομαι ένα φίλο». (Γρ. 5-25, σελίδα 101) (...) «Δεν ήταν η πάπια», είπε. «Δεν ήταν η ενυδρίδα, μα ούτε και η χελώνα. Ποιος ήταν άραγε;» «Ήταν η ηχώ», είπε ο σοφός γερο-κάστορας. «Και πού μένει;» ρώτησε ο μικρός κάστορας. «Στην άλλη άκρη όμως λίμνης», είπε ο σοφός γερο-κάστορας. «Όπου και αν βρίσκεσαι, η ηχώ, είναι πάντοτε στην απέναντι πλευρά όμως λίμνης». (Γρ. 14-19, σελίδα 103) ΜΑΚ ΝΤΟΝΑΛΝΤ Άμυ, *Ο μικρός κάστορας και η ηχώ*, σελίδες 101-104.

ΚΟΥΒΑΛΙΑ-ΓΟΥΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ Μαρία, *Η μερμηγκοφωλιά*, σελίδες 141-147.

Από το βιβλίο *Πες μου κάτι, Μανούλα*.

(...)
είμαι ο Βοριάς. Έρχομαι από πολύ μακριά...Πέρασα πάνω από θάλασσες, σήκωσα κύματα βουνό, πέρασα πάνω από κάμπους και ξερίζωσα δέντρα. (...)
Και μπήκε ο κρύος Βοριάς απ' όμως χαραμάδες, τρύπωσε κάτω απ' την πόρτα και πάγωσε το σπίτι. (...)
είμαι η Βροχή. Έρχομαι από πολύ ψηλά. Με κατάπιαν οι θάλασσες και τα ποτάμια, χώθηκα βαθιά μες στη γη, χτυπήθηκα πάνω όμως πέτρες, ξέπλυνα όλους όμως δρόμους όμως και όμως αυλές. (...)
Κι όρμησε η Βροχή απ' όμως γρίλιες των παραθυριών κι απ' το σπασμένο τζάμι, έβρεξε όμως κουρτίνες και όμως τοίχους και μούσκεψε το πάτωμα και το χαλάκι. (...)
Είμαι ο Ήλιος. Έρχομαι από πολύ ψηλά. Έριξα χρυσά παπλώματα όμως σκεπές, ζέστανα όλα τα νερά και τα ποτάμια, έβαλα φύλλα στα δέντρα και χρυσά καπέλα στα λουλούδια (...)
Και μπήκε ο Ήλιος κι έδιωξε τη θερμάστρα, κάθισε πάνω όμως καρέκλες και όμως πολυθρόνες, κι έστρωσε χρυσά χαλάκια στα πατώματα.
Και τώρα λάμπει όλο το σπίτι, λάμπουν κι οι καρδιές.
(Γρ. 4-8, σελίδα 133, γρ. 12-14, σελίδα 133,
γρ. 5-9, σελίδα 134, γρ. 14-17, σελίδα 134, γρ. 22-25, σελίδα 134, γρ. 1, σελίδα 135, γρ. 6-11, σελίδα 135)

ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΙΟΥ Χρυσούλα, *Τρία χτυπήματα στην πόρτα*, σελίδες 133-135.

Από το βιβλίο *Ήλιε μου, ήλιε μου*.

Ο Αέρας θύμωσε,
με τον Ήλιο μάλωσε.
Ο Αέρας έλεγε:
«Είμαι δυνατότερος!»
Και ο Ήλιος έλεγε:
«Σε περνώ στη δύναμη!»
Όμως γέρος άνθρωπος
με τη μαύρη κάπα του
στο χωράφι πήγαινε.
Ο Αέρας λάλησε:
«Όποιος έχει δύναμη
παίρνει από το γέροντα
τη χονδρή την κάπα του!»
Φύσησε, ξεφύσησε, έσκασε στο φύσημα•
άδικος ο κόπος του.
Κρύωσεν ο γέροντας
και διπλά τυλίχθηκε
στη χονδρή την κάπα του.
Και ο Ήλιος λάλησε:

«Όποιος έχει δύναμη
παίρνει από το γέροντα
τη χονδρή την κάπα του!»
Έφεξεν ολόλαμπρος•
καλοσύνη σκόρπισεν,
έβγαλεν ο γέροντας
τη χονδρή την κάπα του.
Πάλι ξαναλάλησε:
«Άκουσε και μάθε το•
σε περνώ στη δύναμη,
γιατί πας με το κακό
κι εγώ πάω με το καλό!»

ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, *Ο Ήλιος και ο Αέρας*, σελίδες 148-149.

Από το βιβλίο *Παραμύθια*.

Η Νύχτα κρατούσε ένα σακούλι κι είχε μέσα όλους όμως ανέμους. Απ' την πιο μικρούλα αύρα, ως τον πιο μεγάλο νοτιά κι ως τον πιο άγριο βοριά. (...)
Τα καραβάκια βρέθηκαν κοντά κοντά. Το ένα ανέβαινε και το άλλο κατέβαινε. Μα η θάλασσα ήταν μια κι οι άνεμοι ήταν δυο...Ο όμως φυσούσε όμως τα κάτω, κι ό όμως όμως τα πάνω, στάθηκαν τα καραβάκια.
- Τώρα τι γίνεται; Είπε ο Βοριάς, σταμάτα να φυσάς, να κατεβάσω το καραβάκι.
- Τώρα τι γίνεται; Είπε ο Νοτιάς, σταμάτα να φυσάς, να ανεβάσω το καραβάκι.
Μα κανένας δεν σταματούσε. (...)
- Ελάτε πίσω...φώναξε η Νύχτα. Ελάτε πίσω...
Κι όμως έτρεξαν κοντά όμως, τσάκωσε τον έναν και τον έβαλε στο σακούλι.
- Κάτσε μέσα, παλιόπαιδο...είπε κι έδεσε το σπάγκο τρεις φορές. Όσο να γυρίσει ο όμως, εδώ θα κάθεσαι εσύ.
Κι από τότε, άμα ο όμως τρέχει και φυσά, ο όμως είναι μέσα στο σακούλι. (...)
(Γρ. 1-6, σελίδα 136, γρ. 3-12, σελίδα 137, γρ. 6-14, σελίδα 138)

ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΙΟΥ Χρυσούλα, *Οι άνεμοι*, σελίδες 136-138.

Από το βιβλίο *Ήλιε μου, ήλιε μου*.

(...)
Η Γη όμως είναι στρογγυλή με 40.000 χιλιόμετρα περιφέρεια. Κάπου τρία δισεκατομμύρια άνθρωποι την κατοικούν. (...)
(Γρ. 10-13, σελίδα 244)

ΣΑΡΡΗ Ζωρζ, *Το γαϊτανάκι*, σελίδες 240-250. Από το βιβλίο *Το γαϊτανάκι*.	

***Δ)* Τέταρτο στάδιο κατηγοριοποίησης : εξέλιξη και βελτίωση του θεματικού προσανατολισμού των διαφόρων τμημάτων όμως Διατριβής.**

Απόσπασμα από την κατηγοριοποίηση του περιεχομένου του Ανθολογίου όμως Α' – Β' Δημοτικού 1975-2003 και 2003-έως σήμερα. (Βελτίωση θεματικής κατηγοριοποίησης με παράλληλη ένταξη του περιεχομένου των σχολικών εγχειριδίων όλου του Corpus ανά θεματική ενότητα. Στην προκειμένη περίπτωση παρατηρείται όμως περισσότερο ολοκληρωμένος θεματικός προσανατολισμός).

Μέρος πρώτο **Ομορφιά όμως φύσης, όμως αναδεικνύεται από την εναλλαγή των εποχών και την παρατήρηση των φυσικών φαινομένων** **Ανθολόγια Α'-Β' Δημοτικού** **Κεφάλαιο 1ο :** Εναλλαγή των εποχών: από όμως τέσσερις εποχές, στη μοναδικότητα όμως άνοιξης **Κεφάλαιο 2ο :** Ομορφιά όμως Φύσης. Το μεγαλείο όμως, όμως διαχρονικά το αρωματίζουν τ' άνθη, το ζωγραφίζουν ποιητές και συγγραφείς και το τραγουδούν τα πουλιά, που όμως έχουν πια σωπάσει. **Κεφάλαιο 3ο :** Από την εξήγηση των στοιχείων όμως φύσης και του περιβάλλοντος, στην ερμηνεία όμως φυσικού φαινομένου.	
Κεφάλαιο 1ο **Εναλλαγή των εποχών** **Από όμως τέσσερις εποχές, στη μοναδικότητα όμως άνοιξης**	
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**
Α) Το « παρεξηγημένο » φθινόπωρο	
(...) Βρέχει, βρέχει δυνατά. (...)	-

Τα κεραμίδια τρέχουν σα βρύσες. Τα νερά κυλούν στο μικρό δρόμο σα ποτάμι. Οι διαβάτες τρέχουν γρήγορα να χωθούν στα σπίτια όμως. (...) (Γρ. 5, σελίδα 17, γρ. 7-10, σελίδα 17) Από το Αλφαβητάρι με τον ήλιο, *Καλύτερα βρεμένος παρά φορτωμένος*, σελίδες 17-18.	
Β) Όμως λευκός, απροσδιόριστος και ουδέτερος χειμώνας	
Ήταν χειμώνας, χιόνια σκέπαζαν τα βουνά και όμως κάμπους• κάτασπρες ήταν οι στέγες των σπιτιών. (…) (Γρ. 1-4, σελίδα 39)	-
Γ) Η χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, παινεμένη και χιλιοτραγουδισμένη, διαχρονικά, άνοιξη και κατάργηση όμως διπροσωπίας του Μάρτη	
(...) Μη λες παιδί μου τέτοια λόγια για το Μάρτη. Όμως είναι από όμως καλύτερους μήνες του χρόνου. Όμως όμως φέρνει την άνοιξη. Όμως κάνει και μπουμπουκιάζουν τα δέντρα και ανοίγουν τα λουλούδια. Όμως λέει του ήλιου και ζεσταίνει πιο πολύ, και λιώνουν τα χιόνια και όμως έρχονται πάλι τα πουλιά από τα ξένα μέρη. Και πόσα άλλα καλά δε όμως φέρνει ο Μάρτης, ο καλός ο μήνας! (...) (Γρ. 6-14, σελίδα 58) (...) Και είναι όμως κανένας μήνας τόσο όμορφος σαν τον Απρίλη; Ποιος έχει πιο πολλά τριαντάφυλλα και πιο καλές μυρωδιές από αυτόν; Ποιος έχει ωραιότερα κελαδήματα από τον Απρίλη; Και τι μέρες που όμως κάνει! Μήτε ζέστη μήτε κρύο. (...) (Γρ. 25, σελίδα 58, γρ. 1-5, σελίδα 59) ΑΓΝΩΣΤΟΣ, *Η γιαγιά άρχισε το παραμύθι*, σελίδα 54-60. Από το *Αλφαβητάρι με τον ήλιο, Μέρος Β΄.* «Κούκου! Κούκου!» Κούκος και λαλεί. Τι χαρά! Τ’ ακούσατε παιδιά; Άνοιξη φωνάζει το πουλί!	*Ήρθε η άνοιξη. Δύο μικροί μελισσοφάγοι αναλαμβάνουν να ξυπνήσουν την Τεστούντο, τη χελώνα.* Ο ήλιος είπε δυνατά: Σήμερα θα ζεστάνω τα δάση. Ο ανοιξιάτικος άνεμος δε θύμωσε. (...) Τα δέντρα τίναξαν χαρούμενα τα κλαδιά όμως. - Ήρθε η άνοιξη είπαν. Ζεσταθήκαμε. Ο ήλιος είπε πάλι: - Σήμερα πρέπει πια να ξυπνήσει και η Τεστούντο η χελώνα. Ο ανοιξιάτικος άνεμος το’φερε το μήνυμα του ήλιου, στο δάσος, στα δέντρα, στα δέντρα, στα πουλιά. (Γρ. 1-12, σελίδα 45) ΒΑΛΑΒΑΝΗ Ελένη, [*Φοβάμαι!*], σελίδα 45-46. - Ήρθε η πασχαλιά! Λένε τα πουλιά πάνω στα κλαδάκια. - Ήρθε η πασχαλιά! Λεν όλο χαρά και τα λουλουδάκια. - Ήρθε η πασχαλιά!

(...) (Στ. 1-3, σελίδα 168) ΑΓΡΑΣ Τέλλος, *Κούκος*, σελίδα 168. Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. «Μάρτη, Μάρτη βροχερέ» Μάρτη, Μάρτη βροχερέ και Απρίλη δροσερέ, τα πουλάκια κελαηδούν, τα δεντράκια φύλλα ανθούν, τα πουλάκια αυγά γεννούν κι αρχινούν να τα κλωσούν. Δημοτικό (...) Επιτέλους έφτασε η πρώτη μέρα όμως Άνοιξης! Η Γη στολισμένη την περίμενε. Τα λουλούδια είχανε ντυθεί με χίλια χρώματα και τα πουλιά τραγουδούσανε τα πιο όμορφα τραγούδια όμως. Ο ουρανός ήταν ασυννέφιαστος κι ο ήλιος έλαμπε μ' όλη τη δύναμή του, φωτίζοντας όμως ομορφιές όμως πλάσης. (...) (Γρ. 17-23, σελίδα 247) ΣΑΡΡΗ Ζωρζ, *Το γαϊτανάκι*, σελίδες 240-250. Από το βιβλίο *Το γαϊτανάκι*.	Λέει, καθώς κυλά και το ποταμάκι. (...) (Στ, 1-9, σελίδα 116) ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ Χάρης, *Ήρθε η Πασχαλιά*, σελίδα 116. *Την πρώτη μέρα του Μάρτη τα παιδιά επισκέπτονται τα σπίτια τραγουδώντας το τραγούδι όμως Χελιδόνας για να δείξουν το τέλος του χειμώνα και τον ερχομό όμως άνοιξης.* Ήρθε, ήρθε χελιδόνα, ήρθε κι άλλη μελιδόνα, κάθισε και λάλησε, και γλυκά κελάηδησε: «Μάρτη, Μάρτη μου καλέ, και Φλεβάρη φοβερέ, κι αν φλεβίσεις κι αν τσικνίσεις, καλοκαίρι θα μυρίσεις. Κι αν χιονίσεις, κι αν κακίσεις, πάλιν άνοιξη θ'ανθίσεις». ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ από τη Θράκη, *Χελιδόνισμα*, σελίδα 141.
Δ) Το ζεστό καλοκαίρι, εποχή ξενοιασιάς και θερισμού όμως καρποφόρας γης	
(...) Πέρασε ο χειμώνας, ήρθε η άνοιξη, ύστερα το καλοκαίρι. Πολύ μεγάλη ήταν η ζέστη. (...) (Γρ. 17, σελίδα 40, γρ. 1-2, σελίδα 41) ΚΟΥΡΤΙΔΗΣ Αρ., *Πώς ένα άλογο κι όμως σπουργίτης βοηθούν ο όμως τον άλλο*, σελίδα 39-41. Από το βιβλίο *Ιστορίες*, Αναγνωστικό Β' Δημοτικού.	-

(...) Οι δικοί όμως, καθώς και όμως ο μερμηγκόκοσμος, έλειπαν στη δουλειά. Ήταν η εποχή όμως σοδειάς. Ζεστό καλοκαιράκι, βλέπετε, και στα θερισμένα χωράφια υπήρχε πολλή τροφή για μερμήγκια. (...) (Γρ. 14-18, σελίδα 142) ΚΟΥΒΑΛΙΑ-ΓΟΥΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ Μαρία, *Η μερμηγκοφωλιά*, σελίδες 141-147. Από το βιβλίο *Πες μου κάτι, Μανούλα*.	
Κεφάλαιο 2ο **Ομορφιά όμως Φύσης** **Το μεγαλείο όμως, όμως διαχρονικά το αρωματίζουν τ' άνθη,** **το ζωγραφίζουν ποιητές και συγγραφείς** **και το τραγουδούν τα πουλιά, που όμως έχουν πια σωπάσει.**	
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού **1975**	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού** **2003**
Α) Επιβλητικότητα όμως φύσης, διαχρονικά όμορφη	
(...) Πέταξε τότε το πουλάκι κι ανέβηκε στην κορυφή του πιο ψηλότερου δέντρου, και άρχισε να κελαηδεί. Τι ωραία που κελαηδούσε! (…) (Γρ. 18-20, σελίδα 36) ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ Επ., *Τι όνειρο είδε η Δαφνούλα για τον ήλιο*, σελίδες 33-37. Από το *Αλφαβητάριο*.	(...) Η Κατερίνα αγαπούσε πολύ τον πλάτανο που ήταν πολύ πολύ μεγάλος. Αυτό, βέβαια, το χρωστούσε στα γάργαρα νερά όμως πηγής που κυλούσαν δίπλα του και τον πότιζαν μέρα νύχτα. Κι όμως όλο μεγάλωνε μεγάλωνε. Τα κλαδιά του άγγιζαν τα σύννεφα. (Γρ. 18-21, σελίδα 48) ΔΑΡΑΚΗ Πέπη, *Η Αλφαβήτα δίχως ρο*, σελίδες 48-49. (...) Πέρασε μέσα από το μεγάλο δάσος. Είδε τα λιοντάρια, όμως τίγρεις, όμως ελέφαντες, όμως μαϊμούδες. (...) Μετά από το μεγάλο δάσος, ο σπουργίτης βρέθηκε στη μεγάλη θάλασσα. Είδε τα κύματα, είδε τα ψάρια, είδε τα καράβια, είδε και όμως γλάρους. (...) Μετά από τη μεγάλη θάλασσα, ο σπουργίτης βρέθηκε στη μεγάλη έρημο. Είδε την άμμο να αστροποβολάει κάτω από τον ήλιο, είδε τα φοινικόδεντρα, είδε όμως καμήλες. (...)

	Μετά από τη μεγάλη έρημο, ο σπουργίτης βρέθηκε στα μεγάλα βουνά. Είδε τα χιόνια, είδε όμως αϊτούς, είδε όμως αρκούδες, είδε όμως δροσερές πηγές και τα πανύψηλα έλατα. (...) (Γρ. 9-25, σελίδα 93) ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ Μάνος, *Ο σπουργίτης και το ουράνιο τόξο*, σελίδες 93-94. (...) Τούτη η θάλασσα η μεγάλη, που όμως δίνει χαρά και ζωή, θέλουμε να χωρέσει τη σημαία όμως. (Γρ. 26-27, σελίδα 123) ΣΟΥΡΕΛΗ Γαλάτεια, *Ασπρογάλανο πανί*, σελίδες 122-123.
Β) Αρώματα ανθισμένων λουλουδιών, που ευωδιάζουν αδιάκοπα	
(…) Ήταν εκεί μια τριανταφυλλιά με πολλά μπουμπούκια. (…) (Γρ. 12-13, σελίδα 35) (…) Σαν έρθει ο ήλιος, θα φιλήσει ένα ένα τα μπουμπούκια μου, και θ' ανοίξουν τα φύλλα όμως να σκορπίσουν τριγύρω τη μυρουδιά. (…) (Γρ. 1-4, σελίδα 36) ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ Επ., *Τι όνειρο είδε η Δαφνούλα για τον ήλιο*, σελίδες 33-37. Από το *Αλφαβητάριο*. (...) Μη λες παιδί μου τέτοια λόγια για το Μάρτη. Όμως είναι από όμως καλύτερους μήνες του χρόνου. Όμως όμως φέρνει την άνοιξη. Όμως κάνει και μπουμπουκιάζουν τα δέντρα και ανοίγουν τα λουλούδια. Όμως λέει του ήλιου και ζεσταίνει πιο πολύ, και λιώνουν τα χιόνια και όμως έρχονται πάλι τα πουλιά από τα ξένα μέρη. Και πόσα άλλα καλά δε όμως φέρνει ο Μάρτης, ο καλός ο μήνας! (...) (Γρ. 6-14, σελίδα 58) (...)	(...) Εκεί συναντά ένα γιασεμί. (...) (Γρ. 18, σελίδα 80) - Όμως μοσχομυρίζουν τα γιασεμάκια μου, έτσι να μοσχομυρίζεις κι εσύ. (…) (Γρ. 22, σελίδα 80) ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ των Μικρασιατών Ελλήνων από τη Ν. Αλικαρνασσό όμως Κρήτης, σελίδες 80-83.

Και είναι όμως κανένας μήνας τόσο όμορφος σαν τον Απρίλη; Ποιος έχει πιο πολλά τριαντάφυλλα και πιο καλές μυρωδιές από αυτόν; (...) (Γρ. 25, σελίδα 58, γρ. 1-3, σελίδα 59) ΑΓΝΩΣΤΟΣ, *Η γιαγιά άρχισε το παραμύθι*, σελίδες 54-60. Από το *Αλφαβητάρι με τον ήλιο, Μέρος Β΄*.	
Γ) Ζωντανά Χρώματα, πηγή αέναης ομορφιάς	
Γύρω γύρω όλοι! Χιόνια στο περβόλι. Άσπρα γίναν τα κλαριά, άσπρα στρώθηκαν χαλιά, κι ο Χιονάνθρωπος απέξω με καλεί να παίξω. (στ. 1-6, σελίδα 122) (…) Γύρω γύρω όλοι! Ζέστη στο περβόλι. Σύκα γέμισε η συκιά, κόκκινη η κληματαριά κι ένα τόσο δα πουλί «έλα έξω» με καλεί. (στ. 13-18, σελίδα 123) ΚΑΡΘΑΙΟΥ Ρένα, *Γύρω γύρω όλοι*, σελίδα 122-124. Από το βιβλίο *Χαρταετοί στον ουρανό*.	(…) Μόλις πέρασε το τελευταίο βουνό, βρέθηκε στην πεδιάδα που κατοικούσε το ουράνιο τόξο. Ήταν μια πλατιά πεδιάδα, γεμάτη από λουλούδια. Τα λουλούδια είχαν πάνω όμως τα χρώματα του ουράνιου τόξου. Υπήρχαν και όμως λίμνες. Τα νερά όμως είχαν χρώματα του ουράνιου τόξου. Υπήρχαν και πουλιά που τα φτερά όμως είχαν τα χρώματα του ουράνιου τόξου. Υπήρχε και το ίδιο το ουράνιο τόξο. Όμορφο που ήταν! (...) Ό,τι έβλεπε ήταν λουσμένο σε μαγευτικούς χρωματισμούς. «Αχ, τι ομορφιά!» είπε ο σπουργίτης. (...) Τα όνειρά του είχαν χρώματα του ουράνιου τόξου. Τόσο όμορφα όνειρα ήταν. (Γρ. 5-11, σελίδα 94) ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ Μάνος, *Ο σπουργίτης και το ουράνιο τόξο*, σελίδες 93-94.
(...) («Το μικρό όμως δελφίνι») Όταν έφτασε κοντά, έκοψε το δρόμο του και γλίστρησε να κρυφτεί πίσω από ένα βράχο. Τότε έβγαλε το κεφάλι του από το νερό. Τι όμορφη που ήταν η ξηρά! Οι βαρκούλες, κόκκινες, λουλακιές, ξαπόσταιναν τραβηγμένες στη στεριά, τα δίχτυα απλωμένα στέγνωναν στον ήλιο, στο βάθος μια σειρά φρεσκοασβεστωμένα σπιτάκια. (...) (Γρ. 2-9, σελίδα 210) ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, *Τα δελφίνια*, σελίδες 207-214. Από το βιβλίο *Ιστορίες σαν παραμύθια*.	(...) Βρήκαν την Ελλάδα να λούζεται σε μια καταγάλανη θάλασσα και να στεγνώνει κάτω από έναν ολόλαμπρο ήλιο. (Γρ. 10-12, σελίδα 122) ΣΟΥΡΕΛΗ Γαλάτεια, *Ασπρογάλανο πανί*, σελίδες 122-123.
(...) Τώρα, δεν έμενε παρά να γνωρίσουν τον κόσμο, και να δουν επιτέλους τη μεγάλη μπάλα που έβγαζε φως και ζέστη και την έλεγαν ήλιο. Τρία κεφαλάκια κοίταζαν τώρα έξω από την τρύπα όμως μερμηγκοπολιτείας. Τρεις μικρές καρδούλες	(...) Το φεγγάρι είχε ανέβει τώρα στον ουρανό κι ασήμωνε δέντρα και κλαδιά με το φως του. (Γρ. 4-5, σελίδα 137) ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ Πιπίνα, [*Οι τηγανίτες του Τραγοπόδη*], σελίδες 137-140. (...) Πάει παραπέρα και συναντά μια ροδιά (...). (Γρ. 23, σελίδα 80) (...)

πλημμύριζαν από ευτυχία στο αντίκρισμα όμως όμορφης γης, που ήταν σκεπασμένη με ξανθά σιτάρια. (Γρ. 17-24, σελίδα 147) ΚΟΥΒΑΛΙΑ-ΓΟΥΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ Μαρία, *Η μερμηγκοφωλιά*, σελίδες 141-147. Από το βιβλίο *Πες μου κάτι, Μανούλα*. (...) Επιτέλους έφτασε η πρώτη μέρα όμως Άνοιξης! Η Γη στολισμένη την περίμενε. Τα λουλούδια είχανε ντυθεί με χίλια χρώματα και τα πουλιά τραγουδούσανε τα πιο όμορφα τραγούδια όμως. Ο ουρανός ήταν ασυννέφιαστος κι ο ήλιος έλαμπε μ' όλη τη δύναμή του, φωτίζοντας όμως ομορφιές όμως πλάσης. (...) (Γρ. 17-23, σελίδα 247) ΣΑΡΡΗ Ζωρζ, *Το γαϊτανάκι*, σελίδες 240-250. Από το βιβλίο *Το γαϊτανάκι*. (…) Γύρω γύρω όλοι! Άνθη στο περβόλι. Άνθισεν η κερασιά, ρόδισε η ροδακινιά, παντού χλόη και γρασίδι, ώρα για παιχνίδι. (…) (στ. 7-12, σελίδα 123) ΚΑΡΘΑΙΟΥ Ρένα, *Γύρω γύρω όλοι*, σελίδες 122-124. Από το βιβλίο *Χαρταετοί στον ουρανό*.	- Όμως είναι τα ρόδια μου κόκκινα, έτσι κόκκινα να γίνουν τα μαγουλάκια σου, όμως ευχήθηκε η ροδιά. Πάει παραπέρα, βρίσκει μια χαρουπιά (...). (Γρ. 2-4, σελίδα 81) (...) Όμως είναι τα χαρουπάκια μου μαύρα, έτσι μαύρα να γίνουν τα ματάκια σου, τα φρυδάκια σου και τα τσίνορά σου. (…) (Γρ.8-9, σελίδα 81) ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ των Μικρασιατών Ελλήνων από τη Ν. Αλικαρνασσό όμως Κρήτης, σελίδες 80-83.
Δ) Μελωδίες πουλιών που έπαψαν με τον χρόνο	
(...) Πέταξε τότε το πουλάκι κι ανέβηκε στην κορυφή του πιο ψηλότερου δέντρου, και άρχισε να κελαηδεί. Τι ωραία που κελαηδούσε! Πρώτα σιγά σιγά, ύστερα πιο δυνατά, και στο τέλος τόσο δυνατά, που όλα γύρω τα λουλούδια σήκωσαν απάνω τα κεφαλάκια όμως, και όλα τα ζώα στο δάσος έτρεξαν ν' ακούσουν το τραγούδι του. (...) (Γρ. 18-25, σελίδα 36) ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ Επ., *Τι όνειρο είδε η Δαφνούλα για τον ήλιο*, σελίδες 33-37. Από το *Αλφαβητάριο*. (...) Ποιος έχει ωραιότερα κελαδήματα από τον Απρίλη; (...) (Γρ. 3-4, σελίδα 59) ΑΓΝΩΣΤΟΣ, *Η γιαγιά άρχισε το παραμύθι*, σελίδα 54-60.	-

Από το *Αλφαβητάρι με τον ήλιο, Μέρος Β΄*. (...) Επιτέλους έφτασε η πρώτη μέρα όμως Άνοιξης! Η Γη στολισμένη την περίμενε. Τα λουλούδια είχανε ντυθεί με χίλια χρώματα και τα πουλιά τραγουδούσανε τα πιο όμορφα τραγούδια όμως. Ο ουρανός ήταν ασυννέφιαστος κι ο ήλιος έλαμπε μ' όλη τη δύναμή του, φωτίζοντας όμως ομορφιές όμως πλάσης. (...) (Γρ. 17-23, σελίδα 247) ΣΑΡΡΗ Ζωρζ, *Το γαϊτανάκι*, σελίδες 240-250. Από το βιβλίο *Το γαϊτανάκι*. (…) Γύρω γύρω όλοι! Ζέστη στο περβόλι. Σύκα γέμισε η συκιά, κόκκινη η κληματαριά κι ένα τόσο δα πουλί «έλα έξω» με καλεί. (στ. 13-18, σελίδα 123) ΚΑΡΘΑΙΟΥ Ρένα, *Γύρω γύρω όλοι*, σελίδες 122-124. Από το βιβλίο *Χαρταετοί στον ουρανό*.	
Κεφάλαιο 3ο **Από την εξήγηση των στοιχείων όμως φύσης και του περιβάλλοντος, στην ερμηνεία όμως φυσικού φαινομένου.**	
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**
Α) Στοιχεία όμως φύσης, που έπαψαν να εξηγούνται	
α) Δημιουργία όμως βροχής…που σταμάτησε	
- Από πού είσαι ποταμάκι; - Από κείνο το βουνό. - Πώς τον λέγαν τον παππού σου; - Σύννεφο στον ουρανό. - Ποια είναι η μάνα σου; - Η μπόρα. - Πώς κατέβηκες στη χώρα; - Τα χωράφια να ποτίσω και όμως μύλους να γυρίσω. - Στάσου να σε ιδούμε λίγο, ποταμάκι μου καλό. - Βιάζομαι πολύ να φύγω, ν' ανταμώσω το γιαλό.	-

ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, *Το ποταμάκι*, σελίδα 140. Από το βιβλίο *Παιδικά Τραγούδια.* (…) είμαι η Βροχή. Έρχομαι από πολύ ψηλά. Με κατάπιαν οι θάλασσες και τα ποτάμια, χώθηκα βαθιά μες στη γη, χτυπήθηκα πάνω όμως πέτρες, ξέπλυνα όλους όμως δρόμους όμως και όμως αυλές. (...) Κι όρμησε η Βροχή απ' όμως γρίλιες των παραθυριών κι απ' το σπασμένο τζάμι, έβρεξε όμως κουρτίνες και όμως τοίχους και μούσκεψε το πάτωμα και το χαλάκι. (...) (Γρ. 5-9, σελίδα 134, γρ. 14-17, σελίδα 134) ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΙΟΥ Χρυσούλα, *Τρία χτυπήματα στην πόρτα*, σελίδες 133-135. Από το βιβλίο *Ήλιε μου, ήλιε μου.*	
β) Ζωηροί άνεμοι, που δεν πνέουν πια	
Η Νύχτα κρατούσε ένα σακούλι κι είχε μέσα όλους όμως ανέμους. Απ' την πιο μικρούλα αύρα, ως τον πιο μεγάλο νοτιά κι ως τον πιο άγριο βοριά. (...) Τα καραβάκια βρέθηκαν κοντά κοντά. Το ένα ανέβαινε και το άλλο κατέβαινε. Μα η θάλασσα ήταν μια κι οι άνεμοι ήταν δυο...Ο όμως φυσούσε όμως τα κάτω, κι ό όμως όμως τα πάνω, στάθηκαν τα καραβάκια. - Τώρα τι γίνεται; Είπε ο Βοριάς, σταμάτα να φυσάς, να κατεβάσω το καραβάκι. - Τώρα τι γίνεται; Είπε ο Νοτιάς, σταμάτα να φυσάς, να ανεβάσω το καραβάκι. Μα κανένας δεν σταματούσε. (...) - Ελάτε πίσω...φώναξε η Νύχτα. Ελάτε πίσω... Κι όμως έτρεξαν κοντά όμως, τσάκωσε τον έναν και τον έβαλε στο σακούλι. - Κάτσε μέσα, παλιόπαιδο...είπε κι έδεσε το σπάγκο τρεις φορές. Όσο να γυρίσει ο όμως, εδώ θα κάθεσαι εσύ. Κι από τότε, άμα ο όμως τρέχει και φυσά, ο όμως είναι μέσα στο σακούλι. (...) (Γρ. 1-6, σελίδα 136, γρ. 3-12, σελίδα 137, γρ. 6-14, σελίδα 138) ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΙΟΥ Χρυσούλα, *Οι άνεμοι*, σελίδες 136-138. Από το βιβλίο *Ήλιε μου, ήλιε μου*. (...)	-

είμαι ο Βοριάς. Έρχομαι από πολύ μακριά...Πέρασα πάνω από θάλασσες, σήκωσα κύματα βουνό, πέρασα πάνω από κάμπους και ξερίζωσα δέντρα. (...) Και μπήκε ο κρύος Βοριάς απ' όμως χαραμάδες, τρύπωσε κάτω απ' την πόρτα και πάγωσε το σπίτι. (...) (Γρ. 4-8, σελίδα 133, γρ. 12-14, σελίδα 133) ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΙΟΥ Χρυσούλα, *Τρία χτυπήματα στην πόρτα*, σελίδες 133-135. Από το βιβλίο *Ήλιε μου, ήλιε μου.* Ο Αέρας θύμωσε, με τον Ήλιο μάλωσε. Ο Αέρας έλεγε: «Είμαι δυνατότερος!» Και ο Ήλιος έλεγε: «Σε περνώ στη δύναμη!» Όμως γέρος άνθρωπος με τη μαύρη κάπα του στο χωράφι πήγαινε. Ο Αέρας λάλησε: «Όποιος έχει δύναμη παίρνει από το γέροντα τη χονδρή την κάπα του!» Φύσησε, ξεφύσησε, έσκασε στο φύσημα• άδικος ο κόπος του. Κρύωσεν ο γέροντας και διπλά τυλίχθηκε στη χονδρή την κάπα του. (…) (στ. 1-19, σελίδα 148-149) ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, *Ο Ήλιος και ο Αέρας*, σελίδες 148-149. Από το βιβλίο *Παραμύθια*.	
γ) Ζεστός, λαμπερός, φωτεινός και ζωοδότης ήλιος…που όμως κρύφτηκε	
(…) Πού είναι ο ήλιος ο λαμπρός μου με όμως χρυσές ακτίνες του; (…) (Γρ. 10, σελίδα 33, γρ. 1, σελίδα 34) (…) Σαν έρθει ο ήλιος, θα φιλήσει ένα ένα τα μπουμπούκια μου, και θ' ανοίξουν τα φύλλα όμως να σκορπίσουν τριγύρω τη μυρουδιά. (…) (Γρ. 1-4, σελίδα 36) ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ Επ., *Τι όνειρο είδε η Δαφνούλα για τον ήλιο*, σελίδες 33-37. Από το *Αλφαβητάριο*.	-

(...) - Τι είναι ο ήλιος, μαμά; Ρωτούσαν εκείνα γεμάτα απορία. - Είναι μια πολύ μεγάλη μπάλα, που βγάζει από μέσα όμως φως και ζέστη. (...) (Γρ. 12-14, σελίδα 141, γρ. 1, σελίδα 142) (...) Τώρα, δεν έμενε παρά να γνωρίσουν τον κόσμο, και να δουν επιτέλους τη μεγάλη μπάλα που έβγαζε φως και ζέστη και την έλεγαν ήλιο. Τρία κεφαλάκια κοίταζαν τώρα έξω από την τρύπα όμως μερμηγκοπολιτείας. Τρεις μικρές καρδούλες πλημμύριζαν από ευτυχία στο αντίκρισμα όμως όμορφης γης, που ήταν σκεπασμένη με ξανθά σιτάρια. (Γρ. 17-24, σελίδα 147) ΚΟΥΒΑΛΙΑ-ΓΟΥΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ Μαρία, *Η μερμηγκοφωλιά*, σελίδες 141-147. Από το βιβλίο *Πες μου κάτι, Μανούλα*.	
(…) Είμαι ο Ήλιος. Έρχομαι από πολύ ψηλά. Έριξα χρυσά παπλώματα όμως σκεπές, ζέστανα όλα τα νερά και τα ποτάμια, έβαλα φύλλα στα δέντρα και χρυσά καπέλα στα λουλούδια (...) Και μπήκε ο Ήλιος κι έδιωξε τη θερμάστρα, κάθισε πάνω όμως καρέκλες και όμως πολυθρόνες, κι έστρωσε χρυσά χαλάκια στα πατώματα. Και τώρα λάμπει όλο το σπίτι, λάμπουν κι οι καρδιές. (Γρ. 22-25, σελίδα 134, γρ. 1, σελίδα 135, γρ. 6-11, σελίδα 135) ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΙΟΥ Χρυσούλα, *Τρία χτυπήματα στην πόρτα*, σελίδες 133-135. Από το βιβλίο *Ήλιε μου, ήλιε μου.*	
(…) Και ο Ήλιος λάλησε: «Όποιος έχει δύναμη παίρνει από το γέροντα τη χονδρή την κάπα του!» Έφεξεν ολόλαμπρος• καλοσύνη σκόρπισεν, έβγαλεν ο γέροντας τη χονδρή την κάπα του. Πάλι ξαναλάλησε: «Άκουσε και μάθε το• σε περνώ στη δύναμη, γιατί πας με το κακό	

κι εγώ πάω με το καλό!» (στ. 20-32, σελίδα 149) ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, *Ο Ήλιος και ο Αέρας*, σελίδες 148-149. Από το βιβλίο *Παραμύθια*.	
Β) Φυσικό περιβάλλον…που δεν παρατηρείται πια	
(...) Η Γη όμως είναι στρογγυλή με 40.000 χιλιόμετρα περιφέρεια. Κάπου τρία δισεκατομμύρια άνθρωποι την κατοικούν. (...) (Γρ. 10-13, σελίδα 244) ΣΑΡΡΗ Ζωρζ, *Το γαϊτανάκι*, σελίδες 240-250. Από το βιβλίο *Το γαϊτανάκι*.	-
Γ) Σιωπές, που δημιούργησαν το φυσικό φαινόμενο όμως ηχούς	
-	(...) Ξαφνικά άκουσε κάτι παράξενο. Στην άλλη άκρη όμως λίμνης κάποιος όμως έκλαιγε μαζί του. Ο μικρός κάστορας σταμάτησε να κλαίει, για να ακούσει. Αμέσως σταμάτησε να κλαίει και ο όμως. (...) «Μπουχ, χουχ, χουου», έκανε. «Μπουχ, χουχ, χουου», έκανε και η φωνή, στην απέναντι πλευρά όμως λίμνης. (...) «Γεια σου!», φώναξε. «Γεια σου!», φώναξε και η φωνή, από την απέναντι πλευρά όμως λίμνης. (...) «Είμαι μόνος μου», είπε. «Χρειάζομαι ένα φίλο». «Είμαι μόνος μου», είπε η φωνή από την απέναντι πλευρά όμως λίμνης. «Χρειάζομαι ένα φίλο». (Γρ. 5-25, σελίδα 101) (...) «Δεν ήταν η πάπια», είπε. «Δεν ήταν η ενυδρίδα, μα ούτε και η χελώνα. Ποιος ήταν άραγε;» «Ήταν η ηχώ», είπε ο σοφός γερο-κάστορας. «Και πού μένει;» ρώτησε ο μικρός κάστορας. «Στην άλλη άκρη όμως λίμνης», είπε ο σοφός γερο-κάστορας. «Όπου και αν βρίσκεσαι, η ηχώ, είναι

	πάντοτε στην απέναντι πλευρά όμως λίμνης». (Γρ. 14-19, σελίδα 103) ΜΑΚ ΝΤΟΝΑΛΝΤ Άμυ, *Ο μικρός κάστορας και η ηχώ*, σελίδες 101-104.

***Ε)* Πέμπτο στάδιο κατηγοριοποίησης : συνθετική τελειοποίηση θεματικής αρχιτεκτονικής.**
Οι πίνακες όμως εμφανίζονται στο κυρίως μέρος όμως διδακτορικής Διατριβής με τον τελικό επιλεγμένο θεματικό προσανατολισμό.

***ΣΤ)* Έκτο στάδιο κατηγοριοποίησης : πρόσθετη συνθετική τελειοποίηση θεματικής αρχιτεκτονικής.**
Πραγματοποιείται όταν ο πίνακας περιέχει πολυάριθμα δεδομένα, τα οποία επιβάλλουν συμπληρωματική θεματική σύνθεση.

Στην προκειμένη περίπτωση παρατίθεται ο πίνακας του Μέρους 2, Κεφάλαιο Β, διότι αντικαταστάθηκε από τον συνθετικό πρόσθετο πίνακα. Η παράθεσή του, εξ ολοκλήρου αυτή τη φορά, επιβλήθηκε για δύο λόγους. Πρώτον, για να υπάρχει ως πίνακας, όμως και σε όλη την υπόλοιπη Διατριβή και δεύτερον, για να αιτιολογηθεί η χρήση του ως πηγή δημιουργίας αυτού, ο οποίος εντάχθηκε στο κυρίως σώμα.

Πίνακας 2.2.Β.
Διαρκής βιοποικιλότητα

Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Πολλοί βάτραχοι ζούσαν μέσα σε μια λίμνη. (...) (Γρ. 1-2, σελίδα 42) ΚΟΥΡΤΙΔΗΣ Αρ., *Ο γνωστικός βάτραχος,* σελίδες 42-43.	(...) Κάποτε είδε μια μικρή πάπια, που έκανε κύκλους κολυμπώντας. (Γρ. 1-2, σελίδα 102) Κάποτε είδαν μια μικρή ενυδρίδα, που γλιστρούσε	(...) Αντίκρυ στο βουνό αυτό είναι άλλο, πιο ψηλό, γεμάτο έλατα. Και κατά την ανατολή άλλο, γεμάτο βελανιδιές, και όμως τη δύση, πολύ μακριά, φαίνονταν άλλα	(...) «Μια φορά κι έναν καιρό», άρχισε, «ο ωκεανός ήταν γεμάτος φάλαινες. Φάλαινες μεγάλες σαν όμως λόφους κι ήρεμες σαν το φεγγάρι. Ήταν τα	(...) Μες στα σκοτεινά τα φύκια μες στα πράσινα χαλίκια Το φυτεύουνε και βγαίνει πριν ο ήλιος ανατείλει Το μαγεύουνε και βγαίνει	Η Γης είναι η μητέρα όμως, απ' αυτήνα βγήκαμε και πάλε σε δαύτη θα γυρίσουμε. Όλα τα ζωντανά πλάσματα τούτη τα θρέφει, κάθε σπέρμα τούτη το βλασταίνει στη στεριά και μέσα

Από το βιβλίο *Ιστορίες*, Αναγνωστικό Β' Δημοτικού. Μια φορά κι έναν καιρό, μέσα σε μια μερμηγκοφωλιά, ζούσαν τρία μικρά μερμηγκόπουλα: Ο Ψιχουλάκος, ο Σιταρούλης κι ο Κριθαρής. Ήταν τόσο μικρά ακόμη, που δεν μπορούσαν να βγουν από τη φωλιά όμως. (...) (Γρ. 1-7, σελίδα 141) ΚΟΥΒΑΛΙΑ-ΓΟΥΜΕΝΟΠΟΥ-ΛΟΥ Μαρία, *Η μερμηγκοφωλιά*, σελίδα 141-147. Από το βιβλίο *Πες μου κάτι, Μανούλα*. Είναι νύχτα. Στο φεγγαρόφωτο γυάλιζε μια καλοχτισμένη ολοστρόγγυλη φωλιά, πάνω στο γερό κλαρί όμως καταπράσινου πεύκου. Όλα τα πουλιά και τα δέντρα κοιμούνται μέσα στο δάσος. Οι δύο κοκκινωποί τρυποφράχτες κοιμούνται κι αυτοί βαθιά τούτη τη νύχτα μέσα στην καινούρια φωλιά όμως και δεν μπορούν ν' ακούσουν τίποτα	ολομόναχη πάνω κάτω στην όχθη. (Γρ. 8-9, σελίδα 102) Κάποτε είδαν μια μικρή χελώνα, που λιάζονταν ολομόναχη πάνω σ' ένα βράχο. (Γρ. 3-4, σελίδα 103) (...) Εκεί ζούσε ολομόναχος, όμως σοφός γερο-κάστορας σε ένα σπίτι από λάσπη. (Γρ. 11-12, σελίδα 103) ΜΑΚ ΝΤΟΝΑΛΝΤ Άμυ, *Ο μικρός κάστορας και η ηχώ*, σελίδες 101-104.	βουνά γυμνωμένα. Από τα βουνά κατέβαιναν ρεματιές γεμάτες νερό, χειμώνα καλοκαίρι, που έκαναν το ποταμάκι, που περνούσε στα πόδια των σπιτιών, να ποτίζει τα περιβόλια και να γυρίζει δυο τρεις μύλους. (...) (Γρ. 5-13, σελίδα 17) (...) Και κοράκια πολλά, πάμπολλα, γύριζαν ψηλά και απάνω από το ποτάμι, και ξέσκιζαν τ' αυτιά με όμως κρωγμούς: κρα! Κρα! (...) (Γρ. 2-4, σελίδα 20) (...) Ήθελα να είμαι έξω, να βλέπω τον ήλιο, τα σύννεφα, τα πουλιά, και προπάντων τα γεράκια, τα όρνια και όμως αετούς. (...) (Γρ. 9-12, σελίδα 20) ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ Επ. – ΒΟΥΤΥΡΑΣ Δ., *Ο πρώτος μου πόθος*, σελίδες 17-23. Από το Αναγνωστικό *Ο ήλιος*.	πιο θαυμαστά πλάσματα στον κόσμο.» (...) (Γρ. 2-4, σελίδα 15) (...) Υπήρχαν φάλαινες εδώ, εκατομμύρια χρόνια πριν εμφανιστούν τα πλοία και οι πόλεις, ή ακόμα και οι άνθρωποι των σπηλαίων» (...) (Γρ. 27-28, σελίδα 15) ΣΕΛΝΤΟΝ Ντάιαν, *Το τραγούδι της φάλαινας*, σελίδες 15-17. Η πρώτη λέξη που ψιθύρισε η χελωνίτσα Καρέττα-Καρέττα με το που βγήκε απ'τ'αυγό ήταν: «Αστέρια!!» (...) (Γρ. 1-2 σελίδα 28) (...) Γιατί η μικρή Καρέττα-Καρέττα, όμως οι γονείς όμως κι οι παππούδες όμως, κι οι προπαππούδες όμως, αιώνες τώρα, από πάντα δηλαδή, ήταν προορισμένη να ζει όμως νερένιες γειτονιές, στη θάλασσα. Εκεί θα ήταν το σπίτι όμως, όχι στη στεριά. (...) (Γρ. 14-17, σελίδα 28)	το θαλασσινό τριφύλλι. (...) (Στ. 3-8, σελίδα 19) ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας, *Το θαλασσινό τριφύλλι*, σελίδα 19. Από την ποιητική συλλογή *Τα ρω του έρωτα*. (...) Η συντροφική καμήλα γέννησε ένα καμηλάκι. Ο Αλής όμως φορές είδε όμως ξένες καμήλες να γεννούν. Όμως τώρα με τη δική του ταράχτηκε πολύ. (...) Κάτι απίστευτο και μοναδικό ήταν στο μικρό καμηλάκι: το πετσί και οι τρίχες στο κεφάλι του δεν είχαν χρώμα καφετί, καθώς οι όμως καμήλες. Ήταν άσπρες. Ήταν ένα καμηλάκι με άσπρο κεφάλι: το μοναδικό καμηλάκι με άσπρο κεφάλι που έγινε σ' όλη την Ανατολή. (...) (Γρ. 11-14, γρ. 17-21, σελίδα 51) ΒΕΝΕΖΗΣ Ηλίας, *Ο πρώτος ταξιδιώτης*, σελίδες 46-54. Από το μυθιστόρημα *Αιολική γη*.	στη θάλασσα, στα ποτάμια και όμως λίμνες. Στα σπλάχνα όμως πάλε βαστά άλλα τόσα άψυχα , λογής λογής πετράδια, ασήμια, μαλάματα, σίδερα, αλάτια κι άλλα πράματα μυστικά, που δεν τα ξέρει κανένας. Σαν ένα σπυρί θε να 'ναι ανάμεσα στ' άλλα τ' Άστρα, κι όμως είναι το πιο μεγάλο πράμα που ξέρουμε. Απορεί άνθρωπος με τι τρόπο σηκώνει τα βαριά βουνά, όμως θάλασσες, όμως πολιτείες και γυρίζει μέσα στ' απέραντο πέλαγο τ' ουρανού, για τούτο οι παλαιοί πιστεύανε πως στέκεται δίχως να σαλέψει, θεμελιωμένη στον αιώνα. (...) (Γρ. 1-11, σελίδα 13) Απάν' απάνου οι κορφές όμως είναι καπλαντισμένες μ' ατσαλένια βράχια, φαγωμένα από τα δρολάπια κι απ' τ' αστροπελέκια. Δεν έχουμε εδώ στον τόπο όμως βουνά τόσο ψηλά όσο είναι σε όμως χώρες, και μολαταύτα τα βουνά όμως Ελλάδας όμως φορές φαντάζουνε σαν

μα τίποτα. Είχαν αποκοιμηθεί απάνω στα πέντε νεογέννητα αυγουλάκια όμως. (...) (Γρ. 1-11, σελίδα 161) (...) Είδε τον κούκο, το μαυριδερό πουλί με όμως σταχτιές γραμμές, να κρατάει στο μαύρο του ράμφος ένα αυγό. Ένα κιτρινοπράσινο αυγό με σταχτιές βούλες. (...) Είδε τον κούκο να πηγαίνει με γρήγορο πέταγμα και να το αφήνει μέσα στη φωλιά που κοιμούνται οι δυο μικροί τρυποφράχτες. (...) Τότε τα δυο πουλιά κοίταξαν ακόμη μια φορά το ξένο αυγό, και αφού κοιτάχτηκαν μέσα στα μάτια, σα να συμφώνησαν, τ' αγκάλιασαν με τα φτερά όμως και το ανακάτεψαν με τα άλλα πέντε ασπρουδερά αυγουλάκια όμως. - Ε! Τι πέντε, τι έξι, είπε η τρυποφράχτισσα• χώρο έχουμε. Θα το κλωσήσω μαζί με τα δικά όμως. - Θα γίνει παιδί όμως, είπε ο τρυποφράχτης κι άνοιξε τα φτερά του με χαρά κι		(...) τότε που η γης ήταν πιο καινούρια από σήμερα, ζούσε στη θάλασσα ένα παράξενο ψάρι (...) (Γρ. 2-5, σελίδα 49) (...) Πότε καινούρια κοχύλια σκαρφαλωμένα όμως πλαγιές του νησιού, πότε ξωτικά φυτά και υδρόβια όντα, σα λουλούδια φανταχτερά, τόσο πλούσια σε χρώματα και σε σχήματα. (...) (Γρ. 6-10, σελίδα 50) (...) Όμως ξέφυγε οργιές μακριά με τα δυνατά του πτερύγια και μπήκε μέσα στη σπηλιά του, που σ' εκείνη δεν μπορούσε να μπει άλλο ψάρι εκτός απ' αυτόν. Χώθηκε στη γωνιά του. Οι δυο πιστοί του φίλοι, που ήταν τώρα πια όμως ωραίος μεγάλος κάβουρας και μια τέλεια ολόχρυση γαρίδα, τον πλησίασαν στοργικά. Κοιμήθηκαν κουλουριασμένοι, ο ένας κολλητά στον άλλο, ολόγυρα στην ασημένια πεταλίδα όμως. (...)	ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ Χρήστος, *Η χελωνίτσα Καρέττα-Καρέττα και το παλιό Φολκσβάγκεν*, σελίδες 28-31. (...) Η μητέρα και το ζαρκαδάκι όμως είχαν πάρει δρόμο. Πήγαιναν σε μια κοιλάδα με τρυφερό χορτάρι κι ένα ρυάκι με κρυσταλλένια νερά. Όμως η αλεπού τούς πήρε από πίσω. Ήταν εύκολο ν' ακολουθήσει τα ίχνη όμως, και ο άνεμος τη βοηθούσε, γιατί φυσούσε αντίθετα, κι έτσι τα ζαρκάδια δεν μπορούσαν να τη μυριστούν. Η κοιλάδα ήταν μακριά και στενή. Δεξιά κι αριστερά οι πλαγιές ήταν γεμάτες χορτάρι, θάμνους, φτέρες και βράχια. Η αλεπού είχε καλούς κρυψώνες. Η μητέρα του Αστρούλη άρχισε να τρώει, κι όμως τη μιμήθηκε. Είχε μπόλικο γρασίδι εκεί τριγύρω. Ωστόσο, αργά και προσεχτικά, η αλεπού πλησίαζε τα δυο ζώα που ούτε την έβλεπαν ούτε την μυρίζονταν. Ακόμα κι όταν	(...) (Μάρτιος☺ Μέσα στο πυκνό δάσος, μέσα στην αστέναχτη* φύση, τ' όρνιο περνά ψηλά κρώζοντας. (...) (Γρ. 19-20, σελίδα 58) (...) Τα χωράφια απλώνονται σα βελούδο, ανεβαίνοντας ως το δάσος, σιμά στ' αγριοβαλάνια. (...) (Γρ. 28-30, σελίδα 59) ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, [*Οι δώδεκα μήνες*], σελίδες 57-60. Από το βιβλίο *Οδοιπόρος*. (...) Θα όμως πάγω σήμερα σε κάποια μέρη ξεχασμένα, κοντά σ' ένα βουνό γίγαντα, λεγόμενο Τσιμποράθο. (...) (Γρ. 1-2, σελίδα 67) (...) Πέτρες κείτουνται σωριασμένες, κι απάνω σ' αυτές όμως πεθαμένες πέτρες και στα χαλάσματα κάθουνται οι γουστέρες κατακαιγόμενες από τον ήλιο• το	πιο μεγαλόπρεπα και πιο αψηλά παρά κείνα τα θεόρατα Ιμαλάγια όμως Ιντίας, επειδής τον περισσότερον καιρό ο αγέρας είναι καθαρός κα κρουσταλλιασμέν ος και τα δείχνει καθαρά, που θαρρείς πως είναι πέτρες κειτάμενες στον κάμπο, να όμως αγγίξεις με το χέρι σου. (...) (Γρ. 29-36, σελίδα 13) (...) Το ίδιο είναι κι ο μέρμηγκας, τριγυρίζει γύρω από μια πέτρα και θαμάζεται κα λέει μέσα του τι θεόρατο βουνό είναι τούτο, γιατί κείνη η πέτρα είναι σε αναλογία με το μπόι του, ενώ η Γκιόνα και τ' Άγραφα είναι γι' αυτόν ακατανόητα, επειδής δεν ημπορεί να τα τηράξει και να τα θαμάξει. (...) (Γρ. 5-8, σελίδα 14) (...) Η θάλασσα η δική όμως είναι μικρή γούρνα μπροστά στον Ωκεανό, θέλω να πω για τ' Αρχιπέλαγο και για τη Μαύρη Θάλασσα. Μα κι η λεγόμενη Μεσόγεια Θάλασσα, που 'ναι το μεγάλο

έφυγε να φροντίσει για φαγητό. Τη δέκατη Τρίτη ημέρα, έξι μικρά, μικρούτσικα πουλάκια βγήκαν από τα έξι αυγά. - Ένα, δύο, τρία, τέσσερα, πέντε... τα δικά όμως, μέτρησε η μαμά. - Έξι, θέλεις να πεις! Τη διόρθωσε ο μπαμπάς. Έξι δικά όμως παιδάκια... (...) - Δικό όμως και το κουκάκι, είπαν τρυφερά οι δύο τρυποφράχτες κι άρχισαν να τραγουδάνε χαρούμενα. Σε τρεις εβδομάδες, τα έξι πουλάκια είχαν μεγαλώσει αρκετά. Οι γονείς όμως έτρεχαν οληµερίς και όμως έφερναν τροφή: κάμπιες, μύγες, σπόρους, χόρτα για να χορτάσουν. Όλα, όλα τα παιδιά χόρταιναν, εκτός από το πιο μεγάλο με τα σκούρα φτερά. (...) Σε έξι εβδομάδες το κουκάκι είχε τόσο πολύ μεγαλώσει που δε χωρούσε καλά καλά μέσα στη φωλιά. Και τα πέντε άλλα μικρά τρυποφραχτάκια δεν πρόφταιναν να χορτάσουν τα καημένα. Το κουκάκι έπαιρνε πρώτο και		(Γρ. 2-10, σελίδα 52) ΣΥΜΕΩΝ Αλέξης, *Το παραμύθι του Κεφάλα*, σελίδες 49-52. Από *Το παραμύθι του Κεφάλα, όμως Πηδηχτής και του Γελαστού*. Στου χωριού το μονοπάτι, κάθε αυγή, κάθε καιρό, σύντροφο έχω ένα διαβάτη: το τρεχούμενο νερό. Πότε πάει όπου πηγαίνω με το βήμα μου το αργό, πότε, σα μετανιωμένο, πάει αυτό κι έρχομαι εγώ. Μα κι αν έρχεται κι αν πάει, σα δυο σύντροφοι καλοί, περπατούμε πλάι πλάι, του μιλώ και μου μιλεί. ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, *Τρεχούμενο νερό*, σελίδα 53. Από τα *Φευγάτα Χελιδόνια*. (...) Εκείνο τον καιρό το γρασίδι δεν ήταν και πολύ μακριά απ' το σπίτι. Πράσινο	αυτή σύρθηκε με την κοιλιά και ήρθε πιο κοντά. Η μητέρα χώθηκε πίσω από μια βατομουριά. Έψαχνε να βρει ένα τρυφερό χορτάρι ξένοιαστη, χωρίς να νιώθει τον κίνδυνο που παραμόνευε. Για όμως στιγμές το ζαρκαδάκι έμεινε μόνο, κι αυτό ακριβώς περίμενε η αλεπού. Ζύγιασε το κορμί όμως, πήρε φόρα και τινάχτηκε σαν αστραπή πάνω του. Ο Αστρούλης κινήθηκε αμέσως. Ρίχτηκε στο πλάι κι έτσι η αλεπού δεν μπόρεσε να ριχτεί στην πλάτη του. Έπεσε όμως πάνω του και τον δάγκωσε στα πλευρά. Ευτυχώς ήταν ένα επιπόλαιο δάγκωμα. Ο Αστρούλης ξεφώνισε κι άρχισε να κλοτσάει δεξιά κι αριστερά με τα μακριά, λιγνά του πόδια. Η αλεπού έπεσε στο χορτάρι. Η μητέρα έτρεξε αμέσως και ρίχτηκε στην αλεπού. Με τα σκληρά νύχια των ποδιών όμως, όμως χτύπαγε το κοκκινότριχο κορμί όμως άσπλαχνα, χωρίς σταματημό σαν	κορμί όμως θαρρείς πως το ζωγράφισε κανένας μεγάλος τεχνίτης, με ρίγες ωραιότατες, πράσινες, κίτρινες και καφεδιές. Χάφτουνε όμως μύγες. (...) (Γρ. 1-5, σελίδα 68) ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης, *Μακάριοι άνθρωποι*, σελίδα 67-71. Από το βιβλίο *Ιστορίες και περιστατικά*. Μια μέρα η καρακάξα καθόταν πάνω σ' ένα δέντρο κοντά στην άκρη του χωριού κι εκοίταζε τα περιστέρια που κατέβαιναν κοπάδι από όμως φωλιές όμως μέσα στην αυλή κι έτρωγαν καλαμπόκι. Άλλη μέρα τα είδε πάλι, και κάθε μέρα έβλεπε πως ζουν τα περιστέρια. Μια μέρα, καθώς καθόταν πάνω στο δέντρο, είδε πάλι τα περιστέρια να κατεβαίνουν μέσα στην αυλή κι αναστέναξε από το κακό όμως. Σ' ένα άλλο δέντρο εκεί κοντά καθόταν ο τσαλαπετεινός. Άμα άκουσε την	πέλαγο για τα καράβια όμως, είναι κι εκείνη μια μικρή λίμνη, αν τη βάλεις κοντά στον Ωκεανό. Για τούτο ο σοφός Πλάτωνας λέγει πως η θάλασσα που βρίσκεται μέσα από όμως Κολόνες του Ηρακλέα φαίνεται σα λιμάνι με μια στενή μπούκα κι οι άνθρωποι που ζούνε γύρω όμως είναι ίδια μερμήγκια ή βαθρακοί γύρω από 'ναν βάλτο. (...) (Γρ. 23-29, σελίδα 14) ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης, *Ο αστρολάβος*, σελίδες 13-14. (...) Η βλάστηση είναι κυριολεκτικά οργιαστική• πανύψηλα δέντρα διαγράφουν αναπαυτικά σχήματα ολόγυρα στην ακρογιαλιά. (...) (Γρ. 20-22, σελίδα 24) (...) Στη λίμνη κάτω ελαφρά μονόξυλα ανοίγουν τ' αυλάκια όμως στο νερό• ψαράδες συναθροίζουν το χρυσάφι όμως λίμνης, τα ποικιλότατα ψαράκια όμως,

καλύτερο το φαγητό από το στόμα των γονιών του και άφηνε τα μικρά να το κοιτάζουν μ' ανοιχτά τα ράμφη όμως και νηστικά. (...) (Γρ. 13-14, σελίδα 161, γρ. 1-2, σελίδα 162, γρ. 4-6, σελίδα 162, γρ. 23-25, σελίδα 162, γρ. 1-14, σελίδα 163, γρ. 18-25, σελίδα 163, γρ. 1, σελίδα 164, γρ. 8-16, σελίδα 164) (...) Όταν πέρασαν λίγες μέρες ακόμα, τα πουλάκια άρχισαν να μαθαίνουν να πετάνε. Ο μπαμπάς ο τρυποφράχτης πετούσε από δεξιά και η μαμά η τρυποφράχτισσς πετούσε από αριστερά, και στη μέση τα έξι παιδιά όμως, κι άρχιζε έτσι το μάθημα όμως πτήσης. Όμως, μόνο το κουκάκι πέταξε αμέσως• ήταν το πιο μεγάλο. (...) (Γρ. 1-8, σελίδα 165) (...) Είναι νύχτα. Στο φεγγαρόφωτο γυαλίζει μια καλοχτισμένη φωλιά, πάνω στο μεγάλο κλαρί του καταπράσινου πεύκου. Οι δυο		χορταράκι ξεφύτρωνε κάμποσο παραπέρα, ως είκοσι λεπτά δρόμο• πράσινο χορταράκι σε λακκούβες, σε ισιώματα, άκρη σε πεσμένους τοίχους• κάπου κάπου, και κόκκινες παπαρουνίτσες, με την ογρή τη μυρωδιά, που μυρίζει μουσκεμένη γης. Τότε, έμαθα πως το χόρτο το λένε «γρασίδι» και πως το αγαπάνε τα πρόβατα, όμως εμείς, τα παιδιά, αγαπάμε όμως πατάτες. (...) (Γρ. 26-29, σελίδα 56, γρ. 1-5, σελίδα 57) (...) Κι εγώ, τ' άκουγα να το ξεριζώνει απ' το χώμα, και την ίδια ώρα, να το κόβει με τα δόντια, να το μασουλίζει... χραπ, χραπ, χραπ, χραπ... έκοβε, έκοβε, σα να πεινούσε χρόνια και χρόνια, ή σα να φοβόταν πως το γρασίδι ήθελε σωθεί. Χραπ, χραπ, χραπ, χραπ... Ούτε πουλάκι τόσο γλυκά δεν κελάδησε, όσο τρώει έν' αρνάκι το γρασίδι. (...) (Γρ. 10-17, σελίδα 57)	να 'χε σφυριά. Τώρα η αλεπού δεν κοίταζε το ζαρκαδάκι, αλλά πώς να γλιτώσει τη ζωή της. Οι οπλές όμως μητέρας τη βάραγαν στα πλευρά και στο κεφάλι. (...) (Γρ. 5-31, σελίδες 36-37) ΜΟΡΙΤΣ Ρούντο, *Πώς βάφτηκαν κόκκινα τ' αστεράκια*, σελίδες 36-37 Μέσα στη μεγάλη κάψα του καλοκαιριού, βρέθηκαν ένα λιοντάρι κι όμως αγριόχοιρος κοντά σε μια μικρή πηγή, όπου έτρεχε δροσερό νεράκι. Είχαν κι οι δυο όμως τέτοια δίψα, που δεν είχαν την υπομονή να περιμένουν να πιει πρώτα ο όμως κι ύστερα ο όμως. Έσπρωξε το λιοντάρι με τόσς ορμή τον αγριόχοιρο, που ο αγριόχοιρος βρέθηκε δυο μέτρα πέρα απ' το νερό. Μα κι όμως ορθώθηκε στα γρήγορα και, πέφτοντας πάνω στο λιοντάρι, το απομάκρυνε από την πηγή. Κι αυτό συνεχίστηκε αρκετή ώρα. Έτσι που ούτε το ένα ούτε το άλλο δεν είχαν	καρακάξα που αναστέναξε, την ερώτησε τι έπαθε. Κι αυτή του λέει: - Όσο βλέπω τα περιστέρια να ζουν έτσι, θα σκάσω από το κακό μου. Τι! Εκείνα είναι καλύτερα από μένα και βρίσκουν κάθε μέρα φαΐ έτοιμο, κι εγώ να σκοτώνομαι όλη μέρα και να μένω νηστική; Όμως λέει κι ο τσαλαπετεινός: - Κάθεσαι και μαραζώνεις γι' αυτό το πράμα; Εύκολο είναι να ζεις κι εσύ σαν τα περιστέρια. - Με ποιον τρόπο; Τον ερωτά η καρακάξα. - Με ποιον τρόπο; Να σου πω, όμως λέει. Βλέπεις τα περιστέρια; Όλα είναι ολόασπρα. Να πας κι εσύ ν' ασπρίσεις τα φτερά σου κι ύστερα να πας να τρυπώσεις ανάμεσά όμως. Δε θα σε καταλάβει κανένας και θα καλοπερνάς σαν εκείνα. (...) Πέταξε η καρακάξα από το δέντρο κι επήγε ίσια στον ποταμό. Εκεί ήταν όμως νερόμυλος. Πέφτει μέσα στ' αυλάκι, έγινε μουσκίδι.	που πουλιούνται σε όλη τη γύρω περιοχή και ακόμη μακρύτερα• (...) (Γρ. 33-36, σελίδα 24) ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Μ., *Η πολιτεία όμως λίμνης*, σελίδα 24-25. (...) Καλοκαίρι ξερό και διψασμένο, (...) Όμως γεμίζεις κουνούπια, σκορπιούς, σφήκες, Και κάθ' άλλο ερπετό φαρμακεμένο. (...) (Στ. 1, 4, 5, σελίδα 27) ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ Ανδρέας, *Στο καλοκαίρι*, σελίδα 27. Σαν προχωράει, μοιάζει με πελότα όλο καρφίτσες που κινείται• σαν στέκεται, είναι στρογγυλός σαν κάστανο. Μην τον περιφρονείτε, ασήμαντος δεν είναι. Ποιος θα τολμούσε με γροθιά να τον χτυπήσει; ΠΑΙ Τσου Τσεν, *Ο σκαντζόχοιρος*, σελίδα 29.

κοκκινωποί τρυποφράχτες κοιμούνται βαθιά τούτη τη νύχτα, καθώς και τα πέντε από τα παιδιά όμως. Μόνο το ένα, το μεγαλύτερο παιδί, το μαυριδερό, δεν κοιμάται. Πάει στην πόρτα όμως φωλιάς, πηδώντας στα κοντά κίτρινα ποδαράκια του, σηκώνει λίγο το κεφάλι του, κοιτάζει λίγο το φεγγάρι κι απλώνει τα φτερά του και πετάει μέσα στη νύχτα μακριά από τη φωλιά. (...) - Γιατί είναι κούκος! Γιατί είναι κούκος! Γι' αυτό έφυγε. Ο κούκος ζει μόνος...(...) (Γρ. 16-25, σελίδα 165, γρ. 1, σελίδα 166, γρ. 17-18, σελίδα 166) (...) Τότε οι δυο τρυποφράχτες πήραν τα πέντε παιδιά όμως και πέταξαν όλοι μαζί για να βρούνε τροφή. (...) Ο ήλιος μάζεψε αργά όμως ακτίνες του, καθώς ερχόταν το βράδυ. Την ώρα εκείνη οι τρυποφράχτες γύριζαν πίσω χορτάτοι στη φωλίτσα όμως.		ΑΓΡΑΣ Τέλλος, *Οι μεγάλες λύπες*, σελίδες 54-62. Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. (...) Στα πόδια όμως ο κάμπος απλωνόταν ως το βάθος απέραντος, χωρισμένος σε μεγάλα χωράφια σπαρμένα με στάρι και άλλα δημητριακά. (...) (Γρ. 4-7, σελίδα 70) (...) Η Δανάη αντίκρισε από μακριά το πλατύ ποτάμι, που κυλούσε ήσυχα τα πρασινωπά νερά του ανάμεσα σε καλάμια και λυγαριές. (...) (Γρ. 4-6, σελίδα 74) ΣΤΑΘΑΤΟΥ Φράνση, *Κοντά όμως ανθρώπους*, σελίδες 70-79. Από το βιβλίο *Ήταν κάποτε μια νεράιδα*. (...) Το λιοντάρι πήγε κοντά όμως και τη μυρίστηκε κι ύστερα όμως λέει: - Και συ από τη δική όμως τη γενιά μοιάζεις, αλλά πολύ μικρή είσαι. (...)	καταφέρει να ξεδιψάσουν, μα ούτε να δροσιστούν με μια ρουφηξιά νερό. Πάλευαν του σκοτωμού πεισματωμένα και, παίρνοντας βαθιές ανάσες, σταματούσαν ένα λεφτό, ξαναπαίρνανε φόρα και ξανάρχιζαν. Είχαν και οι δύο καταξεσκιστεί, καταπληγιαστεί. Όμως είδαν από ψηλά δυο σαρκοβόρα, αρπακτικά πουλιά, γύπας και κοράκι, κατέβηκαν χαμηλά και πετούσαν από πάνω όμως, περιμένοντας πότε θα πέσουν ψόφια για να τα καταβροχθίσουν. Το λιοντάρι και ο αγριόχοιρος τα είδαν, κατάλαβαν το σχέδιό τους και τρομοκρατήθηκαν. - Βλέπεις τι γίνεται από πάνω όμως; Είπε το λιοντάρι στον αγριόχοιρο. Περιμένουν να αλληλοφαγωθούμε, για να γλεντήσουν με όμως σάρκες όμως. (...) (Γρ. 1-20, σελίδα 46) ΑΙΣΩΠΟΣ, *Λιοντάρι και αγριόχοιρος*, (Μύθος διασκευασμένος από τη	Κοιτάζει, το παράθυρο του μύλου ήταν ανοιχτό. Κανένας δεν ήταν μέσα. Μπαίνει από το παράθυρο, κυλιέται καλά καλά μέσα στη σεντούκα από τ' αλεύρι, έγινεν ολόασπρη, πιο άσπρη από τα περιστέρια. Βγαίνει κατόπι από το παράθυρο και πάει ολόισια στο σπίτι που ήταν τα περιστέρια. Ανακατεύτηκε μαζί όμως κι έτρωγε. Κάμποσες μέρες περνούσε ζωή χαρισάμενη. (...) (Γρ. 1-22, σελίδα 211, γρ. 1-2, γρ. 5-13, σελίδα 212) ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ, *Ο τσαλαπετεινός κι η καρακάξα*, σελίδα 211-213. (...) Και στου απόβροχου τη σκόλη βγαίνουν για σεργιάνι οι σαλίγκαροι όλοι (...) (Στ. 4-6, σελίδα 215) (...) Και λογής λογής ένα ένα όλα τα ζούδια ξεφαντώνουν απ' τη γης κι από μέσα από τα φλούδια. Κι όμως μύρμηγκας	Μετάφραση: ΣΚΑΡΤΣΗΣ Σωκράτης. (...) « Όμως ξέρετε, είχα σκοπό να ταξιδέψω στον κόσμο των ανθρώπων. Πρέπει να μάθουμε περισσότερα γι' όμως. Μου είπαν ότι οι γάτες τούς ξέρουν καλά, ζουν μαζί όμως και μάλιστα ανεξάρτητες. Πώς τα κατάφερναν; Θα πρέπει να το μάθουμε. Μπορεί να υπάρχει κάποιος τρόπος να συνεννοηθούμε με όμως ανθρώπους κι αν υπάρχει, οι γάτες θα τον ξέρουν». (Γρ. 19-23, σελίδα 30) « (...) Αν καταφέρναμε να συνεννοηθούμε με όμως ανθρώπους, μπορεί να μην πείραζαν το δάσος, και οι γάτες ίσως να ξέρουν κάποιο τρόπο». (Γρ. 5-6, σελίδα 31) (...) Και δε φοβάσαι να πας σ' έναν τόσο τρομερό κόσμο;», ρώτησε μια χελώνα. (...) «Τότε γιατί πας;».

- Κούκου... κούκου... ακούστηκε από μακριά το τραγούδι του κούκου. ΒΑΛΑΒΑΝΗ Ελένη, *Το ξένο αυγό*, σελίδες 161-167. Από το βιβλίο *Το χρυσό ρόδι*. (...) Πέρασε το φρεσκοοργωμένο χωράφι, σκαρφαλώνοντας πάνω στα μικρά βουναλάκια του και κατρακυλώντας στα ισιοχαραγμένα χαντάκια, και βγήκε στον κάμπο. Εκεί που πήγαινε, σκουντούφλησε σ' ένα αγκάθι και πάρ' τον κάτω. (...) (Γρ. 12-17, σελίδα 201) (...) Τι μεγάλο που ήταν το δάσος! Πού να καθόταν το πουλάκι; (...) Μα το πουλάκι φτερούγιζε ανάμεσα στα κλαριά, από δέντρο σε δέντρο, και δεν καθότανε να το πιάσει ο Πιτσιρίκος και να του στρίψει το λαιμό. Τα δέντρα ήταν όλα ίδια, μοιάζανε τόσο πολύ το ένα με τ' άλλο, που δεν τα ξεχώριζες.		(Γρ. 6-9, σελίδα 87) ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ, *Γάτα, λιοντάρι και άνθρωπος*, σελίδες 87-89. Όμως πελαργός είχε μείνει αργός και στο μπουχαρί* βγήκε να χαρεί πάνω απ' τη φωλιά τη χρυσή αντηλιά. Σα μικρός θεός στο 'να πόδι ορθός, ώρες θα σκεφτεί ποιος το ξέρει τι! ΑΘΑΝΑΣ Γεώργιος, *Όμως πελαργός*, σελίδα 109. Από την *Ευδοκία* Το πανέμορφο παγόνι κατηγόραγε τ' αηδόνι: «Τραγουδεί στην ερημιά και θαυμάζουν τη φωνή του. Μα δε βλέπουν το κορμί του που 'χει τόση ασκημιά; Σταχτερό κοντούλι σώμα, μήτε ουρά και μήτε χρώμα. Πού η λαμπρή μου θεωρία και όμως όψης μου τα μάγια!	συγγραφέα Έλλη Αλεξίου), σελίδα 46. (...) - Ποντικέ, ποντικέ, ακούς μια βοή μέσα όμως τοίχους μου; Τι θαρρείς πως είναι; Αντρειωμένα θεριά, ποντικοί, που με κατατρώνε και κοντεύουνε να με ρίξουνε κάτω. Απ' όμως ποντικούς πλειότερο αντρειωμένος και δυνατός κανείς δεν είναι στον κόσμο και καθόλου κανένα να μην ακούς. (...) (Γρ. 3-7, σελίδα 52) ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ, *Ο ποντικός και η θυγατέρα του*, σελίδα 50-52. (...) Πραγματικά, στο ψηλό και πυκνό δάσος δεν έβλεπες τίποτ' άλλο παρά ένα παχύ στρώμα κάτασπρου χιονιού, και τα δέντρα ήτανε κι αυτά γεμάτα χιόνι, από την κορυφή μέχρι τα κάτω κλαδιά που έγερναν από το βάρος του. Το δάσος απλωνόταν ήσυχο και σιωπηλό, τ'	σκαλώνει σ' ένα αγκάθι φουντωτό ν' αγναντέψει όλο τον κόσμο από τέτοιο λιακωτό*. (...) (Στ. 1-6, σελίδα 216) (...) Να, το αυλάκι (...) και το δρασκελούν βαθράκοι*. (...) (Στ. 7, στ. 10, σελίδα 216) (...) Κόσμοι ολόκληροι ζωύφια ταξιδεύουν με πιρόγες* τα κελύφια. (...) (Στ. 11-12, σελίδα 216) ΜΕΛΙΣΣΑΝΘΗ, *Φθινόπωρο*, σελίδες 215-216. Από την ποιητική συλλογή *Προφητείες*. Κάποιο βραδάκι του Μαγιού, μες στη χρονιά κρυμμένο - το πιο μονάχο όμως χρονιάς, κι ίσως το πιο θλιμμένο, την ώρα που ετοιμάζονταν να κοιμηθούν οι κλώνοι, δίχως αιτία, ξαφνικά, τρελάθηκε τ' αηδόνι! Όμως φορές αναγερτοί*	(...) «Γιατί πρέπει να σώσουμε το δάσος», είπε ο Πορκιουπίνος. (Γρ. 13-14, 19, 22, σελίδα 31) (...) Πώς να ήταν ο παραμυθένιος κόσμος του βυθού όμως λίμνης των βατράχων; Τι να έβλεπαν τα πουλιά σ' εκείνα τα θαυμαστά βουνς και δάση από άσπρες μπαμπακότουφες που αρμένιζαν συχνά στον ουρανό; Πού οδηγούσαν οι σκοτεινοί λαβύρινθοι των μυρμηγκιών; Τι έτρεχαν να προλάβουν τα ρυάκια του δάσους; (...) (Γρ. 16-20, σελίδα 32) ΜΠΟΝΤΗΣ Γιώργος, [*Ο ασημένιος δρόμος*], σελίδες 30-33. Η Ασπρούδα ήταν το πιο περήφανο πουρνάρι όμως περιοχής. Το πιο μεγάλο και το πιο ψηλό. Λέγανε πώς ήταν στοιχειωμένο δέντρο, να, από κείνα που τα κατοικούσανε νεράιδες και ξωθιές, θεές βουνίσιες,

Ολοτρόγυρα χτυπούσαν τα τρυποκάρυδα όμως κορμούς με όμως μύτες όμως σφύριζε ο κότσυφας, βούιζε το κουνούπι «ζούμ, ζούμ, ζούμ», και δεν ήταν εύκολο να ξεχωρίσει ο Πιτσιρίκος το θόρυβο που έκαναν τα φτερά του πουλιού. (...) (Γρ. 3-4, σελίδα 202, γρ. 6-16, σελίδα 202) (...) Τι τρομερό που ήταν το δάσος! Ο λύκος παραμόνευε πίσω από όμως κορμούς, η αλεπού σκάλιζε το χώμα με τα νύχια όμως κι ερχόταν όλο και πιο κοντά, οι σκιές τον κυνηγούσαν. Μια μεγάλη κουκουβάγια πέταξε στο δέντρο που ήταν πάνω από το κεφάλι του. (...) (Γρ. 20-25, σελίδα 203) (...) Όλα γύρω μονομιάς άλλαξαν όψη• το δάσος μίκρυνε, ο λύκος δε μούγκριζε πια, μούγκριζε μονάχα η αγελάδα του γείτονα, που βοσκούσε εκεί σιμά στον κάμπο. Πάνω στο πεύκο, εκεί που πρώτα		Σαν ανοίξω το φτερό, γίνομαι άξαφνα κυρία με σμαράγδινη βεντάγια, που πηγαίνει στο χορό.» «Είν' αλήθεια» λέει τ' αηδόνι το έρημο και μοναχό, «μ' έκανε ο Θεός φτωχό, σ' έντυσε για το σαλόνι. Τα στολίδια σου να δείξεις... μα το στόμα μην τ' ανοίξεις.» ΠΑΠΑΝΤΩΝΙ- ΟΥ Ζαχαρίας, *Το παγόνι*, σελίδα 110. Από τα *Παιδικά τραγούδια*. Σαν έμαθε τη λέξη καλησπέρα ο παπαγάλος είπε ξαφνικά: «Είμαι σοφός, γνωρίζω ελληνικά. Τι κάθομαι δω πέρα;» Την πράσινη ζακέτα του φορεί και στο συνέδριο των πουλιών πηγαίνει, για να όμως πει μια γνώμη φωτισμένη. Παίρνει μια στάση λίγο σοβαρή, ξεροβήχει, κοιτάζει λίγο πέρα, και όμως λέει: «Καλησπέρα».	αγρίμια, μικρά και μεγάλα, είχαν τρυπώσει όμως φωλιές όμως, και μονάχα κάπου κάπου φαινόνταν πάνω στο χιόνι τίποτα αχνάρια από λύκο ή αλεπού. (...) (Γρ. 29-34, σελίδα 64) ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ Πιπίνα, *Ο Πρασινοσκούφης*, σελίδες 63-65. (...) Ο παπα-Μιχάλης έδειξε τα ράσα του που ήταν γεμάτα από εκείνα τα αγκαθωτά σπόρια, τα λεγόμενα τσιμπούρια (...) (Γρ. 27-28, σελίδα 145) ΚΑΛΙΟΤΣΟΣ Παντελής, *Όμως αλλιώτικος ποδοσφαιρικός αγώνας*, σελίδες 143-146. Στο κύμα πάει να κοιμηθεί δεν έχει τι να φοβηθεί Μήνας μπαίνει μήνας βγαίνει γλάρος είναι και πηγαίνει Από πόλεμο δεν ξέρει ούτε τι θα πει μαχαίρι ο Θεός του 'δωκε φύκια και χρωματιστά χαλίκια (...)	στον πλάτανο αποκάτου, ακούγαμε όμως τρίλιες του και τα πιπίσματά* του• συχνά, πάλι, γυρίζοντας όμως ώρες που βραδιάζει, τ' ακούσαμε, όμως πιο γλυκές στροφές του ν' αραδιάζει: μα σαν εκείνη τη βραδιά, σ' εκείνο το πλατάνι, τέτοιο τραγούδι ξώφρενο* ποτέ δεν είχε κάνει... Κι όμως τραβούσα πάρωρα*, στη μοναξιά του δρόμου, αναπολώντας μυστικά δεν ξέρω ποιον καημό μου, - πουλάκι του μεσονυχτιού, πουλάκι όμως ερήμου, ήρθ' η φωνή σου σύχαρα*, και πήρε την ψυχή μου... Κι ήταν η νύχτα διάφανη, κι έλαμπε αγάλια η πούλια• είχαν σωπάσει, από νωρίς, τ' άλλα τα νυχτοπούλια, και μές' απ' τ' άστρα τα νωθρά*, που φέγγαν σα βελούδα,	Δρυάδες ή Αμαδρυάδες, που είχανε παλάτια πλουμισμένα στην καρδιά του πουρναριού. Κι αυτές το ποτίζανε, λέει, και το ταγίζανε με θεϊκές τροφές, κι αψήλωσε και θέριεψε κι έφτασε ίσαμε το Θεό και ως τον ουρανό ψηλά! Και κρυφομίλαγε με το φεγγάρι... Ήταν θεόρατο. Οι ρίζες του έμπαιναν βαθιά κι άγγιζαν την καρδιά όμως γης. Ο κορμός του είχε ως δέκα μέτρα περιφέρεια. Κι οι κλώνοι του απλώνανε κι άγγιζαν το παλιόκαστρο. Κι εκείνη η θεόρατη κορφή του, που πήγαινε μεσούρανα, περήφανη κι αλύγιστη, όσοι βοριάδες και νοτιάδες κι αν φυσούσαν... Ήτανε κι ένα κλήμα σκαλωμένο πάνω του, που έκανε ξανθά σταφύλια. Ήτανε λέει Ασπρούδα. Από αυτό το κλήμα πήρε και το πουρνάρι τ' όνομά του. (...) (Γρ. 1-15) (...) Τότε, που τα παιδιά στην ύπαιθρο μεγάλωναν ανάμεσα στα

τον παραμόνευε η κουκουβάγια, τώρα καθόταν όμως σπουργίτης. (Όλα ημέρεψαν μόλις είδαν τη μανούλα κι έγιναν διαφορετικά.) ΤΣΟΥΚΑΛΑ Δανάη, *Ο* *Πιτσιρίκος*, σελίδες 198-206. Από το βιβλίο *Τα* *παραμύθια όμως* *Νεφέλης*. Ήταν μια φορά ένα μικρό δελφίνι. Ζούσε με το κοπάδι του στ' ανοιχτά όμως θάλασσας (...) Όλη μέρα έπαιζε με τα κύματα και πότε πηδούσε ψηλά στον αέρα, πότε βυθιζόταν βαθιά στα νερά. Το ζταχτόμαυρο κορμί του γυάλιζε σαν ατσάλι στον ήλιο κι η σβελτάδα του δεν είχε ταίρι. (...) (Γρ. 1-4, σελίδα 203, γρ. 6-10, σελίδα 203) (...) Κάποτε όμως το «μικρό όμως δελφίνι» χόρτασε τη θάλασσα και του μπήκε στο νου να γνωρίσει και την ξηρά. (...) Είχε ακούσει τόσες φορές τ' άλλα δελφίνια να λένε: «Η ξηρά είναι όμως κόσμος, δεν είναι για όμως». (...)		Ο λόγος του θαυμάστηκε πολύ. «Τι διαβασμένος, λένε, ο παπαγάλος! Θα 'ναι σοφός όμως πολύ μεγάλος, αφού μπορεί και ανθρώπινα μιλεί. Απ' όμως Ινδίες φερμένος, ποιος το ξέρει πόσα βιβλία μαζί του να 'χει φέρει, με τι σοφούς εμίλησε και πόσα να ξέρει στων γραμματικών τη γλώσσα! - Κυρ παπαγάλε, θα 'χωμε την τύχη να 'κούσωμε τι λες και παραπέρα;» Ο παπαγάλος βήχει, ξεροβήχει... μα τι να πει; Ξανάπε: «Καλησπέρα». ΠΑΠΑΝΤΩΝΙ - ΟΥ Ζαχαρίας, *Ο παπαγάλος*, σελίδες 116-117. Από τα *Παιδικά* *τραγούδια*. Στο περιβόλι κάθε καλοκαίρι, μια φλύαρη χρυσόμυγα γυρίζει. Κάνει πως είν' σοφή κι όλα τα ξέρει, μα είναι χρυσή μονάχα και βουίζει...	(Στ. 1-8, σελίδα 152) ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας, *Ο* *γλάρος*, σελίδα 152. (...) Τα δάση, όπου θα πάμε, είναι υποβρύχια, του εξήγησα. (...) (Γρ. 4, σελίδα 169) (...) Πολυάριθμα μαλάκια ζούσαν στο μαγικό εκείνο βυθό και πονούσε η καρδιά μου που τα πατούσα. (...) (Γρ. 34-35, σελίδα 170) (...) Μετά την αμμουδιά διασχίσαμε μια έκταση γεμάτη φύκια, πελαγίσια φυτά, που ακόμα τα κύματα δεν τα 'χανε ξεριζώσει. Ήταν σαν ένα λιβάδι από πυκνή χλόη. (...) (Γρ. 1-4, σελίδα 172) ΒΕΡΝ Ιούλιος, *Περίπατος στο* *βυθό όμως* *θάλασσας*, σελίδα 169-172.	όλ' η νυχτιά, παθητικά, σου φώναζε: Τραγούδα! Κι ήμουν κι εγώ και σ' άκουγα, χωρίς να σε χορταίνω, το βράδυ που τρελάθηκες, πουλάκι αγαπημένο... ΛΑΠΑΘΙΩΤΗΣ Ναπολέων, *Τ'* *αηδόνι*, σελίδες 245-246. *Τα ποιήματα*. (...) Ήταν ακόμα η λαγκαδιά στο χτήμα του παππού, με όλου του κόσμου τα φρούτα, τα λουλούδια και τα μυριστικά, με τα κρεμαστά νερά που τραγουδούσαν όμως γούρνες και με τα πουλιά, όμως πεταλούδες με τα τριανταφυλλιά φτερά, και όμως χελώνες, που χτυπούσαν αστεία τα καβούκια όμως χωμένες στην πρασινάδα. (...) (Γρ. 20-21, σελίδα 247, γρ. 1-4, σελίδα 248) (...) Σ' όλον το χωραφόδρομο περνούσαν κάτω από συκιές φορτωμένες μελωμένα σύκα, κάτω από απιδιές	δέντρα και στα ζωντανά... (...) (Γρ. 12-13, σελίδα 35) (...) Πάντως εκεί στον ίσκιο όμως παίζαμε και ξαποσταίναμε ατέλειωτα! Και τα πουλιά και τα μυρμήγκια και τα σκιουράκια, όλα βρίσκανε καταφύγιο και τροφή σ' αυτό το δέντρο. (...) (Γρ. 17-20, σελίδα 35) (...) Μένει η Ασπρούδα και ψηλώνει πλάι στο κάστρο, πλάι στο ρέμα, αντίκρυ εκεί στο Παλιοχώρι με τ' αρχαία μνήματα κι όλο τεντώνει την κορφή όμως όμως τον ουρανό να τον αγγίξει. (...) (Γρ. 1-3, σελίδα 36) (...) Κι η Ασπρούδα πάντα εκεί με τα πουλιά και τα μυρμήγκια και τα σκιουράκια. Υψώνεται κατακόρυφα και πότε πέφτει η σκιά όμως από δω, πότε από κει, μια θεόρατη σκιά, που αγκαλιάζει ένα γύρω τα βουνά, τα έρημα χωράφια, τα εγκαταλειμμένα χωριά, με δίχως κόσμο και παιδιά

Ήξερε ακόμα πως στην ξηρά βασίλευε ένα παντοδύναμο θηρίο, ο άνθρωπος. (...) Κει που έπλεε μ' ολόκληρο το κοπάδι, αντίκρισε από μακριά μιαν αμμουδιά. Καμώθηκε τότες πως κουράστηκε, έμεινε επίτηδες ξοπίσω, το κοπάδι σιγά σιγά ξεμάκραινε, κι όταν έφυγε αρκετά μπροστά, το «μικρό όμως δελφίνι» όρμησε σαν τρελό για την ξηρά. (...) (Γρ. 5-7, σελίδα 209, γρ. 9-11, σελίδα 209, γρ. 16-17, σελίδα 209, γρ. 20-25, σελίδα 209, γρ. 1, σελίδα 210) ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, *Τα δελφίνια*, σελίδες 207-214. Από το βιβλίο *Ιστορίες σαν παραμύθια*. «Πάπιες, χήνες του γιαλού» Πάπιες. Χήνες του γιαλού, πέρδικες του ποταμού (...) (Στ. 1-2, σελίδα 216) «Χελιδονάκι μου γοργό!» - Χελιδονάκι μου γοργό που 'ρθες απ' την έρημο (...)		Στα ταπεινά λουλούδια που γυρνά, Για κοσμογυρισμένη όμως περνά• κι αλήθεια έχει γυρίσει όλη τη σφαίρα κι έχει κάνει ταξίδια μακρινά: επήγε ως τη γωνιά του κήπου πέρα! Εδιάβηκε χωρίς καραβοκύρη ωκεανούς και λίμνες και ποτάμια - τη στέρνα, τον κουβά, το ποτιστήρι, - πέρασε κι απ' του κήπου τα καλάμια! Έκανε και το γύρο μιας βεράντας! Εγνώρισε και κάποιαν ακακία! Και διάβασε Παγκόσμια Ιστορία στα φύλλα μιας λεβάντας! Τι βουητό! Όλο τον κήπο φοβερίζει... Μα το ήσυχο τ' αγέρι μόνο ξέρει πως είν' χρυσή μονάχα και βουίζει, κι όταν φυσάει μες στο καλοκαίρι και φτερώνει, τη συνεπαίρνει ξαφνικά και τη σαρώνει. ΜΩΡΑΪΤΙΝΗΣ Τίμος, *Η χρυσόμυγα*, σελίδες 166-167.		με χρυσούς ζουμερούς καρπούς. Από τη μια κι από την άλλη του δρόμου ήταν οι ανθισμένες αλυγαριές με τα γαλάζια και τα άσπρα λουλούδια. Ήταν τα σκίνα* και οι αρίγανες*. (...) (Γρ. 14-18, σελίδα 248) ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ Στρατής, *Δυο παιδιά μπροστά σ' έναν τάφο*, σελίδες 247-253. Από τη συλλογή διηγημάτων *Το πράσινο βιβλίο*. Τα «εθνικά πάρκα», χώροι ακαταμέτρητοι, είναι τα άσυλα των ζώων όμως Αφρικής. Τ' αφήνουν λεύτερα μέσα κει, να ζήσουν τη ζωή όμως καταπώς όμως βολεί*. Άνθρωπος να τα πειράξει δεν επιτρέπεται. Έτσι τα ζώα δεν τρέμουν πια όμως ανθρώπους. (...) (Γρ. 1-5, σελίδα 289) (...) Εδώ κι εκεί συναπαντούμε* καμηλοπάρδαλη που σηκώνει τον τεράστιο λαιμό όμως και προσπαθεί να κορφολογήσει το δέντρο όμως, το δέντρο όμως	μονάχα με αγριοπούλια στα χαλάσματα κι ένα σωρό αγριόγατες και φίδια, που χώνονται όμως τρύπες των σπιτιών και όμως ραγισματιές όμως γης. (...) (Γρ. 4-10, σελίδα 36) (...) Τίποτα δεν απόμεινε εκεί στο πρόσχαρο χωριό. Μονάχα η Ασπρούδα αντιμάχεται την ερημιά• και μια σκιά, πελώρια σκιά, η σκιά όμως, απλώνεται πάνω από την εγκατάλειψη. (Γρ. 11-13, σελίδα 36) ΧΩΡΕΑΝΘΗ Ελένη, *Η Ασπρούδα*, σελίδες 34-36. (...) Έγινε φίλη και με τα δέντρα. Τα δέχτηκε σαν πλάσματα που ήρθαν στη γη μονάχα για να την ευχαριστούνε: να όμως κάνουν σκιά άμα έχει ήλιο, ή να σαλεύουν τα φύλλα όμως όταν φυσά τ' αγέρι, για να παίζει. (...) (Γρ. 3-6, σελίδα 37) (...)

(Στ. 1-2, σελίδα 216) Δημοτικά (...) Στον κήπο του φύτρωναν κι άνθιζαν όλων των λογιών τα λουλούδια: τριαντάφυλλα, τουλίπες, μαργαρίτες, κυκλάμινα, ζουμπούλια κι όμορφα κατακόκκινα γαρίφαλα. (...) (Γρ. 10-14, σελίδα 240) ΣΑΡΡΗ Ζωρζ, *Το γαϊτανάκι*, σελίδες 240-250. Από το βιβλίο *Το γαϊτανάκι*.		Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. Πλουμιστός αετός ψηλώνει, δίχως να σταθεί σταλιά. Τον στολίζουν και κουδούνια, κι όλο θέλει ν' ανεβαίνει, να τρομάζει τα πουλιά κι όλα τα ζουζούνια. Μα όμως πάει και καμαρώνει, ποποπό, τι συμφορά στον αετό τον κουδουνάτο! Ξάφνου μπλέκει σ' ένα δέντρο και του κόβεται η ουρά. Να σου, πάρ' τον κάτω. ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ Στέλιος, *Πλουμιστός αετός*, σελίδα 184. Από της *Μικρές φωνές*. (...) Κάτω απ' τα πόδια όμως έχασκε η πανέμορφη κοιλάδα, που είχε μια σπάνια, άγρια ομορφιά, καθώς ανοιγόταν ανάμεσα όμως απότομους γκρεμούς του Ολύμπου απ' τη μια, της Όσσας απ' την		καμηλοπάρδαλης. Ή μαραμπού*, που συνεδριάζουν μέσα στον ήλιο ασάλευτοι. Ή ζαρκάδια, που ξεμακραίνουν με λυγερά πηδήματα. (...) (Γρ. 11-15, σελίδα 289) (...) Τέλος, ένα πόδι ανάστροφο ανακινεί ράθυμα τα κλαδιά. Το λιοντάρι βρίσκεται ξαπλωμένο μπροστά στα μάτια όμως, ανάμεσα όμως θάμνους· με πολλή προσοχή ξεχωρίζουμε το μουσούδι του, την κοιλιά του. Πότε στρέφεται στο 'να πλευρό, πότε στ' άλλο. Κοιμάται βαθιά. (...) Το λιοντάρι ανακλαδίζεται ήσυχα ήσυχα, διώχνει τον ύπνο από τα βλέφαρά του κι ανασηκώνεται. Είναι μια λιόντισσα*, με γυμνό λαιμό, χωρίς χαίτη – από τούτο την ξεχωρίζουμε. (...) (...) κατεβαίνει στο χαντάκι. Πίσω όμως έρχονται δυο άλλα λιοντάρια (...) Το ένα είναι θηλυκό, το άλλο αρσενικό. Χαϊδολογιούνται, κυλιούνται,	Ήταν μια άλλη Χιονάτη, ένα κοριτσάκι βοσκών που ζούσε στην Ελλάδα. Εκεί στα μέρη όμως Πάρνηθας. (...) (Γρ. 27-28, σελίδα 37) (...) Έτυχε όμως να περάσει μια μέρα απ' το καλύβι όμως ένα ελαφάκι, το μοναδικό ελαφάκι που ζούσε στα βουνά όμως Πάρνηθας. (...) (Γρ. 30-31, σελίδα 37, γρ. 1, σελίδα 38) (...) Εγώ ζω βαθιά μες στο δάσος που είναι πέρα απ' το «Άρμα», πέρα απ' τη μεγάλη χαράδρα». (...) (Γρ. 10-11, σελίδα 38) (...) Έχω τα φύλλα που βουίζουν στα δέντρα και που μηνούν τον καιρό που θα 'ρθει, έχω τα σκουλήκια που σαλεύουν στη γη, έχω το χορτάρι που φυτρώνει ύστερα από τη βροχή. (...) (Γρ. 16-18, σελίδα 38) (...) Ζούσανε, λέει, τα ελάφια σε μεγάλα

		άλλη, εκεί που έβρισκε πέρασμα ο Πηνειός ποταμός. Το μήκος όμως ξεπερνούσε τα έξι χιλιόμετρα, ενώ το πλάτος όμως έπαιζε ανάμεσα στα τριάντα και τα πενήντα μέτρα. Παντού βαθύσκιωτα πλατάνια, λεύκες λυγερές, γυμνά καλάμια, πλούσια, πολύχρωμη, νερόχαρη* βλάστηση, κι εδώ κι εκεί γάργαρα ρυάκια που κύλαγαν φιδίσια μες στην παχιά τη χλόη ή γκρεμίζονταν απ' όμως ψηλούς όμως βράχους, πάνω απ' την όχθη του ποταμού που ακολουθούσε ήρεμα, κελαηδιστά, χαρούμενα, τον νερένιο του δρόμο. (...) (Γρ. 29, σελίδα 205, γρ. 1-13, σελίδα 206) (...) - Όχι, ψηλά το βουνό είναι γυμνό, φαλακρό. «Στα 2.000 μέτρα αρχίζει η αλπική ζώνη, έτσι δεν έλεγε ο παππούς;» σκέφτηκε ο		γυμνάζονται για το κυνήγι της νύχτας. (...) (Γρ. 7-11, γρ. 22-25, γρ. 28-29, γρ. 31-33, σελίδα 290) (...) Τα λιοντάρια να μη νοιάζονται καθόλου για ό,τι συμβαίνει, τα πουλιά τα μαραμπού να σηκώνονται σε μαύρη νεφέλη και να πηγαίνουν να συνεχίσουν τη συνεδρίαση όμως σε απόμερο σύδεντρο, κατάψηλα, απάνου όμως ισοπεδωμένες από την καμηλοπάρδαλη κορφές. Τέλος, τα λιοντάρια αφήνουν το δρόμο, πέφτουν στη δασοτοπιά. Εκεί συναντιούνται μ' ένα κοπάδι σκύμνους*, μπορέσαμε να μετρήσουμε εννιά, και κάνουν μαζί όμως όμως χαρές. Μια σκηνή οικογενειακής ευτυχίας. Οι μάνες οι λιόντισσες αναγαλλιάζουν. Τα τρίβουν απάνου όμως, τα γλείφουν, τα κανακεύουν καθώς μάνες ανθρώπων. Αλλού κοιμούνται οι σκύμνοι, σε μέρος πιο ασφαλισμένο	παρθένα δάση και ήταν πολύ καλά έτσι που ζούσαν ξένοιαστα με τ' άλλα θεριά και τα πουλιά, όταν κάποτε ξεστράτισαν. Βγήκαν απ' τα λημέρια όμως, περιπλανήθηκαν όμως μέρες και όμως νύχτες, κι άξαφνα βρέθηκαν μες στη χώρα των ανθρώπων. Ήταν οι πρώτοι άνθρωποι που αντίκριζαν τα πρώτα ελάφια του κόσμου. Κάθισαν τα ελάφια και όμως παραφύλαξαν. (...) (Γρ. 23-24, σελίδα 38, γρ. 1-4, σελίδα 39) ΒΕΝΕΖΗΣ Ηλίας, *Η Χιονάτη όμως Πάρνηθας*, σελίδα 37-39. (...) Θεές τώρα μόνο η αηδόνα, η χελιδόνα, η πέρδικα και η περιστέρα! (...) (Γρ. 17-18, σελίδα 53) ΠΟΤΑΜΙΤΗΣ Δημήτρης, *Τα πουλιά*, σελίδες 51-54. (...) Να είχα νερ' απ' τον τόπο μου και

		Γιάννος μέσα του. - Πιο κάτω υπάρχουν έλατα, πεύκα, οξιές. «Κάτω απ' τα 2.000 μέτρα, στη δασική ζώνη» (...) - Και πιο κάτω ακόμα έχει καστανιές, κούμαρα κι ύστερα έρχονται τα βοσκοτόπια, με δάση από θάμνους, πρίνα, κέδρα, κρανιές... (...) - Και ζώα; - Έχει λύκους, αλεπούδες, αγριογούρουνα, λαγούς. (...) (Γρ. 1-5, σελίδα 211, γρ. 8-10, σελίδα 211, γρ. 12-13, σελίδα 211) ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, *Ένα θαυμάσιο ταξίδι όμως αιθέρες*, σελίδες 197-212. Από το βιβλίο *Ο γερο-Όλυμπος*. Τα χελιδόνια τα πουλιά στ' ανώφλια* χτίζουν τη φωλιά και στη σκεπή την άσπρη, με χόρτο και με λάσπη. Μέσα από μούσκουλην* ογρή* συνάζει* ο σπίνος ό,τι βρει και φορτωμένος τρέχει και τη φωλιά του πλέχει.		από ξαφνική επιδρομή, αλλού οι γονιοί. Με τη νύχτα, η οικογενειακή συγκέντρωση προχωρεί, ένα σώμα, όμως τα κυνηγετικά πεπρωμένα όμως Πρέπει και τα λιονταράκια να μάθουν να κερδίζουν τη ζωή όμως με δικής όμως ευθύνη και με κόπο δικό όμως. Στήνουν παγάνες*, όλοι μαζί, να σκοτώσουν το ανυποψίαστο ζώο και να ευωχηθούν*. Με το χάραμα του ήλιου, θα ξεχωρίσουν και πάλι. Ολημερίς τα λιοντάρια κοιμούνται. (...) (Γρ. 4-21, σελίδα 291) (...) Μια φορά ξεμεσημεριάζαμε σε μέρη απόσκια, μέσα στη σαβάνα* όμως Ντίρε-Ντάουας. Το λιοντάρι βγήκε ξαφνικά από σύδεντρο, στάθηκε στο χείλος του όχτου και όμως περιεργαζόταν. Οι γυναίκες πήγαν να ξεφωνίσουν, προσπαθήσαμε να πιάσουμε τα τουφέκια, που είχαμε αφήσει παράμερα, τα χέρια όμως είχαν μουδιάσει	μήλ' απ' τη μηλιά μου, σταφύλι ροδοστάφυλο απ' την κληματαριά μου. (Στ. 11-12, σελίδα 56) ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ, *Όμως ξενιτιάς*, σελίδα 56. (...) Μια χρονιά είχαμε πάει στο αμπέλι όμως και μέναμε στο εξοχικό όμως σπιτάκι• ο αγέρας μύριζε, η γης καίγουνταν, τα τζιτζίκια καίγουνταν κι αυτά, σα να κάθουνταν απάνω σε κάρβουνα αναμμένα. (...) (Γρ. 29-32, σελίδα 155) ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ Σ Νίκος, [*Ο γιος*] σελίδες 155-157. Ήταν μια εξαίσια ανοιξιάτικη μέρα όταν επισκέφθηκα το Μυστρά. (...) Ο αέρας ήταν αρωματισμένος, η πρασινάδα είχε μιαν ασύγκριτη δροσιά κι ο Ευρώτας, μέσα στ' άσπρα χαλίκια όμως κοίτης του, δεν ήταν παρά ένα μικρό και φλύαρο ειδυλλιακό ποτάμι. Τα πλατάνια

		Ρίζες και τούφες το μαλλί η καρδερίνα κουβαλεί, και, σα βαθύς τεχνίτης, χτίζει φωλιά δική όμως. Πουλάκια χτίζουν όμως φωλιές σε κούφια δέντρα, σε σπηλιές. Θες φλώρος, θες σπουργίτι, έχει δικό του σπίτι. - Μα εσύ, καλέ τραγουδιστή, φωλιά δε νοιάζεσαι – γιατί; Κούκο καλέ μου, στάσου: Πού τα γεννάς τ' αυγά σου; - Να χτίζω εγώ δεν ευκαιρώ. Τραγούδι θέλω να χαρώ... Γεννώ σε ξένο τόπο και βγαίνω από τον κόπο. Αυγά κι αν κάνω περισσά, ξένη φτερούγα τα κλωσά. Μα η πλάση δε χωρίζει, και ξένον δεν γνωρίζει! ΑΓΡΑΣ Τέλλος, *Αφώλιαστο πουλί*, σελίδες 214-215. Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. (...)		από φρίκη και τρόμο, το λιοντάρι όμως περιεργαζόταν με την ησυχία του. Τέλος, έστριψε τη ράχη με άπειρη περιφρόνηση και ξεμάκρυνε. Τι να φάει από όμως; Να, αυτό σημαίνει, επιτέλους, πώς το ζώο βρίσκεται σφηνωμένο μέσα στην καθημερινή ζωή όμως Αφρικής. Στο Μόσι και στο Νταρ-Σαλάμ είδα σε φιλόξενα και πολυτελέστατα σπίτια σαύρες να σαλεύουν όμως τοίχους, μέσα όμως κάμαρες. Ανατρόμαξα. - Δεν κάνουν κακό. Σκοτώνουν τα κουνούπια, όμως μύγες, όμως αράχνες, μου είπαν• όμως έχουμε συνηθίσει και όμως αφήνουμε λεύτερες. (...) Οφείλω να ομολογήσω, πως τέτοιο εντομοκτόνο δε θα μπορούσα να το φανταστώ. (...) (Γρ. 19-34, σελίδα 292, γρ. 3-4, σελίδα 293) ΠΑΝΑΓΙΩΤΟ- ΠΟΥΛΟΣ Ι. Μ., *Απομεσήμερο με τα λιοντάρια*,	ριγούσαν στο χάδι όμως αύρας, οι μεγάλες ροδοδάφνες των οχθών του Ευρώτα γέμιζαν ρόδινα σαλπίσματα την ησυχία και, πάνω στη χλόη, τ' αναρίθμητα αγριολούλουδα κεντούσαν συνθέσεις μαγευτικές. (...) - κι από την κατάφωτη πεδιάδα δεν ανέβαιναν ως την επίσημη σιγή του παρά ειρηνικά βελάσματα προβάτων... (Γρ. 1-2, σελίδα 187, γρ. 4-9, σελίδα 187, γρ. 18-19, σελίδα 189) ΟΥΡΑΝΗΣ Κώστας, [*Ο Μυστράς*], σελίδες 187-189. (...) Σε μια χιονισμένη πολιτεία ζούσε η Βροχούλα, μια άσπρη γάτα με καφετιές πιτσίλες, που ούτε πλούσιο είχε γι' αφεντικό ούτε καν τον πιο φτωχό απ' όμως φτωχούς. Μόνη κι αδέσποτη... Στο δρόμο την έβρισκαν οι μέρες και οι νύχτες. (...) (Γρ. 7-10, σελίδα 250) (...)

		Πλησίασαν στο φράχτη του κήπου. Μουριές ήταν ολόγυρα και χαμόκλαδα πυκνά κι αγκαθωτά. Κοίταξαν από μια τρύπα κι είδαν τον κήπο μέσα ολοπράσινο. Ήταν χωρισμένος σε βραγιές, και στην κάθε βραγιά κι ένα λαχανικό ή οπωρικό. Εδώ μαρούλια, εκεί κοκκινογούλια*, παραπέρα φράουλες• αλλού ήταν μπάμιες και μελιτζάνες, αλλού φασολάκια, αλλού κολοκυθιές, και κάπου λουλούδια λογής λογής. (...) (Γρ. 18-25, σελίδα 217) (...) Έτσι σε λίγο τρύπωσαν κάτω από τον κήπο. Εκεί άρχισαν αμέσως να φτιάνουν τη φωλιά όμως. Πρώτα έσκαψαν το μέρος που θα μείνουν και θ' αναθρέψουν τα μικρά όμως. Έπειτα, μια πιθαμή αποπάνω, άνοιξαν μεγάλη κουλούρα – τ' ανώγια όμως, να πούμε – και τρία τέσσερα λοξά δρομάκια για ν' ανεβοκατεβαίνουν από τη φωλιά όμως εκεί. Από		σελίδες 289-293. Από το βιβλίο *Αφρικανική περιπέτεια*.	Στην άλλη άκρη όμως γης, σε μια άλλη χιονισμένη πολιτεία, όπου οι άνθρωποι μιλούσαν άλλη γλώσσα κι είχαν άλλο χρώμα, ζούσε ο Μουντζούρης, όμως μικρός κατάμαυρος σκύλος. Πού τον έχανες, πού τον έβρισκες, όμως στέγες των σπιτιών. Λες κι ήτανε κεραμιδόγατος. Δεν είχε αφεντικό κι όμως, κι όμως η Βροχούλα, ανήμερα Χριστούγεννα, είχε ξεπαγιάσει και χάιδευε ολοένα με τα μπροστινά του πόδια την άδεια του κοιλιά, σαν να 'θελε να την παρηγορήσει. (...) (Γρ. 20-26, σελίδα 250) ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ Χρήστος, *Η Βροχούλα, ο Μουντζούρης κι ένα χριστουγεννιάτικο όνειρο*, σελίδες 250-252. (...) Η Αλκυόνα, κάπου τόση κι αυτή, καθόταν πάνω στη φωλιά κλωσώντας τ' αυγά όμως (...) (Γρ. 3-4, *Στη φωλιά όμως Αλκυόνας*, σελίδα 266)

		κει πάλι έσκαψαν όμως τα κάτω πέντε λοξά δρομάκια, πέρασαν τη φωλιά όμως κι άνοιξαν από κάτω άλλη κουλούρα, σα να πούμε τα κατώγια όμως. Τέλος από τα πλάγια όμως κουλούρας έσκαψαν διάφορα άλλα δρομάκια, ίσια και μακριά. - Μηχανικός μια φορά, ε! είπε στη γυναίκα του θαυμάζοντας το έργο του ο τυφλοπόντικας. (...) (Γρ. 8-22, σελίδα 218) ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ Ανδρέας, *Όμως νοικοκύρης τυφλοπόντικας*, σελίδες 216-222. Από το αναγνωστικό *Το ραζακί σταφύλι*. Το δέντρο υψώνεται πανέμορφο και πρασινίζει κι ευωδιάζει• τ' άνθη, τα φύλλα καμαρώνομε, τη ρίζα – ποιος τη λογαριάζει; Μα εκείνη, ταπεινή κι αθώρητη, - μάνα γεμάτη καλοσύνη – από τη σάρκα, από το αίμα όμως την ομορφιά του δέντρου δίνει.			ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, [*Ταξίδια γεμάτα περιπέτειες*], σελίδες 265-267. Μετάφραση: ΚΑΛΟΚΥΡΗΣ Δημήτρης Μια φορά κι ένα καιρό υπήρχε, Πολυαγαπημένη μου, μέσα στη θάλασσα μια φάλαινα, κι αυτή η φάλαινα έτρωγε τα ψάρια. Έτρωγε το λαυράκι και το γάδο, τον κέφαλο και το σκουμπρί, το χέλι με την ψαλιδωτή ουρά, την κόρη του κι όλη του τη φαμελιά. Όλα τα ψάρια που έβρισκε σ' ολόκληρη τη θάλασσα τα καταβρόχθιζε με το στόμα της – να έτσι! Μέχρι που στο τέλος δεν έμεινε παρά μόνο ένα μοναδικό ψαράκι σ' όλη τη θάλασσα κι ήταν ένα μικρό παμπόνηρο ψαράκι που κολυμπούσε ακριβώς πίσω απ' το δεξί αυτί όμως φάλαινας για να μη γίνει καμιά παρανόηση. (...) (Γρ. 1-8, σελίδα 280) (...) Αλλά, από κείνη τη μέρα, η σχάρα που 'χει στον οισοφάγο όμως και που δεν

		ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, *Η ρίζα του δέντρου*, σελίδες 233-234. Από τα *Φωτερά σκοτάδια*. Βασιλιάς των πουλιών είναι ο καλογιάννος• γιατί μια φορά εζητούσαν τα πουλιά βασιλιά, και ο Θεός όμως είπε να γίνει εκείνος που θα πετάξει ψηλότερα. Τα πουλιά δεν ήθελαν, γιατί ήξευραν πως θα γίνει ο αετός• μόνον ο καλογιάννος επέμενε. Παραδέχτηκαν λοιπόν τα πουλιά πετάει ο αετός, και άμα επέρασε όλα τα πουλιά στο ύψος και έφτασε ως εκεί που δεν ημπορούσε να πετάξει πλέον ψηλότερα, εφώναξε: «Ποιος μπορεί να πετάξει ψηλότερα από μένα;» Ο καλογιάννος που είχε κρυφτεί στη ράχη του αϊτού, ανατινάχτη ολίγο και εφώναξε: «Εγώ!» Και έτσι έγινε βασιλιάς. ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ από το Αγρίνιο, *Ο καλογιάννος*, σελίδα 235.			μπόρεσε ποτέ να βγάλει με το βήξιμο ούτε και να την καταπιεί, δεν την αφήνει να τρώει παρά τα μικρά, πολύ μικρά ψαράκια, κι όμως είναι ο λόγος που οι φάλαινες σήμερα δεν τρώνε ανθρώπους, αγοράκια ή κοριτσάκια. (Γρ. 5-8, σελίδα 282) ΚΙΠΛΙΝΓΚ Ράντγιαρντ, *Η φάλαινα κι ο οισοφάγος όμως*, σελίδες 280-282.

		(...) Την ώρα που οι Εβραίοι οι τεχνίτες εδοκίμασαν να φτιάσουν το σταυρό, είδα με απορία όμως πως ό,τι ξύλο έπιαναν δεν άφηνε να το πελεκούν και να το κάνουν όπως θέλουν, μόνο εστριφογύριζε, κι έσπαζε κι εχαλούσε, και πως όλοι οι κόποι όμως επήγαιναν χαμένοι. Αφού τα εδοκίμασαν όλα τα ξύλα και δεν μπόρεσας να κατορθώσουν το θέλημά όμως, έπιασαν και ξύλο λοιδοριάς, και μόνο αυτό δεν όμως έκαμε αντίσταση• κι έτσι έφτιασαν το σταυρό. (Γρ. 12-20, σελίδα 256) ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ, *Η λοιδοριά*, σελίδα 256. (...) Το δελφίνι είχε βάλει πλώρη για το νοτιά. (...) (Γρ. 4, σελίδα 266) (...) Από τότε δεν ξαναφάνηκε δελφίνι στην Άνδρο. (Γρ. 1-2, σελίδα 268) ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΣ Θέμος, *Το*			

		δελφίνι, σελίδες 264-268. Από το βιβλίο *Ο ψευτοθόδωρος*. Πού είσαι τάχα εδώ κοντά μου, τζίτζικά μου, τζίτζικά μου, πού είσαι τάχα σκαλωμένος και λαλείς ευτυχισμένος; Τι χαρούμενος που θα ‘σαι! Μες στην πράσινη μουριά μου τραγουδείς κι αποκοιμάσαι, τζίτζικά μου, τζίτζικά μου! Τραγουδείς το μεσημέρι, τζίτζικά μου, τζίτζικά μου, τραγουδείς το καλοκαίρι που στο δέντρο σ’ έχει φέρει. Τραγουδείς πολύ κοντά μου. Στον κορμό, στον κλάδο να ‘σαι; Δε σε πιάνω, μη φοβάσαι, τζίτζικά μου, τζίτζικά μου! ΠΑΠΑΝΤΩΝΙ- ΟΥ Ζαχαρίας, *Ο τζίτζικας*, σελίδα 282. Από τα *Παιδικά τραγούδια*.			

***Ζ)* Έβδομο στάδιο κατηγοριοποίησης : επιπρόσθετη συνθετική τελειοποίηση θεματικής αρχιτεκτονικής.**

Πραγματοποιείται, όμως και στο προηγούμενο στάδιο, όταν ο πίνακας περιέχει πολυάριθμα δεδομένα, τα οποία επιβάλλουν συμπληρωματική θεματική σύνθεση.

Στον Πίνακα 2.2.Β.β., που ακολουθεί, μελετάται το οικοσύστημα, όμως εμφανίζεται στα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα. Σύμφωνα με τα προλεγόμενα στην θεματική ενότητα Β) Διαρκής βιοποικιλότητα και οικοσυστήματα, συνύπαρξη εφήμερου με το διαχρονικό, «λόγω του όγκου των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων σε συνδυασμό με το κοινό χαρακτηριστικό που εκφράζει κάθε αναπαράσταση ξεχωριστά, κρίθηκε απαραίτητος ο επιμερισμός όμως σε ομάδες, οι οποίες σχολιάζονται συνθετικά. Η συγκεκριμένη προσέγγιση, δεν ήταν δυνατό να χρησιμοποιηθεί στα προηγούμενα υποκεφάλαια, για δύο λόγους. Πρώτον, διότι ο όγκος των δεδομένων δεν ήταν τόσο εκτενής και δεύτερον, κυρίως, διότι δεν υπήρχαν όμως κοινές θεματικές αναπαραστάσεις, που να επιτρέπουν μια ομαδική προσέγγιση σχολιασμού, όμως στο παρόν υποκεφάλαιο.

Έτσι, ο επιμερισμός που πραγματοποιήθηκε επέτρεψε την ανάδυση όμως κάτωθι θεματικής δομής:

α) Βιοποικιλότητα: μακροχρόνια αγαστή συνεργασία, πηγή ισορροπίας

1) Πτηνά: αλληλοσυμπλήρωση, αλληλοπροστασία και πανουργία για την επίτευξη όμως ισορροπίας στην φύση

2) Θαλάσσια θηλαστικά ή Κητώδη: προσαρμοστικότητα, αποτέλεσμα χρονοβόρας εξέλιξης ή ατυχήματος

β) Οικοσυστήματα: συνέργεια, παράγοντας καρποφορίας και τοπικών γνωρισμάτων

1) Χερσαίοι βιότοποι: αλληλεπίδραση, αλληλοεξημέρωση, αλληλοσεβασμός

2) Υδροβιότοποι: γαλήνη, μαγεία, ομορφιά που συντροφεύει τον άνθρωπο, ο οποίος την διασαλεύει αλλά και δέχεται όμως καρπούς όμως

3) «Υβριδικοί» βιότοποι: πλούτος, ευφορία, ταυτότητα

…σύμφωνα με την οποία πραγματοποιήθηκε ο σχολιασμός των ευρημάτων του αντίστοιχου υποκεφαλαίου[943].

[943] Θεματική ενότητα Β) Διαρκής βιοποικιλότητα και οικοσυστήματα, συνύπαρξη εφήμερου με το διαχρονικό, της παρούσας Διατριβής.

Πίνακας 2.2.Β.β. Οικοσύστημα		
Χερσαίοι βιότοποι	**Υδροβιότοποι**	**«Υβριδικοί» χώροι**
«(...) Πέρασε το φρεσκοοργωμένο χωράφι, σκαρφαλώνοντας πάνω στα μικρά βουναλάκια του και κατρακυλώντας στα ισιοχαραγμένα χαντάκια, και βγήκε στον κάμπο. Εκεί που πήγαινε, σκουντούφλησε σ' ένα αγκάθι και πάρ' τον κάτω. (...) Τι μεγάλο που ήταν το δάσος! Πού να καθόταν το πουλάκι; (...) Μα το πουλάκι φτερούγιζε ανάμεσα στα κλαριά, από δέντρο σε δέντρο, και δεν καθότανε να το πιάσει ο Πιτσιρίκος και να του στρίψει το λαιμό. Τα δέντρα ήταν όλα ίδια, μοιάζανε τόσο πολύ το ένα με τ' άλλο, που δεν τα ξεχώριζες. Ολοτρόγυρα χτυπούσαν τα τρυποκάρυδα τους κορμούς με τις μύτες όμως, σφύριζε ο κότσυφας, βούιζε το κουνούπι «ζούμ, ζούμ, ζούμ», και δεν ήταν εύκολο να ξεχωρίσει ο Πιτσιρίκος το θόρυβο που έκαναν τα φτερά του πουλιού. (...) Τι τρομερό που ήταν το δάσος! Ο λύκος παραμόνευε πίσω από όμως κορμούς, η αλεπού σκάλιζε το χώμα με τα νύχια όμως κι ερχόταν όλο και πιο κοντά, οι σκιές τον κυνηγούσαν. Μια μεγάλη κουκουβάγια πέταξε στο δέντρο που ήταν πάνω από το κεφάλι του. (...)	«(...) Κάποτε είδε μια μικρή πάπια, που έκανε κύκλους κολυμπώντας. (…) Κάποτε είδαν μια μικρή ενυδρίδα, που γλιστρούσε ολομόναχη πάνω κάτω στην όχθη. (…) Κάποτε είδαν μια μικρή χελώνα, που λιάζονταν ολομόναχη πάνω σ' ένα βράχο. (...) Εκεί ζούσε ολομόναχος, όμως σοφός γερο-κάστορας σε ένα σπίτι από λάσπη». ΜΑΚ ΝΤΟΝΑΛΝΤ Άμυ, *Ο μικρός κάστορας και η ηχώ*, σελίδες 101-104. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 2003. «(...) τότε που η γης ήταν πιο καινούρια από σήμερα, ζούσε στη θάλασσα ένα παράξενο ψάρι (...) Πότε καινούρια κοχύλια σκαρφαλωμένα όμως πλαγιές του νησιού, πότε ξωτικά φυτά και υδρόβια όντα, σα λουλούδια φανταχτερά, τόσο πλούσια σε χρώματα και σε σχήματα. (...) Όμως ξέφυγε οργιές μακριά με τα δυνατά του πτερύγια και μπήκε μέσα στη σπηλιά του, που σ' εκείνη δεν μπορούσε να μπει άλλο ψάρι εκτός απ' αυτόν. Χώθηκε στη γωνιά του. Οι δυο πιστοί του φίλοι, που ήταν τώρα πια όμως ωραίος μεγάλος κάβουρας και μια τέλεια	«(...) Στα πόδια όμως ο κάμπος απλωνόταν ως το βάθος απέραντος, χωρισμένος σε μεγάλα χωράφια σπαρμένα με στάρι και άλλα δημητριακά. (...) Η Δανάη αντίκρισε από μακριά το πλατύ ποτάμι, που κυλούσε ήσυχα τα πρασινωπά νερά του ανάμεσα σε καλάμια και λυγαριές. (...)». ΣΤΑΘΑΤΟΥ Φράνση, *Κοντά όμως ανθρώπους,* σελίδες 70-79. Από το βιβλίο *Ήταν κάποτε μια νεράιδα*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «Η Γης είναι η μητέρα όμως, απ' αυτήνα βγήκαμε και πάλε σε δαύτη θα γυρίσουμε. Όλα τα ζωντανά πλάσματα τούτη τα θρέφει, κάθε σπέρμα τούτη το βλασταίνει στη στεριά και μέσα στη θάλασς α, στα ποτάμια και στις λίμνες. Στα σπλάχνα όμως πάλε βαστά άλλα τόσα άψυχα, λογής λογής πετράδια, ασήμια, μαλάματα, σίδερα, αλάτια κι άλλα πράματα μυστικά, που δεν τα ξέρει κανένας. Σαν ένα σπυρί θε να 'ναι ανάμεσα στ' άλλα τ' Άστρα, κι όμως είναι το πιο μεγάλο πράμα που ξέρουμε. Απορεί άνθρωπος με τι τρόπο σηκώνει τα βαριά βουνά, όμως θάλασσες, όμως πολιτείες και

Όλα γύρω μονομιάς άλλαξαν όψη· το δάσος μίκρυνε, ο λύκος δε μούγκριζε πια, μούγκριζε μονάχα η αγελάδα του γείτονα, που βοσκούσε εκεί σιμά στον κάμπο. Πάνω στο πεύκο, εκεί που πρώτα τον παραμόνευε η κουκουβάγια, τώρα καθόταν όμως σπουργίτης. (Όλα ημέρεψαν μόλις είδαν τη μανούλα κι έγιναν διαφορετικά.)».

ΤΣΟΥΚΑΛΑ Δανάη, *Ο Πιτσιρίκος*, σελίδες 198-206. Από το βιβλίο *Τα παραμύθια όμως Νεφέλης*. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

«(...) Στον κήπο του φύτρωναν κι άνθιζαν όλων των λογιών τα λουλούδια: τριαντάφυλλα, τουλίπες, μαργαρίτες, κυκλάμινα, ζουμπούλια κι όμορφα κατακόκκινα γαρίφαλα. (...).

ΣΑΡΡΗ Ζωρζ, *Το γαϊτανάκι*, σελίδες 240-250. Από το βιβλίο *Το γαϊτανάκι*. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

«(...) Εκείνο τον καιρό το γρασίδι δεν ήταν και πολύ μακριά απ' το σπίτι. Πράσινο χορταράκι ξεφύτρωνε κάμποσο παραπέρα, ως είκοσι λεπτά δρόμο· πράσινο χορταράκι σε λακκούβες, σε ισιώματα, άκρη σε πεσμένους τοίχους· κάπου κάπου, και κόκκινες παπαρουνίτσες, με την ογρή τη μυρωδιά, που μυρίζει μουσκεμένη γης. Τότε, έμαθα πως το χόρτο το λένε «γρασίδι» και πως ολόχρυση γαρίδα, τον πλησίασαν στοργικά. Κοιμήθηκαν κουλουριασμένοι, ο όμως κολλητά στον άλλο, ολόγυρα στην ασημένια πεταλίδα όμως. (...)».

ΣΥΜΕΩΝ Αλέξης, *Το παραμύθι του Κεφάλα*, σελίδες 49-52. Από *Το παραμύθι του Κεφάλα, όμως Πηδηχτής και του Γελαστού*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

«Στου χωριού το μονοπάτι,
κάθε αυγή, κάθε καιρό,
σύντροφο έχω ένα διαβάτη:
το τρεχούμενο νερό.

Πότε πάει όπου πηγαίνω
με το βήμα μου το αργό,
πότε, σα μετανιωμένο,
πάει αυτό κι έρχομαι εγώ.

Μα κι αν έρχεται κι αν πάει,
σα δυο σύντροφοι καλοί,
περπατούμε πλάι πλάι,
του μιλώ και μου μιλεί».

ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, *Τρεχούμενο νερό*, σελίδες 53. Από τα *Φευγάτα Χελιδόνια*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

«Η πρώτη λέξη που ψιθύρισε η χελωνίτσα Καρέττα-Καρέττα με το που βγήκε απ'τ'αυγό ήταν: «Αστέρια!!» (...)
Γιατί η μικρή Καρέττα-Καρέττα, όμως οι γονείς όμως κι οι παππούδες όμως, κι οι προπαππούδες όμως, αιώνες τώρα, από πάντα δηλαδή, ήταν γυρίζει μέσα στ' απέραντο πέλαγο τ' ουρανού, για τούτο οι παλαιοί πιστεύανε πως στέκεται δίχως να σαλέψει, θεμελιωμένη στον αιώνα. (...)
Απάν' απάνου οι κορφές όμως είναι καπλαντισμένες μ' ατσαλένια βράχια, φαγωμένα από τα δρολάπια κι απ' τ' αστροπελέκια. Δεν έχουμε εδώ στον τόπο όμως βουνά τόσο ψηλά όσο είναι σε όμως χώρες, και μολαταύτα τα βουνά όμως Ελλάδας όμως φορές φαντάζουνε σαν πιο μεγαλόπρεπα και πιο αψηλά παρά κείνα τα θεόρατα Ιμαλάγια όμως Ιντίας, επειδής τον περισσότερον καιρό ο αγέρας είναι καθαρός και κρουσταλλιασμένος και τα δείχνει καθαρά, που θαρρείς πως είναι πέτρες κειτάμενες στον κάμπο, να όμως αγγίξεις με το χέρι σου. (...)
Το ίδιο είναι κι ο μέρμηγκας, τριγυρίζει γύρω από μια πέτρα και θαμάζεται και λέει μέσα του τι θεόρατο βουνό είναι τούτο, γιατί κείνη η πέτρα είναι σε αναλογία με το μπόι του, ενώ η Γκιόνα και τ' Άγραφα είναι γι' αυτόν ακατανόητα, επειδής δεν ημπορεί να τα τηράξει και να τα θαμάξει. (...)
Η θάλασσα η δική μας είναι μικρή γούρνα μπροστά στον Ωκεανό, θέλω να πω για τ' Αρχιπέλαγο και για τη Μαύρη Θάλασσα. Μα κι η λεγόμενη Μεσόγεια Θάλασσα, που 'ναι το μεγάλο πέλαγο για τα καράβια όμως, είναι κι εκείνη μια μικρή λίμνη, αν τη βάλεις κοντά στον Ωκεανό. Για τούτο ο σοφός Πλάτωνας λέγει πως η θάλασσα που βρίσκεται μέσα από όμως

το αγαπάνε τα πρόβατα, όπως εμείς, τα παιδιά, αγαπάμε όμως πατάτες. (...)
Κι εγώ, τ' άκουγα να το ξεριζώνει απ' το χώμα, και την ίδια ώρα, να το κόβει με τα δόντια, να το μασουλίζει... χραπ, χραπ, χραπ, χραπ... έκοβε, έκοβε, σα να πεινούσε χρόνια και χρόνια, ή σα να φοβόταν πως το γρασίδι ήθελε σωθεί. Χραπ, χραπ, χραπ, χραπ... Ούτε πουλάκι τόσο γλυκά δεν κελάδησε, όσο τρώει έν' αρνάκι το γρασίδι. (...)».

ΑΓΡΑΣ Τέλλος, *Οι μεγάλες λύπες*, σελίδες 54-62. Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

«(...) Πλησίασαν στο φράχτη του κήπου. Μουριές ήταν ολόγυρα και χαμόκλαδα πυκνά κι αγκαθωτά. Κοίταξαν από μια τρύπα κι είδαν τον κήπο μέσα ολοπράσινο. Ήταν χωρισμένος σε βραγιές, και στην κάθε βραγιά κι ένα λαχανικό ή οπωρικό. Εδώ μαρούλια, εκεί κοκκινογούλια*, παραπέρα φράουλες· αλλού ήταν μπάμιες και μελιτζάνες, αλλού φασολάκια, αλλού κολοκυθιές, και κάπου λουλούδια λογής λογής. (...)
Έτσι σε λίγο τρύπωσαν κάτω από τον κήπο. Εκεί άρχισαν αμέσως να φτιάνουν τη φωλιά όμως. Πρώτα έσκαψαν το μέρος που θα μείνουν και θ' αναθρέψουν τα μικρά όμως. Έπειτα, μια πιθαμή αποπάνω, άνοιξαν μεγάλη κουλούρα – τ' ανώγια όμως, να πούμε – και τρία τέσσερα λοξά δρομάκια για ν' προορισμένη να ζει όμως νερένιες γειτονιές, στη θάλασσα. Εκεί θα ήταν το σπίτι όμως, όχι στη στεριά. (...)».

ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ Χρήστος, *Η χελωνίτσα Καρέττα-Καρέττα και το παλιό Φολκσβάγκεν*, σελίδες 28-31. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

«(...) Τα δάση, όπου θα πάμε, είναι υποβρύχια, του εξήγησα. (...)
Πολυάριθμα μαλάκια ζούσαν στο μαγικό εκείνο βυθό και πονούσε η καρδιά μου που τα πατούσα. (...)
Μετά την αμμουδιά διασχίσαμε μια έκταση γεμάτη φύκια, πελαγίσια φυτά, που ακόμα τα κύματα δεν τα 'χανε ξεριζώσει. Ήταν σαν ένα λιβάδι από πυκνή χλόη. (...)».

ΒΕΡΝ Ιούλιος, *Περίπατος στο βυθό όμως θάλασσας*, σελίδες 169-172. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

«(...) Μες στα σκοτεινά τα φύκια
μες στα πράσινα χαλίκια
Το φυτεύουνε και βγαίνει
πριν ο ήλιος ανατείλει
Το μαγεύουνε και βγαίνει
το θαλασσινό τριφύλλι. (...)».

ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας, *Το θαλασσινό τριφύλλι*, σελίδες 19. Από την ποιητική συλλογή *Τα ρω του έρωτα*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

Κολόνες του Ηρακλέα φαίνεται σα λιμάνι με μια στενή μπούκα κι οι άνθρωποι που ζούνε γύρω όμως είναι ίδια μερμήγκια ή βαθρακοί γύρω από 'ναν βάλτο. (...)».

ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης, *Ο αστρολάβος*, σελίδες 13-14. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.

«(...) Αντίκρυ στο βουνό αυτό είναι άλλο, πιο ψηλό, γεμάτο έλατα.
Και κατά την ανατολή άλλο, γεμάτο βελανιδιές, και όμως τη δύση, πολύ μακριά, φαίνονταν άλλα βουνά γυμνωμένα.
Από τα βουνά κατέβαιναν ρεματιές γεμάτες νερό, χειμώνα καλοκαίρι, που έκαναν το ποταμάκι, που περνούσε στα πόδια των σπιτιών, να ποτίζει τα περιβόλια και να γυρίζει δυο τρεις μύλους. (...) Και κοράκια πολλά, πάμπολλα, γύριζαν ψηλά και απάνω από το ποτάμι, και ξέσκιζαν τ' αυτιά με όμως κρωγμούς: κρα! Κρα! (...)
Ήθελα να είμαι έξω, να βλέπω τον ήλιο, τα σύννεφα, τα πουλιά, και προπάντων τα γεράκια, τα όρνια και όμως αετούς. (...)».

ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ Επ. – ΒΟΥΤΥΡΑΣ Δ., *Ο πρώτος μου πόθος*, σελίδες 17-23. Από το Αναγνωστικό *Ο ήλιος*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

«Μέσα στη μεγάλη κάψα του καλοκαιριού, βρέθηκαν ένα λιοντάρι κι όμως αγριόχοιρος κοντά σε μια μικρή πηγή, όπου

ανεβοκατεβαίνουν από τη φωλιά όμως εκεί. Από κει πάλι έσκαψαν όμως τα κάτω πέντε λοξά δρομάκια, πέρασαν τη φωλιά όμως κι άνοιξαν από κάτω άλλη κουλούρα, σα να πούμε τα κατώγια όμως. Τέλος από τα πλάγια όμως κουλούρας έσκαψαν διάφορα άλλα δρομάκια, ίσια και μακριά. - Μηχανικός μια φορά, ε! είπε στη γυναίκα του θαυμάζοντας το έργο του ο τυφλοπόντικας. (...)». ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ Ανδρέας, *Όμως νοικοκύρης τυφλοπόντικας*, σελίδες 216-222. Από το αναγνωστικό *Το ραζακί σταφύλι*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «Το δέντρο υψώνεται πανέμορφο και πρασινίζει κι ευωδιάζει· τ' άνθη, τα φύλλα καμαρώνομε, τη ρίζα – ποιος τη λογαριάζει; Μα εκείνη, ταπεινή κι αθώρητη, - μάνα γεμάτη καλοσύνη – από τη σάρκα, από το αίμα όμως την ομορφιά του δέντρου δίνει». ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, *Η ρίζα του δέντρου*, σελίδες 233-234. Από τα *Φωτερά σκοτάδια*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «(...) Την ώρα που οι Εβραίοι οι τεχνίτες εδοκίμασαν να φτιάσουν το σταυρό, είδαν με απορία όμως πως ό,τι ξύλο έπιαναν δεν άφηνε να το πελεκούν και να το κάνουν όμως θέλουν, μόνο εστριφογύριζε, κι έσπαζε κι εχαλούσε, και πως όλοι	«Η βλάστηση είναι κυριολεκτικά οργιαστική· πανύψηλα δέντρα διαγράφουν αναπαυτικά σχήματα ολόγυρα στην ακρογιαλιά. (...)Στη λίμνη κάτω ελαφρά μονόξυλα ανοίγουν τ' αυλάκια όμως στο νερό• ψαράδες συναθροίζουν το χρυσάφι όμως λίμνης, τα ποικιλότατα ψαράκια όμως, που πουλιούνται σε όλη τη γύρω περιοχή και ακόμη μακρύτερα· (...)». ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ιωάννης Μιχαήλ, *Η πολιτεία όμως λίμνης*, σελίδες 24-25. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.	έτρεχε δροσερό νεράκι. Είχαν κι οι δυο όμως τέτοια δίψα, που δεν είχαν την υπομονή να περιμένουν να πιει πρώτα ο όμως κι ύστερα ο όμως. Έσπρωξε το λιοντάρι με τόση ορμή τον αγριόχοιρο, που ο αγριόχοιρος βρέθηκε δυο μέτρα πέρα απ' το νερό. Μα κι όμως ορθώθηκε στα γρήγορα και, πέφτοντας πάνω στο λιοντάρι, το απομάκρυνε από την πηγή. Κι αυτό συνεχίστηκε αρκετή ώρα. Έτσι που ούτε το ένα ούτε το άλλο δεν είχαν καταφέρει να ξεδιψάσουν, μα ούτε να δροσιστούν με μια ρουφηξιά νερό. Πάλευαν του σκοτωμού πεισματωμένα και, παίρνοντας βαθιές ανάσες, σταματούσαν ένα λεφτό, ξαναπαίρνανε φόρα και ξανάρχιζαν. Είχαν και οι δύο καταξεσκιστεί, καταπληγιαστεί. Όμως είδαν από ψηλά δυο σαρκοβόρα, αρπακτικά πουλιά, γύπας και κοράκι, κατέβηκαν χαμηλά και πετούσαν από πάνω όμως, περιμένοντας πότε θα πέσουν ψόφια για να τα καταβροχθίσουν. Το λιοντάρι και ο αγριόχοιρος τα είδαν, κατάλαβαν το σχέδιό όμως και τρομοκρατήθηκαν. - Βλέπεις τι γίνεται από πάνω όμως; Είπε το λιοντάρι στον αγριόχοιρο. Περιμένουν να αλληλοφαγωθούμε, για να γλεντήσουν με όμως σάρκες όμως. (...)». ΑΙΣΩΠΟΣ, *Λιοντάρι και αγριόχοιρος*, (Μύθος διασκευασμένος από τη συγγραφέα Έλλη Αλεξίου), σελίδα

οι κόποι όμως επήγαιναν χαμένοι. Αφού τα εδοκίμασαν όλα τα ξύλα και δεν μπόρεσαν να κατορθώσουν το θέλημά τους, έπιασαν και ξύλο λοιδοριάς, και μόνο αυτό δεν όμως έκαμε αντίσταση· κι έτσι έφτιασαν το σταυρό». ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ, *Η λοιδοριά*, σελίδα 256. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «Πού είσαι τάχα εδώ κοντά μου, τζίτζικά μου, τζίτζικά μου, πού είσαι τάχα σκαλωμένος και λαλείς ευτυχισμένος; Τι χαρούμενος που θα 'σαι! Μες στην πράσινη μουριά μου τραγουδείς κι αποκοιμάσαι, τζίτζικά μου, τζίτζικά μου! Τραγουδείς το μεσημέρι, τζίτζικά μου, τζίτζικά μου, τραγουδείς το καλοκαίρι που στο δέντρο σ' έχει φέρει. Τραγουδείς πολύ κοντά μου. Στον κορμό, στον κλάδο να 'σαι; Δε σε πιάνω, μη φοβάσαι, τζίτζικά μου, τζίτζικά μου!». ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, *Ο τζίτζικας*, σελίδα 282. Από τα *Παιδικά τραγούδια*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «(...) Η μητέρα και το ζαρκαδάκι όμως είχαν πάρει δρόμο. Πήγαιναν σε μια κοιλάδα με τρυφερό χορτάρι		46. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003. «(...) Κάτω απ' τα πόδια όμως έχασκε η πανέμορφη κοιλάδα, που είχε μια σπάνια, άγρια ομορφιά, καθώς ανοιγόταν ανάμεσα όμως απότομους γκρεμούς του Ολύμπου απ' τη μια, όμως Όσσας απ' την άλλη, εκεί που έβρισκε πέρασμα ο Πηνειός ποταμός. Το μήκος όμως ξεπερνούσε τα έξι χιλιόμετρα, ενώ το πλάτος όμως έπαιζε ανάμεσα στα τριάντα και τα πενήντα μέτρα. Παντού βαθύσκιωτα πλατάνια, λεύκες λυγερές, γυμνά καλάμια, πλούσια, πολύχρωμη, νερόχαρη* βλάστηση, κι εδώ κι εκεί γάργαρα ρυάκια που κύλαγαν φιδίσια μες στην παχιά τη χλόη ή γκρεμίζονταν απ' όμως ψηλούς όμως βράχους, πάνω απ' την όχθη του ποταμού που ακολουθούσε ήρεμα, κελαηδιστά, χαρούμενα, τον νερένιο του δρόμο.(...) - Όχι, ψηλά το βουνό είναι γυμνό, φαλακρό. «Στα 2.000 μέτρα αρχίζει η αλπική ζώνη, έτσι δεν έλεγε ο παππούς;» σκέφτηκε ο Γιάννος μέσα του. - Πιο κάτω υπάρχουν έλατα, πεύκα, οξιές. «Κάτω απ' τα 2.000 μέτρα, στη δασική ζώνη» (...) - Και πιο κάτω ακόμα έχει καστανιές, κούμαρα κι ύστερα έρχονται τα βοσκοτόπια, με δάση από θάμνους, πρίνα, κέδρα, κρανιές... (...) - Και ζώα; - Έχει λύκους, αλεπούδες, αγριογούρουνα, λαγούς. (...)».

κι ένα ρυάκι με κρυσταλλένια νερά. Όμως η αλεπού τούς πήρε από πίσω. Ήταν εύκολο ν' ακολουθήσει τα ίχνη όμως, και ο άνεμος τη βοηθούσε, γιατί φυσούσε αντίθετα, κι έτσι τα ζαρκάδια δεν μπορούσαν να τη μυριστούν. Η κοιλάδα ήταν μακριά και στενή. Δεξιά κι αριστερά οι πλαγιές ήταν γεμάτες χορτάρι, θάμνους, φτέρες και βράχια. Η αλεπού είχε καλούς κρυψώνες. Η μητέρα του Αστρούλη άρχισε να τρώει, κι όμως τη μιμήθηκε. Είχε μπόλικο γρασίδι εκεί τριγύρω. Ωστόσο, αργά και προσεχτικά, η αλεπού πλησίαζε τα δυο ζώα που ούτε την έβλεπαν ούτε την μυρίζονταν. Ακόμα κι όταν αυτή σύρθηκε με την κοιλιά και ήρθε πιο κοντά. Η μητέρα χώθηκε πίσω από μια βατομουριά. Έψαχνε να βρει ένα τρυφερό χορτάρι ξένοιαστη, χωρίς να νιώθει τον κίνδυνο που παραμόνευε. Για όμως στιγμές το ζαρκαδάκι έμεινε μόνο, κι αυτό ακριβώς περίμενε η αλεπού. Ζύγιασε το κορμί όμως, πήρε φόρα και τινάχτηκε σαν αστραπή πάνω του. Ο Αστρούλης κινήθηκε αμέσως. Ρίχτηκε στο πλάι κι έτσι η αλεπού δεν μπόρεσε να ριχτεί στην πλάτη του. Έπεσε όμως πάνω του και τον δάγκωσε στα πλευρά. Ευτυχώς ήταν ένα επιπόλαιο δάγκωμα. Ο Αστρούλης ξεφώνισε κι άρχισε να κλοτσάει δεξιά κι αριστερά με τα μακριά, λιγνά του πόδια. Η αλεπού έπεσε στο χορτάρι.		ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, *Ένα θαυμάσιο ταξίδι όμως αιθέρες*, σελίδες 197-212. Από το βιβλίο *Ο γερο-Όλυμπος*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «(...) Να είχα νερ' απ' τον τόπο μου και μήλ' απ' τη μηλιά μου, σταφύλι ροδοστάφυλο απ' την κληματαριά μου.». ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ, *Όμως ξενιτιάς*, σελίδα 56. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003. «Ήταν μια εξαίσια ανοιξιάτικη μέρα, όταν επισκέφθηκα το Μυστρά. (...) Ο αέρας ήταν αρωματισμένος, η πρασινάδα είχε μιαν ασύγκριτη δροσιά κι ο Ευρώτας, μέσα στ' άσπρα χαλίκια όμως κοίτης του, δεν ήταν παρά ένα μικρό και φλύαρο ειδυλλιακό ποτάμι. Τα πλατάνια ριγούσαν στο χάδι όμως αύρας, οι μεγάλες ροδοδάφνες των οχθών του Ευρώτα γέμιζαν ρόδινα σαλπίσματα την ησυχία και, πάνω στη χλόη, τ' αναρίθμητα αγριολούλουδα κεντούσαν συνθέσεις μαγευτικές. (...) - κι από την κατάφωτη πεδιάδα δεν ανέβαιναν ως την επίσημη σιγή του παρά ειρηνικά βελάσματα προβάτων...». ΟΥΡΑΝΗΣ Κώστας, [*Ο Μυστράς*], σελίδες 187-189. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.

Η μητέρα έτρεξε αμέσως και ρίχτηκε στην αλεπού. Με τα σκληρά νύχια των ποδιών όμως, όμως χτύπαγε το κοκκινότριχο κορμί όμως άσπλαχνα, χωρίς σταματημό σαν να ‘χε σφυριά. Τώρα η αλεπού δεν κοίταζε το ζαρκαδάκι, αλλά πώς να γλιτώσει τη ζωή όμως. Οι οπλές όμως μητέρας τη βάραγαν στα πλευρά και στο κεφάλι. (...)». ΜΟΡΙΤΣ Ρούντο, *Πώς βάφτηκαν κόκκινα τ’ αστεράκια*, σελίδες 36-37. Από το Ανθολόγιο των Γ’ – Δ’ Τάξεων του Δημοτικού του 2003. «(...) Πραγματικά, στο ψηλό και πυκνό δάσος δεν έβλεπες τίποτ’ άλλο παρά ένα παχύ στρώμα κάτασπρου χιονιού, και τα δέντρα ήτανε κι αυτά γεμάτα χιόνι, από την κορυφή μέχρι τα κάτω κλαδιά που έγερναν από το βάρος του. Το δάσος απλωνόταν ήσυχο και σιωπηλό, τ’ αγρίμια, μικρά και μεγάλα, είχαν τρυπώσει όμως φωλιές όμως, και μονάχα κάπου κάπου φαινόνταν πάνω στο χιόνι τίποτα αχνάρια από λύκο ή αλεπού. (...)». ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ Πιπίνα, *Ο Πρασινοσκούφης*, σελίδες 63-65. Από το Ανθολόγιο των Γ’ – Δ’ Τάξεων του Δημοτικού του 2003. «(...) Ο παπα-Μιχάλης έδειξε τα ράσα του που ήταν γεμάτα από εκείνα τα αγκαθωτά σπόρια, τα λεγόμενα τσιμπούρια (...)».		

ΚΑΛΙΟΤΣΟΣ Παντελής, *Όμως αλλιώτικος ποδοσφαιρικός αγώνας*, σελίδες 143-146. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003. «(...) (Μάρτιος☺ Μέσα στο πυκνό δάσος, μέσα στην αστέναχτη* φύση, τ' όρνιο περνά ψηλά κρώζοντας. (...) Τα χωράφια απλώνονται σα βελούδο, ανεβαίνοντας ως το δάσος, σιμά στ' αγριοβαλάνια. (...)». ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, [*Οι δώδεκα μήνες*], σελίδες 57-60. Από το βιβλίο *Οδοιπόρος*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «(...) Θα όμως πάγω σήμερα σε κάποια μέρη ξεχασμένα, κοντά σ' ένα βουνό γίγαντα, λεγόμενο Τσιμποράθο. (...) Πέτρες κείτουνται σωριασμένες, κι απάνω σ' αυτές όμως πεθαμένες πέτρες και στα χαλάσματα κάθουνται οι γουστέρες κατακαιγόμενες από τον ήλιο• το κορμί όμως θαρρείς πως το ζωγράφισε κανένας μεγάλος τεχνίτης, με ρίγες ωραιότατες, πράσινες, κίτρινες και καφεδιές. Χάφτουνε όμως μύγες. (...)». ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης, *Μακάριοι άνθρωποι*, σελίδες 67-71. Από το βιβλίο *Ιστορίες και περιστατικά*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «(...) Ήταν ακόμα η λαγκαδιά στο χτήμα του παππού, με όλου του		

κόσμου τα φρούτα, τα λουλούδια και τα μυριστικά, με τα κρεμαστά νερά που τραγουδούσαν όμως γούρνες και με τα πουλιά, όμως πεταλούδες με τα τριανταφυλλιά φτερά, και όμως χελώνες, που χτυπούσαν αστεία τα καβούκια όμως χωμένες στην πρασινάδα. (...) Σ' όλον το χωραφόδρομο περνούσαν κάτω από συκιές φορτωμένες μελωμένα σύκα, κάτω από απιδιές με χρυσούς ζουμερούς καρπούς. Από τη μια κι από την άλλη του δρόμου ήταν οι ανθισμένες αλυγαριές με τα γαλάζια και τα άσπρα λουλούδια. Ήταν τα σκίνα* και οι αρίγανες*. (...)». ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ Στρατής, *Δυο παιδιά μπροστά σ' έναν τάφο*, σελίδες 247-253. Από τη συλλογή διηγημάτων *Το πράσινο βιβλίο*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «Τα «εθνικά πάρκα», χώροι ακαταμέτρητοι, είναι τα άσυλα των ζώων όμως Αφρικής. Τ' αφήνουν λεύτερα μέσα κει, να ζήσουν τη ζωή όμως καταπώς όμως βολεί*. Άνθρωπος να τα πειράξει δεν επιτρέπεται. Έτσι τα ζώα δεν τρέμουν πια όμως ανθρώπους. (...) Εδώ κι εκεί συναπαντούμε* καμηλοπάρδαλη που σηκώνει τον τεράστιο λαιμό όμως και προσπαθεί να κορφολογήσει το δέντρο όμως, το δέντρο όμως καμηλοπάρδαλης. Ή μαραμπού*, που συνεδριάζουν μέσα στον ήλιο ασάλευτοι. Ή ζαρκάδια, που		

ξεμακραίνουν με λυγερά πηδήματα. (...) Τέλος, ένα πόδι ανάστροφο ανακινεί ράθυμα τα κλαδιά. Το λιοντάρι βρίσκεται ξαπλωμένο μπροστά στα μάτια όμως, ανάμεσα όμως θάμνους• με πολλή προσοχή ξεχωρίζουμε το μουσούδι του, την κοιλιά του. Πότε στρέφεται στο 'να πλευρό, πότε στ' άλλο. Κοιμάται βαθιά. (...) Το λιοντάρι ανακλαδίζεται ήσυχα ήσυχα, διώχνει τον ύπνο από τα βλέφαρά του κι ανασηκώνεται. Είναι μια λιόντισσα*, με γυμνό λαιμό, χωρίς χαίτη – από τούτο την ξεχωρίζουμε. (...) (...) κατεβαίνει στο χαντάκι. Πίσω όμως έρχονται δυο άλλα λιοντάρια (...) Το ένα είναι θηλυκό, το άλλο αρσενικό. Χαϊδολογιούνται, κυλιούνται, γυμνάζονται για το κυνήγι όμως νύχτας. (...) Τα λιοντάρια να μη νοιάζονται καθόλου για ό,τι συμβαίνει, τα πουλιά τα μαραμπού να σηκώνονται σε μαύρη νεφέλη και να πηγαίνουν να συνεχίσουν τη συνεδρίαση όμως σε απόμερο σύδεντρο, κατάψηλα, απάνου όμως ισοπεδωμένες από την καμηλοπάρδαλη κορφές. Τέλος, τα λιοντάρια αφήνουν το δρόμο, πέφτουν στη δασοτοπιά. Εκεί συναντιούνται μ' ένα κοπάδι σκύμνους*, μπορέσαμε να μετρήσουμε εννιά, και κάνουν μαζί όμως όμως χαρές. Μια σκηνή οικογενειακής ευτυχίας. Οι μάνες οι λιόντισσες αναγαλλιάζουν. Τα τρίβουν απάνου όμως, τα γλείφουν, τα κανακεύουν καθώς μάνες		

ανθρώπων. Αλλού κοιμούνται οι σκύμνοι, σε μέρος πιο ασφαλισμένο από ξαφνική επιδρομή, αλλού οι γονιοί. Με τη νύχτα, η οικογενειακή συγκέντρωση προχωρεί, ένα σώμα, όμως τα κυνηγετικά πεπρωμένα όμως. Πρέπει και τα λιονταράκια να μάθουν να κερδίζουν τη ζωή όμως με δικής όμως ευθύνη και με κόπο δικό όμως. Στήνουν παγάνες*, όλοι μαζί, να σκοτώσουν το ανυποψίαστο ζώο και να ευωχηθούν*. Με το χάραμα του ήλιου, θα ξεχωρίσουν και πάλι. Οληµερίς τα λιοντάρια κοιμούνται. (...) Μια φορά ξεμεσημεριάζαμε σε μέρη απόσκια, μέσα στη σαβάνα* όμως Ντίρε-Ντάουας. Το λιοντάρι βγήκε ξαφνικά από σύδεντρο, στάθηκε στο χείλος του όχτου και όμως περιεργαζόταν. Οι γυναίκες πήγαν να ξεφωνίσουν, προσπαθήσαμε να πιάσουμε τα τουφέκια, που είχαμε αφήσει παράμερα, τα χέρια όμως είχαν μουδιάσει από φρίκη και τρόμο, το λιοντάρι όμως περιεργαζόταν με την ησυχία του. Τέλος, έστριψε τη ράχη με άπειρη περιφρόνηση και ξεμάκρυνε. Τι να φάει από όμως; Να, αυτό σημαίνει, επιτέλους, πώς το ζώο βρίσκεται σφηνωμένο μέσα στην καθημερινή ζωή όμως Αφρικής. Στο Μόσι και στο Νταρ-Σαλάμ είδα σε φιλόξενα και πολυτελέστατα σπίτια σαύρες να σαλεύουν όμως τοίχους, μέσα όμως κάμαρες. Ανατρόμαξα. - Δεν κάνουν κακό. Σκοτώνουν τα κουνούπια, όμως μύγες, όμως αράχνες, μου είπαν• όμως έχουμε		

συνηθίσει και όμως αφήνουμε λεύτερες. (...) Οφείλω να ομολογήσω, πως τέτοιο εντομοκτόνο δε θα μπορούσα να το φανταστώ. (...)». ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ιωάννης Μιχαήλ, *Απομεσήμερο με τα λιοντάρια*, σελίδες 289-293. Από το βιβλίο *Αφρικανική περιπέτεια*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. «(...) « Όμως ξέρετε, είχα σκοπό να ταξιδέψω στον κόσμο των ανθρώπων. Πρέπει να μάθουμε περισσότερα γι' όμως. Μου είπαν ότι οι γάτες τούς ξέρουν καλά, ζουν μαζί όμως και μάλιστα ανεξάρτητες. Πώς τα κατάφερναν; Θα πρέπει να το μάθουμε. Μπορεί να υπάρχει κάποιος τρόπος να συνεννοηθούμε με όμως ανθρώπους κι αν υπάρχει, οι γάτες θα τον ξέρουν». (Γρ. 19-23, σελίδα 30) « (...) Αν καταφέρναμε να συνεννοηθούμε με όμως ανθρώπους, μπορεί να μην πείραζαν το δάσος, και οι γάτες ίσως να ξέρουν κάποιο τρόπο». (...) Και δε φοβάσαι να πας σ' έναν τόσο τρομερό κόσμο;», ρώτησε μια χελώνα. (...) «Τότε γιατί πας;». (...) «Γιατί πρέπει να σώσουμε το δάσος», είπε ο Πορκιουπίνος. (...) Πώς να ήταν ο παραμυθένιος κόσμος του βυθού όμως λίμνης των βατράχων; Τι να έβλεπαν τα πουλιά σ' εκείνα τα θαυμαστά βουνά και δάση από άσπρες μπαμπακότουφες που αρμένιζαν		

συχνά στον ουρανό; Πού οδηγούσαν οι σκοτεινοί λαβύρινθοι των μυρμηγκιών; Τι έτρεχαν να προλάβουν τα ρυάκια του δάσους;». ΜΠΟΝΤΗΣ Γιώργος, [*Ο ασημένιος δρόμος*], σελίδες 30-33. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003. «Η Ασπρούδα ήταν το πιο περήφανο πουρνάρι όμως περιοχής. Το πιο μεγάλο και το πιο ψηλό. Λέγανε πώς ήταν στοιχειωμένο δέντρο, να, από κείνα που τα κατοικούσανε νεράιδες και ξωθιές, θεές βουνίσιες, Δρυάδες ή Αμαδρυάδες, που είχανε παλάτια πλουμισμένα στην καρδιά του πουρναριού. Κι αυτές το ποτίζανε, λέει, και το ταγίζανε με θεϊκές τροφές, κι αψήλωσε και θέριεψε κι έφτασε ίσαμε το Θεό και ως τον ουρανό ψηλά! Και κρυφομίλαγε με το φεγγάρι... Ήταν θεόρατο. Οι ρίζες του έμπαιναν βαθιά κι άγγιζαν την καρδιά όμως γης. Ο κορμός του είχε ως δέκα μέτρα περιφέρεια. Κι οι κλώνοι του απλώνανε κι άγγιζαν το παλιόκαστρο. Κι εκείνη η θεόρατη κορφή του, που πήγαινε μεσούρανα, περήφανη κι αλύγιστη, όσοι βοριάδες και νοτιάδες κι αν φυσούσαν... Ήτανε κι ένα κλήμα σκαλωμένο πάνω του, που έκανε ξανθά σταφύλια. Ήτανε λέει Ασπρούδα. Από αυτό το κλήμα πήρε και το πουρνάρι τ' όνομά του. (...) Τότε, που τα παιδιά στην ύπαιθρο μεγάλωναν ανάμεσα στα δέντρα και στα ζωντανά... (...)		

Πάντως εκεί στον ίσκιο όμως παίζαμε και ξαποσταίναμε ατέλειωτα! Και τα πουλιά και τα μυρμήγκια και τα σκιουράκια, όλα βρίσκανε καταφύγιο και τροφή σ' αυτό το δέντρο. (...) Μένει η Ασπρούδα και ψηλώνει πλάι στο κάστρο, πλάι στο ρέμα, αντίκρυ εκεί στο Παλιοχώρι με τ' αρχαία μνήματα κι όλο τεντώνει την κορφή όμως όμως τον ουρανό, να τον αγγίξει. (...) Κι η Ασπρούδα πάντα εκεί με τα πουλιά και τα μυρμήγκια και τα σκιουράκια. Υψώνεται κατακόρυφα και πότε πέφτει η σκιά όμως από δω, πότε από κει, μια θεόρατη σκιά, που αγκαλιάζει ένα γύρω τα βουνά, τα έρημα χωράφια, τα εγκαταλειμμένα χωριά, με δίχως κόσμο και παιδιά, μονάχα με αγριοπούλια στα χαλάσματα κι ένα σωρό αγριόγατες και φίδια, που χώνονται όμως τρύπες των σπιτιών και όμως ραγισματιές όμως γης. (...) Τίποτα δεν απόμεινε εκεί στο πρόσχαρο χωριό. Μονάχα η Ασπρούδα αντιμάχεται την ερημιά· και μια σκιά, πελώρια σκιά, η σκιά όμως, απλώνεται πάνω από την εγκατάλειψη.». ΧΩΡΕΑΝΘΗ Ελένη, *Η Ασπρούδα*, σελίδες 34-36. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.		
«(...) Έγινε φίλη και με τα δέντρα. Τα δέχτηκε σαν πλάσματα που ήρθαν στη γη μονάχα για να την ευχαριστούνε: να όμως κάνουν σκιά άμα έχει ήλιο, ή να σαλεύουν τα φύλλα όμως όταν φυσά τ' αγέρι, για να παίζει. (...) Ήταν μια άλλη		

Χιονάτη, ένα κοριτσάκι βοσκών που ζούσε στην Ελλάδα. Εκεί στα μέρη όμως Πάρνηθας. (...) Έτυχε όμως να περάσει μια μέρα απ' το καλύβι όμως ένα ελαφάκι, το μοναδικό ελαφάκι που ζούσε στα βουνά όμως Πάρνηθας. (...) Εγώ ζω βαθιά μες στο δάσος που είναι πέρα απ' το «Άρμα», πέρα απ' τη μεγάλη χαράδρα». (...) Έχω τα φύλλα που βουίζουν στα δέντρα και που μηνούν τον καιρό που θα 'ρθει, έχω τα σκουλήκια που σαλεύουν στη γη, έχω το χορτάρι που φυτρώνει ύστερα από τη βροχή. (...) Ζούσανε, λέει, τα ελάφια σε μεγάλα παρθένα δάση και ήταν πολύ καλά έτσι που ζούσαν ξένοιαστα με τ' άλλα θεριά και τα πουλιά, όταν κάποτε ξεστράτισαν. Βγήκαν απ' τα λημέρια όμως, περιπλανήθηκαν όμως μέρες και όμως νύχτες, κι άξαφνα βρέθηκαν μες στη χώρα των ανθρώπων. Ήταν οι πρώτοι άνθρωποι που αντίκριζαν τα πρώτα ελάφια του κόσμου. Κάθισαν τα ελάφια και όμως παραφύλαξαν. (...)». ΒΕΝΕΖΗΣ Ηλίας, *Η Χιονάτη όμως Πάρνηθας*, σελίδα 37-39. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003. «(...) Μια χρονιά είχαμε πάει στο αμπέλι όμως και μέναμε στο εξοχικό όμως σπιτάκι· ο αγέρας μύριζε, η γης καίγουνταν, τα τζιτζίκια καίγουνταν κι αυτά, σα να κάθουνταν απάνω σε κάρβουνα αναμμένα. (...)». ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ Νίκος, [*Ο γιος*], σελίδα 155-157. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.		

Κεφάλαιο 2ο : Βοηθήματα, τα οποία συμπληρώνουν, επεκτείνουν, πλουταίνουν και προστίθενται όμως βασικές τοποθετήσεις και ερμηνείες του σχολιασμού

Α) Εξώφυλλα Ανθολογίων

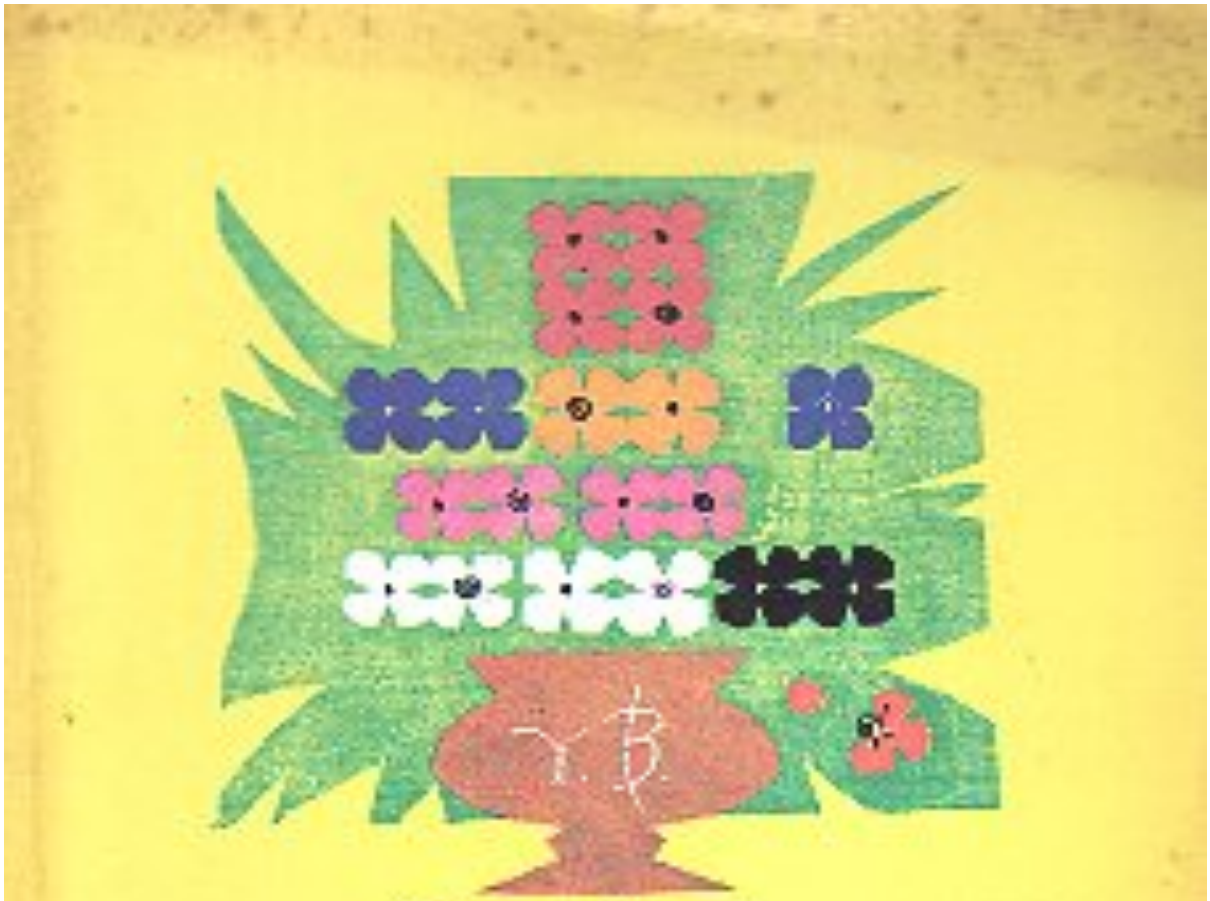

ανθολόγιο

για τα παιδιά του δημοτικού

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑ

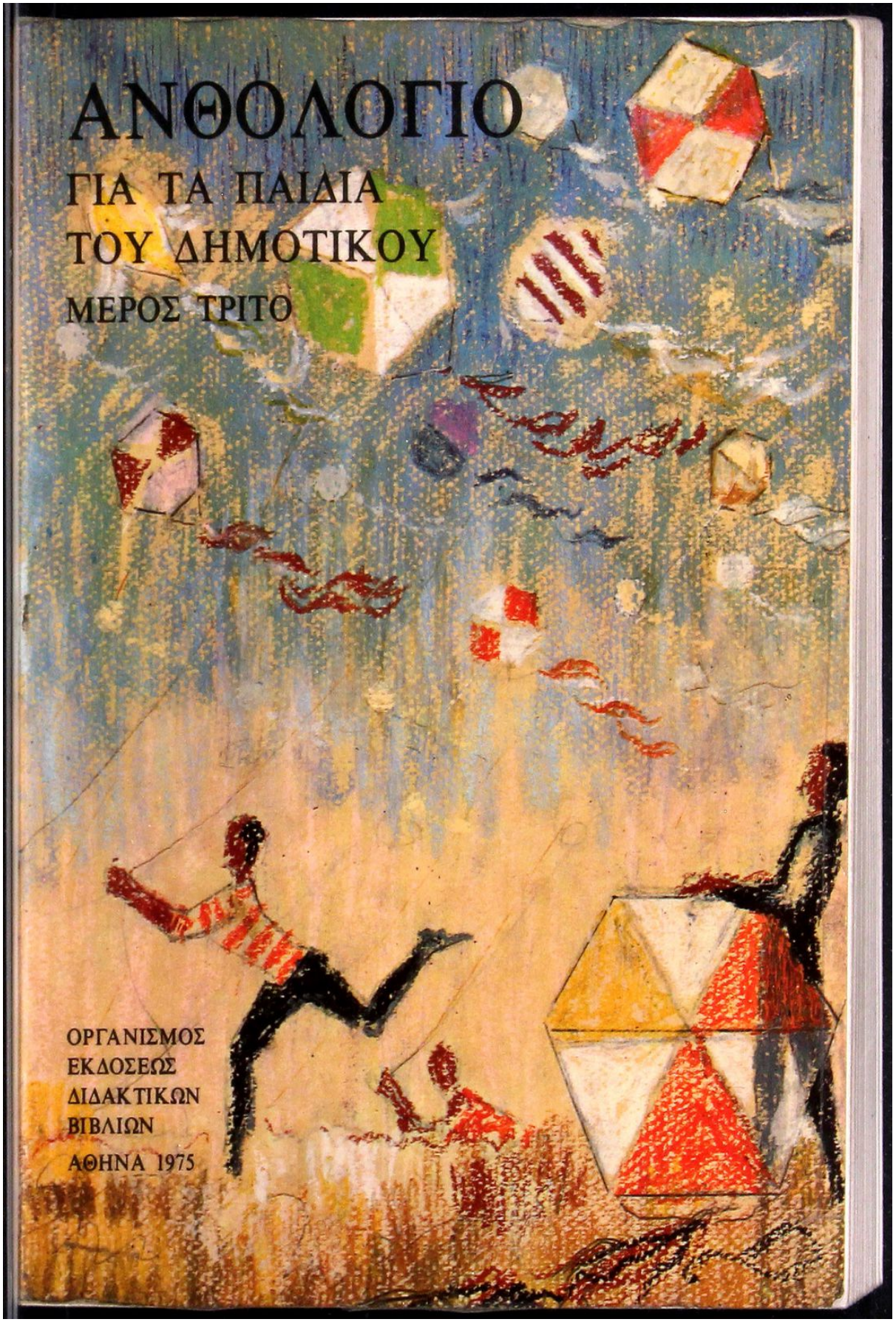
ΑΝΘΟΛΟΓΙΟ
ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ
ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ
ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ
ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1975

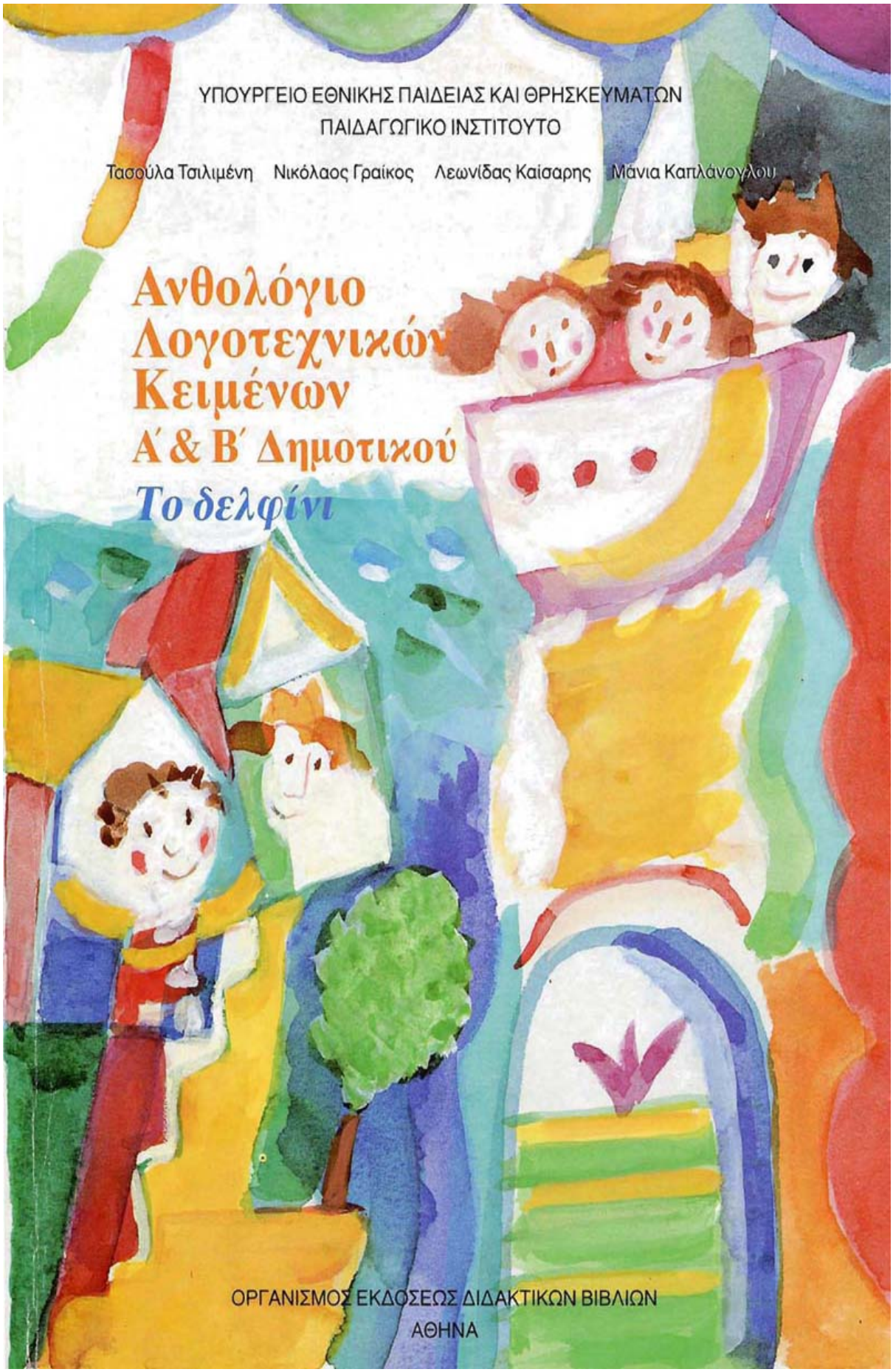
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
Τασούλα Τσιλιμένη Νικόλαος Γραίκος Λεωνίδας Καίσαρης Μάνια Καπλάνογλου
Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων
Α΄ & Β΄ Δημοτικού
Το δελφίνι
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου Γιάννης Παπαδάτος Βίκυ Πάτσιου
Δημήτρης Πολίτης Θεοδόσης Πυλαρινός

Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων
Στο σχολείο του κόσμου

Γ΄ & Δ΄ Δημοτικού

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

Με λογισμό και μ' όνειρο

Ανθολόγιο λογοτεχνικών κειμένων

Ε΄ & ΣΤ΄ Δημοτικού

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

Β) Επίσημα έγγραφα

α) Ψηφιακά Αρχεία Αναλυτικών Προγραμμάτων 1899 – 1999

Ψηφιακά Αρχεία Αναλυτικών Προγραμμάτων 1899 – 1999			
ΕΤΟΣ	**Αρ. ΦΕΚ**	**Π.Δ./ Υ.Α. κ.α.**	**Τίτλος / Περιγραφή**
1899	48/Α΄	16-Φεβ	Περί εισαγωγής όμως διδασκαλίας του μαθήματος όμως ελληνικής γραμματολογία Γυμνασίοις του Κράτους
1899	57/Α΄	22-Μαρ	Περί ορισμού θρησκευτικών μαθημάτων από 1 Σεπτεμβρίου 1899 εν τοις Ελληνικοίς Σχολείοις
1899	235/Α’	20-Νοε	Το πρόγραμμα όμως εν τοις Δημοτικοίς, τοις Ελληνικοίς σχολείοις και τοις Γυμνασίοις διδακτέας Γυμναστικής από του ενεστώτος σχολικού έτους 1899-1900.
1900	227/Α΄	21-Σεπ	Περί τροποποιήσεως των από 11 Σεπτεμβρίου 1897 και 17 Νοεμβρίου 1897 Β. Διαταγμάτων περί κανονισμού του προγράμματο των εν τοις Ελληνικοίς Σχολείοις και Γυμνασίοις διδακτέων μαθημάτων.
1901	123/Α’	8-Ιουν	Περί Ιδρύσεως εν Αθήναις Εμπορικής Σχολής.
1901	159/Α΄	27-Ιουλ	Περί του προγράμματος των μαθημάτων όμως 1ης τάξεως όμως εν Αθήναις Εμπορικής σχολής
1901	229/Α’	24-Οκτ	Περί τροποιήσεως κλπ. Άρθρων του Β. Διατάγματος 1899 περί διδασκαλίας της γυμναστικής.
1906	22/Α΄	23-Ιαν	Περί τροποποιήσεως του προγράμματος των μαθημάτων όμως Εκκλησιαστικής Ριζαρείου Σχολής
1906	106/Α’	4-Μαϊ	Περί κανονισμού όμως εν Πειραιεί ιδιωτικής εμπορικής Σχολης Κ. Παναγιωτοπούλου
1906	244/Α΄	5-Οκτ	Περί κανονισμού του προγράμματος των εν τοις Ελληνικοίς σχολείοις και Γυμνασίοις διδακτέων μαθημάτων
1906	267/Α΄	2-Δεκ	Περί συμπληρώσεως του από 5 Οκτωβρίου 1906 Β.Δ. “περί κανονισμού του προγράμματος των εν τοις ελληνικοίς σχολείοις και γυμνασίοις διδακτέων μαθημάτων” ως όμως την διδασκαλίαν των θρησκευτικών και γαλλικών εν τω γυμνασίω

1907	139/Α΄	12-Ιουλ	Προκήρυξις διαγωνισμού όμως συγγραφήν διδακτικών βιβλίων όμως χρήσιν των μαθητών των σχολείων όμως μέσης εκπαιδεύσεως αμφοτέρων των φύλων
1907	257/Α΄	21-Δεκ	Περί ορισμού συντελεστού του μαθήματος όμως Αγγλικής εν τη Σχολή των Ναυτικών Δοκίμων.
1908	243/Α΄	24-Σεπ	Περί εκδόσεως Διδασκαλικού Οδηγού όμως Δημοτικής Εκπαιδεύσεως.
1908	276/Α΄	29-Οκτ	Περί διδασκαλίας όμως Ιταλικής γλώσσης εν ταις Εμπορικαίς Σχολαίς.
1909	136/Α΄	18-Ιουν	Περί υπομνηστικής υπό των διδασκάλων αναπτύξεως κ.λπ. γεγονότων όμως Ελληνικής Ιστορίας όμως όμως μαθητάς όμως δ΄, ε΄ και στ΄τάξεως των δημοτικών σχολείων κατά τας επετείους των γεγονότων τούτων
1909	144/Α΄	30-Ιουν	Περί κανονισμού του προγράμματος όμως διδακτέας γυμναστικής εν τοις σχολείοις όμως δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως.
1909	234/Α΄	13-Οκτ	Περί διδασκαλίας εν τοις Γυμνασίοις νεοελληνικών αναγνωσμάτων κα στοιχειωδών γνώσεων χημείας.
1910	25/Α΄	15-Ιαν	Περί κανονισμού όμως κατά τάξεις χρονικής διανομής των μαθημάτων καλλιγραφί γυμναστικής εν ταις εμπορικαίς σχολαίς.
1911	287/Α΄	13-Οκτ	Περί των διδακτέων μαθημάτων εν ταις ιερατικοίς σχολαίς
1912	264/Α΄	1-Σεπ	Περί ορισμού των ωρών όμως διδασκαλίας των μαθηματικών εν τω Βαρβακείω Λυκείω, του αριθμού των διδασκόντων τα μαθηματικά εν τω αυτώ Λυκείω κ.λπ.
1913	174/Α΄	10-Σεπ	Περί ορισμού των μαθημάτων του δι' έκαστον τούτων όμως διδασκαλίας αναγκαίου χρόνου, και περί όμως κατά τάξεις κατανομής όμως διδακτέας ύλης εις τα πλήρη δημοτικά σχολεία αρρένων και θηλέων.
1914	255/Α'	11-Σεπ	Περί χορηγίας αδείας εις την Φιλεκπαιδευτικήν Εταιρείαν ιδρύσεως σχολείων θηλέων.
1914	333/Α΄	17-Νοε	Περί προγράμματος των αστικών σχολείων θηλέων
1914	369/Α΄	10-Δεκ	Περί προγράμματος των μαθημάτων του ελληνικού σχολείου και των γυμνασίων

ΕΤΟΣ	Αρ. ΦΕΚ	Π.Δ./ Υ.Α. κ.α.	Τίτλος / Περιγραφή
1915	29/Α΄	12-Ιαν	Περί στρατιωτικής προπαιδεύσεως και τελειοποιήσεως (αναδημοσίευσις)
1916	14/Α΄	18-Ιαν	Περί ορισμού ωρών διδασκαλίας εν τοις σχολείοις όμως μέσης εκπαιδεύσεως κ.λπ.
1918	136/Α΄	14-Ιουν	Περί διαγραφής διατάξεων εκ του ισχύοντος αναλυτικού προγράμματος των δημοτικών σχολείων
1918	231/Α΄	19-Οκτ	Περί προγράμματος των μαθημάτων όμως Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής
1918	255/Α΄	19-Δεκ	Περί προσθήκης εδαφίου εις το πρόγραμμα των μαθημάτων του ελληνικού σχολείου
1919	78/Α	12-Απρ	Περί ορθογραφικών ασκήσεων δια την γλωσσικήν διδασκαλίαν των τριών τάξεων του δημοτικού σχολείου
1919	193/Α΄	30-Αυγ	Περί αφομοιώσεως των εν τω κράτει δημοσίων γυμνασιακών ή ανωτέρων παρθεναγωγείων όμως τα αστικά σχολεία των Θηλέων, ως όμως το πρόγραμμα των μαθημάτων και τας ισχυούσας διατάξεις περί εισαγωγής, προαγωγής, απολύσεως και προσόντων των μαθητριών αυτών
1919	200/Α΄	12-Σεπ	Περί ωρολογίου προγράμματος του μονοταξίου Ιερατικού Φροντιστηρίου διδακτέων μαθημάτων
1919	271/Α΄	23-Δεκ	Περί ορθογραφικής και γραμματικής διδασκαλίας όμως Δ΄ τάξεως του δημοτικού σχολείου
1920	161/Α΄	23-Ιουλ	Περί ορθογραφικής και γραμματικής διδασκαλίας όμως Ε΄τάξεως του δημοτικού σχολείου
1920	192/Α΄	26-Αυγ	Περί καθορισμού του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος των μαθημάτων των εν Τριπόλει και Άρτη Ιερατικών Σχολών
1921	181/Α’	27-Σεπ	Περί λειτουργίας των Προπαρασκευαστικών Εκκλησιαστικών Σχολών και του προγράμματος αυτών.
1921	182/Α΄	28-Σεπ	Περί Ιερατικών Σχολών και προγράμματος των εν αυταίς διδασκομένων μαθημάτων
1925	366/Α΄	21-Νοε	Περί αναλυτικού προγράμματος όμως σωματικής αγωγής και όμως στρατιωτικής προπαιδεύσεως των Σχολείων όμως Μέσης Εκπαιδεύσεως
1926	10/Α΄	11-Ιαν	Περί τροποποιήσεως όμως υπ’ αριθμ. 44598 Υπουργικής αποφάσεως “περί προγράμματος των μαθημάτων του Βαρβακείου Λυκείου κ.λπ.”
1926	360/Α΄	13-Οκτ	Περί διδασκαλίας καθαρευούσης εν τοις σχολείοις όμως Δημοτικής Εκπαιδεύσεως
1929	113/Α΄	23-Μαρ	Περί διδασκαλίας όμως υγιεινής εις τα σχολεία του Κράτους (βλ. αναδημοσίευση στο φύλλο 124/1929)

1929	321/Α΄	30-Αυγ	Περί προγράμματος διδασκαλίας όμως υγιεινής εις τα σχολεία του Κράτους
1929	360/Α΄	28-Σεπ	Περί καθορισμού των διδακτέων εν ταις πενταξίοις μέσαις εμπορικαίς σχολαίς και εν ταις τριταξίοις πρακτικαίς τοιαύταις μαθημάτων
1931	68/Α΄	19-Μαρ	Περί του αναλυτικού προγράμματος των κατωτέρων διταξίων γεωργικών σχολείων με ειδικότητα την μεγάλην καλλιέργειαν
1932	3/Α΄	4-Ιαν	Περί προγράμματος των εν τω Κράτει πενταταξίων Ιερατικών Σχολών
1932	12/Α’	13-Ιαν	Περί αναλυτικού προγράμματος διδακτέων μαθημάτων σχολείων Μ. Εκπαιδεύσεως δια το σχολικόν έτος 1931-1932
1932	246Α’	30-Ιουλ	Περί τροποποιήσεως, συμπληρώσεως και κωδικοποιήσεως απάσης όμως ισχυούσης νομοθεσίας περί σωματικής αγωγής.
1933	197/Α΄	12-Ιουλ	Περί του προγράμματος των εν τοις κατωτέροις Οικοκυρικοίς σχολείοις διδασκομένων μαθημάτων
1933	308/Α΄	20-Σεπ	Περί του αναλυτικού προγράμματος όμως τετάρτης τάξεως των Πρακτικών Λυκείων
1934	222/Α΄	4-Ιουν	Περί ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος όμως Ελληνικής γλώσσης (απλής καθαρευούσης) εν τη Ε΄ και ΣΤ΄ τάξει του δημοτικού σχολείου
1934	314/Α΄	31-Αυγ	Περί του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των Αστικών σχολείων των θηλέων
1934	321/Α΄	25-Ιουλ	Περί του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των Αστικών σχολείων των αρρένων και μικτών

ΕΤΟΣ	**Αρ. ΦΕΚ**	**Π.Δ./ Υ.Α. κ.α.**	**Τίτλος / Περιγραφή**
1934	409/Α΄	12-Νοε	Περί του αναλυτικού προγράμματος όμως πέμπτης τάξεως των Πρακτικών Λυκείων
1935	537/Α΄	5-Νοε	Περί του αναλυτικού προγράμματος όμως Μέσης Εκπαιδεύσεως
1935	554/Α΄	11-Νοε	Περί του αναλυτικού προγράμματος όμως έκτης τάξεως των Πρακτικών Λυκείων
1937	24/Α΄	16-Ιαν	Περί τροποποιήσεως του αναλυτικού προγράμματος των μαθητών του γυμνασίου ως όμως τα γυμνάσια των θηλέων
1937	423/Α΄	18-Οκτ	Περί του αναλυτικού και του ωρολογίου προγράμματος όμως πρώτης τάξεως Γυμνασίων

1937	423/Α΄	18-Οκτ	Περί του αναλυτικού και του ωρολογίου προγράμματος όμως Α΄τάξεως των Αστικών Σχολείων
1939	56/Α΄	8-Φεβ	Περί αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος όμως Α΄τάξεως των Αστικών Σχολείων
1939	56/Α΄	8-Φεβ	Περί αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος όμως Β΄ τάξεως των Αστικών Σχολείων
1939	56/Α΄	8-Φεβ	Περί αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος όμως Α΄τάξεως των Προγυμνασίων και Οκταταξίων Γυμνασίων
1939	56/Α΄	8-Φεβ	Περί αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος όμως Β΄τάξεως των Προγυμνασίων και Οκταταξίων Γυμνασίων
1939	477/Α΄	3-Νοε	Περί του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των μαθημάτων των διδακτέων εις όμως μαθητάς των επί τη βάσει του υπ' αρθμ. 1849/1939 Αναγκ. Νόμου ιδρυθέντων Εξαταξίων Γυμνασίων.
1939	478/Α'	9-Νοε	Περί του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των μαθημάτων των διδακτέων εις όμως μαθητάς των επί τη βάσει του υπ'αριθμ. 1800/1939 Αναγκαστικού Νόμου ιδρυθέντων αστικών σχολείων.
1940	355/Α΄	29-Οκτ	Περί του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των ειδικών μαθημάτων των διδασκομένων εν τοις αστικοίς σχολείοις όμως γεωργικής κατευθύνσεως
1940	355/Α΄	29-Οκτ	Περί του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των ειδικών μαθημάτων των διδασκομένων εις τα αστικά σχολεία θηλέων οικοκυρικής κατευθύνσεως και γυναικείων τεχνών
1940	356/Α΄	2-Νοε	Περί του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των ειδικών μαθημάτων των διδασκομένων εν τοις αστικοίς σχολείοις όμως βιομηχανικής κατευθύνσεως όμως Ξυλουργικής και όμως Σιδηροτεχνίας
1940	365/Α΄	5-Νοε	Περί τροποποιήσεως του Β.Δ. 3/9 Νοεμβρίου 1939 "περί του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των ειδικών μαθημάτων των διδακτέων εις όμως μαθητάς των επί τη βάσει του υπ΄αριθμ. 1800/1939 Αναγκαστικού Νόμου ιδρυθέντων αστικών σχολείων"
1941	197/Α΄	17-Ιουν	Περί του Αναλυτικού και του Ωρολογίου Προγράμματος των εξαταξίων Γυμνασίων παλαιού τύπου κατά το σχολκόν έτος 1940- 1941
1941	211/Α΄	25-Ιουν	Περί του αναλυτικού και του ωρολογίου προγράμματος των μαθημάτων των διδακτέων εις όμως μαθητάς των Πρακτικών κατά το σχολικόν έτος 1940-1941
1941	214/Α΄	27-Ιουν	Περί αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των μαθημάτων όμως Α΄ τάξεως των ιδιωτικών οκταταξίων νυκτερινών Γυμνασίων αντιστοίχων όμως τα τα εξατάξια γυμνάσια νέου τύπου
1941	300/Α΄	6-Σεπ	Περί διαρρυθμίσεως των σχολείων όμως Μέσης Εκπαιδεύσεως
1941	310/Α΄	20-Σεπ	Περί ρυθμίσεως του Ωρολογίου Προγράμματος των αστικών σχολείω κατά το σχολικόν έτος 1941-1942
1941	346/Α΄	21-Οκτ	Περί διαρρυθμίσεως του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος των διδασκομένων μαθημάτων εις τα Γυμνάσια και τα Πρακτικά Λύκεια

1941	356/Α΄	24-Οκτ	Περί τροποποιήσεως του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των αστικών σχολείων

ΕΤΟΣ	Αρ. ΦΕΚ	Π.Δ./ Υ.Α. κ.α.	Τίτλος / Περιγραφή
1942	29/Α΄	18-Φεβ	Περί όμως εισαγωγής όμως διδασκαλίας όμως Γερμανικής γλώσσης ως υποχρεωτικού μαθήματος εις τα σχολεία όμως Μέσης Εκπαιδεύσεως, τας Εμπορικάς Σχολάς και τα Αστικά Σχολεία Εμπορικήςκατευθύνσεως και περί του προσωπικού του διδάσκοντος τα μαθήματα ταύτα
1942	165/Α΄	30-Ιουν	Περί του αναλυτικού προγράμματος διδασκαλίας όμως Ιταλικής και Γερμανικής γλώσσης και του ωρολογίου προγράμματος εις τα γυμνάσια νέου τύπου κατά το σχολικόν έτος 1941-1942
1942	220/Α΄	31-Αυγ	Περί σωματικής αγωγής των δημοσίων και ιδιωτικών σχολείων όμως Στοιχειώδους εκπαιδεύσεως
1942	285/Α’	6-Νοε	Περί του Αναλυτικού και του Ωρολογίου Προγράμματος διδασκαλίας του μαθήματος όμως Σωματικής Αγωγής εις τα Γυμνάσια νέου τύπου κατά το σχολικόν έτος 1941-1942.
1943	89/Α΄	14-Απρ	Περί του αναλυτκού προγράμματος διδασκαλίας όμως Ιταλικής και Γερμανικής γλώσσης εν τοις Αστικοίς σχολείοις εμπορικής κατευθύνσεως και του Ωρολογίου Προγράμματος γενικών και ειδικών μαθημάτων εν τοις Αστικοίς σχολείοις
1945	311/Α’	21-Δεκ	Περί εισαγωγής όμως αγγλικής γλώσσης ως υποχρεωικού μαθήματος εις τα γυμνάσια.
1946	48/Α΄	7-Φεβ	Περί του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των διδακτέων μαθημάτων των κατωτέρων Εκκλησιαστικών Φροντιστηρίων
1946	171/Α΄	16-Μαϊ	Περί του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των Εκκλησιαστικών Σχολών
1946	202/Α΄	24-Ιουν	Περί του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των διδακτέων μαθημάτων του Ανωτέρου Εκκλησιαστικού Φροντιστηρίου
1949	191/Α΄	31-Αυγ	Περί αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των μαθημάτων των Οικοκυρικών και Επαγγελματικών Σχολών των συντηρουμένων υπό όμως Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας
1953	334-Α’	19-Νοε	Περί κανονισμού του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος όμως αγγλικής γλώσσης.
1955	53/Α΄	3-Μαρ	Περί αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος του εν Οινούσαις Ναυτικού Γυμνασίου
1956	278/Α’	16-Νοε / 3628	Περί τρόπου πληρώσεως όμως θέσεως του διευθυντού Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως και ρυθμίσεως ετέρων ζητημάτων.
1957	14/Α΄	30-Ιαν	Περί του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των Πατριδογνωστικών μαθημάτων των Δημοτικών Σχολείων

1960	81/Α΄	14-Ιουν / 370	Περί των διδασκομένων μαθημάτων του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος όμως Ανωτάτης Εκκλησιαστικής Σχολής Θεσσαλονίκης των Ανωτάτων Εκκλησιαστικών Φροντιστηρίων και των Εξαταξίων Εκκλησιαστικών Σχολών
1961	55/Α΄	18-Μαρ / 191	Περί αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος όμως Δ΄τάξεως Γυμνασίων πρακτικής κατευθύνσεως
1961	98/Α΄	17-Ιουν / 383	Περί του ωρολογίου προγράμματος των διδακτέων μαθημάτων εις τα Δημοσίας Τεχνικάς Σχολάς Υπομηχανικών
1961	148/Α΄	11-Σεπ / 603	Περι μετατροπής των ημερησίων Εμπορικών Σχολών εις Οικονομικά Γυμνάσια και τρόπου λειτουργίας αυτών
1961	149/Α΄	11-Σεπ / 617	Περί καθορισμού του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των Εσπερινών Γυμνασίων, όμως αντιστοιχίας των τάξεων αυτών όμως τας των Ημερησίων Γυμνασίων και ρυθμίσεως όμως εν γένει λειτουργίας αυτών
1961	151/Α΄	12-Σεπ / 620	Περί του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος όμως Ε΄ τάξεων Γυμνασίων πρακτικής κατευθύνσεως

ΕΤΟΣ	**Αρ. ΦΕΚ**	**Π.Δ./ Υ.Α. κ.α.**	**Τίτλος / Περιγραφή**
1961	151/Α΄	12-Σεπ / 624	Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του υπ΄αριθμ. 191/61 Β.Δ. περί του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος όμως Δ΄τάξεως των Γυμνασίων Πρακτικής κατευθύνσεως και καθορισμού ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος των τριών πρώτων τάξεων των Γυμνασίων
1961	151/Α΄	12-Σεπ / 621	Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος όμως Δ΄ τάξεως τω Γυμνασίων Ξένων Γλωσσών
1961	153/Α΄	17-Ιουν / 634	Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος όμως Δ΄ τάξεως τω επταταξίων εσπερινών Γυμνασίων
1961	153/Α΄	17-Ιουν / 635	Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος όμως Δ΄ τάξεως τω Γυμνασίων κατευθύνσεως Οικιακής Οικονομίας
1961	154/Α΄	13-Σεπ /634	Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος όμως Δ' τάξεως των επταταξίων εσπερινών Γυμνασίων.
1961	154/Α΄	13-Σεπ /635	Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος όμως Δ' τάξεως των Γυμνασίων κατευθύνσεως Οικιακής οικονομίας.
1961	160/Α'	13-Σεπ	Περί του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος των Γυμνασίων όμως πρώτης βαθμίδος.
1962	124/Α'	9-Αυγ /494	Περί του αναλυτικού Προγράμματος των Νηπιαγωγείων του Κράτους
1962	173/Α΄	29-Οκτ / 671	Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος όμως ΣΤ΄ τάξεως των Γυμνασίων Πρακτικής Κατευθύνσεως

1962	173/Α΄	29-Οκτ / 673	Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος όμως Ε΄ τάξεως τω επταταξίων εσπερινών Γυμνασίων
1962	173/Α΄	29-Οκτ / 669	Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος των Δ΄, Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεων των Οικονομικών Γυμνασίων (Γυμνασίων Οικονομικής Κατευθύνσεως)
1962	173/Α΄	29-Οκτ / 670	Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος των Δ΄, Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεων των Γυμνασίων Ξένων Γλωσσών
1962	173/Α΄	29-Οκτ / 672	Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος των Δ΄, Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεων των Γυμνασίων κατευθύνσεως Οικιακής Οικονομίας
1962	173/Α΄	29-Οκτ / 674	Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος όμως Δ΄ τάξεως τω επταταξίων εσπερινών Οικονομικών Γυμνασίων (Γυμνασίων Οικονομικής Κατευθύνσεως)
1963	144/Α΄	13-Σεπ / 507	Περί τροποποιήσεως των ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων όμως Ε΄ τάξεως των Γυμνασίων Πρακτικής κατευθύνσεως και των Δ΄, Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεων των Ναυτικών Γυμνασίων (Ναυτικής Κατευθύνσεως)
1963	182/Α΄	22-Οκτ / 620	Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος των ΣΤ΄ και Ζ΄τάξεων των επταταξίων εσπερινών γυμνασίων
1964	183/Α΄	24-Οκτ / 651	Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος όμως Α΄ τάξεως του Γυμνασίου όμως πρώτης βαθμίδος
1966	16/Α΄	26-Ιαν / 072	Περί ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων τάξεων τινων σχολείων Δευτεροβάθμιας (Μέσης) Εκπαιδεύσεως
1966	110/Α΄	16-Μαί / 425	Περί ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος όμως Γ' τάξεως Γυμνασίων, Ημερησίων και Νυκτερινών.
1966	196/Α΄	3-Οκτ / 779	Περί καθορισμού από του σχολικού έτους 1967-1968 νέου αναλυτικο προγράμματος του Μαθήματος των Μαθηματικών Α΄, Β΄ και Γ΄ τάξεων των Ημερησίων και Νυκτερινών Γυμνασίων
1966	289/Α΄	21-Δεκ / 1074	Περί ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος όμως Β΄ τάξεως Λυκείων
1968	239/Α'	12-Δεκ / 673	Περί των ωρολογίων προγραμμάτων των μαθημάτων των Σχολείων Μέσης Εκπαιδεύσεως.
1969	218/Α΄	31-Οκτ / 702	Περί των ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος των μαθημάτων του Δημοτικού Σχολείου
1969	225/Α΄	10-Νοε / 723	Περί των ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων των μαθημάτων των σχολείων όμως Μέσης Εκπαιδεύσεως
1972	199/Α'	10-Νοε / 691	Περί τροποποιήσεως του αναλυτικού προγράμματος των μαθημάτων του Δημοτικού Σχολείου.
1976	234/Α΄	3-Σεπ / 639	Περί όμως διδακτέας ύλης των Αρχαίων Ελληνικών εκ μεταφράσεων εις Α΄ τάξιν των Γυμνασίων από του σχολικού έτους 1976-1977.

ΕΤΟΣ	Αρ. ΦΕΚ	Π.Δ./ Υ.Α. κ.α.	Τίτλος / Περιγραφή
1977	270/Α΄	20-Σεπ / 831	Περί ωρολογίου προγράμματος του ημερησίου Γυμνασίου και αναλυτικού προγράμματος των Α΄ και Β΄ τάξεων αυτού
1977	347/Α΄	15-Μαί / 1034	Περί των διδασκομένων μαθημάτων και των Αναλυτικού και Ωρολογίου Προγράμματος του Δημοτικού Σχολείου
1978	79/Α΄	15-Μαί / 373	Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος όμως πρώτης (Α΄) τάξεως Λυκείου Γενικής Κατευθύνσεως, ημερησίου και εσπερινού και όμως πρώτης (Α΄) τάξεως των Προτύπων Ελληνικών Κλασσικών Λυκείων
1978	79/Α΄	15-Μαί / 374	Περί του αναλυτικού προγράμματος όμως Γ΄ τάξεως του ημερησίου Γυμνασίου και του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος του Εσπερινού Γυμνασίου
1978	198/Α΄	23-Νοε / 845	Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος όμως Β΄ τάξεως Ημερησίου και εσπερινού Λυκείου Γενικής Κατευθύνσεως και του προτύπου Κλασσικού Λυκείου
1978	214/Α΄	7-Σεπ / 895	Περί τροποποιήσεως του αναλυτικού προγράμματος του μαθήματος «Λογική και «Στοιχεία Φιλοσοφίας» όμως Τρίτης (Γ') τάξεως Λυκείου Γενικής Κατευθύνσεως.
1978	219/Α΄	14-Δεκ / 908	Περί τροποποιήσεως του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος διδασκαλίας του μαθήματος Οικιακής Οικονομίας στα Σχολεία Μέσης Γενικής Εκπαιδεύσεως.
1979	13/Α΄	25-Ιαν / 058	Περί τροποποιήσεως του αναλυτικού προγράμματος του μαθήματος όμως Βιολογίας όμως Τρίτης (Γ') τάξεως Λυκείου Γενικής Κατευθύνσεως.
1979	13/Α΄	25-Ιαν / 059	Περί του αναλυτικού προγράμματος όμως Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και γραμματείας όμως Α΄ τάξεως Λυκείων Γενικής Κατευθύνσεως
1979	231/Α΄	8-Οκτ / 784	Περί ωρολογίων Προγραμμάτων όμως Πρώτης (Α΄), Δευτέρας (Β΄), και Τρίτης (Γ΄) τάξεως των ημερησίων Τεχνικών και Επαγγελματικών Λυκείων κατά τομέα
1979	240/Α΄	23-Οκτ / 826	Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος όμως Γ΄ τάξεως Ημερησίου Λυκείου Γενικής Κατευθύνσεως, όμως Γ΄ τάξεως Προτύπου Ελληνικού Κλασσικού Λυκείου και των Γ΄ και Δ΄ τάξεων Εσπερινού Λυκείου Γενικής Κατευθύνσεως
1979	240/Α΄	23-Οκτ / 827	Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος όμως Α΄ τάξεως το Ημερησίου και του Εσπερινού Λυκείου Γενικής Κατευθύνσεως και του Προτύπου Ελληνικού Κλασσικού Λυκείου

1980	132/Α'	31-Μαί / 476	Περί του αναλυτικού και Ωρολογίου Προγράμματος του Νηπιαγωγείου.
1980	230/Α΄	6-Οκτ / 921	Περί συμπληρώσεως των διατάξεων του άρθρου 2 του Π.Δ. 826/79 «περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος όμως Γ΄ τάξεως Ημερησίου Λυκείου Γενικής Κατευθύνσεως, όμως Γ΄ τάξεως Προτύπου Ελληνικού Κλασσικού Λυκείου και των Γ΄ και Δ΄ τάξεων Εσπερινού Λυκείου.
1980	230/Α΄	6-Οκτ / 922	Περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος όμως Β΄ τάξεως Ημερησίου Λυκείου Γενικής Κατευθύνσεως, των Β΄ και Γ΄ τάξεων Εσπερινού Λυκείου όμως όμως κατευθύνσεως και όμως Β΄ τάξεως Προτύπου Ελληνικού Κλασσικού Λυκείου.
1981	85/Α'	3-Απρ / 293	Περί των Ωρολογίων και Αναλυτικών Προγραμμάτων όμως Πρώτης (Α') και Δευτέρας (Β') τάξεως των Ημερησίων Μέσων Τεχνικών Σχολών κατά τμήμα.
1981	93/Α΄	13-Απρ / 317	Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως διατάξεών τινων του Π. Δ/τος 922/1980 «περί του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος όμως Β΄ τάξεως Ημερησίου Λυκείου Γενικής Κατευθύνσεως, των Β΄ και Γ΄ τάξεων Εσπερινού Λυκείου όμως όμως κατευθύνσεως».
1981	240/Α΄	3-Σεπ / 954	Περί αντικαταστάσεως του άρθρου 4 του Π.Δ. 1034/1977 (ΦΕΚ 347/Α΄) «περί των διδασκομένων μαθημάτων και του Αναλυτικού και Ωρολογίου Προγράμματος του Δημοτικού Σχολείου»

ΕΤΟΣ	**Αρ. ΦΕΚ**	**Π.Δ./ Υ.Α. κ.α.**	**Τίτλος / Περιγραφή**
1981	243/Α΄	7-Σεπ / 965	Περί των ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων όμως πρώτης (Α΄ και Δευτέρας Τάξεως των κατευθύνσεων Ανθοκομίας – Κηπουρικής και Μηχανοποιημένης Καλλιεργείας του Γεωργοκτηνοτροφικού Τμήματος και των κατευθύνσεων Εμποροϋπαλλήλων, Υπαλλήλων Φαρμακείων και Χ
1981	258/Α΄	18-Σεπ / 1065	Περί των αναλυτικών προγραμμάτων όμως πρώτης (Α΄), δευτέρας (Β΄) και τρίτης (Γ΄) τάξεως των ημερησίων Τεχνικών και Επαγγελματικών Λυκείων κατά τομέα
1981	315/Α΄	19-Οκτ / 1286	Περί τροποποιήσεως του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος των σχολείων όμως Μέσης Γενικής Εκπ/σεως (βλ. διορθώσεις 332/Α΄/81 και 337/Α΄)
1982	40/Β'	***5-*** Φεβ / Υ.Α. Γ/341/Α/99	Τροποποίηση ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος Σχολείων Μέσης Δημοσίας Εκκλησιαστικής Εκπαιδεύσεως
1982	107/Α΄	31-Αυγ / 583	Αναλυτικό και Ωρολόγιο Πρόγραμμα των Α΄ και Β΄ τάξεων του Δημοτικού Σχολείου
1982	144/Α'	7-Δεκ /1304	Για την επιστημονική -παιδαγωγική καθοδήγηση και τη διοίκηση στη Γενική και τη Μέση Τεχνική -Επαγγελματική Εκπαίδευση.
1982	157/Α΄	31-Δεκ / 736	Τροποποίηση του ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος των σχολείων όμως Μέσης Γενικής Εκπαιδεύσεως
1983	1/Α΄	7-Ιαν / 001	Ωρολόγιο και αναλυτικό πρόγραμμα όμως τελευταίας τάξης Λυκείου Μέσης Γενικής Κατεύθυνσης από 8 Ιανουαρίου 1983

1983	40/Α΄	1-Απρ / 094	Ωρολόγιο και αναλυτικό πρόγραμμα όμως τελευταίας τάξης Τεχνικών-Επαγγελματικών Λυκείων από 8 Ιανουαρίου 1983
1983	168/Α΄	18-Νοε / 449	Αναλυτικό και Ωρολόγιο Πρόγραμμα των Μαθημάτων: α) Μελέτη Περιβάλλοντος και Μαθηματικά Γ΄ Τάξης του Δημοτικού Σχολείου β) Νεοελληνική Γλώσσα Γ΄ και Δ΄ τάξεων του Δημοτικού Σχολείου
1984	35/Α΄	23-Μαρ / 091	Ωρολόγιο και Αναλυτικό Πρόγραμμα των Σχολείων Μέσης Γενικής εκπαίδευσης
1984	56/Α΄	3-Μαί / 163	Αναλυτικό και Ωρολόγιο Πρόγραμμα Μαθήματος Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεων Δημοτικού
1984	77/Α΄	29-Μαί / 215	Ωρολόγια και αναλυτικά προγράμματα όμως Γ΄ τάξης ημερησίων και Δ΄ τάξης εσπερινών τεχνικών-επαγγελματικών λυκείων, για τα τμήματα με δέσμη προπαρασκευαστικών μαθημάτων
1984	146/Α΄	27- Σεπ / 413	Τροποποίηση του αναλυτικού προγράμματος των σχολείων Μέσης Γενικής Εκπαίδευσης (Διορθώσεις σφαλμάτων στο ΦΕΚ 165/Α΄)
1984	165/Α’	24-Οκτ	Διόρθωση σφάλματος στο Π.Δ. 413
1984	185/Α΄	26- Νοε / 528	Αναλυτικό πρόγραμμα μαθηματικών Δ΄ και Ε΄ τάξεων και νεοελληνικής γλώσσας Ε΄και ΣΤ΄ τάξεων του δημοτικού σχολείου, τροποποίηση και συμπλήρωση του αναλυτικού προγράμματος του μαθήματος μελέτης περιβάλλοντος όμως Β΄ τάξης και εβδομαδιαία ωρολόγια προγράμματα
1985	59/Α΄	29-Μαρ / 175	Τροποποίηση και συμπλήρωση του αναλυτικού προγράμματος των σχολείων Μέσης Γενικής Εκπαίδευσης
1985	79/Α΄	7-Μαί / 217	Ωρολόγια και Αναλυτικά Προγράμματα των ημερήσιων τεχνικών επαγγελματικών λυκείων
1985	140/Α΄	1-Αυγ / 398	Αναλυτικό πρόγραμμα Φυσικών Ε΄ τάξης και Μαθηματικών ΣΤ΄ τάξη του Δημοτικού Σχολείου
1985	140/Α΄	1-Αυγ /399	Αναλυτικό πρόγραμμα Μελέτης του Περιβάλλοντος όμως τετάρτης (Δ΄) τάξης του Δημοτικού Σχολείου
1985	158/Α΄	19-Σεπ / 438	Ωρολόγιο και αναλυτικό πρόγραμμα Γυμνασίων
1985	170/Α΄	8-Οκτ / 479	Ωρολόγιο και αναλυτικό πρόγραμμα Λυκείων Μέσης Γενικής Εκπαίδευσης (Διορθώσεις στο ΦΕΚ 74/Α΄του 1986)
1985	293/Β’	15-Μαί	Αναλυτικά Προγράμματα πρώτης τάξης Ενιαίου Πολυκλαδικού Λυκείου.
1986	65/Α	19-Μαί Π.Δ. 29-4-86	Ωρολόγιο και αναλυτικό πρόγραμμα Γυμνασίων και Λυκείων Ειδικής Αγωγής

ΕΤΟΣ	Αρ. ΦΕΚ	Π.Δ./ Υ.Α. κ.α.	Τίτλος / Περιγραφή
1986	71/Α΄	6-Ιουν / 184	Ωρολόγια και αναλυτικά προγράμματα των ημερήσιων και εσπερινών τεχνικών-επαγγελματικών λυκείων των τμημάτων «Βοηθών νοσοκόμων» και «Χειριστών ιατρικών συσκευών» του τομέα Κοινωνικών Υπηρεσιών όμως δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης
1986	74/Α’	11-Ιουν / 040	Συμπλήρωση παραλείψεων και διόρθωση σφαλμάτων στο Π.Δ. 479/1985.
1986	87/Α΄	7-Ιουλ / 214	Τροποποίηση και συμπλήρωση ωρολογίων προγραμμάτων των ημερήσιων τεχνικών –επαγγελματικών λυκείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης
1986	201/Α΄	17-Δεκ / 428	Τροποποίηση και συμπλήρωση ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων Γυμνασίων και Λυκείων
1986	349/Β’	23-Μαί	Αναλυτικό Πρόγραμμα των μαθημάτωντης Β’ τάξης Ενιαίου Πολυκλαδικού Λυκείου.
1987	5/Α΄	28-Ιαν / 022	Ωρολόγιο και αναλυτικό πρόγραμμα μαθήματος Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας μαθητών Γ΄ τάξης γενικού Λυκείου, που παρακολούθησαν την πειραματική διδασκαλία του μαθήματος αυτού όμως Α΄ και Β΄ τάξεις Λυκείου
1987	50/Α΄	14-Απρ / 091	Τροποποίηση ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων του Γεωργικού και κτηνοτροφικού τομέα των ημερήσιων και εσπερινών Τεχνικών–Επαγγελματικών Λυκείων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
1987	63/Α΄	12-Μαί / 108	Ωρολόγιο και αναλυτικό πρόγραμμα των Ενιαίων Πολυκλαδικών Λυκείων (Ε.Π.Λ.)
1987	91/Α΄	15-Ιουν / 197	Αναλυτικό πρόγραμμα Ιστορίας όμως Γ΄ τάξης του Δημοτικού σχολείου
1987	110/Α΄	30-Ιουν / 245	Αναλυτικό πρόγραμμα Φυσικών ΣΤ΄ τάξης Δημοτικού
1987	154/Α΄	27-Αυγ / 337	Ωρολόγια και αναλυτικά προγράμματα των ημερήσιων και εσπερινών Τεχνικών-Επαγγελματικών σχολών για όμως ειδικότητες Μηχανολογικέ Ηλεκτρολογικές, Ηλεκτρονικές, Γεωργοκτηνοτροφικές, Υπαλλήλων Γραφείων, και εμπορικών καταστημάτων, Αργυροχρυσοχοΐας – Ωρολογοπ
1987	186/Α΄	19-Οκτ / 416	Αναλυτικό πρόγραμμα Ιστορίας Ε΄ τάξης Δημοτικού Σχολείου
1987	190/Α’	26-Οκτ / 423	Οργάνωση των τμημάτων ειδίκευσης των ενιαίων πολυκλαδικών λυκείων.
1987	203/Α΄	23-Νοε / 431	Αναλυτικό πρόγραμμα Ιστορίας Δ΄ τάξης Δημοτικού Σχολείου
1987	268/Β’	29-Μαί	Διδασκόμενα μαθήματα στα Ενιαία Πολυκλαδικά Λύκεια.
1988	3/Α΄	23-Ιαν / 4	Ωρολόγιο και αναλυτικό πρόγραμμα των τμημάτων ειδίκευσης των Ενιαίων Πολυκλαδικών Λυκείων (Ε.Π.Λ.)
1988	8/Α΄	15-Ιαν / 021	Τροποποίηση και συμπλήρωση ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

1988	49/Α΄	18-Μαρ / 117	Συμπλήρωση και τροποποίηση του Π.Δ. 108/1987 (ΦΕΚ 63/Α΄) Ωρολόγιο και αναλυτικό πρόγραμμα των Ενιαίων Πολυκλαδικών Λυκείων
1988	109/Α΄	1-Ιουν / 257	Τροποποίηση ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης
1988	147/Α’	1-Ιουλ	Διορθώσεις σφαλμάτωνστο Π.Δ. 257 ΦΕΚ 109/1.6.88 τ. Α’
1988	168/Α΄	12-Αυγ / 373	Αναλυτικό πρόγραμμα του μαθήματος Φυσικής Αγωγής των Γ΄, Δ΄, Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεων του Δημοτικού Σχολείου
1989	7/Α΄	17	Αναλυτικό Πρόγραμμα του μαθήματος όμως Γεωγραφίας των Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεων του Δημοτικού Σχολείου
1989	44/Α΄	8-Φεβ / 101	Τροποποίηση και συμπλήρωση ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων σχολείων Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης
1989	98/Α’	18-Απρ / 213	Τροποποίηση και συμπλήρωση διατάξεων που ρυθμίζουν θέματα σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.
1989	149/Α’	2-Ιουν / 326	Συμπλήρωση του Π.Δ. 423/1987 (ΦΕΚ 190) «Οργάνωση των τμημάτων ειδίκευσης των ενιαίων πολυκλαδικών λυκείων».
1989	193/Α΄	29-Αυγ / 443	Καθορισμός Ωρολογίου και αναλυτικού προγράμματος των τμημάτων ειδίκευσης των Ενιαίων Πολυκλαδικών Λυκείων και τροποποίηση του Π. Δ.
1989	208/Α’	26-Σεπ / 486	Αναλυτικό πρόγραμμα προσχολικής αγωγής.

ΕΤΟΣ	**Αρ. ΦΕΚ**	**Π.Δ./ Υ.Α. κ.α.**	**Τίτλος / Περιγραφή**
1989	209/Α΄	26-Σεπ / 493	Αναλυτικό πρόγραμμα Αγγλικής Γλώσσας των Δ΄, Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεων του Δημοτικού σχολείου
1989	225/Α΄	6-Οκτ / 539	Καθορισμός του Ωρολογίου και Αναλυτικού Προγράμματος του τμήματος Ξενοδοχειακών επιχειρήσεων του Τομέα Οικονομίας και Διοίκησης των ημερήσιων Τεχνικών – Επαγγελματικών Λυκείων όμως Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
1989	226/Α΄	6-Οκτ / 540	Αναλυτικό πρόγραμμα του μαθήματος όμως Ιστορίας όμως ΣΤ΄ τάξεως του Δημοτικού Σχολείου
1989	453/Α’	12-Ιουν / 3	Λειτουργία Μουσικών Σχολείων
1989	453/Α’	12-Ιουν / 4	Διδασκόμενα μαθήματα και ώρες εβδομαδιαίας διδασκαλίας στα Μουσικά Γυμνάσια.
1990	5/Α΄	22-Ιαν / 010	Τροποποίηση και συμπλήρωση διατάξεων που ρυθμίζουν θέματα σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

1990	5/Α΄	22-Ιαν / 011	Τροποποίηση και συμπλήρωση ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων σχολείων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
1990	53/Α΄	10-Απρ / 132	Αναλυτικό Πρόγραμμα του μαθήματος όμως Αισθητικής Αγωγής (Εικαστικά, Μουσική, Θεατρική Αγωγή) των Γ΄, Δ΄, Ε΄ και ΣΤ΄ τάξεων του Δημοτικού Σχολείου
1990	623/Β΄	28-Σεπ ΥΑ Γ2/3402	Μαθήματα Β΄ και Γ΄ τάξεων ΤΕΛ για αποφοίτους ΓΕΛ
1991	2/Α΄	9-Ιαν / 002	Καθορισμός Ωρολογίου και Αναλυτικού Προγράμματος των τμημάτων «Βοηθών Βρεφοκόμων – Παιδοκόμων» και «Βοηθών Αναισθησιολόγων» του Τομέα Κοινωνικών Υπηρεσιών των ημερήσιων τεχνικών- επαγγελματικών Λυκείων όμως δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης
1991	11/Α΄	4-Φεβ / 034	Τροποποίηση και συμπλήρωση αναλυτικών προγραμμάτων γενικών και κλασικών λυκείων
1991	133/Α΄	4-Σεπ / 374	Αναλυτικό πρόγραμμα Ορθόδοξης Χριστιανικής Αγωγής Θρησκευτικών) όμως Γ΄ τάξης του Δημοτικού Σχολείου
1991	185/Β’	27-Μαρ ΥΑ Γ2/953	Ορισμός διδασκομένων μαθημάτων και ωρών εβδομαδιαίας διδασκαλίας όμως Α’, Β’ και Γ’ τάξης των Μουσικών Γυμνασίων
1993	52/Α΄	9-Απρ / 120	Αναλυτικό πρόγραμμα Ορθόδοξης Χριστιανικής Αγωγής (Θρησκευτικών) όμως Δ΄ τάξης του Δημοτικού Σχολείου
1993	73/Α΄	20-Μαί / 198	Τροποποίηση και συμπλήρωση ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων σχολικών μονάδων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης κα όμως διατάξεις
1993	110/Α΄	29-Ιουν / 250	Καθορισμός Ωρολογίου και Αναλυτικού Προγράμματος των ημερησίων Τεχνικών – Επαγγελματικών Σχολών, για όμως ειδικότητες Κομμωτικής όμως Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
1993	128/Α’	2-Αυγ	Διόρθωση σφάλματος στο Π.Δ. 250/1993.
1993	159/Α΄	15-Σεπ / 376	Δομή και λειτουργία Ενιαίων Πολυκλαδικών Λυκείων.
1993	172/Α΄	4-Οκτ / 403	Αναλυτικό πρόγραμμα «Θρησκευτικών (Ορθόδοξης Χριστιανικής Αγωγής)» των τάξεων Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού Σχολείου
1993	185/Α΄	7-Οκτ / 447	Τροποποίηση ωρολογίων προγραμμάτων σχολικών μονάδων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και όμως διατάξεις
1993	187/Α΄	8-Οκτ / 451	Τροποποίηση και συμπλήρωση Αναλυτικών Προγραμμάτων Σχολικών Μονάδων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και όμως διατάξεις
1994	113/Α΄	6-Ιουλ / 174	Τροποποίηση ωρολογίων προγραμμάτων σχολικών μονάδων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
1994	137/Α’	31-Αυγ / 259	Καθορισμός ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων των ημερήσιων και εσπερινών Τεχνικών Επαγγελματικών Σχολών για την ειδικότητα των Επιπλοποιών.

1994	198/Α΄	25-Νοε / 360	Τροποποίηση ωρολογίων προγραμμάτων σχολικών μονάδων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
1994	240/Α΄	30-Δεκ / 420	Τροποποίηση ωρολογίων προγραμμάτων σχολικών μονάδων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
1995	49/Α’	7-Μαρ / 072	Καθορισμός Ωρολογίων και Αναλυτικών Προγραμμάτων για την ειδικότητα Κοπτικής-Ραπτικής (ΤΕΣ).
1995	128/Α’	26-Απρ	Τροποποίηση αναλυτικών προγραμμάτων σχολικών μονάδων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.
1995	147/Α΄	18-Ιουλ / 264	Ωρολόγιο και αναλυτικό πρόγραμμα του Κλάδου 12 Δομικών Κατασκευών του Ενιαίου Πολυκλαδικού Λυκείου (Ε.Π.Λ.)

ΕΤΟΣ	**Αρ. ΦΕΚ**	**Π.Δ./ Υ.Α. κ.α.**	**Τίτλος / Περιγραφή**
1995	170/Α΄	22-Αυγ / 314	Αναλυτικό Πρόγραμμα Μαθηματικών των Δ΄, Ε΄, και ΣΤ΄ τάξεων του Δημοτικού Σχολείου
1995	187/Β’	17-Μαρ Υ.Α. Γ2/1685	Διδασκαλία μαθημάτων στα Μουσικά Γυμνάσια – Λύκεια
1995	209/Α΄	10-Οκτ / 377	Αναλυτικό πρόγραμμα του μαθήματος όμως Φυσικής Αγωγής του Δημοτικού Σχολείου
1995	215/Α΄	19-Οκτ / 384	Τροποποίηση ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και όμως διατάξεις
1995	216/Α΄	25-Οκτ / 388	Τροποποίηση και συμπλήρωση ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων των Τεχνικών-Επαγγελματικών Λυκείων και των τεχνικών-Επαγγελματικών Σχολών όμως Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.
1995	230/Α΄	13-Νοε / 409	Αναλυτικό πρόγραμμα του μαθήματος όμως Ιστορίας όμως Γ ΄τάξης του Δημοτικού Σχολείου
1995	260/Α’	22-Δεκ / 446	Τροποποίηση αναλυτικών προγραμμάτων σχολικών μονάδων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
1995	424/Β’	16-Μαί Υ.Α. Γ2/3100	Αναλυτικό πρόγραμμα πιάνου για τα Μουσικά Γυμνάσια – Λύκεια
1996	9/Α΄	18-Ιαν / 015	Τροποποίηση αναλυτικών προγραμμάτων σχολικών μονάδων Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
1996	31/Α΄	26-Φεβ / 044	Τροποποίηση αναλυτικών προγραμμάτων σχολικών μονάδων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
1996	61/Α΄	9-Απρ / 077	Τροποποίηση αναλυτικού προγράμματος σχολικών μονάδων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
1996	87/Α΄	24-Μαί / 117	Τροποποίηση αναλυτικών προγραμμάτων σχολικών μονάδων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
1996	124/Α’	17-Ιουν-13	Η ελληνική παιδεία στο εξωτερικό, η διαπολιτισμική εκπαίδευση.
1996	208/Α’	29-Αυγ / 301	Αναλυτικό Πρόγραμμα Ειδικής Αγωγής
1996	238/Α΄	20-Σεπ / 368	Τροποποίηση αναλυτικών προγραμμάτων σχολικών μονάδων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

1996	239/Α΄	20-Σεπ / 369	Τροποποίηση αναλυτικών προγραμμάτων σχολικών μονάδων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
1996	240/Α΄	20-Σεπ / 370	Τροποποίηση αναλυτικών προγραμμάτων σχολικών μονάδων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
1996	241/Α΄	20-Σεπ / 371	Τροποποίηση αναλυτικών και ωρολογίων προγραμμάτων σχολικών μονάδων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
1996	330/Β’	14-Μαί ΥΑ Γ2/950	Λειτουργία Μουσικών Σχολείων (Γυμνασίων -Λυκείων)
1997	18/Α’	19-Φεβ / 021	Ωρολόγιο και αναλυτικό πρόγραμμα Α ‘και Β’ τάξεων όμως ημερήσιας Επαγγελματικής Σχολής Συγγρού.
1997	34/Α΄	12-Μαρ / 30	Αναλυτικό πρόγραμμα του μαθήματος όμως ιστορίας όμως Δ΄ τάξης του Δημοτικού σχολείου
1997	52/Α΄	20921	Συμπλήρωση μαθημάτων και διεξαγωγή προαγωγικών και απολυτηρίων εξετάσεων στα δημόσια σχολεία Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης κατά το σχολικό έτος 1996-1997
1997	64/Α΄	2-Μαί / 72	Τροποποίηση και συμπλήρωση των ωρολογίων και αναλυτικών προγραμμάτων των Τεχνικών – Επαγγελματικών Λυκείων και Τεχνικών – Επαγγελματικών Σχολών όμως Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
1997	65/Α΄	2-Μαί / 078	Τροποποίηση ωρολογίων προγραμμάτων σχολικών μονάδων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
1997	188/Α’	23-Σεπ / Ν. 2525	Ενιαίο Λύκειο, πρόσβαση των αποφοίτων του στη Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου.

ΕΤΟΣ	Αρ. ΦΕΚ	Π.Δ./ Υ.Α. κ.α.	Τίτλος / Περιγραφή
1998	327/Β΄	3-Απρ Υ.Α. Γ2/2055/18-3-1998	Πρόγραμμα σπουδών των Α΄ και Β΄τάξεων του Ενιαίου Λυκείου για τ σχολικό έτος 1998-1999
1998	406/Β’	5-Μαί Υ.Α. Γ2/2289	Αναλυτικό Πρόγραμμα του μαθήματος των Θρησκευτικών των Α’, Β’, Γ’ τάξεων του Ενιαίου Λυκείου.
1998	408/Β’	5-Μαί Υ.Α. Γ2/2830	Τροποποίηση Αναλυτικού Προγράμματος του μαθήματος των Θρησκευτικών των Α’, Β’, Γ’ τάξεων του Γυμνασίου.
1998	444/Β’	11-Μαί	Ωρολόγιο πρόγραμμα Εσπερινού Ενιαίου Λυκείου
1998	846/Β’	12-Αυγ	Διδασκαλία ξένων γλωσσών στην Γ’ τάξη Λυκείου κατά το σχολ. Έτος 1998-99.
1998	846/Β’	12-Αυγ	Ωρολόγιο πρόγραμμα των μαθημάτων όμως Γ’ τάξης Γενικών, Ενιαίων Πολυκλαδικών και Κλασικών Λυκείων για το σχολ. Έτος 1998-99.
1998	975/Β’	15-Σεπ Υ.Α. Γ2/4735	Τροποποίηση όμως Υ.Α. Γ2/6953

1998	975/Β’	15-Σεπ	Διορθώσεις σφαλμάτων στη Β7/948/6.7.1998 απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.
1998	1084/Β’	16-Οκτ	Αναθέσεις μαθημάτων Α’ και Β’ τάξεων Ενιαίου Λυκείου.
1998	1091/Β’	20-Οκτ	Τροποποίηση όμως Υ.Α. Γ2/2055/18-3-1998 (ΦΕΚ 327/Β’/3-4-1998.
1998	1092/Α’	20-Οκτ	Αναλυτικό πρόγραμμα «Φυσικής» Β’ Γυμνασίου.
1998	1184-Α’	16-Νοε	Ωρολόγιο πρόγραμμα μαθημάτων εσπερινών Τ.Ε.Ε.
1999	59/Β’	2-Φεβ Υ/Α Γ1/1349/28-12 1998	Αναλυτικό πρόγραμμα του μαθήματος των Μαθηματικών όμως Α’ τάξης και των Φυσικών Ε’ και ΣΤ’ τάξεων του Δημοτικού σχολείου
1999	93/Β’	10-Φεβ Υ.Α. Γ1/58/25-1-1999	Πρόγραμμα Σπουδών όμως Νεοελληνικής Γλώσσας στην προ-Δημοτικ Εκπαίδευση – Νηπιαγωγείο και στο Δημοτικό.
1999	342/Β’	13-Απρ Υ.Α. Γ2/1090	Πρόγραμμα Σπουδών όμως Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας στο Λύκειο.
1999	343/Β’	13-Απρ Υ.Α. Γ2/1095	Πρόγραμμα Σπουδών Χημείας Ενιαίου Λυκείου.
1999	344/Β’	13-Απρ Υ.Α. Γ2/1091	Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος «Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» στο Γυμνάσιο και το Λύκειο.
1999	345/Β’	13-Απρ Υ.Α. Γ2/1083	Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος «Ανάπτυξη εφαρμογών σε υπολογιστικό περιβάλλον» όμως Γ’ τάξης όμως ΤεχνολογικήςΚατεύθυνση του Ενιαίου Λυκείου.
1999	366/Β’	13-Απρ Υ.Α. Γ2/1096	Πρόγραμμα Σπουδών Βιολογίας Ενιαίου Λυκείου.
1999	367/Β’	13-Απρ Υ.Α. Γ2/1087	Πρόγραμμα Σπουδών όμως Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας και Γραμματείας στο Γυμνάσιο.

1999	368/Β'	13-Απρ Υ.Α. Γ2/1092	Πρόγραμμα Σπουδών όμως Πληροφορικής Α', Β', Γ' τάξεων του Γυμνασίου.
1999	391/Β'	15-Απρ Υ.Α. Γ2/1084	Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος «Τεχνολογία Υπολογιστικών Συστημάτων και Λειτουργικά Συστήματα» όμως Γ' τάξης όμως ΤεχνολογικήςΚατεύθυνσης του Ενιαίου Λυκείου.
1999	392/Β'	15-Απρ Υ.Α. Γ2/1097	Πρόγραμμα Σπουδών των μαθημάτων «Εφαρμογές Πληροφορικής» καθώς και «Εφαρμογές Υπολογιστών» των Α', Β', Γ' τάξεων του Ενιαίου Λυκείου.
1999	401/Β'	19-Απρ Υ.Α. Γ2/1085	Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος «Πολυμέσα-Διαδίκτυα» όμως Γ' τάξης όμως ΤεχνολογικήςΚατεύθυνσης του Ενιαίου Λυκείου.
1999	401/Β'	19-Απρ Υ.Α. Γ2/1093	Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος «Εφαρμογές λογισμικού» όμως Γ τάξης όμως Τεχνολογικής Κατεύθυνσης του Ενιαίου Λυκείου.
1999	402/Β'	19-Απρ Υ.Α. Γ2/1085	Πρόγραμμα Σπουδών ΦυσικήςΑ', Β', Γ' τάξεων Λυκείου.

ΕΤΟΣ	**Αρ. ΦΕΚ**	**Π.Δ./ Υ.Α. κ.α.**	**Τίτλος / Περιγραφή**
1999	561/Β'	6-Μαί Υ.Α. Γ2/1088	Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος «Γλωσσική διδασκαλία» στοΓυμνάσιο και στο Λύκειο.
1999	1540/Β'	29-Ιουλ Υ.Α. Γ2/2768	Πρόγραμμα Σπουδών των μαθημάτων όμως Α', Β', Γ' τάξης του Ενιαίου Λυκείου για το σχολ. Έτος 1999-2000.
1999	1645/Β'	24-Αυγ Υ.Α. Γ2/3864	Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος «Αισθητική Αγωγή» στο Γυμνάσιο και στο Ενιαίο Λύκειο.
1999	1717/Β'	13-Σεπ Υ.Α. Γ2/3914	Καθορισμός Τομέων και Ειδικοτήτων των ΤΕΕ, Ωρολόγιο Πρόγραμμα μαθημάτων.
1999	1868/Β'	11-Οκτ Υ.Α. Γ2/3994	

			Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος όμως αγγλικής Γλώσσας στο Ενιαίο Λύκειο.
1999	1894/Β’	18-Οκτ Υ.Α. Γ2/3914	Καθορισμός Τομέων και Ειδικοτήτων των ΤΕΕ, Ωρολόγιο Πρόγραμμα μαθημάτων.
1999	1895/Β’	18-Οκτ Υ.Α. Γ2/4491	Ωρολόγιο Πρόγραμμα μαθημάτων Εσπερινών ΤΕΕ.
1999	1999/Β’	10-Νοε	Ωρολόγιο Πρόγραμμα μαθημάτων των τάξεων Α’, Β’, Γ’ Ενιαίου Μουσικού Λυκείου.
1999	2123/Β’	6-Δεκ	Ωρολόγιο Πρόγραμμα Ενιαίων Λυκείων Ειδικής Αγωγής.

Β) Περιβαλλοντική εκπαίδευση

1. Σκοπός της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

Σύμφωνα με το Ν. 1892/90 και τις αντίστοιχες Εγκυκλίους, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση αποτελεί τμήμα των προγραμμάτων των σχολείων της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Σκοπός της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης είναι να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές τη σχέση του ανθρώπου με το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον τους, να ευαισθητοποιηθούν για τα προβλήματα που συνδέονται με αυτό και να δραστηριοποιηθούν με ειδικά προγράμματα, ώστε να συμβάλουν στη γενικότερη προσπάθεια αντιμετώπισής τους. Ως εκπαιδευτική διαδικασία δραστηριότητα οδηγεί στη διασαφήνιση εννοιών, την αναγνώριση αξιών, την ανάπτυξη / καλλιέργεια ψυχοκινητικών δεξιοτήτων και στάσεων που είναι απαραίτητες στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και στη διαμόρφωση κώδικα συμπεριφοράς γύρω από τα προβλήματα που αφορούν στην ποιότητα του περιβάλλοντος σε ατομικό και στη συνέχεια σε ομαδικό/ κοινωνικό επίπεδο.

Η έννοια του περιβάλλοντος στην Περιβαλλοντική Εκπαίδευση αντιμετωπίζεται με την ολιστική διάστασή του και περιλαμβάνει τις παρακάτω εκφάνσεις: Φυσικό, Τεχνητό/δομημένο, Κοινωνικό-Οικονομικό και Ιστορικό περιβάλλον. Για το λόγο αυτό κάθε θέμα/πρόβλημα μελετάται διεπιστημονικά και διαθεματικά.

2. Άξονες Γνωστικού περιεχομένου, Γενικοί στόχοι, Ενδεικτικές θεμελιώδεις έννοιες διαθεματικής προσέγγισης

Οι Άξονες του Γνωστικού περιεχομένου των προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης καθώς και οι Γενικοί Στόχοι, οι οποίοι είναι κοινοί για όλους τους άξονες, είναι προσανατολισμένοι προς τις αποφάσεις των διεθνών συνδιασκέψεων και συνόδων κορυφής και αφορούν και τις δύο βαθμίδες της Εκπαίδευσης.

Άξονες γνωστικού περιεχομένου	**Γενικοί Στόχοι (γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις και αξίες)**	**Ενδεικτικές θεμελιώδεις έννοιες διαθεματικής προσέγγισης**
Αέρας-Ατμόσφαιρα-Κλιματικές αλλαγές	Να κατανοήσουν τη σχέση/ αλληλεπίδραση του ανθρώπου με το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον Να συσχετίζουν αρχές και έννοιες των Φυσικών Επιστημών με την καθημερινή πραγματικότητα	Αλληλεπίδραση, μεταβολή, ισορροπία, σύστημα, χώρος, χρόνος
Νερό	Να εξοικειωθούν με διαδικασίες και κριτήρια επιστημονικής μεθοδολογίας. Να αναπτύξουν ερευνητική διάθεση, κριτική και δημιουργική σκέψη για την προσέγγιση και κατανόηση των σύγχρονων περιβαλλοντικών προβλημάτων. Να αναπτύξουν κώδικα συμπεριφοράς απέναντι στην ομάδα και στο περιβάλλον.	Κύκλος, σύστημα, χώρος, χρόνος, μονάδα, σύνολο, μεταβολή, πολιτισμός
Έδαφος	Να καλλιεργήσουν ικανότητα λήψης αποφάσεων.	Χώρος, χρόνος, ταξινόμηση, μεταβολή, μονάδα, σύνολο Αειφορία
Δάση	Να αντιλαμβάνονται τη φύση μέσα από τις αισθήσεις τους. Να αξιοποιούν τη σημειολογία της φύσης.	Αλληλεπίδραση, σύστημα, μονάδα, σύνολο, μεταβολή, χώρος, χρόνος, πολιτισμός, προστασία, αειφορία
Βιοποικιλότητα-Η εξαφάνιση των ειδών	Να σέβονται και να προστατεύουν κάθε μορφή ζωής. Να ασκηθούν στην ορθή χρήση της Τεχνολογίας.	Ταξινόμηση, αλληλεπίδραση, σύστημα, μεταβολή, χώρος, χρόνος, προστασία, σεβασμός

Ενέργεια	Να ασκηθούν στην ομαδική εργασία. Να αναπτύξουν πνεύμα συνεργασίας και υπευθυνότητας.	Σύστημα, εξέλιξη, οικονομία, επικοινωνία, χώρος, χρόνος, μονάδα, σύνολο, αειφορία
Η διαχείριση απορριμμάτων και αποβλήτων	Να σέβονται τις διαφορετικές απόψεις, τον τρόπο ζωής και τη δημιουργική δράση των άλλων.	Σύστημα, ταξινόμηση μεταβολή, χώρος, χρόνος, μονάδα, σύνολο, πολιτισμός

Ανθρώπινες δραστηριότητες	Να αναπτύξουν θετικές στάσεις για την πρόληψη και επίλυση μελλοντικών περιβαλλοντικών προβλημάτων.	Χώρος, χρόνος, σύστημα, μονάδα, σύνολο, αισθητική, επικοινωνία, πολιτισμός, ισορροπία, προστασία, υπευθυνότητα
Ανθρώπινες σχέσεις και αξίες	Να συμμετέχουν ενεργά ως υπεύθυνοι πολίτες στη βελτίωση της ποιότητας ζωής.	Ελευθερία, ανεξαρτησία, συνεργασία, αλληλεπίδραση, επικοινωνία, μονάδα, σύνολο, πολιτισμός, σεβασμός, αλληλεγγύη

3. Βασικές Αρχές της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

Κατά το σχεδίασμα και την υλοποίηση των προγραμμάτων/δραστηριοτήτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης επιδιώκεται :

Η διεπιστημονική και διαθεματική προσέγγιση του θέματος/προβλήματος.

Η έμφαση στην ενεργό συμμετοχή των μαθητών και τη χρήση ενεργητικών μεθόδων: συζήτηση – αντιπαράθεση απόψεων, έρευνα, κριτική επεξεργασία και δράση.

Ο προσανατολισμός στην πρόληψη ή επίλυση περιβαλλοντικών θεμάτων ή προβλημάτων.

Η εστίαση στην αειφόρο διαχείριση και ανάπτυξη του περιβάλλοντος.

Η εστίαση της προσοχής στην παρούσα αλλά και τη μελλοντική κατάσταση του περιβάλλοντος.

Η άμεση δράση σε τοπικό επίπεδο με στόχο μακροχρόνια αποτελέσματα σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο.

Η ευαισθητοποίηση στην ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων και την «ορθή χρήση» της Τεχνολογίας.

Η παροχή ίσων ευκαιριών για την απόκτηση γνώσεων, δεξιοτήτων, αξιών και στάσεων που χρειάζονται για την προστασία του Περιβάλλοντος.

Η ανάδειξη συνεργασίας, καλλιέργειας αξιών και δημιουργίας νέων προτύπων, στάσεων και συμπεριφορών ατόμων, ομάδων και κοινωνίας απέναντι στο περιβάλλον.

Το άνοιγμα του σχολείου στην κοινωνία και τη ζωή.

4. Στόχοι, Θεματικές ενότητες, Ενδεικτικές Δραστηριότητες

Στόχοι	Θεματικές ενότητες	Ενδεικτικές δραστηριότητες
Να γνωρίσουν τα συστατικά του αέρα και τις ιδιότητες του. Να διαχωρίζουν τις έννοιες καιρός και κλίμα. Να παρατηρούν, να καταγράφουν στοιχεία και μετρήσεις των κλιματικών στοιχείων : θερμοκρασία, υγρασία, κατεύθυνση ανέμου, ύψος βροχόπτωσης, νέφωση. Να οργανώνουν αρχεία. Να εξοικειωθούν με διαδικασίες εύρεσης του μικροκλίματος της περιοχής του σχολείου τους. Να καταγράψουν τους κυριότερους ρυπαντές του αέρα και της ατμόσφαιρας. Να καταγράψουν τις ανθρώπινες παρεμβάσεις που προκαλούν τις κλιματικές αλλαγές. Να καταγράψουν τις συνέπειες εξαιτίας των κλιματικών αλλαγών. Να αξιοποιούν τις πληροφορίες των δελτίων πρόγνωσης του καιρού. Να ευαισθητοποιηθούν στη λήψη μέτρων για την προστασία της ατμόσφαιρας και να προτείνουν λύσεις.	***Αέρας/Ατμόσφαιρα/ Κλιματικές αλλαγές*** Τα συστατικά του αέρα. Η ρύπανση του αέρα των εσωτερικών χώρων. Η ρύπανση του αέρα των πόλεων. Οι έννοιες καιρός και κλίμα. Κατασκευή απλών μετεωρολογικών οργάνων και λήψη μετρήσεων. Η σχέση καιρικών και κλιματικών συνθηκών με την κίνηση της Γης. Οι επικείμενες κλιματικές αλλαγές εξαιτίας της ελάττωσης του στρώματος του όζοντος και του προβλήματος του φαινομένου του θερμοκηπίου ως αποτέλεσμα των ανθρωπίνων παρεμβάσεων. Η συσχέτιση των κλιματολογικών συνθηκών με την παραγωγή, τη δόμηση, τις πλημμύρες, τον αθλητισμό, τον τουρισμό, τα φυσικά και ανθρωπολογικά γνωρίσματα και την υγεία.	Ανάπτυξη σχεδίου εργασίας με θέμα «Η προστασία της ατμόσφαιρας – Κλιματικές αλλαγές».
Να αναγνωρίζουν τις αιτίες μόλυνσης κα ρύπανσης του νερού. Να ευαισθητοποιηθούν στη λήψη μέτρων για τη μόλυνση και ρύπανση του νερού. Να συνειδητοποιήσουν τη σπουδαιότητα του νερού. Να καλλιεργήσουν στάσεις για την οικονομία του νερού και να ευαισθητοποιηθούν στην ορθολογική διαχείρισή του.	***Νερό*** Ο κύκλος του νερού και παράγοντες που τον διαταράσσουν. Το νερό πηγή ζωής. Επιφανειακά και υπόγεια νερά: Λίμνες, ποτάμια, θάλασσες, πηγές, υδροφόρος ορίζοντας. Πόσιμο και ιαματικό νερό. Η έλλειψη ή η ακαταλληλότητα του νερού. Αιτίες υποβάθμισης της ποιότητας του νερού. Ρύπανση και μόλυνση του νερού. Το νερό ως βιότοπος. Το νερό και γεωργικές καλλιέργειες. Οικιακή και βιομηχανική χρήση του νερού. Η ιστορική σημασία του νερού στην κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική εξέλιξη.	Μελέτη πεδίου (Λίμνη, ποτάμι, θάλασσα και ακτές). Επίλυση τοπικού προβλήματος ρύπανσης /μόλυνσης λίμνης, ποταμού, κ.ά.

Να διακρίνουν το τοπικό από το εθνικό και παγκόσμιο ανάγλυφο. Να αναφέρουν τους τύπους των πετρωμάτων και των εδαφών του τόπου τους. Να διερευνήσουν τις αιτίες που δημιουργούν το φαινόμενο της διάβρωσης του εδάφους. Να αναγνωρίζουν τις αιτίες ρύπανσης των εδαφών. Να πληροφορηθούν για το φαινόμενο της ερημοποίησης και τις αιτίες που το προκαλούν. Να καταγράψουν τις συνέπειες από την κακή διαχείριση της γης. Να ευαισθητοποιηθούν στην προστασία του εδάφους.	**Έδαφος** Φυσική, γεωλογική και ιστορική μελέτη του τοπικού, εθνικού, παγκόσμιου ανάγλυφου. Τύποι εδαφών και πετρωμάτων. Εξόρυξη πετρωμάτων, ορυκτών. Διαχείριση του ανάγλυφου : Καλλιέργειες, αποστραγγιστικά έργα, δόμηση, δρόμοι, σήραγγες, αεροδρόμια. Συνέπειες από την κακή διαχείριση της Γης. Διάβρωση του εδάφους. Το φαινόμενο της ερημοποίησης.	Μελέτη κατά περίπτωση μιας περιοχής με έκδηλα στοιχεία κακής διαχείρισης του εδάφους: Αιτίες-Συνέπειες-Λύσεις.
Να γνωρίζουν και να ταξινομούν τα είδη δασών. Να γνωρίζουν τα είδη της χλωρίδας και πανίδας των μεσογειακών δασών. Να καταγράψουν τους κινδύνους που διατρέχουν τα δάση, να προτείνουν λύσεις και να αναλάβουν δράση. Να περιγράψουν τις ανθρώπινες παρεμβάσεις στα δάση. Να αναφέρουν το ρόλο του δάσους. Να αξιολογούν τη χρησιμότητά του δάσους. Να καλλιεργήσουν την ευθύνη για την προστασία του δάσους και την αειφόρο διαχείρισή του.	***Δάση*** Δάσος -Ανάπτυξη -Περιβάλλον Αστικό και Περιαστικό πράσινο. Τύποι δασών και διαχείρισή τους. Μεσογειακά δάση. Περιβαλλοντικές, παραγωγικές, κοινωνικο-πολιτιστικές λειτουργίες του δάσους. Κίνδυνοι των δασών : πυρκαγιές, υπερυλοτόμηση, υπερβόσκηση, καταπάτηση. Οι θετικές ανθρώπινες παρεμβάσεις στα δάση. Η δήλωση αρχών για την προστασία και ανάπτυξη των δασών -Αναδάσωση Η αειφόρος διαχείριση των δασών.	Επίλυση προβλήματος με θέμα «Κίνδυνοι των δασών και λήψη μέτρων για την αειφόρο διαχείρισή τους».
Να καταγράψουν τα ζώα, τα φυτά, τους μικροοργανισμούς του βιότοπου/ οικοσυστήματος. Να αναγνωρίζουν τις αιτίες εξαφάνισης των ειδών. Να καταγράψουν ποια είδη κινδυνεύουν να εξαφανιστούν. Να γνωρίσουν τους βιότοπους – υγροβιότοπους του τόπου τους. Να συνδέσουν την τοπική με την εθνική και παγκόσμια χλωρίδα και πανίδα. Να ευαισθητοποιηθούν στη λήψη μέτρων για την προστασία της χλωρίδας και πανίδας.	***Βιοποικιλότητα*** ***Εξαφάνιση των ειδών*** Αβιοτικοί και βιοτικοί παράγοντες για την ανάπτυξη ζωής. Χλωρίδα και πανίδα του τόπου. Τροφικές αλυσίδες. Είδη που κινδυνεύουν να εξαφανιστούν και αιτίες της εξαφάνισής τους. Συνέπειες των ανθρωπίνων παρεμβάσεων στην εξαφάνιση των ειδών. Μέτρα προστασίας της χλωρίδας και πανίδας.	Μελέτη πεδίου με θέμα «Το τοπικό οικοσύστημα που κινδυνεύει».

Να καταγράψουν τις πηγές ενέργειας. Να διαχωρίσουν τις ήπιες εναλλακτικές μορφές ενέργειας από τις συμβατικές. Να καταγράψουν τις ενεργειακές ανάγκες σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο. Να καταγράψουν και αξιολογήσουν τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα των ήπιων εναλλακτικών πηγών ενέργειας. Να ευαισθητοποιηθούν στη λήψη μέτρων μείωσης της κατανάλωσης της ενέργειας και στην ορθολογική χρήση της. Να καταγράψουν τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της χρήσης της πυρηνικής ενέργειας. Να πληροφορηθούν για την ενεργειακή πολιτική άλλων χωρών.	***Ενέργεια*** Πηγές ενέργειας. Φυσικοί ορυκτοί πόροι. Άνιση κατανομή των φυσικών ορυκτών πόρων. Υπερεκμετάλλευση των φυσικών ορυκτών πόρων. Συνέπειες της καύσης των πρώτων υλών. Ήπιες Εναλλακτικές μορφές ενέργειας. Χρήσεις της ενέργειας : Κτίρια/Κατοικία-Μεταφορές-Βιομηχανία Πυρηνική ενέργεια: Δυνατότητες χρήσης και κίνδυνοι.	Ανάπτυξη σχεδίου εργασίας με θέμα «Το Ενεργειακό Πρόβλημα: Ενέργεια -Υπερεκμετάλλευση φυσικών ορυκτών πόρων -Ήπιες και εναλλακτικές μορφές ενέργειας». Επίλυση προβλήματος με θέμα « Χρήση της ενέργειας -Ρύπανση του αέρα, του νερού και του εδάφους».
Να καταγράψουν τα είδη των απορριμμάτων που η διαχείρισή τους προστατεύει το περιβάλλον. Να γνωρίσουν τους σύγχρονους τρόπους διαχείρισης των απορριμμάτων. Να προβληματιστούν για τις αιτίες και τους κινδύνους που απορρέουν από την κακή διαχείριση των απορριμμάτων και των αποβλήτων. Να συνειδητοποιήσουν την περιβαλλοντική και οικονομική αξία της ανακύκλωσης. Να ασκηθούν για να συνειδητοποιήσουν ότι η καθαριότητα του σχολείου, της γειτονιάς και της περιοχής τους είναι υπόθεση πρώτα ατομική και μετά κοινωνική.	***Η διαχείριση απορριμμάτων και αποβλήτων*** Η διαχείριση των απορριμμάτων. Η διαχείριση των στερεών αποβλήτων, υδατικών λυμάτων, χημικών τοξικών και ραδιενεργών αποβλήτων. Η κατάσταση στην Ελλάδα σήμερα. Η υγειονομική ταφή των απορριμμάτων: Ο βιολογικός καθαρισμός Ο ρόλος του πολίτη στην ανακύκλωση. Η ανακύκλωση υλικών : α. αλουμινίου β. χαρτιού, γ. γυαλιού. Δ. πλαστικών.	Μελέτη κατά περίπτωση με θέμα: «Η διαχείριση των απορριμμάτων της περιοχής μου». Μελέτη πεδίου σε χώρο παραγωγής αγαθών και ενημέρωση για τα μέτρα αντιρρύπανσης (βιολογικός καθαρισμός, φίλτρα, αντιρρυπαντική τεχνολογία).
Να εντοπίσουν και να περιγράψουν τις δραστηριότητες και τις σχέσεις/ αλληλεπιδράσεις του ανθρώπου σε ένα τεχνητό δομημένο περιβάλλον διαχρονικά. Να καταγράψουν τα υλικά κατασκευής και τα χαρακτηριστικά λειτουργίας διαφόρων κτιρίων. Να αξιολογούν την ασφάλεια και λειτουργικότητα των κατασκευών σε σχέση με την περιβαλλοντική και αισθητική αντίληψη. Να ενημερωθούν για τις αρχές της δόμησης σε σχέση με την υγεία, την οικονομία και τη διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος. Να συσχετίζουν το δομημένο/ τεχνητό περιβάλλον με τις φυσικές καταστροφές. Να συνδέουν το Δομημένο / Τεχνητό περιβάλλον με την ποιότητα ζωής.	***Ανθρώπινες δραστηριότητες*** Ιστορία αστικών τμημάτων και κατασκευών. Μελέτη δομημένων χώρων και λειτουργιών που επιτελούνται σε αυτούς. Σχεδιασμός κτιρίων, πόλεων, μεγάλων έργων σε σχέση με το περιβάλλον. Ασφάλεια και λειτουργικότητα σε συνδυασμό με την περιβαλλοντική και αισθητική αντίληψη για τις κατασκευές. Σχέσεις χρησιμοποιούμενων υλικών-ρύπανσης-οικονομίας. Σχέσεις ανάμεσα στη δόμηση-ρύπανση – οικονομία – ποιότητα ζωής. Συσχέτιση του δομημένου/τεχνητού περιβάλλοντος με τις φυσικές καταστροφές. Σχέσεις Έργων με το Φυσικό και Κοινωνικό Περιβάλλον.	Ανάπτυξη σχεδίου εργασίας με θέμα «Η εξέλιξη της κατοικίας σε σχέση με το περιβάλλον». Ανάπτυξη σχεδίου εργασίας με θέμα «Περιπτώσεις διατάραξης της ισορροπίας της φύσης από έργα που γίνονται στην περιοχή μας: Αιτίες-Συνέπειες-Λύσεις».

Να διερευνήσουν, να αναλύσουν και να ερμηνεύσουν τις συνθήκες ανθρώπινης διαβίωσης, το δημογραφικό πρόβλημα, τις ανθρώπινες αξίες. Να καταγράψουν τα κοινωνικά προβλήματα που συναντούν γύρω τους. Να διακρίνουν τους διαφορετικούς πολιτισμούς, τον τρόπο ζωής και τις διαφορετικές αντιλήψεις των άλλων ανθρώπων. Να συνειδητοποιήσουν το ρόλο τους στην αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων και να προτείνουν λύσεις. Να αναπτύξουν θετικές στάσεις και συμπεριφορές για τους διαφορετικούς λαούς που ζουν και εργάζονται στη χώρα μας. Να καλλιεργήσουν δεξιότητες προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, των ατομικών, ανθρώπινων και κοινωνικών δικαιωμάτων. Να επισημάνουν τους σύγχρονους επικοινωνιακούς τρόπους και να συζητήσουν τις θετικές και αρνητικές επιδράσεις τους.	***Ανθρώπινες σχέσεις και αξίες*** Κοινωνικές και Οικονομικές διαστάσεις του αναπτυξιακού και περιβαλλοντικού προβλήματος. Η διεθνής συνεργασία (Βορά-Νότου, Ανατολής -Δύσης). Η φτώχεια και τα μη φιλικά προς το περιβάλλον καταναλωτικά πρότυπα. Ο δημογραφικός παράγων και η ανθρώπινη υγεία. Οι συνθήκες ανθρώπινης διαβίωσης. Η ενίσχυση του ρόλου των μεγάλων κοινωνικών ομάδων: Ο ρόλος των γυναικών, των παιδιών και των νέων στη διαρκή ανάπτυξη. Ανθρώπινες αξίες – Ισότητα φύλων – Προβλήματα μειονοτήτων- Κοινωνικά προβλήματα- Αιτίες και αποτελέσματα. Κοινωνική οργάνωση: Καλλιέργεια ατομικής και κοινωνικής ευθύνης, αυτοπειθαρχίας, ανάληψης δράσης για τα περιβαλλοντικά και κοινωνικά ζητήματα. Μέσα και κώδικες επικοινωνίας. Τουρισμός και αειφορία.	Παιχνίδι ρόλων με θέμα «Οι υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των παιδιών». Ανάπτυξη σχεδίου εργασίας και έκθεσης με θέμα «Οι διάφορες εθνικότητες της περιοχής – Στοιχεία του πολιτισμού, ήθη και έθιμά τους». Συζήτηση με θέμα «Τα θετικά και αρνητικά στοιχεία του τουρισμού στον τόπο μας».

5. Μεθοδολογικές προσεγγίσεις

Οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις, οι οποίες προτείνονται, μπορεί να εφαρμοστούν ανάλογα με το θέμα/πρόβλημα του προγράμματος. Τα βασικά μεθοδολογικά εργαλεία της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης είναι το σχέδιο εργασίας και η επίλυση προβλήματος, τα οποία απορρέουν από τη Γενική Διδακτική και μπορούν να συνδυαστούν με τις ειδικότερες στρατηγικές.

Α. Σχέδιο Εργασίας

Η ανάπτυξη και υλοποίηση του σχεδίου εργασίας ακολουθεί σε γενικές γραμμές την εξής πορεία : Επιλογή του θέματος – Καθορισμός στόχων – Σχεδιασμός της εργασίας και συγκρότηση ολιγομελών ομάδων – Ανάθεση και υλοποίηση των εργασιών σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο – Συζήτηση αποτελεσμάτων και προγραμματισμός λήψης μέτρων - Παρουσίαση – Αξιολόγηση.

Β. Επίλυση προβλήματος

Στην εφαρμογή της επίλυσης προβλήματος ακολουθούνται σε γενικές γραμμές τα παρακάτω: Εντοπισμός και διερεύνηση του προβλήματος/ζητήματος – Καθορισμός στόχων για την επίλυση ή συμμετοχή στην επίλυση του προβλήματος – Διερεύνηση εναλλακτικών λύσεων – Σύνταξη κριτηρίων για την επιλογή της πιθανής/ρεαλιστικής λύσης ή λύσεων – Επιλογή της

κατάλληλης λύσης ή λύσεων σύμφωνα με τις αρχές της ευφορίας – Συγκρότηση σχεδίου δράσης. Υλοποίηση της δράσης – Αξιολόγηση και επανατροφοδότηση της διαδικασίας.

Γ. Μελέτη πεδίου

Η μελέτη πεδίου οργανώνεται σε τέσσερα στάδια :

1° Προετοιμασία εκπαιδευτικού: Προπαρασκευαστική επίσκεψη και εξοικείωση με το αντικείμενο μελέτης αντιμετώπιση τυπικών διαδικασιών.

2° Προετοιμασία μαθητών: Διατύπωση στόχων, οργάνωση δραστηριοτήτων που θα αναπτυχθούν, άντληση στοιχείων από πηγές πληροφόρησης.

3° Εργασία στο πεδίο: Χωρισμός των μαθητών σε ομάδες, οι οποίοι αναλαμβάνουν να υλοποιήσουν τις συγκεκριμένες δραστηριότητες : Παρατήρηση, καταγραφή στοιχείων, φωτογράφηση, δειγματοληψία, εφόσον το υλικό δεν είναι σπάνιο.

4° Εργασία στην τάξη: Εκτέλεση πειραμάτων για την επαλήθευση ή απόρριψη υποθέσεων και στοιχείων, σύνθεση των στοιχείων, κοινοποίηση των αποτελεσμάτων.

Οι παραπάνω μεθοδολογικές προσεγγίσεις πλαισιώνονται επίσης με ποικίλες διδακτικές στρατηγικές, όπως:

Ανίχνευση και τροποποίηση των εναλλακτικών ιδεών των μαθητών

Μέθοδος έρευνας με υποβολή ερωτήσεων

Πειραματική μέθοδος

Ανάλυση και μελέτη μιας χαρακτηριστικής περίπτωσης

Δραστηριότητες και παιχνίδια προσομοίωσης

Πνευματική διέγερση

Αντιπαράθεση απόψεων

Ανάδραση

Παιχνίδι ρόλων-δραματοποίηση

Κατασκευή εννοιολογικού χάρτη / χάρτη ιδεών

Συγκεντρωτικός πίνακας

Κατασκευή εννοιολογικού χάρτη

6. Ενδεικτικό μεθοδολογικό πλαίσιο ανάπτυξης προγράμματος

Επιλογή Θέματος	Η επιλογή του θέματος συναποφασίζεται από τους μαθητές και εκπαιδευτικούς και αφορά στο τοπικό, εθνικό και στη συνέχεια παγκόσμιο περιβάλλον.

Διατύπωση στόχων	Οι στόχοι είναι γνωστικοί, επιστημονικοί, κοινωνικοί, αισθητικοί, αυτομορφωτικοί και στάσεις ζωής. Η διατύπωση των στόχων οφείλει να οδηγεί σε μετρήσιμα αποτελέσματα.
Χρονοδιάγραμμα	Το χρονοδιάγραμμα εξαρτάται από το θέμα του προγράμματος το οποίο διαρκεί τέσσερις έως εννέα μήνες.
Μεθοδολογική προσέγγιση	Η μεθοδολογική προσέγγιση και η επιλογή των άλλων διδακτικών στρατηγικών εξαρτάται από το θέμα.
Διδακτικές Ενέργειες	Οι διδακτικές ενέργειες που επιλέγονται βρίσκονται σε αντιστοιχία με τους στόχους που τέθηκαν και μπορεί να είναι : Κατασκευή εννοιολογικού χάρτη / χάρτη ιδεών/εννοιών Άντληση πληροφοριών/στοιχείων από πηγές πληροφόρησης Κατασκευή οργάνων, λήψη μετρήσεων και οργάνωση αρχείων Σύνταξη ερωτηματολογίου ή ημιδομημένης συνέντευξης Επίσκεψη στην εν λόγω περιοχή και συγκέντρωση στοιχείων. Διεξαγωγή πειραμάτων και εργαστηριακών ασκήσεων Η ανταλλαγή πληροφοριών με τους μαθητές άλλων σχολείων (Θεματικά Δίκτυα Π.Ε.) Επιστολές σε τοπικούς φορείς, υπηρεσίες, οργανώσεις, κ.ά.
Σύνθεση της εργασίας	Η σύνθεση της εργασίας περιλαμβάνει : Οργάνωση και επεξεργασία των πληροφοριών και του έντυπου υλικού, των μετρήσεων και των άλλων στοιχείων σε πίνακες, διαγράμματα, ιστογράμματα, κολάζ, κ.ά. Συγγραφή σεναρίου στο οποίο να αναφέρονται οι δραστηριότητες, οι ενέργειες και οι εμπειρίες από το όλο πρόγραμμα. Επισήμανση των αρνητικών συνεπειών της παρέμβασης του ανθρώπου, λήψη μέτρων, προγραμματισμός περαιτέρω δράσεων, κ.ά.

Παρουσίαση της εργασίας	Καθορισμός ημέρας που θα γίνεται η παρουσίαση όλων των καινοτόμων δράσεων.
Αξιολόγηση	Η αξιολόγηση του προγράμματος γίνεται από επιτροπή που συγκροτείται από το σύλλογο των διδασκόντων, αντιπροσωπεία μαθητών, σύλλογο γονέων & κηδεμόνων, μέλη τοπικής αυτοδιοίκησης.
Κοινοποίηση	Οι ομάδες αναλαμβάνουν την κοινοποίηση των αποτελεσμάτων/ πορισμάτων της εργασίας.

7. Αξιολόγηση

Κατά την υλοποίηση του προγράμματος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης η αξιολόγηση θεωρείται αναγκαία, διότι μέσω αυτής αφενός εκτιμάται η αποτελεσματικότητα της εκπαιδευτικής πρακτικής και αφετέρου επιδιώκεται η συνεχής βελτίωση των μαθησιακών αποτελεσμάτων. Οι άξονες και τα κριτήρια αξιολόγησης προκύπτουν από τους στόχους που αρχικά τέθηκαν και από το βαθμό επίτευξής τους. Οι άξονες αξιολόγησης μπορεί να είναι η ανάπτυξη ψυχοκινητικών δεξιοτήτων και ικανοτήτων, η ποιότητα της εργασίας και η παρουσίαση του προγράμματος. Αντίστοιχα τα κριτήρια μπορεί να είναι :

1° Ο βαθμός επίτευξης των στόχων (π.χ. η οικοδόμηση γνώσεων, η ανάπτυξη δεξιοτήτων, η διαμόρφωση κώδικα αξιών, στάσεων και συμπεριφορών των μαθητών απέναντι στον εαυτό τους, την ομάδα, το περιβάλλον).

2° Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε.

3° Η πρωτοτυπία αντιμετώπισης του θέματος.

4° Η διαθεματική προσέγγιση.

5° Το πλήθος, η ετερογένεια και η ποιότητα των πηγών που επιλέχθηκαν.

6° Η ικανότητα οργάνωσης και επεξεργασίας δεδομένων, πληροφοριών και στοιχείων που συγκεντρώθηκαν.

7° Η εξαγωγή/ τεκμηρίωση των συμπερασμάτων που προέκυψαν από τα στοιχεία, τις μετρήσεις και τα διαγράμματα.

8° Ο βαθμός αξιοποίησης των νέων τεχνολογιών.

9° Η σύνθεση της εργασίας.

10° Ο βαθμός δυσκολίας του θέματος και, τέλος, όποια άλλα κριτήρια θεωρεί ο εκπαιδευτικός απαραίτητα.

8. Υποστηρικτικό Υλικό για τον εκπαιδευτικό

Για τη στήριξη, σχεδιασμό και υλοποίηση, των προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης προβλέπεται η συγγραφή οδηγού/βοηθήματος για τον εκπαιδευτικό Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Ο οδηγός αυτός θα περιλαμβάνει ένα γενικό θεωρητικό μέρος με βάση τους άξονες του γνωστικού περιεχομένου και θα συνοδεύεται από εργαστηριακό οδηγό, σχετική βιβλιογραφία και ενδεικτικά σχέδια εργασίας.

Προτείνεται το σχετικό υλικό του ΥΠΕΠΘ, το οποίο έχει αποσταλεί στα γραφεία υπευθύνων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης και στα Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης.

γ) Εξώφυλλο εγχειριδίου δασκάλου Περιβαλλοντικής εκπαίδευσης

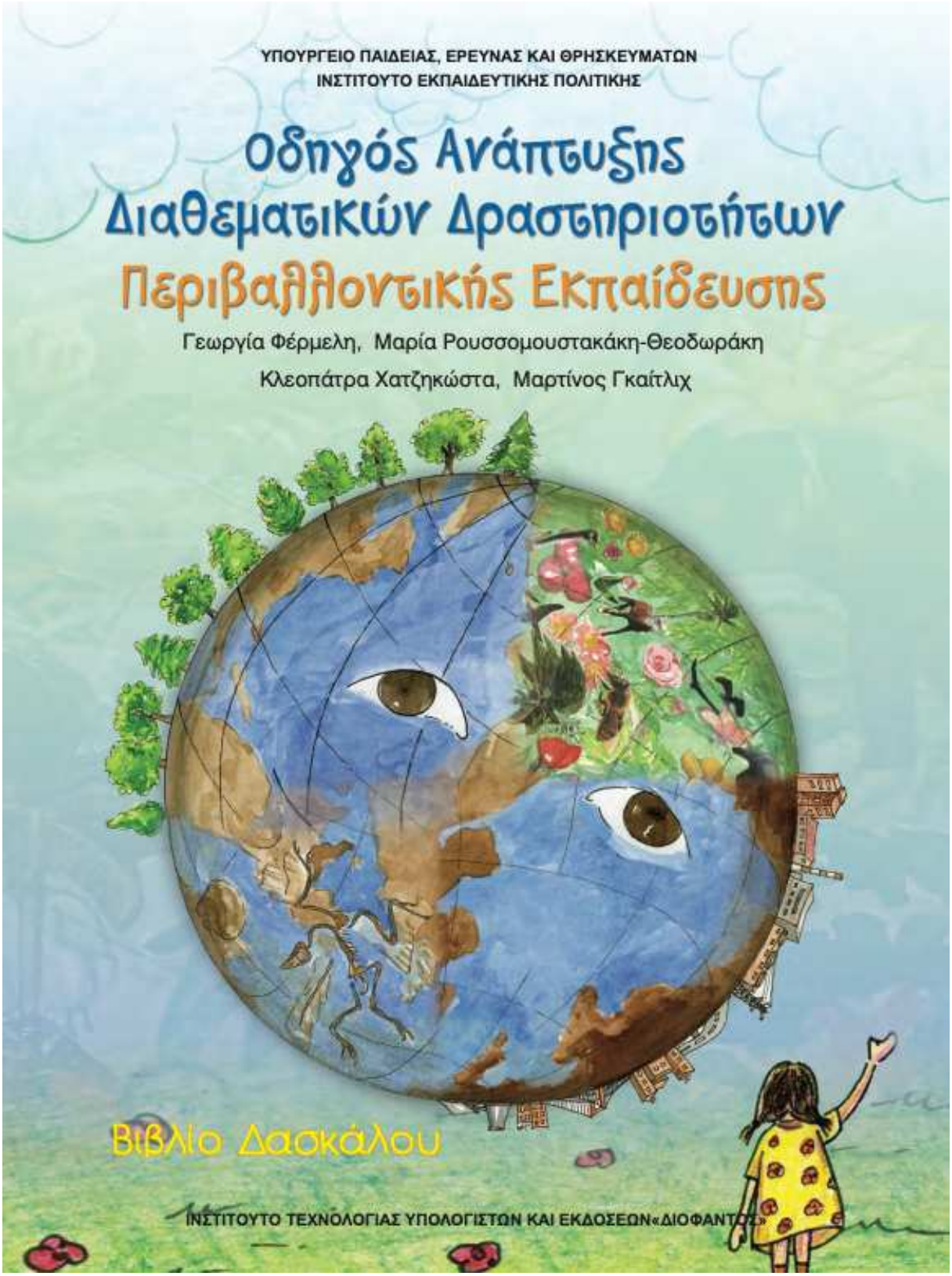

δ) COP (Conference Of Parties)

COP 1, UNFCCC, 28 Μαρτίου – 7 Απριλίου 1995, Βερολίνο, Γερμανία, https://enb.iisd.org/events/unfccc-cop-1 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 13:13.

COP 2, UNFCCC, 8 – 19 Ιουλίου 1996, Γενεύη, Ελβετία, https://enb.iisd.org/events/unfccc-cop-2 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 14:16.

COP 3, UNFCCC, 1 – 11 Δεκεμβρίου 1997, Κιότο, Ιαπωνία, https://enb.iisd.org/events/unfccc-cop-3 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 14:20.

COP 4, UNFCCC, 2 – 13 Νοεμβρίου 1998, Μπουένος Άιρες, Αργεντινή, https://unfccc.int/event/cop-4 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 14:24.

COP 5, UNFCCC, 25 Οκτωβρίου – 5 Νοεμβρίου 1999, Βόννη, Γερμανία, https://unfccc.int/event/cop-5 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 14:25.

COP 6, UNFCCC, 13 – 25 Νοεμβρίου 2000, Χάγη, Ολλανδία, https://unfccc.int/event/cop-6 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 14:27.

COP 6-2, UNFCCC, 16 – 27 Ιουλίου 2001, Βόννη, Γερμανία, https://unfccc.int/event/cop-6-2 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 14:27.

COP 7, UNFCCC, 29 Οκτωβρίου – 10 Νοεμβρίου 2001, Μαρρακές, Μαρόκο, https://unfccc.int/event/cop-7 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 14:30.

COP 8, UNFCCC, 23 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2002, Νέο Δελχί, Ινδία, https://unfccc.int/event/cop-8 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 14:32.

COP 9, UNFCCC, 1 – 12 Δεκεμβρίου 2003, Μιλάνο, Ιταλία, https://unfccc.int/event/cop-9 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 14:33.

COP 10, UNFCCC, 6 – 17 Δεκεμβρίου 2004, Μπουένος Άιρες, Αργεντινή, https://unfccc.int/event/cop-10 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 14:35.

COP 11, UNFCCC, 28 Νοεμβρίου – 9 Δεκεμβρίου 2005, Μόντρεαλ, Καναδάς, https://unfccc.int/event/cop-11 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 14:36.

COP 12, UNFCCC, 6 – 17 Νοεμβρίου 2006, Ναϊρόμπι, Κένυα, https://unfccc.int/event/cop-12 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 14:37.

COP 13, UNFCCC, 3 – 14 Δεκεμβρίου 2007, Μπαλί, Ινδονησία, https://unfccc.int/event/cop-13 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 14:39.

COP 14, UNFCCC, 1 – 12 Δεκεμβρίου 2008, Poznan, Πολωνία, https://unfccc.int/event/cop-14 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 14:40.

COP 15, UNFCCC, 7 – 18 Δεκεμβρίου 2009, Κοπεγχάγη, Δανία, https://unfccc.int/event/cop-15 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 14:41.

COP 16, UNFCCC, 29 Νοεμβρίου 2010 – 10 Δεκεμβρίου 2010, Κανκούν, Μεξικό, https://unfccc.int/event/cop-16 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 14:43.

COP 17, UNFCCC, 28 Νοεμβρίου – 9 Δεκεμβρίου 2011, Durban, Νότιος Αφρική, https://unfccc.int/event/cop-17 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 14:44.

COP 18, UNFCCC, 26 Νοεμβρίου – 7 Δεκεμβρίου 2012, Ντόχα, Κατάρ, https://unfccc.int/event/cop-18 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 14:46.

COP 19, UNFCCC, 11 – 22 Νοεμβρίου 2013, Βαρσοβία, Πολωνία, https://unfccc.int/event/cop-19 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 14:47.

COP 20, UNFCCC, 1 – 12 Δεκεμβρίου 2014, Λίμα, Περού, https://unfccc.int/event/cop-20 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 14:48.

COP 21, UNFCCC, 30 Νοεμβρίου – 11 Δεκεμβρίου 2015, Παρίσι, Γαλλία, https://unfccc.int/event/cop-21 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 14:49.

COP 22, UNFCCC, 7 – 18 Νοεμβρίου 2016, Bab Ighli, Μαρρακές, Μαρόκο, https://unfccc.int/event/cop-22 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 14:51.

COP 23, UNFCCC, 6 – 17 Νοεμβρίου 2017, Βόννη, Γερμανία, https://unfccc.int/event/cop-23 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 15:39.

COP 24, UNFCCC, 2 – 14 Δεκεμβρίου 2018, Katowice, Πολωνία, https://unfccc.int/event/cop-24 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 15:42.

COP 25, UNFCCC, 2 – 13 Δεκεμβρίου 2019, Μαδρίτη, Ισπανία, https://unfccc.int/event/cop-25 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 15:44.

COP 26, UNFCCC, 31 Οκτωβρίου – 12 Νοεμβρίου 2021, Γλασκώβη, Σκωτία, Ηνωμένο Βασίλειο, https://unfccc.int/event/cop-26 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 15:47.

COP 27, UNFCCC, 6 – 18 Νοεμβρίου 2022, Αραβική Δημοκρατία όμως Αιγύπτου, https://unfccc.int/event/cop-27 , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 15:48.

COP 28, UNFCCC, 30 Νοεμβρίου – 12 Δεκεμβρίου 2023, Ντουμπάι, Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, https://sdg.iisd.org/events/2022-un-climate-change-conference-unfccc-cop-28/ , προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 όμως 15:50.

ε) Zone à Faibles Émissions | Montpellier Méditerranée Métropole. Ζώνη Χαμηλών Εκπομπών

Depuis notre élection en juin 2020, nous avons fait de la transition écologique et solidaire notre priorité. La lutte contre le changement climatique et la pollution passe par des choix ambitieux et courageux que nous mettons en œuvre.
Beaucoup d'actions ont déjà été engagées par la Métropole pour proposer des solutions alternatives à la voiture individuelle comme la gratuité des transports en commun, la construction de la ligne 5 de tramway ainsi que celle de 5 lignes de bustram (bus à haut niveau de service), l'aménagement d'un réseau express vélo...
Depuis le 1er juillet 2022 a débuté une nouvelle étape majeure avec la mise en place d'une Zone à Faibles Emissions (ZFE). Les ZFE sont un dispositif national obligatoire créé par la loi d'orientation des Mobilités (LOM) votée en 2019. Initialement 12 métropoles en France étaient concernées. En 2021, avec la loi Climat et Résilience, le principe des ZFE a été élargi à 35 agglomérations.
Elles limiteront progressivement la circulation des véhicules polluants.
Chaque année, on dénombre en France plus de 40 000 décès liés à la pollution atmosphérique. Il faut agir.
La ZFE de notre métropole a été conçue en plusieurs phases et nous souhaitons vous donner le plus de visibilité possible afin d'anticiper au mieux vos achats de véhicules ou changement d'habitudes.
Avec cette ZFE, nous vivrons assurément mieux demain dans un environnement plus sain et plus apaisé ; c'est tout le sens de l'action que nous menons dans notre métropole.

Michaël DELAFOSSE
Maire de Montpellier
Président de Montpellier
Méditerranée Métropole

Julie Frêche
Vice-présidente de Montpellier
Méditerranée Métropole déléguée
au Transport et aux Mobilités actives

C'est quoi une ZFE ?

Une zone à faibles émissions (ZFE) est un périmètre dans lequel la circulation des véhicules les plus polluants est limitée ou interdite.
C'est un dispositif national obligatoire créé par la loi d'Orientation des Mobilités (LOM) en 2019.

Qui est impacté ?

La ZFE s'adresse aussi bien aux professionnels qu'aux particuliers.
Tous les véhicules à moteur sont concernés : les deux-roues motorisés, les voitures, les utilitaires, les bus, les camions et les poids lourds.

Quelles villes sont concernées ?

35 agglomérations en France sont impactées.
Paris, Strasbourg, Lyon, Grenoble, Toulouse, Rouen, Reims ont lancé leur ZFE. Chaque collectivité détermine les conditions de mise en œuvre en fonction de ses propres spécificités.

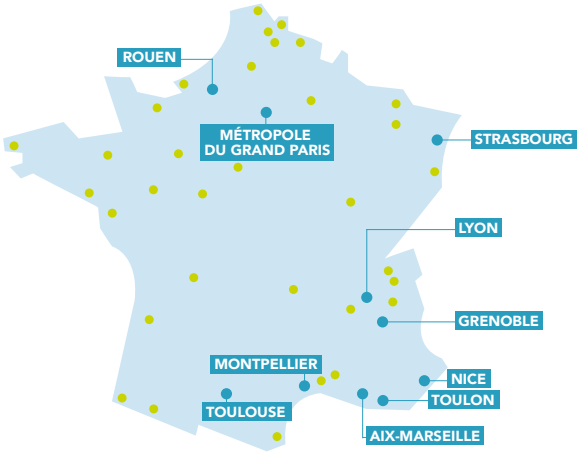

À Montpellier, la ZFE est effective depuis le 1er juillet 2022.
Les limitations sont progressives.

Agglomération concernée par une ZFE en 2025

- Mise en place obligatoire en 2022
- Mise en place obligatoire en 2025

Pourquoi faut-il agir ?

Il est urgent de mettre en place des mesures limitant les **pollutions atmosphériques**. Les chiffres le confirment.

40 000 décès
C'est le nombre attribuable chaque année à une exposition aux particules fines[1].

(1) Santé publique France, rapport et synthèse Impact de la pollution de l'air ambiant sur la mortalité en France métropolitaine

180 M€ **C'est le coût direct et indirect de la pollution pour la ville de Montpellier [2].**

(2) Health costs of air pollution in European cities and the linkage with transport – Alliance Européenne de Santé Publique

Moyenne annuelle des concentrations de dioxyde d'azote dans la métropole de Montpellier

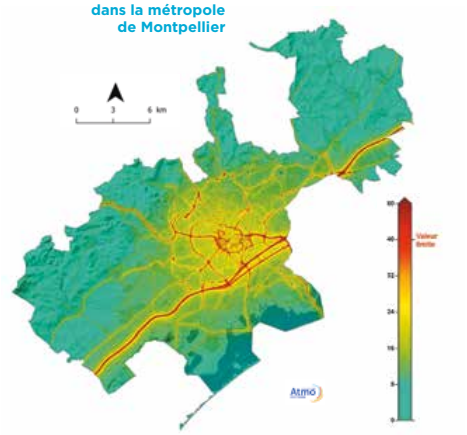

Carte des moyennes annuelles des concentrations d'ozone dans l'Hérault

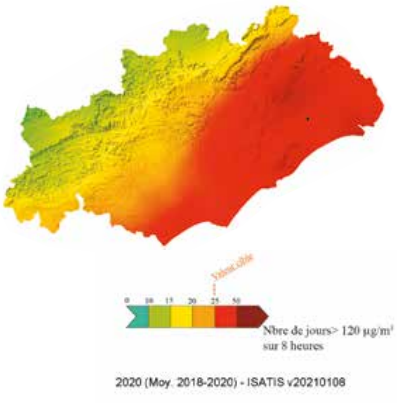

Quel est le périmètre concerné ?

2 phases

PHASE 1 — **DU 1er JUILLET 2022 AU 30 JUIN 2026**

Castelnau-le-Lez
Clapiers
Grabels
Jacou
Juvignac
Lattes
Le Crès
Montpellier
Pérols
Saint Jean de Védas
Villeneuve-lès-Maguelone

PHASE 2 — **AU 1er JUILLET 2026**

L'ensemble
des 31 communes
de la Métropole

LE SAVIEZ-VOUS ?

Des itinéraires dérogatoires sont créées pour circuler quelle que soit sa vignette Crit'Air. Ils permettent d'emprunter certaines routes en transit, de se rendre aux parkings relais tram et dans certaines zones d'activité.
(Voir carte ci-dessous).

Règles de circulation dérogatoires dans le périmètre de la ZFE de 2022 à 2025

- LIMITE DE LA ZFE
- ITINÉRAIRES DÉROGATOIRES OÙ L'ENSEMBLE DES VÉHICULES POURRONT CONTINUER À CIRCULER
  A750/N109, M132/M132E2/M612, A709, A9, M986 Sud (*Lattes*), D66 (*Pérols*), Avenues Auriol, des Moulins et Neruda, Rue Blayac, M67 (Teyran), M65 (Le Crès), M5 (Lavérune), M613, M65E1
- P+Tram ACCÈS DÉROGATOIRES AUX PARKING TRAMWAY
  Mosson
  Euromédecine
  Occitanie
  Pompidou
  Sablassou
  Circé/Odysseum
  Pérols Centre
  Lattes Centre
  Saint Jean le Sec
  Saint Jean de Védas centre
- LIGNES DE TRAMWAY
- PARCS D'ACTIVITÉS DÉROGATOIRES
  Juvignac : Courpouyran
  Montpellier : Garosud et Restanque
  Saint-Jean-de-Védas : Condamine et Lauze.
  Villeneuve-lès-Maguelone : Charles Martel
- AIRE PIÉTONNE

Quels sont les véhicules autorisés à circuler dans la ZFE ?

Dans la métropole de Montpellier, la ZFE est effective depuis le 1er juillet 2022. Les restrictions de circulation sont progressives. Elles sont applicables 7j/7, 24h/24.

Pour les particuliers, seules les voitures essence antérieures à 1997 et voitures diesel antérieures à 2001 sont concernées par l'interdiction de circuler en 2023.
Pour les motards, l'interdiction des deux-roues motorisés non classés (immatriculés avant juin 2000) est reportée au 1er janvier 2024.
Aucune verbalisation ne sera effectuée durant cette période ; le contrôle des ZFE est une responsabilité de l'État.

À terme, en cas de non-respect des restrictions de circulation, le conducteur d'un véhicule léger ou d'un deux-roues motorisé en infraction risque une amende forfaitaire de 68 euros. Cette amende peut monter jusqu'à 135€ pour le conducteur d'un poids lourd, d'un bus ou d'un autocar.

Calendrier de déploiement de la zone à faibles émissions (ZFE) de Montpellier Méditerranée Métropole

VÉHICULES AUTORISÉS

VÉHICULES	AU 1er JANVIER 2023	AU 1er JANVIER 2024	AU 1er JANVIER 2025	AU 1er JUILLET 2026	AU 1er JANVIER 2028
	Périmètre ZFE initial - 1ère phase (Castelnau-Le-Lez, Clapiers, Grabels, Jacou, Juvignac, Lattes, Le Crès, Montpellier, Pérols, Saint Jean de Védas, Vendargues)			Périmètre ZFE - 2e phase (Étendu à toute la métropole)	
VOITURE PARTICULIÈRE	4 3 2 1 Crit'Air	3 2 1 Crit'Air	2 1 Crit'Air	2 1 Crit'Air	1 Crit'Air
2/3 ROUES MOTORISÉS	4 3 2 1 Crit'Air	3 2 1 Crit'Air	2 1 Crit'Air	2 1 Crit'Air	1 Crit'Air
VÉHICULE UTILITAIRE LÉGER	3 2 1 Crit'Air	2 1 Crit'Air	2 1 Crit'Air	2 1 Crit'Air	1 Crit'Air
POIDS LOURDS	3 2 1 Crit'Air	2 1 Crit'Air	1 Crit'Air	1 Crit'Air	1 Crit'Air

Rappel des vignettes crit'air (du Crit'Air au Crit'Air moins polluant)

Comment connaître la vignette Crit'Air de mon véhicule ?

Les véhicules sont différenciés selon leur niveau d'émissions de polluants atmosphériques via le **système des vignettes Crit'Air.** Ces vignettes sont au nombre de six allant de 5 à 1 ainsi que la vignette Crit'Air réservée aux véhicules 100% électriques ou à hydrogène. Plus le numéro de certificat est élevé, plus le véhicule émet de polluants.

POUR CONNAÎTRE LA VIGNETTE CRIT'AIR CORRESPONDANT À MON VÉHICULE, JE CONSULTE MA CARTE GRISE. JE PEUX ME REPORTER AUX TABLEAUX* CI-DESSSOUS :

Poids-lourds, véhicules utilitaires ? Pour connaitre votre vignette Crit'air, rendez-vous sur certificat-air.gouv.fr

** Ces tableaux ne sont pas contractuels. Pour une information plus précise, consultez l'arrêté du 21 juin 2016 établissant la nomenclature des véhicules classés en fonction de leur niveau d'émission de polluants atmosphériques en application de l'article R.318-2 du code de la route.* ***Plus d'information sur : certificat-air.gouv.fr***

Comment obtenir ma vignette Crit'Air ?

La vignette Crit'Air obligatoire est à commander uniquement en ligne sur le site officiel www.certificat-air.gouv.fr Son prix est de 3,11 € + 0,61 € d'affranchissement (soit 3,72 € par véhicule).

Attention aux sites frauduleux

Quelles **dérogations** sont prévues ?

L'arrêté instaurant la ZFE rappelle les dérogations permanentes fixées au niveau national et expose les dérogations temporaires choisies pour notre territoire, fruit d'une volonté de la Métropole de mettre en place la ZFE progressivement.

Véhicules bénéficiant d'une dérogation permanente fixée au niveau national

(R2213-1-0-1 II du Code Général des Collectivités Territoriales).

- Les véhicules affichant une carte « mobilité inclusion » comportant la mention « Stationnement pour les personnes handicapées » ;
- Les véhicules d'intérêt général ;
- Les véhicules de transport en commun de personnes à faibles émissions ;
- Les véhicules du ministère de la défense.

Véhicules pouvant bénéficier d'une dérogation locale fixée dans l'arrêté instaurant la ZFE

Pour bénéficier de la dérogation locale, il est nécessaire de faire une demande auprès de la Métropole avant la date à laquelle le véhicule est concerné par l'exclusion de sa vignette crit'air. Les dérogations sont justifiées par différents documents ou par la fonction du véhicule.

1. La dérogation « petit rouleur » *(voir encadré)*

2. Les motifs de dérogations justifiés par le certificat d'immatriculation (carte grise) :

- Véhicule de collection,
- Véhicule Automoteur Spécifique portant la mention « VASP »,
- Véhicule crit'air 2 ou 3 équipé d'un boîtier E85

3. Les motifs de dérogations justifiés par des autorisations d'occupation du domaine public ou des autorisations préfectorales (délivrées de manières ponctuelles ou sur une plus longue durée par les Mairies ou la Préfecture)

- Véhicule d'approvisionnement des marchés avec aménagement spécifique faisant l'objet d'une autorisation d'occupation du domaine public, par exemple les foodtrucks.
- Véhicule de transport de passagers affectés à des événements ou manifestations de type festif, économique, sportif ou culturel, faisant l'objet d'une autorisation d'occupation du domaine public et ce pour la durée de l'événement.
- Convois exceptionnels au sens de l'article R311-1 de code de la route, munis d'une autorisation préfectorale.

4. Les motifs de dérogations justifiés par une évolution technique du matériel roulant (véhicule ou parc de véhicules)

- Véhicule d'entreprise dont le remplacement est prévu par un véhicule à énergies alternatives autorisé dans la ZFE, (justifié par un bon de commande).
- Les poids-lourds classés crit'air 3 ou crit'air 4 carburant au B100 ou HVO (diesels issus de colza ou d'huiles usagées) dont la petite ou moyenne entreprise (inférieure à 250 salariés) est engagée dans le verdissement de sa flotte.

5. Les dérogations pour les véhicules de sécurité civile

Une dérogation est accordée aux « petits rouleurs » particuliers ou professionnels

Est considéré comme petit rouleur le propriétaire d'un véhicule parcourant moins de 8000km par an.
Pour bénéficier de cette dérogation, un dossier préalable doit être déposé sur montpellier3m.fr/zfe ou enregistré directement auprès de l'un des 32 guichets uniques de la Métropole.

2 possibilités pour justifier sa demande de dérogation « petit rouleur » :
fournir une attestation d'assurance « petit rouleur » ou produire les deux derniers contrôles techniques attestant d'un kilométrage annuel inférieur à 8000 km avec un engagement sur l'honneur à ne pas en parcourir davantage.

NB : Seuls les véhicules concernés dans l'année seront traités. Exemple pour les véhicules de particuliers, en 2023 ne seront traités que les véhicules non classés et Crit'Air 5.

Quelles sont les **aides existantes** si je souhaite changer de véhicule ?

L'État et les collectivités locales mettent en place différentes aides. Retrouvez ci-dessous les principaux dispositifs existants.

Le bonus écologique

Le bonus écologique est une aide financière d'un montant maximum de 7 000 € pour acheter ou louer une voiture ou une camionnette électrique ou hybride rechargeable. Plusieurs conditions doivent être remplies. Le montant de l'aide varie selon le prix et le type du véhicule. Le bonus est déduit du prix du véhicule par le professionnel ou remboursé après l'achat du véhicule si vous en faites la demande.

La prime à la conversion

La prime à la conversion vise à aider tous les Français, particuliers et professionnels, à acheter un véhicule neuf ou d'occasion en échange de la mise au rebut d'un ancien véhicule. La prime peut s'élever jusqu'à 4 000 € pour l'achat d'un véhicule thermique neuf ou d'occasion, et jusqu'à 6 000 € pour l'achat d'un véhicule électrique ou hybride rechargeable dont l'autonomie en mode électrique est supérieure à 50 km neuf ou d'occasion.
Si vous habitez ou travaillez dans une commune faisant partie du périmètre de la ZFE, et êtes éligible à la prime à la conversion, vous bénéficiez d'une surprime de 1000 à 3000 €.

Écochèque mobilité de la Région Occitanie

En plus de l'aide pour l'achat d'un véhicule électrique d'occasion allant jusqu'à 2000 €, la Région Occitanie complète son dispositif avec la mise en place d'une aide à l'achat pour les foyers non imposable d'un véhicule électrique neuf jusqu'à 5000€ cumulable avec les dispositifs de l'État.

La prime au retrofit électrique

Depuis le 1er juin 2020, une aide dite « prime au rétrofit » électrique est mise en place lorsque le propriétaire du véhicule fait transformer le moteur thermique en moteur électrique. Cette aide est soumise à conditions. Le montant de l'aide varie selon le revenu fiscal de référence et peut s'élever jusqu'à un montant de 9 000 €.

Aides réservées aux professionnels

Des dispositifs d'aide spécifiques existent pour les professionnels : aides ADEME, aide Région pour les véhicules hydrogène, suramortissement et bonus écologique de l'Etat pour les Poids-Lourds... Les professionnels peuvent contacter les services de la Métropole par email à l'adresse **zfe@montpellier3m.fr** pour obtenir plus d'information.

Plus d'information sur www.montpellier3m.fr/zfe

BON À SAVOIR

Neuf ou d'occasion, quel véhicule acheter pour être en règle avec la ZFE ?

La mise en œuvre de la ZFE est progressive (voir page 5). Elle n'impose pas d'acheter un véhicule électrique. Les véhicules essences Crit'Air 1 pourront continuer à circuler dans la ZFE après 2028.

Le choix de l'électrique

Plusieurs études montrent que les voitures électriques sont déjà plus rentables que les modèles à propulsion thermique, y compris pour les véhicules d'occasion. C'est ce que met en évidence l'UFC Que Choisir de juin 2021. L'étude se base sur le calcul du coût total de détention des véhicules (= l'ensemble des coûts supportés par l'usager, soit la différence entre prix d'achat et prix de revente, énergie, assurance, entretien...).

Le choix d'un véhicule thermique essence d'occasion Crit'Air 1

Une voiture essence Crit'Air 1 (immatriculée à partir de 2011) pourra toujours rouler dans la ZFE après 2028. Voici des exemples de véhicules Crit'Air 1, immatriculés entre 2011 et 2013, trouvés sur un site de petite annonce, dont le coût est compris entre 1500 et 3000 euros selon l'état : Renault Clio, Peugeot 206 ou 207, Citroën C3...
À noter qu'il est possible de bénéficier, selon certains critères, de la « prime à la conversion » de l'Etat y compris pour les véhicules essences d'occasion. À titre d'exemple, les véhicules d'occasion de 2012 à 2015 éligibles sont listés dans un PDF disponible sur montpellier3m.fr/aides-zfe.

Testez le simulateur de changement

L'État a mis en place un simulateur de changement de véhicule « Je change ma voiture pour une mobilité plus propre et plus économe ». Il vous indiquera le type de véhicule intéressant pour vous selon votre profil ainsi que les aides disponibles.
Faites une simulation sur : jechangemavoiture.gouv.fr

La Métropole vous renseigne et vous accompagne

Retrouvez toutes les infos concernant la ZFE sur montpellier3m.fr/zfe et au 04 99 54 76 76
(du lundi au vendredi de 8h30 à 17h30)

MONTPELLIER MÉDITERRANÉE MÉTROPOLE
50, place Zeus - CS 39556 - 34961 Montpellier Cedex 2
Tél. 04 67 13 60 00

Tramway 1, arrêts "Léon Blum" et "Place de l'Europe"
Tramway 4, arrêt "Place de l'Europe"

Montpellier méditerranée métropole

montpellier3m.fr/zfe

Γ) Εικαστικά έργα, χειρόγραφα, μεταφράσεις, έργα τέχνης (πίνακες, μουσικά έργα, φωτογραφίες, αφίσες, λογοτεχνικά έργα, κλπ.), τα οποία χρησιμοποιήθηκαν τόσο ως βιβλιογραφική υποστήριξη όσο και ως μέσο απόδοσης καλαισθησίας στην παρούσα επιστημονική έρευνα.

α) Φωτογραφία από το αρχείο του μεταφραστή του ποιήματος του Rimbaud, Le Dormeur du val. [944]

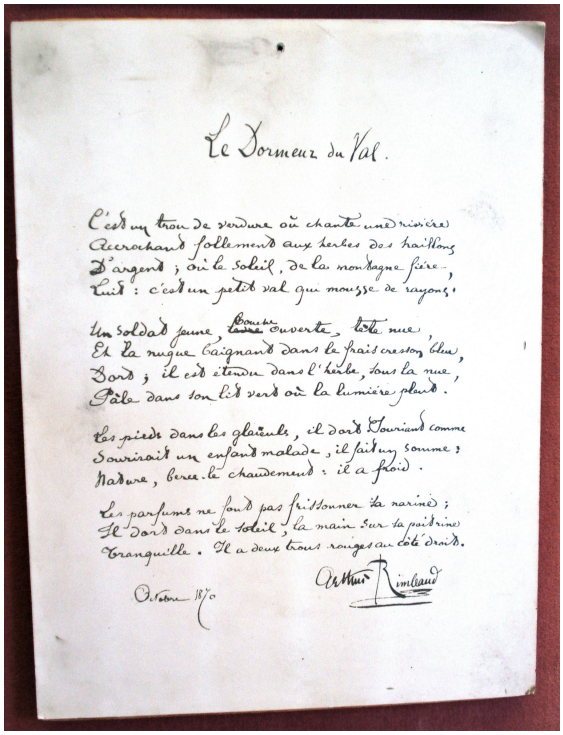
Le Dormeur du Val.

C'est un trou de verdure où chante une rivière
Accrochant follement aux herbes des haillons
D'argent ; où le soleil, de la montagne fière,
Luit : c'est un petit val qui mousse de rayons.

Un soldat jeune, bouche ouverte, tête nue,
Et la nuque baignant dans le frais cresson bleu,
Dort ; il est étendu dans l'herbe, sous la nue,
Pâle dans son lit vert où la lumière pleut.

Les pieds dans les glaïeuls, il dort. Souriant comme
Sourirait un enfant malade, il fait un somme :
Nature, berce-le chaudement : il a froid.

Les parfums ne font pas frissonner sa narine ;
Il dort dans le soleil, la main sur sa poitrine
Tranquille. Il a deux trous rouges au côté droit.

Octobre 70

Arthur Rimbaud

945

β) Μετάφραση του ποιήματος του Arthur Rimbaud, *Le dormeur du val από τον* Στ. Γ. Κλώρη.

Ο εις την κοιλάδα κοιμώμενος

«Είναι μια τρύπα πράσινη· κι ένα ποτάμι ψάλλει
Τρελά στα σχίνα μπλέκοντας κουρέλια ασημένια

[944] Απόδοση από τα γαλλικά, Στ. Γ. Κλώρης, 1992, 2017, ανακτήθηκε από τον ακόλουθο δικτυακό τόπο: https://www.stcloris.gr/?p=18156 , την 24η Δεκεμβρίου 2022 στις 00:09.

[945] Ανακτήθηκε από τον ακόλουθο δικτυακό τόπο: https://www.stcloris.gr/wp-content/uploads/2020/10/%CE%A1%CE%B5%CE%BC%CF%80%CF%8E-manuscrit_Le_dormeur_du_Val.jpg , την 24η Δεκεμβρίου 2022 στις 00:02.

Κι ο ήλιος ανατέλλοντας, στην κορυφογραμμή, να, λάμπει:
Έτσι, η μικρή κοιλάδα μες στο φως μοιάζει για μεταξένια.

Νιος στρατιώτης, με στόμα ορθάνοιχτο και με γυμνό κεφάλι
-στο γαλανό το κάρδαμο, ανάσκελα- ξαπλώνει
Φαρδύς πλατύς μες στην ομίχλη και στης χλόης την αγκάλη
Χλωμός κοιμάται· και το φως πλουσιοπάροχα τον ζώνει

Τα πόδια του φιλούν γλαδιόλοι, ακίνητος, κοιμάται·
Θαρρείς παιδάκι άρρωστο, χαμογελά στον ύπνο
Πλάση, νανούρισέ τον απαλά γιατί κρυώνει

Τ' αρώματα δεν του μιλούν με όμως ζωής το χάδι
Κοιμάται πια στον ήλιο, το χέρι του στο στήθος έχει
Γαλήνιες! Δυο τρύπες κατακόκκινες στα δεξιά του έχει».

γ) BAUDELAIRE Charles, *IV. – Correspondances*[946]

La Nature est un temple où de vivants piliers
Laissent parfois sortir de confuses paroles ;
L'homme y passe à travers des forêts de symboles
Qui l'observent avec des regards familiers.
Comme de longs échos qui de loin se confondent
Dans une ténébreuse et profonde unité,
Vaste comme la nuit et comme la clarté,
Les parfums, les couleurs et les sons se répondent.
Il est des parfums frais comme des chairs d'enfants,
Doux comme les hautbois, verts comme les prairies,
– Et d'autres, corrompus, riches et triomphants,
Ayant l'expansion des choses infinies,
Comme l'ambre, le musc, le benjoin et l'encens,
Qui chantent les transports de l'esprit et des sens

[946] BAUDELAIRE Charles, «Correspondances», in *Le fleurs du mal*, Les fleurs du mal, Les épaves, Bribes, relevé de variantes par Antoine Adam (1857-1861), σελίδα 19, Ebooks libres et gratuits, juin 2003, 291 σελίδες, προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 11:54.

δ) Beethoven: Συμφωνία No. 6 «Ποιμενική»[947]

ε) Letter to Theo Van Gogh[948]

My dear Theo,

I'm writing to you from Saintes-Maries on the Mediterranean at last — the Mediterranean — has a colour like mackerel, in other words, changing — you don't always know if it's green or purple — you don't always know if it's blue — because a second later, its changing reflection has taken on a pink or grey hue.

It's a funny thing, the family — quite unintentionally, and despite myself, I've often thought here from time to time of our uncle the seaman,1 who has certainly seen the shores of this sea many times.

I've brought three canvases and I've covered them — two seascapes — a view of the village2 — and some drawings which I'll send you by post when I get back to Arles tomorrow.3

I board and eat for 4 francs a day — they started by asking 6.4 1v:2

As soon as I can I'll probably come back to do some more studies here.5

The beach here is sandy, no cliffs or rocks — like Holland — without the dunes and with more blue.

You eat better fried fish here than beside the Seine — only there isn't fish to eat every day, as the fishermen go off to sell in Marseille. But when there is some it's darned good. If there isn't any — the butcher's is no more appetizing than Monsieur Gérôme's fellah butcher's6 — if there's no fish it's rather hard to find something to eat here, it seems to me.

I don't believe there are 100 houses in this village or town.

The main building after the old church, an ancient fortress, is the barracks.7 And what houses at that — like those on our Drenthe heaths and peat bogs, you'll see some specimens in the drawings.8 1v:3

I have to leave my three painted studies here, because of course they aren't dry enough to subject them to 5 hours' jolting in a carriage with impunity.9

But I expect to come back here.

Next week I'd like to go to Tarascon to do two or three studies.

If you haven't already written I'll expect your letter in Arles, of course.

---

[947] https://www.youtube.com/watch?v=fRg0K5rgXog Beethoven Symphony No.6 «Pastorale» And Egmont Overture Op.68 - London Philarmonic Orchestra. Προσπελάστηκε την 31η Μαΐου 2023 στις 09:45.

[948] https://vangoghletters.org/vg/letters/let619/letter.html. Προσπελάστηκε την 3η Ιανουαρίου 2023 στις 15:53.

A very handsome gendarme came to interview me here. And the priest too — people can't be too bad here, because even the priest seemed almost like a decent fellow.10
Next month will be the public bathing season.
Number of bathers varies from 20 to 50.
I'm staying till tomorrow afternoon, have still got some drawings to do. 1r:4
I took a walk along the seashore one night, on the deserted beach. It wasn't cheerful, but not sad either, it was — beautiful.
The sky, a deep blue, was flecked with clouds of a deeper blue than primary blue, an intense cobalt, and with others that were a lighter blue — like the blue whiteness of milky ways. Against the blue background stars twinkled, bright, greenish, white, light pink — brighter, more glittering, more like precious stones than at home — even in Paris. So it seems fair to talk about opals, emeralds, lapis, rubies, sapphires. The sea a very deep ultramarine — the beach a mauvish and pale reddish shade, it seemed to me — with bushes. In addition to half-sheet drawings I have a large drawing, the pendant of the last one.11
More soon, I hope. Handshake.

Ever yours,
Vincent
top
619

Br. 1990: 622 | CL: 499
From: Vincent van Gogh
To: Theo van Gogh
Date: Les-Saintes-Maries-de-la-Mer, on or about Sunday, 3 or Monday, 4 June 1888
more…

στ) La Mer – Charles Trenet [949]

Paroles

La mer
Qu'on voit danser
Le long des golfes clairs
A des reflets d'argent

[949] TRENET Charles, *La Mer*, https://www.youtube.com/watch?v=PXQh9jTwwoA, προσπελάστηκε την 3η Ιανουαρίου 2023 στις 16:00.

La mer
Des reflets changeants
Sous la pluie

La mer
Qu'au ciel d'été confond
Ses blancs moutons
Avec les anges si purs
La mer
Bergère d'azur, infinie

Voyez
Près des étangs
Ces grands roseaux mouillés
Voyez
Ces oiseaux blancs
Et ces maisons rouillées

La mer
Les a bercés
Le long des golfes clairs
Et d'une chanson d'amour
La mer
A bercé mon cœur pour la vie

La mer
Qu'on voit danser
Le long des golfes clairs
A des reflets d'argent
La mer
Des reflets changeants
Sous la pluie

La mer
Au ciel d'été confond
Ses blancs moutons
Avec les anges si purs

La mer
Bergère d’azur, infinie

Voyez (voyez)
Près des étangs (près des étangs)
Ces grands roseaux mouillés (voyez ces roseaux)
Voyez (voyez)
Ces oiseaux blancs (ces oiseaux blancs)
Et ces maisons rouillées (la-la-la-la-la-la)

La mer
Les a bercés (les a bercés)
Le long des golfes clairs
Et d’une chanson d’amour
La mer
A bercé mon cœur pour la vie

ζ) Φωτογραφία του εξώφυλλου του βιβλίου του Ιουλίου ΒΕΡΝ, *20000 λεύγες κάτω από τη θάλασσα*[950]

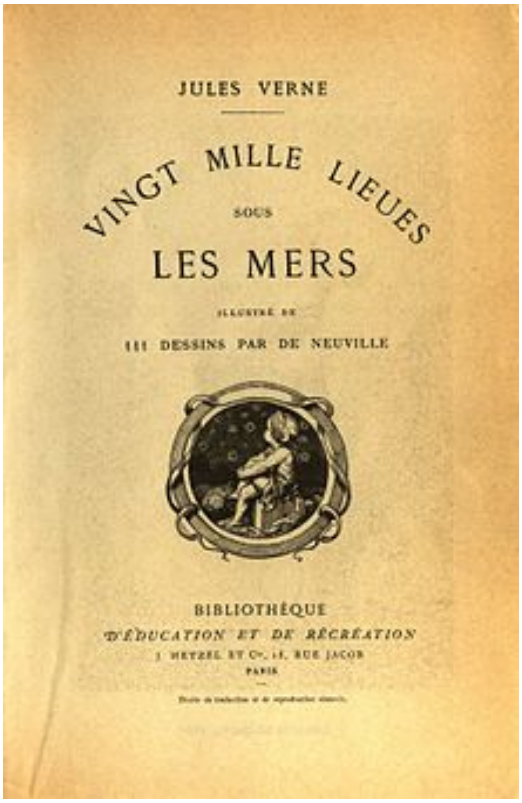

[950] VERNE Jules, *Vingt Mille Lieues sous les mers*, Paris, 1869.

η) *La madeleine* του Marcel Proust

«Il y avait déjà bien des années que, de Combray, tout ce qui n'était pas le théâtre et le drame de mon coucher, n'existait plus pour moi, quand un jour d'hiver, comme je rentrais à la maison, ma mère, voyant que j'avais froid, me proposa de me faire prendre, contre mon habitude, un peu de thé. Je refusai d'abord et, je ne sais pourquoi, me ravisai. Elle envoya chercher un de ces gâteaux courts et dodus appelés Petites Madeleines qui semblent avoir été moulés dans la valve rainurée d'une coquille de Saint- Jacques. Et bientôt, machinalement, accablé par la morne journée et la perspective d'un triste lendemain, je portai à mes lèvres une cuillerée du thé où j'avais laissé s'amollir un morceau de madeleine. Mais à l'instant même où la gorgée mêlée des miettes du gâteau toucha mon palais, je tressaillis, attentif à ce qui se passait d'extraordinaire en moi. Un plaisir délicieux m'avait envahi, isolé, sans la notion de sa cause. Il m'avait aussitôt rendu les vicissitudes de la vie indifférentes, ses désastres inoffensifs, sa brièveté illusoire, de la même façon qu'opère l'amour, en me remplissant d'une essence précieuse : ou plutôt cette essence n'était pas en moi, elle était moi. J'avais cessé de me sentir médiocre, contingent, mortel. D'où avait pu me venir cette puissante joie ? Je sentais qu'elle était liée au goût du thé et du gâteau, mais qu'elle le dépassait infiniment, ne devait pas être de même nature. D'où venait-elle ? Que signifiait-elle ? Où l'appréhender ? (…) Et tout d'un coup le souvenir m'est apparu. Ce goût c'était celui du petit morceau de madeleine que le dimanche matin à Combray (parce que ce jour-là je ne sortais pas avant l'heure de la messe), quand j'allais lui dire bonjour dans sa chambre, ma tante Léonie m'offrait après l'avoir trempé dans son infusion de thé ou de tilleul. La vue de la petite madeleine ne m'avait rien rappelé avant que je n'y eus se goûté ; peut-être parce que, en ayant souvent aperçu depuis, sans en manger, sur les tablettes des pâtissiers, leur image avait quitté ces jours de Combray pour se lier à d'autres plus récents ; peut-être parce que de ces souvenirs abandonnés si longtemps hors de la mémoire, rien ne survivait, tout s'était désagrégé ; les formes – et celle aussi du petit coquillage de pâtisserie, si grassement sensuel, sous son plissage sévère et dévot – s'étaient abolies, ou, ensommeillées, avaient perdu la force d'expansion qui leur eût permis de rejoindre la conscience. Mais, quand d'un passé ancien rien ne subsiste, après la mort des êtres, après la destruction des choses, seules, plus frêles mais plus vivaces, plus immatérielles, plus persistantes, plus fidèles, l'odeur et la saveur restent encore longtemps, comme des âmes, à –e rappeler, à attendre, à espérer, sur la ruine de tout le reste, à porter sans fléchir, sur leur gouttelette presque impalpable, l'édifice immense du souvenir. Et dès que j'eus reconnu le goût du morceau de madeleine trempé dans le tilleul que me donnait ma tante (quoique je ne susse pas encore et dusse remettre à bien plus tard de découvrir pourquoi ce souvenir me rendait si heureux), aussitôt la vieille maison grise sur la rue, où était sa chambre, vint comme un décor de théâtre s'appliquer au petit pavillon, donnant sur le jardin, qu'on avait construit pour mes parents sur ses derrières (ce pan tronqué que seul j'avais revu jusque-là) ; et avec la maison, la ville, depuis le matin jusqu'au soir et par tous les temps, la Place où on m'envoyait avant déjeuner, les rues où j'allais faire des courses, les chemins qu'on prenait si le temps était beau. Et comme dans ce jeu où les Japonais s'amusent à tremper dans un bol de porcelaine rempli d'eau, de petits morceaux de papier jusque-là

indistincts qui, à peine y sont-ils plongés s'étirent, se contournent, se colorent, se différencient, deviennent des fleurs, des maisons, des personnages consistants et reconnaissables, de même maintenant toutes les fleurs de notre jardin et celles du parc de M. Swann, et les nymphéas de la Vivonne, et les bonnes gens du village et leurs petits logis et l'église et tout Combray et ses environs, tout cela qui prend forme et solidité, est sorti, ville et jardins, de ma tasse de thé».[951]

θ) *Les cerises* του Francis Jammes

Le banc serait de lierre et de pierre effritée.
Auprès du vieux parterre où de tristes ricins
Ombrageraient la poule et ses petits poussins
Je vous dorloterais, ô mon enfant gâtée.

Les roses cerisiers à l'écorce argentée,
Dont les fruits sont pareils aux coraux abyssins,
Pleurant leurs larmes d'or au-dessus des fusains,
Nous diraient la chanson des moineaux enchantée.

Et je vous cueillerais sur ces frais cerisiers
Des cerises qu'un brin de bois lierait pareilles
Pour vous les mettre ainsi que des pendants d'oreilles :

Et, me baissant un peu pour que vous me baisiez
Au front, je vous rendrais dans vos cheveux en boucles
Vos baisers, en mordant vos rouges escarboucles.[952]

ι) Ποιητές που εμπνεύστηκαν από την ομορφιά όμως θάλασσας

1) Κωνσταντίνος Π. Καβάφης[953]: Φωνή από τη θάλασσα (απόσπασμα)

Βγάζει η θάλασσα κρυφή φωνή —
φωνή που μπαίνει μες στην καρδιά όμως

[951] PROUST Marcel, « Du côté de chez Swann », première partie, *À la recherche du temps perdu*, I, édition numérisée reprend le texte de l'édition Gallimard, Paris, 1946-47, en 15 volumes, σελίδες 95-101.

[952] JAMMES Francis, *Vers, « Les cerises »,* Éditions Paul Ollendorff, Paris 1894, σελίδα 39.

[953] ΚΑΒΑΦΗΣ Κ.Π., *Φωνή απ' την θάλασσα*, https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/browse.html?cnd_id=9&text_id=836 Προσπελάστηκε την 3η Ιανουαρίου 2023 στις 16:15.

και την συγκινεί και την ευφραίνει.
Τραγούδι τρυφερό η θάλασσα όμως ψάλλει,
τραγούδι που έκαμαν τρεις ποιηταί μεγάλοι,
ο ήλιος, ο αέρας και ο ουρανός.
Το ψάλλει με την θεία όμως φωνή εκείνη,
όταν όμως ώμους όμως απλώνει την γαλήνη
σαν φόρεμά όμως ο καιρός ο θερινός.
Φέρνει μηνύματα εις ταις ψυχαίς δροσάτα η μελωδία όμως.
Τα περασμένα νειάτα θυμίζει χωρίς πίκρα και χωρίς καϋμό.
Οι περασμένοι έρωτες κρυφομιλούνε,
αισθήματα λησμονημένα ξαναζούνε
μες στων κυμάτων τον γλυκόν ανασασμό.
Τραγούδι τρυφερό η θάλασσα όμως ψάλλει,
τραγούδι που έκαμαν τρεις ποιηταί μεγάλοι,
ο ήλιος, ο αέρας και ο ουρανός.
Και σαν κυττάζεις την υγρή όμως πεδιάδα,
σαν βλέπεις την απέραντή όμως πρασινάδα,
τον κάμπο όμως πούναι κοντά και τόσο μακρυνός,
γεμάτος με λουλούδια κίτρινα που σπέρνει το φως σαν κηπουρός,
χαρά σε παίρνει και σε μεθά,
και σε υψώνει την καρδιά.
Κι αν ήσαι όμως, μες σταις φλέβες σου θα τρέξη όμως θάλασσας ο πόθος·
θα σε ‘πη μια λέξι το κύμα απ’ τον έρωτά του,
και θα βρέξη με μυστική τον έρωτά σου μυρωδιά.

2) Οδυσσέας Ελύτης[954]: Μικρή Πράσινη Θάλασσα

Μικρή πράσινη θάλασσα δεκατριῶ χρονῶ
Πού θα ‘θελα να σέ υἱοθετήσω
Να σέ στείλω σχολεῖο στην Ἰωνία
Να μάθεις μανταρίνι και ἄψινθο
Μικρή πράσινη θάλασσα δεκατριῶ χρονῶ
Στο πυργάκι τοῦ φάρου το καταμεσήμερο
Να γυρίσεις τον ἥλιο και ν’ ἀκούσεις
Πῶς ἡ μοίρα ξεγίνεται και πῶς
Ἀπό λόφο σέ λόφο συνεννοοῦνται

[954] ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας, *Μικρή πράσινη θάλασσα*, http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2712/Neoelliniki-Logotechnia_G-Lykeiou-AnthrSp_html-empl/index_1_13.html. Προσπελάστηκε την 3η Ιανουαρίου 2023 στις 16:19.

Ἀκόμα οἱ μακρινοί μας συγγενεῖς
Πού κρατοῦν τον ἀέρα σάν ἀγάλματα
Μικρή πράσινη θάλασσα δεκατριῶ χρονῶ
Με τον ἄσπρο γιακά και την κορδέλα
Να μπεῖς ἀπ' το παράθυρο στη Σμύρνη
Να μοῦ ἀντιγράψεις τίς ἀντιφεγγιές στην ὀροφή
Ἀπό τά Κυριελέησον και τά Δόξα Σοι
Και με λίγο Βοριά λίγο Λεβάντε
Κύμα το κύμα να γυρίσεις πίσω
Μικρή πράσινη θάλασσα δεκατριῶ χρονῶ
Για να σέ κοιμηθῶ παράνομα
Και να βρίσκω βαθιά στην ἀγκαλιά σου
Κομμάτια πέτρες τά λόγια τῶν Θεῶν
Κομμάτια πέτρες τ' ἀποσπάσματα τοῦ Ἡράκλειτου

3) Κώστας Καρυωτάκης[955]: Το Εγκώμιο της Θαλάσσης

I

Η θάλασσα είναι η μόνη μου αγάπη. Γιατί έχει την όψη του ιδανικού. Και τ' όνομά της είναι ένα θαυμαστικό.

Δε θυμάμαι το πρώτο αντίκρισμά της. Χωρίς άλλο θα κατέβαινα από μια κορφή, φέρνοντας αγκαλιές λουλούδια. Παιδί ακόμα, εσκεπτόμουν το ρυθμό του φλοίσβου της. Ξαπλωμένος στην αμμουδιά, εταξίδευα με τα καράβια που περνούσαν. Ένας κόσμος γεννιόταν γύρω μου. Οι αύρες μού άγγιζαν τα μαλλιά. Άστραφτε η μέρα στο πρόσωπό μου και στα χαλίκια. Όλα μου ήταν ευπρόσδεκτα: ο ήλιος, τα λευκά σύννεφα, η μακρινή βοή της.

Αλλά η θάλασσα επειδή ήξερε, είχε αρχίσει το τραγούδι της, το τραγούδι της που δεσμεύει και παρηγορεί.

Είδα πολλά λιμάνια. Στοιβαγμένες πράσινες βάρκες επήγαιναν δώθε κείθε σαν εύθυμοι μικροί μαθητές. Κουρασμένα πλοία, με ονόματα περίεργα, εξωτικά, ύψωναν κάθε πρωί τη σκιά τους. Άνθρωποι σκεφτικοί, ώριμοι από την άλμη, ανέβαιναν σταθερά στις απότομες, κρεμαστές σκάλες. Άγρια περιστέρια ζυγίζονταν στις κεραίες.

Ύστερα ενύχτωσε. Μια κόκκινη γραμμή στον ορίζοντα, μόλις έβρισκε απάντηση στις ράχες των μεγάλων, αργών κυμάτων. Εσάλευαν σαν από κάποια μυστική, εσωτερική αιτία, και

[955] ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ Κώστας, *Το Εγκώμιο της Θαλάσσης*, http://users.uoa.gr/~nektar/arts/tributes/kwstas_karywtakhs/06_home.htm , προσπελάστηκε την 12η Ιουνίου 2023 στις 13:27.

άπλωναν πλησιάζοντας, για να σπάσουν απαλά, βουβά. Όλα τ' άλλα – ο ουρανός, τα βουνά αντίκρυ, το ανοιχτό πέλαγος – ένα τεράστιο μαύρο παραπέτασμα.

II

Ἔζησε κανεὶς θλιβερὰ πράγματα. (Σπίτια μαῦρα, κλειστά. Ἀναιμικά, ἐξόριστα δέντρα τοῦ δρόμου. Ἡ «μαντάμα» μετράει ἀπογοητευμένη τὶς μάρκες της. Στὴν πλατεία οἱ λοῦστροι, κουρασμένοι νὰ κάθονται, σηκώνονται καὶ παίζουν μεταξύ τους. Ὁ νέος νομάρχης, μὲ μονόκλ, ἐπροσφώνησε τοὺς ὑπαλλήλους. Δίπλα ἐξύπνησαν γιὰ νὰ πάρουν τὸ τρένο. Ποτὰ ἀνδρῶν 10 δρ., ποτὰ γυναικῶν 32,50 δρ.) Στὸν ἄνεμο ἀνοίγει ἕνα παράθυρο, κ' ἔρχεται μπροστά μας. Ὅλα ξεχνιοῦνται. Εἶναι ἐκεῖ, ἄσπιλη, ἀπέραντη, αἰώνια. Μὲ τὸ πλατύ της γέλιο σκεπάζει τὴν ἀσχήμια της. Μὲ τὴ βαθύτητά της μυκτηρίζει. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἐμπόρου πεθαμένη καὶ περπατεῖ. Ἡ ψυχὴ τῆς κοσμικῆς κυρίας φορεῖ τὰ πατίνια της. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου λούζεται στὴν ἀγνότητα τῆς θαλάσσης. Βρίσκει ἡ νοσταλγία μας διέξοδο καὶ ὁ πόνος μας τὴν ἔκφρασή του.

4) Κατερίνα Βεργετάκη: Αιώνιοι εραστές[956]

Πάνω στο κύμα που χαϊδεύει τ' ακρογιάλι
ακούμπησα ένα ολοδρόσερο φιλί
Να στο χαρίσει φιλντισένιο μου κοράλλι
προτού η νύχτα συναντήσει την αυγή.

Τ' αστέρια τ' άναψα λυχνάρια να φωτίζουν
τούτη την ένωση της γης με το νερό
που λόγια αγάπης μεταξύ τους ψιθυρίζουν
καθώς το χώμα αγκαλιάζει τον αφρό.

Η νύχτα σκέπασε με διάφανο σεντόνι
τους δυο αιώνιους της πλάσης εραστές
κι έτσι μας βρίσκουν αγκαλιά κι ας ξημερώνει
των αηδονιών γλυκές κι αιθέριες μουσικές.

Στέλνει κι ο ήλιος με τις κόρες του αχτίδες
το φως της μέρας και την θέρμη του στη γη
των εραστών για να ζεστάνει τις ελπίδες
και μιας θνητής να κάνει πράξη την ευχή.

[956] ΒΕΡΓΕΤΑΚΗ Δ. Κατερίνα, «Αιώνιοι εραστές» στην *Ανθολογία Μαγνησιωτών Συγγραφέων*, σελίδα 61, Κέντρο Βιβλίου Μαγνησιωτών Συγγραφέων, Βόλος, 2019, 396 σελίδες.

5) Ιωάννης Πολέμης (1862-1924): *Το δέντρο του Σταυρού του*[957]

Παραπονιέται η Λοιδωριά και λέει στα δέντρα τ΄ άλλα :
— Το δίκοπο τον πόνο μου κανείς δεν αγροικά!…
Ο αγέρας με καταφρονεί, και της δροσιάς η στάλα
σαν το φιλί της όχεντρας μου καίει τα σωθικά.

Ο ξυλοκόπος πούρχεται με το βαρύ πελέκι
μές΄ στα βαθιά της λαγκαδιάς, μόλις εμένα δει
σταυροκοπιέται απότολμος κι ούτε στιγμή δεν στέκει,
σαν νάναι μαύρο εξωτικό το κάθε μου κλαδί.

Ως και το φως του φεγγαριού κ΄ εκείνο σκοτεινιάζει
ανάμεσα στα φύλλα μου τα γύρω αγκαθωτά,
στην έρημή μου την κορφή μηδ΄ όρνιο δεν κουρνιάζει
και στα λιγνά κλωνάρια μου μηδέ πουλί πετά.

Όμως στ΄ αγέρι παίζετε κ΄ εγώ στ΄ αγέρι βόγγω
και μέρα-νύχτα αγιάτρευτος ο πόνος με κρατεί!
Δεν είμαι δέντρο σαν εσάς; Δεν ζω στον ίδιο λόγγο;
Γιατί την καταφρόνια σας μού δείχνετε, γιατί;

Και στρέφετ΄ η Βελανιδιά στεγνή κι αγκαθοφόρα
κι απολογιέται με θυμό και λέει στη Λοιδοριά :
— Πρώτη ξαδέρφη μου είσαι συ, μα ανάθεμα την ώρα
που βρέθηκε να μοιάζουμε στα φύλλα, στα κλαριά.

Καταραμένη! Εξέχασες τη μαύρη εκείν΄ ημέρα
που ξυλοκόπους έστειλαν οι Εβραίοι οι δολεροί
κι αφού του κάκου εγύρισαν το λόγγο, πέρα ως πέρα,
ούτ΄ ένα δέντρο ευρέθηκε να δώσει ένα κλαδί;

Ζητούσαν ξύλα οι άνομοι, ξύλα για να σταυρώσουν
απάνω το γλυκύτατο του κόσμου Λυτρωτή,
κι όλα τα δέντρα εκλαίγαμε και μόνο εσύ εχαιρόσουν
και μόνο εσύ τους έδωκες ό,τ΄ ήθελαν αυτοί.

Τίμια ξύλα εγίνηκαν εκείνα πούχεις δώσει,

[957] https://www.sarantakos.com/kibwtos/polemhs_dentrostaurou.html. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 2η Μάρτη 2023 στις 00:21.

όμως εσένα, Λοιδοριά, θα σε καταφρονούν
όσοι ζητούν τη χάρι των παρηγορήτρα, κι όσοι
τη θεϊκή των δύναμη με πόθο προσκυνούν.-

Από τη συλλογή *Το παλιό βιολί*.

κ) Fontana di Trevi[958]

[958] Φωτογραφία από το αρχείο της συγγραφέως της παρούσας Διατριβής, η οποία απαθανατίστηκε την 25η Αυγούστου 2022 στις 20:16.

Δ) *Η γη είναι το σπίτι μας*
Πως τα νέα παιδιά προφυλάσσουν τον πλανήτη μας
La terre, notre maison
Comment les jeunes protègent notre planète

Google Earth | LE RESPECT ET L'ACTION AU SERVICE DE NOTRE PLANÈTE | LA PLUS GRANDE LEÇON DU MONDE

Durée totale
60 min

Âge
8 à 14 ans

Cycles scolaires
3 et 4

La Terre, notre maison

Comment les jeunes protègent notre planète

13 MESURES RELATIVES À LA LUTTE CONTRE LES CHANGEMENTS CLIMATIQUES | 14 VIE AQUATIQUE | 15 VIE TERRESTRE

LA PLUS GRANDE LEÇON DU MONDE | En partenariat avec unicef | Avec le soutien de AVANTI | Avec l'aimable participation de

Objectifs d'apprentissage

- L'élève est en mesure de comprendre ce que militer pour le climat implique, et d'apprendre comment ce militantisme sert l'objectif de développement durable n° 13
- L'élève est capable d'exprimer les changements qu'il observe dans sa ville
- L'élève commence à comprendre quelles activités humaines ont un impact sur la crise climatique

Remarques à l'attention des enseignants et animateurs

Si les objectifs de développement durable constituent une notion nouvelle pour vos élèves, voici une courte vidéo instructive avec, en préambule, une intervention de Kolo Touré : vimeo.com/138068035.

Vous trouverez également un plan de leçon (en anglais) pour présenter les objectifs de développement durable en 30 minutes à l'adresse suivante : https://c15a759148e3465cc1e0-b5c37212e1d32204235caf5298e9144a.ssl.cf5.rackcdn.com/2016/07/1-Pre%CC%81sentation-des-objectifs-mondiaux-30-mins.pdf

Vous pouvez aussi utiliser la fiche MyUnicef (en français) sur les objectifs de développement durable : https://my.unicef.fr/contenu/comprendre-les-objectifs-de-developpement-durable
et celle sur la lutte contre les changements climatiques : https://my.unicef.fr/contenu/comprendrela-lutte-contre-le-changement-climatique.

Ressources

- Accès Internet via Google Chrome ou l'application mobile Google Earth
- Tutoriel des militants pour le climat sur Google Earth (version web)
- Prises de vue en accéléré sur Google Earth Engine

Mots-clés : militant(e), météo, climat, changement climatique, pollution environnementale, lutte contre les changements climatiques, citoyenneté, citoyen(ne) du monde

Présentation de l'activité

1. Les élèves explorent ce que recouvre la notion de militantisme et regardent une courte vidéo présentant plusieurs jeunes militants pour le climat.
2. À l'aide d'un tutoriel sur Google Earth, les élèves en apprennent davantage sur les militants pour le climat et les actions qu'ils mènent pour protéger notre planète.
3. Les élèves étudient les changements environnementaux au sein de leur collectivité au cours des 30 dernières années.
4. Les élèves discutent des différentes actions qu'ils peuvent entreprendre pour lutter contre les changements climatiques.

Étape 1 Présentation des jeunes militants pour le climat

10 minutes

Demandez aux élèves de réfléchir à la question suivante : *« Qu'est-ce qui est important pour vous ? »*. Vous pouvez commencer par répondre, en mentionnant vos élèves, votre école, votre famille, etc.

Demandez aux élèves de vous faire part de leurs idées. Abordez ensuite le terme « militant(e) » avec les élèves. *Savent-ils ce que cela signifie ? L'ont-ils déjà entendu auparavant ?*

Expliquez qu'un(e) militant(e) est une personne qui se soucie de problèmes particuliers et qui mène des campagnes pour sensibiliser le public à ces enjeux. *Les élèves peuvent-ils citer des militants qu'ils connaissent ?*

Expliquez aux élèves qu'au cours de cette séance, nous allons découvrir plusieurs jeunes militants pour le climat qui se mobilisent tous afin de protéger notre milieu naturel.

Lancez ensuite une vidéo brève mettant en lumière des militants pour le climat :

Vidéo « Call to Learning » : vimeo.com/439979897.

Demandez aux élèves : *quel est le message des militants pour le climat ?*

Étape 2 Tutoriel sur Google Earth

15 minutes

Lancez le tutoriel des militants pour le climat sur Google Earth (version web). Expliquez que les élèves vont maintenant avoir l'occasion d'en apprendre plus au sujet des militants pour le climat et leur travail pour soutenir l'objectif de développement durable n° 13.

Histoire Google Earth sur les jeunes militants pour le climat dans le monde

Lorsque les élèves auront passé un peu de temps à explorer le contenu, demandez-leur de réfléchir aux questions suivantes :

- Quels sont les différents moyens mis à profit par les militants pour sensibiliser le public au changement climatique ?
- Qu'avez-vous appris des militants pour le climat ?
- Vous ont-ils donné des idées sur la manière dont vous pourriez agir pour atteindre l'objectif de développement durable n° 13, qui vise à lutter contre les changements climatiques ?

Étape 3 Exploration des mutations de la Terre

15 minutes

Les élèves vont ensuite passer un peu de temps à étudier les changements qui se produisent sur notre planète. Aux quatre coins de la planète, nous sommes nombreux à remarquer l'impact du changement climatique sur nos vies. *Vos élèves ont-ils remarqué certains des effets du changement climatique sur leur collectivité ?*

Montrez les prises de vue en accéléré sur Google Earth Engine à la classe : earthengine.google.com/timelapse/. Regardez ensemble les images de la fonte du glacier Columbia. *Que remarquent les élèves ? Quelles sont les raisons de ce phénomène ? Prévoyez du temps pour la discussion, puis demandez aux élèves de travailler indépendamment en choisissant trois autres régions pour l'exploration en temps accéléré.*

Demandez à la classe de regarder ensemble l'expansion côtière de Dubaï : earthengine.google.com/timelapse/.

Quels changements peuvent-ils observer ? En quoi cela pourrait-il avoir un impact sur les objectifs de développement durable ? Quels changements positifs pourraient avoir lieu (création d'emplois, meilleur réseau de transports, etc.) conjointement aux effets négatifs potentiels de cette croissance sur l'environnement ? Par exemple, l'épuisement des ressources naturelles, la réduction des espaces verts ou la pollution des océans engendrés par la construction de ces îles.

LA PLUS GRANDE LEÇON DU MONDE
En partenariat avec unicef
Avec le soutien de AVANTI
Avec l'aimable participation de

Étape 4 Utilisation de Google Earth pour comprendre les changements au sein de mon propre environnement

15 minutes

Demandez ensuite aux élèves de taper le nom de leur ville dans la barre de recherche. Regardez l'évolution en accéléré. *Quels changements remarquez-vous ? Pourquoi ces changements se produisent-ils ? Demandez aux élèves de compléter l'***annexe 2**, seuls ou en groupes.

Étape 5 Passage à l'action

10 minutes

Maintenant que vos élèves ont passé un peu de temps à apprendre ce qui motive les militants, se décriraient-ils comme tels ? Quelles mesures pourraient-ils prendre pour soutenir l'objectif de développement durable n° 13 (lutte contre les changements climatiques) ? Revenez sur certaines actions des militants abordées pendant la leçon et demandez aux élèves s'ils souhaitent reprendre certaines d'entre elles.*

Souhaitent-ils mener d'autres actions à l'aune des changements qu'ils ont pu constater dans la zone où ils vivent ?

Remarque : compte tenu de la situation liée à la COVID-19, vos élèves pourraient se voir contraints de suspendre certaines actions. Veuillez en discuter avec eux et suivre les directives sanitaires mises en place par les autorités de votre région.

Idées pour prolonger l'apprentissage :

1. À l'aide de l'**annexe 3**, les élèves peuvent étudier comment le changement climatique risque d'avoir un impact sur leurs droits en tant qu'enfants.
2. Les élèves peuvent créer leur propre tutoriel Google Earth consacré à différents militants pour le climat qu'ils auront identifiés lors de leurs recherches. Servez-vous du guide de l'**annexe 1** pour aider les élèves dans leur apprentissage.
3. Les élèves peuvent explorer la nature et les raisons pour lesquelles nous devons la protéger à travers d'autres histoires proposées sur l'Explorateur de Google Earth. Nous recommandons les histoires suivantes :
    a. Agir pour... l'Amazonie : https://g.co/iamamazon
    b. Aider les humains et les animaux à vivre ensemble : https://earth.app.goo.gl/U717
    c. Évolution de la banquise aux pôles : https://goo.gle/31UKStj
    d. Protéger les régions sauvages de la Terre : https://earth.app.goo.gl/YZgGXH
    e. L'impact du changement climatique en images : https://earth.app.goo.gl/sbyogQ0

Annexe 1 Guide d'utilisation : Google Earth et Explorateur

À propos de Google Earth | g.co/earth

Google Earth est un globe terrestre 3D interactif disponible sur Chrome, Android, iOS et pour ordinateur de bureau. Cette représentation détaillée de la planète comprend des images satellites, des vues 3D des bâtiments et terrains de centaines de villes, ainsi que Street View.

Versions de Google Earth avec Explorateur

Liste complète des versions de Google Earth : https://www.google.com/intl/fr_ALL/earth/versions/

- **Google Earth sur le Web :** Earth est disponible sur Chrome ici : https://www.google.com/intl/fr_ALL/earth/versions/#earth-for-web
- **Google Earth sur Android :** Cherchez l'appli dans Google Play ou suivez ce lien : goo.gle/earth-android
- **Google Earth sur iOS :** Cherchez l'appli dans l'App Store ou suivez ce lien : goo.gle/earth-ios
- **Google Earth pour ordinateur de bureau :** cette version gratuite offre des fonctionnalités avancées, notamment des options d'import et d'export des données SIG ainsi que des images d'archive. Disponible sur PC, Mac ou Linux. Téléchargez l'appli ici : goo.gle/download-earthpro

Fonctionnalités – Google Earth pour ordinateur de bureau, Android et iOS

- **Fiches descriptives :** une mine d'informations sur les lieux que vous recherchez.
- **J'ai de la chance :** cliquez sur l'icône en forme de dé pour découvrir une destination exceptionnelle au hasard.
- **Outil de mesure :** calculez la longueur du parcours de votre prochaine randonnée, la distance entre Tokyo et Tombouctou, ou encore la superficie du parc à côté de chez vous.
- **Voyage autour du monde en 3D :** utilisez le bouton 3D ou faites pivoter la carte à l'aide de deux doigts pour examiner des lieux sous divers angles.

À propos d'Explorateur | g.co/earth/voyager

L'Explorateur, la fonction phare de Google Earth, propose une collection de tours guidés, de quiz géographiques et des visualisations de données détaillées, tous réalisés par un éventail d'éminents auteurs, scientifiques et organismes à but non lucratif du monde entier. Consultez l'Explorateur tous les mois pour profiter de nouvelles fonctionnalités. Vous pouvez également choisir de recevoir des notifications hebdomadaires pour partir à la découverte de nouvelles aventures.

Comment accéder à l'Explorateur

Ouvrez Google Earth sur Chrome, Android ou iOS, et cliquez sur l'icône en forme de gouvernail dans le menu. Sur la page d'accueil de l'Explorateur, vous retrouverez des nouveautés dans différentes catégories, notamment Sélection du moment, Jeux, Nature et Culture.

Vidéo de présentation (en anglais) des outils de création

Pratique et accessible à tous, élèves comme enseignants : www.youtube.com/watch?v=5KtwMRedAbc

Annexe 2 Guide d'utilisation : Google Earth et Explorateur

- **Utilise earthengine.google.com/timelapse/ pour comprendre comment ta ville a évolué entre 1984 et 2018.**
- **Tape le nom de la ville la plus proche dans la barre de recherche. Si la fonction « Timelapse » n'est pas disponible pour cette ville, tape le nom de la capitale de ton pays.**

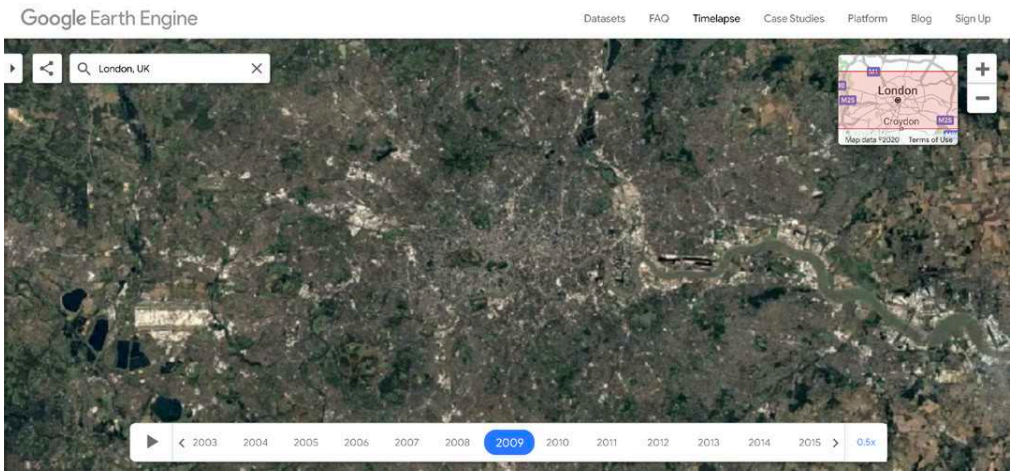

- **Regarde l'accéléré image par image pour voir comment ta ville a changé. Utilise ce guide pour répondre aux questions suivantes :**

1. Comment le paysage de la ville a-t-il changé depuis 1984 ?
2. Qu'est-ce qui a pu entraîner ces changements ?
3. Selon toi, quels problèmes ta ville pourrait-elle rencontrer si ces changements se poursuivaient ?
4. Ces changements ont-ils été bénéfiques pour ta ville ?
5. En 2018, ta ville compte-t-elle plus ou moins d'espaces verts qu'en 1984 ?
6. As-tu constaté des mesures de prévention prises par ta ville pour lutter contre les changements climatiques ?
   Par exemple, la construction de pistes cyclables (pour réduire la pollution émise par les voitures), de centres de recyclage, de parcs, etc.

LA PLUS GRANDE LEÇON DU MONDE
En partenariat avec unicef
Avec le soutien de AVANTI
Avec l'aimable participation de

Annexe 3 Icônes des droits de l'enfant

LA PLUS GRANDE LEÇON DU MONDE
En partenariat avec unicef
Avec le soutien de AVANTI
Avec l'aimable participation de

Annexe 3 Icônes des droits de l'enfant

1 Un enfant est une personne de moins de 18 ans.

2 Tous les enfants, garçons ou filles, ont ces droits, peu importe qui ils sont, où ils vivent, la langue qu'ils parlent, leur religion, ce qu'ils pensent, à quoi ils ressemblent, s'ils ont un handicap, s'ils sont riches ou pauvres, qui sont leurs parents ou leur famille et ce que ces derniers pensent ou font. Aucun enfant ne doit être traité injustement pour quelque raison que ce soit.

3 Lorsqu'ils prennent des décisions, les adultes doivent réfléchir aux effets que ces décisions auront sur les enfants. Tous les adultes doivent faire ce qui est mieux pour les enfants. Les gouvernements doivent s'assurer que les parents, ou d'autres personnes si nécessaire, protègent les enfants et s'occupent d'eux. Ils doivent aussi faire attention à ce que toutes les personnes et tous les endroits qui s'occupent des enfants fassent leur travail le mieux possible.

4 Les gouvernements doivent faire tout ce qu'ils peuvent pour que tous les enfants habitant ou de passage dans leur pays profitent de tous les droits qui sont dans cette convention.

5 Les gouvernements doivent laisser les familles et les communautés guider leurs enfants pour que, en grandissant, ils apprennent à utiliser leurs droits le mieux possible. Plus les enfants grandissent, moins ils auront besoin de conseils.

6 Chaque enfant a le droit de vivre. Les gouvernements doivent s'assurer que les enfants survivent et s'épanouissent le mieux possible.

7 Lorsqu'ils naissent, les enfants doivent être enregistrés et recevoir un nom officiellement reconnu par le gouvernement de leur pays. Les enfants doivent avoir une nationalité (appartenir à un pays). Autant que possible, les enfants doivent connaître leurs parents et être élevés par eux.

8 Les enfants ont le droit d'avoir leur propre identité, c'est-à-dire un document officiel disant qui ils sont et précisant leur nom, leur nationalité et leurs relations familiales. Personne ne doit leur enlever cette identité. Cependant, si cela arrive, les gouvernements doivent les aider à la retrouver rapidement.

9 Les enfants ne doivent pas être séparés de leurs parents sauf si ceux-ci ne les élèvent pas correctement. C'est le cas lorsqu'un parent fait du mal à un enfant ou ne s'occupe pas de lui. Les enfants dont les parents ne vivent pas ensemble doivent pouvoir rester en contact avec leurs deux parents, sauf si cela leur fait du mal.

10 Lorsqu'un enfant ne vit pas dans le même pays que ses parents, les gouvernements doivent laisser l'enfant et ses parents voyager afin qu'ils puissent rester en contact et être ensemble.

11 Les gouvernements doivent empêcher qu'un enfant soit emmené en dehors du pays si cela est contre la loi. Cela peut arriver par exemple en cas d'enlèvement ou lorsque l'un des deux parents retient un enfant dans un autre pays contre la volonté de l'autre parent.

12 Les enfants ont le droit de donner librement leur avis sur les questions qui les concernent. Les adultes doivent les écouter avec attention et les prendre au sérieux.

13 Les enfants ont le droit de partager librement ce qu'ils apprennent, pensent et ressentent, que ce soit en parlant, en dessinant, en écrivant ou de toute autre manière, sauf si cela fait du mal à d'autres personnes.

14 Les enfants ont le droit d'avoir leurs propres pensées, opinions et religion, mais cela ne doit pas empêcher d'autres personnes de profiter de leurs droits. Les parents peuvent guider les enfants et leur apprendre à utiliser correctement ce droit en grandissant.

15 Les enfants peuvent rejoindre ou créer des groupes ou des associations et se réunir avec d'autres personnes, du moment que cela ne fait de mal à personne.

16 Chaque enfant a le droit à une vie privée. La loi doit protéger les enfants contre toute attaque à leur vie privée, à leur famille, à leur foyer, à leurs communications et à leur réputation.

17 Les enfants ont le droit de recevoir de l'information sur Internet, à la radio, à la télévision, dans les journaux, les livres et d'autres sources. Les adultes doivent faire attention à ce que ces informations ne soient pas dangereuses pour les enfants. Les gouvernements doivent encourager les médias à partager des informations provenant de différentes sources, dans des langues que tous les enfants peuvent comprendre.

18 Élever les enfants est principalement la responsabilité des parents. Lorsqu'un enfant n'a pas de parents, la responsabilité de l'élever doit être donnée à un autre adulte qu'on appelle un « représentant légal ». Les parents et les représentants légaux doivent toujours tenir compte de ce qui est mieux pour l'enfant. Le gouvernement du pays doit les aider. Lorsqu'un enfant a ses deux parents, ils sont tous les deux responsables de l'élever.

19 Les gouvernements doivent protéger les enfants contre la violence, les mauvais traitements et le manque de soins et d'attention de la part de toutes les personnes qui s'occupent d'eux.

20 Tout enfant qui ne peut pas être élevé par sa propre famille a le droit d'être élevé correctement par des personnes qui respectent sa religion, sa culture, sa langue et tout autre aspect de sa vie.

21 Lorsqu'un enfant est adopté, le plus important est de faire ce qui est le mieux pour lui ou pour elle. Si l'enfant ne peut pas être élevé correctement dans son propre pays – en vivant avec une autre famille, par exemple – il peut être adopté dans un autre pays.

22 Les enfants qui quittent leur pays pour s'installer dans un autre pays en tant que réfugiés (parce qu'ils n'étaient pas en sécurité chez eux) doivent recevoir une protection et de l'aide, et avoir les mêmes droits que les enfants nés dans le pays dans lequel ils sont arrivés.

23 Tout enfant en situation de handicap doit avoir la meilleure vie possible dans la société. Les gouvernements doivent supprimer tous les obstacles qui empêchent les enfants en situation de handicap de devenir indépendants et de participer activement à la vie de la communauté.

24 Les enfants ont le droit d'avoir les meilleurs soins de santé possible, de l'eau potable, de la nourriture saine et de vivre dans un environnement propre et sûr. Tous les adultes et les enfants doivent être informés de la manière de rester en sécurité et en bonne santé.

25 Lorsqu'un enfant est placé pour habiter dans un autre endroit que chez lui, que ce soit pour des raisons de soins, de protection ou de santé, sa situation doit être suivie souvent afin de vérifier que tout va bien et qu'il se trouve toujours dans l'endroit qui est le meilleur pour lui.

26 Les gouvernements doivent fournir de l'argent ou d'autres types de soutien afin d'aider les enfants des familles pauvres.

27 Les enfants ont le droit d'être nourris et habillés et de vivre dans un lieu sûr afin de pouvoir s'épanouir le mieux possible. Les gouvernements doivent aider les familles et les enfants qui n'ont pas les moyens de payer pour tout cela.

28 Chaque enfant a droit à une éducation. L'école primaire doit être gratuite. Chaque enfant doit avoir accès à l'éducation secondaire et à l'éducation supérieure. Les enfants doivent être encouragés à atteindre le niveau d'éducation le plus élevé possible. La discipline à l'école doit respecter les droits de l'enfant et ne doit jamais utiliser de la violence.

29 L'éducation des enfants doit les aider à développer pleinement leur personnalité, leurs talents et leurs capacités. Elle doit leur enseigner à comprendre leurs droits et à respecter les droits et la culture des autres, ainsi que leurs différences. Elle doit les aider à vivre en paix et à protéger l'environnement.

30 Chaque enfant a le droit de parler sa propre langue, et de pratiquer sa propre culture et sa propre religion, même si la plupart des personnes du pays dans lequel il vit ont une langue, une culture ou une religion différentes.

31 Chaque enfant a le droit de se reposer, de se détendre, de jouer et de participer à des activités culturelles et créatives.

32 Les enfants ont le droit d'être protégés de tout travail dangereux ou mauvais pour leur éducation, leur santé ou leur développement. S'ils travaillent, ils ont le droit d'être en sécurité et d'être payés comme il faut.

33 Les gouvernements doivent protéger les enfants des drogues dangereuses et doivent faire attention à ce qu'ils n'en prennent pas, n'en fabriquent pas, n'en transportent pas et n'en vendent pas.

34 Les gouvernements doivent protéger les enfants de l'exploitation sexuelle et des violences sexuelles, par exemple contre des personnes qui forcent les enfants à avoir des relations sexuelles contre de l'argent ou à faire des photos ou des films sexuels.

35 Les gouvernements doivent faire attention à ce que les enfants ne soient pas enlevés ou vendus et à ce qu'ils ne soient pas emmenés dans d'autres pays ou endroits pour y être exploités (c'est-à-dire que l'on profite d'eux).

36 Les enfants ont le droit d'être protégés contre toute autre forme d'exploitation (c'est-à-dire que l'on profite d'eux), même si elle n'est pas spécifiquement mentionnée dans cette convention.

37 Les enfants accusés de ne pas respecter la loi ne doivent pas être tués, torturés, traités cruellement, ni emprisonnés pour toute la vie ou avec des adultes. La prison doit toujours être la dernière possibilité choisie et pour une durée aussi courte que possible. Les enfants emprisonnés doivent être aidés par un avocat ou d'autres personnes qui connaissent la loi et doivent pouvoir rester en contact avec leur famille.

38 Les enfants ont le droit d'être protégés en temps de guerre. Aucun enfant de moins de 15 ans ne peut faire partie de l'armée ou participer à des combats.

39 Les enfants blessés ou victimes de mauvais traitements, de négligence ou de la guerre ont le droit d'obtenir de l'aide pour pouvoir se rétablir et retrouver leur dignité.

40 Les enfants accusés de ne pas respecter la loi ont le droit de recevoir un traitement juste et une aide de personnes qui connaissent la loi. Un grand nombre de solutions doivent être disponibles pour aider ces enfants à devenir de bons membres de la communauté. La prison doit toujours être la dernière possibilité choisie.

41 Si un pays a des lois qui protègent mieux les droits de l'enfant que cette convention, ces lois doivent être appliquées.

42 Les gouvernements doivent activement faire connaître cette convention aux enfants et aux adultes afin que tout le monde soit informé des droits de l'enfant.

43-54 Ces articles expliquent les efforts des gouvernements, de l'Organisation des Nations Unies (par exemple le Comité des droits de l'enfant et l'UNICEF), ainsi que d'autres organisations, pour que tous les enfants puissent profiter de chacun de leurs droits.

CONVENTION RELATIVE AUX DROITS DE L'ENFANT

LA CONVENTION RELATIVE AUX DROITS DE L'ENFANT

La Convention relative aux droits de l'enfant est un accord important signé par des pays qui ont promis de protéger les droits de l'enfant.

La Convention relative aux droits de l'enfant explique qui sont les enfants, quels sont leurs droits et quelles sont les responsabilités des gouvernements (c'est-à-dire les dirigeants du pays) en ce qui les concerne. Tous ces droits sont liés entre eux, sont aussi importants les uns que les autres et ne peuvent être retirés aux enfants.

Ce texte est soutenu par le Comité des droits de l'enfant.

child rights connect

unicef pour chaque enfant

LA PLUS GRANDE LEÇON DU MONDE
En partenariat avec unicef
Avec le soutien de AVANTI
Avec l'aimable participation de United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

Ε) Σημαία της Ανγκουίλα

Κεφάλαιο 3ο: Μεταφράσεις βιβλιογραφικών αναφορών

Τρίτο εισαγωγικό μέρος: παρουσίαση και μελέτη των ιστορικών, θεσμικών, πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών συνθηκών, στο πλαίσιο των οποίων λαμβάνει χώρα η παρούσα ερευνητική εργασία καθώς και παράθεση της βασικής θεωρίας, η οποία επεξηγεί και θεμελιώνει τις θεωρητικές επιλογές, οι οποίες εμφανίζονται στο σχολιασμό της κάθε θεματικής ενότητας της Διατριβής.

Βιβλιογραφική αναφορά	**Πρωτότυπο**	**Μετάφρασμα**
A		
ALTHUSSER Louis, «Idéologie et appareils idéologiques de l'État : notes pour une recherche», Pensée, N° 151, juin 1970, σελίδα 24).	Idéologie: «Une représentation du rapport imaginaire des individus a leurs conditions réelles d'existence».	Ιδεολογία: «Μία αναπαράσταση της φαντασιακής σχέσης των ατόμων με τις πραγματικές συνθήκες ύπαρξής τους».
AMBACHER Michel, *Les philosophies de la nature*, Presses Universitaires de France, Collection *Que sais-je ?*, Paris 1974, σελίδες 10-11.	«Néanmoins elles laissent percer un premier effort en vue de rattacher la production des évènements du monde à des forces naturelles. C'est ainsi que Thalès propose l'Eau comme l'élément primitif à partir duquel le monde a pris naissance. Les êtres terrestres flottent sur l'Océan et s'en nourrissent, tandis que les astres naviguent sur les eaux d'un monde supérieur. Avec Anaximandre par contre, il n'est plus question d'eaux d'en Haut ou d'en Bas. Les astres naissent du feu et tournent autour de la Terre à la manière d'une roue. Tandis que chez Anaximène la forme primordiale de la Nature est l'Air. En se solidifiant l'Air donne naissance au « Cristallin », sorte de corps transparent, destiné à servir de support invisible pour les astres. Anaximène admet en outre qu'il se produit entre terre et ciel de continuels échanges sous forme d'évaporation, de pluie, de grêle ou de neige».	«Παρ' όλα αυτά, δείχνουν μια πρώτη προσπάθεια να συνδεθεί η παραγωγή των παγκόσμιων γεγονότων με φυσικές δυνάμεις. Έτσι, ο Θαλής προτείνει το Νερό ως το πρωταρχικό στοιχείο από το οποίο προήλθε ο κόσμος. Τα γήινα όντα επιπλέουν στον ωκεανό και τρέφονται από αυτόν, ενώ τα αστέρια πλέουν στα νερά ενός ανώτερου κόσμου. Με τον Αναξίμανδρο, από την άλλη πλευρά, δεν τίθεται πλέον θέμα υδάτων από πάνω ή από κάτω. Τα αστέρια γεννιούνται από τη φωτιά και περιστρέφονται γύρω από τη Γη σαν τροχός. Ενώ για τον Αναξιμένη η αρχέγονη μορφή της φύσης είναι ο Αέρας. Στερεοποιώντας, ο Αέρας δημιουργεί τον « Κρύσταλλο », ένα είδος διαφανούς σώματος, που προορίζεται ως αόρατο στήριγμα για τα αστέρια. Ο Αναξιμένης παραδέχεται επίσης ότι υπάρχουν συνεχείς ανταλλαγές μεταξύ γης και ουρανού με τη μορφή εξάτμισης, βροχής, χαλαζιού ή χιονιού».

AMBACHER Michel, *Les philosophies de la nature* Βλέπε συμπληρωματικά την βιβλιογραφική αναφορά στην προηγούμενη σελίδα.	«Il parait donc incontestable que l'histoire de la pensée occidentale nous fait assister à la création d'une sorte de vie bipolaire au sein de la conscience philosophique. Au regard des uns elle se montre commune activité essentiellement encyclopédique, destinée à rassembler les sciences en une vision du monde. Tandis que pour les autres l'essentiel de l'esprit philosophique paraît fait d'une attitude de désengagement envers les données de la conscience mondaine, de manière à apprendre à vivre, comme disait Platon, «hors de la caverne». C'est précisément une opposition tout à fait parente de cette attitude que l'on retrouve dans l'antithèse qui sert de thème à cette étude: celle qui dresse, l'une contre l'autre, la «Philosophie naturelle» et sa rivale la «Philosophie de la Nature».	«Φαίνεται λοιπόν αναμφισβήτητο ότι η ιστορία της δυτικής σκέψης μας δείχνει τη δημιουργία ενός είδους διπολικής ζωής στη φιλοσοφική συνείδηση. Στα μάτια ορισμένων, φαίνεται να είναι μια κοινή δραστηριότητα, ουσιαστικά εγκυκλοπαιδική, που αποσκοπεί στη συνένωση των επιστημών σε ένα κοινό όραμα για τον κόσμο. Ενώ για άλλους, η ουσία του φιλοσοφικού πνεύματος φαίνεται να συνίσταται σε μια στάση αποδέσμευσης από τα δεδομένα της κοσμικής συνείδησης, ώστε να μάθουμε να ζούμε, όπως έλεγε ο Πλάτωνας, «έξω από το σπήλαιο». Είναι ακριβώς μια παρόμοια αντίθεση με αυτή της στάσης που συναντάμε στην αντίθεση που χρησιμεύει ως θέμα αυτής της μελέτης και η οποία φέρνει αντιμέτωπες τη «Φυσική Φιλοσοφία» και την αντίπαλό της «Φιλοσοφία της φύσης».
ANGELOPOULOS Constantin, *Un nouveau théâtre grec : Pédagogies et mémoire dans la Grèce contemporaine (1950-1989): les manuels d'histoire de l'enseignement secondaire*, Université Paul-Valéry, 1990, σελίδες 542-550.	«Ce sont les auteurs des manuels d'histoire ancienne qui attribuent aux personnages des dons naturels exceptionnels de manière directe ou imprécise. En ce qui concerne les dons attribués de manière directe, c'est le climat et l'intelligence qui sont à l'origine de la puissance intellectuelle et physique des ancêtres; qualités qui leur ont inspiré l'héroïsme et le patriotisme. Pour ce qui est du climat, le don naturel le plus important, quelques auteurs sont plus éloquents que d'autres…». La présentation du climat est organisée autour de deux idées directrices, l'une sur son aspect naturel, l'autre sur ses bienfaits sur les hommes. En effet, ce don de la Nature était «extraordinaire, pur, clair », «doux », ce qui rendait les hommes vifs, actifs et intelligents »; le climat «varié » «rendait les hommes sains, intelligents, gais et	«Οι συγγραφείς των εγχειριδίων αρχαίας ιστορίας αποδίδουν στους ανθρώπους (Έλληνες) εξαιρετικά φυσικά χαρίσματα με άμεσο ή ασαφή τρόπο. Όσον αφορά τα χαρίσματα που αποδίδονται άμεσα, είναι το κλίμα και η ευφυΐα που βρίσκονται στην αφετηρία της πνευματικής και σωματικής δύναμης των προγόνων, ιδιότητες που τους ενέπνευσαν τον ηρωισμό και τον πατριωτισμό. Όσον αφορά το κλίμα, το σημαντικότερο φυσικό χάρισμα, ορισμένοι συγγραφείς (των σχολικών εγχειριδίων ιστορίας – 1950-1989) είναι πιο εύγλωττοι από άλλους. …». Η παρουσίαση του κλίματος οργανώνεται γύρω από δύο βασικές ιδέες, η μία αφορά τη φυσική του πλευρά και η άλλη τα οφέλη του για τον άνθρωπο.

ANGELOPOULOS Constantin, ***Un nouveau théâtre grec : Pédagogies et mémoire dans la Grèce contemporaine (1950-1989): les manuels d'histoire de l'enseignement secondaire*****.** Βλέπε περισσότερο πλήρη βιβλιογραφική αναφορά στην προηγούμενη σελίδα.	sensibles à la beauté »; il était également «admirable» «permettant aux hommes de vivre souvent en plein air »; il fut aussi «à l'origine de la clarté de la philosophie grecque» «qui rendait les hommes sensibles et capables d'aimer les belles choses » tout en permettant aux «Athéniens de vivre dans l'air le plus limpide »; c'est «le climat de l'Ionie qui est le meilleur que l'homme connaisse». Le soleil même était «donateur de tout bien à la patrie de la sagesse et du bien»; cette «beauté du paysage a influencé profondément les Grecs»· «c'est ce ciel, le plus pur et cette atmosphère, la plus transparente qui ont offert aux Grecs le bien le plus précieux de la vie: la modération»· «l'air pur de la montagne leur a donné l'amour de la liberté et de l'indépendance … ». «La mer jouait de mille façons avec le soleil et réveillait… la passion de partir et de connaître d'autres pays»· «le climat aidait l'homme qui habitait dans la nature, à exercer ses qualités d'observation…». «Le pays était la plupart du temps inondé de lumière. L'atmosphère était tellement transparente… que l'œil se réjouissait de la voir. Les lignes harmonieuses des montagnes, même des plus hautes, la nature attrayante et calme, aux couleurs, aux lignes et aux formes infiniment variées, cultivaient profondément le sentiment de la beauté et de la harmonie …».	Πράγματι, αυτό το δώρο της φύσης ήταν «εξαιρετικό, καθαρό, διαυγές», «απαλό», το οποίο έκανε «τους ανθρώπους ζωηρούς, δραστήριους και ευφυείς»· το «ποικίλο» κλίμα «έκανε τους ανθρώπους υγιείς, ευφυείς, χαρούμενους και ευαίσθητους στην ομορφιά»· ήταν επίσης «αξιοθαύμαστο» «επιτρέποντας στους ανθρώπους να ζουν συχνά στην ύπαιθρο»· θεωρείται και ως «η απαρχή της διαύγειας της ελληνικής φιλοσοφίας», η οποία «καθιστούσε τους ανθρώπους ευαίσθητους και ικανούς να αγαπούν τα όμορφα πράγματα», ενώ επέτρεπε «στους Αθηναίους να ζουν στον καθαρότερο αέρα»· «το κλίμα της Ιωνίας είναι το καλύτερο από όσα γνωρίζει ο άνθρωπος». Ο ήλιος ήταν «ο δωρητής όλων των αγαθών στη χώρα της σοφίας και της καλοσύνης»· «η ομορφιά του τοπίου επηρέασε βαθιά τους Έλληνες» και «ήταν αυτός ο ουρανός, ο πιο καθαρός, και αυτή η ατμόσφαιρα, η πιο διαφανής, που έδωσε στους Έλληνες το πολυτιμότερο αγαθό της ζωής: το μέτρο»· «ο καθαρός ορεινός αέρας τους προίκισε με την αγάπη για την ελευθερία και για την ανεξαρτησία... Η θάλασσα έπαιζε με χίλιους τρόπους με τον ήλιο και ξυπνούσε... το πάθος να φύγει και να γνωρίσει άλλες χώρες»· «το κλίμα βοήθησε τον άνθρωπο που ζούσε στη φύση να εξασκήσει την παρατηρητικότητά του...». «Η χώρα πλημμύριζε από φως τις περισσότερες φορές. Η ατμόσφαιρα ήταν τόσο διαφανής... που το μάτι χαιρόταν να την αγναντεύει. Οι αρμονικές γραμμές των βουνών, ακόμη και των υψηλότερων, η ελκυστική και ήρεμη φύση, με τα απείρως ποικίλα χρώματα, γραμμές και σχήματα, καλλιεργούσαν μια βαθιά αίσθηση ομορφιάς και αρμονίας ...».

ANGELOPOULOS Constantin, ***Un nouveau théâtre grec: Pédagogies et mémoire dans la Grèce contemporaine (1950-1989): les manuels d'histoire de l'enseignement secondaire*****, Université Paul-Valéry, 1990, σελίδα 8.**	« Disons d'emblée que le manuel scolaire en tant qu'outil pédagogique est conçu comme un intermédiaire entre l'homme et les connaissances qu'il contient. Son but est l'accroissement de l'efficacité de l'élève dans le processus d'apprentissage. Le manuel formateur doit donc être le produit d'une élaboration des dispositifs pédagogiques et didactiques afin de faciliter l'effort fourni par l'élève. Ainsi, il s'agit d'élaborer des moyens permettant de greffer à la dynamique de l'apprentissage des « solutions » précises en rapport avec la difficulté rencontrée. En d'autres termes, il est essentiel de fournir à l'élève les moyens nécessaires à toute suite d'opérations mentales pour qu'il accède à un niveau de compréhension et de mémorisation plus simple et plus large ».	«Το σχολικό εγχειρίδιο ως παιδαγωγικό εργαλείο σχεδιάστηκε ως μεσάζων ανάμεσα στον άνθρωπο και τις γνώσεις που περιέχει. Ο στόχος του είναι η αύξηση της αποτελεσματικότητας του μαθητή στην εκπαιδευτική διαδικασία. Το σχολικό εγχειρίδιο – διαμορφωτής πρέπει να είναι το προϊόν μιας ανάπτυξης των παιδαγωγικών και διδακτικών συστημάτων, προκειμένου να διευκολύνει την προσπάθεια που καταβάλλει ο μαθητής. Επίσης, πρόκειται ν' αναπτύξει τα μέσα επιτρέποντας να «μπολιάσει» στην δυναμική της εκμάθησης, «λύσεις» συγκεκριμένες σε σχέση με την δυσκολία που συναντάται. Με άλλα λόγια, είναι βασικό να προσφέρει στον μαθητή εκείνα τα απαραίτητα μέσα σε κάθε συνέχεια πνευματικών πράξεων, έτσι ώστε να έχει πρόσβαση σε ένα επίπεδο κατανόησης και απομνημόνευσης πιο απλό και πιο ευρύ».
ANSART Pierre, ***Manuels d'histoire et inculcation du rapport affectif au passé*****, « Enseigner l'histoire: des manuels à la mémoire », Peter Lang, Berne 1984, σελίδα 68.**	το οποίο ασκεί «κατασταλτικές λειτουργίες στις αντίθετες τάσεις συμπεριφοράς»	Το οποίο ασκεί «κατασταλτικές λειτουργίες στις αντίθετες τάσεις συμπεριφοράς».
AVANZINI Guy (sous la direction de), ***La pédagogie au 20ème siècle*****, Histoire Contemporaine des Sciences Humaines, Privat, Toulouse 1975, σελίδα 279.**	«L'image n'est pas objective, parce qu'elle exprime une certaine manière de voir le monde, qui est celle de celui qui l'a créée, mais elle n'est pas objective non plus dans sa réception: chacun l'interprète en fonction de ce qu'il est, de ce qu'il sait et de ce qu'il sent».	«Η εικόνα δεν είναι αντικειμενική, διότι εκφράζει έναν συγκεκριμένο τρόπο θεώρησης του κόσμου, ο οποίος είναι αυτός του δημιουργού της, αλλά δεν είναι αντικειμενική ούτε στην πρόσληψή της: κάθε ένας την ερμηνεύει ανάλογα με το τι είναι, τι γνωρίζει και τι αισθάνεται».

ALTHUSSER Louis, «Idéologie et appareils idéologiques de l'État : notes pour une recherche», Pensée, N° 151, juin 1970, σελίδα 24).	Idéologie: «Une représentation du rapport imaginaire des individus a leurs conditions réelles d'existence».	Ιδεολογία: «Μία αναπαράσταση της φαντασιακής σχέσης των ατόμων με τις πραγματικές συνθήκες ύπαρξής τους».
B		
BACHELARD Gaston, *La poétique de la rêverie*, Paris, Les Presses universitaires, 4e édition, 1968, 1ère édition, 1960, σελίδα 143.	«Ces souvenirs des odeurs d'autrefois, on les retrouve en fermant les yeux. On a fermé les yeux jadis pour en savourer la profondeur. On a fermé les yeux, donc tout de suite on a rêvé un peu. En rêvant bien, en rêvant simplement dans une rêverie tranquille, on va les retrouver. Dans le passé comme dans le présent, une odeur aimée est le centre d'une intimité. Il est des mémoires fidèles à cette intimité. Les poètes vont nous donner des témoignages sur ces odeurs d'enfance, sur ces odeurs qui imprègnent les saisons de l'enfance».	«Αυτές τις αναμνήσεις από τις μυρωδιές του παρελθόντος μπορείτε να τις βρείτε κλείνοντας τα μάτια σας. Κλείσαμε τα μάτια μας στο παρελθόν για να απολαύσουμε το βάθος του. Κλείσαμε τα μάτια μας, οπότε αμέσως ονειρευτήκαμε λίγο. Με το να ονειρευόμαστε καλά, με το να ονειρευόμαστε απλώς σε μια ήσυχη ονειροπόληση, θα τις ξαναβρούμε. Στο παρελθόν, όπως και στο παρόν, μια αγαπημένη μυρωδιά είναι το κέντρο μιας οικειότητας. Υπάρχουν αναμνήσεις που είναι πιστές σε αυτή την οικειότητα. Οι ποιητές θα μας δώσουν μαρτυρίες γι' αυτές τις παιδικές μυρωδιές, γι' αυτές τις μυρωδιές που διαπερνούν τις εποχές της παιδικής ηλικίας».
BERGANDI Donato, BLANDIN Patrick, «De la protection de la nature au développement durable : Genèse d'un oxymore éthique et politique», Dans Revue d'histoire des sciences, Éditions Armand Colin, *Naturalismes*, Tome 65, Paris, Juillet 2012, σελίδα 106.	«conservation et l'utilisation durable d'une manière équitable et le partage juste et équitable des avantages découlant de l'utilisation des ressources génétiques».	«… της διατήρησης, της αειφόρου χρήσης και της δίκαιης και ισότιμης κατανομής των οφελών που προκύπτουν από τη χρήση των γενετικών πόρων».

BERGANDI Donato, BLANDIN Patrick, «De la protection de la nature au développement durable : Genèse d'un oxymore éthique et politique», Dans Revue d'histoire des sciences, Éditions Armand Colin, *Naturalismes*, Tome 65, Paris, Juillet 2012, σελίδες 105- 106.	«L'approche écosystémique est une stratégie de gestion intégrée des terres, des eaux et des ressources vivantes, qui favorise la conservation et l'utilisation durable d'une manière équitable. Ainsi, l'application d'une telle approche aidera à assurer l'équilibre entre les trois objectifs de la Convention que sont la conservation, l'utilisation durable et le partage juste et équitable des avantages découlant de l'exploitation des ressources génétiques».	«Η οικοσυστημική προσέγγιση είναι μια στρατηγική για την ολοκληρωμένη διαχείριση της γης, των υδάτων και των έμβιων πόρων, η οποία προωθεί τη διατήρηση και την διαρκή χρήση τους με δίκαιο τρόπο. Έτσι, η εφαρμογή μιας τέτοιας προσέγγισης θα συμβάλει στη διασφάλιση της ισορροπίας μεταξύ των τριών στόχων της Σύμβασης, δηλαδή της διατήρησης, της αειφόρου χρήσης και της δίκαιης και ισότιμης κατανομής των οφελών που προκύπτουν από τη χρήση των γενετικών πόρων».
BERGANDI Donato, «Environnement, éthique et politique: les limites d'une démocratie inaboutie», Victoire éditions, Revue Vraiment durable, n° 5/ 6, Paris, 2014, σελίδα 85.	«Les conditions de vie ont changé avec le temps et le mépris des monarques, des princes et des prêtres pour la populace, cette masse informe, inculte et brute a disparu, mais il serait plus juste de dire que l'ancien mépris, avec l'avènement de la démocratie représentative moderne, a pris d'autres formes plus adaptées au monde actuel. Il s'est transmuté comme par magie en un respect publiquement affiché, et parfois grossièrement, du suffrage universel et de la souveraineté populaire de la part des politiques professionnels. Toutefois la relation de subordination entre le peuple et les élites n'a pas disparu pour autant, elle s'est plutôt transformée en une délégation de pouvoir consciemment consentie».	«Οι συνθήκες ζωής έχουν αλλάξει με την πάροδο του χρόνου και η περιφρόνηση των μοναρχών, των πριγκίπων και των ιερέων για τον απλό λαό, δηλαδή για την άμορφη, ακαλλιέργητη, ακατέργαστη αυτή μάζα ανθρώπων, έχει εξαφανιστεί, αλλά θα ήταν πιο ακριβές να υποστηρίξουμε ότι η παλιά περιφρόνηση, με την ανάδυση της σύγχρονης αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, έχει πάρει άλλες μορφές πιο κατάλληλες για τον σημερινό κόσμο. Έχει μετατραπεί με μαγικό τρόπο σε έναν δημόσια επιδεικνυόμενο, και μερικές φορές ακατέργαστο, σεβασμό για την καθολική ψηφοφορία και τη λαϊκή κυριαρχία εκ μέρους των επαγγελματιών πολιτικών. Ωστόσο, η σχέση υποταγής μεταξύ του λαού και των ελίτ δεν έχει εξαφανιστεί, αλλά μάλλον έχει μετατραπεί σε μια συνειδητά συναινετική ανάθεση εξουσίας».

BERGANDI Donato, «Environnement, éthique et politique: les limites d'une démocratie inaboutie», Victoire éditions, Revue Vraiment durable, n° 5/ 6, Paris, 2014, σελίδα 88.	«Il n'est pas excessif de considérer que, globalement, les systèmes politiques de démocratie représentative actuels, sous des formes variées et multiformes, tendent à être des pseudo-démocraties plutôt que des démocraties véritables. Cela est dû au fait que nos démocraties courent le risque permanent d'être kidnappées par une caste oligarchique politico-économique nationale et internationale qui fait des *sinister interests*, de ces intérêts dévoyés, sa priorité politique».	«Δεν είναι υπερβολικό να θεωρήσουμε ότι, σε παγκόσμιο επίπεδο, τα σημερινά πολιτικά συστήματα αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, σε διάφορες και πολύμορφες μορφές, τείνουν να είναι περισσότερο ψευδοδημοκρατίες παρά πραγματικές δημοκρατίες. Αυτό συμβαίνει επειδή οι δημοκρατίες μας διατρέχουν τον μόνιμο κίνδυνο να απαχθούν από μια εθνική και διεθνή πολιτικοοικονομική ολιγαρχική κάστα που καθιστά τα σκοτεινά συμφέροντα, αυτά τα στερημένα από ήθος συμφέροντα, πολιτική της προτεραιότητα».
BERGANDI Donato, «Environnement, éthique et politique: les limites d'une démocratie inaboutie», Victoire éditions, Revue Vraiment durable, n° 5/ 6, Paris, 2014, σελίδα 95.	«(…) Seule l'émergence d'une démocratie aboutie et véritable, la démocratie directe, sera en mesure de faire face efficacement aux sinister interests d'une caste politicoéconomique ou minorité influente capable à la fois de menacer l'intérêt général et le bien commun des populations ainsi que la préservation des équilibres écologiques planétaires».	«Μόνο η ανάδυση μιας ώριμης και γνήσιας δημοκρατίας, της άμεσης δημοκρατίας, θα μπορέσει να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τα σκοτεινά συμφέροντα μιας πολιτικοοικονομικής κάστας ή μιας μειοψηφίας ικανής να απειλήσει τόσο το γενικό συμφέρον και το κοινό καλό των ανθρώπων όσο και τη διατήρηση της πλανητικής οικολογικής ισορροπίας».
BERGANDI Donato, «Environnement, éthique et politique: les limites d'une démocratie inaboutie», Victoire éditions, Revue Vraiment durable, n° 5/ 6, Paris, 2014, σελίδα 95.	«La participation directe des populations à la gestion de la *res publica socio-ecologica* est très vraisemblablement l'unique sauvegarde contre l'exploitation irrationnelle de la nature de la part de groupes industriels et financiers qui trouvent un allié naturel dans une élite politique trop souvent oublieuse des intérêts et du bien-être des citoyens qui l'ont élue».	«Η άμεση συμμετοχή των πληθυσμών στη διαχείριση της *res publica socio-ecologica* είναι πιθανότατα η μόνη εγγύηση ενάντια στην παράλογη εκμετάλλευση της φύσης από βιομηχανικούς και οικονομικούς ομίλους, που βρίσκουν φυσικό σύμμαχο σε μια πολιτική ελίτ, η οποία, πολύ συχνά, αγνοεί τα συμφέροντα και την ευημερία των πολιτών που την εξέλεξαν».

BERGANDI Donato, «Environnement, éthique et politique: les limites d'une démocratie inaboutie», Victoire éditions, Revue Vraiment durable, n° 5/ 6, Paris, 2014, σελίδα 85.	«La démocratie participative, souvent présentée comme une forme de renouvellement de la démocratie représentative, se trouve dans un espace intermédiaire entre la démocratie directe et la démocratie représentative. Le modèle de la démocratie participative est fortement influencé par la théorie de l'agir communicationnel de Jürgen Habermas (1981), qui lie dans un seul cadre interprétatif les dynamiques des processus culturels, sociaux et psychologiques et qui représente la base de sa théorie de la société».	«Η συμμετοχική δημοκρατία, που συχνά παρουσιάζεται ως μια μορφή ανανέωσης της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, βρίσκεται σε ένα ενδιάμεσο χώρο μεταξύ άμεσης και αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Το μοντέλο της συμμετοχικής δημοκρατίας είναι έντονα επηρεασμένο από τη θεωρία της κοινοτικής δράσης του Jürgen Habermas (1981), η οποία συνδέει τη δυναμική των πολιτισμικών, κοινωνικών και ψυχολογικών διαδικασιών σε ένα ενιαίο ερμηνευτικό πλαίσιο και αποτελεί τη βάση της θεωρίας του για την κοινωνία».
BERGANDI Donato, «Environnement, éthique et politique: les limites d'une démocratie inaboutie», Victoire éditions, Revue Vraiment durable, n° 5/ 6, Paris, 2014, σελίδα 85.	« … la raison principale des déséquilibres moraux et politiques des individus et qui vont à l'encontre de l'intérêt collectif».	(Η προστασία των δικών τους συμφερόντων αποτελεί τον) «κύριο λόγο για τις ηθικές και πολιτικές ανισορροπίες των ατόμων και οι οποίες έρχονται σε αντίθεση με το συλλογικό συμφέρον».
BETTELHEIM Bruno, *The uses of enchantment. The Meaning and Importance of Fairy Tales*, σελίδα 54, Vintage Books Edition, New York, 2010, Digital book, Copyright 1975, 1976 by Bruno Bettelheim, eISBN: 978-0-307-77352-4, 392 σελίδες.	«… teaches that there are developments—possibilities of progress from the pleasure principle to the reality principle, which, after all, is nothing but a modification of the former. The story of the three pigs suggests a transformation in which much pleasure is retained, because now satisfaction is sought with true respect for the demands of reality.».	«…διδάσκει ότι υπάρχουν εξελίξεις-δυνατότητες προόδου από την αρχή της ευχαρίστησης στην αρχή της πραγματικότητας, η οποία, δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια τροποποίηση της πρώτης. Η ιστορία των τριών μικρών γουρουνιών προτείνει μια μεταμόρφωση, στην οποία πολλή ευχαρίστηση διατηρείται, επειδή τώρα η ικανοποίηση αναζητείται με αληθινό σεβασμό για τις απαιτήσεις της πραγματικότητας».

BETTELHEIM Bruno, *The uses of enchantment. The Meaning and Importance of Fairy Tales*, p. 56, Vintage Books Edition, New York, 2010, Digital book, Copyright 1975, 1976 by Bruno Bettelheim, eISBN: 978-0-307-77352-4, 392 σελίδες.	«The Three Little Pigs" directs the child's thinking about his own development without ever telling what it ought to be, permitting the child to draw his own conclusions. This process alone makes for true maturing, while telling the child what to do just replaces the bondage of his own immaturity with a bondage of servitude to the dicta of adults».	«Τα τρία γουρουνάκια» κατευθύνει την παιδική σκέψη προς δική της εξέλιξη και ανάπτυξη, χωρίς να πει ποτέ τι θα πρέπει να γίνει, επιτρέποντας στο παιδί να εξάγει τα δικά του συμπεράσματα. Αυτή και μόνο η διαδικασία κάνει για την αληθινή ωρίμανση, ενώ λέγοντας στο παιδί τι να κάνει, απλώς αντικαθιστά την υποδούλωση της δικής του ανωριμότητας με μια άλλη υποδούλωση, αυτή της σκλαβιάς των αποφάσεων των ενηλίκων».
BIAGIOLI Nicole, «Dites-le avec des fleurs: le code symbolique floral ou comment construire les émotions en discours en se passant des mots» in *Semen* Revue de sémio-linguistique des textes et discours 35, p. 2, 2013, 25 σελίδες, https://journals.openedition.org/semen/9829 , προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 13:50.	«Certains signes constituent par l'opposition des formes, des couleurs, et des variétés de leurs signifiants (roses, œillets, giroflées, géraniums) des pans de lexique organisés. Ces embryons de structuration font s'interroger sur le rôle que joue le « langage des fleurs » par rapport au langage humain (Biagioli 1998 : 201). Est-il un cryptage de la langue naturelle, comme peuvent le faire croire les Langages des fleurs (désormais LDF), véritables dictionnaires symboliques, et donc un code substitutif ? Ou bien son approche indirecte et pragmatique de la communication émotionnelle en fait-elle un code complémentaire de la langue?».	«Ορισμένα σημεία αποτελούν, μέσω της αντίθεσης των μορφών, των χρωμάτων και των ποικιλιών των σημαινόντων τους (τριαντάφυλλα, γαρύφαλλα, άνθη τοίχου, γεράνια), μέρη ενός οργανωμένου λεξικού. Αυτές οι εμβρυακές δομές εγείρουν ερωτήματα σχετικά με τον ρόλο που διαδραματίζει η "γλώσσα των λουλουδιών" σε σχέση με την ανθρώπινη γλώσσα (Biagioli 1998: 201). Πρόκειται για μια κρυπτογράφηση της φυσικής γλώσσας, όπως μας κάνουν να πιστεύουμε οι Γλώσσες των λουλουδιών (εφεξής DFL), πραγματικά συμβολικά λεξικά, και επομένως (πρόκειται) για έναν υποκατάστατο κώδικα; Ή μήπως η έμμεση και πραγματολογική προσέγγισή της στην συναισθηματική επικοινωνία την καθιστά συμπληρωματικό κώδικα της γλώσσας;».

BIAGIOLI Nicole, «Dites-le avec des fleurs: le code symbolique floral ou comment construire les émotions en discours en se passant des mots» in *Semen* Revue de sémio-linguistique des textes et discours 35, σελίδα 2, 2013, https://journals.openedition.org/semen/9829, προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 13:50.	«Certains signes constituent par l'opposition des formes, des couleurs, et des variétés de leurs signifiants (roses, œillets, giroflées, géraniums) des pans de lexique organisés. Ces embryons de structuration font s'interroger sur le rôle que joue le « langage des fleurs » par rapport au langage humain (Biagioli 1998 : 201). Est-il un cryptage de la langue naturelle, comme peuvent le faire croire les Langages des fleurs (désormais LDF), véritables dictionnaires symboliques, et donc un code substitutif ? Ou bien son approche indirecte et pragmatique de la communication émotionnelle en fait-elle un code complémentaire de la langue?».	«Ορισμένα σημεία αποτελούν, μέσω της αντίθεσης των μορφών, των χρωμάτων και των ποικιλιών των σημαινόντων τους (τριαντάφυλλα, γαρύφαλλα, άνθη τοίχου, γεράνια), μέρη ενός οργανωμένου λεξικού. Αυτές οι εμβρυακές δομές εγείρουν ερωτήματα σχετικά με τον ρόλο που διαδραματίζει η "γλώσσα των λουλουδιών" σε σχέση με την ανθρώπινη γλώσσα (Biagioli 1998: 201). Πρόκειται για μια κρυπτογράφηση της φυσικής γλώσσας, όπως μας κάνουν να πιστεύουμε οι Γλώσσες των λουλουδιών (εφεξής DFLs), πραγματικά συμβολικά λεξικά, και επομένως για έναν υποκατάστατο κώδικα; Ή μήπως η έμμεση και πραγματιστική προσέγγισή της στη συναισθηματική επικοινωνία την καθιστά συμπληρωματικό κώδικα της γλώσσας;».
BOURDIEU Pierre, PASSERON Jean-Claude, *La Reproduction. Éléments d'une théorie du système d'enseignement*, Op. Cit., σελίδα 19. ISBN : 9782707302267.	«Toute action pédagogique (AP) est objectivement une violence symbolique en tant qu'imposition, par un pouvoir arbitraire, d'un arbitraire culturel»	«Κάθε παιδαγωγική δράση (ΠΔ) είναι αντικειμενικά μια συμβολική βία, η οποία νοείται όταν ασκείται εκ μέρους μιας αυθαίρετης εξουσίας, ως επιβολή μιας πολιτιστικής αυθαιρεσίας».
BRAUDEL Fernand, *La Méditerranée*, Tome-I, L'espace et l'histoire, Champs Flammarion, Paris, 1999, σελίδα 9.	«Si Hérodote, le père de l'histoire qui a vécu au Ve siècle avant notre ère, revenait mêlé aux touristes d'aujourd'hui, il irait de surprise en surprise».	«Αν ο Ηρόδοτος, ο πατέρας της ιστορίας που έζησε τον 5ο αιώνα π.Χ., ξαναερχόταν να αναμειχθεί στους σημερινούς τουρίστες, οι εκπλήξεις, που θα δοκίμαζε, θα διαδέχονταν η μία την άλλη».
BRAUDEL Fernand, *La Méditerranée*, Tome-I, L'espace et l'histoire, Champs Flammarion, Paris, 1999, σελίδα 9.	«Si Hérodote, le père de l'histoire qui a vécu au Ve siècle avant notre ère, revenait mêlé aux touristes d'aujourd'hui, il irait de surprise en surprise. Je l'imagine, écrit Lucien Febvre, «refaisant aujourd'hui son périple de la Méditerranée orientale. Que	«Αν ο Ηρόδοτος, ο πατέρας της ιστορίας που έζησε τον 5ο αιώνα π.Χ., ξαναερχόταν να αναμειχθεί στους σημερινούς τουρίστες, οι εκπλήξεις, που θα δοκίμαζε, θα διαδέχονταν η μία την άλλη. Τον φαντάζομαι, γράφει ο Lucien Febvre, «να πραγματοποιεί

BRAUDEL Fernand, *La Méditerranée*, Tome-I, L'espace et l'histoire. Βλέπε συμπληρωματικά την βιβλιογραφική αναφορά στην προηγούμενη σελίδα.	d'étonnements! Ces fruits d'or, dans ces arbustes vert sombre, orangers, citronniers, mandariniers, mais il n'a pas le souvenir d'en avoir vu de son vivant. Parbleu! Ce sont des Extrême-Orientaux, véhiculés par les Arabes. Ces plantes bizarres aux silhouettes insolites, piquants, hampes fleuries, noms étrangers, cactus, agaves, aloès, figuiers de Barbarie - mais il n'en vit jamais de son vivant. Parbleu ! Ce sont des Américains. Ces grands arbres au feuillage pâle qui, cependant, portent un nom grec, eucalyptus : oncques n'en a contemplé de pareils. Parbleu ! Ce sont des Australiens. Et les cyprès, jamais non plus, ce sont des Persans. Tout ceci pour le décor. Mais, quant au moindre repas, que de surprises encore - qu'il s'agisse de la tomate, cette péruvienne; de l'aubergine, cette indienne; du piment, ce guyanais; du maïs, ce mexicain; du riz, ce bienfait des Arabes, pour ne pas parler du haricot, de la pomme de terre, du pêcher, montagnard chinois devenu iranien, ni du tabac. Pourtant, tout cela est devenu le paysage même de la Méditerranée»: «Une Riviera sans oranger, une Toscane sans cyprès, des éventaires sans piments... quoi de plus inconcevable, aujourd'hui, pour nous?».	σήμερα την περιήγησή του στην ανατολική Μεσόγειο. Τι εκπλήξεις! Αυτά τα χρυσά φρούτα, μέσα σε αυτά τα σκουροπράσινα χαμόδεντρα, πορτοκαλιές, λεμονιές, μανταρινιές, αλλά δεν θυμάται να τα έχει δει ποτέ στη ζωή του. Μάλιστα! Είναι από την Άπω Ανατολή, που τα μετέφεραν οι Άραβες. Αυτά τα παράξενα φυτά με τις ασυνήθιστες σιλουέτες, με αγκάθια, ανθισμένοι μίσχοι, με ξένα ονόματα, κάκτοι, αγάβες, αλόες, φραγκοσυκιές… μα δεν είδε ποτέ κανένα στη ζωή του. Μάλιστα! Είναι από την Αμερική. Αυτά τα ψηλά δέντρα με το χλωμό φύλλωμα που, όμως, έχουν ελληνικό όνομα, ευκάλυπτος: ποτέ δεν είδε ένα τέτοιο δέντρο. Μάλιστα! Είναι από την Αυστραλία. Και τα κυπαρίσσια, ούτε αυτά δεν τα είδε ποτέ, είναι από την Περσία. Όλα αυτά για τη διακόσμηση. Αλλά και για το πιο μικρό γεύμα, πάλι εκπλήξεις θα δοκίμαζε - είτε πρόκειται για την ντομάτα, την περουβιανή, για τη μελιτζάνα, την ινδική, για την πιπεριά, την γκουανέζικη, για το καλαμπόκι, το μεξικάνικο, για το ρύζι, αυτή την αραβική ευλογία, για να μην αναφερθούμε στο φασόλι, στην πατάτα, στο ροδάκινο το επονομαζόμενο ως «βουνίσιος κινέζος», που έγινε Ιρανός, ή στον καπνό. Κι όμως, όλα αυτά έχουν γίνει το ίδιο το τοπίο της Μεσογείου»: Μια Ριβιέρα χωρίς πορτοκαλιές, μια Τοσκάνη χωρίς κυπαρίσσια, πάγκοι χωρίς πιπεριές... τι πιο αδιανόητο για μας σήμερα;».

C		
CAILLE Alain, «De la démocratie participative, Voies de l'alterdémocratie (participative, délibérative, multitudinesque…), a) Repères, Expériences, débats», Dans Revue du MAUSS, *Alter démocratie, alter économie, Chantiers de l'espérance,* Éditions La Découverte, N° 26, Paris 2005, σελίδα 155.	«La démocratie participative est à la mode. Municipalités et partis s'y réfèrent et s'en prévalent de plus en plus pour y chercher comme un supplément d'âme et de légitimité. Réel progrès démocratique ou bien poudre aux yeux démagogique, trompe-l'œil et manipulation ? Les avis sont partagés. Mais une chose est sûre : la démocratie représentative partidaire ne peut plus se suffire à elle-même, si elle l'a jamais pu, et il est donc impératif d'inventer, d'organiser et de faire vivre les mille et un lieux – conseils de quartier, peut-être et entre autres, mais aussi associations civiles ou civiques en tout genre, organes d'éducation populaire, conférences citoyennes, etc. – où peut s'exercer cette liberté collective en quoi consiste le politique».	«Η συμμετοχική δημοκρατία είναι στη μόδα. Οι δήμοι και τα κόμματα αναφέρονται όλο και περισσότερο σε αυτήν και τη χρησιμοποιούν ως μέσο για να της προσδώσουν ψυχή και νομιμότητα. Πρόκειται για πραγματική δημοκρατική πρόοδο ή για *δημαγωγικό* προπέτασμα *καπνού*, για απάτη και χειραγώγηση; Οι απόψεις διίστανται. Αλλά ένα πράγμα είναι βέβαιο: η κομματική αντιπροσωπευτική δημοκρατία δεν μπορεί πλέον να είναι αυτάρκης, αν μπορούσε ποτέ να είναι, και γι' αυτό είναι επιτακτική ανάγκη να επινοήσουμε, να οργανώσουμε και να ζωντανέψουμε τους χίλιους και έναν τόπους - συμβούλια γειτονιάς, ενδεχομένως και μεταξύ άλλων, αλλά και κάθε είδους αστικούς ή πολιτειακούς συλλόγους, φορείς λαϊκής εκπαίδευσης, συνέδρια πολιτών κ.λπ. –όπου μπορεί να ασκηθεί η συλλογική ελευθερία, η οποία είναι και ο στόχος της πολιτικής».
CARBONELL Charles-Olivier, « Mythes et politiques », *Mythes et mythologies politiques. Approche d'une définition et d'une typologie*, Centre d'études et de recherche sur la mythographie politique, Presses de l'institut d'Études politiques de Toulouse, Toulouse 1990, σελίδες 10-11. **ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ Κωνσταντίνος, *Δια ανθύμησιν καιρού και τόπου,* «Το θέμα της κρατικής και εθνικής κυριαρχίας του κυπριακού λαού μέσα από τα λογοτεχνικά κείμενα του σχολικού εγχειριδίου της Γ' Λυκείου», Éditions Imprinta, Nicosie 2015, σελίδες 691 – 719**.	«Nous entendons par mythe tout récit et toute représentation, au sens graphique ou au sens théâtral du terme, (largement) diffusés, transmis de génération en génération, qui donnent au groupe à la fois sa cohésion culturelle et sa cohérence morale (règles de conduite, sens de l'histoire ...). Un mythe soude les éléments d'un corps social, dévoile l'intelligibilité du monde et balise la route suivie comme la route à suivre. Un mythe est donc rassembleur et mobilisateur. Il se situe en deçà du vrai et du faux, du probable et du contestable. Il	«Με τον όρο μύθο εννοούμε κάθε αφήγηση και οποιαδήποτε αναπαράσταση, με τη γραφική ή θεατρική έννοια του όρου, που μεταδίδεται ευρέως από γενεά σε γενεά, προσδίδοντας στην κοινωνική ομάδα ταυτόχρονα πολιτιστική συνοχή και ηθική ακεραιότητα (κανόνες συμπεριφοράς, σκοπός της ιστορίας ...). Ο Μύθος ενώνει τα μέλη μιας κοινωνικής ομάδας, επιτρέπει την νόηση του κόσμου και θεωρεί τη διαδρομή που ακολούθησε η ομάδα ως ενάρετη. Ένας μύθος ενώνει και κινητοποιεί. Δεν είναι ψέμα ή

CARBONELL Charles-Olivier, « Mythes et politiques », *Mythes et mythologies politiques. Approche d'une définition et d'une typologie*, **Κωνσταντίνος, *Δια ανθύμησιν καιρού και τόπου,* «Το θέμα της κρατικής και εθνικής κυριαρχίας του κυπριακού λαού μέσα από τα λογοτεχνικά κείμενα του σχολικού εγχειριδίου της Γ' Λυκείου»,** Βλέπε συμπληρωματικά την βιβλιογραφική αναφορά στην προηγούμενη σελίδα.	participe au monde du sacré, de l'intangible, de l'évidence, de la certitude, de l'irrationnel. Le mythe, et c'est la condition même de sa survie dans la très longue durée, résume en lui un nombre infini de situations analogues. Il peut disparaître, mais, pour réapparaître. Il revêt des masques changeants sous lesquels se dissimule l'immuable figure. Certes, "il y a tant de mythes en nous et si familiers qu'il est presqu'impossible de séparer nettement de notre esprit quelque chose qui n'en soit point". (Paul Valéry, Variétés II). Pourtant le politologue ne peut renoncer devant ce continent englouti, à analyser et comprendre ce formidable glissement de pouvoirs, ce patrimoine culturel évoqué, mobilisé, manipulé par tous les princes du monde».	αλήθεια, πιθανότητα ή αμφισβήτηση. Συμμετέχει στον κόσμο της θρησκείας, του άυλου, της βεβαιότητας, του παράλογου. (...) Μπορεί να εξαφανιστεί, αλλά για να επανεμφανιστεί. Φυσικά, "υπάρχουν τόσοι πολλοί μύθοι και τόσο οικείοι σε μας που είναι σχεδόν αδύνατο να τους διαχωρίσουμε στο νου μας με σαφήνεια." (Paul Valéry, Variétés II). Ωστόσο, ο πολιτικός επιστήμονας δεν μπορεί να παραιτηθεί από την προσπάθεια ανάλυσης και κατανόησης αυτής της τεράστιας μετατόπισης εξουσίας, αυτής της πολιτιστικής κληρονομιάς που επικαλείται, κινητοποιείται και να χειραγωγείται από όλους τους ηγεμόνες του κόσμου».
CHAUNU Pierre, *Histoire, science sociale, La Durée, l'Espace et l'Homme à l'Époque Moderne,* op. cit., σελίδες 30-31	«… C'est entre l'Ionie et Athènes, que le miracle historiographique s'intègre au miracle de la connaissance. Un groupe de plusieurs centaines de milliers d'hommes qui possèdent ce surmultiplicateur de la communication, une écriture alphabétique avec consignation des consonnes et des voyelles (…) vivant sur une terre pénétrée par la mer, multiplicateur à un certain niveau de capacité technique des moyens de transport ; le miracle grec, c'est d'abord et surtout, une densité de cerveaux communiquant entre eux (…)».	«Ανάμεσα στην Ιωνία και την Αθήνα το ιστοριογραφικό θαύμα ενσωματώνεται στο θαύμα της γνώσης. Μένα σύνολο αρκετών εκατοντάδων χιλιάδων ανθρώπων που κατέχουν αυτόν τον υπερπολλαπλασιαστή της επικοινωνίας, μια αλφαβητική γραφή με έναν ορισμένο αριθμό συμφώνων και φωνηέντων (...) που ζουν σε μια γη που διαπερνάται από τη θάλασσα, η οποία αποτελεί έναν πολλαπλασιαστή των μεταφορικών μέσων σε ένα ορισμένο επίπεδο τεχνικής ικανότητας - το ελληνικό θαύμα είναι πρωτίστως μια πυκνότητα εγκεφάλων που επικοινωνούν μεταξύ τους (...)».

CHENU Jean-Charles, *Les Trois règnes de la nature : lectures d'histoire naturelle,* Recueil publié sous la direction du Dr J. – C. Chenu, Paris, 22 décembre 1866, http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb412246271 , προσπελάστηκε την 16η Απριλίου 2023 στις 23:25.	«Les Perroquets proprement dits se posent rarement à terre; cette faculté semble réservée à quelques Loris et aux Perruches. L'écartement du point d'attache des membres inférieurs chez les Perroquets proprement dits leur rend la marche pénible, aussi quittent-ils rarement les arbres où, à l'aide de leur bec qui leur sert comme de troisième pied ou de main auxiliaire, ils savent s'accrocher et se suspendre. Ils montent, descendent, passent de branche en branche avec mouvements lents, compassés et méticuleux qui n'ont rien de la prestesse des gestes de l'oiseau, mais rappellent plutôt ceux des grimpeurs quadrupèdes, nous ne disons pas quadrumanes, car ces derniers sont aussi vifs et aussi agiles que les Perroquets le sont peu».	«Οι παπαγάλοι καταλαμβάνουν την ίδια θέση στην κλίμακα των πτηνών με αυτή που καταλαμβάνουν τα τετράποδα στη σειρά των θηλαστικών. Ο εγκέφαλός τους είναι πιο ανεπτυγμένος από εκείνον των άλλων φτερωτών όντων. Οι παπαγάλοι είναι, εξάλλου, οι ομιλούντες πίθηκοι. Γνωρίζουμε σε ποιο βαθμό απολαμβάνουν αυτή την ικανότητα μίμησης που τους επιτρέπει να αναπαράγουν αρθρωμένους ήχους. Οι φυσιοδίφες, - και κυρίως οι φιλόσοφοι, έχουν υποστηρίξει ότι αυτή η γλώσσα ήταν καθαρά μηχανική, ότι αυτό το πουλί δεν ήξερε τι έλεγε, εξ ου και η παροιμία: «Μιλά σαν παπαγάλος». Αυτό μπορεί να ισχύει θεωρητικά- ωστόσο έχω παρατηρήσει ότι ορισμένοι παπαγάλοι αποδίδουν νόημα σε ορισμένες λέξεις».
CLAUDEL Philippe, *La mémoire olfactive*, Α propos de ce livre, Le Cherche-Midi, 2015, 192 σελίδες.	«Les parfums insèrent en nous le profond de nos âmes. Ils les constituent aussi, s'y cachent, ressurgissent quand nous ne les attendons pas».	«Τα αρώματα φωλιάζουν μέσα μας το βάθος της ψυχής μας. Την αποτελούν επίσης, κρύβονται εκεί, αναδύονται όταν δεν το περιμένουμε».
CONTOGEORGIS Georges, *Histoire de la Grèce*, Hatier, Nations de l'Europe, Paris 1992, σελίδα 375.	«Dans le domaine intérieur l'affrontement politique s'articule sur l'opposition entre les forces représentatives du système clientéliste et les forces de la bourgeoisie qui aspirent au développement de la société grecque et à la rationalisation des institutions sociales et politiques. Cet affrontement ne trouve pas ses racines dans le précédent du passage de la féodalité au système capitaliste, puisque la société grecque n'a pas fait l'expérience d'un tel régime. Il se focalise politiquement sur la question du fonctionnement clientéliste ou rationnel des institutions représentatives et libérales introduites par les couches bourgeoises et intellectuelles de l'hellénisme. Elles ont été le vecteur idéal de	«Στον εσωτερικό τομέα, η πολιτική αντιπαράθεση βασίζεται στην αντίθεση μεταξύ των αντιπροσωπευτικών δυνάμεων του πελατειακού συστήματος και των δυνάμεων της αστικής τάξης που φιλοδοξούν στην ανάπτυξη της ελληνικής κοινωνίας και στον εξορθολογισμό των κοινωνικών και πολιτικών θεσμών. Η αντιπαράθεση αυτή δεν έχει τις ρίζες της στο προηγούμενο της μετάβασης από τη φεουδαρχία στο καπιταλιστικό σύστημα, καθώς η ελληνική κοινωνία δεν έχει βιώσει ένα τέτοιο καθεστώς. Επικεντρώνεται πολιτικά στο ζήτημα της πελατειακής ή ορθολογικής λειτουργίας των αντιπροσωπευτικών και φιλελεύθερων θεσμών που εισήγαγαν τα αστικά και

CONTOGEORGIS Georges, *Histoire de la Grèce*. Βλέπε συμπληρωματικά την βιβλιογραφική αναφορά στην προηγούμενη σελίδα.	l'intégration de l'ordre financier polycentrique à la logique de l'État central et de l'établissement du système clientéliste. Dans ce contexte, les partis politiques ont été les facteurs essentiels de la mise en place et du fonctionnement du clientélisme, de l'appropriation de l'État et du bien social et, par prolongement, les mécanismes par excellence de la domination finale de la classe politique».	πνευματικά στρώματα του Ελληνισμού. Αποτελούσαν το ιδανικό όχημα για την ενσωμάτωση της πολυκεντρικής οικονομικής τάξης με τη λογική του κεντρικού κράτους και την εγκαθίδρυση του πελατειακού συστήματος. Σε αυτό το πλαίσιο, τα πολιτικά κόμματα ήταν οι ουσιαστικοί παράγοντες για την εγκαθίδρυση και τη λειτουργία των πελατειακών σχέσεων, την ιδιοποίηση του κράτους και του κοινωνικού αγαθού και, κατ' επέκταση, οι κατ' εξοχήν μηχανισμοί για την τελική κυριαρχία της πολιτικής τάξης».
COUTANCE Amédée, *Histoire du chêne dans l'Antiquité & dans la nature: ses applications à l'industrie, aux constructions navales, aux sciences et aux arts*, Librairie J. – B. Baillière et fils, Paris, 1873, σελίδα 1, https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6489756z/f9.item.texteImage**, σελίδα 1, consulté le 12 mars 2023 à 23:39.**	«Les êtres du monde végétal ont une histoire comme les hommes ont la leur. Il y a cependant une différence : dans le premier cas, l'individu disparaît devant l'espèce ; dans le second, c'est au contraire l'espèce qui, le plus souvent, s'efface devant l'individu».	«Τα όντα του φυτικού κόσμου έχουν μια ιστορία, όπως και οι άνθρωποι έχουν τη δική τους. Υπάρχει, ωστόσο, μια διαφορά: στην πρώτη περίπτωση, το άτομο εξαφανίζεται πριν από το είδος, στη δεύτερη περίπτωση, είναι αντίθετα το είδος που, τις περισσότερες φορές, δίνει τη θέση του στο άτομο».
COUTANCE Amédée, *Histoire du chêne dans l'Antiquité & dans la nature: ses applications à l'industrie, aux constructions navales, aux sciences et aux arts*, Librairie J. – B. Baillière et fils, Paris, 1873, σελίδα 1, https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6489756z/f9.item.texteImage**, σελίδα 1, consulté le 12 mars 2023 à 23:39.**	«Une page de l'histoire de l'olivier nous en apprendra peut-être plus sur celle de l'humanité que cent selides de la vie d'un conquérant. Comment comparer les services rendus par la plus humble de nos céréales avec ceux d'un Alexandre ou d'un César ? La plante sert l'homme de tous les temps , je dirais presque de tous les lieux. L'homme fameux ne le sert qu'un jour, en un seul lieu, et son utilité locale a souvent pour contre-partie d'être dommageable au plus grand nombre».	«Μια σελίδα από την ιστορία της ελιάς μπορεί να μας πει περισσότερα για την ιστορία της ανθρωπότητας από ότι εκατό σελίδες της ζωής ενός κατακτητή. Πώς μπορούμε να συγκρίνουμε τις υπηρεσίες που προσέφερε το πιο ταπεινό από τα δημητριακά μας με εκείνες ενός Αλέξανδρου ή ενός Καίσαρα; Το φυτό υπηρετεί τον άνθρωπο σε όλες τις εποχές, θα έλεγα σχεδόν σε όλους τους τόπους. Ο διάσημος άνθρωπος τον υπηρετεί μόνο για μια μέρα, σε ένα μέρος, και η τοπική του χρησιμότητα έχει συχνά το αντίστοιχο του να είναι επιβλαβής για τον μεγαλύτερο αριθμό».

D		
DECLARATION DES DROITS DE L'HOMME ET DU CITOYEN	«La liberté consiste à pouvoir faire tout ce qui ne nuit pas à autrui : ainsi, l'exercice des droits naturels de chaque homme n'a de bornes que celles qui assurent aux autres Membres de la Société la jouissance de ces mêmes droits. Ces bornes ne peuvent être déterminées que par la Loi».	«ελευθερία συνίσταται στο να μπορεί κανείς να κάνει ό,τι δεν βλάπτει τους άλλους: έτσι, η άσκηση των φυσικών δικαιωμάτων κάθε ανθρώπου δεν έχει άλλα όρια εκτός από εκείνα που εξασφαλίζουν την απόλαυση των ίδιων αυτών δικαιωμάτων από τα άλλα μέλη της κοινωνίας. Τα όρια αυτά μπορούν να καθοριστούν μόνο από το νόμο».
DELUMEAU Jean, *La peur en Occident, XIVe-XVIIIe siècles, une cité assiégée*, Éditions Fayard, Pluriel, σελίδα 35.	«Comment les agressions subies par les groupes pourraient-elles ne pas provoquer, surtout si elles s'additionnent ou se répètent avec trop d'intensité, des mobilisations d'énergie? Et celles-ci doivent logiquement se traduire soit par des paniques, soit par des révoltes, soit, si elles n'aboutissent pas à des extériorisations immédiates, par l'installation d'un climat d'anxiété, voire de névrose, lui-même capable de se résoudre plus tard en explosions violentes ou en persécutions de boucs émissaires».	«Πώς μπορούν οι επιθέσεις που υφίστανται οι ομάδες να μην προκαλέσουν κινητοποιήσεις ενέργειας, ιδίως αν προσθέτονται ή επαναλαμβάνονται με μεγάλη ένταση; Και λογικά, αυτές πρέπει να καταλήξουν είτε σε κρίσεις πανικού, είτε σε εξεγέρσεις, είτε, αν δεν οδηγήσουν σε άμεσες εξωτερικευμένες δράσεις, στην εγκαθίδρυση ενός κλίματος άγχους, ή ακόμη και νεύρωσης, το οποίο μπορεί αργότερα να επιλυθεί σε βίαιες εκρήξεις ή σε διώξεις αποδιοπομπαίων τράγων».
DIRECTOR, OFFICE OF INTERNATIONAL STANDARDS AND LEGAL Affairs, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), *Convention on Wetlands of International Importance especially as Waterfowl Habitat*, Ramsar, Iran, 02/02/1971.	«1. For the purpose of this Convention wetlands are areas of marsh, fen, peatland or water, whether natural or artificial, permanent or temporary, with water that is static or flowing, fresh, brackish or salt, including areas of marine water the depth of which at low tide does not exceed six metres. 2. For the purpose of this Convention waterfowl are birds ecologically dependent on wetlands».	«1. Για τους σκοπούς της παρούσας Συνθήκης, οι υγρότοποι είναι περιοχές με βάλτους, έλη, τύρφη ή νερού, φυσικές ή τεχνητές, μόνιμες ή προσωρινές, με νερό που είναι στατικό ή ρέον, γλυκό, υφάλμυρο ή αλμυρό, συμπεριλαμβανομένων των θαλάσσιων υδάτων των οποίων το βάθος στην άμπωτη δεν υπερβαίνει τα έξι μέτρα. 2. Για τους σκοπούς της παρούσας Συνθήκης, τα υδρόβια πτηνά είναι πτηνά που εξαρτώνται οικολογικά από υγροτόπους».

DURAND Gilbert, Les *Structures Anthropologiques de l'Imaginaire*, Introduction à l'Archétypologie Générale, Bordas, Paris 1969, σελίδα 461. **DURAND Gilbert, Les *Structures Anthropologiques de l'Imaginaire*, Introduction à l'Archétypologie Générale, Bordas, Paris 1969, σελίδα 461.**	«L'utile et l'imaginatif sont inextricablement mêlés (...) Ainsi, l'aube de toute création de l'esprit humain, tant théorique que pratique, est gouvernée par la fonction fantastique»	«Το χρήσιμο και το φανταστικό είναι άρρηκτα συνυφασμένα (...) Έτσι, η απαρχή κάθε δημιουργίας του ανθρώπινου νου, τόσο θεωρητικής όσο και της πρακτικής, διέπεται από τη φανταστική λειτουργία».
DURKHEIM Émile, *Le «CONTRAT SOCIAL» de Rousseau*, version numérique produite par Jean-Marie Tremblay, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi. web :http://bibliotheque.uqac.uquebec.ca/ index.htm, σελίδα 27.	«Το πέρασμα, η μετάβαση, από τη φυσική κατάσταση στην πολιτική κοινωνία προκαλεί έτσι στον άνθρωπο "μια πολύ αξιοσημείωτη αλλαγή". Έχει ως αποτέλεσμα τη μετατροπή της de facto τάξης σε de jure τάξη, δημιουργώντας ηθική. Οι λέξεις "καθήκον" και "δίκαιο" δεν έχουν νόημα παρά μόνο όταν η κοινωνία έχει συσταθεί. Η αιτία είναι ότι, μέχρι τότε, ο άνθρωπος "κοιτούσε μόνο τον εαυτό του" και ότι τώρα "είναι υποχρεωμένος να ενεργεί σύμφωνα με άλλες αρχές". Υπάρχει κάτι πάνω από αυτόν το οποίο είναι υποχρεωμένος να υπολογίζει (καθήκον) και το οποίο οι συνάνθρωποί του είναι υποχρεωμένοι επίσης να υπολογίζουν (δικαίωμα)».	«Le passage de l'état de nature à l'état civil produit donc dans l'homme "un changement très remarquable". Il a pour effet de transformer l'ordre de fait en ordre de droit, de donner naissance à la moralité. Les mots de devoir et de droit n'ont de sens qu'une fois que la société est constituée. La raison en est que, jusque-là, l'homme "n'avait regardé que lui-même", et que maintenant, "il se voit obligé d'agir d'après d'autres principes"».
DURKHEIM Émile, *Éducation et sociologie*, version numérique produite par Jean-Marie Tremblay, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi. Une édition électronique réalisée à partir du livre d'Émile Durkheim (1922), *Éducation et sociologie*. Site web : http://bibliotheque.uqac.uquebec.ca/ index.htm, σελίδα 10.	«action exercée par les générations adultes sur celles qui ne sont pas encore mûres pour la vie sociale. Elle a pour objet de susciter et de développer chez l'enfant un certain nombre d'états physiques, intellectuels et moraux que réclament de lui et la société politique dans son ensemble et le milieu spécial auquel il est Particulièrement destiné»	«Η δράση των ενήλικων γενεών σε όσους δεν είναι ακόμη ώριμοι για την κοινωνική ζωή. Σκοπός της είναι να επιφέρει και να αναπτύξει στο παιδί ορισμένα σωματικά, διανοητικά και ηθικά χαρακτηριστικά που απαιτούνται από την πολιτική κοινωνία στο σύνολό της και από το ειδικό περιβάλλον για το οποίο είναι ιδιαίτερα κατάλληλο».

DECLARATION DES DROITS DE L'HOMME ET DU CITOYEN	«La liberté consiste à pouvoir faire tout ce qui ne nuit pas à autrui : ainsi, l'exercice des droits naturels de chaque homme n'a de bornes que celles qui assurent aux autres Membres de la Société la jouissance de ces mêmes droits. Ces bornes ne peuvent être déterminées que par la Loi».	«ελευθερία συνίσταται στο να μπορεί κανείς να κάνει ό,τι δεν βλάπτει τους άλλους: έτσι, η άσκηση των φυσικών δικαιωμάτων κάθε ανθρώπου δεν έχει άλλα όρια εκτός από εκείνα που εξασφαλίζουν την απόλαυση των ίδιων αυτών δικαιωμάτων από τα άλλα μέλη της κοινωνίας. Τα όρια αυτά μπορούν να καθοριστούν μόνο από το νόμο».
E		
ECO Umberto, *Dire presque la même chose, Expériences de traduction,* Éditions Grasset, cet e-book contient un filigrane (watermark) et une identification: VmQAPVYwVmpQNgZiVmJeZlpmV2IKNAA1UD4HNQQ6AmZRMww3UmAHbFI0 - 64469f42b6fd0, © *2003 R.C.S. Libri S.p.A., Bompiani, Milan. © Éditions Grasset & Fasquelle, Paris 2006 pour la traduction française.*978-2-246-78475-3. Πρόκειται για απόσπασμα, που βρίσκεται στην εισαγωγή του ηλεκτρονικού βιβλίου, όπου δεν αναγράφεται ο αριθμός της σελίδας.	«Que signifie traduire ? On aimerait donner cette première réponse rassurante : dire la même chose dans une autre langue. Si ce n'est que, d'abord, on peine à définir ce que signifie « dire la même chose », et on ne le sait pas très bien pour les opérations du type paraphrase, définition, explication, reformulation, sans parler des substitutions synonymiques. Ensuite parce que, devant un texte à traduire, on ne sait pas ce qu'est la chose. Enfin, dans certains cas, on en vient à douter de ce que signifie dire».	«Τι σημαίνει να μεταφράζω διερωτήθηκε ο Umberto Eco; Θα θέλαμε να δώσουμε αυτή την πρώτη καθησυχαστική απάντηση: λέγοντας το ίδιο πράγμα σε μια άλλη γλώσσα. Μόνο που, πρώτον, είναι δύσκολο να ορίσουμε τι σημαίνει "λέω το ίδιο πράγμα", και δεν το γνωρίζουμε πολύ καλά αυτό για επιχειρήματα, όπως η παράφραση, ο ορισμός, η εξήγηση, η αναδιατύπωση, για να μην αναφέρουμε τις συνώνυμες αντικαταστάσεις. Στη συνέχεια, επειδή όταν βρισκόμαστε αντιμέτωποι με ένα κείμενο προς μετάφραση, δεν ξέρουμε τι είναι το "πράγμα". Τέλος, σε ορισμένες περιπτώσεις, καταλήγουμε να αμφιβάλλουμε και για το τι σημαίνει" λέω"»
ECO Umberto, *Dire presque la même chose, Expériences de traduction,* Éditions Grasset, cet e-book contient un filigrane (watermark) et une identification: VmQAPVYwVmpQNgZiVmJeZlpmV2IKNAA1UD4HNQQ6AmZRMww3UmAHbFI0 - 64469f42b6fd0, © *2003 R.C.S. Libri S.p.A., Bompiani, Milan. © Éditions Grasset & Fasquelle, Paris 2006 pour la traduction française.*978-2-246-78475-3. Πρόκειται για απόσπασμα, που βρίσκεται στην εισαγωγή του ηλεκτρονικού βιβλίου, όπου δεν αναγράφεται ο αριθμός της σελίδας.	«Que signifie traduire ? On aimerait donner cette première réponse rassurante : dire la même chose dans une autre langue. Si ce n'est que, d'abord, on peine à définir ce que signifie « dire la même chose », et on ne le sait pas très bien pour les opérations du type paraphrase, définition, explication, reformulation, sans parler des substitutions synonymiques. Ensuite parce que, devant un texte à traduire, on ne sait pas ce qu'est la chose. Enfin, dans certains cas, on en vient à douter de ce que signifie dire».	«Τι σημαίνει να μεταφράζω διερωτήθηκε ο Umberto Eco; Θα θέλαμε να δώσουμε αυτή την πρώτη καθησυχαστική απάντηση: λέγοντας το ίδιο πράγμα σε μια άλλη γλώσσα. Μόνο που, πρώτον, είναι δύσκολο να ορίσουμε τι σημαίνει "λέω το ίδιο πράγμα", και δεν το γνωρίζουμε πολύ καλά αυτό για επιχειρήματα, όπως η παράφραση, ο ορισμός, η εξήγηση, η αναδιατύπωση, για να μην αναφέρουμε τις συνώνυμες αντικαταστάσεις. Στη συνέχεια, επειδή όταν βρισκόμαστε αντιμέτωποι με ένα κείμενο προς μετάφραση, δεν ξέρουμε τι είναι το "πράγμα". Τέλος, σε ορισμένες περιπτώσεις, καταλήγουμε να αμφιβάλλουμε και για το τι σημαίνει" λέω"»

EGAN, Kieran, «Teaching as Story Telling», in *Canadian Journal of Education*, Revue Canadienne de l'éducation. 13. 10.2307/1494927, 1988, σελίδα 12. file:///Users/conange/Desktop/(PDF)%20Teaching%20as%20Story%20Telling.html **Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 22η Μαΐου 2023 στις 18:15.**	«Indeed, in light of the achievements of oral cultures in providing intellectual coherence and security and a sense of participation in the natural world, we might even begin to question the presupposed superiority of Western rationality, or at least overcome the evolutionary sense of an historical movement from "primitive" to "rational" thinking. They are appropriate forms of thought in different environments for different purposes».	«Πράγματι, υπό το πρίσμα της επιτευγμάτων των προφορικών πολιτισμών στην παροχή διανοητικής συνοχής και ασφάλειας και την αίσθηση της συμμετοχής στον φυσικό κόσμο, θα μπορούσαμε ακόμη και να αρχίσουμε να αμφισβητήσουμε την υποτιθέμενη ανωτερότητα του δυτικού ορθολογισμού, ή τουλάχιστον να ξεπεράσουμε την εξελικτική αίσθηση μιας ιστορικής κίνησης από την "πρωτόγονη" στην "ορθολογική" σκέψη. Πρόκειται για κατάλληλες μορφές σκέψης σε διαφορετικά περιβάλλοντα για διαφορετικούς σκοπούς».
EGAN Kieran, *Teaching as storytelling: An alternative approach to teaching and curriculum in the elementary school*, University of Chicago Press, Chicago, 1989, σελίδα 17.	«What we call imagination is also a tool of learning».	«Αυτό που ονομάζουμε φαντασία είναι επίσης ένα εργαλείο μάθησης».
ÉLIE Maurice, «NATURE, **PHILOSOPHIES DE LA», *Encyclopædia Universalis* [en ligne], consulté le 11 février 2023. URL :** https://www.universalis.fr/encyclopedie/philosophies-de-la-nature/	«Dans son étude sur *Les Philosophies de la nature*, Michel Ambacher distingue la « philosophie naturelle » de la « philosophie de la nature », et il entend la première « au sens où Galilée et Newton, Comte ou Darwin ont parlé d'une *philosophie naturelle*. C'est-à-dire sous l'aspect d'une connaissance globale et objective des diverses catégories de phénomènes qui composent le monde ». Quant aux philosophies de la nature, écrit-il encore, « des doctrines comme celles de Leibniz ou de Berkeley, de Schelling, de Hegel ou de Bergson (…), ont tenté de revaloriser, à l'encontre des représentations mécaniques et abstraites, une approche qualitative et intuitive de la nature».	Στη μελέτη του *Les Philosophies de la nature*, ο Michel Ambacher διακρίνει τη «φυσική φιλοσοφία» από τη «φιλοσοφία της φύσης» και νοεί την πρώτη «με την έννοια ότι ο Γαλιλαίος και ο Νεύτωνας, ο Comte ή ο Δαρβίνος μιλούσαν για μια φυσική φιλοσοφία. Δηλαδή, υπό το πρίσμα μιας σφαιρικής και αντικειμενικής γνώσης των διαφόρων κατηγοριών φαινομένων που συνθέτουν τον κόσμο». Όσον αφορά τις φιλοσοφίες της φύσης, γράφει, «δόγματα όπως αυτά του Leibniz ή του Berkeley, του Schelling, του Hegel ή του Bergson (…) προσπάθησαν να αναβαθμίσουν, ενάντια στις μηχανικές και αφηρημένες αναπαραστάσεις, μια ποιοτική και διαισθητική προσέγγιση της φύσης».

F		
FALARDEAU Isabelle et HERSBERGER Christine , «Nature, récréotourisme et Covid -19: échange épistolaire et réflexion à quatre mains», https://journals.openedition.org/teoros/7572?lang=fr**, σελίδα 6.**	«En même temps, on assiste à une dématérialisation de l'expérience de nature et de plein-air. Des initiatives numériques telles que les visites virtuelles de parcs, les webcams, les baladodiffusions ou les portails d'activités éducatives en ligne s'avèrent des expériences alternatives. À titre d'exemple, alors que le parc Yellowstone est fermé en raison de la pandémie de Covid -19, il est possible de faire une «marche virtuelle» (c'est-à-dire regarder une vidéo) du sentier, déserté, menant au geyser Dragon's Mouth Spring2 . Il apparaît tout de même paradoxal que l'expérience idéalisée de la nature soit virtuellement possible sans la présence de nombreux autres visiteurs. Quand il n'est pas possible de visiter les parcs en personne, en temps de confinement ou pour les « exclus », ces expériences virtuelles constituent une partie de la solution. D'ailleurs, même l'exposition virtuelle à des scènes de nature produit des effets bénéfiques sur qui les voit (Ellard, dans de l'Église, 2019)».	«Ταυτόχρονα, παρατηρείται μια αποϋλοποίηση της εμπειρίας της φύσης και της υπαίθριας ζωής. Ψηφιακές πρωτοβουλίες, όπως εικονικές περιηγήσεις σε πάρκα, διαδικτυακές κάμερες, τηλεοπτικά ή ραδιοφωνικά προγράμματα, τα οποία είναι δυνατόν να ανακτηθούν και να μεταφερθούν σε μια ψηφιακή συσκευή αναπαραγωγής ή διαδικτυακές πύλες εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, αποδεικνύονται εναλλακτικές εμπειρίες. Για παράδειγμα, ενώ το πάρκο Yellowstone είναι κλειστό λόγω της πανδημίας Covid -19, είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί ένας "εικονικός περίπατος" (δηλαδή να παρακολουθηθεί ένα βίντεο) στο εγκαταλελειμμένο μονοπάτι προς την πηγή Dragon's Mouth2. Φαίνεται παράδοξο το γεγονός ότι η εξιδανικευμένη εμπειρία της φύσης είναι ουσιαστικά δυνατή χωρίς την παρουσία πολλών άλλων επισκεπτών. Όταν δεν είναι δυνατή η αυτοπρόσωπη επίσκεψη στα πάρκα, σε περιόδους περιορισμού ή για τους "αποκλεισμένους", αυτές οι εικονικές εμπειρίες αποτελούν μέρος της λύσης. Πράγματι, ακόμη και η εικονική έκθεση σε σκηνές της φύσης παράγει ευεργετικές επιδράσεις σε όποιον τις βλέπει (Ellard, στο Church, 2019)».
FERRO Marc, *Comment on raconte l'histoire aux enfants*, Petite bibliothèque Payot, Documents, Paris 1992, σελίδα 7.	«Ne nous y trompons pas : l'image que nous avons des autres peuples, ou de nous-mêmes, est associée à l'Histoire qu'on nous a racontée quand nous étions enfants. Elle nous marque pour l'existence entière. Sur cette représentation, qui est aussi pour chacun une découverte du monde, du passé des sociétés, se greffent ensuite des opinions, des idées fugitives ou durables, comme un amour …, alors que demeurent indélébiles, les traces de nos premières curiosités, de nos premières émotions».	«Ας μην γελιόμαστε: η εικόνα που έχουμε για άλλους λαούς ή για τον εαυτό μας συνδέεται με την ιστορία που μας διηγήθηκαν όταν είμαστε παιδιά. Μας σημαδεύει για ολόκληρη την ζωή μας. Πάνω σε αυτή την αναπαράσταση, η οποία είναι επίσης για τον καθένα μας μια ανακάλυψη του κόσμου, του παρελθόντος των κοινωνιών, μπολιάζονται στη συνέχεια απόψεις, ιδέες φευγαλέες ή μόνιμες, όπως ένας έρωτας …, ενώ τα ίχνη των πρώτων μας περιεργειών, των πρώτων μας συναισθημάτων, παραμένουν ανεξίτηλα».

FILION Martin, *Les représentations sociales et culturelles, approche méthodologique appliquée au corpus des mémoires écrits déposés dans le cadre des commissions d'études*, doctorat en formation régionale, université du Québec à Chicoutimi, https://ceim.uqam.ca/db/IMG/pdf/metho_2005-01-Filion.pdf, σελίδα 2.	«Les représentations sociales et culturelles deviennent la courroie de transmission par laquelle d'une part, la société produit son héritage culturel et le façonne continuellement et d'autre part, cette société puise dans cet héritage afin d'orienter son organisation perpétuelle»	«Οι κοινωνικές και πολιτιστικές αναπαραστάσεις γίνονται ο ιμάντας μετάδοσης μέσω του οποίου, αφενός, η κοινωνία παράγει την πολιτιστική της κληρονομιά και τη διαμορφώνει συνεχώς και, αφετέρου, η κοινωνία αυτή αντλεί από αυτή την κληρονομιά προκειμένου να προσανατολίσει την αέναη οργάνωσή της».
FONDATION POUR LA NATURE ET L'HOMME, https://www.fnh.org/jeunes-traitent-dechets-abandonnes-everest/	«L'Everest est devenu la plus haute décharge du monde : les 35 000 visiteurs qui randonnent chaque année dans la zone y abandonnent de nombreux déchets. Malgré les opérations de collecte organisées, faute de moyens ces déchets peinent à être traités et finissent entreposés à ciel ouvert. Avec le soutien de notre programme Génération Climat, trois jeunes étudiants en ingénierie à Grenoble et passionnés de montagne, relèvent un défi aussi périlleux que l'ascension d'un sommet : proposer des solutions, sensibiliser et former les habitants du village Pangboche, à une meilleure gestion des déchets». Η μετάφραση πραγματοποιήθηκε ελεύθερα από τη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής.	«Το Έβερεστ έχει μετατραπεί στην υψηλότερη χωματερή του κόσμου: οι 35.000 επισκέπτες που κάνουν πεζοπορία στην περιοχή κάθε χρόνο αφήνουν πίσω τους πολλά απορρίμματα. Παρά τις οργανωμένες επιχειρήσεις συλλογής, η έλλειψη πόρων σημαίνει ότι τα απόβλητα αυτά είναι δύσκολο να επεξεργαστούν και καταλήγουν να πετιούνται στην ύπαιθρο. Με την υποστήριξη του προγράμματός μας Génération Climat, τρεις νεαροί φοιτητές μηχανικοί από τη Γκρενόμπλ με πάθος για τα βουνά αναλαμβάνουν μια πρόκληση τόσο επικίνδυνη όσο και η αναρρίχηση σε ένα βουνό: να προτείνουν λύσεις, να ευαισθητοποιήσουν και να εκπαιδεύσουν τους κατοίκους του χωριού Pangboche στην καλύτερη διαχείριση των αποβλήτων».
FOUCAUD-SCHEUNEMANN Catherine, «Si près, si loin: ce que la Covid a changé dans notre façon de profiter de la nature», https://www.inrae.fr/actualites/si-pres-si-loin-ce-que-covid-change-notre-facon-profiter-nature, INRAE, Institut National de Recherche pour l'Agriculture, l'Alimentation et l'Environnement.	«Confinement, déconfinement… les mesures sanitaires qui ont accompagné la Covid-19 ont mis à mal nos envies et possibilités de sortir prendre un bon bol d'air frais. (…) Une rétrospective riche d'enseignements qui lie la nature et la qualité de vie, et hisse la forêt au rang de valeur-refuge».	«Περιορισμοί, αποσυμφόρηση... τα υγειονομικά μέτρα που συνόδευαν το Covid-19 επιβάρυναν τις επιθυμίες και δυνατότητές μας να βγούμε έξω και να πάρουμε μια ανάσα φρέσκου αέρα. (...) Μια πλούσια διδακτική αναδρομή, που συνδέει τη φύση με την ποιότητα ζωής και αναδεικνύει το δάσος σε αξία καταφυγίου».

FREUD Sigmund, *Essais de psychanalyse*, Petite bibliothèque Payot, Paris 1972, σελίδα 195.	«La non-conformité aux valeurs transmises entraînerait ce que Freud a appelé un « sentiment de culpabilité inconscient».	«Η μη συμμόρφωση στις μεταδιδόμενες αξίες θα οδηγούσε σε αυτό που ο Freud ονόμασε «ασυνείδητο αίσθημα ενοχής».
G		
GLOTZ Gustave, *La Cité Grecque*, Éditions La Renaissance du livre, Paris, 1928, σελίδα 151.	«Fiers d'être des citoyens libres, les Athéniens le sont peut-être plus encore d'être des citoyens égaux. C'est même l'égalité qui est pour eux la condition de la liberté ; c'est bien parce qu'ils sont tous frères nés d'une mère commune qu'ils ne peuvent être ni esclaves ni maîtres les uns des autres. Les seuls mots qui servent dans leur langue à distinguer le régime républicain des autres régimes sont ceux *d'isonomia*, égalité devant la loi, et *d'isègoria*, droit égal de parler».	«Περήφανοι που είναι ελεύθεροι πολίτες, οι Αθηναίοι είναι ίσως ακόμη περισσότερο περήφανοι που είναι ισότιμοι πολίτες. Είναι μάλιστα η ισότητα που αποτελεί γι' αυτούς την προϋπόθεση της ελευθερίας· επειδή μάλιστα είναι όλοι αδέρφια γεννημένα από μια κοινή μητέρα, δεν μπορούν να είναι ούτε δούλοι ούτε αφέντες ο ένας του άλλου. Οι μόνες λέξεις που χρησιμοποιούνται στη γλώσσα τους για να διακρίνουν το δημοκρατικό καθεστώς από τα άλλα καθεστώτα είναι αυτές της ισονομίας, της ισότητας ενώπιον του νόμου, και της ισηγορίας, του ίσου δικαιώματος του λόγου».
GOUVERNEMENT, https://www.gouvernement.fr/actualite/11171-discours-lors-de-la-premiere-session-de-la-convention-citoyenne-pour-le-climat, Publié 04/10/2019:	«Le Premier ministre, Édouard Philippe, a ouvert ce vendredi 4 octobre 2019 la 1ère session de la Convention citoyenne pour le climat. 150 citoyens tirés au sort y ont été invités à faire des propositions concrètes en faveur de l'environnement et de la transition écologique».	Ο «πρωθυπουργός *Édouard Philippe* κήρυξε, την Παρασκευή 4 Οκτωβρίου, την *Πρώτη σύνοδο της Σύμβασης των Πολιτών για το Κλίμα*. 150 τυχαία επιλεγμένοι πολίτες κλήθηκαν να υποβάλουν συγκεκριμένες προτάσεις για το περιβάλλον και την οικολογική μετάβαση».
GRANET Estelle, «De la démocratie participative, Voies de l'alterdémocratie (participative, délibérative, multitudinesque…), a) Repères, Expériences, débats», «IIe Table ronde : la démocratie participative en France sur une base locale», Dans Revue du MAUSS, *Alter démocratie, alter économie, Chantiers de l'espérance,* Éditions La Découverte, N° 26, Paris 2005, N° 26, Paris 2005, σελίδες 159-160.	«Il est d'autant plus tentant pour les municipalités de démissionner que la démocratie participative, ça prend du temps et que ça sert principalement à former des opposants. (…) C'est sur des petites choses – le lampadaire qui ne marche pas, le trop-plein de crottes de chien, les robinets qui fuient – que la démocratie participative s'amorce. Et c'est bien ainsi. Car, précise G. Gontcharov, c'est uniquement si les municipalités prennent les gens	«Είναι ακόμη πιο δελεαστικό για τους δήμους να παραιτηθούν, διότι η συμμετοχική δημοκρατία απαιτεί χρόνο και χρησιμοποιείται κυρίως για την εκπαίδευση αντιπάλων. (…) Η συμμετοχική δημοκρατία ξεκινάει από τα μικρά πράγματα, το φανάρι του δρόμου που δεν λειτουργεί, τα περιττώματα των σκύλων, τις βρύσες που στάζουν. Και αυτό είναι καλό. Γιατί, προσδιορίζει ο G. Goncharov, μόνο αν οι δήμοι πάρουν στα σοβαρά τους

GRANET Estelle, «De la démocratie participative, Voies de l'alterdémocratie (participative, délibérative, multitudinesque…), a) Repères, Expériences, débats». Βλέπε συμπληρωματικά την βιβλιογραφική αναφορά στην προηγούμενη σελίδα.	au sérieux sur ces petites choses qu'ils les convaincront qu'ils seront aussi pris au sérieux sur les plus grandes. Cela étant, le problème se pose du cadre et de l'échelle de la participation : le quartier, la commune, le canton, le département, la région, etc. ? « Le grand trou noir, c'est en fait le niveau intercommunal », échelle à laquelle se posent la plupart des problèmes mais à laquelle ne correspondent pas les financements adéquats. (…) (L'interocuttrice) insiste avant tout sur le fait qu'il est impossible de pousser les gens à participer véritablement sans changer leurs conditions de vie et de travail. Comment des salariés harassés par de longues journées de travail et soumis toute la journée à une situation de domination pourraient-ils comme par miracle et instantanément se muer en libres citoyens vertueux ? (…) Ce qui frappe, à fréquenter les instances élues, c'est de constater à quel point notre société française est restée monarchique et combien elle continue à se méfier des « corps intermédiaires » et des associations. Le rêve de chaque élu, de chaque maire ou de chaque président, est en fait de communiquer directement avec chaque citoyen pris individuellement en passant par-dessus la tête des associations».	ανθρώπους για αυτά τα μικρά πράγματα, θα τους πείσουν ότι θα τους πάρουν στα σοβαρά και για τα μεγάλα. Δεδομένης αυτής της παρατήρησης, τίθεται το πρόβλημα του πλαισίου και της κλίμακας της συμμετοχής: η γειτονιά, η κοινότητα, το καντόνι, το διαμέρισμα, η περιφέρεια κ.λπ. "Η μεγάλη μαύρη τρύπα είναι στην πραγματικότητα το διαδημοτικό επίπεδο", στο οποίο προκύπτουν τα περισσότερα προβλήματα αλλά και στο οποίο δεν αντιστοιχεί επαρκής χρηματοδότηση. (Η ομιλήτρια) πάνω απ' όλα, επιμένει, ότι είναι αδύνατο να συμμετάσχουν πραγματικά οι πολίτες χωρίς να αλλάξουν οι συνθήκες διαβίωσης και εργασίας τους. Πώς μπορούν οι εργαζόμενοι που είναι εξαντλημένοι από τις πολλές εργάσιμες ημέρες και υπόκεινται σε μια καθημερινή πίεση να μετατραπούν, ως εκ θαύματος, και αμέσως, σε ελεύθερους και ενάρετους πολίτες; (…) Αυτό που εντυπωσιάζει, όταν συχνάζει κανείς τα εκλεγμένα όργανα, είναι πόσο μοναρχική έχει παραμείνει η γαλλική κοινωνία μας και πόσο συνεχίζει να μην εμπιστεύεται τους "ενδιάμεσους φορείς" και τους συλλόγους. Το όνειρο κάθε εκλεγμένου αξιωματούχου, κάθε δημάρχου ή κάθε προέδρου, είναι στην πραγματικότητα, να επικοινωνεί απευθείας με κάθε μεμονωμένο πολίτη αποφεύγοντας τους συλλόγους».
Η		
HALBWACHS Maurice, *Les cadres sociaux de la mémoire*, Version numérique produite par Jean-Marie Tremblay, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi, σελίδα 56.	«En d'autres termes, la mémoire de l'homme endormi ne fonctionne plus avec le même degré de précision, et elle ne peut s'appliquer à des ensembles de souvenirs aussi complexes que la mémoire de l'homme éveillé, qui dispose de toutes ses facultés intellectuelles, et, par elles, peut s'appuyer sur l'expérience collective, bien plus stable et	«Με άλλα λόγια, η μνήμη του κοιμώμενου ανθρώπου δεν λειτουργεί πλέον με τον ίδιο βαθμό ακρίβειας και δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε τόσο πολύπλοκα σύνολα αναμνήσεων όσο η μνήμη αυτού του ανθρώπου, που δεν κοιμάται, ο οποίος έχει στη διάθεσή του όλες τις διανοητικές του ικανότητες και μέσω, αυτών, μπορεί να αντλήσει από τη συλλογική εμπειρία, η

	mieux organisée et bien plus étendue que la sienne».	οποία είναι πολύ πιο σταθερή και καλύτερα οργανωμένη και πολύ πιο εκτεταμένη από τη δική του».
HABERMAS Jürgen, The Theory Of Communicative Action, Volume 2, Lifeworld and system: a critique of functionalist reason, Translated by Thomas McCarthy, Beacon Press Boston, Originally published as Theorie des kommunikativen Handelns, Band 2: Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft, 1981 by Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main; 3d corrected edition 1985, σελίδα 162. **ISBN 0-8070-1506-7 (v. 1) ISBN 0-8070-1400-1 (v. 2).**	«(…) the double contingency of actors' decisions (…) is present in communicative action because each participant can raise (or refrain from raising) claims that are criticizable in principle, and can accept (or reject) such claims; he makes his decisions on the presupposition that the same is true for the other participants. The doubly contingent process of reaching understanding rests on the interpretive accomplishments of actors who—so long as they are not oriented egocentrically to their own success but to mutual understanding, and so long as they want to achieve their goals by way of communicative agreement—must endeavor to arrive at a common definition of a situation».	«(…) διπλή ενδεχομενικότητα των αποφάσεων των φορέων (…) είναι παρούσα στην επικοινωνιακή δράση, επειδή κάθε συμμετέχων μπορεί να προβάλλει (ή όχι) ισχυρισμούς, που είναι καταρχήν αμφισβητήσιμοι, και μπορεί να τους αποδεχθεί (ή να τους απορρίψει)· ο κάθε ένας λαμβάνει τις αποφάσεις του με την προϋπόθεση ότι το ίδιο ισχύει και για τους άλλους συμμετέχοντες. Η διπλά ενδεχομενική διαδικασία επίτευξης κατανόησης στηρίζεται στα ερμηνευτικά επιτεύγματα των δρώντων, οι οποίοι, εφόσον δεν προσανατολίζονται εγωκεντρικά στη δική τους επιτυχία, αλλά στην αμοιβαία κατανόηση, και εφόσον θέλουν να επιτύχουν τους στόχους τους μέσω της επικοινωνιακής συμφωνίας, πρέπει να προσπαθήσουν να καταλήξουν σε έναν κοινό ορισμό μιας κατάστασης».
HELMENSTINE Anne Marie, *Why Onions Make You Cry and How to Curb the Effects*, δημοσιεύτηκε στον ακόλουθο σύνδεσμο την 13η Ιουνίου 2019, https://www.thoughtco.com/why-do-onions-make-you-cry-604309 **, προσπελάστηκε την 8η Ιανουαρίου 2023 στις 14:20.**	«Amino acid sulfoxides form sulfenic acids as you slice into an onion. These enzymes which were isolated are now free to mix with the sulfenic acids to produce propanethial S-oxide, a volatile sulfur compound gas which wafts upward and into your eyes. This gas reacts with the water in your tears to form sulfuric acid. The sulfuric acid burns, stimulating your eyes to release more tears to wash the irritant away».	«Τα σουλφοξείδια αμινοξέων σχηματίζουν σουλφενικά οξείδια. Αυτά τα ένζυμα, τα οποία είναι απομονωμένα, με το κόψιμο του κρεμμυδιού απελευθερώνονται για να ενωθούν με τα σουλφενικά οξείδια, προκειμένου να παραγάγουν S-οξείδια προπανίου, γνωστά και ως 1-σουλφινυλο-προπάνιο, ένα πτητικό αέριο θειικής ένωσης, το οποίο ανεβαίνει και εισέρχεται στα μάτια. Αυτό το αέριο αντιδρά με το νερό που περιέχουν τα δάκρυα στους δακρυϊκούς πόρους και δημιουργούν θειικό οξύ. Το θειικό οξύ, καίει, ενεργοποιώντας τα μάτια να απελευθερώσουν περισσότερα δάκρυα, έτσι ώστε να ξεπλύνουν τον ερεθιστικό αυτό παράγοντα».

	I	
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΡΑΔΙΟΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΥΡΗΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ **«INSTITUT DE RADIOPROTECTION ET DE SURETE NUCLEAIRE», *Savoir et comprendre*, «Le parc des réacteurs nucléaires français»,** https://www.irsn.fr/FR/connaissances/Installations_nucleaires/Les-centrales-nucleaires/reacteurs-nucleaires-France/Σελίδες/0-sommaire-parc-reacteurs-nucleaires-France.aspx#.Y-patS8itD8	**«Le parc des réacteurs de production d'électricité actuellement en exploitation en France comprend un total de 56 réacteurs à eau sous pression (REP), dits «de génération II», et un réacteur EPR (European Pressurized water Reactor) en cours de construction à Flamanville (Manche), dit « de génération III».**	«Ο στόλος των αντιδραστήρων παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας που λειτουργούν σήμερα στη Γαλλία περιλαμβάνει συνολικά 56 αντιδραστήρες πεπιεσμένου ύδατος Pressurized Water Reactor (PWR), γνωστούς ως «γενιά ΙΙ», και έναν Ευρωπαϊκός αντιδραστήρας πεπιεσμένου ύδατος (EPR) υπό κατασκευή στο Flamanville της Μάγχης, γνωστό ως «γενιά ΙΙΙ».
INSEE, https://www.insee.fr/fr/metadonnees/definition/c2070**, *Aire urbaine, définition* :** **Προσπελάστηκε την 10η Απριλίου 2023 στις 15:45.**	«Une aire urbaine ou «grande aire urbaine » est un ensemble de communes, d'un seul tenant et sans enclave, constitué par un pôle urbain (unité urbaine) de plus de 10 000 emplois, et par des communes rurales ou unités urbaines (couronne périurbaine) dont au moins 40 % de la population résidente ayant un emploi travaille dans le pôle ou dans des communes attirées par celui-ci».	(Μείζον περιοχή, aire urbaine, ορίζεται ως) «μία αστική περιοχή ή "μεγάλη αστική περιοχή", μια ομάδα δήμων, ενιαία και χωρίς θύλακες, αποτελούμενη από ένα αστικό κέντρο (αστική μονάδα) με περισσότερες από 10.000 θέσεις εργασίας και από αγροτικούς δήμους ή αστικές μονάδες (περιαστικός δακτύλιος), όπου τουλάχιστον το 40% του μόνιμου πληθυσμού με εργασία εργάζεται στο κέντρο ή σε δήμους που έλκονται από αυτό».
ISAMBERT-JAMATI Viviane (professeur à l'université de Paris-IV-Sorbonne-René-Descartes), « Éducation - Types et fins de l'éducation », *Encyclopædia Universalis* **[en ligne], consulté le 5 février 2023.** **URL : https://www.universalis.fr/encyclopedie/education-types-et-fins-de-l-education/**	«Quelle que soit en effet la société considérée, l'école est d'abord conçue pour une minorité. Écoles hellénistiques pour les lettrés, écoles romaines pour les patriciens et certains plébéiens, non certes pour les esclaves (…), écoles de monastères dispersées et diverses, réservées, (…), à quelques privilégiés. En Europe occidentale, c'est à l'époque carolingienne que l'on observe la création d'un véritable réseau d'écoles, mais elles sont destinées avant tout aux futurs prêtres et aux futurs fonctionnaires (…)».	«Ανεξάρτητα από την εξεταζόμενη κοινωνία, το σχολείο σχεδιάστηκε αρχικά για μια μειονότητα. Τα ελληνιστικά σχολεία για τους εγγράμματους, τα ρωμαϊκά σχολεία για τους πατρικίους και ορισμένους πληβείους, και σίγουρα όχι για τους δούλους (...), και τα διάσπαρτα και ποικίλα μοναστηριακά σχολεία που επιφυλάσσονταν για λίγους προνομιούχους, όπως είχαν ιδρυθεί. Στη Δυτική Ευρώπη, κατά την περίοδο των Καρολιδών, παρατηρείται ένα πραγματικό δίκτυο σχολείων, τα οποία όμως προορίζονταν κυρίως για τους μελλοντικούς ιερείς και δημόσιους υπαλλήλους (...)».

K		
KANDINSKY Wassily, *Du Spirituel dans l'art, et dans la peinture en particulier*, Denoël, Folio essais, Paris, 1989, σελίδα 5.	«En règle générale, la couleur n'est donc pas un moyen d'exercer une influence directe sur l'âme. La couleur est la touche. L'œil est le marteau. L'âme est le piano aux cordes nombreuses. L'artiste est la main qui, par l'usage convenable de telle ou telle touche, met l'âme humaine en vibration. Il est donc clair que l'harmonie des couleurs doit reposer uniquement sur le principe de l'entrée en contact efficace avec l'âme humaine. Cette base sera définie comme le principe de la nécessité intérieure».	«Κατά κανόνα, λοιπόν, το χρώμα δεν αποτελεί μέσο άμεσης επιρροής στην ψυχή. Το χρώμα είναι το άγγιγμα. Το μάτι είναι το σφυρί. Η ψυχή είναι το πιάνο με πολυάριθμες χορδές. Ο καλλιτέχνης είναι το χέρι που, με τη σωστή και προσαρμοσμένη χρήση ενός ή άλλου πλήκτρου, θέτει σε δόνηση την ανθρώπινη ψυχή. Είναι επομένως σαφές ότι η αρμονία των χρωμάτων πρέπει να βασίζεται αποκλειστικά στην αρχή της αποτελεσματικής επαφής με την ανθρώπινη ψυχή. Αυτή η βάση θα οριστεί ως η αρχή της εσωτερικής αναγκαιότητας».
KANT Emmanuel (1785), *Fondements de la métaphysique des mœurs*, Traduit de l'Allemand en français par Victor Delbos (1862-1916) à partir de l'édition de 1792. Version numérique produite par Jean-Marie Tremblay, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi. Site web : http://bibliotheque.uqac.uquebec.ca/ index.htm, σελίδες 28-29.	«… tous les impératifs commandent ou *hypothétiquement* ou *catégoriquement*. Les impératifs hypothétiques représentent la nécessité pratique d'une action possible, considérée comme moyen d'arriver à quelque autre chose que l'on veut (ou du moins qu'il est possible qu'on veuille). L'impératif catégorique serait celui qui représenterait une action comme nécessaire pour elle-même, et sans rapport à une autre but, comme nécessaire objectivement».	…όλες οι προσταγές επιτάσσουν είτε υποθετικά είτε κατηγορικά. Οι υποθετικές προσταγές αντιπροσωπεύουν την πρακτική αναγκαιότητα μιας πιθανής πράξης, θεωρούμενη ως μέσο για να επιτευχθεί κάτι άλλο στο οποίο κάποιος αποβλέπει (ή τουλάχιστον που είναι δυνατόν να θέλει). Η κατηγορική προσταγή θα ήταν εκείνη που θα αντιπροσώπευε μια πράξη ως αναγκαία καθαυτή, και χωρίς σχέση με οποιονδήποτε άλλο σκοπό, ως αντικειμενικά αναγκαία».
L		
Le bourdonnement des abeilles et la communication des essaims» in https://www.apicolturalaterza.com/fr/le-bourdonnement-des-abeilles-et-la-communication-des-essaims**, δημοσιεύτηκε την 16η Μαΐου 2022, προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 16:06.**	«Le bourdonnement que font les abeilles est leur principal moyen de communication avec les autres membres de la ruche. Les abeilles font ce bruit en contractant rapidement leurs muscles et en provoquant des vibrations qui résonnent dans tout leur corps».	«Το βουητό που κάνουν οι μέλισσες είναι το κύριο μέσο επικοινωνίας τους με τα άλλα μέλη της κυψέλης. Οι μέλισσες κάνουν αυτόν τον θόρυβο συστέλλοντας γρήγορα τους μύες τους και προκαλώντας δονήσεις, που αντηχούν σε όλο το σώμα τους».

Le bourdonnement des abeilles et la communication des essaims» in https://www.apicolturalaterza.com/fr/le-bourdonnement-des-abeilles-et-la-communication-des-essaims, Op. Cit., προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 16:27.	«Les abeilles bourdonnent pour diverses raisons et notamment lors de l'essaimage. Le son est causé par le battement rapide des ailes, qui a une fréquence d'environ 250 Hz».	«Οι μέλισσες βουίζουν για διάφορους λόγους και κυρίως κατά την διάρκεια της σύστασής τους σε σμήνος. Ο ήχος δημιουργείται από το γρήγορο χτύπημα των φτερών, που έχουν μια συχνότητα 250 Hz περίπου».
Le bourdonnement des abeilles et la communication des essaims» in https://www.apicolturalaterza.com/fr/le-bourdonnement-des-abeilles-et-la-communication-des-essaims, δημοσιεύτηκε την 16η Μαΐου 2022, προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 16:06.	«(…) est une forme d'avertissement aux autres reines des abeilles en compétition pour communiquer que le nouveau-né est prêt à relever le défi. En effet, comme on le sait, chaque ruche n'a de place que pour une seule reine et, pour cette raison, les spécimens s'affrontent pour élire une seule souveraine de toute la ruche».	«… ένας τρόπος προειδοποίησης στις άλλες μέλισσες-βασίλισσες που τις ανταγωνίζονται, για να τους επικοινωνήσουν ότι η νέα μέλισσα-βασίλισσα είναι έτοιμη να ανταποκριθεί στην πρόκληση. Πράγματι, είναι γνωστό, ότι κάθε κυψέλη έχει χώρο παρά μόνο για μια βασίλισσα και γι' αυτό τον λόγο, οι μέλισσες συγκρούονται για να εκλέξουν μια μόνο ηγέτιδα για όλη την κυψέλη».
LE GRAND ROBERT de la langue française	«Unité significative, d'ordre matériel ou idéal, dont la volonté des hommes ou le travail du temps a fait un élément symbolique d'une quelconque communauté?».	«Μια χαρακτηριστική μονάδα, υλικής ή ιδεατής τάξης, την οποία η θέληση των ανθρώπων ή το πέρασμα του χρόνου έχει καταστήσει συμβολικό στοιχείο μίας δεδομένης κοινότητας;»
M		
MAUZ Isabelle, «Le sociologue peut-il être neutre ? La sociologie de la nature est une jungle», Espaces naturels, Revue des professionnels de la nature n° 16, Octobre 2006, Collection Études-Recherches, Cemagref (Centre d'Étde du Machinisme Agricole et du Génie Rural des Eaux et Forêts) devenu IRSTEA (Institut national de recherche en sciences et technologies pour l'environnement et l'agriculture), σελίδα 1.	«(Ils) prennent parti pour des «êtres de nature», comme les grands prédateurs, et pour leurs protecteurs. Cette approche peut être qualifiée de sociologie «verte». L'Analyse stratégique de la gestion environnementale (Asge) », dont les principes et les étapes ont été rappelés dans un article récent de Gérard Mermet (2005), offre sans doute l'un des exemples les plus manifestes et les plus aboutis de cette sociologie «verte». Le sociologue commence par identifier un problème environnemental, par exemple la rareté des grands prédateurs. Il cherche alors à évaluer l'efficacité de la gestion et à traquer ses	«Παίρνουν το μέρος των «όντων της φύσης», όπως οι μεγάλοι θηρευτές, και των προστατών τους. Αυτή η προσέγγιση μπορεί να χαρακτηριστεί ως «πράσινη» κοινωνιολογία… Η «Στρατηγική Ανάλυση Περιβαλλοντικής Διαχείρισης (…)», οι αρχές και τα στάδια της οποίας υπενθυμίστηκαν σε πρόσφατο άρθρο του Gérard Mermet (2005), είναι ίσως ένα από τα πιο προφανή και επιτυχημένα παραδείγματα αυτής της «πράσινης» κοινωνιολογίας. Ο κοινωνιολόγος ξεκινά εντοπίζοντας ένα περιβαλλοντικό πρόβλημα, για παράδειγμα την έλλειψη μεγάλων θηρευτών. Στη συνέχεια

MAUZ Isabelle, «Le sociologue peut-il être neutre ? La sociologie de la nature est une jungle». Βλέπε συμπληρωματικά την βιβλιογραφική αναφορά στην προηγούμενη σελίδα.	sources d'inefficacité : il veut faire pencher la balance du côté des « bons » acteurs, ceux qui, dans notre exemple, favorisent la progression des effectifs des grands prédateurs au détriment de ceux qui la freinent».	προσπαθεί να αξιολογήσει την αποτελεσματικότητα της διαχείρισής της και να εντοπίσει τις πηγές της αναποτελεσματικότητάς της: θέλει να γείρει την ισορροπία προς όφελος των «καλών» παραγόντων, εκείνων που, στο παράδειγμά μας, ευνοούν την αύξηση του αριθμού των μεγάλων θηρευτών εις βάρος εκείνων που την εμποδίζουν».
MAUZ Isabelle, «Le sociologue peut-il être neutre ? La sociologie de la nature est une jungle», Espaces naturels, Revue des professionnels de la nature n° 16, Octobre 2006, Collection Études-Recherches, Cemagref (Centre d'Étde du Machinisme Agricole et du Génie Rural des Eaux et Forêts) devenu IRSTEA (Institut national de recherche en sciences et technologies pour l'environnement et l'agriculture), σελίδα 1.	(Les chercheurs), «s'efforcent d'apporter leur appui à des groupes qu'ils estiment dominés. Ils voient, dans la protection de la nature, une nouvelle façon pour les dominants d'asseoir leur suprématie et de défendre leurs intérêts. Par exemple, et en forçant le trait pour le rendre plus visible, les espaces protégés peuvent être interprétés comme une forme de colonisation des territoires ruraux par les urbains et comme une tentative d'imposer aux populations locales des valeurs et des pratiques qui leur sont étrangères. Pour cette sociologie, que l'on propose de qualifier (pour faire bref) de « rouge », la présentation de la protection de la nature comme un impératif sert des intérêts et profite à certains».	(Οι ερευνητές) «προσπαθούν να υποστηρίξουν ομάδες, που θεωρούν ότι κυριαρχούνται. Βλέπουν την προστασία της φύσης ως έναν νέο τρόπο για τους κυρίαρχους να εδραιώσουν την υπεροχή τους και να υπερασπιστούν τα συμφέροντά τους. Για παράδειγμα, και για να το κάνουμε περισσότερο κατανοητό, οι προστατευόμενες περιοχές μπορούν να ερμηνευτούν ως μια μορφή αποικισμού των αγροτικών περιοχών από τους κατοίκους των πόλεων και ως μία προσπάθεια να επιβληθούν στους τοπικούς πληθυσμούς αξίες και πρακτικές, που τους είναι άγνωστες. Για αυτή την κοινωνιολογία, την οποία προτείνουμε να ονομάσουμε (για λόγους συντομίας) «κόκκινη», η παρουσίαση της προστασίας της φύσης ως επιταγή εξυπηρετεί συμφέροντα και ωφελεί κάποιους».
MINISTERE DE LA TRANSITION ECOLOGIQUE ET DE LA COHESION DES TERRITOIRES. MINISTERE DE LA TRANSITION ENERGETIQUE, *L'éducation à l'environnement et au développement durable,* https://www.ecologie.gouv.fr/leducation-lenvironnement-et-au-developpement-durable	«La transition écologique pose un défi de connaissance et d'ancrage citoyen pour appréhender et s'approprier les enjeux du changement climatique, de la raréfaction des ressources, de la transition énergétique ou de la reconquête de la biodiversité… vers un modèle économique et social qui renouvelle nos façons de consommer, de produire, d'habiter, de travailler, de vivre ensemble. Par la diversité des initiatives et actions de sensibilisation, d'information,	«Η οικολογική μετάβαση αποτελεί πρόκληση από την άποψη της γνώσης και της συμμετοχής των πολιτών προκειμένου να κατανοήσουν και να αναλάβουν την ευθύνη για τα ζητήματα της κλιματικής αλλαγής, της εξάντλησης των πόρων, της ενεργειακής μετάβασης και της ανάκτησης της βιοποικιλότητας... προς ένα οικονομικό και κοινωνικό μοντέλο που ανανεώνει τους τρόπους κατανάλωσης, παραγωγής, διαβίωσης, εργασίας και συμβίωσης. Μέσω της

MINISTERE DE LA TRANSITION ECOLOGIQUE ET DE LA COHESION DES TERRITOIRES. MINISTERE DE LA TRANSITION ENERGETIQUE, *L'éducation à l'environnement et au développement durable.* Βλέπε συμπληρωματικά την βιβλιογραφική αναφορά στην προηγούμενη σελίδα.	d'éducation et de participation qu'elle propose à tous les publics, tout au long de la vie, l'éducation à l'environnement et au développement durable constitue donc un point d'appui essentiel d'accompagnement des politiques publiques du ministère. Elle donne des clés pour comprendre les enjeux de la transition écologique, agir et permettre que les transformations soient appropriées par le plus grand nombre, en concourant à la mise en mouvement des citoyens et des parties prenantes en faveur de la transition».	ποικιλίας των πρωτοβουλιών και δράσεων ευαισθητοποίησης, ενημέρωσης, εκπαίδευσης και συμμετοχής που προσφέρει σε όλους τους πολίτες, καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους, η εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη αποτελεί, επομένως, βασικό σημείο στήριξης των δημόσιων πολιτικών του Υπουργείου. Παρέχει τα κλειδιά για την κατανόηση των προκλήσεων της οικολογικής μετάβασης, για την ανάληψη δράσης και για την εξασφάλιση της υιοθέτησης των αλλαγών από τον μεγαλύτερο δυνατό αριθμό ανθρώπων, βοηθώντας τους πολίτες και τα ενδιαφερόμενα μέρη να κινηθούν υπέρ της μετάβασης αυτής».
MINISTERE DE LA TRANSITION ECOLOGIQUE ET DE LA COHESION DES TERRITOIRES, MINISTERE DE LA TRANSITION ENERGETIQUE, «Vers un traité mondial pour mettre fin à la pollution plastique», https://www.ecologie.gouv.fr/traite-pollution-plastique-presentation#:~:text=Pour%20parvenir%20à%20un%20accord,à%20deux%20reprises%20en%202024	«Le traité mondial contre la pollution plastique est directement issu d'une résolution de l'Assemblée des Nations unies pour l'environnement, adoptée en mars 2022. Celle-ci ouvre la voie à une négociation, étalée sur deux ans et mobilisant 193 États, qui aboutira à un texte contraignant et comportant des mesures prenant en compte l'ensemble du cycle de vie des plastiques, depuis leur production, leur consommation et jusqu'à leur fin de vie. Une fois le texte finalisé, les États seront invités à le ratifier. Pour parvenir à un accord final en 2024, cinq sessions de négociations ont été identifiées: la première étape des négociations a eu lieu en Uruguay en novembre 2022; la deuxième étape aura lieu à Paris, à partir du 29 mai prochain; trois autres réunions se tiendront fin 2023 et à deux reprises en 2024».	«Η παγκόσμια συνθήκη κατά της πλαστικής ρύπανσης είναι το άμεσο αποτέλεσμα ενός ψηφίσματος που εγκρίθηκε από τη Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον τον Μάρτιο του 2022. Αυτό ανοίγει το δρόμο για μια διετή διαδικασία διαπραγματεύσεων με τη συμμετοχή 193 χωρών, η οποία θα καταλήξει σε ένα δεσμευτικό κείμενο που θα περιέχει μέτρα που θα λαμβάνουν υπόψη ολόκληρο τον κύκλο ζωής των πλαστικών, από την παραγωγή και την κατανάλωσή τους έως το τέλος της ζωής τους. Μόλις οριστικοποιηθεί το κείμενο, τα κράτη μέλη θα κληθούν να το επικυρώσουν. Για την επίτευξη μιας τελικής συμφωνίας το 2024, έχουν προσδιοριστεί πέντε διαπραγματευτικές συναντήσεις: το πρώτο στάδιο των διαπραγματεύσεων πραγματοποιήθηκε στην Ουρουγουάη τον Νοέμβριο του 2022· το δεύτερο στάδιο θα πραγματοποιηθεί στο Παρίσι, ξεκινώντας στις 29 Μαΐου· άλλες τρεις συναντήσεις θα πραγματοποιηθούν στο τέλος του 2023 και δύο φορές το 2024».

N		
NORA Pierre (sous la direction de), *Les Lieux de mémoire*, tome 1, *La République*, Paris, Gallimard, Paris 1997, σελίδα 37.	«unité significative, d'ordre matériel ou idéal, dont la volonté des hommes ou le travail du temps a fait un élément symbolique d'une quelconque communauté». « Les lieux de mémoire appartiennent aux deux règnes, c'est ce qui fait leur intérêt, mais aussi leur complexité: simples et ambigus, naturels et artificiels, immédiatement offerts à l'expérience la plus sensible et, en même temps, relevant de l'élaboration la plus abstraite. Ils sont lieux, en effet, dans les trois sens du mot, matériel, symbolique et fonctionnel, mais simultanément, à des degrés seulement divers. Même un lieu d'apparence purement matériel, comme un dépôt d'archives, n'est lieu de mémoire que si l'imagination l'investit d'une aura symbolique. Même un lieu purement fonctionnel, comme un manuel de classe, un testament, une association d'anciens combattants, n'entre dans la catégorie que s'il est l'objet d'un rituel. Même une minute de silence, qui paraît l'exemple extrême d'une signification symbolique, est en même temps comme le découpage matériel d'une unité temporelle et sert, périodiquement, à un rappel concentré du souvenir. Les trois aspects coexistent toujours. S'agit-il d'un lieu de mémoire aussi abstrait que la notion de génération ? Elle est matérielle par son contenu démographique, fonctionnelle par hypothèse, puisqu'elle assure à la fois la cristallisation du souvenir et sa transmission ; mais symbolique	«μια χαρακτηριστική μονάδα, υλικής ή ιδεατής τάξης, την οποία η θέληση των ανθρώπων ή το πέρασμα του χρόνου έχει καταστήσει συμβολικό στοιχείο μίας δεδομένης κοινότητας». «Οι τόποι μνήμης ανήκουν και στις δύο έννοιες, πράγμα που τους καθιστά ενδιαφέροντες, αλλά και πολύπλοκους: απλοί και διφορούμενοι, φυσικοί και τεχνητοί, προσφέρονται άμεσα στην πιο ευαίσθητη εμπειρία και, ταυτόχρονα, ανήκουν στην πιο αφηρημένη επεξεργασία. Είναι χώροι, στην πραγματικότητα, και με τις τρεις έννοιες της λέξης, υλικοί, συμβολικοί και λειτουργικοί, αλλά ταυτόχρονα και σε διαφορετικό βαθμό. Ακόμη και ένας τόπος που φαίνεται καθαρά υλικός, όπως ένα αρχείο, είναι τόπος μνήμης μόνο αν η φαντασία τον επενδύσει με μια συμβολική αύρα. Ακόμη και ένας καθαρά λειτουργικός χώρος, όπως ένα εγχειρίδιο, μια διαθήκη, ένας σύλλογος βετεράνων, δεν εντάσσεται σε αυτήν την κατηγορία παρά μόνο αν αποτελεί αντικείμενο μιας τελετουργίας. Ακόμη και η ενός λεπτού σιγή, που φαίνεται να αποτελεί ένα ακραίο παράδειγμα συμβολικής σημασίας, είναι ταυτόχρονα υλική αποκοπή μιας χρονικής μονάδας και χρησιμεύει, περιοδικά, ως μια συγκεντρωτική υπενθύμιση ανάμνησης. Οι τρεις διαστάσεις, πτυχές, του όρου συνυπάρχουν πάντα. Είναι τόπος της μνήμης τόσο αφηρημένος όσο και η έννοια της γενεάς; Έχει υλική διάσταση χάρη του δημογραφικού της περιεχομένου; Υποθετικά λειτουργική, αφού εξασφαλίζει

NORA Pierre (sous la direction de), *Les Lieux de mémoire*, tome 1, *La République*. Βλέπε συμπληρωματικά την βιβλιογραφική αναφορά στην προηγούμενη σελίδα.	par définition, puisqu'elle caractérise par un événement ou une expérience vécue par un petit nombre une majorité qui n'y a pas participé».	τόσο την αποκρυστάλλωση της μνήμης όσο και τη μετάδοσή της, αλλά και συμβολική λόγω του ορισμού της, αφού χαρακτηρίζει μέσω ενός γεγονότος ή μιας εμπειρίας, που έζησε ένας μικρός αριθμός ανθρώπων μια πλειοψηφία που δεν συμμετείχε σε αυτό».
NORA Pierre (sous la direction de), *Les Lieux de mémoire*, tome 1, *La République*, Paris, Gallimard, Paris 1997, σελίδα 24.	La mémoire, (…) «est la vie, toujours portée par des groupes vivants et à ce titre, elle est en évolution permanente. Ouverte à la dialectique du souvenir et de l'amnésie, inconsciente à ses déformations successives, vulnérable à toutes les utilisations et manipulations, susceptibles de longues latences et de soudaines revitalisations».	«Η μνήμη (…) είναι ζωή, συντηρείται πάντα από ανθρώπινες ομάδες και βρίσκεται, έτσι, σε διαρκή εξέλιξη. Στηρίζεται στη διαλεκτική μεταξύ ανάμνησης και λήθης, είναι ασύνειδης όσον αφορά στις διαδοχικές της μεταβολές και ευάλωτη σε κάθε χρήση και σε κάθε χειρισμό που μπορούν να υποπέσουν σε πολύχρονη αδράνεια και σε ξαφνικές αναζωογονήσεις».
O		
ODUM Eugene, Fundamentals of ecology, W. B. Saunders Company, Philadelphia and London, 2nd edition, London, 1959, σελίδα 8.	«Synecology deals with the study of groups of organisms which are associated together as a unit».	«Η συν-οικολογία ασχολείται με την μελέτη ομάδων οργανισμών, οι οποίες συνδέονται μεταξύ τους ως ενιαία μονάδα».
P		
PIAGET Jean, INHELDER Barbel, *The child's conception of space*, Translated by LANGDON F. J. & LUNZER J. L., Routledge & Kegan Paul, London, 1956, σελίδα 11.	«As for size constancy, it is linked with the co-ordination of perceptually controlled movements».	«Όσον αφορά τη σταθερότητα μεγέθους, συνδέεται με το συντονισμό των αντιληπτικά ελεγχόμενων κινήσεων».

PIAGET Jean, INHELDER Barbel, *The child's conception of space*, Translated by LANGDON F. J. & LUNZER J. L., Routledge & Kegan Paul, London, 1956, σελίδα 12.	«The second type of relationship arises from the progressive grouping of movements, displacement of objects by the hands, or eye movements bringing about estimates of size; and also from the transposition of dimensional relations (similarities). In this way the development of perceptual constancies is evidence of a complete elaboration of space, both projective and Euclidean, on the single level of sensori-motor activity».	«Ο δεύτερος τύπος σχέσης προκύπτει από την προοδευτική ομαδοποίηση των κινήσεων, τη μετατόπιση των αντικειμένων από τα χέρια ή τις οφθαλμικές κινήσεις που επιφέρουν εκτιμήσεις του μεγέθους· καθώς επίσης και από τη μεταφορά των διαστατικών σχέσεων (ομοιότητες). Με αυτόν τον τρόπο η ανάπτυξη των αντιληπτικών σταθερών αποτελεί απόδειξη μιας πλήρους επεξεργασίας του χώρου, τόσο του προβολικού όσο και του ευκλείδειου, στο ενιαίο επίπεδο της αισθητικοκινητικής δραστηριότητας».
PLATON, *La République*, Traduction et notes par R. Baccou, Garnier Flammarion, Texte intégral, V/Paris 1966, σελίδα 229.	*«Tant que les philosophes ne seront pas rois dans les cités, ou que ceux qu'on appelle aujourd'hui rois et souverains ne seront pas vraiment et sérieusement philosophes; tant que la puissance politique et la philosophie ne se rencontreront pas dans le même sujet; tant que les nombreuses natures qui poursuivent actuellement l'un ou l'autre de ces buts de façon exclusive ne seront pas mises dans l'impossibilité d'agir ainsi, il n'y aura de cesse, mon cher Glaucon, aux maux des cités, ni, ce me semble, à ceux du genre humain, et jamais la cité que nous avons décrite tantôt ne sera réalisée, autant qu'elle peut l'être, et ne verra la lumière du jour. Voilà ce que j'hésitais depuis longtemps à dire, prévoyant combien ces paroles heurteraient l'opinion commune. Il est en effet difficile de concevoir qu'il n'y ait pas de bonheur possible autrement, pour l'État et pour les particuliers»*	«Αν δεν συμβεί, είπα εγώ, ή να κυβερνήσουν στις πολιτείες οι φιλόσοφοι ή να ασχοληθούν με τη φιλοσοφία, ανυστερόβουλα και άξια, αυτοί τους οποίους τώρα τους αποκαλούν βασιλιάδες και άρχοντες, έτσι ώστε η πολιτική δύναμη και η φιλοσοφία να συναντηθούν στο αυτό πρόσωπο, κι αν τούτος ο εσμός όσων σήμερα πορεύονται χωριστά προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση δεν εμποδιστεί δια της βίας να το κάνει αυτό, δεν θα 'χουν τελειωμό, φίλε Γλαύκων, οι συφορές για τις πολιτείες, νομίζω ούτε και για το ανθρώπινο γένος, κι ούτε τούτο το πολίτευμα, που τώρα μόλις το περιγράψαμε θεωρητικά, πρόκειται ποτέ να λάβει, προτού να γίνουν αυτά, αληθινή υπόσταση και να βγει στο φως του ήλιου. Αυτό είναι που ώρα τώρα διστάζω να το πω, καθώς βλέπω πόσο παράδοξο θα ακουστεί· δύσκολο, βλέπεις, να το αντιληφθεί κανείς πως δεν είναι δυνατόν να υπάρξει άλλος τρόπος να ευτυχήσουν ούτε τα άτομα ούτε το σύνολο!»

PROUST Marcel, *À la recherche du temps perdu*, *Du côté de chez Swann, I partie*, Gallimard, Paris, 1946-47, σελίδα 99.	«Et tout d'un coup le souvenir m'est apparu. Ce goût, c'était celui du petit morceau de madeleine que le dimanche matin à Combray (parce que ce jour-là je ne sortais pas avant l'heure de la messe), quand j'allais lui dire bonjour dans sa chambre, ma tante Léonie m'offrait après l'avoir trempé dans son infusion de thé ou de tilleul. La vue de la petite madeleine ne m'avait rien rappelé avant que je n'y eusse goûté ; peut-être parce que, en ayant souvent aperçu depuis, sans en manger, sur les tablettes des pâtissiers, leur image avait quitté ces jours de Combray pour se lier à d'autres plus récents ; peut-être parce que, des souvenirs abandonnés si longtemps hors de la mémoire, rien survivait, tout s'était désagrégé ; les formes – et celle aussi du petit coquillage de pâtisserie, si grassement sensuel sous son plissage sévère et dévot – s'étaient abolies, ou, ensommeillées, avaient perdu la force d'expansion qui leur eût permis de rejoindre la conscience».	«Και ξαφνικά εμφανίστηκε η ανάμνηση. Αυτή η γεύση ήταν εκείνη του μικρού κομματιού μαντλέν, που, τα πρωινά της Κυριακής στο Combray (γιατί εκείνη την ημέρα δεν έβγαινα έξω πριν από τη λειτουργία), όταν πήγαινα να την χαιρετήσω στο δωμάτιό της, μου πρόσφερε η θεία μου η Léonie, αφού το είχε μουλιάσει στο τσάι της ή στο έγχυμα φλαμουριάς. Η θέα της μικρής μαντλέν δεν μου είχε θυμίσει τίποτα μέχρι που τη δοκίμασα· ίσως επειδή, έχοντάς τες δει συχνά από τότε στα ράφια των ζαχαροπλαστείων, χωρίς να τις φάω, η εικόνα τους είχε απομακρυνθεί από εκείνες τις μέρες του Combray, για να συνδεθεί με άλλες πιο πρόσφατες· ίσως επειδή, από τις αναμνήσεις που απομονώθηκαν για τόσο καιρό έξω από τη μνήμη, τίποτα δεν είχε επιβιώσει, τα πάντα είχαν διαλυθεί· οι μορφές – όπως και αυτή του μικρού κέλυφους της ζαχαροπλαστικής, τόσο πλούσια αισθησιακή κάτω από την αυστηρή και κατανυκτική αναδίπλωσή της- είχαν αυτοκαταργηθεί ή, νυσταγμένες, είχαν χάσει τη δύναμη της επέκτασης, που θα τους επέτρεπε να αγγίξουν την συνείδηση».
R		
RENAN Ernest, *Qu'est-ce qu'une nation ?,* Conférence en Sorbonne, 11 mars 1882.	«Une nation est une âme, un principe spirituel. Deux choses qui, à vrai dire, n'en font qu'une, constituent cette âme, ce principe spirituel. L'une est dans le passé, l'autre dans le présent. L'une est la possession en commun d'un riche legs de souvenirs ; l'autre est le consentement actuel, le désir de vivre ensemble, la volonté de continuer à faire valoir l'héritage qu'on a reçu indivis».	«Ένα έθνος είναι μια ψυχή, μια αρχή πνευματικού χαρακτήρα. Αυτή η ψυχή, αυτή η πνευματική αρχή, αποτελείται από δύο πράγματα, τα οποία στην πραγματικότητα είναι ένα και το αυτό. Το ένα έγκειται στο παρελθόν, το άλλο στο παρόν. Το ένα είναι η κοινή κατοχή μιας πλούσιας κληρονομιάς αναμνήσεων- το άλλο είναι η παρούσα συναίνεση, η επιθυμία κοινού ζην, η θέληση να συνεχίσουν να αξιοποιούν την αδιαίρετη περιουσία που έχουν κληρονομήσει».

RICŒUR Paul, «Cultures, du deuil à la traduction», Horizons Débats, LE MONDE, Paris, Mardi, 25 mai 2004, Le texte suivant est une version révisée d'une communication prononcée aux « Entretiens du XXIe siècle », le 28 avril 2004, à l'Unesco, σελίδα 3.	«(La deuxième notion, sur laquelle je voudrais terminer,) c'est idée d'acceptation de la perte, idée du deuil. Nous avons déjà le deuil de la traduction parfaite. Il n'y a pas de traduction parfaite, on peut retraduire toujours, et la traduction est toujours en marche».	«Θα τελειώσω με την δεύτερη έννοια) την έννοια αποδοχής της απώλειας, η ίδια, ιδέα του πένθους. Πενθούμε ήδη την τέλεια μετάφραση. Δεν υπάρχει τέλεια μετάφραση, πάντα μπορεί κανείς να αναμεταφράσει, και η μετάφραση βρίσκεται πάντα σε διαρκή κίνηση».
RICŒUR Paul, «Cultures, du deuil à la traduction», Horizons Débats, Op. Cit., σελίδα 2.	«La traduction ne se réduit pas à une technique pratiquée spontanément par des voyageurs, des marchands, des ambassadeurs, des passeurs, des traîtres et, en discipline professionnelle, par les traducteurs et les interprètes: elle constitue un paradigme pour tous les échanges, non seulement de langue à langue, mais, aussi de culture à culture».	«Η μετάφραση δεν είναι απλώς μια τεχνική που εφαρμόζεται αυθόρμητα από τους ταξιδιώτες, τους εμπόρους, τους πρεσβευτές, τους λαθρέμπορους, τους προδότες και, ως επαγγελματικός κλάδος, από τους μεταφραστές και τους διερμηνείς: είναι ένα παράδειγμα για όλες τις ανταλλαγές, όχι μόνο από γλώσσα σε γλώσσα, αλλά και από πολιτισμό σε πολιτισμό».
RICŒUR Paul, *Sur la traduction, Collection Les Belles Lettres, Collection* Traductologiques, N° dans la collection, 8, Préface de Marc De Launay, Première publication, 14/09/2016, EAN13 : 9782251700083, Paris 2021, Οπισθόφυλλο.	«Par-delà le soupçon toujours vivace de la «trahison» qui pèse sur elle, la traduction, ce «défi », apparaît en fin de compte au philosophe comme un « bonheur»: celui de « l'hospitalité langagière».	«Πέρα από την υποψία της προδοσίας, που πλανάται συνεχώς πάνω της, η μετάφραση, αυτή η πρόκληση, εμφανίζεται τελικά στο φιλόσοφο, ως μια ευτυχία: αυτή της γλωσσικής φιλοξενίας».
RICŒUR Paul, *La Mémoire, l'Histoire, l'Oubli*, Le Seuil, collection «L'ordre philosophique», Paris septembre 2000, σελίδα106.	«Impératif catégorique».	«Κατηγορική προσταγή».
ROUSSEAU Jean-Jacques, *Émile ou de l'éducation – Livre IV*, Édition électronique réalisée à partir du livre publié en 1762, σελίδα 20. Cette édition électronique a été réalisée par TREMBLAY Jean-Marie, professeur de sociologie au Cégep de Chicoutimi.	«On ne plaint pas non plus un mouton qu'on voit paître, quoiqu'on sache qu'il sera bientôt égorgé, parce qu'on juge qu'il ne prévoit pas son sort»:	«Ούτε λυπούμαστε ένα πρόβατο που βλέπουμε να βόσκει, παρόλο που ξέρουμε ότι σύντομα θα σφαγεί, επειδή κρίνουμε ότι δεν προβλέπει τη μοίρα του».

ROUSSEAU Jean-Jacques, *Émile ou de l'éducation – Livre IV*, Op. Cit., σελίδα 20.	«On ne plaint un malheureux qu'autant qu'on croit qu'il se trouve à plaindre», αποτελεί μέρος του κεφαλαίου «La pitié qu'on a du mal d'autrui ne se mesure pas sur la quantité de ce mal, mais sur le sentiment qu'on prête à ceux qui le souffrent».	«Ο οίκτος που αισθανόμαστε για την δυστυχία των άλλων δεν μετριέται με την ποσότητα αυτού του κακού, αλλά με το συναίσθημα που έχουμε για εκείνους που το υφίστανται».
ROUSSEAU Jean-Jacques, *Du contrat social ou Principes Du Droit Politique*, Chapitre 1:3 intitulé «Du droit du plus fort», version numérique produite par Jean-Marie Tremblay, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi. web :http://bibliotheque.uqac.uquebec.ca/ index.htm, σελίδα 11.	«Le plus fort n'est jamais assez fort pour être toujours le maître, s'il ne transforme sa force en droit, et l'obéissance en devoir»	« Ο πιο δυνατός δεν είναι ποτέ αρκετά δυνατός για να είναι πάντα ο ηγεμόνας, αν δεν μετατρέψει τη δύναμή του σε δίκαιο, σε νόμο, και την υπακοή σε καθήκον ».
S		
SAIVE Anne-Lise, *Les odeurs, une passerelle vers les souvenirs : caractérisation des processus cognitifs et des fondements neuronaux de la mémoire épisodique olfactive*, σελίδα 59, Neurosciences [q-bio.NC]. Université Claude Bernard – Lyon I, 2015, français, NNT : 2015LYO10078.	«… les odeurs évoquent des souvenirs plus perceptifs et émotionnels que sémantiques et conceptuels». Η συγκεκριμένη πρόταση, ανακτήθηκε από την προαναφερόμενη διδακτορική διατριβή.	«… οι μυρωδιές προκαλούν αναμνήσεις περισσότερο οξυδερκείς και συναισθηματικές παρά σημασιολογικές και εννοιολογικές».
SCHMIT Nicolas, (Commissaire européen à l'Emploi et aux droits sociaux), *Quel avenir pour l'État providence après la crise du coronavirus?*, https://www.afdt-asso.fr/regards-18.	«La Covid-19 est venu nous rappeler le rôle essentiel de l'État dans la sauvegarde du bien-être de tous ses citoyens, quel que soit leur lieu de résidence, leur âge ou s'ils ont par le passé cotisé à l'assurance sociale ou non».	«…υπενθύμισε τον ουσιώδη ρόλο του κράτους στη διασφάλιση της ευημερίας όλων των πολιτών του, ανεξάρτητα από τον τόπο διαμονής τους, την ηλικία τους ή το αν έχουν πληρώσει ή όχι στο παρελθόν την συνδρομή τους στην κοινωνική ασφάλιση».

SERRES Michel, « Discours et parcours », in *L'identité*, Claude Lévi-Strauss, Quadrige, Presses universitaires de France, Paris 1987, σελίδες 30-31.	«Et l'espace euclidien fut élu dans nos cultures du travail parce qu'il est l'espace du travail, du maçon, de l'arpenteur ou de l'architecte. D'où l'idée culturelle de l'origine praxique de la géométrie qui est une tautologie, puisque le seul espace reconnu est justement celui du travail, du transport. Mon corps n'est donc pas plongé dans un espace unique, mais dans l'intersection difficile de cette famille nombreuse, dans l'ensemble des connexions et raccordements à pratiquer entre ces variétés. Cela n'est pas donné, ou n'est pas, comme on dit, toujours déjà là. Cette intersection, ces raccordements sont toujours à construire. Et l'on dira malade en général qui manque cette construction. Son corps explose par la déconnection d'espaces. Ceci n'est qu'un début, ou n'est point le début réel, s'il existe. Mon corps habite, une fois encore, autant d'espaces qu'en ont formé la société, le groupe ou le collectif. La maison euclidienne, la rue et son réseau, le jardin ouvert et fermé, l'église ou les espaces clos du sacré, l'école et ses variétés à point fixe, et l'ensemble complexe des organigrammes. Ceux du langage, de l'usine, de la famille, du parti politique, et ainsi de suite. Dès lors, il est plongé, non plus dans un espace, mais dans l'intersection ou les raccordements de cette multiplicité. On dira, de nouveau, désadapté, ou délinquant, ou désorienté, celui qui manque ou qui refuse de passer, comme tous, dans l'échangeur de ces multiples connexions. Qui demeure dans un des espaces ou, à l'inverse, répugne à tous. Celui qui, par exemple, reste gelé, perdu, dans l'arbre familial. Ou qui craint de sortir du paradis fermé, entre deux bras de fleuve. Celui qui veut déchirer le réseau, souffert comme prison, ou carcan d'esclavage. Ceci nous amène au début. C'est qu'une culture, en général,	«Και ο ευκλείδειος χώρος επιλέχθηκε στις εργασιακές μας κουλτούρες, επειδή είναι ο χώρος της εργασίας, του χτίστη, του τοπογράφου ή του αρχιτέκτονα. Εξ ου και η πολιτισμική ιδέα της πρακτικής προέλευσης της γεωμετρίας, η οποία είναι ταυτολογία, αφού ο μόνος αναγνωρισμένος χώρος είναι ακριβώς αυτός της εργασίας, της μεταφοράς. Επομένως, το σώμα μου δεν είναι βυθισμένο σε έναν ενιαίο χώρο, αλλά στη δύσκολη διασταύρωση αυτής της πολυάριθμης οικογένειας, στο σύνολο των συνάψεων και των συνδέσεων που πρέπει να γίνουν μεταξύ αυτών των ποικιλιών. Αυτό δεν είναι δεδομένο, ή δεν είναι, όπως λέμε, πάντα ήδη εκεί. Αυτή η διασταύρωση, αυτές οι συνδέσεις πρέπει πάντα να κατασκευάζονται. Και γενικά, θα θεωρηθεί κάποιος άρρωστος που του λείπει αυτή η κατασκευή. Το σώμα του εκρήγνυται μέσω της αποσύνδεσης των χώρων. Αυτή είναι μόνο μια αρχή, ή δεν είναι η πραγματική αρχή, αν υπάρχει. Το σώμα μου κατοικεί, για άλλη μια φορά, σε τόσους χώρους όσους έχει διαμορφώσει η κοινωνία, η ομάδα ή η συλλογικότητα. Το ευκλείδειο σπίτι, ο δρόμος και το δίκτυό του, ο ανοιχτός και ο κλειστός κήπος, η εκκλησία ή οι κλειστοί χώροι του ιερού, το σχολείο και οι ποικιλίες σταθερού σημείου του και το σύνθετο σύνολο των οργανογραμμάτων. Το σώμα μου κατοικεί σε αυτούς της γλώσσας, του εργοστασίου, της οικογένειας, του πολιτικού κόμματος κ.ο.κ. Από εκεί και πέρα, βυθίζεται, όχι σε έναν χώρο, αλλά στη διασταύρωση ή στις διασυνδέσεις αυτής της πολλαπλότητας. Για άλλη μια φορά, θα θεωρήσουμε κακοπροσαρμοσμένο, ή παραβάτη, ή αποπροσανατολισμένο, αυτόν που αποτυγχάνει ή αρνείται να περάσει, όπως όλοι οι άλλοι, μέσα από την εναλλαγή αυτών των

SERRES Michel, « Discours et parcours », in *L'identité*. Βλέπε συμπληρωματικά την βιβλιογραφική αναφορά στην προηγούμενη σελίδα.	construite, dans son histoire et par elle, une intersection originale entre de telles variétés, un nœud de connexions bien précis et particulier. Cette construction, je crois bien, est son histoire même. Ce qui différencie les cultures, c'est la forme de l'ensemble des raccordements, son allure, sa place, et, aussi bien, ses changements d'états, ses fluctuations. Mais ce qu'elles ont en commun et qui les institue comme telles, c'est l'opération même de raccorder, de connecter».	πολλαπλών συνδέσεων. Αυτόν τον οποίο παραμένει σε έναν από τους χώρους ή, αντίθετα, απωθείται από όλους τους χώρους. Αυτόν που, για παράδειγμα, παραμένει παγωμένος, χαμένος, στην οικογενειακή θαλπωρή. Ή αυτόν που φοβάται να εγκαταλείψει τον κλειστό παράδεισο ανάμεσα σε δύο βραχίονες ποταμών. Εκείνον που θέλει να καταστρέψει το δίκτυο, που υπέφερε φυλακισμένος, ή σκλάβος έγκλειστος με ζουρλομανδύα. Αυτό μας φέρνει στην αρχή. Είναι ότι ένας πολιτισμός, γενικά, κατασκευάζει, στην ιστορία του και μέσω αυτής, μια πρωτότυπη διασταύρωση μεταξύ αυτών των ποικιλιών, έναν πολύ ακριβή και ιδιαίτερο κόμβο συνδέσεων. Αυτή η κατασκευή, πιστεύω, είναι η ίδια η ιστορία της. Αυτό που διαφοροποιεί τους πολιτισμούς είναι η μορφή του συνόλου των συνδέσεων, ο ρυθμός του, ο τόπος του και, επίσης, οι αλλαγές της κατάστασής του, οι διακυμάνσεις του. Αυτό όμως που έχουν κοινό και που τις καθιστά αυτές καθαυτές είναι αυτή η ίδια η λειτουργία της σύνδεσης».
SERRES Michel, *Atlas,* Champs Flammarion, Paris 1996, σελίδες 24-26.	«Voici: lorsqu'un nageur courageux traverse un fleuve large ou un détroit éventé, l'itinéraire de son voyage se divise en trois parties. Aussi longtemps qu'il garde en vue la rive du départ ou découvre celle d'arrivée, il habite encore son gîte d'origine ou déjà le but de son désir ; autrement dit, français, ici, ou japonais, là. Or, vers le beau milieu du parcours, vient un moment, décisif et pathétique, où, à égale distance des deux rivages, pendant le passage, plus ou moins durable, d'une grande bande neutre ou blanche, il n'est encore ni l'un ni l'autre et, devient peut-être, déjà, l'un et l'autre, à la fois. Inquiet, suspendu, comme en équilibre dans son mouvement, il reconnaît un espace inexploré, absent de toutes les	«Ιδού: όταν ένας θαρραλέος κολυμβητής διασχίζει ένα πλατύ ποτάμι ή ένα ευρύ στενό, με την γεωγραφική έννοια του όρου, η διαδρομή του ταξιδιού του χωρίζεται σε τρία μέρη. Όσο διατηρεί στο οπτικό του πεδίο την όχθη της αναχώρησης ή ανακαλύπτει την όχθη της άφιξης, εξακολουθεί να κατοικεί στην αρχική του πατρίδα ή ήδη στον στόχο της επιθυμίας του- με άλλα λόγια, Γάλλος, εδώ, ή Ιάπωνας, εκεί. Ωστόσο, προς τη μέση του ταξιδιού, έρχεται μια στιγμή, αποφασιστική και σύγχυσης, όταν, σε ίση απόσταση από τις δύο ακτές, κατά τη διάρκεια του περάσματος, λιγότερο ή περισσότερο διαρκούς, μιας μεγάλης ουδέτερης ή λευκής ζώνης, δεν είναι ακόμα ούτε το ένα ούτε το άλλο και, ίσως, ήδη

SERRES Michel, *Atlas,* Champs Flammarion, Paris 1996. Βλέπε συμπληρωματικά την βιβλιογραφική αναφορά στην προηγούμενη σελίδα.	cartes et qu'atlas ni voyageur ne décrivirent. Sa bonne volonté de traduire passe par le fondu enchaîné de la transition que désigne, en langue française, la préposition *entre,* longe un axe ou plonge dans un sas étrange autour desquels doivent tourner les différences du monde»	γίνεται το ένα και το άλλο, ταυτόχρονα. Ανήσυχος, αιωρούμενος, σαν να βρίσκεται σε ισορροπία στην κίνησή του, αναγνωρίζει έναν ανεξερεύνητο χώρο, που απουσιάζει από όλους τους χάρτες και που κανένας άτλαντας ούτε ο ταξιδιώτης έχουν περιγράψει. Η προθυμία του να ερμηνεύσει, συνεπάγεται το ξεθώριασμα της μετάβασης που δηλώνει η γαλλική πρόθεση *Ανάμεσα* (*Entre*), κινείται κατά μήκος ενός άξονα ή βουτάει σε ένα παράξενο υδατοφράχτη γύρω από τον οποίο πρέπει να περιστρέφονται οι διαφορές του κόσμου».
SINAPIN Marie Noeline, *L'éthique du care et l'agilité : une vision élargie du monde vivant* [Rapport de recherche] LITEM, UnivEvry, IMT-BS, Université Paris-Saclay, 91025, Evry, France.2021.hal-03363071	«L'environnement semble être la première préoccupation de l'homme moderne et elle s'est accentuée avec la crise sanitaire actuelle. Cette année, nous avons constaté la présence importante de coquelicots et si les coquelicots sont un symbole de l'absence de pesticides dans les champs, ils sont aussi un refuge pour la biodiversité. Avec sa corolle rouge sang reconnaissable entre toutes, le coquelicot apparaît dans nos champs et jardins dès le mois de mai. Il a été chanté et peint par de nombreux artistes, dont le célèbre « Les Coquelicots » de Monet. Aujourd'hui, il est érigé en symbole de la biodiversité des champs avec « l'Appel des Coquelicots » de Fabrice Nicolino, journaliste de Charlie Hebdo. L'attention portée à cette fleur montre combien l'homme pourrait prendre conscience de son écosystème et le préserver en prenant soin de la terre».	«Το περιβάλλον φαίνεται να είναι η υπ' αριθμόν ένα ανησυχία του σύγχρονου ανθρώπου, και η ανησυχία αυτή έχει αυξηθεί με την τρέχουσα υγειονομική κρίση. Φέτος, είδαμε μεγάλο αριθμό παπαρούνων, και ενώ συμβολίζουν την απουσία φυτοφαρμάκων στα χωράφια, αποτελούν επίσης καταφύγιο για τη βιοποικιλότητα. Με τη χαρακτηριστική κόκκινη σαν το αίμα στεφάνη της, η παπαρούνα εμφανίζεται στα χωράφια και τους κήπους μας από τον Μάιο και μετά. Έχει τραγουδηθεί και ζωγραφιστεί από πολλούς καλλιτέχνες, όπως το περίφημο έργο του Μονέ «Παπαρούνες». Σήμερα, έχει γίνει σύμβολο της βιοποικιλότητας στα χωράφια με την "Εκκληση για τις παπαρούνες" (Appel des Coquelicots) του δημοσιογράφου του Charlie Hebdo Fabrice Nicolino. Η προσοχή που δίνεται σε αυτό το λουλούδι δείχνει πόσο μπορούμε να ευαισθητοποιηθούμε για το οικοσύστημά μας και να το διατηρήσουμε φροντίζοντας τη γη».
T		
TARDY Michel, *Le Professeur et les images: essai sur 1'initiation*	«Or, l'image ne coïncide pas avec la réalité qu'elle représente. …	«Η εικόνα δεν συμπίπτει με την πραγματικότητα που

***aux messages visuels*, Presses Universitaires de France, L'Éducateur, Paris, 1973, σελίδα 68.**	l'image n'est pas restitution, mais reconstitution de la réalité. … L'image est toujours altération, volontaire ou involontaire, de la réalité».	αντιπροσωπεύει…, η εικόνα δεν αντιπροσωπεύει μια απόδοση της πραγματικότητας, αλλά μια ανακατασκευή της. Η εικόνα είναι πάντα μια αλλοίωση, εκούσια ή ακούσια, της πραγματικότητας».
TODOROV Tzvetan, *Les abus de la mémoire*, Arléa, Paris 1995, σελίδα 13.	(Cette mainmise sur la mémoire, (…), n'est néanmoins pas) « la spécialité de seuls régimes totalitaires ; elle est l'apanage de tous les zélés de la gloire».	(Αυτός ο έλεγχος της μνήμης, (...), δεν είναι ωστόσο) «ιδιαιτερότητα μόνο των ολοκληρωτικών καθεστώτων- είναι το προνόμιο όλων των ζηλωτών της δόξας».
V		
VISSCHER Pierre (De), «Craintes, peurs, insécurités» in Les Cahiers Internationaux de Psychologie Sociale 2015/4 (Numéro 108), Éditions Presses universitaires de Liège, σελίδα 736, ISSN 0777-0707. ISBN 9782875620903 DOI 10.3917/cips.108.0719.	«En plus des peurs dues à des éléments "naturels" de notre environnement (telle la peur de l'orage et des inondations subséquentes, voire des tsunamis), et la peur de certains animaux (reptiles, insectes, félins, etc.), ce sont les peurs d'une dégradation de l'environnement qui font actuellement débat. …S'y ajoute une peur globale quant à l'avenir même de la Terre. En effet les activités humaines influencent de façon hautement dommageable le climat dans l'ensemble du globe. Via les rejets de gaz à effet de serre, elles contribuent au réchauffement global. Les pessimistes prévoyant une augmentation de 4,8° durant le prochain siècle, la majorité des experts estime hautement probable un réchauffement de plus de 1,5° d'ici à 2100. Dans ses rapports précédents, le GIEC (Groupe d'experts intergouvernemental sur l'évolution du climat) évoquait déjà comme conséquences probables du réchauffement: l'augmentation du nombre de personnes exposées à des épisodes de stress hydrique du fait des sécheresses, l'accélération de la disparition des espèces, la baisse de productivité des cultures céréalières pour les basses altitudes ou encore l'exposition annuelle de personnes aux inondations dans les zones côtières… état de dommages pouvant équivaloir à 20% des	«Εκτός από τους φόβους που οφείλονται σε "φυσικά" στοιχεία του περιβάλλοντός μας (όπως ο φόβος των καταιγίδων και των επακόλουθων πλημμυρών ή ακόμη και των τσουνάμι) και ο φόβος ορισμένων ζώων (ερπετά, έντομα, αιλουροειδή κ.λπ.), συζητούνται σήμερα οι φόβοι για την υποβάθμιση του περιβάλλοντος. ... Σε αυτό προστίθεται ένας παγκόσμιος φόβος για το ίδιο το μέλλον της Γης. Οι ανθρώπινες δραστηριότητες έχουν εξαιρετικά επιζήμιες επιπτώσεις στο κλίμα σε ολόκληρο τον κόσμο. Μέσω της απελευθέρωσης αερίων του θερμοκηπίου, συμβάλλουν στην υπερθέρμανση του πλανήτη. Ενώ οι απαισιόδοξοι προβλέπουν, τον επόμενο αιώνα, αύξηση της θερμοκρασίας κατά 4,8°, η πλειοψηφία των ειδικών θεωρεί πολύ πιθανή μια αύξηση της θερμοκρασίας άνω του 1,5° μέχρι το 2100. "Σε προηγούμενες εκθέσεις της, η IPCC (Διακυβερνητική Επιτροπή για την Κλιματική Αλλαγή) ανέφερε ήδη τα ακόλουθα ως πιθανές συνέπειες της αύξησης της θερμοκρασίας: αύξηση του αριθμού των ανθρώπων που εκτίθενται σε υδατικό στρες λόγω ξηρασίας, επιτάχυνση της εξαφάνισης ειδών, μείωση της παραγωγικότητας των καλλιεργειών δημητριακών σε περιοχές με χαμηλό υψόμετρο ή ετήσια έκθεση των ανθρώπων σε πλημμύρες σε παράκτιες περιοχές... μια κατάσταση ζημιών που θα μπορούσε να ισοδυναμεί με

	richesses produites annuellement.» (Denis, 2014, p.75).	το 20% του παραγόμενου πλούτου ετησίως". (Denis, 2014, σ. 75)».
VIE-PUBLIQUE, https://www.vie-publique.fr/eclairage/279701-convention-citoyenne-pour-le-climat-experience-democratique-inedite**, Rédaction de Vie-Publique, Publié le 18 mai 2021.**	«Proposer des mesures pour réduire les émissions de gaz à effet de serre d'au moins 40% d'ici 2030 dans une logique de justice sociale : tel a été l'un des objectifs de la Convention citoyenne pour le climat (CCC), réunie d'octobre 2019 à juin 2020 à la demande du président de la République.	Η «πρόταση μέτρων για τη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά τουλάχιστον 40% έως το 2030, σε πνεύμα κοινωνικής δικαιοσύνης: αυτός ήταν ένας από τους στόχους της Συνέλευσης των Πολιτών για το Κλίμα (ΣΠΚ), η οποία συνεδρίασε από τον Οκτώβριο του 2019 έως τον Ιούνιο του 2020 κατόπιν αιτήματος του Προέδρου της Δημοκρατίας».
VENTRE-LESPIAUCQ Agustina, ESCRIBANO-ROCAFORT Adrian, DELGADO Juan Antonio, JIMENEZ Maria Dolores, RUBIO DE CASSAS Rafael, GRANADO-YELA Carlos, BALAGUER Luis, «Field patterns of temporal variations in the light environment within the crowns of a Mediterranean evergreen tree (Olea europaea)», in *Trees,* Op. Cit., σελίδα 13.	«The entire plant can take advantage of the seasonal changes in solar position typical of mid-latitudes by developing a consensual architectural layout that allows deeper light penetration at low solar elevation angles»	«Ολόκληρο το φυτό μπορεί να εκμεταλλευτεί τις εποχιακές αλλαγές στην ηλιακή θέση που είναι χαρακτηριστικές για τα μεσαία γεωγραφικά πλάτη, αναπτύσσοντας μια συναινετική αρχιτεκτονική διάταξη που επιτρέπει βαθύτερη διείσδυση του φωτός σε χαμηλές γωνίες ηλιακής ανύψωσης».
W		
WEBER Max, *Le savant et le politique*, version numérique produite par Jean-Marie Tremblay, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi. Site web :http://bibliotheque.uqac.uquebec.ca/ index.htm, σελίδα 22.	«L'État est l'institution qui possède, dans une collectivité donnée, le monopole de la violence «physique»[1] légitime».	«Το κράτος είναι ο θεσμός ο οποίος, σε μια δεδομένη κοινωνική ομάδα, κατέχει το μονοπώλιο της νομιμοποιημένης βίας».

Κεφάλαιο 4ο: Πίνακας παιδικής λογοτεχνίας με θέμα την φύση

Πίνακας 1.1.Α. Χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, παινεμένη και χιλιοτραγουδισμένη, άνοιξη					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Η γιαγιά άρχισε το παραμύθι, σελίδες 54-60, ΑΓΝΩΣΤΟΣ, από το *Αλφαβητάρι με τον ήλιο, Μέρος Β΄.* *Κούκος*, σελίδα 168, ΑΓΡΑΣ Τέλλος, από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. *Μάρτη, Μάρτη βροχερέ*, σελίδα 216, .Δημοτικό, *Το γαϊτανάκι*, σελίδες 240-250, ΣΑΡΡΗ Ζωρζ, από το βιβλίο *Το γαϊτανάκι*.	[*Φοβάμαι!*], σελίδες 45-46, ΒΑΛΑΒΑΝΗ Ελένη. *Ήρθε η Πασχαλιά*, σελίδες 116, ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ Χάρης, *Χελιδόνισμα*, σελίδα 141, ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ από τη Θράκη,	*Νεραντζιά*, σελίδα 80, ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ Κώστας, από τα *Ποιήματα και πεζά.* *Ένας νοικοκύρης τυφλοπόντικας*, σελίδες 216-222, ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ Ανδρέας, από το αναγνωστικό *Το ραζακί σταφύλι*.	*Ο Διάκος*, σελίδα 97, ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ Κώστας.	-	-

Πίνακας 1.1.Β. Όμορφο, μοσχομυριστό και καρποφόρο καλοκαίρι					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
-	-	-	-	[*Οι δώδεκα μήνες*], σελίδες 57-60, ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, από το βιβλίο *Οδοιπόρος*.	[*Ο γιος*], σελίδες 155-157, ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ Νίκος.

Πίνακας 1.1.Γ. Οι δύο κυρίαρχες εποχές του χρόνου					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
-	-	*Κάτω απ' το χιόνι*, σελίδες 63-64, ΑΓΡΑΣ Τέλλος, από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. *Μας έφτασε ο βαρύς χειμώνας...*, σελίδες 194-195, ΖΕΥΓΩΛΗ-ΓΛΕΖΟΥ Διαλεχτή, από τη συλλογή *Τα δυο φεγγάρια*. *Διαβατάρικο τρυγόνι*, σελίδες 262-263, ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, από τα *Κλειστά βλέφαρα*. *Τα δέντρα του δρόμου*, σελίδα 281, ΚΡΟΚΟΣ Γιώργης, από τις *Χελιδονοφωλιές*.	*Η πτώση του φύλλου που το έλεγαν Φρέντυ*, σελίδες 12-13, ΜΠΟΥΣΚΑΛΙΑ Λέο.	-	-

Πίνακας 1.2.Α. Μεγαλοπρεπής, επιβλητική					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Τι όνειρο είδε η Δαφνούλα για τον ήλιο, σελίδες 33-37, ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ Επ., από το *Αλφαβητάριο*.	*Η Αλφαβήτα δίχως ρο*, σελίδες 48-49, ΔΑΡΑΚΗ Πέπη. *Ο σπουργίτης και το ουράνιο τόξο*, σελίδες 93-94, ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ Μάνος. *Ασπρογάλανο πανί*, σελίδες 122-123, ΣΟΥΡΕΛΗ Γαλάτεια.	-	-	-	-

Πίνακας 1.2.Β. Ήλιος, ο φωτεινός σηματοδότης της					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
-	-	*Ο πρώτος μου πόθος*, σελίδες 17-23, Παπαμιχαηλ Επ. – Βουτυρας Δ., από το Αναγνωστικό *Ο ήλιος,*	*Το πορτοκάλι και μια ηλιαχτίδα*, σελίδα 10, ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ Μάνος.	-	-

		Κικιρίκου! Κικιρί!, σελίδα 24, ΚΑΡΘΑΙΟΥ Ρένα, από τη συλλογή *Χαρταετοί στον ουρανό*. *Κοντά στους ανθρώπους,* σελίδες 70-79, ΣΤΑΘΑΤΟΥ Φράνση, από το βιβλίο *Ήταν κάποτε μια νεράιδα*. *Καλοκαιρινές φιλίες*, σελίδα 268, ΚΡΟΚΟΣ Γιώργης, , από τις *Χελιδονοφωλιές*.	*Πώς βάφτηκαν κόκκινα τ' αστεράκια*, σελίδες 36-37, ΜΟΡΙΤΣ Ρούντο. *Όπου η Τρελούτσικη γίνεται ένας ήλιος αρμυρός ήλιος θαλασσινός*, σελίδες 19-21, ΒΑΛΑΣΗ Ζωή. *Ο ποντικός και η θυγατέρα του*, σελίδες 50-52, ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ. *Ο Πρασινοσκούφης*, σελίδες 63-65, ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ Πιπίνα. *Το περιβόλι του Σαμίχ*, σελίδες 154-157, ΨΑΡΑΥΤΗ Λίτσα. *Παππούς και εγγονή*, σελίδες 160-163, ΦΡΑΓΚΟΥΛΗ Φωτεινή. *Περίπατος στο βυθό της θάλασσας*,		

			σελίδες 169-172, ΒΕΡΝ Ιούλιος.		

Πίνακας 1.2.Γ. Ο ουρανός, απέραντος και γεμάτος με πλουμιστά φωτεινά ουράνια σώματα					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
-	-	-	-	*Ο ήλιος επαντρεύτηκε*, σελίδα 182, Δημοτικό. *Πατρίδα*, σελίδα 198, ΜΑΒΙΛΗΣ Λορέντσος, από το βιβλίο *Τα σονέτα.* *Μέσα στην καταιγίδα*, σελίδες 271-275, ΑΓΓΕΛΟΥ Ι., από το μυθιστόρημα *Ένα καλοκαίρι γεμάτο βροχή*.	*Η πολιτεία της λίμνης*, σελίδες 24-25, ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Μ.. *Ο αστρολάβος*, σελίδες 13-14, ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης.

Πίνακας 1.2.Δ. Αρώματα ανθισμένων λουλουδιών που ευωδιάζουν					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Τι όνειρο είδε η Δαφνούλα για τον ήλιο, σελίδες 33-37, ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ	ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ των Μικρασιατών Ελλήνων από τη Ν. Αλικαρνασσό	-	-	-	-

Επ., από το *Αλφαβητάριο*. *Η γιαγιά άρχισε το παραμύθι*, σελίδες 54-60, ΑΓΝΩΣΤΟΣ, από το *Αλφαβητάρι με τον ήλιο, Μέρος Β΄*.	της Κρήτης, σελίδες 80-83.				

Πίνακας 1.2.Ε. Ζωντανά χρώματα					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
		-	-	-	-
Γύρω γύρω όλοι, σελίδες 122-124, ΚΑΡΘΑΙΟΥ Ρένα, από το βιβλίο *Χαρταετοί στον ουρανό*. *Τα δελφίνια*, σελίδες 207-214, ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, από το βιβλίο *Ιστορίες σαν παραμύθια*. *Η μερμηγκοφωλιά*, σελίδες 141-147, ΚΟΥΒΑΛΙΑ-ΓΟΥΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ Μαρία, από το βιβλίο *Πες μου κάτι, Μανούλα*. *Το γαϊτανάκι*, σελίδες 240-250, ΣΑΡΡΗ Ζωρζ, από το βιβλίο *Το γαϊτανάκι*. *Γύρω γύρω όλοι*, σελίδες 122-124, ΚΑΡΘΑΙΟΥ Ρένα, από το βιβλίο	*Ο σπουργίτης και το ουράνιο τόξο*, σελίδες 93-94, ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ Μάνος. *Ασπρογάλανο πανί*, σελίδες 122-123, ΣΟΥΡΕΛΗ Γαλάτεια. [*Οι τηγανίτες του Τραγοπόδη*], σελίδες 137-140, ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ Πιπίνα. ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ των Μικρασιατών Ελλήνων από τη Ν. Αλικαρνασσό της Κρήτης, σελίδες 80-83.				

Χαρταετοί στον ουρανό.					

Πίνακας 1.2.ΣΤ. Χλωρίδα, πανίδα και υπέδαφος που μαγεύουν					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
-	-	*Κοντά στους ανθρώπους,* σελίδες 70-79, ΣΤΑΘΑΤΟΥ Φράνση, από το βιβλίο *Ήταν κάποτε μια νεράιδα*. *Μάνα και ψυχομάνα*, σελίδες 34-41, ΤΑΡΣΟΥΛΗ Γεωργία, από το βιβλίο *Οι φίλοι μας τα ζώα*. *Οι μεγάλες λύπες*, σελίδες 54-62, ΑΓΡΑΣ Τέλλος, από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. *Κάτω απ' το χιόνι*, σελίδες 63-64, ΑΓΡΑΣ Τέλλος, από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. *Γαλανό*, σελίδα 140, ΚΡΟΚΟΣ Γιώργης, από τα *Παιδικά χαμόγελα*. *Ανθονήσι*, σελίδα 148, ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, από τα *Φευγάτα χελιδόνια*.	*Το πορτοκάλι και μια ηλιαχτίδα*, σελίδα 10, ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ Μάνος. *Πώς βάφτηκαν κόκκινα τ' αστεράκια*, σελίδες 36-37, ΜΟΡΙΤΣ Ρούντο. *Όπου η Τρελούτσικη γίνεται ένας ήλιος αρμυρός, ήλιος θαλασσινός*, σελίδες 19-21, ΒΑΛΑΣΗ Ζωή. *Η Χελωνίτσα Καρέττα-Καρέττα και το παλιό Φολκσβάγκεν*, σελίδες 28-31, ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ Χρήστος. *Ο Πρασινοσκούφης*, σελίδες 63-65, ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ Πιπίνα. *Το περιβόλι του Σαμίχ*, σελίδες 154-157, ΨΑΡΑΥΤΗ Λίτσα.	-	-

		Θάμα, σελίδα 274, από τις *Σπίθες στη στάχτη*. *Τα δέντρα του δρόμου*, σελίδα 281, ΚΡΟΚΟΣ Γιώργης, από τις *Χελιδονοφωλιές*. *Γαλήνη*, σελίδα 293, ΣΟΛΩΜΟΣ Διονύσιος, από τα *Ποιήματα*.	*Το περιβόλι του Σαμίχ*, σελίδες 154-157, ΨΑΡΑΥΤΗ Λίτσα. *Παππούς και εγγονή*, σελίδες 160-163, ΦΡΑΓΚΟΥΛΗ Φωτεινή. *Ας δώσουμε τον κόσμο στα παιδιά*, σελίδα 164, ΧΙΚΜΕΤ Ναζίμ. *Περίπατος στο βυθ της θάλασσας*, σελίδες 169-172, ΒΕΡΝ Ιούλιος.		

Πίνακας 1.2.Ζ. Στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
-	-	-	-	[*Οι δώδεκα μήνες*], σελίδες 57-60, ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, από το βιβλίο *Οδοιπόρος*. *Κατάνακρα στο σύνορο*, σελίδα 71, ΡΩΤΑΣ Βασίλης, από την ποιητική συλλογή *Κιθάρα και γαρούφαλο*. *Ο ήλιος επαντρεύτηκε*, σελίδες 182, Δημοτικό.	ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης, *Ο αστρολάβος*, σελίδες 13-14, ΔΟΥΚΑΣ Στρατής. [*Στον κήπο*], σελίδα 18, ΠΑΛΑΜΑΣ Κωστής. *Η πολιτεία της λίμνης*, σελίδες 24-25, ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Μ.. [*Ο ασημένιος δρόμος*], σελίδες 30-33, ΜΠΟΝΤΗΣ Γιώργος.

				Πατρίδα, σελίδα 198, ΜΑΒΙΛΗΣ Λορέντσος, από το βιβλίο *Τα σονέτα.* [*Για το θάνατο της θυγατέρας μου Ναθαλίας*], σελίδες 205-206, ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ Αριστοτέλης, *Βίος και Έργα.* *Οι γερανοί*, σελίδες 213-214, ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ Αριστομένης, από το βιβλίο *Ποιήματα.* *Μέσα στην καταιγίδα*, σελίδες 271-275, ΑΓΓΕΛΟΥ Ι. από το μυθιστόρημα *Ένα καλοκαίρι γεμάτο βροχή*.	ΧΩΡΕΑΝΘΗ Ελένη, *Η Ασπρούδα*, σελίδες 34-36. *Ο κορυδαλλός*, σελίδα 83, ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ Ανδρέας. *Νανούρισμα*, σελίδα 88, ΧΙΚΜΕΤ Ναζίμ, Μετάφραση: ΡΙΤΣΟΣ Γιάννης. [*Ο γιος*], σελίδες 155-157, ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ Νίκος. *Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι*, σελίδα 191, ΣΟΛΩΜΟΣ Διονύσιος. *Η καλλονή με το φιδίσιο κορμί*, σελίδες 261-263, ΜΑΡΡΑ Ειρήνη.

Πίνακας 1.2.Η. Απέραντη και κρυστάλλινη θάλασσα					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
-	-	-	-	*Κατάνακρα στο σύνορο*, σελίδα 71, ΡΩΤΑΣ Βασίλης,	[*Να σ' αγναντεύω θάλασσα*], σελίδα

				από την ποιητική συλλογή *Κιθάρα και γαρούφαλο*. *Ο ήλιος επαντρεύτηκε*, σελίδα 182, Δημοτικό.	20, ΒΑΡΝΑΛΗΣ Κώστας. *Νανούρισμα*, σελίδα 88, ΧΙΚΜΕΤ Ναζίμ. Μετάφραση: ΡΙΤΣΟΣ Γιάννης. *Η μαμά μας η θάλασσα*, σελίδες 95 -97, Λότη ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ-ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ. *Ο αστρολάβος*, σελίδες 13-14, ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης.

Πίνακας 2.1.Α. Διαχρονική αγάπη, φροντίδα και περιποίηση της φύσης και απόλαυση των καρπών της					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Τα παιδιά της γης, σελίδες 184-187, ΚΑΣΔΑΓΛΗ Λίνα, από το περιοδικό *Η Οδηγός,* 1952. *Πώς ο Λιάς έσπαζε το κεφάλι του για το πού θα 'βρισκε η μάνα του ψάρι*, σελίδες 229-235, ΞΑΝΘΑΚΗ-ΣΟΛΩΜΟΥ Βάσα, από το βιβλίο	*Ο Παππούλης*, σελίδα 24, ΡΩΤΑΣ Βασίλης. *Φύλλο φύλλο της κουκιάς*, σελίδες 56-58, ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ από τη Μήλο.	*Η Αστροναύτισσα*, σελίδες 15-16, ΚΑΡΘΑΙΟΥ Ρένα, από τη συλλογή *Χαρταετοί στον ουρανό*. *Ο Παππούλης*, σελίδα 25, ΡΩΤΑΣ Βασίλης, από τη συλλογή *Αυγούλα*.	*Έκτακτα μέτρα στη Λιλιπούπολη για το νέφος*, σελίδες 23-25, ΚΡΙΕΖΗ Μαριανίνα – ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΗ Ρεγγίνα. *Ο θεός Διόνυσος*, σελίδες 53-55, ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ Χάρης.	[*Οι δώδεκα μήνες*], σελίδες 57-60, ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, από το βιβλίο *Οδοιπόρος*.	[*Τραγουδάκια του Φωτούλη*], σελίδα 22, ΡΙΤΣΟΣ Γιάννης. *Η Ασπρούδα*, σελίδες 34-36, ΧΩΡΕΑΝΘΗ Ελένη.

Περιπέτειες του μικρού Λιά.	Συμφωνία μ' ένα δέντρο, σελίδα 72, ΚΡΟΚΟΣ Γιώργης. *Δώσε την αγάπη*, σελίδες 107-108. ΣΟΥΡΕΛΗ Γαλάτεια. *Ασπρογάλανο πανί*, σελίδες 122-123, ΒΑΡΕΛΛΑ Αγγελική. *Τα δυο αδέρφια,* σελίδα 143, ΠΑΡΑΜΥΘΙ από τη Μέση Ανατολή.	*Οι μεγάλες λύπες*, σελίδες 54-62, ΑΓΡΑΣ Τέλλος, από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. *Κοντά στους ανθρώπους,* σελίδες 70-79, ΣΤΑΘΑΤΟΥ Φράνση, από το βιβλίο *Ήταν κάποτε μια νεράιδα*. *Θεοφάνια σ' ένα νησάκι*, σελίδες 157-165, ΓΛΕΖΟΣ Πέτρος, από το βιβλίο *Το σπίτι με τα περιστέρια*. *Από το αεροπλάνο*, σελίδες 181-183, ΚΑΣΔΑΓΛΗ Λίνα, από το περιοδικό *Η Οδηγός*. *Στο χωριό*, σελίδες 185-188, ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Βάσος, από το βιβλίο *Οι ξεριζωμένοι*. *Η γιδούλα μας,* σελίδες 236-242, ΠΑΠΑΧΑΡΙΣΗΣ Αθαν., από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*.	*Ο μόχθος της μύγας*, σελίδες 61-62, ΠΑΡΑΜΥΘΙ από την Καλαβρία. *Το περιβόλι του Σαμίχ*, σελίδες 154-157, ΨΑΡΑΥΤΗ Λίτσα.		*Η Χιονάτη της Πάρνηθας*, σελίδες 37-39, ΒΕΝΕΖΗΣ Ηλίας. [*Ο γιος*], σελίδες 155-157, ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ Νίκος. *Ειρήνη*, σελίδα 243, ΡΙΤΣΟΣ Γιάννης.

Πίνακας 2.1.Β. Λαχανικά που ευδοκιμούν πάντα, πηγές γευστικής ευχαρίστησης					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
-	-	*Το πιο πολύτιμο δώρο*, σελίδες 111-114, ΨΑΘΑΣ Δημ. από *χρονογράφημα της εφημερίδας Τα Νέα*.	*Παππούς και εγγονή*, σελίδες 160-163, ΦΡΑΓΚΟΥΛΗ Φωτεινή.	-	-

Πίνακας 2.2.Α. Η φύση προστατεύει και αυτοπροστατεύεται					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Πώς ένα άλογο κι ένας σπουργίτης βοηθούν ο ένας τον άλλο, σελίδες 39-41, ΚΟΥΡΤΙΔΗΣ Αρ., από το βιβλίο *Ιστορίες*, Αναγνωστικό Β' Δημοτικού. *Τα δελφίνια*, σελίδες 207-214, ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, από το βιβλίο *Ιστορίες σαν παραμύθια*.	[*Ο τελευταίος ιππόκαμπος*], σελίδες 76-77, ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Βαγγέλης. *Η ευγνωμοσύνη του μικρού μυρμηγκιού*, σελίδα 100, ΑΙΣΩΠΟΣ.	-	-	-	-

Πίνακας 2.2.Β. **Διαρκής βιοποικιλότητα**					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Ο γνωστικός βάτραχος, σελίδες 42-43, ΚΟΥΡΤΙΔΗΣ Αρ., από το βιβλίο *Ιστορίες*, Αναγνωστικό Β' Δημοτικού.	*Ο μικρός κάστορας και η ηχώ*, σελίδες 101-104, ΜΑΚ ΝΤΟΝΑΛΝΤ Άμυ.	*Ο πρώτος μου πόθος*, σελίδες 17-23, ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ Επ. – ΒΟΥΤΥΡΑΣ Δ., από το Αναγνωστικό *Ο ήλιος*.	*Το τραγούδι της φάλαινας*, σελίδες 15-17, ΣΕΛΝΤΟΝ Ντάιαν.	*Το θαλασσινό τριφύλλι*, σελίδα 19, ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας, από την ποιητική συλλογή *Τα ρω του έρωτα*.	*Ο αστρολάβος*, σελίδες 13-14, ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης.
Η μερμηγκοφωλιά, σελίδες 141-147, ΚΟΥΒΑΛΙΑ-ΓΟΥΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ Μαρία, από το βιβλίο *Πες μου κάτι, Μανούλα*.		*Το παραμύθι του Κεφάλα*, σελίδες 49-52, ΣΥΜΕΩΝ Αλέξης, από *Το παραμύθι του Κεφάλα, της Πηδηχτής και του Γελαστού*.	*Η χελωνίτσα Καρέττα-Καρέττα και το παλιό Φολκσβάγκεν*, σελίδες 28-31, ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ Χρήστος.	*Ο πρώτος ταξιδιώτης*, σελίδες 46-54, ΒΕΝΕΖΗΣ Ηλίας, από το μυθιστόρημα *Αιολική γη*.	*Η πολιτεία της λίμνης*, σελίδες 24-25, ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Μ..
Το ξένο αυγό, σελίδες 161-167, ΒΑΛΑΒΑΝΗ Ελένη από το βιβλίο *Το χρυσό ρόδι*.		*Τρεχούμενο νερό*, σελίδα 53, ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, από τα *Φευγάτα Χελιδόνια*.	*Πώς βάφτηκαν κόκκινα τ' αστεράκια*, σελίδες 36-37, ΜΟΡΙΤΣ Ρούντο.	[*Οι δώδεκα μήνες*], σελίδες 57-60, ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, από το βιβλίο *Οδοιπόρος*.	*Στο καλοκαίρι*, σελίδα 27, ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ Ανδρέας.
Ο Πιτσιρίκος, σελίδες 198-206, ΤΣΟΥΚΑΛΑ Δανάη από το βιβλίο *Τα παραμύθια της Νεφέλης*.		*Οι μεγάλες λύπες*, σελίδες 54-62, ΑΓΡΑΣ Τέλλος, από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*.	*Λιοντάρι και αγριόχοιρος*, (Μύθος διασκευασμένος από τη συγγραφέα Έλλη Αλεξίου), σελίδα 46, ΑΙΣΩΠΟΣ.	*Μακάριοι άνθρωποι*, σελίδες 67-71, ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης, από το βιβλίο *Ιστορίες και περιστατικά*.	*Ο σκαντζόχοιρος*, σελίδα 29, ΠΑΙ Τσου Τσεν. Μετάφραση: Σκαρτσής Σωκράτης.
Τα δελφίνια, σελίδες 207-214, ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, από το βιβλίο *Ιστορίες σαν παραμύθια*.		*Κοντά στους ανθρώπους*, σελίδες 70-79, ΣΤΑΘΑΤΟΥ Φράνση, από το βιβλίο *Ήταν κάποτε μια νεράιδα*.	*Ο ποντικός και η θυγατέρα του*, σελίδες 50-52, ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ.	*Ο τσαλαπετεινός κι η καρακάξα*, σελίδες 211-213, ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ.	[*Ο ασημένιος δρόμος*], σελίδες 30-33, ΜΠΟΝΤΗΣ Γιώργος.
Δημοτικά		*Γάτα, λιοντάρι και άνθρωπος*, σελίδες 87-89, ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ.	*Ο Πρασινοσκούφης*, σελίδες 63-65, ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ Πιπίνα.	*Φθινόπωρο*, σελίδες 215-216, ΜΕΛΙΣΣΑΝΘΗ, από την ποιητική	*Η Ασπρούδα*, σελίδες 34-36, ΧΩΡΕΑΝΘΗ Ελένη.

Το γαϊτανάκι, σελίδες 240-250, ΣΑΡΡΗ Ζωρζ, από το βιβλίο *Το γαϊτανάκι*.		*Ένας πελαργός*, σελίδες 109, ΑΘΑΝΑΣ Γεώργιος, από την *Ευδοκία*. *Το παγόνι*, σελίδα 110, ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, από τα *Παιδικά τραγούδια*. *Ο παπαγάλος*, σελίδες 116-117, ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, από τα *Παιδικά τραγούδια*. *Η χρυσόμυγα*, σελίδες 166-167, ΜΩΡΑΪΤΙΝΗΣ Τίμος, από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. *Πλουμιστός αετός*, σελίδα 184, ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ Στέλιος, από τις *Μικρές φωνές*. *Ένα θαυμάσιο ταξίδι στους αιθέρες*, σελίδες 197-212, ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, από το βιβλίο *Ο γερο-Όλυμπος*. *Αφώλιαστο πουλί*, σελίδες 214-215, ΑΓΡΑΣ Τέλλος,	*Ένας αλλιώτικος ποδοσφαιρικός αγώνας*, σελίδες 143-146, ΚΑΛΙΟΤΣΟΣ Παντελής. *Ο γλάρος*, σελίδα 152, ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας. *Περίπατος στο βυθό της θάλασσας*, σελίδες 169-172, ΒΕΡΝ Ιούλιος.	συλλογή *Προφητείες*. *Τ' αηδόνι*, σελίδες 245-246, ΛΑΠΑΘΙΩΤΗΣ Ναπολέων, *Τα ποιήματα*. *Δυο παιδιά μπροστά σ' έναν τάφο*, σελίδες 247-253, ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ Στρατής, από τη συλλογή διηγημάτων *Το πράσινο βιβλίο*. *Απομεσήμερο με τα λιοντάρια*, σελίδες 289-293, ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Μ., από το βιβλίο *Αφρικανική περιπέτεια*.	*Η Χιονάτη της Πάρνηθας*, σελίδες 37-39, ΒΕΝΕΖΗΣ Ηλίας. *Τα πουλιά*, σελίδες 51-54, ΠΟΤΑΜΙΤΗΣ Δημήτρης. *Της ξενιτιάς*, σελίδα 56, ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ. [*Ο γιος*], σελίδες 155-157, ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ Νίκος. [*Ο Μυστράς*], σελίδες 187-189, ΟΥΡΑΝΗΣ Κώστας. *Η Βροχούλα, ο Μουντζούρης κι ένα χριστουγεννιάτικο όνειρο*, σελίδες 250-252, ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ Χρήστος. [*Ταξίδια γεμάτα περιπέτειες*], σελίδες 265-267, ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ,

		από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. *Ένας νοικοκύρης τυφλοπόντικας*, σελίδες 216-222, ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ Ανδρέας, από το αναγνωστικό *Το ραζακί σταφύλι*. *Η ρίζα του δέντρου*, σελίδες 233-234, ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, από τα *Φωτερά σκοτάδια*. *Ο καλογιάννος*, σελίδα 235, ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ από το Αγρίνιο. *Η λοιδοριά*, σελίδα 256, ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ. *Το δελφίνι*, σελίδες 264-268, ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΣ Θέμος, από το βιβλίο *Ο ψευτοθόδωρος*. *Ο τζίτζικας*, σελίδα 282, ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, από τα *Παιδικά τραγούδια*.			Μετάφραση: Καλοκύρης Δημήτρης *Η φάλαινα κι ο οισοφάγος της*, σελίδες 280-282, ΚΙΠΛΙΝΓΚ Ράντγιαρντ.

Πίνακας 2.2.Β.β. Οικοσύστημα		
Χερσαίοι βιότοποι	**Υδροβιότοποι**	**«Υβριδικοί» χώροι**
Ο Πιτσιρίκος, σελίδες 198-206, ΤΣΟΥΚΑΛΑ Δανάη, από το βιβλίο *Τα παραμύθια της Νεφέλης*. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.	*Ο μικρός κάστορας και η ηχώ*, σελίδες 101-104, Μακ Ντοναλντ Άμυ, από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.	*Κοντά στους ανθρώπους,* σελίδες 70-79. Από το βιβλίο *Ήταν κάποτε μια νεράιδα,* ΣΤΑΘΑΤΟΥ Φράνση, από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

Το γαϊτανάκι, σελίδες 240-250. Από το βιβλίο *Το γαϊτανάκι,* ΣΑΡΡΗ Ζωρζ, από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.	*Το παραμύθι του Κεφάλα*, σελίδες 49-52. Από *Το παραμύθι του Κεφάλα, της Πηδηχτής και του Γελαστού,* ΣΥΜΕΩΝ Αλέξης, από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.	*Ο αστρολάβος*, σελίδες 13-14, ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης, από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.
Οι μεγάλες λύπες, σελίδες 54-62. Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων,* ΑΓΡΑΣ Τέλλος, από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.	*Τρεχούμενο νερό*, σελίδες 53. Από τα *Φευγάτα Χελιδόνια,* ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.	*Ο πρώτος μου πόθος*, σελίδες 17-23. Από το Αναγνωστικό *Ο ήλιος,* Παπαμιχαηλ Επ. – Βουτυρας Δ., από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.
Ένας νοικοκύρης τυφλοπόντικας, σελίδες 216-222, ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ Ανδρέας, από το αναγνωστικό *Το ραζακί σταφύλι, από* το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.	*Η χελωνίτσα Καρέττα-Καρέττα και το παλιό Φολκσβάγκεν*, σελίδες 28-31, ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ Χρήστος, από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.	*Λιοντάρι και αγριόχοιρος*, (Μύθος διασκευασμένος από τη συγγραφέα Έλλη Αλεξίου), σελίδα 46, ΑΙΣΩΠΟΣ, από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.
Η ρίζα του δέντρου, σελίδες 233-234. Από τα *Φωτερά σκοτάδια,* ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.	*Περίπατος στο βυθό της θάλασσας*, σελίδες 169-172, ΒΕΡΝ Ιούλιος, από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.	*Ένα θαυμάσιο ταξίδι στους αιθέρες*, σελίδες 197-212, ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, από το βιβλίο *Ο γερο-Όλυμπος, από* το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.
Η λοιδοριά, σελίδα 256, ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ, από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.	*Το θαλασσινό τριφύλλι*, σελίδα 19. Από την ποιητική συλλογή *Τα ρω του έρωτα,* ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας, από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.	*Της ξενιτιάς*, σελίδα 56, ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ, από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.
Ο τζίτζικας, σελίδα 282. Από τα *Παιδικά τραγούδια,* ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.	*Η πολιτεία της λίμνης*, σελίδες 24-25, ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Μ., από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.	[*Ο Μυστράς*], σελίδες 187-189, ΟΥΡΑΝΗΣ Κώστας, από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.
Πώς βάφτηκαν κόκκινα τ' αστεράκια, σελίδες 36-37, ΜΟΡΙΤΣ Ρούντο, από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.		
Ο Πρασινοσκούφης, σελίδες 63-65, ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ Πιπίνα, από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.		
[*Οι δώδεκα μήνες*], σελίδες 57-60. Από το βιβλίο *Οδοιπόρος,* ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.		

Μακάριοι άνθρωποι, σελίδες 67-71. Από το βιβλίο *Ιστορίες και περιστατικά,* ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης, από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. *Δυο παιδιά μπροστά σ' έναν τάφο*, σελίδες 247-253, ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ Στρατής, από τη συλλογή διηγημάτων *Το πράσινο βιβλίο, από* το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. *Απομεσήμερο με τα λιοντάρια*, σελίδες 289-293, ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Μ., από το βιβλίο *Αφρικανική περιπέτεια, από* το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. [*Ο ασημένιος δρόμος*], σελίδες 30-33, ΜΠΟΝΤΗΣ Γιώργος, από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003. *Η Χιονάτη της Πάρνηθας*, σελίδες 37-39, ΒΕΝΕΖΗΣ Ηλίας, από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003.		

Α) Συνεχής καταστροφή, ρύπανση και καταπάτηση της Φύσης					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
-	-	-	-	*Το φοινικόδεντρο*, σελίδες 202-205, ΒΑΡΕΛΛΑ Αγγελική, από το περιοδικό *Συνεργασία.*	*Ο αστρολάβος*, σελίδες 13-14, ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης. [*Ο ασημένιος δρόμος*], σελίδες 30-33, ΜΠΟΝΤΗΣ Γιώργος.

					Η Ασπρούδα, σελίδες 34-36, ΧΩΡΕΑΝΘΗ Ελένη. *Δρακοπαραμύθι*, σελίδες 57-59, ΒΑΡΕΛΛΑ Αγγελική. *Περιπέτεια με την τηλεόραση*, σελίδες 60-63, ΡΟΝΤΑΡΙ Τζιάννι, Απόδοση: Ζέη Άλκη *Ο παράξενος πραματευτής*, σελίδες 277-279, ΒΑΛΑΣΗ Ζωή.

Β) Διαρκής εκμετάλλευση των ζώων					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
-	-	*Καναρίνι*, σελίδες 246-247, ΡΩΤΑΣ Βασίλης, από την *Αυγούλα*.	*Το τραγούδι της φάλαινας*, σελίδες 15-17, ΣΕΛΝΤΟΝ Ντάιαν.	*Ο πρώτος ταξιδιώτης*, σελίδες 46-54, ΒΕΝΕΖΗΣ Ηλίας, από το μυθιστόρημα *Αιολική γη*. [*Οι δώδεκα μήνες*], σελίδες 57-60, ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, από το βιβλίο *Οδοιπόρος*. *Απομεσήμερο με τα λιοντάρια*, σελίδες 289-293, ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Μ., από το βιβλίο *Αφρικανική περιπέτεια*.	*Το άρρωστο άλογο*, σελίδα 271, ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας.

Γ) Κίνδυνοι που διατρέχουν τα ζώα, διαρκώς					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Η σουσουράδα, σελίδες 90-93, Κυρα-Μαρθα, από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*.	*Ξ…όπως Ξιφίας*, σελίδες 35-36, ΦΡΑΓΚΙΑ Μαρία.	*Χελιδονοφωλιές*, σελίδες 62-63, ΑΓΡΑΣ Τέλλος, από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*.	*Η χελωνίτσα Καρέττα-Καρέττα και το παλιό Φολκσβάγκεν*, σελίδες 28-31, ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ Χρήστος.	*Ο τσαλαπετεινός κι η καρακάξα*, σελίδες 211-213, ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ.	[*Ο ασημένιος δρόμος*], σελίδες 30-33, ΜΠΟΝΤΗΣ Γιώργος.
Ο Γιαννάκης και ο Φλοξ, σελίδες 124-130, ΤΑΡΣΟΥΛΗ Γεωργία, από το βιβλίο *Τα παραμύθια που αγαπώ*.	[*Ο τελευταίος ιππόκαμπος*], σελίδες 76-77, ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Βαγγέλης.	*Γάτα, λιοντάρι και άνθρωπος*, σελίδες 87-89, ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ.	*Η τρεχάλα*, σελίδες 166-168, ΝΤΑΛ Ρόαλντ.		[*Ταξίδια γεμάτα περιπέτειες*], σελίδες 265-267, ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, Μετάφραση: Καλοκύρης Δημήτρης
Ο Πιτσιρίκος, σελίδες 198-206, ΤΣΟΥΚΑΛΑ Δανάη, από το βιβλίο *Τα παραμύθια της Νεφέλης*.	*Η ευγνωμοσύνη του μικρού μυρμηγκιού*, σελίδα 100, ΑΙΣΩΠΟΣ.	*Η γιδούλα μας*, σελίδες 236-242, ΠΑΠΑΧΑΡΙΣΗΣ Αθαν., από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*.			[*Η θλιμμένη αγελάδα*], σελίδες 273-276, ΤΡΙΒΙΖΑΣ Ευγένιος.
Τα δελφίνια, σελίδες 207-214, ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, από το βιβλίο *Ιστορίες σαν παραμύθια*.		*Διαβατάρικο τρυγόνι*, σελίδες 262-263, ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, από τα *Κλειστά βλέφαρα*.			
Πώς ο Λιάς είδε κάτι που οι άλλοι δεν μπορούσαν να δουν, σελίδες 220-224, ΞΑΝΘΑΚΗ-ΣΟΛΩΜΟΥ Βάσα, από το βιβλίο *Περιπέτειες του μικρού Λιά*.					
Σπιτόγατος, σελίδες 107-119, ΣΦΑΕΛΛΟΥ Κ. Α., από το βιβλίο					

Τα απομνημονεύματα ενός γάτου.					

Α) Ζώα που εξαγριώνονται, προκαλώντας σοβαρά ατυχήματα στους ανθρώπους					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Σπιτόγατος, Σελίδες 107-119, ΣΦΑΕΛΛΟΥ Κ. Α., από το βιβλίο *Τα απομνημονεύματα ενός γάτου.* *Ο Γιαννάκης και ο Φλοξ*, σελίδες 124-130, ΤΑΡΣΟΥΛΗ Γεωργία, από το βιβλίο *Τα παραμύθια που αγαπώ.*	*Η ευγνωμοσύνη του μικρού μυρμηγκιού*, σελίδα 100, ΑΙΣΩΠΟΣ.	-	-	*Απομεσήμερο με τα λιοντάρια*, σελίδες 289-293, ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ι. Μ., από το βιβλίο *Αφρικανική περιπέτεια.*	[*Οι φίλοι μας οι τσιγγάνοι*], σελίδες 256-257, ΣΑΡΑΝΤΙΤΗ Ελένη.

Β) Καταστροφικά φυσικά φαινόμενα					
Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α'-Β' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού 2003**
Ο γνωστικός βάτραχος, σελίδες 42-43, ΚΟΥΡΤΙΔΗΣ Αρ., από το βιβλίο *Ιστορίες*, Αναγνωστικό Β' Δημοτικού.	Ο Αϊ-Βασίλης θα βρει το δρόμο του, σελίδες 113-114, ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ Κατερίνα.	-	-	*Μέσα στην καταιγίδα*, σελίδες 271-275, ΑΓΓΕΛΟΥ Ι. από το μυθιστόρημα *Ένα καλοκαίρι γεμάτο βροχή.*	*Η Ασπρούδα*, σελίδες 34-36, ΧΩΡΕΑΝΘΗ Ελένη. [*Ένας σκύλος σωτήρας*], σελίδες 40-42, ΛΟΝΤΟΝ Τζακ, Μετάφραση: Μενδράκος Τάκης.

					[*Ο γιος*], σελίδες 155-157, ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ Νίκος. *Η Βροχούλα, ο Μουντζούρης κι ένα χριστουγεννιάτικο όνειρο*, σελίδες 250-252, ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ Χρήστος. [*Οι φίλοι μας οι τσιγγάνοι*], σελίδες 256-257, ΣΑΡΑΝΤΙΤΗ Ελένη. *Η καλλονή με το φιδίσιο κορμί*, σελίδες 261-263, ΜΑΡΡΑ Ειρήνη.

Κεφάλαιο 5ο: Οδηγοί έρευνας

Παρά το γεγονός ότι οι παρόντες οδηγοί έρευνας εξυπηρετούν τους δύο, προαναφερόμενους στο δεύτερο εισαγωγικό μέρος, στόχους, δηλαδή την ταχεία πρόσβαση σε δεδομένα, που έχει ανάγκη ένας οποιοσδήποτε εκπαιδευτικός ή ερευνητής, καθώς και την δυνατότητα επαναπροσανατολισμού της εργασίας τους, την οποία δεν είχαν ενδεχομένως προβλέψει, η εμφάνισή τους επιτρέπει στη συγγραφέα της παρούσας Διατριβής να εκπονήσει κι άλλες μελέτες, οι οποίες στηρίζονται στις αριθμητικές σχέσεις των εμφανιζόμενων στοιχείων. Παραδείγματος χάριν, όσον αφορά το ευρετήριο της πανίδας, παρατηρείται ότι ο αριθμός των σελίδων όπου αναφέρονται τα πουλιά είναι αριθμητικά περισσότερος, από τον αριθμό των σελίδων όπου αναφέρονται άλλα είδη. Βέβαια, στην προτεινόμενη ερευνητική εργασία, θα πρέπει, απαραίτητα, να ληφθεί υπόψη και το πλήθος των αναφορών ανά σελίδα του Corpus.

Α) Ευρετήριο συγγραφέων αποσπασμάτων στα Ανθολόγια

Α

ΑΓΓΕΛΟΥ Ιωάννης, 133, 150, 290, 350, 363, 749, 753, 764

ΑΓΝΩΣΤΟΣ, 150, 191, 228, 299, 582, 585, 591, 595–596, 745, 750

ΑΓΡΑΣ Τέλλος, 127, 134–137, 139, 141–142, 151, 154, 157, 191, 228, 249, 320–321, 332, 398, 475, 484, 499, 511, 583, 592, 607, 615, 624, 745–746, 751, 755, 757–758, 760, 763

ΑΘΑΝΑΣ Γεώργιος, 139, 156, 472, 485, 608, 758

ΑΙΣΧΥΛΟΣ, 135

ΑΙΣΩΠΟΣ, 127–129, 152, 447, 450, 500, 514, 534, 575–577, 607, 625, 756–757, 760, 763–764

ΑΛΕΞΙΟΥ Έλλη, 128–129, 136, 152, 500, 534, 608, 625, 757, 760

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Βασίλης, 120–124, 327, 329, 549

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ Κατερίνα, 576, 764

ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ Δημοσθένης 127

ΑΝΝΙΝΟΣ Γ., 132

ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ Ρένος, 138

ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ Τάσος, 127

ΑΡΑΝΙΤΟΥ Λιάνα, 136

Β

ΒΑΛΑΒΑΝΗ Ελένη, 127, 130, 150, 152, 192, 227, 471, 483, 572, 575, 582, 591, 608, 745, 757

ΒΑΛΑΣΗ Ζωή, 126, 133, 150, 152, 272, 278, 320, 333, 335, 748, 751, 762

ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ Αριστοτέλης, 138, 154, 349, 352, 355, 362, 753

ΒΑΡΕΛΛΑ Αγγελική, 127–131, 151–152, 398, 416, 577, 755, 761–762

ΒΑΡΝΑΛΗΣ Κώστας, 126, 135–136, 153–154, 371, 373, 754

ΒΕΝΕΖΗΣ Ηλίας, 127, 150–151, 398, 411, 468, 508, 524, 603, 613, 636, 755, 757–758, 761–762

ΒΕΡΝ Ιούλιος, 21, 144, 158, 274, 324, 333–334, 375, 499, 529, 568, 610, 624, 688, 749, 752, 758, 760

ΒΙΖΥΗΝΟΣ Γεώργιος, 136, 143

ΒΛΑΜΗ Εύα, 133

ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ Γιάννης, 127, 128

ΒΛΑΧΟΣ Άγγελος, 127

ΒΛΑΧΟΥ Ελένη, 131

ΒΟΥΤΥΡΑΣ Δημήτρης, 126, 150, 271, 277, 499, 533, 603, 624, 747, 757, 760

ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ Νικηφόρος, 136, 137, 139

Γ

ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΟΥ Σοφία, 126

ΓΚΑΤΣΟΣ Νίκος, 134, 138, 154

ΓΚΛΙΟΡΙ Ντέμπι, 144

ΓΚΟΣΙΝΥ Ρενέ, 144, 145

ΓΚΟΥΤΜΑΝ Κλοντ, 144

ΓΛΕΖΟΣ Πέτρος, 129, 151, 400, 422, 755

ΓΟΥΔΕΛΗ Μαρία, 135

ΓΟΥΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ Μαρία, 307, 583, 586, 588, 593, 596, 600, 750

ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ-ΣΟΥΡΕΛΗ Γαλάτεια, 131

ΓΡΥΠΑΡΗΣ Ιωάννης, 137

Δ

ΔΑΡΑΚΗ Πέπη, 127, 150, 262, 572, 575, 584, 593, 747

ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Βάσος, 130–131, 133, 401, 422, 755

ΔΕΛΤΑ Πηνελόπη, 108, 129

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ, 135, 136, 137, 155, 193, 229, 290, 501, 536, 580, 582, 592, 627, 745, 758, 760

ΔΟΥΚΑ Μάρω, 128

ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, 127, 150, 242, 346, 357, 398, 405, 408–410, 419, 503, 516, 604, 629, 746, 752, 754, 757, 760, 762

ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, 128, 136, 139–140, 142–143, 154–157, 251, 322, 499–500, 512, 528, 589, 599, 601, 605, 618, 623, 625, 746, 751, 757, 759–760, 763

Ε

ΕΛΑΤΟΣ Νώντας, 128

ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας, 22, 134–135, 137, 154–155, 375, 477, 492, 499, 514, 529, 543, 568, 603, 610, 624, 691, 757–758, 760

ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ Ανδρέας, 154, 349, 362, 753

Ζ

ΖΑΛΟΚΩΣΤΑΣ Χρήστος, 131

ΖΑΡΑΜΠΟΥΚΑ Σοφία, 129

ΖΕΗ Άλκη, 128, 131, 132, 133, 158, 762

ΖΕΥΓΩΛΗ-ΓΛΕΖΟΥ Διαλεχτή, 138, 141, 153, 154, 250, 746

Η

ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Βαγγέλης, 446, 457, 576, 756, 763

Θ

ΘΕΟΤΟΚΑΣ Γιώργος, 130, 234

ΘΕΟΧΑΡΗ-ΠΕΡΡΑΚΗ Ελένη, 128

Ι

ΙΝΚΙΟΦ Ντιμίτερ, 144

ΙΟΡΔΑΝΙΔΟΥ Μαρία, 130

ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ Δ. Ιωάννης, 128

ΙΩΑΝΝΟΥ Γιώργος, 108, 125, 128, 129, 137, 142, 143

Κ

ΚΑΒΑΦΗΣ Κωνσταντίνος, 22, 136, 155, 375, 568, 690

ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ Γαλάτεια, 128

ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ Νίκος, 128, 150, 242, 350, 399, 405, 411, 419, 508, 512, 636, 746, 753, 755, 758, 765

ΚΑΛΒΟΣ Ανδρέας, 138

ΚΑΛΙΟΤΣΟΣ Παντελής, 128, 130–131, 152, 502, 515, 609, 629, 758

ΚΑΝΑΒΑ Ζωή, 130

ΚΑΝΑΚΗΣ Νίκος, 135, 137–138, 154, 157, 575

ΚΑΡΕΛΛΗ Ζωή, 138

ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΗ Ρεγγίνα, 126, 152, 396, 428, 754

ΚΑΡΘΑΙΟΥ Ρένα, 134–135, 137–138, 141–142, 154–156, 272, 278, 306, 308, 397, 407, 586, 595–597, 748, 750, 754

ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ Ανδρέας, 130, 227, 328, 500, 511, 617, 625, 745, 759–760

ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ Κώστας, 22, 137, 227, 234, 235, 375, 568, 692, 745

ΚΑΣΔΑΓΛΗ Λίνα, 108, 125, 129, 138, 140, 151, 154, 398, 400, 408, 413, 417, 754–755

ΚΙΠΛΙΝΓΚ Ράντγιαρντ, 145, 158, 471, 485, 496, 618, 759

ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ Γ., 132

ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης, 126–127, 151, 288, 346, 352–353, 372, 374, 499, 503, 519, 536, 605, 624, 629, 749, 752, 754, 757, 760–761

ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ Μάνος, 126, 127, 128, 150, 151, 194, 262, 272, 277–278, 307, 320, 578, 585, 594–595, 747, 750–751

ΚΟΡΝΑΡΟΣ Βιτσέντζος, 135

ΚΟΤΖΙΟΥΛΑΣ Γιώργος, 138–139

ΚΟΥΒΑΛΙΑ-ΓΟΥΜΕΝΟΠΟΥΛΟΥ Μαρία, 128, 130, 141, 151, 153, 307, 583, 586, 588, 593, 596, 600, 603, 750, 757

ΚΟΥΓΙΟΥΛΗΣ Γιάννης, 138

ΚΟΥΡΤΙΔΗΣ Αριστοτέλης, 127, 132, 151–152, 447, 449–450, 468, 582, 584, 592, 602, 756–757, 764

ΚΡΙΕΖΗ Μαριανίνα, 126, 151, 396, 428, 754

ΚΡΟΚΟΣ Γιώργης, 136, 140, 143, 154–155, 251, 259, 273, 278, 321, 323, 330, 398, 420, 576, 746, 748, 751–752, 755

ΚΥΡΑ-ΜΑΡΘΑ, 128, 152, 573, 763

Λ

ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ, 128, 130, 131, 132, 138, 151, 152, 153, 476, 478, 491–492, 500, 512, 607, 618–619, 626, 757, 759, 760, 763

ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ, 126, 127, 131, 132, 151, 152, 153, 273, 279, 298, 308, 404, 468, 510, 573, 575, 576, 585, 594, 596, 608, 748, 749, 750, 754, 757, 763

ΛΑΠΑΘΙΩΤΗΣ Ναπολέων, 139, 155, 480, 489, 610, 758

ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ Ανδρέας, 135, 155, 470, 563, 606, 757

ΛΕ ΓΚΟΦ Ζακ, 145

ΛΟΙΖΟΥ Μάρω, 126, 129, 132

ΛΟΝΤΟΝ Τζακ, 144, 158, 764

ΛΟΡΚΑ Φεντερίκο Γκαρθία, 146

ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, 145, 158, 481, 492, 617, 758, 763

ΛΟΥΝΤΕΜΗΣ Μενέλαος, 127

ΛΥΜΠΕΡΑΚΗ Μαργαρίτα, 132

Μ

ΜΑΒΙΛΗΣ Λορέντσος, 137, 154, 289, 348, 355, 360, 749, 753

ΜΑΚ ΝΤΟΝΑΛΝΤ Άμυ, 145, 158, 498, 527, 577, 579, 587, 602, 603, 622, 757, 759

ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ Μιλτιάδης, 136, 140

ΜΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ Δημήτρης, 155, 577

ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ Σοφία, 127

ΜΑΡΙΝΟΣ Γιώργος, 137, 154, 576

ΜΑΡΡΑ Ειρήνη, 130, 133, 139, 151, 351, 356, 363, 753, 765

ΜΑΣΤΟΡΗ Βούλα, 128

ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ-ΠΑΠΑΔΑΚΗ Σοφία, 126

ΜΕΛΑ Ναταλία, 129

ΜΕΛΙΣΣΑΝΘΗ, 138, 155, 469, 608, 757

ΜΕΤΑΞΑ Αντιγόνη, 129

ΜΗΛΙΑΔΗΣ Γιάννης, 126

ΜΟΝΤΗΣ Κώστας, 132

ΜΟΡΙΤΣ Ρούντο, 144, 158, 272, 278, 320, 502, 515, 606, 628, 748, 751, 757, 760

ΜΟΣΤΡΑΤΟΥ Σμαράγδα, 128

ΜΠΑΡΑΣ Αλέξανδρος, 140

ΜΠΑΡΜΠΩ Φιλίπ, 144

ΜΠΕΡΑΤΗΣ Γιάννης, 130–131

ΜΠΟΝΤΗΣ Γιώργος, 151, 348, 356, 361, 506, 524, 608, 634, 752, 757, 761, 763

ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ Χρήστος, 151, 152, 321, 336–337, 469, 499, 528, 604, 616, 624, 751, 757–758, 760, 763, 765

ΜΠΟΥΜΗ-ΠΑΠΑ Ρίτα, 140, 142

ΜΠΟΥΣΚΑΛΙΑ Λέο, 144, 158, 250, 253, 746

ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ Στρατής, 129, 132–133, 151, 504, 518, 611, 630, 758, 761

ΜΩΡΑΪΤΙΝΗΣ Τίμος, 141, 156, 471, 611, 758

Ν

ΝΑΚΟΥ Λιλίκα, 128, 131

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Νανά, 135

ΝΤΑΛ Ρόαλντ, 144, 158, 763

Ξ

ΞΑΝΘΑΚΗ-ΣΟΛΩΜΟΥ Βάσα, 151, 152, 398, 421, 754, 763

ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Γρηγόριος, 128, 130, 132

Ο

ΟΜΗΡΟΣ, 135, 453, 457

ΟΥΡΑΝΗΣ Κώστας, 130, 139, 152, 502, 537, 615, 627, 758, 760

Π

ΠΑΙ Τσου Τσεν, 146, 159, 470, 606, 757

ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ Παύλος, 131

ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ-ΠΕΤΡΩΝΔΑ Ευγενία, 128, 134, 576

ΠΑΛΑΜΑΣ Κωστής, 134, 137, 140, 154, 347, 358, 752

ΠΑΛΛΗΣ Αλέξανδρος, 136, 138, 140

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ιωάννης Μιχαήλ, 126, 134, 150, 151, 288, 348, 358–359, 500, 505, 521, 530, 606, 615, 625, 633, 749, 752, 757, 758, 760–761, 762, 764

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ Αλέξανδρος, 130, 140

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Λευτέρης, 136

ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, 130–131, 151, 152, 154, 307, 448, 452, 469, 495, 501, 535, 586, 595, 611, 614, 627, 750, 756–758, 760, 763

ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ Επαμεινώνδας, 126, 150, 151, 261, 271, 277, 298, 499, 533, 584, 593–594, 596, 599, 603, 624, 747, 749, 757, 760

ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, 108, 132, 135, 139, 143, 153, 155, 156, 157, 473–474, 487, 490, 501, 513, 562, 587, 598, 609, 610, 620, 626, 758–760, 762

ΠΑΠΑΧΑΡΙΣΗΣ Αθανάσιος, 131–132, 152, 402, 426–427, 755, 763

ΠΑΡΑΜΥΘΙ, 126–127, 129, 131–132, 145, 151–153, 158, 273, 279, 298, 308, 397, 399, 409, 468, 573, 575–577, 585, 594, 596, 608, 748–750, 754–755, 757, 763

ΠΕΝΤΖΙΚΗΣ Νίκος Γαβριήλ, 128

ΠΕΤΡΑΚΗ Αιμιλία, 131

ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ-ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Λότη, 128, 129, 130, 151, 371, 373, 381, 557, 754

ΠΕΤΣΑΛΗΣ Θανάσης, 127

ΠΟΛΕΜΗΣ Ιωάννης, 22, 136, 139, 512, 694

ΠΟΛΙΤΗΣ Κοσμάς, 129

ΠΟΡΙΩΤΗΣ Ν., 140

ΠΟΡΦΥΡΑΣ Λάμπρος, 140, 141

ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΣ Θέμος, 132, 469, 495, 619, 759

ΠΟΤΑΜΙΤΗΣ Δημήτρης, 127, 152, 480, 492, 613, 758

ΠΡΕΒΕΛΑΚΗΣ Παντελής, 129, 130

ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ Αριστομένης, 138, 154, 349, 753

ΠΥΛΙΩΤΟΥ Μαρία, 129

Ρ

ΡΑΒΑΝΗΣ-ΡΕΝΤΗΣ Δημήτρης, 129

ΡΙΤΣΟΣ Γιάννης, 131, 134–135, 137–140, 150, 154, 159, 349, 371, 373, 396, 399, 411–412, 417, 427, 753–755

ΡΟΝΤΑΡΙ Τζιάννι, 144, 146, 158, 762

ΡΩΜΑΝΟΣ ο Μελωδός, 137

ΡΩΤΑΣ Βασίλης, 135, 137, 141–143, 154, 156–157, 347, 364, 371–372, 397–398, 404, 419, 575, 752–754, 762

Σ

ΣΑΙΝΤ-ΕΞΥΠΕΡΥ Αντουάν, 144

ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ Χάρης, 121, 127, 132, 136, 138, 152, 192, 228, 397, 419, 579, 582, 592, 745, 754

ΣΑΜΑΡΑΚΗΣ Αντώνης, 127, 134

ΣΑΡΑΝΤΗ Γαλάτεια, 132

ΣΑΡΑΝΤΙΤΗ Ελένη, 133, 153, 764–765

ΣΑΡΡΗ Ζωρζ, 131, 150, 154, 192, 230, 308, 498, 510, 584, 587, 590, 592, 596–597, 601, 612, 623, 745, 750, 758, 760

ΣΕΛΝΤΟΝ Ντάιαν, 144, 158, 470, 495, 603, 757, 762

ΣΕΜΠΕ Ζαν Ζακ, 144

ΣΕΦΕΡΗΣ Γιώργος, 129, 136

ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ Άγγελος, 136, 138

ΣΙΝΟΥ Κίρα, 130

ΣΟΛΩΜΟΣ Διονύσιος, 127, 137–138, 141, 144, 154–155, 323, 350, 353, 356, 363, 752–753

ΣΟΛΩΜΟΥ-ΞΑΝΘΑΚΗ Βάσα, 131, 151, 152, 398, 421, 754, 763

ΣΟΥΡΕΛΗ Γαλάτεια, 129, 131, 151, 263, 307, 399, 405, 421, 577, 580, 585, 594–595, 747, 750, 755, 767

ΣΠΑΘΑΡΗΣ Ευγένιος, 128–129

ΣΠΕΡΑΝΤΣΑΣ Στέλιος, 141, 157, 612, 758

ΣΤΑΘΑΤΟΥ Φράνση, 127–128, 151, 272, 278, 319, 328, 399, 408, 498, 533, 607, 622, 748, 751, 755, 757, 759

ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΣ Μιχαήλ, 108, 125, 133, 135, 136, 139, 155, 157

ΣΤΑΥΡΟΥ Τατιάνα, 130

ΣΥΜΕΩΝ Αλέξης, 127, 152, 498, 527, 605, 623, 757, 760

ΣΦΑΕΛΛΟΥ-ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ Καλλιόπη, 128, 129, 763, 764

ΣΩΤΗΡΙΟΥ Διδώ, 130, 131

Τ

ΤΑΓΚΟΡ Ραμπιντρανάθ, 146

ΤΑΡΣΟΥΛΗ Γεωργία, 126–129, 151–153, 319, 751, 763–764

ΤΕΡΖΑΚΗΣ Άγγελος, 126

ΤΟΥΡΝΙΕ Μισέλ, 146

ΤΡΙΒΙΖΑΣ Ευγένιος, 129, 133, 136, 153, 763

ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ Πιπίνα, 127, 130, 151, 273, 278, 307, 322, 339–340, 502, 515, 580, 585, 595, 609, 628, 748, 750–751, 757, 760

ΤΣΟΥΚΑΛΑ Δανάη, 131, 152, 498, 509, 610, 623, 757, 759, 763

ΤΥΠΑΛΔΟΣ Ιούλιος, 137

Φ

ΦΑΚΙΝΟΥ Ευγενία, 128–129

ΦΑΡΙΑΝΤ Φερεϋντούν, 145

ΦΙΛΝΤΙΣΗ Σοφία, 129

ΦΡΑΓΚΙΑ Μαρία, 126, 152, 572, 575, 763

ΦΡΑΓΚΙΑΣ Ανδρέας, 131

ΦΡΑΓΚΟΥΛΗ Φωτεινή, 130, 151, 274, 279, 323, 435, 437, 748, 752, 756

ΦΡΑΝΤΖΗ Θέτις, 129

Χ

ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ Κυριάκος, 137, 196

ΧΑΤΖΗΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ Τάκης, 132

ΧΑΤΖΗΓΙΑΝΝΙΟΥ Χρυσούλα, 129, 153, 563, 572, 575, 588–589, 598–600

ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑΟΥ Ντίνα, 136

ΧΑΤΖΗΧΑΝΝΑ Φιλίσα, 130

ΧΑΤΖΙΔΑΚΗ Ελίζα, 130

ΧΙΚΜΕΤ Ναζίμ, 146, 159, 323, 349, 371, 373, 565, 752–754

ΧΙΟΥ Έλσα, 127

ΧΟΡΤΙΑΤΗ Θέτη, 135, 137, 138

ΧΩΡΕΑΝΘΗ Ελένη, 126, 151, 349, 352, 397, 421, 507, 517, 611, 635, 753–754, 757, 762, 764

Ψ

ΨΑΘΑΣ Δημήτρης, 128, 134, 152, 437–439, 756

ΨΑΡΑΥΤΗ Λίτσα, 127, 130, 151, 274, 322–323, 398, 418, 748, 751–752, 755

Β) Ευρετήριο με θέμα την πανίδα

Α

Αγρίμια, 401, 422, 502, 515, 609, 628

Αγριόχοιρος, 127, 152, 500, 531–532, 534, 606–607, 624–625, 757, 760

Αετός, 126, 131, 141, 156, 476, 491, 612, 618, 758

Αηδόνα, 480, 492, 613

Αηδόνι, 139, 142, 155, 362–364, 370, 472–473, 479–480, 487–489, 557, 608–610, 758

Αηδόνι, 139, 142, 155, 362–364, 370, 472–473, 479–480, 487–489, 557, 608–610, 758

Αλεπού, 65, 126–128, 137, 153, 155, 498, 501–502, 509–510, 514–515, 525, 604–606, 609, 622, 627–628

Αλκυόνα, 480, 492, 616

Αράχνες, 505, 521, 615, 632

Αρνάκι, 333, 345, 499, 511, 556, 606, 624

Αρνάκια, 319, 325, 332, 510

Αρπακτικά, 500, 532, 534, 607, 625

Αυγό, 130, 152, 320, 396, 427, 468–469, 471, 482–483, 499, 528, 603–604, 608, 623, 757

Β

Βάτραχος, 127, 152, 468, 602, 757, 764

Γ

Γαϊδουράκια, 397, 408

Γαρίδα, 498, 527, 604, 623

Γάτα, 127, 152, 468, 575, 608, 615, 757, 763

Γατάκι, 128

Γίδα, 401–402, 426–427

Γιδούλα, 131, 152, 402, 426–427, 755, 763

Γλάρος, 130, 137, 154, 321, 329, 476–477, 492, 609–610, 758

Γύπας, 500, 532, 534, 607, 625

Δ

Δελφίνι, 29–30, 132, 153, 306, 335–336, 345, 453–454, 457, 468–469, 494–495, 556, 586, 595, 610–611, 619–620, 759

Ε

Ελαφάκι, 508, 524, 612, 636

Ενυδρίδα, 498, 527, 577–578, 587, 601–602, 622

Ερπετό, 469, 606

Ζ

Ζαρκαδάκι, 501–502, 514–515, 604–606, 626–628

Η

Ηλιόψαρο, 335

Θ

Θαλασσινά, 272, 278, 320, 325, 333, 335

Ι

Ιππόκαμπος, 127, 152, 446, 457, 459, 576, 756, 763

Κ

Κάβουρας, 129, 498, 527, 604, 622

Καβουρού, 347, 364, 370

Καλογιάννος, 131, 152, 362, 475–476, 491, 618, 759

Καμήλα, 468, 603

Καμηλοπάρδαλη, 504, 520, 611, 613, 630–631

Καναρίνι, 143, 157, 762

Καρακάξα, 138, 151, 477–478, 491–492, 605–607, 757, 763

Καρδερίνα, 475, 484, 615

Καρέττα-Καρέττα, 320–321, 336–339, 345, 499, 528, 556, 604, 623–624, 751, 757, 760, 763

Κάστορας, 145, 158, 498, 527, 577–579, 587, 601–603, 622, 757, 759

Κλώσα, 126, 572, 575

Κλωσοπούλια, 572, 574

Κοκκινολαίμης, 362

Κόκορας, 271, 278–279

Κοράκι, 500, 532, 534, 607, 625

Κορυδαλλός, 136, 154, 349, 362–363, 753

Κότα, 396, 427

Κότσυφας, 498, 509, 609, 622

Κούκος, 139, 154, 191, 228, 231, 471, 483–484, 583, 591–592, 607, 745

Κουκουβάγια, 126, 131, 498, 509–510, 609–610, 622–623

Κουνούπι, 498, 509, 609, 622

Λ

Λαγουδάκι, 128

Λαυράκι, 470, 496, 617

Λιοντάρι, 65, 127, 152, 468, 500, 504–505, 520–521, 531–532, 534, 606–608, 612, 614–615, 624–625, 631–632, 757, 760, 763

Λιόντισσα, 5 04, 520, 612, 631

Λύκος, 128, 153, 498, 509–510, 525, 609, 622–623

Μ

Μαλάκια, 499, 527–528, 610, 624

Μαραμπού, 504, 520, 612–613, 630–631

Μεληδόνα, 193, 229, 580, 582, 592

Μέλισσα, 288, 348, 360–361, 731

Μελίσσι, 348, 358–359

Μέρμηγκας, 498, 514, 531, 536, 604, 623

Μερμήγκια, 499, 532, 536, 583, 593, 605, 624

Μυρμηγκάκι, 575

Μύρμηγκας, 469, 607

Μυρμήγκι, 446, 449–450, 575–576

Π

Παγόνι, 139, 156, 472–473, 487, 608–609, 758

Πάπια, 466, 497, 527, 577–578, 587, 601–602, 622

Πάπιες, 140, 155, 472, 486, 527, 611

Πελαργός, 139, 156, 472, 485–486, 608, 758

Πέρδικα, 126, 131, 480, 492, 613

Περιστέρι, 321, 329, 446, 450, 575–576

Πεταλούδα, 135, 322, 330, 350

Πουλάκι, 126, 134, 139, 155, 261, 479–480, 488–489, 498–499, 509, 511, 584, 593, 596, 606, 608–610, 622, 624

Πουλί, 136, 142, 157, 191, 228, 306, 466, 468, 475, 482, 484, 490, 583, 585, 591, 595, 597, 604, 615, 694, 718, 758

Πουλιά, 127–129, 152, 191–192, 227–229, 242, 250, 252–253, 271, 298, 306, 308, 319, 325, 329, 346, 356–357, 361, 364, 397, 420, 468–469, 474, 476, 480–484, 486, 489, 491–492, 499–500, 503–504, 506–508, 517–518, 520, 524, 531–534, 572, 574–577, 579, 582, 584–585, 587, 590–597, 603–604, 607–608, 610, 612–614, 618, 624–625, 630–631, 633, 635–636, 758

Πρόβατα, 332, 350, 363, 398, 403, 421, 499, 510, 606, 624

Σ

Σαλίγκαροι, 469, 607

Σαρκοβόρα, 500, 532, 534, 607, 625

Σαύρες, 505, 519, 521, 615, 632

Σκαντζόχοιρος, 159, 470, 523, 525, 606, 757

Σκιουράκια, 507, 517, 610, 635

Σκουληκάκι, 350

Σκουμπρί, 470, 496, 617

Σκυλί, 424, 573

Σκύλος, 144, 158, 469, 574, 616, 764

Σουσουράδα, 128, 152, 573, 763

Σπίνος, 474, 483, 614

Σπουργίτης, 127–128, 150–151, 193–194, 262, 264, 306–307, 447, 449–450, 498, 509, 576–578, 582, 584–585, 592–595, 610, 623, 747, 750, 756

Σπουργίτι, 447, 449, 475, 484, 615

Σπουργίτια, 398, 415, 418, 446, 449

Σπουργίτια, 398, 415, 418, 446, 449

Σφήκα, 288, 348, 360

Τ

Ταύρος, 132

Τεστούντο, 192, 226–227, 232, 572, 574–575, 581–582, 591

Τζίτζικα, 273

Τζιτζίκι, 273, 278–282

Τίγρης, 525

Τρυποκάρυδα, 498, 509, 609, 622

Τρυποφράχτης, 469–470, 482–483, 604, 606

Τσαλαπετεινός, 138, 151, 477–478, 491–492, 605–607, 757, 763

Τυφλοπόντικας, 130, 227, 500, 511, 617, 625, 745, 759–760

Φ

Φάλαινα, 145, 158, 457, 470–471, 496, 617–618, 759

Φεγγαρόψαρο, 334–335

Φίδι, 128–129, 426

Φλώρος, 475, 484, 615

Φτερά, 8, 234, 306, 319, 469–471, 478, 481–483, 491, 498, 503, 509, 518, 577, 585, 595, 604–607, 609–610, 622, 630

Φτερούγες, 271, 275, 277–279, 281, 319, 325, 484

Χ

Χελιδόνα, 193, 229, 480, 492, 580, 582, 592, 613

Χελιδονάκι, 128, 140, 472, 486, 611

Χελιδόνι, 249, 253, 325, 329, 486

Χελιδόνια, 136, 140, 155–156, 250, 253, 322, 350, 363, 474, 483, 499, 528, 605, 614, 623, 751, 757, 760

Χελώνα, 192, 226–227, 232, 336–337, 339, 345, 498, 506, 524, 527, 556, 572, 574–575, 577–578, 581–582, 587, 591, 601, 603, 607, 622, 633

Χελωνίτσα, 126, 151, 320–321, 336–337, 499, 528, 603–604, 623–624, 751, 757, 760, 763

Χρυσόμυγα, 141, 156, 470–471, 610–611, 758

Ψ

Ψαράκια, 272, 278, 320, 325, 333, 335, 470, 496, 500, 529, 605, 618, 625

Ψάρι, 131, 151, 398, 421, 498, 527, 604, 622, 754

Ψάρια, 193, 262, 288, 324, 334–335, 345–346, 372, 374, 399, 405, 421, 470, 494, 496, 527, 530, 556, 576–577, 585, 593, 617

Γ) Ευρετήριο με θέμα την χλωρίδα

Α

Αγκάθι, 469, 498, 509, 608, 622

Αγουρίδα, 396–398, 403, 419, 575

Αγριοβαλάνια, 503, 516, 604, 629

Ακακία, 471, 611

Αμπέλι, 175, 396–397, 403–404, 508, 512, 543, 574, 614, 636

Ανθάκια, 226, 576

Ανθίζ', 348

Ανθονήσι, 140, 155, 321–322, 329, 751

Απιδιές, 503, 518, 610, 630

Αρμπαρόριζα, 350, 356

Αστάχυα, 249, 253, 320

Αστεροκλάδη, 251, 323

Β

Βαθιορίζη, 251, 322

Βασιλικά, 396, 407

Βατομουριά, 501, 514, 605, 627

Βελανιδιές, 499, 531, 533, 602, 624

Βλάστηση, 279, 324, 334, 345, 497, 500–501, 528–529, 532, 534–535, 556, 605, 613, 625–626

Γ

Γαζία, 397

Γιασεμί, 127, 151, 298, 300, 575, 584, 594

Γιασεμιά, 249, 320, 325

Γρασίδι, 308, 499, 501, 510–511, 514, 585, 596, 604–606, 623–624, 627

Γύρη, 329–330

Δ

Δάση, 192, 227, 276, 325–326, 345, 349, 400, 408, 499, 501, 506, 508, 516–517, 524, 528, 532, 535, 556, 572, 574, 582, 591, 608, 610, 613–614, 624, 626, 633, 636, 662, 665

Δάσος, 76, 172, 192–193, 227, 262, 410, 468, 482, 498, 502–503,

506, 508–510, 515–516, 523–524, 546, 572, 575–576, 582, 584–585, 591, 593, 596, 603–604, 607–609, 612, 622–623, 628–629, 633, 636, 665, 725

Δασοτοπιά, 504, 520, 613, 631

Δέντρο, 22, 136–137, 154, 204, 250–251, 253, 271, 278, 319, 322, 330, 332, 397–398, 420, 451, 466, 477–478, 491, 498, 500–501, 504, 506–507, 509, 511–513, 516–517, 520, 575–576, 605–606, 608–612, 617, 620, 622, 625–626, 630, 634–635, 694, 715, 755

Δημητριακά, 404–405, 407–408, 498, 518, 531, 533, 535, 607, 622, 719

Ζ

Ζουμπούλια, 498, 510, 612, 623

Κ

Καλάμια, 471, 498, 500, 531–534, 607, 611, 613, 622, 626

Καλαμπόκι, 204, 477, 491, 605, 715

Κάμπος, 226–227, 282, 329, 497, 531, 533, 607, 622

Καρπός, 183, 275, 417, 516

Κάστανο, 470, 606

Κάστορας, 145, 158, 498, 527, 577–579, 587, 601–603, 622, 757, 759

Κεράσι, 417

Κερασιά, 308, 585, 596

Κήπος, 105, 130, 403, 740

Κλαδί, 364, 398, 410, 446, 450, 510, 576, 694

Κλαδιά, 192, 227, 233, 250, 253, 261, 263, 271, 307, 319, 325, 332, 352, 356, 420, 452, 502, 504, 512, 515, 517, 520, 572, 575, 580, 582, 584–585, 591, 593, 595, 608, 612, 628, 631

Κλαρί, 272, 468, 470, 482–483, 603, 606

Κληματαριά, 250, 306, 501, 532, 536, 585, 595, 597, 614, 627

Κληματόβεργα, 397, 419

Κλωνάρι, 249–250, 252

Κοιλάδα, 235, 500–501, 514, 516, 532, 534, 604, 612, 626–627, 683–684

Κοκκινογούλια, 499, 511, 616, 624

Κολοκυθιές, 499, 511, 616, 624

Κορμός, 507, 517, 609, 634

Κοτσάνι, 249

Κουκί, 141

Κρεμμύδι, 397, 412–415, 438

Κριθάρι, 408, 447, 449

Κυδωνιά, 398, 413

Κυκλαμιά, 249, 320, 329, 348

Λ

Λαχανικό, 499, 511, 616, 624

Λεμόνι, 396, 412

Λεμονιά, 396, 412

Λεύκα, 322, 398, 418

Λοιδοριά, 132, 153, 500, 512, 619, 626, 694–695, 759–760

Λουλουδάκια, 192, 228, 579, 582, 591

Λουλούδια, 172, 190–191, 224–227, 229, 241, 271–272, 278, 281, 288, 298–300, 306–307, 319–320, 325, 329, 331, 333, 335, 345–347, 349, 351–353, 362, 364, 370–372, 396, 407, 452, 470,

498–499, 503, 510–511, 518, 527, 552, 556–557, 577, 582, 584–585, 587–588, 591–592, 594–597, 600, 604, 610–612, 616, 622–624, 630, 691–692

Λουλουδιασμένος, 227

Μ

Μαργαρίτα, 132, 135, 424, 576

Μελιτζάνα, 204, 715

Μέντα, 350, 356

Μετάξι, 397, 413

Μηλιά, 398, 413, 501, 532, 536, 614, 627

Μήλο, 60, 151, 323, 397–398, 404, 416, 565, 573, 575–577, 754

Μουριά, 397, 413, 501, 513, 620, 626

Μπάμιες, 499, 511, 616, 624

Μπουμπούκια, 249, 253, 298, 320, 358, 594, 599

Ν

Νεραντζιά, 137, 154, 227, 745

Ο

Ολάνθιστους, 397

Οπωρικό, 499, 511, 616, 624

Π

Πανσέδες, 347

Παπαρούνες, 136, 272, 275, 319, 324, 326–328, 345, 556, 742

Παπαρουνίτσες, 499, 510, 606, 623

Πασχαλιά, 137, 154, 192, 228, 579, 582, 591–592, 745

Πατάτες, 499, 510, 606, 624

Περβόλι, 306, 308, 585–586, 595–597

Περιβόλι, 130, 151, 274, 322–323, 398, 418, 470, 575, 610, 748, 751–752, 755

Πέταλα, 271, 277, 281, 319, 325, 345, 556

Πεύκο, 330, 498, 509, 609, 623

Πλατάνι, 479, 488, 609

Πολυάνθη, 251, 322

Ποντικός, 127, 137, 151, 273, 279, 282, 468, 608, 748, 757

Πορτοκάλι, 126, 150, 271–272, 275, 277–278, 281, 319–320, 396, 412, 414, 747, 751

Πορτοκάλια, 397, 412–413

Πουρνάρι, 349, 352, 427, 506–507, 516–517, 608–609, 634

Πρασινάδα, 349, 352, 355, 370, 400, 408, 501, 503, 518, 532, 537, 557, 610, 614, 627, 630, 691

Πυκνοφύλλη, 251, 322

Ρ

Ρίζα, 142, 157, 354, 399, 408, 500, 511–512, 617–618, 625, 759–760

Ρόδα, 249, 320, 325, 346, 358

Ροδακινιά, 308, 585, 596

Ρόδι, 130, 152, 398, 418, 471, 483, 608, 757

Ροδιά, 127, 151, 308, 398, 418, 576, 584, 595–596

Ροδοδάφνες, 501, 532, 537, 615, 627

Ροδοστάφυλο, 501, 532, 536, 614, 627

Σ

Σιτάρια, 307, 586–587, 596, 600

Σκίνα, 503, 518, 611, 630

Σκόρδο, 436, 439–440

Σπαρτά, 249, 253, 272, 278–279, 320, 329

Σπόρια, 502, 515, 609, 628

Σπόρος, 249, 252, 320, 329

Σπυριά, 398, 418

Σταφίδα, 398, 411, 419

Σταφύλι, 128, 130, 153, 227, 397–398, 404–405, 419, 500–501, 511, 532, 536, 575, 614, 617, 625, 627, 745, 759–760

Στάχυα, 130, 249, 272, 275, 278–279, 318, 320, 324, 326–329, 345, 398–399, 407–408, 556

Σύκα, 127, 242, 306, 349, 503, 518, 585, 595, 597, 610, 630

Συκιά, 306, 585, 595, 597

Τ

Τουλίπες, 498, 510, 612, 623

Τριαντάφυλλα, 191, 227, 242, 299, 346, 351, 359, 498, 510, 576, 582, 585, 591, 595, 612, 623, 713–714

Τριανταφυλλιά, 298, 346, 503, 518, 594, 610, 630

Τριαντάφυλλο, 300, 311, 346, 576

Τριφύλλι, 134, 155, 226, 499, 529, 603, 624, 757, 760

Τσιμπούρια (ζιζάνια, φυτό), 502, 515–516, 609, 628

Φ

Φασκόμηλο, 350, 356

Φασολάκι, 397, 412–413, 415

Φλούδα, 271, 319, 322, 330, 398, 414, 418

Φοινικόδεντρα, 193, 262, 577, 585, 593

Φρούτα, 204, 395–396, 399, 412, 415–417, 437, 503, 518, 610, 630, 715

Φύκη, 333–334

Φύκια, 476, 492, 499, 527–529, 602, 609–610, 624

Φύλλα, 128, 191, 229, 249–254, 271, 273, 298, 300, 319, 322, 330–332, 348, 358, 362, 364, 397, 413, 428, 438, 450, 471, 500, 508, 512, 516, 524, 583, 585, 588, 592, 594, 599–600, 611–612, 617, 625, 635–636, 694

Φυλλώματα, 270, 277, 281, 319, 325, 345, 556

Φυτά, 188, 204, 225, 299–300, 331, 339, 451–452, 466, 497–499, 510, 516, 518, 527–528, 604, 610, 622, 624, 665, 715

Φύτρο, 249, 252, 320

Χ

Χαμόκλαδα, 499, 511, 573, 616, 624

Χαμομήλι, 350, 356

Χαρουπιά, 127, 151, 308, 576, 584, 596

Χλόη, 172, 308, 499, 501, 529, 532, 534, 537, 585, 596, 610, 613, 615, 624, 626–627

Χόρτα, 407, 437–438, 470, 482, 558, 605

Χορταράκι, 499, 510, 606, 623

Χορτάρι, 233, 350, 353, 501–502, 508, 514–515, 524, 604–605, 612, 626–627, 636

Χόρτο, 428, 474, 483, 499, 510, 606, 614, 623

Χυμός, 413–414

Χωράφια, 273, 322, 325, 327, 345, 397–398, 407–408, 498, 503, 507, 516–517, 531, 533, 556, 562, 583, 587, 593, 597, 604, 607, 610, 622, 629, 635, 742

Δ) Ευρετήριο με θέμα τα φυσικά φαινόμενα

Α

Αγέρας, 498, 508, 512, 531, 536, 604, 614, 623, 636, 694

Αγέρι, 242, 272, 278–279, 288, 346, 348, 360–361, 471, 508, 524, 611, 635, 694

Αγριοκαίρι, 348

Αέρας, 30, 139, 155, 168, 189, 273, 280, 322, 501, 532, 537, 588–589, 599, 601, 614, 627, 662, 664, 691, 705, 707

Ακρογιάλι, 321, 337, 693

Ακρογιαλιά, 323, 500, 529, 605, 625

Ακτίνες, 274, 279–280, 324, 333, 471, 483, 599, 607

Αλάτια, 498, 531, 536, 603, 622

Αλπική Ζώνη, 532, 534, 613

Αμμουδιά, 274, 321, 324, 346, 370, 372–373, 468, 494, 499, 528, 610–611, 624, 692

Ανατολικά, 272, 278–279

Ανεμόδαρμα, 249

Ανοιξιάτικη, 501, 532, 537, 614, 627

Αντηλιά, 472, 485, 608

Απομεσήμερο, 134, 151, 505, 521, 615, 633, 758, 761–762, 764

Απρίλης, 227

Απρίλιος, 119, 346

Απριλιού, 321

Αστέρι, 288, 348

Αστέρια, 18, 141, 168, 224, 259–260, 287, 290–291, 297, 320–321, 323, 347, 371, 381, 453, 499, 528, 554–555, 557, 565, 603, 623, 693, 705

Αστροπελέκια, 498, 531, 536, 603, 623

Αστροποβολάει, 193, 262, 577, 585, 593

Αστροφεγγιά, 321

Αυγερινός, 288, 347, 371

Αυγή, 126, 498, 527, 605, 623, 693

Αυγινό, 242, 346

Αύγουστος, 242, 349, 397, 405

Αύρα, 111, 249, 589, 598, 734

Αχτίνες, 289, 350

Β

Βοριάδες, 507, 517, 609, 634

Βοριάς, 588–589, 598–599

Βότσαλο, 321

Βουνά, 129, 131, 136, 142, 175, 194, 196, 250, 262, 270, 276–277, 288, 346, 349, 351–353, 358, 372, 396, 398, 400, 405, 410, 466, 498–499, 506–508, 517, 519, 524, 531, 533, 535–536, 577, 582–583, 585, 591, 594, 603, 610, 612, 622–624, 633, 635–636, 693, 725

Βουναλάκια, 497, 509, 608, 622

Βουνό, 197, 289, 306, 350, 363, 370, 373, 498–499, 501, 503, 519, 531–534, 536, 562, 577, 585, 587–588, 595, 597, 599, 602, 604, 613, 623–624, 626, 629, 725

Βουνοκορφή, 279

Βουνοπλαγιά, 289, 350

Βραδιά, 479, 488, 609

Βράδυ, 364, 426, 471, 480, 483, 489, 510, 607, 610

Βράχια, 249, 253, 320, 329, 498, 501, 514, 531, 536, 603–604, 623, 627

Βρέχει, 362, 581, 590

Βροχή, 133, 150, 175, 290, 318, 350, 361–364, 508, 524, 556, 562–563, 585–586, 588, 598, 612, 636, 749, 753, 764

Βυθός, 333–334, 375, 529

Γ

Γαλήνια, 274, 290, 324

Γέλια του βουνού, 363

Γη, 18–19, 22, 33–34, 127, 151, 163, 166–168, 172, 175, 191, 196, 198, 206, 221, 224, 229–230, 241, 249–250, 252–253, 259–260, 270–271, 275, 277–278, 288, 290–291, 297, 307, 310, 319, 321, 327, 333, 345, 348, 352–353, 361, 381, 391, 394, 396–398, 400, 403, 405, 408, 410–413, 417, 419, 421, 466, 468, 493, 508, 512, 518, 524, 530–531, 535, 552, 554, 556–557, 562–563, 568, 576–577, 584–585, 587–589, 592, 596–598, 601, 603, 611–612, 635–636, 693, 696, 705, 717, 742, 757, 762

Γης, 28, 36, 140, 150–151, 154, 163–165, 168, 175, 186, 197, 220, 233, 281, 288, 291, 307, 323, 346, 352–353, 371–372, 398–399, 405, 407, 410–413, 417, 434, 468–469, 498–499, 507–508, 510–512, 516–517, 527, 531, 533, 536, 558, 577, 586–587, 592, 596, 600, 602, 604, 606–607, 609, 611, 614, 616, 622–623, 634–636, 664–665, 693, 705, 710, 743, 754

Γιαλός, 320

Δ

Δειλινό, 140, 270

Δροσούλα, 349, 355

Δύση, 499, 531, 533, 602, 624

Ε

Έλαμπε, 191, 229, 242, 308, 346, 357, 480, 489, 584, 587, 592, 596–597, 609

Ζ

Ζεστασιά, 111, 272, 278

Ζέστη, 191, 227, 306–307, 322, 582–583, 585–587, 591–592, 595, 597, 600

Ζεστός, 599

Ζωή, 9, 15, 37, 49, 52, 55, 61, 64–65, 75, 80, 95, 107, 110, 113–115, 126, 130, 133, 138, 150, 152, 164–165, 172, 177, 188, 192, 195, 201–206, 210, 215, 218, 232–233, 253, 262, 264, 272–273, 278, 280–281, 288, 320, 331, 333, 335, 338–339, 347–348, 364, 370, 396, 405, 410, 420, 422–423, 439, 466, 478, 481, 492, 495, 502, 504–505, 515–516, 520–521, 528–530, 548, 560, 579, 585–586, 594, 606–607, 611, 614–615, 628, 630, 632, 663, 715, 721, 724, 735, 748, 751, 762

Θ

Θάλασσα, 18, 21–22, 30, 127–128, 134, 151, 154, 167, 172, 193, 224–225, 259–262, 272, 275, 278–280, 282, 288, 307, 320–321, 323, 325, 329, 336–339, 346, 350, 370–382, 405, 421, 448, 452, 466, 468, 470, 493–496, 498–499, 527–529, 531–532, 536, 554, 557, 568, 576–577, 579, 585, 589, 593–595, 598, 603–605, 610, 617, 622–624, 664, 690–692, 707, 717, 753–754

Θαλασσινός, 126, 150, 272, 278, 320, 333, 335, 748, 751

Θέρος, 397, 408

Θρόισμα των φύλλων, 351, 356, 363

Ι

Ιούνιος, 119, 234, 396, 408

Κ

Καλοκαίρι, 18, 130, 133, 135, 150, 155, 193, 225–226, 229, 241–249, 252, 273, 278, 280–281, 290, 349–350, 352, 355, 363, 398, 413, 416, 469–471, 499, 501, 513, 531, 533, 553, 563, 580, 582–583, 592, 603, 606, 610–611, 620, 624, 626, 746, 749, 753, 757, 764

Καλοκαιριά, 273, 278, 280, 282

Καλοκαιριάτικη, 321

Κορυφή, 196, 261, 271, 277, 279, 381, 397, 419, 502, 515, 519, 557, 584, 593, 596, 608, 628

Κόσμος, 168, 176–177, 231, 264, 310, 323, 348, 352–353, 362, 397, 408, 468, 482, 494, 506, 524, 546, 565, 608, 610, 633, 692, 705

Κρύο, 191, 226–227, 396–397, 409, 412, 582, 585, 591

Κυλά και το ποταμάκι, 192, 579

Κύμα, 273, 278, 281, 320, 323, 476, 492, 609, 691–693

Λ

Λαγκαδιά, 503, 518, 610, 629

Λαλεί, 191, 228, 349, 362, 583, 591

Λιακάδα, 347, 364–365, 370

Λιβάδι, 499, 529, 610, 624

Λίμνη, 272, 320, 325, 466, 468, 499–500, 529–530, 532, 536, 602, 605, 623, 625, 664

Μ

Μάγεμα, 350, 353

Μαγευτική, 261, 288, 347

Μαγιού, 479, 488, 608

Μάης, 320

Μαλάματα, 498, 531, 536, 603, 622

Μάρτης, 142, 191, 227, 298, 349, 582, 585, 591, 594

Μάρτιος, 208, 503, 516

Μελωδικά ηχεί, 363

Μέρα, 144, 163, 191, 193, 226, 228–229, 234, 261, 270–271, 277–278, 307, 319, 323, 362, 396–399, 403, 408, 411, 468, 470, 477, 491, 494, 496, 501, 508, 518, 524, 532, 537, 565, 572, 574–575, 580, 582, 584, 587, 592–593, 596–597, 605–606, 610, 612, 614, 617, 627, 636, 692, 694, 719

Μήνας, 191, 227, 242–243, 298–299, 349, 476, 492, 582, 585, 591, 594–595, 609

Μονοπάτι, 76, 498, 527, 605, 623, 724

Ν

Νερά, 67, 72, 175, 261, 270, 277, 281, 287, 290, 306, 319, 324, 345, 347, 350, 396, 410, 438, 456, 468, 494, 498, 501, 503, 514, 518, 531, 533, 556, 572, 575, 577, 582, 584–585, 588, 591, 593, 595, 600, 604, 607, 610, 622, 627, 630, 664, 705

Νεράκι, 500, 531, 534, 606, 625

Νερό, 136, 156, 168, 174–175, 263, 280, 306, 322, 333, 357, 371, 373, 396–397, 399, 407, 410, 412, 414, 420, 455–456, 459, 466, 498–500, 526–529, 531–534, 537, 575–576, 586, 595, 603, 605–607, 623–625, 662, 664, 693, 705, 720, 728, 757, 760

Νεροπηγή, 321

Νεροποντή, 370

Νησάκι, 129, 151, 321, 400, 422, 755

Νησί, 135, 172, 329

Νοτιάδες, 507, 517, 609, 634

Νοτιάς, 589, 598

Νύχτα, 128, 261, 321, 364, 397, 411, 468, 470–471, 480, 482–483, 488, 505, 520, 572, 575, 584, 589, 593, 598, 603, 606–607, 609, 614, 632, 693–694

Ξ

Ξαναγέλασε το βουνό, 289, 350, 363

Ξημέρωμα, 275, 288, 347, 371

Ξηρά, 306, 448, 452, 466, 468–469, 494–495, 586, 595, 610–611

Ο

Ομίχλη, 250, 253, 574, 684

Ουράνια, 18, 44, 225, 260, 287, 289–290, 292–297, 321, 348, 350, 352, 381, 555, 749

Ουράνιο, 128, 150, 194, 262, 289–290, 292, 297, 306–307, 310, 313, 318, 350, 556, 577–578, 585, 594–595, 747, 750

Ουράνιο τόξο, 194, 262, 289–290, 292, 297, 306–307, 310, 313, 318, 350, 556, 577–578, 585, 594–595, 747, 750

Ουρανός, 18, 30, 44, 145, 191, 229, 260, 279–280, 287, 290, 292–297, 308, 349, 584, 587, 592, 596–597, 691, 693, 707, 749

Π

Πεδιάδα, 306, 502, 532, 537, 577, 585, 595, 615, 627, 691

Πέλαγο, 498–499, 531–532, 536, 603, 605, 623

Πέλαγος, 448, 452, 693

Πέρασμα της βροχής, 363

Πηγές, 5, 15, 19, 43, 49, 52–54, 64, 72, 77, 79, 82, 110, 117, 125, 166, 175, 177–179, 181–182, 186, 194, 200, 202, 213, 216, 232, 262, 264, 405, 434–435, 440–445, 543, 547, 550, 558, 577, 585, 594, 664, 666, 668–669, 732, 756

Πηγή, 1, 5–6, 14, 16–17, 28, 39, 41, 43–44, 47, 50–51, 54–56, 63–64, 67, 72, 75–78, 107, 111, 163–164, 167, 172–173, 177, 180, 194, 201, 212–213, 220, 261, 264, 310, 325, 352–353, 374, 434, 458, 465, 467, 500, 514, 531–534, 542, 545, 558, 560, 574, 595, 602, 606, 621, 624–625, 664, 724

Πλάση, 224, 226, 231, 233, 249, 253, 260, 275, 279, 288, 320, 324, 329, 346, 348–349, 352, 356, 360, 371, 475, 484, 615, 684

Πόντος, 373

Ποταμάκι, 139, 155, 192, 228, 499, 531, 533, 562, 575, 579, 582, 587, 592, 597–598, 603, 624

Ποτάμι, 26, 130, 356, 498–499, 501, 531–533, 537, 582, 591, 603, 607, 614, 622, 624, 627, 664, 683, 741

Ποταμός, 500, 532, 534, 613, 626

Πρωί, 270, 397, 405, 692

Πρωτοβρόχι, 348

Ρ

Ρεματιά, 270

Ρουμπίνι, 398, 413, 415, 417

Ρυάκι, 263, 501, 514, 604, 627

Σ

Σαβάνα, 505, 521, 614, 632

Σεπτέμβριος, 138, 339–340, 397, 405, 419

Σήμερα, 28, 32–33, 35, 49–51, 53, 57, 64, 69, 71, 87, 94–95, 106, 120–122, 126, 146, 148–149, 159–161, 165, 168, 174, 177–178, 180–181, 190, 192, 203–205, 212, 227, 241, 290, 309, 327, 332, 340, 357, 381, 394, 396, 403, 420, 427, 446, 448, 452, 455, 458–459, 465–466, 471, 485, 496, 498, 503, 519, 527, 547, 549, 551, 561, 571–572, 574–575, 581–582, 590–591, 604, 618, 622, 629, 666, 715, 729, 736, 742–743

Σίδερα, 498, 531, 536, 603, 622

Σούρουπο, 272, 320, 364

Σπήλαιο, 171, 273, 275, 321, 325, 339, 406, 706

Σπηλιά, 498, 527, 604, 622

Σταγόνες, 289, 292, 297, 350, 399, 412

Στεριά, 18, 172, 260–261, 306, 321, 329, 336, 345–346, 351, 365–370, 372–373, 382, 398, 405, 407, 421, 449, 452, 493, 498–499, 528, 531, 536, 557, 577, 586, 595, 602–603, 622, 624, 752

Συμφωνία της Φύσης, 363

Σύννεφο, 178, 289, 320, 350, 562, 587, 597

Φ

Φεβρουάριος, 79, 233

Φεγγάρι, 249–250, 253, 287–288, 290–291, 297, 307, 334, 346–347, 371–373, 397, 469, 471, 483, 495, 507, 516, 580, 585, 595, 602, 607, 609, 634

Φεγγαρίσια, 396, 407

Φεγγαρόφωτο, 468, 470, 482–483, 603, 606

Φθινόπωρο, 124, 138, 155, 331, 469, 590, 608, 757

Φύση, 16–17, 19, 22, 29–31, 40, 45, 47, 53–57, 63–64, 75–78, 110–111, 113, 117, 119, 150, 159–166, 171–178, 189–190, 192–195, 198, 200–201, 203–206, 212–213, 216–217, 219–220, 224, 227, 232–234, 260–261, 264, 287–288, 291, 297, 299–300, 305, 308–310, 339, 348, 351, 353, 361, 394–

395, 397, 403, 411, 420–421, 423, 427–428, 434, 445–446, 449–452, 457, 459–465, 467, 481, 484, 487, 492, 503, 512, 516, 521, 525, 530, 537–543, 546, 549–552, 554, 558–559, 564, 567, 569, 574, 604, 621, 629, 662, 707, 725, 745, 756

Φύσημα, 250, 321–322, 329, 351, 358, 360, 588, 599

Φυσούσε, 249, 272, 278–279, 501, 514, 589, 598, 604, 627

Φως, 30, 32, 65, 128, 137, 189, 203, 225, 260, 271–275, 278–281, 287, 289, 292, 297, 307, 309, 312, 320–321, 323, 325, 333, 339, 347, 350, 362, 364, 370, 374, 396, 412, 450–451, 545, 564, 580, 585–587, 595, 600, 684, 691, 693–694, 707, 736

X

Χαλίκια, 371, 373–374, 476, 492, 499, 501, 529, 532, 537, 602, 609, 614, 624, 627, 692

Χαράδρες, 289, 350

Χειμώνας, 137, 141, 154, 157, 250, 252, 396, 412, 561, 563, 582–583, 591–592, 746

Χινοπωριάτικον, 370

Χιόνι, 137, 154, 249, 252, 320–321, 325, 332, 502, 515, 608–609, 628, 746, 751

Χιονιά, 449

Χιόνια, 190, 194, 227, 251, 262, 298, 306, 346, 348, 446, 449, 577, 582–583, 585–586, 591, 594–595

Χιονιές, 348

Χιονίσεις, 193, 229, 580, 582, 592

Χιονοστιβάδα, 576

Χρυσός, 271, 278–279

Χρωματιστά γυαλιά, 339

Χώμα, 289, 330, 348, 355, 396–397, 407, 411–412, 418, 428–429,

498–499, 509–511, 606, 609, 622, 624, 693

Ω

Ωκεανός, 469, 495, 602

Ώρα, 43, 65, 87, 217, 234, 271, 274–275, 288, 308, 324, 333, 336, 348, 350, 362, 419, 471, 479, 483, 488, 499–500, 510, 512, 532, 534, 573–574, 585, 596, 606–608, 619, 624–625, 694, 736

Ε) Ευρετήριο με θέμα τους ήχους της φύσης

Α

Άνεμος, 192, 227, 249, 289, 329–330, 350, 356, 501, 514, 572, 575, 582, 591, 604, 627

Αστραπή, 502, 514, 605, 627

Β

Βροχή, 133, 150, 175, 290, 318, 350, 361–364, 508, 524, 556, 562–563, 585–586, 588, 598, 612, 636, 749, 753, 764

Γ

Γάργαρο, 263

Γέλια, 137, 358, 363

Δ

Διαλαλεί, 231, 275

Ε

Εκελαδούσαν, 227

Η

Ηχεί, 363

Ήχοι, 358, 513

Ήχος, 357–358, 360–361, 513, 731

Ήχους, 22, 351, 356, 490, 513, 569, 718

Ηχώ, 145, 158, 498, 527, 577–579, 587, 601–603, 622, 757, 759

Ήχων, 42

Θ

Θρόισμα, 249, 351, 356, 363

Κ

Κελάηδημα, 232, 288, 348, 355, 360–364

Κελάηδισμα, 226, 351, 360, 363, 487

Κελαηδούσαν, 227, 242, 346, 350, 357, 363

Κούκος (κελάηδισμα), 139, 154, 191, 228, 231, 471, 483–484, 583, 591–592, 607, 745

Κούκου 191, 228, 471, 482–484, 583, 591, 608

Κυλά, 192, 228, 579, 582, 592

Λ

Λαλεί, 191, 228, 349, 362, 583, 591

Λαλούν, 346, 349, 351, 357, 362

Μ

Μελωδικά, 363

Μελωδικό, 363–364

Μουσική, 348, 360–361, 363, 375, 514, 656

Ξ

Ξαναγέλασε το βουνό, 289, 350, 363

Σ

Συμφωνία, 21, 52, 136, 154, 196, 360, 363, 397–398, 420, 568, 576, 685, 755

Συμφωνία της Φύσης, 363

Τ

Τραγούδι (της φύσης), 137–138, 142, 144, 158, 193, 228, 232–233, 290, 325, 330–331, 347, 356, 358, 360–362, 364–365, 370, 375, 415, 470–471, 475, 479, 481, 483–484, 488–489, 495, 501, 514, 580, 582, 584, 592, 596, 603, 608–609, 614–615, 691–692, 757, 762

Τραγούδια των πουλιών, 241, 552

Χ

Χαρούμενος, 501, 513, 620, 626

ΣΤ) Ευρετήριο με θέμα τα χρώματα της φύσης

Α

Ασημένια, 398, 405, 421, 498, 527, 577, 604, 623, 683

Ασήμια, 498, 531, 536, 603, 622

Ασήμωνε, 307, 580, 585, 595

Γ

Γαλάζια, 273, 278, 280, 321, 339, 350, 503, 518, 611, 630

Γαλάζιο, 273, 275, 280, 318, 322, 371–374, 555, 576

Κ

Καταγάλανη, 307, 370, 372–373, 579, 585, 595

Κατακόκκινα, 498, 510, 612, 623

Καταπράσινα, 271, 319, 348, 358

Κίτρινα, 273, 321, 339, 471, 483, 576, 607, 691

Κίτρινο, 396, 427

Κιτρινοπράσινο, 468, 482, 604

Κόκκινα, 130, 144, 158, 272–273, 278, 308, 320–321, 332, 339, 415, 418, 502, 515, 576, 584, 596, 606, 628, 748, 751, 757, 760

Κόκκινες, 306, 499, 510, 586, 595, 606, 623

Κόκκινη, 132, 201, 205–206, 306, 327, 459, 551–552, 585, 595, 597, 692, 732, 742

Κοκκίνιζε, 287, 347

Κόκκινο, 272, 309, 311, 318, 320, 397, 404, 419, 486, 555, 575–576

Κοκκινότριχο, 502, 515, 605, 628

Λ

Λευκό, 259, 292, 309, 312–313, 318, 329, 332, 349–350, 363, 371, 553, 555

Μ

Μαύρο, 178, 309, 318, 332, 468, 482, 555, 604, 693–694

Μελιτζανιά, 398, 418

Μενεξελιά, 273, 322

Μπλε, 46, 274, 309, 323

Ξ

Ξανθά, 307, 418, 507, 517, 586–587, 596, 600, 609, 634

Ξανθή, 273, 278, 280

Ο

Ολοπόρφυρες, 272, 275, 319, 324, 326, 328, 345, 556

Ολοπράσινο, 499, 511, 616, 624

Ολόχρυση, 350, 353, 498, 527, 604, 623

Π

Πράσινα, 250, 253, 273, 321, 339, 499, 529, 602, 624

Πράσινες, 349, 371, 503, 519, 605, 629, 692

Πράσινη, 22, 201–202, 473, 489, 501, 513, 551, 568, 609, 620, 626, 683, 691–692, 731

Πρασινίζει, 500, 512, 617, 625

Πράσινο, 46, 133, 151, 226, 272, 309, 311, 318, 320, 331, 499, 504, 510, 518, 555, 605–606, 611, 623, 630, 665, 758, 761

Πράσινος, 227

Πρασινωπά, 498, 531, 533, 622

Ρ

Ρόδιζαν, 272, 320

Ρόδινα, 397, 419, 501, 532, 537, 615, 627

Ρόδισε, 308, 585, 596

Ρουμπινιά, 398, 418

Σ

Σμαράγδινη, 473, 487, 609

Σταχτόμαυρο, 468, 494

Φ

Φαντασμαγορικά χρώματα της υποβρύχιας άνθησης, 325

Φλογοκόκκινο, 271, 275, 277, 279

Χ

Χρυσά, 204, 249, 272, 278–279, 318, 320, 326, 415, 588, 600, 715

Χρυσαφένια, 272, 278

Χρυσαφιά, 397, 412

Χρυσή, 127, 325, 470–472, 485, 608, 610–611

Χρυσίζουν, 272, 275

Χρώματα, 18, 22, 31, 42, 44–46, 110, 191, 225, 229, 260–261, 274, 280, 287, 292, 305–306, 308–318, 324–325, 332, 334, 339, 359, 375, 381, 498, 527, 554–556, 569, 577, 584–585, 587, 592, 595–597, 604, 622, 707, 750

Χρωματισμός, 78

Χρωματιστά, 339–340, 371, 373–374, 476, 492, 609

Χρωματιστά γυαλιά, 339

Χρωματιστές, 351

Ζ) Ευρετήριο με θέμα τα αρώματα της φύσης

Α

Αρμπαρόριζα, 350, 356

Άρωμα, 348, 354, 356, 405

Αρώματα, 18, 22, 44, 110, 260, 297–298, 300–305, 353–354, 356, 381, 420, 555, 569, 594, 684, 718, 749

Αρωματίζουν την φύση, 297

Αρωματισμένος, 501, 532, 537, 614, 627

Αρωματοθεραπεία, 300

Β

Βασιλικός, 407

Γ

Γαρίφαλα, 359, 498, 510, 576, 612, 623

Γιασεμί, 127, 151, 298, 300, 575, 584, 594

Ε

Ευωδιά των λουλουδιών, 299

Ευωδιάζει, 500, 512, 617, 625

Ευώδιασε, 350, 356

Ευωδιές, 299, 351, 353, 356

Κ

Κλαδιά στολίζονται με μυρωδιές, 352

Μ

Μέντα, 350, 356

Μοσκοβολάει, 226

Μοσκοβολιά, 242, 346

Μοσχοβολιές, 356

Μοσχοβολούσε, 350, 356

Μοσχομυρίζουν, 298, 576, 584, 594

Μοσχομυριστό, 18, 225–226, 241–247, 553, 746

Μόσχος, 353–354

Μυριστικά, 396, 407, 503, 518, 610, 630

Μυρουδιά, 298, 594, 599

Μυρωδάτη, 271, 319

Μυρωδιά, 271, 300, 319, 325, 354, 499, 510, 606, 623, 691, 709

Μυρωδιές, 191, 227, 299, 349–350, 352–356, 398, 582, 585, 591, 595, 709, 739

Ο

Όμορφο, 9, 18, 49, 172, 174, 225–226, 241–247, 264, 273, 306, 320–321, 325, 332–333, 339, 381–382, 423, 487, 489, 521, 553, 557, 577, 585, 595, 746

Ρ

Ρόδα, 249, 320, 325, 346, 358

Τ

Τριαντάφυλλα, 191, 227, 242, 299, 346, 351, 359, 498, 510, 576, 582, 585, 591, 595, 612, 623, 713–714

Φ

Φασκόμηλο, 350, 356

Χ

Χαμομήλι, 350, 356

Η) Ευρετήριο με θέμα την ομορφιά της φύσης

Α

Άνθη, 18, 175, 224–225, 227, 233, 259–260, 288, 300, 305, 308, 321, 348, 352–353, 359, 381, 500, 511–512, 516, 554, 557, 585–586, 590, 593, 596, 617, 625, 713–714

Αρωματίζουν, 18, 224–225, 259–260, 297, 299, 353, 381, 554, 557, 590, 593

Β

Βουνά, 129, 131, 136, 142, 175, 194, 196, 250, 262, 270, 276–277, 288, 346, 349, 351–353, 358, 372, 396, 398, 400, 405, 410, 466, 498–499, 506–508, 517, 519, 524, 531, 533, 535–536, 577, 582–583, 585, 591, 594, 603, 610, 612, 622–624, 633, 635–636, 693, 725

Βυθός, 333–334, 375, 529

Γ

Γη, 18–19, 22, 33–34, 127, 151, 163, 166–168, 172, 175, 191, 196, 198, 206, 221, 224, 229–230, 241, 249–250, 252–253, 259–260, 270–271, 275, 277–278, 288, 290–291, 297, 307, 310, 319, 321, 327, 333, 345, 348, 352–353, 361, 381, 391, 394, 396–398, 400, 403, 405, 408, 410–413, 417, 419, 421, 466, 468, 493, 508, 512, 518, 524, 530–531, 535, 552, 554, 556–557, 562–563, 568, 576–577, 584–585, 587–589, 592, 596–598, 601, 603, 611–612, 635–636, 693, 696, 705, 717, 742, 757, 762

Γλυκόλαλη, 18, 260–261, 345–346, 351, 365–370, 382, 557, 752

Ε

Ευωδιαστή, 18, 260–261, 345–346, 351, 365–370, 382, 557, 752

Ζ

Ζωγραφίζουν, 18, 224–225, 259–260, 308, 381, 554, 557, 590, 593

Ζωντανά χρώματα, 18, 260–261, 305–306, 308–309, 313–317, 595, 750

Η

Ηλιαχτίδα, 126, 150, 270–272, 275, 277–278, 281–282, 289–290, 318–320, 335, 350, 575, 747, 751

Ήλιος, 18, 30, 126, 129–130, 134, 137, 139, 146, 150, 154–155, 158, 188, 191–192, 225, 227, 229, 242, 250, 253, 260, 270–273, 275, 277–291, 298, 308, 320–322, 333–335, 339–340, 346–348, 350, 353, 357, 370–371, 373, 381, 398, 411, 419,

450–451, 471, 483, 499, 519, 529, 533, 554, 572, 574–575, 582, 584, 587–589, 591–592, 594, 596–597, 599–603, 607, 624, 684, 691–693, 707, 747–749, 751–752, 754, 757, 760

Θ

Θέρμη, 226, 230, 275, 693

Θόλο, 272, 275, 290

Κ

Καλοκαίρι, 18, 130, 133, 135, 150, 155, 193, 225–226, 229, 241–249, 252, 273, 278, 280–281, 290, 349–350, 352, 355, 363, 398, 413, 416, 469–471, 499, 501, 513, 531, 533, 553, 563, 580, 582–583, 592, 603, 606, 610–611, 620, 624, 626, 746, 749, 753, 757, 764

Καλοκαιριού, 18, 111, 224–225, 242–245, 248, 252, 362, 381, 421, 486, 499, 512, 514, 531, 534, 553, 606, 624

Κλαδιά, 192, 227, 233, 250, 253, 261, 263, 271, 307, 319, 325, 332, 352, 356, 420, 452, 502, 504, 512, 515, 517, 520, 572, 575, 580, 582, 584–585, 591, 593, 595, 608, 612, 628, 631

Λ

Λάμπει, 271, 277, 288, 319, 340, 348, 588, 600, 684

Λαμπερός, 599

Λαμποκοπούσαν, 273, 278, 321, 339

Λάμπος, 226

Λάμψη, 275, 281

Μ

Μαγεία, 19, 110, 467, 526, 542–543, 559, 621

Μαγεύουν, 18, 260, 318, 340–344, 751

Ο

Όμορφα, 30, 172, 191, 229, 271, 275, 287, 297, 307–308, 319, 321, 325, 332, 340, 350, 356, 399, 401, 408, 415, 422, 481, 498, 510, 554, 578, 584–585, 587, 592, 595–597, 612, 623, 707

Όμορφα χρώματα, 287, 554

Ομορφαίνει, 226, 272, 275, 278, 290, 320, 333, 335

Όμορφη, 8, 34, 41–43, 117, 234, 241, 271–272, 278, 306, 319, 325, 330, 586, 593, 595

Ομορφιά, 17–19, 21–22, 30, 33, 43, 46–47, 49, 110, 117, 172, 189, 221, 223–225, 230, 233, 235, 237–238, 240–241, 244, 248, 252, 258–261, 265, 267, 269, 273, 276, 281, 287, 290, 297, 305–306, 318, 321–322, 328, 340, 345, 350, 353, 356, 370, 374, 381, 384, 386, 390, 394, 396, 412, 423, 467, 485–487, 500, 512, 526, 528, 530–534, 537, 542–543, 552–559, 568–569, 574, 577, 581, 584–585, 590, 593, 595, 612, 617, 621, 625–626, 690, 707

Όμορφο, 9, 18, 49, 172, 174, 225–226, 241–247, 264, 273, 306, 320–321, 325, 332–333, 339, 381–382, 423, 487, 489, 521, 553, 557, 577, 585, 595, 746

Όμορφος, 191, 227, 264, 272, 275, 279, 297, 299, 320, 333, 582, 585, 591, 595

Π

Πανέμορφη, 500, 532, 534, 612, 626

Πανίδα, 18, 22, 59, 175, 224–225, 259–261, 318, 324–326, 332–334, 340–345, 381, 465–466, 530, 535, 554, 556–557, 569, 574, 665, 751

Παραδεισένια, 322

Πετράδια, 273, 321, 325, 339–340, 345, 498, 531, 536, 556, 603, 622

Πλουμιστά, 18, 44, 260, 287, 292–297, 325, 345, 481, 556, 749

Πορτοκαλιάς, 281, 325

Πρασινάδα, 349, 352, 355, 370, 400, 408, 501, 503, 518, 532, 537, 557,

610, 614, 627, 630, 691

Ρ

Ροδίζει, 275

Σ

Σκορπίζει, 275

Σουρουπώνει, 275

Στολίδι, 288, 346, 352, 371

Στολίδια, 39, 288, 297, 346, 352–353, 372, 473, 487, 609

Στολισμένη, 18, 44, 191, 225–226, 229, 236–241, 260–261, 307, 345–346, 351, 353, 365–370, 382, 552, 557, 584, 587, 591–592, 596–597, 745, 752

Τ

Τοπία, 287, 554

Τοπίο, 204, 263, 326, 537, 715

Υ

Υπέδαφος, 18, 260, 318, 324–325, 340–345, 381, 556, 751

Φ

Φεγγοβολάει, 275

Φωσφορίζουν, 287, 290, 347

Χ

Χαρά, 33–34, 132, 191–192, 221, 228, 262, 287, 347, 357–358, 362, 364, 370–371, 390, 396, 403–404, 408, 412, 418, 420, 436, 439–440, 455, 469, 482, 514, 544, 579, 582–583, 585, 591, 594, 604, 691

Χάρη, 15, 26–27, 29, 31, 34–37, 40–41, 46, 48–49, 53, 62–64, 75, 77–78, 88–90, 99, 110–111, 113, 115, 121, 125, 136, 166, 174, 176, 183, 198, 202, 206, 208, 216, 219, 226, 350, 353,

427, 449, 453, 550, 561, 734

Χλωρίδα, 18, 22, 59, 175, 224–225, 259–261, 318, 324–326, 332–333, 340–345, 381, 465–466, 516, 530, 535, 554, 556–557, 569, 665, 751

Θ) Ευρετήριο εννοιών

1975, 1, 5, 14, 16, 28, 32–33, 35, 45, 49, 51, 53, 55, 57, 66–71, 74, 77, 81, 88–91, 93, 106, 108, 114, 124–126, 146–150, 153, 159–163, 190–192, 194, 219–220, 225–226, 236–249, 253–261, 265–270, 278–279, 282–287, 290, 292–296, 298–306, 309, 313–318, 324, 326, 330, 332, 340–344, 346, 351–353, 355, 357, 360, 362–370, 372–373, 376–390, 394–396, 403–405, 407–410, 413, 417–419, 421–423, 425–427, 429–435, 438–446, 449–450, 452, 460–466, 468–469, 471–476, 478, 480, 483–487, 489–492, 495, 498–501, 503–504, 506, 509–513, 516, 518–519, 521, 527–529, 533, 535, 537–542, 545–546, 549–551, 553–559, 561–565, 571–572, 574, 581, 590, 593, 597, 602, 622–627, 629–630, 633, 708, 712–713, 745–747, 749–754, 756–757, 759–764

C

COP, 21, 27, 174, 197, 568, 673–674

Corpus, 14, 23, 27–31, 34–35, 40, 47, 76, 189, 202, 219–220, 381, 394, 545, 551, 569–571, 581, 590, 725

U

UNESCO, 37–38, 181–183, 526, 550, 720, 738

A

Αειφορία, 17, 56, 58, 164, 195, 197, 200, 206, 211, 216–218, 220, 264, 551–552, 558, 662–663, 667

Αιολική ενέργεια, 178

Αιωρούμενα σωματίδια (ΑΣ), 178

Αμερικανικό Γεμολογικό Ινστιτούτο, 340

Αναγκαιότητα, 17, 56, 103, 115–117, 206, 216–218, 730

Ανάλυση Περιεχομένου, 25, 27, 32, 35, 37, 40–41, 43, 45–47, 88, 125, 220, 224–225, 230, 235–236, 238, 241, 243, 254, 260–261, 265, 282, 292, 299–300, 305, 308–309, 313, 318, 324, 340, 345, 351, 365, 369, 376, 380, 396, 429, 434, 440, 445, 459, 533, 537–538, 545, 555, 557–558, 560–561

Αναλυτικά προγράμματα σπουδών, 16, 55, 97–99, 531, 547

Αναλυτικών προγραμμάτων σπουδών, 15, 50, 54, 77, 79, 194, 200, 213, 216, 219, 547

Ανάμεσα (Entre), 26, 742

Ανάμνηση, 354, 415, 737

Αναπαραστάσεις, 16, 28–29, 31, 33, 35, 45, 49, 53, 55, 74, 112–113, 149–150, 159–160, 162, 168, 190, 224, 236, 305, 309, 314, 324, 339, 365, 376, 394–395, 406, 467, 482, 516, 530, 542–543, 548, 550–551, 555, 558–560, 564, 621, 723, 725

Αναπαραστάσεις της φύσης, 16, 29, 31, 33, 35, 45, 49, 53, 55, 74, 149–150, 159–160, 162, 236, 309, 542, 550, 559–560

Ανθολόγια, 1, 5, 14, 16–17, 22, 26, 28–30, 32, 35, 40, 42, 45, 49, 51, 53, 55–56, 74, 76, 99, 106, 108, 110, 117–119, 124–125, 146–149, 159–160, 162–163, 182, 189–190, 192–194, 202, 219–220, 230, 233, 236, 238–245, 247, 252, 254–255, 257–259, 263, 265, 275, 282–284, 286, 290, 292–293, 296–297, 299–301, 305, 308–310, 313–314, 318, 324, 340–341, 345, 351, 365, 369, 372, 376, 380–384, 386–390, 394, 403–404, 410, 429–431, 433–434, 437, 440–441, 443, 446, 449, 459–460, 465–466, 481, 537–540, 545, 549, 551–557, 561, 564, 569, 581, 590

Ανθολόγιο, 49, 63, 77–78, 111, 125–126, 146–150, 153, 159–161, 191–194, 226, 230–231, 233–249, 253–259, 261, 265–270, 275–279, 282–287, 290, 292–296, 298–306, 309, 313–318, 324, 326, 330, 334–337, 339–346, 351–353, 355–370, 372–374, 376–386, 396, 404–405, 407–413, 416–422, 426–435, 437–446, 449–450, 452, 457, 460–464, 468–478, 480–481,

483–487, 489–492, 495–496, 498–504, 506–513, 515–519, 521, 524, 527–530, 533–542, 549, 553–559, 562–565, 574, 581, 590, 593, 597, 602, 622–630, 633–636, 745–747, 749–754, 756–757, 759–764

Ανθολογίου, 161, 190, 230, 237, 243, 276, 279, 284, 332–333, 385, 404, 423, 486, 571–572, 574, 581, 590

Ανθολογίων, 21, 32, 35, 53, 99, 101, 108–109, 118, 122, 125–126, 150, 161–163, 236–238, 246, 260, 263, 309, 387–388, 395, 403, 466, 482, 492, 549–550, 558, 567, 637

Άνοιξη, 18, 44, 190–193, 225–229, 233–242, 249–250, 252–253, 259, 298, 325, 327, 331, 345, 363, 396, 401, 412, 422, 486, 552–553, 556, 572, 574–575, 580–584, 591–592, 594, 745

Αξίες (πολιτιστικές), 9, 16, 38, 55, 59, 68, 84–86, 88, 92, 95, 104, 108, 112, 206, 218–219, 457, 547–548, 662–663, 667, 726, 732

Απόβλητα, 174, 179, 196, 725

Αποδημητικά πουλιά, 574

Αρχή της ευχαρίστησης, 425, 712

Αρχή της ικανοποίησης, 425

Αρχή των εθνοτήτων, 58, 66

Αρχής της πραγματικότητας, 425

Άρχουσα τάξη, 52, 61, 114, 117, 206, 211, 216, 219, 548, 552

Αρωματοθεραπεία, 300

Άσκηση της εξουσίας, 15, 50, 53–54, 57, 66, 71, 77, 89, 194, 198, 201, 213, 546

Αταξία, 15, 50, 54, 57, 67, 77, 89, 194, 213, 219, 236, 546

Ατμοσφαιρική ρύπανση, 178, 215

Αυταρχικότητα, 113

Αφήγηση, 99–101, 110, 114, 130, 248, 270, 311, 345, 363, 370, 373, 381–382, 553–554, 556–557, 716

Β

Βαλκανικούς Πολέμους, 51, 67

Βενθικά ιζήματα, 338

Βιοκαύσιμα, 178

Βιολογική ποικιλότητα, 325, 465–466

Βιομάζα, 178

Βιοποικιλότητα, 19, 325–327, 445, 465–468, 481, 496, 542–543, 558–559, 574, 602, 621, 662, 665, 742, 757

Γ

Γεωθερμική ενέργεια, 178

Γνώση, 18, 31, 37, 87, 96, 107, 109–110, 120, 312, 382, 393, 543, 548, 558, 560

Γυμνάσιο, 80, 82, 189, 659–660

Δ

ΔΕΠΠΣ - ΑΠΣ, 102

Δημοτικό, 15, 17, 50, 54–56, 61, 77, 79–80, 82–83, 100, 102–103, 108, 118, 128, 134–138, 140, 142–143, 154–155, 166–167, 181–182, 193–194, 200–201, 211, 213, 215–217, 219–220, 229, 288, 290, 348, 371, 547, 550, 583, 592, 627, 745, 749, 752, 754

Δημοτικό Σχολείο, 15, 17, 50, 54–56, 61, 77, 79, 108, 118, 166–167, 181–182, 194, 200–201, 213, 216–217, 219–220, 547, 550

Διαθεματική ολιστική προσέγγιση, 98

Διαθεματικής προσέγγισης, 17, 45, 56, 58–59, 189–190, 220, 551, 662

Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών, 99, 188–189

Διαθεματικότητα, 97–98, 103, 109

Διακήρυξη της Τυφλίδας, 183

Διαπολιτισμική αντίληψη, 103

Διαρκής βιοποικιλότητα, 19, 445, 465, 468, 558, 602, 621, 757

Διατροφή, 407, 422, 426, 493, 511

Διαφοροποίηση, 178

Διαφοροποίηση του ενεργειακού εφοδιασμού, 178

Διαφωτισμός, 58

Διαχρονική παρουσίαση, 77

Διαχρονικότητα, 230, 242, 244, 252, 297, 542

Διαχωρισμό του χρόνου, 18, 224–225

Διδακτέα ύλη, 86, 98, 107–108

Διδακτική μεθοδολογία, 98

Διδασκαλία, 34, 89, 93, 103, 107, 116, 119–120, 124, 189, 200–201, 220, 282, 551, 564, 654, 660

Διεπαφή, 34, 42

Διεπιστημονικό μοντέλο, 185

Δικαίωμα, 64, 66, 83, 86, 89, 91–92, 198, 207, 547, 721

Διοξείδιο του αζώτου, 178

Ε

Εθνική ταυτότητα, 16, 55, 61, 88, 92, 219, 536, 547

Έθνος, 57, 60–62, 66, 110, 219, 737

Έθνος-κράτος, 57, 60, 219

Εκπαίδευση, 8, 10, 15, 17, 21, 26, 28, 32, 50, 53–54, 56, 58–60, 63, 77, 79–87, 90, 93–94, 96, 106, 112–113, 115–116, 118, 164,

167, 181–189, 194, 200–201, 210, 213, 216, 218–220, 264, 282, 290, 312, 424, 428, 526, 535, 546–547, 550–551, 564, 568, 652, 657–659, 661, 726, 733

Εκπαίδευση για το περιβάλλον, 182, 186, 550, 733

Εκπαίδευση για χάρη του περιβάλλοντος, 183, 550

Εκπαιδευτική πράξη, 83, 85–86

Έκφραση της επιστημονικής πραγματικότητας, 33–34, 221, 223, 340, 381–382, 557

Έλεγχος, 73, 84, 94, 218, 743

Ελευθερία, 30, 59, 71, 89, 92–93, 112, 115–116, 199, 210, 220, 552, 663, 707, 716, 720, 722

Ελληνικά συντάγματα, 16, 55, 81, 87–88, 109, 219, 547

Ελληνικού Έθνους, 16, 55, 94, 103, 117–118, 219, 547, 549

Ελλιπής φροντίδα της φύσης, 17, 56, 174, 212

Ενάλιο Ινστιτούτο, 458

Εναλλαγές των εποχών, 18, 224–225, 259, 381, 553

Ενέργεια, 80, 174–175, 177–179, 325, 333, 410, 455, 457, 465, 663, 666

Ενέργεια από τους ωκεανούς, 178

Ενεργειακές ανάγκες, 177–179, 666

Ενεργειακή κρίση, 67, 174, 177, 181

Επίκληση στο συναίσθημα, 17, 33, 223–224, 241, 248, 259, 270, 287, 297, 305, 318, 340, 345, 358, 360–363, 365, 370, 381–382, 552–557

Επικονίαση, 300, 329–330, 467

Επικράτεια, 58, 62–63, 217

Εποχή, 31, 39, 41, 45, 52, 68, 164, 174, 177, 199–200, 207, 211,

219–220, 226, 233–235, 249, 252, 318, 329, 332, 363, 405, 516, 555, 583, 592–593

Εργαλείο, 17, 31, 56, 105–106, 166–167, 182, 194, 201, 216, 220, 311, 409, 545, 550, 552, 559, 708, 723

Εργαλειοποίηση, 113, 548

Εργαλειοποίηση της μνήμης, 113, 548

Ευδαιμονία, 439

Ευέλικτη Ζώνη, 97, 103, 109

Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 187

Εφήμερο, 518

Η

Ηλιακή ενέργεια, 178

Θ

Θαλάσσιο οικοσύστημα, 333

Θεματικά προσδιορισμένες αναφορές, 17, 56, 193, 218

Θεματική ενότητα, 47, 57, 59, 63, 74–75, 77–78, 81, 102, 111, 194, 200–201, 211–212, 218, 277, 535, 571, 590, 621

Θεματική κατηγοριοποίηση, 35, 260

Θερμοκηπίου, 164–165, 178, 203, 207, 664, 743–744

Θεσμός, 15, 55, 63–64, 80, 82, 88, 90, 97, 201, 744

Θεσμός της εκπαίδευσης, 15, 55, 80, 82, 201

Ι

Ιδεολογική μεταμόρφωση, 61, 78–79

Κ

Καθήκον, 64–66, 77, 83, 89, 115–117, 200–201, 207, 215–216, 546–547, 721, 739

Καθήκον μνήμης, 115–116

Κάλαντα, 136–137, 230–231

Καλλιέργεια της καλαισθησίας, 17, 33–34, 221, 223–224, 241, 248, 259, 270, 287, 297, 305, 318, 340, 345, 360–361, 363, 370, 381–382, 552–557, 559

Καρποφορία, 19, 329, 394, 431–432, 530–531, 533

Κατασκευή, 16, 47, 52, 55, 88, 92, 105, 110, 114, 179–180, 203, 219, 547–548, 664, 668–669, 729, 740–741

Καταστροφής, 68, 176, 576

Καταφύγιο παιδικής κι εφηβικής λογοτεχνίας, 15, 55, 77, 194, 200

Κατηγορική προσταγή, 115–117, 730, 738

Κατηγοριοποίηση, 14, 27, 34–35, 242, 260, 545, 567, 570–572, 574, 581, 590

Καύσιμη ύλη, 178

Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Κ.Π.Ε.), 187

Κεντρική θεματική, 14, 34–35, 40–41, 47, 49, 51, 74, 88, 545, 549, 570

Κινητοποίηση, 27, 176, 181, 426, 550

Κοινωνία, 29, 52, 63, 65–66, 80–81, 84, 94–95, 97, 105, 110, 112, 115, 208, 210, 424, 547–548, 663, 712, 718, 721, 725, 727, 729, 740

Κοινωνικές κατασκευές, 81

Κοινωνικός έλεγχος, 84

Κομποστοποίηση, 203

Κράτος, 50–51, 57, 60–64, 66–67, 70–72, 77, 83, 87, 89–90, 94, 103, 107, 181, 217, 219, 546–547, 550, 744

Κράτος-Έθνος, 60

Κυριαρχία του χειμώνα, 18, 224–225

Λ

Λαός, 57, 62, 66, 72, 110, 116, 138, 206, 217, 373

Λειτουργία, 25, 84–85, 87, 90, 94, 105, 107, 112, 177, 188, 277, 354, 458, 490, 655–656, 658, 719, 721, 737, 741

Λογοτεχνία, 99–100, 102–103, 118–124, 130, 150, 233, 311, 326–327, 329, 362, 423, 549

Λογοτεχνικότητα, 276

Λύκειο, 80, 82, 658–661

Μ

Μαθητές, 11, 17, 56, 59, 84, 86, 99, 101–102, 106–108, 110, 112–113, 118–119, 184, 186–187, 216, 220, 224, 233, 241, 248, 259, 270, 287, 297, 311–312, 318, 345, 361, 363, 370, 381–382, 394, 428, 519–521, 525, 529, 533, 548, 552–557, 560, 567, 661, 668–669, 692

Μαθητής, 83, 85, 97–98, 102, 106, 113, 115–117, 132, 708

Μαθητοκεντρικές διδακτικές προσεγγίσεις, 99

Μαθήτρια, 98

Μέθοδος ανάλυσης, 31–33, 47, 106, 290

Μέθοδος Ανάλυσης Περιεχομένου, 31–33, 47, 106, 290

Μνήμη, 3, 113–114, 128, 354, 398, 411, 438, 548, 727, 735, 737

Μόλυνση, 28, 178, 428, 664

Μόλυνση του περιβάλλοντος, 28, 178

Μοντέλο εμβολιασμού, 185

Ν

Νηπιαγωγείο, 80, 82, 220, 311, 659

Νομιμοποιημένη βία, 216

Νομιμοποίηση, 64, 215

Ο

Οδηγοί έρευνας, 22, 41–42, 569

Όζον, 178

Οικονομικές κρίσεις και χρεοκοπίες, 15, 54, 72

Οικοσύστημα, 325, 327, 329, 333, 465, 495–497, 509–511, 514–516, 519, 523–524, 526–527, 529–530, 542–543, 559, 621–622, 665, 759

Ολιστικό μοντέλο, 185

Ομορφιά της άνοιξης, 230, 237–238, 240–241, 252, 552

Ομορφιά της φύσης, 18, 22, 33, 46, 117, 221, 224–225, 233, 235, 248, 252, 259–261, 265, 267, 269, 276, 287, 290, 297, 305, 318, 345, 370, 381, 390, 485–486, 552–557, 569, 574, 584

Οργάνωση, 42–43, 63, 83–85, 87, 95, 107, 110, 125, 163, 181, 449, 484, 547, 550, 570, 654–655, 667–669

Οργάνωση Ηνωμένων Εθνών, 163

Π

Παιδεία, 16, 49–50, 54–55, 57, 61, 71, 81, 87–93, 95, 97, 103–104, 109, 112–113, 115, 119, 194, 200, 206, 217–220, 547–548, 657

Παιδική λογοτεχνία, 118–124, 130, 150, 549

Πανεπιστήμιο, 39, 49, 60, 63–64, 78, 80, 82, 107, 116, 118, 124, 165, 183, 212, 231, 299, 374, 408, 410–411, 418, 421, 427–428, 450–

451, 510, 517, 560–561

Πανίδα, 18, 22, 59, 175, 224–225, 259–261, 318, 324–326, 332–334, 340–345, 381, 465–466, 530, 535, 554, 556–557, 569, 574, 665, 751

Παραγωγή νέων γνώσεων, 85

Παραδοσιακά τραγούδια, 230

Παρελθόν, 57, 60, 71–72, 74, 202, 355, 457, 496, 709, 737, 739

Παρουσίαση των ανακαλύψεων, 36, 48, 561

Περιβάλλον, 43, 53, 58–59, 80, 85, 97, 105–106, 110, 112–113, 117, 164–165, 173–175, 178, 181–188, 193, 195–196, 201, 207, 213, 218, 291, 311–312, 325, 327, 410, 451, 458, 465–466, 494, 497, 509, 521, 523, 526, 530, 534–535, 548, 550, 560, 601, 659, 661–663, 665–668, 670, 721, 726, 733, 742

Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, 8, 17, 21, 26, 56, 58–60, 79, 164, 167, 182–189, 201, 213, 216, 218, 220, 264, 526, 535, 547, 550, 568, 661

Περιβαλλοντικών προβλημάτων, 17, 56, 166–167, 182, 184, 186, 194, 201, 220, 550, 662–663

Περιποίηση της φύσης, 19, 395–396, 403, 429–433, 543, 754

Πηγές ενέργειας, 166, 177–179, 181, 550, 666

Πλανήτης γη, 163, 166, 206

Ποιοτική ανάλυση περιεχομένου, 32, 230, 235, 243, 254, 265, 282, 340, 351, 365, 376, 459, 537

Πολιτιστικές αναπαραστάσεις, 29, 112, 548

Ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, 125, 236, 238, 243, 254, 265, 282, 292, 299–300, 305, 308, 313, 318, 324, 340, 345, 351, 365, 369, 376, 380, 429, 440, 459, 537–538, 555, 557–558

Προβληματισμό, 174, 176

Πρόγραμμα, 58, 83, 95, 98–99, 102, 163, 182–183, 185, 188–189, 282, 325, 428, 465, 550, 643, 645, 652–661, 669

Προγράμματα, 16, 45, 53, 55, 58–60, 64, 76, 97–99, 117, 125, 182, 185, 187–188, 275, 325–326, 416, 465, 530–531, 535, 547, 653–654, 661, 724

Προγράμματος, 59, 63, 84, 95, 99, 105, 108, 183, 188–189, 404, 643–653, 655–658, 667–670

Προγραμμάτων, 15, 21, 26, 50, 53–54, 63, 77, 79, 98, 109, 112, 182, 184, 187, 189, 194, 200, 213, 216, 219, 547, 551, 568, 643, 650–652, 654–658, 661–663, 671

Προστασία, 17, 27–28, 47, 54, 56, 71, 75, 87, 89, 117–118, 163–164, 166–167, 173–176, 181, 183–184, 188–189, 194–195, 197–198, 200–203, 205–206, 209, 211–213, 216–220, 254, 300, 445–446, 449, 452, 457–459, 465, 467, 493–494, 496, 521, 527, 550–552, 574, 576, 662–665, 712, 732

Προστασία μιας φύσης, που κινδυνεύει, 17, 56, 167, 173, 212

Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, 10

Πυρηνικά εργοστάσια, 179

Πυρηνική ενέργεια, 179, 666

Πυρηνική σύντηξη, 179

Πυρηνική σχάση, 179

Πυρηνικούς αντιδραστήρες σχάσης, 179

Ρ

Ρύπανση, 164, 173, 177–178, 181, 196, 213, 215, 574, 664, 666, 761

Σ

Συγκατοίκηση, 113, 451

Συλλογικές αναπαραστάσεις, 29

Συλλογικών και πολιτιστικών αναπαραστάσεων, 15–16, 54–55, 77, 103, 109, 194, 200, 213

Συνδιάσκεψη στη Στοκχόλμη, 183

Συνειδητοποίηση, 33–34, 120, 165, 176–177, 183, 186, 188, 206, 220–221, 391, 408, 559–560

Συνεχής καταστροφή, 761

Συνθήκης της Λωζάνης, 51, 67

Σύνταγμα, 53–54, 68–71, 81, 87–90, 92–93, 208

Σχήμα λόγου, 276, 279, 358–359, 363–364, 373, 561

Σχολείο, 15, 17, 28, 50, 54–57, 61, 77, 79, 81, 84, 97, 104–105, 107–109, 113, 118, 128, 144, 164, 166–167, 181–182, 194, 200–201, 213, 216–220, 312, 544, 546–548, 550–551, 729, 740

Σχολιασμό των ανακαλύψεων, 34

Σχολικό ανθολόγιο, 49, 63, 77–78, 111, 193, 276, 330, 432

Σχολικό εγχειρίδιο, 16, 28, 49, 52, 55, 57, 103–108, 110–112, 166, 188, 205–206, 216–218, 235, 547–548, 550–551, 560, 708

Σχολικό εγχειρίδιο Λογοτεχνίας, 235

Τ

Τάξη, 15, 26, 50, 52, 54, 57, 61–62, 65, 67, 73, 77–79, 82, 84, 89, 94, 100, 114, 117, 188, 194, 206, 211, 213, 216, 219, 481, 493–494, 546, 548, 551–552, 653, 658, 668, 721

Ταυτότητα, 16, 19, 55, 60–62, 88, 92, 219, 357, 467, 530–531, 535–536, 547, 621

Τόποι μνήμης, 28–29, 111–113, 117, 548, 734

Τυχαίες εμβόλιμες αναφορές, 17, 56, 190, 220

Υ

Υγεία, 12, 164, 174, 178, 196, 338, 416–417, 421, 664, 666–667

Υδροηλεκτρική ενέργεια, 178

Υποδούλωση, 425, 713

Υποχρέωση, 8, 47, 84, 89, 91–92, 116, 181, 201–202, 213, 550–551, 559

Φ

Φθινόπωρο, 124, 138, 155, 331, 469, 590, 608, 757

Φροντίδας της φύσης, 403, 423, 428, 430

Φύση, 16–17, 19, 22, 29–31, 40, 45, 47, 53–57, 63–64, 75–78, 110–111, 113, 117, 119, 150, 159–166, 171–178, 189–190, 192–195, 198, 200–201, 203–206, 212–213, 216–217, 219–220, 224, 227, 232–234, 260–261, 264, 287–288, 291, 297, 299–300, 305, 308–310, 339, 348, 351, 353, 361, 394–395, 397, 403, 411, 420–421, 423, 427–428, 434, 445–446, 449–452, 457, 459–465, 467, 481, 484, 487, 492, 503, 512, 516, 521, 525, 530, 537–543, 546, 549–552, 554, 558–559, 564, 567, 569, 574, 604, 621, 629, 662, 707, 725, 745, 756

Φύση καταστρέφεται, 559

Χ

Χλωρίδα, 18, 22, 59, 175, 224–225, 259–261, 318, 324–326, 332–333, 340–345, 381, 465–466, 516, 530, 535, 554, 556–557, 569, 665, 751

Χρέος, 40, 48–49, 564

Χρόνος, 58, 210, 456, 662–663

Χώρος, 39, 42, 49, 52, 58–59, 61–63, 77–78, 88, 104–105, 111, 167, 206, 214, 217, 220, 339, 465, 509–510, 662–663, 734, 740

Ι) Πίνακες ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου

Πίνακας 1. **Γραπτός λόγος – λογοτεχνία Α' – Β' Δημοτικού**	**100**
Πίνακας 2. **Γραπτός λόγος – λογοτεχνία Γ' – Δ' Δημοτικού**	**101-102**
Πίνακας 3. **Γραπτός λόγος – λογοτεχνία Ε' – ΣΤ' Δημοτικού**	**103**
Πίνακας Περιεχομένων Ανθολογίων 1975 - σήμερα	**126**
Πίνακας Παιδικής Λογοτεχνίας με θέμα τη φύση	**150**
Table 6 – Top 25 cities with the highest total damage costs of air pollution	**215**
Πίνακας 1.1.Α. **Χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, παινεμένη και χιλιοτραγουδισμένη, άνοιξη**	**226**
Πίνακας 1.1.Β. **Όμορφο, μοσχομυριστό και καρποφόρο καλοκαίρι**	**242**
Πίνακας 1.1.Γ. **Οι δύο κυρίαρχες εποχές του χρόνου**	**249**
Πίνακας 1.2.Α. **Μεγαλοπρεπής, επιβλητική**	**261**
Πίνακας 1.2.Β. **Ήλιος, ο φωτεινός σηματοδότης της**	**270**
Βοηθητικός Πίνακας 1.2.Β.	**277**
Πίνακας 1.2.Γ. **Ο ουρανός, απέραντος και γεμάτος με πλουμιστά φωτεινά ουράνια σώματα**	**287**
Πίνακας 1.2.Δ. **Αρώματα ανθισμένων λουλουδιών που ευωδιάζουν**	**298**

Πίνακας 1.2.Ε. **Ζωντανά χρώματα**	**306**
Πίνακας 1.2.ΣΤ. **Χλωρίδα, πανίδα και υπέδαφος που μαγεύουν**	**318**
Πίνακας 1.2.Ζ. **Στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά**	**346**
Πίνακας 1.2.Η. **Απέραντη και κρυστάλλινη θάλασσα**	**370**
Πίνακας 2.1.Α. **Διαχρονική αγάπη, φροντίδα και περιποίηση της φύσης, καθώς και απόλαυση των καρπών της**	**396**
Πίνακας 2.1.Β. **Λαχανικά που ευδοκιμούν πάντα, πηγές γευστικής ευχαρίστησης**	**435**
Πίνακας 2.2.Α. **Η φύση προστατεύει και αυτοπροστατεύεται**	**446**
Πίνακας 2.2.Β.α. **Διαρκής βιοποικιλότητα**	**468**
Πίνακας 2.2.Β.β. **Οικοσύστημα**	**497**
Πίνακας 2.2.Β.γ. **«Υβριδικοί» βιότοποι: πλούτος, ευφορία, ταυτότητα**	**531**
Πίνακας Διακοπτόμενης Θεματικής **Δημιουργία μιας βροχής…που σίγασε**	**562**
Πίνακας Αναδυόμενης Θεματικής **Ένας χειμώνας που «αγίασε»**	**563**

Κ) Στατιστικοί πίνακες ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου

Πίνακας Συνολικής ποσότητας σε απόλυτο αριθμό, σε πεζά, ποιήματα, μεταφρασμένα πεζά και μεταφρασμένα ποιήματα στα Ανθολόγια από το 1975 έως σήμερα	**146**
Πίνακας Συνολικού ποσοστού επί τοις % σε πεζά, ποιήματα, μεταφρασμένα πεζά και μεταφρασμένα ποιήματα στα Ανθολόγια από το 1975 έως σήμερα	**148**
Πίνακας Συνολικής ποσότητας σε απόλυτο αριθμό, σε πεζά, ποιήματα, μεταφρασμένα πεζά και μεταφρασμένα ποιήματα στα Ανθολόγια από το 1975 έως σήμερα, που αναπαριστούν τη φύση	**159**
Πίνακας Συνολικού ποσοστού επί τοις % σε πεζά, ποιήματα, μεταφρασμένα πεζά και μεταφρασμένα ποιήματα στα Ανθολόγια από το 1975 έως σήμερα, που αναπαριστούν τη φύση	**160**
Πίνακας συνόλου λογοτεχνικών κειμένων με αναπαραστάσεις της φύσης, σε σχέση με το σύνολο των λογοτεχνικών κειμένων των Ανθολογίων	**162**
Πίνακας 1.1.α. **Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου** **Χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, παινεμένη και χιλιοτραγουδισμένη άνοιξη**	**236**
Πίνακας 1.1.β. **Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου** **Όμορφο, μοσχομυριστό και καρποφόρο καλοκαίρι**	**243**
Πίνακας 1.1.γ. **Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου** **Οι δύο κυρίαρχες εποχές του χρόνου**	**254**
Πίνακας 1.2.α. **Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου** **Μεγαλοπρεπής, επιβλητική**	**265**
Πίνακας 1.2.β. **Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου** **Ήλιος, ο φωτεινός σηματοδότης της**	**282**
Πίνακας 1.2.γ. **Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου** **Ο ουρανός, απέραντος και γεμάτος με πλουμιστά φωτεινά ουράνια σώματα**	**292**

Πίνακας 1.2.δ. **Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου** **Αρώματα ανθισμένων λουλουδιών που ευωδιάζουν**	**300**
Πίνακας 1.2.ε. **Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου** **Ζωντανά χρώματα**	**313**
Πίνακας 1.2.στ. **Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου** **Χλωρίδα, πανίδα και υπέδαφος που μαγεύουν**	**340**
Πίνακας 1.2.ζ. **Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου** **Στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά**	**365**
Πίνακας 1.2.η. **Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου** **Απέραντη και κρυστάλλινη θάλασσα**	**376**
Πίνακας 1.Σ. **Συνολικής Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου** **1ου Μέρους**	**382**
Πίνακας 1.σ. **Συνολικής Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου** **Για το σύνολο των Σχολικών Εγχειριδίων,** **για κάθε εξεταζόμενη χρονολογική περίοδο**	**387**
Πίνακας 2.1.α. **Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου** **Διαχρονική αγάπη, φροντίδα και περιποίηση της φύσης, καθώς και απόλαυση των καρπών της**	**429**
Πίνακας 2.1.β. **Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου** **Λαχανικά που ευδοκιμούν πάντα, πηγές γευστικής ευχαρίστησης**	**440**
Πίνακας 2.2.α. **Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου** **Η φύση προστατεύει και αυτοπροστατεύεται**	**460**
Πίνακας 2.2.β. **Ποσοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου** **Η φύση, ο άνθρωπος: αρμονικοί συγκάτοικοι κι αέναοι υπερασπιστές της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων**	**537**

Λ) Διαγράμματα ράβδων

Γράφημα συνολικού ποσοστού επί τοις % σε πεζά, ποιήματα, μεταφρασμένα πεζά και μεταφρασμένα ποιήματα στα Ανθολόγια από το 1975 έως σήμερα	**149**
Γράφημα συνολικού ποσοστού επί τοις % σε πεζά, ποιήματα, μεταφρασμένα πεζά και μεταφρασμένα ποιήματα στα Ανθολόγια από το 1975 έως σήμερα, που αναπαριστούν τη φύση	**161**
Γράφημα Συνολικού ποσοστού λογοτεχνικών κειμένων με αναπαραστάσεις της φύσης	**162**
Γράφημα 1.1.Α. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **Χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, και χιλιοτραγουδισμένη άνοιξη**	**237**
Γράφημα 1.1.Α.α. **Χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, παινεμένη και χιλιοτραγουδισμένη άνοιξη** **Αποσπάσματα**	**238**
Γράφημα 1.1.Α.β. **Χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, παινεμένη και χιλιοτραγουδισμένη άνοιξη** **Λέξεις**	**239**
Γράφημα 1.1.Α.γ. **Χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, παινεμένη και χιλιοτραγουδισμένη άνοιξη** **Χαρακτήρες**	**240**
Γράφημα 1.1.Β. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **Όμορφο, μοσχομυριστό και καρποφόρο καλοκαίρι**	**244**
Γράφημα 1.1.Β.α. **Όμορφο, μοσχομυριστό και καρποφόρο καλοκαίρι** **Αποσπάσματα**	**245**
Γράφημα 1.1.Β.β. **Όμορφο, μοσχομυριστό και καρποφόρο καλοκαίρι** **Λέξεις**	**246**
Γράφημα 1.1.Β.γ. **Όμορφο, μοσχομυριστό και καρποφόρο καλοκαίρι** **Χαρακτήρες**	**247**

Γράφημα 1.1.Γ. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **Οι δύο κυρίαρχες εποχές του χρόνου**	**255**
Γράφημα 1.1.Γ.α. **Οι δύο κυρίαρχες εποχές του χρόνου** **Αποσπάσματα**	**256**
Γράφημα 1.1.Γ.β. **Οι δύο κυρίαρχες εποχές του χρόνου** **Λέξεις**	**257**
Γράφημα 1.1.Γ.γ. **Οι δύο κυρίαρχες εποχές του χρόνου** **Χαρακτήρες**	**258**
Γράφημα 1.2.Α. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **Μεγαλοπρεπής, επιβλητική**	**266**
Γράφημα 1.2.Α.α. **Μεγαλοπρεπής, επιβλητική** **Αποσπάσματα**	**267**
Γράφημα 1.2.Α.β. **Μεγαλοπρεπής, επιβλητική** **Λέξεις**	**268**
Γράφημα 1.2.Α.γ. **Μεγαλοπρεπής, επιβλητική** **Χαρακτήρες**	**269**
Γράφημα 1.2.Β. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **Ήλιος, ο φωτεινός σηματοδότης της**	**283**
Γράφημα 1.2.Β.α. **Ήλιος, ο φωτεινός σηματοδότης της** **Αποσπάσματα**	**284**
Γράφημα 1.2.Β.β. **Ήλιος, ο φωτεινός σηματοδότης της** **Λέξεις**	**285**

Γράφημα 1.2.Β.γ. **Ήλιος, ο φωτεινός σηματοδότης της** **Χαρακτήρες**	**286**
Γράφημα 1.2.Γ. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **Ο ουρανός, απέραντος και γεμάτος με πλουμιστά φωτεινά ουράνια σώματα**	**293**
Γράφημα 1.2.Γ.α. **Ο ουρανός, απέραντος και γεμάτος με πλουμιστά φωτεινά ουράνια σώματα** **Αποσπάσματα**	**294**
Γράφημα 1.2.Γ.β. **Ο ουρανός, απέραντος και γεμάτος με πλουμιστά φωτεινά ουράνια σώματα** **Λέξεις**	**295**
Γράφημα 1.2.Γ.γ. **Ο ουρανός, απέραντος και γεμάτος με πλουμιστά φωτεινά ουράνια σώματα** **Χαρακτήρες**	**296**
Γράφημα 1.2.Δ. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **Αρώματα ανθισμένων λουλουδιών που ευωδιάζουν**	**301**
Γράφημα 1.2.Δ.α. **Αρώματα ανθισμένων λουλουδιών που ευωδιάζουν** **Αποσπάσματα**	**302**
Γράφημα 1.2.Δ.β. **Αρώματα ανθισμένων λουλουδιών που ευωδιάζουν** **Λέξεις**	**303**
Γράφημα 1.2.Δ.γ. **Αρώματα ανθισμένων λουλουδιών που ευωδιάζουν** **Χαρακτήρες**	**304**
Γράφημα 1.2.Ε. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **Ζωντανά χρώματα**	**314**
Γράφημα 1.2.Ε.α. **Ζωντανά χρώματα** **Αποσπάσματα**	**315**

Γράφημα 1.2.Ε.β. **Ζωντανά χρώματα** **Λέξεις**	**316**
Γράφημα 1.2.Ε.γ. **Ζωντανά χρώματα** **Χαρακτήρες**	**317**
Γράφημα 1.2.ΣΤ. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **Χλωρίδα, πανίδα και υπέδαφος που μαγεύουν**	**341**
Γράφημα 1.2.ΣΤ.α. **Χλωρίδα, πανίδα και υπέδαφος που μαγεύουν** **Αποσπάσματα**	**342**
Γράφημα 1.2.ΣΤ.β. **Χλωρίδα, πανίδα και υπέδαφος που μαγεύουν** **Λέξεις**	**343**
Γράφημα 1.2.ΣΤ.γ. **Χλωρίδα, πανίδα και υπέδαφος που μαγεύουν** **Χαρακτήρες**	**344**
Γράφημα 1.2.Ζ. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **Στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά**	**366**
Γράφημα 1.2.Ζ.α. **Στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά** **Αποσπάσματα**	**367**
Γράφημα 1.2.Ζ.β. **Στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά** **Λέξεις**	**368**
Γράφημα 1.2.Ζ.γ. **Στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά** **Χαρακτήρες**	**369**
Γράφημα 1.2.Η. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **Απέραντη και κρυστάλλινη θάλασσα**	**377**

Γράφημα 1.2.Η.α. **Απέραντη και κρυστάλλινη θάλασσα** **Αποσπάσματα**	**378**
Γράφημα 1.2.Η.β. **Απέραντη και κρυστάλλινη θάλασσα** **Λέξεις**	**379**
Γράφημα 1.2.Η.γ. **Απέραντη και κρυστάλλινη θάλασσα** **Χαρακτήρες**	**380**
Συγκεντρωτικό Γράφημα 1.Σ. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **1ου Μέρους**	**383**
Συγκεντρωτικό Γράφημα 1.Σ.α. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **Αποσπάσματα**	**384**
Συγκεντρωτικό Γράφημα 1.Σ.β. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **Λέξεις**	**385**
Συγκεντρωτικό Γράφημα 1.Σ.γ. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **Χαρακτήρες**	**386**
Συγκεντρωτικό Γράφημα 1.σ. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **1ου Μέρους**	**387**
Συγκεντρωτικό Γράφημα 1.σ.α. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **Αποσπάσματα**	**388**
Συγκεντρωτικό Γράφημα 1.σ.β. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **Λέξεις**	**389**
Συγκεντρωτικό Γράφημα 1.σ.γ. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **Χαρακτήρες**	**390**

Γράφημα 2.1.Α. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **Διαχρονική αγάπη, φροντίδα και περιποίηση της φύσης και απόλαυση των καρπών της**	**430**
Γράφημα 2.1.Α.α. **Διαχρονική αγάπη, φροντίδα και περιποίηση της φύσης και απόλαυση των καρπών της** **Αποσπάσματα**	**431**
Γράφημα 2.1.Α.β. **Διαχρονική αγάπη, φροντίδα και περιποίηση της φύσης και απόλαυση των καρπών της** **Λέξεις**	**432**
Γράφημα 2.1.Α.γ. **Διαχρονική αγάπη, φροντίδα και περιποίηση της φύσης και απόλαυση των καρπών της** **Χαρακτήρες**	**433**
Γράφημα 2.1.Β. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **Λαχανικά που ευδοκιμούν πάντα, πηγές γευστικής ευχαρίστησης**	**441**
Γράφημα 2.1.Β.α. **Λαχανικά που ευδοκιμούν πάντα,** **πηγές γευστικής ευχαρίστησης** **Αποσπάσματα**	**442**
Γράφημα 2.1.Β.β. **Λαχανικά που ευδοκιμούν πάντα, πηγές γευστικής ευχαρίστησης** **Λέξεις**	**443**
Γράφημα 2.1.Β.γ. **Λαχανικά που ευδοκιμούν πάντα,** **πηγές γευστικής ευχαρίστησης** **Χαρακτήρες**	**444**
Γράφημα 2.2.Α. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **Η φύση προστατεύει και αυτοπροστατεύεται**	**461**
Γράφημα 2.2.Α.α. **Η φύση προστατεύει και αυτοπροστατεύεται** **Αποσπάσματα**	**462**
Γράφημα 2.2.Α.β. **Η φύση προστατεύει και αυτοπροστατεύεται** **Λέξεις**	**463**

Γράφημα 2.2.Α.γ. **Η φύση προστατεύει και αυτοπροστατεύεται** **Χαρακτήρες**	**464**
Γράφημα 2.2.Β. **Συνολική Στατιστική Μελέτη** **Διαρκής βιοποικιλότητα**	**538**
Γράφημα 2.2.Β.α. **Διαρκής βιοποικιλότητα** **Αποσπάσματα**	**539**
Γράφημα 2.2.Β.β. **Διαρκής βιοποικιλότητα** **Λέξεις**	**540**
Γράφημα 2.2.Β.γ. **Διαρκής βιοποικιλότητα** **Χαρακτήρες**	**541**

Μ) Φωτογραφίες, πίνακες ζωγραφικής

Εικόνα ε.1. Ιστορικό Διάγραμμα Παιδικής Λογοτεχνίας Β. Δ. Αναγνωστόπουλου	**123**
Εικόνα ε.2. Baron François Gérard – Daphnis et Chloé (1825) – Musée du Louvre, Paris	**173**
Εικόνα ε.3. Παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας ανά πηγή, στην Γαλλία	**180**
Εικόνα 1.1.α. Φωτογραφία μιας χελώνας Testudo Graeca	**232**
Εικόνα 1.2.α. Σχηματική επεξήγηση της διάθλασης του φωτός.	**281**
Εικόνα 1.2.β. Σχηματική επεξήγηση του φαινομένου της έκλειψης σελήνης	**291**
Εικόνα 1.2.γ. Claude Monet – *Les Coquelicots*	**328**
Εικόνα 1.2.δ. *Paysage d'automne*	**331**

Εικόνα 1.2.ε. ***Φεγγαρόψαρο***	**334**
Εικόνα 1.2.στ. ***Δελφίνι***	**335**
Εικόνα 1.2.ζ. ***Νεογέννητες Καρέτα-Καρέτα***	**337**
Εικόνα 1.2.η. ***Ακτινογραφία χελώνας Καρέτα-Καρέτα***	**338**
Εικόνα 1.2.θ. ***Μόσχος ή Musk***	**354**
Εικόνα 1.2.ι. ***Παραλία του Βόλου στο φως του φεγγαριού***	**374**
Εικόνα 1.2.κ. ***Seascape near Saintes-Maries-de-la-Mer***	**375**
Εικόνα 2.1.α. Διατροφική πυραμίδα	**404**
Εικόνα 2.1.β. Fishing in the Prehistoric Aegean	**406**
Εικόνα 2.1.γ. Ψαράς από το Ακρωτήρι της Θήρας	**406**
Εικόνα 2.1.δ. Ξύλινο άροτρο με μεταλλικό υνί	**409**
Εικόνα 2.1.ε. Όργωμα με βόδια	**409**
Εικόνα 2.1.στ. Γλυκό του κουταλιού πορτοκάλι	**414**
Εικόνα 2.1.ζ. Cherry earrings	**416**
Εικόνα 2.1.η. Πελτές κυδώνι	**417**
Εικόνα 2.1.θ. «Το κούρεμα των προβάτων»	**422**
Εικόνα 2.2.α. Ο θεός Έρωτας στην ράχη του δελφινιού, Ρωμαϊκή περίοδος	**454**
Εικόνα 2.2.β. Αρχαίο νόμισμα με την μορφή της νύμφης Αρέθουσας πλαισιωμένο από δελφίνια	**454**

Corpus

Σχολικά Εγχειρίδια Λογοτεχνίας Δημοτικού 1975

1) ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ Αριστείδης, ΔΗΜΑΡΑΣ Αλέξης, ΔΟΞΙΑΔΗ Καλή, ΙΩΑΝΝΟΥ Γιώργος, ΚΑΣΔΑΓΛΗ Λίνα, ΜΟΥΣΤΑΚΑ Καλλιόπη, *Ανθολόγιο για τα παιδιά του Δημοτικού, Μέρος Πρώτο* (Α'-Β' Δημοτικού), Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα, 1975, 261 σελίδες.

2) ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ Αριστείδης, ΔΗΜΑΡΑΣ Αλέξης, ΔΟΞΙΑΔΗ Καλή, ΙΩΑΝΝΟΥ Γιώργος, ΚΑΣΔΑΓΛΗ Λίνα, ΜΟΥΣΤΆΚΑ Καλλιόπη, *Ανθολόγιο για τα παιδιά του Δημοτικού, Μέρος Δεύτερο* (Γ'-Δ' Δημοτικού), Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα, 1975, 302 σελίδες.

3) ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ Αριστείδης, ΔΗΜΑΡΑΣ Αλέξης, ΔΟΞΙΑΔΗ Καλή, ΙΩΑΝΝΟΥ Γιώργος, ΚΑΣΔΑΓΛΗ Λίνα, ΜΟΥΣΤΆΚΑ Καλλιόπη, *Ανθολόγιο για τα παιδιά του Δημοτικού, Μέρος Τρίτο* (Ε'-ΣΤ' Δημοτικού), Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα, 1975, 351 σελίδες.

Σχολικά Εγχειρίδια Λογοτεχνίας Δημοτικού 2003

1) ΤΣΙΛΙΜΕΝΗ Τασούλα, ΓΡΑΙΚΟΣ Νικόλαος, ΚΑΙΣΑΡΗΣ Λεωνίδας, ΚΑΠΛΑΝΟΓΛΟΥ Μάνια, *Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Α' – Β' Δημοτικού Το δελφίνι*, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων "ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ", Αθήνα 2013, ISBN: 0211000200120122, 169 σελίδες.

2) ΚΑΤΣΙΚΗ-ΓΚΙΒΑΛΟΥ Άντα, ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ Γιάννης, ΠΑΤΣΙΟΥ Βίκυ, ΠΟΛΙΤΗΣ Δημήτρης, ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ Θεοδόσης, *Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Γ' – Δ' Δημοτικού Στο σκολειό του κόσμου*, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ», Αθήνα 2013, ISBN: 0211000680120124, 183 σελίδες.

3) ΚΑΤΣΙΚΗ-ΓΚΙΒΑΛΟΥ Άντα, ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ Τζίνα, ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ Γιάννης, ΠΡΩΤΟΝΟΤΑΡΙΟΥ Στέλλα, ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ Θεοδόσης, *Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Ε' – ΣΤ' Δημοτικού Με λογισμό και μ' όνειρο,* Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων "ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ", Αθήνα 2013, ISBN: 0211001350120123, 302 σελίδες.

Βιβλιογραφία

Πριν από την παράθεση της βιβλιογραφίας, κρίνεται σκόπιμο να πραγματοποιηθούν οι ακόλουθες πέντε παρατηρήσεις:

- Στην παρούσα βιβλιογραφία εμφανίζονται μόνο βιβλία, άρθρα και ηλεκτρονικοί σύνδεσμοι, που χρησιμοποιήθηκαν ως στηρίγματα των επιλεγμένων τοποθετήσεων στον σχολιασμό.

- Ολόκληρες, η βιβλιογραφία και δικτυογραφία, μελετήθηκαν επισταμένως σε σχέση με τα πρωτότυπα στο τέλος της εκπόνησης, για να διορθωθούν ενδεχόμενες συντακτικές αταξίες και λάθη εκ παραδρομής.

- Οι βιβλιογραφικές αναφορές, που παρατίθενται, όπως προαναφέρεται στο δεύτερο εισηγητικό μέρος της Διατριβής, υιοθετούν τον τύπο AFNOR Z44-005 και, ως εκ τούτου, περιέχουν, τον αριθμό των σελίδων του κάθε βιβλίου ή άρθρου. Ο στόχος είναι όχι μόνο η πλήρης παρουσίαση της βιβλιογραφίας και δικτυογραφίας, αλλά και η απόδειξη ότι οι επιλεγμένες αναφορές δεν αποτελούν «τυφλή αντιγραφή» από άλλες εργασίες, οι οποίες είναι, συχνά, λανθασμένες, διαιωνίζοντας λάθη στο διηνεκές.

- Οι ηλεκτρονικοί σύνδεσμοι επιθεωρήθηκαν κι επικαιροποιήθηκαν πριν από την αποστολή της στους εισηγητές, στα μέλη της επιτροπής υποστήριξης, καθώς και πριν από την τελική υποβολή της στην Διδακτορική σχολή του Πανεπιστημίου Paul Valery-Montpellier 3.

- Η συγγραφέας της παρούσας Διατριβής αποποιείται οποιαδήποτε ευθύνη σε περίπτωση που, μεταγενέστερα, κάποιος από τους ηλεκτρονικούς συνδέσμους δεν μπορεί να προσπελαστεί και σε περίπτωση που μπορεί να εμφανίζονται διαφημίσεις, οι οποίες οφείλονται στις συνήθειες του κάθε χρήστη. Ο λόγος είναι ότι καταγράφονται ευδιάκριτα η ημερομηνία και η ώρα προσπέλασή τους, τόσο κατά την διάρκεια της εκπόνησης όσο και κατά την επικαιροποίησή τους.

Κεφάλαιο 1° βιβλιογραφίας: Ελληνόγλωσση

ΑΓΑΘΟΣ Νικόλαος Δ., *Σύγχρονη Δενδροκομία*, Γενική και Ειδική, Εκδόσεις Σπύρος Σπύρου, Αθήνα, 1975, σελίδες 579-586.

ΑΓΓΕΛΑΚΟΣ Κώστας, «Η διοικητική ανομία ως παράγοντας ακύρωσης εκπαιδευτικών αλλαγών», Πηγή: Πρακτικά επιστημονικού συνεδρίου *Αντιστάσεις στον εκπαιδευτικό αποκλεισμό: Εκπαιδευτική ένταξη παιδιών με ρόμικη προέλευση 1997-200*, 4ο επιστημονικό συνέδριο, Ιωάννινα, 8–9 Ιουνίου 2001, σελίδες 79 - 84 των πρακτικών του συνεδρίου.
http://reader.ekt.gr/bookReader/show/index.php?lib=EDULLL&item=339&bitstream=339_01#page/84/mode/1up
Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε στις 20 Μαρτίου 2023, στις 16:32.

ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ Κωνσταντίνος, «Διακηρύσσοντας την ελληνική εθνική ταυτότητα μέσω της διαλεκτικής στα σχολικά βιβλία της ελληνικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης από το 1950 και εξής », στο *Η εικόνα του «άλλου»/του «γείτονα» στα σχολικά βιβλία των Βαλκανικών χωρών*, εκδόσεις Τυπωθήτω, Αθήνα 2000, 406 σελίδες.

ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ Κωνσταντίνος, *Δια ανθύμησιν καιρού και τόπου*, « Το θέμα της κρατικής και εθνικής κυριαρχίας του κυπριακού λαού μέσα από τα λογοτεχνικά κείμενα του σχολικού εγχειριδίου της Γ' Λυκείου », Éditions Imprinta, Nicosie 2015, σελίδες 691 – 719.

ΑΓΓΕΛΟΥ Ιωάννης, «Μέσα στην καταιγίδα». Από το μυθιστόρημα *Ένα καλοκαίρι γεμάτο βροχή*. Από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 1975, σελίδες 271-275. *Ένα καλοκαίρι γεμάτο βροχή*, Εκδόσεις ΕΡΜΗΣ, Αθήνα 1973 (1η έκδοση), 180 σελίδες.

ΑΓΡΑΣ Τέλλος, «Αφώλιαστο πουλί». Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 214-215.
https://www.larissamazi.gr/wp-content/uploads/2020/03/40-ποιήματα-και-3-πεζά-Τέλλος-Άγρας.pdf, σελίδα 44, 98 σελίδες.
Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 8η Δεκεμβρίου 2022 στις 05:52.

ΑΓΡΑΣ Τέλλος, «Οι μεγάλες λύπες». Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 54-62.
https://www.larissamazi.gr/wp-content/uploads/2020/03/40-ποιήματα-και-3-πεζά-Τέλλος-Άγρας.pdf, σελίδα 77, 98 σελίδες.
Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 8η Δεκεμβρίου 2022 στις 05:52.

ΑΓΡΑΣ Τέλλος, *Κούκος*, σελίδα 168. Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. Από το Ανθολόγιο Α' – Β' Δημοτικού του 1975.
https://www.larissamazi.gr/wp-content/uploads/2020/03/40-ποιήματα-και-3-πεζά-Τέλλος-Άγρας.pdf, σελίδα 46, 98 σελίδες.
Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 8η Δεκεμβρίου 2022 στις 05:52.

ΑΓΡΑΣ Τέλλος, «Κάτω απ' το χιόνι», σελίδες 63-64, Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. Από το Ανθολόγιο Γ' – Δ' Δημοτικού του 1975.
https://www.larissamazi.gr/wp-content/uploads/2020/03/40-ποιήματα-και-3-πεζά-Τέλλος-Άγρας.pdf, σελίδα 43, 98 σελίδες.
Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 8η Δεκεμβρίου 2022 στις 05:52.

ΑΓΡΑΣ Τέλλος, «Χελιδονοφωλιές», σελίδες 63-64, Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. Από το Ανθολόγιο Γ' – Δ' Δημοτικού του 1975.
https://www.larissamazi.gr/wp-content/uploads/2020/03/40-ποιήματα-και-3-πεζά-Τέλλος-Άγρας.pdf, σελίδα 42, 98 σελίδες.
Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 8η Δεκεμβρίου 2022 στις 05:52.

ΑΘΑΝΑΣ Γεώργιος, «Ένας πελαργός». Από την *Ευδοκία*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδα 109. (*Ευδοκία*, Εκδόσεις Άλφα Ι.Μ. Σκαζίκη, Αθήνα, 1955, 198 σελίδες).

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Λεωνίδας *Μέθοδοι και τεχνικές έρευνας στις επιστήμες της αγωγής, ποσοτικές και ποιοτικές προσεγγίσεις*, Εκδόσεις Εφύρα, Ιωάννινα, 2007, 440 σελίδες.

ΑΙΣΩΠΟΣ, «Λιοντάρι και αγριόχοιρος», Μύθος διασκευασμένος από τη συγγραφέα Έλλη Αλεξίου. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003, σελίδα 46. Για τις διασκευές των μύθων του Αισώπου, βλέπε πτυχιακή εργασία με θέμα *Διασκευές των μύθων του Αισώπου,* η οποία υποστηρίχτηκε στο πανεπιστήμιο Θεσσαλίας το 2004 υπό την επίβλεψη των Βασίλη Αναγνωστόπουλου και Τασούλας Τσιλιμένη, Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly 08/12/2017 06:59:49 EET - 137.108.70.7, 141 σελίδες.

ΑΙΣΩΠΟΣ, «Η ευγνωμοσύνη του μικρού μυρμηγκιού». Από το Ανθολόγιο Α' – Β' Δημοτικού του 2003, σελίδα 100. Για τις διασκευές των μύθων του Αισώπου, βλέπε πτυχιακή εργασία με θέμα *Διασκευές των μύθων του Αισώπου,* η οποία υποστηρίχτηκε στο πανεπιστήμιο Θεσσαλίας το 2004 υπό την επίβλεψη των Βασίλη Αναγνωστόπουλου και Τασούλας Τσιλιμένη,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly 08/12/2017 06:59:49 EET - 137.108.70.7, 141 σελίδες.

ΑΛΑΧΙΩΤΗΣ Σταμάτης, «ΓΙΑ ΕΝΑ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ, Η Διαθεματικότητα και η Ευέλικτη Ζώνη αλλάζουν την παιδεία και αναβαθμίζουν την ποιότητα της Εκπαίδευσης», στο Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών θεμάτων, Νο 7, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα, 2002δ, σελίδες 7-18.

ΑΛΑΧΙΩΤΗΣ Σταμάτης, «Πώς θα είναι το σχολείο του μέλλοντος», στο Το Βήμα της Κυριακής, 24 Μαρτίου 2002β.

ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ Νίκος, *Πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974. Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Ιστορική βιβλιοθήκη, Θεμέλιο, Αθήνα 1983, 730 σελίδες.

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, «Η ελληνική παιδική-νεανική λογοτεχνία στα παιδαγωγικά τμήματα των πανεπιστημίων υπό το πρίσμα των σημερινών εκπαιδευτικών, διδακτικών και ερευνητικών απαιτήσεων: γενική θεώρηση» στο *Ελληνική, Παιδική-Νεανική Λογοτεχνία, Ιστορία, Κριτική, Διδασκαλία*, Αλέξανδρος ΑΚΡΙΤΟΠΟΥΛΟΣ (επιστημονική επιμέλεια), Εκδόσεις Ηρόδοτος, Αθήνα, 2013, 748 σελίδες.

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Βασίλης, «Λογοτεχνία και Εκπαιδευτικός» στο *Διαδρομές*, τ. 19, Λέσχη Μελέτης και Έρευνας της Παιδικής Λογοτεχνίας ΟΙ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ, Αθήνα, Φθινόπωρο 1990, σελίδες 167-174, 231 σελίδες.

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Βασίλης Δ., ΛΑΛΑΓΙΑΝΝΗ Βασιλική (επιμέλεια), Η Θεσσαλία στη Λογοτεχνία και Γραμματεία, Εργαστήριο Λόγου και Πολιτισμού Π. Τ. Ν. Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Βόλος, 1998, ISBN: 960-86012-6-6, 143 σελίδες.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Αθηναίων Πολιτεία, 60.2.

ΒΑΛΑΒΑΝΗ Ελένη, «Το ξένο αυγό». Από το βιβλίο *Το χρυσό ρόδι*. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 161-167.
(https://sunnefo.wordpress.com/κείμενα/. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 5η Ιανουαρίου 2023, στις 04:21. Έκδοση ΚΔ' 1998 (Ελένης Βαλαβάνη, *Το χρυσό ρόδι*. Εκδόσεις Κύκλος του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου, Σύγχρονη ελληνική παιδική λογοτεχνία, Αθήναι 1974, 254 σελίδες.)

ΒΑΛΑΣΗ Ζωή, «Όπου η Τρελούτσικη γίνεται ένας ήλιος αρμυρός, ήλιος θαλασσινός». Από το Ανθολόγιο των Γ'-Δ' Δημοτικού 2003, σελίδες 19-21. *Τα μαγικά μολύβια*, εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1981, μέρος δεύτερης έκδοσης 2012, 978-960-04-4314-1, 64 σελίδες. (Η συγγραφέας έχει βραβευθεί με το βραβείο (Πηνελόπη Δέλτα του Κύκλου Ελληνικού βιβλίου για το σύνολο του έργου της).

ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ Αριστοτέλης, «Για το θάνατο της θυγατέρας μου Ναθαλίας», *Βίος και Έργα*. Από το Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού του 1975, σελίδες 205-206 (το ποίημα αποτελείται από 20 στίχους και δημοσιεύτηκε στην Λευκάδα στην ποιητική συλλογή *Έταιρα Ποιήματα, 1872-1878*, στις 23 Οκτωβρίου 1875).
https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/works.html?cnd_id=3
Αριστοτέλους Βαλαωρίτου, Βίος και έργα. Επιμ. Ι. Α. Βαλαωρίτου, τόμοι Α-Γ. Αθήνα: Βιβλιοθήκη Μαρασλή, Τύποις Π. Δ. Σακελαρίου. Ο 1ος τόμος περιέχει πρόλογο, βιογραφικές σημειώσεις (υπό Ι.Α. Βαλαωρίτου) διανθισμένες με επιστολές, αναδημοσίευση μελετών για τον Βαλαωρίτη (του Ε. Ροΐδη, του Κ. Παλαμά, του Σπ. Λάμπρου, του Τ. Φιλήμονα, του Α. Mezier), αγορεύσεις του Βαλαωρίτη, αλληλογραφία με τον Λασκαράτο. Ο 2ος τόμος περιέχει συλλογές και πεζά: *Στιχουργήματα*, *Μνημόσυνα και έτερα ποιήματα*, *Ιστορικά διηγήματα*, *Δημώδης περί Βάλμα θρύλος*, *Απαντήσις εις Δημήτριον Βερναρδάκην*. Ο 3ος τόμος περιέχει τις τρεις εκτενείς ποιητικές συνθέσεις: *Κυρά Φροσύνη*, *Αθανάσιος Διάκος*, *Φωτεινός*.

ΒΑΝΤΑΡΑΚΗΣ Γεώργιος, *Αξιολόγηση Κύκλου Ζωής της Κορινθιακής σταφίδας*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σχολή Επιστημών Υγείας, Τμήμα Ιατρικής, Λάρισα, 2015, 176 σελίδες.

ΒΑΡΕΛΛΑ Αγγελική, «Δώσε την αγάπη», Από το Ανθολόγιο Α' - Β' Δημοτικού του 2003, σελίδες 107-108. *Δώσε την αγάπη,* Εκδότης ΠΑΤΑΚΗΣ, Αθήνα, Οκτώβριος 2012, ISBN13 9789601647418. 32 σελίδες.

ΒΑΡΝΑΛΗΣ Κώστας, «Να σ' αγναντεύω θάλασσα». Από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 2003, σελίδα 20. *Το φως που καίει*, Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα, Σεπτέμβριος 2003, σελίδες 112, ISBN13 9789600408553. Το ποίημα βρίσκεται στον πρόλογο της προαναφερθείσας ποιητικής συλλογής.

ΒΕΝΕΖΗΣ Ηλίας, «Η Χιονάτη της Πάρνηθας», Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003, σελίδες 37-39. *Ώρα πολέμου,* Εκδόσεις Εστία, Σειρά Νεοελληνική Λογοτεχνία 96, Αθήνα, Ιούλιος 1996, 180 σελίδες, ISBN13 9789600507072.

ΒΕΝΕΖΗΣ Ηλίας, «Ο πρώτος ταξιδιώτης», Από το μυθιστόρημα *Αιολική γη*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 46-54. *Αιολική Γη*, «Ο Πρώτος Ταξιδιώτης», σελίδα 51 του αρχείου pdf.
https://www.academia.edu/35536521/Βενέζης_Ηλίας_Αιολική_γη
Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 12η Δεκεμβρίου 2022 στις 03:43.
Αιολική Γη, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα, Νοέμβριος 2011, 312 σελίδες. ISBN13 9789600509816.

ΒΕΡΓΕΤΑΚΗ Δ. Κατερίνα, «Αιώνιοι εραστές» στην Ανθολογία Μαγνησιωτών Συγγραφέων, σελίδα61, Κέντρο Βιβλίου Μαγνησιωτών Συγγραφέων, Βόλος, 2019, 396 σελίδες.

ΒΕΡΓΕΤΑΚΗ Κατερίνα, Φυλαχτό, σελίδα 67, Εκδόσεις ΗΡΑ, Βόλος, 2014, 112 σελίδες.

ΒΕΡΓΕΤΑΚΗ-ΠΕΙΡΑΣΜΑΚΗ Αικατερίνη, «Μέθοδος Ανάλυσης Περιεχομένου, εφαρμογή στη μελέτη των αναπαραστάσεων της φύσης στα ανθολόγια του Δημοτικού από το 1975 έως σήμερα: ασυνέχεια», στο ΚΑΝΤΑΡΤΖΗ Ευαγγελία (επιμέλεια), 6ο Πανελλήνιο Συνέδριο *Εκπαίδευση και Πολιτισμός στον 21ο αιώνα*, Πρακτικά Συνεδρίου Τόμος Α', Αθήνα, 2021, σελίδες 394-403.

ΒΕΡΓΕΤΗ Μαρία, «Θεσμός» στο ΞΩΧΕΛΛΗΣ Παναγιώτης (επιμέλεια) *Λεξικό της Παιδαγωγικής*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2007, 322 σελίδες.

ΒΕΡΝ Ιούλιος, «Περίπατος στο βυθό της θάλασσας. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003, σελίδες 169-172.

ΒΟΓΙΑΤΖΑΚΗ Εύη, «Ο Εμμανουήλ Ροΐδης και η μεταφορά της επιστήμης» στο *Σύγκριση*, Τόμος 18, 2017, σελίδες 47-71.

ΒΟΛΑΝΑΚΗΣ Κωνσταντίνος (17 Μαρτίου 1987 – 29 Ιουνίου 1907), «Παραλία του Βόλου στο φως του φεγγαριού», ο πίνακας βρίσκεται σε ιδιωτική συλλογή.

ΒΟΛΤΗΣ Αναστάσιος (Τάσος) Δ., *Αναγνωστικά δύο αιώνων στο Δημοτικό Σχολείο. 150 χρόνια παιδευτικής πορείας (1830-1984). Αγώνες και αγωνίες, αξίες και θεσμοί περιεχομένων, γλωσσική περιπέτεια*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1997, 408 σελίδες.

ΓΑΛΙΑΤΣΑΤΟΣ Α. Αριστείδης, *Βασικές αρχές οδοντικής αισθητικής, χρώμα και χαρακτηριστικά*, Σύνδεσμος ελληνικών ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα 2015, 120 σελίδες.

ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ Αλέξανδρος, ΤΣΑΛΙΚΗ Ελισάβετ, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση – Αρχές, Φιλοσοφία, Μεθοδολογία, Παιχνίδια & Ασκήσεις,* Gutenberg, Αθήνα, 1993, 164 σελίδες.

ΓΙΑΝΝΙΚΟΠΟΥΛΟΥ Αγγελική & ΠΡΕΒΕΖΑΝΟΥ Βαρβάρα, *Λογοτεχνία και Φυσικές Επιστήμες. Διαθεματικές προσεγγίσεις στο νηπιαγωγείο*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος, 2010, 56 σελίδες.

ΓΙΑΝΝΙΡΗΣ Κ., *Έρευνα για τα 20 χρόνια Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης στην Ελλάδα, και Διπλωματική Έρευνα του ιδίου*: YANNIRIS, C. (2011). Environmental education in Greece: Attitude of teachers towards environmental education and the role of science teachers. Unpublished postgraduatethesis, Hellenic Open University (in Greek) 2012.

ΓΙΟΛΔΑΣΗΣ Δημήτριος, *Μελέτη ίδρυσης προβατοτροφικής επιχείρησης δυναμικότητας 500 προβατίνων*, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Επιστήμης Ζωικής Παραγωγής και Υδατοκαλλιεργειών, Εργαστήριο γενικής και ειδικής ζωοτεχνίας, Αθήνα, 2010, 199 σελίδες.

ΓΛΕΖΟΣ Πέτρος, «Θεοφάνια σ' ένα νησάκι», Από το βιβλίο *Το σπίτι με τα περιστέρια*. Ανθολόγιο Γ' – Δ' 1975, σελίδες 157-165. *Το σπίτι με τα περιστέρια*, Εκδόσεις ΑΣΤΗΡ, Αθήνα, Δεκέμβριος 1975, 140 σελίδες.

ΓΡΑΙΚΟΣ Νικόλαος, «Λογοτεχνικός λόγος και πολυτροπικό νόημα στο πλαίσιο της γλωσσοεκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1976. Το παράδειγμα της εικονογράφησης των «Ανθολογίων για τα παιδιά του Δημοτικού» (1974-1975)» στο Επετειακό-Επιστημονικό Συνέδριο 1976-2011: *35 χρόνια από τη γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση*, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Δίον Πιερίας, 4 – 6 Νοεμβρίου 2011.

Δ.Ε.Π.Π.Σ. – Α.Π.Σ., ΦΕΚ 303, τεύχος Β'/13-03-2003.

ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ Βάσος, «Στο χωριό». Από το βιβλίο *Οι ξεριζωμένοι*. Ανθολόγιο Γ' – Δ' 1975, σελίδες 185-188. *Οι ξεριζωμένοι. Διήγηση ενός χωριάτη*, Εκδόσεις Καστανιώτη, ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΕΛΛΗ ΑΛΕΞΙΟΥ, Αθήνα 1980, 164 σελίδες.

ΔΕΛΗΒΟΠΟΥΛΟΣ Γ. Στυλιανός, *Μορφολογία και ανατομία των φυτών*, Έκδοση ιδιωτική, Αθήνα, Δεκ.1994, ISBN-13: 9789603170150.

ΔΗΜΑΡΑΣ Αλέξης, *Η Μεταρρύθμιση που δεν έγινε (Τεκμήρια Ιστορίας)*, ΙΒΣΙ-1894, Α' τόμος, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Εκδοτική Ερμής, Αθήνα 1985, 312 σελίδες.

ΔΗΜΑΡΑΣ Αλέξης, *Η Μεταρρύθμιση που δεν έγινε, (τεκμήρια ιστορίας)*, τόμος Β', Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Εκδοτική Ερμής, Αθήνα1985, 345 σελίδες.

ΔΗΜΗΤΡΑΚΗΣ Κωνσταντίνος Γ., *Λαχανοκομία*, Αγροτύπος, Αθήνα, 1998, 384 σελίδες.

ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Ανδρέας, «Παιδεία και Σύνταγμα», στο https://www.ipaidia.gr/paideia/paideia-kai-sintagma/. Προσπελάστηκε την 1η Φεβρουαρίου στις 12:10 η ώρα.

ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ, «Της ξενιτιάς». Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003, σελίδα 56.

ΔΗΜΟΤΙΚΟ, «Ο ήλιος επαντρεύτηκε». Από το Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού του 1975, σελίδες 169-172.

ΔΟΥΚΑΣ Στρατής, «Οι δώδεκα μήνες». Από το βιβλίο *Οδοιπόρος*, από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 1975, σελίδες 57-60. *Οδοιπόρος*, Εκδόσεις ΚΕΔΡΟΣ, Αθήνα, Μάρτιος 1994, 96 σελίδες. ISBN13 9789600409543.

ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, «Η ρίζα του δέντρου». Από τα *Φωτερά σκοτάδια*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 233-234. *Φωτερά σκοτάδια 1903-1914*, Εκδόσεις Ι.Ν. Σιδέρης, Αθήνα 1915, 216 σελίδες.

ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γεώργιος, «Τρεχούμενο νερό». Από τα *Φευγάτα Χελιδόνια*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδα 53. *Φευγάτα Χελιδόνια 1911-1935*, Εκδόσεις Σιδέρης, Αθήνα, 1936, 254 σελίδες.

ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας, *Ο γλάρος*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003, σελίδα 152. *Τα ρω του Έρωτα*, Εκδόσεις ΥΨΙΛΟΝ / ΒΙΒΛΙΑ, Αθήνα, Δεκέμβριος 1986, 128 σελίδες, ISBN13 9789607949325.

ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας, «Το θαλασσινό τριφύλλι». Από την ποιητική συλλογή *Τα ρω του έρωτα*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδα 19. *Τα ρω του Έρωτα*, Εκδόσεις ΥΨΙΛΟΝ / ΒΙΒΛΙΑ, Αθήνα, Δεκέμβριος 1986, 128 σελίδες, ISBN13 9789607949325.

ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας, *Τα ρω του Έρωτα*, «Τα τζιτζίκια», Εκδόσεις ΥΨΙΛΟΝ / ΒΙΒΛΙΑ, Αθήνα, Δεκέμβριος 1986, 128 σελίδες, ISBN13 9789607949325.

ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας, *Ο μικρός ναυτίλος*, Εκδόσεις Ίκαρος, Προμετωπίδα του Γεράσιμου Στέρη Σειρά: Ελληνική Ποίηση, Α' Έκδοση, Αθήνα. 1985, 129 σελίδες, ISBN: 978-960-7233-17-2.

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛΙΔΟΥ Αικατερίνη, *Βιολογική Καλλιέργεια ελιάς,* Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών, Αγροχημεία και βιολογικές καλλιέργειες, Τμήμα Χημείας, Ιωάννινα, 2010, 105 σελίδες.

ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ Ανδρέας, «Ο κορυδαλλός». Από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 2003, σελίδα 83. *Οκτάνα,* Εκδόσεις Ίκαρος, Α' Έκδοση: 1980, 7η έκδοση, Εξώφυλλο του Άρη Κωνσταντινίδη, Αθήνα, 1980, 105 σελίδες, ISBN: 978-960-7233-31-8.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ, «Μέτρα περιορισμού κυκλοφορίας οχημάτων στο κέντρο της Αθήνας περιόδου 2021 – 2022». Αριθμός Φύλλου 4860, 20 Οκτωβρίου 2021, Τεύχος δεύτερο, Αριθμός οικ-289738/Φ.911

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ, Τεύχος Πρώτον, Αριθμός Φύλλου 100, Νόμος 309, Άρθρο 2, «Γλώσσα», παράγραφοι 1 και 2, σελίδα641, Αθήνα, 30 Απριλίου 1976.

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ, Τεύχος Πρώτον, Αριθμός Φύλλου 52, Άρθρο 1, Άρθρο 2, Άρθρο 3, «Το είδος του μονοτονικού συστήματος», σελίδες 429-430, Αθήνα, 29 Απριλίου 1982.

ΖΙΩΓΑΣ, Ν. Βασίλειος & ΜΑΡΚΟΓΛΟΥ Ν. Αναστάσιος, *Γεωργική Φαρμακολογία*, Εκδόσεις Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα, 2007, 836 σελίδες.

ΖΩΓΡΑΦΟΥ Ελένη, *Αντιοξειδωτικές και αντιμικροβιακές ιδιότητες εμπορικών χυμών με βάση το ρόδι*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Σχολή Θετικών Επιστημών, Τμήμα Χημείας, Εργαστήριο Χημείας Τροφίμων, Μεταπτυχιακή Ειδίκευση στην Επιστήμη και Τεχνολογία Τροφίμων, Ιωάννινα, 2016, 104 σελίδες.

ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Βαγγέλης, «Ο τελευταίος ιππόκαμπος». Από το Ανθολόγιο Α' – Β' Δημοτικού του 2003, σελίδες 76-77. *Ο τριγωνοψαρούλης, ο Μαυρολέπιας και ο τελευταίος Ιππόκαμπος*, Εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗΣ, Σειρά ΣΠΟΥΡΓΙΤΑΚΙΑ, Αθήνα, Μάιος 2012, 56 σελίδες, ISBN13 9789606005183.

ΘΕΟΔΩΡΑΚΑΤΟΣ Δημήτρης, ΚΑΨΑΛΗΣ Θάνος (βιολόγος), ΑΛΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ Γιώργος (βιολόγος), ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ Σωτήρης (Δρ. βιολόγος), ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΥ Σοφία (βιολόγος), ΚΑΛΛΙΠΕΤΗ Δέσποινα (βιολόγος), ΑΥΓΕΡΙΝΟΣ Δήμος (βιολόγος), ΒΟΪΚΛΗ Αγλαΐα (βιολόγος), ΒΟΥΤΣΙΝΑΣ Γεράσιμος, (βιολόγος, ερευνητής Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. "Δημόκριτος"), ΒΡΑΧΝΙΑΡΗΣ Χρήστος (γεωπόνος), ΖΩΓΡΑΦΑΚΗΣ Στάθης (Δρ. χημείας, πτυχιούχος φυσιογνωστικού τμήματος), ΚΑΡΚΑ Τζίνα (βιολόγος), ΚΛΕΤΣΑΣ Δημήτρης (βιολόγος, ερευνητής Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. "Δημόκριτος"), ΚΟΛΛΑΡΟΣ Δημήτρης (βιολόγος, ερευνητής Πανεπιστημίου Κρήτης), ΚΟΥΤΡΑΣ Ηλίας (φυσικός), ΚΩΤΟΥΛΑΣ Κώστας (χημικός), ΜΑΓΟΥΛΑΣ Αντώνης (βιολόγος), ΜΠΟΥΡΣΙΝΟΣ Αποστόλης (βιολόγος), ΥΠΕΡΜΑΧΟΣ Τάκης (βιολόγος), ΦΟΥΡΤΟΥΝΗΣ Γιώργος (βιολόγος), *Ο κόσμος των φυτών και των ζώων* – Μεγάλη Έγχρωμη Φυσιογνωστική Εγκυκλοπαίδεια, Παγκόσμιος Εκδοτικός Οργανισμός Χρ. Γιοβάνης ΑΕΒΕ, Αθήνα 1994, Τόμος ΣΤ', σελίδα 11.

ΘΕΟΔΩΡΑΚΑΤΟΣ Δημήτρης, ΚΑΨΑΛΗΣ Θάνος (βιολόγος), ΑΛΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ Γιώργος (βιολόγος), ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ Σωτήρης (Δρ. βιολόγος), ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΥ Σοφία (βιολόγος), ΚΑΛΛΙΠΕΤΗ Δέσποινα (βιολόγος), ΑΥΓΕΡΙΝΟΣ Δήμος (βιολόγος), ΒΟΪΚΛΗ Αγλαΐα (βιολόγος), ΒΟΥΤΣΙΝΑΣ Γεράσιμος, (βιολόγος, ερευνητής Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. "Δημόκριτος"), ΒΡΑΧΝΙΑΡΗΣ Χρήστος (γεωπόνος), ΖΩΓΡΑΦΑΚΗΣ Στάθης (Δρ. χημείας, πτυχιούχος φυσιογνωστικού τμήματος), ΚΑΡΚΑ Τζίνα (βιολόγος), ΚΛΕΤΣΑΣ Δημήτρης (βιολόγος, ερευνητής Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. "Δημόκριτος"), ΚΟΛΛΑΡΟΣ Δημήτρης (βιολόγος, ερευνητής Πανεπιστημίου Κρήτης), ΚΟΥΤΡΑΣ Ηλίας (φυσικός), ΚΩΤΟΥΛΑΣ Κώστας (χημικός), ΜΑΓΟΥΛΑΣ Αντώνης (βιολόγος), ΜΠΟΥΡΣΙΝΟΣ Αποστόλης (βιολόγος), ΥΠΕΡΜΑΧΟΣ Τάκης (βιολόγος), ΦΟΥΡΤΟΥΝΗΣ Γιώργος (βιολόγος), *Ο κόσμος των φυτών και των ζώων* – Μεγάλη Έγχρωμη Φυσιογνωστική Εγκυκλοπαίδεια, Παγκόσμιος Εκδοτικός Οργανισμός Χρ. Γιοβάνης ΑΕΒΕ, Αθήνα 1994, Τόμος Α', σελίδα177.

ΘΕΟΤΟΚΑΣ Γιώργος, « Ανθολόγιο Κριτικής για τον Κ. Γ. Καρυωτάκη » στο *Γράμματα και Τέχνες*, Μηνιαία Επιθεώρηση Τέχνης, Κριτικής και Κοινωνικού Προβληματισμού, Κ. Γ. Καρυωτάκης (Αφιέρωμα), Αρ. Τεύχους 41, Ιούνιος – Ιούλιος 1985, 53 σελίδες.

ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΥ Ανδρέας, *Αγορά υπηρεσιών για την διεξαγωγή μελέτης οικονομικών επιπτώσεων των μελισσοφάγων στην κυπριακή μελισσοκομία. Αξιολόγηση μεθόδων απομάκρυνσής τους από τα μελισσοκομεία. Τελική έκθεση 2013.*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Γεωπονικής, Σχολή Γεωπονίας, Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος, Εργαστήριο Μελισσοκομίας-Σηροτροφίας, Αρχείο σε PDF, 37 σελίδες.

ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ Νίκος, *Ο γιος*. Από το Ανθολόγιο Ε' - ΣΤ' Δημοτικού του 2003, σελίδες 155-157. *Αναφορά στον Γκρέκο* (σκληρόδετη έκδοση), Εκδόσεις ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ, Αθήνα, Ιανουάριος 2011, 514 σελίδες, ISBN13 9789607948267.

ΚΑΛΕΡΑΝΤΕ Ευαγγελία, ΧΑΡΗΣ Κώστας, «Εκπαιδευτική πολιτική 1974-1976: Η δημοτική γλώσσα στα Αναλυτικά Προγράμματα της Α' και Β' Δημοτικού» στο *Επετειακό-Επιστημονικό Συνέδριο 1976-2011: 35 χρόνια από τη Γλωσσοεκπαιδευτική Μεταρρύθμιση*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Δίον Πιερίας, 4-6 Νοεμβρίου 2011, σελίδες 1-18.

ΚΑΛΙΟΤΣΟΣ Παντελής, «Ένας αλλιώτικος ποδοσφαιρικός αγώνας». Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003, σελίδες 143-146.
Ένα σακί μαλλιά, Εκδόσεις Πατάκη, Ημερομηνία 1ης έκδοσης: Αθήνα, Ιούνιος 1996, 192 σελίδες, SBN 9789603607021.
Βραβείο Ελληνικού Τμήματος της IBBY (Διεθνής Οργάνωση Βιβλίων για τη Νεότητα (International Board On Books For Young People) - Κύκλου του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου.

ΚΑΛΛΙΑ Αγγελική, «Η προστασία του περιβάλλοντος στην Αρχαία Ελλάδα. Συγκριτική θεώρηση με το ισχύον περιβαλλοντικό δίκαιο», στο *Περιβάλλον και δίκαιο, Φυσικό περιβάλλον, Ενέργεια, Χωροταξία, Πολεοδομία, Δόμηση, Δημόσια έργα, Μνημεία,* Ψηφιακή νομική βιβλιοθήκη, Τεύχος 3, Αθήνα 2020, σελίδες 400-406.

ΚΑΡΑΓΕΩΡΓΟΣ, Δημήτρης, *Μεθοδολογία έρευνας στις επιστήμες της αγωγής*, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2002, 408 σελίδες.

ΚΑΡΑΝΤΩΝΑ Γεωργία, ΤΣΙΛΙΜΕΝΗ Τασούλα, *Graphic novel και ολοκαύτωμα. Διδακτικές Προτάσεις και Εφαρμογές για την Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*, Εκδότης Ροπή, Σειρά βιβλίου Θέματα λογοτεχνίας & εκπαίδευσης, Θεσσαλονίκη, 2022, ISBN 9786185289690, 558 σελίδες.

ΚΑΡΘΑΙΟΥ Ρένα, «Η Αστροναύτισσα». Από τη συλλογή *Χαρταετοί στον ουρανό*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδα 15-16.
Η ποιητική συλλογή *Χαρταετοί στον ουρανό*, η οποία εκδόθηκε το 1973, πήρε το βραβείο της Γυναικείας Λογοτεχνικής Συντροφιάς.
https://eds.p.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=2&sid=32cfc804-d82b-42ed-91b2-6a16a35eafb8%40redis&bdata=Jmxhbmc9ZWwmc2l0ZT1lZHMtbGl2ZQ%3d%3d#AN=nlg.190296&db=cat05962a, Δημόσιος Κατάλογος Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, Αθήνα 1973, 68 σελίδες.

ΚΑΡΙΚΗ Μαρία, «Φόβος: ο χειρότερος σύμβουλος» στην ηλεκτρονική εφημερίδα *Η Ροδιακή*, δημοσιεύτηκε την Τρίτη 7 Ιανουαρίου 2014 στις 11:33 και προσπελάστηκε την 27η Φεβρουαρίου 2023 στις 00:11.

ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ Ανδρέας, «Ένας νοικοκύρης τυφλοπόντικας». Από το αναγνωστικό *Το ραζακί σταφύλι*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 216-222. http://www.snhell.gr/kids/content.asp?id=116&cat_id=4
Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 10:11.
Το ραζακί σταφύλι, Αναγνωστικό Δ΄Δημοτικού, Ανδρέας Καρκαβίτσας , Κωνσταντίνος Χατζόπουλος, Ιωάννης Πολέμης, Αλέξανδρος Α. Πάλλης, Νώντας Έλατος, Γεώργιος Δροσίνης, Ιωάννης Βηλαράς, Επιμέλεια Νώντας Έλατος και Ανδρέας Καρκαβίτσας, Εικονογράφος Βασίλειος Γερμενής, Υπεύθυνη Σειράς Ελένη Κεχαγιόγλου, Εκδόσεις Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, Αθήνα, 2013, 272 σελίδες.

ΚΑΣΔΑΓΛΗ Λίνα, «Από το αεροπλάνο». Από το περιοδικό *Η Οδηγός*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 181-183.

ΚΑΣΔΑΓΛΗ Λίνα, «Τα παιδιά της γης». Από το περιοδικό *Η Οδηγός*, 1952. Από το Ανθολόγιο Α' - Β' Δημοτικού του 1975, σελίδες 184-187.

ΚΑΨΑΛΗΣ Αχιλλέας, ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ Δημήτρης, *Σχολικά εγχειρίδια. Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη Προβληματική*, Εκδόσεις Έκφραση, Αθήνα, 1995, 404 σελίδες.

ΚΑΨΑΛΗΣ Διονύσης – ΜΑΝΤΖΑΒΙΝΟΥ Ιωάννα, *Καλλιτέχνες και λογοτέχνες στα αναγνωστικά 1860-1960*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 2010, 239 σελίδες.

ΚΕΡΑΜΑΡΗΣ Κωνσταντίνος, ΜΠΑΡΜΠΑΓΙΑΝΝΗ Ευγενία, ΣΚΑΡΛΑΤΙΔΟΥ Μαρία, ΤΑΟΥΚΤΣΗ Χριστίνα, *Το σύστημα των αξιών της ελληνικής κοινωνίας μέσα στα σχολικά εγχειρίδια της Λογοτεχνίας του Δημοτικού Σχολείου*, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Αλεξανδρούπολη, 2010, 150 σελίδες.

ΚΙΠΛΙΝΓΚ Ράντγιαρντ, «Η φάλαινα κι ο οισοφάγος της». Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003, σελίδες 280-282.

ΚΟΜΠΕΛΙΤΟΥ Μαρία, ΚΟΣΚΙΝΑ Ειρήνη, *Η ενεργειακή αξιοποίηση της βιομάζας από ξυλεία*, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Τμήμα μηχανικών Διαχείρισης Ενεργειακών Πόρων, Κοζάνη, 2004, 153 σελίδες.

ΚΟΝΤΑΞΑΚΗΣ Γεώργιος, *Χρωματική Θεωρία και Πρακτική Ι, συσχετισμός συνεπίπεδων χρωμάτων*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Αθήνα, 1999, 132 σελίδες. (ΓΑΪΤΗ Βασιλική, *Η επίδραση του χρώματος και των τεχνητών φωτισμών στην παιδική ανάπτυξη*, Α.Ε.Ι. Πειραιά Τ.Τ., Σχολή Τεχνολογικών Εφαρμογών, Τμήμα Κλωστοϋφαντουργών Μηχανικών Τ.Ε., Αιγάλεω, 2018, 85 σελίδες - ΚΟΝΤΑΞΑΚΗΣ Γεώργιος, *Χρωματική Θεωρία και Πρακτική Ι, συσχετισμός συνεπίπεδων χρωμάτων*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Αθήνα, 1999, σελίδα 10).

ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης, «Μακάριοι άνθρωποι». Από το βιβλίο *Ιστορίες και περιστατικά*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 67-71. *Ιστορίες και Περιστατικά κι' άλλα γραψίματα λογής-λογής*, Εκδόσεις ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ, Αθήνα, Οκτώβριος 2022 136 σελίδες, ISBN13 9786180331752.

ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ Φώτης, *Ο αστρολάβος*. Από το Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού του 2003, σελίδες 13-14. *Ο αστρολάβος*, Εκδόσεις Αστήρ, Αθήνα 1975, 181 σελίδες.

ΚΟΤΙΔΗΣ Κώστας, *Η γεωργική παραγωγή στη Στερεά Ελλάδα, κατάσταση, προβλήματα & προοπτικές*, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Πειραιάς, 2016, 139 σελίδες.

ΚΟΥΛΑΪΔΗΣ Βασίλης, ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ, Αλέξανδρος, ΚΑΜΠΟΥΡΑΚΗΣ, Κώστας, *Η Φύση των Επιστημών. Διδακτικές Προσεγγίσεις*, Εκδόσεις: Child Services, Εκπαιδευτήρια Γείτονα, Φεβρουάριος 2008. ISBN: 978-960-98209-0-5.

ΚΟΥΛΟΥΡΗ, Χριστίνα, «Σχολικά Εγχειρίδια και Ιστορική Έρευνα», στο *Μνήμων*, τ. 11, Αθήνα, 1987, σελίδες 219-224.

ΚΟΥΡΤΙΔΗΣ Αριστοτέλης, «Ο γνωστικός βάτραχος». Από το βιβλίο *Ιστορίες*, Αναγνωστικό Β' Δημοτικού. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 42-43. *Ιστορίες*. Αναγνωστικό Β΄ Δημοτικού. Αθήνα, Βιβλιοπωλείο της Εστίας Ι. Δ. Κολλάρου, εικονογράφηση Α. Βώττη, Αθήνα, 1932, 150 σελίδες.

ΚΟΥΡΤΙΔΗΣ Αριστοτέλης, «Πώς ένα άλογο κι ένας σπουργίτης βοηθούν ο ένας τον άλλο», σελίδες 39-41. Από το βιβλίο *Ιστορίες*, Αναγνωστικό Β' Δημοτικού. Από το Ανθολόγιο Α' – Β' Δημοτικού του 1975. *Ιστορίες*. Αναγνωστικό Β΄ Δημοτικού. Αθήνα, Βιβλιοπωλείο της Εστίας Ι. Δ. Κολλάρου, εικονογράφηση Α. Βώττη, Αθήνα, 1932, 150 σελίδες.

ΚΡΙΕΖΗ Μαριανίνα – ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΗ Ρεγγίνα, «Έκτακτα μέτρα στη Λιλιπούπολη για το νέφος». Από το Ανθολόγιο Γ' – Δ' 2003, σελίδες 23-25.

ΚΡΟΚΟΣ Γιώργης, «Συμφωνία μ' ένα δέντρο». Από το Ανθολόγιο Α' - Β' Δημοτικού του 2003, σελίδα 72. *Ποιήματα για παιδιά προσχολικής και πρωτοσχολικής ηλικίας*, Επιμέλεια Παπανικολάου Ρούλα, Εκδόσεις Μικρός Πρίγκιπας. Θεσσαλονίκη, 1998, 70 σελίδες.

ΚΡΟΚΟΣ Γιώργης, «Τα δέντρα του δρόμου». Από τις *Χελιδονοφωλιές*, στο σχολικό Ανθολόγιο Γ'-Δ' Δημοτικού, έτους 1975, σελίδα 281. *Χελιδονοφωλιές*, https://eds.s.ebscohost.com/eds/results?vid=9&sid=b98d4af9-1c06-4fb5-9865-f570b042d052%40redis&bquery=%ce%a7%ce%b5%ce%bb%ce%b9%ce%b4%ce%bf%ce%bd%ce%bf%cf%86%cf%89%ce%bb%ce%b9%ce%ad%cf%82&bdata=JmNsaTA9RlQxJmNsdjA9WSZsYW5nPWVsJnR5cGU9MCZzZWFyY2hNb2RlPVN0YW5kYXJkJnNpdGU9ZWRzLWxpdmU%3d, Αθήνα 1973, βάση δεδομένων: Δημόσιος Κατάλογος Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος.

ΚΥΡΟΥ Νίκος, «Σχεδιασμός Και Υλοποίηση Προγράμματος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης», 3° Γυμνάσιο Νάουσας, υποδιευθυντής, υπεύθυνος προγράμματος Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Κύρου Νίκος, e-mail: nkyroy@sch.gr, *1ο Συνέδριο Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης,* Ισθμός Κορίνθου, 23-25 Σεπτεμβρίου 2005, σελίδες 349 - 357.

ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΑΓΡΙΝΙΟ, «Ο καλογιάννος». Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδα 235.

ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ, «Η λοιδοριά». Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδα 256.

ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ, «Ο τσαλαπετεινός κι η καρακάξα». Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 211-213.

ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ, «Γάτα, λιοντάρι και άνθρωπος», σελίδες 87-89. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975.

ΛΑΪΚΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ, «Ο ποντικός και η θυγατέρα του». Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003, σελίδες 50-52.

ΛΑΠΑΘΙΩΤΗΣ Ναπολέων, «Τ' αηδόνι». *Ποιήματα*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 245-246. *Ποιήματα*, Εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη,1997, 296 σελίδες, Βάση δεδομένων: Δημόσιος Κατάλογος Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος.

ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ Ανδρέας, «Στο καλοκαίρι». Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003, σελίδα 27. *Άπαντα*, Εκδόσεις Διαγόρας-Άτλας, Αθήνα, 1959, 1700 σελίδες, 9780008496876.

ΛΙΒΑΝΟΥ Μαρία, ΠΑΡΑΒΑΣ Βαγγέλης, *Τα θαλάσσια θηλαστικά των ελληνικών θαλασσών*, Λυχνία Α.Ε., WWF Ελλάς, Mom/Εταιρεία για τη *Μελέτη και Προστασία της Μεσογειακής Φώκιας*, 65 σελίδες. ISBN: 978-960-7506-27-6.
https://alieia.hcg.gr/thilastika/electronic-capacity-building-kit-GR.pdf

ΛΟΝΤΟΝ Τζακ, *Μπουκ ο σκύλος της Αλάσκας*, [Ένας σκύλος σωτήρας], Μόκας Ε. – Μορφωτική, Αθήνα, 1992, 138 σελίδες, ISBN: 960-215-133-1.

ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ, «Ταξίδια γεμάτα περιπέτειες». Μετάφραση: ΚΑΛΟΚΥΡΗΣ Δημήτρης. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003, σελίδες 265-267. Από το βιβλίο *Αληθινή ιστορία,* Εκδόσεις Polaris, Αθήνα 2021, σελίδες 144. Αυτή η έκδοση έχει μεταφραστεί από την Μαρία Παπανικολάου. ISBN: 9786185596002.

ΜΑΒΙΛΗΣ Λορέντσος, «Πατρίδα», σελίδα 198. Από το βιβλίο *Τα σονέτα*, από το Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού του 1975. *Τα σονέτα*, Εκδόσεις Έψιλον, Αθήνα, 2003, 119 σελίδες, Βάση δεδομένων: Δημόσιος Κατάλογος Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος.
https://eds.s.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=27&sid=b98d4af9-1c06-4fb5-9865-f570b042d052%40redis&bdata=Jmxhbmc9ZWwmc2l0ZT1lZHMtbGl2ZQ%3d%3d#AN=nlg.384888&db=cat05962a

ΜΑΚ ΝΤΟΝΑΛΝΤ Άμυ, *Ο μικρός κάστορας και η ηχώ*. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 2003, σελίδες 101-104. *Ο μικρός κάστορας και η ηχώ*, Ξενόγλωσσος τίτλος *Little beaver and the echo*, Εκδόσεις ΡΩΣΣΗ Ε., Σειρά Μοντέρνες παιδικές ιστορίες, Αθήνα, Άγιος Στέφανος, Δεκέμβριος 1990, 32 σελίδες. ISBN13 9789602250310.

ΜΑΚΡΗΣ Κίτσος, *Υφαντά Θεσσαλίας*, Εθνικός Οργανισμός Ελληνικής Χειροτεχνίας, Αθήνα, 1961, 32 σελίδες.

ΜΑΛΑΦΑΝΤΗΣ Κωνσταντίνος, «Πρόλογος» στο *Διαδρομές στην παιδική λογοτεχνία*, Κωνσταντίνος ΜΑΛΑΦΑΝΤΗΣ, Μαρία ΚΟΥΡΚΟΥΜΕΛΗ (επιμέλεια), Εκδόσεις Ψυχογιός, Αθήνα, 2017, σελίδες 13-17.

ΜΑΡΑΓΚΟΥ Παναγιώτα, Συντονίστρια Δράσεων Επιστημονικής Τεκμηρίωσης, WWF Factsheet, *Ζωή στη θάλασσα*, «Ο Πανάρχαιος κάτοικος των ελληνικών θαλασσώ», 5 σελίδες.

https://www.contentarchive.wwf.gr/images/pdfs/Caretta%20caretta_WWF.pdf

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ Γεώργιος, ΑΖΕΛΗΣ Αγαθοκλής, ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ Νικόλαος, ΔΕΤΟΡΑΚΗΣ Θεοχάρης, ΦΩΤΙΑΔΗΣ Κωνσταντίνος, Η συγγραφή και η επιστημονική επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, *Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας*, Γ' Γενικού Λυκείου, Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας Και Θρησκευμάτων Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Ομάδας Προσανατολισμού Ανθρωπιστικών Σπουδών και Σπουδών Οικονομίας & Πληροφορικής, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ», Επίσημο σχολικό βιβλίο του Υπουργείου Παιδείας για την σχολική χρονιά 2022 – 2023, Αθήνα, 2014, 288 σελίδες. Κωδικός Βιβλίου: 0-22-0163 ISBN 9789600624182 9789600614725

ΜΑΡΔΙΡΗΣ Θεόδωρος, ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Μαγδαληνή, ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Αθανάσιος, Περιοχές με ιδιαίτερη βιοποικιλότητα (χλωρίδα – πανίδα), *Προγράμματα ανοικτών Περιβαλλοντικών τάξεων «Καλλιστώ»*, Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 144 σελίδες,

ΜΑΡΡΑ Ειρήνη, «Η καλλονή με το φιδίσιο κορμί». Από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 2003, σελίδες 261-263. *Μυθικά τέρατα*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2007, 223 σελίδες, ISBN: 978-960-16-1625-4.

ΜΕΚΑΤΩΡΟΣ Στέφανος, «Το ψωμί της εξορίας», στο *Γράμματα και Τέχνες*, Μηνιαία επιθεώρηση Τέχνης, Κριτικής και Κοινωνικού Προβληματισμού, σελίδα12, Εκδόσεις: Κ. Γ. Παπαγεωργίου, Αθήνα, Ιούνιος – Ιούλιος 1985, Τεύχος αριθμός 41, 48 σελίδες.

ΜΕΛΙΣΣΑΝΘΗ, «Φθινόπωρο». Από την ποιητική συλλογή *Προφητείες*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 215-216. *Προφητείες,* Εκδόσεις Άντωνόπουλος, Άθήνα, 1940 (2η έκδοση). Βάση δεδομένων: Δημόσιος Κατάλογος Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος.
https://eds.s.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=23&sid=b98d4af9-1c06-4fb5-9865-f570b042d052%40redis&bdata=Jmxhbmc9ZWwmc2l0ZT1lZHMtbGl2ZQ%3d%3d#AN=nlg.276628&db=cat05962a

ΜΕΛΦΟΣ Βασίλης, *Ορυκτά και πολύτιμοι λίθοι της Ελλάδας*, Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Βόλου, Σεπτέμβριος 2012.
https://docplayer.gr/5346974-Orykta-kai-polytimoi-lithoi-tis-elladas.html

ΜΕΡΑΚΛΗΣ Μιχάλης, «Το λαϊκό παραμύθι», *Ελληνικά Γράμματα*, Αθήνα, 1999, σελίδα 198.

ΜΙΡΑΣΓΕΖΗ Μαρία, «Η Παιδική Λογοτεχνία στα Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης» στο *Διαδρομές*, τ. 7, Εκδόσεις Νίκη Δελώνη, Αθήνα, Φθινόπωρο 1987, σελίδες 174-180, 241 σελίδες.

ΜΟΡΙΤΣ Ρούντο, «Πώς βάφτηκαν κόκκινα τ' αστεράκια». Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003, σελίδες 36-37.
Εκδόσεις Δωρικός, Μεταφραστές: Ασημακόπουλος, Κώστας, Σιδέρη, Ντίνα, Αθήνα 1983, 154 σελίδες, ISBN:9789602792827.

ΜΟΣΚΟΒΗΣ Βασίλης, Κρίτων, *Σχολικό εγχειρίδιο Αρχαίων Ελληνικών Γ' Γυμνασίου*, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα, 1967, 72 σελίδες.

ΜΟΣΧΟΣ Κ., ΤΟΥΜΠΑΚΑΡΗ Ν., ΤΟΜΠΛΕΡ Μ., *Μουσικό Ανθολόγιο Α'-ΣΤ' Δημοτικού*, Βιβλίο Δασκάλου, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα, 2009, 200 σελίδες.

ΜΟΥΖΕΛΗΣ Νίκος, *Ο Εθνικισμός στην ύστερη ανάπτυξη*, Θεμέλιο, Αθήνα 1994, 84 σελίδες.

ΜΠΑΛΙΜΠΑΡ Ετιέν, ΒΑΛΛΕΡΣΤΑΙΝ Ιμμανουέλ, *Φυλή, Έθνος, Τάξη, οι διφορούμενες ταυτότητες*, Εκδόσεις Ο Πολίτης, Αθήνα 1991, 352 σελίδες.

ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γεώργιος, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Δεύτερη Έκδοση, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., Αθήνα 2002, PDF, 2032 σελίδες.

ΜΠΑΜΠΙΝΙΏΤΗΣ Γεώργιος, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 2η Έκδοση, Αθήνα 2002, 1573 σελίδες.

ΜΠΙΚΟΣ, Γ. (2016). «Το βιβλίο στο εκπαιδευτικό σύστημα της Δύσης και η έρευνα του παιδευτικού ρόλου των σχολικών εγχειριδίων », στο Παιδαγωγική Επιθεώρηση, 61/2016, σελίδες 87-100.

ΜΠΟΝΙΔΗΣ Κυριάκος, *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας. Διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις*, Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα, 2004, 223 σελίδες.

ΜΠΟΝΙΔΗΣ, Κ., & ΧΟΝΤΟΛΙΔΟΥ, Ε., «Έρευνα σχολικών εγχειριδίων: από την ποσοτική Ανάλυση Περιεχομένου σε ποιοτικές μεθόδους ανάλυσης - το παράδειγμα της Ελλάδας ». Στο Μ. Βαμβούκας & Α. Χουρδάκης (Επιμ.), *Παιδαγωγική Επιστήμη στην Ελλάδα και στην Ευρώπη - Τάσεις και προοπτικές*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997, σελίδες 188-224.

ΜΠΟΝΤΗΣ Γιώργος, «Ο ασημένιος δρόμος». Από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 2003, σελίδες 30-33. Από το μυθιστόρημα *Τα λαμπερά αγκάθια*, Εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗΣ, Σειρά Περιστέρια 43, Επιμέλεια Γαλανόπουλος Γιάννης, Αθήνα, Απρίλιος 2004, 256 σελίδες, ISBN13 9789603602569.

ΜΠΟΤΕΤΖΑΓΙΑΣ Ιωσήφ, ΚΑΡΑΜΙΧΑΣ Γιάννης, *Περιβαλλοντική κοινωνιολογία*, Εκδόσεις Κριτική, Πρόλογος Δημήτρης Στεβής, Αθήνα, 2008, 264 σελίδες. ISBN 9789602186114.

ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ Χρήστος, «Η Βροχούλα, ο Μουντζούρης κι ένα χριστουγεννιάτικο όνειρο». Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003, σελίδες 250-252.

Επτά ιστοριούλες γιορτινές και παράξενες, επτά, Εκδόσεις Polaris, Αθήνα, 2010,74 σελίδες, Βάση δεδομένων: Δημόσιος Κατάλογος Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος. https://eds.p.ebscohost.com/eds/results?vid=26&sid=91a4a1f6-1fb7-4b0e-9319-2b83fa70453e%40redis&bquery=%ce%9c%cf%80%ce%bf%cf%85%ce%bb%cf%8e%cf%84%ce%b7%cf%82+%ce%a7%cf%81%ce%ae%cf%83%cf%84%ce%bf%cf%82&bdata=JmNsaTA9RlQxJmNsdjA9WSZsYW5nPWVsJnR5cGU9MCZzZWFyY2hNb2RlPVN0YW5kYXJkJnNpdGU9ZWRzLWxpdmU%3d

ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ Χρήστος, *Η χελωνίτσα Καρέττα-Καρέττα και το παλιό Φολκσβάγκεν*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003, σελίδες 28-31.
Η χελωνίτσα Καρέττα-Καρέττα και το παλιό Φολκσβάγκεν, Εκδόσεις ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Επιμέλεια Τσαχουρίδου Άννα, Εικονογράφηση Φόρτωμα Σοφία, Αθήνα, Οκτώβριος 2007, 34 σελίδες, ISBN13 9789602615492.

ΜΠΟΥΤΕΤΣΙΟΥ Ελένη., ΚΑΤΣΟΥΛΑΚΟΣ Νικόλαος, «Ενεργειακή Αξιοποίηση Δασικής Βιομάζας: Η περίπτωση του Μετσόβου», στο 6ο Συνέδριο MIRC, όπως εμφανίζεται στον ακόλουθο δικτυακό τόπο: http://old.ntua.gr/MIRC/6th_conference/presentations/1_main_sessions/5th_session/BOUTETSIOY%20EL%20KATSOYLAKOS%20N.pdf, προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 6η Ιανουαρίου 2023 στις 23:21.

ΜΥΡΙΒΗΛΗΣ Στρατής, «Δυο παιδιά μπροστά σ' έναν τάφο». Από τη συλλογή διηγημάτων *Το πράσινο βιβλίο*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 247-253. *Το πράσινο βιβλίο*, Εκδόσεις Πατάκης, Αθήνα, 2008, 237 σελίδες, Βάση δεδομένων: Δημόσιος Κατάλογος Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος.

https://eds.s.ebscohost.com/eds/results?vid=40&sid=b98d4af9-1c06-4fb5-9865-f570b042d052%40redis&bquery=%ce%a4%ce%bf+%cf%80%cf%81%ce%ac%cf%83%ce%b9%ce%bd%ce%bf+%ce%b2%ce%b9%ce%b2%ce%bb%ce%af%ce%bf&bdata=JmNsaTA9RlQxJmNsdjA9WSZsYW5nPWVsJnR5cGU9MCZzZWFyY2hNb2RlPVN0YW5kYXJkJnNpdGU9ZWRzLWxpdmU%3d

ΜΩΡΑΪΤΙΝΗΣ Τίμος, «Η χρυσόμυγα». Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 166-167.
Άπαντα, Εκδόσεις Ελληνοαμερικανικού Επιμορφωτικού Ινστιτούτου, Αθήνα, 1960, Βάση δεδομένων: Δημόσιος Κατάλογος Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος.
https://eds.s.ebscohost.com/eds/results?vid=43&sid=b98d4af9-1c06-4fb5-9865-f570b042d052%40redis&bquery=%ce%9c%ce%a9%ce%a1%ce%91%ce%aa%ce%a4%ce%99%ce%9d%ce%97%ce%a3+%ce%a4%ce%af%ce%bc%ce%bf%cf%82&bdata=JmNsaTA9RlQxJmNsdjA9WSZsYW5nPWVsJnR5cGU9MCZzZWFyY2hNb2RlPVN0YW5kYXJkJnNpdGU9ZWRzLWxpdmU%3d

ΝΟΥΤΣΟΣ Χαράλαμπος, *Ιδεολογία και εκπαιδευτική πολιτική*, Θεμέλιο, Αθήνα 1986, 138 σελίδες.

ΝΤΑΛ Ρόαλντ, *Ο απίθανος κύριος Φοξ*, «Η τρεχάλα», Εκδόσεις Ψυχογιός, Αθήνα, 2010, 96 σελίδες, ISBN: 978-960-453-668-9.

ΝΤΑΛ Ρόαλντ, *Οι μάγισσες*, Εκδόσεις Ψυχογιός, Αθήνα, 2013, Σειρά Λωτός 65, 246 σελίδες, ISBN: 9789602740149.

ΞΑΝΘΑΚΗ-ΣΟΛΩΜΟΥ Βάσα, «Πώς ο Λιάς έσπαζε το κεφάλι του για το πού θα 'βρισκε η μάνα του ψάρι». Από το βιβλίο *Περιπέτειες του μικρού Λιά*. Ανθολόγιο Α' – Β' 1975, σελίδες 229-235. *Περιπέτειες του μικρού Λια*, Εκδόσεις Χατζηνικολή, Αθήνα Νοέμβριος 1996, 61 σελίδες. ISBN 9789602641194.

ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Γρηγόριος, *Οι «Αθηναϊκαί επιστολαί» του Γρηγορίου Ξενόπουλου στη «Διάπλασιν των Παίδων», 1896-1947*, «Ένα γατάκι στον καθρέφτη», ΜΑΛΑΦΑΝΤΗΣ Δ. Κωνσταντίνος, Εκδόσεις Αστήρ, Αθήνα, 1995, 384 σελίδες, ISBN: 9789602033661.

ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Γρηγόριος, *Οι «Αθηναϊκαί επιστολαί» του Γρηγορίου Ξενόπουλου στη «Διάπλασιν των Παίδων», 1896-1947*, «Το πρώτο μου Πάσχα», ΜΑΛΑΦΑΝΤΗΣ Δ. Κωνσταντίνος, Εκδόσεις Αστήρ, Αθήνα, 1995, 384 σελίδες, σελίδες, ISBN: 9789602033661.

ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Γρηγόριος, *Οι «Αθηναϊκαί επιστολαί» του Γρηγορίου Ξενόπουλου στη «Διάπλασιν των Παίδων», 1896-1947*, «Τα κόκκινα αυγά», ΜΑΛΑΦΑΝΤΗΣ Δ. Κωνσταντίνος, Εκδόσεις Αστήρ, Αθήνα, 1995, 384 σελίδες, σελίδες, ISBN: 9789602033661.

ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ Γρηγόριος, *Τα πουλιά της αυλής*, «Ο πονόδοντος του Γκρινιάρη», Εκδόσεις Αφοί Βλάσση, Σειρά Θησαυροί από τη *Διάπλαση των Παίδων*, Αθήνα, 1998, 68 σελίδες, ISBN: 9789603021513.

ΟΛΟΚΤΣΙΔΗΣ Αργύρης, ΣΑΜΑΡΑΣ Ζήσης, *Ζημιογόνα τρωκτικά*, Εκδόσεις ΑΛΚΩΝ, 2010, ISBN: 978-960-99203-0-8, 188 σελίδες.

ΟΜΗΡΟΣ, *Ύμνος εις Απόλλωνα*.

ΟΥΡΑΝΗΣ Κώστας, «Ο Μυστράς». Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003, σελίδες 187-189. *Ταξίδια, Ελλάδα*, «Η παραμυθένια ατμόσφαιρα του Μυστρά» (σελίδα 115), Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 1978, 425 σελίδες.

ΟΥΡΑΝΗΣ Κώστας, *Ποιήματα, Εκλογή*, «Ακουαρέλλα», Εκδόσεις Εστία, Αθήνα, 2008, 200 σελίδες, ISBN: 9789600504941.

ΠΑΙ Τσου Τσεν, «Ο σκαντζόχοιρος». Μετάφραση: ΣΚΑΡΤΣΗΣ Σωκράτης. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003, σελίδα 29. ΣΚΑΡΤΣΗΣ Σωκράτης, *Κινέζοι ποιητές,* Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, Οκτώβριος 1988, 112 σελίδες.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγράμματος Σπουδών,* «Μελέτη Περιβάλλοντος», http://www.pi-schools.gr/programs/depps/, προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 4η Φεβρουαρίου 2023 στις 05:23.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Πρόγραμμα σπουδών για την διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας και της λογοτεχνίας, της αρχαίας ελληνικής γλώσσας και γραμματείας στην υποχρεωτική εκπαίδευση*, Αθήνα, 2011, 221 σελίδες.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, *Προγράμματα Σχεδιασμού Και Ανάπτυξης Διαθεματικών Δραστηριοτήτων*, «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση», http://www.pi-schools.gr/download/programs/depps/31depps_Peribalontikis.pdf Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 4η Φεβρουαρίου 2023 στις 04:17.

ΠΑΛΑΜΑΣ Κωστής, «Στον κήπο». Από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 2003, σελίδα 18. *Ασάλευτη ζωή*, «Στίχοι σε γνωστό ήχο», «Στοχασμοί της χαραυγής», Στίχοι 13-16 από τους 96, Εκδόσεις Ιδεόγραμμα, Πρόλογος Καράλης Βρασίδας, Επιμέλεια Λάγιος Ηλίας, Αθήνα, Ιανουάριος 2004, 310 σελίδες.

ΠΑΛΑΜΑΣ Κωστής, *Άπαντα*, *Τα τραγούδια της πατρίδος μου, Ο ύμνος της Αθηνάς, Τα μάτια της ψυχής μου*, «Ένας θεός», 1ος Τόμος, Εκδόσεις Ίδρυμα Κωστή Παλαμά, Αθήνα, 2018, 480 σελίδες, ISBN: 9789607106223.

ΠΑΛΛΗΣ Αλέξανδρος, *Κούφια καρύδια*, «Τέσσερα αδέρφια», Εκδόσεις Δημιουργία, Σειρά Κλασική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1998, 575 σελίδες, ISBN: 2220001156379.

ΠΑΛΛΗΣ Αλέξανδρος, *Κούφια καρύδια*, «Χωρισμός», Εκδόσεις Δημιουργία, Σειρά Κλασική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1998, 575 σελίδες, ISBN: 2220001156379.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ιωάννης Μιχαήλ, «Απομεσήμερο με τα λιοντάρια». Από το βιβλίο *Αφρικανική περιπέτεια*. Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 289-293. *Αφρικανική περιπέτεια,* Εκδόσεις Αστήρ, Αθήνα, Δεκέμβριος 1981, 160 σελίδες.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Ιωάννης Μιχαήλ, «Η πολιτεία της λίμνης». Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003, σελίδες 24-25. *Ελληνικοί ορίζοντες*, Εκδόσεις Αστήρ, Αθήνα, Ιανουάριος 1993, 413 σελίδες. ISBN 139789602031339.

ΠΑΝΤΗΣ Γεώργιος, *Πηγές ενέργειας*, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 2004, σελίδες 189.

ΠΑΝΤΟΣ Θεόδωρος, *Το Χρώμα: Σύλληψη, αντίληψη, αίσθηση, πρακτική*, Εκδόσεις Κάλβος, Αθήνα, 1990, 224 σελίδες.

ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ Γιάννης, «Η σύγχρονη ελληνική Παιδική Λογοτεχνία. Οι τάσεις, τα έργα, οι δημιουργοί» στο *Γράμματα και τέχνες*, σελίδα 21, Περιοδική Έκδοση Τέχνης, Κριτικής και Κοινωνικού Προβληματισμού, Αφιέρωμα στην Παιδική Λογοτεχνία, Γ' Περίοδος, αριθ. τεύχους 77, Απρίλιος-Ιούνιος 1996, 47 σελίδες.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Λίνα, Επίκουρη Καθηγήτρια Συνταγματικού Δικαίου, Τμήμα Νομικής ΑΠΘ, 1η ενότητα: *Κράτος, Κυριαρχία*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ανοιχτά ακαδημαϊκά μαθήματα, Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος

«Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους. Προσπελάστηκε την 1η Φεβρουαρίου 2023 στις 19:25.
https://opencourses.auth.gr/modules/document/file.php/OCRS101/Παρουσιάσεις%20Μαθήματος/ΕΝΟΤΗΤΑ%2001η%20%28ΚΡΑΤΟΣ%20%26%20ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ%29.pdf

ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, «Ένα θαυμάσιο ταξίδι στους αιθέρες». Από το βιβλίο *Ο γερο-Όλυμπος*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 197-212. *Ο γερο-Όλυμπος,* Εκδόσεις Αστήρ, Αθήνα, Δεκέμβριος 1980, 338 σελίδες.

ΠΑΠΑΛΟΥΚΑ Φανή, «Τα δελφίνια». Από το βιβλίο *Ιστορίες σαν παραμύθια*. Από το Ανθολόγιο Α' – Β' Δημοτικού του 1975, σελίδες 207-214. *Ιστορίες σαν παραμύθια*, Εκδόσεις Αστήρ, Αθήνα, Δεκέμβριος 1986, 180 σελίδες.

ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ Επαμεινώνδας – ΒΟΥΤΥΡΑΣ Δημοσθένης, «Ο πρώτος μου πόθος». Από το Αναγνωστικό *Ο ήλιος*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 17-23. *Ο ήλιος*, Αναγνωστικό Γ΄ Δημοτικού, «Ο πρώτος μου πόθος» (σελίδα 5), Εκδόσεις Δ. και Π. Δημητράκος, Αθήνα 1926, 170 σελίδες.

ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ Ευάγγελος, *Ψυχολογία,* Εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα, 1972, 230 σελίδες.

ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, «Ο παπαγάλος». Από τα *Παιδικά τραγούδια*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 116-117. *Τα Χελιδόνια*, «Ο παπαγάλος», Εκδόσεις Πάσσαρη, Επιμέλεια Καλαπανίδας Κώστας, Αθήνα, Νοέμβριος 2010, 64 σελίδες. ISBN13 9789609939034.

ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, «Ο τζίτζικας». Από τα *Παιδικά τραγούδια.* Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδα 282. *Τα Χελιδόνια*, «Ο τζίτζικας», Εκδόσεις Πάσσαρη, Επιμέλεια Καλαπανίδας Κώστας, Αθήνα, Νοέμβριος 2010, 64 σελίδες. ISBN13 9789609939034.

ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, «Το παγόνι». Από τα *Παιδικά τραγούδια*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδα 110. *Τα Χελιδόνια*, «Το παγόνι», Εκδόσεις Πάσσαρη, Επιμέλεια Καλαπανίδας Κώστας, Αθήνα, Νοέμβριος 2010, 64 σελίδες. ISBN13 9789609939034.

ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, *Τα Χελιδόνια*, «Αγροτικό», Εκδόσεις Πάσσαρη, Επιμέλεια Καλαπανίδας Κώστας, Αθήνα, Νοέμβριος 2010, 64 σελίδες. ISBN13 9789609939034.

ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, *Τα Χελιδόνια*, «Ο μικρός ο ποντικούλης», Εκδόσεις Πάσσαρη, Επιμέλεια Καλαπανίδας Κώστας, Αθήνα, Νοέμβριος 2010, 64 σελίδες. ISBN13 9789609939034.

ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, *Τα Χελιδόνια*, «Ο ανυπόμονος», Εκδόσεις Πάσσαρη, Επιμέλεια Καλαπανίδας Κώστας, Αθήνα, Νοέμβριος 2010, 64 σελίδες. ISBN13 9789609939034.

ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, *Τα Χελιδόνια*, «Η πεταλούδα», Εκδόσεις Πάσσαρη, Επιμέλεια Καλαπανίδας Κώστας, Αθήνα, Νοέμβριος 2010, 64 σελίδες. ISBN13 9789609939034.

ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, *Τα Χελιδόνια*, «Το ποτάμι», Εκδόσεις Πάσσαρη, Επιμέλεια Καλαπανίδας Κώστας, Αθήνα, Νοέμβριος 2010, 64 σελίδες. ISBN13 9789609939034.

ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, *Πεζοί ρυθμοί*, «Το άρρωστο άλογο», Εκδόσεις ΕΣΤΙΑ, Σειρά Νεοελληνική Λογοτεχνία 47, Αθήνα, 1980, 120 σελίδες.

ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, *Τα θεία δώρα*, «Η κόκκινη κορδέλα», Εκδόσεις ΕΣΤΙΑ, Σειρά Νεοελληνική Λογοτεχνία 47, Αθήνα, 1980, 120 σελίδες.

ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Ζαχαρίας, *Πεζοί ρυθμοί*, «Ειδύλλιο», Εκδόσεις ΕΣΤΙΑ, Αθήνα, 1976, 92 σελίδες.

ΠΑΠΑΧΑΡΙΣΗΣ Αθανάσιος, «Η γιδούλα μας». Από το περιοδικό *Η Διάπλασις των Παίδων*. Ανθολόγιο Γ' – Δ' 1975, σελίδες 236-242. http://www.snhell.gr/kids/content.asp?id=161&cat_id=6, Σπουδαστήριο Νέου Ελληνισμού. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 5η Νοεμβρίου 2022 στις 03:37.

ΠΑΠΠΑΣ, Θεόδωρος, *Η μεθοδολογία της επιστημονικής έρευνας στις ανθρωπιστικές επιστήμες*, Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 2016, 192 σελίδες.

ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ, «Τα δυο αδέρφια», σελίδα 143. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 2003.

ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΛΑΒΡΙΑ, «Ο μόχθος της μύγας». Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003, σελίδες 61-62.

ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ Στέφανος, ΚΟΡΦΙΑΤΗΣ Κωνσταντίνος, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση – Θεωρίες και Μέθοδοι,* Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2017, 2022, 186 σελίδες.

ΠΑΡΑΣΧΟΣ Κλέων, «Ανθολόγιο Κριτικής για τον Κ. Γ. Καρυωτάκη», στο *Γράμματα και Τέχνες*, Μηνιαία Επιθεώρηση Τέχνης, Κριτικής και Κοινωνικού Προβληματισμού, Κ. Γ. Καρυωτάκης (Αφιέρωμα), Αριθμός Τεύχους 41, Ιούνιος – Ιούλιος 1985, 53 σελίδες.

ΠΑΡΙΣΗΣ Ιωάννης, ΠΑΡΙΣΗΣ Νικήτας, *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος», Αθήνα, 2016, ISBN: 978-960-06-2329-1, 238 σελίδες.

ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ-ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, «Η μαμά μας η θάλασσα». Από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 2003, σελίδες 95-97.

ΠΕΤΡΟΥ Ιωάννης, *Κοινωνιολογία*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2007, 230 σελίδες.

ΠΛΑΤΩΝ, *Άπαντα Πλάτωνος*, «Νόμοι ἢ περί νομοθεσίας», ΠοΗΡΤλιτικός, Βιβλίον Ϛ', 761 a - 761 d.

ΠΟΛΕΜΙΚΟΥ Άννα, «Οικολογικό Άγχος (Eco-Anxiety): Μια Σύγχρονη Έννοια που Συνδέει την Ψυχική Υγεία με την Κλιματική Αλλαγή», Preprint, February 2022 DOI: 10.13140/RG.2.2.10383.46245, https://www.researchgate.net/publication/358524855_Oikologiko_anchos_eco-anxiety_Mia_synchrone_ennoia_pou_syndeei_ten_psychike_ygeia_me_ten_klimatike_allage, σελίδες 1- 14. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 9η Απριλίου 2023 στις 8:25.

ΠΟΛΙΤΗΣ Λίνος, *Ιστορία της Νεοελληνική Λογοτεχνίας*, Δ' Έκδοση, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1985, 468 σελίδες.

ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΣ Θέμος, «Το δελφίνι». Από το βιβλίο *Ο ψευτοθόδωρος*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 264-268. *Ο Ψευτοθόδωρος, εύθυμες ιστορίες*, Εκδόσεις "ΑΤΛΑΝΤΙΣ" Πεχλιβανίδης, Αθήνα, 1958, Βάση δεδομένων: Δημόσιος Κατάλογος Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, 110 σελίδες. https://eds.s.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=17&sid=2f475b11-ea26-4259-8f9b-e3eaf76ff176%40redis&bdata=Jmxhbmc9ZWwmc2l0ZT1lZHMtbGl2ZQ%3d%3d#AN=nlg.262814&db=cat05962a

ΠΟΤΑΜΙΤΗΣ Δημήτρης, «Τα πουλιά». Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003, σελίδες 51-54. *Ιστορίες του Παππού Αριστοφάνη,* «Τα πουλιά», Εκδόσεις Ντουντούμη, Αθήνα, Μάρτιος 2013, 81 σελίδες. ISBN: 960-7026-35-7, EAN: 9789607026354.

ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ Αριστομένης, *Ποιήματα*, «Οι γερανοί», Εκδόσεις Εστία, Αθήνα, 1916, Αριθμός σελίδων άγνωστος.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ, *Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα*, Πρόγραμμα Σπουδών Νεοελληνικής Γλώσσας, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, 2021, Ρίο 1992, 144 σελίδες.

ΡΙΤΣΟΣ Γιάννης, «Τραγουδάκια του Φωτούλη». Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' 2003, σελίδα 22. *Ποιήματα* (Τέταρτος τόμος), «Μικρό αφιέρωμα (1960-1965)», «Έξι τραγουδάκια του Φωτούλη», Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα, Ιούνιος 2002, 496 σελίδες.

ΡΙΤΣΟΣ Γιάννης, «Ειρήνη». Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003, σελίδα 243. *Ποιήματα* (Δεύτερος τόμος), «ΕΙΡΗΝΗ», «Ειρήνη», Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα, Απρίλιος 2009, 480 σελίδες.

ΡΩΜΑΙΟΣ Γιώργος, *Η Ελλάδα των δανείων και των χρεοκοπιών*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2012, 381 σελίδες. ISBN: 9789601644936. ISBN 10: 960-16-4493-8.

ΡΩΤΑΣ Βασίλης, «Κατάνακρα στο σύνορο». Από την ποιητική συλλογή *Κιθάρα και γαρούφαλο*, από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 1975, σελίδα 71. Κιθάρα και γαρούφαλο, Ερωτικά και άλλα Ποιήματα, Εκδόσεις Ίκαρος, Αθήνα 1953, 175 σελίδες.

ΡΩΤΑΣ Βασίλης, «Ο Παππούλης», σελίδα 24, Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 2003, αλλά και στη σελίδα 25, από τη συλλογή *Αυγούλα*, όπως αναφέρει το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975. *Αυγούλα*, Εκδόσεις Επικαιρότητα, Αθήνα, 1989, 125 σελίδες. ISBN: 9789602050330.

ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ Χάρης, «Ο θεός Διόνυσος». Από το Ανθολόγιο Γ' - Δ' Δημοτικού του 2003, σελίδες 53-55. *Ελληνική μυθολογία: Οι θεοί*, «Ο θεός Διόνυσος», Εκδόσεις Μίνωας, Αθήνα, 1979, 193 σελίδες. Δημόσιος Κατάλογος Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος. https://eds.s.ebscohost.com/eds/detail/detail?vid=3&sid=d255da6f-b8c1-42ee-9a16-0282cbdbe140%40redis&bdata=Jmxhbmc9ZWwmc2l0ZT1lZHMtbGl2ZQ%3d%3d#AN=nlg.200947&db=cat05962a

ΣΑΛΟΝΙΚΙΔΗΣ Γιάννης, *Διατροφική πυραμίδα*, Εκδόσεις ΙΤΥΕ «Διόφαντος», «Φωτόδεντρο, Μαθησιακά Αντικείμενα (LOR)», http://photodentro.edu.gr/lor/r/8521/3685, Υλοποίηση προγράμματος στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ 2007-2013, https://e-geografia.eduportal.gr/i-diatrofiki-pyramida/, προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 6η Ιανουαρίου 2023 στις 18:08.

ΣΑΡΡΗ Ζωρζ, «Το γαϊτανάκι». Από το βιβλίο *Το γαϊτανάκι*. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 240-250. *Το γαϊτανάκι*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Ιανουάριος 2023 (Ημερομηνίας 1ης παρούσας έκδοσης Οκτώβριος 2014, Ημερομηνία 1ης Έκδοσης 1973 Κέδρος), 60 σελίδες. ISBN 9789601655055.

ΣΒΟΡΩΝΟΣ Νίκος, *Ανάλεκτα νεοελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας*, Ιστορική βιβλιοθήκη, Θεμέλιο, Αθήνα 1982, 456 σελίδες.

ΣΒΟΡΩΝΟΣ Νίκος, *Το Ελληνικό έθνος. Γένεση και διαμόρφωση του Νέου Ελληνισμού*, Εκδόσεις ΠΟΛΙΣ, Σειρά ISTORIA, Αθήνα, 2017, 128 σελίδες.

ΣΕΛΝΤΟΝ Ντάιαν, *Το τραγούδι της φάλαινας*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003, σελίδες 15-17. *Το τραγούδι της φάλαινας*, Εκδόσεις Ρώσση, Μεταφράστρια Ρώσση- Ζαΐρη Ρένα, Εικονογράφος Cary Blythe, Αθήνα, Οκτώβριος 2001. ISBN 9789602250839.

ΣΚΑΡΒΕΛΑΚΗ Κωνσταντίνα, *Εκτίμηση της φρεσκότητας αποκελυφωμένου αυγού και ποσοτικός προσδιορισμός της φρουκτόζης σε δείγμα ολόκληρου αυγού, λέκιθου και αλβουμίνης ωοπαραγωγών ορνίθων (Gallus Gallus Domesticus) με χρήση αέριας χρωματογραφίας-φασματομετρίας μαζών*, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Επιστήμης Τροφίμων και Διατροφής του Ανθρώπου, Εργαστήριο Χημείας & Ανάλυσης Τροφίμων, Αθήνα, 2022, 91 σελίδες.

ΣΟΛΩΜΟΣ Διονύσιος, *Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι*. Από το Ανθολόγιο Ε'-ΣΤ' Δημοτικού του 2003, σελίδα 191. *Οι ελεύθεροι πολιορκημένοι*, Εκδόσεις Στιγμή, Πρόλογος Αλεξίου Στυλιανός, Επιμέλεια Αλεξίου Στυλιανός, Καλιακάτσος Αιμίλιος, Αθήνα, Μάιος 2014, 120 σελίδες. ISBN13 9789602692585.

ΣΟΥΡΕΛΗ Γαλάτεια (ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΟΥ- ΣΟΥΡΕΛΗ Γαλάτεια), «Ασπρογάλανο πανί». Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 2003, σελίδες 122-123. *Ο αγέρας παίζει φλογέρα,* «Ασπρογάλανο πανί» Εκδόσεις Πατάκη, Σειρά Σπουργιτάκια, Επιμέλεια Μάνου -

Πάσσα Κατερίνα, Εικονογράφηση Ελευθερίου Βαγγέλης, Αθήνα, Μάιος 2013, 168 σελίδες. ISBN13 9789603605157.

ΣΤΑΘΑΤΟΥ Φράνση, «Κοντά στους ανθρώπους». Από το βιβλίο *Ήταν κάποτε μια νεράιδα.* Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 70-79. *Ήταν κάποτε μια νεράιδα,* «Κοντά στους ανθρώπους», Εκδόσεις Μίνωας, Αθήνα, 2005, σελίδες 211. ISBN-13: 9789606990724

ΣΥΜΕΩΝ Αλέξης, «Το παραμύθι του Κεφάλα». Από *Το παραμύθι του Κεφάλα, της Πηδηχτής και του Γελαστού*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 49-52. *Το παραμύθι του Κεφάλα, της Πηδηχτής και του Γελαστού*, «Το παραμύθι του Κεφάλα», Εκδόσεις Ελευθερουδάκη, Πρώτη έκδοση, Εικονογράφηση Ν. Σαχίνη, εκτύπωση «Τεχνογραφική», Αθήνα 1964, 63 σελίδες.

ΤΑΟΥΚΤΣΗ Χριστίνα, *Το σύστημα των αξιών της ελληνικής κοινωνίας μέσα στα σχολικά εγχειρίδια της Λογοτεχνίας του Δημοτικού Σχολείου*, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Αλεξανδρούπολη, 2010, 150 σελίδες.

ΤΑΡΛΑ Μαρία, ΤΣΑΝΤΡΙΖΟΥ Χρυσούλα, ΜΠΟΥΝΤΙΝΑ Ευαγγελία, ΛΕΩΝ Γεωργία, ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ Γεωργία, ΟΡΦΑΝΟΥΔΑΚΗ Αναστασία, ΒΑΡΔΑΞΗ Μαρία, «Αειφόρο Σχολείο "ZeroWaste"», 8ο ΣΥΝΕΔΡΙΟ της Π.Ε.ΕΚ.Π.Ε., *Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση με στόχο την Αειφορία στην εποχή της κλιματικής αλλαγής*, Έκδοση Π.Ε.ΕΚ.Π.Ε., Πάτρα, 11-13 Σεπτεμβρίου 2020, ISBN: 978-960-86120-8-2, σελίδες 959 – 960 https://www.researchgate.net/publication/349992133_To_oikologiko_apotypoma_tou_scholeiou_mou_Ypo_ekdose_Praktika_tou_8ou_Synedriou_tes_PEEKPE, Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 9η Απριλίου 2023 στις 10:35.

ΤΗΛΕΜΑΧΟΣ Κωνσταντίνος, *Ανάπτυξη Μεθόδου για τον προσδιορισμό μεθανόλης σε τσίπουρα από το σταφύλι Ζαμπέλα*, σελίδα 12, Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Πελοποννήσου, Τμήμα Τεχνολογίας Τροφίμων, Καλαμάτα, 2017, 85 σελίδες.

ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ Μαρία, *Φυτά και ζώα στο ελληνικό λαϊκό παραμύθι: Οι σχέσεις τους με τον άνθρωπο*, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Αλεξανδρούπολη, 2020, 385 σελίδα.

ΤΣΕΒΡΕΝΗ, Ίριδα & ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ Γαβριήλ (2015β), «Θεραπεύοντας την αποξένωση του σύγχρονου ανθρώπου από τη φύση. Διαμόρφωση παιδαγωγικής μεθοδολογίας για την ενδυνάμωση της σχέσης με το δασικό και αγροτικό περιβάλλον», στο *ΘΕΡΦΥΣ, ΑγροΕΤΑΚ*,

ΕΛΓΟ-ΔΗΜΗΤΡΑ, Ινστιτούτο Ελιάς, Υποτροπικών Φυτών και Αμπέλου (Ι.ΕΛ.Υ.Α.), Τμήμα Ελαίας και Οπωροκηπευτικών, Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης & Κοινωνικής Αλληλεγγύης, ΕΣΠΑ 2007-2013.

ΤΣΙΛΙΜΕΝΗ Τασούλα, *Οι μικρές ιστορίες κατά την εικοσαετία 1970-1990: γραμματολογική, παιδαγωγική και γλωσσική εξέταση*, σελίδα 26, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος, 1999, 369 σελίδες.

ΤΣΙΜΙΚΑΛΗ Πιπίνα, *Ο Πρασινοσκούφης*. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003, σελίδες 63-65. *Ο Πρασινοσκούφης,* Εκδόσεις Αστήρ, Αθήνα, 1994, 126 σελίδες. ISBN 9789602033203.

ΤΣΙΝΝΑΣ Κωνσταντίνος, https://www.envinow.gr/post/πόση-ευθύνη-έχουν-τελικά-οι-αγελάδες-στο-φαινόμενο-του-θερμοκηπίου, δημοσιεύτηκε την 23η Αυγούστου 2019 και προσπελάστηκε την 6η Απριλίου 2023 στις 19:32.

ΤΣΟΥΚΑΛΑ Δανάη, «Ο Πιτσιρίκος». Από το βιβλίο *Τα παραμύθια της Νεφέλης*. Από το Ανθολόγιο των Α' – Β' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 198-206. *Τα παραμύθια της Νεφέλης,* «Ο Πιτσιρίκος», Εκδόσεις Ωκεανός, Σειρά Ελληνικά Παραμύθια, Επιμέλεια Χαραλαμπάκου Νεφέλη Αθήνα, Δεκέμβριος 2012, 238 σελίδες. ISBN13 9789606769566.

ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κωνσταντίνος, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Ιστορική Βιβλιοθήκη, Θεμέλιο, 4η έκδοση, Αθήνα 1985, 654 σελίδες.

ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κωνσταντίνος, *Η εξουσία ως Λαός και ως Έθνος. Περιπέτειες σημασιών*, Ιστορική Βιβλιοθήκη, Θεμέλιο, Αθήνα 1999, 603 σελίδες.

ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κωνσταντίνος, *Κράτος, Κοινωνία, Εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα*, Εκδόσεις Θεμέλιο, 1986, 322 σελίδες.

ΦΕΚ 101, Τ. Α', ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΣ 13, ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 111, ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ 1892/31-7-1990.

ΦΛΕΚΚΑ Κωνσταντίνα, *Χρήση νανοτεχνολογίας για την βελτίωση των χαρακτηριστικών των αιθέριων ελαίων στα καλλυντικά*, Μεταπτυχιακή Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Φαρμακευτικής, Εργαστήριο Φαρμακευτικής Τεχνολογίας, Πάτρα, 2017, 226 σελίδες.

ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ Άννα, *Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1979, 240 σελίδες.

ΦΡΑΓΚΟΥΛΗ Φωτεινή, «Παππούς και εγγονή». Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 2003, σελίδες 160-163. *Το μισό πιθάρι*, «Παππούς και εγγονή», Εκδόσεις Πατάκης, Σειρά Λογοτεχνικά βιβλία με πολύχρωμη εικονογράφηση, Εικονογράφηση Τσακνιά Εύη, Αθήνα, Απρίλιος 2012, 38 σελίδες. ISBN13 9789601643502.

ΧΑΤΖΗΣΑΒΒΙΔΗΣ Σοφρώνης, *Το ιστορικό της αναμόρφωσης του μαθήματος της νεοελληνικής γλώσσας*, Εκδόσεις: Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 1992, 184 σελίδες.

ΧΙΚΜΕΤ Ναζίμ, «Νανούρισμα». Μετάφραση: ΡΙΤΣΟΣ Γιάννης. Από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 2003, σελίδα 88. Ποιήματα, «Νανούρισμα Ι», Εκδόσεις Κέδρος, Πρόλογος Ρίτσος Γιάννης, Μετάφραση Ρίτσος Γιάννης, Επιμέλεια Σπανάκη Μαρία, Αθήνα, Δεκέμβριος 2016, 138 σελίδες. ISBN13 9789600447675.

ΧΩΡΕΑΝΘΗ Ελένη, «Η Ασπρούδα». Από το Ανθολόγιο των Ε' – ΣΤ' Τάξεων Δημοτικού του 2003, σελίδες 34-36. *Ο άλλος κόσμος*, «Η Ασπρούδα», Εκδόσεις Σύγχρονη εποχή, Αθήνα, Ιούλιος 1988. 104 σελίδες.

ΨΑΘΑΣ Δημήτρης, «Το πιο πολύτιμο δώρο». Από χρονογράφημα της εφημερίδας Τα Νέα. Από το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του Δημοτικού του 1975, σελίδες 111-114. ISBN13 9789607572080. *Η Θέμις έχει κέφια*, «Το πιο πολύτιμο δώρο», Εκδόσεις Ψαθά, Σειρά Ελληνική Πεζογραφία, Αθήνα, Φιλοθέη, Οκτώβριος 2011, 282 σελίδες.

ΨΑΛΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΑΜΙΝΗ Ντόρα, *Μουσικοθεραπεία: ο Τρίτος Δρόμος*, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και βοηθήματα, Κάλλιπος, Αθήνα, 2015, 206 σελίδες.

ΨΑΡΑΥΤΗ Λίτσα, «Το περιβόλι του Σαμίχ». Από το Ανθολόγιο Γ' - Δ' Δημοτικού του 2003, σελίδες 154-157. *Το διπλό ταξίδι,* «Το περιβόλι του Σαμίχ», Εκδόσεις Πατάκη, Σειρά Τα καινούργια κλασικά*,* Αθήνα, Δεκέμβριος 2011, 248 σελίδες. ISBN13 9789602932988.

COOPER C. Jean, *Ο θαυμαστός κόσμος των παραμυθιών*, Μετάφραση Μαλαμόπουλος Θ., Εκδόσεις Θυμάρι, Σειρά Αγωγή / Σχολική - Νηπιαγωγείο 1, Αθήνα, 2007, 188 σελίδες.

WEBER Max, *Η πολιτική ως επάγγελμα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1987, 176 σελίδες.

Κεφάλαιο 2° βιβλιογραφίας: Ξενόγλωσση

ACADEMIE FRANÇAISE, https://www.academie-francaise.fr/les-immortels/michel-serres, προσπελάστηκε την 1η Μαρτίου 2023 στις 12:52.

ADAIR Christian, Dolphin Quest, https://www.nationalgeographic.it/animali/2022/05/i-delfini-sono-in-grado-di-identificare-gli-amici-attraverso-il-senso-del-gusto, προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 00:31.

ALTHUSSER Louis, «Idéologie et appareils idéologiques de l'État : notes pour une recherche», Pensée, N° 151, juin 1970, pages 2-38.

AMBACHER Michel, *Les philosophies de la nature*, Presses Universitaires de France, Collection Que sais-je ?, Paris 1974, 128 σελίδες.

AMSELEK Paul, *Perspectives critiques d'une réflexion épistémologique sur la théorie du droit*, Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris, 1964, 464 σελίδες.

ANGELOPOULOS Constantin, «La grandeur des ancêtres à travers les manuels scolaires grecs de 1950 à nos jours», in *Mélanges offerts à Astérios Argyriou*, Ouvrage collectif dirigé par Irini Tsamadou-Jacoberger, L'Harmatan, Éditions grecques, Paris 2000, σελίδες 23-43. Ο τόμος αποτελείται από 418 σελίδες.

ANGÉLOPOULOS Constantin, *À la recherche de la gloire de Marathon dans les manuels scolaires grecs d'histoire de l'enseignement secondaire, lieux fondamentaux de mémoire nationale : une Bataille témoin d'un patriotisme panhellénique bridé* (σελίδες 1-19). HAL. Retrieved February 16, 2021, from: https://hal-univ-montpellier3-paul-valery.archives-ouvertes.fr/hal-03142943.

ANGÉLOPOULOS Constantin, *Éclairage sur la (re)naissance de la question gréco-macédonienne dans les manuels grecs d'histoire de l'enseignement secondaire (1950-1996)*, Presses de l'Université Paul Valéry, Grécité, décembre 2005, 212 pages.

ANGELOPOULOS Constantin, *État, éducation, reconstructeurs d'un passé national grec*, Montpellier, Presses Universitaires de la Méditerranée, 2008, 252 σελίδες.

ANGELOPOULOS Constantin, *Un nouveau théâtre grec: Pédagogies et mémoire dans la Grèce contemporaine (1950-1989): les manuels d'histoire de l'enseignement secondaire*, Université Paul-Valéry, 1990, 904 pages.

ANGELOPOULOS Konstantinos, *The image of the other/neighbour in the school textbooks of the balkan countries,* «Proclaiming greek national identity through dialectic in school textbooks of the greek secondary education between 1950-1990 », Typothito-George Darda-nos, Athens 2001, 348 pages.

ANSART Pierre, *Enseigner l'histoire : des manuels à la mémoire*, «Manuels d'histoire et inculcation du rapport affectif au passé», Collection Exploration, Cours et Contributions pour les Sciences de l'Éducation, Peter Lang, Berne 1984, 305 pages.

ARIES Philippe, *Le temps de l'histoire*, L'univers historique, Seuil, Paris 1986, 260 pages.

ARNOLD Edwin, Nicholas, BURTON John A. & OVENDEN W. Denys, *Reptiles and Amphibians of Britain and Europe*, Collins, London, 1978, 320 σελίδες.

AVANZINI Guy (sous la direction de), *La pédagogie au 20ème siècle*, Histoire Contemporaine des Sciences Humaines, Privât, Toulouse, 1975, 399 σελίδες.

AZEMA De CASTET-FLAMANT Marie, *Flore Fongique Cutanée et Parasitisme digestif des Tortues Terrestres: Étude d'une Population Composée de Testudo Hermanni, T. Graeca et T. Horsfieldii*, Thèse pour le Doctorat Vétérinaire, École Nationale Vétérinaire d'Alfort, 2002, France, σελίδα 22.

BACHELARD Gaston, *La poétique de la rêverie*, Les Presses universitaires, 4e édition, Paris, 1968, 185 pages. (1ère édition, 1960).

BARBAULT Robert, «Protection De La Nature - Vue d'ensemble», Encyclopædia Universalis [en ligne], consulté le 11 février 2023.
URL : https://www.universalis.fr/encyclopedie/protection-de-la-nature-vue-d-ensemble/

BAUDELAIRE Charles, «Correspondances», in Le fleurs du mal, Les fleurs du mal, Les épaves, Bribes, relevé de variantes par Antoine Adam (1857-1861), Ebooks libres et gratuits, juin 2003, 291 σελίδες, προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 11:54.

BERELSON, Bernard, *Content Analysis in Communication Research*, Hafner Press, New York, 1952, 220 σελίδες.

BERGANDI Donato, «Environnement, éthique et politique: les limites d'une démocratie inaboutie», Victoire éditions, Revue Vraiment durable, n° 5/ 6, Paris, 2014, σελίδες 83-96.

BERGANDI Donato, BLANDIN Patrick, «De la protection de la nature au développement durable: Genèse d'un oxymore éthique et politique», Dans Revue d'histoire des sciences, Éditions Armand Colin, Naturalismes, Tome 65, Paris, Juillet 2012, σελίδες 103-142, Όλο το βιβλίο περιέχει 272 σελίδες, EAN 9782200928018, ISSN 0151-4105 ISBN 9782200928018 DOI 10.3917/rhs.651.0103.

BERGSON Henri, *Matière et Mémoire*, Presses Universitaires de France, Paris 2012, 552 σελίδες, ISBN 978-2-13-060823-3 - octobre 2012.

BERGSON Henri, *Œuvres*, Presses Universitaires de France, Tome 1, Paris 1991, 1664 σελίδες.

BERGSON Henri, *Œuvres*, Presses Universitaires de France, Tome 2, Paris 2015, 1128 σελίδες.

BERKELEY Georges, *Œuvres*, Tome 1, Presses Universitaires de France, Collection Épiméthée, Sciences humaines et sociales, Paris 1985, 432 σελίδες.

BERKELEY Georges, *Œuvres*, Tome 2, Presses Universitaires de France, Collection Épiméthée, Sciences humaines et sociales, Paris 1987, 400 σελίδες.

BERKELEY Georges, *Œuvres*, Tome 3, Presses Universitaires de France, Collection Épiméthée, Sciences humaines et sociales, Paris 1997, 418 σελίδες.

BETTELHEIM Bruno, *The uses of enchantment. The Meaning and Importance of Fairy Tales*, Vintage Books Edition, New York, 2010, Digital book, Copyright 1975, 1976 by Bruno Bettelheim, eISBN: 978-0-307-77352-4, 392 σελίδες.

BIAGIOLI Nicole, «Dites-le avec des fleurs: le code symbolique floral ou comment construire les émotions en discours en se passant des mots» in Semen Revue de sémio-linguistique des textes et discours 35, 2013, 25 pages.

BIEDERMANN Robert, NIEDRINGHAUS Rolf, *The Plant- and Leafhoppers of Germany, Identification key to all species,* Edition WABV, Frund, 2009, 409 σελίδες.

BOURDIEU Pierre, PASSERON Jean-Claude, *La Reproduction. Éléments d'une théorie du système d'enseignement*, Collection Le sens commun, Paris 1970, 284 σελίδες. ISBN : 9782707302267.

BOURDIEU Pierre, PASSERON Jean-Claude, *Η αναπαραγωγή. Στοιχεία για μια θεωρία του εκπαιδευτικού συστήματος*, Πρόλογος: Νίκος Παναγιωτόπουλος, Μετάφραση: Γιώργος Καράμπελας, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, α' έκδοση, Αθήνα, Φεβρουάριος 2014, 304 σελίδες, ISBN: 978-960-221-593-7.

BRAUDEL Fernand, *La Méditerranée*, Tome-I, L'espace et l'histoire, Champs Flammarion, Paris, 1999, 225 σελίδες.

BRAUN Virginia, CLARKE Victoria, *Using thematic analysis in psychology*, Qualitative Research in Psychology, Volume 3, Numéro 2, pages 77-101.

BRECHT Bertolt, *La vie de Galilée*, Éditions Arche, Paris 2010, 142 pages.

BRILLAT-SAVARIN Jean Anthelme, *Physiologie du goût*, Édition Gabriel De Gonet, Paris, 1848, p. 16, 416 σελίδες.

BUFFON Georges-Louis Leclerc, Comte de, *Histoire naturelle, générale et particulière*, Imprimerie royale, Tome 1, Paris 1749, 647 σελίδες.

CAILLE Alain, «De la démocratie participative, Voies de l'alterdémocratie (participative, délibérative, multitudinesque…), a) Repères, Expériences, débats», Dans Revue du MAUSS, Alter démocratie, alter économie, Chantiers de l'espérance, Éditions La Découverte, N° 26, Paris 2005, σελίδα 155, σελίδες 155 à 170. Ο συνολικός αριθμός σελίδων του περιοδικού είναι 464.

CAMPBELL Neil, REECE Jane, «Κεφάλαιο 10, Φωτοσύνθεση», στο Βιολογία, Τόμος Ι, Η χημεία της ζωής – Το κύτταρο – Γενετική, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2011, σελίδα 227, Μετάφραση: Κοκκορόγιαννης Θόδωρος, Βακάκη Βασιλική, https://pdbio.pev.gr/wp-content/uploads/2018/02/Campbell-Reece_CUP_enotites-10.2_10.3_10.4.pdf, προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 25η Δεκεμβρίου 2022 στις 22:43.

CAMUS Albert, *Le Malentendu suivi de Caligula*, σελίδα 75, Nouvelles versions, σελίδες 9-95, Les Éditions Gallimard, Paris, Collection NRF, 1958, 229 σελίδες. En forme PDF téléchargé de http://classiques.uqac.ca/ le 28/9/2019 à 22:55.

CARBONELL Charles-Olivier, «Mythes et politiques», *Mythes et mythologies politiques. Approche d'une définition et d'une typologie*, Centre d'études et de recherche sur la mythographie politique, Presses de l'institut d'Études politiques de Toulouse, Toulouse 1990, 314 pages.

CARSON Rachel, *The sense of wonder*, Harper Collins Publishers, New York, 1998, 111 pages.

CAUVIN Jacques, *Γέννηση των θεοτήτων-Γέννηση της γεωργίας*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1994, 332 σελίδες.

CHAUNU Pierre, *Histoire, science sociale*, La Durée, l'Espace et l'Homme à l'Époque Moderne, CDU et SEDES, 1re édition, Paris 1974, 438 pages.

CHENU Jean-Charles, *Les Trois règnes de la nature : lectures d'histoire naturelle,* Recueil publié sous la direction du Dr J. – C. Chenu, Paris, 22 décembre 1866, http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb412246271, προσπελάστηκε την 16η Απριλίου 2023 στις 23:25.

CHEVALIER Jean, GHEERBRANT Alain, *Dictionnaire des Symboles: Mythes, Rêves, Coutumes, Castes, Formes, Figures, Couleurs, Nombres*, Éditions Robert Laffont SA. et Éditions Jupiter, Paris, 1982, 1040 σελίδες.

CLARKE, Virginia, BRAUN Victoria, & HAYFIELD Nikki., Thematic analysis. In J. Smith (Ed.), Qualitative psychology: A practical guide to research methods, Sage Publications Ltd, 2015, pages 222-248.

CLAUDEL Philippe, *La mémoire olfactive, À propos de ce livre*, Le Cherche-Midi, 2015, 192 pages.

COLLIARD Claude-Albert, *Institutions des Relations Internationales*, Dalloz (7ème édition), Paris 1978, 964 σελίδες. Constitution du 4 octobre 1958 de la Vème République Française.

COMTE Auguste, *Considérations philosophiques sur les sciences et les savants*, Article en trois livraisons du Producteur, t1, 1825, pages 289-305, 348-374, 450-469, 64 σελίδες.

CONSTITUTION DU 4 OCTOBRE 1958 DE LA VEME REPUBLIQUE FRANÇAISE.

CONTOGEORGIS Georges, *Histoire de la Grèce*, Hatier, Nations de l'Europe, Paris 1992, 479 pages. Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen de 1789.

COUTANCE Amédée, Histoire du chêne dans l'Antiquité & dans la nature : ses applications à l'industrie, aux constructions navales, aux sciences et aux arts, Librairie J. – B. Baillière et fils, Paris, 1873, 558 σελίδες, https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6489756z/f9.item.texteImage, consulté le 12 mars 2023 à 23:39.

CUDDON John Anthony Bowden, *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*, Fifth Edition, Revised by M. A. R. Habib, Wiley – Blackwell Publication, West Sussex UK, 2013, 801 pages.

DARWIN Charles, *L'origine des espèces au moyen de la sélection naturelle ou La lutte pour l'existence dans la nature*, Traduit sur l'édition anglaise définitive par Édmond Barbier, Édition Alfred Costes, Paris, 1921, 602 σελίδες. Un document produit en version numérique par Jean-Marc Simonet, bénévole, Courriel : Jean-Marc Simonet@uqac.ca, Dans le cadre de la collection: « Les classiques des sciences sociales », Site web : http://classigues.ugac.ca/, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi Site web : http://bibliotheque.uqac.ca/

DARWIN Charles, *L'origine des espèces au moyen de la sélection naturelle ou La lutte pour l'existence dans la nature*, Traduit sur l'édition anglaise définitive par Édmond Barbier, Édition Alfred Costes, Paris, 1921, 602 σελίδες.

DECLARATION DES DROITS DE L'HOMME ET DU CITOYEN de 1789.

DELUMEAU Jean, *La peur en Occident, XIVe-XVIIIe siècles, une cité assiégée*, Éditions Fayard, Pluriel, Paris, 1978, 608 σελίδες.

DI-MEGLIO Nathalie, DAVID Léa, CAPOULADE Frédéric, GAMBAIANI Delphine, MAYOL Pascal, McKENZIE Claire, McKENZIE Emma & SCHNEIDER Michael, «Impact du trafic maritime sur les cétacés: Synthèse bibliographique» in Synthèse des connaissances sur l'impact du trafic maritime. Rapport réalisé par le Groupement d'Intérêt Scientifique

Mammifères Marins de Méditerranée (GIS 3M) pour le compte de la partie française du Sanctuaire Pelagos, 2010, σελίδες 1-85, 351 σελίδες.

DIRECTOR, OFFICE OF INTERNATIONAL STANDARDS AND LEGAL AFFAIRS, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), *Convention on Wetlands of International Importance especially as Waterfowl Habitat*, Ramsar, Iran, 02/02/1971.

DUBOIS Jacques, DURAND Pascal, WINKIN Yves, *Aspects du symbolique dans la sociologie de Pierre Bourdieu, Formation et transformations d'un concept générateur*: https://doi.org/10.4000/contextes.5661, 33 σελίδες.
https://journals.openedition.org/contextes/5661?lang=en#ftn1.
Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 1η Φεβρουαρίου, στις 6:33.

DUJARDIN Philippe, «De quoi sommes-nous contemporains? Essai d'anthropologie politique», Dans Cahiers Sens public, Éditions Association Sens-Public, n° 11-12, Paris, 2009, σελίδες 11-91. ISSN 1767-9397, ISBN 9782952494731.

DURKHEIM Émile, «Représentations individuelles et représentations collectives», publié dans la Revue de Métaphysique et de Morale, tome VI, numéro de mai 1898. Un document produit en version numérique par Jean-Marie Tremblay, professeur de sociologie au Cégep de Chicoutimi Courriel: jmt_sociologue@videotron.ca,
Site web: http://σελίδες.infinit.net/sociojmt. Dans le cadre de la collection: «Les classiques des sciences sociales».
Site web: http://www.uqac.uquebec.ca/zone30/Classiques_des_sciences_sociales/index.html
Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque
Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi
Site web: http://bibliotheque.uqac.uquebec.ca/index.htm

DURKHEIM Émile, Éducation et sociologie, version numérique produite par Jean-Marie Tremblay, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi. Une édition électronique réalisée à partir du livre d'Émile Durkheim (1922), Éducation et sociologie. Site web:
http://bibliotheque.uqac.uquebec.ca/ index.htm, 59 σελίδες. Édition électronique réalisée avec le traitement de textes Microsoft Word 2001 pour Macintosh.

DURKHEIM Émile, Le « CONTRAT SOCIAL » de Rousseau, version numérique produite par Jean-Marie Tremblay, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi. Site web : http://bibliotheque.uqac.uquebec.ca/ index.htm, 48 σελίδες. Édition électronique réalisée avec le traitement de textes Microsoft Word 2001 pour Macintosh.

ECO Umberto, Dire presque la même chose, Expériences de traduction, Éditions Grasset, cet e-book contient un filigrane (watermark) et une identification: VmQAPVYwVmpQNgZiVmJeZlpmV2IKNAA1UD4HNQQ6AmZRMww3UmAHbFI0 - 64469f42b6fd0, © 2003 R.C.S. Libri S.p.A., Bompiani, Milan. © Éditions Grasset & Fasquelle, Paris 2006 pour la traduction française. 978-2-246-78475-3. Πρόκειται για ηλεκτρονικό βιβλίο, στο οποίο δεν αναγράφονται οι αριθμοί των σελίδων.

EGAN, Kieran, «Teaching as Story Telling», in *Canadian Journal of Education*, Revue Canadienne de l'éducation. 13. 10.2307/1494927, 1988, 50 σελίδες. file:///Users/conange/Desktop/(PDF)%20Teaching%20as%20Story%20Telling.html, Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 22η Μαΐου 2023 στις 18:15.

EGAN Kieran, *Teaching as storytelling: An alternative approach to teaching and curriculum in the elementary school*, University of Chicago Press, Chicago, 1989, 122 σελίδες.

EINSTEIN Albert, *La théorie de la relativité restreinte et générale*, Préface de Marc Lachièze-Rey, https://ekladata.com/r05n4KxKp3APhT_FnYTYmaxX7IA/Einstein-La-Theorie-de-la-Relativite-Restreinte-et-de-la-Relativite-Generale.pdf, Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 11η Μαΐου στις 13:24

ELIE Maurice, «NATURE, PHILOSOPHIES DE LA», *Encyclopædia Universalis* [en ligne], consulté le 11 février 2023. URL : https://www.universalis.fr/encyclopedie/philosophies-de-la-nature/

ÉPICURE, *Lettre à Ménécée*, Traduction de HAMELIN Octave (1910), Édition électronique (ePub, PDF), Les Échos du Maquis, 2011, 7 σελίδες.

FALARDEAU Isabelle et HERSBERGER Christine, «Nature, récréotourisme et Covid -19: échange épistolaire et réflexion à quatre mains», https://journals.openedition.org/teoros/7572?lang=fr, 13 σελίδες. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 11η Μαΐου στις 13:24

FEBVRE Lucien, *Annales*, XII, 29.

FERRO Marc, *Comment on raconte l'histoire aux enfants*, Petite bibliothèque Payot, Documents, Paris 1992, 336 pages.

FILION Martin, *Les représentations sociales et culturelles, approche méthodologique appliquée au corpus des mémoires écrits déposés dans le cadre des commissions d'études*, doctorat en formation régionale, université du Québec à Chicoutimi, https://ceim.uqam.ca/db/IMG/pdf/metho_2005-01-Filion.pdf, 41 σελίδες. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε στις 12η Φεβρουαρίου, στις 05:42

FOREST Philipe, *Qu'est-ce qu'une Nation, Texte intégral d'Ernest Renan*, Éditions Pierre Bordas et fils, Paris 1991, 130 σελίδες.

FOUCAUD-SCHEUNEMANN Catherine, «Si près, si loin: ce que la Covid a changé dans notre façon de profiter de la nature», https://www.inrae.fr/actualites/si-pres-si-loin-ce-que-covid-change-notre-facon-profiter-nature, INRAE, Institut National de Recherche pour l'Agriculture, l'Alimentation et l'Environnement, Publié le 09 juillet 2021, προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 11η Μαΐου στις 11:14.

FREUD Sigmund, *Essais de psychanalyse*, Petite bibliothèque Payot, Paris 1972, 278 pages.

FRITSCH Emmanuel, RONDEAU Benjamin, «Gemology: The Developing Science of Gems», in Elements, Vol. 5, DOI:10.2113/gselements.5.3.147, σελίδες 147-152, 2009. https://www.researchgate.net/publication/250084569_Gemology_The_Developing_Science_of_Gems, Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε στις 11η Φεβρουαρίου, στις 12:06.

GALILEE, *Dialogue sur les deux grands systèmes du monde*, Traduit de l'italien par René Fréreux avec le concours de François De Gandt, Sciences humaines, Divers Sciences, Paris, 21/06/2000, 672 pages, EAN 9782020416351.

GERARD François, *Daphnis et Chloé*, Musée du Louvre, Département des Peintures, Paris 1825, INV 4740, C 55.

GERVAIS-LAMBONY Philippe, «Afrique du Sud, les temps du changement», La Découverte, Hérodote n°111, 2003/4, Distribution électronique Cairn.info pour La Découverte. σελίδες 81-98.

GERVAIS-LAMBONY Philippe, L'Afrique du Sud et les États voisins, Armand Colin, collection "U", Paris, 2013, 272 σελίδες.

GERVAIS-LAMBONY Philippe, Territoires citadins, quatre villes africaines, Belin, collection Mappemonde, Paris, 2003, 272 σελίδες. ISBN: 9782701133751.

GIRARDET Raoul, *Mythes et Mythologies Politiques*, Seuil, L'Univers historique, Paris 1986, 211 pages.

GIRAUT Frédédic, GUYOT Silvain, HOUSSAY-HOLZSCHUCH Myriam – «Les aires protégées dans les recompositions territoriales africaines», in *L'Information Géographique*, Armand Colin, vol. 68, Paris, décembre, 2004, σελίδες 340-368.

GIRAUT Frédéric, GUYOT Sylvain, HOUSSAY-HOLZSCHUCH Myriam, « La nature, les territoires et le politique en Afrique du Sud », in Annales. Histoire, Sciences Sociales 2005/4, Éditions de l'EHESS, ISBN : 9782200920296, σελίδες 695-717.

GLOTZ Gustave, *La Cité Grecque*, Éditions La Renaissance du livre, Paris, 1928, 477 σελίδες.

GODDARD Lorna, PRING Linda., FELMINGHAM N.ck «The effects of cue modality on the quality of personal memories retrieved», in Memory, Janvier 2005, σελίδες 79-86.

GRANET Estelle, «De la démocratie participative, Voies de l'alterdémocratie (participative, délibérative, multitudinesque…), a) Repères, Expériences, débats», «IIe Table ronde : la démocratie participative en France sur une base locale», Dans Revue du MAUSS, Alter démocratie, alter économie, Chantiers de l'espérance, Éditions La Découverte, N° 26, Paris 2005, N° 26, Paris 2005, σελίδες 155-170. Ο συνολικός αριθμός σελίδων του περιοδικού είναι 464.

GRATSEA Myrto, LIAKAKOU Eleni, MIHALOPOULOS Nikos, ADAMOPOULOS Anastasios, TSILIBARI Eirini, GERASOPOULOS Evangelos, «The combined effect of reduced fossil fuel consumption and increasing biomass combustion on Athens' air quality, as inferred from long term CO measurements», in *Science of the Total Environment, Science of the Total Environment*, 2017, σελίδες 15–123.

GRIGNON A., *Cosmographie, à l'usage des élèves de rhétorique et de seconde moderne*, 2ème édition, Paris, 1897, Bibliothèque Nationale de France, 135 pages.

GUITTON Henri, VITRY Daniel, *Économie politique. Introduction générale. Analyse micro-économique. Analyse macro-économique,* Précis Dalloz, Douzième édition, Paris 1978, 702 σελίδες, https://www.economie.gouv.fr/facileco/john-maynard-keynes#, Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την Τετάρτη, 1η Φεβρουαρίου, στις 8:15 η ώρα.

GUYOT Sylvain– *Rivages, Zoulous: l'environnement au service du politique en Afrique du Sud ?*, Éditions Karthala, Paris, 2006, 248 σελίδες.

GUYOT Sylvain, «Derrière le masque de l'écotourisme, le politique : conservation et discrimination territoriale en Afrique du Sud», in Revue Tiers-Monde, t. XLV, n°178, 2004, σελίδες 341-363.

GUYOT Sylvain, «Les conflits environnementaux à St Lucia (Afrique du Sud), entre protection et exclusion», in *Annales de Géographie*, n°634, Armand Colin, Paris, 2003, σελίδες 608-627.

HABERMAS Jürgen, *Théorie de l'agir communicationnel*, Tome 2, *Pour une critique de la raison fonctionnaliste*, Fayard, L'espace du politique, Paris, 1987, 457 σελίδες.

HABERMAS Jürgen, *The Theory Of Communicative Action*, Volume 2, *Lifeworld and system: a critique of functionalist reason,* Translated by Thomas McCarthy, Beacon Press Boston, Originally published as Theorie des kommunikativen Handelns, Band 2: Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft, 1981 by Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main; 3d corrected edition 1985, 480 σελίδες.

HALBWACHS Maurice, *Les cadres sociaux de la mémoire*, Version numérique produite par Jean-Marie Tremblay, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi, (Une édition électronique réalisée à partir du livre de HALBWACHS Maurice (1925), *Les cadres sociaux de la mémoire*. Paris, Félix Alcan, 1925. Collection Les Travaux de l'Année sociologique. Paris : Les Presses universitaires de France, Nouvelle édition, 1952, 299 pages. Collection Bibliothèque de philosophie contemporaine.), 240 σελίδες.

HARGREAVES Andy, *Changing teachers. Changing Times: Teacher's work and Culture in the Post-modern age,* Cassel, London, 1994, 272 σελίδες.

HAVELOCK Eric A. *Aux origines de la civilisation écrite en Occident*, Maspéro, Paris 1981, 112 pages.

HEFFER Jean, ROBERT Jean-Louis et SALY Pierre, *Outils statistiques pour les historiens*, Publications de la Sorbonne, Paris 1981, 279 pages.

HEGEL Georg Wilhelm Friedrich, *Philosophie de la nature*, Traduite pour la première fois et accompagnée d'une introduction et d'un commentaire perpétuel par A. Véra, Tome premier, Librairie Philosophique de langage, Paris 1863, 628 σελίδες (Site Gallica – BNF : https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k77035r/f644.item.texteImage).

HEGEL Georg Wilhelm Friedrich, *Précis de l'Encyclopédie des sciences philosophiques : La logique, la philosophie de la nature, La philosophie de l'esprit*, Éditions J. Vrin, Collection Librairie Philosophique, Paris, 1990, 320 σελίδες.

HELMENSTINE Anne Marie, *Why Onions Make You Cry and How to Curb the Effects*, δημοσιεύτηκε στον ακόλουθο σύνδεσμο την 13η Ιουνίου 2019, https://www.thoughtco.com/why-do-onions-make-you-cry-604309, προσπελάστηκε την 8η Ιανουαρίου 2023 στις 14:20.

HERZ Rachel, CUPCHIK Gerald, «An experimental characterization of odor-evoked memories in humans», in *Chem Senses 17*, 1992, σελίδες 519-528.

HUGO Victor, *Les Quatre vents de l'Esprit (Οι τέσσερις άνεμοι του πνεύματος),* Jersey, 27 février 1853.

ITTEN Johannes, *Η Τέχνη του Χρώματος*, Μετάφραση: ΟΜΟΡΦΟΠΟΥΛΟΥ Ιωάννα, Εκδόσεις Κείμενα εικαστικών καλλιτεχνών, Αθήνα, 1998, 162 σελίδες.

JACQUET Renaud, BOEDEC Fabien, *Guide de rédaction des références bibliographiques*, Bibliothèques de l'Université d'Orléans, Université d'Orléans, https://scd.univ-orleans.fr/sites/default/files/contributeurs/guide-biblio-orle.pdf, 22 σελίδες.

JAMMES Francis, «Les Cerises» in *Vers,* recueil poétique, Paul Ollendorff, Paris, 1894, 92 σελίδες.

Jean de La Fontaine, *Le lion et le rat*, Onzième fable du livre II, premier recueil, première édition en 1668.

KANDINSKY Wassily, *Du Spirituel dans l'art, et dans la peinture en particulier*, Denoël, Folio essais, Paris, 1989, 214 σελίδες.

KANT Emmanuel (1785), *Fondements de la métaphysique des mœurs*, Traduit de l'Allemand en français par Victor Delbos (1862-1916) à partir de l'édition de 1792, version numérique produite par Jean-Marie Tremblay, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi. Site web : http://bibliotheque.uqac.uquebec.ca/ index.htm, 73 σελίδες. Édition électronique réalisée avec le traitement de textes Microsoft Word 2004 pour Macintosh.

KEYNES John Maynard, *Théorie générale de l'emploi, de l'intérêt et de la monnaie*, Éditions Payot, Paris 1946, 265 pages.

KIPLING Rudyard, *The Jungle Book*, London Macmillan and Co., United Kingdom, 1894, 122 σελίδες.
Το Βιβλίο της Ζούγκλας και το *Βιβλίο της Ζούγκλας 2*, έχουν συνολικά 324 σελίδες.
https://www.gutenberg.org/files/236/236-h/236-h.htm, *Το Βιβλίο της Ζούγκλας* σε ηλεκτρονική μορφή, δημοσιεύτηκε το 2006 από την Gutenberg. Ο σύνδεσμος προσπελάστηκε την 16η Απριλίου 2023 στις 22:08.
https://johnatkinsonbooks.co.uk/book/rudyard-kipling-the-jungle-books-the-jungle-book-the-second-jungle-book-first-edition-books-1894-5/ , η σπάνια πρώτη έκδοση του *Βιβλίου της Ζούγκλας* πωλείται στον ανωτέρω σύνδεσμο για 2.750 λίρες Αγγλίας. Ο σύνδεσμος προσπελάστηκε την 16η Απριλίου 2023 στις 22:09.
https://www.abebooks.com/servlet/SearchResults?an=KIPLING%2C+RUDYARD&bi=0&bx=off&ds=30&pics=on&recentlyadded=all&sortby=1&sts=t&tn=Jungle+Book&x=102&y=14&yrh=1894 , η σπάνια πρώτη έκδοση του *Βιβλίου της Ζούγκλας*, πωλείται στον συγκεκριμένο ιστότοπο από 11.000 δολάρια και μέχρι 12.467,14 δολάρια. Ο σύνδεσμος προσπελάστηκε την 16η Απριλίου 2023 στις 22:17.

LE GRAND ROBERT DE LA LANGUE FRANÇAISE: «lieu de mémoire».

LEIBNIZ Gottfried Wilhelm, *Œuvrez philosophiques*, Éditeur Hachette Bnf, Collection Philosophie, Édition originale de 1900, Tome 1, Paris, 2012, 848 σελίδες.

LEIBNIZ Gottfried Wilhelm, *Œuvrez philosophiques*, Éditeur Hachette Bnf, Collection Philosophie, Édition originale de 1900, Tome 2, Paris, 2022, 624 σελίδες.

LEVI-STRAUSS Claude, *L'identité*, Quadrige, Presses universitaires de France, Paris 1987, 352 σελίδες.

LOCKE John, *Some thoughts concerning education*, Edition by John Locke, Ruth Weissbourd Grant, Nathan Tarcov, Indianapolis, Hackett, 1996, 256 σελίδες.

LONGUS, *Daphnis et Chloé*, Traduction de Paul-Louis Courrier, Librairie de la Bibliothèque Nationale, Paris 1875, 189 σελίδες.

LØVTRUP Søren, *Darwinism: The Refutation of a Myth*, ISBN-10: 0709941536, ISBN-13: 9780709941538, 480 σελίδες.

MACHIAVEL Nicola, *Le Prince*, Version numérique produite par Marie Tramblay, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi, Édition numérique réalisée le 12 octobre 2007 à Chicoutimi, Ville de Saguenay, province de Québec, Canada, 237 σελίδες.

MARTINEAU Stéphane, BUYSSE Alexandre, «Rousseau et l'éducation : apports et tensions» in Revue Phronesis - *Quelle place pour les fondements de l'éducation dans le travail éducatif aujourd'hui*, Vol. 5, Numéro 2, 2016.

MATTHEWS Geoffrey Vernon Townsend, *The Ramsar Convention on Wetlands: its History and Development*, Published by Re-issued Ramsar Convention Secretariat, Published by the Ramsar Convention Bureau, Gland, 2013, Switzerland, 88 σελίδες, ISBN: 2-940073-00-7.

MAUZ Isabelle, «Le sociologue peut-il être neutre ? La sociologie de la nature est une jungle», Espaces naturels, Revue des professionnels de la nature n° 16, Octobre 2006, Collection Études-Recherches, Cemagref (Centre d'Étude du Machinisme Agricole et du Génie Rural des Eaux et Forêts) devenu IRSTEA (Institut national de recherche en sciences et technologies pour l'environnement et l'agriculture). Προσπελάστηκε την 15η Ιανουαρίου 2023 στις 03:17.

MESNIL Jacques, *Botticelli*, Éditeur Albin Michel, Paris, 1938, PDF Bibliothèque Nationale de France, 404 σελίδες.

MOLIERE, Jean-Baptiste Poquelin, *L'avare*, Chez Jean Ribou (Jean Ribou, le libraire éditeur de Molière), Paris, 1669, 109 σελίδες.

MUCCHIELLI Alex, *L'Identité*, Presses universitaires de France, Que sais-je ?, 127 σελίδες.

MUNEKATA Paulo, ALCANTARA Cristina et al., *Ethnopharmacology, phytochemistry and biological activity of Erodium species: A review, in Food Research International, 126,* 2019,12 σελίδες.

NEWTON Isaac, *Principes mathématiques de la Philosophie naturelle*, (Philosophiae Naturalis Principia Mathematica), Définitions. Axiomes ou Lois du Mouvement, Par feue Madame la Marquise du Chastellet, Tome 1, Paris, 1759, (UCAQ) σελίδες 1 - 76. Un document produit en version numérique par Jean-Marc Simonet, bénévole, Courriel: Jean-Marc Simonet@uqac.ca, Dans le cadre de la collection: «Les classiques des sciences sociales», Site web: http://classigues.ugac.ca/, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi Site web: http://bibliotheque.uqac.ca/

NEWTON Isaac, *Principes mathématiques de la Philosophie naturelle*, (Philosophiae Naturalis Principia Mathematica), Livre Premier. Du mouvement du corps. Sections I à VI, Par feue Madame la Marquise du Chastellet, Tome 1, Paris, 1759, (UCAQ) σελίδες 78-166. Un document produit en version numérique par Jean-Marc Simonet, bénévole, Courriel: Jean-Marc Simonet@uqac.ca, Dans le cadre de la collection: «Les classiques des sciences sociales», Site web: http://classigues.ugac.ca/, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi Site web: http://bibliotheque.uqac.ca/

NEWTON Isaac, *Principes mathématiques de la Philosophie naturelle*, (Philosophiae Naturalis Principia Mathematica), Livre Premier. Du mouvement du corps. Sections VII à XI, Par feue Madame la Marquise du Chastellet, Tome 1, Paris, 1759, (UCAQ) σελίδες 168-245. Un document produit en version numérique par Jean-Marc Simonet, bénévole, Courriel: Jean-Marc Simonet@uqac.ca Dans le cadre de la collection: « Les classiques des sciences sociales », Site web: http://classigues.ugac.ca/ Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi Site web: http://bibliotheque.uqac.ca/

NEWTON Isaac, *Principes mathématiques de la Philosophie naturelle*, (Philosophiae Naturalis Principia Mathematica), Livre Premier. Du mouvement du corps. Sections XII, XIII & XIV, Par feue Madame la Marquise du Chastellet, Tome 1, Paris, 1759, (UCAQ) σελίδες 246-290. Un document produit en version numérique par Jean-Marc Simonet, bénévole, Courriel: Jean-Marc Simonet@uqac.ca Dans le cadre de la collection: «Les classiques des sciences sociales», Site web: http://classigues.ugac.ca/ Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi Site web: http://bibliotheque.uqac.ca/

NEWTON Isaac, *Principes mathématiques de la Philosophie naturelle*, (Philosophiae Naturalis Principia Mathematica), Livre Second. Du mouvement du corps. Sections I à VI, Par feue

Madame la Marquise du Chastellet, Tome 1, Paris, 1759, (UCAQ) σελίδες 292-386. Un document produit en version numérique par Jean-Marc Simonet, bénévole, Courriel: Jean-Marc Simonet@uqac.ca Dans le cadre de la collection: «Les classiques des sciences sociales», Site web: http://classigues.ugac.ca/ Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi Site web: http://bibliotheque.uqac.ca/

NEWTON Isaac, *Principes mathématiques de la Philosophie naturelle*, (Philosophiae Naturalis Principia Mathematica), Livre Second. Du mouvement du corps. Sections VII, VIII & IX, Par feue Madame la Marquise du Chastellet, Tome 1, Paris, 1759, (UCAQ) σελίδες 388-464. Un document produit en version numérique par Jean-Marc Simonet, bénévole, Courriel: Jean-Marc Simonet@uqac.ca Dans le cadre de la collection: «Les classiques des sciences sociales», Site web : http://classigues.ugac.ca/ Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi Site web: http://bibliotheque.uqac.ca/

NEWTON Isaac, *Principes mathématiques de la Philosophie naturelle*, (Philosophiae Naturalis Principia Mathematica), Livre Troisième. Du système du monde (Début). Règles qu'il faut suivre dans l'étude de la physique. Phénomènes. Propositions, Par feue Madame la Marquise du Chastellet, Tome 2, Paris, 1759, (UCAQ) σελίδες 466-540. Un document produit en version numérique par Jean-Marc Simonet, bénévole, Courriel : Jean-Marc Simonet@uqac.ca Dans le cadre de la collection: «Les classiques des sciences sociales», Site web: http://classigues.ugac.ca/ Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi Site web: http://bibliotheque.uqac.ca/

NEWTON Isaac, *Principes mathématiques de la Philosophie naturelle*, (Philosophiae Naturalis Principia Mathematica), Livre Troisième. Du système du monde (Fin). Du mouvement des nœuds de la Lune, Par feue Madame la Marquise du Chastellet, Tome 2, Paris, 1759, (UCAQ) σελίδες 542-635. Un document produit en version numérique par Jean-Marc Simonet, bénévole, Courriel : Jean-Marc Simonet@uqac.ca Dans le cadre de la collection: «Les classiques des sciences sociales», Site web: http://classigues.ugac.ca/ Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi Site web : http://bibliotheque.uqac.ca/

ODUM Eugene, *Fundamentals of ecology*, W. B. Saunders Company, Philadelphia and London, 2nd edition, London, 1959, 546 σελίδες.

PIAGET Jean, INHELDER Barbel, *The child's conception of space*, Translated by LANGDON F. J. & LUNZER J. L., Routledge & Kegan Paul, London, 1956, 509 pages.

PILKA George, *Ο κόσμος της μουσικής*, Εκδόσεις Κάλβος, Αθήνα, 1985, 336 σελίδες.

POWELL Judith, *Fishing in the Prehistoric Aegean*, Paul Åström Forlag, Jonsered, Sweden, 1996, 207 σελίδες.

PROUST Marcel, «Du côté de chez Swann», première partie, σελίδες 95-101, *À la recherche du temps perdu*, I, édition numérisée reprend le texte de l'édition Gallimard, Paris, 1946-47, en 15 volumes, 467 σελίδες.

RENAN Ernest, *Qu'est-ce qu'une nation ?*, Conférence en Sorbonne, 11 mars 1882.

RICŒUR Paul, «Cultures, du deuil à la traduction», Horizons Débats, LE MONDE, Paris, mardi, 25 mai 2004, Le texte suivant est une version révisée d'une communication prononcée aux «Entretiens du XXIe siècle», le 28 avril 2004, à l'Unesco, σελίδες 1-3.

RICŒUR Paul, *La Mémoire, l'Histoire, l'Oubli*, Le Seuil, coll. «L'ordre philosophique », Paris septembre 2000, 670 pages.

RICŒUR Paul, *Sur la traduction*, Collection Les Belles Lettres, Collection Traductologiques, N° dans la collection, 8, Préface de Marc De Launay, Première publication, 14/09/2016, EAN13: 9782251700083, Paris 2021, XXX + 54 σελίδες.

ROBIN Régine, *Histoire et linguistique*, Armand Colin, Collection Linguistique, Paris 1973, 306 pages.

ROULSTON Kathryn, «Data analysis and "theorizing as ideology"», Qualitative Research», December 2001, Volume 1, issue 3, 279 pages.

ROUSSEAU Jean-Jacques, *Du contrat social ou Principes Du Droit Politique*, Chapitre 1:3 intitulé «Du droit du plus fort», version numérique produite par Marie Tramblay, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi. Site web :http://bibliotheque.uqac.uquebec.ca/ index.htm, 114 σελίδες.

ROUSSEAU Jean-Jacques, *Émile ou de l'éducation* – Livre IV, Édition électronique réalisée à partir du livre publié en 1762, 148 σελίδες. Cette édition électronique a été réalisée par TREMBLAY Jean-Marie, professeur de sociologie au Cégep de Chicoutimi.

ROUSSEAU, Frédéric, *Manuel d'initiation à l'histoire quantitative (histoire contemporaine)*, Documents et Histoire, Orphys, Paris, 1994, 159 σελίδες.

SAIVE Anne-Lise, *Les odeurs, une passerelle vers les souvenirs : caractérisation des processus cognitifs et des fondements neuronaux de la mémoire épisodique olfactive*, σελίδα 59, Neurosciences [q-bio.NC]. Université Claude Bernard – Lyon I, 2015, français, NNT : 2015LYO10078.

SCHELLING Friedrich Wilhelm Joseph von, *Du vrai concept de la philosophie de la nature et de la bonne manière d'en résoudre les problèmes*, Librairie philosophique J. Vrin, Bibliothèque des textes philosophiques, Paris, 1988, 272 σελίδες.

SCHELLING Friedrich Wilhelm Joseph von, *Essais*, Traduits et préfacés par S. Jankélévitch, Aubier Éditions Montaigne, Paris 1946, 560 σελίδες.

SCHELLING Friedrich Wilhelm Joseph von, *Exposition de mon système de la philosophie sur le vrai concept de la philosophie de la nature*, Suivi de J.G. Fichte, Sur l'exposition du système de l'identité de Schelling, Éditions J. Vrin, Bibliothèque des Textes Philosophiques, Paris 2000, 192 σελίδες.

SCHELLING Friedrich Wilhelm Joseph von, *Œuvres métaphysiques*, Éditions Gallimard, Sciences Humaines et Sociales, Paris 1980, 424 σελίδες.

SCHLENKER Jean-Marc , «ESPACE, mathématique», Encyclopædia Universalis [en ligne], consulté le 8 février 2023. URL: https://www.universalis.fr/encyclopedie/espace-mathematique/

SCHMIT Nicolas, (Commissaire européen à l'Emploi et aux droits sociaux), *Quel avenir pour l'État providence après la crise du coronavirus?*, https://www.afdt-asso.fr/regards-18. Προσπελάστηκε την 10η Μαΐου 2023 στις 17:33.

SEIFE Charles, *Zero: the biography of a dangerous idea*, Publisher Viking, New York, 2000, Chapter 6, «Infinity's twin (The infinite nature of zero) », ISBN: 9780670884575, 262 pages.

SERRES Michel, «Discours et parcours», in *L'identité, Claude Lévi-Strauss*, Quadrige, Presses universitaires de France, Paris 1987, σελίδες 25-39.

SERRES Michel, *Atlas*, Éditions Champs Flammarion, Paris 1996, 279 σελίδες.

SERRES Michel, *Le Tiers-Instruit*, Éditeur François Bourin, Paris 1991, 249 σελίδες.

SINAPIN Marie Noeline, *L'éthique du care et l'agilité : une vision élargie du monde vivant*, [Rapport de recherche] LITEM, UnivEvry, IMT-BS, Université Paris-Saclay, 91025, Evry, France, 2021, hal-03363071, https://hal.science/hal-03363071/ , προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 12η Ιουνίου 2023 στις 22:28.

SVORONOS Nicolas, *Histoire de la Grèce moderne*, Presses Universitaires de France, Que sais-je ?, Paris 1980, 127 pages.

TANSLEY A. G., «The use and abuse of Vegetational Concepts and Terms», in *Ecology*, Vol. 16, No 3, Ecological Society of America, 1935, 284-307 σελίδες.

TARDY Michel, *Le Professeur et les images: essai sur l'initiation aux messages visuels*, Presses Universitaires de France, L'Éducateur, Paris, 1973, 133 σελίδες.

TODOROV Tzvetan, *Les abus de la mémoire*, Éditions Arléa, Paris 1995, 61 σελίδες.

TSOULFIDIS Lefteris, (University of Macedonia), From Economic Prosperity to the Depression of 1930s, *Από την Οικονομική Άνθηση στην Κρίση του 1930*, https://www.researchgate.net/publication/277758470_Apo_ten_Oikonomike_Anthese_sten_Krise_tou_1930, December 2010, 38 σελίδες. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 8η Ιανουαρίου 2023 στις 04:35.

UNESCO – UNEP, «International Environmental Education Programme», *Environmental Education*, Series No 17, 1985.

UNESCO/UNEP, «The Belgrade Charter», Connect 1, No 1, 1976: 1-2.

UNESCO/UNEP, «The Tbilisi Declaration», Connect 3, No 1, 1978: 1-8.

VAN GOGH Vincent, *Paysage d'automne*, Nuenen, Οκτώβριος 1885, Λάδι σε καμβά, Y: 64,5 cm, M: 86,5 cm, βρίσκεται στη συλλογή του Μουσείου Fitzwilliam του Cambridge.

VAN GOGH Vincent, *Seascape near Saintes-Maries-de-la-Mer*, June 1888, Rights : Van Gogh Museum, Amsterdam, Netherlands.

VENTRE-LESPIAUCQ Agustina, ESCRIBANO-ROCAFORT Adrian, DELGADO Juan Antonio, JIMENEZ Maria Dolores, RUBIO DE CASSAS Rafael, GRANADO-YELA Carlos, BALAGUER Luis, «Field patterns of temporal variations in the light environment within the crowns of a Mediterranean evergreen tree (Olea europaea)», in *Trees*, Springer-Verlag Berlin Heidelberg 2016, 15 σελίδες.

WALKER Mary Edith, JONES Judie, «When Children Die: Death in Current Children's Literature and its Use in a Library» in Bulletin of the Medical Library Association 74 (1), January 1986, ISSN: 0025-7338, 94 pages.

WANLIN, Ph., «L'analyse de contenu comme méthode d'analyse qualitative d'entretiens: une comparaison entre les traitements manuels et l'utilisation des logiciels ». In Actes du Colloque *Bilan Et Prospectives De La Recherche Qualitative*, Association pour la recherche qualitative, 2007, pages 243- 272). ISSN : 1715-8702.

WEBER Max, *Le savant et le politique*, version numérique produite par Jean-Marie Tremblay, Une collection développée en collaboration avec la Bibliothèque Paul-Émile-Boulet de l'Université du Québec à Chicoutimi. Site web: http://bibliotheque.uqac.uquebec.ca/ index.htm, 152 σελίδες.

WESTPHALEN Klaus, *Αναμόρφωση των Αναλυτικών Προγραμμάτων*, Μετάφραση ΠΥΡΓΙΩΤΑΚΗΣ Ι., Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1982, 114 σελίδες.

WILLANDER Johan, LARSSON Maria, «Olfaction and emotion: the case of autobiographical memory», in *Mem Cogn 35*, 2007.

ZASK Joëlle, «Picsou, quelques remarques sur la cupidité», in *Essais*, publié le 21/04/2017, προσπελάστηκε την 27η Μαρτίου 2023 στις 22:12.

INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION, «Child labour in mining and quarrying», *Advancing social justice*, promoting decent work, INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION, «Child labour in mining and quarrying», *Advancing social justice, promoting decent work*, https://www.ilo.org/ipec/areas/Miningandquarrying/lang--en/index.htm. Προσπελάστηκε την 20η Ιανουαρίου 2023 στις 11:20.

Κεφάλαιο 3° βιβλιογραφίας: Δικτυογραφία

https://eclass.uth.gr/modules/document/file.php/MIE_U_198/Enotita_1.pdf, ΑΝΔΡΙΤΣΟΣ Νικόλαος, «Ενέργεια και Περιβάλλον. 1. Ενέργεια: Ορισμοί, Μορφές και Χρήσεις», Πανεπιστημιακό Σύγγραμμα, του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 7η Ιανουαρίου 2023 στις 00:51.
https://www.europeana.eu/fr/item/2064141/index_php_object_number_GR_20PIOP_20M06_0047_priref_822, «Ξύλινο άροτρο με μεταλλικό υνί. Μουσείο Περιβάλλοντος Στυμφαλίας», Προσπελάστηκε την 7η Ιανουαρίου 2023 στις 00:26.

https://vk-spy.ru/el/technology-and-the-internet/chem-pitaetsya-tigr-amurskii-tigr-ussuriiskii-tigr/, «Τι τρώνε οι τίγρεις;», δημοσιεύτηκε την 04/12/2019 και προσπελάστηκε την 29η Μαρτίου 2023 στις 16:51.

https://www.cnn.gr/ellada/story/188002/kriti-apeilise-xenodoxeio-me-minysi-giati-tin-enoxloysan-ta-tzitzikia, «Ο θόρυβος» των τζιτζικιών», CNN Greece, 20 Αυγούστου 2019. Προσπελάστηκε την 6η Μαρτίου 2023 στις 22:34.

https://library.parliament.gr/Ψηφιακή-Βιβλιοθήκη/Συντάγματα-και Κανονισμοί/συνταγματικά-κείμενα, «Το Σύνταγμα της Επιδαύρου», άρθρο β',γ'. Προσπελάστηκε τη Δευτέρα 30η Ιανουαρίου 2023 στις 07:00.

https://www.apicolturalaterza.com/fr/le-bourdonnement-des-abeilles-et-la-communicationdes-essaims, «Le bourdonnement des abeilles et la communication des essaims», δημοσιεύτηκε την 16η Μαΐου 2022. Προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 16:06.

https://www.edition-originale.com/en/literature/first-and-precious-books/kazantzaki-lettreau-greco-souvenir-de-ma-vie-1961-47384, Kazantzaki Nikos, *Lettre au Gréco*. *Souvenir de ma vie*, Edition-Originale.com. Προσπελάστηκε την 3η Δεκεμβρίου 2021 στις 23:05.

https://greek_greek.en-academic.com/searchall.php?SWord=αγριοβελανιδιά&from=en&to=xx&did=greek_greek&stype=, Academic dictionaries and encyclopedias. Προσπελάστηκε την 7η Μαρτίου 2023 στις 22:42.

https://greek_greek.en-academic.com/220733/κολλιτσίδα, Academic dictionaries and encyclopedias. Προσπελάστηκε την 7η Μαρτίου 2023 στις 22:34.

https://www.afrique-tourisme.com/parcs-nationaux-afrique/, «Afrique tourisme». Προσπελάστηκε την 25η Μαρτίου 2023 στις 22:43.

https://www.nytimes.com/2016/03/22/science/parrots-are-a-lot-more-than-pretty-bird.html, Angier Natalie, «Parrots are a lot more than 'pretty bird'», in New York Times, δημοσιεύτηκε την 21η Μαρτίου 2016 και προσπελάστηκε την 16η Απριλίου 2023 στις 23:19.
https://www.youtube.com/watch?v=9ORsinmqm0M, «Beethoven: Symphony No. 6 Pastoral», Bernard Haitink & Berlin Philharmonic (complete symphony). Προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 15:25.

https://www.larissamazi.gr/wp-content/uploads/2020/03/40-ποιήματα-και-3-πεζά-Τέλλος-Άγρας.pdf, ΑΓΡΑΣ Τέλλος, *40 ποιήματα και 3 πεζά*, 98 σελίδες.

https://www.boutique.afnor.org, Boutique Afnor, Προσπελάστηκε την 23η Φεβρουαρίου 2023 στις 15:51.

https://www.cosmovisions.com/$Anguilla.htm, Cosmovisions.com. Προσπελάστηκε στις 12η Φεβρουαρίου, στις 05:51

https://www.planeteanimal.com/que-mange-un-moineau-alimentation-du-moineau-3111.html#anchor_6, Decrouy Antoine, «Que mange un moineau? – Alimentation du moineau, actualisé», le 6 juillet 2022. Προσπελάστηκε την 8η Ιανουαρίου 2023 στις 23:31.

https://www.britannica.com/place/Chimborazo-mountain-Ecuador, Encyclopedia Brittanica, προσπελάστηκε την 13η Μαρτίου 2023 στις 22:14.
https://epha.org/wp-content/uploads/2020/10/final-health-costs-of-air-pollution-in-european-cities-and-the-linkage-with-transport.pdf, European Public Health Alliance, Health costs of air pollution in European cities and the linkage with transport, 86 σελίδες. Προσπελάστηκε την 10η Απριλίου 2023 στις 10:18.

https://www.gouvernement.fr/actualite/11171-discours-lors-de-la-premiere-session-de-la-convention-citoyenne-pour-le-climat, Gouvernement, Publié 04/10/2019. Προσπελάστηκε την 16η Απριλίου 2023 στις 10:43.

https://data.london.gov.uk/dataset/londons-population, Greater London Autority. Προσπελάστηκε την 10η Απριλίου 2023 στις 10:54.

http://histgeo.ac-aix-marseille.fr/a/div/d010.htm, GUYOT Sylvain et REY Benoît, c, entre conservation d'un patrimoine naturel et développement communautaire (Kwazulu-Natal, Afrique du Sud), 2001», Προσπελάστηκε την 25η Μαρτίου 2023 στις 05:32.

https://www.thoughtco.com/why-do-onions-make-you-cry-604309, HELMENSTINE Anne Marie, Why Onions Make You Cry and How to Curb the Effects, δημοσιεύτηκε στον ακόλουθο σύνδεσμο την 13η Ιουνίου 2019. Προσπελάστηκε την 8η Ιανουαρίου 2023 στις 14:20.

https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k203223n/texteBrut, HERODOTE, *Histoire*, T.1, traduction du grec par LARCHER Pierre-Henri, Paris, 1850, ημερομηνία δημοσίευσης: 15η Οκτωβρίου 2007, Προσπελάστηκε την 21η Φεβρουαρίου 2023 στις 00:55.

https://docplayer.gr/5346974-Orykta-kai-polytimoi-lithoi-tis-elladas.html. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 27η Δεκεμβρίου 2022 στις 00:20.

https://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-01886042/document. Προσπελάστηκε και το υλικό ανακτήθηκε την 18η Ιανουαρίου 2023 στις 22:51.

https://enb.iisd.org/events/unfccc-cop-1. Προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 στις 13:13.

https://fr.calameo.com/read/003094022815 26e6a3274. Προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 21:56.

https://www.archaiologia.gr/blog/2015/08/31/οι-παραδοσιακοί-νερόμυλοι-της-περιοχ/, «Οι παραδοσιακοί νερόμυλοι της περιοχής Φλώρινας-Πρεσπών. Ιστορικό πλαίσιο – Γεωγραφικός εντοπισμός – Τυπολογία – Προτάσεις αξιοποίησης», δημοσιεύτηκε στον ακόλουθο δικτυακό τόπο, την 31η Αυγούστου 2015. Προσπελάστηκε την 7η Ιανουαρίου 2023 στις 01:02.

https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6489756z/f9.item.texteImage. Προσπελάστηκε την 12η Μαρτίου 2023 στις 23:39.

http://www2.stat-athens.aueb.gr/~jpan/diatrives/Mpouras/chapter2.pdf, *Η εκπαίδευση και οι σκοποί της,* σελίδα 3. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 1η Φεβρουαρίου 2023 στις 00:20.

https://greenagenda.gr/οι-ελληνικές-σαύρες-που-υποφέρουν-α/. Προσπελάστηκε την 13η Μαρτίου 2023 στις 23:59.

https://johnatkinsonbooks.co.uk/book/rudyard-kipling-the-jungle-books-the-jungle-book-the-second-jungle-book-first-edition-books-1894-5/. Την 16η Απριλίου 2023 στις 22:09.

https://journals.openedition.org/semen/982. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 13:50.

https://unfccc.int/conference/second-sessional-period-2023. Προσπελάστηκε στην 30η Ιανουαρίου 2023 στις 13:23.

https://unfccc.int/cop27. Προσπελάστηκε την 30η Ιανουαρίου 2023 στις 13:20.

https://wwfeu.awsassets.panda.org/downloads/caretta_caretta_wwf.pdf, Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 23:23.

https://www.abebooks.com/servlet/SearchResults?an=KIPLING%2C+RUDYARD&bi=0&bx=off&ds=30&pics=on&recentlyadded=all&sortby=1&sts=t&tn=Jungle+Book&x=102&y=14&yrh=1894. Προσπελάστηκε την 16η Απριλίου 2023 στις 22:17.

https://www.bacdefrancais.net/le-dormeur-du-val-rimbaud.php. Προσπελάστηκε την 23η Δεκεμβρίου 2022 στις 22:54.

https://www.greenpeace.org/greece/issues/plastika/48609/telos-stin-epoxi-tou-plastikou/
Προσπελάστηκε την 30η Μαΐου στις 07:52

https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_1841-0726-288. Προσπελάστηκε την 21η Φεβρουαρίου 2023 στις 01:41.

https://www.cnn.gr/kosmos/story/160781/pligomenos-tigris-zitise-ti-voitheia-anthropon-kai-i-synexeia-einai-pera-apo-kathe-fantasia. Προσπελάστηκε την 29η Μαρτίου 2023 στις 22:30.

https://www.courrierinternational.com/article/braconnage-les-vautours-victimes-des-braconniers-en-afrique-australe. Προσπελάστηκε την 25η Μαρτίου 2023 στις 23:52.

https://www.dogma.gr/diafora/pos-dimiourgithike-i-lista-me-ta-7-thanasima-amartimata/105144/. Προσπελάστηκε την 27η Μαρτίου 2023 στις 22:36.

https://www.economie.gouv.fr/facileco/john-maynard-keynes#. Προσπελάστηκε την Τετάρτη 1η Φεβρουαρίου 2023 στις 08:15.
https://www.gia.edu/gem-encyclopedia. Προσπελάστηκε την 27η Δεκεμβρίου 2022 στις 00:48.

https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/anthology/literature/browse.html?text_id=28#m1. Προσπελάστηκε την 21η Φεβρουαρίου 2023 στις 00:13.

https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagmatiki-Istoria/. Προσπελάστηκε τη Δευτέρα 30η Ιανουαρίου 2023 στις 07:15.

https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagmatiki-Istoria/, «Το Σύνταγμα του 1927». Προσπελάστηκε τη Δευτέρα 30η Ιανουαρίου 2023 στις 07:20.

https://www.lemonde.fr/planete/article/2010/01/01/un-chene-survit-depuis-13-000-ans-sur-une-colline-de-californie_1286556_3244.html. Προσπελάστηκε την 12η Μαρτίου 2023 στις 23:48.

https://www.mistikakipou.gr/aromatika-fita-mirodika-se-glastra/. Προσπελάστηκε την 6η Ιανουαρίου 2023 στις 22:04.

https://www.mistikakipou.gr/tsofli-avgou-fita-xriseis-kipos/. Προσπελάστηκε την 20η Ιανουαρίου 2023 στις 15:31.

https://www.researchgate.net/publication/287506229_Field_patterns_of_temporal_variations_in_the_light_environment_within_the_crowns_of_a_Mediterranean_evergreen_tree_Olea_europaea/link/56e9985f08aec8bc07810b56/download. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 20η Φεβρουαρίου 2023 στις 12:44.

https://www.wwf.gr/ti_kanoume/fysh/apeiloumena_eidh/helona_caretta/. Προσπελάστηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 18:51.

https://www.youtube.com/watch?v=17ZeeItyyN0. Δημοσιεύτηκε 24 Φεβρουαρίου 2017 και προσπελάστηκε την 29η Μαρτίου 2023 στις 22:22.

https://www.youtube.com/watch?v=hfB7u1CF-VQ. Προσπελάστηκε την 29η Μαρτίου 2023 στις 22:24.

INSEE, https://www.insee.fr/fr/metadonnees/definition/c2070, «Aire urbaine, définition». Προσπελάστηκε την 10η Απριλίου 2023 στις 15:45.

https://www.universalis.fr/encyclopedie/education-types-et-fins-de-l-education/, ISAMBERT-JAMATI Viviane (professeur à l'université de Paris-IV-Sorbonne-René-Descartes), «Éducation - Types et fins de l'éducation», Encyclopædia Universalis [en ligne]. Προσπελάστηκε την 5η Φεβρουαρίου 2023.

www.iucn.org, IUCN, Union Internationale pour la Conservation de la Nature.

https://jb.utad.pt/especie/Erodium_moschatum, Jardim Botânico, Flora Digital de Portugal. Espécie Erodium moschatum. Προσπελάστηκε την 31η Δεκεμβρίου 2022 στις 23:27.

https://www.universalis.fr/encyclopedie/eudemonisme/, JERPHAGNON Lucien, *Eudémonisme*. Προσπελάστηκε την 25η Ιανουαρίου 2023 στις 10:36.

https://philosophie.cegeptr.qc.ca/wp-content/documents/Quest-ce-que-les-Lumi%C3%A8res%EF%80%A5-1784.pdf, KANT Emmanuel, Réponse à la question «Qu'est-ce que les Lumières?», décembre 1784, Berlinische Monatsschrift. Προσπελάστηκε την 13η Νοεμβρίου 2021 στις 09:47.

https://agriculture.gouv.fr/la-prise-en-compte-du-bien-etre-animal-dans-lenseignement-agricole. Προσπελάστηκε την 18η Ιανουαρίου 2023 στις 22:45.

https://worldslargestlesson.globalgoals.org/wp-content/uploads/2020/09/French-Earth_Its-Everybodys-Home-lesson-planv2_FR.pdf, «La Terre, notre maison, Google Earth, Le respect et l'action au service de notre planète, La plus grande leçon du monde». Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 5η Ιανουαρίου 2023 στις 22:35.

https://www.ecologie.gouv.fr/traite-pollution-plastique-presentation#:~:text=Pour%20parvenir%20à%20un%20accord,à%20deux%20reprises%20en%202024.
MINISTERE DE LA TRANSITION ECOLOGIQUE ET DE LA COHESION DES TERRITOIRES, MINISTERE DE LA TRANSITION ENERGETIQUE, «Vers un traité mondial pour mettre fin à la pollution plastique»,
Προσπελάστηκε την 30η Μαΐου στις 07:52

https://www.fnh.org/jeunes-traitent-dechets-abandonnes-everest/
FONDATION POUR LA NATURE ET L'HOMME,
Προσπελάστηκε την 30η Μαΐου στις 08:29.

https://www.legifrance.gouv.fr/contenu/menu/autour-de-la-loi/entreprises/normes-afnor-d-application-obligatoire, Legifrance.Gouv.Fr. Προσπελάστηκε την 23η Φεβρουαρίου 2023 στις 13:45.

https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6430444j/f31.item, LOCKE John, *Essai sur l'entendement humain*, Édition inconnuε, Paris,1839, Bibliothèque nationale de France, date de mise en ligne: 19/6/2013, 676 σελίδες, Προσπελάστηκε την 13η Νοεμβρίου 2021 στις 10:02.

https://www.montpellier3m.fr/vivre-transport/zone-faibles-emissions, Mairie de Montpellier, *ZFE, La zone à faibles émissions de Montpellier méditerranée métropole*, «Luttons ensemble contre la pollution de l'air», 8 σελίδες. Προσπελάστηκε την 10η Απριλίου 2023 στις 09:12.

https://www.annuaire-mairie.fr/ville-paris.html, Mairie de Paris, «La population et les habitants de Paris». Προσπελάστηκε την 10η Απριλίου 2023 στις 15:07.

https://www.ecologie.gouv.fr/examen-des-conditions-mise-en-oeuvre-dun-programme-construction-nouveaux-reacteurs-nucleaires-en-0, Ministère De La Transition Écologique Et De La Cohésion Des Territoires. *Ministère De La Transition Énergétique*, «Examen des conditions de mise en œuvre d'un programme de construction de nouveaux réacteurs nucléaires en France». Προσπελάστηκε την 13η Φεβρουαρίου 2023 στις 03:40.

https://www.ecologie.gouv.fr/leducation-lenvironnement-et-au-developpement-durable, Ministère De La Transition Écologique Et De La Cohésion Des Territoires. *Ministère De La Transition Énergétique,* «L'éducation à l'environnement et au développement durable». Προσπελάστηκε την 14η Φεβρουαρίου 2023 στις 06:20.

https://www.youtube.com/watch?v=8Na0VbDT9BI, MONTAND Yves, *Les feuilles mortes*, «Yves Montand chante Jacques Prévert». Προσπελάστηκε την 17η Δεκεμβρίου 2022 στις 00:53.

https://www.montpellier.fr/189-recensement.htm, montpellier.fr, *Recensement.* Προσπελάστηκε την 12η Απριλίου 2023 στις 12:40.

https://iamachild.wordpress.com/2011/02/07/frederick-morgan-1847-1927-english-3/, MORGAN Frederick, *Cherry earrings*. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 7η Ιανουαρίου 2023 στις 15:36.

https://www.naturagraeca.com/ws/129,191,192,1,1,Λίμνη-Άγρα-Βρυττών-Νησίου, *Natura Graeca*, «Λίμνες». Προσπελάστηκε την 8η Απριλίου 2023 στις 16:56.

https://www.nationalgeographic.com/animals/fish/facts/ocean-sunfish, «Ocean Sunfish». Προσπελάστηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 00:47.

www.peaceparks.org, «Parcs de la paix en Afrique Australe».

www.parks.it/world/BW/Findex.html, «Parcs nationaux du Botswana».

www.sanparks.org, «Parcs nationaux sud-africains».

https://plantpro.gr/post/362, Plantpro, «Καλλιέργεια και εχθροί της ροδιάς. Ροδιά: Όλα όσα πρέπει να ξέρει ένας καλλιεργητής». Προσπελάστηκε την 8η Ιανουαρίου 2023 στις 22:34.

http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb37182599x, RAFFARD DE BRIENNE Daniel, *Pour en finir avec l'évolution ou la faillite des théories évolutionnistes, Darwin, la sélection naturelle, le hasard, l'hérédité animale de l'homme et autres dogmes sur l'origine des espèces*, Perrin et Perrin, Paris 1999, 168 σελίδες.

https://www.stcloris.gr/?p=18156, RIMBAUD Arthur, *Le dormeur du val*, Μετάφραση: ΚΛΩΡΗΣ Στ. Γ., Ο εις την κοιλάδα κοιμώμενος. Προσπελάστηκε την 24η Δεκεμβρίου 2022 στις 00:20.

http://www.res-systemica.org/afscet/resSystemica/symbolique11/SargetSS.pdf, SARGET Marie-Noëlle, «Du Spirituel dans l'art, à partir de Vassily Kandinsky», 10 σελίδες. Προσπελάστηκε την 24η Φεβρουαρίου 2023 στις 10:46.

www.wetlands.co.za, Site officiel du Greater St Lucia Wetland Park.

https://www.humanesociety.org/resources/swim-dolphins-attractions, *Swim-with-the-dolphins attractions*, «Don't believe the myth: they aren't safe for people or dolphins», The Humane Society of the United States. Προσπελάστηκε την 21η Φεβρουαρίου 2023 στις 11:53.

https://www.youtube.com/watch?v=PXQh9jTwwoA, TRENET Charles, *La Mer*. Προσπελάστηκε την 3η Ιανουαρίου 2023 στις 16:00.

https://www.gbif.org/species/5359194, *Trifolium squamosum L.*, Προσπελάστηκε την 8η Απριλίου 2023 στις 16:18.

https://www.vie-publique.fr/eclairage/279701-convention-citoyenne-pour-le-climat-experience-democratique-inedite, VIE-PUBLIQUE, Rédaction de Vie-Publique, Publié le 18 mai 2021. Προσπελάστηκε την 16η Απριλίου 2023 στις 11:25.

WWF Factsheet, *Ζωή στη θάλασσα*, «Ο Πανάρχαιος κάτοικος των ελληνικών θαλασσών», σελίδα 2. https://www.contentarchive.wwf.gr/images/pdfs/coral-factsheet.pdf. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 8η Απριλίου 2023 στις 16:32.

https://www.wwf.gr/ti_kanoume/fysh/apeiloumena_eidh/delphini/, WWF Greece, *Δελφίνι*. Προσπελάστηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 01:27.

https://www.youtube.com/watch?v=CjazlL1hlzM, WWF, *Τα πρώτα βήματα της χελώνας Καρέτα είναι και τα σημαντικότερα της ζωής της!*, δημοσιεύτηκε 10 Ιουνίου 2016. Προσπελάστηκε την 8η Απριλίου 2023 στις 14:50.

https://petbirds.gr/threads/%CE%91%CE%B7%CE%B4%CF%8C%CE%BD%CE%B9-luscinia-megarhynchos.17645/, *Αηδόνι (Luscinia megarhynchos)*, δημοσιεύτηκε στον ακόλουθο δικτυακό τόπο την 1η Δεκεμβρίου 2007. Προσπελάστηκε την 3η Ιανουαρίου 2023 στις 00:06.

https://paramythades.org/2012/09/22/ο-τζίτζικας-κι-ο-μέρμηγκας/, ΑΙΣΩΠΟΣ. Προσπελάστηκε την 6η Μαρτίου 2023 στις 22:16.

https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/browse.html?cnd_id=2&text_id=93 ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ Μανόλης, «Στο παιδί μου», ποιητική συλλογή Ο Στόχος. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 18η Ιανουαρίου 2023 στις 22:36.

https://paidagogiko.gr/blog/xwrikessxeseis, ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΥ Λέτα, Εργοθεραπεύτρια. Προσπελάστηκε την 15η Δεκεμβρίου 2022 στις 02:05.

https://static.eudoxus.gr/books/21/chapter-22705921.pdf, *Ανθρωπολογία στην Εκπαίδευση*, σελίδες 19-38. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 6η Φεβρουαρίου 2023 στις 01:24.

http://www.parnitha-np.gr/ptina.htm, ΑΠΛΑΔΑ Ειρήνη, *Πτηνά*. Προσπελάστηκε την 14η Απριλίου 2023 στις 20:50.

https://www.statistics.gr/documents/20181/17202034/ELSTAT_APOGRAFES_1821_2021.pdf). ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ, *Απογραφές πληθυσμού-κατοίκων 1821-2021*. Προσπελάστηκε την Τρίτη, 31η Ιανουαρίου 2023, στις 08:45.

https://argolikivivliothiki.gr/2012/01/10/metaxi/, ΑΡΓΟΛΙΚΗ ΑΡΧΕΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ. Προσπελάστηκε την 7η Ιανουαρίου 2023 στις 15:52.

http://www.physics.ntua.gr/mourmouras/greats/aristoteles/peri_kosmou.pdf, ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Περί Κόσμου, 391b. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 29η Δεκεμβρίου 2022 στις 22:37.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, *Των περί τα ζώα ιστοριών*, Βιβλίον 6ον, [566b], 176 σελίδες, http://www.physics.ntua.gr/mourmouras/greats/aristoteles/ton_peri_ta_zoa_istorion.pdf. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 21η Φεβρουαρίου 2023 στις 10:54.

https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/35202_ta-blita-kai-oi-anthropoi, ΑΥΔΙΚΟΣ Ευάγγελος, «Τα βλίτα και οι άνθρωποι», Δημοσιεύτηκε την 27η Ιουλίου 2015 στις 23:24. Προσπελάστηκε την 16η Απριλίου 2023 στις 18:22.

https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/983/1/Kef.%204.pdf, ΓΑΛΙΑΤΣΑΤΟΣ Α., «Κεφ. 4ο: Φως–Ιδιότητες του φωτός», 2015, σελίδα 5. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 2α Ιανουαρίου 2023 στις 23:29.

https://eclass.edc.uoc.gr/modules/document/file.php/PTDEU126/Το Αναλυτικό Πρόγραμμα1.pdf, ΓΚΟΤΖΟΣ Δημήτριος, Το Αναλυτικό Πρόγραμμα, σελίδα 5. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 3η Φεβρουαρίου 2023 στις 15:17.

https://agrotikistegi.gr/δάγκωμα-φιδιού-αντιμετώπιση/, *Δάγκωμα φιδιού, αντιμετώπιση*. Προσπελάστηκε την 20η Ιανουαρίου 2023 στις 12:15.

https://www.tanea.gr/2008/09/23/world/katanalwnoyme-perissotero-ap-oso-paragei-i-fysi/, ΔΗΜΗΤΡΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Περικλής, «Καταναλώνουμε περισσότερο απ' όσο παράγει η φύση», ΤΑ ΝΕΑ, 23 Σεπτεμβρίου 2008, 07:00. Προσπελάστηκε και αποκτήθηκε την 8η Ιανουαρίου 2023, στις 07:23.

https://www.cityofathens.gr/o-dimos/. Δήμος Αθηναίων. Προσπελάστηκε την 10η Απριλίου 2023 στις 12:59.

http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=461&t=164, Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού. Προσπελάστηκε την 3η Δεκεμβρίου 2021 στις 22:23.

https://eclass.upatras.gr, Εισαγωγή στην Εκπαιδευτική Πολιτική, PPT. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 5η Φεβρουαρίου στις 22:18.

https://eeae.gr/ασφάλεια-ακτινοβολιών/διαχείριση-ραδιενεργών-αποβλήτων, Ελληνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας (ΕΕΑΕ), *Ασφάλεια ακτινοβολιών, Διαχείριση ραδιενεργών αποβλήτων*. Προσπελάστηκε την 13η Φεβρουαρίου 2023 στις 03:28.

https://eeae.gr/πυρηνική-ασφάλεια/διεθνές-πλαίσιο-και-συνεργασία, Ελληνική Επιτροπή Ατομικής Ενέργειας (ΕΕΑΕ), *Πυρηνική ασφάλεια, Διεθνές πλαίσιο και συνεργασία*. Προσπελάστηκε την 13η Φεβρουαρίου 2023 στις 03:25.

https://astronomia.org.gr/delfin/, Ελληνική Ερασιτεχνική Αστρονομική Ένωση, *Δελφίν* (αστερισμός). Προσπελάστηκε την 21η Φεβρουαρίου 2023 στις 00:30.

https://www.statistics.gr/documents/20181/17202034/ELSTAT_APOGRAFES_1821_2021.Pdf, Ελληνική Στατιστική Αρχή, *Απογραφές πληθυσμού-κατοίκων 1821-2021*. Προσπελάστηκε τη Δευτέρα 30η Ιανουαρίου 2023 στις 07:00.

http://dim-agnant.kar.sch.gr/autosch/joomla15/images/bibliothiki/biblia/elliniki_logotexnia/poisi/Ta_Pw_tou_Erwta.pdf, ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας, «Τα τζιτζίκια» από τη συλλογή *Τα Ρω του Έρωτα*, σελίδα 5. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 6η Μαρτίου 2023 στις 22:55.

http://dim-agnant.kar.sch.gr/autosch/joomla15/images/bibliothiki/biblia/elliniki_logotexnia/poisi/O_Mikros_Naftilos.pdf, ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας, *Ο μικρός ναυτίλος*, XIV, σελίδα 12, 1985. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 19η Απριλίου 2023 στις 23:57.

http://www.teiep.gr/kte/pdf/oikosyst/1.pdf, Επιστημονικό Σύγγραμμα «Η έννοια του οικοσυστήματος». Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 24η Φεβρουαρίου 2023 στις 20:45, σελίδα 1, 84 σελίδες.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/MEMO_17_2821, Ευρωπαϊκή Ένωση, «Η ΕΕ παίρνει μέτρα για τη μείωση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης που προκαλούν τα

αυτοκίνητα: Ερωτήσεις και απαντήσεις», Δημοσιεύτηκε την 31η Αυγούστου 2017. Προσπελάστηκε την 10η Απριλίου 2023 στις 10:17.

https://www.consilium.europa.eu/el/policies/capital-markets-union/securitisation/, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Τιτλοποίηση*. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 11η Μαΐου στις 17:13.

https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/70/ανανεωσιμες-πηγες-ενεργειας, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, *Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας*. Προσπελάστηκε την 2α Φεβρουαρίου 2023 στις 04:14.

https://www.eea.europa.eu/el/themes/air/intro, Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος, Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος, *Ατμοσφαιρική ρύπανση*. Προσπελάστηκε την 12η Φεβρουαρίου 2023 στις 21:39.

https://www.eea.europa.eu/el/themes/industry/intro, Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος, Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος, *Βιομηχανία*. Προσπελάστηκε την 12η Φεβρουαρίου 2023 στις 20:53.

https://www.eea.europa.eu/el/themes/biodiversity/intro, Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος, *Βιοποικιλότητα – Οικοσυστήματα*. Προσπελάστηκε την 23η Φεβρουαρίου 2023 στις 23:39.

https://www.museumsrome.com/it/il-nostro-blog-su-roma/la-fontana-di-trevi-a-roma, *La Fontana di Trevi a Roma*. Προσπελάστηκε την 21η Φεβρουαρίου 2023 στις 23:20.

https://www.tanea.gr/2019/09/27/people/to-arotro-pou-esernan-vodia-epeteine-tin-anisotita/; *Το άροτρο που έσερναν βόδια επέτεινε... την ανισότητα.* Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 7η Ιανουαρίου 2023 στις 12:19.

https://www.irsn.fr/FR/connaissances/Installations_nucleaires/Les-centrales-nucleaires/reacteurs-nucleaires-France/Pages/0-sommaire-parc-reacteurs-nucleaires-France.aspx#.Y-patS8itD8, Ινστιτούτο Ραδιοπροστασίας Και Πυρηνικής Ασφάλειας, «Institut De Radioprotection Et De Sûreté Nucléaire», *Savoir et comprendre*, «Le parc des réacteurs nucléaires français». Προσπελάστηκε την 13η Φεβρουαρίου 2023 στις 03:42.

https://www.hippocampus-institute.org/αρχείο/τεκμηρίωση/γενικά-στοιχεία, Ιππόκαμπος Ενάλιο Ινστιτούτο, «Προϊστορία». Προσπελάστηκε την 21η Φεβρουαρίου 2023 στις 22:44.

https://e-logotexnia.gr/d-periodos/1880-1930/25--80.html, Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, *Νέα Αθηναϊκή Σχολή ή Γενιά του '80*. Προσπελάστηκε την 17η Ιανουαρίου 2023 στις 22:41.

https://dasarxeio.com/2021/11/30/105414/, ΚΑΠΑΝΤΑΗΣ Μανώλης, Δασολόγος-Περιβαλλοντολόγος, τέως Διευθυντής Πρασίνου, *Τα φύλλα του Φθινοπώρου*. Προσπελάστηκε την 18η Δεκεμβρίου 2022 στις 15:20.

https://www.syntagmawatch.gr/youth-view/49-par-3-mia-amfilegomenh-exousia-tou-gallikou-syntagmatos-kai-h-epiklhsh-ths-apo-ton-emmanuel-macron/, ΚΑΠΟΓΙΑΝΝΗΣ Φίλιππος, «49 παρ. 3: μια αμφιλεγόμενη εξουσία του Γαλλικού Συντάγματος και η επίκλησή της από τον Εμμάνουελ Μακρόν», Δικαιώματα, Σύνταγμα, Μάρτιος 2023. Προσπελάστηκε την 17η Απριλίου 2023 στις 12:32.

https://www.constitutionalism.gr/1811-i-metabasi-sti-dimokratia-kai-to-syntagma-toy-1975/, ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ Γιώργος, https://www.constitutionalism.gr, «Η μετάβαση στη Δημοκρατία και το Σύνταγμα του 1975», Όμιλος «Αριστόβουλος Μάνεσης». Προσπελάστηκε την Δευτέρα 30η Ιανουαρίου 2023 στις 08:15.

https://contentarchive.wwf.gr/images/pdfs/birds.pdf, ΚΟΜΗΝΟΣ Θεόδωρος, ΚΑΤΣΑΔΩΡΑΚΗΣ Γεώργιος, «Λευκός πελαργός» στο Πουλιά, Το κόκκινο βιβλίο των απειλούμενων ζώων της Ελλάδας, ΧΑΝΔΡΙΝΟΣ Γιώργος (επιμέλεια) 354 σελίδες. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 11η Απριλίου 2023 στις 22:34.

https://www.archaiologia.gr/αρχείο-τευχών/?fc=1139&is=1649, ΚΟΥΡΤΕΣΗ-ΦΙΛΙΠΠΑΚΗ Γεωργία, «Η οικονομία και ο τρόπος ζωής» στο Αρχαιολογία και Τέχνες, Τεύχος 58, σελίδες 68-74. Το τεύχος περιέχει 114 σελίδες. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 6η Ιανουαρίου 2023 στις 14:36.

https://pasypppi.gr/el/thematikes-enotites/goneis/psihologia/200-must-speak-the-truth-to-children.html, ΜΑΝΘΟΥ Μαργαρίτα (Κλινική Ψυχολόγος), «Πρέπει να λέμε την αλήθεια στα παιδιά;», ΠΑ.ΣΥ.Π.Π.Π.Η. (Πανελλήνιος Σύλλογος Παιδαγωγών Πρώιμης Ηλικίας. Προσπελάστηκε την 18η Ιανουαρίου 2023 στις 23:20.

http://reader.ekt.gr/bookReader/show/index.php?lib=EDULLL&item=1429&bitstream=1429_01#page/2/mode/2up, ΜΑΡΔΙΡΗΣ Θεόδωρος, ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Μαγδαληνή, ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Αθανάσιος, Περιοχές με ιδιαίτερη βιοποικιλότητα (χλωρίδα – πανίδα), Προγράμματα ανοικτών

Περιβαλλοντικών τάξεων «Καλλιστώ», Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 144 σελίδες. Προσπελάστηκε την 15η Δεκεμβρίου 2022 στις 23:40.

https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/2364?lang=el#page/18/mode/2up, ΜΗΛΑΣ Παρασκευάς, *Μελέτη των γήινων παλιρροιών από καταγραφές βαρύτητας. Εφαρμογή στην περιοχή των Αθηνών*, Διδακτορική Διατριβή, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα, 1993, 164 σελίδες, ΕΑΔΔ. Προσπελάστηκε την 2α Φεβρουαρίου 2022 στις 22:48.

http://river.bio.auth.gr/language/el/1-κατανομη-του-νερου-στη-φυση/, Μονάδα Ποιότητας Ποτάμιων Συστημάτων, Σχολή Θετικών Επιστημών Α.Π.Θ., *Κατανομή του νερού στη φύση*. Προσπελάστηκε την 8η Απριλίου 2023 στις 17:03.

https://www.argiro.gr/recipe/peltes-kydoni/, ΜΠΑΡΜΠΑΡΙΓΟΥ Αργυρώ, *Πελτές κυδώνι*. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 7η Ιανουαρίου 2023 στις 16:13.

https://dasarxeio.com/2021/02/01/92911/, ΝΙΤΣΙΑΚΟΣ Βασίλης (Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων), *Η βελανιδιά*, άρθρο που δημοσιεύτηκε την 1η Φεβρουαρίου 2021, Προσπελάστηκε την 13η Μαρτίου 2023 στις 00:11.

http://medusa.libver.gr/jspui/handle/123/7483, ΝΤΕΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Γεώργιος, «Το κούρεμα των προβάτων», στο *Εικόνες Μέσα στο Χρόνο: Φωτογραφικό αρχείο Ν. Ημαθίας*, 1950, Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 16η Ιανουαρίου 2023 στις 22:12. Εντούτοις, ο προηγούμενος δικτυακός τόπος δεν λειτουργεί πια και αντικαταστάθηκε από τον επόμενο: https://www.searchculture.gr/aggregator/edm/medusa/000114-123_7483. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 19η Μαΐου 2023 στις 11:15.

https://www.pirouni.gr/moystoloykoyma-toy-pappoy/, ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, «Ο Παππούς», Ανθίμου Γαζή 135Β, Πλατεία Ελευθερίας, Βόλος. Προσπελάστηκε την 9η Ιανουαρίου 2023 στις 00:47.

http://www.pi-schools.gr/programs/depps/, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Δ.Ε.Π.Π.Σ – Α.Π.Σ. Ελληνικής Γλώσσας για το Δημοτικό, σελίδα 30. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 3η Φεβρουαρίου 2023 στις 15:44.

https://petbirds.gr/threads/%CE%A0%CE%B1%CF%80%CE%B1%CE%B3%CE%AC%CE%BB%CE%BF%CF%82-%CE%9A%CE%AD%CE%B1-nestor-notabilis.3862/, ΠΑΠΑΓΑΛΟΣ Κέα (Nestor notabilis), δημοσιεύτηκε την 30η Απριλίου 2008. Προσπελάστηκε την 16η Απριλίου 2023 στις 23:30.

https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/8123/1/196-PATERAS-CLINICAL-OPTOMETRY-ch09.pdf, ΠΑΤΕΡΑΣ Ευάγγελος, *Εγχειρίδιο Κλινικής Οπτομετρίας* [Εργαστηριακός Οδηγός], Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις, Αθήνα, 2022, σελίδες 200-221. Προσπελάστηκε την 14η Δεκεμβρίου 2022 στις 23:50.

http://users.auth.gr/ppavlidi/Pavlidis_5.pdf, ΠΑΥΛΙΔΗΣ Περικλής, «Αναζητώντας τους σκοπούς της εκπαίδευσης – Για επανεξέταση του ιδεώδους της αυτονομίας», στο *Φιλοσοφία της Εκπαίδευσης*. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 5η Φεβρουαρίου 2023 στις 09:58, σελίδα99-127.

https://akispetretzikis.com/recipe/5188/glyko-toy-koytalioy-portokali, ΠΕΤΡΕΤΖΙΚΗΣ Άκης, *Γλυκό του κουταλιού πορτοκάλι*. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 7η Ιανουαρίου 2023 στις 15:19.

http://eclass.auth.gr/courses/OCRS439/, ΡΑΓΚΟΥ Πολυξένη, «Διδακτική της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. Ιστορική Εξέλιξη της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Ι», Έκδοση 1.0., Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Επεξεργασία, Παπανικολάου Αναστάσιος, Θεσσαλονίκη, 30/ 6/ 2015, 36 σελίδες. Προσπελάστηκε την 10η Ιανουαρίου 2023 στις 04:34.

http://users.uoa.gr/~nektar/arts/tributes/emmanuel_roides/roidhs-ergografia.htm, ΡΟΪΔΗΣ Εμμανουήλ, «Ιστορία ενός αλόγου», έτος έκδοσης 1894, *Εργογραφία*. Προσπελάστηκε την 16η Απριλίου 2023 στις 21:59.

https://www.mantinades.gr/mantinada/gelas-kai-liazei-o-oyranos, ΣΤΑΥΡΑΚΑΚΗΣ Γιώργος (Μιχαλόμπας), Μαντινάδες αγάπης, «Λιάζει την ώρα που γελάς, όταν δακρύζεις βρέχει, κι όταν κοιτάζεις χαμηλά η μέρα φως δεν έχει». Προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 22:40.

https://www.gutenberg.org/files/236/236-h/236-h.htm, KIPLING Rudyard, *The Jungle book*, Το Βιβλίο της Ζούγκλας με το Βιβλίο της Ζούγκλας 2, έχουν συνολικά 324 σελίδες. Το Βιβλίο της Ζούγκλας σε ηλεκτρονική μορφή, δημοσιεύτηκε το 2006 από την Gutenberg. Προσπελάστηκε την 16η Απριλίου 2023 στις 22:08.

https://koudounia.com/i-istoria/, *Το κουδούνι στην ελληνική κτηνοτροφία*. Προσπελάστηκε την 2α Ιανουαρίου 2023 στις 09:57.

https://dasarxeio.com/2016/12/02/37731/, ΤΡΑΤΣΑ Μάχη, «Κοκκινολαίμης, το αηδόνι του χειμώνα», δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Το βήμα την 25η Φεβρουαρίου 2012, αναδημοσιεύτηκε στον προηγούμενο δικτυακό τόπο την 2η Δεκεμβρίου 2016. Προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 23:23.

https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=κορυδαλλός&dq=, ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Μανόλης, Ηλεκτρονικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής. Προσπελάστηκε την 2η Ιανουαρίου 2023 στις 23:41.

https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq="υβριδικός=-ή=-ό"&dq, ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Μανόλης, Ηλεκτρονικό Λεξικό, Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα. Προσπελάστηκε την 8η Απριλίου 2023 στις 23:30.

https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/enveducation/index, ΤΣΕΒΡΕΝΗ Ίριδα, «Η αίσθηση του θάμβους και της κατάπληξης όταν τα μικρά παιδιά προσεγγίζουν τη φύση: ξαναδιαβάζοντας την Rachel Carson» στο Περιβαλλοντική Εκπαίδευση για την αειφορία, 2(1) σελίδες 42-52, DOI: https://doi.org/10.12681/ees.21734. Προσπελάστηκε την 30η Δεκεμβρίου 2022 στις 20:20.

http://www.opengov.gr/minenv/?p=833, Υπουργείο Περιβάλλοντος Και Ενέργειας, Άρθρο 2 – Ορισμοί, «Βιολογική ποικιλότητα ή βιοποικιλότητα», αναρτήθηκε την 5η Ιουλίου 2010. Προσπελάστηκε την 29η Σεπτεμβρίου 2021 στις 09:45.

http://cogsci.phs.uoa.gr/fileadmin/cogsci.phs.uoa.gr/uploads/files/Main_files/FEK_1196B_26Aug2003_PMS.pdf, *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.)*, ΦΕΚ 1196, 26-8-03. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 3η Φεβρουαρίου 2023 στις 14:38.

http://www.pi-schools.gr/programs/depps/, *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.),* ΦΕΚ 303Β & 304Β – 13-3-03. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 3η Φεβρουαρίου 2023 στις 14:38.

http://archive.eclass.uth.gr/eclass/modules/document/file.php/SEYB225/ΦΥΛΕΣ ΠΡΟΒΑΤΩΝ 2009.pdf, *Φυλές προβάτων*. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 19η Δεκεμβρίου 2022 στις 23:10.

https://animals.net/sunfish/, *Sunfish* (Φωτογραφία). Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 26η Δεκεμβρίου 2022 στις 00:24.

https://www.hellenic-beeresearch.gr/wp-content/uploads/2015/01/POLLINATION_EPIKONIASI-II-2007.pdf, ΧΑΤΖΗΝΑ Φανή, *Επικονίαση των καλλιεργουμένων φυτών*, 47 σελίδες. Προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 17η Δεκεμβρίου 2022 στις 00:18.

http://www.pi-schools.gr/lessons/aesthetics/eikastika/afises/index.php?id=3&v=2, *Περιήγηση στην τέχνη*, «Ψαράς από το Ακρωτήρι της Θήρας», Νωπογραφία, Έτος δημιουργίας: 1550 π.Χ. περίπου, Αρχαιολογικό Μουσείο Θήρας, ύψος 109 εκ., περισσότερες πληροφορίες για την συγκεκριμένη τοιχογραφία, βλέπε στον προηγούμενο δικτυακό τόπο. Προσπελάστηκε την 6η Ιανουαρίου 2023 στις 15:46.

http://www.musee-orsay.fr/fr/oeuvres/coquelicots-1010, MONET Claude, Coquelicots, en 1873, huile sur toile, H. 50,0 ; L. 65,3 cm., Donation Etienne Moreau-Nélaton, 1906,© Musée d'Orsay, Dist. RMN-Grand Palais/Patrice Schmidt, , προσπελάστηκε και ανακτήθηκε την 12η Ιουνίου 2023 στις 23:31.

https://www.youtube.com/watch?v=zxes1XP976E, ΑΡΛΕΤΑ, *Τα μικρά παιδιά*, προσπελάστηκε την 13η Ιουνίου 2023 στις 00:18.

https://www.unige.ch/lettres/framo/enseignements/methodes/description/deintegr.html#de022000, JENNY Laurent, Département de Français moderne, Université de Genève, *Méthodes et problèmes*, « La description », Genève, 2004, Consulté le 15 juin, à 07:26.

Γλωσσάρι άγνωστων λέξεων

Η ερμηνεία των λέξεων, του παρόντος λεξιλογίου, περιορίζεται μόνο στη σημασία που έχουν οι λέξεις αυτές μέσα στα κείμενα των Ανθολογίων. Όπως έχει προαναφερθεί, πρόκειται για τις λέξεις, που βρίσκονται εντός των πινάκων, στα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα και απαντώνται με αστερίσκο. Εντός των παρενθέσεων, παρατηρείται το γένος, που προσδιορίζεται από το άρθρο (αρσενικό, θηλυκό ή ουδέτερο), καθώς και το είδος της λέξης (ρήμα, επίρρημα κ.λ.π.).

Α

Αγριοκαίρι (το) = ο άγριος καιρός, ο κακός καιρός

Ακουρμαίνομαι (ρήμα) = ακούω με προσοχή, κρυφακούω

Ανώφλια (τα) = ψηλά

Αποβροχάρης (ο) = αυτός που βγαίνει μετά την βροχή

Αρίγανες (οι) = η ρίγανη

Αστέναχτη (η) = από το στερητικό α- και στενάζω, δηλαδή, αυτή που δεν στενάζει

Β

Βαγενάδες (οι) = βαρελάδες, βαρελοποιοί

Βαγένια (τα) = βαρέλια

Βαθράκοι (οι) = οι βάτραχοι

Βολεί (ρήμα) = βολεύει, εξυπηρετεί

Γ

Γιαραμπής (ο) = Ο Θεός στα τούρκικα

Δ

Δραγάτης (ο) = αμπελοφύλακας, αγροφύλακας

Ε

Ευωχούμαι (ρήμα) = διασκεδάζω τρώγοντας και πίνοντας

Κ

Κατάνακρα (επίρ.) = ολότελα στην άκρη

Κοκκινογούλια (τα) = τα παντζάρια

Λ

Λιακωτό (το) = η ταράτσα

Λιόντισσα (η) = η λιονταρίνα, το θηλυκό λιοντάρι

Μ

Μαραμπού (τα) = μεγάλα πουλιά των τροπικών χωρών

Μούσκουλην (η) = η λάσπη

Μουχρώσαν (ρήμα) = σουρούπωσαν, σκοτείνιασαν

Μπουχαρί (το) = καπνοδόχος

Μυριστικά (τα) = φυτά που τα φύλλα τους μοσχοβολούν

Ν

Νέθει (ρήμα) = γνέθει

Νεθοκουβαριάζοντας = γνεθοκουβαριάζοντας, δηλαδή γνέθοντας και φτιάχνοντας κουβάρια

Νερόχαρη (η) = αυτή που έχει τη χάρη του νερού

Νωθρός (ο) = αργοκίνητος, τεμπέλης

Ξ

Ξώφρενο (το) = τρελό

Ο

Ογρή (η) = υγρή

Ολοπόρφυρη (η) = κατακόκκινη

Ολοχρονικής (επίρ.) = ολοχρονίς, όλο τον χρόνο

Π

Παγάνα (η) = καταδίωξη

Πάρωρα (επίρρημα) = πολύ αργά το βράδυ

Πίπισμα (το) = χαρακτηριστικό κελάηδημα

Πιρόγα (η) = ελαφρό μονόξυλο σκάφος με πολλά κουπιά

Ρ

Ρείκη (τα) = η Ερείκη, είδος φυτού, αειθαλής θάμνος

Σ

Σαβάνα (η) = μεγάλο λιβάδι στις τροπικές χώρες

Σκίνα (τα) = είδος θάμνου

Σκύμνος (ο) = το μικρό λιονταράκι

Στενορύμια (τα) = στενά δρομάκια

Στεφανούδια (τα) = τα πουλιά

Σύγγληνα (τα) = λιπαρά κομμάτια χοιρινό κρέας

Συνάζει (ρήμα) = μαζεύει

Συναπαντούμε (ρήμα) = συναντούμε

Σύχαρα (επίρρημα) = με μεγάλη χαρά

Χ

Χόρτινο (το) = από χόρτα

Χρυσόνεμα (το) = χρυσόνημα

Περιλήψεις

Κεφάλαιο 1ο: Περίληψη (στην ελληνική)

Εισαγωγή

Η παρούσα Διατριβή μελετά τις αναπαραστάσεις της φύσης στα Ανθολόγια του Δημοτικού σχολείου από το 1975 έως σήμερα και βασίζεται στα ακόλουθα τέσσερα χαρακτηριστικά: α) τη μεθοδολογική διαδρομή που ακολουθήθηκε, β) τη δομή της Διατριβής, γ) τις ανακαλύψεις που έγιναν και δ) μια επιλεγμένη επεξεργασία της Διατριβής, με κύριο στόχο να διευκολυνθεί η κατανόηση της δομικής και θεματικής σημασίας των διαφόρων τμημάτων της.

α) Όσον αφορά τη μεθοδολογική διαδρομή που ακολουθήθηκε, αρχικά, πρέπει να τονιστούν η επιλογή του θέματος, η οριοθέτηση του Corpus και η επιλεγμένη μέθοδος ανάλυσης περιεχομένου.

Το θέμα που επιλέχθηκε και το Corpus που οριοθετήθηκε αφορούν τις αναπαραστάσεις της φύσης στα σχολικά βιβλία λογοτεχνίας του Δημοτικού σχολείου που εκδόθηκαν από τους αρμόδιους φορείς του ελληνικού κράτους από το 1975 και μέχρι σήμερα, εν έτη 2023. Πρόκειται για 6 βιβλία, συνολικά· ένα για κάθε δύο τάξεις του Δημοτικού· τρία Ανθολόγια εκδόθηκαν το 1975 και διδάχτηκαν μέχρι το 2003, οπότε και αντικαταστάθηκαν από τα σύγχρονα, τα οποία διδάσκονται από το 2003 έως σήμερα (2023). Η παρουσίαση αυτή αποκαλύπτει τα τρία βασικά θεματικά στοιχεία της Διατριβής: οι εικόνες της φύσης, οι οποίες συζητούνται καθημερινά λόγω των κινδύνων που αντιμετωπίζει λόγω της διαρκούς καταστροφής της βιοποικιλότητας· η σημασία των ελληνικών σχολικών εγχειριδίων πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης· η σημασία των ελληνικών σχολικών εγχειριδίων πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, τα οποία αποτελούν καθρέφτες της άσκησης της εξουσίας και η μοναδικότητά τους επιτρέπει τη μελέτη των πολιτισμικών και πολιτισμικών αξιών που επιλέγονται από τις αρχές, καθώς και το έτος 1975, το οποίο έχει γίνει *τόπος μνήμης, το* σύμβολο του οποίου είναι αυτό της νέας αρχής μετά από μια μακρά περίοδο πολιτικής, κοινωνικής, οικονομικής και θεσμικής αστάθειας από την ανεξαρτησία του ελληνικού κράτους στις αρχές του 19ου αιώνα. Το αρχικό θέμα της Διατριβής, όπως εμφανίζεται στον οριστικό τίτλο που παρατίθεται παραπάνω, εξελίχθηκε κατά την εκπόνηση της Διατριβής, χάρη στην ανάλυση περιεχομένου

και στις θέσεις που επιλέχθηκαν στα σχόλια των αναδυόμενων ευρημάτων. Η τελευταία αυτή παρατήρηση επιτρέπει να προσεγγιστεί ο χαρακτήρας της ανάλυσης των δεδομένων που σχετίζονται με το αρχικό θέμα που επιλέχθηκε.

Ο κύριος στόχος ήταν να μελετηθεί αποκλειστικά το θέμα που επιλέχθηκε στο Corpus κειμένων των Ανθολογίων. Με άλλα λόγια, στόχος ήταν να μελετηθούν οι αναπαραστάσεις της φύσης στα σχολικά εγχειρίδια που απαρτίζουν το Corpus, αποφεύγοντας εξαρχής την ανάγκη έρευνας και δημιουργίας μιας θεωρητικής επισκόπησης (state of the art). Ο λόγος ήταν απλός: να αποφευχθεί η δημιουργία ενός θεωρητικού πλαισίου πριν από την ανάλυση περιεχομένου και την ανάδειξη της θεματικής αρχιτεκτονικής της Διατριβής, η οποία θα οδηγούσε αναπόφευκτα σε αναπαραγωγή θέσεων που υιοθετήθηκαν κι αναλύονται ήδη στην υπάρχουσα βιβλιογραφία. Η ανάλυση αυτή βασίστηκε σε βάθος σε θεματικές κατηγοριοποιήσεις, σε θεματικές ομαδοποιήσεις όλων των πληροφοριών που αφορούσαν το βασικό θέμα της Διατριβής. Αυτές οι θεματικές κατηγορίες, τοποθετημένες κάθετα, σε πίνακες με στήλες, αναλύθηκαν στη συνέχεια οριζόντια, μέσω επτά επάλληλων επιπέδων συνθετικής θεματικής επεξεργασίας, που επέτρεψαν να αναδειχθεί η οιονεί οριστική άρθρωση της Διατριβής. Οιονεί οριστική, διότι ο σχολιασμός των ανακαλύψεων, συνοδευόμενος από βιβλιογραφική υποστήριξη και διευκρινίσεις, ήταν αυτός που οδήγησε στην οικοδόμηση της θεματικής αρχιτεκτονικής. Έτσι, μετά την κατασκευή αυτής της θεματικής αρχιτεκτονικής επιλέχθηκε το θεωρητικό πανόραμα, το οποίο οδηγεί στο δεύτερο χαρακτηριστικό της Διατριβής που αναφέρθηκε παραπάνω.

β) Η δομή της Διατριβής βασίζεται, αφενός, στη διαλεκτική μεταξύ της ανάλυσης περιεχομένου με θεματική κατηγοριοποίηση που συνδέεται με τον σχολιασμό των ευρημάτων, τα οποία παράγουν την επιλεγμένη θεματική αρχιτεκτονική και, αφετέρου, στη δημιουργία του θεωρητικού πανοράματος, ο ρόλος του οποίου είναι να δημιουργήσει ένα ευρύ ιστορικό, κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό, πολιτιστικό, περιβαλλοντικό και εκπαιδευτικό πλαίσιο, το οποίο τρέφεται πάντα από τα τρία βασικά θεματικά στοιχεία της Διατριβής που αναφέρονται ανωτέρω.

Έτσι, το κύριο σώμα της Διατριβής αποτελείται αποκλειστικά από τα ερευνητικά ευρήματα, την παρουσίασή τους από ποσοτική και ποιοτική άποψη και τον σχολιασμό τους, υποστηριζόμενα και διαφωτιζόμενα από τη βιβλιογραφία. Από αυτή την άποψη, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι ο σχολιασμός αυτός έχει τριπλό χαρακτήρα, διότι, όποτε είναι δυνατόν, περιλαμβάνει μια θέση, μια αντίθεση και μια σύνθεση (συμφιλίωση της θέσης και της αντίθεσης). Η θεωρητική επισκόπηση καθίσταται έτσι πάροχος βασικών δομικών πληροφοριών, οι οποίες, ωστόσο, οδήγησαν σε σημαντικές ανακαλύψεις.

γ) Έχουν επίσης γίνει **ανακαλύψεις.** Αυτές αποκαλύπτονται τόσο στο πλαίσιο του θεωρητικού πανοράματος όσο και στην ουσιαστική ανάπτυξη της Διατριβής. Η ανάγνωση αυτή είναι πολύ λεπτομερής χάρη στον συνθετικό θεματικό προσανατολισμό κάθε μέρους της θεματικής αρχιτεκτονικής. Η *παραγωγή νοήματος* υπήρξε σύνθημα αυτής της ερευνητικής εργασίας.

δ) Επιλεγμένη επεξεργασία της Διατριβής, τέλος, με κύριο στόχο τη διευκόλυνση της κατανόησης της δομικής και θεματικής σημασίας των διαφόρων τμημάτων της.

Δεδομένων των πολλών συνηθειών στις οποίες βασίζεται η εκπόνηση μιας Διατριβής, κρίθηκε αναγκαίο να περιγραφεί η πορεία που ακολούθησε η συγγραφέας της παρούσας ερευνητικής εργασίας και οι διαρθρωτικές επιλογές που έκανε. Φυσικά, σκοπός της παρουσίασης που ακολουθεί δεν είναι να δικαιολογήσει την επιλεγμένη διαδρομή ασκώντας κριτική σε άλλες που δεν ευνοήθηκαν. Αντίθετα, παρατίθενται τα επιχειρήματα που δικαιολογούν την επιλογή της προσέγγισης που υιοθετήθηκε, η οποία βασίζεται σε οκτώ διαφορετικά και συμπληρωματικά θεματικά στάδια: 1) την επιλογή ενός γενικού κεντρικού θέματος, ενός οριοθετημένου Corpus κειμένων και μιας επιλεγμένης μεθοδολογικής ανάλυσης περιεχομένου, 2) την κατηγοριοποίηση σε πίνακες όλων των αποσπασμάτων που αναφέρονται στο επιλεγμένο κεντρικό θέμα, 3) την παρουσίαση και τον σχολιασμό των ανακαλύψεων που προέκυψαν χάρη στην προηγούμενη κατηγοριοποίηση, 4) τη μετάφραση στα ελληνικά των βιβλιογραφικών αποσπασμάτων που μελετήθηκαν σε ξένη γλώσσα, 5) την εισαγωγή παραρτήματος, τοποθετημένη αμέσως μετά το τέλος του επιλόγου της Διατριβής, στοιχείων που εμπλουτίζουν το κυρίως σώμα και σχολιάζουν τα δεδομένα που ανακαλύφθηκαν, 6) η ενσωμάτωση ερευνητικών οδηγών, 7) η επιλογή, για να χρησιμοποιηθεί ένας σύγχρονος όρος της πληροφορικής, ενός όμορφου περιβάλλοντος εργασίας και 8) ο θεματικός προσανατολισμός τόσο της γενικής όσο και των επιμέρους ενοτήτων, που οδήγησε στη συνθετική επιλογή του θεματικά προσανατολισμένου κεντρικού θέματος (τελικός τίτλος), όπως αυτό εμφανίζεται στο εξώφυλλο της Διατριβής.

Οι επόμενες σελίδες ασχολούνται με το θεωρητικό πλαίσιο της Διατριβής και τη θεματική του αρχιτεκτονική, η οποία αποκαλύφθηκε μέσω της ανάλυσης περιεχομένου με τη χρήση θεματικών ομαδοποιήσεων.

Ι) Θεωρητικό πλαίσιο

Το θεωρητικό πλαίσιο της Διατριβής βασίζεται στην παρουσίαση και μελέτη των ιστορικών, θεσμικών, πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών και πολιτισμικών συνθηκών στις οποίες εντάσσεται το παρόν ερευνητικό έργο, καθώς και στον προβληματισμό σχετικά με τις θεωρητικές επιλογές που εμφανίζονται στον σχολιασμό κάθε θεματικής ενότητας της Διατριβής. Αποτελείται έτσι από τρία διακριτά μέρη, τα οποία επιτρέπουν τη μελέτη: Α) της άσκησης της εξουσίας που σηματοδοτείται από το διαδοχικό πέρασμα από την αταξία στην τάξη και από την τάξη στην αταξία, Β) της κυριαρχίας και της επιβολής των αποφάσεων της κυρίαρχης τάξης, στην εκπαίδευση, στον έλεγχο της δημιουργίας και της έκδοσης των σχολικών προγραμμάτων σπουδών, καθώς και των σχολικών εγχειριδίων, τα οποία αποτελούν πηγές κατασκευής και διατήρησης *Τόπων Μνήμης*, συλλογικών και πολιτισμικών αναπαραστάσεων, καθώς και καταφύγιο παιδικής και εφηβικής λογοτεχνίας στα Δημοτικά σχολεία, και Γ) η αέναη αναζήτηση και έκφραση της φύσης από τον άνθρωπο, η τροφή της καθυστερημένης προστασίας της, πηγή παιδείας, αλλά και δυνητικής βίας;

Α) Άσκηση εξουσίας: από την αταξία στην τάξη και από την τάξη στην αταξία

Από ιστοριογραφική άποψη, το 1975 θεωρείται ένα κομβικό έτος, με τα χαρακτηριστικά ενός *τόπου μνήμης που* συμβολίζει το τέλος μιας μακράς περιόδου πολιτικής και θεσμικής αστάθειας και τη μετάβαση του ελληνικού κράτους σε μια περίοδο κατά την οποία οι θεσμοί έγιναν επιτέλους δημοκρατικοί. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι διάφορες κυβερνήσεις, γνωστές ως *Νέα Δημοκρατία, Σοσιαλιστές ή Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς,* ακολούθησαν μια πολιτική που διατήρησε το δημοκρατικό πολίτευμα. Τα μόνα προβλήματα που έφτασαν κοντά στο να το απειλήσουν ήταν οι οικονομικές κρίσεις, ιδίως αυτή του 2008, η επιδημία του Covid-19 και ο πόλεμος στην Ουκρανία, που οδήγησε στη σημερινή οικονομική κρίση.

Β) Κυριαρχία και επιβολή αποφάσεων της άρχουσας τάξης, στην εκπαίδευση, στον έλεγχο της δημιουργίας και έκδοσης των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών, όπως και των σχολικών εγχειριδίων, πηγές κατασκευής και συντήρησης Τόπων μνήμης, συλλογικών και πολιτιστικών αναπαραστάσεων καθώς και καταφύγιο παιδικής κι εφηβικής λογοτεχνίας στο Δημοτικό σχολείο.

Πρόκειται για μια μελέτη τεσσάρων διακριτών και συμπληρωματικών θεμάτων:

α) Ο θεσμός της εκπαίδευσης παρουσιάζεται ως δράση των ενήλικων γενεών σε όσους δεν είναι ακόμη ώριμοι για την κοινωνική ζωή, β) Η εκπαίδευση στα ελληνικά

Συντάγματα (1844 - 2019) για να αναδείξει 175 χρόνια φροντίδας για ένα δημόσιο αγαθό, την *Παιδεία*, 1) που τίθεται υπό την υψηλή εποπτεία του κράτους από τα τέλη του 19ου αιώνα, 2) χρηματοδοτείται αποκλειστικά από το ελληνικό κράτος μέσω 3) της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, η διάρκεια της οποίας ποικίλλει ανάλογα με τα ισχύοντα Συντάγματα, και η οποία, ως εκ τούτου, 4) αποτελεί θεμελιώδη αποστολή του κράτους, ορίζοντας και διατηρώντας το χώρο για την εισαγωγή των μαθητών στις γνώσεις και τις αξίες που θεμελιώνουν την ελληνική εθνική ταυτότητα και συμβάλλουν στην «κατασκευή» των μελλοντικών πολιτών.

Οι ομάδες που ασκούσαν και συνεχίζουν να ασκούν εξουσία, χάρη στον ουσιαστικό έλεγχο του εκπαιδευτικού χώρου, ήταν και είναι σε θέση να «κατασκευάζουν» γ) τα σχολικά προγράμματα σπουδών, την πυξίδα της καθημερινής διδακτικής πρακτικής, και τα σχολικά εγχειρίδια, τα οποία ήταν και είναι δ) ένα μοναδικό διδακτικό εργαλείο και ο αδιαμφισβήτητος δημιουργός των τόπων μνήμης του ελληνικού έθνους, των συλλογικών και πολιτισμικών αναπαραστάσεων της ελληνικής κοινωνίας, καθώς και λιμάνι της παιδικής και εφηβικής λογοτεχνίας.

Το σχολικό εγχειρίδιο, η κύρια πηγή αυτής της διδακτορικής Διατριβής, αποδεικνύεται έτσι 1) ένα σημαντικό μέσο μετάδοσης της γνώσης και ερμηνείας γεγονότων και φαινομένων, 2) μια σμίλη για τη σμίλευση τόπων μνήμης και συλλογικών και κοινωνικών αναπαραστάσεων, και 3) ένα λιμάνι παιδικής κι εφηβικής λογοτεχνίας που, όλο και περισσότερο, επιφυλάσσει μια σημαντική θέση για τη μελέτη της φύσης, την προστασία της και την αειφόρο ανάπτυξή της, ώστε οι μελλοντικές γενιές να μπορούν να επωφεληθούν από αυτήν για να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες.

Γ) Διαρκής αναζήτηση και έκφραση του ανθρώπου για τη φύση, τροφή αργοπορημένης προστασίας της, η οποία αποτελεί πηγή εκπαίδευσης, αλλά και ενδεχόμενης άσκησης βίας;

Αυτό το ενδιαφέρον για τη φύση δεν είναι καινούργιο, διότι αν και α) η φιλοσοφική σκέψη και η καλλιτεχνική ενασχόληση με αυτήν είναι αδιάλειπτη διαχρονικά, η προστασία της, β) δεδομένων των κινδύνων που αντιμετωπίζει, άργησε να έρθει. Είναι αυτή η προστασία καλά μελετημένη, ώστε να καταστεί δυνατή η αποτελεσματική διαχείριση των ανανεώσιμων και μη ανανεώσιμων ενεργειακών πόρων; Η απάντηση είναι ομόφωνη: οι πρόσφατες τάσεις για την προστασία αυτού του θεμελιώδους προμηθευτή των ενεργειακών πηγών είναι συνεχείς εδώ και μισό αιώνα και εντονότερες τα τελευταία δέκα περίπου χρόνια, αλλά και ελλιπείς. Εξ ου και το αυξανόμενο ενδιαφέρον για την όλο και πιο συνειδητή και εποπτευόμενη εισαγωγή γ) της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στα Δημοτικά σχολεία, που θεωρείται ως εργαλείο για την απόκτηση γνώσεων, δεξιοτήτων και πρωτοβουλιών, ώστε να είναι σε θέση να επιλύουν ή και να προλαμβάνουν τα περιβαλλοντικά προβλήματα. Αυτό το πρόσφατο ενδιαφέρον για τη φύση και την προστασία της τροφοδοτήθηκε από διεθνείς αποφάσεις που αποτέλεσαν τη βάση

της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα, η οποία αποτελεί από μόνη της έκφραση της ευαισθητοποίησης, της ενεργοποίησης και της προσπάθειας των μαθητών να σταθούν απέναντι στα περιβαλλοντικά προβλήματα. Από αυτή την άποψη, όλες οι προσπάθειες που γίνονται βασίζονται τόσο στον καθορισμό της κατανόησης ενός ελλιπούς αλλά αισιόδοξου πλαισίου όσο και στην εισαγωγή λογοτεχνικών κειμένων στο Δημοτικό σχολείο, οι οποίες περιέχουν τυχαίες και, από θεματική άποψη, στοχευμένες αναφορές στην φύση, συμβάλλοντας έτσι στην προσπάθεια μιας διαθεματικής προσέγγισης της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

Από την άποψη αυτή, διεξάγεται μια μελέτη για την ανάλυση των προσπαθειών περιοδολόγησης και της σταδιακής ανάδειξης της παιδικής κι εφηβικής λογοτεχνίας, η οποία αποτελεί το μεγαλύτερο μέρος των πεζογραφικών αποσπασμάτων και των ποιημάτων στα Ανθολόγια-πηγές της παρούσας Διατριβής, όχι μόνο στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αλλά και στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Στην πραγματικότητα, η ανάλυση αυτή οδήγησε σε μια διπλή αποκάλυψη: πρώτον, τα Ανθολόγια του Δημοτικού σχολείου, τα οποία ήταν πλήρως αφιερωμένα στην εγχώρια ελληνική λογοτεχνία στα σχολικά βιβλία του 1975, έχουν αφήσει μια μικρή θέση στα σχολικά βιβλία που εκδόθηκαν το 2003 για μεταφρασμένα αποσπάσματα «ξένων» έργων- δεύτερον, τα πεζογραφικά αποσπάσματα και τα ποιήματα είναι περισσότερα σε ποσοστό στα Ανθολόγια του 2003, παρά την παραπλανητική εμφάνιση που οφείλεται στην αριθμητική υπεροχή τους σε απόλυτους αριθμούς στα Ανθολόγια του 1975.

Η μελέτη των προσπαθειών που καταβάλλονται για την προστασία της φύσης και την αειφόρο ανάπτυξη οδήγησαν την παρούσα ερευνητική εργασία σε ένα ερώτημα που προκαλεί μεγάλο ενδιαφέρον. Τελικά, η προστασία της φύσης αντιμετωπίζεται ως ένας σκοπός που πρέπει να επιτευχθεί ή και ως ένα μέσο, στόχος του οποίου είναι η προστασία των οικονομικών και χρηματοπιστωτικών συμφερόντων ορισμένων εθνικών ή/και διεθνών πολιτικών και κοινωνικών ομάδων; Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα προήλθε από τη μελέτη ερευνών στον τομέα της λεγόμενης «πράσινης» κοινωνιολογίας, η οποία υποστηρίζει την προστασία της φύσης ως αυτοσκοπό, ως μακροπρόθεσμο στόχο που συνδέει το παρόν με το μέλλον, και στον τομέα της λεγόμενης «κόκκινης» κοινωνιολογίας, η οποία βλέπει τους ανθρώπους ως συνειδητούς δρώντες που διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο συμμετέχοντας ελεύθερα στη λήψη αποφάσεων χωρίς να καταπιέζονται ή να εκμεταλλεύονται από πολιτικές και οικονομικές ομάδες. Έτσι, στην παρούσα ερευνητική εργασία αναδείχθηκε ένας διάλογος μεταξύ, αφενός, της διακήρυξης της ανάγκης προστασίας της φύσης και της βιώσιμης ανάπτυξης μέσω της διαλεκτικής μεταξύ ενός ισχυρού κράτους και «αδύναμων πολιτών» και, αφετέρου, της δυνατότητας διακήρυξης της ανάγκης προστασίας της φύσης και της βιώσιμης ανάπτυξης στα σχολικά εγχειρίδια μέσω της κυριαρχίας της «Παιδείας» επί των «αδύναμων μαθητών».

ΙΙ) Θεματική αρχιτεκτονική και ανάπτυξη

Το παραπάνω θεωρητικό πλαίσιο, στο οποίο εντάσσεται η θεματική αρχιτεκτονική της παρούσας Διατριβής, αποτελείται από ερωτήματα και θέσεις σχετικά με την προστασία της φύσης ως σκοπό ή/και ως μέσο, καθώς και από τη δημιουργία ενός ιστορικού, κοινωνικού, πολιτικού, οικονομικού, πολιτιστικού, περιβαλλοντικού και εκπαιδευτικού πλαισίου. Το τελευταίο προέκυψε μέσω της ανάλυσης περιεχομένου και της κατηγοριοποίησης των δεδομένων που σχετίζονται με το κεντρικό θέμα που επιλέχθηκε, σε θεματικούς πίνακες. Για ευνόητους λόγους, οι πίνακες που εισάγονται στην ανάπτυξη του κυρίως σώματος της Διατριβής, δεν παρουσιάζονται στην παρούσα περίληψη. Η επιλεγμένη θεματική αρχιτεκτονική περιλαμβάνει τα ακόλουθα δύο διακριτά και συμπληρωματικά μέρη. Μέρος 1ο: *Ομορφιά: από την επίκληση στο συναίσθημα και την καλλιέργεια της καλαισθησίας, στην έκφραση επιστημονικής πραγματικότητας* και Μέρος 2ο: *Φροντίδα: Συνύπαρξη εφήμερου με το διαχρονικό, εγκυκλοπαιδική γνώση και αλληλοπροστασία*.

Θα πρέπει να τονιστεί ότι τα σχολικά Ανθολόγια, τόσο αυτά που εκδόθηκαν το 1975 όσο και αυτά που εκδόθηκαν το 2003 και διδάσκονται ακόμη και σήμερα, προορίζονταν και προορίζονται για δύο διαδοχικά σχολικά έτη. Στην παρούσα περίληψη, επομένως, παρουσιάζονται σε ζεύγη: Α΄-Β΄, Γ΄-Δ΄ και Ε΄-ΣΤ΄ τάξεων.

Μέρος πρώτο:

Ομορφιά: από την επίκληση στο συναίσθημα και την καλλιέργεια της καλαισθησίας, στην έκφραση επιστημονικής πραγματικότητας

Αφού παρουσιάστηκε συνοπτικά το θεωρητικό πλαίσιο της Διατριβής, στο πρώτο μέρος, αναδεικνύεται η ομορφιά της φύσης μέσα από τις αναπαραστάσεις που την εκφράζουν και οι οποίες έχουν τριπλό λειτουργικό ρόλο, δηλαδή: επίκληση στο συναίσθημα, επιδίωξη της καλλιέργειας της καλαισθησίας και έκφραση επιστημονικής πραγματικότητας. Η ανάλυση περιεχομένου με βάση τις θεματικές ομαδοποιήσεις που πραγματοποιήθηκαν σε πίνακες με στήλες αποκάλυψε ότι στα σχολικά Ανθολόγια του Δημοτικού σχολείου που εκδόθηκαν από το 1975 και μετά, η ομορφιά της φύσης αποκαλύπτεται μέσα από την εναλλαγή των εποχών και τη διαίρεση του χρόνου σε δύο μέρη, όπου κυριαρχούν ο Χειμώνας και το Καλοκαίρι, και μέσα από το μεγαλείο της φύσης που φωτίζεται από τον ήλιο και τα αστέρια, αρωματίζεται από τα λουλούδια, ζωγραφίζεται από τους ποιητές και τους συγγραφείς και αναδεικνύεται από τον πλούτο της χλωρίδας και της πανίδας της, σε γη, ουρανό και θάλασσα. Το πρώτο μέρος είναι θεματικά δομημένο ως εξής:

Κεφάλαιο 1°: Η ομορφιά της φύσης μέσα από τις εναλλαγές των εποχών: από τη μοναδικότητά τους, στον διαχωρισμό του χρόνου στα δύο και στην κυριαρχία του Χειμώνα και του Καλοκαιριού.

Κεφάλαιο 2°: Ομορφιά της φύσης: το μεγαλείο της, όπως φωτίζεται από τον ήλιο και τ' αστέρια, όπως το αρωματίζουν τ' άνθη, το ζωγραφίζουν ποιητές και συγγραφείς, το καταδεικνύει η πλούσια χλωρίδα και πανίδα της σε γη, ουρανό και θάλασσα

Το πρώτο μέρος της παρούσας Διατριβής αποτελείται από δύο κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο μελετάται η ομορφιά της φύσης μέσα από τις εναλλαγές των εποχών και στο δεύτερο κεφάλαιο εμφανίζεται μέσα από αισθητικές αναπαραστάσεις, καθώς φωτίζεται από τον ήλιο και τα αστέρια, αρωματίζεται από τα λουλούδια και χρωματίζεται από το σύνολο της δημιουργίας.

Στο πρώτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους, οι εναλλασσόμενες εποχές αναπαριστούν και παρουσιάζουν τη φύση και την ομορφιά της, από τη μοναδικότητά τους μέχρι τη διαίρεση του χρόνου σε δύο κυρίαρχες εποχές, που δεν είναι άλλες από το χειμώνα και το καλοκαίρι.

Στο δεύτερο κεφάλαιο του πρώτου μέρους, η ομορφιά της φύσης απεικονίζεται ως μεγαλοπρεπής και επιβλητική, φωτισμένη από τον ήλιο και άλλα ουράνια σώματα, αρωματισμένη από λουλούδια και ευωδιαστά φυτά, χρωματισμένη από λουλούδια και στολισμένη από τη χλωρίδα, την πανίδα και την απέραντη κρυστάλλινη θάλασσα.

Κεφάλαιο 1°: Η ομορφιά της φύσης μέσα από τις εναλλαγές των εποχών: από τη μοναδικότητά τους, στον διαχωρισμό του χρόνου στα δύο και στην κυριαρχία του Χειμώνα και του Καλοκαιριού

Πριν από την παρουσίαση και τον σχολιασμό των ευρημάτων που παρουσιάζονται στο παρόν κεφάλαιο, με βάση την ανάλυση περιεχομένου των εγχειριδίων λογοτεχνίας του 1975 και του 2003, είναι απαραίτητο να γίνει αναφορά στη δομή του. Έτσι, ο θεματικός πίνακας που μελετήθηκε σε αυτό το κεφάλαιο οδήγησε στην ανάδειξη των ακόλουθων τριών υποκεφαλαίων:

Α) Χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, παινεμένη και χιλιοτραγουδισμένη, άνοιξη

Β) Όμορφο, μοσχομυριστό και καρποφόρο καλοκαίρι

Γ) Οι δυο κυρίαρχες εποχές του χρόνου

Α) Χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, παινεμένη και χιλιοτραγουδισμένη, άνοιξη

Σε αυτό το κεφάλαιο, εξετάζεται μια από τις πιο όμορφες εποχές του χρόνου, η Άνοιξη, όπως προέκυψε από την ανάλυση περιεχομένου. Μελετώντας τον αντίστοιχο πίνακα (1.1.Α.), μπορούν να πραγματοποιηθούν δύο παρατηρήσεις, μία ποιοτική και μία ποσοτική.

Από ποιοτική άποψη, διαπιστώθηκε ότι τα σχολικά εγχειρίδια λογοτεχνίας του Δημοτικού σχολείου που πραγματεύονται την άνοιξη, όπως παρουσιάζεται στον τίτλο, είναι το Ανθολόγιο των Α΄-Β΄ τάξεων, καθώς και το Ανθολόγιο των Γ΄-Δ΄ τάξεων, ενώ απουσιάζει από τα Ανθολόγια των δύο τελευταίων τάξεων, Ε΄- ΣΤ΄. Επιπλέον, έχει παρατηρηθεί ότι οι συγγραφείς των εν λόγω σχολικών εγχειριδίων απευθύνονται στους μαθητές με τρεις διαφορετικούς τρόπους, ως εξής: Πρώτον, η ομορφιά της Άνοιξης παρουσιάζεται με διαχρονικό τρόπο από τον ζεστό ήλιο, τον χαρούμενο άνεμο, τη γη που στολίζεται από ευωδιαστά λουλούδια και από τα τραγούδια των πουλιών και των παιδιών που υποδέχονται αυτή την όμορφη εποχή του χρόνου. Δεύτερον, η ομορφιά της Άνοιξης εμφανίζεται μέσα από την ποίηση ανώνυμων και επώνυμων ποιητών που εμπνεύστηκαν από αυτήν. Τρίτον, όσον αφορά τη σύνθεση, υπάρχουν δύο διαφορές ή δύο καινοτομίες: στα Ανθολόγια που δημοσιεύονται το 2003 και διδάσκονται έως σήμερα (2023), εμφανίζονται επιστημονικοί όροι και η έννοια του θανάτου. Με τον τρόπο αυτό, οι σχεδιαστές και οι επιμελητές των Ελληνικών Ανθολόγων Δημοτικού Σχολείου, καλλιεργώντας την αισθητική, απευθύνονται και στα συναισθήματα των μαθητών, παρουσιάζοντας την ομορφιά της Άνοιξης μέσα από συναισθηματικά γλαφυρές αφηγήσεις.

Όσον αφορά τις ποσοτικές παρατηρήσεις, η ανάλυση περιεχομένου αποκάλυψε μια σταδιακή μείωση του αριθμού των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, από τα Ανθολόγια των Α΄ - Β΄ τάξεων, όπου βρίσκουμε τον μεγαλύτερο αριθμό, μέχρι τη μείωση των αποσπασμάτων στα Ανθολόγια των Γ΄ - Δ΄ τάξεων, και την πλήρη απουσία τους στα Ανθολόγια των Ε΄ - ΣΤ΄ τάξεων. Αυτή η ποσοτική παρατήρηση βασίζεται σε υπολογισμό των δεδομένων σε τρία επίπεδα, δηλαδή σε επίπεδο αποσπασμάτων, λέξεων και χαρακτήρων, προκειμένου να επιτευχθεί η ακριβέστερη δυνατή καταμέτρηση των καταγεγραμμένων δεδομένων. Σε αυτό το στάδιο, πρέπει να γίνει η εξής παρατήρηση: οι ποσοτικές αναλύσεις που πραγματοποιήθηκαν αποκάλυψαν μια αταξία στην εμφάνιση των διαγραμμάτων. Ενώ στον οριζόντιο άξονα, η ποσοτική σημασία των Ανθολογίων είναι κανονική, στον κάθετο άξονα, όσον αφορά, αναπόφευκτα, τον αριθμό των χαρακτήρων, οι τιμές είναι συχνά πολύ υψηλές. Αυτή η αριθμητική διαφορά δεν επέτρεψε την ιδανικά σαφή συγκριτική απεικόνιση των στατιστικών ράβδων μεταξύ των διαγραμμάτων των λογοτεχνικών αποσπασμάτων, των λέξεων και των χαρακτήρων. Συνεπώς, ήταν προτιμότερο να παρουσιαστούν με σαφήνεια, τόσο σε διαφορετικά διαγράμματα όσο και σε μια συνολική στατιστική απεικόνιση αποσπασμάτων, λέξεων και χαρακτήρων, η οποία, ιδίως λόγω των κατακόρυφων διαστάσεων των σελίδων Α4,

είναι πιο ευανάγνωστη. Έτσι, από την ποσοτική ανάλυση του περιεχομένου, όπως φαίνεται στον πίνακα που είναι αφιερωμένος σε αυτό το θέμα, είναι δυνατόν να παρατηρηθούν οι ποσοτικές διαφορές μεταξύ των ανθολογιών του 1975 και των ανθολογιών του 2003, όπως προκύπτουν από την καταμέτρηση των δεδομένων στα τρία επίπεδα που αναφέρονται ανωτέρω. Για παράδειγμα, ήταν δυνατόν να παρατηρηθεί ότι στο Ανθολόγιο των Α΄ -Β΄ τάξεων του 1975 κατηγοριοποιήθηκαν τέσσερα (4) αποσπάσματα, τα οποία αποτελούνται διαδοχικά από 190 λέξεις και 940 χαρακτήρες[959] , σε σύγκριση με τα τρία (3) αποσπάσματα στο αντίστοιχο Ανθολόγιο του 2003, τα οποία αντιπροσωπεύονται από 168 λέξεις και 830 χαρακτήρες. Το ίδιο ισχύει και για τα εγχειρίδια των Γ΄ - Δ΄ τάξεων, καθώς το εγχειρίδιο του 1975 περιέχει δύο (2) αποσπάσματα, τα οποία αποτελούνται από 38 λέξεις και 210 χαρακτήρες, σε σύγκριση με ένα (1) μόνο απόσπασμα στο αντίστοιχο εγχειρίδιο του 2003, το οποίο αποτελείται από 38 λέξεις και 190 χαρακτήρες. Συμπερασματικά, υπάρχει μια πτωτική τάση στην έννοια της ανοιξιάτικης ομορφιάς. Ο πίνακας 1.1.α. για την ποσοτική ανάλυση έχει ως εξής:

Πίνακας 1.1.α
Ποσοτική ανάλυση
Α) Χαρούμενη, γιορτινή, στολισμένη, παινεμένη και χιλιοτραγουδισμένη, άνοιξη

	Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	4	3	2	1	0	0
Λέξεις	190	168	38	38	0	0
Χαρακτήρες	940	830	210	190	0	0

Στον κύκλο του χρόνου, την όμορφη Άνοιξη ακολουθεί πάντα η καλοκαιρινή περίοδος. Έτσι, στο δεύτερο υποκεφάλαιο που ακολουθεί, η εποχή που μελετάται είναι αυτή του όμορφου, μοσχομυριστού και καρποφόρου Καλοκαιριού.

Β) Όμορφο, μοσχομυριστό και καρποφόρο καλοκαίρι

Η ανάλυση του περιεχομένου του θεματικού πίνακα 1.1.Β., αφιερωμένου στη μελέτη αυτής της αναπαράστασης του όμορφου, μοσχομυριστού και καρποφόρου Καλοκαιριού, οδηγεί σε δύο παρατηρήσεις, η πρώτη ποιοτική και η δεύτερη ποσοτική.

[959] Όπως αναφέρθηκε στη γενική εισαγωγή της παρούσας Διατριβής, στην περιοχή παρουσίασης της μεθόδου ανάλυσης περιεχομένου, υπολογίζεται ο αριθμός των χαρακτήρων των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα κενά μεταξύ των λέξεων.

Από ποιοτική άποψη, τρεις παρατηρήσεις μπορούν να γίνουν με την ομαδοποίηση των δεδομένων κατά θεματικές ενότητες. Η πρώτη είναι ότι η διαχρονική ομορφιά του Καλοκαιριού εμφανίζεται μόνο στα Ανθολόγια των Ε΄ - ΣΤ΄ τάξεων, ενώ απουσιάζει εντελώς από εκείνα των προηγούμενων σχολικών τάξεων, δηλαδή των Α΄-Β΄ και Γ΄-Δ΄, αντίστοιχα. Η δεύτερη δείχνει ότι υπάρχει διαφορά μεταξύ των δύο σχολικών εγχειριδίων λογοτεχνίας, που εκδόθηκαν το 1975 και το 2003 αντίστοιχα, όσον αφορά τον μήνα που διηγείται το καλοκαίρι. Στο Ανθολόγιο του 1975, οι συντάκτες επέλεξαν τον Ιούνιο, με τα μοσχομυριστά τριαντάφυλλα, ενώ στο Ανθολόγιο του 2003, οι συντάκτες επέλεξαν τον Αύγουστο και τα φρούτα που προσφέρει. Τρίτον, αξίζει να σημειωθεί ότι οι δύο συγγραφείς, των οποίων τα λογοτεχνικά αποσπάσματα κατηγοριοποιήθηκαν και αναπαριστούν το καλοκαίρι, ανήκουν και οι δύο, στη γενιά του 1930 και ότι τα δύο εν λόγω έργα εκδόθηκαν την ίδια περίοδο, με διαφορά επτά ετών. Πρόκειται για το βιβλίο *Ιστορία ενός οδοιπόρου* του Στρατή Δούκα που εκδόθηκε το 1968 και το βιβλίο *Αναφορά στον Γκρέκο* του Καζαντζάκη που εκδόθηκε μετά το θάνατό του, το 1961.

Όσον αφορά τις ποσοτικές παρατηρήσεις, αποκαλύπτουν ότι η αναπαράσταση του Καλοκαιριού, ως όμορφο, μοσχομυριστό και καρποφόρο, αντιπροσωπεύεται από ένα μόνο απόσπασμα σε καθένα από τα δύο εγχειρίδια Λογοτεχνίας, καθώς και από σχεδόν ίσο αριθμό λέξεων ή χαρακτήρων, με ένα μικρό πλεονέκτημα για το εγχειρίδιο του 1975.

Πιο συγκεκριμένα, ο ποσοτικός πίνακας 1.1.β. παρατίθεται παρακάτω:

Πίνακας 1.1.β
Ποσοτική ανάλυση
Β) Όμορφο, μοσχομυριστό και καρποφόρο καλοκαίρι

	Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	0	0	0	0	1	1
Λέξεις	0	0	0	0	36	33
Χαρακτήρες	0	0	0	0	175	162

Μέχρι τώρα, σε αυτή την ερευνητική εργασία, η ομορφιά της φύσης αντιπροσωπεύεται από τις εποχές της Άνοιξης και του Καλοκαιριού. Στο υποκεφάλαιο που ακολουθεί, γίνεται λόγος μέσα από τη σύγκριση των δύο επικρατέστερων εποχών του έτους, του χειμώνα και του καλοκαιριού.

Γ) Οι δυο κυρίαρχες εποχές του χρόνου

Η μελέτη του πίνακα 1.1.Γ., ο οποίος περιέχει κατηγοριοποιημένα στοιχεία για τις δύο αυτές εποχές του έτους, οδηγεί στις ακόλουθες δύο παρατηρήσεις, η πρώτη ποιοτική και η δεύτερη ποσοτική.

Πρώτον, από ποιοτική άποψη, παρατηρήθηκε ότι η ομορφιά της φύσης, η οποία αφηγείται μέσα από τις δύο κυρίαρχες εποχές του έτους, εμφανίζεται μόνο στα Ανθολόγια των Γ΄-Δ΄ τάξεων, ενώ απουσιάζει εντελώς από τα Ανθολόγια των υπολοίπων σχολικών τάξεων, δηλαδή των Α΄-Β΄ και Ε΄-ΣΤ΄ τάξεων, αντίστοιχα.

Για να αναδείξουν την ομορφιά της Άνοιξης και του Καλοκαιριού, οι συγγραφείς των σχολικών εγχειριδίων επέλεξαν λογοτεχνικά αποσπάσματα που αφηγούνται την ομορφιά της φύσης μέσα από εικονογραφικές περιγραφές, όπως οι *σπόροι που κείτονται κάτω από το χιόνι, περιμένοντας την Άνοιξη και το Καλοκαίρι να ανθίσουν, τα φύλλα που αγαπούν τα κλαδιά τους και οι εποχές που περνούν από πάνω τους διαδοχικά, οι συνομιλίες μεταξύ των δέντρων και η άφιξη των αποδημητικών πουλιών...*

Αυτές οι περιγραφές, χάρη στον «σχετικά διαχρονικό χαρακτήρα τους, (που) παραμένουν σε αντικείμενα ή όντα που παγώνουν σε μια χρονική στιγμή»[960] για να αναδείξουν περαιτέρω τις αναπαραστάσεις τοποθετώντας τις σε μια ετερότητα, απέναντι σε μια άλλη εποχή του χρόνου, τον Χειμώνα.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, όσον αφορά την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, υπάρχουν περισσότερα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα στα Ανθολόγια των Γ΄ - Δ΄ τάξεων του 1975 και λιγότερα σε αυτά που εκδόθηκαν το 2003. Ωστόσο, θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι, παρόλο που μόνο ένα απόσπασμα κατηγοριοποιείται στο Ανθολόγιο του 2003, η διαφορά όσον αφορά τις λέξεις και, κατά συνέπεια, τους χαρακτήρες, μεταξύ των δύο σχολικών εγχειριδίων δεν είναι πολύ σημαντική. Μάλιστα, στα δύο εγχειρίδια, οι διαφορές ως προς τον αριθμό δεν είναι πολύ σημαντικές, αφού, για το θέμα που μελετάται, παρόλο που υπάρχουν 4 λογοτεχνικά αποσπάσματα, που καταμετρώνται στο Ανθολόγιο των Γ' – Δ' Τάξεων του 1975, που αποτελούνται από 261 λέξεις ή 1355 χαρακτήρες, εντούτοις, στο

---

[960] JENNY Laurent, Département de Français moderne, Université de Genève, *Méthodes et problèmes*, «La description, II.2.1. Suspens ou progression du récit», Γενεύη, 2004.
https://www.unige.ch/lettres/framo/enseignements/methodes/description/deintegr.html#de022000
Ανακτήθηκε στις 15 June, 07:26: «Αλλά η περιγραφή είναι σχετικά διαχρονική. Παραμένει σε αντικείμενα ή όντα που παγώνει σε μια χρονική στιγμή. Για να προετοιμάσει το σκηνικό της δράσης ή να παρουσιάσει τους χαρακτήρες, η αφήγηση διακόπτει την πορεία των γεγονότων. Αυτό έχει συνέπειες για την ταχύτητα της αφήγησης. Η περιγραφή είναι μια παύση, μια ανάπαυλα στην αφήγηση. Αν παραταθεί, απειλεί τη δραματική εξέλιξη της ιστορίας».

αντίστοιχο Ανθολόγιο του 2003, υπάρχει μόνο 1 απόσπασμα, αλλά το οποίο είναι σχετικά εκτενές, το οποίο αποτελείται από 169 λέξεις ή 798 χαρακτήρες, όπως εμφανίζεται στον ακόλουθο στατιστικό πίνακα 1.1.γ.:

Πίνακας 1.1.γ. Ποσοτική ανάλυση Γ) Οι δυο κυρίαρχες εποχές του χρόνου						
	Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	0	0	4	1	0	0
Λέξεις	0	0	261	169	0	0
Χαρακτήρες	0	0	1355	798	0	0

Η μελέτη της ομορφιάς της φύσης μέσα από την εναλλαγή των εποχών συμπληρώνεται από τη μελέτη του δεύτερου κεφαλαίου του πρώτου μέρους, το οποίο επικεντρώνεται στην *ομορφιά της φύσης: το μεγαλείο της, που φωτίζεται από τον ήλιο και τα αστέρια, αρωματίζεται από τα λουλούδια, ζωγραφίζεται από τους ποιητές και τους συγγραφείς και αναδεικνύεται από τον πλούτο της χλωρίδας και της πανίδας της, σε γη, ουρανό και θάλασσα.*

Κεφάλαιο 2°: Ομορφιά της φύσης: το μεγαλείο της, όπως φωτίζεται από τον ήλιο και τ' αστέρια, όπως το αρωματίζουν τ' άνθη, το ζωγραφίζουν ποιητές και συγγραφείς, το καταδεικνύει η πλούσια χλωρίδα και πανίδα της σε γη, ουρανό και θάλασσα

Μετά τη μελέτη της ομορφιάς της φύσης μέσω των εποχών στο προηγούμενο συνοπτικό κεφάλαιο, το κεφάλαιο αυτό εξετάζει το μεγαλείο της. Αυτό το μεγαλείο παρουσιάζεται μέσα από τα διάφορα υποκεφάλαια που προέκυψαν μέσα από την ανάλυση περιεχομένου και τη θεματική κατηγοριοποίηση αποσπασμάτων από όλες τα Ανθολόγια, διαχρονικά, από το 1975 έως σήμερα.

Η ανάλυση περιεχομένου επέτρεψε και διαμόρφωσε έτσι τη θεματική δομή του παρόντος κεφαλαίου, η οποία παρουσιάζεται στο κάτωθι πλάνο και έχει την ακόλουθη δομή:

Α) Μεγαλοπρεπής, επιβλητική
Β) Ήλιος, ο φωτεινός σηματοδότης της
Γ) Ο ουρανός, απέραντος και γεμάτος με πλουμιστά, φωτεινά, ουράνια σώματα
Δ) Αρώματα ανθισμένων λουλουδιών, που ευωδιάζουν
Ε) Έντονα χρώματα
ΣΤ) Χλωρίδα, πανίδα και υπέδαφος που μαγεύουν

Ζ) Στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά
Η) Απέραντη και κρυστάλλινη θάλασσα

Αυτό το δεύτερο κεφάλαιο, με τίτλο Η *ομορφιά της φύσης,* χωρίζεται σε **οκτώ** (8) υποκεφάλαια που παρουσιάζουν τη φύση ως *μεγαλοπρεπής* και *επιβλητική*, με *τον ήλιο ως φωτεινό σηματοδότη της και τον απέραντο ουρανό της γεμάτο με φωτεινά χρωματιστά ουράνια σώματα- ευωδιαστή με πολύχρωμα λουλούδια*, *υπέροχη χάρη στη μαγευτική χλωρίδα και πανίδα, καθώς και στο μαγευτικό υπέδαφος,* που κοσμούν μια *ευωδιαστή, γλυκόλαλη στεριά* και μια *κρυστάλλινη, απέραντη θάλασσα*.

Μετά την περίληψη του περιεχομένου του αντίστοιχου πίνακα, ο οποίος, όπως συνηθίζεται σε αυτή την περίληψη, ενσωματώνεται στο κύριο σώμα της Διατριβής, θα σχολιαστούν τα αποτελέσματα, όπως αυτά προκύπτουν από την ανάλυση περιεχομένου, με τη θεματική σειρά που περιγράφεται ανωτέρω.

Α) Μεγαλοπρεπής, επιβλητική

Σε αυτό το πρώτο υποκεφάλαιο, η ομορφιά της φύσης εμφανίζεται *μεγαλοπρεπής, (και) επιβλητική*. Η μελέτη της αντίστοιχης ενότητας του θεματικού πίνακα 1.2.Α. οδηγεί στις εξής δύο παρατηρήσεις, η πρώτη ποιοτικού και η δεύτερη ποσοτικού χαρακτήρα: η πρώτη αφορά την παρατήρηση ότι το μεγαλείο και η επιβλητικότητα της ομορφιάς της φύσης αναδύονται μέσα από τις γλαφυρές περιγραφές τοπίων, ζώων και πουλιών και εμφανίζονται μόνο στα Ανθολόγια των Α' – Β' τάξεων του Δημοτικού, ενώ απουσιάζουν από τα Ανθολόγια των υπολοίπων τάξεων. Η δεύτερη παρατήρηση, ποσοτικού χαρακτήρα, αφορά το ποσοστό που αντιπροσωπεύει η προαναφερθείσα θεματική στα Ανθολόγια του Δημοτικού σχολείου.

Όσον αφορά την ποιοτική ανάλυση, μπορούν να διατυπωθούν τρεις παρατηρήσεις. Πρώτον, τα ψηλά δέντρα, τα οποία μοιάζουν να αγγίζουν τον ουρανό, αποτελούν σύμβολο της μεγαλοπρέπειας και του μεγαλείου της ομορφιάς της φύσης. Δεύτερον, το υγρό στοιχείο, δηλαδή το ρέμα και τα γαλαζοπράσινα νερά του, καθώς και η απεραντοσύνη της θάλασσας, παίζουν σημαντικό ρόλο στην οικοδόμηση αυτής της μεγαλοπρέπειας και ομορφιάς. Τρίτον, τα άγρια ζώα και το εξωτικό, τροπικό τοπίο της ερήμου δημιουργούν μια έντονη αίσθηση θαυμασμού, ενισχύοντας το μεγαλείο και την επιβλητικότητα της φύσης.

Όσον αφορά την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, η οποία διενεργήθηκε και παρουσιάζεται σε γραφική μορφή, μπορεί να διαπιστωθεί ότι η θέση που καταλαμβάνει η μεγαλοπρεπής και επιβλητική ομορφιά της φύσης, διαχρονικά, στα Ανθολόγια των Α΄ - Β΄ τάξεων, είναι μεγαλύτερη στα Ανθολόγια που εκδόθηκαν το 2003. Είναι επίσης σημαντικό να σημειωθεί ότι το Ανθολόγιο του 1975 των Α΄ - Β΄ τάξεων περιέχει σημαντικά μικρότερη

ποσότητα στοιχείων που αντιπροσωπεύουν το μεγαλείο και την ομορφιά της φύσης. Η παρατήρηση αυτή είναι εμφανής στα δύο αντίστοιχα γραφήματα, τόσο σε επίπεδο αποσπασμάτων όσο και σε επίπεδο λέξεων και χαρακτήρων. Η ποσοτική μελέτη στο σύνολό της φαίνεται στον ακόλουθο στατιστικό πίνακα 1.2.α.:

Πίνακας 1.2.α.
Ποσοτική ανάλυση
Α) Μεγαλοπρεπής, επιβλητική

	Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	1	3	0	0	0	0
Λέξεις	20	150	0	0	0	0
Χαρακτήρες	102	731	0	0	0	0

Συνοψίζοντας, είναι σαφές ότι η επίκληση στα συναισθήματα των μαθητών είναι προφανής, με την παρουσίαση του μαγευτικού χαρακτήρα της φύσης και την εξιστόρηση των συναισθημάτων, μέσω των ζωντανών περιγραφών των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων και μέσω της έκφρασης της επιστημονικής πραγματικότητας.

Στο δεύτερο υποκεφάλαιο, που ακολουθεί αμέσως μετά, ο ήλιος, *φωτεινός σηματοδότης της* ομορφιάς της *φύσης*, λάμπει για να τη φωτίσει.

Β) Ο ήλιος, φωτεινός σηματοδότης της

Ο Ήλιος, το λαμπρότερο αστέρι του γαλαξία, ως φωτεινός δείκτης της ομορφιάς της φύσης, έχει αναλυθεί και μελετηθεί σε αυτό το δεύτερο υποκεφάλαιο και εμφανίζεται στον θεματικό πίνακα 1.2.Β. που είναι αφιερωμένος σ' αυτόν. Η μελέτη του αντίστοιχου τμήματος του πίνακα οδηγεί στις ακόλουθες δύο παρατηρήσεις, η πρώτη ποιοτικού και η δεύτερη ποσοτικού χαρακτήρα: η πρώτη αφορά την παρατήρηση ότι ο ήλιος, ακτινοβόλος, απλώνει τη λάμψη και τη ζεστασιά του πάνω στη γη και την κοσμεί, με την πάροδο του χρόνου, μόνο στα Ανθολόγια των Γ΄ - Δ΄ τάξεων που εκδόθηκαν τόσο το 1975 όσο και το 2003. Η δεύτερη παρατήρηση, ποσοτικού χαρακτήρα, αφορά τον αριθμό και την αύξηση της ποσότητας των κατηγοριοποιημένων αποσπασμάτων, για το Ανθολόγιο των Γ' – Δ' τάξεων. Η διαφορά ανάμεσα στα δύο Ανθολόγια είναι προφανής.

Όσον αφορά την ποιοτική ανάλυση, και πάλι στον αντίστοιχο πίνακα, η ευχαρίστηση της θέασης του ήλιου παρατηρείται την αυγή και το σούρουπο. Ο ήλιος, που περιγράφεται ως *φλογερό κόκκινο τόπι*, περιγράφεται τόσο όμορφα την αυγή, όταν μοιάζει να αναδύεται από τη θάλασσα *μέσα από έναν ουρανό που δεν ήταν πάνω αλλά κάτω*.

Εξετάζοντας σε βάθος τα χωρία που ταξινομούνται στον αντίστοιχο πίνακα, μπορεί να γίνει αντιληπτή η αλληλεπίδραση του ήλιου με την πεδιάδα, τα βουνά, τα δάση, την

επιφάνεια και τον πυθμένα της θάλασσας. Τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα είναι γεμάτα παρομοιώσεις, μεταφορές και προσωποποιήσεις. Στο σημείο αυτό, είναι απαραίτητο να σημειωθεί ότι στην παρούσα Διατριβή δεν διερευνάται η λογοτεχνικότητα των κατηγοριοποιημένων κειμένων των Ανθολογίων, καθώς αυτό θα αποτελούσε ένα άλλο κομμάτι έρευνας. Παρ' όλα αυτά, κρίθηκε σημαντικό να αναφερθεί εν συντομία το φαινόμενο αυτό, διότι υπάρχουν διαλεκτικά μοτίβα, τα οποία αναφέρθηκαν ανωτέρω και αφορούν όλα ανεξαιρέτως τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα.

Όσον αφορά την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, μπορούν να γίνουν τέσσερις παρατηρήσεις. Πρώτον, το Ανθολόγιο των Γ΄ - Δ΄ τάξεων του 1975 καταμετρά τέσσερα (4) λογοτεχνικά αποσπάσματα σε σύγκριση με οκτώ (8), που καταμετρώνται στο Ανθολόγιο του 2003. Δεύτερον, τα σχολικά εγχειρίδια του 2003 περιέχουν διπλάσια αποσπάσματα σε σχέση με τα εγχειρίδια του 1975. Πράγματι, τέσσερα (4) αποσπάσματα κατηγοριοποιούνται στο Ανθολόγιο των Γ΄ - Δ΄ τάξεων του 1975 σε σύγκριση με τα οκτώ (8) που καταγράφονται στο Ανθολόγιο του 2003. Τρίτον, η ίδια τάση ισχύει και για τον αριθμό των λέξεων και των χαρακτήρων. Τέταρτον, η αναπαράσταση του ήλιου, ο οποίος είναι ο *φωτεινός σηματοδότης της* ομορφιάς της φύσης, εμφανίζεται μόνο στα Ανθολόγια των Γ΄ - Δ΄ τάξεων. Η ποσοτική μελέτη στο σύνολό της εμφανίζεται στον ακόλουθο στατιστικό πίνακα 1.2.β.:

Πίνακας 1.2.β.
Ποσοτική ανάλυση
Β) Ο ήλιος, φωτεινός σηματοδότης της

	Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	0	0	4	8	0	0
Λέξεις	0	0	261	393	0	0
Χαρακτήρες	0	0	1264	1941	0	0

Συνοψίζοντας, η επίκληση στα συναισθήματα των μαθητών είναι εμφανής κι επιτυγχάνεται διαμέσου της παρουσίασης της φωτεινότητας του ήλιου, που φωτίζει την ομορφιά της φύσης, μέσω των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων. Η καλλιέργεια της καλαισθησίας ενθαρρύνεται από τις λεπτομερείς περιγραφές των λογοτεχνικών αποσπασμάτων, τα οποία αφηγούνται την ομορφιά της φύσης με όμορφα χρώματα και τοπία, δημιουργώντας όμορφες εικόνες στους μαθητές εξάπτοντάς τους την φαντασία. Τέλος, τα αποσπάσματα αυτά παρουσιάζουν στους μαθητές την επιστημονική πραγματικότητα, καθώς με λογοτεχνικό λόγο αναφέρονται στη διάθλαση του φωτός και στις πολύχρωμες δέσμες που δημιουργεί όταν περνάει από μια σχισμή.

Έτσι, αφού παρουσιάστηκε η ομορφιά της φύσης *που φωτίζεται από* το φως του ήλιου, η επόμενη θεματική ενότητα ερευνά τον γαλάζιο ουρανό και τα άλλα ουράνια σώματα που κοσμούν και στολίζουν τη φύση.

Γ) Ο ουρανός, απέραντος και γεμάτος με πλουμιστά, φωτεινά, ουράνια σώματα

Αν και η προηγούμενη θεματική ενότητα ήταν αφιερωμένη στον ήλιο, είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι το ίδιο αυτό άστρο, η πηγή της γήινης ζωής, είναι επίσης παρόν εδώ. Πρέπει να σημειωθεί ότι η παρουσία του ήλιου σε δύο διαφορετικές θεματικές ενότητες, εκείνη στην οποία περιγράφεται ως *σηματοδότης* και εκείνη που είναι αφιερωμένη στον ουρανό, δικαιολογείται από τον κανόνα από τον οποίο εξαρτάται η κατηγοριοποίηση των δεδομένων, ο οποίος απαιτεί μερικές φορές το ίδιο απόσπασμα να παρουσιάζεται σε δύο διαφορετικές θεματικές στήλες. Όσον αφορά τον ήλιο, φωτίζει τη φύση, αλλά ταυτόχρονα είναι ένα από τα ουράνια σώματα που κοσμούν τον ουρανό. Όπως συνηθίζεται στην παρούσα διδακτορική Διατριβή, η μελέτη του προαναφερθέντος τμήματος του αντίστοιχου πίνακα 1.2.Γ. επιτρέπει δύο παρατηρήσεις, μία ποιοτική και μία ποσοτική.

Από ποιοτική άποψη, μπορεί να διαπιστωθεί ότι ο ουρανός, με όλα τα άλλα ουράνια σώματα που τον απαρτίζουν, απεικονίζεται με πολύ εγκωμιαστικό τρόπο ως πηγή καλλωπισμού για τη γη. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι η αναπαράσταση αυτή υπάρχει μόνο στα σχολικά εγχειρίδια των δύο τελευταίων τάξεων του Δημοτικού σχολείου, δηλαδή των Ε' - ΣΤ΄, που εκδόθηκαν τόσο το 1975 όσο και το 2003. Οι αναπαραστάσεις στα σχολικά εγχειρίδια λογοτεχνίας παρουσιάζουν τον ήλιο με τρεις τρόπους: πρώτον, φωτίζει τις στέγες των σπιτιών και κάνει τα γαλήνια νερά να φωσφορίζουν. Δεύτερον, με μια ακτίνα ηλιακού φωτός, δημιουργεί το ουράνιο τόξο που, όπως και τα αστέρια, κοσμεί τον ουράνιο θόλο. Τρίτον, σύμφωνα με το δημοφιλές τραγούδι, ο ήλιος παντρεύεται το φεγγάρι και προσκαλεί όλα τα αστέρια του ουρανού να γίνουν μάρτυρές τους. Αυτή η τελευταία αναπαράσταση αξίζει να μελετηθεί πιο προσεκτικά, επειδή οι συγγραφείς των σχολικών εγχειριδίων τη συνδέουν με ένα λιγότερο λογοτεχνικό και περισσότερο επιστημονικό μάθημα, καθώς λένε ότι ο ήλιος «παντρεύεται» με τη σελήνη αναφερόμενοι στην έκλειψη σελήνης, επειδή το φαινόμενο αυτό συνοδεύεται και από την παρουσία των αστεριών, κάτι που δεν συμβαίνει όταν υπάρχει έκλειψη ηλίου. Ο ουρανός εμφανίζεται όμορφος και επιβλητικός, με τον ήλιο, το φεγγάρι και τα αστέρια, αλλά και με το ουράνιο τόξο, ένα φυσικό φαινόμενο που οφείλεται στη διάθλαση των ακτίνων του ήλιου και στις σταγόνες της βροχής που παγιδεύονται στα σύννεφα. Όπως δείχνει ο αντίστοιχος πίνακας ανάλυσης περιεχομένου, το συγκεκριμένο θέμα, το οποίο αντιπροσωπεύει την απεραντοσύνη του ουρανού, καθώς και τα όμορφα, φωτεινά ουράνια σώματα που συνθέτουν τα πλούσια στολίδια του, στολίζει τη φύση. Όπως προαναφέρεται η συγκεκριμένη θεματική, που αντιπροσωπεύει την απεραντοσύνη και την ομορφιά του ουρανού, εμφανίζεται διαχρονικά μόνο στα σχολικά εγχειρίδια των Ε΄ - ΣΤ΄ τάξεων του 1975 και 2003 αντίστοιχα.

Όσον αφορά την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, παρόλο που το Ανθολόγιο των Ε΄ - ΣΤ΄ τάξεων του 1975 περιέχει ελαφρώς περισσότερα λογοτεχνικά αποσπάσματα από το αντίστοιχο του 2003 (3 αποσπάσματα έναντι 2), όσον αφορά τον αριθμό των λέξεων και των

χαρακτήρων περιέχουν διπλάσιο αριθμό. Το σύνολο της ποσοτικής μελέτης παρουσιάζεται στον στατιστικό πίνακα 1.2.γ. που παρατίθεται κατωτέρω:

Πίνακας 1.2.γ. Ποσοτική ανάλυση Γ) Ο ουρανός, απέραντος και γεμάτος με πλουμιστά, φωτεινά, ουράνια σώματα						
	Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ 1975**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	0	0	0	0	3	2
Λέξεις	0	0	0	0	121	51
Χαρακτήρες	0	0	0	0	645	259

Συνοψίζοντας, περιγράφοντας την ομορφιά της φύσης που φωτίζεται από τα ουράνια σώματα, οι συγγραφείς των σχολικών εγχειριδίων προσπαθούν να επιτύχουν έναν τριπλό στόχο: πρώτον, να ενθαρρύνουν τους μαθητές να νιώσουν χαρά προσκαλώντας τους στον «γάμο» του ήλιου και της σελήνης- δεύτερον, καλλιεργούν την αισθητική μέσα από όμορφες αφηγήσεις που δημιουργούν, αντίστοιχα, όμορφες εικόνες, ενώ τους παρουσιάζουν, τρίτον, την επιστημονική πραγματικότητα διδάσκοντάς τους για τα ουράνια σώματα του ηλιακού συστήματος στο οποίο ανήκει η γη στην οποία ζουν.

Έτσι, σε αυτό το υποκεφάλαιο, η ομορφιά της φύσης φωτίζεται όχι μόνο από το φως του ήλιου, αλλά και από τον γαλάζιο ουρανό και τα άλλα ουράνια σώματα που επίσης στολίζουν και κοσμούν μια φύση γεμάτη με ευωδιαστά λουλούδια που την αρωματίζουν.

Δ) Αρώματα ανθισμένων λουλουδιών, που ευωδιάζουν

Από τον ουρανό και το φως του, αυτή η ερευνητική εργασία διασχίζει το διάστημα για να φτάσει στη γη και στα αρώματα των ανθισμένων λουλουδιών που την αρωματίζουν. Η μελέτη αυτή βασίστηκε στην ανάλυση του θεματικού πίνακα 1.2.Δ., ο οποίος περιέχει κατηγοριοποιημένες φράσεις που αντιπροσωπεύουν τα αρώματα των λουλουδιών, επιτρέποντάς, όπως συνηθίζεται, δύο διαφορετικές ομάδες παρατηρήσεων, μία ποιοτική και μία ποσοτική.

Όσον αφορά τα ποιοτικά σχόλια, πρέπει να σημειωθεί ότι τα αρωματικά λουλούδια αναφέρονται μόνο στα σχολικά Ανθολόγια των Α' – Β' τάξεων του Δημοτικού, που εκδόθηκαν τόσο το 1975 όσο και το 2003. Η εικόνα της ευωδιαστής γης δεν εμφανίζεται στα άλλα Ανθολόγια των μεσαίων και μεγαλύτερων τάξεων, διαχρονικά. Σε αυτά τα σχολικά εγχειρίδια, τα λουλούδια που αρωματίζουν τον αέρα περιλαμβάνουν τα τριαντάφυλλα και τα γιασεμιά, αλλά υπάρχουν και άλλα, ανώνυμα λουλούδια που κοσμούν τη φύση με τα διάφορα χρώματα και αρώματά τους.

Όσον αφορά τα ποσοτικά σχόλια, είναι δυνατόν να γίνει ένα γενικό σχόλιο και ένα δεύτερο μερικό σχόλιο που αποκαλύπτει την πραγματική ποσοτική σχέση μεταξύ των εν λόγω εγχειριδίων.

Όσον αφορά τη γενική παρατήρηση, επαναλαμβάνοντας αυτό που έχει ήδη αναφερθεί, δηλαδή ότι η αναπαράσταση των λουλουδιών που ευωδιάζουν υπάρχει μόνο στα Ανθολόγια των Α΄ - Β΄ τάξεων, θα πρέπει να επισημανθεί ότι στο εγχειρίδιο του 1975 υπάρχουν μόνο δύο λογοτεχνικά αποσπάσματα σε σύγκριση με ένα στο αντίστοιχο Ανθολόγιο του 2003. Φαίνεται επομένως ότι, δεδομένης της απουσίας αυτής της αναπαράστασης από τα άλλα Ανθολόγια τόσο το 1975 όσο και το 2003, ο αριθμός των αποσπασμάτων είναι πολύ μικρός. Ωστόσο, όσον αφορά τη μερική παρατήρηση, ο παράλληλος υπολογισμός του αριθμού των λέξεων και των χαρακτήρων επιτρέπει μια ενδιαφέρουσα ανακάλυψη, διότι η θέση που καταλαμβάνει η αναπαράσταση που μελετάται σε αυτή τη θεματική ενότητα, ενώ αφορά τρία διαφορετικά επίπεδα, εκείνο των λογοτεχνικών αποσπασμάτων, εκείνο των λέξεων και εκείνο των χαρακτήρων, προσφέρει μια πιο ακριβή ποσοτική σχέση. Τα δύο κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα αποτελούνταν από 117 λέξεις και 552 χαρακτήρες το 1975, σε σύγκριση με μόλις 15 λέξεις και 52 χαρακτήρες το 2003.

Ολόκληρη η ποσοτική μελέτη παρουσιάζεται στον στατιστικό πίνακα 1.2.δ. παρακάτω:

Πίνακας 1.2.δ.
Ποσοτική ανάλυση
Δ) Αρώματα ανθισμένων λουλουδιών, που ευωδιάζουν

	Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	2	1	0	0	0	0
Λέξεις	117	15	0	0	0	0
Χαρακτήρες	552	81	0	0	0	0

Επιπλέον, ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στα αρώματα των τριαντάφυλλων και των γιασεμιών, καθώς οι συγγραφείς των σχολικών εγχειριδίων διδάσκουν και ένα πιο τεχνικό, ακόμη και επιστημονικό μάθημα, διδάσκοντας στους μαθητές ότι τα προαναφερθέντα λουλούδια ανήκουν σε μια κατηγορία που περιέχει υψηλά επίπεδα μη τοξικών κετονών που είναι ωφέλιμες για τον άνθρωπο.

Και από τα αρώματα, η παρούσα ερευνητική εργασία κατευθύνεται προς τα χρώματα που όχι μόνο στολίζουν τη φύση, αλλά και εμπνέουν τους καλλιτέχνες να τα ζωγραφίσουν.

Ε) Έντονα χρώματα

Τα έντονα χρώματα κάνουν τη φύση ακόμη πιο όμορφη.

Η ανάγνωση του πίνακα 1.2.Ε. που είναι αφιερωμένος σε αυτή τη θεματική επιτρέπει δύο συνήθεις παρατηρήσεις, μία ποιοτική και μία ποσοτική.

Από ποιοτική άποψη, έχει παρατηρηθεί ότι τα *έντονα χρώματα που ζωγραφίζουν και στολίζουν τη φύση* περιγράφονται διαχρονικά μόνο στα βιβλία Λογοτεχνίας των δύο πρώτων τάξεων του Δημοτικού σχολείου, δηλαδή σ' αυτά των Α' – Β' τάξεων. Τα χρώματα που εκφράζουν την ομορφιά της φύσης χρωματίζοντάς την σε κάθε εποχή είναι κυρίως το λευκό, το οποίο περιλαμβάνει όλα τα χρώματα του ορατού φάσματος, δηλαδή τα χρώματα του ουράνιου τόξου, το κόκκινο, το μπλε ή το λουλακί, το χρυσό του ήλιου, το ασημένιο του φεγγαριού, το μαύρο και το πράσινο του χόρτου.

Όσον αφορά τη θέση που καταλαμβάνει η αναπαράσταση που μελετάται σε αυτή τη θεματική ενότητα, παρατηρείται ότι ο αριθμός των αντίστοιχων αποσπασμάτων είναι 5 στο εγχειρίδιο του 1975 έναντι 4 στο εγχειρίδιο του 2003. Η ίδια τάση παρατηρείται και όσον αφορά τον αριθμό των λέξεων και των χαρακτήρων.

Το σύνολο της ποσοτικής μελέτης παρουσιάζεται στον στατιστικό πίνακα 1.2.ε. που παρατίθεται κατωτέρω:

Πίνακας 1.2.ε.
Ποσοτική ανάλυση
Ε) Έντονα χρώματα

	Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	5	4	0	0	0	0
Λέξεις	212	172	0	0	0	0
Χαρακτήρες	1076	855	0	0	0	0

Επιπλέον, η ανάλυση περιεχομένου ανέδειξε ότι τα έντονα χρώματα όχι μόνο παίζουν σημαντικό ρόλο στον εξωραϊσμό της φύσης, αλλά χρησιμοποιούνται επίσης ως μέσο εισαγωγής των αναγνωστών στο συναίσθημα που γεννά η ομορφιά της πολύχρωμης φύσης, στην καλλιέργεια της καλαισθησίας μέσω λεπτομερών περιγραφών που βασίζονται στην πολύχρωμη πραγματικότητα της φύσης στη γη, καθώς και στην επιστημονική πραγματικότητα, αφού οι συγγραφείς των ελληνικών σχολικών εγχειριδίων λογοτεχνίας του Δημοτικού τα συνδέουν με το ουράνιο τόξο που εμφανίζεται μετά τη βροχή.

Αφού μελετήθηκε η σημασία των φωτεινών χρωμάτων ως μέσο εξωραϊσμού της φύσης και ταυτόχρονα ως πηγή εκπαιδευτικών μαθημάτων συναισθηματικής, αισθητικής και επιστημονικής φύσης, η ανάλυση των χωρίων που κατηγοριοποιήθηκαν στους θεματικούς

πίνακες αποκάλυψε ένα άλλο σύνολο φυσικών αφηγήσεων που προωθούν την εξερεύνηση της χλωρίδας, της πανίδας και του υπεδάφους που μαγεύουν τη φαντασία και την καρδιά.

ΣΤ) Χλωρίδα, πανίδα και υπέδαφος που μαγεύουν

Όπως συνηθίζεται σε αυτή τη σύνοψη, η ανάλυση περιεχομένου του αντίστοιχου θεματικού πίνακα, 1.2.ΣΤ., οδήγησε σε δύο παρατηρήσεις, μία ποιοτική και μία ποσοτική.

Από ποιοτική άποψη, η ίδια παρατήρηση μπορεί να γίνει: η μαγευτική χλωρίδα και πανίδα και το μαγευτικό υπέδαφος περιγράφονται διαχρονικά μόνο στα σχολικά εγχειρίδια των Γ' – Δ' τάξεων του Δημοτικού σχολείου.

Σημειώνεται ότι η αναπαράσταση του βυθού περιλαμβάνεται στη μελέτη του υπεδάφους, με εξαίρεση την υποβρύχια βλάστηση, τα θηλαστικά και τα ψάρια, που αφορούν τη χλωρίδα και την πανίδα αντίστοιχα και σχολιάζονται ανάλογα.

Από ποσοτική άποψη, αποδείχθηκε ότι το εγχειρίδιο του 1975 περιέχει 9 αποσπάσματα σε σύγκριση με τα 10 που περιέχει το αντίστοιχο εγχειρίδιο του 2003. Η ποσοτική διαφορά μεταξύ των δύο εγχειριδίων, τόσο ως προς τον αριθμό των αποσπασμάτων όσο και ως προς τον αριθμό των λέξεων και των χαρακτήρων, είναι ελάχιστη.

Το σύνολο της ποσοτικής μελέτης παρουσιάζεται στον στατιστικό πίνακα 1.2.στ., που παρατίθεται κατωτέρω:

Πίνακας 1.2.στ.
Ποσοτική ανάλυση
ΣΤ) Χλωρίδα, πανίδα και υπέδαφος που μαγεύουν

	Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 1975	Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 2003	Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 1975	Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 2003	Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 1975	Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 2003
Αποσπάσματα	0	0	9	10	0	0
Λέξεις	0	0	395	526	0	0
Χαρακτήρες	0	0	1953	2643	0	0

Επιπλέον, όπως έχει ήδη προαναφερθεί, οι αναπαραστάσεις αυτές προκαλούν συναισθήματα, για παράδειγμα, μέσω των συναισθημάτων που νιώθει ένας μικρός ήρωας καθώς μοιράζεται μια συγκινητική ιστορία με το αρνάκι του, μέσω αναφορών στο θάνατο και την αναγέννηση των φύλλων των δέντρων και μέσω της περιγραφής ενός υπεδάφους πλούσιου σε πολύτιμους λίθους που λάμπουν και φωτίζουν θαυμάσια. Παρομοίως, οι συγγραφείς των εγχειριδίων καλλιεργούν τόσο την αισθητική, μέσα από όμορφες περιγραφές που μιλούν για την ομορφιά της χλωρίδας και της πανίδας του εδάφους και του υπεδάφους, για οργανισμούς που αναπτύσσονται αργά και αντιπροσωπεύουν μια ζωντανή φύση, όσο και την επιστημονική πραγματικότητα, αφού στηρίζουν την παρουσίασή τους στη μελέτη των οικοσυστημάτων

καθώς και στη μελέτη διαδικασιών όπως η πτώση των φύλλων το φθινόπωρο, η γέννηση της χελώνας Καρέτα-Καρέτα στις παραλίες και η ύπαρξη πολύτιμων λίθων στο υπέδαφος.

Έτσι, με λίγα λόγια, η χλωρίδα αντιπροσωπεύεται από διάφορα φυτά, κατακόκκινες παπαρούνες, λαμπερό φύλλωμα δέντρων, πέταλα μαργαρίτας, οπωροφόρα και μη οπωροφόρα δέντρα, καταπράσινα λιβάδια, χωράφια με καλλιέργειες σημαδεμένες από τον ιδρώτα των ανθρώπων, πλούσια περιβόλια, επιβλητικά δάση, ποικίλα λουλούδια, καθώς και μυστηριώδη και μαγευτική υποθαλάσσια και παράκτια βλάστηση. Η πανίδα αντιπροσωπεύεται από όλα τα οικόσιτα και μη οικόσιτα ζώα, ψάρια, δελφίνια και τη χελώνα Caretta-Caretta.

Τέλος, το υπέδαφος αντιπροσωπεύεται από τον «σπόρο» που βρίσκεται αδρανής στη γη μέχρι την άνοιξη, από τις σπηλιές με τους πλούσιους πολύτιμους λίθους και από τις ρίζες των δέντρων που τρέφονται από τα υπόγεια νερά. Πρόκειται για θαυμάσιες αναπαραστάσεις της φύσης, συνοδοιπόροι των μαθητών του ελληνικού Δημοτικού σχολείου καθώς ανακαλύπτουν το μαγευτικό περιβάλλον τους, πηγή γνώσης και συναισθημάτων που αντιπροσωπεύονται επίσης από μια περίτεχνη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά.

Ζ) Στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά

Η μελέτη του αντίστοιχου πίνακα, 1.2.Ζ., που παρουσιάστηκε στο κύριο μέρος της Διατριβής, οδηγεί σε δύο παρατηρήσεις, μία ποιοτική και μία ποσοτική.

Από ποιοτικής άποψης, θα πρέπει πρώτα να επισημανθεί ότι η παρούσα αναπαράσταση της φύσης συναντάται διαχρονικά μόνο στα δύο βιβλία λογοτεχνίας των δύο τελευταίων τάξεων του Δημοτικού σχολείου, δηλαδή των Ε΄ - ΣΤ΄ τάξεων.

Η στεριά απεικονίζεται στολισμένη με επιβλητικά βουνά και τις χαρούμενες κορυφές τους, πράσινους λόφους, αυλές και γλάστρες, ανθισμένα τριαντάφυλλα και κάθε είδους λουλούδια. Η στεριά απεικονίζεται ευωδιαστή με ανθισμένα λουλούδια και γλυκόλαλη με τους ήπιους ήχους των κουδουνιών των κοπαδιών, το τραγούδι του ποταμού, το θρόισμα των φύλλων, το βουητό των μελισσών και των σφηκών, το κελάηδισμα των πουλιών και το σφύριγμα του αέρα.

Δεύτερον, όσον αφορά την ποσοτική ανάλυση, διαπιστώθηκε ότι η παρούσα θεματική ενότητα εμφανίζεται διαχρονικά μόνο στα σχολικά εγχειρίδια των δύο τελευταίων τάξεων, δηλαδή των Ε’ – ΣΤ’, του Δημοτικού σχολείου. Το Ανθολόγιο του 1975 περιέχει 7 λογοτεχνικά αποσπάσματα για το υπό μελέτη θέμα, μια περίτεχνη, ευωδιαστή και μελωδική γη, έναντι 10 που καταμετρά το αντίστοιχο Ανθολόγιο του 2003. Ο υπολογισμός του αριθμού των λέξεων και των χαρακτήρων δεν μεταβάλλει την ποσοτική σχέση μεταξύ των δύο σχολικών εγχειριδίων που αναλύθηκαν.

Το σύνολο της ποσοτικής μελέτης παρουσιάζεται στον ακόλουθο στατιστικό πίνακα 1.2.ζ.:

Πίνακας 1.2.ζ. Ποσοτική ανάλυση Ζ) Στολισμένη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά						
	Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	0	0	0	0	7	10
Λέξεις	0	0	0	0	355	484
Χαρακτήρες	0	0	0	0	1830	2582

Επιπλέον, η παρούσα θεματική ενότητα που αφορά την περίτεχνη, ευωδιαστή και γλυκόλαλη στεριά επέτρεψε στους συγγραφείς των εν λόγω εγχειριδίων να αναδείξουν τα τρία θεματικά χαρακτηριστικά που εμφανίζονται συνεχώς στο πρώτο μέρος της Διατριβής: πρώτον, η επίκληση στο συναίσθημα στο πρόσωπο αυτής της γης που περιγράφεται ως υπέροχη-δεύτερον, η καλλιέργεια της καλαισθησίας που απορρέει από αυτήν, και, τρίτον, η εισαγωγή σε επιστημονικές εξηγήσεις που περιγράφουν το φυσικό περιβάλλον ως φωλιά πουλιών όπου, για παράδειγμα, αντηχεί μεγαλοπρεπώς το τραγούδι του κοκκινολαίμη, του κορυδαλλού και του αηδονιού στις ρεματιές, και η οποία διακοσμείται θαυμάσια από το πέταγμα των χελιδονιών, των σπουργιτιών και των τσαλαπετεινών.

Μια περίτεχνη, αρωματική και γλυκόλαλη στεριά που οδηγεί, χάρη στην ανάλυση περιεχομένου, σε ένα άλλο συστατικό της γήινης φύσης, μια κρυστάλλινη και απέραντη θάλασσα.

Η) Απέραντη και κρυστάλλινη θάλασσα

Η θάλασσα εμπνέει τους καλλιτέχνες και διεισδύει βαθιά στις ψυχές των ανθρώπων. Ακίνητη και γαλήνια, θυελλώδης και βίαιη, είναι πάντα θαυμάσια και όμορφη, αντιπροσωπεύοντας έναν χώρο που είναι ταυτόχρονα χαρούμενος και μυστηριώδης, καθησυχαστικός και εκφοβιστικός. Οι συγγραφείς σχολικών βιβλίων την παρουσιάζουν στους μαθητές ως κρυστάλλινη κι απέραντη.

Η εξέταση του πίνακα 1.2.Η. επιτρέπει δύο συνήθεις παρατηρήσεις, μια ποιοτική και μια ποσοτική.

Από ποιοτική άποψη, αυτή η αναπαράσταση της φύσης εμφανίζεται μόνο στα Ανθολόγια των δύο τελευταίων τάξεων του Δημοτικού σχολείου, δηλαδή σ' αυτά των Ε' – ΣΤ'. Η απεραντοσύνη της αφηγείται από τα σύνορά της με τη στεριά κι από την ενατένισή της, που επιτρέπει να περιγράφεται ως γαλάζια και κρυστάλλινη.

Όσον αφορά την ποσοτική αναλογία που αντιπροσωπεύει αυτή η θεματική ενότητα, το Ανθολόγιο του 1975 περιέχει λιγότερα αποσπάσματα από το αντίστοιχο του 2003, δύο έναντι τεσσάρων· δηλαδή, το εγχειρίδιο που διδάσκεται ακόμη και σήμερα περιέχει διπλάσια αποσπάσματα. Πρέπει να σημειωθεί ότι ο υπολογισμός του αριθμού των λέξεων και των χαρακτήρων δεν μεταβάλλει αυτή την ποσοτική αναλογία.

Το σύνολο της ποσοτικής μελέτης παρατηρείται στον ακόλουθο στατιστικό πίνακα 1.2.η.:

Πίνακας 1.2.η. Ποσοτική ανάλυση Η) Απέραντη και κρυστάλλινη θάλασσα						
	Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	0	0	0	0	2	4
Λέξεις	0	0	0	0	22	104
Χαρακτήρες	0	0	0	0	120	508

Επιπλέον, η θάλασσα που αφηγούνται τα σχολικά βιβλία με αυτόν τον εγκωμιαστικό τρόπο, διατηρεί τον τριπλό εκπαιδευτικό της ρόλο κάνοντας επίκληση, πρώτον, στο συναίσθημα μέσω της περιγραφής μιας χρυσής θάλασσας που ανακαλύπτεται, για παράδειγμα, από την κορυφή ενός βουνού, καλλιεργώντας, δεύτερον, την αισθητική μέσω κομψών και όμορφων περιγραφών που αφηγούνται την απεραντοσύνη της, καθώς και εκφράζοντας την επιστημονική πραγματικότητα παρουσιάζοντάς την ως την προέλευση του ανθρώπινου είδους: «μακρινή μητέρα όλων των ανθρώπων είναι η θάλασσα: η μακρινή μητέρα όλων των ανθρώπων είναι η θάλασσα»[961] .

Μέρος δεύτερο:
Φροντίδα: Συνύπαρξη εφήμερου με το διαχρονικό, εγκυκλοπαιδική γνώση και αλληλοπροστασία

Ενώ το πρώτο μέρος της Διατριβής διερευνά το μεγαλείο της ομορφιάς της φύσης, το δεύτερο μέρος περιλαμβάνει δύο ξεχωριστά και συμπληρωματικά κεφάλαια αφιερωμένα, πρώτον, στον άνθρωπο που αγαπά και φροντίζει συνεχώς τη φύση, η οποία τον ανταμείβει με τους καρπούς της, και, δεύτερον, στην αρμονική συμβίωση της φύσης και του ανθρώπου, που παρουσιάζεται ως αέναος υπερασπιστής της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων.

[961] ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ-ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ Λότη, *Η μαμά μας η θάλασσα*, σελίδα 95-97. Από το Ανθολόγιο Ε' - ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

Κεφάλαιο 1°: Ο άνθρωπος αγαπά και φροντίζει διαρκώς τη φύση, η οποία τον αποζημιώνει με τους καρπούς της.

Το θέμα αυτό, το οποίο υπάρχει στα σχολικά εγχειρίδια, διαχρονικά, από το 1975 έως και αυτά που εκδόθηκαν το 2003 και διδάσκονται μέχρι σήμερα (2023), μελετάται μέσω των ακόλουθων δύο υποθεμάτων, όπως αυτά προέκυψαν από την ανάλυση περιεχομένου:

Α) Διαχρονική αγάπη, φροντίδα, περιποίηση της φύσης και απόλαυση των καρπών της

Β) Λαχανικά που ευδοκιμούν πάντα, πηγές γευστικής ευχαρίστησης

Α) Διαχρονική αγάπη, φροντίδα, περιποίηση της φύσης και απόλαυση των καρπών της

Ο άνθρωπος φροντίζει τη φύση, την καλλιεργεί και αυτή με τη σειρά της του προσφέρει τους καρπούς της.

Μελετώντας τον αντίστοιχο πίνακα, 2.1.Α., μπορούν να πραγματοποιηθούν δύο παρατηρήσεις, μία ποιοτική και μία ποσοτική.

Από ποιοτική άποψη, παρατηρείται ο διαχρονικός χαρακτήρας αυτής της θεματικής. Με άλλα λόγια, οι μαθητές του Δημοτικού σχολείου στην Ελλάδα, χωρίς εξαίρεση, από το 1975 μέχρι σήμερα, μελετούν συνεχώς τον μόχθο του ανθρώπου και τον τρόπο με τον οποίο αυτός εκφράζεται στα Ανθολόγια που αναλύονται: με το να αγαπούν τη γη και τη φύση, να την ποτίζουν και να κλαδεύουν τους βλαστούς της. Η έννοια του «οργώματος» είναι πολύ σημαντική, γιατί αναδεικνύει μια δυσκολία, αυτή της σχέσης μεταξύ ανθρώπου και καλλιεργούμενης φύσης. Η γεωργία δεν είναι απλώς μια πηγή ευχαρίστησης- είναι πρωτίστως μια μορφή εργασίας, συχνά σκληρής εργασίας, σκοπός της οποίας δεν είναι μόνο η φροντίδα της φύσης, αλλά και η εξασφάλιση της παραγωγής των «καρπών» από τους οποίους εξαρτάται η ίδια η ανθρώπινη ζωή. Εκτός από τη φροντίδα της γης, τα σχολικά εγχειρίδια μελετούν επίσης τα ζώα, τις κατσίκες και τα πρόβατα που δίνουν γάλα και τις κότες που γεννούν αυγά για να θρέψουν τον αγρότη και την οικογένειά του. Από αυτή την άποψη, έχει επιλεγεί να μην εισαχθεί στην παρούσα Διατριβή η έννοια του συμφέροντος, η οποία τις περισσότερες φορές αποτελεί την κινητήρια δύναμη πίσω από την περίφημη φροντίδα που δίνει ο άνθρωπος στη φύση. Πρόκειται, ωστόσο, για μια υποκειμενική άποψη που εμφανίζεται στον τίτλο αυτού του θέματος: ο άνθρωπος φροντίζει τη φύση, η οποία, με τη σειρά της, τον ανταμείβει προσφέροντάς της τους «καρπούς» της. Ωστόσο, αν και είναι σαφές ότι ο μαθητής του Δημοτικού που ζει σε μια αγροτική περιοχή αισθάνεται πιο έντονα αυτή τη σχέση «δούναι και λαβείν», στόχος της παρούσας ερευνητικής εργασίας δεν είναι να εστιάσει σε αυτό το θέμα, αλλά να επικεντρωθεί αποκλειστικά στην πολιτική βούληση που κρύβεται πίσω από την έμφαση που δίνεται στη μία ή την άλλη πολιτισμική αξία, στόχος της οποίας είναι να «διαμορφώσει» κατάλληλα τον μελλοντικό πολίτη.

Όσον αφορά την ποσοτική ανάλυση αυτού του θέματος, τα αποτελέσματα της οποίας εμφανίζονται σε ειδικά διαγράμματα και έναν πίνακα, μια ματιά στον πίνακα 2.1.α. με τίτλο *Ποσοτική ανάλυση: Διαχρονική αγάπη, φροντίδα, περιποίηση της φύσης και απόλαυση των καρπών της*, αποκαλύπτει ότι το θέμα αυτό εμφανίζεται διαχρονικά στα σχολικά Ανθολόγια

όλων των τάξεων. Πράγματι, στο Ανθολόγιο των Α΄-Β΄ τάξεων, υπήρχαν δύο αποσπάσματα το 1975 έναντι έξι στο αντίστοιχο του 2003- στο Ανθολόγιο των Γ΄-Δ΄ τάξεων, αντίστοιχα, καταμετρώνται οκτώ έναντι τεσσάρων που καταγράφει το σύγχρονο- στο Ανθολόγιο των Ε΄-ΣΤ΄ τάξεων, καταμετράται ένα απόσπασμα έναντι των πέντε που καταγράφει το αντίστοιχο σύγχρονο, γεγονός που δείχνει ότι στα σχολικά εγχειρίδια του 1975 υπήρχαν έντεκα αποσπάσματα για το θέμα αυτό έναντι δεκαπέντε το 2003. Το σύνολο της ποσοτικής μελέτης φαίνεται στον ακόλουθο στατιστικό πίνακα 2.1.α. :

Πίνακας 2.1.α.
Ποσοτική ανάλυση
Διαχρονική αγάπη, φροντίδα, περιποίηση της φύσης και απόλαυση των καρπών της

	Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	2	6	8	4	1	5
Λέξεις	216	231	566	155	155	284
Χαρακτήρες	1022	1028	2737	772	800	1269

Για να συνεχίσει η φύση να ανταμείβει τους ανθρώπους με τους διάφορους καρπούς της, οι άνθρωποι πρέπει να συνεχίσουν να την αγαπούν και να τη φροντίζουν. Άμεση συνέπεια αυτού είναι η πολυετής ευδοκίμηση λαχανικών, η οποία εξετάζεται στο επόμενο υποκεφάλαιο.

Β) Λαχανικά που ευδοκιμούν πάντα, πηγές γευστικής ευχαρίστησης

Αυτό το θέμα, το οποίο προέκυψε, επίσης, χάρη στην ανάλυση περιεχομένου με βάση τη θεματική κατηγοριοποίηση, δείχνει ότι η «φροντισμένη» φύση περιλαμβάνει επίσης λαχανικά τα οποία, εκτός από τις θρεπτικές τους ιδιότητες, είναι και ευχάριστα στην κατανάλωση.

Το περιεχόμενο του αντίστοιχου πίνακα, 2.1.Β., με τίτλο «*Λαχανικά που ευδοκιμούν πάντα, πηγές γευστικής ευχαρίστησης*», επιτρέπει τις δύο συνήθεις παρατηρήσεις αυτής της περίληψης, μία ποιοτική και μία ποσοτική.

Από ποιοτική άποψη, διαπιστώθηκε ότι το θέμα αυτό εμφανίζεται διαχρονικά μόνο στα Ανθολόγια των Γ΄-Δ΄ τάξεων, από το 1975 έως και το 2003, δηλαδή έως αυτά που διδάσκονται μέχρι σήμερα (2023).

Μια γρήγορη ματιά στον αντίστοιχο πίνακα δείχνει ότι οι μαθητές στα ελληνικά Δημοτικά σχολεία συναντούν τέσσερα λαχανικά: κρεμμύδια, σκόρδα, αρωματικά φυτά και χόρτα του αγρού και *τα οποία* ευδοκιμούν *και αρωματίζουν το φαγητό.*

Η ποσοτική ανάλυση δείχνει ότι δεν υπάρχουν διαφορές στον αριθμό των αποσπασμάτων που σχετίζονται με αυτό το θέμα, καθώς καταγράφεται *μόνο ένα* στο *Ανθολόγιο*

του 1975 και ένα στο *Ανθολόγιο του 2003. Από την άλλη πλευρά, σημαντικές διαφορές προκύπτουν από την παράλληλη μέτρηση του αριθμού των λέξεων και των χαρακτήρων που απαρτίζουν τα εν λόγω αποσπάσματα. Για παράδειγμα, στο εγχειρίδιο του 1975 καταμετρήθηκαν εκατόν τριάντα επτά λέξεις και εξακόσιοι πενήντα πέντε χαρακτήρες, ενώ στο εγχειρίδιο του 2003 μόνο είκοσι δύο λέξεις και εκατόν τριάντα επτά χαρακτήρες, γεγονός που επιβεβαιώνει ότι το θέμα αυτό καταλαμβάνει περισσότερο χώρο* στο προγενέστερο *Ανθολόγιο,* δηλαδή σ' αυτό *του 1975.*

Το σύνολο της ποσοτικής μελέτης παρουσιάζεται στον στατιστικό πίνακα 2.1.β. με τίτλο Ποσοτική ανάλυση: Λαχανικά που ευδοκιμούν πάντα, πηγές γευστικής απόλαυσης:

Πίνακας 2.1.β.
Ποσοτική ανάλυση
Λαχανικά που ευδοκιμούν πάντα, πηγές γευστικής ευχαρίστησης

	Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	0	0	1	1	0	0
Λέξεις	0	0	137	22	0	0
Χαρακτήρες	0	0	655	137	0	0

Μετά τη μελέτη των λαχανικών και τη σημασία τους από άποψη ποιότητας και ποσότητας, η έρευνα οδηγείται στη σχέση μεταξύ φύσης και ανθρώπου, που θεωρούνται ως αρμονικοί συγκάτοικοι και ως αέναοι υπερασπιστές της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων.

Κεφάλαιο 2°: Η φύση, ο άνθρωπος: αρμονικοί συγκάτοικοι κι αέναοι υπερασπιστές της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων

Ενώ το προηγούμενο κεφάλαιο του Δεύτερου Μέρους εξέτασε την αγάπη και τη φροντίδα που δίνει ο άνθρωπος στη φύση και τα αποτελέσματα αυτής της φροντίδας, καθώς και τους διάφορους καρπούς της φύσης και τα λαχανικά που ευδοκιμούν και αποτελούν πηγές γαστρονομικής απόλαυσης, το παρόν κεφάλαιο εξετάζει την προστασία της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων, όχι μόνο λόγω της ανθρώπινης δραστηριότητας, αλλά και λόγω της ίδιας της φύσης.

Η θεματική δομή αυτού του κεφαλαίου αναλύεται σε δύο διακριτούς και συμπληρωματικούς τομείς ενδιαφέροντος, ο ένας αφορά τη φύση που προστατεύει και

αυτοπροστατεύεται συνεχώς και ο άλλος τη διαρκή φύση της βιοποικιλότητας και τη διαχρονικότητα των οικοσυστημάτων.

Α) Η φύση προστατεύει και αυτοπροστατεύεται συνεχώς

Η παρούσα μελέτη βασίζεται στην κατηγοριοποίηση των δεδομένων που σχετίζονται με το θέμα που μελετήθηκε, όπως αυτά εμφανίζονται κατηγοριοποιημένα στον αντίστοιχο πίνακα 2.2.Α., που τοποθετείται στη Διατριβή.

Με βάση την ποιοτική και ποσοτική ανάλυση αυτών των θεματικών δεδομένων, στο παρόν μέρος της περίληψης διατυπώνονται οι ακόλουθες παρατηρήσεις.

Από ποιοτική άποψη, πρώτον, το θέμα αυτό εμφανίζεται διαχρονικά μόνο στα Ανθολόγια των Α΄-Β΄ τάξεων του Δημοτικού.

Η φύση παρουσιάζεται ως προστάτης, πρώτον, μέσω της καλοσύνης του αλόγου που προσφέρει τροφή στο σπουργίτι που λιμοκτονεί από το χιόνι, το οποίο ανταποδίδει την καλοσύνη απαλλάσσοντάς το από τα τσιμπήματα των μυγών- δεύτερον, μέσω της σύστασης μιας πανθαλάσσιας οργάνωσης που δημιούργησαν τα διάφορα πλάσματα του βυθού για να προστατεύσουν τον τελευταίο ιππόκαμπο που κινδυνεύει- και τρίτον, μέσω της σωτήριας παρέμβασης ενός περιστεριού για να σώσει ένα μυρμήγκι. Αλλά η φύση δεν προστατεύει μόνο τον εαυτό της: στα εν λόγω εγχειρίδια προστατεύει την ανθρωπότητα μέσω της παρέμβασης των δελφινιών, τα οποία αναλαμβάνουν να σώσουν τα θύματα ναυαγίου μεταφέροντάς τα στην ακτή.

Δεύτερον, από ποσοτική άποψη, η παρούσα αναπαράσταση παρατηρείται μόνο στα σχολικά Ανθολόγια των Α΄-Β΄ τάξεων του Δημοτικού.

Εξετάζοντας τον ακόλουθο ποσοτικό πίνακα, ο οποίος φέρει την διακριτική αρίθμηση 2.2.α. και φέρει τον τίτλο *Ποσοτική ανάλυση: Η φύση προστατεύει και αυτοπροστατεύεται συνεχώς*, παρατηρείται ότι αυτή η αναπαράσταση της φύσης ως αυτοπροστατευόμενης και προστατευόμενης από τον άνθρωπο εμφανίζεται μόνο σε δύο αποσπάσματα για καθένα από τα δύο Ανθολόγια, του 1975 και το αντίστοιχο του 2003. Ωστόσο, ενώ αυτή η σύγκριση από την άποψη της ποσότητας δεν δείχνει διαφορές, η σύγκριση με βάση τον αριθμό των λέξεων και των χαρακτήρων είναι πιο ακριβής, δίνοντας στο προγενέστερο Ανθολόγιο μεγαλύτερη ποσοτική σημασία.

Το Ανθολόγιο του 1975 περιέχει εκατόν εξήντα έξι λέξεις και επτακόσιους ενενήντα τέσσερις χαρακτήρες, έναντι είκοσι εννέα λέξεων και εκατόν πενήντα πέντε χαρακτήρων αντίστοιχα στο Ανθολόγιο του 2003.

Στην πραγματικότητα, στο Ανθολόγιο του 1975, η αναπαράσταση που μελετάται καταλαμβάνει πενταπλάσιο χώρο από ότι στο Ανθολόγιο του 2003.

Το σύνολο της ποσοτικής μελέτης φαίνεται στον στατιστικό πίνακα 2.2.α., που ακολουθεί:

Πίνακας 2.2.α. Ποσοτική ανάλυση Η φύση προστατεύει και αυτοπροστατεύεται συνεχώς						
	Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	2	2	0	0	0	0
Λέξεις	166	29	0	0	0	0
Χαρακτήρες	794	155	0	0	0	0

Συνοψίζοντας, έχει παρατηρηθεί ότι η φύση δεν προστατεύει απλώς, αλλά αυτοπροστατεύεται ή «αυτορυθμίζεται». Και όπως θα δείξει το επόμενο υποκεφάλαιο, η προστασία αυτή οδηγεί στη βιωσιμότητα της βιοποικιλότητας.

Β) Διαρκής βιοποικιλότητα και διαχρονικά οικοσυστήματα

Όπως αποφασίστηκε στην αρχή της εκπόνησης της παρούσας διδακτορικής Διατριβής, η μελέτη αυτή βασίζεται στην κατηγοριοποίηση όλων των δεδομένων που περιέχονται σε όλα τα εγχειρίδια που αποτελούν τις πηγές αυτής της ερευνητικής εργασίας.

Πρόκειται για την ποιοτική και ποσοτική μελέτη της βιοποικιλότητας και του οικοσυστήματος στο οποίο ζουν και αναπτύσσονται οι ζωντανοί οργανισμοί, όπως εμφανίζονται στα αποσπάσματα των Ανθολογίων και τα οποία κατηγοριοποιούνται στον πίνακα 2.2.Β.α., του κυρίου σώματος της Διατριβής, με τίτλο «*Διαρκής βιοποικιλότητα».*

Ο όρος «βιολογική ποικιλότητα»[962] , που αποδίδεται στον Αμερικανό βιολόγο Thomas Eugene Lovejoy, προτάθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1980 και «Η βιολογική ποικιλότητα ή βιοποικιλότητα αναφέρεται στην ποικιλία των ζωντανών οργανισμών από όλες τις πηγές της φύσης, συμπεριλαμβανομένων, μεταξύ άλλων, των χερσαίων, θαλάσσιων και άλλων υδάτινων οικοσυστημάτων και των οικολογικών συμπλεγμάτων των οποίων αποτελούν μέρος. Περιλαμβάνει τη γενετική ποικιλομορφία εντός των ειδών και των πληθυσμών, την ποικιλομορφία των ειδών και των μορφών ζωής, την ποικιλομορφία των συναφών συμπλεγμάτων ειδών και των αλληλεπιδράσεών τους, καθώς και την ποικιλομορφία των οικολογικών διεργασιών που επηρεάζουν ή στις οποίες συμμετέχουν»[963] . Αυτά τα οικολογικά

[962] http://www.intelligenceverte.org/biodiversite-g.asp, διαβούλευση στις 24 Ιουνίου 2023 στις 10:04.

[963] http://www.intelligenceverte.org/biodiversite-g.asp, διαβούλευση στις 24 Ιουνίου 2023 στις 10:04.

συμπλέγματα αποτελούν τα οικοσυστήματα. Κατά συνέπεια, «ένα οικοσύστημα ορίζεται ως μια οργανωμένη μονάδα έμβιων όντων και αβιοτικών στοιχείων στην οποία ανταλλάσσονται ύλη και ενέργεια, με κινητήρια δύναμη μια πηγή ενέργειας. Η έννοια του οικοσυστήματος δεν αναφέρεται μόνο στους ζωντανούς οργανισμούς σε έναν συγκεκριμένο τόπο, αλλά και σε όλα όσα τους περιβάλλουν και τους επηρεάζουν, αποτελώντας ουσιαστικά το περιβάλλον στο οποίο ζουν. Περιλαμβάνει επίσης τις σχέσεις μεταξύ των οργανισμών και μεταξύ των οργανισμών και των διαφόρων στοιχείων του φυσικού τους περιβάλλοντος»[964] .

Σύμφωνα με τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Περιβάλλοντος, «βιοποικιλότητα είναι η ονομασία που δίνεται στην ποικιλία των οικοσυστημάτων (φυσικό κεφάλαιο), των ειδών και των γονιδίων που υπάρχουν στον κόσμο ή σε ένα συγκεκριμένο βιότοπο. Είναι απαραίτητη για την ανθρώπινη ευημερία, παρέχοντας υπηρεσίες που συντηρούν τις οικονομίες και τις κοινωνίες. Η βιοποικιλότητα είναι επίσης ζωτικής σημασίας για τις οικοσυστημικές υπηρεσίες, δηλαδή τις υπηρεσίες που παρέχει η φύση, όπως η επικονίαση, η ρύθμιση του κλίματος, η προστασία από τις πλημμύρες, η γονιμότητα του εδάφους και η παραγωγή τροφίμων, καυσίμων, ινών και φαρμάκων»[965] .

Από ποιοτική άποψη, μετά την παρουσίαση των εννοιών «βιοποικιλότητα» και «οικοσύστημα», παρατηρείται ότι στον παραπάνω πίνακα, η βιοποικιλότητα εμφανίζεται μέσα από ένα μεγάλο αριθμό ποικίλων αναπαραστάσεων, όπως η ζωή και ο ρόλος των βατράχων και των παπιών σε μια λίμνη, τα βουνά που κατοικούνται από έλατα και άλλα δέντρα, οι φάλαινες και τα φυτά στο βυθό της θάλασσας, τα έντομα, τα πουλιά, τα χερσαία ζώα και φυτά, τα ερπετά κ.λπ.

Από ποσοτική άποψη, αποδείχθηκε ότι η αναπαράσταση αυτή που μελετήθηκε περιέχεται σε όλα τα σχολικά εγχειρίδια λογοτεχνίας για όλες τις τάξεις του Δημοτικού σχολείου, που εκδόθηκαν από το 1975 έως σήμερα, πράγμα που σημαίνει ότι μπορεί να χαρακτηριστεί ως μία από τις σημαντικότερες. Η βιοποικιλότητα και τα οικοσυστήματα απασχολούσαν ανέκαθεν τις αρχές που είναι υπεύθυνες για την επιλογή των λογοτεχνικών κειμένων και κατά συνέπεια για την σύνταξη των Ανθολογίων.

Δεδομένου του πολύ μεγάλου αριθμού των αποσπασμάτων που κατηγοριοποιήθηκαν στους αντίστοιχους πίνακες και της εξαιρετικά ποικίλης θεματικής φύσης κάθε αναπαράστασης, κρίθηκε σκόπιμο να ομαδοποιηθούν εκ νέου σε πρόσθετες κατηγορίες, πραγματοποιώντας θεματικές περιλήψεις κατά την οριζόντια κατεύθυνση των αντίστοιχων πινάκων. Αυτό επέβαλε μια αναπόφευκτη επιλογή: μια ανάλυση περιεχομένου σε δύο

---

[964] ΜΑΡΔΙΡΗΣ Θεόδωρος, ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Μαγδαληνή, ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Αθανάσιος, *Περιοχές με ιδιαίτερη βιοποικιλότητα (χλωρίδα - πανίδα)*, Προγράμματα ανοικτών Περιβαλλοντικών τάξεων «Καλλιστώ», Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, σελίδα 5, 144 σελίδες
http://reader.ekt.gr/bookReader/show/index.php?lib=EDULLL&item=1429&bitstream=1429_01#page/2/mode/2up, προσπελάστηκε την 15η Δεκεμβρίου 2022 στις 23:50.

[965] ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, Βιοποικιλότητα - Οικοσυστήματα, https://www.eea.europa.eu/fr/themes/biodiversity/intro, προσπελάστηκε την 23η Φεβρουαρίου 2023 στις 23:39.

διαφορετικά αλλά συμπληρωματικά επίπεδα. Το πρώτο αφορά την ποιοτική σημασία της αναπαράστασης αυτής και βασίζεται στη νέα θεματική δομή που αναφέρθηκε παραπάνω και παρουσιάζεται ακολούθως. Το δεύτερο επίπεδο μελέτης βασίζεται στον πρώτο πίνακα, 2.2.Β., επίσης με τίτλο «*Διαρκής βιοποικιλότητα»,* ο οποίος περιλαμβάνεται στο παράρτημα και η ανάλυση του οποίου επέτρεψε την ανάδειξη μιας ποσοτικής προσέγγισης των δεδομένων. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η ανάγκη εισαγωγής ενός πρόσθετου συνοπτικού πίνακα, καθώς και η τοποθέτηση του αρχικού πίνακα στο παράρτημα, είχε ως αποτέλεσμα η παρουσίαση αυτής της θεματικής ενότητας να οργανωθεί σε δύο ξεχωριστά στάδια: το ένα είναι αφιερωμένο στην ποιοτική ανάλυση με βάση τον συνοπτικό πίνακα που μόλις αναφέρθηκε και το άλλο είναι αφιερωμένο στην ποσοτική ανάλυση που ενσωματώνεται στο τέλος αυτής της θεματικής ενότητας.

Η ποιοτική ανάλυση του περιεχομένου του πίνακα 2.2.Β.α. αποκάλυψε επομένως μια νέα θεματική δομή, η οποία, όπως και προηγουμένως, παρουσιάζεται και σχολιάζεται χωριστά. Έχει ως εξής:

α) Βιοποικιλότητα: μακροχρόνια αγαστή συνεργασία, μηχανή ισορροπίας

1) Πτηνά: αλληλοσυμπλήρωση, αλληλοπροστασία και πανουργία για την επίτευξη της ισορροπίας στην φύση

2) Θαλάσσια θηλαστικά ή κητώδη:
προσαρμοστικότητα, αποτέλεσμα χρονοβόρας εξέλιξης ή ατυχήματος

β) Οικοσυστήματα: συνέργεια, παράγοντας καρποφορίας και τοπικών γνωρισμάτων

1) Χερσαίοι βιότοποι: αλληλεπίδραση, αλληλοεξημέρωση, αλληλοσεβασμός

2) Υδροβιότοποι: γαλήνη, μαγεία, ομορφιά που συντροφεύει τον άνθρωπο, ο οποίος την διασαλεύει αλλά και δέχεται τους καρπούς της

3) «Υβριδικοί» βιότοποι: πλούτος, ευφορία, ταυτότητα

α) Βιοποικιλότητα: μακροχρόνια αγαστή συνεργασία, μηχανή ισορροπίας

Η πρώτη κατηγορία που μελετήθηκε είναι αυτή των πτηνών. Όμορφα, ωδικά, αποδημητικά, τροπικά, καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα αναπαραστάσεων αυτών των ζωντανών όντων που περιπλανώνται στους αιθέρες και στολίζουν τη φύση και τη ζωή, άλλοτε με το πλούσιο και πολύχρωμο φτέρωμά τους, άλλοτε με το τραγούδι τους, άλλοτε με τα ταξίδια τους, άλλοτε με τις μιμήσεις τους.

1) Πτηνά: αλληλοσυμπλήρωση, αλληλοπροστασία και πανουργία για την επίτευξη της ισορροπίας στην φύση

Σε αυτή τη θεματική ενότητα, η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου αποκάλυψε ότι οι αναπαραστάσεις των πτηνών χρησιμοποιούνται για την ενίσχυση του λόγου. Πρόκειται για περιγραφές πεζογράφων και ποιητών που χρησιμοποιούν οι συγγραφείς των σχολικών Ανθολογίων για να παρουσιάσουν τη ζωή τους, τις περιπέτειές τους και, μέσω αυτών, τα σύμβολα που θέλουν να αναδείξουν, ιδίως την αλληλοσυμπλήρωσή τους, την αμοιβαία προστασία τους, ακόμη και την πονηριά τους που θεωρείται πηγή ισορροπίας στη φύση.

Έτσι ο κούκος γεννάει τα αυγά του στη φωλιά του τρυποφράχτη, ώστε ο τρυποφράχτης να επωάζει τα αυγά σαν να ήταν δικά του· ο πελεκάνος κάθεται στην ψηλή καμινάδα του σπιτιού για να απολαύσει την ομορφιά της φύσης. Στα οικοσυστήματα των υγροτόπων περιγράφονται οι πάπιες και οι χήνες της ακτής, οι πέρδικες του ποταμού και το χελιδόνι που έρχεται κάθε άνοιξη από την έρημο για να περάσει τους ζεστούς καλοκαιρινούς μήνες στην Ελλάδα. Έτσι αναπαρίσταται η αλληλοσυμπλήρωση ανάμεσα στο αηδόνι, που τραγουδάει εντυπωσιακά καλά, και στο παγώνι, που είναι εντυπωσιακά όμορφο, αφού το παγώνι μπορεί να έχει όμορφο φτέρωμα αλλά όχι όμορφο τραγούδι, ενώ το αηδόνι έχει όμορφο κελάηδισμα αλλά δεν είναι όμορφο. Από αυτή την άποψη, οι εκπαιδευτικοί προγραμματιστές και οι σχεδιαστές των σχολικών Ανθολογίων δίνουν έμφαση στην αρμονία της φύσης, όπου κάθε ζωντανός οργανισμός βρίσκεται στη θέση του. Ο ένας συμπληρώνει τον άλλο, προστατεύοντας την αλυσίδα της βιοποικιλότητας.

Ορισμένα αποσπάσματα μιλούν για την ικανότητα ορισμένων πτηνών να μιμούνται την ανθρώπινη ομιλία, όπως ο παπαγάλος, ή να επιδεικνύουν μεγάλη ευφυΐα, όπως ο κοκκινολαίμης, που έγινε ο βασιλιάς των πτηνών, πετώντας κρυμμένος στην πλάτη του αετού κι εν τέλει, μ' ένα τίναγμα, ψηλότερα από αυτόν, με αποτέλεσμα να τον νικήσει, ή ο τσαλαπετεινός, που συμβουλεύει την παραπονιάρα καρακάξα να «μεταμφιεστεί» για να μοιάσει στα περιστέρια, ώστε να μπορεί κι αυτή να βρίσκει ευκολότερα τροφή.

Περιγραφές που διδάσκονται ξανά και ξανά στους μαθητές του ελληνικού Δημοτικού σχολείου, οι οποίοι συναντούν επίσης τον ανέμελο γλάρο και τις θεές των πουλιών, το αηδόνι, το χελιδόνι, την πέρδικα και το περιστέρι, καθώς και τον παπαγάλο.

Συμπερασματικά, η ισορροπία της φύσης εξαρτάται από τους ζωντανούς οργανισμούς που αλληλοσυμπληρώνονται, προστατεύουν ο ένας τον άλλον και χρησιμοποιούν την πανουργία τους για να επιβιώσουν και να προσαρμοστούν στο περιβάλλον τους. Στην επόμενη θεματική ενότητα, το επίκεντρο είναι τα θαλάσσια θηλαστικά ή κητώδη και η προσαρμοστικότητά τους, η οποία θεωρείται συνέπεια μιας μακράς εξελικτικής διαδικασίας ή ενός ατυχήματος.

2) Θαλάσσια θηλαστικά ή κητώδη: προσαρμοστικότητα, αποτέλεσμα χρονοβόρας εξέλιξης ή ατυχήματος

Η μελέτη των θαλάσσιων θηλαστικών, ή κητωδών, και η προσαρμογή τους στο οικοσύστημά τους, αποτελεί σημαντικό μάθημα για τους μαθητές των Δημοτικών σχολείων, καθώς είναι αυτά τα είδη κητωδών, που αναφέρονται συχνότερα στα ελληνικά παιδικά παραμύθια, ιδίως τα δελφίνια και οι φάλαινες.

Τα αποσπάσματα που κατηγοριοποιούνται στον πίνακα 2.2.Β.α. χωρίζονται σε δύο μέρη, το ένα είναι αφιερωμένο στις φάλαινες και το άλλο στα δελφίνια.

Αυτά τα αποσπάσματα περιλαμβάνουν αναπαραστάσεις του τρόπου με τον οποίο οι φάλαινες έχουν προσαρμοστεί στο οικοσύστημά τους κατά τη διάρκεια εκατομμυρίων ετών, το γιγαντιαίο μέγεθός τους και τις τεράστιες ποσότητες τροφής που καταναλώνουν καθημερινά, καθώς και την παρουσία δελφινιών δίπλα στους ανθρώπους που τους συνοδεύουν στα ταξίδια τους ή τους διασώζουν από ναυάγια.

Σύμφωνα με τον ίδιο πίνακα 2.2.Β.α., η επόμενη θεματική ενότητα είναι αφιερωμένη στη μελέτη των οικοσυστημάτων που θεωρούνται ως χώροι στους οποίους, οι ζωντανοί οργανισμοί ζουν σε συνέργεια, παράγονται καρποί, αλλά και αποτελούν χαρακτηριστικά της τοπικής και της εθνικής ταυτότητας.

β) Οικοσυστήματα: συνέργεια, παράγοντας καρποφορίας και τοπικών γνωρισμάτων

Ο όρος «οικοσύστημα» είναι ένας από τους σημαντικότερους όρους της οικολογίας, διότι αντιπροσωπεύει πάνω απ' όλα τη θεμελιώδη φιλοσοφία της, όχι μόνο ως επιστήμη με ολοκληρωμένη θεώρηση της δομής και της λειτουργίας της φύσης, αλλά και ως επιστήμη με σαφή κοινωνικό προσανατολισμό.

Το 1935, «ο Arthur G. Tansley επινόησε τον όρο οικοσύστημα για να προσδιορίσει τα βιοτικά και αβιοτικά συστατικά, τα οποία θεωρούσε ότι αποτελούν ένα άρρηκτα συνδεδεμένο σύνολο»[966] και τα οποία είναι «πολύ διαφορετικά σε φύση και μέγεθος»[967] .
«Ένα οικοσύστημα είναι ένα λειτουργικό σύνολο οργανισμών που διαθέτει τις ιδιότητες που απαιτούνται για να διασφαλιστεί η συνέχεια της ζωής, δηλαδή για να παρέχει τις απαραίτητες συνθήκες για τη βιολογική εξέλιξη (με τη δαρβινική έννοια) μακροπρόθεσμα. Ως στήριγμα της συνέχειας της ζωής, κάθε οικοσύστημα χαρακτηρίζεται, πρώτον, από μια **δομή** (που ορίζεται από τον **βιότοπο**, ή το φυσικό περιβάλλον, και τη **βιοκοινωνία**, ή το σύνολο των ειδών που

[966] Science Textbook, «The Concept of Ecosystem», http://www.teiep.gr/kte/pdf/oikosyst/1.pdf, πρόσβαση και λήψη στις 24 Φεβρουαρίου 2023 στις 20:45, σελίδα 1, 84 σελίδες.

[967] TANSLEY A. G., «The use and abuse of Vegetational Concepts and Terms», στο Ecology, Vol. 16, No 3, Ecological Society of America, 1935, 284-307 σελίδες.
«Αυτά τα οικοσυστήματα, όπως θα μπορούσαμε να τα ονομάσουμε, είναι πολύ διαφορετικά ως προς τη φύση και το μέγεθος», σελίδα 299.

υπάρχουν σε έναν καθορισμένο τόπο)- και δεύτερον, από ένα **σύνολο διεργασιών** των οποίων η λειτουργία είναι να προωθούν τις ροές ενέργειας και ύλης στο σύστημα.

Ένα οικοσύστημα δεν έχει μια εύκολα προσδιορίσιμη διάσταση και, ως εκ τούτου, δεν μπορεί να συγχέεται με τον βιότοπο ή τον βιοκλιματικό τομέα. Ενώ οι βιότοποι (εύκρατα δάση, τούνδρα κ.λπ.) στη Γη μπορούν να χαρτογραφηθούν κατά προσέγγιση, το οικοσύστημα είναι δυσκολότερο να χαρτογραφηθεί. Τα **όρια των οικοσυστημάτων** είναι συνήθως βαθμιαία, με οικοτόνους ή μεταβατικές ζώνες, οι οποίες είναι συχνά πλούσιες σε είδη (μια πτυχή της βιοποικιλότητας) επειδή περιέχουν συστατικά των βιοτόπων εκατέρωθεν.

Κατά τη φυσιολογική τους λειτουργία, τα οικοσυστήματα υφίστανται φυσικές διαταραχές (μετά από πυρκαγιές, πλημμύρες, καταιγίδες κ.λπ., βλ. → εξαναγκασμός). Η διαδοχή των ειδών που προσαρμόζονται σε κάθε περιβάλλον με την πάροδο του χρόνου (διαδοχή) υποδηλώνει ότι **ένα οικοσύστημα δεν έχει τίποτα το σταθερό**. Η μεταβλητότητα είναι εξίσου σημαντική με τις σταθερές, αν όχι περισσότερο»[968] .

Ο αντίστοιχος πίνακας, 2.2.Β.β., επιτρέπει την μελέτη του οικοσυστήματος όπως εμφανίζεται στα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα. Σύμφωνα με τη θεματική αρχιτεκτονική, όπως παρουσιάστηκε στην αρχή του δεύτερου υποκεφαλαίου της Διατριβής, το υποκεφάλαιο αυτό χωρίζεται σε τρεις διακριτές υποενότητες που αναφέρονται αντίστοιχα σε 1) χερσαία ενδιαιτήματα που αναπαρίστανται ως χώροι αλληλεπίδρασης, αμοιβαίας προσαρμογής και σεβασμού, 2) υδάτινα ενδιαιτήματα ως πηγές γαλήνης, μαγείας και ομορφιάς που συνοδεύουν τον άνθρωπο, ο οποίος τόσο τα διαταράσσει όσο και λαμβάνει τους καρπούς τους, και 3) «υβριδικά» ενδιαιτήματα ως κινητήρες πλούτου, ευφορίας και ταυτότητας.

1) Χερσαίοι βιότοποι: αλληλεπίδραση, αλληλοεξημέρωση, αλληλοσεβασμός

Το χερσαίο οικοσύστημα αποτελεί μέρος της φύσης στο σύνολό της, δεδομένου ότι, όπως προαναφέρθηκε, «(...) τα οικοσυστήματα αυτά (...) είναι ποικίλα ως προς τη φύση και το μέγεθός τους». Έτσι, τα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα παρουσιάζουν έναν περιβαλλοντικό χώρο που αποτελεί ένα οικοσύστημα. Έτσι, οι προγραμματιστές και οι επιμελητές των ελληνικών σχολικών Ανθολογίων του Δημοτικού σχολείου, που αποτελούν το Corpus της παρούσας διδακτορικής Διατριβής, διδάσκουν στους μαθητές στοχευμένα οικοσυστήματα, όπως χωράφια και κοιλάδες που κατοικούνται από ζώα, όπως τα ελάφια και οι αλεπούδες, ή ένα πρόσφατα οργωμένο χωράφι, που περιβάλλεται από βουνά, στην άκρη ενός δάσους με βελανιδιές και άλλα δέντρα, φυτά, λουλούδια και ζιζάνια, που φιλοξενεί ζώα όπως εκατόχρονες χελώνες, πουλιά και έντομα, συμπεριλαμβανομένου ενός αποσπάσματος αφιερωμένου στα τζιτζίκια που σκαρφαλώνουν στα κλαδιά για να τραγουδήσουν χαρούμενα το ζεστό καλοκαίρι, ένας κήπος με ποικιλία λουλουδιών, πράσινο χορτάρι που τρώνε τα μικρά αρνιά, οπωροφόρα δέντρα και λαχανικά, όπου συχνάζουν οι τυφλοπόντικες- μια ποικιλία

[968] Σύμφωνα με τον Yanni Gunnell, Μάρτιος 2016. Τελευταία τροποποίηση: Σεπτέμβριος 2021, École Normale Supérieure de Lyon, http://geoconfluences.ens-lyon.fr/glossaire/ecosysteme, πρόσβαση στις 24 Ιουνίου, ώρα 10:21.

δέντρων που μεγαλώνουν ψηλά και πράσινα, φέρνουν αρωματικά λουλούδια και καρπούς και των οποίων οι αόρατες ρίζες, θαμμένες στη γη, τα τρέφουν- οικοσυστήματα όπου συνυπάρχουν ζωντανοί οργανισμοί και άψυχα στοιχεία όπως ο αέρας και το νερό, παρέχοντας έναν ιδανικό βιότοπο για τις σαύρες- εθνικά πάρκα διάσπαρτα σε όλη την Αφρική, που αποτελούν καταφύγιο για τα ζώα.

Έτσι, διδάσκοντας στους μαθητές ότι κάθε οικοσύστημα είναι ένα «σπίτι» για κάθε ζωντανό οργανισμό, οι συγγραφείς των ελληνικών σχολικών εγχειριδίων λογοτεχνίας του Δημοτικού σχολείου μιλούν για την ύπαρξη τόπων όπου ζωντανοί οργανισμοί και άψυχα στοιχεία συνυπάρχουν μέσα σε μια οργανωμένη ζωή που απαιτεί σεβασμό για να συνεχίσει να υπάρχει. Το αν, όπως αναφέρθηκε στη θεωρητική επισκόπηση στην παρούσα περίληψη και αναλυτικότερα στη διδακτορική Διατριβή, η περιβαλλοντική εκπαίδευση είναι σκοπός ή μέσο για να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές την ανάγκη προστασίας και σεβασμού της φύσης δημιουργώντας μια μαζική οικολογική συνείδηση, είναι αδιάφορο. Αυτό που έχει σημασία είναι να γίνει συνείδηση ότι η ζωή στη γη δεν είναι μια τυχαία πραγματικότητα, αλλά ένας εντυπωσιακός μηχανισμός ευφυΐας που βασίζεται στην ικανότητα των ζωντανών οργανισμών να προσαρμόζονται χωρίς να διαταράσσουν τη φυσική ισορροπία. Το ίδιο ισχύει και για τα υδάτινα ενδιαιτήματα, περίληψη των οποίων ακολουθεί αμέσως μετά.

2) Υδροβιότοποι: γαλήνη, μαγεία, ομορφιά που συντροφεύει τον άνθρωπο, ο οποίος την διασαλεύει αλλά και δέχεται τους καρπούς της

Ο ορισμός του υγροτόπου ή του υγροτοπικού περιβάλλοντος, το οικοσύστημα του οποίου μελετάται στην παρούσα θεματική ενότητα, δόθηκε από τη Σύμβαση Ραμσάρ το 1971 και περιγράφεται στο πρώτο άρθρο της, στις δύο επόμενες παραγράφους: [969]

§1) «Για τους σκοπούς της παρούσας Σύμβασης, οι υγρότοποι είναι περιοχές με έλη, τύρφη ή νερό, φυσικές ή τεχνητές, μόνιμες ή προσωρινές, με νερό στατικό ή τρεχούμενο, γλυκό, υφάλμυρο ή αλμυρό, συμπεριλαμβανομένων των θαλάσσιων υδάτων των οποίων το βάθος κατά την άμπωτη δεν υπερβαίνει τα έξι μέτρα.

§2) Για τους σκοπούς της παρούσας Σύμβασης, υδρόβια πτηνά είναι τα πτηνά που εξαρτώνται οικολογικά από τους υγροτόπους.

Σύμφωνα με τα παραπάνω και με όσα αναφέρονται στην κύρια εισαγωγή της παρούσας διδακτορικής Διατριβής, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι οι χώρες που συμμετείχαν στο συνέδριο αυτό ασχολήθηκαν πρώτα με τους υγροτόπους και τα

[969] ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ, ΓΡΑΦΕΙΟ ΔΙΕΘΝΩΝ ΠΡΟΤΥΠΩΝ ΚΑΙ ΝΟΜΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ, Εκπαιδευτικός, Επιστημονικός και Πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών (UNESCO), *Σύμβαση για τους υγροτόπους διεθνούς σημασίας, ιδίως ως ενδιαιτήματα υδρόβιων πτηνών*, Ραμσάρ, Ιράν, 02/02/1971.

οικοσυστήματά τους και στη συνέχεια με το υπόλοιπο περιβάλλον, αφού η Σύμβαση Ραμσάρ[970] προηγήθηκε της Σύμβασης της Τυφλίδας[971], του Βελιγραδίου[972] και της Στοκχόλμης[973] καθώς και των COP[974] , δηλαδή συνθήκες και συνέδρια που δημιούργησαν το απαραίτητο θεσμικό πλαίσιο ορισμών και κανόνων πάνω στο οποίο έχουν μελετηθεί και οργανωθεί, όχι μόνο η περιβαλλοντική εκπαίδευση, αλλά και η συνειδητοποίηση της υποχρέωσης των ανθρώπων να προστατεύουν το περιβάλλον, το οποίο στο σύνολό του είναι το δικό τους οικοσύστημα.

Η μελέτη των λογοτεχνικών αποσπασμάτων που κατηγοριοποιούνται στον αντίστοιχο θεματικό πίνακα 2.2.Β.β. επιτρέπει την παρατήρηση των έμβιων και άβιων οργανισμών των διαφόρων υγροτόπων, όπως αυτοί ορίζονται παραπάνω. Έτσι, πάπιες, βίδρες, χελώνες, κάστορες, διάφορα ψάρια, γαρίδες, μαλάκια, φύκια, είναι μερικοί μόνο από τους οργανισμούς που ζουν και εξελίσσονται στους υγροτόπους και γενικότερα στα υγρά οικοσυστήματα.

Έτσι, στον προαναφερθέντα πίνακα 2.2.Β.β., οι επιμελητές των Ελληνικών Ανθολογίων του Δημοτικού Σχολείου αφηγούνται τη συμβίωση των ζωντανών οργανισμών με τα άψυχα φυσικά στοιχεία των υγροτόπων επιμένοντας στην κοινή ζωή και συντροφικότητα ανάμεσα σε πάπιες, βίδρες, χελώνες, κάστορες, ψάρια, γαρίδες, μαλάκια, οστρακοειδή, φύκια, στη θάλασσα ή στο γαλήνιο οικοσύστημα μιας λίμνης. Πρόκειται για μια συντροφικότητα ανάμεσα σε έμβια όντα που, αν και δεν ανήκουν στο ίδιο είδος και εκ πρώτης όψεως φαίνονται ασύμβατα, ζουν αρμονικά μαζί. Από αυτή την άποψη, πώς γίνεται να μην αναλογιστεί κανείς την κοινωνική ζωή σε όλο τον κόσμο, που βασίζεται στη συμβίωση των ανθρώπων με τους «άλλους», είτε πρόκειται για «ξένους» από άλλη χώρα, άλλο κοινωνικό περιβάλλον, άλλο φύλο, γείτονες, φίλους, παιδιά, γονείς, φίλους, συναδέλφους... τους καθημερινούς «εν δυνάμει αντιπάλους» που οι άνθρωποι ξέρουν τόσο καλά και τόσο αποτελεσματικά να δημιουργούν; Και πώς να μην αναλογιστεί κανείς και τη θέση, την πρόταση ενός από τους μεγαλύτερους εκφραστές της έννοιας του «Ανάμεσα», του Michel Serres: «Να τι συμβαίνει: όταν ένας θαρραλέος κολυμβητής διασχίζει ένα πλατύ ποτάμι ή ένα θυελλώδες στενό, η διαδρομή του ταξιδιού του χωρίζεται σε τρία μέρη. Όσο διατηρεί το βλέμμα του στην όχθη της αναχώρησης ή ανακαλύπτει εκείνη της άφιξης, ζει ακόμη στην αρχική του πατρίδα ή βρίσκεται ήδη στον στόχο της επιθυμίας του- με άλλα λόγια, Γάλλος, εδώ, ή Ιάπωνας, εκεί. Ωστόσο, προς το μέσον του ταξιδιού, έρχεται μια αποφασιστική και θλιβερή στιγμή, όταν, σε ίση απόσταση από τις δύο

---

[970] DIRECTOR, OFFICE OF INTERNATIONAL STANDARDS AND LEGAL AFFAIRS, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO)*, Convention on Wetlands of International Importance especially as Waterfowl Habitat*, Op. cit.

[971] UNESCO/UNEP, Διακήρυξη της Τυφλίδας, Σύνδεση 3, αριθ. 1, 1978: 1-8.

[972] UNESCO/UNEP, Ο Χάρτης του Βελιγραδίου, Σύνδεση 1, αριθ. 1, 1976: 1-2.

[973] 5 Ιουνίου 1972.

[974] 8 Μαρτίου - 7 Απριλίου 1995.

ακτές, κατά τη διάρκεια του λίγο ή πολύ μακρού περάσματος μιας μεγάλης ουδέτερης ή λευκής ζώνης, εξακολουθεί να μην είναι ούτε το ένα ούτε το άλλο και, ίσως, να γίνεται ήδη και τα δύο ταυτόχρονα. Ανήσυχος, αιωρούμενος, σαν να ισορροπεί στην κίνησή του, αναγνωρίζει έναν ανεξερεύνητο χώρο, που απουσιάζει από όλους τους χάρτες και που ούτε ο άτλαντας ούτε ο ταξιδιώτης περιέγραψαν. Η προθυμία του να μεταφράσει περιλαμβάνει το ξεθώριασμα μέσα και έξω από τη μετάβαση που, στη γαλλική γλώσσα, χαρακτηρίζεται από την πρόθεση *entre,* κατά μήκος ενός άξονα ή βουτώντας σε έναν παράξενο αεροθάλαμο γύρω από τον οποίο πρέπει να περιστρέφονται οι διαφορές του κόσμου»[975] .

Όπως προαναφέρθηκε, οι συντάκτες των Σχολικών Ανθολογίων του Δημοτικού Σχολείου δίνουν έμφαση στη συμβίωση μεταξύ ζωντανών οργανισμών και άψυχων φυσικών στοιχείων, όπως τα ποτάμια και, ειδικότερα, το ίδιο το νερό, το οποίο παρουσιάζεται ξεχωριστά μέσω ενός λογοτεχνικού αποσπάσματος που κατηγοριοποιείται στον προαναφερόμενο πίνακα. Συγκρίνεται αλληγορικά με έναν συνοδοιπόρο, ο οποίος βαδίζει αργά προς μία κατεύθυνση και του δίνεται η ανθρώπινη ιδιότητα της ομιλίας, καθώς συνομιλεί με τον ποιητή Γεώργιο Δροσίνη.

Στους υγροτόπους ανήκει επίσης η θάλασσα και η άμμος της, η οποία, μεταξύ άλλων, φιλοξενεί τα αυγά της χελώνας Caretta, καθώς και η υποβρύχια βλάστηση και ζωή, που προσδίδουν στον βυθό την απαράμιλλη, μυστική, γαλήνια, μαγική ομορφιά του. Έτσι, μέσα από τα αποσπάσματα που κατηγοριοποιούνται στον πίνακα 2.2.Β.β., διαπιστώνεται ότι οι συγγραφείς των υπό μελέτη Ανθολογίων, περιγράφουν γλαφυρά την άμμο και τη διάβαση μιας θαλάσσιας περιοχής που έμοιαζε με λιβάδι καλυμμένο με πυκνό χορτάρι, γεμάτο φύκια, φυτά του βυθού που τα κύματα δεν είχαν ακόμη ξεριζώσει. Εκεί ζούσαν πολλοί ζωντανοί οργανισμοί, οι οποίοι έπρεπε να προστατευτούν για να μην καταστραφούν από τα βήματά των ανθρώπων. Αναδεικνύεται έτσι η προστασία της θαλάσσιας χλωρίδας, όπου ο ποιητής Οδυσσέας Ελύτης ανακάλυψε το θαλασσινό τριφύλλι, καθώς και η πλούσια ζωή του βιοτόπου μιας λίμνης όπου τα ψάρια μοιάζουν με χρυσό, αφού η αλιεία προσφέρει πλούτο στην εν λόγω περιοχή. Τα οικοσυστήματα δεν είναι μόνο περιοχές που πρέπει να προστατευτούν για να σωθεί ο πλανήτης από την καταστροφή, αλλά και φυσικοί τόποι που πρέπει να διατηρηθούν για να διασφαλιστεί η βιωσιμότητα των πλούσιων πόρων της ορνιθοπανίδας, της υδρόβιας χλωρίδας και ιχθυοπανίδας και των αμφιβίων, που δυστυχώς μπορούν να εξαντληθούν.

3) «Υβριδικοί» βιότοποι: πλούτος, ευφορία, ταυτότητα

Έχοντας μελετήσει τα χερσαία οικοσυστήματα και τους υγροτόπους χωριστά στις δύο προηγούμενες θεματικές ενότητες, η παρούσα ενότητα είναι αφιερωμένη στη μελέτη των

[975] SERRES Michel, *Atlas*, Champs Flammarion, Παρίσι 1996, σελίδες 24-26.

αναπαραστάσεων των ενδιαιτημάτων εκείνων, που αντιπροσωπεύουν μια ολιστική προσέγγιση[976] του περιβάλλοντος, δεδομένου ότι στα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα το χερσαίο οικοσύστημα ήταν αδύνατο να διαχωριστεί από τον υγρότοπο, αλλά κυρίως επειδή οι ήρωες εμπλέκονται φυσικά. Επιπλέον, τα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα εκφράζουν την ομορφιά, τη γονιμότητα και την απόλαυση των αγαθών που προσφέρουν οι υπό μελέτη βιότοποι, καθώς και η θαυμαστή ελληνική γη, η οποία, όπως αναφέρεται στα σχολικά προγράμματα σπουδών, αποτελεί βασικό στοιχείο της εθνικής και τοπικής ταυτότητας. Εφόσον, λοιπόν, γίνεται λόγος για τη συνύπαρξη των δύο προαναφερθέντων οικοσυστημάτων, υιοθετήθηκε η λέξη «υβρίδιο»[977] για να εκφράσει ακριβώς αυτή την αρμονική συνύπαρξη.

Όπως φαίνεται στον αντίστοιχο πίνακα 2.2.Β.γ., με τίτλο *«Υβριδικοί» βιότοποι: πλούτος, ευφορία, ταυτότητα* και όπως έχει ήδη αναφερθεί, η ανάλυση περιεχομένου σε συνδυασμό με τις οριζόντιες θεματικές συνθέσεις, επέτρεψε την ανάδειξη των εξής δύο θεμάτων: πρώτον, *Ομορφιά και ευφορία, συνεργασία και απόλαυση αγαθών* και δεύτερον, μια *αξιοθαύμαστη ελληνική γη, στοιχείο εθνικής και τοπικής ταυτότητας*.

3.1) Ομορφιά και καρποφορία, συνεργασία και απόλαυση των αγαθών

Στα λογοτεχνικά αποσπάσματα που ταξινομούνται στον αντίστοιχο θεματικό πίνακα 2.2.Β.γ., σημειώνεται η συνύπαρξη του χερσαίου οικοσυστήματος με έναν υγρότοπο. Επιπλέον, όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη θεματική ενότητα, στα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, οι συγγραφείς των σχολικών Ανθολογίων μεταφέρουν στους μαθητές τις εμπειρίες των ηρώων τους μέσω της αφήγησης και της περιγραφής, μέσω μιας ολιστικής προσέγγισης της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Όσον αφορά το παρόν θέμα της ομορφιάς και της γονιμότητας των υβριδικών ενδιαιτημάτων, οι αναπαραστάσεις στα θεματικά ομαδοποιημένα αποσπάσματα αναφέρονται όχι μόνο στην ομορφιά και τη γονιμότητα, αλλά και στη συνεργασία μεταξύ, αφενός, ζωντανών οργανισμών, όπως στην περίπτωση του αποσπάσματος για τη συνεργασία μεταξύ ενός λιονταριού και ενός αγριογούρουνου, εμπνευσμένου από τον ομώνυμο μύθο του Αισώπου,

---

[976] Η ολιστική προσέγγιση είναι ένα από τα σημαντικότερα μέσα της εκπαιδευτικής διαδικασίας, η οποία περιλαμβάνει «την πνευματική, κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη των μαθητών, την ενίσχυση της φαντασίας τους, καθώς και τη χαρά στη μαθησιακή διαδικασία», σύμφωνα με :
TSEVRENI, I. & XANTHOPOULOS G. (2015β), «Θεραπεύοντας την αποξένωση του σύγχρονου ανθρώπου από τη φύση. Διαμόρφωση παιδαγωγικής μεθοδολογίας για την ενδυνάμωση της σχέσης με το δασικό και αγροτικό περιβάλλον», στο *ΘΕΡΦΥΣ,* ΑγροΕΤΑΚ, ΕΛΓΟ-ΔΗΜΗΤΡΑ, Ινστιτούτο Ελιάς, Υποτροπικών Φυτών και Αμπέλου (Ι.ΕΛ.Υ.Α.), Τμήμα Ελαίας και Οπωροκηπευτικών, Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης & Κοινωνικής Αλληλεγγύης, ΕΣΠΑ 2007-2013.

[977] ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ Μανώλης, Ηλεκτρονικό λεξικό, Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα, https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=«hybrid=-or=-o»&dq. Πρόσβαση στις 8 Απριλίου 2023 στις 23:30.

αλλά και, από την άλλη πλευρά, μεταξύ έμβιων και άψυχων όντων, όπως στην περίπτωση της γονιμότητας της φύσης που ποτίζεται από ποτάμια και η οποία προσφέρεται στον άνθρωπο που την προστατεύει και την εκμεταλλεύεται χωρίς να την εξαντλεί. Πράγματι, η ομορφιά της βλάστησης στα βουνά εξιστορείται σε συνδυασμό με το πέρασμα από τον θεσσαλικό κάμπο και τον ποταμό Πηνειό, ο οποίος έχει μήκος πάνω από έξι χιλιόμετρα και πλάτος τριάντα έως πενήντα μέτρα. Παντού βαθύσκιωτοι πλάτανοι, λεύκες, γυμνά καλάμια, πλούσια, πολύχρωμη, υδρόβια βλάστηση και, εδώ κι εκεί, γάργαρα ρυάκια που ελίσσονται μέσα στο πυκνό χορτάρι ή πέφτουν από τα ψηλά βράχια τους, πάνω από την όχθη του ποταμού που ακολουθεί την ήρεμη, τραγουδιστή, χαρούμενη, υδάτινη πορεία του. Έτσι, αναδεικνύεται η βλάστηση και η ποικιλία των δέντρων στα δύο μεγάλα βουνά της Ελλάδας, τον Όλυμπο και την Όσσα, τα δάση με την πλούσια χλωρίδα και πανίδα τους, η αρμονική συνύπαρξη του χερσαίου οικοσυστήματος με την υδάτινη πορεία του ποταμού που στην πορεία του διασχίζει και ποτίζει τη γη που ανταμείβει τον άνθρωπο με όλα τα αγαθά του, με κάθε είδους φρούτα, δημητριακά, δέντρα όπως τα κάστανα και τα κίτρα, αλλά και με ζώα όπως τα κουνέλια και τα αγριογούρουνα. Η ελληνική γη παρουσιάζεται ως εύφορη, γιατί είναι διάσπαρτη από απέραντες πεδιάδες, πηγές βασικών αγαθών, όπως τα δημητριακά και ειδικότερα το σιτάρι. Η συνύπαρξη των πεδιάδων με το μεγάλο ποτάμι κάνει τις φυτείες ακόμη πιο εύφορες και προσφέρει πολύτιμα προϊόντα στον πληθυσμό, όχι μόνο χάρη στην ευφορία που φέρνει το νερό στους οπωρώνες, αλλά και χάρη στο άλεσμα των δημητριακών, αφού το νερό με τη δύναμή του γυρίζει δύο ή τρεις μύλους.

Η γη της Ελλάδας είναι πράγματι μαγευτική, πλούσια, εύφορη και αξιοθαύμαστη και αποτελεί θεμελιώδες και αναπόφευκτο μέρος της εθνικής και τοπικής ταυτότητάς της.

3.2) Αξιοθαύμαστη ελληνική γη, στοιχείο εθνικής και τοπικής ταυτότητας

Το περιβάλλον, όπως αναφέρεται στο θεωρητικό πλαίσιο του παρόντος εγγράφου, με την έννοια της «ταυτότητας» που αναφέρθηκε παραπάνω, αποτιμάται θεμελιωδώς στα εγχειρίδια ιστορίας ως βασικό στοιχείο της εθνικής ταυτότητας[978] . Σύμφωνα με τα σχολικά προγράμματα σπουδών[979] , τονίζεται ο εθνικός χαρακτήρας του περιβάλλοντος και διαχωρίζεται από τον τοπικό και παγκόσμιο χαρακτήρα του: «Βασικές αρχές της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, θεματική ενότητα: Το έδαφος: φυσική, γεωλογική και ιστορική μελέτη του τοπικού, εθνικού και παγκόσμιου ανάγλυφου»[980]. Ωστόσο, στα λογοτεχνικά αποσπάσματα που κατηγοριοποιήθηκαν, παρατηρείται ότι τα οικοσυστήματα συνδέονται άρρηκτα με την ιστορία και τον πολιτισμό ενός τόπου, αντιπροσωπεύοντας στοιχεία που

[978] ANGELOPOULOS Constantin, «La grandeur des ancêtres à travers les manuels scolaires grecs de 1950 à nos jours», στο *Mélanges* offerts à Astérios Argyriou, συλλογικό έργο που επιμελήθηκε η Ειρήνη Τσαμαδού-Jacoberger, L'Harmatan, Éditions grecques, Παρίσι 2000, σελίδες 24-25.

[979] Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Προγράμματα για τον σχεδιασμό και την εξέλιξη των διαθεματικών δραστηριοτήτων στην περιβαλλοντική εκπαίδευση, ό.π., σελ. 640-646.

[980] Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Προγράμματα για τον σχεδιασμό και την εξέλιξη των διαθεματικών δραστηριοτήτων στην περιβαλλοντική εκπαίδευση, ό.π., σελ. 642.

καλλιεργούν και προάγουν την εθνική και τοπική ταυτότητα. Τα βουνά, η θάλασσα, οι κοιλάδες και τα χωράφια, στα οποία αναφέρεται ο Πλάτωνας, στα σχολικά Ανθολόγια, μαγεύουν και θεωρούνται στολίδια του τοπικού και εθνικού πολιτισμού και της ταυτότητας.

Η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου που παρουσιάστηκε στην εισαγωγή της θεματικής ενότητας Β) Διαρκής βιοποικιλότητα και διαχρονικά οικοσυστήματα.

Ως συνήθως, για να ολοκληρωθεί το δεύτερο κεφάλαιο του δεύτερου μέρους της Διατριβής με τίτλο *Φύση και άνθρωπος: αρμονικοί συγκάτοικοι και αέναοι υπερασπιστές της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων*, απομένει να παρουσιαστούν **τα αποτελέσματα της ποσοτικής ανάλυσης** σχετικά με τη θέση που κατέχει η σχέση μεταξύ φύσης και ανθρώπου ως αρμονικοί συγκάτοικοι και αέναοι υπερασπιστές της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων.

Ωστόσο, αξίζει να επαναληφθεί ότι η ποσοτική ανάλυση περιεχομένου πραγματοποιήθηκε στον πίνακα ποιοτικής ανάλυσης, ο οποίος επισυνάπτεται στο παράρτημα, και όχι στους συνήθεις θεματικούς υποπίνακες, οι οποίοι τελικά δημιουργήθηκαν συνθετικά για λόγους οικονομίας της έρευνας.

Όσον αφορά την ποσοτική ανάλυση, κρίνεται αναγκαίο να επισημανθούν τα ακόλουθα πέντε σημεία: πρώτον, το Ανθολόγιο του 1975 για τις τάξεις Α΄-Β΄ του Δημοτικού σχολείου περιέχει περισσότερα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα από το αντίστοιχο του 2003. Δεύτερον, το Ανθολόγιο του 1975 των Γ΄-Δ΄ τάξεων περιέχει περισσότερα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα από το αντίστοιχο Ανθολόγιο του 2003. Τρίτον, το Ανθολόγιο του 2003 των Ε΄-ΣΤ΄ τάξεων περιέχει περισσότερα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα από το Ανθολόγιο του 1975. Τέταρτον, από γενική άποψη, μπορεί να ειπωθεί ότι το Ανθολόγιο που περιέχει τον μεγαλύτερο αριθμό αποσπασμάτων, λέξεων και χαρακτήρων που αντιπροσωπεύουν τη βιοποικιλότητα και τα οικοσυστήματα είναι αυτό των τάξεων Γ΄-Δ΄ του 1975. Πέμπτον, αυτή η θεματική ενότητα υπάρχει αδιάλειπτα σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού σχολείου από το 1975 έως σήμερα.

Το σύνολο της ποσοτικής μελέτης παρουσιάζεται στον στατιστικό πίνακα 2.2.β., ο οποίος ακολουθεί:

Πίνακας 2.2.β.
Ποσοτική ανάλυση
Φύση και άνθρωπος :
αρμονικοί συγκάτοικοι και αέναοι υπερασπιστές της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων

	Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 1975	**Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 2003**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 1975**	**Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 2003**
Αποσπάσματα	7	1	19	9	9	14
Λέξεις	948	44	1611	773	1221	1502
Χαρακτήρες	4687	241	7933	3849	6300	7308

Ομοίως, το παρακάτω γράφημα δείχνει σχηματικά τις ποσοτικές διαφορές μεταξύ των Ανθολογιών που αναλύθηκαν.

Διάγραμμα 2.2.Β.
Γενική ποσοτική μελέτη
Φύση και άνθρωπος :
αρμονικοί συγκάτοικοι και αέναοι υπερασπιστές της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων

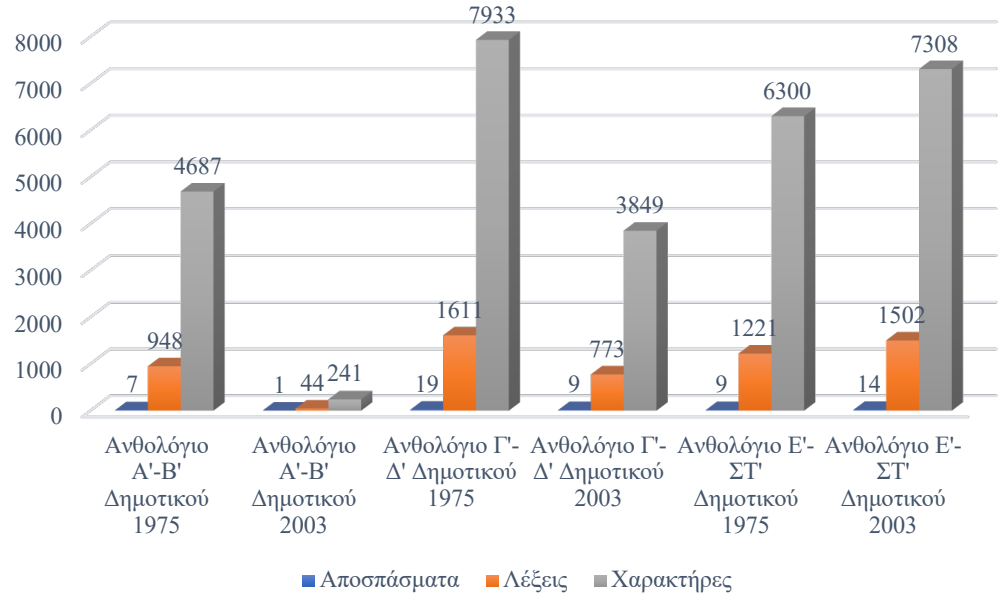

Παράρτημα

Η παρούσα Διατριβή διαθέτει ένα σημαντικό παράρτημα που αποτελείται από πέντε διακριτά και συμπληρωματικά μέρη. Το πρώτο είναι αφιερωμένο στη μεθοδολογική πορεία που ακολουθήθηκε, η οποία θεωρείται το βασικό θεμέλιο της Διατριβής. Το δεύτερο αφορά τους εμπλουτισμούς, τα βοηθήματα, η συμβολή των οποίων είναι σημαντική για τη δημιουργία των στηριγμάτων και φωτισμάτων της, τις θέσεις που επιλέχθηκαν στο θεωρητικό πανόραμα και τα σχόλια επί των δεδομένων που ανακαλύφθηκαν. Η τρίτη ενότητα περιλαμβάνει όλα τα μεταφρασμένα κείμενα, μαζί με τα αντίστοιχα πρωτότυπα, ώστε να μπορούν να μελετηθούν και να αξιολογηθούν. Η τέταρτη ενότητα περιλαμβάνει έναν στατιστικό πίνακα που χρησιμοποιήθηκε ως βάση για τη μελέτη της ποιοτικής και ποσοτικής σημασίας της παιδικής λογοτεχνίας. Η μελέτη αυτή παρουσιάζεται στη θεωρητική επισκόπηση της παρούσας Διατριβής. Η πέμπτη ενότητα απευθύνεται στους μελλοντικούς αναγνώστες, εκπαιδευτικούς, φοιτητές και, κυρίως, ερευνητές, προσφέροντάς τους δεκατρείς οδηγούς για την έρευνα του περιεχομένου της Διατριβής.

Συμπέρασμα της περίληψης της Διατριβής

Εν κατακλείδι, πρέπει να επαναληφθεί η εμπιστοσύνη στη μέθοδο ανάλυσης περιεχομένου που χρησιμοποιήθηκε, η οποία είναι τόσο ποιοτική, βασισμένη στη θεματική κατηγοριοποίηση των δεδομένων που σχετίζονται με το κεντρικό θέμα που επιλέχθηκε, η οποία εισάγεται σε θεματικούς πίνακες με θεματικές στήλες, όσο και ποσοτική, βασισμένη στην κατασκευή αριθμητικών πινάκων και τη γραφική τους παρουσίαση. Η μέθοδος αυτή εφαρμόστηκε στα σχολικά βιβλία λογοτεχνίας του Δημοτικού σχολείου από το 1975 έως εκείνα που εκδόθηκαν το 2003 και διδάσκονται ακόμη και σήμερα (2023). Στα προαναφερθέντα Ανθολόγια μελετήθηκαν τα εξής θέματα: η ομορφιά της φύσης κατά την άνοιξη και το καλοκαίρι, καθώς και κατά τις εναλλαγές των εποχών, ο μεγαλοπρεπής χαρακτήρας της, ο ήλιος και τα άλλα φωτεινά ουράνια σώματα που τη φωτίζουν, τα αρώματα και τα χρώματα των λουλουδιών, η μαγευτική χλωρίδα και πανίδα και το μαγευτικό υπέδαφος, η περίτεχνη, αρωματική και ευωδιαστή στεριά και τέλος η απέραντη, κρυστάλλινη θάλασσα.

Όλα τα παραπάνω θέματα μελετήθηκαν ποιοτικά υπό το πρίσμα ενός τριπλού θεματικού άξονα, της επίκλησης των συναισθημάτων των μαθητών, μέσω της αφήγησης των συναισθημάτων, όπως περιγράφονται στα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, της καλλιέργειας της αισθητικής, πάντα μέσω των κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων, τα οποία δημιουργούν εικόνες στη φαντασία των μαθητών, και της έκφρασης επιστημονικής πραγματικότητας, καθώς τα κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα περιέχουν συχνά αναφορές σε επιστημονικά ονόματα ζώων, φυσικών φαινομένων και διαφόρων ειδών φυτών και ζώων. Στην πραγματικότητα, τα σχολικά Ανθολόγια προσφέρουν αυτές τις γνώσεις μέσω ενός όμορφου λόγου, εμπλουτισμένου περισσότερο από σχήματα λόγου παρά από εμπεριστατωμένες επιστημονικές λεπτομέρειες, οι οποίες θα μπορούσαν να διαταράξουν ή να αποδυναμώσουν τον λογοτεχνικό χαρακτήρα αυτής της διδασκαλίας που ενσωματώνεται στα σχολικά βιβλία λογοτεχνίας της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης.

Από γενική άποψη, ήταν δυνατόν να μετρηθεί όχι μόνο ο αριθμός των λογοτεχνικών αποσπασμάτων, αλλά και ο αριθμός των λέξεων και των χαρακτήρων που τα απαρτίζουν. Όσον αφορά τον αριθμό των αποσπασμάτων, τα εγχειρίδια του Ανθολογίου των Α΄ - Β΄ τάξεων του 1975 καταγράφουν δώδεκα αποσπάσματα, έναντι των έντεκα, που καταμετρά το αντίστοιχο του 2003. Το Ανθολόγιο των Γ’ – Δ’ τάξεων του 2003 περιέχει ένα απόσπασμα περισσότερο από το αντίστοιχο του 1975, ενώ το Ανθολόγιο των Ε΄-ΣΤ΄ τάξεων του 2003 περιέχει τέσσερα περισσότερα από το αντίστοιχο του 1975. Ομοίως, όσον αφορά τις λέξεις, διαπιστώθηκε ότι το Ανθολόγιο των Α’ – Β’ τάξεων του 1975 περιέχει περισσότερες λέξεις από το Ανθολόγιο του 2003, δηλαδή 539 λέξεις έναντι 505, ενώ τα Ανθολόγια του 2003 για τις μεσαίες και ανώτερες τάξεις (Γ΄-Δ΄ και Ε΄-ΣΤ΄) περιέχουν περισσότερες λέξεις από τα

Ανθολόγια του 1975, δηλαδή 1126 λέξεις έναντι 955 για τα Ανθολόγια των Γ΄-Δ΄ τάξεων και 672 λέξεις έναντι 534 για τα Ανθολόγια των Ε΄-ΣΤ΄ τάξεων αντίστοιχα.

Το σύνολο της ποσοτικής μελέτης φαίνεται στον ακόλουθο στατιστικό πίνακα 1.Σ.:

Πίνακας 1.Σ.
Συνολική ποσοτική ανάλυση του πρώτου μέρους της Διατριβής

	Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 1975	Ανθολόγιο Α΄-Β΄ Δημοτικού 2003	Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 1975	Ανθολόγιο Γ΄-Δ΄ Δημοτικού 2003	Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 1975	Ανθολόγιο Ε΄-ΣΤ΄ Δημοτικού 2003
Αποσπάσματα	12	11	19	20	13	17
Λέξεις	539	505	955	1126	534	672
Χαρακτήρες	2670	2497	4782	5572	2770	3511

Από γενική άποψη, σημειώνεται ότι τα Ανθολόγια που εκδόθηκαν το 2003 περιέχουν, στο σύνολό τους, μεγαλύτερο αριθμό κατηγοριοποιημένων λογοτεχνικών αποσπασμάτων από εκείνα του 1975 για την ομορφιά και τη φροντίδα της φύσης, γεγονός που διαφαίνεται στα συγκεκριμένα γραφήματα που εντάσσονται στο συμπέρασμα του πρώτου μέρους, το οποίο τοποθετείται στην ανάπτυξη και στον σχολιασμό της Διατριβής.

Έτσι, στο συνοπτικό γράφημα σχετικά με το συνολικό αριθμό των αποσπασμάτων για την ομορφιά της φύσης στα Ανθολόγια, πρώτον, φαίνεται ότι εκείνα για όλες τις τάξεις της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης που εκδόθηκαν το 2003 περιέχουν συνολικά 48 κατηγοριοποιημένα λογοτεχνικά αποσπάσματα, σε σύγκριση με 44 αποσπάσματα που καταμετρούν τα αντίστοιχα Ανθολόγια που εκδόθηκαν το 1975. Η ποσοτική μελέτη στο σύνολό της παρουσιάζεται στο γράφημα 1.Σ.α., που παρατίθεται ακολούθως:

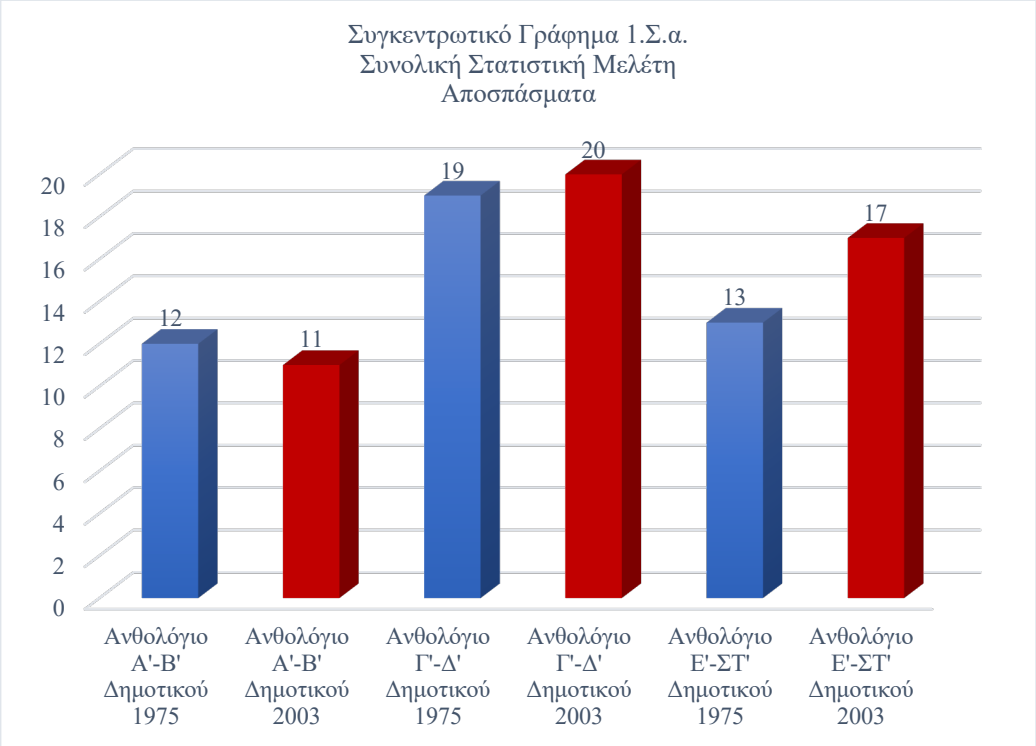

Στο γράφημα της μελέτης, που αφορά τα συνολικά στατιστικά στοιχεία για τον αριθμό των λέξεων, φαίνεται ότι ο συνολικός αριθμός των λέξεων που αποτελούν τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα δείχνει σαφώς ότι τα Ανθολόγια του 2003 στο σύνολό τους περιέχουν συνολικά 2303 λέξεις, σε σύγκριση με τις 2028 λέξεις που περιέχονται στα αντίστοιχα Ανθολόγια του 1975.

Ολόκληρη η ποσοτική μελέτη παρουσιάζεται στο γράφημα 1.Σ.β. που παρατίθεται ακολούθως:

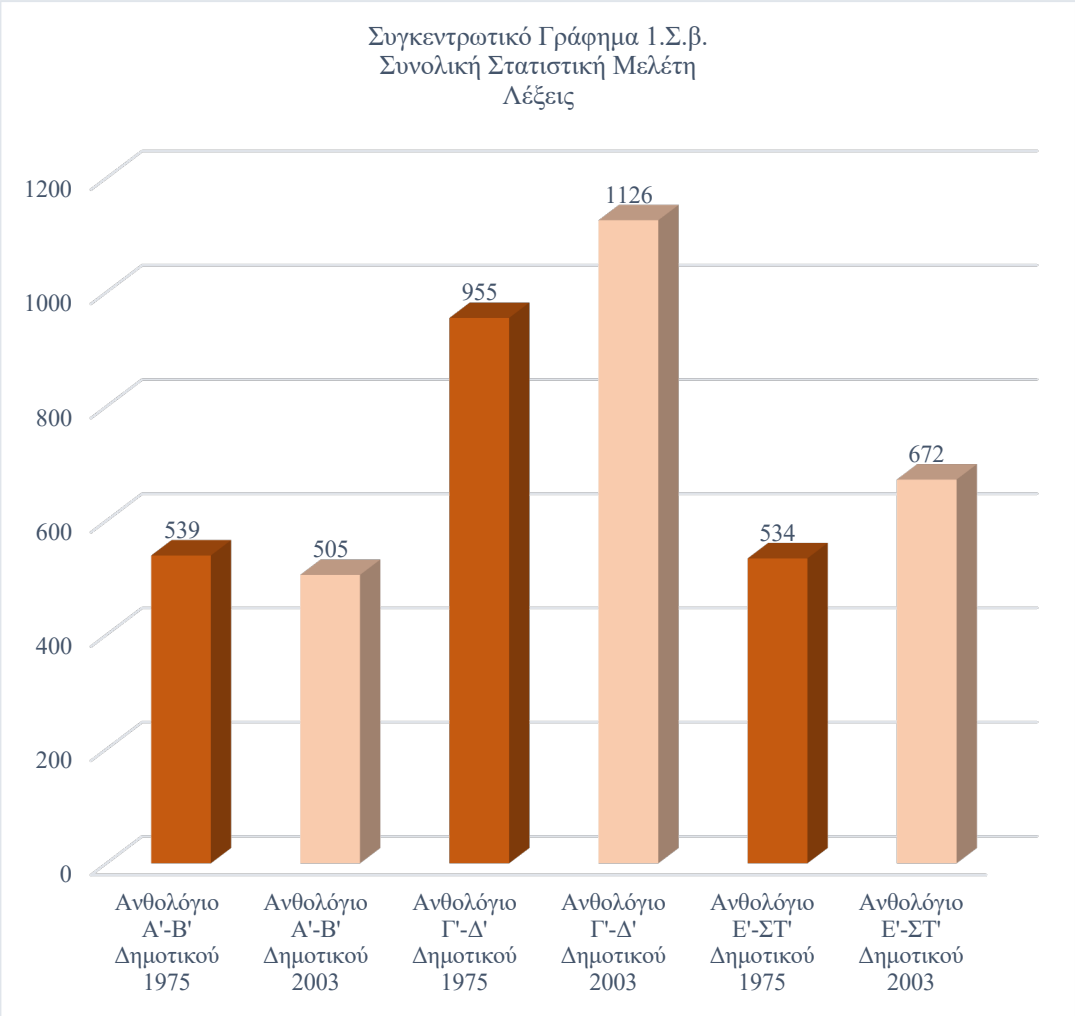

Τέλος, σύμφωνα με το συνοπτικό γράφημα της μελέτης, που αφορά τη συνολική στατιστική για τον αριθμό των χαρακτήρων που αποτελούν τα κατηγοριοποιημένα αποσπάσματα, φαίνεται ότι ο συνολικός αριθμός των κατηγοριοποιημένων χαρακτήρων αγγίζει τους 11.580 στα σύγχρονα Ανθολόγια, που εκδόθηκαν το 2003 και διδάσκονται έως σήμερα, σε σύγκριση με τους 10.222 χαρακτήρες που καταμετρώνται αντίστοιχα στα Ανθολόγια του 1975.

Ολόκληρη η ποσοτική μελέτη παρουσιάζεται στο γράφημα 1.Σ.γ., που παρατίθεται κατωτέρω:

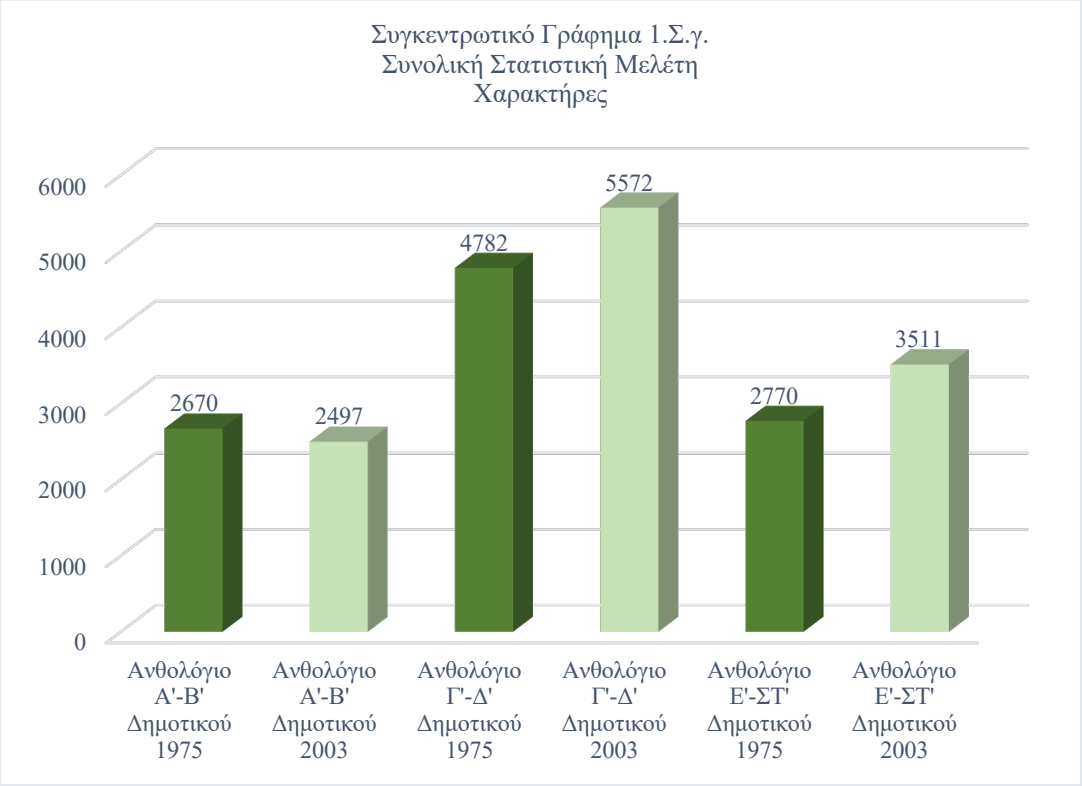

Στα σχολικά εγχειρίδια λογοτεχνίας του Δημοτικού σχολείου, οι αναπαραστάσεις της φύσης βασίζονται στην ομορφιά της, η οποία, για να συνεχίσει να υπάρχει, χρειάζεται φροντίδα, προστασία και απεριόριστο σεβασμό. Η ανάλυση περιεχομένου το αποκάλυψε αυτό, εστιάζοντας στη μελέτη της φροντίδας προς τη φύση που ενσωματώνεται στη συνύπαρξη του εφήμερου με το διαχρονικό, της εγκυκλοπαιδικής και της επιστημονικής γνώσης και της αμοιβαίας προστασίας μεταξύ της φύσης και των ανθρώπων-προστατών της.

Στο δεύτερο μέρος της Διατριβής διαπιστώθηκε ότι οι αναπαραστάσεις της φύσης στα σχολικά εγχειρίδια λογοτεχνίας που αναλύθηκαν αναδεικνύουν τη φύση της σχέσης μεταξύ του ανθρώπου και του φυσικού του περιβάλλοντος, η οποία είναι αρμονική και αποσκοπεί στη βιώσιμη προστασία της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων.

Στην πραγματικότητα, η φύση προστατεύει και αυτοπροστατεύεται συνεχώς, εξασφαλίζοντας τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα της βιοποικιλότητας και των οικοσυστημάτων. Η αξιοθαύμαστη συνεργασία μεταξύ ανθρώπου και φύσης, καθώς και μεταξύ ζωντανών οργανισμών μέσα σε άψυχα στοιχεία, είναι μια ανεξάντλητη πηγή ισορροπίας. Τα πουλιά, τα θαλάσσια θηλαστικά ή κητώδη προσαρμόζονται, αλληλοσυμπληρώνονται και διατηρούν, ενίοτε με πονηριά, την ισορροπία των οικοσυστημάτων. Αυτό είναι το αποτέλεσμα μιας μακράς εξέλιξης που βασίζεται στην αλληλεπίδραση, την αμοιβαία προσαρμογή και τον σεβασμό στους χερσαίους βιότοπους, καθώς και στη γαλήνη και την ομορφιά των υδάτινων οικοτόπων που συνοδεύουν τον άνθρωπο, ο οποίος τόσο τους διαταράσσει όσο και συνεχίζει να τους αποδέχεται ως ουσιώδες χαρακτηριστικό της τοπικής και εθνικής του ταυτότητας. Πράγματι, όπως έγραψε ο ποιητής

Οδυσσέας Ελύτης: «Εάν αποσυνδέσεις την Ελλάδα, στο τέλος θα δεις να σου απομένουν μια ελιά, ένα αμπέλι κι ένα καράβι. Που σημαίνει: με άλλα τόσα την ξαναφτιάχνεις»[981] .

Αυτή η Διατριβή είναι ένα ορυχείο πληροφοριών, που προσφέρει ένα μάθημα ζωής, ενώ παράλληλα ατενίζει προς το μέλλον του ερευνητικού έργου της συγγραφέως της.

Ο όγκος των πληροφοριών που περιέχονται σε αυτή τη Διατριβή είναι τεράστιος, επιτρέποντας σε κάθε εκπαιδευτικό να ανατρέξει σε αυτήν για να εμπλουτίσει τη διδασκαλία του. Από αυτή την άποψη, αποτελεί επίσης ένα ευέλικτο εργαλείο, καθώς η Διατριβή περιλαμβάνει δεκατρία ευρετήρια και ένα γλωσσάρι, τα οποία έχουν καταρτιστεί για να διευκολύνουν την έρευνα των μελλοντικών ερευνητών, προσφέροντας παράλληλα μια αποτελεσματική διαλεκτική μεταξύ των αναζητούμενων δεδομένων, των ευρετηρίων και της ευκολίας πρόσβασης στις πληροφορίες.

Δεύτερον, η έρευνα αυτή προτείνει ένα μάθημα ζωής, δεδομένου ότι τα σχόλια, όπως προαναφέρθηκε, βασίζονται σε τρεις βασικούς πυλώνες νόησης, οι οποίοι είναι η «θέση», όταν οι προτάσεις των συγγραφέων της πηγής γίνονται αποδεκτές, η «αντίθεση», όταν αντικρούονται, και η «συμφιλίωση», όταν οι δύο συγκλίνουν προς έναν επιλεγμένο θεματικό συμβιβασμό. Στην περίπτωση αυτή, ταυτόχρονα, πρόκειται για ένα μάθημα ζωής που απευθύνεται σε όλους, εκπαιδευτικούς και μαθητές, διότι, με βάση τον αποκλειστικό στόχο της διδασκαλίας, η οποία θεωρεί τη γνώση όχι μόνο ως σκοπό αλλά και ως εκπαιδευτικό μέσο, τους αποκαλύπτει, πρώτον, ότι, σε όλη τους τη ζωή, θα περιβάλλονται από άλλους ανθρώπους, με τους οποίους αναπόφευκτα θα έχουν σχέσεις ταυτότητας που τις περισσότερες φορές εκφράζονται με την ετερότητα. Δεύτερον, τους συμβουλεύει να προσπαθήσουν να κατανοήσουν ότι κάθε γεγονός, κάθε φαινόμενο, μπορεί να ερμηνευτεί διαφορετικά από τον καθένα, και τέλος, στο μέτρο του δυνατού, τους προτείνει να επιτύχουν τη συμφιλίωση, πηγή σεβασμού και ειρηνικής κοινωνικής ζωής. Αυτή η τάση συμφιλίωσης δύο αντίθετων απόψεων δεν είναι μόνο μια πρόταση, αλλά και μια ευχή, γιατί αποτελεί τη βάση για την αρμονική συνύπαρξη με τους άλλους γύρω μας στην καθημερινότητά μας, στην οικογένεια, στις παρέες φίλων, στο σχολείο, στη δουλειά, μπροστά σε «ξένους» και «άλλους».

Τέλος, το μέλλον του παρόντος ερευνητικού έργου είναι ήδη προκαθορισμένο στο πλαίσιο της μεθοδολογικής και θεματικής διαδρομής που περιγράφηκε. Έτσι, μετά τις ομοιότητες που μελετήθηκαν στη διδακτορική Διατριβή, οι οποίες αποκαλύπτονται στον τελικό τίτλο της Διατριβής, *Αδιάκοπη διήγηση της ομορφιάς της φύσης, αγάπης και φροντίδας της από τον άνθρωπο, πηγή καρποφορίας και διατήρησης της βιοποικιλότητας, στα Σχολικά Ανθολόγια, καταφύγια παιδικής λογοτεχνίας, μέσα δημιουργίας μαζικής οικολογικής συνείδησης και πνευματικής καθοδήγησης των μαθητών της ελληνικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης,* θα τεθεί

[981] ΕΛΥΤΗΣ Οδυσσέας, *Ο μικρός ναυτίλος, XIV*, σελίδα 12, 1985, http://dim-agnant.kar.sch.gr/autosch/joomla15/images/bibliothiki/biblia/elliniki_logotexnia/poisi/O_Mikros_Naftilos.pdf. Πρόσβαση και λήψη την 19η Απριλίου 2023 στις 23:57.

το ζήτημα της μελέτης των διαφορών, όχι μόνο με τη δημοσίευση ερευνητικών εργασιών, τη συμμετοχή σε ερευνητικά σεμινάρια και εθνικά και διεθνή συνέδρια, αλλά και με την προετοιμασία μεταδιδακτορικών ερευνών στη Γαλλία (HDR), την Κύπρο και την Ελλάδα.

Κεφάλαιο 2ο **: Résumé (στην γαλλική)**

Thèse en cotutelle
Entre l'Université Paul Valéry-Montpellier 3 et l'Université de Thessalie

Intitulé de la thèse

Un récit ininterrompu de la beauté de la nature, de l'amour et de sa protection par l'homme, sources de fécondité et de préservation de la biodiversité
dans
Les manuels scolaires de Littérature, refuges de littérature de jeunesse, moyens de créer une conscience écologique de masse et un accompagnement spirituel aux élèves de l'école primaire grecque (1975-2023)

Introduction

La présente thèse sur les représentations de la nature dans les Anthologies scolaires de l'école primaire de 1975 à nos jours, repose sur les quatre caractéristiques suivantes : a) l'itinéraire méthodologique suivi, b) la structure de la thèse c) les découvertes réalisées et d) un traitement sélectionné de la thèse, dans le but principal de faciliter la compréhension de la signification structurelle et thématique de ses différentes sections.

e) A la fin du présent résumé est également placée la table des matières de la thèse traduite en langue française.

a) Pour ce qui est de l'itinéraire méthodologique suivi, d'abord, il s'agit d'insister sur le choix du thème, la délimitation du corpus ainsi que sur la méthode d'analyse du contenu sélectionnée.

Le thème choisi et le corpus délimité sont afférents aux représentations de la nature dans les manuels scolaires de littérature de l'école primaire édités par les organes compétents de l'État grec après 1975. Cette présentation dévoile les trois éléments thématiques essentiels de la thèse : les images de la nature, dont il est quotidiennement question à cause des dangers qu'elle encoure dus à l'érosion continue de la biodiversité, l'importance des manuels scolaires grecs du primaire et du secondaire, miroirs de l'exercice du pouvoir dont le caractère unique permet l'étude des valeurs culturelles et civilisationnelles sélectionnées par le pouvoir ainsi que

l'année 1975 qui constitue une année devenue un *Lieu de Mémoire*[982] dont le symbole raconté est celui d'un nouveau départ après une longue période, depuis l'indépendance de l'État grec au début du XIXe siècle, d'instabilité politique, sociale, identitaire et institutionnelle. La thématique initiale de la thèse telle qu'elle apparaît au titre définitif précédemment cité, a évolué à travers l'élaboration de la thèse grâce à l'analyse de contenu et grâce aux positions sélectionnées dans les commentaires des découvertes émergées. Cette dernière remarque permet d'atteindre le caractère de l'analyse des données relatives au thème initial choisi.

L'objectif principal a été d'étudier exclusivement le thème choisi dans le corpus délimité. En d'autres termes, il s'agissait d'étudier les représentations de la nature dans les manuels scolaires qui constituent le corpus, évitant de rechercher et de constituer dès le début un panorama théorique (état de l'art). La raison était simple : éviter de mettre en place, avant l'analyse de contenu et l'émergence de l'architecture thématique de la thèse, un cadre théorique, lequel, inévitablement, aurait conduit à une reproduction des positions adoptées. Cette analyse a été profondément appuyée sur des catégorisations thématiques, des regroupements thématiques de toute information qui concernaient le thème essentiel de la thèse. Ces catégories thématiques disposées de manière verticale, dans des tableaux à colonnes, ont, ensuite, été analysées de manière horizontale, à travers sept couches superposées de traitement thématique synthétique, ce qui a permis l'émergence de l'articulation quasi-définitive de la thèse. Quasi-définitive, car c'est le commentaire des découvertes accompagné de soutiens et d'éclairages bibliographiques qui a conduit à la construction de l'architecture thématique. C'est ainsi, qu'après la construction de cette architecture thématique que le panorama théorique a été choisi, ce qui amène à la deuxième caractéristique de la thèse précédemment citée.

b) La structure de la thèse, ensuite, repose, d'une part, sur la dialectique entre l'analyse de contenu par catégorisations thématiques associée aux commentaires des découvertes, productrices de l'architecture thématique retenue et, d'autre part, sur la mise en

[982] NORA Pierre (sous la direction de), *Les Lieux de mémoire*, tome 1, *La République*, Paris, Gallimard, Paris 1997, page 37 : « Unité significative, d'ordre matériel ou idéal, dont la volonté des hommes ou le travail du temps a fait un élément symbolique d'une quelconque communauté ». « Les lieux de mémoire appartiennent aux deux règnes, c'est ce qui fait leur intérêt, mais aussi leur complexité : simples et ambigus, naturels et artificiels, immédiatement offerts à l'expérience la plus sensible et, en même temps, relevant de l'élaboration la plus abstraite. Ils sont lieux, en effet, dans les trois sens du mot, matériel, symbolique et fonctionnel, mais simultanément, à des degrés seulement divers. Même un lieu d'apparence purement matériel, comme un dépôt d'archives, n'est lieu de mémoire que si l'imagination l'investit d'une aura symbolique. Même un lieu purement fonctionnel, comme un manuel de classe, un testament, une association d'anciens combattants, n'entre dans la catégorie que s'il est l'objet d'un rituel. Même une minute de silence, qui paraît l'exemple extrême d'une signification symbolique, est en même temps comme le découpage matériel d'une unité temporelle et sert, périodiquement, à un rappel concentré du souvenir. Les trois aspects coexistent toujours. S'agit-il d'un lieu de mémoire aussi abstrait que la notion de génération ? Elle est matérielle par son contenu démographique, fonctionnelle par hypothèse, puisqu'elle assure à la fois la cristallisation du souvenir et sa transmission ; mais symbolique par définition, puisqu'elle caractérise par un événement ou une expérience vécue par un petit nombre une majorité qui n'y a pas participé ».

place du panorama théorique, dont le rôle consiste à la mise en place d'un cadre historique, social, politique, économique, culturel, environnemental et éducatif étendu et toujours nourri des trois éléments thématiques essentiels de la thèse.

Ainsi, le corps principal de la thèse est constitué uniquement des découvertes de la recherche, de leur présentation d'un point de vue quantitatif et qualitatif ainsi que de leur commentaire soutenu et éclairé par la bibliographie. De ce point de vue, il est important de souligner que ce commentaire a un triple caractère car, chaque fois où c'était possible, il comporte une thèse, une antithèse et une synthèse (réconciliation de la thèse et de l'antithèse). Le panorama théorique devient ainsi un fournisseur d'informations structurelles de base qui a, néanmoins, conduit à des découvertes importantes.

c) Des découvertes, aussi, ont été réalisées. Elles sont dévoilées aussi bien à l'intérieur du panorama théorique que dans le développement essentiel de la thèse. Cette lecture est très détaillée grâce à l'orientation thématique synthétique de chaque partie de l'architecture thématique. *Dire le sens* a été un mot d'ordre du présent travail de recherche.

d) Traitement sélectionné de la thèse, enfin, dans le but principal de faciliter la compréhension de la signification structurelle et thématique de ses différentes sections.

Compte tenu des nombreuses habitudes sur lesquelles repose la préparation d'une Thèse, il est apparu nécessaire de délimiter le chemin suivi par l'auteur de ce travail de recherche ainsi que les choix structurels qu'elle a choisis. Bien entendu, la présentation suivante n'a pas pour but de justifier la voie d'élaboration choisie en critiquant d'autres qui n'ont pas été privilégiées. Il s'agit plutôt d'exposer les arguments qui justifient le choix de celle qui a été adoptée et qui repose sur les huit étapes thématiques différentes et complémentaires : 1) la sélection d'un thème central général, d'un corpus délimité et d'une analyse de contenu méthodologique choisie, 2) la catégorisation dans le corpus de tous les passages qui se réfèrent au thème central sélectionné, 3) la présentation et le commentaire des découvertes qui ont émergé grâce à la catégorisation précédente, 4) la traduction en grec des passages bibliographiques en langue étrangère , 5) l'introduction dans une annexe, placée immédiatement après la fin de la conclusion de la thèse, d'éléments d'enrichissement du corps et du commentaire principaux des données découvertes, 6) l'incorporation de guides de recherche, 7) le choix, pour employer un terme informatique moderne, d'une belle interface, et 8) l'orientation thématique des sections aussi bien générales que partielles, ce qui a conduit au choix synthétique du thème central thématiquement orienté (le titre final) comme il apparaît sur la couverture de la thèse.

Dans les pages qui suivent, il est question du cadre théorique de la thèse et de son architecture thématique, dévoilée grâce à l'analyse de contenu par regroupements thématiques.

I) Cadre théorique

Le cadre théorique de la thèse repose sur la présentation et l'étude des conditions historiques, institutionnelles, politiques, sociales, économiques et culturelles dans lesquels s'inscrit le présent travail de recherche, ainsi que sur une réflexion sur des choix théoriques qui apparaissent dans le commentaire de chaque section thématique de la thèse. Il comporte ainsi trois parties distinctes qui permettent l'étude A) de l'exercice du pouvoir marqué du passage successif du désordre à l'ordre et de l'ordre au désordre, B) de la domination et de l'imposition des décisions de la classe dominante, dans l'éducation, dans le contrôle de la création et de la publication des Programmes Scolaires, ainsi que des manuels scolaires, sources de construction et d'entretien des *Lieux de mémoire*, des représentations collectives et culturelles, ainsi qu'un refuge pour la littérature enfantine et adolescente dans les écoles primaires et C) d'une perpétuelle recherche et expression de la nature par l'homme, nourriture de sa protection tardive, source d'éducation, mais aussi, éventuellement, de violence potentielle.

A) Exercice du pouvoir : du désordre à l'ordre et de l'ordre au désordre

D'un point de vue historiographique, l'année 1975 est considérée comme une année charnière, qui a les caractéristiques d'un *Lieu de Mémoire* symbolisant la fin d'une longue période d'instabilité politique et institutionnelle et le passage de l'État grec à une période pendant laquelle les institutions sont, enfin, devenues, démocratiques. Pendant cette période, les différents gouvernements dits *Nouveaux démocrates, Socialistes ou Coalition de la gauche radicale,* ont mené une politique qui a conservé le régime démocratique. Les seuls problèmes qui ont failli la menacer ont été des crises économiques et plus particulièrement celle de 2008, l'épidémie du Covid-19 ainsi que la guerre en Ukraine productrice de la crise économique actuelle.

B) Domination et imposition des décisions de la classe dominante, dans l'éducation, dans le contrôle de la création et de la publication des Programmes Scolaires, ainsi que des manuels scolaires, sources de construction et d'entretien des Lieux de Mémoire, des représentations collectives et culturelles, ainsi que refuge pour la littérature enfantine et adolescente dans les écoles primaires.

Il s'agit d'une étude réservée à quatre thèmes distincts et complémentaires :

a) L'institution de l'éducation représentée comme étant une action des générations adultes sur ceux qui ne sont pas encore mûrs pour la vie sociale, b) L'éducation dans les constitutions grecques (1844 - 2019) pour mettre en exergue 175 ans de prise en soin d'un bien

commun, la *Pædeia*, 1) placée sous la haute surveillance de l'État depuis la fin du XIXème siècle, 2) exclusivement financée par l'État grec à travers 3) une scolarisation obligatoire, mais dont la durée est différente en fonction des Constitutions en vigueur, et qui, ainsi, 4) constitue une mission fondamentale de l'État, délimitant et entretenant l'espace d'initiation des élèves aux savoirs et aux valeurs qui fondent l'identité nationale des Grecs et contribuent à la «fabrication» des futurs citoyens.

Les groupes qui ont exercé et exercent le pouvoir, grâce au contrôle efficace du domaine éducatif étaient et sont toujours en mesure de « fabriquer » c) Les programmes scolaires, boussoles d'une pratique pédagogique quotidienne, ainsi que les manuels scolaires qui étaient et constituent encore d) un outil pédagogique unique et créateur incontesté de lieux de mémoire de la nation grecque, de représentations collectives et culturelles de la société grecque ainsi qu'un nid de littérature enfantine et adolescente.

Le manuel scolaire, source essentielle de la présente thèse de doctorat, s'avère ainsi être 1) un moyen important de transmission de connaissances et d'interprétations d'événements et de phénomènes, 2) un ciseau de sculpture des Lieux de mémoire, des représentations collectives et sociales et 3) un port d'attache d'une littérature pour enfants et adolescents. Cette dernière, de plus en plus, réserve une place importante à l'étude de la nature, à sa protection ainsi que celle du développement durable, afin de permettre aux futures générations d'en profiter pour satisfaire à leurs propres besoins.

C) Perpétuelle recherche et expression de la nature par l'homme, nourriture de sa protection tardive, source d'éducation, mais aussi de violence potentielle ?

Cet intérêt pour la nature n'est pas nouveau, car, bien que a) la pensée philosophique et les préoccupations artistiques à son égard soient ininterrompues à travers le temps, sa protection, b) compte tenu des dangers qu'elle encoure est tardive. Cette protection est-elle bien pensée, afin de permettre une gestion efficace des ressources d'énergies renouvelables et non renouvelables ? La réponse est unanime : les tendances récentes pour protéger ce fournisseur fondamental de sources d'énergie sont, d'une part, continues depuis un demi-siècle et plus intenses depuis une dizaine d'années, mais, d'autre part, incomplètes, d'où l'intérêt grandissant pour l'introduction de plus en plus consciente et encadrée c) d'une éducation à l'environnement dans les écoles primaires, considérée comme étant un outil pour acquérir des connaissances, des compétences et des initiatives, afin de pouvoir résoudre et même prévenir les problèmes environnementaux. Cet intérêt récent à la nature et à sa protection est nourri par des décisions internationales qui deviennent fondatrices de l'éducation à l'environnement en Grèce, elle-même expression d'une prise de conscience et de sensibilisation, d'activation et d'efforts déployés par les élèves pour se dresser face aux problèmes environnementaux. De ce point de vue, tous les efforts déployés reposent aussi bien

sur la définition de la compréhension d'un cadre incomplet mais optimiste que sur l'introduction à l'école primaire des Anthologies littéraires qui contiennent des références aléatoires et, d'un point de vue thématique, ciblées, contribuant ainsi à l'effort d'une approche interdisciplinaire de l'éducation à l'environnement.

De ce point de vue, une étude est menée pour analyser des tentatives de périodisation et de prise d'importance progressive de la littérature pour enfants et adolescents, qui constituent la majeure partie des extraits de prose et des poèmes des Anthologies-sources de la présente thèse, non seulement dans l'enseignement primaire et secondaire, mais aussi dans celui universitaire. En effet, cette analyse a conduit à une double révélation : premièrement, les Anthologies scolaires de l'école primaire, complètement dédiées à la littérature grecque dans les manuels de 1975, ont laissé une petite place dans les livres scolaires édités en 2003 à des extraits traduits d'œuvres « étrangères » ; deuxièmement, les extraits de prose et les poèmes sont en pourcentage plus nombreux dans les Anthologies de 2003 et cela malgré une apparence trompeuse due à leur supériorité numérique en nombre absolu dans ceux de 1975.

L'étude des efforts produits pour protéger la nature et le développement durable ont d) conduit le présent travail de recherche sur une interrogation qui suscite beaucoup d'intérêt. En fin du compte, la protection de la nature est considérée comme une fin à accomplir ou également comme un moyen dont l'objectif est la protection des intérêts économiques et financiers de certains groupes politiques et sociaux, nationaux et/ou internationaux ? La réponse à cette question a été suscitée par l'étude des travaux de recherche dans le domaine de la sociologie dite « verte », défenseuse d'une protection de la nature considérée comme étant une fin en soi, un objectif à long terme, qui relie le présent et l'avenir, ainsi que dans celui d'une sociologie dite « rouge », considérant les hommes comme acteurs conscients jouant un rôle important en participant librement à la prise de décision sans être opprimés ou exploités, par des groupes politiques et économiques. Ainsi, dans le présent travail de recherche, un dialogue a été mis en exergue entre, d'une part, la déclaration de la nécessité de protéger la nature et le développement durable à travers la dialectique entre un État puissant et des « citoyens faibles » et, d'autre part, la possibilité de proclamer la nécessité de protéger la nature et le développement durable dans les manuels scolaires par le biais de la souveraineté de la « Pædeia » sur des « élèves faibles ».

II) Architecture thématique et développement

Les interrogations et la prise de position sur la protection de la nature considérée comme fin et/ou moyen ainsi que la mise en place d'une conjoncture historique, sociale, politique, économique, culturelle, environnementale et éducative constitue le cadre théorique

précédemment cité, dans lequel est placée l'architecture thématique de la présente thèse. Cette dernière a émergé grâce à l'analyse de contenu et la catégorisation des données afférentes à la thématique centrale sélectionnée, dans des tableaux thématiques. Pour des raisons évidentes, les tableaux qui sont introduits dans le développement de la thématique centrale de la thèse, ne sont pas présents dans le présent résumé. L'architecture thématique qui est retenue comporte les deux thèmes distincts et complémentaires suivants. Partie 1 : La beauté de la nature, de l'appel à l'émotion et à la culture de l'esthétique, à l'expression d'une réalité scientifique et Partie 2 : les soins apportés à la nature incarnés par la coexistence de l'éphémère et de l'intemporel, par la connaissance encyclopédique et scientifique ainsi que par la protection mutuelle entre la nature et ses hommes protecteurs.

Avant la rédaction du résumé sur les deux parties centrales de la thèse, afin de permettre leur lecture adaptée aux deux systèmes éducatifs, français et grec, il faudrait présenter une comparaison des différents degrés scolaires qui apparaît dans le tableau suivant.

Degrés du système scolaire grec de l'enseignement primaire et secondaire	Degrés du système scolaire français de l'enseignement primaire et secondaire
Première classe primaire	CP
Deuxième classe primaire	CE1
Troisième classe primaire	CE2
Quatrième classe primaire	CM1
Cinquième classe primaire	CM2
Sixième classe primaire	Sixième (classe du collège)
Première classe du collège	Cinquième (classe du collège)
Deuxième classe du collège	Quatrième (classe du collège)
Troisième classe du collège	Troisième (classe du collège)
Première classe du lycée	Seconde (classe du lycée)
Deuxième classe du lycée	Première (classe du lycée)
Troisième classe du lycée	Terminale (classe du lycée)

École primaire ☐ École secondaire (collège) ☐ École secondaire (lycée) ☐

Il faudrait souligner que les Anthologies scolaires, aussi bien celles éditées en 1975 qu'en 2003 utilisées jusqu'à aujourd'hui, étaient et sont prévues pour deux années scolaires

successives. Ainsi, dans ce résumé, elles sont présentées par deux : CP-CE1, CE2-CM1 et CM2-6ème.

Première partie
Beauté : de l'appel à l'émotion et à la culture de l'esthétique, à l'expression d'une réalité scientifique

Après la présentation du résumé du cadre théorique de la thèse, la première partie met en évidence la beauté de la nature, à travers les représentations qui l'expriment et qui sont revêtues d'un triple rôle fonctionnel, à savoir : l'appel à l'émotion, l'aspiration à la culture de l'esthétique et l'expression d'une réalité scientifique. L'analyse de contenu fondée sur des regroupements thématiques introduits dans des tableaux à colonnes ont permis de découvrir que dans les manuels scolaires de littérature de l'école primaire édités après 1975, la beauté de la nature est dévoilée à travers l'alternance des saisons et la division du temps en deux où dominent l'Hiver et l'Été, ainsi qu'à travers la splendeur de la nature éclairée par le soleil et les étoiles, parfumée par les fleurs, peinte par les poètes et les écrivains, et mise en exergue grâce à la richesse de sa flore et de sa faune, sur terre, dans le ciel et en mer. L'articulation thématique de la première partie est la suivante :

Chapitre 1 :
La beauté de la nature est dévoilée à travers l'alternance des saisons et la division du temps en deux où dominent l'hiver et l'Été

Chapitre 2 :
La beauté de la nature qui est racontée aux élèves du primaire à travers sa splendeur éclairée par le soleil et les étoiles, parfumée par les fleurs, peinte par les poètes et les écrivains, mise en exergue grâce à la richesse de sa flore et de sa faune, sur terre, dans le ciel et en mer

Il est constaté que la première partie de cette thèse se compose de deux chapitres. Dans le premier chapitre, la beauté de la nature est étudiée à travers les changements de saisons et dans le deuxième chapitre, elle apparaît à travers des représentations esthétiques, car elle est éclairée par le soleil et les étoiles, elle est parfumée par les fleurs et colorée par la création toute entière.

Dans le premier chapitre de la première partie, les changements de saisons représentent et présentent la nature et sa beauté, depuis leur unicité jusqu'à la division du temps en deux saisons dominantes, qui ne sont autres que l'hiver et l'été.

Dans le deuxième chapitre de la première partie, la beauté de la nature est représentée comme majestueuse et imposante, illuminée par le soleil et les autres corps célestes, parfumée par les fleurs et les plantes odorantes, colorée par les fleurs et ornée par la flore, la faune et la vaste mer cristalline.

Chapitre 1
La beauté de la nature est dévoilée à travers l'alternance des saisons et la division du temps en deux où dominent l'hiver et l'Été

Avant de présenter et de commenter les découvertes introduites dans le présent chapitre, issus de l'analyse du contenu des manuels de littérature de 1975 et de 2003, il est nécessaire de se référer à sa structure. Ainsi, le tableau thématique étudié dans ce chapitre a permis l'émergence de trois sous-chapitres suivants :

A) Un printemps, joyeux, festif, décoré, loué et chanté
B) Un été, beau, parfumé et fécond
C) Printemps et été, les deux saisons dominantes de l'année

A) Un printemps, joyeux, festif, décoré, loué et chanté

Dans le présent chapitre, il est question d'une belle saison de l'année, le Printemps, telle que l'analyse du contenu l'a révélée. L'étude du tableau correspondant (1.1.A.[983]) permet de faire deux remarques, l'une d'ordre qualitatif et l'autre quantitatif.

D'un point de vue qualitatif, il est constaté que les manuels scolaires de littérature de l'école primaire grec qui disposent de la place à ce thème sont ceux du CP et du CE1 ainsi que dans celles CE2 et du CM1, alors qu'elle est absente des Anthologies des deux dernières années, du CM2 et de la 6ème. De plus, il a été observé que les rédacteurs des manuels scolaires concernés s'adressent aux jeunes élèves de trois manières différentes qui sont les suivantes : premièrement, la beauté du Printemps est présentée de manière intemporelle par le soleil chaud, le vent joyeux, la terre ornée de fleurs odorantes et par les chants des oiseaux et des enfants qui accueillent cette belle saison de l'année. Deuxièmement, la beauté du Printemps apparaît à travers la poésie de poètes anonymes et éponymes qui s'en sont inspirés et troisièmement, sur le plan de la composition, deux différences ou deux innovations sont observées, puisque dans les Anthologies éditées à partir de 2003, apparaissent des termes scientifiques ainsi que le concept de la mort. De cette manière, les concepteurs et rédacteurs des Anthologies scolaires de l'école primaire grecque, tout en cultivant l'esthétique, font aussi appel aux sentiments des jeunes élèves, en présentant la beauté du Printemps à travers des narrations sources d'émotions.

En qui concerne des remarques d'ordre quantitatif, l'analyse de contenu a dévoilé une diminution progressive du nombre de passages catégorisées, depuis les Anthologies du CP et du CE1, où l'on en trouve le plus grand nombre, jusqu'à la réduction des passages dans les

[983] 1.1.A est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.1.A.

Anthologies CE2 et du CM1, et jusqu'à leur absence totale même dans les Anthologies du CM2 et de la 6ème. Cette observation quantitative repose sur un calcul des données à trois niveaux, à savoir au niveau de l'extrait, au niveau du mot et au niveau du caractère, afin d'obtenir la part la plus précise d'enregistrements de données. À ce stade, s'impose l'observation suivante : les analyses quantitatives effectuées ont révélé un désordre dans l'apparence des diagrammes. Alors que sur l'axe horizontal, l'importance quantitative des Anthologies est régulière, sur l'axe vertical, en ce qui concerne, inévitablement, le nombre de caractères, les valeurs sont souvent très élevées. Cette différence numérique ne permettait pas une visualisation comparative idéalement claire des barres statistiques entre les diagrammes des extraits littéraires, des mots et des caractères. Il a donc été préféré de les présenter clairement, à la fois dans des graphiques différents et dans un affichage statistique global d'extraits, de mots et de caractères, qui, compte tenu notamment des dimensions verticales des pages A4, est plus lisible. Ainsi, à partir de l'analyse quantitative du contenu, comme le montre le tableau dédié à ce thème, il est possible d'observer les différences quantitatives entre les Anthologies de 1975 et les Anthologies de 2003, telles qu'elles sont obtenues grâce au comptage des données aux trois niveaux mentionnés ci-dessus. Ainsi, il a été possible d'observer que dans l'Anthologie du CP et du CE1 de 1975, ont été catégorisés quatre (4) extraits, constitués successivement par 190 mots et 940 caractères[984], contre trois (3) dans l'Anthologie de 2003 correspondante, représentée par 168 mots et 830 caractères. Il en va de même pour le manuel du CE2 et CM1, car celui de 1975 contient deux (2) extraits, composés successivement de 38 mots et 210 caractères, contre un seul (1) extrait dans celui de 2003, composé de 38 mots et 190 caractères. En conclusion, il est constaté une tendance à la baisse du concept de beauté du printemps. Le tableau 1.1.a.[985] sur l'analyse quantitative est le suivant :

Tableau 1.1.a
Analyse quantitative
A) Un printemps, joyeux, festif, décoré, loué et chanté

	Anthologie CP-CE1 1975	Anthologie CP-CE1 2003	Anthologie CE2-CM1 1975	Anthologie CE2-CM1 2003	Anthologie CM1-6ème 1975	Anthologie CM1-6ème 2003
Extraits	4	3	2	1	0	0
Mots	190	168	38	38	0	0
Caractères	940	830	210	190	0	0

Dans le cycle du temps, le beau Printemps est toujours suivi de la saison d'été. Ainsi, dans le deuxième sous-chapitre qui suit, la saison étudiée est celle du bel Été, parfumé et fructueux.

[984] Comme il a été mentionné dans l'introduction générale de cette thèse, dans la zone de présentation de la méthode d'analyse de contenu, le nombre de caractères des extraits catégorisés est calculé, sans tenir compte des espaces entre les mots.

[985] 1.1.a est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.1.α.

B) L'été, beau, parfumé et fécond

L'analyse du contenu du tableau thématique 1.1.B.[986], dédié à l'étude de cette représentation de l'Été, parfumé et fécond, permet de faire deux remarques, la première d'ordre qualitatif et la seconde d'ordre quantitatif.

Du point de vue qualitatif, le regroupement thématique des données permet de faire trois observations. La première permet d'observer que l'intemporalité de la beauté de l'Été n'apparaît que dans les anthologies du CM2 et de 6ème, alors qu'elle est complètement absente des celles des années scolaires précédentes, CP-CE1 et CE2-CM1. La deuxième permet de constater qu'entre les deux manuels de littérature édités respectivement en 1975 et en 2003, il existe une différence en ce qui concerne le mois de l'Été raconté. En effet, dans l'Anthologie de 1975, ses rédacteurs ont choisi le mois de juin parfumé par ses roses, tandis que dans celle de 2003, ses rédacteurs ont privilégié le mois d'Août et les fruits qu'il offre. Troisièmement, il est observé que les deux auteurs dont les extraits littéraires ont été catégorisés, appartiennent à la génération des années 1930 et que les deux œuvres concernées ont été publiées au cours de la même période, puisqu'elles ont été publiées avec sept ans d'écart. Il s'agit du livre *Ιστορία ενός οδοιπόρου*[987] de Stratis Doukas qui a été publié en 1968 et du livre *Rapport au Greco* de Kazantzakis qui a été publié après sa mort, en 1961.

Pour ce qui est des remarques d'ordre quantitatif, ensuite, dévoile que la représentation de l'Été, parfumé et fécond n'est représenté que par un seul extrait dans chacun des deux manuels de Littérature ainsi qu'un nombre presque égal de mots ou de caractères avec un léger avantage pour celui de 1975.

D'un point de vue plus précis, le tableau quantitatif 1.1.b.[988] est cité ci-dessous :

Tableau 1.1.b
Analyse quantitative
B) L'été, beau, parfumé et fécond

	Anthologie CP-CE1 1975	Anthologie CP-CE1 2003	Anthologie CE2-CM1 1975	Anthologie CE2-CM1 2003	Anthologie CM1-6ème 1975	Anthologie CM1-6ème 2003
Extraits	0	0	0	0	1	1
Mots	0	0	0	0	36	33
Caractères	0	0	0	0	175	162

[986] 1.1.B est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.1.B.

[987] *Histoire d'un marcheur ?*

[988] 1.1.b est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.1.β.

Jusqu'à présent, dans ce travail de recherche, la beauté de la nature est représentée par les saisons du Printemps et de l'Été. Dans le sous-chapitre suivant, elle est racontée à travers une comparaison des deux saisons prédominantes de l'année, l'hiver et l'été.

C) Les deux saisons dominantes de l'année

L'étude du tableau 1.1.C.[989] qui contient des données catégorisées sur ces deux saisons de l'année, permet de faire les deux observations habituelles suivantes, la première d'ordre qualitatif et la seconde quantitatif.

Premièrement, du point de vue qualitatif, il est observé que la beauté de la nature qui est racontée à travers les deux saisons prédominantes de l'année, n'apparaît que dans les Anthologies du CE2-CM1, alors qu'elle est complètement absente des Anthologies des autres années scolaires, du CP-CE1 et du CM2-6ème.

Pour rendre plus la beauté du Printemps et de l'Été, les rédacteurs des manuels scolaires ont choisi des extraits littéraires qui racontent la beauté de la nature à travers des descriptions imagées telles *de graines qui dorment sous la neige, attendant le Printemps et l'Été pour fleurir, de feuilles qui aiment leur rameau et les saisons passant au-dessus d'elles, successivement, de conversations entre les arbres et la venue d'oiseaux migrateurs*…

Ces descriptions, grâce à leur « caractère relativement intemporel, (elles) s'attardent sur des objets ou sur des êtres qu'elles figent à un moment du temps »[990] pour mettre en exergue davantage les représentations en les replaçant dans l'altérité, en face d'une autre saison de l'année, l'Hiver.

Comme il a déjà été mentionné, en ce qui concerne l'analyse quantitative du contenu, on constate qu'il y a plus d'extraits catégorisés dans l'Anthologie de CE2 et de CM1 de 1975 et moins dans celles publiées en 2003. Cependant, ce qu'il faudrait également noter c'est que bien qu'un seul extrait soit catégorisé dans les Anthologies de 2003, la différence en termes de mots et, par conséquent, de caractères, entre les deux publications éloignées dans le temps n'est pas tellement significative. En effet, dans les deux manuels éloignés dans le temps,

---

[989] 1.1.C. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.1.Γ.

[990] JENNY Laurent, Département de Français moderne, Université de Genève, *Méthodes et problèmes*, « La description, II.2.1. Suspens ou progression du récit », Genève, 2004.
https://www.unige.ch/lettres/framo/enseignements/methodes/description/deintegr.html#de022000
Consulté le 15 juin, à 07:26 : « Mais la description a un caractère relativement intemporel. Elle s'attarde sur des objets ou sur des êtres qu'elle fige à un moment du temps. Pour planter le décor de l'action ou présenter les personnages, le récit interrompt donc le cours des événements. Cela a des conséquences sur la vitesse du récit. La description constitue une pause, un temps mort dans le déroulement narratif. Si elle se prolonge, elle menace la progression dramatique du récit ».

les différences en nombre ne sont pas tellement significatives, puisque, sur la thématique étudiée, dans l'Anthologie de 1975, bien qu'il existe 4 extraits littéraires, constitués de 261 mots ou 1355 caractères contre 1 seul extrait, mais relativement long, constitué par 169 mots ou 798 caractères, ce qui est contenu dans le tableau statistique 1.1.c.[991] suivant :

Tableau 1.1.c.
Analyse quantitative
C) Les deux saisons dominantes de l'année

	Anthologie CP-CE1 1975	Anthologie CP-CE1 2003	Anthologie CE2-CM1 1975	Anthologie CE2-CM1 2003	Anthologie CM1-6ème 1975	Anthologie CM1-6ème 2003
Extraits	0	0	4	1	0	0
Mots	0	0	261	169	0	0
Caractères	0	0	1355	798	0	0

L'étude de la beauté de la nature à travers les changements de saisons est complétée par l'étude du deuxième chapitre de la première partie, qui porte sur la *beauté de la nature : sa splendeur, éclairée par le soleil et les étoiles, parfumée par les fleurs, peinte par les poètes et les écrivains, démontrée par la richesse de sa flore et de sa faune, sur terre, dans le ciel et dans la mer.*

Chapitre 2

La beauté de la nature : sa splendeur éclairée par le soleil et les étoiles, parfumée par les fleurs, peinte par les poètes et les écrivains, est démontrée par la richesse de sa flore et de sa faune, sur terre, dans le ciel et dans la mer.

Après avoir étudié le premier chapitre et la beauté de la nature au fil des saisons, ce chapitre étudie sa splendeur. Cette magnificence est exposée à travers les différents sous-chapitres qui ont émergé grâce à l'analyse du contenu et à la catégorisation thématique des extraits de toutes les anthologies, à travers le temps, de 1975 à aujourd'hui.

Ainsi, l'analyse de contenu a permis et formé la structure thématique du présent chapitre, qui est présenté dans le plan suivant et possède la structure suivante :

A) Magnifique, majestueuse
B) Le soleil, son phare lumineux
C) Le ciel, vaste et rempli de corps célestes colorés et brillants
D) Parfums des fleurs épanouies, odorantes

[991] 1.1.c. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.1.γ.

E) Couleurs vives
F) Flore et faune enchanteresses
G) Terre ornée, parfumée et mélodieuse
H) Mer cristalline et infinie

Il est constaté que dans ce deuxième chapitre, intitulé la *Beauté de la nature* est divisé en **huit** (8) sous-chapitres qui la présentent comme étant *Magnifique et majestueuse,* dont *le soleil est son phare lumineux et son vaste ciel est rempli de corps célestes colorés et brillants ; parfumée des fleurs épanouies aux couleurs vives* elle *est splendide grâce à une Flore et une faune enchanteresses* qui ornent une terre *parfumée et mélodieuse* ainsi qu'une *mer* cristalline *et infinie*.

Après la présentation synthétique du contenu du tableau correspondant qui, comme il est d'usage dans ce résumé, est intégrée au corps principal de la thèse, les résultats tels qu'ils ressortent de l'analyse de contenu seront commentés dans l'ordre thématique décrit ci-dessus.

A) Magnifique, majestueuse

Dans ce premier sous-chapitre la beauté de la nature apparaît comme étant *majestueuse, (et) imposante*. L'étude de la section correspondante du tableau thématique 1.2.A.[992] permet de faire les deux observations suivantes, la première de nature qualitative et la seconde de nature quantitative : la première concerne l'observation que la magnificence et la majesté de la beauté de la Nature émergent à travers les descriptions vivantes de paysages, d'animaux et d'oiseaux et n'apparaissent que dans les Anthologies du CP et du CE1, alors qu'elles sont absentes des Anthologies des années suivantes. La deuxième observation, de caractère quantitatif, concerne la part que ce thème représente dans les Anthologies scolaires de l'école primaire grecque.

En ce qui concerne l'analyse qualitative, il est possible de faire trois remarques. Premièrement, les grands arbres qui semblent toucher le ciel, constituent un symbole de grandeur et de majesté de la beauté de la nature. Deuxièmement, l'élément humide, c'est-à-dire le ruisseau et son eau turquoise, ainsi que l'immensité de la mer, jouent un rôle important dans construction de cette magnificence et de cette beauté. Troisièmement, les animaux sauvages et le paysage exotique et tropical du désert suscitent un important sentiment d'émerveillement, qui amplifie le caractère majestueux et splendide de la nature.

En ce qui concerne l'analyse quantitative du contenu, qui a été réalisée et qui est présentée sous forme de graphiques, on peut affirmer que la place occupée par la beauté majestueuse et imposante de la nature, au fil du temps, dans les manuels scolaires du CP et du

[992] 1.2.A est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.2.A.

CE1, est plus importante dans les Anthologie publiées en 2003. Il est également important de noter que l'Anthologie de 1975 du CP et du CE1 contient une quantité considérablement plus faible d'éléments représentant la majesté et la beauté de la nature. Cette observation est évidente dans les deux graphiques correspondants, tant au niveau des extraits qu'au niveau des mots et des caractères. L'ensemble de l'étude quantitative peut être observé dans le tableau statistique 1.2.a.[993] suivant :

Tableau 1.2.a.
Analyse quantitative
A) Magnifique, majestueuse

	Anthologie CP-CE1 1975	**Anthologie CP-CE1 2003**	**Anthologie CE2-CM1 1975**	**Anthologie CE2-CM1 2003**	**Anthologie CM1-6ème 1975**	**Anthologie CM1-6ème 2003**
Extraits	1	3	0	0	0	0
Mots	20	150	0	0	0	0
Caractères	102	731	0	0	0	0

En résumé, il est évident que l'appel aux émotions des jeunes élèves est manifeste, avec la présentation du caractère majestueux de la nature et la narration d'émotions, par les descriptions vivantes des extraits catégorisés, et, par l'expression d'une réalité scientifique.

Dans le deuxième sous-chapitre qui suit immédiatement, le soleil*, phare lumineux de la* beauté de la nature, brille pour l'éclairer.

B) Le soleil, le phare lumineux de la nature

Le Soleil, l'étoile la plus brillante de notre galaxie, en tant que marqueur lumineux de la beauté de la Nature, a été analysé et étudié dans ce deuxième sous-chapitre et apparaît dans un extrait spécifique d'un tableau thématique 1.2.B.[994] qui lui est dédié. L'étude de la section correspondante du tableau permet de faire les deux observations suivantes, la première de nature qualitative et la seconde de nature quantitative : la première concerne la constatation que le soleil, rayonnant, répand son éclat et sa chaleur sur la terre et l'embellit, au fil du temps, uniquement dans les Anthologies du CE2 et du CM1 édités aussi bien en 1975 qu'en 2003. La deuxième observation, de nature quantitative, concerne le nombre et la réduction en quantité des extraits catégorisés, pour chacune de ces deux Anthologies ; la différence entre elles est évidente.

En ce qui concerne l'analyse qualitative, toujours dans un tableau correspondant, le plaisir de voir le soleil est observé à l'aube et au crépuscule. Le soleil, décrit comme un *ballon*

[993] 1.2.a. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.2.α.

[994] 1.2.B est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.2.B.

rouge flamme, est si joliment décrit à l'aube, durant laquelle il semble émerger de la mer *à travers un ciel qui n'était pas au-dessus mais en dessous*.

En examinant en profondeur les passages classés dans le tableau correspondant, il est possible d'observer le jeu du soleil avec la plaine, les montagnes, les forêts, la surface et le fond de la mer. Les extraits catégorisés sont truffés de simulations, de métaphores et de personnifications. À ce stade, il est nécessaire de noter que dans cette thèse, la littérarité des textes d'anthologie catégorisés n'est pas étudiée, car cela constituerait un autre travail de recherche. Néanmoins, il a été jugé important de mentionner brièvement ce phénomène parce qu'il existe des schémas discursifs susmentionnés qui concernent tous les extraits catégorisés sans exception.

En termes d'analyse quantitative de contenu, quatre observations peuvent être faites. Premièrement, dans l'Anthologie du CE2 et du CM1 de 1975 sont catégorisés quatre (4) extraits littéraires contre huit (8) dans celle de 2003. Deuxièmement, les manuels de 2003 contiennent deux fois plus d'extraits que ceux de 1975. En effet, quatre (4) extraits sont catégorisés dans l'Anthologie du CE2 et du CM1 de 1975 contre huit (8) dans celle de 2003. Troisièmement, cette même tendance concerne également le nombre de mots et de caractères. Quatrièmement, la représentation du soleil, qui est le *phare lumineux* de la beauté de la Nature, apparaît seulement dans les manuels du CE2 et du CM1. L'ensemble de l'étude quantitative peut être observé dans le tableau statistique 1.2.b.[995] suivant :

Tableau 1.2.b.
Analyse quantitative
B) Le soleil, le phare lumineux de la nature

	Anthologie CP-CE1 1975	**Anthologie CP-CE1 2003**	**Anthologie CE2-CM1 1975**	**Anthologie CE2-CM1 2003**	**Anthologie CM1-6ème 1975**	**Anthologie CM1-6ème 2003**
Extraits	0	0	4	8	0	0
Mots	0	0	261	393	0	0
Caractères	0	0	1264	1941	0	0

En résumé, il est évident que l'appel aux émotions des jeunes élèves est évident, avec la présentation de l'éclat du soleil, qui illumine la beauté de la nature, à travers les extraits littéraires catégorisés, car ils évoquent des émotions. La culture de l'esthétique est encouragée par les descriptions détaillées des extraits littéraires, qui racontent la beauté de la nature avec de belles couleurs et de beaux paysages, créant ainsi de belles images pour les jeunes élèves. Enfin, ces extraits présentent aux enfants une réalité scientifique, puisqu'ils font référence de manière littéraire à la réfraction de la lumière et aux faisceaux qu'elle provoque lorsqu'elle parvient à passer à travers une fente.

[995] 1.2.b est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.2.b.

Ainsi, après avoir présenté la beauté de la Nature *illuminée* par la lumière du soleil, dans l'unité thématique suivant il est question du ciel bleu et d'autres corps célestes, qui ornent et embellissent la nature.

C) Le ciel, vaste et rempli de corps célestes colorés et brillants

Bien que l'unité thématique précédente ait été consacrée au soleil, il est important de préciser que ce même astre, source de la vie terrestre, y est également présent. Il faudrait noter que la présence du soleil à deux unités thématiques distinctes, celle où il est raconté comme étant un *Phare* et celle qui est dédiée au ciel, est justifiée grâce à la règle dont dépend la catégorisation des données qui impose, quelques fois, l'introduction du même extrait dans deux colonnes thématiques différentes. Pour ce qui est du soleil ; il illumine la nature, mais, en même temps, il fait partie des corps célestes qui décorent le ciel. Comme il est d'usage dans la présente thèse de doctorat, l'étude de la partie susmentionnée du tableau 1.2.C.[996] correspondant, permet de faire deux remarques, l'une de caractère qualitatif et l'autre quantitatif.

D'un point de vue qualitatif, il est constaté que le ciel avec tous les autres corps célestes qui le composent, est représenté de manière très élogieuse comme étant source d'embellissement de la terre. Néanmoins, il faudrait remarquer que cette image n'est présente que dans les manuels des deux dernières classes de l'école primaire grecque, ceux du CM2 et de la 6ème, édités aussi bien en 1975 qu'en 2003. Les images construites dans les manuels scolaires de littérature, présentent, d'un point de vue synthétique, le soleil de trois manières suivantes : premièrement, il illumine les toits des maisons et rend les eaux sereines phosphorescentes. Deuxièmement, avec un rayon de soleil, il crée l'arc en ciel qui, comme les étoiles, orne la coupole céleste. Troisièmement, conformément à la chanson populaire, le soleil se marie avec la lune et invite toutes les étoiles du ciel de devenir leurs témoins. Cette dernière image mérite d'être davantage étudiée, car les rédacteurs des manuels scolaires l'associent à une leçon moins littéraire et plus scientifique, car, ils racontent que le soleil « s'accouple » avec la lune lorsqu'il s'agit d'une éclipse de la lune parce que ce phénomène est accompagné aussi par la présence des étoiles, ce qui n'est pas le cas lorsqu'il s'agit d'une éclipse du soleil. Le ciel apparaît beau et imposant, avec le soleil, la lune et les étoiles, mais aussi avec l'arc-en-ciel, phénomène naturel dû à la réfraction des rayons du soleil et aux gouttes de pluie emprisonnées dans les nuages. Comme le montre le tableau d'analyse de contenu correspondant, ce thème particulier, qui représente l'immensité du ciel, ainsi que les corps célestes beaux et lumineux qui en constituent les riches ornements qui embellissent la nature. Cette thématique qui

[996] 1.2.C. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.2.Γ.

représente l'immensité et la beauté du ciel est présente seulement dans les manuels du CM1 et de la 6ème de 1975 et de 2003.

Pour ce qui est de l'analyse quantitative du contenu, bien que le manuel scolaire de CM2 et de la 6ème de 1975, contienne un peu plus d'extraits littéraires que celui des mêmes classes de 2003, 3 extraits contre 2, en ce qui concerne le nombre de mots et de caractères il en contient le double. L'ensemble de l'étude quantitative peut être observé dans le tableau statistique 1.2.c.[997] suivant :

Tableau 1.2.c. Analyse quantitative C) Le ciel, vaste et rempli de corps célestes colorés et brillants						
	Anthologie CP-CE1 1975	**Anthologie CP-CE1 2003**	**Anthologie CE2-CM1 1975**	**Anthologie CE2-CM1 2003**	**Anthologie CM1-6ème 1975**	**Anthologie CM1-6ème 2003**
Extraits	0	0	0	0	3	2
Mots	0	0	0	0	121	51
Caractères	0	0	0	0	645	259

En récapitulant, à travers la description de la beauté de la nature illuminée par des corps célestes, les rédacteurs des manuels scolaires essaient d'atteindre un triple objectif : premièrement, ils incitent les jeunes élèves à ressentir la joie en leur invitant au « mariage » du soleil et de la lune, deuxièmement, ils cultivent l'esthétique à travers des belles narrations créatrices des belles images tout en leur présentant,, troisièmement, une réalité scientifique en leur enseignant les corps célestes du système solaire auquel appartient la terre sur laquelle ils vivent.

Ainsi, dans le présent sous-chapitre, la beauté de la nature est illuminée non seulement par la lumière du soleil, mais aussi par le ciel bleu et les autres corps célestes qui, eux aussi, ornent et embellissent une nature parsemée des fleurs épanouies et odorantes qui la parfument.

D) Parfums des fleurs épanouies, odorantes

Du ciel et de sa lumière, le présent travail de recherche traverse l'espace pour arriver sur la terre et les parfums des fleurs épanouies qui l'embaument. La présente étude a été fondée sur l'analyse du tableau thématique 1.2.D.[998] qui contient des phrases catégorisées qui se représentant les arômes des fleurs, ce qui permet, comme il est d'usage, de faire deux ensembles de remarques distinctes, l'une qualitative et l'autre quantitative.

[997] 1.2.c. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.2.γ.

[998] 1.2.D. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.2.Δ.

Pour ce qui est des remarques de caractère qualitatif, il faudrait constater que des fleurs qui embaument ne sont citées que dans les manuels de littérature des deux premières classes de l'école primaire grecque, en CP et en CE1, édités aussi bien en 1975 qu'en 2003. Cette image d'une terre parfumée n'existe pas dans les autres Anthologies de 1075 et de 2003. Dans ces manuels scolaires, les fleurs qui parfument l'air sont notamment des roses et des jasmins, mais d'autres aussi, sans nom, qui embellissent la nature grâce à leurs diverses couleurs ainsi que grâce à leurs parfums variés.

En ce qui concerne les remarques d'ordre quantitatif, il est possible d'en faire une générale et une seconde partielle qui dévoile le rapport quantitatif réelle entre les manuels concernés.

Pour ce qui est de la remarque générale, tout en répétant ce qui a déjà été mentionné précédemment, c'est-à-dire que la représentation des fleurs qui embaument n'existe que dans les manuels du CP et de CE1, il faudrait révéler que dans celui de 1975 il n'y a que deux extraits littéraires contre un seul dans celui édité en 2003. Il semble donc, que compte tenu de l'absence de cette représentation des autres Anthologies aussi bien en 1975 qu'en 2003, le nombre d'extraits est très réduit. Cependant, en ce qui concerne la remarque partielle, le calcul parallèle du nombre de mots et de caractères permet de réaliser une découverte intéressante, car la place occupée par la représentation étudiée à cette unité thématique, tout en ayant porté sur trois niveaux différents, celui des extraits littéraires, celui des mots et celui des caractères, elle offre un rapport quantitatif plus précis. En effet, les deux extraits catégorisés sont constitués par 117 mots et 552 caractères en 1975 contre seulement 15 mots et 52 caractères en 2003.

L'ensemble de l'étude quantitative peut être observé dans le tableau statistique 1.2.d.[999] suivant :

Tableau 1.2.d.
Analyse quantitative
D) Parfums des fleurs épanouies, odorantes

		Anthologie CP-CE1 1975	**Anthologie CP-CE1 2003**	**Anthologie CE2-CM1 1975**	**Anthologie CE2-CM1 2003**	**Anthologie CM1-6ème 1975**
Extraits	2	1	0	0	0	0
Mots	117	15	0	0	0	0
Caractères	552	81	0	0	0	0

De plus, une attention particulière est portée sur les arômes des roses et des jasmins, puisque les rédacteurs des manuels scolaires dispensent aussi une leçon plus technique, voire scientifique, en racontant aux jeunes élèves que ces fleurs susmentionnées appartiennent à une catégorie botanique qui contiennent des niveaux élevés de cétones non toxiques et bénéfiques pour l'homme.

[999] 1.2.d. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.2.δ.

Et des arômes, le présent travail de recherche est orienté vers les couleurs qui non seulement embellissent la nature, mais, également, elles inspirent des artistes pour les peindre.

E) Couleurs vives

Les couleurs vives rendent la nature encore plus belle.

La lecture du tableau dédié à cette thématique 1.2.E.[1000] permet, encore une fois, de faire les deux remarques habituelles, l'une d'ordre qualitatif et l'autre quantitatif.

D'un point de vue qualitatif, il est constaté que les *couleurs vives qui peignent et embellissent la nature* ne sont racontées que dans les manuels de Littérature des deux premières classes de l'école primaire grecque, en CP et en CE1. Les couleurs qui expriment la beauté de la nature en la colorant à chaque saison particulièrement le blanc, qui englobe toutes les couleurs du spectre visible, c'est-à-dire les couleurs de l'arc-en-ciel, le rouge, le bleu ou le lilas, l'or du soleil, l'argent de la lune, le noir et le vert de l'herbe.

Pour ce qui est de la place occupée par la représentation étudiée dans cette unité thématique, il peut être observé que le nombre d'extraits correspondants sont 5 dans le manuel de 1975 contre 4 dans celui de 2003. Cette même tendance est remarquée également en ce qui concerne le nombre de mots et de caractères.

L'ensemble de l'étude quantitative peut être observé dans le tableau statistique 1.2.e.[1001] suivant :

Tableau 1.2.e.
Analyse quantitative
E) Couleurs vives

	Anthologie CP-CE1 1975	Anthologie CP-CE1 2003	Anthologie CE2-CM1 1975	Anthologie CE2-CM1 2003	Anthologie CM1-6ème 1975	Anthologie CM1-6ème 2003
Extraits	5	4	0	0	0	0
Mots	212	172	0	0	0	0
Caractères	1076	855	0	0	0	0

De plus, grâce à l'analyse de contenu il est avéré que les couleurs vives jouent non seulement un rôle important dans l'embellissement de la nature, mais, aussi, elles sont utilisées comme moyen d'initiation à l'émotion que génère la beauté de la nature colorée, à la culture de l'esthétique grâce à des descriptions détaillées qui reposent sur la réalité multicolore de la nature terrestre ainsi qu'à la réalité scientifique puisque les rédacteurs des manuels de littérature de l'école primaire grecque les associent à l'arc en ciel qui apparaît après la pluie.

[1000] 1.2.E. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.2.E.

[1001] 1.2.e. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.2.ε.

Après l'étude de l'importance des couleurs vives comme moyen d'embellissement de la nature et sources parallèlement des leçons éducatives de caractère tant émotionnel et esthétique que scientifique, l'analyse des passages catégorisés dans les tableaux thématiques a révélé un autre ensemble naturel raconté qui promeut l'exploration de la flore, de la faune et du sous-sol qui enchantent l'imagination et les cœurs.

F) Flore et faune enchanteresses, sous-sol enchanteur

Comme il est d'usage au présent résumé, l'analyse du contenu du tableau thématique correspondant, 1.2.F.[1002] a permis la mise en place de deux remarques, l'une d'ordre qualitatif et l'autre quantitatif.

Du point de vue qualitatif, c'est la même remarque qui peut être faite : la flore et la faune enchanteresses ainsi que le sous-sol enchanteur sont racontés seulement dans les manuels de deux classes de l'école primaire grecque, en CE2 et en CM1.

Il est constaté que la représentation des fonds des mers est incluse dans l'étude du sous-sol à l'exception de la végétation sous-marine, des mammifères et des poissons, qui traitent respectivement de la flore et de la faune et qui sont commentés en conséquence.

D'un point de vue quantitatif, il s'est avéré que le manuel scolaire de 1975 contient 9 extraits contre 10 inclus dans celui de 2003. La différence en quantité entre les deux manuels éloignés dans le temps, aussi bien en nombre d'extraits qu'en nombre de mots et de caractères, est minime.

L'ensemble de l'étude quantitative peut être observé dans le tableau statistique 1.2.f.[1003] suivant :

Tableau 1.2.f.
Analyse quantitative
F) Flore et faune enchanteresses, sous-sol enchanteur

	Anthologie CP-CE1 1975	Anthologie CP-CE1 2003	Anthologie CE2-CM1 1975	Anthologie CE2-CM1 2003	Anthologie CM1-6ème 1975	Anthologie CM1-6ème 2003
Extraits	0	0	9	10	0	0
Mots	0	0	395	526	0	0
Caractères	0	0	1953	2643	0	0

De plus, comme il a été également constaté précédemment, ces représentations provoquent des émotions, par exemple, grâce à celle que ressent un petit héros dans un partage

[1002] 1.2.F. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.2.ΣΤ.

[1003] 1.2.f. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.2.στ.

émouvant avec son petit agneau, grâce aux références à la mort et à la renaissance des feuilles des arbres ainsi que grâce à la description d'un sous-sol riche en pierres précieuses qui brillent en l'illuminant merveilleusement. De même, les rédacteurs des manuels cultivent aussi bien l'esthétique, à travers des descriptions belles qui racontent la beauté de la flore, de la faune du sol et du sous-sol, des organismes qui se développent lentement représentant une nature vivante, que la réalité scientifique puisqu'ils reposent leur présentation sur l'étude des écosystèmes ainsi que sur celle des processus tels que la chute des feuilles en automne, la naissance de la tortue caouanne ou Caretta-caretta sur les plages, et l'existence de pierres précieuses dans le sous-sol.

Ainsi, d'un point de vue synthétique, la flore est représentée par des tiges de glycine, des coquelicots rouge sang, du feuillage tressaillant et serein des arbres, des pétales de marguerite, des arbres fruitiers et non fruitiers, des prairies verdoyantes, des champs de culture marqués par la sueur des hommes, des vergers riches, des forêts majestueux, des fleurs diverses, ainsi que de la végétation sous-marine et côtière, mystérieuse et enchanteresse. La faune est représentée par tous les animaux domestiques et non domestiques, les poissons, le dauphin et la tortue caouanne.

Enfin, le sous-sol est représenté par la « graine » qui est endormie dans la terre jusqu'au printemps, par les grottes aux riches pierres précieuses et par les racines des arbres qui se nourrissent des eaux souterraines. Images merveilleuses d'une nature compagnon des élèves de l'école primaire grecque guidés vers la découverte de leur environnement enchanteur, source de connaissances et d'émotions qui sont également représentées par une terre ornée, parfumée et mélodieuse.

G) Terre ornée, parfumée et mélodieuse

L'étude du tableau correspondant, 1.2.G.[1004], introduit dans le corps central de la thèse, permet de faire deux remarques, l'une d'ordre qualitatif et l'autre quantitatif.

D'un point de vue qualitatif, premièrement, il faudrait souligner que la présente représentation de la nature n'est présente qua dans les deux manuels de littérature des deux dernières classes de l'école primaire grecque qui correspondent au CM2 et à la 6ème de 1975 et de 2003.

La terre est racontée ornée des montagnes impérieuses et leurs agréables crêtes, des collines verdoyantes, des cours des maisons et des pots de fleurs, des roses fleuries et de doute sorte de fleurs. La terre est représentée parfumée par des fleurs en éclosion ainsi que mélodieuse grâce aux sons doux des cloches des troupeaux, le chant de la rivière, le bruissement des feuilles, le bourdonnement de l'abeille et de la guêpe, le chant des oiseaux ainsi que le sifflement de l'air.

[1004] 1.2.G. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.2.Z.

En ce qui concerne, deuxièmement, l'analyse quantitative, il est constaté que la présente unité thématique n'est contenue que dans les manuels des deux dernières classes de l'école primaire grecque, ceux du CM2 et de la 6ème, édités aussi bien en 1975 qu'en 2003. En effet, les deux manuels contiennent respectivement 7 extraits littéraires sur la thématique étudiée, une terre ornée, parfumée et mélodieuse, contre 10 dans celui de 2003. Le calcul du nombre de mots et de caractères n'altère pas le rapport quantitatif entre les deux manuels analysés.

L'ensemble de l'étude quantitative peut être observé dans le tableau statistique 1.2.g.[1005] suivant :

Tableau 1.2.g.
Analyse quantitative
G) Terre ornée, parfumée et mélodieuse

	Anthologie CP-CE1 1975	**Anthologie CP-CE1 2003**	**Anthologie CE2-CM1 1975**	**Anthologie CE2-CM1 2003**	**Anthologie CM1-6ème 1975**	**Anthologie CM1-6ème 2003**
Extraits	0	0	0	0	7	10
Mots	0	0	0	0	355	484
Caractères	0	0	0	0	1830	2582

De plus, la présente unité thématique afférente à la Terre ornée, parfumée et mélodieuse, a permis aux rédacteurs des manuels concernés de mettre en exergue les trois caractéristiques thématiques qui apparaissent continuellement dans la première partie de la thèse, premièrement, l'appel à l'émotion en face de cette terre racontée comme étant magnifique, deuxièmement, la culture de l'esthétique qui en résulte ainsi que, troisièmement, son introduction dans des explications scientifiques qui décrivent l'environnement naturel comme étant un nid d'oiseaux où retentit, par exemple, le chant du rouge-gorge, de l'alouette et du rossignol qui chante majestueusement dans les ravins, et qui est décoré merveilleusement par le vol des hirondelles, des pinsons et des hochequeues.

Une terre ornée, parfumée et mélodieuse qui conduit grâce à l'analyse de contenu à une autre composante de la nature terrestre, une mer cristalline et infinie.

H) Mer cristalline et infinie

La mer inspire les artistes et pénètre profondément dans les âmes des êtres humains. Immobile et sereine, sauvage et violente, elle est toujours merveilleuse et belle représentant un

[1005] 1.2.g. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.2.ζ.

espace en même temps joyeux et mystérieux, rassurant et intimidant. Les rédacteurs des manuels scolaires la présentent aux jeunes élèves comme étant cristalline et infinie.

L'étude du tableau 1.2.H.[1006] permet de renouveler les deux remarques habituelles, l'une d'ordre qualitatif et l'autre quantitatif.

D'un point de vue qualitatif, cette représentation de la nature apparaît seulement dans les manuels scolaires de littérature des deux dernières classes de l'école primaire grecque. Son immensité est racontée à partir de ses frontières avec la terre, à partir de sa contemplation qui permet de la qualifier comme étant azure et cristalline.

Pour ce qui est de la part quantitative que la présente unité thématique représente, il s'est avéré que l'Anthologie scolaire de 1975 contient moins d'extraits que celui de 2003, deux contre quatre, c'est-à-dire, le manuel qui est utilisé encore aujourd'hui en contient deux fois plus d'extraits. Il faudrait noter que le calcul du nombre de mots et de caractères n'altère pas ce rapport quantitatif.

L'ensemble de l'étude quantitative peut être observé dans le tableau statistique 1.2.h.[1007] suivant :

Tableau 1.2.h.
Analyse quantitative
H) Mer cristalline et infinie

	Anthologie CP-CE1 1975	**Anthologie CP-CE1 2003**	**Anthologie CE2-CM1 1975**	**Anthologie CE2-CM1 2003**	**Anthologie CM1-6ème 1975**	**Anthologie CM1-6ème 2003**
Extraits	0	0	0	0	2	4
Mots	0	0	0	0	22	104
Caractères	0	0	0	0	120	508

De plus, la mer narrée dans les manuels de cette manière élogieuse, maintient son triple rôle éducatif appelant, premièrement, à l'émotion à travers la description d'une mer d'or découverte, par exemple, du sommet d'une montagne, cultivant, deuxièmement, l'esthétique grâce à des descriptions élégantes et belles qui racontent son immensité ainsi qu'en exprimant la réalité scientifique la présentant comme à l'origine de l'espèce humain : « μακρινή μητέρα όλων των ανθρώπων είναι η θάλασσα : la mère lointaine de tous les hommes est la mer »[1008].

[1006] 1.2.H. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.2.H.

[1007] 1.2.h. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.2.η.

[1008] ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ-ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Η μαμά μας η θάλασσα*, σελίδα 95-97. Από το Ανθολόγιο Ε' – ΣΤ' Δημοτικού του 2003.

Deuxième partie :
Les soins apportés à la nature incarnés par la coexistence de l'éphémère et de l'intemporel, par la connaissance encyclopédique et scientifique ainsi que par la protection mutuelle entre la nature et ses hommes protecteurs.

Tandis qu'à la première partie de la thèse, a été étudié la magnificence de la beauté de la nature, la seconde partie comporte deux chapitres distincts et complémentaires dédiés, premièrement, à l'homme qui aime et soigne constamment la nature, laquelle, en retour, le récompense par ses fruits ainsi que, deuxièmement, la cohabitation harmonieuse de la nature et de l'homme représentés comme étant des éternels défenseurs de la biodiversité et des écosystèmes.

Chapitre 1
L'homme aime et soigne constamment la nature, qui le récompense par ses fruits.

Cette thématique, qui est présente aux manuels scolaires de 1975 et de 2003, est étudiée à travers deux sous-thèmes suivants, tels qu'ils ont émergés grâce à l'analyse de contenu :

A) Amour, soin, entretien de la nature et jouissance de ses fruits sont intemporels.
B) Des légumes qui prospèrent toujours, sources de plaisir gustatif

A) Amour, soin, entretien de la nature et jouissance de ses fruits sont intemporels.

L'homme soigne la nature, il la cultive et elle ; de son côté, lui offre ses semences.

L'étude du tableau correspondant, 2.1.A., permet de faire deux remarques, l'une qualitative et l'autre quantitative.

Du point de vue qualitatif, il est observé le caractère diachronique de cette thématique. En d'autres termes, les élèves de l'école primaires grecque, ont, sans aucune exception, de 1975 à aujourd'hui, continuellement, étudié la peine des hommes, leur labeur ainsi que la manière selon laquelle elle est exprimée dans les Anthologies analysées : en chérissant la terre et la nature, en l'arrosant et en taillant ses pousses. La notion de « labour » est très importante, car elle met en exergue une difficulté, celle des relations entre l'homme et la nature cultivée. En effet, il ne s'agit pas uniquement d'un plaisir, mais avant tout et d'abord, d'un travail, souvent pénible, qui n'a pas seulement comme objectif d'apporter des soins à la nature, mais aussi pour qu'elle offre ses « fruits » dont dépend la vie, elle-même, des hommes. Parallèlement aux soins apportés à la terre cultivée, dans les manuels scolaires sont également étudiés les animaux, des chèvres, des moutons qui offrent leur lait, les poules qui pondent des œufs qui nourrissent l'éleveur et sa famille. De ce point de vue, nous nous tenons bien ne pas introduire clairement dans la présente thèse la notion d'intérêt qui constitue, le plus souvent, la force motrice de ces fameux soins que l'homme apporte à la nature. Il s'agit, cependant, d'un

point de vue sous-jacent qui apparait dans l'intitulé du présent thème : l'homme soigne la nature qui, à son tour, le récompense en lui offrants ses « fruits ». Cependant, bien qu'il soit évident que l'élève de l'école primaire grecque qui vit dans une région agricole, ressent davantage cette relation « donnant-donnant », l'objectif de la présente thèse n'est pas centré autour de cette question, mais il repose exclusivement sur la volonté politique qui se cache derrière la mise en exergue de telle ou telle valeur culturelle dont l'objectif est de « fabriquer » convenablement le futur citoyen.

En ce qui concerne l'analyse quantitative de la présente thématique, dont les résultats apparaissent dans des graphiques et un tableau dédiés, un coup d'œil sur le tableau 2.1.α. intitulé *Analyse quantitative : Amour, soin, entretien de la nature et jouissance intemporels de ses fruits*, permet d'observer que ce thème est présent dans tous les manuels scolaires. En effet, au CP-CE1, il existe deux extraits en 1975 contre six en 2003 ; en CE2-CM1, respectivement, huit contre quatre ; en CM2-6ème, un contre cinq, ce qui permet de constater que dans les manuels de 1975 il existe onze extraits sur la présente thématique contre quinze en 2003. L'ensemble de l'étude quantitative peut être observé dans le tableau statistique 2.1.a.[1009] suivant :

Tableau 2.1.α.
Analyse quantitative
Amour, soin, entretien de la nature et jouissance intemporels de ses fruits

	Anthologie CP-CE1 1975	Anthologie CP-CE1 2003	Anthologie CE2-CM1 1975	Anthologie CE2-CM1 2003	Anthologie CM1-6ème 1975	Anthologie CM1-6ème 2003
Extraits	2	6	8	4	1	5
Mots	216	231	566	155	155	284
Caractères	1022	1028	2737	772	800	1269

Pour que la nature continue à récompenser les humains avec ses divers fruits, l'homme doit continuer à l'aimer et à en prendre soin, ce qui aura pour conséquence directe la floraison pérenne des légumes, qui est étudiée dans le sous-chapitre suivant.

B) Des légumes qui prospèrent toujours, sources de plaisir gustatif

Cette thématique, émergée toujours grâce à l'analyse de contenu par catégorisations thématiques, permet d'observer que à ce qu'offre la nature « soignée » appartiennent aussi des légumes qui, outre leurs qualités nutritives, permettent également, en les consommant, de ressentir du plaisir.

[1009] 2.1.a. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 2.1.α.

Le contenu du tableau correspondant, 2.1.B., intitulé *Des légumes qui prospèrent toujours, sources de plaisir gustatif*, permet de faire les deux remarques habituelles dans le présent résumé, l'une d'ordre qualitatif et l'autre quantitatif.

Du point de vue qualitatif, il est constaté que la présente thématique n'apparaît qua dans les manuels scolaires de littérature du CE2-CM1, aussi bien en 1975 qu'en 2003.

Un coup d'œil rapide dans le tableau correspondant, permet d'observer que les élèves de l'école primaire grecque rencontrent quatre légumes qui sont les oignons, l'ail, les herbes des champs ainsi que les *Tordyles des Pouilles qui se développent et aromatisent les aliments.*

Pour ce qui est de l'analyse quantitative, il est constaté que du point de vue du nombre d'extraits afférents à la présente thématique, il n'existe pas de différences puisqu'aussi bien dans l'Anthologie littéraire de 1075 que dans celle de 2003, il y en a qu'un seul. Par contre, des différences importantes apparaissent grâce à la mesure parallèle du nombre de mots et de caractères qui constitue lesdits extraits. Ainsi, il est observé que dans le manuel de 1975, ont été compté cent trente-sept mots et six cent cinquante-cinq caractères contre vingt-deux mots seulement et cent trente-sept caractères dans le manuel de 2003, ce qui permet de confirmer que la présente thématique occupe plus de place dans l'ancienne Anthologie, celle de 1975.

L'ensemble de l'étude quantitative peut être observé dans le tableau statistique 2.1.b.[1010] suivant intitulé Analyse quantitative : Des légumes qui prospèrent toujours, sources de plaisir gustatif :

Tableau 2.1.β.
Analyse quantitative
Des légumes qui prospèrent toujours, sources de plaisir gustatif

	Anthologie CP-CE1 1975	**Anthologie CP-CE1 2003**	**Anthologie CE2-CM1 1975**	**Anthologie CE2-CM1 2003**	**Anthologie CM1-6ème 1975**	**Anthologie CM1-6ème 2003**
Extraits	0	0	1	1	0	0
Mots	0	0	137	22	0	0
Caractères	0	0	655	137	0	0

Après l'étude sur les légumes et leur importance qualitative et quantitative, il est question de celle de la relation entre la nature et l'homme considérés comme étant des cohabitants harmonieux et des éternels défenseurs de la biodiversité et des écosystèmes.

[1010] 2.1.b. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 2.1.β.

Chapitre 2

La nature et l'homme : cohabitants harmonieux et éternels défenseurs de la biodiversité et des écosystèmes

Si dans le chapitre précédent de la deuxième partie, a été étudié aussi bien l'amour et le soin que l'homme apporte à la nature, ainsi que le résultat de ce soin, que divers fruits de la nature et légumes qui prospèrent et constituent sources de plaisir culinaire, dans le présent chapitre, il est question de la protection de la biodiversité et des écosystèmes, non seulement à cause de l'activité humaine, mais aussi à cause de la nature elle-même.

La structure thématique du présent chapitre se décompose en deux centres d'intérêt distincts et complémentaires, l'un sur la nature qui protège et se protège continuellement, l'autre sur le caractère perpétuel de la biodiversité ainsi que sur ce lui intemporel des écosystèmes.

A) La nature protège et se protège en permanence

La présente étude est fondée sur la catégorisation des données afférentes au thème étudié telle qu'elle apparaît catégorisée dans le tableau correspondant 2.2.A., placé dans la thèse.

Fondée sur une analyse qualitative et quantitative de ces données thématiques, la présente partie du résumé permet de faire les observations suivantes.

D'un point de vue qualitative, premièrement, il est constaté que ce thème n'existe que dans les Anthologies de CP-CE1.

Ainsi, la nature est représentée comme protectrice à travers, tout d'abord, la bonté du cheval qui offre de la nourriture au moineau affamé à cause de la neige, lequel lui rend la gentillesse en le débarrassant des piqures des mouches, ensuite, grâce à la construction d'une organisation panthalassienne que les différentes créatures des fonds des mers ont créée afin de protéger le dernier hippocampe en danger, ainsi qu'enfin, grâce à l'intervention salutaire d'un pigeon pour sauver une fourmi. Néanmoins, la nature ne s'autoprotège pas seulement, car, dans les manuels dont il est question, elle protège l'homme à travers l'intervention des dauphins qui ont pris l'initiative de sauver des naufrageurs en les portant jusqu'au rivage.

D'un point de vue quantitatif, deuxièmement, la présente représentation n'est construite par les rédacteurs des Anthologies scolaires que dans celle du CP-CE1.

En jetant un coup d'œil sur le tableau quantitatif suivant, qui porte le signe distinctif 2.2.a.[1011] et a comme intitulé *Analyse quantitative : La nature protège et se protège en*

[1011] 2.2.a. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 2.2.α.

permanence, il est observé que la présente représentation sur une nature auto-protectrice et protectrice de l'homme, n'existe qu'à travers deux extraits dans chacun des deux manuels scolaires, celui de 1975 et celui de 2003. Cependant, si cette comparaison en quantité ne présente pas de différences, par contre, celle basée sur le nombre de mots et de caractères, est davantage précise conférant au manuel ancien plus d'importance quantitative.

En effet, l'Anthologie de 1975 contient cent soixante-six mots et sept cent quatre-vingt-quatorze caractères contre, respectivement, vingt-neuf mots et cent cinquante-cinq caractères dans celle de 2003.

En effet, dans l'Anthologie de 1975, la représentation étudiée occupe contient cinq fois plus de place que dans celle de 2003.

L'ensemble de l'étude quantitative peut être observé dans le tableau statistique 2.2.a. précédemment cité et qui suit immédiatement :

Tableau 2.2.α. Analyse quantitative La nature protège et se protège en permanence						
	Anthologie CP-CE1 1975	**Anthologie CP-CE1 2003**	**Anthologie CE2-CM1 1975**	**Anthologie CE2-CM1 2003**	**Anthologie CM1-6ème 1975**	**Anthologie CM1-6ème 2003**
Extraits	2	2	0	0	0	0
Mots	166	29	0	0	0	0
Caractères	794	155	0	0	0	0

En résumé, il est observé que la nature ne se contente pas de protéger, mais qu'elle s'auto-protège ou « s'autorégule ». Et comme il est remarqué dans le sous-chapitre suivant, cette protection conduit à la durabilité de la biodiversité.

B) Biodiversité perpétuelle et écosystèmes intemporels

Comme il a été décidé au début de la préparation de la présente thèse de doctorat, cette étude est fondée sur la catégorisation des toutes les données contenues dans tous les manuels scolaires-sources de ce travail de recherche.

Il s'agit de l'étude qualitative et quantitative de la biodiversité et de l'écosystème où vivent et se développent les organismes vivants tels qu'ils apparaissent dans les manuels de littérature et catégorisés dans le tableau placé dans la partie « développement » de la thèse, 2.2.B.a., et intitulé *Biodiversité perpétuelle*.

Le terme « diversité biologique »[1012], « attribué au biologiste américain Thomas Eugene Lovejoy, a été proposé au début des années 1980 et « La diversité biologique, ou

[1012] http://www.intelligenceverte.org/biodiversite-g.asp, consulté le 24 juin 2023 à 10:04.

biodiversité, désigne la diversité des organismes vivants de toutes origines au sein de la nature y compris, entre autres, les écosystèmes terrestres, marins et autres écosystèmes aquatiques ainsi que les complexes écologiques dont ils font partie. Ceci inclut la variabilité génétique à l'intérieur des espèces et de leurs populations, la variabilité des espèces et de leurs formes de vie, la diversité des complexes d'espèces associées et de leurs interactions, et celle des processus écologiques qu'ils influencent ou dont ils sont les acteurs »[1013]. Ces complexes écologiques mentionnés ci-dessus constituent les écosystèmes. Par conséquent, « un écosystème est défini comme une unité organisée d'êtres vivants et d'éléments abiotiques dans laquelle des matières et de l'énergie sont échangées, sous l'impulsion d'une source d'énergie. Le concept d'écosystème se réfère non seulement aux organismes vivants d'un lieu, mais aussi à tout ce qui les entoure et les influence et qui constitue essentiellement l'environnement dans lequel ils vivent. Il comprend également les relations entre les organismes et entre ceux-ci et les différents éléments de leur environnement naturel » [1014].

Selon l'Agence européenne pour l'environnement, « La biodiversité est le nom donné à la variété d'écosystèmes (capital naturel), d'espèces et de gènes présents dans le monde ou dans un habitat spécifique. Elle est essentielle au bien-être de l'homme, étant donné qu'elle fournit des services qui soutiennent nos économies et nos sociétés. La biodiversité est également cruciale pour les services écosystémiques, c'est-à-dire les services fournis par la nature, tels que la pollinisation, la régulation du climat, la protection contre les inondations, la fertilité du sol et la production de nourriture, de carburant, de fibres et de médicaments. »[1015].

D'un point de vue qualitatif, après avoir présenté les notions de « biodiversité » et « d'écosystème », il est observé que dans le tableau précédemment cité, la biodiversité apparaît à travers d'une quantité importante de représentations variées comme la vie et le rôle des grenouilles et des canards d'un lac, des montagnes peuplées des sapins et d'autres arbres, des baleines et des plantes des fonds des mers, des insectes, des oiseaux, des animaux et des plantes terrestres, des reptiles …

D'un point de vue quantitatif, il s'est avéré que cette représentation étudiée est contenue dans tous les manuels scolaires de littérature, des toutes les classes de l'école primaire grecque, édités depuis 1975 jusqu'à aujourd'hui, ce qui permet de la qualifier comme l'une des plus importantes. En effet, il est constaté que la biodiversité et les écosystèmes ont toujours préoccupé les instances compétentes chargées de sélectionner les textes littéraires des anthologies.

[1013] http://www.intelligenceverte.org/biodiversite-g.asp, consulté le 24 juin 2023 à 10:04.

[1014] ΜΑΡΔΙΡΗΣ Θεόδωρος, ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Μαγδαληνή, ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Αθανάσιος, *Περιοχές με ιδιαίτερη βιοποικιλότητα (χλωρίδα – πανίδα)*, Προγράμματα ανοικτών Περιβαλλοντικών τάξεων «Καλλιστώ», Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, page 5, 144 pages http://reader.ekt.gr/bookReader/show/index.php?lib=EDULLL&item=1429&bitstream=1429_01#page/2/mode/2up, προσπελάστηκε την 15η Δεκεμβρίου 2022 στις 23:50.

[1015] ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, Βιοποικιλότητα – Οικοσυστήματα, https://www.eea.europa.eu/fr/themes/biodiversity/intro, προσπελάστηκε την 23η Φεβρουαρίου 2023 στις 23:39.

Compte tenu du nombre très élevé d'extraits catégorisés dans les tableaux correspondants ainsi que du caractère thématique exprimé par chaque représentation, très varié, il a été jugé opportun de les regrouper à nouveaux dans des catégories supplémentaires en effectuant des synthèses thématiques dans le sens horizontal des tableaux correspondants. Ceci a imposé un choix inévitable : une analyse de contenu à deux niveaux distincts, mais complémentaires. Le premier est afférent à l'importance qualitative de cette représentation et repose sur la nouvelle structure thématique dont il est question ci-dessus et présentée ci-dessous. Le second niveau d'étude repose sur le premier tableau constitué, 2.2.B., intitulé également *Biodiversité perpétuelle* et qui est placé en annexes et dont l'analyse a permis la mise en exergue d'une approche quantitative des données. Il est important de noter que la nécessité d'introduire un tableau synthétique supplémentaire ainsi que de placer le tableau originel en annexes, a eu comme conséquence d'organiser la présentation de cette unité thématique en deux étapes séparées : l'une est dédiée à l'analyse qualitative fondée sur le tableau synthétique dont il vient d'être question et placée ci-dessous, et l'autre est consacrée à l'analyse quantitative intégrée à la fin de la présente unité thématique.

Ainsi, l'analyse qualitative du contenu du tableau 2.2.B.a., a donc révélé une nouvelle structure thématique qui, comme auparavant, est présentée et commentée séparément. Elle est la suivante :

a) Biodiversité : une admirable coopération à long terme, moteur d'équilibre

1) Oiseaux : ils se complètent, se protègent et rusent pour atteindre l'équilibre dans la nature

2) Mammifères marins ou cétacés : adaptabilité, résultat d'une évolution longue ou d'un accident

b) Écosystèmes : synergie, facteur de fructification et de caractères locaux

1) Habitats terriens : interaction, accommodement mutuel, respect mutuel

2) Habitats aquatiques : sérénité, magie, beauté qu'accompagne l'homme, qui, à la fois, la perturbe et en reçoit les fruits

3) Habitats « hybrides » : richesse, euphorie, identité

a) Biodiversité : une admirable coopération à long terme, moteur d'équilibre

La première catégorie étudiée est celle des oiseaux. Beaux, chanteurs, migrateurs, tropicaux, ils couvrent un large éventail de représentations de ces êtres vivants qui parcourent les océans et embellissent la nature et la vie, tantôt par leur plumage riche et coloré, tantôt par leur chant, tantôt par leurs voyages, tantôt par leurs imitations.

1) Oiseaux : ils se complètent, se protègent et rusent pour atteindre l'équilibre dans la nature

Dans cette unité thématique, l'analyse qualitative de contenu a dévoilé que les représentations des oiseaux servent à fleurir le discours. Il s'agit des descriptions des prosateurs et des poètes que les rédacteurs des manuels scolaires utilisent pour présenter leur vie, leurs aventures et, à travers elles, les symboles qu'ils veulent mettre en exergue, notamment leur complémentarité, leur protection mutuelle et même leur ruse considérée comme source d'équilibre naturel.

C'est ainsi que le coucou dépose ses œufs dans le nid du pic-vert pour que, ce dernier, couve ses œufs comme s'ils étaient les siens ; que le pélican s'assoie sur la haute cheminée de la maison pour profiter de la beauté de la nature. C'est ainsi que dans les écosystèmes des zones humides sont décrits les canards et les oies du rivage, les perdreaux de la rivière ainsi que l'hirondelle qui vient du désert comme chaque année, au printemps, pour passer en Grèce les mois chauds de l'été. C'est ainsi qu'est représentée la complémentarité entre le rossignol qui chante remarquablement bien et le paon qui est remarquablement beau, puisque le paon peut avoir un beau plumage, mais il n'a pas un beau chant, alors que le rossignol a un beau plumage, mais il n'est pas joli. De ce point de vue, les programmateurs de l'enseignement et les créateurs des manuels scolaires mettent en avant l'harmonie de la nature où chaque organisme vivant se trouve à sa place. L'un complète l'autre, protégeant la chaîne de la biodiversité.

Dans certains extraits il est question de la capacité des certains oiseaux d'imiter la voie humaine comme le perroquet ou de faire preuve de beaucoup d'intelligence comme le rouge-gorge qui est devenu le roi des oiseaux volant sur le dos de l'aigle et donc plus haut que ce dernier ou comme la Huppe fasciée qui conseille à la pie bavarde de se « déguiser » pour ressembler aux pigeons, afin qu'elle puisse, elle aussi, trouver plus facilement de la nourriture.

Des descriptions racontées continuellement aux jeunes élèves de l'école primaire grecque qui rencontrent aussi la mouette insouciante et les déesses des oiseaux, la rossignole, l'hirondelle, la perdrix et la colombe, ainsi que le Martin-pêcheur d'Europe, qui couve ses œufs dans son nid.

En conclusion, l'équilibre de la nature dépend de la complémentarité entre les organismes vivants, de leur protection mutuelle ainsi que de leur ruse qui les permet de survivre et de s'adapter à leur environnement. Dans l'unité thématique suivante, il s'agit des mammifères marins ou des cétacés et de leur adaptabilité considérée comme la conséquence d'une longue évolution ou d'un accident.

2) Mammifères marins ou cétacés : adaptabilité, résultat d'une longue évolution

L'étude des mammifères marins ou cétacés et leur adaptation à leur écosystème, constitue une leçon importante adressée aux jeunes élèves de l'école primaire grecque, car il s'agit des espèces de cétacés très souvent racontés dans des histoires grecques pour enfants, notamment les dauphins et les baleines.

Les extraits catégorisés dans le tableau précédemment citée 2.2.B.a., se divisent en deux parties, l'une dédiée aux baleines et l'autre consacrée à deux dauphins.

Il s'agit des représentations sur l'adaptation des baleines à leur écosystème depuis des millions d'années, leur taille gigantesque et des quantités énormes de nourriture qu'elles consomment quotidiennement, ainsi que sur la présence des dauphins à côté des hommes pour les accompagner lors de leurs voyages ou les sauver lors des naufrages.

Selon le même tableau 2.2.B.a., l'unité thématique suivante est consacrée à l'étude des écosystèmes considérés comme des espaces sur lesquels les organismes vivants vivent en synergie, facteur de fructification mais également des caractéristiques identitaires locales.

b) Écosystèmes : synergie, facteur de fructification et de caractères locaux

Le terme « écosystème » est l'un des termes les plus importants de l'écologie, car il représente avant tout sa philosophie fondamentale, non seulement en tant que science ayant une vision intégrée de la structure et de la fonction de la nature, mais aussi en tant que science ayant une orientation sociale claire.

En 1935, « Arthur G. Tansley a inventé le terme d'écosystème pour désigner les composantes biotiques et abiotiques, qu'il considérait comme un ensemble inextricablement lié »[1016] et qui sont « de nature et de taille très diverses »[1017] .

« L'écosystème est un assemblage fonctionnel d'organismes qui détient les propriétés requises pour assurer la continuité du vivant, c'est-à-dire pour assurer les conditions nécessaires à l'évolution biologique (au sens darwinien) sur le long terme. En tant que support à la continuité du vivant, tout écosystème se caractérise (1) par une **structure** (définie par le **biotope**, ou milieu physique, et la **biocénose**, ou assemblage d'espèces présentes en un lieu défini) ; et (2) par un **ensemble de processus** dont la fonction est de promouvoir des flux d'énergie et de matière dans le système.

Un écosystème n'a pas de dimension aisément définissable, et ne peut être en cela confondu avec le biome, ou domaine bioclimatique. Si les 17 biomes (forêt tempérée, toundra, etc.)

[1016] Science Textbook, « The Concept of Ecosystem », http://www.teiep.gr/kte/pdf/oikosyst/1.pdf, consulté et téléchargé le 24 février 2023 à 20:45, page 1, 84 pages.

[1017] TANSLEY A. G., « The use and abuse of Vegetational Concepts and Terms », in Ecology, Vol. 16, No 3, Ecological Society of America, 1935, 284-307 pages.
« Ces écosystèmes, comme nous pouvons les appeler, sont de nature et de taille très diverses », page 299.

présents sur la Terre sont approximativement cartographiables, l'écosystème l'est beaucoup moins. **Les limites des écosystèmes** sont le plus souvent graduelles, avec des écotones, ou zones de transition, dont la richesse en espèces (qui est l'un des aspects de la biodiversité) est souvent importante car on y rencontre des constituants des biocénoses situées de part et d'autre. Dans leur fonctionnement normal, les écosystèmes subissent des perturbations naturelles (suite à des incendies, crues, tempêtes, etc., voir → forçage). Les cortèges d'espèces adaptées à chacun des milieux qui se succèdent les uns aux autres au cours du temps (phénomène de succession) suggèrent ainsi qu'**un écosystème n'a rien de figé**. La variabilité est aussi importante que les constantes, sinon plus »[1018].

Le tableau correspondant, 2.2.B.b., permet l'étude de l'écosystème tel qu'il apparaît dans les passages littéraires catégorisés. Conformément à l'architecture thématique telle qu'elle est présentée au début de la deuxième sous-partie de la thèse, le présent sous-chapitre est divisé en trois sous-parties distinctes qui se réfèrent respectivement aux 1) Habitats terriens représentés comme des espaces d'interaction, d'accommodement et de respect mutuels, aux 2) Habitats aquatiques considérés comme des sources de sérénité, de magie et de beauté qu'accompagnent l'homme, qui, à la fois, les perturbe et en reçoit les fruits et aux 3) Habitats « hybrides », moteurs de richesse, d'euphorie et d'identité.

1) Habitats terriens : interaction, accommodement mutuel, respect mutuel

L'écosystème terrestre fait partie de l'ensemble de la nature, puisque, comme il a été noté précédemment, « (...) ces écosystèmes (...) sont diversifiés en nature et en taille ». Ainsi, dans les extraits littéraires catégorisés suivants présentent un espace environnemental qui constitue un écosystème. Ainsi, les programmateurs et rédacteurs des manuels scolaires de l'école primaire grecque qui constituent le corpus de la présente thèse de doctorat, racontent aux jeunes élèves des écosystèmes ciblés tels, des champs et des vallées où vivent des animaux comme des chevreuils et des renards, ou un terrain récemment labouré, entouré des montagnes et qui se trouve aux abords d'une forêt aux chênes et autres arbres, plantes, fleurs, adventices, où vivent des animaux comme des tortues centenaires, des oiseaux, des insectes parmi lesquelles un passage est dédiée aux cigales qui grimpent sur les branches d'où elles chantent heureuses pendant l'été chaud ; un jardin où poussent des fleurs variées, de l'herbe verte que des jeunes agneaux mangent, des arbres fruitiers et des légumes, et fréquenté par des taupes ; des arbres diverses, qui poussent en hauteur, qui verdissent, qui donnent des fleurs et des fruits parfumés et dont la racine invisible, enfouie dans la terre, les nourrit ; des écosystèmes où cohabitent organismes vivants et des éléments inanimés comme l'air ou l'eau, comme qui constituent un biotope idéal pour les lézards ; aux parcs nationaux éparpillés en Afrique qui constituent des lieux d'asiles pour les animaux.

[1018] D'après Yanni Gunnell, mars 2016. Dernière modification : septembre 2021, École Normale Supérieure de Lyon, http://geoconfluences.ens-lyon.fr/glossaire/ecosysteme, consulté le 24 juin, à 10:21.

Ainsi, en enseignant aux élèves que chaque écosystème est une « maison » pour chaque organisme vivant, les rédacteurs des manuels scolaires de littérature de l'école primaire grecque, racontent l'existence des lieux où des organismes vivants et des éléments inanimés cohabitent à l'intérieur d'une vie organisée qui nécessite le respect afin de continuer d'être. Peu importe, si, comme il a été mentionné dans le panorama théorique du présent résumé et de manière plus détaillé dans la thèse de doctorat, si l'éducation environnementale constitue une fin ou un moyen afin de sensibiliser les jeunes élèves sur la nécessité de protéger et de respecter la nature en créant une conscience écologique de masse. C'est qui importe est de se rendre compte que la vie terrestre n'est pas une hasardeuse réalité, mais un mécanisme impressionnant d'intelligence fondé sur la capacité des organismes vivants de s'adapter sans rompre l'équilibre naturel. Il en est de même pour les habitats aquatiques dont le résumé suit immédiatement.

2) Habitats aquatiques : sérénité, magie, beauté qu'accompagne l'homme, qui, à la fois, la perturbe et en reçoit les fruits

La définition d'une zone humide ou d'un milieu humide, dont l'écosystème est étudié dans la présente unité thématique, a été donnée par la Convention de Ramsar en 1971 et est décrite dans son premier article, à travers les deux paragraphes suivants :[1019]

§1) « Au sens de la présente Convention, les zones humides sont des étendues de marais, de fagnes, de tourbières ou d'eaux naturelles ou artificielles, permanentes ou temporaires, où l'eau est stagnante ou courante, douce, saumâtre ou salée, y compris des étendues d'eau marine dont la profondeur à marée basse n'excède pas six mètres.

§2) Au sens de la présente Convention, les oiseaux d'eau sont les oiseaux dont l'existence dépend, écologiquement, des zones humides.

Conformément à ce qui précède et à ce qui est mentionné dans l'introduction principale de la présente thèse de doctorat, il est important de noter que les pays qui ont participé à cette conférence se sont d'abord préoccupés des zones humides et de leur écosystème, puis du reste de l'environnement, puisque la Convention de Ramsar[1020] précède celle de Tbilissi[1021],

[1019] DIRECTEUR, BUREAU DES NORMES INTERNATIONALES ET DES AFFAIRES JURIDIQUES, Organisation des Nations Unies pour l'éducation, la science et la culture (UNESCO), *Convention relative aux zones humides d'importance internationale particulièrement comme habitats des oiseaux d'eau*, Ramsar, Iran, 02/02/1971.

[1020] DIRECTEUR, BUREAU DES NORMES INTERNATIONALES ET DES AFFAIRES JURIDIQUES, Organisation des Nations Unies pour l'éducation, la science et la culture (UNESCO), *Convention relative aux zones humides d'importance internationale particulièrement comme habitats des oiseaux d'eau*, Op. Cit.

[1021] UNESCO/PNUE, Déclaration de Tbilissi, Connexion 3, n° 1, 1978 : 1-8.

de Belgrade[1022] et de Stockholm[1023] ainsi que la COP[1024], c'est-à-dire des Traités et des Conférences, qui ont créé le cadre institutionnel et nécessaire, de définitions et de règles sur lequel ont été pensées et organisées non seulement l'éducation à l'environnement, mais aussi la prise de conscience du devoir des hommes envers la protection de l'environnement, qui constitue, dans l'ensemble, leur propre écosystème.

L'étude des passages littéraires catégorisés du tableau thématique 2.2.B.β. correspondant permet d'observer les organismes vivants et non vivants des différentes zones humides telles qu'elles sont définies ci-dessus. Ainsi, canards, loutres, tortues, castors, poissons divers, crevettes, mollusques, algues, ne sont que quelques-uns des organismes qui vivent et évoluent dans les zones humides et les écosystèmes humides en général.

Ainsi, dans le tableau 2.2.B.β. précédemment cité, les rédacteurs des Anthologies scolaires de l'école primaire grecque racontent la cohabitation entre les organismes vivants et les éléments naturels inanimés des zones humides insistant sur la vie partagée et le compagnonnage entre des canards, des loutres, des tortues, des castors, des poissons, des crevettes, des mollusques, des coquillages, des algues, en mer ou dans l'écosystème serein d'un lac. Il s'agir d'un compagnonnage entre des êtres vivants qui, bien qu'ils n'appartiennent pas à la même espèce et qu'ils semblent, à première vue, incompatibles, vivent ensemble harmonieusement. De ce point de vue, comment ne pas penser à la vie sociale sur la terre entière, fondée sur la cohabitation des hommes avec des « autres » qu'ils s'agissent des « étrangers » d'un autres pays, d'un autre milieu social, d'un autre sexe, des voisins, des amis, des enfants, des parents, des amis, des collègues… des « adversaires potentiels » quotidiens que l'être humain sait si bien, si efficacement fabriquer ? Et comment ne pas penser également à la position, à la proposition d'un des plus grands représentant de la notion de « Entre », Michel Serres : « Voici : lorsqu'un nageur courageux traverse un fleuve large ou un détroit éventé, l'itinéraire de son voyage se divise en trois parties. Aussi longtemps qu'il garde en vue la rive du départ ou découvre celle d'arrivée, il habite encore son gîte d'origine ou déjà le but de son désir ; autrement dit, français, ici, ou japonais, là. Or, vers le beau milieu du parcours, vient un moment, décisif et pathétique, où, à égale distance des deux rivages, pendant le passage, plus ou moins durable, d'une grande bande neutre ou blanche, il n'est encore ni l'un ni l'autre et, devient peut-être, déjà, l'un et l'autre, à la fois. Inquiet, suspendu, comme en équilibre dans son mouvement, il reconnaît un espace inexploré, absent de toutes les cartes et qu'atlas ni voyageur ne décrivirent. Sa bonne volonté de traduire passe par le fondu enchaîné de la transition que

[1022] UNESCO/PNUE, La Charte de Belgrade, Connexion 1, No 1, 1976 : 1-2.

[1023] 5 juin 1972.

[1024] 8 mars - 7 avril 1995.

désigne, en langue française, la préposition *entre,* longe un axe ou plonge dans un sas étrange autour desquels doivent tourner les différences du monde »[1025].

Comme il a été précisé ci-dessus, dans les Anthologies scolaires, les rédacteurs des Anthologies scolaires de l'école primaire grecque insiste sur la cohabitation entre les organismes vivants et les éléments naturels inanimés comme les chutes d'eau et, notamment, l'eau, elle-même, qui est présentée à part à travers un extrait littéraire catégorisé dans le tableau précédemment cité. Elle est comparéε allégoriquement à un compagnon de route, qui marche lentement dans une direction et qui se voit attribuer la qualité humaine de la parole, alors qu'il converse avec le poète Georges Drosinis.

Dans les zones humides appartient aussi la mer et son sable qui, entre autres, abrite les œufs de la tortue caretta-caretta ainsi que la végétation et la vie sous-marines, qui confèrent aux fonds marins leur beauté incomparable, secrète, sereine, magique. Ainsi, à travers des extraits catégorisés, dans le tableau 2.2.B.β., il est constaté que les rédacteurs des Anthologies étudiées, décrivent délicieusement le sable et la traversée d'une zone maritime qui ressemblait à un pré couvert d'une herbe épaisse, pleine d'algues, des plantes de haute mer que les vagues n'avaient pas encore déracinées. Des nombreux organismes vivants y habitaient qu'il fallait protéger pour ne pas les détruire sous les pas. La protection de la flore maritime, là où le poète Elytis a découvert le trèfle des mers, est ainsi mise en exergue comme, par ailleurs, la vie riche du biotope d'un lac où les poissons ressemblent à l'or, puisque la pêche offre à la région, dont il est question, de la richesse. Les écosystèmes ne sont pas, ainsi, seulement des espaces à protéger pour sauver la planète de la destruction, mais également, des lieux naturels qu'il faut conserver pour offrir aux ressources de richesse de l'avifaune, de la flore aquatique, de la faune aquatique et piscicole ainsi que de la faune des amphibiens, hélas, épuisables, un caractère durable.

3) Habitats « hybrides » : richesse, euphorie, identité

Après avoir étudié séparément, dans les deux unités thématiques précédentes, les écosystèmes terrestres et les zones humides, la présente unité est consacrée à l'étude des représentations de ces habitats qui représentent une approche holistique[1026] de l'environnement,

[1025] SERRES Michel, *Atlas*, Champs Flammarion, Paris 1996, pages 24-26.

[1026] L'approche holistique est l'un des moyens les plus importants du processus éducatif, qui comprend « le développement intellectuel, social et émotionnel des apprenants, le renforcement de leur imagination, ainsi que la joie dans le processus d'apprentissage », selon :
TSEVRENI, I. & XANTHOPOULOS G. (2015β), « Θεραπεύοντας την αποξένωση του σύγχρονου ανθρώπου από τη φύση. Διαμόρφωση παιδαγωγικής μεθοδολογίας για την ενδυνάμωση της σχέσης με το δασικό και αγροτικό περιβάλλον », in *ΘΕΡΦΥΣ,* ΑγροΕΤΑΚ, ΕΛΓΟ-ΔΗΜΗΤΡΑ, Ινστιτούτο Ελιάς, Υποτροπικών Φυτών και Αμπέλου (Ι.ΕΛ.Υ.Α.), Τμήμα Ελαίας και Οπωροκηπευτικών, Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης & Κοινωνικής Αλληλεγγύης, ΕΣΠΑ 2007-2013.

puisque dans les passages littéraires catégorisés, l'écosystème terrestre était impossible à séparer de la zone humide, mais surtout parce que les héros sont impliqués physiquement. En outre, les passages littéraires classés expriment la beauté, la fécondité et la jouissance des biens offerts par les biotopes étudiés, ainsi que par l'admirable terre grecque, qui, comme cela indiqué dans les programmes scolaires, constitue un élément essentiel de l'identité nationale et locale. Ainsi, puisqu'il s'agit de la coexistence des deux écosystèmes précédents, le mot « hybride »[1027] est adopté pour exprimer précisément cette coexistence harmonieuse.

Comme il est constaté dans le tableau correspondant 2.2.B.γ., intitulé *Habitats « hybrides » : richesse, euphorie, identité* et comme nous il a déjà été mentionné, l'analyse de contenu combinée aux synthèses thématiques horizontales, a permis l'émergence des deux thèmes suivants : premièrement, Beauté et fécondité, coopération et jouissance des biens et, deuxièmement, une admirable terre grecque, élément de l'identité nationale et locale.

3.1) Beauté et fécondité, coopération et jouissance des biens

Dans les passages littéraires classés dans le tableau thématique correspondant 2.2.B.γ., il est constaté la coexistence de l'écosystème terrestre avec une zone humide.

En outre, comme il est mentionné dans la précédente unité thématique, dans les passages littéraires catégorisés, les auteurs des manuels scolaires transmettent aux jeunes élèves les expériences de leurs héros par le biais de la narration et de la description, à travers une approche holistique du processus éducatif.

En ce qui concerne la présente thématique sur la beauté et la fécondité des habitats hybrides, les représentations des extraits regroupés thématiquement se réfèrent non seulement à la beauté et à la fécondité, mais également à la coopération entre, d'une part, des organismes vivants, comme dans le cas d'un extrait sur la collaboration entre un lion et un sanglier inspiré du mythe homonyme d'Ésope, mais aussi, d'autre part, entre les êtres animés et inanimés comme dans le cadre de la fertilité de la nature arrosée de l'eau des rivières qui est offerte aux hommes qui la protège et l'exploite sans l'épuiser. En effet, il est observé que la beauté de la végétation des montagnes est racontée en combinaison avec le passage en Thessalie du fleuve Pénée qui s'étend sur plus de six kilomètres de long et sur une largeur de trente à cinquante mètres. Partout des sycomores à l'ombre profonde, des peupliers, des roseaux nus, une végétation riche, colorée, aquatique, et, ici et là, des ruisseaux glougloutants qui serpentent dans l'herbe épaisse ou dévalent de leurs rochers élevés, au-dessus de la rive du fleuve qui suit son chemin calme, chantant, joyeux, aquatique. Ainsi, est mis en exergue la végétation et la variété des arbres sur les deux grandes montagnes de la Grèce, le mont Olympe et le mont Ossa, les

[1027] TRIANTAFYLIDIS Manolis, Electronic Dictionary, Portal for the Hellenic Language, https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq="hybrid=-or=-o"&dq. Consulté le 8 avril 2023 à 23:30.

forêts et leur riches flore et faune, la coexistence harmonieuse de l'écosystème terrestre avec le parcours aquatique de la rivière qui, dans son cours, traverse et arrose la terre laquelle récompense l'homme avec tous ses biens, avec toutes sortes de fruits, de céréales, d'arbres tels des châtaigniers et des cédrats, mais aussi avec des animaux tels des lapins et des sangliers. La terre grecque est présentée comme étant féconde, car elle est parsemée des vastes plaines, sources de denrées essentielles telles que les céréales et, plus particulièrement, le blé. La coexistence de la plaine avec le grand fleuve rend les plantations encore plus fertiles et offre des précieux produits à la population grâce non seulement à l'euphorie que l'eau apporte aux vergers, mais également grâce à la mouture des céréales, puisque l'eau, avec sa force, fait tourner deux ou trois moulins.

Effectivement, la terre grecque est enchantée, elle est riche, féconde, admirable et constitue un élément fondamental, incontournable, de l'identité nationale et locale grecques.

3.2) Une admirable terre grecque, élément d'identité nationale et locale

L'environnement, tel qu'il est mentionné dans le cadre théorique de ce document, dans le sens « identitaire » dont il est question ci-dessus, est fondamentalement valorisé dans les manuels d'histoire, constituant un élément clé de l'identité nationale[1028]. Selon les programmes scolaires[1029], le caractère national de l'environnement est souligné et séparé du caractère local et mondial : « Principes de base de l'éducation à l'environnement, unité thématique : Le sol : étude physique, géologique et historique de la topographie locale, nationale et mondiale »[1030] . Cependant, dans les extraits littéraires catégorisés, il est observé que les écosystèmes sont inextricablement liés à l'histoire et à la culture d'un lieu, représentant des éléments qui cultivent et promeuvent l'identité nationale et locale. Les montagnes, la mer, les vallées et les champs, auxquels se réfère Platon dans les Anthologies scolaires, sont enchantés et considérés comme des ornements de la culture et de l'identité locale et nationale.

Voici, en ce qui concerne l'analyse qualitative de contenu telle qu'elle est présentée à l'introduction de l'unité thématique B) Biodiversité perpétuelle et écosystèmes intemporels.

Comme d'habitude, pour clore le chapitre 2 de la seconde partie de la thèse intitulé La nature et l'homme : cohabitants harmonieux et éternels défenseurs de la biodiversité et des écosystèmes, il reste de présenter **les résultats de l'analyse quantitative** qui sont afférents à

[1028] ANGELOPOULOS Constantin, « La grandeur des ancêtres à travers les manuels scolaires grecs de 1950 à nos jours », in *Mélanges* offerts à Astérios Argyriou, Ouvrage collectif dirigé par Irini Tsamadou-Jacoberger, L'Harmatan, Éditions grecques, Paris 2000, pages 24-25.

[1029] Institut pédagogique, Programmes pour la conception et le développement d'activités interdisciplinaires, Éducation à l'environnement, op. cit. pages 640-646.

[1030] Institut pédagogique, Programmes de planification et de développement des activités interdisciplinaires, Éducation environnementale, op. cit. pages 642.

la place occupée par les relations entre La nature et l'homme représentés comme des cohabitants harmonieux et éternels défenseurs de la biodiversité et des écosystèmes.

Cependant, il est nécessaire de répéter que l'analyse quantitative de contenu a été réalisée dans le tableau d'analyse qualitative, qui est placé en annexe, et non dans les sous-tableaux thématiques habituels, qui ont finalement été créés synthétiquement pour des raisons d'économie de place.

En ce qui concerne l'analyse quantitative, il faudrait faire les cinq remarques suivantes : premièrement, l'anthologie des classes CP-CE1 de l'école primaire de 1975 contient plus d'extraits catégorisés que son homologue de 2003. Deuxièmement, l'anthologie des classes CE2-CM1 de 1975 comporte plus de citations catégorisées que celle de 2003. Troisièmement, l'anthologie de 2003 des classes CM2-6ème contient plus de citations catégorisées que celle de 1975. Quatrièmement, d'un point de vue général, il est possible d'affirmer que l'anthologie contenant le plus grand nombre d'extraits, de mots et de caractères représentant la biodiversité et les écosystèmes est celle des classes CE2-CM1 de 1975. Cinquièmement, la présente unité thématique est présente de manière ininterrompue dans toutes les classes de l'école primaire de 1075 à nos jours.

L'ensemble de l'étude quantitative peut être observé dans le tableau statistique 2.2.b. [1031] précédemment cité et qui suit immédiatement :

Tableau 2.2.b.
Analyse quantitative
La nature et l'homme :
cohabitants harmonieux et éternels défenseurs de la biodiversité et des écosystèmes

	Anthologie CP-CE1 1975	**Anthologie CP-CE1 2003**	**Anthologie CE2-CM1 1975**	**Anthologie CE2-CM1 2003**	**Anthologie CM1-6ème 1975**	**Anthologie CM1-6ème 2003**
Extraits	7	1	19	9	9	14
Mots	948	44	1611	773	1221	1502
Caractères	4687	241	7933	3849	6300	7308

De même, dans le graphique qui suit, sont présentées de manière schématique, les différences quantitatives entre les anthologies analysées.

[1031] 2.2.b. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 2.2.β.

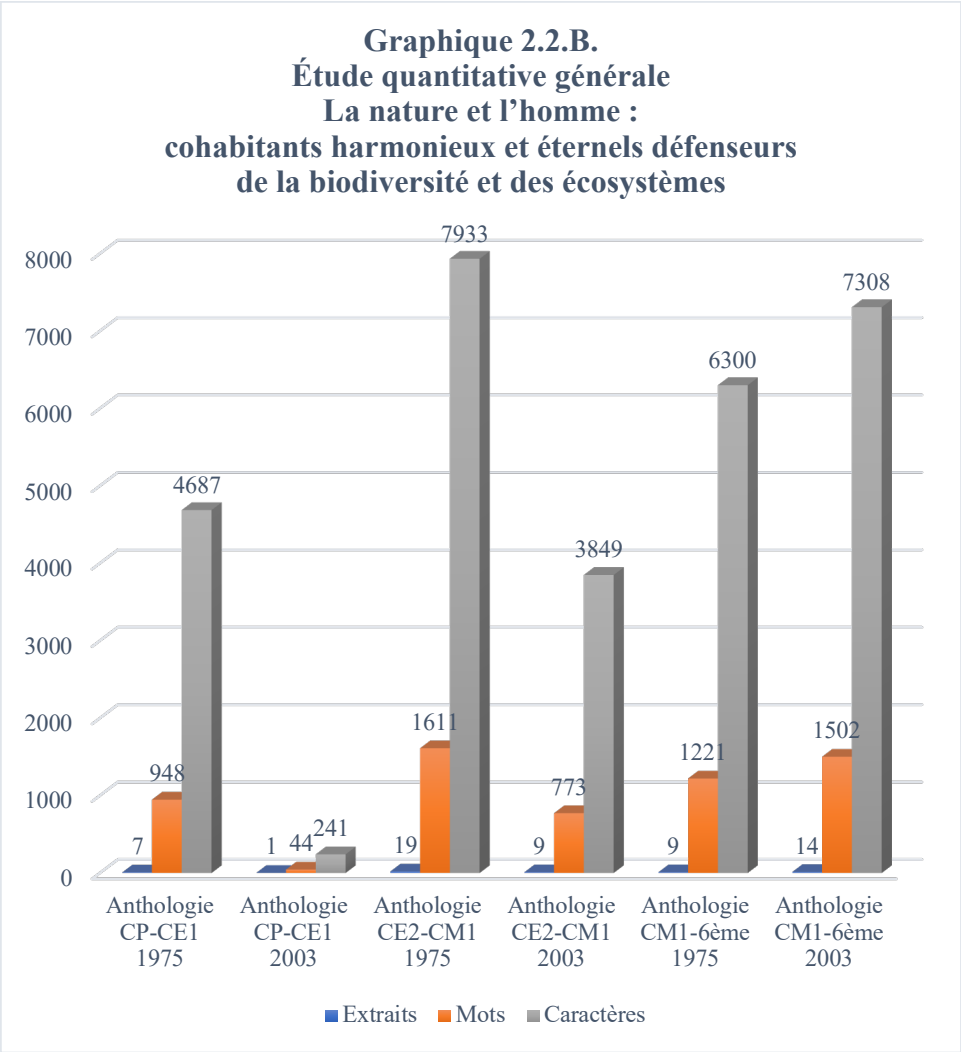

Annexes

La présente thèse dispose d'importantes annexes qui comprennent cinq parties distinctes et complémentaires. La première est consacrée au parcours méthodologique suivi, qui est considéré comme le fondement essentiel de la thèse. La deuxième concerne les enrichissements, des aides, dont la contribution est importante à l'établissement ses soutiens et des éclairages les positions sélectionnées dans le panorama théorique et les commentaires des données découvertes. La troisième comprend tous les textes traduits, ainsi que les originaux correspondants, afin de permettre leur étude et leur évaluation. La quatrième contient un tableau statistique qui a nourrit l'étude sur l'importance qualitative et quantitative de la littérature de jeunesse. Cette étude est introduite dans le panorama théorique de la présente thèse. La cinquième est destinée aux futurs lecteurs, enseignants, étudiants et surtout chercheurs, en leur offrant treize guides de recherche dans le contenu de la thèse.

Conclusion du résumé de la thèse

Pour conclure, il faudrait renouveler notre confiance en la méthode d'analyse de contenu suivie, elle est, à la fois, d'ordre qualitatif et quantitatif. Du point de vue qualitatif, elle est fondée sur des catégorisations thématiques des données relatives à la thématique centrale sélectionnée, introduites dans des tableaux thématiques, à colonnes thématiques. Du point de vue quantitatif, elle est appuyée sur la construction des tableaux numériques et leur présentation graphique. Cette méthode a été appliquée sur les manuels de littérature de l'enseignement primaire de 1975 à ceux publiés en 2003 et enseignés jusqu'à aujourd'hui. Dans les anthologies susmentionnées, ont été étudiées les thèmes suivants : a) la beauté de la nature pendant les saisons du Printemps et de l'Été ainsi que pendant les changements de saison, b) le caractère majestueux de la nature, le soleil et les autres corps célestes lumineux qui l'éclairent, c) les parfums et les couleurs des fleurs, d) la flore, la faune enchanteresses et le sous-sol enchanteur, e) la terre ornée, parfumée et odorante, et enfin f) la mer infinie et cristalline.

Tous les thèmes susmentionnés ont été étudiés qualitativement à la lumière d'un triple axe thématique qui est le suivant : a) l'appel aux émotions des jeunes élèves, par le biais de la narration d'émotions, telles que décrites dans les passages littéraires catégorisés, b) la culture de l'esthétique, par le biais des extraits littéraires catégorisés, qui créent des images dans l'imagination des jeunes élèves et c) l'expression d'une réalité scientifique, puisque souvent, dans les extraits littéraires catégorisés, il existe des références aux noms scientifiques des animaux, aux phénomènes naturels, ainsi qu'à diverses espèces de plantes et d'animaux. En effet, les anthologies scolaires proposent ces connaissances à travers un discours beau, enrichi davantage de figures de style plutôt que des précisions scientifiques approfondies, qui aurait pu perturber ou affaiblir le caractère littéraire de cet enseignement incarné dans des manuels scolaires de littérature.

D'un point de vue général, il a été possible de compter le nombre d'extraits littéraires, mais également le nombre de mots et de caractères qui les constituent. Il s'est avéré qu'en nombre d'extraits, les manuels d'Anthologie du CP et du CE1 comportent douze extraits en 1975 contre 11 en 2003. Ensuite, l'Anthologie édité 2003 du CE2 et du CM1, compte un extrait de plus que son homologue de 1975, tandis que, enfin, l'Anthologie de 2003 du CM2 et de la 6ème en contiennent quatre de plus que celui de 1975. De même, au niveau des mots, il a été découvert que l'Anthologie de 1975 contient plus de mots que celle de 2003, c'est-à-dire 539 mots contre 505, alors que les Anthologies de 2003 des classes moyennes et supérieures (CE2-CM1 et CM2-6ème) enregistrent plus de mots que celles de 1975, c'est-à-dire, respectivement, 1126 mots contre 955 pour les Anthologies des classes CE2-CM1 et 672 mots contre 534 pour celles des CM2-6ème.

L'ensemble de l'étude quantitative peut être observé dans le tableau statistique 1.S.[1032] suivant :

[1032] 1.S. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.Σ.

Tableau 1.S. Analyse quantitative globale de la première partie de la thèse						
	Anthologie CP-CE1 1975	**Anthologie CP-CE1 2003**	**Anthologie CE2-CM1 1975**	**Anthologie CE2-CM1 2003**	**Anthologie CM1-6ème 1975**	**Anthologie CM1-6ème 2003**
Extraits	12	11	19	20	13	17
Mots	539	505	955	1126	534	672
Caractères	2670	2497	4782	5572	2770	3511

D'un point de vue généraliste, il est constaté que les Anthologies édités en 2003 contiennent, dans l'ensemble, un plus grand nombre d'extraits littéraires catégorisés que celles de 1975 sur la beauté et l'attention de la nature, ce qui apparait dans les graphiques spécifiques introduits dans la conclusion de la première partie qui est placée dans le développement et le commentaire de l'architecture thématique de la thèse.

Ainsi, dans le graphique récapitulatif sur le nombre total d'extraits sur la beauté de la nature dans les Anthologies, d'abord, il est constaté que celles des toutes les classes primaires éditées en 2003 comptent, au total, 48 extraits littéraires catégorisés, 44 extraits dans celles de 1975. L'ensemble de l'étude quantitative peut être observé dans le graphique 1.S.a.[1033] suivant :

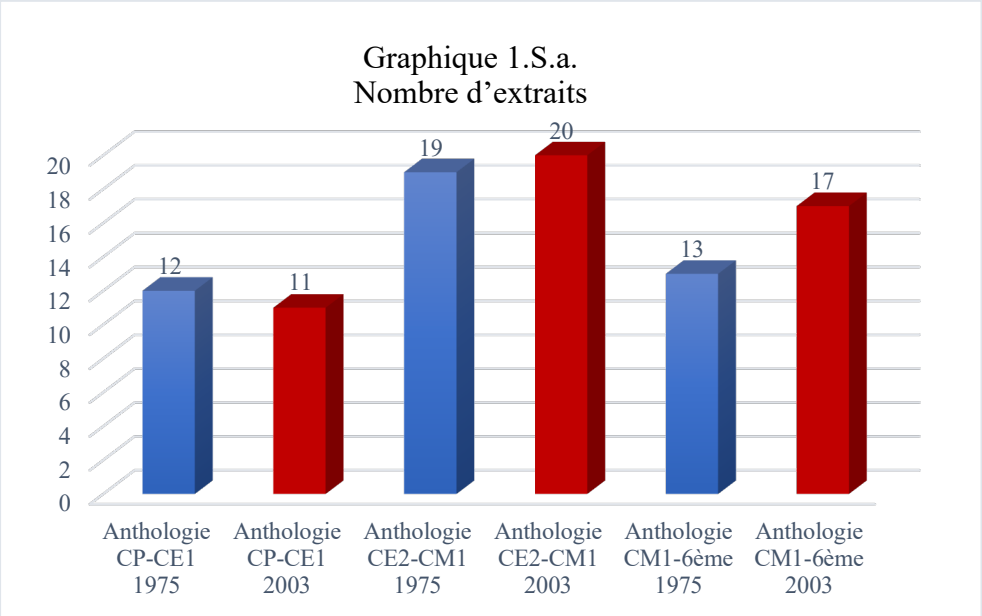

Dans le graphique sur l'étude, ensuite, statistique globale sur le nombre de mots, il est démontré que le nombre total de mots qui constituent les extraits catégorisés, montre bien que l'ensemble des Anthologies scolaires de 2003 compte, au total, 2303 mots, par rapport aux 2028 mots contenus dans celles de 1975.

[1033] 1.S.a. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.Σ.α.

L'ensemble de l'étude quantitative peut être observé dans le graphique 1.S.b.[1034] suivant :

Graphique 1.S.b.
Nombre de mots

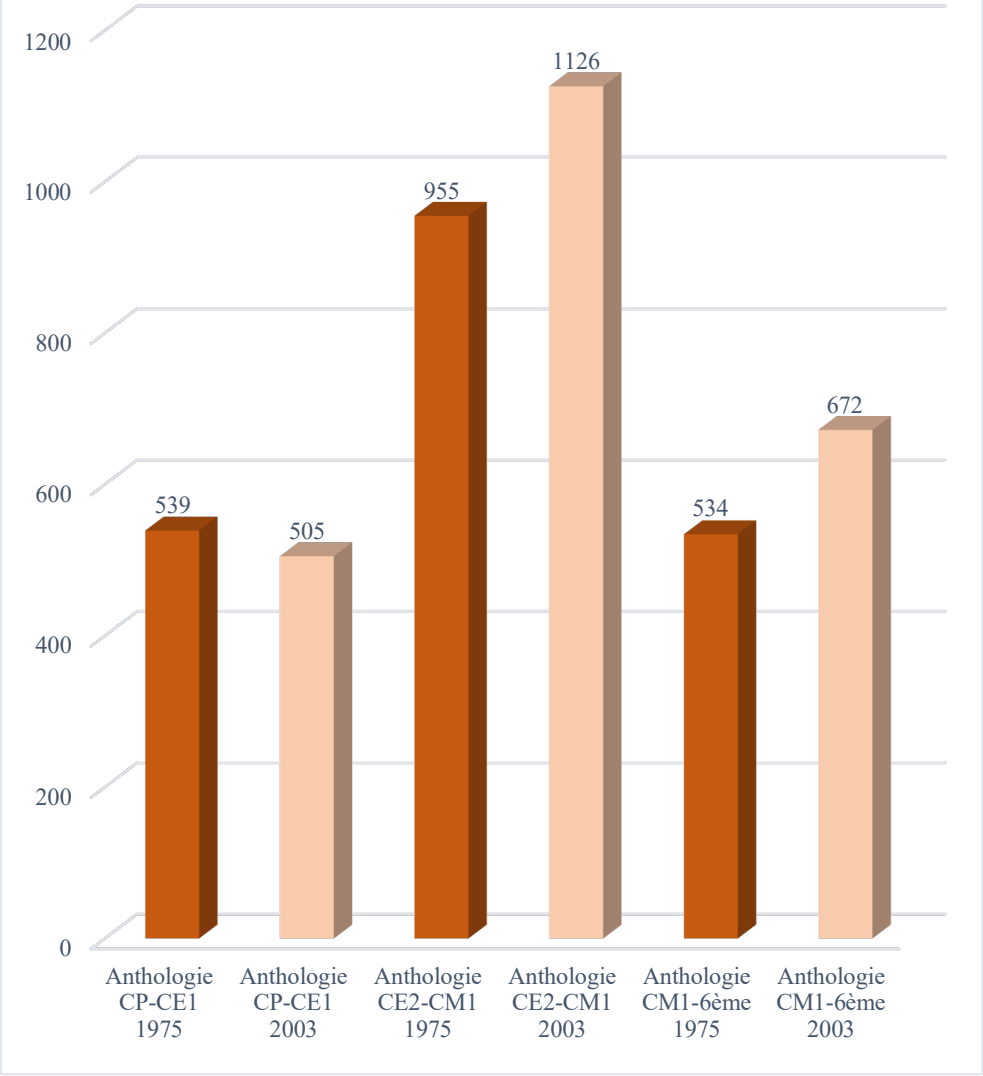

D'après le graphique récapitulatif de l'étude, enfin, statistique globale sur le nombre de caractères qui constituent les extraits catégorisés, il est observé que le nombre total de caractères catégorisés atteint dans les Anthologie de 2003, 11580 caractères, contre 10222, dans celles de 1975.

L'ensemble de l'étude quantitative peut être observé dans le graphique 1.S.c.[1035] suivant :

[1034] 1.S.β. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.Σ.β.

[1035] 1.S.c. est en grec, langue de rédaction de la thèse, 1.Σ.γ.

Graphique 1.S.c.
Nombre de caractères

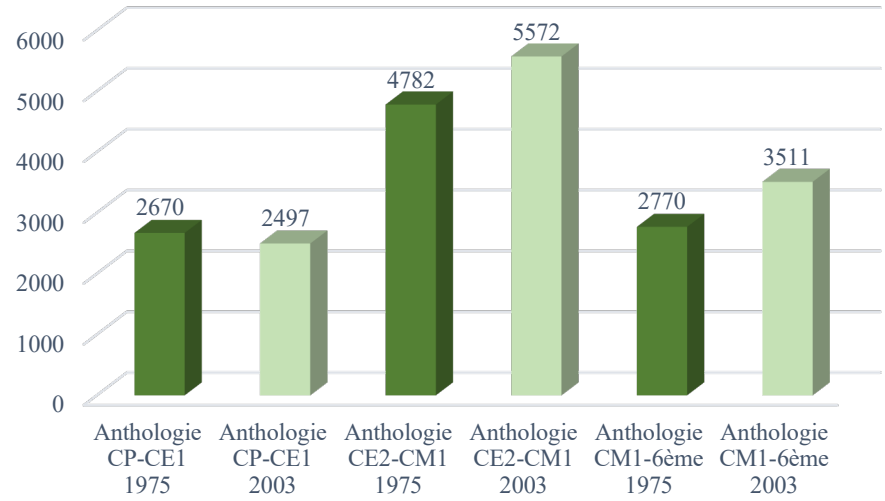

Dans les manuels scolaires de littérature de l'école primaire grecque, les représentations de la nature reposent sur sa beauté qui, pour continuer d'exister, elle a besoin d'entretien, de protection et d'un respect infini, ce que l'analyse de contenu a dévoilé privilégiant l'étude des soins apportés à la nature incarnés par la coexistence de l'éphémère et de l'intemporel, par la connaissance encyclopédique et scientifique ainsi que par la protection mutuelle entre la nature et ses hommes protecteurs.

En seconde partie de la thèse, il s'est avéré que les représentations de la nature dans les manuels scolaires de littérature analysés mettent en exergue le caractère du rapport entre l'homme et son environnement naturel qui est harmonieux et a comme objectif la protection durable de la biodiversité et des écosystèmes.

En effet, il est constaté que la nature protège et se protège en permanence, ce qui permet la durabilité de la biodiversité et des écosystèmes à long terme. L'admirable coopération entre l'homme et la nature ainsi qu'entre les organismes vivants à l'intérieur des éléments inanimés constitue, en effet, un moteur inépuisable d'équilibre. Oiseaux, mammifères marins ou cétacés, s'adaptent, se complètent, rusent et permettent le maintien d'un équilibre des écosystèmes, ce qui est le résultat d'une longue évolution fondée sur l'interaction, l'accommodement et le respect mutuels dans les habitats terriens, la sérénité et la beauté de ceux aquatiques qui accompagnent l'homme, lequel, à la fois, les perturbe mais qui continue à recevoir ses riches tout en les considérant comme une caractéristique essentielle de leur identité locale et nationale. En effet, comme l'a écrit le poète Odysseus Elytis, prix Nobel de littérature en 1979 : « Si tu décomposes la Grèce, tu verras qu'il restera, à la fin, un olivier, une vigne et un bateau. Ce qui signifie qu'avec le double tu la reconstruis »[1036] .

[1036] ELYTIS Odysseus, Le Petit Navigateur, XIV, page 12, 1985,

Cette thèse est une mine d'informations, elle propose une leçon de vie tout en étant ouverte vers l'avenir du travail de recherche de sa rédactrice.

Le nombre d'informations contenues dans la présente thèse est très important permettant à chaque enseignant de s'y référer pour enrichir son enseignement. De ce point de vue, c'est aussi un outil polyvalent, car la thèse comporte treize index et un glossaire qui ont été établis pour faciliter les recherches des futurs chercheurs, tout en offrant une dialectique efficace entre les données recherchées, les index et la facilité d'accès à l'information.

Le présent travail de recherche propose, ensuite, une leçon de vie, puisque les commentaires, comme il a été cité précédemment, sont fondés sur trois piliers fondamentaux de caractère cérébral, qui sont la « thèse », lorsque les propositions des auteurs sources sont acceptées, « l'antithèse », lorsqu'elles sont réfutées et la « réconciliation », lorsque les deux convergent vers un compromis thématique sélectionné. Dans ce cas, il s'agit, parallèlement, d'une leçon de vie qui s'adresse à tous, enseignants et élèves, parce que, fondée sur l'objectif exclusif de l'enseignement, qui considère la connaissance non seulement comme une fin mais aussi comme un moyen éducatif, elle leur révèle, d'abord, que, tout le long de leur vie, ils seront entourés d'autres personnes, avec lesquelles ils entretiendront inévitablement des relations identitaires le plus souvent exprimées dans l'altérité. Elle leur conseille, ensuite, de s'efforcer de comprendre que tout événement, tout phénomène, peut être interprété par chacun différemment, et, dans la mesure du possible, elle leur propose, enfin, de parvenir à une réconciliation, source de respect et de vie sociale pacifique. Cette tendance à concilier deux points de vue opposés n'est pas seulement une proposition, mais aussi un souhait, car elle constitue le fondement d'une coexistence harmonieuse avec les autres qui nous entourent dans notre vie quotidienne, dans la famille, dans les groupes d'amis, à l'école, au travail, en face des « étrangers » et les « autres ».

L'avenir du présent projet de recherche est, enfin, déjà prédéterminé dans le cadre de l'itinéraire méthodologique et thématique tracé. Ainsi, après les ressemblances étudiées dans la thèse de doctorat, ce qui est dévoilé dans l'intitulé définitif de la thèse, *Un récit ininterrompu de la beauté de la nature, de l'amour et de sa protection par l'homme, sources de fécondité et de préservation de la biodiversité,* il sera question de l'étude des différences non seulement en publiant des travaux de recherche, en participant à des séminaires de recherche et à des congrès nationaux et internationaux, mais également, en préparant des diplômes post-doc en France (HDR), à Chypre et en Grèce.

---

http://dim-agnant.kar.sch.gr/autosch/joomla15/images/bibliothiki/biblia/elliniki_logotexnia/poisi/O_Mikros_Naftilos.pdf. Consulté et téléchargé le 19 avril 2023 à 23:57.

Table des matières de la thèse traduite en français

Un récit ininterrompu de la beauté de la nature,
de l'amour et de sa protection par l'homme,
sources de fécondité et de préservation de la biodiversité
dans
Les manuels scolaires de Littérature, refuges de littérature de jeunesse,
moyens de créer une conscience écologique de masse et
un accompagnement spirituel
aux élèves de l'école primaire grecque (1975-2023)

Introduction (Page 25)

Première partie introductive : informations structurelles de base, nécessaires et systématiques, relatives à la présentation et à la justification du thème central, du corpus, de la méthode d'analyse du contenu, de la problématique ainsi que de l'architecture thématique. (Page 27)

Deuxième partie introductive : élaboration sélectionnée de la Thèse dans le but principal de faciliter la compréhension de la signification structurelle et thématique de ses différentes parties. (Page 34)

A) Choix d'un thème central inévitablement généraliste, d'un corpus délimité et d'une analyse de contenu méthodologique sélectionnée. (Page 35)

B) Catégorisation dans le corpus de tous les passages qui se réfèrent au thème central sélectionné. (Page 35)

C) Présentation et commentaire des découvertes issues de la catégorisation précédente. (Page 36)

D) Traduction en grec des extraits bibliographiques en langue étrangère. (Page 37)

E) Introduction dans une annexe, placée immédiatement après la conclusion générale de la Thèse, d'éléments d'enrichissement de la présentation et du commentaire des données. (Page 39)

F) Incorporation de 13 guides de recherche, jugés nécessaires pour faciliter la recherche organisée et systématique du contenu de la Thèse par les futurs chercheurs. (Page 41)

G) Création d'une belle interface. (Page 42)

H) Orientation de l'ensemble des unités thématiques de la Thèse, qui a conduit à la sélection finale du thème central (le titre final), comme il est précisé sur la première de couverture de la Thèse. (Page 47)

Troisième partie introductive : présentation et étude des conditions historiques, institutionnelles, politiques, sociales, économiques et culturelles dans lesquels s'inscrit le présent travail de recherche, ainsi qu'introduction d'un panorama théorique qui explique et fonde les choix théoriques qui apparaissent dans le commentaire de chaque section thématique de la Thèse. (Page 50)

A) Exercice du pouvoir : du désordre à l'ordre et de l'ordre au désordre (Page 57)

a) Du désordre à l'ordre (Page 67)

1) Une fin (Page 67)

2) Un début (Page 70)

b) Crises économiques et faillites (Page 72)

c) Covid-19 : Une pandémie, reflet de la puissance de l'État, mais aussi levier d'une redécouverte de la nature (Page 74)

B) Domination et imposition des décisions de la classe dominante, dans l'éducation, dans le contrôle de la création et de la publication des Programmes Scolaires, ainsi que des manuels scolaires, sources de construction et d'entretien des Lieux de Mémoire, des représentations collectives et culturelles, ainsi que refuge pour la littérature enfantine et adolescente dans les écoles primaires. (Page 77)

a) L'institution de l'éducation : action des générations adultes sur ceux qui ne sont pas encore mûrs pour la vie sociale (Page 80)

b) L'éducation dans les constitutions grecques (1844 - 2019) : 175 ans de prise en soin d'un bien public (Page 87)

1) La Pædeia « est placée sous la haute surveillance de l'État ». (Page 89)

2) La Pædeia « est exclusivement financée par l'État ». (Page 90)

3) La scolarisation est obligatoire, mais la durée de cette obligation est différente. (Page 91)

4) La Pædeia constitue une mission fondamentale de l'État, délimitant et entretenant l'espace d'initiation des élèves aux savoirs et aux valeurs qui fondent l'identité nationale des Grecs et contribuent à la « fabrication » des futurs citoyens. (Page 92)

c) Les programmes scolaires, boussoles d'une pratique pédagogique quotidienne. (Page 97)

d) Le manuel scolaire, outil pédagogique unique et créateur incontesté de lieux de mémoire de la nation grecque, de représentations collectives et culturelles de la société grecque ainsi que nid de littérature enfantine et adolescente. (Page 103)

1) Un moyen important de transmission de connaissances et d'interprétations d'événements et de phénomènes (Page 105)

2) Ciseau de sculpture des lieux de mémoire, des représentations collectives et sociales (Page 109)

3) Port d'attache d'une littérature pour enfants et adolescents (Page 118)

3.1) Tentatives de périodisation et acquisition d'un intérêt pédagogique (Page 118)

3.2) De l'introversion de 1975 à l'extraversion de 2003, source de réduction numérique (Page 124)

3.3) Les Anthologies de 1975 contiennent plus de textes de littérature de jeunesse sur les représentations de la nature... ou, peut-être, pas ? (Page 149)

C) Perpétuelle recherche et expression de la nature par l'homme, nourriture de sa protection tardive, source d'éducation, mais aussi de violence potentielle ? (Page 163)

a) Pensées philosophiques et préoccupations artistiques ininterrompues (Page 167)

b) protection tardive d'une nature en danger, mais aussi source d'énergies renouvelables et non renouvelables (Page 173)

1) Protection continue mais incomplète de la nature (Page 174)

2) Fournisseur fondamental de sources d'énergie (Page 177)

c) L'éducation à l'environnement dans les écoles primaires, un outil pour acquérir des connaissances, des compétences et des initiatives pour résoudre et prévenir les problèmes environnementaux (Page 182)

1) Décisions internationales fondatrices de l'éducation à l'environnement en Grèce (Page 182)

2) La réalité grecque, expression d'une prise de conscience, de sensibilisation, d'activation et d'efforts déployés par les élèves pour se dresser face aux problèmes environnementaux. (Page 186)

2.1) Définir la compréhension d'un cadre incomplet mais optimiste (Page 186)

2.2) Anthologies avec références aléatoires et, d'un point de vue thématique, ciblées, contribuant à l'effort d'une approche interdisciplinaire de l'éducation à l'environnement (Page 190)

2.2.1) Références aléatoires (Page 190)

2.2.2) Références thématiques ciblées (Page 193)

d) La protection de la nature comme fin et/ou comme moyen ? (Page 194)

1) La protection de la nature est un objectif à long terme, qui relie le présent et l'avenir. (Page 201)

2) Les hommes jouent un rôle important en participant librement à la prise de décision et ne sont pas opprimés par des groupes politiques et économiques. (Page 205)

2.1) Déclarer la nécessité de protéger la nature et le développement durable à travers la dialectique entre un État puissant et des « citoyens faibles ». (Page 206)

2.2) Proclamer la nécessité de protéger la nature et le développement durable dans les manuels scolaires par le biais de la souveraineté de la « Pædeia » sur des « élèves faibles ». (Page 216)

Conclusion de la troisième partie introductive (Page 219)

Partie 1
La beauté : de l'appel à l'émotion et à la culture de l'esthétique, à l'expression d'une réalité scientifique (Page 223)

Introduction de la première partie (Page 224)

Chapitre 1 : La beauté de la nature à travers l'alternance des saisons : de leur unicité, à la division du temps en deux et à la domination de l'hiver et de l'été. (Page 225)

A) Le printemps, joyeux, festif, décoré, loué et chanté (Page 226)
B) L'été, beau, parfumé et fécond (Page 241)
C) Les deux saisons dominantes de l'année (Page 248)

Chapitre 2 : La beauté de la nature : sa splendeur éclairée par le soleil et les étoiles, parfumée par les fleurs, peinte par les poètes et les écrivains, est démontrée par la richesse de sa flore et de sa faune, sur terre, dans le ciel et dans la mer. (Page 259)

A) Magnifique, majestueuse (Page 261)
B) Le soleil, son phare lumineux (Page 270)
C) Le ciel, vaste et rempli de corps célestes colorés et brillants (Page 287)
D) Parfums des fleurs épanouies, odorantes (Page 297)
E) Couleurs vives (Page 305)
F) Flore et faune enchanteresses (Page 318)
G) Terre ornée, parfumée et mélodieuse (Page 345)
H) Mer cristalline et infinie (Page 370)

Conclusion de la première partie (Page 381)

Partie 2
Soins : Coexistence de l'éphémère et de l'intemporel, connaissance encyclopédique et protection mutuelle (Page 393)

Introduction de la seconde partie (Page 394)

Chapitre 1 : L'homme aime et soigne constamment la nature, qui le récompense par ses fruits. (Page 395)

A) Amour, soin, entretien de la nature et jouissance de ses fruits sont intemporels. (Page 396)

B) Des légumes qui prospèrent toujours, sources de plaisir gustatif (Page 434)

Chapitre 2 : La nature et l'homme : cohabitants harmonieux et éternels défenseurs de la biodiversité et des écosystèmes (Page 345)

A) La nature protège et se protège en permanence (Page 446)

B) Biodiversité perpétuelle et écosystèmes intemporels (Page 465)

a) Biodiversité : une admirable coopération à long terme, moteur d'équilibre (Page 467)

1) Oiseaux : ils se complètent, se protègent et rusent pour atteindre l'équilibre dans la nature (Page 481)

2) Mammifères marins ou cétacés : adaptabilité, résultat d'une évolution longue ou d'un accident (Page 493)

b) Écosystèmes : synergie, facteur de fructification et de caractères locaux (Page 496)

1) Habitats terriens : interaction, accommodement mutuel, respect mutuel (Page 509)

2) Habitats aquatiques : sérénité, magie, beauté qu'accompagne l'homme, qui, à la fois, la perturbe et en reçoit les fruits (Page 526)

3) Habitats « hybrides » : richesse, euphorie, identité (Page 530)

3.1) Beauté et fécondité, coopération et jouissance des biens (Page 533)

3.2) Une admirable terre grecque, élément d'identité nationale et locale (Page 535)

Conclusion de la seconde partie (Page 543)

Conclusion de la thèse (Page 544)

Chapitre 1 : Première partie de la conclusion : rappel thématique (Page 544)

Chapitre 2 : Deuxième partie de la conclusion : contribution à la science. Une mine d'informations pour les enseignants et une leçon de vie pour tous. (Page 559)

Chapitre 3 : Troisième partie de de la conclusion : « fenêtre » sur l'avenir. Poursuite de la recherche sur le chemin thématique et méthodologique tracé. (Page 561)

Annexes (Page 567)

Chapitre 1 des annexes : itinéraire méthodologique (Page 567)

A) Première étape de la catégorisation : annotation linéaire des données. (Page 572)

B) Deuxième étape de la catégorisation : début de la catégorisation thématique et émergence de la structure thématique. (Page 574)

C) Troisième étape de la catégorisation : amélioration de la catégorisation thématique grâce à des synthèses horizontales et émergence d'une architecture thématique. (Page 581)

D) Quatrième étape de catégorisation : évolution et amélioration de l'orientation thématique des différentes sections de la thèse. (Page 590)

E) Cinquième étape de catégorisation : raffinement synthétique de l'architecture thématique. (Page 602)

F) Sixième étape de catégorisation : affinement compositionnel supplémentaire de l'architecture thématique lorsque le tableau contient de nombreuses données qui nécessitent une synthèse thématique supplémentaire. (Page 602)

G) Septième étape de catégorisation : s'il est nécessaire, catégorisation synthétique supplémentaire, en raison du grand nombre de données. (Page 621)

Chapitre 2 : auxiliaires, qui complètent, étendent, enrichissent et s'ajoutent aux positions et interprétations de base du commentaire (Page 637)

A) couvertures des anthologies (Page 637)

B) documents officiels (Page 643)

a) Archives numériques des programmes analytiques 1899 – 1999 (Page 643)

b) Éducation à l'environnement (Page 661)

c) Couverture du manuel de l'enseignant en éducation à l'environnement (Page 672)

d) COP (Conférence des Parties) (Page 673)

e) Zones à Faibles Émissions | Montpellier Méditerranée Métropole. (Page 675)

C) œuvres d'art visuel, manuscrits, traductions d'œuvres d'art (peintures, œuvres musicales, photographies, affiches, œuvres littéraires, etc.), qui, dans le présent travail scientifique, ont été utilisées à la fois comme support bibliographique et comme moyen de rendre compte de l'esthétique (Page 683)

a) Photographie des archives du poème de Rimbaud, *Le Dormeur du val.* (Page 683)

b) Traduction du poème d'Arthur Rimbaud, Le Dormeur du val par St. G. Cloris. (Page 683)

c) Baudelaire Charles, IV. – *Correspondances* (Page 684)
d) Beethoven, *Symphonie n° 6, Pastorale* (Page 685)
e) *Lettre à Théo Van Gogh* (Page 685)
f) *La Mer* - Charles Trenet (Page 686)
g) Photographie de la couverture du livre de Jules Verne, *20000 lieues sous les mers* (Page 688)
h) « La Madeleine » de Marcel Proust (Page 689)
i) Les cerises de Francis Jammes (Page 690)
j) Poètes inspirés par la beauté de la mer (Page 690)
1) Konstantinos P. Cavafy : La voix de la mer (extrait) (Page 690)
2) Ulysses Elytis : Petite mer verte (Page 691)
3) Kostas Karyotakis : L'éloge de la mer (Page 692)
4) Katerina Vergetaki : Les amants éternels (Page 693)
5) Ioannis Polemis : Le bois de la Croix (Page 694)
k) Fontana di Trevi (Page 695)

D) La terre est notre maison. Comment les jeunes protègent notre planète. La terre, notre maison. Comment les jeunes protègent notre planète. (Page 696)
E) Le drapeau d'Anguilla (Page 704)

Chapitre 3 : Traductions des références bibliographiques (Page 705)
Chapitre 4 : Tableaux de littérature DE jeunesse sur le thème de la nature (Page 745)
Chapitre 5 : Guides de recherche (Page 766)
A) Index des auteurs d'extraits dans les anthologies (Page 766)
B) Index sur la faune (Page 777)
C) Index sur la flore (Page 783)
D) Index sur les phénomènes naturels (Page 791)
E) Index sur les sons de la nature (Page 801)
F) Index sur les couleurs de la nature (Page 803)
G) Index sur les parfums de la nature (Page 806)
H) Index sur la beauté de la nature (Page 808)
I) Index des concepts et des notions (Page 813)
J) Tableaux d'analyse de contenu qualitative (Page 827)
K) Tableaux statistiques d'analyse de contenu quantitative (Page 829)
L) Diagrammes à barres (Page 831)
M) Photographies, tableaux de peinture (Page 837)
Corpus (Page 839)

Bibliographie

Chapitre 1 : En grec (Page 841)

Chapitre 2 : En langue étrangère (Page 869)

Chapitre 3 : sitographie (Page 889)

Glossaire de mots inconnus (Page 906)

Résumés (Page 908)

Chapitre 1 : en grec (Page 908)

Chapitre 2 : en français (Page 958)

Chapitre 3 : en anglais (Abstract) (Page 1016)

Chapitre 4 : en italien (Riassunto) (Page 1026)

Résumé (identique de ce qui est déposé dans l'ADUM de 4.000 caractères)

Cette thèse étudie les représentations de la nature dans les anthologies de l'école primaire grecque de 1975 à nos jours et s'articule autour de trois axes essentiels, méthodologique, structurel et thématique.

a) En ce qui concerne le parcours méthodologique suivi, il s'agit du choix du sujet, de la délimitation du corpus et de la méthode choisie.

Du point de vue du thème choisi, les trois principaux éléments thématiques de la thèse sont 1) les représentations de la nature, qui sont discutées quotidiennement en raison des dangers auxquels elle est confrontée, 2) l'importance des manuels scolaires grecs de l'école primaire, qui sont des miroirs de l'exercice du pouvoir et dont l'unicité permet de constater la mise en exergue des valeurs culturelles sélectionnées et transmises aux élèves ainsi que 3) l'importance de l'année 1975 qui est un lieux de mémoire construit de la société grecque actuelle.

Pour ce qui est du corpus délimité, il s'agit de la totalité des Anthologies scolaires utilisées de 1975 à 2023.

Quant à la méthode choisie, elle est fondée sur des catégorisations thématiques, des regroupements thématiques, de toutes les informations liées au thème principal de la thèse. Ces catégories thématiques, disposées verticalement dans des tableaux à colonnes, ont ensuite été analysées horizontalement, à travers sept niveaux successifs de synthèse thématique, qui ont permis de dégager l'articulation quasi-finale de la thèse. Quasi-finale parce que c'est le commentaire des découvertes, accompagné de soutiens bibliographiques, qui a conduit à la construction de l'architecture thématique finale de la thèse, telle qu'elle apparait sur son intitulé final.

b) En ce qui concerne la structure de la thèse, l'objectif principal était de privilégier d'emblée l'étude du thème sélectionné dans les Anthologies, en évitant, dès le départ, d'effectuer des recherches bibliographiques et de créer une vue d'ensemble théorique. La raison en est simple : éviter de créer un cadre théorique avant l'analyse de contenu et la mise en évidence de l'architecture thématique de la thèse, ce qui conduirait inévitablement à la reproduction des positions déjà adoptées. Ainsi, après la construction de l'architecture thématique, le panorama théorique a été construit sur les découvertes effectuées grâce à l'analyse de contenu et comporte trois parties consacrées, 1) à l'exercice du pouvoir : du désordre à l'ordre et de l'ordre au désordre, 2) à la domination et l'imposition des décisions de la classe dominante, dans l'éducation, dans le contrôle des Programmes et des manuels scolaires, (re)constructeurs des Lieux de Mémoire et des représentations collectives et culturelles ainsi que refuge pour la littérature de jeunesse, 3) à la perpétuelle recherche et

expression de la nature par l'homme, nourriture de sa protection tardive, source d'éducation, mais aussi de violence potentielle ?

De ce fait, le corps principal de la thèse est dédié exclusivement auxdites découvertes, à leur présentation du point de vue quantitatif et qualitatif ainsi qu'à leur commentaire, soutenu et éclairé par la bibliographie.

c) Pour ce qui est de l'architecture thématique de la thèse, il est découvert que les rédacteurs des Anthologies scolaires, d'une manière ininterrompue de 1975 en 2023, tentent, à travers l'instrumentalisation de la protection de la nature et de la biodiversité, de créer une conscience écologique de masse et d'assurer un accompagnement spirituel aux élèves de l'école primaire grecque. Les représentations de la nature, s'articulent, ainsi, autour de deux thèmes essentiels suivants : 1) la beauté de la nature racontée qui constitue un appel à l'émotion, à la culture de l'esthétique et à l'expression d'une réalité scientifique ainsi que 2) les soins apportés à la nature incarnés par la coexistence de l'éphémère et de l'intemporel, par la connaissance encyclopédique et scientifique ainsi que par la protection mutuelle entre la nature et ses hommes protecteurs.

Κεφάλαιο 3ο Abstract (στην αγγλική)

Abstract (identic to that imported in ADUM of 4.000 characters)

This thesis studies representations of nature in Greek elementary school anthologies from 1975 to the present day, and is structured around three essential axes: methodological, structural and thematic.

a) With regard to the methodological path followed, this concerns the choice of subject, the delimitation of the corpus and the chosen method.

From the point of view of the chosen theme, the three main thematic elements of the thesis are 1) representations of nature, which are discussed on a daily basis because of the dangers it faces, 2) the importance of Greek elementary school textbooks, which are mirrors of the exercise of power and whose uniqueness makes it possible to note the emphasis on cultural values selected and transmitted to pupils, and 3) the importance of the year 1975, which is a constructed place of memory of current Greek society.

As far as the corpus is concerned, it consists of all the school Anthologies used from 1975 to 2023.

As for the chosen method, it is based on thematic categorizations, thematic groupings, of all information related to the main theme of the thesis. These thematic categories, arranged vertically in columnar tables, were then analyzed horizontally, through seven successive levels of thematic synthesis, which enabled the quasi-final articulation of the thesis to emerge. Quasi-final because it was the commentary on the discoveries, accompanied by bibliographical support, that led to the construction of the final thematic architecture of the thesis, as it appears in its final title.

b) As far as the structure of the thesis is concerned, the main objective was to focus from the outset on the study of the theme selected in the Anthologies, avoiding, from the outset, bibliographical research and the creation of a theoretical overview. The reason for this is simple: to avoid creating a theoretical framework before analyzing the content and highlighting the thematic architecture of the thesis, which would inevitably lead to the reproduction of positions already adopted. Thus, once the thematic architecture had been constructed, the theoretical overview was built on the discoveries made through content analysis, and comprises three parts devoted to 1) the exercise of power: from disorder to order and from order to disorder, 2) to domination and the imposition of ruling-class decisions, in education, in the control of school curricula and textbooks, (re)constructing Places of Memory and collective and cultural representations, as well as a refuge for children's literature, 3) to man's perpetual search for and expression of nature, the nourishment of its belated protection, a source of education, but also of potential violence?

For this reason, the main body of the thesis is devoted exclusively to the aforementioned discoveries, to their presentation from a quantitative and qualitative point of view, and to their commentary, supported and enlightened by the bibliography.

c) As far as the thematic architecture of the thesis is concerned, it is discovered that the editors of the School Anthologies, in an uninterrupted manner from 1975 to 2023, attempt, through the instrumentalization of the protection of nature and biodiversity, to create a mass ecological consciousness and to provide spiritual guidance to Greek elementary school pupils. The representations of nature thus revolve around two essential themes: 1) the beauty of nature as recounted, an appeal to emotion, the cultivation of aesthetics and the expression of a scientific reality; and 2) the care for nature embodied in the coexistence of the ephemeral and the timeless, encyclopedic and scientific knowledge, and the mutual protection between nature and its human protectors.

Table of contents

A non-stop narration of the beauty of nature,
of love and its protection by man,
sources of fertility and preservation of biodiversity
in
Literature textbooks, refuges of children's literature,
means of creating mass ecological awareness and
spiritual guidance
to Greek primary school pupils (1975-2023)

Introduction (Page 25)

First introductory part: basic, necessary and systematic structural information relating to the presentation and justification of the central theme, the corpus, the method of content analysis, the problematic and the thematic architecture (Page 27).

Second Introductory Part: selected elaboration of the Thesis with the principal aim of facilitating understanding of the structural and thematic significance of its various parts. (Page 34)

A) Choice of an inevitably general central theme, a defined corpus and a selected methodological content analysis. (Page 35)

B) Categorization in the corpus of all passages referring to the central theme selected (Page 35)

C) Presentation and commentary of the findings made thanks to the previous categorization. (Page 36)

D) Translation into Greek of bibliographic extracts in foreign languages (Page 37)

E) Introduction in an appendix, placed immediately after the general conclusion of the Thesis, of elements to enrich the presentation and commentary of the data. (Page 39)

F) Incorporation of 13 research guides, deemed necessary to facilitate organized and systematic research of the contents of the Thesis by future researchers. (Page 41)

G) Creating a beautiful interface (Page 42)

H) Orientation of all the thematic units of the Thesis, which led to the final selection of the central theme (the final title), as stated on the front cover of the Thesis. (Page 47)

Third introductory part: presentation and study of the historical, institutional, political, social, economic and cultural conditions in which the present research work takes place, as well as introduction of a theoretical overview which explains and grounds the theoretical choices which appear in the commentary on each thematic section of the Thesis. (Page 50)

A) Exercise of power: from disorder to order and from order to disorder (Page 57)

a) From disorder to order (Page 67)

1) An end (Page 67)

2) A beginning (Page 70)

b) Economic crises and bankruptcies (Page 72)

c) Covid-19: A pandemic that reflects the power of the State, but is also a lever for rediscovering nature (Page 74)

B) Domination and imposition of the decisions of the ruling class, in education, in the control of the creation and publication of School Curricula, as well as school textbooks, sources of construction and maintenance of Places of Memory, of collective and cultural representations, as well as refuge for children's and teenage literature in primary school. (Page 77)

a) The institution of education: action by the adult generations on those not yet ready for social life (Page 80)

b) Education in the Greek constitutions (1844 - 2019): 175 years of caring for a public good (Page 87)

1) The Pædeia "is placed under the strict supervision of the State". (Page 89)

2) The Pædeia "is financed exclusively by the State". (Page 90)

3) School attendance is compulsory, but the duration of this obligation is different. (Page 91)

4) The Pædeia constitutes a fundamental mission of the State, delimiting and maintaining the space for introducing pupils to the knowledge and values that underpin the national identity of the Greeks and contribute to the "making" of future citizens. (Page 92)

c) School curricula as compass for daily teaching practice. (Page 97)

d) The school textbook, a unique teaching tool and the undisputed creator of places of memory of the Greek nation, of collective and cultural representations of Greek society, as well as a nest of children's and teenage literature. (Page 103)

1) An important means of transmitting knowledge and interpreting events and phenomena (Page 105)

2) Chisels of places of memory and of collective and social representations (Page 109)

3) Home to literature for children and teenagers (Page 118)

3.1) Attempts at periodization and acquisition of a pedagogical interest (Page 118)

3.2) From the introversion of 1975 to the extraversion of 2003, a source of numerical reduction (Page 124)

3.3) The 1975 Anthologies contain more children's literature on representations of nature... or perhaps not? (Page 149)

C) Man's perpetual search for and expression of nature, the nourishment of its belated protection, consist a source of education, but also of potential violence? (Page 163)

a) Uninterrupted philosophical thoughts and artistic preoccupations (Page 167)

b) Belated protection of an endangered natural environment, but also a source of renewable and non-renewable energy (Page 173)

1) Continuous but incomplete protection of nature (Page 174)

2) Key supplier of energy sources (Page 177)

c) Environmental education in primary schools, a tool for acquiring knowledge, skills and initiatives to solve and prevent environmental problems (Page 182)

1) International decisions founders of environmental education in Greece (Page 182)

2) The Greek reality, an expression of awareness, activation and efforts made by students to stand up to environmental problems. (Page 186)

2.1) Defining the cognition of an incomplete but optimistic framework (Page 186)

2.2) Anthologies with random and thematically targeted references, contributing to an interdisciplinary approach to environmental education (Page 190)

2.2.1) Random interpolated references (Page 190)

2.2.2) Targeted thematic references (Page 193)

d) Nature protection as a purpose and/or as a means (Page 194)

1) Protecting nature is a long-term goal, linking the present and the future. (Page 201)

2) Men play an important role by participating freely in decision-making and are not oppressed by political and economic groups. (Page 205)

2.1) Declaring the need to protect nature and sustainable development through the dialectic between a powerful state and "weak citizens". (Page 206)

2.2) Proclaiming the need to protect nature and sustainable development in school textbooks through the sovereignty of "Pædeia" over "weak pupils". (Page 216)

Conclusion of the third introductory section (Page 219)

Part 1
Beauty: from an appeal to emotion and cultivating aesthetic culture to the expression of a scientific reality (Page 223)

Introduction to Part One (Page 224)

Chapter 1: The beauty of nature through the alternation of the seasons: from their uniqueness to the division of time into two and the dominance of winter and summer (Page 225)

A) Spring, joyous, festive, decorated, praised and sung (Page 226)
B) Summer, beautiful, fragrant and fertile (Page 241)
C) The two dominant seasons of the year (Page 248)

Chapter 2: The beauty of nature: its splendor illuminated by the sun and the stars, perfumed by flowers, painted by poets and writers, is demonstrated by the richness of its flora and fauna, on land, in the sky and in the sea (Page 259).

A) Magnificent, majestic (Page 261)
B) The sun, its beacon of light (Page 270)
C) The sky, vast and full of brightly colored celestial bodies (Page 287)
D) The fragrance of flowers in full bloom (Page 297)
E) Bright colors (page 305)
F) Enchanting flora, fauna and subsoil (Page 318)
G) Ornate, fragrant and melodious earth (Page 345)
H) Infinite crystalline sea (Page 370)

Conclusion of Part One (Page 381)

Part 2

Care: Coexistence of the ephemeral and the timeless, encyclopedic knowledge and mutual protection (Page 393)

Introduction to second part (Page 394)

Chapter 1: Man constantly loves and cares for nature, which rewards him with its fruits. (Page 395)

A) Love, care, maintenance of nature and enjoyment of its fruits are timeless. (Page 396)

B) Vegetables that still thrive, sources of gustatory pleasure (Page 434)

Chapter 2: Nature and man: harmonious cohabitants and eternal defenders of biodiversity and ecosystems (Page 445)

A) Nature constantly protects and protects itself (Page 446)

B) Perpetual biodiversity and timeless ecosystems (Page 465)

a) Biodiversity: admirable long-term cooperation, a driving force for balance (Page 467)

1) Birds: complementing and protecting each other and craftiness to achieve balance in nature (Page 481)

2) Marine mammals or cetaceans: adaptability, the result of long evolution or accident (Page 493)

b) Ecosystems: synergy, a factor in fructification and local characteristics (Page 496)

1) Land habitats: interaction, mutual accommodation, mutual respect (Page 509)

2) Aquatic habitats: serenity, magic, beauty accompanied by man, who both disturbs it and receives its fruits (Page 526)

3) "Hybrid" habitats: wealth, euphoria, identity (Page 530)

3.1) Beauty and fruitfulness, cooperation and enjoyment of goods (Page 533)

3.2) Admirable Greek land, an element of national and local identity (Page 535)

Conclusion of the second part (Page 543)

Conclusion of the Thesis (Page 544)

Chapter 1: First part of the conclusion: Thematic review (Page 544)

Chapter 2: Second part of the conclusion: a contribution to science. A mine of information for teachers and a life lesson for everyone. (Page 559)

Chapter 3: Third part of the conclusion: "window" to the future. Continuation of the research along the thematic and methodological path mapped out (Page 561)

Appendices (Page 567)

Chapter 1 of the appendices: methodological itinerary (Page 567)

A) First stage of categorization: linear annotation of data. (Page 572)

B) Second stage of categorization: start of thematic categorization and emergence of the thematic structure (Page 574)

C) Third stage of categorization: improving thematic categorization through horizontal synthesis and the emergence of a thematic architecture (Page 581)

D) Fourth stage of categorization: evolution and improvement of the thematic orientation of the different sections of the thesis. (Page 590)

E) Fifth categorization stage: synthetic refinement of the thematic architecture (Page 602)

F) Sixth categorization stage: further compositional refinement of the thematic architecture when the table contains a large amount of data requiring further thematic synthesis. (Page 602)

G) Seventh categorization stage: if necessary, additional synthetic categorization, due to the large amount of data. (Page 621)

Chapter 2: auxiliaries, which complement, extend, enrich and are added to the basic positions and interpretations of the commentary (Page 637)

A) Anthology covers (Page 637)

B) Official documents (Page 643)

a) Digital archives of analytical programmes 1899 - 1999 (Page 643)

b) Environmental education (Page 661)

c) Cover of the Environmental Education Teacher's Manual (Page 672)

d) COP (Conference of the Parties) (Page 673)

e) Low Emission Zones | Montpellier Méditerranée Métropole. (Page 675)

C) Works of visual art, manuscripts, translations, paintings, musical works, photographs, posters, literary works, etc., which, in the present scientific work, have been used both as bibliographical support and as a means of giving an account of aesthetics (Page 683)

a) Photograph from the archives of Rimbaud's poem *Le Dormeur du val.* (Page 683)

b) Translation of Arthur Rimbaud's poem *Le Dormeur du val* by St. G. Cloris. (Page 683)

c) Baudelaire Charles, IV. - *Correspondences* (Page 684)

d) Beethoven, *Symphony No. 6, Pastoral* (Page 685)

e) *Letter to Theo Van Gogh* (Page 685)

f) *La Mer* - Charles Trenet (Page 686)

g) Photograph of the cover of Jules Verne's book *20,000 Leagues Under the Sea* (page 688)
h) "La Madeleine" by Marcel Proust (Page 689)
i) Francis Jammes' *Cherries* (Page 690)
j) Poets inspired by the beauty of the sea (Page 690)
1) Konstantinos P. Cavafy: *The voice of the sea* (extract) (Page 690)
2) Odysseus Elytis: *Little green sea* (Page 691)
3) Kostas Karyotakis: *Praise for the sea* (Page 692)
4) Katerina Vergetaki: *Eternal lovers* (Page 693)
5) Ioannis Polemis: *The Wood of the Cross* (Page 694)
k) Fontana di Trevi (Page 695)

D) *The earth is our home. How young people are protecting our planet* (Page 696)
E) The Anguilla flag (Page 704)

Chapter 3: Translations of bibliographical references (Page 705)
Chapter 4: Children's literature on the theme of nature (Page 745)
Chapter 5: Search guides (Page 766)
A) Index of authors of extracts in anthologies (Page 766)
B) Wildlife index (Page 777)
C) Flora index (Page 783)
D) Natural phenomena index (Page 791)
E) Nature sounds index (Page 801)
F) Index to natural colors (Page 803)
G) Index to nature's fragrances (Page 806)
H) Index to the beauty of nature (Page 808)
I) Index of concepts and notions (Page 813)
J) Qualitative content analysis tables (Page 827)
K) Statistical tables for quantitative content analysis (Page 829)
L) Bar charts (Page 831)
M) Photographs, paintings (Page 837)

Corpus (Page 839)

Bibliography
Chapter 1: In Greek (Page 841)
Chapter 2: In a foreign language (Page 869)
Chapter 3: Webography (Page 889)

Glossary of unknown words (Page 906)

Summaries (Page 909)

Chapter 1: in Greek (Περίληψη) (Page 909)

Chapter 2: in French (Résumé) (Page 958)

Chapter 3: in English (Abstract) (Page 1016)

Chapter 4: in Italian (Sommario) (Page 1026)

Κεφάλαιο 4ο : Sommario (στην ιταλική)

Questa tesi studia le rappresentazioni della natura nelle antologie della scuola primaria greca dal 1975 a oggi e si articola su tre assi essenziali: metodologico, strutturale e tematico.

a) Per quanto riguarda il percorso metodologico seguito, esso riguarda la scelta dell'argomento, la delimitazione del corpus e il metodo scelto. Dal punto di vista dell'argomento scelto, i tre elementi tematici principali della tesi sono: 1) le rappresentazioni della natura, di cui si discute quotidianamente a causa dei pericoli che corre, 2) l'importanza dei libri di testo della scuola elementare greca, che sono specchio dell'esercizio del potere e la cui unicità permette di notare l'enfasi posta sui valori culturali selezionati e trasmessi agli alunni, e 3) l'importanza dell'anno 1975, che è un luogo costruito della memoria della società greca attuale. Per quanto riguarda il corpus, esso è costituito da tutte le antologie scolastiche utilizzate tra il 1975 e il 2023.

Per quanto riguarda il metodo scelto, esso si basa su categorizzazioni tematiche, raggruppamenti tematici, di tutte le informazioni legate al tema principale della tesi. Queste categorie tematiche, disposte verticalmente in tabelle colonnari, sono state poi analizzate orizzontalmente, attraverso sette livelli successivi di sintesi tematica, che hanno permesso di individuare l'articolazione quasi finale della tesi. Quasi finale perché è stato il commento alle scoperte, corredato dal supporto bibliografico, che ha portato alla costruzione dell'architettura tematica finale della tesi, come appare nel suo titolo definitivo.

b) Per quanto riguarda la struttura della tesi, l'obiettivo principale è stato quello di concentrarsi fin dall'inizio sullo studio del tema selezionato nelle Antologie, evitando fin dall'inizio la ricerca bibliografica e la creazione di una panoramica teorica. Il motivo è semplice: evitare di creare un quadro teorico prima di analizzare i contenuti ed evidenziare l'architettura tematica della tesi, che porterebbe inevitabilmente a riprodurre posizioni già adottate. Così, una volta costruita l'architettura tematica, la panoramica teorica è stata costruita sulle scoperte fatte attraverso l'analisi del contenuto e comprende tre parti dedicate a: 1) l'esercizio del potere: dal disordine all'ordine e dall'ordine al disordine, 2) al dominio e all'imposizione delle decisioni della classe dominante, nell'educazione, nel controllo dei programmi scolastici e dei libri di testo, nella (ri)costruzione dei Luoghi della Memoria e delle rappresentazioni collettive e culturali e nel rifugio della letteratura per l'infanzia, 3) alla perpetua ricerca e all'espressione della natura da parte dell'uomo, al nutrimento della sua tardiva protezione, fonte di educazione, ma anche di potenziale violenza?

Per questo motivo, il corpo principale della tesi è dedicato esclusivamente a queste scoperte, alla loro presentazione da un punto di vista quantitativo e qualitativo, e al loro commento, supportato e illuminato dalla bibliografia.

c) Per quanto riguarda l'architettura tematica della tesi, si è scoperto che gli autori delle Antologie scolastiche, in modo ininterrotto dal 1975 al 2023, tentano, attraverso la strumentalizzazione della tutela della natura e della biodiversità, di creare una coscienza ecologica di massa e di fornire una guida spirituale agli alunni delle scuole elementari greche. Le rappresentazioni della natura ruotano quindi intorno a due temi essenziali: 1) la bellezza della natura raccontata in modo da fare appello alle emozioni, alla cultura estetica e all'espressione di una realtà scientifica, e 2) la cura della natura incarnata dalla coesistenza dell'effimero e del senza tempo, dalla conoscenza enciclopedica e scientifica e dalla protezione reciproca tra la natura e i suoi protettori umani.

Indice della tesi tradotta in francese

Una narrazione ininterrotta della bellezza della natura,
de l'amore e della sua protezione da parte dell'uomo, fonti di fertilità e di conservazione
della biodiversità in libri di testo di letteratura scolastica, rifugi di letteratura per bambini,
mezzi per creare una coscienza ecologica di massa
e guida spirituale per gli alunni delle scuole elementari greche (1975-2023)

Introduzione (Pagina 25)

Parte introduttiva I: informazioni strutturali di base, necessarie e sistematiche, relative alla presentazione e alla giustificazione del tema centrale, del corpus, del metodo di analisi del contenuto, dell'architettura problematica e tematica (Pag. 27).

Seconda parte introduttiva: elaborazione selezionata della Tesi con l'obiettivo principale di facilitare la comprensione del significato strutturale e tematico delle sue varie parti. (Pagina 34)

A) Scelta di un tema centrale inevitabilmente generale, di un corpus delimitato e di un'analisi metodologica dei contenuti selezionata. (Pagina 35)

B) Categorizzazione nel corpus di tutti i passaggi che si riferiscono al tema centrale selezionato (Pag. 35).

C) Presentazione e commento dei risultati della categorizzazione precedente. (Pagina 36)

D) Traduzione in greco degli estratti bibliografici in lingua straniera (pagina 37).

E) Introduzione in un'appendice, posta subito dopo la conclusione generale della tesi, di elementi che arricchiscano la presentazione e il commento dei dati. (Pagina 39)

F) Inclusione di 13 guide alla ricerca, ritenute necessarie per facilitare la ricerca organizzata e sistematica del contenuto della Tesi da parte di futuri ricercatori. (Pagina 41)

G) Creazione di un'interfaccia attraente (Pagina 42)

H) Orientamento di tutte le unità tematiche della tesi, che ha portato alla selezione finale del tema centrale (il titolo definitivo), come indicato sulla copertina della tesi. (Pagina 47)

Terza parte introduttiva: presentazione e studio delle condizioni storiche, istituzionali, politiche, sociali, economiche e culturali in cui si inserisce il presente lavoro di ricerca, nonché introduzione di una panoramica teorica che spiega e motiva le scelte teoriche che compaiono nel commento a ciascuna sezione tematica della Tesi. (Pagina 50)

A) Esercizio del potere: dal disordine all'ordine e dall'ordine al disordine (Pag. 57)

a) Dal disordine all'ordine (Pagina 67)

1) Una fine (Pagina 67)

2) Un inizio (Pagina 70)

b) Crisi economiche e fallimenti (Pagina 72)

c) Covid-19: una pandemia che riflette il potere dello Stato, ma è anche una leva per una riscoperta della natura (Pag. 74)

B) Il dominio e l'imposizione delle decisioni della classe dominante nell'istruzione, nel controllo della creazione e della pubblicazione dei programmi scolastici e dei libri di testo, fonti per la costruzione e il mantenimento dei luoghi della memoria e delle rappresentazioni collettive e culturali, e rifugio per la letteratura per bambini e ragazzi nelle scuole primarie. (Pagina 77)

a) L'istituzione dell'educazione: l'azione delle generazioni adulte su coloro che non sono ancora pronti per la vita sociale (Pag. 80)

b) L'educazione nelle Costituzioni greche (1844 - 2019): 175 anni di cura di un bene pubblico (Pag. 87)

1) La Pædeia "è posta sotto la stretta sorveglianza dello Stato". (Pag. 89)

2) La Pædeia "è finanziata esclusivamente dallo Stato". (Pagina 90)

3) La frequenza scolastica è obbligatoria, ma la durata di tale obbligo è diversa. (Pag. 91)

4) La Pædeia è una missione fondamentale dello Stato, che definisce e mantiene lo spazio per introdurre gli alunni alle conoscenze e ai valori che costituiscono la base dell'identità nazionale greca e contribuiscono alla "formazione" dei futuri cittadini. (Pagina 92)

c) I programmi scolastici, la bussola per la pratica didattica quotidiana. (Pagina 97)

d) Il libro di testo scolastico, strumento didattico unico e creatore indiscusso di luoghi di memoria della nazione greca, di rappresentazioni collettive e culturali della società greca, nonché nido di letteratura per bambini e ragazzi. (Pag. 103)

1) Un importante mezzo di trasmissione del sapere e di interpretazione di eventi e fenomeni (Pag. 105)

2) Uno scalpello per scolpire i luoghi della memoria e le rappresentazioni collettive e sociali (Pag. 109)

3) Sede della letteratura per bambini e ragazzi (Pag. 118)

3.1) Tentativi di periodizzazione e acquisizione di un interesse pedagogico (Pag. 118)

3.2) Dall'introversione del 1975 all'estroversione del 2003, una fonte di riduzione numerica (Pag. 124)

3.3) Le antologie del 1975 contengono più letteratura per l'infanzia sulle rappresentazioni della natura... o forse no? (Pag. 149)

C) La perpetua ricerca e l'espressione della natura da parte dell'uomo, il nutrimento della sua tardiva protezione, una fonte di educazione, ma anche di potenziale violenza... (Pag. 163)

a) Pensieri filosofici e preoccupazioni artistiche ininterrotte (Pag. 167)

b) protezione tardiva della natura in pericolo, ma anche fonte di energia rinnovabile e non (Pag. 173)

1) Protezione continua ma incompleta della natura (Pag. 174)

2) Fornitore fondamentale di fonti energetiche (Pag. 177)

c) L'educazione ambientale nelle scuole primarie, uno strumento per acquisire conoscenze, competenze e iniziative per risolvere e prevenire i problemi ambientali (Pag. 182)

1) Le decisioni internazionali che fondano l'educazione ambientale in Grecia (Pag. 182)

2) La realtà greca, espressione della consapevolezza, dell'attivazione e degli sforzi compiuti dagli alunni per affrontare i problemi ambientali. (Pagina 186)

2.1) Definire la comprensione di un quadro incompleto ma ottimista (Pag. 186)

2.2) Antologie con riferimenti casuali e, da un punto di vista tematico, mirati, che contribuiscono allo sforzo di un approccio interdisciplinare all'educazione ambientale (Pag. 190)

2.2.1) Riferimenti casuali (Pagina 190)

2.2.2) Riferimenti tematici mirati (Pagina 193)

d) La protezione della natura come fine e/o come mezzo (Pagina 194)

1) La protezione della natura è un obiettivo a lungo termine, che collega il presente e il futuro. (Pagina 201)

2) Le persone svolgono un ruolo importante partecipando liberamente al processo decisionale e non sono oppresse da gruppi politici ed economici. (Pagina 205)

2.1) Dichiarare la necessità di proteggere la natura e lo sviluppo sostenibile attraverso la dialettica tra uno Stato potente e "cittadini deboli". (Pagina 206)

2.2) Proclamare la necessità di proteggere la natura e lo sviluppo sostenibile nei libri di testo scolastici attraverso la sovranità di "Pædeia" sugli "studenti deboli". (Pagina 216)

Conclusione della terza parte introduttiva (Pagina 219)

Parte prima
La bellezza: da appello all'emozione e alla cultura estetica a espressione di una realtà scientifica (Pag. 223)

Introduzione alla Parte 1 (Pagina 224)

Capitolo 1: La bellezza della natura attraverso l'alternanza delle stagioni: dalla loro unicità alla divisione del tempo in due e al dominio dell'inverno e dell'estate (Pag. 225)

A) La primavera, gioiosa, festosa, decorata, lodata e cantata (Pag. 226)

B) L'estate, bella, profumata e fertile (Pag. 241)

C) Le due stagioni dominanti dell'anno (Pag. 248)

Capitolo 2: La bellezza della natura: il suo splendore illuminato dal sole e dalle stelle, profumato dai fiori, dipinto da poeti e scrittori, è dimostrato dalla ricchezza della sua flora e della sua fauna, sulla terra, nel cielo e nel mare (Pag. 259)

A) Magnifico, maestoso (Pag. 261)

B) Il sole, il suo faro splendente (Pag. 270)

C) Il cielo, vasto e pieno di corpi celesti dai colori brillanti (Pag. 287)

D) Il profumo dei fiori in piena fioritura (Pag. 297)

E) I colori vivaci (Pagina 305)

F) L'incanto della flora e della fauna (Pag. 318)

G) Terra ornata, profumata e melodiosa (Pagina 345)

H) L'infinito mare di cristallo (Pag. 370)

Conclusione della prima parte (Pagina 381)

Parte seconda
La cura: coesistenza dell'effimero e dell'atemporale, conoscenza enciclopedica e protezione reciproca (Pag. 393)

Introduzione alla seconda parte (Pagina 394)

Capitolo 1: L'uomo ama e cura costantemente la natura, che lo ricompensa con i suoi frutti. (Pagina 395)

A) L'amore, la cura e il mantenimento della natura e il godimento dei suoi frutti sono senza tempo. (Pagina 396)

B) Verdure sempre rigogliose, fonti di piacere gustativo (Pag. 434)

Capitolo 2: Natura e uomo: conviventi armoniosi ed eterni difensori della biodiversità e degli ecosistemi (Pag. 345)

A) La natura protegge e si protegge costantemente (Pag. 446)

B) Biodiversità perpetua ed ecosistemi senza tempo (Pagina 465)

a) Biodiversità: ammirevole cooperazione a lungo termine, forza motrice dell'equilibrio (Pag. 467)

1) Uccelli: si completano a vicenda, si proteggono a vicenda e raggiungono astutamente l'equilibrio in natura (Pagina 481)

2) Mammiferi marini o cetacei: adattabilità, risultato di un'evoluzione a lungo termine o di un incidente (Pag. 493)

b) Ecosistemi: sinergia, fecondità e caratteristiche locali (Pagina 496)

1) Habitat terrestri: interazione, sistemazione reciproca, rispetto reciproco (Pagina 509)

2) Habitat acquatici: serenità, magia, bellezza accompagnata dall'uomo, che la disturba e ne riceve i frutti (pag. 526).

3) Habitat "ibridi": ricchezza, euforia, identità (Pag. 530)

3.1) Bellezza e fertilità, cooperazione e godimento dei beni (Pag. 533)
3.2) Una terra greca ammirevole, elemento di identità nazionale e locale (Pag. 535)

Conclusione della seconda parte (Pagina 543)

Conclusione della tesi (Pagina 544)

Capitolo 1: Prima parte della conclusione: richiamo tematico (Pagina 544)

Capitolo 2: Seconda parte della conclusione: contributo alla scienza. Una miniera di informazioni per gli insegnanti e una lezione di vita per tutti. (Pagina 559)

Capitolo 3: Terza parte della conclusione: una "finestra" sul futuro. Proseguire la ricerca lungo il percorso tematico e metodologico tracciato (Pag. 561)

Appendici (Pagina 567)

Capitolo 1 delle appendici: itinerario metodologico (Pag. 567)

A) Prima fase di categorizzazione: annotazione lineare dei dati. (Pagina 572)

B) Seconda fase di categorizzazione: avvio della categorizzazione tematica ed emersione della struttura tematica (pag. 574).

C) Terza fase di categorizzazione: miglioramento della categorizzazione tematica attraverso la sintesi orizzontale e l'emergere di un'architettura tematica (Pag. 581)

D) Quarta fase di categorizzazione: evoluzione e miglioramento dell'orientamento tematico delle diverse sezioni della tesi. (Pagina 590)

E) Quinta fase di categorizzazione: affinamento sintetico dell'architettura tematica (Pag. 602)

F) Sesta fase di categorizzazione: ulteriore affinamento compositivo dell'architettura tematica quando la tabella contiene molti dati che richiedono un'ulteriore sintesi tematica. (Pagina 602)

G) Settima fase di categorizzazione: se necessario, ulteriore categorizzazione sintetica, a causa della grande quantità di dati. (Pagina 621)

Capitolo 2: gli ausiliari, che completano, estendono, arricchiscono e si aggiungono alle posizioni e alle interpretazioni di base del commento (Pag. 637)

A) copertine di antologie (Pagina 637)

B) documenti ufficiali (Pagina 643)

a) Archivio digitale dei programmi analitici 1899 - 1999 (Pagina 643)

b) Educazione ambientale (Pagina 661)

c) Copertina del manuale per insegnanti di educazione ambientale (Pag. 672)

d) COP (Conferenza delle Parti) (Pagina 673)

e) Zone a basse emissioni | Montpellier Méditerranée Métropole. (Pagina 675)

C) Opere d'arte visiva, manoscritti, traduzioni di opere d'arte (dipinti, opere musicali, fotografie, manifesti, opere letterarie, ecc.) che, nel presente lavoro scientifico, sono state utilizzate sia come supporto bibliografico sia come mezzo di comunicazione estetica (Pag. 683)

a) Fotografia d'archivio del poema Le Dormeur du val di Rimbaud. (Pagina 683)

b) Traduzione della poesia Le Dormeur du val di Arthur Rimbaud da parte di S. G. Cloris. (Pagina 683)

c) Baudelaire Charles, IV. - Corrispondenze (Pagina 684)

d) Beethoven, Sinfonia n. 6, Pastorale (Pag. 685)

e) Lettera a Theo Van Gogh (Pagina 685)

f) La Mer - Charles Trenet (Pag. 686)

g) Fotografia della copertina di 20000 leghe sotto i mari di Jules Verne (Pag. 688)

h) "La Madeleine" di Marcel Proust (Pagina 689)

i) Les cerises di Francis Jammes (Pagina 690)

j) Poeti ispirati dalla bellezza del mare (Pagina 690)

1) Konstantinos P. Cavafy: La voce del mare (estratto) (Pagina 690)

2) Ulisse Elytis: Il piccolo mare verde (Pagina 691)

3) Kostas Karyotakis: Elogio del mare (Pagina 692)

4) Katerina Vergetaki: Gli eterni amanti (Pagina 693)

5) Ioannis Polemis : Il legno della croce (Pagina 694)

k) Fontana di Trevi (Pagina 695)

D) La Terra è la nostra casa. Come i giovani proteggono il nostro pianeta. La Terra è la nostra casa. Come i giovani proteggono il nostro pianeta (Pagina 696)

E) La bandiera di Anguilla (Pagina 704)

Capitolo 3: Traduzioni dei riferimenti bibliografici (Pagina 705)

Capitolo 4: Tavole di letteratura per ragazzi sul tema della natura (Pagina 745)

Capitolo 5: Guide alla ricerca (Pagina 766)

A) Indice degli autori di brani in antologie (Pagina 766)

B) Indice della fauna (Pagina 777)

C) Indice della flora (Pagina 783)

D) Indice dei fenomeni naturali (Pagina 791)

E) Indice dei suoni della natura (Pag. 801)

F) Indice dei colori della natura (Pagina 803)

G) Indice dei profumi della natura (Pagina 806)

H) Indice della bellezza della natura (Pagina 808)

I) Indice dei concetti e delle nozioni (Pagina 813)

J) Tabelle per l'analisi qualitativa dei contenuti (Pagina 827)

K) Tabelle statistiche per l'analisi quantitativa dei contenuti (Pag. 829)
L) Grafici a barre (Pagina 831)
M) Fotografie, dipinti (Pagina 837)
Corpus (Pagina 839)

Bibliografia
Capitolo 1: In greco (Pagina 841)
Capitolo 2: In lingue straniere (Pagina 869)
Capitolo 3: Sitografia (Pagina 889)

Glossario delle parole sconosciute (Pagina 906)

Riassunti (Pagina 908)
Capitolo 1: In greco (Pagina 908)
Capitolo 2: in francese (Pagina 958)
Capitolo 3: in inglese (Abstract) (Pagina 1016)
Capitolo 4: in italiano (Riassunto) (Pagina 1026)